163 H 23.
BIB.NAZ.NAPOLI
163
H
23

Digitized by Google

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI,

CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI, OPERVM

TOMVS TERTIVS.

QVI COMPLECTITVR SCRIPTA ADVERSVS HÆRESEIS, CVM SVIS ARGVMENTIS ET Adnotationibus, per Iacobum Pamelium.

De Præſcriptionibus aduerſus Hæreticos.	pagina 389.
De Baptiſmo aduerſus Quintillam.	pag. 459.
Aduerſus Hermogenem.	pag. 488.
Aduerſus Valentinianos.	pag. 524.
De Anima, aduerſus Philoſophos & hæreticos.	pag. 568.
De Carne Chriſti, aduerſus quatuor hæreſeis.	pag. 649.
De Reſurrectione Carnis.	pag. 676.
Aduerſus Marcionem lib. I.	pag. 740.
Aduerſus Marcionem lib. II.	pag. 770.
Aduerſus Marcionem lib. III.	pag. 800.
Aduerſus Marcionem lib. IIII.	pag. 834.
Aduerſus Marcionem lib. V.	pag. 938.
Aduerſus Gnoſticos Scorpiacum.	pag 989.
Aduerſus Praxean.	pag. 1013.

Ex Bibliotheca SS. Severini, ac Sossii.

IACOBI PAMELII DE LIBRORVM TERTII TOMI ORDINE

PRÆFATIO AD LECTOREM.

TOMI tertij operum Tertulliani aduerſus hæreſeis ordinis, vti iuxta promiſſum reddamus rationem: Primum duo illi libri locum occupant, quos ante omnem errorem ab Auctore conſcriptos conſtat; nempè: DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS, ad quem in ſequentibus frequens adluſio, &: DE BAPTISMO ADVERSVS QVINTILLAM. Secundum, alij tres; quum iam inciperet nonnihil ad errores inclinare, editi; ADVERSVS HERMOGENEM, ADVERSVS VALENTINIANOS, ac: DE ANIMA ADVERSVS PHILOSOPHOS ET HÆRETICOS; quorum duo poſteriores, prioris, prout etiam libri de Anima qui ſequuntur, mentionem faciunt. Tum deinde, libri ſeptem, vno eodémque tempore, circa annum Seueri Cæſaris xv. ſic elucubrati, vt niſi diuerſi eſſent argumenti, ſibi mutuò deberent interiici, vtpotè: DE CARNE CHRISTI ADVERSVS QVATVOR HÆRESEIS, ac: DE RESVRRECTIONE CARNIS, quos continuo ſtylo ſcriptos manifeſtum eſt; & ADVERSVS MARCIONEM LIBRI QVINQVE; quorum quartus citatur libro de Carne Chriſti, & viciſſim quinto eius operis libro adlegatur de Reſurrectione Catnis liber. Poſthæc SCORPIACVM ADVERSVS GNOSTICOS, in quo adludit Auctor ad libros aduerſus Marcionem. Denique aduerſus PRAXEAN liber, vbi paulo vehementiùs ſui Paracleti mentionem facit. Quos, & potiſsimùm primum De Præſcript. aduerſus hæreticos librũ, Lector candide, ſi diligenter perlegeris, munieris etiam aduerſus huius tempeſtatis hæreſeis; diſcéſque veriſſ. eſſe illud Tertulliani; Hæreſeis demonſtraſſe, viciſſe eſt. Vale igitur, & iuxta Apoſtoli ſententiam Hæreticum hominem poſt vnam atque alteram correptionem deuitans, memineris nihil prodeſſe cum hæreticis diſceptationem.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI ADVERSVS Hæreſes ſcripta.

ARGVMENTVM LIBRI DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS, PER Iacobum Pamelium.

ADVERSVS hæreticos ſiue hæreſeis tum temporis graſſantes ſcripturus Tertullianus, videns diſputationibus nihil aut parum profici, certis Præſcriptionibus, ſiue doctrinarum retractatu (vti ipſe alibi loquitur) reuincendos exiſtimauit.

Priuſquàm autem ad propoſitum veniat, docet non oportere nos admirari ſuper hæreſeis, eo quòd prænuntiatæ fuerint. I.

Sed abominandas potius, & præcauendas, tamquam mortem æternam adſerentes, nihil virium habentes, niſi apud eos qui in fide infirmi ſunt. II.

Neque ſcandalizari quemquam oportere, ſi Epiſcopus, ſi Diaconus, ſi vidua, ſi virgo, ſi doctor, ſi etiam martyr lapſus à regula fuerit, quia ex perſonis non probatur fides, ſed ex fide perſonæ. III.

Quinpotius memores ſimus tam Dominicarum quàm Apoſtolicarum litterarum, quæ futuras hæreſeis prænuntiarunt, & fugiendas præfinierunt. IIII.

Non modò diſſenſionum & ſchiſmatum, ſed etiam ipſarum hæreſeon nomine. V.

Quippè quum Epiſtola ad Titum Apoſtolus hæreticum deſcribẽs, hæreſeis dictas inſinuet Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis ſiue ad inſtituendas, ſiue ad ſuſcipiendas eas vtitur. VI.

Ipſas denique hæreſeis quum à Philoſophia ſubornentur, eo & curioſitatis nomine etiam caueri oportere ab Apoſtolo præſcriptum. VII.

Nihil autem obſtare illud: Quærite & inuenietis; id enim dictum ad eos, quibus nondum agnitus Chriſtus. VIII.

Nobis autem qui iam credidimus, aliud non quærendum. IX.

Alioqui ſi ſemper quærimus, numquam inueniemus, numquam credemus. X.

Nemo enim quærit, niſi qui aut non habuit, aut perdidit. XI.

Si tamen adhuc quærendum ſit, non apud hæreticos, ad quos vetamur accedere, ſed in noſtro, à noſtris, & de noſtro quæramus. XII.

Regulam enim (ſeu ſymbolum) fidei nobis præſcriptam, vt iam hinc quid credamus, profiteamur. XIII.

Digitized by Google

XIIII. *Hanc à Chriſto inſtitutam nullas apud nos habere quæſtiones, niſi quas hæreſes inferunt; & quæ hæreticos faciunt.*

XV. *Porrò ad propoſitum veniens Tertullianus, præſcribit non admittendos hæreticos ad vllam de ſcripturis diſputationem.*

XVI. *Primùm, quòd fides noſtra obſequium Apoſtolo debeat, diſputationem prohibenti, dum poſt vnam correptionem conuenire hæreticum interdixit.*

XVII. *Deinde quòd nihil proficiat congreſſio ſcripturarum; quum hæreſeis quaſdam non recipiant; & ſi quas recipiant, adiectionibus & detractionibus interuertant, aut non recipiant integras, & ſi aliquatenus integras, diuerſas expoſitiones comminiſcantur.*

XVIII. *Ille etiam, cuius cauſſa in congreſſum ſcripturarum deſcendis, incertior diſcedet, de pari altercatione negandi & defendendi.*

XIX. *Illud itaque ſolum diſputandum, quibus competat fides, cuius ſint ſcripturæ, à quo, per quos, & quibus ſit tradita diſciplina quà Chriſtiani fiunt.*

XX. *Atqui à Chriſto vnam eiuſdem fidei doctrinam Apoſtolis traditam, qui eam Nationibus promulgauerunt, & Eccleſias apud vnamquamque ciuitatem condiderunt, à quibus ceteræ Eccleſiæ quotidie mutuantur vt Eccleſiæ fiant; ita vt tot ac tantæ Eccleſiæ, vna ſit illa ab Apoſtolis prima, ex qua omnes.*

XXI. *Hanc itaque dirigit alteram præſcriptionem; Non alios recipiendos prædicatores, quàm quos Chriſtus inſtituit, & proinde eam doctrinam recipiendam, id ſine dubio tenentem, quod Eccleſia ab Apoſtolis tam viua voce quàm per Epiſtolas, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo ſuſcepit; hoc itaque teſtimonium veritatis doctrinæ noſtræ, quòd cum Eccleſiis Apoſtolicis communicemus.*

XXII. *Apoſtolos autem (quicquid in contrarium ſoleat dicere diuerſa pars) omnia & ſciſſe, & tradidiſſe; quibus & omnes ſcripturas ediſſerere dignatus eſt, & ſpiritum ſanctum miſit, qui eos deduceret in omnem veritatem.*

XXIII. *In Petro enim non reprehenſam ignorantiam aliquam à Paulo, ſed conuerſationem.*

XXIIII. *Idq; pro temporibus, perſonis, & cauſſis.*

XXV. *Neque verò occultum aliquod Euangelium prædicaſſe Apoſtolos;*

XXVI. *Quamquam non paſſim, nec inconſideratè omnibus.*

XXVII. *Vnam etiam Regulam fidei eos inſtituiſſe, tam ad Eccleſias correptas poſtea emendatas, quàm ad eas quas commendarunt.*

XXVIII. *Quod autem apud multos vnum inuenitur, non cenſeri erratum, ſed traditum.*

XXIX. *Hæreſis potius erraſſe, quæ vera doctrina ſunt poſteriores.*

XXX. *Marcionem enim & Valentinum, in Catholicam primò doctrinam apud Eccleſiam Romanenſem ſub Epiſcopatu Eleutheri credidiſſe; donec ob inquietam curioſitatem ſemel & iterum eiecti, nouiſſimè in perpetuum diſcidium relegati, venena doctrinarum ſuarum diſſeminarunt. Atque idem de aliis iudicium; qui virtutibus & miraculis nouos ſe Apoſtolos eſſe probare nequeunt.*

XXXI. *Id itaque eſſe verum & Dominicum, quod priùs ſit traditum; falſum, quod poſteriùs.*

XXXII. *Si interim quædam ſint hæreſeis iam inde ab ætate Apoſtolica; præſcribendum vti euoluant ordinem Epiſcoporum ſuorum, ita per ſucceſſiones ab initio decurrentem, vt primus ille Epiſcopus aliquem ex Apoſtolis aut Apoſtolicis viris habeat anteceſſorem, quemadmodum Smyrnæorum & Romanorum Eccleſia; quod quum probare non poſſint, in communicationem non recipiantur.*

XXXIII. *Quid? quòd iam tum ab Apoſtolis & demonſtratæ & eieratæ fuerint, ex quibus & reliquas hæreſeis omnes ſua ſemina ſumpſiſſe.*

At-

Atque adeò, quum habeant cum illis conſortium ſuæ prædicationis, habere etiam damnationis conſortium, maximè quum ab Apoſtolis prænuntiatæ fuerint. XXXIIII.

Nullam autem econtrariò dictarum præſcriptionum competere aduerſus noſtram diſciplinam. XXXV.

Percurrenti enim Eccleſias Apoſtolicas, apud quas adhuc ipſæ cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſidētur, & inter eas Romanam, vnde nobis quoque auctoritas præſto eſt (vbi Petrus & Paulus coronati) conſtabit eandem ab Apoſtolis ſuam potaſſe fidem, per quam aqua ſignat, Spiritu ſancto veſtit, Euchariſtia paſcit. XXXVI.

Quum igitur iis veritas adiudicetur quicunque in ea Regula incedimus: quam Eccleſia ab Apoſtolis accepit; conſtare propoſitum ſuum, non eſſe admittendos hæreticos ad ineundam de ſcripturis prouocationem, quum Chriſtiani non ſint, & proinde exhæredati à poſſeſſione Chriſtianarum litterarum. XXXVII.

Maximè quum illis non poſſit ſuccedere corruptela doctrinæ ſine corruptela inſtrumentorum, deprehenſa in ſcripturis detractione vel adiectione vel tranſmutatione; & interpolatione, qua alius manu ſcripturas, alius ſenſu expoſitiones interuertit. XXXVIII.

In eo comparandi illis, qui Virgiliocentonas & Homerocentonas compoſuiſſe leguntur. XXXIX.

Fieri hæc autem eodem diaboli inſtinctu, qui ipſas quoque res Sacramentorum diuinorum in Idolorum myſteriis æmulatur; exempli gratia, qui quoſdam tinguit, expiationem delictorum de lauacro repromittit, ſignat in frontibus, celebrat & panis oblationem. XL.

Non omittendam denique, qua contra eos præſcribamus, ipſius etiam hæreticæ conuerſationis deſcriptionem; vbi, quis catechumenus, quis fidelis, incertum; pariter enim adeunt, pariter audiunt, pariter orant; qui pacem cum omnibus miſcent; quorum mulieres audeant exorciſmos agere, forſitan & tinguere. Quorum ordinationes temerariæ; & alius hodie Epiſcopus, cras alius; hodie Diaconus, qui cras Lector; hodie presbyter, qui cras laicus; nam et laicis ſacerdotalia munera iniungere. XLI.

In verbi quoque adminiſtratione negotium illis eſſe, non ethnicos conuertendi, ſed noſtros euertendi, nec ſuis Præſidibus reuerentiam præſtent; & hinc apud eos ſchiſmata non parere, quantumuis tamen à regulis ſuis inter ſe varient, & etiam ab auctoribus ſuis. XLII.

Notata etiam fuiſſe eorum commercia cum Magis, Circulatoribus, Aſtrologis, Philoſophis, vt adeò doctrinæ ipſorum non verè index ſit diſciplina non bona. XLIII.

Poſtremò, ſi fortè præſcriptionibus his non moueantur, ad futuri iudicij metum & hæreticos prouocat, & eos qui aures hæreticis accommodant. XLIIII.

Porrò hoc inſtitutum ſemel adgreſſus, etiam ſpecialiter, initio facto à Iudaiſmo, hæreticos omnes ad ſua vſque tempora recenſet, & imprimis Doſitheum, Sadducæos, Phariſæos. XLV.

Deinde eos, qui ex Euangelio hæretici eſſe voluerunt, Simonem Magum, Menandrum, Saturninum, Baſilidem, Nicolaum. XLVI.

Quibus adiungit Ophitas, Cainæos, Setthoitas. XLVII.

Præterea Carpocratem, Cerinthum, Hebionem. XLVIII.

Valentinum deinceps, ac eius ſequaces Ptolomæum, Secundum, Heracleonem. XLIX.

Marcum item & Colarbaſum. L.

Poſt hæc Cerdonem, Marcionem, eiúſque diſcipulos Lucanum & Apellem. LI.

Tatianum inde; & eos qui ſecundum Phrygas dicebantur, κατὰ Proclum, ac ſecundum Æſchinem, Montaniſtas. LII.

Denique Blaſtum, Theodotum vtrumque, Praxean & Victorinum. LIII.

Ceterùm præterquàm quòd ad librum hunc alludat Auctor infrà initio librorum aduerſus Hermogenem, 4.aduerſ. Marcionem, & aduerſ. Praxean, eam repetens præſcriptionem, de qua c.28.29.& 31. id verum eſſe quod priùs ſit traditum, falſum quod poſteriùs; certè etiam nominatim eius meminit lib. De carne Chriſti, & lib.1.adu. Marcionem. Priori loco: Sed pleniùs (*inquit*) ciuſmodi Præſcriptionibus aduerſus omnes hæreſes, alibi iam vſi ſumus. *Poſteriori:* Sed alius (*inquit*) libellus hunc gradum ſuſtinebit, aduerſus hæreticos, etiam ſine retractatu doctrinarum reuincēdos, quòd hoc ſint de Præſcriptione nouitatis. *Vbi duos titulos huius libri indicat* DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRESES, *ſiue* ADVERSVS HÆRETICOS. *Minimè verò illum, quem quidem breuitatis gratia legunt:* DE PRÆSCRIPTIONIBVS HÆRETICORVM, *quia ille argumento libri contradicit, in quo vti in noſtris Adnotationibus infrà latiùs, præſcriptionibus varijs vtitur, non hæreticorum, ſed aduerſus hæreſeis. Atqui in codice Anglico MS. Ioannis Clementis, ſolùm liber hic reperitur vſque ad illud:* Quorum hæreticorum; *& in cod. Vatican. MS. ſeparatur à parte huius libri ſecunda. Quin etiam iam olim à Trithemio & Politiano non vnus, ſed duo libri recenſentur; vnus aduerſus omnes hæreſeis, alter de præſcriptionibus aduerſus hæreticos: & in prima editione ac ſæpiſſ. in Adnotationibus, Rhenanus Catalogum hæreticorum inſcripſit poſteriorem huius libri partem. Verùm rectè, meo iudicio, adnotauit Gelenius ad marginem, Hanc adpendicem malè reuulſam fuiſſe à reliquo corpore. Nimis enim abruptum eſſet illud libri noui iam dictum auſpicium:* Quorum hæreticorum, &c. *maximè quum etiam libellis ſuis aliquam præfatiunculam ſoleat præmittere Tertullianus. Liberum interim iudicium relinquo cuius ſeparandi ſi velit, eo quòd ſeparatim pars citetur poſterior à Tertulliano Scorpiaco aduerſ. Gnoſticos, vbi dicit: Alibi ſe dimicaſſe de corpore hæreticæ cuiuſque doctrinæ; quod ego intelligendum puto de Tractatu, vbi ſingulas hæreticas doctrinas recenſet. Edidit autem primùm cum ſcholiis, & poſtea Adnotationibus Rhenanus; deinde caſtigauit Gelenius; poſtmodùm anno 1560. ſeorſum, ſaltem præcipuam libri partem, Adnotationibus illuſtrauit vir eruditiſſ. Dn. Ioannes Quintinus Hæduus, Decretorum apud Parriſios Profeſſor, meus quondam præceptor: denique & Gallicè integrum Audobertus Macereus, Parriſinus item Theologus, cum Scholiis aliquot, anno 1561. Nunc verò poſtremùm, præterquàm quòd librum hunc ex dictis MS. cod. & variis editionibus recèns caſtigauimus, Adnotationes Quintini, & noſtras, ac Macerei aliquot, Adnotationibus Rhenani adiecimus, & nouo Argumento illuſtrauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, [1] DE PRÆSCRIPTIONIBVS [2] ADVERSVS Hæreticos, Liber.

CONDITIO [3] præſentium temporum, etiam hanc admonitionem prouocat noſtram, non oportere nos mirari ſuper hæreſes iſtas, ſiue quia ſunt; futuræ enim prænuntiabantur: ſiue *Matth.* 24 Cap. I.
B quia fidem quorundam ſubuertunt; ad hoc enim ſunt, vt fides habendo tentationem, habeat etiam probationem. *1. Cor.* 11.
Vanè ergo & inconſideratè plerique hoc ipſo ſcandalizantur, [4] quòd tantum hæreſes valeant, quantum ſint: quum quid fortitum eſt, vt omni modo ſit, ſicut cauſam accipit ob quam ſit, ſic vim conſequitur per quam ſit, ne eſſe non poſſit. [[5] Febrem denique inter ceteros mortiferos & [6] cruciarios exitus [7] erogando homini deputatam, neque quia eſt miramur, eſt enim, neque quia erogat hominem, ad hoc enim eſt. Cap. II.
Proinde hæreſes ad languorem & interitum fidei productas, ſi expaueſcimus, hoc eas poſſe; prius eſt, vt expaueſcamus hoc eas eſſe; quæ dum ſunt, habent poſſe, & dum poſſunt, habent eſſe. Sed enim febrem vt malum, & de cauſa & de potentia ſua, vt notum eſt, abominamur potius quàm miramur, &, quantum in nobis eſt, præcauemus, non habentes abolitionem eius in noſtra poteſtate. Hæreſes verò mortem æternam, & maioris ignis ardorem inferenteis, malunt quidam mirari quòd hoc poſſint, quàm deuitare ne poſſint: quum habeant deuitandi poteſtatem. Ceterùm nihil valebunt, ſi illas tantùm valere non mirentur. [8] Etenim dum mirantur, in ſcandalum ſubminiſtrantur: aut quia ſcandalizantur, ideò mirantur quòd tantum valeant, quaſi ex aliqua veritate veniant. Mirum ſcilicet vt ma-
C lum vires ſuas habeat: niſi quòd hæreſes apud eos multum valent, qui in fide non valent. In pugna pugilum & gladiatorum, plerunque non quia fortis eſt, vincit quis, aut quia non poteſt vinci, ſed quoniam ille qui victus eſt, nullis viribus fuit: adeò idem ille victor benè valenti poſtea comparatus, etiam ſuperatus recedit. Non aliter hæreſes de quorundam infirmitatibus habent quod valent, nihil valentes ſi in benè valentem fidem incurrant. [[9] Solent quidem iſti [10] miriones etiam de quibuſdam perſonis ab hæreſi captis, ædificari in ruinam. Cap. III.
Quare illa vel ille fideliſſimi, prudentiſſimi, & vſitatiſſimi in Eccleſia, [11] in illam partem tranſierunt? Quis hoc dicens, non ipſe ſibi reſpondet, neque prudentes, neque fideles, neque vſitatos æſtimandos, quos hæreſes potuerint demutare? Et hoc mirum (opinor) vt probatus aliquis retrò poſtea excidat? [a] Saul bonus præ ceteris; liuore poſtea euertitur. [b] Dauid vir bonus ſecundum a 1. *Reg.* 10.
cor Domini; [c] poſtea cædis & [12] ſtupri reus eſt. [d] Salomon omni gratia & ſapientia dona- b 1. *Reg.* 13.
tus à Domino, ad idololatriam à mulieribus inducitur. Soli enim Dei filio ſeruabatur ſi- c 2. *Reg.* 12.
ne delicto permanere. Quid ergo ſi Epiſcopus, ſi Diaconus, ſi vidua, ſi virgo, ſi do- d 3. *Reg.* 3. & 11.
ctor, ſi etiam martyr [13] lapſus à regula fuerit, ideò hæreſes veritatem videbuntur obtinere? Ex perſonis probamus fidem, an ex fide perſonas? Nemo ſapiens eſt, niſi fidelis; [14] nemo maior, niſi Chriſtianus: nemo autem Chriſtianus, niſi qui ad finem vſque perſeuerauerit. *Matth.* 10.
Tu vt homo extrinſecus vnumquenque noſti: putas quod vides. Vides autem quo- a 4. *Eſd.* 8.
uſque oculos habes. [15] Sed [a] oculi, inquit, Domini alti. [b] Homo in faciem, [16] Deus in præ- b 1. *Reg.* 16.

c 2. Tim. 2. cordia contemplatur. Et [c] ideò cognoſcit Dominus qui ſunt eius, &: [d] Plantam quam non D
d Matth. 15. plantauit pater, eradicat: & [e] de primis nouiſſimos oſtendit: & [17] palam [f] in manu portat ad
e Matth. 10. purgandam aream ſuam. Auolent quãtum volent paleæ leuis fidei quocunque afflatu ten-
f Matth. 3. Luc. 3. tationum, eo purior maſſa frumenti in horrea Domini reponetur. Nónne ab ipſo Domi-
Ioan. 6. no quidam diſcentium ſcandalizati deuerterunt? Nec tamen propterea ceteri quoque di-
ſcedendum à veſtigiis eius putauerunt: [18] ſed qui ſcierunt illum vitæ eſſe verbum, & à Deo
veniſſe, perſeuerauerunt in comitatu eius vſque ad finem: cùm illis, ſi vellent & ipſi, di-
a 2. Tim. 1. ſcedere, placidè obtuliſſet. Minus eſt ſi & Apoſtolum eius, [19] aliqui [a] Phygellus, & Her-
b 2. Tim. 2. mogenes; & [b] Philetus, & Hymenæus reliquerunt: [c] ipſe traditor Chriſti de Apoſtolis
c Matth. 26. fuit. Miramur de Eccleſiis eius, ſi à quibuſdã deſeruntur, quum ea nos oſtẽdunt Chriſtia-
1. Ioan. 2. nos, quæ patimur ad exemplum ipſius Chriſti: Ex nobis, inquit, prodierunt, ſed non fue-
CAP. IIII. runt ex nobis. ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtique nobiſcum. [[20] Quin potius me-
mores ſimus tam Dominicarum pronuntiationum, quàm Apoſtolicarum litterarum, quæ
nobis & futuras hæreſes prænuntiarunt, & fugiendas præfinierunt: vt ſicut eſſe illas non
expaneſcimus, ita & poſſe id propter quod fugiendæ ſunt, non miremur. [21] Inſtruit Do-
Matth. 24. minus multos eſſe venturos, ſub pellibus ouium rapaces lupos. Quænam iſtæ ſunt pelles
Matth. 7. ouium, niſi nominis Chriſtiani extrinſecus ſuperficies? Qui lupi rapaces, niſi ſenſus & ſpi-
Vbi ſuprà. ritus ſubdoli, ad infeſtandum gregem Chriſti intrinſecus deliteſcentes? Qui pſeudopro-
2. Cor. 11. phetæ ſunt, niſi falſi prædicatores? [22] Qui pſeudapoſtoli, niſi adulteri euangelizatores? Qui E
1. Ioan. 2. antichriſti interim & ſemper, niſi Chriſti rebelles? Hoc erunt hæreſes non minus doctri-
narum peruerſitate Eccleſiam laceſſentes, quam tunc antichriſtus perſecutionum atro-
citate perſequetur: niſi quòd perſecutio & martyras facit, hæreſis apoſtatas tantùm. Et
1. Cor. 11. ideò hæreſes quoque oportebat eſſe, vt probabiles quique manifeſtarentur, tam qui in
perſecutionibus ſteterint, quàm qui ad hæreſes non exorbitauerint. [23] Neque enim eos
probabiles intelligi iuuat, qui in hæreſim fidem demutant: ſicut ex diuerſo ſibi interpre-
1. Theſſ. 5. tantur, quia dixit alibi: [24] Omnia examinate, quod bonum eſt tenete. Quaſi non liceat
CAP. V. omnibus malè examinatis in electionem alicuius mali impingere per errorem. [[25] Por-
rò ſi diſſenſiones & ſchiſmata increpat, quæ ſine dubio mala ſunt, & [26] incontinenti hæ-
reſes ſubiungit, quod malis adiungit, malum vtique profitetur, & quidem maius: cùm
1. Cor. 11. ideò crediſſe ſe dicat, de ſchiſmatibus & diſſenſionibus, quia ſciret etiam hæreſes opor-
tere eſſe. Oſtendit enim grauioris mali proſpectu de leuioribus ſe facilè crediſſe, certè
non vt ideò de malis crediderit, quia hæreſes bonæ eſſent, ſed vti de peioris quoque no-
tæ tentationibus præmoneret non eſſe mirandum, quas diceret impendere ad probabiles
quoſque manifeſtandos, ſcilicet quos non potuerint deprauare. Denique ſi totum capi-
tulum ad vnitatem continendam, & ſeparationes coërcendas ſapit: hæreſes verò non
minus ab vnitate diuellunt, quàm ſchiſmata & diſſenſiones, ſine dubio & hæreſes in
ea conditione reprehenſionis conſtituit, in qua ſchiſmata & diſſenſiones. Ac per hoc
1. Cor. 2. non eos probabiles facit, qui in hæreſes deuerterint, [27] quum maximè deuerti ab e- F
Rom. 11. iuſmodi obiurgans, & docens, vnum omnes loqui; & idipſum ſapere, quod etiam hæ-
CAP. VI. reſes non ſinunt. [[28] Nec diutius de iſto, ſi idem eſt Paulus, qui & alibi hæreſes inter
Gal. 5. carnalia crimina enumerat, [29] ſcribens ad Galatas; & qui Tito ſuggerit, hominem hæreti-
Tit. 3. cum poſt primam correptionem recuſandum, quòd peruerſus ſit eiuſmodi & delinquat,
vt à ſemetipſo damnatus. Sed & in [30] omni penè epiſtola de [31] adulterinis doctrinis fugiẽ-
dis inculcans, hæreſes taxat, quarum opera ſunt adulteræ doctrinæ: [32] hæreſes dictę Græ-
ca voce ex interpretatione electionis, qua quis ſiue ad inſtituendas, ſiue ad ſuſcipiendas
eas vtitur. [34] Ideò & ſibi damnatum dixit hæreticum, quia & in quo damnatur, ſibi elegit.
Nobis verò nihil ex noſtro arbitrio inducere licet, ſed nec eligere quod aliquis de arbitrio
ſuo induxerit. Apoſtolos Domini habemus auctores, qui nec ipſi quicquã ex ſuo arbitrio,
quod inducerent, elegerunt: ſed acceptam à Chriſto diſciplinam fideliter nationibus adſi-
Gal. 1. gnauerunt. Itaque etiamſi angelus de cœlis aliter euangelizaret, anathema diceretur à no-
bis. Prouiderat iam tunc ſpiritus ſanctus futurum [35] in virgine quadam Philumene ange-
2. Cor. 11. lum ſeductionis, transfigurantem ſe in angelum lucis, cuius ſignis & præſtigiis Apelles in-
CAP. VII. ductus, nouam hæreſim induxit. [[36] Hæ [a] ſunt doctinæ hominum & [b] dæmoniorum,
a Coloſſ. 2. b 1. Tim. 4. [c] prurientibus auribus natæ [37] de ingenio [d] ſapientiæ ſeculi, quam Dominus ſtultitiam vo-
c 2. Tim. 4. cans, [e] ſtulta mundi in confuſionem etiam Philoſophiæ ipſius elegit. Ea eſt enim mate-
d 1. Cor. 1. e 1. Cor. 1. ria ſapientiæ ſecularis, temeraria interpres diuinæ naturæ & diſpoſitionis. Ipſæ de-
nique

A nique hæreſes à Philoſophia [38] ſubornantur. [39] Inde Æones & formæ, neſcio quæ, & tri-
nitas hominis apud Valẽtinum: Platonicus fuerat. [40] Inde Marcionis Deus melior de trã-
quillitate: à Stoicis venerat. [41] Et vti anima interire dicatur, ab Epicureis obſeruatur. Et vt
[42] carnis reſtitutio negetur, de vna omnium Philoſophorum ſchola ſumitur. [43] Et vbi ma-
teria cum Deo æquatur, Zenonis diſciplina eſt: [44] & vbi aliquid de igneo Deo allegatur,
Heraclitus interuenit. Eædem materiæ apud hæreticos & Philoſophos volutantur, udem
retractatus implicantur. Vnde malum, & quare? & vnde homo, & quomodo? Et quod pro-
ximè Valentinus propoſuit, Vnde Deus? [45] Scilicet de enthymeſi, & ectromate. [46] Inſerũt
Ariſtotelem, qui illis Dialecticam inſtituit, artificem ſtruendi & deſtruendi verſipellem, in
ſententiis coactam, in coniecturis duram, in argumentis operariam contentionum, mole-
ſtam etiam ſibiipſi, omnia retractantem, ne quid omninò tractauerit. [47] Hinc illæ fabulæ 1. Timot. 1.
& genealogiæ [48] indeterminabiles, & quæſtiones infructuoſæ, & ſermones ſerpẽtes velut Tit. 3.
cancer; à quibus nos Apoſtolus refrenans, nominatim Philoſophiam teſtatur caueri o- 2. Tim. 2.
portere, ſcribens ad Coloſſenſes: Videte [49] ne quis vos circumueniat per Philoſophiam & Coloſſ. 2.
inanem ſeductionem, ſecundum traditionem hominũ, præter prouidentiam ſpiritus ſan-
cti. Fuerat Athenis, & iſtam ſapientiam humanam, affectarricem, & interpolatricem veri- Act. 17.
tatis, de congreſſibus nouerat, ipſam quoque in ſuas hæreſes multipartitam [50] varietate ſe-
ctarum inuicem repugnantium. Quid ergo Athenis & Hieroſolymis? quid Academiæ &
B Eccleſiæ? quid hereticis & Chriſtianis? Noſtra inſtitutio [51] de porticu Salomonis eſt, [52] qui
& ipſe tradiderat: Dominũ in ſimplicitate cordis eſſe quærendum. Viderint qui Stoicum, Sap. 1.
& Platonicum, & Dialecticum, Chriſtianiſmum protulerunt. [[53] Nobis curioſitate opus Cap. VIII.
non eſt poſt Chriſtum Ieſum, nec inquiſitione poſt Euãgelium. Cùm credimus, nihil deſi-
deramus vltrà credere. Hoc enim priùs credimus, non eſſe quod vltrà credere debeamus.
Venio itaque ad illum articulum, quem & noſtri prætendunt [54] ad ineundam curioſitatẽ,
& hæretici inculcant ad importandam curioſitatem. Scriptum eſt, inquiunt: Quærite, & Matth. 7.
inuenietis. Quando hanc vocem Dominus emiſit, recordemur. [55] Puto in primitiis ipſis
doctrinæ ſuæ, cùm adhuc dubitaretur apud omnes, an Chriſtus eſſet. Et cùm adhuc nec
Petrus illum Dei filium pronuntiaſſet, [56] cùm etiam Ioannes, de illo certus, eſſe deſiſſet. Matth. 16. Matth. 11.
Meritò ergo tunc dictum eſt, Quærite & inuenietis, quando quærendus adhuc erat, qui
adhuc agnitus non erat: & hoc quantum ad Iudæos. Ad illos enim pertinet totus ſermo
ſuggillationis iſtius, qui habebant vbi quærerent Chriſtum. [57] Habent, inquit, Moyſen &
Heliam, id eſt Legem & Prophetas Chriſtum prædicantes: ſecundum quod & alibi apertè: Luc. 16.
[58] Scrutamini, inquit, ſcripturas, in quibus ſalutem ſperatis. Illæ enim de me loquuntur. Ioan. 5.
Hoc erit, quærite & inuenietis. Nam & ſequentia in Iudæos competere manifeſtum eſt; Matth. 7.
Pulſate & aperietur [59] vobis. Iudæi retrò penes Deum fuerãt, dehinc eiecti ob delicta, ex-
tra Deum eſſe cœperunt. [60] Nationes verò nunquam penes Deum, [61] niſi ſtillicidium de Iſai. 40.
ſitula, & puluis ex area; & [62] foris ſemper. Itaque qui foris ſemper, quomodo pulſabit eò 1. Cor. 15.
C vbi nunquam fuit? quam ianuam nouit, in qua nec receptus nec eiectus aliquando? an Matth. 7.
qui ſcit ſe intus fuiſſe & foris actum, is potius pulſabit, & oſtium nouit? Etiam: Petite &
accipietis, ei competit, qui ſciebat à quo eſſet petendum, à quo & erat aliquid promiſ-
ſum, à Deo ſcilicet Abraham, Iſaac & Iacob, quem nationes non magis nouerant quàm Exod. 3.
vllam repromiſſionem eius. Et ideò ad Iſraël loquebatur: Non ſum, inquit, miſſus, Matth. 15.
niſi ad oues perditas domus Iſraëlis. Nondum canibus iactabat panem filiorum: non- Ibidem.
dum in viam nationum ire mandabat. Siquidem in fine præcepit, vt vaderent ad docen- Matth. 10. Matth. 28.
das & tinguendas nationes; conſequuturi mox ſpiritum ſanctum paracletum, qui illos Ioan. 16.
deducturus eſſet in omnem veritatem. Et hoc erga illos facit. Quòd ſi nationibus de-
ſtinati doctores Apoſtoli, ipſi quoque doctorem conſequuturi erant paracletum; [63] mul-
to magis vacabat erga nos: Quærite & inuenietis: quibus vltrò erat obuentura do- Matth. 7.
ctrina per Apoſtolos, & ipſis Apoſtolis per ſpiritum ſanctum. Omnia quidem dicta Rom. 15.
Domini omnibus poſita ſunt, quæ per aures Iudæorum ad nos tranſierunt; ſed plera-
que in perſonas directa, non proprietatem admonitionis nobis conſtituerunt, ſed
exemplum. [[64] Cedo nunc ſponte de gradu iſto: omnibus dictum ſit, Quærite & Cap. IX.
inuenietis: tamen & hic expetit ſenſus certæ interpretationis gubernaculum. [65] Nulla
vox diuina ita diſſoluta eſt & diffuſa, vt verba tantùm defendantur, & ratio verborum
non conſtituatur. Sed in primis hoc propono: [66] Vnum vtique & certum aliquid inſti-
tutum eſſe à Chriſto, quod credere omni modo debeant nationes, & idcircò quærere, vt

Digitized by Google

poſſint cùm inuenerint credere. Vnius porrò & certi inſtituti, infinita inquiſitio nõ poteſt D
eſſe: quærendum eſt donec inuenias, & credendum vbi inueneris: & nihil amplius, niſi cu-
ſtodiendum quod credidiſti: dum hoc inſuper credis, aliud non eſſe credendum, ideóque
nec requirendum, cùm id inueneris & credideris quod ab eo inſtitutum eſt, qui non aliud
tibi mandat inquirendum, quàm quod inſtituit. De hoc quidem ſi quis dubitat, conſtabit
penes nos eſſe id quod à Chriſto inſtitutũ eſt. [67] Interim ex fiducia probationis præuenio,
admonens quoſdam nihil eſſe quærendum vltra quod crediderunt, id eſſe quod quærere
Cap. x. debuerunt: ne, Quærite & inuenietis, ſine diſciplina rationis interpretentur. [[68] Ratio
autem dicti huius in tribus articulis conſtitit: In re, in tempore, in modo. In re, vt quid ſit
quærendum conſideres. In tempore, vt quando. In modo, vt quouſque. Igitur quærẽdum
eſt quod Chriſtus inſtituit, vtique quamdiu non inuenis, & vtique donec inuenias. Inue-
niſti autem cùm credidiſti. nam non crediddiſſes, ſi non inueniſſes, ſicut nec quæſiſſes, niſi
vt inuenires. Ad hoc ergo quæris vt inuenias, & ad hoc inuenies vt credas. Omnem prola-
tionem quærendi & inueniẽdi credendo fixiſti, hunc tibi modum ſtatuit fructus ipſe quæ-
rendi. Hanc tibi foſſam determinauit ipſe qui te non vult aliud credere, quàm quod inſti-
tuit, ideóque nec quærere. Ceterùm ſi quia alia tãta ab aliis ſunt inſtituta, propterea in tã-
tum quærere debemus, inquantum poſſumus inuenire, ſemper quæremus, & [69] nunquam
omninò credemus. Vbi enim erit finis quærendi? [70] vbi ſtatio credendi? vbi expunctio in-
ueniendi? Apud Marcionem? ſed & Valẽtinus proponit: Quærite & inuenietis. Apud Va- E
lentinum? ſed & Apelles hac me pronuntiatione pulſabit, & Hebion, & Simon, & omnes
ex ordine non habent aliud, quo ſe mihi inſinuantes, me ſibi adducant. [71] Ero itaque nuſ-
quam, dum vbique conuenior: Quærite & inuenietis: & velint me ſic eſſe nuſquam, quaſi
qui nunquam apprehẽderim illud quod Chriſtus inſtituit; quod quæri oportet, quod cre-
Cap. xi. di neceſſe eſt. [[72] Impunè erratur, niſi delinquatur, quamuis errare delinquere eſt. Impu-
nè, inquam, vagatur, qui nihil deſerit. At enim ſi quod debui credere credidi, & aliud de-
nuò puto requirendum, ſpero vtique & aliud eſſe inueniendum, nullo modo ſperaturus
iſtud, niſi quia aut non credideram qui videbar credidiſſe, aut deſij credidiſſe. Ita fidem
meam deſerens, [73] negator inuenior. Semel dixerim, Nemo quærit, niſi qui aut nõ habuit,
Luc. 15. aut perdidit. [74] Perdiderat vnam ex decem didrachmis anus illa, & ideò quærebat: vbi ta-
Luc. 11. men inuenit, quærere deſiit. Panem vicinus non habebat, & ideò pulſabat: vbi tamen a-
Luc. 18. pertum eſt ei, & vt accepit, pulſare ceſſauit. Vidua à iudice petebat audiri, quia non admit-
tebatur: ſed vbi audita eſt, hactenus inſtitit. Adeò finis eſt, & quærendi, & pulſandi, & pe-
Luc. 11. tendi. Petenti enim dabitur, inquit, & pulſanti aperietur, & [75] quærenti inuenietur. [76] Vi-
derit qui quærit ſemper, quia non inuenit. Illic enim quærit, vbi non inuenietur. Viderit
qui ſemper pulſat, quia nunquã aperietur. Illic enim pulſat, vbi nemo eſt. Viderit qui ſem-
Cap. xii. per petit, quia nunquam audietur. Ab eo enim petit, qui non audit. [[77] Nobis etſi quæ-
rendum eſſet adhuc & ſemper, vbi tamen quæri oportet? [78] Apud hæreticos? vbi omnia ex-
2. Ioan. 8. tranea & aduerſaria noſtræ veritati; ad quos vetamur accedere. Quis ſeruus cibaria ab ex- F
traneo, ne dicam ab inimico domini ſui ſperat? Quis miles ab infœderatis, ne dicã ab ho-
ſtibus regibus, [79] donatiuum & ſtipendium captat, niſi planè deſertor & transfuga & re-
Luc. 15. bellis? Etiam anus illa intra tectũ ſuum dragmam requirebat: etiam pulſator ille vicini ia-
Luc. 11. nuam tũdebat: etiam vidua illa non inimicum, licet durum, iudicem interpellabat. Nemo
Luc. 18. inde ſtrui poteſt, vnde deſtruitur. [80] Nemo ab eo illuminatur, à quo contenebratur. Quæ-
ramus ergo in noſtro, & à noſtris, & de noſtro: idque duntaxat quod ſalua regula fidei po-
Cap. xiii. teſt in quæſtionem deuenire. [[81] Regula eſt autem fidei, vt iam hinc quid credamus pro-
a Deut. 6 fiteamur, illa ſcilicet qua creditur: [82] Vnum [a] omninò Deum eſſe; [b] nec alium præter mũdi
b Iſa. 40. conditorem, [c] qui vniuerſa de nihilo produxerit, [d] per verbum ſuũ primò omnium emiſ-
c 2 Mach. 7 ſum: Id [83] verbum [e] filium eius appellatum, [f] in nomine Dei variè viſum Patriarchis, [g] in
d Ioan. 1. Prophetis ſemper auditum, [84] poſtremò [h] delatũ ex ſpiritu Dei patris & virtute in virginẽ
e Ibidem. Mariam, [i] carnem factum in vtero eius, & ex [k] ea natum hominem & eſſe Ieſum Chriſtum:
f Gen. 32. [l] exinde prædicaſſe nouam legem, & nouam promiſſionem regni cœlorum, [m] virtutes fe-
g Hebr. 1. ciſſe: [85] Fixum [n] cruci; [86] Tertia [o] die reſurrexiſſe: [87] In [p] cœlos ereptum ſedere ad dexte-
h Matth. 1. ram patris: [88] Miſiſſe [q] vicariam vim ſpiritus ſancti qui credentes agat: [89] Venturum [r] cum
i Ioan. 1. claritate, [90] ad [s] ſumendos ſanctos in vitæ æternæ & promiſſorum cœleſtium fructum, &
k Matth. 1. ad prophanos iudicãdos igni perpetuo, [91] facta [t] vtriuſque partis reſuſcitatione cum car-
l Matth. 4
m Matth. 9.
n Matth. 28.
o Ibidem.
p Marc. 16.
q Act. 2. r Matth. 24. ſ Matth. 25. t Ioan. 5.

nis

Digitized by Google

A nis reſurrectione. [[92] Hæc regula à Chriſto vt probabitur inſtituta, nullas haber apud Ca.xiiii.
nos quæſtiones, niſi quas hæreſes inferunt, & quæ hæreticos faciunt. Ceterùm manente
forma eius in ſuo ordine, quantumlibet quæras & tractes, & omnem libidinem curioſi-
taris effundas, ſi quid tibi videtur vel ambiguitate pendêre, vel obſcuritate obumbrari:
[93] eſt vtique frater aliquis doctor gratia ſcientiæ donatus: eſt aliquis inter exercitatos
conuerſatus; aliquis tecum curioſus, tecum tamen quærens: nouiſſimè ignorare melius
eſt, ne quod non debeas, noris, quia quod debeas noſti. Fides, inquit, tua te ſaluum fe- *Luc.* 18.
cit: non exercitatio ſcripturarum. Fides [94] in regula poſita eſt: habes legem, [95] & ſalutem
ex obſeruatione legis: exercitatio autem in curioſitate conſiſtit, habens gloriam ſolam de
peritiæ ſtudio. Cedat curioſitas fidei, cedat gloria ſaluti. Certè aut non obſtrepant, aut
quieſcant aduerſus regulam. Nihil vltrà ſcire, omnia ſcire eſt. Vt non inimici eſſent veri-
tatis hæretici, vt de refugiendis eis non præmoneremur, quale eſt conferre cum homini-
bus, qui & ipſi adhuc ſe quærere confitentur? Si enim verè adhuc quærunt, nihil adhuc
certi deprehenderunt: & ideò quodcunque videntur interim tenere, dubitationem ſuam
oſtendunt quandiu quærunt. Itaque tu qui proinde quæris, ſpectans ad eos qui & ipſi
quærunt, dubius ad dubios, certus ad incertos, cæcus ad cæcos; in foueam deducaris ne- *Matth.* 15.
ceſſe eſt. [96] Sed quum decipiendi gratia prætendunt ſe adhuc quærere, vt nobis per ſol-
B licitudinis iniectionem tractatus ſuos inſinuent: denique vbi adierunt ad nos, ſtatim quæ
dicebant quærenda eſſe defendunt: iã illos ſic debemus refutare, vt ſciant nos non Chri-
ſto, ſed ſibi negatores eſſe. Cùm enim quærunt adhuc, nondum tenent: cùm autem non
tenent, nondum crediderunt. Cùm autem nondum crediderunt, non ſunt Chriſtiani. At
cùm tenent quidem & credunt, quærendum tamen dicunt vt defendant: antequàm de-
fendant, negant quod credunt, confitentes ſe nondum credidiſſe, dum quærunt. Qui er-
go nec ſibi ſunt Chriſtiani, quanto magis nobis? Qui per fallaciam veniunt, qualem fidem
diſputant? [97] cui veritati patrocinantur, qui eam à mendacio inducunt? [[98] Sed ipſi & Ca.xv.
de ſcripturis agunt, & de ſcripturis ſuadent. Aliunde ſcilicet loqui poſſent de rebus fidei,
niſi ex litteris fidei. [99] Venimus igitur ad propoſitum: huc enim dirigebamus, & hoc præ-
ſtruebamus, ad locutionis præfationem, vt iam hinc de eo congrediamur, de quo ad-
uerſarij prouocant. Scripturas obtendunt, & hac ſua audacia ſtatim quoſdam mouent: in
ipſo verò congreſſu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum ſcrupulo di-
mittunt. Hunc igitur potiſſimùm gradum obſtruimus, non admittendos eos ad vllam de
ſcripturis diſputationem: ſi hæ ſunt vires eorum, ánne eas habere poſſint diſpici debet, cui
competat poſſeſsio ſcripturarum, ne is admittatur ad eas, cui nullo modo competit.
[[100] Hoc de conſilio diffidentiæ, aut de ſtudio aliter ineundæ [101] cõſtitutionis induxerim, Cap.xvi.
niſi ratio conſtiterit, in primis illa, quòd fides noſtra obſequium Apoſtolo debeat, [102] pro- 1.*Tim.* 6.
hibenti quæſtiones inire, nouis vocibus aures accommodare, hæreticum [103] poſt vnam *Tit.* 3.
C correptionem conuenire, non poſt diſputationem. Adeò interdixit diſputationem, cor-
reptionem deſignans cauſam hæretici conueniendi: & hoc vnam, ſcilicet quia non eſt
Chriſtianus: ne more Chriſtiani, ſemel & iterum, & ſub duobus aut tribus teſtibus caſti- *Matth.* 18.
gandus videretur: cùm ob hoc ſit caſtigandus propter quod non ſit cum illo diſputãdum.
[[104] Deinde quoniam nihil proficiat congreſsio ſcripturarum, niſi planè vt aut ſtomachi Ca.xvii.
quis ineat euerſionem, aut cerebri. Iſta [105] hæreſis non recipit quaſdam ſcripturas: & ſi
quas recipit, adiectionibus & detractionibus ad diſpoſitionem inſtituti ſui interuertit: &
ſi recipit, non recipit integras: & ſi aliquatenus integras præſtat, nihilominus diuerſas ex-
poſitiones commentata conuertit. Tantum veritati obſtrepit adulter ſenſus, quantum &
corruptor ſtylus. Variæ præſumptiones neceſſariò nolunt agnoſcere ea, per quæ reuin-
cuntur: his [106] nituntur quæ ex falſo compoſuerunt, & quæ de ambiguitate cæperunt.
Quid promouebis exercitatiſsime ſcripturarum, cùm ſi quid defenderis, negetur ex di-
uerſo, ſiquid negaueris, defendatur. Et tu quidem nihil perdes, niſi vocem in contentio-
ne: nihil conſequeris, niſi bilem de blaſphematione. [[107] Ille verò, ſiquis eſt cuius cauſa Ca.xviii.
in congreſſum deſcendis ſcripturarũ, vt eum dubitantem confirmes, ad veritatem an ma-
gis ad hæreſes deuerget? hoc ipſo motus, quòd te videat nihil promouiſſe [108] æquo gradu
negandi & defendendi, diuerſa parte ſtatutum: certè de pari altercatione incertior diſce-
det, neſciens quam hæreſin iudicet. Hæc [109] vtique & ipſi habent in nos retorquere. Ne-
ceſſe eſt enim & illos dicere à nobis potius adulteria ſcripturarũ & expoſitionũ mendacia
inferri, qui proinde ſibi defendãt veritatem. [[110] Ergo non ad ſcripturas prouocandum Ca.xix.

eſt:nec in his conſtituendum certamen,in quibus aut nulla aut incerta victoria eſt,aut pa- D
rum certa. Nam etſi non ita euaderet conlatio ſcripturarum, vt vtranque partē parem ſi-
ſteret, ordo rerum deſiderabat illud prius proponi,quod nunc ſolū diſputandum eſt:Qui-
bus competat fides ipſa,Cuius ſint ſcripturæ:A quo,& per quos,& quādo,& [111] quibus ſit
tradita diſciplina quâ fiunt Chriſtiani. [112] vbi enim apparuerit eſſe veritatem diſciplinæ &
fidei Chriſtianæ,illic erit veritas ſcripturarū & expoſitionum,& omnium traditionū Chri-
CAP. XX. ſtianarum. [[113] Chriſtus Ieſus Dominus noſter permittat dicere. [114] Interim quiſquis eſt
Chriſtus,cuiuſcunque Dei filius, cuiuſcunque materiæ homo & Deus, cuiuſcunque fidei
[a] Ioan. 9. præceptor, cuiuſcunque mercedis promiſſor. [115] Quid [a] eſſet, quid [b] fuiſſet,[c] quam patris
[b] Ioan. 8. voluntatem adminiſtraret, [d] quid homini agendū determinaret;quamdiu in terris agebat,
[c] Ioan. 6. ipſe pronuntiabat, [e] ſiue populo palàm, [f] ſiue diſcentibus ſeorſum. Ex [g] quibus,duodecim
[d] Matt. 19. præcipuos lateri ſuo adlegerat deſtinatos Nationibus magiſtros. Itaque [h] vno eorum de-
[e] Matt. 5. cuſſo, [i] reliquos vndecim regrediens ad patrem poſt reſurrectionē,iuſſit ire & docere Na-
[f] Matt. 12. tiones, [116] tinguēdas in Patrem & in Filium & in Spiritū ſanctum. [k] Statim igitur [117] Apo-
[g] Matt. 10. ſtoli (quos hæc appellatio Miſſos interpretatur) aſſumpto per ſortem duodecimo Mathia
[h] Matt. 27. in locū Iudæ, ex [l] auctoritate prophetiæ, quæ eſt in Pſalmo Dauid, [m] conſecuti promiſſam
[i] Matt. 28. vim ſpiritus ſancti ad virtutes & eloquium, [118] primò [n] per Iudæam cōteſtata fide in Ieſum
[k] Act. 1. Chriſtum, & Eccleſiis inſtitutis, [119] dehinc [o] in orbem profecti,eandem doctrinā eiuſdem
[l] Pſal. 108. fidei Nationibus promulgauerūt, & proinde [120] Eccleſias [p] apud vnamquāque ciuitatem
[m] Act. 2. condiderunt,à quibus [121] traducem fidei & ſemina doctrinæ, ceteræ exinde Eccleſiæ mu- E
[n] Act. 8. 9. 11. tuatæ ſunt, & quotidie mutuantur vt Eccleſiæ fiant. Ac per hoc & ipſæ Apoſtolicæ depu-
[o] Act. 13. tantur, vt ſoboles Apoſtolicarū Eccleſiarū. Omne genus ad originem ſuam cenſeatur, ne-
[p] Act. 14. ceſſe eſt. [122] Itaque tot ac tantæ Eccleſiæ, vna eſt illa ab Apoſtolis prima, ex qua omnes.
Sic omnes primæ,& omnes Apoſtolicæ,dum vnam omnes probant vnitatem. [123] Cōmu-
nicatio pacis, & [124] appellatio fraternitatis, & [125] cōteſſeratio hoſpitalitatis, quæ iura non
CAP. XXI. alia ratio regit,quàm [126] eiuſdē ſacramenti vna traditio. [[127] Hanc igitur dirigimus præ-
Matth. 10. ſcriptionē: Si Dominus Ieſus Chriſtus Apoſtolos miſit ad prædicandum,alios non eſſe re-
Luc. 10. cipiendos prædicatores,quàm quos Chriſtus inſtituit; quia nec alius patrē nouit niſi filius,
& cui filius reuelauit,nec aliis videtur reuelaſſe filius, quàm Apoſtolis quos miſit ad præ-
dicandum, vtique quod illis reuelauit. Quid autē prædicauerint,id eſt, quid illis Chriſtus
reuelauerit,& hic præſcribam,non aliter probari debere, niſi per eaſdē Eccleſias, quas ipſi
2. Theſſ. 2. Apoſtoli condiderunt,ipſi eis prædicando,tam [128] viua (quod aiunt) voce, quàm per Epi-
ſtolas poſtea. Si hæc ita ſunt,conſtat proinde omnē doctrinam, quæ cū illis Eccleſiis Apo-
ſtolicis [129] matricibus & originalibus fidei conſpiret,veritati deputādam, id ſine dubio te-
nentem, [130] quod Eccleſiæ ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo ſuſcepit: reli-
quā verò omnē doctrinam de mendacio præiudicandā, quæ ſapiat contra veritatē Eccle-
ſiarū,& Apoſtolorū,& Chriſti,& Dei. Supereſt ergo vti demonſtremus, an hæc noſtra do-
ctrina,cuius regulā ſuprà ædidimus, de Apoſtolorum traditione cenſeatur,& ex hoc ipſo, F
an ceteræ de mendacio veniant. Communicamus cum Eccleſiis Apoſtolicis, quòd nulla
CAP. XXII. doctrina diuerſa, hoc eſt teſtimoniū veritatis. [[131] Sed quoniā tam expedita probatio eſt,
vt ſi ſtatim proferatur,nihil iā ſit retractandum,ac ſi prolata nō ſit à nobis,locū interim de-
mus diuerſæ parti, ſi quid putāt ad infirmandā hanc præſcriptionē mouere ſe poſſe. [132] So-
„ lent dicere: non omnia Apoſtolos ſciſſe; eadem agitati dementia qua rurſus conuertunt:
„ omnia quidē Apoſtolos ſciſſe, ſed non omnia omnibus tradidiſſe; in vtroque Chriſtū re-
prehenſioni ſubiicientes,qui aut minus inſtructos, aut parum ſimplices Apoſtolos miſerit.
Matth. 28. Quis enim integræ mentis, credere poteſt aliquid eos ignoraſſe, [133] quos magiſtros Do-
minus dedit,indiuiduos habitos in comitatu, in diſcipulatu, in conuictu; quibus obſcura
Matth. 13. quæque ſeorſim diſſerebat,illis dicens datum eſſe cognoſcere arcana, quæ populo intelli-
Matth. 16. gere non liceret? Latuit aliquid [134] Petrum ædificandæ Eccleſiæ petrā dictum,claues regni
Ioan. 21. cœlorum conſecutum,& ſoluendi & alligādi in cœlis & in terris poteſtatem? Latuit & Io-
Ioan. 13. annem aliquid dilectiſſimū Domino,pectori eius incubantem;cui ſoli Dominus Iudā tra-
Ioan. 19. Matth. 17. ditorem præmonſtrauit;quem loco ſuo filiū Mariæ demādauit? Quid eos ignoraſſe voluit,
Deut. 19. quibus etiam gloriam ſuam exhibuit,& Moyſen, & Heliam, & inſuper de cœlo patris vo-
Luc. 24. cem? non quaſi ceteros reprobās, ſed: [135] quoniam in tribus teſtibus ſtabit omne verbum.
Ignorauerunt itaque & illi, quibus poſt reſurrectionem quoque in itinere omnes ſcriptu-
Ioan. 16. ras ediſſerere dignatus eſt. Dixerat planè aliquando: Multa habeo adhuc vobis loqui,
ſed

Digitized by Google

A ſed non poteſtis modò ea ſuſtinere.tamen adiiciés:Cùm venerit ille ſpiritus veritatis, ipſe
vos deducet in omnem veritatem : oſtendit illos nihil ignoraſſe, quos omnem veritatem
conſecuturos per ſpiritum veritatis repromiſerat ;& vtique impleuit repromiſſum, pro-
bantibus Actis Apoſtolorum deſcenſum ſpiritus ſancti. [116] Quam ſcripturam qui non re- *Act. 2.*
cipiunt, nec ſpiritum ſanctum poſſunt agnoſcere diſcentibus miſſum, ſed nec Eccleſiam
ſe dicant defendere,qui quãdo,& quibus incunabulis inſtiturum eſt hoc corpus, probare
non habent. Tanti enim eſt illis non habere probationes eorum quæ defendunt, ne pari-
ter admittantur [117] traductiones eorum quæ mentiuntur. [[118] Proponunt ergo ad ſug- CA.XXIII.
gillandam ignorantiam aliquam Apoſtolorum ; quòd Petrus & qui cum eo erant, repre- *Gal. 2.*
henſi ſint à Paulo. Adeò inquiunt,aliquid eis defuit.vt ex hoc etiam illud ſtruant, potuiſſe «
poſtea pleniorem ſcientiam ſuperuenire, qualis obuenerit Paulo reprehendenti anteceſ- «
ſores. Poſſumus & hic Acta Apoſtolorum repudiantibus dicere : Prius eſt vti oſtendatis *Act. 9.*
quis iſte Paulus,& quid ante Apoſtolum,& quomodo Apoſtolus: [119] quatenus & alias ad
quæſtiones plurimùm eo vtuntur. Neque enim,ſi ipſe ſe Apoſtolum de perſequutore pro- *Gal. 1.*
fitetur,ſufficit vnicuique [140] examinatè credenti;quando nec Dominus ipſe de ſe teſtimo- *Ioan. 5.*
nium dixerit. Sed credant ſine ſcripturis,vt credant aduerſus ſcripturas:tamen doceant ex *Gal. 2.*
eo,quod allegant Petrum à Paulo reprehenſum,aliam Euangelij formam à Paulo ſuperin-
ductam,citra eam quam præmiſerat Petrus & ceteri. Arquin demutatus in prædicatorem *Act. 9.*
de perſequutore, deducitur ad fratres à fratribus, vt vnus ex fratribus, & ad illos ab illis
B qui ab Apoſtolis fidem induerant. Dehinc,ſicut ipſe enarrat, aſcendit Hieroſolymam co- *Gal. 2.*
gnoſcendi Petri cauſa, ex officio & iure ſcilicet eiuſdem fidei & prædicationis. Nam & illi *Act. 9.*
non eſſent admirati de perſecurore factum prædicatorem, ſi aliquid contrarium prædica- *Act. 21.*
ret,nec Dominum præterea magnificaſſent, quia aduerſarius eius Paulus obuenerat. Ira- *Gal. 2.*
que & dexteram ei dederunt ſignum concordiæ & conuenientiæ : & inter ſe diſtributio-
nem officij ordinauerunt,non ſeparationem Euangelij: nec vt aliud alter, ſed vt aliis alter
prædicaret,Petrus in circunciſionem, Paulus in Nationes. Ceterùm ſi reprehenſus eſt Pe-
trus,quòd cùm conuixiſſet ethnicis,poſtea ſe à conuictu eorum ſeparabat perſonarum re-
ſpectu: vtique conuerſationis fuit vitium, non prædicationis. [141] Non enim ex hoc alius
Deus quàm creator,& alius Chriſtus,quàm ex Maria,& alia ſpes quàm reſurrectio annun-
tiabatur. [[142] Non mihi tam benè eſt, immò non mihi tam malè eſt, [143] vt Apoſtolos CA.XXIIII
committam. Sed quoniam peruerſiſſimi iſti illam reprehenſionem,ad hoc obtendunt, vt
ſuſpectam faciant doctrinam ſuperiorem, reſpondebo quaſi prò Petro : ipſum Paulum di-
xiſſe, factum ſe omnibus eſſe omnia, Iudæis Iudæum, non Iudæis non Iudæum, vt om- *1.Cor. 9.*
nes lucrificaret. Adeò pro temporibus & perſonis & cauſis quædam reprehendebant, in
quæ & ipſi æquè pro temporibus & perſonis & cauſis committebãt : quemadmodum ſi &
Petrus reprehenderet Paulum,quòd prohibens circunciſionem, circunciderit ipſe Timo- *Act. 16.*
theum. Viderint qui de Apoſtolis iudicant. Benè quòd [144] Petrus Paulo & in martyrio ad- *Gal. 6.*
æquatur. [145] Sed & ſi in tertium vſque cœlum ereptus Paulus & in paradiſum delatus au- *Act. 16.*
C diit quædam illic, non poſſunt videri ea fuiſſe, quæ illum in aliam doctrinam inſtructiorem *2. Cor. 12.*
præſtarent, cùm ita fuerit conditio eorum, vt nulli hominum proderentur. [146] Quòd ſi ad
alicuius conſcientiam manauit neſcio quid illud, & hoc ſe aliqua hæreſis ſequi affirmat,
aut Paulus ſecreti proditi reus eſt, aut & alius poſtea in paradiſum ereptus debet oſtendi,
cui permiſſum ſit eloqui, quæ Paulo mutire non licuit. [[147] Sed, vt diximus, eadem de- CAP.XXV.
mentia eſt; cùm confitentur quidem nihil Apoſtolos ignoraſſe, nec diuerſa inter ſe prædi- “
caſſe,ſed non omnia volunt illos omnibus reuelaſſe: quædã enim palàm,& vniuerſis: quæ- “
dam ſecretò, & paucis demandaſſe : quia & hoc verbo vſus eſt Paulus ad Timotheum: “
O Timothee, depoſitum cuſtodi. Et rurſum : Bonum depoſitum cuſtodi. Quod hoc “
depoſitum eſt, tam tacitum, vt alterius doctrinæ deputetur? An illius denuntiationis, *2. Tim. 1.*
de qua ait? [148] Hanc denuntiationem commendo apud te filiole Timothee. Item illius *Ibidem.*
præcepti, de quo ait : Denuntio tibi ante Deum, [149] qui viuificat omnia, & Ieſum Chri- *1. Tim. 1.*
ſtum, qui teſtificatus eſt ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem, vt cuſtodias præce- *1. Tim. 6.*
ptum. Quod autem præceptum, quæ denuntiatio, ex ſuprà & infrà ſcriptis intelligetur,
non neſcio quid ſuboſtendi hoc dicto de remotiore doctrina, ſed potius inculcari de non
admittenda alia præter eã, quam audierat ab ipſo· & puto [150] corã multis, inquit, teſtibus. *2. Timot. 2.*
Quos multos teſtes ſi nolunt Eccleſiã intelligi, nihil intereſt quomodo nihil tacitũ fuerit,
quod ſub multis teſtibus proferebatur. Sed nec quia monet illũ: hæc fidelibus hominibus *Ibidem.*

demandare, qui idonei ſint & alios docere, id quoque argumentum occulti alicuius Euan- D
gelij interpretandum eſt. Nam & cùm dicit Hæc, de eis dicit, de quibus in præſenti ſcribe-
bat: de occultis autem vt de abſentibus apud conſcientiam, non hæc, ſed illa dixiſſet.
CA. XXVI. [[151] Portò conſequens erat, vt cui demandabat Euangelij adminiſtrationem, non paſſim
nec inconſideratè adminiſtrãdam adiiceret, ſecundum Dominicam vocẽ, ne margaritam
Matth. 7. porcis, & ſanctum canibus iactaret. Dominus palàm edixit, ſine vlla ſignificatione alicuius
Matth. 10. taciti ſacramenti; ipſe præceperat: ſi [152] quid in tenebris & in abſcondito audiſſent, in luce
Luc. 19. & in tectis prædicarent. Ipſe per ſimilitudinem præfigurauerat: ne [153] vnam mnam, id eſt,
Matth. 5. vnum verbum eius, ſine fructu in abdito reſeruarent. Ipſe docebat lucernam [154] non ſub
modio abſtrui ſolere, ſed in candelabrum conſtitui, vt luceat omnibus qui in domo ſunt.
Hæc Apoſtoli aut neglexerunt, aut minimè intellexerunt, ſi non adimpleuerunt, abſcon-
Act. 4. dentes aliquid de lumine, id eſt, de Dei verbo, & Chriſti ſacramento. Neminem quod ſcio
verebantur, non Iudæorum vim, non ethnicorum: quo magis [155] vtique in Eccleſia liberè
prædicabant, qui in ſynagogis & in locis publicis non tacebant: immò neque Iudæos con-
uertere, neque ethnicos inducere potuiſſent, niſi quod credi ab eis volebãt, ordine expo-
nerent. Multo magis iam credentibus Eccleſiis nihil ſubtraxiſſent, quod aliis paucis ſeor-
ſum demandarent: quanquam etſi quædam inter domeſticos, vt ita dixerim, diſſerebant,
non tamen ea fuiſſe credendum eſt, quæ aliam regulam fidei ſuperducerent, diuerſam &
contrariam illi, [156] quam catholicè in medium proferebant: [157] vt alium Deum in Eccle-
ſia dicerent, alium in hoſpitio: & aliam Chriſti ſubſtantiam deſignarent in aperto, aliam in E
ſecreto: & aliam ſpem reſurrectionis apud omnes annuntiarent, aliam apud paucos: cùm
1. Cor. 1. ipſi obſecrarent in epiſtolis ſuis: vt idipſum & vnũ loquerentur omnes, & non eſſent ſchiſ-
mata & diſſenſiones in Eccleſia, quia ſiue Paulus, ſiue alij, eadem prædicarent. Alioquin
Matth. 5. meminerant: Sit ſermo veſter: eſt, eſt: non, non: quod amplius, hoc à malo eſt, ne ſciliect E-
C. XXVII. uangelium in diuerſitate tractarent. [[158] Si ergo incredibile eſt, vel ignoraſſe Apoſtolos
plenitudinem pręedicationis, vel nõ omnem ordinem regulæ omnibus ædidiſſe, videamus
ne fortè Apoſtoli quidem ſimpliciter & plenè, Eccleſiæ autem ſuo vitio aliter acceperint
„ quàm Apoſtoli proferebant. Omnia iſta ſcrupuloſitatis incitamenta inuenias prætendi ab
Gal. 3. hęreticis. Tenent correptas ab Apoſtolo Eccleſias, O inſenſati Galatæ, quis vos faſcina-
Gal. 5. uit? &, [159] Tam benè currebatis, quis vos impediit? ipſúmque principiũ: Miror quòd ſic tã
Gal. 1. citò transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euangelium. Item ad Corin-
1. Cor. 3. thios ſcriptum, quòd eſſent adhuc carnales qui lacte educarentur, nondum idonei ad pa-
1. Cor. 8. bulum; qui putarent ſe ſcire aliquid, quando nondum ſcirent, quemadmodum ſciri opor-
Rom. 1. et 15 teret. Cùm correptas Eccleſias opponunt, credant emendatas. Sed & illas recognoſcant,
Epheſ. 1. de [160] quarum fide & ſcientia & conuerſatione Apoſtolus gaudet, & Deo gratias agit: quę
Philip. 1. tamen hodie cum illis correptis vnius inſtitutionis iura commiſcent. [[161] Age nunc:
C. XXVIII. Omnes errauerint; deceptus ſit & Apoſtolus de teſtimonio reddendo quibuſdam: nullam
Ioan. 14. reſpexerit ſpiritus ſanctus vti eam in veritatem deduceret; ad hoc miſſus à Chriſto, ad hoc
& 16. „ poſtulatus de patre, vt eſſet doctor veritatis: neglexerit officium Dei villicus, Chriſti vica- F
„ rius, ſinens Eccleſias aliter interim intelligere, aliter credere, quàm ipſe per Apoſtolos
„ prædicabat. Ecquid veriſimile eſt, vt tot ac tantæ in vnam fidem errauerint? Nullus inter
multos euentus eſt vnus exitus: variaſſe debuerat error doctrinæ Eccleſiarum. Ceterùm
quod apud multos vnum inuenitur, non eſt erratum, ſed traditum. Audeat ergo aliquis
CA. XXIX. dicere illos erraſſe qui tradiderunt? [[162] Quoquo modo ſit erratum; tam diu vtique re-
gnauit error, quàm diu hæreſes non errant. Aliquos Marcionitas & Valentinianos libe-
randa veritas expectabat: interea perperàm euangelizabatur, perperàm credebatur, tot
milia milium perperàm tincta, tot opera fidei perperàm adminiſtrata, tot virtutes, tot
chariſmata perperàm operata, tot ſacerdotia, tot miniſteria perperàm functa, tot denique
martyria perperàm coronata. Aut ſi nec perperàm nec in vacuũ, quale eſt vt antè res Dei
currerent, quàm cuius Dei notum eſſet? antè Chriſtiani, quàm Chriſtus inuentus? antè
hæreſes, quàm vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit: poſtre-
mò, ſimilitudo ſuccedit. Ceterùm ſatis ineptum, vt prior in doctrina hæreſis habeatur;
Matth. 24. vel quoniam ipſa eſt quæ futuras hæreſes & cauendas prænuntiauit. Ad eius doctrinæ
Gal. 1. Eccleſiam ſcriptum eſt, immò ipſa doctrina ad Eccleſiã ſuam ſcribit: Etſi angelus de cœlo
CA. XXX. aliter euangelizauerit citra quàm nos, anathema ſit. [Vbi [163] tunc Marcion, [164] Ponticus
nauclerus, Stoicæ ſtudioſus? Vbi tunc Valentinus Platonicæ ſectator? Nam conſtat illos,
[165] neque

A [165] neque adeò olim fuiſſe, Antonini ferè Principatu, & in [166] Catholicam primò doctrinã
credidiſſe apud Eccleſiam Romanenſem, donec [167] ſub Epiſcopatu Eleutheri benedicti,
ob inquietam ſemper eorum curioſitatem, qua fratres quoque vitiabant, ſemel & iterum
eiecti, Marcion quidem [168] cum ducentis ſeſtertiis ſuis quæ [169] Eccleſiæ intulerat, [170] no-
uiſſimè in perpetuum diſcidium relegati, venena doctrinarũ ſuarum diſſeminauerũt. Poſt-
modùm Marcion pœnitentiam confeſſus, [171] cùm cõditioni datæ ſibi occurrit, [172] ita pa-
cem recepturus, ſi ceteros quoque quos perditioni erudiſſet, Eccleſiæ reſtitueret, morte
præuentus eſt (oportebat enim hæreſes eſſe) nec tamen ideò bonum hæreſes, quia eſſe *1. Cor. 11.*
eas oportebat: quaſi non & malum oportuerit eſſe. Nam & Dominũ tradi oportebàt, ſed *Marc. 14.*
væ traditori: ne quis etiam hinc hæreſim defendat. [173] Si & Apellis ſtemma retractandum
eſt, tam non vetus & ipſe quàm Marcion inſtitutor & præformator eius: ſed lapſus in fœ-
minam deſertor [174] continentiæ Marcionenſis, ab oculis ſanctiſſimi magiſtri Alexãdriam
ſeceſſit. Inde poſt annos regreſſus non melior, niſi tantùm quà iam non Marcionites, in al-
teram fœminam impegit, illam virginem Philumenen (quam ſuprà ædidimus) poſtea verò
immane proſtibulũ & ipſam, [175] cuius energemate circũuentus, quæ ab ea didicit [176] Pha-
neroſeis ſcripſit. Adhuc in ſeculo ſuperſunt qui meminerint eorum, etiam proprij diſcen-
tes & ſucceſſores ipſorum, ne poſteriores negare poſſint. Quanquam & de operibus ſuis, *Matth. 7.*
vt dixit Dominus, reuincuntur. Si enim Marcion nouum Teſtamẽtum à vetere ſeparauit,
poſterior eſt eo quod ſeparauit, quia ſeparare non poſſet, niſi quod vnitum fuit: vnitum
B ergo ante quàm ſepararetur, poſtea factum ſeparatum, poſteriorem oſtendit ſeparatorem.
Item Valentinus, aliter exponens & ſine dubio emendans hoc nomine, quicquid emen-
dat, vt mendoſum retrò alterius fuiſſe demonſtrat. Hos vt inſigniores, & frequentiores a-
dulteros veritatis nominamus. Ceterùm & [177] Nigidius neſcio qui & Hermogenes, &
multi alij adhuc ambulant peruertentes vias Dei. Cupio oſtendant mihi, ex qua auctori-
tate prodierunt. Si alium Deum prædicant, quomodo eius Dei rebus & litteris & nomi-
nibus vtuntur aduerſus quem prædicant? ſi eundem, quomodo aliter? [178] Probent ſe no-
uos Apoſtolos eſſe: dicant Chriſtum iterũ deſcendiſſe, iterum ipſum docuiſſe, iterum cru-
cifixum, iterũ mortuum, iterum reſuſcitatũ: ſic enim Apoſtolos ſolet facere, dare illis præ- *Marc. 16.*
terea virtutem, eadem ſigna ædendi, quæ & ipſe. Volo igitur & virtutes eorum proferre,
niſi quòd agnoſco maximã virtutem eorum, qua Apoſtolus in peruerſum æmulantur. Illi
[179] enim de mortuis viuos faciebant, iſti de viuis mortuos faciunt. [Sed [180] ab exceſſu, CA. XXXI.
reuertar ad principalitatem veritati, & poſteritatem mendacitati deputandam, ex illius
quoque parabolæ patrocinio, quæ bonum ſemen frumenti à Domino ſeminatum pri- *Matth. 13.*
mò conſtituit, [181] auenarum autem ſterilis fœni adulterium ab inimico diabolo poſtea ſu-
perducit. Propriè enim doctrinarum diſtinctionem figurat, quia & alibi verbum Dei ſemi- *Luc. 8.*
nis ſimilitudo eſt. Ita ex ipſo ordine manifeſtatur, [182] id eſſe Dominicum & verum, quod
ſit priùs traditum: id autem extraneum & falſum, quod ſit poſteriùs immiſſum. Ea ſentẽtia
manebit aduerſus poſteriores quaſque hęreſes, quibus nulla conſtantia de conſcientia cõ-
C petit ad defendendam ſibi veritatem. [[183] Ceterùm ſi quæ audẽt interſerere ſe ætati A- CA. XXXII.
poſtolicæ, vt ideò videantur ab Apoſtolis traditæ, quia ſub Apoſtolis fuerunt: poſſumus
dicere: Ædant ergo origines Eccleſiarũ ſuarum: euoluãt ordinem Epiſcoporum ſuorũ, ita
per ſucceſſiones ab initio decurrentem, vt primus ille Epiſcopus aliquem ex Apoſtolis,
vel Apoſtolicis viris, qui tamen cum Apoſtolis perſeuerauerint, habuerit auctorem & an-
teceſſorẽ. Hoc enim modo Eccleſiæ Apoſtolicæ [184] cenſus ſuos deferunt: [185] ſicut Smyr-
næorum Eccleſia habens Polycarpum ab Ioanne conlocatum refert: [186] ſicut Romano-
rum Clementem à Petro ordinatum edit: proinde vtique & ceteræ exhibent, quos ab A-
poſtolis in Epiſcopatum conſtitutos, Apoſtolici ſeminis traduces habeant. Confingant
tale aliquid hæretici. Quid enim illis poſt blaſphemiam inlicitum eſt? ſed etſi cõfinxerint,
nihil promouebunt. Ipſa enim doctrina eorum cum Apoſtolica comparata, ex diuerſitate
& contrarietate ſua pronuntiabit, neque Apoſtoli alicuius auctoris eſſe neque Apoſtolici:
quia ſicut Apoſtoli non diuerſa inter ſe docuiſſent, ita & Apoſtolici non cõtraria Apoſto-
lis ædidiſſent, niſi illi qui ab Apoſtolis deſciuerunt, & aliter prædicauerunt. Ad hãc itaque
formam prouocabuntur ab illis Eccleſiis, quæ licet nullum ex Apoſtolis vel Apoſtolicis
auctorẽ ſuum proferant, vt multò poſteriores, quæ denique quotidie inſtituuntur: tamẽ in
eadem fide cõſpirantes, nõ minus Apoſtolicæ deputantur pro conſanguinitate doctrinæ.
Ita omnes hæreſes [187] ad vtranque formã à noſtris Eccleſiis prouocatę, probent ſe quaquà

Digitized by Google

putant Apoſtolicas. Sed adeò nec ſunt, nec poſſunt probare quòd non ſunt: nec recipiun- D
tur in pacem & in communicationem ab Eccleſiis quoquo modo Apoſtolicis: [188] ſcilicet
C.xxxiii. ob diuerſitatem ſacramenti, nullo modo Apoſtolicæ. [[189] Adhibeo ſuper hæc, ipſarum
doctrinarum recognitionem, quæ tunc ſub Apoſtolis fuerunt, [190] ab iiſdē Apoſtolis & de-
monſtratæ & eieratæ. [191] Nam & ſic faciliùs traducentur: dum aut iam tunc fuiſſe depre-
henduntur, aut ex illis quæ iam tunc fuerunt, ſemina ſumpſiſſe. [192] Paulus in prima ad Co-
1. Cor. 15. rinthios epiſtola, notat negatores & dubitatores reſurrectionis. Hæc opinio prima Saddu-
cæorum: partem eius vſurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & ſi qui alij reſurrectionē
Gal. 5. carnis infringunt. Ad Galatas ſcribens, inuehitur in obſeruatores & defenſores circumci-
1. Timot. 4. ſiouis & legis. Hebionis hæreſis eſt. Timotheum inſtruens, nuptiarum quoque interdicto-
2. Tim. 2. res ſuggillat: Ita inſtituūt Marcion, & Apelles eius ſecutor. Æquè tangit eos, qui dicerent
Tit. 3. factam iam reſurrectionem: id de ſe Valentiniani adſeuerant. Sed & cū genealogias inde-
terminatas nominat, Valentinus agnoſcitur: apud quem [193] Æon ille neſcio qui [194] noui
& non vnius nominis, generat è ſua Charite Senſum & Veritatem: & hi æquè procreant
duos, Sermonem & Vitam. Dehinc & iſti generant Hominem & Eccleſiam: de qua prima
ogdoade æonum exinde decem alij, & duodecim reliqui æones, miris nominibus oriun-
Gal. 4. tur, in meram fabulam triginta æonū. Idem Apoſtolus cùm improbat elementis ſeruiētes,
aliquem Hermogenem oſtendit, qui materiam non natā introducens, Deo non nato eam
comparat, & ita matrem elementorum deam faciens, poteſt ei ſeruire quam Deo compa-
Apocal. 2. rat. [195] Ioannes verò in Apocalypſi idolothyta edētes & ſtupra committentes iubetur ca- E
2. Ioan. 1. ſtigare: Sunt & nunc alij Nicolaitæ, [196] Caiana hæreſis dicitur. At in epiſtola eos maximè
antichriſtos vocat, qui Chriſtum negarent in carne veniſſe, & qui non putarent Ieſum eſſe
Coloſſ. 2. filium Dei: illud Marcion, hoc Hebion vindicauit. Simonianæ autem Magiæ diſciplina
Act. 8. [197] angelis ſeruiens, vtique & ipſa inter idololatrias deputabatur, & à Petro Apoſtolo in
C.xxxiiii ipſo Simone damnabatur. [[198] Hæc ſunt, vt arbitror, genera doctrinarum adulterina-
rum, quæ ſub Apoſtolis fuiſſe ab ipſis Apoſtolis diſcimus: & tamen nullam inuenimus in-
ſtitutionem, inter tot diuerſitates peruerſitatum, quæ de Deo creatore vniuerſorum con-
trouerſiam mouerit. [199] Nemo alterum Deum auſus eſt ſuſpicari: faciliùs de filio quàm de
patre hæſitabatur, donec Marcion præter creatorem alium Deum ſolius bonitatis indu-
ceret: Apelles creatorem angelum neſcio quem glorioſum ſuperioris Dei, faceret Deum
legis & Iſraëlis, illum igneum affirmans: Valentinus æonas ſuos ſpargeret, & vnius æonis
vitium in originem deduceret Dei creatoris. His ſolis & his primis reuelata eſt veritas di-
uinitatis, maiorem ſcilicet dignationem & pleniorem gratiam à diabolo cōſecutis, [200] qui
Luc. 6. Deum ſic quoque voluerit æmulari; vt de doctrinis venenorum, quod Dominus negauit,
ipſe faceret diſcipulos ſuper magiſtrum. Eligant igitur ſibi tempora vniuerſæ hæreſes quæ
quando fuerint, dum non interſit quæ quando, dum de veritate non ſint: vtique quæ ſub
Apoſtolis non fuerunt, eas dicere fuiſſe non poſſunt. Si enim fuiſſent, nominarētur & ipſæ,
vt & ipſæ coërcendæ. Quæ verò ſub Apoſtolis fuerunt, in ſua nominatione damnantur. F
Siue ergo eædem nunc ſunt [201] aliquanto expolitiores, quæ ſub Apoſtolis rudes, habent
ſuam exinde damnationem: ſiue aliæ quidem illæ fuerunt, alię autem poſtea obortæ ſunt,
& quaſdam ex illis opiniones vſurpauerunt, [202] habendo cum eis conſortium prædicatio-
nis, habeant neceſſe eſt etiam conſortium damnationis: præcedente illo fine ſupradicto
poſteritatis, quo etſi nihil de damnatitiis participarent, de ætate ſola pręiudicarentur, tan-
to magis adulteræ, quanto nec ab Apoſtolis nominatæ. Vnde firmiùs conſtat has eſſe, quæ
C. xxxv. adhuc tunc nuntiabantur futuræ. [[203] His definitionibus prouocatæ à nobis & reuictæ
hæreſes omnes, ſiue quæ poſteræ, ſiue quæ coætaneæ Apoſtolorum, dum modò diuerſæ:
ſiue generaliter ſiue ſpecialiter notatæ ab eis, dummodò prædamnatæ; audeant reſpōdere
& ipſæ aliquas eiuſmodi præſcriptiones aduerſus noſtram diſciplinam. Si enim negant ve-
ritatem eius, debent probare illam quoque hæreſim eſſe eadem forma reuictam qua ipſæ
reuincuntur: & oſtendere ſimul vbinam quærenda ſit veritas, quam apud illas non eſſe
iam conſtat. Poſterior noſtra res non eſt, immò omnibus prior eſt: [204] hoc erit teſtimoniū
veritatis vbique occupantis principatum. Quòd ab Apoſtolis non damnatur, immò de-
fenditur: hoc erit indicium proprietatis. [205] Quam enim damnant, quaſi extraneam:
C. xxxvi. quámque non damnauerunt, ſuam oſtendunt, ideóque & defendunt. [[206] Age iam qui
voles curioſitatem meliùs exercere in negotio ſalutis tuæ, percurre Eccleſias Apoſtolicas,
[207] apud quas ipſæ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſidentur, apud quas
ipſæ

Digitized by Google

A ipſæ [208] authenticæ litteræ eorum recitantur, ſonantes vocem, & repræſentantes faciem
vniuſcuiuſque.[209] Proximè eſt tibi Achaia,habes Corinthum.Si non [210] longè es à Mace-
donia,habes Philippos,habes Theſſalonicenſes.Si [211] potes in Aſiã tendere, habes Ephe-
ſum:ſi [212] autem Italiæ adiaces,habes Romam, vnde nobis quoque auctoritas præſto eſt.
Statu [213] fœlix Eccleſia,[214] cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt:
vbi Petrus paſſioni Dominicæ adęquatur,vbi Paulus Ioãnis exitu coronatur, vbi [215] Apo-
ſtolus Ioãnes poſtea quàm in oleum igneũ demerſus, nihil paſſus eſt, in inſulam relegatur.
Videamus quid dixerit,quid docuerit, quid cum Aphricanis quoq; Eccleſiis cõteſſerarit,
vnum Deũ nouit creatorẽ vniuerſitatis, & Chriſtũ Ieſum ex virgine Maria filiũ Dei crea-
toris,& carnis reſurrectionem:Legẽ & Prophetas cũ Euãgelicis & Apoſtolicis litteris mi-
ſcet,& inde potat fidem eã:[216] aqua ſignat,ſancto ſpiritu veſtit, Euchariſtia paſcit,[217] mar-
tyrio exhortatur, & ita aduerſus hãc inſtitutionẽ neminem recipit. Hæc eſt inſtitutio, non
dico iam quæ futuras hæreſes prænuntiabat,ſed de qua hæreſes prodierunt. Sed non fue- 1.Ioan. 2.
runt ex illa,ex quo factæ ſunt aduerſus illam.Etiã de oliuæ nucleo mitis & opimæ & neceſ-
ſariæ aſper oleaſter exoritur, etiam de [218] papauere fici gratiſſimæ & ſuauiſſimæ, ventoſa
& vana caprificus exurgit.Ita & hæreſes de noſtro fructificauerunt,non noſtræ: degeneres
veritatis grano & mendacio ſylueſtres. [[219] Si hæc ita ſe habent, vt veritas nobis adiu- C.xxxvii.
dicetur,quicunque in ea regula incedimus,quam Eccleſia ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chri-
ſto, Chriſtus à Deo tradidit,conſtat ratio propoſiti noſtri, definientis non eſſe admitten-
B dos hęreticos ad ineundam de ſcripturis prouocationẽ,quos [220] ſine ſcripturis probamus
ad ſcripturas non pertinere. Si [221] enim hæretici ſunt, Chriſtiani eſſe non poſſunt, non à
Chriſto habendo quod de ſua electione ſectati hæreticorum nomine admittunt. Ita non
Chriſtiani nullum ius capiunt Chriſtianarum litterarum, ad quos meritò dicendum eſt,
qui eſtis?quando,& vnde veniſtis? [222] quid in meo agitis non mei? quo denique Marcion
iure ſyluam meã cædis? qua licentia Valentine fontes meos transuertis? qua poteſtate A-
pelles limites meos cõmoues? Mea eſt poſſeſſio. quid hic ceteri ad volũtatem veſtrã ſemi-
natis & paſcitis? Mea eſt poſſeſſio,olim poſſideo, prior poſſideo, [223] habeo origines firmas,
ab ipſis auctoribus quorũ fuit res. Ego ſum hæres Apoſtolorũ. Sicut cauerunt teſtamẽto
ſuo,ſicut fidei commiſerunt,ſicut adiurauerunt,ita teneo. Vos certè exhæredauerunt ſem-
per & abdicauerunt,vt extraneos, vt inimicos. Vnde autem extranei & inimici Apoſtolis
hæretici,niſi ex diuerſitate doctrinæ,quam vnuſquiſque de ſuo arbitrio,aduerſus Apoſto-
los aut protulit,aut recepit? [Illic [224] igitur & ſcripturarum & expoſitionum adultera- C.xxxviii
tio deputanda eſt,vbi diuerſitas inuenitur doctrinæ. Quibus fuit propoſitum aliter docẽ-
di, eos neceſſitas coëgit aliter diſponendi inſtrumenta doctrinæ. Alias enim non potuiſ-
ſent aliter docere,niſi aliter haberent per quæ docerent hæreſim. Sicut illis non potuiſſet
ſuccedere corruptela doctrinæ ſine corruptela inſtrumentorum eius, ita & nobis integri-
tas doctrinæ non competiſſet ſine integritate eorum, per quæ doctrina tractatur. Etenim
C quid contrarium nobis in noſtris? quid de proprio intulimus, vt aliquid contrarium ei &
in ſcripturis deprehenſum, [225] detractione, vel adiectione, vel tranſmutatione remedia-
remus? Quod ſumus, hoc ſunt. Ab initio ſuo ex illis ſumus, antequàm nihil aliter fuit
quàm ſumus. Quid denique fuit antequàm à nobis [226] interpolarentur? Cùm autem om-
nis interpolatio poſterior credenda ſit, [227] veniens vtique ex cauſa æmulationis, quę ne-
que prior neque domeſtica eſt eius vnquam quod æmulatur, tam incredibile eſt ſapienti
cuique, vt nos adulterum ſtylum intuliſſe videamur ſcripturis, qui ſumus à principio &
primi,quàm illos non intuliſſe qui ſunt & poſteri & aduerſi. Alius manu ſcripturas, alius
ſenſu expoſitiones interuertit. [228] Neque enim ſi Valentinus integro inſtrumẽto vti vide-
tur,non callidiore ingenio,quàm Marcion manus intulit veritati. Marcion enim exertè
&palàm machæra,non ſtylo vſus eſt:quoniam ad materiã ſuam cædem ſcripturarum con-
fecit. Valentinus autem pepercit: quoniam non ad materiam ſcripturas, ſed materiam ad
ſcripturas excogitauit:& tamen plus abſtulit, & plus adiecit, auferens proprietates ſingu-
lorum quoque verborum,& adiiciens diſpoſitiones non comparentiũ rerum. [[229] Hæc C.xxxix.
ſunt ingenia de [230] ſpiritalibus nequitiæ, cum quibus luctatio eſt nobis fratres; meritò Epheſ. 6.
contemplandæ ſidei neceſſaria, vt electi manifeſtentur, vt reprobi detegantur. Et ideò 1.Cor.11.
habent vim & excogitandis inſtruendiſque erroribus fœlicitatem: non adeò mirandam,
quaſi difficilem & inexplicabilem, cùm de ſecularibus quoque ſcripturis exemplum præ-
ſto ſit eiuſmodi facilitatis. [231] Vis hodie ex Vergilio fabulam, in totum aliam, com-

poni materia ſecundum verſus, verſibus ſecundũ materias concinnatis? [232] Denique Oui- D
dius Geta Medeam tragœdiam ex Vergilio pleniſſimè expreſſit. [233] Meus quidam propin-
quus ex eodem poëta, inter cetera ſtyli ſui otia Pinacem Cebetis explicuit. [234] Homero-
centonas etiam vocare ſolent, qui de carminibus Homeri propria opera [235] more cento-
nario ex multis hinc inde compoſitis in vnum ſarciunt corpus. Et [236] vtique fœcundior
diuina litteratura ad facultatem cuiuſcunque materiæ. Nec periclitor dicere, ipſas [237] quo-
Vbi ſuprà. que ſcripturas ſic eſſe ex Dei voluntate diſpoſitas, vt hæreticis materias ſubminiſtrarent,
CAP. XL. cùm legam: oportere hæreſes eſſe, quę ſine ſcripturis eſſe non poſſent. [Sed [238] quæritur,
à quo intellectus interpretetur, eorum quæ ad hæreſes faciãt? A diabolo ſcilicet, cuius ſunt
partes interuertendi veritatem, qui [239] ipſas quoque res ſacramentorum diuinorũ, in ido-
lorũ myſteriis æmulatur. Tinguit [240] & ipſe quoſdã, vtique credẽtes & fideles ſuos: [241] ex-
piationem delictorũ de lauacro repromittit, & ſic adhuc initiat [242] Mithræ: [243] ſignat illic
in frõtibus milites ſuos, [244] celebrat & panis oblationem, & [245] imaginẽ reſurrectionis in-
ducit, & ſub [246] gladio redimit coronã. [247] Quid? quòd & ſummum Pontificem [248] in vnis
nuptiis ſtatuit: [249] Habet & virgines, habet & continentes? Ceterùm ſi [250] Numæ Põpilij
ſuperſtitiones reuoluamus, ſi ſacerdotalia officia, inſignia, & priuilegia, ſi ſactificalia mini-
ſteria, & inſtrumenta, & vaſa ipſorum ſacrificiorum, ac piaculorũ & votorum curioſitates
conſideremus, [251] nónne manifeſtè diabolus moroſitatẽ illam Iudaicæ legis imitatus eſt?
Qui ergo ipſas res, de quibus ſacramenta Chriſti adminiſtrantur, tam æmulanter affecta-
uit exprimere in negotiis idololatriæ, vtique & idem & eodem ingenio geſtiit, & potuit E
inſtrumenta quoque diuinarum rerũ & [252] ſanctorũ Chriſtianorum, ſenſum de ſenſibus,
verba de verbis, parabolas de parabolis, prophanæ & [253] æmulæ fidei attẽperare. Et ideò,
Epheſ. 6. neque à diabolo immiſſa eſſe ſpiritalia nequitiæ, ex quibus etiam hæreſes veniunt, dubi-
tare quis debet; neque [254] ab idololatria diſtare hæreſes, quum & auctoris & operis eiuſdẽ
ſint, cuius & idololatria. Deum aut fingunt alium aduerſus creatorem; aut ſi vnicum crea-
torem confitentur, aliter eum diſſerunt, quàm in vero eſt. Itaque omne mendacium quod
CAP. XLI. de Deo dicunt, quodammodò genus eſt idololatriæ. [[255] Non omittã ipſius etiam con-
uerſationis hæreticæ deſcriptionẽ, quàm futilis, quàm terrena, quàm humana ſit, ſine gra-
uitate, ſine auctoritate, ſine diſciplina, vt fidei ſuæ congruẽs. In primis [256] quis catechume-
nus, quis fidelis, incertum eſt: pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant: etiam ethnici
Matth. 7. ſi ſuperuenerint, ſanctũ canibus, & porcis margaritas, licet non veras, iactabunt. Simplici-
tatem volunt eſſe proſtrationem diſciplinæ, cuius penes nos curam lenociniũ vocant. pa-
cem [257] quoque paſſim cum omnibus miſcẽt. Nihil enim intereſt illis, licet diuerſa tractã-
tibus, dum ad vnius veritatis expugnationẽ conſpirent. [258] Omnes tumẽt, omnes ſcientiã
pollicentur. [259] Antè ſunt perfecti catechumeni, quàm edocti. Ipſæ [260] mulieres hæreticæ
quàm procaces, quæ audeant docere, contẽdere, [261] exorciſmos agere, [262] curationes re-
promittere, [263] forſitan & tinguere. Ordinationes eorum temerariæ, leues, inconſtantes:
[264] nunc neophytos conlocant, [265] nunc ſeculo obſtrictos, nunc [266] apoſtatas noſtros, vt
gloria eos obligẽt, quia veritate nõ poſſunt. Nuſquã faciliùs proficitur, quàm in caſtris re- F
belliũ, vbi ipſum eſſe illic, promereri eſt. [267] Itaque alius hodie Epiſcopus, cras alius: [268] ho-
die Diaconus, [269] qui cras Lector: [270] hodie Presbyter, qui cras Laicus. [271] Nã & Laicis ſa-
CA. XLII. cerdotalia munera iniungunt. [[272] De verbi autem adminiſtratione quid dicam; cùm
hoc ſit negotiũ illis, non ethnicos conuertendi, ſed noſtros euertẽdi? hanc magis gloriam
captant, ſi ſtantibus ruinam, non ſi iacentibus eleuationem operentur: quoniam & ipſum
opus eorum non de ſuo proprio ædificio venit, ſed de veritatis deſtructione. Noſtra ſuffo-
diunt, vt ſua ædificent. Adime [273] illis Legem Moſi, & Propheras, & creatorem Deum; ac-
cuſationem eloqui non habent. Ita fit vt ruinas faciliùs operentur ſtantium ædificiorum,
quàm exſtructionis iacentium ruinarum. Ad hæc ſolummodò opera humiles, & blandi, &
ſummiſſi agunt. Ceterùm nec ſuis Præſidibus reuerentiam nouerunt. [274] Et hoc eſt quòd
ſchiſmata apud hæreticos ferè non ſunt: quia cùm ſint, nõ patent ſchiſmata; eſt enim vni-
tas ipſa. Mentior ſi non etiam à regulis ſuis variant inter ſe, dũ vnuſquiſque proinde ſuo ar-
bitrio modulatur quæ accepit, quemadmodũ de ſuo arbitrio ea cõpoſuit ille qui tradidit.
Agnoſcit naturam ſuam, & originis ſuæ morem, profectus rei. Idem licuit Valentinianis
quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio ſuo fidem innouare. De-
nique penitus inſpectæ hæreſes omnes in multis cum auctoribus ſuis diſſentientes de-
prehenduntur. [275] Plerique nec Eccleſias habent, ſine matre, ſine ſede, orba fide, extorres,
quaſi

A quaſi ſibi, latè vagantur. [[276] Notata ſunt etiam commercia hæreticorum cum Magis CA.XLIII.
quampluribus, [277] cum Circulatoribus, [278] cum Aſtrologis, [279] cum Philoſophis, curioſi-
tati ſcilicet deditis. Quærite & inuenietis, vbique meminerunt. Adeò & de genere con-
uerſationis qualitas fidei æſtimari poteſt: [280] doctrinæ index diſciplina eſt. [281] Negant
Deum timendum. Itaque libera ſunt illis omnia & ſoluta. Vbi autem Deus non timetur,
niſi vbi non eſt? Vbi Deus non eſt, nec veritas vlla eſt. Vbi veritas nulla eſt, meritò & talis
diſciplina eſt. At vbi Deus, ibi metus in Deum, qui eſt initium ſapientiæ. Vbi metus in
Deum, ibi grauitas honeſta, & diligentia adtonita, & cura ſollicita, & [282] adlectio explota-
ta, & communicatio deliberata, & [283] promotio emerita, & ſubiectio religioſa, & [284] appa-
ritio deuota, & [285] proceſſio modeſta, & Eccleſia vnita, & Dei omnia. [[286] Proinde hæc C.XLIIII.
apud nos teſtimonia diſciplinæ ad probationem veritatis accedunt: à qua deuertere ne-
mini expedit, qui meminerit futuri iudicij: quo omnes nos neceſſe eſt apud Chriſti tribu-
nal aſtare, reddentes rationem, in primis ipſius fidei. Quid ergo dicent [287] qui illam ſtu-
prauerint adulterio hæretico, virginem traditam à Chriſto? Credo allegabunt, nihil vn-
quam ſibi ab illo vel ab Apoſtolis eius, de ſæuis & peruerſis doctrinis futuris prænuntia-
tum, & de cauendis abominandiſque præceptum. [288] Agnoſcent ſuam potius culpam
quàm ſuorum, qui nos non antè præſtruxerunt. [289] Adiicient præterea multa de auctori-
tate cuiuſque doctoris hæretici, illos maximè doctrinæ ſuæ fidem confirmaſſe, mortuos
ſuſcitaſſe, debiles reformaſſe, futura ſignificaſſe, vti meritò Apoſtoli crederentur: quaſi
B nec hoc ſcriptum ſit, venturos multos, qui etiam virtutes maximas æderent, ad fallaciam *Matth.24.*
muniendam corruptæ prædicationis. [290] Itaque veniam merebuntur. Si verò memores
Dominicarum & Apoſtolicarum ſcripturarum & denuntiationum in fide integra ſtete-
rint, credo de venia periclitabuntur, reſpondente Domino: Prænuntiaueram planè futu- *Vbi ſuprà.*
ros fallaciæ magiſtros in meo nomine, & Prophetarum, & Apoſtolorum etiam; & diſcen-
tibus meis eadem ad vos prædicare mandaueram, ſemel Euangelium, & eiuſdem regulæ *Matth.28.*
doctrinam Apoſtolis meis delegaueram: ſed quum vos non crederetis, libuit mihi poſtea
aliqua inde mutare. [291] Reſurrectionem promiſeram etiam carnis; ſed recogitaui ne im- *Ioan. 6.*
plere non poſſem. Natum me oſtenderam ex virgine; ſed poſtea turpe mihi viſum eſt. Pa- *Matth. 1.*
trem dixeram, qui ſolem & pluuias facit: ſed alius me pater melior adoptauit. Prohibue- *Matth. 5.*
ram vos aurem accommodare hæreticis, ſed erraui. Talia [292] capit opinari eos qui exorbi- *Matth.7.*
tant, & fidei veritatis periculum non cauent. [[293] Sed nunc quidem generaliter actum eſt CAP.XLV.
à nobis aduerſus hæreſes omnes, certis & iuſtis & neceſſariis præſcriptionibus repellēdas
à conlatione ſcripturarum. De reliquo, ſi Dei gratia annuerit, [294] etiam ſpecialiter quibuſ-
dam reſpondebimus. Quorum hæreticorum, vt plura præteream, pauca perſtringam. Ta-
ceo [295] enim Iudaiſmi hæreticos. [296] Doſitheum inquam Samaritanum, qui primus auſus
eſt Prophetas, quaſi non in ſpiritu ſancto locutos repudiare. [297] Taceo Sadducæos, qui ex
huius erroris radice ſurgentes, auſi ſunt ad hanc hæreſim etiam reſurrectionē carnis nega- *Matth.22.*
re. [298] Prætermitto Phariſæos, qui additamenta quædam Legi adſtruendo à Iudæis diuiſi *Matth.16.*
C ſunt: vnde etiam hoc accipere ipſum quod habent nomen, digni fuerunt: [299] cum his e-
tiam Herodianos, qui Chriſtum Herodem eſſe dixerunt. [[100] Ad eos me conuerto, qui ex CA. XLVI.
Euangelio hæretici eſſe voluerunt: ex quibus eſt [101] primus omnium Simon Magus, qui in
Actis Apoſtolorum condignam meruit ab Apoſtolo Petro iuſtámque ſententiam. Hic *Act. 8.*
auſus eſt ſummam ſe dicere virtutem, id eſt, ſummum Deum. Mundum autem ab angelis
ſuis inſtitutum: à dæmone ſe oberrante qui eſſet ſapientia deſcendiſſe quærendum apud
Iudæos: ſe in phantaſmate Dei non paſſum, ſed eſſe quaſi paſſum. [102] Poſt hunc Menan-
der, diſcipulus ipſius, ſimiliter Magus, eadem dicens quæ Simon ipſe: quicquid ſe Simon
dixerat, hoc ſe Menander eſſe dicebat, negans habere poſſe quenquam ſalutem, niſi in no-
mine ſuo baptizatus fuiſſet. [101] Secutus eſt poſt hæc & Saturninus, & hic ſimiliter dicens,
Innaſcibilem virtutem, id eſt Deum, in ſummis & illis infinitis partibus & in ſuperioribus
manere, longè autem diſtantes ab hoc angelos inferiores mundum feciſſe: & quia ſplen-
dor quidam luminis deſurſum in inferioribus refulſiſſet, ad ſimilitudinem illius luminis
angelos hominem inſtituere, angelos curaſſe: hunc ſuper terram iacuiſſe reptantem: cuius
lumen illud & virtutem illam ſuperiorem propter miſericordiam, ſcintillam ſaluam eſſe,
cetera hominis perire: Chriſtum in ſubſtantia corporis non fuiſſe, & phantaſmate tantùm
quaſi paſſum fuiſſe: reſurrectionem carnis nullo modo futuram eſſe. [104] Poſtea Baſilides
hæreticus erupit: hic eſſe dicit ſummum Deum nomine Abraxan, à quo mentem creatam,

quam Græcè νοῦν appellat. Inde verbum. Ex illo prouidentia, ex prouidentis virtutem, & D
ſapiĕtiam: Ex ipſis inde principatus, & poteſtates, & angelos factos: deinde infinitas ange-
lorum æditiones & probolas: ab iſtis angelis trecentos ſexaginta quinque cœlos inſtitu-
tos: & mundum in honore Abraxæ, cuius nomen hunc in ſe habeat numerum computa-
tum. In vltimis quidem angelis, & qui hunc fecerunt mundum, nouiſſimum ponit Iudæo-
rum Deum: id eſt, Deum Legis & Prophetarum: quem Deum negat, ſed angelum dicit.
Huic ſortitò obtigiſſe ſemen Abrahæ, atque ideò hunc de terra Ægypti filios Iſrael in ter-
ram Chanaan tranſtuliſſe. Hunc turbulentiorem præ ceteris angelis, atque ideò & ſedi-
tiones frequenter & bella concutere, ſed & humanum ſanguinem fundere. Chriſtum au-
tem non ab hoc qui fecerit mundum, ſed ab illo Abraxa miſſum veniſſe in phantaſmate:
ſine ſubſtantia carnis fuiſſe. Hunc paſſum à Iudæis non eſſe, ſed vice ipſius Simonem cru-
cifixum eſſe: vnde nec in eum credendum eſſe qui ſit crucifixus, ne quis confitearur in Si-
monem crediſſe. Martyria negat eſſe facienda. Carnis reſurrectionem grauiter impu-
gnat, negãs ſalutem corporibus repromiſſam. [105] Alter hæreticus Nicolaus emerſit: hic de
Act. 6. ſeptem Diaconis, qui in Actis Apoſtolorum allecti ſunt, fuit. Hic dicit tenebras in concu-
piſcentia luminis, & quidem fœda & obſcœna fuiſſe: ex hac permixtione, pudor eſt dicere
quæ fœtida & immunda. Sunt & cetera obſcœna. Omnes enim refert quoſdam turpitu-
dinis natos, & complexus, & permixtiones execrabiles obſcœnáſque coniunctas, & quę-
dam ex ipſis adhuc turpiora. Natos prætereа dæmones, Deos, & ſpiritus ſeptem, & alia
ſatis ſacrilega pariter & fœda: quæ referre erubeſcimus, & iam prætérimus. Satis eſt no- E
bis quòd totam iſtam hæreſim Nicolaitarum, Apocalypſis Domini grauiſſima ſententiæ
Apocal. 2. auctoritate damnauit, dicendo: Quia hoc tenes, odiſti doctrinam Nicolaitarum, quam
G. XLVII. & ego odi. [[106] Acceſſerunt his hæretici etiam illi, qui [107] Ophitæ nuncupantur. Nam
ſerpentem magnificant in tantum, vt illum etiam ipſi Chriſto præferant. Ipſe enim, in-
Gen. 3. quiunt, ſcientiæ nobis boni & mali originem dedit. Huius animaduertens potentiam &
maieſtatem Moyſes, inquiunt, æreum poſuit ſerpentem: & quicunque ipſum aſpexerunt,
Num. 21. ſanitatem conſecuti ſunt. Ipſe, aiunt prætereа, Chriſtus in Euangelio ſuo imitatur ſerpen-
Ioan. 3. tis ipſius ſacram poteſtatem, dicendo: Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto,
ita exaltari oportet filium hominis. Ipſum introducunt ad benedicenda Euchariſtica ſua.
Sed tota iſtius erroris & ſcena & doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo ſummo prima-
rio æone complures alios æones extitiſſe inferiores; omnibus tamẽ iſtis æonem anteſtare,
cuius ſit nomen Ialdabaoth. Hunc autem conceptum eſſe ex altero æone æonibus infe-
rioribus permixto: ſeque poſtea cùm in ſuperiora voluiſſet eniti, grauitate materiæ per-
mixta ſibi, non potuiſſe ad ſuperiora peruenire, in medietate relictum, extendiſſe totum,
effeciſſe ſic cœlum. Ialdabaoth tamen inferiùs deſcendiſſe, & feciſſe ſibi filios ſeptem:
quem occluſiſſe ſuperiora dilatatione, vt quia angeli quæ ſuperiora eſſent, ſcire non poſ-
ſent, ipſum ſolum Deum putarent. Virtutes igitur illas & angelos inferiores hominem fe-
ciſſe: & quia ab infirmioribus & mediocribus virtutibus inſtitutus eſſet, quaſi vermem ia-
cuiſſe reptantem: Illum verò æonem ex quo Ialdabaoth proceſſiſſet, inuidia commotum, F
ſcintillam quandam iacenti homini immiſiſſe, qua excitatus per prudentiam ſaperet, &
intelligere poſſet ſuperiora. Sic rurſum Ialdabaoth iſtum in indignationem conuerſum
ex ſemetipſo ædidiſſe virtutem & ſimilitudinem ſerpentis: & hanc fuiſſe virtutem in para-
Gen. 3. diſo, id eſt iſtum fuiſſe ſerpentem, cui Eua quaſi filio Dei crediderat. Decerpſit, inquiunt,
de fructu arboris, atque ideò generi humano ſcientiam bonorum & malorum contri-
buit. Chriſtum autem non in ſubſtantia carnis fuiſſe: ſalutem carnis ſperandam omninò
non eſſe. [108] Necnon etiam erupit alia quoque hæreſis, quæ dicitur Cainæorum. Et ipſi
enim magnificant Cain, quaſi ex quadam potenti virtute conceptum, quæ operata ſit in
ipſo. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum, procreatum: & ideò inferiorem reper-
tum. Hi qui hoc adſerunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum & ma-
gnum eſſe memorantes, propter vtilitates quas humano generi cõtuliſſe iactatur. Quidam
enim ipſorum gratiarũ actionem Iudę propter hanc cauſam reddendam putant. Animad-
uertens enim, inquiunt, Iudas, quòd Chriſtus vellet veritatem ſubuertere, tradidit illum,
ne ſubuerti veritas poſſet. Et alij ſic contrà diſputant & dicunt: Quia poteſtates huius mũ-
di nolebant pati Chriſtum, ne humano generi per mortem ipſius ſalus pararetur, ſaluti
conſulens generis humani, tradidit Chriſtum, vt ſalus, quę impediebatur per Virtutes, quę
obſiſtebant ne pareretur Chriſtus, impediri omninò non poſſet: & ideò per paſſionẽ Chri-
ſti

Digitized by Google

A ſti non poſſet ſalus humani generis retardari. [109] Sed & illa hæreſis proceſſit, quæ dici-
tur Setthoitarum. Huius peruerſitatis doctrina hæc eſt: Duos homines ab angelis conſti-
tutos, Cain & Abel: propter hos magnas intet angelos contentiones & diſcordias extitiſ-
ſe; ob hanc cauſam illam Virtutem quæ ſupet omnes virtutes eſſet, quam matrem pronun-
tiant, dum Abel interfectum dicerent, voluiſſe concipi & naſci hunc Seth loco Abelis: vt
euacuarentur angeli illi, qui duos priotes illos homines condidiſſent, dum hoc ſemen
mundum otitur & naſcitur. Permixtiones enim dicunt angelorum & hominum iniquas
fuiſſe: ob quam cauſam illã Virtutẽ, quam (ſicut diximus) pronuntiant matrẽ, ad vindictã
etiam cataclyſmum inducere, vt & illud permixtionis ſemen tolleretut: & hoc ſolum ſe-
men, quod eſſet purum, integrum cuſtodiretur. Sed enim illos qui ſeminis illos prioris in-
ſtituiſſent, occultè & latenter, & ignorante illa matre Virtute, cum illis octo animabus in
arcam miſiſſe etiam ſemen Cain, quò ſemen malitiæ nõ periret, ſed cum ceteris conſerua-
tum & poſt cataclyſmum terris tedditum, exemplo ceterotum excreſceret, & effunderе-
tur, & totum orbem & impleret & occuparet. De Chriſto autẽ ſic ſentiunt, vt dicant illũ
tantũmodò Seth, & pto ipſo Seth ipſum fuiſſe. [[110] Carpocrates præterea hanc tulit ſe- C.XLVIII.
ctam. [111] Vnam eſſe dicit Virtutem in ſuperioribus principalem; ex hac ptolatos angelos,
atque virtutes: quos diſtantes longè à ſuperioribus virtutibus, mundum iſtum in inferiori-
bus partibus condidiſſe: Chriſtum non ex virgine Maria natum, ſed ex ſemine Ioſeph, ho-
minem tantummodò genitum, ſanè præ ceteris iuſtitiæ cultu, vitæ integritate meliorem:
hunc apud Iudæos paſſum: ſolam animam ipſius in cœlo receptam, eo quòd & firmior &
B robuſtior ceteris fuerit: ex quo colligeret, tentata animatum ſola ſalute, nullas corpotis
reſurrectiones. [112] Poſt hunc Cerinthus hęreticus erupit, ſimilia docẽs. Nam & ipſe mun-
dum inſtitutum eſſe ab illis dicit: Chriſtum ex ſemine Ioſeph natum proponit, hominem
illum tantummodò ſine diuinitate contendens, ipſam quoque legem ab angelis datam
perhibens: Iudæorum Deum non Dominum, ſed angelum ptomens. [113] Huius ſucceſſor
Hebion fuit, Cerintho non in omni parte conſentiens, quòd à Deo dicat mundum, non
ab angelis factũ: & quia ſcriptum ſit, Nemo diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſeruus ſuper
dominum, legem etiam proponit, ſcilicet ad excludendum Euangelium, & vindicãdum
Iudaiſmum. [[114] Valentinus autem hęreticus multas introduxit fabulas: has ego circun- CA. XLIX.
ducẽs breuiter expediam. [115] Introducit enim Pleroma & Æones triginta: exponit autem
hos per ſyzygias, id eſt coniugationes quaſdam. Nã dicit in primis, eſſe Bythõ & Silentiũ;
ex his proceſsiſſe ſemen, mentem & veritatem: ex quibus erupiſſe verbum & vitam: de
quibus rurſum cteatum hominem & Eccleſiam. Sed enim ex his quoque proceſsiſſe duo-
decim æonas; de ſermone autem & vita, æonas alios decem: hanc eſſe æonum triacõtada,
quæ fit in Pleromate ex ogdoade & decade, ac dyodecade. Triceſimum autem æonem,
Bython illum videre voluiſſe, & ad videndum illum auſum eſſe in ſuperiora Pleromatis
conſcendere. Et quoniam ad magnitudinem ipſius videndam capax non fuit, in defectio-
ne fuiſſe, & penè diſſolutum eſſe, niſi quia miſſus ad conſtabiliendum illum, ille quem ap-
C pellant Horon, confirmaſſet illum dicto Iao. Hoc pronuntiatio appellat. Iſtum autem
Æonem in defectionem factum Achamoth, dicit in paſſionibus deſiderij quibuſdam fuiſ-
ſe, & ex paſſionibus materias ædidiſſe. Expauit enim, inquit, & extimuit, & contriſtata eſt,
& ex his paſſionibus concepit & ędidit. Hinc fecit cœlum & terram, & mare, & omnia
quęcunque ſunt in eis, ob quam cauſam omnia infirma eſſe & fragilia, & caduca, & mor-
talia quęcunque ſunt ab ipſo facta: quoniam quidem ipſe fuerit de aporiatione conceptus
atque prolatus: hunc tamen inſtituiſſe iſtum mundum ex his materiis, quas Achamoth,
vel pauendo, vel timendo, vel contriſtando, vel ſudando pręſtitetat. Nam ex pauore, in-
quit, tenebrę factę ſunt: ex timore & ignorantia, ſpiritus nequitiæ & malignitatis: ex triſti-
tia & lachrymis, humida fontium, fluminum materia, mariſque. Chriſtum autem miſſum
ab illo propatore qui eſt Bythos. Hunc autem in ſubſtantia corporis noſtri non fuiſſe, ſed
ſpiritale neſcio quod corpus de cœlo deferentem, quaſi aquam per fiſtulam, ſic per Ma-
tiam virginem tranſmeaſſe, nihil inde vel accipientem, vel mutuantem. Reſurrectionem
huius carnis negat, ſed altetius, Legis & Prophetatum quædam ptobat, quædam impro-
bat: id eſt omnia improbat, dum quædam reprobat. Euangelium habet etiam ſuum, præ-
ter hæc noſtta. [116] Poſt hunc extiterunt Ptolomæus & Secundus hæretici, qui cum Valen-
tino pet omnia conſentiunt. In illo ſolo differunt. Nam cùm Valentinus Æonas tantùm
triginta finxiſſet, iſti addiderunt alios complutes; quatuor enim primùm, deinde alios

quatuot aggregauerunt. Et quod dicit Valentinus æonē trigeſimū exceſſiſſe de Pleromate D
vt in defectionem, negant iſti. Non enim ex illa triacontade fuiſſe hunc qui fuerit in defe-
ctionem, propter deſiderium videndi propatoris. [117] Extitit præterea Heracleon alter
hæreticus, qui cum Valentino paria ſentit, ſed nouitate quadam pronuntiationis vult vi-
deri alia ſentire. Introducit enim in primis illud fuiſſe quod pronuntiat, & deinde ex illa
Cap. L. monade duo, ac deinde reliquos æonas, deinde introducit totum Valentinum. [[118] Nō
defuerunt poſt hos Marcus quidam & Colarbaſus, [119] nouam hæreſim ex Græcorum al-
phabeto cōponentes. Negant enim veritatem ſine iſtis poſſe litteris inueniri; immò totam
plenitudinem & perfectionem veritatis, in iſtis litteris eſſe diſpoſitam. Propter hanc enim
cauſam Chriſtum dixiſſe: Ego ſum α & ω. Denique Ieſum Chriſtum deſcendiſſe, id eſt co-
lumbam in Ieſum veniſſe, quæ Græco nomine quum περιστερὰ pronuntietur, habere ſecū-
dum numerum, DCCCI. Percurrunt iſti ω, ψ, χ, φ, υ, τ, totum vſque ad Alpha Beta, & com-
putant, ogdoadas & decadas, ita vt afferre illorum omnes vanitates ineptum ſit & ocio-
ſum, quod tamen non tantùm iam vanum, ſed etiam periculoſum ſit. Alterum Deum fin-
gunt præter creatorem: Chtiſtum in ſubſtantia negant carnis fuiſſe, negant carnis reſurre-
Cap. LI. ctionem futuram. [[120] Accedit his [121] Cerdon quidam; hic introducit initia duo, id eſt
duos Deos, vnum bonū, & alterum ſæuum. Bonū ſuperiorem: ſæuū hunc, mundi creatorē.
Hic Prophetias & Legem repudiat, Deo creatori renuntiat, ſupetiotis Dei filium Chri-
ſtum veniſſe tractat, hunc in ſubſtantia carnis negat, in phantaſmate ſolo fuiſſe pronun-
tiat: nec omninò paſſum, ſed quaſi paſſum; nec ex virgine natum, ſed omninò nec natum. E
Reſurrectionem animæ tantummodò ptobat, corporis negat. Solum Euangelium Lucæ,
nec tamen totum recipit. Apoſtoli Pauli neque omnes, neque totas Epiſtolas ſumit. Acta
Apoſtolorum & Apocalypſim quaſi falſa reiicit. [122] Poſt hunc diſcipulus ipſius emerſit
Marciō quidam nomine, Ponticus genere, Epiſcopi filius, propter ſtuprum cuiuſdam vir-
Matth. 7. ginis ab Eccleſiæ communicatione abiectus. Hic ex occaſione qua dictum ſit, Omnis ar-
bor bona bonos fructus facit, mala autem malos, hæreſim Cerdonis approbare conatus
eſt; eadē dicere, quæ ille ſuperior hæreticus antè dixerat. [123] Exſtitit poſt hūc Lucanus qui-
dam nomine, Marcionis ſectator atque diſcipulus: & hic per eadem vadens blaſphemiæ
genera, eadem docet quæ Marcion & Cerdon docuerant. [124] Poſt hos ſubſequitur Apel-
les diſcipulus Marcionis, qui poſtea quàm in carnem ſuam lapſus eſt, à Marcione ſegrega-
tus eſt: hic introducit vnum Deum infinitis ſuperioribus partibus: hunc poteſtates mul-
tas, angelóſque feciſſe: propterea & aliam virtutem quam dicit, Dominum dicit, ſed ange-
lum ponit. Hoc vult videri mundum inſtitutum ad imitationem mundi ſuperioris, cui
mundo permiſcuiſſe pœnitentiam, quia non illum tam perfectè feciſſet, quàm ille ſu-
perior mundus inſtitutus fuiſſet. Legem & Prophetas repudiat. Chriſtum neque in phan-
taſmate dicit fuiſſe ſicut Marcion, neque in ſubſtantia veri corporis, vt Euangelium docet,
ſed in eo quod è ſuperioribus partibus deſcenderet, ipſo deſcenſu ſideream ſibi carnem, &
aëream contexuiſſe: hunc in reſurrectione ſingulis quibuſque elementis, quæ in deſcenſu
ſuo mutuata fuiſſent, in aſcenſu reddidiſſe, & ſic diſperſis quibuſque corporis ſui partibus, F
in cœlo ſpiritum tantùm reddidiſſe: hic carnis reſurrectionem negat; ſolo vtitur & Apo-
ſtolo, ſed Marcionis, id eſt non toto. Animarū ſolarū dicit ſalutem. Habet prætetea priua-
tas, ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant phaneroſeis Philumenes cuiuſdam
puellæ, quam quaſi prophetiſſam ſequitur. Habet præterea ſuos libros, quos inſcripſit Syl-
logiſmorum, in quibus ptobare vult, quòd omnia quæcunque Moyſes de Deo ſcripſerit,
Cap. LII. vera non ſint, ſed falſa ſint. [[125] His hæreticis omnibus accedit [126] Tatianus quidam al-
ter hæreticus. hic Iuſtini martyris diſcipulus fuit; poſt hunc diuiſa ſentire cœpit. Totus e-
nim ſecundum Valentinum ſapit, adiiciens illud, Adam nec ſalutem conſequi poſſe, quaſi
non ſi rami ſalui fiunt, & radix ſalua ſit. [127] Acceſſerunt alij hæretici, qui dicuntur ſecundū
Phrygas: ſed horum non vna doctrina eſt. Sunt enim qui Kata Proclum dicuntur, ſunt
qui ſecundum Æſchinem pronuntiātur. Hi habent aliam communem blaſphemiam, aliā
blaſphemiam non communem, ſed peculiarem & ſuam: & communem quidem illam,
qua in Apoſtolis quidem dicant ſpiritum ſanctum fuiſſe, paracletum non fuiſſe: & qua di-
cant paracletum plura in Montano dixiſſe, quàm Chtiſtum in Euangelium protuliſſe; nec
tantùm plura, ſed etiam meliota atque maiota. Priuatam autem blaſphemiam illi qui ſunt
Kata Æſchinem, hanc habent, qua adiiciunt etiam hoc, vt dicant Chriſtum ipſum eſſe fi-
Cap. LIII. lium & patrem. [[128] Eſt præterea his omnibus etiam [129] Blaſtus accedens, qui latenter
Iudaiſ-

A Iudaiſmum vult introducere. Paſcha enim dicit non aliter cuſtodiendum eſſe, niſi ſecundum legem Moyſi XIIII. menſis. Quis autem neſciat, quoniam Euangelica gratia euacuatur, ſi ad legem Chriſtum redigit?[110] Accedit his Theodotus hæreticus Byzantius: qui poſtea quàm Chriſti pro nomine comprehenſus negauit, in Chriſtum blaſphemare non deſtitit. doctrinam enim introduxit, qua Chriſtum hominem tãtummodò diceret, Deum autem illum negaret: ex ſpiritu quidem ſancto natum ex virgine, ſed hominem ſolitarium atque nudum, nulla alia præ ceteris, niſi ſola iuſtitiæ auctoritate.[111] Alter poſt hunc Theodorus hæreticus erupit, qui & ipſe introduxit alteram ſectam, & ipſum hominem Chriſtum tantummodò dicit ex ſpiritu ſancto, ex virgine Maria conceptum pariter & natum; ſed hunc inferiorem eſſe quàm Melchiſedech, eo quòd dictum ſit de Chriſto: Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Nam illum Melchiſedech præcipuæ gratiæ cœleſtem eſſe virtutem: eo quòd agat Chriſtus pro hominibus, deprecator & aduocatus ipſorum factus, Melchiſedech facere pro cœleſtibus angelis atque virtutibus. Nam eſſe illum vſqueadeò Chriſto meliorem, vt apator ſit, ametor ſit, agenealogitus ſit, cuius neque initium, neque finis comprehenſus ſit, aut comprehendi poſſit. Sed[112] poſt hos omnes etiam Praxeas quidam hæreſim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. hic Deum patrem omnipotentem Ieſum Chriſtum eſſe dicit; hunc crucifixum paſſúmque contendit; mortuum præterea ſeipſum ſibi ſedere ad dexteram ſuam, cum profana & ſacrilega temeritate proponit. Pſal. 109.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADuerſus Hæreticos.

1. DE PRÆSCRIPTIONIBVS.] Præſcriptionum, & Præſcribendi vocibus frequenter vtitur Tertullianus, nõ modò locis ſupracitatis ſub finem Argumenti ex libr. aduerſ. Hermog. De Carne Chriſti, aduerſ. Marc. l. 1. & adu. Praxean, ſed & ſuprà Tomo præced. lib. de Patientia, cap. 4. quaſi (inquit) in præſcriptionis compendio & commendatio & exhortatio de patientia conſtituta eſt. Atqui (iuxta quod adnotauit Quintinus) Tertullianum Romani Iuris, & in lege ciuili peritiſſimum fuiſſe paſſim deprehendas, eius operibus atque ſcriptis euoluendis. Præſcribo, & Præſcriptio, vocabula ſunt è tribunalibus, & à medio foro deſumpta. Qui ſe iudicio defendit, & qui crimen in aduerſarium transfert aut detorquet, eúmque refellit, is in foro dicitur aduerſario ſuo præſcribere. Si reus (inquit Marcellus lib. 3. ff. de Præuar.) accuſatori ſuo præſcribat, id eſt, ſi reus accuſatorem ſuũ repellat, & exceptione legitima ſe defendat. Vlpianus lib. 4. ff. ad SC. Treb. non debet heredi inſtituto præſcribi (hoc eſt opponi, vel obiici) cur hæreditatem non adeat. A verbo deſcendit verbale, Præſcriptio, id eſt repulſio, defenſio. Veluti l. 2. §. Marito. ff. de adult. Præſcriptio lenocinij, quando vxor adulterij rea obiicit accuſatori marito lenocinium, ſeque ſic defendit & tuetur cõtra lenonem maritum. Præſcriptio fori, l. 29. ff. de pactis, quando quis ſeſe dicit alterius eſſe iuriſdictionis, & aduerſarium ſuum reuocat ad alium iudicem. Præſcriptio nuncupatur aliter exceptio. Dicta eſt autem exceptio, quaſi excluſio; quæ res cuiuſque actioni ſolet interponi ad id excludẽdum & remouendũ, quod in controuerſiam deductũ fuit, vt accipitur in eo titulo, qui primus eſt in Pandectarũ lib. 44. De exceptio. ſeu Præſcriptionibus. Itaque DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS, id eſt de confutationibus & expulſionibus & excluſionibus hæreticorum, & quomodo Catholici præſcribant hæreticis, id eſt, quonam modo propulſent hæreticos, quomodo ſeſe defendant aduerſus inſolentes actiones & inſulſus hæreticorum. Quæ expoſitio ſummoperè placet; nam & Rhen. pro excipere accipit Præſcribere ſuprà Tomo 2. l. Veland. virgin. c. 1. vbi inquit: Hoc exigere veritatem, cui nemo præſcribere poteſt, id eſt, contra quam non licet excipere.

2. ADVERSVS HÆRETICOS.] Quid hæretici, infrà videre eſt c. 6. ex definitione hæreſeon, quam ille Auctor adfert.

CAP. I.

3. Conditio præſentium temporum, etiam hanc admonitionem, &c.] In capitum diſtinctione Quintinum ſecuti (vti Lectori cõmodemus in citatione locorum huius libri à variis Auctoribus facta) titulum huic capiti damus: Quòd mirari ſuper hæreſes non oporteat. Atqui ſecundum MS. Vaticanum codicem omittimus vocem: Fratres, vtpotè nuſquam initio libri Tertulliano vſitatam, & legimus cum MS. Anglico codice, ac Macereo: habeat etiam probationem, pro: haberet.

4. quòd hæreſes tantum valeãt, quantum ſint.] Subſtituerat Rhenanus: quantum ſi non fuiſſent, quomodo legit etiam Vatic. codex, quod locupletarat hoc modo Gelenius: quantum non valerent, ſi non fuiſſent. Verùm placet prima illa lectio: quantum ſint, non mihi modò, ſed & Quintino, qui ſic hunc locum explicat: Hæreſis (inquit) ex quo nata eſt, ſtatim valet, hoc eſt vires habet. Nunquam certè fuit hæreſis vlla, quãtum abſurda, quæ ſectatores non habuerit. Cui ſimilia Gallicè adnotauit Macereus. Siue autem legas cũ vulgatis codicibus, quum quid ſortitum eſt, ſiue: quia quid, perinde eſt.

CAP. II.

5. Febrem denique inter ceteros mortiferos, &c.] Hoc caput inſcripſimus verbis pluribus Quintini in

Google

compendium contraxit: Quòd vt malas deuitare oporteat hæreſeis.

6. cruciarios exitus.] MS. Anglicus: cruciatorios. Verùm illud placet cum Quintino, cuius hæc ſunt verba: Morbus(inquit)qui cum cruciatu adfert homini exitium, vocatur hic noue cruciarius, quia torqueat, vexet, & cruciet plurimùm; velut eſt febris, quæ rabida nominari ſolet, acerba, dira, moleſta. Febris ergo, cruciarius eſt exitus. Tertulliani contereaneus Apuleius paulò poſt principium 10.l. ſui de Aſino, verberonem quendam ſeruum, herilis filij calumniatorem, vocauit cruciarium, quòd eſſet cruciatu ſiue cruce dignus. Vt carcerarius eſt, qui carcerem meritus habetur in publica cuſtodia. Nonnulli cruciarium dici voluit auctorem cruciatus ſeu carnificem; ſicuti Venenarius in Nerone Suetonij, vocatur is, qui venenum parat & conficit, id eſt, veneficus. Lucilius appellauit inſuaue & acerbum vinum crucium, quia tormina gignat, & cruciet. Hoc ſignificatu febrem cruciarium dicas. Non nouum autem eſſe Auctori exitum, pro: exitio, adnotauimus ſuprà lib. ad Scapulam, c.3.n.20. ad illud: in illo exitu Byzantino.

7. erogando homini.] Sic (inquit idem Quintinus) omnes legunt, & inferius: erogat hominem. Erogare ſignificat impendere, diſtribuere, donare, quaſi rogantibus: vt erogare de bonis, erogare aliquid in filium, erogationes quas pater in filium fecit. Quando verò pecunia, ſiue res alia ſic diſtribuitur & erogatur, ea multipliciter partita perditur ſeu conſumitur. Hic ideò capias erogare, pro minutim perdere ſiue paulatim conſumere. Sed Metaphora mihi dura videtur. quid igitur? ſi legeremus erodit hominem, & erodẽdo homini deputatam. Febris enim rodit & exedit intus medullas. Edax propterea vocitatur à quodam Poeta. Placet interim magis vulgata lectio, maximè quum Gallica vox apud Macereũ ſignificet conſumere. Placet etiam illa: hoc eas eſſe, vbi omiſerat: hoc. Legat autem Lector aut: expaueſcamus cum vulgatis, aut: expaueamus cum Angl. aut: expaueſcantur cum Vatic. MS. cod.

8. Etenim dum mirantur.] Sic cum Quintino & Macereo, pro: Aut enim. Quorum vterque ſic locum hunc explicat: Qui miratur hæreſes, inde ſcandalizatur. At animo ſemel offenſus & perturbatus aliquis, admirans offendiculi ſui cauſam, iam vacillat & incipit dubitare, Num inſit aliquid veritatis in ea re, per quam ſcandalizatur. Hinc lapſus eſt valde lubricus, & procliuus caſus in id quod admiraris. Admiratio namque de duobus alterum facit. Aut enim rem quam mirabilem ducimus, habere tamquam nobis vtilem deſideramus, aut ſi nequimus, eam certè veneramur & colimus, vt honorificam, dignam cui ſeruiamus, nóſque ſubiciamus. Veluti ſi diuitias, honores, mulierum formas admiſeris; aut eas procul dubiò venaris, aut certè veneraris. Vnde Poeta ſapientiſſ. ſcribit:

Nil admirari, propè res eſt vna, Numici.
Soláque, quæ poſſit facere & ſeruare beatum.

Sicut autem de peſte nemo miratur, nec hominem peſte correptum mori, vel inermem ab armato trucidari, quis etiam miratur, nihilomagis hæreſes aut hæreticos admirari debemus, tantummodo cauere, longéque fugere, ne nos inficiant. Iſta perelegans eſt hæreſeos comparatio cum peſtifera febre, cruentáque digladiatione. Econtrariò retinemus: qui in fide non valent, cum MS. cod. pro eo quod ille: qui in fide parum valent.

CAP. III.

9. Solent quidem.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd non ideò ſcandalizari oporteat, quòd quidam prudentiſſ. ædificentur in ruinam.

10. iſti Mitiones.] Mitiones(inquit Rhenanus) vocat hîc ſimpliciter admiratores. Alioqui ſic appellauit antiquitas, qui ob oris diſtorti deformitatem admirationi forent. Quibus addit Quintinus: Varro lib.6. de ling. Latin. citat Accium dicentem perſonas deformes, & ore diſtorto vocari mitiones, à miris, hoc eſt, monſtris, eo quòd eſſent illa monſtroſa. Tertullianus hîc per irriſionem vocat eos, qui mirantur hæreticos, non miratores(quod erat proprium rei vocabulum) ſed ridiculè mitiones, quaſi iam ſint animis variis atque diſtortis, & qui penè aſſentiantur hæreticis; quãdoquidem mirari eſt imitari. Retinemus autem cum illo & Macereo: fideliſſ. & prudentiſſ. & vſitatiſſ. pro eo quod MS. Vatic. & 1. æditio: vetuſtiſſimi, & Latinius: verſatiſſ. eo quòd ſequatur: neque vſitatos æſtimandos.

11. in illam partem tranſierunt.] Loquutur more veteribus Afris vſitato, quo hæreticorum aut ſchiſmaticorum conuentum, non Eccleſiam, ſed partem appellabãt, quemadmodum latiùs adnotauimus ad Epiſt. 42. B. Cypr. n.6. Eodem pertinet quòd Iudæos vocet partiarios erroris eius, infrà l.3. adu. Marcionem.

12. & ſtupri reus eſt.] Admonuit me ſua Gallica verſione Macereus, ſtuprum ab Auctore accipi pro adulterio. nam quod lib. de Idol. c. 2. ſuprà Tom. 2. dixit: Dominus adulterium etiam in concupiſcentia deſignat, infrà Tom.5. lib. de Exhort. ad caſtit. ſic expreſſit: Interim Dominus ipſe dicit: Qui viderit, inquit, mulierem ad concupiſcẽdum eam, iam ſtuprauit eam in corde ſuo. vbi etiam ſtupri voce, quater vtitur eadem hac ſignificatione.

13. lapſus à Regula fuerit.] Iuxta quod adnotauit Macereus, Regulam ſeu ſymbolum fidei intelligit, de qua infrà c.13.

14. nemo maior niſi Chriſtianus.] Sic lego ſecundum MS. Vatic. & Angl. cod. & Quintin. ac Macereum. Maior hîc(inquit Quintinus) non ad ætatem, vel qualitatem refertur. Sed qui dignitate, vel honore præcedit alios, ſimpliciter appellatur maior. μείζων, μείζονος, Græcè. Lucæ cap. 22. ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, qui maior eſt in vobis, &c. cui Minor opponitur. Sic in Poeta: Tu maior. Tibi me eſt æquum parere, &c. Paradoxum autem Tertulliani venit obſeruandum, quòd: Nullus eſt ſapiens, nullus eſt honore dignus, niſi fidelis, & Chriſtianus. Ab hoc non abhorruit D. Hieronymus, dum ſcriptum reliquit in Epitaphio Nepotiani: Ab eo tempore cenſemur, ex quo in Chriſto renaſcimur. Cenſemur, id eſt, alicuius nominis, cenſus, atque dignationis haberi debemus. Quam adnotationem Gallicè etiam expreſſit Macereus, qui illud: Putas quod vides, ſic interpretatur, ac ſi dicat: non aliud cogites quàm quod vides.

15. Sed oculi(inquit)Domini alti.] Idem Macereus verſione ſua indicat, quoties ita loquitur Auctor, ſubintelligi: inquit ſcriptura, quod ſemel adnotaſſe ſufficiat. Qui etiã ad marginem adnotauit locos ſcripturæ, tanquã ad quos hîc alludat Auctor 2. Paralip. 16. & Eccleſiaſtici 23. quem poſteriorem citat etiam Quintinus: quibus addere liceret ſimiles locos, Oculus Dei ſuper omnem terram. Iob. 34. Pſalm. 65. Hierem. 16. & 32. Verùm ego puto citari ab Auctore illud 4. Eſdræ 8. pro more ſuo, quo etiam illum pro ſcriptura authentica citare ſolet: Domine qui inhabitas ſeculum, cuius oculi eleuati in ſuperna. Similiter autem citatur à B. Cypriano locus 3. Eſdr. 4. epiſt. 74. ad Pompeium. & lib. ad Demetrian. ex 4. Eſdr. 5. ſumpſit

pſit illud: Mundum iam ſeneſcere, &c. Eiuſdem tertium illum librum Græci non ſolum in Canonem recipiunt, ſed etiam ante duos libros priores collocant, & vti authenticũ citant Athan. contra Arrian. l. 3. ac Aug. l. 18. de Ciuit. Dei. Quartum vero D. Amb. etiam putat aditum ab ipſo Eſdra, non ſine diuina reuelatione, l. de Bono mortis, & l. 2. in Lucam, atque adeo epiſt. 21. ad Horontium, hortatur ad eius lectionẽ. Denique ex eiuſdẽ l. 2. deſumpſit Eccleſia, feria tertia Petecoſtes, Introitũ Miſſæ: Accipite iocũditatẽ gloriæ veſtræ; et in ſollemnitatibus Martyrum ex eodẽ capite decantat illud: Modo coronantur, et accipiunt palmã. Vide autem plura apud Sixtum Senenſem Biblioth. ſancta.

16. Deus in præcordia contemplatur.] Paraphraſticõs vertit: præcordia, pro καρδίαν. Alibi adverbium, vbi ſuprà, l. de Cult. fœmin. c. 13. Deus conſpector eſt cordis.

17. & palam in manu portat.] Vatic. MS. & Quintinus: ventilabrum. Idem verumque ſignificat, niſi quod illud magis placeat, eo quòd B. Cyprian. id legat epiſt. 51. ad Confeſſores, & 52. ad Antonianum, immo ipſe quoque Tertull. infrà Tom. 5. lib. de Fuga in perſec. & Hieron. aduerſ. Luciferianos, quemadmodum latius deduximus Adnotat. ad dictum epiſt. Cyprian. 51. num. 8. Atqui pro: deuerterunt, Vatic. MS. & Quintin. legunt: diuerterunt; ſed illud Tertullianicum eſſe infrà patebit lib. de Reſurr. carnis.

18. ſed qui ſcierunt illum vitæ eſſe verbum.] Cẽſerem legendum eſſe: apud illum, eo quòd ita habeatur Ioan 6. verba vitæ æternæ habes. ſed colligo non verba, ſed ſenſum voluiſſe exprimere Auctorem, eo quod ſubiungat: & à Deo veniſſe, pro eo quod illic ſit: Quia tu es Chriſtus filius Dei. Legimus autem cum MS. Vatic. Quintino, & Macereo: ſi vellent & ipſi, pro eo quod corruptè erat: ipſis.

19. aliqui Phygellus.] Sic ex Macereo, & Apoſtolo 2. Timot. 1. pro eo quod legebatur: Phygelus. de cuius ac Hermogenis hæreſi, item Phileti & Hymenæi, 1. Tim. 1. vide Commentarios veterũ in Pauli Epiſtolas. Hinc autem ad diſcamus (inquit Quintinus) quomodo Gnoſticis infœlicis huius æui noſtri reſpõdeamus, qui de pleriſque magnatibus & populis miſerabiliter euerſis, ac ſibi conſentiẽtibus, gloriantur. Regia, Tribunalia, Monaſteria, quin & Epiſcopia (ſedes hominum primæ) ſcatent hæreſiotis, in dies ab Eccleſia deficientibus, & ad gehennam rectà currentibus, non expectato carnifice; quippè qui iam ſunt ſuo iudicio damnati. Haud ideò vera ſunt hæreſes. Nullum namque Deus elegit vnquam gradum, à quo decidere non permiſerit in eo ſtantem. περὶ αὐτεξουσίου, ex arbitrij liberi facultate eſt, aut ſtare firmiter, aut cadere miſerabiliter. Laus & præmium firmis. Væ cadentibus. De Saule quod hîc dicitur, habes 1. Reg. 10. 15. & ſubſequent. ibi cap. De Dauide, quem ſibi Dominus quæſiuerat iuxta cor ſuum, lege primi quoque Reg. c. 13. & 2. Reg. 11. De Salomone traditur 3. Reg. 3. & 11. De Phygello & Hermogene Pauli perſequutoribus & aduerſariis, Apoſtolus ipſe meminit 2. Timoth. 1. Meminit Hymenæi & Phileti Hæreticorum in c. 1. eiuſdem epiſt. 1. De Iuda Iſcariote, qui fuit vnus de duodecim per Dominum ſelectiſſ. ipſumq́ Dominum poſtea prodidit, Euangeliſta Matthæus ſcribit 10. cap. ſimiliter & alij.

CAP. IIII.

20. Quin potius memores ſimus tum Dominicarum pronũtiationum, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd à Domino & Apoſtolis & prænuntiatę ſint hæreſeis, & fugiendas eſſe præfinitum. Retinuimus autem communem lectionem: pronuntiationũ, & mox: prænuntiarunt, pro eo quod priori loco: prænuntiationum, & Macerem: pronuntiarunt.

21. Inſtruit Dominus, &c.] Ad verbum fere hunc locum imitatur B. Cyprian. l. ad Nouatianum hæreticum, Prædixerat quidem (inquit) Dominus multos eſſe venturos ſub pellibus ouium, rapaces lupos. Qui ſunt iſti rapaces lupi, niſi ſenſus ſubdoli (ſic enim etiam ibi legendum cenſeo, pro eo quod hactenus: ſenſu ſubdolo) conſpirantes ad infeſtandum gregem Chriſti. Vterque antẽ videtur legiſſe Matth. 7. Attendite vobis à Pſeudoprophetis, qui venient ad vos in pellibus ouium, pro eo quod noſter interpres: veniũt, & in veſtimentis ouium. Mirũ ſi non etiam hic alijs exẽplaribus Græcis vſi fuerint, quàm hodie exſtant.

22. Qui Pſeudapoſtoli, &c.] Prius illud ex Dominicis pronuntiationibus, hoc & quod ſequitur, ex Apoſtolicis litteris ſumpſit 2. Corint. 11. & 1. Ioan. 2. Illud autem: interim & ſemper, rectè explicat Macerem, non modò intermedio tempore, quo Antichriſtum illum præcipuũ præſtolamur, ſed et omni alio tempore. Qui etiam illud: niſi quòd perſecutio & martyras (ſic enim lego ex MS. Anglico pro: martyres) facit, ita vertit, ac ſi dicat: perſecutio non ſolum apoſtatas, ſed & martyras facit; Hæreſes verò (ſiue Hæreſis, vti legit Vatic. cod. MS. & Quintinus) apoſtatas dumtaxat.

23. Neque enim eos probabiles intelligi iuuat.] Ita lego, pro: probatos, quia tum paulo antè in ſcripturæ citatione, tum iterum 1. ſequ. illud legitur. Item ex Vatic. MS. cod. & 1. adit. iuuat, pro: iubet. Nam eodem modo dixit lib. de Pall. c. 5. cum concordia iuuat. Atqui rectè adnotauit Macerem, Hæreſeos nomen initio Eccleſiæ non tam odioſum fuiſſe, quippè quod in bonam partem acceptum ſit, Act. 24. & 26. atque adeò non veritos hæreticos id ſibi nomen attribuere, ex diuerſo ſibi interpretantes (vt Tertulliani verbis vtar) eos probabiles debere intelligi, qui in hæreſin fidem demutant, ita prætexentes ad probationem hæreſeon. Quare non mirandum, ſi Tertullianus ſequ. capite hoc agat, vt hæreſes malas eſſe comprobet: Scripturæ autem ſenſum, quòd per hæreſes manifeſtentur probabiles quique, ſimilem eſſe; ac ſi dicat aduerſitate approbari conſtantiam hominis. Similiter autem adnotauit Quintinus interpretatam eſſe hanc ſcripturam à B. Ambroſ. & manifeſtè quid intelligat, indicat Auctor infrà c. 39. ſic hunc locum interpretatus: vt electi manifeſtentur, & vt reprobi detegantur.

24. Omnia examinate.] Hæretici (inquit Quintinus) nunquam non prætexuerunt, modóque non prætexunt opinionibus ſuis à ſolita Patrum regula variantibus, id quod ipſe Chriſtus, Chriſtiq́ diſcipuli, faciendũ præmonuerunt. Ille ſuis dicebat: Attendite à falſis Prophetis. Cauete à Scribis. A fermẽto Phariſæorũ & Sadducæorum cauete. Videte ne quis vos ſeducat, &c. Matth. 7. 16. 24. Subinde ſuos Apoſtoli monebant: Probate (diſcutite, dignoſcite, diiudicate) quid ſit beneplacitum Deo, ad Epheſ. c. 5. Item: Prophetias (interpretationes puta ſcripturæ diuinæ, ac declarationes fidei veſtræ) nolite ſpernere, ſed omnia probate; quod autem bonum fuerit, ipſi tenete, 1. Theſſ. c. vlt. Præterea: Nolite omni ſpiritui credere, ſed probate an ſpiritus ex Deo ſint, quoniam multi Pſeudoprophetæ exierunt in mundũ. 1. Ioan. 4. &c. Probationis & examinis iſtius exempla cognoſcite. Apoſtoli prædicabant in carne veniſſe Chri-

Digitized by Google

ſtum, qui Deus & homo pariter erat. Apoſtolorum contẽporanes Cerinthus & Hebiõ contradicebãt. Hymenæus, & Philetus mortuorum reſurrectionẽ eſſe iamque factam, quotidiéque fieri per cõtinuas filiorũ procreationes atque ſucceſſiones aſſeuerabant: nec aliã ſperari debere. Paulus vero contrà clamabat: Si reſurrectio non eſt, neque Chriſtus reſurrexit, neq; cõſtitutus eſt iudex viuorum & mortuorum, 1. Cor. 15. Sic modò curioſi quidã maleferiati, ratiocinantur de Sacramẽtis omnibus Eccleſiæ, priſca ſint ea, nécne, de ritibus ac formis rixantes. Et explorare ſe velle dicunt (vt olim dicebant) vtri vera proferant; omniũ ſcilicet, hinc inde rationibus excuſsis. Aiunt enim ſcriptum fuiſſe: Omnia probate. Sic ſenſim per ſuperbiam noſtram nimis quàm facile, & lubrico aſſenſu labimur in hæreſes, dum Theologia ſtudemus omnes, artibus etiã noſtris propriis deſertis. Nam quotuſquiſque Forenſium (bone Deus) iam ſeſe non profitetur eſſe Theologum ſummum? ne ſimiles iſtis alias commemorem Stationes, Apothecas, Tõſtrinas, & Officinas, aliud nihil quàm Theologizantes. Chriſtiane Lector, haud quibuſuis illud: Omnia probate, ceteráque ſuperiora dicta fuere. Non enim puto ἰδιώτην quempiam, ſi velit ambulare cautè, poſſe hoc implere præceptum: quia ſapientibus & non inſipientibus imperatũ eſt. Hæc & alia eodem pertinentia Hieronymus, interpretans illud ad Epheſ. 5. Videte quomodo cautè ambuletis: non vt inſipientes, ſed vt ſapientes. Ambroſ. quoque legendus in illud ad Theſſ. mandatum: Omnia probate.

Cap. V.

25. Porrò ſi diſſenſiones & ſchiſmata increpat, &c.] Titulum huic capiti fecimus: Quòd non modò diſſenſiones & ſchiſmata, ſed & hæreſeis Apoſtolus increpet. Alludens ad c. 5. epiſt. ad Galat. Atqui Apoſtolus (inquit Quintinus) inter Chriſtianos perpetuã voluit eſſe tam verborum quàm voluntatum concordiam, ſcilicet, ipſos in eodem ſenſu, in eadémque ſententia manere, & vnanimes omnes idem ſapere, idémq; ſentire. Diſcordes & ſeditioſos de medio fratrum præcepit expelli. Rogo vos, fratres (ait) vt obſeruetis (vt conſideretis) eos, qui diſſenſiones & offendicula præter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt, & declinate ab illis, Rom. c. vlt. Prioris ad Corinth. c. 1. Obſecro vos, fratres, per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt non ſint in vobis ſchiſmata. Rurſus & in eiuſdem epiſt. c. 12. Eccleſiam Chriſti comparat humano corpori, dicens: Sic Deus temperauit corpus, vt non ſit in eo ſchiſma. Non debet igitur eſſe in Eccleſia. Reddit optimam cauſam paulopòſt in c. 14. quia non eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis. Apoſtolus διχοστασίας & ἀκαταστασίας appellat, & etiam σχίσματα, quæ noſtri diſſenſiones, diſsidia, ſeditiones, Græcámque retinentes vocem, nominant ſchiſmata. Schiſma ſignificat alicuius rei diſſectionem, rupturam, ſciſſuram, fractionem, vt ſi pannus rudis aſſuatur veteri, tunc peior ſciſſura fit. χεῖρον σχίσμα γίγνεται, Matth. 9. Transfertur ad opinionum ſeu ſententiarum diuiſionem. Ioan. 9. Schiſma erat inter eos, id eſt, non concordabant, non conueniebant opinionibus, in diuerſa ſtudia ſcindebantur, ac diſſentiebant. Schiſmatis nomen in Eccleſia ſemper fuit ignominioſum, publicéque damnatum. Schiſma eſt, quando quis ab Epiſcopo ſuo, vel Eccleſiæ communione, ſine nouo tamen dogmate, ſecedit; nec regi pars iure cum ceteris aſſetit, vt in can. 31. Apoſtolico] docebamus ampliùs. Quòd ſi nouam quoque doctrinam ſuæ rebellioni, ac ſuperbiæ coniunxerit, eiuſmodi ſeceſsio tunc appellatur Hæreſis, in cap. ſequ. Sanè malum grauius ſchiſmate. vt in Tertulliano: Carnis opus vtrumque, quod qui perpetrarint, regnum Dei non conſequentur, ad Galat. 5. vbi poſt διχοστασίας, id eſt ſeditiones, recenſentur αἱρέσεις. Quibus adde ſimiles locos de diſtinctione inter ſchiſma & hæreſin, B. Auguſtini q. 11. ſuper Matt. l. de Fid. & ſymb. c. 10. l. 2. contra Creſc. Grammat. c. 7. & epiſt. 164. Item B. Hieron. in c. 3. epiſt. ad Titum.

26. incontinenti.] Id eſt ſtatim (inquit Rhenanus) Iuſtinus ſolet dicere: excontinenti, ceu l. 5. Vt excontinenti Alcibiadem ducem Conone duce mutarent, & l. 7. Temeri non potuit, quin excontinenti acie decerneret. Legimus autem cum MS. Anglico cod. & Latinio: quód malis adiungit, pro: adiungat. Quod quum videret non conuenire, ex coniectura ſcripſerat Quintinus: quòd hæreſeis malis adiungat, has vtique malum profitetur, ſed non placet. Item cum eodem cod. MS. & Macereo legimus: de ieiuniis.

27. quum maximè diuerti (ſeu deuerti) ab eiuſmodi obiurgans.] Ita ex vtroque MS. Vatic. & Angl. Verum necdum mihi ſatisfactum puto, niſi legatur: deuertit. Neque vero etiam ſenſum ſatis aſſecutus eſt Macereus, eo quod legit vti prius erat: ad eiuſmodi. Fortaſsis retineri poſſet illa lectio vt ſit Græciſmus: obiurgans deuerti ab eiuſmodi, id eſt, vt diuertant.

Cap. VI.

28. Nec diutius de iſto, &c.] Tractat hoc capite: Quid ſint, & vnde dicantur hæreſeis.

29. ſcribens ad Galatas.] Locus Apoſtoli, ad quem alludit, iſte eſt: Manifeſta ſunt opera carnis, ſeu crimina carnalia, vti vertit Auctor, diſſenſiones, ſchiſmata, hæreſes, pro eo quod noſter interpres, contentiones, diſſenſiones, ſectæ, & Græcè (vti etiam ſuprà adnotauimus ex Quintino) διχοστασίαι, αἱρέσεις.

30. in omni penè epiſtola.] Quum nuſquam alibi reperiatur tale quid apud Apoſtolum niſi illud: Adulterantes verbum Dei, 2. Cor. 2. & 9. fit mihi magis veriſimilis verſio Macerei, qui pro adulterinis falſas vertit, et interpretatur de tota epiſt. ad Titum.

31. de adulterinis doctrinis.] Sic paulopòſt etiam: quarũ opera ſunt adulteræ doctrinæ, & infrà c. 34. doctrinarum adulterinarũ, ac 38. adulterum ſtylũ. Quod quo modo intelligat, explicat infrà c. 44. qui illam ſtuprauerint adulterio hæretico virginem traditam à Chriſto. Quicquid autem (inquit Quintinus) corruptum eſt, quod non eſt ſincerum, quod in ſua puritate non manſit, quod denique falſum eſt, id adulterum, vel adulterinum eſt. Vlpianus vocat in ff. l. 6. de extraordi. cri. l. 6. Ad le. Corn. de fal. adulterinas ſtateras, & Aphricanus adulterinum teſtamentum. Hæreſes hoc ſenſu vocantur adulteræ, vel adulterinæ doctrinæ; quia puram diuinarum ſcripturarum ſimplicitatem corrumpant. Apoſtolus gloriatur, quòd inſtar hæreticorum, non adulteret verbum Dei, ſed prædicet illud in manifeſtatione veritatis, 2. Cor. 4. Adulterare, eſt rem quampiam corrumpere, ſeu falſificare, externa rei commixtione. Rem cum dolo tractare, veluti quum ſeruus dicitur: adulterare dominicas rationes, in ff. l. 1. de ſeruis. corrupt. Igitur hæretici ſunt Adulteratores ſcripturæ, nõ mitius puniendi, quàm lex puniat Adulteratores monetæ.

32. Hæreſeis dictæ Græca voce.] Verba hæc ad ver-

Digitized by Google

verbū ferè tranſſcripſerunt B. Iſid. Etym. l. 8. c. 3. & Hrabanus, cū opere de Vniuerſo, tum de Inſtit. cleric. l. 2. c. 58. Haud abſimiliter verò Auctor infrà c. 37. quod de ſua electione ſectati hæreticorum nomine admittunt, *& l. 1. adu. Marc.* vt hinc(*inquit*)iam deſtinari poſſit hæreticus, qui deſerto quod priùs fuerat, id poſtea ſibi elegerit, quod retrò non erat. *Item infrà dicto c.* 37. quam vnuſquiſque de ſuo arbitrio aduerſus Apoſtolos aut protulit, aut recepit. *Item Scorpiaco adu. Gnoſticos:* deſertam diſciplinā hæreticis impingit. *Similiter l. 2. adu. Marc.* quis(*inquit*) dubitabit Adæ illud delictum hæreſin pronuntiare, quod per electionem ſuæ potius quàm diuinæ ſententiæ admiſit? *Atqui* Αἵρεσις (*inquit Quintinus*) *Græca quidem vox eſt, at Eccleſiæ Latinæ vſu creberrimo facta, iam Latina videtur* Hæreſis, & Αἱρετικὸς, *Hæreticus*. Hæreſis *eſt affectatio, delectus, voluntas, electio rei cuiuſpiam. Nunc appellatio omninò probroſa, quondam minime. Quam ſicut hic Tertullianus, ita his definiuit Hieronymus in duobus locis per Tertullianum citatis, ad Galat. 5. ad Tit.* 1. Hæreſis *Græcè* (*ait*) *ab* electione *dicitur, quod ſcilicet vnuſquiſque eam ſibi eligat diſciplinam, quam putat eſſe meliorem. Vt hoc in prophanis, & in ſecularibus diſciplinis facere cuique liceat, quū tamen de fide Chriſtiana, quū de noſtra ſalutationis agitur doctrina, tunc nulli datur optio credendi; ſectam ſibi nullus eligere poteſt: Sed quod in Euangelio ſcriptum eſt, quod à ſanctis maioribus noſtris nobis traditum eſt, hoc tantum ſectandum eſt. Hæc noſtra ſola fides eſt; ſi quid additur, aut minuitur,* Hæreſis *eſt. Et Hæreticus eſt, qui aliter intelligit ſcripturam, quàm ſenſus Spiritusſancti flagitet, à Romana, & vniuerſali Eccleſia in fidei doctrina diſcordans. Qui interim perperàm legit:* ad inſtruend as, *pro eo quod alij omnes;* inſtituendas. *Intelligit enim Tertullianus Auctores Hæreſeon, ſicuti etiam rectè vertit Macereus. Eodem pertinet illud Irenæi aduerſ. hæreſ. l. 3. c. 2. Hanc* (*inquit*) *ſapientiam vnuſquiſque eorū eſſe dicit, quam à ſemetipſo adinuenerit, fictionem ſcilicet. Vnuſquiſque enim ipſorum omni modo peruerſus, ſemetipſum Regulam veritatis deprauans, prædicare non confunditur.*

34. Ideò & ſibi damnatum dixit hæreticum.] *Paulo priùs dixit:* vt à ſemetipſo damnatus. *Pro quo legitur hodie apud Apoſtolum: proprio iudicio condemnatus. Verùm illud & legit etiam, & declarat ſic* (*vti etiā adnotauit Quintinus*) *B. Hieronym.* Hæreticus *à ſemetipſo damnatus eſſe dicitur, propterea quòd adulter, fornicator, homicida, & cetera vitia per ſacerdotes ab Eccleſia propelluntur.* Hæretici *autem in ſemetipſos ſententiam ferunt, arbitrio ſuo de Eccleſia recedentes; quæ receſſio, propria conſcientia videtur eſſe damnatio. Legit autem eodem modo frequenter B. Cyprian. Atqui legimus cum Iſidoro & Hrabano, vbi ſuprà:* Nobis verò nihil ex noſtro arbitrio inducere licet, *pro eo quod erat:* indulgere, *eo quod ſequatur:* induxerit, *&:* quod inducerent. *Rectè autem Macereus illud:* adſignauerunt *paulopòſt interpretatur de legitima Traditione. Siue autem legas:* Etiamſi angelus aliter Euangelizaret, anathema diceretur; *ſicuti vulgò legitur, ſiue cum MS. Anglico & Iſidoro:* Euangelizauerit, *&:* dicetur, *perinde eſt.*

35. in virgine quadam Philumene, &c.] *Quiſnam fuerit* (*inquit Quintinus*) Apelles, *& cuius auctor Hæreſeos, dicitur in c. 30. Et in hæreticorum catalogo inferius, hæreſ. 19. Nunc de* Philumena. *Fuit hæc Alexandrina puella ſicut exiſtimo.* Apelles *enim libidinoſus homo, quum propter mulieris amorem defeciſſet à magiſtro ſuo Marcione, qui ſectatores ſuos in continentia viuere, ſaltem continentiam fingere, volebat, etſi manerent aſſidui cum mulieribus* (*nec enim Marcion fuit abſque muliere, quam & Romam præmiſit ad animos decipiendorum ſibi præparandos, ait Hieronymus*) Apelles (*inquam*) *deſerens magiſtrum, quem riualem ſibi magiſter ferre non poterat, Alexandriam migrauit:* vbi rurſus & in hanc fœminam impegit, *vt à Tertulliano refertur cap. 30. iam dicto.* Philumena *verò dum iuuencula virgo foret adhuc, familiarem ſibi dæmonem habuit, cum quo perſeuerans dæmon, habitu pueri ſæpè ſe puellæ demonſtrabat, aliquando ſe Chriſtum, quandoque Paulum ſe mentiens eſſe; per quem futura multa vaticinabatur, ac diuinabat; ſed & miracula quædam, portentoſáque faciebat. Ita ſuis diuinationibus & præſagiis effectum, vt inſpirata videretur eſſe diuinatio. Vnde reor ſibi datum nomē* φιλουμένη, *id eſt: Amans animi, furoris, atque potentia. Creſcentibus hæc annis, inſigne ſcortum fuit. Cum quo congreſſus* Apelles, & eius Energemate circumuẽtus (*vt Tertullianus ait*) *id eſt, eius vi, dæmonum vexatione, et efficacia magna deceptus, quaſi numine quodā meretrix afflata foret, omnes animi ſui motus, & impios æſtus ad eam mulierem referebat. Et hanc inde ſuarū doctrinarum perpetuam comitem ſemper habuit, infælixq́ librum conſcripſit, quem* Philumenæ Prophetias & Phaneroſeis *inſcripſit: hoc eſt Prædictiones, Apparitiones, Manifeſtationes atque Reuelationes. Chriſtiane Lector, Hæreſis nulla fuit vmquam, nec eſt hodie, cuius auctor, dux, et præcipua fautrix, impudica mulier aliqua nō extiterit: nec eſt aut fuit hæreticus vmquam, qui ſuas non habeat & habuerit* Philumenas. *De* Philumena *autem tacuerunt Epiphanius, Philaſtrius, & Damaſcenus,* Apellem *deſcribentes. At meminerunt Euſeb. c. 13. l. 5. hiſtor. Auguſtinus Ad Quoduult Deum, de hæreſibus. Hieronym. hic paulopoſt initium lib. contra Pelagianos ad Cteſiphontem, & c. 1. ſuper epiſt. ad Galat. vbi iſta Tertulliani verba ipſa:* Prouiderat iam tunc Spiritus ſanctus, &c. *integra penè refert, exponens Apoſtoli verbum hic à Tertulliano citatum:* Sed licet angelus de cœlo Euangelizet, &c. *Meminit eiuſdem &* Apellis *iterum Auctor l. 3. adu. Marc. in hæc verba:* Nam & Philumene illa magis perſuaſit Apelli, ceterìſque deſertoribus Marcionis. *Apertiora ſunt interim verba ad quæ alludit Quintinus infrà c. 30.* Inde(*inquit*)poſt annos regreſſus non melior, niſi tantùm quà iam nō Marcionites, in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenen quam ſuprà ædidimus, &c. *Cui ſimile eſt & illud infrà l. de Carn. Chriſti:* & dehinc in virgine Philumene ſpiritu euerſus, &c.

Cap. VII.

36. Hæ ſunt doctrinæ hominum, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd hæreſeō origo à Philoſophia. *Id eſt enim quod paulopòſt dicit:* Ipſę denique hęreſes à Philoſophia ſubornātur. *Cui ſimile eſt & illud infrà l. adu. Hermogen.* Patriarchæ hæreticorum Philoſophi, *& B. Hieron. initio lib. contra Pelagian. ad Cteſiphōtem; vbi indicat etiam Auctorem videtur, his verbis: Pulcrè quidem noſtrum dixit:* Philoſophi patriarchæ hæreticorum. *Quod ante nos quoq́ adnotauit Quintinus, addens Tertullianū de eis* Philoſophis *loqui, quos Petrus graphicè deſcribit 2. Pet. 2. quos notauit &: Seneca Epiſt. 89. Quibus etiam hæc addit: Tertullianus inſectatur vbique Philoſophos, quippè* de quorum ingenijs omnis hæreſis animatur, *vt ipſe dixit primo aduerſ. Marc.*

libro, qui de certis incerta præiudicent, ad artis ſuæ propriæ gloriam. Siquidem: Philoſophus eſt animal gloriæ, venaléque rumorum mancipium. Sed quod huc attinet, ille de Philoſophis ita loquitur in Apologetico Chriſtianorum cap. 47. Philoſophi gloriæ ſolius & eloquentiæ libidinoſi, ſi quid in ſanctis ſcripturis offenderunt digeſtum, pro inſtituto curioſitatis, ad propria verterunt. Paulò ſuprà dixerat: Philoſophi affectant veritatem, & affectando corrumpunt; vt qui gloriam captent. Hæc dicta puta to de Gnoſticis. Et verò ſimiliter dixit Auctor aduerſ. Marc. lib. 5. omnes hæreſes ex ſubtiloquentiæ viribus & Philoſophiæ regulis conſtare; ac ſuprà T. 1. Apologet. cap. 47. Ex horum (Philoſophorum) ſemine & noſtram hanc nouitiolam paraturam viri quidem ſuis opinionibus ad Philoſophicas ſententias adulterauerunt, & de vna via obliquos multos & inextricabiles tramites ſciderunt. Eodem pertinet & illud infrà lib. de Reſurrect. carn. Diſcede ab ethnico hæretice, redde illi ſenſus ſuos, quia nec ille de tuis inſtruitur. Quid cæco duci innitetis, &c. Latiſſime idipſum deducit B. Cyrillus Hieroſol. catech. myſtag. 18. Similia etiam habet alicubi Lactantius. Quæ eo prolixius proſecuti ſumus, quòd perperàm & Magdenburgenſes inter Tertulliani, & quidam alius inter Lactantij errores collocarint: dicere: Ex Philoſophia ortas hæreſes. Vt interim econtrariò nemo hinc exiſtimet, omninò Chriſtiano interdictum hic omne Philoſophiæ ſtudium, ſeipſum interpretatur Tertullianus in hæc verba, vbi cauſſam reddens: Eædem (inquit) materiæ apud hæreticos & Philoſophos voluntantur, iidem retractatus implicantur. Alioqui neceſſariam eſſe aliquam Philoſophiæ ſcientiam ſatis indicat infrà lib. de Reſurrect. carnis, quum dicit: Ita nos Rhetoricari quoque prouocant hæretici, ſicut & Philoſophari. Eſt autem adnotandum, quòd doctrinas hominum, Col. 2. & doctrinas dæmoniorum, 1. Tim. 4. hæreſes interpretetur.

37. de ingenio ſapientiæ ſæculi, quam Dominus ſtultitiam vocans.] Ita ex MS. Anglico, pro: ſapientiæ ſæcularis, quia aduerſ. Marc. lib. 2. vertit Auctor: ſapientia mundi, & ſic etiam noſter interpres. Paraphraſticῶs autem Domino adſcribit id quod Apoſtoli eſt, eo quòd addat Apoſtolus, 1. Cor. 3. Stultitia eſt apud Deum, more ſuo, etiam confundens illud cum eo quod 1. Cor. 1. dicitur: Stulta mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes.

38. ſubornantur.] Hoc accipias (inquit Quintinus) non in vulgari ſignificatu, quod eſt occultè, latenter, arte, vel pecunia ſeducere, per dolum ſollicitare, ſicuti vulgò dici conſueuit de teſtibus. Hic ad adparatum & inſtructionem & ornatum pertinet. Hæreſes à Philoſophia ſubornantur, id eſt primùm, quadamtenus ornantur, inſtruuntur, adparantur: Homo à natura ſubornatus, in vitam venit. Subornatus, id eſt, apparatus, ornatus tam ferè totus, apud Ciceron. 1. de Legibus.

39. Inde Æones, & formæ, neſcio quæ, & trinitas hominis, &c.] Valentinus (inquit Quintinus) Timæum Platonis, & eius Epinomidem totam voluit in ſalutis noſtræ negotium, religionémque transferre, numeris atque proportionibus omnia definiens, & horum cognitioni tribuens homini abſolutam fœlicitatem. Ex vnitate neſcio quæ connexuit quaſdecim Dualitates. Ex his quendam Trinenarium deduxit: Quem rurſus trifariam partitus eſt, in Octonarium, in Denarium, & in Duodenarium. Numeros iſtos appellauit αἰῶνας, id eſt, ætates, aut ſæcula; quæ triginta dicebat eſſe. Cur autem ſuos numeros appellarit Æonas, & ſæcula, non recordor me legiſſe rationem: Niſi quòd aſtutum nebulonem putem, quum nuſquam videret in Eccleſiæ Chriſtianæ myſteriis haberi numerorum rationem; Sæculorum verò ſæcula αἰῶνας αἰώνων ſubinde memorari cerneret: iſtos nobis Æonas pro numeris ſuppoſuit: De quibus intelligi volebat, vbicumque ſæculum, vel ſæcula nominantur in ſacris. Inſuper & integrum Parmenidem. Qui de vno omnium principio, ſiue de Ideis agit, ad noſtra quoque ſalutis inſtrumentum, ceu neceſſarium quiddam, proferebat. Rerum duntaxat intellectualium ſpecies quaſdam ſeu formas ἀκαταργήτας, indeſinenter operantes, & inabolibiles exponens. Alcibiadem quoque primum, qui de natura tractat hominis, Euangelio permiſcebat. Ex tribus hominem componi dicitur ibidem, nonnulliſque locis aliis, ex corpore, ex anima, ex mente ſiue ſpiritu. Valentinus hinc eſſe tres hominum dicebat ordines, ſiue tria diſtinguebat hominũ genera, πνευματικῶν, ψυχικῶν, καὶ σαρκικῶν, ſpiritalium, animalium, & carnalium, ſiue corporeorum. Pneumaticos, id eſt, ſpiritales, dicebat homines perfectos eſſe, quibus iam nullo labore foret opus, quibus intrepidè licebat agere quod volebant; nec enim peccare poſſe. Morientes in altiſſimum cœlum rectà meare, cum ſuo quodam corpore ſpiritali, quod habere ſe ſomniabant & imaginabantur. Talem ſe dicebat, & Gnoſticos omnes eſſe. Pſychicos autem, id eſt, animales (vt anima opponatur ſpiritui) minimè poſſe per ſeſe ſaluari aſtruit; ſed iſtis opus eſſe labore magno, & operatione aliqua iuſta. Poſt quæ opera bona, ſi diu ſe talibus fatigarint, in medium neſcio quod cœlum feruntur, vbi Chriſtus habitat vnà cum Angelis, nihil corporum terrenorum ſecum ferentes: ibique deſpondentur Angelis. Tertium verò genus hominum, quod ſarkicon & hylicon, carnale & materiale, & choicum, id eſt terreum, nominabat, ab omni virtutis & veritatis cognitione remotum dicebat, etiamſi maximè vellet eam ſuſcipere, ſed vnà cum corpore & anima ſimul interire aſſeuerabat. Hæc eſt illa Trinitas hominis, quam notat hîc Tertullianus. de quibus nugis ampliorem tractatum videre quærens, adeat Irenæum, ipſum quoque Tertullianum contra Valentinianos. Legat & Epiphanium in Tom. 2. lib. 1. Panarij. Satis hæc ad loci præſentis explicationem.

40. Inde Marcionis Deus melior, &c.] Quum Marcion (inquit idem) didiciſſet homines à Stoicis in duo genera diſtingui, quorum dicerentur alij ſapientes, & inſipientes alij: Sapientes autem nemini vnquam nocere, vel inferre malum, ſed qui ſumma viuant in euthymia, id eſt in animi tranquillitate, quiete, pace, commodi & vtiles omnibus: Inſipientes verò ſæuos eſſe, nihil quàm noxia cogitantes: Ille protinus vlciſci ſe cupiens aduerſus Eccleſiam, cuius communione priuatus fuerat, ob ſtupratam virginem quandam, commentus eſt etiam duos eſſe Deos, alterum bonum, & ſapientem Deũ, tranquillum, quietum, ſedatum, qui nemini per indicibilem naturæ ſuæ bonitatem nocere, neque velit, ſed neque poſſit. Is eſt Chriſti pater. Alterum verò Deũ finxit eſſe malum, qui mundum creauerit, & omnium ſit auctor malorum, quæ fiunt & perpetrantur in mundo; propterea dixit hîc Tertullianus & in vlt. c. huius libri: Deus melior de tranquillitate, &c. Hunc ipſum videas in illis quinque lib. quos in Marcionem compoſuit. Prædictos quoque ſanctos Eccleſiæ Dei propugnatores aduerſus hæreticos legito.

41. &

41. & vti anima interite dicatur.] Epicurus (*inquit idem*) *atque ſui putarunt, hominis & pecudis idem bonum ſimpliciter eſſe, neque poſt mortem differre, ſed animæ diſſoluto, ſentiunt omnem pariter extinctum diſſolutúmque ſenſum. Tuſculanam vide Quæſtionem l.5. diſputatam. Plinius* Epicureus *planè, qui ſcripſit: Omnibus à ſuprema die ſunt eadem quæ ante primum, nec magis à morte ſenſus vllus eſt aut corpori aut animæ, quàm fuerit ante natalem, c.55. lib. 7. Eodem pertinet quod ſupra dixit Tom.1.l.de Teſtim. Animæ, c.4.* Chriſtiana opinio, &c. Epicurea grauior; nam te ab interitu defendit. *Item Apol. c.47.* Animam alij diſſolubilem dicunt. *Item quod infrà eſt l.de Reſurr. carn. c.1.* Nihil eſſe poſt mortē Epicuri ſchola eſt. *Atqui lego cum MS. Vat. 1. edit. & Quintino:* ab Epicureis, *pro eo quod Macereus & alij:* Epicurus; *nam Epicureorum nomine Sadducæos hæreticos intelligit, qui (Rhenano teſte ad initium lib. de Reſurr. carnis) etiam animarum interitum prædicabant. Verùm de his latius infra lib. de Anima, vbi de immortalitate Animæ agit.*

42. carnis reſtitutio, &c.] *Impietas hæc fuit (inquit Quintinus) omnium penè Philoſophorum communis, vt aſſeruerint, Deum non poſſe mortales æternitate donare, aut reuocare defunctos. In qua fuit & Plinius, animæ negās immortalitatem, nedum corporum. Vocat eorum vanitatem, qui ſe propagant in futurum, & in ipſo mortis tempore vitam ſibi ſomniant futuram. Vnum Democritum refert, qui tametſi Philoſophus inſignis fuerit, hac tamen reuiuiſcendi vanitate laborarit, d.c.55. & c. 7. lib. 2. Tertullianus l.de Reſurrect. carn. ſcripſit in iſtos opinatores.*

43. Et vbi materia, &c.] Hermogenes (*inquit idem*) *pictor arte ſua derelicta, cœpit (vt prouerbio dicitur) vltra lineā Theologari, ſeu magis, philoſophari; ſicuti nūc etiam ſartores, ſutoréſque faciūt vltra crepidam. Tertulliani coæuus erat in Aphrica, qui* Zenonis in porticu *ſomnia ſecutus, aſſeruit æternam, ac ſine principio fuiſſe* materiam *quandam (Græci vocauerunt ὕλην) ex qua Deus omnia poſt formauerit, & creauerit. Vehementi, nec minus eleganti libello confutauit hunc Tertullianus. Verumtamen neſcio, cur* Zenoni *magis, quàm ceteris quibuſdam ſomniatoribus hæc opinio tribuatur. Nam Cleanthes duo ponit principia rerum,* Deum, & materiam: *Plato in Timæo tria;* Deum, materiam, & Idæas, *ſeu* formas. *Certè non videntur inferiorem tempore facere* materiam, *quæ ſemper fuerit, neque nata, neque facta, nec habens initium, neque finem, ex qua Deus omnia poſtea fecerit.* Zenoni *autem potius quàm aliis hanc opinionem adtribuit, quòd hæc communis ſit Stoicorum opinio, quorum princeps* Zeno. *Hinc Marcionis lib.5. inter cetera obiicit, quod* cum Deo creatore materiam collocaret de porticu Stoicorum.

44. & vbi aliquid de Deo igneo, &c.] *Philoſophi (inquit idem) pauciſſimi, aut certè nulli, de rerum principiis inuicem concordarunt: alius aliud ſtatuit. De quibus Hermiæ Diaſyrmon (argutum ſanè perelegantemque libellum) leges.* Heraclitus *inter alios apud Laertium dicebat: Omnia ex* igne *conſtare, & in* ignem *cuncta reſolui. Iuxta quam Philoſophiam nonnulli verba Moſis Deuteron. cap. 4. & Apoſtoli ad Hebr. 12. interpretabantur: Dominus Deus tuus* ignis *conſumens eſt. Atque ſic* ignem *faciebant Deum. Quomodo accipienda ſint verba illa, reperies apud Hieronym. cap. 66. Iſai. & in Auguſtino c.13. contra Adamantum Manichæum. Vide eiuſdem ſcripturæ explicationem infrà Tom. 5. lib. de Trinitate. Eodem verò pertinet quod habet ſuprà Apologet. cap. 47.* Deum alij ex igne adſeuerant, vt Heraclito viſum eſt. *Item quod eſt infrà lib. 1. aduerſ. Marc.* Deum pronuntiauerunt, Thales aquam, Heraclitus ignem. *Verum autem etiam hæreticorum aliqui eò dementiæ venerint, vt* ignem *Deum dicerent, hactenus reperire non licuit. Certè quamproximè accedit Apelles, dum (vti eſt infrà cap. 34.)* angelum ſuperioris Dei creatorem mundi, igneum dixit; *immo (ſicuti lib. de Anima refert Auctor) eundem* igneum angelum *Deum Iſraelis vocat. Atqui illis verbis:* Vnde malum, *ad Marcionis hæreſin alludere de Deo* malo, *l. 1. adu. Marc. indicat:* Languens enim (*inquit*) quod & nunc multi, & maximè hæretici, circa mali quæſtionem: Vnde malum.

45. Scilicet & de Enthymeſi & Ectromate.] *Subaudias hic (inquit ide Quintinus) Deus prouenit. In iſtiuſmodi quæſtionibus, auditor Chriſtiane, non minus ineſt ineptiarum, quàm ſit impietatum. Qui videre plene volet, Irenæum legat, & hunc ipſum Auctorē noſtrum, & omnium diffuſiſſimè Epiphanium contra Valentinianos. Hic dixerit tatum, quod in* Æonum *decuria poſtremi duo nominantur* Æones, πλετὸς καὶ σοφία, *Teletus & Sophia, perfectus & ſapientia. Maſculus* Æon *ſemper habet fœminam ſecum. Nam per coniugia tractāt omnia ſua myſteria, ſic vt ſuo quoque Chriſto coniugem dederint. Obiter vobis omnium, qui fuerint, quique ſunt, Gnoſticorum legem referam, poſt Epiphanium contra Valentinianos ita ſcribentem, quod ab Irenæo ſumpſit, c.1.l.1.* Ὃς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος, γυναῖκα οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτῆς κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν. *id eſt. Qui genitus in mūdo, muliere nō amauerit, vt ea potiatur, non eſt ex veritate, nec ad veritatem perueniet vmquam. Te quæſo, Lector Chriſtiane, num putas hac eos lege viuere, qui legem cœlibatus abrogāt. Sed ad rem.* Sophia per incontinētiam ſuam *vel (vt ait Tertullianus)* mariti ſui tædio, exarſit amore vidēdi primi patris illius, vnde progenati forent Æones *reliqui fratres ſui.* Βυθὸς *appellabatur. A cuius conſpectu dū prohiberetur per Monogenem Æonum præcipuum, qui ſolus illo patre primo fruebatur, affecta maximo dolore propter hunc repulſam, diu tacuit; Indéque præ ardore, quo tota flagrabat in patrem, ex ſemetipſa ſola concepit, quem & peperit, ſed minimè vitalē fœtum, quia ſine maſculo. Propterea vocatus ille partus* ἔκτρωμα, *id eſt: Abortus, cui nec forma, nec facies, nec ſpecies vlla. Quia verò non conueniebat in centro pleromatis, id eſt, aliorum perfectorū Æonum, manere quid abortiuum, fuit informis ille partus in quædam ſine lumine loca detectus. Cuius tandem miſerti fœlices Æones, eò precibus adductum miſere ſuum neſcio quem Chriſtum cum ſua coniuge* παρακλήτῳ, *quorum partis erant Æonum conſummatione procurare, qui de ſua magna virtute, parique miſericordia, de ſuis indicibilibus viribus, informauit abortum illum. Propterea fuit ab actu nominata mola illa* ἐνθύμησις; *id eſt, inanimatio, animæ infuſio, formæ impoſitio, quam formam Chriſtus Æonicus illi molæ dederat. Ex qua pòſt, omnium rerum ſubſtantia conſtitiſſe dicitur, ipſius etiam Demiurgi, id eſt, Dei noſtri. Reliquos iſtius fabulæ ſi fortè cupias actus, in prædictis ſanctis Auctoribus legito. Nimis multa ſunt hæc ad huiuſce loci declarationem. Satis habes quid res ſit* Enthymeſis, *& quid* Ectroma. *Ad legat etiam Rhenanus D. Hieronym. Comm. lib. 11. in Amos prophetam, qui ſcribit* Valentinum *ex Æonibus ſuis poſtremum, id eſt, trigeſimum, vocare* ἔκτρωμα, *hoc*

eſt: abortiuum. Verùm de hoc latiùs infrà lib. aduerſ. Valentinianos.

46. Inſerunt Ariſtotelem.] Sic iterum legimus ex Vaticano codice, in quo mecum conſentit Quintinus. In æditione poſtrema (inquit) legitur: Miſerum Ariſtotelem, qui illis, &c. Apoſiopeſis eſt, vt ſubandias Interiectionem quampiam ô, heu, ah, &c. aut congruens verbum, Dico, exiſtimo, iudico, &c. In aliis omnibus eſt: Inſerunt Ariſtotelem, quod magis placuit. Argutias autem neſcio quas Dialecticas in ſacris tractandis litteris damnāti Tertulliano conſonat Hieronymus, exponens hæc Prophetæ verba: Bruchus expanſus eſt, &c. Nahum cap. vlt. Conſideremus (ait) hæreticos, & Eccleſiæ multiplices hæreſeis, & videbimus quòd eorum dogmata, quum frigeant, & volare non poſſint, ſedem ſibi & requiem inter Ariſtotelis & Chryſippi ſpineta reperiunt. Inde nominatis aliquot hæreticis, paulopòſt ſubiungit: Et vt ſimul breui cuncta concludam ſermone, de fontibus illis vniuerſa dogmata trahūt argumentationū ſuarum riuulos, ita vt ipſa quoque loca, de quibus argumenta ſumuntur, τοπικὰ ſuperſcripſerint. Hæc ibi. Atqui non Dialecticam artem Ariſtotelis, ſed Sophiſticam improbari ante me adnotauit Macereus, cui conſentit Clemens Alexandrinus Stromatum l. 1. vbi de Philoſophia Chriſtianis neceſſaria, ac de Sophiſtice improbanda latiſſ. diſputat.

47. Hinc illæ fabulæ & genealogiæ.] Propter Iudæos (inquit Quintinus) hoc admonitum putarunt, qui continuè progenitoribus ſuis Abraham, Iſaac, Iacob, & aliis gloriabantur. Inutilis certè gloriatio, ſed quæ nullā gignebat quæſtionem, neque fabulas habebat. Nam verum ſuum quiſque genus & maiores ſuos inter Iudæos habebat notiſſimos, & citra controuerſiam. Nonnulli reprehendi Gentiles hîc dixerunt cum ſua Theogonia. Tertullianus Hæreticos Æonum fabricatores notari credidit. In cellas enim varias diſtinguebant illi ſuos Æonas, oſtendentes, quis à quo gigneretur; quibus omnem contineri diuinitatem fabulabantur. Apoſtolorum coæui Cerdon & Valētinus erant, qui non finiendis iſtis quæſtionibus ſupra modum turbabant fideles. Inter quos ab Apoſtolo nominantur Hymenæus, Alexander, Philetus. Et meo quidem iudicio, totus ille locus ad hæreticorum confutationem ſpectat. Epiphanius etiam ſic intelligit. Pro more calumniari mihi videtur, qui locum detorquet ad ceremonias, & hominum conſcientiūculas (vt loquitur) & quæſtiones ſcholaſticas. Non ſunt iſtæ vanæ, non ſunt inutiles, non generant lites: Impiè quis vocarit eas, ineptas & aniles fabolas, quum præſtent ædificationem Dei, quæ eſt in fide. Non ergo Paulus ipſas deſignauit.

48. indeterminabiles.] Expreſſit quod Græcè eſt ἀπεράντοις, pro eo quod noſter interpres: interminatæ. qui legiſſe videtur: ἀπεράτοις. quare illud malo, quàm cum Macereo legere: interminabiles, præſertim quum & infrà cap. 33. Genealogias indeterminatas nominet.

49. ne quis vos circumueniat.] Sic legimus ex MS. Anglico codice ad verbum cum Apoſtolo, pro: ne quis ſit circumueniens. Illud verò: præter prouidentiam ſancti ſpiritus, Auctoris eſt, non Apoſtoli, niſi quis velit eſſe paraphraſim eius quod ſubditur Coloſſ. 2. & non ſecundum Chriſtum.

50. varietate ſectarum.] Diogenes Laertius (inquit Quintinus) de Philoſophorum vitis, in Proœmio libri circa finem ſcribit, quòd Philoſophorum decem fuerint αἱρέσεις, id eſt, ſectæ, quas ibi ſingulas enumerat. Alius vna minus ibidem recenſuit eaſdem. In ſchola, vulgus dumtaxat quatuor poſuit. Ego tot fuiſſe putarim, quot vnquam Philoſophi docuerunt in ſcholis cum auctoritate. Deprehendas ex ipſo Laertio me dicere verum. Secundus à primo diſſentit, à ſecundo tertius: & in omnibus ferè conſequentibus hoc ipſum videre licet. Nullus in ea Gentili Philoſophia diſcipulus, qui non velit eſſe ſupra magiſtrum: ſecus in Euangelica facile eſt (aiunt) inuentis addere. Id eſt, profectò ſectam nouam facere, prout de hæreticis dicemus in cap. 34. & 42.

51. de porticu Salomonis eſt, &c.] Quaſi (inquit idem) dicere vellet: Non de porticu Zenonis. Στοὰ Græcis eſt, quæ Latinis appellatur Porticus. Athenis erant Stoæ complures: vna præ ceteris nominatiſſima, quam Polygnotus excellentibus picturis ornarat. Ideò ποικίλη cognominabatur, ob varietatem picturarū. In hanc facinoribus multis infamem, Zeno Citticus primùm diuertit, & conciones habuit: cui ceſſerunt omnes, nec eò, niſi Philoſophandi cauſa, cæptum eſt coiri. Stoici ſunt inde nuncupati ab ea porticu, quæ ſingulariter inter alias appellabatur Stoa. De Στοᾷ vero Σολομῶνος, id eſt: de porticu Salomonis, in quā poſt Chriſtum præceptorem ſuum, ſæpius vnanimiter Apoſtoli cum ſuis conueniebant, Euangeliſtæ meminere, Ioan. 10. Act. Apoſt. c. 3. & 5.

52. qui & ipſe tradiderat: Dominum in ſimplicitate cordis eſſe quærendum.] Quum de Salomone loquatur, & citet hauddubiè (ſicuti ante me etiam Quintinus adnotauit) illud Sapientiæ 1. In ſimplicitate cordis quærite illum, confirmatur hîc auctoritas eius libri, & inſuper Salomoni ab Auctore tribuitur. Sicut etiam B. Cyprianus non vno loco, & alij quoque Patres tam Græci quàm Latini, quemadmodū latè adnotauimus ad l. Cypr. de Mort. n. 43. & ad l. Teſt. 3. c. 53. vbi hunc eundem locum citat, n. 99. Eodem pertinet etiam illud lib. adu. Valent. c. 2. Porrò facies Dei expectat in ſimplicitate quærentes, vt docet ipſa Sophia, non quidē Valentini, ſed Salomonis. Plures etiam locos huius libri tacito nomine ab Auctore citatos reperire eſt in Indice ſcripturarum, & aliorum ſimiliter Auctorum, apud Sixtum Senenſem Bibl. ſancta l. 1. cap. 8. vbi ex profeſſo hoc argumentum tractat. Atqui paulopòſt retinuimus Chriſtianiſſimum protulerunt, cum Macereo & cod. Vatic. pro eo quòd Rhenan. ex Gorzienſi codice: Chriſtianis protulerunt, & Quintinus: Chriſtianum protulerunt.

Cap. VIII.

53. Nobis curioſitate opus non eſt poſt Chriſtū Ieſum, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd curioſitate Chriſtianis non ſit opus. In quo & 2. ſequētibus latiùs explicat, quod tribus verbis dixit Irenæus lib. 1. aduerſ. Hæret. cap. 1. Suadenter quidem illi illiciunt per verborum artem ſimpliciores ad requirendi modum. quæ etiam ipſa verba tranſſcripſit Epiphanius. Eodem pertinet quod Cyrillus Alexandrinus non ſemel inculcat, procul relegandas à fidei rebus voces illas: Quare, & Quomodo. Adnotauit autem Macereus quoſdam aduerſarios noſtros (Magdenburgenſes nempè) locum hunc detorquere ad ſolam fidei noſtræ comprobationem ex ſcripturis. Verùm non eam eſſe mentem Auctoris, vel inde conuinci, quòd non ſolùm dicat: nec inquiſitione poſt Euangelium, ſed etiam verba præcedentia. Chriſtum autem Dominum nihil ſcripto commiſiſſe, ſed viua voce dumtaxat, neque vero etiam Apoſtolis, vt ſcriberent, mandaſſe, ſed ſolum ad prædicandum miſiſſe, vti patet Matth. 28. Marci 16. Luc. 24. Ioan. 20. & ex Apoſtolo 2. Theſſalonicenſium 2. Quare Euange-

Digitized by Google

gelium hîc accipi debere, non modò id quod ſcriptum eſt, ſed in genere, vt comprehendatur etiam illud quod viua voce traditum eſt: quemadmodum accipitur Matth. 4. & 9. Marc 16. Act. 20. & 1. Corinth. 4. Hactenus ille, & rectè. Nam ſi omninò ad litteram verba hæc intelligamus, ſolum ergo Euangelium, non verò Epiſtolas Apoſtolorũ, licebit ſuſcipere. Cui addi poteſt & illud, quòd quum ſimpliciter dicat: poſt Euangelium, ſi ſolum de ſcripto Euãgelio intelligatur, iam in diſputatione fore, cuius Euangelium, Matthæine, Marci, Lucæ, an Ioannis, maximè quum quædam eorum à Marcione aliiſque hæreticis reſecta ſint. Certè etiam ipſe Auctor ſuprà lib. de Corona militis, Traditiones non ſcriptas agnoſcit; & infrà cap. 21. eas Eccleſias cõmendat, quas Apoſtoli condiderunt, prædicando eis, tam viua voce, quàm per Epiſtolas.

54. ad iocundam curioſitatem.] Similiter dixit infrà cap. 36. Age iam qui voles curioſitatem, melius exercere. infrà Tom. 5. lib. de Pudicitia: Huiuſmodi (inquit) curioſitates & ſuſpecta faciunt quædã, & cunctatum expoſitionem ſubtilitate plerumque deducunt à veritate. Inculcare autem & hîc, & ſuprà cap. 6. propriè accipitur; alibi pro: conculcare.

55. Puto in primitiis ipſis doctrinæ ſuæ.] Primitias doctrinæ (inquit Quintinus) Tertullianus vocat, dum Chriſtus poſt Baptiſmum ac Deſerti tentationẽ, Ioanne iam vincto, cœpit Euangelium regni prædicare, Matth. 4. Sic primitias operum dicunt, opera prima; & Armorum primitiæ.

56. quum etiam Ioannes, de illo certus, eſſe deſiſſet.] Rectè ſic interpretatur Macereus de Ioanne Baptiſta, qui de Chriſto certus, vtpotè voce audita de cœlis: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui, Matth. 3. iam eſſe deſierat, id eſt, obierat, decollatus ab Herode, vti eſt apud Matth. 19. Sed magis placet ſenſus, quem indicat Latinius in libro ſequ. de Bapt. vt ſit idem quod ibi cap. 10. de Ioanne legitur: vſque adeò ſpiritum prophetiæ in illo poſt totius ſpiritus in Dominum tranſlationem defeciſſe; vt quem prædicauerat, quem ipſe deſignauerat, poſtmodùm an ipſe eſſet, ſciſcitatum miſerit. Cui ſimile eſt & illud infrà lib. adu. Marc. 4. ipſo iam Domino virtutum ſermone & ſpiritu patris operante in terris & prædicante, neceſſe erat portionem ſancti ſpiritus iam abſcedere à Ioanne.

57. Habent Moyſen & Heliam, id eſt, Legem & Prophetas.] Etiam hîc amplius quid legit quàm habeatur Luc. 16. vbi ſolùm legitur & Græcè & Latinè: Habent Moyſen, & Prophetas. fortaſſis cogitans, quum hæc ſcriberet, ſuper apparitione Moyſis & Heliæ in monte Thabor, de qua alibi latiùs.

58. Scrutamini ſcripturas, &c.] Etiam hîc variat ab æditionibus vulgatis, quum vertit: in quibus ſalutẽ ſperatis, pro eo quod noſter interpres ex Græco: in quibus putatis vos vitam æternam habere.

59. Iudæi retrò, &c.] Retrò (inquit Quintinus) pro ſuo contrario, quod eſt: Antè, non ſemel acceptum reperies. Conſuetudo retrò obtinuit. ſic loquitur Vlpianus: id eſt, antè actis, & præteritis temporibus. Retrò principes, id eſt, anteriores principes. Et hîc retrò fuerant, hoc eſt, antea fuerant. lib. 7. ff. de offic. pro. C. de ne. conſ. & cod. compo.

60. Nationes.] Tertullianus (inquiunt Quint. & Macereus) cum ceteris ſcriptoribus Eccleſiaſticis, Nationum nomine intelligit ethnicos & Gentes, quæ Deum neſciunt. Act. Apoſt. cap. 10. Vetus interpres τὰ ἔθνη, tranſtulit in Nationes. Et obſtupuerunt, quia & in Nationes gratia Spiritusſancti effuſa eſt.

61. niſi ſtillicidium de ſitula.] Quintinus putat Auctorem adludere ad illud 4. Eſdr. 6. Quaſi ſtillicidium de vaſe ſimilaſti abundantiam eorum. Verùm eo quòd ſubiiciatur: & puluis ex area, quod ibi non legitur, magis placet Macerei ſententia, qui citari adnotat illud Eſai. 40. quod etiam citat ſupra Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 1. Gentes velut ſtillicidium ſitulæ, aut puluis ex area. de quo ibi latiùs. Quintinus autem aptè ſic explicat: Situla eſt vas hauriendis & continendis aquis accommodatum, quod in hortis ad eos irrigandos habere ſolemus. In ſitula eſt etiam ſtillicidium ſcilicet vnde aqua ſtillet ac defluat guttatim. Sanè ſtillicidium, quamuis ſit in ſitula, tamen eſt ſitulæ contrarium. Illud enim ſpargit aquas, & ſitula continet. Nationes hoc modo ſunt in Deo, vel apud, ſeu penes Deum.

62. & foris ſemper.] Adludere videtur ad phraſin ſcripturæ, qua deſcribuntur Gentes hac periphraſi: ij qui foris ſunt, 1. Corinth. 5. Coloſſ. 4. 1. Theſſal. 4. & 1. Tim. 3. fortaſſis etiam ad illud Apocal. 22. foris canes; nam (ſicuti etiam Macereus adnotauit) canes appellat Nationes Chriſtus (quẽ etiam locũ paulopòſt citat) Matth. 15. Quibus conformiter paulopòſt legit MS. Vatic. cod. & foris actum, pro eo quod alij elegantiùs: foras, ſed illud placet. Mox autẽ legimus ex MS. duobus Vatic. & Anglico: Nondum in viam Nationum ire mandabat, omiſſis vocibus ſuperfluis: Gentium vel.

63. multo magis vacabat erga nos.] Id eſt (inquit Quintinus) vacuum, ſuperfluum. Ocioſum erat illud mandatum à Chriſto Iudæis: Quærite & inuenietis. Vſus iſtius imperſonalis & abſoluti verbi frequẽtiſſimus.

Cap. IX.

64. Cedo nunc ſpontè de gradu iſto, &c.] Inſcriptionem huic capiti damus: Quòd nihil quærendũ ſit vltrà quàm quærimus. Atque de illo Prouerbio: Cedere de gradu, latiùs inter Prolegomena.

65. Nulla vox diuina, &c.] Similem locum adlegat ad marginẽ Quintinus, qui in Decretis citatur. 1. qu. 1. c. Marcion: Non putemus in ſcripturarum verbis eſſe Euangelium, ſed in ſenſu; non in ſuperficie, ſed in medulla; non in ſermonum foliis, ſed in radice rationis.

66. vnum vtique & certum aliquid inſtitutum eſſe à Chriſto, &c.] Rectè hoc interpretatur Macereus de vna Regula ſeu ſymbolo fidei, cuius vnuſquiſque articulus vnus eſt, certus, & determinatus. Neque enim Eccleſia poſt Apoſtolos nouum aliquem fidei articulum credendum propoſuit. Etſi enim clariùs explicuerit quoſdam obſcuriores, qui ob ſui aut obſcuritatem, aut ambiguitatem poſſent contẽtionis cauſſa eſſe inter fideles, & diſtinxerit in plures, qui prius vno generali articulo comprehendebantur; non propterea cenſendi ſunt plures reipſa articuli fidei, ſed diſtinctione & explicatione dumtaxat. Quod enim veteres in genere cognouerunt, nos diſtinctiùs & particulatim, creſcente indies hominum (hæreticorum nempè qui fidem impugnant) curioſitate, & gratia Dei in ſcripturis explicandis. Iuxta illud Apoſt. Epheſ. 3. Quod aliis generationibus nõ eſt agnitum filiis hominum, ſicuti nunc eſt reuelatum ſanctis Apoſtolis eius & Prophetis in ſpiritu. Paulopoſt autem ſic diſtinguo illud orationis comma: & nihil amplius, niſi cuſtodiendum quod credidiſti. Quomodo ſi legas, non opus erit Ioan. Harriſij coniecturam ſequi: & nihil amplius cuſtodiendum, niſi quod credidiſti.

Digitized by Google

67. Interim ex fiducia probationis præuenio,&c.] Sic lego cum Quintino & Macereo, pro eo quod erat obſcuriſſimè præuento. Tertullianus enim (inquit idem Quintinus) dixerat ſe probaturum clariſſimè veram Chriſti religionem penes nos eſſe, quod oſtẽdetur in cap. 20. & 21. Certus autem de promiſſa probatione (quam dictis in capp. & aliis nonnullis videbimus) illam præueniens, tamquam iamiam faciendam; præmonet interim quoſdam, qui crediderant in Chriſtum, ne ſint amplius alterius inueſtigandæ rei curioſi. Inuento enim Chriſto, nihil eſt amplius quærendũ. Quiſquis autẽ ſimpliciter Euangelio credidit, vt à Catholicis maioribus noſtris traditũ, prædicatúmq́ fuit, is clariſſimè Chriſtũ inuenit.

Cap. x.

68. Ratio autem dicti huius in tribus articulis conſtitit,&c.] Quum caput hoc eiuſdem ſit materiæ, nouo titulo non eſt opus. Atqui ratio hîc vocatur, adnotante Rhenano, quæ paulo antè: probatio. Magis autem placeret conſiſtit, quod habet Quintinus, & interpretatur Macereus, quàm quod erat: conſtitit, niſi infrà legeretur cap. 16. niſi ratio conſtiterit. Atqui de Prouerbiali formula: Hanc tibi foſſam determinauit, inter Prolegomena ex Rhenano & Quintino.

69. & numquã omninò credemus.] Rectè vertit Macereus: perfectè, pro: omninò. Quia ſuprà Tom. 2. lib. de Veland. virg. ſic loquitur Tertull. cap. 8. ſiquidem omne totum eſt & integrum, & nulla ſui parte defectum.

70. vbi ſtatio credendi?] Metaphora à Stationibus militum, à quibus vlteriùs progredi prohibentur. De voce expunctionis vide ſuprà Tom. 1. lib. adu. Iudæos, cap. 4. num. 15. & Tom. 2. lib. de Cor. milit. cap. 1. num. 4. De Marcione autem, Valentino, Apelle, Hebione, & Simone, infrà ſub finem huius libri. Lego autem cum MS. Vatic. cod. quo ſe mihi inſinuantes, me ſibi adducant, pro eo quod erat: inſinuent & me.

71. Ero itaque nuſquam, &c.] Ex diuerſiſſima 1. æditionis & Rhenani ac MS. & Quintini ac Macerei lectione, hanc tamquam genuinam collegiſſe mihi videor: Ero itaque nuſquã dum vbique conuenior: Quærite & inuenietis: & velint me ſic eſſe nuſquam; quaſi qui numquam adprehenderim illud quod Chriſtus inſtituit, quod quæri oportet, quod credi neceſſe eſt. Atqui rectè ſic hunc locum interpretatur: Tibi ſtatue, quid quærendum, quando quærẽdum, & quamdiu quærendum; quia ſemper addiſcentes, & ad ſcientiam veritatis numquam peruenientes, improbat Apoſtolus. Dum clamatur vndique: Ecce hic eſt Chriſtus, ecce illic eſt; plerique nunc huc, nunc illuc diuertunt, haſitantes nunc vbi Chriſtum adhuc inuenerint; admonitionis diuinæ parum memores, quæ prædixerat, Nolite credere. Hinc omnium fons ebullit hæreſum, quæque ſuum ſibi Chriſtum fingente, ſubindéque refingente. Factitios iſtos Chriſtos, variantéſque de ſalute hominum ſententias, è veſtigio ſequitur Epicuriſmus, in magna cœli cæleſtiúmque ſecuritate, & contemptu viuens. Quidam verò ſeſe medios interſerunt, quos non impropriè cum vulgo noſtro ſapientes mundi, ſeu ſapientes mundanos vocaris. Academicum neſcio quod ἐπέχειν præſtis Eccleſiæ Decretis commiſcent; Cunctari, Morari, Suſtinere volunt ad futurum vſque Concilium: Nec interim Gnoſticos punire (quia delinquere non exiſtimant) nec antiquæ communionis Eccleſiaſticæ viros (quòd more maiorum viuant) interim vexari. Bone vir, ſi neſcis (& certè quiſquis es, neſcire te puto) infamis præuaricator es, pœna ſimili, quâ tuus ille Gnoſticus, cuius cauſſa præuaricaris, afficiendus. O Solonis in ciuitate benè conſtituta tibi formidandam legem! quæ priuat honoribus eum, qui neutram factionem ſequitur, orta ſeditione. Ceterùm, vt has hominum leges effugias, ineuitabilis eſt illa, quæ voluit, aut calidos nos, aut frigidos eſſe. Tepidos enim Dominus euomit.

Cap. xi.

72. Impunè erratur, niſi delinquatur, &c.] Eiuſdem etiam quum argumenti ſit hoc caput, titulo non indiget. Errare autem (inquit Quintinus) eſt otioſum & ſine cauſſa vagari, & hac illac diſcurrere, dum nulla certa rectáque via tenetur, quæ nos ad deſtinatum quempiã locum ducat. Metaphoricõs inde factum, vt errare ſit à vero labi, veritatem rectã non ſequi; quod abſque reprehẽſione fieri nonnumquam poteſt. Et ſi per ignorantiam ac ſimplicitatem labamur, impunè tunc erratur. Homines etiam ſpiritales & ſancti hoc modo frequenter errãt, ignorantes quid agant, aut dicant. Hieronymi celebratur verbum de optimo genere interpretandi: Humanum eſt errare, prudentis eſt errorem confiteri. Propiùs hîc dictis accedit, quod Auguſtinus cap. 4. lib. 1. contra Academicos ſcriptum reliquit: Errare eſt ſemper quærere, & numquam inuenire. In Tertulliano ſequitur: Errare eſt delinquere. Certè in via morum nullus error ſine delicto. Nec error eſt vllus, qui non ſit malum. Videas eundem Auguſt. cap. 17. ac tribus quatuórve ſubſequ. capp. in Enchiridio ad Laurentium. Adſcribam quod eſt in cap. 19. Ipſe per ſeipſum error, aut magnum in re magna, aut paruum in re parua, tamen ſemper eſt malum. Quis enim malum neget eſſe, adprobare falſa pro veris? aut improbare vera pro falſis? aut habere incerta pro certis? vel certa pro incertis?

73. negator inuenior.] In Chriſti (inquit idẽ) religione qui ſint habendi Cõfeſſores, & qui Negatores, ex verbis Chriſti cognoſcitur apud Luc. 12. c. Prolixè dicebamus in Apoſt. can. 62. Negator eſt, qui tritã veritatis viã ſemel inuentam, Chriſtique fidem cũ Catholicis acceptam, poſtea deſerit coram hominibus, innouat, aut immutat. Hunc etiam Chriſtus deſerturus ac negaturus eſt coram Angelis Dei. Propterea Negatores ab Eccleſiæ communicatione depellebantur, quia non ſuſtinuiſſent in finem, ſed ad Gentes aut hæreticos defeciſſent; quod ipſe Tertull. adſtruit in lib. de Monogamia. Vixq́ recipiebantur, dum pœnitentes poſtea redirent. Quæ res in Eccleſia priſca fecit olim controuerſiam maximam. Quamobrem Tertullianus hic tamquam probrum grande, non tantùm deficientibus ad hæreticos plenè, ſed ab hæreticis aliquid addiſcere volentibus, obiicit, quòd ſint negatores.

74. Perdiderat vnã ex decem didragmis, &c.] Similis planè locus infrà aduerſ. Marc. lib. 5. Dragmam perditam quis requirit? Nónne qui perdidit? Quis autem perdidit? nónne qui habuit? Atque adeò magis quidem placeret, vt ſecundum Quintinum, Macereum, & Latinium legeretur: ex decem dragmis, maximè quum etiam Græcè legatur δραχμὴν, & lib. quoque de Pœnit ſuprà Tom. 2. & capite ſequẽti legatur: dragmam, niſi meminiſſem legi 2. Machab. 4. argenti didragmas trecentas, & Matth. 17. Acceſſerunt qui didragma accipiebant, &: Non ſoluit didragma. quorum poſteriori loco etiam Græcè legitur τὰ δίδραχμα. Atqui δίδραχμον, ſiue didragma, duas dragmas Budæo ſignificat, valentes iuxta illum 7. ſolidos Turonicos. Legimus autem mox ex Vatic. cod. MS. & vt accepit. Illud autem: hactenus inſtitit, accipitur, ac ſi dicat: inſtare ceſſauit.

75. &

Digitized by Google

75. & quærenti inuenietur.] Sic vertit quod noſter habet interpres: & qui quærit, inuenit.

76. Viderit qui quærit ſemper, &c.] Semper quærere (interpretatur Macereus) eius eſt qui incertus eſt: ſemper pulſare, eius qui auditus non eſt: ſemper interpellare, eius qui admiſſus non eſt. Nobis verò Dominus contrarium præcepit, vt nempe non dubiæ fidei ſimus, Matth. 14. vt credamus nos exauditos iri, Matth. 7. & ſatis iam de veritate inſtructos, Ioan. 4. & 16. Legimus autem mox: Vbi non inuenietur, ex cod. Vatic. MS. pro: inuenitur, eo quòd ſequatur: quia numquam aperietur.

CAP. XII.

77. Nobis etſi quærendum eſſet, &c.] Titulum huic capiti damus: Si Chriſtianis quærendum, non apud hæreticos, ſed apud noſtros. Legimus autem ex Macereo: eſſet, pro: eſt.

78. apud hæreticos? vbi omnia extranea.] Omiſimus negationem: Non, cum MS. Vatic. cod. & Quintino. De hoc autem loco ſic Macereus: Apud hæreticos veritas non inuenitur, quia quæſtiones præſtant magis quàm ædificationem Dei, quæ eſt in fide, 1. Tim. 1. & ſemper diſcentes, numquam ad ſcientiam veritatis peruenientes, 2. Tim. 3. & volunt euertere Euangelium Chriſti, Gal. 2. Quia etiam Eccleſia apud eos non eſt (ſed apud noſtros) quæ dicitur columna & fundamentum veritatis, 1. Tim. 3. Neque Deus penes illos eſt, qui aperit oſtium fidei, Act. 14. qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit, Apocal. 3. neque etiam S. Petrum agnoſcūt ſuæ hæreſis auctorem, cui tradita ſunt claues regni cælorum, Matth. 10. quorum etiam donare non eſt, quòd apud eos non ſit pater luminum (à quo omne donum perfectum, Iacobi 1.)

79. donatiuum & ſtipendium captat.] De Donatiuo vide ſuprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. cap. 1. num. 2. quod Macereus non videtur adſecutus, quãdo vertit Gallicè: appoinctement. Legimus autem cum Quintino & MS. Vatic. cod. paulopòſt: vicini ianuam, pro eo quod erat: vicinam, eo quòd id magis reſpondeat parabolæ Luc. 11. Et legit quidem MS. cod. Anglicus: Nemo inde inſtrui poteſt. ſed Tertullianicum eſt: ſtrui.

80. Nemo ab eo illuminatur, à quo contenebratur.] Et hoc & prius illud de hæreticis dictum: vbi omnia aduerſaria veritati, ſeu veritatis, vti legit MS. Vatic. cod. pertinet ad errorem B. Cypriani, de quo latiùs infrà lib. de Baptiſmo, & inter Tertulliani dogmata in Prolegomenis. Legimus autem ex coniectura Rhenani & Latinij: idque dumtaxat, pro: in quo? dumtaxat.

CAP. XIII.

81. Regula eſt autem fidei, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quæ ſit Regula ſeu ſymbolum fidei. Regulam enim fidei nuncupat Symbolum, quod nos Apoſtolorum (& ipſe quoque Auctor infrà cap. 21.) dicimus, idque non hîc modò, & cap. præced. & ſequenti, ſed & ſuprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 1. & infrà adu. Marc. lib. 1. & lib. adu. Praxean, cap. 2. Imitatus (vti rectè adnotauit noſter Feu-ardētius) B. Irenæum l. 1. cap. 4. adu. hæreſ. & l. 3. c. 2. qui Regulã fidei vocat, ſeu veritatis, quam in Baptiſmo accepimus, alludens ad recitationem Symboli in Baptiſmo, de qua latiùs infrà initio libri de Baptiſmo Auctor. Hos autem etiam in ea appellatione Symboli Apoſtolorum ſequuntur Nouatianus infrà Tom. 5. initio lib. de Trinitate, qui Regulam veritatis nuncupat, ſequutus Tertull. initio lib. adu. Hermogenem; Origenes Præfat. in lib. Periarchon, Auguſt. l. 1. de fide & ſymbolo, & B. Chryſoſt. hom. 1. in Symbolum, & Rufinus initio ſuæ Expoſit. in Symb. Tom. 3. inter opera Cyprian. Regulam autem capias (inquit Quintinus) quam definit Iſidorus apud Gratianum Diſt. 3. Regula dicta eſt, eo quòd rectè ducit, nec aliquem trahit altorſum. Noſtræ fidei ſymbolum, noſtra religionis articuli vocãtur hîc Regula. Legimus autē cum MS. Vatic. cod. & Quintino ac Macereo: vt iam hinc quid credamus profiteamur, pro: quid defendamus. & mox: de nihilo, pro: ex, ac deinde: ex ſpiritu Dei patris cum Vatic. & Quintino.

82. vnum omninò Deum eſſe, &c.] Quod ad hunc primum fidei articulum adtinet. Imprimis de Deo vero & vnico, eóque eodem mundi conditore, exſtant infrà duo integri libri Auctoris 1. & 2. adu. Marc. qui duos Deos, vti infrà patet cap. 51. commentus erat, & libri B. Cypriani ad Demetrianum, & de Idolorum vanitate. Quod autem hîc non additur: omnipotentem, id reperire eſt ſuprà lib. de Veland. virgin. in hæc verba; & infrà cap. vlt. huius libri, vbi de Praxeæ hæreſi diſputat: Regula quidē fidei vna omninò eſt, ſola immobilis & irreformabilis, credēdi ſcilicet in vnicū Deū omnipotentem, mundi conditorem. Quod poſtremum pluribus verbis hiſce exprimit: qui vniuerſa de nihilo produxerit, per verbum ſuum primò omnium emiſſum, hoc eſt (vti interpretatur etiam Macereus) ante omnia ſæcula genitum. Similiter quem Auctor imitatur, Irenæus lib. 1. cap. 2. In vnum Deum patrem omnipotentem, qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt. Quomodo verò omnipotens dicatur, latè explicat Rufinus in Symbolo, qui addit omnes Orientis Eccleſias legere: Credo in vnum Deum patrem omnipotentem.

83. Id verbum filium eius appellatum, &c.] Sic hunc ſecundum articulum fidei reſtituimus ex MS. cod. Anglico, pro eo quod erat: filius. Quod autem hîc dicit: filium appellatum, ſuprà lib. de Veland. virgin. ſimpliciter dicit: & filium eius Ieſum Chriſtum, & infrà adu. Praxean apertiùs: vnicum quidem (inquit) Deum credimus, ſub hac tamen diſpenſatione, quam ὀικονομίαν dicimus, vt vnici Dei ſit & filius ſermo ipſius, qui ex ipſo proceſſerit, per quē omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil. B. Irenæus ſimiliter: & in vnum Ieſum Chriſtum filium Dei. Rufinus verò: & in vnum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vnicum filium eius. Et certè quòd Chriſtus verè ſit Dei filius (contra negantes eius diuinitatem) latè Auctor docuit Tom. 1. Apolog. cap. 20. & 21. & infrà lib. adu. Praxean paulopoſt medium. Omittimus autem cum MS. Vatic. cod. & Quintino, ſecundo loco voculam: eius, legentes dumtaxat: in nomine Dei variè viſum Patriarchis (de quo etiam alibi latiùs) in Prophetis ſemper auditū. Pertinent autem huc quaſcunque citat ſcripturas B. Cyprian. lib. 2. Teſtim. adu. Iudæos, vſque ad cap. 6. titulo: Quòd Deus Chriſtus; & Nouatianus infrà ſub medium lib. de Trinit. Tomo 5.

84. Poſtremò delatum ex ſpiritu Dei patris, & virtute in virginem Mariam, &c.] Tertium fidei articulum paucioribus expreſſit lib. de Veland. virgin. natū ex Maria virgine; & latiùs adu. Praxean: Hunc miſſum (inquit) à patre in virginem, & ex ea natum, hominem & Deum, filium hominis & filium Dei, & cognominatum Ieſum Chriſtum; pro quo hîc apertiùs, & eſſe Ieſum Chriſtum. Rufinus autem: Qui natus eſt de ſpirituſancto ex Maria virgine.

Quod etiam vtrobique deſideratur, hìc ſuppletur: ex ſpiritu Dei patris. *Irenæus verò quàm breuiſſ.* incarnatum (*inquit*) pró noſtra ſalute; *& mox:* & eam quæ ex virgine eſt generationem. *Præterquàm autē quòd latiſſimè incarnationem Domini comprobat ſuprà Tom.1. contra Iudæos, cap. 7. & 9. totus liber adu. Marc. 3. de Chriſto eſt, quem contra illius hæreſim, probat verò hominem fuiſſe, & quòd ex virgine naſceretur, etiam lib. de Carne Chriſti. Quem imitatur rurſum B. Cyprian. loco citato à cap. 7. vſque ad 14. Cur autem &* Chriſtus *dicatur, &* Ieſus, *tractat Auctor ſuprà Tom.1. lib. adu. Iud. cap. 9. & infra lib. 3. adu. Marc.*

85. Fixum cruci.] *Latius hunc* quartum articulum fidei *explicat lib. de Veland. virgin.* Crucifixum ſub Pontio Pilato, *& lib. adu. Praxean:* Hunc paſſum, hunc mortuum, & ſepultum ſecundum ſcripturas. *Quæ Irenæus vnica voce expreſſit:* & paſſionē. *Atqui ſcripturas, ad quas alludit, videre eſt, tum lib. adu. Iud. cap. 8. 10. & 11. ac iiſdem penè verbis dicto lib. 3. adu. Marc. quem rurſus imitatur B. Cyprianus dicti libri à cap. 14. vſque ad 24. & Ruſinus in Symbolo, qui etiam diſertis verbis ſepulturam Chriſti prædicant, vt nō dubitandum ſit eſſe ſic caſtigandum Symbolum Ruſini:* Crucifixus ſub Pontio Pilato, mortuus & ſepultus.

86. Tertia die reſurrexiſſe.] Quintum fidei articulum *iſtum ſic reddit lib. de Veland. virg.* Tertia die reſuſcitatum à mortuis, *& adu. Praxean:* & reſuſcitatum à patre. *Quæ tria ſolis his vocibus expreſſit Irenæus:* & reſurrectionem à mortuis. *Scripturas, quibus ea prædicta ſunt, habet B. Cyprian. vbi ſuprà cap. 24. & 25. ac Ruſinus in Expoſitione Symboli. Qui his verbis præmittit:* Deſcendit in inferna, *etiam id ſcripturis comprobans, Pſal. 15. 21. 29. ac 58. & Matth. 12. ac 1. Petri 3. quarum & pleraſque citat Cyprianus dicto cap. 24. hoc titulo: Quòd à morte non vinceretur, nec apud inferos remanſurus eſſet; cuius ſimilis & alterius cap. titulus: Quòd ab inferis tertia die reſurgeret. Tertull. verò etiam deſcenſum Chriſti ad inferos confitetur, lib. de Reſurr. carn. dum eum ſcribit* portas adamantinas mortis & æneas ſeras inferorum confregiſſe; *& apertius lib. de Anima, vbi diſputat,* an ad inferos omnes animæ compellantur.

87. In cœlos ereptum ſedere ad dexteram Patris.] *Haud abſimiliter* ſextus fidei articulus *legitur l. de Veland. virg.* Receptum in cœlis, ſedentem nunc ad dexteram patris. *ac adu. Praxean:* & in cœlos reſumptum, ſedere ad dexteram patris. *Quare etiam nos hìc legimus ex MS. Vatic. cod. & Quintino:* ſedere, *pro eo quod erat:* ſediſſe, *maximè quū legatur Marci vlt.* Aſſumptus eſt in cœlum, & ſedet à dextris Dei, *non:* ſedit; *& Coloſſ. 1. vbi Chriſtus eſt* in dextera Dei ſedens, *quod 1. Petri 3. iiſdem verbis repetitur. Quæ ſcriptura quùm manifeſta ſint, neſcio quid Rhenano in mentem venerit, quòd exemerit illa verba,* ſedere ad dexteram Patris, *quæ adeò rectè iterum ſunt addita à Gelenio ex Anglico altero codice. Irenæus quidem non aliud legit quàm:* & in carne in cœlos aſcēſionem dilecti Ieſu Chriſti Domini noſtri. *Sed Ruſinus conformiter Auctori noſtro:* Aſcendit in cœlos, ſedet ad dexteram patris: *quam etiam Prophetis veteris Teſtamenti poſteriorem clauſulam confirmat. Eodem pertinet cap. 26. lib. Teſtim. B. Cypriani hoc titulo: Quòd quum reſurrexiſſet, accepera[illegible] Patre poteſtatem, & poteſtas eius æterna ſit. Illud enim:* ſedere ad dexteram Patris, *ad æqualem cum patre poteſtatem pertinere Theologi ſciunt.*

88. Miſiſſe vicariā vim Spiritusſancti, qui credentes agat.] *Tranſpoſiti ſunt iſte & ſequens articuli alio quàm apud Ruſinum ordine, qui* octauum articulū ponit (*ſicuti & alij omnes*) Et in Spiritum ſanctum; *quem hìc ſatis congruè, temporis habita ratione,* ſeptimum *facit Auctor, & Irenæus quarto loco collocat, paulò latius in hæc verba:* Et in Spiritum ſanctum, qui per Prophetas prædicauit diſpoſitiones Dei. *Auctor quoque infra lib. adu. Praxeā, loco poſtremo:* Qui exinde (*inquit*) miſerit ſecundū promiſſionem ſuā à Patre Spiritum ſanctum paracletum, ſanctificatorem fidei eorum, qui credunt in Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum.

89. Venturum cum claritate, &c.] *Hìc tres* fidei articulos ſeptimum, vndecimum, & duodecimum *quaſi vno faſce compingit, imitatus in hoc Irenæum, qui ſic habet:* Et de cœlis in gloria Patris aduentum eius ad recapitulanda vniuerſa, &c. *quæ mox adferemus ſuo ordine. Auctor interim etiam diſtinguit lib. de Veland. virgin.* Venturum (*inquit*) iudicare viuos & mortuos: *ac iiſdem verbis lib. adu. Praxean. Quare non mirum eſt, eadem ipſa reperiri in Symbolo Ruſini, qui inſuper multis diuinarum ſcripturarum teſtimoniis idipſum comprobat, & iam olim ante illum B. Cyprian. lib. ſuperius citato cap. 28. & 30. quin verò etiam ipſe Tertull. ſuprà Tom. 1. adu. Iudæos, cap. 14. & infra lib. 3. adu. Marc.*

90. Ad ſumendos ſanctos in vitæ æternæ & promiſſorum cœleſtium fructum, &c.] *Pertinet hoc ad* duodecimum articulum fidei *ſecundum communem diſtinctionem:* Et vitam æternam; *quem etiam in Explicatione Symboli Ruſinus cum præcedenti coniunxit articulo, vti etiam Irenæus:* vt iuſtis (*inquit*) *& æquum & præcepta eius ſeruātibus (quos Auctor* ſanctos *nuncupat) in dilectione eius perſeuerantibus, quibuſdam quidem ab initio, quibuſdam autem ex Pœnitentia* vitam *donans, incorruptelam loco muneris conferat, &* claritatem æternam circumdet. *Qui etiam econtrariò addit: Spiritalia verò nequitiæ & angelos tranſgreſſos atque apoſtatas factos atque* impios & iniuſtos, *& iniquos & blaſphemos homines* in ignem æternum mittat, *quemadmodum hìc Tertull. locum imitatus:* & ad profanos iudicandos igni perpetuo. *De quo alibi latiùs.*

91. facta vtriuſque partis reſuſcitatione cum carnis reſurrectione.] *Iſtud denique ad* XI. articulum fidei *ſpectat, quem ſic reddit Ruſinus:* Huius carnis reſurrectionem. *Immò ipſe quoque Auctor iiſdem penè verbis lib. de Veland. virg.* per carnis etiam reſurrectionem, *cui addit Irenæus:* à mortuis. *Verùm de ea latiùs infrà lib.* de Reſurrectione carnis. *Hìc ſufficiat quod adnotauit Quintinus ad illa verba:* partis vtriuſque reſuſcitatione. *Non intelligas (inquit) corporis & animæ* reſuſcitatione; *quandoquidem Tertullianus Animam credidit, & vbique poſuit immortalem; non ergo* reſuſcitatur. *Sed* vtriuſque partis reſuſcitatione, *id eſt,* partis *Sanctorum & bonorum mortuorum,* partiſque *malorum & profanorum mortuorum* ſuſcitatione. *Deus enim* ſuſcitabit *vtroſque. Pleríque putabant impios, & peccatores hìc morientes, animo, corporéque ſimul interire, nunquam reſurrecturos. A Dauide nempè ſcriptum fuerat: Non reſurgent impij in iudicio, Pſal. 1. Reſurgent quidem, ſed non in iudicio; id eſt, vt iudicentur: quia iam iudicati ſunt, & pœnis certiſſimis deſtinati. Sed omnibus, & carnem reſtituet Deus, & in*

omnibus

omnibus anima ſociabitur carni. Porrò de reliquis duobus nono & decimo articulis fidei, *qui vel præcipuè à baptiZandis exigi ſolent, libro de Baptiſmo infrà latiùs, vel ex ipſo Tertulliano ſub initium, vbi agemus de verbis illis:* Credis remiſſionem, *ſiue:* in remiſſionem peccatorum per ſanctam Eccleſiam. *Quid enim aliud ſonant illi apud Ruſinum articuli:* Sanctam Eccleſiam Catholicam, *&:* remiſſionem peccatorum?

CAP. XIIII.

92. Hæc Regula à Chriſto vt probabitur, inſtituta, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd de hac fidei Regula quæſtiones non ſint agitandæ. *Atqui et quod hic dicit:* à Chriſto inſtitutam hanc Regulam, *nihil obſtat quod infrà cap.21. videatur eã ad Tra*ditionem Apoſtolorum *referre, quia quemadmodum ibidem loquitur, & rurſum cap. 30.* Id ſine dubio tenendum, quod Eccleſia ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo ſuſcepit. *Talem autem eſſe hanc* Regulam *ſeu Symbolum hoc, ipſe Auctor adfirmat lib. adu. Praxean infrà dicens:* hanc regulã ab initio Euangelij decucurriſſe. *Nec diſſentit Irenæus:* Eccleſia enim (*inquit*) per vniuerſum orbem vſque ad fines terræ ſeminata, & ab Apoſtolis, & à diſcipulis eorum accepit eam fidem. *Quæ eo diligentiùs adnotamus aduerſus Eraſmum, & eos, qui an hoc* Symbolum Apoſtolicum *ſit, dubitare non verentur. Allegat præterea in Irenæum Feu-ardentius ex Clem. Rom. epiſt.1. ad Iacobum ſeu Simeonem fratrem Domini, eadem penè verba quæ tranſſcripſit Ruſinus, ac ipſius Symboli verba ex Liturgiis B. Iacobi Hieroſ. Epiſcopi, extaca à Dionyſio Areopag. Eccleſ. hierarch. cap. 3. & nos ſupra meminimus Tom. 2. initio lib. de Oratione, inter Miſſæ cæremonias; infrà idipſum probaturi de Baptiſmo, ex Patribus, atque ipſo eodem Clemente Conſtit. Apoſt. lib. 7. Hic ſufficiant loci ab eodem aduocati BB. Hieron. ad Pammach. Ambr. epiſt. 81. Auguſt. ſermone 115. & 118. de tempore, Leonis Papæ ſerm. & epiſt. 13. ac Iſidor. lib. 2. de Eccleſ. offic. cap. 23. vt omittam Hrabanum noſtrum de Symbolo & regula fidei, cap. 56. & 57. lib. 2. de Inſtit. cleric. & in opere de Vniuerſo.*

93. eſt vtique frater aliquis Doctor, &c.] Doctores (*inquit Quintinus*) *in Eccleſia Chriſti tertium locum tenent. Apoſtoli primum, Prophetæ ſecundum, Act. Apoſt. cap. 13. & 1. Corinth. 12. Quos & Euangeliſtas & paſtores eoſdem nominari puto, Eph. cap. 4. Tertull. autẽ nobis hîc oſtendit, quiſnam ſit Eccleſiæ* Doctor, *qui gratia ſcientiæ donatus eſt, puta; qui docet (vt ait Apoſtolus) & in doctrina perſeuerãs eſt, ad conſummationem Sanctorum, in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti. Nullus igitur qui præſtare ſuperiora non poteſt, Eccleſiaſticus* Doctor *eſt. Qui interim nimis liberè legit:* Fides, inquit ille, tua, *quum nuſquam aliter loquatur Tertullianus quàm abſolutè:* inquit.

94. fides in regula poſita eſt.] *Non (inquit Quintinus) in diſputatione arguta, vel in magna aliqua ſcientia. Ex iiſdem verbis infert Macerius, quandoquidem in regula ſic poſita, ſequi eam oportere ſine immutatione aut diſputatione.*

95. & ſalutem ex obſeruatione Legis.] *Colligit hinc idem Macerius nudam fidem ſine obſeruatione legis, atque adeò ſine operibus, ſalutem non adferre, vti eſt epiſt. Iacobi cap. 2. de quo alibi latiùs. Qui etiam legit paulopòſt cum Quintino:* Nihil vltrà ſcire, omnia ſcire eſt, *pro eo quod alij:* Nihil ſcire. *Siue autem mox legas:* qui & ipſi adhuc ſe quærere confitentur *cum exceſſis, ſiue cum Anglico cod. MS.* profitentur, *perinde eſt. Lego deinceps cum Vatic. MS. cod.* ſpectans ad eos qui & ipſi quærunt, dubius ad dubios, incertus ad incertos, cæcus ad cæcos, *pro eo quod alij:* à dubiis, ab incertis, à cæcis; *quam lectionem ſecuti videntur, ſolum ea de cauſa quod ſequatur:* in foueam deducaris neceſſe eſt.

96. ſed quum decipiendi gratia prætendunt ſe adhuc quærere, &c.] *Sic ex Vatic. MS. cod. & Quintino, maximè quum Latinius eundem ſenſum inſinuãs, exiſtimarit:* ad hoc, *quod prius erat, accipiendum pro:* adhuc, *& quòd ſequatur:* Quum enim quærũt adhuc. *Atqui paribus (inquit Quintinus) ſtrophis, vt olim Gnoſtici, nunc graſſantur. Clam ſuggerunt neſcio quos Catecheſium ſuarum, Locorúmque communium libellos legẽdos; quibus perlectis (ni Deus interſit) tamquam diuini pectoris fonte epoto, delirus ſenex, anus garrula, verboſus ſophiſta, cauſidicus, lanificus, Iuridicus, panificus, (& quis non banauſius?) derepentè ſummus orbi Theologus prodit, qui Ioannem, qui Paulum commentari poſſit. Dúmque mellita ſua nobis Hyenæ venena propinant, ad ea bibenda nos voce blandiſſima prouocant, & monent, vt ſolummodò diſpiciamus, an vera, nobiſque ſalutaria narrent; à quouis enim ſeſe paratos addiſcere veritatem. Si vel mutu contradicas, in rabioſas mox incenduntur diſputationes. Omnia ſiquidem ſe ſcire perſuaſerunt. Iam nihil ſe quærere, aut addiſcere velle proclamant. Iſtos nobis graphicè deſignat hîc Tertullianus.*

97. cui veritati patrocinantur, &c.] *Sicuti (inquit idem) meretrix, & adultera mulier apud Salomonem de vocis & victimis ſeſe iactat pro ſalute iuuenis à ſe decepti ſactis & exolutis, Prouerb. cap. 7. ſic & hæretici fingunt apud ſimplices, nihil ſe, quàm ſalutis viam munire ceteris. Nec aliud ſe, quàm veritatem quærere; quum tamen toti ſint ex mendaciis conflati. Veteres ſunt iſtæ diaboli techna.*

CAP. XV.

98. Sed ipſi & de ſcripturis agunt, & de ſcripturis ſuadent, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd proinde hæretici non ſint admittendi ad ſcripturarum diſputationem. *Qua de re Auctor vſque ad cap. 22. & à cap. 37. vſque ad 41. Tertullianum etiam imitatur Vincentius Lirinenſis, toto libro De profana hæreſeon nouitate, verè aureo, ad quem compendij gratia Lectorem remitto. Similiter iam antea B. Irenæus lib. 3. adu. hæreſ. poſtquàm cap. 2. docuit hæreticos & ſcripturis aduerſari, & traditionibus, ſequentibus capitibus, omiſſa diſputatione ex ſcripturis, per Traditiones eos conuincendos putauit, quemadmodum & Tertull. infrà cap. 21. vbi de eo latiùs. Atque adeò Auctor libris ſequentibus, dum aduerſus hæreticos etiam nonnumquam ex ſcripturis diſputat, addit aliquam excuſatiunculam. Sic lib. de Baptiſmo:* Huius memores pronuntiationis tamquam præſcriptionis, nihilominus, &c. *Item lib. de Carne Chriſti:* Poſt quas (*nempè præſcriptiones*) etiam ex abundanti retractamus. *Et lib. de Reſurr. carn.* Hoc fermè modo dicimus ineundam cum hæreticis diſceptationem. Atque adeò & hæretici ex conſcientia infirmitatis numquam ordinariè tractãt. *Et lib. 1. adu. Marc.* Nunc quatenus admittenda eſt congreſſio interdum, ne compendium præſcriptionis vbique aduocatum diffidentiæ deputetur. *Denique adu. Praxean:* Sed ſalua iſta præſcriptione, vbique tamen propter inſtructionem & munitionem quorumdam, dandus eſt etiam retractatibus

Digitized by Google

locus,vel ne videatur vnaquæque peruerſitas,non examinata, ſed præiudicata damnari. *Non itaque omnem Auctor diſputationem cum hæreticis damnat,ſed imprimis (vti adnotat Macereus) eam quæ fit ab eis, qui dubitant apud quos ſit futura victoria; ad quam refertur illud Matth. 4. Non tentabis Dominum Deum tuum. Item quando planè indurati ſunt, & proprio iudicio damnati, iuxta Apoſtolum ad Titum 3. quales plerumque ſunt ipſorum Miniſtri hæreſiarchæ, quibus nec Aue dicendum, 2.Ioan.1.*

99. Venimus igitur ad propoſitum, &c.] *Tertullianus enim (inquit Quintinus) hoc vnum toto ſuo libro docendum propoſuit, non eſſe de ſcripturis cum Gnoſticis altercandum, ſed neque loquendum. Nam diſputationes huiuſcemodi vexant in fide firmos, conturbant, & vacillare faciunt, & alio ſæpè transferunt medios. In hæreſin vero deturbant infirmos. Hac veris vetiora ſi non ſunt, aduerſus hæreticos altercari, diſputare, ſcribere non ceſſemus. Neque ieiunemus, & oremus in eos: interim tamen, & vbique memores, quòd hoc genus dæmoniorum non eiicitur, niſi in oratione & ieiunio. De Prouerbiali autem formula:* gradum obſtruere, *vide noſtra Prolegomena. Lego autem cum Quintino:* non admittendos, *pro:* admittendi, *eo quod infrà initio cap. 37. illud legatur. Atqui pro eo quod ſatis obſcurè legitur:* Si hæ ſunt vires eorum, *Latinius putat legendum:* Sint'ne illæ iuris eorum. *ſed nihil putans immutandum, eo quod illud etiam MS. legant, & conſtet ſenſus etiam legendo:* anne, *quemadmodum ex verſione Macerei cõſtat: vt nihil ſit opus cum Quintino legere:* vt ne. *Illud autem:* ad eas, *interpretatur Paraphraſticòs Macereus de diſputatione ex eiſdem ſcripturis.*

CAP. XVI.

100. Hoc de conſilio diffidentiæ, &c.] *Cauſam primam reddit hoc capite, cur cum hæreticis ex ſcripturis non ſit diſputandum:* Quòd id Apoſtolus cenſuerit.

101. conſtitutionis.] Conſtitutio (*vti ſuis ad me miſſis Scholiis adnotauit Latinius*) *pro conſtrictione videtur poni, vt apud Ciceron. lib. 2. de Inuentione.*

102. prohibenti quæſtiones inire, nouis vocibus aures accommodare.] *Alludit ad duo loca 1. Tim. 6. priorem: languens circa* quæſtiones, *& pugnas verborum: alterum, deuitans prophanas* vocum nouitates.

103. poſt vnam correptionem.] *Sic etiam paulo-pòſt; pro eo quod ſupra cap. 6.* poſt primam. *Atqui B. Hieron. (inquit Quintinus) in huiuſce loci declaratione multus eſt. Imprimis νουθεσίαν, quæ lectio Græca eſt, commonitionem magis, atque doctrinam, quæ ſit abſque increpatione, melius dici, quàm* correptionem, *quæ non eſt ſine auſteritate verborum & mali comminatione, adſtruit. Inde legit:* hæreticum poſt vnam & alteram correptionem deuita, *quod in Latinis codic. dicit eſſe ſcriptū; & addit, quòd hanc lectionem Papa quoque Anaſtaſius adprobat. Mendoſus eſt Hieronymi codex, in quo ſcribitur Athanaſius: nullus enim fuit hoc nomine Papa Romæ, ſed quatuor fuerunt Anaſtaſij, quorum primus ille fuit circiter annum Domini 400. dum fratres Arcadius & Honorius imperarent. Hieronymus poſtea ſubiungit admonitionis iterandæ cauſam, contrariam certè Tertulliano, dicens, quòd ſcilicet non ſufficiat eum ſemel tantùm corripi vel commoueri, qui ſit aliquo deprauatus errore. Sed & ſecunda ſit ei adhibenda doctrina,* vt in ore duorum vel trium ſtet omne verbum. *Hæc Hieronymus à Tertulliano multum diuerſa ſecutus videtur. Et equidem miror, quomodo pari iure Chriſtianos & hæreticos regi velit, quum pro conſtanti ponat (vt etiam Tertullianus)* hæreticos non eſſe Chriſtianos. *Ambroſius hunc explicans Apoſtoli locum, ſequitur Auctorem noſtrum: verumtamen aliam rationem reddit, quam Tertullianus. Quum deſcripſiſſet hæreticos, & hæreticorum morem damnaſſet in ſcripturis interpretandis, ſubdidit: Idcirco huiuſmodi homines vt inexcuſabiles ſint,* ſemel corripi oportere. *Frequentius enim correpti, exercitatiores fient in malo. Cogere autem illos videtur qui ſæpè corripit, vt ſolicitiores fiant ad perditionem multorum. Ideo dimittendos, vt negligentiores effecti, ſoli fortè pereant. Hæc Ambroſius Tertulliano conſentiens. Chryſoſtomus* poſt admonitionem ſtatim vitandos *putat eos, quorum ſanitatis ſpes nulla ſupereſt, quando quis videlicet apertus & manifeſtus veritatis aduerſarius, τίνος ἕνεκεν (ait) πονεῖς εἰκῆ, τί τὸν ἀέρα δέρεις; id eſt, cuius cauſa laboras incaſſum? quid aërem verberas? Suo namque iudicio damnatus eſt, qui* poſt admonitionem *perſiſtit in infidelitate. Sed in quibus admonitionis ſpes eſt aliqua, tametſi nonnumquam reluctentur, ſed ſimpliciter, & veritatis ſtudio magis, quàm pertinaci & contentioſo diſputandi affectu, iam tum nobis in mentē veniat alterius Apoſtolicæ iuſſionis: Vt eos toleremus, & erudiamus continuè, qui reſiſtunt veritati, ſiquando Deus det illis pœnitentiam, ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipſius voluntatem, 2. Tim. 2. Iſtas autem Chriſtianorum* admonitiones *ſiue* caſtigationes, *vt loquitur Tertullianus, ad Chriſti conſtitutionem refere, Matth. 18. vt occulte priùs moneantur, inde coram teſtibus. Quòd ſi contemnant, ad Eccleſiam deferantur. Incorrigibiles autem ſi non audierint Eccleſiam, iam pro publicanis & ethnicis habeantur. Atqui nulla cum talibus de ſcripturis communio Chriſtianis interceſſit vnquam. Hoc pio modo ſancti Patres, Apoſtoli locum nobis explicant, non ridiculis & cauillis agentes, vt quidam cum ſuis neſcio quibus Coletis adnotauit. Hæc prima ratio cur de ſcripturis diſputare non oporteat cum hæreticis, quia prohibuit hoc Apoſtolus. Porrò Tertulliano, Ambroſio, & Chryſoſtomo conſentit etiam B. Cyprianus, non vno in loco, quemadmodum nuper adnotauimus ad epiſt. eius 55. num. 108. & lib. Teſtim. 3. cap. 78. num. 142. item Lucifer Caralitanus, libro De non communicando cum hæreticis, & B. Irenæus lib. 3. adu. hæreſ. cap. 3. contra quam ſentiebat perperàm Quintinus; vti etiam in hoc videtur hallucinari Feu-ard-ntius, quod Chryſoſt. alteram lectionem adſeribat, niſi fertè mendoſum nactus fuerit codicem, quum ſupracitatus Commētarius contrarium conuincat. Legit autem ſicut noſter Auctor, B. Ambroſ. epiſt. 55. & ſecundū quoſdam codices, B. Auguſt. epiſt. 162.*

CAP. XVII.

104. Deinde quoniam nihil proficiat congreſſio ſcripturarum, &c.] *Alteram hoc capite dictæ ſuæ præſcriptionis cauſſam reddit:* Quòd nihil proficiat ex ſcripturis diſceptatio. *Hæretici enim (inquit Quintinus) numquam fuerunt, neque modò ſunt, in ſcripturis aut recipiendis, aut exponendis, concordes. Nec his vbique regi cum Catholicis, ſed his priuatim pro ſuo quiſque capitu regere volunt, atque voluerunt. Hæc eſt ratio ſecunda, propter quam de ſcripturis congreſſus nullus debet eſſe Chriſtianis, & hæreticis. Qualem Tertullianus hic, talem demonſtrat Ambroſius hæreticorum pertinaciam eſſe circa ſcripturarum auctoritatem. Sancti Doctoris verba ſubnectam ex eo capite ad Titum poſtremo, quod anteriore*

cap.

Digitized by Google

cap. citabam. Sic Ambroſim: Hæretici ſunt, qui legem per verba legis impugnant. Proprium enim ſenſum verbis adſtruunt legis, vt prauitatem mentis ſuæ commendent legis auctoritate. Impietas enim ſciens auctoritatem multum valere, fallaciam ſub eius nomine componit: Vt quia res mala per ſemetipſam non poteſt acceptabilis eſſe, nomine bono commendetur. Hæc Ambroſ.

105. Iſta hæreſis non recipit quaſdam ſcripturas, &c.] *Huc pertinet quod habet B. Irenæus lib. 3. adu. hæreſ. cap. 5. Gloriantes emendatores ſe eſſe Apoſtolorum, & illud B. Cypriani lib. de Vnit. Eccleſ. Corruptores Euangelij atque interpretes falſi, extrema ponunt, & ſuperiora prætereunt, partis memores, & partem ſubdole comprimentes. Vt ipſi ab Eccleſia ſciſſi ſunt, ita vnius capituli ſententiam ſcindunt. de quo ibidem latius Adnot. noſtris num. 38. Similiter B. Auguſt. de Geneſi ad litt. lib. 7. Hæreticis proprium eſſe dicit, vt falſas opiniones ſuas ſcripturis praué detortis contra veritatem pertinaciter adſerant. Plura vide apud Vincentium Lirinenſem. Hic ſubſiſtat quod habet Macereus: Quum (inquit) aduerſus hæreticos ſcriptura ſacra adlegatur, euadere nituntur tribus modis; Aut dicendo apocryphum eſſe librum qui citatur, aut falſam eſſe lectionem & ſuppoſititiam, aut ex cerebro ſuo nouam quærentes, aliam quàm Eccleſiæ eſt, interpretationem. Legunt autem Quintinus & Macereus:* diuerſas expoſitiones commenta eas conuertit. *Sed placet excuſorum aliorum & MS. lectio:* commentata conuertit. *Huc pertinet etiam illud B. Auguſtini hær. 46. de Manichæis: Ipſius noui Teſtamenti* ſcripturas *ita legunt, vt quod voluerint, inde accipiant;* quod oolunt, reiiciant; *eiſque tamquam non totum verum habentibus Apocryphas anteponant. Et hær. 70. Priſcillianiſtæ (inquit) hoc verſutiores Manichæis, quòd nihil ſcripturarum Canonicarum repudiant, &c. ſed in ſuos ſenſus allegorizando vertentes quicquid in libris ſanctis eſt, quod eorum euertat errorem.*

106. his nitũtur quæ ex falſo cõpoſuerunt, &c.] *Eodem pertinere adnotauit Latinius quod infrà habet Auctor ſub finem cap. 22.* ne pariter admittantur traductiones eorum quæ mentiuntur; *vbi hac de re latiùs. Qui etiam rectè legit:* & quæ de ambiguitate cæperunt, *pro;* coeperunt.

Cap. xviii.

107. Ille verò, ſiquis eſt cuius cauſſa in congreſſum deſcendis ſcripturarum, &c.] *Tertiam hîc reddit cauſſam, cur ex ſcripturis non diſputandum cum hæreticis:* Quòd faciat ad ſubuerſionem audientium.

108. æquo gradu negandi & defendendi.] *Magna certè (inquit Quintinus) ratio non congrediendi, non colloquendi, non denique diſputandi cum Gnoſticis; quia non diſputatur, niſi quando negandi ſimiliter & adfirmandi par eſt, & æqualis vtrique poteſtas; quod in ſacris fieri non poteſt, vbi ſolummodo dicere conuenit vtrinque, votis concordibus, Non, non, Eſt, eſt. Legimus autem cum MS. vtroque & Quintino:* hæreſin, *pro:* hæreſum.

109. Hæc vtrique & ipſi habent, &c.] *Quod Catholici (inquit idem) verè dicunt in hæreticos (ſcilicet, ipſos non intelligere, ſed corrũpere ſcripturas) idipſum Catholicis obiiciunt hæretici. Quæ poteſt igitur diſputationis cum talibus vtilitas eſſe? Quum (quod ab Hieronymo veriſſimè dictum fuit in fine libri contra Luciferianos) Hæretici quidem facilè vinci poſſint, perſuaderi numquam poſſint. Itaque diſputans, verba certè perdet, & auditoris animam fortaſſè, audiéſque demum, hæreticus. Res autem noua non eſt, Chriſti fidem & religionem ab aduerſariis* hæreſin *vocari per ignominiam. Cæpit hoc ab eius inſtitutione prima, quod Hieron. adteſtatur in prædicto cap. 3. ad Titum, ſic ſcribens: Quod autem magis mirum ſit, etiam illud de Act. Apoſt. videtur eſſe relegendum, fidem noſtram in Chriſto, & Eccleſiaſticam diſciplinam, iam tunc à peruerſis hominibus* hæreſin *nuncupatam. Act. cap. 28. ad Paulum Iudæi: De* hæreſi *iſta notum eſt nobis (aiunt) quia vbique ei contradicitur. Itaque Paulus ipſis erat* hæreticus. *Vt Catholici ſuas habent ac nominant Eccleſias; hæretici quoque ſe iactant Eccleſias habere. Et hoc etiam mirum. Sed quod Tertullianus reſpondit Marcionitis, qui de ſuis multis atque magnis gloriabantur ſodalitatibus, & Eccleſias appellabant, id in eos conuenientiſſimè retundamus, ac dicamus:* Faciunt fauus & veſpæ, faciunt Eccleſias & Marcionitæ. *Latent in ſuis Phygadenteriis, & obſcuris quibuſdam gurguſtiolis clauduntur. Eccleſiam tamen ſuam vocant Apoſtolicam & Catholicam: De Gnoſticis aut noſtris loquor.*

Cap. xix.

110. Ergo oon ad ſcripturas prouocandum eſt, &c.] *Epilogus eſt quidam hoc caput dictæ præſcriptionis, quem adeò inſcripſimus:* Quòd proinde non alia debeat cum hæreticis initi diſputatio, niſi an Chriſtiani ſint.

111. & quibus tradita ſit diſciplina quâ fiunt Chriſtiani.] *Macereus interpretatur* diſciplinam, *Regulam ſeu Symbolum fidei. Quod ipſum comprobatur verbis ſequentibus.*

112. vbi enim appatuerit eſſe veritatem diſciplinæ & fidei Chriſtianę, &c.] *Locus inſignis pro Catholicis, quòd apud eos ſit* veritas ſcripturarum & expoſitionum, & omnium traditionum Chriſtianarum. *Sic enim prorſus lego cum Quintino, pro eo quod alij.* Chriſtianorum; *quippè* qui eam fidem teneant, quam Eccleſia ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo accepit, *vti proſequitur cap. ſequ. & apertiùs infrà loquitur Auctor cap. 21. Imitatus vtrobique B. Irenæum lib. 1. adu. hær. cap. 2. & 3. ac lib. 3. quinque primis capitibus.*

Cap. xx.

113. Chriſtus Ieſus Dominus noſter permittat dicere.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd per Chriſtum Apoſtolis, per illos verò Eccleſiis Apoſtolicis fides ſit tradita.

114. Interim quiſquis eſt Chriſtus, &c.] *Ne putes (inquit Quintinus, & poſt eum Macereus) verba dubitantis eſſe. Sed quia Marcion cum multis prædicabat eſſe duos Deos, alterum bonum, & alterum malum; ſic etiam duos introducebat Chriſtos, alterum boni Dei filium, putatiuæ carnis hominem, & alterum mali. Propterea dicit hîc:* Quiſquis eſt interim Chriſtus, &c. *Non quidem de vero & vnico Chriſto dubitans, ſed hanc interim diſputationem differens in alios tractatus. Vide 5. libros in Marcion.*

115. Quid eſſet, quid fuiſſet, quam Patris voluntatem adminiſtraret, &c.] *Alludit ad tres ſcripturas diuerſas: Ioan. 4. vbi* quid eſſet, *Meſſias nempè, pronuntiauit dicens: Ego ſum qui loquor tecum, & Ioan. 8.* Quid fuiſſet, *explicans: Ego à Patre*

proceßit, ac Ioan. 6. quam Patris voluntatem adminiſtraret: *Hæc eſt voluntas eius qui miſit me Patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, &c. Denique* quid homini agendum determinaret, *Matth. 19. Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Malo autem paulopòſt retinere quod habent excuſi:* regrediens ad Patrem, *quàm quod Anglicus MS. cod.* digrediens.

116. ringuendas in Patrem & Filium & in Spiritum ſanctum.] *Ita lego more Tertullianico, pro:* tingendas, *addens tertio loco in ex vtroque MS. & 1. edit. Atqui noua etiam eſt hæc verſio Auctoris, pro eo quod alij omnes, Matth. 28.* in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti.

117. Apoſtoli, quos hæc appellatio miſſos interpretatur.] Ἀπόστολος *Græcè (inquit Quintinus) dicitur Latinè* Miſſus, *nuncius, legatus, qui cum mandatis aliquò mittitur.* Ἀποστέλλω *verbum ſignificat mittere cũ poteſtate & auctoritate aliquã. Dominus Ieſus quum delegiſſet è ſuis diſcipulis præcipuos duodecim, hos nominauit* Apoſtolos, *Luc. cap. 6. De quorum nomine atque miſsione legas Hieronym. epiſt. ad Galatas ſalutatione.* Miſſi *multi, legatique multi fuere, ſed illi duodecim per Antonomaſiam dicti ſunt* Apoſtoli. *Tertullianus hic vocare videtur eos Legatos à latere:* Adlegerat *(inquiens)* duodecim lateri ſuo. *Non minus igitur honorandi, quàm ſit is, cuius legatione funguntur. Qui vos audit, me audit; &: qui vos ſpernit, me ſpernit. Vnde Canonib. Eccleſiæ cauetur, A latere Papæ Legatum pro Papa venerandum eſſe; pars enim corporis eius eſt. Imitatur autem hunc locum B. Iſidorus lib. 2. de Eccleſ. offic. cap. 5.*

118. primò per Iudæam, &c.] *Eccleſia* primò *(inquit idem) per Apoſtolos extructa & fundata fuit in Hieruſalem, & ex* Iudæis *congregata. De qua Iacobus, & ceteri loquuntur ad Paulum: Vides frater, quot milia ſunt* Iudæorum *qui crediderunt? &c. Hæc autem Hieroſolymitana Eccleſia prima, totius orbis Eccleſias poſtea ſeminauit. Hieronymus ſic interpretatur illud Iſai. cap. 2. De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem. Certè* Eccleſiæ *quæ erat Hieroſolymis, disertè fit mentio Act. 8. deinde legitur Act. 9.* Eccleſia quidem per totam Iudæam *& Galilæam & Samariam habebat pacem. Et vti eſt Act. 11. Illi qui diſperſi fuerant à tribulatione, quæ facta eſt ſub Stephano, perambulauerunt vſque Phœnicen & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes verbum niſi ſolis Iudæis.*

119. dehinc in orbem profecti, &c.] *Erant autem (legitur ibidem) quidam ex eis viri Cyprij & Cyrenæi, qui quum veniſſent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos; ac paulopòſt: Et annum totum conuerſati ſunt ibi Paulus & Barnabas. Ita vt cognominarentur primùm Antiochiæ diſcipuli Chriſtiani. Dehinc apud Antiochiam Piſidiæ conſtanter ad Iudæos dixerunt Paulus & Barnabas, Act. 13. Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei; ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis vitæ æternæ, ecce conuertimur ad gentes.*

120. Eccleſias apud vnamquamque ciuitatem condiderunt.] *Huc pertinet quod legitur Act. 14. Et quum conſtituiſſent eis per ſingulas Eccleſias Presbyteros. Item illud B. Cypriani epiſt. 52. ad Antonianum: Cùmque iampridem per omnes prouincias & per vrbes ſingulas ordinati ſint Epiſcopi. & quæ ſuprà ex Hrabani adnotauimus epiſt. ad Regenbaldum, ad lib. de Cor. milit. cap. 4. num. 41.*

121. traducem fidei.] *Qui de re ruſtica (inquit Quintinus) Latinè ſcripſere,* Traduces *appellant, in vitibus maximè, quando ramuſculi plures ex vno trunco, vel vno vitis brachio diffunduntur, & in alium locum deducuntur inuicem connexi. Non videntur à propaginibus admodum differre. Per Metaphoram elegantem ſanè Tertullianus hic vocat* traducem fidei, *tranſlationem fidei de vna Eccleſia in aliam. Eccleſia nempè mutuò, quaſique per manus, Apoſtolicam doctrinam ſibi tradidere. Quod enim prima (videlicet ab Apoſtolis) acceperat, hoc docuit ſecundæ ſucceſsionis Eccleſiam, inde ſecunda tertiam, ſic ordine conſequenti. Sunt iſta* Traduces *& fidei noſtræ propagines, vt in cap. 32. inferiùs, vbi dicit Apoſtolicas eas eſſe Eccleſias,* quæ exhibent, quos ab Apoſtolis in Epiſcopatum conſtituros Apoſtolici ſeminis traduces habeant. *Siue autem legas:* Apoſtolicæ deputantur *cum excuſis, ſiue:* deputabuntur *cum MS. Vatic. perinde eſt.*

122. Itaque tot ac tantæ Eccleſiæ, vna eſt, &c.] *B. Cyprianus (inquit Quintinus) hinc ſumere potuit, quod ad Antonianum ſcripſit epiſt. 2. lib. 4. contra Nouatianum, dicens:* vna eſt à *Chriſto* Eccleſia, *per totum mundum in multa membra diuiſa. Item Epiſcopatus vnus, Epiſcoporum multorum concordi numeroſitate diffuſus, can. Nouatian. 7. quæſt. 1. Apertior eſt adhuc Cypriani locus lib. de Vnitate Eccleſiæ: Epiſcopatus (inquit) vnus eſt, cuius à ſingulis in ſolidum pars tenetur.* Eccleſia *quoque* vna eſt, *quæ in multitudinem latiùs incremento fœcunditatis extenditur; quomodo ſolis multi radij, ſed lumen vnum: & rami arboris multi, ſed robur vnum tenaci radice fundatum. Et quum de fonte vno riui plurimi defluunt, numeroſitas licet diffuſa videatur exundantis copiæ largitate, vnitas tamen ſeruatur in origine. Auelle radium ſolis à corpore, diuiſionem lucis vnitas non capit; ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit; à fonte præcide riuum, præciſus areſcet. Sic & Eccleſia Domini luce perfuſa, per orbem totum radios ſuos porrigit;* vnum *tamen* lumen *eſt, quod vbique diffunditur, nec vnitas corporis ſeparatur. Et reliqua quæ ibidem toto libro proſequitur, quò Lectorem compendij gratia remittimus. Certè alibi Tertullianus* vnam Eccleſiam *confitetur. Sic infrà Tom. 5. etiam iam in hæreſin lapſus:* Vnus Chriſtus, & vna eius Eccleſia.

123. Communicatio pacis, &c.] Communicatio pacis *(inquit Quintinus) quod etiam Veteres, Dexteram dare, in pacem recipere, dare quoque pacem dixerunt; id eſt, in Eccleſiæ conſortium admittere, & Euchariſtiam præbere, quod eſt ſanctum Domini corpus, vt Cyprianus exponit. Huc pertinet (etiam adnotante Rhenano) id quod infrà dicit cap. 23.* Itaque & dexteram ei dederunt ſignum concordiæ & conuenientiæ. *Item quod eſt cap. 32.* nec recipiuntur in pacem & in communicationẽ ab Eccleſiis quoquomodo Apoſtolicis. *Item quod legitur initio lib. aduerſ. Praxean:* cœpit & litteras pacis reuocare; *vbi de iis latiùs, quas* formulas *vocarunt Patres poſteriores.*

124. appellatio fraternitatis.] *Omnes Chriſtiani (inquit Quintinus) quum ſint ab eodem patre renati, fratres omnes inter ſeſe debent appellari, quod fuit ab initio commune Chriſtianorum nomen, vt hic vides. Singuli ſumus alter alterius membra, miniſterium dilectionis*

inuicem

Digitized by Google

inuicem exhibentes, ait Cyprianus; ergo fratres. Vide plura hac de re Adnot. noſtris in Apolog. c. 39. ſuprà Tom. 1. & Tom. 2. lib. ad Martyr. cap. 2. num. 23.

125. & conteſſeratio hoſpitalitatis.] Hoſpitalitas (inquit idem Quintinus) omnibus mandata Chriſtianis, vt pauperes & peregrinos excipiãt, ac benignè tractẽt. A qua quidem (vt nec ab aliis duobus) neminem paupertas excuſat, quum vel in aqua frigidæ calice tantum ſubminiſtrando, ſit hoſpitalitas, quæ mercedem non perdet, Matth. 10. vbi Hieronymum legas. Eleganter autem, vti primus adnotauit Rhenanus, & poſt eum Quintinus & Macerens, à teſſera nouator vocabulorum Tertullianus verbum finxit conteſſerate; vnde conteſſeratio. Id ſignificat coniunctionem familiariorem, quæ per ſignum fiat. Nam teſſera ſignum erat apud Veteres hoſpitale, cuius oſtenſione ſi quem rediſſe contigiſſet, ſtatim agnoſcebatur. Vnde Plautinum illud: Confregiſti teſſeram. Atque haud ſcio an per primum ſalutatio, compellatio per ſecundum, denique per tertium ſacroſancta communio intelligantur. Nam conſtat ex Veterum monumentis, maiores noſtros peregrè aduenientibus hominibus probatæ religionis & fidei, corpus Domini mittere ſolitos. De qua obſeruatione etiam Romæ à Summis Pontificibus vſurpata, latius, Deo fauente, in Aſſertione noſtra Communionis ſub altera ſpecie. Quare & placet etiam magis hæc lectio: & conteſſeratio, quàm: conteſtatio, quod habebat vetus editio; maximè quum ſimili phraſi dixerit Auctor infrà cap. 36. de Eccleſia Romana: Videamus quid dixerit, quid docuerit, quid cum Africanis quoque Eccleſiis conteſſerarit.

126. eiuſdem ſacramenti vna traditio.] Rectè hîc Macerens ſacramentum vertit Gallicè iuramentum: alludit enim ad iuſiurandum, quo tamquam ſacramento militari in Baptiſmo nos adſtringimus, de quo infrà latiùs inter eiuſdem ceremonias, lib. de Baptiſmo.

Cap. XXI.

127. Hanc igitur dirigimus præſcriptionẽ, &c.] Inſcripſimus hoc caput: Quòd proindè alia doctrina non recipienda, quàm ab Apoſtolis viua voce aut per Epiſtolas tradita. Rectè autem ſic hunc locum interpretatur Quintinus, Aduerſarios, qui regulam ſupra ſcriptam non ſequuntur, & ſe tamen contendunt eſſe Chriſtianos, ab iſta ſua intentione, vel actione ſic repellimus & excludimus; Si prædicta non prædicarunt Apoſtoli, ſi nec his ipſi creditis, iam Chriſtiani non eſtis. Vbique Tertullianum vides Iuris eſſe peritum. Vulgatiſſima iſta eſt exceptionum ſeu præſcriptionum formula in foro: Si non dolo metúve factum ſit. Si non legem prodidit. Si non conuenit vt ea res mihi pignori foret, &c. paſſim Romani conſulti Iuris ita loquuntur.

128. tam viua (quod aiunt) voce. Tertullianus (inquit idem) ſumpſit hoc ab Apoſtolo 2. Theſſ. 2. ſcribente: State fratres, ac tenete traditiones quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam. Per ſermonem, hoc eſt, per vocem viuam. ἀγράφως καὶ ἐγγράφως παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι, ait Chryſoſt. Id eſt, præcepta ſine ſcriptura (ζώσης φωνῆς videlicet, id eſt viuæ vocis) & cum ſcriptura tradiderunt Apoſtoli.

129. matricibus & originalibus fidei.] Vt in re ruſtica (inquit idem) matrix ea fœmina dicitur, ex qua pecudes aliæ progenerantur, & matrix arbor, de qua ſuccreuerunt arbores aliæ. Fiſtulæ matrices in aquæductibus, à quibus primùm aqua fluit, & deducitur. Sic vrbs illa matrix appellatur, ex qua tamquam matre, proceſſerunt vrbes aliæ, ceu filiæ, hoc eſt, deductæ ſunt coloniæ. Matrix Eccleſia, cui ſubſunt aliæ, velut ab ea genitæ & edoctæ. Nominantur Græcè μητροπόλεις, de quibus in Analectis noſtris nonnihil dicebam. Quod huc autem ſolùm pertineat, Eccleſiæ matrices fidei vocantur, vnde fides Chriſti primùm venit ad nos: & originales fidei, à quibus diffuſa per orbem fides, originẽ ſumpſit. Exemplaria vera fidei ſcilicet, vt ſunt Hieroſolymitana, Antiochena, Corinthia, Philippenſis, Epheſina, Romana, & aliæ, de quibus inferiùs c. 36. Simili antè phraſi dixit infrà l. 4. adu. Marcion. vt ſcirent Hieroſolymis eſſe & ſacerdotes & templum & matricem religionis. Et ſuprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 5. Euam appellat matricem generis fœminini. Alia verò ſignificatione Matrices beneficiariorum vſurpat infrà To. 5. lib. de Fuga in perſecut. quemadmodum ibi latiùs.

130. quod Eccleſiæ ab Apoſtolis, &c.] Eſt ſimilis infrà locus cap. 37. penè ad verbum. Adnotanda vtrobique vera Traditionis origo ab Apoſtolis, & proinde à Chriſto & Deo; quæ adeò quomodo reuei poſſint, non video. veriùm latiùs de illis ſuprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. num. 27. & ſequ. at Feu-ardentius Adnot. ad lib. 3. B. Iren. aduerſ. hæreſ. cap. 3. Quæ autem tales ſint, infrà ſignificat cap. 32. quæ ab iis Eccleſiis obſeruantur, quæ ordinem ſuorum Epiſcoporum ita per ſucceſſiones ab initio decurrentẽ poſſint demonſtrare, vt primus ille Epiſcopus aliquem ex Apoſtolis vel Apoſtolicis viris, habuerit anteceſſorem. Atque hoc eſt quod ſubiungit: Communicamus cum Eccleſiis Apoſtolicis, &: quod nulla doctrina ab iis nempè, diuerſa, hoc eſt teſtimonium veritatis. vbi minus liberè legit Quintinus: quòd autem nulla ſit. Siue autem legamus cum excuſis: ſuſcepit, ſiue cum MS. Anglico: accepit, perinde eſt.

Cap. XXII.

131. Sed quoniã tã expedita probatio eſt, &c.] Titulum huic capiti damus: Quòd Apoſtoli nihil ignorarunt, & proinde nihil non docuerũt, quod ad ſalutem noſtram pertinet. Atqui legit Quintinus: ac ſi probata non ſit à nobis. veriùm magis placet vulgata lectio, ac ſi (pro quaſi) prolata non ſit à nobis; quam pulcrè ſic vertit Macerens, vt velit Auctor dicere: locum interim demus diuerſæ parti, ac ſi nunquam huius probationis mentionem fecerimus. Siue autem legas cum excuſis: ad infirmandam hanc præſcriptionem, ſiue: ad infirmandum, vti MS. Vatic. idem eſt.

132. Solent dicere: non omnia ſciſſe Apoſtolos, &c.] Adnotat hîc rectè idem Macerens, non aliter atque olim hæretici contendebant: non omnia ſciſſe Apoſtolos, ita huius tẽpeſtatis hæreticos idem adfirmare de Patribus, quorum ſcripta exſtant, ſibi ſolis adtribuẽtes Spiritumſanctum & omnem ſcientiam. Qui etiam interpretatur paulopoſt: parum ſimplices, ac ſi dicat, duplices corde & ſeductores. Legat autem Lector quod volet: qui minus inſtructos cum excuſis, vel: quia cum MS. Vatic. cod. & mox: ſeorſum, aut ſcorſim.

133. quos magiſtros Dominus dedit.] Ad quã ſcripturam (nempè Matth. 28.) hîc adludat, ipſe Auctor indicat his verbis infrà Scorpiaco adu. Gnoſticos: & nobis magiſtros ordinauit cognoſcere arcana omnia vtique docturos. Atqui ibi: arcana vertit, quod eſt Græcè μυστήρια. quomodo etiam correctiores Latini codices Matth. 13. pro eo quod alij: myſterium.

134. Petrum ædificandæ Eccleſiæ petram dictum, &c.] Similiter etiam locum hunc interpretatur

Digitized by Google

Auctor infrà l. 4. adu. Marc. & etiam poſt hæreſin libris de Monogamia, & libro de Pudicitia, vbi hæc de re latiùs, & maximè Adnot.noſtris in B. Cyprian. epiſt.55. ad Cornelium Papam, n.35. De clauibus Petro, & per illū Eccleſiæ commiſſis, idem repetit Scorpiaco aduerſ. Gnoſticos. Non refert autem ſiue legas: præmonſtrauit, quod habent excuſi, ſiue: demonſtrauit, ex cod. Vatic. MS.

135. quoniā in tribus teſtibus ſtabit omne verbum.] Quum Deuter.19. & Matth. 18. habeatur: in ore duorum vel trium teſtium, Auctor alterum tantum membrum enunciat, eo quòd hîc tres teſtes fuerint, Pater Deus, Moyſes, & Helias. Quum etiam mox legit: omnes ſcripturas ediſſerere dignatus eſt, eas nempè quæcumque erant de Chriſto, vti eſt Luc.24.

136. Quam ſcripturam qui non recipiunt, &c.] Manichæi (inquit Quintinus) prorſus eum noui Teſtamēti librum, qui Actus Apoſtolorum inſcribitur, non recipiebāt. In ſuum nempè Archimanichæum, non in Apoſtolos Chriſti, adſerebant veniſſe de cœlo Spiritum ſanctum, veritatis doctorem, quem Dominus miſſurum ſe ſuis Apoſtolis promiſerat; indéque mundo fuiſſe communicatum per illum ſuum Manen, qui ſub Aureliano veniens è Perſide, primùm cœpit inſanire, hoc eſt, annis penè trecentis, certè annis pluſquàm ducentis ſexaginta poſt illam ſtupendam & admirandam miſſionem, de qua in c.2. dictorum Act. Apoſtolic. Dúmque ſcriptura manifeſtò coargueret impudens iſtorum mendacium, negabant illud vnquam ſcriptum fuiſſe, libriúmque damnabant. Auguſtinum lege c.3. lib. de Vtilit. credendi, contra Manichæos. Montanus idem prius fecerat, immò ſe Paracletum nominabat. Hebion, Cerinthus, Marcion, & alij Tertulliano priores, non recipiebant. Quæ ipſa etiam Macereus repetit. De iiſdem & cap. ſequenti. Poſſumus (inquit) & hîc Acta Apoſtolorum repudiantibus dicere. Atqui quum ſubdit Auctor: quibus incunabulis inſtitutū eſt hoc corpus, rectè adnotat Rhenanus corpus accipi pro collegio ſeu cōgregatione, quam vulgò dicunt communicatem; nam de Eccleſia loquitur.

137. Traductiones eorū quæ mentiuntur.] Traductiones (inquit Rhenanus) opponit probationibus. Sūt autem deprauationes ſcripturarum infamationi non abſimiles. Eodem pertinere ſuprà adnotauimus illud quod legitur cap. 19. Tantū veritati obſtrepit adulter ſenſus, quantum & corruptor ſtylus. ac: his nituntur quæ ex falſo compoſuerunt.

CAP. XXIII.

138. Proponunt ergo ad ſuggillādam ignorantiam aliquam Apoſtolorum, &c.] Inſcribimus hoc caput: Quòd Petri per Paulū reprehēſio non prædicationis fuerit, ſed conuerſationis. Quod ipſum argumentum eodem modo tractatur infrà l.1. adu. Marc. vbi inter cetera ſic ſimili obiectioni reſpondet. Igitur ſi feruenter adhuc vt Neophytus aduerſus Iudaiſmum aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet cōuictum, poſtmodùm & ipſe vſu omnibus omnia futurus vt omnes lucrifaceret, Iudæis quaſi Iudæus, & eis qui ſub Lege tamquam ſub Lege; tu illam ſolius cōuerſationis, placituræ poſtea accuſatori ſuo reprehenſionem, ſuſpectam vis haberi etiam de prædicationis erga Deum præuaricatione. Atquin de prædicationis vnitate, quod ſuprà legimus, dextras iunxerant, & ipſa officij diſtributione de Euāgelij ſocietate cōdixerant, &c. Quæ ipſa repetit lib. adu. Marc. 4. Vide autem de hac controuerſia epiſtolas aliquot BB. Hieronymi & Auguſtini in vtriſque operibus.

139. quatenus & alias ad quęſtiones plurimùm eo vtuntur.] Alludit ad eos hæreticos, vti adnotauit Macereus, de quibus 2. Petri 3. Sicut & cariſſ. frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſcientiam ſcripſit vobis: ſicut & in omnibus epiſtolis, loquēs in eis de his, in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & inſtabiles deprauant, ſicuti & ceteras ſcripturas, ad ſuam ipſorum perditionem. Poteſt etiam referri ad Marcionitas, qui potiſſimùm vtebantur Pauli teſtimoniis, ad quos dicit: Si Acta (inquit) Apoſtolorum repudiatis; vnde oſtēdetis, quis iſte Paulus, & quid ante Apoſtolum, & quomodo Apoſtolus; quippè quod nuſquam ſcriptum reperitur, niſi Act. 9. quemadmodum paulopòſt citatur.

140. examinate credēti.] Rectè hoc de eo interpretatur Macereus, qui nihil credere vult, niſi priùs examinatum exactiùs. Deinde illud: doceant accipit, ac ſi dicat: docere non potuit. Legimus autem paulopòſt ex MS. duobus cod. Atquin, pro: Atqui, & (quomodo etiā Quintinus) nec vt aliud alter, ſed vt aliis alter prædicaret, pro: alij. Si placeat etiam cum MS. Vatic. legere: prædicarent, per me licet.

141. Non enim ex hoc alius Deus quàm creator, &c.] De duobus prioribus membris contra Marcionē agit lib.1.2. & 3. de poſteriori, libro de Carne Chriſti, & Reſurrectione carnis.

CAP. XXIIII.

142. Non mihi tam benè eſt, &c.] Huic capiti titulū damus: Quòd pro tēporibus & cauſſis quædam reprehenderit Paulus, non quòd eſſet inſtructior.

143. vt Apoſtolos committam.] Committūtur (inquit Rhenanus) gladiatores in arena depugnaturi. Mox dicit: in quæ & ipſi committebant, id eſt parabāt. Sic lib. adu. Iudæos, c.10. Sicuti cetera quę in illum commiſſuri eſſetis, prædicta ſunt, pro: admittebāt, & admiſſuri. De vtraque ſignificatione vide ſuprà Tom. 2. noſtras Adnot. priori lib. ad Mart. cap.1. num.1t. poſteriori lib. de Cor. milit. cap. 2. num. 22.

144. Petrus Paulo & in martyrio adæquatur.] Quaſi diceret (inquit Quintinus:) Etiam (quod non eſt) ſi Petrus & Paulus Euangelij doctrina ſiue ſcientia diſpares fuiſſent, in omnium tamen rerum maxima, hoc eſt, in Martyrio pro Chriſto pares fuerunt. Octaua poſtremáque mortalis hominis beatitudo, Matth. 5. terminatur Martyrio, cui merces in cœlis copioſa promittitur. Ad Martyres pleríque ſanctorum ſcriptorum referunt illum centeſimū fructum, de quo Matth.13. Digniſſima & maxima res eſt igitur Martyrium, quo Paulus non ſuperauit Petrum. Vide plura de vtriuſque Martyrio infrà c. 36. Legimus autem: non poſſunt videri ea fuiſſe, ex MS. Angl.

145. Sed etſi in tertiū vſque cœlū ereptus Paulus.] Similiter ſuprà de Chriſto, c.13. In cœlos ereptū, & mox: aut & alius poſtea in paradiſum ereptus. ex quo proinde patet pro eodem haberi illud: & in paradiſum delatus, vt ereptus et delatus idē ſint Auctori.

146. Quòd ſi ad alicuius cōſcientiam manauit neſcio quid illud, &c.] MS. cod. Angl. emanauit. ſed vtrū volet, eligat Lector. Atqui hæretici (inquit Quintinus) ſemel omnia priùs mentiri, quàm quoquomodo à veritate vinci, ſemper apud ſe ſtatuerunt. Aliquos hîc vides adſeuerantes ſe ſcire, & à Paulo deſcripta legere ſecreta illa, quæ Paulus audierat in cœlo, & ea ſe prædicare,

dicare,

dicare, in litteráſque mittere ſe dicebant. In Can. Sancta Rom. 15. diſt. damnatur vt Apocrypha reuelátio, quæ appellatur Pauli. Apud Auguſtinum ſe nonnulli iactabant habere libros ab ipſo Chriſto compoſitos, & Apoſtolis ſuis Petro atque Paulo deſcriptos, vnde ſuam nouam doctrinam ſumebant. In primo de conſenſu Euangeliſtarum lib. cap. 7. & aliquammultis capitib. ſubſequ. Quid hîc ago? Apoſtolico can. 60. copioſius iſta tractabam. Imitatur autem hunc locum ferè verbotenus B. Auguſt. tractat. 98. in Ioan. qui Apocalypſin Pauli nuncupat. Epiphanius vero lib. 1. Panarij: Caiani (inquit) & Iuliani librum finxerant ex nomine Pauli, nefariis actionibus refertum, quo etiam Gnoſtici appellati vtuntur, quem Aſcenſum Pauli vocant, occaſione inuenta ab eo, quòd Apoſtolus dicit aſcendiſſe ſe in tertium cælum, & audiuiſſe arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et hæc (inquiunt) ſunt arcana verba. Meminerunt etiam Chryſoſt. & alij in Comment. 2. Cor. 12. & tamquam fabulas reprobant.

CAP. XXV.

147. Sed, vt diximus, eadem dementia eſt, &c.] Hoc capite tractat: Quòd nō aliud docuerint Apoſtoli occultè quàm in publico. Legimus autem ex MS. Vatic. quædam enim palàm.

148. Hanc denuntiationem commendo apud te, &c.] Ex propoſito Auctor hanc ſcripturam citat, vt oſtendat depoſitum Apoſtolo, nihil aliud eſſe, quàm quod commendatur cuſtodiendum; nam à voce Græca παρατίθεμαι, quæ hic legitur, componitur vox Græca παρακαταθήκην, quam depoſitum vertit cum noſtro interprete; pro quo Auctor libri de Aleatoribus, B. Cypriani operum To. 3. commendatum. Deinde tranſtulit & hîc: denuntiationem, ac mox: Denuntio, ad verbum ex Græcis; nā ibi legitur: 1. Tim. 1. παραγγελίας, & 1. Tim. 6. παραγγέλλω σοὶ, pro quo noſter interpres & ipſe Auctor paulopòſt: præceptum, ac Præcipio, eo quod id etiam voces Græcæ impropriè ſignificent. Econtrariò magis Græco exemplari correſpondet illud Latini interpretis: commēdo tibi, quàm quod habet Auctor: apud te.

149. qui viuificat omnia.] Etiam hoc ex Græco ζωοποιοῦντος cum emēdatioribus Latinis codicibus, pro eo quod alij: qui iuſtificat; & vnica voce expreſſit vocē μαρτυρηθέντος, qui teſtificatus eſt, pro eo quod noſter interpres: teſtimonium reddidit.

150. coram multis teſtibus.] Senſum magis hoc expreſſit, quàm quod ad verbum ex Græco Latinus interpres: per multos teſtes. Lego autem paulopòſt: Sed nec quia monet, nēpe Paulus, pro eo quod vulgo legebatur: volunt, tā ex MS. cod. Vatic. quàm Quintino & Matereo.

CAP. XXVI.

151. Porrò conſequens erat, &c.] Proſequitur hoc capite dictæ ſcripturæ Pauli interpretationem, & docet: Cauendum ſemper fuiſſe, ne religionis myſteria propalarentur. Quod ipſum etiam inculcauit ſuprà Tom. 1. in Apologetico; quippè quod cauſſam etiam dederit ſuſpicionum de Chriſtianorum conuiuio Eucharſtiæ, quod infamabant ethnici.

152. Siquid in tenebris & in abſcondito audiſſent, &c.] Sicuti multa alia, ſic & hoc Paraphraſticūs citat, pro eo quod eſt Matth. 10. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; & quod in aure audiſtis, prædicate ſuper tecta.

153. ne vnam mnam.] Adnotat hîc Matereus mnam, ſiue mnā, valuiſſe 10. coronatos, quod ex Budæo ſumpſit. Plin. l. 21. c. 72. Mna (inquit) quam noſtri minā dicunt, pendet dragmas Atticas centum. Videtur vero vterque Euangeliſta & Lucas, qui μνᾶς legit, & Matthæus qui talentum, non pro certo aliquo genere nummorum intellexiſſe, ſed in genere; quum talentum, eodem Budæo teſte, 60. mnas valuerit, quæ 600. coronatos valent.

154. non ſub modio abſtrui ſolete.] Sic legēdum, non verò: abſtrudi, aut: obſtrui, hoc verbu probat Rhenanus aduerſ. Marc. lib. 4. Et negat (inquit) lucernam abſtruendam.

155. Vtique in Eccleſia liberè prædicabāt.] Adludit ad hoc Act. 4. Et loquebātur verbū Dei cū fiducia.

156. quam Catholicè in medium proferebant.] Illud: Catholicè, vertens Matereus, vno per omnia conſenſu, cāpum hîc nobis aperit explicādi, quid Catholicū, & proinde petes quos Catholica fides & Eccleſia, aduerſus quoſdā qui hodie non verentur nomen Catholici etiam hæreticis Caluiniſtis adplicare, contra expreſſam B. Auguſtini ſententiam, l. contra epiſt. Fundamenti, c. 4. de iis quæ eum tenebant in Eccleſia (quæ adeò prima eſt Eccleſiæ nota) ſic loquitur: Tenet poſtremò Catholicæ nomen, quod non ſine cauſſa inter tam varias hæreſes iſta Eccleſia ſola obtinuit. Immò contra ipſam καθολικοῦ etymologiam; quam pulcrè ſic reddit Vincentius Lirinenſis libro ſupracitato, c. 38. In qua (inquit) Catholicæ Apoſtolicaq; Eccleſiæ ſequātur neceſſe eſt vniuerſitatem, antiquitatem, conſenſionem. & apertius c. 3. Id teneamus quod ab omnibus creditum eſt. Hoc etenim verè proprieq; Catholicum; quod ipſa vis nominis ratioq; declarat, quæ omnia verè vniuerſaliter cōprehendit. Demonſtrēt itaque ſuos errores vbique ſemper, & ab omnibus fuiſſe creditos, & tum primum Catholicos ſeſe iactitent. Alioqui ſi ipſorum Synagoga hæretica, Catholica cenſeatur Eccleſia, vbi erit (vt verbis vtar B. Optati Mileuitani l. 2. cōtra Parmen.) proprietas Catholici nominis, quòd ſit vbique diffuſa? Quòd autē Catholica doctrina apud Romanenſem Eccleſiā fuerit à Tertulliani tēpore, & iā inde, infrà docebitur c. 30. n. 166. His adde, quod B. Pacianus epiſt. 1. ad Sympronianū de Catholico nomine, Catholicū interpretatur, vbique vnum. Et quòd tanti fecerit Tertullianus, vt iā in hæreſin lapſus, initio libri de Monogamia, prætendat (quamquā falsò) Montanum ſuū Paracletū nihil docuiſſe, quod deputari poſſit aduerſus Catholicam veritatem.

157. vt alium Deum, &c.] Rurſum hîc agit contra duos Deos, & duos Chriſtos Marcionis, ac Sadducæos, & eorum, vti libro de Reſurr. carn. loquitur, partiarios. Legūt autem paulopòſt Quintinus & Matereus: ne ſcilicet Euangelium in diuerſitate tractarent, ſed MS. non legunt illud: ſcilicet.

CAP. XXVII.

158. Si ergo incredibile eſt, &c.] Hoc caput inſcribimus: Quòd vna fuit Apoſtoli Eccleſiatū inſtitutio, eatum quas corripit, & quas commendat. Legimus autem cum MS. Anglico cod. ne fortè Apoſtoli. Magis etiam placet vulgata MS. & excuſorū lectio: ſimpliciter & plenè, quàm quod Quintinus ſubſtituit: planè Matereus vtrumque vertit.

159. Tam benè currebatis.] Etiam hoc nouum eſt: Tam benè, pro: καλῶς. Siue autē legas: impediit, ſiue: impediuit, perinde eſt. Item paulopòſt omiſit vocem: Chriſto, quæ Græcè eſt & Latinè, Gal. 1. legens dumtaxat: in gratiam, quomodo & B. Cypr. epiſt. 23. num. 19. Rurſum: pabulum à lacte diſtinguit, 1. Cor. 3. pro eo quod noſter interpres: eſcam, aut cibum, quod vtrum-

quæ legit B.Cypr.varijs locis.

160. de quarum fide & ſcientia & conuerſatione Apoſtolus gaudet.] *De fide quidem & dilectione,quam hîc* conuerſationem *vocat,cõmendat Apoſtolus Romanos, Epheſios, Philippenſes,ſuarum Epiſtolarum initio : de* ſcientia *verò peculiariter Romanos , ad quos ait cap. 15. Quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, repleti omni* ſcientia.

CAP. XXVIII.

161. Age nunc:omnes errauerint,&c.] *Titulum huic capiti dedimus :* Quòd conſtans omnium conſenſus,non error ſit,ſed traditio. *Quò pertinet imprimis illud B. Auguſtini vbi ſuprà: In catholica (inquit) Eccleſia me tenet* conſenſio populorum *atque gentiũ, quæ adeò altera nota eſt Eccleſiæ catholicæ.Itẽ illud Vincentij Lirinẽſis c.34.Quicquid vel Patres omnes vel plures,vno eodémque ſenſu,manifeſtè, frequenter, perſeuerãter , velut quodam conſentiente ſibi magiſtrorum concilio,accipiendo,tenendo, tradendo, firmauerint, id pro indubitato, rato, certóque habeatur. Item illud cap. 3. Sequemur vniuerſitatem hoc modo , ſi hanc vnam fidem veram eſſe fateamur, quam tota per orbem terrarum confitetur Eccleſia : Antiquitatem verò ita, ſi ab his nullatenus ſenſibus recedamus , quos ſanctos maiores ac Patres noſtros celebraſſe manifeſtum eſt : Conſenſionem quoque itidem , ſi in ipſa vetuſtate omnium ſacerdotum pariter & magiſtrorum definitiones ſententiáſque ſectemur.*

CAP. XXIX.

162. Quoquo modo ſit erratum, &c.] *Caput hoc inſcribimus:* Quòd potius hæretici in errorem impegerint, vtpotè vera doctrina poſteriores. *Cui quum ſimilia prorſus tradat infrà cap. 31. illuc Lectorem remittimus. Poſſum autem optima ratione idipſum noſtri temporis Ariſtarchis reſpondere, qui hactenus erraſſe Eccleſiam non verentur dicere : Si aliquos Lutheranos, aut Caluiniſtas , aut Anabaptiſtas* liberanda veritas expectabat , tot ergo milia milium perperàm tincta, tot opera fidei perperàm adminiſtrata,tot virtutes, tot chariſmata perperàm operata;tot ſacerdotia,tot miniſteria perperàm functa,tot denique martyria perperàm coronata.

CAP. XXX.

163. Vbi tunc Marcion, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus.* Quòd vel ex eo comprobentur hæretici Marcion, Valentinus, Apelles, & alij ſimiles, quòd vera doctrina poſteriores ſint.

164. Ponticus nauclerus.] Pontus *Aſiæ minoris (vti adnotauit Macereus) prouincia , patria fuit Marcionis.* Nauclerum *autem fuiſſe idem exiſtimat: verùm de eo latius infrà huius lib. cap. 51. & libris adu. eundem Marcionem. Vbi autem legitur:* Stoicæ ſtudioſus, *& mox de* Valentino *(de quo etiam infrà cap. 49. & lib. adu.Valentinianos)* Platonicæ ſectator, *vtrobique rectè ſubintelligitur: Philoſophiæ.*

165. neque adeò olim fuiſſe Antonini ferè Principatu.] *Tertullianus (inquit Quintinus) ſub Imperatore Seuero vixit. Valentinianus & Marcion fuere ſub Marco* Antonino *Philoſopho, vel eius ſocero Ti. Aurelio* Antonino Pio. *Sub quibus & ille magnus impoſtor, à Luciano, & A.Gellio vocatus* Peregrinus, *cognominatus Proteus , cuius meminit etiam Tertullianus in libro quem ſcripſit ad Martyras c. 4. Inter illos Principes Antoninos , & Seuerum , non interceſſerunt anni quinquaginta. Propterea dixit hîc :* Neque adeò olim. *Quibus addit Macereus , nos eandem obiectionem noſtri temporis hæreticis obiicere poſſe, quòd non adeò olim fuerint,vtpotè ab annis circiter 60. dumtaxat. Atqui rectè addit* ferè, *quia Valentinus quidem, & Cerdo Marcionis magiſter, Romam venerunt ſub Antonino Pio , & Hygino Papa, iuxta Euſebij Chronicon;verùm Marcion paulò poſt ſub Aniceto & Eleutherio Pontificibus , qui vixerunt ſub Antonino Philoſopho , alterius illius ſucceſſore. Atqui* Antoninianis tẽporibus cœpiſſe Marcionem *etiam teſtatur Auctor infrà adu.Marc.lib.4.*

166. in Catholicam primò doctrinam crediſſe apud Romanenſem Eccleſiam.] *Pulcher locus pro auctoritate* Eccleſiæ Romanæ(*quam* Romanenſem *vocat,eodem ſtylo quo lib.de Pallio cap.4.ſupra T.1.* Romanitatem *dixit) quòd apud eam* Catholica doctrina *fuerit,vti etiamnũ. In qua adſertione ſequitur B. Irenæum l.3.adu.hæreſ.c.3. Ad hanc (inquit) Eccleſiam propter potentiorem principalitatem, neceſſe eſt omne conuenire Eccleſiam,hoc eſt eos qui ſunt vndique fideles*(Catholicos *nempe) in qua ſemper ab his qui ſunt vndique (haudubiè* Catholicis) *conſeruata eſt ea,quæ ab Apoſtolis eſt traditio. Vtrumque autem expreſſioribus verbis imitatus B.Cypr.epiſt.52. ad Antonianum : Vt depoſita (inquit) omni ſollicitudine ſciret Cornelius (loquitur de Cornelio Papa primo)* te ſecum, id eſt cum Catholica Eccleſia, *communicare.Item B. Ambroſius Orat.funebri de Satyro fratre , dicit eum interrogaſſe Epiſcopum quempiam, vtrumnam cum* Catholicis Epiſcopis , id eſt cum Romana Eccleſia, conueniret. *Verùm de hoc latius infrà cap.32. vbi ſucceſſio Romanorum Epiſcoporum nota tertia* Eccleſiæ Catholicæ *oſtenditur , vel ex ipſo Tertulliano.*

167. donec ſub Epiſcopatu Eleutheri benedicti.] Benedictus *(inquit Quintinus)vt hîc à Tertulliano vocatur,id eſt:laudandus.Beatus atque ſanctus* Eleutherus *Papa fuit à Petro tantùm duodecimus.Ita numerat Irenæus (cuius æuo ſedebat)in c.3.l.3. Prima fuit hæc Apoſtolorum ſucceſſio , qui ſancti Ieſu Apoſtoli ſub Traiano (ſcilicet anno poſt Chriſtum paſſum centeſimo decimo,vel 12.circáve) deſierant in terris viuere.Tum crudeliter vltimo Apoſtolorum perempto Symone Cleophæ filio, Hieroſolymitano Epiſcopo, quum centum & viginti annos ageret(auctore Euſebio hiſt.l.3.cap. 32.) Tum quoque Ioannes Euangeliſta,plus quàm nonagenarius, defunctus eſt vita . Inter hos duos Apoſtolos , &* Eleutherum *non interceſſerunt anni ſexaginta.Nam Pontificatum gerere cœpit* Eleutherus *anno decimoſexto Mar. Antonini Veri,qui fuit annus 177.Chriſti.Verùm & hoc pertinet magis ad dictum caput 32. infrà.* Eleuthero *autem (inquit Rhenanus) decimoquarto Romanæ Eccleſiæ Pontifici iam defuncto benè precans , addit :* benedicti. *Sic poſtea veteres , cuius memoria ſit in* benedictione, *quoties viri ſancti iam mortui meminiſſent.Hodie Sãctos dicimus;vulgus Germanorũ,etiam quoſlibet , Beatos ac Fœlices. Ceterum meritò præclarum Chriſti martyrem ornat elogio* Benedicti *Tertullianus amantiſſimus Martyrij, quũ ille ſanguinem ſuum pro religione fuderit , in martyrum numerum relatus , quos etiam illa tempora ſumma veneratione habuere.Vbi quum diſſentiant Quintinus & Rhenanus in numero Romanorum Pontificum , locus hîc erat tractandi de cauſſa diſſenſionis ; verùm infrà id fiet aptius c. 32. vbi de Clemente agit. Porrò quod hîc dicit Marcionem cœpiſſe ſub* Eleutheri Epiſcopatu, *infrà To. 3. lib.3. adu. Marc. id temporibus tribuit Aniceti Papæ, vbi de his latius. Legimus autẽ neceſſariò tranſpoſitis vocibus aliquot :* donec ſub Epiſcopatu Eleutheri benedicti,

Digitized by Google

nedicti, ob inquietam ſemper eorum curioſitatem. Quia ex Irenæo lib. 3. cap. 3. & 4. at Euſeb. Eccleſ. hiſt. l. 4. cap. 13. conſtat, ſub Eleuthero non amplius Catholicos fuiſſe Valentinum & Marcionem. Valentinum enim in hæreſim prolapſum ſub Hygino Papa, & Marcionem, uti dictum eſt, ſub Aniceto. Quibus duobus, immò & Sotere intermedio quum ſucceſſerit Eleutherus, ſub eo primùm Roma eiecti fuere in perpetuum diſcidium.

168. cum ducentis ſeſtertiis.] Confiteor quidem cum Quintino antiquam Seſtertiorum hanc H.S. notam fuiſſe; quippe qui id etiam adnotauerim in B. Cypr. epiſt. 60. n. 5. Verùm vt cuiuis Lectori etiam ſimpliciori ſatisfiat, ſubſtitui ex vtroque MS. codice: ſeſtertiis. Ducenta verò ſeſtertia, uti adnotauit ille, ſupputatore Budæo, valere aureorũ quinque milia. Quibus & hæc partim ex Rhenano ſubiungit: Gnoſtici calumniatores hic mihi reſpondeãt, qui mentiri non erubeſcunt, Eccleſias illas primitiuas noſtrarũ Matrices adeò vixiſſe pauperes, immò tam tenues, indigas & mendicas extitiſſe, támque nihil habuiſſe proprium vel ſuum, vt oſtiatim penè compellerentur quæritare cibos. Hic vides auri pondo multa donata Eccleſiæ, atque reddita non cunctanter, ſed mox atq; repoſcit is qui donarat; & fortè non repoſcebat, ſed ab Eccleſia pellebatur, quæ nolebat aliquid illius retinere. Sic intelligimus Eccleſiam habuiſſe loculos, neque mendicaſſe, aut vorſuram feciſſe, quum liberè donata ſibi tam promptè reſtituit. Hoc fuit Eccleſia quaſi naſcentis initio factum. Eodem pertinet illud Cypriani Epiſt. 60. Miſimus ſeſtertia centum, aut, vt alij legunt: ſeſtertium centum milia nummum.

169. quæ Eccleſiæ intulerat.] Quod hîc dicitur (inquit idem) de 200. ſeſtertijs Eccleſiæ illatis per Marcionem, id eſt donatis & oblatis, quum ad eam venit, ac receptus eſt, ad antiquum Chriſtianorum morem pertinet, qui non ſe tantùm, ſed ſua ſimul offerre ſolebant Eccleſiæ, in communi fratrũ ſodalitio viuentes. De quo perantiquo more, déque diuitiis & loculis Eccleſiæ, reſpondens infauſtis neſcio quibus Cœnobiaſtris per Galliam, Nigris, & Onagris, iamdudum tonabar, hiſtoria temporum fretus, & Patrum canonibus, diſſerere in Ariſtocratia noſtra de rebus Eccleſiæ temporalibus agens, & in Canon. Apoſt. 40. & 41.

170. nouiſſimè in perpetuum diſcidium relegati.] Ita omninò lego cum MS. & excuſis codicibus, pro eo quod ſubſtituerat Quintinus: diſſidium. Nam illud magis conuenit cum perpetua ab Eccleſia ſciſſione, quæ fit per excommunicationem tertiam, quam haudubiè hic intelligi patet ex eo quod præceſſit: ſemel & iterum eiecti. Certè ſimiliter de quibuſdam ſchiſmaticis dixit B. Cypr. epiſt. 55. ad Cornelium, & iterato quoque à pluribus nobis in Concilio anno priore abſtenti. Atque de Excommunicationis Eccleſiaſticæ auctoritate latiùs ſuprà To. 1. ad Apolog. c. 39.

171. cùm conditioni ſibi datæ occurrit.] MS. Vat. conditione ſibi data. Verùm illud magis placet cum Rhenano; qui id explicuit, dum conditioni ſibi datæ vellet occurrere. Quod quidem in malam partem vertit Macereus, ac ſi dicat: dum dubitaret an conditioni datæ vellet obedire. Verùm etiam de hoc infrà c. 51. aut alicubi, libris adu. Marcionem.

172. ita pacem recepturus, &c.] Hunc locum (inquit Quintinus) citaui in Prœmio Synodi Gangrenſis, hunc ipſum explicans Verſum: Quod ſi mentem mutarint. Agens de conuerſis ab hæreſi in Eccleſiam denuò recipiendis: Dogmatiſtes non admittitur, niſi contraria prædicet ac doceat, vt hîc. Alij verò fidem ſuam prodere ſcripto publicè debent coram Eccleſia, túmque demum recipi. Decretum Gangrenſe videto. Atqui periodum illam: Oportebat enim hæreſeis eſſe, &c. parentheſi concluſimus.

173. Si & Apellis ſtemma.] Id eſt (inquit Quintinus) ab Apelle deſignatum, patratúmque facinus. Inſignis inter hæreticos Apellis ordo vel imago. Quum Tertullianus ſtemma dixit: &, continentiam Marcionenſem, & ſanctiſſimum magiſtrum vocans, εἰρωνικῶς loquutum putato. De Philumene dictum fuit in c. 6. De ſingulis iſtis hæreticis agetur in hæreticorum catalogo. Rhenanus & Macereus maluit Ironicῶs ad generoſitatem eius referre; ac ſi dicat: Apellis originem, ſucceſſionem, & antiquitatem.

174. continentiæ Marcionenſis.] Interdicebat enim nuptias, vti adnotauit Rhenanus, & nos alibi latiùs, minimè tamen (vti adnotat Macereus) continentia obſeruatur, vti & ſuprà adnotauimus c. 6. n. 35.

175. cuius energemate circumuentus.] Iſtud explicatur verbis illis c. 6. cuius ſignis & præſtigijs Apelles inductus, vbi hac de re latius num. 35. Hoc ſufficiat quòd hîc ἐνέργημα pro vi ſeu efficacia dæmonum accipiatur in malam partem.

176. Phaneroſeis inſcripſit.] Expoſitiones (inquit Rhenanus) erant rerum ſecretarum, hoc eſt, inſignium nugarum proculdubiò. φανερόω Græcis eſt manifeſto. Vndè φανέρωσις, manifeſtatio. De hoc ſic infrà c. 51. de Hæreſibus. Habet præterea priuatas, ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant Phaneroſeis Philumenes cuiuſdem puellæ, quam quaſi Prophetiſſam ſequitur. Quare rectè vertit Macereus Reuelationes. Atqui paulopòſt ex MS. codice Vaticano lego: quia ſeparare non poſſet, pro: ſeparari, &: retrò alterius fuiſſe demonſtrat (vti etiam Quintin. & Macreus) pro: demonſtret.

177. & Nigidius neſcio qui & Hermogenes.] Sic etiam lego ex MS. Vatic. cod. ſecundum ſtylum Tertulliani, pro: neſcio quis. Quemadmodum autem Nigidius Tertulliano, ſic & nobis hactenus planè ignotus eſt. Veriſimile eſt aut præceptorem fuiſſe Hermogenis, aut aliquem ex eius diſcipulis, quos Hermogenianos ab Hermogene vocat B. Auguſtinus. Verùm de his latius n. 1. lib. adu. Hermogenem, & alios multos, qui adhuc (vti hîc loquitur) ambulabant peruertentes vias Dei. Hîc ſufficiat errorem eorum leui indicaſſe ex cap. infrà 33. Idẽ Apoſtolus (inquit Auctor) cùm improbat elementis ſeruiẽtes, aliquem Hermogenem oſtẽdit, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparat, & ita matrem elementorum Deam faciens, poteſt ei ſeruire quam Deo comparat. Aliquid etiam eadem de re ſuprà ex Quintino adtulimus cap. 7. num. 43.

178. Probent ſe nouos Apoſtolos eſſe, &c.] Pulcrè hîc Macereus philoſophatur contra nouos huius ſæculi Pſeudoapoſtolos; quare putaui operæpretium verba eius Gallica in Latinum transferre: Extraordinarij (inquit) Apoſtoli aut Prophetæ biſariam agnoſci ſolent. Per Prophetiam, quæ de illis prædicta eſt, quemadmodum ſuam vocationem comprobauit B. Ioannes Baptiſta ex verbis Iſaiæ 40. vti legitur Ioan. 1. Aut per virtutem ſigna ædendi, ſiue miracula, ſicuti Helias, Heliſæus, Daniel, & Apoſtoli Chriſti. Neque tamen poſtremum hoc ſignum ſufficiens eſſe, eo quod prædixerit Chriſtus, Matth. 24. etiã miracula facturos Pſeudoprophetas & Pſeudoapoſtolos. Verùm neceſſaria eſſe omnia hæc ſigna, vt de illis aliquis

prophetarit, vt adant miracula, vt habeant manuſimpoſitionem ab Apoſtolis, aut eorum ſucceſſoribus, quemadmodum Paulus & Barnabas ac Timotheus; vt denique oſtendant ſucceſſionem Epiſcoporum iam inde ab Apoſtolis aut Apoſtolicis viris, ſicuti præſcribit Auctor infra c. 32. Atqui hæc omnia pauciſſimis verbis cõcludit Auctor infrà l. de Carne Chriſti c. 1. Ex qua (inquit ad Marcionem) oro te auctoritate? Si Propheta es, prænuntia aliquid, ſi Apoſtolus, prædica publicè; ſi Apoſtolicus, cum Apoſtolis ſenti; ſi tãtùm Chriſtianus es, crede quod eſt traditum.

179. Illi enim de mortuis viuos faciebant, iſti de viuis mortuos faciunt.] MS. Vatic. cod. legit: de mortuis ſuſcitabant. verum altera Antitheſis placet. Quod autem Macereus de hæreticis ad mortem animæ refert, quam ſuis hæreſibus inferunt, poteſt etiam ad litteram intelligi, quòd tantum abſit, vt ætate Tertulliani, aut noſtra, de mortuis viuos faciant, vt potius de viuis mortuos faciant. Certè noſtra hac tempeſtate contigiſſe id Caluino, oculatus teſtis Hieronymus Bolſec in vita ipſius deſcripſit.

Cap. xxxi.

180. Sed ab exceſſu, reuertar ad principalitatem veritati, &c.] Titulum huic capiti damus: Quòd falſa itaque ſit, & à diabolo hæreticorum doctrina, quia veritate poſterior. Quid autem ſit hic (inquit Quintinus) principalitas, intelligere facilè potes ex eo, quod ſequitur, verbo poſteritas; nam ponũtur vt contraria, quaſi diceres: Prioritas (quæ principium eſt ac præcedit) & poſterioritas. Succeſſio principalis ab Irenæi interprete vocatur, quando ſeſe continua velut à principio ducta, ſecundus primo, tertius ſecundo, quartus tertio, &c. ſuccedit. A qua principali ſucceſſione quiſquis abſiſtit, aut hæreticus, & malæ ſententiæ, aut elatus & ſchiſmaticus eſt, in c. 43. l. 4. Hoc ſignificatu ſæpè leges principalitatem in Tertulliano. Tertulliani quoque ſententiam diligenter obſerua, primæ duntaxat inſtitutioni tribuentis veritatem, mendacem vero dicentis eam, quæcunque ſequitur. Hoc eſt Euangelicæ doctrinæ proprium, ſoliſque Dei mandatis ac legibus ad animarum ſalutem conuenit, vt quum dantur, vera ſint, nec veriora, ſanctiora, meliora poſtea dari poſſint, quibus addere, vel adimere quippiam, corrigere, ſupplere nefas & impium ſemper eſt iudicatum. Semel loquitur Deus, & ſecundum idipſum non repetit, Iob. 33. c. & in diuino Pſalmorum vate: Semel loquutus eſt Deus, Pſalm. 61. In hominum verò factis & cogitatis illud obtinere ſolet, quod prouerbio circumfertur: Poſteriores cogitationes (aiunt) ſapientiores eſſe ſolent. Hinc pœnitentia ſibi locum fecit inter homines, dum perſpiciunt aliter agendum ſibi fuiſſe quàm prius egerint, & actorum propterea pœnitet. Atqui: exceſſum hic accipit Auctor pro: egreſſione, ſeu digreſſione ab inſtituto; quod etiam ſua verſione expreſſit Macereus. Legimus autem ex Vatic. MS. cod. conformiter Quintino: veritati, ac: mendacitati deputandam, pro eo quod erat: veritatis, &: mendacitatis. Legunt etiam paulopòſt Vat. & Angl. MS. cod. quæ bonum ſemen frumenti à Domino ſeminatum in primore conſtituit. verùm placet vulgata lectio: primò conſtituit, eo quòd ſequatur: poſtea; pro quo dictus Vatic. MS. cod. pro parte. ſed non ſatisfacit, niſi quis fortè legendum putet: poſteriori parte, quod tamen etiam mihi non probatur.

181. auenarum autem ſterilis fœni adulterium.] Haud abſimiliter dixit infrà lib. adu. Praxeam, c. 1. Fructificauerunt auenæ Praxeanæ, hic quoque ſuperſeminatæ, dormientibus multis in ſimplicitate doctrinæ. Vtrobique ſic circumloquutus, quæ Matth. 13. nũcupantur zizania, alludens, quantum adparet, ad illud Virgilij Georgicõn. 1.

Infœlix lolium & ſteriles dominantur auenæ.

182. id Dominicum & verum eſſe, quod ſit priùs traditum, &c.] Hanc aduerſus hæreticos præſcriptionem ſæpiſſimè in medium adducit Tertullianus, non modò hoc libro ſuprà cap. 29. & infrà cap. 36 ſed penè ſub initio ſingulorum librorum aduerſus hæreticos. Sic lib. adu. Hermogenem: Solemus (inquit) hæreticis compendij gratia de poſteritate præſcribere. In quantum enim veritatis Regula prior, quæ etiam futuras hæreſeis prænuntiauit, in tantum poſteriores quæque doctrinæ hæreſeis præiudicabuntur. Item lib. de Carne Chriſti: Quod traditum erat, id erat verum; vt ab eis traditum, quorũ erat tradere. Ergo quod erat traditum reſcindens, quod erat verum reſcidiſti. Et apertius lib. 1. aduerſ. Marc. Non negabunt diſcipuli eius primam illis nobiſcum fidem fuiſſe, ipſius litteris teſtibus; vt hinc iam deſtinari poſſit hæreticus, qui, deſerto quod priùs fuerat, id poſtea ſibi elegerit, quod retrò non erat. In tantum enim hæreſis deputabitur, quod poſtea inducitur; in quantum veritas habebitur, quod retrò & à primordio traditum eſt. Ac adu. eundem l. 4. In ſumma ſi conſtat, id verius quod prius, id prius quòd eſt ab initio, ab initio quod ab Apoſtolis; pariter vtique cõſtabit id eſſe ab Apoſtolis traditum, quod apud Eccleſias Apoſtolicas fuerit ſacroſanctum. Denique adu. Praxeam. Quo per æquè aduerſus vniuerſas hæreſeis iam nunc præiudicatum ſit; id eſſe verum quodcunque primum; id eſſe adulterum, quodcũque poſterius. Quos omnes locos adduximus, tum quòd in iis ad librum hunc alludatur, tum quòd hæc ſententia totius huius libri ſit ſcopus, tum etiam quòd magnoperè faciat ad retundendas nouellas omnes huius tempeſtatis hæreſeis.

Cap. xxxii.

183. Ceterùm ſi quæ audent interſerere ſe, &c.] Inſcriptionem huic capiti damus: Quòd non habeant hæreſeis ſuorũ Epiſcoporum ſucceſſionẽ, qua ſuas Eccleſias probẽt Apoſtolicas. Cui ſimilia habet Auctor, Pontifices omnes vſque ad Anicetum, ſub quo Marcion cœperit, enumerans lib. 3. Carminum adu. Marcionem, infrà Tom. 4. In quo ipſe B. Irenæum imitatur lib. 3. aduerſ. hæreſ. c. 2. 3 ac l. 4. c. 43. 45. 46. vtrumque verò B. Cyprianus epiſt. 52. ad Anton. & 76. ad Magnum, Origenes lib. 1. Periarchon, B. Optatus Milenitanus lib. 2. aduerſus Parmenianum, B. Auguſtinus denique in Pſal. contra partem Donati, & epiſt. 165. Qui omnes cum Tertulliano Eccleſiæ Catholicæ notam potiſſimam faciunt, ſucceſſionẽ Epiſcoporũ à B. Petro Apoſtolo in Eccleſia Romana ad ſua vſque tẽpora; Immò particulatim Tertullianus, Irenæus, Optatus, & Auguſtinus Pontifices Romanos omnes ad ſua vſque tempora enumerant. Verba ipſa compendij gratia præterimus. Videat autem curioſus Lector tam Adnotationes Feu-ardentij noſtri in dictum c. 3. l. 3. Irenæi, ac noſtras in B. Cyprian. modò citat. epiſt. n. 4. prioris, & poſterioris, n. 11. Illud denique B. Auguſtini catholicus Lector memoria non patiatur excidere lib. contra epiſt. Fundam. c. 4. Tenet me in Eccleſia catholica ab ipſa ſede Petri Apoſtoli, cui paſcendas oues ſuas poſt reſurrectionem Dominus commendauit, vſque ad præſentem Epiſcopatum, ſucceſſio ſacerdotum. Hæc paulo latius quàm Quinti-

Digitized by Google

Quintinus aut Materem. Legimus autem cum MS. Vatic. cod. qui tamen cum Apoſtolis perſeuerauerint, pro: perſeuerauerit.

184. cenſus ſuos deferunt.] Similiter dixit l. adu. Marc. 1. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apoſtolici cenſus Eccleſiam, & lib. 4. Habet planè & illud (Euangelium nempè Marcionis) Eccleſias, ſed ſuas, tam poſteras quàm adulteras, quarum ſi cenſum requiras, faciliùs Apoſtaticum inuenias, quàm Apoſtolicum. Non intelligas (inquit Quintinus) quòd Eccleſiæ cenſitæ forent, aut cenſerentur, id eſt, enumerarentur, ac recenſerentur ad præſtationem cenſus, id eſt, tributi, ſeu penſionis alicuius annuæ. Sed accipe cenſum pro dignatione, exiſtimatione (vulgò reputatione) in qua quis eſt. Res quidem cenſentur, id eſt, ciuium facultates & bona recognoſcuntur, deſcribuntur, æſtimantur: vt Reſpubl. ſciat, quantum quiſque poſſit ad communes vſus contribuere. Perſonæ quoque cenſentur, vt eadem cognoſcat, quibus viris & ciuibus fulcita ſit ac nitatur, atque ſic recenſitos, pro ſua quemque virtute decorat, & dignatur honoribus. Vnde factum per tranſlationem, vt cenſus accipiatur pro pretio, in quo quis habetur. Quis alius Dei cenſus quàm æternitas? adu. Hermog. c. 4. Sic idem loquitur: Eccleſiæ deferunt cenſus ſuos, id eſt, eo ſe maiore putant auctoritate valere, ceteriſque præcellere, quo propiùs ad Apoſtolos accedunt, & intemeratam earundem doctrinam diligenter obſeruant & obſeruarunt. Quod metaphoricῶs hic habes, Deferunt cenſus ſuos, Scæuola proprio verborum ſignificatu dixit: in cenſum deducere prædia, lib. 64. De acqu. re. domi. & Vlpianus, Lacus piſcarios & portus in cenſum deferre, l. 4. ff. de cenſib. Vulgus noſtrum; Dare per denumeramentum. Superiùs oſtendimus Tertullianum Iuris admodum peritum fuiſſe, forenſibúſque delectari verbis & locutionibus, quibus Auctoris ſcripta redundant. Atqui hoc eodem ſignificatu eſt Auctori frequentiſſima vox cenſus. Sic ſuprà Tom. 1. Apolog. c. 7. Cenſus (inquit) iſtius diſciplinæ, vt eam ædidimus, à Tiberio eſt. Item infrà dicto lib. adu. Hermog. c. 33. Ex facto habet cenſum. & aduerſ. Praxean: totum cẽſum Monarchiæ. Cui ſimiles etiam aliquot loci l. aduerſ. Valentinianos et T. 5. lib. de Monogamia: Atque ita cenſus noſter transfertur in Chriſtum, &c. proinde videamus an idipſum debeas huic quoque cenſui ſecundo; ac paulopoſt: in Chriſto nouans cenſum. & iterum: non enim paſſiuus tibi cenſus in illo eſt.

185. ſicut Smyrnæorum Eccleſia habens Polycarpum, &c.] Sic B. Irenæus (vti etiam Quintinus adnotauit) de Polycarpo ſcribit. Et Polycarpus non ſolùm ab Apoſtolis edoctus, & conuerſatus cum multis ex eis qui Dominum noſtrum viderunt, ſed etiam ab Apoſtolis in Aſia, in ea quæ Smyrnis eſt Eccleſia conſtitutus Epiſcopus, quem & nos vidimus in prima noſtra ætate. Multum enim perſeuerauerat, & valde ſenex glorioſiſſimè & nobiliſſimè Martyrium faciens exiuit de hac vita, dicto c. 3. l. 3. Quibus addit ibidem Feu-ardentius, locum hunc Irenæi reperiri apud Euſeb. l. 4. Eccleſ. hiſt. c. 13. item alterum de eodem Irenæi fragmentum lib. 5. c. 19. Denique eiuſdem Martyrium l. 4. c. 15. Meminiſſe item eiuſdem Polycarpi & Ignatium frequenter Epiſt. ad Antiochenſes: immò & ad ipſum epiſtolam ab eo cõſcriptam. His & ego ſuperaddo, ad Polycarpum proinde pertinere admonitionem illam ad Angelum Eccleſiæ Smyrnæ, quæ habetur Apoc. 2. Hæc dicit primus & nouiſſimus, &c.

186. ſicut Romanorum Clementem à Petro ordinatum ædit.] Etſi hîc tradat Clementem à Petro ordinatum, non tamen hinc ſequitur (quod tamen adnotauere Quintinus & Materem) Clementem à B. Petro fuiſſe primum Pontificem, quum ordinatio Clementis nihil obſtet quo minus à B. Petro etiam Linus & Cletus ordinati fuerint, & ſufficiat huic inſtituto, quòd Clemens ab Apoſtolo Petro ordinatus ſit. Certè tertio dumtaxat loco illi Clementem ſucceſſiſſe ipſe Auctor teſtatur infrà T. 4. l. 3. Carminum aduerſus Marcion. in hæc verba:

Hac cathedra Petrus, qua ſederat ipſe, locatum
Maxima Roma, Linum primum conſidere iuſſit;
Poſt quem Cletus & ipſe gregem ſuſcepit ouilis,
Quem ſequitur Clemẽs is Apoſtolis benè notus.
Huius Anacletus ſucceſſor ſorte locatus:
Euariſtus ab hoc rexit ſine crimine legem:
Sextus Alexander, Sixto commendat ouile.

Quæ omnia eò adduximus, vt magis conſtet de Tertulliani ſententia, qui non modò omnes iam nominatos Pontifices, & eorum ſucceſſores vſque ad Anicetum enumerat, ſed diſertis verbis Alexandrum à Petro ſextum fuiſſe adſerit; vt inde conſtet non ſolùm inter Epiſcopos, ſed Papas Romanos qui in cathedra Petri ſucceſſerunt, haberi debere Linum & Cletum, idque ante Clementem, quippe quũ alioquin iis omiſſis Alexander nõ ſextus, ſed quartus dumtaxat foret. In quo Auctorem ſequuntur inter Græcos Epiphanius hær. 27. & Latinorum B. Damaſus Papa, Pontificalis c. 2. 3. ac 4. Ruffinus Prologo in Epiſtolam Clementis ad fratrem Domini, & B. Hieronymus Catal. ſcript. Eccleſ. Clementem quartum à Petro conſtituens, interpoſitis inter vtrumque Lino & Anacleto, iuxta verſionem ex Sophronio, aut potiùs Lino & Cleto iuxta emendatiores Latinos codices MS. & Damaſum, Auctorem Chronici chronicorum, ac Platinam, reliquos denique mediæ ætatis & poſteriores Hiſtoricos Latinos. Quæ ſententia quum confirmetur Martyrologiis Bedæ, Vſuardi, ac Romano (atque adeò veriſimiliter Euſebij & Hieronymi, è quibus deſumpta ſunt) certè omninò Lectori Catholico, qui Romanam Eccleſiam matrem fidei ſuæ agnoſcit, amplectenda videtur; vtpotè quæ feſta æquè celebret Lini Papæ xxiij. Septembris, ac Cleti Papæ 26. Aprilis, atq; Clementis Papæ 23. Decembris. Pro qua etiam faciunt illi, qui cum Lino Anacletum præponunt Clementi, eidem ſubſtituentes Euariſtum; quippè quum pro iiſdem habeant Cletum & Anacletum: nempè B. Irenæus lib. adu. hær. 3. c. 3. Euſeb. hiſtor. Eccleſ. lib. 3. c. 2. 4. & 13. lib. 5. c. 6. ipſis Irenæi verbis, ac in Chronico, & Nicephorus hiſtor. Eccleſ. lib. 3. cap. 2. Partim denique B. Clemens (ſi emendati ſint codices) Conſt. Apoſtol. l. 7. cap. 45. qui Lini ante ſe meminit, & B. Ignatius ad Mariam Caſſibolitanam, qui Anacleti ante Clementem meminit. Quamquam interim & Epiphanius, & illi omnes, Græci exiſtentes, atque adeò Latinæ Eccleſiæ ſucceſſionis non tam prouidi examinatores in hoc fallantur, quòd vtrique vnum dumtaxat faciant, aut Cletum, vti ille, aut Anacletum, quemadmodum alij, cui Clemẽs ſucceſſerit. A quibus non multũ diſſentiunt BB. Optatus & Auguſtinus, qui Cleto prorſus omiſſo, Anacletum ſolummodo recenſent, in hac tamen noſtram, eámque probabiliorẽ adprobantes aſſertionem, quòd Clementis ſucceſſorem faciant Anacletum, non prædeceſſorem. Verùm præter expreſſam Tertulliani ea de re aſſertionem, B. Damaſus Pontific. cap. 5. Cletum ab Anacleto diſtinguit, quòd ille Romanus ex patre Æmiliano ſederit an. 12. hic verò Græcus & Athenienſis, ex patre natus Antiocho, annis 9. Deinde Anacletus ipſe vtraque ſua

Epiſtola Decretali ſuum anteceſſorem Clementẽ vocat: deníque Eccleſia Romana ſeparatim feſtum Anacleti Papæ & martyris in Beda, Vſuardo, ac Romano Martyrologio obſeruat xiij. Iulij. Reſtat difficultas, quomodo hæc conſtare poſsint cum eo quod refert ipſe Clemens epiſtola 2. ad Iacobum (Alphæi nempè, qui teſte Dorotheo in Synopſi, idem fuit, qui Symeon cognominatur, Hieroſolymorum Epiſcopus extitit) fratrem Domini, ſe Romæ à Petro ordinatum his verbis: Clementem hunc vobis Epiſcopum ordino; Item cum eo quod B. Hieron. vbi ſuprà: Tametſi (inquit) pleríque Latinorum ſecundum poſt Petrum Apoſtolum putent fuiſſe Clementem. Ad quam non aliud mihi videtur reſpondendum, quàm quod reſponderant partim B. Epiphanius loco ſuprà citato, partim Ruffinus Prologo in dictam Epiſt. & Ioannes Papa tertius, ſiue iuxta Marianum Scotum, Leo 2. epiſt. ad Epiſcopos German. & Gall. & Haymo de Chriſtianarum rerum memoria, ac poſt eos Vincentius Bellouacenſis, hiſt. lib. 10. cap. 22. & B. Antoninus, Summæ hiſtor. part. 1. Tit. 6. §. 3. ac Auctor Chronici chronicorum: Nemini nempè mirum videri debere, quòd ante Clementem Linus & Cletus Epiſcopatum adſumpſerint, tum quia ſicuti Clemens, ſic & illi contemporanei fuerint Petri & Pauli Apoſtolorum, tum quòd non potuit vrbs Roma ſine Epiſcopo eſſe: Atque adeò Linum & Cletum, non ſolum Epiſcopali officio functos (vti hodie Romæ Epiſcopi Cardinales) ſed B. Petro ad alias terras ablegato (quod mihi referre videtur ad Claudij tempora, quum exſulare Roma iuſsi ſunt Iudæi, è quorum numero Petrus) aut prædicationis gratia Pontum, Bithyniam, Galatiam, Cappadociam, Aſiam ſubinde viſitante, primò Linum, inde eo mortuo aut abſente & Cletum, etiam Pontificis Summi Papæ Romani munia exercuiſſe: Deinde poſt SS. Petri & Pauli obitum, Clemente recuſante, ac diſcedente, & ſecedente (iuxta quod, inquit Epiphanius, in quadam Epiſtola eius, & quibuſdam Commentariis reperimus) aut vtrumque, aut certè Cletum in Romana cathedra ſediſſe, & poſt eorum obitum, Clementem rurſus coactum eſſe ad ſuſcipiendum Romani Epiſcopatus onus. Hactenus ad verbum ferè ex Epiphanio, præterquàm quòd ego adſerere non auſus fuerim, quod ille adſeuerat, Linum Petro ſuperuixiſſe, tum ob verba illa Clementis ipſius, Conſtit. Apoſtolicarum l. 7. c. 45. Poſt mortem verò Lini, Clemens à me Petro conſtitutus eſt Epiſcopus, ſi modò (de quo dubitare me facit vicinitas dictionum λίνȣ, & ἐμȣ̃, ſiue ἐμὴν, ac ſi verti debeat, poſt mortem meam, quemadmodum legitur eiuſdem Epiſtola 2. ad fratrem Domini) emendati ſint codices Græci, è quibus tranſlatio facta eſt, tum quòd non ſatis conſentire cum Faſtis Conſularibus annos Conſulum à B. Damaſo recitatos, quibus ſederint Linus, Cletus, Clemẽs & Anacletus, quidam adnotarint viri eruditi. Quamquam vt verum fatear, præter illud Clemẽtis nihil obſtare videam, atque adeò totus eam in eorum ſententiam, qui non Cletum modò Petro ſuperuixiſſe exiſtimant, ſed & Linum. Nam præterquàm quòd exſtent libri duo, Lini Papæ titulo, citati iam olim ab Antonino Summ. hiſt. part. 1. Tit. 6. c. 4. §. 1. & à Trithemio Abbate de Martyrio Apoſtolorum Petri & Pauli, quos non niſi poſt obitum eorum conſcripſiſſe potuit (nam fortaſsis aliquis illos Egeſippo potius adſcripſerit, cuius eadem penè verba ſunt lib. 7. de Excidio Hieroſolymitano, eo quòd ibi nulla mentio certaminis B. Petri tum Simone Mago, ex quo Antoninus quædam adlegat, & quod potiſsimum ab illo conſcriptũ recitat Auctor Chronici chronicorum) certè B. Damaſus & Epiphanius locis citatis mecum ſentiunt. Immò etiam Euſebius in Chronico an. primum Chriſti 70. Neronis 14. Linum Petro ſucceſsiſſe tradit, & deinde Lino Anacletum (quem nos Cletum dicimus) non modò in Chronico, ſed etiam dict. hiſt. 13. l. 3. eiuſdémque anno 12. eidem ſucceſsiſſe Clementem. Item Nicephorus Eccleſ. hiſt. l. 3. c. 2. & alij pleríque hiſtorici, qui Linum ſub Veſpaſiano, Cletum ſub Domitiano, Clemẽtẽ, & Anacletũ ac Euariſtũ ſub Traiano paſſos ſcribant. Quò etiã pertinere videtur illud B. Hier. Catal. Script. Illuſtrium, qui tertio anno Traiani paſſum ſcribit Clemẽtem. Pro eodem facit quod & Optatus & Aug. vtuntur his verbis: Sedit prior Petrus, cui ſucceſsit Linus; non enim quis ſuccedere dicitur, niſi iam deſtituto, aut defuncto. Denique quantumuis ob diſcrepantiam Conſulum à reliquis differat, & præſertim de Cleto, Onuphrius in Platinã, & in Chronico, Petro ſuperuixiſſe ſcribit Linum falcẽ ad menſes tres, paſſum eodẽ anno quo Petrũ ſub Nerone, Capitone & Ruffo Coſſ. Verùm de hoc aliâs latius, ſi det otium Deus, aliquando conſcribendi Chronica Eccleſiaſtica. Paulo pòſt autem ſiue legas cum excuſis: ab Apoſtolis deſciuerũt, ſiue cũ MS. Anglico: diſceſſerũt, perinde eſt.

187. ad vtramque formã.] Tertullianus (inquit Quintinus) hîc duas proponit exceptionum ſeu præſcriptionum formulas aduerſus hæreticos, in quas profectò Gnoſtici, ne nunc quidem quid habent quod replicare valeant. Altera ducitur à defectu ſucceſsionis, & altera ſumitur ab argumento mutuæ diſſenſionis. Signa ſunt duo longè certiſsima, per quæ mox omni procul dubitatione cognoſcimus, vbinam ſint Eccleſiæ conſtituta, quas Apoſtolicas & Catholicas habere, ſequi, venerarique debemus, & extra quas non eſt ſalus. Imprimis Eccleſia, quæ ſeriem ſucceſsionis Paſtorũ Presbyterorumq́ ſuorum ad nos vſque continuam ducit ab Apoſtolis, aut Apoſtolicis viris, ea ſola dicenda venit Apoſtolica et Catholica Eccleſia. Tã patẽs & euidens eſt hæc Tertullianæ poſitio, vt nec ab hæreſi cæcatis obſcura ſit. Quis enim negare poſsit Apoſtolicum, quod ab Apoſtolicis proceſsit ordine continuo ſtatutum? Sed apud hæreticos non eſt aliqua talis ordinatio ſuccedanea, qui nec Epiſcopos, neque Presbyteros apud ſe ferunt, ſed laicis ſacerdotalia munera iniungunt, & laicos de Presbyteris faciunt. Inferius cap. 41 ponit hoc ipſum Tertullianus. Apoſtolica non eſt igitur iſtiuſmodi concio, vel Eccleſia. Iam tamen Epiſcopi viderint, ne non ſit in eis & inter eos Apoſtolica ſucceſsio. Planè non eſſe, Lex Apoſtolica videtur pronuntiare in Can. Apoſt. 29. & 30. Inſtar edicti cuiuſdam ſucceſſorij, ſunt in Eccleſia deſignati gradus et modi quidam ſuccedendi; contra quos, immò præter quos, non ſucceditur, ſed hæreditas inuaditur ſeu occupatur. Secunda Catholicæ & Apoſtolicæ fidei nota indubitabilis eſt, concors & vna omnium ſanctorum Patrum ſic ſibi ſuccedentiũ doctrina, dum diuerſi ſapiunt, & ſentiũt vnum, idémque per omnia concorditer atque ſemper docuerunt. Quæ numquam fuit, nec eſt, in hæreticis concordia, vt nec in Philoſophis Gentium de rerum principiis vna fuit vmquam ſententia. Iſta duo ſibi vindicare quum non poſsint hæretici, ergo non ſunt Chriſtiani. Vnde ſic vtraque forma præſcribitur eis, Catholicæ ſocietatis ſymbola tria vidimus in c. 20. ſuprà, ſingulariter illa quẽque noſtrum concernunt.

188. ſcilicet ob diuerſitatem ſacramenti.] Rectè intelligit iſtud Macereus de ſacramento fidei in Baptiſmo, de quo latiùs infrà initio lib. de Baptiſmo: quod quum ab hæreticorum confeſsione fidei diuerſum ſit, rectè diuerſitas ſacramenti hæreticis hîc imputatur. Alioquin certè multa reperiuntur apud hæreticos & Catholicos eadem ſacramenta.

CAP.

Digitized by Google

CAP. XXXIII.

189. Adhibeo ſuper hæc, ipſarum doctrinarum recognitionem &c.] Titulum huius capitis ponimus: Quòd ex hæreſibus quas Apoſtoli damnarunt, reliquæ omnes exortæ ſint.

190. ab iiſdem Apoſtolis & demonſtratæ & eieratæ.] Sic omnino legendum pro: deieratæ. Præterquā enim quòd Tertullianus; deierare, pro abiurare uſurpat, vti diximus lib.de Idolol.ſuprà Tom 2.n.157.vbicumque de abiuratione diaboli in baptiſmo, vti & hîc (nam à diabolo eſſe hæreſeis infrà proſequitur cap.40.) vocabulo eierandi vtitur, quemadmodum latius ſuprà eodem Tom.l. de Spect.c.24.n.185. Neque verò id ego primum, ſed etiam ante me Quintinus: Deierare (inquit) ſignificat hîc eierare, niſi legere vis eieratæ. Eſt autem eierare, ſiue eiurare, rei cuipiam renuntiare, rem repudiare, conſutare, prorſus abiicere. Apud Ciceronem, eierare iniquum ſibi forū, eiurare iniquam totam prouinciam, id eſt, recuſare; ſic hæreſeis eieratæ, id eſt propulſatæ, refutatæ, deteſtatæ. Nam & qui ſancto aliquo iureiurando teſtatur aut deteſtatur aliquid, ille deierare dicitur.

191. Nam & ſic faciliùs traducerentur.] Alia hic ſignificatione accipitur traducere, quā ſuprà traductiones c. 22. propriè nempè. Nam traducere (inquit Rhen.) propriè eſt ignominiæ cauſa aliquem publicè circumducere, l.4 adu.Marc. Vti traduceret (inquit) eas. Ergo illis traduxiſſe debuerat, &c. Verùm traducentur hîc idem eſt ac ſi dicat: inanes oſtendentur. Simili etiam ſignificatione pro publicari dixit Auctor infrà Tom. 5. lib. de Fuga in perſecut. Non traditus autem, traduci habebas? Ergo dum nolendo tradi, non vis traduci; nolendo negaſti, quod te traduci noluiſti.

192. Paulus in prima ad Corinthios Epiſtola, &c.] Sic ex MS.Vat.cod. & : Hæc opinio prima (pro: propria) Sadducæorum. De quibus aliiſque, qui reſurrectionem carnis infringunt, latiùs infrà cap. 45. 49.51. & lib.de Reſurrect.carnis, quemadmodum de defenſore Circumciſionis & legis Hebione, c. 48. de nuptiarum interdictoribus Marcione & Apelle, rurſum c.51. de dicentibus reſurrectionem iam factā Valentinianis, & eorum Genealogus, cap. 49. de Hermogene, l. ſequenti, vbi ex Iſidoro & Hrabano ipſa hæc verba citabimus, de Nicolaitarum & Simoniana Magia, cap.46. denique de negante in carnem veniſſe Chriſtum Marcione, & filium Dei Hebione non agnoſcente, vbi ſuprà.

193. Æon ille neſcio qui, &c.] Etiam hîc retinuit qui, vocem Tertullianicam, pro eo quod Quintinus ſubſtituerat: quis. Qui ſic in hunc locum ſcribit: Valentinianos iſtos Æonas iamque nos adegimus in cap. 7. ſuprà. Tertulliani, necnon Irenæi diebus, Æonica iſta fabula ſupra modū vexabat Eccleſiam Chriſti; propterea neceſſum fuit, vt ſancti ſcriptores indicarent iſta nominatim: non enim potuiſſent aliter nugas refutare. quod Irenæus fecit integro primo libro, Tertullianus etiam lib. contra Valentinianos. Irenæus iſtum Octonarium primum, vnde proceſſerūt Æones reliqui, declarauit in c.5. dicti libri, quod vobis eius verbis apud Epiphanium referemus, vt vel hinc deridiculos homines deprehendatis. Huius ogdoadis, id eſt, octonarij dualitas primò eſt innominabilis (vt aiūt) & quicquid eſt eius, inenarrabile eſt. Iſtius tamen coniugationis primæ maſculus ab eis nominatur Βῦθος, fœmina Σιγὴ, id eſt profundum & ſilentium. Si fœminam vis habere Latinam, dicas taciturnitatem. Secunda dualitas hinc emittitur, Νῦς & Ἀλήθεια, Senſus (ſiue Mens, niſi mas primus eſſet) & Veritas. A duobus iſtis generantur Λόγος & Ζωὴ. id eſt, Sermo & Vita. Nec ſunt infæcundi iſti, à quibus producuntur Ἄνθρωπος & Ἐκκλησία, Homo & Eccleſia. Deinde Genealogia decem atque duodecim Æonum procedit ab iſtis. Quæ ſunt iſtæ (quæſo) genealogiæ? & unde probantur? Cabalam vides nugaciſſimam, qualis nunc & in Gnoſticis, quum de Sacramentis garriunt, nihil quàm Spiritus, & Ideas loquuntur.

194. noui & non vnius nominis, &c.] Hoc dixit, quia vti infrà lib.adu.Valentinianos: Βῦθος ille primus Æon vocatur etiam τέλειος, ἡ ἀρχὴ, προαρχὴ & προπάτωρ. Quomodo etiam ſua (vt ita loquar) uxor, non σιγὴ duntaxat (quam non ſ liberè ſubſtituit hîc Quintinus) ſed & charis. quare placet communis lectio: è ſua charite, quam etiam agnoſcit & interpretatur Macerus.

195. Ioannes verò in Apocalypſi, &c.] Ex hoc libro, & eo quod ſequitur mox: At in Epiſtola, indicat eundem eſſe auctorem & Epiſtolarum Ioan. 1. & 2. & Apocalypſis, atque adeò B. Ioannem Apoſtolum & Euāgeliſtam. Nam in ſecunda legitur: Qui non confitetur Ieſum Chriſtum veniſſe in carne, hic eſt ſeductor & Antichriſtus. & in prima cap. 2. Hic eſt Antichriſtus, qui negat patrem & filium. Verùm quum planè ſit ſimilis locus infrà Scorpiaco adu. Gnoſticos, illuc tractatū de Apocalypſi, & maximè in l.adu.Marc. differimus; hîc vero epiſtolam ſecundā eiuſdem eſſe Ioānis cum Tertulliano adſerimus, contra Eraſmi opinionem contrariam. Nā imprimis in Canone ſacrarum ſcripturarum tres Epiſtolæ recenſentur à Synodis Apoſtolorum, can. vlt. Laodiceno c. 59. ac Carthaginienſi 3. cap. 47. & BB. Athanaſio in Synopſi, Gregorio Nazianzeno inter pia carmina, Auguſt. de doct. Chriſt. l.2.c.8. Innocentio Papa 1. epiſt. ad Exuper. Gelaſio, c. Sancta Romana Eccleſia; item Rufino in Expoſit. Symboli, Caſſiodoro diuinarum lectionum lib.1. Damaſc. de orthodoxa fide lib.4.cap.18. Iſidoro Etymol. lib. 6. cap. 1. & Hrabano Mauro noſtro de Inſtit. cleric. lib. 2. cap. 53. & lib.3.cap.7. Deinde citatur hæc 2. Ioannis Epiſtola à Patribus Carthaginienſis Synodo ſub B. Cypriano, aliiſq; Patribus, & nominatim ipſo B. Hieronymo epiſt. ad Gerontiam de Monogamia, vbi eundem Ioannem huius Epiſtolæ auctorem facit, & Apocalypſeos; quam lib. 1. adu. Iouinianum diſertis verbis adfirmat conſcriptam à Ioanne Apoſtolo & Euangeliſta in Pathmos relegato, & Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium lib.7.cap. 20. videtur agnoſcere tamquam eiuſdem Ioannis Apoſtoli æquè ſecundam & tertiam ac priorem epiſtolam. Quomodo etiā Origenes Præfat. in Matth. ſolummodò adiiciam dubitationem quorumdam. Atque adeò etiam intelligendum B. Hieronym. Catal. ſcript. Eccleſ. tamquam qui ex aliena perſona loquatur, patet tum ex eadem in Papia, tum maximè ex Prologo in Biblia ad Paulinum; vbi ſimpliciter ſine heſitatione aliqua inter reliquas noui Teſtamenti ſcripturas, tres Ioannis Epiſtolas commemorat. Quid? quòd extant etiamnum Clementis Alexandrini in 1. & 2. interprete Caſſiodoro, ac Didymi Alexandrini in tres Ioannis Epiſtolas breues Commentarij, quorum iis: quædam ſecundæ Epiſtolæ dicta cum priori Epiſtola concordare velut ex propoſito nititur.

196. Caiana hæreſis dicitur.] Quòd Caiana hæreſis Tertulliano, infrà etiam tractabimus latius lib. Scorpiaci initio, eo quod B. Hieron. lib. adu. Vigilantium eam hæreſin Cainam, ſeu potius Caianam, dictam adſerat, potiſſimum autem lib. de Baptiſmo cap.1. vbi legitur: quæ-

Digitized by Google

dam de Caiana hæreſi vipera venenatiſſima.

197. angelis ſeruieos.] *Recte hoc de Simoniana Magia dici patre infrà cap. 46. & latius multo, libro de Anima, vbi aduerſus opinionem eius de Anima agit: atque adeò locus iſte notandus, vt intelligat Lector, quam Angelorum ſeruitutem ſeu religionem impugnet Apoſtolus, Coloſſ. 2. contra calumnias hæreticorum noſtri tēporis. Quò etiam pertinet Apellis hæreſis de angelo creatore.*

Cap. XXXIIII.

198. Hæc ſunt, vt arbitror, genera doctrinarum, &c.] *Capiti huic inſcriptionem damus:* Quòd in primis illis hæreſibus, etiam reliquæ poſteriores prædamnatæ ſint.

199. Nemo alterum Deum, &c.] *Hæreticorum prouectū (inquit Quintinus) ſiue progreſſum vides, de quibus illud è Philoſophica ſchola dicitur quàm veriſſimè, Paruus error in principio maximus eſt in fine. Bis in Synodo Gangrēſi declarare conabamur, vulpes iſtas inuicem caudis colligari, ſcilicet, vnius alicuius hæreſeos ruum, paulatim fieri reum ceterarum, totúmque demum comburi. Sunt enim concatenatæ. Noſtrorúmque temporum probabimus hoc exemplis, in Synodi Proœmio, verſu: Et alia multa; & initio canonis 12. Verùm de Marcionis, Apellis, & Valentini hæreſibus infrà latius. Hìc hoc ſolum dicemus ex Quintino, quòd* vnius Æonis virium *intelligat Ectroma, de quo ſuprà cap. 7. & infrà latius l. adu. Valentinianos. Quid autē cōtra eiuſdem hæreſeis teneat Eccleſia Romana, c. 36. infrà dicet:* Vnum *(inquit)* Deum nouit creatorem vniuerſitatis; & Chriſtum Ieſum ex virgine Maria filium Dei creatoris, & carnis reſurrectionem.

200. qui Deum ſic quoque voluerit æmulari.] *Quintinus ſubſtituerat:* noluerit, *quantum apparet, exiſtimans:* æmulari *hìc accipi ſicuti infrà cap. 38. num. 217. & cap. 40. quum dixit:* ipſas quoque res ſacramētorum diuinorum diabolus æmulatur; *nempè pro imitari. Verùm accipitur hìc pro: per inuidiam contendere, eadem ſignificatione qua alibi* æmulatio *accipitur ab Auctore pro inuidia, qua etiam dixit eodem capite 40.* profanæ & æmulæ fidei, *quemadmodum & alibi,* æmulus Deo. *Atqui ex Quintino & Macereo legimus paulopòſt:* eas dicere fuiſſe non poſſunt, *pro eo quod alij dumtaxat:* fuiſſe non poſſunt.

201. aliquanto expoliriores, &c.] *Audis (inquit Quintinus)* hæreſeis rudes primùm, deinde factas expolitiores. *Ab annis quadraginta ſic etiam nouari cœperunt hæreſes, vt quanto quis in Græcitate, & Latinitate neſcio qua peritior exſtiterit hæreticus, tanto plauſibilior atque receptior fuerit. Purè, tersè, mundè loquitur. Inde ſectatores iſtius eloquentiæ colligunt, Ergo pura, terſa, munda eſt hæreſis. Admodum reprehenſibile eſt graues etiam Theologos iſtis humanæ facundiæ verbis & elegantiolis efferri. Num bona ſit dictio, quærunt. Atqui meminiſſe nos oportet, quòd nulla eſt in aliquo Chriſtiano bona dictio, quæ pariter non ſit in Chriſto Ieſu benedictio. Bonas iſtas dictiones, & Rhetoricationes relinquamus Creſconiis Grammaticis, vt fecit Auguſtinus. Sacra ſincerè tractantibus non conueniunt, vt neque matronæ ceruſſa, neque bouis coroma.*

202. habendo cum eis conſortium.] *Gelaſius primus (inquit idem) Afer etiam ſimile cum Tertulliano ſcribit, inquiens: Quicumque in hæreſin ſemel damnatam labitur, eius damnatione ſeipſum inuoluit, 24. q. 1. c. 1. Eodem pertinent definitiones Concilij Chalcedonenſis & aliorum, vbi expreſſè cauetur de ſemel definitis ampliùs dubitare non licere, ſed cum illis, quorum ſectantur hæreſin, eſſe condemnandos, &* participationem, *vti loquitur Auctor,* cum damnatitiis hæreſibus, *id eſt, vti interpretatur Quintinus, iam damnatis, vt ficticium, quod fictum eſt, donatitium, deditiium, conductitium. Cum quo ac Macereo & MS. Vatic. codic. legimus:* nec ab Apoſtolis nominatæ.

Cap. XXXV.

203. His definitionibus prouocatæ, &c.] *Titulū huic capiti damus:* Quòd hæreticæ dici non poſſint Eccleſiæ Apoſtolicæ, quæ nihil cum hæreſibus habeant commune.

204. hoc erit teſtimonium veritatis, &c.] *Iterum repetit totius huius libri præſcriptionem, quòd veritas prior ſit, mendacium poſterius; & proinde quum priores ſint Eccleſiæ Catholicæ, etiam veritate niti, de quo ſuprà latius c. 29. & 31.*

205. Quam enim damnant, quaſi extraneam, &c.] *Rhenanus, Quintinus ac Macereus ſic interpretantur, ac ſi velit dicere:* quaſi extraneam damnant. *ſed non eſt opus, ſi illud quod ſequitur:* oſtendunt, *referatur ad vtrumque membrum, hoc ſenſu:* quam enim damnant, quaſi extraneam oſtendunt; quámque non damnauerunt, ſuam.

Cap. XXXVI.

206. Age iam qui voles curioſitatem meliùs exercere, &c.] *Huius capitis inſcriptio eſt:* Quòd illæ ſolæ Eccleſiæ ſint veræ, quæ Romanæ aliarúmque Apoſtolicarum Eccleſiarum fidem ſequuntur.

207. apud quas ipſæ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſidentur.] *Facit hic locus contra eos, qui* Cathedræ Apoſtolicæ *in Romana Eccleſia nomen nolunt agnoſcere, quam etiam in aliis Apoſtolicis Eccleſiis agnoſcunt Tertullianus, & poſt eum B. Pacianus epiſt. 1. ad Sympronianum. Immò & in Romana tamquam aliarum matrice Veteres penè omnes, nominatim Auctor lib. 3. carm. adu. Marc. vbi poſtquàm mentionē* cathedræ Petri *fecit,* in qua & ipſe ſedit, & alios poſt ſe ſedere iuſſit, *hæc ſubiungit:*

Conſtabat pietate vigens Eccleſia Romæ,
Compoſita à Petro.-

Item D. Cyprianus epiſt. 40. de quinque Presbyteris: Deus (inquit) vnus eſt, & Chriſtus vnus, & vna Eccleſia, & cathedra vna *ſuper Petrum Domini voce fundata. & lib. de Vnit. Eccleſ.* vnam cathedram *conſtituit, & vnitatis eiuſdem originem ab vno incipiente ſua auctoritate diſpoſuit. ac: Primatus Petro datur, vt vna Eccleſia &* cathedra vna *monſtretur. & : qui* Petri cathedram *deſerit, in Eccleſia non eſt. Et verò eandem etiam ad ſucceſſores ſe extendere idem indicat, epiſtol. ad Antonian. Cum Fabiani (inquit) locus, id eſt, cùm Petri locus & gradus ſacerdotalis* cathedræ *vacaret. Quò pertinet etiam illud Epiſtol. 55. Ad* Petri cathedram *& Eccleſiam principalem, vnde vnitas ſacerdotalis exorta eſt. Optatus item Mileuitanus lib. 2. aduerſ. Parmenian. Negare (inquit) non potes ſcire te, in vrbe Roma Petro primo Epiſcopalem* Cathedram *eſſe collocatam, in qua ſederit omnium Apoſtolorum caput Petrus. & paulopòſt:* Cathedra vnica, *quæ eſt prima de Eccleſiæ dotibus, ſedit prior Petrus. Similiter autem* Cathedram *Petri, Romanam Eccleſiam appellans B. Hierony-*

Digitized by Google

ronymus epiſt.ad Damaſum,ac Catal.Script.Eccleſ. Prudentius in Laurentium, ac apud eundem B. Hippolytus, Proſper in Carmin.denique Leo 1.Romam (inquiens,caput orbis effectam per ſacram B.Petri ſedem. Quæ omnia eo adduximus,quia ad Petri,atque adeò Eccleſiæ Romanæ Primatum pertinent.

208. ipſæ authenticæ litteræ.] Authenticas(inquit Quintinus) litteras Apoſtolorum vocat, Apoſtolorum manu ſcriptas aut ſubſcriptas, vt ab Vlpiano dicuntur authenticæ tabulæ,authenticæ rationes, authenticum teſtamentum, quod diſtinguitur ab exemple teſtamenti,l.4.ff.Fa.Erciſc.l.vlt.ff.de Teſtament.Vulgus appellat originalia. Non dubito primarias illas Apoſtolicas epiſtolas ab Eccleſiis incredibili cura & religione fuiſſe conſeruatas,tantùmque non adoratas,vt etiam facilè durauerint annis Tertulliani. Siquidem medij nō ſunt anni ſepties viginti inter Neronis imperium, ac regnū Seueri,quo Tertullianus florebat. Quintilianus ait epiſtolas Auguſti ſe vidiſſe,quas Auguſtus ſua manu ſcripſerat, aut emendauerat,in c.13.l.1.Labebatur(vt minimum)centeſimus à deſcriptis annus; nam fuit ille ſub Domitiano. Plinius ſub Veſpaſiano manum Tiberij Caiíque Gracchorum vidit,annos ferè poſt ducentos,vt ait in lib.13.c.12. nat.hiſt. Tertullianus igitur vidiſſe potuit Apoſtolorum manus, & autographa; ſaltem ſuo tempore exſtabant adhuc integerrima. Neque magnum quid eſt, quod Plinius de ducentis annis refert. In archiis & grammatophylaciis Collegiorum, atque ciuitatum publica viſuntur inſtrumenta trecentorum, & quadringentorum annorum. Sodalitatem noſtram ſcio ſeruare quædam ſupra quingentorum.Similis eſt autem locus infrà lib.4. aduerſ. Marc.Videamus (inquit) quod lac à Paulo Corinthij hauſerint, ad quam regulam Galatæ ſint recorrecti, quid legant Philippenſes, Theſſalonicenſes, Epheſij; quid etiam Romani de proximo ſonent,quibus Euangelium & Petrus & Paulus ſanguine quoque ſuo ſignatum reliquerunt; habemus & Ioannis alumnas Eccleſias. Atqui(vti adnotat Macereus)non ſolùm per amanuenſes,ſed & propria manu pleraſque Apoſtoli Pauli epiſtolas ſcriptas fuiſſe conſtat,1.Corinth.16.Gal.6.Coloſſ.4.Theſſal. 3. & Philem.1.

209.Proximè eſt tibi Achaia,habes Corinthū.] Sic ex MS. Vatic. cod.pro: proxima, quia magis ad ſtylum Tertullianicum accedit. Corinthum in Achaia ſitam patet, Act.cap.18.ac 19.& 1. Cor.16.ac 2.Corin.1. 9.ac 11. Medio autem interuallo(inquit Plinius lib.4.cap. 4.& 5.) quod Iſthmon appellamus,applicata colli, habitatur Corinthus colonia, antea Ephyra dicta, ſexagenis ab vtroque littore ſtadiis, è ſumma ſua arce quæ vocatur Acrocorinthus, in qua fons Pyrene, diuerſa duo maria proſpectans. Achaiæ verò prouinciæ nomen ab Iſthmo incipit.

210. Si non longè es à Macedonia, habes Philippos.] Etiam hoc patet Act.16.Et inde(inquit) venimus Philippos: quæ eſt prima partis Macedoniæ ciuitas colonia.

211. Si potes in Aſiam tēdere, habes Epheſum.] Idipſum etiam indicatur Apoc.1. Et mitte(inquit angelus)ſeptem Eccleſiis quæ ſunt in Aſia,Epheſo,&c. Quod hauddubiè intelligendum de Aſia minore.

212. ſi autem Italiæ adiaces, habes Romam, &c.] Vatic. cod. MS. & Quintinus Romanam: ſed placet magis illud, eo quòd priùs etiam ſint enarratæ tres ciuitates in vna Eccleſia. Atqui calumniæ Magdenburgenſium, quâ hinc colligunt Romanæ Eccleſiæ non niſi in Italia iuriſdictionem eſſe, poteſt reſponderi vel ex ſolo eo quod ſequitur:vnde nobis quoque auctoritas præſtò eſt;nobis,inquam, aut Catholicis omnibus, aut certè Africanis, qui nēpe(vti interpretatur Macereus)noſtras Eccleſias defenſemus. Quare rectè Quintinus: Eccleſiæ Romanæ(inquit)mox vt inſtituta fuit, auctoritas ante omnes, & per omnes æquè gentes,maxima ſemper exſtitit, etiam gentium Regibus, quos perſequutores habebat, eidem multum deferentibus; quod ex hiſtoria,quam de Samoſateni peruerſitate retuli, circa finem verſus vltimi. Si verò quis non paruerit, in Proœmio dictæ Synodi Gangrenſis,apparet: Hunricus Attila,Genſericus Vandalus, Totila Gothicus, impietatum faces, & Flagella Dei verè nuncupata, nullo tamen non ſunt honore dignati Pontifices Vrbis. Illi duo Leonem primum circiter annum Domini 450. Vltimus Pelagium quoque primum, anno Domini 556. Quàm reuerenter loquatur hîc Tertullianus de Romana ſede, videmus. Cyprianus hanc poſtea nominauit Eccleſiam principalem, vnde ſacerdotalis vnitas exorta eſt, epiſt.3. lib. 1. quæ in noſtra æditione eſt 55. Et cunctos ex Africa nauigantes hortabatur, vt Eccleſiæ Catholicæ matricem, & radicem Romam tenerent ac agnoſcerent,epiſt.8.lib.4. nunc 45.Hac Africa de Roma ſenſit. Irenæus vtroque prior, pro ſua Gallia non minus magnificum teſtimonium reddidit Eccleſiæ Romanæ,in c.3.l.3.quod ſuperiùs iam citauimus in c.32. Irenæi verba ſunt: Maximæ & antiquiſſimæ, & omnibus cognitæ, à glorioſiſſimis duobus Apoſtolis Petro & Paulo fundatæ & conſtitutæ Eccleſiæ, eam quam habet ab Apoſtolis traditionem, & adnunciatam hominibus fidem, per ſucceſſiones Epiſcoporum peruenientem vſque ad nos, indicantes, confundimus omnes eos, qui quoquo modo, vel per ſui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem & malam ſententiam, præterquàm oportet colligunt. Ad hanc enim Eccleſiam, propter potentiorem principalitatem,neceſſe eſt omnem conuenire Eccleſiam, hoc eſt, eos qui ſunt vndique fideles, in qua ſemper ab his, qui ſunt vndique, conſeruata eſt ea, quæ eſt ab Apoſtolis, traditio. Hæc Irenæus. Si non creditur his, vt antiquitate maxima (fluxerunt anni plúſve minúſve, mille quadringenti) ſic & vita ſanctitate ſumma ſuſcipiendis & adorandis viris, fruſtrà producerem turbam ſanctiſſimorum clariſſimorúmque poſtea ſcriptorum, qui maioribus concinunt, & pro conſtantiſſimo tradunt,quod ab ipſis acceperunt, Petrum Romæ crucifixum, Paulum decollatum. Denique Romam eſſe caput omnium Eccleſiarum,qualem Iuſtinianus agnouit, & vbique prædicauit, epiſt.inter claras, c. de Summa Trinitat. Et certè maiores illi viſa penè prodiderunt, vt meritò credendum ſit eis. Irenæus (quod ſuperiùs adnotabamus) ſcribebat anno Chriſti 177. dum Romæ præſideret Eleutherius. Petrus & Paulus vltimo Neronis anno paſſi ſunt: hoc eſt, anno poſt Chriſtum reſurgentem 39. poſt natum 69. Sic ab Apoſtolorum martyrio diſtabat Irenæus ſcribens annis tantùm 138. nec iuuenis illa ſcribebat. Quadragenarius enim, vel maior, miſſus eſt Romam ad Victorem Papam per Eccleſiam Gallicanam. Quare non toti præterierant anni ſeptuaginta, vel octoginta, quum fuit Apoſtolus vterque Romæ trucidatus. Aliquanto priùs Egeſippus idem ſcripſerat ſub Aniceto & Sotere Pontificibus, circiter annum Domini 169. & 170. Soteri ſucceſſerat

Eleutherius. Tertullianus ab hoc tempore non benè lapſis annis viginti docere cœpit in Africa. Recens erat igitur in hominibus Apoſtolici Martyrij memoria. Neque dubito ſuperfuiſſe eum qui viderant, illud maximè, quod hîc Tertullianus de ſancto Ioanne Euangeliſta memorat, qui propter incredibilia, quæ per Aſiam quotidie fiebant ab eo miracula, fuit ex Epheſo vinctus Romam perductus, imperante Domitiano. Sæpius ibi loci conueniſſe fratres, & in Chriſti fide confirmaſſe, non eſt hæſitandum; ſic vt Roma primam ſuam, perpetuámque fidem debeat primis tribus Apoſtolis Chriſti, Petro, Paulo, & Ioanni, qui ſuo ſollemni Martyrio ſunt eandem Romæ conteſtati. Demum iuſſu Domitiani comprehenſus Ioannes, ad vrbis portam Latinam, tota Roma cum ſuo Rege, ſuóque Senatu ſpectante, tantam crudelitatem in hominem iam ſeptuagenario maiorem, in feruentis olei dolium pridie Nonas Maij demerſus eſt: vbi quum diu permanſiſſet illæſus, ad miraculum cunctis ſtupentibus inde fuit extractus. Innumeros re tam prodigioſa conuerſos ad Chriſtum fuiſſe, & alios in fide corroboratos (quod eſt veriſſimum) exiſtimemus. Inde Ioannes ob aſſiduum verbi diuini teſtimonium (Roma ſimul & Epheſo ſibi interdictis) relegatus eſt in Inſulam Pathmon, circa finem Imperij tam tetræ beluæ Domitiani, vt Irenæus teſtatur, quem refert Euſebius in cap. 18. lib. 3. hiſtor. Planè ſuperſtites erant inter fratres non pauci, qui Ioannem viderant in dolio. Iam Phanaticus aliquis heri natus, & à cunis ebrius totus, ex olenti neſcio quo ſuo caput efferens æſtuario, contra ſanctiſſimos & puriſſimos, & antiquiſſimos iſtos ſacrarum rerum tractatores atque ſcriptores (quorum teſtimonia hîc citantur num. 207. 208. 213. & 214.) exhalans eructat Petrum non fuiſſe Romæ, Babylonem eſſe Romanam Eccleſiam, meretricem ſedentem ſuper talentum, cathedram peſtilentiæ, & alia nefanda, quæ de triumphante in orbem tunc vrbis incredibili magnitudine, miſcellaneáque gentium confuſione, vel de Romano ipſo prædicuntur, & in dies magis, magiſque vera videntur, Imperio, quod eſt illa terribilis & abhorrenda beſtia quarta, Daniel. cap. 7. in Ioan. Apocalyp. rurſus deſignatum. Quæ ſi quis in Eccleſiam Romanam torqueat & euomat, nauſeâne totus tuus ad has putidiſſimas Mephyteis ſubuertitur ſtomachus? Si non iam certè præcordiis es infectiſſimis & corruptiſſimo corde, ſalutiſque deperditiſſimæ. Hactenus ille.

213. Statu fœlix Eccleſia.] Sic nunc primùm legimus ex cod. Vatic. adiicientes vocem Statu. Atqui magna (inquit in Adnotationib. Rhenanus) laus Eccleſiæ Romanæ, quam omnes Veteres ſummè ſunt venerati. Et in Argumento: Inſigne (inquit) Epiphonema, cui ſimile eſt quod habet lib. 4. aduerſ. Marcionem, verbis nempè ſupracitatis numer. 208. Ex quibus locis (eiuſdem verbis vti pergo) liquet, vnde Apoſtolici cognomen Pontifici Romano aduenerit. Sed & in lib. aduerſ. Praxean, & aliis item locis non obſcurè ſignificat, quantum valuerit illo quoque æuo Romani Præſulis iudicium, aliquid aut agnoſcentis aut reiicientis. Huius Eccleſiæ ſemper manſueta auctoritas quantum orbi Chriſtiano profuerit, dum dogmatum concordiam ſartam tectam præſtat, ac vndique pacem conſeruat, hæc turbulenta tempora abundè docent. Quæ præcipuè cauſa veteres Imperatores olim mouit, vt iſtam ſedem Fl. Conſtantinus priuilegiis, Iuſtinianus, & Gotthorum Principes, qui primi ex Germanis Romanorum Reges extitere, Italiæ & Prouinciarum Dominus, atque hos ſequuti Langobardi, prædiis ampliſſimis; Carolus Magnus, Ludouicus Pius, atque Rudolphus Habiſpurgius, terris ac profana ditione extulerint, auxerint, atque ordinarint. Denique idem Rhenanus initio lib. aduerſ. Praxean: vbi Epiſcopi Romani Tertullian. & litterarum pacis ab eo reuocatarum meminit: Attende (inquit) ſummam Romani Pontificis auctoritatem, etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit aut damnat. Hinc illud Ammiani Marcellini lib. 15. de Conſtantio Auguſto & Liberio Pontifice: Iam auctoritate, qua potiores æternæ vrbis Epiſcopi firmari deſiderio nitebantur ardenti. Quibus addit etiam verba ipſiſſ. B. Irenæi paulo antè num. 212. à Quintino adlegata. Quæ omnia huc tranſſcribenda exiſtimaui contra calumniam alteram Magdenburgenſium, qui dicunt Fœlicem dumtaxat hîc dici Eccleſiam Romanam, non autem primam; atque adeò Primatum Eccleſiæ Romanæ non agnitum à Tertulliano. Verùm contra eos faciunt tum ſuprà verba illa: vnde nobis auctoritas præſto eſt, tum aduerſ. Praxean: reuocatio illa litterarum pacis, tum: cathedræ Petri appellatio, de qua ſuprà num. 207. tum denique quòd etiam in hæreſin lapſus, Pontificem Maximum Epiſcopum Epiſcoporum nuncupet, lib. de Pudicitia, Tom. 5. infrà. Et vt id ex Tertulliano disertis verbis haberi non poſſit, certè ſufficere debet eadem ætate ſupradicta B. Irenæi, quem ille maximi fecit, ſententia, & deinde B. Cypriani, etiam à Quintino adnotati loci. Quibus accedit apertiſſimus item locus lib. de Vnitate Eccleſiæ: Primatus Petro datur, &c. vti ſuprà à nobis citatus eſt n. 207. Ad quem Cypriani locum etiam aliorum Veterum locos ſimiles citaui, Adnotation. num. 14. ſicuti etiam in epiſtol. 45. num. 6. 55. num. 27. 35. ac 90. & in epiſt. 67. num. 11. 68. num. 17. 71. num. 19. 72. num. 3. 76. num. 29. Quarum ſi ipſa etiam verba quis requirat, præter Neotericos Auctores ibi citatos, licebit etiam conſulere Feu-ardentium in dictum cap. 3. lib. 3. Irenæi, & Sanderum Anglum de Viſibili Monarchia lib. 7. vbi etiam plura aliquot teſtimonia potiſſimùm mediæ ætatis & poſteriorum ſæculorum reperire eſt, atque Caluini aliorúmque noſtri temporis hæreticorum, qui veritate conuicti negare non audent Romanum Epiſcopum primum omnium ſacerdotum ſemper habitum fuiſſe. Eodem etiam pertinent quæcunque à nobis citata ſunt Cypriani & aliorum Patrum teſtimonia hoc ipſo capite ſuprà num. 207. 208. & 212. & quæ de hoc argumento ſcripta eſt eruditiſſima Illuſtriſſ. Cardinalis Hoſij Epiſtola.

214. cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine profuderũt, &c.] Similis locus ad verbum penè ex l. 4. adu. Marc. ſupracitatus eſt n. 208. Infrà quoque Scorpiaco adu. Gnoſticos: Vitas (inquit) Cæſarum legimus, orientem fidem Romæ primus Nero cruentauit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cùm cruci aſtringitur. Tunc Paulus Romanæ ciuitatis conſequitur facultatem, cùm illic martyrij renaſcitur generoſitate. Atqui eorum martyrij Romæ prætereà meminerunt B. Linus Papa lib. duobus ea de re conſcriptis, Clemens Papa non vno in loco, Egeſippus lib. 7.

de

de excid. Hieroſolym. Dorotheus in Synopſi, Hieronym. Catal. Scriptor. Eccleſ. Ambroſius & Auguſtinus frequentiſſimè, Oroſius lib. 7. cap. 6. Euſebius in Chronica & hiſtor. Eccleſ. lib. 3. cap. 1. Vbi etiam martyrij genus explicans adſerit; quòd ad extremum capite deorſum verſo, (ſic enim perpeti cupiebat) Petrus cruci ſuffixus ſit; quò alludit Auctor dicens: vbi Petrus paſſioni Dominicæ coæquatur, quem in hoc imitatur. Nicephor. lib. 2. cap. 36. vbi etiam quo ſupplicio Paulus affectus ſit, adferens: Paulum vero (inquit) gladio feriens occidit eodem tempore eodémque die. quod ipſum his verbis ſignificat Auctor: vbi Paulus Ioannis exitu, hoc eſt, vti rectè tranſtulit Maceranus, eodem mortis quo Ioannes Baptiſta plexus eſt exitio. nam Auctoris vſitatam vocem: exitu, pro exitio, ſuprà Tom. 1. adnotauimus lib. ad Scapulam, cap. 3. ad illud: in illo exitu Byzantino. De quo ad hunc locum alludens haud dubiè, in hæc verba latiùs Michael Glyca hiſt. ſuæ Byzant. part. 3. Nero (inquit) impuriſſ. Princeps, primus perſequi Chriſtianos cœpit, & duos ſummos viros interfecit, vt nonnulli quidem hiſtorici volunt, vno & eodem die, verùm (ſicuti inter cetera Prudentius) diuerſis annis, vt Euſebius autem Pamphili F. memoriæ prodidit, & anno eodem, & eadem die. Quinetiam Tertullianus, vir apud Romanos illuſtris, & Caius ſcriptor Eccleſiaſticus, & Dionyſius Corinthi Epiſcopus, ſimul & eodem tẽpore Petrum & Paulum Martyrio ſuo doctrinam Chriſtianam obſignaſſe ſcribunt, anno videlicet Imperij Neronis xiii. aut, vt alij, xiiii. ſaltem anno Imperij eius vltimo. Quid? quod etiam ante illos Nicephorus huc alludere videtur, quum dict. lib. 2. cap. 37. hæc verba, quæ in genere tantummodò Euſeb. lib. 3. cap. 24. hiſtoriarum monumentis, ipſe Tertulliano adſcribit: & Paulus quidem Romæ capite plexus, Petrus autem crucifixus eſſe eodem tempore traduntur; quorum denique vterque Caij & Dionyſij Corinthiorum modò citatorum etiam ipſa verba adlegant.

215. vbi Apoſtolus Ioannes, poſteaquam in oleum igneum demerſus, &c.] Addit Apoſtolus, ad diſtinctionem Ioannis Baptiſtæ, de quo prius. Atque huc alludit B. Hieronym. lib. 1. aduerſ. Iouinian. Refert (inquit) Tertullianus, quòd à Nerone miſſus Ioannes Euangeliſta in feruentis olei dolium, purior & vegetior exierit, quàm intrauerit. Quò pertinet etiam illud eiuſdem de Ioanne in Matth. cap. 20. Sed ſi legamus Eccleſiaſticas hiſtorias, in quibus fertur quòd ipſe propter martyrium ſit miſſus in feruentis olei dolium, & inde ad ſuſcipiendam coronam Chriſti athleta proceſſerit, ſtatímque relegatus ſit in Pathmon inſulam, videbimus martyrio animum non defuiſſe, & bibiſſe Ioannem calicem confeſſionis, quem & tres pueri in camino ignis biberunt, licet perſecutor non fuderit ſanguinem. Legimus autem cum MS. Vatic. cod. quid dixerit, pro didicerit, & addimus: qui d tertio loco: quid cum Africanis, &c.

216. aqua ſignat, ſpiritu ſancto veſtit, Euchariſtia paſcit.] Primum hoc Baptiſmi, ſecundum Confirmationis, tertium Euchariſtiæ, Sacramentorum efficientiam ſignificat, de quibus mox latiùs c. 40.

217. martyrio exhortatur.] Vat. MS. cod. & Quintinus martyrium. ſed illud placet. Eius autem etiam facit mentionem Auctor propter refragatores martyriorum Gnoſticos; aduerſus quos ſcriptum eſt quod infrà eſt Scorpiacen.

218. de papauere fici, &c.] Quod Varro de re Ruſt. lib. 1. cap. 4. ſemen vocat & granum, hîc Auctor peculiariter papauer fici dixit. De caprifico denique, id eſt ficu ſilueſtri, vide Plinium lib. 15. c. 19. Atque ſic quæ ſequuntur, diſtingue: degeneres veritatis (adiectiua enim cum Genitiuo ſolet Auctor coniungere) grano & mendacio ſilueſtres, ſiue, vti Quintin. grano mendacij. eſt enim perinde.

Cap. XXXVII.

219. Sic hæc ita ſe habent, &c.] Hoc caput inſcribemus: Quum ſcripturæ Chriſtianorum ſint, & hæreticis alienæ, minimè ex illis cum hæreticis diſputandum. De quo latiùs ſuprà c. 15. ſicuti etiam cap. 21. de Regula fidei (nempè eadem, de qua cap. 13. quam Eccleſia ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo accepit. Legimus enim omninò accepit, pro, tradidit. Item: ad incundam de ſcripturis prouocatioоem ex MS. Anglico, pro eo quod ſubſtituerat Rhenanus ad eandem. Super quo monet Quintinus: Tertulliani (inquit) ſententiam diligenter obſerua. Hæreſis non à Catholicarum ſcripturarum fide prouenit; ſed à priuata ſuperbi cuiuſpiam hominis perſuaſione, qui credere ſic vel ſic elegit, in opinionem ſuam detorquens ſcripturas, & non ſe ſcripturis obedienter ſubiiciens. Cum talibus ergo non eſt de ſcripturis aliquid agendum vel tractandum.

220. ſine ſcripturis.] Reddit rationem Rhenanus, quia carent ſcripturis, propriis nempè. Ego verò refero ad probationem ſine ſcripturis; quippe quum Auctor nullis ad hoc ſcripturis vtatur, ſed ſolummodò ea præſcriptione quæ ſequitur.

221. Si enim hæretici ſunt, Chriſtiani eſſe non poſſunt.] Similiter dixit ſuprà cap. 7. Quid hæreticis & Chriſtianis? & 14. quum autem nondum crediderunt, non ſunt Chriſtiani. & 16. ſcilicet quia non eſt Chriſtianus. Similes autem locos reperire eſt BB. Cypriani lib. de Vnitat. Eccleſ. & Hieronymi initio libri contra Luciferianos. Quare & Theodoſius Iunior ac Valentinianus tertius Legem tulere, (quæ exſtat leg. 6. cap. de hæreſibus) quæ vetant hæreticos Chriſtianorum nomine vti. ſed ab Auctore ſceleris quod ſequuntur, nomen ſortiri volunt.

222. quid in meo agitis non mei, &c.] Tertullianus (inquit Quintinus) vbique ſe in Iure prodit exercitatiſſimum fuiſſe. Ipſiſſima Iuris verba ſunt: Quid in meo agitis, quid ſeminatis, quod paſcitis in alieno? Cur limites, hoc eſt terminos meos moues? fontes meos, aquam ſcilicet meam tranſuertis? Cur ſyluam meam cædis? mea poſſeſſio, prior poſſideo. Lego autem bis: mea eſt poſſeſſio, quod priori loco ſolus prætermiſit Quintinus. Pulcrè autem adnotat Rhenanus omnia illa eſſe inuadentium, & aliena bona occupantium.

223. habeo origines firmas ab ipſis auctoribus.] Auctor (inquit idem Quintinus) apud Iureconſultos dicitur is, cuius res erat, à quo rem nobis emimus, aut alio modo quæuis habemus. Hinc Auctorem laudare, auctori denuntiare, & auctoritas, ipſum ius Dominij. Inſtrumentum auctoritatis, id eſt, venditionis. Venditor eſt auctoritatis obligatus. Quæ verò ſequuntur, pura ſunt vltimarum voluntatum ſeu teſta-

mentorum verba, Teſtamento cauere, fidei committere, exhæredare, &c. Quibus adde etiã: adiurare; nam & heredes adiurati ſolent ad teſtamenti executionem, & abdicare. Atqui de fideicommiſſo latiùs ſuprà l.1. ad Vxorem c.1. n.6.

CAP. XXXVIII.

224. Illic igitur & Scripturarum, & expoſitionum adulteratio, &c.] Capitis huius, quod materiæ euſdem reſpectu paulo prius incipimus quàm Quintinus, hic eſt titulus: Quòd ſcripturarum & expoſitionum adulteratio hæreticis, non catholicis tribuenda ſit. Atqui etiam phraſis eſt Iureconſultorum: inſtrumenta doctrinæ, ſicuti & : corruptela inſtrumentorum.

225. detractione, vel adiectione vel tranſmutatione.] Hic tres modos cõmemorat, quibus adulterare ſcripturas ſolent hæretici: de quibus latiùs ſuprà cap. 17. n. 105. Atqui illud; Quod ſumus, hoc ſunt, &c. ſic interpretatur Macerem: Vnam profitetur nobiſcum ſcripturæ fidem, profeſsionem & viuendi modum, idque ex quo illa initium cœperunt, etiam antequam aliter viueretur aut crederetur, quàm nos viuimus aut credimus.

226. antequàm interpolarentur.] Interpolare (inquit Quintinus) eſt formam nouam veteri cuipiam rei dare. Veſtimenta noua, & veſtimenta interpola ſiue interpolata opponuntur in Romanorum Legibus l. 45. De contrah. empt. l. 37. De adil. edi. ff. Hinc interpolatio, id eſt, antiquæ formæ renouatio & immutatio. Scripturæ interpolantur, quando lectio quæpiam noua & inſolita proponitur, in Eccleſia non aſſueta; vel ſenſus alius adfertur, quem prius catholica non audierit, nec admiſerit Eccleſia. Qui pro ineffabili Deo, vel angelo, Ionam dicit, aut Genium, ſimiliáque transformat, informiter ſcripturam interpolat. Omnium tamen deformiſsimè, qui verbum veritatis & ſubſtantialis, atque realis exiſtentiæ, refert cum nefanda ſenſus inuerſione ad exterius quoddam rei ſignum ſeu ſignificatum: Hoc eſt corpus meum: id eſt, ſignificat. Apoſtolos non ſatis eruditos fuiſſe, neque diſertos credunt, ad tradenda nobis myſteria, docendáque ſacra quæ didicerant à Chriſto; propterea verborum proprietates, quin & ipſa verba commutant ac tranſponunt. Quædam quidam tradiderunt atque docuerunt Apoſtoli (ſicut aiunt:) Hos tamen adiuuandi vel ſupplendi, vel etiam corrigendi gratia (prætorij cuiuſdam iuris inſtar) introducunt alias Sacramentarum formas, & nouos fidei tradita modos. Modos autem tres interpolandi iam præmiſit. Addit mox & alios duos: Alius manu ſcripturas, alius ſenſu expoſitiones interuertit.

227. veniens vtique ex cauſſa æmulationis.] Ideò (inquit Quintinus) Tertullianus adſerit hic hæreticos æmulari Apoſtolos, hoc eſt, ambitione pluſquàm Sathanica te stare, & conari per temeritatem propriam facere, quod Apoſtoli, Chriſto iubente, fecerant in Sacramentis Chriſtianæ religionis inſtituendis. Et quia ſe ſuperiores Apoſtolis videbant eſſe humana ſapientia verbis, in noua fidei regula docenda nolebant inferiores haberi; quamobrem dicuntur Apoſtolos æmulari. Quod autem quis æmulatur, id anterius eſt, & æmulantem præcedit, & vetus eſt quod interpolatur. Ergo traditiones Apoſtolicæ præcedunt æmulatores & interpolatores iſtos. Igitur illæ veriſsimæ. Fictitium eſt quicquid poſtea ſequutum eſt. Hæc ſincerè Catholica Tertulliani ſententia, propter quam explicandam paulo longiùs digredi mihi viſum eſt.

228. Neque enim ſi Valentinus, &c.] Diuerſa ſunt (inquit idem Quintinus) iſtorum duorum hæreſiarcharum ſententiæ circa Biblicas & ſanctas ſcripturas admittendas, de quibus cõmodiùs in tractanda hæreticorum hiſtoria dicetur. Marcion de vetere Teſtamento nihil recipiebat, & de nouo quædam decerpſerat, ac in duos libros deſcripſerat, ex Euangelio Lucæ, reiectis alijs, & ex aliquibus Epiſtolis Pauli Apoſtoli, reſecans ex ipſis quicquid ſuæ doctrinæ non conueniebat. Hoc eſt omnia ſine dubio negare. Propterea dicitur hic quòd Marcion machæra confecit cædem ſcripturarum. Vt ſcilicet aperta & publica de medio repulit ſcripturas. Machæra enim eſt gladius magnus, & planè bellicus. Stylus inſtar eſt paruæ cuiuſdam columnæ, acuminatus, & habens mucronem. quo cultelli genere vſus eſt cautiſſimè Valentinus in ſcripturis omnibus configendis, quarum paraphraſten quum pro libitu ſuo ageret, nihil non proponebat, quod ſcripturis ſuis non comprobaret. Ideò ſtylo dicitur vſus in auferendis ſcripturis. Inter Rhetoras verò (vt hic ſcias nonnihil dici metaphoricè) ſtylus eſt ipſa ſtructura ſermonis & orationis. Addit autem Rhenanus, quas ſcripturas de Inſtrumentis ſacris reſecet, nempè Acta Apoſtolorum, Apocalypſin, Euangelij Lucæ & Paulianarum Epiſtolarum partem.

CAP. XXXIX.

229. Hæc ſunt ingenia, &c.] Huius capitis inſcriptionem fecimus: Quòd in hoc Virgiliocentonas & Homerocentonas imitentur hæretici. Imitatur autem B. Irenæum (quod etiam tranſſcripſit Epiphanius) qui Valentini fabulas lib. 1. cap. 1. aduerſ. hæret. Homerocẽtonas appellat. Vt enim Homerocentonibus Tragici, ſic varijs ſcripturæ ſacræ detortis ſententiis abutuntur ad ſua figmenta hæretici. Veriùm de hoc infrà n. 231. & 234.

230. de ſpiritalibus nequitiæ, &c.] Paulus (inquit Quintinus) Epheſios armari iubet armatura Dei contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus, Epheſ. cap. vltim. Vocat autem ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus, aerios quoſdam malignos ſpiritus, nocendi nobis auidos atque potentes. Aer dicitur etiam cœlum. Dæmones autem quidam feruntur in aere habitare. Sic Dæmonia vocantur hic ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. Quod Ambroſius alicubi explicare volens, inuertit ac dixit: Aduerſus nequitias ſpiritualium. Mentio fit de quamplurimis in ſcriptura ſpiritibus; malos hîs intelligimus; è ſummo cœlo (de quo Dominus apud Eſaiam c. 66. Cœlum mihi thronus eſt) præcipitatos; alios in aera, alios in terram. Appoſitiſsimi ſunt iſti ad errores & fraudes, è quibus hæreticorum ingenia procedere, docerique, Tertullianus adſerit hîc, & in c. ſequ. Alios autem ſpiritus, rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit Deus cruciandos, 2. Pet. 2. Inferi ſunt iſti, & ſubterranei ſpiritus.

231. Vis hodie ex Virgilio fabulam, &c.] Quintinus: Vides, ſed reliqui omnes rectiùs illud. Siue verò legas: in totum, an ſimpliciter: totum aliam, iuxta primam æditionem, perinde eſt. Iſtud tamen probatur cum Rhenano, qui figuram eſſe Græcam adnotauit, quia ſtylus eſt Tertullianicus. Qui ſubiungit: Circumfertur (inquit) Proba Falconiæ titulo opuſculũ huius generis ex Virgilio concinnatum (etiã excuſum Baſileæ an. 1576.) & alterum ex Homero incerti Auctoris Græcè. Quod quidam

etiam

Digitized by Google

etiam Probæ vindicare conantur. Refert etiam B. Iſidorus Hiſpalenſis, Pomponium quemdam nobilem Poetam conſimili ſtudio multa ex Virgilianis verſibus adunaſſe, vti adnotat Sixtus Senenſis in Euang. Bibl. ſancta lib. 4. Verùm de omnibus his B. Hieronym. Prologo ad Paulinum in Biblia: Quaſi (inquit) non legerimus Homerocentonas & Virgiliocentonas, ac non ſic etiam Maronem ſine Chriſto poſſimus dicere Chriſtianum, quia ſcripſerit:

Iam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna;
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.

Et patrem loquentem ad filium:

Nate meæ vires, mea magna potentia ſolus.

Et poſt verba Saluatoris in cruce:

Talia præſtabat memorans, fixúſque manebat.

Puerilia ſunt hæc (vnde & fabulam Auctor vocat) & Circulatorum ludo ſimilia. Atque adeò rectè etiam damnatur ſcriptum illud Falconiæ tamquam Apocryphum (vti ante me adnotauit Quintinus) cap. Sancta Romana Eccl. diſt. 15. quod Decretum eſt S. Gelaſij Papæ 1. Adnotat idem tolerabiliorem eſſe Auſonium, qui Theodoſij ſui nuptias (diu tamen poſt Tertullianum, contra quem ipſe ſentit) hoc otioſo compilationis genere celebrauit, etiam ſponſi cum ſponſa congreſſum, Virgilij metris exhibens.

232. Denique Ouidius Geta Medeam Tragœdiam, &c.] Prima editione legebat Rhenanus Ouidius; cui conſentit Politianus, hunc locum citans, antequam excuſus eſſet, Miſcell. l. 1. c. 59. dicens eam laudari à Tacito & Quintiliano; quem etiam Geſnerus in Biblioth. & Lycoſthenes ac Smilerus in Epitome eiuſdem, Ouidio Medeam Tragœdiam adſcribunt; item Libellum de laudibus Cæſaris, lingua Getica conſcriptum: vnde non mirum ſi Geta vocetur ab Auctore, maximè quum è libris Triſtium & de Ponto conſtet illum exulaſſe in humo Getica, vbi & facit littoris Getici mentionem. Quò etiam accedit magis MS. Vatic. cod. lectio: Offidius. Solum hoc videtur obſtare, quod etiam adnotat Politianus, mirum videri quod Ouidius Virgilio coætaneus, ex eo Medeam Tragœdiam expreſſiſſet. Sed quidni id faceret, qui argumentum librorum Æneidos 10. verſibus expreſſerit, quantúmque illum fecerit, hac præfatiuncula indicat:

Quantum Virgilius magno conceſſit Homero,
Tantum ego Virgilio Naſo Poëta meo.

Locus Taciti eſt Dialogo de Claris Oratoribus: Nec vllus (inquit) Aſinij aut Meſſalæ liber tam illuſtris eſt, quàm Medea Ouidij, aut Varij Thyeſtes. Quare non placet vulgata lectio Olidius Geta, quam primus ſubſtituit Sigiſmundus Gelenius, quantumuis etiam ſic legant Quintinus & Macerens: atque adeò rurſus repoſui: Ouidius. Nam ſaltem Ouidij Medeam olim extitiſſe ex Tacito, & Quintiliano manifeſtum eſt. An verò Ouidij Naſonis, an alterius Ouidij Getæ, liberum relinquo Lectori iudicium: hoc vnum cenſeo, ſi diuerſus ſit, etiam librum illum Getica Lingua conſcriptum, de quo ſuprà, non Ouidio Naſoni adſcribendum, ſed Ouidio Getæ.

233. Meus quidam propinquus ex eodem Poëta, &c.] Oportet fuiſſe hunc etiam Auctorem aliquem inſignem, quippè qui dicat explicatam ab eo Cebetis Pinacem (quod nos Latinè Tabulam dicimus) inter cetera ſtyli ſui otia: Hoc eſt (vti rectè interpretatur Macerens) vbi à reliquis maioris momenti ſcriptis otiatus eſt. Atqui Cebes Thebanus ſecta Pythagoricus ſcripſit Dialogos tres, è quibus primus Pinax ſeu Tabula inſcriptus, iam olim in Italia, Gallia, & Germania excuſus, & in pictura etiam expreſſus, in qua depingitur iter ad virtutem & voluptatem, & domus vtriuſque.

234. Homerocentonas etiam vocare ſolent.] Suprà n. 231. aliquid de his dicere cœpimus: Nunc hîc addimus, ab aliis adſcribi potius Eudoxiæ Iunioris Theodoſij coniugi, quæ (Zonara teſte) eaſdem priùs à Patricio quodam inceptas abſoluerit, & in ordinem redegerit. Qui liber excuſus iam olim fuit Baſileæ anno 1541. cum dictis Virgiliocentonibus, & poſtea ab Aldo, Græco dumtaxat titulo Ὁμηρόκεντρωνες. Poſt deinde (inquit) dictiones & nomina diſperſim poſita colligentes transferũt, ſimilia facientes iis, qui controuerſias ſibimetipſis quaſlibet proponunt, pòſt deinde conantur & Homericis verſibus meditari eas; ita vt Idiotæ putent ex illa temporali declamata controuerſia Homerum verſus eos feciſſe, & multi abducuntur per compoſitam conſequentiam verſuum, ne fortè hæc Homerus fecerit, &c. vbi etiam aliquot Homerocentonas recitat de cane infernali miſſo ab Euryſtheo ad Herculem, quos compendij gratia omittimus.

235. more centonario.] Quando quid (inquit Quintinus) ex benè connexis, probéque ſibi cohærentibus aliqua de re verbis (proſa, carménve ſit, haud refert) in fragmenta quædam disiungitur, atque diſtrahitur, ex quibus alterius poſt argumenti coniungatur & connectatur oratio, diuerſiſſima prorſus à primi ſcribentis intentione; Latini vocant hoc genus conſarcinationis, Ceotonas. Vti puto, metaphoricῶs, à genere quodam veſtis detritæ iam veteris, atque diſciſſæ, quæ variis ac rudibus diuerſorum pannorum aſſuturis poſtea reſarcita eſt. Hæc nominatur Ceoton. Orthographiam Græcam non moror, vna littera p productiorem. Nam κέντρωνας dicunt.

236. & vtique fœcundior diuina litteratura.] Obuius eſt omnibus (inquit idem Quintinus) ſimilis locus in generali B. Hieronymi Bibliorum Præfatione ad Paulinum, cuius initium: Frater Ambroſius; in quo ſcribit ille: Taceo de mei ſimilibus, qui ſi fortè ad ſcripturas ſanctas poſt ſeculares litteras venerint, & ſermone compoſito aurem populi mulſerint, quicquid dixerint, hoc legem Dei putant, nec ſcire dignantur, quid Prophetæ, quid Apoſtoli ſenſerint, ſed ad ſenſum ſuum incongrua aptant teſtimonia, quaſi grande ſit, vt non vitioſiſſimum docendi genus, deprauare ſententias, & ad voluntatem ſuam ſcripturam trahere repugnantem. Quaſi non legerimus Homerocentonas & Virgiliocentonas, &c. vti ſuprà n. 231. Nos verò ferimus Rhetoriculos neſcio quos, & admiramur ac laudamus, vbi de Grãmaticorũ ſubſelliis duos pedes extulerint, ad exercendas quaſdam ſuas phantaſias nouas, impudẽter & impiè detorquentes ſacratiſſima verba ſcripturæ. Gnoſticum pridem legi, qui de cibis, de votis, de Sacramentis, & in ſumma quicquid antea fuit, & hodie eſt cõtrouerſum, de libris Aug. fruſtatim conſarcinarat, vt non aliud in Auguſtino legens, ita diceres Auguſtinum ſenſiſſe; loca verò cõſulas, impoſturam deteſtaberis. Vlteriùs adhuc (inquit idem) iam non Scholiaſtes excurram, narraboq; vobis ab Epiphanio propoſitam (ſed ab Irenæo ſumptam c. 1. l. 1.) ſanè quàm maximè propriam, quámque conuenientiſſimam rei tam nefariæ comparationem; dicit ille contra Valentinianos: Prapotentem quempiam Regem mandaſſe fingas, vt ſua ſibi de gemmis electiſſimis & pretioſiſſimis exprimeretur imago. Perfidos autem gemmarios mox affabrè connexis, & inuicem compactis

lapillis, ad viuum ſic expreſſa eſt; vt omnes in ea regem venerarentur. Artificio poſtea nouo, neque difficili, circulator quiſpiam gemmas illas immutauit, inuertit, atque tranſpoſitas in canem ſeu vulpem deformauit, interim vociferans: Hæc Regis imago. Certè qui Regiam nouere formam, præterquam quòd non adſentiuntur, Regis inde maieſtatem lædi grauiſſimè conteſtantur, & impoſtorem quærunt ad ſupplicium, ſed interim ſimpliciores falluntur, ac ſplendore viſo gemmarum, necnon forma tua pretio tam raro, quo perſtringantur oculi videntium, facilè pro Rege, quicquid adornatum ſic eſt, honorare ſe debere credunt. Hæretici gemmas Euangelicas & Apoſtolicas in ſuas Pſeudeuangelicas Inſtitutiones, & Catecheſeis apoſtaticas, arte ſimili transferunt. In quibus noſtros quidem lapillos regios (qui frons, aut oculus erant, os, aut naſus) loco ſuo motos agnoſcimus planiſſimè, ſed à ſacroſancta Regis effigie per execrabiles iſtos inuerſores, ac teterrimos interuerſores ad illuſtrandam ſuæ vulpis, caniſve caudam, iactatione pluſquàm circulatoria, detractos. I nunc, & ab antiquis Eccleſiæ Chriſti patribus tam religiosè commonefactus, iſtos circumforaneos nebulones admirare, qui ſua ſunt quærentes, atque prædicantes blatterones adtende, & per emendicata miſerè procedentes ſuffragia (ſicut eſt in Scholarium Prouerbio) ſectare. Salutis homo quiſquis es deploratiſſimæ, qui talia facis, viuens, videns, atque volens, et perditum cupis. Dominus noſter Ieſus Chriſtus à tã fragroſo & horribili præcipitio conſeruet ſuos ac retrahat. Amen.

237. ipſas quoque ſcripturas ſic eſſe, &c. diſpoſitas, vt hæreticis materias ſubminiſtrarent, &c.] *Poſteri (inquit idem Quintinus) grata ſanè & perelegantis Metaphora, quæ huc reſpiciat,* ſcripturam *vocarunt ceream, cuiſque cereum naſum dixere, quia poſſit ad libitum quocunque flecti. Tam facile eſt enim, immò facilius eſt, ad res profanas & impias probandas detorquere* ſanctam ſcripturam, *quàm facile eſt ex pedibus ac ſemipedibus, aut penthemimeribus Vergilianis, epithalamia ſeu quiduis aliud, in vnum congerere.*

CAP. XL.

238. Sed quæritur, à quo intellectus, &c.] *Caput hoc inſcribimus:* Quòd ſicuti res Sacramentorum diuinorum Diabolus æmulatur, ita & ſacras ſcripturas hæreſibus attemperat, atque adeò ab Idololatria hæreſeis non diſtetant. *Atqui inter non numerabiles (inquit Quintinus) ſpiritualium πονηρίας, id eſt, aſtutias, fallacias, verſutias, denique nequitias, quibus homines à Deo ſeducere conantur, vna eſt omnium fallaciſſima & inſidioſiſſima, dum quicquid Dominus Deus in hominum ſalutem conſtituit, inuidus hoc ſpiritus æmulatur, & ſuos inſtituit. Hic Tertullianus profert in exemplum tam veteris Teſtamenti ceremonias, quàm noui Myſteria atque ſacramenta, quorum modos & operationes diabolicus iſte Sannio diuinorum Simius operum, exercendis cultibus ſuis admiſcere geſtit.*

239. ipſas quoque res Sacramentorum diuinorum, &c.] *Quæ hic* Sacramenta diuina, *mox* Sacramenta Chriſti *nuncupat, vtpotè de noui Teſtamenti* Sacramentis *agens, de quibus paulopòſt latius, vbi varias alias eius vocis acceptiones etiam apud ipſum Tertullianum indicauerimus. Alibi enim proprio ſignificatu vtitur* (Sacramentum *enim Feſto dicitur, quod iuriſiurandi ſacratione interpoſita geritur) pro iuramento quod Deo in baptiſmo præſtamus; nempè Tom. præcedent. lib. ad Martyr. cap. 3. num. 32. lib. de Spectac. cap. 24. num. 185. lib. de Cor. milit. itidem num. 3. & vlt. & ſuprà hoc ipſo libro, vti num. 126. adnotauimus ad illud:* eiuſdem Sacramenti vna traditio: *& num. 188. ad illud:* ob diuerſitatem Sacramenti. *infrà quoque hoc Tomo lib. de Baptiſ. vbi de eo latius. Deinde pro ſigno quidem ſacro, ſed quod allegoricum ſit, aut figura futurorum dumtaxat. Prioris generis eſt illud lib. 1. aduerſ. Marc. infrà:* Vtique manifeſtauit & Chriſtianiſmi generoſitatem in filio Abrahæ ex libera nato allegoriæ habere ſacramentum. *& lib. 3. adu. Marc.* Immò & in ipſo nominis ſacramento. *ac dicto lib. de Baptiſmo, c. 13.* fidei ſacramenta. *Poſterioris illud libri eiuſdem:* Hæc figurarum ſacramenta ſi tibi diſplicent. *item quod ſuprà eſt cap. 11. lib. adu. Iud.* Adhuc huius ligni Sacramentum in Regnorum legimus celebratum; *& infrà lib. 5. adu. Marc.* cuius rei figuram extranei ſacramenti interpretatur. *Alibi quod propiùs huc accedit, more Scripturæ veteris Teſtamenti vſitatiſſimo (vbi* Sacramentum *vertitur, quod Græcè eſt: μυςήριον) pro Myſterio, idque non ſolùm Chriſtiano, ſed etiam ethnico, & Iudaico, & hæretico. Sicuti enim infrà lib. 2. aduerſ. Marc. dixit:* aridæ & ardentis naturæ *(ſolis nempè)* ſacramenta Leones Mithræ: *ſic lib. 4. adu. eundem:* Religionis Chriſtianæ Sacramentum; *ac l. de Anima:* videt & audit ſacramenta; *denique ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 19.* totius Iudaici ſacramenti, ac inde etiam noſtri. *Item Scorpiaco infrà:* arcana illa hæreticorum ſacramenta; *& lib. adu. Valent. cap. 31.* Qui tantum ſacramentum etiam eludendo prodiderint. *ac, cap. vlt.* magno nomine ſacramento. *Et verò etiam vt omittamus veteris Legis* Sacramenta *(quæ B. Auguſtino teſte in Pſal. 73. ſignificabant dumtaxat Saluatorem, non verò, vti nouæ Legis, dabant ſalutem) poterat eodem modo verti à noſtro interprete illud Apoſtoli Pauli 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, & diſpenſatores* Sacramentorum Dei; *pro eo quod voce Græca in Latinã Coloniam recepta legimus, Myſteriorum Dei, vtpotè ex quo loco peti debeat prima* Sacramentorum *noui Teſtamenti mentio, quia inde docent veteres Interpretes* Sacramentorum *noui Teſtamenti diſpenſatores fuiſſe Apoſtolos, eorùmque ſucceſſores Epiſcopos & Presbyteros. Quò alludit haudubiè, ſimul etiam nominis Myſterij rationem indicans Baſilius lib. de Spiritu ſancto, cap. 23. in hæc verba: Ad eundem profectò modum, & qui in primordiis Eccleſiæ certos ritus præſcripſerunt Apoſtoli & Patres, in occulto ſilentióque Myſteriis ſuam ſeruauerunt dignitatem. Neq; enim omninò Myſteriũ eſt, quod ad populares aut vulgares aures effertur. hæc eſt ratio cur quædam citra ſcriptum tradita ſint. Nam & traditione ſola acceptas ab iiſdem Apoſtolis pleraſq;* Sacramentorum *formas nulli dubium eſt. Hinc factum eſt, vt quæ Græcis & quibuſdam Latinis Patribus dicũtur Myſteria BB. Ambroſio, Baſilio, ac Chryſoſtomo non ſemel, aut myſtica ſymbola eidem Baſilio hom. 13. ad populum, ſiue exhort. ad Baptiſmum, aut diuina myſteria Origeni, hom. 5. in Numer. aut Myſtagogia Cyrillo Hieroſol. Orationibus quinque, à Latinis Patribus vocentur* Sacramenta, *quemadmodum Tertulliano tum hoc loco, tum in qui de* Sacramentis *ſeparatim infrà citabũtur, & B. Cypriano, Hilario, Ambroſio, Auguſtino, Proſpero locis paulopòſt citatis. Quare rectè etiam Concil. Nicen. can. 14. &*

apud

apud Chryſoſt. variis locis interpretes Sacramenta tráſtulerunt, vbi Græcè μυςήρια, aut ſimile quidpiam, ſicuti & apud Dionyſ. Areopag. Hierarch. Eccleſ. 1. vbi Sacramentorum nouæ legis à Chriſto inſtitutionem ab Apoſtolis promulgatam inſinuat: Neceſſariò (inquit) primi illi noſtri Sacerdotalis Ordinis duces, quum ex ſumma ſuperſubſtantialique Deitate ipſi ſancti muneris plenitudinem percepiſſent, & idipſum deinceps proferre & propagare à diuina bonitate miſsi eſſent, ipſique vt qui tranſiſſent in Deum, poſteros ad diuina prouehere paulatim cuperent, viſibilibus ſignis cœleſtia ſacramenta texerunt. Ex quibus proinde verbis conſtat non nuda eſſe myſteria ſeu ſigna, ſed diuina, ſed cæleſtia, id eſt cæleſtem diuinámque gratiam conferentia. Vt proinde non noua, ſed iam ab Apoſtolis ipſis accepta ea Sacramenti definitio, quæ dicitur, non ſemel ab Auguſtino Sacramentum viſibile ſignum inuiſibilis gratiæ. Quamquam interim magis clarè vim Sacramentorum ſignificet, quod deſcripſit partim ex Auguſt. lib. 19. contra Fauſtum, partim ex B. Cypriano iam olim B. Iſidorus Etymol. lib. 6. cap. 18. & poſt eum Hrabanus lib. 1. Inſtit. Cleric. cap. 24. Ob id Sacramenta dici, quia ſub tegumento rerum corporalium virtus diuina ſecretiùs operatur ſalutem, nempè à ſecretis virtutibus vel ſacris. Ita enim Auguſt. Sacramenti vis inenarrabiliter valet plurimùm. Et B. Cypr. ſerm. de Baptiſmo: Verborum (inquit) ſollemnitas, & ſacri inuocatio nominis, & ſigna inſtitutionibus Apoſtolorum ſacerdotum miniſteriis adtributa, viſibile celebrant Sacramentum. Rem verò ipſam Spiritusſanctus format & efficit, & conſecrationibus viſibilibus inuiſibiliter manú totius bonitatis auctor apponit; & plenitudinem gratię vnctionis diuinæ pinguedo ſanctificationibus officialibus infundit, & rem ſacramenti confirmat & perficit. Porrò quod habet Auguſt. Epiſt. 118. cap. 1. & alibi frequenter, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Sacramentis numero pauciſſ. obſeruatione faciliimis, ſignificatione præſtantiſſ. ſocietatem noui populi colligaſſe, referendum ad ſeptem Sacramenta Eccleſiæ, in quæ quum competat quicquid de Sacramentorum virtute diximus, oportet etiam vt verè ſint Sacramenta Chriſtiana. Horum ſex numero hìc enumerantur ab Auctore: unctio, id eſt, Baptiſmus; expiatio delictorum, quæ ad pœnitentiam ſpectat; ſignatio in frontibus, quæ in Confirmatione fit; panis oblatio Euchariſtica, ſummus Pontificatus ſiue Sacerdotium, reliquos in ſe ſeptem ſacros ordines continens, & nuptiæ ſiue Matrimonium. Quibus hauddubiè etiã Extremam vnctionem infirmorum adieciſſet, ſi ethnicis æquè atque præcedentia in vſu fuiſſet. Verùm de ſingulis adnotabimus veterum Patrum locos, à quibus Sacramenta ſeu myſteria nuncupantur, de virtute eorumdem ſuis quibuſque locis dicturi, vbi de illa ab Auctore tractatur, latius. Hoc vnum adiiciam ex Quintino: Quòd Celſus Chriſtianis Mithræ ſacrificia obiecerit, tamquam qui inde omnes ſuos ritus ſumpſerint, iuxta Origenem lib. 6. contra eundem Celſum. Qui reſpondet illos à Chriſtianis potius deſumpſiſſe. Quid ſi & ille ad ſeptem Sacramenta Eccleſiæ adluſerit, ſeptenas obiiciens ſcalæ Mithriacæ portas?

240. Tinguit & ipſe quoſdam, &c.] Quòd tinctionis Baptiſmi Sacramentum diuinum Chriſtianúmque æmulabatur diabolus, tam in Iſidis, quàm in Mithræ myſteriis, vide infrà latius ab Auctore tractatum lib. de Baptiſmo, quò etiam tractatum differimus de locis Veterum, qui Sacramentum nũcupãt, ad illud Auctoris: Fœlix ſacramentum aquæ noſtræ. Atqui illis verbis: vtique credentes, imitatur illud B. Iuſtini Martyris adu. Tryphonem, vbi initiari ei credentes perhibent, loco ſupracitato ſuprà de Cor. milit. nu. 207. qui ibidem etiam ad tinctionem adludit, quum eos imitatos ſcribit Prophetiam Iſaiæ 33. & aqua eius fidelis.

241. expiationem delictorũ de lauacro repromittit, & ſic adhuc initiat.] Videtur hoc pertinere ad ſecundam initiationem Mithræ, eo quòd addat: & ſic adhuc, atque adeò intelligendum illud: de lauacro, more Tertullianico, pro: à lauacro, ſiue poſt lauacrũ. Plura enim initiationis genera illic vſitata fuiſſe ex ſequentibus patet. Maxime quum Iuſtinus Martyr contra Tryphonem, ex Iſaia etiã hæc verba citet, quæ illi ſunt imitati: Anima veſtra meditabitur timorem Domini, & populus virtuoſus; quare & expiationem peccatorum repromittebant. Atqui de huius ſacramenti partibus & efficacia latè tractat Auctor ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnit. vbi videat Lector totius libri Adnotationes noſtras. Etſi verò diſertis verbis raró Sacramentum vocetur à Patribus, Tertulliano non niſi hoc loco, certè eodem pertinent hæc Synonyma: Salubre remedium, à B. Cyprian. lib. de Opere & eleem. ſalutaris medela, lib. eiuſdẽ de Lapſis; in qua nomen Dei ęquè atque in Baptiſmate operatur, B. Ambroſ. lib. 2. de Pœnit. Eccleſiæ myſteriũ, B. Auguſt. homil. 27. inter 50. hom. qui addit lib. de Adult. coniug. cap. 28. eandem eſſe reconciliationis & baptiſmatis cauſam. Similiter etiam coniungit B. Hieron. epiſt. ad Heliod. poteſtatem clauium cum ea quæ eſt conficiundi corporis Chriſti, & trium Chariſmatum, Baptiſmi, Chriſmatis, & ligandi atque ſoluendi, B. Pacianus epiſt. 1. ad Sympronianum. Qui proinde etiam animarum medicos ſacerdotes vocat, tum ibi, tum libro de Pœnit. & confeſſ. cap. 10. imitatus in hoc Tertull. ſuprà lib. de Pœnit. & Origenem hom. 1. & 2. in Pſal. 37. Verùm pluribus hìc nõ eſt opus, quòd & Confeſſioniſtæ & Calviniſtæ Sacramentum agnoſcunt Pœnitentiæ, hoc addito, quòd etiam hìc manus impoſitio ſit ſignum viſibile, gratiæ inuiſibilis quæ per abſolutionem confertur.

242. Mithræ, &c.] D. Hieron. lib. 1. Comment. in Amos (inquit Rhenanus) Prophetam, ait: Mithram, ſub eodem numero aliarum litterarum ethnicis eſſe, quem Baſilides hæreticus portentoſo nomine vocet Abraxan, qui ſit omnipotens Deus ſecundum Græcas litteras, & annus curſus numerum in ſolis circulo contentum. Idem lib. 1. adu. Iouinianum, tradit Mithram & Erichthonium, iuxta Gentilium fabulas, vel in lapide vel in terra, de ſolo æſtu libidinis eſſe generatos. An idem ſit neſcio. Sed ceremonias, quibus aliquis initiaretur Mithræ, ſatis prolixè deſcribit Tertull. noſter in fine lib. de Corona milit. Tom. 2. Quum Mithrę miles (inquit) in ſpelæo in caſtris verè tenebrarum initiatur, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam quaſi mimũ martyrij, dehinc capiti ſuo accommodatam, monetur obuia manu capite depellere, & in humerum ſi fortè transferre, dicens, Mithram eſſe coronam ſuam; atque exinde numquam coronatur. Id quod in ſignum habet ad probationem ſui, ſicubi tentatus fuerit de Sacramento; ſtatímque creditur Mithræ miles, ſi deiecerit coronam, ſi eam in Deo ſuo eſſe dixerit. Hæc illic. Quæ verba paulò prolixiùs citauimus, quo faciliùs intelligas quod hìc dicit: & ſub gladio redimit coronam. Porrò Mithræ leones adſi-

gnabant. Vnde in lib. 1. adu. Marc. Sicut aridę & ardentis (inquit) naturæ ſacramenta Leones Mithræ philoſophantur. De quo plura ex eodem Rhenano ſuprà Tom. 2. lib. de Corona milit. cap. vlt. num. 106. cum adpendice noſtra, num. 107. & 108. Item lib. adu. Marc. 1. infrà ad locum citatum num. 239. Quibus adde quod hîc habet Quintinus: Hiſtrionatu pars (inquit) neſcio quis Mithra prophanauit Euangelicæ fidei noſtra ſacra. Non aliter enim Chriſtiani ſuo Chriſto nomen dabant, quàm ſuo Mithræ milites initiabantur, hoc eſt, ſe dedicabant ſeu conſecrabantur. Ibi, tanquã lauacri ſancti baptiſmalis (addo: & confirmationis ſiue conſignationis in fronte) & Euchariſtiæ, & confeſſionis atque remiſſionis peccatorum, denique Martyrij mimos agebant, vt hîc Tertullianus, & in fine lib. de Cor. militis adſtruit. Angelus tenebrarum ſic ſe transformare ſolet in angelum lucis; atque ita ſuis ſannis homines, & ipſum Deum deridet. In Synodo Gaugrenſi docebam continentias & abſtinentias hæreticorum priſcorum ſeueriores & auſteriores olim fuiſſe, quàm verè Chriſtianorum tunc erãt. Alcoran (id eſt, præceptorum collectio per infælicem Machumeten datorum) nihil quàm ieiunia, orationes, eleemoſynas, peregrinantium ſuſceptiones, amorem Dei ſummum crepat, operum ſupplicia, præmiáque futura minitans. Et ſe modò Gnoſtici præ ceteris, innocentia morum, ſimplicitate vitæ, pura fide, multa in pauperes benignitate, (pauperes inquam ſectæ ſuæ, ſicuti ſuis iuſſit Machumetes) extollunt & iactant. Quid agas? Impoſtores & plani ſic res viliſſimas deaurant, ſic floribus integunt olida ſterquilinia, melléque prælinunt venenorum pocula. Chriſtus à tam periculoſis, & ſine Chriſto non euitabilibus technis conſeruet ſuos. Fortè quis de Mithra ſcire cupiet, qualenam fuerit hoc dæmonis genus. Audi Suidam ſic deſcribentem: Μίθραν νομίζουσιν οἱ Πέρσαι εἶναι τὸν ἥλιον, καὶ τούτῳ θύουσι πολλὰς θυσίας. Οὐκ ἂν οὖν εἰς αὐτὸν δυνήσαιτό τις τελεσθῆναι, εἰ μὴ διά τινων βαθμῶν παρελθὼν τῶν κολάσεων, δείξει ἑαυτὸν ὅσιον καὶ ἀπαθῆ. Id eſt: Mithram Perſæ nominant ſolem, cui multas ſacrificant hoſtias. Huic autem nemo poteſt initiari, niſi per quoſdã gradus adfectionum, & adpetitionum ſuarum cohibitarum atque domitarum eò peruenerit, ſeque ſanctum demonſtrarit, & animi perturbationibus carentem. Non diſſimilis Apathia quæritur in ſacerdote Chriſtiano. Sed hæc Mithriaca ludibria non ſe continuerunt in Perſide ſola. Poëtæ Latini meminere Mithræ non ſemel. Poſt tempora Conſtantini Magni colebatur adhuc in Alexandria, cuius templum dicebatur Mithrion. Ex Socrate cap. 2. lib. 3. & cap. 16. lib. 5.

243. Signat illic in frontibus milites ſuos.] Hoc ad innotationem pertinet Sacramenti conſignationis ſiue confirmationis, de cuius variis nominibus, ritu, & efficacia infrà latiùs lib. de Baptiſ. cap. 8. ac lib. de Reſurrect. carnis; hîc tantùm de Sacramenti, ſeu myſterij, ſeu ſpiritalis ſignaculi, ſiue myſtagogiæ, ſeu ſigilli Dominici (quæ in idem recidunt) appellatione, quæ tam apud Patres frequens eſt, vt vix ſit reperire tot locos de Baptiſmo aut Euchariſtia, de quibus tamen nemo dubitat. Talis eſt imprimis locus ipſius Tertulliani infra lib. adu. Praxean, vbi dicit: Chriſtum dictum ab vnctione Sacramento; & alius ſimilis, dicto cap. 8. de Baptiſ. Similia apud BB. Dionyſ. Areopag. Eccleſ. hierarch. cap. 4. Pacianum lib. de Baptiſ. Auguſt. lib. 1. contra Donat. cap. 19. ac 20. & ſuper Pſal. 141. Ambroſ. cap. 7. lib. De his qui initiantur myſteriis, ac lib. 3. de Sacram. cap. 2. item Cyrillum Hieroſol. Cat. myſtag. 3. B. Cornelium denique Papam, epiſt. ad Fabium Antioch. apud Euſeb. lib. 6. cap. 36. & apertiſſimis verbis B. Cyprianum epiſt. 72. ad Stephanum Papam, vbi plures eiuſmodi locos videre eſt Aduot. noſtr. num. 4. Eſt verò hîc viſibile ſignum, conſignatio in fronte, inuiſibilis gratia ſpiritusſancti ſeptiformis, qua confirmantur in fide per baptiſmum accepta fideles.

244. Celebrat & panis oblationem.] Habet idipſum Iuſtinus Martyr Apologia ad Anton. Piũ. Quod quidem etiam in Myſteriis atque initiis Mithræ fieri docuerunt per imitationem praui dæmones: Quòd namque panis & poculum aquæ in ſacrificiis eius qui initiatur, ponatur verbis quibuſdã additis μετ᾽ ἐκλόγων τινῶν, aut certè ſcitis, aut cognoſcere poteſtis. Hoc vero illi etiam ex Iſaiæ verbis ſumpſerunt citatis ab eodem Iuſtino adu. Tryphonem: Panis dabitur ei & aqua fidelis. Atqui de oblatione panis, eiúſque non communis, ſed (teſte priori loco Iuſtino) verè incarnati illius Ieſu carnis & ſanguinis, ſiue ſacrificio Chriſtiano, ſuprà latiſſ. Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. & lib. de Cultu fœmin. cap. 11. nu. 65. Atqui nemo vnquam dubitauit de Euchariſtiæ ſacramento, vti etiam adnotaui cap. 3. lib. de Cor. milit. To. præced. ſed infrà latiùs Tom. 5. adu. Marcionem.

245. & imaginem reſurrectionis inducit.] Qua ceremonia vſi ſint in Myſteriis Mithræ ad imaginẽ reſurrectionis, nõ ita atque de reliquis conſtat. Habent interim etiam iſtud ex verbis Iſaiæ 33. à B. Iuſtino citatis: Regem cum gloria videbitis, cùm hoc in reſurrectione futurum Chriſtus, Matth. 24. ſignificet.

246. & ſub gladio redimit coronã.] Ad intellectum huius facit quod habet ſuprà dicto l. de Cor. milit. quod etiam hoc eodem cap. adnotauit Rhenanus nu. 242. vbi facit mentionem Mithræ, quam vnà cum illo ego miror à nemine fuiſſe alio commemoratam.

247. Quid? quòd & Summum Pontificem.] Hoc (vti rectè adnotauit Quintinus) nõ ad Mithræ myſteria pertinet; ſed ad leges Flaminis Dialis, vti ille; an verò ad eas quæ Põtifici Maximo præſcribebãtur, reſpiciat Lector infrà latiùs Tom. 5. lib. de Exhort. ad caſt. Hic ſufficiat adnotaſſe, quòd etiam in hoc æmulatus ſit diabolus diuina Sacramenta; Ordinis dico Sacramentum, cuius ſummus gradus eſt Pontificatus, ſeu Epiſcopatus, cui præſcribitur ab Apoſtolo Paulo Monogamia, his verbis: Oportet Epiſcopum vnius vxoris eſſe virum. 1. Tim. 3. quippè quum in Epiſcopo etiã iuxta Ambroſ. in 1. Cor. 1. ſit omnium Ordinationum dignitas: & Dionyſio Areop. teſte Eccl. Hierarch. c. 5. Ordinibus ſacris initiandi ſolum facultatem habeat per manuſimpoſitionem. De qua idem Apoſtolus 1. Tim. 4. Noli negligere gratiam quæ in te eſt, quæ data eſt tibi per Prophetiam, & manuſimpoſitionem presbyterij. ac 2. Tim. 1. Reſuſcita gratiam quæ in te eſt per impoſitionem manuum mearum. Quod non de ſolis Epiſcopis, ſed etiam omnibus ſacerdotibus (vt alibi diximus) interpretatur Gregor. Nyſſ. Orat. in ſanctum Baptiſma ſacerdotum deſcribens, qui inuiſibili quadam gratia inuiſibilem animam in melius transformatam gerit. Quum itaque hæc manuſimpoſitio, ſacrum ſit ſignum inuiſibilis gratiæ, quæ per eam confertur, quis dubitet ſacramentum eſſe? Et vero nominatim ſic appellatur à BB. Leone Papa Epiſt. 8. ad Dioſcorum Alexandr. & Auguſtino lib. de Bono coniug. cap. 24. ac lib. 1. contra Donat. cap. 1. & apertiſſimè lib. 2. contra Epiſt. Parmen. Si enim (inquit de Baptiſmo & Ordinib. ſacris) vtrumque Sacramentum eſt, quod nemo dubitat, cur illud non amittitur, & iſtud amittitur? Neutri Sacramento facienda

iniuria

Digitized by Google

iniuria eſt. Similia reperire eſt inter Opera B. Cypriani, ſermone de Ablut. pedum: Docetur (inquit) quæ ſit Baptiſmi & ceterorum Sacramentorum ſtabilitas. Nam Baptiſmum repeti Eccleſiaſticæ prohibent regulæ, nemo ſacros Ordines ſemel datos iterum renouat. Et eodem pertinent (etiam Luthero agnoſcente) quæ de Myſteriis conſecrationis Pontificis & ſacerdotis habet Areopagita cap. 5. & 6. ſuprà citato, vbi Myſteriorum ſeu Sacramentorum frequens fit mentio.

248. in vnis nuptiis ſtatuit.] Sic ex MS. Anglico codice, pro: vnius, eo quòd prius illud reperiatur etiam l. de Monogam. infrà To. 5. Atqui etiam in nuptiis diuina Sacramenta æmulatus eſt diabolus, quas iiſdē penè celebrarunt ethnici ceremoniis quibus Eccleſia, ſicuti notius eſt quàm probatione indigeat. Atque adeo etiam Matrimonij Sacramētum à Tertulliano hîc agnitum colligitur, maximè quum ante me adnotarit Franciſcus Turrianus, id ſexies ab eo Sacramentum nuncupari, idq; conformiter Apoſtolo Epheſ. 5. Quemadmodum patet ex eius lib. de Monogamia: Vnam (inquit de Chriſto) habens Eccleſiam ſponſam, ſecundum Adam & Euæ figuram, quam Apoſtolus in illud magnum Sacramentum interpretatur in Chriſtum & Eccleſiam competiſſe. Quò pertinet illud eiuſdem eodem libro: Ab Epiſcopo Monogamo, à Presbyteris & Diaconis eiuſdem Sacramenti. Item illud lib. adu. Valentin. Nam & celebrādorum coniugiorum gratia dicitur apud eos meditandum atque celebrandum ſemper Sacramentum. In cuius confirmationem à Valentinianis adlegari dicta Apoſtoli verba adnotauit B. Irenæus l. 1. adu. hæreſ. cap. 1. Quam ſcripturam etiam tractans Auctor l. 5. adu. Marc. quinquies Matrimonium Sacramētum adpellat. Neque verò ſolus ipſe, ſed & Ambroſ. ac Chryſoſtomus ita locum hunc interpretantur in Commentariis, Sixtus l. 3. de Caſtit. Method. Martyr Sympoſ. x. Virgin. Gregor. Nazianz. alicubi, Auguſt. de Bon. coniug. cap. 77. De nupt. & conc. cap. 10. Hieron. Epitaphio Fabiolæ, ac ad Quæſt. Amandi, & Origenes hom. 9. in Matth. Quid? quòd etiam peculiariter Sacramentum appellent Matrimonium Leo Papa Epiſt. 92. ad Ruſticum Narbonēſem, Iſidor. lib. 2. de diuin. offic. cap. 19. & Auguſt. præterea dicti lib. cap. 10. 18. ac 24. l. de Gen. ad litt. 9. cap. 7. de Adult. coniug. lib. 2. cap. 5. De fide & operib. cap. 7. de Nupt. & concupiſc. cap. 21. Quomodo autem ſit ſacrum ſignum inuiſibilis gratiæ, ipſe Tertullianus ſuprà lib. 2. ad Vxorem cap. vlt. non obſcurè his verbis ſignificauit: Vnde (inquit) ſufficiam, ad enarrandam fœlicitatem eius matrimonij, quod Eccleſia conciliat, & confirmat oblatio, & obſignatum angeli renuntiant, & pater (cæleſtis hauddubiè) rato habet. Quale iugum fidelium duorum vnius ſpei, vnius voti, vnius diſciplinæ: His Deus pacem ſuā mittit. Vbi duo, ibi & ipſe; vbi & ipſe, ibi malus non eſt. Vides enim iugum ſiue coniunctionem fidelium ſignum eſſe viſibile inuiſibilis gratiæ, pacis nempè, & à malo ſeu diaboli tentatione immunitatis cuiuſdam. Ceterùm ad Sacramētum vnctionis extremæ non dubito etiam adluſurum fuiſſe Auctorem, ſi & illud æmulatus fuiſſet diabolus, de quo veterum etiam ſufficientia teſtimonia in proximum caput differimus ad illud: curationes repromittere; & non retuendus Petrus Damianus, qui ſerm. 1. de Dedic. Eccleſ. nominatim ſimul ſeptem Eccleſiæ ſacramenta recenſuit, quæ alij ſeparatim.

249. Habet & virgines, habet & continentes.] Chriſtianos quoque (inquit Quintinus) ſuarum virginum & continentum exempla duxiſſe calumniabantur à Gentilium virginibus, & aliis quamplurimis in admiranda caſtitate propter ſuos Deos, & popularem famam, viuentibus, quum potius econtrariò illi à Chriſtianis ſumpſerint. De quibus Hieronymum legas in primo contra Iouinianum libro, & in ea ad Gerontiam Epiſtola. Iſta quidem pro diaboli æmulatione Gentiles obſeruabant. Vnde nos addiſcamus (vt alibi Tertullianus admonet) quātum Deo ſanctitas placeat, quum illam etiam inimicus adfectat; non vtique vt alicuius boni ſit affinis ille, ſed vt Domini Dei placita cum contumelia adfectans. In eo de Monog. libro. Præterea (quod Hieron. ait) hoc & Gentilitas obſeruat, in condemnationem noſtri, ſi hoc non exhibeat veritas Chriſto, quod mendacium tribuit Diabolo, qui & caſtitatem reperit perditricem, ad Geront. Atqui exempla Virginum & continentum habes ſuprà ſub finem lib. 1. ad Vxorem, Tom. 2. & infra Tom. 5. libris de Exhort. ad caſtit. & de Monogam. vtrobique c. vlt. vbi de ſingulis exemplis latius.

250. ſi Numæ Pompilij ſuperſtitiones, &c.] Pulcra eſt hîc adnotatio Audeberti Maceri, quam adeo ex Gallico idiomate transferendam duximus. Quidam (inquit) libro quodam non ita nuper excuſo, cuius titulus: Breuis commentarius de ſignis ſacris, ſacrificiis, & ſacramentis à Deo inſtitutis à creatione mundi, nobis obiicit, noſtras ceremonias maiori ex parte deſumptas à Numa Pompilio, & proinde reiiciendas & ſubſannandas. Fefellit eum (inquit idem) quòd non conſiderarit aſtutiam ſui patris & magiſtri. Diabolus enim eas mutuauit ex veteri Teſtamento, & Numæ tradidit, vt per eas ab illo & ſuis honoraretur & adoraretur. Quod ad nos attinet, quibus ad manum eſt vetus illud Teſtamentum (etiam ſi omittamus Traditionem Patrum) magis credibile eſt, deſumpſiſſe nos inde, quàm è libris Pompilij. Interim etiā illud conſiderandum, quòd talium & ſimilium ceremoniarum obſeruatio Deo grata ſit; quandoquidem eas tam ſtudioſè affectet & æmuletur Diabolus. Eodem pertinet quod Apologetici c. 19. habet Auctor, de Moyſe loquens: Omnes (inquit) materias, origines, ordines, venas, veterani cuiuſque ſtyli veſtri, hiſtoriarum cauſſas & memoriarum. Ipſos Deos veſtros, ipſa templa, & oracula, & ſacra vnius Prophetæ ſcrinium ſæculis vincit, in quo theſaurus collocatur totius Iudaici Sacramenti, & inde etiam noſtri. Atque hinc eſt quod etiam hîc addat Auctor.

251. nónne manifeſtè diabolus moroſitatem illam Iudaicæ legis imitatus eſt?] Vbi rectè interpretatur Rhenanus moroſitatem, illam accuratam præſcriptionem Inſtrumenti veteris etiam vſque ad minutias; & addit Quintinus: Per quot & quantas, quámque diligenter & operoſè Dominus Deus à Iudæis hoſtias ſibi offerri præceperit, in Leuiticorum lib. traditū videmus. Onera iſta ſacrificiorum, & negotioſas oblationum ſcrupuloſitates, ac penè totam Iudaicæ legis moroſitatem (vt hîc Tertullianus adpellat) Ægeria callidiſſimus in ſpiritualibus Dæmon, ſuum quendam Numam Romæ poſtea docuit, ac inſtituit.

252. & ſanctorum Chriſtianorum.] Iterum ſic legimus ex MS. 3. Vaticanis cum Rhenano in 1. æditione, & Adnotationibus, ſanctorum, pro eo quod Gelenius ſubſtituit: ſacramentorum. Si coniecturæ locus eſſet, malim legere: ſcripturarum Chriſtianatū. quia hauddubiè à ſimili ſic argumentatur Auctor: Qui ipſas res, de quibus ſacramenta Chriſti adminiſtrantur, tam æmulanter affectauit exprimere, vtique & idem

Digitized by Google

inſtrumenta ſcripturarum Chriſtianarum poterit profanæ fidei attemperare (per hæreticos nempè) ſenſum de ſenſibus, verba de verbis, imitando. Maximè quum ſimiliter omninò locutus ſit ſuprà cap. 19. & alioqui ad propoſitum non ita aptè commemores hic locus.

253. æmulæ fidei.] Solet dicere (inquit Rhenanus) æmulus Deo, in Datiuo. Sic etiã per Aduerbiũ, æmulè Deo. nam fidei hic in dandi caſu dictum eſt. Similiter etiam in Gallicum tranſtulit Macerent.

254. neque ab idololatria dictare hæreſeis.] D. Hieronymus (inquit Quintinus) Ezech. cap. 8. Per idola in parietibus templi depicta intelligit ea peccata, quibus hominum conſcientia ſubiacent, quando varias in corde noſtro pingimus imagines vitiorum; quibus tamquam diis noſtris inſeruimus, & obtemperamus. Apoſtolus hoc modo dixit, quòd auaritia eſt idolorum ſeruitus, ad Gal. 5. & auarus idolorum ſeruus, Epheſ. 5. Sic hæreſis eſt idolum (nam carnis operibus & peccatis adnumeratur) & hæreticus eſt idololatra. Sed hic Tertullianus in vero ſenſu capit idolum, & idololatram; vt ſit idolum, falſi cuiuſpiam Dei ſimulacrum; & idololatra eſt eiuſmodi commẽtitij Dei cultor & adorator. Hoc ipſe declarat, inquiens: Valẽtinus & Marcion Deum quidem creatorem colebant, ſed ipſum quoque creatum, & ex coëxiſtente materia creantem. Veri ergo idololatræ, quum nullus ſit eiuſmodi creator Deus. Et breuiter omnes ferè, quotquot ſunt ac fuerunt hæreſeis, vnum quidem Deum dicunt, ſed per malam ſententiam immutant eum, ſicut ait Irenæus c. 19. l. 1. Abſimile non eſt, quod ſubiungam. Impietas Turcica ſummo cultu veneratur & adorat vnũ Deum ſolum, qui creauit omnia, qui ſummè pius, bonus, & miſericors eſt, omnium cognitor & iudex, &c. In fanis ſuis effictum nihil ſuſtinet; impiſſimi tamen ſunt idololatræ. Deũ namque ſuum negant eſſe patrem, qui filium ſibi coæternum genuerit, vnde coæternus & conſubſtãtialis procedat Spiritus. Atqui ſcripturæ talem Deum Turcicum non docuerunt, neque eſt aliquis; à Machumete, poſt hæreticos alios multos, introductus eſt. Igitur qui ficititium talem colunt, idololatræ ſunt. Aliud ego referam, quod omnium modò patet oculis, & inculcatur auribus, vt intelligamus omnes hæreticos vt olim, ſic & æuo noſtro, veriſſimè dici & haberi idololatras. Vbique Gnoſtici clamoſiſſimè buccinant vnigenitum Dei filium Dominum Deum noſtrum Ieſum Chriſtum, hominem propter nos factum; hominum Deique mediatorem ſolum, non pro noſtris tantùm, ſed pro totius mundi peccatis, vnicum pro tribunali Patris aduocatum, cuius vnius liuore ſanati ſumus, ſanguine loti, morte redempti, ſimiliáque de Chriſto ſanè Chriſtianis omnibus adoranda prædicant. Sed ſi quid vlteriùs dixeris (quod ipſemet, quod Apoſtoli ſui præterea docuerunt) illum videlicet, exomologeſin peccatorum noſtrorum in Eccleſia ſua quærere, dignos pœnitentiæ fructus à nobis exigere, velle nos pro commiſſis animas noſtras affligere, mærere, ieiunare, cibis abſtinere, carnis voluptatibus omnibus temperare, noſtra Deo vota reddere, nec infringere debere; certè quidem libertatis ſuæ carnalis mancipia non norunt iſtum Chriſtum, qui ſic in ſeruitutem ſuam redigi corpus noſtrum mandet. Nec eum ſimiliter nouere Chriſtum, qui dextra patris aſſidens in cælo, præſens pariter in terra ſit in altaris myſterio: Nos corpore ſuo, ſic ineffabiliter & incomprehenſibiliter ſuis diſtributo, verè paſcens, & ſanguine potãs. Illi verò ſuum Chriſtum cælo ſic alligant, vt abſens inde non poſſit, aut certè non velit, adeſſe corporaliter hîc nobiſcum vſque ad conſummationem ſeculi: Suos duntaxat in terra viſitans in ſignis atque figuris, prout ſingulorum ſunt imaginationes & fantaſiæ, recipere, vel excludere, vti, vel non vti volentium. Perierat Euangelium, ſi non iſti ſummi Spiritualium nequitiæ Theologi in eius auxilium neſcio quas Ideas Platonicas ab Orco nunc euocaſſent. In Præfatione Synodi Gangrenſis oſtendebamus, iſtorum Chriſtum, non eſſe Chriſtum Baſilij, Nazianzeni, Chryſoſtomi, Hieronymi, Auguſtini, ſanctorumque noſtrorum maiorũ. Ergo merum eſt idolum. Igitur, quum nouitium quędam commenti ſint ex vetere, ſibique finxerint Chriſtum (ſicuti ſuum ſibi Turca Deum) quem ſummo cultu proſequantur, idololatræ planè ſunt. Quiſquis enim talem cogitat Deum, qualis non eſt Deus, alienum Deum vtique, & falſum in corde ſuo portat, & eſt idololatra. Hæc D. Auguſt. cap. 29. l. 6. quæſt. ſuper Ioſue. D. Hieronymus, quoties Prophetæ deteſtantur idololatras, in hæreticos etiam dictum monet accipiendum. Quum autem iuſſu diuino debeat occidi idololatra, Exod. 22. ergo & hæreticus. Si non impiè, certè nimis inconſultè dolebat, qui nuper dolebat hanc ob idololatriã tam multos obſtinatos, etſi iure, quondam necatos fuiſſe, quos in vitam ſua ipſius vitæ lubens reuocaret, vt aiebat, & hoc ampliùs terreri gladio nolebat. Atqui Moyſes talium ſanguine putauit Leuitarum ſuorum manus conſecratas iri, Exod. 32. quod & Phineæ ad iuſtitiam reputatum eſt vſque in ſempiternum. Num. 25. Pſal. 105. Propterea, princeps, vt benè tibi ſit, auferas Prophetas iſtos, qui Deum prædicant alienum, de medio tui. Nec malum diutiùs viuere permittas. Hoc tibi Dominus tuus imperat. Deuteron. cap. 13. Hoc ſi feceritis, ô Reges Iuda, tenebitis priſtinam poteſtatem, can. Reg. 23. quæſt. 5. Hactenus ille. Atqui haud abſimiles ſunt loci apud B. Irenæum l. 1. c. 19. Origenem hom. 12. ſuper illud Hieremiæ c. 16. Si faciet homo ſibi Deos. Hieronymus diſertis verbis in Dan. c. 3. ac Oſee c. 2. 8. ac 11. Denique Athanaſius & Lucifer Caralitanus frequentiſſimè Arrij hæreſin Idololatriam vocant. Ex MS. autem partim Vatic. partim Anglico legimus in huius c. calce: Itaque omne mendacium quod de Deo (pro: de eo) dicunt, quodammodò (id antea deſiderabatur) genus eſt Idololatriæ.

Cap. XLI.

255. Non omittam ipſius etiam conuerſationis hæreticæ, &c.] Titulum huic capiti damus: Quòd nulla vmquam fuerit vitæ, ſexus, ordinis apud hæreticos diſtinctio.

256. quis Catechumenus, quis fidelis, &c.] Apud antiquos (inquit Quintinus) populus diuerſis quatuor diſtinguebatur gradibus. Erant enim συναιτέοντες, κατηχούμενοι, πιςεύοντες, & μετανοοῦντες: Competentes, Catechumeni, (Eccleſia Latina retinuit Græcum) Fideles ſeu credentes, & Pœnitentes. Altari verò miniſtrantium fuerunt ab ipſis etiam Chriſti diſcipulis ordines diſtincti. Catechumenus dicebatur is, qui poſt diuturnam baptiſmi petitionem, demum baptizandus, priùs catechizabatur, id eſt, inſtituebatur, erudiebatur, edocebatur, in articulis fidei noſtræ, priùs quàm baptizaretur, & in Eccleſiam intromitteretur. Cui fidelis opponitur, qui iam plenè doctus & inſtructus erat in fide, iámque receptus & admiſſus erat ad noſtra myſteria percipienda. Catechumenus, & Catechizo, ſunt apud Apoſtolum hoc in ſenſu ad Gal. cap. 6 Eoſdem Audientes ſiue Auditores nuncupari ab Auctore ſuprà adnotauimus Tom. 2. lib. de Pœnit. cap. 6. num. 39. & latiùs in Cyprian. Epiſt. 13. num. 4. & 24. num. 7.

257. pacem quoque paſſim cum omnibus miſcent.]

Digitized by Google

ſcent.] In ſcriptoribus (inquit Quintinus) Eccleſiaſticis frequentiſſimus eſt iſte vocabuli Pacis vſus, apud Cyprianum ſæpè: Dare pacem, hîc: miſcere pacem; hoc eſt, in ſuis communionis recipere; in conſortium Eccleſiæ admittere; à commiſſis facinoribus abſoluere; quod abſque ſatisfactione non debere fieri, nec ante conſcientiam purgatam ſacrificio & manu ſacerdotis, liquet ex eodem Cypriano ſæpius hoc adſerente: Pax (ait, id eſt abſolutio) alioqui irrita & falſa eſt, periculoſa dantibus, & nihil accipientibus profutura. Nec communicationem tribuit, ſed impedit ad ſalutem. Vide ſermonem de Lapſis. Hæretici non morantur iſtas pœnitentias atque ſatisfactiones in Eccleſia noſtra, ſed pacem, id eſt, communicationem miſcent indiſcriminatim, cum quibuſuis ad eos accedentibus, & huiuſcemodi familiaritatem, ſiue doctrinæ communionem, vocant illi vitæ ſimplicitatem, quæ nihil occultet, ac ſit ſine ſupercilio. Eodem pertinent quæ ſuprà adnotauimus cap. 20. ad illud: Communicatio pacis, num. 123. & 32. ad illud: nec recipiuntur in pacem & communionem.

258. Omnes tument.] Non ſemel (inquit idem Quintinus) in Synodo Gangrenſi demonſtrauimus, Hæreſeon cunctarum matrem & procreatricem ſingularum eſſe ſuperbiam. Hieronym. in cap. Oſee 5. ſic habet: Hæretici matrem habent iniquitatis ſuæ ſuperbiam, dum ſemper ſe ſcire altiora iactitant, & in Eccleſiæ contumeliam debacchantur. Itaque Tertullianus ait: Omnes tumēt, omnes ſcientiam pollicentur. Auctor eſt Epiphanius contra Valentinianos ſcribens; Omnes hæreticos ſeſe cognominaſſe Gnoſticos, id eſt, peritos, ſcientes, & rerum diſciplinarúmque multarum cognitores. Iſta nomine tenus ac fama tantùm; nam reuera nihil eſt imperitius. Cupide ſcientiæ perdidit ab annis quadraginta (prò dolor) & indies perdit innumeram Gallicæ iuuentutis multitudinē. Quid enim ſcire ſibi non videntur, dum ſectam ſibi, vel hanc, vel illam nouam delegerint, & in eam ſe perditum coniecerint? Atqui de Gnoſticorum appellatione latiùs infrà ad titulum Scorpiaci aduerſus Gnoſticos.

259. Antè ſunt perfecti Catechumeni quàm edocti.] Sic legimus cum MS. Vatic. cod. pro eo quod erat: educati; nam non aliud Catechumeni, quàm edocti, vtpotè illi qui catechizantur, id eſt, docentur. Iſtud autem (inquit Quintinus) pij quotidie non ſiccis oculis videre coguntur. Heri Lutetiæ cerdo viliſſimus, triduo pòſt inter Gnoſticos Euangelicæ vitæ prædicans, eſt admirandus. Nudius tertius ganeo profectiſſimus, & luparum ſectator & aſſecla nequiſſimus, aut multis tranſactis lunis, etiam Commentaria ſcribit in Euangelia. Vides Catechumenorum Tertulliani perfectionem.

260. Ipſæ mulieres hæreticæ, &c.] Chriſtiane Lector (inquit idem) ſiquid vnquam certò credidiſti, certo certius hoc vnum credito, quæcunque modò ſit, aut olim fuerit hæreſis (ab ea prima Simonis incantatoris, ad hæc vſque tempora noſtra, in quæ fines ſæculorum deuenerunt) in ea fuit, & eſt: Dux fœmina facti. Nulla eſt, inquam, (iam ſuperiùs adfirmabam) quæ ſuas Helenas & Philumenas non habeat, & Heu! Helenæ iſtæ (non poſſum me continere quin dicam, taciturus grauiora) miſeram modò Galliam noſtram complere ſatagunt, immò compleuerunt iſtis neſcio quibus barbatulis Gnoſticis, in gynæcio quidem prædicantibus ſuis (vt appellant) ad populum verò Secretariorum nomine tectis. Et eò iam nonnullæ deuenerunt abominationis, vt eos palàm circumducāt, quos amatoribus, & adſectatoribus ſuis facillimè, laſciuis autem mollibúſque maritis non magna cum difficultate ſeductrices inſinuant, eſúmque pomi deceptis, & incautis perſuadent. Apoſtolus dixit iſtiuſmodi Gnoſticorum ſororculas, onuſtas illas peccatis, non otioſas eſſe tantummodò: ſunt inſuper & curioſæ, loquaces, & garrulæ videlicet, loquentes quæ non oportet; quas Tertullianus propriè nominat hîc: Procaces, id eſt, petulantes, inuerecundas, impudentes, & quæ publicè docere non erubeſcant; quum Paulus tamen ſcripſerit hoc eſſe turpe mulieri, & in Eccleſia loqui mulierem noluerit, ſed à viro domi diſcere. Nunc inter Gnoſticos illæ de ſacris & fide palàm concionantur, immò contendunt, vt ait hîc Tertullianus. Ab anno Domini 1521. quo paſſim Biblia ſacra profanari cœpere vernaculis populorum linguis, adeò quoque mulieres incœperunt, pro fuſis & colo, Theologari; vt inuentæ ſint, quæ de ſcriptis Pauli themata collegerint, de quibus eſſent illæ paratæ publicè quibuſuis diſceptantibus, & in quibuſcunque ſcholis, reſpondere. Noſtri temporis hiſtoria contentioſas iſtas, & diſputatrices fœminas nominatim produ͞it, & publicè cum talibus Doctricibus, ab eiſdem conſcripti libelli proſtant. Vnde ſatis intelligimus, quid hîc Tertullianus dicat: hæreticorum mulieres de ſacris contendere, id eſt diſputare.

261. Exorciſmos agere, &c.] Montaniſtas (inquit idem) ſiue Pepuzianos arguit, apud quos etiam mulieres fungebantur ſacerdotio; quod Epiphanius, Auguſtinus, & alij teſtantur. Atqui (ſicut Epiphanius ait) ab æterno nulla mulier vnquam ſacrificauit Deo. Ne Eua quidem, nec eius filiæ. Denique nec ſuperbeata virgo Maria Dei mater. Atqui de Exorciſmis latiùs infra initio libri de Baptiſmo.

262. curationes repromittere.] Quum nemo in muliere meritò reprehendere poſſit curationes infirmorum ſimplices, videtur alludere ad gratias curationū, de quibus 1. Cor. 12. quas ſibi mulieres hæreticæ arrogabant, atque adeò ſicuti tinguere (de quo mox) audebant, id eſt, Baptiſmi ſacramentū adminiſtrare, fortaſſis etiā Sacramentū extremæ vnctionis prætextu curationis conferre. Vtut fuerit, quum alibi de eo tractandi non melior in Tertulliano detur occaſio, quàm vbi de gratiis curationum agitur, etiam illud Eccleſiæ eſſe Sacramentum hîc comprobabimus, maximè quum curationes repromittat. Nam de eo Apoſtolus Iacobus ſic loquitur Epiſt. ſuæ cap. 5. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, vnguentes eum oleo in nomine Domini. Et oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & ſi in peccatis ſit, remittentur ei. Quibus verbis quum profiteatur ſignum viſibile, olei nempè vnctionem, inuiſibilis gratiæ, vtpotè remiſſionis peccatorum, quidni Sacramentum dicatur? Quare Innocentius Papa I. epiſt. 1. ad Decentium Eugubinum, de extrema vnctione loquens, quam quidam pœnitentibus conferebant: Quibus (inquit) reliqua Sacramenta negantur, quomodo vnum genus putatur poſſe concedi? Quæ ipſa verba transſcripta ſunt à Patribus Concilij Vvormatienſis cap. 72. vbi diſertis verbis de Sacramento extremæ vnctionis locum illum B. Iacobi Apoſtoli interpretantur, quemadmodum etiam Beda in Comment. ſuper Marc. c. 6. P. Damianus ſermone 1. de Dedicat. Eccleſ. Nec abſimiliter, niſi quòd Sacramentum non appellent Concil. Meld. cap. 1. teſte Burchardo lib. 4. Decret. cap. 75. ac priore parte 1. cap. 263. Theophil. in cap. 6. Marc. & B. Auguſt. ſerm. 215. de tempore, & libris qui eidē adſcribuntur de Rectit. cathol. conuerſ. ac de Viſit. infirmorum lib. 2. cap. 4. Quò alludere videtur Cyrillus Alexandrin. lib. 2. in Leuitic. dum ſeptimam remiſſionem peccatorum vocat, quæ ſit

Digitized by Google

iuxta præceptum D. Iacobi Apoſtoli.

263. forſitan & tinguere.] B. Epiphanius contra Collyridianos: Sed neque mulieri baptiſma dare concreditum eſt; alioqui potuiſſet Chriſtus à matre baptizari potius quàm à Ioanne. Propterea (vti adnotat Quintinus) Tertullianus hîc, quaſi prodigioſum quid & difficile creditu poſuit in fine verſus iſtius: hæreticorũ mulieres audent forſitan & tinguere, id eſt, baptizare. Certè Gnoſticorum mulieres nihil non audent in nocturnis ſuis coitionibus, quum diſcipulæ bonæ cum ſuis bonis magiſtris & præceptoribus congrediuntur, & ad ſuas phratrias conueniunt in occulta quædam triclinia. Fertũ à Damalide quadam, poſt habitam à ſe concionem, fuiſſe panem, vinúmque (ſanctam Domini cœnam vocant) adſtantibus diſtributum & adminiſtratum. Sed hoc non eſt mirum, quum ſint omnes apud eos presbyteri, atque ſacerdotes. Noſtra tempora nihil in hæreſeωn materia reliquerunt intentatum. Verum de hoc latiùs infrà lib. de Baptiſ. dum modò hîc adiiciamus illud Auctoris ſuprà Tom.2.lib.de Veland.virgin. cap. 9. Non permittitur mulieri in Eccleſia loqui, ſed nec docere, nec tinguere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum ſacerdotalis officij ſortem ſibi vendicare. Vbi aliquid etiam hac de re adnotauimus num. 65. 66. 67. & 68.

264. nunc Neophytos conlocant.] Propterea improbat temerarias Ordinationes hæreticorum, quòd contra interdictum Apoſtoli 2. Tim. 4. Non Neóφυτον, ne in ſuperbiam elatus, in iudicium incidat diaboli; ipſi Neophytos in Ordine conlocant. Quid autem Neophyti, explicat eiuſdem argumenti canon 2. Nicæni 1. Concilij. Qui nempè, ex vita Gentilium nuper admodum catechizati, ſtatim ad ſpiritale baptiſma venerant, quos adeò continuo quum baptizati ſunt, interdicitur ad Epiſcopatum promouere. Cui ſimilia habet etiã B. Hieronym. in fine Epiſt. ad Oceanum, & Innocentius Papa 1. epiſt. 12. ad Aurelium Carthag. Epiſcopum; ex qua conſtat non modo Tertulliani tempore, ſed & diu poſtea in Aphrica hunc abuſum perſeueraſſe.

265. nunc ſæculo obſtrictos.] Intelligit eos, qui cupiditatis pecuniæ gratia, ſæculo adhuc obſtricti permanent, contra interdictum Apoſtoli 2. Tim. 2. Nemo militans Deo obligat ſe moleſtiis ſæcularibus. Quod quum de omnibus dictum ſit (inquit B. Cyprian. epiſt. 65. ad Furnitanos) quanto magis moleſtiis & laqueis ſæcularibus obligari non debent, qui diuinis rebus occupati, ab Eccleſia recedere, & ad ſeculares actus vacare nõ poſſint? Videtur autem Auctor alludere ad Canon. 60. Apoſtolorum (in quem ſua ſcholia extat Quintinus) qui habet: Ex Gentili vita conuerſum recens baptizatum, id eſt, Neophytum, aut ex alio turpi vita inſtituto aduenientem, id eſt, ſæculo obſtrictum, non eſt iuſtum mox in Epiſcopum deligere.

266. nunc Apoſtatas noſtros.] Similiter Apoſtatam hîc modò deſcribit Canon Apoſtolorum 62. (etiam à Quintino commemoratus) eidem qui Chriſtum negauerit; quare meritò id nomen Iuliano Imperatori datum.

267. Itaque alius hodie fit Epiſcopus, cras alius.] Præterquàm quòd apud Montaniſtas (B. Hieron. teſte epiſt. 5. ad Marcellam contra Montanum) tertium duntaxat locum tenebant Epiſcopi, quale quid etiam narrat Epiph. de Aerio, hær. 75. videtur innuere quoſdam hæreticos Auctor, qui frequentiſſimè ordinem Eccleſiaſticum immutabant, & modò hunc, modò illum pro Epiſcopo habebant, aut ab eadem dignitate deſtituebant pro libito. Atqui Epiſcoporum mentio frequens apud Tertullian. hîc ſuprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. cap. 9. vbi & veteris Teſtamenti & noui Hierarchas producit. Quis (inquit) Patriarches, Prophetes, Leuites, ſacerdos, Ἄρχων ſeu Iudex, vel poſtea Apoſtolus, Euangelizator, aut Epiſcopus inuenitur coronatus? Itẽ lib. de Veland. virgin. cap. 9. Cui ſiquid refrigerij debuerat Epiſcopus. Item infrà lib. de Bapt. cap. 17. ſummus ſacerdos, qui eſt Epiſcopus; & Tom. 5. lib. de Pudicitia: non Eccleſia numerus Epiſcoporum; & lib. de Monogam. ab Epiſcopo Monogamo; & lib. de Fuga in perſecut. ſed quum ipſi auctores, id eſt Epiſcopi, fugiunt; item lib. de ieiuniis: Hæc erunt exempla & populo & Epiſcopis; denique hoc eodem lib. ſuprà latiſſimè cap. 32. Euoluant (inquit) ordinem Epiſcoporum ſuorum, ita per ſucceſſiones ab initio decurrentem, vt primus ille Epiſcopus aliquem ex Apoſtolis, aut Apoſtolicis viris, qui tamen cum Apoſtolis perſeuerauerint, habuerit auctorem & anteceſſorem. Hoc enim modo Eccleſiæ Apoſtolicæ cenſus ſuos deferunt; ſicut Smyrnæorum Eccleſia habens Polycarpum ab Ioanne collocatum refert, ſicut Romanorum Clemẽtem à Petro ordinatum ædit; proinde vtique & ceteræ exhibent, quos ab Apoſtolis in Epiſcopatum conſtitutos, Apoſtolici ſeminis traduces habeant. Vbi non modo Epiſcopos agnoſcit ab Apoſtolorum ætate (quò etiam pertinet tractatio illius Apoſtoli Pauli 2. Tim. 4. Oportet Epiſcopum eſſe vnius vxoris virum) ſed & Epiſcoporum ſucceſſionem legitimam etiam cum auctoritate; quam certè ſummam profitetur in Romano Pontifice, dum l. de Pudicitia, Epiſcopum Epiſcoporum vocat. Eodem pertinet quod eoſdem non ſemel Præſidentes nuncupat. Hinc illud Apolog. cap. 39. Præſident probati quique ſeniores; & lib. de Cor. milit. cap. 3. nec de aliorum manu quàm Præſidentium ſumimus; denique ſub finem lib. de Ieiuniis: quòd duplex apud te Præſidentibus honor binis partibus deputatur, quum Apoſtolus duplicem honorem dederit, vt fratribus & Præpoſitis. Quamquam interim poſtremis his locis etiam Preſbyteros Præſidentium nomine intelligat, de quibus mox latiùs num. 270. Atqui vnde dicatur Epiſcopus, & quid à Presbytero differat, adnotauimus in B. Cyprian. epiſt. 65. ad Rogatianum, nu. 13. & de Epiſcoporũ auctoritate in epiſt. eiuſdem 55. ad Cornelium, num. 8. ac 27.

268. hodie Diaconus.] Diaconorum etiã alibi fit mentio ab Auctore, potiſſimùm locis ſupradictis de Monogamia, & Fuga in perſecut. priori: à Diaconis (inquit) eiuſdem Sacramenti; poſteriori: id eſt ipſi Diaconi. Porrò de Diaconi officio remitto Lectorem ad meas Adnotat. in B. Cypriani dictam epiſt. 65. num. 14. Cui etiam ius baptizandi adtribuit Auctor lib. ſequ. de Baptiſmo cap. 17.

269. qui cras Lector.] Mirum eſt quid Magdenburgenſibus venerit in mentem, dum, B. Cypriani ætate primum Clero additos fuiſſe audent ſcribere Lectores, quum hîc diſertis verbis Lector commemoretur: immò & ab ætate Apoſtolorum Lectores fuiſſe ſatis demonſtrauimus in eiuſdem Cypr. Epiſt. 33. de Aurelio Lectore ordinato, num. 5. Quo minus illis credẽdum, dum etiam Hypodiaconos non ante Cyprianum agnitos fuiſſe in Eccleſia argumento negatiuo (quod nihil habet validitatis) comprobant, eo quod Tertullianus nuſquam Hypo-

Digitized by Google

Hypodiaconorum meminerit. Verùm cõtrarium etiam de illis cõprobauimus ad Epiſt. Cypr. 24. de Saturo Lectore & Optato Hypodiacono factis, num. 5. E quo loco hoc vnũ repetimus, quòd ne fortaſsè inde errorem ſuũ adſtruerent, commodum acciderit, quòd B. Ignatius, qui plerumque (epiſtolis nempè prioribus ad Mariam Caſſobolitam, Trallianos, Magneſianos, Tharſenſes, Philippenſes, Philadelphienſes, Smyrnenſes, non meminerit, niſi Epiſcoporum, Diaconorum & Preſbyterorum; Epiſtola ad Antiochenſes, poſt mentionem eorundem ſic ſubiũgat (cui Græca æditio etiam conſentit) Saluto Subdiaconos, Lectores, Cantores, Oſtiarios, Laborantes, Exorciſtas atque Cõfeſſores. Vbi habes prætereà 4. Ordines, quos minores ſeu non ſacros nuncupamus, eo quòd matrimonium in illis contrahere licet, non item in ſacris illis tribus, Hypodiaconatu, Diaconatu, & Presbyterio, & qui eſt caput omnium Epiſcopatu.

270. hodie Preſbyter, qui ctas Laicus.] Preſbyterorum frequentiſsimè quoque meminit Tertullianus, & imprimis duobus locis ſupracitatis lib. de Monog. & Fuga in perſecut. à Preſbyteris eiuſdem Sacramenti. Deinde (vt omittam locos citatos ſuprà num. 268. qui eodem pertinent) ſuprà Tom. 2. lib. de Pænit. cap. 9. vbi de Confeſsione agitur: Preſbyteris aduoloi, & caris Dei adgeniculari: vbi videat Lector Adnot. noſtras num. 1. & 58. item infrà cap. 17. lib. de Baptiſmo, vbi ius baptizandi Presbyteris tribuit, & Tom. 5. lib. de Exhort. ad caſtit. Vſqueadeò (inquit) niſi laici ea obſeruent, per quæ Preſbyteri adlegontur, quomodo erunt Preſbyteri qui de laicis adleguntur. & mox: dum Preſbyter alius eſſe noo poteſt, quàm laicus qoi ſemel fuerit maritatus. Ad eoſdem æquè atque ad Epiſcopos pertinent quæcunque variis locis de Sacerdotibus & Sacerdotio, & maximè eodem illo loco connumerat. Nequid dicam (de quo in vita eius latiùs) quòd etiam ipſe Tertullianus Preſbyter fuerit. Cetera prudens prætereo, remittens Lectorem ad Adnotat. noſtras in B. Cyprian. ſupracitatas, in epiſt. 35. num. 4.

271. Nam & laicis ſacerdotalia muneta iniungunt.] Quæ hic ſacerdotalia munera, pauloantè ordinatiooes dixit, & ſuprà Tom. 2. l. de Veland. virgin. quemadmodum pauloantè citauimus, num. 263. ſortem ſacerdotalis officij, alludens hauddubiè ad Cleri demutationem, vti illic adnotauimus, num. 68. id confirmantes etiam B. Cypriani teſtimonio (qui Ordinatiooes Clericas) vocat. Eodem pertinet illa, de qua num. præced. adlectio Preſbyterorum, de qua etiam ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 7. num. 33. Adleguntur in ordinem Eccleſiaſticum artifices idolorum. Omnium autem apertiſsimus locus eſt iſte infrà Tom. 5. lib. de Exhort. ad caſtit. Differentiam (inquit) intet ordinem & plebem conſtituit Eccleſiæ auctoritas, & hooor per Ordinis conſeſſum ſanctificatus à Deo. Interim etiam altiùs ſacræ huius Hierarchiæ inſtitutionem petit B. Dionyſ. Areop. Eccleſ. hierarch. cap. 5. à Chriſto nempè ipſo: Quinetiam (inquit) diuinus ac primus Pontifex noſter (hoc enim etiam cauſſa noſtra hiſce iniſsimus Ieſus factus eſt) quum diſcipulos ad Sacerdotij honorem efferret, quamquam erat vt Deus auctor ſacrorum, tamen ſanctiſsimo Patri ſuo, diuinóque Spiritui, munus conſecrationis adtribuit; præcipiens diſcipulis, vt ſcripta diuina loquuntur, ab Hieroſolymis ne diſcederent, ſed exſpectarent promiſsionem Patris, quam audiſtis à me, quia baptizabimini Spirituſancto. Vbi indicat inſtitutos quidem à Chriſto ſacerdotes Apoſtolos (nempè in nouiſsima cœna, dum dixit: Hoc facite in meam commemorationem) ſed à Spiritu ſancto conſecratos Epiſcopos in die Pentecoſtes; iuxta quod etiam B. Hieron. adſerit Dial. ſupracitato contra Lucifer. Cui conſecrationi facta per Spiritumſanctum ſuper capita Apoſtolorum in linguis igneis (vti adnotauit iam olim Ammonius Alexandr. in Acta Apoſtol.) ſucceſsit Manuſimpoſitio, quam ſignum eſſe viſibile inuiſibilis gratiæ, atque adeò Sacramentum, ſuprà demonſtrauimus cap. præced. 40. n. 247. Quare & ſacras ordinationes plerumque vocare ſolent Veteres; immò & cum ſigno aliquo viſibili ſeu miraculo, adhuc B. Cypriani tempore frequenter cõferebantur ſacri Ordines, immò & minores, vti adnotauimus ad Epiſt. eiuſdem 35. de Numidico Preſbytero ordinato, num. 2.

Cap. XLII.

272. De verbi autem adminiſtratione, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd in verbi quoque adminiſtratione, ob mutuam diſcordiam nihil hæretici proficiant. Siue autem legas cum excuſis: non ethnicos conuertendi, ſed ooſtros euertendi, ſiue cum MS. Anglico: noo ethnicis conuertendis, ſed noſtris euertendis, parum refert.

273. Adime illis Legem Moyſi.] Sic ex MS. Vatic. pro: in Lege. Cui conſentiunt Quintinus & Macereus. Quorum ille ſic interpretatur hunc locum; id eſt: Ne ſinas eos de Moſe loqui, cuius libros improbare gaudent; Prophetis maledicere eſſent, quos omnes etiam reiiciebant. De malo ſuo quodam Deo, mundi creatore, non amplius diſputent. Hæc tria (dico) ſuarum diſſertationum argumenta remoueas ipſis; quid vlterà loquantur, aut quid in Chriſtianis accuſent, amplius non habent. Ac ſi quis modò prædicantibus Gnoſticorum diceret, In Pontifices, & Presbyteros, in ceremonias, & ritus Eccleſiaſticos deſinite probra conicere; ſed aliud quodnis argumentũ fidei noſtræ veſtris in concionibus tractate. Talibus hæc adimas (inquam) lædoria, mutos planè videbis conuiciatores iſtos, contumeliarum totos, & Euangelici Rhacca venenis inflatos.

274. Et hoc eſt quod ſchiſmata apud hæreticos ferè non ſunt, &c.] Schiſma (inquit idem) quod iam ſuperiùs dicebam, eſt quando quis à præfecto ſuo ſecedit, quando nouam cathedram ſtatuit, & Eccleſiam quandam nouã priuatim congregat, vt eſt in Can. Apoſt. 31. Hoc autem non fit apud hæreticos, qui nullos morum ſuorum, vita, ſeu doctrina magiſtros & præſides habent; ſubinde pro libito ſingula mutantes & innouantes, quod ſanè Schiſma foret inter Catholicos. Lego autem rurſus ex MS. cum Rhenano: quia quum ſint, oon patent (id eſt non apparent) ſchiſmata; eſt enim vnitas ipſa: vt poſtremum iſtud Ironicũs dictum intelligatur. Perinde eſt autem, ſeu legas cum excuſis: quæ accepit, ſeu cum MS. quod accepit.

275. Plerique nec Eccleſias habent, &c.] Clariùs explicat Macereus ſequentia, ſine matre, id eſt: matrice Eccleſia: ſine ſede, Epiſcopali nempè, orbi fide (ſic enim rectiùs ipſe & Quintinus, quàm alij: orba) extorres. Quemadmodum Quintinus rectè interpretatur illud: quaſi ſibi, latè vagantur (quod legit etiam MS. Vatic.) in hunc modum: id eſt, abſque mandato, non miſsi, omni nunc obedientia ſoluti prædicant, quaquauerſum diſcurrunt, aridam circuiunt, & mare; trans Arcton nauigant, vt ſibi proſelytos faciant. Olim tam vagè, & incerti per populos & regiones errabant hæretici:

modò quoque ſic Gnoſtici viuunt, vt hæreticos inter ſe tam ſimiles eſſe cognoſcas, quàm vipera nunc ſint antiquorum ſeculorum viperis æquales.

CAP. XLIII.

276. Notata ſunt etiam commercia hæreticorum cum Magis quampluribus, &c.] *Hoc caput (quod aliter paulò quàm Quintinus diſtinximus) inſcriptione hac inſignimus:* Quòd ob commercia hæreticorum cum Magis aliiſque eius generis hominibus, diſciplinæ apud eos neglectus, index ſit doctrinæ peruerſæ. *Atqui de* Magorum cum hæreticis communione *latiùs infra lib. de Anima.*

277. cum Circulatoribus.] *Sibi familiares (inquit Quintinus) & amicos habent* circulatores, *id eſt vagos & circumforaneos homines, qui ſerpentes & ſimias, & vrſos, idque genus, per fora circumferunt; Hiſtriones, qui cantillant in triuiis, & comœdias agunt, quos omnes tamen Cyprianus in Eccleſiam recipi noluit, ne pudor, & honor Eccleſiæ tam turpi contagione fœdaretur. Epiſt. 10. lib. 1 (quæ nunc eſt num. 61.) Contagioſa tempeſtatis noſtræ Gnoſtici tantum per iſtos, quantum per ſuas conciones proficiunt. Inter Prædicantes apud eos collocantur; aſtitandis enim ſuis mimis, nihil quàm rident Eccleſiæ noſtræ Sacrificos, & execrandi ſacra noſtra traducunt.*

278. cum Aſtrologis.] Aſtrologos *(inquit idem) diuinos & ariolos intelligo; ſibi familiares & amicos habent hæretici. Num tibi videtur* Aſtrologus *ille ter impius & hæreticus eſſe, qui geneſin Chriſti (8. Cal. Ianuarij menſis) retulit ad aſtra, futurúmque dixit Biæothanaton, morte violenta periturum; quia Draco tum, cum cæleſtibus aliis neſcio quibus ſignis, traheret caudam, quod ait ſiniſtra prognoſticon eſſe genituræ. Nos hæc inter Chriſtianos, & à Chriſtianis, publicari patimur. Num tibi quoque γνωστικώτερος ille videtur (alias puta peritior & elegantior, quique plus de fonte Caſtalio potarit) ſcripturæ cum ſua Latinitate nouus interpolator, qui verba Chriſti, Marci 14. Filius quidem hominis vadit, ſicut ſcriptum eſt de eo: Væ autem homini illi, per quem traditur; ſic interpretatur, & ad marginem ſuæ nouæ traductionis interpretamentum ſuum adſcribit (inquiens, & Chriſtum loqui faciens:) Eſt quidem mihi fatale prodi, ſed non ideircò feret impunè proditor. En? Chriſti mortem reuocat ad fata, ſicut* Aſtrologus *ad aſtra. Totus orbis Gallicus inſanit, & fornicatur modò poſt quendam Magum, quo quid hæreticius? In ſuis prognoſticis nihil, quàm raſos, & de raſis loquitur (quas appellationes à ſociis ſuis Gnoſticis didicit) Eccleſiæ noſtræ ſacerdotes intelligens; quibus dum mala vaticinatur, ipſis optat & imprecatur, Hierarchiam noſtram turbari cupiens; nec enim quicquam (Chriſto Ieſu gratia) de prædictis ſuis accidit. Itaque magna eſt inter* Aſtrologus *& hæreticos, atque ſemper fuit, concordia. Sunt enim & iſti (quamuis non profiteantur) hæretici, aut nihil quidem quàm ſua ſomnia credentes, & Athei.*

279. cum Philoſophis.] *Quàm benè (inquit idem)* Philoſophis *& hæreticis conueniat, in cap. 7. dictum fuit. A Philoſophis autem didicerunt iſti pacem cum quibuſuis miſcere, ſicuti proximè legiſtis.*

280. doctrinæ index diſciplina eſt.] *Hoc etiam ex MS. Vatic. cod. ſecundum lectionem Quintini & Macerei, pro eo quod contrario prorſus ſenſu legebatur:* Doctrina index diſciplinæ, *eo quòd præcedat*: de genere conuerſationis qualitas fidei æſtimari poteſt. *Nam (vti rectè adnotat Quintinus) quales magiſtri, tales ſunt etiam diſcipuli; mali corui malum eſt ouum.* Doctrinam *nominat à docendo, &* diſciplinam *à diſcendo.*

281. Negant Deum timendum.] *Hæretici (inquit idem) dumtaxat amandum* Deum *docent, Catholici verò* timendum, *pariter & amandum. Qui ſolummodò putant amandum, ſolummodò putant eſſe bonum, quippe qui nemini per ſuam bonitatem valeat inferre malum. Quæ fuit opinio quondam Marcionitarum, modóque Gnoſticorum. Vnde morum vitæque diſſolutio maxima, ſcilicet, excluſo metu damnationis. Hieronym. exponens illud in Oſee cap. 4. Secundum multitudinem eorum, ſic peccauerunt mihi, &c. ſcriptum reliquit, quod huc maximè pertineat: idcircò referam, quamuis prolixè. De hæreticis facilis intelligentia eſt, quod quantò plures fuerint, tantò magis delinquunt Deo, & gloriantur in populis, & idcircò decipiunt infœlices, vt peccata populi comedant, & per dulces ſermones deuorent domos viduarum. Quum enim viderint aliquos delinquentes, aiunt: Nihil aliud quærit Deus, niſi fidei veritatem, quam ſi cuſtodieritis, non curat quid agatis. Hæc enim dicentes, in iniquitatibus ſubleuant animas eorum, vt non ſolum non agant pœnitentiam, nec humilientur, ſed gaudeant in ſceleribus ſuis, & erecta ceruice gradiantur. Si tempeſtatis noſtræ Gnoſtici ſuis in congregationibus & libris eadem ſcriptitant, atque dictitant, ergo ſunt hæretici; falſus eſt alioqui Hieronymus. Quod ethnici de Ioue ſuo cantant, idem quoque de ſuo Ioua Gnoſtici credunt:*

Iuppiter eſſe piũ ſtatuit, quodcumque iuuaret.

Deus quidem ſummè bonus eſt, ideóque ſuper res omnes amandus. Sed etiam ſummè iuſtus eſt, reddens vnicuique iuxta opera ſua; propterea ſummè timendus. *Quo ex timore maxima bona ſequuntur in Eccleſia catholica, qualia per Tertullianum deſcribuntur hîc. Inter quæ ſunt:*

282. adlectio explorata.] *Iſtud reſpicit Apoſtolicum can. 33. (eodem adnotante) qui iubet in fidelium ſocietatem recipiendos* ἀνακρίνεσθαι, *id eſt,* explorari, *diſcuti, diligenter examinari, priuſquàm recipiantur in conſortium publicum. Verbum iuris eſt* Adlectio, *quando quis in aliquorum cœtum recipitur, adſcribitur, cooptatur.* Adlectio, *ſicut & origo, ciues facit, & immunitatem tribuit, vt eſt in leg. in fi. lib. 5. ff. De iu. im. & l. 7. De exco. l. 10. C.*

283. promotio emerita.] *Idem (inquit Quintinus)* promoueri *quod proueh. Qui verò prouehitur, de minori ad maius prouehitur, vt eſt in Hieronymi canone, Legimus. 93. diſt. Sic etiam Latini dicunt: ad dignitates* promoueri; *& in noſtris* promotio *eſt ordinum ſacrorum ſusceptio; prout hîc* promotio *dicitur eius qui fit Epiſcopus, & aliis in Eccleſia præficitur. Quod fieri de ſolis* emeritis *in ſuis Eccleſiis Canones præcipiunt, c. Nec* emeritis. *61. diſt. Vnde hîc Tertullianus oſtendit* emeritam *eſſe debere* promotionem, *hoc eſt,* emeritos *miniſtros eſſe ſolos honoribus, ac dignitatibus euehendos.* Emeriti *milites appellantur, qui militiæ tempus impleuerunt. In Iure quoque vox tritiſſima, l. 3. §. ignominia. ff. De infa. & C. ſicuti quæ ſequitur.*

284. apparitio deuota.] *Id eſt (vti idem adnotat) Presbyteri, Diaconi, Hypodiaconi, Lectores, aliorumque turba miniſtrorum, qui præſtò ſolent Epiſcopo ſacrificanti, vel in Eccleſia quid aliud agenti, adeſſe, officij cauſſa: tales (inquam) ſacrorum miniſtri per Dei timorem fiunt obſequentes, & deuoti ſuo Præſuli. Leges dicunt Officiales (puta Scribas, viatores & nuncios publicos, & præcones,*

atque

atque ſimiles) apparere *magiſtratui: propterea vocantur* apparitores. *Et* apparitio, *pro* apparitoribus *in lege quadam legitur:* apparitio iudiciaria. *vt & hîc:* Epiſcopalis apparitio, *id eſt, Epiſcoporum miniſtri. Similiter autem & iſtud, & quod ſequitur, trāsfert Macereus in linguam Gallicam.*

285. proceſſio modeſta.] *Sic legimus ex MS. Vatic. cod. Quintino & Macereo, pro:* moderata. *Atqui, quando foras (inquit ille) aliquis, & in publicum progreditur, non ille ſolus & priuatim, ſed antecedentibus, ſeque ſequentibus multis, cum pompa & comitatu longo; Latini dicunt eum* procedere. *Sponſus & ſponſa* procedunt *ad nuptias. Quando mortui cuiuſpiam corpus effertur, apud Comicum* procedit *funus. Et purpuratus Imperator ab aula ſua* procedit, *quando cum ſuis anteambulonibus, & aliis circumcirca ſatellitibus & comitibus egreditur à regia. Sic & Epiſcopus inſulis Pontificalibus ornatus, pedo pariter & mitra decoratus, elata cruce præcedente, cereis ac facibus prælucentibus, de templo, ſeu templi ſecretario progrediens, quem circumſtat vndiquaque Clerus, quem ſequitur populus, humi procumbens ad benedictionem, tum valde propriè dicitur ille* procedere. *Auguſt. cap. 8. lib. 22. de ciuit. Dei, circa finem capitis: Ad me curritur, vbi ſedebam, iam* proceſſurus. *paulóque pòſt:* Procedimus *ad populum, plena erat Eccleſia, &c. Frequenter alibi leges: Inde* proceſſio *venit, actus ipſe* procedendi, *qui debet abſque faſtu & ſuperbia fieri. Publicas Litanias, & Supplicationes, aptè quoque nunc appellamus* Proceſſiones. *In lege quadam Romana, l. 42. ff. De dona. inter vir. & vxo.* Proceſſus *viri nominantur, quando vir honoribus, ac dignitatibus euehitur & augetur. Hoc eſt:* Procedit. *Atqui aliquid etiam hac de re ex Rhenano ſuprà diximus lib. ad Vxorem 2. cap. 2. num. 25.*

CAP. XLIIII.

286. Proinde hæc apud nos teſtimonia, &c.] *Hoc peculiariter caput titulo inſignimimus:* Quòd vel metus futuri iudicij ab hæreſibus abſterrere nos debeat.

287. qui illam ſtuprauerint adulterio hæretico, virginem traditam à Chriſto.] *Sæpè quidem (inquit Quintinus) immò ſemper ab impuris hæreticis & Idololatris tentata fuit Eccleſiæ Chriſti virginitas, ſed incorrupta manſit, & inuiolata virgo, ad ea vſque tempora, quibus ſacer Apoſtolorum chorus diuerſum finem ſortitus eſt, & ea tota generatio præteriit, quæ diuinam ſapientiam ſuis ipſius auribus audire meruerat, quod Traiano regnante contigit, ſub quo Simeon Cleophæ filius, Domini conſobrinus, centum viginti natus annos, Hieroſolymis grauia paſſus, demum fuit crucifixus, ſub quo etiam Traiano Ioannes vita functus eſt. Illo priore Apoſtolico ſæculo, quæ fuerunt hæreſes, latebant, neque palàm, dum præſentes adhuc eſſent Apoſtoli, quid audebant, aut moliebantur, ſed in angulis, & procul ab Apoſtolis deliteſcentes ganniebant. Poſtea verò nihil, effrontes aduerſus Eccleſiam Chriſti, non auſa ſunt adtentare.* ἢ γυμνῇ λοιπὸν ἤδη τῇ κεφαλῇ, *Et aperto propterea iam nudóque capite nihil occultantes, contra veritatis prædicationem cœperunt falsò nominatam ſcientiam quandam ſuam prædicare. Hæc Egeſippus apud Euſebium cap. 32. Eccleſ. hiſt. lib. 3. Quæ retuli non inutiliter, vt intelligamus hoc miſero ſæculo noſtro tam multos emerſiſſe ex abyſſo perfidos hæreticos, quia mundi principes atque potentatus demerſerunt Epiſcopos, hoc eſt: Quia nunc Eccleſia iam nullos habet Apoſtolorum ſucceſſores genuinos. Hinc intelligimus etiam quodnam Tertullianus dicere velit, quum* ſtupratam *ſcribit* ab hæreticis Eccleſiam, *quæ quum ſcribebat, anni nondum præterierant integri centum ſexaginta (vti ipſe adfirmat, lib. de Monogam.) poſt Apoſtolorū deceſſum, quod etiam ſuperius adnotabamus.*

288. Agnoſcent ſuam potius, &c.] *Quintin. & MS. Vatic. legunt:* Agnoſcunt, *& Quintin. addit:* hîc. *ſed placet magis prior lectio:* Agnoſcent, *eo quòd præcedit* allegabunt, *& ſequatur;* Adiicient. *Lego autem cum Rhenano:* quàm ſuorum. *Quod rectius interpretatur Macereus de hæreticorum magiſtris, ſubſtituens cum Gelenio partim, & cum Quintino:* qui ſuos non antè præſtruxerunt, *quàm Rhenanus de Apoſtolis legens:* qui nos antè præſtruxerunt. *Atqui ſic in hunc locum ſcribit Quintinus: Chriſtum, Chriſtique diſcipulos dicere nequeunt omnibus non denunciaſſe venturas, & ſummoperè cauendas hæreſes eſſe. Denunciarunt enim quod hæreticorum magiſtri non fecerunt. Hîc igitur, occæcati licet, diſcipuli vident cæcorum Doctorum ſuorum culpam, qui futura pericula non antè viderunt, & fugienda non admonuerunt.*

289. Adiicient præterea, &c.] *Stupendis (inquit idem) & mirabilibus præſtigiis hæretici nonnulli circumuenerunt atque deceperunt populos, vt Samarites ille Magus, qui dementaſſe homines magicis artibus ſuis dicitur, Act. cap. 8. Menander, atque ceteri. Legas Epiphanium. Quod eorundem ſectatores in erroris excuſationem prætendebant, quaſi tantis miraculis ad credendum fuiſſent inducti. Friuola ſanè defenſio, quam Chriſtus ipſe reiecit. Cui maximas hac parte gratias debemus, quòd in hoc hæreſeon tumultu, quo permittit Eccleſiam ſuam nimis agitari, non item ſpirituales illas nequitias permiſerit per Gnoſticos, ipſarum planè miniſtros, edi prodigia. Nam, ſi qui noua docent, etiam noua ſigna facerent (vt oportet in noua religionis inſtitutione) de Chriſti certè fide (ni fallor cum piis multis) actum foret in Gallia noſtra; quandoquidem turmatim currunt ad ignotos neſcio quos blaterones, ſermone quidem fallaces, opere nullo potentes, oſtentis atque miraculis deſtitutos, nulla denique virtute redemptos.*

290. Itaque veniam merebuntur.] *Et hoc, & quod ſequitur tertium genus excuſationis hæreticorum, Tertullianus totum per Ironiam tractat (vti adnotauit etiam Quintin.) Hæreticos ita ſeipſos fingens excuſare, dicerèque: Satis ſciebamus hæreſes futuras, nec hæreſibus propter hæreſiarcharum prodigia credidimus: attamē ex Euangelio conceptam primam fidem mutauimus, ideò quòd & Euangelium ſuum Deus mutauerit, & aliud nouum reuelauerit Ebioni, Cerintho, Marcioni, Valentino, ceteriſque, cui nouo nunc Euangelio citra veniæ periculum credimus. Horribiles ac ſtupendas inſidias Satanæ, nihil non mouentis, vt nos à Chriſto dimoueat. Legimus autem ex cod. Anglico:* reſpondente Domino, *pro:* Deo, *quia illud magis Chriſto competit, quem loquentem ad hæreticos hîc introduxit per Proſopopœiam. Deinde cum Quintino & Macereo verbis aliquot tranſpoſitis:* & diſcentibus meis eadem ad vos prædicare mandaueram, ſemel Euangelium, & eiuſdem regulæ doctrinam Apoſtolis meis delegaueram, ſed quum vos non crederetis, libuit mihi, &c.

291. Reſurrectionem promiſeram, &c.] *Rurſus vel Macereo adnotante, tres has hæreſes ſimul coniungit,*

vti antea hoc libro non ſemel, negantes Reſurrectiooem carnis, natiuitatem Chriſti ex virgine, *&c.* facientes Deum meliorem.

292. Talia capit opioari.] *Verbum:* capit (*inquit Rhenanus*) *hoc modo ſolet vſurpare; id eſt, accidit vt alias adhuc opiniones habeant hæretici; aut: poſſunt adhuc alia* opinari *quæ exorbitant, vt vis verbi:* capit, *meliùs exprimatur. l.1. aduerſ. Marc.* Si depreciari capit in creatore. *Addit autem ad explicationem Quintinus: Hìc adſtruit quod perpetuò videmus eſſe verum. Fieri ſolet (inquiens) vt qui ſemel à via veritatis contumaciter aberrarit, in profundiſſimum barathrum mendaciorum deuiet, & corruat, & aliena prorſus opinetur ac ſomniet. In Synodo Gangrenſi probare conabar (& non refractariis probatum puto) quòd vnius hæreſeos reus, omnium ſimul reus eſt. Herculeo pluſquàm nodo (ſicut eſt in prouerbio) connexæ ſunt, & colligatæ ſimul hæreſes, non minus arctè, quàm Samſonicarum vulpium caudæ. Qui Gnoſticus eſt hoc anno, Simonianus eſt, Manichæus eſt, Arrianus eſt, Atheus eſt, & quiuis alius eſt ex eo numero. Nihil enim tam impium commenti ſunt illi, nihil vnquam tam ridiculum ſeu fabuloſum mentiti ſunt, quod ſectatores non habuerit, & quod à Gnoſticis in medium modo non proferatur.*

LIBRI DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS PARS ALTERA, QVÆ inſcribi poſſit de Hæreſibus.

CAP. XLV.

293. Sed ounc quidem generaliter actum eſt à nobis, &c.] *Addimus à, ex MS. Vatic. cod. Hucuſque verò (inquit Quintinus) Tertullianus de* Præſcriptiooibus, *id eſt: Exceptionibus ac defenſionibus, quibus Catholici valeant hæreticorum depellere calumnioſas intentiones, in genere diſſeruit. Speciatim iam ſingulos proponit Hæreſeon Auctores, qui quaſi iudicio contendere non verebantur in Eccleſiam Chriſti. Atque adeò alterum quendam ceu libellum poſt hunc ſubtexit, quo nominatim ad æuum ſuum perſtrinxit hæreticos, qui ſeditioſis factionibus Eccleſiam Chriſti vexarant, & vexabant adhuc. Quare & nos prima facie iudicabamus diſtinguendum hunc librum in duos, ſicuti ſub calcem Argumenti adnotauimus, exemplo Quintini, & initio Rhenani ac Trithemij, qui poſteriorem hanc partem,* Librum de Hæreſibus *inſcribunt, maximè quum in MS. Anglico non reperiatur, & in Vaticano ita à priori diſtinctus ſit, vt etiam anteponatur libro de Præſcriptionibus aduerſus hæreſes. Verùm quia nimis abruptum foret exordium:* Quorum hæreticorum, *& quod etiam Gelenius cenſebat malè reuulſam fuiſſe hanc partem à præcedenti, maluimus ſequi vulgatas editiones, & poſteriores etiam ipſas Rhenani, in quibus Adnotationes in priorem libri partem à poſterioribus non diſtinxit. Sufficit (ſiquis fortè in alia ſit ſententia) hîc adnotaſſe diſtinctionem, & ſingulas hæreſes numero quodam prætitulaſſe, vt ſi quis velit, poſſit citare aut per capita, aut per Hæreſes, exemplum ſecutis Epiphanij & B. Auguſtini. Præter quos interim præterea exſtant qui de hæreſibus ſcripſerunt antiquiores, B. Irenæus & Philaſter, poſteriores verò Theodoretus, Euthymius, Damaſcenus, B. Iſidorus, Hrabanus, Honorius, ac Gratianus, & qui noſtra tempeſtate ſcripſerunt Bernardus LutZemburgus, & Gabriel Prateolus, qui multum hîc me iuuerunt; Ego verò etiam hac occaſione multos in illis locos reſtitui. Ad quos etiam, quod ad reliquas hæreticorum blaſphemias adtinet, Lectorem remitto: Vti etiam ad Nicolaum Sanderum Anglum de Viſibili monarchia lib. 7. vbi ſingulis ſingulorum hæreticorum hæreſibus Antidotum ex Patribus adponit. Quarum interim eas quæ Iudaiſmi ſunt, quatuor nempè, & eas quæ poſt Euangelium inſurrexerunt, numero xxxj. ſeparatim diſtinximus. Proinde capiti huic titulum damus:* De Iudaiſmi hæreſibus IIII. Doſithei Samaritani, Sadducæorum, Phariſæorum, & Herodianorum. *Hoc adnotandum autem, antequàm ad ſingulas hæreſes veniam, quòd Epiphanius & Damaſcenus libris de hæreſibus ante Chriſtum, quatuor genera hæreſeon ponant;* Barbariſmum *nempè, ab Adami ætate vſque ad Noë;* Scythiſmum, *à Noe vſque ad Phalec & Ragau;* Helleniſmum *ſiue Græciſmum, à Saruch ad Abrahamum vſque, ſub qua Philoſophorum ſectas comprehendit; &* Iudaiſmum, *à filij Iacob Iudæ temporibus ad Chriſtum vſque; quibus addit Epiphanius & Samaritiſmum, faciens 4. eiuſdem ſectas, Gorthenos, Sebuæos, Eſſenos, Doſitheos. B. Honorius verò lib. de hæreſibus, tria dumtaxat, Iudæorum, Paganorum, & qui in Eccleſiam irruperunt. Quorum quod ad Helleniſmi ſeu Paganorum hæreſes adtinet, rectiùs Epiphanius ac Damaſcenus quatuor dumtaxat Philoſophorum ſectas enumerant, nempè: Pythagoræorum ſeu Peripateticorum, Platonicorum, Stoicorum, & Epicureorum, quàm Honorius, qui Peripateticos à Pythagoræis, Academicos à Platonicis, & Cynicos ab Epicureis diſtinguit; addens interim non malè Gymnoſophiſtas, quia &* Indorum Gymnoſophiſtas *Tertullianus recenſet infrà lib. adu. Marc. 1. quibus addit, quorum ibidem meminit,* Perſatum Magos, *&* Ægypriorum Hierophantas, *itidem & Gallorum* Druidas. *Scribit autem ferè integrum librum de Anima Tertullian.* aduerſus Platonicos.

294. etiam ſpecialiter quibuſdam reſpondebimus.] *Rectè hoc interpretatur Macerius, non de tractatu ſequenti, quem* DE HAERESIBVS *inſcribere liceret, vti diximus, ſed de libris, quibus aliâs re*ſpondit *aduerſus hæreſes quaſdam* ſpecialiter, *nempè iis qui toto hoc Tomo continentur, quorum catalogum habes ſuprà pagina prima.*

295. Taceo enim Iudaiſmi hæreticos.] *Præter Tertullianum,* Iudaiſmi hæreſes *recenſent ex ſuperioribus veteribus, Philaſter, Epiphanius, Damaſcenus, et Honorius, in hoc tamen diuerſi, quòd primus 28. alter 12. tertius 8. Auctor denique quatuor dumtaxat enumeret, quantum adparet, ex profeſſo prætermittens* Eſſenorum ſectam, *quod ea, vel Ioſepho teſte, ceteris ſit probabilior, & neque hæreſis dici poſſit, quòd ſecundum Euſebium*

ex

ex Philone libro de Therapeutis, ad fidem Chriſti mox conuerſi fuerint, atque adeò primi ex illis Chriſtiani extiti Monachi. Habet id Ioſephus tum lib. 2. de Bell. Iudaico cap. 7. tum Antiq. Iudaic. lib. 18. cap. 2. vbi præterea Phariſæorum & Sadducæorum, de quibus mox latiùs, & quartam Iudæ Galilæi ſectam commemorat. Porrò à Philaſtro 28. Iudaiſmi hæretici recenſentur: Ophitæ, Caiani, Sethiani, Doſithei, Sadducæi, Phariſæi, Samaritani, *Nazaræi, Eſſeni, Heliognoſti, Ranarum cultores, Muſoritæ, Muſcaccaronitæ, Troglodytæ, Fortunæ cæli cultores, Bahalitæ, Aſtaritæ, Molochitæ, Tophet aræ cultores, Puteoritæ, Serpentis æris cultores, Subterranei, Thamur cultores, Belitæ, Bahalitæ, Phytoniſſæ, Aſtharotitæ,* Herodiani. *Ab Epiphanio 7. Scribæ,* Phariſæi, Sadducæi, *Hemerobaptiſtæ, Oſſæi, Nazaræi,* Herodiani. *A Damaſceno,* Samaritani, *Gortheny, Iebuſſæi, Eſſeni,* Doſithei, *Scribæ,* Phariſæi, Sadducæi, *Hemerobaptiſtæ, Hoſſiny, Nazaræi,* Herodiani. *Ab Honorio,* Phariſæi, Sadducæi, *Eſſeni, Marbonæi, Geniſtæ, Meriſtæ,* Samaritæ, *Hemerobaptiſtæ. Ab Auctore denique:* Doſitheni, Sadducæi, Phariſæi, Herodiani. *A Hrabano de Inſtitut. cler. lib. 2. c. 58.* Phariſæi, Sadducæi, *Eſnæi, Marbonæi, Geniſtæ, Meriſtæi, Samaritæ, & Hemerobaptiſtæ. Quos omnes vt in concordiam quandam contrahamus, imprimis præter 9. priores & vltimum Philaſtri, reliqui ſunt potius idololatræ quàm ſectarij. Ophitæ, Caiani, Sethiani, poſt Euangelium ab Auctore recenſentur. Eſſeni inter hæreticos deputandi non veniunt.* Samaritani Doſithei *erant diſcipuli, & proinde iidem, quemadmodum Gortheny & Iebuſſæi ſiue Gortheni & Nebuæi. Scribæ cum Phariſæis intelliguntur. Hemerobaptiſtæ, Hoſſenij, Nazaræi, Marbonæi & Meriſtæ, peculiarem quidem hæreſim habebãt, ſed non ita noti; Geniſtæ verò potius ſchiſmatici cenſendi. Certè B. Hieron. Dialog. adu. Lucifer. iiſdem penè verbis Auctorem imitatur:* Taceo (*inquit*) de Iudaiſmi hæreticis, *qui ante aduentum Chriſti legem traditam diſſiparunt. Quòd* Doſitheus Samaritanorum princeps Prophetas repudiauit. *Quòd* Sadducæi ex illius radice naſcẽtes, *etiam* reſurrectionem carnis *negauerunt, &c. ne hîc prolixiores ſimus.*

296. Doſitheum inquã Samaritanũ, &c.] *Alium hunc eſſe exiſtimo à* Doſitheo, *quem inter 7. primos Eccleſiæ hæreticos recenſet Theodoretus fab. hæretic. lib. 1. cap. 3. & (ſi Prateoli aditio mendoſa non ſit) etiam Egeſippus, in quo ego interim nihil tale reppeti. Hunc enim* Samaritanum *fuiſſe non modò Auctor, ſed & B. Hieronym. Dial. adu. Lucif. & Epiphanius ac Damaſcenus adfirmant; Philaſter Iudæum vocat generali nomine, qui plures etiam eius errores recenſet, quomodo & Damaſcenus, in hoc tamen conſentientes cum Auctore & Hieron.* quòd primus auſus eſt Prophetas repudiare. *Vide plura apud Epiphanium hær. 13.*

297. Taceo Sadducæos, &c.] *Conſentiunt Auctores Ioſephus, Philaſter, Epiphanius & Damaſcenus, quòd* ex Doſithei erroris radice ſurgentes, *vtpotè etiam* Prophetas repudiantes, *item poſteriores, quòd* auſi ſint etiam ad hanc hæreſin reſurrectionem carnis negare, *addentes præter alia à Saddoc homine Iudæo ſic appellatos, immò & à iuſtitia quam iactitabant, Epiphanius & Damaſcenus, vtpotè quum Saddic Hebraicè iuſtum ſignificet. Patet autem illud de* negata carnis reſurrectione, *Matth. 22. Marc. 12. Luc. 20. & Act. 23. Ioſephus etiam ſatis conſentit, dum ait eos cum corpore ſimul & animas extinguere.*

298. Prætermitto Phariſæos, &c.] *Quòd hi* additamenta quædam legi (*nam ſic lego, pro: legis*) adſtruxerint, *patet Matth. 23. vbi* Phariſæos *& Scribas, graphicè ſuis depingit coloribus, & apertius Matth. 15. & Marc. 7. quum ad illos Chriſtus dixit: Quare & vos tranſgredimini mandatum Dei propter traditionem hominum, &c. vel Honorio ſic interpretante. Adludit eodem etiam Ioſephus, dum ait ex horum præſcripto & interpretatione, ſolere fieri quicquid ad precationes ſollemnes ac cultum diuinum adtinet, & certiorem eos legalium rituum notitiam profiteri: Et Damaſcenus item, dum expiationes vrceorum & alia eiuſcemodi illis tribuit. Denique magis dilucidè Epiphanius de Scribis, hæreſ. 16. (quos ſub* Phariſæis *comprehendit Auctor) conſuetudines (inquit) ſeruantes, quas non ex lege didicerant, & ſimilia de* Phariſæis, *aliáque multo plura, hæreſ. 17.* Accepiſſe *verò* eos ipſum quod habent nomen, ab eo quod à Iudæis diuiſi ſunt, *præterquàm quòd ex etymologia nominis Hebraica manifeſtum eſt; adſeritur etiam à Damaſceno & Honorio, ac Hieron. vbi ſuprà.*

299. cum his etiam Herodianos, &c.] *Idipſum adfirmant Philaſter, Epiphanius & Damaſcenus, quorum duo variãt,* quum Herodem Chriſtum eſſe dicerent: *Damaſcenus nempè, percuſſum ab angelo (vti legitur Act. 10. eundem qui occidit Iacobum fratrem Ioannis gladio: Epiphanius verò alludens ad* Herodianos, *quorum fit mentio Matth. 22. & Marc. 3. ac 12. Herodem, ſub quo Chriſtus paſſus eſt; quod ipſum probatum ab illis ſcribit illa ſcriptura Gen. 49. Non deficiet princeps ex Iuda, &c. donec venerit cui reſtant quæ reſeruantur ipſi. nam ſic illi legebant. Plura vide apud eundem, hæreſ. 20.*

CAP. XLVI.

300. Ad eos me conuerto, qui ex Euangelio hæretici eſſe voluerunt, &c.] *Caput hoc inſcribimus:* De I. II. III. IIII. & V. poſt Euangelium hæreſibus, Simonis Magi, Menandri, Saturnini, Baſilidis, & Nicolai: *in quo haud dubiè, vti & in pleriſque ſequentibus, B. Irenæi librum primum aduerſ. hæreſ. eſt imitatus* [illegible] *quibus priuſquàm vlterius aliquid dicam, inijcienda eſt hic mentio aliorum quorumdam hæreticorum, qui ab Apoſtolo Paulo recenſentur. Sunt illi:* Phygellus *&* Hermogenes, *2. Tim. 1.* Hymenæus *&* Philetus, *2. Tim. 2. de quibus ſuprà cap. 3. Item* Alexaoder, *qui cum Hymenæo etiam coniungitur, 1. Tim. 1. ac Alexander ærarius nuncupatur, 2. Tim. 4. qui quum eandem ſententiam ab Apoſtolo cum Hymenæo acceperit, videtur etiam idem cum illo ſenſiſſe: reſurrect onem nondum eſſe factam. De quo plura reperire eſt in eius epiſt. Commentariis, & apud Theodoretum Præfat. in Polymorphum, vbi eum fabrum ærarium vocat. Deinde* Diotrephes, *de quo conqueritur B. Ioannes Apoſtolus Epiſt. 3. quòd amans Primatum gerere ſeſe non reciperet, & plura Ven. Beda in eius* [illegible] *Commentario. Porrò Pacianus coniungit tamquam primos tres hæreticos:* Simonem Magum, Menandrum, & Nicolaum.

HÆR. I.

301. primus omnium Simon Magus, &c.] *Imprimis primam etiam hæreſin poſt Chriſtum* Simonis Magi *facit Epiphan. hæreſ. 21. vbi hæc omnia latiſſimè tractat, Simonem oriundum dicens à Gitthæorum ciuitate in Samaria. Similiter etiam Euſebius hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 12. poſt eum Niceph. lib. 2. cap. 14. & ante*

hoc omnes Ignatius Epiſt. ad Tralleuſes, item Cyrillus Hieroſol. Catech. 6. Deinde quod paucis Auctor expreſſit: qui in Actis Apoſtolorum condignam meruit ab Apoſtolo Petro iuſtámque ſententiam, prolixè ex cap. 8. Act. proſequuntur B. Irenæus lib. 1. cap. 20. Epiphan. & Theodoretus. Item quod hic eſt: Hic auſus eſt ſummam ſe dicere virtutem, id eſt, ſummum Deum, iiſdem penè verbis ille habet: Ipſe ſe docuit ſublimiſſimam virtutem, hoc eſt, eum qui ſit ſuper omnia pater, & ſuſtinere ſe vocari quodcumque eum vocant homines, Deum nempè (vti apertius habet Cyrillus Hieroſol.) nam hoc eſt quod præmiſit: Hic igitur à multis quaſi Deus glorificatus eſt. Idipſum habent etiã Philaſtrius, Epiphanius, Theodoretus, immò & B. Lucas Act. 8. his verbis: Hic eſt virtus Dei, quæ vocatur magna, & B. Hieron. adu. Lucifer. Quòd verò mundum ab angelis ſuis inſtitutum diceret, adſtruunt etiam B. Irenæus, Philaſtrius, Epiphanius, Theodoretus, vbi ſuprà: quò accedit etiam Damaſcenus dicens: Quòd Deum mundi effectorem negabat, & Iſidorus Etymol. lib. 8. cap. 5. Honorius & Hrabanus vbi ſuprà, ac Gratianus, dum & hunc errorem adtribuunt: Creatorem non à Deo, ſed à virtute quadam ſuperna creatum. Rurſum quòd adſeruerit: à Dæmone ſe oberrante, qui eſſet ſapientia, deſceodiſſe; quærendum apod Iudæos, ſe in phantaſmate Dei, non paſſum, ſed eſſe quaſi paſſum, partim ſic explicat Irenæus: Docuit ſemetipſum eſſe, qui inter Iudæos quaſi filius apparuerit. Et Epiphanius: Error (inquit) ille ſeipſum redarguit. Quum enim dixerit, quòd ab ipſo facti ſunt angeli per ipſius intelligentiam, rurſus dixit ſe transformatum eſſe per ſingulos cœlos, vt lateret ipſis in deſcendendo. Clariſſimè verò Theodoretus. Mutatum deſcendiſſe, ne ab angelis agnoſceretur, qui creationis officium adminiſtrãt; & in Iudæa tamquam hominem apparuiſſe, quum non eſſet homo, & paſſum eſſe, quum non eſſet paſſus. Quibus quod ad poſteriorem partem adtinet, conſentit etiam B. Auguſt. hæreſ. 1. Porrò quomodo ipſi erecta fuerit ſtatua Romæ, diximus ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 13. num. 200. & de Helena ipſius meretrice infrà dicemus, libro de Anima, vbi agit nominatim [illegible]ſus opinionem Simonis hæretici. De eadem hæreſ. ſic ſuprà Auctor cap. 33. Simonianæ autem Magiæ diſciplina angelis ſeruiens, vtique & ipſa inter idololatrias deputabatur, & à Petro Apoſtolo in ipſo Simooe damnabatur. Sub Claudio autem & Nerone Cæſaribus claruiſſe conſtat. Addit præterea Theodoretus ex hac radice ortos Doſithinos, Cleobanos, Gorthenos, Maſbothæos, Adriaciſtas, Eutychitas, & Cainiſtas, hæreſes ſeptem. Quorum Eutychitas Clemens Alexandr. Strom. lib. 7. ſub finem, dictas dicit ex iis quæ nefariè perpetrarunt.

HAER. II.

302. Poſt hunc Menander diſcipulus eius, &c.] Quod Menander eadem dixerit quæ Simon ipſe, & quicquid ſe Simoo dixerat, hoc ſe Menander eſſe dicebat, latius tradunt B. Irenæus lib. 1. cap. 21. Euſeb. hiſt. Eccleſ. lib. 3. cap. 20. Philaſtrius, Epiphanius, & Theodoretus vbi ſuprà. Conſentiunt etiam B. Auguſtinus, Iſidorus, Honorius, Hrabanus, & Gratianus hæreſ. 2. dum illi & eius diſcipulis Menandrianis errorem adtribuunt, quòd mundus non à Deo, ſed ab angelis conditus fuerit. quod etiam habet Damaſcenus; ſed (ſi emendati ſint codices) in hoc diſſentit ab aliis & Auctore, quòd dicit Simonianos id negaſſe. Similiter confirmant Philaſtrius, Epiphanius, & Theodoretus, illud Auctoris: negans habere poſſe quemquam ſalutem, niſi in nomine ſuo baptizatus fuiſſet; & omnium lauſſ. Euſeb. hiſt. Eccleſ. lib. 3. cap. 20. qui eundem multos Antiochiæ ſeduxiſſe tradit, ex Apolog. B. Iuſtini Martyris. Ille autem addit & ipſum Samaritanum fuiſſe in vico Capparetura ortum, qui ſectatoribus ſuis minimè eos morituros eſſe perſuaſit. Fugiendum eundem Menandrum, & totam collectionem malignitatis eius monet B. Ignatius epiſt. ad Tralleuſes. Vixiſſe autem ſub Veſpaſiano tradit Niceph. hiſt. Eccleſ. lib. 3. cap. 12. & aduerſus eum ſcripſiſſe dicit Theodoretus B. Iuſtinum Martyrem, Irenæum, & poſtea etiam Origenem. Scripſit contra eundem caput integrum Auctor infrà lib. de Anima, & alterius capitis partem de vi mortis.

HAER. III.

303. Secutus eſt poſt hæc & Saturninus, &c.] Saturninum patria etiam Antiochenum fuiſſe ſcribit Philaſtrius, ab ea (inquit Irenæus lib. 1. cap. 22.) quæ eſt apud Daphnem, addens eum in Syria ſparſiſſe hæreſes, quem Saturnilum vocant Epiphanius hæreſ. 23. & Theodoretus, ac eiuſdem etiam meminit B. Hieron. vbi ſuprà. Cuius errores ſequentes partim ipſi, partim alij enumerant. Primum nempè: Ionaſcibilem virtutem, id eſt, Deum, in ſummis & illis iofinitis partibus & in ſuperioribus manere, longè autem diſtantes ab hoc angelos inferiores mundum feciſſe, agnoſcunt Irenæus, Philaſtrius, Epiphanius, & Theodoretus ipſis Irenæi verbis, Auguſtinus, Damaſcenus. quare adiiciendum eſt in verſione Macerei ſecundum dicti commatis membrum. Illud verò: Quia ſplendor quidam luminis de ſurſum in inferioribus refulſiſſet, ad ſimilitudinem illius luminis angelos hominem inſtituere curaſſe, &c. (ſecundo enim loco vocem angelos omitti debere inſinuat Macereus) latius explicatur ab Irenæo, Philaſtrio, Epiphanio, & Theodoreto, in hanc ſententiam: Angelos deſurſum à ſumma poteſtate lucida imagine apparente, quum eam cõtinere non poſſent, eo quòd ſtatim recurrerit ſurſum, adhortatos eſſe ſemel ipſos dicentes: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Primóque (vt deinceps etiam Tertulliani ipſius verbis vtar ex libro de Anima, c. 23.) opus fuiſſe futile & inualidum & inſtabile, in terra vermis inſtar palpitaſſe, qoòd conſiſtendi vires deeſſeot. Dehinc ex miſericordia ſummę poteſtatis, ad cuius effigiem nec tamen plenè perſpectam temerè ſtructus eſſet, ſcintillulam vitę conſecutũ, quæ illum exſuſcitarit & erexerit, & conſtantiùs animarit, & poſt deceſſum vitę ad matricem relatura ſit. Deinde agnoſcunt & illud eiuſdem: Chriſtum in ſubſtantia corporis non fuiſſe, & phantaſmate tantùm quaſi paſſum eſſe, Philaſtrius, Epiphanius, & Theodoretus, addentes quòd ſeipſum Chriſtum illum adſeruerit. Denique quòd dixerit: reſurrectionem carnis oullo modo futuram eſſe, colligitur ex ſupradicto ſecundo errore, vbi dixit: reliqua hominis perire. quare & ab illo id non repetitur. Sub Adriano autem hunc commemorat Euſeb. hiſt. Eccleſ. lib. 4. cap. 7. quod magis placet, quàm quòd alij ſub Traiano eum collocent, eo quòd conſtet ſimul cœpiſſe cum Baſilide, quem etiam illi ſub Adriano recuſent; maximè quum mecum ſentiat Theodoretus & Clemens Alexandr. Strom. lib. 7. qui addit, quòd Glauciam ſibi magiſtrum adſcribat, contra quem alij, qui Menandri diſcipulum faciunt.

HAER.

Google

HÆR. IIII.

304. Poſtea Baſilides hæreticus erupit, &c.] Baſilidem Alexandrinum in Ægypto virus ſuum ſparſiſſe, non modò Euſebius loco iam citato, ſed & B. Irenæus ſcribit l. 1. c. 23. (vbi titulus capitis, cum eo qui erat præcedentis, debet commutari; neque enim hîc, ſed ibi de Saturnino egit) & meminerunt eiuſdem præterea B. Ignatius vbi ſuprà, Firmilianus epiſt. 75. inter opera B. Cypriani. Et nominatim B. Hieron. adu. Luciſer. breuibus expreſſit, quod latiùs Auctor. Tunc Baſilides (inquit) ſummũ Deum nomine Abraxas cum trecentis ſexaginta quinque æditionibus commentatus eſt; qui & Comment. l. 1. in Amos, Mithram ſub eodem aliarum litterarum numero ethnicis eſſe ſcribit, quem Baſilides Abraxas portentoſo appellauit nomine. Similiter etiam BB. Irenæus vbi ſuprà, & Auguſtinus hæreſ. 4. per litteras ſeptem Græcas vocis Ἀβραξάς explicat illud Auctoris: cuius nomen huoc in ſe habeat oumerum computatum. Nam (inquit) α. & β. vnum & duo, ρ. & α. centum & vnum, ξ. & α. ſexaginta & vnum, & ς. ducenta faciunt, quæ ſunt in ſumma ccclxv. Nec diſſentiunt Epiphanius, Theodoretus, & Damaſcenus, niſi quòd legant: Abraſax, vbi eadem ſunt etiam Græca littera. Hinc verò patet legi debere: Abraxas tribus in locis, pro eo quod erat: Abraxan, &: Abraxæ, &: Abraxa, &: à quo mentem creatam, &c. vbi Latinè expreſſit verbum, prouidentiam, virtutem, & ſapieotiam, quæ B. Irenæus Logon, Phroneſin, Dynamin, & Sophiam. Secundum quem & Epiphanium, Theodoretum ac Damaſcenum, omninò etiam lego: Ex illo prouidentiam; ex prouidentia virtutem, & ſapientiam. Interpretatur autem Macerius angelorum probolas, primas phalangis partes; nam ſingulis angelorum ordinibus ſingulos cælos illi adſcribunt paulo apertiùs à primo vſque ad trecenteſimum ſexageſimum quintum. Mihi interim magis probatur, vt dicamus ſynonyma: æditiones, & probolas; nam ſic ab Irenæo frequenter & Auctore infrà l. adu. Praxean accipitur. Porrò, Irenæus, & Philaſtrius agnoſcunt etiam illud: in vltimis quidem angelis, & qui huoc mundum fecerunt, nouiſſimũ ponit Iudæorum Deum, &c. ſed latiùs Epiphanius & Theodoretus. Item & illud: Chriſtum autem veniſſe in phantaſmate, non ab hoc qui fecerit mundũ, ſed ab illo Abraxas miſſom, Irenæus, quibus præterea addunt Epiph. ac Theodoretus: ſine ſubſtantia carnis fuiſſe. Rurſum quod ſubiungit Auctor: Hunc paſſum à Iudæis (nam ſic lego ex MS. Vatic. pro: apud Iudęos) noo eſſe, ſed vice ipſius Simooem crucifixum eſſe, Cyrenæum nempè, non ille modò, ſed etiam Auguſt. Iſidorus, Hrabanus & Gratianus. Priores etiã illi agnoſcunt illud: Martyria oegat eſſe facienda, ſed latiùs. Illud denique quod grauiter carnis reſurrectiooem impugnabat, &c. ſolus Irenæus, quamquam obſcuriùs, dum illi adtribuit: Animæ ſoli eſſe ſalutem, corpus verò natura corruptibile exiſtere; quod iterum repetit Auctor infrà lib. de Reſurrect. carnis ſub initium. Qui etiam l. 1. Carm. adu. Marc. paucis hæreſim primariam Baſilidis expreſſit:

Tantos eſſe Deos Baſilides credere iuſſit,
Quantos & dies annus habet, tot denique mundos.

Ceterùm, vti diximus, etiam hic ſub Adriano Cæſare vixit, & aduerſus eum ſcripſit (Euſebio ac Theodoreto teſtibus) Agrippa, cui cognomen Caſtor, Irenæus, Clemens Stromateus, id eſt Alexandrinus, & Origenes. Meminit etiam filij eius Iſidori Theodoretus.

HÆR. V.

305. Alter hæreticus Nicolaus emerſit, &c.] Etſi quinto hæc hæreſis ponatur loco ab omnibus Auctoribus prædictis, tamen ſecunda potiùs fuit, vtpotè Simoni Mago contemporanea, quam Auctor quidem adtribuit Nicolao, qui de ſeptem Diaconis, qui in Actis Apoſtolorum adlecti ſunt, fuit; quemadmodum etiam Philaſtrius, Epiphanius, Damaſcenus, & Hieron. ad Cteſiph. contra Pelagianos, ac epiſt. de Fabiano lapſo, qui interim aduerſus Luciſer. non niſi Nicolaitas commemerat. Longè tamen aliter Clemens Alexandrinus Strom. lib. 3. & poſt eum Euſeb. hiſt. Eccl. l. 3. c. 23. Auguſt. hæreſ. 5. Theodoretus hær. fab. l. 3. & Niceph. hiſt. Eccl. l. 3. cap. 15. Nicolaum excuſant; ſed dumtaxat ab illo dictos Nicolaitas accuſant. Hinc puto ſic legi debere apud B. Ignatium epiſt. ad Trallianos: Fugite quoque & immundiſſimos Nicolaitas, amatores libidinis, malos calumniatores; nam tales non fuit Apoſtolorum miniſter Nicolaus. B. denique Irenæus l. 1. c. 27. Honorius, Iſidorus, Hrabanus, & Gratianus dubie loquuntur. Certè B. etiam Ioannes Apoſtolus Apocal. 2. non niſi Nicolaitas fugiendos mandat. Atque illud: Hic dicit tenebras in concupiſcentia luminis, & quidem fœda & obſcœna fuiſſe, &c. atque ex ipſis natos, dæmones, & Deos, & ſpiritus ſeptem, &c. etiam habent Philaſtrius, Epiphanius; qui latiùs proſequuntur illos quoſdam turpitudinis natos, & quædam ex illis turpiora; quæ Auctor præterit. Barbara (inquam) quædam Principum nomina, quę etiam Damaſcenus, Auguſtinus, commemorant. Reliqui verò Irenæus, Clemens Alexand. Euſeb. Theodoretus, Iſidorus, Honorius, Hrabanus, & Gratianus, quemadmodum Auctor ſuprà c. 33. Nicolaitas non aliud faciunt, quàm adſertores libidinis atque luxuriæ; iuxta Apoſtolum Apocal. 2. qui eos comparat tenentibus doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filiis Iſrael, edere & fornicari. Vixit Nicolaus, vti diximus, Apoſtolorum tempore, atque adeò Claudij aut Neronis.

CAP. XLVII.

306. Acceſſerunt his etiam hæretici illi, &c.] Titulum huius capitis facimus: De VI. VII. & VIII. hæreſibus, Ophitarum, Caineorum & Sethoitarum. quas longè pòſt recenſent Epiphanius Panarij lib. 1. Tom. 3. Auguſtinus, Theodoretus, & Damaſcenus, præter Gnoſticos, quos hîc primo loco ſubiiciunt illi. Illos quidam Auguſtino & Epiphanio teſtibus à Nicolaitis ortos volunt; alij, vti Irenæus, à Carpocrate; quem adeò cum Cerintho & Hebione & reliquis, de quibus infrà c. 48. 49. & 50. ad Cerdonem vſque iſtis præmittunt. B. Irenæus vero adhuc ſeriùs, nempè poſt Marcionem, in titulo c. vlt. l. 1. Ophitas & Cainos collocat, nulla facta Sethoitarum mentione. Philaſtrius, vti ſuprà etiam adnotauimus, primo loco Ophitas, Caianos, Sethianos. Reliqui, Iſidorus nempè, Honorius, Hrabanus, & Gratianus, Ophitas poſt Cerinthum ante Valentinianos, & poſtea Caianos & Sethianos. Quo fit, vt certi nihil de tempore, quo ſuas hæreſes ſparſerunt, liceat definire. Ex eo interim quòd Nicolao ſubiungat Auctor, & Auguſt. à Nicolaitis ortos Ophitas ſcribit, certè eodem penè tẽpore fuiſſe conſtat. Et verò non inter Iudaiſmi hæreſes recenſendas, etiam patet ex B. Hieronym. aduerſ. Luciferian. qui Ophitas inter eos numerat, qui Euangelia lamarunt.

HÆR. VI.

307. qui Ophitæ nuncupantur. Nam ſerpentem, &c.] *Clemens Alexandrinus Stromat. lib. 7. hos* Ophianos *nuncupat. Eandem verò nominis Etymologiam reddunt Philaſtrius, Epiphanius, Auguſtinus, Iſidorus, Honorius, Hrabanus, et Gratianus, quod* ὄφις *Græcè, ſerpens ſeu coluber Latinè dicatur, quē* Ophitæ Chriſto præferebant, *& adorabant*, quod ipſe (*inquiunt*) ſcientiæ nobis boni & mali originem dedit. *Quò etiam alludit B. Irenæus l. 1. c. 36. ſupradicto (nam inde id debet incipi, vt conſtet cum titulo caput in hæc verba:) Quidam etiam ipſam Sophiam* ſerpentem *factam dicunt; quapropter & contrariam extitiſſe factori Adæ, & agnitionem hominibus immiſiſſe, & propter hoc dictum* ſerpentem *omnium ſapientiorem. Quibus addit Auctor, ac poſt eum Epiphanius, & aliam ſcripturam Num. 21. de* ſerpente *æreo exaltato, qua moti,* ipſum introducebant ad benedicenda Eochariſtica ſua; *ita enim prorſus lego, quòd nuſquam neutro & plurali numero* Euchariſtia *legatur; & dicti Epiphanius, Theodoretus, Auguſtinus, eius loco transferũt* myſteria, gratiarum actionem, *ſeu* oblationes in Euchariſtia, *quæ voces ſacrificiis magis competunt, quæ* Euchariſtica *rectè dicuntur, quàm ſimplices* Euchariſtiæ. *Quod quomodo facerent, ſic B. Auguſt. explicat. Habent (inquit) verum colubrum, quem nutriunt & venerantur. Qui & incantante ſacerdote egreditur de caverna, & aſcendit ſuper altare iuxta ſpeluncam, & oblationes eorum lambit, & involvens ſe circa eas, regreditur ad ſpeluncam, & ita confringunt oblationes in Euchariſtiam, quaſi à ſerpente Chriſto, vt illi putant, ſanctificatas. Quæ ipſa verba etiam ante me citauit Rhenanus. Porrò quæ hic habet de* Ialdabaoth (*quod nomen rectè interpretatur Feu-ardentius, Patres generans*) *partim conformia hæreſi Saturnini, quod ad conditionem hominis attinet; partim noua, B. Irenæus l. 1. c. 34.* Gnoſticis, *Epiph. hær. 25. & 26.* Nicolaitis & Gnoſticis, *item hær. 45. Seuerianis tribuit; at idem Epiph. hær. 27. cum Tertulliano,* Ophitis *rurſum, quomodo etiam (ſolo nomine* Ialdabaoth *omiſſo) Theodoretus, & Auguſtinus. Ad quos compendij gratia Lectorem remittimus, quippe qui clariſſ. explicant quæ hîc Auctor paulo obſcurius, maximè autem ad Irenæum & Epiphan. hær. 27. qui iiſdem penè verbis vtuntur. Suſpicor propterea vocari ab Auctore* totam iſtius erroris ſcenam, *quòd plures idem ſentirent. Quædam dumtaxat adiiciam ad maiorem intellectum neceſſaria. Igitur illud:* omnibus tamen iſtis Æonem anteſtare, cuius ſit nomen Ialdabaoth, *ita reddit Irenæus: Eum qui à matre primus ſit,* Ialdabaoth *vocare. quare hauddubiè etiam apud Epiphanium legere oportet: Et prius genitum eſſe* Ialdabaoth, *pro eo quod perperàm legitur: poſterius. Deinde* alterum Æonem inferioribus, *ſiue aquis (vti Epiphan.)* æonibus permixtum, ex quo Ialdabaoth conceptus ſit, *vocant Prunicum ſiue Pronicum. Deinde* filios ſeptem *interpretatur Epiphan. cœlos ſeptem ſiue* Æonas, *aut Deos, aut angelos, quos adeo Auctor poſtmodum* virtutes *nuncupat &* angelos inferiores. *Quos interim Irenæus & Theodoretus non omnes filios* Ialdabaoth *faciunt, ſed ex illo ad ſeptenarium vſque numerum proceſſiſſe productiones. Lego autem mox:* quem occluſiſſe ſuperiora dilatatione, *pro eo quod erat:* dilatione; *nam præcedit conformiter Epiphanio;* ſeque, (*quod, pro:* illum, *accipitur*) in medietate relictum, extendiſſe totum. *Et quod ab Auctore* homo inſtitutus dicitur, *ab illius interprete vertitur, formatus; item* excitatus, *in pedes erectus, quomodo etiam tranſtulit Macerius; qui* ſuperiora (*ſicuti etiam vbique legimus cum Vatic. MS. cod. non:* ſuperna) *cœleſtia interpretatur. Denique illud:* Chriſtum non in ſubſtantia carnis fuiſſe, *ita intelligendum ex Irenæo & Theodoreto, quòd* Chriſtum *putabant cœlitùs in Ieſum deſcendiſſe, deinde Chriſto diſcedente, in incorruptibilitatem ſolum Ieſum paſſum fuiſſe. Quòd autem* ſalutem carnis ſperandam non eſſe *etiam hi dicerent, Auctori peculiare eſt; verùm de hoc infrà latius lib. de Reſurr. carn.*

HÆR. VII.

308. Nec non etiam erupit alia quoque hæreſis, quæ dicitur Cainæorum, &c.] *Supra ſic loquitur Auctor c. 33.* Sunt & nunc alij Nicolaitæ, Caiana hæreſis dicitur; *& infrà initio lib. de Baptiſmo:* quædam de Caiana hæreſi vipera veneniſſima; *quæ an eadem ſit cum* Cainæorum, *in poſteriorem locum differo. Certè etiam iſtos* Caianos *vocant Philaſtrius, Epiphanius, Auguſtinus, ac Damaſcenus; denique Hieron. adu. Lucifer. dum coniungit* Ophitas, Caianos, Carpocratem, Ceriothum, Hebionem, *Auctorem quãtum apparet, imitatus. Clemens verò Alexandr. Stromat. l. 7.* Caianiſtas. *Irenæus magis propriè, vti & Theodoretus,* Cainos: *quia nomen vno conſenſu inde omnes deriuant, quòd* Cain magnificabant, quaſi ex potenti quadam virtute conceptum; ſed & Iudam proditorem defendebant, *vti cum Auctore iidem ſentiunt: Alij ſecundum poſteriorem quam hîc refert ſententiam (præterquàm quòd Philaſtrius eam hæreſin à* Caiana *diſtinguens, ſubiungit poſt Nicolaum) & Epiphanius iiſdem penè verbis ſecundum vtramque. Legimus autem ex MS. Vatic. cod.* poteſtates huius mundi, *pro:* poteſtates hæ.

HAER. VIII.

309. Sed & illa hæreſis proceſſit, quæ dicitur Setthoitarum &c.] *Iidem* Sethiani *vocantur ab Epiphanio, Theodoreto, & Damaſceno, dicti à* Seth Adæ filio, qui loco Abelis natus eſt, *quem etiam venerabantur, teſtibus Philaſtrio & Auguſtino; qui ferè iiſdẽ verbis repetunt illud:* Duos homines ab angelis conſtitutos, &c. *maximè Epiphanius, & multo prolixius. Huc verò alludunt hauddubiè, dum ſcribunt quoſdam ſic ſentire:* vt dicant Chriſtum Seth fuiſſe.

CAP. XLVIII.

310. Carpocrates præterea hanc tulit ſectam, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* De IX. X. & XI. hæreſibus poſt Euangelium, Carpocratis, Cerinthi, & Hebionis. *Atqui has, vti ſupradiximus, alij ſcriptores etiam coniungunt, ſed iis longè præponunt, de quibus capite præcedenti actum eſt, & ſubiiciunt* Nicolaitas & Gnoſticos.

HAER. IX.

311. Vnam eſſe dicit Virtutem, &c.] *Quandoquidem non ſolùm noſtro Auctori, ſed & à B. Irenæo l. 1. c. 24. Auguſt. hær. 7. Theodoreto, Damaſceno, Iſidoro, Honorio, & Hrabano,* Carpocratiani *à* Carpocrate *dicuntur huius hæreſeos ſectatores, omninò puto legendum, & apud Philaſtrium, & apud Epiphanium, hær. 27.* Carpocrates, *non:* Carpocras, *maximè quum ſimiliter appelletur à Clemente Alexandr. Strom. l. 3. Euſeb. hiſt. Eccleſ. l. 4. c. 7. Hieronym. adu. Lucifer. Haymone libro 4. Memorabilium, & Niceph. Eccleſ. hiſt. l. 4. c. 2. Atqui dixiſſe illum:* vnam virtutem, ex qua prolatos angelos, mundum condidiſſe, *agnoſcunt Iren. Philaſtr. Theodoret. Epiphan. Auguſtin. Et iidem cum reliquis,* Chri-

Digitized by Google

Chriſtum natum ex ſemine Ioſeph, hominem tantummodò; *Item & priores illi*, ſolummodò animam Chriſti in cœlum receptam, ex quo colligeret, tentata animarum ſola ſalute (*id eſt, vti rectè interpretatur Macereus, quandoquidem ſola anima ſalua credatur*) nullas corporis reſurrectiones. *Porrò alterum eius errorem de* Metemphychoſi animarũ, *integro capite refutat Tertullianus infrà lib. de Anima, vbi de eo latiùs; item* de deſcenſu animæ à cœlis, & quòd Magus & fornicarius fuerit, *atque adeò de inceſtis & nefandis* Carpocratianorum myſteriis, *& ſocia eius Marcellina. Hoc vnum addam, quòd Gnoſticorum præcipuum Auctorem faciant* Carpocratem *Irenæus, Epiphanius, Euſebius & Nicephorus, Alexandrinum genere Theodoretus, qui etiam filium eius Epiphanem cõmemorat, & eodem tempore, ſub Adriano nempè Imperatore, cũ Baſilide vixiſſe ſcribunt Euſebius & Nicephorus. Aduerſus hunc ſcripſiſſe Egeſippum teſtatur Haymo.*

HAER. X.

312. Poſt hunc Cerinthus hæreticus erupit, &c.] *Iſtud intelligendum, vt:* poſt, *non ordinem temporis, ſed narrationis ſignificet, quum multo antè, & ſub Apoſtolis,* erupetit Cerinthus. *Nam imprimis Philaſtrius & Epiphanius dicunt à* Cerintho *ſeditionem motam, dicente Gentes debere circumcidi; contra quam hæreſin Decretum contrarium promulgatum eſt in primo Concilio Hieroſolymitano, Act. 15. & addit Epiphan. etiam contra hunc ſcriptam Epiſt. 1. ad Corinth. ab Apoſtolo Paulo de reſurrectione mortuorum. Deinde de B. Apoſtolo Ioanne legimus apud Irenæum l. 3. cap. 3. ex relatione B. Polycarpi, quòd reperiens* Cerinthum *in balneo, ſtatim inde profugerit. quod ipſum etiam tranſſcripſerunt (longè ante* Carpocratis *mentionem) Euſeb. l. 4. hiſt. Eccl. c. 22. Theodoretus & Nicephorus l. 4. c. 14. & idipſum quidem refert Epiphan. hær. 30. contigiſſe ſub Traiano de Hebione, aut potiùs (vti corrigendum iudico) de* Cerintho. *Quorum quum nemo aliud narret quàm vocem Ioannis, Fugiamus ne balneum corruat, neſcio vnde deſumpſerit Prateolus, quòd Euſebium citans, dicat* Cerinthum *ruina eius domus extinctum: à quibus & B. Hieron. aduerſ. Lucifer. non diſſentit, addens inſuper Catal. Script. Eccleſ. quod Ioannes Apoſtolus rogatus ab Aſiæ Epiſcopis, aduerſus* Cerinthum, *& maximè tunc Ebionitarum dogma conſurgens, qui adſerebant Chriſtum ante Mariam non fuiſſe, Euangelium ſcripſerit: Imitatus haud dubiè ipſe Iren. l. 3. c. 11. Atqui eoſdem cum* Carpocrate *errores,* de mundo ab angelis inſtituto, & Chriſto homine tantùm ſine diuinitate, *ei adtribuunt Irenæus l. 1. c. 25. Philaſtrius, Epiphanius, Auguſtinus, Theodoretus, & Damaſcenus. Verùm illud:* Legem ab angelis datam, & Iudæorum Deum, *eum nempè qui legem dedit,* angelum eſſe *vnum ex iis qui mundum fecerunt,* nõ Dominum, *Epiphanius ceteris apertiùs tradit. Adtribuunt eidem præterea Auguſtinus, Theodoretus, Iſidorus, Honorius, & Hrabanus, poſt Euſebium Chiliaſtarũ errorem, à quo quum alieni non fuerint, Irenæus & Tertullianus ex propoſito omiſiſſe videntur; ſcripſerunt interim aduerſus eundem* Cerinthi *errorem Gaius & Dionyſius Alexandrinus. Quum autẽ omnes alij* Cerinthus & Cerinthiani *legant, certè ita etiam caſtigandi ſunt Iſidorus & Honorius, pro:* Citinthiani à Citintho.

HAER. XI.

313. Huius ſucceſſor Hebion fuit, &c.] Succeſſorem Cerinthi Hebionem *ſiue* Ebionem, *vocant etiam Philaſtrius ac B. Hieronym. aduerſ. Lucifer. quibus conſentire videntur, qui cũ Auctore* Hebionem Cerintho *poſtponũt, B. Iren. l. 1. c. 26. Epiphanius, Auguſtinus, Damaſcenus, Iſidorus, Honorius, & Hrabanus. Euſebius verò econtrariò* Hebionẽ Cerintho *præponit, quemadmodum etiam Theodoretus, ac Nicephorus l. 3. c. 3. Vt vt ſit, eodem tempore vnà cum B. Ioanne Apoſtolo vixiſſe vtrumque conſtat ex ſupradicto teſtimonio B. Hieronymi Catal. Script. Eccl. ſub Traiano nempè, poſt Hieroſolymorum excidium, vti Epiphanius tradit. Nominis autem etymologiam, ac ſi dicas mentis inopem, ex Hebræo reddit Euſebius. Porrò differentiam, quam hic* Hebionis à Cerintho *facit Auctor,* quòd à Deo dicit mundum, non ab angelis factum, *Philaſtrius conſtituit inter* Carpocratem *&* Cerinthum: *ſed emendatos non eſſe codices, patet ex Irenæo, qui idipſum* Ebioni *tribuit, tanquam diuerſum à* Cerinthi *hæreſi, &* Hebioni *idipſum tribuit etiam Theodoretus. Quòd denique* Legem propoſuerit cum Euangelio, *teſtantur Scriptores ceteri de hæreſibus ad B. Auguſtinum & Theodoretum vſque, ipſe Auctor ſuprà c. 30. & B. Hieron. in 10. c. Iſaia, vbi & Millenariorum hæreſin ipſe adſcribit. De altero eius errore,* quòd Chriſtus nudus *homo fuerit, infrà latiùs l. de Carne Chriſti, vbi illum Auctor redarguit.*

CAP. XLIX.

314. Valentinus autem hæreticus multas introduxit fabulas, &c.] *Inſcribimus hoc caput:* De XII. XIII. XIIII. hæreſibus poſt Euangelium, Valentini, Ptolomæi ac Secundi & Heracleonis. *Quos etiam enumerat B. Irenæus, nempè lib. 1. c. 5.* Secũdum, *ac cap. 6.* Ptolomæum, *& lib. 1. c. 5. ac lib. 2. c. 4.* Valentinum, *quem coniungit cum* Ptolomæo *&* Heracleone, *&* Marcum *cum* Colarbaſæis *cap.* 8. *Philaſtrius verò etiam ab inuicem diſtinguit* Ptolomæi, Secundi, Heracleonis, *&* Marci *hæreſes; Epiphanius, Auguſtinus, Damaſcenus,* Secundianos *à* Ptolomaitis, *&* Marcoſios *à* Colarbaſianis *&* Heracleonitis *diſtinguunt. Quos omnes* Collegium Valentinianorum *appellat lib. adu. eos Auctor verbis mox citandis.*

HAER. XII.

315. Introducit enim pleroma & Æones triginta.] *De* Valentini *&* Valentinianorum *hæreſi aliquid ſuprà diximus cap. 7. 30. 33. 38. & 43. tractatum verò præcipuum differimus vſque ad initium lib. infrà aduerſus Valentinianos, vbi latiſſimè tractatur quicquid ad* pleroma, *id eſt, locum cœli altiſſ. à plenitudine ſic appellatum, &* Æones triginta *adtinet: hic tantum quædam adiiciemus ad loci huius caſtigationem & intellectum. Primùm itaque* Syzygias, id eſt coniugationes, *rectè interpretatur Macereus coniunctiones matrimoniales; nam ea Græca vox* συζυγία, *coniugium & coniugationem ſignificat; vnde & infrà lib. adu. Valent. c. 7. Auctor appellat* coniugationes maſculorum & fœminarum. *Deinde legiſſe etiam ipſe videtur, quod habet Vatic. cod.* Sed enim ex his quoque proceſſiſſe, *pro:* ex eis; *nam refertur ad proxima,* hominem & Eccleſiam. *Et cum eodem & Philaſtrio lego:* hanc eſſe triacontada, *id eſt tricenarium; nam Accuſatiuus caſus eſt Græcũ* τριακοντάδα. *& ſingularis numeri, non pluralis; quare non conueniis illud quod erat priùs:* hæc. *Ibidem ex MS. Vat.* quæ ſit in pleromate, *pro eo quod alij:* ſit; *& ex lib. adu. Valentinia.* Ogdoade, *pro:* Octoade. *Rurſum probè ille ad maiorem intellectum illius de trigeſimo* Æone (Sophia *nempè*) quòd niſus ſit aſcendere in ſuperiora, *addit:* pleromatis, *& illud:* penè diſſolutum eſſe, *interpretatur de diſſolutione ſubſtantiæ*

Digitized by Google

huius Æonis *in ſubſtantiam vniuerſi. Atqui lego cum Macereo,& partim Rhenano:* niſi quia miſſus ad conſtabiliendum illum,ille quem adpellant Horon, confirmaſſet illum dicto Iao. Hoc pronuntiatio appellat;*pro eo quod legebatur corruptiſſ.* niſi quia miſiſſet, &c.confirmaſſet illum dicto hoc, Proountiatio appellat; *vt referatur ad* Horon, *qui adinſtar exclamantis* Iao *proclamauit,non aliter atque fecit, quū poſtea Sophia huius filia* Achamoth *eundem aſcenſum in* pleroma *tentaret, ſicuti legitur infrà latiùs lib. adu. Valentin.& rectè interpretatur ſuis in hunc librum Adnotationibus Macereus. Addens rectiùs hîc etiam legi:* Iao, *ſecundum & Irenæum & Epiphanium ac Tertullianum infrà, quam* Iaoth,*quod legebat Rhenanus, quia illud nomen erat filij* Ialdabaoth *iuxta Irenæum, de quo ne ſomniabant quidem Valentiniani. Quid autem* Iao *ſignificet, &* Horos, *ibi latiùs. Addens autem:* Hoc proountiatio appellat, *ac ſi dicat, tale ſortitur nomen ille pleromatis cuſtos,adludit ad* Heracleonitarum *&* Marcoſiorum *hæreſin,quæ(Irenæo lib.1.cap. 9. & Epiphanio hær.34.teſtibus) hoc adſtruebat quod primus ille pater,qui infra vocatur* Propator Bythos,*pronūtiando & aperiendo os,Verbum emiſit,quod adſtans, quemlibet* Æonem *nomine ſuo appellabat. Quare rectè Rhenanus Lectorem remiſit ad illud infrà de Heracleone:* ſed nouitate quadam pronuntiationis vult videri alia ſentire.Introducit enim imprimis illud fuiſſe quod pronūtiat. *Rurſum quod obſcuriſſ.dixit Auctor:* Iſtum autem Æonem in defectiooem factum Achamoth, dicit in paſſionibus deſiderij quibuſdam fuiſſe, *transfert Macereus acſi dicat:* ab iſto Aeone factam in defectione Achamoth*(ita vocat partum abortiuum fœmineum, quem ſuprà c. 7.* Enthymeſin & Ectroma *dixit,de quo lib.adu.Valent.latiùs, vti & de nomine* Achamoth)etiam ipſam in paſſionibus deſiderij quibuſdam fuiſſe.*Oportet enim ſic locum, alioqui corruptiſſimum,etiam in contextu emendari, vt correſpondeat iis quæ habent Irenæus,Epiphanius, & Auctor vbi ſuprà. Cum quibus etiam omninò lego:* Achamoth,*pro:* Achamote,*quia illud Græcè & Latinè legitur;& proinde etiam* contriſtata eſt, *pro;* cootriſtatus,*quia* Achamoth *fœmina. Niſi malit quis ſic legere:* Iſtum autem Aeonem io defectionem factum, dicit, &c.& contriſtatus eſt, & ex his paſſionibus cócepit &peperit Achamoth.Hioc fecit Demiurgus cœlum & terram. *Vt vt autem legatur,adiici debet vox;*Demiurgus. *Denique rectè etiam Rhenanus interpretatur:* apotiationem,*quam Græco nomine ἀπορίαν dicere ſolet Irenæus,deſperationē; nam id Græca vox ſignificat.Poerò alterum errorem Valentini (de quo etiam adu.Valentin.cap. 26.)* de Chriſti ſpiritali corpore, qui quaſi aqua per fiſtulam,ita per Mariæ corpus tranſmeatit, *Auctor infrà lib.de Carne Chriſti impugnat, vbi de eo latiùs; Quemadmodum etiam lib.de Reſurr. carn. errorem eius tertium, quo* Reſurrectionem huius carnis negat,ſed alterius; *nam vti ſuprà dixit cap.33.*Paulus io prima ad Corinthios,notat negatores & dubitatores reſurrectionis. Hæc opinio propria Sadducæorum; partem eius vſurpat Marcion, & Apelles,& Valentinus.*ac paulopòſt:* Timotheum inſtruens, tangit eos qui dicerent factam iam reſurrectionem;id de ſe Valentiniani adſeuerant. *Atque hoc eſt quod addit:* ſed alterius, *nempè carnis reſurrectionem admittunt,vtpotè iam factam.Eius facit etiam mentionem B. Hier.adu. errores Ioan. Hieroſ. ad Pāmachium. Præterea illud adnotatione dignum, quo nos hodie munire poſſumus aduerſus modernos hæreticos:* Legis & Prophetarū quædam probat,quædā improbat,id eſt omnia improbat,dū quædam reprobat. *Quod vſqueadeò verum agnouerunt alij ſcriptores, vt disertis verbis ſcribant,& inter ceteros Damaſcenus, quòd vetus Teſtamentum reprobauerit. Denique* Euaogelium Valcutioi præter hæc noſtra, *ſolus quantum hactenus indagare potui, commemorat Auctor.nā B. Irenæus l.3.c.21. vbi probat quatuor tantùm eſſe recipienda Euangelia, pleniſſimè eos ſcribit vſos Euangelio Ioannis. Idem eſt iudicium de* Pſalmis Valentini, *quorum facit mentionem Auctor infrà lib. de Reſurr. carnis. Præterea* Valentinum primò in Catholicam doctrinā apud Romanenſem Eccleſiam crediđiſſe,ſub Epiſcopatu Eleutheri, Antonini principatu,*ſuprà documus cum Auctore c. 30. Vbi de temporibus Valentini latiùs n.165. ſicuti & infrà lib. adu. Valentin. n. 1.*

HÆR. XIII.

316. Poſt hunc exſtiterunt Ptolomæus & Secundus hæretici,&c.] *Quas alij diſtinguunt, vti ſuprà dictum eſt num. 314.* Ptolomæi & Secundi hæreſeis, *& ipſe quoque Auctor cap.4.libri aduerſ. Valentin. hîc tanquam vnam recenſet, vtpotè illos ſolùm duos errores commemorans,qui vtrique communes ſunt. Primum, poſt Irenæum lib. 1. cap.5. ſic clariùs explicat ſub eiuſdem libri finem cap. 38.* Humanior (*inquit*) iam Secundus vt breuior, Ogdoadem in duas Tetradas diuidens, in dextram & ſiniſtram,ſeu lumen & tenebras;*quo fit vt hîc dicat* aggregatos ab iſtis quatuor primùm, deiode alios octo Aeonas(*nam ſic lego ex Vatic. cod. pro:* Aeones,*aut potius, quemadmodum legunt Philaſtrius, Auguſtinus, & ego, hîc legendum cenſeo, conformiter ſuperioribus verbis:* quatuor primùm, deinde alios quatuor;*nam eodem modo dixerunt etiam Irenæus & Epiphanius hær.32. quaternionem dextram & quaternionem ſiniſtram, quas vocabant lumen & tenebras. Philaſtrij vero illud, quod peculiariter* Secundo *adſcribit,*Secuodum *adſeruiſſe infinitos Aonas, videtur referri ad id quod hîc dicit Auctor: iſti* addiderunt alios complures; *niſi quis malit ad* Ptolomæum *referri, quod Irenæus l. 1. c. 6. & Epiphan. hær.33.ſcribunt ab hoc Bytho duas vxores datas, Ennœan & Theleſin, id eſt, intelligentiam & voluntatem, aut vti Irenæum & Auctorem intelligamus cum Theodoreto, vt præter Octonarium, quem bipartitò diuiſit, adiecerit* Secundos lucem *& tenebras. Alter eorumdem error(quem ſoli tamen* Secundo *ipſe Auctor, Irenæus & Epiphanius adtribuunt) etiam paulo clariùs recitatur vbi ſuprà:* Deſultricem (*inquit*) & defectricem illam virtutem, *vtpotè Achamoth*, non vult ab aliquo deducere triginta (*nam id ibi addendum*) Aeonum,ſed à fructibus de ſubſtantia eorum venientibus, *vtpotè Epiphanio teſte, ex illis Æonibus, qui poſt alterum Octonarium poſteriùs facti ſunt. Vixerunt autem* Ptolomæus *&* Secundus *ſub Antonino Pio, & Marco Aurelio Imperatore eius filio.*

HÆR. XIIII.

317. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus,&c.] *De hoc ſimiliter Auctor infrà, lib. adu.Valentin.cap. 4.* Deduxit & Heracleon à Valentino tramites quoſdam,*& meminit etiam Irenæus l.2.cap. 4. & Clemens Alexandrinus l.4.Strom. præter Auctores alios initio huius libri citatos. Ad intellectum autem huius capitis maximè facit illud Philaſtrij: Poſt hunc* Hera-

racleon diſcipulus ipſius, Valentini nempè, ſurrexit, dicens principium eſſe vnum, quem Dominum appellat, deinde de hoc natum aliud, de quo his duobus generationem multorum adſerit principiorum. Quo autem nomine vocarentur illa, habet Epiphanius hær. 36. Ex vniuerſorum patre Bytho vult eſſe vniuerſorum matrem, quam & Silentium vocat & Veritatem; ex ipſa verò ſecundam matrem, quæ in obliuione genita eſt, quam & ipſe Achamoth vocat, ex qua de cetero omnia in defectu conſtituta ſint. Quibus conſentit etiam B. Auguſtinus hær. 16. Duo adſerunt (inquit) principia, vnum ex altero, & ex his duobus plura alia; ex quo colligitur haudubiè, additis duabus vocibus ſic legi debere: imprimis illud fuiſſe quod pronuntiat, ex ipſo Monadem, & deinde ex illa Monade duo. Cur autem vocibus, Pronuntiationis, & pronuntiat, vtatur Auctor, ſuprà diximus num. 315. eo quòd Marcus, cuius & Colorbaſi diſcipulum facit Epiphanius Heracleonem, eo genere loquendi vterentur.

Cap. l.

318. Non defuerũt poſt hos Marcus quidam & Colarbaſus, &c.] Capiti huic titulum damus: De xv poſt Euangelium hæreſi Marci & Colarbaſi, quos coniungit Auctor Irenæum imitatus, qui l. 1. c. 8. & aliquot ſequentibus ſimul tractat, & in titulo, & in contextu. Quæ ſit Colarbaſeorũ & Marci doctrina, quemadmodum etiam Philaſtrius. At Auguſtinus, Theodoretus, Damaſcenus, in duas ſectas diſtinguunt. Epiphanius (vti etiam ante me adnotauit Feu-ardentius) veluti nodum diſſoluens, primum ſcribit ſecutum Marci doctrinam Colorbaſum, vnámque hæreſin fuiſſe inſtar ſerpentis bicipitis, ſed poſtea de ſuo quoque nomine cœtus habuiſſe. Mirum autem quòd Irenæus Marcum ſuſceptorium vocet Colarbaſi ſilentij, tanquam eius diſcipulum; verùm ego ſic intelligo, quòd Marcus ſcripſerit, quæ priuatim cũ Colarbaſo ſuis diſcipulis tradenda ſimul concluſerant, quæ Colarbaſi ſilentio præteruit. Porrò facit Marcum Magum iſtum etiam Valentini diſcipulum Tertullian. dicto c. 4. lib. adu. Valentin.

Hær. xv.

319. Nouam hæreſim ex Græcorum Alphabeto componentes, &c.] Priuſquàm ad particulares horum duorum veniam errores, operæpretiũ videtur indicare, primum fuiſſe Marcum, qui Gallias & Hiſpanias penetrauit hæreticum. Ita enim habet B. Hieron. Epitaphio Lucinij Bætici. Refert Irenæus vir Apoſtolicorum temporum, & Papiæ auditoris Euangeliſtæ Ioannis diſcipulus, Epiſcopus Eccleſiæ Lugdunenſis: quòd Marcus quidam de Baſilidis Gnoſtici ſtirpe deſcendens, primus ad Gallias venerit, & eas partes, per quas Rhodanus & Garumna fluunt, ſua doctrina maculauerit: maximéque nobiles fœminas, quædam in occulto myſteria repromittens, hoc errore ſeduxerit, magicis artibus ex ſecreta corporum voluptate amorem ſui concilians; inde Pyrenæum tranſiens, Hiſpanias occuparit. Hoc (inquit) ille ſcripſit ante annos circiter trecentos in iis libris, quos aduerſus omnes hæreſes doctiſſimo & eloquentiſſimo ſermone agnoſcunt. Quum autem ſolum ex parte reperiantur apud Irenæum, puto mutilum adhuc eſſe 9. c. eius l. 1. adu. hæreſeis. Atqui primum illum errorem de Græcorum Alphabeto, quemadmodum hîc Auctor, ſic etiam B. Irenæus lib. 1. c. 12. & 13. Marco & Colarbaſo adtribuit, ſoli verò Marco Philaſtrius, Epiphanius & Theodoretus. Quorum Philaſtrius indicat hîc legi debere: Denique Chriſtum deſcendiſſe, quum ſcribit Chriſtum deſcendiſſe in Ieſum, iuxta Marci opinionem, maximè quum idipſum etiam Irenæus non obſcurè ſignificarit. Epiphanius verò ipſis Irenæi verbis omnia latiſſimè explicat hær. 34. E quibus hæc præcipuè ad loci huius intellectum pertinent. Primum illud cap. 12. Quapropter etiam Alphabetum Græcorum habere monadas octo, decadas octo, hecatõtadas octo, (en quas Auctor vocat ogdoadas & decadas) DCCCLXXXVIII. (nam ſic corrigendus Irenæus) numerum demonſtret; hoc eſt Ieſum ex omnibus numeris conflatum, & propter hoc α & ω nominari eum, vt ſignificet ex omnibus eius generationem. Item illud: Vbi verò veniſſet ipſe ad aquam, deſcendiſſe in ipſum quaſi columbam: Ipſam autem virtutem, quæ deſcendit, ſemen eſſe patris dicit, habens in ſe & patrem & filium. Cui coniungi debet, quod habetur cap. 10. Quem manifeſtauit ipſe veniendo ad baptiſmum columbæ deſcẽſus, quæ eſt ω & α. Numerus enim ipſius vocis columbæ apud Græcos (ſic ex Epiphanio) nimirùm περιστερὰ, eſt vnũ & octoginta. Atqui etiã ω & α tantumdem conficiunt. Quod ipſum indicat his verbis ex Irenæi cap. 12. Epiphanius. Et propter hoc ait eum α & ω. vt περιστερᾶς manifeſtet, quum hunc numerum habeat hæc auis. Quomodo verò περιστερὰ DCCCI. ſignificet, ſic poteſt explicari. π & ε valent 85. ρ & ι 110. σ. 200. & τ. & ε 305. ac ρ & α 101. Ibi autẽ ita afferre, &c. haudubiè locus corruptus eſt, niſi legatur, ita vt afferre, &c. vanitates ineptum ſit, & tunc ſenſum facilè Lector intelliget. Porrò ad illud: Alterum Deum fingunt præter creatorem, adludunt B. Auguſt. hær. 34. & Damaſcenus, dum dicunt Marcum duo ſibi opinatum eſſe principia. verùm quia hæc præcipua Marcionis hæreſis, de ea latiſſ. diſputat adu. eum Auctor libris duobus prioribus. Illud autem Chriſtum in ſubſtantia negant carnis fuiſſe, dilucidius explicant Philaſtrius & Auguſtinus, dum Marco adtribuunt Chriſtum putatiuè apparuiſſe & paſſum eſſe. Ex quo proinde errore ſequitur aliud: quo negabãt carnis reſurrectionẽ futuram. Nam ſi verè in carne non fuit, Chriſtus ergo nec in carne reſurrexit: proinde nec nos reſurgemus: iuxta quod à contrario ſenſu argumentari poſſumus ex illo Apoſtoli, 1. Cor. 15. Si reſurrectio mortuorũ non eſt, ergo nec Chriſtus reſurrexit. Denique de Marci præſtigiis Magicis vide initium libri adu. Valentin. & l. Carm. adu. Marcion. & de altero eius errore, quod ad corporis humani creationẽ adtinet, lib. de Carne Chriſti. Vixiſſe autem putantur Marcus & Colarbaſus tempore eodem ſub Antonino patre aut filio.

Cap. li.

320. Accedit his, &c.] Hoc caput inſcribimus: De XVI. XVII. XVIII. & XIX. poſt Euãgelium hæreſibus, Cerdonis, Marcionis, Lucani, & Apellis, quos ſimul coniunximus, tum quòd eiuſdem ſectæ fuerint, tum quòd ſimiliter Cerdoni Marcionem ſubiiciant B. Irenæus lib. 1. cap. 28. & 29. Philaſtrius, Epiphanius, hæreſ. 41. & 42. B. Auguſt. hær. 21. & 22. Theod. Damaſcenus, Iſidorus, Honorius, Hrab. & Gratianus locis ſupracitatis, & Lucanum & Apellem Marcionis diſcipulos faciũt Philaſtrius, Epiphanius, & Damaſcenus, & Apellem ſimiliter Auguſtinus. Quò pertinet etiam illud Tertulliani infrà lib. 4. adu. Marc. Sic nec Marcioo aliquid boni de theſauro Cerdonis malo protulit, nec Apelles de Marcionis.

Hær. xvi.

321. Cerdon quidam, &c.] De hoc lib. 1. Auctor Carmin. aduerſus Marcionem:

Digitized by Google

Hæc vobis per Marcionem Cerdone magiſtro. nec diſsimiliter B.Cypr.epiſt. 74.ad Pompeium: Marció, cuius magiſter Cerdon; quare & mox rectè ſubiicitur, Marcion ipſius diſcipulus, qui hæreſin Cerdonis adprobare conatus eſt. Eodem pertinet illud lib. 1. adu. Marc. Habuit & Cerdonem quendam informatorem ſcandali huius. Quod ipſum certè conſtat ex erroribus ſequentibus, quos confutatos reperire eſt libris quinque & carmine & proſa aduerſus Marcionem conſcriptis. Quorum primum: De initiis, id eſt Deis duobus, agnoſcunt qui ſuprà ſcriptores de Hæreſibus omnes. Commemorant & alterum, quòd Prophetias & Legem repudiabat, apertis verbis Epiphanius ac Damaſcenus, & ex conſequenti Irenæus, Auguſtinus, Theodoretus, dum ſcribunt Deum malum, eúmque creatorem Legis Moſaicæ legiſlatorem, & vetus Teſtamentum ab eo reprobatum dicunt. Tertium errorem, quòd Chriſtum in ſubſtantia carnis negabat, &c. etiam recenſent Philaſtrius, Epiphanius, Auguſtinus, immò & Damaſcenus his verbis à me caſtigatis, genitũ Chriſtum nolebat fuiſſe. Quare & reſurrectionem corporis ab illo fuiſſe negatam fatentur etiam Epiphanius, Auguſtinus, & Damaſcenus. De reliquis illi quidem in Cerdone tacent, ſed Marcioni omnes eos adtribuunt, vti mox latiùs. Atqui Irenæus loco citato, & rurſum lib. 3. cap. 4. & poſt eum Cyprianus vbi ſuprà, Euſebius hiſtor. Eccleſ. l. 4. cap. 10. Epiphanius, Damaſcenus & Nicephorus Eccleſ. hiſt. l. 4. c. 3. de temporibus Cerdonis ſcriptum reliquerunt, quòd Romam venerit ſub Hygino Papa, & proinde ſub Antonino Pio.

HAER. XVII.

322. Poſt hunc diſcipulus ipſius emerſit Marcion, &c.] Quandoquidem particulariter aduerſus hunc ſcripſit Tertullianus libros quinque & carmine & proſa, longiorem de Marcione tractatum differimus ad initium libri 1. infrà hoc eodem Tomo. Hîc tantùm dicemus occaſionem hæreſeos, tum ex hoc loco, tum ex cap. ſuprà 30. & quibus locis ſinguli refutentur eius errores. Prius itaque illud paulo ſic explicat Epiphanius: Marcion genere Ponticus fuit ex vrbe Synope (quod ipſum habet ex Philaſtrio & Tertulliano tum ſuprà cap. 30. tum infrà lib. 1. adu. Marc.) qui prima vita ſua virginitatē exercuit (ſolitarius enim vixit) Epiſcopi ſanctæ Eccleſiæ noſtræ filius; Tom. 5. lib. de exhort. ad caſtit. latius (ante Epiſcopatum & ſacerdotium) nam & ſequitur de patre, honeſtè Graecè viuenti in Epiſcopatu. Progreſſu verò temporis, circa virginem quandam corrumpitur, et decepta virgine, ſeipſum atque illam à ſpe detraxit. Et quòd illam corrupiſſet, à proprio patre ex Eccleſia eiicitur. Marcion autem multum ſupplicans, ac veniam precatus, eam à patre non impetrauit. Quum itaque adſequutus non eſſet ab illo per blanditias quæ petebat, non ferens multorum ludibria, ab vrbe ſua fugit, & venit Romam, quum mortuus eſſet Hyginus Epiſcopus Romanus, & cum ſenibus adhuc ſuperſtitibus à diſcipulis Apoſtolorum congreſſus, petebat vt in congregationem reciperetur; & nemo id ipſi permittebat. Æmulatione igitur elatus, ubi non accepit præſidentiam & Eccleſiæ ingreſſum, ad impoſtoris Cerdonis ſectam profugit. Quibus addit Philaſtrius, fugatum eundem etiam fuiſſe à B. Ioãne Euangeliſta, aliiſque Preſbyteris de ciuitate Epheſi, antequàm Romam veniret. Irenæus item lib. 3. cap. 3. & Epiphanius dicti lib. 4. cap. 13. quòd temporibus Aniceti Romæ exiſtens, B. Polycarpus occurrenti ſibi Marcioni, rogantique num eum noſſet, reſponderit: Noui primogenitum Sathanæ. Neque diſſentit ab eo Epiphanius, quòd dicat, Poſt tempora Aniceti primùm veniſſe Marcionem, quia etſi antea priuatim eſſet pro hæretico à Polycarpo agnitus, certè non videtur antea declaratus fuiſſe pro tali. Atque hoc eſt quod ſuprà c. 30. adnotauimus de Eleutheri Epiſcopatu ſecundum Tertullianum. Auctori verò ſuprà cap. 30. peculiare eſt, quod legitur de ducentis ſeſtertiis à Marcione Eccleſiæ illatis, & eius pœnitentia, qua pacem erat recepturus; ſi ceteros quoque, quos perditioni erudiſſet, Eccleſiæ reſtitueret, ſed morte præuentus. Atqui non rectè hîc adſequitur mentem Auctoris Macereus, dũ illud: Hic ex occaſione qua dictum ſit: Omnis arbor bona, &c. interpretatur: Hic vt demonſtret verum eſſe: Omnis arbor, &c. quia Auctor vult potius illud (vti patet lib. 1. adu. Marc.) quòd occaſione illius ſcripturæ, Marcion hæreſin Cerdonis adprobare conatus eſt, tamquam illa bonum Deum & malum Deum ſignificaret, atque adeo duos Deos ſeu duo principia; quem errorem confutat latiſſimè totis duobus libris aduerſus Marcionem, vbi etiam interim tertij principij, quod ipſe adiecit ſupra Cerdonem, fit mentio. verùm de eo ibi latius. Secundum vtriuſque errorem de reiectis Lege & Prophetis, ſimiliter redarguit adu. Marc. lib. 4. Tertium verò errorem de Chriſto, tum quòd Dei creatoris filius fuerit, tum quòd verè natus & paſſus, toto lib. 3. adu. Marc. & libro de Carne Chriſti. Item & tertium de reſurrectione carnis, libro eiuſdem argumenti, & ſub finem l. 5. adu. Marcion. Quartum errorem item de Euangelio Lucæ ſolo, quod Marcionis appellabant, adu. Marc. lib. 4. Quintum de Apoſtoli Pauli Epiſtolis quibuſdam, iiſque non totis, lib. 5. Sextum de Apocalypſi ab eodem reiecta, recenſet etiam dicto lib. 4. vbi de eo latiùs. Septimum denique de Actis Apoſtolorum, nemo quod ſciam, præter Tertullianum, aut Cerdoni aut Marcioni adtribuit: fortaſſis id ex conſequentia collegit, quod quum non alias ſcripturas reperiret quàm Euangelium Lucæ & Apoſtoli Pauli Epiſtolas vndecim, neceſſariò ſequatur, quòd & Acta Apoſtolorum cum Apocalypſi & veteri Teſtamento reiecerit. Verumtamen hunc errorem Philaſtrius Cerintho adſcribit. Euſebius verò lib. 4. Eccleſ. hiſt. c. 29. & Niceph. lib. 4. cap. 4. tribuunt Tatiano, ſeu potius Seuero eius diſcipulo, à quo Seueriani dicti. Quum autẽ nemo alius de Actis Apoſtolorum dubitauerit, non opus eſt pluribus, eo magis, quòd Concilia omnia & Auctores, de quibus ſuprà c. 33. n. 195. qui catalogum ſcripturarum connexuerunt, nominatim illa inter ſcripturas noui Teſtamenti enumerant. Ceterùm rectè admonuit Rhenanus, ad verba illa: eadem dicere, Tertullianum ſolitum verbum præcedens etiam in ſequente ſententia ſubaudire, vt hîc conatus eſt eadem dicere.

HAER. XVIII.

323. Exſtitit poſt hunc Lucanus quidam nomine, &c.] Lucanum etiam interiicit inter Marcionem & Apellem Philaſtrius; nec abſimiliter Epiphanius & Damaſcenus, præterquàm quòd Lucianum nuncupent. Quorum Epiph. illi etiam adtribuit, quòd nuptias reprobaret. Ipſe autem Auctor infrà initio libri de Reſurr. carnis c. 2. etiam alium errorem de Anima: Viderit (inquit) vnus aliqui Lucanus, nec huic quidem ſubſtantiæ (animæ nempè) parcens; quam ſecundum Ariſtotelem diſſoluens, aliud quid pro ea ſubiicit; tertium quiddam reſurrecturus, neque anima neque caro, id eſt, non homo, ſed vrſus forſitan, quâ Lucanus. Verùm de hoc errore, & potiſſimùm Ariſtotelis, quo animam diſſolui dicebat, latiùs infrà lib. de Anima.

HAER.

HÆR. XIX.

324. Poſt hos ſubſequitur Apelles diſcipulus Marcionis,&c.] Huius Apellis frequentiſſima eſt apud Auctorem mẽtio; de quo etiam, ac Philumene eius ſcorto, ſuprà aliquid diximus c.6.n.35.& c.30.n.173.174.& 175.& latiùs infrà T.4.vbi Libri aduerſus Apellem, qui deſideratur, fit mentio. Hîc dumtaxat ſubiiciemus quæ ad loci huius intellectum pertinẽt. Imprimis autem ibi, poſteaquàm in carnem ſuam lapſus eſt, alludit ad illud 1. Cor. 6. Qui fornicatur, in corpus ſuum peccat; nam idem eſt quod dixit ſuprà c. 30. Lapſus in fœminam, deſertor continentiæ Marcionenſis, ab oculis ſanctiſſimi (ironicῶs) magiſtri Alexandriam ſeceſſit. Et rurſum infrà lib. de Carne Chriſti, cap.6. qui poſtquàm à diſciplina Marcionis in mulierẽ carne lapſus eſt. Atqui Apelles Marcionis de diſcipulo emendator appellatur ab Auctore infrà lib. 4. adu. Marc. & diſcipulus poſtea deſertor vocatur eodem libro, eo quòd quum ille plures deos, hîc hoc loco (inquit) vnũ introducit Deum, &c. Illud item: Propterea & aliam virtutem quam dicit, Dominum dicit, ſed angelum ponit, explicatiùs dixit ſuprà c. 34. donec (inquit) Apelles Creatorem angelum neſcio quem glorioſum ſuperioris Dei, faceret Deum Legis & Iſraelis, illum igneum adfirmans. Meminit autem etiam angeli ignei, Dei Iſraelis & noſtri, infrà lib. de Anima, vbi de eo, vti & de Anima ex ſupercœleſtibus ſedibus euocata, & de carne quoque ab igneo angelo exſtructa, cuius meminit etiam initio lib. de Reſurrect. carnis. Legimus autem ſecundum interpretationem Rhenani & Maceres: Ab hoc videri mundum inſtitutum, &c. Quòd verò Legem & Prophetas repudiabat, à Marcione ſumpſit, de quo lib. 4. aduerſ. Marc. Peculiaris error Apelli de Chriſti carne ſiderea, refutatur infrà lib. de Carne Chriſti, quemadmodum error de animarum ſolarũ ſalute, & negata reſurrectione carnis, libro eiuſdem argumenti. De ſolo Apoſtolo Marcionis, infrà lib. 5. adu. eundem. De Phaneroſibus Philumenes puellæ, ſuprà dictum eſt c.6.n.35.& cap.30.n.176. De ſyllogiſmis Apellis denique, aliiſque ad eius hæreſin pertinentibus, infrà T.5. inter fragmenta Tertulliani. Vixiſſe autem putatur Marco Antonino Philoſopho Imperat. & aduerſus eum ſcripſiſſe Rhodonem teſtatur Euſebius Eccleſ. hiſtor. lib.5. cap. 3.

CAP. LII.

325. His hæreticis omnibus accedit, &c.] Caput hoc inſcribimus: De xx.& xxi. poſt Euangelium hæreſibus, Tatiani, & eorũ qui κατὰ Φρυγὰς dicũtur; quas non longè poſt Marcionis & Apellis hæreſes teſtatur B. Pacianus obortas, epiſt. 1. ad Sympronianum.

HÆR. XX.

326. Tatianus quidam alter hæreticus, &c.] Quòd Tatianus, ſiue vt alij Tacianus, diſcipulus Iuſtini Martyris poſt hunc, id eſt poſt eius obitum, diuiſa (aut potius diuerſa, quomodo legendum cenſeo) ſentire cœpit, habet B. Irenæus l.1.c. 31. cuius ipſa verba tranſcripſerunt Euſeb. hiſt. Eccleſ. l. 4.c.27. ac Nicephor. lib.4. cap.4. item Philaſtrius, Epiphanius hær. 46. Theodor. lib. 1. Damaſcenus, ac Hieronymus Catal. Script. Eccl. Deinde quòd totus ſecundũ Valentinũ ſapit, idẽ partim apertè, partim ex eo quòd dicunt eum etiam quoſdam Æones finxiſſe; quos quum à Valentino ſumpſiſſe certum ſit, nõ à Marcione, legendũ puto apud Philaſtrium: Æonas autẽ nuncians, ſicut Valentinus delirauit. Item apud Auguſtinum hæreſ. 25. lego: Taciani à Taciano quodam, pro eo quod hactenus legitur: Tacio, de quibus eadem phraſi qua Auctor ſubdit: prolationes quaſdam fabuloſas ſæculorum etiam ipſi ſapiunt; cuiuſmodi ſimilem etiam phraſin hãc Auctoris Rhenanus adnotat libro eius argumenti: ne de reſurrectione ad Sadducæos ſapere videamur. Quod verò etiam adiecerit illud: Adam nec ſalutem conſequi poſſe (quomodo omninò cum Rhenano legere oportet, etiam refragante MS. cod. lectione, qui habent: quod iam, vel: quodam) tradũt etiam (vel Rhenano adnotante) B. Irenæus, item Philaſtrius, Epiphanius, Euſebius, & Nicephorus. Hinc etiam Tertullianus Adæ ſalutem ex pœnitentia non ſemel tribuit. Sic ſuprà lib. de Pœnitent. cap. vltim. Adam exomologeſi reſtitutus in paradiſum ſuum; & lib.2. adu. Marcionem: Ideóque (inquit) nec maledixit ipſum Adam & Euam, vt reſtitutionis candidatos, vt confeſſione reuelatos. Porrò faciunt hunc Encratitarum, id eſt qui ſe continentes vocabant, principem, damnantium nuptias, ſupradicti Irenæus l.1.c.30. Epiphanius hær.46.& 47. Euſebius, B. Hieronym. Auguſt. Theodoretus, Damaſcenus, Iſidorus, Honorius, (nam legendum hauddubiè Encratita, pro eo quod eſt Creathita) Nicephorus, Hrabanus, & Gratianus locis ſupracitatis. Atqui Syrum fuiſſe Tatianum tradunt Clemens Alexandr. Strom. lib.3.& Epiphanius, qui & hæc addit: Scholam ſuam (inquit) erexit ab initio in Meſopotamia circa xij. fermè annum Antonini Pij Cæſaris. Maximam vero partem prædicationis ſuæ in Antiochia quæ ad Daphnem ſita eſt, fecit, & in Ciliciæ partibus; multum autem & in Piſidia. Vbi quum tempora, quibus vixit, ſignificet ſub Antonino, neceſſe eſt mendum eſſe in Philaſtrio illud: Poſt Decij perſecutionem; pro quo legẽdum cenſeo: Adriani; nam ſub illo paſſum B. Iuſtinum Martyrem teſtis eſt præter alios, etiam Epiphanius.

HAER. XXI.

327. Acceſſerunt alij hæretici, qui dicuntur ſecũdum Phrygas, &c.] Rationẽ nominis, cur κατὰ Φρυγᾶς, & Latinè ſecundũ Phrygas, Tertulliano & Interpreti Epiphanij, reddedimus ad Epiſt.75. B. Cypr. n. 27. ex B. Auguſtino hær.26. & Epiph. hær.48. quòd maximè in Phrygia verſarentur. Vnde etiam à Clemente Alexãdrino Strom. l.7. Phrygum hæreſis ex Gente nuncupatur, ſicuti Encratitarum, ex operatione. Quum autem κατὰ ſemper Accuſatiuũ regat, cenſeo etiã legi debere Cata Phrygas apud Philaſtrium, Euſebium, l.5.c.14. & ſequẽtibus, B. Auguſtinum, Theodoretum, Damaſcenum, Iſidorũ, Honoriũ, Hrabanũ et Nicephorũ, ac Gratianũ, pro eo quod legitur: Cataphryges, aut Cataphrygis, aut Cataphrygiæ; maximè quũ aut Cataphrygas, aut Phrygas nũcupet etiam B. Hier. Catal. Script. Eccl. in Apollinario & Rhodone, qui aduerſus eos ſcripſerunt; & ita antea Cataphrygas B. Optatus Mileuitanus appellet l.1. adu. Parmenianum. Eorundẽ diſtinctio in eos, qui κατὰ Proclum dicuntur, & qui ſecundum Æſchinẽ pronuntiantur (ſic enim lego ex Vat. MS. cod. pro: dicantur, &: pronũtiẽtur) Tertulliano peculiaris eſt, cui interim eo magis hac in re credẽdũ, quòd poſtea in eandẽ hæreſin inciderit. Procli interim fit mentio apud Euſeb. Eccl. hiſt. l. 6.c. 14. & Nicephorũ l.4.c.20. Diſputatio (inquit) Gaij viri eloquẽtiſſimi Romæ, Zepherino Eccleſiam regente, contra Proclũ Phrygum erroris propugnatorẽ habita, ad nos peruenit. Quod ipſum repetitur à Nicephoro l.4. c.12.& 34. Quæ etiã verba tranſſcripſit in Catal. Script. Eccl. Hier. in Gaio, præterquàm quòd Proculũ vocat Mõtani ſecta-

torem, addens hanc diſputationem halitam ſub Antonino Seueri filio. Meminit etiam Theodoretus his verbis, ſicuti à me caſtigata ſunt: Aduerſus Proclum (antea perperàm Patroclum) qui huic hæreſi præfuit, ſcripſit Caius (pro quo erat corruptiſſ. Canius) cuius etiam paulo antè meminimus. Vtrum legatur, perinde eſſe iudico, maximè quum MS. liber Vatic. legat: Proeolum, quod magis accedit ad Proeulum. An idem ſit Proculus, quem tantoperè commendat Auctor infrà lib. aduerſus Valentinianos, neſcio; ſed de eo ibi latiùs. De eodem ſic Pacianus vbi ſuprà: Ipſi illi Phryges nobiliores, qui ſe animatos mentiuntur à Leucio, inſtitutos à Proclo gloriantur. Montanum & Maximillam ſecuti, quàm multiplices controuerſias excitarunt de Paſchali die, de Paracleto, de Apoſtolis, de Prophetis, multáque alia, ſicut & de Catholico nomine, & de venia Pœnitentium. Porrò communem illam blaſphemiam, qua in Apoſtolis quidem (ſic lego ex MS. Vatic. cod. pro: quidam) dicunt Spirituinſanctum fuiſſe, Paracletum non fuiſſe, &c. inter ſcriptores de hæreſibus penè peculiare eſt Auctori. Nam alij diſtinctionem non facientes inter Spiritumſanctum & Paracletum, ſentiũt quòd in Mõtano, non in Apoſtolis Spiritumſanctum agnouerint. Sic Philaſtrius. Addunt etiam plenitudinem ſancti Spiritus, non per Apoſtolos Chriſto dante fuiſſe conceſſam, ſed per illos ſuos Pſeudoprophetas æſtimant impartitam. Eodem pertinet quod Epiphanius Maximillæ adtribuit, quòd ſe Spirituſſancti dona dare iactitaret. Et illud B. Auguſtin. Aduentum (inquit) ſpirituſſancti à Domino promiſſum in ſe potius quàm in Apoſtolis fuiſſe adſerunt. Quæ ipſa verba etiam tranſſcripſerunt BB. Iſidorus & Honorius, item Hrabanus & Gratianus. Solus Theodoretus propiùs accedit his verbis: Is (inquit, de Montano loquens) ambitione & primum locum obtinendi cupiditate motus, ſeipſum Paracletum nominauit, & duas fecit Prophetiſſas, Priſcillam (quã Priſcam vocare ſolent Auctor & Hieronymus) & Maximillam, & earum ſcripta, libros Propheticos appellauit. Quæ deſumpſit ex Euſebio hiſtor. Eccleſ. lib. 8. cap. 14. Et his conſentit etiam B. Hieronym. aduerſ. Vigilantium: Sicut (inquit) aliæ hæreſes Paracletum in Montanum veniſſe contendunt. Quem ipſum errorem idem pulcrè refutat Epiſtol. ad Hedibiam quæſt. 9. & latiùs Epiſtol. 54. ad Marcellam aduerſus Montanum. Verùm de his omnibus latiùs partim in Vita, partim inter errores Tertulliani; nam B. Auguſtino teſte, hæreſ. 86. ad Cataphrygas ille poſtea tranſiit, quos antea deſtruxerat, haudduuiè ad hunc locum adludens; vbi blaſphemiam vocat, quam tamen poſterioribus libris ſuis nimis frequenter tamquam veritatem ipſam inculcat. Quid? quod B. Hieronym. Catal. Script. Eccleſ. & poſt eum Sophronius ac Nicephorus hiſtor. Eccleſ. lib. 4. cap. 34. ante hæreſin plura aduerſus Montani dogma conſcripſiſſe illum tradant, inter quæ etiam eſt liber infrà de Baptiſmo contra Quintillam, à qua quidam Montani ſectatores Quintilliani appellabantur; quare & huic illum libro ſubiecimus, quòd inde conſtet ante omnem errorem ab Auctore conſcriptum. Peculiare eſt etiam illud: quòd plura dicant in Mõtano Paracletum dixiſſe, quàm Chriſtum in Euangelium protuliſſe, &c. verùm latiùs etiam inculcatum ab Auctore poſt hæreſin, vt nullus de eo dubitandi ſit locus. Apud neminẽ etiam reperire licuit illud: Priuatam autem (recèns addo autẽ ex MS. Vat. cod.) illi qui ſunt κατὰ Æſchiné, hanc habent, vti (ſic etiam ille, pro: vt) dicant Chriſtum ipſum eſſe Filium & Patrem. quæ blaſphemia quum ferè cõſentiat cum hæreſi xxv. Praxeæ, c. ſequenti adſcribitur, & latè confutatur infrà l. adu. Praxean. Quum autẽ Euſebio teſte Apollonius (aduerſus quẽ ſcripſit Tertullianus, vti ex fragmentis conſtat infrà T. 5.) ſcribat non niſi 40. annis ante ſe obiiſſe Montanum, facile eſt Lectori colligere, veriſſimum eſſe quod ſcribit in Chronicis Euſebius, eodem penè tempore cum Tatiano ſub Marco Antonino exortam hanc hæreſin, quæ κατὰ φρυγὰς nominatur, auctore Montano & Priſcilla, Maximillâque inſanis vatibus.

Cap. LIII.

328. Eſt præterea his omnibus, &c.] Poſtremum hoc caput inſcribimus: De xxii. xxiii. xxiiii. & xxv. poſt Euangelium hæreſibus, Blaſti, Theodoti Byzantij, Theodoti alterius, Praxeæ ac Victorini.

Hær. .xxii.

329. Blaſtus accedẽs, &c.] De hoc ſolus ſcribit Euſebius hiſt. Eccleſ. l. 5. c. 14. & poſt eum Nicephorus l. 4. c. 20. cuius hæc ſunt verba: Primis hæreſibus diuinorum virorũ doctrina & virtute prorſus euulſis, Zizaniorum ſator alias inſuper ſeminare non ceſſauit. Sed & priorum illarum multi adhuc reſtabant ſurculi, multa etiam derepentè tum primùm initium ſumentes producebantur. Nã quidam Romæ vigebant, vt Florinus & Blaſtus, qui & ipſi nouas opiniones de vero veritatis verbo induxerũt. Et Florinus quidem, quòd in petitione Presbyterij repulſam tulerat: Blaſtus autem non diſſimilem ob cauſſam. Quilibet verò eorum officina ſeorſum contra veritatem inſtituta, permultos ex Eccleſia in errorem ſuum pertraxit. Contra quem c. 19. eiuſdem libri Euſebius, póſtq; eum B. Hier. Script. Eccl. Catalogo, B. Irenæum ſcripſiſſe dicũt librum de Schiſmate. Quum itaque de Blaſto ſcribit hîc Auctor, quòd Paſcha dixerit non aliter cuſtodiendum eſſe, niſi ſecundum legem Moyſi xiiii. menſis, conuicto poſt Concilia (quorum meminit Euſeb. dicti l. 5. c. 23.) Romanum B. Victoris Papæ, Paleſtinæ ſub Theophilo Cæſarienſi, Ponti Palma Præſide, Galliæ ſub Irenæo, item Eccleſiarum apud Oſroenam & Bacbilli Corinthiorum Epiſcopi, quæ contrarium definierunt, Blaſtum hunc pro dicta ſua hæreſi tuenda ſchiſma feciſſe. Certè eius aut diſcipuli aut collegæ fuerunt Quartadecimani, ſeu Teſſareſcadecatitæ, ſeu Paſchatitæ heretici, ita dicti, quòd xiiii. menſis, more Iudæorum, Paſcha cuſtodiendum contenderent. Quos recenſet Philaſtrius poſt Florianos, Epiphan. hæreſ. 50. B. Auguſt. hæreſ. 29. Theodoretus hær. fab. lib. 3. & Damaſcenus poſt Quintillianos. Vixiſſe autem hunc ſub Irenæo, & proinde paulo ante Tertullianũ, ex prædictis patet.

Haer. xxiii.

330. Accedit his Theodotus hæreticus Byzantius, qui poſtea quàm Chriſti pro nomine comprehenſus negauit, &c.] Sic ex MS. cod. Vat. pro eo quod erat: apprehenſus eſt duntaxat. Nam negatorem fuiſſe tradunt etiam Philaſtrius poſt Cataphrygas, Epiphanius hæreſ. 54. B. Auguſt. hæreſ. 33. (vbi legendum cum ceteris: à Theodoto quodam, ac: Quod dicitur quidem Theodotus, pro eo quod eſt: Theodotione, & Theodotion) & Damaſcenus poſt Samſæos. Qui ad vnum omnes commemorant cauſam erroris fuiſſe, vt ne diceretur Deum negaſſe, quum Chriſtum negauit, quippè quem hominem tantummodò diceret, nulla alia (ſic lego ex MS. Vatic. pro: nullo alio) præ ceteris, niſi ſola iuſtitiæ, auctoritate. Meminit autem eiuſdem Theodoti hæretici Byzantini coriarij Euſebius lib. 5. cap. 17. & Nicephorus lib. 4. cap. 20. ac 21. An idem ſit cum illo Theodoto admirabili,

qui

Digitized by Google

qui primus commenticiæ doctrinæ Montani procurationem ſuſcepit, & ſicuti ille, & Maximilla ſuſpendio perijt, neſcio; certè Euſebius diu antea, eiuſdem nempè libri cap. 15. illius meminit, ſed Nicephorus eodem tempore, nempè lib. 4. cap. 23. Illud autem Tertulliani, quod agnouerit Theodotus Chriſtum ex virgine natum, *non eſt contrarium ei quod B. Hieronym. aduerſ. Heluidiam dicit,* Theodotum Byzantium *eadem cum illo ſenſiſſe, quia neque ille Chriſtum negabat ex virgine natum, ſed dicebat ex Maria & Ioſeph, poſtea etiam alios natos, qui fratres Chriſti dicebantur. Qui omnes quum* Theodotum *hunc nominent, non placet quod legit vtrobique MS. Vatic. cod.* Theodocus. *Vixiſſe autem conſtat ex Euſebio & Theodoreto hæret. fab. l. 2. et aliis ſupracitatis, ſub Victore Romano Pontifice, atque adeò ſub Commodo Cæſare.*

HÆR. XXIIII.

331. Alter poſt hunc Theodotus hæreticus erupit, &c.] *Peculiare eſt hoc ferè Tertulliano, quòd primus Auctor hæreſis* Melchiſedechianorum Theodotus *fuerit, quum Epiphanius hæreſ. 55. magis eò videatur inclinare, quòd illi à prioribus prædictis ſuis* Theodotianis *orti, & poſtmodum auulſi fuerint, qui interim & ibi, & hær. 67. Hieracem auctorem facit. Conſentit tamen Theodoretus lib. 2. qui hunc* Theodotum *argentarium fuiſſe dicit. Certè his* Melchiſedechianis, *quòd* Chriſtum inferiorem eſſe quàm Melchiſedech *dicant, adtribuit præter Auctorem etiam Epiphanius. Reliqui, qui eodem ordine hanc hæreſin poſt præcedentem collocant, nempè Philaſtrius, Auguſtinus, Theodoretus, Damaſcenus, non aliud illis adſcribunt, quàm quod dixerint, vti etiam Auctor,* Melchiſedech præcipuæ gratiæ cœleſtem fuiſſe virtutem, *atque adeò neque hominem. Nam id eſt quod ſubiungit Auctor, vt* Apator ſit, ametor, *&* agenealogetus, *&c. adludens ad illud Hebr. 7.* ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, *quod rectè vertit noſter Interpres: ſine patre, ſine matre, ſine genealogia; neque initium dierum, neque finem vitæ habens; pro quo ſic paraphraſticῶs Auctor:* cuius neque initium, neque finis comprehenſus ſit, aut comprehendi poſſit. *Quare adnotandus hic locus aduerſus eos, qui Epiſtolam Pauli ad Hebræos apocrypham facere non verentur. Verùm de hoc locus dicendi infrà Tom. 5. lib. de Pudicitia, vbi Barnabæ (vel B. Hieronym. teſte Catal. Script. Eccleſ.) non Paulo eam adſcribere videtur. Atqui ex dictis Auctoribus conſtat* Melchiſedechianos, *atque adeò hunc* Theodotum, *anteceſſiſſe Tertullianum quamproximè, atque adeò non ſub Maximino, vti Prateolus, ſed ſub Seuero potiùs conſtituendos.*

HÆR. XXV.

332. Sed poſt hos omnes etiam Praxeas, &c.] *De* Praxea *& eius hæreſi infrà latiùs ad titulum libri aduerſ. Praxean, quò Lectorem remittimus; hic dixiſſe contenti, quòd etiam hallucinetur Prateolus, dum hanc hæreſin primùm ortam dicit tempore Galieni & Stephani Cæſarum, qui diu poſt Tertullianum claruerunt. Quis autem* Victorinus, qui hæreſin illius corroborare curauit, *non perinde conſtat. Relinquo itaque Lectoris diligentiæ eius inquiſitionem, vt tandem aliquando huic libro finem imponamus.*

ARGVMENTVM LIBRI DE BAPTISMO ADVERSVS QVINTILLAM, PER Iacobum Pamelium.

ADVERSVS hæreſis ſpecialiter reſponſurus Tertullianus, ab ea incœpit, quæ maximi erat momenti, vtpotè quæ aquæ baptiſmum tolleret omninò ad ſalutem neceſſarium, eo abſurdior, quòd à Quintilla fœmina ſuam haberet originem.

Imprimis autem, quum fœlix ſit aquæ ſacramentum baptiſmus, quo ablutis delictis priſtinæ cæcitatis in vitam liberamur æternam, non otioſum fore iſtud digeſtum. I.

Nihil enim obſtare, aut ſimplicitatem ſine adparatu, quum ſtulta mundi Deus elegerit; aut mirandam poteſtatem, quâ lauacro mors diluitur, quòd opera diuina ſint ſuper omnem admirationem. II.

Maximè, quum à mundi primordio plurima fuerit aquæ auctoritas, vis, & gratia, qua proinde animare & in baptiſmi Sacramento nouerunt. III.

Vtpotè quæ de priſtina originis prærogatiua (ſicuti tunc ſpiritus ſuperferebatur ſuper aquam) ſacramentum ſanctificationis conſequantur inuocato Deo, & ſanctificatæ vim ſanctificandi combibant, atque adeò & ipſæ ſanctificent. IIII.

Si enim nationes extraneæ, Diabolo res Dei æmulante, in ſacris Iſidis aut Mithræ aquis initiabantur, & purgatrice aqua ſe expiari putabant; quanto id magis præſtabunt aquæ per Dei viui auctoritatem, quæ adeò ſpiritui medentur, ſalutem æternam reformant V.

& conſeruant, deleta morte per ablutionem delictorum; quibus exempto reatu eximitur & pœna, ac homo ad ſimilitudinem Dei, non ad imaginem ſolùm, in æternitate cenſetur.

VI. *Et verò in aqua emundatos ad maiora dona ſpiritus ſancti præparari, per ablutionem delictorum; quam fides impetrat obſignata in Patre & Filio & Spiritu ſancto; adiecta etiam in teſtatione fidei & ſponſione ſalutis, Eccleſiæ mentione.*

VII. *Exinde egreſſos lauacro perungui benedicta vnctione, eo quòd Chriſtus ab ea dicatur; quæ quidem etſi carnaliter fiat, ſpiritaliter proficit; quomodo baptiſmi carnalis actus, quòd in aqua mergimur, ſpiritalis effectus, quòd delictis liberamur.*

VIII. *Dehinc manuſimpoſitionem fieri, qua per benedictionem (capiti impoſitis & intermutatis manibus, & tranſuerſim obliquatis ad inſtar Ioſeph, qui Chriſtum ita deformabat) aduocatur ſpiritus ſanctus; qui tunc ſuper emundata & benedicta corpora, ſpecie columbæ in Dominum baptizatum à patre deſcendit.*

IX. *Atqui & plura alia religionem aquæ demonſtrantia, naturæ patrocinia, priuilegia gratiæ, ſollemnia diſciplinæ, figuras, præſtructiones, & precationes; ad confirmationem ac teſtimonium baptiſmi facere.*

X. *Porrò in hoc differre à noſtro Ioannis baptiſmum, quòd pœnitentiæ eſſet baptiſmus in futuram remiſſionem peccatorum, & quaſi candidatus remiſſionis & ſanctificationis in Chriſto futuræ.*

XI. *Neque id obſtare, quòd Chriſtus ipſe non tinxerit, quum Apoſtolos tinxiſſe conſtet baptiſmo eodem quo Ioannes, qui poſtea Chriſti.*

XII. *Apoſtolos verò aut baptiſmo Ioannis tinctos fuiſſe, aut ſi illoti, vel primæ adlectionis vel indiuiduæ familiaritatis prærogatiuam, compendium baptiſmi conferre potuiſſe.*

XIII. *Legem autem tinguendi impoſitam, & formam præſcriptam à Chriſto, Ioannis 3. & Matth. 28. qua obſtrinxit fidem ad baptiſmi neceſſitatem, poſt Domini paſſionem; poſt quam tincti credentes omnes.*

XIIII. *Etſi enim Apoſtolus Paulus ad prædicandum potius quàm ad tinguendum miſſus ſit, tamen quoſdam ab eo baptizatos; & aliis Apoſtolis id à Chriſto præceptum fuiſſe.*

XV. *Præterea vnum omninò eſſe aquæ baptiſmum, ſicuti vnus Deus & vna Eccleſia, quo ſemel delicta diluuntur, quem iterari non oportet, de quo latiùs in Græco à ſe digeſtum eſſe.*

XVI. *Secundum etiam vnum & ipſum ſanguinis baptiſmum, qui & lauacrum non acceptum repræſentat.*

XVII. *Dandi porrò baptiſmum ius eſſe Epiſcopo, ac Presbyteris & Diaconis cum Epiſcopi auctoritate, niſi in neceſſitatibus vt ytaris, aut loci, aut temporis, aut perſonæ conditio compellat.*

XVIII. *Neque verò temerè baptiſmum cuiuis credendum, ſed pro cuiuſque perſonæ conditione, ac diſpoſitione.*

XIX. *Diem etiam baptiſmo ſollemniorem Paſcha præſtare & Pentecoſten ordinandis lauacris latiſſimum ſpatium.*

XX. *Denique ingreſſuros baptiſmum, orationibus crebris, ieiuniis, geniculationibus, & peruigiliis, cum confeſſione omnium retrò delictorum, præparari oportere; quibus gratulandum, ſi non publicè confitentur iniquitates.*

Cete-

Ceterùm præterquàm quòd ſtylus libri huius ita Auctorem redoleat, vt dubitandi non ſit locus; certè à B. Hieronymo Catal. Script. Eccleſ. in Luca, citatur ex Tertulliano locus, de Periodis Pauli & Teclæ; nempè Presbyterum quendam in Aſia αὐ-θαϛὴν Apoſtoli Pauli, conuictum apud Ioannem, quòd Auctor eſſet libri, & confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe, & ob id loco excidiſſe. quod iiſdem penè verbis reperire eſt huius libri de Baptiſmo capite xvij. Alludit idem Hieronym. epiſtol. 83. ad Oceanum, agens de plena peccatorum in Baptiſmo remiſſione, ad verba illa primi capitis: Quædam de Caiana hæreſi vipera; *immò ibidem integra ferè 3. & 9. huius lib. capita deſcripſit. Hrabanus quoque noſter lib. 1. de Inſtitut. cler. cap. 3. multa deſumpſit ex cap. 8. & 9. Ante verò hæreſin omnem conſcriptum vel inde conſtat, quòd aduerſus Quintillam conſcriptus ſit, quæ Montani inſaniam ſecuta, etiam hunc errorem de Baptiſmo ſparſit; ſicuti Adnotationib. noſtris latiùs infrà num. 2. Edidit hunc primus Gagnæus Pariſienſis Theologus, & poſtea etiam multis in locis caſtigauit ex Britannico Lælandi codice Sigiſmundus Gelenius. Nunc verò quum aliquot etiam loci à nobis iuxta ſententiam Dominorum Latinij & Harriſij reſtituti ſint, reliquis mederi non licuit ſine MS. codice, ſed coniecturas quaſdam Adnotationibus noſtris, quas cum Argumento hoc recèns adiicimus, interiecimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, DE [1] BAPTISMO ADVERSVS [2] Quintillam Liber.

A FOELIX [3] ſacramẽtum aquæ noſtræ, [4] quia ablutis delictis priſtinæ cæcitatis, [5] in vitã æternã liberamur. Nõ erit otioſum [6] digeſtũ iſtud, inſtruens tam eos qui cùm maximè formantur, quàm & illos qui ſimpliciter credidiſſe cõtenti, non exploratis rationibus traditionum, intentatam probabilem fidem per imperitiam portãt: atque adeò nuper conuerſata iſtic [7] quædam de Caiana hæreſi vipera venenatiſſima doctrina ſua pleroſque rapuit, imprimis baptiſmum deſtruens planè ſecundum naturam: [8] nam ferè viperæ, & aſpides, ipſique reguli ſerpentes arida & inaquoſa ſectantur. [9] Sed nos piſciculi ſecũdum ἰχθὺν noſtrum Ieſum Chriſtum [10] in aqua naſcimur. Nec aliter quàm in aqua permanendo ſalui ſumus. Ita Quintilla monſtroſiſſima, cui nec *in*tegrè quidem docendi ius erat, optimè norat piſciculos necare, de aqua auferens. Ca. I.

[[11] Sed enim quanta vis eſt peruerſitatis ad fidem labefactandam, vel in totum non recipiendam, vt ex his eam impugnet, ex quibus conſtat. Nihil adeò eſt quod obduret mentes hominum, quàm ſimplicitas diuinorum operum quæ in actu videntur, & magnificentia quæ in effectu repromittitur: vt hic quoque quoniam tanta ſimplicitate ſine pompa, ſine apparatu nouo aliquo, denique ſine ſumptu homo in aqua demiſſus, & [12] inter pauca verba tinctus, non multo vel nihilo mundior reſurgit, eo incredibilis exiſtimetur conſecutio æternitatis. Mentior ſi non econtrariò Idolorum ſolemnia vel arcana de ſuggeſtu & apparatu, déque ſumptu fidem & auctoritatem ſibi extruunt. Prò miſera incredulitas, quæ denegas Deo proprietates ſuas, ſimplicitatem & poteſtatem. [13] Quid ergo? nónne mirandum & lauacro dilui mortem? Atquin eo magis credendum, ſi quia mirandum eſt, ideircò non creditur. qualia enim decet eſſe opera diuina, niſi ſuper omnem admirationem? Nos quoque ipſi miramur, ſed quia credimus. Ceterùm incredulitas miratur, non credit. Miratur enim ſimplicia quaſi vana, magnifica, quaſi impoſſibilia. Et ſit planè vt putas, ſatis Cap. II.

1. Cor. 1. ad vtrumque diuina pronuntiatio præcucurrit. Stulta mundi elegit Deus [14] vt confundat D
Matth. 19. ſapientiam eius, [15] & prædifficilia penes homines, facilia penes Deum. Nam ſi Deus & ſa-
piens & potens, quòd etiam prætereuntes eum non negant; meritò in aduerſariis ſapiẽtiæ
potentiæq;, id eſt in ſtultitia & impoſſibilitate materias operationis ſuæ inſtituit. Quoniã
virtus omnis ex his cauſam accipit, à quibus prouocatur. [[16] Huius memores pronuntia-
CAP. III. tionis tanquam præſcriptionis, nihilominus quàm ſtultum & impoſſibile ſit aqua refor-
mari tractamus, quid vtique iſta materia tantæ dignationis meruerit officium, vt opinor,
auctoritas liquidi elementi exigenda eſt. Atquin plurima ſuppetit, & quidem à primordio.
Nam vnum ex his eſt, quæ ante omnem mundi ſuggeſtum impolita adhuc ſpecie penes
Gen. 1. Deum quieſcebãt. [17] In primordio (inquit) fecit Deus cœlum & terram. Terra autẽ erat in-
uiſibilis & incompoſita, & tenebræ erãt ſuper abyſſum, [18] & ſpiritus Dei ſuper aquas fere-
batur. Habes homo in primis ætatem venerari aquarum, quòd antiqua ſubſtantia; dehinc
dignationem, quòd diuini ſpiritus ſedes, gratior ſcilicet ceteris tunc elementis. Nam & te-
nebræ totæ adhuc ſine cultu ſiderum informes, & triſtis abyſſus, & terra imparata, & cœ-
lum rude: ſolus liquor, ſemper materia perfecta, læta, ſimplex de ſuo pura, dignum vecta-
culum Deo ſubiiciebat. Quid quòd exinde diſpoſitio mundi modulatricibus quodammo-
Ibidem. dò aquis Deo conſtitit. [19] Nam vt firmamentum cœleſte ſuſpenderet in medietate diſtin-
Prou. 8. ctis aquis fecit, [20] & vt terram aridam ſuſpenderet, ſegregatis aquis expediit. ordinato de-
Gen. 1. hinc per elementa mundo cùm incolæ darentur, [21] primis aquis præceptũ eſt animas pro-
ferre. Primus liquor quod viueret edidit, ne mirum ſit in baptiſmo, ſi aquæ animare noue- E
Gen. 1. runt. [22] Nam ipſius quoque hominis figurandi opus ſociãtibus aquis abſolutum eſt de ter-
ra materia, non tamen habili niſi humecta & ſuccida, quam. ſ. ante quartum diem ſegrega-
tæ aquæ in ſtationem ſuam ſuperſtite humore limo temperarant. Si exinde vniuerſa vel
plura proſequar, quæ de elementi iſtius auctoritate commemorem, quãta vis eius aut gra-
tia, quot ingenia, quot officia, quantum inſtrumentũ mundo ferat: vereor ne laudes aquæ
potius quàm baptiſmi rationes videar congregaſſe. Licet eo pleniùs docerem non eſſe du-
bitandum, ſi materiam, quam in omnibus rebus & operibus ſuis Deus diſpoſuit, etiam in
ſacramentis propriis parere fecit, ſi quæ vitam æternam gubernat, & in cœleſti procurat.
CAP. IIII. [[23] Sed ea ſatis erit præcerpſiſſe, in quibus & ratio baptiſmi recognoſcitur prima illa, quæ
Gen. 1. iam tunc etiam ipſo habitu prænotabatur ad baptiſmi figuram, Dei ſpiritum, qui ab initio
ſuperuectabatur ſuper aquas, intinctos reformaturum. Sanctum autem vtique ſuper ſan-
ctum ferebatur, aut ab eo quod ſuperferebatur, id quod ferebat, ſanctitatem mutuabatur.
Quoniam ſubiecta quæque materia eius quæ deſuper imminet, qualitatem rapiat neceſſe
eſt, maximè corporalis ſpiritalem, & penetrare & inſidere facilem per ſubſtantiæ ſuæ ſub-
tilitatem. [24] Ita de ſancto ſanctificata natura aquarum, & ipſa ſanctificare concepit. Nemo
dicat, [25] Nunquid ipſis enim aquis tinguimur quæ nunc in primordio fuerunt? non vtique
ipſis niſi ex ea parte qua genus quidem vnum, ſpecies verò complures. Quod autem generi
adtributum eſt, etiam in ſpecie redundat. Ideóque nulla diſtinctio eſt, mari quis an ſtagno,
flumine an fonte, lacu an alueo diluatur, [26] nec quicquam refert inter eos quos Ioannes in F
Iordane, & quos Petrus in Tiberi tinxit. Niſi & ille ſpado quem Philippus inter vias for-
tuita aqua tinxit, plus ſalutis aut minus retulit. [27] Igitur omnes aquæ de priſtina originis
prærogatiua ſacramẽtum ſanctificationis conſequuntur, inuocato Deo. Superuenit enim
ſtatim ſpiritus de cœlis, & aquis ſupereſt, ſanctificans eas de ſemetipſo, & ita ſanctificatæ
vim ſanctificandi combibunt. Quanquam ad ſimplicem actum competat ſimilitudo, vt
quoniam vice ſordium delictis inquinamur, aquis abluamur. Sed delicta ſicut non in
carne comparent, quia nemo ſuper cutem portat maculam Idololatrię, aut ſtupri, aut frau-
dis: ita eiuſmodi in ſpiritu ſordent qui eſt auctor delicti. Spiritus enim dominatur, caro fa-
mulatur: tamẽ vtrunque inter ſe cõmunicant reatum, ſpiritus ob imperium, caro ob mini-
ſterium. Igitur medicatis quodammodò aquis per angeli interuentum, & ſpiritus in aquis
CAP. V. corporaliter diluitur, & caro in eiſdem ſpiritaliter mundatur. [[28] Sed enim nationes ex-
traneæ ab omni intellectu ſpiritalium poteſtatem eadem efficacia idolis ſuis ſubminiſtrãt,
ſed viduis aquis ſibi mẽtiuntur. [29] Nam & ſacris quibuſdam per lauacrum initiantur, [30] Iſi-
dis alicuius, [31] aut Mithrę, [32] ipſos etiam deos ſuos lauationibus efferũt. [33] Ceterũ villas, do-
mos, tẽpla, totáſq; vrbes aſpergine circũlatæ aquæ expiãt paſſim, [34] certè ludis Apollinari-
bus & Peluſiis tinguũtur. Idque ſe in regenerationẽ & impunitatẽ periuriorũ ſuorũ agere
præſumũt. Item penes veteres [35] quiſquis ſe homicidio infecerat, purgatrice aqua ſe expia-
bat.

A bat. Igitur ſi de ſola naturæ aqua, quòd propria materia ſit adlegēdi auſpicij emūdationis,
blādiuntur, quantò id verius aquæ præſtabunt per Dei auctoritatē, à quo omnis natura ea-
rum conſtituta eſt? Si religione aquam medicari putant, quæ potiot religio quàm Dei vi-
ui? quo agnito, hîc quoque ſtudium diaboli recognoſcimus res Dei æmulantis, cùm &
ipſe baptiſmum in ſuis exercet. quid ſimile? Immundus emundat, perditor liberat, dam-
natus abſoluit. ſuam videlicet operā deſtruet diluens delicta, quæ inſpirat ipſe. Hæc quidē
in teſtimonium poſita ſunt tepellentibus fidem, ſi minimè credāt rebus Dei, quarum ad-
fectationibus apud æmulum Dei credunt. an nō & aliâs ſine vllo ſacramento [36] immundi
ſpiritus aquis incubant, adfectantes illam in primordio diuini ſpiritus geſtationem? Sciunt *Gen. 1.*
opaci quique fontes, & auij quique riui, & in balneis piſcinæ & euripi in domibus vel ci-
ſternæ & putei, qui rapere dicuntut, ſcilicet per vim ſpiritus nocentis. [37] Nam & enectos
[38] & lymphatos & [39] hydrophobos vocāt, quos aquæ necauerūt, aut amentia vel formidi-
ne exercuerunt. Quorſum iſta retulimus? ne quis duriùs credat angelū Dei ſanctū aquis in
ſalutem hominis temperandis adeſſe, cùm angelus malus profanus commercium eiuſdem
elementi in perniciem hominis frequentat. Angelum aquis interuenire, ſi nouum vide- *Ioan. 5.*
tur, exemplum futuri præcucurrit. piſcinam Bethſaidam angelus interueniens commo-
uebat, obſeruabant qui [40] valetudinem querebantur. Nam ſi quis præuenerat deſcendere
illuc, queri poſt lauacrum deſinebat. Figura iſta medicinæ corporalis ſpiritalem medici-
nam canebat, ea forma, qua ſemper carnalia in figura ſpiritalium antecedunt. Proficiente
B itaque in hominibus gratia Dei plus aquis & angelo acceſſit: qui vitia corporis remedia-
bant, nunc ſpiritum medentur: qui temporalem operabantur ſalutem, nunc æternam re-
formant: qui vnum ſemel anno liberabant, nunc quotidie populos conſeruant, delera
morte per ablutionem delictorum. [41] Exempto ſcilicet reatu, eximitur & pœna. [42] Ita re-
ſtituetur homo Deo ad ſimilitudinem eius qui retrò ad imaginem Dei fuerat. imago in *Gen. 1.*
effigie, ſimilitudo in æternitate cenſetur. [43] Recipit enim illum Dei ſpiritum, quem tunc
de afflatu eius acceperat, ſed pòſt amiſerat per delictum. [[44] Non quòd in aquis ſpiritū CAP. VI.
ſanctum conſequamur, ſed in aqua emundati ſub angelo ſpirituiſancto præparamur. Hîc
quoque figura præceſſit. Sic enim Ioannes anteptæcurſor Domini fuit, præparans vias *Matth. 3.*
eius: ita & angelus baptiſmi arbiter ſuperuenturo ſpiritui ſancto vias dirigit ablutione de-
lictorum, quam fides impetrat [45] obſignata in Patte & Filio & Spiritu ſancto. Nam ſi in *Matth. 28.*
tribus teſtibus ſtabit omne verbum, quantò magis dum habemus per benedictionem eoſ- *Ibid. 18.*
dem arbittos fidei, quos & ſponſotes ſalutis, ſufficit ad fiduciam ſpei noſtræ etiam nume-
rus nominum diuinorum. Quum autem ſub tribus [46] & teſtatio fidei & ſponſio ſalutis pi-
gnerentur, [47] neceſſariò adiicitur Eccleſiæ mentio: quoniam vbi tres, id eſt Pater & Fi-
lius & Spiritus ſanctus, ibi Eccleſia quæ trium corpus eſt. [[48] Exinde egreſſi de lauacro CAP. VII.
perunguimur benedicta vnctione [49] dè priſtina diſciplina, qua vngui oleo de cornu in ſa- *Leuit. 18.*
cerdotiū ſolebāt. Ex quo Aaron à Moyſe vnctus eſt, [50] vnde Chriſtus dicitur à [51] chriſmate *1. Reg. 15.*
C quod eſt vnctio, quæ Domino nomen accommodauit, facta ſpiritalis, quia ſpiritu vnctus
eſt à Deo patre, ſicut in Actis: [52] Collecti ſunt enim verè in iſta ciuitate aduerſus ſanctum *Act. 4.*
filium tuum, quem vnxiſti. [53] Sic & in nobis carnaliter currit vnctio, ſed ſpiritaliter pro-
ficit: quomodo & ipſius baptiſmi carnalis actus, quòd in aqua mergimur, ſpititalis effe-
ctus, quòd delictis liberamut. [[54] Dehinc manus imponitur, per benedictionem ad- CAP. VIII.
uocans & inuitans ſpiritum ſanctum. Sanè humano ingenio licebit ſpiritum in aquam ar-
ceſſere, & concorporationem eorum accommodatis deſuper manibus alio ſpiritu tantæ
claritatis animare, Deo autem in ſuo organo non licebit pet manus ſanctas [55] ſublimita-
tem modulari ſpiritalem? Sed eſt hoc quoque de veteri ſacramento, [56] quo nepotes ſuos
ex Ioſeph Efrem & Manaſſem Iacob capitibus impoſitis & intetmutatis manibus benedi- *Gen. 49.*
xerit, & quidem ita tranſuerſim obliquatis in ſe, vt Chriſtum deformantes iam tunc pot-
tenderent benedictionem in Chriſtum futuram. [57] Tunc ille ſanctiſſimus ſpiritus ſuper
emundata & benedicta corpora libens à patre deſcendit, [58] ſuper baptiſmi aquas tāquam *Matth. 3.*
priſtinam ſedem recognoſcens conquieſcit, columbæ figura delapſus in Dominum, vt
natura ſpiritus ſancti declararetur per animal ſimplicitatis & innocentiæ: [59] quòd etiam
corporaliter ipſo felle careat columba. Ideóque, Eſtote (inquit) ſimplices ſicut columbæ, *Matth. 10.*
ne hoc quidem ſine argumento præcedentis figuræ. [60] Quemadmodum enim poſt aquas *Gen. 8.*
diluuij, quibus iniquitas antiqua purgata eſt, poſt baptiſmū (vt ita dixerim) mundi pacem
cœleſtis iræ præco columba terris adnunciauit dimiſſa ex arca, & cum olea reuerſa: quod

ſignum etiam apud nationes paci ptætenditut. Eadem diſpoſitione ſpiritalis effectus ter- D
ræ, id eſt carni noſtræ emergenti de lauacro poſt vetera delicta columba ſancti ſpiritus ad-
uolat, pacem Dei adferens, emiſſa de cœlis, [61] vbi Eccleſia eſt arca figurata. Sed mundus
Luc. 3. rurſus deliquit, quo malè comparetur baptiſmus diluuio. Itaque igni deſtinatur, ſicut &
homo qui poſt baptiſmum delicta reſtaurat, vt hoc quoque in ſignum admonitionis no-
CAP. IX. ſtrę debeat accipi. [[62] Quot igitur patrocinia natutæ, quot priuilegia gratiæ, quot ſolem-
nia diſciplinæ, figuræ, præſtructiones, precationes religionem aquæ ordinauerunt? [63] Pri-
Exod. 14. mò quidem quum populus de Ægypro liberè expeditus, vim regis Ægypti per aquam
ttanſgreſſus euadit, ipſum regem cum totis copiis aqua extinxit. Quæ figura manifeſtior
in baptiſmi ſacramento? Liberantut de ſeculo nationes per aquam ſcilicet, & diabolum
Exod. 15. dominatorem priſtinum, in aqua oppreſſum derelinquunt. [64] Item aqua de amaritudinis
vitio in ſuum commodum ſuauitatis Moſei ligno remediatur. Lignum illud erat Chriſtus
venenatæ & amaræ retrò naturæ venas inſaluberrimas, aquas baptiſmi, ſcilicet ex ſeſe re-
Exod. 7. medians. [65] Hæc eſt aqua, quæ de comite petra populo defluebat. Si enim petra Chriſtus,
Num. 20. ſine dubio aqua in Chriſto baptiſmũ videmus benedici. Quanta aquę gratia penes Deum
1. Cor. 10. & Chriſtum eius eſt ad baptiſmi confirmationem. Nunquam ſine aqua Chriſtus; [66] ſiqui-
a Matth. 3. dem [a] & ipſe aqua tinguitur. [67] Prima [b] tudimenta poteſtatis ſuæ vocatus ad nuptias aqua
b Ioan. 3. auſpicatur. Cùm ſermonem facit, [68] ſitientes [c] ad aquam ſuam inuitat ſempiternam. Cùm
c Ioan. 7.
d Matth. 10. [d] de agape docet, [69] aquæ calicem fratri oblatum inter opera dilectionis probat. [70] Apud E
Ioan. 4. puteum vires reſumit; ſuper aquam incedit libenter, transfretat; aquam diſcentibus mini-
Matth. 14. ſtrat; perſeuerat teſtimonium baptiſmi vſque ad paſſionem. quum deditur in crucem, aqua
Ioan. 13. interuenit, ſciunt Pilati manus. [71] quum vulneratur, aqua de latere protũpit, ſcit lancea mi-
Matth. 27. litis. [[72] Diximus quantum mediocritati noſtræ licuit de vniuerſis, quæ baptiſmi reli-
Ioan. 19.
CAP. X. gionem ſtruunt, nunc ad reliquum ſtatum eius æquè vt potero progrediar de quæſtiun-
Matth. 21. culis quibuſdam. [73] Baptiſmus ab Ioanne denuntiatus iam tunc habuit quæſtionem, ab
ipſo quidem Domino propoſitam Phariſæis, cœleſtis'ne is baptiſmus eſſet, an verò terre-
nus? De quo illi non valuerunt conſtanter reſpondere, [74] vtpotè non intelligentes, quia
Iſa. 7. nec credentes. Nos porrò quantula fide ſumus, tantulo & intellectu poſſumus æſtimare,
diuinum quidem eum baptiſmum fuiſſe, mandatu tamen non & poteſtate, quòd & Ioan-
nem à Domino miſſum legimus in hoc munus, ceterùm humanũ conditione. Nihil enim
cœleſte præſtabat, ſed cœleſtibus præminiſtrabat, [75] pœnitentiæ ſcilicet præpoſitus, quæ
eſt in hominis poteſtate. [76] Denique legis doctores & Phariſæi, qui credere noluerunt,
nec pœnitentiam egêre. Quòd ſi pœnitentia humanum eſt, & baptiſmus ipſius eiuſdem
conditionis fuerit neceſſe eſt, aut daret & ſpiritum ſanctum & remiſſionem delictorum ſi
cœleſtis fuiſſet. [77] Sed neque peccatum dimittit, neque ſpiritum indulget niſi Deus ſolus.
Marc. 3. Etiam ipſe Dominus, niſi ipſe priùs aſcenderet ad patrem, aliter negauit ſpiritum deſcen-
Ioan. 16. ſurum. id quod Dominus nõdum conferebat, ſeruus vtique præſtare non poſſet. [78] Adeò F
Act. 19. poſtea in Actis Apoſtolorum inuenimus, quoniam qui Ioannis baptiſmum habebant, nõ
accepiſſent ſpiritum ſanctum, quem ne auditu quidem nouerant: ergo non erat cœleſte
quod cœleſtia non exhibebat: quum [79] ipſum quod cœleſte in Ioãne fuerat ſpiritus Pro-
Ioan. 1. phetiæ; poſt totius ſpiritus in Dominum tranſlationem vſque adeò defecerit, vt quem præ-
Matth. 11. dicauerat, quem aduenientem deſignauerat, poſtmodum an ipſe eſſet, miſerit ſciſcitatum.
Agebatur itaque baptiſmus pœnitentię quaſi candidatus remiſſionis & ſanctificationis in
Chriſto ſubſecuturæ. Nam quòd prædicabat [80] baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem
delictorum, in futuram remiſſionem enuntiatum eſt. Siquidem pœnitentia antecedit, re-
miſſio ſubſequitur, & hoc eſt viam præparare: qui autem præparat, non idem ipſe perficit,
ſed alij perficiendum procurat. Ipſe profitetur ſua non eſſe cœleſtia, ſed Chriſti, dicendo,
Ioan. 3. Qui de terra eſt, de terra loquitur: [81] qui de ſupernis venit, ſuper omnes eſt. [82] Item ſola ſe
Luc. 3. pœnitentia tinguere, venturũ mox qui tingueret in ſpiritu & igni. Scilicet, quia vera & ſta-
bilis aquæ fides qua tinguitur in ſalutem, ſimulata autẽ & infirma igni tinguitur in iudiciũ.
CAP. XI. [[83] Sed ecce (inquiunt) venit Dominus, & non tinxit. Legimus enim: Et tamen is non
Ioan. 4. tinguebat, verùm diſcipuli eius: quia reuera ipſum ſuis manibus tincturum Ioannes præ-
Luc. 3. dicaſſet. Non vtique ſic intelligendum eſt, ſed ſimpliciter dictum more communi. Sicut
eſt (verbi gratia) Imperator propoſuit edictum, aut præfectus fuſtibus cæcidit: nunquid
ipſe proponit, aut nunquid ipſe cædit? [84] ſemper is dicitur facere cui præminiſtratur. Ita
erit accipiendum, Ipſe vos tinguet, pro eo quod eſt, per ipſum tinguemini, vel in ipſum.
Sed

Digitized by Google

A Sed ne moueat quoſdam, quòd non ipſe tinguebat. In quem enim tingueret? in pœniten-
tiam. quo ergo illi præcurſorem? in peccatorum remiſſionem, quam verbo dabat? in ſe-
metipſum, quem humilitate cælabat? in ſpiritum ſanctum, qui nondum à patre deſcende-
rat: in Eccleſiam, [85] quam nondum Apoſtoli ſtruxerant? Itaque tinguebant diſcipuli eius
vt miniſtri, vt Ioannes antè præcurſor [86] eodem baptiſmo Ioannis, ne qui alio putet, quia
nec exſtat alius niſi poſtea Chriſti, qui tunc vtique à diſcentibus dari non poterat, vtpotè
nondum adimpleta gloria Domini, nec inſtructa efficacia lauacri per paſſionem & reſur-
rectionem: [87] quia nec mors noſtra diſſolui poſſet niſi Domini paſſione, nec vita reſtitui *Rom. 6.*
ſine ſurrectione ipſius. [[88] Quum verò præſcribitur [89] nemini ſine baptiſmo compe- CAP. XII.
tere ſalutem, ex illa maximè pronuntiatione Domini, qui ait: Niſi natus ex aqua quis erit, *Ioan. 3.*
non habet vitam, ſuboriuntur ſcrupuloſi, immò temerarij retractatus quorundam, quo-
modo ex iſta præſcriptione Apoſtolis ſalus competat, [90] quos tinctos non inuenimus in
Domino, præter Paulũ. Immò quum Paulus ſolus ex illis baptiſmum Chriſti induerit, aut
præiudicatum eſſe de ceterorum periculo, qui careăt aqua Chriſti, vt præſcriptio ſalua ſit,
aut reſcindi pręſcriptionem, ſi etiam non tinctis ſalus ſtatuta eſt. Audiui, Domino teſte,
eiuſmodi, ne quis me tam perditum exiſtimet, vt vltrò exagitem libidinem ſtyli, quæ aliis
ſcrupulum incutiat. Et nunc illis, vt potero, reſpondebo, qui negant Apoſtolos tinctos.
Nam ſi humanum Ioannis baptiſmum inierant, & Dominicum deſiderabant, quatenus
B vnum baptiſmum definierat ipſe Dominus, dicens Petro perfundi nolenti: [91] Qui ſemel *Ioan. 13.*
lauit, non habet neceſſe rurſum: quod vtique non tincto non omninò dixiſſet: & hæc eſt
probatio exerta aduerſus illos, qui adimunt Apoſtolis etiam Ioannis baptiſmum, vt de-
ſtruant aquæ ſacramentum. An credibile videri poteſt, in his perſonis viam tunc Domini
non præparatam, id eſt baptiſmum Ioannis, quæ ad viam Domini per totum orbem ape-
riendam deſtinabantur? Ipſe Dominus nullius pœnitentiæ debitor tinctus eſt, peccatori-
bus non fuit neceſſe? Quid ergo, alij tincti non ſunt? non tamen comites Chriſti, ſed æmuli
fidei, legis doctores & Phariſęi. Vnde & ſuggeritur, quum aduerſantes Domino tingui no-
luerint, eos qui Dominum ſequebantur, tinctos fuiſſe, nec cum æmulis ſuis ſapuiſſe, ma-
ximè quando Dominus cui adhærebant, teſtimonio Ioannem extuliſſet, Nemo dicens *Matth. 11.*
maior inter natos fœminarum Ioanne baptizatore. Alij planè ſatis coactè iniiciunt tunc
Apoſtolos baptiſmi vicem impleſſe, quũ in nauicula fluctibus adſperſi operti ſunt; ipſum *Matth. 8.*
quoque Petrum per mare ingredientem ſatis merſum. Vt opinor autem, aliud eſt adſpergi *Matth. 14.*
vel intercipi violentia maris, aliud tingui diſciplina religionis. Ceterùm nauicula illa figu-
ram Eccleſiæ præferebat, quòd in mari, id eſt, ſeculo, fluctibus, id eſt, perſecutionibus & *Matth. 8.*
tentationibus inquietatur, Domino per patientiam velut dormiente, donec orationibus
ſanctorũ in vltimis ſuſcitatus compeſcat ſeculum, & tranquillitatem ſuis reddat. Nunc ſi-
ue tincti quoquo modo fuerunt, ſiue inloti perſeuerauerunt, vt & illud dictum Domini
de vno lauacro ſub Petri perſona ad nos tantummodò ſpectet, de ſalute tamen Apoſtolo- *Ioan. 13.*
C rum ſatis temerarium eſt æſtimare, quia illis vel primæ adlectionis, & exinde indiuiduæ
familiaritatis prærogatiua compendium baptiſmi conferre poſſet. Cum illo opinor, ſe-
quebantur illum, qui credenti cuique ſalutem pollicebatur. Fides tua te (aiebat) ſaluum *Marc. 10.*
fecit, & remittuntur tibi peccata, credenti vtique, nec tamen tincto. Id ſi Apoſtolis de-
fuit, neſcio quorum fides. [92] vno verbo Domini ſuſcitatus teloneum dereliquit; patrem, *Matth. 9.*
& nauem, & artem qua vitam ſuſtẽtabat, deſeruit; qui patris exequias deſpexit: ſummum *Matth. 4.* *Matth. 8.*
illius Domini præceptum: [93] Qui patrem aut matrem mihi prætulerit, non eſt me dignus, *Matth. 10.*
antè perfecit quàm audiuit. [[94] Hic ergo ſceleſtiſſimi illi prouocant quæſtiones. Adeò CAP. XIII.
dicunt, baptiſmus non eſt neceſſarius, quibus fides ſatis eſt: nam & Abraham nullius aquæ *Gen. 15.*
niſi fidei ſacramento Deo placuit. Sed in omnibus poſteriora concludunt, & ſequentia
antecedentibus præualent. Fuerit ſalus retrò per fidem nudam ante Domini paſſionem &
reſurrectionem. At vbi fides aucta eſt credendi in natiuitatẽ, paſſionem, reſurrectionẽm-
que eius, addita eſt ampliatio ſacramento, [95] obſignatio baptiſmi, veſtimentum quodam-
modò fidei, quæ retrò erat nuda, nec potẽtiam habuit ſine ſua lege. [96] Lex enim tinguen-
di impoſita eſt, & forma præſcripta. Ite (inquit) docete nationes, tinguentes eas in nomẽ *Matth. 28.*
Patris & Filij & Spiritus ſancti. Huic [97] legi collata definitio illa: Niſi quis renatus fuerit ex *Ioan. 3.*
aqua & ſpiritu, non intrabit in regnum cœlorum, obſtrinxit fidem ad baptiſmi neceſſita-
tem. Itaque omnes exinde credentes tinguebantur. Tunc & Paulus vbi credidit, tinctus *Act. 9.*
eſt. Et hoc eſt quod Dominus [98] in illa plaga orbationis præceperat, [99] Exurge, dicens, & *Ibidem.*

introi Damaſcum, illic tibi demonſtrabitur quid debeas agere,ſcilicet tingui,quod ſolum D
ei deerat. Alioquin ſatis didicerat atque crediderat Nazarenum eſſe Dominum Dei filiũ.
Ca.xiiii. [[100] Sed de ipſo Apoſtolo reuoluunt, quòd dixerit, Non enim me ad tinguendum Chri-
1. Cor. 1. ſtus miſit,quaſi hoc argumento baptiſmus adimatur. Cur enim tinxit Gaium & Criſpum
Ibidem. & Stephanæ domum? quanquam etſi non eum miſerat Chriſtus ad tinguendum, tamen
aliis Apoſtolis præceperat tinguere. Verùm hæc pro conditione tunc temporis ad Co-
Ibidem. rinthios ſcripta ſunt,quoniam ſchiſmata & diſſenſiones inter illos mouebantur,dum alius
Paulo deputat,alius Apollo. Propter quod pacificus Apoſtolus, ne ſibi omnia defendere
videretur,non ad tinguendum ait ſe miſſum, ſed ad prædicandũ. Nam & prius eſt prædi-
care,poſterius tinguere.Si prius prædicatum: puto autem licuit & tinguere,cui licuit prę-
Cap. vx. dicare. [[101] Neſcio ſi quid amplius ad cõtrouerſiam baptiſmi ventilatur. Sanè retexam
Ioan. 3. quod ſuprà omiſi, ne imminentes ſenſus videar intercidere: Vnus omninò baptiſmus eſt
Epheſ. 4. nobis,[102] tam ex Domini Euangelio, quàm ex Apoſtoli litteris;[103] quoniam vnus Domi-
nus & [104] vnum baptiſmum & [105] vna Eccleſia in cœlis. [106] Sed circa hæreticos ſanè quid
cuſtodiendum ſit, dignè quis retractet; ad nos enim æditum eſt. Hæretici autem nullum
habent conſortium noſtræ diſciplinæ,quos extraneos vtique teſtatur ipſa ademptio com-
municationis. Non debeo in illis cognoſcere quod mihi eſt præceptum, quia non idem
Deus eſt nobis & illis, nec vnus Chriſtus,id eſt idem. Ideóque nec baptiſmus vnus, quia
nõ idem. Quem quum ritè non habeant, ſine dubio nõ habent, nec capit numerari,quod
non habetur: ita nec poſſunt accipere, quia non habent. [107] Sed de iſto pleniùs iam nobis E
in Græco digeſtum eſt. [108] Semel ergo lauacrum inimus, ſemel delicta diluuntur, quia ca
Marc. 7. iterari non oportet. [109] Ceterùm Iſrael Iudæus quotidie lauat, quia quotidie inquinatur.
Hebr. 6. Quod ne in nobis quoq; factitaretur, propterea de vno lauacro definitum eſt. Fœlix aqua
quæ ſemel abluit, quæ ludibrio peccatoribus non eſt, quæ non aſſiduitate ſordium infe-
Cap. xvi. cta rurſus quos diluit,inquinat. [[110] Eſt quidem nobis etiam ſecundum lauacrum,vnum
& ipſum, ſanguinis ſcilicet: de quo Dominus, [111] Habeo, inquit, baptiſmo tingui,quum
Luc. 12. iam tinctus fuiſſet. Venerat enim per aquam & ſanguinem, ſicut Ioannes ſcripſit, vt aqua
1. Ioan. 5. tingueretur, ſanguine glorificaretur. [112] Proinde vt nos faceret aqua vocatos, ſanguine
Ioan. 19. electos,hos duos baptiſmos de vulnere perfoſſi lateris emiſit. Quia qui in ſanguinem eius
crederent,aqua lauarentur: [113] qui aqua lauiſſent, etiam ſanguinem potarent. Hic eſt ba-
Cap. xvii. ptiſmus,qui lauacrum & non acceptum repræſentat, & perditum reddit. [[114] Supereſt
ad concludendam materiolam de obſeruatione quoque dandi & accipiendi baptiſmum
commonefacere. Dãdi quidem habet ius ſummus ſacerdos qui eſt Epiſcopus. [115] Dehinc
Preſbyteri & Diaconi, non tamen ſine Epiſcopi auctoritate propter Eccleſiæ honorem.
[116] Quo ſaluo, ſalua pax eſt. Alioquin etiam laicis ius eſt. Quod enim ex æquo accipitur,
ex æquo dari poteſt, niſi Epiſcopi iam aut Presbyteri, aut Diaconi vocãtur, dicentes,Do-
mini ſermo non debet abſcondi ab vllo. Proinde & baptiſmus æquè Dei cenſus ab om-
nibus exerceri poteſt: ſed quanto magis laicis diſciplina verecundiæ & modeſtiæ incum- F
bit,quum ea maioribus competat, ne ſibi adſumant dicatum Epiſcopi officium Epiſcopa-
1. Cor. 6. tus. Æmulatio, ſchiſmatum mater eſt. Omnia licere dixit ſanctiſſimus Apoſtolus, ſed non
& 10. omnia expedire. Sufficiat ſcilicet in neceſſitatibus vt vtaris, ſicubi aut loci, aut temporis,
aut perſonæ conditio compellit. Tunc enim conſtantia ſuccurrentis excipitur, quum vr-
get circunſtantia periclitãtis. Quoniam reus erit perditi hominis,ſi ſuperſederit præſtare,
quod liberè potuit. [117] Petulantia autem mulierũ quæ vſurpauit docere,vtique non etiam
tinguẽdi ius ſibi pariet,niſi ſi quæ noua beſtia euenerit ſimilis priſtinæ: vt quemadmodum
illa baptiſmum auferebat,ita aliqua per ſe eum conferat. [118] Quòd ſi quæ Pauli perperàm
ſcripta legunt,[119] exemplum Teclę ad licentiam mulierum docendi tinguendíque defen-
dunt, ſciant in Aſia Presbyterum qui eam ſcripturam conſtruxit quaſi titulo Pauli de ſuo
cumulans, conuictum atque confeſſum id ſe amore Pauli feciſſe, loco deceſſiſſe. Quàm
enim fidei proximum videretur, vt is docendi & tinguendi daret fœminæ poteſtatem,
2. Cor. 14. [120] qui ne diſcere quidem conſtanter mulieri permiſit. Taceant, inquit, & domi maritos
Ca. xviii. ſuos conſulant. [[121] Ceterùm baptiſmum non temerè credendum eſſe ſciunt, quorum
Luc. 6. officium eſt. Omni petẽti te dato, ſuum habet titulum perinde ad eleemoſynam pertinen-
Matth. 7. tem. Immò illud potius perſpiciendum, Nolite dare ſanctum canibus, & [122] porcis proii-
1. Tim. 5. cere margaritas veſtras, & manus ne facilè impoſueris, [123] ne participes aliena delicta. Si
Act. 8. Philippus tam facilè tinxit eunuchum, recogitemus manifeſtam & exertam dignationem
Domini

A Domini interceſſiſſe. Spiritus Philippo præceperat in eam viam ptætendere; ſpado & ipſe
inuentus eſt non otioſus, nec qui ſubitò tingui concupiſceret: ſed ad templum orandi gra-
tia profectus ſcripturæ diuinæ impreſſus. ſic oportebat deprendi, cui vltrò Deus Apoſto-
lum miſerat. ad [124] quem rurſus ſpiritus vt ſe curriculo eunuchi adiungeret iuſsit, ſcriptura
ipſius fidei occurrit, in tempore exhortatus adſumitur, Dominus oſtenditur, fides non
moratur, aqua non expectatur, Apoſtolus perfecto negotio eripitur. [125] Sed & Paulus re- *Act. 9.*
uera citò tinctus eſt. Citò enim cognouerat Iudas hoſpes vas eum eſſe electionis conſtitu-
tum. Dei dignatio ſuas præmittit prærogatiuas; omnis petitio & decipere & decipi poteſt.
Itaque pro cuiuſque perſonæ conditione ac diſpoſitione, etiam ætate cunctatio baptiſmi
vtilior eſt: præcipuè tamen circa paruulos. [126] Quid enim neceſſe eſt, ſi non tam neceſſe
[127] ſponſores etiam periculo ingeri? qui & ipſi per mortalitatem deſtituere promiſsiones
ſuas poſſunt, & prouentu malæ indolis falli. Ait quidem Dominus, Nolite illos prohibere *Matth. 19.*
ad me venire. Veniant ergo dum adoleſcunt, veniant dum diſcunt, dum quò veniant do-
centur, fiant Chriſtiani quum Chriſtum noſſe potuerint. quid feſtinat innocens ętas ad re-
miſsionem peccatorum? cautiùs agetur in ſecularibus, vt cui ſubſtantia terrena non credi-
tur, diuina credatur. norint petere ſalutem, vt petenti dediſſe videaris. [128] Non minore de
cauſa innupti quoque procraſtinandi, in quibus tentatio præparata eſt tam virginibus per
maturitatem, quàm viduis per vagationem, donec aut nubant, [129] aut continentiæ cor-
B roborentur. Si qui pondus intelligant baptiſmi, magis timebunt [130] conſecutionem quàm
dilationem: fides integra ſecura eſt de ſalute. [[131] Diem baptiſmo ſolenniorem Paſcha Cap. XIX.
præſtat, cùm & paſſio Domini in qua tinguimur, adimpleta eſt. nec incongruenter ad fi-
guram interpretabitur, quòd cùm vltimum Paſcha Dominus eſſet acturus, miſſis diſcipu-
lis ad præparandum, [132] Inuenietis, inquit, hominem aquam baiulãtem. Paſchæ celebran- *Marc. 14.*
dæ locum de ſigno aquæ oſtendit. [133] Exinde Pentecoſte ordinandis lauacris latiſſimum *Act. 2.*
ſpatium eſt, quo & Domini reſurrectio inter diſcipulos frequentata eſt, & gratia ſpiritus
ſancti dedicata, & ſpes aduentus Domini ſuboſtenſa, quòd tunc in cœlos recuperato eo,
angeli ad Apoſtolos dixerunt ſic venturum quemadmodum & in cœlos conſcendit, vti- *Act. 1.*
que in Pentecoſte. Sed enim Hieremias cùm dicit: [134] Et congregabo illos ab extremis *Hier. 31.*
terræ in die feſto, Paſchæ diem ſignificat & Pentecoſtes, qui eſt propriè dies feſtus. Cete-
rùm omnis dies Domini eſt, omnis hora, omne tempus habile baptiſmo: ſi de ſolennitate
intereſt, de gratia nihil refert. [[135] Ingreſſuros baptiſmum, orationibus crebris, ieiuniis Cap. XX.
& geniculationibus, & peruigiliis orare oportet, & [136] cum cõfeſsione omnium retrò de-
lictorum, [137] vt exponant etiam baptiſmum Ioannis, Tinguebantur, inquit, confitentes *Matth. 3.*
delicta ſua. Nobis gratulandum eſt, ſi non publicè confitemur iniquitates aut turpitudi-
nes noſtras. [138] Simul enim & de priſtinis ſatisfacimus conflictatione carnis & ſpiritus, &
ſubſecuturis tentationibus munimenta præſtruimus. Vigilate & orate, inquit, ne incidatis *Matth. 26.*
C in tentationem. Et ideò credo tentati ſunt, quoniam obdormierũt, vt adprehenſum Do-
minum deſtituerint, & qui cum eo perſtiterit, & gladio ſit vſus, ter etiam negauerit: [139] nã
& præceſſerat dictum; Neminem intentatum regna cœleſtia conſecuturum. Ipſum Do- *Luc. 22.*
minum poſt lauacrum ſtatim tentationes circumſteterunt quadraginta diebus ieiuniis *Matth. 4.*
functum. Ergo & nos, dicet aliquis, à lauacro potius ieiunare oportet. & quis enim prohi-
bet, [140] niſi neceſſitas gaudij & gratulatio ſalutis? Sed Dominus, quantulum æſtimo, de fi-
gura Iſraëlis exprobrationem in ipſum retorſit. Namque populus mare tranſgreſſus, & in
ſolitudine tranſlatus per quadraginta annos, illic cùm diuinis copiis aleretur, nihilomi-
nus ventris & gulæ meminerat, [141] quàm Dei. Deinde Dominus poſt aquam ſegregatus
in deſerta quadraginta dierum ieiunia emenſus, oſtendit non pane viuere hominem Dei,
ſed Dei verbo: tentationéſque plenitudini & immoderantiæ ventris adpoſitas abſtinen-
tia elidi. Igitur benedicti quos gratia Dei expectat, cùm de illo ſanctiſsimo lauacro noui
natalis aſcenditis, & primas manus apud matrem cum fratribus aperitis, petite de patre,
petite de domino, peculia, gratias, diſtributiones chariſmatum ſubiicientes, Petite, & ac- *Matth. 7.*
cipietis, inquit. Quæſiſtis enim, & inueniſtis; pulſaſtis, & apertum eſt vobis. Tantùm oro,
vt cùm petitis, [142] etiam Tertulliani peccatoris memineritis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE BAPTISMO.

1. De Baptiſmo.] Vti Lectori Catholico, iuxta quod promiſimus ſuprà Tom. 2. lib. de Cor. militis cap. 3. num. 30. hic ſatisfaciamus, de ſingulis Baptiſmi ceremoniis, partim ex Rhenani in eum librum Adnotationibus, partim ex ipſo Tertulliano, B. Cypriano, aliiſque Patribus, breuiſſimo quo fieri poterit compendio tractabimus; ſicuti de Miſſa ceremoniis idipſum præſtitimus initio libri de Oratione, & de Pœnitentia tribus partibus eiuſdem tituli libro. Quum autem de baptizandi ritu (vti etiam Rhenanus adnotauit) qui apud Veteres & Tertullianum in vſu fuit, quadam conſuetudo mutarit; pleraſque tamen hodie etiam à nobis obſeruari manifeſtum fiet, ſi eodem ordine quo celebrantur, ſingulas tractemus ceremonias, idque verbis potiſſimum Tertulliani & Burchardi ſeu potius Alcuini, à Rhenano citatis, additione facta ex Sacramentario D. Gregorij à nobis Tom. 2. Liturgicũ Latinorum edito, aut Ordine Romano antiquo vulgato, non ita nuper à Dn. Melchiore Hittorpio cum reliquis Officiorum Diuinorum Scriptoribus. Præmittemus interim aliquid de ſtatis bis in anno (vti etiam ante me adnotauit Rhenanus) baptiſmi temporibus, & Miniſtro baptiſmi, ac Sponſoribus, quos Suſceptores vocamus, item & de Catechumenis ac Competentibus, & de Scrutiniis quinque, differentes tractatum de Baptiſmo paruulorum vſque ad huius libri cap. 18.

Imprimis itaque Paſcha & Pentecoſten ſola antiquitùs extra neceſſitatem præſcripta fuiſſe ad baptiſmum, Tertullianus his verbis infra cap. 19. (vbi de eo latiùs) ſignificat: Diem (inquit) baptiſmo ſollemniorem Paſcha præſtat, quum & paſſio Domini, in qua tinguimur, adimpleta eſt. Exinde Pẽtecoſte (id eſt, vti loquitur cap. 3. lib. de Cor. milit. à die Paſchæ vſque ad Pentecoſten) ordinandis lauacris latiſſimum ſpatium eſt; quo & Domini reſurrectio inter diſcipulos frequentata eſt, & gratia Sancti ſpiritus dedicata. Ceterùm omnis alioqui dies Domini eſt, omnis hora, omne tempus habile baptiſmo. Hactenus ille. Qui mos antiquus (inquit Rhenanus) etiam vſque ad tempora Caroli Magni & Ludouici Auguſti ſeruatus eſt. Indicant hoc leges ab illis ſancitæ, quibus cauetur ne quemquam ſacerdotes baptizent, excepto mortis articulo, præterquàm in Paſcha & Pentecoſte. Eas ſanctiones complectitur volumen Legum Pipini, Caroli Magni, Ludouici Pij, & Lotharij, quas Anſegiſus Abbas collegit, & exſtant adhuc in multis Bibliothecis. Seleſtadij ſanè habentur apud Fidei, & Argentorati in Libraria templi maioris. Hoc ſic accipiendum, vt ſciamus poſt Paſcha infantes natos ad baptiſmũ Pentecoſtes reſeruatos, & natos poſt Pentecoſten ad Paſchalem feſtum diem baptiſmo offerri ſolitos, excepta, vti dixi, neceſſitate, vnà cum adultis Catechumenis, qui de externis nationibus Danorum, Nortmannorum, Sclauinorum, & ſimilium populorum, Chriſtiana religione initiabantur. Ex his enim gentibus propter continua Germanorum bella numquam non in has regiones mancipia adferebantur. Quin ipſi maiores noſtri propter Hunnorũ, Auarũm, Vgrorum, aſſiduas & exitiabiles deuaſtationes ſuis interdum ſacris priuabãtur ad tempus. Quibus adde, quòd eius conſuetudinis veſtigium etiamnum ſeruetur in quibuſdam antiquis cathedralibus Eccleſiis, & nominatim ante hos motus Vltraiectina, in quibus pridie Paſcha & Pentecoſtes ſollemnis baptiſmus per Epiſcopos celebrari ſolet: & eius obſeruationis meminit Rupertus lib. 4. de Diu. offic. c. 8. Quid? quòd etiam quotãnis obſeruatur Romæ apud S. Ioannẽ Lateranenſem in baptiſterio Conſtãtini ſollemnis baptiſmus Catechumenorum Iudæorum aut aliorum Infidelium. Hæc res animaduerſa lucem adfert (eodẽ adnotante) ad intelligendas ceremonias & cantica, quibus adhuc vtimur, nõ ſolum (vti ille) in Paſchalibus ceremoniis, ſed per multas etiam Quadrageſimæ ferias, quibus propria dicabantur ſollemnia illius baptiſmi, quod ſub Paſcha fiebat, ſingula quæque quæ præmitti ſolent, ceremonia.

De Miniſtro baptiſmi hæc loquitur Tertullianus infrà cap. 17. Dandi baptiſmi ius habet ſummus ſacerdos, qui eſt Epiſcopus. Dehinc Preſbyteri & Diaconi, nõ tamen ſine Epiſcopi auctoritate propter Eccleſiæ honorem. Sufficiat tamen in neceſſitatibus vt vtaris laico, ſicubi aut loci, aut temporis, aut perſonæ conditio compellit. Tunc enim conſtantia ſuccurrentis excipitur, quum vrget circunſtantia periclitantis. Vbi de hoc etiam latius.

Sponſorum verò in baptiſmo meminit infrà Tertullianus cap. 18. Quid enim (inquit) neceſſe eſt, ſi non tam neceſſe eſt, ſponſores etiam periculo ingeri? Quos etiam Suſceptores iam tum appellatos (vti & Rhenanus adnotauit) ſignificauit, ſuprà dicto 3. cap. de Coron. militis: Inde ſuſcepti lactis & mellis concordiam prægustamus. Sed etiam infrà de hoc plura.

Ante omnia autem (inquit Alcuinus, quem nomine Burchardi citat Rhenanus) Paganus fit Catechumenus. Ita enim illos à catechizando vocabant Veteres, ſicuti etiam Audientes ſiue Auditores, de quibus ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnitent. cap. 6. num. 39. & libro præcedenti de Præſcript. adu. hæret. cap. 41. num. 256. & latius in Cyprian. epiſt. 13. num. 4. ac 24. num. 7. Hic ſufficiant verba hæc Tertulliani ex loco priori: Nemo ſibi adulетur, quia inter Auditorum tyrocinia deputatur, quaſi eo etiam nunc ſibi delinquere liceat. An alius eſt intinctis Chriſtus, alius Audientibus? Num ſpes alia, vel merces; alia formido iudicij, alia neceſſitas pœnitentiæ? Hæc prima Audientis intinctio eſt, metus integer. Vbi habes, quòd etiam pœnitentiam agere deberẽt ante baptiſmum Catechumeni præter fidei catechizationem in qua inſtruebãtur, quamquam interim primas baptiſmi ceremonias, de quibus infrà, Ordo Romanus & B. Gregorij Sacramentarium inſcribant Ordinem ad faciendum Catechumenum, eo quòd eo modo dumtaxat, ſicut etiam hodie, catechizarentur paruuli; quũ adulti multo antè in Catechumenorum fuiſſent numero.

Hi verò iam baptiſmi tempore adpropinquante à BB. Paciano ſerm. de bapt. Auguſtino & Ambroſio ſermonibus quamplurimis Competentes vocantur (vti etiam lib. præced. num. 256. diximus) quòd ſimul baptiſmum peterent. Quò alludit his verbis Tertullianus dicto cap. 6. lib. de Pœnit. Itaque Audiẽtes optare intinctionem, non præſumere oportet. Qui enim optat, honorat; qui præſumit, ſuperbit. Iidem ab eodem Auguſtino vbi ſuprà, & in Ordine Romano, ac Sacramentario B. Gregorij, Electi vocantur, quòd ad baptiſmum factis ſcrutiniis eligerentur.

Scrutinia

Scrutioia denique ante Baptiſmum ſex fiebant *Quadrageſimæ tempore, & ſeptimum in Vigilia Paſchæ, iuxta Ordinem Romanum, quem citant Alcuinus & Amalarius libris de Diuin. Officiis. Ita vt primum* ſcrutinium *incipiat à feria quarta Dominica tertiæ. Quæ frequentius iterabantur (Alcuino teſte, iuxta quod etiam ſub nomine Burchardi citauit Rhenanus) vt exploretur ſæpius, an poſt renuntiationem Sathanæ ſacra verba datæ fidei radicitùs corde defixerint. Ad quæ (quum ex Ordine Romano ſimilia in* ſcrùtiniis *illis facta conſtet) alludit haudduhiè Tertullianus his verbis infrà cap. xx.* Ingreſſutos baptiſmum otationibus crebris, ieiuniis, & geniculationibus, & peruigiliis orare opottet. *Certè etiam Concilij Bracarenſis Patres eodem ſpectant cap. 3. Nos (inquiunt) omnimodè præcipimus, & antiqui Canones præcipiunt, vt ante Baptiſmum xx. dies ad purgationem exorciſmi Catechumeni veniant, & in illis xx. diebus iuxta canonicum præceptum erudiantur, & conſecrentur. Totidem enim dies computantur à Sabbatho Hebdomadæ III. Ad eadem, & potiſſimùm tertium, quod in apertione aurium dicebatur, alludit B. Ambroſius libro de iis qui myſteriis initiantur, capite 1. & de Sacramentis libro 1. capite 1. item B. Auguſtinum, Sermone ad Competentes, & loco citato ab Amalario de Diuinis officiis, libro 1. capite 8 & Rupertus de Diuinis officiis, libro 4. capite 18. 19. 20. & 21. verbis infrà citatis capite 20. huius libri.*

In Hiſpaniis præterea id peculiare fuit, vt infantium capita ante baptiſmum lauarentur, idque certo die, quem Capitilauij appellabant, vti patet ex B. Iſidori libro 6. Etymologiarum, capite 18. & libro 1. de offic. Eccleſiaſticis, capite 27. Quod in Galliis quoque vſitatum patet ex Alcuino, libro de Eccleſiaſt. offic. qui id fieri ſolere ſcribit in Dominica Palmarum; cui ſimilia ſunt apud B. Cyrillum Hieroſolymitanum, Præfatione in Catecheſin.

Porrò quandoquidem omnes & ſingulæ ſeptem ſcrutiniorum, aliæque ceremoniæ repetebantur in Sabbatho ſancto quum baptiZarentur, maximè ob paruulos recèns natos, qui prioribus non interfuerant (ſicuti patet ex Ordine Romano pag. 32. & 73. Amalario de Diuin. offic. lib. 1. cap. 16. ac ſequentibus, & Alcuino euſdem argumenti libro pag. 61. & ſequent.) quare & à Hrabano ſimul omnes recitantur lib. 1. de Inſtit. cleric. cap. 27. 28. 29. & 30. eo quo celebrabantur ordine omnes recitabimus, quas tribus quod aiunt verbis demonſtrabo caſdem eſſe penè, quibus etiamnum vtimur.

Primùm itaque recitabantur nomina baptizandorum *in prioribus ſcrutiniis deſcripta (vti eſt in Ordine Romano, & Sacramentario B. Gregorij) quorum maſculi ſtabant ad dexteram, fœminæ ad ſiniſtram. Huc pertinet illud Concilij cuiuſdam Carthaginienſis can. 85. citatum à Burchardo Decret. libro 3. capite 1. BaptiZandi nomen ſuum dent. & cuius fit apud Dionyſium Areopagitam Eccleſiaſtica hierarchiæ capite 2. mentio, nominum deſcriptio, tam eius qui baptiZandus eſt, quàm ſuſceptoris; item illud B. Auguſtini libro de cura pro mortuis agenda: Dedit nomen inter alios Competentes. & verba ſimilia epiſtola 155. item quod habet B. Clemens Romanus epiſtola 3. Accedat qui baptiſmum vult, ad ſacerdotem, & nomen ſuum det. Meminit & Rhenanus citans caput Legum 1. quæſtion. 2. quod eſt ex Concilio Hincmari Remenſis Epiſcopi apud S. Medardum cap. 8. Atqui etiam hodie ante omnia* Nomioa baptizandorum *reddi iubentur à Suſceptoribus, & poſtea ſæpiùs interrogantur, & citantur à Suſceptoribus, vti iam olim etiam Dionyſ. Areop. adnotauit.*

Poſthac (Alcuino teſte lib. de Diuin. offic. quem ex Burchardi Decret. lib. 6. qui alius ſit oportet quàm hodie exſtat, citat Rhenanus) accedens ad baptiſmum, renuntiat maligno ſpiritui & omnibus damnoſis eius pompis. *Quod ipſum hodie fit, niſi quòd alio ordine, nempè immediatè ante baptiſmum, quum illud fieret olim bis, nempè & in ſcrutinio primo, & rurſum antequàm baptiZaretur. Hinc eſt illud Tertulliani lib. de Corona militis, cap. 3.* Aquam adituri, ibidem, ſed & aliquanto priùs, in Eccleſia ſub Antiſtitis manu conteſtamur nos reountiare diabolo, & pompæ, & angelis eius. *Super quo loco Rhenanus. Hoc (inquit) fiebat ad Occidentem, teſte Hieronymo. Interpres Dionyſij de Eccleſ. hierarch. Deinde (inquit) Occidentem verſus illum ſtatuens intendentem, manuſque impingentem ad eandem regionem conuerſas, inſufflare illum ter Satanam iubet, ac præterea abrenuntiationem profiteri. Id ſequenti capite exponens, docet impulſione manuum baptiZandum obſcuræ militiæ conſortia renuere & exſufflare. Quibus adiicienda præterea hæc verba Dionyſij Areopagitæ ibidem, nempè capite 2. ſequentia: Et quum poſt trinam* abrenuntiationis *conteſtationem tertiò ſe ille abrenũtiare profeſſus fuerit, ad Orientem illum traducit. Quæ omnia etiam repetit B. Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 1. myſtagogica, clariùs appellans protenſionem manuum in renuntiatione. Eodem alludit etiam Auctor dicti libri capite 13.* Omnes (coronaodi cauſæ) alienæ, prophanæ, illicitæ, ſemel iam in Sacramenti teſtatione eieratæ; hæ enim eraot pompæ diaboli & angelorum eius. *Item quod eſt libro ad Martyras, capite 2.* Chriſtianus etiam extra carcerem ſeculo renuntiauit. *& libro de Spectaculis, capite 4.* Quum *(inquit)* renuntiaſſe nos diabolo & pompæ & angelis eius ore noſtro conteſtamur, quid erit ſummum ac præcipuum, in quo diabolus & pompæ & angeli eius cenſeantur, quàm Idololatria? Igitor ſi ex Idololatria vniuerſam Spectaculorum paraturam conſtare cooſtiterit, indubitatè præiudicatum etit, etiam ad Spectacula pertinere reountiationis noſtræ teſtimonium in lauacro; quæ diabolo & pompæ & angelis eius ſint emancipata. Siquid ex his oon ad Idolum pertiouerit, id neque ad Idololatriam, neque ad ooſtram eierationem pertinebit. *Ac capite 24.* Hoc erit pompa diaboli, aduerſus quam in ſignaculo fidei eieramus. Quod autem eieramus, neque facto, neque dicto, neque viſu, neque proſpectu participare debemus. Ceterùm noooe eieramus & reſcindimus ſignaculum, reſcindendo teſtationem eius? *Rurſum illud libro de Idololatria capite 6.* Qoomodo *(inquit)* renuntiaoimus diabolo & angelis eius, ſi eos facimus? Qnod repudium diximus his, non dico cum quibus, ſed de quibus viuimus? *Libro item de Habitu muliebri, capite 2.* Hi ſuor angeli, quibus in lauacro renuntiamus. *Denique illud infrà libro de Anima:* Pactus es enim renuntiare ipſi, & pompæ,

Re

& angelis eius. *Similia B. Cypriani teſtimonia & aliorum Patrum citata inueniet Lector Adnotat. noſtris in epiſt. eius 7. num. 15. & lib. de Orat. Dom. num. 53. Quibus adde Origenem hom. 12. in Numeros, B Pacianum lib. de baptiſmo, B. Ambroſium l. de iis qui myſt. initiantur, cap. 1. & lib. 1. de Sacrament. cap. 2. B. Seuerum Alexandr. in baptiſmi ritibus. Repetitam autem iterum immediatè ante baptiſmum interrogationem & abrenuntiationem diaboli, ſicuti fit hodie, patet ex Sacramentario S. Gregorij, Ambroſio & Auguſtino locis ibi citatis.*

Exſufflatur *etiam (inquit apud Rhenanum Alcuinus) vt fugato diabolo, Chriſto Domino noſtro pateat introitus. Ad* Exſufflationis *verò ritum alludit B. Dionyſ. Areopag. verbis citatis, præterquàm quòd per ipſum baptiZandum in ſua Eccleſia id fieri ſolitum ſignificet, quum dicit:* Inſufflare, *ſeu potius* exſufflare *illum ter Satanam iubet. B. Gregorius in Sacramentario magis accedit ad Alcuini & noſtram conſuetudinem, qua ſufflat ter in faciem Presbyter, dicens: Exi ab eo Satan, &c. quod in baptiſmo paruulorum per Suſceptores & Presbyteros iam olim vſitatum ſignificat locus paulopòſt citandus. Eodem pertinet illud B. Cyrilli Hieroſolym. Catech. myſtag. 2. vbi loquitur de oleo exorciZato, in cuius etiam exorciſmo, ſicut & ſalis, de quibus infrà latius, fiebant exſufflationes.* Inſufflationes *(inquit) ſanctorum & nominis Dei inuocatio, tamquam vehementiſſima quædam flamma vrit dæmones, & in fugam conuertit. Meminerunt eiuſdem Exſufflationis B. Iſidorus lib. 2. de offic. Eccleſ. cap. 20. ac Hrabanus noſter de Inſtit. cleric. lib. 1. cap. 27. Denique illis vetuſtior B. Auguſtinus lib. 2. de nuptiis & concupiſc. cap. 18. ac 29. etiam BB. Cyprianum & Ambroſium citans lib. 2. de pecc. orig. lib. 3. contra Iulianum, lib. 3. contra Epiſt. Parm. lib. 2. contra Creſc. cap. 3. & lib. 1. de Symbolo ad Catechum. cap. 1. denique etiam B. Seuerus Alexandr. in Græcorum baptiſmi ritibus. Eodem denique pertinere exiſtimant viri eruditi quidam illud Auctoris ſuprà lib. 2. ad Vxorem, cap. 5.* quum aliquid immundum flatu expuis.

Exorcizatur etiam *(inquit ibidem Alcuinus) id eſt, coniuratur malignus ſpiritus, vt exeat & recedat, dans locum Deo vero. Cuius Exorciſmi eadem penè verba, quibus hodie vtimur, recenſentur in Ordine Romano, & partim in Sacramentario B. Gregorij. Quid? Quod ad verba illa:* Da honorem Deo viuo & vero, *adludat B. Cyprianus alicubi. Similes autem exorciſmos Græcorum habes apud B. Seuerum Patriarcham Alexandr. in dictis baptiſmi ritibus, qui exſtant in Bibliotheca SS. Patrum. Alios quoque locos aliorum Patrum de exorciſmo in baptiſmo citauimus in epiſt. Cypriani ad Magnum 76. num. 54. Sicuti & de poteſtate Exorciſtarum in dæmones, quam iiſdem penè verbis amplificat ille, epiſt. 2. ad Donatum, num. 10. quibus Tertullianus ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 23. & 43. Quibus adde Optatum Mileuitanum contra Parm. lib. 4. & Iulium Firmicum lib. 2. Matheſeun cap. 3. & 4. Auctor præterea ad baptiſmi Exorciſmum videtur adludere ſuprà lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. cap. 41.* Ipſæ *(inquit)* mulieres hæreticæ quàm procaces, quæ audeant docere, contendere, exorciſmos agere, curationes repromittere, forſitan & tinguere. Exorciſmus *autem, teſte B. Iſidoro lib. 2. de offic. Eccleſiaſt. cap. 20. ſermo increpationis eſt contra immundum ſpiritum, in Energumenis ſiue Catechumenis factus, per quem ab illis diaboli nequiſſima virtus & inueterata malitia expulſa fugetur. Cui ſimile eſt illud Optati Mileuitani contra Parmenian. lib. 4. Hoc Exorciſmus operatur, per quem ſpiritus immundus depellitur & fugatur.*

Imponit etiam manum *(inquit B. Gregorius in Sacramentario)* Preſbyter in frontibus eorum, *dicendo: Signaculum Saluatoris Domini noſtri Ieſu Chriſti in frontem tuam pono, & ſimiliter in pectus. Quam hauddubiè intelligit Vincentius à Thibari in Concil. Carthag. ſub B. Cypriano, ſententia 37. dicens: Ergo primò* per manuſimpoſitionem in Exorciſmo, *ſecundò per baptiſmi regenerationem, poſſunt ad Chriſti pollicitationem venire. Et eodem alludit Tertullianus lib. de Spectac. cap. 4. & 24. dum baptiſmum* ſignaculum fidei *vocat, verbis ſuprà citatis. Quemadmodum & Theodoretus lib. 4. hiſt. Eccleſiaſt. cap. 8.* δεσποτικὴν, *& Dionyſ. l. Eccleſ. Hierarch. cap. 5.* σταυροειδῆ σφραγῖδα, *baptiſmum nuncupant. Ceterorum Patrum de* ſigno Crucis in baptiſmo *vſitato teſtimonia habes partim ſuprà Tom. 2. lib. de Corona militis, num. 40. & latius Adnotat. noſtris in B. Cypriani epiſt. 56. num. 31. & epiſt. 63. num. 39. His addemus illud Dionyſ. Areopag. Imponit eius capiti manum, conſignánſque illum, ſacerdotibus mandat virum ſuſceptorémque deſcribant. Et paulopòſt: Rurſúſque ille orans benedicit, eíque manus imponit. Et quod habet B. Auguſt. de Symbolo lib. 2. & lib. 4. cap. 1. Per ſacratiſſ. ſignum crucis vos ſuſcepit in vtero ſancta mater Eccleſia, cuius etiam meminit in Pſalm. 30. Orationes complures huc pertinentes, quæ etiamnum recitantur, reperire eſt in Ordine Romano, & Sacramentario B. Gregorij.*

Accipit quoque Catechumenus ſal *(inquit vbi ſuprà Alcuinus) vt putrida & fluxa eius peccata ſapientiæ ſale diuino munere mundentur. Et verò* Exorciſmum *&* Benedictionem ſalis *eandem, qua nunc vtimur, reperire eſt in Ordine Romano, & Sacramentario B. Gregorij. Deinde huius ceremoniæ meminerunt præterea Ven. Beda in 1. l. Regum, cap. 27. quemadmodum citatur ab Iuone, Decreti parte 1. de baptiſmo, cap. 100. & Gratiano de conſecr. diſt. 4. cap. Sal. B. Iſidorus de Eccleſ. offic. lib. 2. cap. 20. & Hrabanus noſter loco ſæpè citato, quomodo etiam B. Seuerus Alexandr. in bapt. ritibus. Eodem videtur pertinere quod legitur de* Sale Catechumenorum *Concil. Carthag. 3. can. 5. & illud B. Auguſtin. Confeſſ. lib. 1. cap. 11. Signabar iam ſigno eius, & condiebar eius ſale. Deinde (inquit idem Alcuinus)* Symboli Apoſtolici traditur ei fides; *vt vacua domus, & à priſco habitatore derelicta, fide ornetur, & vt præparetur habitatio Deo. Quò alludit proculdubiò Tertullianus lib. de Corona militis, cap. 3. num. 30. quum dicit:* Amplius aliquid reſpondentes quàm Dominus in Euangelio determinauit. *Verùm de eo latius in Adnotat. noſtris in B. Cyprian. epiſt. 70. num. 15. & infrà cap. 6. Hìc dumtaxat dicemus, quòd ex BB. Auguſtino & Ambroſio conſtet iterum repetitam Symboli interrogationem & profeſſionem, ſicuti fit hodie immediatè ante baptiſmum. Item illud quòd fidem ſuam Romæ ex editiori loco in conſpectu populi profiterentur Competentes, ſicuti patet de Victorino Rhetore apud Auguſtinum lib. 8. Confeſſ. cap. 2.*

Tanguntur

Tanguntur (*inquit Alcuinus vbi ſuprà*) & nares, *vt quamdiu ſpiritū naribus trahat, in fide accepta perſeueret. De quo apertiùs ſecundum conſuetudinem etiam hodie obſeruatam in hæc verba Sacramentarius B. Gregorij*: Deinde verò tangat ei nares & aures cum digito de ſputo, & dicat ad aurem dexteram, *Ephefa, quod eſt: Adaperire; ad nares: In odorem ſuauitatis; ad aurem ſiniſtram: Tu autem effugare diabole, &c. Ea autem omnia authentica eſſe patet ex B. Ambroſio lib. 1. de Sacrament. cap. 1. & l. de iis qui myſter. initiantur, cap. 1. Cuius myſterium ex illis in hæc verba deſcripſit loco citato Hrabanus: Poſtea tanguntur ei nares & aures cum ſaliua, & dicitur ei verbum Euangelicum, quod Ieſus, quando ſurdum & mutum ſanauit, Marc. 7. Tangens cum ſputo linguam eius, & mittens digitos ſuos in auriculas eius, dixit Ephefa, quod eſt, Adaperire. Quod ipſum etiam repetit Beda homil. 19. ad Euangelium tractans, quemadmodum ab Iuone in Decreto citatur. Fit etiam mentio tactus narium & aurium apud B. Cyrill. Hieroſ. Catecheſi 3. myſtag. ſed per vnctionem. Adludit etiam B. Auguſtin. quodam Sermone, vbi apertionis myſterij meminit, & expreſſè Amalarius lib. de Eccleſ. offic. cap. 8. & ipſe Alcuinus latiùs lib. de Diuin. offic. de Sabb. Paſcha.*

Pectus quoque (*inquit Alcuinus*) perungitur oleo, *vt ſigno ſanctæ crucis diabolo claudatur ingreſſus.* Signantur & ſcapulæ, *vt vndique muniatur. Item in pectoris & Scapularum (ſic enim lego, pro: ſcapulæ) vnctione ſignatur fides firmitas, & operum bonorum perſeuerantia. Quod explicatius tradit more etiamnum obſeruato B. Gregorius in Sacramentario. Poſthæc tangat ei pectus & inter ſcapulas de oleo ſancto, crucem faciendo cum pollice dicens: Vngo te oleo ſanctificato in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Cui ſimilia Amalar. de Eccleſ. offic. lib. 1. cap. 23. & Hrabanus vbi ſuprà. Et verò iam ab Apoſtolorum ætate B. Dionyſ. Areopag. vbi ſuprà: Et quum illum miniſtrum perfectè exuerint, deferunt ſacerdotes ſanctum vnctionis oleum, at verò Pontifex trino crucis ſignaculo vnctionem inchoans. Cui ſimilia de tota corporis vnctione habet B. Cyrill. Hieroſ. Catecheſi myſtag. 2. Chryſoſtom. hom. 6. in Epiſt. ad Coloſſ. ac B. Seuerus Alexandrinus in baptiſmi ritibus. Veriùm in Eccleſia Latina, dumtaxat vnctum caput & pectus ſatis indicat B. Ambroſ. l. de iis qui myſter. initiantur, cap. 6. faciens itidem mentionem vnctionis in genere lib. 1. de Sacrament. cap. 2. quomodo etiam B. Iſidor. lib. 2. de Diuin. offic. cap. 20. Eodem pertinent quæ ſcribuntur in Ordine Romano, Sacramentario B. Gregorij, ac Amalario lib. 1. de Eccleſiaſt. offic. cap. 12. de Exorciſmo olei, quod ſanctum, ſanctificatum, ſeu Catechumenorum, appellant, in die Cœna Domini. Nam ſic loquitur Hrabanus vbi ſuprà: Vngetur illius tunc pectus de oleo ſanctificato; & ante illum iamdudum B. Baſilius lib. de Spiritu ſancto, cap. 27. verbis mox citandis, immò & B. Clemens Romanus ſimilia habet epiſt. 3.*

Deinde (inquit Hrabanus lib. 1. de Inſtit. cleric. cap. 28.) conſecratur fons. *Quod etſi priori loco à Rhenano citato non habeatur, reperitur tamen eodem capite apud Alcuinum de Sabbatho ſancto Paſchæ, & prætereà in Amalario lib. 1. cap. 26. in Ordine Romano, & B. Gregorij Sacramentario. Immò verò diſertis verbis B. Cyprianus Epiſt. 70. ad Ianuarium: Oportet (inquit) mundari & ſanctificari aquam priùs à ſacerdote: quò adludit etiam Tertullianus infrà huius lib. cap. 4.* Igitur omnes aquæ de priſtina originis prærogatiua Sacramentum ſanctificationis conſequuntur, inuocato Deo. Superuenit enim ſtatim ſpiritus de cœlis, & aquis ſupereſt, ſanctificans eas de ſemetipſo. *Vbi hac de re latiùs, potiſſimùm propter Magdenburgenſes, qui negant ea ætate aquam conſecrari ſolere.*

Poſthæc (inquit Alcuinus) in nomine ſanctæ Trinitatis, trina ſubmerſione baptizatur. *Et rectè per inuocationem ſanctæ Trinitatis (ſic enim lego) homo ad imaginem ſanctæ Trinitatis creatus, ad eandem renouatur imaginem, & qui tertio gradu peccati, id eſt, conſenſu, cecidit in mortem, tertiò eleuatus à fonte, per gratiam ſurgit ad vitam. Similiter Tertullianus ſuprà lib. de Corona militis cap. 3.* Dehinc ter mergitamur. *quæ verba transſcripſit B. Hieronym. lib. aduerſ. Luciſer. & infrà lib. aduerſ. Praxean (iuxta quod & Rhenanus ibi adnotauit) vbi de Chriſto loquitur:* Et poſt reſurrectionem (*inquit*) ſpondens miſſurum ſe diſcipulis promiſſionis Patris, & nouiſſimè mandans vt tinguerent in Patrem, & Filium, & Spiritumſanctum, non in vnum. Nam nec ſemel, ſed ter, ad ſingula nomina, in perſonas ſingulas tinguimur. *Atqui baptiſmum in nomine Trinitatis neceſſarium eſſe ex Matth. cap. 28. & aliàs latè deducit B. Cyprian. Epiſt. ad Iubaianum 73. num. 56. & 74. ad Pompeium, num. 18. quò pertinent quæ ſimilia leguntur de trina merſione apud BB. Dionyſ. Areopag. Clementem Romanum, Baſilium, Cyrillum Hieroſoly. locis citatis in Canone Apoſt. 49. & apud Ambroſ. lib. 2. de Sacrament. cap. 5. Hieronym. in cap. 4. ad Epheſios, Iſidor. lib. 2. de Eccleſiaſt. offic. cap. 24. & Seuerum Alexandrinum vbi ſuprà, Chryſoſtom. hom. 24. in Ioannem, Didymum lib. 2. de Spiritu ſancto, Baſilium iterum lib. de Spiritu ſancto, cap. 15. Ambroſ. de Spiritu ſancto lib. 1. cap. 3. Denique Zachariam Papam epiſt. ad Bonifacium Epiſcopum.* Merſioni verò, *quæ propriè baptiſmus eſt, ſucceſſit nunc in Occidentali Eccleſia citra ætatem B. Gregorij primi* aſperſio, *ſeu perfuſio aquaterna, quam etiam legitimam eſſe, & verum baptiſma conficere, multis probat B. Cyprian. epiſt. 76. ad Magnum, vbi etiam aliquid diximus nu. 44. Ad quã etiam pertinet illud Auctoris ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnit. cap. 6.* aſperginem vnam cuiuſlibet aquæ.

Tum (inquit Alcuinus vbi ſuprà, quamquam ordine præpoſtero, poſtponens quod debebat præmittere, ſicuti idem ipſe eodem capite indicat) ſacro chriſmate caput perungitur, *& myſtico tegitur velamine, vt intelligat ſe diadema regni & ſacerdotij dignitatem portare, iuxta Apoſtolum: Vos eſtis genus regale & ſacerdotale, offerentes voſmetipſos Deo viuo hoſtiam ſanctam & Deo placentem. Cui ſimilia videre eſt apud B. Iſidorum lib. 2. cap. 26. Amalarium de Eccleſ. offic. lib. 1. cap. 27. & Hrabanum vbi ſuprà; denique in Ordine Romano, & B. Gregorij Sacramentario. Quid? quòd Tertullianus infrà cap. 7.* Exinde (*inquit*) egreſſi de lauacro perungimur benedicta vnctione, de priſtina diſciplina, qua vngi oleo de cornu in ſacerdotium ſolebant, ex quo Aaron à Moſe vnctus eſt. *Vbi & de hac vnctione, & de* chriſmate, *ex Patribus euſdem aut prioris ætatis, aduerſus Magdenburgenſes, qui ad Montani ceremonias referre non verentur.*

Denique (inquit idem Alcuinus) albis induitur veſtibus. *Cui correſpondent Ordo Romanus, B. Gregorij Sacramentarius, Amalarius lib. 1. cap. 29. & Hrabanus lib. 1. itidem cap. 29. Atque etiam eandem recenſet conſuetudinem B. Dionyſ. Areopag. loco ſæpè citato: Aſſumentes autem illum (baptiZatum nempè) ſacerdotes, ſuíque acceſſus duci conſignant, & unà cum ipſo illum veſtem baptiZato munditiæ congruam induunt, ſicque indutum rurſum ad Pontificem ducunt. Vbi vides denuò mentionem Suſceptorum. Meminit & B. Ambroſ. de iis qui myſteriis initiantur cap. 7. & Laurentius Presbyter ſerm. de Pænit. His adde quæ habet Rhenanus in dictum librum Tertulliani de Cor. militis: Pontius Paulinus baptiſmum (inquit) his carminibus deſcribit:*

Inde parens ſacro ducit de fonte ſacerdos
Infantes niueos corpore, corde, habitu:
Circumdátque rudes feſtis altaribus agnos:
Puta ſalutiferis imbuit ora cibis.
Hinc ſenior ſociæ congaudet turba cateruæ,
Alleluia nouis balat ouile choris.

Iſtius veſtigium adhuc hodie ſeruatur, per hoc quòd veſtis candida baptiZati capiti imponitur poſt baptiſmum & unctionem.

Quidam etiam (inquit B. Honorius in Gemma animæ, lib. 3. de Sabb. Paſchæ) mox de fonte eleuatis lumen date ſolent, *quatenus ſplendidis operum lampadibus ſponſo venienti occurrant. Meminit etiam lucernarum ardentium, quæ dabantur in manus iam baptiZatorum B. Gregor. NaZianZ. ſerm. de baptiſ. & Gregor. Turonenſis lib. 5. cap. 11. ac Niceph. hiſt. Eccleſ. lib. 3. cap. ultimo.*

Sic corpore *(inquit ubi ſuprà Alcuinus)* & ſanguine Domini confirmatur, *ut illius ſit capitis membrum, qui pro nobis paſſus eſt, & reſurrexit. Cui ſimilia habent Ordo Romanus, & Sacramentarium B. Gregorij, niſi quòd Communionem recenſent poſt Manuſimpoſitionis ſeu Confirmationis Sacramentum, quando Pontifex ſiue Epiſcopus baptiſmum celebrat. Quæ conditio etiam additur ab ipſo Alcuino non multo poſt præcedentia, atque adeò etiam illa ſic intelligenda veniunt. Nam & B. Dionyſ. Areopag. communionem poſt inunctionem Epiſcopalem collocat, itidem & B. Ambroſ. lib. 3. de Sacram. cap. 1. & lib. de iis qui myſter. initiantur cap. 7. & 8. Alludit ad hanc conſuetudinem etiam Auctor lib. 4. aduerſ. Marcion. cùm dicit:* nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptiſmatis & Euchariſtiæ admittens. *Qui etiam interim poſt Manuſimpoſitionem collocat Communionem, lib. de Reſurr. carn. verbis infrà citatis cap. 8. Meminerunt eiuſdem conſuetudinis B. Hieronym. aduerſ. Lucifer. Paulinus verbis paulo antè citatis, Auguſt. lib. 5. Hypognoſticûn. Hanc verò Communionem etiam à paruulis tunc uſitatam, manifeſtum fit ex Ordine Romano & Alcuino, ubi ſic legitur: Illud autem etiam de paruulis prouidendum eſt, ne poſtquàm baptiZati fuerint, ullum cibum accipiant, neque lactentur ſine ſumma neceſſitate, antequàm communicent Sacramento corporis Domini. Quod iiſdem verbis repetitur ab Alcuino. Verùm aliquid de paruulorum Communione diximus Adnotationibus noſtris in B. Cypriani l. de Lapſ. num. 89. quæ haud dubiè tum ſublata eſt, quando ceſſauit adultorum baptiſmus, & certa illa baptiZandi tempora ampliùs obſeruata nõ ſunt, ob periculum irreuerentiæ.*

Nouiſſimè *(inquit idem Alcuinus apud Rhenanum) per impoſitionem manus à ſummo ſacerdote ſeptiformis gratiæ ſpiritum accipit, ut roboretur per ſpiritum ſanctum, ad prædicandum aliis, qui fuit in baptiſmo per gratiam vitæ donatus æterna. Quod, ſicuti diximus, intelligitur, ubi ſacerdos baptiZat in abſentia Epiſcopi. Verùm de hoc latiùs infrà huius libri cap. 8. cuius initium:* Dehinc manus imponitur, per benedictionem aduocans & inuitans Spiritum ſanctum.

Porrò (uti Tertullianus tradit ſæpedicto capite 3. lib. de Corona militis) in Africa aliquid præterea ſeruabatur poſt dictam Confirmationem & Communionem: Inde ſuſcepti *(inquit, ubi rurſus ad Suſceptores alludit)* lactis & mellis concordiam prægustamus. *Et huius autem apud Veteres ceremoniæ meminit Hieronym. aduerſ. Lucifer. (uti etiam ante me adnotauit Rhenanus) in hæc verba: Deinde (inquit) egreſſos à baptiſmo lactis & mellis prægustare concordiam.*

Quibus addit Rhenanus ex eodem Hieronymo etiam alteram conſuetudinem in Occidentis Eccleſiis, qua recèns baptizatis vinum & lac dabatur. *Explicans autem ille Iſaiæ locum illum: Venite, emite ſine argento & abſque ulla commutatione vinum & lac: Quod (inquit) vinum miſcuit & ſapientia in cratere ſuo, omnes ſtultos ſæculi mundique ſapientiam non habentes prouocans ad bibendum; & ut non ſolùm vinum emamus, ſed & lac, quod ſignificat innocentiam paruulorum.*

Lotionem pedum *quoque in Mediolanenſi Eccleſia obſeruatam ſignificat his verbis D. Ambroſius lib. 3. de Sacram. cap. 1. Succinctus ſummus ſacerdos pedes tibi lauit. Non ignoramus quòd Eccleſia Romana hanc conſuetudinem non habeat, cuius typum in omnibus ſequimur & formam. Vide ergo, ne fortè propter multitudinem declinauerit. Cuius etiam meminit l. de iis qui myſter. initiantur, cap. 6. Quod poſtea interdictum Concilij Elibertini cap. 48. Forcaſſis ea lotio pedum fiebat, quòd obſeruaretur id quod ſequitur dicto cap. 3. lib. de Corona militis, apud Tertullianum:* Exque ea die, lauacro quotidiano per totam hebdomadam abſtinemus. *Super quo loco Rhenanus: Apud Veteres (inquit) frequens erat lauandi conſuetudo, verùm recèns baptiZati per hebdomadum abſtinebant. Docet in Apologetico ſuo Tertullianus Chriſtianos etiam uſos lauacris, ſed tamen tamiſſe, ne ethnicorum ceremonias obſeruare viderentur:* Non lauor *(inquit)* diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam. Attamen lauor honeſta hora & ſalubri, quæ mihi & calorem & ſanguinem ſeruet.

Quando autem Hebdomadæ Paſchatis incidit mentio, hoc & hîc adiiciendum, quòd ea vocaretur antiquitùs Hebdomada in albis, *utpotè cuius Sabbatho ſiue Dominica ſequenti Albas veſtes deponerent baptiZati, ſicuti conſtat tum ex multis Veteribus, tum potiſſimùm ex B. Auguſtini ſermone ad Competentes, Dominica in Octauis Paſchæ. Quam conſuetudinem etiam obſeruatam tota Octaua Pentecoſtes patet ex Amalario lib. 1. de Eccleſ. offic. cap. 38.*

Hæc res animaduerſa (inquit ubi ſuprà Rhenanus) lucem adfert ad intelligendas ceremonias & cantica, quibus adhuc in Paſchalibus feriis ſollemniter utimur (nam ipſe Paſcha dies peculiariter reſurrectionis dedicatus

Digitized by Google

dedicatus eſt) Qualia ſunt, Hymnus: Rex ſanctorum. Reſponſorium: Vidi aquam. Hymnus: Ad cœnam agni prouidi. Introitus feriæ ſecundæ: Introduxit vos Dominus in terram fluentem lac & mel. Introitus feriæ tertiæ: Aqua ſapientiæ potauit eos; & huius Oratio: Deus qui Eccleſiam tuam nouo ſemper fœtu multiplicas. Introitus feriæ quartæ: Venite benedicti patris mei. Introitus feriæ quintæ: Victricem manum tuam Domine laudauerunt. Et Oratio: Deus qui diuerſitatem gentium, in confeſſione tui nominis adunaſti, da vt renatis fonte baptiſmatis, vna ſit fides mentium, & pietas actionum. Secreta: Suſcipe quæſumus Domine munera populorum tuorum propitius, vt in confeſſione tui nominis, & baptiſmate renouati, ſempiternam beatitudinem conſequantur. Introitus feriæ ſextæ: Eduxit eos Dominus in ſpe. Secreta: Hoſtias quæſumus Domine placatus adſume, quas & pro renatorum expiatione peccati deferimus, & pro acceleratione cœleſtis auxilij. Introitus Sabbati: Eduxit Dominus populum ſuum. Introitus quoque Dominicæ diei: Quaſi modo geniti. Quæ propterea pluribus indnaui, quò res apertiùs cognoſceretur.

2. ADVERSVS QVINTILLAM.] Quintilliani (inquit Epiphan. hæreſ. 48. 49. & 52.) qui & Pepuziani appellantur, Artotyritæque, ac Priſcilliani, iidem ſunt cum Phrygibus, & ex ipſis originem ducunt; diuiduntur autem iuxta quendam modum. Tradunt enim hi in Pepuza, aut Quintillam, aut Priſcillam (non poſſum certò adfirmare, vnam autem ex ipſis) in Pepuza dormiuiſſe, & Chriſtum ad ipſam veniſſe, condormiuiſſéque ipſi hoc modo, velut illa deluſa dixit: In forma (inquit) mulieris formatus, in veſte ſplendida ad me venit Chriſtus, & immiſit in me ſapientiam, & reuelauit mihi hunc locum eſſe ſanctum, & huc Hieruſalem è cœlo deſcendiſſe. Quare etiam hucuſque dicunt, initiare ſic quaſdam mulieres in eo loco. Mulieres itaque apud ipſos vocantur Prophetiſſæ. Quintillam verè ducem ac principem hi habent cum Priſcilla, quæ etiam eſt apud Phrygas. Epiſcopi quoque apud ipſos ſunt mulieres, & Presbyteri mulieres. Quod ipſum iiſdem penè verbis repetunt B. Auguſtinus hæreſ. 27. & Damaſcenus libro de hæreſibus; nulla interim mentione facta quòd baptiſmum negauerint; quem errorem adſcribunt Archonticis, quos contribuit Theodoretus Aſcodrutis vel Aſcrodupetis. Propiùs adtingere ad hanc hæreſin Seleucianos et Hermianos ſcribūt Philaſtrius & Auguſtinus hæreſ. 59. quos dicunt baptiſmum in aqua non recipere. Quos ſecuti ſunt Proclianitæ (ſicuti apud Philaſtrium legere oportet, pro: Prodianitæ) qui à quo Proclo dicti, infrà latiùs lib. aduerſ. Praxean ad hæc verba Auctoris: ſecundum Valentinos & Proclos. Atqui Tertullianus notat quidem ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 41. Mulieres hæreticas procaces, quæ audeant docere, contendere, exorciſmos agere, curationes repromittere, fortſitan & tinguere. Quò pertinet etiam illud Tom. 2. l. de Veland. virgin. cap. 9. Non permittitur mulieri in Eccleſia loqui, ſed nec docere, nec tinguere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum ſacerdotalis officij ſortem ſibi vendicare. Et infrà illud capit. 17. Petulantia autem mulierum quæ vſurpauit docere, vtique non etiam tinguendi ius ſibi pariet. Verùm quum ibidem indicet nondum Quintillam eò tunc deueniſſe audaciæ, eo quòd ſubiungat: niſi ſi quæ noua beſtia euenerit ſimilis priſtinæ, vt quemadmodum illa baptiſmum auferebat, ita aliqua per ſe eum conferat; videtur Quintilla poſtea baptiſmum quidem admiſiſſe, ſed per mulieres dari voluiſſe, tamquam Presbyteras & Prophetiſſas. Vt vt ſit, hinc patet, nondum conſenſiſſe, quum hæc ſcriberet Auctor, in Quintillam, aut Marcellam, aut Priſcam tamquam Prophetiſſas, atque adeò ante hæreſin omnem conſcriptum hunc librum. Quod etiam vt fiat manifeſtius, recens titulo addidimus: ADVERSVS QVINTILLAM, quippè qui indicet aduerſus eam conſcriptum hunc Librum his verbis cap. 1. Ita Quintilla monſtroſiſſima, cui nec integrè quidem docendi ius erat, optimè norat piſciculos necare, de aqua auferens.

CAP. I.

3. Fœlix Sacramentum aquæ noſtræ, &c.] Caput hoc primum non aliud quàm Præfatio eſt totius libri. Sacramentum autem eſſe baptiſmum quum nemo vmquam dubitauerit, paucos dumtaxat locos Tertulliani adſeremus; Idque non ſolùm ea ſignificatione, qua Sacramentum pro iureiurando accipitur, quemadmodum interpretatur Rhenanus, (meo iudicio non rectè) illud ſuprà libri ad Martyras cap. 3. quum in Sacramenti verba reſpondimus, & debet intelligi illud eiuſdem Tom. 2. l. de Cor. milit. cap. 11. Credimús ne humanum Sacramentum diuino ſuperduci licere? Verùm etiam propriè pro myſterio diuino & Eccleſiæ Sacramento, quale eſt illud lib. 4. aduerſ. Marc. nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptiſmatis admittere, & illud lib. de Anima: ſecuriſſimi atque tutiſsimi Sacramenti. Item quod habet ſuprà lib. de Idolol. cap. 6. De ipſo Sacramento noſtro interpretaremur, nobis aduerſas eſſe fidei eiuſmodi artes. Et lib. de Veland. virgin. cap. 2. eadem lauacri Sacramenta. Rurſum infrà hoc ipſo libro cap. 5. an non & aliàs ſine vllo Sacramento, immundi ſpiritus aquis incubant; & cap. 9. Quæ figura manifeſtior in baptiſmi Sacramento? Item infrà cap. 13. addita eſt ampliatio Sacramento. Et lib. 1. aduerſ. Marc. iam nec ipſis fidei Sacramentum; & paulopòſt: & in hoc totum ſalutis Sacramentum carnem mergit. Similes B. Cypriani loci ſeptem à nobis adnotati ſunt in Indice. Siquis aliorum Veterum teſtimonia poſtulet, facilè erit reperire apud modernos ſcriptores, & maximè inter Auctoritates quæ in Catechiſmo maiori Caniſij latiſſimè citantur. Nos hìc dumtaxat ob Caluinum & alios quoſdam aquæ neceſſitatem in baptiſmo adſerimus, prout etiam fecimus Adnotat. noſtris in B. Cyprian. Epiſtol. 2. num. 8. vbi adnotauimus non nouam eſſe hanc hæreſin, ſed iam olim à Philaſtrio & B. Auguſtino hæreſ. 54 damnatam in Seleucianis & Hermianis, & ex profeſſo contra eundem conſcriptum eſſe hunc librum. Pro quo facie tum iſtud exordium, tum illud infrà cap. 12. vt deſtruant aquæ Sacramentum; & illud cap. 13. nullius aquæ Sacramento, quemadmodum etiam loquitur ipſum imitatus B. Hieronym. epiſt. 83. ad Oceanum, apud quem etiam aquarum Sacramenta leguntur; tum denique quòd cap. 3. 4. 5. & 9. toties prærogatiuas aquæ inculcet. Vt non omittam quòd vox βάπτισμα, tinctionem ſignificat, quæ ſine aqua fieri nequit, & lauacri appellationem, omnibus Veteribus vſitatam, ipſique Auctori noſtro frequentiſſimā, infrà hoc libro, & aliis locis ſuprà citatis num. 1. Quò pertinet etiam trina, de qua paulo-

Digitized by Google

antè, merſio, quæ ſine aqua fieri non poteſt, & ipſum Chriſti baptiſmi præceptum: Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spirituſancto, non intrabit in regnum cælorum; quod infrà etiam vrget Auctor cap. 13. tum etiam benedictio aquæ, quæ baptiſmo præmittitur, cuius paulòantè etiam facta eſt mentio, & latior infrà cap. 4. Comprobat eandem aquæ neceſſitatem B. Chryſoſt. hom. 24. in Ioannem, ex baptiſmo familiæ Cornelij per B. Petrum Apoſtolum, Act. 10. vbi dicitur: Numquid aquam prohibere quis poteſt? &c. Atque adeò comprobari poteſt etiam verbis illis Eunuchi, Act. 8. Ecce aqua, quis prohibet me baptizari? B. Hieronym. ſimiliter & Auctor ſerm. de Ablut. pedum, quantam vim habeat aqua in Chriſto ſanctificata, iiſdem ſcripturis comprobant, quibus Auctor infrà. Eodem etiam pertinet comparatio baptiſmi cum diluuio, 1. Petri 3. Item quòd cum Natatoria Siloe comparetur plerumque à Patribus. Rurſum quòd Aſperſionis aquæ veteris Teſtamenti figuratum baptiſmum ſcribunt B. Cyprian. epiſt. ad Magnum 76. & B. Auguſt. quæſt. 32. in Numeros. Denique illud 1. Cor. 6. Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis; & quod ad ipſum B. Paulum dicit Ananias, Act. 22. Exurge & baptizare, & ablue peccata tua. Et illud B. Cypriani epiſt. 63. ad Cæcil. Quotieſcunque aqua ſola in ſcripturis ſanctis nominatur, baptiſma prædicatur.

4. quia ablutis delictis priſtinæ cæcitatis, &c.] Latinius cenſet legendum: qua, vti ad aquam referatur; ſed illud placet. Similes autem ſunt loci ſuprà lib. de Pœnit. Tom. 2. cap. 6. Neque ego renuo diuinum beneficium, id eſt, ablutionem delictorum, inituris aquam omninò ſaluum eſſe. Infrà quoque c. 4. Quamquam ad ſimplicem actum competat ſimilitudo, vt quoniam vice ſordium delictis inquinamur, aquis abluamur. Et cap. 5. per ablutionem delictorum, ac: exempto reatu. Et cap. 6. ablutione delictorum. Item cap. 7. quòd delictis liberamur. Denique lib. 1. adu. Marc. agens contra Deum creatorem Marcionis: Cui enim (inquit) rei baptiſma quoque apud eum exigitur, ſi remiſſio peccatorum eſt? quomodo videtur delicta dimittere, qui non videtur retinere? Quæ omnia faciunt aduerſus eos, qui dicere non verentur in baptiſmo peccata omnia non plenè deleri, ſed reatum manere, contra quos etiam egimus Adnot. noſtris in B. Cyprian. epiſt. 2. num. 14. Quibus adde locos Patrum ſequentes B. Hieron. epiſt. 83. ad Oceanum, Clem. Alexand. lib. 1. Pædag. cap. 6. Chryſoſtom. hom. ad baptizandos, Reticij Auguſtud. epiſc. verbis à B. Auguſt. citatis lib. 1. contra Iulianum, cap. 2. & ipſius B. Auguſtini lib. 1. contra 2. Epiſt. Pelag. cap. 13. lib. 1. de nupt. & concupiſc. cap. 23. Enchirid. cap. 119. lib. 3. de Symbolo cap. 10. ac 25. & lib. 1. Retract. cap. 15. Ambr. lib. 1. de Apol. Dauid, cap. 12. denique Lactantij lib. 3. Diuin. Inſtit. 26. c. Eodem omninò pertinent verba B. Hieronymi paulòpòſt citata n. 7. & hæc B. Optati Mileuitani lib. 5. contra Parm. Quis fidelis neſciat baptiſma virtutum eſſe vitam, criminum mortem, peccatorum naufragium?

5. in vitam æternam liberamur.] En alterum effectum baptiſmi. Quò pertinet etiam illud infrà cap. 2. conſecutio æternitatis; & cap. 5. Ita reſtituetur homo ad ſimilitudinem eius, qui retrò ad imaginem Dei fuerat; imago in effigie, ſimilitudo in æternitate cenſetur; item illud, quamquam ſubobſcurum, cap. 3. de aqua: ſi, quæ vitam æternam gubernat, & in cœleſti procurat. Similia videre eſt apud B. Chryſoſt. hom. 13. quæ eſt exhortatio ad baptiſmum, Clem. Alexandr. Pædag. lib. 1. cap. 6. Ambroſ. l. de Hel. & ieiun. cap. 22. & vbi hæredes Dei baptizatos eſſe probat ex Apoſtolo Paulo, Epiſt. 82. ad Vercell. Eccleſ. quod ipſum repetit Chryſoſtom. hom. de baptizatis, quemadmodum à B. Auguſtin. citatur lib. 1. contra Iul. cap. 2. Eodem pertinet præceptum Chriſti: Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu, non intrabit in regnum cælorum; ergo à contrario ſenſu, qui renatus fuerit, hæres ſit regni cælorum. Quibus adde locum ipſum Apoſtoli Pauli apertiſſimum Tit. 3. Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritusſancti, quem effudit in nos abundè per Ieſum Chriſtum ſaluatorem noſtrum, vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ. Et illud Optati Mileuit. loco dicto n. præcedenti, vbi cœleſtis regni comparationem, baptiſmum vocat.

6. digeſtum iſtud.] Etiam hæc vox Iureconſultorum, vti patet ex titulo Digeſtorum Iuris ciuilis.

7. quædam de Caiana hæreſi vipera venenatiſſima, &c. imprimis baptiſmum deſtruens.] Omninò ita legendum, pro eo quod erat: Gaiana, inde colligitur, quòd nuſquam Gaianæ hæreſeos, aut ſimilis appellationis, præterquàm tempore Zenonis Imperatoris, multis poſt Tertullianum ſeculis, Gainiſtarum fiat mentio, & Caianæ etiam meminerit Auctor ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 33. Sunt & nunc (inquit) alij Nicolaitæ, Caiana hæreſis dicitur; vbi ad hæreſin iſtius Quintillæ illum alludere adnotauimus num. 196. vtpotè quæ ſe Propheten eſſe diceret, non aliter atque Iezabel illa, contra quam B. Ioannes Apoſtolus Apocal. 2. Deinde confirmatur hæc mea caſtigatio ex B. Hieron. Epiſt. 83. ad Oceanum, vbi ad verbum ferè locum hunc imitatur: Et conſurgit (inquit) mihi Caiana hæreſis, atque olim emortua vipera contritum caput leuat; quæ non ex parte, vt antè conſueuerat, ſed totum Chriſti ſubruit Sacramentum. Dicit enim eſſe aliqua peccata, quæ Chriſtus non poſſit purgare ſanguine ſuo, & tam profundas ſcelerum priſtinorum inhærere corporibus atque animis cicatrices, vt medicina illius adtenuari non queat. Quid aliud agit, niſi vt Chriſtus fruſtrà mortuus ſit? Fruſtrà autem mortuus eſt, ſi aliquos viuificare non poteſt. Cetera omitto, ne ſim prolixior. Quid? quòd etiam hæreſin, quòd non ſint perpetienda Martyria, contra quam agit Auctor Scorpiaco aduerſus Gnoſticos, Caianam nuncupet B. Hieron. l. adu. Vigilãtium, de qua appellatione ibi latius. Hic ſubiungam, confirmari meam opinionem ex dictis verbis eiuſdem, quòd non omninò baptiſmum deſtrueret Quintilla, ſed ex parte, id eſt, negaret aquæ baptiſmum, quem tamen imprimis neceſſarium oſtendit Tertullianus. Cui congruit etiam ſequens comparatio & Auctoris, & B. Hieronymi cum vipera, et quod paulòpòſt dicit: optimè norat piſciculos necare, de aqua auferens. Rectè autem dicit hanc viperam de Caiana hæreſi ortam; nam Marcoſij (quorum Caianos diſcipulos fuiſſe adnotauit Epiphan. vti diximus ſuprà l. de Præſcript. aduerſ. hæret. c. 47. n. 306. hær. 7.) ſeu Gnoſticorum quidam, B. Irenæo teſte l. 1. c. 18. etiam baptiſmi myſterium per viſibiles creaturas, atque adeò per aquam fieri negabant.

8. Nam ferè viperæ & aſpides, ipſique reguli ſerpentes arida & inaquoſa ſectantur.] Legimus hîc ferè aduerbialiter, ex coniectura Latinij, pro eo quod erat per diphthongum feræ; nam feris aliis non competit quod

hîc

hîc habet Auctor. De vipera & ſerpentibus (quorum ſpecies etiam aſpides) conſentit Plinius nat. hiſt. lib. 8. c. 39. his verbis: Serpētium ſola vipera terra dicitur condi, ceteræ arborum aut ſaxorum cauis. Nam inde colligitur eos arida & inaquoſa ſectari. De Regulis, id eſt Baſiliſcis, apertiùs habet B. Iſidorus Etymol. l. 12. c. 4. Reguli (inquit) ſicut ſcorpiones, arentia quæque ſectantur. Quod ad verbum ferè deſumpſit ex epiſt. 83. B. Hieronym. ad Oceanum, adludentis, quantum adparet, ad parabolam Chriſti de ſpiritu qui ambulat per loca arida & inaquoſa.

9. Sed nos piſciculi ſecundũ ἰχθὺν noſtrum.] Facit ad intellectum huius loci B. Optatus Afer l. 3. adu. Parmenian. (vti etiam ante me adnotaruut Latinius & Franciſcus Balduinus.) Hic (de Chriſto loquens, inquit) eſt piſcis, qui in baptiſmate per inuocationem fontalibus vndis inſeritur; vt quæ aqua fuerat, à piſce etiam piſcina vocitetur. Cuius piſcis nomen, ſecundum appellationem Græcam, in vno nomine per ſingulas litteras turbam ſanctorum nominum continet. ἰχθὺς enim (ſic lego) Latinè eſt Ieſus, Chriſtus, Dei filius, ſaluator. Quod ipſum repetit B. Auguſt. l. 18. de ciuit. Dei, cap. 23. Voces autem Græcæ, quæ ſingulis vocis ἰχθὺς litteris indicantur, hæ ſunt ἰησοῦς, χριστὸς, θεοῦ, υἱὸς, σωτήρ.

10. in aqua naſcimur, &c.] Sic rurſum ex caſtigatione Latinij lego, pro: naſcamur; nam ſequitur: nec aliter quàm in aqua permanendo ſalui ſumus. Quæ ipſa verba imprimis ſunt adnotanda contra eos, qui aquæ neceſſitatem in baptiſmo negant, contra quos egimus ſuprà n. 3. De Quintilla, item n. 2.

CAP. II.

11. Sed enim quanta vis eſt peruerſitatis, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd nihil nos mouere debeat baptiſmi ſimplicitas & admiranda poteſtas, immò tanto magis amplectendum.

12. inter pauca verba tinctus.] Alludit ad formam baptiſmi in nomine Patris, & Filij, & Spiritusſancti, de qua ſuprà n. 1. vbi de trina merſione agitur, ad ſingula nomina & perſonas ſingulas.

13. Quid ergo? nónne mirandom & lauacro dilui mortem?] En tertium baptiſmi effectum, quo mors diluitur, non quidem temporalis, ſed æterna; quod ipſum repetit Auctor infrà c. 5. deleta morte per ablutionem delictorum; item l. 1. adu. Marcion. Si abſolutio mortis eſt, baptiſmus, quomodo abſolueret (Deus creator) à morte, qui non deuinxit ad mortem? Eodem pertinet quod infrà c. 3. habetur: ne mirum ſit in baptiſmo, ſi aquæ animare nouerunt. quod imitatus B. Cyprian. epiſt. 2. ad Donatum: Lauacro (inquit) aquæ ſalutaris animatus. Prætermiſi autem quod ſecundò ſuperfluè repetebatur: Atquin eo magis credendum eſt. item cum G ignæo iterum: præcucurrit, pro: præcurrit.

14. vt confundat ſapientiam eius.] Etiam hinc patet propriam habuiſſe tranſlationem Auctorem maximè noui Teſtamenti, quòd ipſe legat ſapientiam eius, mũdi nempè, pro eo quod & Græcè & Syriacè, & Latinè, et alij omnes non aliud quàm: ſapientes. Et verò germanam hanc eſſe lectionem Auctoris patet ſuprà lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. cap. 7. vbi ſic legitur: ſtulta mundi in confuſionem etiam Philoſophiæ ipſius elegit.

15. & prædifficilia penes homines, &c.] Simile eſt iſtud, quod tamen paraphraſticũs magis videtur citare, pro eo quod eſt Matth. 19. Apud homines hoc impoſſibile eſt, apud Deum autem omnia ſunt poſſibilia; nam prædifficilia interpretatur impoſſibilia, & poſſibilia, facilia.

CAP. III.

16. Huius memores pronuntiationis, &c.] Titulum huic capiti damus: Quòd plutima in primordio mundi elemento aquæ auctoritas fuerit. Probat autem hoc ſuum inſtitutum ex aquarum antiqua ætate, dignatione ſeu dignitate, mundi modulatione, quæ & animas protulerint, ſine quibus etiam hominis opus abſolutum non ſit. quæ omnia ad verbum ferè tranſſcripſit B. Hieron. epiſt. 73. ad Oceanum, verbis mox citandis.

17. In primordio (inquit) fecit Deus, &c.] Infrà lib. aduerſ. Hermogen. vertit: in principio, vbi idipſum latiſſimè explicat; ſed eiuſdem vtrumque ſignificationis eſt, & genuinum eſſe conſtat ex eo quod ſequitur infrà c. 5. in primordio. Illud autem: & tenebræ erant ſuper abyſſum, paulopòſt declarat.

18. & ſpiritus Dei ſuper aquas ferebatur.] Hoc ipſum diuerſis verbis explicat. Mox hiſce: aqua vectaculum Deo ſubiiciebat, & c. 4. Dei ſpiritus ſuperuectabatur ſuper aquas; &: ab eo quod ſuperferebatur, id quod ferebat, ſanctitatem mutuabatur; ac c. 5. adfectantes illam diuini ſpiritus geſtationẽ. ex quibus locis repoſuimus etiã hîc: Dei, pro eo quod erat: Domini, maximè quum & Græca vox θεοῦ, & Hebræa אל conſentiant, & ipſe B. Hieronym. vbi ſuprà. Rudis (inquit) mundus, necdum ſole rutilante, nec pallente luna, nec aſtris micantibus, incompoſitam & inuiſibilem (en verſionem Tertulliani) materiam abyſſi magnitudine & deformibus tenebris opprimebat. Solus ſpiritus Dei in aurigæ modum ſuper aquas ferebatur, et naſcentem mũdum in figura baptiſmi parturiebat.

19. Nam vt firmamentum cœleſte, &c.] Hoc ſic expreſſit B. Hieronym. Inter cœlum & terram medium exſtruitur firmamentum; & iuxta Hebraici ſermonis ἐτυμολογίαν, cœlum Samaim ex aquis ſortitur vocabulum; & aquæ quæ ſuper cœlos ſunt, in laudes Dei ſeparantur.

20. & vt terram aridam ſuſpenderet.] Alludit ad illud Prouerb. 8. quando appendebat fundamenta terræ. cui ſimile eſt illud Iſaiæ 40. Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in ſtatera?

21. primis aquis præceptum eſt, &c.] Iſtud totidem ferè verbis B. Hieronym. repetit: Primum (inquit) de aquis quod viuit egreditur; & pennatos fideles de terra ad cœlum leuat.

22. Nam ipſius quoque hominis figurandi opus, &c.] Eadem & iſtud ſic tranſſcribit B. Hieronym. Fabricatur homo de limo, & inter manus Dei aquarum ſacramenta verſantur. Limus enim deſcribitur ſic ab Auctore humecta & ſuccida materia; eadem nempè, ſicuti eleganter ſubiungit: quam ante quartum diem ſegregatæ aquæ in ſtationem ſuam ſuperſtite humore limo temperarant. Nam ſic lego cum Latinio, pro: temperant.

CAP. IIII.

23. Sed ea ſatis erit præcerpſiſſe, &c.] Inſcriptionem huius capitis fecimus: De ſanctitate aquæ; quæ à Spirituſancto ſanctificata etiam ipſa ſanctificat.

24. Ita de ſancto ſanctificata natura aquarum,

& ipſa ſanctificare concepit.] *Eodem pertinet quod mox ſubiungit*: ſuperuenit enim ſtatim ſpiritus de cœlis,& aquis ſupereſt, ſanctificans eas de ſemetipſo,& ita ſanctificatæ vim ſanctificandi combibunt. *Item quod infra legitur c.* 20. candidatus remiſſionis & ſanctificationis in Chriſto ſubſecuturæ. *Adnotandi loci contra eos, qui negant ſanctificationem quæ fit per baptiſmum,quæ tamen ex ipſis ſcripturis ſacris confirmatur. Eo pertinet illud* 1. *Cor*. 6. *Abluti eſtis,ſanctificati eſtis,iuſtificati eſtis. Chriſtus dilexit Eccleſiam, et ſemetipſum tradidit pro ea,vt illam* ſanctificaret, *mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ. Quare rectè etiam Chryſoſt.homil.ad Neophytos: Non enim fiunt tantùm liberi,ſed & ſancti,non tantum ſancti,ſed & iuſti,non ſolùm iuſti,ſed & filij,nec ſolum filij,ſed & hæredes, non ſolùm hæredes, ſed & fratres Chriſti, ſed & cohæredes. Cui ſimilia habet hom.ad baptizandos,locum illum priorem citans. Similibus aliorum Patrum teſtimoniis ſuperſedeo, ne ſim prolixior. Hîc ſufficiat locus B.Optati Mileuitani l.*5.*contra Parmenian. vbi de vnico baptiſmo tractas*: Sacramenta per ſe eſſe ſancta.

25. Numquid ipſis enim aquis,&c.] *Adnotat ſimilem particulæ* enim *vſurpationem. Latinum etiam infrà c.*11.In quem enim tingueret? *& c.* 20. & quis enim prohibet.

26. Nec quidquam refert inter eos quos Ioannes in Iordane,&c.] *Quod hic crudè dixit,quo ſenſu id intelligat, infrà latè proſequitur c.* 8. *Atqui per illud:* & quos Petrus in Tiberi tinxit,*refutatur rurſum eorum calumnia,qui Petrum Romæ fuiſſe negant;contra quos ſuprà vide Adnotat.noſtras in lib.de Præſcript. adu. hæret. c.*24.*n.*144.*c.*32.*n.*186.*& c.*36.*n.*214.

27. Igitur omnes aquæ, &c. ſacramentum ſanctificationis conſequuntur,inuocato Deo.] Omnes (*inquam*) aquæ,*ſiue*(*vti paulopriùs locutus eſt*) mari quis an ſtagno,flumine an fonte, lacu an alueo diluatur. *Deinde dicit quidem* ſanctificationem conſequi de priſtina originis prærogatiua, *ſed non niſi*, inuocato Deo. *Quod adeo quamtumuis id negent Centuriatores Magdenburgenſes,ad conſecrationem aquæ,quæ ante baptiſmum fit,omninò pertinet* (*vti etiam Caſſander fatetur lib.de Baptiſ.*) *De qua apertiùs B.Cyprianus, immò Synodus Africana,Epiſt.ad Ianuar. Oportet* (*inquit*) *mundari & ſanctificari aquam à ſacerdote. Item Sedatus Epiſc.in Carthag. Concil.ſenſent.*18. *Aqua ſacerdotis prece in Eccleſia ſanctificata, abluit delicta. Etiam his antiquior B. Dionyſ. Areop. Eccl.Hierarch c.*2. *At vero Pontifex*(*inquit*) *aquas baptiſmi prece ac inuocatione ſanctificante,térque in eas ad crucis effigiem* (*vti etiamnum fit*) *ſanctiſſimum fundens vnguentum, térque ad numerum ſacræ effuſionis,carmen quod Propheta Deo plenis diuinitúſque afflatis, pronuntians. Quod idem repetit ſub finem cap.*4. *Etiam mediæ ætatis Auctores conſuetudinis non ſcriptæ meminerunt, qua* conſecrabatur aqua baptiſmi, *B.Baſilius l.de Spirituſancto cap.* 27, *Ambroſ.lib.*1.*de Sacramentis c.*5.*ac de iis qui myſt.initiantur c.* 3. *& B. Hieronym.ſæpedicta Epiſt*,73.*ad Oceanum. Recentiorum teſtimonia habes ſupra n.*1. *inter reliquas ceremonias baptiſmi. Etſi autem fateor plerumque conſecratam primùm aquam baptiſmi tempore, tamen pro baptizandis in neceſſitate, ſicuti & hodie, reſeruari ſolere aquam conſecratam in labro aliquo,ſatis indicare videntur B.Optat. Mileuit.l.*5.*contra Parmenian. Cyrillus Hieroſol. Catecheſi* 5. *Origenes hom.*12.*in Numeros, & Ambroſ. l.* 1. *&* 2.*de Sacramentis,c.*5. *ac Prudent. Hymno nocturno, qui fontis baptiſmi mentionem faciunt. Idem ritus ſeruatus fuit à multis ſeculis & apud Græcos,ac apud Æthiopes, vti ex ritibus conſtat B.Seueri Patriarchæ Alexandrini, & Petri Abbatis Æthiopici, qui inde ab Apoſtolorum temporibus, vti etiam conſtat ex dictis verbis Dionyſ. Areopag.Hierarch.Eccl.c.* 4. *Quid? quòd Iuſtinus reſponſ. ad Orthod.qu.*139. *Socrates hiſt.Eccl.cap.* 27. *& Zonaras in Leone Iſaurico*, κολυμβήθραν *vocant, & Ambr. de iis qui myſt.initiantur,cap.*11.*regenerationis ſacrarium; Baptiſterium etiam,vti hodie id vocamus, celebrat ſuis verſibus Paulinus epiſt.quadam ad Seuerum. Auctores verò Diuinorum Officiorum peculiarem conſecrationem fontis baptiſmatis faciunt,iiſdem penè verbis, quibus hodie pridie Paſchæ & Pentecoſtes. Quamquam interim in neceſſitate omnis aqua etiam non conſecrata ſufficiat.*

Cap. v.

28. Sed enim nationes,extraneæ ab omni,&c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Si nationes lauacro ſe initiantes, purgari ſe putabant, multo id magis baptiſmi aquas efficere. *Atqui huc etiam pertinet illud quod eſt infrà cap.* 8. Sanè humano ingenio licebit ſpiritum in aquam arceſſere, & concorporationē eorum accommodatis deſuper manibus alio ſpiritu tantæ claritatis animare.

29. Nam & ſacris quibuſdam per lauacrum initiantur.] *Deſumpſiſſe iſtud videtur partim Auctor ex B.Iuſtino Martyre,qui Apolog.* 2.*ad Antonin. Pium ita loquitur: Porrò lauationem hanc quum audiſſent dæmones per Prophetam promulgatam, vt & ingreſſuri in delubra eorum, & acceſſuri ad illos, atque libationibus et adipis nidoribus offerendis operaturi, ſeipſos aquæ adſperſione luſtrarent, effecerũt. Quin vt toto quoque corpore lauentur prodeuntes, priuſquàm ad templa, vbi illi collocati ſunt, veniant, inſtinctu & opera ſua curant. Scribit & Seruius in* 4. *Æneid. Virgil. quòd qui ſuperis ſacrificabant, abluerentur; qui verò inferis, aſpergerentur. De quo plura Gyraldus ſyntag.* 17. *quamquam hoc ad omnia ſacrificia pertineat, quum Auctor ſolùm de quibuſdam loquatur.*

30. Iſidis alicuius.] *De* Iſide *vide ſuprà Tom.* 2. *lib. de Corona Milit.c.*7.*n.*77.*&* 84. *vbi ex Euſebij lib.*3.*c.*2. *de Demonſtr.Euang. docuimus* Iſidem *dictam non modò Cererem,ſed & Iunonem, immò etiam Cybelen, quam Magnam matrem Deûm appellabant. Quod poſtremum ſit probabile ex B.Hieron l.*2.*adu.Iouinian. vbi coniungit ieiunia caſtorum* Iſidis *&* Cybeles, *de quibus infrà lib. de Ieiunio. Deinde omninò confirmatur ex carmine B.Cypriani,ſeu potius Tertulliani,ad Senatorem,vbi poſtquàm dixiſſet,*

Quis patiatur enim te Matrem credere magnā
Poſſe Deûm dici,rurſúſque putare colendam,
Cuius cultores infamia turpis inurit?

paulopòſt ſubiungit,

Siquis ab Iſiaco Conſul procedit in vrbem,
Riſus oris erit;quis te non rideat autem,
Qui fueris Conſul,nunc Iſidis eſſe miniſtrum?

Et quaſi adludat ad lauacri initiationem quæ fiebat in ſacris hiſce,poſtea adfert:

Et pariter lædunt gelidum feruénſque lauacrũ.

Quandoquidem interim mox citandis verbis B. Auguſt. videtur indicare Cœleſti virgini *&* Berecynthiæ *ſimiles fuiſſe Ludos exhibitos, & nos non ſemel adnotauimus, maximè Apolog.c.*24.*n.*383. *Cæleſtem deam Africanam Cererem fuiſſe; poteſt etiam de illius ſacris Auctor hîc intelligi,quæ ipſa* Iſis *dicta eſt, quippe in quibus*

certa

certa quædam initiatio, Ariſtophane teſte, & purgatio erat neceſſaria. Aut certè de ſimilibus ſacris, quæ in Peluſio Iſidi fiebant, ad eundem modum quo Romæ ſacra Matris Deûm.

31. aut Mithræ.] De lauacro in hiſce ſacris fit ſuprà Auctor libro de Præſcript. adu. hæret. c. 40. Tinguit & diabolus quoſdã vtique credentes ac fideles ſuos. B. autem Iuſtinus Martyr adu. Tryphonem, indicat eos qui hiſce myſteriis initiabantur, in hoc imitatos verba quædam Iſaiæ 33. Aqua eius fidelis. Plura de myſteriis Mithræ vide tum ibi lib. de Præſcript. vbi ſupra num. 240. 241. 242. 243. 244. 245. & 246. Item Tom. 2. lib. de Cor. milit. c. vlt. n. 206. 207. & 208. Quum interim Capella Martianus verbis vbi ſuprà citatis eundem faciat Mithram & Oſirin, ſiue Serapin, apud Ægyptios, cuius ſacra & Iſidis eadem, non mirum eſt ſi ſimilia dicit Auctor Iſidis & Mithræ ſacra. Porro B. Hieron. l. 2. aduerſ. Iouinian. citat Eubulum, qui hiſtoriam Mithræ multis voluminibus explicat.

32. Ipſos etiam Deos ſuos lauationibus efferunt.] Iſtud de ſacris Matris Deûm disertis verbis tradit B. Auguſt. lib. 2. de ciuit. Dei, c. 4. Ludis (inquit) turpiſſimis, qui Diis Deabúſque exhibebantur, oblectabamur. Cæleſti Deæ & Berecynthiæ matri Deorũ omnium, ante eius lecticam, die ſollemni lauationis eius, talia per publicum cantitabantur à nequiſſimis ſcenicis, qualia non dico matrem Deorum, ſed nec matrem ipſorum ſcenicorum deceret audire. Ac paulopòſt: Quæ ſunt ſacrilegia, ſi illa erant ſacra? aut quæ inquinatio, ſi illa lauatio? Super quo loco Ludou. Viues tradit pridiè Idus Apirileis matrem Deûm, magna pompa à Gallis ad Almonem fluuiũ, qui non procul ab Vrbe Tiberi miſcetur, ibique ad confluẽtem duorum amnium ablui ſolere eius ſimulacrum, idque ex Lucano lib. 1. Pharſal. Ouid. Faſtor. lib. 4. & B. Prudentio in Romano martyre. Citat etiam Gyrald. de Diis gentium, ſyntag. 4. Vibium Sequeſtrum ad Virgilianum filium, Ammianum l. 23. Valerium Flaccum lib. 8. Argonaut. & Claudianum. De Iſidis autem ſacris videtur accedere ad Auctoris ſententiam, quod ex Herodoto citat Athenagoras Oratione pro Chriſtianis. De lacu apud Saitas circulari forma ſolo ſaxeo exornato, in quo imagines erant defunctorum ligneæ pictura expreſſæ, quas oſtendebant in noctis ſacris & myſteriis.

33. Ceterùm villas, &c. aſpergine circumlatæ aquæ expiant.] Alludit hauddubiè ad Luſtrationes, quibus expiabantur, tum aliis variis modis, tum etiam aliquando aſpergine circumlatæ aquę villæ, domus, templa, & totæ vrbes; quam adeò aquam luſtralem vocabant. Verùm de his latè Gyraldus 17. Syntag. hiſtor. Deorum, agens de ſacris Amburbalibus, Ambarvalibus, & Luſtralibus.

34. certè Ludis Apollinaribus & Peluſiis tinguuntur, &c.] Lego: tinguuntor, pro: tinguntur, more Tertullianico. Atqui puto Apollinares ludos hic dici qui fiebant in honorem Mithræ: quem eundem Apollinem dictum ſuprà adnotauimus lib. de Cor. milit. & Peluſios à Peluſio Ægypti oppido ſic dictos, qui celebrabantur Iſidi, vt quemadmodum in ſacris, ſic & in eorundem ludis tinguerentur. Nam de Apollinaribus Ludis aut Peluſiis nihil tale quod alibi reperire potui.

35. quiſquis ſe homicidio infecerat, purgatrice aqua ſe expiabat.] Nota eſt (teſte Gyraldo vbi ſuprà) hiſtoria, nihil omninò notius apud Auctores, quo quiſquis homicidio ſe infecerat, bis ſepties ſe purgatrice aqua, veſtéſque aqua abluebat & expiabat plerumque apud flumina. Loqui autem addit ibidem Pauſaniam in Atticis de ſimili purgatione Theſei ob interfectos Pallantis filios, & in Corinthiis de Apollinis expiatione & Dianæ poſt cædem Pythonis. Item Herodotum lib. 2. de Adraſto, qui Crœſum Regem adiit expiationis cauſa, ob interemptum incautè Regis filium. Atqui paulopòſt pro: perditor liberat (inquit Harriſius) legendum: proditor. verùm illud placet.

36. immundi ſpiritus aquis incubant, &c.] Iſtud apertiùs explicat, quum ſubiungit de quibuſdam fontibus, riuis, piſcinis, euripis, (de quibus ſuprà l. de Spect. c. 8. n. 77.) ciſternis, & puteis; qui rapere dicuntur per vim ſpiritus nocentis. Huc autem pertinet quod Orpheus poemate ad Muſæum, dæmonas diſtinguit in cœleſtes aëreos, aqueos, terreſtres, ſubterraneos & vagos, quorum aqueos Deos Nymphas vocabant, de quibus mox latiùs. Pſellus lib. de Dæmonibus, quartum eorum genus facit aqueum, quòd humoribus ſe immergit, ac libenter circa lacus fluuióſque habitat, & multos perdit aquis. Porphyrius haud abſimiliter lib. Reſponſ. ex Orac. Apollinis.

37. Nam & enectos.] Qui ita dicantur ſubiungit, nempè: quos aquæ necauerunt. Cuiuſmodi virium aliquot recenſet aquas Plin. nat. hiſt. l. 2. c. 103. & lib. 31. c. 2. Priori quidem loco, tres fontes in Beroſo Taurorum colle, & vnum in Carcinenſi Hiſpaniæ agro. Poſteriori verò aquas in Thracia apud Cychros, & Lycium in Leontinis tertio die, ſi quiſquam biberit; & circa Theſſalica tempe; vtrobique verò Nonacrin Arcadiæ, de qua latiùs l. de Anima, c. 50. infrà, vbi eius fit mentio.

38. & lymphatos.] Nempè eos (vti mox addit) quos aquæ amentia exercuerunt. Quod ipſum de Colophone ſcribit Auctor infrà lib. de Anima: Lymphaticos legens, de quo ibi latiùs. Adtribuit idipſum Plinius poſteriori loco iuxta Callimachum Gallo Phrygiæ fluuio, ſi in potando excedatur neceſſarius modus, & fonti rubro in Æthiopia ſecundum Cteſiam. Lymphatos autem à Lymphis, quæ olim nomine Nymphæ nuncupabantur, dictos adnotauit Nannius Miſcell. l. 4. p. 107. id comprobans ex Varrone de Re ruſtica l. 1. c. 1. vbi inter Deos agrorum enumerat Lympham. Quoniam (inquit) ſine aqua omnis arida ac miſera cultura. Græcis autem dicebantur hi Νυμφόληπτοι, tamquam ex adſpectu Nymphæ alicuius territi, quam in aquis vidiſſent, quòd primum ab aquis abhorrentes, paulopoſt furere inciperent.

39. & hydrophobos.] Eos nimirùm, quos aquæ (vti ſequitur) formidine exercuerunt. Similiter autẽ B. Hieron. epiſt. 83. ad Oceanum: Reguli (inquit) & ſcorpiones poſtquàm ad aquas venerint, ὑδροφόβους & Lymphaticos faciũt. Quæ B. Iſidorus ad verbum tranſcripſit Etym. l. 12. c. 3. & alibi iiſdem nominibus nuncupat, quæ à cane rabido morſi aquam metuunt, atque adeò aquæ marinæ immerſi ſanari ſolent. Quod hauddubiè habet ex Plinio lib. 29. cap. 6. vbi etiam aliud remedium indicans: Eſt limus (inquit) ſaliua ſub lingua rabioſi canis, qui datus in potu fieri hydrophouos non patitur. Multo tamen vtiliſſimè iecur eius, qui in rabiem momorderit, datur ſi poſſit fieri crudum, mandendum; ſi minus, quoquomodo coctum, aut ius coctis carnibus.

40. qui valetudinem querebantur.] Valetudinem adpellat, quam ſuprà Tom. 1. l. aduerſ. Iudæos cap. 13. iovaletudinem; quippè quum illa etiam in malam partem accipiatur. Deinde queri cum Accuſatiuo vſitatum eſt etiam Ciceroni lib. de Amicitia, & epiſt. ad

Digitized by Google

Atticum lib.5.epiſt.95.ac Cæſar l.1.de bello Gall. Quemadmodum & mederi cum Accuſatiuo Terentio in Phorm. vt non miretur quis illud Auctoris iuxta lectionem Gagnæi, qui primus hunc librum edidit: nonc ſpiritum medeotur, quæ adeò magis placet quàm ea quam ſubſtituit Gelenius: ſpiritui.

41. Exempto ſcilicet reatu, eximitur & pœna.] Facit hic locus contra eos, qui concupiſcentiam poſt baptiſmum audent Peccatum dicere, quippè quum reatum exemptum dicat. Pœnam autem, quam eximi quoque dicit, æternam intellige; nam mors & alia pœna peccati originalis temporales manent in baptiZato.

42. Ita reſtituetur homo Deo ad ſimilitudinem eius qui retrò ad imagioem Dei fuerat, &c.] Facit ad huius loci intellectum, quod habet Origenes lib.3. Periarch.cap.6. Moſes (inquit) ante omnes primam hominis conditionem enarrans, inquit: Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. tunc deinde addit: Et fecit Deus hominem ad Dei imaginem. Hoc ergo quod dixit: Ad imaginem Dei fecit eum, & de ſimilitudine tacuit; non aliud indicat, niſi quòd imaginis dignitatem in prima conditione perceperit: ſimilitudiois verò perfectio in conſummatione ſeruata eſt. Scilicet vt ipſe ſibi propriæ induſtriæ ſtudiis ex Dei imitatione conſciſceret; quũ poſſibilitate ſibi perfectionis dimiſſis datam, per imaginis dignitatem, in fine demum, per operum expletionem perfectam ſibi ipſi ſimilitudinem conſummaret. Id enim eſt quod addit Auctor, Imago in effigie, ſimilitudo in æteroitate cenſetur. Et infrà quoque l.de Reſurr.carn.c.6. legit duntaxat: Et fecit hominem Deus; id vtique quod finxit, ad imaginem Dei fecit illum.

43. Recipit enim illum Dei ſpiritum, quem tunc de adflatu eius acceperat, &c.] Senſus iſte illius Gen.2. Et flauit Deus ſtatum vitæ in faciem hominis; quem ſequitur etiam Cyrillus in hunc locum ſcribens. Allegoricus potius eſt quàm litteralis, vel B.Thoma Aquinate teſte l.adu.errorẽ Græcor.c.27. immò eundem deridet B.Auguſt.lib.15.de ciuit.Dei,c.24. Quare ipſe quoque verum & germanum ſenſum indicauit de ſpiritu vitæ, id eſt ipſa anima, tum ſuprà lib.de Pœnit.cap.3. quũ dicit animam adflatu Dei conſummatam, tum latius infrà lib.de Anima, vbi de eadem. Hic adiungam duntaxat ex B.Auguſt.lib. de Hæreſ. quòd Philaſtrius multas hæreſes recenſuerit, quæ hæreſes nõ ſunt; inter quas rectè Sixtus Senenſis Bibl.Sancta lib.5. adnot.27. collocat eam, quæ (non erroneè, ſed rectè) ſpiraculum vitæ ſupradictũ de anima rationali interpretatur cum BB.Chryſoſtom. Auguſtino, & ipſo, vti iam dictum eſt, Tertulliano.

CAP. VI.

44. Non quòd in aquis ſpiritum ſanctum conſequamur, &c.] Huic capiti titulum damus: Quòd ad maiora dona Spiritus ſancti per baptiſmum præparemur. Atque quamquam hic crudè loquatur Auctor, certè mentem ſuam indicat infrà cap.10. quum baptiſmum Ioannis à baptiſmo Chriſti diſtinguit, quòd ille neque remiſſionem peccarorum, neque ſpiritum ſanctum daret; agnoſcit ergo in baptiſmo ſpiritum ſanctum dari, non ibi modò, ſed & apertiùs alibi, vbi baptiſmum dicit eſſe conſecutionem ſpiritusſancti. Alioqui enim conſtaret illud Chriſti, Ioan.3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto, &c. Verùm hîc loquitur more ipſo ſcripturarum, ſecundum quem legitur Act.8. de Petro & Ioanne, in Samariam miſſis: Qui quum veniſſent, orauerunt pro ipſis vt acciperent Spiritum ſanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, ſed baptiZati tantum erant in nomine Domini Ieſu. Tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum ſanctum. Eò enim haudubiè alludit Auctor infrà initio c.8. vbi de ſacramento agit Confirmationis, ſeu Manuſimpoſitionis, quum dicit: Dehinc manus imponitur, per benedictionẽ aduocans & inuitans Spiritum ſanctum. Et ſimiliter loquuntur quotquot de baptiſmi ceremoniis ſcribunt; vocantes Manuſimpoſitionem ſeu Vnctionem chriſmatis Epiſcopalem, perfectionem baptiſmi, quaſi perficiẽdi vim habeat, & Spiritumſanctum plenè conferat; de quo infrà latiùs. Hîc ſufficiat Patrum ſententiæ explicatio, quam habet Hrabanus noſter l.1. de inſtit.cler.c.30. Signatur (inquit) baptiZatus cum chriſmate per ſacerdotem in capitis ſummitate, per Pontificem verò in fronte: vt priori vnctione ſignificetur Spiritusſancti deſcenſio ad habitationem Deo conſecrandam (hoc eſt enim quod hîc dicit Auctor: Spirituſancto præparamur ablutione delictorum) in ſecunda quoque, vt eiuſdem Spiritusſancti ſeptiformis gratia cum omni plenitudine ſanctitatis & ſcientiæ & virtutis venire in hominem declaretur. Nec mirum (addit ibidem) ſi homo bis eodem chriſmate ad accipiendum Spiritum ſanctum vngatur, quum idem ſpiritus bis ſit ipſis Apoſtolis datus. In terra ſemel, quãdo poſt reſurrectionem ſuã Dominus inſufflauit in eos, & dixit: Accipite Spiritum ſanctum, &c. Et de cœlis ſemel, quando poſt aſcenſionem Domini in die Pẽtecoſtes in linguis igneis ſuper Apoſtolos venit, et omnium gentium linguis eis loqui conceſſit. Et poſtea: Quòd autem gratia Spiritusſancti aquas baptiſmi fœcundas illuſtret, inſinuat Ioannes, quum ipſum Dominum in Spiritu ſancto baptiZare teſtatus eſt, dicens: Hic eſt qui baptiZat in Spiritu ſancto. Numquam enim aqua baptiſmatis filios lucis generare poſſet, niſi prius ipſa dono ſpiritusſancti illuminata eſſet, vt in ipſa mirabiliter partum ſpiritalis lucis efficeret idem ſpiritus, qui in primordio ſimul cum Patre & Filio illum purgationi aptum creauit. Siquis plura deſideret, latiſſ. proſequitur B. Hieron.lib.adu. Luciferianos, Baptiſmum ſine ſpiritusancto non eſſe. Quò pertinet etiam illud B. Cyprian: epiſt.2.ad Donatum: Cæleſtis ſpiritu hauſto reparat ſecunda natiuitas; & epiſt.63. ad Cæcilium: Per baptiſmum ſpiritusſanctus accipitur. Et tamen idem epiſt. ad Ianuarium 70. ita loquitur: Vngi neceſſe eſt qui baptiZatus ſit, vt habere in ſe gratiam Dei poſſit. Quod haudubiè de maiori gratia debet intelligi. Conſertur itaque, vt tandem concludam, in baptiſmo ſpiritusſanctus ad peccatorum remiſſionem, & in Confirmatione ad robur fidei. Huc pertinet etiam illud Melchiadis epiſt. ad Epiſc. Hiſpan. vbi dicit Spiritumſanctum in baptiſmo tribui ad innocentiam, in Cõfirmatione verò ad gratiæ augmentum. Porrò legimus omninò cũ Gagnæo: Spiritui ſancto præparamur, pro: ſpiritu, eo quod ſequatur: ſuperuenturo ſpiritui ſancto vias diriget.

45. obſignata in Patre & Filio & Spiritu ſancto.] Iſtud pertinet ad interrogationes & recitationes Symboli quæ fiunt ante baptiſmum, de quibus aliquid ſuprà diximus n.1. & Adnot. in Cyprian. loco ibi citato. Hîc adde, videri mihi deſumptam hanc ceremoniam ex illa 1.Petri 3. Quod & vos nunc ſimilis forma ſaluos fecit baptiſmus, non carnis depoſitio ſordium, ſed bonæ conſcientiæ interrogatio in Deum. Hinc eſt & illud Cyrilli Hieroſolymitani Catech.1.myſtag. Tum admo-

Digitized by Google

monebaris vt diceres, Credo in Patrē, & Filium, & Spiritumſanctum, de quo vide Optat. l. 3. & Firmilianum inter Epiſt. Cypriani epiſt. 75. Cæcilium, Concil. Carthag. Cypriani, Rufinum in Expoſitionem Symboli, & Origenem homil. 5. in Numeros.

46. & teſtatio fidei & ſponſio ſalutis pignorentur.] Sic omninò lego, pro: pignerentur. Huc autem pertinent phraſcis hæ Tertulliani ſuprà Tom. 2. lib. de Spectac. c. 4. Quum aquam ingreſſi Chriſtianam fidem in legis ſuæ verba profitemur; & lib. de Coron. milit. c. 11. Credimúſne humanum ſacramentum diuino ſuperduci licere, & in alium Dominum reſpōdere poſt Chriſtum? & illud eiuſdem lib. de Spectac. cap. 24. Nonne eieramus & reſcindimus ſignaculum, reſcindendo teſtationem eius? Deinde etiam alij ſimiles loci, vbi de ſacramento ſeu iuramento (quod hîc teſtationem & ſponſionem vocat) agit, quod in baptiſmo præſtatur. Sic l. ad Martyr. c. 3. quum (inquit) in ſacramenti verba reſpondimus. Item hoc Tom. 3. l. de Præſcript. adu. hær. c. 20. eiuſdem ſacramenti vna traditio; & infrà Scorpiaco adu. Gnoſticos: Præſcribitur mihi ne quem alium Deum dicam huic ſacramento militans ab hoſtibus prouocem, & mox: Quis hunc ſuo militi exitum voluit, niſi qui tali cum ſacramento conſignauit; vbi habes etiam conſignationis vocem, pro eo quod hîc obſignatam. Nec verò abſimiliter B. Hieron. ad Heliodorum: Recordare tyrocinij tui diem, quo Chriſto in baptiſmate cōſepultus in ſacramenti verba iuraſti.

47. neceſſariò adiicitur Eccleſiæ mentio.] Iſtud ipſum habēt BB. Cyprian. epiſt. 70. ſuprà citata ad Ianuarium, & 76. ad Magnum, Cyrill. Hieroſ. Catech. 18. myſtag. Hieron. contra Lucifer. Auguſt. l. 5. contra Donatiſtas c. 20. ac homil. ad Neophytos. Quamquam enim nonnihil differant in forma huius interrogationis, ab omnibus certè adiicitur Eccleſiæ mētio. Apud BB. Cyprianum & Auguſtinum legitur illa: Credis in remiſſionem peccatorum & vitam æternam per ſanctam Eccleſiam. Apud Hieron. Credis ſanctam Eccleſiam, credis remiſſionē peccatorum. Cyrillus ſic: Credo in vnum baptiſma, in remiſſionem peccatorum, & in vnam ſanctam Eccleſiam Catholicam. Rufinus: Credo ſanctam Eccleſiam Catholicam, remiſſionem peccatorum. Et huic ſatis conſentit Hrabanus noſter l. 1. de Inſtit. cler. c. 23. Et exquiritur (inquit) ſi confiteatur vnam eſſe Catholicam Eccleſiam, & : ſi credat remiſſionem peccatorum. In Ordine Romano (vti etiamnum recitatur integrum Symbolum poſt trinam interrogationē, quarum vltima eſt: Credis in Spiritumſanctum, ſanctam Eccleſiam Catholicam, ſanctorum communionem, remiſſionem peccatorum, carnis reſurrectionem, & vitā æternam? quam eandem reperire eſt in Sacramentario B. Gregorij. Quæ omnia eo latiùs, vt ſuppleamus hîc quod deſiderabatur ſuprà l. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 13. in Expoſitione Symboli Apoſtolici. Eodem pertinet quod infrà habet Auctor cap. 11. de Chriſto: In quem enim tingueret? In pœnitentiam. quò ergo illi præcurſorem? In peccatorum remiſſionem, quam verbo dabat? In ſemetipſum, quem humilitate cælabat? In Spiritum ſanctum, qui nondum à Patre deſcenderat? In Eccleſiam, quam nondum Apoſtoli ſtruxerant?

Cap. VII.

48. Exinde egreſſi de lauacro perunguimur, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd poſt baptiſmum Chriſmate perunguatur baptizatus. Cui ſimiles ſunt loci Tertulliani infrà lib. de Reſurr. carn. c. 8. Sed & caro abluitur, vt anima emaculetur, caro vnguitur, vt anima conſecretur. & lib. 1. adu. Marc. Sed ille quidem nec aquam reprobauit qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos vnguit. Meminerunt præterea huius vnctionis poſt baptiſmum (quam in vertice capitis per ſacerdotē fieri ſuprà diximus, num. 44.) BB. Dionyſ. Areop. Eccl. Hierarch. c. 2. & 3. Cyrill. Hieroſol. Catech. myſt. 3. Baſilius l. de Spirituſancto, c. 27. Theophilus ad Autolycū l. 1. Iuſtinus Martyr quæſt. 137. Nazianzenus Orat. in ſanctum Baptiſma, Damaſcenus Orthod. fid. lib. 4. c. 10. & Seuerus Alexandr. in ritibus baptiſmi, Auctores Græci. Nec abſimiliter Latini BB. Cyprianus ſermone de vnctione Chriſm. Ambroſ. l. 2. de Sacram. c. 5. & l. de iis qui myſteriis initiantur, cap. 6. Auguſtin. l. 15. de Trinit. c. 26. & li. 4. de Symbolo c. 1. & Damaſus in Silueſtro, Concil. Arauſic. c. 1. Adludit etiā B. Hieron. Epiſt. 4. ad Ruſticum ſub finem, ac Laurentius homil. de Pœnitent. Optatus denique Mileuitanus diſtinctionem indicat inter hanc vnctionem, & eam quæ poſtea fit per Manuſimpoſitionem, lib. 4. adu. Parmen. dum ad priorem hanc vnctionem refert deſcēſum columbæ in Chriſtum, ad Manuſimpoſitionem verò vocem auditam de cælo: Hic eſt filius meus dilectus. Quam diſtinctionem plerique non animaduertētes etiam viri eruditi (ſicuti & nos in Cypr. Epiſt. ad Ianua. n. 16.) Veterum confundunt teſtimonia tanquam de vna, quum loquantur de tribus vnctionibus diuerſis; prima ante baptiſmum oleo, quod Catechumenorum vocant, in pectore & ſcapulis; ſecunda poſt baptiſmum chriſmate per ſacerdotem in vertice capitis (de quibus ſuprà n. 1.) & tertia quæ fit in ſacramento Confirmationis in fronte per Epiſcopos, (de qua latiùs cap. ſequenti) Laodicenſis Cōcilij can. 48. ad vtramque vnctionem chriſmatis poſt baptiſmum eſt indifferens; ſic & Cyrill. Alexandr. l. 9. in Leuiticum. Neque verò quia hæretici etiam opobalſamo vnguebant baptizatum, proptereà in Catholicis id improbandum pulcrè deducit Feuardentius noſter in B. Irenæum l. 1. c. 18. n. 7.

49. de priſtina, &c.] Hunc locum penè ad verbum ſic deſcripſit Hrabanus noſter loco ſupracitato: Et hæc de priſtina diſciplina (ſic enim ibi lego, pro: vnctione) tractum eſt exemplum, qua vngui in ſacerdotium & regnum ſolebant antiqui. Vnde & Aaron & filij eius poſt lauacrum à Moyſe vncti ſunt, vt ſacerdotes Domini fierent. Et Salomon & ceteri Reges per Prophetas & ſacerdotes perfuſi ſunt cornu olei, vt regni gubernacula tenerent. Ex quo loco etiam hîc legimus: in ſacerdotium, pro: ſacerdotio.

50. Vnde Chriſtus dicitur, &c.] Similiter de Chriſti nomine l. 3. adu. Marc. & l. adu. Praxean infrà, vbi de eo latiùs.

51. à chriſmate.] De Chriſmate, ſiue oleo in altari ſanctificato, quo poſt baptiſmum vnguntur fideles, adnotauimus Veterum teſtimonia ad epiſt. 70. B. Cypriani ad Ianuarium, n. 17. Quibus adde B. Cyrill. Alexandr. l. 9. in Leuiticum, Cyrill. Hieroſ. Catech. myſt. 3. Pacianum lib. de bapt. & epiſt. 1. ad Sympron. Amphiloch. in vita Baſilij, Optat. Mileuit. contra Parmen. l. 3. Eius autem conſecrationem ſolis Epiſcopis licitam definiunt Concil. Rom. ſub B. Syluestro c. 5. Carthag. 3. c. 36. Carthag. 4. c. 36. Toletan. 1. c. 20. Plura vide de Chriſmate apud B. Iſidorum lib. 2. de Eccleſ. offic. cap. 25. & Hrabanum noſtrum lib. 1. de Inſt. cleric. dicto 27. c. Hoc vnum addam, quòd Epiſcopis Conſecrationem Chriſmatis etiam adtri-

Digitized by Google

tribuant BB. Dionyſ. Areopag. Eccl. Hier. c. 4. & Clemens Papa 1. Conſtit. Apoſt. lib. 7. vbi eandem pluribus proſequuntur.

52. Collecti ſunt enim verè, &c.] *Sic prorſus caſtigandus hic locus, pro eo quod erat* : enimuerò. *nam Græcè legitur Act. 4.* συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας; *paraphraſticῶs autem tranſtulit:* filium tuum, *pro eo quod Græcè eſt* παῖδά σου, *id eſt puerũ tuum, ſicut tranſtulit noſter interpres; qui etiam rectè addit* Ieſum, *quòd in Græcis & Syriacis exemplaribus legatur.*

53. Sic & in nobis carnaliter, &c.] *Etiam iſtud penè ad verbum exſcripſit Hrabanus vbi ſuprà: Quod (inquit)* dum carnaliter fit, ſpiritaliter proficit, quomodo & ipſius (*ſic enim lego*) baptiſmi gratia viſibilis actus eſt, quòd in aqua mergimur, ſed ſpiritalis effectus, quòd à delictis mundamur. *Simile eſt autem illud B. Cyrilli Hieroſol. Ceterùm vide (inquit) ne illud eſſe putes vnguentum tantùm. Quemadmodum enim panis Euchariſtiæ poſt ſancti ſpiritus inuocationem non amplius eſt panis communis, ſed eſt corpus Chriſti, ſic & ſanctum hoc vnguentum (quod pauloantè* Chriſma *nuncupauit) non amplius eſt nudum vnguentum, neque (ſiquis ita appellare malit) commune,* poſtquàm iam conſecratum eſt, *ſed eſt chariſma Chriſti, quod* aduentu ſpiritusſancti per ipſius diuinitatem energiam habet. *Nec abſimiliter B. Cyprian. ſerm. de vnct. chriſmatis, & aliis ſacramentis. Non hæc medendis corporibus eſt vnctio inſtituta, quia ſanctificatis elementis, iam non propria natura præbet effectum, ſed virtus diuina potentius operatur, & adeſt veritas ſigno, & ſpiritus ſacramento, & c. ne prolixiores ſimus.*

CAP. VIII.

54. Dehinc manus imponitur, per benedictionem aduocans & inuitans ſpiritum ſanctum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus* : De manusimpoſitionis ſacramento. *Quod etſi pro veteri Eccleſiæ more ita nuncupet, tamen etiam cum vnctione olei fieri ſolere ſatis indicat comparatio, quam ſubiungit ſpiritusſancti, & columbæ in arcam Noe cum olea reuerſa. Immò & diſertis verbis ſuprà Tom. 2. l. ad Martyras, de Chriſto, c.* 3. qui vos *(inquit)* ſpiritu vnxit; *cum quo conuenit illud l. de Præſcript. adu. hær. c.* 36. aqua ſignat, ſpiritu ſancto veſtit. *Item ad conſignationem in fronte, quæ fit in hoc ſacramento, alludit eiuſdem lib. c.* 40. Signat illic in frõtibus milites ſuos. *Quæ quem effectum habeant, his verbis indicat infrà lib. de Reſurr. carn. c.* 8. Caro ſignatur, vt & anima muniatur; caro manusimpoſitione adumbratur, vt & anima ſpiritu illuminetur. *Quæ omnia in hoc ſacramento vſitata fuiſſe iam à tempore Apoſtolorum, locuples teſtis eſt B. Dionyſ. Areopag. Qui imprimis Eccleſ. Hierarch. c. 2. poſtquàm vnctionis meminiſſet duplicis ante & ſtatim poſt baptiſmum, poſtea ſubiungit: Sicque indutum candida veſte ad* Pontificem *ducunt.* Ille diuino ac deifico prorſus vnguento virum ſignat. *Deinde c. 4. eiuſdem: Eſt (inquit) Synaxi finitimum* Sacramentum, *quod præceptores noſtri* vnguenti myſterium *nominant; etiam modum conſecrationis latè deducens, & inter cetera adiiciens, quòd hoc* diuinum vnguentũ *in cuiuſuis rei conſecratione adhibetur; & paulopòſt: Quinetiã ei qui ſanctiſſimo regenerationis myſterio initiatur, diuini ſpiritus aduentum conſummans, vnguenti datur perfuſio. Quid? quòd Hrabanus vbi ſuprà de hoc ſacramento interpretatur illud B. Ioannis Apoſtoli: Vos (inquit) vnctionem habetis à Spiritu ſancto; item illud Apoſtoli 2. Cor. 1. Qui vnxit nos Deus, qui & conſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Cui ſimile videtur etiam illud Epheſ. 1. In quo credentes ſignati eſtis, ſpiritu promiſſionis ſancto. Pluribus Veterum teſtimoniis ſuperſedeo, remittens Lectorem ad Adnotat. noſtras in B. Cyprian. epiſt. 72. ad Stephanum Papam n. 4. ac 73. ad Iubaianum n. 37. item ad ea quæ ſupradiximus lib. de Præſcript. adu. hær. c. 40. n. 243. vbi comprobauimus* ſacramentum *eſſe, & huius libri cap. 6. n. 44. vbi quid à baptiſmo differat diximus. Hic adiiciemus dumtaxat, quòd tribus verbis indicauimus ad epiſt. 70. Cyprian. n. 16. quòd etiam neceſſarium ſit hoc ſacramentum. Id autem imprimis vel ex eo conſtat, quòd non modò prædictis verbis Dionyſ. Areopag. perfici dicat hoc vnguento baptiſmi ſacramentum, (quo genere loquendi vtitur etiam Concil. Eliber. c. 38. Aurel. c. 3 iuxta quod à Gratiano citatur de conſecr. diſt. 5. c. vt ieiuni. Item Clemens 1. epiſt. 3. Fabianus epiſt. 2. Melchiades & Vrbanus Papæ Romani locis infrà citatis.) Quod item & ſuprà c. 6. & hic Auctor ſatis indicat, hic primùm plenitudinem conferri ſpiritusſancti ad robur fidei, qualiter etiam loquitur B. Cyprianus dicta epiſt. ad Iubaianum. Quod nunc quoque (inquit) apud nos geritur, vt qui in Eccleſia baptizantur, præpoſitis Eccleſiæ offerantur, & per noſtram orationem & manusimpoſitionem Spiritum ſanctum conſequantur, & ſignaculo diuino conſummentur; & B. Hieronym. aduerſ. Lucifer. Quòd ſi hoc loco quæris, quare in Eccleſia baptizatus niſi per manus Epiſcopi non accipiat Spiritum ſanctum, quem nos aſſerimus in vero baptiſmate tribui; diſce hanc obſeruationem ex ea auctoritate deſcendere, quòd poſt aſcenſum Domini Spiritusſanctus ad Apoſtolos deſcendit. Apertius autem B. Cyprianus epiſt. 70. ad Ianuar. Vngi quoque neceſſe eſt eum qui baptizatus ſit, vt accepto Chriſmate, id eſt vnctione, eſſe vnctus Dei, & habere in ſe gratiam Chriſti poſſit. & Concil. Laodic. c. 48. Oportet baptizatos poſt baptiſmi ſacratiſſimum Chriſma percipere, & regni cæleſtis participes fieri. & Canon B. Vrbani Papæ: Omnes fideles per manusimpoſitionem Epiſcoporum Spiritum ſanctum poſt baptiſmum accipere debent, vt plenè Chriſtiani inueniantur. Et his antiquior B. Pacianus, ſerm. de baptiſ. Hæc autem compleri aliàs nequeunt, niſi lauacri & chriſmatis & Antiſtitis ſacramento. Lauacro enim peccata purgantur, chriſmate Spiritusſanctus ſuperfunditur, vtraque verò iſta manu & ore Antiſtitis impetramus. Item Melchiades Papa epiſt. ad Epiſc. Hiſpaniæ: Ita coniuncta ſunt hæc duo ſacramenta, vt ab inuicem niſi morte præueniẽte, nullatenus poſſint ſegregari, & vnum ſine altero ritè perfici non poteſt; nam vnum præueniente morte ſaluare ſine altero poteſt, aliud autem non poteſt. Denique omnium horum antiquiſſimus B. Clemens Papa 1. Omnibus feſtinandum eſt ſine mora renaſci Deo, & demum conſignari ab Epiſcopo, id eſt, ſeptiformem gratiam Spiritusſancti percipere: quia aliter perfectus Chriſtianus eſſe non poterit, ſi non neceſſitate, ſed incuria vel voluntate ſic remanſerit. Quod à B. Petro accepimus, & ceteri Apoſtoli docuerunt. Qui etiam Apoſt. Conſtit. l. 3. c. 16. vnguentum iſtud ſacrum vocat* βεβαίωσιν τῆς ἐξομολογίας, *id eſt confirmationem confeſſionis fidei. Quod nomen etiam in hodiernum diem huic ſacramento adſcribitur, quòd confirmetur baptizatus in fide. Sed hæc ſufficiant, dummodò adiiciamus etiam formam, quali hodie vtimur, huius ſacramenti, indicari à B. Ambroſio l. de iis qui myſter. initiantur, c. 7. Signauit (inquit) te Deus pater, confirmauit te Chriſtus Dominus, & dedit pignus Spiritus in cordibus tuis. Hoc etiam adiecto, quòd tum ex locis citatis de Chriſmate*

ſuprà

Digitized by Google

ſuprà n.51. & aliis hîc adductis, nominatim B. Hieronym. patet ordinariè non niſi ab Epiſcopis conferri hoc ſacramentum; cui conſentiunt BB. Pontifices Euſeb. epiſt. 3. Damaſ. epiſt. 4. Innoc. 1. epiſt. 1. & Leo 1. epiſt. 88.

55. ſublimitatem modulari ſpiritalem.] *Simili phraſi dixit ſuprà Auctor c. 3.* modulatricibus quodammodò aquis: *et quod magis ad inſtitutum hoc pertinet, Tom. 2. Lib. de Orat. cap. 11.* Nos verò non adtollimus tantùm manus, ſed etiam expandimus, dominica paſsione modulantes. *Metaphora deducta à canticis ad aliorum ſimilitudinem* modulatis. *Ac ſi dicat, Dominicam paſsionem expanſione manuum imitantes; quod hîc paulopòſt dixit:* Chriſtum deformantes.

56. quo nepotes ſuos, &c. Iacob capitibus impoſitis & intermutatis manibus benedixerit, &c.] *Pulcrè Auctor hanc benedictionem* Iacob, qua nepotes ſuos ex Ioſepho Ephrem & Manaſſem benedixit, *Gen. 28. figuram fuiſſe indicat huius ſacramenti* manuſimpoſitionis, *in qua &* manus imponuntur, *&* benedictio in Chriſtum *datur, per conſignationem nempè crucis, quæ ibi ſignificabatur* intermutatis manibus *in formam crucis. Cui ſimiliter infrà Tom. 5. Nouatianus lib. de Trinit. Iacob tranſuerſis ſuper capita puerorum manibus collocatis, Deus inquit, &c. Quod adeò etiam confirmat ſententiam Catholicorum, qui omnem benedictionem cum B. Auguſtino tradunt per ſignum crucis fieri, vti iam nuper adnotauimus in B. Cyprian. epiſtol. 63. ad Cæcil. numer. 39. & ſuprà etiam adtigimus Tom. 2. lib. de Corona militis, cap. 3. numer. 40. & ſuprà hoc libro num. 1. vbi de crucis ſigno inter baptiſmi ceremonias egimus; quò pertinet id etiam quod ſequitur.*

57. Tunc ille ſanctiſsimus ſpiritus, &c.] *Etiam hæc verba tranſſcripſit loco ſupracitato Hrabanus noſter:* Tunc (*inquit*) ipſe ſpiritus ſanctus poſt (*ſeu potiùs,* ſuper) mundata & benedicta (*nota benedictionem poſt baptiſma*) corpora, *atque animas,* libens à patre deſcendit. *Quibus præterea hîc addit Auctor:*

58. ſuper baptiſmi aquas tamquam priſtinam ſedem recognoſcens conquieſcit, columbæ figura delapſus in Dominum, &c.] *Similiter ferè B. Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 3. myſtagogica: Vt Chriſtus (inquit) poſtquàm in Iordane baptiZatus eſt, aſcendit de aquis, & factus eſt ſuper eum ſubſtantialis aduentus Spiritusſancti, ſimilis ſuper ſimilem aſcendente; ſic etiam nobis, poſtquam ex ſacro fonte aſcendimus, datum eſt* Chriſma, *quod imaginem gerit illius, quo vnctus eſt Chriſtus. Vbi etiam plures de hoc ſacramento Prophetias præceſſiſſe tradit in veteri Teſtamento, Leuit. 8. 3. Reg. 1. & prædictionem eiuſdem Iſaiæ 25. quum dicitur: Et vngentur vnguento. quod poſtremum etiam ſic interpretantur B. Cyrillus Alexandrin. in Commentar. & Theophanes Nicææ Epiſcop. lib. de Symphonia veteris & noui Teſtamenti. Verùm hoc magis pertinet ad ea quæ ſuprà diximus, num. 54. Propiùs huc accedit B. Hieronym. aduerſus Luciferianos, & apertiùs adhuc B. Optatus Mileuitanus contra Parmen. lib. 4. Deſcendit (inquit) Chriſtus in aquam, non quia erat quod in Deo mundaretur, ſed venturum oleum aqua debuit antecedere, ad myſteria initianda & ordinanda & implenda baptiſmatis. Apertum eſt cælum Deo Patre vngente, ſpiritale oleum* deſcendit in imagine columbæ, *& inſedit capiti eius, & perfudit eum. Cui ne impoſitio manus defuiſſe videretur, vox audita eſt Dei de nube dicentis: Hic eſt filius meus de quo benè ſenſi. Porrò de* columbæ *figura latiùs infrà lib. de Carne Chriſti.*

59. quòd etiam corporaliter felle ipſo careat, &c.] *Similiter B. Iſidorus Etymol. l. 12. c. 7. Columbæ aues manſuetæ, & in hominum multitudine conuerſantes, ac* ſine felle.

60. Quemadmodum enim poſt aquas diluuij, &c.] *B. Hieronym. hunc locum imitatus epiſtol. 83. ad Oceanum: Peccat (inquit) mundus, & ſine aquarum* diluuio *non purgatur. Statimque* columba ſpiritusſancti, *expulſo alite teterrimo, ita ad Noe, quaſi ad Chriſtum in Iordane deuolat, & ramo refectionis ac luminis* (oleæ *nempè*) pacem mundo adnuntiat. *Immò integram quam hîc habet comparationem Auctor, paucis ille repetit Dialog. aduerſus Lucifer. Emittitur (inquit) de arca coruus, & non redit; & poſtea* pacem terræ columba nũtiat: Ita & in baptiſmate Eccleſiæ, *teterrimo alite expulſo, id eſt diabolo,* pacẽ terræ noſtræ columba ſpiritusſancti nuntiat.

61. Vbi Eccleſia eſt arca figurata.] *Idipſum latiùs expreſſit ibidem B. Hieronym. A xxx. (inquit) cubitis incipiens, & vſque ad vnum cubitum paulatim decreſcens* arca *conſtruitur. Similiter &* Eccleſia, *multis gradibus conſiſtens, ad extremum Diaconis, Presbyteris, Epiſcopiſque finitur. Periclitata eſt* arca *in diluuio; periclitatur* Eccleſia *in mundo. Dies me deficiet, ſi omnia* arcæ *ſacramenta cum* Eccleſia *componens ediſſeram. Porrò de baptiſmo ignis in iudicio, latiùs infrà cap. 10.*

Cap. IX.

62. Quot igitur patrocinia naturæ, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* De aliis multis aquæ priuilegiis. *Similiter autem laudes aquæ proſequitur B. Hieronym. verbis mox citandis dicta epiſtol. ad Oceanum. Quibus addit præterea* aquæ priuilegia *ex ſcripturis & Pſalm. 73. Gen. 21. 24. 26. & 29. Exod. 2. Item* prædictiones, *Cantic. 6. Mich. 7. EZechiel. 36. & Iſai. 42.*

63. Primò quidem quum populus de Ægypto, &c.] *Iſtud paucioribus paulo verbis tranſſcripſit D. Hieron. Pharao (inquit) cum exercitu ſuo, nolens populum Dei exire de* Ægypto, *in typo baptiſmatis ſuffocatur.*

64. Item aqua de amaritudinis vitio, &c.] *Etiam hoc imitatus B. Hieronym. Mara (inquit) mutatur ſacramento crucis; hoc enim eſt quod hîc dixit Auctor:* ligno remediatur.

65. Hæc eſt aqua quæ de comite petra populo defluebat; &c.] *Paraphraſticῶs hoc commemorat ex ſcripturis, partim Exod. 17. & Numer. 20. maximè verò 1. Corinth. 10. Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos* petra; *quod hîc dixit:* comite petra. Petra autem erat Chriſtus. *Quum autem & Græcè & Latinè addatur apud Apoſtolum, ſpiritali, facilior eſt eius loci, alioquis difficilis, intellectus, vt fuerit Prophetia non modo baptiſmi, ſicuti hîc apud Auctorem & apud B. Auguſtinum Sermone 93. ſed etiam potiùs ſanguinis Chriſti in nouo Teſtamento, quemadmodum interpretatur B. Auguſtin. Serm. 108. de tempore, qui etiam vtrumque intellectum ſubindicat lib. 4. quæſt. ſuper Numer. cap. 35.*

66. Siquidem & ipſe aqua tinguitur.] *Id pluribus expreſſit B. Hieronym. Ipſe ſaluator (inquit) poſt ba-*

Digitized by Google

ptiſma & ſanctificatas ſuo lauacro Iordanis aquas, regnum cælorum incipit prædicare.

67. Prima rudimenta, &c.] Paucioribus iſtud B. Hieron. Primum ſignum ex aquis facit.

68. ſitientes ad aquam ſuam, &c.] Sic & B. Hieron. Sitiens vocatur ad potum.

69. aquæ calicem fratri paruulo oblatum, &c.] Omninò ſic legendum, pro: patri. Nam nulla mentio patris Matth. 10. ſed legitur & Græcè, Latinè, & Syriacè: Quicumque dederit potum vni ex paruulis ſeu minimis iſtis calicem aquæ.

70. Apud puteum vires reſumit.] Eodem pertinet quod habet ex eodem cap. 4. Ioannis Hieronymus: Samaritanus vocatur ad puteum. Peculiariter autem citatur ab Auctore illud Matth. 24. ſuper aquam incedit libenter, &; transfretat. Deinde (vbi diſcentes more ſuo accipit pro diſcipulis) illud Ioann. 13. aquam diſcentibus miniſtrat. Denique quod addit de aqua & Pilati manibus.

71. quum vulneratur, &c.] Iſtud rurſum ſic repetit Hieronym. Quia ab aquis cœperat, finiuit ab aquis. Latus Chriſti percutitur lancea; & baptiſmi atque martyrij pariter ſacramenta funduntur.

Cap. X.

72. Diximus quantum mediocritati noſtræ, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quid differat Ioannis baptiſmus à baptiſmo Chriſti. In hoc nempè quòd hic det ſpiritum ſanctum, & remiſſionem delictorum, ille verò duntaxat fuerit candidatus remiſſionis & ſanctificationis in Chriſto ſubſecuturæ, vtpotè baptiſmus pœnitentiæ in futuram peccatorum remiſſionem. Cui ſimilia habet vbi ſuprà B. Hieronymus, & Dial. aduerſus Luciferian. iiſdem Auctoris verbis: Ioannis baptiſma non tam peccata dimiſit, quàm baptiſma pœnitentiæ fuit in peccatorum remiſſionem, id eſt, in futuram remiſſionem, quæ eſſet poſtea per ſanctificationem Chriſti ſubſecutura, &c. ne prolixiores ſimus. Eadem videre eſt apud BB. Ambroſium lib. 2. ſuper Luc. cap. 48. & in Pſalm. 37. Chryſoſtom. homil. 11. in Matth. Auguſt. lib. 5. de Baptiſ. cap. 10. & Hilarium in Matth. Canon. 2. Quid? quòd ipſe Apoſtolus Paulus Act. 19. Sic Ioannes (inquit) baptiZauit baptiſmo pœnitentia in eum qui venturus eſt? Quæ omnia adnotanda contra Caluinum, Inſtit. c. 17.

73. Baptiſmus ab Ioanne denuntiatus, iam tunc habuit quæſtionem, &c.] Latiùs hanc ſcripturã Matth. 21. tractat Auctor infrà l. 4. aduerſ. Marcionem, quò ad intellectum huius loci Lectorem remittimus.

74. vtpotè non intelligentes, quia nec credentes.] Alludit ad illud Iſai. 7. iuxta edit. 70. Niſi credideritis, non intelligetis; notandum contra noſtri temporis Ariſtarchos, qui intellectu volunt omnia metiri. Quò pertinet etiam titulus cap. 5. lib. 1. aduerſus Iud. B. Cyprian. vbi et hanc ſcripturam ita citat: Nihil poſſe Iudæos intelligere de ſcripturis, niſi priùs in Chriſtum crediderint. Item titulus l. 3. c. 42. tantùm nos poſſe quantum credimus. Quemadmodum autem hîc dicit: quantula fide ſumus, ſimiliter etiam infrà cap. 20. Sed Dominus quantulum æſtimo.

75. pœnitentiæ ſcilicet præpoſitus, quæ eſt in hominis poteſtate.] Facit hoc ad adſertionem Liberi arbitrij, de quo latiùs infrà lib. 2. aduerſus Marcion. Adiuti (inquam) à gratia Dei.

76. denique Legis doctores, &c. nec pœnitentiam egere, &c.] Ita lego ex caſtigatione Dn. Latinij & Harriſij, pro eo quod erat: agere; nam & infrà cap. 12. etiam in præterito de iiſdem dicit: tincti non ſunt, ſed æmuli fidei Legis doctores & Phariſæi.

77. Sed neque peccatum dimittit, &c.] Alludit ad Marc. 2. Quis poteſt peccata dimittere niſi ſolus Deus?

78. Adeò poſtea in Actis Apoſtolorum, &c.] Ad eundem ferè modum B. Hieron. ſæpedicta epiſtol. ad Oceanum: Qui Ioannis acceperant baptiſma, quia ſpiritum ſanctum neſciebant, iterum baptiZarentur, ne quis putaret Gentibus ac Iudæis aquas ſine ſpiritu ſancto ad ſalutem poſſe ſufficere. Quis locus contra eos adnotandus, qui Gentilibus & Iudæis ſalutem in ſua fide adſcribere non verentur.

79. quum ipſum quod cœleſte in Ioanne fuerat ſpiritus Prophetiæ, &c. defecerit, &c.] Facit hic locus, quemadmodum etiam ibi monuimus, num. 56. ad intellectum eius quod legitur cap. 8. lib. de Præſcript. aduerſus hæreticos: quum etiam Ioannes, de illo certus, eſſe deſiiſſet. Ita enim interpretatur illam ſciſcitationem B. Ioannis Baptiſtæ Matth. 11. per diſcipulos ſuos: Tu quis es? ac ſi reuera ignoraſſet, & ibi, & hîc, & infrà quoque lib. 4. aduerſus Marcion. Eodem videntur accedere B. Hieronym. in Matthæum, & poſt eum Beda in Luc. cap. 7. ac B. Gregorius Papa 1. homil. 6. & homil. 1. in EZechielem. Verum Chryſoſtomus homilia 38. in Matth. & poſt eum Theophilactus & Oecumenius, ſiue ſecundum quoſdam Euthymius, eam opinionem oppugnant.

80. Baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem delictorum, &c.] Alludit ad illud Marc. 1. & Luc. 3. prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum; in futuram (inquit) remiſſionem. vti latiùs ſuprà num. 72.

81. qui de ſupernis venit, &c.] Suprà lib. de Orat. cap. 1. legit: qui de cœlis. Vtrumque habetur Ioann. 3. illud priori loco ex Græco ad verbum: ὁ ἄνωθεν, hoc poſteriori, præterquàm quòd & Latinè legatur ſingulari numero: in cœlo.

82. Item ſola ſe pœnitentia tinguere, &c.] Paraphraſticῶs iſtud citat. Nam Luc. 3. non aliud legitur, quàm: ego quidem baptizo vos aqua. Legimus autem more Tertullianico: tinguere, & mox: tingueret, ac tinguitur, & ſic vbique hoc libro, tum antea tum poſtea, quod ſemel dixiſſe ſufficiat. Tinctionem autem in igni, interpretatur, de igni in extremo iudicio, non hîc modò, ſed etiam ſuprà cap. 8. Sed mundus (inquit ibi) rurſus deliquit, quo malè compararetur baptiſmus diluuio. Itaque igni deſtinatur. Quare etiam pergimus legere: Simulata autem & infirma igni tinguitur in iudicium. Mirum eſt autem quòd legat hîc Auctor duntaxat: in ſpiritu, quum exemplaria omnia tam Græca & Syriaca quàm Latina legant: ſpiritu ſancto.

Cap. XI.

83. Sed ecce (inquiunt) venit Dominus, & non tinxit, &c.] Inſcripſimus iſtud caput: Quòd Chriſtus, ſi non per ſe, mandato ſuo per Apoſtolos tinxerit. In quo Auctorem imitatur B. Auguſtinus epiſtol. 108.

84. Semper is dicitur facere, cui præminiſtratur.] Hoc eius eſt, cuius edicto propoſito obeditur. Hæc eſt au-

eſt autem regula accommodatiſſima ad multas einſcemodi quæſtiones ſcripturæ decidendas, vti etiam ante me adnotauit Latinius.

85. quam nondum Apoſtoli ſtruxerant.] *Iſtud facit pro Traditionibus Eccleſiaſticis non ſcriptis, quòd non Chriſtum modò, ſed &* Apoſtolos Eccleſiam ſtruxiſſe *ſcribat; quanto magis illis aliquas ceremonias licuit Eccleſiæ ſuperſtruere, vti etiam ſuprà l. de Orat. c. 9. tradidit*, *quod* Orationi Dominicæ ius ſit ſuperſtruendi petitiones alias.

86. eodem baptiſmo Ioannis, ne qui alio putet.] *Peculiaris eſt Auctori ſententia, quod Apoſtoli non niſi Ioannis baptiſmo baptiZarint, & hic differens à communi Petri Lombardi ſententia.*

87. quia nec mors noſtra diſſolui poſſet, &c.] *Alludit ad illud Romanor. 6. Quicumque baptiZati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptiZati ſumus, &c.*

CAP. XII.

88. Quum verò præſcribitur, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus*: Quòd Apoſtoli baptizati fuiſſe videantur.

89. nemini ſine baptiſmo competere ſalutem, &c.] *De hoc latius infra c. ſequ. quo is fidei articulus tractatur ex eadem ſcriptura Ioan. 3. Lego autem paulopòſt cum Latinio*: vt vltrò exagitem libidinem ſtyli, *pro*: & vltrò exagitet.

90. quos tinctos non inuenimus in Domino præter Paulum, &c.] *Similiter Beatus Auguſtinus dicta epiſtola* 108. *Scriptum eſt quando baptiZatus ſit Apoſtolus Paulus, & ſcriptum non eſt quando baptiZati ſint alij Apoſtoli; verumtamen etiam ipſos baptiZatos intelligere debemus. Qui deinde quaſi conuincens eos à Chriſto baptiZatos, quando dicitur Ioannis tertio: Poſthac exiit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, & baptiZabat; eandem concludit ſaltem baptiZaſſe per diſcipulos ſuos. Quo (inquit)* intelligimus iam fuiſſe baptizatos, ſiue baptiſmo Ioannis, *ſicut nonnulli arbitrantur (haud dubiè ad hunc Tertulliani locum alludens)* ſiue quod magis credibile eſt, baptiſmo Chriſti. *Porrò lego paulo pòſt, n.* 91. quia illis vel primæ adlectionis, *pro*: quæ; *quod nullo ſenſu legebatur.*

91. Qui ſemel lauit, non habet neceſſe rurſum, &c.] *Etiam hic longè alia eſt, atque adeò paraphraſtica lectio Auctoris, pro eo quod omnia exemplaria Ioannis decimo tertio cap. tam Latina quàm Græca & Syriaca ſic legunt: Qui lotus eſt, non indiget niſi vt pedes lauet. Auctor verò addit*: ſemel, *& poſtremum illud per Ellipſin omittit, vt magis ad inſtitutum faciat; tam de non iterando baptiſmo, quod paulopòſt iterum repetit (de quo latiùs infrà capite 15.) quàm vt hinc probet* Apoſtolos antea tinctos fuiſſe, *ſaltem* Ioannis baptiſmo. *Priorem interpretationem ſequitur etiam B. Cyprianus ſermone de ablutione pedum. Poſteriorem B. Auguſtinus dicta epiſtol. 108. dicens diſertis verbis ibi intelligi, quòd iam Petrus baptiZatus fuerat. Lego autem paulopòſt, vt conſtet ſenſus*: Quid ergo, alij tincti non ſunt? non tamen comites Chriſti. *& deinde*: ſed æmuli fidei, *phraſi Auctori vſitata ſuprà lib. de Præſcriptionibus aduerſus hæretic. cap. 40. numer. 253. Poſtea etiam nouè dixit*: Ioanne baptizatore, *quem nos Baptiſtam vocamus, & ipſe alibi ſemper* Ioannem *ſimpliciter nuncupat, alterum verò ſemper* Ioannem Apoſtolum.

92. Vno verbo Domini ſuſcitatus, &c.] *Iſtud refertur ad vtrumque membrum, tum de Matthæo qui telonium dereliquit, audito verbo Domini: Sequere me, Matth. 9. tum de aliis diſcipulis, Matth. 4. qui vocati à Domino, ſtatim relictis retibus & patre, ſecuti ſunt eum. Illud item*: Qui patris exequias deſpexit, *ad illum refertur, cui dixit Dominus, Matth. 8. Sequere me, & dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Quæ ipſa omnia iiſdem penè verbis habes ſuprà Tom. 2. l. de Idolol. cap. 12.*

93. Qui patrem aut matrem mihi prætulerit, &c.] *Etiam hoc paraphraſticῶs tranſtulit*: mihi prætulerit, *pro eo quod tam Græcè & Syriacè quàm Latinè legitur: amauerit pluſquam me.*

CAP. XIII.

94. Hic ergo ſceleſtiſſimi illi, &c.] *Titulus huius capitis eſt*: Quòd poſt paſſionem Chriſti baptiſmus ſit neceſſarius. *Adnotandum autem, quod vocet* ſceleſtiſsimos, qui dicerent fidem ſatis eſſe, *exemplo Abrahæ, contra quos ſcripta eſt 1. Iacobi epiſt. catholica.*

95. obſignatio baptiſmi, veſtimentum quodammodò fidei.] *Iiſdem penè verbis dixit ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnitent. cap.* 6. Lauacrum illud obſignatio eſt fidei.

96. Lex enim tinguendi impoſita eſt, & forma præſcripta, &c.] Formam baptiſmi *indicat præſcribi verbis illis Chriſti, Matth. vltim.* Ite, docete omnes nationes, tinguentes eas in nomen Patris, & Filij, & Spirituſſancti. *Quod ipſum fatentur Patres plerique locis ſupracitatis Adnotation. huius libri numer. 1. de trina merſione. Vertit autem illud*: in nomen, *ad verbum ex Græco*, εἰς τὸ ὄνομα, *pro quo ſuprà lib. de Præſcription. aduerſus hæret. cap. 20. paraphraſticῶs*: in Patrem, & in Filium, & in Spiritum ſanctum, *ſicuti & ibi adnotauimus, numer. 116.*

97. Huic legi collata definitio illa, &c.] *Eodem pertinet illud c. præced.* Præſcribitur nemini ſine baptiſmo competere ſalutem, ex illa maximè pronuntiatione Domini, qui ait: Niſi natus ex aqua quis erit, non habet vitam; *vbi paucioribus dixit, quod hic pluribus, ipſis verbis Euangelicis, Ioan. 3. expreſſit*: Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu, non intrabit in regnum cælorum; *præterquàm quòd legat*: regnum cælorum, *pro eo quod & à Patribus aliis & Latinè, Græcè, & Syriacè legitur*: regnum Dei. *Quemadmodum etiam Auctor ipſe infrà libr. de Anima, cap. 39.* Alioquin meminerit Dominicæ definitionis: Niſi quis naſcatur ex aqua & ſpiritu, non introibit in regnum Dei. *Quo fit vt hic legendum putem*: regnum Dei. *Atqui hanc ſcripturam etiam ad baptiſmi neceſſitatem comprobandam adducunt BB. Clemens Roman. epiſt. 4. Auguſtin. lib. 6. de baptiſ. contra Donatum, cap. 12. ac lib. 1. de Peccat. merit. & remiſſ. cap. 30. Cyprian. epiſtol. 72. ad Stephanum Papam, 73. ad Iubaianum, & lib. 3. Teſtim. ad Quirinum cap. 25. Denique Patres reliqui omnes.*

Digitized by Google

98. in illa plaga otbationis.] *Nouè* orbarionem *accipit pro orbatione viſus.*

99. Exurge (dicens)& inttoi Damaſcum, &c.] *Etiam hîc paraphraſticôs* Damaſcum *tranſtulit, pro eo quod Latinè & Græcè indefinitè:* ciuitatem; *&*: demonſtrabitur, *pro eo quod Græcè eſt* λαληθήσεται. *& Latinè: dicetur, aut ſicuti ex Syriaco vertitur, Sermo habebitur.*

Cap. xiiii.

100. Sed de ipſo Apoſtolo reuoluunt, &c.] *Hoc caput inſcribimus:* Quòd etiam Apoſtolus Paulus quoſdam tinxerit. *Pulcrè autem redarguit eos qui contrarium adfirmabant, ex eodem ipſo Apoſtoli loco 1. Corin.1.*

Cap. xv.

101. Neſcio ſi quid amplius ad controuerſiam baptiſmi,&c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Qoòd baptiſmus aquæ vnus ſit. *Quod ipſum latiſſime & ſæpiſſimè tractatur à B. Cypriano, maximè verò Epiſtolis 70. ad Ianuarium, 71. ad Quintum, 73. ad Iubaianum, 74. ad Pompeium, & ante omnem errorem libri de Vnit. Eccleſiæ.*

102. ram ex Domini Euãgelio.] *Adludit ad quod ſupeà dixit cap.*12. quatenus vnum baptiſmum definierat ipſe Dominus, dicens Petro perfundi nolenti: Qui ſemel lauit.

103. quoniam vous Dominus, &c.] *Addidimus cùm Harriſio & Latinio:* Dominus, *tum quòd ita legitur ab omnibus, Epheſ.4. Græcè, Latinè, & Syriacè, tum quòd alioqui imperfecta eſſet oratio:* quoniam vnus & vnum.

104. vnum baptiſmum.] Baptiſmum *vſurpatur ab Auctore neutro genere, ſicut & Rufino loco infracitato num.* 112.

105. & vna Eccleſia in cœlis.] *Videtur hîc deſiderari:* & in terris, *quod tamen addere noluimus ſine MS. cod. Etſi autem id apertè ad Epheſ. 4. non habeatur, ſubindicatur tamen his verbis: Vnum corpus & vnus ſpiritus. Quemadmodum pulcrè explicat D. Cyprian. lib. de Vnitat. Eccleſ. in hæc verba: Quando (inquit) & Apoſtolus Paulus hoc idem doceat, & ſacramentum vnitatis oſtendat, dicens: Vnum corpus & vnus ſpiritus, &c. vbi toto lib. & Adnotation. noſtris in eundem latiſſ. tractatum videre eſt, vt pluribus non ſit opus.*

106. Sed circa hæreticos ſanè quid cuſtodiendum ſit, &c.] *Sic omninò legendum, pro eo quod erat:* quæ, *mendoſiſſ. Obſcuriſſimum eſt autem illud:* Ad nos enim æditum eſt; *vti etiam ſequentia: An velit ab hæreticis non poſſe conferri, an verò accipi non poſſe* baptiſmum. *de quo latius Tom.*4.

107. Sed de iſto pleniùs iam nobis in Græco digeſtum eſt.] *Patet hinc etiam Græcè ſcriptum ab Auctore librum de Baptiſmo,* in quo pleniùs digeſtum eſt de hæreticorum baptiſmo, *ſicuti infrà dicemus latius Tomo 4. inter fragmenta Tertulliani.*

108. ſemel ergo lauacrum inimus, &c.] *Similiter infrà lib. 1. aduerſ. Marcion. de Baptiſmo loquens.* Iteratio enim (*inquit*) non competit ei. *& diſertis verbis B. Cyprian. epiſtol. 63. ad Cæcilium: Quod ſemel ſumitur, nec rurſus iteratur; ad quem locum ex B. Auguſtin. cauſam reddidimus num. 27. Sic etiam ſermon. de ablut. pedum: Quem ſua reuerentia non patitur iterari. Similia videre eſt apud Clementem Romanum Conſtitut. Apoſtol. lib. 6. cap. 15. Optatum toto ferè libro 5. aduerſ. Parmenian. Baſil. lib. de Spirituſancto cap. 15. Vnde & rebaptizationes prohibentur diſertis verbis Carthaginienſ. Concil. 1. cap. 1. à Leone 1. Epiſtol. 79. ad Nicetam, & 37. ad Leonem Rauennatem Epiſcopum. denique & ab Imperatoribus Honorio & Theodoſio, iuxta quod à Iuſtiniano in Codicem relatum eſt lib. 1. titul. 6. Ne ſanctum baptiſma iteretur, l. 2.*

109. Ceterùm Iſraël Iudæus quotidie lauat, &c.] *Adludit partim ad lotiones crebras manuum, & baptiſmata quotidiana Iudæorum, quorum fit mentio Marci 7. maximè verò ad baptiſmatum doctrinam, quam reiicit Hebr. 6. etiam de* vno lauacro *definiens, quum ſubdit: Impoſſibile eſt enim eos, qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiam donum cæleſte, & participes facti ſunt ſpiritusſancti, guſtauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtuteſque ſæculi venturi, & prolapſi ſunt; rurſus renouari. Nam de baptiſmo locum illum interpretatur B. Ambroſ. tum in Comment. tum l. 2. de Pænitent. c. 2. & alij Patres.*

Cap. xvi.

110. Eſt quidem nobis etiam ſecundum lauacrum, vnum & ipſum, ſanguinis, &c.] *Titulum huic capiti damus:* De baptiſmo ſanguinis; *quem & ipſum* vnum *rectè addit, ne quis putet contrariari baptiſmi vnitati. Meminit eiuſdem baptiſmi* ſanguinis *B. Cyprian. epiſtol. 73. ad Iubaianum, vbi aliquot Veterum ſimilia teſtimonia adnotauimus; quibus addere licet eundem Cyprian. lib de. Orat. Domin. poſt num. 68. & lib. de Exhort. mart. vbi etiam* ſecundum *baptiſmum vocat, & ſub finem ſerm. de Stella & Magis, Origenem lib. de Singular. cleric. n. 120. & omnibus his antiquiorem Clementem Roman. l. 5. Conſtitut. Apoſtol. cap. 7.*

111. Habeo (inquit) baptiſmo tingui.] *Similiter hunc locum Luc. 12. interpretantur de baptiſmo ſanguinis BB. Cyprianus dicta epiſtola ad Iubaianum, Ambroſius in pſal. 118. lit. 3. verſ. 1. Gregorius quoque Nazianzenus hom. de ſecundis Epiphaniis. Legiſſe autem videtur Auctor* βαπτίσματι, *pro eo quod legitur etiamnum* βάπτισμα. *Illud legit æditio Syriaca, & B. Cyprianus ac Ambroſius; hoc verò B. Irenæus lib. 1. cap. 18. & B. Hieronymi verſio.*

112. Proinde vr nos faceret aqua vocatos, &c.] *Omninò ſic legendum, pro eo quod erat dumtaxat nullo ſenſu:* Proinde nos facere. *Porrò huc reſpexiſſe videtur Rufinus in Symbolum, numer. 94. quum locum illum Ioannis 19. de aqua & ſanguine, quæ profluxerunt de latere Chriſti, inter cetera interpretatur. Poteſt tamen (inquit) etiam intelligi, quòd duplicem gratiam baptiſmi figurauerit, vnam quæ datur per aquæ baptiſmum, aliam quæ per martyrium profuſione ſanguinis quæritur. Vtrumque enim baptiſmum nominatur.*

113. qui aqua lauiſſenr, etiam ſanguinem potarent.] *Huc videtur reſpexiſſe B. Cyprian. lib. 3. Teſtim.*

Digitized by Google

ſtimon. ad Quirin. cap. 25. quum illud: Ad regnum Dei niſi baptizatum non poſſe peruenire, probat non ſolùm ex ſupracitata ſcriptura, Ioan. 3. ſed & ex illa Ioan. 6. Niſi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis. Hinc etiam B. Auguſtin. lib. 3. de peccat. merit. & remiſſ. cap. 4. ſic idem illud interpretatur: Niſi participes facti fuerint corporis eius. Qui tamen conformiter reliquis Patribus etiam de ſacramentali eſu & potu corporis & ſanguinis Domini locum illum interpretatur. Cypriani loci ſunt Teſtimon. lib. 1. aduerſus Iudæos cap. 22. & ſerm. de Cœna Domini; Auguſtini verò ſerm. 2. de verbis Apoſtoli, & alij complures.

Cap. XVII.

114. Supereſt ad concludendam materiolam &c.] *Inſcripſimus hoc caput:* De baptiſmi miniſtro.

115. Dehinc Preſbyteri & Diaconi, non tamen ſine Epiſcopi auctoritate.] *Similia habet B. Ambroſius lib. 3. de Sacramentis cap. 1. Clemens Romanus Apoſtolic. Conſtitut. lib. 3. cap. 10. & 11. Verùm intelligendus vterque extra neceſſitatem. Nam ſubiungitur paulopoſt ab Auctore:* Sufficiat ſcilicet in neceſſitatibus vt vtaris (*ad laicum verba faciens*) ſicubi aut loci, aut temporis, aut perſonæ conditio compellit. *Hinc & B. Hieronym. Dial. aduerſ. Luciferian. in perſona Orthodoxi, primum quidem dicit: Inde venit, vt* ſine Epiſcopi iuſſione neque Presbyter neque Diaconus ius habeant baptizandi; *ſed addit:* quod frequenter, ſi tamen neceſſitas agit ſumma, etiam licere laicis. *Addens deinde exemplum baptiſmi per Diaconum, baptiſmum Eunuchi à Philippo Diacono, Act. 8. quem ipſum etiam adlegat B. Hilarius in Pſalm. 160. Quibus conſentit B. Iſidorus lib. 2. de offic. Eccleſ. cap. 24. verbis citatis de conſecr. diſt. 4. c. Conſtat.*

116. Quo ſaluo, ſalua pax eſt, &c.] *Obſcurum eſſe hunc locum etiam Latinius adnotauit. Ego verò puto hunc ferè eſſe ſenſum:* Saluo honore Eccleſiæ, ſalua pax erit, *id eſt nulla controuerſia.* Alioquin etiam laicis ius eſt, *ſi nempè non reſpiciamus honorem Eccleſiæ.*

117. Petulantia autem mulierum, &c.] *De baptiſmo mulieribus interdicto diximus ſuprà Tom. 2. lib. de Velandis virginibus, cap. 9. ad illud:* Non permittitur mulieri tinguere, *numer. 65. 66. 67. & 68. item ad illud lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. cap.* 41. Ipſæ mulieres hæreticæ audent, forſitan & tinguere, *num. 263. & ſuprà huius lib. num. 2. Hîc adiiciemus dumtaxat ita Tertullianum & reliquos Patres hac in parte intelligendos, de mulieribus quæ baptizandi officium ſibi vſurpabant, non verò ita, vt neceſſitate baptizare non liceret. Nam (ſicuti paulopriùs ipſe Auctor dixit)* tunc conſtantia ſuccurrentis excipitur, quum vrget circumſtantia periclitantis. *Hinc iam olim legitur in Concil. Carthag. 4. can. 100. Mulier quamuis ſancta, baptizare non audeat, niſi neceſſitate cogente.*

118. Quòd ſi quæ Pauli perperàm ſcripta legunt, &c.] *Supra in Argumento huius libri adduximus verba B. Hieronymi ex Catalogo Script. Eccleſ. quibus hunc locum citat, atque adeò librum inſcriptum* Periodos Pauli & Teclæ, *ſiue* Actus Pauli, *ſiue* Actus Pauli & Teclæ, *tanquam* perperàm ſcriptum: *id eſt, Apocryphum, ſicut hîc Auctor improbat, quemadmodum etiam Euſeb. Eccleſ. hiſtor. lib. 3. cap. 9. Gelaſius Papa in Decreto de ſcripturis quæ legendæ in Eccleſia, relato in Decretum Gratiani, diſt. 15. c. Sancta Romana Eccleſia.*

119. exemplum Teclæ ad licentiam mulierum docendi tinguendíque defendunt.] *Huc propius reliquis accedit B. Hieronym. quum addit: Et totam baptizati Leonis fabulam. Etſi autem liber ille pro Apocrypho ſit habitus ob cauſſam hîc ab Auctore redditam, non tamen integra martyrij Teclæ hiſtoria propterea cenſebitur talis, quia eius diſertè his verbis meminit Cyprian. Oratione, quam ſub die paſſionis ſuæ dixit: Sicuti (inquit) liberaſti* Teclam *de medio Amphitheatro. Meminit etiam eiuſdem Ambroſius epiſtol. 7. ac 81. & lib. 2. de Virgin. Chryſoſtomus homil. 35. in Acta Apoſtolorum, Nazianz. Orat. 12. 13. & 30. Epiphan. hæreſ. 78. Auguſtinus lib. 30. contra Fauſtum cap. 4. Seuerus vita Martini, lib. 2. cap. 16. & pluribus in locis Fortunatus, ſicuti ante me adnotauit doctiſſ. vir Dn. Doctor Ioan. Molanus, ad 23. Septemb. diem Martyrologij Vſuardi, & inſuper primam Martyrem eam dici in Græcorum Menologio. Hiſtoriam paucis ibi commemoratam videre eſt, & latiùs in Martyrologio Adonis inter vitas Sanctorum Surij noſtri, quarum ſumma eſt: Quòd* Tecla *in Seleucia ciuitate Iſauria ignem, beſtias, ſerpentes, aliósque vicerit cruciatus. Cui ibidem ob victoriam Zenonis Imperatoris eius reuelatione ſibi promiſſam, poſtea templum erexit Zeno Imperator, vti refert Euagr. Eccleſ. hiſtor. lib. 3. cap. 8. Porrò ex B. Hieronymo hunc locum citante addidi:* à Ioanne, *maximè quum etiam Sophronius legat* ὑπὸ Ἰωάννου.

120. qui ne diſcere quidem conſtanter mulieri permiſit, &c.] *Gagnæus habet:* ne docere quidem, *ſed iſtud magis placet. Alludit enim ad illud 1. Corinth. 14. Mulieres in Eccleſia taceant; neque enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit: Si quid autem volunt* diſcere, *domi viros ſuos interrogent. Quod ipſum paucioribus hîc citatur:* Taceant (*inquit*) domi maritos ſuos conſulant.

Cap. XVIII.

121. Ceterùm baptiſmum non temerè credendum eſſe ſciunt, &c.] *Verba hæc titulum huius capitis indicant:* Quòd non temerè cuiuis credendus baptiſmus.

122. & porcis proiicere margaritas veſtras.] *Rurſum ſic lego ſecũdum exemplaria omnia tam Græca et Syriaca, quàm Latina, Matth. 7. quæ plurali numero legunt, maximè quum ſic etiam legat Auctor ſuprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, cap. 5. & lib. præced. cap. 41. vbi diſertè legitur:* & porcis margaritas, licet non veras, iactabant.

123. ne participes aliena delicta.] *Etiam hoc peculiare eſt Tertulliano, quum reliqui Patres, & editiones omnes, tam Latina quàm Græca & Syriaca legant:* neque. *Sedulius interim Comment. ſuo in Epiſtol. Pauli (qui B. Hieronymo etiã inſcribitur inter illius opera) ſimili modo interpretatur. Si enim (inquit) citò ante tempus (quod hîc tranſtulit Auctor* facilè) *manus cuidam impoſueris, peccatis eius communicabis.*

124. ad quem ruſus, &c.] Sic iterum cum Gagnæo; nam in poſterioribus aditionibus omiſſum erat: ad. Pulcrè autem totam hiſtoriam Act. 8. tincti ſpadonis proſequitur.

125. Sed & Paulus, &c. tinctus eſt. Citò enim cognouerat Iudas hoſpes, &c.] Sic omninò legendum, eo quòd Act. 9. quò hauddubiè adludit, tinctus, non voctus Paulus Apoſtolus legatur, & quæri iubeatur ab Anania, in domo Iudæ; non ergo Simon hoſpes, ſed: Iudas. Niſi fortè quis malit Auctori impingere memoriæ lapſum, vt hoſpitem Petri Simonem, pro hoſpite Pauli Iuda recenſuerit. Legimus item cum Gagnæo: cunctatio baptiſmi vtilior eſt.

126. Quid enim neceſſe eſt, ſi non tam neceſſe, &c.] Ex eodem Gagnæo iterum adicio: ſi non tam neceſſe; nam illud mitigat Auctoris opinionem, quã ſentire videtur circa paruulos cunctationem baptiſmi vtiliorem, ſed: ſi non tam neceſſe eſt, id eſt extra neceſſitatem. Fortaſſis loquitur de baptiſmo dumtaxat illorum paruulorum differendo, quorum parentes infideles ſunt. Hoc enim per illud quod de ſponſorum periculo ſubicitur, videtur innuere. Vbi enim parentes Chriſtiani ſunt, non videntur ſponſores periculo ingeri. Videat itaque Lector de hoc etiam loco noſtra Prolegomena. Hoc hic ſufficiat, non propterea improbari ab Auctore baptiſmum paruulorum, ſed ſaltem in neceſſitate adprobari, tum hoc loco, tum ſuprà cap. 12. vbi dicit: Nemini ſine baptiſmo competere ſalutem; & cap. 13. vbi de neceſſitate baptiſmi ex profeſſo tractat, tum infrà l. de Anima, vbi filios fidelium ſanctitatis quidem candidatos fatetur, ſed ſanctos negat, niſi renatos. Paulo mitius adhuc ſentiebat Fidus Epiſcopus Africæ, qui exiſtimabat non ante octauũ diem baptizandos infantes. Verùm latè reſpondet B. Cyprian. epiſt. 59. cum ceteris ſuis Collegis in Synodo Africana: Nulli hominum nato miſericordiam Dei denegandam. vbi in Adnotat. noſtris num. 5. varia Veterum teſtimonia pro baptiſmum paruulorum adduximus. Quibus adde B. Auguſt. epiſtol. 23. ad Bonifacium lib. 6. Hypognoſticon, lib. 3. de Anima & eius origine, cap. 9. lib. 1. de peccat. merit. & remiſſ. c. 23. lib. 1. de nupt. & concupiſc. cap. 20. & l. 2. cap. 7. & ſermon. 14. de Verbis Apoſt. lib. 10. ſuper Geneſ. ad litt. & Enchiridij cap. 43. Item Ambroſ. l. 2. de Abraham, cap. 11.

127. ſponſores.] De Sponſoribus in baptiſmo paruulorum apertus hic locus; de Suſceptoribus adultorum intelligendum illud cap. 3. lib. de Coron. milit. etiam iuxta interpretationem Rhenani: Inde ſuſcepti, &c. De prioribus diſertè loquitur B. Auguſt. locis modò citatis, & alij veteres, quicumque de baptiſmo paruulorum loquuntur, ac B. Dionyſ. Eccleſ. Hierarch. cap. 7. De poſterioribus idem Dionyſ. eiuſdem lib. cap. 2. primùm his verbis: Iuxta quod à ſuo ſuſceptore fuerat edoctus; deinde illis: Vt virum ſuſceptorémque deſcribant; denique: Aſſumentes illum ſacerdotes, ſuſceptorique ſuo acceſſus duci conſignant. Eodem pertinet illud B. Auguſtini de rectit. cath. conuerſ. Quos ex baptiſmo ſuſcepiſtis, docete & caſtigate. Atque hoc eſt quod hîc dicit Auctor: ſponſores periculo ingeri, & prouentu malæ indolis falli.

128. Non minore de cauſſa innupti quoque procraſtinandi, &c.] Etiam hoc inter errores, aut ſaltem næuos Tertulliani collocandum putaui in noſtris Prolegomenis.

129. aut continentiæ corroborentur.] Facit iſtud pro continentia à matrimonio, de qua latius ſuprà Tom. 2. lib. de Cultu fœminarum, cap. 9. num. 51. lib. 1. ad Vxorem, cap. 6. num. 37. & 38. ac lib. de Veland. virg. num. 1.

130. conſecutionem.] Similiter conſecutionem, pro baptiſmi conſecutione accipit B. Cyprian. l. 3. Teſtim. ad Quirin. cap. 97. ſicut & conſequi, pro baptiſma conſequi ibidem, c. 43. n. 88.

Cap. xix.

131. Diem baptiſmo ſollemniorem Paſcha præſtat, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De temporibus ſollemnis baptiſmi Paſcha & Pentecoſte. quippè extra quæ non niſi infirmi, & qui mortis, ægritudinis, obſidionis vel naufragij neceſſitate periculóque vrgebantur, tingui olim conſueuerint. Quinimmò (vti etiã ante me adnotauit Briſſonius in Obſeru. diuini & humani Iuris) reliquis feſtiuitatibus baptiſmi celebrationem interdictam fuiſſe conſtat ex Conciliorum Gerundenſis cap. 4. Compendienſis cap. 3. & Vvormat. cap. 11. quemadmodum à Burchardo citantur lib. 4. Decret. cap. 6. & 7. ab Iuone Panorm. cap. 60. & Gratiano de conſecrat. diſtinct. 4. cap. de Catechumenis. Qui etiam adſerunt in eandem rem Decreta Syricij ad Himerium Tarraconenſem, Leonis ad Epiſcopos Siculos, & Gregorij ad Tarſenſes, Burchard. nempè eiuſdem lib. cap. 5. Iuo c. 58. 59. & 63. Gratianus de conſecrat. diſt. 4. cap. Non ſine ratione, c. Duo tempora, c. Venerabilis, & c. Baptizandi. Conſentiunt præterea Tertulliano Ambroſius libro de Myſter. Paſchæ, & Baſilius hom. exhortatoria ad ſacrum baptiſma, & Concil. Matiſc. 2. c. 3. de Paſchate, Nicephorus hiſtor. Eccleſ. lib. 13. cap. 19. Aimonius lib. 3. de Geſt. Franc. cap. 49. & Otho Friſingenſis hiſtor. lib. 6. cap. 1. De Paſchate verò & Pentecoſte B. Hieronym. epiſtol. ad Pammach. contra errores Ioannis Hieroſolym. Gregor. Turon. hiſtor. Franc. lib. 5. cap. 11. ac Scriptores de Eccleſ. offic. Alcuinus agens de Feſto Epiphaniæ ac vigilia Paſchæ, Amalarius alicubi, Hrabanus de Inſtit. clerit. lib. 2. cap. 38. & perduraſſe vſque ad tempora Caroli & Ludouici Imperatorum ſuprà oſtendimus num. 1. inter baptiſmi ceremonias. Cauſſam cur abrogata ſit hæc conſuetudo, ſubodorari licet ex Socrate lib. 5. hiſtor. Eccleſ. cap. 19. vbi dicit in Theſſalia plurimos abſque baptiſmo mortuos, quòd diebus Paſcha dumtaxat baptiſmata fieri conſueuiſſent. Eandem rationem mutaſſe etiam de toto tempore Pentecoſtes veriſimile eſt ex negligentia ſubinde aut parentum, aut presbyterorum parochialium. Reddit Rupertus Tuitienſis & aliam cauſſam l. 4. de Diuin. off. c. 18. propter auctam fidelium multitudinem. Certè neceſſitatem numquam excluſam ſignificat ipſe Auctor his verbis, ſub huius capitis finem: Ceterùm omnis dies Domini eſt, omnis hora, omne tempus habile baptiſmo. Si de ſollemnitate intereſt, de gratia nihil refert.

132. Inuenietis, inquit, hominem aquam baiulantem.] Omninò lego: Inuenietis, pro: Conuenietis, eo quòd & Marc. 14. & Luc 22. Occurret vobis homo aqua lagenam ſiue amphoram baiulans; maximè conſentientibus etiam Græcis & Syriaco exemplaribus. Et verò non iubebantur conuenire, id eſt, alloqui hominem aquam baiulãtem, ſed dominum domus quam ille ingrediebatur.

133. Exinde Pentecoſte.] Quum & lib. de Idolol. cap. 14. (vti illic num. 110. adnotauimus) accipiat Pentecoſten, pro tempore omni inter Paſcha & Pentecoſten

tecoſten

Digitized by Google

tecoſten, *hîc certè accipi dumtaxat pro ipſo feſto* Pentecoſtes, *patet ex ſupracitatis Patrum teſtimonijs, qui ſcribunt in vigilia* Pentecoſtes *baptiſmum celebrari ſolitum, cuius veſtigium etiamnum retinemus in benedictione fontis, tam in dicta vigilia, quàm in vigilijs Paſchæ. Nam & ſubiungit Auctor disertis verbis:* Paſchæ diem ſignificat & Pentecoſtes, qui eſt propriè dies feſtus.

134. Et congregabo illos ab extremis terræ in die feſto.] *Iſtud citatur ſecundum æditionem* 70. (*vto etiam adnotauit Latinius*) *ex Hierem. cap. 31. vbi legitur illud:* Et congregabo illos ab extremis terræ; *quod etiam Hebraice ad verbum legitur, & ſubditur:* ἐν ἑορτῇ, *id eſt, in ſollemnitate, ſiue, vt transfert Auctor:* in die feſto, *pro eo quod ex Hebraico legitur pluribus longè verbis: inter quos erunt cæcus & claudus. Atqui ex interpretatione hac eius loci per Auctorem, conſtat in textum explicandi gratia additum, quod hodie præterea legitur Græcè* πάσχα, *& transfertur* Paſchæ.

CAP. XX.

135. Ingreſſuros baptiſmum, orationibus crebris, ieiuniis & geniculationibus, & peruigiliis, &c.] *Inſcriptionem huic poſtremo capiti dedimus:* De pœnitentia baptizandorum. *Exſtat autem ſuprà Tom. 2. eadem de re integrum caput 6. lib. de Pœnit. hoc titulo:* Quòd etiam audientes pœnitentiam agere debeant. *Vbi etiam num. 28. plura ad eandem rem teſtimonia Patrum adduximus. Atqui ad verbum ferè iſtud deſcripſit B. Leo Papa epiſtola ſua Decretal. ad Epiſcopos Siciliæ, citata iam olim ab Alcuino lib. de Eccleſ. offic. de baptizandis Electis, præterquàm quòd ad Apoſtolorum inſtitutionem id referat: Qui (inquit) ſecundum Apoſtolicam regulam & exorciſmis ſcrutandi, & ieiuniis ſanctificandi, & frequẽtibus prædicationibus imbuẽdi ſunt. Et magis huc accedit illud B. Auguſt. lib. 4. de Symbolo, cap. 1. Omnia ſacramenta, quæ acta ſunt & aguntur in vobis per miniſterium ſeruorum Dei, exorciſmis, orationibus, canticis ſpiritualibus, inſufflationibus, cilicio, inclinatione ceruicum, humilitate pedum. Hîc ſufficiat adnotatum, quòd huc pertineãt ſeptem illa ſcrutinia, de quibus ſuprà num. 1. inter ceremonias baptiſmi, quippè in quibus frequentiſſimè vſitata* orationes, ieiunia, geniculationes, & peruigilia, *vti ex Ordine Romano, & aliis ſcriptoribus de Diuinis officiis illic citatis, manifeſtum eſt.*

136. & cum confeſſione omnium retrò delictorum.] *Si vllus locus faciat pro cõfeſſione peccatorum ſpeciali & ſecreta, certè iſte imprimis. Verùm de illo vide latiſſimum tractatum dicto libro de Pœnitentia, num. 1. 14. 54. 58. 59. & 62. Maximè autem facit huc id quod addit Auctor:* Nobis gratulandum eſt, ſi non publicè confitemur iniquitates aut turpitudines noſtras.

137. vt exponant etiam baptiſmum Ioannis.] *Sanè hoc intelligendum, & per Parentheſin legendum, ne videatur etiam baptiſmum Ioannis inter peccata quæ confitenda erant, ante baptiſmum comprehendi.*

138. Simul etiam & de priſtinis ſatisfacimus, conflictatione carnis & ſpiritus.] *Hoc ſimiliter ad confirmandam* ſatisfactionem, *alteram pœnitentiæ partem pertinet, de qua etiam latiſſimè dicto lib. de Pœnit. cap. 5. num. 26.*

139. Nam & præceſſerat dictum: Neminem intentatum regna cœleſtia conſequuturum.] *Videtur alludere ad illud Luc. 22. Vos eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis. Et (ac ſi dicat, propterea) ego diſpono vobis* regnum. *Alioqui certè non poteſt reperiri locus vbi negatiuè iſtud dicatur.*

140. niſi neceſſitas gaudij & gratulatio ſalutis.] *Videtur alludere ad Alleluya, quod in* ſignum gaudij & gratulationem ſalutis *recèns baptizatorũ, toto Paſchali tempore in Eccleſia vſitatum eſt.*

141. quàm Dei.] *Rurſus* quàm *vſurpat Auctor, pro, plus quàm. Paulopòſt autem Latinius cenſet legendum:* Domino, &c. ſubiiciente: Petite & accipietis, *omiſſo* inquit, *pro eo quod legebatur:* ſubiacente: Petite & accipietis, inquit. *Cui & ego adſentior.*

142. etiam Tertulliani peccatoris memineritis.] *Vel hinc conſtat, contra quàm quidam perperàm cenſuerunt, alioqui viri eruditi, non eſſe dubitandum de hoc libro, quin Tertulliani ſit. Atqui etiam* peccatorem *ſe ex humilitate nominat ſuprà Tom. 2. ſæpedicto lib. de Pœnit. cap. vltimo.*

ARGVMENTVM LIBRI ADVERSVS HERMOGENEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

CVM Hermogenes in Africa hæreſin introduceret de Materia Deo coæterna, ex qua, non verò de nihilo, mundum creaſſet Deus, Librum hunc aduerſus illum conſcripſit Tertullianus.

Primùm autem nouellam eam eſſe doctrinam tradit, & à Stoicis mutuatã. I.

Deinde hac argumentatione ſuam illum coloraſſe hæreſin; quum ex ſemetipſo facere II.
mundum non potuerit, neque etiam ex nihilo, ſicuti ille perperàm contendebat, proinde ex Materia feciſſe.

Etſi autem Deus ſemper Deus fuerit, non tamen ſemper Dominum fuiſſe, quòd Deus III.
ſubſtantiæ nomen ſit, Dominus poteſtatis.

Hinc inſtitutam diſputationem incipiens, docet Materiam Deo coæternam eſſe non IIII.
poſſe, niſi duos Deos faciamus.

V. *Si enim innata & ſemper Materia, ſunt innatus & ſemper Deus; ambo ſine initio, ambo ſine fine, ambo etiam auctores vniuerſitatis; Materiæ illum eadẽ adſcribere, quæ Deo.*

VI. *Fruſtrà adeò dicere illum, ſaluum eſſe Deo vt ſit ſolus, & primus omnium auctor, & omnium Dominus; quum eadem Materiæ contra Dei ipſius conteſtationem adſcribat.*

VII. *Si dicat minorem & inferiorem Materiam Deo, & idcircò illi incomparabilem, obſtare Materiæ æternitatem, quæ neque diminutionem, neque ſubiectionem admittit.*

VIII. *Proinde etiam Deo præponere Materiam, & Deum potius Materiæ Hermogenem ſubiicere; quũ de Materia cuncta feciſſe illũ ſcribit, cuius proinde ſubſtantia eguerit Deus.*

IX. *Non poſſe etiam dicere Deum vt Dominum Materia vſum; quum Dominus nondum eſſet, atque adeò aut vi, aut precario.*

X. *Neque excuſari Hermogenem, quòd alioqui Deum mali auctorem dicere oporteat, niſi malum à Materia, non à creatore deducant; quia ſi non auctor, certè mali aſſentator, immò adſertor inuenietur Deus, qui malum Materiæ ante mundi conſtitutionem ſuſtinuerit, quam vt mali æmulus emendaſſe debuerat.*

XI. *Maximè quum perſuadere non poſſit malam eſſe Materiam, ſi æterna ſit; aut ſi quod æternum ſit, malum credi poſſit, inſuperabile malum eſſe, & fruſtrà nos laborare de auferendo malo ex nobis ipſis.*

XII. *Deinde ſi mala ſit, æternam eſſe non poſſe, quum Deus illam de malo in bonum demutarit, faciens bona omnia; id autem quod æternum eſt, ſit indemutabile.*

XIII. *Sin verò nulla demutatio in illa ſit facta, oportere Materiam & bonæ fuiſſe & malæ naturæ; & proinde neque etiã boni auctorem Deũ facere licebit, niſi ex occaſione Materiæ.*

XIIII. *Quòd proinde Deus ſeruiat Materiæ iuxta illum, & ex neceſſitate quædam etiam mala producat.*

XV. *Porrò rectiùs dici creaſſe Deum ex nihilo omnia.*

XVI. *Igitur aut Deo adſcribendum & bonum & malum quæ ex Materia fecerit, aut Materiæ, aut vtrumque vtrique; vt pares ſint ambo, ex æquo mali & boni adfines; atque adeò non poſſe euadere Hermogenem, quin Deum auctorem mali faciat.*

XVII. *Iam verò non conuenire eius ſententiam cum vnici Dei ſtatu, à quo omnia, ſine alterius cuiuſquam conſilio, vt ſcripturæ ſanctæ ratio conſtet.*

XVIII. *Solam enim Sophiam, id eſt Sermonem Dei filium, nempè vnigenitum & primogenitum, patri cooperatum, cui perperàm Hermogenes Materiam præponit.*

XIX. *Occaſiones quidem Hermogenem ſumpſiſſe (vt hæreticis ferè mos eſt ſimplicia torquere) verborum illorum: In principio Deus fecit cœlum & terram. Sed principiũ ibi eſſe inceptionis verbum, non alicuius ſubſtantiæ nomen, aut pro principatu & poteſtate poſitum.*

XX. *Poſſe interim intelligi & in Sophia ſua condidiſſe omnia Deum, iuxta illud Euangelij: In principio erat ſermo, & ſermo erat apud Deum, & Deus erat ſermo; omnia per ipſum facta ſunt.*

XXI. *Scripturam etiã eo ipſo ex nihilo omnia facta ſignificare, quòd nõ ſcribat ex aliquo facta.*

XXII. *Spiritum enim ſanctum hanc rationem ſcripturæ conſtituere, vt quum quid ex aliquo fit, & quod fiat, & vnde fiat, referat.*

XXIII. *Argumentari equidem Hermogenem ex illis ſequentibus ſcripturæ verbis: Terra erat inuiſibilis & incompoſita.*

XXIIII. *Verùm terræ nomen, Materiam non ſignificare.*

XXV. *Neque duas proponi terras in ſcriptura, vnam quam Deus in principio fecerit, aliam ex qua fecerit.*

Sed

Sed unam dumtaxat terram, quæ initio facta narretur, poſtmodùm verò etiam qua- XXVI.
lis fuerit facta deſcribatur.

Particulam item: Erat, non ſignificare quaſi infecta ſit; quippè quæ etiam de omni re, XXVII.
nata dici poſſit.

Etiam nihil pro eo facere particulas, Inuiſibilis & Incompoſita. XXVIII.

Siquidem omnia opera ſua primùm inculta, poſtea ſuo ordine ornauit, & conſummauit. XXIX.

Jmmò etiam ſequentia illa: Et tenebræ ſuper abyſſum, & ſpiritus Dei ferebatur ſuper XXX.
aquas, potius illi contrariari quàm fauere.

Nihil quoque pro illo facere, quòd ſcriptura expreſſè ſolùm cœli & terræ mentionem fa- XXXI.
ciat; ſub illis enim & ſpecies omnes contineri.

Quid? quòd & abyſſum & tenebras à Deo conditas ſcriptura teſtetur, quæ adeò ad XXXII.
Materiam innatam pertinere nequeant.

Conſtare proinde omnia à Deo facta, & ex Materia non facta; quæ etiamſi fuiſſet, à XXXIII.
Deo facta crederetur.

Porrò ex nihilo omnia conſtitiſſe, inde ſuaderi, quòd diuina diſpoſitio omnia, vti è ſcri- XXXIIII.
pturis patet, in nihilum redactura ſit.

Jam verò inde etiam agnoſci contrarietates Hermogenis, quòd neque corporalis ſit, ne- XXXV.
que incorporalis Materia.

Neque etiam rationi rectæ cõuenire, quòd partim corporalem, partim incorporalẽ dicat. XXXVI.

Sibi quoque in hoc non conſentire, quòd alibi boni & mali adſinem Materiam conſti- XXXVII.
tuat, alibi nec bonam nec malam pronuntiet.

Quum autem etiam ſitum Materiæ adſignet, faciens illam ſubiacentem Deo in loco XXXVIII.
qui ſit infra Deum; obduci eum & refelli, qui alibi eam infinitam fecerit.

Definitiuam autem dici non poſſe, aut comprehenſibilem, aut demutabilem, ſicut tamen XXXIX.
rectius illi videbatur, ſi (quod alibi adſeruit) æterna ſit.

Et iam in hoc etiam ſibi non conſtare, quòd dicat in melius reformatam Materiam. XL.

Motum etiam Materiæ nequaquam adſcribi poſſe. XLI.

Plurimas itaque colligi poſſe contrarietates Hermogenis. XLII.

Etiam de motu, quippè qui alibi certamen, alibi tarditatem motui adſcribat. XLIII.

Denique dùm diſputat qualiter Deus mundum operatus ſit, & à Stoicis Philoſophis XLIIII.
illum recedere, & à Prophetis.

Prophetas autem & Apoſtolos rectiùs tradere, non ſolùm viſu & acceſſu Deum om- XLV.
nia creaſſe, ſed in ſermone & ſpiritu ſuo, modo ininueſtigabili, ex nihilo.

Ceterùm Libri huius aduerſus Hermogenem hiſce verbis mentionem facit Tertullianus libro ſequenti aduerſus Valentinianos c.14. Hæc *(inquit)* erit Materia, quæ nos commiſit cum Hermogene, ceteríſque, qui Deum ex Materia, non ex nihilo, operatum cuncta præſumunt. *Diſertis etiam verbis ſcripti eius aduerſus Hermogenem meminit Vincentius Lirinenſis: & B. Hieron. l. adu. Heluidium, ad verbum quædam citat ex huius libri cap. 1. & l. ad Cteſiphontem adu. Pelagianos illud:* Patriarchæ hæreticorũ Philoſophi. *Quare rectè etiã recẽſetur inter opera Tertulliani à Trithemio & Politiano; qui MS. viderunt. Publicauit autem primus Rhenanus, primùm Scholiis, deinde & Adnotationibus illuſtratum, & multis quidem locis egregiè caſtigauit. Nunc denuò verò eundem ex Vaticano vno MS. exemplari, & Latinij codice recognouimus, & Adnotationibus quoque noſtris locupletauimus.*

Digitized by Google

Q. SEPTIMII FLORENTIS D
TERTVLLIANI [a] ADVERSVS HERMOGENEM LIBER.

Cap. I. Matth. 24. 1. Cor. 11.

SOLEMVS [2] hæreticis compendij gratia depoſteritate præſcribere. Inquantum enim veritatis regula prior quæ etiam futuras hæreſes prænuntiauit, intantum poſteriores quæque doctrinæ hæreſes præiudicabuntur, quia ſunt quæ futuræ veritatis antiquiore regula prænuntiabantur. [3] Hermogenis autem doctrina tam nouella eſt, denique ad hodiernum homo in ſeculo, & [4] natura quoque hæreticus, etiam turbulentus: [5] qui loquacitatem, facundiam exiſtimet: & impudentiam, conſtantiam deputet: & maledicete ſingulis, officium bonæ conſcientiæ iudicet. [6] Præterea pingit licitè, [7] nubit aſſiduè: legem Dei in libidinem defendit, in artem contemnit: bis falſarius [8] & cauterio & ſtylo: totus adulter, & prædicationis & carnis, ſiquidem & nubentium contagio fœtet, [9] nec ipſe Apoſtolicus Hermogenes in regula perſeuerauit. Sed viderit perſona, cum doctrina mihi quæſtio eſt: Chriſtum Dominum non alium videtur aliter cognoſcere, alium tamen facit quem aliter cognoſcit: immò totum quod eſt Deus aufert, nolens illum ex nihilo vniuerſa feciſſe. [10] A Chriſtianis enim conuerſus ad Philoſophos, de Eccleſia [11] in Academiam & Porticum, inde ſumpſit à Stoicis Materiam cum Domino E ponere, quæ & ipſa ſemper fuerit neque nata, neque facta, nec initium habens omninò

Cap. II. nec finem, ex qua Dominus omnia poſtea fecerit. [[12] Hanc primam vmbram planè ſine lumine peſſimus pictor illis argumentationibus colorauit. Præſtruens aut Dominum
» de ſemetipſo feciſſe cuncta, aut de nihilo, aut de aliquo: vt cùm oſtenderit neque ex ſe-
» metipſo feciſſe potuiſſe, neque ex nihilo, quod ſupereſt exinde confirmet, ex aliquo eum
» feciſſe, atque ita aliquid illud Materiam fuiſſe. Negat illum ex ſemetipſo facere potuiſſe:
» quia partes ipſius fuiſſent, quæcunque ex ſemetipſo feciſſet Dominus. Porrò in partes nõ
» deuenire, vt indiuiſibilem & indemutabilem, & eundem ſemper quâ Dominus. Ceterùm
» ſi de ſemetipſo feciſſet aliquid, ipſius fuiſſet aliquid. Omne autem & quod fieret, & quod
» faceret, imperfectum habendum: quia ex parte fieret, & ex parte faceret: aut ſi totus to-
» tum feciſſet, oportuiſſet illum ſimul & totum eſſe, & non totum: quia oporteret & totum
» eſſe, vt faceret ſemetipſum, & totum non eſſe, vt fieret de ſemetipſo. Porrò difficillimum.
» Si enim eſſet, non fieret, eſſet enim: ſi verò non eſſet, non faceret: quia nihil eſſet. Eum
» autẽ qui ſemper ſit non fieri, ſed eſſe illum in æuum æuorum. Igitur nõ de ſemetipſo feciſſe
» illũ [13] qui non eius fuerit conditionis, vt de ſemetipſo facere potuiſſet. Proinde ex nihilo
» non potuiſſe eum facere, ſic cõtendit, bonum & optimum definiens Dominum, qui bona
» atque optima tam velit facere quàm ſit, immò nihil non bonum atque optimum & velle
» eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima oportuiſſe fieri ſecundum cõditionem F
» ipſius. Inueniri autem & mala ab eo facta, vtique non ex arbitrio, nec ex voluntate: quia
» ſi ex arbitrio & voluntate, nihil incongruens & indignum ſibi faceret. Quod ergo non ar-
» bitrio ſuo fecerit, intelligi oportere ex vitio alicuius rei factum, ex Materia eſſe ſine du-

Cap. III. bio. [[14] Adiicit & aliud: Deum ſemper Deum etiam Dominum fuiſſe, nunquam non
» Deum. Nullo porrò modo potuiſſe illum ſemper Dominum haberi, ſicut & ſemper Deũ,
» ſi non fuiſſet aliquid retrò ſemper, cuius ſemper Dominus haberetur: fuiſſe itaque Mate-
» riam ſemper Deo Domino. Hanc coniecturam eius iam hinc deſtruere properabo, quam hactenus propter non intelligentes adieciſſe duxi, vt ſciãt, cetera quoque argumenta tam intelligi quàm reuinci. Dei nomen dicimus ſemper fuiſſe apud ſemetipſum, & in ſemetipſo, Dominum verò non ſemper: diuerſa enim vtriuſque conditio. Deus ſubſtantiæ ipſius nomen, id eſt diuinitatis; Dominus verò non ſubſtantiæ, ſed poteſtatis: ſubſtantiam ſemper fuiſſe cum ſuo nomine, quod eſt Deus, poſtea Dominus accedentis ſcilicet rei mentio. Nam ex quo eſſe cœperunt in quæ poteſtas Domini ageret, ex illo per acceſſionẽ poteſtatis & factus & dictus eſt Dominus: quia & pater Deus eſt, & iudex Deus eſt, non tamen ideò pater & iudex ſemper, quia Deus ſemper. Nam nec pater potuit eſſe ante filium, nec iudex ante delictum. [15] Fuit autem tempus, cùm & delictum & filius non fuit, quod iudicem & qui patrem Dominum faceret. Sic & Dominus non ante ea, quorum

Dominus

A Dominus exiſteret; ſed Dominus tantùm futurus quandoque, ſicut pater per filium, ſicut
iudex per delictum, ita & Dominus per ea, quæ ſibi ſeruituta feciſſet. Argumentari tibi
videor Hermogenes.[16] Nauiter ſcriptura nobis patrocinatur, quæ vtrunque nomen ei di-
ſtinxit, & ſuo tempore oſtendit. Nam Deus quidem quod erat ſemper, ſtatim nominat: In *Gen. 1.*
principio fecit Deus cœlum & terram. Ac deinceps quàm diu faciebat quorum Dominus
futurus erat, Deus ſolummodò ponit.[17] Et dixit Deus, & fecit Deus, & vidit Deus, & nuſ-
quam adhuc Dominus. At vbi vniuerſa perfecit, ipſúmque vel maximè hominem qui
propriè Dominum intellecturus erat, Dominus etiam cognominatur. Tunc etiam Domi-
nus nomen adiunxit:[18] Et accepit Deus Dominus hominem quem finxit, Et præcepit
Dominus Deus. Ac exinde Dominus qui retrò Deus tantùm, ex quo habuit cuius eſſet.
Nam Deus ſibi erat, rebus autem tunc Deus cùm & Dominus. Igitur inquantum putabit
ideò Materiam ſemper fuiſſe, quia Dominus ſemper eſſet, intãtum conſtabit nihil fuiſſe,
quia conſtat Dominum non ſemper fuiſſe. Adiiciam & ego propter non intelligentes,
[19] quorum Hermogenes extrema linea eſt,[20] & quidem ex pœnu etiam illius retorquebo
aduerſus illum. Cùm enim neget Materiam natam aut factam, ſic quoque inuenio Domini
nomen Deo non competiſſe in Materiam: quia libera fuerit neceſſe eſt, quæ originem
non habendo, non habuit rem quod erat, nemini ſeruiens. Itaque ex quo Deus poteſta-
tem ſuam exercuit in eam faciendo ex Materia, ex illo Materia Dominum Deum paſſa,
B demonſtrat, hoc illum tam diu non fuiſſe, quàm diu fuit hoc. [[21] Hinc denique incipiã CAP. IIII.
de Materia retractate, quòd eam Deus ſibi comparet proinde non natam, proinde non fa-
ctam, proinde æternam: ſine initio, ſine fine propoſitam. Quis enim alius Dei cenſus,
quàm æternitas? quis alius æternitatis ſtatus, quàm ſemper fuiſſe & futurum eſſe, ex præ-
rogatiua nullius initij & nullius finis? Hoc ſi Dei eſt proprium, ſolius Dei erit, cuius eſt
proprium: quia etſi alij aſſcribatur, iam non erit Dei proprium, ſed commune cum eo
cui & aſſcribitur.[22] Nam: etſi ſunt qui dicuntur Dei ſiue in cœlo, ſiue in terra nomine, ce- *1. Cor. 8.*
terùm vnus Deus pater, ex quo omnia: quo magis apud nos ſolius Dei eſſe debeat, quod
Dei proprium eſt: &, vt dixi, iam non proprium eſſet, quia alterius eſſet. Quòd ſi Deus
eſt, vnicum ſit neceſſe eſt, vt vnius ſit. Aut quid erit vnicum & ſingulare, niſi cui nihil adæ-
quabitur? quid principale, niſi quod ſuper omnia, niſi quod ante omnia, & ex quo omnia?
Hæc Deus ſolus habendo eſt, & ſolus habendo, vnus eſt. Si & alius habuerit: tot iam erũt
Dei, quot habuerint quæ Dei ſunt. Ita Hermogenes duos Deos infert. Materiam parem
Deo infert. Deum autem vnum eſſe oportet: quia quod ſummum ſit, Deus eſt: ſummum
autem non erit, niſi quod vnicum fuerit: vnicum autem eſſe non poterit, cui aliquid ad-
æquabitur. Adæquabitur autem Deo Materia, cùm æterna cenſetur. [[23] Sed Deus, CAP. V.
Deus eſt: & Materia, Materia eſt. Quaſi diuerſitas nominum, comparationi reſiſtat, ſi ſta- “
tus idẽ vindicetur. Sit & natura diuerſa, ſit & forma non eadẽ, dummodò ipſius ſtatus vna
C ſit ratio. Innatus Deus, an nõ & innata Materia? Semper Deus, an non ſemper & Materia?
Ambo ſine initio, ambo ſine fine, ambo etiam auctores vniuerſitatis: tam qui fecit, quàm
de qua fecit. Neque enim poteſt non & Materia auctrix omnium deputari, de qua vni-
uerſitas conſiſtit. Quomodo reſpondebit? Non ſtatim Materiam comparari Deo, ſi quid “
Dei habeat, quia non totum habendo non concurrat in plenitudinem comparationis? “
Quid Deo reliquit amplius, vt non totum Dei, Materiæ dediſſe videatur? Vel quâ, in- “
quit, & ſic habente Materia ſalua ſit Deo & auctoritas & ſubſtantia, quâ ſolus & primus “
auctor eſt, & Dominus omnium cenſeatur. Veritas autem ſic vnum Deum exigit defen- “
dendo, vt ſolius ſit quicquid ipſius eſt. Ita enim ipſius erit ſi fuerit ſolius: & ex hoc alius
Deus non poſſit admitti, dum nemini licet habere de Deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos “
habemus Dei aliquid. Immò habemus, & habebimus, ſed ab ipſo, non à nobis. Nam & “
Dei erimus, ſi meruerimus illi eſſe de quibus prędicauit, Ego dixi, vos Dei eſtis; &:[24] Stetit *Pſal. 81.*
Deus in Eccleſia Deorum: ſed ex gratia ipſius, non ex noſtra proprietate: quia ipſe eſt ſo- *Ibidem.*
lus, qui Deos faciat. Materia autem proprium facit quod cum Deo habet: aut ſi à Deo ac-
cepit, quod eſt Dei, ordinem dico æternitatis, poteſt & credi & habere illam cum Deo
aliquid, & Deum illam non eſſe. Quale eſt autem cùm confiteretur ille aliquid cum Deo ha-
bere, & vult ſolius Dei eſſe, quod Materiam non negat habere? [[25] Dicit ſaluum Deo CAP. VI.
eſſe, vt & ſolus ſit & primus, & omnium auctor, & omnium Dominus, & nemini compa- “
randus, quæ mox Materiæ quoque adſcribit.[26] Ego quidem Deus, conteſtabitur Deus, “
& iurauit nonnunquã per ſemetipſum, quòd alius non ſit qualis ipſe: ſed mendacem eum *Iſai. 45.*

faciet Hermogenes: erit enim & Materia qualis Deus, infecta, innata, initium non ha- D
Iſai. 41. bens, nec finem. [27] Dicet Deus: Ego primus, & quomodo primus, cui Materia coæta-
nea eſt: Inter coætaneos autem & contemporales ordo non eſt, aut & Materia prima eſt.
Iſai. 44. Extendi, inquit, cœlum ſolus: atquin non ſolus; cum ea enim extendit, de qua & exten-
„ dit. Cùm proponit: ſaluo Dei ſtatu fuiſſe Materiam, vide ne irrideatur à nobis, proinde ſal-
„ uo ſtatu Materiæ fuiſſe Deus, communi tamen ſtatu amborum. Saluum ergo erit & Mate-
riæ, vt & ipſa fuerit, ſed cum Deo: quia & Deus ſolus, ſed cum illa. Et ipſa prima cum Deo,
quia & Deus primus cum illa: ſed & illa incomparabilis cum Deo, quia & Deus incompa-
rabilis cum illa, & auctrix cum Deo, & domina cum Deo. Sic aliquid & non totum Ma-
teriæ habere, ita illi nihil reliquit Hermogenes, quod non & Materiæ contuliſſet: vt non
Materia Deo, ſed Deus potius Materiæ compararetur. Atque adeò cùm ea quæ propria Dei
Iſai. 44. vindicamus, ſemper fuiſſe, ſine initio, ſine fine, & primum fuiſſe & ſolum, & omnium au-
ctorem, Materiæ quoque competant: quæro quid diuerſum & alienum à Deo, ac per hoc
priuatum Materia poſſederit, per quod Deo non compararetur? In qua omnia Dei pro-
Cap. VII. pria recenſentur, ſatis præiudicant de reliqua comparatione. [[28] Si minorem & inferio-
„ rem Materiam Deo, & idcircò diuerſam ab eo, & idcircò incomparabilem illi contendit,
„ vt maiori, vt ſuperiori: præſcribo non capere vllam diminutionē & humiliationem, quòd
ſit æternum & innatum: quia hoc & Deum faciat tantum, quantus eſt, nullo minorem,
neque ſubiectiorem, immo omnibus maiorem & ſublimiorem. Sicut enim cetera quæ naſ-
cuntur, aut finiunt, & idcircò æterna non ſunt ſemel oppoſita fini, quæ & initio admittunt E
ea quæ Deus non capit, diminutionem dico interim & ſubiectionem: quia nata & facta
ſunt: Ita & Deus ideò ea non capit, quia nec natus omninò, nec factus eſt. Et Materiæ au-
tem ſtatus talis eſt. Igitur & duobus æternis, vt innatis, vt infectis, Deo atque Materiæ, ob
eandem rationem communis ſtatus, ex æquo habentibus id, quod neque diminui, nec
ſubiici admittit, id eſt æternitatem: neutrum dicimus altero eſſe minorem ſiue maiorem:
neutrum altero humiliorem, ſiue ſuperiorem, ſed ſtare ambo ex pari magna, ex pari ſu-
blimia, ex pari ſolidæ & perfectæ fœlicitatis, quæ cenſetur æternitas. [29] Neque enim pro-
ximi erimus opinionibus Nationum, quæ ſi quando coguntur Deum confiteri, tamen &
alios infra illum volunt. Diuinitas autem gradum non habet vtpotè vnica. Quæ ſi & in
Materia erit, vt proinde innata & infecta, & æterna, aderit vtrobique: quia minor ſe nuſ-
quam poterit eſſe: quomodo ergo diſcernere audebit Hermogenes: atque ita ſubiicere
Deo Materiam, æternam æterno, innatam innato, auctricem auctori? dicere audentem,
& ego prima, & ego ante omnia, & ego à quo omnia: pares fuimus, ſimul fuimus, ambo
ſine initio, ſine fine: ambo ſine auctore, ſine Deo, Quis me Deus ſubiicit contemporali,
coætaneo? Si quia Deus dicitur, Habeo & ego meum nomen. Aut ego ſum Deus, aut ille
Materia: quia ambo ſumus quod alter eſt noſtrum. Putas itaque Materiam Deo non com-
Cap. VIII. paraſſe, quam ſcilicet ſubiiciat illi? [[10] Atquin etiam præponit illam Deo, & Deum po-
„ tius ſubiicit Materiæ; cùm vult: eum de Materia cuncta feciſſe. Si enim ex illa vſus eſt ad F
opera mundi: iam & Materia ſuperior inuenitur, quæ illi copiam operandi ſubminiſtra-
uit, & Deus ſubiectus Materiæ videtur, cuius ſubſtantiæ eguit. Nemo enim non eget eo
[11] de cuius vtitur: nemo non ſubiicitur ei cuius eget, vt poſſit vti: ſic & nemo de alieno
vtendo non minor eſt eo de cuius vtitur. Et nemo qui præſtat de ſuo vti, non in hoc ſupe-
rior eſt eo cui præſtat vti. Itaque Materia ipſa quidem Deo non eguit, ſed eguiſſe Deo pręſ-
ſtitit, diuite & locuplete & liberali, minori opinor & inualido & minus idoneo de nihilo
facere quæ velit. Grande reuera beneficium Deo contulit, vt haberet hodie per quem
Deus cognoſceretur, & omnipotens vocaretur: niſi quòd iam non omnipotens: ſi non &
hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sanè & ſibi præſtitit aliquid Materia, vt & ipſa cum
Deo poſſit agnoſci coæqualis Deo, immò & adiutrix: niſi quòd ſolus eam Hermogenes
cognouit, [12] & HÆRETICORVM PATRIARCHÆ PHILOSOPHI. Prophetis enim
Cap. IX. & Apoſtolis vſque adhuc latuit, puto & Chriſto. [[13] Non poteſt dicere Deum vt Do-
minum Materia vſum ad opera mundi: Dominus enim non potuit eſſe ſubſtantiæ coæ-
qualis. [14] Sed precario forſitan vſus eſt: & ideò precario, non dominio, vt cū ea mala eſſet,
de mala tamen ſuſtinuerit vti, ſcilicet ex neceſſitate mediocritatis ſuæ, qua non valebat ex
nihilo vti: non ex poteſtate, quam ſi habuiſſet omninò vt Deus in Materiam, quam ma-
lam norat, antè eam in bonum conuertiſſet vt Dominus & bonus, vt ita de bono, non de
malo vteretur. Sed quia bonus quidem, Dominus autem non, ideò qualem habuit tali
vſus,

Digitized by Google

A vſus, neceſsitatem ſuam oſtendit cedentem conditioni materiæ: quam ſi dominus fuiſſet
emendaſſet. Sic enim Hermogeni reſpondendum eſt cùm ex dominio defendit Deum
materia vſum, & de re non ſua, ſcilicet non facta ab ipſo. Iam ergo malum ab ipſo, qui eſt
mali ſi non auctor, quia non effector, certè permiſſor, quia dominator. Si verò materia non
& ipſius quâ malum, Dei non erit: de alieno ergo vſus, aut precario vſus eſt quâ egens eius:
aut & iniuria, quà præualens eius. His enim tribus modis aliena ſumuntur: Iure, benefi-
cio, impetu, id eſt dominio, precario, vi, dominio non ſuppetente. Eligat Hermogenes,
quid Deo congruat, precario an vi de materia cuncta feciſſet. Non ergo melius cenſuiſſet
Deus nihil omninò faciendum quàm precario, aut vi faciendum, & quidem de malo?
[[35] Nónne etiam ſi materia optima fuiſſet, æquè indecorum ſibi exiſtimaſſet de alieno li- CAP. X.
cet bono? Fatuè ſatis, ſi ita gloriæ ſuæ cauſa molitus eſt mundum, vt debitorem ſe alienæ
ſubſtantiæ oſtenderet, & quidem non bonæ. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, vt mala quo- "
que arbitrio eius imputarentur. Magna, [36] bona fide, cæcitas hæreticorum pro huiuſmodi "
argumentatione, cùm ideò aut alium Deum bonum & optimum volunt credi, quia mali
auctorem exiſtiment Creatorem: aut materiam cum Creatore proponunt, vt malum à ma-
teria, non à Creatore deducant: quando nullus omninò Deus liberetur iſta quæſtione,
vt non auctor mali videri proinde poſſit, quiſquis ille eſt qui malum etſi non ipſe fecit, ta-
men à quocunque & vndevnde paſſus eſt fieri. Audiat igitur & Hermogenes, dum alibi
de mali ratione diſtinguimus, interim ſe quoque nihil egiſſe hac ſua iniectione. Ecce enim
B etſi non auctor, [37] ſed aſſentator mali inuenitur Deus, qui malum materiæ tantò ſuſtinuit
de bono ante mundi cònſtitutionem, quam vt bonus & mali æmulus emendaſſe debue-
rat. [38] Aut enim potuit emendare, ſed noluit: aut voluit quidem, verùm non potuit infir-
mus Deus. Si potuit & noluit, malus & ipſe, quia malo fauit: & ſic iam habetur eius quod
licet non inſtituerit, quia tamen ſi noluiſſet illud eſſe, non eſſet, ipſe iam fecit eſſe, quod
noluit non eſſe. Quo quid eſt turpius? Si id voluit eſſe quod ipſe noluit feciſſe, aduerſum
ſemetipſum egit, cùm & voluit eſſe quod noluit feciſſe, & noluit feciſſe quod voluit eſſe.
Quaſi bonum voluit eſſe, & quaſi malum noluit feciſſe. Quod non faciendo malum iu-
dicauit, id ſuſtinendo bonum pronuntiauit: malum pro bono ſuſtinendo, & non potius
eradicando, aſſertor eius inuentus eſt: malè ſi per voluntatem, turpiter ſi per neceſſitatem.
Aut famulus erit mali Deus aut amicus, cum materiæ malo conuerſatus, nedum etiam de
malo eius operatus. [[39] Et tamen vnde nobis perſuadet Hermogenes, malam eſſe mate- CAP. XI.
riam? Non enim poterit non malum dicere, cui malum aſcribit. Nam definimus dimi-
nutionem & ſubiectionem capere non poſſe quod ſit æternum, [40] vt alij coæterno infe-
rius deputetur. Ita & nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec ſubiici ex hoc
poſſit, quod nullo modo poteſt ſubiici, quia æternum eſt. Sed cùm aliâs ſummum bo-
num conſtet eſſe quod ſit æternum vt Deus, per quod ſolus eſt Deus, dum æternus eſt,
& ita bonus, dum Deus: quomodo materiæ inerit malum, quam vt æternam, ſummum
bonum credi neceſſe eſt? Aut ſi quod æternum eſt, poterit & mali capax eſſe, poterit hoc
C & in Deum credi: & ſine cauſa geſtiuit malum à Deo transferre, ſi competit & æterno,
competendo materiæ. Iam verò ſi quod æternum eſt, malum poteſt credi, inuincibile &
inſuperabile erit malum vt æternum: & tamen nos fruſtrà laboramus de auferendo ma- *1.Cor. 5.*
lo ex nobis ipſis, cùm & Deus hoc fruſtrà mandat & præcipit: [41] immò & iudicium fru- *Matth. 24.*
ſtrà conſtituit Deus, in iuſtitia vtique puniturus, quibus contra malum finis, cùm præ-
ſes eius diabolus abiecit in ignem, quem præparauit illi Deus & angelis eius, [42] priùs in *Apoc. 20.*
puteum abyſſi relegatus, [43] quum reuelatio filiorum Dei redemerit conditionem à malo, *Rom. 8.*
vtique vanitati ſubiectam; cùm reſtituta innocentia & integritate conditionis [44] peco- *Iſai. 11.*
ra condixerint beſtiis, [45] & paruuli de ſerpentibus luſerint; cùm pater filio poſuerit ini- *Pſal. 109.*
micos ſub pedes, vtique operarios mali. Itaque ſi finis malo competit, neceſſe eſt com-
petierit initium. Erit materia habens initium, habendo & finem mali. Quæ enim malo
deputantur, ſecundum mali ſtatum computantur. [[46] Age nunc malam ac peſſimam CAP. XII
credamus eſſe materiam vtique natura: ſicut Deum bonum & optimum credimus pro-
inde natura: porrò naturam certam & fixam haberi oportebit tam in malo perſeue-
rantem apud materiam, quàm & in bono apud Deum inconuertibilem & indemuta-
bilem. Scilicet quâ ſi demutabitur natura in materia, de malo in bonum demutari po-
terit, & in Deo de bono in malum. Hoc loco dicet aliquis: [47] Ergo de lapidibus filij " *Matth. 3*
Abrahæ non ſuſcitabuntur, & genimina viperarum non facient pœnitentiæ fructum, "

„ & filij iræ non fient filij pacis; ſi natura mutabilis non erit. Temerè ad iſta exempla reſpi- D
cies ô homo: non enim competunt ad cauſam materiæ, quæ innata eſt, ea quæ nata ſunt, lapides, & viperæ, & homines. horum enim natura habeodo inſtitutionem, habere poterit & ceſſationem. Materiam verò tene ſemel æternã determinatam, vt infectam, vt innatam: & ideò indemutabilis & incorruptibilis naturæ credendam, ex ipſius etiam ſententia Hermogenis, quam opponit eùm Deum negat ex ſemetipſo facere potuiſſe: quia non demutetur quod ſit æternum, amiſſurum ſcilicet quod fuerat, dum fit ex demutatione quod non erat, ſi nõ eſſet æternum. Dominum verò æternum aliud eſſe non poſſe, quàm quod eſt ſemper. Hac & ego definitione meritò illum repercutiam. Materiam æquè re-
Gen. 1. prehendo, cùm ex illa mala, peſſima etiam, bona atque optima à Deo fiunt: [48] Et vidit Deus quia bona, & benedixit ea Deus, vtique quà optima, non certè quà mala ac peſſima. Demutationem igitur admiſit materia, & ſi ita eſt, ſtatum æternitatis amiſit: mortua eſt denique ſua forma. Sed æternitas amitti non poteſt: quia niſi amitti non poſſit, æternitas non eſt. Ergo nec demutationem potuit admiſiſſe: quia ſi æternitas eſt, demutari nullo
Cap. XIII. modo poteſt. [[49] Et quæretur, quomodo ex ea bona facta ſint, quæ ex demutatione nullo modo facta ſunt? Vnde in mala ac peſſima boni atque optimi ſemen? Certè nec bona ar-
Matth. 7. bor, fructus malos ædit: quia nec Deus niſi bonus: nec mala arbor, bonos: quia nec materia eſt niſi peſſima. Aut ſi dabimus illi aliquid, etiam boni germinis, iam non erit vniformis naturæ, id eſt malæ in totum: ſed iam tũ duplex, id eſt bonæ & malæ naturæ. Et quæretut iterum, an in bono & malo potuerit conuenire luci & tenebris, dulci & amaro. Aut E
ſi potuit vtriuſque diuerſitas boni & mali concurriſſe, & duplex natura fuiſſe materiæ amborum ferax fructuum, iam nec bona ipſa Deo deputabuntur, vt nec mala illi imputentur: ſed vtraque ſpecies de materiæ proprietate ſumpta, ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiam bonorum Deo debebimus, nec inuidiam malorum, quia nihil de ſuo
Ca. XIIII. operatus ingenio. [[50] Per quod probabitur manifeſtè materiæ deſeruiſſe. Nam etſi dicatur, licet ex occaſione materiæ, ſuo tamen arbitrio bona protuliſſe, quaſi nactus bonum materiæ, quanquam & hoc turpe ſit, certè cùm ex eadem etiam mala profert, vel hæc vtique non de ſuo arbitrio proferendo, ſeruit materiæ, aliud non habens facere quàm ex malo proferre, inuitus vtique quà bonus, ex neceſſitate vt inuitus, & ex ſeruitute vt ex neceſſitate. Quid ergo dignius, ex neceſſitate eum condidiſſe mala, an ex voluntate? Si quidem ex neceſſitate condidit, ſi ex materia: ex voluntate, ſi ex nihilo. Iam enim ſine cauſa laboras, ne malorum auctot conſtituatur Deus: quia etſi de materia fecit, ipſi deputabuntur qui fecit, proinde quatenus fecit. Planè ſic intereſt vnde fecerit, ac ſi de nihilo feciſſet: nec intereſt vnde fecerit, vt inde fecerit, vnde eum magis decuit. Magis autem eum decuit ex voluntate feciſſe quàm ex neceſſitate: id eſt ex nihilo potius quàm ex materia. Dignius eſt Deum etiam malorum auctorem liberum credere, quàm ſeruum. Quæcunque poteſtas ei, [51] quàm puſillitas competit. Si & ſic concedimus materiam quidem nihil boni habuiſſe, Dominum verò ſi quid boni ædidit, ſua virtute F
ædidiſſe, aliæ æquè oborientur quæſtiones. Primò ſi bonum in materia omninò non fuit, non ex materia bonum factum, quod materia ſcilicet non habuit. Dehinc ſi non ex materia, iam ergo ex Deo factum. Si nec ex Deo, iam ergo ex nihilo factum. Hoc e-
Cap. XV. nim ſupereſt ſecundum Hermogenis diſpoſitionem. [[52] Porrò ſi bonum, neque ex materia factum eſt; quia non erat in illa vt in mala: neque ex Deo; quia nihil potuit ex Deo fieri, ſicut definit Hermogenes: inuenitur bonum iam ex nihilo factum, vt ex nullo factum, vt neque ex materia neque ex Deo. Et ſi bonum ex nihilo, cur non & malum? immò cur non omnia ex nihilo, ſi aliquid ex nihilo, niſi ſi inſufficiẽs fuit diuina virtus omnibus producendis, quæ aliquid protulerit ex nihilo: Aut ſi ex materia mala bonum proceſſit, quia neque ex nihilo neque ex Deo, ſequetur vt ex cõuerſione proceſſerit materiæ, contra denegatã æterni conuerſionem. Ita vnde bonum conſtitit, iam negabit Hermogenes inde illud conſtare potuiſſe. Neceſſe eſt autẽ ex aliquo eorum proceſſerit, ex quibus negauit procedere potuiſſe. Ceterùm ſi ideò malum non ex nihilo, ne Dei fiat, de cuius arbitrio videbitur factum, ſed ex materia, vt ipſius ſit, de cuius ſubſtantia erit factum: & hic vt dixi, auctor mali habebitur Deus, qui cũ eadẽ virtute & voluntate debuiſſet omnia ex materia protuliſſe: aut tantùm bona (non omnia tamẽ bona) protuliſſet etiã mala, vtiq; aut volẽs eſſe mala, ſi poterat efficere ne eſſent: aut non valẽs efficere omnia bona, ſi voluit & nõ fecit: dũ nihil interſit per infirmitatẽ Dominus auctor mali extiterit, an per volũtatẽ.

Aut

A Aut quæ fuit ratio, vt cùm bona fecisſet quaſi bonus, etiam mala protuliſſet quaſi non bonus, cùm non congruentia ſibi ſolummodò ædidit. Quid neceſſe erat ſuo opere prolato, etiam materiæ negotium curare, proinde & malum proferendo, ſolus vt cognoſceretur bonus de bono, materia autem ne cognoſceretur mala de malo? Plus bonum floruiſſet ſine mali afflatu. Nam & Hermogenes expugnat quorundam argumētationes, dicentium mala neceſſaria fuiſſe ad inluminationem bonorum, ex contrariis intelligendorum. Ergo aut nec propterea locus mali proferendi fuit: aut ſi qua alia ratio exegit illud induci, cur non & ex nihilo potuerit induci, ipſa ratione excuſatura Dominum ne mali auctor exiſtimaretur, quæ nunc cùm de materia operatur mala excuſat, ſi excuſat: adeò vbique & vndique illuc compellitur quæſtio quò nolunt, qui ipſam mali rationem non examinando, nec dinoſcendo, quomodo illud aut Deo adtribuant, aut à Deo ſeparent, pluribus, & indignioribus deſtructionibus Deum obiiciunt. [[53] Igitur in præſtructione huius articuli, CA. XVI.
& alibi forſitan retractandi, equidem definio, aut Deo adſcribendum & bonū & malum, quæ ex materia fecit: aut materiæ ipſi ex qua fecit: aut vtrunque vtrique, quia ambo ſibi obligantur, qui fecit, & de qua fecit: aut alterum alteri. Tertius enim præter materiam & Deum, non eſt. Porrò ſi Deus erit vtrunque, videbitur Deus etiam mali auctor: Deus autem vt bonus auctor mali non erit: ſi materia vtrunque, videbitur materia etiam boni matrix, mala autem in totum materia boni non erit matrix. ſi vtriuſque erit vtrunque: in
B hoc quoque comparabitur Deo materia, & pates erunt ambo, ex æquo [54] mali ac boni adfines: æquari autem Deo materia non debet, ne duos Deos efficiat: ſi alterum alterius, vtique Deo bonum, & materiæ malum: neque malum Deo, neque materiæ bonum adſcribetur: & bona autem & mala Deus de materia faciendo, cùm ea facit. Hæc ſi ita ſunt, neſcio qua poſſit euadere ſententia Hermogenes, qui Deum, quoquomodo de materia malum condidit, ſiue voluntate, ſiue neceſſitate, ſiue ratione, non putet mali auctorem. Porro ſi mali auctor eſt ipſe qui fecit, planè ſocia materia [55] per ſubſtantiæ ſuggeſtum: excludis iam cauſam materiæ introducendæ. Nihilominus enim, & per materiam Deus auctor mali oſtenditur, ſi ideò materia præſumpta eſt, ne Deus mali auctor videretur. Excluſa itaque materia dum excluditur cauſa eius, ſupereſt vti Deum omnia ex nihilo feciſſe conſtet. Videbimus an & mala, cùm apparuerit quæ mala, & an mala interim ea quæ putas. Dignius enim de ſuo arbitrio produxit, hæc quoque producendo de nihilo, quàm de præiudicio alieno, ſi de materia produxiſſet. Libertas, nō neceſſitas, Deo competit: malo voluerit mala à ſemetipſo condidiſſe, quàm nō potuerit non condidiſſe. [[56] Vnici Dei CA. XVII.
ſtatus hanc regulam vindicat: non aliter vnici, niſi quia ſolius: non aliter ſolius, niſi quia nihil cum illo: ſic & primus erit, quia omnia poſt illum: ſic omnia poſt illū, quia omnia ab illo: ſic ab illo, quia ex nihilo, vt illi quoq; ſcripturæ ratio cōſtet, [57] Quis cognouit ſenſum *Iſai. 40.*
Domini? Aut quis illi conſiliarius fuit? aut quem conſultatus eſt? aut viam intelligentiæ &
C ſcientiæ quis demōſtrauit illi? quis tradidit, & retribuetur ei? Nemo vtique: quia nulla vis, *Rom. 11.*
nulla materia, nulla natura ſubſtantiæ alterius aderat illi. Porrò ſi de aliquo operatus eſt, neceſſe eſt ab ea ipſa acceperit & conſilium & tractatum diſpoſitionis, vt viam intelligētiæ & ſcientiæ. Pro qualitate enim rei operari habuit, & ſecundum ingenium materiæ, non ſecūdum ſuum arbitrium: adeò vt & mala pro natura non ſua, ſed ſubſtantiæ fecerit. [[58] Si CA. XVIII
neceſſaria eſt Deo materia ad opera mundi, vt Hermogenes exiſtimauit; habuit Deus materiam lōgè digniorem & idonciorē non apud Philoſophos æſtimandā, ſed apud Prophetas intelligendam, Sophiam ſuam ſcilicet. [59] Hæc denique ſola cognouit ſenſum Domini.
Quis enim ſcit quæ ſunt Dei, & quæ in ipſo, niſi ſpiritus qui in ipſo? Sophia autem ſpiritus, *1. Cor. 2.*
hæc illic conſiliarius fuit, via intelligentiæ & ſcientiæ ipſa eſt. Ex hac fecit, faciendo per *Iſai. 40.*
illam, & faciendo cum illa. [60] Quum pararet cœlum, inquit, aderam illi, & quum fortia *Prou. 8.*
faciebat (ſuper ventos) quæ ſurſum nubila, & cùm firmos ponebat fontes eius quæ ſub cœlo eſt, ego eram compingens cum ipſo. Ego eram ad quam gaudebat, quotidie autem oblectabar in perſona eius. Quando oblectabatur, quum perfeciſſet orbem, & inoblectabatur in filijs hominum. Quis non hanc potius omnium fontem & originem commendet, materiam verò materiarum, non ſibi ſubditam, non ſtatu diuerſam, non motu inquietam, non habitu informem, ſed inſitam & propriam & compoſitam & decoram, quali Deus potuit eguiſſe, ſui magis quàm alieni egens? Denique vt neceſſariam
ſenſit ad opera mundi, ſtatim eam condit & generat in ſemetipſo. Dominus, inquit, con- *Prou. 8.*
didit me initiū viarum ſuarū in opera ſua: [61] ante ſecula fundauit me: prius quā faceret ter-

ram, prinſquàm montes collocarentur, ante omnes aurem colles generauit me; [62] prior D
aurem abyſſo genita ſum. Agnoſcat ergo Hermogenes idcircò etiam Sophiā Dei naram
& condiram prædicari, ne quid innatum & incondirum præter ſolum Deum crederemus.
Si enim intra Dominum quod ex ipſo & in ipſo fuit, ſine initio non fuit: Sophia ſcilicet
ipſius exinde nata & condita, ex quo in ſenſu Dei ad opera mundi diſponenda cœpit agi-
tari: multo magis [63] non capit ſine initio quicquam fuiſſe quod extra Dominum fuerir.
Ioan. 1. Si verò Sophia eadem Dei ſermo eſt ſenſu ſophia, & ſine quo factum eſt nihil, ſicut & diſ-
poſitum ſine ſophia, quale eſt vt filio Dei ſermone vnigeniro & primogenito aliquid fue-
rit præter patrem antiquius: & hoc modo vtique generoſius, nedum quod innatum nato
fortius, & quod infectum facto validius? quia quod vt eſſet nullius eguir auctoris, mul-
to ſublimius erit eo, quod vt eſſet, aliquem habuit auctorem. Proinde ſi malum qui-
dem innatum eſt, natus aurem ſermo Dei: Eructauit enim, inquit, ſermonem optimum,
non ſcio an à bono malum poſſit adduci, validius ab infirmo, vt innatum à nato. Ita &
hoc nomine materiam Deo præponit Hermogenes, præponendo eam filio. Filius enim
ſermo, & Deus ſermo: & ego & pater vnum ſumus: niſi quòd ſuſtinebit æquo animo fi-
Cap. xix. lius eam præponi ſibi, quæ patri adæquatur. [[64] Sed & ad originale inſtrumentū Moyſi
prouocabo, vnde & diuerſa pars ſuſpiciones ſuas ingratis fulcire conatur, ne ſcilicet non
» inde inſtrui videretur vnde oportet. Itaque occaſiones ſibi ſumpſir quorundam verbo-
Gen. 1. » rum, [65] vt hærericis ferè mos eſt ſimplicia quæque torquere. Nam & ipſum principium,
» in quo Deus fecit cœlum & terram, aliquid volunt fuiſſe, quaſi ſubſtantiuum & corpulen- E
» tum, quod in materiam interpretari poſſit. Nos autem vnicuique vocabulo proprieta-
tem ſuam vindicamus, principium initium eſſe, & competiſſe ita poni rebus incipienti-
bus fieri. Nihil enim quod fieri haber ſine initio eſſe, quin initium ſir illi ipſum dum incipit
fieri. [66] Ita principium ſiue initium inceptionis eſſe verbum: non alicuius ſubſtantiæ no-
men. Iam nunc ſi principalia Deo opera cœlum & terra ſunt, quæ ante omnia Deus fecit
ſuorum eſſe propriè principium, quæ priora ſunt facta, meritò ſic præfatur ſcriptura, In
principio fecit Deus cœlum & terram, quemadmodum dixiſſet, In finem Deus fecir cœ-
lum & rerram: ſi poſt vniuerſa feciſſet. Aut ſi principium aliqua ſubſtantia eſt, erit & finis
aliqua materia. Planè licebit etiam ſubſtantiuum aliquid principium eſſe alij rei, quæ ex
ipſo ſit futura: vt argilla principium teſtæ, vt ſemen principium herbæ. Sed cùm ita vrimur
vocabulo principij quaſi originis, non quaſi ordinis nomine: adiicimus & mentionem
ipſius rei ſpecialiter, quam volumus principium alterius rei. De cetero ſi ſic ponamus,
verbi gratia: In principio fecit figulus peluim vel vrnam: iam non materiam ſignificabit
principium: non enim argillam nominaui principium, ſed ordinem operis; quia figulus
ante cetera primùm peluim & vrnam fecit, exinde facturus & cetera, ad ordinationem
operum principij vocabulum pertinebit, non ad originem ſubſtantiarum. Poſſunr & aliter
principium inrerpretari, non ab re tamen: [67] nam & in Græco principij vocabulum, quod
eſt ἀρχὴ, non tantùm ordinatiuum, ſed & poteſtatiuū capir principatū. [68] Vnde & ἄρχοντες F
Iſai. 1. dicunr principes & magiſtratus. Ergo ſecundum hanc quoque ſignificationē principium
Pſal. 2. pro principatu & poteſtate ſumerur. In principaru enim & in poteſtate Deus fecit cœlum
Cap. xx. & terram. [[69] Sed vt nihil aliud ſignificet Græca vox, quàm principium; & principiū ni-
Gen. 1. hil aliud capiat, quàm initiū: habemus etiam illam initiū agnoſcere, quæ dicit: [70] Dominus
Sap. 8. condidir me initiū viarum ſuarum in opera ſua. Si enim per Sophiā Dei omnia facta ſunt;
& cœlum ergo & terrā Deus faciens in principio, id eſt initio, in Sophia ſua fecit. Denique
Gen. 1. ſi principium mareriam ſignificaret, non ita ſcriptura inſtruxiſſet, In principio Deus fecit,
ſed ex principio. Non enim in materia, ſed ex materia feciſſet. De Sophia autē potuit dici,
in principio. In Sophia enim primò fecit, in qua cogitando & diſponendo iā fecerat: quo-
niam etſi ex materia facturus fuiſſet, antè in Sophia cogirando & diſponendo iā fecerat.
Prou. 8. Quoniam etſi erat initium viarum, quia cogitatio & diſpoſitio prima Sophiæ ſir operatio,
de cogitatu viam operibus inſtituens, hanc & inde auctoriratem ſcripturæ mihi vindico,
quòd & Deus qui fecit, & ea quæ fecit oſtendens, vnde fecerit non proinde reſtatur. Nam
quum in omni operatione tria ſint principalia, qui facit, & quod fir, & ex quo fir: tria no-
mina ſunr æděda in legirima operis enarratione: perſona factoris, ſpecies facti, forma ma-
teriæ. Si mareria non ædetur, [71] vbi & opera & operæ operator æduntur, apparet ex nihilo
eum operatū. Proinde enim æderetur ex quo, ſi ex aliquo fuiſſet operatus. Denique Euan-
gelium vt ſupplementum inſtrumenti veteris adhibebo, in quo vel eo magis debuerat
oſtendi

A oſtendi Deus ex aliqua materia vniuerſa feciſſe, quo illic etiam per quem omnia fecerit
reuelatur. [72] In principio erat ſermo. In quo principio ſcilicet, Deus fecit cœlum & ter- *Ioan.1.*
ram. Et ſermo erat apud Deum, & Deus erat ſermo. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine *Geneſ.2.*
illo factum eſt nihil. Cùm igitur & hic manifeſtetur & factor, id eſt Deus, & facta, id eſt *Ioan.1.*
omnia, & per quem, id eſt ſermo, nónne & vnde omnia facta eſſent à Deo per ſermonem,
exegiſſet ordo profiteri, ſi ex aliquo facta eſſent? Ita quod non fuit, non potuit ſcriptura
profiteri. Et non profitendo, ſatis probauit nō fuiſſe: quia profiteretur ſi fuiſſet. [[73] Ergo, » C. XXI.
inquis, ſi tu ideò præiudicas ex nihilo facta omnia, quia non ſit manifeſtè relatum de ma- »
teria præcedenti factum quid, vide ne diuerſa pars ideò contendat ex materia omnia fa- »
cta, quia proinde non apertè ſignificatum ſit, ex nihilo quid factum. Planè retorqueri »
quædam facilè poſſunt: non ſtatim & ex æquo admitti, vbi diuerſitas cauſæ eſt. Dico
enim etſi non apertè ſcriptura pronuntiauit ex nihilo facta omnia, ſicut nec ex materia,
non tantam fuiſſe neceſſitatem apertè ſignificandi de nihilo facta omnia, quanta eſſet ſi
ex materia facta fuiſſent. Quoniam quod fit ex nihilo, eo ipſo dum non oſtenditur ex ali-
quo factum, manifeſtatur ex nihilo factum: [74] & non periclitatur ne ex aliquo factum exi-
ſtimetur, quando non demonſtretur ex quo ſit factum. Quod autem ex aliquo fit, niſi
hoc ipſum apertè declaratur ex aliquo factum, illud dum ex quo factum ſit oſtenditur, pe-
riclitabitur primò videri ex nihilo factum, quia non æditur ex quo ſit factum. Dehinc etſi
B ea ſit conditione vt non poſſit videri ex aliquo, proinde periclitabitur, ex alio longè fa-
ctum videri, quàm ex quo factum eſt, dum non proponitur vnde ſit factum. Ita ſi ex ni-
hilo Deus cuncta feciſſe non potuit, ſcriptura non adieciſſet illum ex nihilo feciſſe: ex ma-
teria eum feciſſe omni modo debuit edixiſſe, licet ex materia feciſſet: quia illud in toto
habebat intelligi, etſi non ſignificaretur: at iſtud in dubio, niſi ſignificaretur. [[75] Atque CAP.XXII.
adeò ſpiritus ſanctus hanc ſcripturæ ſuæ rationem conſtituit, vt cùm quid ex aliquo fit, &
quod fit, & vnde fit, referat. [76] Fruticet, inquit, terra herbam fœni, ſeminantem ſemen *Geneſ.1.*
ſecundum genus, & ſecundum ſimilitudinem, & lignum fructuoſum faciens fructum,
cuius ſemen in ipſo in ſimilitudinem. Et factum eſt ſic. Et produxit terra herbam fœni ſe-
minantem ſemen ſecundum genus, & lignum fructuoſum faciens fructum, cuius ſemen
in ipſo in ſimilitudinem. Et rurſus: Et dixit Deus: Producant aquæ repentia animarum vi- *Ibidem.*
uarum, & volatilia volantia ſuper terram [77] per firmamentum cœli. Et factum eſt ſic. Et
fecit Deus cetos magnos, & omnem animam animalium repentium, quæ produxerunt
aquæ ſecundum genus ipſorum. Item poſt hæc. Et dixit Deus: Producat terra animam vi- *Ibidem.*
uentem ſecundum genus, quadrupedia & repentia, & beſtias terræ, ſecundum genus ipſo-
rum. Si ergo ex iam factis rebus, alias res Deus proferens, oſtendit per Prophetam, & dicit
quid vnde protulerit: [78] (quanquam poſſimus vnde illas prolatas æſtimare, dum ne ex ni-
hilo, iam enim facta erant quædam ex quibus prolatæ videri poſſent:) ſi tantam curam in-
ſtructionis noſtræ inſumpſit ſpiritus ſanctus, vt ſciremus quid vnde proceſſerit, nónne pro-
C inde nos & de cœlo & de terra compotes reddidiſſet, ſignificando vnde ea eſſet operatus,
ſi de aliqua materia origo conſtaret illorum? vt tanto magis ex nihilo ea videretur opera-
tus, quanto nihil adhuc erat factum, ex quo operatus videretur. Itaq; ſicut ea quæ de ali-
quo prolata ſunt, oſtendit vnde prolata ſint: ita quæ non oſtendit vnde prolata ſint, ex
nihilo prolata confirmat. Igitur in principio Deus fecit cœlum & terram. Adoro ſcripturæ *Gen.1.*
plenitudinem, qua mihi & factorem manifeſtat & facta. In Euangelio verò amplius & mi- *Ioan.1.*
niſtrum atq; arbitrum rectoris inuenio ſermonem. An autem de aliqua ſubiacenti mate-
ria facta ſint omnia, nuſquam adhuc legi. Scriptum eſſe doceat Hermogenis officina. Si *Apoc. vlt.*
non eſt ſcriptū, timeat [79] Væ illud adiicientibus aut detrahentibus deſtinatum. [[80] Sed CA.XXIII.
ex ſequentibus argumentatur; quia ſcriptum ſit: [81] Terra autem erat inuiſibilis & incom- »
poſita. Nam & terræ nomen redigit in materiam, quia terra ſit quæ facta eſt ex illa. Et erat »
in hoc dirigit, quaſi quæ ſemper retrò fuerit innata & infecta. Inuiſibilis autem & rudis; *Gene. 1.*
quia informem & confuſam & inconditam vult fuiſſe materiam. Has quidem opiniones »
eius ſigillatim reuincam, ſed interim volo ſic ei reſpondere. Putamus his articulis ma-
teriam demonſtrari. Nunquid tamen, quia erat ante omnia, & tale aliquid eſſe ex ea
factum ſcriptura ſignificat? Atquin nihil tale ſignificat. Fuerit licet materia, quantum
ſibi licet, vel potius Hermogeni: potuit & fuiſſe, & tamen nihil Deus ex illa feciſſe, vel
quia non decebat Deum alicuius eguiſſe, certè quia nec oſtenditur quicquam ex materia
feciſſe. Sine cauſa ergo eſſet, inquis. Non planè adeò ſine cauſa. Nam etſi mundus non

eſt factus ex illa,ſed hæreſis facta eſt,& quidem hoc impudentior,quòd non ex materia fa- D
C. xxiiii. cta eſt hæreſis,ſed materiã ipſam potius hæreſis fecit. [[82] Reuertor nunc ad ſingulos ar-
„ ticulos, per quos putauit ſignificatam eſſe materiã. Et primò de nominibus expoſtulabo.
Horum enim alterum legimus,quod eſt terræ:alterum non inuenimus, quod eſt materiæ.
Gen. I. Quæro ergo,Cùm materiæ nominatio nõ extet in ſcriptura, quomodo ei etiam terræ ap-
pellatio accommodetur in alio iam genere ſubſtantiæ nota? Quo magis materiæ quoque
nominatio extitiſſe debuerat,cõſecuta etiam terræ appellationem, vt ſcirem terram com-
mune cum materia eſſe nomen,ne illud ei ſoli ſubſtantiæ vindicarem, cuius & propriũ,in
qua magis notũ eſt, vel ne illud in quãcunque aliam ſpeciẽ, nec vtique omni materiæ cõ-
municare poſſem,ſi vellem.cùm enim non extat proprium vocabulum eius rei cui cõmu-
ne vocabulum adſcribitur,quanto non compâret cui adſcribatur,cuicũque alij poterit aſ-
ſcribi.Ita Hermogenes,etſi materiam oſtenderet nominatam,deberet eandẽ probare ter-
Cap. xxv. ram quoque cognominatam,vt ita vtrunque illi vocabulum vindicaret. [[83] Vult igitur
„ duas proponi terras in iſta ſcriptura;vnam,quam in principio Deus fecit: Aliam, materiã,
Gen. I. „ ex qua fecit,de qua dictũ ſit,Terra autem erat inuiſibilis & rudis.Vtique ſi quęram ex dua-
bus quæ cui nomen terræ accommodare debeat? dicetur, hanc quæ facta ſit ex illa ex qua
facta eſt,vocabulũ deriuaſſe,quia veriſimilius ſit ab origine ſobolem potius, quàm originẽ
à ſobole vocitari.Hoc ſi ita eſt,alia nobis obuoluitur quæſtio, an cõpetat terram hanc quã
„ Deus fecit,ex illa ex qua fecit,cognomentum deriuaſſe.Audio enim apud Hermogenem
„ ceteróſque Materiarios hæreticos, terram quidẽ illam informem & inuiſibilem & rudem E
„ fuiſſe:hanc verò noſtrã proinde & formam,& conſpectum,& cultum, à Deo conſecutam.
„ Aliud ergo factã quàm erat ea ex qua facta eſt.Porrò aliud facta,non potuit cũ ea de nomi-
ne ſociari,à cuius cõditione deſciuerat. Si nomẽ propriũ materiæ illius fuit terra, hæc quæ
non eſt materia,aliud ſcilicet facta,terræ quoq; non capit nomen alienũ,& ſtatu ſuo extra-
„ neũ.Sed materia facta,id eſt terra, habuit cũ ſua origine conſortiũ nominis, ſicut & gene-
„ ris.Non audio.Nam & teſtam,licet ex argilla confectam, iam non argillam vocabo, ſed
teſtam: [84] & electrũ,licet ex auro & argento fœderatũ, nec argentũ tamen nec aurũ appel-
labo,ſed electrũ.à cuius habitu quid diuertit,pariter & à vocatu eius recedit,appellationis,
ſicut & cõditionis proprietate.Quàm autẽ trãſierit de ſtatu terræ illius,id eſt materiæ, iſta
terra, vel eo palàm eſt, quòd hęc apud Geneſim teſtimonium boni accipit: Et vidit Deus
quia bonũ:illa autẽ apud Hermogenẽ in originem & cauſam malorũ deputatur.Poſtremò
ſi ideò hęc terra,quia & illa,cur non & materia hæc quoque,quia & illa?Immò iam & cœ-
„ lum & omnia,ſi ex materia conſtant,& terræ & materiæ vocari debuerũt.Satis iſta de terrę
„ nomine(in quo materiam intelligi voluit) quod nomen vnius elementi omnes ſciunt,na-
tura primùm,deinde ſcriptura docente, [85] niſi & Sileno illi apud Midam regẽ adſeuerantì
de alio orbe, credendum eſt, [86] auctore Theopompo. Sed & Deos multos idem refert.
Ca. xxvi. [[87] Nobis autem vnus Deus & vna eſt terra,quam in principio Deus fecit.Cuius ordinem
Gen. I. incipiens ſcriptura decurrere,primò factàm eam edicit,dehinc qualitatem ipſius ediſſerit. F
ſicut & cœlum primò factũ profeſſa, In principio fecit Deus cœlum, dehinc diſpoſitionẽ
eius ſuperinducit: [88] Et ſeparauit inter aquam quæ erat infra firmamentum, & quæ ſuper
firmamentum, & vocauit Deus firmamentum cœlum, ipſum quod in primordio fecerat.
Proinde & de homine,Et fecit Deus hominem,ad imaginẽ Dei fecit illum.Dehinc quali-
ter fecerit reddit: [89] Et finxit Deus hominem de limo terræ, & afflauit in faciem eius flatũ
vitæ,& factus eſt homo in animam viuam.Et vtique ſic decet narrationẽ inire, primò præ-
fati,poſtea proſequi,nominare,deinde deſcribere.Alioquin vanum, ſi eius rei cuius nullã
præmiſerat mentionem,id eſt materiæ, ne ipſum quidem nomen, ſubitò formam & habi-
tum promulgauit:antè enarrat qualis eſſet,antequàm an eſſet; oſtẽdit figuram deformati,
nomen abſcondit.At quanto credibilius ſecundum nos eius rei diſpoſitionẽ ſcriptura ſub-
iunxit,cuius inſtitutionem ſimúlque nominationem præmiſit. Quàm deniq; integer ſen-
Vbi ſuprà. ſus eſt:In principio Deus fecit cœlum & terram,terra autem erat inuiſibilis & rudis,quam
Deus ſcilicet fecit,de qua ſcriptura cùm maximè edixerat. [90] Nam & autem ipſum, velut
fibula coniunctiuæ particulæ ad connexum narrationi appoſitum eſt, Terra autem. Hoc
enim verbo reuertitur ad eam,de qua ſuprà dixerat,& alligat ſenſum.Adeò aufer hinc Au-
tem, & ſoluta cõpago eſt, vt tunc poſſit de alia terra dictum videri, Terra erat inuiſibilis &
C.xxvii. rudis. [[91] Sed tu ſupercilio capitis & nutu digiti accommodato altiùs tollens,& quaſi re-
„ trò lactans: Erat, inquis, quaſi ſemper fuerit ſcilicet innata & infecta, & idcircò materia
credenda.

A credenda. At ego ſine vllo lenocinio pronuntiationis ſimpliciter reſpondebo, de omni re
poſſe dici, Erat, etiam de ea quæ facta, quę nata ſit, quæ aliquando non fuerit, & quæ mate-
ria non ſit. Omne enim quod habet eſſe, vnde habeat, ſiue per initium, ſiue ſine initio, hoc
ipſo quod eſt, etiam Erat dicetur. Cui competit prima verbi poſitio in definitionem, eiuſ-
dem etiam declinatio verbi decurret in relationem. Eſt definitionis caput, Erat relationi
facit.[92] Hæ ſunt argutiæ & ſubtilitates hæreticorum, ſimplicitatem communiũ verborum
torquentes in quæſtionem. Magna ſcilicet quæſtio eſt, Si erat terra quæ facta eſt. Sanè diſ-
cutiendum, an ei competat inuiſibilem & rudem fuiſſe quæ facta eſt, an ei ex qua facta eſt,
vt eiuſdem ſit erat, cuius & quod erat. [[93] Atquin non tantùm probabimus iſtum habi- C.XXVIII.
tum huic terræ competiſſe, ſed & illi alij non competiſſe. Nam ſi nuda materia Deo ſubia-
cebat, nullo ſcilicet elemento obſtruente: ſiquidem nondum quicquam erat præter ipſam
& Deum: vtique inuiſibilis eſſe non poterat. Quia etſi tenebras volet in ſubſtantia fuiſſe "
materiæ ([94] cui articulo reſpondere debebimus ſuo ordine) etiam homini tenebræ viſibi- "
les ſunt; hoc enim ipſum quod ſunt, tenebræ videntur, nedum Deo. Et vtique ſi inuiſibilis
eſſet, nullo modo cognoſceretur qualitas eius. [95] Vnde ergo compertus eſt Hermogenes
informem & confuſam & inconditam illam fuiſſe, quæ vt inuiſibilis latebat: [96] aut ſi hoc à
Deo reuelatum eſt, probare debet. Sic & an rudis dici potuerit, expoſtulo. Certè enim rude
illud eſt quod imperfectum eſt? Certè imperfectum non poteſt eſſe, niſi quod factum eſt?
B Quod enim minus factum eſt, imperfectum eſt. Certè, inquis. Ergo materia quæ facta nõ
erat, in totum imperfecta eſſe non potuit. Quæ imperfecta non fuit, etiam rudis non fuit.
Initium non habens, quia facta non fuit, caruit & rudimento. Initij enim accidens eſt, ru-
dimentum. Terra verò quæ facta eſt, meruit & rudis dici. Statim enim vt facta eſt, habuit
imperfectæ locum, ante perfectionem. [[97] Siquidem omnia opera ſua Deus ordine cõ- CA. XXIX.
ſummauit, incultis primò elementis [98] depalans quodammodò mundum, dehinc exorna-
tis velut dedicans. Nam & lumen non ſtatim ſplendore ſolis impleuit, & tenebras non ſta-
tim ſolatio lunæ temperauit, & cœlum nõ ſtatim ſideribus ſtelliſque ſignauit, & maria non
ſtatim beluis frequentauit, & ipſam terram non ſtatim varia fœcũditate dotauit: Sed pri-
mò eſſe ei contulit: dehinc non inuacuum eſſe ſuppleuit. Sic enim & Eſaias: Nõ inuacuum *Iſai. 45.*
ait fecit illam, [99] ſed inhabitari. Poſtea ergo quàm facta eſt, futura etiam perfecta, interim
erat inuiſibilis & rudis. Rudis quidem, hoc quoque ipſo quòd inuiſibilis, vt nec viſui per-
fecta, ſimul & vt de reliquo nondum inſtructa. Inuiſibilis verò, vt adhuc aquis tanquã mu-
nimẽto genitalis humoris obducta. Qua forma, etiam adfinis eius caro noſtra producitur.
Nam & Dauid ita canit: Domini eſt terra & plenitudo eius, [100] orbis terræ, & omnes qui *Pſal. 23.*
habitant in illa. Ipſe ſuper maria fundauit eam, & ſuper flumina præparauit eam. Segrega-
tis enim aquis in cauatiorem ſinum, emicantior facta eſt arida, quæ antehac aquis tege-
batur. Exinde itaque & viſibilis efficitur, dicente Deo: [101] Congregetur aqua in congre- *Gen. 1.*
C gationem vnam, & videatur arida. Videatur, inquit, non fiat. Iam enim facta erat, ſed inui-
ſibilis vſque tunc videri ſuſtinebat. Arida autem, quòd erat futura ex diuortio humoris,
tamen terra. Et vocauit Deus aridam terram, non materiam. Sic & perfectionem poſtea
conſecuta, deſinit rudis haberi cùm pronuntiat Deus: Fruticet terra herbam fœni ſemi- *Ibidem.*
nantem ſemen ſecundum genus & ſecundum ſimilitudinem, & lignũ fructuoſum faciens
fructum, cuius ſemen in ipſo in ſimilitudinem. Item: Producat terra animam viuam ſecun- *Ibidem.*
dum genus, & quadrupedia, & repentia, & beſtias terræ ſecundum genus. Impleuit igitur
ordinem ſuum ſcriptura diuina. Quam enim prædixerat inuiſibilem & rudem, ei & viſio-
nem reddidit & perfectionem. Non alia autem materia erat inuiſibilis & rudis. Ergo ma-
teria erit poſtea viſibilis & perfecta. Volo itaque videre materiam; viſibilis enim facta eſt.
Volo & perfectam eam recognoſcere, vt ex illa etiam fœni herbam, & ex illa decerpam
lignum fructuoſum, & ex illa animalia vſui meo famulentur. Sed materia quidem nuſquã:
terra verò hic, id eſt coràm. Hanc video, hac perfruor, ex quo inuiſibilis & rudis eſſe deſiit,
de qua manifeſtiſſimè Eſaias: [102] Hæc dicit Dominus qui fecit cœlum. Iſte Deus qui de- *Iſai. 45.*
monſtrauit terram & fecit illam. Certè eandem demonſtrauit, quam & fecit. Quomodo
demonſtrauit? Vtique dicendo: Videatur arida. Quare videri iubet, niſi quia retrò non vi- *Gen. 1.*
debatur? vt ſic quoque eam non in vacuum feciſſet faciendo viſibilẽ, & ita habilem. Et ſic *Iſai. 45.*
per omnia probatur nobis, hanc quam incolimus, eandem & factam eſſe à Deo & oſten- "
ſam, nec aliam fuiſſe rudem & inuiſibilem, quàm quæ & facta & oſtenſa eſt. atque ita:
Terra autem erat inuiſibilis & rudis, ad eam pertinet quam Deus cum cœlo ſeparauit. *Gen. 1.*

Cap. xxx. [[103] Sic & ſequentia coniecturam Hermogenis inſtruere videbuntur: Et tenebræ ſuper D
Gen. 1. » abyſſum, & ſpiritus Dei ſuper aquas ferebatur; quaſi & hæ confuſæ ſubſtantiæ, maſſalis il-
» lius molis argumenta portendant. Atquin ſingillatim definiens, tenebras, abyſſum, ſpiritum Dei, aquas, nihil confuſum, nec in confuſione incertum æſtimari facit tam diuiſa relatio certorum & diſtinctorum elementorum. Hoc quidem amplius, quum ſitus proprios eis adſcribit, tenebras ſuper abyſſum, ſpiritum ſuper aquas, negauit coofuſionem ſubſtãtiarum, quarum demonſtrando diſpoſitionem, demonſtrauit etiam diſtinctionẽ. [104] Vaniſſimum denique, vt materia quæ informis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adſeueretur, non ædito quid ſit illud corpus confuſionis, quod vnicum vtique credendum eſt, ſi informe eſt: vniforme etenim quod informe eſt. Informe autem quod ex varietate confuſum eſt, vnam habeat neceſſe eſt ſpeciem: quod non habet ſpeciem, dum ex multis vnam habet ſpeciem. Ceterùm aut habebat in ſe ſpecies iſtas materia, de quarum vocabulis intelligeodas eſſe tenebras dico, & abyſſum, & ſpiritum, & aquas, aut non habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens formas? Si non ha-
Ca. xxxi. bebat, agnoſcitur? [[105] Sed & illud vtique captabitur: de cœlo ſolo & de terra iſta ſcri-
» pturam ſignificaſſe, quòd eam in principio Deus fecerit: de ſpeciebus autem ſupradictis
» nihil tale: & ideò eas quæ factæ non ſignificentur, ad infectam materiam pertinere. Reſpondebimus huic quoque ſcrupulo. Scriptura diuina ſatis diſſereret, ſi ſummas ipſas rerum à Deo factas commendaſſet cœlum & terram, habentes vtique ſuggeſtus ſuos proprios, qui in ipſis ſummis intelligi poſſent. Suggeſtus autem cœli & terræ primò tunc fue- E
Gen. 1. rint tenebræ, & abyſſus, & ſpiritus, & aquæ. Nam terræ quidem ſuberat abyſſus & tenebræ. Si enim abyſſus infra terram, tenebræ autem ſuper abyſſum, ſine dubio & tenebræ & abyſſus infra terram. Cœlo verò ſpiritus & aquæ ſubiacebant: nam ſi aquæ ſuper terram, quæ eam texerant, ſpiritus autem ſuper aquas, pariter & ſpiritus & aquæ ſuper terram. Quæ verò ſuper terram, ea vtique infra cœlum. Et ſicut terra abyſſo & tenebris, ita & cœlum ſpiritui & aquis incubabat, & complectebantur. Et ita nouum non eſt, vt id ſolum quod continet nominetur, quâ ſummale: in iſto autem intelligatur & quod continetur, quâ portionale. Ecce ſi dicam, ciuitas extruxit theatrum, & circum, ſcena autem erat talis & talis, [106] & ſtatuæ ſuper euripum, & obeliſcus ſuper omnia ferebatur: quia non & has ſpecies edixerim factas à ciuitate, non erunt ab ea cum circo & theatro? an ideò non adieci factas has quoque ſpecies, quâ inerant eis quæ facta prædixeram, & ineſſe quibus inerant, intelligi poterant. Sed vacet hoc exemplum vt humanum: aliud de
Gen. 2. auctoritate ſcripturæ ipſius arripiam. Fecit, inquit, Deus hominem de terra, & adflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus eſt homo in animam viuam. Faciem quidem eius hic
Gen. 2. 3. nominat, ſed nec ipſam factam à Deo dixit. [107] Coſtam verò & oſſa, & carnem, & ocu-
& 4. los, & ſudorem, & ſanguinem poſtea loquitur, quæ nec tunc facta à Deo ſignificauit. Quid reſpondebit Hermogenes? Nunquid & membra hominis ad materiam pertinebunt, quia non nominatim facta referuntur? An & hæc in hominis [108] factitatione cen- F
Gen. 1. ſentur? Proinde membra erant cœli & terræ abyſſus & tenebræ, ſpiritus & aquæ. In corporibus enim membra ſunt facta, in corporibus & membra ſunt nominata. Nullum elementum non membrum eſt eius elementi quo continetur; Omnia autem elementa cœlo
Ca. xxxii. aut terra continentur. [[109] Hæc reſponderim pro ſcriptura præſenti, quatenus hîc ſolorum corporum factitationem commendare videtur cœli & terræ. Sciit eſſe qui vltrò in corporibus & membra cognoſcerent, & ideò compendio vſa eſt. Prouidit tamen & hebetes & inſidioſos, qui diſſimulato tacito intellectu, ipſis quoque membris verbum factitationis ſignificatorium exigerent. Itaque & propter iſtos ſingulas ſpecies factas do-
Prou. 8. cet aliis in locis. Habes Sophiam, Prior autem abyſſo genita ſum, dicentem: vt credas abyſſum quoque genitam, id eſt factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil intereſt facta an nata ſit abyſſus, dum initium detur illi, quod non daretur ſi materiæ ſub-
Iſai. 45. iecta eſſet. De tenebris verò ipſe Dominus per Eſaiam: Ego, qui ſtruxi lucem & feci te-
Amos 4. nebras. De ſpiritu æquè Amos: [110] Qui ſolidat tonitruum, & condit ſpiritum, & adnuntiat in homines Chriſtum ſuum: eum ſpiritum conditum oſtendens, qui in terras conditas deputabatur, qui ſuper aquas ferebatur, librator & adflator & animator vniuerſitatis. [111] non, vt quidã putant, ipſum Deum ſignificari ſpiritum, quia Deus ſpiritus. Neque enim aquæ Dominum ſuſtinere ſufficerent; ſed eum ſpiritum dicit, de quo etiam venti
Iſai. 57. conſtiterunt: vt ait per Eſaiam: quia ſpiritus à me exiuit, & flatum omnem ego feci. Item

de

A de aquis eadem Sophia. [112] Et cùm firmos ponebat fontes quæ ſub cœlo eſt, ego erã modulans cum ipſo. *Prou. 8.*
Quum ergo & eas ſpecies probamus à Deo factas, etſi in Geneſi tantummodò nominantur ſine factitationis mentione; reſpondebitur fortaſſe ex diuerſo: [113] Planè factas eas, ſed ex materia. vt ſtilus quidem Moyſi, Et tenebræ ſuper abyſſum, & ſpiritus Dei ſuper aquas ferebatur, materiam ſonet: ceteræ verò ſcripturæ, quæ ex materia factæ ſint, ſpecies in diſperſo demõſtrent. Ergo ſicut terra de terra, ita & abyſſus ex abyſſo, & tenebræ ex tenebris, & ſpiritus & aquæ ex ſpiritu & aquis conſtiterunt. Et ſicut ſuprà diximus, non potuit informis fuiſſe materia, ſi ſpecies habebat, vt & aliæ ex ea ſint confectæ, niſi quòd non aliæ, ſed ipſæ ex ſemetipſis. Siquidem non capit diuerſas fuiſſe quæ hiſdem nominibus æduntur: quòd iam operatio diuina orioſa videri poſſit, ſi quæ erant fecit: cùm generoſiora eſſent, quæ non erant facta, quàm ſi fierent. Igitur vt concludam, aut materiam tunc ſignificauit Moyſes cùm ſcribit, Et tenebræ ſuper abyſſum, & ſpiritus Dei ſuper aquas ferebatur; Aut quum hæ ſpecies alibi poſtea demonſtrantur factæ à Deo, debuerunt æquè demonſtrari ex materia, quam Moyſes præmiſerat, factæ: Aut ſi ſpecies iſtas, & non materiam ſignificauit Moyſes, vbi materia demonſtrata ſit quæro. [[114] Sed dum illam *C. xxxiii.*
Hermogenes inter colores ſuos inuenit [115] (inter ſcripturas enim Dei inuenire non poterit) ſatis eſt quòd omnia & facta à Deo conſtat, & ex materia facta non cõſtat: quę etiãſi fuiſſet, ipſam quoque à Deo factam credidiſſemus: quia nihil innatum præter Deum præſcribentes, obtineremus. In hunc vſque articulum locus eſt retractatui, donec ad ſcriptu-
B ras prouocata deficiat exhibitio materiæ. Expedita ſumma eſt: nihil inuenio factum, nihil ex nihilo, quia quod factum inuenio, non fuiſſe cognoſco. Etiam ſi quid ex aliquo factum eſt, ex facto habet cenſum, vt ex terra, herba, & fructus, & pecudes, & figuratio hominis ipſius: vt ex aquis natatiles & volatiles animæ. Huiuſmodi origines rerum ex his prolatarũ, potero materias appellare: ſed factas à Deo & ipſas. [[116] Ceterùm omne ex nihilo conſti- *C. xxxiiii*
tiſſe, illa poſtremò diuina diſpoſitio ſuadebit, quæ omnia in nihilum redactura eſt. Siquidem & cœlum conuoluetur vt liber, immò nuſquam fiet cum ipſa terra, cum qua primor- *Iſai. 34.*
dio factum eſt. Cœlum & terra præteribunt, inquit, [117] Cœlum primum & terra prima *Matth. 24.*
abierunt, & locus non eſt inuentus illis: quia ſcilicet quod & finit, locum amittit. Sic & Da- *Apoca. 21.*
uid, Opera manuum tuarum cœli, & ipſi peribunt. [118] Nam etſi mutabit illos velut operto- *Pſal. 101.*
rium, & mutabuntur, ſed mutari, perire eſt priſtino ſtatui, quem dum mutantur, amit- *Apoc. 6.*
tunt. [119] Et ſtellæ quidem de cœlo ruent, ſicut fici arbor, quum valido commota vento a- *Pſal. 96.*
cerba ſua amittit. Montes verò tanquam cera liqueſcent, à conſpectu Domini. [120] Quum *Apocal. 6.*
ſurrexerit, ſcilicet confringere terram. Sed & paludes, inquit, arefaciam. [121] Et quærent *Iſai. 2.*
aquã, nec inueniẽt; [122] etiam mare Oceanus. Quæ omnia etſi alter putauerit ſpiritaliter in- *Iſai. 41.*]
terpretanda, non tamen poterit auferre veritatem ita futurorum, quomodo ſcripta ſunt. Si quæ enim figuræ ſunt, ex rebus conſiſtentibus fiant neceſſe eſt, non ex vacantibus: quia nihil poteſt ad ſimilitudinem de ſuo præſtare, niſi ſit ipſum quod tali ſimilitudine præſtet. Reuertor igitur ad cauſam definientem omnia ex nihilo ædita, in nihilum peruentura. Ex
C æterno enim, id eſt ex materia, nihil Deus interibile feciſſet, nec ex maioribus minora condidiſſet, cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id eſt ex interibili æternum: quod & carni noſtræ pollicetur, cuius virtutes & poteſtates ſuas, hunc iam arrabonem, voluit in nobis collocaſſe, vt credamus etiam illum vniuerſitatem ex nihilo velut emortuam, quæ ſcilicet non erat, in hoc vt eſſet, ſuſcitaſſe. [[123] De cetero verò ſtatu ma- *Ca. xxxv.*
teriæ, etſi non eſt retractandum, prius enim erat vt eam eſſe conſtaret, tamen ac ſi conſtiterit, perſequendus eſt ordo: quo magis eam non eſſe conſtet, cuius nec reliquus ſtatus conſiſtat, ſimul vt contrarietates ſuas agnoſcat Hermogenes. Prima, inquit, facie videtur nobis incorporalis eſſe materia: exquiſita autem ratione recta, inuenitur neque corporalis, neque incorporalis. Quæ eſt iſta ratio recta, quæ nihil recti renuntiat, id eſt nihil certi? Niſi fallor enim, omnis res aut corporalis aut incorporalis ſit neceſſe eſt: ([124] vt concedam interim eſſe aliquid incorporale de ſubſtantiis duntaxat, cùm ipſa ſubſtantia corpus ſit rei cuiuſque:) certè poſt corporale & incorporale nihil tertium. Age nunc ſit & tertium quod illa recta ratio Hermogeniana compererit, quæ neque corporalem neque incorporalem materiam facit: vbi eſt, quale eſt, quid vocatur, quid deſcribitur, quid intelligitur? Tantùm hoc ratio renuntiauit, nec corporalem materiam nec incorporalem. [[125] Sed *Ca. xxxvi*
ecce contrarium ſubijcit, aut alia fortaſſe ratio ei occurrit, ex parte corporalem renuntiãs materiam, & ex partè incorporalem. Iam ergo ne neutrum ſit, vtrũque materia cenſenda

eſt? Erit enim corporalis & incorporalis aduerſus renuntiationem rectæ rationis illius pla- D
» nè rationem non reddentis ſententiæ ſuæ, ſicut nec alia reddit. Corporale enim materiæ,
» vult eſſe, de quo corpora ædantur: incorporale verò, inconditum motum eius. Si enim,
» ait, corpus tantummodò eſſet, nihil ei incorporale appareret, id eſt motus. Si verò in totum
» incorporalis fuiſſet, nullum corpus ex ea fieret. [126] Quanto hæc rectior ratio, niſi quòd
ſi tam rectas lineas ducis Hermogenes quàm ratio iſta, pictor te bardior nõ eſt. Quis enim
tibi concedit motum, in ſecundam partem ſubſtantiæ deputare: cùm ſubſtantiua res non
ſit, quia nec corporalis, ſed accidens, ſi fortè ſubſtantiæ & corpori, vt actus, & pulſus, vt la-
pſus, vt caſus, ita & motus. Nam ſiue à ſemetipſo quid mouetur, actus eius eſt motus, certè
pars ſubſtantiæ non eſt, ſicut tu motum ſubſtantiam facis materiæ incorporalem. Omnia
denique mouentur aut à ſemetipſis vt animalia, aut ab alijs [127] vt inanimalia, tamẽ nec homi-
nem, nec lapidem, & corporalem & incorporalem dicemus, quia & corpus habeat & mo-
tum, ſed vnam omnibus formam ſolius corporalitatis, quæ ſubſtantiæ res eſt: ſi qua incor-
poralia eis adſunt, aut actus, aut paſſiones, aut officia, [128] aut libidines eorum, non portio-
nes deputamus. Quo ergo facit, portionem materiæ in motum diſponere, qui non ad ſub-
ſtãtiam pertinet, ſed ad ſubſtantiæ habitum? Quid enim ſi immobilem placuiſſet tibi indu-
cere materiam, nunquid immobilitas ſecunda pars formæ videretur? Sic itaque nec mo-
C.xxxvii. tus. [129] Sed de motu & alibi licebit. [[130] Nunc enim video te ad illam rurſus rationem
reuerti, quæ tibi nihil certi renuntiare conſueuit. Nam ſi vt nec corporalem, nec incorpo- E
ralem infert materiam, ita nec bonam nec malam adlegaſſet, proinde ſuperargumẽtaſſet,
» Si enim, inquis, eſſet bona quæ ſemper hoc fuerat, non deſideraret compoſitionem Dei: ſi
» eſſet natura mala, non accepiſſet tranſlationem in melius: nec quicquam compoſitionis
» ſuæ adplicuiſſet illi Deus tali natura: Iuuacum enim laboraſſet. Verba hæc tua ſunt: quo-
rum te & alibi meminiſſe oportuerat, ne quid his contrarium inferres. [131] Sed quoniam
de mali & boni ambiguitate ſuper materiam in præteritis aliquid rettactauimus, nunc
ad præſentem, & ſolam propoſitionem & argumentationem tuam reſpondebo. Nec di-
cam, & hìc te certum aliquid debuiſſe pronũtiaſſe: aut bona, aut mala, aut tertium aliquid:
ſed nec hìc quod tibi libuit pronuntiaſſe, cuſtodiſſe. Reſcindis enim quod pronuntiaſti nec
bonam nec malam: quia cùm dicis, Si eſſet bona, non deſideraret componi à Deo, malam
portendis: & cùm adponis, Si eſſet mala natura, non admitteret in melius tranſlationem,
bonam ſuboſtendis: Atque ita & boni & mali adfinem conſtituiſti, quam nec bonam nec
malam pronuntiaſti. Vt autem & argumentationem, qua putaſti te propoſitionem tuam
confirmaturum, retundam, oppono etiam illud, Si bona fuiſſet materia ſemper, quare non
deſideraſſet in melius reformari? Quod bonum non deſiderat, aut non optat, aut non ca-
pit profectum, vt fiat de bono melius. Æquè ſi mala natura fuiſſet, quare non potuerit à
Math. 3. Deo conuerti, vt à potentiore, vt ab eo qui lapidum quoque naturam conuertere valeat in
» filios Abrahæ? Nempè ergo non tantùm comparas Dominum materiæ, ſed & ſubijcis, F
» à quo natura materiæ deuinci & edomari in melius non potuiſſet. Sed & quam hic non vis
c.xxxviii natura malam, alibi te confeſſum negabis. [[132] De ſitu materiæ id tracto, quod & de mo-
tu, vt peruerſitatem tuam traducat. Subiacentem facis Deo materiam, & vtique locum illi
qui ſit infra Deum. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: ſi intra locum, ergo
determinatur à loco, intra quem eſt: ſi determinatur, habet lineam extremam, [133] quam
quantum propriè pictor, agnoſcis finem eſſe omni rei cuius linea extrema eſt. Non ergo
erit infinita materia, quæ dum in loco eſt, à loco determinatur, & dum determinatur ab il-
» lo, extrema eum linea patitur. At tu infinitam facis dicens: Infinita eſt autem, eo quòd ſem-
per eſt. Etſi qui diſcipulorum tuorum voluerit argumentari, quaſi infinitam æuo, nõ mo-
tu corporis intelligi velis: atquin corporaliter infinitam, corporaliter immenſam, & incir-
» cunſcriptam, ſequentia oſtendunt, Vnde, inquis, nec tota fabricatur, ſed partes eius. Adeò
corpore infinita, non tempore eſt. [134] Et obduceris, corpore eam infinitam facieas, cùm
locum ei adſcribens, intra locum & extremam loci lineam includis. Sed tamen cur non to-
tam eam formauerit Deus, non ſcio, niſi quâ aut inualidus, aut inuidus. Itaque dimidium
eius quæ non tota formata ſit quæro, vt qualis tota fuerit agnoſcam. Debuerat enim Deus
C. xxxix. vt [135] exemplarium antiquitatis ad gloriã operis palàm feciſſe. [[136] Sit nũc definitiua, ſi-
» cut rectius tibi videtur, per demutationes ſuas & tranſlationes: ſit & comprehenſibilis, vt
» quæ fabricatur, inquis, à Deo, quia & conuertibilis & demutabilis & diſpartibilis. Demu-
» tationes enim eius, inquis, diſpartibilem eam oſtendunt. [137] Et hic à lineis tuis excidiſti,
qui-

A quibus circa perſonam Dei vſus es, præſcribens Deum illam non ex ſemetipſo feciſſe, quia
in partes venire non poſſet qui ſit æternus & manens in æuum, ac per hoc immutabilis &
indiuiſibilis. Si & materia eadem æternitate cenſetur, neque initium habens neque finem, «
eadem ratione non poterit pati diſpertitionem & demutationem, qua nec Deus. In æter- «
nitatis conſortio poſita, participet cum illo neceſſe eſt & vires, & leges, & cōditionēs æter-
nitatis. Atque cùm dicis, Partes autem eius omnia ſimul ex omnibus habent, vt ex parti- «
bus totum dinoſcatur: vtique eas partes intelligi vis, quę ex illa prolatæ ſunt, quæ hodie vi- «
dentur à nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habent, vtique ex priſtinis, quādo quę
hodie videntur, aliter habeant quàm priſtina fuerunt? [138 Dicis in melius reformatam Cap. xl.
materiam, vtique de deterioribus: & vis meliora deteriorum exemplarium ferre. Confuſa
res erat, nunc verò compoſita eſt. Et vis ex compoſitis incompoſita præberi. Nulla res ſpe- «
culum alterius rei, id eſt non coæqualis. 139 Nemo ſe apud tonſorem pro homine mulum
inſpexit, niſi ſi qui putat in hac extructione mundi, diſpoſitæ iam & comptæ, informem &
incultam materiam reſpōdere. Quid hodie informe in mūdo, quid rettò ſpeciatum in ma-
teria, vt ſpeculum ſit mundus materiæ? Cùm ornamenti nomine ſit penes Græcos mun-
dus, quomodo inornatæ materiæ imaginem tefert, vt dicas totū eius ex partibus eogno-
ſci? Certè ex illo toto erit etiam hoc quod non venit in deformationem. Et ſuprà ædidiſti,
non totam eam fabricatam. Igitur vel hoc rude & confuſum & incompoſitum non poteſt
B in expolitis & diſtinctis & compoſitis recognoſci, quæ nec partes materiæ appellari con-
uenit, cùm à forma eius ex mutatione diuiſa receſſerunt. [140 Reuertor ad motum, vt Cap. xli.
vbique te lubricum oſtendam. Inconditus, & confuſus, & turbulentus fuit materiæ mo- «
tus. Sic enim & ollæ vndique ebullientis ſimilitudinem opponis. Et quomodo alibi alius à «
te adfirmatur? Cùm enim vis materiam nec bonam nec malam inducere: Igitur, inquis, «
ſubiacens materia æqualis momenti habens motum, neque ad bonum, neque ad malum «
plurimum vergit. Si æqualis momenti, iam non turbulentus, nec 141 cacabaceus, ſed com- «
poſitus, & temperatus, ſcilicet qui inter bonum & malum ſuo arbitrio agitatus, in neutram
tamen partem pronus & præceps, 142 mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu fe-
rebatur. Hæc inquies non eſt, hæc turbulentia 143 & paſſiuitas non eſt, ſed moderatio, & «
modeſtia & iuſtitia motationis neutram in partem inclinantis. Planè ſi huc & illuc aut in «
alterum magis proclinaret, tunc inconcinnitatis, & inæqualitatis, & turbulentiæ denota-
ri mereretur. Porrò ſi neque ad bonum, neque ad malum pronior erat motus, vtique inter
bonum & malum agebatur: vt ex hoc quoque materiam determinabilem appareat, cuius
motus 144 nec malo nec bono pronus, eo quòd in neutrum vergebat, intra vtrumque ab
vtroque pendebat, & hoc nomine ab vtroque determinabatur. Sed & bonum & malum «
in loco facis, cùm dicis motum materiæ in neutrum eorum fuiſſe propenſum. Materia e- «
nim quæ in loco erat, neque huc neque illuc deuergens, in loca non deuergebat, in quibus
erat bonum & malum. Dans autem locum bono & malo, corporalia ea facis, faciendo lo- «
C calia, quia quæ locum habent, prius eſt vt corporalia ſint. Denique incorporalia propriū «
locum non haberent, niſi in corpore, cùm corpori accedunt. Ad bonum autem & malum
non deuergente materia, vt aut corporalia aut localia non deuergebat. Bonum ergo &
malum erras ſi ſubſtantias eſſe vis. Subſtantias enim facis quibus loca adſignas. Loca au- «
tem adſignas, cùm materiæ motum ab vtraque regione ſuſpendis. [145 Diſperſiſti omnia, « C. xlii.
ne de proximo quàm contraria ſibi ſint relucerent. At ego colligam ſingula & conferam.
Inconditum adſeueras motum materiæ, eámque adijcis ſectari informitatem: dehinc ali- «
bi, deſiderare componi à Deo. Deſiderat formationem quæ ſectatut informitatem, aut ſe- «
ctatut informitatem quæ deſiderat formationem? Non vis videri Deum æquari materiæ: «
& ſubijcis, habere illam cum Deo communionem. Impoſſibile enim, inquis, non haben- «
tem illam cōmune aliquid cum Deo, ornari eam ab ipſo. atquin ſi commune aliquid ha- «
bebat cum Deo, non deſiderabat exornari ab ipſo, pars ſcilicet Dei per communionem.
Aut & Deus poterat ornari à materia, habendo cum illa aliquid & ipſe commune, & iam
in hoc neceſſitati ſubijcis Deum, ſi fuit aliquid in materia propter quod eam formaret.
Commune autem inter illos facis, quòd à ſemetipſis mouentur, & ſemper mouētut. Quid «
minus materiæ quàm Deo adſcribis? Totum conſortinm diuinitatis hoc erit, libertas & «
æternitas motus. Sed Deus compoſitè, materia inconditè mouentur. Tamen diuinum «
proinde, motu proinde libero & æterno. Atquin plus materiæ das, cui licuit ſic moueri
quomodo Deo non licuit. [146 De motu & illud notauerim. Nam ſecundum ollæ ſimi- C. xliii.

litudinem, ſic erat, inquis, materiæ motus, antequàm diſponeretur, concretus, inquietus, D
inadprehenſibilis præ nimietate certaminis. Dehinc ſubiicis: Stetir autem in Dei com-
poſirionem, & inadprehenſibilem habuit incondirum motum, præ tarditate inconditi
motus.[147] Suprà, certamen motui adſcribis, hîc tarditatem. Nam de natura materiæ quo-
ties cadas, accipe. Suprà dicis: Si autem eſſet materia natura mala, non accepiſſet tranſla-
tionem in melius: nec Deus aliquid compoſitionis accommodaſſet illi. Inuacuum enim
laboraſſet. Finiſti igitur duas ſentẽtias, nec materiã natura malam, nec naturam eius à Deo
potuiſſe conuerti. Horum immemor, poſtea infers: At vbi accepit compoſitionem à Deo
& ornata eſt, ceſſauit à natura. Si in bonum reformata eſt, vtique de malo reformata eſt. Et
ſi per compoſitionem Dei ceſſauit à natura mali, natura ceſſauit ergo, & mala fuit natura
C. XLIIII. ante compoſitionem, & deſinere potuit à natura poſt reformationem. [[148] Sed & quali-
ter operatum facias Deum, ſequitur vt oſtendam. Planè à Philoſophis recedis, ſed tamen
& à Propheris. [149] Stoici enim volunt Deum ſic per materiam decucurriſſe, quomodo
mel per fauos. At tu non, inquis, pertranſiens illam facit mundum, ſed ſolummodò adpa-
rens & adpropinquans ei, ſicur facit [150] qui decor ſolummodò adparens, & Magnes lapis
ſolummodò adpropinquans. Quid ſimile Deus fabricans mundum, & decor vulnerans a-
nimum, [151] aut Magnes adtrahens ferrum? Nam etſi adparuit Deus materiæ, ſed non vul-
nerauit illam quod decor animum: & ſi adpropinquauir, ſed non cohæſit illi, quod Ma-
gnes ferro. Puta nunc exempla tua competere. Certè ſi adparendo & adpropinquando
materiæ, fecit ex illa Deus mundum, vtique ex quo adparuit fecit, & ex quo adpropin- E
quauit. Ergo quando non fecerat retrò, nec adparuerat illi, nec adpropinquauerat. Et cui
credibile eſt, Deum non adparuiſſe materiæ, vel quâ conſubſtantiali ſuæ per æternitatem:
ab ea longè fuiſſe, quem credimus vbique eſſe, & vbique adparere? [152] cui etiam inanimalia
Dan. 3. & incorporalia laudes canunt apud Danielem. Quantus hic locus, in quo Deus à materia
tantum diſtabat, vt neque adpareret, neque adpropinquaret ante mundi molitionem? cre-
do peregrinatus eſt ad illam de longinquo, cùm primùm ei voluit adparere & adpropin-
CA. XLV. quare. [[153] At enim Prophetæ & Apoſtoli non ita tradunt mundum à Deo factum, ad-
parente ſolummodò & adpropinquante materiæ, quia nec materiam vllam nominauerũt:
Sap. 8. ſed primò Sophiam conditam, initium viarum in opera ipſius: dehinc & ſermonem pro-
Ioan. 1. latum, per quem omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil. Denique ſermone eius cœli
Pſal. 32. confirmati ſunt, [154] & ſpiritu ipſius vniuerſæ virtutes eorum. [155] Hic eſt Dei dextera, Dei
Iſai. 48. & manus ambæ per quas operatus eſt, atque molitus eſt. Opera enim manuum tuarum, in-
Pſal. 101. quit, cœli: [156] per quas & menſus eſt terram, & palmo cœlum. Noli ita Deo adulari, vt ve-
Iſai. 48. lis illum ſolo viſu & ſolo acceſſu tot ac tantas ſubſtantias protuliſſe, & non propriis viribus
inſtituiſſe. Sic enim & Hieremias commendat: Deus faciens terram [157] in valentia ſua, pa-
Hierem. 51. rans orbem in intelligentia ſua, & ſuo ſenſu extendit cœlos. [158] Hæ ſunt vires eius, quibus
Pſal. 64. enixus, totum hoc condidit. Maior eſt gloria eius, ſi laborauit. Denique ſeptima die re-
Gen. 1. quieuit ab operibus. Vtrunque ſuo more. Aut ſi adparens ſolummodo & adpropinquans F
fecit hunc mundum, nunquid cùm facere deſiit, rurſus adparere & adpropinquare ceſſa-
uit? Atquin magis adparere cœpit & vbique conueniri Deus, ex quo factus eſt mundus.
Hierem. 51. Vides ergo quemadmodum operatione Deus vniuerſa conſtituit, valentia facientis terrã,
intelligentia parantis orbem, & ſenſu extendentis cœlum: non adparentis ſolummodò
nec adpropinquantis, ſed adhibentis tantos animi ſui niſus, Sophiam, Valentiam, Senſum,
Sermonem, Spiritum, Virtutem. Quæ illi non erant neceſſaria, vt adparendo tantummo-
Rom. 1. dò & adpropinquando profectus fuiſſet. [159] Hæc autem ſunt inuiſibilia eius, quæ ſecundũ
Apoſtolum ab inſtitutione mundi factis eius conſpiciuntur, non materiæ neſcio quæ, ſed
Rom. 11. ſenſualia ipſius. Quis enim cognouit ſenſum Domini? De quo exclamat, ô profundum di-
uitiarum & Sophiæ, [160] vt ininuentibilia iudicia eius, & ininueſtigabiles viæ eius? Quid
hæc magis ſapiunt, quàm vt ex nihilo omnia facta ſunt? quæ nec inueniri nec inueſtigari
niſi ſolo Deo poſſent, alioqui inueſtigabilia, ſi ex materia ſunt inueſtigata & inuenta. Igi-
tur inquantum conſtitit materiam nullam fuiſſe, ex hoc etiam quòd nec talem competat
fuiſſe qualis inducitur, intantum probatur omnia à Deo ex nihilo facta, niſi quòd Hermo-
genes eundem ſtatum deſcribendo materiæ quo eſt ipſe, inconditum, confuſum, turbu-
lentum, ancipitis & præcipitis & feruidi motus, documentum artis ſuæ dum oſtendit, ipſe
ſe pinxit.

ADNO-

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM ADVERSVS HERMOGENEM.

1. ADVERSVS HERMOGENEM.] Etſi Hermogenis in hæreticorum Catalogo ſub finem lib. de Præſcriptionib. adu. hæreticos non meminerit, ad hæreſin tamen eius adludit, eiuſdem libri c.7. in hæc verba: Et vbi Materia cum Deo æquatur, Zenonis diſciplina eſt; vbi quædam huc pertinentia ex Quintino deſcripſimus n. 43. & nominatim etiam eius meminit c. 30. Ceterùm (inquit) & Nigidius neſcio quis, & Hermogenes, & multi alij adhuc ambulant, peruertentes vias Dei. vnde videtur Nigidius ille eiuſdem cum illo ſecta fuiſſe, ſicuti illic adnotauimus n. 177. Et verò iam dictam hæreſin Hermogeni adſcribit c. 33. Idem (inquit) Apoſtolus, quum improbat elementis ſeruiẽtes, aliquem Hermogenem oſtendit, qui Materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparat. Eũdem etiam errorem Marcioni impingens l. adu. eundem 5. c. penult. Collocans (inquit) & cum Deo creatore Materiam de Porticu Stoicorum. Meminit rurſum infrà l. ſequenti, verbis in Argumento citatis. Item libro de Anima, libri mentionem faciens, De cenſu animæ aduerſus Hermogenem, de quo plura T. 4. inter Tertulliano Fragmenta. Rurſum tacito nomine lib. de Reſurrect. carnis: Igitur confido Deum totum hoc ex nihilo protuliſſe, & Deum noſti fidendo, quòd tantum Deus valeat. Nam & quidam infirmiores hoc priùs credere volunt, de Materia potius ſubiacenti ab illo vniuerſitatem ſecundum Philoſophos dedicatam. Denique etiam Tom. 5. lib. de Monogam. verbis mox citandis c. 1. n. 7. Quare fallitur Prateolus Catal. hæreſeon, dum Hermogenem facit Sabellij aſſeclam, atque adeò non niſi Galieni Imperatoris temporibus erupiſſe, quemadmodum etiam in eo quòd Hermiam, à quo Hermiani, confundit cum Hermia Maſſalianorum hæreticorum duce: Hermiani (inquit Aug. hær. 54.) ab Hermia, qui elementorũ Materiã, de qua factus eſt mũdus, non à Deo factã dicunt: ſed Deo coæternã. Quæ quum eadẽ planè ſit hæreſis, omninò putarim illic legendũ: Hermogeniani ab Hermogene, ut poſtea etiã Hermogenẽ & Hermogenianos recenſeret, qui Patripaſsianorũ hæreſin ſint ſecuti. Verũ quod obſtat duos hæreticos eodẽ dici vocatos nomine, maximè quũ cõformiter Auctori noſtro ſcribat Theodoretus hæret. fab. l. 1. Hermogenes (inquit) ex ſubiecta Materia, & congenita dicit Deum omnia fabricatum. Exiſtimabat enim ſtolidus fieri non poſſe, vt Deus vniuerſorum ex iis quæ non ſunt fabricaret; ita enim lego, pro: fabricaretur. Vbi etiam addit: Is dicebat corpus Domini in ſole eſſe repoſitum: Diabolum autem & Dæmonas eſſe in Materiã refundendos. Theophilus Antiochenus Epiſcopus ſcripſit in eum, & ſimiliter Origenes. Quod ipſum de Theophili libro adu. hæreſin Hermogenis adteſtatur B. Hier. Catal. Script. Eccl. quem adeò Auctorem imitatum eſſe veriſimile eſt. Item Origenis ea de re fragmentum habetur apud Euſebiũ loco infrà citato. Quid? quòd B. Iſidorus Etymol. l. 8. c. 5. Rabanus l. 2. Inſtit. cleric. c. 58. & poſt eos Gratianus Can. Quidam autem. 24. qu. 3. Hermogeniani (inquiunt) ab Hermogene vocati, qui Materiam non natam introducens, &c. verbis ipſis Auctoris vtentes paulopriùs citatis ex lib. de Præſcript. hæret. c. 33. apud quos interim legere oportet cum Tertulliano: & Deum adſeruit, pro eo quod irrepſerat: Deam. Quibus conſentit etiam Honorius lib. de hæreſ. Hermogeniani (inquit) ab Hermogene quodam vocati. Hi Materiam mundi Deo æqualem faciunt. Quo fit vt legendum eſſe putem apud Philaſtrium l. de hæreſ. in hunc modum: Hermogeniani ab Hermogene, qui fuerunt in Africa, qui & ita ſentientes abiecti ſunt ab Eccleſia Catholica. Eſt & hæc vanitas Galatarum Seleuci & Hermiæ hæreticorum; qui quum volunt Deum eſſe corporeum, Hylen etiam, id eſt Materiam mundi coæternam eſſe cum Deo adſerant. Eiuſdem interim hæreſeos ſectatorem fuiſſe Sabellium non ſolùm ex Philaſtrio & Auguſtino patet, ſed etiam Euſebio de Præpar. Euang. lib. 7. vbi contra Sabellium de Materia non ingenita, & quòd cauſa malorum non ſit, c. 8. & 9. diſputat; atque adeò ad intellectum huius libri facit, vt poſtea ſuis quibuſdam locis adnotabimus, ſicuti & ex Epiphanio quædã, hær. 66. Qui Maneti Manichæorum principi eũdem errorem adſcribit, quemadmodum etiam Gregorius Nyſſenus lib. de Homine. Auctor infrà c. 25. hos vocat: Materiarios hæreticos, contra quos etiam agit Lactant. diuin. Inſtitut. li. 2. c. 9. cuius verba adſeremus infrà, partim ad illud c. 1. n. 10. A Chriſtianis conuerſus ad Philoſophos, partim ad illud c. 8. num. 32. Patriarchæ hæreticorum Philoſophi. Ceterùm antequàm in hæreſin incideret, pictorem fuiſſe Hermogenem infrà demonſtrabitur ex Auctore num. 6.

CAP. I.

2. Solemus hæreticis compendij gratia de poſteritate præſcribere, &c.] Primum hoc caput inſcripſimus: Quòd nouella ſit pictoris Hermogenis hæreſis de Materia Deo coæterna. Atqui præſcriptionem aduerſus hæreſes de nouitate eſſe quamoptimam latè deduxit Auctor ſuprà eiuſdem tituli & argumenti libro, maximè num. 1. & 182. & totis capitibus 29. 30. ac 31. Adludit hîc ad ſcripturas eaſdem de prænunciatis hæreſibus, quæ ibi citata ſunt c. 4. Matth. 7. ac 24. 1. Cor. 11. 2. Cor. 11. & 1. Ioan. 2.

3. Hermogenis autem doctrina tam nouella eſt, &c.] Hinc patet vixiſſe Hermogenem ætate Tertulliani, quòd addat; ad hodiernum homo in ſæculo.

4. natura quoque hæreticus etiam turbulẽtus.] Hoc adnotatu dignum, quòd iam tum adſeratur hæreticus natura turbulentus: quod, prò dolor, exemplis quàm manifeſtis plus ſatis hodie experimur.

5. qui loquacitatem, facundiam exiſtimet, &c.] Locum hunc his verbis citat B. Hieron. lib. adu. Heluidium: Homo (inquit) turbulentus. Qui, vt ille ait (Tertullianum hauddubiè ſignificans, quemadmodum me iam nuper monuit Dn. Harriſius) loquacitatem facundiam exiſtimat, & maledicere omnibus, bonæ cõſcientiæ ſignum arbitratur.

6. Præterea pingit licitè.] Hermogenes iſte (inquit Rhen.) Africanus, arte pictor erat. Nec verò prohibitũ vſquã pingere, ſi obſcœna ignominioſáque excipias. hoc eſt ergo quod dicit: pingit licitè. Qui item illud quòd mox ſequitur: in artem contemnit, ſic interpretatur. Nam (inquit) pictoriam deſeruit, quæ ars ex ſe mala non eſt. Præcipit autem lex Dei, vt labore manuũ viuamus. Ceterùm maluit otioſus eſſe ſeductor populi, quàm pictor. Eodẽ pertinẽt quæ habet infrà Auctor c. 2. hanc pri-

mam vmbtam planè ſine lumine peſsimus pictor colorauit. *& c. 33.* Sed dum illam Hermogenes inter colores ſuos inuenit. *et c. 36.* niſi quòd ſi tam rectas lineas ducis Hermogenes, quàm ratio iſta, pictor te bardior non eſt. *& cap. 38.* quam, quantum propriè pictor, agnoſcis. *Eodem etiam alludit l. 1. adu. Mart. quum dicit:* & pictoria licentia, *de duobus Deis agens.*

7. nubit aſsiduè, &c.] *Videtur (inquit Rhenanus)* Hermogenes *non ſolùm Polygamiam defendiſſe, ſed dimiſsis aut mortuis vxoribus noua ſuperducta matrimonium ſæpius repetiſſe. Tertullianus autem adeo fauit caſtitati, vt Cataphrygarum tandem ſecutus delirium, ſecundas nuptias contra Apoſtolum Paulum damnarit, quæ res fecit, vt ipſe poſtea abiectus ſit extra conſortiũ Eccleſiæ. Vnde & addit:* Legem Dei in libidinem defendit, *propter iteratas ſæpius nuptias, quod negabat fieri Tertullianus. item:* totus adulter & prædicationis & carnis. *rurſum:* nubentium contagio fœtet. *vbi* nubentes *(inquit idem) appellat iteratores nuptiarum ſiue polygamos, à quibus ſtetit, cùm exemplo, tum doctrina* Hermogenes. *Tertulliano Monogamia placebat. Sed Auctor opuſculi de Bono viduitatis ad Iulianã, quod inter lucubrationes D. Aurelij Auguſtini legitur, oppidoquàm ſanctè inquit: Nec contra humanæ verecundiæ ſenſum audeo dicere, vt quoties voluerit, viris mortuis nubat fœmina; nec ex meo corde præter ſcripturæ ſanctæ auctoritatem quantaſlibet nuptias audeo condemnare. Et præcedit: Nec ipſam tam maritorum mulierem vlla ſua ſententiæ ſignificatione damnauit. Loquitur de Chriſto, qui locus eſt apud Matth. c. 22. Eodem pertinet quod legitur infrà Tom. 5. lib. de Monogam.* Sed Hermogenem aliquem plures ſolitum mulieres ducere, quàm pingere. *Verùm de hoc Auctoris primùm errore, deinde hæreſi, latiùs in Prolegomenis.*

8. & cauterio & ſtylo.] *Hæretici namque (inquit Rhenan.) multa delent eradúntque, deprauantes ſacram ſcripturam violentis & coactis interpretationibus. Prodit Irenæus morem fuiſſe Gnoſticis, vt diſcipulos ſuos* cauterio *ſignarent in aure dextra. Idque Romæ ſub Aniceto Marcellinam huius impietatis alumnam factitaſſe. An idem obſeruarit* Hermogenes, *neſcio.* Cauterij *quo ſacra ſcriptura raditur, peruertitúrque, in præcedentibus libris memini.*

9. nec ipſe Apoſtolicus Hermogenes, &c.] *Paulinum (inquit idem)* Hermogenem *intelligit, cuius fit mentio Epiſtol. ad Timotheum poſteriore. Sic enim Græcè ſcribit:* οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ, ὧν ἐστὶ Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης; *id eſt: Noſti hoc, quod auerſati fuerint me omnes qui ſunt in Aſia, quorum eſt Phygellus &* Hermogenes. *De quo, vide ſuprà lib. de Præſcr. cap. 3. num. 19. & cap. 46. num. 300. Atqui MS. Vatic. paulopòſt legit:* Chriſtum Dominum non alium videtur agnoſcere, *pro:* cognoſcere, *omiſſo* aliter; *in illo perinde eſt quod ſequaris, at:* aliter *retinendum cenſeo.*

10. A Chriſtianis enim conuerſus ad Philoſophos, &c.] *Huc pertinet illud Lactant. loco ſupracitato num. 1. Poetis facile eſt reſpondere, poteſtatem Dei non intelligentibus, quem credunt nihil efficere poſſe niſi ex materia ſubiacente. In quo errore etiam Philoſophi fuerunt, & inter eos Cicero de Nat. Deorum diſputans.*

11. in Academiam & Porticum.] *Similiter Auctor infrà l. de Anima:* Academiis & Porticibus Atticis. *Eodem alludebat etiam ſuprà lib. de Præſcrip. aduerſ. hæret. cap. 7. quum inquit:* Quid Academiæ & Eccleſiæ, *& mox:* Noſtra inſtitutio de Porticu Salomonis eſt. *vbi vide adnotat. Quintus de Stoa* Porticu Stoicorum *latiùs num. 51. Hic ſufficiat quod ibidem paulopòſt ſubiicit Lactantius: Sed concedamus hoc more & inſtituto* Academicorum, *vt liceat hominibus valde liberis dicere & ſentire quæ velint. Eodem pertinet quod ſequitur:* à Stoicis, *& quod ſuprà citauimus num. 1. de* porticu Stoicorum. *Addit vero & Rhenanus B. Auguſtini verba lib. 20. contra Fauſtum, de Hyle: In hoc (inquit) errant quidam Gentilium, quod eam tamquam coæternam Deo coniungunt, vt hæc ab illo non ſit, quamuis ab illo formetur. Eodem pertinet illud Auctoris l. ſequ. aduerſ. Valentin. num. 15.* Age nunc diſcant Pythagorici, agnoſcant Stoici, Plato ipſe, vnde Materia, quam innatam volunt, & originem & ſubſtantiam traxerit in omnem hanc ſtruem mundi. *& cap. 24.* Materiæ illius ſcilicet Philoſophicæ.

Cap. II.

12. Hanc primam vmbram planè ſine lumine, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd dicat Hermogenes Deum neque ex ſeipſo cuncta facere potuiſſe, neque ex nihilo. *Cuius verba aliis litteris hic & vbique excudi iuſsimus, aut ſaltem cum nota „, vt in margine. Porrò de Prouerbiali formula* vmbram ſine lumine colorare, *inter Prolegomena latiùs.*

13. qui non eius fuerit conditionis.] *Ita rectè caſtigauit Latinius, pro:* fieret. *Eſt autem phraſis Tertullianica,* indignum ſibi.

Cap. III.

14. Adiicit & aliud: Deum ſemper Deum etiam Dominum fuiſſe, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etſi Deus ſemper; non tamen Dominus ſemper fuerit, ſed poſtquàm creaturam aliquam, cui dominaretur, condidit. *Sunt autem & hìc verba Hermogenis, vſque ad illud:* Hanc coniecturam, &c.

15. Fuit autem tempus, quum & delictum & filius non fuit, &c.] *Cautè locum hunc legendum adnotauit etiam Latinius, vnde fortaſsis Arriani occaſionem ſuæ hæreſis ſumpſerunt. verùm de hoc errore Auctoris inter Prolegomena. Hoc addidiſſe ſufficiat, rectiùs & cum Catholica Eccleſia cõſentire librum infrà de Trinitate T. 5.*

16. Nauiter ſcriptura nobis patrocinatur, &c.] Nauus, *teſte Feſto, celer & ſtrenuus, à nauium velocitate dictus; hinc* nauiter, *pro ſtrenuè. Rectè autem adnotat Rhenan. quòd ad illa verba:* nominat, ponit, adiunxit, *ſubaudiatur ſcriptura.*

17. Et dixit Deus, & fecit Deus, & vidit Deus.] *Referuntur hæc ad diuerſa membra cap. 1. Gen. vbi frequẽter legitur:* & dixit Deus, *ac:* & vidit Deus; *ſed aliquoties duntaxat:* & fecit Deus; *nuſquam autem* Dominus, *vti rectè adnotauit Auctor.*

18. Et accepit Deus Dominus hominem, &c.] *Verum quidẽ eſt, quod adnotat Auctor,* Dominum *non vocari* Deum, *niſi vbi* vniuerſa perfecit, ipſumque vel maximè hominem. *Sed etiam ante ſcripturam hìc citatã, ſtatim initio 2. c. nõ enim pluerat* Dominus Deus, *&: Et plantauit* Dominus *Deus paradiſum; tum verò demum iſtud:* Et accepit Dominus Deus hominem.

19. quorum Hermogenes extrema linea eſt, &c.] *Quum Tertullianus (inquit Rhenanus)* Hermogenem *hìc vocat* non intelligentium extremam lineam, *imperitiſſ. accipe, quemadmodum latiùs id prodicemus*

Digitized by Google

cemus Prolegomenis noſtris inter Prouerbia : Simul tacitè alludit ad artem Hermogenis penicillo lineas ducere ſoliti; erat enim pictor. Sic infrà cap. 38. Si in loco (*inquit*) ergo intra locum; ſi intra locum, ergo determinatur à loco intra quem eſt; ſi determinatur, habet lineam extremam, quam, quãtum propriè pictor, agnoſcis finem eſſe omni rei, cuius linea extrema eſt. *& quæ ſequuntur. In libro adu. Praxean, vocat Deũ,* extremam lineam vniuerſitatis.

20. & quidem ex penu etiam illius.] *Sic partim ex caſtigatione Latinij, partim ex Vatic cod. pro:* ex pœnitentia illius, *quod corruptiſſimè antea lectũ etiam Rhenanus adnotauit: qui proinde conſiciebat legendum:* exorbitantia, *aut:* repetentia, *ſiue* reciprocantia, *aut denique:* euenientia, *ſeu:* euẽtitia. *Verum illud rectiùs Latinius. Eſt autem quantum apparet, adhuc corruptum:* nõ habui rem quod erat, nemini ſeruiens; *neque enim aliter habet Vatic. cod. niſi quòd legit :* ideóque nemini ſeruiens. *Etiam ſequentia obſcura ſunt, quibus mederi ex MS. cod. non licuit; quòd in itinere Romano perierit integer huius libri ternio.*

CAP. IIII.

21. Hinc denique incipiam de Materia retractare, &c.] *Titulum huic capiti fecimus :* Quòd Materia Deo coæterna eſſe non poſsit. *Quod ipſum etiam peculiariter tractat Euſeb. de Præp. Euang. l. 7. c. 8. ex Dionyſio Alexand. adu. Sabell. Origene adu. Hermog. Philone Iudæo, & Maximo quodam. Similiter Lactantius loco ſupracitato. Lego autem:* ſine fine propoſitam, *pro:* propoſita.

22. Nam etſi ſunt qui dicũtur Dei, &c.] *Legimus:* Dei, *pro:* Dij, *& hîc, & mox: & cap. ſequ. (iuxta quod etiam alibi adnotauimus legendum vbique apud Auctorem ex lib. 5. adu. Marc. vbi illud 1. Cor. 8. citat. Rectius autem hîc:* ſiue in cœlo, ſiue in terra, *quod legunt editiones Græca, Latina, Syriaca, quàm quod ibi eſt:* ſiue in cœlis, ſiue in terris.

CAP. V.

23. Sed Deus, Deus eſt, & Materia, Materia, &c.] *Caput hoc inſcripſimus :* Quòd Materiæ eadem adſcribat quæ Deo. *Sunt autem iterũ hæc verba Hermogenis, vti etiam ante me adnotauit Latinius ; cum quo & hîc et alibi ſemper legendum cenſeo:* auctor, auctrix, auctores, *&* auctoritas, *pro eo quod hactenus legitur:* autor, autrix, autores *&* autoritas. *Sunt autem iterum illa verba Hermogenis:* Nõ ſtatim materiam, &c. in plenitudinem comparationis? *vbi interrogationis nota adiicienda eſt. & iterum :* Vel qua, inquit, & ſic habente, &c. *Item:* Ergo (inquis) nec nos habemus aliquid Dei.

24. Stetit Deus in Eccleſia Deorum.] *Similiter initium hoc Pſalmi* 81. *citat infrà lib. 1. aduerſ. Marc. & lib. aduerſ. Praxean, pro eo quod & Græcè & Latinè* 70. in ſynagoga (*quomodo etiam S. Cyprian. l. 2. Teſtimon. aduerſ. Iudæos, cap. 6. Verùm voces Hebræa & Chaldaica ſimpliciter cœtum ſignificant. Pro congregatione itaque* Eccleſia *hîc ab Auctore accipitur, ſicuti etiam ſuprà lib. de Spectac. c.* 25. *quum dicit:* in Eccleſiam diaboli tendere.

CAP. VI.

25. Dicit ſaluum Deo eſſe, vt & ſolus ſit, &c.] *Dedimus huic capiti titulum :* Quòd ſaluo ſtatu Materiæ Deus ſolus & primus omnium auctor dici non poſsit. *Sunt autem etiam hic verba Hermogenis.*

26. Ego quidem Deus, conteſtabitur Deus, &c.] *Omninò ſic legendum, pro:* Ille quidem, *nullo ſenſu. vt correſpondeat ſcripturæ loco Iſai. 45. vbi* iurauit Deus per ſemetipſum, quòd alius non ſit qualis ipſe eſt. *Sic enim ibi legitur :* Ego ſum Deus, & non eſt alius præter me. Per memetipſum iuro. *Latius autem de iuramento Dei infrà Auctor lib. 2. adu. Marc. quaſi per illud ipſum ſignificet* non eſſe alium, *qualis ipſe eſt, quod* per ſemetipſum iurauit. *Hæc etiam omnia repetit, & pulcrè explicat infrà lib. aduerſ. Praxean.*

27. Dicet Deus: Ego primus.] *Ter iſtud habetur apud Iſaiam c. 41. 44. et 48. in hæc verba:* Ego primus *& nouiſsimus. Illud autem ;* Extendi cœlum ſolus, *ſecundum 70. reperitur Iſai. 44. vbi editio ex Hebræo habet:* Extendens, *cui præmittitur:* Ego Dominus complens aut faciens omnia. *Ad quod etiam alludit hic Auctor, quum* Deum omnium auctorem *dicit.*

CAP. VII.

28. Si minorem et inferiorem Materiam Deo, &c.] *Inſcripſimus caput iſtud :* Quòd minor et inferior Deo Materia eſſe non poſsit, ſi æterna ſit. *Quod ipſum iterum repetit cap. 11. Alludere autem Auctorem ad verba Hermogenis manifeſtum eſt. Atqui ſimile eſt illud Lactantij vbi ſuprà, à contrario ſenſu :. Materia verò ſemper fuiſſe non poteſt, quia mutationem non caperet, ſi ſemper fuiſſet. Ita enim lego, addita voce: ſemper.*

29. Neque enim proximi erimus opinionibus Nationum, &c.] *Quod* nationes, ſiquando Deum coguntur confiteri, tamen & alios infra illum volunt, *his verbis indicauit Auctor ſuprà Apolog. cap. 11.* Imprimis quidem neceſſe eſt concedatis eſſe aliquem ſublimiorem Deum, & mancipem quendã diuinitatis, qui ex hominibus Deos fecerit. *Item c.* 24. Nónne conceditis de æſtimatione communi aliquem eſſe ſublimiorem & potentiorem velut principem mundi, perfectæ peritiæ & maieſtatis? Nam & ſic plerique diſponunt diuinitatem, vt imperium ſummæ dominationis eſſe penes vnum, officia eius penes multos velint. Vt Plato Iouem magnum in cœlo, comitatum exercitu deſcribit Deorum pariter & dæmonum. *Vbi vide Adnot. noſtras n. 373. ac 374. Eodem alludit quum dicit infra l. 2. adu. Marc.* Si enim Deus, & quidem ſublimior.

CAP. VIII.

30. Atquin etiam præponit illam Deo, &c.] *Titulum dedimus huic capiti :* Quòd etiam præponat Materiam Deo.

31. de cuius vtitur.] *Defectiua (inquit Rhenan.) locutio; ſubauditur rebus, aut aliquid ſimile. Huiuſmodi formula ſermonis etiam in aliis libris vſus eſt aduerſus Marc. lib. 5.* Sin in creatoris (*inquit*) accipitur. *eodem libro :* Et à noſtræ (*inquit*) partis poſsit opponi. *rurſum mox ſequitur :* Non minor eſt eo de cuius vtitur. *Græcorum eſt imitatio. Paulopòſt citat Latinius legendum :* ſed vbi de ſe Deo præſtitit; *verùm placet vulgata lectio :* ſed eguiſſe Deo præſtitit, *eo quòd paulopriùs præceſſerit :* Deus ſubiectus Materiæ videtur, cuius ſubſtantiæ eguit.

32. & hæreticorum Patriarchæ Philoſophi.] *Ex profeſſo iſtud tractatum habet ſuprà ab Auctore lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. toto 7. cap. vbi vide Adnot. noſtras n. 36. Hic dumtaxat addam, quod habet Rhe-*

Digitized by Google

nan. In Epiſtola (inquit) ad Cteſiphontem hunc Tertulliani locum citat D. Hieronymus. Idem in Nahum Prophetam exponens illud: Exiluit quaſi attelabus. Omnia enim (inquit) dogmata eorum (loquitur de hæreticis) quum frigeant, & volare non poſſint, ſedem ſibi & requiem inter Ariſtotelis & Chryſippi ſpineta reperiunt. Atqui quod Philoſophorum fuerit hæc hæreſis, præterquàm quod ſuprà docuimus num. 10. & 11. etiam Platonis opinionem fuiſſe, quòd duo rerum principia poſuerit, Materiam vnum, & alterum Deum, patet ex Laertij in vita eius, his verbis: Δύο δὲ τῶν πάντων ἀπέφηνεν ἀρχὰς, θεὸν καὶ ὕλην; contra quem diſputat Lactantius vbi ſuprà, docens non poſſe conſtitui duo principia æterna: & refutantur etiam ab Epiph. hær. 66. adu. Manichæos.

CAP. IX.

33. Noo poteſt dicere Deum vt Dominum Materia vſum, &c.] Huic capiti titulum fecimus: Quòd ſi de Materia Deus mundum creavit, id non dominio fecerit, ſed precario aut vi.

34. Sed precario forſan vſus eſt.] Quid ſit precario vti, explicat, quum ſubdit: & ideò precario, non dominio. Ad cuius maiorem declarationem facit quod paulopòſt additur: His enim tribus modis aliena ſumuntur, Iure, beneficio, impetu, id eſt: dominio, precario, vi. Quibus verbis ſignificat precarium idem eſſe quod beneficium, id eſt (iuxta Vlpianum lib. 43. ff. De precario) quod precibus petenti vtendum conceditur, tamdiu quàm is qui conceſſit, patitur. Rectè itaque adnotauit Rhenanus: Precario, dominio, vi, ſumere aliena, verba eſſe Iureconſultorum, & proinde Legum ciuilium peritiam in Tertulliano permagnam fuiſſe frequenter oſtendi.

CAP. X.

35. Nónno etiamſi Materia optima fuiſſet, &c.] Inſcriptionem hanc huius capitis damus: Quòd proinde Deus mali aut auctor, aut adſentator dici debebit. Cui ſimile eſt illud Euſebij lib. de Præpar. Euang. cap. 9. Oſtendam (inquit) non eſſe poſſibile, quin malorum Deus auctor ſit, ſi Materia ei aliunde ad creandum ſubijcitur. Legimus autem paulopòſt cum Latinio & Rhenano: fatue ſatis, ſi ita gloriæ ſuæ, addita recèns particula: ſi. Porrò ſunt iterum illa verba Hermogenis: Ergo (inquit) ex nihilo, &c.

36. bona fide.] Id dixit (inquit Rhenan.) pro ſeriò, ſiue profectò Q. D. nihil mentior. Sic aduerſus Valentinianos cap. 1. Si (inquit) bona fide quæras, concreto vultu, ſuſpenſo ſupercilio, Altum eſt, aiunt.

37. ſed adſentator mali.] Adſentari (inquit idem) etiam in libris ſuperioribus, pro aſſentire ſiue conſentire dixit. Aſſentator itaq; hic dicitur, qui mox aſſertor mali, & amicus mali; vbi autem, qui malum Materiæ tantò ſuſtinuit, puto aduerbialiter legendum tantò.

38. Aut enim potuit emendare, ſed ooluit, &c.] Totidem penè verbis vbi ſuprà Euſebius: Cur igitur malas qualitates reliquit: vtrum quia euellere noluit, aut quia non potuit? Nam ſi noluit & potuit, neceſſe tibi erit cauſſam malorum Deo adtribuere, qui mutatione mundum creans, non deſtruxit neque mutauit in melius mala cùm potuerit. Nec poteris ſi ita opinaris, Deum non culpare, qui malignitatem Materiæ non abſtulit quum poſſet, ſed ad perniciem creaturarum reliquit.

CAP. XI.

39. Et tamen vnde nobis perſuadet Hermogenes malam eſſe Materiam? &c.] Titulum dedimus huic capiti: Quòd Materia mala eſſe oon poſſit ſi æterna, aut ſi ęternum eſſe malum poſſit, proinde ſit inſuperabile. Prius autem membrum latè etiam deducit vbi ſuprà Euſebius, quamquam paulo aliis argumentis, ſicuti etiam partim Epiphanius aduerſus Manichæos.

40. vt aliis coæterno inferius deputetur.] Inferius cum Datiuo adnotat Rhenan. etiam vſitatum Plinio l. 4. cap. 13. Introrſus verò (inquit) nullis inferius nobilitate, Hercynium iugum prætenditur.

41. Immò & iudicium fruſtrà conſtituit Deus, &c.] Quum frequentiſſ. ſcriptura meminerit iudicij Dei, videtur tamen propriè adludere ad Matth. c. 25. quum ſequantur illa verba, quæ præparauit illi Deus & angelis eius. Sunt autem verba illa obſcuriſſ. quibus contra malum finis, quibus mederi non licuit, quod hìc adhuc deeſſet teriuo Variarum lectionum Vaticani codicis.

42. priùs in puteum abyſſi relegatus.] Adludit ad illud Apocal. 20. Et adprehendit draconem ſerpentem antiquum, qui eſt diabolus & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & miſit eũ, ſiue relegauit (vti hìc Auctor loquitur) in abyſſum, ſiue ſecundum Auctorem: in puteum abyſſi. Niſi malit quis referre ad illud eiuſdem capitis: & diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis.

43. quum reuelatio filiorum Dei, &c.] Hìc illum locum reſpicit Rom. 8. Nam exſpectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei exſpectat; vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens. Quam enim Interpres Latinus creaturam, Tertullianus, conditionem vocat ſuo more, non aliter atque dixit ſuprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. cap. 6. vniuerſam conditionem iniuriam vanitati ſucceſſiſſe. Vbi & alios ſimiles locos eius videre eſt num. 59. quò pertinet & illud quod ſequitur: & integritate conditionis. Hìc autem paraphraſticõs locum illum egregiè quaſi aliud agens explicat.

44. pecora condixerint beſtiis.] Rectè adnotauit Latinius citari hìc ab Auctore illud Iſai. 11. Lupus cum agno & pardus ſimul accubabit cum hædo, & vitulus & leo & taurus ſimul paſcentur, &c. Agnum etiam, hædum, vitulum, taurum, & bouem, pecora vocat Auctor; Lupum verò, pardum, leonem, & vrſum, beſtias. vt condixerint (nam coniectura: conuixerint, non placet) accipiatur pro, ſocietatem inierint. Nam ſimiliter infrà lib. 1. aduerſus Marc. (quamquam paulo aliter interpretetur perperàm Rhenan.) dixit Auctor de Paulo & reliquis Apoſtolis: dextras iunxerant, & ipſa officij diſtributiooe de Euangelij ſocietate condixerunt; nec abſimiliter l. adu. Praxean, condicente etiam ſcriptura, hoc eſt (vel ipſo Rhenano teſte) conſentiente ſcriptura. Aliter interim acceptum eſt ſuprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. vti illic ex Rhenano diximus, num. 139.

45. & paruuli de ſerpentibus luſerint.] Pertinet hoc ad illud eiuſdem capitis: Et puer paruulus in cauernam aſpidum, &c. manum immittet. Vbi tamen videtur legiſſe aliquid amplius quàm hodie Græcè legatur, & magis conſentire cum Hebræa B. Hieron. ac Chaldaica interpretatione, quæ legit: Et delectabitur paruulus ſuper foramine aſpidum.

CAP. XII.

46. Age nunc malam ac peſſimam credamus eſſe Materiam, &c.] Titulo hoc caput inſignimus: Qnòd ſi mala creditur Materia, oporteat eſſe demutabilem, & proinde non æternam, quum Deus omnia bona fecerit.

47. Ergo

47. Ergo de lapidibus filij Abrahæ non ſuſcitabuntur,&c.] *Obiectio hæc aut ipſius Hermogenis eſt, aut alicuius Hermogeniani. Sumptum eſt autem paraphraſticῶs ex cap.3. Matth. ordine immutato. Nam prius ibi habentur:* Genimina viperarum facere pœnitentiæ fructum; *&* filij iræ *fugere ab ira ventura; at poſtremò additur: Potens eſt Deus* de lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ.

48. Et vidit Deus quia bona, & benedixit ea Deus.] *Ad verbum ſic tranſtulit ex æditione 70. vbi de creatis animantibus agit, nam Græcè legitur:* ὅτι καλά, *pro eo quod B. Hieron. ex Hebræo, & Chaldæa paraphraſis:* quia bonum. *Eodem adludit infrà l.2. aduerſ. Marc. his verbis:* Sic & benedicebat quæ benè faciebat. *Similiter verò argumentum ſimile Manichæi diſſoluit; & latiùs, Epiph. vbi ſuprà, qui interim maximè vrget poſtremum illud eiuſdem cap. Et vidit Deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: cum additamento (inquit) vocis valdè, quod ipſum repetitur Eccl. 39. Legimus autem iuxta morem Tertullianicum:* quà optima, *&:* quà mala, *pro eo quod erat vtrobique:* quaſi.

Cap. XIII.

49. Et quæretur, quomodo ex ea bona facta ſint,&c.] *Caput hoc hãc ſortitur inſcriptionem:* Quòd ſi nulla demutatio fiat in Materia, oportuiſſe illam boni & mali capacem eſſe. *Vtitur autem etiam Prateolus argumento illius ſcripturæ:* Non poteſt arbor bona fructus malos facere, *adu. Hermiam, neſcio ex quo Auctore.*

Cap. XIIII.

50. Per quod probabitur manifeſtè Materiæ deſeruiſſe, &c.] *Hic non ſolùm noua periodus, ſed & nouum caput incipiendum hoc titulo:* Quòd proinde Deus Materiæ deſeruierit, ex ea proferens etiam mala. *Quare rectè adnotauit Rhenanus illud:* deſeruiſſe *dici à deſeruiendo, non à deſerendo.*

51. quàm puſillitas competit.] *Duas voces has Tertulliano etiam alibi vſitatas rectè adnotauit Latinius.* Quàm *enim frequentiſſimè pro potius quàm accipitur; et* puſillitas *l. 2. adu. Marc.* An hæ ſint (*inquit*) puſillitates, *ac lib.4.* ad Heliſæi puſillitatem.

Cap. XV.

52. Porrò ſi bonum neque ex Materia factum eſt,&c.] *Inſcripſimus hoc caput:* Quòd ſi bonũ ex nihilo factum probetur, cõſequenter etiam malum. *Rectè autem adnotauit ad marginem Rhenanus phraſin Tertullianicam:* expugnare argumentationes.

Cap. XVI.

53. Igitur in præſtructione huius articuli & alibi forſitan retractandi,&c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd aut Deo adſcribendum bonum & malum, aut Materiæ, aut alterum alteri. *Atqui de vocibus Auctori vſitatis:* præſtruere, *et* retractare, *pro tractare, alibi latiùs, & de poſteriori infrà l. adu. Praxean.*

54. mali ac boni adfines.] Adfinis (*inquit Rhen.*) *cum Genitiuo, vt alibi compluribus locis. Similiter infrà c. 29.* adfinis eius caro noſtra.

55. per ſubſtantiæ ſuggeſtum.] *Sic (inquit Rhenan.) lib. de Carne Chriſti c.16.* Et venturam (*inquit*) inde ſuggeſtu paternæ claritatis prædicemus. *Nos verò etiam alicubi ſuprà ſimiles locos adnotauimus. Non aliter dixit infrà cap. 31.* habentes vtique ſuggeſtus ſuos proprios, *&:* Suggeſtus autem cœli & terræ, *id eſt ornatus.*

Cap. XVII.

56. Vnici Dei ſtatus hanc regulam vindicat, &c.] *Tractatur hoc capite:* Quòd repugnet Hermogenis ſententia cum vnici Dei ſtatu, qui fecit omnia ſolus.

57. Quis cognouit ſenſum Domini, &c.] *Locus hic partim reperitur Iſai.40. partim Rom. 11. more Apoſtoli Pauli, qui prima quæ hîc habentur verba, ex Iſaia deſumpſit, poſteriora autem illa: Quis prior dedit illi (ſiue vt hîc habet Auctor)* quis tradidit, & retribuetur ei? *aliũde. Deinde etiam in hoc illum imitatur Tertullian. quòd non hîc modò, ſed et alibi frequenter quædam omittat, alia ponens, ſicuti 1. Cor. 2. omittitur illud intermedium:* aut quis conſiliarius eius fuit? *& additur quod prætermiſſum eſt & hîc, & Rom.11.* aut quis inſtruxit illum. *Immò infrà initio lib. 2. aduerſ. Marc. omnia hæc Apoſtolo adtribuit, quia potiorem habet partem, quum tamen illud:* aut viam intellectus & ſcientię quis demonſtrauit illi? *ſolus habeat Iſaias, apud quẽ tamen 70. non habent illud:* ſcientiæ, *cuius mentio in Hebræo. Quod ſemel adnotaſſe ſufficiat. Atqui:* ſenſum *& Auctor, tũ hîc tum infrà l.2. & 5. adu. Marc. ac aduerſ. Praxean, & interpres noſter, epiſtolarum Pauli accipiunt pro: mente, ſicuti vulgatus 70. interpres vertit ad verbum vocem Græcam:* νοῦν, *quæ tribus illis locis reperitur. Vertit etiam (vti adnotauit Rhenan.) noſter Auctor* conſultatus eſt, *Deponentaliter, pro* conſuluit, *quod alij verterunt, &:* ad quem conſuluit, *ſicuti ipſe legit dicto lib. 2. adu. Marc.*

Cap. XVIII.

58. Si neceſſaria eſt Deo Materia, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Quòd nemo Deo cooperari potuerit niſi Sophia eius & ſermo eius, id eſt: filius Dei, cui Hermogenes Materiam perperàm præponit. *Eſt autem planè ſimilis huic locus infrà lib. aduerſus Praxean, vbi pleraſque eaſdem ſcripturas citat.*

59. Hæc denique ſola cognouit ſenſum Domini, &c.] *Hîc citat Auctor dictum locum Apoſtoli 1. Cor. 2. immutato tamen verborũ ordine. Nã multo priùs ibi legitur, quod hîc ſequitur:* Quis enim ſcit quæ ſunt Dei, & quæ in ipſo, niſi ſpiritus qui in ipſo? *aut ſaltem illud cuius hîc paraphraſin reddidit Auctor: Et quæ Dei ſunt, nemo nouit niſi ſpiritus Dei; legens ex præcedenti commate, quod etiam ſubauditur:* niſi ſpiritus qui in ipſo; non (*inquit aduerſus Praxean*) qui extra ipſum eſt.

60. Quum pararet cœlum (inquit) aderam illi, &c.] *Scripta ſunt hæc Prou. 8. & citantur etiã ab Irenæo l.4.c.37. ſed paulo aliter ab Auctore tranſlata, tum hîc, tum l. adu. Praxean infrà, quàm hodie & Græcè & Latinè apud 70. extant. Primum videtur non legiſſe* συμπαρήμην, *quod transfertur: ſimul aderam, pro quo Irenæus:* cum illo aderam, *quum ipſe ſolùm legat cõformiter B. Hieronym.* aderam, *tum hic tum infra lib. aduerſus Praxean. Deinde omittit quod illic eſt Græcè & Latinè: quando ſecernebat ſedem ſuam ſuper ventos, pro quo per parentheſin hîc eſt dumtaxat:* ſuper ventos. *Eleganter autem transfert:* & cùm fortia faciebat, quæ ſurſum nubila, *pro eo quod Latinus 70. Interpres, quãdo fortes faciebat quæ ſupra nubes; nã vox:* νέφη, nubila *æquè ſignificat atque* nubes. *Omninò etiam legimus:* & cùm firmos *ſiue* tutos, *vt infrà,* ponebat fontes eius quæ ſub cœlo eſt (*nempè aquæ, ſiue abyſſi, vt Irenæus*) *ad verbum*

ex Græco, pro quo mendoſiſſ. irrepſerat: montes, maximè quum etiam infrà c.32. ſic legat, & illud ſignificent voces Græca, Hebræa, & Chaldæa. Porrò quod hîc legitur: ego etã cõpingẽs cũ ipſo, ibi more ſuo legit: modulãs, Irenæus: aptãs, & Latinus interpres vterq;: cõponẽs. Græcè eſt: ἁρμόζουσα. Deinde vertit oblectabar in perſona eius, pro eo quod alius interpres: in facie eius. vtrumque ſignificat Græca vox προσώπῳ, & rectius Tertullian. ac Iren. quum perfeciſſet orbem, quàm ille: habitabilem poſtquàm perfecit; nam οἰκουμένη orbem terræ ſignificat potius quàm habitabilem terram.

61. ante ſæcula fundauit me, &c.] Hîc rurſum in hac ſcriptura eiuſdem cap. 9. Prouerb. pauloante præcedentem variat à Græco textu, quum legit: ante ſæcula, & ibi ſit: πρὸ τοῦ αἰῶνος, omittens etiam repetitum illud ἐν ἀρχῇ, id eſt, ab initio, quod tamen Irenæus lib. 4. cap. 37. ac Hebræa & Chaldæa legunt. Cũ quibus etiam magis, quàm cum Græca voce ἑδρασθῆναι conuenit illud: collocarentur, & quod habet Irenæus: confirmarentur, pro eo quod alij ſ fierent. item illud: generauit me, pro γεννᾷ με, quod alter vertit, gignit me.

62. prior autem abyſſo genita ſum.] Metaphraſis eſt hæc potius tum hîc, tum infrà cap. 32. quàm ad verbum verſio: & etiam magis conuenit cum Hebræo quàm Græco textu, quia legitur quidem Græcè πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, id eſt antequàm abyſſos faceret; ſed additur ex Hebræo: Ego iam concepta eram, pro quo vtroque hîc dixit: Prior abyſſo genita ſum. Deinde alio hîc ordine hoc citat quàm Prouerb. 8. legatur.

63. oon capit ſine initio quicquã fuiſſe.] Non capit, id eſt (ſicuti rectè interpretatur Rhenan.) fieri non poteſt, non datur, non cõceditur, non eſt poſſibile. Verùm de hac phraſi latiùs ſuprà Apolog. num. 254. & infrà lib. 5. aduerſ. Marc. Hîc ſufficiat addidiſſe, ſimiles eſſe locutiones infrà cap. 20. & principium nihil aliud capiat quàm initium, ac cap. 32. Siquidem non capit diuerſas fuiſſe.

Cap. xix.

64. Sed & ad originale inſtrumentum Moyſi prouocabo, &c.] Caput hoc inſcribimus: De loco Geneſeos: In principio creauit Deus cœlum & terram, quòd in principio debeat intelligi: ante omnia, aut in principatu ſeu poteſtate. Siue autem legas: occaſiones ſibi ſumpſit, ſiue: ibi, id eſt in originali inſtrumento Moſeos, perinde eſſe adnotauit Rhenanus. Facit autem iſtud pro eorum ſententia, qui Moyſen Geneſeos auctorem rectè dicunt.

65. vt hæreticis ferè mos eſt ſimplicia quæque torquere.] Iſtud abundè tractatum eſt ab Auctore ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. maximè c. 17. 38. 39. & 40. vbi vide etiam Adnotationes Quintini & noſtras.

66. Ita principium ſiue initium inceptionis eſſe verbum, &c.] Veriſimile eſt vt hanc ſignificationem principij indicaret Auctor, propterea alibi ab eo verti ſolere, quum dictam ſcripturam citat: In primordio fecit Deus cœlum & terram, ſicuti ſuprà lib. de Baptiſmo, cap. 3. num. 17. & cap. 5. & alicubi infrà. Quò pertinet etiam illud infrà cap. 34. Immò nuſquam fiet (cœlum) cum terra, cum qua primordio factum eſt.

67. Nam & in Græco Principij vocabulum, quod eſt ἀρχὴ, &c.] Conſentiunt etiam Tertulliano in ſignificatione ἀρχὴ, pro principatu, Xenophon lib. 1. de Imperio, Ariſtot. Polit. 1. & Plato de Republica.

68. vnde & ἄρχοντες dicunt Principes & Magiſtratus.] Hoc adnotatu dignum, quòd vbi Græcè eſt ἄρχοντες, eam vocem in tranſlatione ſcripturarum retinere ſoleat Auctor. Sicuti ſuprà lib. aduerſ. Iudæos cap. 9. & infrà lib. 3. aduerſ. Marc. Nam & ἄρχοντας (inquit, Iſaiam citans cap. 1.) Sodomorum, appellat Archuntas veſtros. Item lib. de Reſurrectio. carnis, cap. 20. alium locum Iſai. 3. ſic vertit: Venturum in iudicium cum Presbyteris & Archontibus populi; quomodo etiam illud Pſal. 2. Aſtiterunt Reges terræ, & Archontes congregati ſunt in vnum.

Cap. xx.

69. Sed vt nihil aliud ſignificet Græca vox, &c.] Titulum huius capitis ponimus: Quòd illud in principio, etiam de Sophia ſeu ſermone, atque adeò filio Dei poſſit intelligi. Quam interpretationem ferè ſequi ſolet B. Auguſtin. & nominatim lib. 1. de Geneſ. ad litter. cap. 2. Lib. 1. contra aduerſ. Leg. & Proph. c. 2. ac de Ciuit. Dei, l. 11. c. 32. Hoc idem argumentum latiſſ. quampluimis ſcripturis deducit Theodoretus Epit. diu. dogmatum, nempè Deum cum filio omnia condidiſſe. Nec diſſentiunt ab his B. Hilarius in Pſalm. 2. & Auctor rurſum infrà lib. aduerſus Praxean, vbi de hoc latius.

70. Dominus condidit me initium viarum ſuarum in opera ſua.] Addidi hîc neceſſariò: initiũ viarum ſuarum, tum quòd c. 18. ſuprà, & infrà lib. adu. Praxean, id legatur, ſicuti & in omnibus aditionibus Bibliorum, Hebræa, Chaldaica, Græca & Latina; tum quòd paulopòſt idipſum his verbis: Quoniam etſi erat initium viarum, &c. Certè id etiam legit Athenagoras Oratione pro Chriſtianis.

71. vbi & opera & operæ operator.] Opus (inquit Rhenanus) fit per operam. Sed Tertullianus etiam in præcedentibus libris operam vſurpauit pro opere. Vult ergo dicere: Vbi & opus, & operis operator aduntur.

72. In principio erat ſermo, &c.] Non ſolùm Auctori iſtud & B. Cypriano vſitatum fuit, vt ſermo Dei potius quàm Verbum appellaretur filius Dei. Hinc illud huius libri 2. Teſtimon. aduerſ. Iud. cap. 3. Quòd Chriſtus idem ſit ſermo Dei; vbi id probat ex variis ſcripturis Pſalm. 32. 44. & 106. Iſai. 10. Ioann. 1. & Apocal. 6. Antiquior his interpres Irenæus, lib. 2. cap. 2. magis voce Verbi vtitur, eaſdem ſcripturas citans.

Cap. xxi.

73. Ergo inquis: Si tu ideò præiudicas, &c.] Huic capiti inſcriptionẽ dedimus: Quòd ex nihilo omnia facta eſſe ſcriptura ſuo ſilentio indicat, dum non addit ex quo facta ſint. Sunt autem iterum hîc verba Hermogenis, aut alicuius Materiarij hæretici.

74. & non periclitatur, &c.] Hanc locutionem (inquit Rhenan.) per verbum: Periclitor, etiam alibi vſurpat imitatione Græcorum, qui verbo: κινδυνεύω ſic vtuntur: Non periclitatur, hoc eſt, abeſt, non eſt periculum. Sic mox: Periclitabitur primò videri ex nihilo factum. Item: Proinde periclitabitur, ex alio longè factum videri. Periclitabitur, id eſt, propè erit vt videatur. Periculum erit. Non aliter accipi debet illud lib. de Carne Chriſti: Omnia periclitabuntur aliter accipi quàm ſunt, & lib. de Præſcrip. adu. hæret. c. 39. Nec periclitor dicere. rurſum infrà, cap. 44. credo de venia periclitabuntur. His loquendi modus admodum

Digitized by Google

dum Platoni familiaris. Plutarchus: χανδυνεύειν θεῶν ἐχθρὸς ὁ κόλαξ εἶναι. Hoc eſt: verendum eſt, ſiue timendum, ne Deorum inimicus ſit adulator.

Cap. XXII.

75. Atque adeò Spiritusſanctus hanc ſcripturæ ſuæ rationem, &c.] Hoc caput titulo inſigniuimus: Quòd ſcriptura quum quid ex aliquo ſit, referat vnde fiat.

76. Fruticet terra herbam virentem, &c.] Sic iterum legimus tum hîc, tum infrà cap. 29. ex admonitione Latinij, pro eo quod Rhenanus ſubſtituerat: fructificet. Idque eo magis, quod vox Græca: βλαστησάτω, germinare & fruticare ſignificet, non fructificare, quomodo etiam voces Hebræa & Chaldaica. Rectius autem vertit Auctor lignum fructuoſum, pro eo quod Græcè eſt κάρπιμον, quàm Latinus 70. Interpres pomiferum; nam correſpondent etiam ex Hebræo & Chaldaico verſiones, quæ habẽt: Faciẽs fructum. Videtur etiam illius temporis aditio Græca ſemel duntaxat legiſſe in hac ſcriptura: ſecundum genus & ſecundum ſimilitudinem, & poſtea ſicuti Auctor, modo: in ſimilitudinem, modò: ſecundum genus ſuum; quippè quæ duo idem ferè ſignificant, quemadmodum etiam B. Hieron. primò vertit: ſecundum genus ſuum, & deinde: iuxta ſpeciem ſuam. Porro cum Latinio prætermiſimus id quod iterum ſuperfluò repetebatur: Factum eſt ſic. Et produxit terra herbam fœni ſeminantem ſemen ſecundum genus, & lignum fructuoſum faciẽs fructum, cuius ſemen in ipſo ſecundum genus.

77. per firmamentum cœli.] In hac ſecunda dicti cap. 1. Gen. ſcriptura obſcurius eſt iſtud, item quod & ex Græco κατὰ vertitur ſecundum firmamentum; pro quo apertius B. Hieron. ſub firmamento cœli. Porrò quum ſubdit: per Prophetam, Moyſen intelligit Geneſeos Auctorem, quum ſuprà cap. 19. appellauit originale inſtrumentum Moyſi.

78. Quamquã poſſimus vnde, &c.] Iſtud ad clariorem intellectum parentheſi incluſimus, vſque ad: ſi tantam. Atqui (vti rectè adnotauit Rhenan.) vnde Tertullianus ſolet vſurpare pro vndevnde, id eſt, vndelibet. Sic l. 3. adu. Marc. Difficilius Deo mentiri, quàm carnis veritatem vnde producere, licet non natæ, hoc eſt, vndelibet. Lib. 4. adu. eundem: Non erit (inquit) mirum quod ex diſpoſitione eſt creatoris, ſed vnde magis probetur quàm ex Legis & Prophetarũ in Ioannem occaſu, & exinde ortu, regnum Dei. Cui addendum eſt & illud euſdem l. 4. qui neque vnde ſperaret, ex adnotat. eiuſdem in eundem locum.

79. Væ illud, &c.] Rectè idem adnotauit adludere Auctorem ad cap. vlt. Apocal. ita tamen vt Metaphraſticũs tantum id faciat, pauciſſimis verbis integram periodum comprehendens.

Cap. XXIII.

80. Sed ex ſequentibus argumentatur, &c.] Inſcripſimus hoc caput: De loco illo Geneſeos: Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita. Atqui hauſiſſe Hermogenem, cuius hîc iterum verba ſunt, ex Platone manifeſtum facit B. Iuſtinus Martyr Apol. 1. ſiue Orat. pro Chriſtianis: Nec minus (inquit, de Platone loquens) itidem in cælo & terra lapſum eum eſſe liquet. Quia enim Moſes ita ſcripſit: In principio fecit Deus cœlũ & terram, ac deinceps hæc adiungit, dicens: Terra autem erat non aſpectabilis & incondita; exiſtimauit hanc, de qua ille ait: Terra autem erat, præexiſtentem dici terram, quoniam Moyſes dixerat: Terra autẽ erat inaſpectabilis & incondita. De qua verò dicit: Fecit Deus cœlum & terram, eam illum deſignare putauit, quæ iuxta præexiſtentem Ideam, à Deo ſenſibilis eſt creata. In hoc tamen differt Hermogenes à Platone, quòd duo tantùm faceret principia rerum, Deum & Materiam, Plato verò Deum, Materiam, & Ideam.

81. Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita.] Quæ hîc & cap. 3. lib. de Baptiſmo ſuprà, incompoſita dicitur, mox hic appellatur: rudis, informis, confuſa, & incondita. Omnia enim hæc ſignificat vox Græca ἀκατασκεύαστος. Vide ibi num. 18. verba B. Hieronym.

Cap. XXIIII.

82. Reuertor nunc ad ſingulos articulos, &c.] Huic capiti titulum fecimus: Quòd Terræ nomen Materiam non ſignificet. Sumpſit autem & iſtud ex Platonis verbis iam citatis num. 80. Hermogenes.

Cap. XXV.

83. Vult igitur duas propoui terras in iſta ſcriptura, &c.] Inſcriptionẽ huic capiti damus: Quòd oon duæ, ſed vna terra recenſeatur, Gen. 1. In quo errore etiam Hermogenes dictum Platonem imitatus eſt.

84. & electrum, licet ex auro & argento fœderarum, &c.] Plinius lib. 33. hiſt. nat. cap. 4. Omni auro ineſt argentum; vbicunque quinta portio argenti eſt, electrum vocatur. Fit & cura electrum argento addito; quòd ſi quintam portionem exceſſit, incudibus non reſiſtit. Et ipſe quoque Auctor infrà lib. adu. Praxean: Vt electrum ex auro & argento, & incipit nec aurum eſſe neque argentum, dum alterum altero mutatur, & tertium quid efficitur. Quos locos facere ad intellectum Vlpiani cap. 4. de Legatis 1. adnotauit Reinardus Var. lib. 1. cap. 19. vbi & aliud genus electri commemorat ex Ambroſij Hexameron lib. 2. cap. 15.

85. niſi & Sileno illi apud Midam Regẽ, &c.] Simile eſt illud ſuprà cap. 2. lib. de Pallio: Viderit ſiquis vſpiam alius (orbis nempè) ad Meropas, vt Silenus penes aures Midæ blatit, aptas ſanè grandioribus fabulis. Et quod habet Maximus Tyrius ſerm. 30. (ſi modò rectè citatur à Gyraldo de Dijs Gentium) Silenũ ebrium laqueis & vinculis conſtrictum Midæ peadixiſſe varia & diuerſa. Vnde etiam facilè colligere eſt Poëtam Virgilium ſua Ecloga Sileni argumentum ſumpſiſſe, & in prouerbium quoque abiiſſe Silenis Alcibiadeis magis ridiculum, quali nomine ob grandiores fabulas, Rhenanus alicubi Valentinianorum ſomnia appellat.

86. auctore Theopompo.] Theopompus (inquit Rhenan.) Hiſtoricus Græcus & vetuſtus. Ego verò magis puto referri oportere ad Theopompum antiquæ Comœdiæ Poëtam, qui 24. fabulas, teſte Suida, conſcripſit, è quibus vna fuiſſe videtur Silenus inſcripta, quam adeò etiam imitatus videtur Virgilius in Ecloga Sileno, de qua iam diximus. Ibi autem: Sed & Deos multos idem refert, videtur adludere ad alium aliquẽ Theopompi librum.

Cap. XXVI.

87. Nobis autẽ vnus Deus & vna eſt terra, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd de terra duntaxat vna loquatur ſcriptura, cuius diſpoſitionem poſtea recenſet iuxta ordinem etiam in aliis ſeruatum. Quæ ipſa infrà paucis repetit cap. 29. Atqui vox: decurrere, frequentiſſ. Auctori, ſicuti & alibi adnotauimus. Sic adnotante Rhenano lib. de Carne Chriſti, cap. 20. Quod idẽ dicit Matthæus, originem Domini decurrens.

Digitized by Google

88. Et ſeparauit inter aquam quę erat infra firmamētum,&c.] Infra omninò hîc accipit Auctor pro: ſubter, aut ſub; neque enim aliter accipi poteſt quod Gracè eſt: ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ ςερεώματος, maximè quū illud Hebr.2. transferatur: ſub pedibus eius, ſicut hîc ab aliis Interpretibus: ſub firmamento. Quod his verbis Tertullianus ſuprà lib.de Baptiſ.cap. 3. Nam vt firmamentum cœleſte ſuſpenderet in medietate,diſtinctis aquis fecit. Cui ſimiliter B. Hieron. vti ibi videre eſt num.19.

89. Et finxit Deus hominē de limo terræ, &c.] Similiter citat hunc locum infrà cap. 31. Fecit Deus hominem de terra. ac ſuprà lib. de Baptiſ. cap. 3. Figurādi hominis opus abſolutum eſt de terra. & lib. 2. adu. Marc. Bonitas finxit hominem de limo. Item lib. 1. adu.eundem: Quis? vtique qui de limo. Vbi tamen verba Gen.2. citans legit: Et fecit Deus hominem limū de terra, quomodo etiam l.de Reſurr.carnis, c.5.n.51.vbi de ea lectione latiùs. Illud magis Hebraa, hoc vero edit. 70. & paraphraſi Chaldaica reſpondet. Diſtinximus autem paulopoſt ſequentia ad huūc modum, vt illa: antè enarrat, & oſtendit, per commata tantummodò, non per periodos diſtinguantur.

90. Nam &, Autem, ipſum, velut fibula, &c.] Pulcra interpretatio, quid particula: Autem, in ſcripturis ſacris addita ſignificet. Adnotatus autem à Rhenano ſimilis huic locus ex lib. de Reſurrect.carnis infrà, cap. 40. Ita vocabulum Homo, conſertarum ſubſtantiarū duarum quodammodò fibula eſt.

CAP. XXVII.

91. Sed tu ſupercilio capitis & nutu digiti accommodato,&c.] Titulum capiti huic damus: Quòd particula: Erat, de omnibus dicatur quæ habent eſſe. De Prouerbialibus autem his formulis, ſupercilio capitis & nutu digiti accommodato altius vocem adtollere, inter Prolegomena. Lego autem mox: vnde habeat, pro: habet, quòd ſenſus id neceſſariò exigat.

92. Hæ ſunt argutiæ & ſubtilitates hæreticorum, &c.] Suprà etiam de ſubtilitatibus & argutiis hæreticorum abundè dictum eſt, lib. de Præſcript. adu. hæret.non vno in loco.

CAP. XXVIII.

93. Atquin non tātùm probabimus, &c.] Huius capitis hæc eſt inſcriptio: Quòd contrarientur dictæ interpretationi Hermogenis voces illæ: Inuiſibilis & rudis, quia proinde imperfectam fuiſſe Materiam oporteret.

94. Cui articulo reſpondere debebimus ſuo ordine.] Infrà nempè cap. 30.

95. vnde ergo compertus eſt,&c.] Compertus (inquit Rhenan.) Deponentaliter, pro comperit, vt infrà lib. 4. adu. Marc. Quo die (inquit) ipſe compertus eſt veniam, ieiunij dico. Loquitur illic de Dauid. Sic Cicero dixit: Elucubratus ſum, pro elucubraui. Quin etiam (inquit) eam epiſtolam quam eram elucubratus, ad te non dedi. ad Atticum lib. 7. Et Suetonius in Auguſt. multatus eſt, vſurpauit pro multauit. Item alibi Cicero, punitus es, pro puniuiſti. Legendum autem cenſeo prorſus: informem & confuſam & inconditam illam fuiſſe, pro eo quod eſt tertio loco: & inquietam, eo quòd ſimiliter ſuprà c. 23. iiſdem verbis illis ſit vſus.

96. aut ſi hoc à Deo reuelatum eſt, probare debet.] Locus adnotandus aduerſus hæreticos, quos ſpirituales quidam nuncupant, aut extaticos, qui etiam ſcriptura contempta ſolis reuelationibus nitendum docent; in quo non credendum illis docet hîc Auctor, niſi probent id à Deo reuelatum.

CAP. XXIX.

97. Siquidem omnia opera ſua Deus,&c.] Damus huic capiti titulum: Quomodo terra primùm inuiſibilis & rudis, poſtea viſibilis & compoſita.

98. depalans quodammodò mundum.] Depalans (inquit Rhenan.) hoc eſt manifeſtans, palàm oſtendēs. Adu. Marc. lib. 5. Paulum Apoſtolum vocat depalatorem diſciplinæ diuinæ, id eſt, enarratorem, promulgatorémque. Nā depalare eſt Tertulliano propalare.

99. ſed inhabitari.] Ad verbū vertit illud Iſaia 45. ἀλλὰ κατοικεῖσθαι, pro: vt inhabitaretur.

100. orbis terræ & omnes qui habitant in illa, &c.] Veterem Pſalmorum editionem veram eſſe, quam edidit Faber in Pſalterio quintuplici, vel hinc patet, eámque ad verbum ex Graca 70. vbi legitur: ἐν αὐτῇ, & mox vtrobique αὐτὴν, pro eo quod B. Hieron. in vtraque edit. ex Hebraa & Gallica, in eo, & mox bis: eum. Siue autem legatur cum Tertulliano: orbis terræ, ſiue cum aliis: orbis terrarum, perinde eſt; nam vnica vox Graca οἰκουμένη ad vtrumque eſt indifferens.

101. Congregetur aqua in congregationem vnam, &c.] Sic legimus cum Graais, Hebrais, & Chaldeis ac Latinis vtriuſque editionis exemplaribus, pro: in congregatione vna. Mirum eſt autem, quòd ſicuti illi habent, non addiderit quæ ſub cœlo eſt, ad diſtinctionem alterius qua ſuper firmamētum. Legimus autem iterum cum Latinis: Fruticet terra, &c.

102. Hæc dicit Dominus qui fecit cœlū, &c.] Etiam iſtud inuenitur iuxta 70. Iſai. 45. in eadem periodo ante verba pauloantè citata. Variat interim ab hodierno textu Graco, quòd legat ſicut edit. Hieron. Hæc dicit Dominus, quum ſit Gracè: οὕτως. Legimus autem: fecit, pro: facit, cum Latinis, quia Gracè eſt: ποιήσας.

CAP. XXX.

103. Sic & ſequentia coniecturam Hermogenis, &c.] Inſcribimus caput iſtud: Quòd neque illud: Et tenebrę ſuper abyſſum, pro Hermogene faciat. Rectè autem (vti adnotauit Rhenan.) dixit: inſtruere videbuntur, quia reuera non inſtruunt. Lego neceſſariò, vt oratio ſit congrua: abyſſum, ſpiritum Dei, aquas; & mox: ſpiritum ſuper aquas, pro eo quod erat ſpiritus; maximè quum poſtea ſic legatur. Siue autem legas: æſtimare facit tam diuerſa relatio, cum Vatic. cod. MS. ſiue cum excuſis: æſtimari facit tam diuiſa relatio, perinde eſt.

104. Vaniſſimum denique, &c.] Vatic. MS. cod. & 1. editio, legunt: vanitimum. ſed quia nuſquam eam vocem reperi, placet vulgata lectio. Quas autem mox vocat: ſpecies; paulopòſt formas dicit. quare non arridet Vatic. cod. varia lectio: formam. Et legendum cum Latinis interrogatiuè: ſi non habebat, agnoſcitur?

CAP. XXXI.

105. Sed & illud vtique captabitur, &c.] Capiti huic inſcriptionem fecimus: Quòd ſuffecerit initio in genere id quod continet nominare, poſtea verò etiam contenta cœlo & terra. Sunt autem etiam hæc verba Hermogenis. Atqui pro eo quod legitur: & complectebantur, Vatic. cod. MS. & contemplabantur. Neutrum placet.

106. & ſtatuæ ſuper euripum.] Euripus (inquit Rhenan.) fretum quod eſt ad Chalcidem, nomen dedit ob ſimilitudinem. Foſſa erant, quibus ludi circumdabantur

ſeptorum

ſeptorum loco. Factum deinde eſt, vt pro qualibet foſſa aut canali cœperit Euripus vſurpari. Plinius Nepos in epiſtola ad Caninium Rufum: Quid Euripus viridis & gemmeus? Vitruuius in libro 7. Pinguntur enim portus, promontoria, littora, flumina, fontes, Euripi, fana, luci, montes, pecora, paſtores. Vide plura, quæ magis ad loci huius declarationem faciunt de Statuis ſuper Euripum, & obeliſco in Circo ſuprà lib. de Spectac. cap. 8. n. 72. 73. 74. 75. 76. & 77.

107. Coſtam verò & oſſa, &c.] Quum cutem non commemoret alicubi liber Geneſeos in homine, prorſus coſtam lego; & verò tam mihi licet hoc ex coniectura ſubſtituere, atque illud Rhenanus, pro eo quod in prima edit. legebatur Enim verò, maximè quum alludat magis lectio, quamquam mendoſa MS. Vatic. cod. cuitam. Alludit autem ad has ſcripturas: Et tulit vnam coſtarum eius, &c. ac: Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea, Gen. 2. Itē: Aperientur oculi veſtri, &: in ſudore vultus tui, Gen. 3. denique: vox ſanguinis fratris tui, Gen. 4.

108. factitatione.] Factitationis (inquit Rhenanus) vocabulum à verbo frequentatiuo deductum neminem moueat. Nam in præcedentibus libris, non ſolùm in hoc opere, factitationem pro creatione, ſiue conditione accipit, lib. adu. Valentinian. cap. 21. Ergo & factum (inquit) intelligebat, & factitatorem facti eſſe quemcumque. Similiter etiā dixit ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 311. & cap. 46. nu. 577. Hunc enim Zeno determinauit factitatorem, & infrà l. aduerſ. Praxean: ad idolorum factitatores. Immò & hoc ipſo iterum libro cap. ſequ. corporum factitationem, ac: verbum factitationis; & item: ſine factitationis mentione.

Cap. XXXII.

109. Hæc reſponderim pro ſcriptura præſenti, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Quòd etiam abyſſus, tenebræ, ſpiritus & aquæ, quæ Hermogenes Materiam putat, à Deo facta ſint. Siue autem legas: commendare cum excuſ. ſiue commentari ex coniectura ad marg. 1. edit. &: Sciit eſſe cum Rhenano, aut: Scit eſſe cum Vatic. MS. cod. & 1. editione, perinde eſt.

110. Qui ſolidat tonitruum, &c.] Ad verbum hæc ſunt ex edit. 70. Amos 4. præterquàm quòd videatur legiſſe ὅτι κύριος ἐστι στερεῶν: Quia Dominus eſt qui ſolidat tonitruum (pro quo montes vertit Hieron. & Paraphraſis ex Hebræo & Chaldæis fontibus, ſicuti etiam ventum pro eo quod 70. ſpiritum) vbi hodie eſt ὁ στερεῶν, hoc eſt qui es firmans. Variat etiam in hoc ab Hebræo hæc lectio, quod vbi hîc eſt: Chriſtum ſuum, legat B. Hieron. eloquium ſuum, & Interpres Paraphraſis Chaldææ: quanta ſint opera eius.

111. Non, vt quidam putant, ipſum Deum ſignificari ſpiritum, &c.] Illud: Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas, Auctor ſuprà lib. de Baptiſ. ſpiritui ſancto adſcribit, quod hîc ſpiritui, ſiue flatui, & rectiùs. Cur autem id faciat, infrà lib. de Anima cap. 11. (vbi partim ad hunc locum, partim ad lib. de Cenſu Animæ, contra hunc eundem Hermogenem alludit) ſignificat: Ceterùm (inquit) aduerſus Hermogenem, qui animam ex Materia, non ex Dei flatu contendit, flatum propriè tuemur. Ac ſi diceret ſe pro occaſione aliter atque aliter interpretari. Vbi interim hæc de se latiùs, quomodo & de ſcriptura ſequenti, Iſai. 57. Spiritus à me exiuit, & flatum omnem ego feci. Hîc aduertā dumtaxat, vtramque etiam expoſitionē inueniri, & de vento ſiue aëris diffuſione, & de Spirituſancto, apud BB. Baſiliū hom. 2. Hexameron, Auguſt. lib. imperf. de Gen. ad litter. cap. 4. Diodorum Tharſenſem alicubi, Chryſoſt. hom. 3. in Geneſ. & Theoderetum quæſt. 8. in Geneſ. Origenes denique lib. 1. Periarchon dicit, non niſi ſecundum Allegoriam de Spiritu ſancto intelligi: ſed ego magis accedo B. Baſilij ſententiæ. Certè quod verius eſt, & à noſtris maioribus comprobatum, Spiritus Dei, hîc Spirituſſanctus appellatur.

112. Et cùm firmos ponebat fontes eius quæ ſub cœlo.] Quum 1. editio & Vatic. MS. cod. legant: quæ ſub cœlo, pro quo Rhenan ſubſtituit: qui, prorſus puto legendum ſicuti ſuprà cap. 18. num. 60. eius quæ ſub cœlo eſt.

113. Planè factas eas, ſed ex Materia, &c.] Verba hæc ſunt iterum Hermogenis, aut alicuius Materiarij hæretici, vſque ad illud: Ergo ſicut terra, in quibus prorſus legi debet: quæ ex Materia factæ ſint ſpecies, pro: ſunt. Deinde paulopòſt Vatic. cod. MS. legit: quæ iiſdem nominibus æduntur. quod magis placet, quàm iiſdem, eo quòd vetus ſit Priſciani lectio, quam adeò cuperem in hoc Auctore vbique vſitatam.

Cap. XXXIII.

114. Sed dum illam Hermogenes, &c.] Hoc caput inſcripſimus: Quòd ſi Materia fuiſſet, etiam à Deo facta crederetur.

115. inter ſcripturas enim Dei inuenire non potuerit.] Sic lego ex Vatic. MS. cod. pro: potuerat. Eſt autem veriſſimum quòd nulla in ſcripturis Dei Materiæ fiat mentio.

Cap. XXXIIII.

116. Ceterùm omne ex nihilo conſtitiſſe, &c.] Probatur hoc capite: Quòd omnia ex nihilo conſtiterint, quia in nihilum redigenda ſunt.

117. Cœlum primum & terra prima abierūt.] Tranſtulit hoc Latinè magis quàm ad verbum, quia Apoc. 21. legitur: παρῆλθεν, id eſt, abiit; deinde legit: Et locus non eſt inuentus illis, pro eo quod Græcè eſt & Latinè: Et mare iam non eſt. Similiter ibi addit: &, quod in nulla Pſalm. 101. editione legitur: & ipſi peribunt.

118. Nam etſi mutabit illos, &c.] Velut corrigentis eſſe iſtud Pſalmiſtæ his verbis indicat Auctor. Quum enim dixiſſet: Ipſi peribunt, veluti volens indicare propriè non perituros, ſubiungit: Et mutabis illos ſicut opertorium, & mutabuntur. Quod ipſum Auctor ſic explicat: ſed (omitto enim: &, cum Vat. MS. cod.) mutari, perire eſt priſtino ſtatui, quem dum mutantur, amittunt; ſic etiam mitigans quod priùs ſatis crudè dixerat: Immò nuſquam fiet cum ipſa terra. Locus proinde contra eos adnotandus, qui hos ſcripturæ locos, & alios ſimiles Iſai. 52. & 2. Petri 3. ſic interpretantur, quaſi cœli ipſi ſub finem mundi conflagrationis igne omninò exurendi ſint, & deinde renouandi, quum B. Auguſt. lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 24. (quem plerique hodie ſequuntur) ſolummodò id interpretetur de cœlo aëreo, ex eo quod B. Petrus præmittat: Cœli priùs & terra per aquam perierant. Quid? quòd Auctor dum mutatos iri dumtaxat dicit, videtur propendere magis ad Oecumenij in 2. Petri 3. Commentarium, qui cœlos nec perituros, nec abolendos, ſed dumtaxat igne purificandos adfirmat.

119. Et ſtellæ quidem de cœlo ruent, &c.] Verba hæc (inquit Rhenanus) ex Apocalypſi deſumpta ſunt,

Digitized by Google

vbi ſic legitur: καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. Hoc eſt: Et ſtellæ de cœlo ceciderunt in terram, ſicut ficus abiicit groſſos ſuos, cùm à magno vento mouetur. Porrò ὄλυνθοι Græcis ſunt, quos Latini Groſſos vocant, hoc eſt, fici nondum maturæ. Tertul. pro groſſis vertit: acerba ſua; editio vulgata habet groſſos ſuos. Eſt autem propemodū interpretatio, quod vertit Tertullianus. Nā nihil aliud eſt ὄλυνθος ſiue groſſus, quàm ficus dura adhuc atque acerba. Theodorus Gaza in opere de Plantis, ὄλυνθον etiam caprificum reddit. Reperiuntur ea Apoc. 6. In hoc tamen variat Auctor, quòd vocem Propheticam in Præterito enuntiatam, in Futuro ruent verterit; ſicuti etiam illud Pſal. 96. Montes verò tamquam cera liqueſcent; vbi legitur ex Græco: fluxerunt.

120. Cum ſurrexerit ſcilicet confringere terrā.] Iſtud noua periodo diſtinxi, quia ſumptum eſt aliunde, ex Iſai. nempè cap. 2.

121. Et quærent aquam, nec inuenient.] Similiter etiam iſtud, quia non reperitur Iſai. 42. vbi illud eſt: Et paludes areſaciam. Neſcio interim vnde ſumptum, niſi fortè ad illud alludat Iſai. 41. Quærēt enim aquā, & non erit.

122. etiam mare Oceanus.] Vatic. MS. legit: nec inueniet etiam mare hactenus. Si legeretur: & non erit etiam mare Oceanus, poſſet intelligi repetitum illud Apoc. 20. & mare iam non erit; certè id ſubaudiendum eſt. Alioquis magis placet legi: nec inuenient; etiam mare hactenus, Tertullianica phraſi, qua aliquando vtitur voce: hactenus, vt ſignificet: iam non eſt. Nam ad quid adderetur ab Auctore: Oceanus, ſcripturas citante, quum nuſquam ea vox ibi reperiatur? Nihil tamen volui immutare in contextu; eligat Lector quā volet lectionem. At cum Latinio lego: Quæ omnia etſi alter, pro: aliter.

CAP. XXXV.

123. De cetero verò ſtatu Materiæ, &c.] Titulum damus huic capiti: Quòd Materia neque corporalis ſit, neque incorporalis. Sunt autem iterum illa verba Hermogenis: Prima facie videtur, &c. vſque: Quæ eſt iſta ratio.

124. (vt concedam interim eſſe aliquid incorporale) &c.] Parentheſi iſta incluſimus, vſque ad illud: certè. Quæ interim ad errorem Auctoris pertinent, quo & animæ & angelis, immò etiam Deo corpus videtur adtribuere, quemadmodum latiùs in Prolegomenis noſtris. Atqui Latinius cenſet legendum: Tamen hoc ratio, pro: Tantum, & non debere eſſe interrogationem in fine eius periodi.

CAP. XXXVI.

125. Sed ecce contrarium ſubiicit, &c.] Iſtud caput inſcribimus: Quòd malè Hermogenes motum Materiæ incorporale eius eſſe dicat. Retinuimus autem cum Rhenano & edit. Baſilienſi: Iā ergo ne neutrum ſit, vtrumque Materia cenſenda eſt. pro quo 1. edit. & Vatic. MS. cod. nónne vtrum ſit, vtrumque. & Latinius cenſebat legendum: Iam ergo nónne vtrumque; ſed illud ſignificantius eſt. Quemadmodum etiam non placet quod MS. Vatic. cod. cum 1. edit. legit: aduerſus renuntiationem reciprocationis illius; pro: rectæ rationis illius; quia adhuc ironicōs alludit ad rectam rationem, quam vrgebat cap. præced. Hermogenes, & rurſum ſequitur.

126. Quanto hæc rectior ratio, niſi quòd tam rectas lineas ducis, &c.] Vbi eſt adnotanda Prouerbialis formula à Pictorum arte, qualis erat Hermogenes, mutuata, rectas lineas ducere; qualis eſt etiam illa: vltra lineam, de qua vtraque latiùs in Prolegomenis noſtris.

127. vt inanimalia.] Vatic. MS. cod. inanimatas; ſed illud nolui immutare, quòd eadem reperiantur infrà cap. 44. & eiuſmodi obſoletis vocibus vti ſoleat Auctor; qualis eſt etiam illa: corporalitatis, &: incorpora. quæ ſicuti legitur in 1. edit. & Vatic. Manuſcripto cod. pro eo quod retinuimus ibi: ſiqua incorporalia eis adſunt.

128. aut libidines eorum.] Libidines (inquit Rhenan.) vocat appetitus & inclinationes. Sic & in lib. de Patientia, cap. 1. vt quum (inquit) inter ſeſe variis ſectarum libidinibus & ſententiarum æmulationibus diſcordent. Libidinibus, id eſt, ſtudiis.

129. Sed de motu & alibi licebit.] Infrà ſcilicet cap. 42. 43. & 44. Subauditur (inquit Rhenanus) diſputare. Niſi eſt: licebit, pro: liquebit, vt in præcedentibus libris licuit, pro liquuit, id eſt liquidū euaſit. Quod poſterius magis placet. Nam Tom. 2. ſuprà lib. de Pœnit. cap. 6. legitur: Tunc opinor emendatos licebit, pro: liquebit, de quo ibi latiùs num. 34.

CAP. XXXVII.

130. Nunc enim video te ad illam rurſus rationem reuerti, &c.] Inſcriptionem huic capiti damus: Quòd nec bona, nec etiam mala Materia dici poſſit. Alludit autem hîc rurſus ad verba illa Hermogenis ſuprà cap. 36. de ratione recta, quum tamen Auctor certi nihil renuntiare dixit. Et proinde placet quòd à Rhenan. ibi, nec corporalem nec incorporalem infert Materiam, ſubaudiatur ratio; & rurſum paulopòſt: ne quid his contrarium inferret, nempè ratio; quæ adeò lectio magis placet, quàm quæ poſtea ſubſtituta eſt: inferres, maximè quum accedat quamproximè MS. Vatic. cod. Atqui adnotanda etiam vox: ſuperargumentaſſet, pro: ſuperargumētatus fuiſſet, more Auctori vſitato. Verba autem hîc eſſe Hermogenis quadam ipſe Auctor nominatim ſignificat.

131. Sed quoniam de boni & mali, &c.] Intelligit quæ ſuprà tractauit cap. 12. 13. 14. ac 15. vbi inter cetera etiam citatur, ſicuti hîc paulopòſt: conuerſio lapidum in filios Abrahæ Deo poſſibilis. Ibi autem: nec hîc, &c. cuſtodiſſe, Rhenan. rectè ſubintelligit: dicam, quum prius præceſſit: nec dicam.

CAP. XXXVIII.

132. De ſitu Materiæ id tracto, quod & de motu, &c.] Capiti huic titulum damus: Quòd ſi ſitum habeat Materia, infinita eſſe non poſſit. Atqui omninò hîc lego: de motu, & ſimiliter paulopòſt: quaſi infinitam æuo, non motu corporis, pro eo quod vtrobique legebatur: modo; quia etſi verum eſt quod adnotauit ad marginem Rhenan. Modum etiam molem, ſeu potius magnitudinem nonnumquam ſignificare, tamen nulla aut antea aut poſtea molis Materiæ mentio; ſed de motu habes cap. 36. ſuprà, & mox cap. 41. vbi etiam nominatim de motu corporis ſit mentio. Eſt autem facile colligere, quæ hîc verba ſint Hermogenis, quæ Auctoris.

133. quam, quantum propriè pictor, agnoſcis.] Sic omninò hic locus diſtinguendus; nam: quantum, capitur pro: inquantum, vt nihil ſit opus eam vocem prætermittere.

134. Et obduceris.] Monuimus (inquit Rhenan.) non

Digitized by Google

non ſemel obducere, *&* obduci, *Tertulliano eſſe refellere & refelli, ſiue contraria ac inter ſe pugnantia adſerentem captum tenere vel teneri. Loci ſimiles adnotati ſunt ſuprà Tom.1. Apolog.cap.46.num.572. & cap.50. num.* 618. *Quibus adiice etiam illud infrà lib. 1. aduerſ. Marc.* Exhibe aliquam Apoſtolici cenſus, & obduceris, *& lib. adu. Praxean*: vndique enim obducti.

135. exemplarium.] *Intelligit (inquit Rhenan.) exẽplar. Sic paulopòſt:* Et vis meliora deteriorum exemplarium ferre. *Non aliter aduerſ. Valent. vſurpat*: Sigillarium, *pro ſigillari.*

CAP. XXXIX.

136. Sit nunc definitiua, &c.] *Econtrariò hoc capite tractat:* Quòd nec definitiua eſſe poſſit Materia. *Eſt autem & hic facile verba Hermogenis & Auctoris diſcernere.*

137. Et hîc à lineis tuis excidiſti.] *De hoc quoque prouerbio inter Prolegomena noſtra latiùs. Siue autẽ mox legas*: diſpertitionem *cum excuſis, ſiue:* diſperſionem *cum MS. Vatic. cod. perinde eſt.*

CAP. XL.

138. Dicis in melius reformatã Materiam, &c.] *Titulum huic capiti imponimus:* Quòd nec in melius reformata Materia dici poſſit. *Facile eſt verò etiam hîc verba Hermogenis agnoſcere. Legimus autem cum Rhenan. & Latin.* vtique de deterioribus, *addita vocula*: de, *ſicuti etiam ex Vatic. MS. cod.* rei, *vbi legitur*: nulla res ſpeculum alterius rei, id eſt non coæqualis.

139. Nemo ſe apud tonſorem pro homine mulum inſpexit, &c.] *Ad morem reſpicit, quo ſpeculo vti tonſores ſolent; nam & addit*: vt ſpeculum ſit mundus materiæ; *a quo etiam nouam vocem*: ſpeciatum, *deriuauit Auctor, pro eo quod in ſpeculo ſpecioſum apparet: Nam &* ſpeculum *(inquit Varro de ling. Lat. l.4.) à ſpeciendo, quòd ibi ſpectent. Legimus autem cum Latinio*: in hac extructione mundi, diſpoſitæ iam & compræ, informem & incultam Materiam reſpondere, *pro:* diſpoſitã iam & compta. *Item paulopòſt ex Vatic. MS. cod.* non totam eam fabricatam, *pro*: fabricatum. *Siue autem inter hæc vtraque verba legas*: imaginem refert *cum excuſis, ſiue:* præfert *cum Vatic. MS. cod. perinde eſt.*

CAP. XLI.

140. Reuertor ad motum, &c.] *Hoc caput denuò inſcribitur*: De motu Materiæ. *Hermogenis eſt autem illa periodus*: Inconditus, &c. *nam & infrà cap.* 42. incorporali Materiæ inconditum motũ eius *dicit.*

141. nec cacabaceus.] *Ironicῶs ita* motum Materiæ *appellat, iuxta illud quod Hermogenem compellans dixit*: Sic enim & ollæ vndique ebullientis ſimilitudinem opponis. *quod ipſum repetit cap.* 43. *Lego autem* cacabaceus *cum Latinio, pro*: cacabatius. *Atqui, pro*: temperatus *legit Vatic. MS. cod.* temporatus; *ſed quòd inuſitata vox ſit, nolui immutare, maximè quum etiam MS. 3. cod. Vatic. legant ſuprà Tom.1. lib. de Pallio, cap.2.* & vicibus temporatus, *vbi potius aliqui conueniet* temperatus.

142. mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur.] *In prima (inquit Rhenan.) aditione ſcripſimus, Oedipo opus eſſe, qui nobis indicaret qualenam Prouerbium ſit, quo hic vſus eſt Tertullianus. Et varias tum appoſuimus coniecturas quibus circumacti ſumus, dum ſcrupuloſè germanum prouerbium inquirimus. Verùm non ſemper fauet Apollo. Non deſtitimus tamen poſtea nihilo ſegniori ſtudio indagare, donec ſucceſſiſſet quod agebamus. Itaque deprehendimus ſcriptum fuiſſe:* mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. *Eſt autem* Agina, *foramen illud, in quo inſeritur ſcapus trutinæ, hoc eſt, in quo agitur, id eſt vertitur trutina, quemadmodum adnotat Feſtus Pompeius. Porrò quoties accidit æquipondium vt neutra pars propendeat, in media* agina *conſiſtit trutina. Sed & in* media agina *ſcapus trutinæ inſeritur, alioqui liberè moueri non poſſet. Vti poterimus hoc prouerbio, motum rei ſignificantes, qui præciſè fiat per medium, non attactis extremitatibus. Illius autem coniectura confirmatur ex illo quod infrà Te. 5. lib. de Pudicit. legitur, (iuxta quod me Latinius admonuit.)* Non enim admittetur exemplorum adæquatio, licet in agina congruentiſſ. *Plura ſiquis deſideret de hoc Prouerbio, videat noſtra Prolegomena.*

143. & paſſiuitas.] *Quid*: paſſiuum *vocet Tertullian. infrà latiùs lib. de Carne Chriſti, ſub finem. Hîc (inquit Rhenan.)* paſſiuitatem *vocat diſſolutionem, ſiue inordinationem atque confuſionem. Sic lib. adu. Valentin. cap.30.* Illi verò *(inquit)* & de paſſiuitate vitæ, & diligentia delictorum, generoſitatem ſuam vindicent, *& l. adu. Marc. 4.* Paſſiuitatem *(inquit)* ſententiæ meæ permiſit, *id eſt libertatem. Pauloclariùs idipſum dixit idem Rhenan. loco iam citato.* Paſſiuitatem *(inquit) vſurpat Tertullian. pro libertate in malam partem, qua homo ſit inconſtans, & nunc ad hoc, nunc ad illud verſatilis. Cui ad verbum ferè eadem, ad illud l. 4. adu. Marc. vbi & addit lib. adu. Valent. cap. 5. legi*: paſſiuorum diſcipulorum.

144. nec malo nec bono pronus.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus, vti paulo priùs etiam ſcriptum eſt)* neque ad malum neque ad bonum, *vt conſtruatur* Pronus *cum Datiuo. Quemadmodum autem priùs*: in alterum, *ſic mox*: in neutrum; *&*: intra vtrumque, *ſic accipiẽ, ſicuti priùs dixit*: neutram in partem. *Atqui corruptus adhuc eſt ille locus*: vt aut corporalia aut localia non deuergebat.

CAP. XLII.

145. Diſperſiſti omnia, &c.] *Titulum huic capiti damus*: De contrarietatibus Hermogenis, *quas quãquam facile ex contextu ſit deprehendere, tamen etiam notam ſolitam verbis eius adiecimus.*

CAP. XLIII.

146. De motu & illud notauerim, &c.] *Eiuſdem argumenti eſt hoc caput cum præcedenti, cui adeò idem titulus conuenit.*

147. Suprà, certamen motui adſcribis, &c.] *Nempè quum* ollæ vndique ebulliẽti comparas motum, *ſuprà cap. 41. item quum* inconditum motum vocas, *atque adeò (ſicuti in fine huius libri loquitur)* confuſum, turbulentum, ancipitem, & præcipitem.

CAP. XLIIII.

148. Sed & qualiter operatũ facias Deũ, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Quòd quando operationem mundi Deo adſcribit, & à Philoſophis & à Prophetis diſſentiat.

149. Stoici enim volunt, &c.] Stoicorum *hanc opinionem abſurdam, qua* volunt Deum ſic per Materiam decucurriſſe, quemadmodum mel per fauos, *reperire poterit, ni fallor, Lector curioſus apud Diogenem Laërtium in vitis Philoſophorum.*

150. qui decor ſolummodò apparẽs, &c.] *Huic caſtigationi Rhenani conſentit MS. cod. Vatic. Vſurpat*

Digitized by Google

autem (inquit Rhenanus) frequenter qui,*pro:*quis, *vt in hoc ipſo lib.ſuprà*, Niſi ſi qui putat. *Item:* Si qui diſcipulorum ruorum.

151. aut Magnes adtrahens ferrum.] *Quid ferri (inquit Plinius nat.hiſt.l.36.cap.16.)natura pugnacius? ſed cedit & patitur moras*; trahitut namque à Magnete *lapide. vbi de eo plura. Legimus autem paulopòſt ex Vatic. MS. cod.* quem credimus vbique eſſe, & vbique apparete.

152. cui etiam inanimalia & incotporalia laudes canunt apod Danielem.] *Adludit ad hymnum trium puerorum Dan. 3. iuxta aditionem Theodotionis; nam in Hebræo non haberi rectè adnotauit B. Hieron. Eundem etiam citat Exomologeſis titulo, B.Cyprian.libris de Lapſis, & de Oratione Dominica. Qui loci adnotandi pro dicti hymni canonica auctoritate, quam etiam illi Eccleſia tribuit; in qua non nunc modò in Sabbatis Quatuor temporum, ſed ab initio naſcentis Eccleſiæ ſemper in omni ſollemnitate in ſacris fidelium decantatum fuiſſe trium puerorum hymnum teſtantur Auguſt.ſerm.* 47. *de tempore(qui eundem etiam nominatim citat epiſt.*186. *de Ieiunio Sabbati) & Rufin.lib 2.adu.Hieron.Cui idem Hieron. reſpondet, quicquid de eo ſcripſerat ſua in Danielem Præfatione, ex ſententia Hebræorum dixiſſe. Quid? quòd idem Hieron. epiſt. ad Demetriadem de Virgin. ſeruanda, citet ex ipſius huius hymni præmiſſis quæ ſimiliter in Hebræo non habentur,illud: quòd ſuccenſus ſit ignis* 49. *cubitorũ. Quomodo etiam B. Auguſt. illud ex eiuſdem Proœmio: Quoniam iuſtus es in omnibus quæ feciſti nobis, epiſt.*122.

CAP. XLV.

153. At enim Prophetæ & Apoſtoli, &c.] *Poſtremum hoc caput titulo hoc inſigniuimus:* Qualiter Prophetæ & Apoſtoli mundũ à Deo factum ſcribant. *Vbi iterum repetuntur eadem ferè ſcriptura quæ ſuprà cap.*17. *&* 18. *additis aliis quibuſdam. Lego autem omninò:* Sophiam conditam initium viarum in opera eius. *quia ſic vbique legit Auctor, pro:* initia.

154. & ſpiritu ipſius vniuerſæ virtutes eorum.] *Infrà haud abſimiliter lib.adu. Praxean:* & ſpiritu eius omnes vires eorum, *& poſtea:* & ſpiritu eius omnes virtutes eorum, *ſaltem ſecundum MS.*3. *Vatic.eius libri cod. Quare etſi hodie in Græcis & Latinis exemplaribus legatur:* virtus, *illud Auctoris eſſe conſtat. Differt autem non in eo ſolo, ſed etiam quòd omittat:* oris eius, *& tamen B.Cyprian.Teſt. lib.*1. *aduerſ. Iud. cap.*3. *alias conſentit.*

155. Hîc eſt dextera Dei, & manus ambæ, per quas operatus eſt.] *Adludit ad illud Iſai.*48. *Manus mea fundauit terram, & dextera mea firmauit cælum. Legendum autem putat Latinius:* ea quæ molitus eſt, *pro:* atque molitus eſt.

156. Per quas & menſus eſt tettam, & palmo cœlum.] *Omninò ſic lego; nam Iſai.* 40. *legitur iuxta omnes aditiones:* & cœlum palmo, *quomodo etiam Tertullianus alibi, & Nouatianus lib.de Trinit. infrà Tom.* 5. *ac Auctor libri de Montibus Sina & Syon, Tom.* 3. *Oper. D. Cypriani. Ex quo interim poſſit & alia lectio hîc colligi:* Per quas & menſus eſt cœlum palmo, & terram pugno, *ſeu* pugillo.

157. In valentia ſua, &c.] *Hierem.* 51. *voces Græcæ ſunt* τῇ ἰσχύι, τῇ σοφίᾳ, τῇ συνέσει, *pro quibus transtulit & hîc, & paulopòſt Auctor:* valentiam *(id eſt, ſicuti alibi adnotauimus, fortitudinem) intelligentiam, ſenſum.*

158. Hæ ſunt vires eius, quibus enixus, totum hoc condidit.] *Videtur adludere ad illud Pſalm.* 64. *Præparans montes in virtute tua, aut ſimilem aliquam ſcripturam. Nam paulopoſt inter animi niſus, quos Deus adhibuit ad mũdi compoſitionẽ, etiam* virtutem *enumerat, de qua alioqui hîc nulla mentio.*

159. Hæc autem ſuot iouiſibilia, &c.] *Clarius iſtud tranſtulit Apoſt. Rom.* 1. *quàm vulgatus Latinus Interpres:* ab inſtitutione mundi, *pro: à creatura mũdi; & ad verbum ex Græco:* factis eius, *pro eo quod alter apertius:* per ea quæ facta ſunt; *omittens* intellecta, *pro quo tamen Græcè eſt* νοούμενα.

160. vt ioinuentibilia iudicia eius, & ioinueſtigabiles viæ eius.] *Imprimis hîc* vt, *ſicuti* ὡς *Græcum, pro: quàm, accipit Auctor, tum hîc, tum infrà initio lib.2.adu. Marc. Vbi quũ legatur:* ininueſtigabilia iudicia eius, & ioioueſtigabiles viæ eius, *neceſſariò viſum fuit & hîc legere:* ininuentibilia, *ac:* ininueſtigabiles; *& hoc poſtremum ita etiam lego lib. aduerſ. Marc.*5. *Nam quod Rhenan.putauit:* inueſtigabiles *accipi, pro: non veſtigabiles, ſiue quæ inueſtigari non poſſint, non videtur poſſe conſtare cum his ſequentibus verbis Auctoris:* quæ nec inueoiri nec inueſtigari, *quũ debuiſſet omittere negatiuam particulam* nec, *ſi negatiuè accepiſſet:* inueſtigabiles; *maximè quum pro:* inueotibilibus *vſurpet ibi:* alioqui inueſtigabilia, *& in propria etiam ſignificatione adiecit* inueſtigata *& inuenta. Quare etiam apud B. Cyprian. Teſt. lib.* 3. *ad Quir. cap.* 53. *cenſeo legi debere:* & quàm ioinueſtigabiles viæ eius; *item apud Auguſt. epiſt.* 105. *Eadem porrò ratione* ininuentibilia *legendum. Nam ſimiliter etiam dixit lib. ſequ. aduerſ. Valentin. cap.*14. ininterpretabili nomine.

ARGVMENTVM LIBRI ADVERSVS VALENTINIANOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

ADVERSVS *Valentinianos hæreticos ſcripturus Tertullianus, differens congreſsionem, ſolam profitetur errorum, ſeu potius fabularum, cum riſu narrationem, expugnatione transfunctoria contentus, ſicubi indignitas meruerit ſuggillari, vtpotè quum multa ſint ſic digna reuinci, ne grauitate adorentur.*

1. *Imprimis autem narrat, quòd Valentiniani, frequentiſsimum ſanè inter hæreticos collegium, nihil magis curent, quàm occultare quod prædicant.*

Deinde

Deinde quum illi ſimplices nuncuparent Catholicos, ſcripturis ſimplicitatem probari II.
doces.

Quantumuis interim ſe abſcondant (quum Veritas econtrariò non erubeſcat) ſcire tamen III.
ſimplices Chriſtianos omnes eorum fabulas & genealogias, quas damnat Apoſtolus, inde-
terminatas, quas proinde ſolummodò demonſtrare, deſtruere ſit.

Notam etiam eſſe Valentinianorum originem à Valentino, licet ab eo abſceſſerint Pto- IIII.
lomæus, Heracleon, Secundus, Magus Marcus, ac Theotimus, ita vt nuſquam iam Va-
lentinus, & tamen Valentiniani ab illo; quum ſolas integras eius regulas cuſtodiret An-
tiochiæ Axionicus quidam.

Sibi interim cum Archetypis eſſe diſceptationem, idque non confictis materiis, vtpotè V.
quas ipſius hæreſiarchæ contemporales, inſtructiſſ. voluminibus prodiderint & retuderint
Iuſtinus Martyr, Miltiades, Irenæus, & quidam Proculus.

Deinde verbis partim initio huius Argumēti adductis, partim illi infrà ſubiectis, demon- VI.
ſtrationem ſolam arcani ipſorum promittens, methodum indicat qua vti ſtatuit.

Porrò à prima Ogdoade Æonũ Valentinianorũ ſiue Tetrade duplici, auſpicatur, in qua VII.
ex Bytho ac Sige orti Nus & Veritas, Sermonem & Vitam procrearint, è quibus Homo
& Eccleſia.

Inde ex ſecunda illa Tetrade, Sermonē & Vitam decuriam Æonum ſimul fudiſſe, Ho- VIII.
minem & Eccleſiam duodenarium numerum, quo ſic impleretur tricenariæ diuinitatis Ple-
roma ſeu plenitudo.

Iam verò fœcunditate tota deficiente, à nouiſſimo Æone Sophia confirmata ab Horo IX.
ne diſſolueresur, ex vi Paſſionis, nulla opera coniugij, abortiuum fœtum Enthymeſin ex-
poſitam eſſe.

Tota interim propinquitate ſupplicante Sophiam coniugi ſuo Teleto reſtitutam, Enthy- X.
meſin verò extra Pleroma relegatam.

Nequa igitur eiuſmodi rurſus concuſſio contingeret, Nun illum nouam edidiſſe copula- XI.
tionem, Chriſtum & Spiritum ſanctum.

Deinde ex omnibus ſimul Æonibus compactum eſſe perfectũ Pleromatis fructũ Ieſum, XII.
quē & Soterem, & Chriſtum, & Sermonem nuncupant; & ſatellites eius Angelos.

Atque hactenus (inquit ludens Auctor) prima Tragœdiæ ſcena; alia iam extra Ple- XIII.
roma cothurnatio.

Nam Enthymeſin, ſiue iam nouo & ininterpretabili nomine Achamoth, in inane illud XIIII.
Epicuri exploſam, quamquā à Chriſto non ſine Spirituſancto è ſuperioribus miſſo iam for-
matam, quia tamē ad lumen illud Pleromatis non potuit adtingere, ab Horo cuſtodiente ex-
tremam eius lineam excluſa; adflictam mœrore, metu, conſternatione, ignorantia.

Atque ex his originem traxiſſe Materiam, quam Pythagorici, Stoici & Plato ipſe XV.
innatam volunt, & elementa ipſa.

Conuerſam inde ad preces, quum ad ſe miſſus eſſet Paracletus Soter Ieſus, eam denuò XVI.
confirmatam, & ab omnibus iniuriis Paſſionis expumicatam, ex conuerſione illa animales
corpulentias produxiſſe.

Præ gaudio abhinc ex contemplatione illa Soteris & angelicorum qui vnà venerant XVII.
luminum, ſpiritales produxiſſe, & ſic factam Trinitatem generum.

Ex animali autem ſubſtātia productum deinde Demiurgum (quod cum horrore blaſphe- XVIII.
miæ pronuntiandum) Deum hunc noſtrum, Regem vniuerſorum.

Quamquam hac de re inter eos non conueniat. XIX.

XX. *Porrò à Demiurgo extra Pleromatis limites conſtituto,hunc mũdum conditum, ex animalibus & materialibus ſubſtantiis, ex incorporalibus verò ſeptemplicem cœlorum ſcenam.*

XXI. *Quibus iterum interſerit varia Achamoth ſiue Sophiæ ſecundæ nomina.*

XXII. *Quid?quòd & Diabolum opus Demiurgi faciant, Munditenentem appellantes.*

XXIII. *Inde ſingularum poteſtatum ſitum interſerens (qui infrà poſt nominum Græcorum & Latinorum varietatem ſubiicietur) etiam ignem his omnibus corporibus & elementis inflabellatum addit.*

XXIIII. *Demiurgum poſt hæc ad hominem manus contuliſſe, & carnem ei creaſſe, non ex limo terræ, ſed Materia illa Philoſophica.*

XXV. *Cui quum animam Demiurgus mox de adflatu ſuo communicaret, etiam ab Achamoth pariter in illum deriuatum ſemen ſpiritale, quod nuncupabant Eccleſiam.*

XXVI. *Hinc tria hominum genera deſcribit, ſiue Trinitatem hominis, & quem exitum ſortiantur.*

XXVII. *Emiſiſſe etiam Demiurgum Chriſtum filium ſuum naturalem per virginem (vide blaſphemiam) non ex virgine æditum; & ſuper hunc deuolaſſe Soterem in ſpecie columbæ, eúmque manſiſſe in Chriſto impaſsibilem, paſſum verò animalem Chriſtum.*

XXVIII. *Animas quoque meliores (uti ex Irenæo magis manifeſtũ eſt) adlegi in Prophetas, Sacerdotes, ac Reges.*

XXIX. *Hominum verò tria genera ab eis conſtitui, choicum, animale, ſpiritale.*

XXX. *Spiritalibus autem (quos ſe eſſe iactitant) operationes non neceſſarias, ſed nobis vtpotè Pſychicis, id eſt animalibus hominibus, martyrij quoque neceſſitatem ſic eludentes.*

XXXI. *Et verò in conſummatione ita diſpenſari mercedem, ut Achamoth de medio tabulato in Pleroma transferatur, excepta à Sotere compactitio illo ſponſo; & Demiurgum de hebdomade ſua cœleſti in vacuum matris locum.*

XXXII. *Humanam verò gentem in exitus tales ituram, choicæ quidem & materialis notæ totũ interitum (nam & anima mortalis apud illos, niſi quæ fide ſalutem inuenerit) Pſychicorum verò iuſtorum animas (id eſt noſtras) in medietatis illius receptacula tranſmitti, ſpiritualium denique ipſorum nempè, ad Pleromatis palatium traductas, in ſponſas angelorum adſumi.*

XXXIII. *Verùm enimuerò ab Valentino in hoc diſſentire emendatores Ptolomæi, quòd Bytho duas adfingant coniuges, Cogitationem & Voluntatem, atque ex Cogitatione ortam Veritatem, ex Voluntate Monogenen.*

XXXIIII. *Alios etiam qui aut nullum ſexum Bytho deputant, aut Hermaphroditum faciunt.*

XXXV. *Eſſe item, qui Bytho non principatum, ſed poſtumatũ defendat, poſt Ogdoadem primam ex Tetrade quidem & ipſam, ſed aliis nominibus deriuatam.*

XXXVI. *Quoſdam qui ex patre Bytho, & Ennœa matre, integram Ogdoadem illam vno partu excluſam.*

XXXVII. *Item alium quendam, qui Monoteta & Henotetaparentes primos faciat, ex quibus Monas & Vnio, & ex illis reliquos Æones.*

XXXVIII. *Humaniorem denique Secũdum, qui Tetradas duas diuidens in dextram & ſiniſtram, lumen & tenebras, tantùm defectricem illam virtutem (Achamoth nempè) vult non ab aliquo Æonum deduci.*

XXXIX. *Poſtremò maiorem eſſe de ipſo Ieſu diuerſitatem, quum Valentinus ex omnium Æonum floſculis; alij ex ſolis decem, aut ſolis duodecim, alij à Chriſto & Spirituſancto tantùm, alij aliundè eum confictum contendant. Atque ita doctrinas Valẽtinianorum in ſyluas iam exoleuiſſe Gnoſticorum.*

Ceterùm

Digitized by Google

Ceterùm Tertulliani eſſe vel inde conſtat, quòd cap. 16. nominatim libri aduerſus Hermogenem meminerit, quem eius eſſe conſtat. Et verò ſcripſiſſe illum aduerſus Valentinianos luculenti ſunt teſtes B. Optatus Mileuitanus lib. 1. aduerſus Parmenian. Donatiſtam, & Vincentius Lirinenſis lib. ſæpecitato de Prophan. hæreſ. nouitate. Viſus fuit etiam iam olim MS. à Trithemio & Politiano, & inter primos à Rhenano æditus, primùm Scholiis, deinde & Adnotationibus ita illuſtratus, vt nuſquam diligentior fuerit. Non contemnendam tamen eſſe noſtram poſtremam hanc recognitionem, ídque ex B. Irenæi lib. 1. cap. 1. & aliquot ſequentibus, eóque tam Græco apud Epiphanium, quàm Latino iuxta verſiones varias, & tribus Vatic. MS. exemplaribus, colliget facilè Lector, ex iis quas maioris adhuc lucis gratia adiecimus Adnotationibus, Argumento, immò & Catalogo Æonum, ac ſitus ipſorum delineatione apertioribus.

NOMINA ÆONVM ET DEORVM VALENTINI, immò criminum potius quàm numinum, aliorúmque eodem pertinentium.

DE his nominibus infrà c. 6. ſic Tertullianus: *Quorumdam* (inquit) *de Græco interpretatio non occurrit, quorumdam nec de ſexu genera conueniunt, quorumdam vſitatior in Græco notitia eſt. Itaque plurimum Græco ponemus, ſignificantiæ per paginarum limites aderunt; nec Latinis quidem deerunt Græca, ſed in lineis deſuper notabuntur.* Hactenus ille. Quod tamen quum in MS. codicibus neque Rhenanus, neque ego factum inuenerimus, expediebat ad intellectum maiorem, hunc Nominum Catalogum præfigere. Quem nunc & locupletaui, & in ordinem congruum redegi, adiecto maioris explicationis gratia capitum numero, vbi de ſingulis ipſorum agitur. Adnotaui etiam quæ hîc aut alibi Tertulliano vſitata, quæ Irenæo Latino lib. 1. adu. hæreſ. c. 1. quæ denique Epiphanio Græco hær. 31. aut eius Interpreti Latino; è quibus etiam nomina aliquot caſtigata ſunt.

Generalia nomina, ad productionem, coniugia, & numerum Æonum pertinentia, ex c. 7. 8. 12. 23. 30. & 31.

Æon, *Tertull. Iren.* Æones.	αἰὼν, *Epiph.* αἰῶνες.	Sæculum, *Interpr. Epiph.* Sæcula.
Syzygia.	συζυγία.	Coniugatio Copulatio } *Tertull.*
Nymphon.	νυμφὼν.	Nuptiarum domus. Thalamus.
Probole.	προβολή.	Emiſſio, *Tertull.*
Ogdoas.	ὀγδοάς.	Octonarius, *Tertull.* Octonatio, *Iren.*
Tetras. *Tertull. Iren.*	τετρὰς, *Epiph.*	Quaternarius, *Int. Epiph.* Quadriga, *Tertull.* Quaternatio, *Iren.*

Digitized by Google

Decas.	δεκάς.	Denarius.
Dodecas.	δωδεκάς.	Duodenarius.
Triacontas.	τριακοντάς.	Tricenarius.
Ectroma.	ἔκτρωμα.	Partus abortiuus.

xxx Æonum nomina.

Ogdoas, ſeu Quadriga duplex Æonum. c. 7.

1.	Bythos, *Tertull. Iren.*	βυθὸς, *Epiph.*	Profundum, *Int. Epiph.*
	Æon telios.	αἰὼν τέλειος.	Sæculum perfectum. Æon perfectus, *Iren.*
	Arche.	ἡ ἀρχὴ.	Initium, *Iren.* Principium.
	Proarche.	προαρχὴ, *Iren.*	Prior principio.
	Propator.	προπάτωρ, *Epiph.*	Primus / Immenſus } Pater. *Tertull.*
	Pater.	πατὴρ.	Pater.
	Pater panton.	πατὴρ πάντων.	Pater omnium.
	Proon.	προών.	Præexiſtens. Qui antè fuit, *Iren.*
	Autopator, *Epiph.*	αὐτοπάτωρ.	Ipſe per ſe pater.
	Anarchos, *Iren.*	ἄναρχος.	Carens principio.
	Riſa, *Epiph.*	ῥίζα.	Radix.
2.	Sige, *Tertull. Iren.*	σιγὴ, *Epiph.*	Silentium, *Interp. Epiph.*
	Ennœa.	ἔννοια.	Intelligentia. Cogitatio.
	Charis.	χάρις.	Gratia.
	Mater.	μητὴρ.	Mater.
3.	Nus.	νοῦς.	Mens.
	Monogenes.	μονογενὴς.	Vnigenitus.
	Protogenes, *Tertull.*	πρωτογενὴς.	Prior genitus, *Tertull.*
	Pater, *Tertull. Iren.*	πατὴρ.	Pater.
	Arche ton panton.	ἀρχὴ τῶν πάντων.	Initium omnium.
4.	Alethia.	ἀλήθεια.	Veritas.
5.	Logos, *Iren.*	λόγος.	Sermo, *Tertull.* Verbum.
6.	Zoe, *Tertull. Iren.*	ζωὴ.	Vita, *Tertull.*
7.	Anthropos, *Iren.*	ἄνθρωπος.	Homo, *Tertull.*
8.	Eccleſia, *Tertull. Iren.*	ἐκκλησία.	Eccleſia, *Tert. Iren.*

Decas Æonum. c. 8.

9.	Bythios, *Tert. Iren.*	βύθιος, *Epiph.*	Profundus, *Inter. Epiph.*
10.	Mixis.	μίξις.	Mixtio.
11.	Ageratos.	ἀγήρατος.	Non ſeneſcens.
12.	Henoſis.	ἕνωσις.	Vnio.
13.	Autophyes.	αὐτοφυὴς.	Per ſe naturalis.
14.	Hedone.	ἡδονὴ.	Voluptas.
15.	Acinetos.	ἀκίνητος.	Immobilis.
16.	Syncraſis, *Tertull.*	σύγκρασις.	Commixtio.
	Homoſyncraſis, *Iren.*	ὁμοσύγκρασις.	Similis commixtio.
17.	Monogenes.	μονογενὴς.	Vnigenitus.
18.	Macaria.	μακαρία.	Fortunata, *Tertull.* Fœlicitas, *Interp. Iren.*

Dodecas

Digitized by Google

Dodecas Æonum, eodem cap. 8.

19.	Paraeletus, *Tert. Iren.*	παράκλητος, *Epiph.*	Paraeletus, *Interpr. Epiph.*
20.	Piſtis.	πίστις.	Fides.
21.	Patrieos.	πατρικὸς.	Paternus.
22.	Elpis.	ἐλπὶς.	Spes.
23.	Metricos.	μητρικὸς.	Maternus.
24.	Agape.	ἀγάπη.	Caritas.
25.	Ainos.	αἶνος.	Laus.
	Ainus, *Epiph.*	ἀεινοῦς,	Semper mens.
26.	Syneſis.	σύνεσις.	Intelligentia,
	Phroneſis, *Billio.*	φρόνησις, *Billio.*	Prudentia, *Bell.*
27.	Eecleſiaſtieus.	ἐκκλησιαστικὸς.	Eecleſiaſtieus.
28.	Maeariotes.	μακαριότης.	Beatitudo.
29.	Teletus } *Tertull.*	τελετὸς.	Perfectus } *Tertull.*
	Philetus } *Tertull.*	φιλητὸς.	Amabilis } *Tertull.*
	Theletus, *Iren.*	θελητὸς, *Iren.*	Voluntas, *Inter. Epiph.* / Voluntarius, *Int. Theod.*
30.	Sophia.	σοφία.	Sapientia.

Cuſtodis Pleromatis Hori ex Bytho ſolo producti nomina. cap. 9. & 10.

Horos, *Tertull. Iren.*	ὅρος, *Epiph.*	Terminus, *Interp. Epiph.*
Stauros, *Iren.*	σταυρὸς.	Crux, *Tertull.*
Lytrotes.	λυτρωτὴς.	Redemptor.
Carpiſtes.	καρπιστὴς.	Traductor.
Metagogeus.	μεταγωγεὺς.	Circumductor, *Tertull.*
Horothetes.	ὁροθέτης.	Finitor, *ſeu* Finium deſignator.

Ectromatis, ſiue abortiui fœtus nomina, c. 9. 14. & 21.

Enthymeſis, *Tertull. Iren.*	ἐνθύμησις, *Epiph.*	Animatio, *Tertull.* / Cogitatio, *Int. Epiph.*
Achamoth, *Tert. Iren.*	ἀχαμὼθ, *Epiph.*	Achamoth, *Int. Epiph.*
Sophia.	σοφία.	Sapientia.
Ogdoas.	ὀγδοάς.	Octonarius.
Ge.	ἡ γῆ.	Terra.
Mater.	μήτηρ.	Mater.
Pneuma hagion,	πνεῦμα ἅγιον.	Spiritus ſanctus.
Hieruſalem, *Iren.*	ἱερουσαλὴμ.	Hieruſalem.
Kyrios.	κύριος.	Dominus.

Nouorum ex primo Monogene duorum Æonum nomina, c. 11.

Chriſtus, *Tert. Iren.*	χριστὸς, *Epiph.*	Chriſtus, *Inter. Epiph.*
Pneuma hagion.	πνεῦμα ἅγιον.	Spiritus ſanctus.

Æonis ex omnibus Æonibus concinnatis nomina, c. 12.

Ieſus, *Tert. Iren.*	ἰησοῦς, *Epiph.*	Ieſus, *Interp. Epiph.*
Soter.	σωτὴρ.	Saluator.
Chriſtus.	χριστός.	Chriſtus.

Xx iij

Logos.	λόγος.	Verbum.
Paracletus.	παράκλητος.	Paracletus.
Problema, *Iren.*	πρόβλημα.	Problema.

Angelorum ex iiſdem productorum nomina, eodem c. 12.

Angeli, *Tert. Iren.*	ἄγγελοι, *Epiph.*	Angeli, *Inter. Epiph.*
Doryphori, *Epiph.*	δορυφόροι	Satellites.

Trinitatis generum ex Achamoth nomina, c. 17. ac 18.

Hylicum, *Iren.*	ὑλικὰ, *Epiph.*	Materiale, *Tertull.*
Pſychicum.	ψυχικὸν.	Animale.
Pneumaticum.	πνευματικὸν.	Spiritale.

Demiurgi ex Achamoth & animali ſubſtantia nomina, c. 18. 19. & 20.

Demiurgus, *Tertull. Iren.*	δημιουργὸς, *Epiph.*	Opifex, *Interp. Epiph.*
Metropator.	μητροπάτωρ.	Mater & pater.
Apator.	ἀπάτωρ.	Sine patre.
Pater.	πατὴρ.	Pater.
Baſileus.	βασιλεὺς.	Rex.
Hebdomas.	ἑβδομὰς.	Septenarius.
Archangelus, *Tertull.*	ἀρχάγγελος, *Tertull.*	Archangelus, *Tertull.*
Angelus, *Iren.*	ἄγγελος.	Angelus, *Inter. Epiph.*
Pantocrator, *Epiph.*	παντοκράτωρ.	Omnipotens.
Ctiſtes.	κτιστὴς.	Creator.

Chriſti filij Demiurgi nomina, c. 26. & 27.

Chriſtus, *Tertull. Iren.*	χριστὸς, *Epiph.*	Chriſtus, *Interp. Epiph.*
Ieſus, *Epiph.*	ἰησοῦς.	Ieſus.
Soter.	σωτὴρ.	Saluator.
Phos.	φῶς.	Lux.
Logos.	λόγος.	Verbum.
Nus.	νοῦς.	Mens.

ARCIVM, QVIBVS SINGVLI ÆONES COLLOCATI ſunt, nomina, c. 23. 24. & 25.

Tricenarij aliorúmque aliquot Æonum ſedis nomina.

Pleroma, *Tertull. Iren.*	πλήρωμα, *Epiph.*	Vniuerſitas, *Tertull.* Plenitudo, *Tertull. Iren.* Complementum, *Int. Epiph.*

Achamoth locus.

Cenoma, *Iren.*	κένωμα, *Epiph.*	Vacuum, *Iren. Tertull.*
Meſotetos topos, *Epiph.*	μεσότητος τόπος.	Locus / Regio medietatis.

Tabulatum medium / ſecundum *Tertull.*

Demiurgi

Demiurgi locus ſuper Septemplici cælo.

Sabbatum, *Tert. Iren.*	σάββατον, *Epiph.*	Sabbathum, *Interp. Epiph.*
Solium Demiurgi, *Tert.*		Subcœleſtis locus { *Tert.* *Iren.*
Topos ouranios, *Epiph.*	οὐράνιος τόπος, *Epiph.*	

Diaboli & hominis locus.

κόσμος, *Tert.*	κόσμος, *Epiph.*	Mundus, *Tert. Iren.*

CREATVRARVM à Demiurgo & Achamoth conditarum nomina, c. *20. 22. & 25.*

Spiritualium.

Hebdomas ouranō, *Ep.*	ἑβδομὰς οὐρανῶν.	Cœlorū { ſeptēplex ſcena, *Tert.* ſeptenarius, *Iren.*
{ Ourani, *Epiph.* Angeli, *Tert. Iren.*	{ οὐρανοί, *Epiph.* ἄγγελοι.	{ Cœli, *Tert. Iren.* Angeli, *Int. Epiph.*
{ Paradiſus. Angelus. Archāgelus quartus, *Ter.*	παράδεισος. ἄγγελος.	Paradiſus. Angelus.
{ Diabolus, *Tert. Iren.* Coſmocrator.	διάβολος, *Epiph.* κοσμοκράτωρ.	Diabolus, *Interp. Epiph.* Mundi dominus. Munditenens, *Tert.*
Dæmonia.	δαιμόνια.	Dæmonia.
Pneumatica ponerias.	πνευματικὰ πονηρίας.	Spiritalia nequitiæ, *Tert. Iren.*

Materialium.

Hyle, *Epiph.*	ὕλη, *Epiph.*	Materia, *Tert. Iren.*
Coſmos, *Tertull.*	κόσμος.	Mundus.
Stoichia, *Epiph.*	στοιχεῖα.	Elementa.
Pyr.	πῦρ.	Ignis.
Aër.	ἀήρ.	Aër.
Hydor.	ὕδωρ.	Aqua.
Ge.	γῆ.	Terra.

Animalium.

Anthropos, *Epiph.*	ἄνθρωπος, *Epiph.*	Homo, *Tert. Iren.*
Zoa.	ζῶα.	Animantia.

Trinitatis, ſiue trium generum hominis nomina, c. 26. & 29.

Choicus, *Tertull. Iren.*	χοϊκός, *Epiph.*	Terreus, *Interp. Epiph.*
Pſychicus.	ψυχικός.	Animalis.
Pneumaticus.	πνευματικός.	Spiritalis, *Tert. Iren.*

Alterius Bythi coniugis ſecundum quoſdam nomen, c. 33.

Theleſis, *Iren.*	θέλησις, *Epiph.*	Voluntas, *Tert.*

Ogdoadis alterius ſecundum quoſdam Bytho anterioris nomina, c.35.

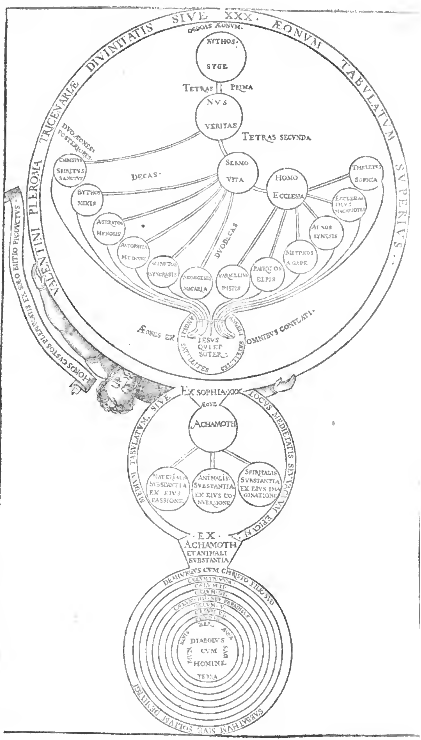
Proarche, *Tertull. Iren.*	προαρχὴ, *Epiph.*	Prior principio, *Int. Epiph.*
Anennoëtos.	ἀνεννόητος.	Incogitabilis.
Arrhetos.	ἄῤῥητος.	Inenarrabilis. Arcanus.
Aoratos.	ἀόρατος.	Inuiſibilis.
Arche.	ἀρχὴ.	Principium.
Acataleptos.	ἀκατάληπτος.	Incomprehenſibilis.
Anonomaſtos.	ἀνονόμαστος.	Innominatus.
Agennetos.	ἀγέννητος.	Ingenitus.

Tetras Æonum, quos alij omnium Æonum parentis faciunt nomina, c. 37.

Monotes, *Tert. Iren.*	μονότης, *Epiph.*	Singularitas, *Tert.*
Henotes.	ἑνότης.	Vnitas.
Monas.	μονάς.	Solitas.
Hen.	ἕν.	Vnio.

ARCIVM SCHEMA, QVIBVS SINGVLÆ ÆONVM POTESTATES COLLOCABANTVR A Valentino, cum vniuerſa Æonum Genealogia.

SCHEMA à Rhenano vnà cum libro aduerſus Valentinianos in lucem æditum, etſi quidam non admodum probent, præſtare exiſtimantes iſtiuſmodi curioſitates ignotas nobis eſſe, quàm in tabella deſcriptas exhiberi, ego tamen retinendum cenſui, quòd ad intellectum magnoperè faciat, tum huius libri, tum Irenæi l. 1. & 2. aduerſus hæreſ. tum denique Epiphanij hæreſ. 31. 32. 33. ac 35. Si quis Antidotum aduerſus haſce fabulas (fateor & ego) impiiſſimas deſideret, longè latéque refutantur ab Irenæo, integro dicto lib. ſecundo, quod ipſum, ſingulis quibuſque capitibus huius libri, vbi reperiri poſſit, adnotabimus. Certè ipſe Tertullianus poſt Irenæum maxima ex parte huius Schematis Auctor eſt. Ita enim loquitur c.23. *Singularum autem poteſtatum arces his finibus collocat. In ſummis ſummitatibus tricenarium Pleroma, Horo ſignante lineam extremam. Inferius illum, metatur medietatem Achamoth, filium calcans. Subeſt enim Demiurgus in* (id eſt ſuper) *hebdomade ſua. Magis Diabolus, in iſto communi nobiſcum mundo.* Porrò quod hîc commodè exprimi non potuit, hîc adiiciendum ex cap.30. ac 31. *In conſummatione* (inquit, iuxta eundem Valentinum) *ipſa Achamoth de regione medietatis, de tabulato ſecundo in ſummum transfertur, reſtituta Pleromati; & ſtatim excipit compactitius ille Soter ſponſus, ſcilicet ambo nouum coniugium. Et Demiurgus tunc de hebdomade ſubcæleſti in ſuperiora mutabit, in vacuum iam cœnaculum matris. Humana verò gens in hos exitus ibit; choicæ & materialis notæ in totum interitum; Iuſtorum animæ*, id eſt noſtræ, *ad Demiurgum in medietatis receptacula tranſmittentur. In Pleromatis verò palatium, ſpiritale examen Valentini. Quid deinde? Angeli diſtribuētur ſatellitibus Soteris in ſponſas. Hæc erit ſpiritalium merces, hoc premium credendi.* hactenus ille. Abſurda quidem hæc omnia, ſed tamen ad intellectum huius libri neceſſaria. Et verò (vt Auctoris verbis vti pergā) has Genealogias indeterminatas ab Apoſtolo damnatas demonſtraſſe, deſtruere eſt. Quare & nos in ordinem meliorem redegimus, iuxta ipſam Tertulliani diſpoſitionē, trium Tabulatorum ſitū, & vniuerſam Genealogiam Æonum ita concinnauimus, vt ex quibus quæque producantur, manifeſtum ſit.

Digitized by Google

Q. SEPTIMII FLORENTIS D
TERTVLLIANI [1] ADVERSVS VALENTINIANOS LIBER.

Cap. I. [2] VALENTINIANI [3] frequentiſſimum planè collegiũ intet hætetieos,
quia plurimũ ex apoſtatis veritatis, & ad fabulas facile eſt, [4] & diſeipli-
na non terretur. Nihil magis eurant quàm oecultare quod prædi-
cant,ſi tamen prædicant qui oceultant. Cuſtodiæ offieiũ, conſcientiæ
officium eſt. Confuſio prædicatur, dum teligio adſeueratur. [5] Nam &
illa Eleuſinia,hæreſis & ipſa Atticæ ſuperſtitionis, qnod taeent pudot
eſt.Idcireò & aditum priùs eruciãt:[6] diutius initiant, quàm conſignãt:
cùm & portas ante quinquennium iniſtituunt,vt opinionem ſuſpendio cognitionis ædifi-
cent:atque ita tantam maieſtatem exhibere videantur, quantam præſtruxerunt cupidita-
tem.[7] Sequitur iam ſilentij officium. adtentè euſtoditur quod tardè inuenitur. Ceterùm
tota in adytis diuinitas,[8] tot ſiparia portarum, totum ſignaeulum linguæ,ſimulacrum mẽ-
bti virilis reuelatur. Sed naturæ venerandum nomen allegorica diſpoſitio prætendens,
patroeinio coactæ figuræ ſaerilegium obſcurat, & eonuicium [9] falſis ſimulacris exeuſat.
Proinde [10] quos nunc deſtinamus hæteticos, ſanctis nominibus & titulis & argumentis E
veræ teligionis,vaniſſima atque turpiſſima figmenta configurantes,facili claritati,[11] ex di-
uinæ eopiæ occaſione,quia de multis multa ſueeedere eſt, Eleuſiniana Valentiniana feee-
runt lenocinia,ſancta ſilentio magno,ſola taciturnitate cœleſtia.Si bona fide quæras,con-
creto vultu,ſuſpenſo ſupereilio,[12] Altum eſt, aiunt. Si ſubtiliter tentes, per ambiguitates
bilingues,communem fidem adfirmant. Si ſeire te ſuboſtendas, negant quicquid agno-
ſcunt. Si eominus certes, [13] tuam ſimplicitatem ſua cæde diſpergũt. Ne diſcipulis quidẽ
proprlis antè eommittunt,quàm ſuos fecerint. Habent attificium quo priùs perſuadeant,
Cap. II. quàm edoeeant. Veritas autem doeendo perſuadet, non ſuadendo doeet. [[14] Ideóque
ſimplices notamut apud illos,vt hoc tantùm,non etiam ſapientes:quaſi ſtatim deficere co-
Matth.10. gatur à ſimplicitate ſapientia,Domino vtranque iungente: Eſtote prudentes vt ſerpentes,
& ſimplices vt columbæ. Aut ſi nos propterea inſipientes, quia ſimplices,num ergo & illi
propterea non ſimplices,quia ſapientes? Nocentiſſimi autem qui non ſimplices,ſicut ſtul-
tiſſimi qui non ſapientes.Et tamen malim in eam partem, melioti ſumi vitio.Si fortè præ-
Sap.1. ſtat minus ſapere quàm peius,errare quàm fallere. [15] Porrò faeies Dei expectat in ſimpli-
eitate quærentes,vt doeet ipſa Sophia,non quidẽ Valentini,ſed Salomonis.Deinde [16] in-
fantes teſtimonium Chriſti, ſanguine litauerunt. [17] Puetos vocem qui erueem clamant?
nec pueri erant,nec infantes,id eſt ſimplices,nõ erant. Repueraſcere nos & Apoſtolus iu-
1.Cor.14. bet ſecundũ Deum,vt malitia infantes per ſimplicitatẽ,ita demũ ſapientes ſenſibus ſimus,
Matth.3. diuinæ ſapientiæ ordinem de ſimplicitate amando.In ſumma Chriſtum columba demon- F
Gen. 2. ſtrare ſolita eſt,ſerpẽs verò tentare.Illa & à primordio diuinæ pacis præco.[18] Ille à ptimor-
Gen. 9. dio diuinæ imaginis prædo.Ita faciliùs ſimplicitas ſola Deũ & agnoſcere potetit & oſten-
Gen.2. dere,prudentia ſola concutere potiùs & prodere. [[19] Abſcondat itaque ſe ſerpens quantũ
Cap. III. poteſt,totámq; prudentiam in latebrarũ ambagibus torqueat,altè habitet,in cæca detru-
datur,per anfractus ſeriem ſuã euoluat,tortuoſe procedat,nec ſemel totus,lucifuga beſtia.
[20] Noſtræ columbæ domus ſimplex,etiam in æditis ſemper & apertis & ad lucem:amat fi-
guram ſpiritus ſancti,[21] Orientem Chriſti figuram.Nihil veritas erubeſcit,niſi ſolummodò
Zachar. 3. abſcondi:quia nec pudebit vllum aures ei dedere,eum Deum reeognoſcere,quem iam illi
& 6. natura commiſit,quẽ quotidie in operibus omnibus ſentit, hoc ſolo minus notum,quòd
vnicum non putauit,quòd in numero nominauit,quòd in aliis adorauit.Alioquin [22] à tur-
ba eorum & aliam frequentiam ſuadere,à domeſtico principatu ad incognitum tranſmo-
uere,à manifeſto ad oecultũ retorquere, de limine fidem offendere eſt.Iam ſi & in totã fa-
bulã initietur,nónne tale aliquid dabitur te in infantia inter ſomni difficultates à nutricula
audiſſe,[23] Lamiæ turres,& pectines Solis?Sed qui ex alia conſeiẽtia venerit fidei, ſi ſtatim
inueniat tot nomina Æonum,tot coniugia,tot genimina,tot exitus,tot euentus,fœlicita-
tes,infœlicitates, diſperſæ atque conciſæ diuinitatis, dubitabitne ibidem pronuntiare [24]
1.Tim.1. has eſſe fabulas & genealogias indeterminatas, quas Apoſtoli ſpiritus, his iam tunc pul-
lulan-

A lulantibus ſeminibus hæreticis,damnare præuênit? Meritò itaque non ſimplices , meritò
tantummodò prudentes,qui talia neque facilè producunt, neque exertè defendunt, ſed
nec omnes quos edocent,perdocent : vtique aſtutè , vt pudenda : ceterùm inhumanè , ſi
honeſta. Et tamen ſimplices nos,omnia ſcimus. Denique hunc ptimum cuneum congreſ-
ſionis armauimus,detectorem & [25] deſignatorem totius conſcientiæ illorum,primámque
hauc victotiam auſpicamut : quia quod tanto impendio abſconditur , etiam ſolummodò
demonſtrare,deſtruere eſt. [[26] Nouimus , inquam , optimè originem quoque ipſorum, Cap. IIII.
& ſcimus cur Valentinianos appellemus , licet non eſſe videantur. Abſceſſerunt enim à
conditore,ſed minimè origo deletur: & ſi fortè mutatur,teſtatio eſt ipſa mutatio. Speraue-
rat Epiſcopatum Valentinus,[27] quia & ingenio poterat & eloquio. Sed alium ex martyrij
prærogatiua loci potitum indignatus,de Eccleſia authenticæ regulæ abrupit (vt ſolēt ani-
mi pto prioratu exciti,præſumptione vltionis accendi)ad expugnandam conuerſus veri-
tâtem,[28] & cuiuſdā veteris opinionis ſemini actu colubroſo viam deliniauit. [29] Eam poſt-
modùm Ptolomæus intrauit, nominibus & numeris Æonum diſtinctis in perſonales ſub-
ſtantias,ſed extra Deum determinatas,quas Valentinus in ipſa ſumma diuinitatis , vt ſen-
ſus & adfectus motus incluſerat. [30] Deduxit & Heracleon inde tramites quoſdam , [31] &
Secundus , [32] & Magus Marcus. Multum circa imagines legis Theotimus operatus eſt.
[33] Ita nuſquam iam Valentinus,& tamen Valentiniani qui per Valenrinum. [34] Solus ad
hodiernum Antiochiæ Axionicus memotiam Valentini [35] integra cuſtodia regularum
B eius conſolatur.[36] Alioquin tantum ſe huic hæreſi ſuadere permiſſum eſt,quantū lupæ fœ-
minæ formam quotidie ſupparare ſolleune eſt. Quidni? quum ſpiritale illud ſemen ſuum
ſic in vno quoque recenſeant. Si aliquid noui adſtruxerint,reuelationem ſtatim appellant
præſumptionem,& chariſma ingenium, [37] nec vnitatem , ſed diuerſitatem. Ideóque pro-
ſpicimus ſepoſita illa ſollenni diſſimularione ſua , pleroſque diuidi , quibuſdam articulis,
etiam bona fide dicturos,Hoc ita non eſt,& Hoc aliter accipio , & Hoc non agnoſco. Va-
rietate enim innouatur regularum facies,habet etiam colores ignorantiarum. [[38] Mihi Cap. V.
autem cū Archetypis erit limes principalium magiſtrorum,non cum [39] adfectatis ducibus
paſſiuorum diſcipulorum. [40] Nec vndique dicemur ipſi nobis finxiſſe materias, quas tot
iam viri ſanctitate,& præſtantia inſignes,nec ſolùm noſtri anteceſſores , ſed ipſorum hæ-
reſiarcharum contempotales , inſtructiſſimis voluminibus & prodiderunt & rerudetunt,
[41] vt Iuſtinus Philoſophus & Martyt , [42] vt Miltiades Eccleſiarum ſophiſta , [43] vt Irenæus
omnium doctrinarum curioſiſſimus exploratot, [44] vt Proculus noſtræ virginis ſenectæ,&
Chriſtianæ eloquentiæ dignitas:quos in omni opere fidei, quemadmodum in iſto , opta-
uerim aſſequi. Aut ſi in totum hæreſes non ſunt,vt qui eas pellunt,finxiſſe credantur, mē- 1. Cor. 11.
tietur Apoſtolus prædicatot illarum. Potrò ſi ſunt, non aliæ erunt quàm quæ retractan-
tur. Nemo tam otioſus fertur ſtylo,vt materias habens,fingat. [[45] Igitur hoc libello, quo Cap. VI.
demonſtrationem ſolùm promittimus illius arcani,ne quem ex nominibus tam peregri-
nis,& coactis,& compactis, & ambiguis,caligo ſuffundat,quomodo eis vſuti ſimus, priùs
C demandabo. Quorundam enim de Græco interpretatio non occurrit ad expeditam pro-
inde nominis formam,quorundam nec de ſexu genera conueniunt,quorundam vſitatior
in Græco notitia eſt. [46] Itaque plurimum Græco ponemus, ſignificantiæ pet paginarum
limites aderunt;nec Latinis quidem deerunt Græca , ſed in lineis deſuper notabuntur , vt
ſignum hoc ſit perſonalium nominum propter ambiguitates eorum quæ cum alia ſignifi-
catione communicant. [47] Quanquā autem diſtulerim congreſſionem,ſolam interim pto-
feſſus narrationem,ſicubi tamen indignitas meruerit ſuggillari , non erit [48] deliberatione
transfunctoria expngnatio. Congreſſionis luſionem deputa Lector ante pugnam : oſten-
dam,ſed non imprimam vulnera. Si & ridebitur alicubi,materiis ipſis ſatisfiet. Multa ſunt
ſic digna reuinci,ne grauitate adorentur.[49] Vanitati ptopriè feſtiuitas cedit. Congruit &
veritati ridere,quia lætans: de æmulis ſuis ludere , quia ſecura eſt. Curandum planè, ne ri-
ſus eius rideatur, ſi fuerit indignus. Ceterùm vbicunque dignus riſus, officiū eſt. Denique
hoc modo incipiam. [[50] Primus omnium Ennius poëta Romanus, Cap. VII.

-Cœnacula maxima cœli

ſimplicitet pronuntiauit,elati ſitu nomine, [51] vel quia Iouem illic epulantem legerat apud
Homerum. Sed hætetici quantas ſupernitates ſupernitarum , & quantas ſublimitates ſu-
blimitatum in habitaculum Dei ſui cuiuſque ſuſpenderint , extulerint , expanderint, mi-
rum eſt. Etiam creatori noſtro Enniana [52] cœnacula in ædicularum diſpoſita ſunt forma,

[53] aliis atque aliis pergulis ſuperſtructis, & vnicuique Deo per totidem ſcalas diſtributis, D
quot hæreſes fuerint.[54] Meritorium factus eſt mundus: [55] inſulam Feliculam credas[56] tã-
ta tabulata cœlorum, neſcio vbi. Illic enim Valentinianorum Deus ad ſummas tegulas ha-
bitat. Hunc ſubſtantialiter quidem [57] αἰῶνα τέλειον appellant, perſonaliter verò προαρχὴν &
τὴν ἀρχὴν,[58] etiam Bython,[59] quod in ſublimibus habitanti minimè cõgruebat. [60] Innatũ,
immenſum, infinitum, inuiſibilem, æternúmque definiunt: quaſi ſtatim probent eſſe, ſi ta-
lem definiant qualem ſcimus eſſe debere, vt ſic & ante omnia fuiſſe dicatur. Sed vt ſit ex-
poſtulo, nec aliud magis in huiuſmodi denoto, quàm quòd poſt omnia inueniuntur, qui
ante omnia fuiſſe dicuntur, & quidem non ſua. Sit itaque Bythos iſte infinitis retrò æuis,
in maxima & altiſſima quiete, in otio plurimo, placidæ [61] & (vt ita dixerim) ſtupentis diui-
nitatis, qualem iuſſit Epicurus. Et tamen quem ſolum volunt, dant ei ſecundam in ipſo &
cum ipſo perſonam,[62] Ennœan,[63] quam & Charin [64] & Sigen inſuper nominant.[65] Et for-
tè accedunt in illa cõmendatiſſima quiete mouere eum de proferendo tandem initio re-
rum à ſemetipſo. Hoc vice ſeminis in Sigæ ſuæ velut in genitalibus vuluæ locis collocat.
Suſcipit illa ſtatim & prægnans efficitur,[66] & parit vtique ſilentio Sige, & quem parit Nus
eſt, ſimillimum patri & parem per omnia. deniq; ſolus hic capere ſufficit immenſam illam
& incomprehẽſibilem magnitudinem patris. Ita & ipſe pater dicitur, & initium omnium,
& propriè Monogenes. Atquin non propriè, ſiquidem non ſolus agnaſcitur. Nam cum il-
lo proceſſit & fœmina,[67] cui Veritas. Monogenes, quia prior genitus, quanto congruen-
tiùs Protogenes vocaretur? Ergo Bythos & Sige, Nus & Veritas, prima quadriga defendi- E
tur Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorum. Namque ibidem Nus ſimul acce-
pit [68] prolationis ſuæ officium,[69] emittit & ipſe ex ſemetipſo Sermonem & Vitam, quæ ſi
retrò non erat, vtique nec in Bytho. Et quale eſt vt in Deo vita non fuerit? Sed & hæc ſo-
boles, ad initium [70] vniuerſitatis, & formati Pleromatis totius emiſſa, facit fructum,[71] Ho-
minem & Eccleſiam procreat: habes Ogdoadem, Tetradem duplicem,[72] ex coniugationi-
bus maſculorum & fœminarum, cellas vt ita dixerim, primordialium Æonum:[73] fraterna
connubia Valentinianorum deorum: cenſus omnes ſanctitatis & maieſtatis hæreticæ: ne-
Cap. VIII. ſcio criminum an numinum turbam, certè fontem reliquæ fœcunditatis. [[74] Ecce enim
ſecunda Tetras, Sermo & Vita, Homo & Eccleſia, quòd in patris gloriã fruticaſſet.[75] Hinc
numero geſtientes & ipſi tale quid patri de ſuo offerre, alios ebulliunt fœtus, proinde con-
iugaleis, per copulam vtriuſque naturæ: [76] Hac Sermo & Vita decuriam Æonum ſimul
fundunt:[77] illac Homo & Eccleſia duos amplius, æquiparando parentibus, quia & ipſi duo
cum illis decem tot efficiunt, quot ipſi procreauerunt. Reddo nunc nomina quos decu-
riam dixi.[78] Bythios & Mixis:[79] Ageratos & Henoſis:[80] Autophyes & Hedone:[81] Acine-
tos & Syncraſis:[82] Monogenes & Macaria. Contrà duodenarius numerus hi erunt: [83] Pa-
racletus & Piſtis: Parricos & Elpis:[84] Metricos & Agape: [85] Ainus & Syneſis:[86] Eccleſia-
ſticus & Macariotes:[87] Teletus & Sophia. Cogor hîc quid iſta nomina deſiderent, profer-
re de pari exemplo.[88] In ſcholis Carthaginienſibus fuit quidam rigidiſſimus Rhetor La- F
tinus, Phoſphorus nomine:[89] quum virum fortem perorаret, Venio, inquit, ad vos optimi
ciues de prælio cum victoria mea, cum fœlicitate veſtra, ampliatus, glorioſus, fortunatus,
maximus, triũphalis. Et ſcholaſtici ſtatim, familiæ Phoſphori [90] φεῦ, acclamãt. Audiſti For-
tunatã, & Hedonẽ, & Acinetũ, & Teletũ. acclama,[91] familię Ptolomæi φεῦ. Hoc erit Ple-
roma illud arcanũ, diuinitatis tricenariæ plenitudo. Videamus [92] quæ ſint iſtorũ priuilegia
numerorũ, quaternarij, & octonarij, & duodenarij. Interim in tricenario fœcunditas tota
deficit, caſtrata eſt vis & poteſtas & libido genitalis Æonum, quaſi nõ & numerorum tan-
ta adhuc coagula ſupereſſent, [93] & nulla alia de pædagogio nomina. Quare enim non &
quinquaginta & centum procreantur? quare non & [94] ſterceiæ & Syntrophi nominantur?
Cap. IX. [[95] Sed & hoc exceptio perſonarum eſt, quòd ſolus ille Nus ex omnibus immenſi patris
fruitur notione, gaudens & exultans, illis vtique mœrentibus. Planè Nus quantum in ipſo
fuit, & voluerat & tentauerat, ceteris quoque communicare quæ norat, quantus & quàm
incomprehenſibilis pater:[96] ſed interceſſit mater Sige, illa ſcilicet, quæ & ipſis hæreticis
ſuis tacere præſcribit: etſi de patris nutu aiunt factum volentis omnes in deſiderium ſui
accendi. Itaque dum macerantur intra ſemetipſos, dum tacita cupidine cognoſcendi pa-
trem vrũtur, penè ſcelus factum eſt. Namque ex illis duodecim Æonibus, quos Homo &
Eccleſia ediderant, nouiſſima natu Æon, viderit Solœciſmus, Sophia enim nomen eſt,
[97] incontinentia ſui ſine coniugis [98] Phileti ſocietate prorumpit in patrem inquirere,[99] &
genus

A genus contrahit vitij, quod exorſum quidẽ fuerat in illis aliis qui circa Nũn, in hunc autẽ,
id eſt, in Sophiam [100] deriuarat, vt ſolent vitia in corpore alibi connata, in aliud mẽbrum
perniciem ſuam efflare. Sed enim ſub prætexto dilectionis in patrem, æmulatio ſuperabat
in Nun ſolum de patre gaudentem. Vt verò impoſſibilia contendens Sophia fruſtrarat, &
vincitur difficultate, & extenditur affectione, [101] modico abfuit præ vi dulcedinis &
laboris deuorari, & in reliquam ſubſtantiam diſſolui: nec aliâs quàm pereundo ceſſaſſet,
[102] niſi bono fato in Horon incurſaſſet, (quædam & huic vis eſt, fundamentum, vniuerſita-
tis illius extrinſecus cuſtos) [103] quem & Crucem appellant, & Lytrotẽ, & [104] Carpiſten. Ita
Sophia periculo exempta & tardè perſuaſa, declinata inueſtigatione patris conquieuit, &
[105] totam Enthymeſin, id eſt, animationem cum Paſſione quæ inſuper acciderat, expoſuit.
[[106] Sed quidam exitum Sophiæ, & reſtitutionem, aliter ſomniauerunt. Poſt irritos cona- Cap. x.
tus & ſpei deiectionem, deformatam eam pallore credo, & macie & incuria formæ, vti quę
patrem non minus denegatum dolebat quàm amiſſum. Dehinc in illo mœrore ex ſemet-
ipſa ſola, nulla opera cõiugij cõcepit, & procreat fœminam. Miraris hæc? Et gallina ſortita
eſt de ſuo parere. [107] Sed & vultures fœminas tantùm parere aiunt, [108] & tamẽ ſine maſcu-
lo mater primò quidem contriſtari propter inconſummationem generationis, metuere
poſtremò ne finis quoque inſiſteret, hærere de ratione caſus, curare de occultatione. Re-
media nuſquam. [109] Vbi enim iam tragœdiæ & comœdiæ, à quibus forma mutuaretur
B exponendi, quod citra pudorem erat natum? Dum in malis res eſt, ſuſpicit, [110] conuertit
ad patrem: ſed incaſſum eniſa, & vires deſerebant, in preces ſuccidit. Tota etiam propin-
quitas pro ea ſupplicat, vel maximè Nus. [111] quid ni? cauſa mali tanti. Nullus tamen Sophię
exitus [112] vacuit: omnes ærumnæ eius operantur. Siquidem & illa tunc conflictatio in Ma-
teriæ originem peruenit. [113] Ignorantia, pauor, mœror, ſubſtantiæ fiunt. Ibi demum pater
aliquando motus, per Monogenen Nun, quem ſuprà diximus Horon, [114] in hæc promit
in imagine ſua [115] fœminamare, [116] quia de patris ſexu ita variant. Adiiciunt autem, Ho-
ron etiam [117] Metagogea (id eſt circumductorẽ) vocari, & Horotheten. Huius prædicant
opera, & repreſſam ab illicitis, & purgatam à malis, & deinceps confirmatam Sophiam &
coniugio reſtitutam, & ipſam quidem in Pleromatis cenſu remanſiſſe: [118] Enthymeſin ve-
rò eius & illam appendicem Paſſionem ab Horo relegatam & crucifixam, [119] & extra
æuum factam, Malum, quod aiunt, foras: ſpiritalem tamen ſubſtantiam illam, vt natura-
lem quendam impetum Æonis, ſed informem & [120] inſpeciatam, quatenus nihil appre-
hendiſſet: ideóque fructum infirmum, & fœminam pronuntiatam. [[121] Igitur poſt En- Cap. xi.
thymeſin extorrem, & matrem eius Sophiam coniugi reducem, ille iterum Monogenes,
ille Nus, otioſus planè de patris cura atque proſpectu, ſolidandis rebus, & Pleromati mu-
niendo, iámque figendo, [122] ne qua eiuſmodi turſus concuſſio incurreret, [123] nouam exclu-
dit copulationem, Chriſtum & Spiritum ſanctum: turpiſſimũ putem, duorum maſculorũ:
aut fœmina erit Spiritus ſanctus: & vulneratur à fœmina maſculus. Numen his datur vnũ,
C procurare [124] concinnationem Æonum. Et ab eius officij ſocietate, duæ ſcholæ protinus,
duæ cathedræ, inauguratio quædam diuidendæ doctrinæ Valentini. Chriſti erat, [125] indu-
cere Æonas naturam cõiugiorum (vides quàm rem piam) [126] & innati coniectationem, &
idoneos efficere generandi in ſe agnitionem patris, quòd capere eum non ſit neque com-
prehendere, non viſu denique, non auditu compotiri eius, niſi per Monogenen. Et tamen
tolerabo quòd ita diſcunt patrem noſſe ne noſſent. Illã magis doctrinæ denotabo peruer-
ſitatem, quòd docebantur [127] incomprehenſibile quidem patris, cauſam eſſe perpetuitatis
ipſorum: Comprehenſibile verò eius, generationis illorum & formationis eſſe rationem.
Hac enim diſpoſitione illud opinor inſinuatur, expedire Deum nõ apprehendi: ſiquidem
inapprehenſibile eius, perpetuitatis eſt cauſa: apprehenſibile autem non perpetuitatis, ſed
natiuitatis & formationis egentium perpetuitatis. Filium autem conſtituunt apprehenſi-
bilem patris. Quomodo tamen apprehendatur, tum prolatus Chriſtus edocuit, Spiritus
verò ſancti propria vt de doctrinæ ſtudio omnes peræquati, gratiarum actionem proſequi
noſſent, & veram inducerentur quietem. [[128] Itaque omnes forma & ſententia peræquã- Cap. xii.
tur, facti omnes quod vnuſquiſque: nemo aliud, quia alter. [129] Omnes refunduntur in Nũs,
in Sermones, omnes in Homines, in Chriſtos: [130] & quę fœminę, in Alethias, in Zoas, in Ec-
cleſias, in Spiritus: vt [131] Ouidius Metamorphoſeis ſuas deleuiſſet, ſi hodie maiorẽ cogno-
uiſſet. Exinde refecti ſunt, & conſtabiliti ſunt, & in requiem ex veritate compoſiti, magno
cum gaudij fructu hymnis patrem concinunt. Diffundebatur & ipſe lætitia, vtique benè

cantantibus filiis & nepotibus. Quidni diffunderetur omni iocunditate,[112] Pleromate li- D
berato? Quis nauclerus non etiam cum dedecore lætatur?[113] Videmus quotidie nautico-
rum laſciuias gaudiorum. Itaq; vt nautæ [114] ad ſymbolam ſemper exultant, tale aliquid &
Æones vnum iam omnes etiam forma, nedum ſenrentia, conuenientibus ipſis quoque
[115] nouis frartibus & magiſtris Chriſto & Spiritu ſancto, quod optimũ atque pulcherrimũ
vnuſquiſque florebat, conferunt in medium. Vanè opinor. Si enim vnum eranr omnes ex
ſupradicta peræquatione, vacabat ſymbolæ ratio, quæ fermè ex varietatis gratia cõſtat. V-
num omnes bonum conferebant, quod omnes erant. De modo forſitã fuerit ratio, aur de
forma ipſius iam peræquationis. Igitur [116] ex ære collatitio, quod aiunr, in honorem &
gloriam patris, pulcherrimum Pleromaris ſidus fructúmq; perfectum compingũt, Ieſum:
Eum cognominãt Soterem, & Chriſtum, & Sermonem,[117] de patruitis:[118] & omnia iam,
vt ex omnium defloratione conſtructum,[139] graculum Æſopi, [140] Pandotam Heſiodi,
[141] Acci Patinã,[142] Neſtoris Cocetũ, [143] Miſcellaneam Ptolemæi. [144] Quam propius fuit
[145] de Atticis hiſtoriis Pancarpiã vocari, à tam otioſis auctoribus nominum. Vt autem tã-
tùm [146] ſigillariũ extrinſecus quoque inornaſſent,[147] ſatellites ei angelos proferũt: par ge-
nus, ſi inter ſe poreſt fieri. Si verò Soteri conſubſtantiuos (ambiguè enim poſitum inueni)
Cap.xiii quæ erit eminentia eius inter ſatellites coæquales? [[148] Continet hic igitur ordo [149] pri-
mã proceſſionem pariter & naſcentium, & nubentium, & generantiũ Æonum: Sophię ex
deſiderio patris, periculoſiſſimum caſum, Hori opportuniſſimum auxilium, [150] Enthy-
meſeos & cõiunctæ Paſſionis expiatum,[151] Chriſti & Spititus ſancti pædagogatũ,[152] Æo-
num tutelarem reformatum,[153] Soteris pauoninum ornatum,[154] Angelorum cõparatitiũ E
antiſtatum. Quod ſupereſt, inquis, [155] Vos valete & plaudite. Imò quod ſupereſt, inquam,
vos audite & proücite. Ceterùm hæc intra cœtũ Pleromatis decucurriſſe dicunrur, prima
tragœdiæ ſcena.[156] Alia autem rrans ſiparium cothurnatio eſt, extra Pleroma dico, & ta-
mẽ ſi ralis ſub ſinu patris intra ambitum Hori cuſtodis, qualis extra iam in libero vbi Deus
Ca.xiiii. non erat. [[157] Namq; Enthymeſis,[158] ſiue iã Achamorh (quod abhinc ſcriprũ, hoc ſolo in-
interpretabili nomine) vt cum virio indiuiduæ Paſſionis exploſa eſt [159] in loca luminis alie-
na,[160] quod Pleromaris res eſt,[161] in vacuũ atque inane illud Epicuri, miſerabilis etiam de
loco eſt. Certè nec forma nec facies vlla, [162] defectiua ſcilicet & aborriua genitura. [163] Dũ
ita rerum habet,[164] flectitur à ſuperioribus Chriſtus,[165] deducitur per Horõ, [166] aborſum
vt illud informet de ſuis viribus,[167] ſolius ſubſtantiæ non etiam ſcienriæ forma. [168] Et ta-
men cũ aliquo peculio relinquitur. Iteratur odor incorruptibiliraris, [169] quo compos ca-
ſus ſui potiorum deſiderio ſuppararetur. Hac miſericordia functus non ſine ſpiritus ſancti
ſocietate, recurrit Chriſtus in Pleroma.[170] Vſus eſt, rerum ex liberaliratibus quoq; nomina
accedere.[171] Enthymeſis de actu fuit. Achamoth vnde, adhuc quæritur:[172] Sophia de ma-
tre manat.[173] Spiritus ſanctus ex angelo accipit Chriſti, à quo derelicta ſtarim ſenſerat de-
ſiderium. Itaq; proſiluit & ipſa lumen eius inquirere quem ſi omninò non nouerar, vt in-
uiſibiliter operatum, quomodo lumen eius ignorum cum ipſo requirebat? Tamẽ tentauit,
& fortaſſe apprehendiſſet,[174] ſi non idem Horos qui matri eius tam proſperè vẽnerat, nũc
tam importunè filiæ occurriſſet,[175] vt etiã inclamarit in eã Iao, quaſi [176] Porrò Quirites, F
aut [177] Fidem Cæſaris,[178] inde inuenitur Iao in ſcripturis. Ita depulſa quo minus pergerer,
[179] nec habens ſuperuolare Crucem, id eſt Horon,[180] quia nullum Carulli Laureolũ fuerit
exercitata, [181] vt deſtiruta Paſſioni illi ſuæ in rricha multiplici perplexa, omni genere eius
cœpit adfligi: mœrore, quòd nõ perpetraſſet inceprũ: metu, ne ſicut luce, ita & vita orbare-
tur: conſternatione, tum ignorantia. [182] Nec vt mater eius. Illa enim ſcilicet Æon: at hæc
pro conditione dererius: inſurgente adhuc & alio fluctu conuerſionis in Chriſtũ, à quo vi-
Ca.xv. uificata fuerat, & in hanc ipſam conuerſionem temperata. [[183] Age nunc diſcant Pythago-
rici, agnoſcant Stoici, Plato ipſe, vnde Materia, quam innatã volunt, & originem, & ſub-
ſtantiam rraxerit [184] in omnem hanc ſtruem mundi, quod nec [185] Mercurius ille Triſme-
giſtus [186] magiſter omnium Phyſicorum recogitauir.[187] Audiſti Conuerſionẽ, genus aliud
Paſſionis. Ex hac omnis anima huius mundi dicitur conſtitiſſe,[188] etiam ipſius Demiurgi,
id eſt Dei noſtri.[189] Audiſti mœrorem & timorem. Ex his initiara ſunt cerera. Nam ex la-
crymis eius vniuerſa aquarum natura manauit. Hîc æſtimandum quem exirũ duxerit, quã-
tis lacrymarum generibus inundarit.[190] Habuir & ſalſas, habuit & amaras & dulces, & ca-
lidas & frigidas guttas, & bituminoſas, & ferruginantes, & ſulphuranres, vtique & venena-
tas, vt & Nonacris inde ſudauerit quæ Alexandrũ occidit, & Lynceſtarum inde defluxerit
quæ

A quæ ebrios efficit,[191] & Salmacis inde ſe ſoluerit quæ maſculos molles facit, Cœleſtes im-
bres [192] pipiauit [193] Achamoth. Et nos in ciſternis etiam alienos luctus & lacrymas ſeruare
curamus. Proinde [194] ex conſternatione & pauore corporalia elemēta ducta ſunt. Et tamē
in tanta circumſtantia ſolitudinis,[195] in tanto circumſpecto deſtitutionis, ridebat interdū,
quà conſpecti Chriſti recordans: eodem gaudio, riſu lumen effulſit. Cuius hoc prouidentię
beneficium quale illā ridere cogebat, idcircò ne ſemper nos in tenebris moraremur? Nec
obſtupeſcas, qui lætitia eius tam ſplendidum elemenrum radiauerit mundo, cùm mœſtitia
quoque eius tam neceſſarium inſtrumentum defluxerit ſeculo. O riſum illuminatorem, ô
fletum rigatorem. Et tamen poterat remedio iam agere cū illius loci horrore. Omnē enim
obſcuritatem eius diſcuſſit. [[196] Sed quoties ridere voluiſſet, vel ne cogeretur [197] deſerto- Cap. xvi.
res ſuos ſupplicare? Cōuertitur enim ad preces & ipſa [198] more materno. [199] Sed Chriſtus,
quem iam pigebat rurſus extra Pleroma proficiſci,[200] vicarium pręfecit Paracletum Sote-
rem (hic erit Ieſus,[201] largito ei patre vniuerſorum Æonum ſummam poteſtatem ſubiiciē-
dis eis omnibus,[202] vti in ipſo ſecundum Apoſtolum omnia conderentur) ad eam emittit
[203] cum officio atque comitatu [204] coætaneorum angelorum,[205] credas & cum duodecim
faſcibus. Ibi demum aduentu pompatico eius concuſſa Achamoth, protinus [206] velamētū
ſibi obduxit, ex officio primo venerationis & verecundiæ: dehinc contemplatur eum, fru-
ctiferúmque ſuggeſtum. [207] Quibus inde conceperat viribus occurrit illi, χύειν χαρᾷ. Hic
opinor ſuſceptam ille confirmat,[208] atq; confirmat agnitione iā,[209] & ab omnibus iniuriis
B Paſſionis expumicat,[210] non eadem negligentia in exterminium diſcretis, quæ acciderat
in caſibus matris. Sed enim exercitata vitia, & vſu varioſa confudit. Atque ita [211] maſſaliter
ſolidata,[212] defixit ſeorſum in materiæ corporalem paraturam,[213] commutās ex incorpo-
rali paſſione indita habilitatem atq; naturam, qua peruenire mox poſſet in æmulas æqui-
parantias corpulentiarum,[214] vt duplex ſubſtantiarum conditio ordinaretur: de vitiis, peſ-
ſima: de conuerſione, paſſionalis. [215] HÆC ERIT MATERIA QVÆ NOS COMMISIT
CVM HERMOGENE, ceteriſque qui Deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta,
præſumunt. [[216] Abhinc Achamoth expedita tandem de malis omnibus, ecce iam profi- Ca. xvii.
cit, & in opera maiora frugeſcit. Præ gaudio enim tanti ex infœlicitate ſucceſſus cōcalefa-
cta, ſimúlque contemplatione ipſa angelicorum luminum, vt ita dixerim, ſubfermentata,
pudet, ſed aliter exprimere non eſt, quodammodò ſubauit intra & ipſa in illos. Et cōceptu
ſtatim intumuit ſpiritali ad imaginem ipſam, quam vis lætantis & lætitia prurientis inten-
tionis, imbiberat,[217] & ſibi intimarat. Peperit denique, & facta exinde trinitas generū eſt,
ex trinitate cauſarum. Vnum materiale, quod ex paſſione. Aliud animale, quod ex conuer-
ſione. Tertium ſpiritale, quod ex imaginatione. [[218] Hac auctoritate [219] trium ſcilicet li- Ca. xviii.
berorum agendis rebus exercitior facta, formare ſingula genera conſtituit. Sed ſpiritale
quidem non ita potuit attingere, vt & ipſa ſpiritalis. Ferè enim paria & conſubſtantiua, in
alterutrum valere ſocietas naturæ negauit. Eo animo, vnum ad animale, conuertit;[220] pro-
C latis Soteris diſciplinis. Et primum (quod cum magno horrore blaſphemiæ & pronūtian-
dum & legendum eſt & audiendū)[221] Deum fingit hūc noſtrum & omnium [222] præter hę-
reticorū patrem,[223] & Demiurgum, & regē vniuerſorum quæ poſt illum. [224] Ab illo enim
omnia, ſi tamen ab illo, & non ab ipſa potius Achamoth, à qua occultò nihil ſentiens eius,
& velut [225] ſingillario extrinſecus ductu, in omnem operationem mouebatur. denique ex
hac perſonarum in operibus ambiguitate,[226] nomen illi Metropatoris miſcuerunt, diſtin-
ctis appellationibus ceteris ſecundum ſtatus & ſitus operum: vt animalium quidem ſub-
ſtantiarum quas ad dexteram commendant, patrem nuncupent: materialiū verò quas ad
læuam delegant, Demiurgum nominent: Regem autem communiter in vniuerſitatem.
[[227] Sed nec nominum proprietas competit proprietati operū, de quibus nomina omnia, Cap. xix.
cùm deberet illa hæc omnia vocitari, à qua res agebantur, niſi quòd iam nec ab illa. Cùm
enim dicant Achamoth [228] in honorem Æonum imagines cōmentatam,[229] rurſus hoc in
Soterē auctorem detorquent, qui per illā ſit operatus:[230] vt ipſam quidē, imaginem patris
[231] inuiſibilis & incogniti daret;[232] incognitā ſcilicet & inuiſibilem Demiurgo,[233] eundem
autem Demiurgū Nūn filium effingeret,[234] Archāgeli verò Demiurgi opus, reliquos Æo-
nas exprimerēt. Cùm imagines audio tanras triū, quæro, nō vis nunc vt imagines rideam
peruerſiſſimi pictoris illorum: fœminam Achamoth, imaginem patris & ignarum matris
Demiurgum, multo magis patris,[235] imaginē Nū ignorātis patrem,[236] & angelos famulos
ſimulacra dominorum? Hoc eſt [237] mulum de aſino pingere,[238] & Ptolomæum deſcribere

Cap.xx. de Valentino. [[239] Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites cõſtitutus, in ignominioſa D
æterni exilij vaſtitate [240] nouã prouinciam condidit, hunc mundum: repurgata confuſione
& diſtincta diuerſitate [241] duplicis ſubſtantiæ illius deſtruſæ, animalium & materiarum. Ex
incorporalibus corpora ædificat, grauia, leuia, [242] ſublimantia atq; vergentia: cœleſtia atq;
terrena: [243] quum ipſam cœlorum ſeptemplicem ſcenã ſolio deſuper ſuo finit: vnde & ſab-
batum dictum, ab hebdomade ſedis ſuæ, [244] & Ogdoas mater Achamoth, ab argumento
Ogdoadis primogenitalis: [245] Cœlos autẽ noeros deputant, & interdũ angelos eos faciũt,
ſicut & ipſum Demiurgum, ſicut [246] & Paradiſum, archangelum quartum, quoniam & hũc
ſupra cœlum tertium pangunt, ex cuius virtute ſumpſerit Adam deuerſatus illic inter nu-
beculas & arbuſculas. [247] Satis meminerat Ptolomæus puerilium dicibulorum, in mari po-
ma naſci, & in arbore piſces: ſic & in cœleſtibus nuceta præſumpſit. Operatur Demiurgus
ignorans, [248] & ideò fortaſſe non ſcit arbores in ſola terra inſtitui oportere. Planè mater
ſciebat. Quid ni ſuggerebat? [249] quæ & effectũ ſuum miniſtrabat. Sed tantum faſtigiũ filio
exſtruens per ea opera quæ illum & patrẽ, & Deum, & regem, ante Valentinianorum inge-
Cap. xxi. nia teſtantur, [250] cur ſibi quoq; iſta noluit eſſe nota, poſtea quæram. [[251] Interim tenendũ,
Sophiam cognominari & Terram & Matrem, quaſi Matrem terram, & quod magis rideas,
etiam Spiritum ſanctum. Ita omnem illi honorem contulerunt fœminæ, [252] puto & barbã,
ne dixerim cetera. [253] Alioquin Demiurgus adeò rerũ nõ erat compos, de animalibus ſci-
licet cenſu inualitudinis ſpiritalia accedere, vt ſe ſolum ratus, concionaretur, Ego Deus, &
abſque me non eſt: certè tamen nõ fuiſſe ſe retrò ſciebat. [254] Ergo & factum intelligebat, & E
factitatorem facti eſſe quencunque. Quomodo ergo ſolus ſibi videbatur, etſi non certus,
Cap.xxii. ſaltẽ ſuſpectus de aliquo factitatore? [[255] Tolerabilior infamia eſt apud illos in diabolũ, vel
quia origo ſordidior capit. Ex nequitia enim mœroris illius deputatur, ex qua angelorũ &
dæmonum, & omnium [256] ſpiritalium malitiæ genituras notant. Et tamen diabolum quo-
que opus Demiurgi affirmant, & Munditenentẽ appellant, [257] & ſuperiorum magis gna-
rum defendunt, vt ſpiritalem natura, quàm Demiurgum, vt animalem. Meretur ab illis
Ca.xxiii. prælationem, [258] cui omnes hæreſes procurantur. [[259] Singularium autem poteſtatum ar-
ces his finibus collocant. In ſummis ſummitatibus præſidet tricenarius Pleroma, Horo ſi-
gnante lineam extremam. Inferiùs illum [260] metatur medietatem Achamoth, filium cal-
cans. ſubeſt enim Demiurgus in Hebdomade ſua, [261] magis diabolus, in iſto nobiſcum cõ-
muni mũdo, coëlemẽtato & cõcorporificato (vt ſuprà æditum eſt) [262] ex Sophiæ vtiliſſimis
caſibus, quâ nec aërem haberet reciprocandi ſpiritus ſpatium, teneram omnium corpo-
rum veſtem, colorũ omnium indicem, organum temporum, ſi non & iſtum Sophiæ mœ-
ſtitia colaſſet: ſicut animalia metus, ſicut conuerſio eius, ipſum Demiurgum. [263] His om-
nibus elementis atque corporibus ignis inflabellatus eſt. cuius originalem Sophiæ paſſio-
nem, quia nondum æddiderunt, ego interim argumentabor motiunculis eius excuſſum.
C. xxiiii. Credas enim illam in tantis vexationibus etiam febricitaſſe. [[264] Quum talia de Deo vel
de Deis, qualia de homine figmenta? [265] Molitus enim mundum Demiurgus, ad homi-
nem manus confert, & ſubſtantiam ei capit non ex iſta, inquiunt, arida [266] quam nos vni-
cam nouimus terram (quaſi non etſi arida poſtmodùm, adhuc tamẽ tunc aquis ante ſegre- F
gatis ſuperſtite limo [267] ſiccauerit:) ſed ex inuiſibili corpore materiæ illius ſcilicet philoſo-
phicæ, de fluxili & fuſili eius: quod vnde fuerit, haud queo æſtimare, quia nuſquam eſt. Si
enim fuſile & fluxile liquoris eſt qualitas, liquor autem omnis de Sophiæ fletibus fluxit,
ſequitur vt limum [268] ex pituitis & gramis Sophiæ conſtitiſſe credamus, quæ lacrymarum
proinde ſunt fæces, ſicut aquarum quod deſidet limus eſt. [269] Figulat ita hominem De-
miurgus, [270] & de adflatu ſuo animat: ſic erit & choicus, & animalis, [271] ad imaginẽ & ſimi-
litudinẽ factus: quadruplex res: [272] vt imago quidẽ, choicus deputetur, materialis ſcilicet:
& ſi non ex materia, Demiurgus. [273] Similitudo autem, animalis: hoc enim & Demiurgus.
Habes duos interim. Carnalem ſuperficiem poſtea aiunt choico ſupertextam, [274] & hãc eſ-
Cap. xxv. ſe pelliceam tunicam obnoxiam ſenſui. [[275] Inerat autem in Achamoth ex ſubſtantia So-
phiæ matris, [276] peculium quoddam ſeminis ſpiritalis: ſicut & ipſa Achamoth in filio De-
miurgo ſequeſtrauerat, ne hoc quidem gnaro. Accipe induſtriam clandeſtinæ prouiden-
tiæ huius. Ad hoc enim & depoſuerat & occultauerat, vt quum Demiurgus animam mox
de ſuo adflatu in Adam communicaret, pariter & ſemen illud ſpiritale quaſi per canalem
animam deriuaretur in choicum: atque ita fœturatum in corpore materiali, velut in vte-
ro, & adultum illic, idoneum inueniretur ſuſcipiendo quandoque ſermoni perfecto.

Itaque

A Itaque cùm Demiurgus [277] traducem animæ ſuæ cõmittit in Adam, [278] latuit homo ſpi-
ritalis flatu inſertus, & pariter corpori inductus, quia non magis ſemen nouerat matris
Demiurgus, quàm ipſam. Hoc ſemẽ Eccleſiam dicunt, Eccleſiæ ſupernæ ſpeculum, & ho-
minis cenſum: [279] proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmodum animalem à
Demiurgo: choicum, ſubſtantia [illegible]: Carnem, materia. [280] Habes nouum, id eſt qua-
druplum Geryonem. [[281] Sic & exitum ſingulis diuidunt. Materiali quidem, id eſt car- CA.XXVI.
nali, quem & ſiniſtrum vocant, indubitatum interitum. Animali verò, quem & dextrum
appellant, dubitatum euentum: vtpotè inter materialem ſpiritalémque nutanti, & illac de-
bito quâ plurimùm adnuerit. Ceterùm ſpiritalem emitti in animalis comparationem,
[282] vt erudiri cum eo, & exerceri in cõuerſationibus poſſit. [283] Indiguiſſe enim animalem
etiam ſenſibilium diſciplinarum: [284] in hoc & paraturam mundi proſpectam: [285] in hoc &
Soterem animalem in mundo repræſentatum, in ſalutem ſcilicet animalis. Alia adhuc cõ-
poſitione monſtroſum, volunt illum proſpicientias earum ſubſtantiarum induiſſe, [286] qua-
rum ſummam ſaluti eſſet redacturus: vt ſpiritalẽ quidem ſuſceperit ab Achamoth, [287] ani-
malem verò, quem mox à Demiurgo induit Chriſtum: ceterùm corporalem, ex animali
ſubſtantia. Sed miro & inenarabili rationis ingenio conſtructam, [288] adminiſtrationis vi
contuliſſe, quo [289] congreſſui, & conſpectui, & contactui, & defunctui [290] ingraris ſubiace-
ret. [291] Mareriale autem nihil in illo fuiſſe, vtpotè ſalutis alienum: quaſi aliis fuerit neceſſa-
rius quàm egentibus ſalute. Et totum hoc, vt carnis noſtræ habitum alienando à Chriſto,
B à ſpe etiam ſalutis expellant. [[292] Nunc reddo de Chriſto: [293] In quem tanta licentia Ie- CA.XXVII.
ſum inſerunt quidam, quanta ſpiritale ſemen animali cum inflatu infulciunr, fartilia neſcio
quæ commenti, & hominum & deorum ſuorum. [294] Eſſe enim Demiurgo ſuum Chriſtum
filium naturalem: denique animalem prolatum ab ipſo, promulgatum Prophetis: [295] in
Præpoſitionum quæſtionibus poſitum, [296] id eſt per virginem, non ex virgine ædirum:
quia delatus in virginem tranſmeatorio potius quàm generatorio more proceſſerit; per
ipſam, non ex ipſa; non matrem eam, ſed viam paſſus. [297] Super hunc iraque Chriſtum de-
uolaſſe tunc in bapriſmatis ſacramento Soterem per effigiem columbæ. [298] Fuiſſe autem &
in Chriſto etiam ex Achamoth ſpiriralis ſeminis cõdimentum, ne marceſceret ſcilicet re-
liqua farſura. [299] Nam in figuram principalis Tetradis, quatuor eum ſubſtantiis ſtipant,
Spiritali, Achamothiana: Animali, Demiurgina: Corporali, Ieſuaciana & illa Sotericiana,
id eſt columbina. [300] Et Soter quidem permanſit in Chriſto, impaſſibilis, inlæſibilis, inap-
prehenſibilis. [301] Denique cùm ad apprehenſiones venitur, diſceſſit ab illo in cognitione
Pilari. [302] Proinde nec matris ſemẽ admiſit iniurias, æquè inſubditiuum, & ne ipſi quidem
Demiurgo compertum. [303] Patitur verò animalis & carneus Chriſtus, in deliniationem
ſuperioris Chriſti, qui ad Achamorh formandam ſubſtantiuali non agnitionali forma,
Cruci, id eſt Horo fuerat innixus. [304] Ita omnia in imagines vrgent, planè & ipſi imaginarij
Chriſtiani. [[305] Interea Demiurgus omnium adhuc neſcius, etſi aliquid & ipſe per Pro- C.XXVIII.
phetas concionabitur, ne huius quidem operis ſui intelligens: ([306] diuidunt enim & pro-
phetiale patrocinium in Achamoth, in ſemen, in Demiurgum) [307] vbi aduentum Soteris
C accepit, properè & ouanter accurrit, cum omnibus viribus ſuis, Centurio de Euangelio. *Matth.* 8.
Et de omnibus inluminatus, ab illo etiã ſpem ſuam diſcit, [308] quòd ſucceſſurus ſir in locum
marris. Ita exinde ſecurus, diſpenſationem mundi huius, vel maximè Eccleſiæ protegen-
dæ nomine, quanto rempore oportuerit, inſequitur. [[309] Colligam nunc ex diſperſo, ad CA. XXIX.
concludendum, quæ de totius generis humani diſpoſitione diſſerant, Triformem natu-
ram primordio profeſſi, & tamen inunitam in Adam, [310] inde iam diuidunt per ſingulares
generum proprietates, nacti occaſionẽ diſtinctionis huiuſmodi ex poſteritate ipſius Adæ,
moralibus quoque differentiis tripartitæ. Cain, Abel, & Seth, fontes quodammodò gene-
ris humani, in totidem deriuant argumenta, naturæ atque eſſentiæ. [311] Choicum ſaluti de-
generatum, ad Cain redigunt: [312] Animale mediæ ſpei deliberatum, ad Abel componunt:
Spiritale certæ ſaluti præiudicatum, in Seth recondunt. [313] Sic & animas ipſas duplici pro-
prietare diſcernunt, bonas & malas: ſecundum choicum ſtatum ex Cain, & animalem ex
Abel, ſpiritalem ex Seth. [314] De obuenientia ſuperducunt iam non naturam, ſed indulgen-
tiam, vt quos Achamoth in ſuperiorihus in animas bonas depluat, id eſt animali cenſui
inſcriptas. Choicum enim genus, id eſt malas animas, nunquam capere ſalutaria. Immuta-
bilem enim & irreformabilem naturæ naturã pronuntiauerunt. [315] Id ergo granum ſemi-
nis ſpiritalis modicum & paruulum iactu, [316] ſed eruditu huius fides augetur atque prouc-

hitur, [317] ceu ſuprà diximus: [318] animæque hoc ipſo ita ceteris præuertunt, vt Demiurgus D
tunc ignorans magni eas fecerit. [319] Ex earum ergo Laterculo, & in reges, & in ſacerdo-
tes allegere conſueuerat: Quæ nunc quoque ſi plenam atque perfectam notitiam appre-
henderint iſtarum næniarum, naturificatæ iam ſpiritalis conditionis germinatæ, certam
CAP. XXX. obtinebunt ſalutem, imò omnimodò debitam. [[320] Ideóque nec operationes neceſſa-
rias ſibi exiſtimant, nec vlla diſciplinæ munia obſeruãt: [321] martyrij quoque eludentes ne-
ceſſitatẽ qua volunt interpretatione. Hãc enim regulã Animali ſemini præſtitutam, [322] vt
ſalutem quam non de priuilegio ſtatus poſſidemus, de ſuffragio actus elaboremus. Nobis
enim [323] inſcriptura huius ſeminis, qui imperfectæ eſſentiæ ſumus, [324] quia amoribus Phi-
leti, & vtiq; abortui deputamur, quòd mater illorũ. Sed nobis quidẽ væ, ſi exceſſerimus in
aliquo diſciplinæ iugũ: ſi obtorpuerimus in operibus ſanctitatis atque iuſtitiæ: ſi confiten-
dũ alibi, néſcio vbi, & non ſub poteſtatibus iſtius ſeculi, apud tribunalia præſidũ optaue-
rimus. Illi vero & [325] de paſſiuitate vitæ, [326] & diligentia delictorum, generoſitatem ſuam
vindicent, blandiente ſuis Achamoth, [327] quoniam & ipſa delinquendo profecit. [328] Nam
& honorandorum coniugiorum ſupernorum gratia dicitur apud illos meditandum atque
Epheſ. 5. celebrandum ſemper ſacramentum, comiti, id eſt, fœminæ adhærendo. Alioquin dege-
nerem [329] nec legitimum veritatis, qui [330] deuerſatus in mundo non amauerit fœminam,
CA. XXXI. nec ſe ei iunxerit. [331] Et quid facient ſpadones, quos videmus apud illos? [[332] Supereſt de
conſummatione, & diſpenſatione mercedis. [333] Vbi totam meſſem Achamoth ſeminis ſui
preſſerit, dein colligere in horreum cœperit, vel cùm ad molas delatũ, [334] & defarinatum, E
in conſperſionis alucaria abſconderit, donec totum confermentetur, [335] tunc conſum-
matio vrgebit. [336] Igitur in primis ipſa Achamoth, [337] de regione medietatis, [338] de ta-
bulato ſecundo in ſummum transfertur, reſtituta Pleromati: [339] & ſtatim excipit compa-
ctitius ille Soter, ſponſus: ſcilicet ambo coniugium nouum fiet. [340] Hic erit in ſcripturis
ſponſus: & ſponſalis Pleroma. [341] Credas enim vbi de loco in locum transmigratur, le-
ges quoque Iulias interuenire, [342] ſicut & Cainam. [343] Et Demiurgus tunc dè Hebdoma-
de ſubcœleſti [344] in ſuperiora mutabit, in vacuum iam cœnaculum matris, [345] ſciens iam
CA. XXXII. nec videns illam. [346] Nam ſi ita erat ſemper, ignorare maluiſſet. [[347] Humana verò gens in
Iſai. 40. hos exitus ibit, [348] choicæ & materialis notæ in totũ interitum: quia omnis caro fœnum.
[349] Et anima mortalis apud illos, niſi quæ ſalutem fide inuenerit. [350] Iuſtorum animæ, id
eſt noſtræ, ad Demiurgum in medietatis receptacula tranſmittentur. Agimus gratias,
contenti erimus cum Deo noſtro deputari, qua cenſus, nihil animale in Pleromatis pa-
latium admittitur, niſi ſpiritale examen Valentini. [351] Illic itaque primò deſpoliantur ho-
mines ipſi, id eſt interiores. Deſpoliari eſt autem deponere animas, quibus induti vide-
bantur, eáſque Demiurgo ſuo reddent, quas ab eo auertant. Ipſi autem ſpiritus in totum
fient intellectuales, neque detentui, neque conſpectui obnoxij: atque ita inuiſibiliter in
Pleroma recipientur furtim. Si ita eſt, quid deinde? Angelis diſtribuentur ſatellitibus
Soteris. In filios putas? Non. Sed in apparitores? Ne iſtud quidem. Sed in imagines? Vti- F
nam vel hoc. In quid ergo, ſi non pudet dicere? In ſponſas. [352] Tunc illi Sabinas raptas
iure matrimonij plaudent. [353] Hæc erit Spiritalium merces, hoc præmium credendi. Fa-
bulæ tales vtiles, [354] vt Marcus, aut Caius in hanc carnem barbatus, [355] & hæc omnia ſe-
uerus maritus, pater, auus, proauus, certè quod ſufficit maſculus, [356] in Nymphone Ple-
romatis ab angelo, [357] tacendo iam dixi, & forſitan parias [358] aliquem Oneſimum Æo-
nem. His nuptiis rectè deducendis, [359] pro face & flammeo, [360] tunc credo ille ignis ar-
canus erumpet, & vniuerſam ſubſtantiam depopulatus, ipſe quoque decineratis omni-
bus in nihilum finietur: & nulla iam fabula. [361] Sed næ ego temerarius, qui tantum ſacra-
mentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi eſt, ne Achamoth, quæ ſe nec
filio agnitam voluit, inſaniat: [362] ne Philetus iraſcatur, ne Fortunata acerbetur. Et tamen
Matth. 22. homo ſum Demiurgi, illuc habeo deuertere, [363] vbi poſt exceſſum omninò non nubitur:
2. Cor. 5. [364] vbi ſuperindui potius quàm deſpoliari: vbi etſi deſpolior, [365] ſexui meo deputor: an-
C. XXXIII. gelis non angelus, non angela: nemo mihi quicquam faciet, quem & tunc maſculum
inuenient. [[366] Producam denique [367] veluti epicitharíſma poſt fabulam tantam, etiam
illa quæ ne ordini obſtreperent, & Lectoris intentionem interiectione diſpargerent, hunc
malui in locum diſtuliſſe, aliter atque aliter commendata [368] ab emendatoribus Ptolo-
Luc. 6. mæi. Extiterunt enim de ſchola ipſius diſcipuli ſuper magiſtrum, [369] qui duplex coniu-
gium Bytho ſuo adfingerent, Cogitationem & Voluntatem. Vna enim ſatis non erat
Cogi-

A Cogitatio, qua nihil producere potuiſſet, ex duabus facillimo prolatu. Primum coniu-
gium, Monogenem & Vetitatem: ad imaginem quidem Cogitationis, fœminam Veri-
tatem: ad imaginem Voluntatis, marem Monogenem. Voluntatis enim vis, vti quæ
effectum præſtat Cogitationi, maris obtinet cenſum. [[370] Pudiciores alij, honorem di- C.xxxiiii.
uinitatis recordati, vt etiam vnius coniugij dedecus ab eo auellerent, maluerunt nullum
Bytho ſexum deputare: & fortaſsè Hoc Deum, non Hic Deus, neutro genere pronun-
tiant. [371] Alij contrà magis & maſculum & fœminam dicunt, ne apud ſolos [372] Lunenſes
[373] Hermaphroditum exiſtimet [374] Annalium commentator Feneſtella. [[375] Sunt qui CA.xxxv.
nec principatum Bytho defendant, ſed [376] poſtumatum, [377] Ogdoaden ante omnia præ-
mittentes ex Tetrade quidem & ipſam, ſed aliis nominibus deriuatam. Primo enim con-
ſtituunt Proarchen, ſecundo Anennoëton, tertio Arrheton, quarto Aoraton. Ex Proar-
che itaque proceſſiſſe primo & quinto loco Archen: ex Anennoëto, ſecundo & ſexto lo-
co Acatalepton: ex Arrheto, tertio & ſeptimo loco Anonomaſton: ex Inuiſibili, quarto
& octauo loco Agenneton. Hoc quæ ratio diſponat vt ſingula binis locis, & quidem tam
intercisis naſcantur, malo ignorare quàm diſcere. Quid enim recti habent, quæ tam per-
uerſè proferuntur? [[378] Quanto meliores qui totum hoc tædium de medio amoliti, C.xxxvi.
nullum Æonem voluerunt alium ex alio [379] per gradus reuera Gemonios [380] ſtructum,
ſed [381] mappa (quod aiunt) miſſa, [382] ſemel octoiugem iſtam ex patre & Ennœa eius ex-
B cluſam. Ex ipſo denique eius motu nomina gerunt. Quum, inquiunt, [383] cogitauit pro-
ferre, hoc Pater dictus eſt. Quum protulit, quia vera protulit, hic Veritas appellata eſt.
Quum ſemetipſum voluit [384] probari, hoc Homo pronuntiatus eſt. Quos autem præco-
gitauit cùm protulit, tunc Eccleſia nuncupata eſt. Sonuit Homo Sermonem, & hic eſt
primogenitus filius: & Sermoni acceſſit Vita: & Ogdoas prima concluſa eſt. Sed hoc tæ-
dium puſillum. [[385] Accipe alia ingenia [386] Cicuria Enniana inſignioris apud eos ma- C.xxxvii.
giſtri, qui ex Pontificali ſua auctoritate in hunc modum cenſuit: [387] Eſt, inquit, ante om-
nia Proarche, inexcogitabile, & inenarrabile, & innominabile, quod ego nomino Mo-
noteta. Cum hac erat alia virtus, quam & ipſam appello Henoteta. Monotes & Heno-
tes, id eſt Solitas & Vnitas cùm vnum eſſent, protulerunt non proferentes initium om-
nium intellectuale, innaſcibile, inuiſibile, quod ſermo Monada vocauit. Huic adeſt
conſubſtantiua virtus, quam appellat Vnio. Hæ igitur virtutes Solitas, Singularitas, V-
nitas, Vnio, ceteras prolationes Æonum propagarunt. O differentia. [388] Mutetur Vnio
& Vnitas: Singularitas & ſuum Solitas, quamque deſignaueris, vnum eſt. [[389] Huma- C.xxxviii
nior iam Secundus, vt breuior, [390] Ogdoaden in duas Tetradas diuidens, in dextram &
ſiniſtram, in lumen & tenebras, [391] tantùm quòd deſultricem & defectricem illam vir-
tutem non vult ab aliquo deducere triginta Æonum, ſed à fructibus de ſubſtantia eorum
venientibus. [[392] De ipſo iam Domino Ieſu, quanta diuerſitas ſcinditur? [393] Hi ex om- C.xxxix.
nium Æonum floſculis eum conſtruunt: [394] illi ex ſolis decem conſtitiſſe contendunt,
C quos Sermo & Vita protulerunt. Inde & in ipſum Sermonis & Vitæ concurrerunt flo-
ſculi. [395] Illi ex duodecim potius, ex Hominis & Eccleſiæ fœtu: ideóque filium hominis
auitè pronuntiatum: [396] alij à Chriſto & Spiritu ſancto conſtabiliendæ vniuerſitati pro-
uiſis, confictum: & iure, paternæ appellationis hæredem. [397] Sunt qui filium hominis
aliundè conceperint dicendum: quanquam ipſum Patrem pro magno nominis Sacra-
mento Hominem appellaſſe præſumpſerint, vt quid amplius ſperes de eius Dei fide cui
nunc adæquaris? [398] Talia ingenia ſuperfruticant apud illos ex materni ſeminis redun-
dantia. Atque ita inſoleſcentes doctrinæ Valentinianorum, [399] in ſyluas iam exoleue-
runt Gnoſticorum.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM ADVERSVS VALENTINIANOS.

1. ADVERSVS VALENTINIANOS.] *De* Valentino, *a quo dicti* Valentiniani, *quædam ſuprà videre eſt Adnotat. noſtris in lib. de Præſcript. aduerſ. hæretic. cap.* 7. 30. 33. 34. 38. *ac* 49. *Quibus adducenda putauimus, quæ ad patriam, primam inſtitutionem, ætatem qua vixit, occaſionem hæreſis & errores pertinẽt.*

Imprimis verò de patria eius Epiphan. hæreſ. 31. Dicunt, inquit, Valentinum *fuiſſe Phrebonitem Ægypti maritimum, in Alexandria verò inſtitutum eſſe Græcorum litteris. Vnde & imitatio Theogoniæ Heſiodi Deorum* XXX. *apud ipſum Heſiodum relatorum. Deinde de prima eius prædicatione Catholicæ fidei: Fecit autem hic prædicationem in Ægypto; vnde ſanè velut reliquiæ viperæ oſsium, adhuc in Ægypto ſementis ipſius reſtat, in Atrabite, & Proſopite, & Arſenoite, & Thebaide, & inferioribus partibus regionis maritimæ & Alexandriopolite præfectura. Sed & Romæ reuerſus prædicauit. Verum ad Cyprum progreſſus (quod ipſum ex Philaſtrio ſumpſit, lib. de hæreſ.) velut naufragium naturæ corporaliter paſſus, à fide defecit, & mẽte motus eſt. Antea enim pietatis ac rectæ fidei partem in prædictis locis habere putabatur. Verùm in Cypro deinceps ad extremam impietatem deuenit, & ſeipſum in ea quam prædicabat improbitate, penitus immerſit. Hactenus ille. Vnde confirmatur illud Tertulliani ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 30. vbi dicit:* Valentinum in Catholicam primò doctrinã crediditſe apud Romanenſem Eccleſiã.

Atqui erroris occaſionẽ ſignificat Auctor infrà his verbis cap. 4. Sperauerat Epiſcopatum Valẽtinus, quia & ingenio poterat & eloquio. Sed alium ex Martyrij prærogatiua loci potitum indignatus, de Eccleſia authenticæ regulæ abrupit (vt ſolent animi pro prioratu exciti, præſumptione vltionis accendi) ad expugnandam conuerſus veritatem. *Exemplo certè non nouo, quippe quum plerique hodie hæreſiarchæ ſimili penè ex cauſa hæreſes ſuas diſſeminare cœperint.*

Iam ad ætatem qua vixit quod attinet, præſcribit eam diſertis verbis (quemadmodum etiam adnotauimus ſuprà ad lib. de Præſcript. aduerſ. hær. num. 166.) B. Irenæus lib. 3. cap. 4. Valentinus, *inquit, Romam venit ſub Hygino, increuit verò ſub Pio, & prorogauit tempus vſque ad Anicetum. quæ ipſa verba tranſcripta ſunt ab Euſeb. Eccleſ. hiſt. lib. 4. cap. 11. & Niceph. lib. 4. cap. 3. Quæ tempora incidunt in tempora Antonini Cæſaris primi, ſicuti etiam adnotauit Theodor. hær. fabul. lib. 1. cuius anno ſecundo iuxta Euſeb. in Chronicis Romam venit. Eodem pertinet quod habet loco citato Tertullianus:* Nam conſtat illos (*de Valentino & Marcione loquitur*) neque adeò olim fuiſſe, Antonini ferè principatu. *Quis præterea ſuperuixiſſe illum ſignificat vſque ad Eleutherium dictarum Romanorum Pontificum & Soteris ſucceſſorem; nam ſubiicit:* Donec ſub Epiſcopatu Eleutheri benedicti, ob inquietam ſemper eorum curioſitatem, qua fratres quoque vitiabant, ſemel & iterum eiecti; nouiſſimè in perpetuum diſcidium relegati, venena doctrinarum ſuarum diſſeminauerũt. *Niſi fortè malit quis illud prius membrum dumtaxat pertinere ad* Valentinum, *poſterius verò ad Marcionem.* *Porrò eiuſdem lib. cap. 49. hær. 12. (vt id paucis repetam) tres potiſsimùm hæreſes Valentini recenſet: primam de* Æonum XXX. Genealogiis & fabulis, *quam toto hoc libro latiſſ. pertractat; alteram de* Chriſti corpore per virginem, *non ex virgine edito, cuius etiam meminit infra cap. 27. & latius lib. de Carne Chriſti; tertiam, quòd* reſurrectionem huius carnis non agnoſcat, *ſed* alterius, *quem ad lib. de Reſurr. carnis differimus. Hîc ſufficiat tum ipſius Tertulliani, tum aliorum Patrum teſtimonia de primo illo errore ſubiungere. Auctoris pleraque ſuis quibuſque locis infra adducentur: hîc tantum quæ in genere de Æonibus ſcripſit, adſerimus. Tale eſt illud infra lib. de Anima cap. 18. vbi de Ideis Platonis loquens:* Relucẽt ne, *inquit,* iam hæretica femina Gnoſticorum & Valentinianorum? *Et mox:* Contingentium veritatem illam arcanam & ſupernam, & apud Pleroma conſtitutam, hæreticarum Idæarum ſacramenta. Hoc enim ſunt & ἀιῶνες & Genealogiæ illorum. *Item cap. 21.* Iam nec triformis, vt adhuc Trinitas Valentiniana cædatur; *vbi hauddubiè ad lib. hunc alludit, quemadmodum ibi latius, num. 269. ſic etiam lib. de Carne Chriſti, c. 24.* Et cũ aliàs idipſum eodẽ modo dicit: Ante me Deus non fuit, neſcio quas illas Valentinianorum Æonum Genealogias pulſat. *Et quod eſt l. 1. adu. Marcion.* Honeſtior & liberalior Valentinus, qui ſimul auſus eſt duos cõcipere, Bythũ & Sigen, quum vſque ad XXX. Æonum fœtus, tamquam Æoniæ ſcrophæ examen diuinitatis effudit. *Meminerunt etiam* Æonum Valentinianorũ, *Philaſtrius, Auguſtinus, Theodoretus, Damaſcenus, Honorius, lib. de hæreſ. Hieronym. locis infrà citatis, Iſidorus Etymol. l. 8. c. 5. Hrabanus noſter de Inſtit. cleric. l. 2. c. 28. & Gratian. Catal. hæreſ. ex eiſdem Cap. Quidam. 24. qu. 3. Polycarpus denique omnibus his antiquior, epiſt. ad Philipp. Auguſtini verba ſunt iſta poſtmodum ab Iſidoro, Hrabano, & Gratiano repetita:* Valentiniani à Valentino *quodam Platonico vocati, qui* αἰῶνας, *id eſt, ſæcula quædam in originem Dei creatoris induxit. quare etiam apud Iſidorum ſic legi debet, pro eo quod eſt corruptiſſ. Conec. Damaſcenus etiã ſic caſtigandus: Alia quædam aniliũ ineptiarum nomina, vt* XXX. ſæculorum *inducunt. Scripſerunt denique ex profeſſo contra hanc hæreſin, vti refert Auctor infrà c. 5.* Iuſtinus *Martyr,* Miltiades, Irenæus, & Proculus; *& præterea Epiphanio teſte hær. 31. Clemens & Hippolytus.*

Ceterùm libri Valentini *citantur ab Auctore:* Euangelium, Pſalmi, & Sophiæ. *De illo ſic dicit cap. 49. lib. de Præſcript. aduerſ. hæret.* Euangelium habet etiam ſuum præter hæc noſtra, *fortaſsis alludens ad lib. de Infantia Saluatoris, quo contineri ſcribit Sixtus Senenſis Biblioth. ſancta lib. 2.* Valentinorum & *Gnoſticorum figmenta. De Pſalmis verò lib. de Carne Chriſti, cap. 20.* Nobis quoque (*inquit*) ad hanc ſpeciem Pſalmi patrocinabuntur, non quidem apoſtatæ & hęretici, & Platonici Valentini. *Itẽ de* Sophia *hoc ipſo libro, c. 2.* vt docet ipſa Sophia, non quidem Valentini. *Denique à Clemente Alexandr. Strom. lib. 2. & Epiphan. vbi ſuprà,* Epiſtolæ Valentini *adleguntur, & ex iiſdem verba non pauca, quò Lectorem remittimus. Fuerunt & à diſcipulis* Valentini, *ſcripti Commentarij, quos adlegat, & refutare ſe dicit B.*

Irenæus

Irenæus Præfat. l. 1. & ex parte etiam citat Auctor infrà l. de Carne Chriſti, c. 15. 16. & 17. vbi etiam recenſeri videtur: Alexander Valentini *diſcipulus.*

CAP. I.

2. Valentiniani frequẽtiſſ. planè Collegiũ, &c.] *Caput hoc primum inſcribimus:* Quòd Valentiniani hæreſin ſuam occultare cupiunt. *In quo imitatur B. Irenæum, qui ſic ſcribit lib. 1. cap. 1. verbis etiam à Rhenano infrà citatis ad illud:* Altum eſt, &c. aiunt, &c. *Quò pertinet etiam illud in Præfat. eiuſdem lib. Error enim ſecundum ſemetipſum non oſtenditur, ne denudatus fiat comprehenſibilis; ſuaſorio autem cooperimento ſubdolè adornatus.*

3. Frequentiſſ. planè Collegiũ inter hæreticos.] Valentinianorum, id eſt: Valentini diſcipulorum, *plura nomina habes ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. c. 49. & infrà c. 4. Eorumdem etiam & aliorũ varios errores, quibus à* Valentino *diſſentiunt, c. 11. 20. 33. 34. & deinceps ad finem vſque, vbi Epiphonematis loco ſubiungit:* Atque ita inſoleſcentes doctrinæ Valentinianorũ, in ſyluas iam exſoleuerũt Gnoſticorum. *De quibus omnibus ſuis quibuſque locis lacius.*

4. & diſciplina non terretur.] Diſciplina *(inquit Rhen.) iam olim vſurpari cœpit pro ordinatione & ſeueritate caſtigatrice. Vt quum apud Amm. Marcellinum Valomarius Germanorum rex ad Conſtantiũ Auguſtum ſcribit de Iuliano: Cæſar tuus* diſciplinam *non habet. & quum Diuus Cyprianus de Habitu virginum Commentarium auſpicans:* Diſciplina *(inquit) cuſtos ſpei, retinaculum fidei, dux itineris ſalutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magiſtra virtutis, facit in Chriſto manere ſemper. Dicit ergo hic* Valentinianos diſciplina non terreri, *quos moneat fabulis fidem habeant, aut iam inuentis credendo, aut comminiſcendo nouas. Nam, vt paulopòſt dicet, ſi aliquid noui adſtruxerint, reuelationem ſtatim appellant præſumptionem. Et quia deerat diſciplina, cuius nulla munia obſeruabant, vt infrà leges, non mirum eſt, ſi inter ſeipſos fuerint diuiſi. Quemadmodum iſtis annis proximis ſublata* diſciplina *quid non v. domus ab audaculis quibuſdam tentatum, quæ non ſchiſmata inter eos nata, dum vnuſquiſque ſomnium ſuum pro oraculo amplectitur? Vix enim ipſi* Valentiniani *ita inter ſe fuerunt diuiſi, vt hodie ſunt Anabaptiſtæ, excors hominum genus & inquietum. Sunt autem Chriſtianæ* diſciplinæ offi*cia ſiue* munia, *vti Tertullianus appellat, Reuerentia ſacrarum litterarum, reuerentia ſacerdotum, Gratiarum actio, Exomologeſis, Pœnitentia, Eleemoſynæ, Ieiunia, & hoc genus alia. Alicubi etiam ſuperiùs adnotauimus* diſciplinam *ab Auctore vbique pro:* diſciplina Chriſtiana *accipi.*

5. Nam & illa Eleuſinia.] *Iſtud iiſdem penè verbis legitur ſuprà Apolog. c. 7.* Samothracia *(inquit) &* Eleuſinia reticentur, *vti de* Eleuſiniis *ſacris latius num. 98. hic ſufficiat illud Rhen. Hæc ſacra in honorem* Eleuſinæ *Cereris Eumolpus primus inſtituit, prohibuitque ne aduenam quempiam initiarent. Vnde propter Herculem admitti petentem, cui ſanè denegare non licebat,* Eleuſinij *nouum myſteriorum genus inſtituêre, quæ parua vocant, quibus ille eſt initiatus, putans vetera eſſe & legitima, quorum Eumolpus auctor. Ab iiſdem deriuato nomine paulopòſt dixit:* Eleuſiniana Valentiniani. *Cur addatur autem:* Atticæ ſuperſtitionis, *rectè idem rationem reddit, quia* Eleuſis *vrbs eſt* Atticæ. *Rectè autem addit Auctor:* quod tacent pudor eſt, *quia paulopòſt ſubiungitur:* Simulacrum membri virilis reuelatur, *vbi addit Rhen. quaſdam addere etiam naturam muliebrem oſtenſam.*

6. diutius initiant, quàm conſignant.] *Ad hæc enim ſacra (inquit idem Rhenan.) nullus admittebatur niſi initiatus, præcone ſceleratos atque prophanos publicè ſubmouente. Vnde Virgilium illud mutuatum:*

Procul ô procul eſſe prophani,

Seruius Grammaticus auctor eſt. Obſcurius eſt autem & illud: quum & portas ante quinquennium inſtituant. *Saltem hoc videtur indicare, quod ante quinquennium ad ſacra Eleuſinia non admitterentur.*

7. Sequitur iam ſilentij officium, &c.] Silẽtium *(inquit idem Rhenan.) initiandis indicebatur, cuius illi perpetuam fidem promittebant. Eam tamen non præſtitit Numenius Philoſophus, nec Alcibiades, qui prophanus irrepſerat, inſimulatus poſtea Athenis (vt Iuſtini verbis vtar) myſteria Cereris initiorum, ſacra nullo magis quàm ſilentio ſollemnia enunciauiſſe. Qui notat etiam ſententiam eſſe quod ſequitur:* Adtentè cuſtoditur quod tardè inuenitur; *& infrà addit illud:* ſignaculũ linguæ, *eſſe ſilentij periphraſin.*

8. Tot ſiparia portarum.] *Quamquã (inquit ille) conſentiunt exemplaria quæ vidimus omnia, tamen auſi ſumus pro* ſuſpiria, *ſcribere:* ſiparia. *Sunt autem* ſiparia, *vela quibus vtebantur in ſcenis fabularum actores, auctore Feſto. De hac voce plura dicam infrà cap. 13. num. 156. locum illum explicaturus:* alia autem trans ſiparium cothurnatio eſt. *Ceterùm ſacerdotes* Eleuſinæ *Cereris portas adyti multiplicibus velis obtegebant, eas ante quinquennium inſtituere ſoliti. De hac* ſipariorum *oppanſione hic loquitur.*

9. falſis ſimulacris.] *Alludit haudubiè ad Harpocratis Dei ſilentij ſimulacra. De quibus vide ſuprà Tom. 1. Apolog. c. 6. num. 87.*

10. quos nunc deſtinamus.] *Hoc eſt (vti interpretatur Rhenan.) velut ad ſcopum propoſitos petimus. Qui etiam rectè illud:* facili claritati *explicat, quoniam orthodoxa religionis fides tum facilis, tum clara eſt.*

11. ex diuinæ copiæ occaſione.] *Alludit (inquit Rhenanus) ad trinitatem perſonarum in vna ſubſtantia, quam Chriſtiani adoramus. Alludit item ad angelos, cælos, paradiſum, creaturas diuinas. Atque hoc eſt quod mox dixit:* ſanctis nominibus & titulis, & argumentis veræ religionis figmenta configurantes.

12. Altum eſt, aiunt.] *Auctor eſt (inquit idem) Irenæus non fuiſſe Valentinianis eum candorem, vt portentoſas nugas omnibus facilè communicarent. Eos enim docebant, qui habebant quod numerarent. Sic enim ſcribit: Quæ etiam (inquit) conuenienter videntur mihi non omnes velle manifeſtò docere, ſed ſolos illos, qui etiam grandes mercedes pro talibus myſteriis præſtare poſſunt. Non enim iam dicunt ſimilia illis, de quibus Dominus dixit: Gratis accepiſtis, gratis date. Sed ſeparata & portentuoſa & alta myſteria, cum magno labore exquiſita fallacibus.*

13. tuam ſimplicitatem ſua cæde diſpergunt.] *Vocabulum (eodem adnotante)* cædis, *&* cædendi *verbum, in eundem ſenſum vſurpat, vt quum in libro quem pro Martyribus ſcripſit, cap. 2.* Nõ clamoribus *(inquit)* ſpectaculorum, atrocitate, vel furore, vel impudicitia celebrantium cæderis. *Imitatus Tertullianum D. Hieronymus in vita Hilarionis eremitæ, dixit:* cæde manus. *Iratus itaque ſibi (inquit) & pectus pugnis verberans, quaſi cogitationes cæde manus poſſet excludere.*

Digitized by Google

Cap. II.

14. Ideóque ſimplices nutamur apud illos,&c.] Inſcriptionem huic capiti damus: Quòd ſimplices ab iis vocentur Catholici. Atqui paulopòſt (vti etiam adnotauit Rhenanus) dixit: meliori ſumi vitio, pro minori peccato, & : ſi fortè, pro ſortè.

15. Porrò facies Dei exſpectat in ſimplicitate quærentes,&c.] Sic omnino legendum ſenſus requirit. Adludit autem ad illud Sap. 1. Quærite Deum in ſimplicitate, librum illum disertis verbis Salomoni adſcribens, quemadmodum etiam ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 7. vbi de eo, & proinde etiam de auctoritate libri Sapientiæ latiùs nu. 52. Siue autem legas cum exc. vt docet ipſa Sophia, ſiue cum MS. 2. Vatic. Sapientia, perinde eſt. Porrò ſuprà num. 1. de Valentioi Sophia aliquid adtigimus.

16. infantes teſtimooium Chriſti ſanguine litauerunt.] Adludit ad martyrium pro Chriſto, quod hic teſtimonium Chriſti dicit, Innocentium puerorum qui ab Herode occiſi ſunt. Atqui litare (inquit Rhenan.) cum Accuſatiuo. Sic in libro de Patientia, cap. 10. Quem autem (inquit) honorem litabimus Domioo Deo, ſi nobis arbitrium defenſionis arrogauerimus?

17. Pueros vocem, qui crucem clamant, &c.] Videtur ad eos reſpicere, qui clamabant: Crucifige, in paſſione Domini, quos ſimplices non fuiſſe dicit. Sicuti & mox ad illud 1. Cor. 4. malitia paruuli eſtote. Ibi verò: Serpens tentare, partim ad Gen. cap. 3. vbi ſerpens tentauit Euam, partim ad Matth. cap. 3. vbi diabolus ſerpens ille antiquus Chriſtum tentauit.

18. Ille à primordio diuinæ imaginis prædo.] Cauté locus hic intelligendus, ne fortè quis putet imaginem diuinam prorſus deprædatam fuiſſe à diabolo; nam obſcuratam illam dumtaxat agnoſcunt B. Auguſt. & alij Patres, non deperditam. Verum de hoc latiùs inter errores ſeu næuos Tertullianoi. Schema autem verborum adnotauit Rhenan. inter præco, & prædo.

Cap. III.

19. Abſcondat ſe itaque ſerpens quantum poteſt, &c.] Titulum dedimus huic capiti: Quòd licet abſcondere ſua ſerpeotis in morem nitantur, omnia tamen æquè ſimplices norint Chriſtiaoi. Atqui pulcra eſt hic deſcriptio ſerpeotis, qui ſolet ſe in latebrarum ambagibus torquere, altè, id eſt profundè, habitare, ac in cæca detrudi, per anfractus ſeriem ſuam euoluere, & tortuoſè procedere, lucifuga beſtia.

20. Noſtræ columbæ domus ſimplex,&c.] Hic econtrariò columbæ vſitata deſcribit domicilia, vtpotè quarum domus ſimplex, in æditis ſemper & apertis & ad lucem; quæ amat, id eſt frequenter gerit, Spiritusſancti figuram. Et metaphoricôs adludit ad Eccleſias Chriſtianorum, etiam iuxta Rhenani ſententiam, de quibus iam tum etiam vſitatis diximus ſuprà lib. de Idololatr. cap. 7. num. 29.

21. Orientem Chriſti figuram.] Subaudi (inquit Rhenan.) amat. Orientis enim vocabulo Chriſtus ſæpè intelligitur in ſacris litteris, vt apud Zachariam: Ecce ego adducam ſeruum meum Orieotem. Et paulopòſt apud eundem: Ecce vir, Oriens nomen eius. Oriens autem appellatur, quia in diebus eius orta eſt iuſtitia. Et hinc habes, Chriſtianos veteres ad Orientem verſos precari ſolitos, quod etiamnum obſeruamus. Atqui de oratione Chriſtianorum ad Orientem, vide Adnotat. noſtras in Apol. cap. 16. num. 247. in illud: ad Orientis regionem precari.

22. à turba eorum & aliam frequentiam ſuadere.] Hoc eſt (vti adnotauit Rhenan.) à turba Deorum Gentilium. Aliam turbam Æonum ſiue ſæculorum animalium hominibus perſuadere, id quod faciunt Valentiniani. Atqui prouerbium: de limine offendere, explicatum inuenietur in Prolegomenis. Addimus interim cũ MS. Rhenan. & Vatic. 3. cod. fidem.

23. Lamiæ turres, & pectines ſolis?] Fabella (inquit idem) pueriles apud Carthaginẽ tempore Tertulliani. Erant enim Lamiæ puerorum terriculamenta, ſtryges nempè ipſa, quæ credebantur ſanguinem infantium ſugere, de quibus latiùs Gyraldus de Diis Gentium. Pectines verò Solis dici videbantur, ob ſolarium radiorum lineas & internalla, quæ in arboribus etiam pectines vocat Plinius alicubi.

24. has eſſe fabulas & Genealogias indeterminatas.] Similis prorſus eſt locus ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. c. 7. Hinc (inquit) illæ fabulæ & Genealogiæ indeterminabiles; vbi vide Adnotat. nu. 47. & 48. Item alter apertior c. 33. Sed & quum Genealogias indeterminatas nominat, Valentinus agnoſcitur. Imitatur autem ſicuti in toto penè hoc libro, ſic etiã hic B. Irenæum, qui primum ſuum librum auſpicatur: Quatenus (ſeu potius, Quoniam) veritatẽ reſutantes quidam inducunt verba falſa, & Genealogias infinitas.

25. deſignatorem.] Reſignatorem (inquit Rhenan.) intelligit, manifeſtatorémque. Quis etiam illud: Et tamen ſimplices nos, rectè de orthodoxis interpretatur. nam ſimiliter infrà: Dei noſtri, cap. 15. & : Iuſtorum animæ, id eſt noſtræ, cap. 32.

Cap. IIII.

26. Nouimus (inquam) optimè,&c.] Inſcriptionem huius capitis ipſe Tertullianus hic indicat: De origine Valentinianorum, nempè Valentino. De quo latius ſuprà num. 1. & lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 49. hær. 12. num. 314. & 315.

27. quia & ingenio poterat & eloquio.] Poterat (inquit Rhen.) abſolutè cum Ablatiuo; & mox: potitum loci, cum Genitiuo; item: abrupit, abſolutè.

28. & cuiuſdam veteris opinionis ſemini,&c.] Nempè Baſilidis, qui, vti patet ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. c. 46. hær. 4. nu. 304. ſummum Deum nomine Abraxas cum CCCLXV. æditionibus commeoratus eſt. Quò pertinet etiam illud B. Iren. cap. 5. ab ea quæ dicitur Gnoſtica hæreſis, antiquas in ſuum characterem doctrinas transferens Valentinus. Item illud Theodoreti vbi ſuprà: Valentinus ex omnibus his hæreſibus infinitas fabulas compoſuit.

29. Eam poſtmodũ Ptolomæus intrauit, &c.] De Ptolomæo ibidẽ latiùs c. 49. hær. 13. n. 314. & 316. vbi interim Ptolomæum & Secũdum ſimul iungẽs, vtrique adtribuit quod infrà c. 38. Secundo ſoli. Mirum eſt itaque quid ſibi velit hic, dũ dicit à Ptolomæo perſonales ſubſtantias extra Deum determinari, quas Valentinus in ipſa ſumma diuinitatis incluſerat; quum B. Iren. Præfat. ſua lib. 1. ſententiam eorum qui ſunt circa Ptolomæum, etiam Epiphan. Græcè & Latinè conſentiente, oſtendere ſe dicat, & rurſum poſtea ſub finem 2. cap. (ſaltem ſecundũ Latinã æditionem; nã Græcè non eſt apud Epiph.) Et Ptolomæus quidẽ ita (quò etiã adludit l. 2. c. 40.) qua tamen ſententia per omnia conſentit cum iis quæ toto hoc libro Valẽtino verbis penè ipſis Irenæi adſcribit Auctor. Niſi fortè, quod quum Valentinus

Digitized by Google

tinus *ſuos Æonas Deos faceret*, Ptolomæus *non niſi perſonales ſubſtātias. Exſtat eiuſdem epiſt. ad Florum contra legem Moyſi, apud Epiphan. hær. 33. vbi eandem, eiuſque Genealogias numquam finiendas latè confutat.*

30. Deduxit inde & tramites quoſdam Heracleon.] *De* Heracleone *videat Lector Adnot. noſtras in dictum lib. eodem cap. hær. 14. nu. 314. & 317. Hoc ſolummodò hîc repetimus, quòd Irenæo magis correſpondeat Auctor, qui* Valentini, *quàm Epiphan. hæreſ. 36. qui Colorbaſi diſcipulum facit.*

31. & Secūdus.] *De hoc ibidē hær. 13. n. 314. & 316. ex Tertull. Iren. Epiph. Auguſt. & alijs qui de hæreſibus ſcripſerunt, infra item aliquid cap. 38. num. 389.*

32. & Magus Marcus.] *De iſto vide ibidem Adnot. noſtras cap. 50. hær. 15. nu. 318. & 319. Quibus adijcio quæ hîc habet Rhenanus:* Marcum Valentini *magiſtri ſui emendatorem tradit Irenæus, magicæ impoſturæ peritiſſimum fuiſſe, per quam quum viros multos, tū fœminas non paucas ſeduxerit, ad ſe conuerſos velut ſcientiſſimum & perfectiſſimum, virtutémque maximam ab inuiſibilibus Logis habentem. Ille verò totum hoc Anaxilai præſtigijs & magica vanitate conficiebat, verus Antichriſti præcurſor. Nos vnum & alterum hominis perditiſſimi præſtigiarum ex eodem Auctore prodemus exemplum. Mixto vino pro calice ſimulāc ſe gratias agere, ſiue εὐχαριςτ͂εῖν, quod hodie conſecrare dicimus, poſt longam inuocationem, purpureum & rubeum apparere faciebat, vt putarent ſimpliciores diuinitùs in illum calicem deſtillaſſe ſanguinem, & idcircò cuperent omnes ex eo poculo guſtare, gratiæ cœleſtis ſic futuri participes. Alterum impoſturæ genus. Exhibebat mulieri calicem mixtum, ipſam gratias agere iubens. Mox capacius poculum proferens, in id transfundebat minorem illum calicem, qui erat Euchariſtia factus, magno videntium miraculo, quò maior non ſolum impleretur, ſed etiam ſuperflueret. Præterea dæmonem paredrum habebat, vulgus ſpiritum familiarem hodie vocat. Mulieres honeſto loco natas & opulentas maximè, circumueniebat, reddens eas Prophetidas, his verbis: Sume à me ſponſum, & cape eum, & capere in eo. Ecce gratia deſcendit in te, aperi os tuum, & propheta. Multarum pudori etiam illuſit. Certè quod conſtat, Diaconi cuiuſdam in Aſia vxorem formæ haud quotidianæ clanculum abduxit. Quæ poſt multum temporis reuerſa, non mente modò, verum etiam corpore ſe à* Marco *iſto corruptam adſeruit, reliquúmque vitæ in exomologeſi perpetua conſumpſit. Vnde quidam ſanctus vir, quem citat Irenæus, huiuſmodi verbis præſtigiatorem iſtum redarguit; Idolorum fabricator* Marce, *& portentorum inſpector, Aſtrologiæ cognitor & Magicæ artis, per quæ confirmas erroris doctrinas, ſigna oſtendens his qui à te ſeducuntur, Apoſtaticæ virtutis operationes, quæ tibi præſtat tuus pater, Satanas per angelicam virtutem A'zazel, habens te præcurſorem contrariæ aduerſus Deum nequitiæ. Hic* Marcus *ſomnijs* Valentini *numerorum myſteria accommodaſſe ſe gloriabatur. Porrò de* Theotimo *nulla apud aliquem Auctorem quem hactenus vidi mentio; fortaſſis legendum:* Tatianus; *nam de illo ſuſpicit ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. c. 52. hær. 20.* quod totus ſecundum Valentinum ſapit.

33. Ita nuſquam iam Valentinus, & tamen Valentiniani.] *Haud abſimiliter Irenæus lib. 1. cap. 5. Videamus (inquit) nunc inconſtantem eorum ſententiam, quū ſint duo vel tres, quemadmodum de eiſdē non eadem dicunt, ſed & nominibus & rebus contraria reſpondent.*

34. Solus ad hodiernū Antiochiæ Axionicus.] *Sic ſæpè ſolere loqui Tertullianum adnotauit Rhenan. vti adu. Hermogenem cap. 1.* denique ad hodiernum homo in ſæculo. *Pro* Axionicus *verò legunt MS. cod. 3.* Arionicus. *verum illud retinuimus, quātumuis nulla alterius eorum alibi fiat mentio.*

35. integra cuſtodia regularum eius.] *Similiter etiam paulopoſt:* Varietate enim innouatur regularum facies: *& ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 42.* Mentior ſi non etiam à regulis ſuis inter ſe variēt, &c. Idem licuit Valentinianis quod Valentino.

36. Alioquin tantum ſe huic hæreſi ſuadere permiſſum eſt, &c.] *Senſus eſt (vti adnotauit Rhen.) Alioqui tantum licet huic Valentinianorum hæreſi ſeſe inſinuare (hoc enim vult quod dicit:* ſuadere ſe) *quātum meretrici ſolitum eſt quotidie formam fucare. Nam Valentiniani non aliter figmentis, quæ indies cōminiſcuntur, homines incautos ineſcant, quàm ſcorta publicæ ſolent illito quotidie ſibi fuco amatores ad ſe trahere. Proinde vt vt conſentiant exemplaria MS. pro:* ſuperate, *malo legere* ſupparate. *Eſt autem Tertulliano* ſupparate, *reficere & inſtaurare, à ſub, & paro, compoſitum verbum. Hoc ſubinde vti ſolet, vt lib. 4. aduerſ. Marc.* Hoc permittente (*inquit*) immò & præcipiente lege, quo ſi frater illiberis deceſſerit, vt à fratre ipſius & ex coſta ipſius ſuppararetur ſemen illi. *Et in hoc libro paulopòſt:* Iteratur (*inquit*) odor incorruptibilitatis, quo compos caſus ſui potiorum deſiderio ſuppararetur. *Plures alios locos videre eſt ſuprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 7. num. 57. Porrò* lupas (*inquit idem*) *dici meretrices notiſſimum eſt. D. Hieronym. adu. Iouinian. lib. 1. Vereris (inquit) ne ſi virginitatem plures appetierint, ceſſent* lupæ. *Hæ velut publicarum, vt ait Cyprianus, libidinum victimæ, ceruſſa ac alijs pigmentis ſe fucantes, formam ſuam quotidie* ſupparant *ac inſtaurant.*

37. nec vnitatem, ſed diuerſitatem.] *Exponit (inquit Rhen.)* Nec vnitatem, ſed diuerſitatem appellant chariſma. *Senſus eſt: Valentinianis vnitas non eſt chariſma, ſed diuerſitas eſt chariſma. Studio ergo inter ſe variant. Cui ſimilia reperire eſt apud Tertullian. loco paulo antè citato, n. 35. & in Adnot. noſtris lib. de Præſcript. adu. hær. n. 274. Sunt autem adnotandi iſti loci pro fidei Catholicæ vnitate, & hæreſum inter ſe contrarietate maxima; quam haud difficile eſt cognoſcere ex tabulis vigentium hodie hæreſeon Reuerendiſſ. Dn. Guilielmi Lindani Ruremundenſis Epiſcopi.*

Cap. v.

38. Mihi autem cū Archetypis erit limes principalium magiſtrorum.] *Hæc capitis titulum dimus:* Quòd diſceptet cum principalibus magiſtris, ex Iuſtino, Irenæo, Miltiade, & Proculo. *Intelligit enim (inquit Rhen.)* limitem *diſputationis, hoc eſt, mihi erit terminus diſputationis cum* Archetypis, *id eſt, primario dignitate principalium magiſtrorum.*

39. adfectatis ducibus.] Adfectatos (*inquit idē*) *vocat, qui ſtudent vt ſint à prioribus diuerſi, nouantes indies doctrinam. Atqui de ſignificatione* paſſiuorum diſcipulorum, *id eſt, diſſidentorum, infrà ex Rhenano latius ſub finem lib. de Carn. Chriſti.*

40. nec vndique.] Vndique (*eodem adnotāte*) *pro vndecumque, ſiue vndelibet. Solet etiam ponere* vnde *pro:* vnde vnde, *vti infrà l. 4. adu. Marc.* qui neque vnde ſperaret.

41. vt Iuſtinus Philoſophus & Martyr.] Adludit, *quantum opinor, ad librum* Iuſtini *contra omnes hære-*

ſeis, cuius facit mentionem (inquit Hieron. Catal. Script. Eccleſ.) in Apologetico, quem dedit Antonino Pio. His nempè verbis: Eſt autem nobis liber contra ſectas & hæreſes compoſitus.

42. vt Miltiades Eccleſiarũ ſophiſta.] Hic ſcripſit (inquit Rhen.) aduerſus Montanum, Priſcillam, Maximillámque, aduerſus Gentes, aduerſus Iudæos, & pro Chriſtianis Apologeticũ Commodo & Seuero Cæſaribus obtulit. Auctor Hieronymus. Vocat autem Sophiſtam Eccleſiarum, non probroſo nomine, ſed quòd diſputando de quibuſlibet rebus & ſacræ ſcripturæ locis, multum poſſet. Nam hoc veteribus ſophiſta fuit. Hieronym. in Epiſt. ad Antonium, de modeſtia: Contra Sophiſtas quoque ſæculi, inquit, & ſapientes mundi Petrus & Iacobus piſcator mittuntur. Huiuſmodi Eccleſiarum ſophiſta fuit olim Beda Presbyter ille Angloſaxo, cuius tot exſtant in omni diſciplinarum genere monumenta Commentariorum, quà ſacra, quà prophana, tametſi ſacris magis deditus fuit. Peculiare eſt etiam hoc Auctori, quod aduerſus Valentinianos librum ſcripſerit, & quod Miltiadem præponat Irenæo, contra quem facit B. Hieronym. dicto Cat. Script. Eccleſ. qui interim ſcribit vixiſſe verumque ſub Commodo Cæſare.

43. vt Irenæus omnium doctrinarum curioſiſſ. exploraiot.] Huius tantùm (inquit Rhenan.) exſtant aduerſ. hæreſes libri quinque, recogniti ſuperioribus annis diligentia Eraſmi noſtri Roterodami, & Baſileæ typis excuſi. Magna verò laus Irenæi, quòd vocat eum omnium doctrinarum curioſiſſ. exploratorem. Adtende hîc Theologi officium eſſe, omnia explorare, & quod bonum eſt tenere. Nos præterea aduertimus dictis operis libro 1. & 2. immò & ſubinde etiam poſterioribus tribus diligentiſſimè confutari omnes Valentini doctrinas, quarum fuit curioſiſſ. explorator. Quid? quòd (vti iam antea in Argumento adnotanorat Rhenan.) apparet, hanc totam huius libri narrationem ex illo deſumptam, admixtis tantùm iocis & morſibus, quibus argutè iſti nugatores digniſſimi ſunt. Conducet itaque ad huius opuſculi intelligentiam præcipuè duos priores Irenæi libros legiſſe. Nam ibi prolixè de Valentini dogmatibus diſputat, aliquanto clarius, ni fallor, vt vt Latinè balbutiat, vitio, ceu puto, verſionis de verbo ad verbum è Græco factæ, quàm Tertullianus noſter, qui velut adfectator eſt obſcuritatis, etiam in rebus apertis & notis. Sed id temporis hæreticorum iſtorum ſomnia vn'gus etiam tenebat. Etenim proh dolor, Galliam quoque, quæ Rhodano amni imminet, hoc virus adflauerat. Nos itaque iuxta illius admonitionem, exemplum etiam ſecuti Dominorum Billij & Feu-ardentij noſtri ſuis in Irenæum poſtremò æditũ Scholiis & Adnotationibus, non paucos locos ex illo Tertulliani caſtigauimus, & præterea Irenæi aliquot ex Tertulliano, & Epiphanio, tam Græco quàm Latino.

44. Vt Proculus noſtræ virginis ſenectæ, &c.] An perpetuò (inquit Rhenan.) Tertullianus ex conſenſu vxoris abſtinuerit ab opere coniugali, quod hæc verba videntur innuere, neſcio. Fortè noſter &, verſum eſt in noſtræ, vt ſcripſerit Tertullianus: vt Proculus noſter, & virginis ſenectæ, & Chriſtianæ eloquentiæ dignitas. Noſtrum vocat ob communem patriam. Ego verò imprimis continentiam cum ſua coniuge, ſaltem poſt ſacerdotium, ſeruaſſe ſuprà adnotaui Tom. 2. lib. 1. ad Vxorem, num. 1. Deinde cum MS. & exc. omnibus retinui: noſtræ virginis ſenectæ. Loqui autem eum de Proculo ſeu Proclo Montaniſta apparet, de quo ſuprà Auctor lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 52. hæreſ. 21. qui κατὰ Proclum dicuntur, vbi paulò latiùs noſtris Adnotat. num. 327. quantum apparet, antequàm in hæreſin incideret. Poteſt itaque intelligi aut quod Proculus ad ſenectam vſque virgo permanſerit, aut virgo ſenecta accipi pro Eccleſia orthodoxa virgine, vtpotè quam dicto lib. aduerſ. hæret. virginem vocet, quamquam conſtupratam adulterio hæretico. Tres itaque aut quatuor Proculi aut Procli mihi videntur commemorari à Tertulliano: Primus catholicus, quantum apparet, Presbyter, qui oleo Seuerum Imperatorem curauerat, de quo ſuprà Tom. 1. lib. ad Scapulam, cap. 5. n. 33. Alter, de quo dicto loco libri de Præſcr. aduerſ. hæret. Tertius, ſi non idem ſit, cuius hîc fit mentio. Denique alius Valentini ſectator, de quo infrà Auctor lib. aduerſ. Praxean: ſecundum Valentinos & Proclos, quemadmodum ibi latiùs.

Cap. VI.

45. Igitur hoc libello, quo demonſtrationem, &c.] Inſcriptionem huic capiti imponimus: De methodo qua hoc libro vtitur. Quum autem quædam huic verba initio Argumenti deſcripſerimus, & rurſum alia eidem ſubiecerimus, ante Catalogum Nominum variorum Æonum, hîc breuiores erimus.

46. Itaque plurimùm Græco ponemus, &c.] Plurimùm (inquit Rhenan.) Aduerbium eſt. Græco, id eſt, in Græco ſermone. Quare non eſt opus ſubſtituere: in Græca, quod habet 1. æditio in margine, maximè quũ illud conſtanter legant MS. Vatic. 3. cod. Perinde eſt autem legere: ambiguitates cum exc. cod. aut: ambiguitatem cum 1. Vatic. MS. cod.

47. Quamquam autem diſtulerim congreſſionem.] MS. quidem omnes etiam quos vidit Rhenan. legunt: cõgeſtionem, ſed retinuimus ex illius caſtigatione: congreſſionem, præmonito Lectore, quòd characterum diſſimilitudo non videtur permittere vulgata ex coniectura eius: cõſertionem, maximè quum mox ſequatur: Congreſſionem etiam in MS.

48. deliberatione transfunctoria.] Sic conſtãter MS. 3. Vatic. pro eo quod Rhenan. in Adnotat. delibatione, etiam non malè; qui ibidẽ ſubiungit: Adv. Marc. ſcribens appellauit transfunctoria præcepta. Quare hoc loco pro: tranſpunctoria, ſuppoſuimus: transfunctoria. Transfunctorium eſt Tertulliano, quod Iureconſulti defunctorium atque perfunctorium etiam vocãt, quoties aliquid facimus tantum, non autem accuratè facimus, nec bona fide, aut ex animo. Sic aduerſ. Marc. lib. 1. Hoc erit, inquit, bonitas imaginaria, diſciplina, phantaſma, & ipſa transfunctoria præcepta, ſecura delicta. Non item placet quod ſubſtituit: haud pugnã, ſed lego cum MS. 1. Vatic. an pugnam, aut potius: ante pugnam; at ſi intentionis fuerit aliquando etiam fabulas expugnare Valentinianas. Qui etiam ſic interpretatur illud: Mareriis ipſis ſatisfiet; nam ridicula ſunt & riſu digna.

49. Vanitati propriè feſtiuitas cedit.] Hoc eſt (inquit idem) feſtiuitas (quam à feſtiuo, id eſt ioco ſo deducit Auctor) pertinet ad vanitatem irridendam; cedit, id eſt, debetur vanitati. Verbum Iureconſultorum. Atqui ſubinde etiam ridet Irenæus, maximè ſub finem cap. 5. l. 2. vbi cucumeres vocat Valentinianos Æonas, pepones, & cucurbitas, verbis etiam ab Epiph. citatis hæreſ. 32.

Cap. VII.

50. Primus omniũ Ennius Poëta Romanus, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De prima Æonum Valentinianorum

tinianorum Ogdoade, ſeu Tetrade duplici. *Quam Æonum productionem in Deo fieri non poſſe latè deducit Irenæus l.2.c.47.48. & 49.*

51. vel quia Iouem illic epulantem legerat apud Homerum.] *Reperitur iſtud apud Homerum Iliad.l.1. ſub finem, & alibi ſæpè.*

52. cœnacula.] Cœnacula, *iam hîc ſecundò repetita, ſunt (inquit Rhenan.) ſuperiora domus. Vitruuius Architectura lib. 2. Quum enim (inquit) aucto mirum in modum Romano populo neceſſe fuiſſet in* cœnaculis *habitari (nam ante quum per vrbis laxitatem licebat, vnius tantùm contignationis erant ædificia) ad ædificiorum altitudines deuentum & ædium frequentiam. Vnde & in Prouerbium abiit: In ſuperiori habitare cœnaculi parte. Eſt autem eo ſignificatu hæc vox vſurpata ab Vlpiano Iureconſ. l. Æquiſſimum. §. Item ſi domus. ff. De vſufructu; & alibi frequenter.*

53. aliis atque aliis pergulis ſuperſtructis.] Pergula *(inquit Rhenan.) domus partem exporrectam ſignificat.*

54. Meritorium.] *Id accipit (inquit idem) pro taberna* meritoria. *Solent autem huiuſmodi publica diuerſoria ad capiendam multitudinem variis ſtructuris ampliari. Eſt autem etiam hæc Iureconſul. vox, l.5. dicti tituli Vlpiano vſitata.*

55. Inſulam Feliculam credas.] *Dicuntur Rhenano per tranſlationem* Inſulæ, *etiam domus magnæ, circumquaque via publica cinctæ; hæ ferè ſolent tabernas inſtitorias per omne latus habere. Hoc genus aliquam ſuſpicor fuiſſe Romæ celebrem, aut certè Carthagini.* Feliculam *apparet dictam à Felice inſulæ domino; niſi mauis à copia rerum venalium. Verùm ego potius crediderim illum alludere ad inſulam illam Platonicam, quam Æonem vocat tamquam fabuloſam, ſuprà lib. de Pallio, Tom.1.cap. 2. ſcribens* etiam nunc quæri in mari Atlantico, quæ Libyā & Africam adæquat. *Quamquā interim non fabuloſam eſſe ibidem oſtendimus nu. 25. & latiùs Apolog.cap.40.num.528.*

56. tanta tabulata cœlorum.] *Hinc factum vt* Pleroma *in eius Schemate etiam appellauerim* ſuperius tabulatum. *Addens enim* neſcio vbi, *hauddubiè ad* Pleroma, *cuius infrà non ſemel meminit, alludit.* Illic enim *(quod ex 3.Vatic.MS. cod. legimus; pro:* etiam) Valentinianorum Deus ad ſummas regulas habitat. *Quæ adeò verba effecerunt, vt in ſummo Pleromatis loco à me collocatus ſit.*

57. αἰῶνα τέλειον, προαρχὴν, & τὴν ἀρχὴν.] *Etiam lib.1.cap.1. Irenæus Græcus, ſeu potius Epiphanius Græcis Irenæi verbis, his nominibus appellat* Deū illum Valentinianorum; *præterea &* Propatora *nuncupans, vti & Tertullian. verbis mox citatis, quarū, & aliarum quarumcumque vocum Græcarum, quæ toto hoc libro continentur, Latinam interpretationem habes ſuprà Catalogo Nominum, quod ſemel, ne prolixiores ſimus, adnotaſſe ſufficiat.*

58. etiam Bython, &c.] *Similiter Auctor ſuprà lib.de Præſcript.adu.hæret. cap.33.* Valentinus agnoſcitur. Apud quem Æon ille neſcio qui, noui & non voius nominis. *& cap.49.* Nam dicit imprimis eſſe Bython, *& mox:* triceſimum autem Æonem Bython. *Item:* ab illo Propatore, qui eſt Bythos. *Vbi quum* Bython *legatur, &* Bythos *in 3.MS. cod. ſicuti etiam lib.1.adu.Marcion.item Græcè & Latinè apud Irenæum & Epiphanium vbique, immò & apud Theodor. hæret.fabul.l.1.prorſus etiam hîc id ſubſtitui, pro eo quod erat:* Bythion; *maximè quum Interpres Latinus & Irenæi & Epiphanij profundum vertant neutro genere, quod vel ipſo Rhenano teſte βῦθος ſignificat. Quare etiam ſic caſtigādus Auctor paulopòſt, & infrà c.33.34. & 35.vbi legitur* Bythos, *&* Bytho, *pro* Bythios, *&* Bythio.

59. quod in ſublimibus habitanti minimè cōgruebat.] Βῦθον, *ſeu potius* βῦθος *(inquit Rhen.) dicunt Græci profundum. Qui autem à profundo conuenit nomen habere ſummum Valentinianorū Deum, habitantem nō in profundo, ſed in ſublimibus, & ad ſummas cœleſtium cœnaculorum tegulas, vt iocans ſcribit Tertullianus? Reſponſio in promptu eſt, quòd profundum nonnumquam pro alto accipiatur, iuxta illud Virgilij 1. Æneid.*

-- Cœlúmque profundum.

60. Innatum, immenſum, infinitum, inuiſibilē, æternúmque.] *Haud abſimiliter Irenæus: Eſſe autem illum* inuiſibilem, *& quem nulla res capere poſſit (atq; adeo* immēſum.) *Quum autē à nullo caperetur, & eſſet* inuiſibilis, ſempiternus, & ingenitus. *Apud quem etiam legitur:* in immenſis Æonibus, *pro eo quòd:* in infinitis retrò æuis, *& Interpr. Epiphanij* per infinita temporū ſæcula. *Huc pertinet etiā illud Philaſtrij: Nihil, inquit Valentinus, aliud erat ante aliud in mundo, niſi profundum (omitto maris) & ſilentium.*

61. & (vt ita dixerim) ſtupētis diuinitatis, qualem iuſſit Epicurus.] Epicurus *enim (inquit Rhen.) hebetem Deum facit. Nā & id his verbis expreſſit Auctor infrà lib.5.adu. Marcion.* Sed Marcion principalem ſuæ fidei terminum de Epicuri Schola agnoſcat, Deum inferens hebetem, ne timeri dicat eum.

62. Ennœan.] *Ego* Ennœan *caſtigaui ex Irenæo, pro eo quod erat:* & notam; *quippe qui ſic legat: Cum ipſo autem fuiſſe &* Ennœan *(Græcè ἔννοιαν) quomodo & legit Theodoretus.*

63. quam & Charin.] *Similiter eam nuncupat ſuprà lib.de Præſcript.Adu.hær. cap.33. num.* 194. generat *(inquit)* è ſua charite. *Nec aliter Irenæus & Theodoretus. Græcè χάριν.*

64. & Sigen.] *Sic etiam lib.1.adu.Marc.* qui ſimul auſus eſt duos concipere, Bython, & Sigen. *Nec aliter Irenæus Græcè σιγὴν; quare etiam ſic legendum apud Theodoretum, pro eo quod eſt σεπτὴν, maximè quum & Auctor lib.de Præſcript.adu.hær.c.49. Philaſtrius, & Interpres tam Irenæi quàm Epiphanij,* ſilentium *transferant, alia autem vox venerandum ſignificat. Certè non niſi ad* Sigen *referri poteſt illud Auctoris infrà c.9.* Sige illa ſcilicet, quæ & ipſis hæreticis ſuis tacere præſcribit. *vbi Græcè eſt σιγὴ apud Theodoretum.*

65. Et fortè, &c.] *Ridiculum (inquit Rhen.) quaſi Valentiniani acceſſerint, & mouerint Bythum de proferendo tandem initio rerum à ſemetipſo: & præceſſit,* dant & nominant. *Alioqui legi poterat:* Accidit moueri eum.

66. & parit vtique ſilentio.] *Iocus eſt (inquit idē) quòd dicit eam ſilentio peperiſſe. Puellæ enim vim paſſæ, nolentes hanc ſuam fortunam omnibus innoteſcere, latenter nonnumquam pariunt. Et quis ſtrepitus fuiſſet in altiſsima quiete verſante Bytho cum ſua Charite ſiue Sige? Legimus autem cum Latinio:* ſiquidem oon ſolus agnaſcitur, *pro:* agnoſcitur.

67. cui Veritas.] *Subaudi (inquit idem) nomen eſt. Idipſum habes ſuprà lib.de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 33.* generat è ſua charite Senſum & Veritatem, *& 49.* ex his proceſſiſſe *ſemen* Meotem & Veritatem. *vbi vides νοῦν trāsferri modò* Senſum, *modò* Men-

tem. In poſteriori conſentiunt Interpretes Epiphanij & Theodoreti, & in priori Interp. Iren. lib. 2. cap. 16. & 17. ac magis conuenit, ſenſum, quòd maſculum faciat Nun, Philaſtrius intellectum & veritatem nuncupat. Abſurdam autem oſtendit hanc emiſsionem Iren. lib. 2. cap. 16. quòd Ennœa potius debuerit adſignari filia Nus quàm mater, & c. 17. quòd ſenſus non potuerit emittere, qui emittebat cetera.

68. prolationis ſuæ officium.] Eodem pertinet quod pauloantè dixerat: de proferendo tandem rerum initio, & quod ſubdit: emittit & ipſe. Nam videntes Valentiniani partus in diis ſuis Æonibus minus conuenire, vtebantur prolationis ſeu emiſsionis nomine, quam Probolam appellabant, Baſilidem Gnoſticorum principem imitati; id enim ea voce ſignificari ipſe Auctor teſtis eſt infrà lib. adu. Praxean. Siqui (inquit) putauerit me προβολὴν aliquam introducere, id eſt productionem, quod facit Valentinus, alium atque alium Æonem de Æone producens, dicam tibi, non ideò non vtatur & veritas vocabulo iſto, & re ac cenſu eius, quia & hæreſis vtitur; immò hæreſis potius ex veritate accepit, quod ad mendacium ſuum ſeruaret. Porrò emiſsionem magis hominibus conuenire quàm Deo, adnotat Iren. lib. 2. cap. 18. ſe oſtendiſſe aduerſus Baſilidem.

69. emittit & ipſe ex ſemetipſo Sermonem & Vitam.] Similiter Auctor lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 33. & hi æquè procreant duos, Sermonem & Vitam. & cap. 49. (ſicut & Philaſtrius) ex quibus erupiſſe Verbum & Vitam. Atqui deducit Iren. lib. 2. cap. 15. in eodem Pleromate non potuiſſe eſſe Silentium & Verbum; item abſurditatē emiſsionis verbi & vitæ, cap. 18. ex quo loco illud deſumpſit Tertull. Et quale eſt vt in Deo vita non fuerit. Etſi autem etiam Logos rationem ſignificet, non tamen rectè pro ſermone tranſtulit Interpres Theodoreti.

70. vniuerſitatis, & formati pleromatis.] Prior vox: vniuerſitatis, explicat poſteriorem pleromatis; nam vniuerſitatem vertere ſolet paraphraſticōs ab vniuerſitate Æonum omnium, qua in Pleromate collocatur, quam Interp. Iren. & ipſe aliquando Tertull. pleoitudinem, & Epiph. complementum. Simile eſt autem illud lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 49. Introducit enim Pleroma & Æonas triginta. Porrò inſtabile eſſe Pleroma Valentinianorum, proſequitur Iren. lib. 2. cap. 4. Et verò vocem hanc Pleromatis videntur mutuati ex Apoſtolo Coloſſ. 1. vbi pro eo quod Latinè legitur: plenitudinem, Græcè eſt: πλήρωμα.

71. Hominem & Eccleſiam procreat.] Similiter lib. de Præſcr. aduerſ. hæret. cap. 33. Dehinc & iſti generant hominem & Eccleſiam; ac cap. 49. de quibus rurſum creatum hominem & Eccleſiam. Cui conſentiunt Iren. Epiphan. Theodor. ac Philaſtrius. Hanc autem emiſsionem etiam à patribus Valentinianorum Gnoſticis impugnari dicentibus ex homine verbum, non ex verbo hominem prolatum.

72. ex coniugationibus maſculorum & fœminarum.] Rectè ſic Rhenan. pro: coniunctionibus; nam Græcam vocem id ſignificare ipſe Auctor indicat lib. de Præſcript. aduerſ. hæretic. cap. 49. Exponit hoc (inquit de 30. Æonibus) per ſyzygias, id eſt, coniugationes. Et verò eum in hoc imitantur Irenæi, Epiphan. Theodoreti Interpretes, quorum Epiphan. xv. dualitates ex his coniugationibus facit. Porrò impoſsibile eſſe, ſeparatos ab inuicem, quæ infrà plenitudinem dicuntur coniugationes, oſtendit Iren. lib. 2. cap. 14.

73. Fraterna connubia.] Iocus eſt (inquit Rhenan.) nam huiuſmodi connubia nullis legibus permittuntur. Atque hinc eſt quod ſubiungit: criminum an numinum turbam.

Cap. VIII.

74. Ecce enim ſecunda Tetras, &c.] Titulum huic capiti damus: De Decade & Duodecade ex prima Ogdoade; atque adeò tricenario Æonum. De quibus ſic Auctor lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 33. De qua prima Ogdoade Æonum, exinde decem alij, & duodecim reliqui Æones, miris nominibus oriuntur; in meram fabulam xxx. Æonum. & cap. 49. hanc eſſe Æonum Triacontada, quæ fit in Pleromate, ex Ogdoade & Decade & Duodecade. Item Philaſtrius: De Ogdoade ergo & Decade & Duodecade conſiſtere xxx. Æonas. Quibus conſentiunt præter Irenæum etiam Epiphanius & Theodoretus. Porrò Iren. lib. 2. cap. 19. ſcribit, horum Æonum x. & XII. eos nec oſtenſionem, nec teſtimonium, nec veriſimilitudinem habere, & proinde fruſtrà credi velle. Immò ipſos detrahere Æonibus ſuis huiuſmodi appellationibus multis, quum ethnici ſuis Diis multa decentiora & magis potentia nomina imponunt, de quibus eodem cap. latiſs. ſicuti etiam prius cap. 13. ac 14. de Triacontade, quod concidat, tam ſecundum id quod plus eſt, quàm ſecundum id quod minus. Nominatim quòd quum Bythos pater ſit omnium, non niſi XXIX. Æones reperiantur, & præter XXX. adhuc alij IIII. ab illis numerentur in Pleromate, quia etiam angeli ſatellites Soteris ſine numero.

75. Hinc numerò geſtientes, &c.] Numerò (inquit Rhenan.) Aduerbium eſt temporis, quo veteres Auctores ſunt vſi, teſte Feſto Pompeio, pro citò ac celeriter. A numerata pecunia ſumpta tranſlatio. Plautus in Amphitryone: Numerò mihi in mentem fuit. Diſtingue ergo ſic: Hinc numerò geſtiētes & ipſi tale quid patri de ſuo offerre, alios, &c.

76. Hac Sermo & Vita Decuriam Æonum ſimul fundunt.] Haud abſimiliter lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 49. De Sermone autem & Vita Æonas alios decem; quæ ipſa verba Philaſtrius repetit, nominatim verò etiam recenſentur eorum nomina Græcè & Latinè ab Iren. Epiph. & Theodoreto.

77. illac Homo & Eccleſia duos amplius.] Nempè XII. Id eſt enim quod loco ſæpecitato ſcripſit: Sed enim ex his quoque proceſſiſſe XII. Æonas, id eſt ſæcula. Quorum nomina omnium habent conformiter Tertulliano Iren. Epiph. Theodoretus.

78. Bythios & Mixis.] Hic lectionem hanc tam excuſorum quàm MS. 2. Vatic. cod. retinui, quòd Græcè etiam legatur: βύθιος, non βυθὸς, & ab Interprete Epiph. Latinè profundus; nam adiectiuè id βύθιος ſignificat, quantum adparet ad differentiam primi Patris Bythi; vnde & Iren. ſic caſtigandus tam lib. 1. cap. 1. quàm lib. 2. cap. 19. maximè quum etiam R. D. eruditiſsimuſque Michaël Billius ſua libri primi eiuſdem noua verſione legat: Bythius; atque adeò etiam apud Theodoretum Græcum legi debere βύθιον cenſeo.

79. Ageratos & Henoſis.] Ita nunc primùm ex Irenæo, Epiphanio & Theodoreto, tam Græcis quàm Latinis, pro eo quod (an Typographi qui primùm ita Irenæum excudit, an Rhenani negligentia, dubito) legebatur corruptiſſ.

corruptiſſ. Henonis, *cum addita etiã deductione nominis ab habenamentis. nam Græcè vbique legitur* ἕνωσις, *&* *Iren. lib.* 1. *cap.* 1. Henoſis, *ac lib.* 2. *cap.* 19. vnitionem, *ſeu potius, vti legendum cenſeo*, vnionem, *quemadmodum etiam ibidem prorſus legendum:* inſeoeſcibilem, *pro eo quod eſt:* innaſcibilem, *maximè quum eodem accedat quàm proximè varia lectio à Feu-ardentio noſtro ad marginem adpoſita:* inſenſibilem, *neque aliter poſſit transferri vox* ἀγήρατος.

80. Autophyes & Hedone.] *Sic malo (inquit Rhenan.) ſcribere quàm* αὐτοφυῆ; *nam ſemper mas cum fœmina copulatur. Et rectè: Græcè enim apud Epiphan. legitur:* αὐτοφυὴς; *quare etiam ſic legi debere cenſeo apud Theodoretum. Quæ vox quum* per ſe naturalem *ſignificet iuxta alios Interpretes, cenſeo Iren. lib.* 1. *cap.* 19. *ſic legendum eſſe.* Hedone *autem, ſiue vt pleriſque* voluptas, *ſiue vt ab Interp. Iren.* delectamentum *vertatur, perinde eſt.*

81. Acinetos & Syncraſis.] *Rectè etiam ſic Rhenan. pro eo quod erat corruptiſſ.* Agne *&* Hoſioſyncraſis. *Atqui* σύγκρασις *legitur apud Epiphan. ac legi debere apud Theodor.* σύγκρασιν, *pro:* σύγκρισιν, *ipſe Interpres indicat, qui &* conceptionem *vertit. Solus Irenæi Interpres antiquus* Homoſyncraſis, *lib.* 1. *cap.* 2. *cui tamen non correſpondet, ſed potius* ſyncraſi. *quod idẽ vertit poſteriori loco:* contemperamentum.

82. Monogenes & Macaria.] *Similiter* μονογενὴς καὶ μακαρία *recitantur Græcè ab Epiphanio & Theodoreto, pro quibus rectè interpretes transtulerunt* vnigenitum, *&* fortunatam, *vti mox Tertullianus, ſeu:* beatam, *vti Theodoreti Interpres, pro quo non rectè Epiphanij Interpres;* fœlicitatem.

83. Paracletus & Piſtis, Patricos & Elpis.] *Primi hi quatuor ex* 12. *Æones, apud Iren. Epiph. ac Theodoretum Græcè:* παράκλητος καὶ πίστις, πατρικὸς καὶ ἐλπὶς, *notiſſ. ſignificationis.*

84. Metricos & Agape.] *Græcè apud Epiphan. & Theodor.* μητρικὸς, *id eſt:* maternus, *quomodo rectè transtulerunt Interpretes, non verò:* μέτριος, *id eſt,* moderatus, *quod in Catalogo perperàm collocarat Rhenanus, vti ante me quoque adnotauit Paulus Leopardus Emend. lib.* 6. *cap.* 4. *quomodo etiam in eo quod ſequitur, mecum conſentit.* ἀγάπη *verò omnibus, quid ſignificet, notum eſt.*

85. Ainus & Syneſis.] *Sic prorſus lego, pro:* Aioos, *ex Epiphan. vbi Græcè legitur, tum ex propria ſua ſententia, tum vbi Irenæum citat,* ἀείνους, *& vertitur Latinè* Semper mens, *maximè quum etiam poſteriori toties citato Irenæi loco quamproximè accedant, quæ hodie exſtant, Latinæ Irenæi editiones, legentes* Ænon, *pro quo proinde legendum* Ainum, *Græcè* ἀείνουν; *ſimiliter & apud Theodoretum Græcè* νοῦς *legatur, pro quo Interpres* mentem *vertit, vbi etiam caſtigandus & legendus* ἀείνους. *Videtur eodem reſpexiſſe Billius, dum ſua verſione ſubſtituit:* Ainus, *pro:* Ainos. *In quo tamen videtur irrepſiſſe* Phroneſis *vna Æonum Baſilidis, pro eo quod apud alios Græcè* Syneſis, *& Latinè:* intelligentia. *In catalogo interim Nominum has* 4. *voces poſuimus, vti relinquatur Lectori liberum eligendi iudicium.*

86. Eccleſiaſticus & Macariotes.] *Similiter apud Iren. Epiphan. & Theodoretum, Græcè* ἐκκλησιαστικὸς καὶ μακαριότης, *& Latinè* Eccleſiaſticus & Beatitudo.

87. Telerus & Sophia.] *Prima facie cẽſebam legendũ* Theletus, *eo quòd ita legeretur Latinè apud Iren. lib.* 1. *cap.* 1. *non ſemel iuxta vtrumque Interpretem, & Græcè vbique* θελητὸς, *quod adeò Epiphanij Interpres vertit:* voluntatem, *& rectius Theodoreti:* voluntarium. *Verùm præterquàm quòd MS.* 3. *Vatic. codic.* Teletus *legat, quum etiam ſit hæc vltima coniugatio Æonum, magis hoc nomen, quod* perfectum *ſonat, huic loco conuenit. Quemadmodum etiam magis iudicibus conuenit nomen* immobilis & perfecti, *quàm:* volontarij. *De quibus illud Scorpiaci:* tunc confitendum apud veras poteſtates & veros homines, Teletos ſcilicet (*nam & ſic ibi legitur, non* Theletos) & Acinetos Valentini. *Correſpondet etiam magis, quæ mox ſequitur,* Teleti *cum milite glorioſo comparatio, quàm* Theleti. *Et verò etiam apud Iren. legitur:* Teleton, *ſiue* Teletum, *lib.* 2. *cap.* 14. *ac* 24. *Interim eligat Lector quod volet. In Catalogo Nominũ vtrumque poſuimus, addentes etiam* Phileti, *de quo latiùs ſequ. cap. num.* 98.

88. Io Scholis Carthaginienſibus.] *Ita prorſus cum Rhenan. pro:* In Iſclis; *nam proximè accedit MS. Vatic.* 3. *lectio:* In ſolis, *& (vti ille) ſequitur:* Rhetor Latinus. *Docuit itaque Rhetoricam publicè. Et fit mox ſcholaſticorum mentio. Ergo fictum argumentum fuit declamationum propter adoleſcentes quos inſtituebat. Addit autem* Latinus: *nam Græcum quoque Rhetorem non arbitror defuiſſe; ſiquidem in vtraque lingua iuuentus erudiebatur. An verò fuerit talis* Phoſphorus *aliquis, an ſicuti in reliquis Auctor ludat in nomine, neſcio; fortaßis quòd veluti* Phoſphorus, *id eſt Lucifer, Rhetor ille, quiſquis ſit, Scholis Carthaginienſibus affulſerit.*

89. quum virum fortem peroraret.] *Argumentum (inquit idem) audis declamationis.* Perorat *cum Accuſatio, vt in ſuperioribus ſæpè. D. Hieronym. pro Cornelio ſeditioſo tribuno defenſionem à Cicerone* peroratam *ſcribit in Epiſt. ad Theophilum.*

90. φεῦ adclamaot.] *Gratulantium (vti idem admotat) atque laudantium, & ad tantam præceptoris ſui eloquẽtiam obſtupeſcentium ſcholaſticorum hîc vox* φεῦ. *Apud Græcos* φεῦ *non ſolum dolentis eſt, ſed & admirantis. Atque etiam hîc alludit ad verba Iren. lib.* 1. *cap.* 5. *Iu Iu, Pheu Pheu. Tragicum enim dicere oportet ſuper hanc nominum fictionem. Quod illuſtrat Epiphan. addita hac Paraphraſi. Sed & ſacer (inquit) Irenæus deridens ipſos ob prædicta, Tragicum illud in medium adduxit Iu Iu, & Pheu Pheu. Tragicum enim hoc reuera ob talem calamitatem licet proferre eorum, qui ridicula hæc nominum figmenta deſcripſerunt, & eius qui tanta audacia citra omnem ruborem mendacio ſuo nomen impoſuit. Ita autem legi debere apud Iren. (immò etiam meo iudicio apud Epiphan. Græcè & Latinè) comprobat Feu-ardentius ex Ariſtophane in Auibus, & Aiace Sophoclis.*

91. Familiæ Ptolomæi.] *Loquitur (inquit Rhen.) de* Ptolomæo *Valentini diſcipulo. Et rectè: nam vti ſupradictum eſt num.* 29. *præcipuè iis qui ſunt circa* Ptolomæum, *hæc nominum figmenta adtribuit Irenæus; & infrà quoque cap.* 20. *Auctor:* Satis (*inquit*) meminerat Ptolomæus.

92. quæ ſint iſtorum priuilegia numerorum, &c.] *Quæ Valentiniani* priuilegia numerorum tricenarij, quaternarij, octonarij, & duodenarij *ex elementorum ſcripturis allegauerint, habes apud Iren. lib.* 1. *c.* 1. 14. *ac* 15. *& eorundem confutationem lib.* 2. *c.* 36. 37. 39. 40. 42. *ac* 45. *Vbi totam materiam ludens*

ita concludit. Pergat adhuc vt arenam numeret, & calculos terræ, & fluctus maris, & ſtellas cœli; & cauſas excogitet numeri qui inuentus putatur. Atqui imitatos Valentinianos numeros Platonis ſuprà adnotauimus lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 7. num. 39. & Irenæus quaternationem *eorum Pythagoricam nominat, cuius cauſam explicat Billius ſuis Scholiis in lib. 1. Iren. cap. 1.*

93. & nulla alia de pædagogio nomina.] *Repetendum (inquit Rhenan.) iuxta morem Tertulliani verbum:* ſupereſſent: & nulla alia ſupereſſent de pædagogio nomina. *Alludit autem ad* pædagogia *Cæſarum. Nam ſub Caſtrenſi ſacri Palatij legimus in libro, cui titulus: Notitia dignitatum militarium Orientis & Occidentis, fuiſſe* pædagogia*, Miniſteriales dominicos, & Curas palatiorum. Vnde* pædagogianorum *mentio apud Am. Marcellinum. Per Metaphoram itaque aulici* pædagogij. *Æonum* pædagogium *illud cœleſte hic ſignificat. Infrà rurſum cap. 13.* Chriſti *(inquit)* & Spiritus ſancti pædagogatum; *innuens eos Æonum* pædagogos *fuiſſe.*

94. Stereeiæ & Syntrophi.] *Quid (inquit idem)* Stereeiæ *ſibi velit, ingenuè fateor me neſcire. Arbitror aliquid eſſe à Græco verbo* στέργειν, *quod amare ſignificat, cum Accuſatiuo conſtructum. Vnde* φιλοστοργία. *Aut ergo* στέρξεις, *aut* σύνεργοι: *nam ſequitur* σύντροφοι, *hoc eſt coalumni. Nos nihil definimus. Atqui MS. Vatic. cod. 2.* Stereoiæ, *alter:* Stereeæ. *ſed nec hoc ſatisfacit.*

Cap. ix.

95. Sed & hoc exceptio perſonarum eſt, &c.] *Inſcripſimus hoc caput:* De Enthymeſi abortiuo partu, procreata à Sophia trigeſimo Æone, *ad verbum ferè ex Iren. lib. 1. cap. 1. quem etiam ſequuntur Epiphan. & Theodoretus. Porrò errorem hunc peculiariter refellit Iren. lib. 2. cap. 4. 5. 14. 24. 25. 26. 27. 28. & 29. Eſt autem (vt adnotat Rhenan.)* exceptio perſonarum, *Iureconſultorum ſermo.*

96. ſed intercesſit mater Sige.] Intercedere *iterum accipit pro obſtare, quemadmodum lib. 2. aduerſ. Marc.* per quas intercesſiſſe potuiſſet; *quam alibi adnotauimus vocem Iureconſultorum eſſe, quo tribuni dicebantur Senatuſconſultis* intercedere, *id eſt, obſtare, ne fierent. Græcè eſt apud Epiphan. & Theodor.* κατέσχε, *quod verterunt Interpretes: Continuit, detinuit, retinuit, inhibuit. Atqui, quòd quidem inuiſibilis ſit pater Deus, ſed non incognitus, contra quàm hîc ſentiebant Valentiniani, docet Iren. l. 2. cap. 9. Legimus autem mox:* quos Homo & Ecclesia ediderant, *ex 3. Vat. MS. cod. pro:* ediderunt.

97. incontinentia ſui ſine coniugis Phileti ſocietate.] *Hunc locum ſic reſtituo ex Vatic. 3. MS. codic. pro eo quod Rhenanus:* incontinentia ſuiue coniugis ſatietate. *Nam præterquàm quòd MS. Rhenan. codices præter Gorzienſem legebant:* ſocietate, *& ipſe Auctor cap. ſequ.* nulla opera coniugij, *Græcè eſt apud Epiph.* ἄνευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ συζύγου, *& Latinè apud Iren. lib. 1. cap. 1. ac 15.* ſine complexu coniugis, *& lib. 2. cap. 14.* ſine permixtione aut perplexione. *Quo etiam loco ſomnium hoc refutat, eo quòd quum coniugationes ponant Æonum, atque adeò vnionem quondam Valentiniani, impoſſibile ſit eos ſeparationem à ſemetipſis corripere.*

98. Phileti.] *Mirum eſt (inquit Rhenan.) cum quo etiam ego idem ſentio, in MS. Tertulliani codicibus, pro* Telero *hic legi* Philetum. *Sed amatorium huic nomen fortaſsis maluit tribuere, vtpotè quum* φιλητὸς *amabilem ſignificet. Relinquo interim Lectoris iudicio, an id legat, an verò* Teleti. *Videtur mihi eſſe genuinum ex illis verbis infrà cap. 30.* amoribus Phileti; *quo nomine rurſus vtitur cap. 32.* ne Philetus iraſcatur.

99. & genus adtrahit vitij, quod exorſum quidem fuerat, &c.] *Vtrum hoc ignorantia patris potuiſſet contrahi à Sophia, neque exorsit in Logo, aut illis alus* qui circa Nun & Veritatem *(vbi Helleniſmus eſt, Rhenano teſte) niſi dicamus etiam* Nun, *immo & Propatorem Bythum feciſſe eam labem & ignorantiam, latè deducit Iren. lib. 2. cap. 24. & cap. 28. quòd hæc patris magnitudinis inueſtigatio non labem aut paſſionem, ſed potius perfectionem feciſſet in Sophia. & cap. 29. quòd non conueniat Æonem intra Pleroma paſſione adjectũ. Eſt autem hinc caſtigandus Iren. lib. 1. cap. 1. vt legatur:* quæ exorſa quidem fuerat, *pro:* exors. *nam ita & Græcè eſt, & viciſſim ex illo Latino Epiph. Græco addimus:* & veritatem.

100. deriuarat.] *Iſtud pro: deriuatum eſt, paſſiuè accipitur, ſicut & apud Irenæum, & explicatur verbis ſequentibus, Græcè* ἀπέσχετο. *Siue autem legas:* connata, *ſicuti excuſi, ſiue:* enata *cum Billio, ſeu* conata *cum MS. 3. Vatic. perinde eſt; immò verò poſtremum magis placet, eo quòd ſimiliter dixit Tom. 1. Apolog. cap. 40. num. 534. iuxta MS. codic.* ſiqua illic arborum poma conantur, *pro:* oriuntur, *& cap. 47.* dum noſtra conantur, *ac l. de Anima, cap. 19.* video & hederas ad ſuperiora conari. *Ex iiſdem MS. iterum reſtituimus:* ſub prætexto dilectionis, *pro eo quod tamquam Latinius ſubſtitutum erat:* prætextu. *Nam ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnit. cap. 5. num. 23. vbi* prætextum *legitur, ipſe Rhenan. ſic hunc locum citat. Qui hîc etiam rectè:* ſuperahat *interpretatur:* abundabat, *&* fruſtrarat, *pro: fruſtrata fuerat.*

101. modico abfuit, &c. deuorari.] *Ex his verbis caſtigo apud Iren. lib. 1. cap. 1. ferè abſorptum fuiſſe, pro:* fortè, *aut:* verè. *Atqui:* diſſolui, *aut* deuorari *non potuiſſe Æonem, niſi & integrum Pleroma diſſolueretur & interiret, docet idem Iren. lib. 2. cap. 26. & 27.*

102. niſi bono fato in Horon incurſaſſet.] *Iſtud eſt quod legitur apertius ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 49.* Triceſimum autem Æonem, Bythum illum videre voluiſſe, & ad videndum illum auſum eſſe in ſuperiora Pleromatis conſcendere. Et quoniam ad magnitudinem eius videndam capax non fuit, in defectione fuiſſe, & penè diſſolutum eſſe, niſi quia miſſus ad conſtabiliendum illum, ille quem appellant Horon, confirmaſſet illum. *De huius productione latiùs cap. ſequ. Quod verò hîc dicit:* vniuerſitatis illius, *Græcè* πληρώματος, extrinſecus cuſtos, *infrà explicat cap. 23. his verbis:* Horo ſignante extremam lineam, *& ex Schemate Pleromatis ſuprà fit manifeſtius. Atque adeò inde &* Horos, *id eſt terminus, dictus eſt, &* Horothetes, *id eſt, finium deſignator.*

103. quem & Crucem appellant.] *Similiter infrà cap. 14.* Crucem, id eſt Horon. *Cauſam huius appellationis habes cap. ſequ. vbi dicit* Paſſionem ab Horo crucifixam, & extra æuum factam; *item & aliam cap. 27. quòd* ſuperior ille Chriſtus ab Achamoth

moth cruci, id eſt Horo, fuerat innixus; *ſicuti etiam cur* Lytrotes, *id eſt, redemptor dictus ſit, quod* purgatam à malis, & deinceps confirmatam Sophiam coniugi reſtituerit. *Proinde & Græcè legi debet* σταῦρον λυτρωτὴν, *pro eo quod eſt* συλλυτρωτὴν, *aut* στήλην λυτρωτὴν, *quod legit Interpres Epiph.*

104. Carpiſten.] *Græcè* καρπιστήν. *Quam vocem rectius meo iudicio interpretatur Leopardus loco ſupracitato cap.* 84. *vindicem, aſſertorem, ſeu manumiſſorem, quam Rhenanus:* fructificatorem, *& Epiphanij Interpres* fructuarium. *Nam fructum nullum conſtat editum ab Horo, at vindicem fuiſſe Sophiæ ex eiuſdem reſtitutione manifeſtum eſt. Adlegat ille pro noſtra hac ſententia illud Chariſij veteris Grammatici, vindicia* καρπιστία. *Lego autem cum* 3. *MS. cod.* declinata iouestigatione patris, *pro:* de inclinata; *eo quod legatur apud Iren. credentem iam quoniam incomprehenſibilis eſt pater.*

105. totam Enthymeſin, id eſt, animationem cum paſſione, &c.] Enthymeſin cum paſſione *ſeparatim non poſſe fieri, ſiue abiici, ſiue* exponi, *vt habet Auctor, deducit Iren. lib.* 2. *cap.* 25. *&* 26. *Neque enim (inquit) aliud erat* Enthymeſis eius, *niſi* paſſio *incomprehenſibilem comprehendere cogitantis, &* paſſio Enthymeſis; *impoſſibilia enim ſentiebat. Atque adeò rectè ſecundum ſententiam Irenæi* Enthymeſis *ab eius Interpretibus transfertur:* intentio *ſiue* cogitatio. *Sed explicatior eſt Tertulliani vox (quæ ex limitibus paginarum in contextum irrepſit)* animatio, *quippe quam accipit pro animi conceptu vehementi, ſecundum propriam ſignificationem Græcæ vocis, vtpotè quæ à* θυμὸς *deriuetur, quam non aliud quàm animum vehementem ſignificare adnotauimus ad B. Cyprian. lib. de Lapſ. num.* 79. *occaſione illius Iſai.* 42. *Et ſuperduxit ſuper eos iram* animationis *ſuæ. Adluſiſſe autem videtur ad illud Iren. lib.* 2. *cap.* 16. *Prima motio eius de aliquo Ennæa appellatur; perſeuerans autem & aucta,* & vniuerſam adprehendens animam, Enthymeſis.

CAP. X.

106. Sed quidam exitum Sophiæ & reſtitutionem, &c.] *Quum eiuſdem ſit cum c. præced. argumenti, iſtud inſcripſimus:* De Hori productione, & *(vt loquitur Auctor libro de Præſcript. adu. hær. c.* 7.*)* de Enthymeſi & Ectromate, ſecundum alios. *Pro eo quod habet Auctor* exitum, *apertius Iren.* paſſionem. *Accipi interim videtur etiam hîc* exitus *(ſicuti ſuprà Tom.* 1. *lib. ad Scapul. num.* 20. *adnotauimus) pro:* exitio, *cui Sophia, niſi reſtituta fuiſſet, erat quamproxima.*

107. Sed & vultures fœminas tantùm, parere aiunt.] *In* vulturum *enim (inquit Rhenan.) genere mas non naſcitur, ſed fœminæ omnes. Auſtrum ventum aut Eurum ore hiante excipiunt, & ſic vento vice feminis implentur. Auctor Ælianus.*

108. & tamen ſine maſculo mater metuere poſtremò.] *Sic lego, omiſſo:* &, *ſuperfluo. Supplendum autem videtur (quod videtur deſiderari ob illud* poſtremò*) ex Irenæo:* primo quidem contriſtari propter inconſummationem generationis, metuere poſtremò ne finis quoque ioſiſteret; *hoc eſt, vti ille apertiùs, ne hoc ipſum finem habeat.*

109. Vbi enim iam Tragœdiæ & Comœdiæ, &c.] *His verbis explicat quomodo ſub finem cap. præced. acceperit* expoſuit, *vtpotè non ſimpliciter, pro:* abiecit, *ſed pro,* fœtum abiecit. *Cuius rei plenæ ſunt tum* Comœdiæ, *tum* Tragœdiæ. *Hinc illud Terentij ibidem à Rhenano citatum:* Erat hîc Corinthia *anus haud impura, ei dedi* exponendam. *Liuius lib.* 1. *dec.* 1. *paulopoſt initium: Ita velut defuncti (inquit) Regis imperio, in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis eſt (Romularem vocatam ferunt) pueros* exponunt. *Vnde expoſititij dicti. Lego autem cum* 1. *MS. Vatic. cod.* citra pudorem, *pro eo quod alij* circa.

110. conuertit ad patrem, &c. in preces ſuccidit.] Conuertit *(inquit idem) abſolute. Ita enim Irenæus latiùs explicans, ſic habet: In iis autem paſſionibus factam accepiſſe regreſſionem, & in patrem regredi conatam; & aliquandiu auſam tamen defeciſſe, & ſupplicem patri factam. Proinde* in preces ſuccidit, *pro ſuccubuit, dixit phraſi ſua, de qua ſuprà Tom.* 2. *l. de Patient. cap.* 5. *num.* 37.

111. Quidni? cauſa tanti mali.] *Nam (inquit Rhenan.)* Nus *tentauerat ceteris Æonibus aliquid de magnitudine & incomprehenſibilitate patris communicare. Vnde Sophiæ eius rei cognoſcendæ cupiditas.*

112. vacuit.] *Sicut (inquit idem) dicimus: decuit, decuiſſet, decuerat, ſic Tertullianus vſurpare ſolet,* vacuit, vacuiſſet, vacuerat. *Sic lib. de vera Carne Chriſti, cap.* 7. Niſi quòd etſi vacuiſſet *(inquit)* tentatoris ingenium, &c. *Eodem lib. rurſus:* Auſim *(inquit)* dicere, ſi hæc carni non accidiſſent, benignitas, gratia, miſericordia, omnis vis Dei benefica vacuiſſet. *Item lib. de Pallio, cap.* 4. Quandoquidem *(inquit)* labiis vacuerat ab vberum guſtu, *pro caruerat. loquitur de Achille. Arbitror vulgaris fuiſſe conſuetudinis, huiuſmodi verbi enuntiationem.*

113. Ignorantia, pauor, mœror.] *Quarto loco additur ab Irenæo ſtupor, ſiue admiratio, quam infrà Auctor cap.* 15. conſternationem *vocat, eam in Achamoth agnoſcens; ſed in Sophia non videtur eam agnouiſſe Auctor. Atqui quod hîc dicitur:* ſubſtantiæ fiunt, *ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. dixit:* ex paſſionibus materias edidiſſe; *ſic etiam Iren. & Epiph. quod quum infrà Achamoth adſcribat Sophia partui abortiuo, contradicere ſibi ipſi Valentinianos manifeſtum eſt. Lego autem paulopòſt, ordine verborum nonnihil immutato:* Ibi demum pater aliquando motus per Monogenen Nuo, quem ſuprà diximus Horon. *Neque enim vnius Hori duo patres eſſe poſſunt: quod ſignificare videbatur prior lectio.*

114. In hæc promit.] In hæc, *pro ſuper hæc, quemadmodum legit Irenæus Latinus. Atqui:* promit, *iterum lego cum MS.* 2. *Vatic. codic. pro eo quod Rhenan. ſubſtituerat:* præmittit; *niſi malit quis legere eodem ſignificatu:* emittit, *quomodo haudubiè legendum apud Irenæum lib.* 1. *cap.* 1. *Nam quod Græcè eſt apud Epiphan. & Theodoret. vertunt interpretes, producit, maximè quum ſic loquatur Irenæus l.* 2. *c.* 15. Emiſſum *ſicut & reliquos Æonas Horon. Qui interim duas quum ſententias recenſeat, ſuſpicor illud ſupradictum,* per Monogenem Nun, *ad marginem ab aliquo fuiſſe adſcriptum, & inde in contextum irrepſiſſe. Ait enim ille: Hunc autem* Horon *quidam quidem à* Monogene emiſſum *dicunt, alij verò ab ipſo* Propatore, *(quem* patrem *vocat Auctor)* in ſimilitudine ſua. *Confutat autem hinc ibidem Irenæus triacontadem Æonum, quòd Horos excedat illum numerum.*

115. fœminamare.] *Quod* fœminamare *(inquit Rhenan.) compoſita dictione Tertullianus dixit, eſt apud Iren.* maſculofœmina; *atque adeò omnino apud*

illum legi debet, quod ad marginem adnotauit Feu-ardentius: ſine coniuge, cui conſentit illud Abbatis Billij: coniugij experte.

116. quia de patris ſexu ita variant.] Explicat idipſum Rhenanus: Patrem enim (inquit) aliquando cum coniuge Sige, modò verò pro maſculo & fœmina eſſe volunt. Huc enim pertinet quod habet infrà c. 34. de Hermaphrodito.

117. Metagogea, id eſt: circumductorem.] Expoſitio hæc Græci vocabuli ex paginarum limitibus in cõtextum irrepſit; propriè interim (inquit Rhenan.) μεταγωγεὺς eum ſignificat, qui in vlteriora ducit; hinc ab Interprete Epiph. traductor vertitur.

118. Enthymeſin verò, &c.] Interpres (inquit Rhenan.) Irenæi quam ſolet intentionem reddere Enthymeſin, hic concupiſcentiam vertit. Concupiſcẽtiam verò eius (inquit) cum paſſione ab Horo ſeparatam & crucifixam. Eraſmus Roterodamus in Irenæi recognitione ἐνθύμησιν pro inuentione ſiue commentatione interpretatus eſt. Apud eundem quum legatur ſicuti hic: crucifixam, rectè adnotauit Billius reſtituendum Græcè ἀποσταυρωθῆναι.

119. & extra æuum factam.] Hoc eſt (inquit idem) extra Pleroma Æonum. Caſtiga locum Irenæi, vbi legitur: Extra eum factam. Tu ſcribe: Et extra æuum factã. De Prouerbio autem: Malum foras, in Prolegomenis noſtris latius.

120. inſpeciatam.] Id eſt (ait Rhenan.) ſine ſpecie, & rectè, nã ſuprà lib. præced. ſpeciatum ſimiliter dixit.

CAP. XI.

121. Igitur poſt Enthymeſin extorrẽ, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De noua generatione duorum Æonum, Chriſti & Spiritusſancti. Atqui: extorrem dixit (vti etiam ante me adnotauit Rhenan.) quod prius dixerat: relegatam, & Iren. ſeparatam. item: patris cura & proſpectu, quod ille: ſecundum prouidentiam patris.

122. ne qua eiuſmodi ruſſus concuſſio incurreret.] MS. 3. Vatic. incuteret; ſed illud placet. Apertius Epiph. Interpres ex Græco: ne quod Æon ſimiliter vt ille afficeretur.

123. nouam excludit copulationem.] Excludunt (inquit Rhenan.) aues, dum incubãdo pullum emittunt. Plinius: Columbæ excludunt vigeſimo die. Suprà autem dixit: Et gallina ſortita eſt de ſuo parere. Monogenes quoque ex ſeipſo Chriſtum & Spiritum ſanctum peperit. Itaque aptè hoc verbo vſus eſt. Porrò præterquàm quòd hic faciat Monogenem maſculofœminam, & Spiritum ſanctum fœminam, aut nouum maſculorum coniugium, nouam copulationem Chriſti & Spiritusſancti, quàm etiam abſurdum id eſſe dicit Irenæus lib. 2. cap. 15. quòd ſic aut excedatur numerus tricenarius Æonum, aut Æones iſti dici non poſſint.

124. concinnationem Æonum.] Apud Irenæum (inquit Rhenan.) legitur: A Chriſto & Spiritusſancto cõſummatos eſſe Æonas. Quare fieri poteſt, vt Tertullianus ſcripſerit conſummationem, quod verſum ſit oſcitantia librarij in concinnationem. Nam infrà: Exinde refecti ſunt (inquit) & conſtabiliti ſunt, & in requiem ex veritate compoſiti. Et tamen quia ſequitur: Chriſti erat inducere Æonas in naturam coniugiorum, non malè quadrat hic: concinnatio. Niſi fallor enim, quod Irenæus compaginem vocat, Tertullianus, concinnationem dicit. Hactenus ille. Ego verò quum Græcè ſit καταρτισθῆναι, quod conſummare ſeu omnibus numeris abſoluere Interpretes transferunt, omninò lego: conſummationem, maximè quum plura officia Chriſto & Spirituiſancto hic proponantur.

125. inducere Æonas naturam coniugiorum.] Irenæus: Docuiſſe eos naturam coniugationis. quare mihi videtur etiam hic legendum: docere, pro: inducere.

126. & innati coniectationem.] Irenæus: comprehenſionem. Accipitur itaque coniectatio pro comprehenſione: nam ſequitur, quod capere eum non ſit nec comprehendere. Siue autem legas cum exc. Illam magis doctrinæ denotabo peruerſitatẽ, ſiue cum MS. 3. Vatic. illud magis denotabo, doctrinæ peruerſitatem, perinde eſt.

127. incomprehenſibile.] Rectè Rhenan. adnotauit ſimiliter accipiendum apud Irenæum incomprehẽſibile, pro: incomprehenſibilem. nam ex Græco vertit Abbas Billius: in eo quod de patre Patris comprehendi nequit.

CAP. XII.

128. Itaque omnes forma & ſententia peræquantur, &c.] Inſcriptionẽ huic capiti damus: De nouo fructu ex omnibus Æonibus compacto, quem Ieſum vocabant, & angelis ſatellitibus. Eſſe autem eandem abſurditatem, quæ de præcedentibus, docet Iren. dicti lib. 2. cap. 15. quòd ſic quatuor plures quàm xxx. conſtituantur Æones; quibus ſi addantur & angeli ſatellites, erunt ſine numero. Lego autem ex Irenæo tam Græco quàm Latino: ſententia, pro: ſcientia; nam mox iterum ſequitur: vnum iam omnes, etiam forma; nedum ſententia.

129. Omnes refundũtur in Nous, in ſermones, omnes in homines, in Chriſtos.] Sic prorſus caſtigãdus eſt hic locus ex Irenæo tam Græco quàm Latino, tum vt correſpondeant ſuis maſculi coniugibus, tum quòd videatur eas dumtaxat Æonum coniugationes recenſere, qui nouas productiones addiderint. Antea deſiderabatur: in ſermones, quod correſpondet illi: in Zoas, & quarto loco legebatur: in Philetos.

130. & quæ fœminæ, in Alethias, in Zoas, in Eccleſias, in ſpiritus.] Similiter & iſte; nam Sigas nullo pacto conuenit cum Nous, cuius vxor Alethia; deinde Chriſtus correſpondet ſpiritus; qui duo quum poſtremo producti ſint loco, etiam in Græco & Latino Iren. & Epiph. cenſeo hoc modo voces: in Eccleſias, in ſpiritus, contrario ordine tranſponendas; neque verò Chriſti, immò nec Phileti coniugatio fuit fortunata. quare: in fortunatas mutauimus: in ſpiritus. Mutat autem (inquit Rhenan.) non hic tantùm, ſed alibi frequenter, numerum, elegantiæ viſuſque cauſa.

131. Ouidius Metamorphoſeis ſuas deſcuiſſet, ſi hodie maiorem cognouiſſet.] Puta (inquit idem) Æonum iſtorum apud Valentinianos. Clarius autem dicit Auctor: in requiem ex veritate compoſiti, quod in calce c. præced. dixerat: & veram inducerẽtur quietem, pro: in quietem. Patrem verò iterum nuncupat, quem Irenæus: Propatora; ac: filiorum & nepotum nomine, Nun intelligit, & cæteros Æonas ex illo eiuſve progenie productos.

132. Pleromate liberato.] Nam (inquit Rhenan.) Æones Pleroma concuſſerant, Bytho negotium faceſſiuri. Nunc verò ordinatis & compoſitis, ac per Chriſtum & Spiritum ſanctum inſtitutis Æonibus, nullum amplius periculum erat Pleromati. Effectum enim conſtabat

Digitized by Google

ſtabat propter quod venerat. Nempè ſolidata res, & Pleroma munitum atque confirmatum, ne qua ſimilis concuſſio rurſus incurreret.

133. Videmus quotidie, &c.] Ex hoc loco (inquit idem) vides Tertullianum maris fuiſſe accolam, vt in Carthaginienſi agro verſantem.

134. ad ſymbolam.] Collationem (adnotat idem) ſymbolam (pro quo corruptè Lugdunenſis aditio: cymbalam, & mox: cymbalæ) vocat, quoties ſcilicet à ſingulis aliquid in commune confertur. Hinc Aſymbolus, qui nihil in medium confert. Rectè itaque Turnebus lib. Adu. 28. cap. 4. etiam apud Terentium in Andria legendum: ſymbolam dedit, non: ſymbolum, quod quidẽ cod. hîc etiam perperàm legunt.

135. nouis fratribus & magiſtris.] Nouos fratres (iuxta eundem) appellat propter nouam & poſtremam copulationem à Monogene excluſam. Magiſtros, quia miſſi erãt ad conſummãdos Æonas & inſtituendos. Lego verò ex 3. MS. Vatic. cod: ſpiritu ſancto, pro: ſpiritu.

136. ex ære collaritio quod aiunt.] Quamquam hîc (inquit idẽ) collationis & ſymbolæ ſit mentio (nã Tertullianus: conferunt (inquit) in medium. Et mox: vnũ (inquit) omnes bonũ conferebant. Item Irenæus: Vnumquemque (inquit) eo quod habebat in ſe optimum florentiſſimum conferentes, collationem feciſſe. Rurſum mox: Et ſecundo Chriſti, quẽ Soterem dicunt, ex collatione compoſita fabricatio:) Nihilominus quando vetuſta exemplaria conſtãter habent ære collocatitio, video non tam collatitio legi poſſe, quod omnibus obuium eſt, quàm collocatitio, pro: ære mutuatitio & alieno, quod in vnum conferentes boni viri, & apud amicum negociationi incentum collocantes, ſic illum cum ornant, tum adiuuant, priùs ab eo ſibi cauentes. Sanè apud Irenæũ alio loco de hoc ipſo Sotere legitur: In eum deponentibus velut florem ſuum; vt collocatitium ſit hîc depoſititiũ. Idem ſenſus erit, ſi ære collaritio legas, aut certè nõ magnoperè diuerſus. Equidem apud veteres multa fiebãt ære collato. Quibus operibus inſcribebantur hæ notulæ, AER. COL. Ad quem morem fortaſſis hîc alludit Tertullianus. Hactenus ille. Ego verò quamquam Vatic. 2. cod. legant: collocatitio, tamen retinui: collaritio, quòd ad id quamproximè accedat, quod habet alter Vatic. collatio, maximè quum præter citatos à Rhenano locos, etiam lib. 2. c. 37. verbis paulopòſt citatis Irenæus conſentiat. Ridet autem hîc Valentinianorum amentiam Tertullianus, qui Æonas Ieſum velut ex ære collatitio produxiſſe ſtatuunt, quum tamen eos vnum omnes effectos fuiſſe aſſerant. Sic Abbas Billius in Irenæum, apud quem in Græco cõtextu cenſeo legi debere προβολὴν, & apud Interpretem Latinum probolam, pro eo quod Græcè eſt προβλήματα, & Latinè problema, quo reſpexiſſe videtur Interpres Epiphanij, dum vertit: problemata, & emiſſiones; quippe quum hoc poſtremum ſignificet προβολὴ, vti ſuprà adnotauimus n. 68.

137. de patruitis.] Irenæus: patronymicè, Græcè apud Epiph. πατρωνυμικῶς, quod eleganter vertit Abbas Billius: patrito nomine.

138. & omnia.] Sic etiam Interpres Latinus Iren. quare & Græcè cenſet legẽdum Billius, καὶ πάντα; quod ipſum confirmatur ex illo dicti cap. 37. quem & omnia nuncupant; quomodo proinde etiam transferendum videtur eiuſdem lib. cap. 15. vbi legitur: quem etiam totum eſſe dicunt.

139. graculum Æſopi.] De hoc prouerbio inter Prolegomena.

140. Pandoram Heſiodi.] Irenæus (inquit Rhen.) lib. 2. cap. 19. impia Valentinianorum ſomnia à Philoſophis & Poetis oſtendens eſſe deſumpta: Quòd autem, inquit, ſaluatorem ex omnibus factum eſſe Æonibus dicant, omnibus in eum deponentibus, velut florem ſuum, non extra Heſiodi Pandoram nouum aliquid afferunt. Quæ enim ait ille de illa, hæc hi de Saluatore inſinuant, Pandoram introducentes eum, quaſi vnuſquiſque Æonum quod haberet optimum, donauerit ei. Idem c. 37. eiuſdem lib. Sed neque de Paulo quidem (inquit) tacendum eſt, ſed exigendum ab his, in cuius Æonis typum Apoſtolus nobis traditus eſt, niſi fortè in Saluatoris compoſiti eorum, qui ex omnium collatione ſubſiſtit, quem & omnia nuncupant, eo quòd ſit ex omnibus. De quo & Heſiodus poeta ſplendidè ſignificauit: Pandoram, id eſt omnium munus nominans eum, ob hoc quod ex omnibus optimum munus in eo ſit collatum. Et paulopòſt: Et non ſolum (inquit) per Heſiodum hoc operata eſt mater eorum myſteriorum dicta, ſed & Pindari lyrici ſapienter valdè, vt celet Demiurgo in Pelope, cuius caro in partes à patre diuiſa eſt, & ab omnibus Deis collecta, & allata, et compacta, Pandoram hoc modo ſignificauit, ex qua & iſti compuncti, eadem ſecundum eos dicentes, eiuſdem generis & ſpiritus ſunt cum illis. Rurſum lib. 4. cap. 2. Valentinianos vocat peruerſiſſimos Pandoræ Sophiſtas: Quem patrem (inquit) volunt vos audire hi qui ſunt Pandoræ peruerſiſſimi Sophiſtæ? vtrúmne Bythum, quem à ſemetipſis finxerunt, an matrem Æonum? (ſic enim lego, pro: eorum) an Vnigenitum? Porro fabulam Pandoræ habes apud Heſiodum, Et meminit eius Tertullian. lib. de Coron. milit. Si fuerit (inquit) aliqua Pandora, quam primam fœminarum memorat Heſiodus, hoc primum caput coronatum eſt à Charitibus, quum ab omnibus muneraretur. Vide de eadem adnotat. noſtras in c. 7. dicti l. de Cor. milit. n. 64.

141. Acci patinam.] Arbitror (inquit idem) Accium iſtum Apicio non fuiſſe diſſimilem. Huiuſmodi patinæ mentionem fecit Annæus Seneca lib. 15. epiſt. Memini (inquit) fuiſſe quondam in ſermone nobilem patinã, in quam quicquid apud lautos ſolet diem deducere, properans in damnum ſuum, popina congeſſerat. Veneriæ ſpõdylique, & oſtrea eatenus circumciſa qua eduntur, interuenientibus diſtinguebantur echinis, torti diſtracti ſine vllis oſſibus mulli conſtrauerunt. Piget eſſe ſingula, coguntur in vnum ſapores. In cœna fit, quod fieri debet ſaturo in ventre. Et paulopòſt ſubdit: Graue eſt (inquit) luxuriari per ſingula, omnia ſemel & in eundem ſaporem verſa ponantur. In eadem epiſt. paulaantè meminit Soſiorum gari: Quid illud (inquit) Soſiorum garum, pretioſam malorum piſcium ſaniem, non credis vrere ſalſa tabe præcordia? hactenus ille. Talem Acci quoque patinam fuiſſe reor.

142. Neſtoris cocetum.] Videtur (inquit idem) hic Neſtor ſcriptor aliquis fuiſſe, vel inſignis gulæ magiſter. Proinde vel Coccetum fortaſſis legi poterit, quaſi à Cocco, quod granum Græci dicunt, deducatur, vel Coccentum, quod eſſe edulij genus aiunt, ex melle & papauere commixtum. Poteſt etiam Cocetum vox eſſe deriuatiua à coco, vt intelligat varia cibariorum genera in vnum congeſta.

143. Miſcellaneam Ptolomæi.] Apparet (inquit idem) opus fuiſſe ex diuerſis contextum. Veriſimile eſt Angelum Politianum Adnotationibus ſuis hunc titulum mutuatum; nam conſtat eum lucubrationes Tertulliani legiſſe; tametſi hoc vocabulo Apuleius quoque vtitur. Vatic. verò MS. 3. cod. legunt, ſed obſcurè ſatis, Pto-

Digitized by Google

lomæi phlonici;*fortè* Platonici. *ſed in contextu nihil immutandum duxi.*

144. Quam propius fuit.] *Sic Cicero(inquit Rhen.) loqui ſolet: Nihil* propius *factum eſt quàm vt ille occideretur, id eſt, paulum abfuit.*

145. de Atticis hiſtoriis Pancarpiam.] *Vatic. MS.3. cod.* de aliquibus hiſtoriis. *Qui quamquam videantur legiſſe:* pancarpi pannirapiam, *ego cum Rhenano retinui* Pancarpiam. *Nam, auctore Feſto:* Pancarpiæ *dicuntur coronæ ex vario genere florum factæ. Secundinus Manichæus D. Auguſtinum irridens, qui veteri Inſtrumento ad litteram fidem haberet: Sed fortè (inquit) poſt Daretis & Entelli certamen, Iacob & ipſius pammachiam exſpectare volueras? An numerum Amorreorum, an* Pancarpum *in Arca Noe conſpicere diſpoſueras? Significat Secundinus illud quod Geneſ.6.c. legimus: Tolles igitur tecum ex omnibus eſcis quæ mandi poſſunt, & comportabis apud te, & erunt tam tibi quàm illis in cibum. Hoc vocat ille* Paacarpon. *Porrò* Pancarpiæ *coronæ nomenclatura non malè competit Soteri Valentin. cùm ex omnium defloratione conſtet.*

146. ſigillarium.] *Feſtiuè (inquit Rhenan.) ludit in factitium iſtum Deum, imagunculam eum appellans; nã* ſigillaria *eo ſignificatu ab Auctore accipi adnotauimus ſuprà T.2.l.de Orat.c.12.n.49.*

147. ſatellites ei angelos.] *In hoc autem ſibi contrariantur Valentiniani, quòd hic* angelos *productos faciant ex omnibus Æonibus, infrà vero c. 20. ex Demiurgo productos.*

Cap. XIII.

148. Continet hic igitur ordo primam proceſſionem, &c.] *Non aliud hoc eſt caput quàm* Epilogus præcedentium, & tranſitus ad oouas fabulas.

149. primam proceſſionem, &c.] *Hanc tractauit Auctor ſuprà c.7. &* 8. Sophiæ verò caſum & Hori opportuniſſ. aoxilium, *c.9.*

150. Enthymeſeos & coniunctæ paſſionis expiatum.] *Id eſt (inquit Rhenan.) expiationem, liberationem, & purgationem, de qua c.10.*

151. Chriſti & Spiritusſancti pædagogatum.] *Huc pertinet illud de iiſdem, c.11.* Et ab eius officij ſocietate, duæ ſcholæ, duæ cathedræ.

152. Æonnm tutelarem reformatum.] Reformatum *dixit pro reformatione. Hoc ſuprà vocat* conſummationem. *Metaphora eſt à tutoribus puerorum ſumpta. Fuere autem Chriſtus & Spiritusſanctus, perinde ac tutores Æonibus præfecti. Habes antè:* Exiode refecti & cooſtabiliti ſunt. *Tractatur verò iſtud eodem cap.11. Atqui prorſus lego,* Æonum, *pro:* Æonem, *ex MS.3.Vatic.*

153. Soteris pauoninum ornatum.] *Hoc cap. 12. Sicuti autem (inquit Rhenan.) pauo coloribus gemmantibus (vti alibi Tertullian.) inſignis eſt, ita Soter Valentinianorum ex omnium* Æooum *defloratione confectus.*

154. Angelorum eomparatitium antiſtatum.] *De hoc item c. præced. Vſurpat autem (inquit idem)* antiſtatum, *iuxta quartam inflexionem, pro prælatione ſiue præeminentia. Quum autem dicit:* comparatitium antiſtatum, *coniungit contraria. Siquidem comparatio peræquationem ſecum adfert. Quid enim eſt aliud comparare, quàm æquare velle eum, qui comparatur ei ad quem ſit comparatio? Et* antiſtatus *eminentiam ſignificat, ceu diximus, aduerſantem comparationi. Stulti itaque Valentiniani, qui angelos ſatellites paris generis Chriſto adſtruebant, quem ſumma fingebant excellentia præditum.*

155. Vos valete & plaudite.] *Hoc fine (vti idem adnotat) Comœdia apud veteres claudebatur in publico recitata.*

156. Alia autem trans ſiparium cothurnatio eſt.] *Eſt* ſiparium *(inquit idem) auctore Feſto, genus veli mimicum, quamuis in quibuſdam codicibus legitur inimicum, ſed perperàm. Itaque* ſipario *ſcenæ velabantur, ne ſpectatoribus omnia paterent. Et inde prodibant actores. Hoc vocabulo vſus eſt Iuuenalis Satyra octaua:*

Conſumptis opibus vocem Damaſippe locaſti
Sipario, clamoſum ageres vt Phaſma Catulli.

Sipario, *id eſt ſcena, figuratè, vt pars pro toto accipiatur. Annæus Seneca lib. de Tranquillitate vitæ, c. 11. loquens de Publio Mimographo: Publius (inquit) Tragicis Comicisque vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad ſummam caueam ſpectantia reliquit, inter multa alia* cothurno *non tantum* ſipariis *fortiora, & hoc ait: Cuiuis poteſt accidere quod cuiquam. Vbi videre eſt* ſiparia *ad ſcenas Comœdiarum et Mimorum propriè pertinere, ſicut* cothurnus *Tragœdiarum eſt. Apuleius lib. 1. de Aſino aureo: Oro te (inquam) aulæum tragicum dimoueto, &* ſiparium *ſcenicum complicato, & cedo verbis communibus. Idem alibi: Aulæo ſubducto, & complicitis* ſipariis *ſcena diſponitur. Tertullianus in principio huius libri:* Ceterùm (*inquit*) tota in adytis diuinitas, tot ſiparia portarum, totum ſignaculum linguæ, ſimulacrum membri virilis reuelatur. *Sic enim caſtigauimus, quum antè legeretur:* tot ſuſpiria portarum. Siparij *meminere Donatus & Probus Grammatici. Legimus autem* ſuparum, & ſyparum. *Porrò Pleroma ipſum, quod Horos cuſtodit*, ſiparij *loco eſt. Velut exponens enim quod dixit* trans ſipariũ, *ſubiicit*, extra pleroma dieo. *Eſt ergo ſenſus horum verborum:* Alia trãs ſipariũ cothurnatio eſt. *hoc eſt: Alia longè atrocior Tragœdia eſt eorum, quæ extra ſeptum ac circulum pleromatis acciderunt. Tragœdiarum actores vtebantur* cothurno; *calceamenti genus eſt; Comœdiarum, ſocco. Vide aliquid etiam ſuprà n.8.*

Cap XIIII.

157. Namque Enthymeſis, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De Eothymeſi ſiue Aehamoth, quòd ob relegationem affecta ſit mœrore, metu, conſternatione, & ignorantia. *Quod ipſum habes etiam ſuprà l. de Præſcript. adu. hær. c. 49. & apud Irenæum, Epiphanium, ac Theodoretum.*

158. ſiue iam Achamoth.] *Similiter appellabatur ab Irenæo, & Græcè ab Epiphanio & Theodoreto* ἀχαμὼθ, *quod hic nomen* iointerpretabile *vocat Auctor; & mox in eandem ſententiam inquit:* Achamoth vnde, adhuc quæritur. *Feu-ardentius interim vocis huius Etymol. ex Hebræa voce* Hachamoth *deducit, ac ſi Sapientiam dicas.*

159. in loca luminis aliena.] Alienus (*inquit Rhenan.*) *cum Genitiuo. vt in lib. de Reſurr. carnis:* In re (*inquit*) aliena ſalutis. *Similiter infra cap.* 26. ſalutis alienum.

160. quod Pleromatis res eſt.] *Ergo (inquit idem) lux eſt intra* Pleroma, *& extra illud tenebræ, immò vacuum. Irenæus vmbratæ vanitatis loca vocat. quod ipſum in ſchemate* Pleromatis *obſeruauimus, vt illud lucidum, medium verò tabulatum obſcurum iuſſerimus excudi.*

161. in vacuum atque inane illud Epicuri.] Epicurus

Digitized by Google

curus (eodem adnotante) vnà cum Leucippo, Democrito, & Metrodoro, adſerit indiuidua quidem multitudine infinita, inane autem magnitudine infinitum. Ioane autem vacuitatem eſſe corporis, auctore Plutarchus. Atqui iſtud latiſſimè refutat Iren. l. 2. c. 3. 4. 7. ac 8. Cenoma vacuum illud appellant, quomodo etiam Græcè apud Theodoretũ κένωμα. quare rectè Abbas Billius etiã apud Iren. l. 1. c. 1. cenſet legendum κενώματος, pro: σκηνώματος, maxime quum loca luminis aliena, Græci σκιὰς nuncupent. Et proinde etiam legendum Latinè apud Irenæum: in vmbris, ac vacuitatis locis; pro eo quod eſt: in vmbroſæ vacuitatis locis. &: deferbuiſſe, magis ibidẽ placet, quàm: deſeruiſſe. Idem Irenæus l. 2. c. 19. diſertis verbis ſcribit, Valentinianos vmbram & vacuum à Democrito & Epicuro ſumpſiſſe.

162. defectiua ſcilicet & abortiua genitura.] MS. 3. Vatic. cod. & ceteri: deuectiua. ſed lego cum Rhenano defectiua; quia (inquit) ſubauditur, exiſtẽte. Siquidem Helleniſmum refert oratio; & verba quæ præcedunt: Nec forma, nec facies, referuntur ad genituram, non Enthymeſin. Significat autẽ hîc genitura, partum qui informis erat, nec vlla præditus ſpecie. Quo vocabulo in ſuperioribus libris non ſemel vſus eſt. Vt in lib. de Patientia: Totius (inquit) genituræ tributa dignis ſimul & indignis patiatur occurrere; & l. de Reſurr. carn. infrà: Nam & exinde (inquit) à benedictione genituræ. Alioqui Latini Horoſcopum genituram vocant, vt apud Iul. Firmicum eſt videre, & geneſim. Sueton. in Caligula. Conſulentis (inquit) quoque de genitura, Sulla Mathematicus certiſſimam necem appropinquare affirmauit.

163. Dum ita rerum habet.] Helleniſmus eſt iterum (vti idem adnotauit.) Nam Græci dicunt καλῶς ἔχω τοῦ σώματος, id eſt, benè habeo corporis. μετρίως ἔχω τῶν χρημάτων, id eſt, mediocriter habeo pecuniarum. Sic hîc Tertullian. Dum ita rerum habet. ὅτι τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχει. Ætiologica ſiue Elliptica conſtructio eſt. Equidem quando Genitiuum regit verbum ἔχω, diſpoſitionem ſignificat, ἀπλῶς. Philoſtratus in Icon. 6. μάλα ἔχει τοῦ τρίβωνος. Ceterùm nemo mirari debet Græcam loquendi conſuetudinem Tertullianum imitari ſubinde. Nam id temporis nihil exſtabat apud Latinos in ſacris præter vtrumque Teſtamentum; tantùm Victor 13. Romanæ vrbis Epiſcopus opuſcula quædam ſcripſerat, & Apollonius, auctore Hieronymo. Legebat ergo Tertullian. feruens in ſtudio ſacrarum litterarum, Ignatium Antiochenum, Polycarpum, Papiam, Quadratum, Ariſtidem, Agrippam, Egeſippum, Iuſtinum Philoſophum & Martyrem, Melitonem Aſianum, Theophilum Antiochenum, Apollinarium, Dionyſium Corinthium, Pinytum Cretenſem, Tatianum, Philippum Cretenſem, Muſanum, Modeſtum, Bardeſanem, Irenæum, Pantænum, Rhodonem, Clementem Pantæni diſcipulum, Miltiadem, Apollonium, Serapionem, Theophilum Cæſarienſem, Bacchylum Corinthium, Polycratem Epheſinum, Heraclitum, Maximum, Candidum, Apionem, Sextum, Brabianum, & ſimiles ſcriptores alios Græcos.

164. flectitur à ſuperioribus Chriſtus.] Flectitur (inquit idem) ſubaudi ex commiſeratione. Et ſequitur mox: hac miſericordia functus, non ſine ſpiritusſancti ſocietate, recurrit Chriſtus in Pleroma. Irenæus: Miſertum autem (inquit) eius ſuperiorem Chriſtum, &c.

165. deducitur per Horon.] Hic fungitur (inquit idem) officio ſuo Horos, dictus etiam μεταγωγεύς, vt ſuprà relatum eſt. Verùm alia eſt Irenæi ſententia, qui loco iſtius habet Chriſtum per crucem (qui etiam Horos) extenſum. Cui conſentit etiam Theodoretus. Atque adeò hinc vides aliam rationem cur Horos crux dicatur.

166. aborſum vt illud.] Græcè apud Iren. ἔκτρωμα. Latinè abortus. Hinc illud Auctoris ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 7. de Enthymeſi & Ectromate; vbi de eo latiùs num. 45. ac locum Hieron. ſimilem adduximus.

167. ſolius ſubſtantiæ, non etiam ſcientiæ forma.] Irenæus (Rhenano etiam citante) paulo clariùs, hac virtute formaſſe formam, quæ eſſet ſecundum ſubſtantiam tantùm, non etiam ſecundum agnitionem. Clarius fit autem iſtud ex eo quod paulopòſt ſequitur: quem ſi omninò nõ nouerat, vt inuiſibiliter operatũ, quomodo lumen eius ignotum cum ipſo (id eſt æquè atque ipſe Chriſtus illi ignotus erat) requirebat?

168. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur.] Vtitur quidem infrà cap. 25. ſimili phraſi, quum inquit, peculium quoddam ſeminis ſpiritualis. verùm non ad illud hîc relatio eſt, vtpotè quod à matre Sophia illa habebat, at iſtud à Chriſto; nempè id quod ſequitur: odorem incorruptibilitatis.

169. quo compos caſus ſui, &c.] Clarius (vti etiã adnotauit Rhenan.) Irenæus: vti ſentiens paſſionem, quæ erga illam eſſet, per ſeparationem Pleromatis, concupiſcat eorum quæ meliora eſſent, habens aliquam odorationem immortalitatis relictam in ſemetipſa à Chriſto & Spirituſancto. Ergo quod Tertullianus caſum, id Irenæus paſſionem vocat; vt ſit compos caſus, id eſt paſſionis.

170. Vſus eſt.] Senſus eſt (inquit) idẽ vſuuenit vt rebus nomina tribuantur oppidò quã liberaliter. Hîc venit mihi in mentem Prouerbij illius veteris. Expedit habere multa cognomina. Quare etiam retinui vocem: liberalitatibus, pro eo quod Vatic. 1. MS. libertatibus.

171. Enthymeſis de actu fuit.] Eſt enim (inquit idem) Enthymeſis verbale nomen apud Græcos, nempè deriuatum ab ἐνθυμέομαι

172. Sophia de matre manat.] Irenæus: Quapropter ipſam vocari duobus nominibus: Sophiam paternaliter. Pater enim eius Sophia. Vtraque lectio bona eſt; nã fuit Sophia, pater & mater Achamoth.

173. Spiritus ſanctus ex angelo accipit Chriſti.] Sic lego, pro: Chriſtum, quod nullo ſenſu habebatur. Ac ſi dicat: Spirituſſanctus nomen accipit Achamoth ex angelo Chriſti, id eſt Spiritu ſancto, quem (vel Rhenano etiam adnotante) Valentiniani Chriſto adiungebant, tamquam angelum quendam. Debet enim iſtud correſpondere ei quod habet Irenæus: & ſpiritum ſanctum, nempè vocari, ab eo qui eſt erga Chriſtum ſpiritu. ſic enim ibi prorſus legendum, pro: ſpiritus. Omitto item cũ 3. Vatic. MS. vocẽ ſe. vbi legebatur: A quo derelicta ſe ſtatim ſenſerat deſiderium.

174. ſi non idem Horos qui matri eius tam proſperè venerat.] Vtpotè quia mater Sophia (vti ſuprà eſt cap. 9. & 10.) niſi bono fato in eum incurſaſſet, in reliquam ſubſtantiam fuiſſet diſſoluta. Atqui reſtituendus hoc loco Irenæus, et non potuiſſe apprendere illud, quoniam coercebatur ab Horo, pro: nõ potuiſſet; nam ſimiliter ex Græco tranſtulit Abbas Billius.

175. vt etiam inclamarit in eam Iao.] Apud Iren. legitur (inquit Rhenan.) Iaioth. Et ſic Horon (inquit) coercentem eam ne aduerſarium irrueret, dixiſſe Iaioth. Verùm ego cum Iren. Epiph. & Theodoreti Græcis exemplaribus, puto ibi etiam legi debere: Iao, & omitti

vocem: aduerſarius, quæ Græcè non eſt, vti etiam vertit ex Græco Abbas Billius, nec diſſentit Feu-ardentius, qui iſtud etiam adnotauit: Tertullianus (inquit) non aliter explicat, quàm ſi quis exclamaret: Porrò Quirites, aut Fidem Cæſaris. Epiphan. contra hæreſ. 26. Iao principem in primo cœlo ab illis collocatum ſcribit. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 18. inter plura alia & hoc nomen à Paganis adtributum fuiſſe Soli, probat hoc oraculo Apollinis: Intellige Iao eſſe omnium ſummum Deum. Diodorus Siculus lib. 5. Bibl. c. 5. ignorantia vocis Iehouæ deceptus, ſomniat, Moyſen apud Iudæos, à Deo qui vocetur Iao, leges acceptas tuliſſe. Euſeb. denique lib. 4. demonſtr. Euang. cap. 29. Iaho (inquit) eſt ſalus, hoc eſt Dei ſalutare. Porrò cur Iaioth legi non debeat, etiam aliam rationem reddidi ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 49. num. 315. quòd Iaioth fuerit filius Ialdabaoth apud Baſilidem, atque adeò illis potius quàm Valentinianis cognitus.

176. Porrò Quirites.] Sic (inquit Rhenan.) baiuli inclamabant populum, vt quiſque ſibi caueret, ne cui imprudentes ſarcinam impingerent. Macerius interius in dictum 49. cap. lib. de Præſcript. adu. hær. legit: Prò Quirites; eligat Lector quod volet.

177. Fidem Cæſaris.] Fortaſſis (inquit Rhenan.) hic ſignificat hoc ignotum vocabulum. Quaſi Horos ille cuſtos Pleromatis, videns Enthymeſin tanta temeritate irruere, dum lumen illud amiſſum exquirit, quum in ſummo periculo non ſupereſſet aliud remedium, inclamauerit Fidem Cæſaris, quæ non ſolet implorari niſi in atroci caſu.

178. Inde inuenitur Iao in ſcripturis.] Non exiſtimo Auctorem de ſcripturis ſacris loqui, ſed non aliud velle quàm quod habet Irenæus: Vnde & nomen Iao factum dicunt.

179. nec habens ſuperuolare Crucem, id eſt Horon.] Iterum Helleniſmus eſt (inquit Rhenan.) Græci enim habere, pro poſſe vſurpant. Philoſtratus in Iconibus: οὐκ ἔχων ἐπιλαβέσθαι, id eſt, non habens apprehendere, id eſt, quum non poſſit apprehendere. Vide ſimiles phraſes ſuprà Apolog. cap. 37. num. 484. Irenæus nihil habet aliud quàm: quum non poſſet pertranſire Horon. ſed addidit: crucem Tertull. vt conueniret locus quem ſubiungit.

180. quia nullũ Catulli laureolum fuerit exercitata.] Phraſis Tertullianica: exercitata laureolum. Atqui (inquit Rhenanus) Næuius poeta Laureolum fabulam, & Leonem in carcere ſcripſiſſe fertur. Poſt hunc Catullus Mimographus, qualis Laberius quoque fuit, duos Mimos compoſuit, quorum vni Phaſmati nomen fuit, alteri Laureolo. Vtriuſque meminit Iuuenalis Satyra 8. his verſibus:

Conſumptis opibus vocem Damaſippe locaſti
Sipario, clamoſum ageres vt Phaſma Catulli.
Laureolum velox etiam benè Lentulus egit,
Iudice me dignus vera cruce.

Sic Laberius Mimum quendam, vt Auctor eſt Gell. Cophinum inſcripſit, alium Alexandriam, alium Fullonem. Ergo in Laureolo Mimo iudex agebatur in crucem: idque apud populum fictè repræſentabatur. At Domitianus ſontem quendam capitalis noxa conuictum & damnatum ſeriò iuſſit in crucem ſuffigi, atque ab vrſa poſtea diſcerpi, ſpectaculum rei veræ populo exhibens. De quo facto perquàm elegans Epigramma apud Martial. exſtat l. 1. Id eſt huiuſmodi:

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
Aſſiduam viuo pectore pauit auem,
Nuda Calydonio ſic pectora præbuit vrſo,
Non falſa pendens in cruce, Laureolus.
Viuebant laceri membris ſtillantibus artus,
Inque omni nuſquam corpore corpus erat.
Denique ſupplicium dederat necis ille paternæ,
Vel domini iugulum foderat enſe nocens:
Templa vel arcano demens ſpoliauerat auro,
Subdiderat ſæuas vel tibi Roma faces:
Vicerat antiquæ ſceleratus crimina famæ,
In quo, quæ fuerat fabula, pœna fuit.

Laureoli Mimi Romæ repræſentati Suetonius mentionem facit in C. Caligula, Laureatum Mimum vocans; ſic enim in quibuſdam codicibus legitur. Et quum in Laureato Mimo (inquit) in quo actor proripiens ſe ruina (ſiue potius prorepens è ruina) ſanguinem vomuit, vt plures ſecundarum certatim experimentum artis darent, cruore ſcena abundauit. Ioſephus Antiquitatum lib. 19. C. Caligulæ mortem deſcribens, velut explicat argumentum Laureoli Mimi, dum inquit: In illo ſiquidem ſpectaculo, duo ei auguria prouenerunt. Mimus namque eſt introductus, quo actum eſt, vt iudex deprehenſus crucifigeretur. Et Pantomimus fabulam ſaltauit Cinyræ, in qua & ipſe occiſus, & eius filia Myrrha videbatur, atque ſanguis Mimica arte diffuſus, & circa iudicem crucifixum, & circa Cyniram atque Myrrham. Porrò Tertulliani, qui omnis antiquitatis peritiſſimus fuit, ſenſus hic eſt: Enthymeſin nõ fuiſſe exercitatam in ſcena, in agenda fabula illa quam Catullus Mimographus Laureolum inſcripſit, in qua iudex in crucem agebatur. Alioqui ſi illam ſcenicorum hiſtrionum in repræſentanda in crucem acti præſidis fabulæ dexteritatem habuiſſet, fortaſſis crucem ſuperuolaſſet, id eſt Horon.

181. vt deſtituta paſſioni illi ſuæ in tricha multiplici perplexa.] Sic prorſus legendum vt ſenſus conſtet, omiſſa coniunctione atque. Nam idem vult quod dixit Rhenan. quoniam complexa fuiſſet paſſionem, ſiue, vt vertit Billius, paſſioni multipharia, & quæ multis partibus conſtabat, implexa fuiſſet, omni genere eius (nempè paſſionis) cœpit adfligi. Illud autem mœrore, quòd non perpetraſſet incœptum, intelligi debet ex Irenæo, quoniam non adprehendit lumen.

182. Nec vt mater eius, &c.] Senſus eſt (inquit Rhenan.) Aliter autem, & longè infælicius actum fuit cum Enthymeſi filia, quàm cum matre eius Sophia, ſcrutatura maieſtatem Bythi patris. Nam mater per Horon purgata à malis fuit, & deinceps confirmata. Atque hoc eſt quod Irenæus: Et non (inquit) quemadmodum mater eius, prima Sophia, Æon, demutationem in paſſionibus habuit, ſed contrarietatem. Q. D. Paſſiones eius non ſunt imminutæ, ſed auctæ potius. Addidimus autem mox ex 3. MS. Vatic. cod. vocem ſcilicet.

CAP. XV.

183. Age nunc, diſcant Pythagorici, agnoſcant Stoici, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd ex his paſſionibus Materia mundi originem traxerit. Atqui quòd Stoicorum & Platonis opinio fuerit, eſſe Materiam innatam omnium rerum principium, ſatis ſuprà dictum eſt lib. præced. adu. Hermogenem, (cuius & infrà cap. ſequ. mentionem facit) maximè cap. 1. num. 10. ac 11. & cap. 8. num. 32. De Pythagoricorum ſimili opinione conſentit Epiphan. hæreſ. 7. ſcribens Pythagoram & Peripateticos æqualia dixiſſe cum Stoicis, & Platonicis. Quòd autem Valentiniani imitati ſint Pythagoricos, vide Iren. l. 2. cap 19.

184. in omnem hanc ſtruem mundi.] Struem (inquit

Digitized by Google

(inquit Rhenan.) dixit pro ſtructura, ſiue conſtructione, vt ſæpe ſtructus, pro conſtructus.

185. Mercurius ille Triſmegiſtus.] De hoc, quem Mercurium Ægyptium ibi nuncupat, latiùs infrà lib. de Anima.

186. magiſter omnium Phyſicorum.] Phyſicorum (inquit Rhenan.) nomine Philoſophos intelligit. Sic l. 2. adu. Marc. vt pleriquc Phyſicorum formidanerint initium ac finem mundo conſtare. Ego verò non quoſuis Philoſophos Phyſicorum nomine intelligi puto à Tertull. ſed ſolum eos, qui de Naturis ſcripſerunt. Sic enim loquitur lib. 5. adu. Marc. Phyſicæ, id eſt naturalis ſuperſtitionis elementum.

187. Audiſti conuerſionem genns aliud paſſionis.] Alludit ad id quod prædixit: Inſurgeore adhuc & alio fluctu, conuerſionis in Chriſtum, à quo viuificata fuerat. Verùm hoc genus paſſionis latius tractat cap. ſequ. Ex qua, vt hîc ſubiungit: omnis anima mundi, id eſt, vt alibi loquitur: animale, ſeu animalis ſubſtantia, dicitur conſtitiſſe.

188. etiam ipſius Demiurgi, id eſt Dei noſtri.] De hoc latius cap. 18.

189. Audiſti mœrorem & timorem, &c.] Simile eſt illud Iren. De timore autem & triſtitia reliqua initium habuiſſe. Qui rectè addit: Et quidem enim Tragædia hîc multa eſt, & phantaſia vniuiuſque illorum aliter atque aliter grauiter exponentis, ex quali paſſione cuiuſlibet elementi (ſic enim lego) ſubſtancia generationem acceperit. Nam & Auctor ſæpe variat. Suprà enim c. 49. l. de Præſcript. adu. hær. Ex pauore (inquit) tenebræ factæ ſunt (quarū hîc nuſquā mentio) ex timore & ignorantia (quod infrà cap. 22. appellat nequitiam mœroris) ſpiritus nequitiæ & malignitatis; ex triſtitia & lacrymis (quod ipſum hîc latè proſequitur) humida fontium, fluminum materia, mariſque; addens ibidem & ſudores, è quibus quaſdam dulces aquas ortas ex Irenæo mox dicemus. Quibus hîc paulopòſt additur: ex conſternatione & pauore corporalia elementa ducta ſunt, aer nempè, vti arbitror, & aqua & terra, vt ſit quadam ex parte repetitio. Addens & riſum illuminatorem, ex quo lumen effulſit. Denique infrà c. 23. ridens Auctor ignem, dicit: ex motiunculis eius excuſſum, quaſi & febricitauerit Achamoth.

190. Habuit & ſalſas, habuit & amaras & dulces, &c.] Hîc Auctor varia aquarum genera recenſet: de quibus paulo latiùs Irenæus, diſtinguēs vnde ſingula quæque orta dicerētur; Nempè (vt in ſummum contrahamus) aquas quæ in mari ſunt, ſalſas à lacrymis, quoniam lacrymæ ſalſæ ſunt qualitate; fontes verò & flumina, & ſiquæ ſunt aliæ aquæ dulces, ex ſudoribus. Addens: Quoniam autem & calidæ ſunt aquæ auſteræ, ſiue acres (quas Auctor vocat amaras & bituminoſas & ferruginantes) intelligere debes (ſic enim lego, pro: debemus, ex Græco; nam & Billius vertit, intelligendas tibi relinquo) quid faciens, & ex quo membro emiſit. Addit his Auctor: Cœleſtes imbres pipiauit Achamoth, de quo mox latiùs. Porrò de aqua venenata Nonacris & Lynceſtarum, quæ ebrios efficit, infrà latiùs lib. de Anima. cap. 50. num. 557.

191. & Salmacis inde ſe ſoluerit, quæ maſculos molles facit.] Sic ex 3. MS. Vatic. cod. pro: mollefacit. Atque ob hunc (inquit Rhenan.) effectum Ouidius obſcœnam vocat his carminibus, l. 15. Metamorph.

Qnódque magis mirum, ſunt qui non corpora tantùm,
Verùm animos etiam valeant mutare liquores.
Cui non audita eſt obſcœnæ Salmacis vnda?
Æthiopéſq; lacus, qnos ſiquis faucibus hauſit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate ſoporē.

Huius rei cauſam reddens Seneca: Similem (inquit) habet vim mero, ſed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exſiccetur, dementia eſt, & nimia grauitate defertur in ſomnum; ſic aquæ huius ſulphurea vis habet quoddam acrius ex aere noxio virus, quod mentem aut furore mouet, aut ſopore opprimit. Ceterùm vnde Salmacis dicta ſit molles & impudicos reddere, qui ex ea biberint, quod hîc Tertull. vocat, maſculos molles facere, docet M. Vitruuius Architecturæ lib. 2. Is, inquit, (de Salmacidis fonte loquitur) falſa opinione putatur venereo morbo implicare eos, qui ex eo biberint. Sed hæc opinio quare per orbem terrarum falſo rumore ſit propagata, non pigebit exponere. Non enim quòd dicitur molles & impudicos ex ea aqua fieri, id poteſt eſſe; ſed eſt eius fontis poteſtas perlucida, ſapórque egregius. Quum autem Melas & Areuanias ab Argis & Træzene coloniam communem eò loci deduxerunt, Barbaros Caras & Lelegas eiecerunt. Hi autem ad montes fugati ſe congregantes diſcurrebant, & ibi latrocinia facientes crudeliter eos vaſtabant. Poſtea de colonis vnus ad eum fontem propter bonitatem aquæ, quæſtus cauſa, tabernam omnibus copiis inſtruxit, eámque exercendo eos Barbaros allectabat. Ita ſingillatim diſcurrentes, & ad cœtus conuenientes, è duro feróque more commutati in Græcorum conſuetudinem & ſuauitatem ſua voluptate reducebantur. Ergo ea aqua non impudico morbi vitio, ſed humanitatis dulcedine mollitis animis Barbarorum, eam famā eſt adepta. hæc Vitruuius. Vbi interim id quod adducitur ex Ouidio & Seneca, de aquis Sulphureis, quæ furore aut ſopore opprimunt, non ad Salmacin pertinet, ſed ad quoſdam Æthiopiæ lacus. Quod ipſum Colophoni attributum, ſuprà adnotauimus l. de Baptiſmo n. 38. & de eodem latiùs lib. de Anima.

192. pipiauit.] Scribit Feſtus (inquit Rhenan.) pipiationem eſſe clamorem plorantis, lingua Oſcorum. Pipiauit ergo cœleſtes imbres Achamoth, id eſt: pipiando & plorando emiſit. Factitium verbum eſt à ſono plorantium pi, pi. Similiter dixit Auctor infrà Tom. 5. l. de Monog. infantes pipiantes.

193. Achamoth.] Ex MS. 3. Vatic. cod. lego Achamoth, pro: Achamothe; nam correſpondent vbique & Græcè & Latinè Iren. Epiph. & Theoder. In quo nobiſcum ſentit Rhenan. nam eo quòd ſic habebat Paterniacenſis cod. cenſet legi debere Achamoth. Et nos; ſicuti etiam lego.

194. Ex conſternatione.] Irenæi vetus Interpres, qui ſimiliter cap. præced. & poſtea vertit conſternationem, hîc: incoonſtabilitatem; Abbas Billius: animi anxietatem, & ſtuporem, Epiph. Interpres: deſperationem, Theodereti verò: dubitationem; omnia enim hæc vox ἀπορία ſignificat. denique Auctor ſuprà cap. 49. l. de Præſcript. adu. hæret. aporiationem vocat.

195. in tanto circumſpecto, &c. ridebat, &c.] Sic ex MS. 3. Vatic. pro: circumſpectu, more Tertullianico, qui: prætexto ſuprà & alibi eſt vſus, vti etiam paulopòſt: quale, pro: quæ. Atque iſtud apertiùs expreſſit Irenæus iuxta Rhenanum: Aliquando autem (inquit) in cogitationem veniens eius quòd dereliquerat eam lumen, diffundebatur & ridebat. Idem interpretatur: nec obſtupeſcas quî, id eſt, quomodo.

Cap. XVI.

196. Sed quoties ridere voluiſſet, &c.] Caput hoc

Digitized by Google

inſcripſimus: Quòd ex conuerſione ad Paracletum à Chriſto miſſum animale genus propagauit Achamoth. *Rectè autem hunc locum explicat Rhenanus:* Enthymeſis, ſiue iam Achamoth, *tenebatur magno deſiderio luminis amiſſi. Et quoties ridebat, non habebat quidem verum lumen, ſed luminis recordationem. Et tamen hoc aliquid erat, vt quamlibet puſillum ſuffecturum fuerit; ne deſertoribus ſuis Chriſto & Spiritui ſancto ſupplex fieri cogeretur; valde ſuperba & arrogans exiſtens, quod commune mulierum vitium eſt.*

197. deſertores ſuos.] Chriſtum *ſcilicet (inquit Rhenan.)* & ſpiritum ſanctum. *Nam ſuprà habes de* Chriſto *ſe ſubducente;* Hac (*inquit*) miſericordia functus, nõ ſine ſpiritusſancti ſocietate, recurrit Chriſtus ad Pleroma.

198. more materno.] *Alludit ad illud cap. 10. de matre Sophia:* cõuertit ad patrem, in preces ſuccidit. *quare etiam hîc maluiſſem legere:* conuertit, *ſed MS. 3. Vatic. habent:* conuertitur.

199. Sed Chriſtus, quem iam pigebat rurſus extra Pleroma proficiſci.] *Legit Irenæus (vel teſte Rhenano) qui pigritatus eſt ſecundò deſcendere. Suprà enim legitur cap. 14.* Flectitur à ſuperioribus Chriſtus. *Interim Abbas Billius conformiter Tertull. ex Græco vertit: quum rurſus deſcendere* pigeret. *Ex Irenæo proinde adiece:* rurſus.

200. vicarium præfecit Paracletum Soterem.] *Sic ex MS. 3. Vatic. cod. pro:* præficit. *Nã et Iren. (Rhenano etiam citante)* Paracletum (*inquit*) *miſit ad eam, hoc eſt, ſaluatorem.*

201. largito ei patre, &c.] Largito, *pro:* largiente: *Græcè enim eſt apud Iren. præſtante ei virtutem omnem patre. Atque adeò ſic caſtigandus illius vetus interpres.*

202. vti in ipſo ſecundum Apoſtolum omnia conderentur.] *Omninò legendum ex 3. MS. Vatic. cod.* conderentur, *pro:* confederentur. *Nam illud apud Iren. Epiph. & Theodor. legitur, iuxta illud Apoſtoli Coloſſ. prim°; Quoniam in ipſo* condita *ſunt vniuerſa; ad quẽ locum alludi inde patet, quod citentur etiam ab illis verba ſequentia: viſibilia, &c.*

203. cum officio.] *Iureconſultis (inquit Rhenan.)* officium *cœtus ipſe eſt eorum qui magiſtratui inſeruiũt. Vnde apud* officium *deponere, &* officio *tradere. In quẽ ſenſum & hîc vſurpat Tertullianus.*

204. coætaneorum angelorum.] *Irenæus: (eodem adnotante) Mittitur autem (inquit) ad eam cum* coætaneis *ſuis* angelis. *Atque hoc eſt quod ſuprà dixit Tertullianus, de Sotere loquens, ex omnium Æonum defloratione conflato:* Vt autem (*inquit*) tãtum ſigillarium extrinſecus quoque inornaſſent, ſatellites ei angelos proferunt; par genus, ſi inter ſe poteſt fieri. *Igitur ſi Soteri additi ſunt, de nouo creati; non ſunt eo antiquiores, ſed* coætanei.

205. credas & cum xii. faſcibus.] *Huiuſmodi pompa (inquit Rhenan.) Conſules Romani incedebant.* Duodecim faſces *& totidem ſecures cum lictoribus L. Iun. Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis Coſſ. poſt exactos Reges ſunt additi: Ita tamen vt penes vnum tantum eſſent, qui propterea Maior Conſul vocabatur. De qua re etiam aliquid adtigimus Adnot. noſtris in B. Cyprian. Epiſtol. 16. num. 10.*

206. velamentum ſibi obduxit.] *Caſtiga (inquit idem) locum hunc apud Irenæum, & pro: eam, lege: eum, & pro: cooperationem, coopertionem, hoc modo: Hanc autẽ Achamoth reueritam eum dicunt, primò quidem coopertionem impoſuiſſe ei, propter reuerentiam. Interpres Irenæi* ἑαυτῇ, *id eſt ſibi, vertit ei.*

207. Quibus inde conceperat, &c.] *Iren. (eodem adlegante:) Deinde autem (inquit) quum vidiſſet eum cum vniuerſa fructificatione ſua accurriſſe (ſiue occurriſſe) ei, virtute accepta dè viſu eius. Qui etiam rectè interpretatur illud,* κύριε, χαῖρε, *id eſt: Domine, ſalue.*

208. atque confirmat agnitione iam.] *Suprà enim Chriſtus (vti eſt c. 14.)* eam confirmarat, *ſeu, vti apertius ibi,* informarat, ſolius ſubſtantiæ, non etiam ſcientiæ, *ſeu* agnitionis forma.

209. & ab omnibus iniuriis paſſionis expumicat, &c.] *Irenæus (inquit Rhen.) Et curationem paſſionum feciſſe eius, ſeparantem eas ab ea.* Expumicare *eſt expurgare, expolireque. Nam hic* pumicis *vſus & in chartis leuigandis, & ſordibus pedum abradendis, in balneis.*

210. non eadem negligentia, &c.] *Irenæus (eodem teſte:) Et non neglexiſſe eum (inquit:) nec enim erat poſſibile eas exterminari, quemadmodum priores, eo quòd iam habilia & poſſibilia eſſent.* Poſſibilia *dixit Interpres Irenæi, pro potentia & valida, quod Tertullianus:* exercitata & vſu viriosa. *Pergimus enim legere cum Baſil. ædit. & MS. 3. ac Rhenano,* viriosa; *atque adeò etiam ſuprà l. de Pallio c. 4. n. 77.* veſtigia ceſtuum viriosa *legendum adnotauimus.*

211. maſſaliter ſolidata.] *Sic exponit (inquit idem) quod Irenæo eſt: coagulatum.*

212. defixit ſeorſum in materiæ corporalem paraturam.] *Hoc eſt (inquit idem) iuxta Irenæum: Segregatim ſeparatim.* Paraturam *iterum vſurpat ſubſtantiuè, vt ſuprà ſæpenumerò. Sic lib. de Carne Chriſti:* Debeo illos, *inquit,* de ſua paratura repercutere. *Adu. Marc. lib. 1.* Nulla ſibi proſpexit agnoſcendo paraturam. *& l. 2.* ſic ædificat qui propria paratura caret. *lib. 3.* in tantum paraturam deſiderabat, vt credi poſſet. *In hoc ipſo libro infrà:* In hoc, *inquit,* & paraturã mundi proſpectam. *Vide etiam de* paratura *Adnot. noſtras Apolog. c. 22. n. 353.*

213. commutans ex, &c. paſſione.] *Poteſt (inquit idem) eſſe figura Græca, vt ſit ſenſus:* Commutans *ea vitia ſiue* paſſiones *ex incorporali* paſſione *indita ſecundum habilitatem atque naturam. Sed præſtat totam ſententiam, Irenæi verbis referre. Neque enim melior expoſitio inueniri poteſt: Sed ſegregantem (inquit) ſeparatim (ſic lego, pro: ſeparauit) commiſcuiſſe eas, & ſic aptabilitatem & naturam feciſſe in eas, vt in congregationes & corpora venirent. Atqui pro:* habilitatem, *reperitur noua vox in 3. MS. Vat.* habitabilitatem, *ſed non placet.*

214. vt duplex ſubſtantiarum, &c.] *Irenæus (teſte eodem:) Vti (inquit) fierent duæ* ſubſtantiæ, *vna quidem mala ex paſſionibus, altera autem conuerſione, paſſionalis.*

215. HÆC ERIT MATERIA QVÆ NOS COMMISIT CVM HERMOGENE.] Commiſit *(inquit idem) hoc eſt in certamen deſcendere fecit. Gladiatores propriè* committuntur, *quum ad digladiãdum componuntur, vt ſuprà adnotauimus, vbi dixit:* Abſit vt Apoſtolos committam, *l. de Præſcript. adu. hær. Atqui hinc colligere eſt eſſe ſcriptum hoc libro prius, librũ* aduerſus Hermogenem; *quare & nos eum præpoſuimus.*

CAP. XVII.

216. Abhinc Achamoth expedita, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd ex imaginatione ſpiritale genus

genus Achamoth produxerit. *Similiter autem Irenæus (vti etiam citat Rhenan.) ſatis obſcurè iuxta editionem veterem, ſed clariùs, ſi ex mea coniectura ſic legatur: Hanc autem* Achamoth *extra paſſionem factam concepiſſe præ (pro: de) gratulatione, eorum quæcumque ſunt luminum viſione (antea erat: viſionem) id eſt angelorum qui erant cum eo; & delectatam in conſpectu (ſiue in conceptu, vti in margine eſt, & magis voci Græcæ correſpõdet, itémque Tertull. verbis obſcœnis, quibus præfatur verba pudoris) eorũ, peperiſſe fructus ſecundum imaginem dicunt partum ſpiritalem, ſecundum ſimilitudinem factum ſatellitum Saluatoris. Quæ omnia paucioribus & clariùs expreſſit Theodoretus: Ipſam autem ſeparatam ab affectionibus angelorum cœpit deſiderium, & ſpiritalem fructum produxit angelis ſimilem. Quare videtur mihi emendari debere textus Græcus, ex quo vertunt quidam: congreſſam cum illis; neque enim id aut Auctor, aut Theodoretus habent, ſed potius; intra ſeipſam concepiſſe ex ſola contemplatione.*

217. & ſibi intimarat.] Iotimare (*inquit Rhenan.*) *pro intimum reddere. Sic in lib. de Habitu muliebri:* Nullus (*inquit*) clauus argeotum iotimar tabulis. *Vbi vide & Adnotat. noſtras c. 5. n. 44. Siue autem legis:* Trinitas generum *cum excuſis, ſiue:* generis *cum 3. MS. Vat. perinde eſt; ex quibus interim:* eſt, *addidi. Legendum autem etiam cum Irenæo Græcè,* ὑλικὸν, *& Latinè:* materiale, *pro eo quod eſt:* ὕλη, *& materia.*

Cap. xviii.

218. Hac auctoritate, &c.] *Inſcriptionem damus huic capiti:* De Demiurgo per Achamoth ex animali ſubſtantia producto. *Atqui rectè addit Auctor:* quod cum magno horrore blaſphemiæ & pronuntiandum & legendum eſt & audiendum. *Eſt enim blaſphemia in* Deum noſtrum, *ex Achamoth partu informi & animali ſubſtantia productam dicere,* qui (*vti ait Auctor initio lib. 5 adu. Marc.*) ſine origine eſt, æternus, innatus, infectus, *ſicut non ſemel repetit lib. adu. Hermog. Certè etiam huic errori* blaſphemiam *adſcribit Irenæus l. 2. c. 3. ac 9. & etiam impugnat c. 44. 54. ac 55.*

219. trium, &c. liberorum.] *De Iure (inquit Rhen.)* trium liberorum *multa ſunt paſſim in conſtitutionibus veterum Imperatorum. Vetus Interpres, hoc eſt, expoſitor Codicis Theodoſiani, qui mutilus exſtat, in cap. de Legitimis hæredibus, l. 5. docet matrem habere ius* trium liberorum, *ſi ingenua tres partus viuos, & libertina quatuor ediderit. Hoc priuilegium etiam illis, qui nullos ſuſtulerãt liberos, interdum principum fauore concedebatur. Ius* triũ liberorum, *Suetonio Tranquillo, parum fœlix matrimonium experto, tribuit Traianus Cæſar; id rariſſimè facere ſolitus, nec numerum excedens, quem apud ampliſſimum ſenatum ſibi ſuffectarum dixerat. Porrò multum valebat ius* trium liberorum *ad hæreditates adeundas. Diſtinguo autem:* Eo animo, vnum ad animale, conuertit; *vt* vnum *ad* animale *referatur, &:* conuertit, *abſolutè accipiatur.*

220. prolatis Soteris diſciplinis.] *Interpres (inquit idem) Irenæi doctrinas vocat: Conuerſam (inquit) in formationẽ eius quæ facta erat de conuerſione eius animalis ſubſtantiæ, emiſiſſe quoque à Saluatore doctrinas. Senſus eſt: Soter docuit Enthymeſin, & adiuuit. Nã paulo antè dixit Irenæus: Virtute m Saluatorem fabricaſſe.*

221. Deum fingit hũc noſtrum.] Fingit *accipi pro:* formauit, *ex eodem Irenæo patet. Qui addit, ſicuti etiam Theodoret. & Epiphanius:* ex animali ſubſtãtia. *Quam blaſphemiam idem refutat l. 2. c. 53.*

222. præter hæreticorum.] *Iterum (vti etiam Rhenan. adnotat)* præter *iungit cum Genitiuo, vt infrà cum Ablatiuo adu. Marc. l. 4.* Præter oneribus conſparſionum offarcinatum eduxit ex Ægypto, *quemadmodum illic adnotauimus. Sumit enim* præter, *pro* præterquàm. *Cicero ad Q. Fratrẽ: Atque etiã è Græcis ipſis cauendæ ſunt quædam familiaritates,* præter *hominum perpaucorũ; ſi qui ſunt vetere Græcia digni. Sic Græci* τὸ πλὴν *vſurpant, cum Nominatiuo coniungentes, pro præterquàm, ſiue: niſi. Similes etiam ſunt loci eiuſdem lib. 4. adu. Marc.* præter ex cauſa adulterij; *& ſuprà Tom. 1. Apolog. c. 6. n. 79.* præter vnico digito.

223. & Demiurgum, & regem vniuerſorum.] *Sic ex MS. 3. Vatic. cod. Nam non ſolùm* Regem, *ſed &* Demiurgum, *id eſt,* opificem vniuerſorum *dicebãt. Quod nomen mutuarunt Valentiniani à* Demiurgo Platonico.

224. Ab illo enim omnia, ſi tamen ab illo, & non ab ipſa potius Achamoth, à qua &c.] *Sic iterum ex MS. Vatic. & edit. 1. pro eo quod irrepſerat,* in ipſa, *&* à quo. *addens ex Iren. Epiphan. & Theodor.* omnia. *Quæ ſicuti partim Rhen. adnotauit, Irenæus ſcribit: Omnia (nam ſic ex Græco legendum, pro:* Ea) *quæ poſt ipſum ſunt, eum formaſſe latenter (quod hîc dicit:* occultò) *motum à matre ſua. Atqui ignorantiam iſtam Demiurgi impugnat Irenæus l. 2. c. 5.*

225. ſingillario extrinſecus ductu.] *Ita haud dubiè legendum cum 2. Vat. MS. cod. aut:* ſingulario, *cum tertio Vat. MS. cod. pro eo quod erat:* ſigillario. *Ac ſi dicas, nouo* extrinſecus *per ſingula* ductu. *Si legamus* ſiogillario, *id deriuatum cenſebitur à ſingillatim, de quo vide Adnot. noſtras ad l. B. Cypriani de Oratione Dominica, n. 18. Si alterũ, eodem ſignificatu dixit Plautus in Captiuis: Hu indito catbenas* ſingularias.

226. nomen illi Metropatoris miſcueruot.] *Irenæus (vti etiam Rhen. adnotauit:) Vnde (inquit)* Metropatorem *& Apatorem, & Demiurgum eum & Patrem (ſic enim caſtigandus eſt ex Græco, pro: Fratrem) vocant. Dextrorum quidem patrem dicentes eum, id eſt Pſychicorũ; Siniſtrorum verò, id eſt Hylicorum, Demiurgum; omnium autem Regem. Atqui quum* ὑλικῶν *legatur apud Iren. & Epiph. lego:* materialium, *pro eo quod corruptiſſ. erat:* maternarum. *nam & MS. 3. Vatic. quamproximè accedunt, & id etiam cenſet Ab. Billius Schol. in Irenæum.*

Cap. xix.

227. Sed nec nominum proprietas, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De imaginibus ſeu ſimilitudinibus, quas ignorante Demiurgo latenter Soter operatus ſit in Achamoth. *Pertinet autem etiam iſtud ad fabulas de Ideis Platonicis, quas pulcrè refutat Iren. l. 2. c. 6. vbi etiam paulo apertiùs totum hunc locum repetit quàm l. 1. c. 1. dicens inter cetera: Quonam modo ea quæ ſunt creaturæ, ſic varia & multa & innumerabilia, Æonum xxx. imagines eſſe poſſunt? &c. ne prolixiores ſimus.*

228. in honorem Æonum imagines commentatam.] *Quum & Græcè apud Epiphan. & hîc apud Tertull. & apud Iren. l. 2. ſic legatur; omninò etiam Iren. l. 1. c. 1. legendum:* imagines, *pro:* imaginem. *Facit autem ad intellectum, quod poſteriori loco Iren. ſimilitudines vocet eorum qui intra Pleroma ſunt* Æonum.

229. rurſus hoc in Soterem, &c. detorquent.] *Clarius (etiam Rhen. adnotãte) Irenæus: Magis autem Saluatorem, per ipſam nempè, dicunt imagines feciſſe; quod*

alio loco dicit: in conditione per matrem.

230. vt ipſam quidem (nempè Achamoth) imaginem patris.] Apertius eſt iſtud dicere Achamoth imaginem patris, & mox Nῦ filium, ſeu potius imaginem Nῦ filij, quàm ſicuti apud Iren. lib. 1. c. 1. legitur: in imagine; vbi adeò etiam ſic caſtigandum & Græcum et Latinũ textũ apparet, ex eiuſdem loco poſteriori, vbi diſertis verbis Demiurgum ſeu mundi fabricatorem imaginẽ vnigeniti vocat, non in imagine.

231. inuiſibilis & incogniti.] Quòd pater ille ſeu Propator inuiſibilis quidem, ſed non incognitus, pulcrè deducit Iren. l. 2. c. 3.

232. incognitã ſcilicet & inuiſibilem Demiurgo.] Iſtud idem pulcrè ac tamquam blaſphemiam impugnat ibidem c. 5.

233. eundem autem Demiurgum Nῦ filium effingeret.] Nempè Soter. Atqui rectè Rhenan. Senſus eſt (inquit:) Demiurgum imaginem Nῦ filij Propatoris vnigeniti ſeu Monogenis effingeret; quod ipſum ibidem impugnat Iren.

234. Archangeli verò, Demiurgi opus, reliquos Æonas exprimerent.] Id eſt (eodem Rhenano interpretante) reliquorum Æonum eſſent imagines. At contrà rectè Iren. loco mox citato: Quum multi ſint (inquit) & innumerabiles circa factorem angeli, quomodo Pleromatis angeli, angelos factoris imagines habebunt; iam non conſequentibus xxx. Æonibus (ſic lego, pro: Æonis) in multiformem conditionis varietatem, &c. quæ compendij gratia omittimus. Hoc interim inde patet, quòd Valentinianiprater angelos ſatellites Soteris in Pleromate, etiam angelos ſeu archangelos (vti vocat ſolus Tertullian. quantum apparet ad diſtinctionem cœlorum) opus Demiurgi ſomniauerint; atque adeò etiam in Schemate noſtro archangelos Demiurgo comites adieci. Atqui rectè Rhenan. ibi: multo magis patris ſubaudi: ignarum.

235. imaginem Nῦ ignorantis patrem.] Etiam hanc blaſphemiam impugnat Iren. vbi ſuprà.

236. & angelos famulos ſimulacra dominorum.] Famulos appellat, quos ſuprà c 12. ſatellites; & ſimulacra, id eſt imagines Dominorum, nẽpè, vti paulo antè: cęterorum Æonum.

237. mulum de aſino pingere.] Vice (inquit Rhenan.) prouerbij vſurpat: mulum de aſino pingere, id eſt: ad exemplar ineptiarum, ſimilium ineptiarum exemplum repræſentare, aut ad mendacia, noua mendacia confingere. Nam ſubiicit:

238. & Ptolomæum deſcribere de Valentino.] Portentoſas iſtas nugas prior Valentinus commentus eſt, Ptolomæus aliquid de ſuo adiecit, ab Auctore nonnihil varians. Ergo Valentino hæreſeos iſtius auctori, nomen aſini competit, vt muli Ptolomæo diſcipulo. Ex aſino & equa mulus gignitur menſe 12. ait Plinius l. 8. & mox addit: Obſeruatum è duobus diuerſis generibus nata tertij generis fieri, & neutri parentum eſſe ſimilia; eáque ipſa quæ ita nata ſunt, non gignere in omni animalium genere. Vt non ſine cauſa muli vocabulum Ptolomæo ſit tribuendum.

Cap. xx.

239. Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites conſtitutus, &c.] Hoc caput inſcripſimus: Quòd Demiurgus mundum hunc & cœlos condiderit. Atqui iſtud etiam impugnat Iren. l. 2. cap. 5. maximè quum dicat à Demiurgo extra Pleroma conſtituto mundum conditum.

240. nouam prouinciam.] Adludit (inquit Rhenan.) ad morem Imperatorum, qui prouincias ſubiugabant; & eſt Appoſitio. Hoc Irenæus his verbis refert: Patrem itaque & Deum dicunt factum eorum quæ ſunt extra Pleroma, fabricatorem eſſe omnium Pſychicorum & Hylicorum. Separantem enim duas ſubſtantias confuſas, & de incorporalibus corporalia facientem, fabricaſſe quæ ſunt cœleſtia & terrena; & factum Hylicorum & Pſychicorum, dextrorum & ſiniſtrorum fabricatorem, leuium & grauium, ſurſum aduolantium, & deorſum deuergentium; ſic enim legendum pro: demergentium.

241. duplicis ſubſtantiæ illius deſtruſæ.] Hanc habent iterum vocem Tertullianicam 2. Vatic. MS. cod. & Rhen. pro: detruſæ. Reſpicit autem (inquit idem) ad id quod ſuprà dixit c. 16. defixit ſeorſum in materiæ corporalem paraturam.

242. ſublimantia.] Id abſolutè dictum (eodem adnotante) pro: in ſublime tendentia.

243. quum ipſam cœlorum ſeptemplicem ſcenam ſolio deſuper ſuo finit, &c.] Lego ex 3. Vat. cod. quum. Hanc verò mox: hebdomadem ſedis ſuæ vocat. Similiter Irenæus l. 1. c. 1. & Epip. (etiam Rhenano citante) Septem quoque cœlos feciſſe, ſuper quos Demiurgum eſſe dicunt, & propter hoc Hebdomadam vocant eum. Solium verò ſeu ſedem vocat Demiurgi ſeptemplicem ſcenam cœlorum, quòd illis deſuper inſideat, non aliter atque Deum in cœlo Empyreo ſuper omnes cœlos orbiculares collocant. Pro eo autem quod Sabbatum dictum Demiurgum hîc habet Auctor, Iren. Hebdomada.

244. & Ogdoas mater Achamoth.] Omninò aut ſic legendum, aut: Ogdoada matrem; alioqui enim non erit oratio Latina, quamquam etiam, ſi poſtremum hoc legamus, oportebit adiicere dicunt, quod habent Iren. & Epiphan. quare prius magis placet. Lego etiam iterum cum MS. 3. Vatic. primogenitalis, pro eo quod tamquam elegantius ſubſtitutum erat: primigenialis.

245. Cœlos autem noëros.] Νοεροὺς, id eſt, (inquit Rhenan.) intellectuales. Maluit enim vti Græca voce. Atque adeo omninò ſic legendum, pro eo quod aditio Lugdunenſis: noëtos. Proinde etiam Græcum exemplar, Epiphan. ſic caſtigandum, maximè quum illius Interpres verterit: intellectuales, nec abſimiliter Irenæi Interpres vterque.

246. ſicut & paradiſum archangelum quartũ.] Paulo aliter Iren. τέταρτον ἄγγελον δυνάμει ὑπάρχειν λέγουσι, quod rectè tranſtulit Epiph. Interpres, quartum angelum potentia eſſe dicunt. quare & apud Iren. Latinum legi debet virtute angelum quartum eſſe dicunt, pro eo quod eſt: virtutem. Atqui videntur Valentiniani in ea fuiſſe ſententia, vt paradiſum viſibilẽ negauerint, quod (vti rectè adnotauit Feu-ardentius) hæreſi adſcribit Seleucianorum & Hermianorum Auguſt. l. de hæreſ. verùm de hoc latiùs infrà Tom. 4. ad fragmenta lib. de Paradiſo. Porrò impugnat etiam iſtud de Paradiſo Iren. l. 2. c. 55.

247. Satis meminerat Ptolomæus puerilium diſcibulorum, &c.] Videtur (inquit Rhenan.) Ptolomæus Valentini ſectator id commentus eſſe de Paradiſo archangelo quarto ſupra cœlum tertium extenſo. Vocat autem puerilia diſcibula, fabulas pueriles, quæ ſolent pueri recitari à nutricibus aut aniculis. Nucetum autem, eodem interprete, locus eſt nucibus arboribus conſitus, à nuce, vt Lauretum à lauro, Quercetum à quercu.

248. & ideò fortaſſe non ſcit.] Iocus eſt (inquit idem) in Demiurgum, quem Valentiniani fabulabantur putaſſe omnia à ſemetipſo feciſſe, quum ea feciſſet Achamoth. Cælum enim feciſſe neſcientem cælum, & hominem plaſmaſſe ignorantem hominem, terram autem oſtendiſſe non ſcientem terram. Et in omnibus ſic dicunt ignoraſſe eũ figuras eorum quæ faciebat, & ipſam etiam ignoraſſe matrem, at ſemetipſum putaſſe omnia eſſe. Irenæi verba ſunt, quæ retuli idcircò, vt intelligatur hîc Tertull.

249. quæ & effectum ſuum miniſtrabat] Irenæus (vti idem etiam adnotauit:) Cauſam (inquit) ei fuiſſe matrem eius talis opinionis ſuæ (ſic enim lego cum Billio ex Græco, pro: operationis) dicunt, quæ ſic voluerit inducere eũ, caput quidem & initium ſuæ ſubſtantiæ, dominum autem vniuerſæ operationis.

250. cur ſibi quoque iſta noluit nota eſſe, &c.] Sibi (inquit idem) id eſt Demiurgo. ſibi, pro: ei. Cicero pro Lege Manilia: Ex eodem (inquit) Ponto illa Medea quondã profugiſſe dicitur, quam prædicãt in fuga fratris ſui membra in iis locis, qua ſe parens proſequeretur, diſſipauiſſe. ſe, dixit, pro: eam. Lucanus in quinto Pharſaliæ:

- Quæ nox ſibi proxima venit,
Inſomnis viduo tum primùm frigida lecto.

ſibi, poſuit, pro: ei.

Cap. XXI.

251. Interim tenendum Sophiam cognominari, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De variis nominibus Achamoth. Nam ſimiliter (vti etiam adnotauit Rhenanus) Irenæus: Hanc autem (inquit) matrem & Ogdoadam vocant, & Sophiam, & Terram, & Hieruſalem, & Spiritum ſanctum, & Dominum maſculiniter.

252. Puto & barbam.] Hoc ideo dicit (eodem adnotante) quia vocant eam Spiritum ſanctum & Dominum maſculinè, vt modò citauimus ex Irenæo; quum tamen illa fœmina ſit, domina appellanda, non Dominus. Qui addit per cetera, intelligi eam partem qua viri ſumus.

253. Alioquin Demiurgus adeò rerum nõ erat compos, &c.] Senſus eſt (inquit idem:) Demiurgus nõ erat compos accedere ſpiritalia, id eſt, intelligere, ipſe de animalibus, id eſt animalis exiſtẽs, cenſu inualitudinis, id eſt, propter inualetudinem. Irenæus (ſaltem iuxta caſtigationem Rhenani, cui conſentit Iren. noua verſio per Billium & Epiph.) clariùs paulo ſic habet: Et propter hoc infirmiorem (antea malè: ſuperiorem) illum exiſtentem, neſcire (priùs peſſimè: præſcire) quæ ſunt ſpiritalia, & ſe putaſſe ſolum Deũ, & per Prophetas edixiſſe (pro: ſe dixiſſe) Ego Deus & abſque me non eſt; alludens ad iſtud Iſai. cap. 45. pro quo Iren. & præter me nemo.

254. Ergo & factum intelligebat.] Nam & ſeipſum (vti rectè Rhen.) & factitatorem facti, vtpotè ſui ipſius, eſſe quemcũque, id eſt aliquem quiſquis ille eſt, quomodo ergo ſolus ſibi videbatur, ſaltem ſuſpectus (id eſt ſuſpicans) de aliquo factitatore? Sunt enim verba Auctoris impugnãtis iactantiam illam Demiurgi.

Cap. XXII.

255. Tolerabilior infamia eſt apud illos, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De diaboli origine, partim ex Achamoth, partim ex Demiurgo.

256. & ſpiritalium malitiæ.] Sic omninò lego, pro: malitiarum, tum quòd dicat ſuprà l. de Præſcript. adu. hær. c. 49. ex timore (inquit) & ignorãtia ſpiritus nequitiæ & malignitatis, tũ quòd alludit ad illud Epheſ. 6. ſpiritalia nequitiæ. Maximè quũ ſic Irenæus: De triſtitia autem (inquit) ſpiritalia malitiæ dicũt facta. Vnde & Diabolum geneſin habuiſſe, quem Coſmocratorem vocant, & dæmonia & omnem ſpiritalem malitiæ ſubſtantiam. Atqui hanc varietatem, quã modò ex lacrymis quæ ex triſtitia oriuntur, factas aquas dicunt Iren. & Tertull, modò ex triſtitia ſpiritales ortas ſubſtantias, difficile eſt in concordiam redigere; niſi fortè ex his Auctoris verbis: ex mœroris nequitia; quæ quid intelligatur, videtur ſuprà ſignificare, quum dicit: ex timore & ignorantia. Certè c. ſequ. rurſum de ea re loquitur: ſi non & illum mœſtitia.

257. & ſuperiorum magis gnatum.] Apertiùs Irenæus: Et Coſmocratorem quidem (inquit) intelligere dicunt ea quæ ſunt ſuper eum, quoniam ſit ſpiritalis malitia: Demiurgũ vero ignorare, cum ſit animalis. Atqui videntur propterea Coſmocratora diabolum appellaſſe, quòd Ioan. 12. princeps huius mundi appelletur, ſeu potiùs ex Apoſtolo id deſumpſerunt, qui Eph. 6. κοσμοκράτορας vocat tenebrarum harum rectores.

258. cui omnes hæreſes procurantur.] Procurare, &: procurari (inquit Rhenan.) ſemper cum Datiuo conſtruit. Vide autem ſimiles locos aliquot ſuprà T. 1. l. ad Scapulam, c. 4. n. 33.

Cap. XXIII.

259. Singularium autem poteſtatum arces his finibus collõcant, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De arcibus quibus ſinguli quiq; Æones collocati ſunt, & aëris ac ignis origine. Nam Æonas hîc poteſtates appellat, quomodo etiam infrà c. 30. & rurſum lib. adu. Gnoſticos: tunc confitendum (inquit Ironicũs loquens) apud veras poteſtates. Hoc autem ordine Auctor Æonas collocat, ſecundum quod etiam Schema Æonum caſtigauimus.

In ſummis ſummitatibus præſidet Pleroma Tricenarius.] Id eſt (vt illi) tricenaria Æonum diuinitatis plenitudo.

Inferius.] id eſt, infra Pleroma, Achamoth.
Infra Achamoth Demiurgus.
Infra Demiurgum Diabolus.

Hanc rem (inquit Rhenan.) narrat Irenæus his verbis: Habere autem (inquit) medietatis locum eam, ſcilicet Achamoth, & eſſe quidem ſuper Demiurgum, ſubtus autem, ſiue extra Pleroma, vſque ad finem. Et infrà: Habitare (inquit) matrem quidem ipſorum in eo qui ſit cæleſtis locus, hoc eſt in medietate; Demiurgum vero in eo qui ſit ſub cælo locus (nam & Billius vertit ex Græco; in ſubcæleſti loco) hoc eſt, in Hebdomade: Coſmocratorem vero in eo qui ſit ſecundum nos mundo.

260. metatur medietatem.] Propriè (inquit idem Rhen.) Metari eſt locum deſtinare demetiriue figẽdis militum tẽtoriis: vnde dictum, Caſtra metari. De hoc ſuprà diximus.

261. magis Diabolus.] Subaudi (inquit idem) ſubeſt. Nam hunc dicunt Valentiniani in noſtro mundo habitare qui cælis ſubeſt.

262. ex Sophiæ vtiliſſ. caſibus.] Intelligit hîc (inquit Rhenanus) Sophiam filiam, ſiue Secundam (nam hoc illi maternum nomẽ) quæ & Enthymeſis & Achamoth dicitur. Poſſet etiam dici inferior Sophia, ſicut mater eius Teleti coniunx Sophia ſuperior. De qua etiam hæc ſequentia intelligenda ſunt: Sophiæ mœſtitia, &: Sophiæ paſſionem, cap. ſequen. de Sophiæ fletibus, item, & gramis Sophiæ. Qui etiam rectè adnotat: reciprocandi ſpiritus ſpatium, & quæ ſequuntur, per Appoſitionem interpretanda, vtpote quibus aër circumſcribatur.

263. His omnibus elementis atque corporibus

ignis inflabellatus eſt.] *Iren.* Ignem *verò omnibus his ineſſe; mortem & corruptelam & ignorantiam omnibus tribus paſsionibus inabſconſam docent. Sic enim diſtinguendum puto, vt mors & corruptela & ignorantia tribus paſsionibus inabſconſa doceantur, non verò ignis ſit mors aut corruptela, aut mortifer & exitioſus. Addit autem per iocum* febricitaſſe, *tamquam ex calore febrium* ignis inflabellatus ſit.

CAP. XXIIII.

264. Quum talia de Deo vel de Deis, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* De hominis fabricatione per Demiurgum. *Legimus autem iterum* Deis, *pro:* Diis.

265. Molitus enim mundum Demiurgus, &c.] *Legimus:* enim *ex MS. 3. Vatic. pro:* ergo. *Irenæus autem ſic habet: Quum fabricaſſet igitur mundum (inquit) fecit & hominem Choicum, non autem ab hac arida terra, ſed ab inuiſibili ſubſtantia, & ab effuſibili & fluida materia accipientem.*

266. quam nos voicam nouimus terram, &c.] *Iſtud addit contra errorem Hermogenis, (vti patet lib. præcedent. cap. 5.)* de duabus terris, *quarum Gen. 1. fiat mentio; quo pertinet etiam illud:* Materiæ illius ſcilicet Philoſophicæ.

267. ſiccaucrit.] *Abſolutè (inquit Rhenanus) pro, ſiccata fuerit.*

268. ex pituitis & gramis.] *Sunt* gramæ *(inquit Rhenan.) oculorum vitia, auctore Feſto. Nonius Marcellus* gramarum *vocabulo,* pituitas *oculorum accipiendas docet, Cæcilium adlegans, qui alicubi dixerit:* Gramoſis *oculis ipſas, atratis dentibus. Græci* γλάμας *vocãt, &* gramoſos γλαμυρὺς.

269. Figulat ita hominem.] Figulationis *(inquit idem) vocabulo in aliis libris vſus eſt etiam Tertullianus; vt in libro de Reſurr. carn.* Bene autem *(inquit)* quòd & plures & duriores quoque doctrinæ, totam hominis figulationem Deo noſtro cedunt.

270. & de adflatu ſuo animat.] *Clarius hoc dixit Auctor quàm Irenæus:* in hunc inſufflaſſe pſychicum.

271. ad imaginem & ſimilitudinem factus, &c.] *Similiter Iren. Et hunc eſſe ſecundum* imaginem & ſimilitudinem factum. *Quomodo autem homo* quadruplex res, *latius ſequ. cap.*

272. vt imago quidem, Choicus deponetur, materialis ſcilicet.] *Apertius Iren. Secundum imaginem quidem hylicum eſſe, proximum quidem, ſed non eiuſdem ſubſtantia Deo. Vbi Hylicum dixit, quod Auctor* Materialem, *tum ibi, tum poſtea ſæpè; nam Auctori frequentior eſt vox* Choicus, *Irenæo rarior, frequentior Hylicus. Hinc eſt quod Paraphraſticũs adiungit Auctor, non ad verbum,* materialis ſcilicet. *Correſpondet enim hæc vox* hylico; *at* choicus *terrenum ſignificat.*

273. ſimilitudo autem, animalis.] *Irenæus iterum clarius: Secundum ſimilitudinem autem* pſychicum *Verùm de* pſychico, *ſeu* animali homine, *latiùs infrà T. 5. l. de Ieiunio adu.* Pſychicos, *n. 2.*

274. & hanc eſſe pelliceam tunicam.] *Sic vertit Auctor quod Græcè eſt* δερματίνας, *& proinde etiam in veteri Interprete legi debet proculdubiò:* dermatinam, *non* Adamantinam, *aut:* Adamiticam, *aut quod legit Rhen.* adamanticam. *Vide Adnotat. Feu-ardentij numer. 77. Et quidem (inquit Rhenan.) lib. de Reſurr. carn. cap. 7. ſic ſcribit Tertull. noſter:* Neque enim *(inquit)* vt quidam volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradiſum exuti, induerunt, ipſæ erunt carnis ex limo reformatio, &c. *vbi indubiè notat Valentinianos. D. Hieronymus adu. errores Ioannis Hieroſolymitani diſputãs, inter cetera arguit eum, quòd* tunicas pelliceas, *humana corpora interpretetur, quibus poſt offenſam & eiectionem de paradiſo Adam & Eua induti ſunt, quaſi antè in paradiſo ſine carne, neruis & oſsibus fuerint. De quo plura infrà l. iam citato c. 7. n. 62.*

CAP. XXV.

275. Inerat autem in Achamoth, &c.] *Capiti huic hunc titulum damus:* De ſpiritali ſemine homini infuſo, & proinde de hominis quadruplici ſubſtantia. *Nominatim autem iſtam opinionem recenſet his verbis Auctor infrà lib. ſequen. de Anima, cap.* 11. Nec diutius *(inquit)* de iſto niſi propter hæreticos, qui neſcio qood ſemen ſpiritale inſulciunt animæ, de Sophiæ matris occulta liberalitate collatum, ignorante factore; quum ſcriptura factoris magis Dei ſui conſcia, nihil amplius promulgauerit, quàm Deum flantem in faciem hominis flatũ vitæ *(ac ſi dicat Deum, nõ Sophiam)* & hominem factum in animam viuam, per quam exinde ſpiret & viuat. *Quò pertinet etiam illud eiuſdem lib. cap. 21.* Quid enim ſpiritale in Adam?

276. peculium quoddam ſeminis ſpiritalis.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) quod ſuprà dixit:* Et tamen cum aliquo peculio relinquitur. *Quale autem ſit* ſemen ſpiritale, *latiùs indicat Irenæus his verbis: Partum verò matris ipſorum, quem ex angelorum qui ſunt circa Saluatorem contemplatione concepit, exiſtentem eiuſdem ſubſtãtia matris ſuæ ſpiritalis; et ipſum enim ignoraſſe Demiurgum dicunt, & latenter depoſitum eſſe in eum neſciente eo, vti per eum in eam quæ ab eo eſſet animam ſeminatum, & immateriale hoc corpus, geſtatum quoque velut in vtero in his et amplificatũ, paratum fiat ad ſuſceptionem perfectæ rationis. Quamquam interim Græcam vocem* λόγος *rectiùs interpretetur Tertullian. & Billius* ſermonem, *quàm vetus Irenæi Interpres,* rationem.

277. traducem animæ ſuæ.] *De* anima, an per traducem *nobis infundatur, latius ſequ. libro de Anima, & in Prolegomenis inter Paradoxa Tertulliani.*

278. Latuit homo ſpiritalis flatu inſertus, &c.] *Irenæus (citante etiam Rhenano:)* Latuit *igitur (inquit) quemadmodum dicunt, Demiurgum, conſeminatus in ſufflatione eius à Sophia, ſpiritalis homo, inenarrabili virtute & prouidentia. Atque hoc vltimum eſt quod Tertull. mox dixit:* Accipe induſtriam *(inquit)* clandeſtinæ prouidentiæ huius. *Quemadmodum enim (inquit) matrem ſuam ignorauit, ſic & ſemen eius. Quòd etiam ipſam Eccleſiam eſſe dicunt exemplum (ſiue* ſpeculum, *vti Tertull.) ſuperioris Eccleſiæ.*

279. Proinde eum ab Achamoth deputantes, &c.] *Totius (inquit Rhenanus) ſententia hic eſt ſenſus:* Eum, *cenſum nempè ſpiritalem,* ab Achamoth deputant *Valentiniani,* animalem à Demiurgo, Choicum à ſubſtantia ἀρχῆς, *hoc eſt, ab illa Materia Philoſophica, in quam hæretici quidam (Hermogeniani nempè, vti patet lib. præced.) principium illud, in quo fecerit Deus cœlum & terram, interpretantur;* carnem à materia. *Quod ipſum ſic expreſsit Irenæus; Et hunc eſſe ex ſemetipſis (ſic enim lego, pro: in, eo quòd Græcè ſit, ex figmento ſuo) hominem volunt, vt habeat (ſic etiam, pro: habeant) animam quidem à Demiurgo, corpus à limo, & carnem à materia, ſpiritalem verò hominem*

à matre

Digitized by Google

à matre Achamoth.

280. Habes nouum,id eſt,quadruplum Geryonem.] Ex hoc(inquit Rhen.)quadruplici hominis cenſu, Spiritali, Animali,Choico,& Carnali,nouum Geryonem conſtituunt Valentiniani,non triformem,vt ille fuit, ſed quadriformem. Porrò Geryonem ipſum non triplicis naturæ, vt fabulis proditur, fuiſſe ferunt, ſed tres fratres tanta concordia extitiſſe,vt vno animo omnes regi viderentur.Ex Iuſtino.Vide & Adnotat. noſtras ſuprà Tom. 1.lib.de Pallio c.4.n.69.

CAP. XXVI.

281. Sic & exitum ſingulis diuidunt,&c.] Inſcripſimus hoc caput: De tribus hominum generibus quem exitum ſortiantur, ſiue: De Trinitate hominis, quemadmodum loquitur Auctor ſuprà lib. de Præſcript.adu.hæret.cap.7.vbi vide Adnotat. noſtras n. 39. Facit autem Auctor tranſitum à quadruplici cenſu ad tres hominum ſpecies,eo quòd (vti etiam adnotauit Abbas Billius) corpus & caro eadem ſint. Eodem pertinet illud lib.ſequen. de Anima cap.21. Iam nec triformis, vt adhuc Trinitas Valentiniana cædatur, quæ nec ipſa in Adam recognoſcitur;& paulopòſt. Idē enim conuertibilem negant naturam, vt Trinitatem ſuam in ſingulis proprietatibus figant. Quibus locis & maximè illis verbis: vt adhuc cædatur, ad hunc lib. adludit,ſicut etiam ibi adnotauimus num.269. Irenæus idipſum ſic explicat: Quum ſint igitur tria (ſic enim lego cum Abb. Billio, pro: tres: Materiale (quod etiam ſiniſtrum vocant) ex neceſsitate perire dicunt; quippè quum nullam inſpirationem, id eſt, ſpem, incorruptelæ recipere poſsit. Spiritale verò (ita etiam, pro: ſpiritalem) emiſſum eſſe, vt hîc animali coniunctum formetur; coëruditum ei in conuerſationibus. Expone vt erudiri & exerceri, ſcilicet animalis cenſus poſsit cum eo, ſcilicet ſpiritali, in conuerſationibus. Quibus addit quod Tertull. non habet: Et hoc eſſe dicunt ſalem (vti rurſum lego cum Abb. Billio, pro: ſolem) & lumen mundi. Hactenus ille. Vnde patet dubitatum euentum hîc accipi pro dubio, & comparationem, pro præparationem ac formationem.

282. vt erudiri cum eo, & exerceri in conuerſationibus poſſit.] Ex prædictis verbis patet legi debere: poſsit, pro: potuit, quemadmodum legendum etiam Rhenanus cenſuit. Porrò (inquit idem) conuerſationis vocabulum,haud inelegans eſt.Iuſtinus lib. 44. Inde denique(inquit) conuerſatione nutricis, eximia puero pernicitas fuit.Loquitur de expoſititio puero, quem cerua aluerat.Dixit autem etiam ſuprà Auctor Tom. 2.lib. ad Martyras,c.2.conuerſationem ſeculi & carceris cōparemus.

283. Indiguiſſe enim.] Irenæus (inquit Rhenan.)Opus erat enim animali ſenſilibus diſciplinis.

284. in hoc & paraturam mundi proſpectam.] Et hîc (inquit idem) paraturam habes, pro creatione ſiue conditione mundi. Iren. Ob quam cauſam (inquit) & mundum fabricatum eſſe dicunt.

285. In hoc & Soterem aoimalem in mundo repræſentatum, &c.] Sic prorſus lego ex Iren. addens: animalem. Et ſaluatorem (inquit) ad hoc veniſſe animalem, ſiue poteſtatis eſt vt id ſaluet. Hinc appellat alia adhuc compoſitione monſtroſum, vtpotè quem Valentiniani non ſolùm ex omnibus Æonibus concinnatum ſuprà dixerint, cap. 12. ſed & tres induiſſe ſubſtantiarum conſpicientias (ſeu potiùs, quod malim legere cum Irenæo,primitias, quia Græcè eſt: ἀπαρχάς) ſpiritalem, animalem, & corporalem.

286. quarum ſummam ſaluti eſſet redacturus.] Sic etiam alibi(adnotat Rhenanus) loqui ſolet Tertull. vtens redigendi verbo.

287. animalem verò,quem mox,&c.] Aut Appoſitio eſt(inquit idem)aut figura Græca, hoc eſt: Soter ſuſcepit animalem ſubſtantiam,ſecundum Chriſtum, quem mox induit à Demiurgo. Nam Valentiniani Demiurgo quoque ſuum Chriſtum filium naturalem adſignabāt.Irenæus clarius: A Demiurgo verò indutum pſychicum, id eſt animalem Chriſtum. Addit autem mox Auctor, eo quòd mox (c.nēpe ſequ.)de Chriſto Demiurgi animali ſit tractaturus.

288. adminiſtrationis vi,&c.] Græcè οἰκονομίας tam apud Theodoretum quàm Epiph.quam rectiùs vertit Abb.Billius: diſpenſationem quare & apud vet.Iren. Interp.ſic legendum cenſeo: à diſpenſatione(antea corruptè: diſpoſitione) circumdatum corpus animalem habens ſubſtantiam,paratum verò inenarrabili arte,pro quo Auctor: inenarrabili rationis ingenio, pro quo Theodor.arcano quodam modo & ineffabili.

289. quo congreſſui, & conſpectui, & contactui,& defunctui,&c. ſubiaceret.] Hoc ſic Irenæus: vt & viſibile & palpabile & paſsibile fieret. Igitur defunctui (inquit Rhenan.) hoc eſt functioni cuilibet quam exercet homo. Defunctus enim iuxta quartam inflexionem,pro defunctione ſiue functione.

290. ingratis.] Hoc eſt(inquit idem) non ſua ſponte, & inuitus. Terentius in Eunucho: Opus faciam, vt defatiger vſque,ingratis vt dormiā. Iogratis, inquit Donatus, id eſt non vltrò, quia nobis vltronea grata ſunt: ingrata,quæ ab inuitis fiunt ac recuſantibus. Hinc ingratis Aduerbium quibuſdam vſurpatum. Atque ſimiliter Auctor ſuprà l.præced.adu. Hermog.c.19. diuerſa pars ſuſpiciones ſuas ingratis fulcire conatur, ne ſcilicet non inde inſtrui videretur;& lib.de Anima c.11. & hic ſpiritum ingratis proountiamus.

291. Materiale autem, &c.] Irenæus: Hylicon autem nihil omninò ſuſcepit. Non enim Hylicon capax ſalutis.

CAP. XXVII.

292. Nunc reddo de Chriſto, &c.] Verba hæc capitis titulum indicant: De Chriſto Demiurgi filio animali. Veriùm contra hanc blaſphemiam latè Auctor ſcripſit infrà lib. de Carne Chriſti,agens contra tertiam hæreſin.

293. In quem tanta licentia Ieſum inſerunt, &c.] Hunc reddit ſenſum Rhenan. Valentiniani inſerunt Ieſum illum ex omnium Æonum defloratione conſtātem Soterem, in animalem Demiurgi Chriſtum, fartilem Chriſtum conſtituentes. Et ſemen ſpiritale eodem modo in animale infulciunt, quemadmodum patebit in ſequentibus.

294. Eſſe enim Demiurgo Chriſtum filium ſuum naturalem, &c.] Lego: enim, pro: etiam. Atqui totidem penè verbis Iren. Sunt autem, inquit, qui dicāt emiſiſſe eum, ſcilicet Demiurgum, Chriſtum filiū ſuum, ſed Animalem. Et de hoc per Prophetas locutum eſſe.

295. in Præpoſitionum quæſtionibus poſitum.] Hoc dicit(inquit Rhenan.) propter Præpoſitiones: ex, & per. Exponunt enim Chriſtum ex virgine natum, id eſt per virginem; hoc eſt enim quod ſubdit:

Digitized by Google

296. id eſt, per virginem, non ex virgine ædi-tum,&c.] Hoc pertinet illud ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. c. 49. Hunc autem (Chriſtum nempè) in ſubſtãtia corporis noſtri non fuiſſe, ſed ſpiritale neſcio quod corpus de cœlo deferẽtem, quaſi aquam per fiſtulam, ſic per Mariam virginem tranſmeaſſe, nihil inde vel accipientem, vel mutuantem. Hoc eſt enim quod hîc dicit: tranſmeatorio potius quàm generatorio more. & quod Iren. Eſſe autem hunc qui per Mariam tranſierit quaſi aqua per tubum. De eadem hæreſi ſic etiam infrà Auctor l. de Car. Chriſti c. 1. aut poterat (inquit) & carnem & natiuitatem confeſſus, aliter illas interpretari, vt condiſcipulus & condeſertor eius (nempe Marcionis.) & rurſum alibi: Licuit (inquit) & Valentino ex priuilegio hæretico carnem Chriſti ſpiritalem comminiſci, &c. vbi latè eandem confutat penè ad finem libri vſque, quò proinde Lectorem remittimus.

297. Super hunc itaque Chriſtum deuolaſſe, &c. Soterem per effigiem columbæ.] Neceſſariò ſic legere oportet, pro: deuolaſſe Ieſum, quia præterquam quod prius dixit: in quem tanta licentia inſeruot Ieſum, etiam mox diſtinctè loquitur de ſubſtantiis: Corporali Ieſuaciana, & illa Sotericiana columbina. Conſentiunt etiam Iren. & Epiphan. Et in hunc (inquiũt) hoc eſt, in animalem Demiurgi Chriſtum, in baptiſmate deſcendiſſe illum qui eſſet in Pleromate ex omnibus, Saluatorem in figura columbæ.

298. Fuiſſe autem & in Chriſto etiam ex Achamoth, &c.] Irenæus: Fuiſſe autem (inquit) in eo & illud quod eſt ab Achamoth, ſemen ſpiritale.

299. Nam in figuram principalis Tetradis, &c.] Irenæus: Dominum igitur noſtrum (inquit) ex quatuor his compoſitum fuiſſe dicunt, ſeruantem typũ primogenitæ & primæ quaternionis: de ſpiritali, quod erat ab Achamoth; & de animali, quod erat de Demiurgo; & de diſpenſatione, quod erat factum inenarrabili arte; & de ſaluatore, quod erat illa quæ deſcendit in eum columba. Qui vnà cum Epiphanio in hoc differt, quod corporalem ſubſtantiam de diſpenſatione (ſic iterum lego, pro: diſpoſitione) dicat compoſitam; de qua ſuprà cap. præcedent. num. 288. pro eo quod Auctor corporalem (vti modò dictum eſt) Ieſuacianam vocat. Certè vel hinc conſtat, quòd Valentinianis (quorum hi opiniones referunt) ſibi non conſtarent, vtpotè quum prius diſpenſationem hanc tam Irenæus quàm Auctor Soteri adſcribat, hîc verò à Sotericiana ſubſtantia diſtinguat.

300. Et Soter quidem, &c.] Irenæus: Et hunc quidem (inquit) impaſſibilem perſeueraſſe; non enim poſſibile erat pati eum, quum ſit incomprehenſibilis & inuiſibilis.

301. Denique quum ad adprehenſiones venitur, &c.] Irenæus: Et propter hoc (inquit) ablatum eſſe, quum traderetur ad Pilatum, illum qui depoſitus erat in eum ſpiritus Chriſti.

302. Proinde nec matris ſemen, &c.] Irenæus: Sed ne id quidem (inquit) quod à matre erat ſemen, paſſum eſſe dicunt. Impaſſibile enim & illud, quippè ſpiritale & inuiſibile, etiam ipſi Demiurgo. Quod autem ille & Auctor impaſſibile hîc; inſubditiuum dicit, quod etiam putat vſitatum Rhenan. lib. præced. adu. Hermogenem, mihi certè nunc non occurrit.

303. Patitur verò animalis & carneus Chriſtus, &c.] Hanc ſententiam (inquit Rhenan.) clarè exponit Irenæus, ſic ſcribens: Paſſus eſt autem (inquit) ſecundum hos, animalis Chriſtus, & ille qui ex diſpenſatione fabricatus in myſterio, vt oſtendat per eum mater typum ſuperioris Chriſti, illius qui extenſus eſt cruci, & formauit Achamoth, formationem ſecundum ſubſtantiam. Omnia enim hæc exempla illorum eſſe dicunt. hactenus ille. Atqui hinc etiam alia cauſſa ſignificatur, cur Horũ crucem nuncuparint, quòd nempè non ſolùm ab Horo Achamoth crucifixa ſit, vti ſuprà eſt cap. 10. ſed etiam quòd ſuperior Chriſtus, qui ad Achamoth formandam venerat, cruci, id eſt, Horo fuerit innixus; immò (vti legunt Iren. & Epiph.) in crucem extenſus; ſic illi ſuas blaſphemias nitebantur ex hiſtoria vera crucifixi Chriſti colorare.

304. Ita omnia in imagines vrgent.] Vide hac de re ſuprà latius cap. 19.

CAP. XXVIII.

305. Interea Demiurgus omnium adhuc neſcius, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De animabus melioribus in Prophetas, & (vti cap. ſequen.) in Reges & Sacerdotes adlectis. Clarius autem iſtud lineis aliquot interiectis, quas non habet Auctor, ſic explicat Irenæus: Eas verò quæ habuerunt ſemen id quod eſt ab Achamoth, animas meliores dicunt fuiſſe quàm reliquas. Quapropter & plus eas eſſe dilectas à Demiurgo, non ſciente cauſſam, ſed à ſemetipſo putante eſſe tales. Quapropter & in Prophetas, ait, diſtribuebat & Sacerdotes & Reges; & multa de hoc ſemine dicta per Prophetas. Demiurgum autem (en ea quæ hîc adtingit Auctor) quippè ignorantem quæ eſſent ſuper eum, moueri quidem iis quæ dicuntur, contempſiſſe verò ea, aliam atque aliam cauſſam putantem, in ſpiritu qui prophetat (ſic enim lego cum Billio & Interprete Epiphanij ex Græco) habentem & ipſum ſuam aliquam motionem, ſiue hominem, ſiue perplexionem peiorum; & ſic ignorantem perſeueraſſe (ita lego, pro: conſeruaſſe, cum Billio, quia Græcè eſt: διατετελεκέναι) vſque ad aduentum ſaluatoris.

306. (diuiduot enim & Prophetiale patrociniũ in Achamoth, in ſemẽ, in Demiurgum).] Iſtud, quod Parentheſi ad maiorem loci intellectum incluſimus, idem Iren. verbis iam citatis interſeruit: Deinceps (inquit) diuidunt Prophetias, aliquid quidem à matre dictum docentes, aliquid à ſemine, aliquid autem ab ipſo Demiurgo.

307. vbi aduentum Soteris accepit, &c.] Quum veniſſet autem (inquit Iren.) Saluator, didiciſſe eum (ſcilicet Demiurgum) ab eo omnia dicunt, & in gaudium eceſſiſſe cum omni virtute ſua, & eum eſſe illum in Euangelio Centurionem, dicentem Saluatori: Et ego enim ſub poteſtate mea habeo milites, & ſeruos, & quod iuſſero, faciunt. Siue autem leges: occurrit cum 1. Vat. cod. MS. ſiue cum reliquis, accurrit, perinde eſt.

308. quòd ſucceſſurus ſit in locum matris, &c.] Nempè ſecundum tabulatum cœnaculi matris, ſicuti infrà latius c. 31. Idipſum habet etiam Irenæus, ſed verborum ordine nonnihil immutato: Perfecturum autem eum (inquit) eam quæ ſecundum ipſum eſt, mundi curationem (ſic cum Billio lego, pro creationem; nam Græcè eſt οἰκονομίας, quod Auctor diſpenſationem vertit) vſque ad id tempus quod oportet, maximè autem propter Eccleſiæ diligentiam & curam, & propter agnitionem præparati præmij, quoniã in locum matris tranſibit.

CAP. XXIX.

309. Colligam nunc ex diſperſo, &c.] Inſcriptionem

Digitized by Google

nem huic capiti damus: De hominum & animarum tribus generibus adinſtar tripartitæ Adæ poſteritatis, Cain, Abel, & Seth. *Rectè autem dicit:* Colligam nunc ex diſperſo, *quia alio ordine narrat, & ſub finem huius capitis multa omittit, quæ habet Iren. nempè ea quæ habet de deprauata ſcripturarum citatione, fortaſſis quòd lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. id argumentum latè tractaſſet, quò Lectorem remittimus, & ad Adnot. Feu-ardentij in Iren. lib. 1. cap. 1. num. 55. 56. & 57. Deinde etiam prætermittit Auctor ſcripturas, quas præ ſe citabant Valentiniani, quæ latiſſimè citantur ab Iren. lib. 1. cap. 1. & Epiph. hær. 31. Legi autem malim:* & tamen vnitam in Adam, *pro:* inunitam, *quia ſuprà cap. 25. & 26. diſertis verbis indicauit Auctor,* Triformem naturam *illam in vno homine primo vnitam fuiſſe, maximè ob id quod ſequitur:* inde iam diuidũt. *Nihil tamen volui immutare, quod Rhenanus ſic explicet:* inunita *(inquit) ab induendo, quod Græci dicunt* ἐνδῦσαι.

310. inde iam diuidunt, &c.] *Similiter Iren. Hominum autem (inquit) tria genera dicunt: Spiritalem, Pſychicum, Choicum, quemadmodum fuit Cain, Abel, Seth; vt oſtendant & ex his tres naturas, iam non ſecundum vnumquemque, ſed ſecundum genus.*

311. Chnicum ſaluti degeneratum.] *Sicut (inquit Rhenan.) degenerem appellamus eum qui generoſus non eſt, ita:* degeneratum ſaluti *vocat, quod ad ſalutem non eſt generatum. Irenæus enim ſic iſtud reddit: Et* choicum *quidem in corruptelam abire.*

312. Animale mediæ ſpei deliberatum.] Deliberatum *(inquit Rhenan.) hoc eſt adiudicatum. Feſtus Pompeius auctor eſt,* deliberare, *à libella qua quid perpenditur, dictum. Et ſuprà dixit, vtens Metaphora aliquid in libra adpendencis, cùm de animali ſenſu loqueretur, cap. 26.* Animali verò *(inquit)* quem & dextrum adpellant, dubitatum euentum, vtpotè inter materialem, ſpiritalémque nutanti, & illac debitn, quâ plurimum adnuerit. *Hinc videri poteſt non ineptè hoc vocabulum præſenti loco accommodaſſe. Iren. clariùs ſic expreſſit: Animale verò (ſic enim lego, pro: animalem) ſi meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturum. Hinc eſt, quia hîc ſalus adhuc dubia, quod* ſpiritale *dicat Auctor* certæ ſaluti præiudicatum.

313. Sic & animas ipſas duplici proprietate diſcernunt.] *Similiter Irenæus verbis aliquot interiectis: Et ipſas quidem animas rurſus ſubdiuidẽtes, dicunt quaſdam quidem natura bonas, quaſdam autem natura malas: Et bonas quidem has eſſe, quæ capaces ſeminis ſunt, alias verò naturâ nequam, numquam capere illud ſemen.*

314. De obuenientia.] *Vſurpat (inquit Rhenan.)* obuenientiam *ſubſtantiuè, ceu ſuprà delinquentiam, peccantiam, nocentiam, & proximè profficientiam.* Obueniendi *verbo ſolent vti Iureconſulti. Nam propriè* obueniunt *nobis bona, quæ aliundè ad nos deferuntur. Vnde hæreditas* obuenire *dicitur. Eleganter Seneca: Philoſophia homini (inquit) non* obuenit, *ſed eam ſibi quærere debet. Hinc* obuentiones *apud Vlpian. pro reditibus annuis.*

315. Id ergo granum ſeminis ſpiritalis, &c.] *Spiritalia vero (inquit Iren.) inſeminat Achamoth, ex illo tempore vſque nunc; & iuſtorum animæ erudientur quidem hic, & ſemina enutrita, quia puſilla emittuntur, pòſt deinde perfectione digna habita, &c. Vbi & iuſtorum animæ legimus, pro: propter quod & animæ, conformiter Billio & Epiph. Interprete, quia Græce eſt:* δικαίων, *pro quo videtur legiſſe vetus Interpres* διὸ καὶ. *Atque iſtud eſt quod addit Auctor:*

316. Sed eruditu huius, &c.] Eruditu *dixit, pro eruditione. Nã gaudet (inquit Rhenan.) nominibus quartæ inflexionis. Sic infrà pro prolatione,* prolatum *vſurpat. Id quod etiam Tacito ſollemne eſt, apud quem legis, accitu, conceſſu, obiectu, diſtinctu, ſubuectu, tranſpoſitu, promiſſu, miſſu, lectu, aduectu, & indutui gerere. Vt apud Liuium: armatu & dimiſſui eſſe, & receptum habere. Porrò quod hîc dicit Tertull.* eruditu huius fides augetur atque prouehitur, *cõſonat cum illo quod præcedit:* Spiritalem emitti in animalis comparationẽ, vt erudiri cum eo, & exerceri in conuerſationibus poſſit. *Verbum* erudiri *in lib. de Carne Chriſti, eleganter vſurpat:* Quia per florem *(inquit)* & ex flore omnis arbor eruditur in fructum.

317. ceu ſuprà diximus.] *Sic ex MS. 3. Vat. cod. pro eo quod Rhenan.* ceu prædiximus. *Indicat autem (inquit idem) eum locum vbi ſuprà dixit, de ſemine loquens:* Ad hoc enim & depoſuerat & occultauerat, vt quum Demiurgus animam mox de ſuo adflatu in Adam communicaret, pariter & ſemen illud ſpiritale quaſi per canalem animam deriuaretur in Choicum, atque ita fœturatum in corpore materiali, velut in vtero, & adultum illic, idoneum inueniretur ſuſcipiendo quandoque ſermoni perfecto. *Locus eſt ſuprà cap. 25.*

318. animæque hoc ipſo ita ceteris præuertũt.] *Hoc eſt quod ab Iren. paulo antè num. 305. citatum eſt. Eas quæ habuerunt ſemen id quod eſt ab Achamoth, animas meliores eſſe dicunt quàm reliquas.* Præuertunt *autem, id eſt, anteuertunt, ſuperant & excellunt ceteras. Tacitus lib. 7. Rhodij (inquit) impigrè præuerterunt. Quapropter & plus eas dilectas à Demiurgo non ſciente cauſſam, ſed à ſemetipſo putante eſſe tales.*

319. Ex earum ergo laterculo.] *Eſt (inquit Rhenan.)* Laterculum, *libri nomen, in quo dignitatum omnium tam militarium quàm ciuilium cognitio continebatur. Hic erat penes Primicerium notariorum. Sanè in volumine, quod deſcriptionem Imperialium officiorum quum Orientis tum Occidentis cum imaginibus complectitur,* Laterculi *picturam cernere eſt, ſed maioris. Vt etiam minus fuiſſe ſcias, cuius fit mentio in Codice, lib. 1. de Officio quæſt. l. Totius minoris* laterculi *curam. Sacrum* laterculum *Iuſtinianus adpellat in libris Authenticorum, in tractatu: Vt iudices ſine quoquo ſuffragio fiant. Item in tractatu: De Mandatis principum, in principio: &* Laterculenſes, laterculis *præfectos, in l. Comperimus, & in l. fin. C. de proximis ſacrorum ſcriniorum, ceteriſque qui in ſacris ſcriniis militant, lib. 12. Porrò ſuſpicor maius* Laterculum *dignitates ciuiles continuiſſe, minus dignitates militares. Id quod colligo ex l. Totius, C. de Offic. quæſt. lib. 1.*

CAP. XXX.

320. Ideóque nec operationes ſibi neceſſarias, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd ſibi operationes neceſſarias non exiſtiment, ſed nobiſ. *Hoc eſt (inquit Rhenanus) quod & Irenæus (ſed multo antè) tradit: Quapropter & nobis quidem neceſſariam eſſe bonam conuerſationem reſpondent; aliter enim impoſſibile eſſe ſaluari. Semetipſos autem non per operationem, ſed eo quòd ſunt naturaliter ſpiritales, ſaluari omninò dicunt. Quemadmodum enim Choicum impoſſibile eſt ſa-*

lutem percipere (non enim eſſe illud capax ſalutis dicunt) ſic iterum quod ſpiritale, (quod ſemetipſos eſſe volunt) impoſſibile eſſe corruptelam percipere, licet in quibuſcumque fuerint factis. Quemadmodum enim aurum in cœno depoſitum non amittit decorem ſuum, ſed ſuam naturam cuſtodit, cum cœnum nihil nocere auro poſſit; ſic & ſemetipſos dicunt, licet in quibuſcumque materialibus operibus ſint, nihil ſemetipſos noceri, neque amittere ſpiritalem ſubſtantiam. Quapropter & intimoratè omnia quæ vetantur, hi qui ſunt ipſorum perfecti, operantur; de quibus ſcripturæ confirmant, quoniam qui faciunt ea, regnũ Dei non hæreditabunt. Etenim idolothyta indifferenter manducant, nihil inquinari ab eis putãtes; & in omnem diem Feſtum ethnicorum pro voluntate in honore eorum factum, primi conueniunt, vt ne hoc quidem abſtineant, quod eſt apud Deum & apud homines odioſum, muneris homicidiale ſpectaculum. Quidam autem & carnis voluptatibus inſatiabiliter inſeruientes, carnalia carnalibus, ſpiritalia ſpiritalibus reddi dicunt. Et quidam quidem ex ipſis clam eas mulieres, quæ diſcunt ab eis doctrinam hanc, corrumpũt; quemadmodum multæ ſæpè ab his ſuaſæ, poſt conuerſæ mulieres ad Eccleſiam Dei, cum reliquo errore & hoc confeſſæ ſunt. Alij verò, ne manifeſtè quidem erubeſcentes, quaſcunque adamauerint mulieres, has à viris ſuis abſtrahentes, ſuas nuptas fecerunt. Alij verò valdè modeſtè initio, quaſi cum ſororibus fingentes habitare, procedente tempore manifeſtati ſunt, grauida ſorore à fratre facta. Et alia multa odioſa & irreligioſa facientes. Hæc Irenæus. Cuius loci initium facit contra eos qui bona opera non neceſſaria audent adſerere, vti rectè adnotauit Feu-ardẽtius num. 48. Pertinet autem huc illud Clementis Alexandrini lib. 2. Stromat. Valentiniani, inquit, quum nobis quidem ſimplicibus fidem (addunt Iren. & Tertull. etiam opera) tribuerint, ſibi qui natura ſalui ſiunt, volunt eſſe cognitionem, ex excellentis abundantia ſeminis, dicentes eſſe eam longè magis à fide ſeparatam, quàm ſpiritale ab animali. Quem ipſum errorem, quod natura ipſi ſalui fierent, iterum commemorat Clemens lib. 4. & 5. Stromatum.

321. Martyrij quoque eludentes neceſſitatẽ.] Tam amans (inquit Rhenanus) Martyrij fuit Tertullianus, quòd omnibus vbique perſuadere nititur, non fugiendum, ſed animoſè & conſtanter Chriſtiano ſuſtinendum, vt à pijs hic etiam atro calculo notari meruerit, propter neceſſitatem quam feruentius quàm cautius adſtruebat. Hinc illæ Martyrij non vno loco commendationes, & fuga in perſecutione deteſtatio, cui rei propriũ librum dicauit, qui inter alios qui in hoc volumine ſequitur. Certè contra hos ſcripſit Auctor ex profeſſo: Scorpiacon aduerſus Gnoſticos.

322. vt ſalutem quam non de priuilegio ſtatus poſſidemus.] Subaudi (inquit Rhenan.) nos orthodoxi. Igitur Valentiniani de priuilegio ſtatus ſalutem poſſidebant, ac ſeipſos appellabant ſpiritales, nos verò orthodoxos, animales. Quapropter (inquit Irenæus) nobis quidem, quos Pſychicos vocant, & de ſeculo, eſſe dicunt neceſſariam continentiam, & bonam operationem, vti per eam veniamus in medietatis locum: Sibi autem Spiritalibus & Perfectis vocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, ſed ſemen quod eſt inde puſillum emiſſum, hic autem perfectum factum. Item, vt eſt apud eundem, nos in vſu gratiam accipere dicunt, quapropter & auferri à nobis. Semetipſos autem propriè poſſidere deſuerſum ab inenarrabili & innominabili Syzygia deſcendentem habere gratiam, & propterea adijci eis.

323. inſcriptura huius ſeminis.] Subaudi (inquit idem) cõpetit ſecundũ Valentinianos; aut, tribuitur nobis orthodoxis à Valentinianis. Suprà dixit: vt quos Achamoth in ſuperioribus in animas bonas depluat, id eſt: Animali cenſui inſcriptas, ſic hîc vtitur inſcriptura vocabulo, pro nota ſiue cenſu ſeminis Animalis.

324. qui amoribus Phileti, & vtique abortui.] Alludit ad ea quæ ſuprà dixit cap. 9. de abortu Sophiæ cõiugis Phileti, ſeu Teleti; ex quo proinde & Demiurgus, & Animales homines, ac animæ (quales orthodoxos exiſtimabant) ortum habuerint, vti patet ſuprà cap. 18.

325. de paſſiuitate vitæ.] Vide Adnot in lib. præced. aduerſ. Hermog. cap. 41. num. 143. Quibus adde, quod magis placeat ſententia Abb. Billij, qui adnotat paſſiuitatem transferri à Tertulliano, quod Græcè eſt ἐμπάθεια, quàm quòd alicubi Rhenan. putet hanc vocem deduci a paſſim. Atque latiſſimè eorũ vitæ paſſiuitatem ſeu licentiam proſequitur Irenæus, & adiungit de reliquis quoque hæreticis Feu-ardentius num. 52.

326. & diligentia delictorum.] Diligentiam (inquit Rhenan.) delictorum, vocat affectum & ſtudium ad delinquendum ſiue peccandum. Nam Valentiniani dicebant, vt eſt apud Irenæum, ſe non amittere ſpiritalem ſubſtãtiam in quamlibet vitioſis criminibus verſantes, quòd impoſſibile eſſet id quod Spiritale eſt, corruptionem ſentire; auri inſtar, quod etiam in cœno ſuam naturam obtinet.

327. quoniam & ipſa delinquendo profecit.] Prorſus ſic lego cum Rhenano, pro: blandiendo. Nam deliquit, inquit ille, Achamoth inquirẽdo lumen Chriſti ſuperioris, ab Horo depulſa quò minus pergeret. Tentabat enim rem illicitam.

328. Nam & honorandorum coniugiorum ſuperorum gratia dicitur, &c. ſacramentum.] Etiam ſic lego, pro: gratiæ, quod nullo ſenſu legebatur. Irenæus: Quapropter, inquit, & omni modo oportere eos ſemper Syzygiæ (id eſt coniugij) meditari myſteriũ. Atqui facit etiam hic locus pro Matrimonio, quòd Sacramentum ſit: nam eodem recidit vox, quam habent Irenæus & Epiph. myſterium, ſicuti ſuprà adnotauimus lib. de Præſcript. adu. hær. c. 40. num. 248. maximè quum vterque adludat ad locum Apoſtoli Epheſ. 5.

329. nec legitimum veritatis.] Legitimus veritatis (inquit Rhenan.) vt infrà adu. Marc. lib. 4. obnoxius confuſionis.

330. deuerſatus.] Deuerſatus (inquit idem) pro: verſatus. Sic & ſuprà cap. 20. deuerſatus illic inter arbuſculas & nubeculas, & infrà cap. 32. illuc habeo deuertere. Et aduerſus Marc. lib. 2. Quatenus & ipſi Deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis deuerſatum iam credidiſtis.

331. & quid facient ſpadones, quos videmus apud illos?] Videtur quidem prima facie iſtud non conuenire cum Iren. ſed ille non negat etiam apud Valentinianos inueniri ſpadones, ſed duntaxat non neceſſariam illis cõtinentiam. Sic enim habet Iren. Nobis quidem, quos Pſychicos vocant, neceſſariam eſſe continentiam, ſibi autem ſpiritalibus & perfectis vocatis nullo modo.

CAP. XXXI.

332. Supereſt de conſummatione & diſpenſatione mercedis.] Quum verba hæc titulum capitis indicent, alio non eſt opus. Latiſſimè autem impugnat Iren. quæcunque hoc & ſequenti capite commemorantur ex Valentinianorum ſententia, lib. 2. cap. 50. 51. 52. 53. & 54.

333. Vbi

333. Vbi totam meſſem Achamoth ſui ſeminis preſſerit.] *Vtitur (inquit Rhenan.) Metaphora fruges matureas demetentis, & quod demeſſum eſt, in horreũ conuehentis, molentis deinde, & poſtremò in conſperſionem temperantis, donec totum fermentetur. Iren. Quum autem uniuerſum ſemen, inquit, perfectum fuerit. Hæc verba Tertull. per copiam extendit, ſic dicens :* Meſſem preſſerit, *vt Virgilius:*

— & ruris opaci
Falce *premes* vmbram. — *& alibi:*
Quod ſupereſt, quæcumque *premes* virgulta per agros.

334. & defarinatum in conſperſionis alucaria abſconderit.] *Accipitur (inquit idem)* alueare *pro vaſe piſtorio cauo, in quo fit conſperſio, hoc eſt, farina aqua cõſpergitur & temperatur. Porro:* defarinatum, *eleganter dixit de ſemine per molarem comminuto.*

335. tunc conſummatio vrgebit.] *Iren. paulò ſuperius :* Conſummationem *vero dicunt futurã, quum formatum & perfectum fuerit ſcientia omne ſpiritale, hoc eſt, homines qui perfectam agnitionem habent de Deo, & hi qui ab Achamoth initiati ſunt myſteria. Eſſe autem hos ſemetipſos dicunt Valentiniani. Similiter etiam dictis lib. 2. cap. 5. In* conſummatione *(ſic lego, pro:* conſummationem*) dicentes ipſorum matrem in Pleroma regredi, & recipere ſponſum ſuum Saluatorem. Hoc eſt enim quod ſequitur.*

336. Igitur imprimis ipſa Achamoth, &c.] *Dixit (inquit Rhenan.) de* conſummarione, *nunc incipit agere de* diſpenſatione mercedis.

337. de regione medietatis.] *Nam, inquit idem, ſuprà (capite nẽpe* 23. *& in Schemate initio huius libri) habes de arcibus ſingularium poteſtatum, vbi diſputat quibus finibus collocentur :* Inferius illum, *inquit, hoc eſt Teſſenarium Pleromatis inhabitatorẽ,* metatur medietatem Achamoth.

338. de tabulato ſecundo in ſummum transfertur, &c.] Tabulati ſecundi, *inquit idem, nomenclatura, medietatis regionem intelligit, vt ſummi vocabulo ipſum Pleroma.*

339. & ſtatim excipit compactitius ille Soter ſponſus, &c.] *Scio, inquit idem (quale quid & ego de me velim Lector æquus iudicet) religioſè verſandum eſſe in monumentis veterum Auctorum, nec temerè aut ſtatim mutandum quod non intelligas, & hic meus eſt mos. Tamen non potui mihi temperare, quin hîc pro :* comparcinus *ſcriberem:* cõpactitins ille Soter, *cùm quod Compingendi verbo ſuprà de Soterr loquens Tertull. vtitur cap.* 12. Pulcherrimum, *inquit,* Pleromatis ſydus, fructúmque perfectum cõpingunt ; *tum quòd Iren. Saluatorem, inquit, qui eſt ex omnibus factus. Quòd ſi cui magis adridet* comparcinus, *reponat id in libro ſuo. Nec ſine cauſſa admoneo Lectorem. Ceterùm quod hîc Tertull. narrat, exponit his verbis Iren. Quum autem, inquit, vniuerſum ſemen perfectum fuerit, Achamoth quidem matrem ipſorum tranſire de medietatis loco dicunt, & intra Pleroma introire, & recipere ſponſum ſuum ſaluatorem, qui eſt ex omnibus factus, vti Syzygia fiat ſaluatoris & Sophia, quæ eſt Achamoth.*

340. Hic erit in ſcripruris ſponſus, & ſponſalis, Pleroma.] *Horum verborum rectè hunc ſenſum Rhenan. reddit : Quoties in ſacris litteris* ſponſi *mentio fiat, hunc Sotera venire intelligendum ſecundum nænias Valentini; præterea quoties* ſponſalis *lecti ſiue thalami nomen occurrat, ipſum* Pleroma *accipiendum. Verbi gratia, apud Pſalmographum legimus : Tamquam* ſponſus *procedens de thalamo ſuo. Hoc ſtatim interpretarentur Valentin. de Sotere procedente de Pleromate. At apud Irenæum paulo aliter ſcriptum eſt: Et hoc, inquit, dicunt eſſe ſponſum & ſponſam, Nymphonem verò vniuerſum Pleroma. Sed de* Nymphone *latiùs infrà c. ſequ.*

341. Credas, &c. Leges Inlias interuenire.] *Iocus eſt (inquit idem) Tertull. putantis, ni* Leges Iuliæ *de adulteriis, & de vi publica ſeu priuata obſtitiſſent, verendum fuiſſe ne Achamotha de tabulato inferiori in ſummum Pleromatis tabulatum tranſiens, inter tam procaces angelos, vitium offerretur, ſiue ſtuprum accideret, aut vis aliqua inferretur. Nam quum puellæ nuptiæ hinc inde deducuntur, etiam captus periculum incurrunt. Id quod accidit Annæ Britannicæ, Franciſci Ducis vnicæ filiæ, quæ Maximiliano Cæſari deſpõſata erat. Porrò* Lex Iulia *de adult. coërcendis, non ſolum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit; ſed & eos qui cum maſculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem* Lege Iulia *etiam ſtupri flagitium punitur, quum quis ſine vi vel virginem, vel viduam honeſtè viuentem ſtuprauerit. At* Lex Iulia *de vi publica ſeu priuata, aduerſus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel ſine armis commiſerint. Ex Inſtitut. Iuſtiniani lib. 4. tit. de Publicis iudiciis. Idẽ habes C. lib. 9. tit. Ad* Legẽ Iuliam *de adult. & de ſtupro. Et alio tit. Ad* Legem Iuliam *de vi publica ſiue priuata.*

342. ſicur & Cainam.] *Neſcio, inquit idẽ, an ſignificet legem Caij Pompeij Strabonis, quæ veteribus incolis Tranſpadanis, ius Latij dedit, quod ceteræ coloniæ Latinæ habebant, vt petendi magiſtratus, & ciuitatis Rom. ius adipiſcerentur. Ceterùm Achamoth de exteriori inferiorique tabulato, quod ſub Pleromate erat conſtitutum, intra ipſum Pleroma ſcanſiens, indigebat certè priuilegio aliquo, vt ſublimioris digniorìſque loci fieret capax. Alioqui pœna Legis Viſcelliæ ei timenda erat, de qua habes C. lib. 9. tit. ad Legem Viſiell. Atqui MS. 3. Vatic. cod. legunt :* Caniam.

343. Et Deminrgus tunc de hebdomade ſubcœleſti.] *Sic Tertull. hîc & Iren. loco ibi citato, caſtigandum, pro :* cœleſti, *ſuprà monuimus c.* 23. *n.* 259.

344. in ſuperiora murabit.] Murabit *(inquit Rhenan.) abſolutè Irenæus: Demiurgum verò, inquit, trãſire dicunt, & ipſum in matris ſuæ Sophiæ locum, hoc eſt, medietatẽ. Addendo autem :* in vacuum cœnaculum matris, *exponit, quid intellexerit per illud :* in ſuperiora. *Erat autem* vacuum, *nam mater Achamoth in Pleroma aſcenderat. Quid? quòd etiam medietatis ille locus Cenoma, id eſt:* vacuum, *immò* vacuum Epicuri *appelletur ab Iren. & Tertull. vti ſuprà eſt adnotatũ cap.* 14. *num.* 161.

345. ſciens iam nec videns illam.] *Senſus eſt (inquit Rhenan.) Antequam foret illuminatus à Sotere, & antequàm tranſiſſet in tabulatum Achamotha matris Demiurgus, ignorabat eam matrem ſuam; ſed poſt illam illuminationem, & aſcenſum in ſuperius cœnaculum, tum primùm intellexit ſe habere matrem; quam tamen non videbat, quippè quæ ſe receperat iam intra Pleroma.*

346. Nam ſi ita erat ſemper, ignorare maluiſſet.] *Idem hunc huius ſenſum ita reddit : Si res in Demiurgi manu fuiſſet, maluiſſet matrem ſuam Achamotham ſemper ignorare. Valde enim ſibi placebat, atque ſuperbiebat, exiſtimans ſe ſolum Deum eſſe, & quicquid faceret, à ſemetipſo facere. Poſtquàm autem omnia à Sotere*

Digitized by Google

eſt edoctus, & in tabulatum matris Achamothæ aſcēdit, cognouit ſe viribus matris adiutum, quā tamen non videbat in ſuperius Pleromatis domicilium tranſlatā. Inde demittebat animum, qui ſola opinione beatiſſimus, potētiſſimus, ac glorioſiſſimus antè Deus fuerat.

Cap. xxxii.

347. Humana verò gens, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De exitu ſeu diſpenſatione mercedis triplicis hominis. Repetitur autem pluribus, quod ſuprà tribus verbis dixerat cap. 26. & latè refutatur ab Iren. locus ſuprà citatus num. 332.

348. Choicæ & materialis notæ in totum interitum.] Sic lego, addito: in, quod ſubintelligi ſcripſit Rhenan. qui adnotat: totum dici propter corpus & animam. Alioqui dimidiatus tantùm eſſet interitus. Iren. Et Choicum quidem in corruptelam abire dicunt. Nam fit mox & corporis & animæ mentio.

349. Et anima mortalis apud illos, &c.] Quòd anima mortalis non ſit, non vno in loco tractat Auctor lib. ſequ. de Anima, quò Lectorem remittimus.

350. Iuſtorum animæ, id eſt noſtræ, &c.] Irenæus: Iuſtorum quoque animas (inquit) refrigerare & ipſas in medietatis loco. Nihil enim Pſychicum intra Pleroma tranſire. Vbi Irenæus (inquit Rhenan.) Interpres verbum: Refrigerare, neutraliter accipit ſiue abſolutè. Qui etiam rectè explicat illud: qua cenſus, &c. id eſt, ſecundum eum cenſum, ſecundum quem nihil animale in Pleromatis palatium admittitur.

351. Illic itaque primò deſpoliantur homines ipſi, &c.] Hoc dicit (inquit idem) ne quis de ſpoliatione corporis intelligat. nam & ſubiungit: deſpoliari eſt autem deponere animas, &c. in quo Valentiniani, quod abſurdum eſt, animas à ſpiritibus diſtinguebant. Verùm maximè illam blaſphemiam impugnat Iren. libro 2. num. 52. & 53. quòd animas ſuas ſeu ſpiritus meliores facerent Demiurgo, id eſt Deo creatore. Siue autem leges: diſpoliari hîc & poſtea, ſiue: deſpoliari, perinde eſt; nam variant etiam 3. MS. Vatic. cod.

352. Tunc illi Sabinas raptas, &c.] Senſus eſt (inquit idem) Angelis fore animas, quod iuuentuti Romanæ erant Sabinæ, videlicet vxorum loco. Liu. libro 1. Decad. 1. ſcribit, quum recens à Romulo condita vrbs Roma eſſet, & penuria mulierum laborarent, nolentibus finitimis ſanguinem & genus miſcere cum Romanis, quos timebant, ludos ex induſtria paratos Neptuno equeſtri ſollemnes, ad quorum ſpectaculum Sabinorum (inquit) omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. Quum ludi celebrabantur, deditaque eò mentes cum oculis erant, tum ex compoſito orta vis, ſignóque dato iuuentus Rom. ad rapiendas virgines diſcurrit. Magna pars fortè, vt in quem quæque inciderat, raptæ; quaſdam forma excellentes primoribus patrum deſtinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant.

353. Hæc erit ſpiritalium merces.] Spiritalium (interpretatur idem) hoc eſt, Valentinianorum, qui ſpiritale illud ſemen ſibi ſolis vendicant. Eſt autem Ironia.

354. vt Marcus aut Caius.] Etiam hoc ad phraſin Iureconſultorum pertinet, de qua ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 3. num. 37. & cap. 48. num. 607. Quò pertinet etiam illud: pater, auus, proauus.

355. & hæc omnia.] Senſum hunc reddit Rhenan. Fabulæ tales vtiles, vt tu qui Marcus vocaris aut Caius, hæc tibi imminere poſt fata ſcias; vt quamquam in vita fueris barbatus (quod viri, non mulieris indicium eſt) & quamquam exſtiteris ſeuerus maritus, oſor videlicet libidinis, & caſtitatem tuam vxoriſque ſeruans; licet etiam fueris ſeuerus pater, ſeuerus auus, ſeuerus & grauis proauus, ad virtutem inquam inſtitutis liberis atque nepotibus; licet præterea ſis maſculus, cuius concubitum omnium gentium leges prohibent, quod vnum ad excludendam iſtam contumeliam ſufficere debebat; licet inquam hæc omnia quæ modò retulimus, fueris in vita, nihilominus futurum ſcias, vt intra Nymphonem Pleromatis, non obſtante loci reuerentia ab angelo complectare, & forſitan ex eo complexu vterum ferens, partias aliquem nouellum Æonem, qui tibi vſui eſſe poſſit, & famuli obſequium præſtare.

356. in Nymphone Pleromatis.] Omninò ſic hunc locum caſtigamus ex Epiphanio, ſecundum quod etiam Feuardentius & Billius in Irenæo, pro eo quod erat: Symphone. Neque enim cōcentus, quod hæc vox ſignificat, vllo modo ad inſtitutum facit, ſed optimè quadrat νυμφῶνι, id eſt, thalamus nuptialis, quippè quum alluderent Valentiniani ad illud Chriſti: Numquid poſſunt filij ſponſi ieiunare? vbi legitur νυμφῶνος.

357. tacendo iam dixi.] Apoſiopeſis eſt (inquit Rhenan.) deeſt enim: patiaris aliquid turpe. Sic apud Poëtam: Nouimus & qui te.

358. aliquem Oneſimum Æonem.] Hoc eſt (eodem exponente) aliquem nouellum ac puellum Æonem vtilem tibi futurum miniſtrum; nam in Pleromate Valētiniano tātùm Æones generantur. Significat autem ὀνήσιμος Græcis, vtilem.

359. pro face & flammeo.] Iocatur (inquit idem) & alludit ad veterem Romanorum morem, quo nouam nuptam tres pueri patrimi & matrimi, id eſt, quorum pater & mater adhuc erant in vita, deducebant, vno facem ex ſpina alba præferente, duobus reliquis nubentem tenētibus. Auctor eſt Feſtus Pompeius, facem in nuptiis in honorem Cereris præferri ſolitam, & aqua ſpargi nouam nuptam, ſiue vt caſta puráque ad virum veniret, ſiue vt ignem atque aquam cum viro communicaret. Amicitur autem, vt idem tradit, flammeo nubens, ominis boni cauſſa, quòd eo aſſiduè vtebatur flaminica, id eſt: flaminis vxor, cui non licebat facere diuortium. Apud eundem legimus hinc eſſe nuptiarum & nupta vocabula nata, quòd nubentis caput flammeo obuolueretur, quod antiqui obnubere vocabant.

360. Tunc credo ignis ille arcanus, &c.] Iren. His autem factis ita, qui latet in mundo ignis, exardeſcens, comprehendens vniuerſam materiam conſumit. Et ipſum ſimul conſumptum, abire dicunt in id, vt iam non ſit. Alludebant ad ignem conflagrationis poſt iudicium, cuius mentio fit 2. Petri. 2.

361. Sed næ ego, &c.] Næ (inquit Rhen.) Græcum adfirmandi Aduerbium, quo Latini Auctores etiam vti ſolēt, nempè, vti alibi etiam adnotauit, pro: certè, profectò. Achamoth autem filius Demiurgus intelligitur.

362. ne Philetus iraſcatur, ne Fortunata acerbetur.] De Æone, cui nomen Teletus ſeu Philetus, vide ſuprà nu. 87. & 98. De Fortunata ſiue Macaria, ſecundi Monogenis coniuge, num. 86. quare etiam hîc lego: Fortunata, pro: fortuna.

363. vbi poſt exceſſum omninò non nubitur.] Siue nubitur legas cum exc. ſiue: obnubitur cum 3. MS. Vatic. cod. perinde eſt. Exceſſus autem (inquit Rhenan.)

Google

Rhenan.) pro morte. Sic & Sueton. loquitur. Cicero ſolet addere Ablat. vita, vel è vita. Vt cùm in Orat. dicit: Sed ad eos, ſi placet, qui vita exceſſere, reuertamur. Adludit autem ad illud Chriſti: In futuro ſaculo neque nubent, neque nubentur.

364. vbi ſuperindui potius, quàm deſpoliari.] *Hîc adludit ad illud 2. Cor. 5. eo quod nolumus ſpoliari, ſed ſuperveſtiri.*

365. ſexui meo deputor, &c.] *Quòd ſexum in reſurrectione ſeruaturi ſimus, latiùs deducit infrà ſub finem lib. de Reſurrect. carnis; vbi huc etiam adludere videtur, his verbis inter cetera, cap. 59.* & ipſi Valentiniani hîc errare didicerunt, nec alia erit forma nationum credentium, niſi quæ & non credentium, de carne, de anima. *Quorum tacitæ obiectioni poſtea reſpondet, cap. 62. dicens:* Non dixit: Erunt angeli, ne homines negaret; ſed tamquam angeli, vt homines conſeruaret. *Hoc eſt enim quod hîc additur:* non angelus, non angela.

CAP. XXXIII.

366. Producam denique, &c.] *Caput hoc inſcribimus:* De emendatoribus Ptolomæi, qui Bytho duas adtribuebât coniuges. *Quod ipſum etiam Auctor deſumpſit ex Irenæo lib. 1. c. 6. Vbi magis placet illud vet. Interpretis:* Hi verò qui ſunt circa Ptolomæum ſcientiores; *eo quòd hîc ſequatur:* ab emendatoribus Ptolomæi, *quàm quod Billius:* Ptolomæus *verò quis id ad verbum tranſtulit ex Epiphanio hær. 33.*

367. veluti Epicitharisma poſt fabulam.] *Quum* fabulæ *(inquit Rhenan.) recenſebantur olim publicè, ad demulcendos ſpectatorum animos, qui tædio longæ narrationis iam languebant, in fine priuſquàm dimitterentur,* citharœdus *aliquis prodibat. Sapit autem Prouerbium:* veluti Epicitharisma poſt fabulam. *Significat autem hîc* fabula *Comœdiam, ſeu Mimum. Dictum* Ἐπικιθαρισμα, *ſicut* ἐπιμύθιον, *aut* ἐπιφώνημα.

368. ab emendatoribus Ptolomæi, &c.] *Hinc patet verum eſſe quod ſuprà diximus cap. 4. num. 29. omnia quæcunque hoc libro hactenus conformiter Irenæo adducta ſunt, fuiſſe ex ſententia non tam Valentini, quàm* Ptolomæi; *atque adeò puto potius inſcriptum hunc librum:* Aduerſus Valentinianos, *quàm:* Aduerſus Valentinum; *nam hîc qui aliter ſentiunt* emendatores Ptolomæi, *vocat* diſcipulos ſuper magiſtrum; *vbi adludit ad illud Chriſti (etiam adnotante Rhenano:) Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum.*

369. qui duplex coniugium Bytho ſuo adfingerent, &c.] *Rurſum lego:* Bytho, *pro:* Bythio, *iuxta quod ſuprà latius adnotaui cap. 7. nu. 58. Similia autem ad loci huius intellectum Iren. verba hæc citat Rhen. Hi vero, inquit, qui ſunt circa* Ptolomæum *ſcientiores, duas coniuges habere* Bython *dicunt, quas & Diſpoſitiones vocant,* Ennœan & Theleſin. *Primò enim mente concepit quid emittere (id eſt: aliquid emittere) ſicut dicunt, deinde voluit. Quapropter duobus his affectibus & virtutibus, id eſt, Ennœas & Theleſeos, velut commixtis inuicem, emiſsio Monogenis & Aletheiæ ſecundum coniugationem facta eſt. Quos typos & imagines duorum affectuum Patris abgreſſas eſſe inuiſibilium viſibiles: Thelematis quidem Nun, Ennœas autem Alethian. Et propter hoc aduentitiæ voluntatis maſculus eſt imago, innata verò Ennœæ fœmininus, quoniam Voluntas velut virtus facta eſt Ennœæ. Cogitabat enim Ennœa ſemper emiſsionem, non tamen & emittere ipſa per ſemetipſam poterat quæ cogitabat. Quum autem Voluntatis virtus aduenit, tunc quod cogitabat, emiſit. Hactenus ille. Porrò vice commentarij iſta nobis erunt ad intelligenda quæ Tertull. proſequitur. Lego autem cum Interpret. Epiphan. apud Irenæum:* maſcula imago, *pro: maſculus; & fœminina, pro: fœmininus.*

CAP. XXXIIII.

370. Pudiciores alij, &c.] *Titulum huic capiti damus:* De aliis qui aut nullum aut vtrumque ſexum Bytho tribuunt. *Quod deſumpſit Auctor ex calce 5. c. lib. 1. Iren. Siue autem legas cum excuſ.* Pudiciores, *ſiue cum 3. Vatic. MS. cod.* Pudiciciores, *perinde eſt. Lego verò ex iiſdem:* coniugij, *pro:* coniugis, *& rurſum* Bytho, *pro:* Bythio. *Nam & conformiter Irenæus: Etenim (inquit) de ipſo* Bytho *variæ ſunt ſententiæ apud eos. Quidam enim ſine coniugatione dicunt eum neque maſculum neque fœminam, neque omninò aliquid eſſe. Quæ ipſius verba etiam deſcripſit Epiph. hær. 32. vbi de Secundianis agit.*

371. Alij contrà magis & maſculum & fœminam, &c.] *Irenæus: Alij autem, inquit, &* maſculum & fœminam *dicentes eſſe, Hermaphroditi geneſin ei donant. Atque etiam iſtud ibi deſcripſit Epiphanius.*

372. Lunenſes.] Luna, *oppidum Hetruriæ celebratur à Plinio, lib. 3. cap. 5. qui & alibi Lunenſe marmor commendat, etiam Ennio notum. A Ptolomæo etiam lib. 2. cap. 5. eiuſdem nominis promontorium in Luſitania. Fortaſsis ab illo* Lunenſes *vocantur populi illi, de quibus mox ſequentia verba Plinij.*

373. Hermaphroditum.] *Plinius (inquit Rhenan.) lib. 7. cap. 3. de prodig. partubus: Gignuntur, inquit, & vtriuſque ſexus, quos* Hermaphroditos *vocamus, olim Androgynos vocatos, & in prodigiis habitos, nunc in deliciis. Idem in lib. 11. Contrà mulierum, inquit, paucis prodigioſa aſsimulatio. Sicut* Hermaphroditis *vtriuſque ſexus, quod etiam quadrupedum generi accidiſſe Neronis principatu primùm arbitror. Oſtentabat certè* Hermaphroditas *ſubiuges carpento ſuo equas, in Treuerico Galliæ agro repertas; ceu planè viſenda res eſſet, principem terrarum inſidere portentis. Hactenus ille. Quibus adiunge quod ſuprà ad illud cap. 10.* fœminamare *adnotauit idem Rhenan. de Orphei verſiculo apud Apul. lib. de Mundo:*

Iupiter & mas eſt, & neſcia fœmina mortis.

Huc etiam adludit Damaſ. lib. de hæreſ. Hermaphroditos *ex parte Vniuerſi natos eſſe dicunt, quos etiam Deos ex ſeculo eſſe ponunt.*

374. Annalium Commentator Feneſtella.] *Ex* Feneſtella *(qui aliis L.* Feneſella*) multa deſumpſiſſe ſe fatetur Plin. lib. 1. nat. hiſt. citat etiam nominatim l. 33. cap. 1. &* Annales Feneſtillæ *à Nonio citantur in vocabulo: Præſente. Meminit etiam Plutarchus in vita Syllæ, Gellius alicubi, & Vlpianus.*

CAP. XXXV.

375. Sunt qui nec principatum Bytho defendunt, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De aliis qui Bythum poſt Ogdoadem primam collocant. *Quod etiam habet ex Iren. ſub finem cap. 5. lib. 1. Legimus autem rurſum:* Bytho, *pro:* Bythio. *Solet autem (inquit Rhenan.) loqui Tertull.* Defendere aliquid alicui, *vt in lib. de Reſurr. carn.* Corruptionem *(inquit)* perpetuam veteri defendat.

376. poſtumatum.] Poſtumus *eſt (inquit Rhen.) qui patre iam humato, poſt mortem eius naſcitur. Hinc* poſtumare *verbum ipſe deduxit in lib. de Reſurr. carn. pro: poſteriorem eſſe, vt quum dicit:* ordine poſtumat.

Digitized by Google

Ab hoc poſtumatus verbale nomen iuxta quartam declinationem, pro partibus non primis ſecundum tempus, ſiue poſterioritate, vt vſurpem vulgare, ſed barbarum vocabulum.

377. Ogdoadem ante omnia præmittentes.] Iren. Alij autem (inquit) rurſus ipſorum primam & archegonon octonationem his nominibus nominauerunt. Primum Proarchen, deinde Anennoëton, tertiam autem Arrheton, & quartam Aoraton. Significat autem ἄῤῥητος ineffabilem. Et de prima quidem Proarche emiſſum eſſe primo & quinto loco Archen; ex Anennoëto, ſecundo & ſexto loco Acatalepton; & de Arrheto, tertio & ſeptimo loco Anonomaſton; de Aorato autem quarto & octauo loco Agenneton. Pleroma hoc prima Ogdoadis. Has volunt virtutes fuiſſe ante Bythum & Sigen, vt perfectorum perfectiores appareant, & Gnoſticorum magis Gnoſtici viri. Vbi (inquit Rhenan.) Interpres Irenæi Genitiuos non mutauit in Ablatiuos, verbum ad verbum nimia religione exprimens. Atqui etſi etiam MS. 3. Vatic. cod. legant Archeton, rectè ex Irenæo ſubſtituit idem Rhen. Artheton. Cum & aliarum Græcarum vocum harum interpretationem Latinam habes ſuprà in Æonum Catalogo poſt Argumentum noſtrum, potiſſimum ex Interprete Epiphanij. Nam etiam hæc ex Iren. nominatim adfert hær. 32.

CAP. XXXVI.

378. Quanto meliores qui totum hoc tædium amoliti, &c.] Inſcriptionem huic capiti damus: De iis qui vno partu Ogdoadem ex Bytho & Ennœa volunt productam. Quod rurſum deſumpſit ex c. 6. lib. 1. Iren. Qui autē (inquit) prudentiores, &c. Porrò ſua ex Græco verſione Abb. Billius iſtam opinionem Colorbaſo adtribuit, quemadmodum etiam Epiphan. hær. 35. etiam Colorbaſum à Ptolomæi radice ortum hæc dixiſſe. Addit præterea Iren. quod Auctor non habet: Et iam non ex Logo & Zoe Anthropon & Eccleſiam, ſed ex Anthropo & Eccleſia Logon & Zoën.

379. per gradus reuera Gemonios.] Adludit (inquit Rhenan.) ad ſcalas Gemonias ſontium ſupplicijs infames, quæ erant in Auentino, in decimatertia regione vrbis. Graduum Gemoniorum meminit Plin. lib. 8. cap. 40. Sed ſuprà omnia in noſtro æuo Actis populi Romani teſtatum, Appio Iunio & P. Silio Coſſ. quum animaduerteretur ex cauſſa Neronis, Germanici filij, in T. Sabinum & ſeruitia eius, vnius ex his canem nec à carcere abigi potuiſſe, nec à corpore receſſiſſe abiecto in gradibus Gemoniis, mæſtos edentem vlulatus.

380. ſtructum.] Structum (inquit idem) frequenter vſurpat pro conſtructo, ſiue exſtructo; vt in lib. de Carne Chriſti: Caro igitur Chriſti de cœleſtibus ſtructa. Item in lib. de Reſurr. carn. Ex quibus homo ſtructus eſt. Vide ſimiles locos ſuprà Tom. 2. lib. de Patient. cap. 3. num. 22. Huc pertinet etiam verbale nomen ſtructus, pro ſtructione vſitatum Auctori infrà lib. de Anima, c. 18. animæ ſuggeſtum & ſtructum.

381. mappa (quod aiunt) miſſa.] Vide hac de re ſuprà dicto Tom. 2. lib. de Spectac. c. 16. n. 143. & aliquid etiam in Prolegomenis, eo quod Auctor tamquam Prouerbiali formula vtatur.

382. ſemel octoiugem iſtam ex Patre & Ennœa, &c.] Iren. numerum certum non addit, Epiphan. rectiùs: ſemel ſex ſeculorum emiſſionem, &c. Neque enim plures hìc Æones quàm ſex recenſet à Patre & Ennœa productos. Tertull. verò illos vnà numerat. Corrigendus autem Epiphanius, vt legatur: ſed velut alij volunt, &c. pro: ant. Legimus autem ex patre, pro eo quod corruptiſſ. irrepſerat: ex parte, non obſtante Rhenani caſtigatione. Nam Iren. habet: Ex Propatore, & mox ſequitur: pater dictus eſt. Ennœan verò etiam ſuprà cap. 7. n. 62. vocat Auctor Sigen Bythi coniugem, vt non ſit opus, id nominis ſectatoribus Ptolomæi dumtaxat adſcribere, quibus hanc opinionem Iren. tribuit.

383. Cogitauit proferre, hoc pater dictus eſt, &c.] Iren. Quando aliquid voluit (inquit) proferre, hoc pater vocatus eſt. At vbi quæ emiſit, vera fuerunt, hoc Aletheia vocatum eſt. Quum autem voluit ſemetipſum oſtendere, hoc Anthropos dictus eſt. Quos autem præcogitauit, poſteaquàm emiſit, hoc Eccleſia vocata eſt. Locutus eſt Anthropos Logon, hic eſt primogenitus filius. Subſequitur autem Logon Zoë. Et ſic prima octonatio completa eſt.

384. probari.] Probari (inquit Rhen.) pro approbari, id eſt: probabilē oſtendi, ſiue ſentiri, percipique; quo verbo Cicero ſic vti ſolet. Pro: præcogitauit, quod habent Iren. & Tertullian. legit Epiph. Interpres: prædelegit, Græcè eſt: προελογίσατο. Atqui MS. 3. Vatic. cod. legunt: Sed hoc tædium non puſillum. Verùm placet exc. lectio.

CAP. XXXVII.

385. Accipe alia ingenia, &c.] Titulum huic capiti damus: De alio qui primo loco collocabat Solitatem & Vnitatem, Monada & Vnionem: Quod rurſum deſumpſit ex cap. 5 l. 1. Iren. Alius verò quidam (inquit) qui & clarus eſt magiſter ipſorum, in maius ſublime, & quaſi in maiorem agnitionem extenſus, primā quaternionem dixit ſic. Quæ verba mirum eſt ab Abb. Billio prætermiſſa eſſe, quantum apparet, quòd mutilus eſſet Græcus codex. Atqui hunc quidem Epiphanem vocat Epiphanius, Carpocratis nempè filium, cui Secundus Valentinianus coniunctus fuit; ſed tamen eius potius ſectatoribus, quàm ipſi hanc opinionem tribuens. Tradunt præterea (inquit) etiam hi, velut ad maiorem cognitionem ex ſcientia progreſſi, primam quaternionem ſic, &c. Et certè quum addat Auctor: qui ex ſua Pontificali auctoritate, puto potius eum loqui, & proinde etiam Irenæum, de aliquo Epiphanis ſectatore, quàm de ipſo Epiphane, vtpotè qui (vel ipſo Epiphanio teſte) xvij. ætatis anno è viuis exceſſerit, & ſic ad Pontificatum promoueri non potuerit.

386. cicuria Enniana.] Ita nunc primùm lego, pro: Circurianiana, ex caſtigatione eruditiſſ. viri D. Io. Harriſij Angli, voce compoſita ex cicur, & Ennianus; vt Auctor hic noſter ita appellauerit per Ironiam ingenia vafra & callida. In quam opinionem & ipſum & me adduxerunt hæc verba B. Hieron[illegible] lib. 2. adu. Rufinum: Sed nos (inquit) ſimplices homines & cicures Enniani, nec illius ſapientiam, nec tuam qui interpretatus es, intelligere poſſumus. Super quo loco Marianus Victorius ita dici putat, quòd rudes homines deſcribat Ennius ex agreſtibus primus illis temporibus manſuefactos, quales fuerunt Oſci, quorum ipſe linguam didicit; quam quum Græca Latinaq; adiunxiſſet, propterea tria habere ſe corda (vt ait Gell.) gloriabatur. Forſitan (vt & meam coniecturam adiungā) ita loquitur Tertullianus, quòd ſtylo graui & ſeſquipedali, quali Ennius, vteretur is quem hìc intelligit. Nolui interim prætermittere coniecturam Rhenani, qui ſic habet: Fortaſſis Lyncuriana ſcribi debet. Nam quum hìc de ingenij perſpicacitate fiat mentio, non ineptè prorſus Lyncurianum quadrabit, à Lyncurio lapide deductum vocabulum, quam gemmam carbunculo ſimilem tradit eſſe Plinius,

Plinius, & igneo colore fulgere. Vbi occulta alluſio quoque ſic ad Lynceum illum, ſaxa & arbores oculorum acie penetrare ſolitum. Nō aliter enim Epiſcopus iſte, cuius nomen etiam Irenæus obticet, ipſum Pleroma penitius inſpexit, quàm Lynceus terram viſu penetrabat, & remotiſſima quæque perinde ac ante ſe poſita cernebat. Hanc conjecturam (inquit ille) meam nolui ſtudioſos celare; tamen nihil eſt in contextu mutatum. Quo denique adijcit & illud: Ceterùm fieri poteſt vt ad Circurianum aliquem ſui temporis & regionis hominem alludat. Verùm prius illud magis placet, quòd ſuprà cap. 7. ſic loquatur: Primus omnium Ennius Poëta Romanus, cœnacula maxima cœli, ſimpliciter pronuntiauit.

387. Eſt (inquit) ante omnia Proarche, &c.] Iren. Eſt quidem ante omnia (ſic lego ex Græco Epiph. pro, omnes) Proarche proanennoetos, & inenarrabilis, & innominabilis, quam ego Monoteten voco. Cum hac Monotete eſt virtus, quam & ipſam voco Henoteten. Henotes & Monotes quum ſint vnum, emiſerunt, quum nihil emiſerint. Principium omnium Noëton, & agenneton, aoraton. Quam Archen ſermo Monada vocat. Cum hac Monade eſt virtus eiuſdem ſubſtantiæ ei, quam & eam appello Hen. Hæ autem virtutes, id eſt, Monotes & Henotes, & Monas, & Hen, emiſerunt reliquas emiſſiones Æonum.

388. Mutetur Voio & Vnitas, &c.] Iubet (inquit Rhenan.) priorem ordinem inuerti. Et ſimul inuertit, nec dicit exſtare differentiam. Illud autem: & ſuum Solitas accipit ἀπὸ ϕαρτικῶς, vt ſit ſuum Solitas, id eſt eius Epiſcopi vocabulum, de quo loquitur. Dicit autem: ſuum, propterea quòd hoc nomen ad Monoten (id enim ſignificat, non Monada) exprimendam eſſet confictum.

Cap. xxxviii.

389. Humanior iam Secundus, vt breuior, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De Secundo, qui duas Tetradas diuiſit in dextram & ſiniſtram, lumen & tenebras. De quo, & item altera eius diuerſitate: de virtute defectrice vide ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 49. hær. 13. num. 316. Deſumpſit autem etiā vtrumque hoc ex Iren. lib. 1. cap. 5. paulo ante præcedentia. Cui correſpondent Epiph. hær. 32. & Theodoret. vbi ſuprà. quorum ille, latè refutat appellationes has dextræ & ſiniſtræ, ac luminis & tenebrarū. Facta eſt autem etiam Secundi mentio ſuprà cap. 4. num. 31.

390. Ogdoaden in duas, &c.] Iren. ſic: Secundus autem Ogdoadem (omiſſo: primam cum Billio & Tertull.) ſic tradidit, dicens: Quaternionem eſſe dextram, & quaternionem ſiniſtram, & lumen & tenebras.

391. Tantùm quòd deſultricem, &c.] Deſultricem (inquit Rhenan.) intelligit, inconſtantem & inſtabilem. Pro quo quum Iren. habeat: diſcedentem (ſaltem Græcè, & ſicuti caſtigandus eſt) expone etiam hîc deſultricē, id eſt, ſecedētem à reliquis Æonibus, & Sophiā accipe Teleti coniugem, quæ propter inquiſitionē patris magnum adiens diſcrimen, tandem nobis Enthymeſin ſeu Achamotham peperit. Atqui lego ex eodem Iren. & Epiphan. ac alios: non vult ab aliquo xxx. Æonum deducere, ſed à fructibus de ſubſtantia eorū venientibus, id eſt, à poſterioribus Æonibus, vti ſuprà etiam adnotauimus loco citato; addens proinde voces: triginta, & : eorum, quæ deſiderabantur. Porrò ſimiliter loquitur Apuleius Madaurenſis in initio Aſini ſui: Scientiā, id eſt, cognitionem linguæ Latinæ, quam è Græcia in Italiam tranſlatus didicerat, deſultoriam appellans: videlicet, quòd de Græcis ſtudiis (inquit Rhenan.) in Latina deſiluiſſet, imperfectam, ac nondum ſatis confirmatam ſignificare volens. Metaphora ducta ab equitibus deſultoribus, qui de equo in equum tranſiliunt.

Cap. xxxix.

392. De ipſo iam Domino Ieſu, quanta diuerſitas, &c.] Verba hæc titulum huius capitis indicant. Quod ipſum etiam deſumpſit ex Iren. cap. 7. lib. 1. ab Epiphanio verò peculiariter tribuitur Colorbaſiis, hær. 35. ſimiliter & à Theodor. hæret. fab. l. 1.

393. Hi ex omnium Æonum floſculis, &c.] Hanc blaſphemiam latè commemorauit Auctor, cap. 12. quò Lectorem remittimus; hîc adiicere contenti verba Irenæi: Quidam enim eum ex omnibus nempè Æonibus generatum dicunt; qui propter beneplacitum vocari, quia vniuerſum Pleroma benè ſenſit glorificare Patrem.

394. Illi ex ſolis decem, &c.] Iren. Alij autem ex ſolis decem Æonibus, qui ſunt à Logo & Zoe emiſſi, & propter hoc Logon & Zoen dici eum, parentum (ſeu potius, vti Billius auita) nomina cuſtodientem. Verùm & hæc blaſphemia eſt. Atqui de decem iſtis Æonibus vide ſuprà cap. 8.

395. Illi ex duodecim potius, &c.] Iren. Alij autem (inquit) ex duodecim Æonibus, his qui ſunt ab Anthropo & Eccleſia facti, & propter hoc filium hominis ſe profiteri, velut poſtgenitum Anthropi. Eſt verò etiam hæc blaſphemia. De duodecim porrò Æonibus vide ſuprà cap. 8.

396. Alij à Chriſto & Spirituſancto, &c.] Iren. Alij à Chriſto & Spirituſancto, iis (nam ſic lego, pro: eorum) qui ad firmamentum (vniuerſi; id enim addo) Pleromatis emiſſi ſunt, (de hac blaſphemia ſuprà latius c. 14.) factum eum dicunt; & propter hoc Chriſtum vocari, patris ſui, à quo emiſſus eſt, retinentem appellationem. Hoc eſt autem quod dixit Auctor: iure paternæ appellationis hæredem; qui hîc vniuerſitatem vocat, quod ſuprà Pleroma.

397. Sunt qui filium hominis aliunde, &c.] Quandequidem iſtam poſtremam blaſphemiam de Deo Patre homine impugnet Epiphan. hær. 35. puto eam potius propriè ad Colorbaſios pertinere, contra quos ibi agit; præcedentes verò aliorum eſſe Valentinianorum. Tertulliano ſufficit tribus, quod aiunt, verbis eius abſurditatem demōſtrare: Vt quid amplius ſperes (tu homo, inquam) de eius Dei fide, cui nunc adæquaris?

398. Talia ingenia ſuperfruticant, &c.] Siue ſic legas cum exc. ſiue cum 3. MS. Vatic. cod. & 1. edit. in margine ſuperfructificant, perinde eſt. Illud tamen magis placet quòd lib. ſequ. de Anima, cap. 27. ſic loquatur Auctor: pariter hominem ex vtraque ſubſtantia effruticeor. Addens autem ex materni ſeminis redundantia, ſemen Achamothianum (inquit Rhenan.) intelligit, de quo multa antè dicta ſunt, præſertim c. 25.

399. in ſyluas iam exoleuerunt Gnoſticorum.] Hinc patet Gnoſticorum principem fuiſſe Valentinum, de quibus latiùs infrà Scorp. adu. Gnoſticos, num. 2.

Digitized by Google

ARGVMENTVM LIBRI DE ANIMA, PER IACOBVM PAMELIVM.

TERTVLLIANVS antea DE ſolo CENSV ſeu origine ANIMÆ CONGRESSVS HERMOGENI (libro qui deſideratur, cuius fragmenta habentur Tomo ſequ.) hunc de omni ſtatu Animæ Librum conſcripſit, vtplurimùm cum Philoſophis dimicaturus.

I. *Imprimis autem, non à Socrate immortalitatē Animæ, ſed à Deo diſcendam. Cui enim veritas comperta ſine Deo, cui Deus ſine Chriſto, cui Chriſtus ſine Spirituſancto, cui Spirituſſanctus accommodatus ſine fidei Sacramento?*

II. *Etſi enim natura pleraque ſuggerantur, vt etiam ex Prophetis quædam hauſerint Philoſophi, tamen vera quæque aut aliundè ab eis commendari, aut aliorſum ſubornari, ſententiis contrariis alicubi regulæ noſtræ.*

III. *Atque vtinam nullas hæreſeis oportuiſſet exiſtere; nihil enim omninò cum Philoſophis Patriarchis hæreticorum experiendum foret: quum verò illi de nidoribus Philoſophiæ diuerſiſſimis opinionibus purum aërem Veritatis infuſcent; & illa quibus à Philoſophia capiuntur, deſtruenda, & hæc quibus fideles ab hæreſi concutiuntur, retundenda.*

IIII. *Deinde ad inſtitutum accedens, primùm aduerſus Platonem Animam natā & factam dicit, vtpotè ex Dei flatu.*

V. *Plures etiam Philoſophos, etſi Ariſtotele & Platone corpulentiam ei auferentibus, corpus Animæ vindicaſſe.*

VI. *Quod paradoxon etiam Auctor hîc ſecutus, Platonicorum argumenta, quibus incorporalem Animam adſerebant, ſatis friuolè refellit.*

VII. *Immò corporalitatem Animæ ex Euangelio perperàm probare nititur.*

VIII. *Ad alia iterum Platonicorum argumenta reſpondens.*

IX. *Quid? quòd effigiem quoque Platone nolente (refutante etiam B. Auguſtino) non vereatur Animæ quamtumuis immortali adfingere; eámque coloris aërei & lucidi.*

X. *Rectiùs deinceps vnum eſſe docet Animam & Spiritum, viuere & ſpirare; vel ex eo quod ad ſtatum fidei pertinet, ſimplicem Animam determinare ſecundum Platonem.*

XI. *Ita tamen Spiritum Animam dici, vt neque Dei ſpiritus ſit, quod videbatur Hermogenes ſentire, neque ſpiritale neſcio quod ſemen Valentinianorum Animæ collatum ſit.*

XII. *Animum item ab Anima non ſeparari, vtpotè qui non aliud quàm ſuggeſtus ſiue ornatus ſit Animæ quo ſapit: idque contra Anaxagoram & Ariſtotelem, quorum ille commiſcibilem, iſte paſſibilem animum negabat.*

XIII. *Quod etiam inde probat; quòd principalitas Animæ, non Animo tribuatur; etiam Animam Deus ſemper adloquatur, non Animum.*

XIIII. *Quum autem diuiditur Anima in partes à Platone aut aliis, vires & efficacias & operas diuerſas intelligi, ſicuti de quibuſdam etiam Ariſtoteles indicauit; vtpotè etiam ipſe cum aliis pleriſque vnitatem Animæ agnoſcens.*

XV. *Hegemonicon interim, id eſt, ſummum in Anima gradum ſapientialem, contra quàm ſentiebant Aſclepiades & Dicæarchus, cum Platone & Ariſtotele agnoſci etiam à Chriſtianis, idque in receſſu cordis.*

XVI. *Ad fidem quoque pertinere, quòd Plato partitur Animam per rationalem & irrationalem; ita tamen vt naturæ primæuæ deputetur rationale, irrationale verò tranſgreſſioni; non tamen placere irrationalis diſtinctionem in indignatiuum & concupiſcentiuum,*

quòd

quòd vtrumque etiam Chriſto & rationali animæ competat.

Etiam in hoc non probari Platonem & Academicos, quòd ſenſualitatem quinque ſen- XVII.
ſuum irrationalem pronuntient: neque enim licere ſenſus iſtos in dubium reuocare, ne &
in Chriſto de fide eorum deliberetur.

Neque audiendos hæreticos, qui non aliter quàm ſuas Plato Idæas, intellectualia fa- XVIII.
ciunt veritates, ſenſualia verò imagines veritatis dumtaxat; ſed perinde Animam per cor-
pus corporalia ſentire, quemadmodum per animum incorporalia intelligit; ſic tamen vt
etiam ſentiat, quum intelligit.

Atque adeò intellectum ſemper Animæ ineſſe, vti etiam reliqua Animæ natu- XIX.
ralia.

Etſi autem vniformis Anima,, fœtu tamen ingeniorum multiformem, pro conditione XX.
cæli & ſoli, pro ratione operis & curæ, pro temporum euentu, pro licentia caſuum, &
corporis, etiam valetudine; vt ne DE FATI NECESSITATE *quid dicatur, de*
qua ſuo titulo diſſeruerit.

Proinde etiam Animam, contra quàm ſentiunt Valentiniani, conuertibilem fuiſſe li- XXI.
beri arbitrij poteſtate, IVXTA QVOD MARCIONI IAM ET HER-
MOGENI OSTENDERIT.

Quocirca Animam definiri: Dei flatu natam; immortalem; corporalem (en iterum pa- XXII.
radoxon Auctoris) effigiatam; ſubſtantia ſimplicem, de ſuo patientem, variè procedentem,
liberam arbitrij, accidentis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatri-
cem, diuinatricem.

Dum deinceps quæritur, vnde Anima; hæreticos quoſdam non rectè eam è cœlis defer- XXIII.
re, atque eodem indubitatè redituram adſerere, quorum omnium condimentarium Plato.

Nouum itaque Platonis argumentum elidit; diſcentias reminiſcentias eſſe, hoc eſt, ve- XXIIII.
nientes è cœlo animas obliuiſci eorum in quibus fuerint priùs, dehinc ex his viſibilibus recor-
dari eorumdem.

Agit deinde aduerſus Stoicos, & ipſum interdum Platonem, qui poſt partum corpori XXV.
Animam inducunt, ex aëris frigidi pulſu, aut prima ſpiratione.

Eorum ſententiam, etiam ex Scripturarum Chriſtianarum fundamento, impugnans. XXVI.

Definiens ſimul ambas Animæ corporiſque ſubſtantias, & concipi, & confici, & XXVII.
perfici.

Porrò etiam Platonis ſecundum Pythagoram temerarium mendacium μετεμψύχωσιν XXVIII.
impugnat, id eſt recidiuatum animarum, reuolubilem ex alterna mortuorum & viuorum
ſuffectione.

Etſi enim ex viuis fiant mortui, non tamen ideò ex mortuis viuos. XXIX.

Dein, ſi ex mortuis ſemper viui, vnum omninò & eundem oportere fuiſſe hominum XXX.
numerum; quum econtrariò inueniamus paulatim humanum genus exuberaſſe.

Etiam, ſi ita ſit, ſingulas animas in ſingula corpora reuerti oportere, eadem ætate, eiſdem XXXI.
inſtitutis, ingeniis, artibus, & ex omni gente, ſexu, dignitate; quod tamen ipſe Pythago-
ras non admiſit.

Delirare verò magis Empedoclem; qui μετενσωμάτωσιν *induxerit, beſtias ex hominibus,* XXXII.
& homines ex beſtiis reuoluentem.

Neque verò etiam iudicij nomine vindicari hoc dogma; euacuari enim, ſi crimina non XXXIII.
aliter puniantur, aut merces non alia bonis detur, quàm in animalia reſtitutio.

Eadem repercuſſione cædi, etiam Simonis Samaritæ hæretici ſimilem opinionem, de XXXIIII.

Digitized by Google

ſua Helena; quam per alios atque alios habitus fœmineos volutatam, etiam illam fuiſſe aiebat Priamo perniciosiſſimam.

XXXV. *Immò etiam Carpocratis Animatum recorporationem, qua toties volebat Animam in corpora reuocari, quoties minus de delictis ſatisfeciſſet; qui etiam Heliæ reditum fruſtrà pro ſe interpretatus ſit.*

XXXVI. *Reuerſus inde ad prius inſtitutum, etiam ſexum (quem tamen D. Auguſtinus negat) Animæ & corporis ſimul oriri tradit.*

XXXVII. *Omnem autem hominis paraturam aliqua poteſtate diuinæ voluntatis miniſtra (ab angelo nempè aliquo) modulari; ſimul etiam creſcere & proficere, Animam ingenio & ſenſu, corpus modulo & habitu.*

XXXVIII. *Pubertatem quoque, vti in corpore, ita & in Anima, ſimul exſurgere ſuggeſtu ſenſuum; & etiam ciborum concupiſcentiam eſſe in Anima, ſed neceſſitate corporis, non ſui proprietate, ne quis hinc mortalem credat.*

XXXIX. *Item nullam fermè Animam ſine dæmonio eſſe, ſaltem in ethnicis, donec in Chriſto naſcantur.*

XL. *Tandiu enim Animam ex carnis ſocietate in Adam immundam cenſeri; & peccatricem tam Animam, quàm carnem dici.*

XLI. *Atque adeò, malum Animæ non ſolùm ex obuentu ſpiritus nequam ſuperſtrui, ſed & ex origine; quo obfuſcatur bonum eius prius, donec reformetur per ſecundam eius natiuitatem ex aqua & ſuperna Spiritusſancti virtute: à quo ibi excipitur, ſicuti à profano ſpiritu in priſtina.*

XLII. *Atquin mortis quoque tractatum ad nos pertinere (ſecus quàm Epicurus ſentit) in qua Anima conſummat.*

XLIII. *Proinde etiam ſomnum mortis ſpeculum; quem non ſupernaturalem, ſed naturalem eſſe, tum aliis rationibus, tum ſcripturis ſacris probat.*

XLIIII. *Nam quod de Hermotimo ſcribunt: Anima illum in ſomno caruiſſe, id ſubornatum; vti ſomnus, non otium Animæ, ſed ſeceſſio crederetur.*

XLV. *De ſomniis quoque, & accidentibus ſomni, quatenus ab exſtaſi differunt, dicendum; quibus ſignificatur Anima perpetuò negotioſa, quod immortalitatis eſt ratio; in quibus interim non magis ob ſtupri viſionem damnabimur, quàm ob Martyrij coronabimur.*

XLVI. *Neque enim vana eſſe in totum ſomnia (vti iudicabat Epicurus) multis exemplis probari; & varios eſſe Commentatores, ac in hanc rem adfirmatores.*

XLVII. *Chriſtianam verò eam eſſe ſententiam: à dæmoniis plurimùm incuti ſomnia, etiam vera interdum; Deo interim deputanda, ſi quæ honeſta, ſancta, Prophetica, reuelatoria, ædificatoria, vocatoria; quædam etiam ſibimetipſi Animam fingere ex intentione circumſtantiarum; reliqua denique exſtaſi ſeparanda.*

XLVIII. *Atque adeò ex ingenio magis quàm conſtantia, ſomnia à Platone æſtimari: tamquam certiora ab extimo noctis, certis anni temporibus, quietis ſitu, aut ciborum diſtinctione, aut derogatione.*

XLIX. *Et verò etiam infantes ac Atlantes ſomniare; quum & ſomnia à Deo ſint, nullàque iam gens Dei ſit extranea, in omnes terminos orbis Euangelio coruſcante.*

L. *Nunc ad mortem quod adtinet, debitum eſſe toto humano generi naturæ finem, quamtumuis Epicurus id neget, & Menander hæreticus ad ſuo baptiſmo initiatos pertinere neget, apud quem nec pro Deo mori Lex eſt; nam etiam Enoch & Heliam morituros, & Ioannem iam obiiſſe.*

Opus

Opus autem mortis eſſe ſeparationem corporis & animæ; quantumuis quidam Phi- LI.
loſophi crediderint, poſt mortem quaſdam animas hærere corporibus.

Atque omnem mortem, ſiue ordinariam, ſiue extraordinariam, non ex natura eſſe, LII.
ſed ex culpa, nec ipſa naturali.

Excedere porrò Animam, non deficere dilabentibus paulatim corporis inſtrumentis; LIII.
iam clariorem obtutu acſi de ſomno emergentem inſtante morte; vtpotè, quæ tum exultat aut trepidat, prout paraturam deuerſorij ſui ſentit, de ipſius angeli facie euocatoris Animarum.

Quò autem deducantur Animæ, varias eſſe Philoſophorum ſententias; inter quos LIIII.
Stoici Prudentum Animas in ſupernis manſionibus collocant, reliquas apud inferos; quos inferos Chriſtiani non in gremio terræ, vt Plato, ſed in intimis viſceribus collocant.

Suam verò eam eſſe ſententiam (quæ interim ab Eccleſia non probatur) quòd in ſinum LV.
Abrahæ ſeu Paradiſum (de quo Librum ediderit) Martyrum ſolæ Animæ commigrent, reliquæ verò ad inferos.

Atqui vanas eas eſſe opiniones; quibus putabant, tantiſper in terris Animas detineri, LVI.
donec iuſta perceperint; aut immatura morte præuentas, iſthic vagari, donec reliquatio compleatur ætatis.

Neque verò ab inferis Animas, ex imperio dæmonum per Magicam (cuius ſpecies LVII.
aliquot recenſet) aut ex arbitrio huc redire.

Atqui illic, interim dum corpus exſpectant, Animas innocentium gaudere, & nocen- LVIII.
tum dolere ac puniri; vel ob cogitatus ſolos, quos cenſura diuina perſequitur; maximè, quum etiam modica delicta ad nouiſſimum vſque quadrantem illic luenda, ex Euangelio intelligatur.

Ceterùm contra quàm etiam viri quidam eruditi cenſuerunt, nihil dubitandum, quin germanus ſit hic Tertulliani fœtus. Uti enim ſtylum prorſus eundem omittam, & præterquàm quòd BB. Hieronymus & Auguſtinus multa hinc etiam ad verbum citarint locis infrà adductis; ipſe Tertullianus non vno in loco id indicat. Sic enim Libro de Reſurr. carn. cap. 2. Habet (*inquit, de Lucano hæretico loquens, qui Animam etiam diſſoluendam putabat*) & iſte à nobis pleniſſimum DE OMNI STATV ANIMÆ STYLVM. *Et cap. 17.* Nos autem ANIMAM corporalem & hîc profitemur, & in SVO VOLVMINE PROBAMVS. *Rurſum cap. 45.* Nam & exinde à benedictione genituræ, caro atque Anima ſimul fiunt, &c. quod docuimus IN COMMENTARIO ANIMÆ. *Eſt autem primùm editus à Gagnæo, cum nouem aliis, quos Trithemius reperire non potuerat; deinde caſtigatus à Sigiſmundo Gelenio, ad exemplar Lælandi Britannicum. Poſtremùm verò nunc, partim noſtra, partim Latinij, Harriſij, &* Carrionis *opera (nam MS. deerant exemplaria) emendatior prodit; nouis etiam tum Argumento, tum Adnotationibus à nobis illuſtratus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS D
TERTVLLIANI [1]DE ANIMA,
LIBER.

Cap. I. DE [2] ſolo CENSV ANIMÆ CONGRESSVS HERMOGENI,quatenus
& iſtum ex materiæ potius [3] ſuggeſtu,quàm ex Dei flatu conſtitiſſe præ-
ſumpſit, nunc ad reliquas cōuerſus quæſtiones, plurimùm videbor cum
Philoſophis dimicaturus.[4] Etiam in carcere Socratis de animæ ſtatu ve-
litatum eſt:neſcio iam hoc primum, an opportuno in tempore magiſtri,
etſi nihil de loco intereſt. Quid enim liquidò ſaperet anima tunc Socra-
tis,[5] iam ſacro nauigio regreſſo, [6] iam cicutis damnationis exhauſtis,iam
morte præſente vtique conſternata ad aliquem motum ſecūdum naturam, aut externum,
ſi non ſecundum naturam. Quamuis enim placida atque tranquilla, [7] quam nec coniugis
fletus ſtatim viduæ, nec liberorum conſpectus exinde pupillorum, lege pietatis inflexerat,
vel in hoc tamen mota ne moueretur, ipſa conſtantia concuſſa eſt aduerſus inconſtantiæ
concuſſionem. Quid autem aliud ſaperet vir quilibet iniuria damnatus præter iniuriæ ſo-
lamen,nedū Philoſophus gloriæ animal,cui nec conſolanda eſt iniuria,ſed potius inſultā-
da.[8] Denique poſt ſententiam obuiæ coniugi & muliebriter inclamanti,iniuſtè damnatus E
es Socrates,iam & de gratulatione reſponderat:Volebas autem iuſtè? Nihil mirandum, ſi
& in carcere [9] lemniſcatas Anyti & Meliti palmas geſtiēs infringere, [10] ipſa morte coram,
immortalitatem vindicat animæ neceſſaria præſumptione ad iniuriæ fruſtrationem. Adeò
omnis illa tunc ſapientia Socratis de induſtria venerat conſultæ æquanimitatis, non de fi-
ducia compertæ veritatis. [11] Cui enim veritas comperta ſine Deo, cui Deus cognitus ſine
Chriſto, cui Chriſtus exploratus ſine Spiritu ſancto, cui Spiritus ſāctus accōmodatus ſine
fidei ſacramēto?Sanè Socrates faciliùs diuerſo ſpiritu agebatur. [12] Si quidem aiunt dæmo-
nium illi à puero adhæſiſſe, peſſimum reuera pædagogum, [13] etſi poſt Deos & cum Deis
dæmonia deputantur penes Poëtas & Philoſophos. Nondum enim Chriſtianæ poteſtatis
documenta proceſſerant, quæ vim iſtam pernicioſiſſimam, nec vnquam bonam, antiqui
erroris artificem,omnis veritatis auocatricem ſola traducit. [14] Quòd ſi idcircò ſapientiſſi-
mus Socrates ſecundū Pythij quoque dæmonis ſuffragium,ſcilicet negotiū nauantis ſocio
ſuo,quanto dignior atque conſtantiæ Chriſtianæ,atque ſapientiæ aſſertio, [15] cuius adflatui
tota vis dæmonum cædit? Hæc ſapientia de ſchola cœli Deos quidem ſæculi negare libe-
rior,[16] quæ nullum Æſculapio gallinaceū reddi iubens præuaricetur,[17] nec noua inferens
dæmonia,ſed vetera depellens:[18] nec adoleſcentiam vitiās, ſed omni bono pudoris infor-
mans,ideóque non vnius vrbis,ſed vniuerſi orbis iniquam ſententiā ſuſtinens pro nomine
veritatis,tanto ſcilicet peroſioris quāto plenioris,vt & mortē non de poculo per habitum F
iocūditatis abſorbeat, ſed de patibulo & viuicomburio per omne ingeniū crudelitatis ex-
hauriat,interea in iſto tenebroſiore carcere ſeculi [19] inter ſuos Cebetas & ſuos Phædonas,
ſi quid de anima examinādum eſt,ad Dei regulas dirigat. Certè nullū alium potiorem ani-
mæ demonſtratorē quàm auctorē à Deo diſcat,quod à Deo habeas, aut nec ab alio,ſi nec
à Deo. Quis enim reuelabit quod Deus texit? Vnde ſciſcitādū eſt? Vnde & ignorare tutiſ-
ſimū eſt ; præſtat per Deū neſcire,quia non reuelauerit,quàm per hominem ſcire,quia ipſe
Cap. II. præſumpſerit. [[20] Planè non negabimus aliquādo Philoſophos iuxta noſtra ſenſiſſe; te-
ſtimonium eſt veritatis etiam euentus ipſius. Nonnunquā & in procella confuſis veſtigiis
cœli & freti aliqui portus offenditur proſpero errore,nonnunquā & in tenebris aditus qui-
dam & exitus deprehenduntur cæca fœlicitate,ſed & natura pleraq; ſuggeruntur quaſi de
publico ſenſu,quo animā Deus dotare dignatus eſt. Hūc nacta Philoſophia ad gloriā pro-
priæ artis inflauit præ ſtudio(non mirū ſi iſtud ita dixerim)eloquij quiduis ſtruere atq; de-
ſtruere eruditi,magiſq; dicendo perſuadentis,quàm docendo. Formas rebus imponit, eas
nunc peræquat,nunc priuat, de certis incerta præiudicat, prouocat ad exēpla,quaſi cōpa-
rāda, omnia præſcribit,propria ætatibus etiā inter ſimilia diuerſis,[21] nihil diuinæ licentiæ
ſeruat,leges naturæ opiniones ſuas facit , ferrem ſi naturalis ipſa,vt compos naturæ de cō-
ditionis conſortio probaretur. Viſa eſt quidem ſibi & [22] ex ſacris (quas putant) litteris hau-
ſiſſe,quia pleroſque auctores etiā Deos exiſtimauit antiquitas,nedū diuos;[23] vt Mercurium
Ægyptium,

A Ægyptium,[24] cui pręcipuè Plato adſueuit:[25] vt SilenumPhrygem,cui à paſtoribus perdu-
cto ingentes aures ſuas Midas tradidit,[26] vt Hermotimum, cui Clazomenij mortuo tem-
plum contulerunt,[27] vt Orpheum,vt Muſæum,[28] vt Pherecydē Pythagoræ magiſtrū.Quid
autem ſi Philoſophi etiam illa incurſauerunt quæ penes nos apocryphorum confeſſione
damnantur, certos nihil recipiendum quod non conſpiret germanæ, [29] & ipſo iam æuo
pronatæ propheticæ paraturæ,quādo & Pſeudoprophetarū meminerimus,& multo prius *Matth.24.*
apoſtatarum ſpirituum,qui huiuſmodi quoq; ingeniorum calliditate omnē faciem ſæculi *Gen.6.*
inſtruxerint. Poſtremò ſi etiam ad ipſos Prophetas adiſſe credibile eſt indagatorē quemq;
ſapientiæ ex negotio curioſitatis,tamen plus diuerſitatis inuenias inter Philoſophos quàm
ſocietatis,cùm & in ipſa ſocietate diuerſitas eorum deprehendatur. Siquidem vera quæq;
& conſonantia Prophetis aut aliundè commendāt,aut aliorſum ſubornant, cum maxima
iniuria veritatis,quam efficiunt aut adiuuari falſis,aut pattocinari. Hoc itaq; cōmiſerit nos
& Philoſophos in iſta præſertim materia, quòd interdum communes ſententias propriis
argumentationibus veſtiant, contrariis alicubi regulæ noſtræ: interdū ſententias proprias
communibus argumentationibus muniant,conſentaneis alicubi regulæ illorum: vt propè
excluſa ſit veritas à Philoſophia per veneficia in illam ſua. & ideò vtroque titulo ſocietatis
aduerſario veritatis vrgemur,& communes ſententias ab argumētationibus Philoſopho-
rum liberare,& communes argumentationes à ſententiis eorum ſeparare,reuocādo quæ-
ſtiones ad Dei litteras,[30] exceptis planè quæ ſine laqueo alicuius præiudicij ad ſimplex te-
B ſtimonium licebit adſumere: quia & ex æmulis nonnunquam teſtimonium neceſſarium,ſi
non æmulis proſit. Nec ignoro quanta ſit ſylua materiæ iſtius apud Philoſophos pro nu-
mero etiam ipſorum commentatorum,quot varietates ſententiarū,quot palæſtræ opinio-
num,quot propagines quæſtionum,quot implicationes expeditionum;[31] ſed & Medicinā
inſpexi ſororem(vt aiunt)Philoſophiæ,ſibi quoq; hoc negotium vindicantem,vt ad quam
magis animæ ratio pertinere videatur per corporis curam. Vnde & plurimum ſorori refra-
gatur,quòd animā quaſi coràm in domicilio ſuo tractando magis norit. Sed viderit vtriuſ-
que præſtantiæ ambitio. Habuit & Philoſophia libertatē ingenij, & Medicina neceſſitatē
artificij ad extendendos de anima retractatus; latè quæruntur incerta, latiùs diſputantur
præſumpta. Quanta difficultas probandi,tanta operoſitas ſuadendi; vt meritò [12] Heracli-
tus ille tenebroſus vaſtiores caligines animaduertens apud examinatores animæ, tædio
quæſtionum pronunciarit,[13] terminos animæ nequaquam inueniſſe omnem viam ingre-
diendo. Chriſtiano autem paucis ad ſcientiam huius rei opus eſt: nam & certa ſemper in
paucis,& amplius illi quærere non licet, quàm quod inueniri licet. [14] infinitas enim quæ- *1.Tim.1.*
ſtiones Apoſtolus prohibet. Porrò non amplius inueniri licet, quàm quod à Deo diſcitur.
Quod autem à Deo diſcitur,totum eſt. [[15] Atque vtinam nullas hæreſes oportuiſſet exi- CAP.III.
ſtere,vt probabiles quiq; emicarent. Nihil omninò cum Philoſophis ſuper anima quoque *1.Cor.11.*
experiremur,Patriarchis(vt ita dixerim)hæreticorum.[16] Siquidem & ab Apoſtolo iā tunc
Philoſophia cōcuſſio veritatis prouidebatur. Athenis enim expertus linguatam ciuitatem, *Coloſſ.2.*
C cùm omnes illic ſapientiæ atq; facundiæ [17] caupones deguſtaſſet,inde concepit præmoni-
torium illud edictum. Proinde enim & animæ ratio per philoſophatas doctrinas homi- *Iſai.1.*
num miſcentes aquas vino,[18] alij immortalem negant animam,[39] alij pluſquàm immorta-
lem adfirmant,[40] alij de ſubſtantia,[41] alij de forma,[42] alij de vnaquaque diſpoſitione diſce-
ptant,[43] hi ſtatum eius aliundè ducunt, [44] hi exitum aliorſum abducunt, [45] prout aut Pla-
tonis honor,[46] aut Zenonis vigor,[47] aut Ariſtotelis tenor,[48] aut Epicuri ſtupor,[49] aut He-
racliti mœror,[50] aut Empedoclis furor perſuaſerunt. Deliquit, opinor, [51] diuina doctrina *Iſai. 2.*
ex Iudæa potius quàm ex Græcia oriens. [52] Errauit & Chriſtus piſcatores citius quàm ſo- *Matth.4.*
phiſtam ad præconium emittens. Si qua igitur in hunc modum de nidoribus Philoſophiæ
candidum & purum aërem veritatis infuſcant, ea erunt Chriſtianis enubilanda, & percu-
tientibus argumentationes originales,id eſt Philoſophicas, & opponentibus definitiones
cœleſtes,id eſt Dominicas: vt & illa quibus ethnici à Philoſophia capiuntur, deſtruantur, &
hæc quibus fideles ab hæreſi concutiuntur,retundantur, vna iam congreſſione deciſa ad-
uerſus Hermogenem, vt præfati ſumus: quia animam ex Dei flatu, non ex materia vindi-
camus,muniti & illic diuinæ determinationis inobſcurabili regula, Et flauit, inquit, Deus
flatum vitæ in faciem hominis, & factus eſt homo in animam viuam, vtrique ex Dei flatu.
De iſto nihil amplius reuoluendum; habet ſuum titulum,& ſuum hæreticum. Ceteris hinc
exordium inducam. [[53] Poſt definitionem cenſus, quæſtionem ſtatus patitur. Conſequēs CAP.IIII.

enim eſt, vt ex Dei flatu animam profeſſi, initium ei deputaremus. [54] Hoc Plato excludit, D innatam & infectam animam volens: [55] & natam autem docemus & factam ex initij conſtitutione. Nec ſtatim errauimus vtrumque dicentes, quia ſcilicet aliud ſit natum, aliud factum, vtpotè illud animalibus competens. Differentiæ autem ſua habendo loca & tempora, [56] habent aliquando & paſſiuitatis commercia. Capit itaque & facturam pro naſci poni; ſiquidem omne quod quoquo modo accipit eſſe, generatur. Nam & factor ipſe parens facti poteſt dici; [57] ſic & Plato vtitur. Igitur quantũ ad fidem noſtrã factæ natæve animæ

Cap. v. depulſa eſt Philoſophi opinio, auctoritate Prophetiæ quoque. [[58] Accerſerit Eubulum aliquem [59] & Critolaum [60] & Xenocratem, [61] & iſto in loco amicum Platonis [62] Ariſtotelem fortaſſe. [63] An exſtruentur magis ad auferendam animæ corpulentiam? ſi non alios econtrariò inſpexerint & quidem plures corpus animæ vindicantes, nec illos dico ſolos [64] qui eam de manifeſtis corporalibus effingunt, [65] vt Hipparchus [66] & Heraclitus ex igni, [67] vt Hippon [68] & Thales ex aqua, vt [69] Empedocles [70] & Critias ex ſanguine, vt [71] Epicurus ex atomis, ſi & atomi corpulentias de coitu ſuo cogunt: vt [72] Critolaus & Peripatetici eius, ex quinta neſcio qua ſubſtantia, ſi & illa corpus, quia corpora includit. [73] Sed etiam Stoicos allego, qui ſpiritum prædicantes animam penè nobiſcum, quà proxima inter ſe flatus & ſpiritus, tamen corpus animã facilè perſuadebunt. [74] Denique Zeno conſitũ ſpiritũ definiens animã, hoc modo inſtruit. Quo, inquit, digreſſo animal emoritur, corpus eſt: Conſito autem ſpiritu digreſſo animal emoritur: ergo cõſitus ſpiritus corpus eſt: ergo E corpus eſt anima. [75] Vult & Cleanthes nõ ſolùm corporis lineamentis, ſed & animæ notis ſimilitudinem parentibus in filios reſpondere, de ſpeculo ſcilicet morum & ingeniorũ & adfectuum; corporis autẽ ſimilitudinem & diſſimilitudinẽ capere & animam. Itaque corpus ſimilitudini vel diſſimilitudini obnoxium. [76] Item corporalium & incorporalium paſſiones inter ſe non communicare. Porrò & animam compati corpori, cui læſo ictibus, vulneribus, vlceribus condoleſcit: & corpus animæ, cui afflictæ cura, angore, amore coæreſcit per detrimentum ſocij vigoris, cuius pudorem & pauorem rubore atque pallore teſtetur. Igitur anima corpus ex corporalium paſſionum communione. [77] Sed & Chryſippus manum ei porrigit, conſtituens corporalia ab incorporalibus derelinqui omninò nõ poſſe, quia nec contingantur ab eis. [78] Vnde & Lucretius,

Tangere enim & tangi niſi corpus nulla poteſt res.

derelicto autem corpore ab anima affici morte. Igitur corpus anima, quæ niſi corporalis

Cap. vi. corpus non derelinqueret. [[79] Hæc Platonici ſubtilitate potius quàm veritate conturbant. [80] Omne inquiunt corpus, aut animale ſit neceſſe eſt, aut inanimale. Et ſiquidem inanimale eſt, extrinſecus mouebitur: ſi verò animale, intrinſecus. Anima autem nec extrinſecus mouebitur, vt quæ non ſit inanimalis, nec intrinſecus, vt quæ ipſa potius moueat corpus. Itaque non videri eam corpus, quę non corporalium forma ex aliqua regione moueatur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primò definitionis prouocantis ad ea quæ in animam non conueniunt. Non enim poteſt anima animale corpus dici, aut inanimale: F cùm ipſa ſit quæ aut faciat corpus animale, ſi adſit, aut inanimale, ſi abſit ab illo. Itaq; quod facit, non poteſt eſſe ipſa, vt dicatur animale vel inanimale. Anima enim dicitur ſubſtantiæ ſuæ nomine. Quòd ſi non capit animale corpus dici aut inanimale quod eſt anima, quomodo prouocabitur ad animalium & inanimalium corporum formam? Dehinc ſi corporis eſt moueri extrinſecus ab aliquo, [81] oſtendimus autem ſuprà moueri animam & ab alio cùm vaticinatur, cùm furit, vtique extrinſecus cùm ab alio: meritò quod mouebitur extrinſecus ab alio, ſecundum exempli propoſitionem corpus agnoſcam. Enimuerò ſi ab alio moueri corporis eſt, quanto magis mouere aliud? Anima autem mouet corpus, & conatus eius extrinſecus foris parent. Ab illa eſt enim impingi & pedes in inceſſum, & manus in contactum, & oculos in conſpectum, & linguam in effatum, velut ſigillario motu ſuperficiem intus agitante. Vnde hæc viſio incorporali animæ, vnde vacuæ rei ſolida propellere. Sed quomodo diuiſi videntur in homine ſenſus corporales & intellectuales: [82] Corporalium aiunt rerum qualitates, vt terræ, vt ignis, corporalibus ſenſibus renuntiari, vt tactui, vt viſui. Incorporalium verò intellectualibus conueniri, vt benignitatis, vt malignitatis. Itaque incorporalem eſſe animam conſtat, cuius qualitates non corporalibus, ſed intellectualibus ſenſibus comprehẽdãtur. Planè, ſi nõ huius definitionis gradũ excluſero. Ecce enim incorporalia oſtẽdo corporalibus ſenſibus ſubiici, ſonum auditui, colorem conſpectui, odorem odoratui: quorum exem-

A exemplo etiam anima corpori accedit,ne dicas idcircò ea per corporales renũtiari ſenſus,
quia corporalibus accedãt. Igitur ſi conſtat incorporalia quoque à corporalibus compre-
hendi,cur non & anima quæ corporalis,ab incorporalibus renũrietur? Certè definitio ex-
cluſa ſit.[83] De inſignioribus argumẽrationibus erit etiam illa,quòd omne corpus corpora-
libus ali iudicant. Animam vero vt incorporalem,incorporalibus, ſapiẽtiæ ſcilicet ſtudiis.
Sed nec hic gradus ſtabit,etiã [84] Sorano methodicæ medicinæ inſtructiſſimo auctore re-
ſpondente animam corporalibus quoq; ali:deniq; deficiẽtẽ à cibo plerumq; fulciri. Quid-
ni? quo adempto in totũ dilabitur ex corpore. Ita etiam ipſe Soranus pleniſſimè ſuper ani-
ma commentatus quatuor voluminibus,& cum omnibus Philoſophorũ ſententiis exper-
tus,corporalem animæ ſubſtantiam vindicat, etſi illã immortalitate fraudauit. Non enim
omniũ eſt credere,quod Chriſtianorum eſt. Sicut ergo Soranus ipſe rebus oſtendit animã
corporalibus ali,proinde & Philoſophus exhibeat illam incorporalibus paſci.[85] ſed nemo
vnquam cunctanti de exitu Animæ mulſam aquam de eloquio Platonis infudit,aut micas
de minutiloquio Ariſtotelis inferſit. Quid autem facient tot ac tantæ animæ [86] Rupicum
& barbarorũ,quibus alimenta ſapientiæ deſunt, tamen indocta prudentia pollent,& ſine
academiis & porticibus Atticis & carceribus Socratis:deniq; ieiunãtes à Philoſophia nihi-
lominus viuunt. Nõ enim ſubſtantiæ ipſi alimenta proficiũt ſtudiorũ,ſed diſciplinę,[87] quia
nec opimiorem animam efficiũt,ſed ornatiorem. Benè autem quòd [88] & artes Stoici cor-
B porales adfirmant. Adeò ſic quoq; anima corporalis, ſi & artibus ali creditur. ſed enormis
intentio Philoſophiæ ſolet plerunq; nec proſpicere pro pedibus.[89] Sic Thales in puteũ.ſo-
let & ſententias ſuas non intelligendo, valetudinis corruptelam ſuſpicari. Sic Chryſippus
ad elleborum:tale aliquid opinor ei accidit,[90] quũ duo in vnũ corpora negauit, alienata à
proſpectu & recogitatu prægnantum,quæ non ſingula quotidie corpora,ſed & bina & ter-
na in vnius vteri ambitu perferunt. [91] Inuenitur etiã in iure ciuili Græca quædã quinionẽ
enixa filiorũ,ſemel omniũ mater,vnici fœtus parens multiplex,vnici vteri puerpera nume-
roſa,quæ tot ſtipata corporibus,penè dixerim populo,ſextum ipſa corpus fuit. vniuerſa cõ-
ditio teſtabitur corpora de corporibus proceſſura iam illic eſſe vnde procedunt: ſecũdum
ſit neceſſe eſt quod ex alio ſit. Nihil porrò ex alio eſt,niſi dum gignitur, ſed tunc duo ſunt.
[[92] Quantum ad Philoſophos ſatis hæc, quia quantum ad noſtros ex abundanti, quibus Cap. VII.
corporalitas animæ in ipſo Euangelio relucebit.[93] Dolet apud inferos anima cuiuſdam, & Luc. 16.
punitur in flamma,& cruciatur in lingua,& de digito animæ fœlicioris implorat ſolatium
roris. imaginem exiſtimas exitum illum pauperis lætantis, & diuitis mœrentis? [94] & quid
illic Lazari nòmen,ſi non in veritate res eſt? Sed etſi imago credenda eſt,teſtimonium erit
veritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animæ imaginem cor-
poris:nec mentiretur de corporalibus membris ſcriptura,ſi non erant. Quid eſt autem il-
lud quod ad inferna transfertur poſt diuortium corporis, quod detinetur illic, quod in
diem iudicij reſeruatur,[95] ad quod & Chriſtus moriendo deſcendit, puto, ad animas Pa-
C triarcharum. ſed quamobrem ſi nihil anima detinet ſub terris?[96] Nihil enim ſi non corpus:
incorporalitas enim ab omni genere cuſtodiæ libera eſt,immunis à pœna & à fouela. Per
quod enim punitur aut fouetur,hoc erit corpus;[97] reddam de iſto plenius & opportunius.
Igitur ſi quid tormenti ſiue ſolatij anima præcerpit in carcere ſeu diuerſorio inferûm, in
igni,vel in ſinu Abrahæ,probata erit corporalitas animæ. Incorporalitas enim nihil pati-
tur,non habens per quod pati poſſit: Aut ſi habet, hoc erit corpus. [98] Inquãtum enim om-
ne corporale paſſibile eſt,inrãtum quod paſſibile eſt,corporale eſt. [[99] Abruptum alioquin Ca. VIII.
& abſurdum idcircò quid de corporaliũ eximere cenſu,[100] quia ceteris corporalibus exẽ-
plis non adæquet:vbi proprietatum priuata diſcrimina,per quæ magnificentia auctoris ex
operum eorundem diuerſitate ſignatur,vt ſint tã diſcreta quàm paria, tam amica quàm &
æmula.[101] Siquidem & ipſi Philoſophi ex contrariis vniuerſa conſtare condicunt ſecundũ
amicitiam & inimicitiã Empedoclis. Sic igitur etſi corporalia incorporalibus obiacẽt,ipſa
quoq; ita inter ſe differunt,vt differentia ſpecies eorũ ampliet,nõ genus mutet:vt ſint cor-
poralia,ſic multa in Dei gloria,dũ varia:ſic varia,dũ diuerſa:ſic diuerſa, dũ his alij qualitatũ
ſenſus,alij illis: dũ his alia alimenta,alia illis: dũ hæc inuiſibilia, illa viſibilia:dum hæc gra-
uia,illa leuia. Aiunt enim & idcircò animam incorporalem renũtiandam, [102] quia digreſ-
ſa ea,grauiora efficiantur corpora defunctorum,cùm leuiora eſſe deberent,vnius corporis
pondere exempto, ſi anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, ſi mare negent corpus,
quia extra mare immobilis & grauis nauis efficitur: Quanto ergo validius corpus animæ,

Digitized by Google

quod tanti poſtea ponderis corpus leuiſsima mobilitate circũfert?[103] Ceterùm etſi inuiſi- D
bilis anima, & pro conditione corporis ſui, & pro proprietate ſubſtantiæ, & pro natura
etiam eorum quibus inuiſibilis eſſe ſortita eſt. [104] Solem noctuæ neſciunt oculis: [105] aqui-
læ ita ſuſtinent, vt natorum ſuorum generoſitatem de pupillarum audacia iudicent: alio-
qui non educabunt, vt degenerem, quem ſolis radius auerterit: eſt ideò alteri quid inuiſibi-
le, alteri non, quod non ideò incorporale ſit, quia non ex æquo vis valet. Sol enim corpus,
ſiquidem ignis: ſed quod aquila confitcatur, neget noctua, non tamen præiudicans aquilę:
Apocal. 6. & 20. tantundem & animæ corpus inuiſibile carni ſi fortè, ſpiritui verò viſibile: [106] ſic Ioannes in
CAP. IX. ſpiritu Dei factus, animas martyrum conſpicit. [[107] Quum animæ corpus adſerimus
propriæ qualitatis & ſui generis: iam hæc conditio proprietatis de ceteris accidentibus
corpulentiæ præiudicauit, vt hæc adeſſe, quà corpus oſtendamus, ſed & ipſa ſui generis pro
corporis proprietate, aut etſi non adſint, hoc eſſe proprietatis non adeſſe corpori animæ,
quæ corporibus & ceteris adſint. Et tamen non inconſtanter profitebimur ſolenniora
quæque, [108] & omnimodò debita corpulentiæ, adeſſe animæ quoque, vt habitum, vt ter-
minum, vt illud trifariam diſtantium, longitudinem dico, & latitudinem, & ſublimitatem,
quibus metantur corpora Philoſophi. [109] Quid nunc quòd & effigiem animæ damus,
[110] Platone nolente, quaſi periclitetur de animæ immortalitate? Omne enim effigiatum
compoſitum & ſtructile adfirmat. Diſſolubile autem omne compoſititium & ſtructile: ſed
animam immortalem. Igitur indiſſolubilem quàm immortalem, & ineffigiatam quàm in-
diſſolubilem. Ceterùm compoſititiam & ſtructilem, ſi effigiatam, tanquam alio eam modo
effigians intellectualibus formis: pulchram iuſtitia & diſciplinis Philoſophiæ, deformem E
vero contrariis artibus. Sed nos corporales quoque illi inſcribimus lineas, non tantùm ex
fiducia corporalitatis per æſtimationem, verùm & ex conſtantia gratiæ per reuelationem.
Apocal. 1. Nam quia ſpiritalia chariſmata agnoſcimus, poſt Ioannem quoque Prophetiam merui-
mus & conſequi. [111] Eſt hodie ſoror apud nos reuelationum chariſmata ſortita, quas [112] in
Eccleſia [113] inter Dominica ſolennia per extaſin in ſpiritu patitur, conuerſatur cum ange-
lis, aliquando etiam cum Domino, & videt & audit ſacramenta, & quorundam corda di-
noſcit, & medicinas deſiderantibus ſubmittit. Iam verò [114] prout ſcripturæ leguntur, aut
Pſalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur: ita inde mate-
riæ viſionibus ſubminiſtrantur. fortè neſcio quid de anima diſſerueramus, cùm ea ſoror
in ſpiritu eſſet. [115] Poſt tranſacta ſolennia dimiſſa plebe, quo vſu ſolet nobis renuntiare quę
viderit (nam & diligentiſſimè digeruntur, vt etiam probentur) inter cetera, inquit, oſtenſa
eſt mihi anima corporaliter, & ſpiritus videbatur, ſed nõ inanis & vacuæ qualitatis, immò
quæ etiam teneri repromitteret [116] tenera & lucida & aërei coloris, & forma per omnia
2. Cor. 19. humana. hæc viſio eſt. Deus teſtis, & Apoſtolus chariſmatum in Eccleſia futurorum ido-
neus ſponſor; tu niſi res ipſa de ſingulis perſuaſerit, ne credas. Si enim corpus anima, ſine
dubio inter illa quæ ſupra ſumus profeſſi. Proinde & coloris proprietas omni corpori ad-
hæret; quem igitur alium animæ æſtimabis colorem, quàm aëreum ac lucidum? [117] non vt
aër ſit ipſa ſubſtantia eius, etſi hoc Æneſidemo viſum eſt & [118] Anaximeni, [119] puto ſecun-
dum quoſdam & Heraclito: [120] nec vt lumen, etſi hoc placuit Pontico Heraclidi. [121] Nam F
& ceraunеis gemmis non ideò ſubſtantia ignita eſt, quòd coruſcẽt rutilato rubore, [122] nec
beryllis ideò aquoſa materia eſt, quòd fluctuent colato nitore. Quanta enim & alia color
ſociat, natura diſſociat? Sed quoniam omne tenue atque perlucidum aëris æmulum eſt, hoc
erit anima quâ flatus eſt & ſpiritus tradux. Siquidem præ ipſa tenuitatis ſubtilitate de fi-
de corporalitatis periclitatur. Sic & effigiẽ de ſenſu iã tuo concipe, non aliã animæ huma-
næ deputandã præter humanam, & quidem eius corporis quod vnaquæque circumtulit.
Hoc nos ſapere interim primordij contemplatio inducat. Recogita enim, cùm Deus flaſ-
ſet in faciem hominis flatum vitę, & factus eſſet homo in animam viuam, totum vtique per
faciem ſtatim flatum illum in interiora tranſmiſſum, & per vniuerſa corporis ſpatia diffu-
ſum, ſimúlque diuina aſpiratione denſatum, omni intus linea expreſſum eſſe, quam denſa-
tum impleuerat, [123] & velut in forma gelaſſe. Inde igitur & corpulentia animæ ex denſa-
tione ſolidata eſt, & effigies expreſſione formata. [124] Hic erit homo interior, alius exte-
rior, dupliciter vnus: habens & ille oculos & aures ſuas, quibus populus Dominum audire
Luc. 11. & videre debuerat, habens & ceteros artus, per quos & in cogitatibus vtitur, & in ſomnis
Apoc. 6. fungitur. Sic & diuiti apud inferos lingua eſt, & pauperi digitus, & ſinus Abrahæ. Per has li-
Gen. 1. neas & animæ martyrum ſub altari intelliguntur. A primordio enim in Adam concreta
&

Digitized by Google

A & configurata corpori anima, vt totius ſubſtantiæ, ita & conditionis iſtius ſemen efficit.
[[125] Pertinet ad ſtatum fidei, ſimplicem animam determinare [126] ſecundum Platonem, id Cap. x.
eſt, vniformem duntaxat ſubſtantiæ nomine. Viderint artes & diſciplinæ, viderint & effi-
gies. [127] Quidam enim volunt aliam illi ſubſtantiam naturalem ineſſe ſpiritum; quaſi aliud
ſit viuere, quod venit ab anima; aliud ſpirare, quod fiat à ſpiritu. Nam & animalibus non
omnibus vtrũque adeſſe. Pleraque enim viuere ſolummodò, nõ etiam ſpirare, [128] eo quòd
non habeant organa ſpiritus, pulmones & arterias. Quale eſt autem in examinatione hu-
manæ animæ culicis atque formicæ argumenta reſpicere, quando & vitalia pro cuiuſque
generis diſpoſitione, omnibus propria animalibus temperauerit artifex Deus, vt nulla in-
de cõiectura captãda ſit. Nã neq; homo ſi pulmonibus & arteriis ſtructus eſt, idcircò aliũdè
ſpirabit, aliundè viuet: [129] neq: formica, ſi mẽbris huiuſmodi caret, idcircò negabitur ſpi-
rare, quaſi ſolummodo viuens. Cui vero tantũ patuit in Dei opera, vt alicui hęc deeſſe præ-
ſumpſerit? [130] Herophilus ille medicus, aut lanius, qui ſexcentos exſecuit vt naturam ſcru-
taretur, qui hominẽ odiit vt noſſet, neſcio an omnia interna eius liquidò explorarit, ipſa
morte mutante quæ vixerant, & morte non ſimplici: ſed ipſa inter artificia exectionis er-
rantes Philoſophi pro certo renuntiauerunt culicibus & formicis & tineis deeſſe pulmo-
nes & arterias. dic mihi inſpector curioſiſſime, oculos habent ad videndum? Atquin &
pergunt quò volunt, & vitant & adpetunt quæ videndo ſciunt; [131] deſigna oculos, denota
pupillas. [132] Sed & exedunt tineæ; demonſtra mandibulas, deprome genuinos. [133] Sed &
B perſonant culices, ne in tenebris quidem aurium cæci, tubam pariter & hiantiam oris il-
lius oſtende. Quoduis animal vnius licet puncti, aliquo alatur neceſſe eſt; [134] exhibeas pa-
buli tranſmittendi, decoquendi, defæcandique membra. Quid ergo dicemus? Si per hæc
viuitur, erunt hæc in omnibus vtique quæ viuent, etſi non videntur, etſi non adprehen-
duntur pro mediocritate: hoc magis credas, ſi Deum recogites tantum artificem in modi-
cis, quantum & in maximis. Si verò non putas capere tam minuta corpuſcula Dei inge-
nium, ſic quoque magnificentiam eius agnoſcas, quòd modicis animalibus, ſine neceſſa-
riis membris nihilominus viuere inſtruxerit, ſaluo etiam viſu ſine oculis, & eſu ſine denti-
culis, & digeſtu ſine alueis, [135] quemadmodum & incedunt quædam ſine pedibus manan-
te impetu, quod angues: & inſurgente conatu, quod vermes: & ſpumante reptatu, quod li-
maces. Ita & ſpirari cur non putes ſine pulmonum follibus, & ſine fiſtulis arteriarum? vt
pro magno amplectaris argumento, idcircò animæ humanæ ſpiritum accedere, quia ſint
quæ ſpiritu careant; & idcircò ea ſpiritu carere, quia flaturalibus artubus ſtructa non ſint.
Viuere ſine ſpiritu exiſtimas aliquid, ſpirare ſine pulmonibus non putas? Quid eſt, oro te,
ſpirare? flatum, opinor, ex ſemetipſo agere. Quid eſt non viuere? flatum, opinor, ex ſemetip-
ſo non agere. Hoc enim reſpondere debebo, ſi non idem eſt ſpirare quod viuere. Sed mor-
tui erit non agere flatum: ergo viuentis eſt agere flatum. Sed & ſpirantis eſt agere flatum;
ergo & ſpirare viuentis eſt. Vtrumque ſi ſine anima decurrere potuiſſet, non fuiſſet animæ
ſpirare, ſed ſolummodò viuere. At enim viuere ſpirare eſt, ſi & ſpirare viuere. Sic ergo to-
tum hoc & ſpirare & viuere, eius eſt cuius & viuere, id eſt, animæ. Denique ſi ſeparas ſpiri-
C tum, naturam ſepara, & opera. Agant in diſcreto aliquid ambo, ſeorſum anima, ſeorſum
ſpiritus: anima ſine ſpiritu viuat, ſpiritus ſine anima ſpiret; alterum relinquat corpora, alte-
rum remaneat, mors & vita conueniant. Si enim duo ſunt anima & ſpiritus, diuidi poſſunt,
vt diuiſione eorum alterius diſcedentis, alterius manentis, mortis & vitæ concurſus eue-
niat. Sed nullo modo eueniet: ergo [136] duo non erunt quæ diuidi non poſſunt concreta. Si
aliud eſt viuere, aliud ſpirare, diſtinguunt ſubſtantias opera: & quanto nunc firmius eſt, vt
vnum credas, cùm diſtantiam non das, vt ipſa ſit anima ſpiritus, dum ipſius eſt ſpirare, cu-
ius & viuere. Quid enim ſi diem aliud haberi velis, aliud lucem quæ accidat diei, cùm dies
ipſa lux ſit? Plane erunt & alia genera lucis, vt ex ignium miniſterio: Erunt enim & aliæ
ſpiritus ſpecies, vt ex Deo, vt ex diabolo. Ita cùm de anima & ſpiritu agitur, ipſa erit ani-
ma ſpiritus, ſicut ipſa dies lux. Ipſum eſt enim quid, per quod eſt quid. [[137] Sed vt animam Cap. xi.
ſpiritum dicam, præſentis quæſtionis ratio compellit, quia ſpirare alij ſubſtantiæ adſcribi-
tur: hoc dum animæ vindicamus, quam vniformem & ſimplicem agnoſcimus, ſpiritum
neceſſe eſt certa conditione dicamus: non ſtatus nomine, ſed actus, nec ſubſtantiæ titulo,
ſed operæ, quia ſpirat, non quia ſpiritus propriè eſt. nam & flare, ſpirare eſt. Ita & animam,
quam flatum ex proprietate defendimus, ſpiritum nunc ex neceſſitate pronuntiamus.
[138] Ceterùm aduerſus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex Dei flatu contendit, fla-

tum propriè tuemur. Ille enim aduerſus ipſius ſcripturæ fidem flatum in ſpiritum vertit: vt D
dum incredibile eſt, ſpiritum Dei in delictum, & mox in iudicium deuenire, ex materia po-
tius anima credatur quàm ex Dei ſpiritu. Idcircò nos & illic flatum eam defendimus, non
ſpiritum, ſecundum ſcripturam, & ſecundum ſpiritus diſtinctionem: & hîc ſpiritum ingra-
tis pronuntiamus, ſecundum ſpirandi & flandi conditionem. illic de ſubſtantia quæſtio
eſt. ſpirare enim ſubſtantiæ actus eſt. Nec diurius de iſto, [139] niſi propter hæreticos, qui ne-
ſcio quod ſpiritale ſemen inſulciunt animæ de Sophiæ matris occulta liberalitate conla-
tum, ignorante factore; quum ſcriptura factoris magis Dei ſui conſcia, nihil amplius pro-
mulgauerit, quàm [140] Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, & hominem factum
in animam viuam, per quam exinde & viuat & ſpiret: ſatis declarans differentias ſpiritus
Eſai. 57. & animæ in ſequentibus inſtrumentis, ipſo Deo pronuntiante: [141] Spiritus ex me prodi-
Ibidem. 42 uit, & flatum omnem ego feci. & anima enim flatus factus ex ſpiritu. Et rurſus, [142] Qui de-
dit flatum populo ſuper terram, & ſpiritum calcantibus eam. Primò enim anima, id eſt fla-
tus populo in terra incedenti, id eſt in carne carnaliter agenti. Poſtea ſpiritus eis qui ter-
ram calcant, id eſt opera carnis ſubigunt: [143] quia & Apoſtolus non primùm quod ſpirita-
le eſt, ſed quod animale, poſtea ſpiritale. [144] Nam, etſi Adam ſtatim prophetauit magnum
Epheſ. 5. illud ſacramentum in Chriſtum & Eccleſiam: Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro ex car-
Gen. 2. ne mea: propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adglutinabit ſe vxori ſuæ, &
erunt duo in vnam carnem: accidētiam ſpiritus paſſus eſt. cecidit enim extaſis ſuper illum,
ſancti ſpiritus vis operatrix Prophetiæ. Nam & malus ſpiritus accidens res eſt. Denique
Saulem tam Dei ſpiritus poſtea vertit in alium virum, id eſt in Propheten, cùm dictum eſt, E
1. Reg. 10. Quid hoc filio Cis?an & Saul in Prophetis? quàm & malus ſpiritus poſtea euertit in alium
virum, in apoſtatam ſcilicet. Iudam quoque aliquandiu cum electis deputatum vſque ad
loculorum officium, etſi iam fraudatorem, traditorem tandem nondum, poſtea diabolus
intrauit. Igitur ſi neque Dei, neque diaboli ſpiritus ex natiuitate conſeritur animæ, ſolam
eam conſtat ante euentum ſpiritus vtriuſque, ſi ſolam & ſimplicem & vniformem ſubſtan-
Cap. XII. tiæ nomine, atque ita non aliundè ſpirantem quàm ex ſubſtantiæ ſuæ ſorte. [[145] Proinde
& animum, [146] ſiue mens eſt, νῦς apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quàm ſugge-
ſtum animæ ingenitum & inſitum & natiuitùs, proprium, quo agit, quo ſapit, quem ſecum
habens ex ſemetipſa, ſe commoueat in ſemetipſa, atque ita moueri videatur ab illo tanquā
ſubſtantia alia, vt volunt [147] qui etiam vniuerſitatis motatorem animum decernunt, [148] il-
lum Deum Socratis, [149] illum Valentini Monogenem ex patre βυθῷ, & matre ἐννοίᾳ, [150] quā-
uis Anaxagoræ turbata ſententia eſt. Initium enim omnium commentatus animum, [151] &
vniuerſitatis oſcillum de illius axe ſuſpendens, purúmque eum adfirmans, & ſimplicem
& incōmiſcibilem, hoc vel maximè titulo ſegregat ab animæ cōmiſtione, & tamen eundē
alibi animam edicit. [152] Hoc etiam Ariſtoteles denotauit, neſcio an ſua paratior implere
quàm aliena inanire. [153] Denique & ipſe definitionem animi quum differret, interim alte-
rum animi genus pronuntiauit, illum diuinum, quem rurſus & impaſſibilem ſuboſtendens,
abſtulit & ipſe eum à conſortio animæ. Cùm enim animam paſſibilem conſtet eorum quæ
ſortita eſt pati, aut per animum, & cum animo patietur: ſi concreta eſt animo, non poteſt F
animus impaſſibilis induci: aut ſi nō per animū, nec cū animo patietur anima, non erit cō-
creta illi cum qua nihil, & cui nihil patitur. Porrò ſi nihil per illū, & cum illo anima patietur,
iam nec ſentiet, nec ſapiet, nec mouebitur per illum, vt volūt. [154] Nā & ſenſus paſſiones facit
Ariſtoteles. Quidni? & ſentire enim pati eſt, quia pati ſentire eſt. Proinde & ſapere ſentire
eſt, & moueri ſentire eſt: ita totū pati eſt. Videmus autem nihil iſtorū animā experiri, vt non
& animo deputetur, quia per illum & cum illo tranſigitur. Iam ergo & cōmiſcibilis eſt ani-
mus aduerſus Anaxagoram, & paſſibilis aduerſus Ariſtotelem. Ceterùm ſi diſcretio ad-
mittitur, vt ſubſtantia duæ res ſint, animus atque anima, alterius erit & paſſio, & ſenſus, &
ſapor omnis, & actus, & motus: alterius autem otium, & quies, & ſtupor, & nulla iā cauſa, &
aut animus vacabit, aut anima. Quòd ſi cōſtat ambobus hęc omnia reputari, ergo vnū erūt
vtrumque, [155] & Democritus obtinebit, differentiā tollens, & quæretur quomodo vnum
vtrumque ex duarum ſubſtantiarum confuſione, an ex vnius diſpoſitione. Nos autem
animum ita dicimus animæ concretū, nō vt ſubſtantiæ alium, ſed vt ſubſtantiæ officium.
Cap. XIII. [[156] Ad hoc diſpicere ſupereſt, principalitas vbi ſit, id eſt qui cui præeſt, vt cuius principa-
litas apparuerit, illa ſit ſubſtantiæ maſſa. Id autem cui maſſa ſubſtantiæ præerit, in officium
naturale ſubſtantiæ deputetur. Enimuerò quis non animæ dabit ſummam omnem, cuius
nomine

A nomine totius hominis mentio titulata eſt.[157] Quantas animas paſco (ait diues) non ani-
mos: Et animas ſaluas optat gubernator, non animos: Et ruſticus in opere, & in prælio mi-
les, animam ſe, non animum ponere adfirmat. Cuius nominatiõra pericula aut vota ſunt,
animi an animæ? Quid autem agere dicũtur moribundi, animum an animã? Ipſi poſtremò
Philoſophi ipſiq; Medici quãuis de animo quoq; diſputarent, [158] faciẽ tamen operis fron-
témq; materiæ de anima vnuſquiſq; proſcripſit. Vt autem & à Deo diſcas, [159] animã Deus
ſemper adloquitur, animã cõpellat atq; aduocat, vt animum ſibi aduertat.[160] Illam ſaluam
venit facere Chriſtus, illam perdere in gehẽnam cõminatur, illam pluris fieri vetat, illam &
ipſe bonus paſtor pro pecudibus ſuis ponit. Habes animæ principalitatem, habes in illa &
ſubſtãtiæ vnionem, cuius intelligam inſtrumentum eſſe animum, nõ patrociniũ. [[161] Sin- Ca. XIIII.
gularis alioquin & ſimplex, & de ſuo tota eſt nõ magis inſtructilis aliundè quàm diuiſibilis
ex ſe, quia nec diſſolubilis.[162] Si enim ſtructilis, & diſſolubilis: ſi diſſolubilis, iam non im-
mortalis. Itaq; quia iam nõ mortalis, neq; diſſolubilis, neq; diuiſibilis. Nam & diuidi diſſol-
ui eſt, & diſſolui mori eſt.[161] Diuiditur autẽ in partes, [164] nũc in duas à Platone, [165] nũc in
tres à Zenone, [166] nũc in quinq;, & in ſex à Panætio, [167] & in ſeptẽ à Sorano, [168] etiã in octo
penes Chryſippũ, [169] etiã in nouem penes Apollophanẽ, [170] ſed & in decem apud quoſdã
Stoicorum, [171] & in duas amplius apud Poſidoniũ, qui à duobus exorſus titulis, principali
quod aiunt ἡγεμονικὸν, & à rationali, quod aiunt λογικὸν, in duodecim exinde proſecuit:[172] ita
in alias ex alijs ſpecies diuidunt animã. Huiuſmodi autem non tam partes animæ habebũ-
B tur, quàm vires & efficaciæ & operæ, [173] ſicut de quibuſdã & Ariſtoteles iudicauit. Non e-
nim membra ſunt ſubſtantiæ animalis, ſed ingenia: vt motorium, vt actoriũ, vt cogitato-
rium, & ſi qua in hunc modum diſtinguunt, vt & ipſi illi quinq; notiſſimi ſenſus, viſus, audi-
tus, guſtus, tactus, odoratus. Quibus omnibus etſi certa ſingulis domicilia in corpore de-
terminauerunt, non idcircò hæc quoq; diſtributio animæ ad animæ ſectiones pertinebit,
quando ne ipſum quidem corpus ita diuidatur in membra, vt iſti volunt animam. Atquin
ex multitudine membrorũ vnũ corpus efficitur, vt cõcretio ſit potius ipſa diuiſio. [174] Spe-
cta portẽtoſiſſimam Archimedis munificentiã, organum hydraulicum dico, tot membra,
tot partes, tot cõpagines, tot itinera vocum, tot compendia ſonorum, tot cõmercia modo-
rum, tot acies tibiarum, & vna moles erunt omnia. Sic & ſpiritus qui illic de tormento a-
quæ anhelat, non ideò ſeparabitur in partes, quia per partes adminiſtratur, ſubſtantia qui-
dem ſolidus, opera verò diuiſus. [175] Non longè hoc exemplum eſt à Stratone & Æneſide-
mo & Heraclito: [176] nam & ipſi vnitatem animæ tuentur, quæ in totum corpus diffuſa, &
vbique ipſa velut flatus in calamo per cauernas, ita per ſenſualia varijs modis emicet, non
tam conciſa quàm diſpenſata. Hæc omnia quibus titulis nuncupentur, & quibus ex ſe di-
uiſionibus deriuẽtur, & quibus in corpore metationibus ſequeſtrẽtur, Medici potius tum
Philoſophi conſiderabunt, nobis pauca conuenient. [[177] In primis an ſit aliquis ſummus Cap. XV
in anima gradus vitalis & ſapientialis, quod ἡγεμονικὸν appellant, id eſt principale, quia ſi
negetur, totùs animæ ſtatus periclitatur. Denique qui negant principale, ipſam priùs ani-
C mam nihil cenſuerunt, [178] Meſſenius aliquis Dicæarchus, [179] ex Medicis autem Andreas
[180] & Aſclepiades, ita abſtulerunt principale, dum in animo ipſo volũt eſſe ſenſus, quorum
vindicatur principale. Aſclepiades etiam illa argumentatione vectatur, quòd pleraque a-
nimalia ademptis eis partibus corporis, in quibus plurimùm exiſtimatur principale con-
ſiſtere, & inſuper viuãt aliquatenus, & ſapiant nihilominus: vt muſcæ & veſpæ & locuſtæ,
ſi capita decideris: vt capræ, & teſtudines, & anguillæ, ſi corda detraxeris: itaque princi-
pale nõ eſſe. Quod, ſi fuiſſet amiſſus cum ſuis ſedibus vigor animæ, nõ perſeueraret.[181] Sed
plures & Philoſophi aduerſus Dicæarchũ Plato, Strato, Epicurus, Democritus, Empedo-
cles, [182] Socrates, [183] Ariſtoteles: & Medici aduerſus Andream & Aſclepiadẽ Herophilus,
Eraſiſtratus, [184] Diocles, Hippocrates, & ipſe Soranus: [185] Iámq; omnibus plures Chri-
ſtiani, qui apud Deum de vtroque deducimur, & eſſe principale in anima, & certo in cor-
poris receſſu conſecratum.[186] Si enim ſcrutatorem & diſpectorem cordis Deum legimus; Sap. 1.
[187] ſi etiam Prophetes eius occulta cordis traducendo probatur; ſi Deus ipſe recogitatus Prouer. 24.
cordis in populo præuenit, [188] Quid cogitatis in cordibus veſtris nequã? Si & Dauid: Cor Pſalm. 138.
mundũ cõde in me Deus. Et Paulus, Corde, ait, credi in iuſtitiã. Et Ioã. Corde, ait, ſuo vnũ- Matth. 9.
quenq; reprehẽdi. Si poſtremò, Qui viderit fœminam ad concupiſcendũ, iam adulterauit Pſalm. 50.
in corde: Simul vtrunque dilucet, & eſſe principale in anima, quòd intentio diuina Rom. 10.
conueniat, id eſt vim ſapientialem atque vitalem: quod enim ſapit, viuidum eſt: & in 1. Ioan. 3.
Matth. 5.

eo theſauro corporis haberi, ad quem Deus reſpicit: [189] vt neque extrinſecus agitari putes D
principale iſtud ſecundum Heraclitum, [190] neque per totum corpus ventilari ſecundum
Moſchionem, [191] neque in capite concludi ſecundum Platonem, [192] neque in vertice po-
tius præſidere ſecundum Xenocratem, [193] neque in cerebro cubare ſecundum Hippo-
cratem, [194] ſed nec circa cerebri fundamentum vt Herophilus, [195] nec in membranulis,
vt Strato [196] & Eraſiſtratus, [197] nec in ſuperciliorum meditullio vt Strato Phyſicus, [198] nec
in tota lorica pectoris vt Epicurus, [199] ſed & quod Ægyptij renuntiauerunt ei qui diui-
narũ commentatores videbantur, [200] & ille verſus Orphei vel Empedoclis: Namq; homi-
nis ſanguis circumcordialis eſt ſenſus, [201] etiam Protagoras, [202] etiam Apollodorus [203] &
Chryſippus hæc ſapiunt, vt vel ab iſtis retuſus Aſclepiades capras ſuas quærat ſine corde
balantes, & muſcas ſuas abigat ſine capite volitãtes: & omnes iam ſciant ſe potius ſine cor-
de & cerebro viuere, qui diſpoſitionem animæ humanæ de conditione beſtiarum præiu-
Ca. xvi. dicarint. [[204] Eſt & illud ad fidem pertinens, [205] quòd Plato bifariam partitur animam,
per rationalem & irrationalem. Cui definitioni & nos quidem adplaudimus, [206] ſed non
vt naturæ deputetur vtrunque. Naturale enim rationale credendum eſt, quod animæ à
primordio ſit ingenitum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod
Gen. 1. Deus iuſſu quoque ediderit, nedum id quod propriè adflatu ſuo emiſerit? Irrationale autẽ
poſterius intelligendum eſt, vt quod acciderit ex ſerpentis inſtinctu, ipſum illud tranſgreſ-
ſionis admiſſum, atque exinde inoleuerit & coadoleuerit in anima adinſtar iam naturali-
Gen. 2. tatis, quia ſtatim in naturæ primordio accidit. [207] Ceterùm quum idem Plato ſolum ratio- E
nale dicat, vt in anima Dei ipſius, ſi nos etiam irrationale naturæ adſcripſerimus, quam à
Deo anima noſtra ſortita eſt, æquè irrationale de Deo erit: vtpotè naturale, quia naturæ
Deus auctor eſt. Sed enim à diabolo immiſſio delicti: Irrationale autem omne delictum:
Igitur à diabolo irrationale à quo & delictum, extraneum à Deo à quo eſt irrationale alie-
num. Proinde diuerſitas horum ex diſtãtia auctorum. Proinde cùm Plato ſoli Deo ſegre-
gans rationale, [208] duo genera ſubdiuidit ex irrationali: [209] indignatiuum quod adpellant
θυμικὸν, & concupiſcentiuum quod vocant ἐπιθυμητικὸν: vt illud quidem commune ſit no-
bis & leonibus, iſtud verò cum muſcis, rationale porrò cum Deo: video & de hoc mihi
eſſe retractandum, propter ea quæ in Chriſto deprehenduntur. Ecce enim tota hæc trini-
tas & in Domino, & rationale quo docet quæ diſſerit, quo ſalutis vias ſternit: & indignati-
uum, quo inuehitur in Scribas & Phariſæos: & concupiſcentiuum, quo Paſcha cum diſci-
pulis ſuis edere concupiſcit. [210] Igitur apud nos non ſemper ex irrationali cenſenda ſunt
indignatiuum & concupiſcentiuũ, quæ certi ſumus in Domino rationaliter decucurriſſe.
[211] Indignabitur Deus rationaliter, quibus ſcilicet debet, & concupiſcet Deus rationaliter
quæ digna ſunt ipſo. Nam & malo indignabitur, & bono concupiſcet ſalutẽ. Dat & Apo-
1.Tim. 3. ſtolus nobis concupiſcentiã. Si quis Epiſcopatum cõcupiſcit, bonum opus cõcupiſcit. Sed
bonum opus dicens, rationalem concupiſcentiam oſtendit. Concedit & indignationem. F
Gal. 5. Quidni, quam & ipſe ſuſcepit? Vtinã & præcidantur, inquit, qui vos ſubuertunt. Rationalis
Epheſ. 2. eſt indignatio quæ ex affectu diſciplinæ eſt. [212] At quum dicit: Fuimus aliquãdo natura fi-
lij iræ, irrationale indignatiuum ſuggillat, quòd non ſit ex ea natura quæ à Deo eſt, ſed ex il-
Matth. 6. la quam diabolus induxit, dominus & ipſe dictus ſui ordinis, Non poteſtis duobus domi-
Ioan. 8. nis ſeruire: pater & ipſe cognominatus, Vos ex diabolo patre eſtis: ne timeas & illi pro-
prietatem naturæ alterius adſcribere poſterioris & adulteræ, [213] quem legis auenarum ſu-
Matth. 13. perſeminatorem, & frumẽtariæ ſegetis nocturnum interpolatorem. [[214] Contingit nos
Cap. xvii. illorum etiam quinque ſenſuum quæſtio, quos in primis litteris diſcimus, quoniam &
hinc aliquid hæreticis procuratur. Viſus eſt, & auditus, & odoratus, & guſtus, & tactus.
[215] Horum fidem Academici duriùs damnant; [216] ſecundum quoſdam, & Heraclitus &
Diocles [217] & Empedocles. [218] Certè Plato in Timæo irrationalẽ pronuntiat ſenſualitatẽ,
& opinioni cõplicitam. [219] Itaq; mendaciũ viſui obijcitur, quòd remos in aqua inflexos
vel infractos adſeuerat aduerſus conſcientiã integritatis, quòd turrẽ quadrangulatam de
longinquo rotundã perſuadeat, quòd æqualiſſimã porticũ anguſtiorem in vltimo infamet,
quòd cœlũ tanta ſublimitate ſuſpenſum mari iungat. [220] Perinde auditus fallaciæ reus. Vt
cùm cœleſte murmur putamus, & plauſtrũ eſt: vel tonitru meditãte, pro certo de plauſtro
credimus ſonitũ. Sic & odoratus & guſtus arguũtur, ſiquidẽ eadẽ vnguenta, eadémq; vina
poſteriore quoque vſu depreciantur. Sic & tactus reprehenditur; ſiquidem eadem paui-
menta manibus aſperiora, pedibus leuiora creduntur, & in lauacris idem calidus lacus
fer-

Digitized by Google

A fetuentiſſimus primò, dehinc temperatiſſimus renuntiatur. Adeò inquiunt, ſic quoque fal-
limur ſenſibus, dum ſententias vertimus.[221] Moderantiùs Stoici non omnem ſenſum, nec
ſemper, de mendacio onerãt. Epicurei conſtantiùs parem omnibus atque perpetuam de-
fendunt veritatem, ſed alia via. Non enim ſenſum mentiri, ſed opinionem. Senſum enim
pati, non opinari; animam enim opinari. Abſciderunt & opinionem à ſenſu, & ſenſum ab
anima. Et vnde opinio, ſi non à ſenſu? Denique niſi viſus rotundam ſenſerit turrem, nulla
opinio rotunditatis. Et vnde ſenſus, ſi non ab anima? Denique carens anima corpus ca-
rebit & ſenſu. Ita & ſenſus ex anima eſt, & opinio ex ſenſu, & anima totum. Ceterùm opti-
mè proponetur eſſe vtique aliquid, quod efficiat aliter quid à ſenſibus renuntiari, quàm ſit
in rebus. Porrò ſi poteſt id renuntiari quod non ſit in rebus, cur non perinde poſſit per id
renuntiari quod non ſit in ſenſibus, ſed in his rationibus quæ interueniant ſuo nomine?
Atque adeò licebit eas recognoſci. [222] Nam vt in aqua remus inflexus vel infractus appa-
reat, aqua in cauſa eſt. Denique extra aquam integer viſui remus. Teneritas autem ſubſtan-
tiæ illius, qua ſpeculum ex lumine efficitur, prout icta ſeu mota eſt, ita & imaginem vibrans
euertit lineam recti. Item vt turris habitus eludat, interualli conditio compellit in aperto;
æqualitas enim circumfuſi aëris pari luce veſtiens angulos, oblitterat lineas. Sic & vnifor-
mitas porticus acuitur in fine, dum acies in concluſo ſtipata illic tenuatur quò & extendi-
tur. Sic & cœlum mari vnitur, vbi viſio abſumitur; quæ quamdiu viget, tamdiu diuidit.
B [223] Auditum verò quid aliud decipiet, quàm ſonorum ſimilitudo? [224] Et, ſi poſtea minus
ſpirat vnguentũ, & minus ſapit vinũ, & minus lacus fetuet, in omnibus fermè prima vis tota
eſt.[225] Ceterùm de ſcabro ac læui merito manus ac pedes tenera ſcilicet & calloſa membra
diſſentiũt. Igitur hoc modo nulla ſenſuũ fruſtratio cauſa carebit. Quòd ſi cauſæ fallũt ſen-
ſus, & per ſenſus opiniones: iã nec in ſenſibus conſtituenda fallacia eſt qui cauſas ſequuntur,
nec in opinionibus quæ à ſenſibus diriguntur ſequentibus cauſas. Qui inſaniunt, alios in
alijs vidẽt,[226] vt Oreſtes matrem in ſorore, &[227] Aiax Vlyſſem in armento,[228] vt Athamas
& Agaue in filijs beſtias. Oculiſne hoc mendaciũ exprobrabis, an furiis? Qui redundantia
fellis auruginant, amara ſunt omnia. Num ergo guſtui præuaricationem exprobrabis, an
valetudinem? Omnes itaque ſenſus euertuntur, vel circumueniuntur ad tempus, vt pro-
prietate fallaciæ careant. Immò iam ne ipſis quidem cauſis adſcribendum eſt fallaciæ elo-
gium. Si enim ratione hæc accidunt, ratio fallacia perhiberi non meretur. quod ſic fie-
ri oportet, mendacium non eſt. Itaque ſi & ipſæ cauſæ infamia liberantur, quanto magis
ſenſus, quibus iam & cauſæ liberè præeunt: cùm hinc potiſſimùm & veritas & fides &
integritas ſenſibus vindicanda ſit, quòd non aliter renuntient, quàm quod illa ratio man-
dauit, quæ efficiat aliter quid à ſenſibus renuntiari, quàm ſit in rebus. Quid agis Academi-
ce procaciſſime? totum vitæ ſtatum euertis, omnem naturæ ordinem turbas, ipſius Dei
prouidentiam excæcas, qui cunctis operibus ſuis intelligendis, incolendis, diſpenſandis,
C fruendiſque fallaces, & mendaces dominos præfecerit ſenſus. An non iſtis vniuerſa con-
ditio ſubminiſtratur? An non per iſtos ſecunda quoque mundo inſtructio acceſſit, tot ar-
tes, tot ingenia, tot ſtudia, negotia, officia, commercia, remedia, conſilia, ſolatia, victus, cul-
tus, ornatúſque: omnia totum vitæ ſaporem condierunt, dum per hos ſenſus ſolus om-
nium homo animal rationale dinoſcitur intelligentiæ & ſcientiæ capax, & ipſius Acade-
miæ. [229] Sed enim Plato ne quod teſtimonium ſenſibus ſignet, propterea & in Phædro ex
Socratis perſona negat ſe cognoſcere poſſe ſemetipſum, vt monet Delphica inſcriptio.
[230] Et in Theæteto adimit ſibi ſcire, atque ſentire. [231] Et in Phædro poſt mortem differt
ſententiam veritatis, poſtumam ſcilicet: & tamen nondum mortuus philoſophabatur.
Non licet nobis in dubium ſenſus iſtos reuocare, ne & in Chriſto de fide eorum delibere-
tur: ne fortè dicatur, quòd falsò Satanam proſpectarit de cœlo præcipitatum: aut falsò *Luc. 10.*
vocem patris audierit de ipſo teſtificatam: aut deceptus ſit cùm Petri ſocrum tetigit: aut *Matth. 3.*
alium poſtea vnguenti ſenſerit ſpiritum, quod in ſepulturam ſuam acceptauit: alium po- *Matth. 8.*
ſtea vini ſaporem,[232] quod in ſanguinis ſui memoriam conſecrauit. Sic enim & Marcion *Matth. 26.*
phantaſma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem. Atquin
ne in Apoſtolis quidem eius ludificata natura eſt. Fidelis fuit & viſus & auditus in
monte: fidelis & guſtus vini illius, licet aquæ antè, in nuptijs Galilææ: fidelis & ta- *Matth. 17.*
ctus, exinde creduli Thomæ. Recita Ioannis teſtationem: [233] Quod vidimus, inquit, *Ioan. 2.*
quod audiuimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtræ contrectauerunt, de ſermo- *Ioan. 20.*
ne vitæ. Falſa vtique teſtatio, ſi oculorum & aurium & manuum ſenſus natura mentitur. *Ioan. 1.*

C.XVIII. [[234] Conuertor ad intellectualium partem, quemadmodum illam Plato à corporalibus ſe- D
paratam hæreticis commendauerit, agnitionem ante mortem conſecutus. [235] Ait enim
in Phædone: Quid tum erga ipſam prudentiæ poſſeſſionem? Vtrúmne impedimentum
erit corpus, an non, ſi quis illud ſocium adſumpſerit in quæſtionem? Tale quid dico, ha-
bet'ne veritatem aliquam viſio & auditio hominibus, an non? An non etiam Poëtæ hæc
nobis ſemper obmuſſant, quòd neque audiamus certum, neque videamus? [236] Memi-
nerat ſcilicet & Epicharmi Comici: Animus cernit, animus audit, reliqua ſurda & cæ-
ca ſunt. [237] Itaque rurſus: illum ergo ait superſapere, qui mente maximè ſapiat, neque
viſionem proponens, neque vllum eiuſmodi ſenſum attrahens animo, ſed ipſa mente
ſincera vtens in recogitando ad capiendum ſincerum quodque rerum, ſi egreſſus potiſ-
ſimùm ab oculis & auribus, & quo dicendum ſit à toto corpore vt turbante, & non per-
mittente animæ poſſidere veritatem, atque prudentiam quando communicat. Videmus
igitur aduerſus ſenſus corporales aliam portendi paraturam, vt multò idoniorem, vires
ſcilicet animæ, intellectum operantes eius veritatis, cuius res non ſint coràm, nec ſub-
iaceant corporalibus ſenſibus, ſed abſint longè à communi conſcientia in arcano, & in
ſuperioribus, & apud ipſum Deum. [238] Vult enim Plato eſſe quaſdam ſubſtantias inuiſi-
biles, incorporales, ſupermundiales, diuinas, & æternas: quas appellat Idæas, id eſt for-
mas exemplares, & cauſas naturalium iſtorum manifeſtorum, & ſubiacentium corporali-
bus ſenſibus, & illas quidem eſſe veritates, hæc autem imagines earum. [239] Relucent'ne E
iam hæretica ſemina Gnoſticorum & Valentinianorum? Hine enim arripiunt differentiã
Matth. 24. corporalium ſenſuum, & intellectualium virium, [240] quam etiam parabolæ decem virginũ
adtemperant: vt quinque ſtultæ ſenſus corporales figurauerint, ſtultos videlicet, quia de-
ceptui faciles: ſapientes autem intellectualium virium notam expreſſerint, ſapientium ſci-
licet, quia contingentium veritatem, illam arcanam & ſupernam, [241] & apud pleroma cõ-
ſtitutam hæreticarum Idæarum ſacramenta: hoc enim ſunt & αἰῶνες, & genealogiæ illorũ.
Itaque & ſenſum diuidunt: Et intellectualibus quidem à ſpiritali ſuo ſemine: ſenſualibus
vero ab animali, quia ſpiritalia nullo modo capiat. & illius quidẽ eſſe inuiſibilia: huius verò
viſibilia, & humilia, & temporalia quæ ſenſu conueniantur, in imaginibus cõſtituta. [242] Ob
hæc ergo præſtruximus neque animum aliud quid eſſe, quàm animæ ſuggeſtum & ſtructũ:
neque ſpiritum extraneum quid, quàm quod & ipſa per flatum. Ceterùm acceſſioni depu-
tandum, quod aut Deus poſtea, aut diabolus adſpiraret. Et nunc ad differentiam ſenſualiũ
& intellectualium non aliud admittimus, quàm rerum diuerſitates: corporalium & ſpiri-
ralium, viſibilium & inuiſibilium, publicatarum & arcanarum, quòd illæ ſenſui, iſtæ intel-
lectui attribuantur: apud animam tamen & iſtis & illis obſequio deputatis, quæ perinde
per corpus corporalia ſentiat, quemadmodum per animum incorporalia intelligat, ſaluo
eo, vt etiã ſentiat dum intelligit. Nõ enim & ſentire intelligere eſt, & intelligere ſentire eſt.
At quid erit ſenſus, niſi eius rei quæ ſentitur intellectus? quid erit intellectus, niſi eius rei
quæ intelligitur ſenſus? Vnde iſta tormenta cruciandæ ſimplicitatis, & ſuſpendendæ veri- F
tatis? Quis mihi exhibebit ſenſum non intelligentem quod ſentit? aut intellectum nõ ſen-
tientem quod intelligit, vt probet alterum ſine altero poſſe? Si corporalia quidem ſentiun-
tur, incorporalia verò intelligũtur: rerũ genera diuerſa ſunt, non domicilia ſenſus & intel-
lectus, id eſt, non anima & animus. Deniq; à quo ſentiuntur corporalia? Si ab anima, ergo
iam & ſenſualis eſt animus, non tantùm intellectualis. Nam dum intelligit, ſentit: quia ſi
non ſentit, nec intelligit. Si verò ab anima corporalia ſentiuntur, iam ergo & intellectus eſt
vis animæ, non tantùm ſenſualis. Nam dum ſentit, intelligit: quia ſi non intelligit, nec ſen-
tit. Proinde à quo intelliguntur incorporalia? ſi ab animo, vbi erit anima? ſi ab anima, vbi
erit animus? Quæ enim diſtant, abeſſe inuicem debent, cùm ſuis muneribus operãtur. Pu-
tabis quidem abeſſe animum ab anima, ſi quando. Nam ita efficiunt, vt neſciamus nos vi-
diſſe quid, vel audiſſe: nec non audiſſe, [243] quia alibi fuerit animus: adeò contendam, im-
mò ipſam animam nec vidiſſe, nec audiſſe, quia alibi fuerit cum ſua vi, id eſt animo. Nam &
quum dementit homo, dementit anima, non peregrinante, ſed cõpatiente tunc animo.
[244] Ceterùm animæ principaliter caſus eſt. Hoc vnde firmatur? quòd anima digreſſa, nec
animus in homine inueniatur. Ita illam vbique ſequitur, à qua nec in fine ſubremanet.
Quum verò ſequitur & addicitur, perinde intellectus animæ addicitur, quam ſequitur
animus cui addicitur intellectus. ſit nunc & potior ſenſu intellectus, & potior co-
gnitor ſacramentorum, dummodò & ipſe propria vis animæ quod & ſenſus. Nihil
mea

A mea intereſt, niſi cùm idcircò præfertur ſenſui intellectus, vt ex hoc quoque ſepara-
rior habeatur, quo potior adfirmatur. Tunc mihi poſt differentiam etiam prælatio retun-
dēda eſt, peruentura quoque vſque ad potioris Dei perſuaſionem. [245] Sed DE DEO SVO
QVOQVE CAMPO EXPERIEMVR CVM HÆRETICIS. Nunc de anima titulus, &
intellectu non inſidioſè præferendo locus. Nam etſi poriora ſunt quæ intellectu attingun-
tur vt ſpiritalia, quàm quæ ſenſu, vt corporalia, rerum erit prælatio, ſublimiorum ſcilicet
aduerſus humiliores, non intellectus aduerſus ſenſum. Quomodo enim præferatur ſenſui
intellectus, à quo informatur ad cognitionem veritatum? Si enim veritates per imagines
apprehenduntur, id eſt inuiſibilia per viſibilia noſcuntur, quia & Apoſtolus nobis ſcribit:
[246] Inuiſibilia enim eius à conditione mundi de factiramentis intellecta viſuntur: [247] & *Rom. 1.*
Plato hæreticis; Facies occultorum ea quæ apparent, & neceſſe eſſe omninò hunc mundū
imaginem quandam eſſe alterius alicuius, & quòd ſibi videtur intellectus duce vti ſenſu &
auctore & principali fundamēto, nec ſine illo veritates poſſe contingi: quomodo ergo po-
tior erit eo per quem eſt, quo eget, cui debet totum quod attingit? Ita vtrunque concludi-
tur: neque præferendum ſenſui intellectum; per quem enim quid conſtat, inferius ipſo eſt:
neque ſeparandum à ſenſu; per quod enim quid eſt, cum ipſo eſt. [[248] Sed ne illi quidem CAP. XIX.
prætereundi, qui vel modico temporis viduant animam intellectu. Proinde enim viam
ſternunt poſtea inducendi eius, ſic vt in anima ſcilicet proueniat intellectus. Volunt infan-
B tiam ſola anima contineri: qua tantummodò viuat, non vt pariter ſapiat, quia nec omnia
ſapiant quæ viuant. [249] Denique arbores viuere, nec tamen ſapere, ſecundum Ariſtotelem,
[250] & ſi quis alius ſubſtantiam animalem in vniuerſa communicat, quæ apud nos in ho-
mine priuata res eſt, non modò vt Dei opus quod & cetera, [251] ſed vt Dei flatus quod hæc
ſola. quam dicimus cum omni inſtructu ſuo naſci. Et ſi ad arbores prouocamur, ample-
ctemur exemplum. Siquidem & illis necdum arbuſculis, ſed ſtipitibus adhuc, & ſurculis
etiam nunc, ſimul de ſcrobibus oriuntur, ineſt propria vis animæ. Verùm pro temporis ra-
tione remoratur coaleſcens & coaduleſcens robori ſuo, donec ætas adimpleat habitum
quo natura fungatur. [252] Aut vnde mox illis & frutices inoculantur, & folia formantur, &
germina inflantur, & floſculi inornantur, & ſucci condiuntur: ſi non in ipſis omnis paratura
generis quieſcit, & partibus promota grādeſcit? Inde igitur & ſapiunt vnde viuunt, tam vi-
uendi quàm ſapiēdi proprietate, & quidem ab infantia & ipſæ ſua. [253] Video enim & vitem
adhuc tenerā & impuberē, intelligentem tamē iam opera ſua, & volentē alicubi adhærere,
cùm innixa & innexa proficiat. Deniq; nō expectata ruſtica diſciplina, ſine arundine, [254] ſi-
ne corno, ſiquid attigerit, vltrò amabit, [255] & quidē vitioſiùs amplexabitur de ſuo ingenio
quàm de tuo arbitrio properat eſſe ſecura. Video & hederas, quantū velis premas, ſtatim ad
ſuperna conari, & nullo præeunte ſuſpēdi, quòd malint parietibus inuehi textili ſylua, quā
humi teri voluntaria iniuria. Contrà quibus de ædificio malè eſt, vt creſcendo recedunt,
vt refugium ſentias ramos alioſum deſtinatos, & animationem arboris de diuortio parie-
C tis intelligas, contentæ ſua paruitate, quam ex primordio prouidentiſſimi fruticis edidicit,
timentis etiam ruinam. Has ego ſapientias & ſcientias arborum cur non contendam? Vi-
uant vt Philoſophi volunt, ſapiant vt Philoſophi nolunt: intelligant & infantiam ligni,
quo magis hominis, [256] cuius anima velut ſurculus quidam ex matrice Adam in propagi-
nem deducta, & genitalibus fœminę foueis commendata cum omni ſua paratura, pullula-
bit tam intellectu quàm & ſenſu. [257] Mentior, ſi nōn ſtatim infans vt vitam vagitu ſalutauit,
hoc ipſum ſe teſtatur ſenſiſſe atque intellexiſſe quod natus eſt, omnes ſimul ibidem dedi-
cans ſenſus, & luce viſum, & ſono auditum, & humore guſtum, & aëre odoratum, & terra
tactum. Ita prima illa vox de primis ſenſuum vocibus, & de primis intellectuum pulſibus
cogitur. Plus eſt quod de proſpectu lachrymabilis vitæ quidam augurem incommodo-
rum vocem illam flebilem interpretantur, quòd etiam præſciens habenda ſit ab ingreſſu
natiuitatis, nedum intelligens. [258] Non enim exinde & matrem ſpiritu probat, & nutricem
ſpiritu examinat, & gerulam ſpiritu agnoſcit, fugiens extranea vbera, & recuſans ignota
cubilia, & neminem appetens niſi ex vſu? Vnde illi iudicium nouitatis, & moris, ſi non ſa-
pit? vnde illi & offendi & demulceri, ſi non intelligit? Mirum ſatis, vt infantia naturali-
ter animoſa ſit, non habens animum: & naturaliter adfectioſa ſit, non habens in-
tellectum. [259] At enim Chriſtus ex ore lactentium & paruulorum expediendo laudem,
nec pueritiam, nec infantiam hebetes pronuntiauit: quarum altera cum ſuffragio oc-
currens, teſtimonium ei potuit offerre, altera pro ipſo trucidata vtique vim ſenſit.

[[260] Et hîc itaque concludimus, omnia naturalia animæ vt ſubſtantiua eius ipſi ineſſe, D
& cum ipſa procedere atque proficere, ex quo ipſa cenſetur. [261] Sicut & Seneca ſæpè noſter; Inſita ſunt nobis omnium artium & ætatum ſemina: magiſtérque ex occulto Deus producit ingenia, ex ſeminibus ſcilicet inſitis, & occultis per infantiam, quæ ſunt & intellectus. Ex his enim producuntur ingenia. Porrò vt frugum ſeminibus vna generis cuiuſque forma eſt, proceſſus tamen varij. Alia integro ſtatu euadunt, alia etiam meliora reſpõdent, alia degenerant pro conditione cœli & ſoli, pro ratione operis & curæ, pro temporũ euentu, pro licentia caſuum: ita & animam licebit ſemine vniformem, fœtu multiformẽ: nam & hic etiam de locis intereſt. [262] Thebis hebetes & brutos naſci relatum eſt: [263] Athenis ſapiendi dicendíque acutiſſimos, vbi penes Colytum pueri menſe citiùs eloquuntur præcoce lingua. [264] Siquidem & Plato in Timæo Mineruam adfirmat, cùm vrbem illam moliretur, nihil aliud quàm regionis naturam proſpexiſſe, talia ingenia pollicitam. [265] Vnde & ipſe in Legibus Megillo & Cliniæ præcipit, condendæ ciuitati locum procurarent. Sed Empedocles cauſam argutæ indolis & obtuſæ in ſanguinis qualitate conſtituit, perfectum ac profectum de doctrina diſciplináque deducit. Tamen vulgata iam res eſt gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt, [266] Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat, mendaces Cretas etiam Apoſtolus inurit. Fortaſſe an & de corpore & de valetudine aliquid accedat. Opimitas ſapientiam impedit, exilitas expedit, paralyſis mentem prodigit, phthiſis ſeruat. quanto magis de accidentibus habebuntur, quæ E
circa corpulentiam & valentiam vel acuunt, vel obtundunt. Acuunt doctrinæ, diſciplinæ, artes, & experientia, negotia, ſtudia: obtundunt inſcitiæ, ignauia, deſidiæ, libidines, inexperientiæ, otia, vitia. Super hæc ſi & alia quæ præſunt poteſtates: enimuerò præſunt. Secundum nos quidem Dominus Deus, & diabolus æmulus, ſecundum communem autem opinionem & prouidẽtia & FATVM & neceſſitas & fortuna & arbitrij libertas. Nam hæc & Philoſophi diſtinguunt, [267] ET NOS SECVNDVM FIDEM DISSERENDA SVO IAM NOVIMVS TITVLO. Apparet quanta ſint quæ vnam animæ naturam variè collocarint, vt vulgò naturæ deputentur, quãdo non ſpecies ſint, ſed ſortes naturæ, & ſubſtantiæ vnius, illius ſcilicet quam Deus in Adam contulit, & matricem omnium fecit: atque adeò ſortes erunt, non ſpecies ſubſtantiæ vnius, id eſt varietas iſta moralis quanta nunc eſt, tanta non fuerit in ipſo principe generis Adam. Debuerant enim fuiſſe hæc omnia in illo, vt in fonte naturæ: atque inde cum tota varietate manaſſe, ſi varietas naturæ fuiſſet.

Cap. xxi. [[268] Quòd ſi vniformis natura animæ ab initio in Adam ante tot ingenia: ergo non multiformis, quia vniformis per tot ingenia; iam nec triformis [269], vt adhuc trinitas Valentiniana cædatur, quæ nec ipſa in Adam recognoſcitur. quid enim ſpiritale in illo? [270] ſi quia
Gen.2. prophetauit magnum illud ſacramentum in Chriſtum & Eccleſiam: Hoc os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea, vocabitur mulier: propterea relinquet homo patrem & matrẽ, & agglutinabitur mulieri ſuæ, & erunt duo in carnẽ vnã: hoc poſtea obuenit, [271] quum F
Geneſ.3. in illum Deus amentiam immiſit, ſpiritalem vim qua conſtat Prophetia. ſi & malum in eo apparuit tranſgreſſionis admiſſum, nec hoc naturale deputandum eſt, quod inſtinctu ſerpentis operatus eſt. Tam non naturale, quàm nec materiale, [272] quia & materiæ fidem iam excluſimus. Quòd ſi nec ſpiritale, nec quod dicitur materiale, proprium in illo fuit. Et ſi ex materia fuiſſet mali ſemen, ſupereſt vt ſolum in illo & vnicũ fuerit naturale, quod cenſetur animale: quod ſtatu ſimplex, & vniforme defendimus. De hoc planè relinquitur quæri, an demutabile debeat credi, quod naturale dicatur. [273] Iidem enim conuertibilem negant naturam, vt trinitatem ſuam in ſingulis proprietatibus figant: quia arbor bona malos non ferat fructus, nec mala bonos, [274] & nemo de ſpinis metat ficus, & de tribulis vuas.
Matth.3. Ergo ſi ita eſt, neque de lapidibus filios Abrahæ ſuſcitare poterit Deus, nec genimina vi-
Epheſ.5. perarum facere pœnitentiæ fructus. [275] Et errauit Apoſtolus ſcribens; Eratis & vos ali-
Epheſ.2. quando tenebræ, & fuimus & nos aliquando natura filij iræ, & in his vos quoque fuiſtis,
1. Cor. 6. ſed abluti eſtis. [276] Sed nunquam diſcordabunt ſententiæ ſanctæ. [277] Non dabit enim ar-
Luc. 6. bor mala bonos fructus, ſi non inſeratur: & bona malos dabit, ſi non colatur. Et lapides
Matth.3. filij Abrahæ fient, ſi in fidem Abrahæ formentur. [278] Et genimina viperarum fructum pœ-
Ibidem. nitentiæ facient, ſi venena malignitatis expuerint. Hæc erit vis diuinæ gratiæ, potentior vtique natura, [279] habens in nobis ſubiacentem ſibi liberam arbitrij poteſtatem, quod αὐτεξούσιον dicitur. quæ cùm ſit & ipſa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur, natura conuertitur. Ineſſe autem nobis τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, IAM ET MARCIONI

OSTEN-

A OSTENDIMVS ET HERMOGENI. Quid nunc ſi & naturæ conditio ſic erit definien-
da, vt duplex determinetur, natorum & innatorum, factorum & infectorum. Atque ita
quod natum factúmque conſtiterit, eius natura capiet demutationem; & renaſci enim
poterit & refici. Innatum autem & infectum immobile ſtabit. [280] quod cùm ſoli Deo cō-
petat, vt ſoli innato & infecto, & idcircò immortali & inconuertibili, abſolutum eſt, ce-
terorum omnium natorum atque factorum conuertibilem & demutabilem eſſe naturam,
vt & ſi trinitas animæ aſſcribenda eſſet, ex mutatione accidentiæ, non ex inſtitutione na-
turæ deputaretur. [[281] Cetera animæ naturalia iam à nobis audiit Hermogenes, cum ip- CA. XXII.
ſorum defenſione & probatione, per quæ Dei potius quàm materiæ propinqua cogno-
ſcitur. Hic ſolummodò nominabuntur, ne prærerita videantur. Dedimus enim illi & liber-
tatem arbitrij, vt ſuprà ſcripſimus, & dominationem rerum, & diuinationem interdum,
ſepoſita quæ per Dei gratiam obuenit ex Prophetia. Itaque iam ab iſto diſpoſitionis re-
tractatu recedam, vt ordinem eius expungam. [282] Definimus animam, Dei flatu natam,
[283] immortalem, [284] corporalem, [285] effigiatam, [286] ſubſtantia ſimplicem, [287] de ſuo pa-
tientem, [288] variè procedentem, [289] liberam arbitrij, [290] accidentis obnoxiam, [291] per
ingenia mutabilem, [292] rationalem, dominatricem, [293] diuinatricem, [294] ex vna redun-
dantem. Sequitur nunc, vt quomodo ex vna redundet, conſideremus, id eſt vnde, &
quando, & qua ratione ſumatur. [[295] Quidam de cœlis deueniſſe ſe credunt, tanta per- CA. XXIII.
B ſuaſione, quanta illuc indubiratè regreſſuros repromittunt; [296] vt Saturninus Menandri
Simoniani diſcipulus induxit, hominem affirmans ab angelis factum, primóque opus fu-
tile & inualidum, & inſtabile, in terra vermis inſtar palpitaſſe, quòd conſiſtendi vires de-
eſſent. Dehinc ex miſericordia ſummæ poteſtatis, ad cuius effigiem nec tamen plenè per-
ſpectam temerè ſtructus fuiſſet, ſcintillulam vitæ conſecutū, quæ illum exſuſcitarit & ere-
xerit, & conſtantiùs animarit, & poſt deceſſum vitæ ad matricē relatura ſit. [297] Sed & Car-
pocrates tantundem ſibi de ſuperioribus vindicat, vt diſcipuli eius animas ſuas iā & Chri-
ſto, nedum Apoſtolis & peræquent, & cùm volunt præferant: quas proinde de ſublimi
virtute conceperint deſpectrice mundipotentium principatuum. [298] Apelles ſollicitatas
refert animas terrenis eſcis de ſupercœleſtibus ſedibus ab igneo angelo Deo Iſraëlis &
noſtro, qui exinde illis peccatricem circumfinxerit carnem. [299] Examen Valentini ſemen
Sophiæ infulcit animæ, per quod hiſtorias atque mileſias æonum ſuorum ex imaginibus
viſibilium recognoſcunt. Doleo bona fide, [300] Platonem omnium hæreticorum condi-
mentarium factum. [301] Illius eſt enim & in Phædone, quòd animæ hinc euntes ſint illuc,
& inde huc. [302] Item in Timæo, quòd germina Dei delegata ſibi mortalium genitura, ac-
cepto initio animæ immortali, [303] mortale ei circumgelauerint corpus. [304] Tum quòd
mundus hic imago ſit alterius alicuius, quæ omnia vt fidei commendet. [305] &: Animam
retrò in ſuperioribus cum Deo egiſſe in commercio Idæarum, & inde huc tranſuenire, &
C hic quæ retrò notit de exemplaribus recenſere, nouum elaborauit argumentum, [306] μαθή-
σεις ἀναμνήσεις, id eſt diſcentias reminiſcentias eſſe. [307] Venientes enim huc inde animas
obliuiſci eorum in quibus priùs fuerint, dehinc ex his viſibilibus recordari edoctas. Cùm
igitur huiuſmodi argumento illa inſinuentur à Platone quæ hætetici mutuantur, ſatis hæ-
reticos repercutiam, ſi argumentum Platonis elidam. [[308] Primò quidem obliuionis ca- C. XXIIII.
pacem animam non cedam, [309] quia tantam illi conceſſit diuinitatem, vt Deo adæque-
tur: innatam eam facit, quòd & ſolum armare potuiſſem ad teſtimonium plenæ diuinita-
tis: adiicit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc & Deum credidit, in-
uiſibilem, ineffigiabilem, vniformem, principalem, rationalem, intellectualem. Quid am-
plius proſcriberet animam, ſi eam Deum nuncuparet? Nos autem qui nihil Deo appendi-
mus, hoc ipſo animam longè infra Deum expendimus, [310] quòd natam eam agnoſcimus,
ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris fœlicitatis, vt flatum, non vt ſpiritum. Et ſi im-
mortalem, vt hoc ſit diuinitatis, tamen paſſibilem, vt hoc ſit natiuitatis: ideóque & à pri-
mordio exorbitationis capacem, & inde etiam obliuionis affinem. [311] SATIS DE ISTO
CVM HERMOGENE. Ceterùm quæ vt Deus haberi meritò poſſit ex peræquatione om-
nium proprietatum, Deus nulli paſſioni ſubiacebit. Ita nec obliuioni, quum tanta ſit iniu-
ria obliuio, quanta eſt gloria eius cuius iniuria eſt, [312] memoria ſcilicet, quam & ipſe Plato
ſenſuum & intellectuum ſalutem, [313] & Cicero theſaurum omnium ſtudiorum prædica-
uit. Nec hoc iam in dubium deducetur, an tam diuina anima memoriam potuerit amit-
tere, ſed an quā amiſerit, recuperate denuò poſſit. Quæ enim non debuit obliuiſci, ſi oblita

ſit, neſcio an valeat recordari: ita vtrunque meæ animæ non Platonicæ congruet. Secūdo D
gradu opponam: [114] Natura compotem animam facis Idæarum illarum, an non? immò
natura, inquis. Nemo ergo concedet naturalem ſcientiam naturalium excidere artium,
excidet ſtudiorum, excidet doctrinarum, diſciplinarum, excident fortaſsè & ingeniorum
& affectuum, quæ naturæ videntur, non tamen ſunt, [115] quia vt præmiſimus, & pro lo-
cis, & pro inſtitutionibus, & pro corpulentiis, ac valetudinibus, & pro poteſtatibus do-
minatricibus, & pro libertatibus arbitrij, ex accidentibus conſtant. Naturalium verò ſcié-
tia ne in beſtiis quidem deficit. Planè obliuiſcetur feritatis leo, manſuetudinis eruditione
præuentus, & [116] cum toto ſuggeſtu iubarum, delicium fiet Berenices alicuius reginæ, lin-
gua genas eius emaculans: mores beſtiam relinquent, ſcientia naturalium permanebit.
Non obliuiſcetur idem naturalium pabulorum, naturalium remediorum, naturalium
terrorum; & ſi de piſcibus, & ſi de placentis regina ei obtulerit, carnem deſiderabit;
[117] & ſi languenti theriacam compoſuerit, ſimiam leo requiret, & ſi nullum illi venabulum
obfirmabit, [118] gallum tamen formidabit. Perinde & homini omnium fortitan obliuio-
ſiſſimo inoblitterata perſeuerabit ſola ſciētia naturalium, vt ſola ſcilicet naturalis, [119] me-
mor ſemper manducandi in eſurie, & bibendi in ſiti, & oculis videndum, & auribus au-
diendum, & naribus odorandum, & ore guſtandum, & manu contrectandū. Hi ſunt certè
ſenſus, quos Philoſophia depreciat intellectualium prælatione. Igitur ſi naturalis ſcientia
ſenſualium permanet, quomodo intellectualium, quæ potior habetur, intercidit? Vnde
nunc ipſa vis obliuionis antecedentis recordationem? [120] ex multitudine (ait) temporis. E
Satis improſpectè. Quantitas enim temporis non pertinebit ad eam rem quæ innata di-
catur, ac per hoc potiſſimùm æterna credatur. Quod enim æternum eſt, eo quia & inna-
tum eſt, neque initium, neque finem temporis admittendo, nullum modum temporis
patitur: cui temporis modus nullus eſt, nec vlla demutatione temporis ſubeſt, nec eadem
multitudine temporis vis eſt. Si tempus in cauſa eſt obliuionis, cur ex quo anima corpori
inducitur, memoria delabitur, quaſi exinde tempus anima ſuſtineat, quæ ſine dubio prior
corpore, non fuit vtique ſine tempore? Ingreſſa verò corpus, ſtatímne obliuiſcitur, an ali-
quanto pòſt? Si ſtatim, & quæ erit temporis nondum ſupputandi multitudo? infantia ſci-
licet. Si aliquanto pòſt, ergo illo in ſpatio ante tempora obliuionis memor adhuc aget
anima. & quale eſt vt poſtea obliuiſcatur, & rurſus poſtea recordetur? Quoquo autē tem-
pore illam obliuio inruerit, quantus hic etiam habebitur modus temporis, tota opinor
vitæ decurſio ſatis non erit ad vertendam memoriam tanti ante corpus æui. [121] Sed rur-
ſus Plato cauſam demutat in corpus, quaſi & hoc fide dignum, vt nata ſubſtantia innatæ
vim extinguat. Magnæ autem & multæ differentiæ corporum pro gentilitate, pro magni-
tudine, pro habitudine, pro ætate, pro valetudine. Num ergo & obliuionum differentiæ
æſtimabuntur? Sed vniformis obliuio eſt; ergo non erit corporalitas multiformis in cauſa
exitus vniformis. [122] Multa item documenta, teſte ipſo Platone, diuinationē animæ pro-
bauerunt, [123] QVÆ PROPOSVIMVS IAM HERMOGENI. Sed nec quiſquam homi- F
num non & ipſe aliquando præſagam animam ſuam ſentit, aut ominis, aut periculi, aut
gaudij augurem. Si diuinationi non obſtrepit corpus, nec memoriæ opinor officiet. In eo-
dem certè corpore & obliuiſcuntur animæ, & recordantur. Si qua corporis ratio incu-
tit obliuionem, quomodo contrariam eius admittet recordationem? quia & ipſa poſt obli-
uionem recordatio, memoria recidiua eſt. Quod primæ memoriæ aduerſatur, cur non &
ſecundæ refragetur? Poſtremò qui magis reminiſcerentur quàm pueruli, vt recentiores
animæ, vt nōdum immerſæ domeſticis ac publicis curis, vt ipſis ſolis deditæ ſtudiis, quo-
rum diſcentiæ reminiſcentiæ fiunt? Immò cur non ex æquo omnes recordamur, cùm ex
æquo omnes obliuiſcamur? Sed tantummodò Philoſophi, ne hi quidem omnes. [124] Plato
ſcilicet ſolus in tanta gentium ſylua, in tanto ſapientium prato, Idæarum & oblitus & re-
cordatus eſt. Igitur ſi nullo modo conſiſtit argumentatio iſta præcipua, totum illud pari-
ter euerſum eſt, cui accommodata eſt, vt animæ & innatæ, & in cœleſtibus conuerſatæ,
& conſciæ diuinorum illic, & inde delatæ, & hic recordatæ crederentur, ad occaſiones
CAP. XXV. planè hæreticis ſubminiſtrandas. [[125] Iam nunc regrediar ad cauſam huius exceſſus, vt
reddam quomodo animæ ex vna redundent, quando, & vbi, & ex qua ratione ſumantur,
de qua ſpecie nihil refert, à Philoſopho, an ab hæretico, an à vulgo quæſtio occurrat. Nul-
la intereſt profeſſoribus veritatis de aduerſariis eius, maximè tam audacibus quàm ſunt
primò iſti qui præſumunt, non in vtero concipi animam, nec cum carnis figulatione com-
pingi

A pingi atque produci, [326] ſed & effuſo iam partu nõdum viuo infanti extrinſecus imprimi.
Ceterùm ſemen ex concubitu muliebribus locis ſequeſtratum, motúque naturali vege-
tatum compingueſcete in ſolam ſubſtantiam carnis: eam editam, & de vteri fornace fu-
mantem, & calore ſolutam vt ferrum ignitum, & ibidem frigidę immerſum, ita aëris ri-
gote percuſſam, & vim animalem rapere, & vocalem ſonum reddete. [327] Hoc Stoici cum
Æneſidemo, [328] & ipſe interdum Plato, quum dicit: perinde animam extraneam aliâs &
extorrem vteri prima adſpiratione naſcentis infantis adduci, ſicut exſpiratione nouiſſimè
duci. Videbimus an ſententiam finxerit, [329] ne ex Medicis quidem defuit Hiceſius, & na-
turæ & attis ſuæ præuaricator. Puduit opinor, illos hoc ſtatuere, quod fœminæ agnoſce-
rent. [330] At quanto roboratior exitus à fœminis reuinci, quàm probari. In iſta namque
ſpecie nemo tam idoneus magiſter, arbiter, teſtis, quàm ſexus ipſius. Reſpondete matres,
vóſque prægnantes, vóſque puerperæ, ſteriles & maſculi taceant, veſtræ naturæ veritas
quæritur, veſtræ paſſionis fides conuenitur, an aliquam in fœtu ſentiatis viuacitatem alie-
nam de veſtro, de quo palpitent ilia, micent latera, tota ventris ambitio pulſetur, vbique
ponderis regio mutetur: an hi motus gaudia veſtra ſint, & certa ſecuritas, quòd ita infan-
tem & viuere confidatis & ludere: an ſi deſierit inquies eius, illi priùs pertimeſcatis: an &
audiat iã in vobis, quum ad nouũ ſonum excutitur: an & ciborum vanitates illi deſidere-
tis, illi etiam faſtidiatis: an & valetudinibus inuicem communicetis, ille quidem vſque
contuſionibus veſtris, quibus & ipſe intus per eadem membra ſignatur, rapiens ſibi iniu-
B tias matris. Si liuor ac rubor ſanguinis paſſio eſt, ſine anima non erit ſanguis: ſi valetudo
omnis acceſſio eſt, ſine anima non erit valetudo: ſi alimonia, inedia, crementa, decremen-
ta, pauor, motus, tractatio eſt animæ, his qui fungitur, viuet. Denique deſinit viuere, qui
deſinit fungi. Denique & mortui eduntur, quomodo niſi & viui: qui autem & mortui, niſi
qui priùs viui? [331] Atquin & in ipſo adhuc vtero infans trucidatur neceſſaria crudelitate,
quum in exitu obliquatus denegat partum, matricida ni moriturus. Itaque & inter arma
Medicorũ & organa eſt, quo priùs pateſcere ſecreta coguntur tortili temperamento, cum
anulo cultrato quo intus membra cædũtur anxio arbitrio, [332] cum hebete vnco quo totũ
pecus adtrahitur violento puerperio. [333] Eſt etiam æneum ſpiculũ, quo iugulatio ipſa diri-
gitur cęco latrocinio: * ἐμβρυοσφάκτην appellant de infanticidij officio, vtique viuẽtis infantis *ἐμβρυο-
peremptorium. Hoc & Hippocrates habuit, & Aſclepiades, & Eraſiſtratus, & maiorum σφάκτην.
quoque proſector Herophilus, & mitior ipſe Sotanus, certi animal eſſe conceptum, atque
ita miſerati infœliciſſimæ huiuſmodi infantiæ, vt priùs occidatur, ne viua lanietur. De
qua ſceleris neceſſitate nec dubitabat credo Hiceſius, iam natis animam ſuperducens ex
aëris frigidi pulſu, [334] quia & ipſum vocabulum animæ penes Græcos de refrigeratione re-
ſpondens. Num ergo Barbaræ Romanæque gentes aliter animantur, [335] quia animã aliud
quid, quàm ψυχὴν cognominauerunt? [336] Quãtæ verò nationes ſub feruentiſſimo axe cen-
ſentur, colorem quoque excoctæ? Vnde illis anima quibus aëris rigor nullus? Taceo cubi-
culares æſtus, & omnem illic caloris paraturam enitentibus neceſſariam, quas adflari vel
C maximè periculum eſt. In ipſis penè balneis fœtus elabitur, & ſtatim vagitus auditur. Ce-
terùm ſi aëris rigor theſaurus eſt animæ, [337] extra Germanias, & Scythas, & Alpes, & Ar-
gæos nemo debuit naſci. Atquin & populi frequentiores apud orientalem & meridialem
temperaturam, & ingenia expeditiora omnibus Sarmatis etiam mente torpentibus. Et
animi enim de rigoribus ſcitiores prouenirent, ſi animæ de friguſculis euenirẽt. Cum ſub-
ſtantia enim & vis. His ita præſtructis, poſſumus illos quoque recogitare, [338] qui execto
matris vtero viui aërem hauſerunt, Liberi aliqui & Scipiones. [339] Quòd ſi qui, vt Plato,
perinde non putat duas animas in vnum conuenire, ſicut nec corpora, ego illi non modò
duas animas in vnum congeſtas oſtendiſſem, ſicut & corpora in fœtibus, verùm & alia
multa cum anima conſerta, [340] dæmonis ſcilicet, nec vnius, vt in Socrate ipſo: [341] verùm
& ſeptenarij ſpiritus, vt in Magdalena: & legionarij numeri, vt in Geraſeno: quò faciliùs *Marc.16.*
anima cum anima conſeretur ex ſocietate ſubſtantiæ, quàm ſpiritus nequam ex diuerſi- *Marc.5.*
tate naturæ. [342] At idem in ſexto Legum, monens cauere ne viriatio ſeminis ex aliqua vi-
litate cõcubitus labem corpori & animæ ſupparet, neſcio de priſtina magis, an de iſta ſen-
tentia ſibi exciderit. Oſtendit enim animam de ſemine induci, quod curari monet, non de
prima aſpiratione naſcentis. Vnde oro te, ſimilitudine animæ quoque parentibus de inge-
niis reſpondemus [343] ſecundum Cleanthis teſtimonium, ſi non & ex animæ ſemine edu-
cimur? [344] Cur autem & veteres Aſtrologi genitutam hominis ab initio conceptus di-

CA.XXVI. gerebant, ſi non exinde & anima eſt ad quam æquè pertinet, ſi quid eſt flatus. [[145] Sed D
omnis inæqualitas ſentētiæ humanę vſque ad Dei terminos: in noſtras iam lineas gradum
colligam, vt quod Philoſophis Mediciſque reſpondi, Chriſtiano probem. De tuo frater
fundamento fidem ædificem: Aſpice viuentes vteros ſanctiſſimarum fœminarum, nec
modò ſpirantes iam illic infantes, verùm etiam prophetantes. [146] Ecce viſcera Rebeccæ
Gen. 25. inquietantur, & longè adhuc partus, & aëris nullus impulſus. Ecce duplex fœtus in locis
matris tumultuatur, & nuſquam adhuc populi duo. Portentoſa forſitan petulantia infan-
tiæ antè certantis quàm viuentis, antè animoſæ quàm animatæ, ſi tantummodò matrem
Ibidem. ſubſultando turbaſſet. At cùm partus aperitur, & numerus inſpicitur, & auguratus reco-
gnoſcitur, puto iam non animæ ſolummodò probantur infantium, ſed & pugnæ. Detine-
batur qui præuenerat naſci à præuento necdum pleniùs edito, tantùm manu nato. Et ſi
ipſe animam de prima ſpiratione potabat Platonico more, aut de aëris rigore carpebat
Stoica forma, quid ille qui expectabatur, qui adhuc intus detinebatur, & foris iam deti-
nebat? Nondum opinor ſpirans plantam fratris inuaſerat, etiam nunc calens matre ſe prio-
rem prodiſſe cupiebat. O infantem & æmulum & validum & olim contentioſum, credo
Luc. 1. quia viuum. [147] Aſpice etiam ſingulares conceptus, & quidem monſtroſiores, ſterilis &
virginis, quæ vel hoc ipſo imperfectos edere potuiſſent pro euerſione naturæ, vt altera ſe-
minis ſtupida, altera intacta. Decebat ſi fortè ſine anima naſci qui fuerant non ritè con-
Ibidem. cepti, ſed & illi viuunt, in ſuo quiſque vtero. Exultat Elizabeth, Ioannes intus impulerat: E
glorificat Dominum Maria, Chriſtus intus inſtinxerat. Agnoſcunt matres ſuos inuicem
fœtus, agnitæ mutuò ab ipſis vtique viuentibus, qui non tantùm animæ erant, verùm &
Hierem. 1. ſpiritus. [148] Sic & ad Hieremiam legis Dei vocem: Priuſquàm te in vtero fingerem, noui
Gen. 1. te. Si fingit Deus in vtero, & afflat ex primordij forma, & finxit Deus hominem, & flauit
Hierem. 1. in eum flatum vitæ: nec noſſet autem hominem Deus in vtero, niſi totum. Et priuſquàm
Matth. 22. exires de vulua, ſanctificaui te, & mortuum adhuc corpus? vtique nequaquam. Deus enim
CA.XXVII. viuorum, non mortuorum. [[149] Quomodo igitur animal conceptum, ſimul 'ne conflata
vtriuſque ſubſtantia corporis animæque, an altera earum præcedente? immò ſimul ambas
& concipi, & confici, & perfici dicimus, ſicut & promi, nec vllum interuenire momentū
in conceptu quo locus ordinetur. Recogita enim de nouiſſimis prima: [150] ſi mors non a-
liud determinatur, quàm diſiunctio corporis animæque, contrarium morti vita non aliud
definietur quàm coniunctio corporis animæque. ſi diſiunctio ſimul vtrique ſubſtantiæ ac-
cidit per mortem, hoc debet cōiunctionis forma mandaſſe pariter obuenientis per vitam
vtrique ſubſtantiæ. Porrò vitam à conceptu agnoſcimus, quia animam à conceptu vindi-
camus. Exinde enim vita quo anima: pariter ergo in vitam compinguntur, quæ pariter in
mortem ſeparantur. [151] Tunc ſi alteri primatum damus, alteri ſecundatum, ſeminis quo-
que diſcernenda ſunt tempora pro ſtatu ordinis: & quando collocabitur corporis ſemen,
quando animæ? immò ſi tempora ſeminum diuidentur, & materiæ diuerſæ habebuntur,
ex diſtantia temporum. Nam etſi duas ſpecies confitebimur ſeminis, corporalem & ani- F
malem, indiſcretas tamen vindicamus, & hoc modo contēporales eiuſdémque momenti.
Ne itaque pudeat neceſſariæ interpretationis. Natura veneranda eſt, non erubeſcenda.
[152] Concubitum libido, non conditio fœdauit. Exceſſus, non ſtatus eſt impudicus. Siqui-
Gen. 2. dem benedictus ſtatus apud Deum: Creſcite, & in multitudinem proficite. Exceſſus verò
maledictus, adulteria, & ſtupra, & lupanaria, [153] In hoc itaque ſolēni ſexuum officio, quod
marem ac fœminam miſcet, in concubitu dico communi, ſcimus & animam & carnem
ſimul fungi, animam concupiſcentia, carnem opera, animā inſtinctu, carnem actu. Vnico
igitur impetu vtriuſque, toto homine concuſſo deſpumat in ſemen totius hominis, habēs
ex corporali ſubſtantia humorem, ex animali calorē. Et ſi frigidum nomen eſt anima Græ-
corum, quare corpus exempta ea friget? [154] Denique vt adhuc verecundia magis pericli-
ter quàm probatione, in illo ipſo voluptatis vltimæ æſtu quo genitale virus expellitur,
nónne aliquid de anima quoque ſentimus exire, atque adeò marceſcimus & deuigeſcimus
cum lucis detrimento? Hoc erit ſemen animale protinus ex animæ deſtillatione, ſicut &
Gen. 2. virus illud corporale ſemen ex carnis defæcatione. fideliſſima primordij exempla, de limo
caro in Adam. Quid aliud limus quàm liquor opimus? Inde erit genitale virus, [155] ex ad-
flatu Dei anima. Quid aliud adflatus Dei, quàm vapor ſpiritus? Inde erit quod per virus
illud efflamus. Cum igitur in primordio duo diuerſa atque diuiſa limus & flatus vnum
hominem coëgiſſent, confuſæ ſubſtantiæ ambæ iam in vno ſemina quoque ſua miſcue-
runt,

A runt, atque exinde generi propagando formam tradiderunt, vt & nunc duo licet diuerſa,
etiam vnita pariter effluant, paritérque inſinuata ſulco & aruo ſuo, pariter hominem ex
vtraque ſubſtantia effruticent, in quo rurſus ſemen ſuum inſit ſecũdum genus, ſicut omni
conditioni genitali præſtitutum eſt. Igitur ex vno homine tota hæc animarum redundan-
tia agitur, obſeruante ſcilicet natura Dei edictum: Creſcite, & in multitudinem proficite.
Nam & in ipſa præfatione operis vnius: Faciamus hominem, vniuerſa poſteritas plurali- *Gen. 1.*
ter prædicata eſt: [156] Et præſint piſcibus maris. nihil mirum, repromiſſio ſegetis in ſemine.
[[157] Quis ille nũc vetus ſermo apud memoriam Platonis de animarum reciproco diſcur- C.XXVIII.
ſu, quòd hinc abeuntes eant illuc, & rurſus huc veniant & viuant, & dehinc è vita abeant:
rurſus ex mortuis effici viuos? [158] Pythagoricus vt volunt quidam diuinus, Albini vt exi-
ſtimo, aut Mercurij forſitan Ægyptij. Sed nullus ſermo diuinus niſi Dei vnius, quo Pro-
phetæ, quo Apoſtoli, quo ipſe Chriſtus intonuit: [159] multò antiquior Moyſes etiam Sa-
turno nongentis circiter annis, nedum pronepotibus eius, certè diuinior multò, qui de-
curſus generis humani ab exordio mundi quoq; per ſingulas natiuitates nominatim tem-
poratímq; digeſſit, ſatis probans diuinitatem operis ex diuinatione vocis. [160] Si verò Sa-
mius Sophiſta Platoni auctor eſt animarum de recidiuatu reuolubili ſemper ex alterna
mortuorum atque viuentium ſuffectione, certè ille Pyrhagoras etſi bonus cetera, tamen
vt hanc ſententiam extrueret, non turpi modò, verumetiam temerario mendacio incu-
B buit. Cognoſce qui neſcis, & crede nobiſcum: mortem ſimulat, ſubterraneo latitat, ſe-
ptenni ſe illic patientia damnat, inter ea quæ de poſteris defunctis ad fidem rerum eſſet re-
laturus, ab vnica conſcia & miniſtra matre cognoſcit: vt ſatis ſibi viſus eſt corpulentiam
interpolaſſe ad omnem mortui veteris horrorem, de adytis fallaciæ emergit, vt ab inferis
redditus. quis non crederet reuixiſſe quem crediderat obiſſe? audiens præſertim ab eo quæ
de poſteris mortuis niſi apud inferos non videretur cognoſcere potuiſſe ſic ex mortuis vi-
uos effici ſenior ſermo eſt. quid enim ſi & iunior? neque veritas deſiderat vetuſtatem; ne-
que mendacium deuitat nouellitatem. Teneo planè falſum antiquitate generoſum; quid
ni falſum, cuius teſtimonium quoque ex falſo eſt? Quomodo credam non mentiri Pytha-
goram, qui mentitur vt credam? [161] quomodo mihi perſuadebit Æthalidem, [162] & Eu-
phorbum, [163] & Pyrrhum piſcatorem, [164] & Hermotimum, ſe retrò ante Pythagoram
fuiſſe, vt perſuadeat viuos ex mortuis effici, qui iterum ſe Pythagoram peierauit? Quanto
enim credibilius ipſe ex ſemetipſo rediſſet in vitam, quam totiens alius atque alius, tanto
& in durioribus fefellit, qui molliora mentitus eſt. Sed clypeum Euphorbi olim Delphis
conſecratum recognouit, & ſuum dixit, & de ſignis vulgo ignotis probauit. [165] Reſpice
ad Hypogeum eius, & ſi capit, crede. Nam qui talem commentus eſt ſtropham, cum iniu-
ria bonæ valetudinis, cum fraude vitæ ſeptennio excruciatæ infra terram inedia, ignauia,
vmbra, cui tanti fuit faſtidium cœli, quam non acceſſerit temeritatem, quam non tenta-
uerit curioſitatem, vt ad notam clypei illius perueniret? Quid autem ſi in hiſtoriis aliqui-
C bus occultioribus reperit? Quid ſi defectæ iam traditionis ſuperſtites aliquas famæ auru-
las hauſit? Quid ſi ab æditus redempta clàm inſpectione cognouit? [166] Scimus etiam Ma-
gos elicere explorãdis occultis [167] per catabolicos [168] & paredros, [169] & pythonicos ſpiri-
tus. Non enim & Pherecydes Pythagoræ magiſter his forſan artibus diuinabat, ne dicam
ſomniabat. Quid ſi idem dæmon in illo fuit, qui & in Euphorbo res ſanguinis geſſit? Deni-
que qui ſe Euphorbum ex argumento clypei probarat, cur neminem Troianorum com-
militonum æquè recognouit? Nam & illi iam reuixiſſent, ſi viui ex mortuis fierent.
[[170] Mortuos quidẽ ex viuis effici conſtat, non ideò tamen & ex mortuis viuos. Ab initio CA.XXIX.
enim viui priores, vnde ab initio æquè mortui poſteriores: nõ aliundè quàm ex viuis illi
habuerant vnde proficiſcerẽtur, dum ne ex mortuis iſti non habuerint. vnde magis dedu-
cerentur. Igitur ſi ab initio viui non ex mortuis, cur poſtea ex mortuis? Defecerat ille qui-
cunque eſt originis fons? An formæ pœnituit? & quomodo in mortuis ſalua eſt? Non quia
ab initio mortui ex viuis, idcircò ſemper ex viuis? Aut enim in vtraque parte forma initij
perſeueraſſet, aut in vtraque mutaſſet: vt ſi viuos ex mortuis poſtea fieri oportuerat, perin-
de oporteret etiam non ex viuis effici mortuos. Si non peræquare deberet fides inſtitutio-
nis, non vſquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim oppone-
mus contrarietates nati & innati, viſualitatis & cæcitatis, iuuentæ & ſenectæ, ſapientiæ &
inſipientiæ. Nec tamen ideò innatum de nato prouenire, quia contrarium ex contrario
fiat. Nec viſualitatem iterũ ex cæcitate, quia de viſualitate cæcitas accidat: nec iuuentam

rurſus de ſenecta reuiuiſcere, quia ex iuuẽta ſenecta marceſcat: nec inſipientiam ex ſapientia denuò obtendi, quia ex inſipientia ſapientia acuatur. D [171] Hæc & Albinus Platoni ſuo veritus ſubtiliter quærit contrarietatum genera diſtinguere, quaſi non & hæc tam abſolutè in contrarietatibus poſita ſint, quàm & illa quæ ad ſententiam magiſtri ſui interpretantur, vitam dico & mortem. Nec tamen ex morte vita reddatur, quia ex vita mors deferatur.

Cap. xxx. [[172] Quid autem ad cetera reſpondebimus? Primò enim ſi ex mortuis viui, ſicut mortui ex viuis, vnus omninò & idem numerus ſemper hæſiſſet omnium hominum, ille ſcilicet numerus qui primus vitam introiſſet. Priores enim ex mortuis viui, dehinc mortui ex viuis, & rurſus ex mortuis viui. Et dum hoc ſemper ex iiſdem, ita totidẽ ſemper qui ex iiſdem. Nam neque plures aut pauciores exiſſent, quàm redirent. Inuenimus autem apud Commentarios etiam humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberaſſe, [173] dum aborigines, vel vagi, vel extorres, vel glorioſi quique occupant terras, vt Scythæ Parthicas, vt Menidæ Peloponneſum, vt Athenienſes Aſiam, vt Phryges Italiam, vt Phœnices Africam, dum ſolennes etiam migrationes, [174] quas μετοικίας appellant, conſilio exonerandæ popularitatis, in alios fines examina gentis eructant. Nam & origines nunc in ſuis ſedibus permanent, & alibi amplius gentilitatẽ fœnerauerunt. Certè quidem ipſe orbis in promptu eſt cultior de die, & inſtructior priſtino. Omnia iam peruia, omnia nota, omnia negotioſa, ſolitudines famoſas retrò fundi amœniſſimi oblitterauerunt, ſyluas arua domuerunt, feras pecora fugauerunt, harenæ ſeruntur, ſaxa panguntur, paludes E eliquantur, tantæ vrbes quantæ non caſæ quondam. Iam nec inſulæ horrent, nec ſcopuli terrent: vbique domus, vbique populus, vbique reſpublica, vbique vita. Summum teſtimonium frequentiæ humanæ. Oneroſi ſumus mundo, vix nobis elementa ſufficiunt, & neceſſitates arctiores, & querelæ apud omnes, dum iam nos natura non ſuſtinet. [175] Reuera lues, & fames, & bella, & voragines ciuitatum pro remedio deputanda, tanquam tonſura inſoleſcentis generis humani: & tamen quum eiuſmodi ſecures maximam mortalium vim ſemel cædant, nunquam reſtitutionem eius viuos ex mortuis reducentem [176] poſt mille annos ſemel orbis expauit. Et hoc enim ſenſibile feciſſet æqua vis amiſſionis & reſtitutionis, ſi viui ex mortuis fierent. Cur autem mille annis pòſt, & non ſtatim ex mortuis viui, quum ſi non ſtatim ſuppararetur quod erogatum in totum abſumi periclitetur, præueniente reſtitutionem defectione: quia nec pariaſſet cõmeatus hic vitæ miliario tempori longè ſcilicet breuior, & idcircò facilior antè extingui quàm redaccendi. Igitur quæ hoc modo intercidiſſet, ſi viui ex mortuis fierent, quando non intercidit, non erit credendum viuos ex mortuis fieri.

Ca. xxxi. [[177] Iam verò ſi ex mortuis viui, vtique ſinguli ex ſingulis. Singulorum ergo corporum animas, vt ſingulas in ſingula corpora reuerti oportuerat. [178] Porrò ſi & binæ & trinæ & quinæ vſque vno vtero reſumuntur, non erunt ex mortuis viui, quia non ſinguli ex ſingulis. [179] Et hoc autem modo primordij forma ſignatur, quum & nunc plures animæ de vna proferuntur. Item quum varia ætate decedant animæ, cur vna reuertuntur? Omnes enim ab infantia imbuuntur, qua infans reuertatur. quale eſt autem vt ſenex defunctus infans reuertatur? ſi decreſcit foris anima retrograda ætate, quãto F magis erat vt progreſſior reuerteretur mille pòſt annis? Certè vel coætanea ſuæ mortis, vt æuum quod reliquiſſet, iterum recepiſſet. Sed & ſi eædem ſemper reuoluerentur, licet non corporum quoque formas eaſdem, licet non ſtatorum: tamen quoque fortes caſam vel ingeniorum & ſtudiorum & adiectionum priſtinas proprietates ſecũ referre deberent, quoniam temerè eædem haberentur, carentes his per quæ eadem probarentur. Vnde ſcias (inquis) an ita quidem fiat occultè, ſed conditio miliarij æui interimat facultatem recenſendi, qua ignorata & ibi reuertuntur. Atquin ſcio non ita fieri, quum Pythagoram, Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum mihi opponis, ecce enim Euphorbum militarem & bellicam animam ſatis conſtat vel de ipſa gloria clypeorum conſecratorum: Pythagoram verò tam reſidem & imbellem, vt prælia tunc Græciæ vitans, Italiæ maluerit quietem Geometriæ & Aſtrologiæ & Muſicæ deuotus, alienus ſtudio & affectu Euphorbi. Sed & Pyrrhus ille fallendis piſcibus agebat, [180] Pythagoras contrà nec edendis, vt animalibus abſtinẽs. Æthalides autem & Hermotimus [181] fabam quoque in pabulis communibus inruerat: Pythagoras verò ne per fabalia quidem tranſeundum diſcipulis ſuis tradidit. Quomodo ergo eædem animæ recuperantur, quæ nec ingeniis, nec inſtitutis iam, nec victibus eædem probabuntur. Iam nunc de tanto Græciæ cenſu quatuor ſolæ animæ recenſentur. Sed & quid vtique de ſolo Græciæ cenſu, vt non ex omni gente, ex omni

ætate

Digitized by Google

A ætate ac dignitate, ex omni denique ſexu, [182] & μετεμψύχωσις & μετενσωμάτωσις quotidie exi-
ſtant, cur ſolus Pythagoras alium atque alium ſe recognoſcat, non & ego? aut ſi priuile-
gium Philoſophorum eſt, & vtique Græcorum, [183] quaſi non & Scythę & Indi philoſo-
phentur, cur neminem ſe retrò meminit Epicurus, neminem Chryſippus, neminem Ze-
no, ne ipſe quidem Plato, quem forſitan Neſtotem credidiſſemus ob mella facundiæ.
[[184] Sed enim Empedocles [185] quia ſe Deum delirarat, idcircò opinor dedignatus aliquẽ Ca.xxxii.
ſe heroum recordari, [186] Thamnus & piſcis fui, inquit. [187] cur non magis & pepo tam in-
ſulſus, & chamæleon tam inflatus? Planè vt piſcis, ne aliqua ſepulturæ conditio reputeſce-
ret, aſſum ſe maluit in Ærnam præcipitando. Atque exinde in illo finita ſit metenſoma-
toſis, vt æſtiua cœna poſt aſſum. Perinde igitur & hîc dimicemus neceſſe eſt aduerſus por-
tentoſiorem præſumptionem, beſtias ex hominibus & homines ex beſtiis reuoluentem.
[188] Viderint thamni, licebit, & lapathi, ne plus ridere quàm docere cogamur. Dicimus ani-
mam humanam nullo modo in beſtias poſſe transferri, [189] etiamſi ſecundum Philoſophos
ex elementitiis ſubſtantiis cenſeretur. Siue enim ignis anima, ſiue aqua, ſiue ſanguis, ſiue
ſpiritus, ſiue aër, ſiue lumen, recogitare debemus contraria quæque ſingulis ſpeciebus ani-
malia: [190] igni quidem ea quæ rigent; colubros, ſtelliones, ſalamandras, etiam quæcun-
que de æmulo producentur elemento, de aqua ſcilicet, perinde contraria, atque illa quæ
arida & exucida: denique ſiccitatibus gaudent locuſtæ, papiliunculi, chamæleontes. [191] Itẽ
contraria ſanguini quæ carent purpura eius, cochleas, vermiculos, & maiorem piſcium
B cenſum. [192] Spiritui verò contraria quæ ſpirare non videntur, carentia pulmonibus & ar-
teriis, culices, formicas, tincas, & hoc genus minutalia. [193] Item aëri contraria, quæ ſem-
per ſubterraneum & ſubaquaneum viuentia carent hauſtu eius. Res magis quàm nomina
noueris. [194] Item contraria lumini, quæ cæca in totum, vel ſolis tenebris habent oculos,
talpas, veſperugines, noctuas. Hæc vt ex apparentibus & manifeſtis ſubſtantiis doceam.
[195] Ceterùm ſi & atomos Epicuri tenerem, & numeros Pythagoræ viderem, & Idæas Pla-
tonis offenderem, [196] & entelechias Ariſtotelis occuparem, inuenirem fors his quoque
ſpeciebus animalia, quæ nomine contrarietatis opponerem. Contendo enim, ex quacun-
que ſubſtantia ſupradicta conſtitiſſet humana anima, non potuiſſe eã in tam contraria vni-
cuique ſubſtantiæ animalia reformari, & cenſum eis de ſua tranſlatione conferre, à quibus
excludi ac reſpui magis haberet, quàm admitti & capi nomine huius primæ contrarietatis,
quæ ſubſtantiui ſtatus diuerſitatem committit, tunc & reliquæ per conſequentẽ ordinem
cuiuſque naturæ. Nam & ſedes alias humana anima ſortita eſt, & victus, & inſtructus, &
ſenſus, & adfectus, & concubitus, & fœtus. itẽ ingenia, tum opera, gaudia, tædia, vitia, cu-
pidines, voluptates, valetudines, medicinas, ſuos poſtremò & vitæ modos, & exitus mortis.
[197] Quomodo igitur illa anima quæ terris inhærebat, nullius ſublimitatis, nullius profun-
ditatis intrepida, aſcenſu etiam ſcalarũ fatigabilis, ſubmerſu etiam piſcinarũ ſtrangulabilis,
aëri poſtea inſultabit in aquila, aut mari poſtea deſultabit in anguilla? Quomodo itẽ pabu-
lis liberalibus & delicatis atque curatis educata, nõ dico paleas, ſed ſpinas, & agreſtes ama-
C ritudines frondiũ, & beſtias ſterquiliniorũ, vermiũ etiã venena ruminabit, ſi in caprã tran-
ſierit, vel in coturnicẽ, immò & cadauerinã, immò & humanã, ſui vtique memor in vrſo &
leone? Sic & cetera ad incongruentiã rediges, ne ſingulis perorãdis immoremur. [198] Ipſius
animæ humanę quiſquis modus, quæcũque menſura, quid faciet in amplioribus lõgè vel
minutioribus animalibus? Neceſſe eſt enim & corpus omne anima cõpleri, & animã omnẽ
corpore obduci. Quomodo ergo anima hominis complebit elephãtum? quomodo item
obducetur in culice? ſi tantũ extẽderetur aut cõtraheretur, profectò periclitabitur. Et ideò
adiicio, quòd nulla ratione capax eſt huiuſmodi tranſlationis in animalia, nec modulis cor-
porum, nec ceteris naturæ ſuæ legibus adęquantia. [199] Nunquid ergo demutabitur ſecun-
dum qualitates generum, & vitã eorum contrariam humanæ vitæ, facta & ipſa cõtraria hu-
manæ per demutationẽ? Enimuerò ſi demutationẽ capit amittens quod fuit, non erit quæ
fuit; & ſi quæ fuit, nõ erit, ſoluta eſt [400] μετενσωμάτωσις, nõ adſcribenda ſcilicet ei animæ, quę
ſi demutabitur, nõ erit. Illius enim μετενσωμάτωσις dicetur, quæcũque eã in ſuo ſtatu perma-
nendo pateretur. Igitur ſi nec mutari poteſt, ne nõ ſit ipſa, nec permanere in ſtatu, quia cõ-
traria nõ capit, quęro adhuc cauſã aliquã fide dignã huiuſmodi trãſlationis. [401] Nã etſi qui-
dã homines beſtiis adæquantur, pro qualitatibus morũ, & ingeniorũ, & adfectuum, quia &
Deus, [402] Adſimilatus eſt, inquit, homo irrationabilibus iumẽtis: nõ ideò milui ex rapacibus Pſalm. 48.
fiẽt, & canes ex ſpurcis, & pantheræ ex acerbis, aut oues ex probis, & hirũdines ex garrulis,

& columbæ ex pudicis, quaſi eadem ſubſtãtia animæ vbique naturam ſuam in animalium D
proprietatibus repetat. Aliud eſt autem ſubſtantia, aliud natura ſubſtantiæ. Siquidem ſubſtantia ptopria eſt rei cuiuſque, natura verò poteſt eſſe communis. Suſcipe exemplum. Subſtantia eſt lapis, ferrum: duritia lapidis & ferri, natura ſubſtantiæ eſt. Duritia communicat, ſubſtantia diſcordat. Mollitia lanæ, mollitia plumæ, pariant naturalia earum, ſubſtantiua non pariant. Sic & ſi ſæua beſtia vel proba vocetur homo, ſed non eadem anima. Nam & tunc naturæ ſimilitudo notatur, cùm ſubſtantiæ diſſimilitudo conſpicitur. Ipſum enim quod hominem ſimilem beſtiæ iudicas, confiteris animam non eandem ſimilem, ſimilem dicendo non ipſam. ſic & diuina pronuntiatio ſapit, pecudibus adæquãs hominem natura, non ſubſtantia. Ceterùm nec Deus hominem hoc modo notaſſet, ſi pecudem de
C. xxxiii. ſubſtantia noſſet. [[403] Etiam quum iudicij nomine vindicatur hoc dogma, quòd animæ humanæ pro vita & meritis genera animalium ſortiantur, iugulandæ quæque in occiſoriis, & ſubigendæ quæque in famulatotiis, & fatigandæ in operariis, & fœdandæ in immundis, ptoinde hoooraudæ, & diligendæ, & curandæ, & adpetendæ in ſpecioſiſſimis, & probiſſimis, & vtiliſſimis, & delicatiſſimis: & hic dicam: ſi demutantur, non ipſæ diſpungentur quæ merebuntur. Et euacuabitur ratio iudicij, ſi meritorum deerit ſenſus. Deerit autem ſenſus meritorum, ſi ſtatus verterit animarum. Vertit autem ſtatus animarũ, ſi oon eædem perſeuerauerint. Æquè ſi perſeuerauerint in iudicium, [404] quod & Mercurius Ægyptius nouit, dicens animam digreſſam à corpore nõ refundi in animam vniuerſi, ſed manere determinatam, vti rationem (inquit) patri reddat eorum quæ in corpore geſſerit. E
V olo iudicij vtique diuini iuſtitiam, grauitatem, maieſtatem, dignitatem recenſere, ſi non ſublimiore faſtigio præſidet humana cenſura, plenior vtriuſque ſententiæ bonore pœnarum & gratiarum, ſeuerior in vlciſcendo, & liberalior in largiendo. Quid putas futuram animam homicidæ? aliquod credo pecus lanienæ & macello deſtinatũ, vt perinde iuguletur, quia & ipſa iugulauerit; periode decorietur, quia & ipſa deſpoliauerit; perinde in pabulum proponatur, quia & ipſa beſtiis infecerit os, quas in ſyluis & aruis trucidauerit. Si ita iudicabitur, nónne illa anima plus ſolatij quàm ſupplicij telatura eſt? quòd funus inter coccos pretioſiſſimos inuenit, [405] quòd condimentis Apicianis & lureonianis humatur, quòd menſis Ciceronianis infertur, quòd lancibus ſplendidiſſimis Syllanis effertur, quòd exequias conuiuium patitur, quòd à coæqualibus deuoratur potius quàm à miluis, & lupis, vt in hominis corpore tumulata, & in ſuum genos regreſſa reſurrexiſſe videatur: exultans aduerſus humana iudicia, ſi ea experta eſt. [406] Namque illa ſicarium variis & exquiſitis, etiam præter naturam eruditis feris diſſipant, & quidem viuentem, immò nec facilè morientem, curata mora finis ad plenitudinem pœnæ. Sed etſi anima præfugerit, vltimo gladio, ne corpus quoque euaſerit ferrum, nihilominus iugulo vtroque confoſſis coſtiſque transfixis, compenſatio proprij facinoris exigitur. Inde in ignem datur, vt & ſepultura puniatur. Alitet denique non licet, nec tamen tanta eſt rogi cura vt reliquias aliæ beſtiæ inueniant: certè nec oſſibus parcitur, nec cineribus indulgetur, ouditate plectendis. F
Tanta eſt apud homines homicidij vindicta, quanta ipſa quæ vindicatur natura. Quis non
Rom. 13. præferat ſeculi iuſtitiã, quam & Apoſtolus non fruſtrà gladio armata conteſtatur, quæ pro homine ſæuiendo religioſa eſt? Si ceterorum quoque ſcelerum mercedem cogitemus, patibula, viuicomburia, & culleos, & vncos, & ſcopulos, cui non expediat apud Pythagoram & Empedoclem ſenteotiam pati? Nam & qui laboribus atque ſeruitijs puniendi, in aſinos vtique & mulos recorporabuntur, quantum ſibi de piſtrinis & aquilegis rotis gratulabuntur, ſi metallorum, & ergaſtulorum, & operum publicorum, ipſorúmque carcerum licet otioſorum, recordentur. Perinde qui integrè morati commendauerint iudici vitam, quæro præmia, ſed potius inuenio ſupplicia. Nimirùm magna merces bonis in animalia quæcunque reſtitui. [407] Pauum ſe meminit Homerus Ennio ſomniãte: ſed Poëtis nec vigilantibus credam. etſi pulcherrimus pauus, & quo velit colore cultiſſimus, ſed tacent pinnæ, ſed diſplicet vox. Et Poëtæ nihil aliud quàm cantare malont. Damnatus eſt igitur Homerus in pauum, non honoratus. Plus de ſeculi remuneratione gaudebit, pater habitus liberalium diſciplinarum, vt malit famæ ſuæ ornamenta, quàm gaudeat. Age nunc, vt Poëtæ in pauos vel io cycnos transeant, ſi vel cycnis decora vox eſt; [408] quod animal indues viro iuſto Deiocæ; quam beſtiam integræ fœminæ Didoni? quam volucrem patientia, quam pecudẽ ſanctimonia, quem piſcẽ innocentia ſortientur? Omnia famula ſunt hominis, omnia ſubiecta, omnia mãcipata. Si quid horũ futurus eſt, diminoratur illi ille cui ob merita vitæ

A vitæ imagines, ſtatuæ, & tituli, honores publici, priuilegia rependuntur, cui curia, cui po-
pulus ſuffragiis immolat. O iudicia diuina poſt mortem humanis mendiciora, contem-
ptibilia de pœnis, faſtidibilia de gratiis, quæ nec peſſimi metuant, nec optimi cupiant:
atque magis ſceleſti, quàm ſancti quique. properabunt illi, vt iuſtitiam ſeculi citiùs eua-
dant, iſti vt tardiùs eam capiant. Benè Philoſophi docetis, vtiliter ſuadetis, leuiora poſt
mortem ſupplicia vel præmia. Cùm ſi quod iudicium animas manet, grauius debeat credi
in diſpunctione vitæ, quàm in adminiſtratione: quia nihil plenius, quàm quod extremius:
nihil autem plenius, quàm quod diuinius. [409] Deus itaque iudicabit plenius, quia extre-
mius per ſententiam æternam tam ſupplicij quàm refrigerij, nec in beſtias, ſed in ſua cor-
pora reuertentibus animabus. Et hoc ſemel & in eum diem quem ſolus pater nouit, vt
pendula expectatione ſollicitudo fidei probetur, ſemper diem obſeruans dum ſemper
ignorat, quotidie timens quod quotidie ſperat. [[410] Nulla quidem ad hodiernum de- C.xxxiii
mentiæ huiuſmodi ſententia erupit ſub nomine hæretico, quæ humanas animas refingat
in beſtias. Sed neceſſariè hanc quoque ſpeciem intulimus & excluſimus, vt ſuperioribus
cohærentem, quo perinde in pauone tunderetur Homerus, ſicut in Pythagora Euphor-
bus: atque ita hac etiam metempſychoſi ſiue metenſomatoſi repercuſſa, illa rurſus cædere-
tur quæ aliquid hæreticis ſubminiſtrauit. [411] Nam & Simon Samarites in Actis Apoſtolo-
rum redemptor ſpiritus ſancti, poſteaquàm damnatus ab ipſo cum pecunia ſua, interitum
B frustrà fleuit, cõuerſus ad veritatis expugnationem, quaſi pro ſolatio vltionis, fultus etiam
artis ſuæ viribus, ad præſtigias virtutis alicuius [412] Helenem quandam Tyriam de loco li-
bidinis publicæ eadem pecunia redemit, dignam ſibi mercedem pro ſpiritu ſancto: & ſe
quidem fingit ſummum patrem, [413] illam verò iniectionem ſuam primam qua iniecerat
angelos & archangelos condere: huius eam propoſiti compotem exiliſſe de patre, & in
inferiora deſultaſſe: atque illic præuento patris propoſito, angelicas poteſtates genuiſſe
ignaras patris artificis mundi huius, ab his perinde animo retentam, ne digreſſa ea alte-
rius genimina viderentur. Et idcircò omni contumeliæ addictam, vt nuſquam diſcedere
depreciatam liberet, humanæ quoque formæ ſuccidiſſe, velut vinculis carnis coërcen-
dam, ita multis æuis per alios atque alios habitus fœmininos volutatam etiam illam He-
lenam fuiſſe [414] exitioſiſſimam Priamo, & Steſichori poſtea oculis, quem & excæcaſſet ob
conuitium carminis, dehinc reluminaſſet ob ſatisfactionem laudis. Proinde migrantem
eam de corporibus in corpora, poſtrema dedecoratione ſub titulo proſtitiſſe Helenam vi-
liorem. Hanc igitur eſſe ouem perditam, ad quam deſcenderit pater ſummus, Simon ſci- *Luc. 16.*
licet, & primùm recuperata ea & reuecta neſcio humeris an feminibus, exinde ad homi-
num reſpexerit ſalutem, quaſi per vindictam liberandorum ex illis angelicis poteſtatibus,
quibus fallendis & ipſe configuratus æquè hominibus & hominem ementitus, in Iudæa
quidem filium, in Samaria verò patrem geſſerit. O Helenam inter poëtas & hæreticos la-
C borantem, tunc adulterio, nunc ſtupro infamem, niſi quòd de Troia glorioſiùs eruitur
quàm de lupanari, mille nauibus de Troia, nec mille denariis forſitan de lupanari. Eru-
beſce Simon tardior in requirendo, inconſtantior in retrahendo. At Menelaus ſtatim in-
ſequitur amiſſam, ſtatim repetit ereptam, decennij prælio extorquet, non latens, non fal-
lens, non cauillabundus. Vereor ne ille magis pater fuerit, qui circa Helenæ recuperatio-
nem & vigilantiùs & audentiùs & diutiùs laborauerit. [[415] Sed non tibi ſoli metem- CA.xxxv.
pſychoſis hãc fabulam inſtruxit, inde etiam Carpocrates vtitur [416] pariter Magus, [417] pa-
riter fornicarius, etſi Helena minus, quid ni? cùm propter omnimodam diuinæ & huma-
næ diſciplinæ euerſionem conſtituendam recorporari animas adſeuerauerit. Nulli enim
vitam iſtam ratò fieri, niſi vniuerſis, quę arguunt eam, expunctis: quia non natura quid ma-
lum habeatur, ſed opinione. Itaque metempſychoſin neceſſariè imminere, ſi non in primo
quoq; vitæ huius commeatu omnibus inlicitis ſatisfiat. ſcilicet facinora tributa ſunt vitæ.
Ceterùm totiens animam reuocari habere, quotiens minus quid intulerit, reliquatricẽ de-
lictorum [418] donec exoluat nouiſſimum quadrantem, detruſa identidem in carcerem cor- *Matth. 5.*
poris. Huc enim temperat totam illam allegoriam Domini certis interpretationibus relu-
centem, & primò quidẽ ſimpliciter intelligendam. [419] Nam & ethnicus homo aduerſarius
noſter eſt, incedens in eadem via vitæ cõmunis. Ceterùm oportebat nos de mundo exire, *1. Cor. 5.*
ſi cum illis conuerſari non liceret. Huic ergo bonum animi præſtes iubet. Diligite enim *Luc. 6.*
inimicos veſtros (inquit) [420] orate pro maledicentibus vos, ne aliquo commercio ne- *Matth. 5.*
gotiorum iniuria prouocatus, abſtrahat te ad ſuum iudicem, & in cuſtodiam delegatus

Digitized by Google

ad exſolutionem totius debiti attetis. [421] Tum ſi in diabolum transfertut aduerſatij men- D
tio ex obſeruatione comitante, cum illo quoque moneris eam inire concordiam, quæ de-
putetur ex fidei conuentione: pactus es enim renuntiare ipſi, & pompæ, & angelis eius.
Conuenit intet vos de iſto. Hæc erit amicitia obſeruatio ſponſionis, ne quid eius poſtea
reſumas, ex his quæ ei eietaſti, quæ illi teddidiſti, ne te vt fraudatorem, vt pacti tranſgreſ-
Apoc. 12. ſorem iudici Deo obiiciat, [422] (ſicuti eum legimus alibi ſanctorum ctiminatotem, [423] &
de ipſo etiam nomine diaboli delatorem) & iudex te tradat angelo executionis, & ille te
Matth. 5. in carcetem mandet infetnum, vnde non dimittatis, [424] niſi modico quoque delicto mo-
ra teſuttectionis expenſo. Quid his ſenſibus aptius? quid his interpretationibus verius? Ce-
terùm apud Carpoctatem ſi omnium facinorum debitrix anima eſt, quis erit inimicus &
aduerſarius eius intelligendus? credo mens melior, quæ illam in aliquid innocentiæ im-
pegerit, adigendam turſus, ac rutſus in corpus, donec in nullo rea deprehendatut bonæ
Matth. 7. vitæ. [425] Hoc eſt ex malis fructibus bonam arborem intelligi, id eſt, ex peſſimis præceptis
doctrinam veritatis agnoſci. Spero huiuſmodi hæteticos Heliæ quoque inuadere exem-
plum, tanquam in Ioanne ſic repræſentati, vt metempſychoſi pattocinetut pronuntiatio
Matth. 17. Domini: Helias iam venit, & non cognouerunt eum. Et alibi: [426] Et ſi vultis audire, hic
Ibid. 11. eſt Helias qui venturus eſt. Nunquid ergo & Iudæi ex opinione Pythagorica conſulebant
Ioan. 1. Ioannem, Tu es Helias, & non ex prædicatione diuina: [427] Et ecce mittam vobis Heliam
Malach. 4. Theſbiten. Sed enim metempſychoſis illorum reuocatio eſt animę iampridem morte fun- E
4. Reg. 2. ctæ, & in aliud corpus iteratæ. Helias autem non ex deceſſione vitæ, ſed ex tranſlatione
venturus eſt, nec corpori teſtituendus, de quo non eſt exemptus, ſed mundo reddendus,
de quo eſt tranſlatus, non ex poſtliminio vitæ, ſed ex ſupplemento Prophetiæ, idem &
ipſe & ſui nominis & ſui hominis. [428] Sed quomodo Helias Ioannes? habes angeli vocem:
Luc. 1. Et ipſe (inquit) præcedet coram populo in virtute & in ſpiritu Heliæ, non in anima eius,
nec in carne. Hæc enim ſubſtãtiæ ſui cuiuſque ſunt hominis. Spiritus verò & virtus extrin-
Num. 11. ſecus conferuntur ex Dei gratia, ita & transferri in alterum poſſunt ex Dei voluntate, vt
C. XXXVI. factum eſt retrò de Moſei ſpiritu. [[429] In has quæſtiones inde opinor exceſſimus, quò
nunc reuertendum eſt. Conſtitueramus animam in ipſo, & ex ipſo ſeri homine, & vnum
eſſe à primordio ſemen, ſicut & carnis in totum generis examen, [430] propter æmulas ſcili-
cet opiniones Philoſophorum & hæreticorum, & illum ſermonem Platonis veternoſum.
Nunc ordinem ſequentium exinde tractatuum teximus. Anima in vtero ſeminata pati-
ter cum carne, pariter cum ipſa ſortitur & ſexum, ita pariter vt in cauſa ſexus neutra ſub-
ſtantia teneatur. Si enim in ſeminibus vtriuſque ſubſtantiæ aliquam intercapedinem eo-
rum conceptus admitteret, vt aut caro, aut anima prior ſeminaretur, eſſet etiam ſexus
proprietatem alteri ſubſtantiæ adſcribere per temporalem intercapedinem ſeminum: vt
aut caro animæ, aut anima carni inſculperet ſexum: [431] quoniam & Apelles, non pictor,
ſed hæreticus, ante corpora conſtituens animas viriles ac muliebres, ſicut à Philome-
na didicit, vtique carnem vt poſteriorem ab anima facit accipere ſexum. Et qui animam F
poſt partum carni ſuperducunt, vtique antè formatæ marem aut fœminam de carne ſe-
xum præiudicant animæ. Vtriuſque autem ſubſtantiæ indiſcreta ſemina & vnita ſuffuſio
eorum communem ſubeunt generis euentum, [432] qua lineas duxerit quæcunque illa eſt
ratio naturæ. Certè & hic ſe primordiorum forma teſtatur, quum maſculus temporiùs
Gen. 1. effingitur, prior enim Adam: fœmina aliquanto ſeriùs, poſterior enim Eua. Ita diu caro
informis eſt, qualis ex Adæ latere decerpta eſt, animal tamen & ipſa iam, quia & il-
lam tunc Adæ portionem animal agnoſcam. [433] Ceterùm & ipſam Dei adflatus animaſ-
C. XXXVII. ſet, ſi non vt carnis, ita & animæ ex Adam tradux fuiſſet in fœmina. [[434] Omnem au-
tem hominis in vtero ſerendi, ſtruendi, fingendi paraturam [435] aliqua vtique poteſtas
diuinæ voluntatis miniſtra modulatur, quamcunque illam rationem agitare ſortita.
Hæc æſtimando [436] etiam ſuperſtitio Romana Deam finxit Alemonam alendi in vte-
ro fœtus. Et Nonam & Decimam à ſollicitioribus menſibus, & Partulam, quæ par-
tum gubernet, & Lucinam, quæ producat in lucem: nos officia diuina angelos credi-
mus. Ex eo igitur fœtus in vtero homo, à quo forma completa eſt. [437] Nam & Moyſi
Exod. 21. lex tunc aborſus reum talionibus iudicat, quum iam hominis eſt cauſa, quum iam illi
vitæ & mortis ſtatus deputatur, quum & fato iam inſcribitur, & ſi adhuc in matre
viuendo, cum matre plurimùm communicat ſortem. Dicam aliquid & de tempori-
bus animæ naſcentis, vt ordinem decurram: [438] legitima natiuitas fermè decimi men-
ſis

A ſis ingreſſus eſt. Qui numeros ratiocinantur, & [439] decurialem numerum, vt exinde reli-
quorum parentum colunt, denique perfectorem natiuitatis humanæ. Ego ad Deum po-
tius argumentabor hunc modum temporis, vt decem menſes decalogo magis inaugurẽt *Exod.* 10.
hominem, vt tanto temporis numero naſcamur, quanto diſciplinæ numero renaſcimur.
Sed & cùm ſeptimo menſe natiuitas plena eſt, faciliùs quàm octauo, honorem ſabbati *Gen* 2.
agnoſcam, vt quoto die dedicata Dei conditio, toto menſe interdum producatur Dei
imago. Conceſſum eſt properare natiuitati, & tamen idoneè occurrere in hebdomadem,
in auſpicia reſurrectionis, & requietis, & regni: ideò ogdoas nos non creat. tunc enim nu- *Matth.* 22.
ptiæ non erunt. Societatem carnis atque animæ iamdudum commendauimus à concre-
tione ſeminum ipſorum vſque ad figmẽti perfectionem. Proinde nunc & à natiuitate de-
fendimus, imprimis quòd ſimul creſcunt, ſed diuerſa ratione pro generum conditione,
caro modulo, anima ingenio, caro habitu, anima ſenſu. Ceterùm animam ſubſtantia cre-
ſcere negandum eſt, ne etiam decreſcere ſubſtantia dicatur, atque ita & defectura creda-
tur. [440] Sed vis eius in qua naturalia peculia conſita retinentur, ſaluo ſubſtantiæ modulo,
quo à primordio inflata eſt, paulatim cum carne producitur. Conſtitue certũ pondus auri
vel argenti rudem adhuc maſſam, collectus habitus eſt illi, & futuro interim minor, ta-
men continens intra lineam moduli totum quod natura eſt auri vel argenti. Dehinc cùm
in laminam maſſa laxatur, maior efficitur initio ſuo per dilatationem ponderis certi, non
per adiectionem, dum extenditur, non dum augetur. Et ſi ſic quoque augetur dum exten-
B ditur: licet enim habitu augeri, cùm ſtatu non liceat. Tunc & ſplendor ipſe prouehitur auri
vel argenti, qui fuerat quidem & in maſſa, ſed obſcurior, non tamen nullus. Tunc & alii ar-
que alij habitus accedunt pro facilitate materiæ, qua duxerit eam qui agit, nihil conferẽs
modulo, niſi effigiem. Ita & animæ crementa reputanda, non ſubſtãtiua, ſed prouocatiua.
[[441] Quãquam autem & retrò præſtruxerimus omnia naturalia animæ ipſi ſubſtãtiæ ineſſe C.xxxviii
pertinentia ad ſenſum & intellectum, & ex ingenito animæ cenſu, ſed paulatim per ætatis
ſpatia procedere, & variè per accidentia euadere, pro artibus, pro inſtitutis, pro locis, pro
dominatricibus poteſtatibus: quod tamen faciat ad carnis animæque propoſitam nunc
ſocietatem, pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus conuenire, paritérque
& illam ſuggeſtu ſenſuum, & iſtam proceſſu membrorum exſurgere à quartodecimo ferè
anno: [442] non quia Aſclepiades inde ſapientiam ſupputat, nec quia iura ciuilia abhinc
agendis rebus adtemperant, ſed quod & hæc de primordio ratio eſt. Si enim Adam & Eua *Gen.* 3.
ex agnitione boni & mali pudenda tegere ſenſerunt, ex quo idipſum ſentimus, agnitio-
nem boni & mali profitemur. Ab his autem annis & ſuffuſior & veſtitior ſexus eſt, & con-
cupiſcentia oculis arbitris vtitur, & communicat placitum, & intelligit quæ ſint, & fines
ſuos adinſtar ficulneæ contagionis prurigine accingit: & hominem de paradiſo integri-
tatis educit, exinde ſcabida etiam in ceteras culpas & delinquẽdi non naturales, cùm iam
non ex inſtituto naturæ, ſed ex vitio. Ceterùm propriè naturalis concupiſcentia vnica eſt
C alimentorum ſolummodò, quam Deus in primordio contulit. [443] Ex omni ligno (in- *Gen.* 2.
quit) edetis. Et ſecundæ poſt diluuium genituræ ſupermenſus eſt, Ecce dedi vobis om- *Gen.* 9.
nia in eſcam tanquam holera fœni. proſpectum non tam animæ quàm carni, etſi pro-
pter animam. [444] Auferenda eſt enim argumentatoris occaſio, qui quòd anima deſide-
rare videatur alimenta, hinc quoque mortalem eam intelligi cupit, quæ cibis ſuſtineatur,
denique derogatis eis euigeſcat, poſtremò ſubtractis intercidat. Porrò non ſolùm pro-
ponendum eſt quiſnam ea deſideret, ſed & cui, & ſi propter ſe, ſed & cur, & quando, &
quonam vſque: tum quòd aliud eſt, natura deſiderare, aliud neceſſitate, aliud ſecundum
proprietatem, aliud in cauſam. Deſiderabit igitur cibos anima, ſibi quidem ex cauſa ne-
ceſſitatis, carni verò ex natura proprietatis. Certè enim domus animæ caro eſt, & in-
quilinus carnis anima. Deſiderabit itaque inquilinus ex cauſa, & neceſſitate huius nomi-
nis profutura domui, toto inquilinatus ſui tempore, non vt ipſe ſubſtruendus, nec vt ipſe
gloriandus, nec vt ipſe tibicinandus, ſed tantummodò continendus: quia non aliter con-
tineri poſſit quàm domo fulta. Alioquin licebit animæ dilapſa domo ex deſtitutione
propriorum ſubſidiorum incolumi abire, habenti ſua firmamenta & propriæ conditionis
alimenta, immortalitatem, rationalitatem, ſenſualitatem, intellectualitatem, arbitrij liber-
tatem. [[445] Quæ omnia natiuitùs animæ conlata idem qui in primordio inuidit, nunc C. xxxix.
quoque obumbrat atque deprauat, quo minus aut vltrò proſpiciantur, aut quâ oporter
adminiſtrentur. Cui enim hominum non adhærebit ſpiritus nequam, ab ipſa etiam ianua

natiuitatis animas aucupabundus, vel quâ inuitatus, [446] tota illa puerperij ſuperſtitione: Ita D
omnes idololatria obſtetrice naſcuntur, dum ipſi adhuc vteri infulis apud idola confectis
redimiti, genimina ſua dæmoniorum candidata profitentur, [447] dum in partu Lucinæ &
Dianæ eiulatur, [448] dum per totam hebdomadam Iunoni menſa proponitur, [449] dum vl-
tima die fata ſcribunda aduocantur, dum prima etiam conſtitutio infantis ſuper terram
[450] Statinæ Deæ ſacrum eſt. Quis non exinde aut totum filij caput reatui vouet, aut ali-
quem excipit crinem, aut tota nouacula proſecat, aut ſacrificio obligat, aut ſacro obſignat,
pro gentica, pro auita, pro publica, aut priuata deuotione. Sic igitur & Socratem puerum
adhuc ſpiritus dæmonicus inuenit. Sic & omnibus genij deputantur [451] quod dæmonum
nomen eſt, adeò nulla fermè natiuitas munda eſt, vtique ethnicorum. Hinc enim & Apo-
ſtolus ex ſanctificato alterutro ſexu ſanctos procreari ait, tã ex ſeminis prærogatiua quàm
ex inſtitutionis diſciplina. [452] Ceterùm (inquit) immundi naſcerentur, quaſi deſignatos
tamen ſanctitatis, ac per hoc etiam ſalutis, intelligi volens fidelium filios: vt huius ſpei pi-
gnora matrimoniis quæ retinenda cenſuerat patrocinarentur. Alioquin meminerat Do-
Ioan. 3. minicæ definitionis, Niſi quis naſcatur ex aqua & ſpiritu, non introibit in regnum Dei,
Cap. XL. id eſt non erit ſanctus. [[453] Ita omnis anima eouſque in Adam cenſetur, donec in Chri-
Rom. 5. ſto recenſeatur: tamdiu immunda, quamdiu recenſeatur. Peccatrix autem, quia immunda
recipiens ignominiam ſuam ex carnis ſocietate. Nam etſi caro peccatrix, [454] ſecundum
quam incedere prohibemur, cuius opera damnantur concupiſcentis aduerſus ſpiritum, E
ob quam carnales notantur infamia, [455] non tamen ſuo nomine caro infamis. Neque
enim de proprio ſapit quid, aut ſentit, ad ſuadendam vel imperandam peccatelam: quidni
quæ miniſterium eſt? Et miniſterium, non quale ſeruus vel minor amicus animalis nomi-
ne, ſed quale calix vel quid aliud eiuſmodi corpus, non anima. Nam & calix miniſterium
ſitientis eſt; niſi tamen qui ſitit, calicem ſibi accommodarit, nihil calix miniſtrabit.
[456] Adeò nulla proprietas hominis in choico, nec ita caro homo tanquam alia vis animæ,
& alia perſona, ſed res eſt alterius planè ſubſtantiæ, & alterius conditionis, addicta ta-
men animæ vt ſuppellex, vt inſtrumentum in officina vitæ. Caro igitur increpatur in ſcri-
pturis, quia nihil anima ſine carne in operatione libidinis, gulæ, vinolentiæ, ſæuitiæ,
idololatriæ, ceteriſque carnalibus non ſenſibus, ſed effectibus. [457] Denique ſenſus deli-
ctorum, etiam ſine effectibus imputari ſolent animæ. Qui viderit mulierem ad concupi-
ſcentiam, iam adulterauit in corde. Ceterùm quid caro ſiue anima, perinde in operatio-
Math. 5. ne probitatis, iuſtitiæ, tolerantiæ, pudicitiæ. Porrò quale eſt, vt cui nec bona documẽta
propria ſubſcribas, ei crimina adpingas? ſed ea per quam delinquitur, conuenitur, vt illa
à qua delinquitur, oneretur, etiam in miniſterij accuſationem. Grauior inuidia eſt in præ-
ſidem, cùm officia pulſantur: plus cæditur qui iubet, quando nec qui obſequitor, excu-
Cap. XLI. ſatur. [[458] Malum igitur animæ, præter quod ex obuentu ſpiritus nequam ſuperſtruitur,
ex originis vitio antecedit, [459] naturale quodam modo. Nam, vt diximus, naturæ cor- F
ruptio alia natura eſt, habens ſuum Deum & patrem, ipſum ſcilicet corruptionis au-
ctorem: vt tamen inſit & bonum animæ, illud principale, illud diuinum atque germa-
num, & propriè naturale. Quod enim à Deo eſt, non tam extinguitur, quàm obum-
bratur. Poteſt enim obumbrari, quia non eſt Deus; extingui non poteſt, quia à Deo eſt.
Itaque ſicut lumen aliquo obſtaculo impeditum manet, ſed non comparet, ſi tanta den-
ſitas obſtaculi fuerit: Ita & bonum in anima à malo oppreſſum pro qualitate eius, aut
in totum vacat occulta ſalute, aut qua datur radiat inuenta libertate. Sic peſſimi &
optimi quidam, & nihilominus vnum omnes animæ genus: ſic & in peſſimis aliquid
boni, & in optimis nonnihil peſſimi. Solus enim Deus ſine peccato, [460] & ſolus homo
ſine peccato Chriſtus, quia & Deus Chriſtus. Sic & diuinitas animæ in præſagia erum-
pit ex bono priore, & conſcientia Dei in teſtimonium prodit. [461] Deus bonus eſt, Deus
videt, & Deo commendo: propterea nulla anima ſine crimine, quia nulla ſine boni ſe-
mine. Proinde cùm ad fidem peruenit reformata [462] per ſecundam natiuitatem ex a-
qua & ſuperna virtute, detracto corruptionis priſtinæ aulæo totam lucem ſuam conſpi-
cit. Excipitur etiam à ſpiritu ſancto, ſicut in priſtina natiuitate à ſpiritu profano. Sequi-
tur animam nubentem ſpiritui caro, vt dotale mancipium, & iam non animæ famula,
Cap. XLII. ſed ſpiritus. O beatum connubium, ſi non admiſerit adulterium. [[463] De morte iam ſu-
pereſt, vt illic materia ponat, vbi ipſa anima conſummat. [464] quanquam Epicurus vul-
gari ſatis opinione negarit mortem ad nos pertinere. Quod enim diſſoluitur (inquit)
ſenſu

A ſenſu caret, & quod ſenſu caret, nihil ad nos. Diſſoluitur autem & caret ſenſu, non ipſa
mors, ſed homo, qui eam patitur. At ille ei dedit paſſionem, cuius eſt actio. Quòd ſi ho-
minis eſt pati mortem diſſolutricem corporis, & peremptricem ſenſus, quàm ineptum vt
tanta vis ad hominem non pertinere dicatur. [465] Multo coactiùs Seneca: Poſt mortem
(ait) omnia finiuntur, etiam ipſa. Hoc ſi ita eſt, iam & mors ad ſemetipſam pertinebit, ſi &
ipſa finitur. Eo magis ad hominem, in quo inter omnia finiendo, & ipſa finitur. Mors ni-
hil ad nos, ergo & vita nihil ad nos. Si enim quo diſſoluimur præter nos, etiam quo cõpin-
gimur extra nos. Si ademptio ſenſus nihil ad nos, nec adeptio ſenſus quicquam ad nos:
ſed mortem quoque interimat, quia & animam in nobis vt depoſitum habitat. & vt de a-
lia prouincia animæ, ita de morte tractabitur, ad quam vel ipſi pertinemus, ſi ad nos illa
non pertinet. [466] Deniq; nec ſpeculũ eius ſomnus, aliena materia eſt. [[467] De ſomno priùs C. XLIII.
diſputemus; pòſt, mortem qualiter anima decurrat. [468] Non vtique extranaturale eſt ſom-
nus, vt quibuſdam Philoſophis placet, cùm ex his eum deputant cauſis, quæ præter naturã
haberi videntur. [469] Stoici ſomnum reſolutionem ſenſualis vigoris affirmant, [470] Epicu-
rei diminutionem ſpiritus animalis, [471] Anaxagoras cum Xenophane deferiſcentiam,
[472] Empedocles & Parmenides refrigerationem, Strato ſegregationem conſati ſpiritus,
Democritus indigentiam ſpiritus, [473] Ariſtoteles marcorem circumcordialis caloris. Ego
me nunquam ita dormiſſe præſumo, vt ex his aliquid agnoſcam. Neque enim credendum
B eſt, defetiſcentiam eſſe ſomnum, contrarium potius defetiſcentiæ, quam ſcilicet tollit. Si-
quidem homo ſomno magis reficitur quàm fatigatur. Porrò nec ſemper ex fatigatione
concipitur ſomnus, & tamen cùm ex illa eſt, illa iam non eſt. Sed nec refrigeſcentiam ad-
mittam, aut marcorem aliquem caloris, cùm adeò corpora ſomno concaleſcant: & diſpẽ-
ſatio ciborum per ſomnum non facilè procederet calore properabili, & rigore tardabili, ſi
ſomno refrigeraremur. Plus eſt, quòd etiam ſudor digeſtionis æſtuantis eſt index. Deniq;
concoquere dicimur, quod caloris non frigoris operatio eſt. Proinde deminutionem ani-
malis ſpiritus, aut indigentiam ſpiritus, aut ſegregationem conſati ſpiritus; immortalis a-
nima non ſinit credi. Perit anima ſi minoratur. Supereſt ſi fortè cum Stoicis reſolutionem
ſenſualis vigoris ſomnum determinemus, quia corporis ſolius quietem procuret, non &
animæ. Animam enim vt ſemper mobilem & ſemper exercitam, nũquam ſuccedere quie-
ti, alienæ ſcilicet à ſtatu immortalitatis: nihil enim immortale finem operis ſui admittit.
ſomnus autem finis eſt operis. Denique corpori cui mortalitas competit, ei ſoli quies finẽ
operis adulatur. Qui ergo de ſomni naturalitate dubitabit, habet quidem Dialecticos in
dubium deducentes totam naturalium & extranaturalium diſcretionem, vt & quæ puta-
uerit citra naturam eſſe, naturæ vindicari ſciat poſſe, à qua ita eſſe ſortita ſunt, vt citra eam
haberi videantur, & vtique aut natura omnia, aut nulla natura. Apud nos autem id poterit
audiri, quod Dei contemplatio ſuggerit auctoris omnium de quibus quæritur. Credimus
C enim ſi quid eſt natura, rationale aliquod opus Dei eſſe. [474] Porrò ſomnum ratio præit,
tam aptum, tam vtilem, tam neceſſarium, vt abſque illo nulla anima ſufficiat, recreatorem
corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinum, pacatorem operum, me-
dicum laborum, cui legitimè fruẽdo dies cedit, nox legem facit, auferens rerum etiam co-
lorem. Quòd ſi vitale, ſalutare, auxiliare ſomnus; nihil eiuſmodi non rationale, nihil nõ na-
turale. Sic & Medici omne contrarium vitali, ſalutari, auxiliari extra naturæ cardines rele-
gant. [475] Nam & æmulas ſomno valetudines, phreneticam atque cardiacam, præter natu-
ram iudicando, naturalem ſomnum præiudicauerunt: [476] etiam in lethargo non naturalẽ
notantes, teſtimonio naturali reſpondent, cùm in ſuo temperamento eſt. Omnis enim na-
tura, aut defraudatione, aut enormitate reſcinditur, proprietate menſuræ conſeruatur. Ita
naturale erit ſtatu, quod non naturale effici poteſt deceſſu vel exceſſu. Quid ſi eſum & po-
tum de naturæ ſortibus eximas? [477] nam & in his plurima ſomni paratura eſt. Certè his à
primordio naturæ ſuæ homo imbutus eſt: ſi apud Deum diſcas, [478] ille fons generis Adã *Gen. 2.*
antè ebibit ſoporẽ, quàm ſitijt quietem. Antè dormit quàm laborauit, immò quàm & edit,
immò quàm & profatus eſt, vt videant naturalem indicem ſomnum omnibus naturalibus
principaliorem. Inde deducimur etiam imaginem mortis iam tunc eum recenſere. [479] Si
enim Adam de Chriſto figurabat, ſomnus Adæ mors erat Chriſti dormituri in mortem, *Ioan. 19.*
vt de iniuria perinde lateris eius vera mater viuentium figuraretur Eccleſia. Ideò & ſom-
nus tam ſalutaris, tam rationalis etiam in publicæ & cõmunis iam mortis effingitur exem-
plar. Voluit enim Deus & aliâs nihil ſine exemplaribus in ſua diſpoſitione molitus, [480] pa-

radigmate Platonico pleniùs humani vel maximè initij ac finis lineas quotidie agere no- D
biſcum,manum porrigens fidei faciliùs adiuuandæ per imagines & parabolas,ſicut ſermo-
num,ita & rerum. Proponit igitur tibi corpus amica vi ſoporis eliſum, blanda quietis ne-
ceſſitate proſtratum,immobile ſitu,quale ante vitam iacuit, & quale poſt vitam iacebit, vt
teſtationem plaſticæ & ſepulturæ, expectans animam quaſi nondum conlatam, & quaſi
iam ereptam. Sed & illa ſic patitur vt alibi agere videatur, diſſimulatione præſentiæ futurã
abſentiam ediſcens: & tamen interim ſomniat, nec quieſcit, nec ignaueſcit omnino, nec
naturam immortalitatis ſeruam ſoporis addicit. Probat ſe mobilem ſemper; terra, mari pe-
regrinatur, negotiatur, agitatur, laborat, ludit, dolet, gaudet, licita atque inlicita perſequi-
tur, oſtendit quod ſine corpore etiam plurimum poſſit, quod & ſuis inſtructa ſit membris,
ſed nihilominus neceſſitatem habeat rurſus corporis agitandi. Ita cùm euigilauerit corpus
redditum officijs eius, [481] reſurrectionem mortuorum tibi adfirmat. Hæc erit ſomni & ra-
tio naturalis, & natura rationalis. Etiam per imaginem mortis fidem initiaris, ſpem medi-
C.XLIIII. taris, diſcis mori & viuere, diſcis vigilare du dormis. [[482] Ceterùm de Hermotimo, Ani-
ma (vt aiunt) in ſomno carebat, quaſi per occaſionem vagaturi hominis proficiſcente de
corpore. vxor hoc prodidit. inimici dormientem nacti pro defuncto cremauerunt. Re-
greſſa anima, tardiùs credo, homicidium ſibi imputauit. Ciues Clazomenij Hermotimum
templo conſolantur. Mulier non adit, ob notam vxoris. quorſum iſtud? vt quia non facile
eſt vulgo exiſtimare [483] ſeceſſionem animæ eſſe ſomnum, hoc quoque Hermotimi argu-
mento credulitas ſubornetur: genus fuerat grauioris aliquanto ſoporis, [484] vt de incubo- E
ne præſumptio eſt, vel de ea valetudinis labe quam Soranus opponit, excludẽs incubonẽ,
aut tale quid vitij, [485] quôd etiam Epimenidem in fabulam impegit quinquaginta penè
annos ſomniculoſum. Sed & Neronem Suetonius, & Thraſimedem [486] Theopompus, ne-
gant vnquam ſomniaſſe: niſi vix Neronem in vltimo exitu poſt pauores ſuos. Quid ſi &
Hermotimus ita fuit, vt otium animæ nihil operantis in ſomnis diuortium crederetur, o-
mnia magis coniectes, quàm iſtam licẽtiam animæ ſine morte fugitiuæ, & quidem ex for-
ma continuam. Si enim tale quid ſemel accidere dicatur, vt deliquium ſolis aut lunæ, ita &
animæ, ſanè perſuaderer diuinitùs factum. Congruerẽ enim hominem ſeu moneri, ſeu ter-
reri, adeo velut fulgure rapido momentaneæ mortis ictu: ſi non magis in proximo eſſet,
ſomnium credi, quod vigilanti potius accidere deberet, ſi nõ ſomnium magis credi opor-
CAP. XLV. teret. [[487] Tenemur hic de ſomnijs quoque Chriſtianam ſentẽtiam expromere, vt de ac-
cidentibus ſomni, ſed non modicis iactationibus animæ, quam ediximus negotioſam, &
exercitam ſemper ex perpetuitate motationis, quod diuinitatis & immortalitatis eſt ratio.
Igitur cùm quies corporibus euenit, quorum ſolatium proprium eſt, vacans illa à ſolatio
alieno non quieſcit, & ſi caret opera membrorum corporalium, ſuis vtitur. Concipe gla-
diatorem ſine armis, vel aurigam ſine curriculis, geſticulantes omnem habitũ artis ſuæ atq;
conatum: pugnatur, certatur, ſed vacua iactatio eſt, nihilominus tamẽ fieri videntur, quæ
fieri tamen non videntur. Actu enim fiunt, effectu verò non fiunt. [488] Hanc vim extaſin F
dicimus, exceſſum ſenſus, & amentiæ inſtar: ſic & in primordio ſomnus cum extaſi dedi-
Geneſ.2. catus, Et miſit Deus extaſin in Adam, & obdormiuit: ſomnus enim corpori prouenit in
quietem, extaſis animæ acceſſit aduerſus quietem, & inde iam forma ſomnum extaſi mi-
ſcens, & natura de forma. Denique & oblectamur, & cõtriſtamur, & conterremur in ſom-
nijs, quàm adfectè & anxiè & paſſibiliter: cùm in nullo permoueremur à vacuis ſcilicet i-
maginibus, [489] ſi compotes ſomniaremus. Denique & bona facta gratuita ſunt in ſomnis,
& delicta ſecura: [490] non magis enim ob ſtupri viſionem dãnabimur, quàm ob martyrij co-
ronabimur. Et quomodo, inquis, memor eſt ſomniorum anima, ſcilicet quam compotem
eſſe non licet? hoc erit proprietas amentiæ huius: quia non fit ex corruptela bonæ valetu-
dinis, ſed ex ratione naturæ: nec enim exterminat, ſed auocat mentem. Aliud eſt concute-
re, aliud mouere, aliud euertere, aliud agitare. Igitur quod memoria ſuppetit, ſanitas men-
tis eſt: quod ſanitas mentis, ſalua memoria ſtupet, amentiæ genus eſt. Ideò non dicimur
furere, ſed ſomniare: ideo & prudentes, ſi quando ſumus: ſapere enim noſtrum licet obũ-
bretur, non tamen extinguitur, niſi quod & ipſum poteſt videri vacare tunc. Extaſin autẽ
hoc quoque operari de ſuo proprio, vt ſic nobis ſapientiæ imagines inferat, quemadmo-
CA. XLVI. dum & erroris. [[491] Ecce rurſus vrgemur etiam de ipſorum ſomniorum retractatu, quibus
anima iactatur, exprimere: & quando perueniemus ad mortem: & hic dixerim, cùm Deus
dederit: nullæ longæ moræ eius quod eueniet. [492] Vana in totum ſomnia Epicurus iudica-
uit,

A uit, liberans à negotijs diuinitatem, & diſſoluens ordinem rerum, & in paſſiuitate omnia
ſpargens, vt euentui expoſita, & fortuita. Porrò ſi ita eſt, ergo erit aliquis & veritatis euen-
tus, quia nō capit ſolam eam euentui omnibus debito eximi. [493] Homerus duas portas di-
uiſit ſomnijs, corneam veritatis, fallaciæ eburneam. Reſpicere eſt enim, inquiunt, per cor-
nu, ebur autem cæcum eſt. [494] Ariſtoteles maiore ſententiam mendacio recitans, agnoſcit
& verum. [495] Telmeſſenſes nulla ſomnia euacuant, imbecillitatem coniectationis incu-
ſant. [496] Quis autem tam extraneus humanitatis, vt non aliquam aliquādo viſionem fide-
lem ſenſerit: pauca de inſignioribus perſtringens, Epicuro pudorem imperabo. [497] Aſtya-
ges Medorum regnator quòd filiæ Mandanæ adhuc virginis veſicam in diluuionem Aſiæ
fluxiſſe ſomnio viderit, Herodotus refert. Item anno poſt nuptias eius ex hiſdem locis vi-
tem exortam toti Aſiæ incubaſſe. [498] Hoc etiam Charon Lampſacenus Herodoto prior
tradit, qui filium eius tanto operi interpretati ſunt, non fefellerunt. Siquidem Aſiam Cy-
rus & merſit & preſſit. [499] Philippus Macedo nondum pater, Olympiadis vxoris naturam
obſignaſſe viderat anulo, leo erat ſignū, crediderat præcluſam genituram, opinor [500] quia
leo ſemel pater eſt. [501] Ariſtodemus vel Ariſtophon coniectans, immò nihil vacuum obſi-
gnari, filium & quidem maximi impetus portendi. Alexandrum qui ſciunt, leonem anuli
recognoſcunt: [502] Ephorus ſcribit. [503] Sed & Dionyſij Siciliæ tyrannidem Himeræa quæ-
dam ſomniauit, [504] Heraclides prodidit. [505] Et Seleuco regnum Aſiæ Laodice mater nō-
dum eum enixa præuidit, Euphorion prouulgauit. [506] Mithridatem quoque ex ſomnio
B Ponti potitum à Strabone cognoſco. [507] Et Balaridem Illyricū à Moloſſis vſque Macedo-
niam ex ſomnio dominatum de Calliſthene diſco. Nouerunt & Romani veritatis huiuſ-
modi ſomnia. [508] Reformatorem imperij, puerulum adhuc & priuatum loci, & Iulium
Octauium tantùm, & ſibi ignotum Marcus Tullius iam & Auguſtum & ciuilium turbinū
ſepultorem de ſomnio norant. In Vitellijs commentarijs conditum eſt. Nec hæc ſola ſpe-
cies erit ſummarum prædicatrix poteſtatum, ſed & periculorum & exitiorū: [509] vt quum
Cæſar in prælium perduellium Bruti & Caſſij Philippis æger aliàs maieſtatem, aliàs diſcri-
men ab hoſtibus relaturus, Artorij viſione deſtituto tabernaculo euadit: [510] vt quum Po-
lycrati Samio filia crucem proſpicit [511] de ſolis vnguine [512] & lauacro Iouis. Reuelantur &
honores & ingenia per quietem: præſtantur & medelæ, produntur & furta, conferuntur
& theſauri. [513] Ciceronis denique dignitatem, paruuli etiam nunc, gerula iam ſua inſpexe-
rat. [514] Cycnus de ſinu Socratis demulcens homines, diſcipulus Plato eſt. [515] Cleonymus
Pyctes ab Achille curatur in ſomnijs. [516] Coronam auream quum ex arce Athenæ perdi-
diſſent, Sophocles tragicus ſomniādo redinuenit. [517] Neoptolemus tragœdus, apud Rhe-
teum Troiæ ſepulchrum Aiacis, monitus in ſomnis, ab ipſa ruina liberatur; & quum lapi-
dum ſenia deponit, diues inde auro redit. [518] Quanti autem Commentatores & adfirma-
tores in hanc rem, [519] Artemon, [520] Anriphon, [521] Strato, [522] Philochorus, [523] Epichar-
mus, [524] Serapion, [525] Cratippus, & [526] Dionyſius Rhodius, [527] Hermippus, tota ſæculi lit-
teratura. Solum ſi fortè ridebo, qui ſe exiſtimauit perſuaſurum quòd prior omnibus Satur-
C nus ſomniarit: niſi ſi & prior omnibus vixit. Ariſtoteles, ignoſce ridenti. Ceterùm Epi-
charmus etiam ſummum apicem inter diuinationes ſomnijs extulit cum Philochoro A-
thenienſi. [528] Nam & oraculis hoc genus ſtipatus eſt orbis, [529] vt Amphiarai apud Oro-
pum, [530] Amphilochi apud Mallum, [531] Sarpedonis in Troade, [532] Trophonij in Boeotia,
[533] Mopſi in Cilicia, [534] Hermione in Macedonia, [535] Paſiphaæ in Laconica. Cetera cū ſuis
& originibus & ritibus & relatoribus cum omni deinceps hiſtoria ſomniorū Hermippus
Beritenſis quinione voluminum ſatiatiſſimè exhibebit. [536] Sed & Stoici Deum malūt pro-
uidentiſſimum humanæ inſtitutioni inter cetera præſidia diuinatricum artium & diſcipli-
narum, ſomnia quoque nobis indidiſſe, peculiare ſolatium naturalis oraculi. Hæc quantū
ad fidem ſomniorum à nobis quoque conſignandam, & aliter interpretandam. [537] Nā de
oraculis etiam ceteris, apud quæ nemo dormitat, quid aliud pronūtiabimus, quàm dæmo-
nicam eſſe rationem eorum ſpitituum, qui iam tūc in ipſis hominibus habitauerint, vel ad
memorias eorum affectauerint ad omnem malitiæ ſuæ ſcenam, in iſta æquè ſpecie diuini-
tatem mentientes, eadémque induſtria [538] etiam per beneficia fallentes medicinarum, &
admonitionum, & prænuntiationum, quæ magis lædant iuuando, dum per ea quæ iu-
uant, ab inquiſitione veræ diuinitatis abducunt ex inſinuatione falſæ. & vtique non clau-
ſa vis eſt, nec ſacrariorum circunſcribitur terminis: vaga & peruolatica, & interim libera
eſt: Quo nemo dubitauerit domus quoque dæmonijs patere, nec tantùm in adytis, ſed in

C. XLVII. cubiculis homines imaginibus circumuenire. [[539] Definimus enim à dæmonijs plurimũ D
incuti ſomnia, etſi interdum vera & gratioſa, ſed de qua induſtria diximus, affectantia atq;
captantia; quanto magis vana & fruſtratoria, & turbida, & ludibrioſa, & immunda. Nec
mirum ſi eorum ſunt imagines, quorũ & res. [540] A Deo autem, [541] pollicito ſcilicet & gra-
tiam ſpiritus ſancti in omnem carnem, & ſicut prophetaturos, ita & ſomniaturos ſeruos
ſuos & ancillas ſuas, ea deputabuntur quæ ipſi gratiæ comparabuntur, ſi qua honeſta, ſan-
cta, prophetica, reuelatoria, ædificatoria, vocatoria: quorum liberalitas ſoleat & in pro-
phanos deſtillare, imbres etiam & ſoles ſuos peræquante Deo iuſtis & iniuſtis. Siquidem
Dan. 2. & Nabuchodonoſor diuinitùs ſomniat: & maior penè vis hominum [542] ex viſionibus Deũ
diſcunt. Sicut ergo dignatio Dei & in ethnicos, [543] ita & tentatio mali in ſanctos, à quibus
nec interdiu abſiſtit, vt vel dormientibus obrepat quà poteſt, ſi vigilantibus non poteſt.
Tertia ſpecies erunt ſomnia, quæ ſibimet ipſa anima videtur inducere ex intentione cir-
cunſtantiarum. Porrò quam non eſt ex arbitrio ſomniare (nam & Epicharmus ita ſentit)
quomodo ipſa erit ſibi cauſa alicuius viſionis. Num ergo hæc ſpecies naturali formæ re-
linquenda eſt, ſeruans animæ etiam in ecſtaſi res ſuas perpeti? Ea autem quæ neque à Deo,
neque à dæmonio, neque ab anima videbuntur accidere, & præter opinionem, & præter
interptetationem, & præter enarrationem facultatis ipſi propriè ecſtaſi & rationi eius ſe-
C. XLVIII. parabuntur. [[544] Certiora & colatiora ſomniari affirmant ſub extimis noctibus, quaſi E
iam emergente animarum vigore prodacto ſopore. [545] Ex temporibus autem anni verno
magis quieta eſt, quòd diſſoluat animas, & hyems quodammodò obduret, & autumnus
tentator aliàs valetudinum ſuccis pomorum vinoſiſſimis diluat. Item ex ipſius quietis ſitu,
ſi neque reſupina, neque dextero latere decumbat, neque conreſupinatis internis, quaſi re-
fuſis loculis ſtatio ſenſuum fluitet, aut compreſſu iecoris angina ſit mentis. Sed hæc inge-
nioſè æſtimari, potiùs quàm conſtanter probari putem, etſi Plato eſt qui ea æſtimauit, &
fortaſſè an caſu procedant. Alioquin ex arbitrio erunt ſomnia, ſi dirigi poterunt. Nam
quod & de cibis diſtinguendis vel derogandis, nunc præſumptio, nunc ſuperſtitio diſci-
plinam ſomniis præſcribit, examinanda eſt [546] ſuperſtitio, vt cùm apud oracula incubatu-
ris ieiunium indicitur, vt caſtimoniam inducat: præſumptio, vt cùm Pythagorici ob hanc
quoque ſpeciem fabam reſpuunt, oneroſum & inflatum pabulum. [547] Atquin trina illa cũ
Dan. 2. Daniele fraternitas legumine ſolo contenti, ne regis ferculis contaminarentur, præter ſa-
pientiam reliquam ſomniorum præcipuè gratiam à Deo redemerunt & impetrandorum
& diſſerendorum. Ieiuniis autem neſcio an ego ſolus plurimùm ita ſomniem, vt me ſom-
niaſſe non ſentiam. Nihil ergo ſobrietas, inquis, ad hanc partem: immò tanto magis ad
hanc, quantum & ad omnem; ſi & ad ſuperſtitionem, multo amplius ad religionem. Sic
enim & dæmonia expoſtulant eam à ſuis ſomniatoribus, ad lenocinium ſcilicet diuinita-
Dan. 9. tis, quia familiarem Dei norunt: quia & Daniel rurſus [548] triũ hebdomadũ ſtatione aruit
victu. Sed vt Deũ inliceret humiliationis officiis, nõ vt animæ ſomniaturæ ſenſum & ſapiẽ- F
tiam ſtrueret, quaſi non in ecſtaſi acturæ. ita non ad ecſtaſin ſubmouendam ſobrietas pro-
Ca. XLIX. ficiet, ſed ad ipſam ecſtaſin commendandam, vt in Deo fiat. [[549] Infantes qui non pu-
tant ſomniare, cùm omnia animæ pro modo ætatis expungantur in vita, animaduertant
ſuccuſſus, & nutus, & renidentias eorum per quietem, vt ex re comprehendant motus ani-
mæ ſomniantis facilè per carnis teneritatem erumpere in ſuperficiem. [550] Sed & quòd Li-
byca gens Atlantes cæco ſomno noctem tranſigere dicuntur, animæ vtique natura taxa-
tur. Porrò aut Herodoto fama mentita eſt, nonhunquam in Barbaros calumnioſa, aut ma-
gna vis eiuſmodi dæmonum in illo climate dominatur. Si enim & Ariſtoteles heroem
quendam Sardiniæ notat, incubatores fani ſui viſionibus priuantem, erit & hoc in dæmo-
num libidinibus tã auferre ſomnia quàm inferre, [551] vt Neronis quoque ſeri ſomniatoris,
[552] & Thraſimedis inſigne inde proceſſerit. Sed & à Deo deducimus ſomnia. Quid ergo
nec à Deo Atlantes ſomniarent, vel [553] quia nulla iam gens Dei extranea eſt, in omnem
terram & in terminos orbis Euangelio coruſcante. Num ergo aut fama mentita eſt Ari-
ſtoteli, aut dæmonum adhuc ratio eſt, dum ne aliqua natura credatur immunis ſomniorũ?
Cap. L. [[554] Satis de ſpeculo mortis, id eſt de ſomno, cùm etiam de negotiis ſomni, id eſt de ſom-
niis: nunc ad originem huius exceſſus, id eſt, ordinem mortis: quia nec ipſam ſine quæſtio-
nibus, licet [555] finem omnium quæſtionum. Publica totius generis humani ſententia mor-
tẽ naturæ debitum pronuntiamus. Hoc ſtipulata eſt Dei vox, hoc ſpopondit omne quod
naſcitur, vt iam hinc non Epicuri ſtupor ſuffundatur, negantis debitum iſtud ad nos per-
tine-

A tinere: [556] ſed hæretici Magi Menandri Samaritani furor conſpuatur, dicentis mortem
ad ſuos non modò non pertinere,verùm nec peruenire. In hoc ſcilicet ſe à ſuperna & ar-
cana poteſtate legatum,vt immortales & incorruptibiles & ſtatim reſurrectionis compo-
tes fiant qui baptiſma eius induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera miran-
da. [557] Sed aut ebrioſos reddit Lynceſtarũ vena vinoſa, [558] aut lymphaticos efficit Colo-
phonis ſcaturigo dæmonica, [559] aut Alexãdro accidit Nonacris Arcadiæ venenata: [560] fuit
& Iudææ lacus medicus ante Chriſtum. [561] Planè Stygias paludes poëta tradidit mortem
diluentes. Sed & Thetis filium planxit. Quanquam ſi & Menander in Stygem mergit,
moriendum erit nihilominus,vt ad Stygem venias. Apud inferos enim dicitur: Quænam
& vbinam iſta fœlicitas aquarũ, quas nec Ioannes baptizator præminiſtrauit, nec Chri-
ſtus ipſe diſcipulis demõſtrauit? [562] Quod hoc Menandri balneũ, Comicum credo, ſed cur
tam infrequens, tã occultũ, quo pauciſſimi lauãt? Suſpectam enim faciã tantã raritatem ſe-
curiſſimi atque tutiſsimi ſacramenti, [563] apud quod nec pro Deo ipſo mori lex eſt, cùm cõ-
tra omnes iam nationes aſcendant in montem Domini, & in ædem Dei Iacob, mortem
per martyrium quoque flagitãtis, quam de Chriſto etiam ſuo exegit: nec Magiæ tantum
dabit quiſquam, vt eximat mortẽ, aut repaſtinet vitis modo vitam ætate renouata. Hoc
enim ne Medeæ quidem licuit in hominem, etſi licuit in veruecem. [564] Tranſlatus eſt *Geneſ.5.*
Enoch & Helias, nec mors eorum reperta eſt, dilata ſcilicet. [565] Ceterùm morituri reſer- *4.Reg.2.*
uantur, vt Antichriſtum ſanguine ſuo extinguant. [566] Obiit & Ioannes, quem in aduen- *Apocal.11.*
B tum Domini remanſurum fruſtrà fuerat ſpes. Ferè enim hæreſes ad noſtra exempla pro- *Ioan. 21.*
ſiliunt, inde ſumentes præſidia quò pugnant: poſtremò compendiũ eſt, vbi ſunt illi quos
Menander ipſe perfudit, quos in ſtygem ſuam merſit? Apoſtoli perennes veniant, aſſiſtant;
videat illos meus Thomas, audiat, contrectet, & credat. [[567] Opus autem mortis in me- CAP. LI.
dio eſt, [568] diſcretio corporis animæque. ſed quidam ad immortalitatem animæ, quam
quidam non à Deo edocti infirmè tuentur, ita argumentationes emendicant, vt velint
credi etiam poſt mortem quaſdam animas adhærere corporibus. [569] Ad hoc enim & Pla-
to, etſi, quas vult animas ad cœlum ſtatim expedit, in Politia tamen cuiuſdam inſepulti ca-
dauer opponit, longo tempore ſine vlla labe, præ animæ ſcilicet indiuiduitate, ſeruatum.
[570] Ad hoc & Democritus crementa vnguium, & comarum in ſepulturis aliquanti tem-
poris denotat. Porrò & aëris qualitas corpori illi potuit tutela fuiſſe; quid ſi aridior aër, &
ſolum ſalſius? quid ſi & ipſius corporis ſubſtantia exſuccior? quid ſi & genus mortis antè
iam corruptrices materias erogarat? Vngues autem cùm exordia neruorum ſint, meritò
neruis reſolutione porrectis prouectiores, & quotidie deficiente carne expelli videntur.
Comæ quoque alimenta de cerebro, quod aliquandiu durare præſtat ſecreta munitio. De-
nique in viuentibus etiam pro cerebri vbertate, vel affluit capillago, vel deſerit. Habes
Medicos, ſi nec modicum quid animæ ſubſidere in corpore eſt deceſſurum quandoque &
ipſum, cùm totam corporis ſcenam tempus aboleuerit. Et hoc enim in opinione quorun-
C dam eſt: [571] propterea nec ignibus funerandum aiunt, parcentes ſuperfluo animæ. Alia eſt
autem ratio pietatis iſtius, non reliquiis animæ adulatrix, ſed crudelitatis etiam corporis
nomine auerſatrix, quod & ipſum homo non vtique mereatur pœnali exitu impendi.
[572] Ceterùm anima indiuiſibilis vt immortalis etiam mortem indiuiſibilem exigit credi:
non quaſi immortali, ſed quaſi indiuiſibili animæ indiuiſibiliter accidentem. Diuidetur
autem & mors ſi & anima, ſuperfluo ſcilicet animæ quandoque morituræ: ita portio mor-
tis cum animæ portione remanebit. Nec ignoro aliquod eſſe veſtigium opinionis iſtius.
De meo didici. Scio fœminam quandam vernaculã Eccleſiæ, forma & ætate integra fun-
ctam: poſt vnicum & breue matrimonium, cùm in pace dormiſſet, [573] & morante adhuc
ſepultura, interim oratione preſbyteri componeretur, ad primum habitum orationis ma-
nus à lateribus dimotas in habitum ſupplicem conformaſſe, rurſumque condita pace, ſitui
ſuo reddidiſſe. [574] Eſt & alia relatio apud noſtros, in cœmiterio corpus corpori iuxta col-
locando ſpatium receſſu communicaſſe. Si & apud ethnicos tale quid traditur, vtiq; Deus
poteſtatis ſuæ ſigna proponit, ſuis in ſolatium, extraneis in teſtimonium. Magis enim cre-
dam in teſtimonium ex Deo factum, quàm ex vllis animæ reliquiis: quæ ſi ineſſent, alia
quoque membra mouiſſent, & ſi manus tantùm, ſed nõ in cauſam orationis: corpus etiam
illud non modò fratri ceſſiſſet, verùm & alias mutatione ſitus [575] ſibimet ipſi refrigeraſſet.
Certè vnde ſunt iſta, [576] ſignis potius & oſtentis deputanda, naturam facere non poſſunt;
mors ſi non ſemel tota eſt, non eſt; ſi quid animæ remanſerit, vita eſt: non magis vitæ mi-

A tiot lux rerum eſt. Proculdubiò cùm vi mortis exprimitur de concretione carnis, & ip-
ſa expreſſione colatur, certè de oppanſo corporis erumpit in apertum ad meram & pu-
ram & ſuam lucem, ſtatim ſemetipſam in expeditione ſubſtantiæ recognoſcit, & in diui-
nitatem ipſa libertate reſipiſcit, vt de ſomno emergens ab imaginibus ad veritates: tunc &
enuntiat quæ vider , tunc exultat aut trepidat, [590] prout paraturam deuerſorij ſui ſentit,
[591] de ipſius ſtatim angeli facie, [592] euocatoris animarum, Mercurij poëtarum. [[593] Quò Ca. LIIII.
igitur deducetur anima, iam hinc reddimus. [594] Omnes fermè Philoſophi, qui immorta-
litatem animæ, qualiter volunt, tantum vindicant, vt Pythagoras, vt Empedocles, vt Pla-
to, [595] quique aliquod illi tempus indulgent, ab exceſſu vſque in conflagrationem vniuer-
ſitaris, vt Stoici, ſuas ſolas, id eſt ſapientum animas, in ſupernis manſionibus collocant.
[596] Plato quidem non temerè Philoſophorum animabus hoc præſtat, ſed eorum qui Phi-
loſophiam ſcilicet exornauerint amore puerorum. Adeò etiam inter Philoſophos ma-
gnum habet priuilegium impuritas: itaque apud illum in ætherem ſublimantur animæ ſa-
pientes: [597] apud Arium, in aëtem; [598] apud Stoicos, ſub lunam. Quos quidem mitor,
quòd imprudenres animas circa rerram proſternant, cùm illas à ſapientibus multo ſupe-
rioribus erudiri adfirment. Vbi erit Scholæ regio in tanta diſtantia deuerſoriorum? qua ra-
tione diſcipulæ ad magiſtras conuentabunt, tanto diſcrimine inuicem abſentes? quis au-
tem illis poſtumæ eruditionis vſus ac fructus, iamiam conflagratione perituris? Reliquas
animas ad inferos deiiciunt. [599] Hos Plato velut gremium terræ deſcribit in Phædone,
B quò omnes labes mundialium ſordium confluendo, & ibidem deſidendo exhalent, &
quaſi cœno immunditiarum ſuarum craſſiorem hauſtum & priuatum illic aërem ſtipent.
[[600] Nobis inferi, nõ nuda cauoſitas, nec ſubdiualis aliqua mũdi ſentina creduntur: [601] ſed Cap. LV.
in foſſa terrę & in alto vaſtitas, & in ipſis viſceribus eius abſtruſa profunditas. [602] Siquidem
Chriſtum in corde terræ triduum mortis legimus expũctum, id eſt in receſſu intimo, & in- *Matth. 12.*
terno, & in ipſa terra operto, & intra ipſam cauato, & inferioribus adhuc abyſſis ſuperſtru-
cto. Quòd ſi Chriſtus Deus, quia & homo, mortuus ſecũdum ſcripturas, & ſepultus ſecun-
dum eaſdem, hic quoque legi ſarisfecit, [603] forma humanæ mortis apud inferos functus,
[604] nec antè aſcendit in ſublimiora cœlorum, quàm deſcẽdit in inferiora terrarum, vt illic *Ephes. 4.*
Patriarchas, & Prophetas compotes ſui faceret: [605] habes, & regionem inferûm ſubterra-
neã credere, & illos cubito pellere, qui ſatis ſuperbè non putent animas fidelium inferis
dignas: ſerui ſuper dominum, & diſcipuli ſuper magiſtrum, [606] aſpernati ſi fortè in Abrahæ *Matth. 12.*
ſinu, expectãdæ reſurrectionis ſolarium carpere. [607] Sed in hoc, inquiunt, Chriſtus inferos
adiit, ne nos aditemus. Ceterùm quod diſcrimen ethnicorum & Chriſtianorum, ſi carcer
mortuis idem? [608] quomodo ergo anima exhalabit in cœlum, Chriſto illic adhuc ſedente
ad dexteram patris, [609] nondum Dei iuſſu per tubam archangeli audito, nondum illis
quos Domini aduentus in ſeculo inuenerit obuiam ei rapris in aërem, cum his qui mortui
in Chriſto primi reſurgent? Nulli patet cœlum, terra adhuc ſalua, ne dixerim clauſa. Cum
tranſactione enim mundi reſerabuntur regna cœlorum. Sed in æthere dormitio noſtra,
cum pueris Platonis: aut in aëre, cum Ario: aut circa lunam, cum Endymionibus Stoico-
C rum. [610] Immò, inquis, in paradiſo, quò iam tunc & Patriarchæ & Prophetæ appendices
Dominicæ reſurrectionis, ab inferis migrauerint. [611] Et, quomodo Ioãni in ſpiritu, paradiſi
regio reuelata, quæ ſubiicitur altari, nullas alias animas apud ſe præter martyrũ oſtendit?
[612] Quomodo Perpetua fortiſſima martyr ſub die paſſionis in reuelatione paradiſi, ſolos il-
lic cõmartyres ſuos vidit; niſi quia nullis romphæa paradiſi ianitrix cædit, niſi qui in Chri-
ſto deceſſerint? [613] Non in Adam noua mors pro Deo, & extraordinaria pro Chriſto, alio
& priuato excipitur hoſpitio? Agnoſce itaque differentiam ethnici & fidelis in morte, ſi
pro Deo occumbas vt Paracletus monet, non in mollibus febribus & in lectulis, ſed in
martyriis: ſi crucem tuam tollas, & ſequaris Dominum, vt ipſe præcepit. Tota paradiſi cla- *Matth. 10.*
uis tuus ſanguis eſt. Habes etiam de paradiſo à nobis libellum, quo conſtituimus omnem
animam apud inferos ſequeſtrari in diem Domini. [[614] Occurrit diſceptatio, an hoc Cap. LVI.
ab exceſſu ſtatim fiat, an quaſdam animas aliqua ratio detineat hîc interim, an etiam
receptas liceat poſtea ab inferis ex arbitrio vel ex imperio interuenire: nec harum
enim opinionum ſuaſoriæ deſunt. [615] Creditum eſt inſepultos non antè ad inferos
redigi quàm iuſta perceperint, ſecundum Homericum Patroclum, funus in ſomnis
de Achille flagitantem, quòd non aliàs adire portas inferûm poſſet, arcentibus eum
longè animabus ſepultorum. Nouimus autem præter poëtica iura, pietatis quoque

A etiam rebus probamus, [635] quum in exorciſmis interdum aliquem ſe ex patentibus hominem ſui affirmat, interdum gladiatorem vel beſtiarium, ſicut & alibi Deum, nihil magis curans, quàm hoc ipſum excludere quod prædicamus, ne facilè credamus animas vniuerſas ad inferos redigi, vt & iudicij & reſurrectionis fidem turbent. Et tamen ille dæmon poſtquàm circumſtantes circumuenire tentauit, inſtantia diuinæ gratię victus, id quod in vero eſt inuitus confitetur. Sic & in illa alia ſpecie Magiæ, quæ iam quieſcentes animas euellere ab inferis creditur, & conſpectui exhibere, non alia fallaciæ vis eſt: operatior planè, quia & phãtaſma præſtatur, quia & corpus adfingitur: nec magnum illi exteriores oculos circumſcribere, cui interiorem mentis aciem excæcare perfacile eſt. [636] Corpora denique videbantur Pharaoni & Ægyptiis Magicarum virgarum dracones: ſed Moſei veritas mendacium deuòrauit. *Exod. 7.* Multa vtique & aduerſus Apoſtolos [637] Simon dedit, & Elimas Magi: ſed *Act. 13.* plaga cæcitatis de præſtigiis non fuit. quid noui, æmulatio veritatis à ſpiritu immundo? Ecce hodie eiuſdem Simonis hæreticos tanta præſumptio artis extollit, vt etiam prophetarum animas ab inferis mouere ſe ſpondeant. Et credo quia mendacio poſſunt: [638] nec enim pythonico tunc ſpiritui minus licuit animam Samuelis effingere, poſt Deum mortuos conſulente Saule. *1. Reg. 28.* Abſit alioquin vt animam cuiuſlibet ſancti, nedum Prophetæ, à dæmonio credamus extractam, edocti quòd ipſe Sathanas transfiguretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis, etiam Deũ ſe adſeueraturus, ſignáque portentoſiora æditurus, ad euertendos, ſi fieri poſſit, electos. *2. Cor. 11. 2. Theſſ. 2. Matth. 24.* Dubitauit ſi fortè tunc Prophetam ſe Dei aſſeuerare, & vtique Sauli, in quo iam ipſe morabatur: ne putes alium fuiſſe qui phantaſma *1. Reg. 28.*

B adminiſtrabat, alium qui commendabat, ſed eundem ſpiritum & in pſeudoprophetide, & in apoſtata facilè mentiri, quod fecerat credi, per quem Saulis theſaurus illic erat, vbi & cor ipſius, vbi ſcilicet Deus non erat. *Matth. 5.* Et ideò per quem viſurum ſe crediderat, vidit: quia per quem vidit, & credidit. Si & de nocturnis imaginibus opponitur, ſæpè non fruſtrari mortuos viuos: nam & [639] Naſammonas propria oracula apud parentum ſepulcra manſitando captare, vt Heraclides ſcribit, [640] vel Nymphodorus, vel Herodotus: [641] & Celtas apud virorum fortium buſta eadem de cauſſa abnoctare, [642] vt Nicander adfirmat: nõ magis mortuos verè patimur in ſomnis quàm viuos, ſed eadem ratione mortuos qua & viuos. At ſomnia quæ videntur vera ſunt. Non enim quia videntur vera ſunt, ſed quia adimplentur. Fides ſomniorum de effectu, non de conſpectu renuntiatur. [643] Nulli autem animæ omninò inferos patere, ſatis Dominus in argumento illo pauperis requieſcentis & diuitis ingemiſcentis ex perſona Abrahæ ſanxit, non poſſe relegati renuntiatorem diſpoſitionis infernæ: quod vel tunc licere potuiſſet, vt Moyſi & Prophetis crederetur. Sed etſi quaſdam reuocauit in corpora Dei virtus, in documenta iuris ſui, non idcircò communicabitur fidei, & audaciæ Magorum, & fallaciæ ſomniorum, & licentiæ poëtarum. Atquin in reſurrectionis exemplis, cùm Dei virtus, ſiue per Prophetas, ſiue per Chriſtum, ſiue per Apoſtolos in corpora animas repræſentat, ſolida & contrectabili, & ſatiata veritate, præiudicatum eſt hanc eſſe formam veritatis, vt omnem mortuorum exhibitionem incorporalem præſtigias iudices. [[644] Omnes ergo animæ penes inferos, in- *CA. LVIII.*

C quis. Velis ac nolis & ſupplicia iam illic & refrigeria, habes pauperem & diuitem: & quia diſtuli neſcio quid ad hanc partem, iam opportunè in clauſulam reddam. [645] Cur enim nõ putes animam & puniri & foueri in inferis interim ſub expectatione vtriuſque iudicij in quadam vſurpatione & candida eius? quia ſaluum debet eſſe, inquis, in iudicio diuino negotium ſuum ſine vlla prælibatione ſententiæ: tum quia & carnis operienda eſt reſtitutio, vt conſortis operarum atque mercedum. Quid ergo fiet in tempore iſto? dormiemus? Atenim animæ nec in viuentibus dormiunt: corporum enim eſt ſomnus, quorum & ipſa mors cum ſpeculo ſuo ſomno. aut nihil vis agi illic, quò vniuerſa humanitas trahitur, quò ſpes omnis ſequeſtratur. Delibari putas iudicium, an incipi? præcipitari, an præminiſtrari? Iam verò quàm iniquiſſimum etiam apud inferos, ſi & nocentibus adhuc illic benè eſt, & innocentibus nondum. Quid amplius vis eſſe poſt mortem, confuſa ſpe & incerta expectatione ludentem, an vitæ recenſum iam & ordinationem iudicij inhorrentẽ? ſemper autem expectat anima corpus, vt doleat aut gaudeat? nónne & de ſuo ſufficit ſibi ad vtrumq; titulum paſſionis, [646] quotiens illæſo corpore anima ſola torquetur bile, ira, tædio plerũq; nec ſibi noto, quotiẽs item corpore adflicto furtiuũ ſibi anima gaudiũ exquirit, & à corporis importuna tũc ſocietate ſecedit? Mentior ſi non de ipſis cruciatibus corporis & gloriari & gaudere ſola conſueuit. [647] Reſpice ad Mutij animã, cùm dexterã ſuam ignibus ſoluit.

Reſpice ad Zenonis, cùm illam Dionyſij tormenta prætereunt. Morſus ferarum ornamenta ſunt iuuentutis, [609] vt in Cyro vrſi cicatrices. Adeò nouit & apud inferos Anima & dolere & gaudere ſine carne, quia & in carne illæſa ſi velit dolet, & læſa ſi velit gaudet. Hoc ſi ex arbitrio ſuo in vita, quanto magis ex iudicio Dei poſt mortem? [610] Sed nec omnia opera cum carnis miniſterio Anima partitur; nam & ſolos cogitatus & nu-
Matth.5. das voluntates cenſura diuina perſequitur: Qui viderit ad concupiſcendum, iam adulterauit in corde. Ergo propter hoc congruentiſſimum eſt animam, licet non exſpectata carne, puniri, quod non ſociata carne commiſit. Sic & ob cogitatus pios & beneuolos, in quibus carne non eguit, ſine carne recreabitur. Quid nunc, ſi & in carnalibus prior eſt, quæ concipit, quæ diſponit, quæ mandat, quæ impellit? Et ſi quando inuita, prior tamen tractat, quod per corpus actura eſt; numquam denique conſcientia poſterior erit facto; ita huic quoque ordini competit etiam priorem penſare mercedes, cui priori debeantur. [611] In ſumma, quum carcerem illum, quod Euã-
Matth.5. gelium demonſtrat, inferos intelligimus, & nouiſſimum quadrantem, modicum quoque delictum mora reſurrectionis illic luendum interpretamur; nemo dubitabit animam aliquid penſare penes inferos ſalua reſurrectionis plenitudine, per carnem quoque. [612] Hoc etiam Paracletus frequentiſſimè commendauit, ſi quis ſermones eius ex agnitione promiſſorum chariſmatum admiſerit. Ad omnem, vt arbitror, humanam ſuper anima opinionem ex doctrina fidei congreſsi, iuſtæ dumtaxat ac neceſſariæ curioſitatis ſatisfaciemus; Enormi autem & otioſæ tantum deerit diſcere, quantum libuerit inquirere.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE ANIMA.

1. DE ANIMA.] Animæ *definitionẽ habes infrà cap. 22. & vnde dicatur, cap. 25. Multa etiam hoc libro latius tractantur, quæ ſuprà adtigit Tom. 1. lib. de Teſtimon. Animæ, aduerſ. Idola.* De Anima verò *iam ante Tertullianum etiam ſcripſit (Hieronymo teſte Catal. Script. Eccleſ.) B. Iuſtinus Martyr; aliquid etiam de eadem retractant B. Irenæus, Clemens denique Alexandrinus locis infrà citatis, quos imitatus eſt Tertullianus. Poſt eum plures de eadem ſcripſerunt, & imprimis eum imitatur non vno in loco Lactantius, peculiariter verò lib. de Opificio Dei, cap. 15. 16. 17. 18. & 19. & lib. 7. diuin. Inſtitut. à cap. 8. vſque ad 23. Scripſit etiam complures huius argumenti libros B. Auguſtin. Contra Paganos quidem, De immortalitate Animæ; Contra Manichæos, de quantitate Animæ, de duabus Animabus, & lib. 83. qq. Vtrum Anima à ſeipſa ſit, quæſt. 1. Quæ propriè in animante Anima dicitur, quæſt. 7. Vtrum per ſe Anima moueatur, quæſt. 8. Quemadmodum virtutes Animæ à Cicerone diuiſæ ac definitæ ſint, quæſt. 31. Aduerſus Pelagianos, de Anima & eius origine, lib. 4. & Epiſtolam ad Optatum 55. Denique Epiſtol. 28. ad B. Hieronym. Eodem pertinent Epiſtol. B. Hieronym. ad eundem, ac Epiſtol. ad Marcellinum & Anapſychiam, de origine Animæ; & ab aliquo eorum ſucceſſore, fortaßis Oroſio, ſub vtriuſque perſona editus Dialogus de origine Animæ, qui exſtat Tom. 4. operum B. Hieronymi. Quæ omnes ad intellectum huius libri faciunt, vti etiam quæ contra Metempſychoſin ſcribit idem B. Auguſtin. lib. 12. de Trinitate, cap. 15. & quæ de Anima incorporea, contra ipſum Tertullianum, lib. 10. de Gen. ad litter. Veriſimiliorem autem, quæ etiam hodie in ſcholis maximè obtinet, de Anima ſententiam, ſic explicat Auctor, quiſquis eſt, libri Eccleſiaſticorum dogmatum, qui reperitur Tom. 4. operum B. Auguſtin. Credimus (inquit) Animas hominum non eſſe ab initio inter ceteras intellectuales naturas ſimul creatas (ſicut Origenes fingit) neque cum corporibus per coitum ſeminari (ſicut Luciferiani, & Cyrillus, & aliqui Latinorum præſumptores, inter quos etiam hic Tertullianus, adfirmant) ſed dicimus, creationem Animæ ſolum Creatorem omnium noſſe, & corpus tantùm per coniugij copulam ſeminari, ac formato iam corpore Animam creari & infundi. Quibus addit Auctor libri de Spiritu & Anima, inter Opera Auguſtin. Tom. 3. (iuxta quoſdam Hugo de S. Victore) cap. 48. Nec duas eſſe Animas in vno corpore, ſicut multi ſcribunt, vnam animalem, alteram ſpiritualem; ſed vnam eandémque habentem in ſe libertatem arbitrij. Ceterùm, vti manifeſtum fiat contra quos Liber ab Auctore conſcriptus ſit, Titulo addidimus:* ADVERSVS PHILOSOPHOS ET HÆRETICOS.

CAP. I.

2. DE ſolo CENSV ANIMÆ CONGRSSSVS HERMOGENI, &c.] *Caput hoc primum inſcripſimus:* Quòd de immortalirate Animæ non à Socrate, ſed à Deo diſcendum ſit. *Atqui de Libro Auctoris de* cenſu Animæ *aduerſus* Hermogenem, *in quo tradit Animæ cenſum (id eſt) originem (ſicuti vocem:* cenſus *intelligendam ſuprà docuimus libr. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 32. num. 184.) ex flatu Dei, infrà latius Tom. ſequent. vbi de eius libro Fragmentis & argumento. Hoc hìc ſuffiT, quòd eiuſdem rurſum fiat mentio infrà cap. 3. 21. 22. & 24. Qua adeò citatione etiam confirmatur liber hic eſſe Tertulliani germanus, vti etiam ex ſtylo & vocibus Tertulliano peculiaribus, qualis hìc:* cenſus.

3. ſug-

3. ſuggeſtu.] Etiam hæc vox Tertullianica, pro: ornatu, ſicuti indicat illud ſuprà Tom. 2. lib. de Vel. virg. cap. 12. vno habitu negantes, quod toto ſuggeſtu profitentur. Item illud lib. de Idolol. cap. 18. de ſolo ſuggeſtu & apparatu honoris. Vtitur autem eadem voce infrà non ſemel. Omiſimus autem: &, ſuperfluum, ante illud: plurimùm videbor.

4. Etiam in carcere Socratis de Animæ ſtatu velitatum eſt.] Adludit procul dubiò ad Platonis Phædonem, ſeu de Anima Dialogum, in quo latiſſimè proſequitur: velitationem de Animæ ſtatu factam in carcere Socratis. quam tamen ipſam, excepto eo quod de immortalitate Animæ diſputatur, pleriſque locis huius libri impugnat.

5. iam ſacro nauigio regreſſo.] Huius, præterquàm quòd idem Plato meminit in Critone, vbi interrogat Socrates: Numquid nauis ex Delo iam rediit, qua reducta mihi moriendum? cur ſacrum nauigium dicatur, explicat latiùs in Phædone: Pridie (inquit) quàm iudicaretur, ornari contigit puppim nauis eius, quam mittunt Athenienſes in Delum. Id verò quidnam ſibi vult? Hæc eſt illa nauis, vt aiunt Athenienſes, in qua Theſeus olim bis ſeptem illos ſecum tulit in Cretam, ſeruauitque illos, & ipſe ſeruatus eſt. Vouerat autem (vt fertur) Apollini, ſi ſeruarentur, quotannis in Delum ſpectaculum quoddam mittere. Quod quidem nunc etiam, ac ſemper ex illo tempore, ſingulis ad Delum (ſic enim lego, pro: Deum) mittunt annis. Quum igitur ſpectaculi principium agitur, ex lege interim luſtrant vrbem, neminémque eo tempore publicè necant, donec Delum perueniat nauis, rurſúſque ex Delo reuertatur Athenas. Id verò nonnumquam longo peragitur tempore, quando eas occupant venti. Idem itaque vult hìc Auctor, quod paulopòſt ibidem dicitur: Pridie namque eius diei veſperè nauem ex Delo audiuimus rediiſſe.

6. iam cicutis damnationis exhauſtis.] Iſtud per præoccupationem dicitur ab Auctore; neque enim niſi poſt dictam velitationem de ſtatu Animæ, cicutas exhauſiſſe legitur ibidem Socrates. Legimus autem cum Latinio: ad aliquem motum, pro: modum, eo quòd ſequatur mox: vel in hoc tamen mota, ne moueretur.

7. quam nec coniugis fletus ſtatim viduę, &c.] Iſtud ibidem etiam recitatur: Xantippe (inquit) iuxta ſedens, puerúmque in manibus tenens, quũ nos vidiſſet, eiulare cœpit, & qualia ſolent mulieres, exclamare: O Socrates, numquam ampliùs te adfabuntur tui familiares, neque tu illos. At Socrates Critonem intuitus; O Crito (inquit) deducat quis hanc domum.

8. Denique poſt ſententiam, &c.] Iſtud Socratis Apophthegma quidam malè repetunt, ſcribentes ipſum hæc verba protuliſſe, damnatum vt ex ſuperiori aliquo loco præcipitaretur: quum potius dãnatus fuit, ſicuti prius indicatum eſt n. 6. vt cicutam biberet.

9. lemniſcatas Anyti & Meliti palmas geſtiens infringere.] Ita ex Latinio, pro: inuiſcatas. Similiter enim lemniſcatam palmam (adludens ad triumphi auream coronam lemniſcatam, de qua ſuprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 12. num. 157. 158. ac 159.) dixit Cicero Orat. pro Roſcio. Nam verè dici poterat palma lemniſcata, id eſt, præcipuo quodam ſplendore illuſtris palma, quæ contra tam rarum virtutis exemplum à viris improbis relata eſt. Erant enim tales eius accuſatores Anytus & Melitus, ſicut ex Apologia Socratis & Critone apud Platonem patet; quare & poſtea, vti dixit ſuprà Auctor Apolog. c. 14. ab Athenienſibus adflicti ſunt.

10. ipſa morte coram, immortalitatem vindicat Animæ.] Sic etiam ex eodem Latinio, pro; vindicans. Atqui immortalitatem Animæ non hìc modo ex Socrate, ſed etiam infrà non ſemel adſerit Auctor hoc libro, ex ſententia quidem Philoſophorum iterum c. 3. 51. ac 54. ex ſua verò cap. 22. 24. 51. ac 53. & lib. de Reſurr. carn. non vno in loco, in eo imitatus B. Iuſtinum Martyr. lib. aduerſ. Tryphonem, & Apologetic. ad Antonin. Pium, Clementem Alexandrin. lib. 4. Stromat. & Iren. lib. 2. cap. 64. vbi oſtendit quomodo Animæ, quum ſint generabiles, immortales tamen ſint in futurum. Ipſum verò Auctorem Lactant. lib. 7. diuin. Inſtit. cap. 8. 9. 10. & eiuſdem argumenti librum ſcripſit B. Auguſt. & Chryſoſtomus duos. Atqui ſiue legas illud: immortalitatem Animæ, ſiue cum Gagnæo: immortalem animam, non refert. Æquanimitatem verò iterum pro tolerantia accipit, ſicuti ſuprà Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 2. num. 6.

11. cui enim veritas comperta ſine Deo, &c.] Iſtud paulo mitiùs repetit de Platone, ſeu potius Socrate apud Platonem, Lactantius vbi ſuprà. Nam licet verum de immortalitate Animæ ſentiret, tamen non ita de illa tamquam de ſummo diſſerebat. Nos igitur certioribus ſignis elicere poſſumus veritatem, qui eam non ancipiti ſuſpicione collegimus, ſed diuina traditione cognouimus.

12. Siquidem aiunt dæmonium illi à puero adhæſiſſe, &c.] Præterquàm quòd iſtud etiam ſuprà dixerit Auctor Apolog. cap. 22. & 46. iterum id repetit his verbis infrà cap. 39. Sic igitur & Socratem, puerum adhuc, ſpiritus dæmonicus inuenit. Certè ipſe id Socrates teſtatur his verbis Apologiæ ſuæ apud Platonem: Diuinum ſcilicet quoddam (inquit) atque dæmonicum in voce quadam mihi adeſſe audiuiſtis; Quod quidem Melitus in accuſatione deriſit, ſed mihi quidem ab ipſa pueritia hoc adeſt, vox ſcilicet quadam; quæ, quoties fit, me prohibet agere quod acturus eram, prouocat verò numquam. Plura hac de re vide ad dict. 22. cap. Apolog. num. 340. & ad B. Cyprian. lib. Quòd Idol. non ſint Dij, num. 52.

13. etſi poſt Deos & cum Deis dæmonia deputantur.] Hoc ipſum ſic expreſſit in Apolog. Socrates: O omninò autem, vt confiteris, Dæmonia ego adſero. Dæmones autem numquid aut Deos exiſtimamus, aut Deorum filios? Atqui legimus cum Latinio: antiqui erroris artificem, pro: antiqui hominis erroris, eo quòd infrà cap. 57. vocet: totius erroris artificem.

14. Quòd ſi idcircò ſapientiſſ. Socrates ſecundum Pythij quoque dæmonis ſuffragium, &c.] Similiter ſuprà c. 46. Apolog. Auctor. Socratem Apollo ſapientiſſ. omnium cecinit. O Apollinem incõſideratum; ſapientiæ teſtimonium reddidit ei viro, qui negabat Deos eſſe. Certè Socrates ipſe de ſe id recenſet ſæpedicta Apolog. Reſpondit (inquit) Pythia ſapientiorem eſſe neminem; at aliam cauſſam ipſe innuit eius appellationis: Quia (inquit) quæ neſcio, neque ſcire me arbitror. quod expreſſit clarius Lactant. lib. 3. diuin. Inſtit. c. 25. quòd ſe nihil ſcire dixit, niſi hoc vnum quòd nihil ſciret.

15. cuius adflatui tota vis dæmonum cædit.] *De Chriſtianæ conſtantiæ his viribus in dæmonas, ſuprà latius Tom. I. Apolog. c. 23. n. 370. & hoc Tomo lib. de Baptiſm. n. 1. vbi de Exorciſmis agitur.*

16. quæ nullum Æſculapio gallinaceum reddi iubens præuaricetur.] *Etiam hoc ex Platone, qui in Phædone ſub finem ſcribit, Socratis vocem extremam fuiſſe: O Crito,* Æſculapio gallum *debemus, quem* reddite, *neque negligatis. Cui addit iocans Tertull. ſuprà Apologet. cap. 46.* Credo ob honorem patris eius, *nempè Apollinis.*

17. nec noua inferens dæmonia, &c.] *Vna pars erat hæc accuſationis Socratis (vel ipſo teſte in Apolog.) quòd Deos quos ciuitas putat, ipſe non æſtimans, alia quædam noua adfereret dæmonia. Quod etiam confeſſum eſſe, pauloantè patet num. 12. Verùm aliò id refert Auctor Apologet. cap. 14. quum dicit:* qui in contumeliam Deorum quercum & hircum & canem deierabat; *ad quem locum num. 212. ſimiles Patrum locos adduximus, quam ſanè iuramenti formulam factam:* per canem, *frequentiſſ. reperire eſt apud Platonem, vbicumque ferè Socratis perſona introducitur.*

18. nec adoleſcentiam vitians, ſed omni bono pudoris informans.] *Etiam hìc ad ipſius Socratis in Apologet. verba hæc alludit: Me (inquit) corruptorem iuuentutis accuſaſti; ergo age iam dic quis meliores efficit, & quiſ iam ſit oſtende; vbi plus ſatis ſignificat, corruptelam adoleſcentiæ non aliam obiectam, quam quòd eos doceret noua quædam dæmonia. Quo magis admiror, quòd Auctor ſuprà dict. cap. 46. Apologet.* Ceterùm *(inquit)* ſi de pudicitia prouocemus, lego partem ſententiæ Atticæ in Socratem corruptorem adoleſcentium pronuntiatam; *idque eo magis, quum & cap. 14. & pauloantè dixiſſet:* condemnatum Socratem quia Deos deſtruebat. *Interim non ſolùm Auctorem in ea fuiſſe ſententia, patet ex Comment. Marſilij Ficini in Platonis conuiuium, ſiue de Amore, cap. 2. diſertis verbis de Socrate contrarium probantis.*

19. inter ſuos Cebetas & ſuos Phædonas.] *Ita loquitur Auctor, quòd in colloquio illo de immortalitate Animæ, cum Socrate* Phædo *&* Cebes *præcipuas ferè partes agerent; quid? quòd etiam inter Philoſophos præcipuos enumerantur à Diogene Laertio lib. 2.* Phædon *Helienſis, &* Cebes *Thebanus, Socratis diſcipuli. Cuius poſtremi* Pinacis *ſiue Tabulæ (vtpotè Dialogi ita inſcripti) præter Laertium meminit etiam Auctor ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 39. num. 233. Atqui lego prorſus:* ditigat, *pro:* ditiget, *quia præcedit:* abſorbeat, *& ſequitur mox:* diſcat.

Cap. II.

20. Planè non negabimus aliquando Philoſophos, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quòd etſi quædam rectè iuxta noſtra ſenſerint Philoſophi, aut natura, aut ex noſtris litteris, ea tamen ſuis argumentationibus contrariis fidei regulæ veſtiant. *Pertinent autem ad phraſin Tertullianicam:* inuentus, *pro:* inuentio, aliqui portus, *pro:* aliquis; *item:* cæca fœlicitate, *&:* compos naturæ.

21. nihil diuinæ licentiæ ſeruat.] Licentiam, *pro licentia poteſtatis, hìc accipi rectè adnotauit Latinius; adlegans ſimiles locos Arnobij lib. 1. ſed maioris* licentia *poteſtatis; & lib. 2. neque vlli hominum tantum poteſtatis adſcribimus* licentiæque *cenſemus; item poſt aliquot paginas: Vt enim Dij certè certas habent apud vos tutelas,* licentias, *poteſtates: ſubindicans etiam apud B. Cyprianum alicubi ſic vſurpari.*

22. ex ſacris quas putant litteris.] *Rationem reddit, cur ita dicerentur,* quia pleroſque Auctores etiam Deos exiſtimauit antiquitas. Sacrum *enim dicebatur antiquitùs, quicquid Diis deputabatur.*

23. vt Mercurium Ægyptium.] *Citat hunc etiam infrà cap. 33. & ſuprà lib. Aduerſ. Valent. cap. 15.* Quod nec *(inquit)* Mercurius ille Triſmegiſtus magiſter omnium Phyſicorum recogitauit. *De eodem B. Cyprian. lib. Quòd Idola non ſint Dij:* Hermes *quoque* Triſmegiſtus *vnum Deum loquitur; vbi & B. Auguſtinum citauimus num. 55. Vide item de eo Feu-ardentium ad B. Iren. lib. 1. cap. 3. num. 4. Propiùs ad inſtitutum huius loci facit, quod habet Lactant. lib. 1. cap. 6. Apud Ciceronem (nempè lib. 3. de natura Deor.) C. Cotta Pontifex, &c. quintum* Mercurium *ait fuiſſe, à quo Argus occiſus ſit, ob eámque cauſſam in Ægyptum profugiſſe, atque Ægyptiis leges, & litteras tradidiſſe. Hunc Ægyptij Thoth nuncupant, à quo apud eos primus anni ſui menſis, id eſt, September, nomen accepit; etiam & Sayta ſeruant & colunt eum religioſiſſ. Qui tametſi homo fuerit antiquiſſ. tamen inſtructiſſ. omni genere doctrina; adeò vt ei ob multarum rerum & artium ſcientiam,* Triſmegiſto *cognomen imponerent.*

24. cui præcipuè Plato adſueuit.] *Similiter B. Auguſt. lib. de Ciuitat. Dei, à Triſmegiſto partim ea didiciſſe Platonem ſcribit, quæ de Deo rectè ſenſit. De eodem ſic Clemens Alexandrin. lib. 1. Stromatum: Plato in Phædro, Regem Ægyptium & Thayt (ſeu potius Theut) nobis oſtendit ſapientiorem, quem quidem nouit eſſe Mercurium. Reperiuntur certè etiamnum quædam in Phædro Platonis de Theut, ſicuti & in Philebo, vbi ſic legitur: Siue Deus aliquis, ſiue diuinus homo, qualis apud Ægyptios Theut fuiſſe fertur.*

25. vt Silenum Phrygem, cui à paſtoribus perducto ingentes aures ſuas Midas tradidit.] *Poſterioris huius intellectum habes ſuprà lib. de Pallio, cap. 2.* vt Silenus penes aures Midæ blatit: *ſic quodammodò fabulam de Mida auribus explicans, quòd ob hebetudinem ingenij* Midæ aures ingentes *adfinxerint,* quas *adeò* Sileno tradidiſſe *dicitur, dum ab illo à paſtoribus ad ſe perducto de variis rebus inſtitutus fertur. Quod ipſum repetit ſuprà Auctor lib. aduerſus Hermogenem cap. 25. Atqui pro Deo habitum à Phrygibus, teſtatur Poëta, qui Patrem* Silenum *vocant; immò ab illo* Silenos *nuncupant Veteres prouectioris ætatis Satyros. Quandoquidem autem* Silenum *inter Auctores librorum Auctor numerat; fortaſſis illius liber eſt, qui citatur à Laërtio hiſtor. lib. 1. & lib. 2. Æthna à Stephano. Citat etiam gloſſas* Sileni *Athenæus.*

26. vt Hermotimum, &c.] *Sic omninò legendum, pro eo quod erat:* Hermippum, *rectè adnotauit Paulus Leopardus Emendat. lib. 8. cap. 3. nam iiſdem penè verbis infrà c. 44. legitur:* Ciues Clazomenij Hermotimum templo conſolantur. *vbi de eo latiùs.*

27. vt Orpheum, vt Muſæum.] *De vtroque B. Iuſtinus Martyr Apologetic. 1. ſiue Orat. adu. Gentiles:* Orpheus *ſanè (inquit) multitudinis Deorum primus auctor, qualia poſterius ad filium ſuum* Muſæum, *ac*

reliquos

reliquos germanos veróſque auditores, de vno eodémque ſolo Deo prædicauerit, neceſſarium eſt vobis exponere.

Solis canto piis, omnes procul eſſe prophani:
Tu *Muſae* audi; Lunæ ſate ſtirpe ſilentis.

Quos ipſos verſus iterum repetit Apolog. 2. ad Antoninũ Pium, & Clemens quoque Alexandrin. adhort. aduerſ. Gentes. Eodem etiam adludunt Theophilus lib. 3. ad Autolycum, & Cyrill. lib. 1. contra Iulian. Propterea fortaſſis poſtea in Orgiis Liberi ſacris, quæ ipſe antea inſtituerat, dilaceratus & diſcerptus fertur, quemadmodum ſcribit Lactant. l. 1. cap. 22. addens fuiſſe eum per eadem tẽpora quibus Faunus. quare etiam Anaxagoras Apologia pro Chriſt. coætaneum ſcribit fuiſſe Dii, quos primitus celebrabat: cui etiam conſentit Lactant. eiuſdem lib. cap. 5. Qui autem eum, aut Muſæum, inter Deos numeret, hactenus non reperi; fortaſſis id ei accidit poſtquàm diſcerptus eſt. Citat eiuſdem quoſdam verſus etiam Arnobius, vbi vocatur Calliopei filius, quantum apparet, quòd Poetarum primus, vti Iuſtinus adſerit. Aliquot etiam eius carmina apud Proclum leguntur, & Clement. Alexandr. lib. 6. Strom. & eius tituli verſus quidam infrà cap. 15. Porrò Orphei *Hymni, Argonautica, & de lapidibus libellus, Græcè iam olim exſtant, quos ipſos libros citat Suidas; ſed quòd ille alium faciat Auctorem Hymnorum, aliũ Argonauticõn, non probo; nam illum vnà cum Argonautis profectum tradit Lactant. vbi ſuprà. Illic autem etiam eſt additum* Muſæi *carmen de amore Erus & Leandri, quamquam interim Lyl. Giraldus & Suidas tres* Muſæos *faciant.*

28. vt Pherecydem Pythagoræ magiſtrum.] *De eodem item Auctor infra cap. 28. vbi de arte diuinandi eius agit. Eundem etiam citauit ſuprà lib. de Cor. milit. cap. 7. quo loco de eius Theogonia aliquid diximus. Diogenes verò Laertius lib. de rerum principio illi adſcribit, Suidas præterea Theotraſian. De eodem ſic Lactant. lib. 7. cap. 8.* Præceptor Pythagoræ Pherecydes, *quẽ Cicero tradit primum de æternitate Animarum diſputauiſſe. Habet id ille Tuſcul. quæſt. lib. 1. vbi & addit: Antiquus ſanè: fuit enim regnante meo gentili. vbi Seruium Tullium intelligit. Verum neque de hoc quiſquam præterea ſcribit, quòd pro Deo ſit habitus.*

29. & ipſo iam æuo pronatæ propheticæ paraturæ.] *Et quòd addat* ipſo æuo, *videtur adludere ad ſui Paracleti Montani Prophetiam, de qua infrà c. 4.* auctoritate Prophetiæ quoque. *& c. 9.* poſt Ioannem quoq; Prophetiam meruimus & conſequi. *Sunt autem rurſus phraſes Tertullianicæ,* paratura, *de qua mox latiùs, &:* ſubornant, *cuius explicatio ſuprà lib. de Præſcr. adu. hær. cap. 7. num. 38.* commiſerit nos & Philoſophos, *de qua Tom. 2. lib. ad Martyr. num. 11.* regulæ noſtræ, *de qua rurſum lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 13. num. 81.*

30. exceptis planè, quæ ſine laqueo, &c.] *His verbis explicat, quomodo non in totum reiicienda Philoſophia, ſed vti ſubiungit:* ex æmulis nonnumquam ſit teſtimoniũ neceſſarium. *Eſt verò referendum in Prolegomena inter Prouerbiales formulas illud:* quanta ſit ſylua materiæ iſtius.

31. Sed & Medicinam inſpexi ſororem Philoſophiæ, &c.] *Hinc infrà non ſemel ex Medicis Auctoribus de Anima tractat: vtpotè quum, vti ſubiungit:* ad Medicinam magis Animæ ratio pertinere videatur.

32. Heraclitus ille tenebroſus.] *Haud abſimiliter B. Hieronymus initio lib. 1. adu. Iouinian. Heraclitum σκοτεινὸς vocat, quem ſudantes Philoſophi vix intelligunt. Ipſe enim, Laertio teſte, de induſtria librum ſuum de Natura obſcurius ſcripſit, vt ſoli illum eruditi legerent: vnde & Craten quendam, quũ illum librum Græcis inueheret, dixiſſe: Delio aliquo natatore opus eſſe, qui in illo non ſuffocaretur. Cur autem* Heraclito mœror *adſcribatur, dicemus cap. ſequ. num. 49. & de morte eius vide ſuprà lib. ad Mart. num. 49.*

33. terminos Animę nequaquam inueniſſe omnem viam ingrediendo.] *Iſtud Heracliti pronuntiatum ſic clarius explicat Laërtius: Dicitur & id de Anima ſenſiſſe natura:* numquam illam reperiri poſſe, quantalibet quis viæ conficiat ſpatia, *adeò profundam eius eſſe rationem. Effinxiſſe interim illum Animam ex igne, infrà dicetur cap. 5. non aliter atque Deum quoque ignem aſſeruiſſe ſuprà diximus lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 7. num. 44. Quòd etiam* vnitaté Animæ tueatur quę in totum corpus diffuſa ſit, *vide infrà cap. 14. num. 176.*

34. Infinitas enim quæſtiones Apoſtolus prohibet.] *Quod ſæpius alibi adnotaui, vel hinc patet: Metaphraſticõs ſæpe ab Auctore ſcripturas citari. Nuſquam enim expreſſè* Apoſtolus prohibet quæſtiones infinitas, *ſed 1. Tim. 1. fabulas indeterminatas, quæ quæſtiones præſtant magis quàm ædificationem. Fortaſſis autem quum alibi legat:* indeterminatas, *legi hîc debet:* indefinitas. *verum nihil immutare volui.*

Cap. III.

35. Atque vtinam nullas hæreſes, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Quòd à Philoſophis de Anima diſſentientibus etiam hæretici ſuas hæreſes de Anima mutuarint. *Seu potiùs:* Totius libri huius argumentum. *Atqui quod* Philoſophi hæreticorum Patriarchæ, *habes etiam ſuprà lib. adu. Hermogenem, cap. 8. de quo latiùs lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 7. in Adnot. noſtris num. 36. Hîc hanc eſſe cauſſam indicat, cur aduerſus Philoſophos etiam ſcribat.*

36. Siquidem & ab Apoſtolo, &c.] *Nullam hîc certam ſcripturam citat, ſed adludit ad illud Coloſſ. 2. Ne quis vos deprædetur ſeu concutiat per Philoſophiam. Siue autem legas:* præuideatur *cum Harriſio, ſiue:* prouideatur, *vti hactenus, perinde eſt.*

37. caupones, &c. miſcentes aquam vino, &c.] *Locum hunc imitatur B. Hieron. initio lib. adu. Vigilant. his verbis: Iſte* caupo *Calagurritanus* miſcet aquam vino. *Adludit verò vterque ad illud Iſai. 1. Vinum tuũ mixtum eſt aqua. Quod quum etiam B. Hieron. in Comment. de hæreticis interpretetur, variæ quæ ſequuntur ſententiæ, ad hæreticos magis pertinent quàm Philoſophos; quibus adeò velut aliud agens, Argumentum totius huius libri proſequitur.*

38. alij immortalem negant Animam.] *De hac opinione habes ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 47.* alij diſſolubilem contendunt, *& lib. de Teſtim. Animæ, c. 1.* ſeu minimè diuina & æterna res es, vt ſcholę Epicuri (*ſic enim lego, pro:* ſoli Epicuro) videtur. *Item cap. 4.* Opinio Chriſtiana, etſi Epicurea grauior, quia te ab interitu defendit. *Adtribuit autem iſtud Auctor non ſolùm Philoſophis, ſed etiam Sadducæis ex Iudaiſmo hæreticis, infrà lib. de Reſurr. carn. cap. 1.* Nihil (*inquit*) eſſe poſt mortem, Epicuri ſchola eſt. Ait & Seneca: omnia poſt mortem finiri, etiam ipſam. Si verò & apud Deum aliqua ſecta eſt, Epicureis magis adfinis quàm Prophetis; ſciemus quid audiant à Chriſto Sadducæi. *Ad quos etiam adluditur*

ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 7. quemadmodum ibi latiùs num. 41. A qua hæreſi non abhorruiſſe etiam Valentinianos, indicat Auctor his verbis, c. 32. & Anima mortalis apud illos, niſi quæ ſalutem fide inuenerit. Eãdem aut adhuc viuo Tertull. aut ſaltem paulopòſt renouarunt, quos Euſeb. lib. 6. hiſt. Eccleſ. cap. 26. & B. Auguſt. hær. 83. Arabicos vocat, qui ex Origenis diſputatione reſipuerint. Contra hos autem agit Auctor tum hoc cap. tum infrà c. 51. & ſequẽtibus, & propterea c. 22. definit Animam immortalem.

39. alij pluſquàm immortalem adfirmant.] Hîc hauddubiè eos notat hæreticos, qui Animam ex ſubſtantia Dei adſerebãt, immò Dei partem dicebant, in hoc Zenonem ſecuti (ſi Epiphanio creditur hær. 5.) & reliquos Stoicos, qui vnam Deitatem in multas partiebantur ſubſtantias, ſolem, lunam, Animam, ſydera, & alia. Quò pertinet etiam illud ſuprà Tom. 1. lib. de Teſtim. Animæ, cap. 1. ſeu diuina & æterna res es ſecundum plures Philoſophos, & illud Apolog. cap. 47. de animæ ſtatu, quam alij diuinam & æternam. Contra quam hæreſin quum Manichæorum eſſet, frequentiſſ. diſputat B. Auguſt. etiam Priſcillianiſtis eam adſcribẽs; quomodo etiam prædictis omnibus B. Hier. epiſt. ad Marcell. & Anapſychiam. Sunt & qui Carpocrati adſcribunt; verùm de eo latiùs infrà cap. 24. Gnoſticis certè, quorum ipſe caput, plerique omnes adſcribunt. Contra hos agit c. proximo, dum docet, & cap. 22. definit, non innatam eſſe, ſed natam Animam ex flatu Dei.

40. alij de ſubſtantia.] Eos intelligit, qui diſceptant de ſubſtantia Animæ, an (vti etiam eſt dicto 2. cap. lib. de Teſtim. Animæ) numeris ſeu atomis concinnetur; an verò iuxta alios: ex igni, aqua, aëre, ſanguine, lumine, aut quinta quadam ſubſtantia; denique: corporalis, an incorporalis. Nam de omnibus his agit cap. 5. 6. 7. & 8. & in definitione Animæ, c. 22. addit, quamquam non rectè: corporalem.

41. alij de forma.] Hîc eos qui de effigie Animæ diſceptant, & longitudine, non latitudine eius, ſublimitate, & colore; de quibus tractatur infrà c. 9. & in definitione Animæ, cap. 22. cùm etiam perperàm addit: effigiatam.

42. alij de vnaquaque diſpoſitione Animæ diſceptant.] Hi erant tum qui dicerent: Animam & Spiritum vnum eſſe; contra quos cap. 10. & 11. aut non ſeparari animum & animam, vt cap. 12. & 13. tum qui in plures Animam partes, non ſolùm vires ac potentias diſtinguebant, de quibus cap. 14. aut qui Hegemonicon in Anima negabant, contra quos cap. 15. aut in plura quàm rationale & irrationale Animam partiebantur, de quibus cap. 16. Item qui quinque ſenſibus fidẽ abrogabãt, & proinde Animæ ſolum intellectum, non etiam ſenſum adtribuebant, aut intellectum nõ ſemper Animæ ineſſe dicebant, de quibus cap. 17. 18. 19. denique etiam eos qui aut pro varietate ingeniorum, non verò liberi arbitrij, contra quos cap. 20. aut pro materia diuerſa, animali, materiali, & ſpirituali, ſicuti Valentiniani, non vniformem, ſed multiformem Animam audebant adſerere. Aduerſum quos omnes Auctor definit cap. 22. Animam ſubſtantia ſimplicem, de ſuo patientem, variè procedentem, liberam arbitrij, accidentis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem.

43. hi flatum eius aliundè ducunt.] Huc pertinet illud dict. lib. De Teſtim. Animæ, cap. 1. ſeu de cœlo exciperis, ſeu de terra conciperis, ſeu cum corpore incœperis, ſeu poſt corpus induceris. Intelligit itaque eos, contra quos agit infrà c. 23. & 24. Saturninum, Carpocratem, Apellem, ac Valentinianos hæreticos, quorum (inquit) omnium Plato condimentarium, qui de cœlis Animam deferebant; item eos, de quibus cap. 25. ac 26. qui effuſo iam partu ſecundum Stoicos Animam extrinſecus imprimi dicebãt; de qua re ſententiam ſuam exprimens, quamquam minus veriſimilem, definit Animam cap. 22. ex vna redũdantem, ſicuti latiùs explicat cap. 27.

44. hi exitum aliorſum abducunt.] Eos denique hic ſubindicat, qui cũ Platone ex mortuis viuos fieri dicebant, contra quos c. 28. 29. 30. atque adeò Metempſychoſin Pythagoricã introducebãt, aut Metenſomatoſin Empedoclis; aduerſum quos apertiùs c. 31. 32. 33. De qua poſtrema, ſuprà quoque lib. de Teſtim. Animæ, c. 4. Opinio Chriſtiana honeſtior multo Pythagorica, quæ te non in beſtias transformat. Ad has enim abſurditates quamproximè etiam acceſſiſſe hæreticos Simonem Magum ac Carpocratem, indicat Auctor c. 34. ac 35. Suam verò ſententiã concludens, poſtquàm quædam alia aliquot capitibus ad Animam pertinentia interſeruit c. 51. ac ſequ. ad finẽ vſque latè tractat, quod paucis dixerat, loco iam citato Animam adloquens: Adfirmamus te manere poſt vitæ diſpunctionem, & exſpectare diẽ iudicij; próque meritis aut cruciatui deſtinari, aut refrigerio, vtique ſempiterno.

45. prout aut Platonis honor.] Ad hunc potiſſimùm penultimus error pertinet de Anima è cœlis deducta. Cur autem honor ei adſcribatur, non aliã rationem ſcio, quàm quòd diuinus à pleriſq; appelletur, ob diuinitatis cognitionem. De cuius variis opinionibus infrà frequentiſſimè tum hoc libro, tum libris aduerſ. Marcionem. Cuius etiam ſententiã de mundo videre eſt ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 2. num. 19. & de Deo, in Apolog. cap. 46. num. 577. vti etiam quòd angelos non negauerit, Apolog. cap. 22. num. 343. Item de eius faſtu, atque adeò ſuperbis Platonis thoris, lib. de Pall. cap. 4. n. 83. & Apolog. c. 46. n. 582. Ibidem etiam quòd à Dionyſio ſit venditus, num. 586. Denique de nouis inſulis à Platone celebratis, quas nunc Americas dicimus, l. de Pallio, c. 2. n. 25. & Apolog. cap. 40. num. 528.

46. aut Zenonis vigor.] Ex huius, atq; adeò Stoicorum ſcholis deſumpta erat eorum ſententia, qua plus quàm immortalem Animã dicebant. Cui vigor adtribui videtur ob ingenij ſubtilitatẽ, niſi quis malit rigor legi debere; nam præ ceteris Stoici rigidiores. Atqui de his cap. 5. latiùs.

47. aut Ariſtotelis tenor.] Ex hoc hauſiſſe videtur qui de vnaquaque diſpoſitione Animæ diſceptaſſe iam dicti ſunt. Cui tenor competit ob æquabilitatem in ſcribendo, quã vbique eandem ſeruat. Atqui huius dogmata varia infrà non ſemel etiam explicantur.

48. aut Epicuri ſtupor.] Ab hoc mutuati ſunt ſuũ errorem, vti iam dictum eſt, qui immortalem Animã negant. Et proinde rectè ſtupor eidem adſcribitur, ob eius ſententiæ, aliarúmque eius opinionum ſummam ſtupiditatem: vſqueadeò vt etiam Deum hebetem faceret, vti ſuprà adnotatum eſt l. aduerſ. Valentin. cap. 7. num. 61. Cuius varias etiam alias opiniones infrà reperire eſt. Aliquid etiam de illo adtigimus Tom. 1. cap. 45. num. 569. Apologetici.

49. aut Heracliti mœror.] Heracliti lacrymæ perpetuæ omnibus nota ſunt, atque adeò & mœror. Atqui

ab hoc

ab hoc puto, mutuatos ſuam ſententiam, qui de ſubſtantia Animę diſceptant, quippè qui ſibi non conſtet, modò docens Animam ex igne, vti infrà cap. 5. modò ex aëre, ſecundum Auctorem cap. 9. denique nihil certi deſiniens, vti ſuprà cap. 2. num. 33.

50. aut furor Empedoclis.] De furore Empedoclis, qui ſe in Æthnam, vti Deus haberetur, præcipitauit, ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. nu. 83. Apolog. cap. 50. num. 621. & Tom. 2. lib. ad Martyr. cap. 4. num. 50. quò alludit etiam infrà Auctor cap. 32. his verbis: Empedocles quia ſe Deum delirarat. Vbi habes eius errorem de Animarum in beſtias μετενσωματώσει, quem hîc poſtremo loco paulo antè commemorauit; & aliis etiam pluribus locis varias reperire eſt eius ſententias.

51. diuina doctrina ex Iudæa, &c.] Alludit ad illud Iſai. 2. Ex Sion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem.

52. Errauit & Chriſtus piſcatores, &c. ad præconium emittens.] Hîc verò ad illud: Venite, faciam vos fieri piſcatores hominum, Matth. 4.

CAP. IIII.

53. Poſt definitionem cenſus, quæſtionem ſtatus patitur, &c.] Caput hoc antea ſecūdum in edit. excuſis (quod nunc diſtinximus in IIII. V. VI. VII. & VIII. ad maiorem diſtinctionem) intitulabatur hoc vnico titulo: DE SVBSTANTIA ANIMÆ, & an corporalis; pro quo in textu omiſſo (nam ſufficit hîc mentionem fieri) ſingulis capitibus nouos titulos: huic verò hūc damus: Quòd innata non ſit Anima; idque eo magis, quòd Gignens haberet ſimilem: De innata Anima. Quam ſuam adſertionem pluribus non probat Auctor, quòd ex Dei flatu Animam profeſſi (de quo librum peculiarem ſcriptum ab eo ſuprà diximus num. 2.) initium ei deputamus.

54. Hoc Plato excludit, &c.] Initium nempè Animæ. Ipſe enim in Phædro, de immortalitate Animæ diſputans, quemadmodum à Cicerone tranſlatus eſt Tuſcul. quæſt. lib. 1. & de Rep. lib. 6. ſic inquit: Si vna eſt ex omnibus Anima quæ ſeipſam moueat, (atque adeò principium motus ſibi ipſi ſit) neque nata certè eſt, & æterna eſt. Neque enim eſſet id principium, quod orîretur aliundè.

55. Et natam autem docemus, & factam, &c.] Non alio argumento quàm fides noſtra depellit hāc Philoſophi opinionem Auctor, quippè quæ ex verbis ſcripturæ pauloantè citatis, & aliis infrà adductis cap. 11. Animam factam pronunciet. Ne fortè autem aliquis Platonicus replicet: factam quidem dici, non natam: docet (vti paulopòſt loquitur) & factutam pro naſci poni. Ita enim prorſus lego, pro eo quod erat: pro ineſſe. Id enim conuincunt verba ſequentia: ſiquidem omne quod quoquo modo accipit eſſe, generatur.

56. habent aliquando & paſſiuitatis commercia.] Paſſiuitas hîc paulo aliter accipitur quàm ſuprà l. aduerſ. Hermog. cap. 41. vtpotè pro: communione; ac ſi dicat, Differentiæ aliquando ſuis locis & temporibus ita inter ſe communicant, vt nihil inter ſe differant: eadem ſignificatione, qua paſſiuum ceteris, infrà dixit ſub finem lib. de Car. Chriſti, vbi de eo latiùs.

57. Sic & Plato vtitur.] Videtur alludere ad illud Platonis in Sophiſta, ſiue de Ente: Quoties quod antea non erat, in eſſe quis deinde producit; quod agit, facere; quod agitur, fieri dicimus. Summatim itaque effectricem facultatem denominemus.

CAP. V.

58. Accerſerit Eubulum aliquem, &c.] Titulū huic capiti damus: Quòd plures Philoſophi corpus Animæ vindicarint. Atqui Eubuli nulla in Philoſophorum Catalogo mentio apud Diogenem Laërtium; memorat interim quendam Eubulum, cuius ſeruus fuerit Hermias ille, poſtmodùm tyrannus, ab Ariſtotele interfectus. Sed magis ad inſtitutum eſt, quod ſub finem libri 9. ſcribit: Pyrrhonis Helienſis Philoſophi diſcipulū fuiſſe inter reliquos Euphranorem Seleucium, quem Eubulus Alexādrinus audiuerit, cuius auditor Ptolomæus. Eum verò Sarpedo & Heraclides audiuere, porrò Heraclidem Ænesidemus.

59. & Critolaum.] Critolai meminit Cicero Tuſcul. quæſt. lib. 5. quem vnum fuiſſe adnotauit ibi Beroaldus ex tribus Philoſophis vna legatione ab Athenienſibus Romam miſſis, etiam addens Peripateticū illum fuiſſe. Fit etiam hîc paulopòſt mentio Critolai Peripatetici. Quum autem ibi de illis loquatur qui animæ corpus vindicabant, hîc verò de iis qui animæ corpulentiam auferunt; ego de duobus diuerſis loqui Auctorem exiſtimo. Quod vel hinc ſit veriſimile, quòd quendam Critolaum ſcribat Marſil. Ficinus (ni fallor, Theolog. ſuæ de immort. Animæ) ſenſiſſe Animā eſſe inſtar puncti incorpoream; alter verò ille Critolaus Peripateticus, Tertull. teſte, illam effingit ex quinta neſcio qua ſubſtantia: de quo ibi latiùs.

60. & Xenocratem.] Xenocrati Chalcedonio Platonis diſcipulo adſcribunt Ariſtoteles lib. 1. de Anim. cap. 2. & 4. & Plutarch. l. de Procreat. quòd Animam numerum dixerit, figuram & corpus eſſe negans; quorum prius impugnat, poſterius adprobat Ariſtoteles. Cicero verò Academ. quæſtion. lib. 4 apertiùs de illo ſic ſcribit: An vt Xenocrates nullo corpore. Sed de eo plura infrà num. 189. Et verò argumentum eius adfert Nemeſius, ſeu potius B. Gregor. Nyſſen. lib. Philoſ. 2. qui eſt de Anima, cap. 1. Id enim opus Nyſſeno adſcribendum, vel inde patet, quòd ex eo ad verbum multa deſumpſerint B. Baſilius in Hexamero, Helias Cretenſis & Damaſcenus; & nominatim etiam illi adtribuant iam olim B. Thomas Aquinas in Summa Theologica, & Albertus Magn. libris de mirabili ſcientia Dei & de homine; maximè quū non modò Trithemius, ſed & nos multis in locis volumen hoc de imagine & conditione hominis inſcriptum Nyſſeno repererimus.

61. & iſto in loco amicum Platonis.] Quum in multis aliis diſſentiant Plato & Ariſtoteles, certè conſentiunt de Anima incorporea. De locis Ariſtotelis mox dicetur. Platonis verò, præter alios complures manifeſtiores videntur in Timæo, lib. 10. de l. Epinomide ſub med. & Axiocho, aliâs de morte, ſiue ipſius ſit, ſiue vt alij volunt, prædicti Xenocratis, cuius verba compendij gratia omittimus, quum partim eius, partim Platonicorū aliorum argumenta recenſeantur ſequ. & 8. cap. quibus probat, non modò immortalem & incorruptibilem, ſed etiam incorporalem; vti etiam repetit denuò cap. 24. & idipſum adtribuunt Platoni omnes. Nominatim Claudianus lib. 2. de Statu Animæ contra Fauſtum, cap. 8. vbi Platonem dicit id adſerere in Phædro, Hipparcho, Lachete, Protagora, Sympoſio, Alcibiade, Gorgia, Critone, & Timæo.

62. Ariſtotelem fortaſsè.] Loci Ariſtotelis ſunt lib. 1. de Anima, cap. 3. & 4. ſed apertiſſ. c. 5. Nam quum Anima (inquit) ſit in omnibus quæ ſentiunt, neceſſe eſt in eodem duo eſſe corpora, ſi Anima quoddam corpus; quod argumentum Chryſippi nomine etiam Auctor commemorat ſequent. cap. Quod ipſum repetit Ariſtoteles lib. 2.

Digitized by Google

cap.1.& 2. Cur autem addat fortaſsè, in cauſſa eſt, quòd (iuxta quod Cicero etiam commemorat Tuſcul. quæſt. l.1. & B. Gregor. Nyſſen. vbi ſuprà) Animam, quintam quandam naturam, quam Entelechiam vocabat, faceret; de quo latius partim paulopòſt num. 72. partim infrà c.32. ad illud: & Entelechias Ariſtotelis.

63. An exſtruentur magis ad auferēdam Animæ corpulentiam?] Præter iam numeratos, qui corpulentiam Animæ auferunt, enumerantur ab Ariſtotele, Cicerone, Plutarcho, & B. Gregor. Nyſſen. vbi ſuprà, Thales, qui Animam irrequietam ſeu ſemper mobilem dixit; Pythagoras, qui numerum; Dicæarchus, qui harmoniam; & Aſclepiades, qui ſenſuum exercitamentum. His addendus Heraclides Ponticus, qui iuxta quod Auctor etiam agnoſcit cap. 9. lumen Animam dixit. Alij item, qui iuxta Iuſtinum Martyr. Apologet. 1. & Lactant. de Opific. Dei, cap. 17. Animam ventum dixerunt; de quibus infrà cap. 11.

64. qui eam de manifeſtis corporalibus effingunt.] Præter eos qui hîc recitantur, etiam habes infrà, cap. 9. Æneſidemum, Anaximenem, & ſecundum quoſdam Heraclitum: iuxta quos ſit aër ſubſtantia Animæ. Quibus addunt Macrob. & Ariſtoteles l. 1. de Anima, cap. 2. etiam Diogenē, & Plutarchus Anaxagoreot. Item Ariſtoteles, Plutarchus & Nemeſius Democritum; & Cicer. Tuſcul. quæſt. l.1. Zenonem cum aliis Stoicis, qui ignem Animā dixerunt. Apud Plutarchum idem ſenſiſſe etiam dicitur Parmenides, qui ex terra & igne; Xenophanes, qui ex terra & aqua; denique Empedocles, qui ex quatuor elementis eam effingit; qui etiam plerique recenſentur à Macrobio in Somnium Scipion. l.1. cap. 4. Quos interim, contra quàm Auctor hic noſter, concludit. Obtinuit tamen de Anima incorporea ſententia.

65. vt Hipparchus.] Hipparcho ex igne Animam adtribuit etiam Macrob. vbi ſuprà, & Beroaldus in Cicer. Tuſcul. quæſt. Diſſentit nonnihil Plinius lib. 2. nat. hiſt. cap. 26. Hipparchus (inquit) numquam ſatis laudatus, vt quo nemo magis adprobauerit cognationem cum homine ſyderum, animáſque noſtras partem eſſe cœli dixit.

66. & Heraclitus ex igni.] Eidem, vti modò dictum eſt, infrà cap. 9. ex aëre Animam adtribuit ſecundum quoſdam. Auctor hîc videtur ſecutus regulā illam Ariſtotelis vbi ſuprà: Alij (inquit) vt de principiis ſenſerunt, ita & de Anima ſentiunt; quum itaque principium omnium & Deum ipſum (vti etiam Auctor ſuprà Apolog. cap. 47. adſeruit, & infrà lib. 1. aduerſ. Marc.) ignem dixerit, etiam idipſum de Anima illi adtribuit. Videtur accedere quamproximè Macrobius, iuxta quem Animam ſcintillam ſtellaris eſſentiæ dixit. Quid? quòd etiam aliorum ſententia in idipſum recidet, ſi exaporationem, quam alij illi adtribuunt, calidam & ſiccam intellexerimus. Vide rurſum de Heraclito aliquid infrà num. 119. & 189.

67. vt Hippon.] Hipponi ex aqua Animam, adſcribunt etiam Ariſtoteles, Macrobius, B. Gregorius Nyſſen. & Beroaldus vbi ſuprà.

68. & Thales ex aqua.] Iterum hîc regulam illam Ariſtotelicam ſecutus eſt Auctor, quòd omnium rerum principium & Deum aquā diceret Thales, vti etiam eſt infrà aduerſ. Marc. l.1. Alij planè contrariam ſententiam de Anima incorporea (vti ſuprà dictum eſt n. 63.) illi adtribuunt, & nominatim Ariſtoteles Hipponis importuniorem dicit eſſe Thaletis opinione. Conciliari poſſunt interim aliquo modo hi Auctores, quòd quo argumento Hippon colligit Animam eſſe aquam, eodem Thales aquam omnium rerum principium, apud Ariſtot. lib.1. Metaphyſ. cap. 3.

69. Empedocles.] De Empedocle, quòd ex ſanguine Animam dixerit, ſolus conſentit nominatim Macrobius: Ariſtoteles verò ex quatuor elementis eius impugnat ſententiam. Verum etiam illorum non diſcrepat ſententia, qui, vti infrà legitur c.15. verſum illi adſcribūt de ſanguine circumcordiali, vbi de hac opinione latius.

70. & Critias ex ſanguine.] Idipſum adſerunt Ariſtoteles, Plutarchus, Macrobius, Gregorius Nyſſen. ſiue Nemeſius, & Beroaldus.

71. Epicurus ex atomis.] In hoc conſentiunt ſcriptores omnes; hauſiſſe autem ſuam ſententiam à Democrito & Leucippo, patet ex Ariſtotele & Cicerone. Adſcribit idipſum Lucretio B. Auguſt. lib. de Vtilit. credend. cap. 1.

72. Critolaus & Peripatetici eius, ex quinta neſcio qua ſubſtantia, &c.] Solus de Critolao conſentit Macrobius: Critolaus (inquit) Peripateticus ex quinta quadam eſſentia: quandoquidem interim Ariſtoteles, Cicerone teſte, quintam quandam naturam Animam dixerit, cuius diſcipuli Peripatetici rectè iiſdem adſcribitur. Quia tamen etiamnum diſputatur (vti ſuprà num. 62. & infrà latius cap. 32. num. 396.) an Entelechia Ariſtotelis, atque adeo etiam Critolai, corporea fuerit, rectè addit Auctor: ſi & illa corpus, quia corpora includit.

73. Sed etiam Stoicos adlego, qui ſpiritū prædicantes animam penè nobiſcum, &c. tamen corpus Animam, &c.] Haud abſimiliter Gregorius Nyſſen. vbi ſuprà: Omnis Stoicorum turba corpus Animam enuntiant, Spiritum calidum & igneum eſſe dicentes; quorum poſterius hoc etiam alij plerique illis adtribuunt. Facit pro eadem ſententia quod Auctor ſuprà Apolog. cap. 47. dicat: Stoicos Deum corporalē adfirmaſſe, atque adeò etiam Animam.

74. Denique Zeno conſitum ſpiritum definiens Animam, &c.] A Laërtio inſitus ſiue ingenitus ſpiritus, adtribuitur Zenoni; ab aliis apertius ſpiritus corpori concretus. Vide plura de iſto Zenone Cittico, nempè Apolog. cap. 21. num. 311. & lib. de Pallio, cap. 5. num. 99. de Zenone Eleate, Apol. cap. 50. num. 625. Meminit etiam Apolog. cap. 46. num. 583. Zenonis, qui tyrannidem adſectarit apud Prienenſes: ſed ad vtrum referatur, incertum eſt. Ad Citticum verò etiam pertinet, quod habet Auctor ſuprà l. de Præſcript. adu. hæret. c. 7. num. 43. & infrà lib. adu. Marcion. 1. vbi Zenoni adtribuit, quòd Deum aërem & ætherem dixerit.

75. Vult & Cleanthes.] Similiter infrà Auctor cap. 25. Vnde oro te, ſimilitudine Animæ quoque parentibus de ingeniis reſpondemus, ſecundum Cleanthis teſtimonium. Verùm refutatur iſtud, quia ex particularibus vniuerſalia non probantur à Gregor. Nyſſeno lib. 2. de Philoſoph. cap. 2. iiſdem penè Auctoris verbis. Ex quo adeò ſupplendum eſt, quod ſubintelligens omiſit Tertullianus: Corporis autem eſt ſimilitudo & diſſimilitudo, non incorporei; corpus igitur eſt Anima. Eodem verò etiam argumento vſus fuit Panætius Cleāthis ſectaneus; verùm refellit Marſilius Ficinus Theol. Platon. lib. 10 cap. 8. Atqui de Cleanthe ſuprà aliquid diximus Tom. 1. Apolog. c. 21. num. 312. cuius etiam meminit Lactantius lib. 1. c. 5. & l. 3 c. 18. & Clemens Alexand. l. 6. Strom. Zenonis diſcipulum facit; prout etiam Laërtius, apud quem plura de eo inueniet Lector.

76. Item

Digitized by Google

76. Item corporalium & incorporalium,&c.] *Hoc quoque argumẽtum* Cleanthi *adtribuit, & refellit vbi ſuprà Gregor. Nyſſ. dicens: In adſumpto alteram partem falſitatem ipſe continere, quæ corpori nullum incorporeum compati dicit.*

77. Sed & Chryſippus manũ ei porrigit,&c.] *Etiam iſtud* Chryſippi *argumentum adducit, & confutat ibidem Gregor. Nyſſ. Alterum eiuſdem argumentum ſub finem c. ſequ. citat Auctor, de quo ibi: & quiddam etiam ex eodem c. 13. Fit eiuſdem mentio tamquam inſignis Philoſophi, c.31. De altera* Chryſippi *ſententia, qua dæmonia illudebat, vide Adnot. noſtras Tomo 1. lib. de Teſtim. Animæ, cap.3. num. 11. De eodem ſcribit ex Cicerone Lactantius lib.7. cap. 23. quòd fulcierit porticum Stoicorum. Dialecticum interim potius, quàm Philoſophũ fuiſſe, indicat Clemens Alexandr. Strom. lib.7. quod confirmat Laërtius, qui Zenonis & Cleãthis diſcipulum faciens, libros Logicos eius enumerat 310. alibi interim citans Phyſicorum, ſeu Naturaliũ quæſtionum libros. Porrò de* Chryſippo *medico vide infra num.203.*

78. Vnde & Lucretius, &c.] *Verſus eſt* Lucretij *lib.1. de rerum natura (vti etiam ante me adnotauit Latinius) pag.10. linea 24. quem rurſum citat Auctor infrà lib.4. aduerſus Marc. Huic B. Auguſt. lib. de Vtilit. credend. cap.1. adtribuit, quòd ex atomis, ſicut Epicurus, Animam conſtare dixerit. Nec mirum. Epicuri enim ſunt omnia (inquit Lactant. l. de Opific. Dei, cap.6.) quæ delirat* Lucretius; *quis etiam latiſſ. contra* Lucretij *de Anima corporea ſententiam diſputat lib. 7. diuinar. Inſtit. cap.12. Legimus autẽ omnino:* quæ niſi corporalis corpus non derelinqueret, *pro:* derelinquet.

CAP. VI.

79. Hæc Platonici ſubtilitate,&c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De argumẽtis Platonicorum, quibus incorporalem Animam probãt, *quæ in alteram partem propenſior Auctor, ſoluere nititur; ſed fruſtrà, quum pleraque ex illis omninò concludere, etiam ante nos adnotauerit Gregor. Nyſſ. vbi ſuprà cap.1.*

80. Omne, inquiunt, corpus,&c.] *Argumẽtum hoc Ammonio Plotini ac Numenij præceptori adſcribit Nyſſ. nec diſſentit Plotinus Ennead. 4. lib.7. cap. 2. quamquam paulò aliis verbis. Eodem ferè pertinet quod ex Platone in Phædro ad hanc ſententiam citat Claudianus l.2. de Statu Animæ, cap. 87. contra Fauſtum: Anima ſemper à ſeipſa mouetur, corpus autem per ſe nõ mouetur; ergo Anima non eſt corpus.*

81. Oſtẽdimus autẽ ſuprà moueri Animã, &c.] *Neſcio ad quem locum adludat, niſi ad id quod obſcurius dixit c.1.* ad aliquem motum ſecundum naturam, aut externum, ſi non ſecundum naturam; *apertè aliaqui non recitauit, quòd* Anima vaticinatur aut furit. *Lego autem etiam hîc:* ſingillario motu, *quemadmodum ſuprà lib. adu. Valent. c.18. nu.225.*

82. Corporalium, aiunt, rerum qualitates, vt terræ,&c.] *Prorſus ſic legendum, pro:* vt terra; *& mox:* per corporales renuntiari ſenſus, *pro:* cenſus, *quod erat in edit. Lugdunenſi; quia præcedit,* corporalibus ſenſibus renuntiari. *Hoc autem etiam elegantiſſ. habetur apud Plotinum lib.7. Ennead.4. cap. 8. vnde deſumpſiſſe videtur Tertullianus. Poſſit etiam idem argumentum colligi ex Ariſtot. lib.1. de Anima, cap.5. Atqui de prouerbiali formula:* Gradum definitionis excludere, *vide noſtra Prolegomena; ſicuti etiam de illa, quæ paulò pòſt ſubiungitur:* Sed nec hic gradus ſtabit.

83. De inſignioribus argumentationibus,&c.] *Habet etiam hanc argumentationem Gregor. Nyſſen. pro Anima incorporea, ex Ammonio. Haud abſimiliter Marſilius Ficinus Theol. Platon. lib. 8. cap. 2. Animam paſci incorporea & æterna veritate, & proinde incorpoream eſſe. Quod ipſum iam olim ex Gregorio NaZianZeno citauit Claudian. lib. 2. de Stat. Animæ, cap. 9.*

84. Sorano Methodicæ medicinæ inſtructiſſ. auctore.] Sorani *iterum meminit Auctor infrà c. 8. & 14. 15. 25. ac 44. Hîc autem addit, quòd* pleniſſimè ſuper Anima commentatus ſit quatuor voluminibus. *Meminit eiuſdem B. Cypr. epiſt. 76. ad Magnum; Epheſium verò medicum fuiſſe ſcribit Suidas, qui Romæ claruerit Traiani & Adriani temporibus: qui etiam recenſet alterum* Soranum *medicum iuniorem.*

85. ſed nemo vmquam cunctanti de exitu Animæ, &c.] *Idem eſt ac ſi dicat: quòd nemo* Sorano *dubitanti de immortalitate Animæ, argumentis ex* Platone *aut* Ariſtotele *ſumptis, id illi perſuadere niſus ſit; quamquam interim de ſententia* Ariſtotelis *ipſe Auctor, ſicut & alij plerique, variè ſentiant, vti latius ſub initium lib. de Reſurr. carnis, num.23. De ipſis prouerbialibus formulis:* aquam mulſam infundere, *& tunicas* infarcire, *latiùs in Prolegomenis. Legimus autem cum Latinio:* de minutiloquio Ariſtotelis inſerſit, *pro:* interſit. *Rectiùs etiam Gelenius:* de minutiloquio Ariſtotelis, *quàm Gagnæus:* multiloquio; *quia opponit illud* eloquio, *id eſt: eloquentiæ* Platonis.

86. rupicum & barbarorum, quibus alimenta ſapientiæ deſunt.] *Sequentibus verbis, quid* rupicum *nomine intelligat, Auctor explicat; ſicuti etiam ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. Chironem appellat:* rupicem & ſyluicolam; *ac Apolog. cap. 21.* rupices, & adhuc feros homines. *Hauddubiè inde dictos, quòd in rupibus habitarent.*

87. quia nec opimiorem animã efficiunt, &c.] *Marſilius Ficinus l. 8. Philoſ. Platon. cap. 2. iſtud retorquet contra eos, qui dicebant Animam ali cibis corporalibus; quia alioqui (inquit) ſicuti corpus, ita & Anima* opimior *redderetur.*

88. & artes Stoici corporales adfirmant.] *Quærat curioſus Lector Auctores, qui iſtud Stoicis adſcribũt.*

89. Sic Thales in puteum,&c.] *De* Thalete *ſuprà vide Adnotat. noſtras Apolog. cap. 46. num. 576. & huius lib. c. præced. num. 68. Veruntamen tum de hoc prouerbio, tum de illo:* Chryſippus ad elleborum; *latiùs in Prolegomenis.*

90. quum duo in vnum corpora negauit.] *Eodem argumento vtitur Ariſtoteles, vt Animam incorpoream probet lib.1. de Anima, cap. 25. aduerſus Empedoclem, qui eam ex elementis componebat; & ſimiliter Plotinus loco citato. Legimus autem cum Gagnæo (ſecundum quod etiã Latinius admonuit)* ſed & bina & terna; *pro eo quod irrepſerat mendoſiſſ.* terrena; *item:* perferunt, *pro:* præferunt.

91. Inuenitur etiam in Iure ciuili Græca quædam quinionem enixa filiorum.] *Sicuti hîc:* quinionem filiorum, *ſic infrà cap. 46.* quinionem voluminum *dixit Auctor. Atqui de hoc ſic legitur (vti me admonuerunt Franciſcus Balduinus & Latinius) Tit. Si pars hæred. petatur, Digeſt. l.5. lege 3. Tradidere non leues Auctores, quinquies quaternos enixam Peloponenſem. Ad quem quidem locum adluſiſſe Auctor non videtur, quum nondum in ius ciuile relatũ eſſet illud Pauli Iureconſulti Auctori coætanei reſponſum; non tamen propterea omitti debet (vti ille cenſuit) illud* in iure ciuili.

Nam, præterquàm quòd notum eſt ex Caio Iureconſulto D. l. 1. Tit. 2. leg. 2. ius ciuile iam multis ſæculis ante Tertullianum eam nuncupationem ſortitam fuiſſe, (vnde Ius ciuile Papyrianum & Ælianum, etiam ante leges xij. Tabularum, & illud quod Q. Mucio tribuitur, qui primus illud in libros 18. digeſſit) etiam reſponſa prudentum Ius ciuile nuncupabantur; & verò illud Iulij Pauli reſponſum modò citatum, deſumptum conſtat ex l. 17. ad Plautium, ſiue ex Plautio; qui Tertullianum haud dubiè præceſſit, vtpotè ſub Adriano Imperatore. Neque verò nouum eſſe Auctori, Ius ciuile citare, patet ſuprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, num. 51. 52. & 62. libro de Velandis virginibus, cap. 11. num. 100. & hoc ipſo libro infrà c. 38. num. 442. Porrò ibi: vniuerſa conditio teſtabitur: *accipitur more Tertullianico* conditio, *pro creatura. Ceterum ex hoc Tertull. loco putarim caſtigandam dictam legem, vt legatur: quinos quater, pro: quinquies quaternos; & ſimiliter apud Plin. l. 7. cap. 3. pro eo, quod vulgò legitur: binos quater.*

Cap. VII.

92. Quantum ad Philoſophos, ſatis hæc, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd etiam apud Chriſtianos Anima corporalis eſſe videatur. *Verùm etiã hoc caput ad paradoxa Tertulliani pertinet, de quibus inter Prolegomena.*

93. Dolet apud inferos Anima cuiuſdam, &c.] *Hunc locum citat Auctor infrà lib. de Reſurr. carnis: cap. 17.* Nos autem (*inquit*) animam corporalem & hic profitemur, & in ſuo volumine probamus, habentem proprium genus ſubſtantiæ, ſoliditatis, per quam quid & ſentire & pati poſſit. Nam & nunc animas torqueri, fouerique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exſules carnis, probauit Lazari exemplum. *Idipſum verò repetit infrà cap. 9.* Sic & diuiti (*inquit*) apud inferos lingua eſt, & pauperi digitus, & ſinus Abrahæ. *Verùm ex hac ſcriptura Luc. 16 de Lazaro, non concludi Animam eſſe corpoream, latè deducit B. Auguſt. lib. 4. de Anim. & eius origine ad Vincentium Victorem, qui in eodem quod aiunt luto hærebat; & poſt eum Claudianus lib. 3. de Statu Anim. cap. 9. adu. Fauſtum; adſerentes, membra hæc Animæ, non corporaliter, ſed ſpiritualiter intelligenda. Quomodo etiam illa membra interpretatur B. Gregor. Nyſſen. lib. de Anima & reſurr.*

94. & quid illic Lazari nomen, ſi non in veritate res eſt?] *Iſto argumento vtuntur, qui hiſtoriam hãc eſſe putant, non parabolam, inter quos Euthymius etiam nomen diuitis allegat ex traditione Hebræorum; verùm poteſt vera eſſe hiſtoria, nec propterea propriè debent accipi oculi, lingua, digitus. Hinc & Epiphan. modò parabolam, modò hiſtoriam nuncupat. At B. Iuſtinus Martyr lib. quæſt. & reſponſ. qu. 9. neque parabolam eſſe, neque hiſtoriam, ſed mixtum quid.*

95. Ad quod & Chriſtus moriendo deſcendit, &c.] *De hoc etiam latiùs infrà cap. 55. Eſt autem obſcurum illud:* ſi nihil Anima detinet ſub terris; *& legendum quidem videretur prima facie:* Animam, *niſi adiiceretur:* Nihil enim ſi non corpus, *atque adeò magis videtur legendum;* detinetur; *ſed neutrum adhuc ſatisfacit.*

96. Nihil enim ſi non corpus.] *Ad hunc locum alludit B. Auguſt. lib. 10. de Gen. ad litt. Tertullianus (inquit) non ob aliud corpus eſſe Animam credidit, niſi quod eam incorpoream credere non potuit; & ideò timuit* ne nihil eſſet, ſi corpus non eſſet. *Et rurſus ſub finem eiuſdem libri: Quis hunc crederet cum iſto corde tam diſertum eſſe potuiſſe; ſed tremenda ſunt iſta, non ridenda; ad hoc enim numquam cogeretur, ſi aliquid cogitare poſſet, quod ſit, & quod corpus non ſit.*

97. Reddã de iſto plenius & opportunius, &c.] *Alludit ad cap. infrà 51. 52. 53. 54. & 58. vbi agit tum de exceſſu & receptu Animarum poſt hanc vitam, tum de tormẽto ſiue ſolatio earumdem in diuerſorio inferi, vel in igne, aut in ſinu Abrahæ.*

98. Inquantum enim omne corporale paſſibile eſt, &c.] *Iſtud egregiè refutat B. Auguſt. loco ſuprà citato ſtatim poſt verba præcedentia: Qui ſanè (inquit) quoniam acutus eſt, interdum contra opinionem ſuam viſa veritate ſuperatur. Quid enim veriùs dicere potuit, quàm id quod ait quodam loco:* omne (*ſic enim lego, pro:* eſſe) corporale, paſſibile eſt? *Debuit ergo mutare ſententiam, quæ alibi dixerat:* etiam Deum corpus eſſe. *Neque enim arbitror eum ita deſipuiſſe, vt etiam Dei naturam paſſibilem crederet.*

Cap. VIII.

99. Abruptum alioquin & abſurdum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* De aliis argumentis, quibus Animam probabant incorpoream; *quæ quamquam pleraque minus efficacia, non tamẽ ſatis aptè refellere ea potuit Auctor, qui ex propoſito videtur omiſiſſe alia quæ magis conuincunt.*

100. quia ceteris corporalibus exemplis non adæquet.] *Huc pertinet quod Plotinus vbi ſuprà, & Ariſtot. lib. 1. de Anim. cap. 5.* Animam de corporalium cenſu adimunt (*vt verbis Auctoris vtar*) *quòd ab affectionibus corporum elementarium exempta ſit, vtpote non rara vel denſa, calida, frigida, alba, nigra, leuis, aſpera.*

101. Siquidem & ipſi Philoſophi, &c.] *Ad eãdem* Empedoclis amicitiam & inimicitiam *alludit Athenagor. Orat. pro Chriſt. qui dicit: Non quòd opinari poſſint contrarium quidquam eſſe Deo,* velut amicitiæ contentionem ſecundum Empedoclem. *De qua eius opinione vide Laertium.*

102. quia digreſſa ea; grauiora efficiantur corpora defunctorum, &c.] *Iſtud argumentum hactenus apud Platonicos reperire non licuit, ſed neque magni momenti eſt.*

103. Ceterùm etſi inuiſibilis Anima, &c.] *Hanc argumentationem ipſe ſuggerit Plato, tum in Epinomide, tum maximè in Phædone, ſiue de Anima: quum corpus dicit viſibile, Animam inuiſibilem.*

104. Solem noctuæ oculis neſciunt.] *Eodem pertinet quod infrà legitur Tom. 5. Epiſt. de cibis Iudaicis:* quando noctuam interdicit lucifugus veritatis; *vbi de differentia* noctuæ, *bubonis, & nycticoracis, ex Leuit. cap. 11. & Deuteron. 14.*

105. aquilæ ita ſuſtinent, &c.] *De hoc Plinius in hæc verba lib. 10. cap. 3. Nat. hiſt. Haliætus* (Aquilæ *genus*) *implumes etiamnum pullos ſuos percutiens, ſubinde cogit aduerſos intueri ſolis radios; & ſi connìuentem humectantemque animaduertit, præcipitat è nido velut adulterinum & degenerem. Ad quem, more ſuo, alludit hîc Auctor.*

106. Sic Ioannes in ſpiritu Dei factus, Animas Martyrum conſpicit.] *Similiter dixit c. ſequ.* Per has lineas & Animæ Martyrum ſub altari intelliguntur. *Nihil tamen faciunt loci Apocal. pro anima corporea. Sic etiam ſuprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. 5.* Clamant ad Dominum in viſu Animæ Martyrum. *Vtrobique autem*

Google

autem vnica voce, Martyrū *vertit, pro eo quod ex Græco Latinè legitur Apocal. 6. Interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium quod habebant; & Apocal. 20. Decollatorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum Dei; propriè* Martyras *accipiens. Verùm de alia etiam eius vocis ſignificatione, videat Lector Adnot. noſtras ſuprà Tom. 2. lib. ad Martyras, num. 1.*

Cap. IX.

107. Quum Animæ corpus adſerimus, &c.] *Titulum hîc retinuimus antea excuſum, qui ex margine in textum irrepſerat.* De effigie Animæ. *Pertinet interim etiam hoc caput ad paradoxa Auctoris inter Prolegomena. Huc autem adludit B. Auguſtin. ad Quodvult-Deum, his verbis:* Animæ corpus *tribuit Tertullianus,* ſed ſui generis. *Quod aliquo ſenſu verum eſſe poſſe ibidem indicat, verbis vbi ſuprà à nobis citatis, ne hîc prolixiores ſimus. Atqui lego:* vt hæc adeſſe, quà corpus oſtendamus, *pro:* quàm corpus.

108. & omnimodò debita corpulentiæ, adeſſe Animæ, &c.] *Huc rurſum reſpicit loco poſtremo citato B. Auguſt. dum inquit: Quamuis de Anima tale quid ſentiat, nempe qualia ſunt omnia quæ propriè dicimus corpora. Eodem pertinet quòd Tertulliano etiam adſcribat Animæ extenſionem. Quantitate tamen carere docet idem lib. de Anima quantit. cap. 7. Pulcrè etiam iſtud quaſi aliud agens refutat Nyſſen. lib. 2. Philoſoph. quæ eſt de Anima, cap. 1. Eſſentialiter ipſi Animæ, & ſecundum ſeipſam tres non adeſſe dimenſiones* (longitudinem dico & latitudinem & ſublimitatē *cum Tertulliano) ſed ſecundum accidens dumtaxat, quia videlicet in corpore ſit dimenſio.*

109. Quid nunc quòd & effigiem Animæ damus, &c.] *Iſtud etiam Tertulliano adſcribit B. Auguſt.* quòd Animam effigiatam *dixerit. Hinc autem videre eſt, quàm verum illud Philoſophi, vno inconuenienti dato, multa ſequi.*

110. Platone nolēte, quaſi pericliretur de Animæ immortalitate, &c.] *Vide Platonem in Phædro, vbi diſertis verbis effigiei expertem & coloris Animam facit, verbis citatis à Clement. Alex. lib. 5. Stromatum.*

111. Eſt hodie ſoror apud nos reuelationū chariſmata ſortita, &c.] *Quamquam (vti ſuprà adnotauimus Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15. num. 121.) frequentes fuerint in primordio Eccleſiæ reuelationes apud orthodoxos; quia hîc præcedit:* poſt Ioannem quoque Prophetiam metuimus & conſequi; *certum eſt hîc Auctorem de Priſcilla loqui, Montani ſocia: non enim veriſimile eſt, diuina aliqua reuelatione comprobatum eſſe, Animam modò corpoream, ſed & aëreis eſſe coloris; Deinde illud peculiare Priſcillæ de extaſi in ſpiritu conuerſatione cum angelis & Domino, & quòd quorumdam corda dignoſcere crederetur, vti latiùs in vita Auctoris. Contra eandem enim dixit ipſe ante hæreſin Auctor, lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 41.* quòd curationes repromitteret, *pro quo hîc:* medicinas deſiderantibus ſumit, *aut potiùs (ſicuti legendum coniicio)* ſubmittit. *Neque interim propterea Montano etiam adſcribendæ, quas hîc recenſet, Eccleſiaſticæ ceremoniæ, quia, vti mox ſubiungitur, etiam aliis libris earundem meminit ante omnem errorem conſcriptis.*

112. in Eccleſia.] *Quòd Eccleſiæ iam tum Chriſtianis fuerint in vſu, ſuprà à nobis comprobatum eſt Tomo 2. lib. de Orat. num. 1. & dicto lib. de Idololat. cap. 7. num. 29.*

113. inter Dominica ſollemnia.] *Similiter mox:* poſt tranſacta ſollemnia. *De qua & aliis ſacrificij Chriſtiani periphraſibus à Tertull. vſitatis, dictis noſtris Adnotat. in l. de Orat. immediatè poſt Tractatum de Eccleſiis.*

114. prout ſcripturæ leguntur, aut Pſalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur.] *De his quatuor, quæ etiamnum in Eccleſiæ ſacrificio vſitata ſunt, vide ibidem paulopòſt Adnotat. noſtras; & præterea de* lectione ſcripturarum, *Apolog. cap. 39. num. 501. de* Pſalmorum cantu *ibidē, num. 520. De* petitionibus quæ Deo delegantur, *n. 499. & 500. Denique ad* Adlocutiones quæ proferuntur *pertinet, quod frequenter in Miſſa iteratur à ſacerdote: Dominus vobiſcū; & ab Epiſcopo: Pax vobis; item ab vtroque frequentiſſimè: Oremus; & in Præfationis initio: Surſum corda; ac: Gratias agamus Domino Deo noſtro; de quibus ibidem lib. de Orat. n. 1. & Adnot. noſtris in B. Cyprian. lib. de Orat. Dominica, nn. 85. ac lib. de Exhortat. Mart. num. 32.*

115. Poſt tranſacta ſollemnia dimiſſa plebe.] *De* dimiſſione plebis *poſt Miſſæ finē, qua dicitur: Ite, Miſſa eſt; puto me etiam nonnihil ibidem adnotaſſe; certè eodem adludit B. Cypr. lib. de Spect. n. 7. cùm dixit:* Dimiſſus, & adhuc gerens ſecum, vt aſſolet, Euchariſtiam.

116. tenera & lucida & aërei coloris.] *Sic omninò legendum, pro:* ætherei coloris, *patet ex B. Auguſt. ſub finem lib. 10. de Gen. ad litt. qui de Tertulliano dicit: Item quum Animæ etiam* colorem *diceret* aëreum ac lucidum. *Idque eo magis, quòd mox etiam ſequatur: Quem igitur alium æſtimabis Animæ colorem quàm aëreū (ſic lego, pro: æterium) ac lucidum? Idem etiā paradoxo adſcribit Origenis B. Hieron. alicubi. Quid autem reſpōdeat Auguſt. vide infrà num. 124.*

117. non vt aër ſit ipſa ſubſtantia eius, etſi hoc Æneſidemo viſum eſt.] Æneſidemi *iterum ſit mentio infrà cap. 14. vbi ipſi quoque adſcribit, quòd* Animæ vnitatem tueatur. *Et c. 25. de Animæ origine ex rigore aëris, n. 327. Suprà etiam ex Laërtio diximus, n. 58. quòd Heraclides fuerit diſcipulus ex Pyrrhonis ſchola; quibus adde, quòd Pyrrhoniarum rationum libros octo ab eo conſcriptos dicat.*

118. & Anaximeni.] *Huic adtribuunt, quòd* aër ſit ſubſtantia Animæ, *Macrobius in Somnium Scipionis, Marſil. Ficin. Theol. Plat. lib. 6. cap. 1. & Franciſcus Picus lib. de Vanitate gentium, & Viues in B. Auguſt. lib. 1. cap. 10. vbi quorumdam Philoſophorum eandem recenſet ſententiam. Quò adludit etiam quod infrà habet Auctor lib. 1. aduerſ. Marc.* Deum aërem dixit Anaximenes. *Anaximādri hunc diſcipulum facit Suidas, etiam ipſum Mileſium; cuius duo epiſtolia ad Pythagoram, reperiuntur apud Laërtium.*

119. puto ſecundum quoſdam & Heraclito.] *Suprà cap. 5. dixit* Heraclitum ex igni Animam effinxiſſe; *quam opinionem præter alios Auctores ibi citatos num. 66. etiam ſequitur Ariſtot. lib. 1. Metaphyſ. cap. 1. Qui interim etiam cap. 2. lib. 1. de Anima, cum Greg. Nyſſen. & Plutarcho, locis ſuprà citatis, adtribuit illi, quòd exhalationem Animam dixerit; quæ ſi pro reſpiratione accipiatur, vti à Lud. Viue loco mox citato, ad hanc opinionem magis accedit. Nec mirum eſt de eius ſententia differre Auctores, quum ob obſcuritatem Scoticum dictum ſuprà adnotauerim cap. 2. num. 32.*

120. nec vt lumen, etſi hoc placuit Pontico Heraclidi.] *Ex hoc loco reſtituendus Macrobius in Som-*

FF

nium Scipionis cap.4. (nam idipſum narrat) & ſcribendum: Ponticus Heraclides, non: Heraclitus; neque enim vſpiam mentio inuenitur Heracliti Pontici, ſed Heraclides Ponticus Philoſophus, Speuſippi primùm, deinde Ariſtotelis auditor, commemoratur à Laërtio; qui nominatim de Mente, de Anima, & de Natura libros ediderit, maximè quũ conſentiat etiam Marſilius Ficinus Theol.Plat.lib.6.cap.1.

121. Nam & cerauneis gemmis, &c.] De his vide ſuprà Tom.2.lib. de Hab.mulieb.c.1.nu.13. Hîc autem ſolum de eo agit genere, quod (teſte Iſidoro Etymol. lib.16. c.13.) Hiſpania in Luſitaniæ littoribus gignit, cuius color vt pyropo rubenti, & qualitas, vt ignis.

122. nec beryllis ideò aquoſa materia, &c.] De Beryllis vide Plinium in Natur.hiſtor.l.37.cap.5. Videtur interim de poſtremo illorum hîc loqui genere, qui cryſtallis ferè ſunt ſimiles, ex verbis illis: quòd fluctuent colato nitore, id eſt, purgatiſſimo nitore, per Metaphoram.

123. & velut in forma gelaſſe.] Vide latiùs infrà ſub finem c.23. de hoc paradoxo.

124. Hic erit homo interior, &c.] Etiam hunc locum citat B. Auguſtinus vbi ſuprà, lib. 10. de Gen. ad litt.cap.25. ex quo repoſuimus: & in ſomnis fungitur, pro: in ſomniis, maximè quum ibidem ſubiungat: Ecce (inquit) quibus auribus & quibus oculis debuit audire & videre Deum populus, quibus Anima in ſomnis fungitur; quum, ſi ipſum Tertullianum quiſquã videret in ſomnis, numquam ſe diceret ab eo viſum, & cum eo locutum, quem viciſſim ipſe non vidiſſet. Poſtremò ſi Anima ſeipſam videt in ſomnis, quum iacentibus vtique vno in loco membris corporis ſui, ipſa per varias imagines euagatur quas videt; quis eam aliquando vidit in ſomnis (ita tacitè redarguens paradoxum, de quo ſuprà num.116.) aëtei coloris aut lucidi, niſi forte vt cetera, quæ ſimiliter falsò videt? nam & hoc poteſt videre. Sed abſit, vt eam talem, quum euigilauerit, credat. Alioquin, quando ſe aliter viderit, quod magis crebrum eſt, aut mutata erit Anima eius; aut nec tunc Anima videtur ſubſtantia, ſed imago corporis incorporea, quæ miro modo ſicut in cogitatione formatur. Quis enim Æthiops non penè ſemper nigrum ſe videt in ſomnis; aut ſi in alio colore ſe vidit, non magis miratus eſt, ſi fuit cum illo memoria? aëreo tamen colore aut lucido, neſcio vtrum ſe vnquã vidiſſet, ſi iſtum numquã legiſſet vel audiſſet.

CAP. X.

125. Pertinet ad ſtatum fidei, ſimplicem Animam determinare, &c.] Etiam hîc veterem titulum retinendum putaui: Vnum eſſe Animam & ſpiritum. In quo Auctori conſentit B. Auguſt. lib. de fide & ſymb. cap.10. & apertiùs Auctor lib. de Dogm. Eccleſ. inter illius opera, cap.19. & 20. Non eſt (inquit) tertius in ſubſtantia hominis ſpiritus, ſicut Didymus contendit, ſed ſpiritus ipſa eſt Anima; quæ (id enim haudubiè addi debet) pro ſpiritali natura, vel pro eo quod ſpiret in corpore, ſpiritus appellatur; Anima verò, ex eo, quòd ad viuendum & ad viuificandum animet corpus. Deinde ad tacitam illius obiectionem reſpondens: Tertium verò (inquit) quæ ab Apoſtolo (quomodo etiam intelligendus venit D. Iren.lib.5.cap.6.) cum corpore & anima inducitur, ſpiritum, gratiam S. Spiritus intelligimus. Quæ ipſa verba quum repetat Auctor libri de Spiritu & Anima c. 9. vel inde conſtat, Auguſtini non eſſe, ſed potius, vti Trithemius cenſet, Hugonis à S. Victore. Atqui: ad ſtatum fidei pertinere iſtud dicit, eo quòd ad confirmandam fidem noſtram pertineat; nam & ex Geneſi c. ſequ. probat: Spiritum & Animam eadem eſſe.

126. ſecundum Platonem.] Ita iſtud intelligendum, quòd Plato ſimplicem Animam determinarit, eo quod ſenſerit, non compoſitam ex Spiritu & Anima. Vti enim ex Timæo clarè conſtat, confundit reſpirationem cum perſpiratione.

127. Quidam enim volunt, &c.] Agit contra Ariſtotelem lib. de Reſpirat. cap.1. Hippocratem, & alios, qui non omnibus animalibus reſpirationem concedunt; quorum proinde ſententiâ, diuerſa erant Spiritus & Anima.

128. eo quòd nõ habeant organa ſpiritus, pulmones, & arterias.] Primò, de non habentibus pulmones, refert Ariſtoteles cap.4. lib. de Reſpir. & lib. 3. de part. animal. cap. 6. vti & Galenus de partium vſu, lib.6.cap.9. ad inſecta; qualia hîc, & rurſum c.32. enumerantur: culices, formicæ, & tineæ; poſterius ad piſces, quibus arterias deeſſe vult, id eſt interiores illas fiſtulas (vti Plinius deſcribit lib.11.cap.37.) ad pulmonem & cor pertingentes. Cui etiam ſatis ibidem Plin. conſentit, dicens pauca pulmonem habere aquatilia; & ibidẽ ſub finem cap. deeſſe arterias molli piſcium generi. Cui tamen contrarium tuetur ipſe idem Plinius de Piſcibus, lib.9. cap.7.

129. neque formica, ſi membris huiuſmodi caret, idcircò negabitur ſpirare.] Videtur iſtud Auctor mutuatus ex poſtremo illo Plinij loco: Sine pulmone (inquit) nullum animal putatur ſpirare. In qua ſententia fuiſſe Ariſtotelem video, & multis perſuaſiſſe doctrinæ indaginibus. Nec me tamen protinus huic opinioni eorum accedere haud diſſimulo; quoniam pulmonum vice alia poſſunt alia ſpirabilia ineſſe viſcera, ita volente natura, ſicut & pro ſanguine multis alius humor. Quod ipſum repetit lib.11.cap. 3. latiùs; vnde videtur multa mutuatus Auctor: Imitatus Democritum, Anaxagoram, & Diogenem, qui (ipſo Ariſtotele teſte) omnia animantia ſpirare dixerunt.

130. Herophilus ille Medicus, &c.] De hoc Herophilo Plinius lib.20.cap.2. lib.25. cap. 1. lib.26. c.2. ac 3. & lib.29.cap.1. quorum poſtremo loco ait: Omnes eas (nempè Medicorum factiones) damnauit Herophilus, in Muſicos pedes venarum pulſu diſcreto per ætatum gradus; deſerta deinde & hæc ſecta eſt, quoniam neceſſe erat in ea litteras ſcire. Item lib.11.cap.37. quod propiùs ad inſtitutum accedit, Arteriarum (inquit) pulſus, in cacumine maximè membrorum, euidens index ferè morborum, in modulos certos legeſq; metricas, per ætates, ſtabilis, aut citatus, aut tardus, deſcriptus ab Herophilo (ſic enim lego, pro: deſcriptas ab Eriphylo) medicinæ vate, mirãda arte, nimiam propter ſubtilitatem deſertus; quem librum eius de Pulſibus citat Galenus alicubi. Meminit eiuſdem Plutarchus de modo reſpirandi agens, l.4. de placito Philoſ. c.22. & l.5.c.2. ex cuius verbis etiam liquet, Anatomicum fuiſſe. Mentio etiam eius fit (iuxta quod Latinius adnotauit) apud Celſum in Proœm.lib.1. & Cicer.lib.2. Academ. Qui quum nihil ea de re tradant, quam hîc habet Auctor, parum referre puto, ſiue legas: qui ſexcẽtos exſecuit, cum Gelenio, ſiue tum Gagnæo: ſeptingentos. Infrà cap.25. maiorũ proſector, vocatur. Citatur eiuſdem ſententia de Hegemonico circa cerebri fundamentum, infrà cap.15.

131. deſigna oculos, denota pupillas.] Loquitur de culicibus & formicis & tineis: etſi verò oculos Plinius loco iam citato adtribuere videatur: ſicuti inſectis

omnibus

Digitized by Google

omnibus, pupillas *negat. Sed ſufficit ad Auctoris intentionem, quòd non appareant eorum oculi, etſi habeant.*

132. Sed & exedunt tineæ; demonſtra mandibulas, deptome genuinos.] *Conforme eſt illud Plinij eodem loco: Dentium vice aculei inſectis; qui addit: homini nouiſſimos dentes,* genuinos *dici.*

133. Sed & perſonant culices, &c.] *Etiam hoc ex Plinio ſumpſit lib.11. cap.2. & 51.*

134. exhibeas pabuli tranſmittendi, &c.] *Huc pertinet illud eiuſdem lib.c.37. Sanguine carentibus venter nullus; inteſtinus enim quibuſdam ab ore incipiens, quadam via eodem reflectitur.*

135. quemadmodum & incedunt quædam ſine pedibus, &c.] *Pulcra diſtinctio inter inceſſum quorumdam ſine pedibus; vtpotè,* manante impetu, quod angues; inſurgente conatu, quod vermes: ſpumante reptatu, quod limaces.

136. ergo duo non erunt quæ diuidi non poſſunt concreta.] *Ita Gelenius, quantum apparet, ex Britannico Lelandi codice, pro eo quod pluribus verbis Gagnæus:* quæ diuidi non poſſent, & fuiſſent, ſed licet duo eſſe concreta, ſed non erunt concreta. *Neutrum placet, nec mederi licuit, quòd non eſſet ad manum MS. cod.*

CAP. XI.

137. Sed vt Animã ſpiritum dicã, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Quomodo Anima ſpiritus, nempè quia ſpirat, non quia propriè ſpiritus eſt. *Verùm etiam hoc ad paradoxa eius pertinet, de quibus in Prolegomenis: alioqui enim ſi ſpiritus propriè eſſet, corpus non eſſet. Atque hoc eſt quod cap. præced. dixit:* Erunt & aliæ ſpiritus ſpecies, vt ex Deo, vt ex diabolo. *Propriè interim videtur ſumpſiſſe lib. de Pænit. cap. 3. quum* ſpiritum *dicit* afflatu Dei conſummatum.

138. Ceterùm aduerſus Hermogenem, &c.] *Videtur rurſum alludere ad librum De cenſu Animæ* aduerſus Hermogenem, *ex quo infrà Tom. 4. iſtud inter fragmenta eiuſdem collocauimus; vbi de hac ſententia latiùs.*

139. niſi propter hæreticos, qui neſcio quod ſpiritale ſemen infulciunt Animæ, &c.] *Aduerſus Valentinianos agit, & ex ſcripturis hanc eorum hæreſin (de qua ſuprà lib. adu. eoſdem c.25.) confutat.*

140. Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, &c.] *Alludit ad illud Gen. 2. ſupracitatum cap. 3. & lib. aduerſ. Hermog. cap. 31.* Et flauit Deus flatum vitæ in faciem hominis, & factus eſt homo in Animam viuam; flatum vitæ, *Animam vtrobique interpretatus; quam explicationem veram eſſe ſuprà oſtendimus, lib. de Baptiſ. cap. 5. num. 43. Quibus addere viſum eſt illud Theodoreti in Epit. diuin. dogm. Nomine* flatus *nõ intelligimus partẽ aliquam eſſentiæ diuinæ, ſecundum Cerdonis & Marcionis rabiem; ſed* Animæ *naturam per id denotari, quòd Anima ſpiritus ſit rationalis & intellectualis. Cui conſentit etiam Prudent. in Hamartig. & ante Tertullianum B. Irenæus lib. 5. c. 7. Quare malè inter hæreſes recenſet Philaſtrius, Animam Dei flatu, dicere.*

141. Spiritus ex me prodiuit, & flatum omnem ego feci.] *Suprà lib. aduerſ. Hermog. cap. 32. nullam facit, citans hanc ſcripturam Iſai. 57.* ſpiritus & flatus *differentiam; immò eam ſpiritum intelligi dicit, de quo etiam venti conſtiterunt: hîc verò ſpiritum pro Spiritu ſancto, flatum pro Anima; imitatus Irenæum lib. 5. aduerſ. hæret. cap. 12. ferè de verbo ad verbum, per citationem non ſolùm huius, ſed & ſequentium ſcripturarum. Aliud enim eſt (inquit)* adflatus *vitæ, qui & animalem efficit hominem; aliud* ſpiritus *viuificans, qui & ſpiritalem efficit eum. Propter quod ipſe Iſaias, diſtinguens ea quæ prædicta ſunt, ait: Spiritus enim à me exiet, &c. ne prolixiores ſimus. Et verò, vti rectè adnotauit B. Auguſt. lib. 13. De ciuit. Dei, cap. 24. differentia vocabulorum Græcorum id indicat; nam priori loco* πνεῦμα *eſt, quomodo ſemper in ſcripturis ſpiritus ſanctus appellatur; poſteriori* πνοὴ, *quod variè (inquit ille) noſtri interpretati ſunt, aliquando flatum, aliquando ſpiritum, aliquando inſpirationem vel aſpirationem, aliquando etiam Animam. Vide plura huc pertinentia in doctiſſ. illo Commentario in Iſaiam viri eruditiſſ. Dn. Leonis à Caſtro. Mirum eſt interim illud, quum omnes æditiones tam Hebraica quàm 70. & Chaldaica, item Patres omnes hunc locum citantes, legant in Futuro:* exiet, *quod ſolus Tertull. legat:* prodiuit; *quod tamen ipſius germanum eſſe patet ex eo, quòd haud abſimiliter legatur lib. aduerſ. Hermog. vbi ſuprà:* Spiritus à me exiuit.

142. Qui dedit flatum populo ſuper terram, & ſpiritum calcantibus eam, &c.] *Etiam hîc ferè ad verbum imitatur B. Iren. vbi ſuprà, qui poſt recitata eadẽ Iſai. 42. verba addit: Adflatum quidem communiter omni qui ſuper terram eſt populo dicens datum, ſpiritum autem his qui conculcant terrenas concupiſcentias. Conſentit etiam B. Baſilius lib. de S. Spiritu, cap. 21.*

143. quia & Apoſtolus non primùm quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea ſpiritale.] *Iſtud quoque ad verbum ex eodem B. Irenæi loco.*

144. Nam, etſi Adam ſtatim prophetauit magnum illud Sacramentum, &c.] *Etiam hic locus adduci poterat ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 40. num. 248. ad confirmationem Eccleſiaſtici dogmatis, quòd Matrimonium* Sacramentum *ſit. item & ſimilis locus infrà cap. 21. vbi de tota hac ſcriptura Gen. 2. &* Adæ extaſi *latiùs.*

CAP. XII.

145. Proinde & animum, &c.] *Capitis huius inſcriptionem Gelenij retinuimus:* Non ſeparari animam & animũ. *De quo in hæc verba Lactantius lib. de Opific. Dei, cap. 18. Sequitur alia, & ipſa inextricabilis quæſtio: Idémne ſit anima & animus, an verò (en exceptionem Auctori conformem, quid* animus & anima *propriè dicantur) aliud ſit illud quo viuimus, aliud autem quo ſentimus & ſapimus. Non deſunt argumenta in vtramque partem. Qui enim vnum eſſe dicunt, hanc rationẽ ſequuntur (quæ hauddubiè ad intellectum loci huius facit) quòd neque viui ſine ſenſu poſſit, nec ſentiri ſine vita, ideóque eſſe non poſſe diuerſum id, quod non poteſt ſeparari; Sed quicquid eſt illud, & viuendi officium, & ſentiendi habere rationem; idcircò animum & animam indifferenter appellant duo Epicurei Poetæ. Vbi imprimis adludit ad illud Lucretij lib. 3.*

Nunc animũ atque animã dico cõiuncta teneri
Inter ſe, atque vnam naturam conficere ex ſe.

Reliqua omittimus, quia ſunt pro contraria Auctoris ſententia, quam etiam magis amplectitur Lactantius, vti patet lib. 7. diuinar. Inſtitut. cap. 12. Tertulliano verò cõſentit Hugo de S. Victore, ſeu quiſquis auctor

eſt libri de Spiritu & Anima, cap. 34. *Item* (*inquit*) Animam & animum idem dicimus, ſed anima vitæ, animus eſt conſilij. *Ego verò, quandoquidem ad fidem non pertinet, aliis diſcutiendum relinquo, vtra veriſimilior. Certè B. Auguſtin. & alij Patres indifferenter etiam nunc animam, nunc animum appellant. Auctor etiam non hîc agit, vt doceat idem eſſe omninò animum & animam, ſed, vti in Argumento huius capitis, non ſeparari à ſe mutuò, & mutua præſtare officia.*

146. ſiue mens eſt, νοῦς apud Græcos.] *Quum animus Græcè* (*vti rectè hîc Tertull.*) νοῦς apud Græcos *dicatur, anima verò* ψυχὴ; *non poſſum illis adſentire* (*vt hoc obiter adnotem*) *qui libris Ariſtotelis* περὶ τῆς ψυχῆς, *titulum dant: De animo, non de Anima, vti vulgatum eſt. Quod confirmatur etiã infrà num.* 150. & 156.

147. qui etiam vniuerſitatis motatorem animum decernunt.] *Intelligere videtur Thaletem, qui Ariſtot. teſte lib.* 1. *de Anima, cap.* 5. *totum vniuerſum dicebat animatum, & animam eius Deum. Item ad Zenonem, qui* (*vti ipſe Auctor inquit Apolog. cap.* 21.) Factitatorem vniuerſitatis determinabat, & Deũ vocari, & Animum Iouis. *A quibus etiam non diſſentiebat Pythagoras, qui Lactant. teſte libro* 1. *cap.* 5. *Deum animum dicebat, qui per vniuerſas mundi partes, omnémque naturam commeans atque diffuſus; ex quo omnia quæ naſcuntur animalia, vitam capiant. Et verò Ariſtoteles, Thaletis, Anaxagoræ, Diogenis, Heracliti, Alcmæonis ſimiles opiniones recenſet, lib.* 1. *de Anima, cap.* 2.

148. illum Deum Socratis.] *Quod Plato de* Deo *ex ſententia* Socratis *ſcripſit, non modò Auctor, ſed etiam B. Iuſtinus Apolog.* 2. Socrati *tribuit; at ille in Timæo, Iouis animam per vniuerſum mundum diffuſam etiam ſenſit; quem ipſum parentem & opificem vniuerſorum inuentu difficilem pronunciauit; quemadmodum B. Auguſtin. citat lib.* 13. *de ciuit. Dei, cap.* 17. *Quò etiam pertinet illud Auctoris ſuprà Tom.* 1. *Apolog. cap.* 47. Platonici Deum intra mundum collocãt, qui gubernatoris exẽplo intra illud maneat quod regat. *Neque eſt quod obſtet Animæ mundi appellatio apud Platonem; quia certum eſt, apud eũ* νοῦν & ψυχὴν *frequenter pro iiſdem accipi.*

149. illum Valentini Monogenem ex Patre βύθῳ, & matre ἐννοίᾳ.] *Quum me admonuiſſet Harriſius locum hunc corruptum eſſe, & ego id certò deprehendiſſem, eo quòd lib. aduerſ. Valentin. cap.* 7. (*vbi de his latiùs*) Monogenis mater *appelletur aut* σιγὴ, *aut* χάρις, *aut* ἔννοια, *nuſquam verò etiam apud aliquem alium Auctorem* εἰρήνη, *quod hîc legebatur, omninò ſubſtitui* ἐννοίᾳ, *vocem quæ maximè affinis ſit.*

150. Quamuis Anaxagoræ turbata ſententia eſt, &c.] Anaxagoras(*inquit loco iam citato Lactant.*) *Deum eſſe dixit infinitam mentem, quæ per ſeipſa moueatur. Nec abſimiliter B. Auguſtin. lib.* 8. *de ciuit. Dei*: Anaxagoras (*inquit*) *Anaximenis auditor, harum rerum omnium quas videmus, effectorem diuinum animum ſenſit. Idem eſt quod hîc Auctor de illo*: Initium omnium commentatus animum; *cui addit*: & tamen eundem alibi animam edicit. Anaxagoræ *autem etiam ſuprà fit mentio Tom.* 1. *Apolog. c.* 46. & *infrà c.* 43. *de quo vide Laërtium.*

151. & vniuerſitatis oſcillum de illius axe ſuſpendens.] *De hac phraſi vide ſuprà Tom.* 1. *l. de Pallio, cap.* 1. *num.* 18. *ad illud*: in oſcillum penduli impetus.

152. Hoc etiã Ariſtoteles denotauit, &c.] *Alludit hauddubiè ad Ariſtot. lib.* 1. *de Anim. cap.* 2. *vbi iiſdem penè verbis Anaxagoræ ſententiam deducit, inter cetera his verbis: Anaxagoras autem minus de his ſententiam ſuam explanat; multis enim locis boni rectique mentem cauſſam eſſe dicit, alibi autem animam ipſam mentem eſſe dicit, &c. quod rurſum non ita multo pòſt repetit; hoc vno addito, quòd ibi non poſſit transferri* animum, *quia animum & mentem pro eodem haberi patet huius capitis initio. Siue autem legas*: neſcio an ſua paratiot implere, quàm alienã inanire, *cum Gelenio, ſiue* damnare, *cum Gignæo, perinde eſt.*

153. Denique & ipſe definitioné Animi quum differret, &c.] *Locus iſte Ariſtotelis inuenitur eiuſdem libri cap.* 4. *in hæc verba*: Meos autem diuinum quid eſt, paſſionéque vacat; & *proinde rectè addit Auctor*: abſtulit & ipſe eum à conſortio Animæ. *Verùm viuis rationibus eam ſententiam confutat.*

154. Nam & ſenſus paſſiones facit Ariſtoteles, &c.] *Habet iſtud idem Ariſtoteles lib.* 2. *de Anima, cap.* 5. *Fit itaque* (*inquit*) *ſenſus, quum mouetur atque patitur aliquid; nam ipſe ſenſus alteratio quædam eſſe videtur. Quod ſi verum eſt, inquit Auctor, quum nihil iſtorum Anima patiatur ſine animo, iam ergo paſſibilis eſt animus, contra quàm ſenſit Ariſtoteles.*

155. & Democritus obtinebit, differentiam tollens, &c.] *Rectè id quidem; nam* (*vel ipſo Ariſtotele teſte lib.* 1. *de Anim. cap.* 2.) Democritus animam mentémque idem eſſe dixit. *Atqui* Democriti *ſententiam de ſomno, infrà videre eſt cap.* 43. & *ſuprà Tom.* 1. *Apologet. cap.* 46. *Cur ſeipſum excæcauerit, diximus num.* 581. *ex Laërtio: apud quem & Suidam plura de eodem videre eſt. Hoc hîc addemus duntaxat, quòd libros ſcripſerit* De mente, de ſenſibus, & de Anima, Democritus iſte *Abderites. Infrà eidem etiam adſcribitur capite* 15. *aſſertio Hegemonici.*

Cap. XIII.

156. Ad hoc diſpicere ſupereſt, &c.] *Caput hoc à præcedenti diſſectum inſcripſimus*: Quòd circa animam, non animum, ſit principalitas. *Per hoc enim confirmatam vult priorem ſuam ſententiam contra Anaxagoram & Ariſtotelem; vt quandoquidem in Anima inuenitur principalitas, quam illi in animo conſtituebant, non habeantur proinde pro iiſdem; immò, vti iam dixit*, animus ſit animæ officium, &, *ſicuti infrà cap.* 18. anima ſit animi ſuggeſtus & ſtructus. *Alij, vti Hugo de S. Victore lib. de ſpir. & Anim. cap.* 11. *dum mentem in anima eminere dicunt, eò reſpiciunt, quòd animi ſit ſapere, animæ viuere; econtrariò cum Auctore Animæ principalitatem tribuere licet, quòd niſi viuat, ſapere anima non poſſit; Ipſe interim alias adfert rationes: nempè*, quòd animæ nomine totius hominis mentio titulata ſit, & quòd Animam Deus ſemper adloquitur.

157. Quantas animas paſco, ait diues.] *Iſtud ex Plauti Pluto, aut alio quopiam Comico, deſumptum eſt. In eo autem quòd addit*: animam agere, *videtur imitari*

tari

Digitized by Google

tari Ciceronem lib. 1. Tuſcul. quæſt. vbi ait: Animam autem, etiam animũ ferè noſtri declarant nominari; nam & agere animam dicimus. Ipſe autem animus ab anima dictus eſt.

158. Faciem tamen operis frontémque materiæ de Anima vnuſquiſque proſcripſit.] Si hoc verum ſit de Philoſophis & Medicis, ergo neceſſariò titulus librorum Ariſtotelis De Anima verti debet, non de Animo, vti ſuprà quoque diximus num. 145. & 146.

159. Animam Deus ſemper adloquitur, &c.] Alludit ad eas ſcripturas frequentiſſ. in libris Leuitici & Numeri, ac alibi: Anima quæ peccauerit; & ſimiles. Item ad illud Pſal. 34. Dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum.

160. Illam ſaluam venit facere Chriſtus, &c.] Reliqua ſcriptura, quas hîc citat, ſatis nota ſunt, Luc. 9. Matth. 10. & Ioan. 10. Illud verò: illam pluris fieri vetat, paraphraſticῶs vertit, pro eo quod Luc. 14. iubetur Chriſtianus odiſſe animam ſuam, hoc eſt non pluris facere quàm Deum.

CAP. XIIII.

161. Singularis alioquio & ſimplex, & de ſuo tota eſt, &c.] Inſcriptionem huic capiti, quod etiam à præcedentibus ſeparandum putauimus, dedimus: Quòd Anima ſit indiuiſibilis præterquàm in poteſtas diuerſas. Quod ipſum repetit infrà cap. 51. Ceterùm (inquit) anima indiuiſibilis vt immortalis. Et verò eandem eſſe ſententiam non modò communem omnium Philoſophorum, ſed etiam B. Auguſtini conſtat lib. 6. de Trinit. cap. 3.

162. Si enim ſtructilis & diſſolubilis, &c.] Hîc quodammodò Tertull. ſeipſum conuincit; quum non ſtructilem neque diſſolubilem confitetur, atque adeò immortalem, cui opponitur.

163. Diuiditur autem in partes, &c.] Seipſum explicat paulopòſt Auctor, quum dicit: Huiuſmodi autem non tam partes Animæ habebuntur, quàm vires, & efficaciæ, & operæ. Vnde & Nyſſen. lib. 4. Philoſ. cap. 8. Animam (inquit) in virtutes vel ſpecies vel partes diuidunt.

164. nunc in duas à Platone.] Platoni & Pythagoræ idipſum tribuit Plutarchus lib. de Placit. Philoſ. 4. cap. 4. & in Commentario de virtute Morali, nempè λογικὸν, & ἄλογον, quod quomodo conſtet cum eo, quòd pleriſq; in locis tres partes Animæ faciat Plato, infrà dicemus latiùs cap. 16, vbi ex propoſito de ſententia Platonis diſputat, num. 208.

165. nunc in tres à Zenone.] Quum Zeno Stoicorum princeps fuerit, & illi mox octo partes tribuantur; videtur aliquid aliud ſubſtituendum, pro Zenone: fortaſſis Varrone. Nam Varro (inquit B. Auguſt. lib. 7. de ciuit. Dei, cap. 23.) in libro de Diis ſelectis, tres eſſe affirmat Animæ gradus, vegetatiuum nempè (vti in compendium verba eius contrahamus) ſenſitiuum, & rationalem; verùm codicibus MS. deſtitutus immutare nolui. Certè triplicem hanc animæ potentiam agnoſcit B. Gregor. Nyſſen. lib. de Creat. hom. cap. 15. & pleriique omnes; etiam Ariſtoteles, vti paulòpòſt dicetur, quodam in loco.

166. nunc in quinque & in ſex à Panætio.] De quinque partibus Animæ apud Panætium, hactenus nihil reperi; quare fortaſſis deſideratur nomen Auctoris qui quinque adſeruerit, nempè Ariſtotelis, de quo mox aut alterius. De ſex enim conſentit Gregor. Nyſſ. lib. 4. Philoſ. cap. 8. quum poſt enumeratas octo partes, quas adſerebant Stoici, addit: Panætius verò Philoſophus vocalem quidem vim, voluntarij motus partem eſſe cenſet, rectiſſimè dicens, per ſpermaticam virtutem (ſic enim lego) non eſſe animæ partem, ſed naturæ. Vbi quum duas reiicere illum dicit, agnoſcere eum ſex ſatis conſtat. Cicero, etſi frequentiſſ. omnium Panætij meminerit, nuſquam tamen tale quid illi adtribuit, neque Plutarchus. Fortaſſis fuit Panætius Rhodius ſenior, quum illi de iuniore loquantur.

167. & in ſeptem à Sorano.] Quum Soranus à pauciſſ. citetur Auctoribus, penes Auctorem huius rei fides eſto.

168. etiam in octo penes Chryſippum.] Quum Chryſippus, vti ſuprà num. 77. diximus, Stoicus fuerit, huc pertinet haudubiè, quod in hæc verba habet Nyſſen. loco mox citato, Zeno Stoicus octuplicem ait eſſe animam; dirimens eam, in principalem vim, & quinque ſenſus, & in vocalem, & in virtutem ſpermaticam.

169. etiam in nouem penes Apollophanem.] Apollophanem medicum citat Plin. lib. 22. c. 21. Comicum Suidas. Verùm Auctor intelligere videtur Apollophanem Stoicum Philoſophum, cuius meminit Stephanus, & Phyſica citantur à Laërtio; quibus omnibus recẽtior videtur Apollophanes Sophiſta, qui cum Dionyſio Areopagita, tempore paſſionis Dominicæ, in Heliopoli Ægyptiaca Philoſophiæ ſtudioſius verſabatur.

170. ſed & in decem apud quoſdam Stoicorũ.] Quos hîc intelligat, hactenus reperire non licuit.

171. & in duas amplius apud Poſidoniũ, &c.] Quum duo amplius quàm decem, xij. faciant dumtaxat, & de eodem loqui pergat; prorſus lego: in duodecim exinde proſecuit, pro eo quod erat: in decem & ſeptem. facillimè enim in numeris error committitur. De ἡγεμονικῶ verò cap. ſequ. & de λογικῶ c. 16. Atqui Suidas Poſidonium recenſet & Alexandrinum, & Apamenſem, vtrumque Stoicum Philoſophum; quorum ille Zenonis Cittiei diſcipulus, hic Panætij ſucceſſor. De vtro Auctor loquatur, neſcio.

172. ita in alias ex aliis ſpecies diuidunt Animam.] Plures eiuſcemodi ſubdiuiſiones reperire eſt apud Nyſſen. dict. l. 4. cap. 8. 9. & 10. quò compendij gratia Lectorem remitto.

173. ſicut de quibuſdam & Ariſtoteles iudicauit.] De huius ſententia ſic Nyſſen. vbi ſuprà: Ceterùm Ariſtoteles in Phyſicis, (nempè lib. 1. de Anima, cap. 5. lib. 2. cap. 2. 3. 4. & ferè integro libro tertio) quinque dicit eſſe partes Animæ (ſeu potius, vti Ariſtoteles loquitur, vires & potentias) vegetatiuam, ſenſitiuam, motiuam ſecundum locum, concupiſcitiuam, & excogitatiuam. At in Ethica (inquit idem paulopòſt) in duo prima & generaliſſima diuidit naturam, in irrationale & rationale: ſubdiuidit autem irrationale in obediens rationi, & non obediens. Rurſus obediens rationi in duas ſecatur; in appetitiuã vim, & iraſcibilem. Qui plura deſiderat, ipſum Ariſtotelem conſulat. Porrò paulopòſt omittẽtes cum Gagnæo particulam in, legimus: vt & ipſi illi quinque notiſſimi ſeorſus.

174. Specta porteotoſiſſ. Archimedis munificentiam, organũ hydraulicũ, &c.] Archimedis inſtrumenti ſphærici meminerũt Plin. l. 7. c. 37. Cic. l. 1. Tuſcul. qu. Solinus c. 11. & Claudianus poëta; deniq; Lactant. l. 2. c. 5. At (eodẽ Plinio ibidem teſte) Cteſibius pneumatica ratione & hydraulicis organis repertis, claruit. Simi-

Digitized by Google

le organum hydraulicũ Archimedi peculiariter adtribuit Auctor; ita dictum, quòd ſicuti ratione pneumatica, id eſt, ſpiritu incluſo, pleraque ſonum ædunt organa, ita illi generi aqua incluſa; Græcis enim ὑδραύλης dicitur, tibiis in aqua merſis canere doctus. Vnde & paulopòſt addit: Sic & ſpiritus qui illic de tormento aquæ anhelat.

175. Non longè hoc exemplum eſt à Stratone, &c.] Stratonis Phyſici rurſum meminit Auctor ſequ. cap. tum quòd hegemonicon aduerſus Dicæarchum adſeruerit, tum quòd in ſuperciliorum meditullio illud ſtatuerit. Vbi quia etiam alterius Stratonis meminit, de vtroque latius.

176. nam & ipſi vnitatem Animæ tuẽtur, &c.] Imprimis non modo Stratonis, Æneſidemi & Heracliti hanc fuiſſe ſententiam, ſed etiam Ariſtotelis, docent Commentatores in lib. 2. de Anima, cap. 2. etiam B. Thomas Aquinas diſput. de Anima, arg. 10. & l. 2. contra Gent. cap. 72. In eadem eſſe etiam B. Auguſt. ex compluribus eius locis patet, nominatim loco ſupracitato 148. Item lib. aduerſ. Epiſt. fundam. contra Manich. cap. 16. vbi adſimilat Deum in mundo Animæ per totum corpus diffuſæ; denique etiam Epiſt. 28. ad B. Hieron. vbi hinc incorpoream Animam probat, quòd per totum corpus, quod animat quadam vitali intentione, porrigitur, in omnibus ſimul & in ſingulis particulis corporis tota: Quod ipſum etiam videre eſt apud B. Gregor. Nyſſ. lib. de creat. homin. cap. 16. Quid? quod ipſe etiam Tertullianus infrà cap. 32. hac ratione Metempſychoſin impugnat, quod neceſſe ſit corpus omne anima compleri. Atque de Metaphorica illa voce merationibus, ſuprà non ſemel dictum eſt.

CAP. XV.

177. Imprimis an ſit aliquis, &c.] Veterem titulum huius capitis retinuimus: De hegemonico, an ſit, & vbi ſit. Quod ipſum imprimis ita deſcribitur ab Auctore, vt pluribus non ſit opus; nempè: ſummus aliquis in Anima gradus vitalis & ſapiẽtialis, quod ἡγεμονικὸν appellant, id eſt principale. Eodem pertinet etiam illud infrà lib. de Reſurr. carn. quod paulopòſt citabitur num. 185. & illud B. Auguſtin. lib. de fid. & ſymb. c. 10. Principale noſtram, nempè partem Animæ rationalem, ſpiritum dici.

178. Meſſenius aliquis Dicæarchus.] Dicæarchus (inquit Cicero Tuſcul. quæſt. lib. 1.) in eo ſermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum diſputantium, primo libro multos loquentes facit; duobus, Phacratem quendam Phtiotam ſenem, quem ait à Deucalione ortum, differentem inducit: nihil omninò eſſe Aoimum, & hoc eſſe totum nomen inane, fruſtráque & animantia & animantes appellari; neque in homine ineſſe animum vel animam, neque in beſtia. Et verò eius eandem fuiſſe ſententiam paulopòſt indicat ibidem Cicero: Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omninò animum dicat eſſe? Meſſenium autem hunc fuiſſe etiam Suidas teſtatur, Ariſtotelis diſcipulum; cuius Plutarchus, Quintilianus, Muſica citant; Gellius Pythagoram; Athenæus libros complures; B. Hieronym. lib. 2. aduerſ. Iouin. ex Antiquitatum libris deſcriptionem Græciæ; denique Cicero alibi Librum de diuinat. & Somniis.

179. ex Medicis autem Andreas.] Andreas Medicus frequenter citatur à Plinio, non modò inter Auctorum nomina, è quibus multa deſumpſit, ſed etiam lib. 22. cap. 23. & l. 32. cap. 5. vbi in quibuſdam tamen exemplaribus perperàm legitur Andrias, pro: Andreas. Nam etiam à Dioſcoride & Galeno citatur liber eius de Plantis.

180. & Aſclepiades.] De Aſclepiade Medico Pruſienſi, præterquàm quòd ex eo multa ſe deſumpſiſſe teſtatur inter Auctorum nomina, peculiariter agit Plin. lib. 26. cap. 3. Citantur etiam quædam eius ſcripta ab Aetio & Galeno, qui interim duos eius nominis commemorat. Ridet autem eum his verbis paulopòſt Auctor: vt vel (inquit) ab iſtis retuſus Aſclepiades, capras ſuas quærat ſine corde balantes, & muſcas ſuas abigat ſine capite volitantes; tacitè ſignificans abſurditatem, qui illarum exemplo etiam ab homine hegemonicon auferre voluerit. Meminit iterum Auctor Aſclepiadis, cap. 25. infrà. De eodem Aſclepiade multa refert etiam Apul. lib. 4. de aſin. aur. Diſtingue autem paulopòſt, vti ſenſus conſtet, periodum quandam in hunc modum: Quod, nempè principale Animæ, ſi fuiſſet amiſſus cum ſuis ſedibus vigor Animæ, non perſeueraret.

181. Sed plures & Philoſophi aduerſus Dicæarchum, &c.] Non quòd aduerſus Dicæarchũ Philoſophi hîc recenſiti, aut aduerſus Andream & Aſclepiadẽ Medici iſti, peculiariter ſcripſerint, ſed quòd contrariam ſententiam tutati ſint; ſicuti paulopòſt de eorum ſingulis demonſtrabitur; exceptis quibuſdam, de quibus hîc; omnium interim Philoſophorum volumina de Hegemonico referta ſunt.

182. Socrates.] Quicquid habet Plato, ex Socratis ferè ſententia loquitur; quare de eo nihil aliud adiiciendum.

183. Ariſtoteles.] Imprimis Ariſtoteles lib. 1. Ethic. cap. 13. nominatim τῦ ἡγεμονικῦ mentionem facit. Eodem etiam pertinent, quæ habet ille lib. 3. de Anima, cap. 4. & 5.

184. Diocles.] Diocles Cariſtius Medicus, ſecundus ab Hippocrate ætate famâque, Plinio celebratur lib. 26. cap. 2. qui præterea ab eodem citatur lib. 20. cap. 3. & 5. & lib. 21. cap. 1. & in Catalogo Medicorum, quorum opera vſus eſt; item à Galeno, Plutarcho, Scholiaſte Nicandri, Athenæo, Paulo Ægineta, & Hierocle Hippiatro.

185. Iámque omnibus plures Chriſtiani, &c.] Non hîc dumtaxat, ſed etiam lib. de Reſurr. carn. cap. 15. ex ſcripturis compluribus probat: Hegemonicon Aoimæ in corde conſecratum eſſe. Sic enim ibi: Hanc denique carnis ſpeciem, arcem Animæ, etiam Dominus in ſuggillatione cogitatuũ taxat. Quid cogitatis in cordibus veſtris nequam? Et: Qui conſpexerit mulierem ad concupiſcendum, iam adulterauit in corde. Sed etſi in cerebro, vel in medio ſuperciliorum diſcrimine, vel vbivbi Philoſophis placet, principalitas ſenſuum conſecrata eſt; quod Hegemonicon appellatur, caro erit omne Animæ cogitatorium. Conſentiunt autem Auctori Philo Iudæus opuſcul. De eo quòd deterius potiori inſidietur, B. Hieronym. lib. 2. ſuper Matth. c. 14 ad illud Matth. 23. A corde exeunt cogitationes prauæ, Theodor. ſerm. 3. de prouidentia; Gregor. Nyſſen. Orat. 1. de Reſurr. Chriſti, & lib. Philoſ. 4. cap. 1. Solus Lactant. in dubio ponit, lib. de Opific. Dei, cap. 16. an in corde an in cerebro. Verùm poſterius hoc nominatim impugnat vbi ſuprà B. Hieron. & ſcripturæ ſacræ extrarium probant.

186. Si enim ſcrutatorem & diſpectorẽ cordis

Deum

Deum legimus.] Adludit ad ſcripturas 1. Paral. 28. Pſal.7.Hierem.17. ac 20. & Roman. 8. Maximè autem ad illud Sapient. 1.Cordis illius ſcrutator eſt verus; & illud Prouerb.24.qui inſpector eſt cordis.

187. ſi etiam Prophetes eius occulta cordis traducendo probatur.] Videtur adludere ad illud Hier. 12.Et tu domine noſti me,vidiſti me,& probaſti cor meũ; aut potius ad illud Pſal.138. Proba me Deus,& ſcito cor meum,interroga me,& cognoſce ſemitas (ſeu,ſicut in Hebræo legitur,cogitationes)meas.

188. Quid cogitatis in cordibus veſtris nequã?] Tam hîc quàm infra lib.de Reſurr.carn.ſic hũc locum vertens,vſurpat:nequam plurali numero neutro,pro eo quod noſter Interpres:mala.Lego autem omninò:Si & Dauid, &c.pro:Sic,quia & antea & poſtea Si legitur,non Sic.

189. vt neque extrinſecus agitari putes principale iſtud ſecundum Heraclitum.] Pertinere huc videtur quod de Heraclito habet Ariſtot.l.1. de Anima, cap.2. vbi Heraclito adſcribit Animam ſemper moueri.

190. neque per totum corpus ventilari ſecundum Moſchionem.] Rectè iſtud Auctor improbat, quia ſicuti ſuprà oſtendimus num.176. etſi per totum corpus diffuſa ſit anima,in omnibus & ſingulis partibus totam eſſe; atque adeò per corpus totum ventilari, non rectè ſenſit Moſchion.De quo an idem ſit qui citatur ſecundum emendatiores codices à Plinio (pro eo quod alij Mortbiou) Moſchion Græcus lib.19.cap.5.cuius quædam exſtant ſcripta,an Moſchion Comicus, qui adlegatur à Clemente Alexandrino lib. 6. Stromat.neſcio.Iſtud interim Lactantius non Moſchioni,ſed Xenocrati tribuit, lib.de Opiſic.Dei,cap.16.

191. neque in capite concludi ſecundum Platonem.] Habet iſtud Plato in Timæo, quamquam ſatis obſcurè, vbi poſtquàm dixit: Animam in ſummo corporis noſtri (ſic enim lego,pro:corpore noſtro)mox ſubiungit:Illinc enim vnde primus animæ ortus prodiit, caput & radicem noſtram,diuina ſpecies ſuſpendit, & totum eò corpus erigit. Qui interim ibidem multo antè videtur potius in cerebro, quod ἐγκέφαλον vocat, collocare. quare non malè B. Hieronym illi adſcribit vbi ſuprà,quòd in cerebro collocarit. Nec mirum,quum etiam Lactant. lib.de Opiſic. Dei,cap.16.confundere videatur:in capite,in ſummo capite,in cerebro,& in medulla cerebri.

192. neque in vertice potius præſidere ſecundum Xenocratem.] Iſtam & ſequentes aliquot horum opiniones videtur ad verbum deſumpſiſſe ex Plutarcho lib. 4.de placit.Philoſ.cap.4.quas etiam videre eſt apud Theodoretum lib.4.de curand.Græc.affect.Scripſit autem Xenocrates Philoſophus libros de Anima duos, tum de his quæ circa mentem ſunt,primùm 8. deinde 4.demum 2.ex quibus hauddubiè tum hoc,tum illud,de quo ſuprà num. 60.deſumptum eſt.

193. neque in cerebro cubare ſecundum Hippocratem.] Ad hanc non dubito adludere (præter Plutarchum,qui id illi expreſſe tribuit)Ciceron. lib. 1.Tuſcul. quæſt.& Lactant. loco mox citato. Cuius etiam ſententia Plinius fuit lib.11.cap. 37. quum in cerebro mentis regimen ponit. Atqui Plin. lib. 26. cap. 2. Hippocratem ſcribit primum medendi præcepta tradidiſſe multis voluminibus,addens lib.19.cap.1.ab ætate Æſculapij ad illum vſque medicinam in nocte denſiſſima latuiſſe, donec ille in Peloponneſiaco bello eam in lucem reuocaret,genitum in inſula Coo Æſculapio ſacra.

194. ſed nec circa cerebri fundamentum vt Herophilus.] Etiam hoc ex Plutarcho; fortaſſis cerebri fundamentum,medullam cerebri,in qua etiam Plato cõſtituere videtur, & cuius opinionis meminit Lactant. & Cicero,dum inquit Tuſcul.quæſt.lib.1. Aliis pars quadam cerebri videtur mentis principatum tenere.

195. nec in membranulis vt Strato.] Hoc quoque ex Plutarcho. Loquitur autem de Stratone Medico Eraſiſtrati,de quo mox,diſcipulo;qui ſubinde citatur à Galeno lib.contra Eraſiſtrateos.

196. & Eraſiſtratus.]Eraſiſtratum quinto loco inter Medicos ponit Plinius,vbi ſuprà,ante Herophilũ & Aſclepiadem; item l. 14.c.7. vixiſſe ſcribit CCCCL. anno Vrbis Romæ,& ſcholæ eiuſdem meminit lib.20. cap. 9.denique lib.29.cap.2.Chryſippi (cuius mox mentio) diſcipulum facit,Ariſtotelis filia genitum, qui Rege Antiocho curato centum talentis donatus ſit à Ptolomæo eius filio. Cuius rei meminit etiam Suidas,& plures eius libros citat libro citato Galenus. Citatur iterum ab Auctore cap.25.

197. nec in ſuperciliorum meditullio vt Strato Phyſicus.]Iſtud etiam ex Plutarcho.Vocatur autẽ Strato Phyſicus,tum ad diſtinctionem ſuperioris Stratonis Medici,tum quòd, Suida teſte,præ ceteris naturæ cõtemplationi deditus fuerit,qui Lampſacenum facit Theophraſti diſcipulum,& multos libros ſcripſiſſe tradit.Inter quos recenſentur à Laërtio De ſpiritu & de natura humana, è quibus deſumptum videtur quod illius citatur ab Auctore noſtro,ſuprà cap.præcedent. num. 175.Item De cælo; in quo,vti eſt infrà lib.1. aduerſ. Marc. cœlum & terram Deum dixit. Denique de Somno, vnde citatur eius fragmentum infrà cap.43.quòd ſomnum ſegregationem conſati ſpiritus affirmet,& de inſomniis,iuxta quod etiam Auctor illi tribuit,cap.45.

198. nec in tota lorica pectoris vt Epicurus.] Græcè conformiter apud Plutarchum legitur: ἐν ὅλῳ τῷ θώρακι. Quò pertinet etiam illud Lactantij vbi ſuprà: Quidam ſedem mentis in pectore eſſe voluerunt. Addit verò Plutarchus,(quod magis ad ſententiam Tertulliani Chriſtianam accedit, de qua ſuprà num. 185.) Stoici ad vnum toto in corde,vel in cordi obuerſante ſpiritum, Diogenes in arterico cordis ventriculo,qui ſpiritabilis eſt. Quò pertinet etiam illud Lucretij lib.3.

Coſikum,quod nos animum mentémque vocamus,
Idque ſitum media regione in pectoris hæret.

In qua ſententia etiam eos fuiſſe ſignificat Cicero Tuſcul. quæſt.lib.1.qui prudentes cordatos vocabant, ex quo etiam (inquit)excordes, vecordes, concordéſque dicuntur. Quam etiam ſententiam potius ſequitur Ariſtot.lib.de Senſ. & ſenſib. & lib. de Reſpiratione.

199. Sed & quod (ſic enim lego, pro : quod &) Ægyptij renuntiauerunt ei, &c.] Renuntiare ei, nempe Hegemonico,pro adcribuere, accipere hîc videtur Auctor eadem ſignificatione, de qua infrà latius lib. de Carne Chriſti,cap.1.Intelligere autem videtur Mercuriũ Triſmegiſtum,Anebonem,& Abamonem, Ægyptios diuinatum commentatores; quos plerumque ſecuti ſunt Plotinus, Iamblichus, & ipſe Plato.Certè Mercurius ille,Pimandri Dialogo 11.& 12.latiſſimè diſputat de Mente,quæ Deus ſit in hominibus, atque adeò Hegemonicon ab illo agnoſci patet.

100. & ille verſus Orphei vel Empedoclis: Namque hominis ſanguis circumcordialis eſt ſenſus.] In locum hunc rectè commentatus eſt Theodorus Canterus Variar. Lect.lib. 1. cap. 6. Quum(inquit)Empedoclis ſcripta tam vetuſtate & negligentia perierint,

non iniucundum fore arbitror, ſi Græcũ eius verſum, quo hanc ſententiam expreſſit, inuentum à me apud Etymologici Auctorem appoſuero, qui ibi ſic legitur:

Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.

Cui addit ibidem duos alios verſus præcedẽtes ex Porphyrij loco adducto à Stobæo in Phyſicis; verùm quòd ad inſtitutum non faciant, omiſimus, eo contenti quod ex Cicerone adnotat Tuſcul. qu. l. 1. Empedocles animum eſſe cẽſet cordi circumfuſum ſanguinem. *Adludit eodem Lact. vbi ſuprà, his verbis: Vt ſenſus ille incõprehẽſibilis aut in medulla cerebri hæreat, aut in illo ſanguine bipartito, qui eſt incluſus in corde. Et eodem pertinet quod ſuprà c.5.n.69.* Empedocli *tribuat Auctor, quòd* Animam ex ſanguine *dixerit. Quare etiam veriſimilius eſt* Empedocli *verſum hunc tribui debere quàm* Orpheo *(de quo ſuprà c. 2.) maximè quum inter carmina quæ circumferuntur eius nomine, non reperiatur hic verſus. De* Empedocle *autem plura partim ſuprà c. 3. partim infrà c. 17. & 32. Atqui pulcrè docet Lactant. dict. lib. de Opific. Dei, cap. 17. Animam non propterea ſanguinem dicendam, quòd ſanguine effuſo vel conſumpto extingui, ſeu potius à corpore diſſolui videatur. Et Epiphan. aduerſ. Bardeſianiſtas hær. 56. animam ſanguinem negat, ſed ſedem habere in ſanguine non diffitetur. Neque verò idcircò quia per ſanguinem in ſcripturis anima ſignificatur, propterea animam ſanguinem dicendam, non ſemel tradunt BB. Chryſoſt. & Auguſt. contra aduerſ. Leg. & Prophet. li. 2. cap. 6. & lib. quæſt. in Leuitic. c. 56. vtrobique dicens illud Leuitici 17. Anima omnis carnis ſanguis eſt, eodem modo interpretari debere, ſicut illud: Petra erat Chriſtus, quia per ſanguinem anima ſignificatur. Et hoc quidem, ſi de Anima etiam hominis locus ille intelligatur, alioqui dicens non laborandum an anima pecoris ſit ſanguis, ſicut in eum locum adnotauit Origenes.*

201. Etiam Protagoras.] *Etſi apud Laertium reperiatur* Protagoras *Philoſophus Abderites auditor Democriti; quia tamen inter libros eius, de Anima nullus recenſetur, & hîc videtur iterum Medicos alios cõmittere cum Aſclepiade, cenſeo quidem legi debere:* Praxagoras, *ſed ſine codicum MS. ope id in contextu mutare nolui. Certè* Praxagoras *Medicus à Plinio celebratur tertio loco dictis lib. 26. cap. 2. & præterea citatur ab eodem lib. 20. cap. 4. & 7. vt omittam catalogum Medicorum, è quibus ſua deſumpſit dict. lib 20. & ſequentibus.*

202. etiã Apollodorus.] *Similiter & hîc, quamuis à Laërtio recenſeatur* Apollodorus *Athenienſis Epicureus Philoſophus; puto tamen potius loqui Auctorem de* Apollodoro, *altero illorum Medicorum, de quibus Plin. lib. 20. cap. 4.* Apollodori *(inquit) duo, Scillam & Tarentinus, quorum prior tamen in eius libri Auctorũ Catalogo Citienſis vocatur. Item lib. 14. cap. 7.* Apollodori *Medici volumen recenſet, quo ſuaſit Ptolomæo Regi quæ vina biberet. Vterque etiam citatur à Galeno, Dioſcoride, & Alexandro.*

203. & Chryſippus.] *Hîs quoque de* Chryſippo *Medico potius loqui cenſeo Auctorem, quàm de Philoſopho, cuius ſuprà facta eſt mentio n. 77. Nam citatur is ipſe à Plinio frequenter lib. 20. & ſeptem ſequentibus, tum in contextu, tum in Auctorum Catalogo, & quarto loco* Chryſippum *inter Medicos collocat l. 26. c. 2.*

Cap. xvi.

204. Eſt & illud ad fidem pertinens, &c.] *Caput hoc inſcribimus:* De Anima rationali & irrationali. *Cui ſimilia prorſus habet Greg. Nyſſ. lib. de Anim. & Reſurr.*

205. quòd Plato bifariam partitur Animã, &c.] *Similiter ſuprà dixit c. 14.* Diuiditur autem in partes, nunc in duas à Platone. *Habet autem iſtud Plato Dial. 4. de Rep. Nõ itaque abſurdè (inquit) duplices has partes, et inter ſe diuerſas eſſe, ita vt* alterã *quâ ratiocinatur (vtpotè quæ ſit ratiocinij gubernatrix, & tanquam benigna & ſtudioſa mater viam vitæ rectam commonſtrans)* rationalem animæ partem *appellemus;* alteram, *quâ amat & eſurit, & ſitit, & circa alias cupiditates veluti conſternata adficitur,* irrationalem.

206. ſed non vt naturæ deputetur vtrumque, &c.] Irrationale rationali poſterius eſſe, & ex trãſgreſſione, *etiam latiſſ. proſequitur B. Greg. Nyſſ. lib. de Anim. & Reſurr. ad Macrinam ſororem, vbi loquitur de duobus generibus* irrationalis, *de quibus mox latius: Hanc (inquit) rationem iam à multis etiam aliis quæſitam conſequenter ipſe quoque requiſiuiſti, quidnam tandem hæc eſſe oporteat, ſimúlne inſita in Anima natura, & quaſi coeſſentiata & conſubſtantiata, & ab initio iis ea ſint, atque à principio ſtatim vnà cum creatione & conſtitutione eius extiterint; an etiã aliquid aliud atque ipſa ſint, & poſteriùs nobis acceſſerint. Reſpondet autem imprimis: Ergo quoniam eiuſmodi nihil cum diuina cernitur natura, ne Anima quidem hæc inſita rectè quis exiſtimauerit. Deinde idipſum probat, tum ex definitione hominis, quem etiam qui à ratione fidei noſtræ alieni ſunt, definiunt rationis particeps animal; (vnde etiam ſentiendi, augendi, & nutriendi vis in hominis definitione poni non ſolent) tum quòd pugna quædam rationi aduerſus hæc ſit, tum denique quod quæ ex aduerſo Animæ poſita videntur, veluti timiditas, audacia, dolor, voluptas, metus & contemptus, cognata ſint cum iraſcendi atque concupiſcendi vi. Quare in hunc modum concludit: Omnia ergo hæc, quum circa Animam ſint, tum Anima non ſunt, ſed veluti quædam verrucæ ex cogitatrice Animæ parte enaſcentes; quæ partes quidem ipſius eſſe, eo quòd agnata ſint, non tamen id eſſe exiſtimantur, quod Anima ex ſui natura atque eſſentia eſt. Atqui hoc ipſum eſt quod hîs dicit Auctor:* quòd irrationale inoleuerit & coadoleuerit in Anima adinſtar iam naturalitatis; quia ſtatim in primordio naturæ accidit. *Facit autem iſte locus imprimis ad aſſertionem peccati originalis, de quo alibi latius.*

207. Ceterùm quum idem Plato ſolum rationale dicat, vt in Anima Dei ipſius.] *Idipſum mox repetit his verbis:* Plato ſoli Deo ſegregans rationale.

208. duo genera ſubdiuidit ex irrationali, &c.] *Quamquam non disertis verbis id habeat Plato, tamen eò pertinere videtur quod habet in Phædro, (vel citante etiam B. Gregorio Nyſſeno vbi ſuprà) de biiugis pullis equorum, non eadem inter ſe affectione & impetu præditis, iiſque præfecto auriga. Equorum enim formam (inquit Plato) duæ quædam ſpecies animæ habent, aurigæ verò tertia ſpecies. Noſter enim princeps (ratio nempè) bigas, id eſt, duo irrationalis genera moderatur. Atque adeò hoc pacto conciliandum eſt, quòd alibi vbique Plato tres animæ partes faciat, nempè in Phædone, in Phædro, lib. 4. et 9. de Repub. quòd etſi tres ſint, tamen vna ſit vniformis pars rationalis, reliqua vero irrationalis in duas diuidatur. B. Iuſtin. Martyr Apolog. 1. & alicubi B. Auguſt. & Hieron. in tres malunt diuidere, rationalem, iraſcibilem, & concupiſcibilem.*

209. indi-

209. indignatiuum quod appellant θυμικὸν, & concupiſcentiuum quod vocant ἐπιθυμητικόν.] Haud abſimiliter ibidē Nyſſenus: τὸ ἐπιθυμητικὸν (pro quo malè aditio Lugdunēſis ἐπιθημητικὸν) vim cōcupiſcendi appellat, verum vim iræ concitatricem τὸ θυμοειδὲς, qua etiam voce vti potius Plato ſolet; verùm θυμικὸν eiuſdem eſt ſignificationis.

210. Igitur apud nos non ſemper ex irrationali cenſenda ſunt, &c.] Similiter Nyſſenus: Quòd ſi hæc ita ſunt, neque virtutem, neque vitium per ſe eſſe, pronuntiabimus; quæ quum Animæ motus ſint, in poteſtate & arbitrio vtentium ſitum eſt, rectè ne an praui ſint. Sed quando motus eorum ad bonum inclinat, laudum materia exiſtunt, vt Danielis cupiditas ad deſiderium (vtpotè qui vir deſideriorum appellatur) & ira Phineeſo; ſin autem ad deterius propendent, tunc hæ perturbationes & ſunt, & nominantur.

211. Indignabitur Deus rationabiliter, &c.] Si intelligatur iſtud hypotheticū, ſicuti ſcriptura loquitur, quòd indignatio Dei pro vindicta Dei ſumatur; nihil obſtat eam Deo adcribus. Alicubi tamen adnotauimus inter Paradoxa Tertulliani collocandum, quòd iram propriè Deo videatur adtribuere.

212. At quum dicit: Fuimus aliquando natura filij iræ, &c.] Pulchrè explicat naturam, hoc Apoſtoli loco, de natura quam diabolus induxit, id eſt, vti ſuprà dixit, ex tranſgreſſionis admiſſo, quod accidit ex ſerpentis inſtinctu; à diabolo enim (inquit ibidem) immiſſio delicti, quam proinde etiam mox rectè vocat: poſteriorem & adulteram. Quamquam interim Metaphraſtitū eum locum cicet.

213. quem legis auenarum ſuperſeminatorem, &c.] Rurſum hîc auenas vertit, quod Græcè eſt ζιζάνια, de quo ſuprà lib. de Præſcript. aduerſus hæret. cap. 31. num. 181.

CAP. XVII.

214. Contingit nos illorum etiam, &c.] Retinuimus veterem huius capitis titulum: De quinque ſenſibus; legentes: Contingit, pro: Contigit. De phraſi autem Tertullianea: hæreticis procuratur, vide ſuprà T. 1. l. ad Scapulam, n. 34. Atqui de tota hac materia vide lib. 4. de Philoſoph. Nyſſ. & Ariſtotelis librum de Senſu & ſenſili.

215. Horum fidem Academici duriùs damnāt.] Perſpicuum eſt Academicos nihil adſerere ſolere, cuius rei cauſſam reddebant, quòd ſenſuum iudicium ſit incertum, & plerumque fallax: quò quum adludat Auctor, illud: ſecundum quoſdam, ſequenti commati adiunximus; maximè quum ſub finem huius capitis ſic inuehatur Auctor: Quid agis Academice procaciſſime, &c.

216. ſecundum quoſdam & Heraclitus & Diocles.] Quum horum opera non exſtent, maximè Heracliti, & Dioclis (de quibus ſuprà latiùs) non licuit eorumdem verba adlegare, quæ fortaſſis nec ipſe Auctor ſua ætate vidit, atque adeò addidit; ſecundum quoſdam.

217. & Empedocles.] Multas Empedoclis opiniones, quibus durius de quinque ſenſibus loquitur, videre eſt apud Ariſtotelem in Comment. lib. 2. de Anima, cap. 5. pag. 12. Huc magis ſpectat quod dicit lib. 3. cap. 3. Empedoclem & alios veteres idem facere: ſapere & ſentire; atque adeò, quæ ſenſibus inſunt, intellectui tribuere.

218. Certè Plato in Timæo irrationalem pronuntiat ſenſualitatem.] In Timæo Platonis non aliud inuenio, quàm quòd dicat ſenſus principatum Animæ cohibere. Verùm magis huc pertinet illud eiuſdem in Phædone, ſiue de Anima, quod ab ipſo Auctore etiam citatur cap. ſequ. initio, de quo infrà num. 235.

219. Itaque mendacium viſui obiicitur, &c.] Cauſſa, quòd remi in aqua infracti videantur, turris quadrangulata de longinquo rotunda, æqualiſſ. porticus anguſtior in vltimo, cœlum mari iungi; explicatur ab Opticis, & ab Ariſtotele in 3. Meteorol. Reddit etiam varias rationes paulopòſt Auctor.

220. Perinde auditus fallaciæ reus, &c.] Hæc tā de auditu, quàm de odoratu, guſtu & tactu, etiam ludicra ſunt apud Philoſophos; non enim ſenſus errat in proprio ſenſili percipiendo, ſed vis cogitatiuæ in iudicando; iuxta Ariſtot. l. 2. de Anima, cap. 6. Et verò paulopòſt, Auctor erroris cauſſas proſequitur de ſingulis.

221. Moderantiùs Stoici, &c.] Vide hac de re lib. 4. Academ. quæſt. Ciceronis, vti & de præcedentibus ac ſequentibus nonnihil interim diſſentire videtur Lactant. lib. 3. cap. 4. vbi Stoicis adcribuit, quod Auctor Epicureis; quod nempè opinionem repudiarint.

222. Nam vt in aqua remus inflexus.] Faciunt ad huius loci intellectum magnoperè quæ habet Nyſſ. lib. Philoſoph. 4. cap. 3. Inſuper fallitur (inquit) viſus, quum per aquam agitatā intuemur; etenim remum in mari vt fractum videt: ſimiliter quum per tranſparentem aliquam materiam aſpicit, quod in ſpeculis, vitro, & id genus aliis accidere ſolitum eſt: aut quādo à longè videt; turrim enim quadrangulam vt rotundam eminus intuetur. Neque eſt hic error viſus, ſed intellectus. Nam hic quidem videt & annunciauit, intellectus autem repræſentatis non intendit. Poſtremò viſus ad manifeſtam diſcretionem quatuor opus habet: illaſo oculo, moderato motu, iuſto ſpatio, & aëre puro atque claro. Vbi pulcherrimè tractat, quicquid ad ſenſum & organum viſus pertinet.

223. Auditum verò quid aliud decipiet, quàm ſonorum ſimilitudo?] Rectè id Auctor. Nam auditus (eodem Nyſſ. teſte eiuſdem lib. cap. 5.) ſonorum & vocum eſt adprehenſiuus; dinoſcit itaque acutatem grauitatémque, leuitatem & aſperitatem atque magnitudinem. Vbi etiam organa auditus explicat.

224. Et, ſi poſtea minus ſpirat vnguentum, &c.] Etiam hoc pulcrè Tertull. nam & Philoſophis tritum eſt, quòd in omnibus prima vis tota eſt, atque adeò in ſecunda perceptione viliora omnia iudicētur. De organis verò odoratus & guſtus, vide ibidem Nyſſen.

225. Ceterùm de ſcabro ac læui, &c.] Nec minus aptè etiam iſtud Auctor. Atqui de organo tactus in vniuerſo animalis corpore, item quòd certiſſimum hunc ſenſum homo poſſideat, aliáque huc pertinentia, vide ibidem Nyſſen. cap. 4.

226. vt Oreſtes matrem in ſorore.] Iphigeniam intelligit, quam Oreſtes furiis ſcelerum agitatus ob interfectam matrem, etſi ſuam ſororem, matrem rediuiuam credidit, ſi confectis de eo Tragœdiis creditur.

227. Aiax Vlyſſem in armento.] Aiacem quoque fabulantur, quum arma Achillis occiſi Vlyſſes impetraſſet, præ ira inſanum armenta occidiſſe, credentem Vlyſſem cum ſociis ſe interfeciſſe.

228. vt Athamas & Agaue in filiis beſtias.] De Athamante, vide Plutarch. in Superſtitioſo. Ab Agaue ſecundum Poetas matre cum reliquis Mænadibus à Baccho in furorem conuerſa, filius Pentheus membratim dilaniatus eſt, quum ſe putaret aprum interficere. Atqui de elogio vide ſuprà Tomum 1. Apologet. cap. 2. num. 22. & alibi.

229. Sed enim Plato, &c. in Phædro ex perſona

Socratis, &c.] Verba Socratis in Phædro Platonis paulo poſt initium hæc ſunt: Non poſſum adhuc, iuxta Delphicum oraculum (nempè γνῶθι σεαυτὸν, de quo ſuprà alicubi) noſſe meipſum. Rectius interim vertit: Delphicam inſcriptionem Auctor id, quod Græcè eſt Δελφικὸν γράμμα.

230. Et in Theæteto adimit ſibi ſcite atque ſentire.] Neque ſcientiam, neque ſenſum eſſe, quamquam ſatis obſcurè, his verbis indicat Socrates Platonis Theæteto: Neque igitur videre magis quàm non videre quod dicendum eſt, neque aliū magis ſenſum quàm non. Atqui ſenſus eſt ſcientia. Nihil igitur ſcientiam, magis quam non ſcientiam, reſpondimus, dum quid ſit ſcientia, interrogaremur.

231. Et in Phædro, poſt mortem differt ſententiam vetitatis, &c.] Peculiaria quidem verba apud Platonem in Phædro reperire non potui, ſed eò pertinere mihi videtur, quod ibi philoſophatur de animabus, quæ poſt hanc vitam in ſupercæleſti loco id quod reuera eſt (ſiue ipſam veritatem) intueri merentur, & his quæ reuera ſunt, inſpectis, rurſus apud internam cæli partem reuertuntur; & quidem multo ſtudio omnes teneri, videndi campum veritatis, vbinam ſit.

232. quod in ſanguinis ſui memoriam conſecrauit.] Etſi obſcurius hic loquatur, interim ſuam ſententiam explicat; quum dicit infrà lib. 4. aduerſ. Marc. Ita & nunc ſanguinem ſuum in vino conſecrauit. Vbi nō modò memoriam ſanguinis ſui, ſed ſanguinem ſuū propria locutione conſecratum dicit.

233. Quod vidimus (inquit) quod audiuimus, oculis noſtris vidimus, &c.] Paulo aliter fortaſſis, vt ſenſuum viſus & auditus ordinem ſeruaret, & clarius, citat Auctor hunc locum, quàm Græcè aut Latinè aut Syriacè legitur, nēpè: Quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus.

Cap. XVIII.

234. Conuertor ad intellectualium partem, &c.] Etiam hîc veterem titulum capitis retinere quis poſſit: Quòd Philoſophi & hęretici diſtinguant inter ſenſualia & intellectualia. verius clarior eſt: Quòd etſi ſenſualia & intellectualia re ſeparentur, apud Animam tamen non ita; quippè quæ etiam ſentiat, dum intelligit, & econtrariò.

235. Ait in Phædone, &c.] Omninò ita legendum, pro: in Phædro, patet: nam quæcumque hîc verba citat, leguntur in Phædone; idque iuxta vulgatam verſionem ſic. Quid verò circa ipſam ſapientiæ adoptionem (ſiue vt Auctor κτῆσιν commodius tranſtulit, poſſeſſionem) num impedimento (pro quo ad verbum ex Græco ἐμπόδιον Auctor impedimentum) eſt corpus aut non, ſi quis ipſum in inquiſitione ſimul ſocium adſumat? Tale verò eſt quod dico. Num veritatem aliquam habet viſus & auditus in hominibus? Aut (ſeu potius, vt vertit illud ἢ Auctor, An non) talia etiam Poëtæ ſemper nobis occinunt (Græcè θρυλλοῦσιν) quòd neque audimus quid exactè, neque videmus? Et quidem ſi hi circa corpus ſenſus non exacti ſunt neque certi, multò minus alij: Omnes enim his deteriores ſunt. An tibi non videntur? Maximè, inquit.

236. Meminerat ſcilicet & Epicharmi Comici: Animus cernit, animus audit, reliqua ſurda & cæca ſunt.] Alludit ad id Auctor quod, Laërtio teſte, Epicharmus Siculus (quem Comicum vocat ad diſtinctionem Epicharmi Medici Coi) præſagierit, quòd aliquis (nempè Plato) quæ ille metro conſcripſerat, mira verborum venuſtate, in ſolutam orationem verteret. Eundem cum Phorceo Comœdiam inueniſſe tradunt Suidas & Stephanus, editis fabulis 52. aut, vt Lycon ait, 35. quarum aliquot nomina ſuperſunt apud Athenæum; & citantur etiam apud Stobæum quædam eius carmina.

237. Itaque ru...ſus: illum ergo ait ſuperſapere, &c.] Nempè Plato. Ex eodem enim Phædone (non autem Phædro) hæc etiam verba deſumpta ſunt: Nónne (inquit iuxta vulgatam verſionem) igitur puriſſimè hoc fecerit, qui ipſa cogitatione ad vnum quodque progreſſus fuerit (pro quo Auctor, qui mente maximè ſapiat) neque viſum adhibens, neque vllum alium ſenſum (proinde & hîc legi debet: neque vllū eiuſmodi ſenſum) cum ratiocinatione adtrahens; ſed ipſa per ſeipſam ſincera cogitatione (διανοίᾳ Græcè) vtens, vnumquamque rem per ſeipſam ſinceram venari conatur, ſeparatus quantum eius fieri poterit (pro qua ſua phraſi Auctor: ſi egreſſus potiſſimùm) ab oculis & auribus, & vt ita dicam (pro quo hîc: & quo dicendum ſit) ab vniuerſo corpore; vt quod conturbet, & non ſinat animam adipiſci veritatem ac ſapientiam, ſi ad communionem admittatur? Porrò de voce Tertullianica: paratura, alibi ſuprà, & infrà frequenter.

238. Vult enim Plato eſſe ſubſtantias quaſdam, &c. quas appellat Idæas, &c.] Eodem pertinet quod infrà cap. 32. legitur, & Platonis Idæas offendetem. Atqui de Idæis Plato dialogum Parmenidem inſcripſit, vbi interim nō aliud habere videtur huc pertinens, quàm: Idæas, id eſt (vti rectè interpretatur Auctor) formas exemplares, rerum, nobis ignotas eſſe. In Timæo verò addit: incorporales & æternas eſſe, ſine ortus & interitus expertes, ſed nec viſui nec alijs ſenſibus expoſitas, id eſt, vti Auctor: inuiſibiles. Quò pertinet etiā illud ipſius Timæi lib. de Anima mundi, vbi Idæam dicit eſſe ingenitam, immobilem, permanentem, & de Dei natura (quā diuinam dicit Auctor) intelligentiæ ſoli ſubiectum exēplar eorum quæ generantur. Hinc & Apuleius in Dogmat. Platonis illi adtribuit, quòd dixerit: Idæas omnium, ſimplices & æternas eſſe & incorporles. Ad illud autem, vbi: ſupermundiales vocat Auctor, ſpectat quod habet Apologetic. 1. B. Iuſtinus Martyr. Plato (inquit) principia vniuerſi eſſe adfirmat Deum, materiam, & Idæam; Deum quidem cōditorem omnium; materiam, cauſſam Deo creationis præbentem: Idæam porrò, creaturæ cuiuſque exemplar. Qui etiam Principem Deum & Idæas in primo ſupremi cæli, neque immobili orbe collocat.

239. Relucéntne iam hæretica ſemina Gnoſticorum & Valentinianorū?] Simile eſt illud ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 7. Inde Æones & formæ neſcio quæ apud Valentinum; Platonicus fuerat. Vbi de Valentinianorum cū Platone conſenſu latius, ex Quintino Heduo, n. 39. Vnde & hîc ſubueit: Idæarum hæreticarum ſacramenta: hoc enim ſunt & αἰῶνες, & Genealogiæ illorum. Atqui de Gnoſticis, infrà Scorpiaco adu. Gnoſtic. de Valentinianis ſuprà, lib. aduerſ. eoſdem, num. 1.

240. quam etiam parabolæ decem virginum adtemperant, &c.] Peculiare hic aliquid Valentinianis adtribuit, cuius ſuprà lib. aduerſ. eoſdem conſcripto nulla mentio; neque verò etiam apud B. Irenæum.

241. & apud Pleroma conſtitutam.] De Pleromate vide ſuprà lib. aduerſ. Valent. cap. 7. num. 70. de Æonum verò appellatione, lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 7. num. 39. Atqui, neque etiam id quod ſequitur: Itaque & ſenſum diuidunt, &c. ſuprà inuenitur, niſi quod

Digitized by Google

quòd obſcurè ex reliquis quæ tractantur cap. 25. & 29. lib. adu. Valent. colligi poſſint; vbi tum de ſpiritali ſemine *agit, tum de* animali homine.

242. Ob hæc ergo præſtruximus, neque Animum aliud quid eſſe, &c.] *Adludit ad cap. 12. ſuprà, ſicuti etiam illis verbis*: neque ſpiritum extraneum quid, &c. *ad cap. 10.*

243. quia alibi fuerit animus, &c.] *Huc pertinet ex parte illud B. Gregorij Nyſſ. lib. 4. Philoſ. cap. 3. Vel quū mens aliis intendit; vt dum propoſuit quis amicum conuenire, & iam allocuturus præterit eum, eo quòd mens aliis diſtrahatur; neque hic eſt error viſus, ſed intellectus.*

244. Ceterùm Animæ principaliter caſus eſt.] *Verba hæc ex eorum ſententia adferre videtur, qui ab Anima Animum diſtinguebant; ſicuti etiam illa:* quòd Anima digreſſa, &c. *Verùm etiam illud argumentum ſuæ opinioni accommodat ſequentibus verbis:* Quum verò ſequitur, &c.

245. Sed DE DEO, SVO QVOQVE CAMPO EXPERIEMVR CVM HÆRETICIS, &c.] *Videtur indicare libros ſuos aduerſ. Marc. quos iam meditabatur, qui infrà habentur. Nam primus & ſecundus peculiariter* de Deo *differunt. Vide infrà cap. 21. num. 279.*

246. Inuiſibilia enim eius à conditione mundi de factitamentis intellecta viſuntur.] *Rectè & apertè tranſtulit*: à conditione mundi, *quod Græcè eſt:* ἀπὸ κτίσεως κόσμου. *item*: factitamentis, *vnica voce Latina etiam vocem Græcam:* τοῖς ποιήμασι.

247. & Plato hæreticis: Facies occultorum ea quæ apparent.] *Adfert ſimiles Platonis locos, quos relinquo inquirendos curioſo Lectori, vti ad alia pergamus citiùs.*

CAP. XIX.

248. Sed nec illi quidem prætereundi, &c.] *Hic veterem titulum retinendum duximus*; Intellectum ſemper Animæ ineſſe. *Nam eorum argumentum refutat, qui* Infantiam ſola Anima putabant contineri qua viuat, non qua ſapiat; *idipſum Metaphoricōs etiā in arboribus probans, quod etſi non propriè, ſcientiam tamē quandam etiam ex infantia ſua adiunctam habeant.*

249. Denique arbores viuere, nec tamen ſapere, ſecundum Ariſtotelem.] *Habet id* Ariſtoteles *l. 2. de Anima, cap. 2. Nulla (inquit) prorſus in plantis alia præter eam, qua viuit anima potentia; & c. 3. Et plantis quidem nutritiuum eſt dumtaxat; denique ibidem ſub finem: At à ſenſitiuo vegetatiuum in plantis ſeiungitur.*

250. & ſiquis alius ſubſtantiam animalem in vniuerſa communicat.] Subſtantiam animalem *pro potentia animali ſeu vegetatiua accipit. Nam ea (vti Ariſtoteles ibidem cap. 4. quem ſequuntur in hoc etiam alij Philoſophi) maximè communis animæ vis eſt & potentia, qua cuncta viuentia viuunt.*

251. ſed vt Dei flatus.] *De hoc ſuprà cap. 11. Atqui quod hîc dicit*: cum omni inſtructu ſuo, *mox bis*: omnem paraturam *vocat*; *& paulopòſt (vti etiam adnotauit Latin.)* ſimul *accipit, pro* ſimulac; *de qua phraſi infrà & ſuprà alicubi.*

252. Aut vnde mox illis & frutices inoculantur, &c.] *Pulcherrima* fruticum *iam germinare incipiētium deſcriptio.*

253. Video enim & vitem adhuc teneram, &c.] *Similis etiam* vitis adhuc teneræ & impuberis *adnotatu digniſſima conſideratio.*

254. ſine corno.] *Gagnæi æditio habebat*: orno, *pro quo puto ſubſtitutum fuiſſe* corno *à Gelenio, ex codice Britannico; verùm Typographorum incuria ſubrepſiſſe*: ceruo: *quod quum planè abſurdum ſit, iterum repoſui* corno, *niſi quis malit etiam* orno *retinere. Nam inter arbores, quas* vitis amat *(vti verbis Auctoris vtar) vtramque recenſeri à Plinio exiſtimo lib. 17. nat. hiſt. cap. 23. vbi poſtquàm vlmum & populum nigram tamquā amicas recenſuiſſet, in hæc verba ſubiungit: Tranſpadana Italia, præter ſupradicta,* corno, *populo, tilia, acere,* orno *(neque enim repetenda* cornus*)* carpino, *querco, arbuſtat agros.*

255. & quidem vitioſius amplexabitur, &c.] *Vſitatam eſſe Auctori vocem* vitioſa, *pro viribus efficacia ſiue potentia, ſuprà adnotauimus lib. adu. Valent. cap. 16. n. 210. & Tomo 1. lib. de Pallio cap. 4. n. 77. De phraſi etiam illa* ad ſuperna conari, *l. adu. Valent. c. 9. n. 100. & Apologet. cap. 40. num. 534. Lego verò cum Dn. Latinio*: ramos aliorſum deſtinatos, *pro*: deſtinatum; *item*: timentis etiam ruinam, *pro*: timens, *quia præcedit* fruticis.

256. cuius anima velut ſurculus quidam ex matrice Adam, &c.] *Similiter cap. ſequent.* illius ſcilicet quam Deus in Adam contulit, & matricem omnium fecit. *Verùm vtrumque ad paradoxin, de redundantia Animarum ex vna, pertinet; de quo latiùs infrà cap. 25. & in Prolegomenis. Placet autem magis lectio vulgata*: pullulabit, *quàm Gagnæi* pullulauit.

257. Mentior, ſi non ſtatim infans, &c.] *Paulo aliter B. Nyſſ. lib. 2. Philoſoph. de Anima, cap. 8. Ceterùm (inquit) quamuis infantibus in primis vitæ rudimentis ſolus irrationalis motus adeſt; Animam tamen rationalem habere eos dicimus, quoniam adulti rationis actiones demonſtrat. Tertullianus verò hîc, etiam motus quoſdam rationales ab ipſa prima infantia in eis agnoſci vult. Atqui de voce*: dedicans, *vide ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnitent. cap. 2. num. 8.*

258. Non enim exinde & matrem ſpiritu probat, &c.] *Sic iterum legimus ex Gagnæo, pro eo quod legebatur dumtaxat*: Exinde & matrem; *vbi* Non, *more Tertullianico, pro*: Nónne, *accipitur.*

259. At enim Chriſtus, ex ore lactentium & paruulorum expediendo laudem, &c.] *Adludit ad illud Matth. 21. Numquam legiſtis, Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem? quod ex Pſalmo 8. deſumpſit Chriſtus; ſignificat enim vox Græca* κατηρτίσω *nō ſolùm perficere, ſed etiam expedire. Item illud*: quarum altera cum ſuffragio occurrens, *pertinet ad pueros clamantes, Hoſanna filio Dauid; ſicut illud*: altera pro ipſo trucidata, *ad Innocentes pro Chriſto occiſos, ſicuti legitur Matth. 2.*

CAP. XX.

260. Et hîc itaque concludimus, &c.] *Titulum antiquum huius capitis ſic locupletauimus*: De ceteris naturalibus Animæ, quòd etiam ſemper adſint.

261. Sicut & Seneca ſæpè noſter: Inſita ſunt, &c.] Sæpè noſtrum Senecam appellat *Auctor, quòd in multis cum Chriſtianis conſentiat. Quò pertinet illud Apolog. cap. 12.* Iidem eſtis qui Senecam aliquē pluribus & maioribus de veſtra ſuperſtitione perorantem reprehendiſtis; *vbi vide Adnot. noſtras num. 183. Certè etiā verbis hîc citatis* magiſter Deus *ab illo agnoſcitur. Ponit adeò eundē B. Hier. in Catalogo Scriptorū Eccleſiaſticorū, eo quòd legantur (inquit) à multis Epiſtola Pauli ad* Senecā, *&* Senecæ *ad Paulum; cui potius ete-*

Digitized by Google

dendum, quàm Ludou. Viui, qui eas ab illis ſcriptas negat. Atqui mox legimus : Porrò vt frugum ſeminibus, &c. *pro:* Porrò &; *quia poſtea ſequitur:* Ita & Animam licebit (*quod ſicut alibi nõ ſemel, pro:* liquebit *accipitur*) ſemine vniformem, &c.

262. Thebis hebetes & brutos naſci relatum eſt.] Thebas *Bœotiæ intelligit. Vſqueadeò autem id verum eſt, vt ex pinguedine ingenij quidam Bœotos dictos putent, & in Prouerbium abierint, Sus Bœotica, Auris Bœotica, & quod propiùs huc accedit, Bœoticum ingenium; de quibus latè Eraſmus in Chiliadibus; qui etiam inde deriuatum putat,* quòd hebetes & brutos *homines, Germanica & Britannica lingua,* Bot, *id eſt Bœotos appellemus.*

263. Athenis ſapiendi dicendíque acutiſſ. &c.] *Huc pertinet illud Ciceronis in Orat. pro Flacco: Adſunt Athenienſes, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributa putantur. Item quòd à Platone in Protagora: Athenæ prytaneum ſapientiæ appellentur. Denique quòd idem Dial. 1. de Legibus, vocet ciuitatem eloquentiæ, & multi ſermonis ſtudioſam. Eſt autē peculiare Auctori quod addit:* penes Colytum pueros menſe citiùs eloqui.

264. Siquidem & Plato in Timæo Mineruã, &c.] *Videtur aliud exēplar habuiſſe Auctor* Platonis, *quum vertit:* nihil aliud Mineruã quàm regionis naturã proſpexiſſe, talia ingenia pollicitã; *nã hodie lōgè aliud habet Latinus Platonis Interpres; Dea (inquit) vobis habitationem deſignauit delecto loco in quo geniti eſtis, temporum anni temperiem in eo conſpicata, quod ſapientiſſimos viros producturus eſſet. Aut ſaltem Græcas voces* τὴν εὐκρασίαν τῶν ὡρῶν ἐν αὐτῷ κατιδοῦσα, *aliter vertit, acſi diceret: naturam, id eſt habitudinem bonam regionis proſpectans; nec malè.* ὅροι *enim Regionis fines ſiue limites ſignificant magis propriè, quàm anni tempora.*

265. Vnde & ipſe in Legibus, Megillo & Cliniæ præcipit, &c.] *Sunt 6. Dialogorum Platonis de* Legibus *interlocutores:* Megillus *Lacedæmonius,* Clinias *Cretenſis, & Athenienſis hoſpes; nihil tamen eiuſcemodi hactenus in illis reperire potui. Quærat curioſus Lector, ſicut etiam de ſententia* Empedoclis, *ne ſim prolixior; & loco apud* Comicos, qui timidos Phrygas illudunt.

266. Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat.] *Suſpicor iſtud ſumptum ex hiſtoriarum libris* Salluſtij; *nam in libris hactenus æditis nõ reperitur. Atqui illud,* Cretenſes mendaces, *reperitur apud Apoſtolum, ad Titum 1. cap.*

267. ET NOS SECVNDVM FIDEM DISSERENDA SVO IAM NOVIMVS TITVLO.] *Alludit haudubiè ad librum de Fato, cuius fragmentum habetur infrà Tom. 4. Atqui de* Arbitrij libertate, *paulopòſt latiùs cap. ſequenti.*

CAP. XXI.

268. Quòd ſi vniformis natura Animæ, &c.] *Titulum huic capiti, à præcedenti ſeparato, damus:* Quòd etſi vniformis, conuertibilis tamen ſit Animæ natura, id eſt liberi Arbitrij.

269. vt adhuc Trinitas Valentiniana cædatur.] *Alludit haudubiè ad* Trinitatem *hominis, quam ſuprà lib. præced. Valentinianis adſcripſit, cap. 26. de qua ibi latiùs num. 281. Quum enim dicat,* vt adhuc cædatur, *videtur omninò indicare, quòd etiam iam priùs ab eo cæſa fuerit, id eſt impugnata* Trinitas Valentini; *atque adeò vel hinc colligitur ſcriptum ante hunc, dictum librum aduerſ. Valentinianos.*

270. ſi quia prophetauit magnum illud Sacramentum, &c.] *Etiam iſte locus facit ad adſertionem, quòd* matrimonium ſit Sacramentum, *alludens ad illud Apoſtoli Epheſ. cap. 5. ſicut etiam ſuprà cap. 11. & alibi frequenter; quemadmodum latè adnotauimus ſuprà ad lib. de Præſcript. hæret. cap. 40. num. 248. & lib. adu. Valentin. cap. 30. num. 328. & infrà rurſus cap. vlt. lib. 5. adu. Marcion.*

271. quum in illum Deus amentiam immiſit, &c.] *De hac latiùs Tom. ſequent. inter fragmenta lib.* de Exſtaſi.

272. quia & materiæ fidem iã excluſimus.] *Manifeſtè hîc alludit rurſus ad librum adu. Hermogenem, c. 13. Atque adeò conſtat illum librum hoc priorem.*

273. Iidem enim conuertibilem negant naturam, vt Trinitatem ſuam in ſingulis proprietatibus figant.] *Iſtud quum libri aduerſus Valent. cap. 29. adſcripſerit eis Auctor, dicens:* naturificatæ (*nempè animæ*) iam ſpiritalis conditionis, germinatæ, certam obtinebunt ſalutem, immò omnimodò debitam; *hîc præterea argumentum adducit, quo vtebantur ex ſcriptura, Matth. 7.* de arbore bona & mala; *quod ipſum aliis ſcripturis eludit, & egregiè confutat.*

274. & nemo de ſpinis metat ficus, & de tribulis vuas.] *Haudubiè iſtud citat ex Luc. cap. 6. nam ibi legitur: neque* de ſpinis colligunt ficus, *neque de* rubo vuam; *pro eo quod Matth. 7. Nũquid colligunt de ſpinis vuas, aut de tribulis ficus? Quum autem vtrobique Græcè legatur* συλλέγουσιν, *quod rectè vertit Interpres vulgatus, colligunt; mirum eſt quòd* metat *legatur ab Auctore.*

275. Et errauit Apoſtolus ſcribens: Eratis & vos aliquando, &c.] *Haud abſimiliter B. Auguſt. vnã ſcripturam ex altera interpretatus, lib. contra Adimant. cap. 26.* Fuiſtis enim aliquando tenebræ (*inquit Apoſtolus*) *nunc autem lux in Domino. Tamquam ſi diceret: Fuiſtis aliquando arbores mali, & ideò non poteratis tunc niſi fructus malos facere; nunc autem lux in Domino, id eſt, etiam facti eſtis arbores bonæ.*

276. Sed numquam diſcordabunt ſententiæ ſanctæ.] *Elegans locus & Regula interpretandi ſcripturas ſacras per ſe mutuò.*

277. Non dabit enim arbor mala bonos fructus, &c.] *Similiter ferè reſpondet B. Hieronym. Iouiniano, lib. 2. adu. eundem, qui eadem hac ſcriptura nitebatur probare, quicumque baptiZati eſſent, tentari, & peccare nõ poſſe; atque adeo (ſicut hîc loquitur Auctor) negabat cõ*uertibilem naturam *in homine baptiZato.* Arbor (*inquis*) mala fructus bonos nõ facit, nec mala bonos. *Si hoc ita eſt, reſponde mihi, quomodo Paulus, quum eſſet arbor mala, perſequens Eccleſiam Dei, poſtea fecit fructus bonos? & Iudas, quum eſſet arbor bona, ſigna faciens cum Apoſtolis, poſtea verſus in proditorem fecerit fructus malos? Quæ ipſa & multo plura in eandem rem exempla adfert idem B. Hieronym. Comment. in Matth. concludens: Tamdiu ergo bona arbor fructus non facit malos, quamdiu in bonitatis ſtudio perſeuerat: & mala arbor tamdiu manet in fructibus peccatorum, quãdiu ad pœnitentiam non conuertitur. Quem locum hîc adduximus, quòd etiam hodie quidam eandem hæreſin velut ex o.co reſuſcitare non vereantur.*

278. Et genimina viperarum fructum pœnitentiæ facient.] *Sic etiam paulopriùs:* nec genimina viperarũ (*poterunt*) facere pœnitentiæ fructum; *& ſuprà lib. aduerſ. Hermogen. c. 12. n. 47 (quò alludit verbis*

mox

Digitized by Google

mox ſequentibus, iam oſtendimus & Hermogeni) *ſimiliter*: Ergo de lapidibus filij Abrahæ nõ ſuſcitabuntur,& genimina viperarum non facient pœnitentiæ fructum,ſi de malo in bonum natura demutati non poterit. *Vertens etiam apud Matth.* genimina, *eo quòd eadem vox Græca* γεννήματα *tam apud illum quàm apud Lucam inueniatur. Hoc interim mirum quòd non legat:* dignos fructus, *quum tamen Græcè vtrobique legatur:* καρποὺς ἀξίους.

279. habens in nobis ſubiacentem ſibi liberam arbitrij poteſtatem, &c.] *Quomodo* libera arbitrij poteſtas ſubiaceat diuinæ gratiæ, *infrà latiùs lib. 2. adu. Marc. vbi ex profeſſo de* Libero arbitrio *diſputat; quò hauddubiè reſpicit, quum dicit*: Ineſſe autem nobis τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni oſtendimus. *Etſi enim poſteriùs prodierint libri aduerſus Marcionem, eodem certè tempore ſaltem primum & ſecundum librum ſcripſiſſe videtur, quo hunc librum; ſicuti ſuprà etiam adnotauimus cap. 18. num. 245. Atqui* αὐτεξούσιον *etiam Nazianzeno alicubi vſitatum eſt, quum homo ſcribitur* τῷ αὐτεξουσίῳ τιμηθεὶς, *id eſt, liberi arbitrij facultate donatus. Sic etiam Epiphan. contra Arioman.* τὸ αὐτεξούσιον *Deus Adæ dedit, & vnuſquiſque ſibi ipſi ſit peccati Auctor; & Macarius Ægyptius homil. 15.* τὸ αὐτεξούσιον, *quod primitùs homini dedit Deus. Item illud Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromat.* τὸ αὐτεξούσιον *etiam Plato per hæc oſtendit: Virtus autem non pares alterius dominio, quàm prout vnuſquiſque honorauerit vel deſpexerit, erit eius particeps. Eius qui elegerit culpa, non poteſt in Deum cauſſa conferri. Deus enim numquam eſt cauſſa malorum. O Troiani bellicoſi (inquit Lyricus) Iupiter regnator ſuperûm, quia omnia aſpicit, non eſt mortalibus cauſſa malorum. Sed omnibus hominibus in medio eſt propoſitum, vt adprehendant iuſtitiam caſtã. Quæ verba eò huc adlegauimus, vt ſi non ex ſcripturis, vel ex Ethnicis ipſis conuincatur Caluinus, Deum faciens cauſſam malorum. Verùm de hoc paulò latiùs Tom. ſequ. inter fragmenta libri Tertulliani de Fato.*

280. Quòd quum ſoli Deo competat, &c.] *Nempè*: innatum infectúmque eſſe; *quo ſit vt ſuprà cap. 4.* Animam natam factámque *adſeruerit, quò tacitè adludit hoc loco.*

Cap. XXII.

281. Cetera Animæ naturalia, &c.] *Caput hoc, etiã diuiſum à duobus præcedentibus, inſcribimus*: De Animæ definitione. *Nam poſtquàm mentionem fecit denuò eorum quæ tractauit in libro de Anima cenſu adu. Hermogenem, cuius fragmenta habentur Tomo ſequenti, Animam definit verbis ſequentibus; quibus adeo etiam paucis inſinuat quæcumque toto hoc libro tractata ſunt, et tractabuntur.*

282. Definimus Animam Dei flatu natam.] *De* Anima nata *habes ſuprà c. 4. quòd ex* Dei flatu, *cap. 11.*

283. immortalem.] *Etſi iſtud ex profeſſo nõ tractet, quod eſſet tum temporis extra controuerſiam, frequens tamen eius hoc libro mentio, nempè c. 2. 3. 6. 9. 14. & infrà c. 24. 38. 45. 51. 53. & 54. vbi de opinionibus Philoſophorum eam agnoſcentium diximus, differentes Ariſtotelis hac de re opiniones vſque ad initium lib. de Reſurr. carn.*

284. corporalem.] *De Anima, quòd* corporalis *ſit, quamquam ad paradoxa eius iſtud pertineat, tractauit latè ſuprà cap. 5. 6. 7. &* 8.

285. effigiatam.] *Quòd* effigiata *ſit, alterum paradoxon tractatum etiam habes ſuprà c. 9.*

286. ſubſtantia ſimplicem.] *Iſtud tractatur cap. 10. quòd* vniformis *&* ſimplex ſit.

287. de ſuo patiẽtem.] *Quòd paſſibilis, atque adeò* de ſuo patiens *ſit Anima, tractatum fuit c. 12.*

288. variè procedentem.] *De variis Animæ partibus ſiue viribus & efficaciis, quibus* variè procedit, *vide ſuprà 13. cap.*

289. liberam arbitrij.] *De hoc cap. 20. ac 21.*

290. accidentis obnoxiam.] *Alludit ad id, quòd paulatim proficiat Anima in ſapientia.*

291. per ingenia mutabilem.] *Hoc tractatur cap. 20.*

292. rationalem, dominatricem.] *Cap. 16. de* rationali Anima *tractatum eſt, quæ indignatiuo & concupiſcentiuo dominatur.*

293. diuinatricem.] *Huc pertinet, tum quòd ſuprà dixit cap. 19. vbi agit de* voce flebili infantum augure incommodorum, *tum infrà vbi de ſomniis tractatur cap. 45.*

294. ex vna redundantem] *Deinceps iſtud tractatur cap. 23. 24. 25. 26. 27. ſicuti immediatè ſequitur*: nũc (*inquit*) vt quomodo ex vna redũdet, cõſideremus, id eſt, vnde, & quando, & qua ratione ſumatur.

Cap. XXIII.

295. Quidam de cœlis deueniſſe ſe credunt, &c.] *Titulum hic antiquum retinuimus*: Vnde Anima, aduerſus hæreticos qui eam de cœlis deferunt. *Agit autem etiam contra hanc hæreſin (quippè quam & Origenes l. 1. Periar. c. 7. tuebatur) B. Hier. non modò Epiſt. ad Marcell. & Anapſychiam, quæ exſtat etiã inter Epiſt. B. Auguſt. n. 27. verum etiam epiſt. ad Demetriad. iuxta adit. Rom. n. 8. in Epitaphio Paulæ. Epiſt. 59. ad Auitum, & 61. ad Pammach. Similiter etiam Epiph. Epiſt. aduerſ. Ioan. Hieroſol. Eodem pertinet quod habet B. Grego. Nyſſen. lib. de Anima & Reſurr. de iis qui nationes quaſdam animarum ponunt, in peculiari quadam ciuitate, antequàm ad corpoream vitam veniant, viuentes, cui ſimilia recenſet lib. de Hom. cap. 29. & quod habet idem Philoſ. lib. 2. qui de Anima inſcribitur, cap. vlt. Gradus verò animarum & aſcenſiones & deſcenſiones, quas Origeniſtæ inducunt, nihil diuinis ſcripturis conuenientes, neque Chriſtianorum dogmatibus concordantes, relinquendæ ſunt.*

296. vt Saturninus Menandri Simoniani diſcipulus, &c.] *De hoc eiuſdem hac hæreſi latè ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 46. hær. 3. n. 303.*

297. Sed & Carpocrates.] *De hoc ibidem cap. 48. hær. 9. num. 310. & infrà latiùs cap. 35. Priori loco de* virtute ſublimi deſpectrice mundipotẽtium principatuum, *quippè ex qua dicebat prolatos angelos qui mundum condidiſſent, his addens, quòd* Animas ex illa virtute conceperint; *infrà verò de Metempſychoſi animarum. Atqui ad intellectum illius*: vt diſcipuli eius animas ſuas, iam & Chriſto nedum Apoſtolis, & peræquent, & quum volunt præferant; *videatur Epiph. hær. 27. adu. Carpocratem, vbi latè id proſequitur.*

298. Apelles ſollicitatas refert Animas, &c.] *Huius etiam libro iam dicto facta eſt mentio c. 51. hær. 19. n. 324. & infrà Tomo ſequ. inter fragmenta Tertull. aduerſus* Apellem. *Huc autem propiùs accedit quod illi adtribuit Epiph. hær. 44. quamquam paulò obſcuriùs: de animabus ex ſupernis progreſſis, & in mundũ dimiſſis à ſuperno Deo, quò vbi venerunt, delapſæ ſint ad malum. Item quod addit ibidem de animabus, quòd non ex volũ-*

tate ſuperioris Dei venerint, ſed per tyrannidem raptoris. Huc etiam reſpicit ipſe Auctor infrà lib. de Reſurrect. carnis, cap. 5. quum dicit: Futile & friuolum iſtud corpuſculum, quod malum denique appellare non horrent, etſi ignei alicuius extructio æquè angeli, vt Apelles docet: ſufficeret ad auctoritatem carnis.

299 Examen Valentini ſemen Sophiæ inſulcit Animæ, &c.] *Iſtud habes latius ſuprà lib. adu. Valentin. toto cap. 25.*

300. Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum.] *Huc pertinet quod ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 7. docet Auctor,* originem hæreſeon eſſe ex Philoſophia, *vbi de hoc latius, n. 36. & illud l. adu. Hermog. c. 8. n.* 32. Hæreticorum Patriarchæ Philoſophi. *Peculiariter autem non ſolum Pythagoræ ac Platoni, ſed & reliquis Platonicis, hunc errorem adſcribit B. Hieronym. Epiſt. ad Marcell. & Anapſych. ac ad Pammachium ſupracitatis; immò verò etiam ipſa verba Platonis, quibus id adſerit, ſubiiciuntur ab Auctore.*

301. Illius eſt enim vt in Phædone, &c.] *Videtur reſpicere ad illa verba Socratis* in Phædone Platonis: *Vetus equidem ſermo quiſpiam hic eſt, cuius nunc mentionem facimus*, quòd hinc abeuntes illuc (*ſic enim lego ex Tertull. pro:* illic, *eo quòd vtrumque vox Græca* ἐκεῖ *ſignificet*) ſint, & rurſus huc redeant. *& rurſum: Fuerunt ergo, ô Simmia, Animæ noſtræ etiam prius quàm in hominis ſpecie eſſent, abſque corporibus, & ſapientiam habuerũt. Huc autem alluſit Saturninus hæret.*

302. Item in Timæo, quod germina, &c.] Germina Dei *vocat Auctor, quos, Dei filios, Plato. Sic enim habet* in Timæo, *ipſis hîc citatis verbis: Mortalium autem productionem filiis ſuis abſoluendam demandauit. Hi verò illum imitantes, accepto immortali animæ principio, poſtea mortale corpus ei circumdederunt, &c. ne prolixiores ſimus. Iſtud autem ad hæreſin Apellis proximè accedit, & ad Carpocratis, quantum ad mundi facturam attinet.*

303. mortale ei circumgelauerint corpus.] *Verba illa loco mox citato Platonis, de influxu & de fluxu animarum in corporibus cum conglutinatione, tribus his verbis Metaphoricis expreſſit; tamquam ſi circumgelati eſſent illi fluctus ſeu defluxus, ad ſeparationẽ vſque Animæ & corporis; maximè quum eodem libro diu poſtea etiã ipſe Plato humores in corporibus grandiores congelari dicat. Neque verò iſtud hîc dumtaxat, ſed etiam ſuprà, nimium ſuæ opinioni tribuens de Anima corporea, c. 9. quũ dicit:* Flatum illum Dei (*id eſt Animam*) in interiora tranſmiſſum, & per vniuerſa ſpatia corporis diffuſum, ſimúlque diuina aſpiratione denſatum, omni intus linea expreſſum eſſe, quam denſatum impleuerat, & velut in forma gelaſſe. Inde igitur & corpulentiam Animæ ex denſatione ſolidatam eſſe.

304. Tum, quòd mundus hic imago ſit alterius.] *Iſtud ita expreſſit vbi ſuprà Plato: His autem ita ſe habentibus, etiam neceſſe eſt* mũdum imaginem alicuius eſſe. *Hinc verò videntur Valentiniani ſuas mutuati imagines.*

305. Et: Animam retrò in ſuperioribus, &c.] *Nõ potui aliud reperire in Timæo Platonis huc pertinẽs, quàm quòd Deus ſummus opifex cõſtituto vniuerſo diuiſit animas, æquali cũ ſyderibus numero, et ſingulas ſingulis aſſignauit, & velut in vehiculũ impoſitis vniuerſi naturam oſtendit, & leges fatales ipſis expoſuit, quòdque origo prima quidem futura eſſet ordinata vna omnibus, oporteret autem ipſas ſeminatas in ſingula conuenientia ſingulis tẽporibus inſtrumenta (corpora nempè) producere animal diuino cultu deditiſſimum. Quo libro quum nuſquam dicit,* Animã hîc quæ retrò norit de exẽplaribus recenſere, *magis puto iſtud ad Phædonem referri, cuius etiam paulo priùs meminit, vbi vtrumque reperire eſt.*

306. Μαθήσεις ἀναμνήσεις, id eſt, diſcentias reminiſcentias eſſe.] *Locus iſte haud dubiè ex Phædone, nõ ex Timæo, Platonis deſumptus eſt. Sic enim ibi legitur: Sed & ſecundum illum ſermonem (inquit Cebes) ſi verus eſt, ô Socrates, quem tu frequenter referre ſoles,* ὅτι ἡμῖν ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὖσα; *id eſt, ſi ad verbum cum Tertulliano vertamus; quod nobis* diſcentia *non aliud ſit quàm* reminiſcentia (*pro quo Interpres Platonis vertit; quòd diſcere nihil aliud ſit nobis quàm recordari*) *& ſecundum hunc (inquam) neceſſe eſt nos in priore quodam tempore didiciſſe ea quæ nũc recordamur. Hoc autem fieri non poſſet, ſi non fuiſſet alicubi Anima noſtra, prius quàm in hanc ſpeciem deueniret. Atqui mox & Simmias idipſum ibidem confitetur, & multis rationibus, non modò Cebes, ſed & Socrates ipſe paradoxon hoc confirmare nituntur; verùm egregiè confutat Auctor cap. proximo.*

307. Venientes enim inde huc Animas obliuiſci, &c.] *Etiam hoc ibidem paulo poſteriùs adſerit & probat Socrates; verùm hoc imprimis impugnat dicto ſequenti capite Auctor.*

CAP. XXIIII.

308. Primò quidem obliuionis capacem Animam non cædam, &c.] *Veterem titulum huius capitis retinuimus:* Aduerſus Platonis argumentum, quòd diſcentias reminiſcentias vocat. *Quod ipſum Platonis paradoxon, etiam ante Tertull. impugnauit Irenæus lib. 2. aduerſ. hæret. cap. 29. & B. Gregor. Nyſſenus Philoſoph. lib. 4. cap. 7. ac etiam B. Auguſtinus lib. 7. de Gen. ad litt. cap. 9. 10. 11. ac lib. 10. cap. 4. Item lib. 12. de Trinit. cap. 15. & l. 1. Retract. cap. 4.*

309. quia tantam illi conceſſit diuinitatem, vt Deo adæquetur, &c.] *Pulcrè ex ipſo Phædone confutationem auſpicatur, vtpotè quum ibi legatur iiſdem penè verbis quibus hic Auctor vtitur: Aut non videtur tibi (inquit) diuinum quidem tale natura eſſe, vt imperet & principatum gerat; mortale verò, vt ſeruiat & ſubiectum ſit? Mihi ſanè. Vtri igitur* Anima ſimilis eſt? *Nimirum, ô Socrates, Anima* diuino, *corpus mortali. Cõſidero (inquit) itaque, ô Cebes, an ex omnibus relatis hæc nobis efficiantur.* Diuino *quidem, &* immortali, καὶ νοητῷ (*pro quo* intellectualem *vertit Auctor*) & vniformi, καὶ ἀδιαλύτῳ (*quod alibi ad verbum* indiſſolubilem, *hîc vero:* incorruptibilem *tranſtulit*) & *ſemper ſimiliter & ſecundum eadem ſe habenti;* ὁμοιότατον, *id eſt, ita ſimilem* vt adęquetur, eſſe Animam. *Et paulo poſt:* ἡ δὲ ψυχὴ ἄρα τὸ ἀειδὲς, *id eſt, Anima verò quæ* inuiſibilis *eſt. Atqui quibus locis* innatam *dicat, vide ſuprà num. 54. vbi* incorporalem, *n. 61. vbi* ineffigiabilem, *num. 110. vbi* principalem, *n. 191. vbi denique* rationalem, *num. 207. 208.*

310. quòd natam eam agnoſcimus, &c.] *De hoc habes ſuprà cap. 4.*

311. SATIS DE ISTO CVM HERMOGENE.]

Digitized by Google

GENE.] Iterum adludit ad librum De Ceoſu Animæ aduerſus Hermogenem, cuius fragmenta habes Tomo ſequenti.

312. memoria ſcilicet, quam & ipſe Plato ſenſuum & intellectuum ſalutem.] Iterum ex Platonis Philebo in Platonem argumentatur, quòd non modò obliuionem, iniuriam, ſeu potius ἔξοδον Memoriæ dicat, verùm etiam diſertè αἰσθήσεως σωτηρίαν, pro quo plurali numero vertit Auctor ſalutem ſenſuum & intellectuum, eo quòd Græca vox & ſenſum, & intellectum ſignificet.

313. & Cicero theſaurum omnium ſtudiorum prædicauit.] Adludit opinor ad lib. 1. de Oratore Ciceronis, vbi theſaurum rerum omnium memoriam vocat. Citatus autem fuit etiam ſuprà Cicero in Tuſculanis ab Auctore Tom. 1. cap. vlt. Apolog. & de Ciceronianis menſis infrà loquitur, cap. 33. & ſuprà lib. de Pal. cap. 5. num. 101. vbi M. Tullium vocat.

314. Natura compotem Animam facis Idæarum illarum, an non?] Reſpondet ex Platonis ſententia: Immò natura, inquis. Et rectè; nam cap. præced. citatus fuit locus eiuſdem, vbi dixit: Animam retrò in ſuperioribus cum Deo egiſſe in commercio Idæarum. Porrò de Idæis vide ſuprà cap. 18. num. 238.

315. quia vt præmiſimus, & pro locis, &c.] Suprà nempè cap. 19.

316. cum toto ſuggeſtu iubarum, delicium fiet Berenices alicuius reginæ.] Non ſemel adnotauimus ſuggeſtum pro ornatu accipi ab Auctore. Atqui quòd alicuius Berenices Reginæ manſuetudine eruditus Leo delicium fuerit, tradit Ælianus lib. 5. de Animal. cap. 39. Addit autem alicuius, tum pro more loquendi ſuo, tum quòd plures eius nominis fuerint. Præterquàm enim quòd, Plinio teſte lib. 7. cap. 40. fama celeberrima fuerit Berenice, & filia, & ſoror, & mater Olympionicarum; celebratur etiam Berenice mater Philadelphi, & eiuſdem filia; item apud Ioſephum Berenice Herodis filia, & altera Salomes ſororis eiuſdem filia. Fortaſsis autem eodem pertinet, quod ait Plinius lib. 8. cap. 16. mulierum alloquio mulceri ſolere leones.

317. & ſi languenti theriacam compoſuerit, ſimiã Leo requiret.] Adludit ad illud Plinij loco citato: Ægritudinem faſtidij tantùm ſentit; in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente annexarum laſciuia ſimiarum.

318. gallum tamen formidabit.] Etiam hoc ex Plinio ibidem: Atque hoc (inquit) tale, támque ſæuum animal, rotarum orbes circumacti, curruſque inanes, & gallinaceorum criſtæ, cantuſque etiam magis, terrent.

319. memor ſemper manducandi, &c. & oculis videndum, &c.] Variat caſus in Gerundiuis; nam memor, & memini, nõ modò vt communiter, cum Genitiuo, ſed & cum Accuſatiuo conſtruuntur. Atque de eo quòd ſenſus Philoſophia depreciat, vide ſuprà cap. 13.

320 Ex multitudine, ait, temporis.] Adludit ad verba illa Platonis in Phædone: Nónne recordatio eſt, maximè vbi alicui acciderit circa illa, quorum per tempus, & eo quod diu non conſpexit? pro quo tranſtulit Auctor: ex multitudine temporis. Verùm etiam iſtud pulcrè Auctor refutat, ex eo quòd innatam Plato Animam dixerit, & proinde æternam, ſine temporis initio.

321. Sed rurſus Plato cauſſam demutat in corpus, &c.] Etſi non omninò diſertis verbis iſtud in Phædone Platonis reperiatur, ſatis tamen id indicat, ex eo quòd dicit corpus impedire Animam quo minus ſapiamus, tum inde, quod, non ex quo nati ſumus, ſed diu poſtea, recordari, & proinde ſcire, incipiamus.

322. Multa item documenta, teſte ipſo Platone, diuinationem Animæ probauerunt.] Inter alios venit hic adnotandus locus ille Platonis in Phædro: Etiam Anima vaticinandi quandam vim habet. Eodem pertinent quæ infrà dicuntur cap. 45. de Somniis.

323. QVÆ PROPOSVIMVS IAM HERMOGENI.] Rurſum adludit ad librum de Cenſu Animæ aduerſus Hermogenem, cuius fragmenta de diuinatrice Anima habes Tom. ſequenti.

324. Plato ſcilicet ſolus, &c. Idæarum & oblitus & recordatus eſt.] Locus eſt in Platone, qui primus Idæarum ſomnia in lucem emiſit, ſcripto eius argumenti Dialogo, quem Parmenidem inſcripſit, & frequentiſsima alibi earum mentione iniecta, quemadmodum etiã ſuprà adnotauimus c. 18. n. 238.

Cap. XXV.

325. Iam nunc regrediar ad cauſſam huius exceſſus, &c.] Veterem titulum huius capitis ſic locupletauimus: De conceptu Animæ, aduerſus eos, qui poſt partum corpori eam inducunt, ex reſpiratione infantis aut frigido aëre circumfuſo. Atqui Animam corpore non eſſe poſteriorem multis argumentis probat etiam B. Nyſſ. lib. de Creat. homin. cap. 29. & ſequent. ac lib. de Anim. & Reſurrect. Id enim hîc propriè tractatur; illud verò paradoxon quod hîc tractandum etiam proponit: quomodo omnes Animæ ex vna redundent, tractatur infrà cap. 27.

326. ſed & effuſo iam partu, nondum viuo infanti, extrinſecus imprimi, &c.] Eandem hanc opinionem impugnat alicubi Plutarchus; & pulcherrimè Lactant. lib. de Opific. Dei, cap. 17. Varro (inquit) ita definit: Anima eſt aër conceptus ore, deferuefactus in pulmone, tepefactus in corde, diffuſus in corpus. Hæc apertiſsimè falſa ſunt. Anima non eſt aër ore conceptus, quia multo prius gignitur Anima, quàm concipi aër ore poſsit. Non enim poſt partum inſinuatur in corpus, vt quibuſdam Philoſophis placet: ſed poſt conceptum protinus cum fœtu in vtero neceſsitas diuina formauit; quia adeò viuit in viſceribus genitricis, vt & incremento augeatur, & crebris pulſibus geſtiat emicare. Denique abortum fieri neceſſe eſt, ſi fuerit animal intus extinctum.

327. Hoc Stoici cum Æneſidemo.] Nempè (ſicuti etiam infrà Auctor repetit cap. ſequ.) quòd de aëris rigore vim animalem anima rapiat. De Æneſidemo verò vide ſuprà cap. 9. n. 117. Stoicorum autem hanc opinionem vide apud Plutarc. lib. 5. de Plac. Philoſop. cap. 15.

328. & ipſe interdum Plato, quum dicit perinde animam extraneam, &c.] Sic omninò legimus, pro eo quod incongruè legebatur: anima. Atqui Platonis locum, ad quem adludit (hactenus à me non inuentum) interpretatur Carpentarius in Alcinoi cap. 17. Inſtitut. Platon. non de animatione, ſed de

Digitized by Google

perſpiratione, idque ex Plotino, cap. 19. ac 33. lib. 1. de dubiis Anima, & Marſ. Ficin. Theol. Platon. lib. 18. cap. 3. Repetitur tamen idipſum ab Auctore ca. ſequ. qui dicit: Etſi ipſe Animam de prima ſpiratione potabat Platonico more.

329. Ne ex Medicis quidem defuit Hiceſius, &c.] *Apertiùs huius ſententiam infrà hoc ipſo capite ſic explicat:* Hiceſius iam oatis Animam ſuperducens, ex aëris frigidi pulſu. *Atqui vocatur* Hiceſius *non paruæ auctoritatis* Medicus *à Plinio l. 27. cap. 4. & ab eodem citatur lib. 20. & ſeptem ſequent. in Catalogo Auctorum, & in contextu lib. 14. cap. 19. ac lib. 22. cap. 16. Denique etiam ab Athenæo non procul ab initio lib. 7.*

330. At quanto robnratinr exitus, à fœminis reuinci, &c.] *Sic iterum lego cum Gagnæo, pro eo quod Gelenius ſubſtituit:* Aut. *Eleganter autem confutat horum ſententiam per experimenta ipſa fœminarum, in quibus* ita viuacitas ſentitur infantis, vt palpiteor ilia, miceor, *id eſt quodam modo* ludant, latera; tota ventris ambitio pulſetur. *Legimus autem etiam omiſſo,* &c, *cum Gagnæo:* an & audiat iam in vnbis.

331. Atquin & in ipſo adhuc vtero infans trucidatut neceſſaria crudelitate, &c.] *Hîc tanquā Medicus adfert* arma Medieotum peremprnria viuentis infantis, quibus infans (*inquit*) trucidatur neceſſaria crudelitate, oe matricida fit iamiam motirorus. *Quæ interim verba ita ſunt intelligenda, vt ex Medicorum illorum veterum Ethnicorum loquatur ſententia, non ſua. Si enim iuxta Archidiac. & alios Summarum Auctores, non liceat pragnantibus potionem dare, vt abortiant ad præſeruandum eas à morte; certè multò minus infantem in vtero per inſtrumenta illa, quorum hîc fit mentio, licebit trucidare; maximè verò, quòd mors Animæ, nempè partus ſine baptiſmo morientis, multò magis ſit vitanda, quàm mors corporis matris prægnantis.*

332. cum hebete vnco quo tntum pecus adtrahitur, &c.] *Nouè hîc vſurpat* pecus, *pro fœtu in vtero mortuo, ſeu cadauere infantis, pro quo quidem Gagnæus legebat:* facinus. *ſed non placet; eo quòd infrà lib. de Reſurrect. carn. cap. 34. dicat:* quod pecus rntum eſt, *loquens de homine compoſito ex anima, & carne.*

333. Eſt etiam æneum ſpiculum, &c.] *De huius vſu & miniſterio vide Corn. Celſum, lib. 7. cap. 2. Vncus eſt medicinalis ad educendos fœtus, mortuos præſertim. Quibuſdam videtur eſſe inſtrumentum,* ὄνυξ *ſiue* πίεςρος *dictum ab Hippocrate lib. de ſuperfœt. & lib.* περὶ γυναικείων *: quod Galenus* ἐμβρυοθλάςτιω *exponit.*

334. quia & ipſum vocabulum Animæ peoes Græcos, &c.] *Alludit ad Platonem in Cratylo, quem ſequitur etiam Origenes in libris Periarchon: Arbitror (inquit Plato) illos qui ſic* ψυχὴν *vocarunt, hoc potiſſimùm cogitaſſe, quòd hæc, quoties adeſt corpori, cauſſa eſt illi viuendi, reſpirandi, & refrigerandi,* τῦ ἀναψύχειν *vim exhibens; & quum primùm deſierit, quod* tefrigerat, *diſſoluit corpus & interit. Certè etiam* ψυχάζω *refrigerare ſignificat. Impugnat autem etiam infrà Auctor cap. 27.* Et ſi (*inquit*) frigidum nnmen eſt Anima Græcorum; quare & corpus exempta ea friget?

335. quia Animam aliud quid, &c. cogoominauerunt?] *Confirmat hîc eorum ſententiam Auctor, qui Animam, non* ἀπὸ τῦ ἀνέμε, *id eſt vento (nam concordaret parùm præcedenti etymologia vocis Græca) ſed Latina colonia faciunt, vti ipſe Cicero in Tuſcul. ſatis indicat. Quare rectè, poſt Lactant. loco ſuprà citato num. 326. eam definitionē impugnans Iſidor. Etymol. l. 11. c. 1. ſubiungit: Sed* Anima *dicta propterea quod viuit; quò pertinet etiam illud Nonij Marcelli:* Anima *qua viuimus; vt nempè ab animando dicatur.*

336. Quantæ verò nationes ſub feruentiſſimo axe, &c.] *Intelligit* oationes *quæ ſub Zona media viuere cenſentur, quam iuxta Pompon. Melam lib. 1. cap. 1. æſtus infeſtat, cuius ſitus ob ardorem intercedentis plaga incognitus.*

337. extra Germanias, & Scythas & Alpes, & Argæos, &c.] *De* Germaniis & Scythis & Sarmatis *vide ſuprà Adnotat. noſtras Tom. 1. lib. aduerſus Iud. cap. 7. num. 44.* Alpes *omnibus nota ſunt.* Argæos *verò quos nuncupet, hactenus reperire non licuit, neque apud Plinium, neque apud Ptolomæum, Melam, aut Solinum; quare ſuſpicor mendum eſſe, aut antiquitùs ita vocatos, quos Ptolomæus* Sarmaticos *montes vocat, Geograph. lib. 2. cap. 11. Tabul. 4. Europæ, qui ſuprà caput Danubij ſunt, idem etiam cum Alpibus nomen habentes.*

338. qui exécto matris vtern viui aërem hauſerunt, Liberi aliqui, & Scipinnes.] *De his ita Plinius quem imitari ſolet, lib. 7. cap. 9. Auſpicatius enecta parente gignuntur. Sicut* Scipin *Africanus prior natus, primuſque Cæſar à cæſo matris vtero dictus. Quâ de cauſa & Cæſones appellati. Addens autem* Liberi aliqui, *alludit ad fabulam, cuius meminit etiam Plinius lib. 6. cap. 21. quâ creditur ex Iouis ſemine natus, atque adeò exſectus* Liber.

339. Quòd ſi qui, vt Plato, perinde non putar duas Animas in vnum conuenire, &c.] *Suprà cap. 6. Chryſippo adſcribit, non* Platoni, *quòd* duo in vnum corpnra negarit, *vbi vide num. 90. In* Platone *autem, quòd* duæ animæ in vnum conuenire non poſſint, *hactenus reperire nequiui, relinquens id curioſo Lectori inquirendum.*

340. dæmnnis ſcilicet, nec vnius, vt in Socrate.] *De hoc vide ſuprà cap. 1. num. 12.*

341. verùm & ſeptenarij ſpiritus, vt in Magdalena, &c.] *Alludit ad illud Marci 16. Maria* Magdaleoæ, *de qua eiecerat* ſeptem dæmnnia. *Item id quod habetur Marc. 5. de* dæmnne Geraſeno *reſpondente: Legio mihi nomen eſt. Siue autem legas:* conferetur, *cum Gagnæo, ſiue:* conſeretur; *perinde mihi videtur.*

342. At idem in ſexto Legum, &c.] *Platonem iterum intelligit. Videtur autem ad illum locum* ſexti Legum *libri eiuſdem alludere, vbi dicit: Per hoc maximè tempus, quo quis generat, vereri oportet, & non facere vltrò quæ morboſa ſunt, neque ea quæ cum contumelia aut iniuria coniuncta ſunt. Nam in* Animas *&* corpora *eorum qui generantur, imprimi ac efformari neceſſe eſt, & penitus deteriora gignere.*

343. ſecundum Cleanthis teſtimoniū.] *Vide de hoc etiam ſuprà c. 5. n. 75. Atqui* ſupparare *verbum Auctori vſitatiſſimum, quo etiam vtitur infrà cap. 3n.*

344. Cur autem & veteres Aſtrolngi genituram hnminis, &c.] *Suprà etiam aliquid de* Aſtrnlogis *dictum eſt Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 9. n. 45. & infrà latiùs de* genitutarum digeſtiooe, *lib. 1. adu. Marc.*

CAP.

Cap. xxvi.

3-5. Sed omnis inæqualitas ſententiæ humanæ&c.] Caput hoc, maioris elucidationis gratia ſeparaum, eiuſdem eſt argumenti cum præcedenti, niſi quòd ex ſcpturis ſacris ſuam probet Auctor ſententiam. Atqui d. Prouerbiali formula: in uoſtras iam lineas gradum olligam, vide noſtra Prolegomena. Malo autem legere om Gagnæo: De tuo frater (id eſt Chriſtiane) fundaneuto, fidem ædificem, quàm cum Gelenio: ædifica, o quòd præcedit: probem.

346. Ecce viſcera Rebeccæ, &c.] Latè proſequitur iſtoriam Gen. 20. de Rebecca & duobus eius filiis, tum n vtero, tum in partu, qui niſi iam animati non potuiſſent pugnas illas intentare.

347. Aſpice etiam ſingulares conceptus, &c.] Similiter etiam hic conceptus Ioannis Baptiſtæ & Chriſti, ac mutuam agnitionem infantium adhuc in vtero, de quibus Luc. 2. Pulcrè verò: Exultat (inquit) Elizabeth, Ioannes intus impulerat; glorificat Dominum Maria, Chriſtus intus inſtinxerat.

348. Sic & ad Hieremiam, &c.] Ad eiuſdem rei comprobationem, etiam Hieremiæ Prophetæ ex cap. 1. teſtimonium adfert, idipſum conferens cum ſæpiſſimè citato loco Gen. 1.

Cap. xxvii.

349. Quomodo igitur animal conceptum, &c.] Inſcriptionem huic capiti, etiam à præcedentibus duobus diſtincto, damus: Animam ſimul cũ corpore coucipi, confici, & perfici. Quod ipſum repetitum ab Auctore tum ſuprà, tum infrà c. 36. quũ ad paradoxa Tertulliani pertineat, longiorem eà de re tractatum ad Prolegomena differimus, hic adduxiſſe contenti illam Gennadij ſeu alterius cuiuſpiam definitionem Eccleſiaſticam: Animas hominum non cum corporibus ſeminari, ſicut Luciferiani, Cyrillus, & aliqui Latinorum (inter quos haud dubiè Tertullianus) præſumentes affirmant: ſed formato iam corpore Animam creari & infundi à Deo. Verùm hoc de Anima rationali intelligẽdum; nam quòd Anima vegetatiua in Animalibus omnibus ſimul eum corpore ſeminetur, nemo dubitat.

350. Si mors uon aliud determinatur, quàm diſiunctio corporis Animæque, &c.] Latiùs hoc infrà deducit c. 42. Sed inde non colligitur, ſimul cum corpore Animam ſeminatam; ſed ſufficit, quòd Deo Animas creante, fiat eodem momento vita hominis per coniunctionem corporis & Animæ. Eſt enim falſiſſimum quod addit Auctor: Porrò vitam à conceptu agnoſcimus, quia ſecundum Phyſicorum Medicorúmque ſententiam, non niſi 40. die animatur maſculus, fæmina verò die 80.

351. Tunc ſi alteri primatum damus, alteri ſecundatum, &c.] Addimus iterum: Tunc, ex Gagnæo, quia Tertullianicum eſt, ſicut etiam voces primatus & ſecundatus. Atqui confutatur hoc argumentum per ſui abſurditatem, à B. Auguſt. Epiſt. 157. ad Optatum, de Origine Animæ: Nam (inquit) & illi qui Animas ex illa vna propagari aſſerunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita ex parentibus eas trahi dicunt; ſi Tertulliani opinionem ſequuntur, profectò eas non ſpiritus, ſed corpora eſſe contendunt, & corpulentis ſeminibus exoriri. Quo peruerſius quid dici poteſt? Quare etiam ipſe Ariſtoteles lib. 2. de gen. animal. cap. 3. propoſita ſibi quæſtione, an omnis Anima producatur à virtute ſeminis? reſpondit omnem produci, præter intellectiuam.

352. Concubitum libido, non conditio fœdauit, &c.] Pulcherrimus locus (ſed qui nihil faciat ad confirmandum Tertulliani paradoxon) de matrimonij ſtatu benedicto apud Deum, aduerſus Marcionem, de quo latiùs infrà ſub finem lib. 1. aduer. Marcionem.

353. In hoc itaque ſollemni ſexuum officio, &c.] Iſtud diſertis verbis impugnot Lactant. lib. de Opific. Dei, c. 19. Illud quoque (inquit) venire in quæſtionem poteſt, Vtrùmne Anima ex patre, an potius ex matre, an vero ex vtroque generetur. Sed ego id meo iure ab ancipiti vendico. Nihil enim ex his tribus verum eſt; quia neque ex vtroque, neque ex alterutro ſeruntur Animæ corporibus. Corpus enim ex corporibus naſci poteſt, quoniã confertur aliquid ex vtroque; de Animis Anima nõ poteſt, quia ex re tenui & incomprehenſibili nihil poteſt decedere. Itaque ſerendarum Animarum ratio vni ac ſoli Deo ſubiacet. Nam de mortalibus non poteſt quicquam, niſi mortale generari. Nec putari debet pater, qui transfudiſſe aut inſpiraſſe de ſuo (directè contra Tertull. paradoxon) nulla mode ſentit, nec ſi ſentiat, quando, aut quomodo id fiat, animo comprehendit. Ex quo apparet, non à parentibus dari animas, ſed ab vno eodémque patre omnium Deo, qui legem rationémque naſcendi tenet ſolus, ſiquidem ſolus efficit.

354. Denique vt adhuc verecundia magis periclitet quàm probatione.] De hac phraſi vide ſuprà l. aduer. Hermogen. cap. 21. num. 74. Vtitur eadem etiam infrà cap. 30.

355. ex adflatu Dei Anima.] Sicuti veritas nunquam ſuperari poteſt, ſibi ipſi contradicit Auctor ſuprà cap. 3. ac 11. dum ex adflatu Dei Animam probat; quippè quum ibi adflatum Dei ſpiritum interpretetur, hic verò non aliud (abſurdiſſimum profectò) quàm vaporem ſpiritus. Atqui de voce effruticare, Auctori etiam vſitata, vide ſuprà l. aduerſ. Valentin. Et aduicimus iterum vocem agitur, legentes cum Gagnæo: tota hæc Auimarum redundautia agitur.

356. Et præſint piſcibus maris.] Pluraliter vertit: præſint, ex Græco apud 70. ἀρχέτωσαν; quum Hebræi ſingulari id legant numero, & etiam B. Auguſtin. ſi modo emendati ſint codices, lib. 1. de Gen. contra Manich. cap. 17. & 18. Verùm prorſus id eſt ad rem quæ hic tractatur, impertinens.

Cap. xxviii.

357. Quis ille nunc vetus ſermo, &c.] Veterem titulum retinuimus huius capitis: Aduerſus Platonem, non ex mortuis fieri viuos. Locus Platonis in Phædone eſt iſte: Vetus equidem ſermo quiſpiam hic eſt, quòd hinc abeuntes illic ſint: & ruſus huc redeunt, & ex mortuis fiunt viuentes.

358. Pythagoricus, vt volunt, quidam diuinus, &c.] Interpretatur Auctor cuiuſnam fuerit ille vetus ſermo, dicens ſecundum quoſdam Pythagoricum putari, de quo mox latiùs, at ſua ſententia Albino, de quo latiùs infrà cap. 29. num. 371. adtribuendum, aut Mercurio Ægyptio. Addens: forſitan, quòd non niſi obſcurè tale quid indicet; quum Pimandri cap. 13. dicat Animas malas in alia corpora, ſed humana tranſire. Id enim eſt ex mortuis viuos fieri. Loquor de Herm. Triſmegiſto, quem Mercurium Ægyptium non ſemel vocari ab

Digitized by Google

Auctore ſuprà adnotauimus, cap. 2. num. 23. vbi habet quod huc etiam ſacit: vt Mercurium Ægyptium, cui Plato adſueuit, qui etiam infrà citatur cap. 33. num. 404.

359. Multo antiquior Moſes etiam Saturno, nōgentis circiter annis.] Siquis conſideret quod habet Tertullianus Tomo 1. Apologet. cap. 19. non mirabitur quod hîc Moſen Saturno 900. circiter annis antiquiorem dicat (ibi enim habet: Moſen mille circiter annis cladem Priami anteceſſiſſe.) Nam (uti iam olim reſpondi ad Epiſtolam hac de re Franciſci Balduini I. C.) Euſebio, Beda, ac Hermanno Contracto teſtibus, non niſi 150. annis ante Æneæ in Italiam aduentū Saturnus regnaſſe legitur. Si itaque mille annis cladem Priami anteceſſit Moyſes, Saturno profectò antiquior eſt 900. circiter annis. Scio quidem alios in alia eſſe ſententia, verùm à Ioſepho hæc ſumpſiſſe noſtrum Auctorem, vti ſuprà adnotauimus num. 280. dicti Apologetici.

360. Si verò Samius Sophiſta, &c.] Quis iſte, Auctor indicat mox ſubiiciens: Certè ille Pythagoras, vtpotè qui Samius fuiſſe educatione & ſtudio ſcribatur à Suida, etſi Tyrrhenus natiuitate. Atqui deſcenſum eius ad inferos etiam Suidas credidit, quum (vt verbis Auctoris vtar) narret eum illic vidiſſe, quæ de poſteris mortuis niſi apud inferos non videretur cognoſcere potuiſſe; Heſiodi nempè animam æneæ columnæ alligatam ſtridentem, Homeri verò de arbore pendentem ſerpentibus circumdatam, propter ea (ſcilicet) quæ de Diis dixiſſent. Mendacij etiam & vanitatis, quódque ſemper vanas fabulas tamquam infantibus credulas finxerit, notat Pythagoram Lactant. lib. 3. cap. 18. & lib. 7. cap. 23. Verùm Auctori noſtro peculiare eſt, quòd Mortem ſimularit, ſubterraneo latitarit, ſeptenni illic ſe patientia damnans, vnica matre conſcia, & vbi ſatis viſus eſt corpulentiam interpolaſſe (hoc eſt corpori præ macilentia horrorem quendam conciliaſſe) de adytis fallaciæ emerſiſſe, vt ab inferis redditum.

361. quomodo mihi perſuadebit Æthalidem.] Omninò ſic lego ex reſtitutione Pauli Leopardi, Emendat. lib. 8. cap. 3. pro eo quod erat corruptiſſimè: Ephalidem, & ſimiliter adeò etiam infrà cap. 31. Æthalides autem, pro: Ephalides. Nam Pythagoras ſe dicens ex mortuis viuum, & ex inferis reducem, vt μετεμψύχωσιν (de qua cap. 31. latiùs) ſtatueret, iuxta Laërtium & Interpretem Apollonij, Æthalidem, non Ephalidem, Mercurij filium, primùm ſe fuiſſe adſerebat; qui & præco fuit Argonautarum, Apollonio teſte.

362. & Euphorbum.] Vt ſe ex Æthalide in Euphorbum tranſmutatum perſuaderet (iuxta quod etiam Suidas & Philoſtratus ſcribunt) vti mox ſequitur: clypeum Euphorbi olim Delphis conſecratum recognouit, & ſuum dixit, & de ſignis vulgo ignotis probauit. De quo etiam ſic Lactant. lib. 3. cap. 18. Niſi fortè credamus inepto illi ſeni, qui ſe in priori vita Euphorbum fuiſſe mentitus eſt. Hic credo, quòd ignobili genere natus, familiam ſibi ex Homeri carmine adaptauerit; quippè qui Euphorbum à Menelao occiſum ſcribat Iliad. 10. Verùm id his verbis refutat Auctor infrà cap. 31. Atquin ſcio non ita fieri, quum Pythagoram, Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum militarem & bellicam Animam ſatis conſtat, vel de ipſa gloria clypeorum conſecratorum; Pythagoram verò tam reſidem & imbellem, vt prælia tunc Græciæ vitans, Italiæ maluerit quietem, Geometriæ & Aſtrologię & Muſicę deuotus, alienus ſtudio & adfectu Euphorbi. Confutat etiam hîc eundem paulopòſt: Denique (inquit) qui ſe Euphorbum ex argumento clypei probarat, cur neminem Troianorum commilitonum æquè recognouit? Nam & illi iam reuixiſſent, ſi viui ex mortuis fierent. Meminit iterum his verbis cap. 34. Sicut in Pythagora Euphorbus, & rurſum lib. de Reſurrect. carn. cap. 1. num. 7. vt Euphorbus in Pythagoram, pauus in Homerum; vbi de his latiùs ex Rhenano.

363. & Pyrrhum piſcatorem.] Iſtud etiam ſic infrà cap. 31. refellit: Sed & Pyrrhus ille fallendis piſcibus agebat: Pythagoras contrà nec edendis, vt animalibus abſtinens. Delium autem illum piſcatorem fuiſſe ſcribit Laërtius.

364. & Hermotimum.] Rurſum hanc caſtigationem Leopardo acceptam debeo, vt & ſuprà cap. 2. vt hîc legatur: Hermotimum, pro eo quod legebatur mendoſiſſ. Hermippum. Atque adeò etiam infrà legendum c. 31. Æthalides autem & Hermotimus fabam quoque in pabulis communibus intuerat; Pythagoras verò ne per fabalia quidem tranſeundum tradidit. Comprobat autem idipſum Leopardus non modò ex Laërtio & Luciano, qui Dialogum titulo Hermotimi inſcripſit, ſed ipſius Tertull. infrà cap. 44. vbi de eo latiùs.

365. Reſpice ad Hypogeum, &c.] Ὑπόγειον ſubterraneum ſignificat: atque adeò videtur accipere Hypogeum pro ſepulcro, ac ſi dicat: ſi idem ſepulcrum capax ſit corporis Pythagoræ, quod olim fuit Euphorbi; credendum eſſe, quòd idem fuerit Pythagoras, qui iamdudum Euphorbus.

366. Scimus etiam Magos elicere explorandis occultis.] Propterea Magorum meminiſſe hîc videtur, quòd Plin. teſte lib. 30. cap. 1. Pythagoras, Empedocles, Democritus ac Plato, ad Magiam addiſcendam nauigauerint, reuerſi prædicauerint, ac in arcanis habuerint. Atqui de Magia infrà latiùs cap. 56. & 57.

367. per catabolicos.] Sic cum Gagnæo iterum lego, pro eo quod Gelenius ſubſtituerat: procatabolicos, in hoc ſecutus Turnebum Aduerſ. lib. 26. cap. 21. vbi ab eo citatur ex Fulgentio Campeſes Magus in Catabolicis, & additur: catabolicos ſpiritus infames dici, infauſtóſque genios, qui eum in quo ſunt ſæpiùs proſternunt, deiiciúntque per furorem. Quid verò, ſi ſic dicantur tamquam calumniatores; quum καταβολὴ à Iamblicho inter verſus Cleobuli pro calumnia vſurpetur?

368. & Paredros.] Paredros ſpiritus ab aſſidendo dici ibidem Turnebus adnotat; eóſque dici, qui perpetuò alicui aſſident, & familiares ſunt.

369. & Pythonicos ſpiritus.] Pythonis, ſeu Pythonici ſpiritus mali, frequentiſſ. eſt in ſcripturis mentio, Deuter. 18. Leuit. 20. 4. Reg. 21. 1. Paral. 10. Eſai. 8. & Act. 16. Hoc interim notandum, quòd Interpres noſter Latinus, Mulier Pythonem habens vertit 1. Reg. 29. quod Græcè eſt: ἐγγαστρίμυθος γυνή: ac ſi dicat, in ventre dæmonem habens, qui per os eius diuinare ſolet. Et rectè; nam etiam Plutarchus alicubi adnotauit πύθωνα ſuo tempore vocatum, quem olim ἐγγαστρίμυθον dicebant. Atqui de Pherecyde Pythagoræ magiſtro vide ſuprà cap. 2. num. 28.

Cap.

Digitized by Google

CAP. XXIX.

370. Mortuos quidem ex viuis effici conſtat, &c.] *Titulum huic capiti, maioris elucidationis gratia, à priori diſiuncto, damus*: Ad argumenta Platonis reſponſio. *Atqui refellit imprimis argumentum illud Platonis*: Mortuos ex viuis effici, ergo & ex mortuis viuos; quod *ille in Phædone probare nititur ex regula illa Philoſophica*: contrarium ex contrario fieri. *Verùm etiam eam impugnat exemplis manifeſtis Auctor. Sunt autem voces Tertullianicæ*: alternant, viſualitaris, obtrudi.

371. Hæc & Albinus Platoni ſuo veritus, &c.] *Mira eſt hæc phraſis*, veritus *cum Datiuo, Ciceroni tamen vſitata, quum 4. Academ. dixit: Vos autem mihi veremini. Atqui* Albinus, *cuius etiã meminit cap. præced.* Platonis magiſtri ſui, *vti loquitur Auctor*, ſcripta interpretatus; *ſcripſit Iſagogicum Dogmatum Platonis, & alterum librum de Ordine librorum eiuſdem; qui Græcè exſtant Romæ in Vaticano, & Venetiis ad S. Antonium.*

CAP. XXX.

372. Quid autem ad cetera reſpõdebimus, &c.] *Caput hoc, quum ſit eiuſdem argumenti cum præcedenti, nouo titulo opus non habet; attamen hunc addimus*: Quòd alioqui ſemper vnum fuiſſe oporteat hominum numerum. *Cuius tamen contrarium multis argumentis probat Auctor.*

373. dum aborigines, vel vagi, vel extorres, vel glorioſi quique occupant terras, &c.] Aborigines *vocari, qui primi in quaque regione ſunt orti, notum eſt; de reliquis, ſimiliter Auctor ſuprà Tom. 2 l. de Pallio, cap. 2.* Tranſuolauere redundantium gentium examina; Scythæ exu[illegible]rant in Perſas (*pro quo hîc* Parthicas; *nam eoſdem eſſe* [illegible] *n. 34.*) Phœnices in Africam eructant; Roma[illegible] Phryges pariunt: Sic & Herculea poſteritas (Men[illegible]æ *nempè*) qui Temeno pariter Peloponeſum occupando produeunt. Sic & Iones Nilei comites (*quos rectè hîc* Athenienſes *vocat*) Aſiam nouis vrbibus inſtruunt. *De quibus omnibus ibi latiùs num. 34. 35. 38. & 39.*

374. quas μετοικίας appellant.] *Siue* μετοικίας *legas cum vulgatis excuſis, ſiue* ἀποικίας *cum Gagnæo in margine, perinde eſt: nam vtraque vox pro* migrationibus, *ſeu coloniis, claſſicis Auctoribus vſitata eſt. Atqui facit etiam huc illud dict. 1. l. de Pall.* vt inde velut ex ſurculis & propaginibus populi de populis, vrbes de vrbibus, per vbique orbis pangerentur.

375. Reueta lues, & fames, & bella, & voragines ciuitatum, &c. tamquam tonſura inſoleſcentis generis humani.] *Simili phraſi vbi ſuprà dixit*: Denique ſi quid mare diluit, cœlum texit, terra ſubduxit, gladius detorondit. Vbi voragines ciuitatum *& inſularum multas recenſet Auctor, quemadmodum etiam Apolog. cap. 40.*

376. poſt mille annos.] *Adludit ad* mille annorum iter, *quod Plato recenſet poſt hanc vitam, Dialogo 10. de Repub. & in Phædro; quos quum hîc tamquam fabulas refutat Auctor, mirum eſt quomodo poſtea in Millenariorum paradoxon inciderit, de quo inter Prolegomena latiùs. Atqui ſunt hîc voces rurſum & phraſes Tertullianicæ*, ſupparetur, erogatum, abſumi periclitetur, pariaſſet, & commeatus; *de quibus alibi ſuperiùs latiùs. Hîc dumtaxat adiiciam locos ſimiles lib. adu. Praxean*: in iſto commeatu, *& lib. adu. Gnoſticos*: nec per hunc commeatum vitæ; *nouè etiam dixit*: miliario tempori, *pro mille annorum, ſicut etiam cap. ſequ.* miliarij æui.

CAP. XXXI.

377. Iam verò ſi ex mortuis viui, &c.] *Idem etiã hoc capite confutatur Platonis paradoxon, hoc argumento*: Quòd alioqui oporteret ſingulas Animas in ſingula corpora reuerti, eadem ætate, in eadem corporis aut ingeniorum proprietate. *Cuius tamẽ contrarium ipſe Pythagoras in ſe conuincit, per* μετεμψύχωσιν *tot variorum ingeniorum.*

378. Porrò ſi & binæ & trinæ & quinæ vſque vno vtero reſinmuntur, &c.] *Vel hinc patet ſuprà nos rectè emendaſſe cap. 6. num. 90.* ſed bina & trina, *vbi etiam* quinionis filiorum *meminit, num. 91.*

379. Et hoc autem modo primordij forma ſignatur, &c.] *Gagnæus in prima aditione*: ſingulatur; *quæ fortaſſis vox retineri poſſet, quum ſimiliter ſuprà alicubi dixerit*: ſingulario motu; *ac ſi velit dicere*, ſingula, *id eſt*, vna, *monſtratur. Eſt autem paulopòſt locus corruptus, cui ſine MS. cod. mederi non licuit*: Sed etſi eædem ſemper reuoluerentur, licet non corporum quoque formas eaſdem, licet non flatorum (*quid hîc quæſo*: flatorum, *niſi fortè accipiatur pro flatuum, id eſt animarum?*) tamen quoque, fortes caſam (*neque hîc quid ſibi velit intelligo, niſi fortè* caſuum *legendum ſit, ſed nec hoc ſatisfacit*) vel ingeniorum & ſtudiorum, & adiectionum (*fortè*: actionum) priſtinas proprietates ſecum referre deberent. *Lego autem mox*: qua ignorata & ibi reuertuntur, *pro*: quia.

380. Pythagoras contrà nec edendis vt animalibus abſtinẽs.] *Cur* ab animalibus abſtineret Pythagoras, *alibi cauſſam reddit Auctor ſuprà Tom. 1. Apol. cap. 48.* ne fortè bubulam quis de aliquo proauo ſuo obſonet. *Huc pertinet etiam illud B. Hieronymi lib. 2. aduerſ. Iouinian. Et probabo, non Empedoclis & Pythagoræ nos dogma ſectari, qui propter* μετεμψύχωσιν, *omne quod mouetur & viuit, edendum non putant. Quod Lactant. lib. 3. cap. 19. melius interpretatus, dicit hanc animarum in corpora tranſmigrationem ab eo inuentam, vt vetaret homines animalibus veſci. Ex quo proinde conſtat à* Pythagora *non ſolùm introductam* μετεμψύχωσιν, *de qua mox, ſed etiam* μετενσωμάτωσιν, *de qua cap. ſequ. latiùs. Porrò etiam hîc caſtigãmus*: Æthalides, *pro*: Ephalides, *vti ſuprà num. 361. &* Hermotimus, *pro*: Hermippus, *ſicuti ſuprà n. 364.*

381. Fabam quoque in pabulis communibus intuerat.] *Cauſſã reddit Suidas, cur* fabis *non vteretur* Pythagoras, *quòd flatuoſæ ſint, & facultatis animalis maximè participes; quæ certè aliis veriſimilior eſt, quàs reddunt alij, rationibus. Addit præterea Auctor*: quòd ne per fabalia quidẽ tranſeundum diſcipulis ſuis tradidit. *Quod vſque adeò verum eſſe adſtruit Suidas, vt quum incenſa domo perſequerentur eum ſui hoſtes, vbi ad agrum* fabis *plenum veniſſet, quieſcens iugulatus ſit.*

382. & μετεμψυχώσεις.] *Caſtigari haud dubiè debet* μετεμψυχώσεις; *nam præter Græcam etymologiam, etiam infrà ſemel cap. 34. & cap. 35. ter legitur*: Metempſychoſis, *voce Græca in Latinam tranſlata coloniam. Vbi pulcrè Auctor*: Sed enim Metempſychoſis illorum reuocatio eſt Animæ iam pridem morte functæ, & in aliud corpus iteratæ. *B. Auguſtinus vnica voce*: tranſanimationem *dicere maluit. Impugnatur autem hæc abſurditas vel à Plutarcho lib. 2. de eſu carn. quare nihil mirum ſi & ab Auctore, & ab aliis Patribus plerìſque. Vide Iren. lib. 2. cap. 58. & ſequ. Lactant.*

Digitized by Google

lib.3.cap.18.ac 19.& lib.7.cap.23.Gregor.Nyſſen.lib.de Homine, Philoſ.lib. 2.cap. 8. & lib.de An. ac reſurr. Hieron. epiſt.59.ad Auitum, Auguſt.de Ciuit.Dei,lib. 10.cap.30. Epiphan.aduerſ.Manich. hær.66. & Chryſoſt.hom.quadam in 12.cap.Ioan. Item à Tatiano aduerſ. Gentes, Origen.lib.contra Celſum, Ambroſ.lib.contra Platonem, citato ab Auguſt.lib.2.contra Iulian.& Cyrill.contra Iulian.lib.7.

383. quaſi noo & Scythæ & Indi philoſophétur.] De Scythis ita ſuprà Tomo 1.lib. de Pallio, cap. 5. An aliter mutauit Anacharſis, quum regno Scythiæ Philoſophiam præuertit? ubi vide Adnot. noſtrarum num.95. De Indorum verò Gymnoſophiſtis infrà lib. 1. adu. Marc. Celebrem autem facundia fuiſſe ſignificat mox Auctor & Platonem, & Neſtorem.

Cap. XXXII.

384. Sed enim Empedocles, &c.] Capitis huius titulum veterem retinuimus, omiſſa Metempſychoſi, de qua hîc non tractat: Aduerſus Pythagoræ & Empedoclis opiniones de Metenſomatoſi. Quàm rectè Pythagoræ etiā adſcribi ab Auctore, præterquàm quòd mox adnotaui num.380.manifeſtum fit ſuprà Tom.1. Apolog.cap.48.ubi dicit: Age iam, ſiqui Philoſophus adfirmet, vt ait Laberius, de ſententia Pythagoræ, hominem fieri ex mulo, colubrum ex muliere. Sic etiam Ariſtoteles lib. 1. de Anim. cap.3. ſub finem fabulas Pythagoricas vocat, vt dicatur quæuis anima ſine vllo diſcrimine quoduis corpus ingredi. Nec abſimiliter B. Hieron.locis modò citatis, & ipſe Diogenes Laërtius. Vnde & eundem errorem deſumpſit Plato, tum in Phædro, tum lib. vlt.de Republ. quare rectè etiam ille adſcribitur à B.Gregor. Nyſſeno, lib.2. Philoſ.cap.7. A quibus diſſenſiſſe addit cap.ſequ.Iamblichum, & B. Auguſt. Porphyrium; quippe qui non niſi homines ex hominibus fieri voluerint. Aduerſus autem iſtam ſcripſiſſe cēſentur idē Patres, qui ſuprà, & inſuper B. Iuſtinus Martyr lib. adu. Tryphonem.

385. quia ſe Deum delirarat, &c.] Huc pertinet illud Suidæ in Pythagoram & Empedoclem: Empedoclem quoque Agrigentinum, hanc complexum fuiſſe tradunt ſapientiam (aut potius inſipientiam.) Nam illud: Valete, ego verò ſum Deus immortalis, non iam mortalis; &: Iam aliquando fui puella & puer, & bis Olympia è bellariis immolatus; eius ſunt qui Pythagoream diſciplinam probet. Quin etiam Clem. Alexandr. Strom.lib.3. eiuſdem farinæ verſum Empedoclis citat:

Mortua nam ex viuis fecit, mutánſque viciſſim.

386. thamnus & piſcis fui, inquit, &c.] Vox thānus in Latinam hîc ab Auctore transfertur coloniam, ex Græca θάμνος, quæ fruticem ſignificat. Atque adeo ad Empedoclem rectè refert Scholiaſtes illud B. Gregor. Nyſſen. lib.de An. & reſurr. Alij verò etiam ad frutices huiuſmodi deliramentum extendunt, vt etiam arborem, ac ligneam Animæ vitam conuenientem atque accommodatam eſſe putēt. Addit B. Hieron.epiſt. ad Auitum, non ſolùm quadrupedum, ſed & piſcium corpora eſſe timenda.

387. cur non magis & pepo tam inſulſus.] Similiter infrà lib.4.adu.Marcion. & non magis peponem, quem cordis loco Marcion habuit? ubi de hoc latius; ſicuti de chamæleonte ſuprà Tom.1.lib.de Pallio, cap. 3. num. 49. & de Empedocle in Æthnam præcipitato, ibidem cap. 4. num. 83. ac hoc ipſo lib. cap. 3. num. 50. atque de prouerbiali formula: æſtiua cœna poſt aſſum, in Prolegomenis noſtris.

388. Viderint thamni licebit, & lapathi.] Sic ex coniectura Latinij, pro: lapti, vt rideat Auctor Empedoclis ſtultitiam hiſce nominibus; qui eiuſmodi frutice credi ſe maluerit olim fuiſſe, quàm vel animal, vel plantam aliquam nobiliorem. Thamnus enim non modo fruticem in genere, ſed rubum viliſſimum ſignificat ſurculaceum, qui veſtimentis hæret; ſicuti etiam hauddubiè lapathus omnibus plus ſatis notus.

389. etiamſi ſecundum Philoſophos ex elementitiis ſubſtantiis cenſeretur, &c.] De his Philoſophorum ſententiis vide ſuprà num. 64. vſque ad 70. & 117. 118. 119. ac 120. Confutat autem imprimis hanc opinionem ex contrariis corporibus, in quæ animas tranſmigrare volunt.

390. Igni quidem ea quæ rigēt, colubros, ſtelliones, ſalamandras.] Rectè id Auctor; quia Iſidoro teſte lib.12.Etymol.cap.4. omnes ſerpentes natura frigidi ſunt. Inter ſerpentum autem genera enumerat ipſe ibidem colubros, ſtilliones, ſalamandras, quorum ſalamandræ, etiam Plinio conſentiente lib. 10. cap. 67. contactu ignem extinguunt, & proinde rectè igni contrariæ hîc dicuntur. Chamæleontem autem, cum locuſtis & papiliunculis, ſiccitatibus gaudere, vel verſus Pacuuianus indicat, qui terrigenam vocat, & quod mirum eſt ab Auctore non adnotatum, etiam ſanguine caſſam.

391. Item contraria ſanguini, &c.] Inſecta omnia ſanguine carere, & piſces pleroſque, etiam Plin. teſtatur lib.11.cap.3. Atqui phraſis eſt Tertullianica: maiorem piſcium cenſum, ſicuti & paulopòſt: & cenſum eis de ſua tranſlatione conferre.

392. Spiritui verò contraria, &c.] De his ſuprà cap.10.num.127.128.129.

393. Item aëri contraria, &c.] Sub terra & ſub aqua viuentium, res (inquit Auctor) magis quàm nomina noueris. Sic enim lego cum Gagnæo, pro eo quod Gelenius ſubſtituit: nouerim. Neque enim aliqua eiuſmodi Plinius nominat.

394. Item cootraria lumini, &c. vt talpas, veſpertugines noctuas.] Veſperuginem vocat, quem Plinius non ſemel veſpertilionem.

395. Ceterùm ſi & atomos Epicuri tenerem, & numeros Pythagoræ viderem, &c.] De opinione Epicuri conſtituentis animam ex Atomis, vide ſuprà num.71. Numeros Pythagoræ rectè adtribuit. Nam, vti ſcribit Nyſſen.lib. Philoſ.2.c.1. Pythagoras Animum definiuit, ſeipſum mouentem numerum; contra quam opinionem ibidem latè diſputat cap.4. Hinc & Iren. lib.1.cap.1. & Auctor ſuprà lib. adu. Valent.c.7. & 8. Tetradem illam Valentinianorum Æonum, Pythagoricam vocāt. Atqui de Idæis Platonis vide ſuprà num. 238.

396. & Entelechias Ariſtotelis.] De Entelechia Ariſtotelis ſuprà aliquid adtigimus num. 62. & 72. De eadem ſic Nyſſ. dicti lib. cap.1. Ariſtoteles primam corporis organici naturalis poteſtatem vitam habentis, ἐντελέχειαν dixit: quam etiam latiſſ. impugnat cap. 4. Locus ad quem alludit, habetur lib.2.de Anima, cap.2. in fine: Animam igitur ἐντελέχειαν quandam eſſe, ex hiſce quæ diximus innoteſcit. Quam vocem Cicero lib. 1. Tuſcul. quæſt. continuatam & perennem motionem vertit, plerique, perfectionem. Etiam Epiphan. interpres in Compend. fid. cath. vtrumque verò Langus in Apol. 1. Iuſt. Mart. Vnde magna eſt orta controuerſia inter doctos, an ἐντελέχειαν ſcripſerit Ariſtoteles, quæ perfectionem propriè ſonat, an verò ἐνδελέχειαν, quæ vox magis perennem

rennem motionem ſignificat. Vtrùm autem legatur, & apud Ariſtotelem, & apud Ciceronem, perinde eſſe, iamdudum aduotauit Beroaldus, cui & ego conſentio; maximè quum perennitas, quod ἐνδελέχεια ſignificat, non ſit aliud, quàm quædam perfectio; & vtrumque vocabulum æquè nouum ſit, ab Ariſtotele recèns compoſitum, vtraque etiam interpretatio cum ſententia Ariſtotelis conſtet. Porrò ſunt etiam hîc phraſes vocéſque Tertullianicæ: reſpui haberei, ſubſtantiui ſtatus, & diuerſitatem committit, *de quibus omnibus alicubi ſuprà.*

397. Quomodo igitur illa Anima, &c.] *Pulcherrimè abſurditatem huius paradoxi Auctor proſequitur ex diuerſitate ciborum; ſi dicatur homo mutari in* aquilam, anguillam, capram, coturnicem, vrſum, aut leonem; *quantum apparet, nominatim alludens ad locum Platonis lib. vlt. de Republ. vbi dicit, Agamemnonis Animam elegiſſe* aquilam, *Aiacis verò* leonem *tooptaſſe.*

398. Ipſius Animę humanę quiſquis modus, &c.] *Tertiò confutat hunc errorem ex abſurditate de menſura corporum diuerſa in amplioribus, & longè minutioribus corporibus; ſi dicamus hominem tranſmutari in elephantum, aut in culicem. Huc pertinet illud Iuſtini Martyris l. Quæſt. & reſponſ. cap. 20. vbi ridens; Adeò (inquit) vt qui olim Athenis docuerit Plato, poſtea formicæ pertulerit laborem.*

399. Numquid ergo demutabitur, &c.] *Quartam rationem addit:* quòd nec demutari poſſit anima, ne non ſit ipſa; nec permanere in ſtatu, quia contraria non capit.

400. μετενσωματώσεως.] *Græcam vocem hîc retinuit, quæ initio huius capitis, tamquam Latina eſſet, Metenſomatoſis ponitur; quæ quum corporum tranſmigrationem ſignificet, ipſe his verbis eam ibidem circumſcripſit:* præſumptionem, beſtias ex hominibus, & homines ex beſtiis, reuoluentem.

401. Nam etſi quidam homines beſtiis adæquantur, &c.] *Etiam quintam adfert rationem, quòd* etſi adæquentur beſtiis homines, *per quam ſimilitudinem fuerunt Philoſophi qui Pythagoram excuſarent,* non tamen propterea ex rapacibus miluos fieri; *& ſic de ceteris, vti cēſebat Plato.* Aliud enim eſſe ſubſtantiam, aliud naturam ſubſtantiæ.

402. Adſimilatus eſt (inquit) homo irrationabilibus iumentis.] *Prorſus lego:* Adſimilatus, *pro* Adſimulatus; *nam Græcè eſt Pſal. 48.* ὡμοιώθη. *Noſter autem Interpres ad verbum potius tranſtulit, Inſipientibus, quàm Auctor:* irrationabilibus; *nam Græcè eſt* τοῖς ἀνοήτοις. *Atqui rurſum vox eſt Tertullianica:* pariare.

CAP. XXXIII.

403. Etiam quum iudicij nomine vindicatur hoc dogma, &c.] *Huic capiti, à præcedenti ſeparato ob prolixitatem, hanc inſcriptionem damus:* Quòd fruſtrà iudicij nomine vindicetur hoc dogma. *Adludit autem omninò hîc ad Platonem, qui in Phædone & alibi non ſemel, ob merita bona vel mala adſirmat detrudi Animas in corpora fœda aut proba. Quemadmodum etiam Clemens Alexandrinus lib. 3. Strom. in hæc verba: Animam enim quæ eſt diuina, in hunc mundum deducunt tamquam in locum ſupplicij. Oportet autē animas in corpus immiſſas expiari, ex eorum ſententia. B. Hieronymus etiam epiſt. ad Auitum, ſimilem Origenis ſententiam ex Platone deſumptam dicit. Quam latiſſ. 23. argumētis impugnat B. Cyrill. Alexandr. lib. 1. Comment. in illud Ioann. 1. Illuminat omnes homines venītes in hunc mundum; quod ille ad dictam ſuam ſententiam detorquebat. Rurſus autem voces Tertullianicæ:* occiſoriis; famulatoriis; diſpungentur; *&:* verterit, *ac* vertit, *abſolutè.*

404. quod & Mercurius Ægyptius nouit, dicens, &c.] *Videtur alludere ad hæc verba, Aſclepij Dial. 10. Hermis Triſmegiſti: Quum fuerit Animæ à corpore facta diſceſſio, tunc arbitrium examénque meriti eius tranſibit in ſummi dæmonis poteſtatem; iſque eam, quum piam iuſtámque prauiderit, in ſui competentibus locis* manere *permittet. Sin autem delictorum illitam maculis vitiiſque oblitā viderit, deſuper ad ima deturbat, &c. vt in hoc obſit animæ æternitas, quòd ſit immortali ſententia æterno iudicio ſubiugata. Atqui iterum legimus cum Gagnæo:* volo iudicij vtique diuini iuſtitiā, &c. recenſere; *pro eo quod ſubſtitutum fuit:* recenſe.

405. quod condimentis Apicianis.] *Intelligit* pecus macello deſtinatum, *in quod illi hominem transmutari volunt. Atqui de hiſce vide ſuprà Adnot. noſtras Tomo 1. lib. de Pallio, cap. 5. de* Apicio, *num. 110. de* menſis Ciceronianis, *num. 101. & de* lancibus Syllanis, *num. 102.*

406. Namque illa ſicarium, &c.] *Varia exprimit* ſicariorum *ſupplicia, quibus vtuntur aduerſus eos humana iudicia; quippè quæ eos damnant ad* feras, vltimum gladium, ignem, patibula, viuicomburia (*en rurſum vocem Tertullianicam*) culleos, vncos, ſcopulos; *& inſuper* ſepultura puniunt, *id eſt: priuant. Siue autem legas:* Perinde qui, *cum vulgatis; ſiue cum Gagnæo:* Proinde, *non refert.*

407. Pauum ſe meminerat Homerus Ennio ſomniante.] *Quum non exſtent* Ennij *poëmata, fides ſit penes Auctorem. Repetit idipſum cap. ſequ. his verbis:* quo perinde in pauone tunderetur Homerus; *& rurſum infrà l. de Reſurr. car. cap. 1.* Homerus in pauū. *vbi vide Adnotationes noſtras, num. 7. Sæpiſſimè autem ab illo celebratum* Homerum *teſtis eſt Suidas.*

408. quod animal indues viro iuſto Deiocæ, &c.] *Ita hunc locum caſtigauimus, ex Pauli Leopardi emendat. lib. 8. cap. 3. pro eo quod erat:* Deloco, *qui citat in hanc rem Herodotum l. 1. De* Didone *antē vide ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. vlt. num. 622. Rurſus autem reperitur hîc* diſpunctio vitæ, *pro morte, ſicuti etiam lib. de Teſtim. Animæ, cap. 4. Atqui lego paulopòſt:* ô iudicia, &c. mendiciora, *pro:* mendaciora; *ex caſtigatione Ioann. Harriſij Angli, tum quòd ſenſus totius loci antecedentis id exigat, tum quòd eadem voce adverbialiter vtatur ſuprà Tom. 1. l. de Pall. cap. 5.* credo ne mendiciùs patre cœnaſſer.

409. Deus itaque iudicabit pleniùs, &c.] *Similis prorſus locus eſt ſuprà Apolog. cap. 48. De* reuerſione *autem* animarum *in ſua corpora, latè tractatur lib. de Reſurr. carnis.*

CAP. XXXIIII.

410. Nulla quidem ad hodiernum, &c.] *Titulum huius capitis ſic adauximus:* Aduerſus opinionē ſimilem Simonis hæretici de ſua Helena. *De cuius reliquis hæreſibus vide ſuprà lib. de Præſcrip. adu. hær. c. 46. hær. 1. num. 301.*

411. Nam & Simon Samarites, &c.] *Ad verbum ferè hæc omnia deſumpta ſunt ex B. Iren. lib. 1. c. 20. quò Lectorem remitto, prolixitatis vitandæ gratia; exceptis iis quæ ad explicationem huius loci faciunt.*

412. Helenen quandam Tyriam, &c.] *Tum hîc, tum c. ſequ.* Helenen, *ſiue* Helenam *retinuimus; tum quòd Simon ille Magus hanc eandem fuiſſe diceret* Hele-

Digitized by Google

nam Troianam illam; tum quòd etiam ſic appelletur à B. Iuſtino Martyre Apolog. 2. & poſt eum ab Euſ. Græco hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 12. ſeu 13. B. Hieron. epiſt. ad Cteſiphontem aduerſ. Pelag. Epiph. hær. 21. non ſemel, Theodor. hæret. fabul. lib. 1. & Damaſc. lib. de hæreſ. Apud Iren. variant codices, quamquam plures Selenen legāt, quomodo etiā B. Auguſt. l. de hæreſ. Ruſinus verſione ſua Euſebij, Cyrillus alicubi, & ante omnes hos Clemēs Papa in Recognit. vbi à Luna, quæ Græcè σελήνη dicitur, appellatam vult. Veriſimile itaque eſt, vtroque nomine appellatam.

413. illam verò iniectionem ſuam primā, &c.] Clarius B. Iuſtin. Martyr: primam quandam mentem ſeu intelligentiam, Iren. mentis conceptionem matrem omniū, per quam initio mente concepit angelos facere & archangelos. Sicuti viciſſim illud: huius eam propoſiti compotem, &c. facit ad Iren. intellectum. Ex illo autem, amiſſa negandi particula: non; lego: Ab his perinde animo retentam; vbi animo, dixit Auctor, quod ille: per inuidiam.

414. exitioſiſſ. Priamo & Steſichori poſtea oculis, &c.] De Helena Troiani belli face Priamo exitioſiſſ. ſcribunt hiſtorici omnes. Steſichori fabulā verò (quam etiam ex Iren. deſumpſit Auctor) adtingunt (vti ante me adnotauit Feu-ardentius) Horat. Ode 17. Lucian. l. ver. hiſt. & Philoſtratus l. 6. de vita Apollon. Atqui illud quod paulo prius Iren. habet, & hîc auctor: in Samaria verò partem geſſerit; ad id pertinet, quòd, quū in Iudæa quaſi filius apparuiſſet, (vtpotè ſe eundem cum filio Dei faciens) in Samaria ſe ſummum patrem dixerit. Reliqua de mille nauibus ante Troiam, Menelao Helenam repetente, de decennij prælio; omnibus nota ſunt.

Cap. XXXV.

415. Sed non tibi ſoli Metempſychoſis, &c.] Etiam hîc ad titulum veterem huius capitis: Aduerſus Carpocratis hæreſin; adiecimus: de Animarum recorporatione. Eſt autem etiam hîc ad verbum imitatus Irenæum lib. 1. cap. 24. & vtrumque poſtea Epiphan. hær. 27. Atqui de reliquis eius erroribus vide ſuprà l. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 48. hær. 9. num. 311. & apud dictos Auctores ac Euſeb. nefanda eorum ſacrificia.

416. pariter Magus.] Vno verbo dixit quod latiùs Iren. de Carpocrate & eius diſcipulis, ac poſt eum Euſeb. hiſt. Eccleſ. lib. 4. cap. 7. & Epiphan. Artes enim (inquit) magicas operantur ipſi & incantationes, philtra quoque χαριτήσια (id eſt amatoria, vti Interpretes Euſebij vertunt) & paredros (ſiue aſſeſſores) & oniropompos (id eſt ſomnia emittentes) & reliquas malignationes, ſeu, ſicuti Interpres Epiphanij, præſtigias. Quod hîc adducimus ad maiorem Irenæi intellectum.

417. pariter fornicarius, &c.] Hoc addit Auctor: quoniam, iuxta Irenæum, Marcellina quæ Romam ſub Aniceto venit, quum eſſet huius doctrinæ, multos exterminauit. Quod ipſum repetit Epiphanius, addens; eos in luxu degere, & omnia ad corporis voluptatem operari ſolere; vſquoadeò vt Euſeb. iſtius potiſſimùm diſcipulis Gnoſticis imputet ſuſpicionem illam, quam de Chriſtianis omnibus ipſorum cauſſa conceperant ethnici, de ſtupris promiſcuis, & execrando infanticidio; à quibus criminibus latiſſ. ſuprà in Apologetico ſeſe defendit Tertullianus. Sunt autem hîc etiam voces Tertullianicæ: rato fieri, expunctis, vitæ huius commeatu.

418. donec exſoluat nouiſſimū quadrantē, &c.] Carpocratianos hac ſcriptura Matth. 5. abuſos, etiam Iren. & Epiphan. ſcribunt. Cuius poſterioris Interpres, ſignificantiùs reddidit vocem Græcam ἀποδῷς, exſoluere, quàm alij: reddere; quomodo etiam non hîc modò, ſed etiā ſupra Tom. 2. lib. de Orat. cap. 7. Tertullian. Cyprianus ac B. Hieronymus locis infrà citatis num. 424. vbi de hoc paulo latius.

419. Nam & ethnicus homo, &c.] Hanc primā interpretationem de aduerſario, cuius ibidem fit mentio, ethnico homine, longè aliam quàm Carpocratis, habet etiam Auctor ſuprà lib. de Orat.

420. orate pro maledicētibus vos.] Siue Matth. 5. ſiue Luc. 6. hanc ſcripturam inſpiciamus, hîc etiam pro ſuo more non diligenter animaduertit ad verba ipſa, quia legitur vtrobique, orate pro calumniantibus vos, & apud Luc. additur: benedicite maledicentibus vos; quod ipſum etiam ſuprà citauit Tom. 2. lib. de Spect. cap. 16. ac lib. de Patientia, cap. 6. legens ibidem quod habet partim etiam Matthæus: orate pro perſecutoribus veſtris.

421. Tum ſi in diabolum transfertur aduerſarij mentio, &c.] Ad verbum ferè locum hunc tranſcripſit B. Hieron. epiſt. ad Demetriad. de virgin. ſeruanda: Quia (inquit) ſecundo poſt baptiſmum gradu, iniſti pactum cum aduerſario tuo, dicens ei: Renuntio tibi diabole & ſæculo tuo, & pompæ eius, & operibus tuis; ſerua fœdus quod pepigiſti, & eſto conſentiens, pactúmque cuſtodiens (pro quo Auctor: hæc erit amicitia, obſeruatio ſponſionis; ſic enim lego cum Gagnæo, pro: obſeruatione) cum aduerſario tuo, dum es in via huius ſæculi, ne fortè tradat te iudici, & te de ſuo aliquid vſurpaſſe conuincat, tradariſque miniſtro, qui & ipſe eſt inimicus & vindex, & mittaris in carcerem & in tenebras exteriores, & non inde exeas, niſi ſoluas nouiſſimum quadrantem, id eſt minimum quodque delictum, quia & pro otioſo verbo rationem reddituri ſumus in die iudicij. Quorum vterque rectè interpretatur illud: Eſto conſentiens, pactūm cuſtodi cum illo initū. Atqui facit hic locus contra eos, qui nullas volunt in baptiſmo admittere Renuntiationis ceremonias; de quarum antiquitate vide Adnotat. noſtras in dictum lib. de Orat. ſupra num. 1.

422. ſicuti cum legimus ſanctorum criminatorem.] Locus ad quem alludit, videtur ille Apoc. 12. Hic eſt accuſator, κατήγορος, fratrum noſtrorum; pro quo paraphraſticῶs: ſanctorum criminatorem vertit, quia & fratres & ſancti Chriſtiani dicuntur. De fratribus id ſuprà oſtenſum eſt Tom. 1. Apolog. cap. 39. De ſanctis patet ex Apoſtolo Paulo, 1. Cor. 14. Epheſ. 1. 3. 4. & 1. Theſſ. 3.

423. & de ipſo etiam nomine diaboli delatorem.] Similiter infrà lib. 5. aduerſ. Marc. Ipſum diaboli nomen quæro, ex qua delatura competat creatori? fortaſſis detulit aliquam Dei ſuperioris intentionem. Et rectè. διάβολος enim Græcè delatorem, accuſatorem, calumniatorem ſignificat.

424. niſi modico quoque delicto mora reſurrectionis expenſo.] Si modicum quodque delictum mora reſurrectionis expendatur, id eſt, exſoluatur (quod ipſum repetitur infrà cap. vlt.) certè facit hæc interpretatio pro purgatione animarum poſt hanc vitam, à modicis quibuſcunque delictis, atque adeo etiam pro Purgatorio; cui ſimiles ſunt loci apud B. Cyprian. epiſt. 52. ad Antonian. & lib. de laude Mart. ac apertius lib. Teſtim. 3. cap. 57. dum fidelem emendari & reſeruari, ex hac ipſa ſcriptura probat, ac Pſal. 88. ac 116. et Malach. 3. Locos etiam expreſſos BB. Hieron. & Ambroſ. in hanc ſententiam

Digitized by Google

tentiam adnotauimus, ad dictam epiſt. 52. n. 59. vbi etiam latè de igne purgante tractauimus.

425. Hoc eſt ex malis fructibus bonam arborem intelligi, &c.] *Ironia eſt, qua ridet interpretatione Harpocratis; & etiã accipitur vox:* Spero, *pro timeo: ſicuti ſuprà non ſemel; tamquam ſi timeret ne poſſet reſpondere argumentis propoſitis.*

426. Et ſi vultis audire, &c.] *Rurſum hîc paraphraſticũs tranſtulit* audire, *pro eo quod Græcè eſt* δέξασθαι, *quod eſt, recipere.*

427. Et ecce ego mittam vobis Heliam Theſbiten.] *Quum etiam B. Cyrill. Alexandr. in Ioan. libr. 1. cap. 24. de* Theſbite *loqui dicat Malachiam Prophetam, videtur olim in adit. 70. etiam lecta fuiſſe vox:* Theſbiten. *Fuiſſe autem* Theſbiten Heliam, *patet non vno ſcripturæ loco. Siue legas* Heliam *cum aſpiratione, ſiue vt quidam* Eliam, *tum hîc tum vbique, perinde eſt; hoc vnum animaduerti, in veteri Teſtamento vbique & Græcè & Latinè cum aſpiratione legi, ſecus in nouo. Atqui de* Heliæ tranſlatione *infrà latiùs cap. 50. num. 564.*

428. Sed quomodo Helias Ioannes? &c.] *Similiter prorſus locos hos ſcripturæ interpretatur B. Auguſt. Tract. 4. in Ioan. cap. 1. & lib. 5. de Trinit. cap. 14. Qui interim neutribi legit illud:* coram populo, *quod Auctori proinde peculiare eſt. Poſteriori verò loco etiam interpretatur* ſpiritum Heliæ, *pro:* ſpiritum Moſeï, *ſicut hîc Auctor, qui vna voce* tranſlatum ſpiritum Moſei *dicit, eo quòd Num. 11. dicitur auferri à Moſe, & dari 70. ſenioribus.*

CAP. XXXVI.

429. In has quæſtiones inde opinor exceſſimus, &c.] *Partem veteris tituli huius capitis retinuimus:* De ſexo Animæ & carnis. *Atqui etiam hoc pertinet ad paradoxon Auctoris, quaſi dependens ex altero quod ſuprà proſecutus eſt cap. 25. 26. & 27. de* Anima in vtero ſeminata pariter cum carne. *Certè huius argumenti contrarium bis adſirmat B. Auguſt. lib. 1. de Anima, & eius origine, aduerſ. Vincent. cap. 18. & Cyrill. quoque Hieroſol. Catecheſi ſecunda.*

430. propter æmulas ſcilicet opiniones, &c. & illum ſermonem Platonis veternoſum.] *Videtur reſpicere ad illas opiniones* Philoſophorum & hæreticorum, *de quibus ſuprà cap. 23. & 25. ac* Platonis veternoſum ſermonem, *quo dixit diſcentias reminiſcentias, veluti ex* veterno *ſomno profectas; de quo c. 25. aut veterem ſermonem apud memoriam Platonis de animarum reciproco diſcurſu; vt* veternoſum *pro veteri accipiat.*

431. quoniam & Apelles, non pictor, ſed hæreticus, &c.] *Iſtud eiuſdem farinæ eſt cum eo quod ſuprà cap. 23. dixit* Apellem referre, ſollicitatas Animas de ſupercœleſtibus, *de quo ibi latiùs num. 298. quia ſi id verum eſt, conſequitur etiam* ante corpora conſtitutas Animas, *& proinde tam* viriles *quàm* muliebres. *De* Philomene *verò eius ſcorto, vide ſuprà, ſicuti & de aliis eius hæreſibus, lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 51. hæreſi 19. num. 324. De illis denique qui* Animã poſt partum carni ſuperducunt, *vide ſuprà cap. 25.*

432. qua lineas duxerit.] *Quia* pictoris *mentionem paulò priùs fecit, etiam hanc prouerbialem formulam ab illis deſumpſit, de qua inter noſtra Prolegomena latiùs.*

433. Ceterùm & ipſam Dei adflatus animaſſet, &c.] *Ad hunc locum videtur reſpondere B. Auguſt. loco paulò priùs citato, quum ait: Qui propaginem adſerunt Animarum, hinc ſe putant muctline ſuam munire ſententiam; quia, quum ſcriptum ſit detraxiſſe Deum coſtam de latere viri, eámque ædificaſſe in mulierem, non eſt additum, quòd in eius faciem ſufflauerit ſpiritum vitæ; ideò (inquiunt) quia de viro iam fuerat animata, pro quo dixit Auctor:* animal iam & ipſa. *Verùm reſpondet, nihil per hoc eorum ſententiam adiuuari. Si enim (inquit) ſcriptum eſſet, Inſufflauit flatum vitæ in faciem mulieris, nec ſic eſſet conſequens, vt non propagaretur ex parentibus Anima, niſi etiam de filio hoc ſcriptum reperiretur. Quia verò tacitum eſt, occultatum eſt, non negatum neque adſirmatum.*

CAP. XXXVII.

434. Omnem autem hominis, &c.] *Caput hoc titulum habebat:* De ætate carnis & Animæ; *nos verò putamus ſubſtituendum:* De incremento Animæ. *Nã de hoc Auctoris paradoxo ſic loquitur B. Auguſt. lib. 10. de Gen. ad litt. cap. vlt. Noluit tamen Tertullianus* Animam creſcere ſubſtantia *ſicut corpus; adſerens etiam timoris ſui cauſſam,* ne etiam ſubſtantia decreſcere dicatur *(inquit)* atque ita & defectura credatur. *Et tamen quia per corpus eam localiter tendit, non inuenit exitum incrementorum eius, quam vult de ſemine exiguo æquari corporis quantitati.*

435. aliqua vtique poteſtas diuinæ voluntatis miniſtra modulatur, &c.] *Quæ ſit hæc* poteſtas, *paulò pòſt explicat, quum dicit:* nos officia diuina *(id eſt, phraſi Iureconſultorum, miniſtros Dei)* angelos credimus. *Facit itaque locus iſte ad confirmationem dogmatis Catholici, de angelis peculiaribus homini cuique deputatis, de quibus eſt elegans B. Hieron. ſententia in illud Matth. 18. Angeli eorum ſemper vident faciem patris mei. Magna (inquit) dignitas Animarum, vt vnaquæque habeat ab ortu natiuitatis in cuſtodiam ſui angelum deputatum. De iiſdem exſtat qu. 30. apud Iuſtin. Mart. lib. Quæſt. & reſponſ. & idipſum adſirmant BB. Hilar. in Pſal. 133. Baſil. in Pſalm. 48. & alibi; Auguſt. Soliloqu. cap. 27. Eodem pertinet quod inter opera B. Cypriani, Prologo Operis de Cardin. Chriſti operibus, vocentur angeli ſalutis noſtræ miniſteriales, & quod Rufinus in expoſ. Symboli ſcribit, ab initio præfectas quaſdam virtutum cœleſtium poteſtates, quibus regeretur & diſpenſaretur mortalium genus. Vide etiam Orig. hom. 13. ac 35. in Luc. & hom. 11. in Numeros.*

436. etiam Romana ſuperſtitio Deam finxit Alemonam.] *De* Alemona *vide Gyraldum de Diis gentium. De aliis tribus (ſicuti etiam ante me adnotauit Turneb. Aduerſ. lib. 18. cap. 34.) in hæc verba Gellius: Duæ Parcæ à Latinis, vna à partu noni menſis,* Nona, *ab enixu decimi menſis,* Decima *dicebatur. Accedebat tertia, quæ Parca dicebatur, quaſi parta, mutato t, in c. Eam hîc Auctor* Partulam *vocat, quòd partum gubernet. Porrò de* Lucina *infrà latiùs cap. 39. n. 447. ſicuti etiam de* fatorum inſcriptione, *ibidem num. 449.*

437. Nam & Moyſi lex, &c.] *Adludit ad Exod. cap. 21. iuxta lectionem 70. Si percuſſerint mulierem in ventre habentem, & egreſſus fuerit infans eius non figuratus; damno damnatus erit, ſecundum quod impoſuerit vir mulieris, & dabit cum poſtulatione. Si autem figuratus fuerit, dabit animam pro anima. Auctor interim vocem illam:* ἐξεικονισμένον, *aliter circumloquendo interpretatur quàm figuratum, nempè* cui iam vitæ & mortis ſtatus deputatur, *idque conformiter Theologis Doctoribus, qui homicidium in abortu non adſcribunt, niſi*

dendum, quàm Ludou. Viui, qui eas ab illis ſcriptas negat. Atqui mox legimus: Porrò vt frugum ſeminibus, &c. pro: Porrò &; quia poſtea ſequitur: Ita & Animam licebit (quod ſicut alibi nō ſemel, pro: liquebit accipitur) ſemine vniformem, &c.

262. Thebis hebetes & brutos naſci relatum eſt.] Thebas Bœotiæ intelligit. Vſqueadeò autem id verum eſt, vt ex pinguedine ingenij quidam Bœotos dictos putent, & in Prouerbium abierint, Sus Bœotica, Auris Bœotica, & quod propiùs huc accedit, Bœoticum ingenium; de quibus latè Eraſmus in Chiliadibus; qui etiam inde deriuatum putat, quòd hebetes & brutos homines, Germanica & Britannica lingua, Bot, id eſt Bœotos appellemus.

263. Athenis ſapiendi dicendíque acutiſſ. &c.] Huc pertinet illud Ciceronis in Orat pro Flacco: Adſunt Athenienſes, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras diſtributa putantur. Item quòd à Platone in Protagora: Athenæ prytaneum ſapientiæ appellentur. Denique quòd idem Dial. 1. de Legibus, vocet ciuitatem eloquentiæ, & multi ſermonis ſtudioſam. Eſt autē peculiare Auctoris quod addit: penes Colytum pueros menſe citiùs eloqui.

264. Siquidem & Plato in Timæo Mineruā, &c.] Videtur aliud exēplar habuiſſe Auctor Platonis, quum vertit: nihil aliud Mineruā quàm regionis naturā proſpexiſſe, talia ingenia pollicitā; nā hodie lōgè aliud habet Latinus Platonis Interpres; Dea (inquit) vobis habitationem deſignauit delecto loco in quo geniti eſtis, temporum anni temperiem in eo conſpicata, quod ſapientiſſimos viros producturus eſſet. Aut ſaltem Græcas voces τὴν εὐκρασίαν τῶν ὡρῶν ἐν αὐτῷ κατιδοῦσα, aliter vertit, acſi diceret: naturam, id eſt habitudinem bonam regionis proſpectans; nec malè. ὅροι enim Regionis fines ſiue limites ſignificant magis propriè, quàm anni tempora.

265. Vnde & ipſe in Legibus, Megillo & Cliniæ præcipit, &c.] Sunt 6. Dialogorum Platonis de Legibus interlocutores: Megillus Lacedæmonius, Clinias Cretenſis, & Athenienſis hoſpes; nihil tamen eiuſcemodi hactenus in illis reperire potui. Quærat curioſus Lector, ſicut etiam de ſententia Empedoclis, ne ſim prolixior; & loco apud Comicos, qui timidos Phrygas illudunt.

266. Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat.] Suſpicor iſtud ſumptum ex hiſtoriarum libris Salluſtij; nam in libris hactenus aditis nō reperitur. Atqui illud, Cretenſes mendaces, reperitur apud Apoſtolum, ad Titum 1. cap.

267. AT NOS SECVNDVM FIDEM DISSERENDA SVO IAM NOVIMVS TITVLO.] Adludit hauddubiè ad librum de Fato, cuius fragmentum habetur infrà Tom. 4. Atqui de Arbitrij libertate, paulopòſt latiùs cap. ſequenti.

CAP. XXI.

268. Quòd ſi vniformis natura Animæ, &c.] Titulum huic capiti, à præcedenti ſeparato, damus: Quòd etſi vniformis, conuertibilis tamen ſit Animæ natura, id eſt liberi Arbitrij.

269. vt adhuc Trinitas Valentiniana cædatur.] Adludit hauddubiè ad Trinitatem hominis, quam ſuprà lib. præced. Valentinianis adſcripſit, cap. 16. de qua ibi latiùs num. 281. Quum enim dicat, vt adhuc cædatur, videtur omninò indicare, quòd etiam iam prius ab eo cæſa fuerit, id eſt impugnata Trinitas Valentini; atque adeò vel hinc colligitur ſcriptum ante hunc, dictum librum aduerſ. Valentinianos.

270. ſi quia prophetauit magnum illud Sacramentum, &c.] Etiam iſte locus facit ad adſertionem, quòd matrimonium ſit Sacramentum, adludens ad illud Apoſtoli Epheſ. cap. 5. ſicut etiam ſuprà cap. 11. & alibi frequenter; quemadmodum latè adnotauimus ſuprà ad lib. de Præſcript. hæret. cap. 40. num. 248. & lib. adu. Valentin. cap. 30. num. 128. & infrà rurſus cap. vlt. lib. 5. adu. Marcion.

271. quum in illum Deus amentiam immiſit, &c.] De hac latiùs Tom. ſequent. inter fragmenta lib. de Exſtaſi.

272. quia & materiæ fidem iā excluſimus.] Manifeſtè hîc adludit rurſus ad librum adu. Hermogenem, c. 13. Atque adeò conſtat illum librum hoc priorem.

273. Iidem enim conuertibilem negant naturam, vt Trinitatem ſuam in ſingulis proprietatibus figant.] Iſtud quum libri aduerſus Valent. cap. 29. adſcripſerit eis Auctor, dicens: naturificatæ (nempè animæ) iam ſpiritalis conditionis, germinatæ, certam obtinebunt ſalutem, immò omnimodò debitam; hîc præterea argumentum adducit, quo vtebantur ex ſcriptura, Matth. 7. de arbore bona & mala; quod ipſum aliis ſcripturis eludit, & egregiè confutat.

274. & nemo de ſpinis metat ficus, & de tribulis vuas.] Hauddubiè iſtud citat ex Luc. cap. 6. nam ibi legitur: neque de ſpinis colligunt ficus, neque de rubo vuam; pro eo quod Matth. 7. Nūquid colligunt de ſpinis vuas, aut de tribulis ficus? Quum autem vtrobique Græcè legatur συλλέγουσιν, quod rectè vertit Interpres vulgatus, colligunt; mirum eſt quòd metat legatur ab Auctore.

275. Et errauit Apoſtolus ſcribens: Eratis & vos aliquando, &c.] Haud abſimiliter B. Auguſt. vnā ſcripturam ex altera interpretatus, lib. contra Adimant. cap. 26. Fuiſtis enim aliquando tenebræ (inquit Apoſtolus) nunc autem lux in Domino. Tamquam ſi diceret: Fuiſtis aliquando arbores mali, & ideò non poteratis tunc niſi fructus malos facere; nunc autem lux in Domino, id eſt, etiam facti eſtis arbores bonæ.

276. Sed numquam diſcordabunt ſententiæ ſanctæ.] Elegans locus & Regula interpretandi ſcripturas ſacras per ſe mutuò.

277. Non dabit enim arbor mala bonos fructus, &c.] Similiter ferè reſpondet B. Hieronym. Iouiniano, lib. 2. adu. eundem, qui eadem hac ſcriptura nitebatur probare, quicumque baptizati eſſent, tentari, & peccare nō poſſe; atque adeo (ſicut hîc loquitur Auctor) negabat cōuertibilem naturam in homine baptizato. Arbor (inquit) mala fructus bonos nō facit, nec mala bonos. Si hoc ita eſt, reſponde mihi, quomodo Paulus, quum eſſet arbor mala, perſequens Eccleſiam Dei, poſtea fecit fructus bonos? & Iudas, quum eſſet arbor bona, ſigna faciens cum Apoſtolis, poſtea verſus in proditorem fecerit fructus malos? Quæ ipſa & multo plura in eandem rem exempla adfert idem B. Hieronym. Comment. in Matth. concludens: Tamdiu ergo bona arbor fructus non facit malos, quamdiu in bonitatis ſtudio perſeuerat: & mala arbor tamdiu manet in fructibus peccatorum, quādiu ad pœnitentiam non conuertitur. Quem locum hîc adduximus, quòd etiam hodie quidam eandem hæreſin velut ex orco reſuſcitare non vereantur.

278. Et genimina viperarum fructum pœnitentiæ facient.] Sic etiam paulopriùs: nec genimina viperarū (poterunt) facere pœnitentiæ fructum; & ſuprà lib. aduerſ. Hermogen. c. 12. n. 47 (quò adludit verbis

mox

mox ſequentibus, iam oſtendimus & Hermogeni) ſimiliter: Ergo de lapidibus filij Abrahæ nō ſuſcitabuntur, & genimina viperarum non facient pœnitentiæ fructum, ſi de malo in bonum natura demutari non poterit. Vertens etiam apud Matth. genimina, eo quòd eadem vox Græca γεννήματα tam apud illum quàm apud Lucam inueniatur. Hoc interim mirum quòd non legat: dignos fructus, quum tamen Græcè vtrobique legatur: καρποὺς ἀξίους.

279. habens in nobis ſubiacentem ſibi liberam arbitrij poteſtatem, &c.] Quomodo libera arbitrij poteſtas ſubiaceat diuinæ gratiæ, infrà latius lib. 2. adu. Marc. vbi ex profeſſo de Libero arbitrio diſputat; quò hauddubiè reſpicit, quum dicit: Ineſſe autem nobis τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni oſtendimus. Etſi enim poſterius prodierint libri aduerſus Marcionem, eodem certè tempore ſaltem primum & ſecundum librum ſcripſiſſe videtur, quo hunc librum; ſicuti ſuprà etiam adnotauimus cap. 18. num. 245. Atqui αὐτεξούσιον etiam Nazianzeno alicubi vſitatum eſt, quum homo ſcribitur τῷ αὐτεξουσίῳ τιμηθεὶς, id eſt, liberi arbitrij facultate donatus. Sic etiam Epiphan. contra Arioman. τὸ αὐτεξούσιον Deus Adæ dedit, & vnuſquiſque ſibi ipſi ſit peccati Auctor; & Macarius Ægyptius homil. 15. τὸ αὐτεξούσιον, quod primitùs homini dedit Deus. Item illud Clementis Alexandrini lib. 5. Stromat. τὸ αὐτεξούσιον etiam Plato per hæc oſtendit: Virtus autem non paret alterius dominio, quàm prout vnuſquiſque honorauerit vel deſpexerit, erit eius particeps. Eius qui elegerit culpa, non poteſt in Deum cauſſa conferri. Deus enim numquam eſt cauſſa malorum. O Troiani belliceſi (inquit Lyricus) Iupiter regnator ſuperûm, quia omnia aſpicit, non eſt mortalibus cauſſa malorum. Sed omnibus hominibus in medio eſt propoſitum, vt adprehendant iuſtitiam caſtã. Quæ verba iò huc adlegauimus, vt ſi non ex ſcripturis, vel ex Ethnicis ipſis conuincatur Caluinus, Deum faciens cauſſam malorum. Verùm de hoc paulo latius Tom. ſequ. inter fragmenta libri Tertulliani de Fato.

280. Quòd quum ſoli Deo competat, &c.] Nempè innatum infectúmque eſſe; quo fit vt ſuprà cap. 4. Animam natam factámque adſeruerit, quò tacitè adludit hoc loco.

CAP. XXII.

281. Cetera Animæ naturalia, &c.] Caput hoc, etiã diuiſum à duobus præcedentibus, inſcribimus: De Animæ definitione. Nam poſtquàm mentionem fecit denuò eorum quæ tractauit in libro de Anima cenſu adu. Hermogenem, cuius fragmenta habentur Tomo ſequenti, Animam definit verbis ſequentibus; quibus adeò etiam paucis inſinuat quæcumque toto hoc libro tractata ſunt, et tractabuntur.

282. Definimus Animam Dei flatu natam.] De Anima nata habes ſuprà c. 4. quòd ex Dei flatu, cap. 11.

283. immortalem.] Etſi iſtud ex profeſſo nõ tractet, quod eſſet tum temporis extra controuerſiam, frequens tamen eius hoc libro mentio, nempè c. 2. 3. 6. 9. 14. & infrà c. 24. 38. 45. 51. 53. & 54. vbi de opinionibus Philoſophorum eam agnoſcentium diximus, differentes Ariſtotelis hac de re opiniones vſque ad initium lib. de Reſurr. carn.

284. corporalem.] De Anima, quòd corporalis ſit, quamquam ad paradoxa eius iſtud pertineat, tractauit latè ſuprà cap. 5. 6. 7. & 8.

285. effigiatam.] Quòd effigiata ſit, alterum paradoxon tractatum etiam habes ſuprà c. 9.

286. ſubſtantia ſimplicem.] Iſtud tractatur cap. 10. quòd vniformis & ſimplex ſit.

287. de ſuo patiẽtem.] Quòd paſſibilis, atque adeò de ſuo patiens ſit Anima, tractatum fuit c. 12.

288. variè procedentem.] De variis Animæ partibus ſiue viribus & efficaciis, quibus variè procedit, vide ſuprà 13. cap.

289. liberam arbitrij.] De hoc cap. 20. ac 21.

290. accidentis obnoxiam.] Alludit ad id, quòd paulatim proficiat Anima in ſapientia.

291. per ingenia mutabilem.] Hoc tractatur cap. 20.

292. rationalem, dominatricem.] Cap. 16. de rationali Anima tractatum eſt, quæ indignatiuo & concupiſcentiuo dominatur.

293. diuinatricem.] Huc pertinet, tum quòd ſuprà dixit cap. 19. vbi agit de voce flebili infantium augure incommodorum, tum infrà vbi de ſomniis tractatur cap. 45.

294. ex vna redundantem] Deinceps iſtud tractatur cap. 23. 24. 25. 26. 27. ſicuti immediatè ſequitur: nũc (inquit) vt quomodo ex vna redũdet, cõſideremus, id eſt, vnde, & quando, & qua ratione ſumatur.

CAP. XXIII.

295. Quidam de cœlis deueniſſe ſe credunt, &c.] Titulum hìc antiquum retinuimus: Vnde Anima, aduerſus hæreticos qui eam de cœlis deferunt. Agit autem etiam contra hanc hæreſin (quippè quam & Origenes l. 1. Periar. c. 7. tuebatur) B. Hier. non modò Epiſt. ad Marcell. & Anapſychiam, quæ exſtat etiã inter Epiſt. B. Auguſt. n. 27. verum etiam epiſt. ad Demetriad. iuxta edit. Rom. n. 8 in Epitaphio Paulæ. Epiſt. 59. ad Auitum, & 61. ad Pammach. Similiter etiam Epiph. Epiſt. aduerſ. Ioan. Hieroſol. Eodem pertinet quod habet B. Grego. Nyſſen. lib. de Anima & Reſurr. de iis qui nationes quaſdam animarum ponunt, in peculiari quadam ciuitate, antequàm ad corpoream vitam veniant, viuentes, cui ſimilia recenſet lib. de Hom. cap. 29. & quod habet idem Philoſ. lib. 2. qui de Anima inſcribitur, cap. vlt. Gradus verò animarum & aſcenſiones & deſcenſiones, quas Origeniſtæ induunt, nihil diuinis ſcripturis conuenientes, neque Chriſtianorum dogmatibus concordantes, relinquendæ ſunt.

296. vt Saturninus Menandri Simoniani diſcipulus, &c.] De hoc eiuſdem hac hæreſi latè ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 46. hær. 3. n. 303.

297. Sed & Carpocrates.] De hoc ibidem cap. 48. hær. 9. num. 310. & infrà latius cap. 35. Priori loco de virtute ſublimi deſpectrice mundipotẽtium principatuum, quippè ex qua dicebat prolatos angelos qui mundum condidiſſent, hìc addens, quòd Animas ex illa virtute conceperint; infrà verò de Metempſychoſi animarum. Atqui ad intellectum illius: vt diſcipuli eius animas ſuas, iam & Chriſto nedum Apoſtolis, & peræquent, & quum volunt præferant; videatur Epiph. hær. 27. adu. Carpocratem, vbi latè id proſequitur.

298. Apelles ſollicitatas refert Animas, &c.] Huius etiam libro iam dicto facta eſt mentio c. 51. hær. 19. n. 324. & infrà Tomo ſequ. inter fragmenta Tertull. aduerſus Apellem. Huc autem propius accedit quod illi adtribuit Epiph. hær. 44. quamquam paulò obſcurius: de animabus ex ſupernis progreſſis, & in mundũ dimiſſæ à ſuperno Deo, quò vbi venerunt, delapſæ ſint ad malum. Item quod addit ibidem de animabus, quòd non ex volũ-

tate ſuperioris Dei venerint, ſed per tyrannidem raptoris. Huc etiam reſpicit ipſe Auctor infrà lib. de Reſurrect. carnis, cap. 5. quum dicit: Futile & friuolum iſtud corpuſculum, quod malum denique appellare non horrent, etſi ignei alicuius exſtructio æquè angeli, vt Apelles docet: ſufficeret ad auctoritatem carnis.

299 Examen Valentini ſemen Sophiæ inſulcit Animæ, &c.] *Iſtud habes latiùs ſuprà lib. adu. Valentin. toto cap. 25.*

300. Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum.] *Huc pertinet quod ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 7. docet Auctor,* originem hæreſeon eſſe ex Philoſophia, *vbi de hoc latiùs, n. 36. & illud l. adu. Hermog. c. 8. n.* 32. Hæreticorum Patriarchæ Philoſophi. *Peculiariter autem non ſolùm Pythagoræ ac Platoni, ſed & reliquis Platonicis, hunc errorem adſcribit B. Hieronym. Epiſt. ad Marcell. & Anapſych. ac ad Pammachium ſupracitatis; immò verò etiam ipſa verba Platonis, quibus id adſerit, ſubiiciuntur ab Auctore.*

301. Illius eſt enim vt in Phædone, &c.] *Videtur reſpicere ad illa verba Socratis* in Phædone Platonis: *Vetus equidem ſermo quiſpiam hic eſt, cuius nunc mentionem facimus*, quòd hinc abeuntes illuc (*ſic enim lego ex Tertull. pro*: illic, *eo quòd vtrumque vox Græca* ἐκεῖ *ſignificet*) ſint, & rurſus huc redeant. *& rurſum: Fuerunt ergo, ô Simmia, Animæ noſtræ etiam priùs quàm in hominis ſpecie eſſent, abſque corporibus, & ſapientiam habuerūt. Huc autem alluſit Saturninus hæret.*

302. Item in Timæo, quod germina, &c.] Germina Dei *vocat Auctor, quos, Dei filios, Plato. Sic enim habet* in Timæo, *ipſis hîc citatis verbis: Mortalium autem productionem filiis ſuis abſoluendam demandauit. Hi verò illum imitantes, accepto immortali animæ principio, poſtea mortale corpus ei circumdederunt, &c. ne prolixiores ſimus. Iſtud autem ad hæreſin Apellis proximè accedit, & ad Carpocratis, quantum ad mundi facturam adtinet.*

303. mortale ei circumgelauerint corpus.] *Verba illa loco mox citato Platonis, de influxu & de fluxu animarum in corporibus cum conglutinatione, tribus his verbis Metaphoricōs expreſſit; tamquam ſi circumgelati eſſent illi fluctus ſeu defluxus, ad ſeparationē vſque Animæ & corporis; maximè quum eodem libro diu poſtea etiā ipſe Plato humores in corporibus grandiores congelari dicat. Neque verò iſtud hîc dumtaxat, ſed etiam ſuprà, nimium ſuæ opinioni tribuens de Anima corporea, c. 9. quū dicit:* Flatum illum Dei (*id eſt Animam*) in interiora tranſmiſſum, & per vniuerſa ſpatia corporis diffuſum, ſimúlque diuina aſpiratione denſatum, omni intus linea expreſſum eſſe, quam denſatum impleuerat, & velut in forma gelaſſe. Inde igitur & corpulentiam Animæ ex denſatione ſolidatam eſſe.

304. Tum, quòd mundus hic imago ſit alterius.] *Iſtud ita expreſſit vbi ſuprà Plato: His autem ita ſe habentibus, etiam neceſſe eſt* mūdum imaginem alicuius eſſe. *Hinc verò videntur Valentiniani ſuas mutuati imagines.*

305. Et: Animam retrò in ſuperioribus, &c.] *Nō potui aliud reperire in Timæo Platonis huc pertinēs, quàm quòd Deus ſummus opifex cōſtituto vniuerſo diuiſit animas, æquales cū ſyderibus numero, et ſingulas ſingulis aſſignauit, & velut in vehiculū impoſitis vniuerſi naturam oſtendit, & leges fatales ipſis expoſuit, quódque origo prima quidem futura eſſet ordinata vna omnibus, oporteret autem ipſas ſeminatas in ſingula conuenientia ſingulis tēporibus inſtrumenta (corpora nempè) producere animal diuino cultu deditiſſimum. Quo libro quum nuſquam dicit,* Animā hîc quæ retrò norit de exēplaribus recenſere, *magis puto iſtud ad Phædonem referri, cuius etiam paulo priùs meminit, vbi vtrumque reperire eſt.*

306. Μαθήσεις ἀναμνήσεις, id eſt, diſcentias reminiſcentias eſſe.] *Locus iſte hauddubiè ex Phædone, nō ex Timæo, Platonis deſumptus eſt. Sic enim ibi legitur: Sed & ſecundum illum ſermonem (inquit Cebes) ſi verus eſt, ô Socrates, quem tu frequenter referre ſoles,* ὅτι ἡμῖν ἡ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὖσα, *id eſt, ſi ad verbum cum Tertulliano vertamus; quod nobis* diſcentia *non aliud ſit quàm* reminiſcentia (*pro quo Interpres Platonis vertit; quòd diſcere nihil aliud ſit nobis quàm recordari*) *& ſecundum hunc (inquam) neceſſe eſt nos in priore quodam tempore didiciſſe ea quæ nūc recordamur. Hoc autem fieri non poſſet, ſi non fuiſſet alicubi Anima noſtra, priùs quàm in hanc ſpeciem deueniret. Atqui mox & Simmias idipſum ibidem confitetur, & multis rationibus, non modò Cebes, ſed & Socrates ipſe paradoxon hoc confirmare nituntur; verùm egregiè confutat Auctor cap. proximo.*

307. Venientes enim inde huc Animas obliuiſci, &c.] *Etiam hoc ibidem paulo poſteriùs adſerit & probat Socrates; verùm hoc imprimis impugnat dicto ſequenti capite Auctor.*

CAP. XXIIII.

308. Primò quidem obliuionis capacem Animam non cedam, &c.] *Veterem titulum huius capitis retinuimus*: Aduerſus Platonis argumentum, quòd diſcentias reminiſcentias vocat. *Quod ipſum Platonis paradoxon, etiam ante Tertull. impugnauit Irenæus lib. 2. aduerſ. hæret. cap. 29. & B. Gregor. Nyſſenus Philoſoph. lib. 4. cap. 7. ac etiam B. Auguſtinus lib. 7. de Gen. ad litt. cap. 9. 10. 11. ac lib. 10. cap. 4. Item lib. 12. de Trinit. cap. 15. & l. 1. Retract. cap. 4.*

309. quia tantam illi conceſſit diuinitatem, vt Deo adæquetur, &c.] *Pulcrè ex ipſo Phædone confutationem auſpicatur, vtpotè quum ibi legatur iiſdem penè verbis quibus hîc Auctor vtitur: Aut non videtur tibi (inquit) diuinum quidem tale natura eſſe, vt imperet & principatum gerat; mortale verò, vt ſeruiat & ſubiectum ſit? Mihi ſanè. Vtri igitur* Anima ſimilis eſt? *Nimirum, ô Socrates, Anima* diuino, *corpus mortali. Cōſidera (inquit) itaque, ô Cebes, an ex omnibus relatis hæc nobis efficiantur.* Diuino *quidem, &* immortali, καὶ νοητῷ (*pro quo* intellectualem *vertit Auctor*) *&* vniformi, καὶ ἀδιαλύτῳ (*quod alibi ad verbum* indiſſulubilem, *hîc verò*: incorruptibilem *tranſtulit*) *& ſemper ſimiliter & ſecundum eadem ſe habenti;* ὁμοιότατον, *id eſt, ita ſimilem* vt adæquetur, eſſe Animam. *Et paulo pòſt:* ἡ δὲ ψυχὴ ἄρα τὸ ἀειδές, *id eſt, Anima verò quæ* inuiſibilis *eſt. Atqui quibus locis* innatam *dicat, vide ſuprà num. 54. vbi* incorporalem, *n. 61. vbi* ineffigiabilem, *num. 110. vbi* principalem, *n. 191. vbi denique* rationalem, *num. 207. 108.*

310. quòd natam eam agnoſcimus, &c.] *De hoc habes ſuprà cap. 4.*

311. SATIS DE ISTO CVM HERMOGENE.]

Digitized by Google

GENE.] Iterum adludit ad librum De Cenſu Animæ aduerſus Hermogenem, cuius fragmenta habes Tomo ſequenti.

312. memoria ſcilicet, quam & ipſe Plato ſenſuum & intellectuum ſalutem.] Iterum ex Platonis Philebo in Platonem argumentatur, quòd non modo obliuionem, iniuriam, ſeu potius ἔξοδον Memoriæ dicat, verùm etiam diſertè αἰσθήσεως σωτηρίαν, pro quo plurali numero vertit Auctor ſalutem ſenſuum & intellectuum, eo quòd Græca vox & ſenſum, & intellectum ſignificet.

313. & Cicero theſaurum omnium ſtudiorum prædicauit.] Adludit opinor ad lib. 1. de Oratore Ciceronis, vbi theſaurum rerum omnium memoriam vocat. Citatus autem fuit etiam ſuprà Cicero in Tuſculanis ab Auctore Tom. 1. cap. vlt. Apolog. & de Cicetoniaois menſis infrà loquitur, cap. 33. & ſuprà lib. de Pal. cap. 5. num. 101. vbi M. Tullium vocat.

314. Natura compotem Animam facis Idæarum illarum, an non?] Reſpondet ex Platonis ſententia: Immò natura, inquis. Et rectè; nam cap. præced. citatus fuit locus eiuſdem, vbi dixit: Animam retrò in ſuperioribus cum Deo egiſſe in commercio Idæarum. Porrò de Idæis vide ſuprà cap. 18. num. 238.

315. quia vt præmiſimus, & pro locis, &c.] Suprà nempè cap. 19.

316. cum toro ſuggeſtu iubarum, delicium fiet Berenices alicuius reginæ.] Non ſemel adnotauimus ſuggeſtum pro ornatu accipi ab Auctore. Atqui quòd alicuius Berenices Reginæ manſuetudine eruditus Leo delicium fuerit, tradit Ælianus lib. 5. de Animal. cap. 39. Addit autem alicuius, tum pro more loquendi ſuo, tum quòd plures eius nominis fuerint. Præterquàm enim quòd, Plinio teſte lib. 7. cap. 40. fama celeberrima fuerit Berenice, & filia, & ſoror, & mater Olympionicarum; celebratur etiam Berenice mater Philadelphi, & eiuſdem filia; item apud Ioſephum Berenice Herodis filia, & altera Salomes ſororis eiuſdem filia. Fortaſſis autem eodem pertinet, quod ait Plinius lib. 8. cap. 16. mulierum alloquiis mulceri ſolere leones.

317. & ſi langueoti theriacam compoſuerit, ſimiā Leo requiret.] Adludit ad illud Plinij loco citato: Ægritudinem faſtidij tantùm ſentit; in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente annexarum laſciuia ſimiarum.

318. gallum tamen formidabit.] Etiam hoc ex Plinio ibidem: Atque hoc (inquit) tale, támque ſæuum animal, rotarum orbes circumacti, curruſque inanes, & gallinaceorum criſtæ, cantúſque etiam magis, terrent.

319. memor ſemper manducandi, &c. & oculis videndum, &c.] Variat caſus in Gerundiuis; nam memor, & memini, nō modò vt communiter, cum Genitiuo, ſed & cum Accuſatiuo conſtruuntur. Atqui de eo quòd ſenſus Philoſophia depreciat, vide ſuprà cap. 13.

320 Ex multitudine, ait, temporis.] Adludit ad verba illa Platonis in Phædone: Nónne recordatio eſt, maximè vbi alicui acciderit circa illa, quorum per tempus, & eo quod diu non conſpexit? pro quo tranſtulit Auctor: ex multitudine temporis. Verum etiam iſtud pulchrè Auctor refutat, ex eo quòd innatam Plato Animam dixerit, & proinde æternam, ſine temporis initio.

321. Sed rurſus Plato cauſſam demutat in corpus, &c.] Etſi non omninò diſertis verbis iſtud in Phædone Platonis reperiatur, ſatis tamen id indicat, ex eo quòd dicit corpus impedire Animam quo minus ſapiamus, tum inde, quod, non ex quo nati ſumus, ſed diu poſtea, recordari, & proinde ſcire, incipiamus.

322. Multa item documenta, teſte ipſo Platone, diuinationem Animæ probauerunt.] Inter alios venit hîc adnotandus locus ille Platonis in Phædro: Etiam Anima vaticinandi quandam vim habet. Eodem pertinent quæ infrà dicuntur cap. 45. de Somniis.

323. QVÆ PROPOSVIMVS IAM HERMOOENI.] Rurſum adludit ad librum de Cenſu Animæ aduerſus Hermogenem, cuius fragmenta de diuinatrice Anima habes Tom. ſequenti.

324. Plato ſcilicet ſolus, &c. Idæarum & oblitus & recordatus eſt.] Locus eſt in Platone, qui primus Idæarum ſomnia in lucem emiſit, ſcripto eius argumenti Dialogo, quem Parmenidem inſcripſit, & frequentiſſima alibi earum mentione iniecta, quemadmodum etiā ſuprà adnotauimus c. 18. n. 238.

CAP. XXV.

325. Iam nunc regrediar ad cauſſam huius exceſſus, &c.] Veterem titulum huius capitis ſic locupletauimus: De conceptu Animæ, aduerſus eos, qui poſt partum corpori eam inducunt, ex reſpiratione infantis aut frigido aëre circumfuſo. Atqui Animam corpore non eſſe poſteriorem multis argumentis probat etiam B. Nyſſ. lib. de Creat. homin. cap. 29. & ſequent. ac lib. de Anim. & Reſurrect. Id enim hîc propriè tractatur; illud verò paradoxon quod hîc tractandum etiam proponit: quomodo omnes Animæ ex vna redundent, tractatur infrà cap. 27.

326. ſed & effuſo iam partu, nondum viuo infanti, extrinſecus imprimi, &c.] Eandem hanc opinionem impugnat alicubi Plutarchus; & pulcherrimè Lactant. lib. de Opific. Dei, cap. 17. Varro (inquit) ita definit: Anima eſt aër conceptus ore, deferueſactus in pulmone, tepeſactus in corde, diffuſus in corpus. Hæc apertiſſimè falſa ſunt. Anima non eſt aer ore conceptus, quia multo priùs gignitur Anima, quàm concipi aër ore poſſit. Non enim poſt partum inſinuatur in corpus, vt quibuſdam Philoſophis placet: ſed poſt conceptum protinus cum fœtu in vtero neceſſitas diuina formauit; quia adeò viuit in viſceribus genitricis, vt & incremento augeatur, & crebris pulſibus geſtiat emicare. Denique abortum fieri neceſſe eſt, ſi fuerit animal intus extinctum.

327. Hoc Stoici cum Ænеſidemo.] Nempè (ſicuti etiam infrà Auctor repetit cap. ſequ.) quòd de aëris rigore vim animalem anima rapiat. De Æneſidemo verò vide ſuprà cap. 9. n. 117. Stoicorum autem hanc opinionem vide apud Plutarc. lib. 5. de Plac. Philoſop. cap. 15.

328. & ipſe interdum Plato, quum dicit perinde animam extraneam, &c.] Sic omninò legimus, pro eo quod incongruè legebatur: anima. Atqui Platonis locum, ad quem adludit (hactenus à me non inuentum) interpretatur Carpentarius in Alcinoi cap. 17. Inſtitut. Platon. non de animatione, ſed de

perſpiratione, idque ex Plotino, cap. 19. ac 33. lib. 1. de dubiis Animæ, & Marſ. Ficin. Theol. Platon. lib. 18. cap. 3. Repetitur tamen idipſum ab Auctore ca. ſequ. quo dicit: Etſi ipſe Animam de prima ſpiratione potabat Platonico more.

329. Ne ex Medicis quidem defuit Hiceſius, &c.] *Apertiùs huius ſententiam infrà hoc ipſo capite ſic explicat:* Hiceſius iam natis Animam ſuperducens, ex aëris frigidi pulſu. *Atqui vocatur* Hiceſius *non paruæ auctoritatis* Medicus *à Plinio l. 27. cap. 4. & ab eodem citatur lib. 20. & ſeptem ſequent. in Catalogo Auctorum, & in contextu lib. 14. cap. 19. ac lib. 22. cap. 16. Denique etiam ab Athenæo non procul ab initio lib. 7.*

330. At quanto roboratior exitus, à fœminis reuinci, &c.] *Sic iterum lego cum Gagnæo, pro eo quod Gelenius ſubſtituit:* Ant. *Eleganter autem confutat horum ſententiam per experimenta ipſa fœminarum, in quibus* ita viuacitas ſentitur infantis, vt palpitent ilia, micent, *id eſt quodam modo* ludant, latera; tota ventris ambitio pulſetur. *Legimus autem etiam omiſſo, &c, cum Gagnæo:* an & audiat iam in vobis.

331. Atquin & in ipſo adhuc vtero infans trucidatur neceſſaria crudelitate, &c.] *Hic tanquã Medicus adfert* arma Medicorum peremptoria viuentis infantis, quibus infans *(inquit)* trucidatur neceſſaria crudelitate, ne matricida fit iamiam moriturus. *Quæ interim verba ita ſunt intelligenda, vt ex Medicorum illorum veterum Ethnicorum loquatur ſententia, non ſua. Si enim iuxta Archidiac. & alios Summarum Auctores, non liceat pragnantibus potionem dare, vt abortiant ad preſeruandum eas à morte; certè multo minus infantem in vtero per inſtrumenta illa, quorum hîc fit mentio, licebit trucidare; maximè verò, quòd mors Animæ, nempè partus ſine baptiſmo morientis, multo magis ſit vitanda, quàm mors corporis matris prægnantis.*

332. cum hebere vnco quo rutum pecus adtrahitur, &c.] *Nouè hîc vſurpat* pecus, *pro fœtu in vtero mortuo, ſeu cadauere infantis, pro quo quidem Gagnæus legebat:* facinus. *ſed non placet; eo quòd infrà lib. de Reſurrect. carn. cap. 34. dicat:* quod pecus totum eſt, *loquens de homine compoſito ex anima, & carne.*

333. Eſt etiam æneum ſpiculum, &c.] *De huius vſu & miniſterio vide Corn. Celſum, lib. 7. cap. 2. Vncus eſt medicinalis ad educendos fœtus, mortuos preſertim. Quibuſdam videtur eſſe inſtrumentum, ὄνυξ ſiue πιέστρον dictum ab Hippocrate lib. de ſuperfœt. & lib. περὶ γυναικείων: quod Galenus ἐμβρυοθλάστην exponit.*

334. quia & ipſum vocabulum Animæ penes Græcos, &c.] *Alludit ad Platonem in Cratylo, quem ſequitur etiam Origenes in libris Periarchon: Arbitror (inquit Plato) illos qui ſic ψυχὴν vocarunt, hoc potiſſimum cogitaſſe, quòd hæc, quoties adeſt corpori, cauſſa eſt illi viuendi, reſpirandi, & refrigerandi, τῦ ἀναψύχειν vim exhibens; & quum primum deſierit, quod* refrigerat, *diſſoluit corpus & interit. Certè etiam ψυχάζω refrigerare ſignificat. Impugnat autem etiam infrà Auctor cap. 27.* Et ſi *(inquit)* frigidum nomen eſt Anima Græcorum; quare & corpus exempta ea friget?

335. quia Animam aliud quid, &c. cognominauerunt?] *Confirmat hîc eorum ſententiam Auctor, qui Animam, non ἀπὸ τῦ ἀέρος, id eſt vento (nam concordaret parum præcedenti etymologia vocis Græcæ) ſed Latinæ coloniæ faciunt, vti ipſe Cicero in Tuſcul. ſatis indicat. Quare rectè, poſt Lactant. loco ſuprà citato num. 326. eam definitione impugnans Iſidor. Etymol. l. 11. c. 1. ſubiungit: Sed* Anima *dicta propterea quòd viuit; quo pertinet etiam illud Nonij Marcelli:* Anima *qua viuimus; vt nempè ab animando dicatur.*

336. Quantæ verò nationes ſub feruentiſſimo axe, &c.] *Intelligit* nationes *quæ ſub Zona media viuere cenſentur, quam iuxta Pompon. Melam lib. 1. cap. 1. æſtus infeſtat, cuius ſitus ob ardorem intercedentis plagæ incognitus.*

337. extra Germanias, & Scythas & Alpes, & Argæos, &c.] *De* Germaniis & Scythis & Sarmatis *vide ſuprà Adnotat. noſtras Tom. 1. lib. aduerſus Iud. cap. 7. num. 44.* Alpes *omnibus notæ ſunt.* Argæos *verò quos nuncupet, hactenus reperire non licuit, neque apud Plinium, neque apud Ptolomæum, Melam, aut Solinum; quare ſuſpicor mendum eſſe, aut antiquitus ita vocatos, quos Ptolomæus* Sarmaticos *montes vocat, Geograph. lib. 2. cap. 11. Tabul. 4. Europæ, qui ſupra caput Danubij ſunt, idem etiam cum Alpibus nomen habentes.*

338. qui execto matris vtero viui aërem hauſerunt, Liberi aliqui, & Scipiones.] *De his ita Plinius quem imitari ſolet, lib. 7. cap. 9. Auſpicatius enecta parente gignuntur. Sicut* Scipio *Africanus prior natus, primuſque Cæſar à cæſo matris vtero dictus. Qua de cauſa & Cæſones appellati. Addens autem* Liberi aliqui, *alludit ad fabulam, cuius meminit etiam Plinius lib. 6. cap. 21. qua creditur ex Iouis ſemine natus, atque adeò exſectus* Liber.

339. Quòd ſi qui, vt Plato, perinde non putat duas Animas in vnum conuenire, &c.] *Suprà cap. 6. Chryſippo adſcribit, non* Platoni, *quòd* duo in vnum corpora negarit, *vbi vide num. 90. In* Platone *autem, quòd* duæ animæ in vnum conuenire non poſſint, *hactenus reperire nequiui, relinquens id curioſo Lectori inquirendum.*

340. dæmonis ſcilicet, nec vnius, vt in Socrate.] *De hoc vide ſuprà cap. 1. num. 12.*

341. verùm & ſeptenarij ſpiritus, vt in Magdalena, &c.] *Alludit ad illud Marci 16. Mariæ* Magdalenæ, *de qua eiecerat* ſeptem dæmonia. *Item id quod habetur Marc. 5. de* dæmone Geraſeno *reſpondente: Legio mihi nomen eſt. Siue autem legas:* conferetur, *cum Gagnæo, ſiue:* conſeretur; *perinde mihi videtur.*

342. At idem in ſexto Legum, &c.] *Platonem iterum intelligit. Videtur autem ad illum locum* ſexti Legum *libri eiuſdem alludere, vbi dicit: Per hoc maximè tempus, quo quis generat, vereri oportet, & non facere vltrò quæ morboſa ſunt, neque ea quæ cum contumelia aut iniuria coniuncta ſunt. Nam in* Animas *& corpora eorum qui generantur, imprimi ac efformari neceſſe eſt, & penitus deteriora gignere.*

343. ſecundum Cleanthis teſtimoniũ.] *Vide de hoc etiam ſuprà c. 5. n. 75. Atqui* ſupparare *verbum Auctori vſitatiſſimum, quo etiam vtitur infrà cap. 30.*

344. Cur autem & veteres Aſtrologi genituram hominis, &c.] *Suprà etiam aliquid de* Aſtrologis *dictum eſt Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 9. n. 45. & infrà latius* de genituraram digeſtione, *lib. 1. adu. Marc.*

CAP.

CAP. XXVI.

3.5. Sed omnis inæqualitas ſeotentiæ humanæ&c.] Caput hoc, maioris elucidationis gratia ſeparaam, eiuſdem eſt argumenti cum præcedenti, niſi quòd ex ſcipturis ſacris ſuam probet Auctor ſententiam. Atqui d. Prouerbiali formula: in noſtras iam lineas gradum olligam, vide noſtra Prolegomena. Malo autem legere om Gagnæo: De tuo frater (id eſt Chriſtiane) fundanento, fidem ædificem, quàm cum Gelenio: ædifica, o quòd præcedit: probem.

346. Ecce viſcera Rebeccæ, &c.] Latè proſequitur iſtoriam Gen. 20. de Rebecca & duobus eius filiis, tum n vtero, tum in partu, qui niſi iam animati non potuiſſent pugnas illas intentare.

347. Aſpice etiam ſingulares conceptus, &c.] Similiter etiam hîc conceptus Ioannis Baptiſtæ & Chriſti, ac mutuam agnitionem infantium adhuc in vtero, de quibus Luc. 2. Pulcrè verò: Exultat (inquit) Elizabeth, Ioaones intus impulerat; glorificat Dominum Maria, Chriſtus intus inſtinxerat.

348. Sic & ad Hieremiam, &c.] Ad einſdem rei comprobationem, etiam Hieremiæ Prophetæ ex cap. 1. teſtimonium adfert, idipſum conferens cum ſæpiſſimè citato loco Gen. 1.

CAP. XXVII.

349. Quomodo igitur animal cooceptum, &c.] Inſcriptionem huic capiti, etiam à præcedentibus duobus diſtinctò, damus: Aoimam ſimul cũ corpore concipi, confici, & perfici. Quod ipſum repetitum ab Auctore tum ſuprà, tum infrà c. 36. quũ ad paradoxa Tertulliani pertineat, longiorem eâ de re tractatum ad Prolegomena differimus, hîc adduxiſſe contenti illam Gennadij ſeu alterius cuiuſpiam definitionem Eccleſiaſticam: Animas hominum non cum corporibus ſeminari, ſicut Luciferiani, Cyrillus, & aliqui Latinorum (inter quos hauddubiè Tertullianus) præſumentes affirmant: ſed formato iam corpore Animam creari & infundi à Deo. Verùm hoc de Anima rationali intelligẽdum; nam quòd Anima vegetatiua in Animalibus omnibus ſimul cum corpore ſeminetur, nemo dubitat.

350. Si mors non aliud determioatur, quàm disiunctio corporis Animæque, &c.] Latiùs hoc infrà deducit c. 42. Sed inde non colligitur, ſimul cum corpore Animam ſeminatam; ſed ſufficit, quòd Deo Animas creante, fiat eodem momento vita hominis per coniunctionem corporis & Animæ. Eſt enim falſiſſimum quod addit Auctor: Porrò vitam à conceptu agnoſcimus, quia ſecundum Phyſicorum Medicorúmque ſententiam, non niſi 40. die animatur maſculus, fœmina verò die 80.

351. Tonc ſi alteri primatum damus, alteri ſecundatum, &c.] Addimus iterum: Tuoc, ex Gagnæo, quia Tertullianicum eſt, ſicut etiam voces primatus & ſecundatus. Atqui confutatur hoc argumentum per ſui abſurditatem, à B. Auguſt. Epiſt. 157. ad Optatum, de Origine Animæ: Nam (inquit) & illi qui Animas ex illa vna propagari aſſerunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita ex parentibus eas trahi dicunt; ſi Tertulliani opinionem ſequuntur, profectò eas non ſpiritus, ſed corpora eſſe contendunt, & corpulentis ſeminibus exoriri. Quo peruerſius quid dici poteſt? Quare etiam ipſe Ariſtoteles lib. 2. de gen. animal. cap. 3. propoſita ſibi quæſtione, an omnis Anima producatur à virtute ſeminis? reſpondit omnem produci, præter intellectiuam.

352. Concubitum libido, non condirio fœdauit, &c.] Pulcherrimus locus (ſed qui nihil faciat ad confirmandum Tertulliani paradoxon) de matrimonij ſtatu benedicto apud Deum, aduerſus Marcionem, de quo latiùs infrà ſub finem lib. 1. aduer. Marcionem.

353. In hoc itaque ſollemni ſexuum officio, &c.] Iſtud diſertis verbis impugnat Lactant. lib. de Opific. Dei, c. 19. Illud quoque (inquit) venire in quæſtionem poteſt, Vtrùmne Anima ex patre, an potius ex matre, an verò ex vtroque generetur. Sed ego id meo iure ab ancipiti vendico. Nihil enim ex his tribus verum eſt; quia neque ex vtroque, neque ex alterutro ſeruntur Animæ corporibus. Corpus enim ex corporibus naſci poteſt, quoniã confertur aliquid ex vtroque; de Animis Anima nõ poteſt, quia ex re tenui & incomprehenſibili nihil poteſt decedere. Itaque ſerendarum Animarum ratio vni ac ſoli Deo ſubiacet. Nam de mortalibus non poteſt quicquam, niſi mortale generari. Nec putari debet pater, qui transfudiſſe aut inſpiraſſe de ſuo (directè contra Tertull. paradoxon) nullo modo ſentit, nec ſi ſentiat, quando, aut quomodo id fiat, animo comprehendit. Ex quo apparet, non à parentibus dari animas, ſed ab vno eodémque patre omnium Deo, qui legem rationémque naſcendi tenet ſolus, ſiquidem ſolus efficit.

354. Deniqoe vt adhuc verecundia magis periclitet quàm probatione.] De hac phraſi vide ſuprà l. aduer. Hermogen. cap. 21. num. 74. Vtitur eadem etiam infrà cap. 30.

355. ex adflatu Dei Aoima.] Sicuti veritas nunquam ſuperari poteſt, ſibi ipſi contradicit Auctor ſuprà cap. 3. ac 11. dum ex adflatu Dei Animam probat; quippè quum ibi adflatum Dei ſpiritum interpretetur, hîc verò non aliud (abſurdiſſimum profectò) quàm vapotem ſpiritus. Atque de voce effruticare, Auctori etiam vſitata, vide ſuprà l. aduerſ. Valentin. Et adiecimus iterum vocem agitur, legentes cum Gagnæo: tota hæc Animarum redundaotia agitur.

356. Et præſior piſcibus maris.] Pluraliter vertit: præſiot, ex Græco apud 70. ἀρχέτωσαν; quum Hebræi ſingulari id legant numero, & etiam B. Auguſtin. ſi modo emendati ſint codices, lib. 1. de Gen. contra Manich. cap. 17. & 18. Verùm prorſus id eſt ad rem quæ hîc tractatur, impertinens.

CAP. XXVIII.

357. Quis ille nunc vetus ſermo, &c.] Veterem titulum retinuimus huius capitis: Aduerſus Platooem, oon ex mortuis fieri viuos. Locus Platonis in Phædone eſt iſte: Vetus equidem ſermo quiſpiam hic eſt, quòd hinc abeuntes illic ſiot: & rurſus huc redeunt, & ex mortuis fiuot viuentes.

358. Pythagoricus, vt volunt, quidam diuinus, &c.] Interpretatur Auctor cuiuſnam fuerit ille vetus ſermo, dicens ſecundum quoſdam Pythagoricum putari, de quo mox latiùs, at ſua ſententia Albino, de quo latiùs infrà cap. 29. num. 371. adtribuendum, aut Mercurio Ægyptio. Addens: forſitan, quòd non niſi obſcurè tale quid indicet; quum Pimandri cap. 13. dicat Animas malas in alia corpora, ſed humana tranſire. Id enim eſt ex mortuis viuos fieri. Loquor de Herm. Triſmegiſto, quem Mercurium Ægyptium non ſemel vocari ab

Auctore ſuprà adnotauimus, cap. 2. num. 23. vbi habet quod huc etiam facit : vt Mercurium Ægyptium, cui Plato adſueuit, *qui etiam infrà citatur cap. 33. num.* 404.

359. Multo antiquior Moſes etiam Saturno, nōgentis circiter annis.] *Siquis conſideret quod habet Tertullianus Tome 1. Apologet. cap. 19. non mirabitur quod hîc* Moſen Saturno 900. circiter annis antiquiorem *dicat (ibi enim habet:* Moſen mille circiter annis cladem Priami anteceſſiſſe.) *Nam (vti iam olim reſpondi ad Epiſtolam hac de re Franciſci Balduini I. C.) Euſebio, Beda, ac Hermanno Contracto teſtibus , non niſi* 150. *annis ante Æneæ in Italiam aduentū* Saturnus re*gnaſſe legitur. Si itaque mille annis cladem Priami anteceßit* Moyſes , Saturno *profectò antiquior eſt* 900. *circiter annis. Scio quidem alios in alia eſſe ſententia , verùm à Ioſepho hæc ſumpſiſſe noſtrum Auctorem, vti ſuprà adnotauimus num. 280. dicti Apologetici.*

360. Si verò Samius Sophiſta,&c.] *Quis iſte, Auctor indicat mox ſubiiciens :* Certè ille Pythagoras, *vtpotè qui* Samius *fuiſſe educatione & ſtudio ſcribatur à Suida, etſi Tyrrhenus natiuitate. Atqui deſcenſum eius ad inferos etiam Suidas credidit, quum (vt verbis Auctoris vtar) narret eum illic vidiſſe*, quæ de poſteris mortuis niſi apud inferos non videretur cognoſcere potuiſſe ; *Heſiodi nempè animam ænea columnæ alligatam ſtridentem, Homeri verò de arbore pendentem ſerpentibus circumdatam, propter ea (ſcilicet) quæ de Diis dixiſſent. Mendacij etiam & vanitatis , quòdque ſemper vanas fabulas tamquam infantibus credulas finxerit, notat* Pythagoram *Lactant. lib. 3. cap. 18. & lib. 7. cap. 23. Verùm Auctori noſtro peculiare eſt*, quòd Mortem ſimularit, ſubterraneo latitarit, ſeptenni illic ſe patientia damnans, vnica matre conſcia, & vbi ſatis viſus eſt corpulentiam interpolaſſe (*hoc eſt corpori præ macilentia horrorem quendam conciliaſſe*) de adytis fallaciæ emerſiſſe, vt ab inferis redditum.

361. quomodo mihi perſuadebit Æthalidem.] *Omninò ſic lego ex reſtitutione Pauli Leopardi , Emendat. lib. 8. cap. 3. pro eo quod erat corruptiſſimè:* Ephalidem , *& ſimiliter adeò etiam infrà cap.* 31. Æthalides autem , *pro :* Ephalides. *Nam Pythagoras ſe dicens ex mortuis viuum, & ex inferis reducem , vt μετεμψύχωσιν (de qua cap. 31. latiùs) ſtatueret, iuxta Laërtium & Interpretem Apollonij ,* Æthalidem, *non* Ephalidem , *Mercurij filium , primùm ſe fuiſſe adſerebat ; qui & præco fuit Argonautarum , Apollonio teſte.*

362. & Euphorbum.] *Vt ſe ex* Æthalide in Euphorbum *tranſmutatum perſuaderet (iuxta quod etiam Suidas & Philoſtratus ſcribunt) vti mox ſequitur :* clypeum Euphorbi olim Delphis conſecratum recognouit , & ſuum dixit , & de ſignis vulgo ignotis probauit. *De quo etiam ſic Lactant. lib. 3. cap. 18. Niſi fortè credamus inepto illi ſeni , qui ſe in priori vita* Euphorbum *fuiſſe mentitus eſt. Hic credo, quòd ignobili genere natus , familiam ſibi ex Homeri carmine adaptauerit ; quippè qui* Euphorbum *à Menelao occiſum ſcribat Iliad.* 10. *Verùm id his verbis refutat Auctor infrà cap.* 31. Atquin ſcio non ita fieri , quum Pythagoram , Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum militarem & bellicam Animam ſatis conſtat , vel de ipſa gloria clypeorum conſecratorum ; Pythagoram verò tam reſidem & imbellem, vt prælia tunc Græciæ vitans , Italiæ maluerit quietem , Geometriæ & Aſtrologię & Muſicę deuotus , alienus ſtudio & adfectu Euphorbi. *Confutat etiam hîc eundem paulopòſt:* Denique(*inquit*)qui ſe Euphorbum ex argumento clypei probarat , cur neminem Troianorum commilitonum æquè recognouit ? Nam & illi iam reuixiſſent, ſi viui ex mortuis fierent. *Meminit iterum his verbis cap. 34.* Sicut in Pythagora Euphorbus, *& rurſum lib. de Reſurrect. carn. cap. 1. num. 7.* vt Euphorbus in Pythagoram , pauus in Homerum; *vbi de his latiùs ex Rhenano.*

363. & Pyrrhum piſcatorem.] *Iſtud etiam ſic infrà cap. 31. refellit:* Sed & Pyrrhus ille fallendis piſcibus agebat: Pythagoras contrà nec edendis, vt animalibus abſtinens. *Delium autem illum piſcatorem fuiſſe ſcribit Laërtius.*

364. & Hermotimum.] *Rurſum hanc caſtigationem Leopardo acceptam debeo, vt & ſuprà cap. 2. vt hîc legatur:* Hermotimum , *pro eo quod legebatur mendoſiſſ.* Hermippum. *Atque adeò etiam infrà legendum c.* 31. Æthalides autem & Hermotimus fabam quoque in pabulis communibus intuerat; Pythagoras verò ne per fabalia quidem tranſeundum tradidit. *Comprobat autem idipſum Leopardus non modò ex Laërtio & Luciano , qui Dialogum titulo* Hermotimi *inſcripſit , ſed ipſius Tertull. infrà cap. 44. vbi de eo latiùs.*

365. Reſpice ad Hypogeum,&c.] *ὑπόγειον. ſubterraneum ſignificat: atque adeò videtur accipere* Hypogeum *pro ſepulcro , ac ſi dicat : ſi idem ſepulcrum capax ſit corporis* Pythagoræ, *quod olim fuit* Euphorbi ; *credendum eſſe, quòd idem fuerit* Pythagoras , *qui iamdudum* Euphorbus.

366. Scimus etiam Magos elicere explorandis occultis.] *Propterea* Magorum *meminiſſe hîc videtur, quòd Plin. teſte lib. 30. cap. 1. Pythagoras , Empedocles, Democritus ac Plato , ad* Magiam *addiſcendam nauigauerint, reuerſi prædicauerint, ac in arcanis habuerint. Atque de* Magia *infrà latiùs cap. 56. & 57.*

367. per catabolicos.] *Sic cum Gagnæo iterum lego, pro eo quod Gelenius ſubſtituerat :* procatabolicos, *in hoc ſecutus Turnebum Aduerſ. lib. 26. cap. 21. vbi ab eo citatur ex Fulgentio Campeſes Magus in* Catabolicis, *& additur:* catabolicos ſpiritus *infames dici, infauſtóſque genios, qui eum in quo ſunt ſæpius proſternunt, deiiciúntque per furorem. Quid verò, ſi ſic dicantur tamquam calumniatores ; quum καταβολὴ à Iamblicho inter verſus Cleobuli pro calumnia vſurpetur?*

368. & Paredros.] Paredros ſpiritus *ab aßidendo dici ibidem Turnebus adnotat; eóſque dici, qui perpetuò alicui aßident, & familiares ſunt.*

369. & Pythonicos ſpiritus.] Pythonis, *ſeu* Pythonici ſpiritus *mali, frequentiſſ. eſt in ſcripturis mentio, Deuter. 18. Leuit. 20. 4. Reg. 21. 1. Paral. 10. Eſai. 8. & Act. 16. Hoc interim notandum , quòd Interpres noſter Latinus , Mulier Pythonem habens vertit 1. Reg. 29. quod Græcè eſt : ἐγγαστρίμυθος γυνή: ac ſi dicat, in ventre dæmonem habens , qui per os eius diuinare ſolet. Et rectè; nam etiam Plutarchus alicubi adnotauit πύθωνα ſuo tempore vocatum , quem olim ἐγγαστρίμυθον dicebant. Atqui de* Pherecyde Pythagoræ magiſtro *vide ſuprà cap. 2. num. 28.*

Cap.

CAP. XXIX.

370. Mortuos quidem ex viuis effici conſtat, &c.] *Titulum huic capiti, maioris elucidationis gratia, à priori diſiuncto, damus:* Ad argumenta Platonis reſponſio. *Atqui refellit imprimis argumentum illud Platonis:* Mortuos ex viuis effici, ergo & ex mortuis viuos; quod *ille in Phædone probare nititur ex regula illa Philoſophica:* contrarium ex contrario fieri. *Verùm etiam eam impugnat exemplis manifeſtis Auctor. Sunt autem voces Tertullianica:* alternant, viſualitatis, obtrudi.

371. Hæc & Albious Platoni ſuo veritus, &c.] *Mira eſt hæc phraſis,* veritus *cum Datiuo, Ciceroni tamen vſitata, quum 4. Academ. dixit: Vos autem mihi veremini. Atqui* Albinus, *cuius etiā meminit cap. præced.* Platoois magiſtri ſui, *vti loquitur Auctor,* ſcripta interpretatus; *ſcripſit Iſagogicum Dogmatum Platonis, & alterum librum de Ordine librorum eiuſdem; qui Græcè exſtant Romæ in Vaticano, & Venetiis ad S. Antonium.*

CAP. XXX.

372. Quid antem ad cetera reſpōdebimus, &c.] *Caput hoc, quum ſit eiuſdem argumenti cum præcedenti, nouo titulo opus non habet; attamen hunc addimus:* Quòd alioqui ſemper vnum fuiſſe oporteat hominum numerum. *Cuius tamen contrarium multis argumentis probat Auctor.*

373. dum aborigines, vel vagi, vel exſorres, vel glorioſi quique occupant terras, &c.] Aborigines *vocari, qui primi in quaque regione ſunt orti, notum eſt; de reliquis, ſimiliter Auctor ſuprà Tom. 1 l. de Pallio, cap. 2.* Tranſuolauere redundantium gentium examina; Scythæ exuberant in Perſas (*pro quo hic* Parthicas; *nam eoſdem eſſe ibi diximus n. 34.*) Phœnices in Africam eructant; Romanos Phryges pariunt: Sic & Herculea poſteritas (Menidæ *nempè*) qui Temeno pariter Peloponeſum occupando produeunt. Sic & Iones Nilei comites (*quos rectè hic* Athenienſes *vocat*) Aſiam nouis vrbibus inſtruunt. *De quibus omnibus ibi latiùs num. 34. 35. 38. & 39.*

374. quas μετοικίας appellant.] *Siue* μετοικίας *legas cum vulgatis excuſis, ſiue* ἀποικίας *cum Gagnæo in margine, perinde eſt: nam vtraque vox pro* migrationibus, *ſeu coloniis, claſſicis Auctoribus vſitata eſt. Atqui facit etiam huc illud dict. c. l. de Pall.* vt inde velut ex ſurculis & propaginibus populi de populis, Vrbes de vrbibus, per vbique orbis pangerentur.

375. Reuera lues, & fames, & bella, & voragines ciuitatum, &c. tanquam tonſura inſoleſcentis generis humani.] *Simili phraſi vbi ſuprà dixit:* Denique ſi quid mare diluit, cœlum texit, terra ſubduxit, gladius detotondit. Vbi voragines ciuitatum *& inſularum multas recenſet Auctor, quemadmodum etiam Apolog. cap. 40.*

376. poſt mille annos.] *Alludit ad* mille annorum iter, *quod Plato recenſet poſt hanc vitam, Dialogo* 10. *de Repub. & in Phædro; quos quum hic tamquam fabulas refutat Auctor, mirum eſt quomodo poſtea in Millenariorum paradoxon inciderit, de quo inter Prolegomena latiùs. Atqui ſunt hic voces rurſum & phraſes Tertullianica,* ſupparetur, erogatum, abſumi periclitetur, pariaſſet, *&* commeatus; *de quibus alibi ſuperiùs latiùs. Hic dumtaxat adiiciam locos ſimiles lib. adu. Praxean:* in iſto commeatu, *& lib. adu. Gnoſticos:* nec per hunc commeatum vitæ; *nouè etiam dixit:* miliario tempori, *pro mille annorum, ſicut etiam cap. ſequ.* miliarij æui.

CAP. XXXI.

377. Iam verò ſi ex mortuis viui, &c.] *Idem etiā hoc capite confutatur Platonis paradoxon, hoc argumento:* Quòd alioqui oporteret ſingulas Animas in ſingula corpora reuerti, eadem ætate, in eadem corporis aut ingeniorum proprietate. *Cuius tamē contrarium ipſe Pythagoras in ſe conuincit, per* μετεμψύχωσιν *tot variorum ingeniorum.*

378. Porrò ſi & binæ & trinæ & quinæ vſque vno vtero reſumuntur, &c.] *Vel hinc patet ſuprà nos rectè emendaſſe cap. 6. num.* 90. ſed bina & trina, *vbi etiam* quinionis filiorum *meminit, num. 91.*

379. Et hoc autem modo primordij forma ſignatur, &c.] *Gagnæus in prima æditione:* ſingulatur; *quæ fortaßis vox retineri poſſet, quum ſimiliter ſuprà alicubi dixerit:* ſingulatio motu; *ac ſi velit dicere, ſingula, id eſt, vna, monſtratur. Eſt autem paulopòſt locus corruptus, cui ſine MS. cod. mederi non licuit:* Sed etſi eædem ſemper reuoluerentur, licet non corporum quoque formas eaſdem, licet non flatorum (*quid hic quaſo:* flatorum, *niſi fortè accipiatur pro flatuum, id eſt animarum?*) tamen quoque, fortes caſam (*neque hîc quid ſibi velit intelligo, niſi fortè* caſuum *legendum ſit, ſed nec hoc ſatisfacit*) vel ingeniorum & ſtudiorum, & adiectionum (*fortè:* actionum) priſtinas proprietates ſecum referre deberent. *Lego autem mox:* qua ignorata & ibi reuertuntur, *pro:* quia.

380. Pythagoras contrà nec edendis vt animalibus abſtinēs.] *Cur* ab animalibus abſtineret Pythagoras, *alibi cauſſam reddit Auctor ſuprà Tom. 1. Apol. cap.* 48. ne fortè bubulam quis de aliquo proauo ſuo obſonet. *Huc pertinet etiam illud B. Hieronymi lib. 2. aduerſ. Iouinian. Et probabo, non Empedoclis &* Pythagoræ *nos dogma ſectari, qui propter* μετεμψύχωσιν, *omne quod mouetur & viuit, edendum non putant. Quod Lactant. lib. 3. cap. 19. meliùs interpretatus, dicit hanc animarum in corpora tranſmigrationem ab eo inuentam, vt vetaret homines animalibus veſci. Ex quo proinde conſtat à* Pythagora *non ſolùm introductam* μετεμψύχωσιν, *de qua mox, ſed etiam* μετενσωμάτωσιν, *de qua cap. ſequ. latiùs. Porrò etiam hic caſtigamus:* Æthalides, *pro:* Ephalides, *vti ſuprà num. 361. &* Hermotimus, *pro:* Hermippus, *ſicuti ſuprà n. 364.*

381. Fabam quoque in pabulis communibus intuerat.] *Cauſsā reddit Suidas, cur* fabis *non vteretur* Pythagoras, *quòd flatuoſæ ſint, & facultatis animalis maximè participes; quæ certè aliis veriſimilior eſt, quàs reddunt alij, rationibus. Addit præterea Auctor:* quòd ne per fabalia quidē tranſeundum diſcipulis ſuis tradidit. *Quod vſque adeò verum eſſe adſtruit Suidas, vt quum incenſa domo perſequerentur eum ſui hoſtes, vbi ad* agrum fabis *plenum veniſſet, quieſcens iugulatus ſit.*

382. & μετεμψύχωσις.] *Caſtigari hauddubiè debet* μετεμψύχωσις; *nam præter Græcam etymologiam, etiam infrà ſemel cap. 34. & cap. 35. ter legitur:* Metempſychoſis, *voce Græca in Latinam tranſlata coloniam. Vbi pulcrè Auctor:* Sed enim Metempſychoſis illorum reuocatio eſt Animæ iam pridem morte functæ, & in aliud corpus iteratæ. *B. Auguſtinus vnica voce: tranſanimationem dicere maluit. Impugnatur autem hæc abſurditas vel à Plutarcho lib. 2. de eſu carn. quare nihil mirum ſi & ab Auctore, & ab aliis Patribus pleriſque. Vide Iren. lib. 2. cap. 58. & ſequ. Lactant.*

lib.3.cap.18.ac 19.& lib.7.cap.23.Gregor.Nyſſen. lib.de Homine, Philoſ.lib. 2.cap.8. & lib.de An. ac reſurr. Hieron. epiſt.59.ad Auitum, Auguſt.de Ciuit.Dei,lib. 10.cap.30. Epiphan. aduerſ.Manich. hær.66. & Chryſoſt. hom.quadam in 12.cap.Ioan. Item à Tatiano aduerſ. Gentes, Origen. lib.contra Celſum, Ambroſ. lib. contra Platonem, citato ab Auguſt.lib.2. contra Iulian. & Cyrill.contra Iulian.lib.7.

383. quaſi non & Scythæ & Indi philoſophētur.] De Scythis ita ſuprà Tomo 1.lib. de Pallio, cap. 5. An aliter mutauit Anacharſis, quum regno Scythiæ Philoſophiam præuertit? vbi vide Adnot. noſtrarum num.95. De Indorum verò Gymnoſophiſtis infrà lib. 1.adu. Marc. Celebrem autem facundia fuiſſe ſignificat mox Auctor & Platonem, & Neſtorem.

Cap. xxxii.

384. Sed enim Empedocles, &c.] Capitis huius titulum veterem retinuimus, omiſſa Metempſychoſi, de qua hîc non tractat: Aduerſus Pythagoræ & Empedoclis opiniones de Metenſomatoſi. Quàm rectè Pythagoræ etiā adſcribi ab Auctore, præterquàm quòd mox adnotauimus num. 380. manifeſtum fit ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 48. vbi dicit: Age iam, ſiqui Philoſophus adfirmet, vt ait Laberius, de ſententia Pythagoræ, hominem fieri ex mulo, colubrum ex muliere. Sic etiam Ariſtoteles lib. 1. de Anim. cap.3. ſub finem fabulas Pythagoricas vocat, vt dicatur quæuis anima ſine vllo diſcrimine quoduis corpus ingredi. Nec abſimiliter B. Hieron. locis modò citatis, & ipſe Diogenes Laërtius. Vnde & eundem errorem deſumpſit Plato, tum in Phædro, tum lib. vlt.de Republ. quare rectè etiam illi adſcribitur à B. Gregor. Nyſſeno, lib. 2. Philoſ. cap. 7. A quibus diſſenſiſſe addit cap.ſequ.Iamblichum, & B. Auguſt. Porphyrium; quippe qui non niſi homines ex hominibus fieri voluerint. Aduerſus autem iſtam ſcripſiſſe cēſentur iidē Patres, qui ſuprà, & inſuper B. Iuſtinus Martyr lib. adu. Tryphonem.

385. quia ſe Deum delirarat, &c.] Huc pertinet illud Suidæ in Pythagoram & Empedoclem: Empedoclem quoque Agrigentinum, hanc complexum fuiſſe tradunt ſapientiam (aut potius inſipientiam.) Nam illud: Valete, ego verò ſum Deus immortalis, non iam mortalis; &: Iam aliquando fui puella & puer, & bis Olympiæ è bellariis immolatus; eius ſunt qui Pythagoream diſciplinam probet. Quinetiam Clem. Alexandr. Strom.lib.3. eiuſdem farinæ verſum Empedoclis citat:

Mortua nam ex viuis fecit, mutánſque viciſſim.

386. thamnus & piſcis fui, inquit, &c.] Vox thānus in Latinam hîc ab Auctore transfertur coloniam, ex Græca θάμνος, quæ fruticem ſignificat. Atque adeò ad Empedoclem rectè refert Scholiaſtes illud B. Gregor. Nyſſen. lib.de An. & reſurr. A.ij verò etiam ad frutices huiuſmodi deliramentum extendunt, vt etiam arborem, ac ligneam Animæ vitam conuenientem atque accommodatam eſſe putēt. Addit B. Hieron. epiſt. ad Auitum, non ſolùm quadrupedum, ſed & piſcium corpora eſſe timenda.

387. cur non magis & pepo tam inſulſus.] Similiter infrà lib.4.adu.Marcion. & non magis peponem, quem cordis loco Marcion habuit? vbi de hoc latiùs; ſicuti de chamæleonte ſuprà Tom.1.lib.de Pallio, cap. 3. num. 49. & de Empedocle in Æthnam præcipitato, ibidem cap. 4. num. 83. ac hoc ipſo lib. cap. 3. num. 50. atque de prouerbiali formula: æſtiua cœna poſt aſſum, in Prolegomenis noſtris.

388. Viderint thamni licebit, & lapathi.] Sic ex coniectura Latinij, pro: lapti, vt rideat Auctor Empedoclis ſtultitiam hiſce nominibus; qui eiuſmodi fruticē credi ſe maluerit olim fuiſſe, quàm vel animal, vel plantam aliquam nobiliorem. Thamnus enim non modò fruticem in genere, ſed rubum viliſſimum ſignificat ſurculaceum, qui veſtimentis hæret; ſicuti etiam hauddubiè lapathus omnibus plus ſatis notus.

389. etiamſi ſecundum Philoſophos ex elementitiis ſubſtantiis conſeretur, &c.] De his Philoſophorum ſententiis vide ſuprà num. 64. vſque ad 70. & 117. 118. 119. ac 120. Confutat autem imprimis hanc opinionem ex contrariis corporibus, in quæ animas tranſmigrare volunt.

390. Igni quidem ea quæ rigēt; colubros, ſtelliones, ſalamandras.] Rectè id Auctor; quia Iſidoro teſte lib.12.Etymol.cap.4. omnes ſerpentes natura frigidi ſunt. Inter ſerpentum autem genera enumerat ipſe ibidem colubros, ſtilliones, ſalamandras, quorum ſalamandræ, etiam Plinio conſentiente lib. 10. cap. 67. contactu ignem extinguunt, & proinde rectè igni contrariæ hîc dicuntur. Chamæleonem autem, cum locuſtis & papiliunculis, ſiccitatibus gaudere, vel verſus Pacuuianus indicat, qui terrigenam vocat, & quod mirum eſt ab Auctore non adnotatum, etiam ſanguine caſſam.

391. Item contraria ſanguini, &c.] Inſecta omnia ſanguine carere, & piſces pleroſque, etiam Plin. teſtatur lib.11.cap.3. Atqui phraſis eſt Tertullianica: maiorem piſcium cenſum, ſicuti & paulopòſt: & cenſum eis de ſua tranſlatione conferre.

392. Spiritui verò contraria, &c.] De his ſuprà cap.10.num.127.128.129.

393. Item aëri contraria, &c.] Sub terra & ſub aqua viuentium, res (inquit Auctor) magis quàm nomina noueris. Sic enim lego cum Gagnæo, pro eo quod Gelenius ſubſtituit: nouerim. Neque enim aliqua eiuſmodi Plinius nominat.

394. Item contraria lumini, &c. vt talpas, veſperugines noctuas.] Veſperuginem vocat, quem Plinius non ſemel veſpertilionem.

395. Ceterùm ſi & atomos Epicuri tenerem, & numeros Pythagoræ viderem, &c.] De opinione Epicuri conſtituentis animam ex Atomis, vide ſuprà num.71. Numeros Pythagoræ rectè adtribuit. Nam, vti ſcribit Nyſſen.lib. Philoſ.2.c. 1. Pythagoras Animum definiuit, ſeipſum mouentem numerum; contra quam opinionem ibidem latè diſputat cap. 4. Hinc & Iren. lib.1.cap.1. & Auctor ſuprà lib. adu. Valent.c.7. & 8. Tetradem illam Valentinianorum Æonum, Pythagoricam vocāt. Atqui de Idæis Platonis vide ſuprà num. 238.

396. & Entelechias Ariſtotelis.] De Entelechia Ariſtotelis ſuprà aliquid adtigimus num. 62. & 72. De eadem ſic Nyſſ. dicti lib. cap.1. Ariſtoteles primam corporis organici naturalis poteſtatem vitam habentis, ἐντελέχειαν dixit: quam etiam latiſſ. impugnat cap. 4. Locus ad quem alludit, habetur lib.2.de Anima, cap.2. in fine: Animam igitur ἐντελέχειαν quandam eſſe, ex hiſce quæ diximus innoteſcit. Quam vocem Cicero lib. 1. Tuſcul. quæſt. continuatam & perennem motionem vertit, plerique, perfectionem. Etiam Epiphan. interpres in Compend. fid. cath. vtrumque verò Langus in Apol. 1. Iuſt. Mart. Vnde magna eſt orta controuerſia inter doctos, an ἐντελέχειαν ſcripſerit Ariſtoteles, quæ perfectionem propriè ſonat, an verò ἐνδελέχειαν, quæ vox magis pe-

rennem

Digitized by Google

rennem motionem ſignificat. Verum autem legatur, & apud Ariſtotelem, & apud Ciceronem, perinde eſſe, iamdudum adnotauit Beroaldus, cui & ego conſentio; maximè quum perennitas, quod ἐνδελέχεια *ſignificat, non ſit aliud, quàm quædam perfectio; & vtrumque vocabulum æquè nouum ſit, ab Ariſtotele recèns compoſitum, vtraque etiam interpretatio cum ſententia Ariſtotelis conſtet. Porrò ſunt etiam hîc phraſes vocéſque Tertullianitæ:* reſpui haberet, ſubſtantiui ſtatus, & diuerſitatem committit, *de quibus omnibus alicubi ſuprà.*

397. Quomodo igitur illa Anima, &c.] *Pulcherrimè abſurditatem huius paradoxi Auctor proſequitur ex diuerſitate ciborum; ſi dicatur homo mutari in* aquilam, anguillam, capram, coturnicem, vrſum, aut leonem; *quantum apparet, nominatim alludens ad locum Platonis lib. vlt. de Republ. vbi dicit, Agamemnonis Animam elegiſſe* aquilam, *Aiacis verò* leonem *cooptaſſe.*

398. Ipſius Animę humanę quiſquis modus, &c.] *Tertiò confutat hunc errorem ex abſurditate de menſura corporum diuerſa in amplioribus, & longè minutioribus corporibus; ſi dicamus hominem tranſmutari in elephantum, aut in culicem. Huc pertinet illud Iuſtini Martyris l. Quæſt. & reſponſ. cap. 20. vbi ridens; Adeò (inquit) vt qui olim Athenis docuerit Plato, poſtea formicæ pertulerit laborem.*

399. Numquid ergo demutabitur, &c.] *Quartam rationem addit:* quòd nec demutari poſſit anima, ne non ſit ipſa; nec permanere in ſtatu, quia contraria non capit.

400. μετενσωμάτωσις.] *Græcam vocem hîc retinuit, quæ initio huius capitis, tamquam Latina eſſet, Metenſomatoſis ponitur; quæ quum corporum tranſmigrationem ſignificet, ipſe his verbis eam ibidem circumſcripſit:* præſumptionem, beſtias ex hominibus, & homines ex beſtiis, reuoluentem.

401. Nam etſi quidam homines beſtiis adæquantur, &c.] *Etiam quintam adfert rationem, quòd* etſi adæquentur beſtiis homines, *per quam ſimilitudinem fuerunt Philoſophi qui Pythagoram excuſarent,* non tamen propterea ex rapacibus miluos fieri; *& ſic de ceteris, vti cĕſebat Plato.* Aliud enim eſſe ſubſtantiam, aliud naturam ſubſtantiæ.

402. Adſimilatus eſt (inquit) homo irrationabilibus iumentis.] *Prorſus lego:* Adſimilatus, *pro* Adſimulatus; *nam Græcè eſt Pſal. 48.* ὡμοιώθη. *Noſter autem Interpres ad verbum potius tranſtulit, Inſipientibus, quàm Auctor:* irrationabilibus; *nam Græcè eſt* τοῖς ἀνοήτοις. *Atqui rurſum vox eſt Tertullianica:* pariare.

CAP. XXXIII.

403. Etiam quum iudicij nomine vindicatur hoc dogma, &c.] *Huic capiti, à præcedenti ſeparato ob prolixitatem, hanc inſcriptionem damus:* Quòd fruſtrà iudicij nomine vindicetur hoc dogma. *Adludit autem omninò hîc ad Platonem, qui in Phædone & alibi non ſemel, ob merita bona vel mala adfirmat detrudi Animas in corpora fœda aut proba. Quemadmodum etiam Clemens Alexandrinus lib. 3. Strom. in hæc verba: Animam enim quæ eſt diuina, in hunc mundum deducunt tamquam in locum ſupplicij. Oportet autĕ animas in corpus immiſſas expiari, ex eorum ſententia. B. Hieronymus etiam epiſt. ad Auitum, ſimilem Origenis ſententiam ex Platone deſumptam dicit. Quam latiſſ. 23. argumĕtis impugnat B. Cyrill. Alexandr. lib. 1. Comment. in illud Ioann. 1. Illuminat omnes homines veniĕtes in hunc mundum; quod ille ad dictam ſuam ſententiam detorquebat. Rurſus autem voces Tertullianicæ:* occiſoriis; famulatoriis; diſpungentur; *&:* vetterit, *ac* vertit, *abſolutè.*

404. quod & Mercurius Ægyptius nouit, dicens, &c.] *Videtur adludere ad hæc verba, Aſclepij Dial. 10. Hermis Triſmegiſti: Quum fuerit Anima à corpore facta diſceſſio, tunc arbitrium examénque meriti eius tranſiliet in ſummi dæmonis poteſtatem; iſque eam, quum piam iuſtámque prauiderit, in ſui competentibus locis* manere *permittet. Sin autem delictorum illitam maculis vitiiſque oblitā viderit, deſuper ad ima deturbat, &c. vt in hoc obſit animæ æternitas, quòd ſit immortali ſententia æterno iudicio ſubiugata. Atqui iterum legimus cum Gagnæo:* volo iudicij vtique diuini iuſtitiã, &c. recenſere; *pro eo quod ſubſtitutum fuit:* recenſe.

405. quod condimentis Apicianis.] *Intelligit* pecus macello deſtinatum, *in quod illi homicidium tranſmutari volunt. Atqui de hiſce vide ſuprà Adnot. noſtras Tomo 1. lib. de Pallio, cap. 5. de* Apicio, *num. 110. de* menſis Ciceronianis, *num. 101. & de* lancibus Syllanis, *num. 102.*

406. Namque illa ſicarium, &c.] *Varia exprimit* ſicariorum *ſupplicia, quibus vtuntur aduerſus eos humana iudicia; quippè quæ eos damnant ad* feras, vltimum gladium, ignem, patibula, viuicomburia *(en rurſum vocem Tertullianicam)* culleos, vncos, ſcopulos; *& inſuper* ſepultura puniunt, *id eſt: priuant. Siue autem legas:* Perinde qui, *cum vulgatis; ſiue cum Gagnæo:* Proinde, *non refert.*

407. Pauum ſe meminerat Homerus Ennio ſomniante.] *Quum non exſtent* Ennij *poëmata, fides ſit penes Auctorem. Repetit idipſum cap. ſequ. his verbis:* quo perinde in pauone ruinderetur Homerus; *& rurſum infrà l. de Reſurr. car. cap. 1.* Homerus in pauũ. *vbi vide Adnotationes noſtras, num. 7. Sæpiſſimè autem ab illo celebratum* Homerum *teſtis eſt Suidas.*

408. quod animal indues viro iuſto Deiocæ, &c.] *Ita hunc locum caſtigauimus, ex Pauli Leopardi emendat. lib. 8. cap. 3. pro eo quod erat:* Deloco, *qui citat in hanc rem Herodotum l. 1. De* Didone *autĕ vide ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. vlt. num. 622. Rurſus autem reperitur hîc* diſpunctio vitæ, *pro morte, ſicuti etiam lib. de Teſtim. Animæ, cap. 4. Atqui lego paulopòſt:* ô iudicia, &c. mendiciora, *pro:* mendaciora; *ex caſtigatione Ioann. Harriſij Angli, tum quòd ſenſus totius loci antecedentis id exigat, tum quòd eadem voce aduerbialiter vtatur ſuprà Tom. 1. l. de Pall. cap. 5.* credo ne mendiciùs patre cœnaſſet.

409. Deus itaque iudicabit pleniùs, &c.] *Similis prorſus locus eſt ſuprà Apolog. cap. 48. De* reuerſione *autem* animarum *in ſua corpora, latè tractatur lib. de Reſurr. carnis.*

CAP. XXXIIII.

410. Nulla quidem ad hodiernum, &c.] *Titulum huius capitis ſic adauximus:* Aduerſus opinionĕ ſimilem Simonis hæretici de ſua Helena. *De cuius reliquis hæreſibus vide ſuprà lib. de Præſcrip. adu. hær. c. 46. hær. 1. num. 301.*

411. Nam & Simon Samarites, &c.] *Ad verbum ferè hæc omnia deſumpta ſunt ex B. Iren. lib. 1. c. 20. quò Lectorem remitto, prolixitatis vitandæ gratia; exceptis iis quæ ad explicationem huius loci faciunt.*

412. Helenen quandam Tyriam, &c.] *Tum hîc, tum c. ſequ.* Helenen, *ſiue* Helenam *retinuimus; tum quòd Simon ille Magus hanc eandem fuiſſe diceret* Hele-

Digitized by Google

nam Troianam illam; tum quòd etiam ſic appelletur à B. Iuſtino Martyre Apolog. 2. & poſt eum ab Euſ. Græco hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 12. ſeu 13. B. Hieron. epiſt. ad Cteſiphontem aduerſ. Pelag. Epiph. hær. 21. non ſemel, Theodor. hæret. fabul. lib. 1. & Damaſc. lib. de hæreſ. Apud Iren. variant codices, quamquam plures Selenen legãt, quomodo etiã B. Auguſt. l. de hæreſ. Rufinus verſione ſua Euſebij, Cyrillus alicubi, & ante omnes hos Clemẽs Papa in Recognit. vbi à Luna, quæ Græcè σελήνη dicitur, appellatam vult. Veriſimile itaque eſt, vtroque nomine appellatam.

413. illam verò iniectionem ſuam primã, &c.] Clarius B. Iuſtin. Martyr: primam quandam mentem ſeu intelligentiam, Iren. mentis conceptionem matrem omniũ, per quam initio mente concepit angelos facere & archangelos. Sicuti viciſſim illud: huius eam propoſiti compotem, &c. facit ad Iren. intellectum. Ex illo autem, omiſſa negandi particula: non; lego: Ab his perinde animo retentam; vbi animo, dixit Auctor, quod ille: per inuidiam.

414. exitioſiſſ. Priamo & Steſichori poſtea oculis, &c.] De Helena Troiani belli face Priamo exitioſiſſ. ſcribunt hiſtorici omnes. Steſichori fabulã verò (quam etiam ex Iren. deſumpſit Auctor) adtingunt (vti ante me adnotauit Feu-ardentius) Horat. Ode 17. Lucian. l. ver. hiſt. & Philoſtratus l. 6. de vita Apollon. Atqui illud quod paulo prius Iren. habet, & hîc auctor: in Samaria verò partem geſſerit; ad id pertinet, quòd, quũ in Iudæa quaſi filius apparuiſſet, (vtpotè ſe eundem cum filio Dei faciens) in Samaria ſe ſummum patrem dixerit. Reliqua de mille nauibus ante Troiam, Menelao Helenam repetente, de decennij prælio; omnibus nota ſunt.

CAP. XXXV.

415. Sed non tibi ſoli Metempſychoſis, &c.] Etiam hîc ad titulum veterem huius capitis: Aduerſus Carpocratis hæreſin; adiecimus: de Animarum recorporatione. Eſt autem etiam hîc ad verbum imitatus Irenæum lib. 1. cap. 24. & vtrumque poſtea Epiphan. hær. 27. Atqui de reliquis eius erroribus vide ſuprà l. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 48. hær. 9. num. 311. & apud dictos Auctores ac Euſeb. nefanda eorum ſacrificia.

416. pariter Magus.] Vno verbo dixit quod latiùs Iren. de Carpocrate & eius diſcipulis, ac poſt eum Euſeb. hiſt. Eccleſ. lib. 4. cap. 7. & Epiphan. Artes enim (inquit) magicas operantur ipſi & incantationes, philtra quoque χαριτήσια (id eſt amatoria, vti Interpretes Euſebij vertunt) & paredros (ſiue aſſeſſores) & oniropompos (id eſt ſomnia emittentes) & reliquas malignationes, ſeu, ſicuti Interpres Epiphanij, præſtigias. Quod hîc aducimus ad maiorem Irenæi intellectum.

417. pariter fornicatius, &c.] Hoc addit Auctor: quoniam, iuxta Irenæum, Marcellina quæ Romam ſub Aniceto venit, quum eſſet huius doctrinæ, multos exterminauit. Quod ipſum repetit Epiphanius, addens; eos in luxu degere, & omnia ad corporis voluptatem operari ſolere; vſqueadeò vt Euſeb. eſtius potiſſimum diſcipulis Gnoſticis imputet ſuſpicionem illam, quam de Chriſtianis omnibus ipſorum cauſſa conceperant ethnici, de ſtupris promiſcuis, & execrando infanticidio; à quibus criminibus latiſſ. ſuprà in Apologetico ſeſe defendit Tertullianus. Sunt autem hîc etiam voces Tertullianicæ: rato fieri, expunctis, vitæ huius commeatu.

418. donec exſoluat nouiſſimũ quadrantẽ, &c.] Carpocratianos hac ſcriptura Matth. 5. abuſos, etiam Iren. & Epiphan. ſcribunt. Cuius poſterioris Interpres, ſignificantius reddidit vocem Græcam ἀποδῶς, exſoluere, quàm alij: reddere; quomodo etiam non hîc modo, ſed etiã ſuprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. 7. Tertullian. Cyprianus ac B. Hieronymus locis infrà citatis num. 424. vbi de hoc paulo latius.

419. Nam & ethnicus homo, &c.] Hanc primã interpretationem de aduerſario, cuius ibidem ſic mentio, ethnico homine, longè aliam quam Carpocratis, habet etiam Auctor ſuprà lib. de Orat.

420. orate pro maledicẽtibus vos.] Siue Matth. 5. ſiue Luc. 6. hanc ſcripturam inſpiciamus, hîc etiam pro ſuo more non diligenter animaduertit ad verba ipſa, quia legitur vtrobique, orate pro calumniantibus vos, & apud Luc. additur: benedicite maledicentibus vos; quod ipſum etiam ſuprà citauit Tom. 2. lib. de Spect. cap. 16. ac lib. de Patientia, cap. 6. legens ibidem quod habet partim etiam Matthæus: orate pro perſecutoribus veſtris.

421. Tum ſi in diabolum transfertur aduerſarij mentio, &c.] Ad verbum ferè locum hunc tranſcripſit B. Hieron. epiſt. ad Demetriad. de virgin. ſeruanda: Quia (inquit) ſecundo poſt baptiſmum gradu, iniiſti pactum cum aduerſario tuo, dicens ei: Renuntio tibi diabole & ſæculo tuo, & pompæ eius, & operibus tuis; ſerua fœdus quod pepigiſti, & eſto conſentiens, pactúmque cuſtodiens (pro quo Auctor: hæc erit amicitia, obſeruatio ſponſionis; ſic enim lego cum Gagnæo, pro: obſeruatione) cum aduerſario tuo, dum es in via huius ſæculi, ne fortè tradat te iudici, & te de ſuo aliquid vſurpaſſe conuincat, tradariſque miniſtro, qui & ipſe eſt inimicus & vindex, & mittaris in carcerem & in tenebras exteriores, & non inde exeas, niſi ſoluas nouiſſimum quadrantem, id eſt minimum quodque delictum, quia & pro otioſo verbo rationem reddituri ſumus in die iudicij. Quorum vterque rectè interpretatur illud: Eſto conſentiens, pactum cuſtodi cum illo initũ. Atqui facit hic locus contra eos, qui nullas volunt in baptiſmo admittere Renuntiationis ceremonias; de quarum antiquitate vide Adnotat. noſtras in dictum lib. de Orat. ſuprà num. 1.

422. ſicuti eum legimus ſanctorum criminatorem.] Locus ad quem alludit, videtur ille Apoc. 12. Hic eſt accuſator, κατήγορος, fratrum noſtrorum; pro quo paraphraſticos: ſanctorum criminatorem vertit, quia & fratres & ſancti Chriſtiani dicuntur. De fratribus id ſuprà oſtenſum eſt Tom. 1. Apolog. cap. 39. De ſanctis patet ex Apoſtolo Paulo, 1. Cor. 14. Epheſ. 1. 3. 4. & 1. Theſſ. 3.

423. & de ipſo etiam nomine diaboli delatorem.] Similiter infrà lib. 5. aduerſ. Marc. Ipſum diaboli nomen quæro, ex qua delatura competat creatori? fortaſſis detulit aliquam Dei ſuperioris intentionem. Et rectè. διάβολος enim Græcè delatorem, accuſatorem, calumniatorem ſignificat.

424. niſi modico quoque delicto mora reſurrectionis expenſo.] Si modicum quodque delictum mora reſurrectionis expendatur, id eſt, exſoluatur (quod ipſum repetitur infrà cap. vlt.) certè facit hæc interpretatio pro purgatione animarum poſt hanc vitam, à modicis quibuſcunque delictis, atque adeo etiam pro Purgatorio; cui ſimiles ſunt loci apud B. Cyprian. epiſt. 52. ad Antonian. & lib. de laude Mart. ac apertius lib. Teſtim. 3. cap. 57. dum fidelem emendari & reſeruari, ex hac ipſa ſcriptura probat, ac Pſal. 88. ac 116. et Malach. 3. Locos etiam expreſſos BB. Hieron. & Ambroſ. in hanc ſententiam

tentiam adnotauimus, ad dictam epiſt. 52. n. 59. vbi etiam latè de igne purgante tractauimus.

425. Hoc eſt ex malis fructibus bonam arborem intelligi, &c.] Ironia eſt, qua ridet interpretationē Harpocratis; & etiā accipitur vox: Spero, pro timeo: ſicuti ſuprà non ſemel; tamquam ſi timeret ne poſſet reſpondere argumentis propoſitis.

426. Et ſi vultis audire, &c.] Rurſum hîc paraphraſticῶs tranſtulit audire, pro eo quod Græcè eſt δέξασθαι, quod eſt, recipere.

427. Et ecce ego mittam vobis Heliam Theſbiten.] Quum etiam B. Cyrill. Alexandr. in Ioan. libr. 1. cap. 24. de Theſbite loqui dicat Malachiam Prophetam, videtur olim in edit. 70. etiam lecta fuiſſe vox: Theſbiten. Fuiſſe autem Theſbiten Heliam, patet non vno ſcripturæ loco. Siue legas Heliam cum aſpiratione, ſiue vt quidam Eliam, cum hîc tum vbique, perinde eſt; hoc vnum animaduerti, in veteri Teſtamento vbique & Græcè & Latinè cum aſpiratione legi, ſecus in nouo. Atqui de Heliæ tranſlatione infrà latiùs cap. 50. num. 564.

428. Sed quomodo Helias Ioannes? &c.] Similiter prorſus locos hos ſcripturæ interpretatur B. Auguſt. Tract. 4. in Ioan. cap. 1. & lib. 5. de Trinit. cap. 14. Qui interim neutribi legit illud: coram populo, quod Auctori proinde peculiare eſt. Poſteriori verò loco etiam interpretatur ſpiritum Heliæ, pro: ſpiritum Moſeï, ſicut hîc Auctor, qui vna voce tranſlatum ſpiritum Moſeï dicit, eo quòd Num. 11. dicitur auferri à Moſe, & dari 70. ſenioribus.

Cap. XXXVI.

429. In has quæſtiones inde opinor exceſſimus, &c.] Partem veteris tituli huius capitis retinuimus: De ſexu Animæ & carnis. Atqui etiam hoc pertinet ad paradoxon Auctoris, quaſi dependens ex altero quod ſuprà proſecutus eſt cap. 25. 26. & 27. de Anima in vtero ſeminata pariter cum carne. Certè huius argumenti contrarium bis adfirmat B. Auguſt. lib. 1. de Anima, & eius origine, aduerſ. Vincent. cap. 18. & Cyrill. quoque Hieroſol. Catecheſi ſecunda.

430. propter æmulas ſcilicet opiniones, &c. & illum ſermonem Platonis veternoſum.] Videtur reſpicere ad illas opiniones Philoſophorum & hæreticorum, de quibus ſuprà cap. 23. & 25. ac Platonis veternoſum ſermonem, quo dixit diſcentias reminiſcentias, veluti ex veterno ſomno profectas; de quo c. 25. aut veterem ſermonem apud memoriam Platonis de animarum reciproco diſcurſu; vt veternoſum pro veteri accipias.

431. quoniam & Apelles, non pictor, ſed hæreticus, &c.] Iſtud eiuſdem farinæ eſt cum eo quod ſuprà cap. 23. dixit Apellem referre, ſollicitatas Animas de ſupercœleſtibus, de quo ibi latiùs num. 298. quia ſi id verum eſt, conſequitur etiam ante corpora conſtitutas Animas, & proinde tam viriles quàm muliebres. De Philomene verò eius ſcorto, vide ſuprà, ſicuti & de aliis eius hæreſibus, lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 51. hæreſi 19. num. 324. De illis denique qui Animā poſt partum carni ſuperducunt, vide ſuprà cap. 25.

432. qua lineas duxerit.] Quia pictoris mentionem pauloprius fecit, etiam hanc prouerbialem formulam ab illis deſumpſit, de qua inter noſtra Prolegomena latiùs.

433. Ceterùm & ipſam Dei adflatus animaſſet, &c.] Ad hunc locum videtur reſpondere B. Auguſt. loco paulo priùs citato, quum ait: Qui propaginem adſerunt Animarum, hinc ſe putant muniſſius ſuam munire ſententiam; quia, quum ſcriptum ſit detraxiſſe Deum coſtam de latere viri, eámque ædificaſſe in mulierem, non eſt additum, quod in eius faciem ſufflauerit ſpiritum vitæ; ideò (inquiunt) quia de viro iam fuerat animata, pro quo dixit Auctor: animal iam & ipſa. Verùm reſpondet, nihil per hoc eorum ſententiam adiuuari. Si enim (inquit) ſcriptum eſſet, Inſufflauit flatum vitæ in faciem mulieris, nec ſic eſſet conſequens, vt non propagaretur ex parentibus Anima, niſi etiam de filio hoc ſcriptum reperiretur. Quia verò tacitum eſt, occultatum eſt, non negatum neque adfirmatum.

Cap. XXXVII.

434. Omnem autem hominis, &c.] Caput hoc titulum habebat: De ætate carnis & Animæ; nos verò putamus ſubſtituendum: De incremento Animæ. Nā de hoc Auctoris paradoxo ſic loquitur B. Auguſt. lib. 10. de Gen. ad litt. cap. vlt. Noluit tamen Tertullianus Animam creſcere ſubſtantia ſicut corpus; adſerens etiam timoris ſui cauſſam, ne etiam ſubſtantia decreſcere dicatur (inquit) atque ita & defectura credatur. Et tamen quia per corpus eam localiter tendit, non inuenit exitum incrementorum eius, quam vult de ſemine exiguo æquari corporis quantitati.

435. aliqua vtique poteſtas diuinæ voluntatis miniſtra modulatur, &c.] Quæ ſit hæc poteſtas, paulopòſt explicat, quum dicit: nos officia diuina (id eſt, phraſi Iureconſultorum, miniſtros Dei) angelos credimus. Facit itaque locus iſte ad confirmationem dogmatis Catholici, de angelis peculiaribus homini cuique deputatis, de quibus eſt elegans B. Hieron. ſententia in illud Matth. 18. Angeli eorum ſemper vident faciem patris mei. Magna (inquit) dignitas Animarum, vt vnaquaque habeat ab ortu natiuitatis in cuſtodiam ſui angelum deputatum. De iiſdem exſtat qu. 30. apud Iuſtin. Mart. lib. Quæſt. & reſponſ. & idipſum adfirmant BB. Hilar. in Pſal. 133. Baſil. in Pſalm. 48. & alibi; Auguſt. Soliloqu. cap. 27. Eodem pertinet quod inter opera B. Cypriani, Prologo Operis de Cardin. Chriſti operibus, vocentur angeli ſalutis noſtræ miniſteriales, & quod Rufinus in expoſ. Symboli ſcribit, ab initio præfectas quaſdam virtutum cœleſtium poteſtates, quibus regeretur & diſpenſaretur mortalium genus. Vide etiam Orig. hom. 13. ac 35. in Luc. & hom. 11. in Numeros.

436. etiam Romana ſuperſtitio Deam finxit Alemonam.] De Alemona vide Gyraldum de Diis gentium. De aliis tribus (ſicuti etiam ante me adnotauit Turneb. Aduerſ. lib. 18. cap. 34.) in hæc verba Gellius: Duæ Parcæ à Latinis, vna à partu noni menſis, Nona, ab enixu decimi menſis, Decima dicebatur. Accedebat tertia, quæ Parca dicebatur, quaſi parta, mutato t, in c. Eam hîc Auctor Partulam vocat, quòd partum gubernet. Porrò de Lucina infrà latiùs cap. 39. n. 447. ſicuti etiam de fatorum inſcriptione, ibidem num. 449.

437. Nam & Moyſi lex, &c.] Alludit ad Exod. cap. 21. iuxta lectionem 70. Si percuſſerint mulierem in ventre habentem, & egreſſus fuerit infans eius non figuratus; damno damnatus erit, ſecundum quod compoſuerit vir mulieris, & dabit cum poſtulatione. Si autem figuratus fuerit, dabit animam pro anima. Auctor interim vocem illam: ἐξεικονισμένον, aliter circumloquendo interpretatur quàm figuratum, nempe cui iam vitæ & mortis ſtatus deputatur, idque conformiter Theologis Doctoribus, qui homicidium in aborſu non adſcribunt, niſi

poſtquàm animatus fuerit fœtus. Rectè autem aborſum vocat Auctor, quia (teſte Nonio) aborſus dicendus in primis illis menſibus, abortus prope tempus pariendi.

438. Legitima natiuitas fermè decimi menſis ingreſſus eſt, &c.] Videtur iſtud Author deſumpſiſſe ex Gell. lib. 3. c. 16. vbi tradit: Decemuiros in 12. tabulis tradidiſſe, hominem in 10. nō in 11. menſibus naſci. Quod ipſum ante me adnotauit Reuardus noſter ad leg. 12. Tab. cap. vlt. De menſium partus numero à menſe ſeptimo vſque ad vndecimum, vide Plin. lib. 7. cap. 5. Quorum ſeptimum dicit in honore haberi Auctor propter Sabbathum, decimum propter Decalogum: octauum vitalem non eſſe, quòd in octaua futura vitæ nuptiæ non erunt.

439. & decurialem numerum, vt exinde reliquorum parentum, &c.] Decurialis, nouè ab Auctore, pro denario numero accipitur. Huc autem pertinet quod Athenag. Orat. pro Chriſtian. decenariū numerum maximum dicat, ſecundum Pythagoricos, qui & quaternarius ſit, & tum arithmeticum numerum, tum muſica harmonia & concentus rationes complectatur. Continet enim (vti etiam ante me adnotauit Cælius Rhodig. lib. 12. cap. 14.) numerandi genera vniuerſa; numerorum eſt fons & principium; ex vno, duobus, tribus & quaternario conſtans.

440. Sed vis eius in qua naturalia peculia, &c.] Locū hunc reperire eſt apud B. Auguſt. loco citato n. 434. vbi caſtigandus ille, & cum Auctore legendum: Sed vis eius, &c. producitur, pro: Si, &c. producatur. Item Et ſi ſic, pro: & ſic. Viciſſim etiam ex illo legendum in Tertulliano ad finem huius capitis: qua duxerit eam qui agit, pro eo quod erat: aget. Siue autem legatur cum illo: Tunc & ſplendor ipſe perhibetur, ſiue cum excuſis hic codicibus: prouehitur, perinde eſt. Atqui de hoc loco ſic Auguſtinus: Quis hunc crederet, cum iſto corde tam diſertum eſſe potuiſſe? Sed tremenda ſunt iſta, non ridenda; ad hoc enim numquam cogeretur, ſi aliquid cogitare potuiſſet, quod ſit, & corpus non ſit. Quid autem abſurdius, quàm putare, maſſam cuiuſpiam metalli ex aliqua parte creſcere poſſe, dum tunditur, niſi decreſcat ex altera? vel augeri latitudine, niſi craſſitudine minuatur? Aut vllum eſſe corpus manente natura ſua quantitate, quod vndique creſcat, niſi rareſcat? Quomodo igitur implebit Anima ex illa ſtilla ſeminis magnitudinem corporis quod animas, ſi & ipſa corpus eſt, cuius ſubſtantia nullo acceſſu creſcat? quomodo (inquam) implebit carnem quam viuificat, niſi tanto rarior fuerit, quanto grandius quod animaduertit? Timuit videlicet, ne deficeret etiam minuendo, ſi creſceret; & non timuit, vt deficeret rareſcendo, cùm non creſceret.

CAP. XXXVIII.

441. Quamquam autem & retrò præſtruxerimus, &c.] Titulum veterem hoc modo auximus: De pubertate & cibis, quomodo ad Animam pertinere videantur. Alludit autem ad cap. 20. ſuprà, vbi docuit omnia naturalia Animæ ipſi ſubſtātię ineſſe, id eſt ſemper adeſſe, & tamen per ætatis ſpatia procedere. Sunt autem rurſus voces & phraſes Tertullianicæ, præſtruere, Animæ cenſus, & ſuggeſtus ſenſuum.

442. non quia Aſclepiades inde ſapientiam ſupputat, &c. quia Iura ciuilia, &c.] Quia Aſclepiadis opera non exſtant, locum deſignare non licuit. Atqui quòd Iura ciuilia à quartodecimo anno agendis rebus adtemperant, etiam ſuprà dixit Auctor lib. de Vel. virgin. cap. 11. num. 100. Fœminas (inquit) à XII. annis, maſculum verò à duobus amplius ad negotia mittunt. Reperitur autem ſimilis citatio Iuris ciuilis ſuprà cap. 6. num. 91. & Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, cap. 8. & 9. num. 51. 52. & 62.

443. Ex omni ligno, inquit, edetis, &c.] Plurali expreſſit numero, quod Gen. 2. editiones Latinæ omnes, & tam Græca quàm Hebræa, & Chaldaica, ſingulari legunt numero. Deinde Gen. 9. fœnum transfertur ab Auctore χόρτος, pro eo quod vetus Interpres 70. herbā, quia vtrumque ea vox ſignificat.

444. Auferenda eſt enim argumentatoris occaſio, &c.] Videtur reſpicere ad id quod ſuprà dixit c. 6. de Sorano Medico, quòd mortalem Animam intellexerit, quia cibis ſuſtineatur. Legimus autem iterum cum Gagnæo: tum quòd aliud eſt, natura deſiderare, pro: tum quòd aliud natura deſideret. Sunt etiam rurſus voces Tertullianicæ: ſubſtruendus, gloriandus, tibicinandus. Item: rationalitatem, ſenſualitatem, intellectualitatem; de quibus, ſicuti etiam de immortalitate Animæ, & Arbitrij libertate, vide ſuprà cap. 22.

CAP. XXXIX.

445. Quæ omnia natiuitatis animę cōlata, &c.] Retinuimus veterem huius capitis, quod pauloprius auſpicamur, titulum, Nullam penè Animam ſine dæmonio eſſe, vtique ethnicorum. Tractauit idipſum Auctor ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 22. ac 46. & huius lib. cap. 1. num. 12. de Socratis dæmonio, & repetitur iterum infrà cap. 57.

446. tota illa puerperij ſuperſtitione? &c.] De hac, partim ſuprà cap. 37. num. 436. partim in ſequentibus; phraſis verò iterum Tertullianica: dæmoniorum candidata.

447. dum in partu Lucinæ & Dianæ eiulatur, &c.] Lucina ita dicta (vti ſuprà c. 37. dixit Auctor) quòd producat in lucem. Huc pertinet quod habet D. Auguſt. lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 12. Lucina quæ à parturientibus inuocetur, & illud Terentij in Andria: Iuno Lucina fer opem. Cicero enim (ſi Viui creditur) & Iunonem & Dianam fuiſſe Lucinam appellatam ſcribit alicubi; pro quo facit coniunctio: &, hîc intermedia.

448. dum per totā hebdomadam Iunoni mēſa proponitur, &c.] Tibullus: de Natali Iunone:

Natalis Iuno ſanctos cape thuris aceruos.

Videtur itaque, ſicuti Genio, ita etiam Iunoni, menſa proponi ſolere. Sicuti enim (vti mox adiungit Auctor:) omnibus Genij deputabantur, ita etiam Iunones; contra quàm ſentiunt quidam, qui viris Genios, mulieribus Iunones adtribui volunt. Pro nobis certè facit illud Plinij lib. 1. Quum ſinguli ex ſemetipſis totidem Deos faciant, Genios Iunonéſque adoptando ſibi. Et illud Senecæ alicubi: Singulis enim & Genium & Iunonem dederunt,

449. dum vltima die fata ſcribunda aduocantur.] De hoc ſic etiam ſuprà cap. 37. quum & fato iam inſcribitur. Ad hanc conſuetudinem adludere Virgilium etiam adnotauit Turneb. Aduerſ. lib. 18. cap. 34. dum, nato Salonino;

Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis,
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

Quæ autem fata ſcriberētur, indicat his verbis B. Aug. de Ciu. Dei l. 5. c. 9. Omnia enim (inquit) fato fieri non dicimus, immò nulla fato fieri dicimus; quoniā fati nomen vbi ſolet à loquentibus poni, id eſt, in conſtitutione ſyderū, qua quiſque conceptus aut natus eſt; quoniam res ipſa inaniter adſeritur, nihil valere monſtramus.

450. Sta-

Digitized by Google

450. Statinæ Deæ factum eſt.] Quam hîc Auctor Statinam Deam vocat, cui ſacrabatur prima cõſtitutio infantis ſuper terram; B. Auguſt. lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 21. Statilinum Deum vocat his verbis, quibus tota puerperij ſuperſtitio egregiè explicatur: Quid opus (inquit) erat parturientibus inuocare Lucinam? quid neceſſe erat Opi Deæ commendare naſcentes? Deo Vagicano (ſic enim lego, pro Vaticano) vagientes? Deæ Cuninæ iacentes, Deæ Ruminæ ſugentes, Deo Statilino ſtantes? Deæ Adeonæ adeuntes, Abeonæ abeuntes, Deæ Menti, vt bonam haberent mentem; Deo Volumno & Deæ Volumnæ, vt bona vellent; Diis nuptialibus, vt benè coniugarentur; Diis agreſtibus, vt fructus vberrimos caperent; & maximè ipſi Deæ Fructiferæ: Marti & Bellonæ, vt benè belligerarent, Deæ Victoriæ vt vincerent, Deo Honorino vt honorarentur, Deæ Pecuniæ vt pecunioſi eſſent; Deo Æſculano & filio eius Argentino, vt haberent æream argenteámque pecuniam? Hactenus ille. Quæ hîc ſequuntur, ad varia ſacrificiorum idololatricorum genera pertinent.

451. quod dæmonum nomen eſt.] Genios non aliud eſſe quàm dæmonas, ſuprà latè deduxit Auctor Tom. 1. Apolog. c. 32. vbi vide Adnotat. noſtras nu. 45t. De Geniis autem qui ſingulis pueris adtribuebãtur, præter Auctores citatos paulòantè n. 448. videantur Cenſorinus de die natali, Plutarchus in Problem. & l. de Animi tranquill. Marcellinus Ammianus hiſt. lib. 21. Empedocles denique & Menander ſingulis duos adtribuebant, bonum & malum.

452. Ceterùm (inquit) immundi naſcerentur.] Ceterùm, pro alioquin, etiam Tertullianicum eſt. Eſt autem pulcra expoſitio verborum Apoſtoli Pauli 1. Cor. 7. Nunc autem ſancti ſunt, id eſt, vti loquitur Auctor, deſignati ſanctitatis, & per hoc etiam ſalutis; alioquin (inquit) meminerat Dominicæ definitionis (Ioan. 3.) Niſi quis naſcatur ex aqua & ſpiritu, non introibit in regnum Dei, id eſt, non erit ſanctus. Pulcherrimè ſic vtrumque locum concordare faciẽs, vſqueadeò vt nihil contra baptiſmum paruulorum (iuxta quod calumniantur Anabaptiſtæ) ſed potius pro illo faciat; vti etiam adnotauimus ſuprà lib. de Baptiſ. cap. 18. num. 126. vbi etiam neceſſitatem baptiſmi comprobatam videre eſt cap. 12. num. 89. & cap. 13. num. 96. ac 97. Similis eſt etiam huius loci Paulini expoſitio apud B. Auguſt. lib. 3. De pecc. merit. & remiſſ. contra Pelag. cap. 12. Illud (inquit) ſine dubitatione tenendum, quæcumque illa ſanctificatio ſit, non valere ad Chriſtianos faciendos, atque ad dimittenda peccata; niſi Chriſtiana & Eccleſiaſtica inſtitutione & Sacramentis efficiantur fideles.

CAP. XL.

453. Ita omnis Anima euſque in Adam cenſetur, &c.] Titulum veterem ita locupletauimus: Quomodo caro & Anima peccatrix dicatur.

454. ſecundũ quã incedere prohibemur, &c.] Alludit ad illud Gal. 5. Deſideria carnis non perficietis. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum. Manifeſta ſunt autem opera carnis, &c. Atqui carnales notantur infamia, 1. Corinth. 3. vbi dicitur: Nónne carnales eſtis, & ſecũdum hominem ambulatis?

455. non tamẽ ſuo nomine caro infamis, &c.] Ad hunc locum reſpexiſſe videtur Petrus Lombardus Sentent. lib. 2. cap. 31. Putauerunt (inquit) quidam ſecundum Animam trahi originale peccatum, non ſolùm ſecundum carnem, quia nõ ſolùm carnem, ſed & Animam ex traduce eſſe arbitrati ſunt. Ideóque ſicut de corrupta carne caro ſeminatur; ita etiam de Anima peccatrice Animam peccatricem corruptione originali infectam à gignentibus trahi. Hoc autem (addit idem) fides catholica reſpuit, & tamquã veritati aduerſum damnat; quæ non Animas, ſed carnem ſolam, ex traduce eſſe admittit. Quare id quidem verum eſt, quod paulopriùs dixit Auctor, quòd Anima recipiat ignominiam ſuã ex carnis ſocietate; at hîc fallitur, dum Animam potius quàm carnem peccatricem nititur oſtẽdere. Certè contrarium docent BB. Ambroſ. in cap. 7. ad Romanos, & Auguſt. lib. 4. contra Iulian. cap. 4. & 9. verbis ibidem à Lombardo citatis. Atqui noua vox Tertull. peccatela, pro peccato.

456. Adeò nulla proprietas hominis in Choico, &c.] De Choico, id eſt terreno homine, quem illi à Pſychico & ſpiritali homine diſtinguebant, vide ſuprà l. adu. Valentin. c. 26. 29. & 32. Legimus autem cum Latinio: vt inſtrumentũ in officina vitæ, pro: in officia.

457. Denique ſenſus delictorum, etiam ſine effectibus, imputari ſolent Animæ, &c.] Nihil hoc facit vt peccatum originale Animæ imputetur; quia (inquit Apoſt. Rom. 7.) iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me, hoc eſt, in carne mea, peccatum. Quum autem & ſuprà c. 15. & infrà l. Exhort. ad caſtit. legat conformiter Euangelio: Qui viderit mulierem ad concupiſcendum, etiam hîc addidimus: mulierem. hîc interim habet ad concupiſcentiam, ſenſum, non vocem transferens.

CAP. XLI.

458. Malum igitur Animæ, &c.] Titulum hîc veterẽ retinuimus: De malo & bono Animæ. Atqui etiam hoc ad prius paradoxon pertinet, quòd dicat malũ Animæ ex originis vitio antecedere.

459. naturale quodam modo, &c.] Diſtinguit naturale quodam modo, à naturæ corruptione ſic dictum, &: naturale propriè; cuius adhuc reliquias agnoſcit, nempè boni illius quod principale erat in Anima ante lapſum hominis in homine iam corrupto, & non tam extinctum illud quàm obumbratum. Qui locus contra eos facit, qui Liberum Arbitrium, per peccatum illud originale in homine, non modò corruptum aut imminutum, ſed extinctum volunt, atque adeò nullam agnoſcunt Arbitrij libertatem. verùm de eo latiùs infrà lib. 2. aduerſ. Marc.

460. & ſolus homo ſine peccato Chriſtus, &c.] Excipit non vno loco B. Auguſtin. B. Virginem Mariam Deiparam.

461. Deus bonus eſt, Deus videt, & Deo commendo, &c.] Scripſit de hoc Argumento librum integrum Auctor de Teſtimonio Animæ, quem habes ſuprà Tomo primo.

462. per ſecundam natiuitatem ex aqua & ſuperna virtute, &c.] Quam hîc: ſupernam virtutem, mox: Spiritum ſanctum vocat, de quo latiùs ſuprà lib. de Bapt. cap. 5. num. 43.

CAP. XLII.

463. De Morte iam ſupereſt, &c.] Veterem titulum retinuimus: De Morte. Interim nihil adhuc certi de ea determinat, niſi infrà c. 50. & 51.

464. quamquam Epicurus, &c.] Iſtud ibi etiam repetitur, quum dicit: vt iam hinc non Epicuri ſtupor ſuffundatur, negantis debitum iſtud ad nos pertinere. Verba ſimilia Epicuri, quæ ab Auctore citantur, reperiuntur apud Lactant. inter reliqua eius

Digitized by Google

dogmata, lib. 3. cap. 17. Quando nos (inquit) ſumus, mors non eſt; quando nos non ſumus, mors eſt: mors ergo nihil ad nos. Reſpondet autem: Quàm arguté nos feſellit? Quaſi verò tranſacta mors timeatur, quia iam ſenſus ereptus eſt; at nõ ipſum mori, quo ſenſus eripitur. Eſt enim tempus aliquod; quo & nos iam non ſumus, & mors tamen nondum eſt; idque ipſum videtur miſerũ eſſe, quum & mors eſſe incipit, & nos eſſe deſinimus. Porro in eadem epiſtola, nempè ad Menecæum, reperiuntur etiam verba hæc à Tertulliano in Latinum verſa: ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ, τὸ δὲ ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Quæ citantur à Plutarcho, lib. de Tranquill. animi; & ex illo tanquam Plutarchi lib. 2. de Homero, à Gell. Noct. Attic. lib. 2. c. 8.

465. Multo coactiùs Seneca: Poſt morté omnia finiuntur, etiam ipſa.] Bis eandem ſententiam repetit Auctor, infrà lib. de Reſurr. car. cap. 1. & 3. Reperitur autem l. de Remed. fortuit.

466. Denique nec ſpeculũ eius ſomnus, &c.] Alludit ad illud Ouidij:

Stulte, quid eſt ſomnus, gelidæ niſi mortis imago?

CAP. XLIII.

467. De ſomno priùs diſputemus, &c.] Titulũ huius capitis eundem ſeruauimus: De ſomno pertinẽte ad tractatum mortis. Eſt autem ſic neceſſariò diſtinguendus locus iſte: De ſomno priùs diſputemus; pòſt, id eſt poſtea, mortem qualiter Anima decurrat.

468. Noo vtique extranaturale eſt ſomnus, vt quibuſdam Philoſophis placet, &c.] Mox eos Philoſophos recenſet, contra quorum ſingulorum opinionem ſingulatim diſputat Auctor.

469. Stoici, ſomnum reſolutionem ſenſualis vigoris adfirmant] Idipſum ſic explicat Plutarchus lib. 5. de Plac. Philoſ. cap. 24. Plato (inquit) & Stoici ſomoum fieri putant ſenſilis quidem ſpiritus remiſſione, & tamquam laxatione; quemadmodum & ſuper terram conſidente flatu, eodem verò ſe recipiente ad ſuperciliorum interſtitium, id eſt, animæ principatum. Quorum ſententiam latiùs explicat Auctor paulo pòſt: Supereſt ſi fortè cum Stoicis, &c.

470. Epicurei diminutioné ſpiritus animalis.] Cum hac opinione ſatis conuenire ſententiam Democriti & Stratonis patet ex his infrà verbis Auctoris: Proinde deminutionem animalis ſpiritus, aut indigentiam ſpiritus, aut ſegregationem conſati ſpiritus; immortalis anima non ſinit credi. Perit anima ſi minoratur. Ad poſtremum autem etiam illud pertinet quod Plutarchus cap. 25 eiuſdem libri Empedoclis tribuit: Somnum verò alij ignis interni ſegregationem eſſe.

471. Anaxagoras cum Xenophane, defetiſcentiam.] De Anaxagora paulo aliter Plutarchus: Anaxagoras (inquit) ſomnum corporalis functionis eſſe; corporalem enim eſſe, non animalem. Diſputat contra hanc opinionem, non modò Auctor eo loco: Neque enim credendum eſt, defetiſcentiam eſſe ſomoum, &c. ſed etiam Ariſtoteles lib. de Somn. & vigil. cap. 3. Porrò Xenophanes, qui inter alia, teſte Suida, Elegiam ſcripſit de tranſitu animarum in alia corpora, Colophonius, Anaximandri ætate vixit.

472. Empedocles & Parmenides, refrigerationem.] De Empedocle ſic vbi ſuprà Plutarchus: Empedocles ſomnum ſanguinarij caloris refrigerationem eſſe. Parmenidis verò eandem fuiſſe opinionem non mirum eſt, quum diſcipulum eius fuiſſe Empedoclem ſcribat Suidas.

473. Ariſtoteles, marcorem circumcordialis caloris.] Confutat hoc paulopòſt Auctor, eandem faciens Empedoclis de refrigeratione ſententiam, quum dicit: Sed nec refrigeſcentiam admittam, &c. Quã haud dubiè clariùs deducit Ariſtoteles loco mox citato, & etiam refrigerationem pro marcore vertunt Interpretes. Quam proinde etiã Plutarchus illi adtribuit dict. lib. cap. 25. Ariſtoteles (inquit) communem ſomnum corporis & Animæ autumat. Eſt enim eius functio, humor à pectore ad capitalia loca ſuffitus, ſubiectóque alimento feruor cordis refrigeratus. Verba eius ſunt iſta: Somnum eſſe concurſum quendam caloris, ad interiores (cordis nempè) partes, & ἀντιπερίστασιν naturæ conuenientem: ſiue vinculum cordis, in quo eſt fons ſenſuum, quo minus munere ſuo fungi poſſit.

474. Porrò ſomnum ratio præit, tam aptum, tam vtilem, &c.] Iſtud præ ceteris agnouit ibidem Ariſtoteles, quum immediaté ſubiungit: Atque ille quidem neceſſariò fit, & ſalutis gratia. Conſeruat enim requies animantia. Poſt illud autem: nihil eiuſmodi nõ rationale, addidimus iterum ex Gagnæo: nihil non naturale; nam ſequitur eius contrarium: extra naturæ cardioes.

475. Nam & ęmulas ſomno valetudines, phreneticam atque cardiacam, &c.] Ad Phreneticos pertinet, quod habet loco citato Ariſtoteles: Melancholicos haud ſomno indulgere, propterea quòd refrigeratus eſt locus interior, vt non magna in iis alimenti copia oriatur. Et cardiacos cum phreneticis coniungit etiam Cicero lib. de Diuin. eo quòd (Celſo teſte l. 3. c. 19.) ſæpiùs ad phreneticos tranſeant: in hoc differentes, quòd in his mens labat, in illis conſtat: eſt autem καρδιακὸν, morbi genus in ore ventriculi ſtomachi. Ad quem adeò pertinere puto illud quod ibidem ſubiungit Ariſtoteles: Porrò atra bilis, quæ naturâ frigida eſt, altricem officinam refrigerat; & proinde ſomnum impedit.

476. etiam in lethargo, &c.] Lethargi ibidem meminit Ariſtoteles; qui non aliud eſt, quàm inexpugnabilis ſomni neceſſitas cum mentis alienatione; atque adeò ad eum pertinet, quod de enormitate ſubiungit Auctor.

477. Nam & in his plurima ſomni paratura eſt.] Somnum conciliari cibo & potu, ibidem adnotauit Ariſtoteles. Eſt verò etiam hîc vox Tertullianica: paratura.

478. ille fons generis Adam, &c.] Quum dicit antè dormiuiſſe Adam quàm laborauit, quàm & edit, immò quàm & profatus eſt: ſubindicat illud Gen. 2. Immiſitque Dominus Deus ſoporem in Adam, &c. etſi poſteriùs poſitum, priùs tamẽ multo contigiſſe; nempè ante illud Gen. 1. Benedixitque illis Deus, & ait: Creſcite & multiplicamini, &c. quippè quod non ad Adam ſolùm, ſed & ad mulierem dixit Deus. Atqui quod hîc de ſomno naturali, ſuprà cap. 11. de Exſtaſi interpretatus eſt; verùm de eo latiùs Tom. ſequ. ad fragmenta libri de Exſtaſi.

479. Si enim Adã de Chriſto figurabar, &c.] Magis propria eſt hæc lectio Tertull. quàm illa Gagnæi: figuram dabat. Similiter autem & Rufinus in Expoſit. Symboli, inter opera B. Cypriani Tom. 3. interpretatur hunc Gen. locum, vt per Euam de latere Adam, intelligatur vera mater viuentium Eccleſia.

480. pa-

480. paradigmate Platonico pleniùs.] *Quod hîc* παράδειγμα, *paulò antè* exemplar *dixit. Donatus & alij, exemplum, malunt vertere. Ad quod verò* paradigma Platonicum *alludat, neſcio; niſi fortè ad Phædonem eius, vbi* ſomnum *& vigiliam vitæ & morti comparat, aut ad Dialog. 9. de Rep. cuius initio docet modum, quo ſuauis ſomnus poſſit contingere. Quod poſtremum confirmare videtur tota ſequens & longa de ſopore* Adam *narratio Auctoris. Atque de Prouerbio:* lineas agere, *vide noſtra Prolegomena.*

481. reſurrectionem mortuorum tibi adſitmat, &c.] *De hoc latiùs lib. ſequ. de* Reſurr. carnis.

Cap. XLIIII.

482. Ceterùm de Hermotimo, &c.] *Verba hæc ipſa Auctoris veterem titulum huius comprobant:* De Hermotimi Anima. *Huc pertinet quod ſuprà cap. 2. habet Auctor:* vt Hermotimum, cui Clazomenij mortuo templum contulerunt; *fecit etiam* Hermotimi *mentionem, qui poſtea in Pythagora reuixerit, c. 28. & 31. Scripſit etiam Lucianus Dialogum* Hermotimi *titulo. Hiſtoriam autem ſeu fabulas deſumpſit Auctor ex Plinio nat. hiſt. lib. 7. c. 52. Reperimus (inquit) inter exempla* Hermotimi Clazomenij Animam relicto corpore errare ſolitam, *vagámque è longinquo multa denuntiare, quæ niſi à præſenti noſci non poſſent, corpore interim ſemianimi; donec* cremato eo inimici, *qui Cantaridæ vocabantur, remeanti Animæ velut vaginam ademerit.*

483. ſeceſſionem Animæ eſſe ſomnum, &c.] *Ita prorſus legendum, pro eo quod erat:* ſomnium. *Quis autem hanc* Somni *definitionem primus ſomniarit, diſquirat curioſus Lector. Eſt verò rurſum vox Tertullianica:* ſubornetur, *de qua ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. num. 38.*

484. vt de incubone præſumptio eſt, &c.] *Morbus* incubonis *etiam vulgo ſatis notus eſt;* quam verò Soranus opponat valetudinis labem, *neſcio an apud Medicos reperiatur, quum illius operum ferè nihil extet.*

485. quod etiam Epimenidem in fabulam impegit, &c.] *Etiam hoc ex Plinio deſumpſit vbi ſuprà: Et in Gneſio (inquit)* Epimenide *ſimiliter accipio, Puerum æſtu & itinere feſſum in ſpecu* VII. *&* L. *dormiſſe annis; rerum faciem mutationémque mirãtem, velut poſtero experrectum die. Atque de* Nerone *&* Thraſimede *infrà latiùs c. 49. n. 551. ac 552.*

486. Theopompus.] *Veriſimiliter loquitur, non de* Theopompo *Athenienſi antiquæ Comœdiæ Poëta, ſed de* Theopompo Chio, *qui varias ſcripſit hiſtorias, Iſocratis diſcipulo.*

Cap. XLV.

487. Tenemur hîc de ſomniis quoque, &c.] *Retinuimus hîc etiam veterem titulum:* De ſomniis, quomodo ea patiatur Anima, & vnde eueniant. *Atqui ea de re vide tum Ariſtotelem lib. de Inſomniis, tum Platonem initio Dialogi 5. de Republica, Lactantium lib. de Opific. Dei, cap. 18. & Nyſſen. lib. de creat. hominis, cap. 14. Macrobium denique lib. 3. in Som. Scip. qui quinque ibi* ſomniorum *genera proſequitur.*

488. Hanc vim extaſin dicimus, &c.] *De* Extaſi *tractatum differimus ad Tomum ſequ. in Præfat. ad Fragmenta librorum Tertulliani de* Extaſi.

489. ſi compotes ſomniaremus.] *Quod hîc dubiè, mox clarè dicit:* quam compotem eſſe non licet, *nempè viſionis in ſomnis bonorum aut malorum.*

490. nó magis enim ob ſtupri viſionem damnabimur, &c.] *Huc pertinet quod reſpondet B. Gregor. Auguſtino, Anglorum Epiſcop. cap. 11. de pollutione nocturna, quando celebrationem & communionem impediat.*

Cap. XLVI.

491. Ecce rurſum vrgemur, &c.] *Capiti huic, quod à priori ob prolixitatem cum aliquot ſequentibus diſtinximus, titulum dedimus:* Quòd vanã non ſint ſomnia.

492. Vana in totum ſomnia Epicurus iudicauit, &c.] *Facile eſt credere quòd* Epicuri *fuerit hæc opinio, quippè qui etiam, vti ſubiungit,* liberarit à negotiis diuinitatem, *de quo ſuprà Apolog. cap. 45. nu. 569. & lib. aduerſ. Valentin. cap. 7. num. 61.* & diſſoluerit ordinem rerum, *vtpotè qui prouidentiam Dei tollat: & in* paſſiuitate, *id eſt licentia vitæ,* omnia ſpargat, *quippè qui voluptatem ſomnium bonum conſtituerit; & alia eiuſcemodi diceret, quæ ad vitia pronum aliquin populum allicerent, ſicuti latè proſequitur Lactant. lib. 3. cap. 17. & Cicer. lib. 1. de Diuinat.*

493. Homerus duas portas diuiſit ſomniis, &c.] *Reperitur hoc apud Homerum Odyſſeæ T. cuius verſus Græcos Virgilius Æneid. 6. ſic vertit:*

Sunt *geminæ ſomni portæ, quarum altera fertur*
Cornea, qua veris facilis datur exitus vmbris:
Altera candenti perfecta *nitens* elephanto:
(eburnea, nempè)
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes.

Citatur enim in hanc ſententiam Virgilius etiam à Lactantio lib. de Opific. Dei, cap. 18. Deſumpſit autem Homerus iſtud ex Platone in Charmide.

494. Ariſtoteles maiore ſententiam mendacio recitans, agnoſcit & verum.] *Hoc vult dicere de* Ariſtotele *Auctor; quòd quanquam putet maiorem partem ſomniorum mendacium eſſe, tamen etiam veram ſubinde in illis agnoſcat. Ipſe enim lib. de Diuinat. per ſomn. neque contemnendam eſſe eam docet, nec ei fidem habendam; de quibuſdam tamen ex ſomniis diuinationem eſſe, non fieri incredibile. Quòd autem ex Deo neget immitti; contra eos id dicit, qui omniũ ſomniorum cauſſam Deum faciunt.*

495. Telmeſſenſes nulla ſomnia euacuant.] Euacuare *videtur ſumere Auctor, pro* vacua, *id eſt vana facere; quia, teſte Cicerone vbi ſuprà, Telmeſſenſes, à Telmeſſo vrbe Cariæ ſic dicti, erant admodum diuinationibus & Aruſpicum reſponſis dediti, & proinde etiam veriſimiliter diuinationi quæ fit per ſomnia.*

496. Quis autem tam extraneus humanitatis, &c.] *Huc pertinet illud quod infrà habet Auctor cap. 57. At (inquit aliquis)* ſomnia quæ videntur vera ſunt. *Reſpondet Auctor:* Non enim quia videntur vera ſunt, ſed quia adimplentur. Fides ſomniorum de effectu, non de conſpectu renuntiatur.

497. Aſtyages Medorum regnator, &c.] *Hæc fusè proſequitur* Herodotus, *qui etiam ab Auctore citatur, hiſt. lib. 1.*

498. Hoc etiam Charon Lampſacenus Herodoto prior.] *Floruiſſe enim ſcribit Suidas Perſicis temporibus Olympiade 75. Qui quum Perſica inter cetera multa hiſtorica ſcripſerit, veriſimile eſt in illis contineri*

Digitized by Google

quod hîc citat Auctor. Adlegatur idē ſubinde ab Athenæo & Plutarcho. Rectè autē addit meo iudicio Auctor: Qui filium eius tanto operi interpretati ſunt, non fefellerunt.

499. Philippus Macedo nondum pater, &c.] *Adnotauit Latinius iſtud etiam à Plutarcho recenſeri in* Alexandro, *ſed paulò aliter initio.*

500. quia leo ſemel pater eſt.] *Videtur id ſenſiſſe, de quo Plin. lib. 8. cap. 16. Semel (inquit) edi partum (& proinde* ſemel *dumtaxat* Leonem patrem eſſe) *lacerato unguium acie vtero in enixu, vulgum crediðiſſe video. Ariſtoteles diuerſa tradit l. de Animal. ſicuti etiā ipſe Plinius.*

501. Ariſtodemus vel Ariſtophon.] *Quis ſit iſte* Ariſtodemus, *neſcio, an ille qui, teſte Suida, compendium vniuerſæ Herodianæ doctrinæ ſcripſit, an verò qui collectarum fabularum, Plutarcho teſte, aliquot libros edidit. A quo etiam citatur* Ariſtophon *Comicus, vti etiam à Laërtio.*

502. Ephorus ſcribit.] *Quum* Ephorum *Cumanum ſeniorem Theopompo æqualem faciat Suidas (quem ait Alexandrum laudibus ornaſſe) videtur non approbanda eorum ſententia, qui hunc* Philippum Macedonem *anteceſſiſſe ſcribunt; ſin ſecus, poterit de* Ephoro *Cumano iuniori Tertullian. intelligi.*

503. Sed & Dionyſij Siciliæ tyrannidē Himeræa quædam ſomniauit.] *Rectius ſic Baſilienſis æditio, quàm Gagnæi:* Hemerea. *Hinc autem caſtigandus eſt Valerius Max. l. 1. c. 7. de ſomniis, & legendum* Himetæa, *pro eo quod eſt:* Himera. *Neque enim proprium nomen eſſe* Himeram, *rectè adnotauit Leopard. Emend. l. 8. cap. 7. ſed gentile potius, ab* Himera *vrbe Siciliæ, Steſichori patria. Addenc præterea, quòd apud Suidam reperiatur* ἱμεϱαίας ἐνύπνιον. *De quo penes eum fides eſto, quia in illo reperire non potui.*

504. Heraclides prodidit.] *Idem citatur etiā infrà c. 57.* de Oraculis. *Veriſimile eſt eūdem eſſe, qui vbique citatur. quis autem ille fuerit inter tot eius nominis ſcriptores, diſpiciat Lector curioſus.*

505. Et Seleuco regnum Aſiæ, &c. Euphorion prouulgauit.] Euphorionē *intelligit, qui (teſte Suida) Bibliothecæ præfuit apud Magnum Antiochū Syriæ Regē, & libros ſex de Oraculis ædidit. Fuerūt enim* Seleuci *duo Antiochi eius prædeceſſores; de quorum primo loqui videtur Auctor, qui iuxta Euſebij Chronicon, capto Demetrio, deſtructo Aſiæ regno, ex vtroque vnum faciens, Syriæ &* Aſiæ *pariter imperauit.*

506. Mithridatem quoque, ex ſomnio Ponti potitū, à Strabone cognoſco.] *Habet id Strabo l. 7.*

507. Et Balaridem Illyricum, &c. de Calliſthene, &c.] Calliſthenem *illum intelligit haudðubiè, cuius Rerum* Macedonicarum *libros citat Plutarchus, in Parallelis minoribus, c. 15. An idem ſit qui ab Alexandro interfectus ſit, neſcio; qui quum non exſtet, de* Balaride *hiſtoriam alibi quærat Lector.*

508. Reformatorem Imperij, &c. Iuliū Octauium tantùm, &c. Marcus Tullius iam & Auguſtum, &c. de ſomnio norant. In Vitelliis Cōmentariis conditum eſt.] *Quum non exſtent* Vitellij Cōmentarij, *penes noſtrū Auctorē fides eſto: ſufficit quòd id ipſum reperiatur in vita Ciceronis apud Plutarch.*

509. vt quum Cæſar, &c. aliàs maieſtatem, aliàs diſcrimen ab hoſtibus relaturus.] *Ex caſtigatione Harriſij:* diſcrimen *legimus, pro:* crimen, *eo quòd de bello* Caſſij & Bruti *in hunc modum ſcribat L. Florus lib. 4. cap. 6. Primum adeò anceps fuit, & par vtrique certamine* diſcrimen, *vt exitus prælij docuit. Capta ſunt hinc* Cæſaris *caſtra, inde* Caſſij. *Atqui ad intellectum huius loci facit, quod habet Lact. lib. 2. cap. 8. Illud quoque (inquit) ſomnium non minoris fuit admirationis, quo* Cæſar *Auguſtus dicitur eſſe ſeruatus. Nam, quum bello ciuili Brutiano, implicitus graui morbo, abſtinere prælio ſtatuiſſet: medico eius* Artorio *Mineruæ ſpecies obuerſata eſt, monens ne propter corporis imbecillitatē, caſtris ſe contineret* Cæſar. *Itaque in aciem perlatus eſt, & eodem die à* Bruto *caſtra capta ſunt. Atque hoc eſt quod dicit Auctor* deſtituto tabernaculo: *de quo vide Suetonium Octauij cap. 91.*

510. vt quum Polycrati Samio filia crucem proſpicit, &c.] *Quo tempore hic vixerit, explicat Plinius lib. 33. cap. 1.* Polycrati *(inquit)* Sami *tyranno, dilectus ille annulus in mare abiectus, capto relatus eſt piſce; ipſo, circiter 230. annum Vrbis noſtræ, interfecto.*

511. de ſolis vnguine.] *Explicat iſtud lib. 3. Herodotus, ſcribens dictam Polycratis filiā vidiſſe per ſomnium patrem ſublimem in aëre, qui* à ſole vngueretur; *quo proſpexit in crucem actum ſolis ardore exſiccandum.*

512. & lauacro Iouis.] *Iſtud eſt quod ibidem Herodotus illam ſomniaſſe ſcribit, quòd pater* à Ioue lauaretur; *hoc eſt, pluuiis, & imbribus, quæ Ioui ethnici tribuebant, perfunderetur.*

513. Ciceronis denique dignitatem paruuli etiam nunc, gerula iam ſua inſpexerat.] *Legimus iterum ex Gagnæo:* gerula iam ſua, *pro quo irrepſerat:* ſuam. *Vide verò iſtud apud Plutarch. initio vitæ* Ciceronis.

514. Cycnus de ſinu Socratis demulcens homines, diſcipulus Plato eſt.] *De hoc ita Laërtius in vita Platonis: Dicitur Socrates per ſomnium vidiſſe, ſe* Cycni pullum *inter genua habere, qui etiam eueſtigiò productis alis euolarit, iucundo clangore adito; & poſtridie* Platonem *ipſi commendatum eſſe, & ipſum dixiſſe hunc illam auem eſſe.*

515. Cleonymus Pyctes ab Achille curatur in ſomniis.] *Vide Homerum.* Cleonymum *etiam quendam inſectatur Ariſtophanes in Nubibus, tamquā fugacem & timidum.* Pyctes *autem pro pugil, vox nota eſt.*

516. Coronam auream, &c. Sophocles Tragicus redinuenit.] *Vocat eundem Plinius l. 7. c. 27.* Tragici *cothurni principem; Athenienſem facit Suidas, qui exhibuerit fabulas 123. victorias 29. reportauerit. Ipſum autem ſomnium eius habet Fulgoſius lib. 1.*

517. Neoptolemus Tragœdus apud Rheteum Troiæ ſepulcrum Aiacis, &c.] *Sic reſtitui hunc locum cum Leopardo Emend. l. 3. cap. 15. ac 16. pro eo quod erat: apud* Erythreum. *Nā id in hæc verba confirmat Plinius l. 5. c. 30. Extra ſinum ſunt (inquit)* Rhetea *littora,* Rheteo *& Dardanio oppidis habitata. Ac paulopòſt: In Sigeo fuit & Æantion Rhodiis conditum, in altero cornu* Aiacis ibi ſepulcrum.

518. Quanti autem Commentatores, &c.] *Varios hîc* Commentatores *citat, qui de Somniis ſcripſerunt. Atqui interpretationis ſomnij Auctor primus Amphictyon ponitur à Plinio lib. 7. cap. 56.*

519. Artemon.] *Ex* Artemone *quantum apparet Medico, quædam deſcripſit Plinius lib. 28. cap. 1. Citatur etiam* Artemon *Clazomenius à Suida & Æliano.*

520. Antiphon.] *De hoc ita Suidas:* Antipho *Athenienſis coniector ſiue aruſpex (vt alibi idem loquitur) de interpretatione ſomniorum ſcripſit.*

521. Strato

Digitized by Google

521. Strato.] *Hunc idem de Somno & de Inſomniis ſcripſiſſe teſtatur Laërtius, nempè Stratonem Lampſacenum.*

522. Philochorus.] *Etiā hic, Athenienſis Vates & Aruſpex, de diuinatione partim libros 4. ſcripſit; atqui etiam ex ſomniis fiebat diuinatio. De hoc iterum paulopoſt Auctor:* cum Philochoro Athenienſi.

523. Epicharmus.] Epicharmi *carmina quędam habes ſuprà & infrà. Laërtius verò ſcripſiſſe etiam eum tradit Commentarios de Natura & de Medicina. In illis itaque veriſimile eſt eum etiam de ſomniis aliquid ſcripſiſſe. Videantur Romæ in Bibliotheca Vaticana. Certè Auctor paulopòſt:* Ceterùm Epicharmus (*inquit*) etiā ſummum apicem inter diuinationes ſomniis extulit.

524. Serapion.] *Ex* Serapione *quędam Plinius ſe quędam ſumpſiſſe adnotauit ad l.2. & iterum ad l.4. vbi eum Antiochenum vocat. Fuerunt verò etiam alij* Serapiones.

525. Cratippus.] Cratippus *Philoſophus Peripateticus, ſcripſit libros De diuinatione & Somniis.*

526. Dionyſius Rhodius.] Dionyſium *Muſonij filium* Rhodium *à quibuſdam dici, adnotauit Suidas, qui fuerit hiſtoricus, & fani Solis ſacerdos.*

527. Hermippus.] *De hoc ſic paulopòſt Auctor:* Cetera cū ſuis & originibus & ritibus & relatoribus, cū omni deinceps hiſtoria Somniorū Hermippus Beritenſis quinione voluminum ſatiatiſſimè exhibebit. *Hunc autem diſcipulum Philonis Biblij, ſub Adriano Imperatore, multa ſcripſiſſe tradit Suidas.*

528. Nā & oraculis hoc genus ſtipatus eſt orbis.] Oracula *varij generis adfert, & conuincit mendacij, Euſeb. l. 5. De præpar. Euang. c. 10. & præſtigias appellat Lactant. l. 2. cap. 17. Plura autem diuinationis oraculorum genera enumerat Clemens Alexandr. Orat. ad Gentes, nempè lebetem Theſprotaum, tripodem Cyrrhęum, æs Dodonæum, Gerandryon, fontem Caſtaliū, fontem Colophonis, Clarium, Pythium, Didymeum, & Apollineū; præter ea, de quibus mox latiùs.*

529. vt Amphiarai apud Oropum.] *Sic legimus cum Leopardo, loco mox citando, pro:* Horopum; *quia* Oropus *oppidum in confinio Bœotiæ legitur apud Plin. l. 4. c. 7. qui etiam* Amphiarai *meminit, quòd apud Thebas obierit vna ætate ante bellum Iliacum, cuius filio Tiburte vetuſtiores exſtent ilices tres in agro Tiburtino, apud quas inauguratus traditur. Certè* oraculum Amphiaraum *nominatim addit vbi ſuprà Clemens Alexandrinus.*

530. Amphilochi apud Mallū.] *Legimus* Amphilochi *cum eodem Leopardo, pro:* Amphiloci. *Nam etiam Clemēs Alex.* Amphilochum *oraculū celebrat, ſicuti etiam B. Iuſtinus Mart. Apolog. 2.* Mallum *verò oppidum Ciliciæ propinquum, cuius meminit Plin. lib. 5. cap. 27. ſubintellige.*

531. Sarpedonis in Troade.] *De hoc ita Plinius lib. 13. cap. 13. Præterea Mutianus ter Conſul prodidit, ſe legiſſe, quum præſideret Lyciæ:* Sarpedonis à Troia *ſcriptam in quodam templo chartam. De oraculo autem eius, vide Philoſtratum in Heroicis.*

532. Trophonij in Bœotia.] *Idem Plinius lib. 34. laudat opus Eutycratis ſimulacrum* Trophonij, *ad oraculū, de quo ſic latiùs lib. 31. cap. 2. In* Bœotia *ad* Trophonium *Deum, iuxta flumen Orchomenum, duo ſunt fontes; quorum alter memoriam, alter obliuionem adfert, inde numinibus inuentis. Abiit autem hinc in Prouerbium: In antro* Trophonij *vaticinari, de quo latè Eraſmus in Chiliadibus. Atqui ad iſtud oraculum etiam reſpexit Plutarchus l. de Deficiēt. oracul. citatus ab Euſeb. lib. 5. De præpar. Euang. cap. 8. Nullibi nunc quàm in Lebadia* Bœotiæ *oraculum in illis partibus inuenitur. Sic enim omninò ibi legendum eſt, pro eo quod erat corruptè:* Boetiæ.

533. Mopſi in Cilicia.] Mopſi *cuiuſdam Vatis meminit Mela, qui in finibus Pamphyliæ Phaſelim vrbem condiderit; an idem ſit cum Apollinis filio, cum quo Calchas de peritia diuinandi certaſſe ſcribitur, Lectori iudicandum relinquo. Valerius Argonaut. lib. 1. Sacrum* Mopſum *quendam commemorat, de quo hîc Auctor loquitur.*

534. Hermionæ in Macedonia.] *De oraculo* Hermionæ *ſic habet Suidas:* Hermione, *Peloponeſi oppidum eſt, Cereris, & Proſerpinæ aſylum. Ibi itaque veriſimile eſt oracula pronuntiari ſolita.*

535. Paſiphaæ in Laconica.] *Sic legendum omninò, pro:* Paſiphææ, *rectè adnotauit Leopardus Emend. lib. 8. cap. 4. Nam conſentiunt Cicero lib. 1. De diuin. ac Plutarchus in vita Agidis & Cleomenis. Quo præerant (inquit Cicero) Lacedæmoniis (hinc* in Laconica *addit Auctor) non contenti vigilantibus curis in* Paſiphaæ *fano, quod eſt in agro propter vrbem, ſomniandi cauſſa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Conſentit etiam cum Plutarcho Pauſanias in fine Laconic. ſcribens: In Thalamis (quam Stephanus dicit fuiſſe Meſſeniæ vrbem) fuiſſe Iouis oraculum, Græcè μαντεῖον, & fanum, in quo futura diuinantes prouiderent, erectáque eſſe ex ære ſigna in ea fani parte quæ ſub dio eſt,* Paſiphaæ *(ſic enim rectè etiam illum locum reſtituit, pro:* Paphiæ*) vnum, Solis alterum. Nec mirum, quum Solis fuerit filia* Paſiphaë *vxor Minois Cretæ Regis.*

536. Sed & Stoici Deum malunt, &c.] *Hæc deſumpta videntur ex lib. 1. de Nat. Deorum Ciceronis, vbi ſimilia videre eſt, ſicuti etiam apud Plutarch. lib. 5. de Plac. Philoſ. cap. 1.*

537. Nam de oraculis etiam ceteris, &c.] *Similiter ſuprà Auctor Tom. 1. Apolog. cap. 22. de* dæmonica virtute: Æmulantur (*inquit*) diuinitatem, dum furantur diuinationem. In oraculis autem, quo ingenio ambiguitates temperent in euentus, ſciūt Crœſi, ſciunt Pyrrhi, &c. *ne prolixior ſim, remittens Lectorem ad Adnotat. illic noſtras num. 349. 350. 351. 353. Eodem pertinet illud cap. 23. de Magis:* ſi pueros in eloquium Oraculi eliciunt.

538. etiam per beneficia fallentes medicinarum, &c.] *Similiter Auctor loco iam citato:* Benefici (*inquit*) planè & circa curas valetudinum. Lædont enim primò; dehinc remedia præcipiunt ad miraculum noua ſiue contraria; poſt quæ deſinunt lædere, & curaſſe creduntur.

Cap. XLVII.

539. Definimus enim à Dæmoniis plurimùm incuti ſomnia, &c.] *Titulum huic capiti, à præcedentibus recèns diſtincto, dedimus:* Quæ ſit de ſomniis Chriſtiana ſententia, quòd nempè plerumque à Dæmonio aut Deo immittantur, aut ad Exſtaſin pertineant. *Atqui prius illud etiam ſuprà adſeruit Auctor dicti Apolog. cap. 23. de Magis:* ii & ſomnia immittunt.

540. A Deo autem, &c.] *Latum habes tractatum*

huic ferè ſimilem de ſomniis quæ à Deo incutiuntur, apud B.Gregor.Nyſſ.lib. de creat.hom. cap.14.

541. pollicito ſcilicet & gratiam ſpiritusſancti, &c.] More ſolito magis ſenſum citat ſcriptura Ioel.1. quàm verba; quæ ipſa inuenire eſt Act. 2. Hiſtoria autem ſomnij Nabuchodenoſor, Daniel. 2. notiſſima eſt, quam etiam Nyſſ. citat.

542. ex viſionibus Deum diſcunt.] De viſionibus ſuprà Tom.2.l.de Idolol.c.15.n.121. Hîc autem etiam de viſionibus ethnicorum loquitur; quippè quis ſint maior penè vis hominum.

543. ita & tentatio mali in ſanctos, &c.] Iterũ hîc Malus ſubſtantiuè pro diabolo accipitur; de quo quod dicit: à quibus nec interdiu abſiſtit, videtur pertinere ad illud Pſal. 90. A ſagitta volante in die, ab incurſu & dæmonio meridiano. Locus verò Epicharmi allegari non poteſt, quòd non exſtet eius opus de Somniis. Atqui de Extaſi infrà Tomo ſequ. Legimus autem mox cum Gagnæo & Gelenio: neque ab anima videbuntur accidere, pro eo quod irrepſerat in edit. Lugdun. occidere.

Cap. xlviii.

544. Certiora & colatiora ſomniari affirmant, &c.] Caput hoc, etiam ab aliis ſeparatum, inſcripſimus: Quòd reliqua quæ de ſomniis ſcribuntur, ingenioſa magis quàm conſtanter probentur. Atqui huic opinioni quòd ſtatim poſt cibum minus occurrant ſomnia, fauet Plinius l.10.c.75. quum dicit: A vino & à cibis proxima, atque in redormitione vana eſſe viſa, propè conuenit. Alioqui videtur propius cum Auctore ſentire, quòd caſu procedant.

545. Ex temporibus autem anni,&c.] Haud abſimile eſt illud Plin.l.28.cap.4. Ariſtoteles (inquit) & Fabianus, plurimùm ſomniari circa vernum & autumnum, magiſque ſupino cubitu, at prono nihil; à quibus interim diſſentire Auctor videtur his verbis: ſi neque reſupina, neque dextro latere decũbat; ſicuti etiam, quod verno magis quieram eſſe Animam præmiſit. Etſi autem pro ſe Platonẽ citet, non potuit apud illum reperire; permittens Lectori inquiſitionem diligentiorem.

546. Superſtitio; vt quum apud Oracula, &c.] Rurſus Oraculorum, de quibus ſuprà cap.46. meminit; & ieiunium inſuper addit, quod indicebatur apud Oracula incubaturis, de quo iterum paulo pòſt: Sic enim & dæmonia ſobrietatem expoſtulant à ſuis ſomniatoribus. De præſumptione verò Pythagoricorum fabam reſpuentium, vide ſuprà cap. 31. num. 381.

547. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas,&c.] Latius hæc Danielis 2.cap. hiſtoria, tractatur infrà lib.de Ieiunio, Tom.5.

548. trium hebdomadarum ſtatione.] Stationem hîc etiam pro ſtato ieiunio accipit Auctor, de quo latius ſuprà lib.de Orat.cap.vlt.num.58. & l.2.ad Vxorem,cap.4.num.24. Mirum eſt autem, quòd trium hebdomadarum ſtationis, id eſt ieiunij, meminerit; quum nuſquam apud Danielem, neque infrà l. de Ieiunio adu. Pſych. certi temporis vlla fiat mentio.

Cap. xlix.

549. Infantes qui non putant ſomniare, &c.] Titulum huic capiti etiam ab aliis diſtincto, damus: Quòd & infantes & omnis omninò gens ſomnia patiantur. Atqui diſertis verbis hanc opinionem, quòd Infantes non ſomnient, tradit Ariſtoteles lib. de Inſomn. cap. 3. At etiam ante Auctorem contrà ſentit Plin. lib. 10. cap. 75. Somniat (inquit) ſtatim infans; nam & pauore expergiſcitur, & ſuctum imitatur.

550. Sed & quod Libyca gens Atlantes, &c.] Etiam hoc non ſolum Herodotus habet, quem citat Auctor, in Melpomene (vti ante me adnotauit Leopardus Emend. l.8.c.2.) ſed etiam Plin. tum loco iam dicto, vbi quoſdam numquam ſomniare ſcribit, tum l. 5.cap. 8. Atlãtes (inquit) degeneres ſunt humani ritus; neque inſomnia viſunt, qualia reliqui mortales. Locum verò Ariſtotelis de heroë quodam Sardiniæ, quærat Lector; nam nobis ad alia properandum.

551. vt Neronis quoque ſeri ſomniatoris,&c.] Latiùs de hoc ſuprà Auctor cap. 44. Sed & Neronem (inquit) Suetonius negat vmquam ſomniaſſe, niſi in vltimo exitu poſt pauores ſuos. Verba Suetonij in Nerone, cap. 46. hæc ſunt: Terrebatur ad hæc euidentibus portentis ſomniorum, & auſpiciorum, & ominum, tum veteribus, tum nouis, numquã antea ſomniare ſolitus. Adludere eodem videtur Plin. dict. c.75. l.10. Mortiferum fuiſſe ſignum contra conſuetudinẽ ſomniorum, inuenimus exempla.

552. & Thraſimedis.] Similiter etiam Auctor ſuprà loco iam citato: Sed & Thraſimedem Theopompus negat vmquã ſomniaſſe. Reperitur idipſum apud Plutarchum (iuxta quod loco citato adnotauit Leopardus) lib. de defect. Orac.

553. quia nulla iam gens Dei extranea eſt.] Vide de hoc ſuprà lib. aduerſ. Iudæos cap. 7. vbi, poſt enumerationem variarum gentium, ſic concludit: Chriſti autem regnum & nomen vbiq; porrigitur, vbique creditur, ab omnibus gentibus ſuprà enumeratis colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnibus vbique tribuitur æqualiter. Eodẽ pertinet quod habet Auctor ſequ. c. quum contrà, omnes iã nationes aſcendãt in montem Domini, & in ædẽ Dei Iacob.

Cap. l.

554. Satis de ſpeculo mortis, &c.] Huius capitis titulum hoc modo auximus: De mortis vi in omnes, à qua Menander falſò per ſuũ baptiſma diſcipulos ſuos eximit. Atqui de morte proſequitur ad finẽ libri vſque, quem cœperat tractatum ſuprà cap.42.

555. Finem omnium quæſtionum,&c.] Huc pertinent illa etiã Ethnicorum ſententiæ, Cicer.l.6. Epiſt.21. Extremum omnium rerum mors; Horatij l.1.Epiſt.1. Mors vltima linea rerum. Sicuti etiam ad id quo appellatur: Debitum naturæ, tum hîc, tum infrà lib.de Monogam. ab Auctore, illud Horatij lib.de Arte: Debemur morti nos noſtráque. Addens autem hoc Dei vocem ſtipulatam, adludit ad illud Gen.2. Quacumque hora comederis ex eo, morte morieris.

556. ſed hæretici Magi Menandri Samaritani furor,&c.] Menãdri, quem hîc, B. Iuſt. Mart. Apolog. 2. ac Irenæum ſecutus, Samaritanum vocat, varios errores recenſet ſuprà Auctor l.de Præſcript.adu.hær.cap.46. hær.2.n.302. Vbi etiam baptiſmi eius fit mentio; ſed hîc præterea additur, quòd diceret immortales & incorruptibiles, & ſtatim reſurrectionis compotes, qui baptiſma eius induerint. Quod ipſum etiam ex Irenæo deſumpſit lib.1. cap. 21. Reſurrectionem enim, per id quod eſt in eum baptiſma, accipere eius diſcipulos, & vltrà non poſſe mori, ſed perſeuerare non ſeneſcentes & immortales. Item ex B. Iuſtino Mart. Apologet. 2. qui illum ait ſectatoribus ſuis, minimè morituros eſſe, perſuaſiſſe. Quod ipſum in ſuam hiſtoriã tranſtulere Euſeb.

&

Digitized by Google

& Niceph. locis ſuprà citatis. Atqui infrà lib. de Reſurr. carnis, errorem alterum eius recenſet Auctor de carne hominis ab angelis procreata.

557. Sed aut ebrioſos reddit Lynceſtarum vena vinoſa, &c.] Suprà lib. adu. Valentin. cap. 15. ſimiliter Auctor: & Lynceſtarum quæ ebrios efficit; vbi in hæc verba Rhenanus: Lynceſtæ Macedoniæ ſunt populi: vnde Lynceſtis Græca forma, cuius vim deſcribit Plinius lib. 2. Nat. hiſt. cap. 103. quod eſt de miraculis aquarũ fontium, & fluminum: Lynceſtis (inquit) aqua quæ vocatur acidula, vini modo temulentos facit. Item in Paphlagonia & in agro Caleno, fontis Paphlagonici meminit & Marcus Vitruuius. Idem prodit de Lynceſti Seneca Nat. quæſt. lib. 3. cap. 20. adducens hos duos verſiculos ex Ouidio:

Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm ſi mera vina bibiſſet.

558. aut Lymphaticos efficit Colophonis ſcaturigo dæmonica.] De Lymphaticis aliquid ſuprà diximus lib. de Baptiſmo, cap. 5. n. 38. Colophone autem (inquit vbi ſuprà Plinius lib. 2. cap. 106.) in Apollinis Clarij ſpecu lacuna eſt, cuius potu mira redduntur oracula, breuiore vita. Meminerunt eiuſdem Clemens Alexandr. lib. aduerſ. Gentes, & Euſebius de Præpar. Euang. lib. 2. cap. 5.

559. aut Alexandro accidit Nonacris Arcadiæ venenata.] Haud abſimiliter loco citato ſuprà Auctor adu. Valentin. vt & Nonacris, quæ Alexandrum occidit. Vbi ſic Rhenanus: Libet hîc (inquit) M. Vitruuij verba adſcribere, Tertulliano, quantum ad Alexandri Magni mortem attinet, conſentientis, lib. de Architecturæ octauo: Eſt (inquit) in Arcadia Nonacris nominata terræ regio, quæ habet in montibus è ſaxo ſtillantes frigidiſſimos humores. Hæc autem aqua Stygos hyder nominatur; quam neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas poteſt ſubſiſtere, ſed diſſilit & diſſipatur. Conſeruare autem eam & continere, niſi mulina vngula, poteſt. Quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouinciam vbi erat Alexander, per Iollam filium perlata eſſe, & ab eo ea aqua regem eſſe necatum. Hactenus ille. De aqua variant Plinius & Quintus Curtius; cum Vitruuio & Tertulliano conſentit Pauſanias. De aqua etiam Nonacride non tacet Seneca Nat. quæſt. lib. 3. Quædam (inquit) aquæ mortiferæ ſunt, nec odore notabiles, nec ſapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit; quia non facie, non odore ſuſpecta eſt, qualia ſunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi niſi morte non poſſunt. Atqui habent id Pauſanias & Q. Curtius, vti ante me adnotauit Leopardus Emendat. l. 4. c. 8. qui inſuper etiam Plutarchum citat in Alexandro, & Ioannẽ Monachum eius verba citantem: item Ælian. l. 10. c. 40. hiſtor. animal. Trogum ſiue Iuſtinum, Herodotum in Erato, Arrianum, Ianum Parrhaſium in Claudianum & Cælium, denique etiam Plinium lib. 30. cap. 6. Atqui non variant hi Auctores de aquæ huius venenato nomine, vti putat Rhenanus, ſed Stygiam nuncupant.

560. Fuit & Iudææ lacus medicus ante Chriſtum.] Probaticam piſcinam intelligit, de qua Ioan. 5.

561. Plane Stygias paludes Poëta tradidit mortem diluentes, &c.] Mira phraſis: mortem diluentes, quantum apparet, pro: morti ſua dilutione occaſionem dantes; cui ferè ſimilis eſt illa Iulij Cæſar. 2. lib. Bell. ciuil. Super lateres coria inducuntur, ne canalibus immiſſa aqua lateres diluere poſſet, id eſt, dilutione exſtirpare, mea quidem ſententia. Atqui videtur Auctor Stygias paludes à Nonacri diſtinguere, quum tamen Vitruuius, Plinius, Q. Curtius, & alij plerique Stygem pro eodem habere videantur, & nominatim, ſicut & Seneca, circa Nonacrin Arcadiæ Stygem collocent. Niſi quis malit (quod vero ſimilius videtur) Stygias paludes eas duntaxat ab Auctore intelligi, quas Poëta (Virgilius nempè, aut Homerus) in inferno collocat. Pro quo facere videtur quod Auctor ſubiungit: Sed & Thetis filium plangit, nempè mater Achillem iam mortuum, atque adeò Stygiis paludibus dilutũ; cuius planctum videre eſt apud Platonem l. 2. de Repub. ex Æſchylo. Item illud: moriẽdum erit nihilominus vt ad Stygem venias. Apud inferos enim dicitur.

562. Quod hoc Menandri balneum, Comicum credo.] Metaphoricũs à Menandro hæretico tranſit ad Menandrum Poëtam Comicum, imitatus in hoc B. Iren. lib. 2. cap. 27. qui veriſimiliter alicubi Balnei meminit alicuius, vti ferè ſolent Comici.

563. apud quod nec pro Deo ipſo mori lex eſt.] Inſinuat Menandrum vnum fuiſſe ex Martyrij refragatoribus, cum quibus diſputat infrà Scorpiaco aduerſ. Gnoſticos. Atqui Medeæ veneficæ hiſtoria omnibus nota eſt. Addit autem: etſi licuit in veruecem, propter ſubreptũ ab ea vellus aureum.

564. Tranſlatus eſt Enoch & Helias, &c.] Similiter Auctor Tomo primo, lib. adu. Iudæos, cap. 2. Nam & Enoch iuſtiſſ. non circumciſum nec ſabbatizantem, de hoc mundo tranſtulit, qui necdum mortem guſtauit; vt æternitatis candidatus iam nobis oſtenderet, nos quoque ſine Legis Moyſi onere Deo placere poſſe. Et infrà lib. de Reſurr. carnis, cap. 58. Quod hodie (inquit) Enoch & Helias, nondum reſurrectione diſpuncti, quia nec morte functi, quâ tamen de orbe tranſlati, & hoc ipſo iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediſcuor; cuinam fidei teſtimonium ſignant, niſi quâ credi oportet, hæc futuræ integritatis eſſe documenta? Et ſuprà huius quoque lib. cap. 35. Helias (inquit) non ex deceſſione vitæ, ſed ex tranſlatione venturus eſt, nec corpori reſtituendus, de quo non eſt exemptus, ſed mundo reddendus, de quo eſt tranſlatus; non ex poſtliminio vitæ, ſed ex ſupplemento prophetiæ, idem & ipſe & ſui nominis & ſui hominis. Quæ expreſſè militant aduerſus Iudaizantem Aben Eſra, qui illud: tranſtulit eum Dominus, Gen. 5. de morte intelligit; quum contrà ſentiant cum Auctore Philo Iudæus, lib. de Vit. ſapient. Iren. l. 1. cap. 5. & lib. 4. cap. 30. Hieronym. aduerſ. Pelagian. lib. 3. & Patres omnes. Immò ipſe Apoſtolus Paulus Hebr. 11. Fide (inquit) tranſlatus eſt Enoch, ne videret mortem.

565. Ceterùm morituri reſeruantur, &c.] Alludit ad Apoc. cap. 11. Et dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta, amicti ſaccis, &c. Et cùm finierint teſtimonium ſuum, beſtia quæ aſcendit de abyſſo, faciet aduerſus eos bellum, & vincet illos, & occidet eos, &c. Et poſt tres dies & dimidium, ſpiritus vitæ à Deo intrauit in illos, & ſteterunt ſuper pedes ſuos, &c. Et aſcenderunt cælos in nube. Hoc eſt enim quod ſubiungit: vt Antichriſtum ſanguine ſuo extinguãt. Ceterùm vel hinc patet verior tum Auctoris, tum BB. Hieron. epiſt. 148. ad Marcellam, & Auguſtini in Gen. ad litt. l. 7. & l. de peccat. meritis, cap. 3. ſententia: quòd morituri reſeruantur; quàm aut Procopij, qui immer-

talitate donatum putat, aut Gregorij NaZianZeni dubitabat de re opinio.

566. Obiit & Ioannes, &c. fruſtrà fuerat ſpes, &c.] Idem habet B.Hieronym.Catal.Script.Eccleſ.addens inſuper obiiſſe Ioannem ſub Traiano, anno poſt paßionem Domini 68.item Euſeb.hiſt.Eccleſ.lib.3.cap.25.adiiciens quòd Epheſi obierit,ex Epiſtola Polycratis,cuius ipſa verba etiam poſtea in ſuam hiſtoriam tranſtulit Nicephor. Nec diſſentit B.Auguſt.Serm.de fer.4.Paſcha,vbi tractat illud,ad quod hîc Auctor adludit: Exiuit ergo ſermo ille inter fratres,quòd diſcipulus ille non moritur; vtpotè interpretatus verba Chriſti: Si eum volo manere donec veniam,de Ioanne,quòd non eſſet cruenta morte moriturus, ac ſi mortuum fateatur;cui in hoc aſtipulantur etiam Beda & Smaragdus ſermon. in Euangel.in feſto B.Ioannis Euangeliſtæ. Conſentiunt Martyrologia omnia, & vſus Eccleſiæ,quæ feſtum Natalis eius,id eſt obitus, obſeruat 3. poſt Natalem Domini feria.Atqui illis verbis,quem in aduentū Domini remanſurum fruſtrà fuerat ſpes; oſtendit ſe illis non adſentiri,qui eum cum Enoch & Helia trāſlatum fuiſſe,& rediturum putant ad aduentum Domini;quod videntur ſentire Freculphus Chron.Tom.2. lib.2.cap.9.& Metaphraſtes in Vita B. Ioannis. Verùm cum Auctore faciunt dicta verba Apocal. de duobus dumtaxat Prophetis, & ipſa verba Ioannis: Et non dixit Dominus: Non moritur. Ceterùm omninò legimus paulòpòſt: videat illos meus Thomas (vbi adludit ad B. Thomæ Apoſtoli incredulitatem Ioan.20.)audiat,contrectet,& credat:pro eo quod erat: & credidit.

Cap. LI.

567. Opus autem mortis in medio eſt, &c.] Veterem hîc titulum retinuimus: Nihil animæ in corpore ſubremanere poſt mortem.Accipit antè Auctor:in medio eſſe,pro in manifeſto; iuxta illud Virgil. Æneid.2.interprete Seruio:

-medios dilapſus in hoſtes.

568. diſcretio corporis Animæque.] Similiter ſuprà Auctor cap.27.Si mors non aliud determinatur quàm diſiunctio corporis animæque. & cap.ſequ. Hoc igitur opus mortis, ſeparationem carnis atque animæ. Quomodo etiam eandem definiunt B. Auguſt.lib.13.de Ciuit.Dei,cap.6.& Gregor. Nyſſ.lib.de creat.homin.cap.30.ac Philoſoph.lib.2.cap.2.ex ſententia Chryſippi.

569. Ad hoc enim & Plato,etſi,quas vult,&c.] De animabus quibuſdam ad cœlum expeditis iuxta ſententiam Platonis,latiùs infrà cap.54. Alter autem locus in Politia,id eſt Republ.lib.10.habetur: At non referam tibi (inquit) Alcinoi Apologum,ſed fortis viri Eris Ægyptij, genere Pamphylij; qui aliquando in bello occiſus, quum decimo die mortui iam patefacti tollerentur,ſanus quidem & integer corpore ſublatus eſt; domum verò delatus,vbi 12.die ſepeliendus eſſet, in pyra poſitus reuixit. Quod ita interpretatur Tertull.ac ſi dixerit: longo tempore ſine vlla labe, præ animæ ſcilicet indiuiduitate,ſeruatum.Vide de eodem Valeriū Max. lib.1.cap.8.& Macrobium in Somn.Scip.

570. Ad hoc & Democritus, &c.]Democritū eius fuiſſe ſententiæ, quòd poſt mortem animæ adhæreant corporibus;fortaſſis ex eo colligit Auctor, quòd vel Plinio teſte lib.7.cap.55.aſſeruari voluerit corpora hominum,eo quòd reuiuiſcenda promitteret. Argumentum autem eius ad hanc rem de crementis comarum & vnguium in ſepulturis,pulcrè refellit Auctor, cauſſas naturales adferens.

571. propterea nec ignibus funct andum aiūt.] Hunc morem non probat Auctor, ſed cauſſam qua quidam eum improbabant; immò crudelitatis accuſat, non hîc modo,ſed etiam lib.de Reſurr.carnis,cap.1.

572. Ceterùm Anima indiuiſibilis,&c.] Hoc ſuprà latè docuit Auctor cap.14. ex quo proindè concludit: etiam mortem indiuiſibilem credi.

573. & morante adhuc ſepultura, interim oratione Presbyteri componeretur, &c.] Facit etiam hoc ad vetuſtatem Orationis pro defunctis comprobandam; cui ſimiles locos videat ſuprà Lector in Adnot. noſtris Tom.2.lib.de Orat.num.1.ac lib.de Coron. milit. cap.3.num.36. Hic certè propriè de Oratione Presbyteri, id eſt iuxta vſum Tertullian.ſacrificio in ſepultura mortuorum;nam & illa verba: ad primum habitum orationis, &: rurſúmque condita pace, ad ſacrificium magis quàm ad orationem pertinere dignoſcuntur; maximè quum etiam fœminam mortuam manus in habitum ſupplicem (quali presbyteri potius in ſacrificio quàm alia oratione ſupplici vti ſolent) conformaſſe,addat.

574. Eſt & alia relatio apud noſtros, &c.] En alterum,vti vocat Auctor,oſtentum, quo in cœmiterio corpus corpori iuxta collocando ſpatium receſſu communicauit. Atqui de Cœmiteriis Chriſtianorum (quæ extra portam fuiſſe olim conſtructa,ſuprà adnotauimus Tom.1.lib.de Teſtim.Animæ,cap.4.n.19.) vide Adnotationes noſtras in B.Cyprian.Epiſt.68.ad Stephan.num.25. Atqui an etiam apud ethnicos tale quid tradatur,inquirendum relinquo Lectori curioſo.

575. ſibimetipſi refrigeraſſet.] Simili phraſi ſuprà Tom.1.lib.ad Scapulam dixit Auctor,cap.4. indigentibus refrigeramus,id eſt,refrigerium adferimus.

576. ſignis potius & oſtentis.]Oſtentum Labeo definit (inquit Vlpianus l.oſtentum.ff.de verb. & rerum ſignific.)omne contra naturam cuiuſque rei factum. Atqui Cicero lib.2.de Natur.Deor.ab oſtendendo, monſtrando, portendendo,dicta ſcribit oſtentum,monſtrum, portentum.

Cap. LII.

577. Hoc igitur opus mortis,&c.]Huic capiti, à præcedenti diſtincto, hūc titulū dedimus: Quòd omnis mors ea culpa ſit,non ordinaria aut naturalis;quāquam tamen naturalis ex accidentia dicatur. Eiuſdem itaque penè argumenti eſt cum cap.42.ſuprà, præterquàm quòd hîc exempla quædam adferat mortis violentæ, quam ethnici extraordinariam vocabant.

578. & arbitrio hominis addicens mortis euentum, &c.] Locus hic iterum facit pro hominis libero arbitrio, quod ipſum vocat mox ſatis nouè oblationis poteſtatem, eo quòd poſſet acceptare per volūtatem vitā aut mortem ſibi à Deo oblatam.

579. Nam, etſi præ gaudio quis ſpiritum exhalet,vt Chilon Spartanus,&c.]Sumpſit hoc, ſicuti alia multa,Auctor ex Plinio lib.7.cap.32.vbi ſic ait: Quin et funus Chilonis Lacedæmonij, quum, victore filio Olympię,expiraſſet gaudio;tota Græcia proſecuta eſt. Quod ipſum non illi modò,ſed & Sophocli ac Dionyſio Siciliæ tyranno accidiſſe,accepto Tragicæ victoriæ ſigno, idem ſcribit cap.53.

580. etſi præ gloria, vt Clidemus Athenienſis, &c.]Clidemi cuiuſdam ſcripta adlegant Athenæus & Plutarchus in Ariſtide. An idem ſit neſcio; neque enim apud alium reperire hoc exemplum mortis licuit.

581. etſi per ſomnium,vt Plato.] Idipſum confirmat

mat Suidas: Epulatus (inquit) Plato in feſto, & dormiens, vita exceſſit.

582. etſi per riſum, vt P. Craſſus.] Peculiare hoc eſt Auctori, ſi modò idem ſit P. Craſſus Lucij Craſſi Oratoris frater, quem ſcribit Volaterr. lib. 22. cap. 2. ſibi ipſi vim intuliſſe.

583. longè à Caphareis ſaxis, &c.] De his ita Propertius lib. 3. Eleg. 7. alludens (ſicut & Auctor) ad claſſem Græcorum, quæ apud Promontorium Eubææ, verſus Helleſpontum, valde afflicta fuit:

Saxa triumphales fregere Capharea puppes,
Naufraga quum vaſto Græcia tracta ſolo eſt.

Atqui de Decumanis vide ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, c. 2. num. 22. Denique pro: naufragia fortaſsis non malè Gagnæus nanfrangia, voce obſoleta.

CAP. LIII.

584. Sed quò deinde Anima nuda & exploſa deuertet, &c.] Titulum hîc veterem retinuimus: De exceſſu Animarum, id eſt, de modo ſeu tanſſu exceſſus animarum è corpore.

585. Medicis porius relinquendas.] Hoc per præoccupationem Auctor; verùm paulopòſt non paucas cauſſas defectionis corporis in morrem explicat, vtpotè quæ ſit euerſio (inquit) aut materiarum, vt fellis & ſanguinis; aut regionum, vt cordis & iecoris; aut viarum vitalium, vt venarum & arteriarum.

586. Non alio modo quàm quo & aurigam, &c.] Animam facit aurigam corporis, ſicuti alicubi Plato. Siue autem legas: actu languens, ſiue, elanguens, perinde eſt.

587. Sic & rapida quæque mors, &c.] Enarrantur hîc aliquot perquam eleganter rapidæ mortis genera, vt ceruicum meſſis ſemel tantam ianuam pandens (vbi omitto: ac) vt ruinæ vis ſemel omnia vitalia (addo id iterum ex Gagnæo) elidens; vt apoplexis interior ruina. Atqui paulopòſt legimus iterum cum Gagnæo: nec quia exigua eſt, ſtatim & ipſa peritura eſt. Pulcrè denique deſcribit mortem, rotius vltimum torum.

588. Hinc denique euenit, ſæpè animam, &c.] Egregiè explicat vnde ſollicitior obtutus & extraordinaria loquacitas, ſubinde morituris contingãt. Eſt verò rurſus vox Tertullianica: ſuggeſtu.

589. Si enim corpus iſtud Plaronica ſententia carcer.] Similiter ſuprà ex ſententia Carpocratis cap. 35. corporis carcerem dixit. Verùm ait, ècõtrariò ab Apoſtolo Dei templum dici; quamquam interim fateatur (ſicuti etiam ſuprà cap. 40. docuimus) Animam concretione carnis infæcari & obſcurari. Similis eſt autem locus apud B. Auguſt. lib. 13. de Ciuit. Dei, cap. 16. vbi docet non corpus, ſed corpus corruptibile eſſe Animæ oneroſum. Hinc etiam B. Hier. cùm ſibi obiectum eſſet à Rufino, quòd in Commentario epiſt. ad Eph. dixiſſet corpus animæ carcer; reſpondit ſe id ex Orig. ſententia dixiſſe, quippè qui, vti in multis, etiam in hoc Plat. ſit imitatus. Porrò corneum ſpecular vocatur etiam caro à Platon. in Charmide.

590. pront paraturam deuerſorij ſui ſentit.] Ex Gagnæo repoſuimus: deuerſorij, & cap ſequent. deuerſoriorum, pro: diuerſorij, ac: diuerſoriorum, eo quòd initio huius capitis omnes cod. legãt: deuerret, quod Tertulliano eſt frequentiſsimum.

591. de ipſius ſtatim angeli facie, &c.] Sicuti ſuprà cap. 37. indicauit, à natiuitate ſtatim ſingulis hominibus vnum angelum deputari; ſic hîc quoque in fine vitæ vnicuique apparere angelum, de cuius facie paraturam ſui deuerſorij ſentit Anima, ſiue in cœlum, ſiue in infernum.

592. euocatoris animatum Mercurij Poëtarum.] Adludit imprimis ad Platonem in Phædone: Sic narrant (inquit) quòd vnumquemque mortuum cuiuſque dæmon, qui viuum ſorte obtinuit, ad quendam locum ducere aggreditur, vbi congregatos iudicari oportet, &c. ne prolixiores ſimus. Deinde ad Mercurium Poëtarum, quem illi animarum caduceatorem faciebant.

CAP. LIIII.

593. Quò igitur deducetur Anima, iam hinc reddimus, &c.] Etiam hîc rurſum inſcriptionem huius capitis antiquam retinuimus: De receptu Animarum; addentes: & de inferis ſecundum Philoſophos. vtpotè quorum hîc ſententiam dumtaxat adferat, Chriſtianorum verò, cap. ſequ.

594. Omnes fermè Philoſophi, qui immortalitatem Animæ, &c.] Vide B. Auguſt. lib. de Immortalit. Animæ, vbi & Pythagoræ & Platonis, aliorúmque de eadem Philoſophorum teſtimonia adfert. Rectè autem addit Auctor: qualiter volunt, tantum vindicant; quia, B. Gregor. Nyſſ. teſte, Philoſ. lib. 2. cap. 7. Ethnici omnes, qui animam immortalem dixerunt, Animarum tranſmigrationem vnanimi conſenſu adſtruunt, circa formas Animarũ diuerſi. Quod ipſum de Pythagora ſuprà ſatis deduxit Auctor, & item de Platone, cap. 28. 29. 31. & de Empedocle, ac iterum de Pythagora, cap. 32. Platonis item aliquot locos adnotatos habes ſuprà non vno in loco, inter quos præcipuus eſt, vbi rẽ ex profeſſo tractat, in Phædone, ſiue de Anima libro. Atqui Cicero Tuſcul. lib. 1. Pherecydem Syrum primum dixiſſe Animas ſempiternas, ait.

595. quique aliquod illi tempus indulgent, &c. vt Stoici.] De his in hac verba Cicero Tuſcul. 1. Stoici vſuram nobis largiũtur tamquam cornicibus; diu manſuras Animas aiunt, ſemper negant. Quorum interim de conflagratione vniuerſitatis, id eſt mundi, opinio Chriſtianis ſatis conformis eſt.

596. Plaro quidem non temerè, &c.] Habes hoc Platonis paradoxon partim in Phædone, partim in Phædro, denique & in Timæo; vbi docet (quod etiam cap. ſequent. repetit Auctor) in ætherem (ſiue, vti loquitur, puram habitationem ſeu cœlum) ſublimari Animas ſapientes cum pueris; quod etſi Auctor aliter interpretetur, Marſilius tamen mauult referre ad eos, qui Philoſophiæ inſtitutionem puerorum coniunxerant.

597. apud Arium, in aërem.] Idipſum repetit cap. ſequ. aut in aëre (inquit) cum Ario. Quid autem aër ab æthere differat, omnibus notum eſt; nempè quòd aër vnũ ſit ex quatuor elementis, æther plerumque pro cœlo accipiatur. Quis autem iſte Arius, diſpiciat diligens Lector. Huius ſententiam ſequi mihi videtur Cicero lib. de Repub. 6. & alij quidam; qui in circulo Lacteo Animas virorum fortium collocant.

598. apud Stoicos ſub lunam.] De hoc iterum cap. ſequ. aut circa lunam, cum Endymionibus Stoicorum. Horum verò ſententiam, præterquàm quòd ſequi videatur Cicero Tuſcul. 1. (vti ante me adnotauit Turneb. Aduerſar. lib. 26. cap. 28.) Lucanus his amplexus eſt verſibus:

Quódque pater terras inter, Lunæque meatus,
Semidei manes habitant; quos ignea virtus
Innocuos vita patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animum collegit in orbes.

Digitized by Google

599. Hos(inferos *nempè*) Plato velut gremium terræ deſcribit in Phædone,&c.] *Paraphraſticῶs magis iſtud, quàm ad verbum ex* Phædone *citat Auctor; quippè qui ibidem nõ aliud habeat de Tartaro,quàm quòd in eum hiatum confluant omnes fluuij, & ex hoc rurſus effluant;fiant autem tales,qualis eſt terra, per quam fluxerint. Atqui rurſum phraſis eſt Tertullianica*: actem ſtipare,*pro:* obſtipare.

Cap. LV.

600. Nobis inferi,non nuda cauoſitas,&c.] *Titulum huius capitis auctorem hoc modo reddidimus*: Inferi quid Chriſtianis,& an illuc omnes Animæ cõueniant.

601. ſed in foſſa terræ,&c.] *Paulo clariùs iſtud paulopòſt:* Habes(*inquit*)&regionem inferûm ſubterraneam credere; *& ſuprà Tomo 1. Apolog. cap. 47. vbi* gehenna *ab eo definitur*: ignis arcani ſubterraneus ad pœnam theſaurus. *Hac autem ſcripturis tum iis quæ hîc habemus, tum aliis confirmat B. Irenæus lib. 5. adu. hæreſ. contra eos agens, qui mundum hunc* Inferos *adſerebant. Nec abſimiliter B. Hieron. in Epiſt. ad Epheſ. cap. 4. adducens in eandem rem, præter verba Apoſtoli ibidem, quæ mox citat Auctor, ſcripturas Num. 16. Pſal. 54. & 105. Item B. Auguſt. lib. 2. Retract. cap. 24. retractans dubiam ſuam ſententiam lib. 12. de Geneſi ad litt. cap. 34. De* inferis(*inquit*) *magis mihi videor dicere debuiſſe,quòd ſub* terris *ſint; quàm rationem reddere,cur ſub terris eſſe credantur ſiue dicantur,quaſi non ita ſit.*

602. Siquidem Chriſtum in corde terræ, &c.] *Adludit ad illud Matth. 12. Sic erit filius hominis* in corde terræ *per triduum; quod ipſum citat etiam Irenæus vbi ſuprà. Eſt autem etiam illa vox:* expunctum, *Tertullianica.*

603. forma humanæ mortis apud inferos functus,&c.] *De* Chriſti deſcenſu & functione apud inferos, *ſuprà Auctor:* Ad quod & Chriſtus moriendo deſcendit,puto ad animas Patriarcharum; *pro quo hîc paulo apertiùs:* vt illic Patriarchas & Prophetas compotes ſui faceret. *De quo videat etiam Lector Adnotat. noſtras in cap. 12. lib. de Præſcript. adu. hær. num. 86.*

604. nec antè aſcendit,&c.] *Adlegat hîc præter ſcripturas ibi citatas (quemadmodum & B. Hieron. & Iren. ac Ambroſ.) illud Epheſ. 4. Quod autem* aſcendit *(cui addit Auctor explicationis gratia:* in ſublimiora cœlorum)quid eſt niſi quia deſcendit *primum in inferiores partes terræ, pro quo apud Iren. & hîc:* in inferiora terrarum; *qui non videntur legiſſe vocem μέρη, quæ hodie in omnibus codicibus Græcis, & ex tranſlatione in Latinis legitur. Adlegari præterea ſolent ad huius articuli confirmationem ſcripturarum teſtimonia Zachar. 9. Eccleſ. 24. Act. 2. Oſ. 13. Denique illud Hierem. quod Iuſtinus Martyr aduerſ. Tryphon. Iudæos reſecuiſſe dicit: Recordatus eſt Dominus Deus mortuorum ſuorum ex Iſrael, qui obdormierunt in terra aggeris ſiue ſepelitionis; & deſcendit ad eos vt Euangelizaret, & læto eis ſignificaret nuncio ſalutare ſuum. Quod ipſum quum citetur ab Irenæo loco iam citato; omninò ibi legendum: in terra ſepelitionis, pro ſtipulationis. Patrum verò teſtimonia hæc citat Feu-ardentius in Irenæum: Thaddæi apud Euſebium lib. 1. cap. vlt. Dionyſ. Areop. lib. de cœl. Hier. c. 4. Ignat. Epiſt. ad Trall. Clement. Alexandr. lib. 2. & 6. Strom. Origen. in cap. 5. Roman. Baſil. in Pſal. 48. Gregor. Nazianz. Orat. de Paſchate, Epiphan. hær. 64. ac 77. & in Anchor. denique & Arnob. in Pſal. 15. 87. ac 137. Quibus adde præter Iren. Cypr. & Hieron. locis citatis, alterum BB. Hieron. locum in Oſee cap. 13. & Nazianz. Orat. 3. Theolog. Auguſt. Epiſt. 57. ad Dardan. & ad Euod. 99. Gregor. Nyſſ. Orat. 2. de Reſurr. Fortun. Hymno de Paſcha, qui perperàm Lactantio adſcribitur; ipſum Lactant. lib. 4. cap. 19. & German. Conſtantinop. verſu de Cruce Chriſti. Quid? quod Auguſtin. etiam idipſum adſtruat, vbi quintum articulum Symboli tractat, lib. 4. de Symb. ad Catechum. cap. 6. & diſertis verbis B. Cyrillus Hieroſol. Catech. 4. inter ſepulturæ mentionem & reſurrectionis interponit (ſicuti nos etiamnum) illud:* Deſcendit ad inferos. *Immò et cauſſam eandem cum Auctore addens, vt & iuſtos liberaret, ſubiungit quaſi cum ſtomacho quodam: Cur enim vellet viuentes quidem ſeui gratia, quamuis ex his ſancti non eſſent; qui verò cum Adam à longo tempore concluſi erant, non potiri libertate? &c. ne prolixiores ſimus; hoc addito, quòd in confirmationem adleget etiam illud Matth. 11. Tu es qui venturus es? Ipſi interim magis videntur coniunxiſſe hunc articulum cum præcedenti: Et ſepultus eſt; vnde & Ruffinus in Symbolo dicit, vim verbi eandem videri eſſe in eo, quòd ſepultus dicitur. Valeat itaque Eraſmus cum ſuis Catecheſibus, vbi non veretur dubitare, an Thomas Aquinas primus hanc clauſulam Symbolo fidei Apoſtolico addiderit; maximè quum manifeſtè tria hæc coniungat Auctor:* mortuus ſecundum ſcripturas, ſepultus, ac deſcendit ad inferiora terrarum.

605. habes & regionem inferûm ſubterraneã credere, &c.] *Neſcio quid hîc in mentem Gelenio venerit, quòd ſubſtituerit* originem inferûm, *pro:* regionem, *quod habebat Gagnæus; qui etiam rectiùs legebat:* & illos cubito pellere *(de quo Prouerbio inter Prolegomena latiùs)* qui ſatis ſuperbè, *quàm ille*: quia ſatis ſuperbè.

606. aſpernati ſi fortè in ſinu Abrahæ, exſpectandæ reſurrectionis ſolatium carpere,&c.] *Etiam hoc Gagnæi magis placet quàm alterius:* capere. *Accipitur vero, ſicuti alibi frequẽter:* ſi fortè, *pro:* fortè. *Atqui paradoxon Auctoris de* Abrahæ ſinu, *ſiue* de Paradiſo *(quod iterum repetit cap. ſequenti, cap. 57. ac cap. vlt. huius libri, & lib. 4. aduerſ. Marcionem)* quo ipſe conſtituebat omnem animam ſequeſtrari vſque in diem Domini *(vti loquitur in fine huius capitis) latiùs infrà inter Fragmenta libri de Paradiſo, ac in Prolegomenis. Poſſunt interim aliquo modo commodam interpretationem hi loci accipere; ſi dicamus Auctorem ſentire, quod nondum perfecta cæli fruentur beatitudine, quam poſt corporis reſurrectionem pleniorem exſpectant Animæ.*

607. Sed in hoc (inquiunt) Chriſtus inferos adiit,&c.] *Iſtud argumentum, quod tacitè ſibi obiicit, non ſolùm ab Auctore, ſed nec à nobis probatur; alioquis enim inde concluderetur, eum qui ſemel Chriſtianus factus fuerit, inferos promereri non poſſe.*

608. Quomodo ergo Anima exhalabit, &c.] *Nec tamen etiam iſtud econtrariò quicquam facit pro paradoxo Auctoris, quippè quum nihil obſtet* Chriſtum adhuc ſedere ad dexteram patris, *& tamen aliquos in cælum recipi: nam 1. Petri 3. legitur de Chriſto: Qui eſt in dextera Dei deglutiens mortem, vt vitæ æternæ heredes efficeremur, profectus in cælum. Si autem hæredes, & cohæredes Chriſti, ſimul cum illo conglorificabimur, atque adeo in cælum recipiemur. Alioquin certè fruſtrà diceret Apoſtolus Gal. 2. Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.*

609. nondum Dei iuſſu per tubam Archangeli au-

inaudito,&c.] Quum hæc ad tempus reſurrectionis corporum pertinere conſtet; facit hoc pro ſana illa interpretatione, de qua paulo antè num.607. Sunt autem rurſus verba illa ex perſona Philoſophorum & aliorum ironicè dicta; ſed in æthere dormitio noſtra, &c. Ridens autem Stoicos, vocat Animas eorum: Endymiones circa Lunam; eo quòd Endymion ille Poëticus, longiſſimi temporis ſomniator, à Luna adamatus fertur; quod, teſte Plinio lib. 2. cap. 7. multa ad Lunæ curſum pertinentia primus deprehenderit.

610. Immò (inquis) in paradiſo, &c.] Sed neque hoc probatur; quòd credamus ex Eccleſiæ præſcripto: Patriarchas & Prophetas appendices dominicæ reſurrectionis, id eſt, qui cum illo reſurrexerunt, ab inferis migraſſe in cælum, non in paradiſum ſecũdum quoſdam, aut in ſinum Abrahæ, qualem Auctor ſomniat. Alioqui enim verum non eſſet illud Pſal. 67. Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem; quod explicans Apoſtolus Epheſ. 4. interpretatur illud: in altum, ſupra omnes cælos.

611. Et quomodo Ioanni in ſpiritu, paradiſi regio reuelata, &c.] Hic altare illud, cuius fit mentio Apocal. 6. paradiſum interpretatur; in quo ſolos videtur collocare Martyras, reliquis non concedens niſi ſinum Abrahæ. Nos verò & B. Cyprian. Epiſt. 52. ad Antonianum, Martyribus cælum, reliquis Purgatorij locum tribuimus; vti videre eſt Adnotat. noſtris in eandem Epiſt. num. 59. & de hoc Apoc. loco latiùs in Prolegomenis, & infra Tom. 4. ad fragmenta lib. de Paradiſo. Interrogandi autem notæ, iſti & duabus ſequentibus periodis addendæ ſunt.

612. Quomodo Perpetua fortiſſima Martyr, &c.] Loquitur de Perpetua, quæ in Mauritania, (vti legitur in Martyrol. 7. Martij) ciuitate Thuburbitanorum cum Fælicitate paſſa eſt, ſub Seuero Principe; de quibus indicat Poſsidius in Indiculo tres Sermones B. Auguſt. nunc in poſtrema Plantini æditione, num. 103. 104. ac 105. recèns additos, qui etiam euſdem meminit lib. 3. de Anim. orig. cap. 9. & in Pſalm. 47. verſus finem, ac vtriuſque libri de temp. barbar. cap. 5. ſicuti ante me adnotauit Dn. Ioannes Molanus Louanienſis Theologus. In quorum 1. ſerm. huc illud pertinet: Exhortationes earum in reuelationibus triumphiſque paſſionum audiuimus. Porrò adnotãdus hic locus, quòd in materia graui & fidei, etiam Paſſionis Sanctorum auctoritate vtatur, contra eos qui illam modis omnibus eleuare non verentur.

613. Non in Adam noua mors pro Deo, &c.] Non, rurſus hîc accipitur ab Auctore, pro: Nonne. Pulcra autem Martyrij periphraſis: noua mors pro Deo, & extraordinaria pro Chriſto. Quum autem hîc rurſum Paracleti meminerit, patet conſcriptum hunc librũ, quum iam Montaniz aret.

CAP. LVI.

614. Occurrit diſceptatio, an hoc ab exceſſu ſtatim fiat, &c.] Veteris tituli retinuimus priorem partem: An commorentur hîc Animæ poſt mortem; & alteram partem ſequenti capiti adpoſuimus. Definit autem, quòd hîc non detineantur.

615. Creditum eſt, inſepultos non antè ad inferos redigi, quàm iuſta perceperint, &c.] Locus ad quem alludit, de Homerico Patroclo, reperitur Iliad. ψ.

θάπτέ με ὅττι τάχιστα πύλας ἀίδαο περήσω
τῆλέ με εἴργουσι ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων, &c.

Legimus autem paulopòſt iterum cum Gagnæo: cui non imputabitur, pro: imputatur, quia præcedit: Amabit.

616. Aiũt & immatura morte præuentas, &c.] Neſcio an ſimile quid inſinuet Homerus vbi ſuprà, his verbis:

ἀλλ' αὔτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλὲς ἄϊδος δῶ.

617. iſthic, &c.] Vox eſt Tertullianica: iſthic, pro hîc; quam etiam B. Cypriano vſitatam, adnotauimus ad Epiſt. eius 42. num. 5.

618. donec reliquatio compleatur ætatis.] Similiter paulopòſt: nulla erit reliquatio temporum. Eleganter admodum vocem illam Iureconſultorum tranſtulit ad ætatis reſiduum, quod deſideratur in immatura morte præuentis. Nam à Paulo l. qui nominibus. D. de admin. & peric. tut. accipitur reliquatio, pro eo quod rationibus deductis eſt reliquum; & eadem ſignificatione ab eodem reliquari accipitur l. L. Titius. D. de adminiſtr. tutor. ac ab Vlpiano, l. reſcripto. D. de muner. ac honor. denique etiam reliquator, qui reliquum debiti non ſoluit, à Scæuola, l. creditor. D. de ſolut. & liber.

619. & conſtituta præripi poſſe non credam, &c.] Omninò ſic legendum, pro: præcipi, vel ex eo patet, quòd paulopòſt ſequatur. hos præreptos, ac deinde prærepta tempora, &: vi ereptas; quum etiam ſenſus id neceſſariò requirat. Atqui de vocibus: inueſtis, pro pubere, & veſticeps, pro impubere; vide ſuprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 8. num. 60.

620. qui tamen octoginta annos victurus fuiſſet, &c.] Videtur reſpicere ad illud Pſal. 89. Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor.

621. Noſtri autem illud quoque recogitant, &c.] Ad Chriſtianorum alludit ſententiam, de qua libro poſt hunc ſecundo latiùs, de Reſurrectione carnis.

622. ab infantia pueritiæ delegata, &c.] Quinque hîc enumerat hominis ætates, infantiam, pueritiam, adoleſcentiam, iuuentam, (quibus adde virilem) & ſenectam; de quibus vide Cebetis Tabulam.

623. Proinde extorres inferûm habebuntur, quas vi ereptas arbitrantur, &c.] Abſurditatem huius opinionis vel inde probat, quòd alioqui ſceleſtæ quæque animæ inferis exulabunt; vtpotè quæ præcipua atrocitate (vti legit Gagnæus) ſeu præcipuè per atrocitates ſuppliciorum (vti Gelenius) eripiantur; crucis dico, & ſecuris, & gladij, & feræ. De quibus omnibus ſuprà Tom. 2. lib. ad Martyras cap. 4. num. 46. Lego autem paulopòſt: dignas inferis non iudicas? addita negandi particula; quia id ſenſus omninò requirit.

CAP. LVII.

624. Aut optimum eſt hîc retineri, &c.] Caput hoc à præcedenti ſeparatum, poſteriori parte tituli antiqui inſigniuimus, nempè: An huc animæ ab inferis commeent, hoc addito: imperio dæmonum per Magicam.

625. ſecundum Ahoros, aut peſſimum ſecundum Biæothanatos, &c.] Similiter paulopòſt: Itaque inuocantur quidem Ahori & Biæothanati. Atqui Ahori dicuntur, præcoci morte præuenti, Biæothanati, violenta morte necati. Biæothanatos enim à βιαίῳ θανάτῳ, id eſt violenta morte dicitur, quam illi indicabant optimam.

626. Magica.] Quam hîc Magicam, mox non ſemel Magiam vocat. Quam etiam ſuprà impugnat Tom. 1. Apolog. cap. 23. & Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 9. maximè autem hoc loco, dum paulopòſt ſubiungit: Quid ergo dicemus Magiam? Quod omnes penè (ipſe etiam

Digitized by Google

Plinius quum alibi, tum maximè l. 30. c. 1.) fallaciam; et poſtea iterum: fallaciã ſpiritus nequam, ſub perſonis defunctorum deliteſcentis. Similiter autem aduerſus eandem ſcribunt Clemens Alexandrinus Orat. ad Græcos, B. Auguſt. l. 8. de Ciuitate Dei, c. 19. & Lactant. l. 2. c. 17. Quid? quòd etiam Apuleius crimen huius artis duabus Apologiis à ſe alienum eſſe defendit.

627. Hoſtanes.] Sic omninò legendum, non Oſtanes, præterquàm quòd teſtimus legendum Adnot. noſtris in l. B. Cypriani de Idolor. vanit. n. 53. confirmatur ex Plinio vbi ſuprà, apud quem duo Hoſtanes leguntur. Ita enim de priori: Primus, quòd exſtet, vt equidem inuenio, commentatus de Magia eſt Hoſtanes; qui ad rabiem nõ auiditatem modò ſcientia eius, Græcorum populos egit. Deinde de altero: Non leuem & Alexandri Magni temporibus auctoritatem addidit, profeſſione ſecundus Hoſtanes. De primo autem loqui Auctorem patet, ex eo quòd alij quos hic commemorat, plerique ante ſecundum illum vixiſſe, ex eodem Plinij loco deprehendantur.

628. & Typhon.] Fortaſſis idem eſt, qui Oſiridis frater, actus inuidentia terras & maria turbauit; quem Plutarchus alicubi (ſi Viui creditur in B. Auguſt. lib. de Ciuit. Dei) dæmonem dicit. Typhonis etiam cuiuſdam facit mentionem Herodotus in Euterpe.

629. & Dardanus.] De hoc, & aliis aliquot, ita Plinius loco modo citato: Democritus Apollonitem, Caprideoem & Dardanom è Phœnice illuſtrauit, voluminibus Dardani è ſepulcro eius petitis, ſuis verò ex diſciplina eorum editis. Vnde & Dardanias, artes Magicas à Columella appellari, adnotauit hunc locum citans Turnebus Aduerſ. l. 9. cap. 17. Sic etiam vſurpat Stephanus. An idem fuerit qui (Clem. Alexandr. teſte, Orat. aduerſ. Græcos) matris Deûm oſtendit myſteria, iudicent alij.

630. & Damigeron.] Qui hîc Damigerõ, ſi Vuyero creditur, ab aliis Demogorgon appellatur.

631. & Nectabis.] Apud quoſdam legitur Nectanebus Rex Ægypti temporibus Platonis. An idem appellatus fuerit Nectabis, diſquirat Lector curioſus.

632. & Berenice.] De Nectabis & Berenices ſcriptis Magicis nihil hactenus reperire potui; neſcio an eadem ſit illa Berenice Ptolomæi mater & vxor, cuius topaſium inſignem celebrat Plinius lib. 37. cap. 8.

633. Publica iam litteratura eſt, quæ Animas etiam iuſta ætate ſopitas, &c.] De hac etiam ſuprà ſic Auctor Tom. 1. Apolog. cap. 23. Porrò ſi & Magi phantaſmata æduot, & iam defunctorum inclamant Animas. Verùm hîc latiſſimè hanc Magiæ ſpeciem impugnat; idque potiſſimum ex eo, quòd dæmones ſe mortuos fingant, & hi vel maximè qui in ipſis tunc fuerunt, vel præfuerunt, quum adiuuerent, (id eſt, adhuc viuerent.) Idque etiam rebus probari, quum in exorciſmis, primùm, ſe ex parentibus alicuius eſſe adfirmans dæmon, inſtantia tamen diuinæ gratiæ victus, id quod verum eſt, inuitus confitetur. Similiter autem etiam Lactant. l. 2. cap. 17. hanc Magiæ ſpeciem, quam Necromantiam vocant, dæmonibus adſcribit, quemadmodum etiam B. Auguſt. lib. 7. cap 35. Quam adeò rectè etiam Auctor ſecundum Idololatriam vocat, addens etiam phaotaſma præſtari, quia & corpus adfingitur.

634. Nam & ſuggeſſimus, nullum penè hominem carere dæmonio.] Suprà, nempè integro cap. 39.

635. quum io exorciſmis, &c.] Ad eoſdem ſpectat quod paulo prius dixit: nec inuitatoria operatione, ſed expugnatoria dominatione tractamus. Verùm de his latius ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 23. num. 370. & cap. 27. ad num. 426. et cap. 32. ad num. 453. & cap. 43. num. 561.

636. Corpora denique videbantur Pharaoni, &c.] Præſtigias fuiſſe, non vera miracula dracones magicatum virgarum, Exod. 7. cum Auctore ſentiunt etiam Philo Iudæus, B. Gregor. Nyſſ. alicubi, Auctor quidam Græcus, & Rupertus verbis à Lippomanno citatis Cathena in Exod. & ipſe quoque Lippomãnus, ex quòd addatur: per incantationes Ægyptias, Græcè ταῖς φαρμακείαις. Item B. Iuſtin. Mart. aduerſus Tryphonẽ duobus locis, & Auctor Quæſt. & reſponſ. lib. adu. eundem, quæſt. 26. Quorum Rupertus etiam conſentit Auctori, quòd exteriores oculos circumſcripſerint. Lippomãnus verò putat ſubtractas virgas, & dracones ſuppoſitos; ſicut de cerua pro Iphigenia factum commemorat B. Auguſtin. lib. 18. de Ciuit. Dei, cap. 18. vbi etiam magis videtur in hanc propendere ſententiam, alicubi dubitans; adſerens interim nullo modo creationem dæmonibus adtribui poſſe.

637. Simon dedit & Elimas Magi.] De his Act. 8. & 13. De Simone verò hæretico latiſſ. ſuprà lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. cap. 46. hær. 1. num. 301. & ſuprà cap. 34.

638. Nec enim Pythonico tunc ſpiritu minus licuit Animam Samuelis effiogere.] Samuelis Animam, 1. Reg. 28. non verè à dæmonio extractam, ſed phantaſma dumtaxat; adfirmat Tertull. Item Auctor dictarũ Quæſt. quæſt. 52. B. Auguſt. lib. 2. ad Simplic. qu. 3. Contrà ſentit B. Iuſtin. Mart. adu. Tryphon. ex quo confirmatur eorum ſententia, qui dictum librum Quæſt. & reſponſ. illius eſſe negant; quamquam interim antiquis etiã alicuius ſit Auctoris; pro quo facere videtur Eccleſ. c. 46. In ſumma adhuc ſub iudice lis eſt.

639. Naſammonas, &c.] Naſammonas collocat Plin. lib. 5. cap. 5. in ora Syrtis, quos Græci Meſammones appellarunt, ab argumento loci, medios inter harenas ſitos. Ab his addit idem lib. 7. cap. 2. gentem Pſyllorum propè interemptione ſublatam.

640. vel Nymphodorus.] Veriſimile eſt citari hîc Nymphodorum Syracuſanum, cuius liber de Sicilia (cui Naſammones vicini) mirabilibus citatur ab Athenæo. Fortaſſis idem qui citatur etiam à Plinio inter Auctores, lib. 3. cap. 5.

641. & Celtas apud virorum fortium buſta eadem de cauſſa abnoctare.] Celtas tradit Plinius lib. 3. cap. 1. à Celtiberis ex Luſitania in Hiſpaniam aduenisse, eóſque Hiſpalenſis conuentus facit; quamquam tamen ab aliis magis Celtiberi illi vocentur, à Celtis Gallis in Iberiam profectis. Nam (eodem Plinio teſte lib. 4. cap. 17.) Gallia Comata tertia pars Celtica appellatur, ea quæ eſt inter Sequanam & Garumnam, quæ & Lugdunenſis dicitur.

642. vt Nicander adfirmat.] Nicandrum Colophonium Medicũ intelligit; qui, teſtibus Athenæo & Suida, ſcripſit de Oraculis libros tres. Citatur eiuſdem liber quintus τῆς εὐρωπείας à Stephano. Atqui de alio Nicandro, quantum apparet, pictore & hæretico, infrà ſub initium Scorpiaci adu. Gnoſticos.

643. Nulli autem animæ, &c.] Iſtud etiã pertinet ad paradoxon Tertullian., quo videtur ſenſiſſe omnem mortuorum exhibitionem incorporalem, præſtigias eſſe; de quo latiùs in Prolegomenis. Hic dumtaxat remittimus Lectorem ad B. Auguſt. l. de Cura pro mortuis, vbi quamquam raras, quaſdam tamen admittit mortuorum apparitiones.

Et

Et verum quidem eſſe nulli animæ patere inferos, *ita vt exire poſſit proprio arbitrio; ſed non negat ſpeciali Dei priuilegio id fieri poſſe; quū agnoſcat etiam hoc loco* quaſdam animas in corpora Dei virtute reuocari. *quidni ergo etiam extra corpus, ſicuti vel ipſa ſcriptura adteſtantur de Hieremia & aliis qui apparuiſſe leguntur?*

CAP. LVIII.

644. Omnes ergo Animæ penes inferos, inquis, &c.] *Poſtremi huius capitis titulum veterem retinuimus:* An aliquid interim patiantur apud inferos Animæ. *Quod ipſum definiens,* de ſuppliciis, *concordat cum reliquis Patribus; at de* refrigerio *poſt Chriſti ad inferos deſcenſum, aliter ſentiunt. Verùm etiam iſtud ad paradoxon de Paradiſo quum pertineat, de eo latiùs in Prolegomenis; nam etiam Auctor ſuprà c. 7. ad tractatum pleniorem Lectorem remittit.*

645. Cur enim non putes animam & puniri & foueri, &c.] *Auctor quæſt. & reſp. apud B. Iuſtin. Mar. qu. 75. in hoc differt ab Auctore, quòd hic vtraſque ad infernum migrare putet, ille verò iuſtorum animas in Paradiſum ſtatim poſt exitum è corpore transferri tradat, vbi viſione etiam Chriſti perfruuntur iuxta illud Apoſtoli 2. Cor. 5. Peregrè abſumus à corpore, & præſentes ſumus apud Dominum; iniuſtorum verò in ipſius Orci loco. Nec abſimiliter B. Auguſt. l. 13. de Ciuitate Dei, c. 8. Animas piorum in requie eſſe, impiorum verò pœnas luere. Atqui quomodo* anima puniri *poſſit, quum ſit immortalis, tractat Lactantius l. 7. c. 20. primùm quidem ex ſententia Stoicorum, qui animas iuſtorum ad cæleſtem ſedem remeare dicebant, impios verò puniri ob labē quandam terrenam ex contagione carnis contractam; deinde verò ex ſua, quòd licet ſpiritus ſit Anima, & ſua tenuitate incomprehenſibilis, Deo tamen ſit comprehenſibilis. B. Auguſt. etiam l. 21. de Ciuit. Dei, c. 9. & 10. poſtquàm permiſiſſet vnicuique libertatem ſentiendi de igne animarum quod vellet, tandem tamen definit, quamuis miris, tamen veris modis, poſſe etiam ſpiritus incorporeos dæmones, & proinde etiam animas, pœna corporalis ignis adfligi.*

646. quotiens illæſo corpore anima ſola torquetur bile, &c.] *Hîc Auctor aliam rationem ſimilitudinis adfert; quòd non ſecus poſt hanc vitam* anima ſola torqueatur *igne, ſicuti hîc* bile, ira, tædio.

647. Reſpice ad Mutij Animam, &c.] *Vide ſuprà Tom. 1. Apolog. c. vlt. n. 621. ac Tom. 2. l. ad Martyras, c. 4. n. 48.*

648. Reſpice ad Zenonis, &c.] *De hoc etiam iam dicto loco priori, n. 625.*

649. vt in Cyro vrſi cicatrices.] *Vide Xenophontem in vita* Cyri.

650. Sed nec omnia opera cum carnis miniſterio Anima partitur, &c.] *Pulcrè reddit cauſam, cur anima ſine corpore patiatur; quòd etiam quædam ſolo cogitatu peccata committat, (ſicuti etiam ſuprà docuit, cap. 40.) & quòd in carnalibus etiam prior Anima peccatū quàm corpus concipiat, mandet & impellat.*

651. In ſumma, quum carcerem illum, &c.] *De hoc ſuprà latiùs c. 35. n. 421. & 424.*

652. Hoc etiam Paracletus, &c.] *Rurſum hîc cum* Paracleto *ſuo Montaniſſat, de quo in Prolegomenis latiùs.*

ARGVMENTVM LIBRI DE CARNE CHRISTI, PER IACOBVM PAMELIVM.

DE Carnis Chriſti veritate diſputaturus Tertullianus, imprimis ſcripti occaſionem ſignificat; quòd, qui reſurrectionis fidem inquietarent, etiam carnem Chriſti quæſtionibus diſtraherent. I.

Ad inſtitutum autem veniens, aduerſus Marcionem, qui eius hiſtoriam ex Euangelio auferebat; traditionis Apoſtolicæ præſcriptione Chriſti natiuitatem probat. II.

Deinde neque impoſſibilem fuiſſe aut inconuenientem Deo. III.

Neque etiam Deo indignam, neque ſtultam. IIII.

Non itaque in phantaſmate, ſed verè crucifixum & mortuum (quantumuis etiam id negaret Marcion) verè quoque natum Chriſtum. V.

Iam aduerſus Apellem deducit; Chriſtum de ſideribus & ſubſtantiis ſuperioris mundi carnem non eſſe mutuatum. VI.

Interſerens, nihil pro illis facere illud Chriſti: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres. VII.

Addens, angelum illum igneum Apellecianorum, ſecundum eos etiam cæleſtia ex pœnitentia delicti inſtituiſſe; atque adeò ſi de ſideribus ſtructa, peccatricem fuiſſe carnem Chriſti. VIII.

Et verò, omnia veræ carnis ſigna in Chriſto fuiſſe. IX.

x. *Rurſum, aduerſus alios quoſdam, neque animalem fuiſſe Chriſti carnem deducit.*

xi. *Neque etiam carnalem.*

xii. *Veniſſe etiam Chriſtum; non vt anima ſeipſam cognoſceret, ſed vt ipſam ſaluam faceret.*

xiii. *Fuiſſe item in Chriſto diuerſas ſubſtantias, carnem, & animam.*

xiiii. *Solum etiam Chriſtum fuiſſe ſalutificatorem, non angelum.*

xv. *Aduerſus autem Valentinum, Chriſti carnem ſpiritalem non fuiſſe, proſequitur.*

xvi. *Sicuti etiam aduerſus Alexandrum quendam, peccatricem non fuiſſe carnem Chriſti, & etiamſi non ex ſemine, veram tamen.*

xvii. *Obiter probans ex ſcripturis Chriſtum de Virgine naſciturum.*

xviii. *Non competere etiam ex ſemine humano Dei filium naſci; ne ſi eſſet totus filius hominis, iuxta Hebionis opinionem, non crederetur Dei filius.*

xix. *Neque tamen Valentino fauere illud ab eo adulteratum: Non ex ſanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, ſed ex Deo natus eſt.*

xx.xxi. *Porrò aduerſus eoſdem non per Virginem, ſed ex Virgine natum Chriſtum, latiſſimè*
xxii. *ex ſcripturis demonſtrat.*

xxiii. *Proinde adimpleri in his omnibus Propheticam vocem Simeonis de Chriſto: Ecce hic*
xxiiii. *poſitus eſt in ſignum cui contradicetur.*

xxv. *Et ſuggillatos eſſe hæreticos illos omnes, prædictóſque in ſcripturis.*

Denique Epilogi vice repetens quid hoc libro probauerit, ad ſequentem DE RESVRRECTIONE CARNIS LIBRVM *tranſitum facit.*

Ceterùm Tertullianus præterquàm quòd librum iam dictum de Reſurrectione carnis citat infrà lib. 5. adu. Marcionem, in illo etiam argumenti & tituli huius ſit mentio: Propterea (*inquit c. 2.*) & nos volumen præmiſimus DE CARNE CHRISTI, quo eam & ſolidam probamus aduerſum phantaſmatis natiuitatem, & humanam vindicamus aduerſus qualitatis proprietatem. *Et rurſum*: Igitur quantum ad hæreticos, demonſtrauimus, quo cuneo occurrendum ſit à nobis, & occurſum eſt iam ſuo quoque titulo DE CARNE DOMINI ADVERSVS QVATVOR HÆRESES; ad hanc maximè quæſtionem præſtruendam. *Præterquàm autem, quòd MS. viderunt olim hunc librum Trithemius Abbas & Politianus locis ſæpè citatis, ædidit primus in lucem ex Hirſaugienſi & Paterniacenſi Rhenanus cum Scholiis, deinde & Adnotationibus illuſtratum caſtigauit ex Gorzienſi codice. Interea verò, quod deſideraretur in Lælandi Britannico codice, quum à Gelenio non ſit recognitus; operæpretium fuit conferre cum tribus MS. Vaticanis Codicibus, è quibus non paucos locos reſtituimus; additis etiam Argumento nouo, & Adnotationibus noſtris.*

A Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CARNE CHRISTI [1] ADVERSVS QVATVOR Hæreſes, Liber.

QVI[2] FIDEM reſurrectionis [3] ante iſtos Sadducæorum propinquos ſine Cap. I.
controuerſia [4] moratam, ſtudent inquietare, vt eam ſpem negent etiam
ad carnem pertinere, meritò quoque carnem Chriſti quæſtionibus diſ-
trahunt, tanquam aut nullam omninò, aut quoquo modo aliam præter
humanam: ne ſi humanam conſtiterit fuiſſe, præiudicatum ſit aduerſus
illos eam reſurgere omni modo, [5] quæ in Chriſtum reſurrexerit. Igitur
vnde illi deſtruunt carnis vota, inde nobis erunt præſtruenda. Exami-
nemus corporalem ſubſtantiam Domini: de ſpiritali enim certum eſt. Carnis quæritur
veritas, [6] & qualitas eius tetractatur, an fuerit, & vnde, & cuiuſmodi fuerit. [7] Renuntia-
tio eius dabit legem noſtræ reſurrectioni. [8] Marcion vt carnem Chriſti negaret, negauit
etiam natiuitatem: aut vt natiuitatem negaret, negauit & carnem: ſcilicet ne inuicem ſibi
B teſtimonium redderent & reſponderent natiuitas & caro. quia nec natiuitas ſine carne,
nec caro ſine natiuitate: quaſi non eadem licentia hæretica & ipſe potuiſſet, [9] aut admiſſa
carne natiuitatem negare, vt Apelles diſcipulus, & poſtea deſertor ipſius: aut & carnem &
natiuitatem cõfeſſus, [10] aliter illas interpretari, vt cõdiſcipulus & condeſertor eius Valen-
tinus. [11] Sed & qui carnem Chriſti putatiuam introduxit, æquè potuit natiuitatis quoque
phantaſmata confingere, vt & conceptus, & [12] prægnatus, & partus virginis, & ipſius exin-
de infantis ordo [13] τὸ δοκεῖν haberetur. Eoſdẽ oculos, eoſdémque ſenſus fefelliſſent, quos
carnis opinio inluſit. [[14] Planè natiuitas à Gabriele annunciatur. Quid illi cum angelo Cap. II.
creatoris & virginis vtero? Conceptus inducitur, quid illi cum eſſentia creatoris? Odit
moras, qui ſubitò Chriſtum de cœlis deferebat. [15] Aufer hinc, inquit, moleſtos ſemper » *Luc. 2.*
Cæſaris cenſus, & diuerſoria anguſta, & ſordidos pannos, & dura præſepia. [16] Viderit an- »
gelica multitudo Dominum ſuum noctibus honorans. Seruent potius pecora paſtores: & » *Matth. 2.*
Magi ne fatigentur de longinquo, dono illis aurũ ſuum. [17] Melior ſit & Herodes, ne Hie- »
remias glorietur. Sed nec circuncidatur infans, ne doleat: nec ad templum deferatur, ne » *Luc. 2.*
parentes ſuos oneret ſumptu oblationis: nec in manus tradatur Simeonis, ne ſenem mo- »
riturum exinde contriſtet. Taceat & anus illa, ne faſcinet puerum. [18] His opinor conſi- »
liis tot originalia inſtrumenta Chriſti delere Marcion auſus eſt, ne caro eius probaretur.
[19] Ex qua, oro te, auctoritate? ſi Propheta es, prænuntia aliquid: ſi Apoſtolus, prædica
C publicè: ſi Apoſtolicus, cum Apoſtolis ſenti: [20] ſi tantummodò Chriſtianus es, crede
quod traditum eſt: ſi nihil iſtorum es, meritò dixerim morere: nam & mortuus es, qui non
es Chriſtianus, non credendo quod creditum Chriſtianos facit. Et eo magis mortuus es,
quo magis [21] non es Chriſtianus: qui cùm fuiſſes, excidiſti, reſcindendo quod retrò credi-
diſti: [22] ſicuti & ipſe confiteris in quadam epiſtola, & tui non negant, & noſtri probant. Igi-
tur reſcindens quod credidiſti, iam non credens reſcidiſti: nõ tamen quia credere deſiiſti,
rectè reſcidiſti. Atquin reſcindendo quod credidiſti, probas, antequàm reſcinderes aliter
fuiſſe quod credidiſti aliter. Illud ita erat traditum. porrò quod traditum erat, id erat ve-
rum, vt ab eis traditum, quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum reſcindens,
quod erat verum reſcidiſti. Nullo iure feciſti. Sed pleniùs eiuſmodi præſcriptioni-
bus aduerſus omnes hæreſes, alibi iam vſi ſumus. Poſt quas nunc ex abundanti re-
tractamus, deſiderantes rationem qua non putaueris natum eſſe Chriſtum. [[23] Neceſſe Cap. III.
eſt quatenus hoc putas arbitrio tuo licuiſſe, vt aut impoſſibilem, aut inconuenientem
Deo exiſtimaueris natiuitatem. Sed Deo nihil impoſſibile, niſi quod non vult. An
ergo voluerit naſci (quia ſi voluit, potuit, & natus eſt) conſideremus. Ad compendium
decurro. Si enim naſci ſe Deus noluiſſet, quacumque de cauſa, nec hominem ſe videri
præſtitiſſet. Nam quis hominem videns, eum negaret natum? Itaque quod noluiſſet eſſe,
nec videri omninò voluiſſet. Omnis rei diſplicentis etiam opinio reprobatur. Quia nihil
intereſt, vtrũ ſit quid, an non ſit: ſi cùm non ſit, eſſe præſumitur. Planè intereſt illud, vt fal-
ſum non patiatur, quod verè non eſt. Sed ſatis erat illi, inquis, conſcientia ſua. Viderint

Digitized by Google

homines,ſi natum putabant, quia hominem videbanr. Quantò ergo digniùs, quantóque D
conſtantiùs humanam ſuſtinuiſſet exiſtimationem verè natus,eandem exiſtimationē etiā
non natus ſubiturus cum iniuria conſcientiæ ſuæ,quam ru ad fiduciam reputas,vt non na-
tus aduerſus conſcientiam ſuam natum ſe exiſtimari ſuſtineret? [24] Quid tanti fuit,edoce,vt
conſciens Chriſtus quid eſſet, eſſe ſe quod non erat,exhiberet.non potes dicere, ſi natus
fuiſſet,& hominem verè induiſſet,Deus eſſe deſiſſet,amittens quod erat, dū aſſumit quod
non erat. Periculum enim ſtatus ſui Deo nullum eſt.Sed ideò, inquis, nego Deum in ho-
minem verè conuerſum,ita vt & naſceretur, & carne corporaretur: quia qui ſine fine eſt,
etiam inconuertibilis ſit,neceſſe eſt.Conuerti enim in aliud,finis eſt priſtini. Non compe-
tit ergo conuerſio, cui non competit finis. [25] Planè natura conuertibilium ea lege eſt, ne
permaneant in eo quod conuertitur in eis:& ita non permanendo pereant,dū perdunt cō-
uertendo quod fuerunt.ſed nihil [26] Deo par eſt,natura eius ab omnium rerum conditione
diſtat.Si ergo quæ à Deo diſtant,à quibus Deus diſtat,cùm conuertuntur, amittunt quod
fuerunt:vbi erit diuerſitas diuinitatis à ceteris rebus,niſi vt contrariū contineat, id eſt, vt
Deus & in omnia conuerti poſſit, & qualis eſt, perſeuerare? alioquin par erit eorum quæ
conuerſa amittunt quod fuerunt: quorum vtique Deus in omnibus par non eſt, ſi nec in
Geneſ.18. exitu conuerſionis. [27] Angelos creatoris conuerſos in effigiem humanam aliquando legi-
ſti,& credidiſti, & tantam corporis geſtaſſe veritatem, vt & pedes eis lauerit Abraham,
Gen.19. & manibus ipſorum ereptus ſit Sodomitis Loth: conluctatus quoque homini angelus to-
to corporis pondere dimitti deſiderauit, ab eo à quo detinebatur. Quod ergo angelis in-
Gen.32. ferioribus Deo licuit, vti conuerſi in corpulentiam humanam, angeli nihilominus per- E
manerent, hoc tu potentiori Deo aufers, quaſi non valuerit Chriſtus verè hominem in-
dutus,Deus perſeuerare? Aut nunquid& angeli illi phantaſma carnis apparuerunt?ſed non
audebis hoc dicere.nam ſi ſic apud te angeli creatoris, ſicut & Chriſtus:eiuſdem ſubſtan-
tiæ erit Chriſtus,cuius angeli:angeli tales qualis & Chriſtus.Si ſcripturas opinioni tuæ re-
ſiſtentes,non de induſtria alias reieciſſes,alias corrupiſſes,confudiſſet te hinc Euangelium
Ioan.1. Ioannis, prædicans [28] ſpiritum columbæ corpore lapſum deſcendiſſe ſuper Dominū.Qui
ſpiritus cùm hoc eſſet, [29] tam verè erat & columba, quàm & ſpiritus:nec interfecerat ſub-
ſtātiam propriam,aſſumpta ſubſtātia extranea. Sed quæris corpus columbæ vbi ſit reſum-
pto ſpiritu in cœlū.æquè & angelorum, & eadē ratione interceptū eſt; qua & editum fue-
rat.ſi vidiſſes cùm de nihilo proferebatur,ſciſſes cùm in nihilum ſubducebatur. Si non fuit
initium viſibile,nec finis.Tamen corporis ſoliditas erat,quo momento corpus videbatur.
CAP. IIII. Non poteſt non fuiſſe quod ſcriptum eſt. [[30] Igitur ſi neque vt impoſſibilem,neque vt pe-
riculoſam Deo repudias corporationē,ſupereſt vt quaſi indignā reiicias & accuſes. Ab ip-
ſa quidem exorſus odio habita natiuitate, [31] perora age iam ſpurcitias genitalium in vtero
elementorum,humoris & ſanguinis fœda coagula,carnis ex eodem cœno alendæ per no-
uem menſes:deſcribe vterum de die in diem inſoleſcentem,grauem, [32] anxium,nexū, [33] to-
tum incertū libidinibus faſtidij & gulæ.Inuehere iam & in ipſum mulieris enitentis pudo-
rem,vel pro periculo honorandum,vel pro natura religioſum. Horres vtique & infantem F
[34] cum ſuis impedimentis profuſum vtique & oblitum.Dedignaberis quod pannis dirigi-
tur,quod vinctionibus formatur,quod blāditiis deridetur. [35] Hanc venerationem ô Mar-
cion,naturæ deſpuis:& quo modo natus es?odiſti naſcentem hominem:& quo modo dili-
gis aliquem? te quidem planè non amaſti, cùm ab Eccleſia & fide Chriſti receſſiſti. Sed vi-
deris,ſi tibi diſplices,aut ſi aliter natus es.Certè Chriſtus dilexit hominem illum in immū-
dicitiis, in vtero coagulatum, illum per pudenda prolatum, illum per ludibria nutritum.
Philipp.2. Propter eū deſcendit:propter eum prædicauit:propter eū omni ſe humilitate deiecit vſq;
ad mortem,& mortem crucis:amauit vtique [36] quem magno pretio redemit. [37] Si Chri-
ſtus creator eius eſt, ſuum meritò amauit:ſi ab alio Deo eſt,magis adamauit,quādo alienū
1.Cor. 6. redemit. Amauit ergo cum homine etiā natiuitatem, etiam carnem eius.Nihil amari po-
reſt ſine eo per quod eſt,id quod eſt.Aut aufer natiuitatē,& exhibe hominem. adime car-
nem,& præſta quem Deus redemit.Si hæc ſunt homo quem Deus redemit,tu hæc erube-
Matth.11. ſcenda illi facis,quæ redemit,& indigna,quæ niſi dilexiſſet,non redemiſſet? [38] Natiuitate
reformata regeneratione cœleſti, carnē ab omni vexatione reſtituit, leproſam emaculat,
cæcam perluminat,paralyticam redintegrat, dæmoniacam expiat,mortuam reſuſcitat,&
naſci in illam erubeſcit? Si reuera de lupa,aut ſue, aut vacca prodire voluiſſet, & feræ aut
pecoris corpore indutus,regnum cœlorum prædicaret, tua opinor,illi cenſura præſcribe-
ret?

A ret? Turpe hoc Deo,& indignum hoc Dei filio,& ſtultum propterea qui ita credat. Sit pla-
nè ſtultum , ſi de noſtro ſenſu iudicemus Deum. Sed circumſpice Marcion , ſi tamen non
deleſti: [39] Stulta mundi elegit Deus , vt confundat ſapientiam. Quænam hæc ſtulta ſunt? 1. Cor. 1.
conuerſio hominis ad cultum veri Dei, reiectio erroris , diſciplina iuſtitiæ , pudicitiæ , pa-
tientiæ , miſericordiæ , innocentiæ : omnia hæc quidem ſtulta non ſunt. Quære ergo de
quibus dixerit. Et ſi te præſumpſeris inueniſſe, non erit iam ſtultum credere in Deum, na-
tum & quidem ex virgine : & quidem carneum , qui per illas naturæ contumelias voluta-
tus ſit. Dicat hæc aliquis ſtulta non eſſe: & alia ſint, quæ Deus in æmulationem elegerit ſa-
pientiæ ſecularis; & tamē apud illam faciliùs creditur, [40] Iupiter taurus factus aut cygnus,
quàm verè homo Chriſtus penes Marcionem. [[41] Sunt planè & alia tam ſtulta, quæ per- Cap. v.
tinent ad contumelias & paſſiones Dei. [42] Aut prudentiam dicant Deum crucifixum. Au-
fer hæc quoq; Marcion, immò hoc potius. Quid enim indignius Deo ? quid magis erube-
ſcēdum, naſci, an mori? carnem geſtare, an crucem? circumcidi, an ſuffigi? educari , an ſepe-
liri? in præſepe deponi, an in monumentum recondi? Sapientior eris, ſi nec iſta credideris.
[43] Sed non erit ſapiens , niſi ſtultus ſeculo fueris , Dei ſtulta credendo. an ideò paſſiones à 1. Cor. 3.
Chriſto non reſcidiſti, [44] quia vt phantaſma vacabat à ſenſu earum. Diximus retrò æquè il-
lum & natiuitatis & infantiæ imaginaria & vacua ludibria ſubire potuiſſe. Sed iam hic re-
ſponde [45] interfector veritatis. [46] Nónne verè crucifixus eſt Deus? nónne verè mortuus, vt
verè crucifixus? nónne verè reſuſcitatus , vt verè ſcilicet mortuus ? Falsò ergo ſtatuit inter
B nos ſcire Paulus tantum crucifixum: falsò ſepultum ingeſſit, falsò reſuſcitatum inculcauit.
Falſa eſt igitur & fides noſtra,& phantaſma eſt totum quod ſperamus à Chriſto. Sceleſtiſ-
ſime hominum, qui interemptores excuſas Dei. Nihil enim ab eis paſſus eſt Chriſtus, ſi ni-
hil verè eſt paſſus. Parce vnicæ ſpei totius orbis, qui deſtruis neceſſariū decus fidei. Quod-
cumque Deo indignum eſt, mihi expedit. Saluus ſum, ſi non confundar de Domino meo. Marc. 8.
[47] Qui me, inquit, confuſus fuerit, confundar & ego eum. Alias non inuenio materias cō- Luc. 9. &
fuſionis , quæ me per contemptum ruboris probent, benè impudentem , & fœliciter ſtul- 12.
tum. Natus eſt Dei filius : non pudet , quia pudendum eſt. & mortuus eſt Dei filius: pror-
ſus credibile eſt , quia ineptum eſt. & ſepultus , reſurrexit: certum eſt , quia impoſſibile eſt.
Sed hæc quomodo in illo vera erunt , ſi ipſe non fuit verus , ſi non verè habuit in ſe quod
figeretur , quod moreretur, quod ſepeliretur & reſuſcitaretur? [48] carnem ſcilicet hanc ſan-
guine ſuffuſam, oſſibus ſubſtructam, neruis intextam , venis implexam, quæ naſci & mori
nouit, humanam ſine dubio , vt natam de homine ? Ideóque mortalis hæc eſt in Chriſto,
quia Chriſtus homo & filius hominis. Aut cur homo Chriſtus & filius hominis, ſi nihil ho-
minis & nihil ex homine? niſi ſi aut aliud eſt homo quàm caro , aut aliunde caro hominis
quàm ex homine, aut aliud eſt Maria quàm homo. Deus, Marcion , haud aliter non dice-
retur homo Chriſtus ſine carne : nec hominis filius ſine aliquo parente homine : ſicut nec
Deus ſine ſpiritu Dei, nec Dei filius ſine Deo patre. [49] Ita vtriuſque ſubſtantiæ cenſus ho-
C minem & Deum exhibuit: hinc natum , inde non natum: hinc carneum , inde ſpiritalem:
hinc infirmum, inde præfortem: hinc morientem, inde viuentem. Quæ proprietas condi-
tionum diuinæ & humanæ, æqua vtique naturę veritate cuiuſque diſpuncta eſt, eadem fide
ſpiritus & carnis: virtutes ſpiritum Dei , paſſiones carnem hominis probauerunt. Si virtu-
tes non ſine ſpiritu, proinde & paſſiones non ſine carne. Si caro cum paſſionibus ficta , &
ſpiritus ergo cum virtutibus falſus. Quid dimidias mendacio Chriſtum? totus veritas fuit.
Maluit, crede, naſci, quàm ex aliqua ſe parte mentiri, & quidem in ſemetipſum : vt carnem
geſtaret, ſine oſſibus duram, ſine muſculis ſolidam , ſine ſanguine cruentam , [50] ſine tunica
veſtitam, ſine fame eſurientem, ſine dentibus edentem, ſine lingua loquentem, vt phantaſ-
ma auribus fuerit ſermo eius per imaginem vocis. Fuit itaque phantaſma etiam poſt re-
ſurrectionem, cùm manus & pedes ſuos diſcipulis inſpiciendos offerret : Aſpicite, dicens,
quòd ego ſum, quia ſpiritus oſſa non habet, ſicut me habentē videtis, ſine dubio manus & Luc. 24.
pedes & oſſa quæ ſpiritus non habet, ſed caro. Quomodo hanc vocem interpretaris Mar-
cion, qui à Deo optimo,& ſimplici,& bono tantum infers Ieſum? Ecce fallit & decipit , &
circunuenit omnium oculós, omniū ſenſus, omnium acceſſus & cōtactus. Ergo iam Chri-
ſtum non de cœlo deferre debueras, ſed de aliquo [51] circulatorio cœtu, nec Deum præter
hominem, ſed Magum hominem, nec ſalutis pōtificem, ſed ſpectaculi artificem, nec mor-
tuorum ſuſcitatorē, ſed viuorū auocatorē. Niſi quod etſi Magus fuit, natus eſt. [[52] Sed quid Cap. vi.
iam diſcentes Pontici illius , ſupra magiſtrum ſapere compulſi, concedunt Chriſto carnis

veritatem, ſine præiudicio tamen renuendæ natiuitatis. Habuerit, inquiunt, carnem, dum D
omninò non natam. Peruenimus igitur de calcaria (quod dici ſolet) in carbonâriam, à
Marcione [53] ad Apellem, qui poſteaquã à diſciplina Marcionis in mulierem carne lapſus
eſt, & dehinc in virgine Philumene ſpiritu euerſus eſt, ſolidum Chriſti corpus & ſine nati-
uitate ſuſcepit ab ea, prædicans [54] vt angelus quidem illius Philumenes. Eadem voce Apo-
ſtolus reſpondebit, qua ipſum illum iam tunc præcinebat, dicens: [55] Etiamſi angelus de
cœlo aliter euangelizauerit vobis, quàm nos euangelizauimus, anathema ſit. His verò qui
inſuper argumentantur, nos reſiſtemus, confitentes, verè corpus habuiſſe Chriſtum. Vnde
materia, ſi non ex ea qualitate, in qua videbatur? Vnde corpus, ſi non caro corpus? Vnde
caro, ſi non nata? quia naſci haberet ea futura quæ naſcitur. [56] De ſideribus, inquiunt, &
de ſubſtantiis ſuperioris mundi mutuatus eſt carnem. Et vtique proponunt, non eſſe mi-
randum corpus ſine natiuitate, cùm & apud nos angelis licuerit, nulla vteri opera in car-
Gen. 18. nem proceſſiſſe. Agnoſcimus quidem ita relatum, ſed tamen quale eſt, vt alterius regulæ
fides, ab ea fide quam impugnat, inſtrumentũ argumentationibus ſuis mutuetur? [57] Quid
illi cum Moyſe, qui Deum Moyſi reiicit? Si alius Deus eſt, aliter ſint res eius. Sed vtantur
hæretici omnes ſcripturis eius, cuius vtuntur etiam mundo. Erit illis hoc quoque in teſti-
monium iudicij, quod de exemplis ipſius blaſphemias ſuas inſtruunt. Facile eſt veritati
etiam nihil tale aduerſus eos præſcribenti obtinere. Igitur qui carnẽ Chriſti ad exemplum
proponunt angelorum, non natam dicentes ſcilicet carneam, comparent velim & cauſas E
tam Chriſti quàm & angelorum, ob quas in carnem venerunt. Nullus vnquam angelus
ideò deſcendit vt crucifigeretur, vt mortem experiretur, vt à morte reſuſcitaretur. Si nun-
quam eiuſmodi fuit cauſa angelorum corporandorum, habes cauſam cur non naſcendo
acceperint carnem. Non venerant mori, ideò nec naſci. At verò Chriſtus mori miſſus, na-
ſci quoque neceſſariò habuit, vt mori poſſet. Non enim mori ſolet, niſi quod naſcitur.
Mutuum debitum eſt inter ſe natiuitati cum mortalitate. Forma moriendi, cauſa naſcen-
di eſt. Si propter id quod moritur, mortuus eſt Chriſtus, id autem moritur quod & naſci-
tur, cõſequens item erat, immò præcedens, vt æquè naſceretur propter id quod naſcitur
(quia propter idipſum mori habebat) quod, quia id quod naſcitur, moritur, non compe-
tebat non naſci, pro quo mori competebat. [58] Atquin tũc quoque inter illos angelos ipſe
Gen. 18. Dominus apparuit Abrahæ ſine natiuitate, cum carne ſcilicet, pro eadem cauſæ diuerſi-
tate. [59] Sed vos hoc non recipitis, non eum Chriſtum recipientes, qui iam tunc & adlo-
qui, & liberare, & iudicare humanum genus ediſcebat in carnis habitu non natæ adhuc,
quia nondum morituræ, niſi priùs & natiuitas eius & mortalitas adnunciarentur. Igitur
probent angelos illos de ſideribus accepiſſe ſubſtantiam carnis. ſi non probant, quia nec
ſcriptum eſt, nec Chriſti caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. [60] Con-
ſtat angelos carnem non propriam geſtaſſe, vtputa naturæ ſubſtantię ſpiritalis, & ſi corpo-
ris alicuius, ſui tamen generis: in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, vt
videri & congredi cum hominibus poſſent. Igitur cùm relatum non ſit, vnde ſumpſerint F
carnem, relinquitur intellectui noſtro non dubitare, hoc eſſe proprium angelicæ poteſta-
tis ex nulla materia corpus ſibi ſumere. quanto magis, inquis, ex aliqua certum eſt. [61] ſed
nihil de eo conſtat, quia ſcriptura non exhibet. Ceterũ qui valent facere ſemetipſos quod
natura non ſunt, cur non valeant etiam ex nulla ſubſtantia facere? ſi fiunt quod non ſunt,
cur non ex eo fiant quod non eſt? Quod autem nõ eſt, cùm fit, ex nihilo eſt. Propterea nec
requiritur, nec oſtenditur, [62] quid poſtea factum ſit corporibus illorum. Quod de nihilo
fuit, nihil factum eſt. Poſſunt nihil ipſum conuertere in carnem, qui ſemetipſos potuerunt
conuertere in carnem. Plus eſt naturam demutare, quàm facere materiam. Sed ſi de mate-
ria neceſſe fuiſſet angelos ſumpſiſſe carnem, credibilius vtiq; eſt de terrena materia, quàm
de vllo genere cœleſtium ſubſtantiarum: cùm adeò terrenæ qualitatis extiterit, vt terrenis
pabulis paſta ſit. Fuerit nunc quoque ſiderea, eodem modo terrenis pabulis paſta, quando
terrena non eſſet, quo terrena cœleſtibus paſta eſt, quando cœleſtis nõ eſſet (legimus enim
Pſal. 77. manna eſui populo fuiſſe. Panem, inquit, angelorum edit homo) non tamen infringi-
tur ſemel ſeparata conditio Dominicæ carnis, ex cauſa alterius diſpoſitionis. Homo ve-
rè futurus vſque ad mortem, eam carnem oportebat vt indueret, cuius eſt mors. Eam
CAP. VII. porrò carnẽ, cuius eſt mors, natiuitas antecedit. [[63] Sed quotiens de natiuitate conten-
Matth. 13. ditur, omnes qui reſpuunt eam vt præiudicantem de carnis in Chriſto veritate, ipſum
Luc. 8. Deum volunt negare eſſe natum, quòd dixerit: [64] Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?

A Audiat igitur & Apelles [65] quid iam RESPONSVM SIT à nobis MARCIONI, EO LI-
BELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS, conſiderandam ſcili-
cet materiam pronuntiationis iſtius. Primò quidem nunquam quiſquam adnuntiaſſet illi
matrem & frarres eius foris ſtare, qui non certus eſſet habere illum marrem & fratres, &
ipſos eſſe quos tunc nuntiabat, vel retrò cognitos, vel tunc ibidem compertos. [66] Licet
propterea abſtulerint hæreſes iſta de Euangelio, [67] quod & creditum patrem eius Ioſeph
fabrum, & matrem Mariam, & fratres, & ſorores eius optimè notos ſibi eſſe dicebant, qui *Matth. 13.*
mirabantur doctrinam eius. Sed tentandi gratia nuntiauerant ei matrem & fratres, quos
non habebat. Hoc quidem ſcriptura non dicit, aliàs non tacens, quum quid tentationis
gratia factum eſt circa eum: Ecce, inquit, ſurrexit legis doctor, tentans eum. Et alibi: Et ac- *Matth. 22.*
ceſſerunt ad eum Phariſæi, tentantes. Quod nemo prohibebat hic quoque ſignificari ten- *Matth. 19.*
tandi gratia factum. Non recipio, quod extra ſcripturam de tuo infers. Dehinc materia
tentationis debet ſubeſſe, quid tentandũ putauerunt in illo, vtique natúsne eſſet, an non?
Si enim hoc negauit reſponſio eius, hoc captauit nuntiatio tentatoris. Sed nulla tentatio
tẽdens ad agnitionẽ eius, de quo dubitando tentat, ita ſubitò procedit, vt non antè præce-
dat quæſtio, quæ dubitationem inferens cogat tentationem. Porrò ſi nuſquam de natiui-
tate Chriſti volutatum eſt, quid tu argumentaris, voluiſſe illos per tentationem ſciſcitari
quod nunquam produxerunt in quæſtionem? Eò adiecimus, etiam ſi tentandus eſſet de
B natiuitate, non vtique hoc modo tentaretur, earum perſonarum adnuntiatione, quæ po-
terant etiam nato Chriſto non fuiſſe. Omnes naſcimur, & tamen non omnes aut fratres
habemus aut matrem. Adhuc poteſt & patrem magis habere quàm matrem, & auunculos
magis quàm frarres: adeò non competit tentatio natiuitatis, quàm licebat & ſine matris,
& ſine fratrum nominatione conſtare. Facilius planè eſt, vt certi illum & matrem & fra-
tres habere, diuinitatem potius tentauerint eius quàm natiuitatem, an intus agens, ſciret
quid foris eſſet, mendacio petitus præſentiæ eorum, qui in præſenti non erant, niſi quod
etſi vacuiſſet tentationis ingenium, poterat euenire vt quos illi nuntiabant foris ſtare, ille
eos ſciret abſentes eſſe, vel valetudinis, vel negotij, vel peregrinationis nota iam neceſſi-
tate. Nemo tentat eo modo, quo poſſe ſe ſciat ruborem tentationis referre. Nulla igitur
materia tentationis competente, liberatur ſimplicitas nuntiatoris, quòd verè mater &
fratres eius superueniſſent. Sed quæ ratio reſponſi matrem & fratres ad præſens negantis,
diſcat etiam Apelles. Fratres Domini non crediderunt in illum, [68] ſicut & in Euangelio *Ioan. 7.*
ante Marcionem ædito continetur. [69] Mater æquè non demonſtratur adhæſiſſe illi, cùm
Martha & Maria alia in commercio eius frequententur. Hoc denique in loco apparet in- *Luc. 10.*
credulitas eorum, cùm is doceret viam vitæ, cùm Dei regnum prædicaret, cùm languori- *Matth. 11.*
bus & vitiis medendis operaretur, extrancis defixis in illum, [70] tam proximi aberant. De- *Luc. 8.*
nique ſuperueniunt, & foris ſubſiſtunt, nec introëunt, non computantes ſcilicet quid in-
C tus ageretur, nec ſuſtinent ſaltem, quaſi neceſſarius aliquid adferrent eo quod ille tum
maximè agebat, ſed amplius interpellant, & à tanto opere reuocatum volunt. Oro te A-
pelles, vel tu Marcion, [71] ſi fortè tabula ludens, [72] vel de hiſtrionibus, aut aurigis conten-
dens, tali nuntio auocateris, nónne dixiſſes, quæ mihi mater, aut qui fratres? Deum prædi-
cans & probans Chriſtus, Legem & Prophetas adimplens, tanti retrò æui caliginem di-
ſpargens, indignè vſus eſt hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris ſtantium, vel
ad excutiendam importunitatem ab opere reuocantium? Ceterùm ad negandam natiui-
tatem, alius neceſſarius fuiſſet ei locus, & tempus, & ordo ſermonis, non eius qui poſſit
pronuntiari etiam ab eo, cui & mater eſſet & frarres, [73] quum indignatio parentes nõ ne-
get, ſed obiurget. Denique potiores fecit alios, & meritum prælationis oſtendẽs, audien-
tiam ſcilicet verbi, demonſtrat qua conditione negauerit matrem & fratres. Qua enim
alios ſibi adoptauit, qui ei adhærebant, ea abnegauit illos, qui ab eo abſiſtebant. Soler
etiam adimplere Chriſtus quod alios docet. Quale ergò erat, ſi docens [74] non tanti facere
matrem aut fratres, quanti Dei verbum, ipſe Dei verbum nuntiata matre & fraternitate *Matth. 10.*
deſereret? Negauit itaque parentes, quomodo docuit negandos pro Dei opere. [75] Sed
aliàs figura eſt ſynagogæ in matre abiuncta, & Iudæorum in fratribus incredulis. Foris erat
in illis Iſraël, diſcipuli autem noui intus audientes, & credentes, & cohærentes Chri-
ſto, Eccleſiam deliniabant, quam potiorem matrem, & digniorem fraternitatem, re-
cuſato carnali genere nuncupat. Eodem ſenſu denique & illi exclamationi reſpondit, non
matris vterum & vbera negans, [76] ſed fœliciores deſignans, qui verbum Dei audiunt. *Luc. 11.*

Cap. VIII. [[77] Solis iſtis capitulis, quibus maximè inſtructi videotur ſibi Marcion & Apelles, ſecun- D
dum veritatem iotegri & incorrupti Euangelij interpretatis, ſatis eſſe debuerat, ad pro-
bationem carnis humanæ in Chriſto, per defenſionem natiuitatis. Sed quoniam & iſti A-
pelleciani carnis ignominiam prætendunt maximè, [78] quam volunt ab igneo illo [79] præ-
ſide mali ſolicitatis animabus adſtructam, & idcircò indignam Chriſto, & idcircò de ſide-
ribus illi ſubſtantiam competiſſe, debeo illos de ſua [80] paratura repercutere. Angelũ quen-
dam inclytum nominant, qui mundum hunc inſtituerit, & ioſtituto eo [81] pœnitenriam
admiſerit. Et hoc ſuo loco tractauimus. [82] Nam eſt nobis ADVERSVS ILLOS LIBEL-
LVS, an qui ſpititum & voluntatem & virtutem Chriſti habuerit ad ea opera, digoum ali-
Luc. 15. quid pœnitentia fecerit, cùm angelum etiam de figura erraticæ ouis interpretentur. Te-
ſte igitur pœnitentia inſtirutoris ſui delictum erit mundus; [83] ſiquidem omnis pœnitentia
confeſſio eſt delicti, quia locum non habet niſi in delicto. Si mundus delictum eſt, quia
corpus: & membra, delictum: erit proinde & cœlum, & cœleſtia cum cœlo. Si cœleſtia,
Matth. 7. & quicquid inde conceptum prolatúmque eſt, mala arbor malos fructus ædat, neceſſe eſt.
Caro igitur Chriſti de cœleſtibus ſtructa, de peccati conſtitit elemẽtis, peccatrix de pec-
catorio cenſu, & par erit eius ſubſtantiæ, id eſt noſtræ, quam vt peccatricem Chriſtus de-
dignatur induere. Ita ſi nihil de ignominia intereſt, aut aliam purioris notæ materiam ex-
cogitent Chriſto, quibus diſplicet noſtra, aut eam cognoſcant, qua etiam cœleſtis melior
1. Cor. 15. eſſe non potuit. Legimus planè, [84] Primus homo de terræ limo, ſecundus homo de cœlo.
Non tamen ad materiæ differentiam ſpectat, ſed tantùm terrenæ retrò ſubſtantiæ carnis, E
primi hominis, id eſt Adæ, cœleſtem de ſpiritu ſubſtantiam opponit, ſecundi hominis, id
eſt Chriſti. Et adcò ad ſpititum, non ad carnem cœleſtẽ hominem refert, vt quos ſic com-
parat, conſtet in hac carne terrena, cœleſtes fieri, ſpiritu ſcilicet. Quòd ſi ſecundum car-
nem quoque cœleſtis Chriſtus, non compararentur illi non ſecundum carnem cœleſtes.
Si ergo qui fiunt cœleſtes qualis eſt Chriſtus, terrenam carnis ſubſtantiam geſtant: hinc
quoque confirmatur ipſum etiam Chriſtũ in carne terrena fuiſſe cœleſtem, ſicut ſunt qui
Cap. IX. ei adæquantur. [[85] Prætendimus adhuc, nihil quod ex alio acceptum ſit, vt aliud ſit,
quàm id de quo ſit acceptum, ita in totum aliud eſt, cui non ſuggerat vnde ſit acceptum.
Omnis materia ſine teſtimonio originis ſuæ non eſt, etſi demutetur in nouam proprieta-
tem. Ipſum certè corpus hoc noſtrum, [86] quod de limo figulatum etiam ad fabulas Na-
tionum veritas tranſmiſit, vtrunque originis elementum confitetur. Carne terrenam, ſan-
guine aquanam, licet alia ſit facies qualitatis. Hoc eſt quod ex alio aliud fit. Ceterùm quid
eſt ſanguis, quàm rubens humor? quid caro, quàm terra conuerſa in figuras ſuas? Conſi-
dera ſingulas qualitates, muſculos vt glebas, oſſa vt ſaxa, etiam circum papillas calculos
quoſdam. Aſpice neruorum tenaces connexus, vt traduces radicum, & venarum ramo-
ſos diſcurſus, vt ambages riuorum. Et lanugines vt muſcos, & comam vt ceſpitem, & ip-
ſos medullarum in abdito theſauros, vt metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis ſigna
& in Chriſto fuerunt, hæc ſunt quæ illum Dei filium cælauere, non aliàs tantummodò F
hominem exiſtimatũ, quàm ex humani ſubſtantia corporis. Aut ædite aliquid in illo cœ-
leſte [87] de Septentrionibus [88] & Vergiliis [89] & Suculis emendicatum. Nam quæ enume-
rauimus, adeò terrenæ teſtimonia carnis ſunt, vt & noſtræ. Sed nihil nouum, nihil pere-
grinum deprehendo. Denique verbis tãtummodò & factis, doctrina & virtute ſola Chri-
ſti, homines obſtupeſcebant. Notaretur etiam carnis in illo nouitas miraculo habita. Sed
carnis terrenæ non mira conditio, ipſa erat quæ cetera eius miranda faciebat, cùm dice-
Matth. 13. rent: [90] Vnde huic doctrina & ſigna iſta? etiam deſpicientium formam eius, hæc erat vox.
Iſai. 53. Adeò nec [91] humanæ honeſtatis corpus fuit, nedum cœleſtis claritatis. Tacentibus apud
Matth. 26. & 27. nos quoque Prophetis [92] de ignobili aſpectu eius, ipſæ paſſiones, ipſæque contumeliæ lo-
quuntur. Paſſiones quidem humanam carnem, contumeliæ verò inhoneſtam probauere.
An auſus eſſet aliquis vngue ſummo perſtringere corpus nouum, vllam ſputaminibus cõ-
taminare faciem niſi merentem? Quid dicis cœleſtem carnem, quam vnde cœleſtem in-
Matth. 4. telligas, non habes? Quid terrenam negas, quam vnde terrenam agnoſcas, habes? Eſuriit
Ioan. 4. & 11. ſub diabolo, ſitiit ſub Samaritide, lachrymatur ſuper Lazarum, trepidat ad mortem. Caro
Matth. 26. enim, inquit, infirma. Sanguinem fudit poſtremò. Hæc ſunt, opinor, ſigna cœleſtia. Sed
quomodo, inquam, contemni & pati poſſet, ſicut & dixi, ſi quid in illa carne de cœleſti
generoſitate radiaſſet? Ex hoc ergo conuincimus nihil in illa de cœlis fuiſſe, propterea vt
Cap. X. contemni & pati poſſet. [[93] Conuertor ad alios æquè ſibi prudentes, qui carnem Chriſti
animalem

Digitized by Google

A animalem affirmant, quòd anima caro ſit facta, ergo & caro anima. Et ſicut caro animalis,
ita & anima carnalis. Er hîc itaque cauſas requiro. [94] Si vt animam ſaluam faceret in ſe- *Luc. 9*
metipſo ſuſcepit aoimam Chriſtus, quia ſalua non eſſet niſi per ipſum, dum in ipſo, non
video cur eam carnem fecerit animalem, induendo carnem, quaſi aliter animam ſaluam
facere non poſſet, niſi carneam factam. Cùm enim noſtras animas oon tantùm non car-
neas, ſed etiam à caroe diſiunctas ſaluas præſtet: quantò magis illam, quam ipſe ſuſce-
pit, etiam non carneam redigere potuit in ſalutem? Item cùm præſumant [95] oon carnis,
ſed animæ noſtræ ſolius liberandæ cauſſa proceſſiſſe Chriſtum: ptimò quàm abſurdum
eſt, vt animam ſolam liberaturus, id genus corporis eam fecerit, quod non erat liberatu-
rus. Deinde ſi animas noſtras per illam quam geſtauit, liberare ſuſceperat, illam quoque
quam geſtauit, noſtram geſtaſſe debuerat, id eſt, noſtræ formæ, cuiuſcunque formæ eſt
in occulto anima noſtra, non tamen carneæ. Ceterùm non noſtram animam liberauit, ſi
carneam habuit; noſtra enim carnea non eſt. [96] Porrò ſi non noſtram liberauit, quia car-
neam liberauit, nihil ad nos, quia non noſtram liberauit. Sed oec liberanda erat, quæ noo
erat noſtra, vt ſcilicer carnea: non enim periclitabatur, ſi non erat noſtra, id eſt, non car-
nea. Sed liberatam conſtat illam. Ergo non fuit carnea, & fuit noſtra, ſi ea fuit quæ libera-
retur, quoniam periclitabatur. Iam ergo ſi anima non fuit carnalis in Chriſto, nec caro
poreſt animalis fuiſſe. [[97] Sed aliam argumenrarionem eorum conuenimus, exigentes CAP. XI.
cur animalem carnem ſubcundo Chriſtus, animam carnalem videatur habuiſſe. Deus
B enim, inquiunt, geſtiuit animam viſibilem hominibus exhibere, facieodo eam corpus,
quæ rerrò inuiſibilis extiterit, natura nihil, nec ſemetipſam videns, præ impedimento car-
nis huius, vt etiam diſceptaretur nata anima an non, mortaliſne ſit, an oon? Itaque ani-
mam corpus effectam in Chriſto, vt eam & naſcentem & morientem, & quod ſit amplius,
reſurgentem videremus. Ex hoc autem quale erit, vt per carnem demonſtraretur anima
ſibi aut nobis, quæ per carnem non poterat agnoſci, vt ſic oſtenderetur, dum id fit cui la-
tebat, id eſt, caro? tenebras videlicet accepit, vt lucere poſſit. Denique adhuc priùs retra-
ctemus, an iſto modo oſtendenda fuerit anima, dehinc in totũ inuiſibilem eam retrò alle-
gent, vtrum quaſi incorporalẽ, an etiam habentẽ aliquod genus corporis proprij? & ramen
cùm inuiſibilem dicant, corporalem eam conſtituunt, habentem quod inuiſibile ſit. Nihil
eoim habens inuiſibile, quomodo poteſt iouiſibilis dici? ſed ne eſſe quidẽ poteſt, niſi habẽs
per quod ſit. Cùm autem ſit, habeat neceſſe eſt aliquid, per quod eſt. Si habet aliquid per
quod eſt, hoc erit corpus eius. [98] Omne quod eſt, corpus eſt ſui generis, nihil eſt iocorpo-
rale, niſi quod non eſt. Habente igitur anima inuiſibile corpus, qui viſibilẽ eam facere ſu-
ſceperat, vtique dignius id eius viſibile feciſſet, quod iouiſibile habebatur. Quia nec hic
mendacium, aut infirmitas Deo competit; Mendacium, ſi aliud animam quàm quod erat
demõſtraoit; Infirmitas, ſi id quod erat demonſtrare non valuit. Nemo oſtendere volens
hominẽ, [99] caſſidem aut perſonam ei inducit. Hoc autem factum eſt animæ, [100] ſi in carne
conuerſam, alienam induir ſuperficiem. Sed etſi incorporalis anima deputetur, vt aliqua vi
C rationis occulta ſit quidẽ anima, corpus tamen ooo ſit, quicquid eſt anima: proinde im-
poſſibile Deo non erat, & propoſito eius congruentiùs competebat, noua aliqua corporis
ſpecie eam demonſtrare, quàm iſta communi omnium, [101] alterius iam notitiæ, ne ſine
cauſa viſibilem ex iouiſibili facere geſtiſſet animam, iſtis ſcilicet quæſtionibus opportunã,
per carnis in illam humanæ defenſionem. Sed noo poterat Chriſtus inter homines, niſi
homo videri. Redde igitur Chriſto fidem ſuam, vt qui homo voluerit incedere, aoimam
quoque humanæ conditionis oſtenderit, non faciens eam carneam, ſed induens eam car-
ne. [[102] Oſtenſa ſit ouoc anima per carnem, ſi cooſtiterit illam oſtendendam quoquo CAP. XII.
modo fuiſſe, id eſt, incognitam ſibi & nobis. Quanquam in hoc vana diſtinctio eſt, quaſi
nos ſeorſum ab anima ſimus, cùm totum quod ſumus, anima ſit. Denique ſine anima ni-
hil ſumus, ne hominis quidem, ſed cadaueris nomen. Si ergo igooramus animam, ipſa ſe
ignorat. Itaque ſupereſt hoc ſolummodò inſpicere, an ſe anima hîc ignorarit, vt nota quo-
quo modo fieret. Opinor ſenſualis eſt animæ natura. Adeò oihil animale ſine ſenſu, nihil
ſenſuale ſine aoima. [103] Er vt impreſſiùs dixerim, [104] animæ anima ſenſus eſt. Igitur cùm
omnibus anima ſentire præſtet, & ipſa ſentiat omnium etiam ſenſus, nedum qualitates,
cui veriſimile eſt, vt ipſa ſeoſum ſui ab initio ſortita non ſit? Vnde illi ſcire quod interdum
ſibi ſit neceſſarium, ex naturali neceſſitate, ſi non ſcit ſuam qualitatem, cui quid neceſſa-
tium eſt? Hoc quidem in omni anima recogooſcere eſt, notitiam ſui dico, ſine qua notitia

Digitized by Google

ſui nulla anima à ſe miniſtrare potuiſſer. Puto autem magis hominem, animal ſolum ratio- D
nale, comporem & animam eſſe ſortitum, quæ illum facir animal rarionale, ipſa in pri-
mis rationalis. Porrò quomodo rationalis quæ efficir hominem rationale animal, ſi ipſa
rationem ſuam neſcit, ignorans ſemetipſam? Sed adeò non ignorat, vt auctorem & arbi-
trum & ſtatum ſuum norir. Nihil adhuc de Deo diſcens, Deum nominat. Nihil adhuc de
iudicio eius admitrens, Deo commendare ſe dicir. Nihil magis audiens, quàm ſpem nul-
lam eſſe poſt mortem, & benè & malè defuncto cuique imprecatur.[105] Pleniùs hæc proſe-
quitur LIBELLVS QVEM SCRIPSIMVS DE TESTIMONIO ANIMÆ. Alioquin
ſi anima ſemetipſam ignorans erat ab initio, nihil à Chriſto cognouiſſe debuerat, niſi qualis
eſſet. Nunc autem non effigiem ſuam didicit à Chriſto, ſed ſalutem. Propterea filius Dei
deſcendit, & animam ſubiit: non vt ipſa ſe anima cognoſceret in Chriſto, ſed vt Chriſtum
in ſemetipſa. Non enim ſe ignorando de ſalure pericliratur, ſed Dei verbum. Vita, inquit,
Ioan. 1. manifeſtata eſt, non anima. Et veni, inquit, animam ſaluam facere. Non dixit, oſtendere.
Luc. 9. Ignorabamus nimirùm animam, licet inuiſibilem, naſci & mori, niſi corporaliter exhibe-
retur. Ignotauimus planè reſurrecturam cum carne: hoc erit quod Chriſtus manifeſtauit.
Ioan. 11. Sed & hoc non aliter in ſe, quàm in Lazaro aliquo, cuius caro non erat animalis, ita nec
anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis, de animæ ignoratæ retrò diſpoſitione?
CAP. XIII. Quid inuiſibile eius fuit, quod viſibilitatem per carnem deſideraret? [[106] Caro facta eſt
anima, vt anima oſtenderetur. Nunquid ergo & caro anima facta eſt, vt caro manifeſta- E
retur? Si caro anima eſt, iam non anima eſt, ſed caro. Si anima caro eſt, iam non caro eſt, ſed
anima. Vbi ergo caro, & vbi anima eſt, alterutrum facta eſt. Immò ſi neutrum ſunt, dum
alterutrum alterum fiunt, certè peruerſiſſimum, vt carnem nominantes, animam intelli-
gamus: & animam ſignificantes, carnem interpretemur. Omnia periclitabūtur aliter accipi
quàm ſunt, & amittere quod ſunt, dum aliter accipiuntur, ſi aliter quàm ſunt cognomi-
nantur. Fides nominum, ſalus eſt proprietatum. [107] Etiam quum demutantur qualitates,
accipiunt vocabulorum poſſeſſiones. Verbi gratia: Argilla excocta, teſtæ vocabulum ſuſci-
pit. Nec communicat vocabulo priſtini generis, quia nec cum ipſo genere. Proinde &
anima Chriſti caro facta, non poteſt non id eſſe quod facta eſt, & id non eſſe quod fuerit,
aliud ſcilicet facta. Et quoniam proximum adhibuimus exemplum, plenius eo vtemur.
Certè enim teſta ex argilla vnum eſt corpus, vnúmque vocabulum vnius ſcilicet corporis.
nec poteſt dici teſta & argilla, quia quod fuit non eſt: quod autem non eſt, & non adhæret,
& anima non adhæret. Ergo & anima caro facta vniformis, ſolidata: ſed ſingularitas tota
eſt, & indiſcreta ſubſtantia. In Chriſto verò inuenimus animam, & carnem ſimplicibus &
nudis vocabulis æditas, id eſt animam animam, & carnem carnē: nuſquam animam carnē,
aut carnem animam, quando ita nominari debuiſſent, ſi ita fuiſſent. Sed etiam ſibi quāque
ſubſtantiam diuiſè pronunciata ſub ipſo, vtique pro duarum qualitatum diſtinctione
Matth. 26. ſeorſum animam, & ſeorſum carnem. Quid [108] anxia eſt, inquit, anima mea vſque ad
Ioan. 6. mortem. Et, [109] Panis quem ego dedero pro ſalute mūdi, caro mea eſt. Porrò ſi anima caro F
fuiſſet, vnum eſſet in Chriſto carnea anima, aut caro animalis. at quum diuidit ſpecies,
carnem & animam, duo oſtendit. Si duo, iam non vnum: ſi non vnum, iam nec anima car-
nalis, nec caro animalis. Vnum enim eſt anima caro, aut caro anima. Niſi & ſeorſum aliam
geſtabat animam, præter eam quæ caro erat, & aliam circunferebat carnem, præter illam
quæ anima erat. Quòd ſi vna caro, & vna anima, illa triſtis vſque ad mortem, & illa panis
pro mundi ſalute, ſaluus eſt numerus duarum ſubſtantiarum, in ſuo genere diſtantium, ex-
Ca. XIIII. cludens carneæ animæ vnicam ſpeciem. [[110] Sed angelum, aiunt, geſtauit Chriſtus.
Qua ratione? qua & hominem. Eadem ergo eſt & cauſa, vt hominem geſtaret. Chri-
ſtus ſalus hominis fuit, cauſa ſcilicet ad reſtituendum quod perierat. Homo perierat, ho-
Matth. 25. minem reſtitui oportuerat. vt angelum geſtaret Chriſtus, nihil tale de cauſa eſt. nam etſi
angelis perditio reputatur, [111] in ignem præparatum diabolo & angelis eius, nunquam ta-
men illis reſtitutio repromiſſa eſt. Nullum mandatum de ſalutē angelorum ſuſcepit Chri-
ſtus à patre. Quod pater neque repromiſit, neque mandauit, Chriſtus adminiſtrare non
potuit. Cui igitur rei angelum quoque geſtauit, niſi vt ſatellitem fortem, cum quo ſalutem
hominis operaretur? [112] Idoneus enim non erat Dei filius, qui ſolus hominem liberaret, à
ſolo & ſingulari ſerpente deiectum. Ergo iam non vnus Deus, nec vnus [113] ſalutificator, ſi
duo ſalutis artifices, & vtique alter altero indigens. An verò vt per angelum liberaret ho-
minem? cur ergo deſcendit ad id quod per angelum erat expediturus? Si per angelum, quid

& ipſe?

A & ipſe? Si per ſe, quid & angelus? [114] Dictus eſt quidem magni conſilij angelus, id eſt nun- *Iſai. 9.*
tius: officij, non naturæ vocabulo. Magnum enim cogitatum patris, ſuper hominis ſcilicet
reſtitutione, annuntiaturus ſeculo erat. Non ideò tamen ſic angelus intelligendus, [115] vt
aliqui Gabriel aut Michael. Nam & filius à Domino vineæ mittitur ad cultores, ſicut & fa- *Matth. 21.*
muli, de fructibus petitum. Sed non propterea vnus ex famulis deputabitur filius, quia fa-
mulorum ſucceſſit officio. Faciliùs ergo dicam ſi fortè ipſum filium angelum, id eſt nuntiũ
patris, quàm angelum in filio. Sed quum de filio ipſo ſit pronuntiatum; [116] Minuiſti eum *Pſal. 8.*
modicum quid citra angelos, quomodo videbitur angelum induiſſe, ſic infra angelos di-
minutus, dum homo fit, quâ caro & anima & filius hominis? quâ autem ſpiritus Dei & vir-
tus altiſſimi, non poteſt infra angelos haberi, Deus ſcilicet & Dei filius. quanto ergo dum
hominem geſtat, minor angelis factus eſt, tanto nondum angelum geſtat. [117] Poterit hæc
opinio Hebioni conuenire, qui nudum hominem, & tantùm ex ſemine Dauid natum, non
item & Dei filium, conſtituit Ieſum; [118] planè Prophetis aliquo glorioſiorem, vt ita in
nonnullis angelum fuiſſe dicatur, quemadmodum in aliquo Zacharia, niſi quod à
Chriſto nunquam eſt dictum: [119] & ait mihi angelus qui in me loquebatur. Sed nec *Zach. 1.*
quotidianum illud omnium Prophetarum: Hæc dicit Dominus. Ipſe enim erat Dominus *Iſai. 1.*
coram, & ſua auctoritate pronuntians: Ego autem dico vobis. Quid vltra? ad hæc Eſaiam *Matth.*
exclamantem audi. [120] Non angelus neque legatus, ſed ipſe Dominus ſaluos eos fecit. *Iſai. 63.*
[[121] Licuit & Valentino ex priuilegio hæretico carnem Chriſti ſpiritalem comminiſci. CAP. XV.
Quiduis eam fingere potuit, quiſquis humanam credere noluit. Quando quod ad omnes
B dictum eſt, ſi humana non fuit, nec ex homine, non video ex qua ſubſtantia ſe Chriſtus ho-
minem & filium hominis pronuntiarit. Nunc autem vultis occidere hominem, veri- *Ioan. 8.*
tatem ad vos loquutum. Et, [122] Dominus eſt ſabbati filius hominis. De ipſo enim *Matth. 12.*
Eſaias, [123] Homo in plaga, & ſciens ferre imbecillitatem. Et Hieremias, [124] Et homo *Eſai. 53.*
eſt, & quis cognoſcet illum? Et Daniel, [125] Et ſuper nubes tanquam filius hominis. *Hier. 17.*
Etiam Paulus Apoſtolus, Mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus. Item *Dan. 7.*
Petrus in Actis Apoſtolorum, [126] Ieſum Nazarenum virum vobis à Deo deſtinatum, *1. Tim. 2.*
vtique hominem. Hæc ſola ſufficere vice præſcriptionis debuerunt ad teſtimonium *Act. 2.*
carnis humanæ & ex homine ſumptæ, & non ſpiritalis, ſicut nec animalis, nec ſidereæ,
nec imaginariæ, ſi ſine ſtudio & artificio contentionis hæreſes eſſe potuiſſent. [127] Nam
vt penes quendam ex Valentini factione legi, primò non putant terrenam & humanam
Chriſto ſubſtantiam informatam, ne deterior angelis Dominus deprehendatur, qui non
terrenæ carnis extiterunt. Dehinc quòd oporteret ſimilem noſtri carnem ſimiliter naſci,
non de ſpiritu, nec de Deo, ſed ex viri voluntate. Et cur non de corruptela, ſed de incor-
ruptela? Et quare non, ſic vt & illa reſurrexit, & in cœlo reſumpta eſt, ita & noſtra par eius
ſtatim aſſumitur, aut cur illa par noſtræ non æquè in terram diſſoluta eſt? Talia & ethnici
volutabant. Ergo Dei filius in tantum humilitatis exhauſtus, etſi reſurrexit in exemplum
ſpei noſtræ, cur nihil tale de nobis probatum eſt? Meritò ethnici talia, ſed meritò & hære-
C tici. Numquid enim inter illos diſtat? niſi quòd ethnici non credendo credunt, at hæretici
credendo non credunt. Legunt denique, Minoraſti eum modico citra angelos, & negant *Pſal. 8.*
inferiorem ſubſtantiã Chriſti, nec hominem ſe, ſed vermem pronũtiantis, qui nec formam *Pſal. 21.*
habuit, nec ſpeciem, ſed forma eius ignobilis, [128] defecta citra omnes homines. Homo in *Iſai. 53.*
plaga, & ſciens ferre imbecillitatem. [129] Agnoſcunt hominem Deo mixtum, & negant ho-
minem. Mortuum credunt, & quod eſt mortuum, ex incorruptela natum eſſe contendunt,
quaſi corruptela aliud ſit à morte. Sed & noſtra caro ſtatim reſurgere debebat. Expecta, *Pſal. 109.*
nondum inimicos ſuos Chriſtus oppreſſit, vt cum amicis de inimicis triumphet. [[130] In- CAP. XVI.
ſuper argumentandi libidine ex forma ingenij hæretici locum ſibi fecit [131] Alexander ille,
quaſi nos affirmemus idcircò Chriſtum terreni cenſus induiſſe carnem, vt euacuaret in ſe-
metipſo carnem peccati. Quod etſi diceremus, quacunque ratione, muniremus ſententiã
noſtram, dum ne tanta amentia qua putauit, tanquam ipſam carnem Chriſti opinemur, vt
peccatricem, euacuatam in ipſo, cùm illam & ad dexteram patris in cœlis præſidere me-
minerimus, & venturam inde ſuggeſtu paternæ claritatis prædicemus. Adeò vt euacuatam *Matth. 25.*
non poſſumus dicere, ita nec peccatricem. Nec euacuatam in qua dolus non fuit. Defen-
dimus autem, non carnem peccati euacuatam eſſe in Chriſto, ſed peccatum carnis: non
materiam, ſed naturam: nec ſubſtantiam, ſed culpam: ſecundum Apoſtoli auctoritatem *Ibidem.*
dicentis: [132] Euacuauit peccatum in carne. Nam & alibi, In ſimilitudinem, inquit, *Rom. 8.*

Digitized by Google

carnis peccati fuiſſe Chriſtum: non quòd ſimilitudinem carnis acceperit, quaſi imaginem D
corporis,& non veritatem, ſed ſimilitudinem peccatricis carnis vult intelligi. Quod ipſa
non peccatrix caro Chriſti eius fuit par, cuius erat peccatum, genere, non vitio Adę, quādo
hinc etiam confirmamus eam fuiſſe carnem in Chriſto, cuius natura eſt in homine peccatrix.
Et ſic in illa peccatum euacuatum, quod in Chriſto ſine peccato habeatur, quæ in
homine ſine peccato non habebatut. Nam neque ad propoſitum Chriſti faceret euacuantis
peccatum catnis, non in ea carne euacuare illud, in qua erat natura peccati. Neque
ad gloriā: quid enim magnum, ſi in carne meliore & alterius, id eſt non peccatricis naturæ,
neuum peccati redemit? Ergo, inquis, ſi noſtram induit, peccatrix fuit caro Chriſti. Noli
conſtringere explicabilem ſenſum: noſtram enim induens, ſuam fecit: ſuam faciens, non
peccatricem eam fecit. Ceterùm quod ad omnes dictum ſit, qui ideò non putant carnem
Gen. 2. noſtram in Chriſto fuiſſe, quia non fuit ex viri ſemine, recordentur Adam ipſum in hanc
carnem, non ex ſemine viri factum. Sicut terra cōuerſa eſt in hanc carnem ſine viri ſemine,
CAP. XVII ita & Dei verbum potuit ſine coagulo in eiuſdem carnis tranſire materiam. [[113] Sed remiſſo
Alexandro cum ſuis ſyllogiſmis, quos in argumentationibus torquet, etiam [114] cum
pſalmis Valentini, quos magna impudentia quaſi idonei alicuius auctoris interſerit, [115] ad
vnam iam lineam congreſſionem dirigamus: An carnem Chriſtus ex virgine acceperit,
vt hoc præcipuè modo humanam eam conſtet, ſi ex humana matrice ſubſtantiam traxit.
[116] Quanquam liquit iam & de nomine hominis, & de ſtatu qualitatis, & de ſenſu tractationis,
& de exitu paſſionis humanam cōſtitiſſe. Ante omnia autem cōmendanda erit ratio
quæ præfuit, vt Dei filius de virgine naſceretur. Nouè naſci debebat, nouæ natiuitatis de- E
Iſai. 7. dicator. De qua ſignum daturus Dominus, ab Eſaia pręedicabatur: Quod eſt iſtud ſignum?
Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Concepit igitur virgo & peperit [137] Emmanuelem,
nobiſcum Deum. Hæc eſt natiuitas noua, dum homo naſcitur in Deo. In quo
homine Deus natus eſt, carne antiqui ſeminis ſuſcepta, ſine ſemine antiquo, vt illam nouo
ſemine, id eſt ſpiritaliter reformaret, excluſis antiquitatis ſordibus expiatam. Sed tota nouitas
iſta, ſicut & in omnibus, de veteri figurata eſt, rationali per virginem diſpoſitione homine
Domino naſcente. Virgo erat adhuc terra, nondum opere compreſſa, nondum
Gen. 2. ſementi ſubacta: ex ea hominem factum accipimus à Deo in animā viuam. Igitur ſi primus
Adam de terra traditur, meritò ſequens, vel nouiſſimus Adam, vt Apoſtolus dixit, proinde
1. Cor. 15. de terra, id eſt carne nondum generationi reſignata in ſpiritum viuificātem à Deo eſt prolatus.
[138] Et tamen næ mihi vacet incurſus in Chriſtum (Adam ab Apoſtolo dictus eſt) ſi
terreni non fuit cenſus homo eius. Sed & hic ratio defendit, quòd Deus [139] imaginem &
ſimilitudinem ſuam à diabolo captam æmula operatione recuperauit. In virginem enim
adhuc Euam irrepſerat verbum ædificatorium mortis. In virginem æquè introducendum
erat Dei verbum extructorium vitæ, vt quod per eiuſmodi ſexum abierat in perditionem,
Gen. 3. per eundem ſexum redigeretur in ſalutem. Crediderat Eua ſerpenti, credidit Maria Gabrieli:
Luc. 1. quod illa credendo deliquit, hæc credendo deleuit. Sed Eua nihil tunc concepit in
vtero ex diaboli verbo. [140] Immò concepit. Nam exinde vt abiecta pareret, & in doloribus F
Gen. 3. pareret, verbum diaboli ſemen illi fuit. Enixa eſt denique diabolum fratricidam. Contrà
Maria eum ædidit, qui carnalem fratrem Iſraël interemptorem ſuum ſaluum quandoque
præſtaret. In vuluam ergo Deus verbum ſuum detulit, bonum fratrem, vt memoriam mali
fratris eraderet. Inde prodeundum fuit Chriſto, ad ſalutem hominis, quò homo iam damnatus
CA. XVIII. intrauerat. [[141] Nunc vt ſimpliciùs reſpondeamus, non competebat ex ſemine
humano Dei filium naſci, ne ſi totus eſſet filius hominis, non eſſet & Dei filius, [142] nihílque
haberet amplius Salomone, & amplius Iona, & de Hebionis opinione credēdus erat. Ergo
iam Dei filius ex patris Dei ſemine, id eſt ſpiritu, vt eſſet hominis filius, caro ei ſola erat ex
hominis carne ſumenda, ſine viri ſemine. Vacabat enim viri ſemen, apud habentem Dei
ſemen. Itaque ſicut nondum natus ex virgine, patrem Deum habere potuit ſine homine
matre: æquè cùm de virgine naſceretur, potuit matrem habere hominem ſine homine patre.
Sic denique homo cū Deo, dum caro hominis cum ſpiritu Dei. Caro ſine ſemine, ex homine:
ſpiritus cum ſemine, ex Deo. Igitur ſi fuit diſpoſitio rationis ſuper filiū Dei ex virgine
proferendum, cur non ex virgine acceperit corpus, quod de virgine protulit? Quia aliud
Ioan. 1. eſt quod à Deo ſumpſit: quoniam, inquiunt, verbum caro factum eſt. Vox iſta quid caro
factum ſit conteſtatur: nec tamen periclitatur, quaſi ſtatim aliud ſit factum caro, & non
verbum. Si ex carne factum eſt verbum caro, [141] aut ſi ex ſemine ipſo factum eſt; ſcriptura
dicat.

A dicat. Quum ſcriptura non dicat niſi quod ſit factum, non & vnde ſit factum: ergo ex alio,
non ex ſemine ipſo ſuggerit factum. Si non ex ſemine ipſo, ſed ex alio, iam hinc tracta, ex
quo magis credere congruat, carnem factum verbum, niſi ex carne, in qua & factum eſt:
vel quia ipſe Dominus ſententialiter & definitiuè pronuntiauit: [144] Quod in carne natum *Ioan. 3.*
eſt, caro eſt: quia ex carne natum eſt. Sed ſi de homine tantummodò dixit, non & de ſe-
metipſo: planè nega hominem Chriſtum, & ita defende non & in ipſum competiſſe. At-
quin ſubiicit: Et quod de ſpiritu natum eſt, ſpiritus eſt. Quia Deus ſpiritus eſt, & de Deo *Ioan. 4.*
natus eſt. Hoc vtique vel eo magis in ipſum tendit, ſi & in credentes eius. Si ergo & hoc
ad ipſum, cur non & illud ſuprà? neque enim diuidere potes hoc ad ipſum, illud ſuprà ad
ceteros homines, qui vtramque ſubſtantiam Chriſti, & carnis & ſpiritus non negas. Cete-
rùm ſi tam carnem habuit quàm ſpiritum, cùm de duarum ſubſtantiarum cõditione pro-
nuntiat, quas & ipſe geſtat, non poteſt videri de ſpiritu quidem ſuo, de carne verò non ſua
determinaſſe. Ita cùm ipſe ſit de ſpiritu Dei, & ſpiritus Deus eſt, ex Deo natus ipſe eſt, &
ex catne hominis, homo in carne generatus. [[145] Quid eſt ergo: Non ex ſanguine, neque *Cap. xix.*
ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo natus eſt? Hoc quidem capitulo *Ioan. 1.*
ego potius vtar, quum [146] adulteratores eius [147] obduxero. Sic enim ſcriptum eſſe cõten-
dunt: Non ex ſanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, ſed ex Deo natus eſt. Quaſi ſu-
prà dictos credentes in nomine eius deſignet, [148] vt oſtendat eſſe ſemen illud arcanum
B electorum, & ſpiritualium, quod ſibi imbuunt. Quomodo autem ita erit, quum omnes
[149] qui credunt in nomine Domini, communi lege generis humani ex ſanguine, & ex car-
nis, & ex viri voluntate naſcantur: etiam Valentinus ipſe: Adeò ſingulariter, [150] vt de Do-
mino ſcriptum eſt: Et ex Deo natus eſt. Meritò, quia verbum Dei, & cum verbo Dei ſpiri-
tus, & in ſpiritu Dei virtus, & quicquid Dei eſt Chriſtus. Quâ caro autem, non ex ſanguine,
nec ex carnis & viri voluntate: quia ex Dei voluntate verbum caro factum eſt. Ad carnem
enim, non ad verbum pertinet negatio formalis noſtræ natiuitatis, quia caro ſic habebat
naſci, non verbum. Negans autem ex carnis quoque voluntate natum, cur non negauit
etiam ex ſubſtantia carnis: neque enim quia ex ſanguine negauit, ſubſtantiam carnis re-
nuit, ſed materiam ſeminis, quam conſtat ſanguinis eſſe calorem: vt deſpumatione muta-
tum in coagulum ſanguinis fœminæ. Nam ex coagulo in caſeo vis eſt ſubſtantiæ, quam
medicando conſtringit, id eſt lactis. Intelligimus ergo ex concubitu natiuitatem Domini
negatam, quod ſapit voluntas viri, & carnis, non ex vuluæ participatione. Et quid vtique
tam exaggeranter inculcauit, non ex ſanguine, nec ex carnis voluntate, aut viri natum: niſi
quia ea erat caro, quam ex concubitu natam nemo dubitaret? Negans porrò ex concubi-
tu, non negauit ex carne, immò confirmauit ex carne: quia non proinde negauit ex carne,
ſicut ex concubitu negauit. [151] Oro vos, ſi Dei filius non de vulua carnem participaturus
deſcendit in vuluam, cur deſcendit in vuluam? potuit enim extra eam fieri caro ſpiritalis
C ſimpliciùs multo quàm intra vuluam fieret. Sine cauſa eò ſe intulit, vnde nihil extulit. Sed
non ſine cauſa deſcendit in vuluam, ergo ex illa accepit. Quia ſi non ex illa accepit, ſine
cauſa in illam deſcendit, maximè eius qualitatis caro futurus, quæ non erat vuluæ, id eſt
ſpiritalis. [[152] Qualis eſt autem tortuoſitas veſtra, vt ipſam Ex ſyllabã Præpoſitionis offi- *Cap. xx.*
cio adſcriptam auferre quæratis: & alia magis vti quæ in hac ſpecie non inuenitur, penes
ſcripturas ſanctas. Per virginem dicitis natum, nõ ex virginē: & in vulua, nõ ex vulua. quia
& angelus in ſomnis ad Ioſeph: Nam quod in ea natum eſt, inquit, de ſpiritu ſancto eſt. nõ *Matth. 1.*
dixit ex ea. Nempè tamē, etſi ex ea dixiſſet, in ea dixerat: In ea enim erat quod ex ea erat.
tantundē ergo & cùm dicit, in ea, & ex ea, cõſonat: quia ex ea erat, quod in ea erat. Sed be-
nè, quod idem dicit Matthæus, originē Domini decurrēs ab Abrahã vſque ad Mariam: Ia- *Ibidem.*
cob, inquit, generauit Ioſeph, virum Mariæ, ex qua naſcitur Chriſtus. Sed & Paulus Grã-
maticis iſtis ſilentium imponit. Miſit, Inquit, Deus filium ſuum factum ex muliere. Nun-
quid per mulierem, aut in mulierem? Hoc quidem impreſſiùs, quòd factum potius dicit,
quàm natum: ſimpliciùs enim enuntiaſſet natum. Factum autem dicendo, & verbum caro
factum eſt, conſignauit, & carnis veritatem ex virgine factam adſeuerauit. Nobis quo-
que ad hanc ſpeciem Pſalmi patrocinabuntur, non quidem apoſtatæ & hæretici, &
[153] Platonici Valentini, ſed ſanctiſſimi & receptiſſimi Prophetæ. Dauid ille apud nos ca-
nit Chriſtum, per quem ſe cecinit ipſe Chriſtus. Accipe Chriſtum, & audi Dominum pa-
tri Deo colloquentem: [154] Quia tu es qui auulſiſti me ex vtero matris meæ. ecce vnum. *Pſal. 21.*
Et ſpes mea ab vberibus matris meæ, ſuper te ſum proiectus ex vulua. ecce aliud,

& ab vtero matris meæ Deus meus es tu.ecce aliud. Nunc ad ſenſus ipſos decertemus. D
Auulſiſti, inquit, ex vtero. Quid auellitur, niſi quod inhæret, quod infixum,innexum eſt
ei à quo vt auferatur, auellitur? Si non adhæſit vtero, quomodo auulſus eſt? ſi adhæſit qui
auulſus eſt,quomodo adhæſiſſet, niſi dum ex vtero eſt [155] per illum neruum vmbilicarem
quaſi folliculi ſui traducem adnexus origini vuluæ? Etiam cùm quid extrancum extraneo
agglutinatur,ita concarnatur & conuiſceratur cum eo cui agglutinatur, vt cùm auellitur,
rapiat ſecum ex corpore aliquid à quo auellitur, quaſi ſequelam quandam abruptæ vnitatis, & traducis mutui coitus. Ceterùm quæ vbera matris ſuæ nominat? ſine dubio quæ
hauſit. Reſpondeant obſtetrices,medici & phyſici de vberum natura,an aliter manare ſoleant ſine vuluæ genitali paſſione [156] pendentibus exinde venis ſentinam illã interni ſanguinis in mamillam,& ipſa tranſlatione decoquentibus in materiam lactis lætiorem.Inde
adeò fit,vt vberum tempore, menſes ſanguinum vacent. Quòd ſi verbũ caro ex ſe factum
eſt,non ex vuluæ communicatione,nihil operata vulua,nihil functa,nihil paſſa,quomodo
fontem ſuum transfudit in vbera,quæ niſi habendo non mutat? Habere autem ſanguinem
non potuit lacti ſubminiſtrando, ſi non haberet cauſas ſanguinis ipſius, auulſionem ſcilicet ſuæ carnis. Quid fuerit nouitatis in Chriſto ex virgine naſcendi,palàm eſt: ſcilicet ſolummodò hoc quod ex virgine, ſecundum rationem quam ædidimus: & vti virgo eſſet
[157] regeneratio noſtra ſpiritaliter ab omnibus inquinamentis ſanctificata per Chriſtum
Cap.xxi. virginẽ, & ipſum etiã carnaliter vt ex virginis carne. [[158] Si ergo contendunt hoc com- E
petiſſe nouitati,vt quemadmodum non ex viri ſemine,ita nec ex virginis carne caro fieret
Dei verbum: quare non hoc ſit tota nouitas,vt caro non ex ſemine nata,carne proceſſerit:
Iſai. 7. accedant adhuc comminiùs ad congreſſum: Ecce, inquit,virgo concipiet in vtero. Quidnam? vtique Dei verbum, non viri ſemen: certè vt pareret filium. Nam & pariet,inquit,filium.Ergo vt ipſius fuit concepiſſe,ita ipſius eſt quod peperit: licet non ipſius fuerit quod
concepit.Contrà,ſi verbum ex ſe caro factum eſt,iam ipſum ſe concepit & peperit, & vacat Prophetia. Non enim virgo concepit,neque peperit,ſi non quicquid peperit ex verbo
Matth. 1. concepto caro ipſius eſt ſola. Hæc autem Prophetæ vox euacuabitur? [159] an & angeli con-
Luc. 2. ceptum & partum virginis adnuntiantes? [160] an & omnis iam ſcriptura quæcunque matrem pronuntiat Chriſti? Quomodo enim mater, niſi quia in vtero eius fuit? Sed nihil ex
vtero eius accepit, quod matrem eam faceret, in cuius vtero fuit. Hoc nomen non debet
caro extranea.Matris vterum non appellat,niſi filia vteri,caro. Filia vteri porrò non eſt, ſi
ſibi nata eſt. Tacebit igitur & Elizabeth Prophetam portans, iam Domini ſui conſcium
Luc. 1. infantem,& inſuper ſpiritu ſancto adimpleta.Sine cauſa enim dicit: Et vnde mihi vt mater
Domini mei ad me veniat? Si Maria nõ filium,ſed hoſpitem in vtero geſtabat Ieſum, quomodo dicit: [161] Benedictus fructus vteri tui? Quis hic fructus vteri, qui non ex vtero germinauit,qui nõ in vtero radicẽ egit? Qui nõ eius eſt,cuius eſt vterus? Et qui vtique fructus
vteri? Chriſtus. [162] An quia ipſe eſt flos de virga profecta ex radice Ieſſe: radix autem Ieſſe, F
Iſai. 11. genus Dauid: virga ex radice,Maria ex Dauid: flos ex virga, filius Mariæ, qui dicitur Ieſus
Chriſtus,ipſe erit & fructus? Flos enim fructus: quia per florẽ & ex flore omnis fructus eruditur in fructũ.Quid ergo? negãt & fructui ſuũ florem,& flori ſuam virgã,& virgæ ſuam radicem, quo minus ſuam radix ſibi vendicet per virgã proprietatem eius quod ex virga eſt
Matth. 1. floris & fructus. Siquidem omnis gradus generis ab vltimo ad principalem recenſetur, vt
Luc. 3. iam nunc carnem Chriſti,nõ tantùm Mariæ,ſed & Dauid per Mariam, [163] & Ieſſe per Dauid,ſciãt adhærere.Ideò hunc fructũ [164] ex lumbis Dauid, id eſt,ex poſteritate carnis eius
Pſal. 131. iurat illi Deus conſeſſurũ in throno ipſius. Si ex lumbis Dauid, quanto magis ex lumbis
Cap.xxii. Mariæ,ob quam in lumbis Dauid. [[165] Deleant igitur & teſtimonia dæmonũ, [166] filium
Dauid proclamantia Ieſum ſed teſtimonia Apoſtolorũ delere non poterunt,ſi dæmonum
indigna ſunt. Ipſe in primis [167] Matthæus fideliſſimus Euangelij commentator, vt comes
Domini: non aliam ob cauſam,quàm vt nos originis Chriſti carnalis compotes faceret,ita
Matth. 1. exorſus eſt: [168] Liber genituræ Ieſu Chriſti filij Dauid,filij Abraham. His originis fontibus
genere manante cùm gradatim ordo deducitur ad Chriſti natiuitatem, quid aliud quàm
caro ipſa Abrahæ & Dauid, per ſingulos traducem ſui faciens in virginem vſque deſcribitur inferens Chriſtum: immò ipſe Chriſtus producitur de virgine? Sed & Paulus, vtpotè
Rom. 1. eiuſdem Euangelij & diſcipulus, & magiſter, & teſtis, quâ eiuſdem ipſius Chriſti Apoſtolus,confirmat Chriſtum ex ſemine Dauid ſecundum carnem, vtique ipſius. Ergo ex ſemine Dauid caro Chriſti. Sed ſecundum Mariæ carnem ex ſemine Dauid: ergo ex Mariæ
carne

Digitized by Google

A carne eſt, dum ex ſemine eſt Dauid. Quocunque detorſeris dictum, aut ex carne eſt Ma-
riæ, quod ex ſemine eſt Dauid: aut ex Dauid ſemine eſt, quod ex carne eſt Mariæ. Totam
hanc controuerſiam dirimit idem Apoſtolus, ipſum definiens eſſe Abrahæ ſemen. Cùm
Abtaham, vtique multo magis Dauid, quaſi recentioris. Retexẽs enim promiſſionem be-
nedictionis nationum in nomine Abraham, [169] Et in ſemine tuo benedicentur omnes na- *Gen. 22. &*
tiones: non, inquit, dixit ſeminibus tanquã de pluribus, ſed ſemini, tanquam de vno; quod *26.*
eſt Chriſtus. Qui hæc legimus & credimus, quã debemus & poſſumus agnoſcere in Chri- *Gal. 3.*
ſto carnis qualitatem? vtique non aliam quàm Abraham, ſi quidem ſemen Abrahã Chri-
ſtus: nec aliam quàm Ieſſe, ſiquidem ex radice Ieſſe flos Chriſtus. Nec aliam quàm Dauid, *Iſai. 11.*
ſiquidem fructus ex lumbis Dauid Chriſtus. Nec aliam quàm ex Maria, ſiquidẽ ex Mariæ *Pſal. 131.*
vtero Chriſtus. Et adhuc ſuperius: nec aliam quàm Adam, ſiquidẽ ſecundus Adam Chri- *1. Cor. 15.*
ſtus. Conſequens ergo eſt, vt aut illos ſpiritalem carnem habuiſſe contendant, quo eadem
conditio ſubſtantiæ deducatur in Chriſto: aut concedant carnem Chriſti ſpiritalem non
fuiſſe, quæ non de ſpiritali ſtirpe cenſetur. [[170] Sed agnoſcimus adimpleri Propheticam CA. XXIII.
vocem Simeonis, ſuper adhuc recẽtem infantem Dominum pronuntiatam: Ecce hic po- *Luc. 2.*
ſitus eſt in ruinam & ſuſcitationem multorum in Iſraël, [171] & in ſignum cui contradicetur. *Ibidem.*
Signum enim natiuitatis Chriſti, ſecundum Eſaiam, [172] Propterea dabit vobis Dominus *Iſai. 7.*
ipſe ſignum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Agnoſcimus ergo ſignum con-
B tradicibile, conceptum & partũ virginis Mariæ: de quo [173] Academici iſti, Peperit, & non
peperit: Virgo, & non virgo: quaſi non etſi ita dicendum eſſet, à nobis magis dici conue-
niret. Peperit enim, quæ ex ſua carne, & non peperit, quæ non ex viri ſemine. Et virgo
quantum à viro, [174] non virgo quantùm à partu. Non tamen vt ideò non peperit: & ideò
virgo, quæ non virgo, quia non de viſceribus ſuis mater. Sed apud nos nihil dubium, nec
retortum in ancipitem defenſionem: Lux, lux: & tenebræ, tenebræ. & eſt, eſt: & non, non. *Matth. 5.*
Quod amplius, hoc à malo eſt. Peperit, quæ peperit. Etſi virgo concepit, in partu ſuo nu-
pſit, ipſa patefacti corporis lege: in quo nihil interfuit de vi maſculi admiſſi, an emiſſi, id
eſt, illud ſexus reſignauit. Hæc denique vulua eſt, propter quam & de aliis ſcriptum eſt:
[175] Omne maſculinum adaperiens vuluam, ſanctum vocabitur Domino. Quis verè ſan- *Exod. 13.*
ctus, quàm Dei filius? Quis propriè vuluam adaperuit, quàm qui clauſam patefecit? Cete- *Luc. 2.*
rùm omnibus nuptiæ patefaciunt. Itaque magis patefacta eſt, quia magis erat clauſa. Vti-
que magis non virgo dicenda eſt quàm virgo, ſaltu quodam mater antequàm nupta. Et
quid vltrà de hoc retractandum eſt? cùm hac ratione Apoſtolus non ex virgine, ſed ex mu-
liere æditum filium Dei pronuntiauit, agnouit adapertæ vuluæ nuptialem paſſionem.
[176] Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit, & nõ peperit. Sed videte *Ezech.*
ne vos iam tunc prouidens ſpiritus ſanctus notarit hac voce, diſceptatutos ſuper vterum
Mariæ. Ceterùm non contra illam ſuam ſimplicitatem pronuntiaſſet dubitatiuè, Eſaia di- *Iſai. 7.*
C cente, Concipiet & pariet. [[177] Quod enim Eſaias iaculatur in ſuggillatione hæretico- C. XXIIII.
rum ipſorum, & in primis, [178] Væ qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem: iſtos ſcili- *Iſai. 5.*
cet notat, qui nec vocabula iſta in luce proprietatum ſuarũ conſeruant: vt anima non alia
ſit, quàm quæ vocatur, & caro non alia ſit quàm videtur, & Deus non alius, quàm qui præ-
dicatur. Ideò etiam Marcionem proſpiciens, [179] Ego ſum, inquit, Deus: & alius abſque *Iſai. 45. &*
me non eſt. Et cùm aliàs idipſum eodem modo dicit: [180] Ante me Deus non fuit, neſcio *46.*
quas illas Valentinianorum Æonum genealogias pulſat. Et, Non ex ſanguine, neque ex *Ioan. 1.*
carnis & viri voluntate, ſed ex Deo natus eſt, Hebioni reſpondit. Æquè: Etiamſi angelus *Gal. 1.*
de cœlo aliter euangelizauerit vobis quàm nos, anathema ſit: ad energema Apelliacæ vir-
ginis Philumenes filum dirigit. certè [181] qui negat Chriſtum in carne veniſſe, hic Anti- *1. Ioan. 4.*
chriſtus eſt: Nudam & abſolutam & ſimplici nomine naturæ ſuæ pronuntians carnem,
omnes diſceptatores eius ferit: [182] Sicut & definiens ipſum quoque Chriſtum vnum, mul-
tiformis Chriſti argumentatores quatit, qui alium faciunt Chriſtum, alium Ieſum: alium
elapſum de mediis turbis, alium detentum: alium in ſeceſſu montis, in ambitu nubis
ſub tribus arbitris clarum, [183] alium ceteris paſſiuum, ignobilem: alium magnanimum,
alium verò trepidantem: nouiſſimè alium paſſum, alium reſuſcitatum: [184] per quod ſuam
quoque in alia carne reſurrectionem adſeuerant. [185] Sed benè quod idem veniet de cœ- *Act. 1.*
lis, qui eſt paſſus: idem omnibus apparebit, qui eſt reſuſcitatus. [186] Et videbunt & agno- *Ioan. 19.*
ſcent, qui eum confixerunt: vtique ipſam carnem in quam ſæuierunt: ſine qua, nec ipſe
eſſe poterit nec agnoſci. Vt & illi erubeſcant, [187] qui adfirmant carnẽ in cœlis vacuã ſenſu,

Digitized by Google

vt vaginam exempto Chriſto ſedere: aut qui carnem & animam tantundem, aut tantum-
Ca. xxv. modò animam, carnem verò non iam. [[188] Sed hactenus de materia præſenti ſatis. Iam enim arbitror inſtructam eſſe carnis in Chriſto, & ex virgine natæ & humanæ probationem. Quod & ſolum diſcuſſum ſufficere potuiſſet citra ſingularum ex diuerſo opinionum congreſſionem, quam & argumentationibus earum, & ſcripturis quibus vtuntur prouocauimus ex abundanti, vti eo quod probauimus quid, & vnde fuerit Chriſti caro, quid non fuerit aduerſus omnes præiudicauerimus. [189] Vt autem clauſulam de præfatione communi faciat RESVRRECTIO CARNIS NOSTRÆ ALIO LIBELLO DEFENDENDA, hic habebit præſtructionem; [190] manifeſto iam, quale fuerit quòd in Chriſto reſurrexit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE CARNE CHRISTI.

1. ADVERSVS QVATVOR HÆRESES.] *Iſtud adiecimus ex libro ſequenti de Reſurrectione carnis, vbi verbis ſub finem Argumenti citatis, iſte titulus repetitur. Maximè quum in 1. cap. (de quibus n. 7. 8. 9. & 10. latiùs)* quatuor hæreſes de carne Chriſti *recenſeantur ab Auctore; nempè* Marcionis, Apellis, Valentini, *&* eius qui carnem Chriſti putatiuam iotroduxit, *vtpotè, Saturnini.*

Cap. I.

2. Qui fidem reſurrectionis, &c.] *Primum hoc caput inſcribitur à nobis:* De libri huius ſcribendi occaſione.

3. ante iſtos Sadducæorum propinquos.] Sadducæi (*inquit Rhenanus ſuis in hunc librum Adnotationibus*) *qui iuſti interpretantur, Auctore D. Hieronymo in Matthæum, nec angelum, nec ſpiritũ, nec reſurrectionem corporum confitentes, etiam animarum interitum prædicabant; recipiebántque tantùm quinque libros Moyſis, vaticiniis Prophetarum reiectis; à Phariſæis diſſentiẽtes, quæ duæ erant in Iudæis hæreſes. Itaque* Sadducæorum propinquos, *hoc eſt cognatos, eſſe dicit hæreticos reſurrectionẽ carnis pernegantes, velut qui hũc errorem ab illis ſumpſerint.* Sadducæorum *ipſe Tertull. meminit l. de Præſcript. adu. hær.* Paulus (*inquit*) in 1. ad Cor. epiſtola ootat negatores & dubitatores reſurrectionis. Hæc opinio p^rima Sadducæorum. Partem eius vſurpat Marciõ, & Apelles, & Valentinus, & ſi qui alij reſurrectionem carois infringunt. *Vide etiam Adnot. noſtras in dictis l. c. 33. n. 192. & in c. 45. n. 297.*

4. moratam.] Moratam (*inquit idem*) *fidem vocat ſtabilem ac firmam, atque inconcuſſam. Sic lib. de Patiẽtia: c. 15.* In nobis morabitur ſemper, *hoc eſt, ſtabilis conſiſtet. vide ibi etiam Adn. noſtras num.* 105.

5. quæ in Chriſtũ reſurrexerit.] *Accuſatiuum (inquit idem) in hoc genus locutionibus, ſæpè pro Ablatiuo ponit, & hunc rurſum pro Accuſatiuo. Vt:* Et in cœlo reſumpta eſt. *Et l. de Patientia, c. 7.* ipſe ferrũ in corpore ſuo ducit. *Et alibi:* in carcere iottoiit.

6. & qualitas eius retractatur.] Retractare, *pro tractare, præterquàm alibi, etiam hoc libro nõ ſemel vſurpat Auctor. Sic infrà cap. 2.* Poſt quas nuoc ex abundanti retractamus; *& cap. 11.* Denique adhuc priùs retractemus. *Item cap. 23.* Et quid vltrà de hoc retractandum eſt?

7. Renontiatio.] Renontiantur (*inquit Rhenan.*) *Magiſtratus, quum eliguntur;* renuntiatur *amicitia, quæ diſſoluitur. Hîc* renuntiatio, *demonſtratio eſt & definitio. Sic in lib. de Reſurr. carnis, cap. 18.* Vt exinde à cadendo cadauer reountietur, *id eſt, denominetur.*

8. Marcion vt caroem Chriſti negaret, negauit etiam natiuitatem, &c.] *Adtribuit etiam hunc errorem Cerdoni* Marcionis *magiſtro Auctor ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 51. hær. 17. num. 322. & ipſi Marcioni infrà lib. 3. adu. Marcionem. Eſt autem hæc prima hæreſis, aduerſus quam diſputat infrà cap. 2. 3. 4. & 5. Atqui legimus ex MS. Vatic. 2. addita Coniunctione:* redderent & reſponderent. *Atque adeò non eſt opus figura Aſyntheto, quam hîc adnotarat Rhenanus.*

9. aut admiſſa carne natiuitatem negare, vt Apelles.] *Eſt hæc ſecunda hæreſis, aduerſus quam hunc librum conſcripſit; nominatim autem contra* Apellem *&* Apelletianos *agit infrà cap. 6. 7. 8. & 9. Cui etiam eandem impingit Auctor dict. l. de Præſcript. eodem c. hær. 19. num. 324.*

10. aliter illas interpretari, vt condiſcipulus, & condeſertor eius Valentinus.] *En tertiã, contra quam agit hæreſin, Valentini nempè; contra quam potiſſimè agit infrà cap. 15. 16. 17. & ſequentibus; meminit etiam Auctor lib. ſupradicto cap. 49. hæreſi 12. num. 315. Atqui* condiſcipulum & condeſertorem Apellis Valentinum *vocat Auctor, quòd Marcionis diſcipulus fuerit, ſicuti Apelles, & quòd eodem tempore eiuſdẽ hæreſeos condiſcipulus & Eccleſiæ catholicæ condeſertor fuerit, ſicuti patet eiuſdem l. cap. 30. num. 167.*

11. Sed & qui carnem Chriſti potatiuam introduxit, &c.] *Quartam denique hîc adtingit hæreſin, quæ introducta fuit à Saturnino, ſicuti patet ex ſæpedict. l. c. 46. hær. 3. n. 303. quam interim etiam ſectatum eius diſcipulum Baſilidẽ, eiuſque ſectatores Gnoſticos omnes, ibidem videre eſt hær. 4. n. 304. Aduerſus hanc ex propoſito hîc non diſputat Auctor, ſed adtingit cap. 3. 5. ac 9. & magis impugnat infrà aduerſus Marc. l. 3. quippè qui etiam illam hæreſin ſecutus ſit.*

12. prægnatus & partus.] Prægnatum (*inquit Rhenanus*) *ſub forma quartæ inflexionis vſurpat pro imprægnatione, gaudens huius terminationis vocabulis, vt docuimus, & adhuc docebimus. Similis locus eſt ſuprà Tomo 1. l. adu. Iudæos, cap. 9. num. 101.*

13. τὸ δοκεῖν.] *Synecdochica (inquit idem) locutio eſt. Subauditur præpoſitio* κατὰ. κατὰ τὸ δοκεῖν, *hoc eſt, ſecundum exiſtimationem, vt videlicet ita videretur, licet re ipſa non eſſet.*

Cap. II.

14. Planè natiuitas à Gabriele adnũtiatur, &c.] *Capiti 2. titulum dedimus:* Adoerſus Marcionem, natiuitatis Chriſti ex traditione comprobatio. *De*

Deo

Deo *autem* creatore, *infrà latiùs l.1.adu. eundem.*

15. Aufer hinc, inquit, &c.] *Verba hæc ex perſona Marcionis efferri, rectè adnotauit Rhenanus (quæ finiuntur ibi:* his opinor, &c. *) Nam ille ex Euangelio Lucæ, quod ſolum agnoſcebat, capita illa prima, quibus hæc continentur, reſcindebat vti mox num.18. & infrà lib.4.adu. Marc. dicemus alicubi latiùs. Omnia autem hæc Ironicῶs dicta ſunt.*

16. Viderit angelica multitudo, &c.] *Feſtiuè (inquit Rhen.) dictum etiã hoc per Ironiam, quòd nocturnũ tempus aptum ſit ad fallẽdum, quaſi & angeli decipi potuerint. Cõmemorata Lucæ res eſt in initio hiſtoriæ ſuæ Euangelicæ, alioqui legi quoque poterat:* vocibus honorans. *Sed reſpexit ad illud Euangelicũ:* καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν. *Sic & paulopòſt loquitur.cap.3.* Viderint homines ſi natum putabant, quia hominem videbant; *& in l. de Patientia cap.1.* Sed viderint illi, quos mox ſapientię ſuæ cum ſeculo deſtructæ ac dedecoratæ pudebit. *Rurſum in fine eiuſdem opuſculi:* Sed viderint ſuã ſui præſides. *Similes phraſes etiam apud B. Cyprian. per me adnotatæ ſunt ad epiſt. 2. num.93. ad epiſt.34. num. 18. ad epiſt.63.n.54.& in Tertullianũ alicubi. Haud aliter etiam dixit infrà cap.4.* Sed videris ſi tibi diſplices.

17. Melior ſit & Herodes, ne Hieremias glorietur.] *Ac ſi dicat: Non interfecerit Herodes paruulos in Bethleem, ne Hieremias de ſua Prophetia, quæ citatur etiam Matth.2. glorietur tanquam iam completa. Eſt autem etiam illud Ironicῶs dictum:* ne faſcinet puerũ; *nam* faſcinare, *ad incantamenti genus ſpectare ſuprà alicubi diximus.*

18. His opinor conſiliis tot originalia inſtrumenta Chriſti delere Marcion auſus eſt.] *Similes ſunt loci infrà, non ſolùm de his Euangelij Lucæ capitibus, ſed & aliis, infra cap.ſeqq.* Si ſcripturas opinioni tuæ reſiſtentes, non de induſtria alias reieciſſes, alias corrupiſſes; confudiſſet te hinc Euangelium Ioannis, *& c.4.* Sed circumſpice Marcion, ſi tamen nõ deleſti: Stulta mũdi, &c. *& c.5.* Aufer hæc quoque Marcion. *item c.22.* Deleant igitur, & teſtimonia dæmonum, filium Dauid proclamantia Ieſum. *De aliis ſimiliter hæreticis cap.7.* Licet propterea abſtulerint hæreſes iſta de Euangelio, &c. *Addere verò etiam ſolere, ibidem docet, quũ dicit:* Non recipio quod extra ſcripturam de tuo infers. *Et verò etiam adulterare, c.19. his verbis:* Hoc quidem capitulo ego potius vtar, quum adulteratores eius obduxero. Sic enim ſcriptum eſſe contendunt, &c. *Atque adeo rectè dixit ſuprà l. de Præſcript. adu.hær.c.* 17. Iſta hæreſis non recipit quaſdam ſcripturas, &c. *vbi de hoc latius, num.105. & in cap.22 num.136.*

19. Ex qua, oro te, auctoritate, &c.] *Rectè infrà ſubiungit:* Sed plenius eiuſmodi præſcriptionibus aduerſus omnes hæreſes, alibi iam vſi ſumus; *alludens nempè ad eius tituli librum mox citatum, præſertim cap.20.21.31.32.35.& 36.*

20. ſi tantummodo Chriſtianus es, crede quod traditũ eſt.] *Pulcher locus contra eos, qui quũ neque Apoſtoli ſint, neq. Apoſtolici, perpetuo tamen de fide ex ſcripturis diſputant; quum ſufficere eis debeat traditio, de qua latiſſimè tractauimus ſuprà Tom.2.lib.de Corona milit.c.3.num.27. Atqui* tantummodo, *pro:* tantùm, *legimus ex tribus Vatic.MS.cod.*

21. non es Chriſtianus, qui quum fuiſſes, excidiſti, &c.] *Adnotandus etiam hic locus, contrà eos qui hæreticos* Chriſtianos *dicere non verentur, quum eo nomine nolit Auctor appellari, qui* reſciderunt quod retrò crediderant, *& (vti infrà de eodem Marcione loquitur)* ab Eccleſia & fide receſſerunt. *Quò pertinet etiam illud infrà cap.15.* hæretici credendo non credunt. *Atqui de hoc Marcionis à fide & Eccleſia receſſu, vide ſuprà l. de Præſcript. aduerſ.hæret. cap.30. num.166. & 167.*

22. ſicuti & ipſe confiteris in quadã Epiſtola.] *De* Epiſtolis, *aliiſque ſcriptis* Marcionis, *infrà latiùs l.1.aduerſ.Marcion. num.1. Legimus autem ex MS.3. Vatic. cod.* Atquin, *pro:* Atqui; *nam præterquàm quòd illa vox ſit Tertullianica, etiam infrà legitur in excuſ.cod. cap.18.* Atquin ſubiicit.

Cap. III.

23. Neceſſe eſt quatenus hoc putas, &c.] *Titulum huic capiti adpoſuimus:* Aduerſus eundem, quòd neque impoſſibilis neque incõueniens Deo. *Atqui paulopòſt vbi legitur:* Planè intereſt illud, vt falſum non patiatur, quod verè non eſt, *videtur conuenientior lectio vnius Vatic.MS.cod.* non putetur; *verùm quòd reliqui duo illud legant, nihil immutaui, maximè quum videar mihi alicubi ſimilem phraſin legiſſe in Tertulliano. Omninò autem legimus cum 3.illis & Rhenano:* Viderint homines, *pro:* Viderunt.

24. Quid tanti fuit, edoce, vt conſciens Chriſtus quid eſſet, &c.] *Iſtud iterum lego ex Adnotationibus Rhenani, pro eo quod ſubſticutũ erat:* quum ſciẽs; *nam ſenſus id expoſcit vt ſit* conſciens *(inquit ille) verſum Latinè, quod Græcis eſt* συνειδώς. *Dicebat autem Marcion ſuffeciſſe Chriſto conſcientiam ſuam.*

25. Planè natura conuertibilium, &c.] *Locus aduocatu dignus pro tranſſubſtantiatione panis Euchariſtiæ in corpus Domini; quòd ad eam comprobandam, ſufficiãt teſtimonia Patrum varia, qui conuerti dicunt panem in corpus Domini, etiamſi non vtantur tranſſubſtantiationis voce; quia:* natura *(inquit Auctor)* conuertibilium eſt ea lege, ne permaneant in eo quod conuertitur in eis. *Cui ſimiles loci reperiuntur etiam ſuprà lib.adu. Hermog. c.34.* ſed mutari, perire eſt priſtino ſtatui, quẽ dum mutantur, amittunt; *& etiam infrà cap.13. vbi ex ſimilitudine teſta ex argilla facta, quæ non eſt amplius argilla, docet* quum demutantur qualitates, etiam mutari vocabulorũ poſſeſſiones. *Denique lib.aduerſ. Praxean:* Transfiguratio *(inquit)* interemptio eſt prioris. Omne autem quod trãsfiguratur in aliud, deſinit eſſe quod fuerat, & incipit eſſe quod non erat.

26. Deo par.] *Præter locos Tertulliani, quibus* par *cum Genitiuo conſtruitur ſuprà l. de Patientia, Tomo 1.c.16.n.109 adnotandi veniunt, qui frequentes ſunt in hoc libro. Ita paulopòſt legitur:* par erit eorum, *&:* quorum, &c. par non eſt; *ac cap.8.* par erit eius ſubſtantiæ, *cap.15.* par eius, *ac:* par noſtræ; *denique cap.16.* eius fuit par.

27. Angelos creatoris conuerſos in effigiẽ humanã, &c.] *Idem latiùs tractatur infrà ab Auctore c.6. & l.3.adu.Marc. quo Lectorem remittimus; hic duntaxat addit tertium teſtimonium Gen.32.* quòd colluctatus ſit homini *(nempè Iacob)* Angelus.

28. ſpiritum columbæ corpore lapſum deſcendiſſe ſuper Dominum, &c.] *Sic ex Vatic. 3. MS. cod. pro:* deſediſſe; *nam Ioan. 1. illud legitur & Græcè & Latinè. Admiranda eſt autem illa lectio Auctoris hoc loco:* columbæ corpore; *quum non*

Digitized by Google

modò exemplaria omnia tam Græca ac Syriaca legant: quaſi columbam, & Ioan. 1. & Matth. ac Luc. 3. ſed ipſe etiam Auctor ſuprà l. de Baptiſ. c. 8. columbæ figura; atque adeò putarim, etiam ſic legendum hoc loco, ſed nihil immutare volui, tum quòd conformiter ita legãt Vatic. MS. 3. cod. tum quòd illam lectionem explicare videatur verbis illis: Sed quæris corpus columbę, & c.

29. tam verè erat & columba, quàm & ſpiritus, &c.] Conſentit in hac huius loci expoſitione Tertulliano, Auctor lib. de Agone Chriſtiano inter opera B. Auguſtini, c. 22. ſed ipſe Auguſtinus Epiſtola 102. ad Euodium, & l. 2. de Trinitate, c. 5. contrà ſentit: columbam illam non veram fuiſſe creaturam, ſed ſpeciem creaturæ; cui conſentiunt etiam BB. Ambroſ. lib. 1. de Sacrament. c. 5. Chryſoſt. hom. 12. in Matth. & Procop. in c. 18. Gen. id colligentes ex verbis illis: quaſi columba, &: in ſpecie columbæ. Atqui legimus ex 3. Vatic. MS. cod. adſumpta ſubſtantia extranea, pro: contraria; neque enim eſſe columbæ contrariam ſubſtantiam ſpiritui ſancto, ſed conuenientem, Auctor loco citato lib. de Baptiſm. his verbis indicat: vt natura ſpiritus ſancti declararetur, per animal ſimplicitatis & innocentiæ.

CAP. IIII.

30. Igitur ſi neque vt impoſſibilem, &c.] Inſcriptionem damus huic capiti: Aduerſus eũdem, quòd neque indigna fuerit Deo, neque ſtulta, Chriſti corporatio. Cui ſimilis eſt planè locus infrà lib. 4. adu. Marc. Quemadmodum verò hîc corporationem Auctor, ſic infrà c. 6. corporãdnrum dixit, idque vt magis explicaret veram corporis adſumptionem.

31. perora age iam ſpurcitias, &c.] Marcionem iterum adloquitur. Perorare autem (inquit Rhenanus) etiam cum Accuſatiuo conſtruit lib. de Reſurr. carn. Vltimáque diſperſionis exitum perorant. Cũ præpoſitione In, l. adu. Marc. 2. Hęc digniſſimè peroraturus in creationem; & l. 3. Age iam perora in illa ſanctiſſima & reuerenda opera naturæ. Innehere in totum quod es; vbi totus hic locus reperitur.

32. anxium, nexum.] Nexum dicit (inquit idem) propter colligantiam nerui vmbilicaris cum matrice. Exponunt enim quod hîc ſignificat, verba quæ infra legũtur huiuſmodi c. 20. Quid auellitur (inquit) niſi quod inhæret, quod infixum, innexum eſt ei, à quo vt auferatur, auellitur? ſi non adhæſit vtero, quomodo auulſus eſt? ſi adhæſit qui auulſus eſt; quomodo adhæſiſſet, niſi dum ex vtero eſt per illum neruum vmbilicarium quaſi folliculi ſui traducem adnexã origini vuluæ? Rurſum lib. 4. adu. Marc. Et primò (inquit) retinaculi ſui vulnere nec multũ ablutus. Pertinet interim iſtud ad paradoxũ Auctoris, quòd Chriſtus natus ſit aperto vtero virginis; de quo latiùs inter Prolegomena.

33. totum incertum libidinibus faſtidii & gulę.] Libidines etiam alibi accipi ab Auctore pro appetitibus & inclinationibus, adnotauimus ſuprà l. aduerſ. Hermog. cap. 36. num. 128.

34. cum ſuis impedimentis.] Inuolucra illa (inquit Rhenanus) fœtus ſignificãt. Mox autem prerſus cum Latinio legendum: quod panis dirigitur, quod vinctionibus formatur, pro: vnction ibus.

35. Hanc venerationem, ô Marciõ, naturæ, &c.] Scripſimus (inquit Rhenan.) veneratinnem, pro: venarionem, conſentientibus exemplaribus antiquis. Intelligit veneratinnem quæ naturæ debetur. Senſus eſt, Quod venerari debueras, tu deſpuis. Sic lib. 3. aduerſus Marcionem: Sanctiſſima (inquit) & reuerenda opera naturæ. Latinius quidem ex coniecturalegit: Hanc ne rationem, quæ forraſſis meliùs conueniret cum propoſita materia; verùm nolui immutare, quòd Rhenani lectioni conſentiant Vatic. 3. MS. cod. Maximè quum videatur ex propoſito venerationem naturæ vocare, quam hæretici contumeliam vocabant; contra quos iiſdem penè verbis B. Hieron. haud dubiè hunc locum imitatus, lib. adu. Heluid. Iunge, ſi libet, & alias naturæ contumelias, nouem menſibus vterum inſoleſcentem, faſtidia, partum, ſanguinem, pannos. Ipſe tibi deſcribatur infans, tegmine membranarum ſolito conuolutus.

36. quem magno pretio redemit.] Addidimus: pretio, ex iiſdem Vatic. 3. cod. MS. conformiter Apoſtolo, quem citat 1. Cor. 6. qui habet: Empti, ſeu redempti (vti legit Auctor) eſtis pretio magno; maximè quum id vbique legat B. Cyprian. Vox Græca ἠγοράσθητε, & redimere & emere ſignificat. Quanquam autem magno Græcè non legatur hodie; quum etiam B. Auguſt. id legerit Epiſt. 66. videntur plerique Latini id non omiſiſſe.

37. Si Chriſtus creator eius eſt, &c.] Adludit hîc, tum capit. præcedentibus & ſequenti, ad errorem Marcionis de duplici Deo, altero creatore, id eſt noſtro, altero Deo ſuo; quem latè confutat l. 1. adu. Mart. Auctor.

38. Natiuitate reformata regeneratione cœleſti.] Agit de Natiuitate Chriſti ita reformata, vt peccati expers fuerit. Miraculorum autem, de quibus hîc fit mẽtio Matth. 11.

39. Stulta mundi elegit Deus, vt confundat ſapientiam.] Quum ſuprà lib. de Baptiſ. c. 2. n. 13. adnotauerimus veram hanc eſſe lectionem Tertulliani, ſubſtituimus ſapientiam, pro eo quod erat: ſapientes; maximè quum ſequatur, quæ Deus in æmulationem elegerit (non: ſapientum, ſed) ſapientiæ ſecularis; & tamen apud illam.

40. Iupiter Taurus factus aut Cygnus.] De Ioue (inquit Rhenanus) in Taurum mutato, fabulam habes apud Ouidium Metamorph. l. 2. in Cygnum, lib. 6.

CAP. V.

41. Sunt planè & alia tam ſtulta, &c.] Titulum damus huic capiti: Aduerſus eũdem & alios quoſdã, quòd non phantaſma, ſed veræ fuerint Chriſti & Natiuitas & paſſiones.

42. Aut prudentiam dicant Deum crucifixum.] Adludit ad illud eiuſdem 1. Cor. 1. à contrario ſenſu: Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Gentibus ſtultitiam.

43. Sed non eris ſapiens, niſi ſtultus ſeculo fueris.] Hîc ſimiliter ad illud 1. Cor. 3. Stultus fiat vt ſit ſapiens.

44. quia vt phantaſma vacabat à ſenſu earum.] Hoc eſt (inquit Rhenanus) carebat ſenſu earum paſſionum. Similiter autem dixit infrà c. 17. Et tamen næ mihi vacet incurſus; & c. 18. Vacabat enim viri ſemen; & c. 20. menſes ſanguinum vacent; item c. 21. & vacat Prophetia. Plures ſimiles locutiones vide ſuprà l. adu. Valentin. c. 1n. n. 112. Siue autem legas: & infantiæ imaginaria & vacua ludibria cum exc. ſiue cum MS. 3. Vatic. imaginariæ, perinde eſt.

45. interfector veritatis.] Haud abſimiliter paulopòſt: qui deſtruis neceſſariũ decus fidei; & rurſus: Quid dimidias mendacio Chriſtum? Loci adnotandi

tandi

Digitized by Google

tandi contra eos, qui non niſi blandis verbis compellari volunt hæreticos; certè occurrunt adhuc atrociora longè aduerſus hæreticos verba, apud Auctorem, maximè initio l. 1. adu. Marc. quò lectorem remittimus.

46. Nónne verè crucifixus eſt Deus, &c.] *Ex Vatic. 3. MS. cod. ſequentia ſic diſtinguimus & immutamus:* nónne verè mortuus, vt (*pro:* &) verè crucifixus? nónoe verè reſuſcitatus, vt verè ſcilicet mortuus? Falſò ergo ſtatuit, *&c.* Paulus.

47. Qui me, inquit, confuſus fuerit, confundar & ego eum.] *Sic ex vno Vatic. cod. pro:* eius, *quæ lectio magis placet, tum quòd Marc. 8. Græcè legatur:* ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, *tū quòd etiam ſic legat B. Cyp. l. de Lapſis, & Epiſt. 63. vbi vide Adnotationes noſtras n. 47. Neque verò etiam* confundi *pro erubeſcere alicubi quàm cum Accuſatiuo conſtructum reperitur. Denique ſi:* eius *legeretur, etiam:* mei *legendum foret; at:* me *habent MS. 3. Vatic. cod. Eſt interim adnotanda varia Auctoris à Cypr. & vulgatis codicibus lectio:* confundar & ego; *pro: confundetur enim filius hominis. Atqui* figi, *pro: crucifigi, Auctori vſitatum eſſe etiam alicubi diximus.*

48. carnem ſcilicet hanc ſanguine ſuffuſam, &c.] *Vera carnis has qualitates latius repetit Auctor infrà c. 9. Lego autem omninò:* Ideóque mortalis, *pro:* Ideò quia, *& cum Rhenano paulopòſt:* Deus Marcion (*vt Vocatiuus ſit caſus*) haud aliter, *pro:* Deus Marcionis.

49. Ita vtriuſque ſubſtantiæ cenſus.] *Varias huius vocis ſignificationes apud Auctorem ſuprà adnotauimus l. de Præſcript. adu. hær. c. 32. n. 184. nempè vt accipiatur pro recenſu, diuitiis & auctoritate. Hîc certè mediomodo accipi videtur; infrà verò c. 8. vbi legitur* de peccatoris cenſu, *pro recenſu ſeu origine. Similiter etiam infrà c. 17. quum dicitur:* ſi terreni non fuit cenſus homo. *Sunt verò etiam Tertullianica:* diſpuncta eſt, *pro abſoluta, ac:* dimidiare mendacio.

50. ſine tunica.] Tunicæ *vocabulo (inquit Rhenanus) cutem intelligit. Sic in lib. ſequenti de Reſurrect. carnis:* Carnem (*inquit*) quam poſtea pelliceæ tunicæ, id eſt, cutes ſuperductæ veſtierunt; *& mox:* Hinc (*inquit*) & Apoſtolus circumciſionem, deſpoliationis carnis appellans, tunicam cutem adfirmauit.

51. circulatorio cœtu] *Iſtud per id quod ſequitur, explicatur:* ſed magum hominem; *nam etiam ſuprà Tom. 1. Apolog. c. 23.* multa miracula circulatoriis præſtigiis ludere Magos *dixit, vbi vide Adnotat. noſtras n. 356.*

Cap. VI.

52. Sed quid iam diſcentes Pontici illius, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Aduerſus Apellem, qoòd Chriſtus oon ſit mutuatus carnem ex ſideribus. Diſcentes *autem pro diſcipulis, Auctori frequentiſſ. De* Pontico *Marcione nempè, infrà latius l. 1. adu. eundem. Prouerbium:* de calcaria in carbonariam, *tractabimus inter Prolegomena.*

53. ad Apellem.] *De* Apelle *latiùs infrà Tom. 5. ad fragmentum l. adu.* Apellem, *& remittimus etiam lectorem ad ea quæ diximus lib. ſuprà de Præſcript. adu. hær. c. 51. hær. 19. n. 324. Atqui lego cum MS. 3. Vatic. cod.* io virgine Philumene.

54. vt angelus quidem illius Philumenes.] *Sic lego prorſus, pro:* illi. *De hoc verò ſic ſuprà l. iam dicto c. 6.* Prouiderat iam tunc ſpiritusſanctus futurum in virgioe quadam Philumene angelum ſednctionis, ranſfigurantem ſe in angelum lucis, cuius ſignis & præſtigiis Apelles inductus nouam hæreſim induxit, *vbi vide Adn. noſtras n. 35. & infrà c. 24.* Æquè (*inquit*) etiamſi angelus, &c. ad energema Apelliacæ virginis Philumenes filinm dirigit.

55. Etiamſi angelus de cœlo.] *Legimus cum 3. Vat. MS. cod.* de cœlo, *tū hîc, tum infrà c. 24. & ſimiliter l. de Præſcript. adu. hær. c. 6. pro eo quod erat:* de cœlo, *tum quòd etiam Græcè legatur* ἐξ οὐρανοῦ, *tum etiam quòd infrà ſic legatur l. 5. adu. Marc. de Epiſt. ad Galat. Irrepſerat etiam mendum in aditione Lugdunenſi, vt legeretur* nobis, *quum legendum ſit:* vobis.

56. De ſideribus, inquiunt, & de ſubſtantiis. &c.] *Iſtud his verbis repetit infrà l. 3. adu. Marc.* Nam & Philumene illa perſuaſit Apelli, ceteriſque deſertoribus Marcionis, ex fide quidem Chriſtum circumtuliſſe carnem; nullius tamen natiuitatis, vtpotè de elemẽtis eam mutuatum. *Quod ibidem etiam confutat, maximè ſcripturis illis quibus infrà c. ſequenti.*

57. Quid illi cum Moyſe, qui Deum Moyſi reiicit.] *De hoc latius infrà lib. 1. adu. Marc. Siue autem legas cum excuſ. cod.* reiicit, *ſiue cum Vatic. 3. MS. cod.* reiecit, *parum refert; quomodo etiam ſi paulopòſt legas:* ob quas in carnem venerunt, *aut* proceſſerunt. *Atqui pulcrè diuerſitatis reddit cauſſam, cur Chriſtus naſci debuit, angeli non item, infrà lib. 3. adu. Marc.* Angeli (*inquit*) neque ad moriendum pro nobis diſpoſiti, breuem carnis commeatum, non debuerũt naſcendo ſumpſiſſe, quia nec moriendo depoſituri eam fuerunt.

58. Atquin, tunc quoque inter illos angelos ipſe Dominus apparuit Abrahæ, &c.] *Haud aliter etiam ibidem Auctor:* Ideóqoe & ipſe cum angelis tunc apud Abraham in veritate qnidem carnis apparuit; ſed oondum natæ, quia nondnm morituræ, ſed diſcẽtis iam inter homines conuerſari. *Quamquam interim hac interpretatio, quæ ortum inde habere videtur, quòd legatur Gen. 8. Tres vidit, vnum adorauit; à B. Auguſtino non probetur, quem adeò videat lector l. 2. de Trinit. c. 10. Porrò legimus iterum ex MS. Vatic. 3. cod.* Atquio, *pro:* Atqui.

59. Sed vos hoc non recipitis, &c.] *Similiter etiam loco citato:* Primò oon admitteris ad eius Dei exemplo quem deſtruis.

60. Conſtat angelos carnem non propriam geſtaſſe, &c.] *Etiam hoc repetitur vbi ſuprà:* In iſta quæſtione, quum putaueras opponendos eſſe nobis angelos creatoris, quaſi & illi in phantaſmate putatiuæ vtique carnis egerint apud Abraham, & Loth, & tamen verè congreſſi (*id eſt cum hominibus conuerſati*) & paſti, & operari quod eis mandatum fuerat. Sciro nec illud tibi cõcedi, vt putatiua fuerit in angelis caro, ſed veræ & ſolidæ ſubſtantiæ humanæ. Si enim difficile non fuit illi, putatiuæ carnis veros & ſenſus & actus exhibere; multo facilius habuit, veris & ſenſibus & actibus verã dediſſe ſubſtantiam carnis, vel quæ proprius auctor & artifex eius, &c. *ne prolixiores ſimus. Porrò B. Auguſtinus quæſtionem hãc perplexam reperiens l. 3. de Trinit. c. 1. fatetur excedere vires intentionis ſuæ; quem ſecutus & B. Bernardus hom. 5. in Cantic. Cantic. hanc controuerſiã indiſcuſſam reliquiſſe videtur, ita concludens: Ceterùm (inquit) vtrum ipſis ſpiritibus naturalia corpora ſint ſicut hominibus ſua, an verò ipſi ſpiritus corpora, cùm opus eſt, ſumant, rurſumque expleto opere ponant in eandem, de qua ſumpta ſunt, materiam diſſoluenda; nolo vt à me requiratis. Videntur Patres de huiuſmodi diuerſa ſenſiſſe; nec mihi perſpicuum eſt vnde al-*

terutrum doceam, & neſcire me fateor; ſed & noſtris profectibus non multum conferre arbitrer harum rerum notitiam. Hactenus ille; nec aliter etiam P. Lombardus Sentent. l. 2. diſt. 8. §. 4. Quid? quòd etiam Auctor neutribi aliquid certi definiat.

61. Sed nihil de eo conſtat, quia ſcriptura non exhibet, &c.] Ne fortè quis iſtud detorqueat contra traditiones Eccleſiaſticas; meminerit Auctorem docuiſſe ſuprà Tom. 2. l. de Coron. Milit. c. 3. etiam traditionem non ſcriptam debere recipi; quò adeò Lectorem remittimus. Legimus autem mox: etiam ex nulla ſubſtantia, pro: & ex 3. Vatic. MS. cod.

62. quid poſtea factum ſit corporibus illorum.] Latiniſſimè dictum (inquit Rhenanus) id eſt, quò peruenerint. Subauditur De, Præpoſitio. Sic Cicero in Verrem: Quid te futurum eſt? quo confugies? Plautus: Quid argento factum eſt quod dedi. Rurſum Cicero pro Cluent. Quid hoc homine factum eſt?

CAP. VII.

63. Sed quotiens de natiuitate, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Reſpõſio ad illud Chriſti Matth. 12. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres. Quippè ex quo Marcion & Apelles veram natiuitatem Chriſti negandam comprobare nitebantur ſed falsò; quemadmodum etiam pulcrè eundem locum interpretatur B. Auguſt. contra Manichæum eodem errore lapſum, Epiſt. 18. & l. de fide contra Manichæos, c. 22. item Epiphan. hær. 42. contra Marcion. Confutat. 12. Auctor etiam quæſt. & Reſponſ. inter opera B. Iuſtini Mart. qu. 136.

64. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?] Eodem modo citatur hæc ſcriptura infrà l. 4. adu. Marc. quum interpretes alij malint ex Græco τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, vertere, quæ eſt mater mea, & ἀδελφοί μου fratres mei.

65. quid iam RESPONSVM SIT à nobis MARCIONI EO LIBELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS.] Intelligit haudubiè 4. lib. adu. Marc. Ibi enim etiam iiſdem penè, ſed paulo paucioribus hanc ſcripturam explicat verbis, paulopòſt adlegandis. Proinde etiam hinc conſtat verum eſſe quod adnotauimus ſuprà Præfatione noſtra in hunc Tomũ 3. eodem penè tempore ſcriptos hunc & ſequentem de Reſurr. carn. libros ac libros quatuor primos adu. Marc. his verò abſolutis, tum demum eſſe conſcriptum quintum librum aduerſus eundem.

66. Licet propterea abſtulerint hæreſes iſta de Euangelio.] Quomodo hunc Lucæ 8. locum mutilauerint, indicat Epiphan. vbi ſuprà Schol. 12. Non habet (inquit) mater ipſius & fratres ipſius, ſed ſolum: mater tua, & fratres tui. Cuius rationem addens: Etiamſi (inquit) ſuperiora reſcideris, ô Marcion, Euangelij verba, quo facies Euangeliſtam non ſuffragari dictioni à quibuſdam relata nempè: mater tua & fratres tui; non potes tranſgredi veritatem; cur enim non multas dixit matres.

67. quod & creditũ patrem eius Ioſeph fabrum.] Iſtud deſumpſit, præcipuè eodem ex Matth. c. 13. et Marc. 3. partim tamẽ etiã ex Luca 4. c. Nam ibi legitur: Nonne hic eſt filius Ioſeph, quum alij duo habeant: nónne hic eſt fabri filius? Atqui cum Vatic. 3. MS. cod. omittimus paulopòſt particulam: eſt, vbi legitur: Sed nulla tentatio tendens, &c. procedit; & omninò legimus deinceps: niſi quod etſi vacuiſſet tẽtationis ingenium; quia, præter alios locos ſuprà citatos n. 44 ſimiliter dixit Auctor ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio c. 4. Vacuerat ab vberum guſtu, vti etiam adnotauimus ſuprà l. adu. Valentin. n. 112.

68. ſicut & in Euangelio ante Marcionem ędito continetur.] Euangelium Ioannis intelligit c. 7. quod non agnoſcebat Marcion.

69. Mater æquè non demonſtratur adhæſiſſe illi, &c.] Iſtud poteſt intelligi de adhæſione perpetua in Chriſti concionibus, quas frequentabant Martha & Maria. Deinde id quod ſequitur incredulitas eorum ad fratres Domini, non ad Mariam referri debet. Quare calumniatur Rhenanus in argumento huius libri, dum non modò Tertullianum dicit hîc diſſentire à placitis recentiorum Theologorum de B. Mariæ impeccantia, ſed etiam pro ſe Originem citat, Auguſtinum & Chryſoſtomum. Nam imprimis Origenes ſemper Mariam immaculatam vocat, & iubet nos reſpondere hæreticis, ſi quid aduerſus illam obijciãt. B. Auguſt. l. de natura & grat. c. 36. poſtquàm dixiſſet, nullum ſanctorum eſſe ſine peccato ſubiecit; excepta ſancta virgine Maria, de qua, propter honorem Domini, nullam prorſus cùm de peccatis agitur, haberi volo quæſtionem. Chryſoſtomi denique loci quomodo ſanè intelligi poſſint, vide Sixtum Senenſem Biblioth. Sanctæ l. 5. Adnot. 104. & l. 6. Adnot. 58. & 138. vbi etiam, & Adnot. 139. ac 140. explicat; quomodo intelligi poſſint quidam loci Origenis & Auguſtini ac Euthymij, qui Rhenano fauere videntur. Quæ omnia latius, vt iuxta Expurgatorium Librum expungãtur, in omnibus libris hactenus excuſis Rhenani calumnia.

70. tam proximi.] Tam (inquit Rhenan.) iungit cum ſuperlatiuo proximi, vti etiam infrà lib. 4. adu. Marc. Deinde quum dicitur: neceſſarius aliquid, comparatiuè hîc etiam accipitur, vti adnotauimus ſuprà Tom. 2. l. de Patient. c. 11. n. 69.

71. ſi fortè tabula ludens.] Campum (inquit Cælius Calcagninus tract. de teſſerarum ludo) in quo teſſeraria pugna iam olim exercebatur, ab antiquis, nunc abacum, nunc alueolum ſiue alueum, nunc tabulam luſoriam, modo πλινθίον; ſed & fritillum appellatum video; reclamantibus licet Grammaticis, qui ex auctoritate Porphyrionis, non ad teſſeras, ſed ad talos fritillum pertinere arbitrabantur. Campus ligneus etiam appellatur in ænigmate Diomedis. Quo loco latiſſimè tractat quicquid ad hæc luſus genera pertinet. De alea interim tabulæ ludo, vide tractatum de Aleatoribus inter opera B. Cypriani Tom. 3. quàm ſit pernicioſa eius conſuetudo.

72. vel de hiſtrionibus aut aurigis contendens.] Adludit (inquit Rhenanus) ad ſpectacula & factiones aurigarum. Nam ſuo quiſque fauebat. Ideò dicit: contendens. De quo nos latius ſuprà Tom. 2. lib. de Spectaculis, potiſſimum c. 15. n. 138. & 139. ac c. 16. n. 141.

73. quum indignatio parẽtes non neget ſed obiurget.] Similiter infrà l. 4. adu. Marc. Tam proximas enim perſonas foris ſtare, extraneis intus defixis ad ſermones eius, amplius & auocare eum à ſollemni opere quærentes, meritò indignatus eſt; non tam negauit quàm abdicauit. Epiphan. mauult hanc obiurgationem referre ad eum, qui nuntiabat foris ſtare matrem & fratres.

74. non tanti facere matrem aut fratres, quanti verbum Dei.] Adludit ad illud Matth. 10. Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non eſt me dignus, cuius ipſa verba citauit ſuprà, lib. de Baptiſ. cap. 12. hîc verò ſenſum duntaxat.

75. Sed aliàs figura eſt ſinagogæ, &c.] Alium hunc myſticum ſenſum reperire eſt apud BB. Hilarium & hieron. in Matth. c. 12. Ambroſ. & Bedam in Lucæ c. 8. Ibi autem: nũcupat, rectè à Rhenano intelligitur Chriſtus.

76. Sed feliciores &c. qui verbum Dei audiunt.] In-

Infrà l. 4. adu. Marcion. additur, ſicuti etiam in Euangelio Lucæ: & faciunt, quod verſimiliter etiam hîc addi debet, ſed nolui id facere, repugnantibus MS. 3. Vatic. cod.

Cap. VIII.

77. Solis iſtis capitulis, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Aduerſus Apellecianorum angelũ igneum carnis creatorem. Omninò enim lego: Apelleciani, pro eo quod erat: Apellaciani; neque enim ab Apella, ſed ab Apelle hæretico nomen habent. quare neque placet alluſio quam adfert Rhenanus, vt dicantur Apellaciani, quaſi Apella, quum ipſe etiam fateatur potius appellari Apellitas & Apelliacos; nam & infrà cap. 24. Apelliaca virgo Philumene nuncupatur. Eoſdem Apelleianos vocat Epiphan. hær. 44. B. verò Cyprianus epiſt. 73. Apelletianos.

78. quam volunt ab igneo illo, &c.] Huius ipſorum erroris mentionem habes ſuprà l. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 51. hær. 19. num. 324. & latiorem tractatum l. de Anima, cap. 23. num. 298. vbi etiam ſimilem Tertulliani locum citatum habes ex l. de Reſurr. carnis. Faciunt interim ad loci huius intellectum maximè illa verba dict. cap. 23. Apelles ſollicitatas refert animas terrenis eſcis de ſupercœleſtibus ſedibus, ab igneo angelo Deo Iſraëlis & noſtro; qui exinde illis peccatricem circumfinxerit carnem. Ibi enim habes quid ſignificet illud: ſollicitatis animabus; quódque ibi circumfingere, hîc adſtruere dixit; & de peccatrice carne hîc multo latiùs.

79. præſide mali.] Hoc delirium (inquit Rhenan.) etiam notat in lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 34. Nemo alterum Deum auſus eſt ſuſpicari (faciliùs de filio quàm de patre hæſitabatur) donec Marciõ præter creatorem alium Deum ſolius bonitatis induceret. Apelles creatorem angelum neſcio quem glorioſum ſuperioris Dei, faceret Deum legis & Iſraëlis, illum igneum adfirmans. hæc illic. Quando verò dicit, præſide mali, id eſt, ſæui Dei, videtur loqui de Apelle & Apelletianis, antequàm à Marcione ſeparati ſunt. Nam poſt eam diuiſionem, vnum tantùm Deum adſeruit Apelles.

80. paratura.] Paraturam vocat (inquit idem) id quod præſtat materiam. Sic in lib. de Pallio, cap. 3. lanam vocat paraturam materiarũ. Tantam igitur paraturam materiarũ (inquit) ingenia quoque veſtificinæ proſecuta. Ergo: de ſua paratura, hoc eſt de ſideribus & cælo, quæ corporis materiam Chriſto ſubminiſtrarint.

81. pœnitentiam admiſerit.] De hoc ita loco ſuprà ſcripto de Præſcript. l. adu. hær. Tertulliani cap. 51. Cui mundo permiſcuiſſe pœnitentiam; quia non illum tam perfectè feciſſet, quàm ille ſuperior mundus inſtitutus fuiſſet.

82. Nam eſt nobis ADVERSVS ILLOS LIBELLVS.] De hoc LIBELLO, an idem ſit qui à Rhenano & aliis ADVERSVS APELLITAS inſcribitur, an alius, infrà latiùs Tomo quarto ad fragmenta eiuſdem libri.

83. ſiquidem omnis pœnitentia confeſſio eſt delicti.] Non ergo ſufficit Lutheranorum definitio: Pœnitẽtia, noua vita. Verùm de Pœnitentiæ tribus partibus, contritione, confeſſione, & ſatisfactione, latè ſuprà Tom. 2. integro libro de Pœnitentia. Rectè autem ſupplet Rhenanus in hunc modum: & membra delictum, ſubaudi: erunt. Erit proinde & cœlum, ſubaudi: delictum. Et cœleſtia cum cœlo, delictum erunt. Maluit eſſe breuis & obſcurus quàm perſpicuus. Legimus verò ex Vatic. 3. MS. cod. de peccati conſtitit elementis, pro: de peccatis; & cum Baſil. cod. de peccatorio cenſu, pro eo quod in editionem Lugdunenſem irrepſerat: ſenſu.

84. Primus homo de terræ limo, ſecundus homo de cœlo.] Etiam hîc à communi lectione Apoſtoli 1. Cor. 15. variat; transferens: terræ limo, pro: terra, quod etiam Græcè dumtaxat legitur; & omittens: terrenus, ac deinde: cæleſtis.

Cap. IX.

85. Prætendimus adhuc, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd conſtet verã carnẽ fuiſſe in Chriſto.

86. quod de limo figulatum etiam ad fabulas Nationum veritas tranſmiſit, &c.] Sic legimus ex 3. Vatic. MS. cod. omiſſa vocula: eſt. Significat autem (inquit Rhenan.) Promethei fabulam, qui primus è limo hominem finxerit, Iapeti filius. Ouidius lib. 1. Metamorphoſeon:

Sanctius his animal, mentíſque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera poſſet,
Natus homo eſt. Siue hunc diuino ſemine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo;
Siue recens tellus, ſeductáque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat ſemina cœli;
Quam ſatus Iapeto mixtam fluuialibus vndis
Finxit in effigiem moderantũ cuncta Deorum.

Huc adludit etiam Iuuenalis Satyra 13.

— Vnus & alter
Forſitan hæc ſpernant iuuenes, quibus arte benigna
Et meliore luto finxit præcordia Titan.

Id verò Ethnici ſunt à noſtris mutuati, videlicet de libris Moſaicis. Porrò Tertullianus noſter l. 1. adu. Marc. eleganter Deum creatorem appellat, verum Prometheum. Atqui noua vox eſt: aquana, pro: aquea, vbi legitur: ſanguine aquanam. Habent denique Vatic. 3. MS. paulopòſt: Hæc ſunt quæ illum filium Dei cælauerunt, pro: cælauere; ſed perinde eſt.

87. de Septentrionibus.] Hoc ſidus (inquit Rhen.) quod à figura poſituráque ipſa, quia ſimile plauſtri videtur, antiqui Græcorum ἅμαξαν dixerunt, noſtri quoque veteres à bubus iunctis Septentriones appellarunt, id eſt, à ſeptem ſtellis, ex quibus quaſi iuncti triones figurantur. Sunt autem Triones ruſtico vocabulo boues, quaſi teriones, à terenda terra, id eſt aranda colendáque. hæc ex Aulo Gellio.

88. & Vergiliis.] Vergiliæ (inquit idem) circa æquinoctium oriuntur, vnde nomen habent à vere. Græcis πλειάδες ſunt, quòd ex compluribus ſtellis conſtent.

89. & Suculis.] Quæ ſtellæ Græcis (inquit idẽ) ὑάδες, à nobis primò Syades, deinde Suculæ ſunt dictæ. Auctor Gellius. Sunt autem in capite Tauri. Porrò vſurpat emendatum pro perfecto ſiue illuſtrato, atque nitente. Atqui quum ſecundum poſteriores editiones legatur: emendicatum, non opus eſt cum Rhenano explicare quid hîc ſignificet emendatum.

90. Vnde huic doctrina & ſigna iſta?] Vox Græca: σοφία, vertitur ab Auctore Matth. 13. doctrina; nam etiam Plato pro ſcientia vſurpat, quum dixit 2. de Repub. σοφίαν δημηγορικὴν, & Ariſtophan. in Pluto, σοφίαν μελετῶν. Addit autem: etiam deſpicientium vox erat, quia ſequitur ibidem: & ſcandalizabantur in eo.

91. humanæ honeſtatis.] Honeſtatem (inquit Rhenan.) hîc accipit pro pulchritudine, ſicut mox: Contumeliæ verò inhoneſtam probauere, id eſt, deformem. Ita Virgilius:

Digitized by Google

Et quocunqne Deus circum caput egit honeſtum.

Horatius ſatyra 2. lib. 1.

-Neque ſiquid hooeſti eſt,
Iactat habetque palàm.-

92. de ignobili aſpectu eius, &c.] *Quod tranſtulit ex Græco* τὸ εἶδος ἄτιμον, *Tertull. ſuprà lib. aduerſ. Iud. c. 14. & infra lib. 3. aau. Marc.* ſpeciem inhonoratam; *hic:* aſpectum ignobilem; *quamquam primo loco etiam dicat :* oee aſpectu quidem honeſtus, *De Prouerbio:* vngue ſummo perſtringere, *Prolegomena noſtra videat Lector. Quid autem ſibi velit illud:* niſi merentem, *neſcio. Legas denique:* ſanguinem fudit *cum excuſis, aut:* fundit, *cum 3. Vatic. MS. cod. perinde eſt. In ſequentibus verò imitatur B. Irenæum lib. 3. cap. 32.*

Cap. x.

93. Conuertor ad alios æquè ſibi prudentes, &c.] *Titulum huius capitis ipſe Auctor indicat :* Aduerſus alios qui carnem Chriſti animalē adfirmāt; quive ſaluris animæ ſolius cauſa Chriſtum proceſſiſſe volunt. *Rectè autem :* ſibi prudentes *appellat hæreticos; quia* hæreſes de arbitrio ſuo ſibi inducūt, *vti habet Auctor ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. c. 6. & nos ibidem in Adnot. latiùs n. 32. & 34.*

94. ſi vt animam ſaluam faceret, &c.] *Adludit hauddubiè ad illud Luc. 9. Filius hominis non venit* animas *perdere, ſed* ſaluare; *ſicuti etiam infrà c. 12. his verbis:* Et veni (*inquit*) animam ſaluam facere.

95. non carnis, ſed animæ noſtræ ſolius liberaodæ cauſſà.] *Hunc errorem adſcripſit ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. Baſilidi, c. 46. hær. 4. n. 304.*

96. Porrò ſi nō ooſtram liberauit, quia carneā, &c.] *Ex Latinis legimus:* carneam, *pro:* carnem; *id requirente ſenſu. Variam autem hìc lectionem habet Vatic. 1.* Porrò ſi non noſtram liberauir, oihil ad nos, quia carnea non eſt; *ſed aliorum lectio vulgata magis placet.*

Cap. xi.

97. Sed aliam argumentationem eorum conueoimus, &c.] *Capiti huic inſcriptionem damus :* Aduerſus eoſdem, quòd anima Chriſti carnalis non ſit. *Atqui Vatic. 3. MS. cod. omittunt quidem illud:* mortaliſne ſit an non; *ſed retinere maluimus. Siue autē cum iiſdem legas:* Sed nec eſſe quidem poteſt, *ſiue cum excuſis:* ne eſſe, *non refert.*

98. Omne quod eſt, corpos eſt ſui generis, &c.] *Pertinet iſtud ad paradoxon de Anima corporea Tertulliani; de qua partim ſuprà lib. de Anima, cap. 5. 6. 7. 8. & 9. partim in Prolegomenis; quamquam hìc videatur adhuc ſuam ſuſpendere ſententiam ; vt fortaſſis ſcriptus ſit iſte liber ante librum de Anima; ſed quia ille ante librum de Reſurr. carnis eſt aditus, & iſte cum illo quaſi coniunctus eſt, oportuit illum præmittere. Interim rurſus* effigiem *animæ tribuit cap. ſequenti.*

99. caſſidem aut perſonam ei inducit.] *Adnotauit Rhenanus ad marginem: Iſtud oppoſitū eſſe illi, quod eſt: detrahere perſonam; verùm de his latiùs in Prolegomenis inter Prouerbia.*

100. ſi in carne conuerſam alienam induit ſuperficiem.] *Intellige (inquit Rhenanus) ſi Chriſtus* induit alienam ſuperficiem, cōuerſam *ſupple animam in carne. Sic dicimus: Induo te tunicam.*

101. alterius iam notitiæ.] Alterius (*inquit idem*) *dixit, pro alius, id eſt diuerſa. Sic infrà cap.* 16. Si in carne meliore & alterius, id eſt non peccatricis naturæ næuum peecati redemit. *Similes ſunt etiam infrà loci lib. de Reſurr carnis:* alterius diuinitatis, *his; at:* ad alterius ſpei auctorem.

Cap. xii.

102. Oſtenſa ſit nune anima per carnem, &c.] *Inſcribimus caput iſtud :* Quòd Chriſtus venerit, non vt ſeipſam, ſed vt Chriſtum anima cognoſceret. *Legimus autem cum Vatic. 1. cod.* Itaque ſupereſt.

103. Et vt impreſſiùs dixerim.] *Similiter infrà c. 20.* hoc quidem impreſſiùs, *& lib. 3. aduerſ. Marc.* Impreſsè Apoſtolus mandat. *Quæ accipit pro: explicatè dicere.*

104. animæ anima ſenſus eſt.] *Vide de hac re latiùs dictum librum de Anima cap. 18.*

105. Pleniùs hæc proſequitur LIBELLVS QVEM SCRIPSIMVS DE TESTIMONIO ANIMÆ.] *Habentur hæc eadem Animæ adhuc Deum ignorantis teſtimonia, dicto lib. c. 2. & 4.*

Cap. xiii.

106. Caro facta eſt anima vt anima oſtenderetur.] *Titulum huic capiti damus:* Qoòd & aoima & caro in Chriſto diuerſæ ſint ſubſtantiæ; *cuius etiam meminit infrà Auctor c. 18. quum* duas ſubſtantias *in Chriſto pronuntiat. Hæc interim prima verba non Auctoris ſunt, ſed aliorum contra quos diſputat, quibus reſpōdet:* Numquid ergo, &c. *Eadem latius l. adu. Praxean; vbi etiam eaſdem pleraſque ſcripturas citat.*

107. Etiam quum demutantur qnalitates, &c.] *Vide ſuprà cap. 3. num. 25. Legimus autem ex 3. Vatic. MS. cod.* nec poteſt dici teſta & argilla, *addita voce:* teſta.

108. Anxia eſt, inquit, anima mea vſque ad mortem.] *Ad verbum expreſſit vocem Græcam* περίλυπος, *quia illud* περὶ *exceſſum triſtitiæ ſignificat; idque non hìc modo, ſed etiam infrà Tomo 5. lib. de Fuga in perſec. Pro quo vertit:* trepidat, *l. de Reſurr. carn. c. 18.*

109. Panis quem ego dedero pro ſalute mundi, caro mea eſt.] *Videtur ex propoſito tranſpoſuiſſe Auctor voces illas:* pro ſalute mundi, *quæ alioqui in Latinis exemplaribus poſtponuntur, & in Græcis neceſſariò poſtponi debent, quia additur:* ἣ ἐγὼ δώσω, *idque vt tanto ſignificantiùs intelligatur, Chriſtum veram carnem habuiſſe. Quod quum ex eo loco comprobet, certè excluditur eorum interpretatio, qui etiam eo loco apud Ioannem ſpiritualiter* carnem *intelligi volunt; eo quòd ſciant, ſi quem alium locum, certè iſtum, facere pro veritate corporis Chriſti in Eucharistia. Ego nihilominus putaſſem tranſmutandam dictam lectionem, niſi ſequeretur paulopòſt :* & illa, *nempè caro,* panis pro mundi ſalute: *vbi etiam* ſalutem *vertit Græcam vocem* ζωὴ *paraphraſticōs; neque enim aliud vita, quàm ſalus ſeculi.*

Cap. xiiii.

110. Sed angelum (aiunt) geſtauit Chriſtus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus :* Aduerſus alios quoſdam, quòd ſolus Chriſtus ſit ſalutificator noſter, non angelus quem induerit.

111. in ignem præpararum diabolo & angelis eius.] *Omittit quidem :* æternum *hìc Auctor, ſed quòd eum ſubintelligat, verbis hiſce ſubſequentibus indicat:* numquam tameo illis reſtitutio repromiſſa eſt. *Quæ ſententia adnotanda contra dæmoniacos quoſdam noſtri temporis hæreticos, qui reſtitutionem etiam dæmonibus pollicentur; qui error iam olim in Origeniſtis damnatus eſt.*

112. Idoneus enim non erat Dei filius, &c.] *Irenæus*

n cũs iſtud; Auctor ex perſona hæreticorum. Similiter infrà lib. ſequent. cap. 11. Et vtrique idoneus eſt reficere.

113. ſalutificator.] Hanc vocem explicat, quum ſubdit: ſi duo ſalutis artifices. Vtitur vero eadem voce infrà lib. 5. aduerſ. Marc. in tranſlatione verborum Apoſtoli 1. Theſſ. 5. in aduentu Domini & ſalutificatoris noſtri.

114. Dictus eſt quidem magni conſilij angelus, id eſt, nuntius, &c.] Eodem modo hunc locum explicãt, vt ἄγγελος propriè accipiatur pro nuncio, infrà Tomo 5. Nouatianus lib. de Trinitate, B. Cyprian. Teſt. lib. 2. cap. 21. Hieron. in Comment. Hilar. l. 4. de Trinit. Auguſt. de Trinit. l. 2. c. 13 l. 18. de Ciuitate Dei, cap. 35. & alibi, Athanaſ. lib. de beatit. Filij, Iuſtinus Apol. 2. pro Chriſtian. & adu. Tryphonem, Dionyſ. Areop. lib. de Cæleſti Hierar. cap. 4. Epiphan. in Arrianos, & B. Ambroſ. in cap. 10. ad Rom. aliique complures, quorum ingentem copiam citat in hunc locum Iſai. 9. Leo de Caſtro; aduerſum modernos quoſdam Typographos, à quibus omittitur: angelus; quã tamen vocem habent Patres omnes, quotquot ſecundum edit. 70. locum hunc citarunt; pro quo ex Hebræo admirabilis conſiliarius rectè à B. Hieronymo vertitur; nam illud: θαυμαστὸς σύμβουλος, ex margine variæ lectionis Aquilæ, in textum 70. irrepſiſſe, patet ex Euſebio lib. 9. Demonſtr. Euang. cap. 8.

115. vt aliqui Gabriel aut Michaël.] Adiecimus: aliqui, ex Vatic. 3. MS. cod. Sunt enim ſimiles phraſes ſuprà cap. 12. in Lazaro aliquo; & hoc cap. paulopoſt: in aliquo Zacharia; & alibi frequentiſſimè. Siue autem legas paulopòſt: de familiis cum 2. Vatic. MS. cod. ſiue: ex eum reliquis, perinde eſt.

116. Minuiſti eum modicum quid citra angelos.] Sic caſtigauimus ex 3. MS. cod. pro: modico quid. Legitur quidem cap. ſequent. Minoraſti eum modico; ſed etiam ea lectio bona eſt, omiſſo: quid. Interim primi illud habet Auctor, eundem locum citans & ſuprà Tom. 1. lib. adu. Iudæos, cap. 14. ac Tom. 2. lib. de Corona milit. cap. 14. & infrà lib. 3. aduerſ. Marcion. quare etiam infrà ſic legendum cenſerem, niſi obſtarent ibi MS. Vatican. 3. cod. Accipi autem ab Auctore pro iiſdem: citra, & infra, & circa, & ſupra, priori loco adnotauimus num. 162. Tertullianica item phraſes ſunt: ſi fortè, &: qua caro, qua autem ſpiritus.

117. Poterit hæc opinio Hebioni conuenire, qui nudum hominem, & tantùm ex ſemine Dauid natum, non item & Dei filium conſtituit Ieſum.] Sic omninò lego, addens: natũ, ex 2. Vatic. MS. cod. & ex iiſdem legens: non item; pro eo quod proximè accedens 1. edit. non idem; pro quo coniecerat quidem legendum: id eſt non, Rhenanus; ſed illud magis placet. Plura verò de Hebione ſuprà adnotauimus lib. de Præſcr. adu. hæret. cap. 33. num. 192. & 48. hæreſ. 11. num. 313. Quibus hîc addo, quòd eiuſdem hæreſeos etiam meminerint: de Chriſto nudo homine, B. Ignatius Epiſt. ad Trallian. Irenæus, quamquam tacitè ſatis, lib. 1. cap. 26. lib. 3. cap. 1. & apertè lib. 4. cap. 59. Euſebius Eccleſ. hiſtor. lib. 3. cap. 21. aliàs 27. Hilar. lib. 1. de Trinit. Epiphan. hæreſ. 30. Philaſtrius, Auguſt. Theodor. Damaſc. Honor. Iſid. ac Hrabanus lib. de hæreſ. Contra alteram eius hæreſin, quòd Chriſtus ex ſemine viri natus ſit; diſputat Auctor infrà cap. 16. 17. ac 18. Aduerſus verò vtramque facit illud quod habet infrà cap. 24. Et: Non ex ſanguine, neque ex carnis & viri voluntate, ſed ex Deo natus eſt; Hebioni reſpondit, nempè ſcriptura.

118. planè Prophetis aliquo glorioſiorem.] Adnotat Rhenanus aliquo accipi, pro: in aliquo.

119. & ait mihi angelus qui in me loquebatur.] Rectè prius Zachariæ mentionem fecit, quia legitur iſtud Zachar. 1. 2. & ſequ. cuius etiam eſt frequens quotidianum illud omnium Prophetarum: Hæc dicit Dominus. vbi interim ad marginem adnotauimus Iſai. 1. & ſic de aliis. Legimus autem cum Vatic. 3. MS. cod. eo quòd ſit ſignificantius: coram, & ſua auctoritate, pro: ex.

120. Non angelus neque legatus, ſed ipſe Dominus ſaluos eos fecit.] Inuenitur hic locus Iſai 63. iuxta 70. pro eo quod ex Hebræo vertit B. Hieron. Non eſt tribulatus, & angelus faciei eius ſaluauit eos in dilectione ſua, & indulgentia ſua ipſe redemit eos; vnus ex illis locis, quibus potiſſimum ſolent veteres probare Chriſti diuinitatem, vti rectè ante me adnotauit iam dictus Leo de Caſtro doctiſſ. ſuo in Iſaiam Comment. citans non modò Tertullian. infrà lib. 4 aduerſ. Marc. ac B. Cypr. lib. 2. Teſtimon. aduerſ. Iud. cap. 7. ſed præterea BB. Iren. lib. 3. cap. 32. Higin. Pap. Epiſt. 1. decretali, Hilar. in Pſal. 51. Athan. lib. 1. de fid. vnit. & trinit. & lib. 2. de Spiritu ſancto contra Apollin. in fine. Ambroſ. de fide, lib. 2. cap. 9. Cyrill. contra hæret. lib. 5. cap. 7. ac lib. 12. cap. 10. Epiph. in Aëtio, Chryſoſt. hom. 7. ad popul. Antioch. & lib. de Cognit. Dei, citato ab Euthym. Panopl. part. 1. tit. 8. Pelagium Papã Epiſt. ad Vigil. Epiſc. denique & Synod. Nic. 2. act. 6. Quibus adde etiam B. Auguſt. tract. 24. in cap. 6. Ioannis: vbi concordiam docet, quomodo alibi magni conſilij angelus dicatur, & hîc tamen non angelus nos ſaluos feciſſe, ſed ipſe Dominus. Tranſpoſita ſunt autem hîc voces angelus & legatus, eo quòd hîc de angelo agat; infrà legitur, ſicuti apud alios Patres: Non legatus neque angelus, ſeu nuncius. Peculiare eſt etiam B. Cyprian. vbi ſuprà, vt transferat ſenior, pro: legatus; vox interim Græca πρέσβυς pro ſeniore, etiam Plutarcho ſic vſurpatur.

Cap. XV.

121. Licuit & Valentino, &c.] Inſcriptionem huic capiti damus: Aduerſus Valentinũ, quòd caro Chriſti ſpiritalis non ſit, ex ſcripturis probari. De hoc enim errore Valentini ſic ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæreſ. cap. 49. Hunc autem (nempè Chriſtum) in ſubſtantia corporis noſtri nõ fuiſſe, ſed ſpiritale neſcio quod corpus de cœlo deferentem. Contra eundem ſic Polycarpus Epiſt. ad Philipp. Omnis qui non confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, hic Antichriſtus eſt, qualis fuit Valentinus. Similiter Epiph. hær. 31. ac alij qui de hæreſ. ſcripſerunt; Philaſtr. Auguſt. Theodor. Damaſc. Honorius, Iſidorus, & Hrabanus.

122. Dominus eſt Sabbati filius hominis.] Videtur legendum: etiam Sabbati, quia ſic habetur Matth. 12. verùm refragantibus exemplaribus Vaticanis, nolui quid immutare.

123. Homo in plaga, & ſciens ferre imbecillitatem.] Etiam hîc deſideratur vox: poſitus; nam non Græcè modò & Latinè Iſai. 53. ſecundum 70. ſed etiam ſuprà Tom. 1. lib. aduerſ. Iud. cap. 9. legitur: Homo in plaga poſitus. Verùm non habent MS. cod. Vatican. neque Ambroſ. in Pſalm. 61. vbi ad idem inſtitutum hæc ſcriptura citatur, neque etiam B. Cyprian. lib. 2. Teſtim. adu. Iud. cap. 13. neque ipſe Auctor paulopoſt eandem ſcripturam repetens, neque etiam dicto lib. aduerſ. Iud. cap. 14. aut infrà lib. 3. adu. Marc.

124. Et homo eſt, & quis cognoſcet illum?] Omninò caſtigaui: cognoſcet, pro: cognouit; quia præterquã quòd Græcè eſt illud & in Hebræo, Chaldæo, ac Lati-

Digitized by Google

nis exemplaribus, etiam Auctor id legit infrà lib. 3. adu. Marc. & ſupra dicto lib. adu. Iud. cap. 14. vbi vide Adn. noſtras num. 163. Eodem verò modo etiam Epiphan. legit hær. 30. contra Hebionem agens.

125. Et ſuper nubes tamquam filius hominis.] Super nubes *paraphraſticôs tranſtulit Auctor, pro eo quod Græcè & Latinè eſt Dan. 7. & ipſe Auctor legit ſuprà lib. aduerſ. Iud. cap. 14. & infrà lib. 4. aduerſ. Marc.* cum nubibus. *Deſiderantur hîc etiam voces:* ecce, &: cœli, *quæ alibi habentur.*

126. Ieſum Nazarenum virum vobis à Deo deſtinatum.] *Quum* deſtinatum *vertit Auctor, debuit legiſſe Græcè, ſicuti exemplaria quædam Græca moderna,* ἀποδεδειγμένον, *id eſt, demonſtratum, declaratum, ſiue exhibitum; quod etiam legit haud dubiè qui in Syriacam linguam vertit, ex qua Latinus interpres: qui à Deo apparuit apud vos. Alij codices legunt:* ἀποδεδειγμένον, *quod rectè vertit vulgatus interpres, approbatum. Accipit itaque:* deſtinatum *Auctor, pro, velut ad ictum propoſitum, id eſt, demonſtratum; non ſecus atque dixit ſuprà lib. aduerſ. Valent. cap. 1. num. 10.* quos nunc deſtinamus hæreticos. *Interpretatur autem* virum *Auctor,* vtique hominem.

127. Nam vt penes quendam ex Valentini factione legi, &c.] *Videtur intelligere* Alexandrum, *de quo cap. ſequ. eo quòd addat:* ille, *tamquam de quo prius ſit locutus. Legimus autem cum 2. Vatic. cod.* Talia & ethnici vulutabant, *addita Coniunctione.*

128. defecta citra filios hominum.] *Rectè ſic legunt Vatic. 3. MS. cod. pro:* deſpecta; *more Tertullianico, qui paſſiuum pro actiuo vti ſolet; nam & ſuprà lib. aduerſ. Iud. cap. 14. & infrà lib. 3. adu. Marc. legitur apud Auctorem:* deficiens citra filios hominum; *cui correſpondet vox Græca* ἐκλεῖπον *apud 70. & veterum Græcorum lectio; immò & ea quæ hodiè exſtat ad verbum ex Hebræo tranſlatio.*

129. Agnoſcunt hominem Deo mixtum.] *Hunc locum imitatus videtur B. Cyprian. lib. de Idolor. vanit. quum dixit: Deus cum homine miſcetur. Quod quomodo intelligatur, explicat Auctor ſupra c. 3. dū dicit:* Nō poteſ dicere: ſi natus fuiſſet, & hominem verè induiſſet, Deus eſſe deſiſſet, amittens quod erat, dum adſumit quod non erat. Periculum enim ſtatus ſui Deo nullum eſt. *Non accipitur itaque illa mixtio, vt vna fuerit natura; ſed duæ ſecundum orthodoxos Patres naturæ in Chriſto agnoſcendæ ſunt, diuina & humana. Itaq; dumtaxat eo loquendi genere ſignificare volebat, licet Deus ſit & homo, tamen non duos, ſed vnum eſſe Chriſtum. Non tamen cōuerſione diuinitatis in carnem, ſed adſumptione humanitatis in Deum.*

CAP. XVI.

130. Inſuper argumentandi libidine ex forma ingenij hæretici.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd Chriſtus carnem veram adſumpſerit, etiamſi neque peccatricem, neque ex ſemine, contra Alexandrum hæreticum. *Eſt autem adnotāda* argumentandi libido in hæreticis, *quam hîc adtingit; de qua latius ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 7.*

131. Alexander ille.] *Quin iſte Valentinianus fuerit, non eſt dubium; colligitur enim id tum ex verbis ſuprà indicatis n. 127. tum etiā ex his verbis ſequentis capitis:* Sed remiſſo Alexandro, cum ſuis ſyllogiſmis, quos in argumentationibus torquet; etiam cum Pſalmis Valentini, quos magna impudentia quaſi idonei alicuius Auctoris interſerit. *Neſcio an fortaſſis idem ſit cum Alexandro Hierapolis Epiſcopo, quem ſcribit Suidas 9. capitibus conſcripſiſſe, quid noui Chriſtus in mundū intulerit, addens eam Orationem recōditis (fortè ita obſcuris vt deprehendi error facilè non poſſet) ſententiis refertā eſſe. Pro quo facit, quòd ſubinde in ſequent. Auctor* nouitatis naſcendi Chriſti *meminerit; præſertim cap. 20. & 21. ita tacitè, quantum apparet, ad titulum libri* Alexandri *adludens. Eſt autem paulopoſt vox Tertullianica:* ſuggeſtu, *pro ornatu ſeu maieſtate.*

132. Euacuauit peccatum in carne, &c.] *Præpoſuit inſtitutæ materiæ gratia, quod Apoſtolus poſtponit Rom. 8. Ibi enim ſic legitur: Deus filium ſuum mittens* in ſimilitudinem carnis *peccati, & de peccato damnauit, (ſiue, vt Auctor,* euacuauit) *peccatum in carne. Qua voce* euacuauit, *videtur exprimere voluiſſe Auctor energiam vocis Græcæ* κατέκρινε, *quæ nō tam damnare quàm ad mortē damnare, atque adeo euacuare quodāmodo ſignificat. Atqui:* in ſimilitudinem *legimus ex 2. Vatic. MS. cod. cum vulgata editione Latina, pro:* in ſimilitudine.

CAP. XVII.

133. Sed remiſſo Alexandro, &c.] *Hoc caput inſcripſimus:* Quòd carnem Chriſtus ex virgine ſumpſerit. *Quod ipſum Argumentum latè etiam tractatum habes ſuprà, ex iiſdem penè ſcripturis, lib. adu. Iud. c. 9. & infrà aduerſ. Marc. lib. 3.*

134. cum Pſalmis Valentini.] *Eorundem infrà fit mentio iterum cap. 20.* Nobis quoque ad hanc ſpeciem Pſalmi patrocinabuntur; non quidem Apoſtatæ & hæretici, & Platonici Valentini, &c. *Videtur autem ex poſteriori loco, Valentinus vna cum Nicolaitis & Gnoſticis (quibus eum errorem adſcribit Philaſtrius) non agnouiſſe Pſalmos Dauid. Quos poſtea imitatus Paulus Samoſatenus (Euſeb. teſte Eccleſ. hiſt. l. 7. cap. 24.) Pſalmos qui in Dominum Ieſum dicebantur, ceſſare fecit, velut neotericos & nuper inuentos; à ſe verò compoſitos, diebus Paſchæ, in medio Eccleſiæ, mulieres canere iuſſit; ita vt horreſceret ſiquis audiret. Quæ verba ideò in medium adducta, vt agnoſcant quos Auctores imitentur noſtri moderni Maroticorum potius quàm Chriſti Pſalmorum cantores, & cantatrices, idque tali cum boatu, vt animus audientium perhorreſcat.*

135. ad vnam iam lineam congreſſionem dirigamus.] *De hac prouerbiali formula inter Prolegomena.*

136. Quamquam liquit iam.] *Præteritum* liquit *(inquit Rhen.) vſurpat à verbo liquere, pro claruit. Vide l. de Pœnit. n. 34. &* de dedicandi *verbo ibidem, n. 8.*

137. Emmanoelem nobiſcum Deum.] *Sic reſtituimus ex l. 3. adu. Marc. vti etiam ſuprà l. aduerſ. Iud. n. 97. adnotauimus. Item paulopòſt cum prima editione.* Igitur ſi primus Adā de terra traditur, *pro eo quod Rhenanus ſubſtituerat:* Adam ita traditur. *Atqui verbis illis:* Virgo erat adhuc terra, &c. *imitatus eſt Auctor Iren. l. 3. cap. 31. ac 32. ſicuti & in ſequentibus.*

138. Et tamen næ mihi vacet *(id eſt fruſtraneus fuerit)* incurſus in Chriſtum (Adam ab Apoſtolo dictus eſt.] *Sic iterum lego ex Vatic. 3. MS. cod. cum Rhenano, pro eo quod irrepſerat:* incurſus Adæ (vnde Chriſtus Adam ab Apoſtolo dictus eſt:) *quod quidē paulo ſignificantius eſt, ſed illud Tertullianicum eſt.* Næ *autem (inquit idem Rhenan.) id eſt, certè, profectò, quaſi dicat: Sanè vacaret mihi. Sic rurſum lib. de Reſurr. carnis, c. 8.* Næ illa beatiſſima & glorioſiſſima, *loquitur de carne reſurrectura. Vtitur etiam alibi frequenter. Secundum hanc noſtram ſententiam & iſtud interpretatur Latinius: Quaſi dicat, Pater primi & nouiſſimi Adæ*

ſimilitu-

Digitized by Google

ſimilitudinem tanquã inanem mihi eripi; ſi terreni non fuit cenſus homo eius. *Solet enim quadam Ironia quaſi aduerſario concedere, id quod cauſa ſue maximè fauet; vt aduerſarium debilem oſtendat.*

139. imaginem & ſimilitudinem ſuam, &c.] *Hic hæc duo coniungit, quum alibi ſeparare ſoleat; de quo vide ſuprà lib. de Baptiſ. cap. 5. num. 42.*

140. Immò concepit, &c. verbum diaboli ſemen illi fuit, &c.] *Cautè hæc legenda, ſicut & illud:* Enixa eſt denique diabolum fratricidam. *Vehementia enim diſputationis aliquando in euiſmodi phraſes erumpunt Veteres, priuſquam animaduertant. Nam non verè* diabolum *fuiſſe Cayn fratricidam patet vel ex eo, quòd paulopòſt eundem* malum fratrem *vocet; neque enim Cayn verè frater Abel dici potuit; ſi ille ex diaboli, hic verò ex Adæ ſemine natus fuit.*

CAP. XVIII.

141. Nunc vt ſimpliciùs reſpondeamus, &c.] *Inſcripſimus caput iſtud:* Quòd Chriſtus, quũ eſſet Dei filius, non competebat ei ex ſemine naſci.

142. nihilque haberet amplius Salomone, & amplius Iona.] *Tacitè* opinionem Hebionis, quòd Chriſtus non eſſet Dei filius, *his ſcripturis Matth. 12. refutat:* Ecce plus quã Ionas hic, &: Ecce plus quàm Salomon hic; *iterum tranſponens verba textus.*

143. aut ſi ex ſemine ipſo factum eſt; dicat ſcriptura, &c.] *Adnotatu digna eſt etiam iſta ex eod. MS. Vatican. 3. reſtitutio, pro eo quod erat mendoſiſſimè:* ex ſemetipſo; *neque hîc modò, ſed & bis poſtea, vbi legimus:* non ex ſemine ipſo ſuggerit factum; &: Si non ex ſemine ipſo, ſed ex alio. *Quæ aduerſatiua fortaſſis occaſionem dedit erroneæ lectionis; ſed etiam illa conſtat cum noſtra lectione.*

144. Quod in carne natum eſt, caro eſt, &c.] *Ad eundem modum loquitur Auctor infrà lib. adu. Praxean:* Diſce igitur cum Nicodemo: Quia quod in carne natũ eſt, caro eſt; & quod de ſpiritu, ſpiritus eſt. *Eſt igitur peculiaris hæc Auctoris lectio:* in carne, *pro eo quod codices omnes tam Græci quàm Latini & Syriaci, Ioan. 3. & Veterum Commentarij tam Græcorum quàm Latinorum:* ex carne, *inter quos B. Chryſoſt. nominatim etiam ex hoc loco incarnationem Chriſti probat, hom. 25. in Ioan.) Quamquam interim c. 20. infrà doceat:* in ea, &: ex ea, *pro iiſdem in ſcripturis haberi.*

CAP. XIX.

145. Quid eſt ergo: Non ex ſanguine, &c.] *Capiti huic inſcriptionem damus:* De loco ſcripturæ à Valentinianis adulterato: Non ex ſanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo natus eſt. *Eſt autem hoc peculiare hîc etiam Tertulliano ipſi cum Valentinianis, quòd legũt ſingulari numero:* ex ſanguine, *pro eo quod vocem Græcam* αἱμάτων *rectius vertit vulgatus interpres:* ſanguinibus; *quomodo etiam Veteres quos vidi hactenus.*

146. adulteratores eius.] *Rectè vocat:* adulteratores ſcripturæ *hæreticos hoc loco; quia, pro eo quod omnia exemplaria Græca, Latina, Syriaca, & Patres omnes conſtanter legunt, vti etiam haudduhiè Euangeliſta Ioannes:* ex Deo nati ſunt; *ipſi ſingulari numero legerunt:* natus eſt. *Hoc interim mirum, quod eodem modo citet illam ſcripturam aduerſus Hebionem, infrà cap. 24.*

147. obduxero.] Obducere (*inquit Rhenan.*) *pro: conuincere, profligare, atque delere. Cui ſimiles loci libro ſequenti de Reſurrect. carnis, cap. 2.* proinde & obducimus, *ac:* Obducti dehinc de Deo. *Vide plures euiſcemodi locos ſuprà Apolog. num. 572. ac 618. & lib. aduerſ. Hermog. num. 134.*

148. vt oſtendat eſſe ſemen illod arcanum electorum & ſpiritualium.] *Vide de hoc ſuprà lib. aduerſ. Valentinian. cap. 25.*

149. qui credunt in nomine Domini.] *Hic, etſi Græcè habeatur* εἰς ὄνομα, *id eſt,* in nomen, *tamen Latinorum verſionem ſequitur Auctor:* in nomine; *idque non hic modò, ſed & pauloantè, quum dixit:* credentes in nomine eius.

150. vt de Domino ſcriptũ eſt: & ex Deo natus eſt.] *Iſtud Auctor, ex ſententia non ſua, ſed ſecũdum prædictam lectionẽ adulteratã Valentini; quia nuſquã in ſcripturis alibi legitur illud de Chriſto:* & ex Deo natus eſt.

151. Oro vos, ſi Dei ſpiritus non de vulua, &c.] *Quum ſic habuerint MS. cod. Rhenani, & conſentiant Vatic. 3. MS. cod. non placet quod ſubſtituit Rhenanus ex cõiectura:* Dei filius; *quia etſi impropria ſit illa locutio, non tamen propterea immutanda germana lectio; maximè quum Veteribus etiam aliis vſitata ſit ea loquendi forma, vti adnotauimus ex B. Hieronymo ad lib. B. Cypriani de Idolor. vanit. num. 71. Et verò aliquo modo dicitur Chriſtus Dei ſpiritus, quia Deus; ſed propriè id non dici Auctor ipſe indicat infrà ſub finem lib. aduerſ. Praxean, quum diſertis verbis* ſpiritum ſanctum *vocat* tertium numen diuinitatis, *et* tertium nomen maieſtatis. *Omninò autem omittimus paulopòſt ſuperfluum illud, & quod in ſe contradictionem continebat:* extra vuluam, *quum immediatè præcedat:* intra vuluam fieret.

CAP. XX.

152. Qualis eſt autem tortuoſitas veſtra, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Aduerſus eoſdem, quòd non ex virgine, ſed per virginem natum Chriſtum agnoſcerent. *Valentinum enim ſcribit apertiùs Auctor ſuprà l. de Præſcr. adu. hær. c. 49. aſſeruiſſe:* Chriſtũ quaſi aquam per fiſtulam, ſic per Mariam virginẽ tranſmeaſſe, nihil inde vel accipientem vel mutuantem. *Item lib. adu. Valentin. c. 27.* Chriſtum (inquiunt) in præpoſitionum quæſtionibus poſitum, id eſt per virginem, non ex virgine æditum; quia delatus in virginem tranſmeatorio potius quàm generatorio more proceſſerit; per ipſam, non ex ipſa, non matrem eam, ſed viam paſſus. *Eundem etiam errorem illis adſcribunt BB. Iren. l. 1. c. 1. eundem confutans l. 3. c. 18. 31. ac 32. (quomodo etiam Vigilius l. 3. cõtra Eutychen) Epiphan. hær. 31. Auguſtinus, Theodor. Damaſc. Honorius, Iſidorus, Hrabanus, & Gratianus, tractantes de hæreſibus.*

153. Platonici Valentini.] *Similiter ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 7. de eodem:* Platonicus fuerat, & *cap. 30.* Platonicæ ſectator. *In omnibus autem Platonem ſecutum Valentinum; tum ibidem num. 39. tum pluribus locis lib. adu. Valent. oſtendimus. De* Pſalmis *autem* eius *vide ſuprà num. 134.*

154. Quia tu es qui auulſiſti me ex vtero matris meæ, &c.] *Vocẽ* ἐκσπάσας *tranſtulit* auellere, *quam alij extrahere; addens illud* matris meæ *ex ſequentibus verbis, ad maiorem emphaſin. Deinde vocem* γαστρὸς, vterum, *pro qua alij:* ventrem; & μήτραν, vuluam *vertit; ſunt enim omnia hæc ſynonyma. Legimus autem etiam ſecũdo loco:* Ecce aliud, *ex 2. Vat. cod. MS. pro:* Ecce aliter.

155. per illum neruum vmbilicarem.] *Etiã hoc ad paradoxũ pertinet Auctoris, de aperto vtero virginis Mariæ in Chriſti natiuitate; de quo inter Prolegomena.*

156. pendentibus exinde venis ſentinam illam, &c.] *Vox:* pendentibus, *à pendo deriuari hic debet, non*

LL

Digitized by Google

à pendere;ac ſi dicat: Venis natura quodam debito perſoluenſibus ſentinam illam,non ſecus atque pendere naulum dicimus.

157. regeneratio noſtra ſpiritaliter ab omoibus inquinamentis ſanctificata.] Locus adnotandus contra eos,qui per baptiſmum negant omnia inquinaméta noſtra ſanctificari,ſed reatum manere; de quo vide Adnot.noſtras ſuprà lib.de Baptiſ.cap.1.num.4.

CAP. XXI.

158. Si ergo contendunt hoc comperiſſe nouitati,&c.] Hoc caput inſcripſimus, Quòd verè ex virgine natus ſit Chriſtus, per ſcripturas probari. In quo Auctorem imitatur multis iiſdem ſcripturis adductis B. Cypr.Teſt.adu.Iud.l.2.c. 8. 9. 10. & 11. Atqui ibi: accedant adhuc commioius ad congreſſum, noué comparatiuum deducit à cominus ſiue comminus.

159. an & angeli conceptum & partum virginis ádnuntiantes?] Intelligit tum angelum, qui in ſomnis apparuit Ioſeph, Matth. 1. tum Gabrielem angelum, qui miſſus ad Mariam virginem, Chriſti cóceptum & partum adnuntiauit.

160. ao & omnis iam ſcriptura quæcunque matrem pronnnciat Chriſti?] Reperiuntur hæ ſcripturæ Matt.1.2.12.13.Marc.3.Luc.1.2.8.Ioan.2.6.19.et Act.1.

161. Benedictus fructus vteri tui.] Sic omnino reſtituimus ex Vatic.2.MS.cod.pro: Beatus; quia & Græcè eſt εὐλογημένος, & non modò B.Cyprian.ſed & Patres omnes ita vertere ſolent.

162. An quia ipſe eſt flos de virga profecta ex radice Ieſſe, &c.] Omninò lego: profecta, pro eo quod erat nullo ſenſu bono: proiecta; nam Iſaiæ 11. legitur ἐξελεύσεται, id eſt, egredietur, ſeu, vti legit Auctor infrà lib.5. adu.Marc. Prodibit virga de radice Ieſſe; pro quo interim paraphraſticôs ſuprà lib.adu.Iud.c.9.naſcetur, vbi & l.adu.Marc.3.locum hunc eodem modo explicatum videre eſt. Atqui legunt quidem MS.3.Vatic.cod. eruitur in fructum; ſed: eruditur, Tertullianicum eſt.

163. & Ieſſe per Dauid ſciant adhærere. Ideò hunc fructum, &c.] Etiam hic locus ita reſtituendus, pro eo quod erat: & Ieſſe per Dauid ſciant adhærere Deo. Hunc fructum; nihil enim ad inſtitutum faciebat illud Deo, & ſenſum obſcurabat.

164. ex lumbis Dauid, &c.] More ſuo adludit ad duas ſcripturas Auctor, Pſalm.nempè 131.& Act. 2. aut ſaltem, ſicuti Lucas ibidem, ita etiam ventris nomine lumbos intelligit hîc Auctor. Nam pro eo quod legitur Pſal. 131.ſecundum omnes, & ipſum Auctorem infrà l.aduerſ. Marc.3.Iurauit Dominus Dauid,etc.de fructu ventris tui (Græcè τῆς κοιλίας)ponam ſuper thronū tuum; Act.2. ſic interpretatur Petrus: Propheta igitur quum eſſet, et ſciret quia iureiurando iuraſſet illi Deus; de fructu lumbi eius(Græcè τῆς ὀσφύος)ſedere ſuper ſedem eius.

CAP. XXII.

165. Deleant igitur & teſtimonia dæmonum, &c.] Quum eiuſdem ſit argumenti hoc caput cum præcedenti, nouo titulo non eſt opus.

166. Filium Dauid proclamantia Ieſum.] Etiam hunc locum reſtitui ex Vatic.3.MS.cod. omiſſa Prepoſitione: Ad, planè ſuperflua. Porrò mirum eſt, ad quem locum hîc adludat Auctor, quum nuſquam legantur apud aliquem Euangeliſtarum dæmonia filium Dauid proclamantia Ieſum; ſed dumtaxat ab iis dicatur Marc.1. & Luc. 4. Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? & Luc.4. Quia tu es filius Dei; item Matth. 8. Quid nobis & tibi Ieſu fili Dei; nuſquam verò fili Dauid, niſi fortè ipſi codices ita legerint; veriùs, quòd illud magis miraculo conueniat. Videtur etiam hic memoria lapſus, vt alibi non ſemel, qui illud Chananææ matris, Matth. 15. Miſerere mei fili Dauid, filia eius à dæmonio vexata adſcripſerit, aut putauerit matrem id ex ore filiæ dixiſſe. Certè ipſe Auctor infrà l. 4. adu. Marc. tractans 4. cap. Lucæ, legit, & pulcherrimè explicat illud: Ieſu Nazarene; & rurſum: Tu es filius Dei.

167. Matthæus fideliſſ.Euangelij commentator, &c.] Magna (inquit Rhenan.) laus Matthæi Euangeliſtæ.

168. Liber geniture Ieſu Chriſti, &c.] More ſuo genituram dixit Auctor, pro generatione; ſicuti etiam lib. ſequenti de Reſurrect.carn. à conditione geniture.

169. & in ſemine tuo beoedicentur omnes nationes,&c.] Etiam iſtud partim ſumpſit ex veteri Teſtamento, Gen.22.ac 26.partim ex nouo, Gal.3. quia pro illo quod illic legitur: in ſemine tuo, legit Apoſtolus: in te; qui tamen etiam, verbis non multo pôſt ſequentibus hîc citatis, illud explicat: Non dixit ſeminibus, tamquam de pluribus, ſed ſemini, tamquam de vno, quod eſt Chriſtus. Omninò enim lego: ſemini, pro eo quod erat: ſemine, & addo ſecundò: tamquam, quia ſic legunt Apoſtoli exemplaria Græca, Latina, & Syriaca. Atque adeò videtur etiam Apoſtolus reſpexiſſe, nō ſolùm ad illum locum Gen. 22. ſed & ad alias promiſſiones, quæ Abrahæ dictæ ſunt, & ſemini eius, Gen. 12. 13. 15. & 17. aut fortaſſis etiā (ſi hîc in ſenſu abundare liceat) reſpexit Apoſtolus ad illud Cantici Mariæ, Luc.1. Sicut locutus eſt ad patres noſtros Abraham & ſemini eius. Atqui cū Apoſtolo omittit hîc Auctor terræ; quod habetur additum in Geneſi, & etiam ſuprà reperitur l. adu. Iud.c.1. Diſſentit autem in hoc à vulgato interprete, quòd vertat: de ſeminibus, ac: de vno, quod ille: in, vtrobique; vox Græca ἐπὶ vtrumque ſignificat; Syriaca tranſlatio neutrum habet.

CAP. XXIII.

170. Sed agnoſcimus adimpleti, &c.] Titulum huius capitis ipſo Tertullianus indicat: Quòd in illis adimpleatur Prophetia Simeonis, de ſigno cui cōtradicetur.

171. & in ſignū cui contradicetur.] Sic legimus partim ex 1. aditione, partim ex 1.Vatic.MS.cod.pro: quod contradicetur; tum quòd appelletur paulopòſt: ſignum contradicibile, tum quòd Græcè ſit Luc. 2. ἀντιλεγόμενον; quòd denique etiam ſic legant B.Auguſt. in Pſal. 88.& Origenes in homiliis alicubi.

172. Propterea dabit vobis Dominus ipſe ſignū.] Omninò ſic legendum patet, tum ex voce Græca: κύριος, tum ex voce Hebræa Adonai, Iſai. 7. quare etiam ſuprà Tom.1.lib.adu.Iud.cap.9.& apud B.Cypr.Teſtim.l. 2. c. 9. vbi hactenus: Deus legitur.

173. Academici iſti,&c.] Propterea Academicos vocat hos hæreticos, quòd, ſicuti illi, nihil certi adfirmarēt.

174. non virgo quantum à partu.] De hoc paradoxo Auctoris, quod pro ſe etiam Heluidius citabat (quod repetitur infrà Tom. 5. lib. de Monogam.) inter Prolegomena noſtra latius. Omittimus autem cum 3. Vatic. cod. MS. particulam: hoc, bis repetitam; legentes cum Euangeliſta Matth. 5. Quod amplius, hoc à malo eſt; & illud: non nupſit, ſuperfluum, vbi legimus: in partu ſuo nupſit, ipſa patefacti corporis lege; de quo altero paradoxo etiam inter Prolegomena latiùs; hîc dumtaxat, ſanum aliquem ſenſum ſcripturæ ſequentis adferemus.

175. Omne maſculinū adaperiens vuluam,&c.]

Hanc

Digitized by Google

Hanc ſcripturam citat Auctor, ſicuti eſt Luc. 2. Nihil interim hæc ſcriptura facit pro opinione Auctoris; quia ſic poteſt intelligi, vt Chriſtus quidem naturalia virginis Mariæ membra aperuerit, ſic tamen vt pudicitia virginitatis clauſtra non conuelleret. Proinde eleganter quidā Græcus (à Reuerend. Domino Ianſſenio citatus Cōment. Concord. Euang. cap. 10.) Solus (inquit) Chriſtus nondum apertam ſupernaturaliter aperuit, & clauſam naturaliter ſeruauit. Et B. Hieronym. lib. 2. aduerſ. Pelagian. Solus Chriſtus clauſas portas vuluæ virginalis aperuit: quæ tamen clauſæ iugiter permanſerunt. Hæc eſt enim porta Orientalis clauſa, per quam ſolus Pontifex ingreditur & egreditur, & nihilominus ſemper clauſa eſt. Siue autem legas cum excuſ. Dei filius, ſiue cum Vatic. 3. MS. cod. ſancti filius, perinde eſt; ſicuti etiā legendo: clauſam patefecit, aut: cluſam.

176. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit, & non peperit, &c.] Addimus ex 3. Vatic. MS. cod. &c. quærat autem diligens Lector, vbi hæc ſcriptura reperiri poſſit. Reperitur quidem Iob 21. iuxta tranſlationem Hieronym. Vacca peperit, & non eſt priuata fructu ſuo; pro quo quis poſſet conijcere lectum eſſe: & eſt priuata fructu ſuo; niſi longè aliter Græcè eſſet, & hîc Ezechiel citaretur. Ex iiſdem legimus: ne vos iam tunc prouidens (aut peruideos) ſpiritus ſanctus; pro eo quod erat: ne nos iam nunc, coeruptiſſ.

CAP. XXIIII.

177. Quod enim Eſaias iaculatur, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd eoſdem hæreticos etiam aliæ ſcripturæ ſuggillent.

178. Væ qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem.] Infrà haud abſimiliter Scorpiaco adu. Gnoſticos, cap. 1. Væ qui dulce in amarum, & lumen in tenebras conuertunt; vtrobique ſenſum potius quàm verba Iſai. 2. citans; nam ibi legitur verbis tranſpoſitis etiam ſecundum 70. Væ ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum dulce, & dulce amarum. Lego autem ex 3. Vatic. MS. cod. & caro non alia ſit quàm videtur.

179. Ego ſum (inquit) Deus; & alius abſque me non eſt.] Videtur hoc ſumptum ex Iſai. 45. cap. vbi legitur: Ego Dominus Deus, & non alius; & rurſum: & non eſt Deus præter me, vti etiam ſuprà adnotauimus lib. aduerſ. Hermogen. cap. 6. num. 25. Simile eſt etiam illud Iſai. 46. Ego ſum Deus, & non eſt Deus præter me; & Deuter. 32. Videte quòd ego ſum, & non eſt Deus præter me. Lego autem ex dictis 3. Vatic. MS. cod. Et cum aliàs (id eſt, ſicuti loqui ſolet, alio loco) pro: alio.

180. Ante me Deus non fuit.] Etiam hoc ex Iſai. ſumptum cap. 46. vbi ſecundum 70. legitur: Ante me non fuit alius Deus; quod quum à ij quidam ad filium, Auctor potius ad patrem Deum refert, dum addit: neſcio quas illas Æonum Valentinianorum Genealogias pulſat; de quibus vide ſuprà integrum librum aduerſ. Valentin. cum Genealogia dictorum Æonum à nobis reſtituta. De ſcriptura vero qua Hebioni reſpondetur, ſuprà cap. 19. ſecundum quod omittimus: &c, cum 3. Vatic. MS. cod. legentes vtrobique: de cœlo, pro: de cœlis. Quid denique: energema, lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 30. num. 175, & de prouerbio: ſignum dirigit, vide noſtra Prolegomena.

181. Qui negat Chriſtum in carne veniſſe, hic Antichriſtus eſt.] Quum iſtud reperiatur in 2. Epiſt. Ioan. patet Auctorem epiſtolam illam non minus quàm primam pro authentica habuiſſe, de qua alicubi ſuprà latius. quam etiam Ioannis Apoſtoli Epiſtolam vocat Aurelius à Chullabi Epiſcopus in Synodo Africana ſub Cypriano.

182. Sicut & definiens ipſum quoque Chriſtum vnum.] Intelligit Apoſtolum Paulum, apud quem 1. Cor. 8. legitur: & vnus Dominus Ieſus Chriſtus. Valentiniani autem ſunt, qui alium faciunt Chriſtum, alium Ieſum. De quibus vide ſuprà lib. aduerſ. Valentin. cap. 27. Siue autem legas: ſub tribus arbitris, cum excuſis, ſiue cum MS. 3. Vatic. cod. teſtibus, perinde eſt.

183. alium ceteris paſſiuum.] Paſſiuum ceteris (inquit Rhen.) vocat communem ceteris, hoc eſt, nō differentem à ceteris, nec eximium, ſed vulgarem, vilémque. Sic paſſiuum nomen Dei dicit, & paſſiuum conuictum adu. Marcion. lib. 1. pro communi & promiſcuo. Item paſſiuos diſcipulos adu. Valentin. hoc eſt, inconſtantes atque paſſim vagos, nec vni magiſtro addictos. Rurſus licentiam paſſiuam lib. 1. Ad vxorem, & paſſiuū cenſum lib. de Monogam. Porrò videtur hoc vocabulum Afris fuiſſe peculiare. Nam quum Decretorum ingens illud volumē, quod Burchardus Vvormatienſis Antiſtes congeſſit ante Gratianum, aliquando euoluerem; reperi illud in tertia conſtit. Carthaginienſis Concilij, quæ ſic habet: Martyrum dignitatem nemo prophanus infamet, nec paſſiua corpora, quæ ſepulturæ tantùm propter miſericordiam Eccleſiaſticam commendari mandatum eſt, redigant; vt aut inſania præcipitatos, aut alio peccato diſcretos non ratione vel tempore competenti, quo martyria celebrantur, martyrum nomine appellent. Ceterùm eius Synodi conſtitutiones perſcripſiſſe fertur Aurelius Carthaginienſis Epiſcopus. Paſſiua corpora, vocat quælibet. Paſſiuitatem etiam vſurpat Tertullianus plus ſemel in ſequentibus opuſculis, pro libertate in malam partem, qua homo ſit inconſtans, & nunc ad hoc, nunc ad illud verſabilis. Addit Latinius eſſe illum Canonem à Rhenano citatum 1. Carthag. concilij cap. 2. & quòd eiuſdem Concilij cap. 7. legatur: communio paſſiua, id eſt, indifferens, cuiuis nullo habito diſcrimine paſſim permiſſa.

184. per quod ſuā quoque in alia carne reſurrectionē adſeuerant.] Vide de hoc errore Valentinianorū ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 49. num. 315. ad illud: Reſurrectionem huius carnis negat, ſed alterius. Videntur enim aliam carnem, id eſt, non eandem, reſuſcitandam adfirmaſſe.

185. Sed benè, quòd idem veniet de cœlis, qui eſt paſſus, &c.] Alludere mihi videtur ad illud Act. 1. Hic Ieſus qui adſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum.

186. Et videbunt & agnoſcent qui eum confixerunt.] Citat hanc ſcripturam, non tam ſicuti Zachar. 12. atque Ioan. 19. reperitur, quamquam etiam in hoc diuerſus ſit, quòd explicationis gratia addat: & agnoſcent, deinde legat: qui eum confixerunt, pro eo quod Euangeliſta, in quem transfixerunt, Græcè, Latinè, & Syriacè. Quomodo interim etiam legūt Vat. 3. MS. cod. infrà lib. de Reſurr. carn. cap. 26.

187. qui adfirmant carnem in cœlis vacuam ſenſu, vt vaginam exempto Chriſto ſedere.] Hunc abſurdiſſimum errorem qui adfirmauerint, quærat diligens Lector. Illum autem, quo Chriſtum ſine carne cœlos aſcendiſſe dicebant, attribuit Philaſtrius Paſſioniſtis; & Seleucianis, ac Hermianis, quòd carnem exſpoliatam, quum in

cælum aſcenderet, in ſole poſuerit Chriſtus, iuxta illud: In ſole poſuit tabernaculum ſuum; ad quem poſſet videri adludere Auctor, ſi legeret: in ſole vacuam, *vbi legitur:* in cœlis; *ſed ea caſtigatio nimis foret libera, maximè cùm Tertulliano illi poſteriores videantur.*

CAP. XXV.

188. Sed hactenus de materia præfeoti, &c.] *Titulum* Epilogi *huic capiti dedimus. Lego autem omninò:* aduerſus omnes præiudicauerimus, *pro eo quod erat:* prædicauerimus.

189. Vt autem clauſulam de Præfatione commuoi faciat RESVRRECTIO CARNIS NOSTRÆ ALIO LIBRO DEFENDENDA.] *Sic hunc locum diſtinximus & correximus ex 1. Vatic. MS. cod. pro eo quod erat:* Vt autē clauſula de Præfatiooe communi faciat, reſurrectio, &c. *Vult enim Præfationem communem ſequentis libri* de Reſurrectione carnis, *facere clauſulam huius libri.*

190. manifeſto iam.] *Subauditur (inquit Rhenan.) exiſtente, vt Græci* δήλου ὄντος.

ARGVMENTVM LIBRI DE RESVRRECTIONE CARNIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

I. *DE Reſurrectione carnis ſcripturus Auctor, imprimis tradit eam etiam ſeculo, & præſertim Platonicis ac Pythagoricis non ignotam fuiſſe.*

II. *Hæreticos verò, etſi cum Sadducæis non agnoſcant, reuinci tamen tum libro præmiſſo* DE CARNE CHRISTI, *tum* DE DEO CARNIS AVCTORE, ET CHRISTO CARNIS REDEMPTORE, *libris* ADVERS. MARCIONEM *ſcriptis; quòd Animæ reſurrectionem non negent, præter ſolum Lucanum; contra quem Animæ immortalitatem libro* DE ANIMA *tutatus ſit.*

III. *Proinde hæreticos non debere vulgi in ea deneganda ignorantiam ſequi.*

IIII. *Neque enim obſtare, carnis quam prætendunt ignobilitatem.*

V. *Primùm, quòd à Deo facta ſit.*

VI. *Item, quòd Dei manu exſtructa.*

VII. *Quòd iam limus in carnem reformatus & immutatus ſit.*

VIII. *Quòd apud Chriſtianos caro abluatur, vnguatur, ſignetur, manuſimpoſitione adumbretur, corpore & ſanguine Chriſti veſcatur; denique poſt conflictationes animæ, ieiunia, virginitatem, viduitatem, pro nominis Chriſti fide moriatur.*

IX. *Quòd Chriſtus, carnem etſi infirmam, & peccatricem, dilexerit.*

X. *Quòd denique ſcripturis caro illuſtretur.*

XI. *Neque verò, Dei potentiam excedere Reſurrectionem carnis.*

XII. *Diuinæ enim potentiæ exemplum eſſe; diei ac noctis; hyemis & æſtatis; veris ac autumni, viciſſitudines.*

XIII. *Phœnicem etiam Orientis alitem, qui ſemetipſum funerans renouat.*

XIIII. *Atqui, & cauſſam reſtitutionis carnis idoneam ſubeſſe, Dei in bono remunerando & malo puniendo iudicium.*

XV. *Quum enim operarum inter ſe anima & caro ſocietatem habeant; oportere etiam, aut pœnæ aut gratiæ communicare mercedem.*

XVI. *Etſi enim vas animæ caro appelletur; non tamen propterea, non & meritis animæ communicare.*

XVII. *Atque adeò, quum Animæ facta per carnem adminiſtrentur; non ſufficere, animam foueri aut cruciari ſine carne, pro operibus carnis.*

XVIII. *Deinde apud omnes edictum Dei pendere: Reſurrectionem mortuorum.*

XIX. *Quam quidam malè in imaginariam ſignificationem diſtorquent.*

XX. *Non omnia enim Prophetas per imagines concionatos; tum quòd, ſi omnia figuræ, quid*

erit

erit illud cuius figuræ; tum quòd in ipſum Chriſtum inſigniora quæque luce clarius, verè nõ figuratè, adimpleta ſint.

Tot quoque eſſe inſtrumenta diuina ita apertè corporalem conteſtantia reſurrectionem; XXI.
vt nullam admittant figuratæ ſignificantiæ ſuſpicionem.

Reſpiciendum eſſe denique ad illas ſcripturas, quæ non ſinunt credere, reſurrectionem aut XXII.
iam factam, aut ab exceſſu ſtatim vitæ fieri.

Etſi autem Apoſtolus ad Coloſſenſes, ſpiritaliter nos reſuſcitatos dicat; non negare ta- XXIII.
men, etiam corporaliter reſurrecturos.

Quippè, quum ipſe Epiſtolis ſuis ad Theſſalonicenſes, reſurrectionem apertè confirmet. XXIIII.

In Apocalypſi ſimiliter Joannis, ipſa tempora reſurrectionis indicari. XXV.

Quid? quòd liceat etiam corporalem reſurrectionem de patrocinio figurati eloquij Prophe- XXVI.
tici vindicare; tum terræ, tum veſtimentorum nomine. XXVII.

Immò, ſicut vocibus, ita & rebus ac factis prophetatam reſurrectionem. XXVIII.

Manifeſtiſſimam denique eſſe de eadem Ezechielis determinationem. XXIX.

Eámque talem, vt figuratè aut allegoricè non poſſit intelligi. XXX.

Quum aliis quoque manifeſtis Prophetarum probetur teſtimoniis. XXXI.

Iiſque eiuſcemodi, quibus prædicatur etiam corporum inſepultorum reſurrectio. XXXII.

Porrò etiam in Euangeliis, non omnia in parabolis à Domino pronuntiata. XXXIII.

Immò in omni Reſurrectionis mentione, corporalitatem carnis à Domino propriè ſigni- XXXIIII.
ficari. XXXV.

Quamquam adeò carnem Chriſtus dicat nihil prodeſſe; ex materia dicti, ſenſum eſſe di- XXXVI. XXXVII.
rigendum.

Maximè, quum etiam factis mortuos reſuſcitando, futuram reſurrectionem ſigni- XXXVIII.
ficarit.

Reſurrectionem quoque Apoſtolicorum Actorum inſtrumenta teſtari. XXXIX.

Perperàm proinde, ſuo etiam more hæreſes pro ſe interpretari, interiorem & exteriorem XL.
hominem; quaſi per corruptionem, exterioris carnis corruptelam intelligat.

Sicuti etiam illud de domo tabernaculi noſtri quæ diſſoluitur. XLI.

Sed demutari dumtaxat cadauera, non morte deuorari; quum Gigantum antiquiſſimo- XLII.
rum crates adhuc ſuperſint, ſicuti etiam dixerit Auctor alibi.

Neque verò etiam peregrinationem à corpore pro ipſis facere; quòd addat Apoſtolus, re- XLIII.
portare debere per corpus ſecundum quæ geſſit quis, bonum ſiue malum.

Jtem etiam inde quòd dicat: Vitam Jeſu manifeſtandam in corpore. XLIIII.

Alia etiam cæcitate eos impingere, in veterem & nouum hominem. XLV.

Sicuti idem Apoſtolus carnem damnare videatur; carnis opera damnare. XLVI.

Carni enim ſalutem repromittere. XLVII.

Apertiſſimè denique 1. Cor. 15. Reſurrectionem carnis ab illo confirmari. XLVIII.

Atque adeò ex antecedentibus diſci; quali conditione exhæredauerit à regno Dei carnẽ XLIX.
& ſanguinem, nempè carnis opera.

Immò, omiſſis eiuſmodi interpretationibus, ipſas quoque ſubſtantias carnis & ſanguinis, L.
non aliter quàm ſunt, intellectas, licere reſurrectioni vindicare.

Vel per Chriſtum idipſum probari, qui carnem & ſanguinem ſecum vexerit in cæ- LI.
lum.

Et verò, etiam eodem corpore venturos mortuos, diſputare Apoſtolum. LII.

Neque enim corpus animale, poſſe animam intelligi, ſed carnem. LIII.

LIIII. *Nec etiam, vt ſuprà adtigit, carnem à vita deuorari, ſed id quod in ea mortale eſt.*

LV. *Aliud inſuper eſſe demutationem, aliud perditionem carnis.*

LVI. *Alioqui abſurdum eſſe; aliam ſubſtantiam, nempè carnis, operari; aliam, nempè animæ, mercede diſpungi.*

LVII.LVIII *Oportere etiam reſurrectionem integram credere, ſcripturis id adſirmantibus.*

LIX. *Et carnem itaque & animam, ſententiam ſalutis aut pœnæ ſubituram.*

LX. *Sexu etiam & membris ſaluum hominem reſurrecturum; etſi vacent à ſolitis officiis vitæ neceſſariis.*

LXI. *Præſertim quum quædam illorum officia, quibus Deum laudamus & prophetamus, remanſura ſint; & etiam in hac vita vacent cibis ieiunio functi; & ſexum à genitura ſubducant ſpadones voluntarij, & Chriſto maritatæ virgines.*

LXII. *Futuros denique nos, non angelos, ſed ſicut angelos Dei.*

LXIII. *Quocirca concludi, Reſurrecturam carnem, & quidem omnem, & quidem ipſam, & quidem integram.*

Ceterùm, præterquàm quòd dicto II.*cap. citentur Libri de Anima, de Carne Chriſti, & aduerſus Marcionem Libri ſecundus & tertius; ſicuti horum alter iterum cap.* XIIII. *ac denuò Liber de Anima, cap.* XVII. *&* XLV. *qui omnes abſque controuerſia Tertulliani ſunt; etiam nominatim fit huius Libri mentio (vnde colligitur, quòd in huius Tomi Præfatione diximus eodem ferè hos cõſcriptos tempore) tum ſuprà ſub finem libri de Carn. Chriſti, tum infrà lib. 5. aduerſ. Marcionẽ, cap. x. Prioris loci hæc ſunt verba:* RESVRRECTIO NOSTRAE CARNIS, alio libello defendenda; hic habebit præſtructionem; manifeſto iam, quale fuerit quod in Chriſto reſurrexit. *Poſterioris, vbi Epiſtolam* 1. *ad Corinthios explicat:* Reuertamur (*inquit*) nunc ad RESVRRECTIONEM, cui & aliàs quidem proprio volumine ſatisfecimus, omnibus hæreticis reſiſtẽtes; ſed nec hìc deſumus, propter eos qui illud opuſculum ignorant. *Atqui Librum hunc MS. viderunt Trithemius & Politianus. In lucem primus ædidit Rhenanus ex Paterniacenſi & Hirſaugienſi codicibus, cum Scholiis; deinde caſtigatiorem ex Gorzienſi, cum Adnotationibus; caſtigauit deinde Gelenius ex Britannico codice Lælandi. Nos denique iterum recognouimus ex Vaticanis tribus, & Anglico Ioannis Clementis MS. exemplaribus, ac Latinij coniecturis; & nouo Argumento ac Adnotationibus auximus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE RESVRRECTIONE CARNIS LIBER.

CAP. I. FIDVCIA[1] Chriſtianorum, reſurrectio mortuorum: illam credentes ſumus, hoc credere veritas cogit. Veritatem Deus aperit. Sed vulgus irridet, exiſtimans nihil ſupereſſe poſt mortem:[2] Et tamen defunctis parentant, & quidem impenſiſſimo officio pro moribus eorum, pro temporibus eſculentorum, vt quos negant ſentire quicquam, etiam deſiderare præſumant. At ego magis ridebo vulgus, tunc quoque quum ipſos defunctos atrociſſimè exurit, quos poſtmodùm guloſiſſimè nutrit, iiſdem ignibus & promerens & offendens. O pietatem de crudelitate ludentem: ſacrificat, an inſultat,[3] quum crematis cremat? Planè cum vulgo interdum & ſapientes ſententiam ſuam

A ſuam iungunt. [4] Nihil eſſe poſt mortem, Epicuri ſchola eſt. Ait & Seneca, omnia
poſt mortem finiri, etiam ipſam. Satis eſt autem, [5] ſi non minor Philoſophia Pytha-
goræ & Empedocli. Sed Platonici immortalem animam econtrariò reclamant: im-
mò adhuc proximè etiam in corpora remeabilem affirmant, etſi non in eadem, [6] etſi non
in humana tantummodò, [7] vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum recen-
ſeantur. [8] Certè recidiuatum animæ corporalem pronuntiauerunt, tolerabiliùs mutata
quàm negata qualitate: pulſata ſalute, [9] licet nõ adita veritate. Ita ſeculum reſurrectionem
mortuorum, nec quum errat, ignorat. [[10] Si verò & apud Deum aliqua ſecta eſt, Epicu- Cap. II.
reis magis adfinis quàm Prophetis, ſciemus quid audiant à Chriſto [11] Sadducæi. Chriſto *Matth. 22.*
enim ſeruabatur omnia retrò occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata ſupplere, prædi-
cata repræſentare: mortuorum certè reſurrectionem, non modo per ſemetipſum, verùm
etiam in ſemetipſo probare. Nunc autem ad alios Sadducæos præparamur, [12] partiarios
ſententiæ illorum. Ita dimidiam agnoſcunt reſurrectionem, ſolius ſcilicet animæ, aſper-
nati carnem ſicut & ipſum dominum carnis. Nulli denique alij ſalutem corporali ſubſtan-
tiæ inuident, quàm [13] alterius diuinitatis hæretici. Ideóque & Chriſtum aliter diſponere,
coacti ne creator carnis habeatur, in ipſa priùs carne eius errauerunt, [14] aut nullius verita-
tis contendentes eam ſecundum Marcionem, & Baſilidem, aut propriæ qualitatis, ſecun-
dum hæreſes Valentini, & Apellem. Atque ita ſequitur, vt ſalutem eius ſubſtantiæ exclu-
B dant, cuius Chriſtum conſortem negant, certi illam ſummo præiudicio reſurrectionis in-
ſtructam, ſi iam in Chriſto reſurrexit caro. [15] Propterea & nos volumen præmiſimus De
carne Christi, quo eam & ſolidam probamus aduerſum phantaſmatis natiuita-
tem, & humanam vindicamus aduerſus qualitatis proprietatem, [16] cuius conditio Chri-
ſtum & hominem & filium hominis inſcripſerit. Carneum enim atque corporeum pro-
bantes eum, proinde [17] & obducimus, præſcribendo nullum alium credendum Deum
præter creatorem, dum talem oſtendimus Chriſtum, in quo dinoſcitur Deus, qualis pro-
mittitur à creatore. Obducti dehinc de Deo carnis auctore, & de Chriſto carnis redem-
ptore, iam & de reſurrectione carnis reuincentur, congruenter ſcilicet & de Deo carnis
auctore, & de Chriſto carnis redemptore. [18] Hoc fermè modo dicimus ineundam cum
hæreticis diſceptationem. Nam & ordo ſemper à principalibus deduci expoſcit, vt de ipſo
priùs conſtet à quo dicatur, diſpoſitũ eſſe quod quæritur. Atque adeò & hæretici ex con-
ſcientia infirmitatis, nunquam ordinariè tractant. Certi enim quàm laborent in alterius
diuinitatis inſinuatione, aduerſus Deum mundi omnibus naturaliter notum de teſtimo-
niis operum, certè & in ſacramentis priorem, & in prædicationibus manifeſtiorem, ſub
obtentu quaſi vrgentioris cauſæ, id eſt, ipſius humanæ ſalutis ante omnia requirendæ, à
quæſtionibus reſurrectionis incipiunt: quia duriùs creditur reſurrectio carnis, quàm vna
diuinitas: atque ita tractatum viribus ordinis ſui deſtitutum, & ſcrupulis potius oneratum
C depretiantibus carnem, paulatim ad alterius diuinitatis temperant ſenſum, ex ipſa ſpei
concuſſione & demutatione. Deiectus enim vnuſquiſque vel motus de gradu eius ſpei
quam ſuſceperat apud creatorem, facilè iam declinatur ad alterius ſpei auctorem, etiam
vltrà ſuſpicandum. Per diuerſitatem enim promiſſionum, diuerſitas inſinuatur Deorum.
Sic multos inretitos videmus, dum antè de reſurrectione carnis eliduntur, quàm de vnio-
ne diuinitatis elidunt. Igitur quantum ad hæreticos, demonſtrauimus quo cuneo occur-
rendum ſit à nobis: & occurſum eſt iam ſuo quoque titulo [19] de Deo quidem vnico,
et Christo eius adversvs Marcionem: [20] de carne verò Domini,
etiam adversvs qvatvor hæreses: ad hanc maximè quæſtionem præſtruẽ-
dam, vti nunc de ſola carnis reſurrectione ita digerendum ſit, tanquam penes nos quoque
incerta, id eſt, penes creatorem. Nam & multi rudes, & plerique ſua fide dubij & ſimpli-
ces: plures quos inſtrui, dirigi, muniri oportebit, [21] quia & hoc latere vnio diuinitatis de-
fendetur: ſicuti enim negata carnis reſurrectione concutitur, ita vindicata conſtabilitur:
Animæ autem ſalutem credo retractatu carere. Omnes enim ferè hæretici eam quoquo
modo volunt, tamen non negant. [22] Viderit vnus aliqui Lucanus, nec huic quidem ſub-
ſtantiæ parcens, [23] quam ſecundum Ariſtotelem diſſoluens, aliud quid pro ea ſubiicit,
tertium quiddam reſurrecturus, neque anima, neque caro, id eſt, non homo, [24] ſed vrſus
forſitan, quã Lucanus. [25] Habet & iſte à nobis pleniſſimum de omni statv animæ
ſtylum, quam in primis immortalem tuentes, ſolius carnis & defectionem agnoſcimus,
& refectionem, cùm maximè adſerimus, redactis in ordinarium materiæ corpus, ſiqua &

alibi pro cauſarum incurſione perſtricta diſtulimus. Nam vt quædam prælibari ſolenne D
eſt, ita & differri neceſſe eſt, dummodò & prælibata ſuppleãtur ſuo corpore, & dilata red-
Cap.III. dantur ſuo nomine. [[26] Eſt quidem & de communibus ſenſibus ſapere in Dei rebus, ſed
in teſtimonium veri, non in adiutorium falſi: quod ſit ſecundum diuinam, non contra di-
uinam diſpoſitionem. Quædam enim & natura nota ſunt, vt immortalitas animæ penes
plureis, vt Deus noſter penes omneis. [27] Vtar ergo & ſententia Platonis alicuius pronun-
tianris, Omnis anima immortalis. [28] Vtar & conſcientia populi, conteſtantis Deum Deo-
rum; vtar & reliquis communibus ſenſibus, qui Deum iudicem prædicant: Deus videt. Et,
Deo commendo. At cùm aiunt, Mortuum quod mortuum: &, Viue dum viuis: &, Poſt
1. Cor.1. mortem omnia finiuntur, etiam ipſa: tunc meminero [29] & cor vulgi cinerem à Deo depu-
tatum, & ipſam ſapientiam ſeculi, ſtultitiam pronuntiatam. Tunc ſi & hæreticus ad vulgi
vitia, vel ſeculi ingenia confugerit, diſcede dicam ab ethnico hæretice; etſi vnum eſtis
omnes, [30] qui Deum fingitis, dum hoc tamen in Chriſti nomine facis, dum Chriſtianus
tibi videris, alius ab ethnico es: redde illi ſuos ſenſus, quia nec ille de tuis inſtruitur.
Matth.15. [31] Quid cæco duci inniteris, ſi vides? Quid veſtiris à nudo, ſi Chriſtum induiſti? Quid alie-
no vteris clypeo, ſi ab Apoſtolo armatus es? Ille potius à te diſcat carnis reſurrectionem
confiteri, quàm tu ab illo diffiteri. Quia ſi à Chriſtianis negari eam oporteret, ſufficeret il-
lis de ſua ſcientia, non de vulgi ignorantia inſtrui. Adeò non erit Chriſtianus, qui eam ne-
gabit, quam confitentur Chriſtiani, & his argumentis negabit, quibus vtitur non Chri- E
ſtianus. Aufer denique hæreticis, quæ cum ethnicis ſapiunt, vt de ſcripturis ſolis quæſtio-
nes ſuas ſiſtant, & ſtare non poterunt. Communes enim ſenſus ſimplicitas ipſa commen-
dat, & [32] compaſſio ſententiarum, & familiaritas opinionum, eóque fideliores exiſtiman-
tur, quia nuda & aperta & omnibus nota definiunt. Ratio autem diuina in medulla eſt,
Cap.IIII. non in ſuperficie, & plerunque æmula manifeſtis. [[33] Itaque hæretici inde ſtatim inci-
piunt, [34] & inde præſtruunt, dehinc interſtruunt vnde ſciunt facilè capi mentes, de com-
munione fauorabili ſenſuum. An aliud prius vel magis audias ab hæretico quàm ab ethni-
co? & non protinus, & non vbique conuicium carnis, in originem, in materiam, in caſum,
in omnem exitum eius, immundæ à primordio ex fæcibus terræ, immundioris deinceps
ex ſeminis ſui limo, friuolæ, infirmæ, criminoſæ, oneroſæ, moleſtæ? & [35] poſt totum igno-
bilitatis elogium, caducæ in originem terram, & cadaueris nomen, & de iſto quoque no-
mine perituræ in nullum inde iam nomen, in omnis iam vocabuli mortem? Hanc ne ergo
vir ſapiens & viſui & contactui [36] & recordatui tuo ereptam perſuadêre? quòd ſe receptura
quandoque ſit in integrum de corrupto, in ſolidum de caſſo, in plenum de inanito, in ali-
quid omninò de nihilo? [37] Et vtique redhibentibus eam ignibus & vndis, & aluis ferarum,
[38] & rumis alitum, [39] & lactibus piſcium, [40] & ipſorum temporum propria gula. [41] Adeó-
ne autem eadem ſperabitur quæ intercidit, vt claudus, & luſcus, & cæcus, & leproſus, &
paralyticus reuertantur, vt rediſſe non libeat ad priſtinum? an integri, vt iterum talia pati F
timeant? Quid tum de conſequentiis carnis? Rurſúsne omnia neceſſaria illi, & in primis
pabula atque potacula, & pulmonibus natandum, & inteſtinis æſtuandum, & pudendis
non pudendum, & omnibus membris laborandum? Rurſus vlcera, & vulnera, & febris,
& podagra, & mors redoptanda? Nimirùm hæc erunt vota carnis recuperandæ, iterum
cupere de ea euadere. Et nos quidem hæc aliquantò honeſtiùs pro ſtyli pudore. [42] Cete-
rùm quantum etiam ſpurciloquio liceat illorum in cõgreſſibus experiri, tam ethnicorum
Cap.V. quàm hæreticorum. [[43] Igitur quoniam & rudes quique de communibus adhuc ſenſi-
bus ſapiunt, & dubij & ſimplices per eoſdem ſenſus denuò inquietantur, & vbique primus
iſte in nos aries temperatur, quo carnis cõditio quaſſatur, neceſſariò & à nobis carnis pri-
mùm conditio munietur. Vituperationem laudatione depellas. Ita nos rhetoricari quo-
que prouocant hæretici, ſicut etiam philoſophari. Futile & friuolum iſtud [44] corpuſculum,
quod malum denique appellare nõ horrent, [45] etſi angelorum fuiſſet operatio, vt Menan-
dro & Marco placet, [46] etſi ignei alicuius extructio æquè angeli, vt Apelles docet, ſuffice-
ret ad auctoritatem carnis, ſecundæ diuinitatis patrocinium. Angelos poſt Deum noui-
mus. Iam nunc quiſquis ille ſummus Deus hæretici cuiuſque eſt, non immeritò ab ipſo
quoque deducerem carnis dignitatem, à quo voluntas producendæ ei adfuiſſet. Vtique
enim prohibuiſſet fieri, quam fieri ſciſſet, ſi fieri noluiſſet. Ita & ſecundum illos æquè ca-
ro, Dei res. Nihil operis, non eius eſt, qui paſſus eſt eſſe. Benè autem quòd plures [47] & du-
riores quæque doctrinæ totam hominis figulationem Deo noſtro cedunt. Quantus hic
ſit,

A ſit, ſatis noſti, qui vnicum credidiſti. Incipiat iam tibi caro placere, cuius artifex tantus
eſt. [48] Sed & mundus, inquis, Dei opus eſt, & tamen præterit habitus huius mundi, Apo- *1. Cor. 7.*
ſtolo quoque auctore: nec idcircò reſtitutio mundi præiudicabitur, quia Dei opus eſt; &
vtique ſi vniuerſitas irreformabilis poſt deceſſum, quid portio? Planè, ſi portio vniuerſitati
adæquatur. [49] Ad diſtantiam enim prouocamus: primò quidem, quòd omnia ſermone *Ioan. 1.*
Dei facta ſunt, [50] & ſine illo nihil. Caro autem & ſermone Dei conſtitit propter formam,
ne quid ſine ſermone. Faciamus enim hominem, antè præmiſit: Et amplius, manu propter *Gen. 2.*
prælationem, ne vniuerſitati compararetur. Et finxit, inquit, Deus hominem. Magnæ ſi-
ne dubio differentiæ ratio, pro conditione ſcilicet rerum. Minora enim quæ fiebant, eo
cui fiebāt. Siquidem homini fiebant, cui mox à Deo addicta ſunt. Meritò igitur vt famula,
iuſſu & imperio, & ſola vocali poteſtate vniuerſa proceſſerant. Contrà, homo vt dominus
eorum, in hoc ab ipſo Deo exſtructus eſt, vt dominus eſſe poſſet, dum fit à Domino. Ho- *Ibidem.*
minem autem memento carnem propriè dici, quæ prior vocabulum hominis occupauit:
[51] Et finxit Deus hominem, limum de terra. Iam homo, qui adhuc limus. [52] Et inſuffla- *Gen. 2.*
uit in faciem eius, flatum vitæ, & factus eſt homo, id eſt, limus, in animam viuam. [53] Et
poſuit Deus hominem quem finxit, in paradiſo. Adeò homo figmentum primò, dehinc
totus. Hoc eò commendarim, vti quicquid omninò homini à Deo proſpectum atque
promiſſum eſt, non ſoli animæ, verùm & carni ſcias debitum: vt ſi non ex conſortio ge-
B neris, certè vel ex priuilegio nominis. [[54] Perſequar itaque propoſitum, ſi tamen tan- **Cap. VI.**
tum poſſim carni vindicare, quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem
quòd illa puſillitas, limus, in manus Dei, quæcunque ſunt, peruenit, ſatis beatus etſi ſo-
lummodò contactus. Quid enim ſi nullo amplius opere, ſtatim figmentum de contactu
Dei conſtitiſſet? Adeò magna res agebatur, qua iſta materia exſtruebatur. Itaque totiens
honoratur, quotiens manus Dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur,
dum effingitur. [55] Recogita totum illi Deum occupatum, ac deditum, manu, ſenſu, opere,
conſilio, ſapientia, prouidentia, & ipſa in primis adfectione, quæ lineamenta ductabat.
Quodcunque enim limus exprimebatur, Chriſtus cogitabatur homo futurus, quod & li-
mus, & Sermo caro, quod & terra tunc. Sic enim præfatio patris ad filium: Faciamus ho- *Gen. 1.*
minem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Et fecit hominem Deus, id vtique quod
finxit, ad imaginem Dei fecit illum, ſcilicet Chriſti. Et ſermo enim Deus, [56] qui in effigie
Dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit pariari Deo. Ita limus ille iam tunc imaginem
induens Chriſti futuri in carne, non tantùm Dei opus erat, ſed & pignus. Quò nunc fa-
cit, ad infuſcandam originem carnis, nomen terræ ventilare, vt ſordentis, vt iacentis ele-
menti? cùm etſi alia materia excudendo homini competiſſet, [57] artificis faſtigium recogi-
tari oporteret, qui illam & elegendo dignam iudicaſſet, & tractando feciſſet. [58] Phidiæ
manus Iouem Olympium ex ebore molitur, & adoratur: nec iam [59] beſtiæ & quidem in-
C ſulſiſſimæ dens eſt, ſed ſummū ſeculi numē, non quia elephantus, ſed quia Phidias tantus:
Deus viuus & Deus verus, quamcunque materiæ vilitatem non de ſua operatione pur-
gaſſet, & ab omni infirmitate ſanaſſet? An hoc ſupererit, vt honeſtiùs homo Deum, quàm
hominem Deus finxerit? Nunc etſi ſcandalum limus, alia iam res eſt. Carnem iam teneo,
non terram: licet & caro audiat, Terra es, & in terram ibis: origo recenſetur, non ſubſtan- *Gen. 3.*
tia reuocatur. Datum eſt eſſe aliquid origine generoſius, & demutatione fœlicius. Nam &
aurum terra, quia de terra: hactenus tamen terra: ex quo aurum, longè alia materia, ſplen-
didior atque nobilior [60] de obſoletiore matrice. Ita & Deo licuit carnis aurum, de limi,
quibus putas, ſordibus excuſato cenſu eliquaſſe. [[61] Sed dilutior videatur auctoritas **Cap. VII.**
carnis, quia non & ipſam propriè manus diuina tractauit, ſicuti limum. Quando in hoc
tractauit limum, vt poſtmodùm caro fieret ex limo, carnis vtique negotium geſſit. Sed
adhuc velim diſcas, quando & quomodo caro floruerit ex limo. [62] Neque enim, vt quidā
volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradiſum exuti induerunt, ipſæ erūt car- *Gen. 3.*
nis ex limo reformatio; [63] quum aliquantò priùs & Adam, ſubſtantiæ ſuæ traducem, in
fœmina iam carnem recognouerit: Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea; & *Gen. 2.*
ipſa delibatio maſculi in fœminam carne ſuppleta ſit; limo opinor ſupplenda, ſi Adam ad-
huc limus. Oblitteratus igitur & deuoratus eſt limus in carnem. Quando? quum factus eſt
homo in animam viuam, de Dei flatu, vapore ſcilicet, idoneo torrere quodammodò li-
mum in aliam qualitatem; quaſi in teſtam, ita in carnem. Sic & figulo licet argillam tem-
perato ignis adflatu in materiam robuſtiorē recorporare, & aliam ex alia fingere ſpeciem, *Iſai. 45.*

Rom. 9. aptiorem priſtina, & ſui iam generis ac nominis. Nam etſi ſcriptum eſt, [64] Nũquid argilla D
2. Cor. 4. dicet figulo, id eſt, homo Deo? etſi Apoſtolus in teſtaceis ait vaſculis, tamen & argilla homo, quia limus antè, & teſta caro, quia ex limo per adflatus diuini vaporem, quam poſtea pelliceæ tunicæ, id eſt, cutes ſuperductæ veſtierunt. Vſqueadeò, ſi detraxeris cutem, nudaueris carnem: Ita quod hodie ſpolium efficitur, ſi detrahatur, hoc fuit indumẽtum cùm
Coloſſ. 2. ſuperſtruebatur. [65] Hinc & Apoſtolus circuncifionem, deſpoliationem carnis appellans, tunicam cutem confirmauit. Hæc cùm ita ſint, habes & limum de manu Dei glorioſum, & carnem de afflatu Dei glorioſiorem, quo pariter caro & limi rudimenta depoſuit, & animæ ornamenta ſuſcepit. Non es diligentior Deo, vti tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana candentia, non plumbo, non ære, non ferro, [66] ne argento quoque oblaquees, ſed electiſſimo & inſuper operoſiſſimo deſcrobes auro: vinis item, & vnguentis precioſiſſimis quibuſque vaſculorum priùs congruentiam cures: proinde perſpectæ ferroginis gladiis vaginarum adæques dignitatem: Deus verò animæ ſuæ vmbram, ſpiritus ſui auram, oris ſui operam viliſſimo [67] alicui commiſerit capulo, & indignè collocando vtique damnauerit. Collocauit autem an potius inſeruit & immiſcuit carni, tanta quidem concretione, vt incertum haberi poſſit, vtrúmne caro animam, an carnem anima circumferat: vtrúmne animæ caro, [68] an anima appareat carni: ſed etſi magis animam inuehi atque dominari credendum eſt, vt magis Deo proximã, hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quòd proximam Deo & continet, & ipſius dominationis compotem præſtat. Quem enim naturæ vſum, quem mundi fructum, quem elemen- E
torum ſaporem, non per carnem anima depaſcitur? quidni? per quam omni inſtrumento ſenſuum fulta eſt, viſu, auditu, guſtu, odoratu, contactu: per quam diuina poteſtate reſperſa eſt, nihil non ſermone perficiens, vel tacitè præmiſſo. Et ſermo enim de organo carnis eſt, Artes per carnem: ſtudia, ingenia, per carnem: opera, negotia, officia, per carnem: atque adeò totum viuere animæ carnis eſt, vt non viuere animæ nil aliud ſit, [69] quàm à carne deuertere. Sic etiam ipſum mori carnis eſt, cuius & viuere. Porrò ſi vniuerſa per carnem ſubiacent animæ, carni quoque ſubiacent. per quod vtaris, cum eo vtaris neceſſe eſt: ita caro dum miniſtra & famula animæ deputatur, conſors & cohæres inuenitur: ſi tem-
Cap. VIII. poralium, cur non & æternorum? [[70] Et hæc quidem velut de publica forma humanæ conditionis in ſuffragium carni procurauerim: videamus nunc de propria etiam Chriſtiani nominis forma, quanta huic ſubſtantiæ friuolæ ac ſordidæ, apud Deum prærogatiua ſit: & ſi ſufficeret illi quòd nulla omninò anima ſalutem poſſit adipiſci, niſi dum eſt in carne, crediderit: adeò caro ſalutis eſt cardo, de qua [71] quum anima Deo allegitur, ipſa eſt quæ efficit, vt anima allegi poſſit. [72] Sed & caro abluitur, vt anima emaculetur. [73] Caro vnguitur, vt anima conſecretur. [74] Caro ſignatur, vt & anima muniatur. [75] Caro manus impoſitione adumbratur, vt & anima ſpiritu illuminetur. [76] Caro corpore & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de Deo ſaginetur. [77] Non poſſunt ergo ſeparari in mercede, F
quas opera coniungit. Nam & ſacrificia Deo grata, conflictationes dico animæ, [78] ieiunia, & ſeras, & aridas eſcas, [79] & adpendices huius officij ſordes, caro de proprio ſuo incommodo inſtaurat. [80] Virginitas quoque & viduitas, [81] & modeſta in occulto matrimonij diſſimulatio, [82] & vna notitia eius, de bonis carnis Deo adolentur. Age iam, quid de ea ſentis, quum [83] pro nominis fide in medium extracta, & odio publico expoſita decertat, quum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, ſqualore, pædore, contumelia victus, ne ſomno quidem libera, quippè ipſis etiam cubilibus vincta, ipſiſque ſtramentis lancinata, quum iam & in luce omni tormentorum machinatione laniatur, quum denique ſuppliciis erogatur eniſa reddere Chriſto vicem moriẽdo pro ipſo, & quidem per eandem crucem ſæpè, nedum per atrociora quoque ingenia pœnarum. Næ illa beatiſſima & glorioſiſſima, quæ poteſt apud Chriſtum Dominum parère debito tanto, vt hoc ſolum debeat ei, quod ei debere deſierit: hoc magis vincta, quò abſoluta.
Cap. IX. [[84] Igitur, vt retexam, quam Deus manibus ſuis ad imaginem Dei ſtruxit, quam de ſuo
Gen. 2. adflatu ad ſimilitudinem ſuæ viuacitatis animauit: quam incolatui, fructui, dominatui, totius ſuæ operationis præpoſuit: quam de Sacramentis ſuis diſciplinisſque veſtiuit, cuius mundicias amat, cuius caſtigationes probat, cuius paſſiones ſibi adpreciat, hæccine non reſurget totiens Dei? Abſit abſit vt Deus manuum ſuarum operam, ingenij ſui curam, adflatus ſui vaginam, molitionis ſuæ reginam, liberalitatis ſuæ hæredem, religionis ſuæ ſacerdotem, teſtimonij ſui militem, Chriſti ſui ſororem, in æternum deſtituat interitum.

Bonum

A Bonum Deum nouimus: [85] ſolum optimum à Chriſto eius addiſcimus, qui dilectionem *Luc. 18.*
mandans poſt ſuam in proximum, faciet & ipſe quod præcepit: diliget carnem tot modis *Matth.22.*
ſibi proximam: & ſi infirmam, ſed virtus in infirmitate perficitur: & ſi imbecillam, ſed *2. Cor. 12.*
[86] medicum non deſiderant, niſi malè habentes: & ſi inhoneſtam, ſed [87] inhoneſtioribus *Luc.5.*
maiorem circundamus honorem: & ſi perditam, ſed [88] ego, inquit, veni, vt quod periit, *1.Cor.12.*
ſaluum faciam: & ſi peccatricem, ſed [89] malo mihi, inquit, ſalutem peccatoris, quàm mor- *Luc.19.*
tem: & ſi damnatam, ſed ego, inquit, percutiam, & ſanabo. Quid ea exprobras carni, quæ *Ezech. 18. & 33.*
Deum expectant, quæ in Deum ſperant, quæ honorantur ab illo, quibus ſubuenit? Auſim *Deut. 32.*
dicere, ſi hæc carni non accidiſſent, benignitas, gratia, miſericordia, [90] omnis vis Dei
henefica vacuiſſet. [[91] Tenes ſcripturas, quibus caro infuſcatur? tene etiam quibus in- CAP. X.
luſtratur. Legis tum quando deprimitur? adige oculos, & tum quando releuatur. Omnis *Iſai. 40.*
caro fœnum, non ſolùm pronuntiauit Eſaias, ſed &: [92] Omnis caro videbit ſalutare Dei. *Ibidem.*
[93] Notatur in Geneſi, dicens Deus: Non manebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia *Gen. 6.*
caro ſunt. Sed & auditur per Iohelem: Effundam de ſpiritu meo in omnem carnem. Apo- *Ioel 2.*
ſtolum quoque ne de vno ſtylo noris, quo carnem plerumque compungit. Nam etſi ne- *Rom.8.*
gat habitare boni quicquam in carne ſua: etſi adfirmat eos qui in carne ſint, Deo placere *Gal. 5.*
non poſſe, quia concupiſcat aduerſus ſpiritum: etſi qua alia ita ponit, vt carnis non tamen
ſubſtantia, ſed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil propriè carni exprobrari
B oportere, niſi in animæ ſuggillationem, quæ carnem miniſterio ſibi ſubigit. Verùm inte-
rim & in illis litteris Paulus eſt, [94] quum ſtigmata Chriſti in corpore ſuo portat: [95] quum *Gal.6.*
noſtrum vt Dei templum vitiari vetat: quum corpora noſtra, mẽbra Chriſti facit: [96] quum *1. Cor. 3.*
monet: tollere & magnificare Deum in corpore noſtro. Itaque ſi ignominiæ carnis reſur-
rectionem eius expellunt, cur nõ dignitates potius inducent? Quoniam Deo magis con-
gruit in ſalutem redigere, quod reprobarit interdum, quàm in perditionem dedere, quod
etiam aliquando probauit. [[97] Huculque de præconio carnis aduerſus inimicos, & ni- CAP. XI.
hilominus amiciſſimos eius. Nemo enim tam carnaliter viuit, quàm qui negant carnis re-
ſurrectionem. Negantes enim eius pœnam, deſpiciunt & diſciplinam. [98] De quibus lucu-
lenter & Paracletus per prophetidem Priſcam, Carnes ſunt, & carnem oderunt. Quam ſi
tanta auctoritas munit, quanta illi ad meritum ſalutis patrocinari poſſit, numquid etiam
Dei ipſius potentiam, & poteſtatem, & licentiam recenſere debemus, an tantus ſit qui
valeat dilapſum & deuoratum, & quibuſcunque modis ereptum tabernaculum carnis re-
ædificare, atque reſtituere? an & aliqua nobis exempla huius ſui iuris in publico naturæ
promulgarit, ne qui fortè adhuc ſciant Deum noſſe, qui non alia lege credẽdus eſt, quàm
vt omnia poſſe credatur? Planè apud Philoſophos habes, qui mundum hunc innatum in-
fectúmque defendãt: ſed multò melius quòd omnes ferè hæreſes natum & factum mun-
dum annuentes, conditionem Deo noſtro adſcribunt. Igitur confide illum totum hoc ex
nihilo protuliſſe, & Deum noſti fidendo quòd tantum Deus valeat. Nam & quidam in-
C firmiores, hoc prius credere de materia potius ſubiacenti volunt ab illo vniuerſitatem de-
dicatam ſecundum Philoſophos. Porrò etſi ita in vero haberetur, quum tamen longè a-
lias ſubſtãtias, longéque alias ſpecies ex reformatione materiæ diceretur protuliſſe, quàm
fuiſſet ipſa materia, non minus defenderem ex nihilo eum protuliſſe, ſi ea protulerat, quæ
omninò non fuerant. Quo enim intereſt ex nihilo proferri, an ex aliquo, dum quod non
fuit, fiat? quando etiam non fuiſſe, nihil ſit fuiſſe. Sic & fuiſſe econtrariò, nõnihil eſt fuiſſe.
Nunc etſi intereſt, tamen [99] vtrumque mihi adplaudit. Siue enim ex nihilo Deus molitus
eſt cuncta, poterit & carnem in nihilum productam exprimere de nihilo. Siue de materia
modulatus eſt alia, poterit & carnem quocunque dehauſtam euocare de alio. Et vtique
idoneus eſt reficere, qui fecit: quanto plus eſt feciſſe, quàm refeciſſe: initiũ dediſſe, quàm
reddidiſſe. Ita reſtitutionem carnis faciliorem credas inſtitutione. [[100] Aſpice nunc ad CAP. XII.
ipſa quoque exempla diuinæ poteſtatis. Dies moritur in noctem, & tenebris vſquequaque
ſepelitur. Funeſtatur mundi honor, omnis ſubſtantia denigratur. Sordent, ſilent, ſtupent
cuncta: [101] vbique iuſtitium eſt, quies rerum. Ita lux amiſſa lugetur. Et tamen rurſus cum
ſuo cultu, cum dote, cum ſole, eadem & integra & tota vniuerſo orbi reuiuiſcit, interficiẽs
mortem ſuam noctem, reſcindens ſepulturam ſuam tenebras, hæres ſibimet exiſtens, do-
nec & nox reuiuiſcat cum ſuo & illa ſuggeſtu. Redaccenduntur enim & ſtellarum radij,
quos matutina ſuccenſio extinxerat. Reducuntur & ſiderum abſentiæ, quas temporalis
diſtinctio exemerat. Redornantur & ſpecula lunæ, quæ menſtruus numerus adtriuerat.

Digitized by Google

Reuoluuntur hyemes & æſtates, & [102] verna, & autumna, cum ſuis viribus, moribus, fru- D
ctibus. Quippè etiam terræ de cœlo diſciplina eſt, arbores veſtire poſt ſpolia, flores denuò
colorare, herbas rurſus imponere, exhibere eadem quæ abſumpta ſint ſemina: nec priùs
exhibere, quàm abſumpta. Mira ratio: de fraudatrice ſeruatrix: vt reddat, intercipit: vt
cuſtodiat, perdit: vt integret, vitiat: vt etiam ampliet, priùs decoquit. Siquidem vberiora
& cultiora reſtituit quàm exterminauit. Re vera fœnore interitu, & iniuria vſura, & lucro
damno ſemel dixerim vniuerſa cõditio recidiua eſt. Quodcunque conueneris, fuit: quod-
cunque amiſeris, nihil non iterum eſt. Omnia in ſtatum redeunt, quum abſceſſerint: om-
nia incipiunt, quum deſierint. Ideò finiuntur, vt fiant. Nihil deperit, niſi in ſalutem. Totus
igitur hic ordo reuolubilis rerum, teſtatio eſt reſurrectionis mortuorum. Operibus eam
præſcripſit Deus antè, quàm litteris: viribus prædicauit antè, quàm vocibus. Præmiſit
tibi naturam magiſtram, ſubmiſſurus & Prophetiam, quò faciliùs credas Prophetiæ, di-
ſcipulus naturæ: quò ſtatim admittas, quum audieris, quod vbique iam videris: nec du-
bites Deum carnis etiam reſuſcitatorem, quem omnium noris reſtitutorem. Et vtique ſi
omnia homini reſurgunt, cui procurata ſunt, porrò non homini, niſi & carni, quale eſt
CA. XIII. vt ipſa depereat in totum, propter quam & cui nihil deperit? [[103] Si parum vniuerſitas
reſurrectionem figurat, ſi nihil tale conditio ſignat, quia ſingula eius non tam mori quàm
deſinere dicantur, nec redanimari, ſed reformari exiſtimentur, accipe pleniſſimum atque
firmiſſimum huius ſpei ſpecimen. Siquidem animalis eſt res & vitæ obnoxia & morti, E
[104] illum dico alitem Orientis peculiarem, de ſingularitate famoſum, de poſteritate mon-
ſtruoſum: qui ſemetipſum lubenter funerans renouat, natali fine decedens atque ſucce-
dens iterum Phœnix. [105] Vbi iam nemo, iterum ipſe: qui non iam, alius idem. Quid ex-
preſſius atque ſignatius in hanc cauſam, aut tui alij rei tale documẽtum? Deus etiam ſcri-
Pſal. 91. pturis ſuis: [106] Et florebit enim, inquit, velut phœnix, id eſt, de morte, de funere: vti cre-
Matth. 10. das, de ignibus quoque ſubſtantiam corporis exigi poſſe. [107] Multis paſſeribus antiſtare
nos Dominus pronuntiauit: ſi non & phœnicibus, nihil magnum: ſed homines ſemel in-
CA. XIIII. teribunt, auibus Arabiæ de reſurrectione ſecuris. [[108] Talia interim diuinarum virium
liniamenta, non minus parabolis operato Deo, quàm locuto, veniamus & ad ipſa edicta
atque decreta eius, quo quum maximè diuiſionẽ iſtam materiæ ordinamus. Exorſi enim
ſumus ab auctoritate carnis, an ea ſit cui dilapſæ ſalus competat: dehinc proſecuti de po-
tentia Dei, an tanta ſit quæ ſalutem conferre dilapſæ rei ſoleat: nunc ſi probauimus vtrun-
que, velim etiam de cauſa requiras: an ſit aliqua tam digna quæ reſurrectionem carnis ne-
ceſſariam, & rationi certè omni modo debitam vindicet: quia ſubeſt dicere, etſi caro ca-
pax reſtitui, etſi diuinitas idonea reſtituendi, ſed cauſa reſtitutionis præeſſe debebit. Ac-
cipe igitur & cauſam, qui apud Deum meum diſcis tam optimum, quàm & iuſtum: de ſuo
optimum, de noſtro iuſtum. Niſi enim homo deliquiſſet, optimum ſolummodò Deum
noſſet, ex naturæ proprietate; at nunc etiam iuſtum eum patitur, ex cauſæ ſuæ neceſſitate: F
tamen & hoc ipſo optimum, dum & iuſtum. Et bono enim iuuando, & malo puniendo, iu-
ſtitiam exhibens, vtranque ſententiam bono præſtat: hinc vindicans iſtud, inde remune-
rans illud. [109] Sed CVM MARCIONE PLENIVS DISCES, an hoc ſit Dei totũ. Inte-
rim talis eſt noſter, meritò iudex, quia Dominus: meritò Dominus, quia auctor: meritò
auctor, quia Deus. Hinc & ille, neſcio quis, hæreticorum: Meritò non iudex, non enim
Deus. Meritò non Dominus, non enim auctor. [110] neſcio iã ſi Deus, qui nec auctor quòd
Deus, nec Dominus quod auctor. Igitur ſi Deo & Domino & auctori cõgruentiſſimũ eſt,
iudiciũ in hominẽ deſtinare, de hoc ipſo an Dominũ & auctorem ſuum agnoſcere & ob-
ſeruare curarit: an nõ id quoque iudicium reſurrectio expunget? Hæc erit tota cauſa, im-
mò neceſſitas reſurrectionis, [111] congruentiſſima ſcilicet Deo deſtinatio iudicij: de cuius
diſpoſitione diſpicias, an vtrique ſubſtãtiæ humanæ diiudicandæ cẽſura diuina præſideat,
tam animæ quàm & carni. Quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam reſuſcitari.
Dicimus plenũ primò perfectúmque credendũ iudicium Dei, vt vltimũ iam atque exinde
perpetuum: vt ſic quoque iuſtum, dum non in aliquo minus: vt ſic quoque Deo dignum,
dum pro tanta eius patientia, plenum atque perfectum: itaque perfectam plenitudinem
perfectionémque iudicij, non niſi [112] de totius hominis repræſentatione conſtare: Totum
porrò hominem ex vtriuſque ſubſtantiæ concretione parere: idcircóque in vtraque exhi-
bendum, quem totum oporteat iudicari: qui niſi totus, vtique non vixerit: Qualis ergo
vixerit, talem iudicari: quia de eo quod vixerit, habeat iudicari. Vita eſt enim cauſa iudicij:
per

Digitized by Google

A per tot ſubſtantias diſpungenda,per quot & functa eſt. [[113] Age iam,ſcindant aduerſarij Cap. xv.
noſtri carnis animæque contextum, prius in vitæ adminiſtratione,vt ita audeant ſcindere
illud etiam [114] in vitæ remuneratione. [115] Negent operarum ſocietatem, vt meritò poſſint
etiam mercedem negare. Non ſit particeps in ſententia caro,ſi non fuerit & in cauſa. Sola
anima reuocetur, ſi ſola decedit. At enim non magis ſola decedit, [116] quàm ſola decucur-
rit illud vnde decedit: vitam hanc dico. Adeò autem non ſola anima tranſigit vitam, vt
nec cogitatus, licet ſolos, licet non ad effectum per carnem deductos, auferamus à colle-
gio carnis. Siquidem in carne,& cum carne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur
in corde. Hanc denique carnis ſpeciem, [117] arcem animæ, etiam Dominus in ſuggillatio-
ne cogitatuum taxat. Quid cogitatis in cordibus veſtris nequam? Fr, [118] Qui conſpexerit *Math.* 9.
mulierem ad concupiſcendum, iam adulterauit in corde. Adeò & ſine opere & ſine effe- *Math.* 5.
ctu,cogitatus,carnis eſt actus. Sed etſi in cerebro, vel in medio ſuperciliorum diſcrimine,
vel vbivbi Philoſophis placer, principalitas ſenſuum conſecrata eſt, quod Hegemonicon
appellatur,caro erit omne animæ cogitatorium. Nunquam anima ſine carne eſt, quandiu
in carne eſt. Nihil non cum illa agit, ſine qua non eſt. Quære adhuc an cogitatus quoque
per carnem adminiſtrentur,qui per carnem dinoſcuntur extrinſecus. Volutet aliquid ani-
ma,vultus operatur indicium: facies intentionum omnium ſpeculum eſt. Negent facto-
rum ſocietatem,cui negare non poſſunt cogitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis
B enumerant: ergo peccatrix tenebitur ſupplicio. Nos verò etiam virtutes carnis opponi-
mus:ergo & benè operata tenebitur præmio. Et ſi anima eſt, quæ agit & impellit in om-
nia,carnis obſequium eſt: Deum non licet aut iniuſtum iudicem credi, aut inertem: iniu-
ſtum,ſi ſociam bonorum operum à præmiis arceat; inertem, ſi ſociam malorum à ſuppli-
ciis ſecernat: quum humana cenſura eo perfectior habeatur,quo etiã miniſtros facti cuiuſ-
que depoſcit, nec parcens, nec inuidens illis, quò minus cum auctoribus, aut pœnæ,aut
gratiæ communicent fructum. [[119] Sed quum imperium animæ, obſequium carni di- Cap. xvi.
ſtribuimus,proſpiciendum eſt,ne & hoc alia argumentatione ſubuertant; vt velint carnem
ſic in officio animæ collocare, non quaſi miniſtram; ne ex hoc ſociam cogantur agnoſce-
re. Dicent enim miniſtros & ſocios habere arbitrium miniſtrandi atque ſociandi, & pote-
ſtatem ſuæ voluntatis in vtrunque, homines ſcilicet & ipſos: [120] idcircò cum auctoribus
merita communicare,quibus operam ſponte accommodant. Carnem autem nihil ſapien-
tem, nihil ſentientem per ſemetipſam, non velle, non nolle de ſuo habentem, vice po-
tius vaſculi apparere animæ, vt inſtrumentum, non vt miniſterium. Itaque animæ ſolius
iudicium præſidere, qualiter vſa ſit vaſculo carnis: vaſculum verò ipſum non eſſe ſententiæ
obnoxium: quia nec calicem damnari,ſiquis eum veneno temperarit: nec gladium ad be-
ſtias pronuntiari, ſiquis eo latrocinium fuerit operatus. Iam ergo innocens caro, ex parte
qua non reputabuntur illi operæ malæ: & nihil prohibet innocentiæ nomine ſaluam eam
fieri. Licet enim nec bonæ operæ reputentur illi, ſicut nec malæ; diuinæ tamen benigni-
C tati magis competit innocentes liberare: beneficis enim debet. Optimi eſt autem etiam
quod non debetur offerre. Et tamen calicem, [121] non dico venenarium, in quem mors
aliqua ructarit, ſed frictricis, [122] vel archigalli, [123] vel gladiatoris,aut carnificis ſpiritu infe-
ctum,quæro an minus damnes, quàm oſcula ipſorum? noſtris quoque ſordibus nubilum,
vel non pro animo temperatum, elidere ſolemus,quo magis puero iraſcamur. gladium ve-
rò latrociniis ebrium quis non à domo tota,nedum à cubiculo, nedum à capitis ſui officio
relegarit: præſumens ſcilicet,nihil aliud ſe quàm [124] inludia animarũ ſomniaturũ, vrguen-
tium & inquietantiũ ſanguinis ſui concubinũ? At enim & calix benè ſibi conſcius,& de di-
ligentia miniſterij commendatus, [125] de coronis quoque potatoris ſui inorabitur, aut a-
ſpergine florũ honorabitur: & gladius benè de bello cruentus,& melior homicida, [126] lau-
dem ſuam conſecratione pẽſabit. Eſt ergo & in vaſcula & in inſtrumenta ſentẽtiam figere,
vt dominorum & auctorum meritis & ipſa cõmunicent? vt huic quoq; argumentationi ſa-
tisfecerim, licet ab exẽplo vacet diuerſitas rerũ. Omne enim vas vel inſtrumentum aliũde
in vſus venit, extranea omninò materia à ſubſtantia hominis. Caro autẽ ab exordio vteri
conſata,cõformata,congenita animæ,etiã in omni operatione miſcetur illi. [127] Nã etſi vas
vocatur apud Apoſtolũ,quã iubet in honore tractari, eadẽ tamen ab eodẽ homo exterior *1.Theſſ.* 4.
appellatur: ille ſcilicet limus,qui prior titulo hominis inciſus eſt,non calicis,aut gladij, aut
vaſculi vllius. [128] Vas enim capacitatis nomine dicta eſt,quà animã capit & cõtinet: homo
verò de cõmunione naturæ, quæ eã non inſtrumentũ in operationibus præſtat, ſed mini-

MM

Digitized by Google

ſterium. Ita & miniſterium tenebitur iudicio, etſi de ſuo nihil ſapiat: quia portio eſt eius, D
quæ ſapit, non ſupellex. Hoc & Apoſtolus ſciẽs, nihil carnem agere per ſemetipſam, quod
non animæ deputetur, nihilominus peccatricem iudicat carnem: ne eo quod ab anima
videtur impelli, iudicio liberata credatur. Sic & cùm aliquas laudis operas carni indicit,
1. Cor. 19. Glorificate, inquit, & tollite Deum in corpore veſtro, certus & hos conatus ab anima agi,
idcircò tamen & carni eos mandat, quia & illi fructum repromittit. Alioquin nec expro-
bratio competiſſet [109] in alienam culpæ, nec adhortatio in extraneam gloriæ: & expro-
bratio enim, & exhortatio vacarent erga carnem, ſi vacaret & merces, quæ in reſurrectio-
CA. XVII. ne captatur. [[110] Simplicior quiſque fautor ſententiæ noſtræ putabit, carnem etiam id-
circò repræſentandam eſſe iudicio: quia aliter anima non capiat paſſionem tormenti ſeu
refrigerij: vtpotè incorporalis; hoc enim vulgus exiſtimat. Nos autem ANIMAM corpo-
ralem, & hic profitemur, & in SVO VOLVMINE PROBAMVS, habentem proprium
genus [112] ſubſtantiæ, ſoliditatis, per quam quid & ſentire & pati poſſit. Nam & nunc ani-
mas torqueri, foueríque penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probauit
Lazari exemplum. [113] Dedim igitur aduerſario dicere: Ergo quæ habet corpulentiam pro-
priam, de ſuo ſufficiet ad facultatem paſſionis & ſenſus, vt non egeat repræſentatione car-
nis: Immò eatenus egebit, non quà ſentire quid ſine carne non poſſit, ſed quà neceſſe eſt
illam etiam cum carne ſentire. Quantum enim ad agendum de ſuo ſufficit, tantum & ad
patiendum. Ad agendum autem minus de ſuo ſufficit. Habet enim de ſuo ſolummodò
cogitare, velle, cupere, diſponere: ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic ita- E
que & ad patiendum ſocietatem carnis expoſtulat, vt tam plenè per eam pati poſſit, quàm
ſine ea plenè agere non potuit. Et idcò in quæ de ſuo ſufficit, [114] eorum interim ſententiam
pendit, concupiſcentiæ, & cogitatus, & voluntatis. Porrò ſi hæc ſatis eſſent ad plenitudi-
nem meritorum, vt non requirerentur & facta, ſufficeret in totum anima ad perfectionem
iudicij, de his iudicanda, in quæ agenda ſola ſuffecerat. Quum verò etiam facta deuincta
ſint meritis, facta autem per carnem adminiſtrentur, iam non ſufficit animam ſine carne
foueri, ſiue cruciari, pro operibus etiam carnis, etſi habet corpus, etſi habet membra, quæ
proinde illi non ſufficiunt ad ſentiendum plenè, quemadmodum nec ad agendum perfe-
ctè. Idcircò pro quoquo modo egit, pro eo & patitur apud inferos, prior deguſtans iudi-
cium, ſicut prior induxit admiſſum: expectans tamen & carnem, vt per illam etiam facta
compenſet, cui cogitata mandauit. Denique hæc erit ratio in vltimum finem deſtinati iu-
dicij, vt exhibitione carnis omnis diuina cenſura perfici poſſit. Alioquin non ſuſtineretur
in finem, quod & nunc animæ decerpunt apud inferos, ſi ſolis animabus deſtinaretur.
CA. XVIII. [[115] Huculque præſtructionibus egerim ad muniẽdos ſenſus omnium ſcripturarum, quæ
carnis recidiuatum pollicentur. [116] Cui quum tot auctoritates iuſtorum patrociniorum
procurent, honores dico ſubſtantiæ ipſius, tum vires Dei, tum exempla earum, tum ra-
tiones iudicij & neceſſitates ipſius: vtique ſecundum præiudicia tot auctoritatum, ſcriptu-
ras intellegi oportebit, non ſecũdum ingenia hæreticorum, de ſola incredulitate venien-
tia: quia incredibile habeatur reſtitui ſubſtantiam interitu ſubductam, non quia aut ſub- F
ſtantiæ ipſi inemeribile ſit, aut Deo impoſſibile, aut iudicio inhabile: planè incredibile, ſi
nec prædicatum diuinitùs fuerit: niſi quòd etſi prædicatum id à Deo nõ fuiſſet, vltrò præ-
ſumi debuiſſet, vt propterea non prædicatum, quia tot auctoritatibus præiudicatum. At
cùm diuinis quoque vocibus perſonat, tanto abeſt vt aliter intellegatur quàm deſiderant
illa, à quibus etiam ſine diuinis vocibus perſuadetur. Videamus igitur hoc primũ, [117] quo-
nam titulo ſpes iſta perſcripta ſit. Vnum opinor apud omnes edictum Dei pendet, reſur-
rectio mortuorum. Duo verba expedita, deciſa, deterſa: ipſa conueniam, ipſa diſcutiam,
cui ſe ſubſtantiæ addicant. Quum audio reſurrectionem homini imminere, quæram ne-
ceſſe eſt quid eius cadere ſortitum ſit. Siquidem nihil reſurgere expectabit, niſi quod antè
ſucciderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, poteſt eam nec ſtantem noſſe per vi-
Gen. 3. tam. Sententiam Dei, natura pronuntiat: Terra es, & in terram ibis. Et qui non audi-
uit, videt. Nulla mors non ruina membrorum eſt. Hanc corporis ſortem Dominus quo-
Ioan. 2. que expreſſit, quum ipſa ſubſtantia indutus: [118] Diruite, inquit, templum iſtud, & ego il-
lud triduo reſuſcitabo. Oſtendit enim cuius ſit dirui, cuius elidi, cuius iacere, eius &
Matth. 26. releuari, & reſuſcitari: quanquam & animam circumferret, trepidantem vſque ad
mortem, ſed non cadentem per mortem. Quia & ſcriptura, de corpore inquit ſuo dixe-
rat. Atque adeò caro eſt, quæ morte ſubruitur, vt exindè à cadendo cadauer renuntie-
tur.

A tur. Anima porrò nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit. Arquin ipſa eſt quæ ruinã corpori infert, quum efflata eſt: ſicut ipſa eſt, quæ illud de terra ſuſcitabit ingreſſa. Non poteſt cadere, quæ ſuſcitabit ingreſſa. Non poteſt ruere, quæ elidit egreſſa. Artiùs dicam, ne in ſomnum quidẽ cadit anima cum corpore, ne tum quidẽ ſternitur cum carne; etenim agitatur in ſomnis & iactitatur; quieſceret autem ſi iaceret, & iaceret ſi caderet. Ita nec in veritatem mortis cadit, quæ nec in imaginem eius ruit. Sequens nunc vocabulũ mortuorum æquè diſpice cui ſubſtantiæ inſidat: quãquam in hac materia admittamus, interdũ mortalitatem animæ aſſignari ab hæreticis: vt ſi anima mortalis reſurrectionem conſecutura eſt, præiudicium ſit & carni non minus mortali reſurrectionem cõmunicaturæ. Sed nunc proprietas vocabuli vindicanda eſt ſuæ ſorti. Iam quidem eo ipſo quòd reſurrectio caducæ rei eſt, id eſt carnis, eadem erit & in nomine mortui: quia caducæ rei eſt reſurrectio, quæ dicitur mortuorum. Sic & per Abraham patrem fidei, diuinæ familiaritatis virum diſcimus.
[139] Poſtulans enim Saræ humandæ locum de filiis Chet: Date ergo, inquit, mihi poſſeſſio- *Gen. 23.*
nem ſepulcri vobiſcum, & humabo mortuam meam, carnem ſcilicet. Neque enim animæ humandæ ſpatium deſideraſſet, etſi anima mortalis crederetur, etſi mortuus dici mereretur. Quod ſi mortuus corpus eſt, corporum erit reſurrectio, quum dicitur mortuorum.
[[140] Et hæc itaque diſpectio tituli, & præconij ipſius, fidem vtique defendens vocabulo- CAP. XIX.
rum, illuc proficere debebit, vt ſi quid pars diuerſa turbat obtentu figurarum & ænigmatum, manifeſtiora quæque præualeant, & de incertis certiora præſcribant. Nacti enim qui-
B dam ſolenniſſimam eloquij prophetici formã, allegorici & figurati plerunque, non tamen ſemper, reſurrectionem quoque mortuorum manifeſtè annuntiatam, in imaginariam ſignificationem diſtorquent, aſſeuerantes ipſam etiam mortem ſpiritaliter intelligendam. Non enim hanc eſſe in vero, quæ ſit in medio, [141] diſcidium carnis atque animæ, ſed ignorantiam Dei, per quam homo mortuus Deo non minus in errore iacuerit quàm in ſepul-
cro. [142] Itaque & reſurrectionem eam vindicandam, qua quis adita veritate redanimatus *Rom. 6.*
& reuiuificatus Deo, ignorantiæ morte diſcuſſa, velut de ſepulcro veteris hominis eru-
perit: quia & [143] Dominus Scribas & Phariſæos ſepulcris dealbatis adæquauerit. Exinde *Matth. 23.*
ergo reſurrectionem fide conſecutos cum Domino eſſe, quum eum in baptiſmate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis ſæpè noſtros decipere conſueuerunt: quaſi & ipſi reſurrectionem carnis admittant, Væ, inquiunt, qui non in hac carne reſurrexerit: ne ſtatim illos percutiant, ſi reſurrectionem ſtatim abnuerint. Tacitè autem ſecundum conſcientiam ſuam hoc ſentiunt: Væ qui non, dum in hac carne eſt, cognouerit [144] arcana hæretica: hoc eſt enim apud illos reſurrectio. Sed & plerique ab exceſſu animæ reſurrectionem vindicantes, de ſepulcro exire, de ſeculo euadere interpretantur, quia & ſeculum mortuorum ſit habitaculum, id eſt, ignorantium Deum: Vel etiam de ipſo corpore, quia & corpus vice ſepulcri concluſam animam, in ſecularis vitæ morte deti-
neat. [[145] Ob huiuſmodi igitur coniecturas primam præſtructionem eorum depellam, CAP. XX.
qua volunt omnia Prophetas per imagines concionatos: quando ſi ita eſſet, ne ipſæ qui-
C dem imagines diſtingui potuiſſent, ſi non & veritates prædicatæ fuiſſent, ex quibus imagines deliniarentur. [146] Atque adeò ſi omnia figuræ, quid erit illud cuius figuræ? quomodo ſpeculum obtendes, ſi nuſquam eſt facies? Adeò autem non omnia imagines, ſed
& veritates: nec omnia vmbræ, ſed & corpora: vt in ipſum quoque Dominum inſignio- *Iſai. 7.*
ra quæque luce clariùs prædicarentur. Nam & virgo concepit in vtero, non figuratè; & *Iſai. 8.*
peperit Emmanuelem, [147] nobiſcum Deum Ieſum, non obliquè: [148] Et, ſi obliquè; Acce-
pturum virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ; [149] ſed manifeſtè: Venturum in iudicium *Iſai. 3.*
cum Preſbyteris & Archontibus populi. Nam & tumultuatæ ſunt gentes in perſona Pi- *Pſal. 2.*
lati, & populi meditati ſunt inania, in perſona Iſraëlis. Aſtiterunt reges terræ, Herodes: & Archontes congregati ſunt in vnum, Annas & Caiphas aduerſus Dominum & aduer-
ſus Chriſtum eius. [150] Qui & tanquam ouis ad victimam adductus eſt, & tanquam agnus *Iſai. 53.*
ante tondentem, ſcilicet Herodem, ſine voce, ſic non aperuit os ſuum: [151] dorſum ſuum *Luc. 23.*
ponens ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem non auertens à fœditate ſputami- *Iſai. 50.*
num: deputatus etiam inter iniquos, [152] perfoſſus manus & pedes: ſortem paſſus in ve- *Iſai. 53.*
ſtimento, [153] & potus amaros, [154] & capitum irridentium nutus, [155] triginta argen-
teis adpreciatus à proditore. Quæ hîc figuræ apud Eſaiam? quæ imagines apud Dauid? *Pſal. 68.* *Pſal. 21.*
quæ ænigmata apud Hieremiam? ne virtutes quidem eius per parabolas profatos. Aut *Hier. 31.*
nunquid nec oculi patefacti ſunt cæcorum, [156] nec inclaruit lingua mutorum, [157] nec *Matth. 27*

Digitized by Google

Iſai. 35. manus aridæ & genua diſſoluta reualuerunt, nec clodi ſalierunt vt ceruus: quæ etſi ipſi ſpi- D
ritaliter quoque interpretari ſolemus ſecundum comparationem animalium vitiorum à
Matth. 11. Domino remediatorum, quum tamen & carnaliter adimpleta ſunt, oſtendunt Prophetas
& 15. in vtramque ſpeciem prædicaſſe, ſaluo eo quòd plures voces eorum nudæ & ſimplices, &
ab omni allegoriæ nubilo puræ defendi poſſint: [158] vt quum exitus gentium & vrbium re-
Iſai. 23. & 19 ac 13. et 21. & 24. vſq; ad 32. ſonant, Tyri & Ægypti, & Babylonis, & Idumææ, & Carthaginienſiũ nauium: [159] vt quum
ipſius Iſraëlis plagas, aut venias, captiuitates, reſtitutiones, vltimæque diſperſionis exitum
perorant. Quis hæc interpretabitur magis quàm recognoſcet? res in litteris tenentur, vt
litteræ in rebus legantur. Ita non ſemper, nec in omnibus allegorica forma eſt Prophetici
CAP. XXI. eloquij, ſed interdum & in quibuſdam. [[160] Si ergo interdum & in quibuſdam, inquis,
cur non & in edicto reſurrectionis ſpiritaliter intelligendæ? quoniam quidem plurima ra-
tio intercedit. Primò enim quid facient tot ac talia inſtrumenta diuina, ita apertè corpo-
ralem conteſtantia reſurrectionem, vt nullã admittant figuratæ ſignificantię ſuſpicionem?
Et vtique æquum ſit, quod & ſuprà demandauimus, incerta de certis, & obſcura de mani-
feſtis præiudicari: vel ne inter diſcordiam certorum & incertorum, manifeſtorũ & obſcu-
rorum, fides diſſipetur, veritas periclitetur, ipſa diuinitas vt inconſtans denotetur: [161] Tum
quod veriſimile non eſt, vt ea ſpecies ſacramenti, in quam fides tota committitur, in quam
diſciplina tota connititur, ambiguè annuntiata, & obſcurè propoſita videatur: quando
ſpes reſurrectionis niſi manifeſta de periculo & præmio, neminem ad eiuſmodi præſer-
tim religionem publico odio & hoſtili elogio obnoxiam perſuaderet. Nullum opus cer- E
tum, eſt mercedis incertæ. Nullus timor iuſtus, eſt periculi dubij. Et merces autem &
periculum, in reſurrectionis pendet euentu. [162] Sed etſi temporalia & localia & perſona-
Iſai. locis citatis. lia Dei decreta atque iudicia in vrbes & gentes, & reges, tam aperta Prophetia iaculata
eſt, quale eſt, vt æternæ diſpoſitiones eius & vniuerſales in omne hominum genus lu-
cem ſui fugerint: quæ quanto maiora, tanto clariora eſſe deberent, vt maiora crederen-
tur? [163] Et puto Deo nec liuorem nec dolum, nec inconſtantiam, nec lenocinium aſſcri-
CAP. XXII. bi poſſe, per quæ ferè promulgatio maiorum cauillatur. [[164] Poſt hæc ad illas etiam ſcri-
pturas reſpiciendum eſt, quæ non ſinunt reſurrectionem ſecundum animales iſtos, ne di-
xerim ſpiritales, aut hîc iam in veritatis agnitione præſumi, aut ab exceſſu ſtatim vitæ
vindicari. Quum enim & tempora totius ſpei fixa ſint ſacroſancto ſtylo, nec liceat eam an-
tè conſtitui, [165] quàm in aduentum (opinor) Chriſti, vota noſtra ſuſpirant in ſeculi hu-
Sopho. 1. ius occaſum, in tranſitum mundi quoque [166] ad diem Domini magnum, diem iræ & retri-
Iſai. 61. butionis, diem vltimum, & occultum, nec vlli præter quàm patri notum; & tamen ſignis
Iob. 19. atque portentis, & concuſſionibus elementorum, & conflictationibus nationum præno-
Matth. 24 tatum. Euoluerẽ Prophetias, ſi Dominus ipſe tacuiſſet, niſi quòd & Prophetiæ vox erant
Luc. 21. Domini: ſed plus eſt quòd illas ſuo ore conſignat. [167] Interrogatus à diſcipulis quando e-
uentura eſſent, quæ interim de templi exitu eruperant, ordinem temporum primò Iudai-
corum vſque ad excidium Hieruſalem, dehinc communium vſque ad concluſionẽ ſeculi
[168] dirigit. Nam poſteaquàm edixit, [169] & tunc erit Hieruſalẽ conculcatui nationibus, do- F
nec adimpleãtur tempora nationum allegandarũ ſcilicet à Deo, & congregandarum cum
Ioel. 2. reliquiis Iſraëlis: inde iam in orbem & in ſeculum prædicat [170] ſecundum Ioëlem & Da-
Dan. 7. nielẽ [171] & vniuerſum concilium Prophetarum, futura ſigna in ſole & in luna & in ſtellis,
Abac. 3. [172] concluſionem nationum, cum ſtupore ſonitus maris, [173] & motus refrigeſcentium ho-
Iſai. 13. *Ezech. 32.* minum, præ metu & expectatione eorum, quæ immineant orbi terræ. Virtutes enim, in-
Matth. 21. quit, cœlorum cõmouebuntur, & tunc videbunt filiũ hominis veniẽtem in nubibus cum
plurimo potentatu & gloria. Vbi autem cœperint iſta fieri, emergetis & eleuabitis capita
veſtra, quòd redemptio veſtra adpropinquarit. Et tamen adpropinquare eam dixit, non a-
deſſe iam: & quum cœperint iſta fieri, non quum facta fuerint: quia quum facta fuerint,
tunc aderit redemptio noſtra, quæ eò vſque adpropinquare dicitur: erigens interim & ex-
Matth. 24 citans animos ad proximum iam ſpei fructũ. Cuius etiam parabola ſubtexitur [174] tenere-
ſcentium arborũ in caulẽ floris, & dehinc florẽ frugis antecurſorẽ: Ita & vos quũ videritis
omnia iſta fieri, ſcitote in proximo eſſe regnũ Dei. Vigilate ergo omni tẽpore, [175] vt digni
habeamini effugere omnia iſta, & ſtetis ante filiũ hominis: vtiq; per reſurrectionẽ omnibus
antè trãſactis. Ita etſi in agnitione ſacramenti fruticat, ſed in Domini repræſentatione flo-
Iſai. 2. reſcit atq; frugeſcit. Quis ergo Dominũ tã intempeſtiuè, tam acerbè excitauit iã ad dexte-
Pſal. 109. rã Dei, [176] ad cõfringendã terrã ſecundũ Eſaiã, quæ puto adhuc integra eſt? Quis inimicos
Chriſti

A Chriſti iam ſubiecit pedibus eius ſecundũ Dauid, quaſi velocior patre, omni adhuc popu-
larium cœtu clamante, [177] Chriſtianos ad leonem? Quis cœlo deſcendentẽ Ieſum talem
cõſpexit, qualẽ aſcendentẽ Apoſtoli viderant, [178] ſecundũ angelorum conſtitutũ? [179] Nulla *Act. 4.*
ad hodiernum tribus ad tribum pectora cæciderunt, agnoſcentes quẽ pupugerunt. Nemo *Zach. 12.*
adhuc excepit Heliam; [180] nemo adhuc fugit Antichriſtũ; nemo adhuc Babylonis exitum *Mal. 4.*
fleuit; & eſt iam qui reſurrexerit niſi hæreticus? [181] Exiit planè iam de corporis ſepulcro *Apoc. 18.*
etiam nunc febribus & hulceribus obnoxius, & conculcauit iam inimicos, etiam nunc lu- *Epheſ. 6.*
ctari habens cum mundi potentibus. Et vtique iam regnat, etiam nunc Cæſari quæ ſunt *Matth. 22.*
Cæſaris debens. [[182] Docet quidem Apoſtolus Coloſſenſibus ſcribens, mortuos fuiſſe CA. XXIII.
nos aliquãdo alienatos & inimicos ſenſus Domini, quum in operibus peſſimis agebamus; *Coloſſ. 2.*
[183] dehinc: conſepultos Chriſto in baptiſmate, & conreſuſcitatos in eo per fidem efficaciæ *Ibidem.*
Dei, qui illum ſuſcitarit à mortuis. Et vos quum mortui eſſetis in delictis & præputiatione
carnis veſtræ, viuificauit cum eo, donatis vobis omnibus delictis. Et rurſus: [184] Si cũ Chri-
ſto mortui eſtis ab elementis mundi, quomodo quaſi quidam viuentes in mundo ſenten-
tiam fertis? Sed quum ita nos mortuos faciat ſpiritaliter, vt tamen & corporaliter quando-
que morituros agnoſcat, vtique & reſuſcitatos proinde ſpiritaliter deputans, æquè non
negat etiam corporaliter reſurrecturos. [185] Denique: Si reſurrexiſtis, inquit, cum Chriſto, *Coloſſ. 3.*
ea quæ ſurſum ſunt quęrite, vbi eſt Chriſtus in dextera Dei reſidens: ea quæ ſurſum ſuot ſa-
pite, non quæ deorſum. Ita animo oſtendit reſurgere, quo ſolo adhuc poſſumus cœleſtia
B attingere: quæ non quæreremus, nec ſaperemus, ſi poſſideremus. Subiicit etiam: Mortui
enim eſtis, ſcilicet delictis non vobis, & vita veſtra abſcondita eſt cũ Chriſto in Deo. Non-
dum ergo apprehenſa eſt, quæ abſcondita eſt. Sic & Ioannes: Et nondum ait manifeſta- *Ioan. 3.*
tum eſt, quid futuri ſimus. [186] Scimus quia ſi manifeſtauerit, ſimiles eius erimus. Tanto ab-
eſt vt ſimus iam quod neſcimus: vtique ſcituri ſi iam eſſemus. Adeò contemplatio eſt ſpei
in hoc ſpatio per fidem, non repræſentatio: nec poſſeſſio, ſed expectatio. De qua ſpe & ex-
pectatione Paulus ad Galatas: Nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus: non ait *Gal. 5.*
tenemus. Iuſtitię autem Dei dicit ex iudicio quo iudicabimur de mercede. Ad quam pen-
dens & ipſe, quum Philippenſibus ſcribit, [187] Si quà, inquit, occurram in reſurrectionem *Philip. 3.*
quæ eſt à mortuis, non quia iã accepi aut cõſummatus ſum. Et vtique crediderat, & omnia
ſacramenta cognouerat, vas electionis, doctor Nationum, & tamen adiicit: Perſequor au- *Act. 9.*
tem ſi adprehendam in quo ſum adprehenſus à Chriſto. Eo amplius: ego me, fratres, non *Philip. 3.*
puto adprehendiſſe, vnum planè, oblitus poſteriorum [188] in priora me extendens, ſecun-
dum ſcopum perſequor ad palmam incriminationis per quam concurrerem: vtique in re-
ſuſcitationem à mortuis, ſuo tamen tempore: ſicut ad Galatas: Benè autem faciẽtes ne tæ- *Gal. 6.*
deat: tempore enim ſuo metemur. Sicut & ad Timotheũ de Oneſiphoto: [189] Det illi Do- *2. Timot. 1.*
minus inuenire miſericordiam in illo die. In quem diem ac tempus & ipſi præcipit [190] cu- *1. Timot. 6.*
ſtodire mandatum immaculatum, inreprehenſibile, in apparentiam Domini Ieſu Chriſti,
quam ſuis temporibus oſtendet, beatus & ſolus potentator, & rex regnantium, & domi-
C nus dominantium, de Deo dicens. De quibus temporibus & Petrus in Actis: [191] Pœniteat *Act. 3.*
itaque vos, & reſipiſcite ad abolenda delicta veſtra, vt tempora vobis ſuperueniãt refrige-
rij ex perſona Dei, & mittat prædeſignatum vobis Chriſtum, quem oportet accipere cœ-
los aduſque tempora exhibitionis omnium, quæ locutus eſt Deus, ore ſanctorum Prophe-
tarum. [[192] Quæ hæc tẽpora, cum Theſſalonicenſibus diſce. Legimus enim, [193] qualiter C. XXIIII.
conuerſi ſitis ab idolis, ad ſeruiendum viuo & vero Deo, & expectandum è cœlis filiũ eius, *1. Theſſ. 5.*
quem ſuſcitauit ex mortuis, Ieſum. Et rurſus: Quæ enim ſpes noſtra vel gaudium vel exul- *1. Theſſ. 1.*
tationis corona, [194] quàm & vos coram Domino noſtro Ieſu Chriſto in aduentu ipſius? *1. Theſſ. 2.*
[195] Item: Coram Deo & patre noſtro in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum vni- *1. Theſſ. 3.*
uerſis ſanctis eius. [196] De quorum dormitione minus mœrenda docens, ſimul & tempo-
ra reſorrectionis exponit, dicens: Si enim credimus quòd Ieſus mortuus ſit & reſurrexe- *1. Theſſ. 4.*
rit, ſic & Deus eos qui dormierunt, per Ieſum adducet cum ipſo. Hoc enim dicimus vobis
in ſermone Domioi, quòd nos qui viuimus, qui remanemus in aduentum Domini noſtri,
non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipſe Dominus in iuſſu & in voce ar-
changeli & tuba Dei deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto primi reſurgent; deinde
nos qui viuimos, ſimul cum illis tollemur in nubibus obuiam Domino in aërem, & ita ſem-
per cum Domino erimus. Quæ vox archangeli, quæ tuba Dei audita iam, niſi fortè io
cubiculis hæreticorum? Nam etſi tuba Dei Euangelicus ſermo dici poteſt, qui illos

Digitized by Google

iam vocaret, ſed aut mortui erunt iam corporaliter, [197] vt reſurrexerint, & quomodo D
viuunt? aut in nubes erepti, & quomodo hic ſunt? miſerrimi reuera, vt Apoſtolus pro-
1. Cor. 15. nuntiauit, [198] qui in iſta tantùm vita ſperantes habebuntur, excludendi, dum præri-
2. Tim. 1. piunt quod poſt illam repromittitur, [199] fruſtrati circa veritatem, non minus quàm Phy-
& 2. gellus & Hermogenes. Et ideò maieſtas ſpiritus ſancti perſpicax eiuſmodi ſenſuum, &
1. Theſſ. 5. in ipſa ad Theſſalonicenſes Epiſtola ſuggerit: [200] De temporibus autem & temporum ſpa-
tiis, fratres, non eſt neceſſitas ſcribēdi vobis. Ipſi enim certiſſimè ſcitis quòd dies Domini
quaſi fur nocte ita adueniet. Quum dicent, pax & tuta ſunt omnia, tunc illis repentinus
2. Theſſ. 2. inſiſtet interitus. Et in ſecunda, pleniore ſollicitudine ad eoſdem: [201] Obſecro autem vos
fratres, per aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti, & congregationem noſtram ad illum,
ne citò commoueamini animo, neque turbemini, neque per ſpiritum, neque per ſermonē,
ſcilicet pſeudoprophetarum, neque per epiſtolam ſcilicet pſeudapoſtolorum, ac ſi per no-
ſtram, quaſi inſiſtat dies Domini. Ne quis vos ſeducat vllo modo, quoniam niſi veniat ab-
ſceſſio primò, huius vtique regni, & reueletur delinquentiæ homo, id eſt Antichriſtus, fi-
lius perditionis, quia aduerſatur & ſuperextollitur in omne quod Deus dicitur, vel religio,
vti ſedeat in templo Dei, adfirmans Deum ſe. Nónne meminiſtis quòd cùm apud vos eſ-
ſem, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat ſcitis, ad reuelādum eum in ſuo tempore.
Iam enim arcanum iniquitatis agitatur; tantùm qui nunc tenet teneat, donec de medio
fiat: [202] quis? niſi Romanus ſtatus, cuius abſceſſio in decem reges diſperſa Antichriſtum ſu- E
perducet, & tunc reuelabitur iniquus, quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, &
euacuabit apparentia aduentus ſui. Cuius eſt aduentus ſecundum operationem ſatanæ in
omni virtute & ſignis atque portentis mendacij, & in omni ſeductione iniuſtitiæ eis qui
CAP. XXV. pereunt. [[203] Etiam in Apocalypſi Ioannis ordo temporum ſternitur, [a] quem Marty-
a Apoc. 6. rum quoque animæ ſub altari vltionem & iudicium flagitantes ſuſtinere didicerunt, [b] vt
b Apoc. 15. & 16. priùs & orbis de pateris angelorum plagas ſuas ebibat, [c] & proſtituta illa ciuitas à decem
c Apoc 17. & 18. regibus dignos exitus referat, [d] & beſtia Antichriſtus cum ſuo Pſeudopropheta certamen
d Apoc. 19. Eccleſiæ Dei inferat, [e] atque ita diabolo in abyſſum interim relegato, primæ reſurrectio-
e Apoc. 20. nis prærogatiua de ſoliis ordinetur: dehinc & igni dato, vniuerſalis reſurrectionis cenſura
de libris iudicetur. Quum igitur & ſtatus temporum vltimorum ſcripturæ notent, & to-
tam Chriſtianæ ſpei frugem in exordio ſeculi collocent, apparet aut tunc adimpleri to-
tum quodcunque nobis a Deo repromittitur: & vacat quod hic iam ab hæreticis vindica-
tur. [204] aut, ſi & agnitio ſacramenti, reſurrectio eſt, ſalua vtique illa creditur quæ in vlti-
mo prædicatur, & ſequitur vt eo ipſo quo hæc ſpiritalis vindicatur, illa corporalis præiu-
dicetur. quia ſi nulla tunc annuntiaretur, meritò ſola hæc & tantummodò ſpiritalis vin-
dicaretur; quum verò & in vltimum tempus edicitur, corporalis agnoſcitur, quia non &
tunc ſpiritalis annuntiatur. Cur enim iterum annuntiaretur reſurrectio eiuſdem condi-
tionis, id eſt ſpiritalis, quum aut nunc eam deceret expungi ſine vlla differentia tempo- F
rum, [205] aut tunc ſub omni clauſula temporum? Ita nobis magis competit etiam ſpirita-
lem defendere reſurrectionem ab ingreſſu fidei, qui plenitudinem eius agnoſcimus exitu
CA. XXVI. ſeculi. [[206] Vnum adhuc reſpondebo ad propoſitionem priorem allegoricarum ſcri-
pturarum, licere & nobis corporalem reſurrectionem de patrocinio figurati proinde e-
loquij Prophetici vindicare. Ecce enim diuina in primordio ſententia terram homi-
Gen. 3. nem pronuntiando: Terra es, & in terram ibis, ſecundum ſubſtantiam ſcilicet carnis,
quæ de terra erat ſumpta, & quæ prior homo fuerat appellata, [207] ſicut oſtendimus, dat
mihi diſciplinam in carnem quoque interpretandi, ſi quid iræ vel gratiæ in terram
Deus ſtatuit: quia nec propriè terra iudicio eius obnoxia eſt, quæ nihil boni ſeu ma-
Gen. 4. li admiſit, [208] maledicta quidem quæ hauſerit ſanguinem, ſed & hoc ipſum in figuram
carnis homicidæ. Nam etſi iuuari ſeu lædi habet terra, id quoque propter hominem,
vt ille iuuetur, ſiue lædatur [209] per conſiſtorij ſui exitus, quo magis ipſe penſabit, quæ pro-
pter illum etiam terra patietur. Itaque & quum comminatur terræ Deus, carni potiùs cō-
minari eum dicam: & quum quid terræ pollicetur, carni potiùs polliceri eum intelligam,
Pſal. 96. vt apud Dauid: [210] Dominus regnauit, exultet terra: id eſt, caro ſanctorum, ad quam perti-
net regni diuini fructus. Dehinc ſubiungit: Vidit & concuſſa eſt terra. Montes ſicut cera li-
Ioan. 19. quefacti ſunt à facie Domini, caro ſcilicet prophanorum, &: [211] Videbunt enim eum qui
confixerunt. Atque adeò ſi ſimpliciter de terra elemento vtrunque exiſtimabitur pronū-
tiatum, quomodo congruet & concuti & liquefieri eam à facie Domini, quo ſupra regnā-
te exul-

Digitized by Google

A te exultauit? Sic & apud Eſaiam, Bona terræ edetis, bona carnis intelligentur, quæ illam *Iſai. 1.*
manent in regno Dei reformatam & [212] angelificatã, & conſecuturam quæ nec oculus vi-
dit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt. Alioquin ſatis vanum, vt ad obſe- *1. Cor. 2.*
quium Deus fructibus agri, & cibariis vitæ huius inuitet, quæ etiã in religioſis & blaſphe-
mis ſemel homini addicta conditione communicat, pluẽs ſuper bonos & malos, [213] & ſo-
lem ſuum emittens ſuper iuſtos & iniuſtos. Fœlix nimirùm fides, ſi ea conſecutura eſt, qui- *Matth. 5.*
bus hoſtes Dei & Chriſti non modò vtuntur, verumetiam abutuntur, [214] ipſam conditio- *Rom. 1.*
nem colentes aduerſus conditorem. Bulbos & tubera in terræ bonis deputabis, Domino
pronuntiante, ne in pane quidem victurum hominem. Sic Iudæi terrena ſolummodò ſpe- *Matth. 4.*
rando, cœleſtia amittunt, [215] ignorantes & panem de cœleſti, repromiſſum, & oleum diui-
næ vnctionis, & aquam ſpiritus & vinum animæ vigorantis ex vite Chriſti. [216] Sicut & ip-
ſam terram ſanctam, Iudaicum propriè ſolum reputant, carnem potius Domini interpre- *Exod. 3.*
tãdam, quæ exinde & in omnibus Chriſtum indutis ſancta ſit terra, verè ſancta per incola- *Gal. 3.*
tum ſpiritus ſancti, verè lacte & melle manans, per ſuauitatem ſpei ipſius: verè Iudæa per
Dei familiaritatẽ. Non. n. qui in manifeſto Iudæus, ſed qui in occulto, vt & templum Dei *Rom. 2.*
eadem ſit & Hieruſalem, audiens ab Eſaia: [217] Exurge, exurge Hieruſalem, induere fortitu- *Iſai. 51.*
dinem brachij tui; Exurge ſicut in primordio diei, ſcilicet in illa integritate quæ fuerat an-
te delictum tranſgreſſionis. Quæ enim in eam Hieruſalem voces eiuſmodi competent ex-
hortationis & aduocationis, quæ occidit Prophetas, & lapidauit ad ſe miſſos, & ipſum po- *Matth. 23.*
B ſtremò Dominum ſuum cõfixit? Sed nec vlli omninò terræ ſalus repromittitur, quã opor- *Luc. 13.*
tet cum totius mundi habitu præterire. Etiamſi quis audebit terram ſanctam paradiſum
potius argumentari, [218] quam etiam Patrum dici capiat, Adæ ſcilicet & Euæ: proinde & in *Gen. 2.*
paradiſum reſtitutio carni videbitur repromiſſa [219] quæ eum incolare & cuſtodire ſortita
eſt, vt talis illuc homo reuocetur qualis inde pulſus eſt. [[220] Habemus etiam veſtimento- C. XXVII.
rum in ſcripturis mentionem ad ſpem carnis allegorizare, quia & Apoc. Ioañ. [221] Hi ſunt, *Apoc. 3. ac*
ait, qui veſtimenta ſua non coinquinauerunt cum mulieribus, virgines ſcilicet ſignificans, *14.*
& qui ſemetipſos caſtrauerunt propter regna cœlorum. Itaq; in albis erunt veſtibus, id eſt, *Matth. 19.*
in claritate, in nube carnis. & in Euangelio indumentum nuptiale ſanctitas carnis agno- *Apoc. 3.*
ſci poteſt. Itaque Eſaias docens quale ieiunium elegerit Dominus, quum ſubiicit de mer- *Matt. 22.* *Iſai. 58.*
cede bonitatis, [222] Tunc, inquit, lumen tuum temporaneum erumpet, & veſtimenta tua ci-
tiùs orientur: non ſubſericam vtique nec pallium, ſed carnem volens accipi, ortum carnis
reſurrecturæ de mortis occaſu prædicauit. adeò nobis quoque ſuppetit allegorica defen-
ſio corporalis reſurrectionis. Nam & quũ legimus: [223] Populus meus, introite in cellas pro-
mas quantulum, donec ira mea prætereat; ſepulcra erunt cellæ promæ, in quibus pauliſper
requieſcere habebunt, qui in finibus ſeculi ſub vltima ira per Antichriſti vim exceſſerint.
Aut cur cellarum promarum potius vocabulo vſus eſt, & non alicuius loci receptorij, niſi *Iſa. 26.*
quia in cellis promis caro ſalita & vſui repoſita ſeruatur depromenda illinc ſuo tempore?
Proinde enim & corpora medicata condimentis ſepulturæ, mauſoleis & monumentis ſe-
C queſtrantur, proceſſura inde cùm iuſſerit Dominus. quod cùm ita intellegi congruat (&
quæ enim ab ira Dei cellariorum nos refugia ſeruabunt?) hoc ipſo quo ait, donec ira præ-
tereat, quæ extinguet Antichriſtum, poſt iram oſtendit proceſſuram carnem de ſepulcris,
in quæ ante iram fuerit illata. nam & de cellariis non aliud effertur, quàm quod infertur,
& poſt Antichriſti eradicationem agitabitur reſurrectio. [[224] Scimus autem ſicut voci- C. XXVIII.
bus, ita & rebus prophetatum. tam dictis quàm & factis prædicatur reſurrectio. [225] Quum *Exod. 4.*
Moyſes manum in ſinum condit & emortuam profert, & rurſus inſinuat & viuidam expli-
cat, nónne hoc de toto homine portendit? ſiquidem trina virtus Dei [226] per illa trina ſigna *Ibidem.*
denotabatur cum ſuo ordine, primò diabolum ſerpentem quanquam formidabilem ſub-
actura homini, dehinc carnem de ſinu mortis retractura, atq; ita omnem ſanguinem exe-
cutura iudicio. [227] De quo apud eundem Prophetẽ, [228] Quoniam & veſtrum, inquit Deus, *Gen. 9.*
ſanguinẽ exquirã de omnibus beſtiis, & de manu hominis, & de manu fratris exquiram
eum. Porrò nihil exquiritur niſi quod repoſcitur: nihil repoſcitur niſi quod & reddetur: &
vtique reddetur quod vltionis nomine repoſcetur & exquiretur. neque enim vindicari
poterit quod omninò non fuerit. Erit autem dum reſtituitur, vt vindicetur. In carnem ita-
que dirigitur, quicquid in ſanguinem prædicatur, ſine qua non erit ſanguis. caro ſuſcitabi-
tur, vt ſanguis vindicetur. Sunt & quædam ita pronuntiata, vt allegoriæ quidem nubilo
careant, nihilominus tamen ipſius ſimplicitatis ſuæ ſitiant interpretationem, [229] quale eſt

Iſai.38. apud Eſaiam:Ego occidã & viuificabo.certè poſteaquàm occiderit, viuificabit. Ergo per D
1. Reg. 2. mortem occidens,per reſurrectionem viuificabit.caro eſt autem quæ occiditur per mortem;caro itaq; & viuificabitur per reſurrectionem.certè ſi occidere,carni animam etipere eſt,viuificare contrarium eius carni animam referre eſt, caro reſurgat neceſſe eſt, cui ani-
Ca.xxix. ma per occiſionem erepta,tefetẽda eſt per viuificationem. [210]Igitur ſi & allegoricæ ſcripturæ,& argumenta rerum,& ſimplices voces [211] reſurrectionẽ carnis,quanquam ſine nominatione ipſius ſubſtantiæ ſubradiant,quanto magis quæ hanc ſpem in ipſas ſubſtantias corporales ſpiritali mentione detetminant,nõ etũt deducendæ in quæſtionẽ? [212] Accipe
Ezech. 37. Ezechielẽ: Et facta eſt,inquit,ſuper me manus Domini, & extulit me in ſpiritu Dominus, & poſuit me in medio campi.is erat oſſibus refertus,& circũduxit me ſuper ea per circuitũ & ecce multa ſuper faciem cãpi,& ecce arida ſatis.Et ait ad me,Fili hominis, ſi viuent oſſa iſta?Et dixi,Adonai Domine tu ſcis.Et ait ad me,Propheta in oſſa hæc,&dices,Oſſa arida audite ſermonẽ Domini.Hæc dicit Dominus Adonai oſſibus iſtis: Ecce ego affero in vos ſpiritum,& viuetis,& dabo in vos ſpiritum, & reducam in vos carnes. circumdabo vobis cutẽ, & dabo invos ſpiritũ,& viuetis,& cognoſcetis quòd ego Dominus. Et prophetaui ſecundũ præceptum;& ecce vox dum propheto,& ecce motus,& accedebant oſſa ad oſſa. Et vidi,& ecce ſupet oſſa nerui &caro aſcẽdit, & circumpoſitæ ſunt eis cutes,& ſpiritus in eis nõ etat.& ait ad me:Propheta ad ſpiritum fili hominis;propheta, & dices ad ſpiritũ: Hæc dicit Dominus Adonai:A quatuor ventis veni ſpiritus,& ſpira in iſtis interemptis, & viuant.Et prophetaui ad ſpiritum ſicut præcepit mihi,& introiuit in ea ſpiritus, & vixerũt E
& conſtiterunt ſuper pedes ſuos valentia magna ſatis. Et ait ad me: Fili hominis,oſſa iſta omnis domus Iſraël eſt. Ipſi dicũt:Exaruerũt oſſa noſtra,& periit ſpes noſtra,auulſi ſumus in eis.Propterea proph.ad eos:Ecce ego patefacio ſepulcra veſtra,& eueham vos de ſepulcris veſtris populus meus, & inducã vos in terram Iſraelis,& cognoſcetis quòd ego Dominus apetuetim ſepulcra veſtra,& eduxerim vos de ſepulcris veſtris populus meus,& dabo in vos ſpiritum,& viuetis,& requieſcetis in terra veſtra, & cognoſcetis quòd ego Do-
Ca. xxx. minus locutus ſim,& fecerim, dicit Dominus. [213] Hanc quoque prædicationẽ ſcio qualiter concutiant in allegoriæ argumentationem:quia dicẽdo,Oſſa iſta omnis domus Iſrael eſt,in imaginem ea fecerit Iſrael,&à propria conditione tranſtulerit:atque ita figuratã eſſe non veram reſurrectionis prædicationem.Statum enim Iudęorum deformari quodã modo emortuum & exaridum & diſperſum in campo orbis.Itaque & imaginẽ reſurrectionis in illum allegorizari,quia recolligi habeat & recompingi os ad os,id eſt tribus ad tribũ, & populus ad populum,& tecorporari carnibus facultatum & neruis regni:atq; ita de ſepulctis,id eſt,de habitaculis captiuitatis triſtiſsimis atq; teterrimis educi, [214] & refrigerij nomine reſpirare,& viuete exinde in terta ſua Iudæa.& quid poſt hæc?motientur ſine dubio. & quid poſt mortẽ?nulla,opinor,reſuſcitatio,ſi non hæc erit ipſa quæ Ezechieli reuelatur. Sed enim & aliàs prædicatut reſurrectio;ergo & hæc erit:& temerè in ſtatũ eam Iudaicarũ rerum conuertũt.Aut ſi alia eſt illa quam defendimus,nihil mea intereſt,dum ſit & corpo-
rum reſutrectio,ſicut & rerum Iudaicarum.Deniq. hoc ipſo quòd recidiuatus Iudaici ſta- F
tus de recorporatione & readunatione oſſuum figuratur,id quoque euenturũ oſsibus probatur.Non enim poſſet de oſsibus figura cõponi, ſi nõ idipſum & oſsibus euẽturum eſſet. [215] Nam etſi figmẽtum veritatis in imagine eſt,imago ipſa in veritate eſt ſui,neceſſe eſt eſſe prius ſibi,quo alij configuretur. De vacuo ſimilitudo non cõpetit:de nullo parabola nõ cõuenit.Ita oportebit oſsuum quoque credi reuiſcerationem& reſpirationem qualis dicitur,de qua poſsit exptimi Iudaicarum terum reformatio qualis affingitur.Sed magis religioſum eſt veritatem de ſuæ auctoritate ſimplicitatis defendi,quã ſenſus diuinæ propoſitionis expoſtulat.Si enim ad res Iudaicas ſpectaret hæc viſio,ſtatim reuelato ſitu oſſuũ ſub iecisset:Oſſa iſta omnis domus Iſrael eſt,&c.deinceps.At cùm oſtenſis oſsibus, de propria ſpe eorum qui obloquitut,nondum nominato Iſraele,& fidem tẽtat Prophetæ:Fili hominis,ſi viuent oſſa hæc,vt & ille reſponderet, Domine tu ſcis:non vtique Deus Prophetæ fidem de ea re tentaſſet,quę futura non eſſet,quam nunquam Iſraël audiſſet,quam credi nõ oporteret:ſed quoniam prædicabatur quidem reſurrectio mortuorum,Iſrael verò pro ſua incredulitate diffidens ſcandalizabatur:& aſpiciens habitum ſeneſcentis ſepulturæ deſperabat reſurrectionem,vel non in eam potius animum dirigebat, ſed in circunſtãtias ſuas: idcircò Deus & Prophetam quaſi & ipſum dubium præſtruxit ad cõſtantiam prædicationis,reuelato ordine reſurrectionis,& populo id credendum mandauit,quod Prophetæ reuela-

Digitized by Google

A uelauit, ipſos dicens eſſe oſſa quæ erant reſurrectura, qui nõ credebãt reſurrectura. Deniq;
in clauſula, Et cognoſcetis, inquit, quòd ego Dominus locutus ſim, & fecerim· id vtiq; fa-
cturus, quod fuerat locutus. ceterùm non id facturus quod locutus, ſi aliter facturus quàm
locutus. [[236] Planè ſi & populus allegoricè muſſitaret oſſa ſua arefacta, & ſpem ſuam per- CA. XXXI.
ditam, diſperſionis exitu querulus, meritò videtur & Deus figuratam deſperationem figu-
rata promiſſione conſolatus. Sed quum diſperſionis quidem iniuria nõdum populo acci-
diſſet, reſurrectionis verò ſpes apud illũ ſæpiſſimè cecidiſſet, manifeſtus eſt de corporũ in-
teritu labefactãs fiduciam reſurrectionis: ita & Deus eam reſtruebat fidem quam populus
deſtruebat. Quanquàm etſi aliqua præſentium rerum tunc conflictatione mœrebat Iſraël,
non idcircò in parabola accipienda eſſet reuelationis intentio, ſed in teſtationem reſurre-
ctionis, vt in illã ſpem erigeret illos æternæ ſcilicet ſalutis & neceſſarioris reſtitutionis, &
auerteret à reſpectu præſentiũ rerũ. Ad hoc enim & alibi Prophetes: [237] Exibitis de ſepul- *Malach.* 4.
cris veluti vituli de vinculis ſoluti, & cõculcabitis inimicos. Et rurſũ: [238] Gaudebit cor ve- *Iſai.* 66.
ſtrum, & oſſa veſtra velut herba orientur: quia & herba de diſſolutione & corruptela ſemi-
nis reformatur. In ſumma, ſi propriè in Iſraelis ſtatum reſurgentium oſſuum imago cõten-
ditur, cur etiam non Iſraeli tantummodò, verùm & omnibus gentibus eadem ſpes annun-
tiatur, & recorporandarum & redanimandarum reliquiarum, & de ſepulcris exuſcitando-
rum mortuorum? De omnibus enim dictum eſt: [239] Viuent mortui, & exurgẽt de ſepulcris: *Iſai.* 26.
B ros enim qui à te eſt, medela eſt oſsibus eorum. Item alibi: [240] Veniet adorare omnis caro *Iſai.* 66.
in conſpectu meo, dicit Dominus. Quando? quum præterire cœperit habitus mũdi huius.
Suprà enim, quemadmodum cœlum nouũ & terra noua, quæ ego facio in cõſpectu meo, *Ibidem.*
dicit Dominus, ita ſtabit ſemen veſtrum. Tunc ergo quod ſubiicit, implebitur. Et exibunt,
vtique de ſepulcris, & videbunt artus eorum qui impiè egerunt, quoniam vermis illorum *Matth.* 9.
non decidet, & ignis eorum non extinguetur: & erunt conſpectui omni carni, ſcilicet quæ
reſuſcitata & egreſſa de ſepulcris Dominum pro hac gratia adorabit. [[241] Sed ne ſolũmo- CA. XXXII.
dò eorum corporum reſurrectio videatur prædicari, quæ ſepulcris demandãtur, [242] habes
ſcriptum: Et mandabo piſcibus maris, & eructuabunt oſſa quæ ſunt comeſta, & faciam cõ- *Apoc.* 3.
paginem ad compaginem, & os ad os. Ergo, inquis, & piſces reſuſcitabuntur, & ceteræ be-
ſtiæ & alites carniuoræ, vt reuomãt quos comederunt: quia & apud Moyſen legis exquiri *Gen.* 9.
ſanguinem de omnibus beſtiis? Non vtique. Sed idcircò nominãtur beſtię & piſces in red-
hibitione carnis & ſanguinis, quò magis exprimatur reſurrectio etiam deuoratorũ corpo-
rum, quum de ipſis deuoratoribus exactio edicitur. [243] Puto autem huius quoque diuinæ
poteſtatis documentum idoneum Ionam, quum incorruptus vtraque ſubſtãtia carne atq;
anima de aluo piſcis euoluitur: & vtiq; triduo concoquendæ carni viſcera ceti ſuffeciſſent,
[244] quàm capulum, quàm ſepulcrum, quàm ſenium requietæ atque reconditæ alicuius ſe-
pulturæ. [245] Saluo eo quòd & beſtias, feros in Chriſtianum vel maximè nomen homines,
vel ipſos etiam iniquitatis angelos figurauit, de quibus ſanguis exigetur per vltionẽ pẽ-
C ſandã. Quis ergo diſcendi magis affinis, quàm præſumendi, & credendi diligentior, quàm *Gen.* 9.
contendendi, & diuinæ potius ſapientiæ religioſus, quàm ſuæ libidinoſus, audiens aliquid
à Deo deſtinatũ in carnes, & cutes, & neruos, & oſſa, aliud quid hæc commentabitur, quaſi
non in hominem deſtinetur, quod in iſtas ſubſtãtias prædicatur? Aut enim nihil in homi-
nem deſtinatur, non liberalitas regni, nõ ſeueritas iudicij, non quodcũque eſt reſurrectio:
aut ſi in hominem deſtinatur, neceſſe eſt in eas ſubſtãtias deſtinetur, ex quibus homo ſtru-
ctus eſt, in quem deſtinatur. Illud etiam de argutiſsimis iſtis demutatoribus oſſuum, & car-
nium, & neruorum & ſepulcrorum requiro, cur ſi quando in animam quid pronuntiatur,
nihil aliud animam interpretantur, nec transfigurant eam in alterius rei argumẽtum. Quũ
verò in aliquam ſpeciem corporalem quid edicitur, omnia potius aſſeuerant, quàm quod
nominatur. Si corporalia parabolæ, ergo & animalia. Si nõ & animalia, ergo nec corpora-
lia. Tã enim corpus homo, quàm & anima, vt non poſsit altera ſpecies admittere ænigma-
ta, altera excludere. [[246] Satis hæc de Prophetico inſtrumento, ad Euangelia nunc prouo- C. XXXIII.
co, hîc quoque occurſurus priùs eidem aſtutiæ eorum, qui proinde & Dominum omnia in
parabolis pronuntiaſſe contendũt, quia ſcriptum eſt: Hæc omnia locutus eſt Ieſus in para- *Matth.* 13.
bolis, & ſine parabola non loquebatur ad illos, ſcilicet Iudæos. [247] Nam & diſcipuli: Qua- *Ibidem.*
re, aiunt, in parabolis loqueris? & Dominus: Propterea in parabolis loquor ad eos, vt vidẽ-
tes non videant, & audientes non audiant, ſecũdum Eſaiam. Quòd ſi ad Iudæos in parabo
lis, iam non ad omnes: ſi non ad omnes in parabolis, iam nõ ſemper, nec omnia parabolæ,
ſed quædam & ad quoſdam. Ad quoſdam autem dum ad Iudæos. Nonnunquam planè &

Luc. 18. ad diſcipulos. Sed quomodo referat ſcriptura, conſidera. Dicebat autem & patabolam ad D
cos: ergo & non parabolam dicebat: quia non notatetur quum parabolã loquebatur, ſi ita
Matth. 13. ſemper loquebatur: [248] & tamen nullam parabolam non aut ab ipſo inuenias ediſſeratã; vt
Luc. 18. de ſeminatore in verbi adminiſtratione, aut à commentatore Euangelij præluminatam, vt
iudicis ſuperbi & viduæ inſtantis ad perſeuerantiam orationis; aut vltrò coniectandam, vt
Luc. 13. arboris fici dilatæ in ſpem, ad inſtar Iudaicæ infructuoſitatis. Quòd ſi nec parabolæ obũbrant Euangelij lucem, tanto abeſt vt ſententiæ & definitiones, quarum aperta natura eſt,
aliter quàm ſonant ſapiant. Definitionibus autẽ & ſententiis Dominus edicit, ſiue iudiciũ,
Matth. 11. ſiue regnũ Dei, ſiue reſurrectionem. [249] Tolerabilius erit, inquit, Tyro & Sidoni in die iu-
Matt. 10. dicij. &, Dicite illis quòd appropinquauerit regnũ Dei. &, Retribuetut tibi in reſurrectio-
Luc. 14. ne iuſtorum. Si nomina abſoluta ſunt rerum, id eſt iudicij & regni Dei, & reſurrectionis, vt
nihil eotum in parabolam comprimi poſſit, nec ea in parabolas compellantur, quæ ad diſpoſitionem & tranſactionem, & paſſionem tegni, iudicij, & reſurrectionis prædicãtur: atq;
ita corporalia defendentur, vt corporalibus deſtinata, id eſt nõ ſpiritalia, quia nõ figurata.
[250] Nam & ideò præſtruximus tã corpus animæ quàm & carnis obnoxium eſſe mercedibus pro communi operatione penſandis, ne corporalitas animæ occaſionem ſubminiſtrãs
figutarum, corpotalitatem carnis excludat: quum vtranque participem & regni, & iudicij,
& reſurrectionis oporteat credi: & nũc eò pergimus, vti corporalitatem carnalem propriè
demonſtremus à Domino ſignificari in omni reſurrectionis mẽtione, ſalua animali, quã & E
C.xxxiiii. ipſam pauci recepetunt. [[251] Imprimis cùm ad hoc veniſſe ſe dicit, vti quod periit ſaluũ fa-
Luc. 19. ciat. Quid dicas periſſe? hominem ſine dubio. Totúmne an ex parte? vtique totum. Siquidem tranſgreſsio quæ perditionis humanæ cauſa eſt, tam animæ inſtinctu ex concupiſcẽtia, quàm & carnis actu ex deguſtatione commiſſa, totum hominem elogio trãſgreſsionis
inſcripſit, atque exinde metito petditionis impleuit. Totus itaque ſaluus fiet, qui periit totus, delinquendo totus: niſi ſi & ouis illa ſine corpore amittitur, & ſine corpore reuocatur.
Luc. 15. Nam ſi caro quoque eius cum anima (quod pecus totum eſt) humeris boni paſtoris aduehitut, ex vttaque vtique ſubſtantia reſtituendi hominis exemplum eſt. Aut quàm indignũ
Deo, dimidium hominem redigere in ſalutem, penè minus facere, quum etiã ſecularium
principum plena ſemper [252] indulgẽtia vindicetut. Diabolus validior in hominis iniuriã
intelligitur, totum eum elidens: Deus infirmior renuntiabitur, non totum eum releuans.
Rom. 5. Atquin & Apoſt. ſuggerit: Vbi delictum abundauetit, illic gratiam ſuperabundaſſe. Quomodo denique ſaluus habebitur, qui poterit & perditus dici? carne ſcilicet perditus, anima
verò ſaluus: niſi quòd iã & anima in perdito conſtituatur neceſſe eſt, vt ſalua effici poſsit. id
enim ſaluum effici oportebit, quod petditum fuerit. [253] Porrò autem tecipimus animæ im-
Matth. 10. mortalitatem, vt petdita non in interitum ctedatut, ſed in ſupplicium, id eſt in gehennam.
Et ſi ita eſt, iam nõ animam ſpectabit ſalus ſaluam, ſcilicet ſua natura per immortalitatem,
ſed carnem potius, quam interibilem conſtat apud omnes. Aut ſi & anima interibilis, id F
eſt nõ immortalis quod & caro, iam & carni forma illa ex æquo proficere debebit, proinde mortali & interibili, qua id quod perit, ſaluum facturus eſt Dominus. Nolo nũc [254] cõtentioſo fune deducere, hac, an illac hominem perditio depoſtulet, dum vtrinque eũ ſalus
deſtinet, in ambas ſubſtantias peræquata. Ecce enim ex quacunque ſubſtantia hominem
petiſſe præſumpſeris, ex altera non perir. Saluus ergo erit iam ex qua nõ perit, & ſaluus nihilominus fiet ex qua perit. Habes totius hominis reſtitutionem, dum & quodcũque eius
perit, ſaluum facturus eſt Dominus: & quodcunque non perit, vtique non erit perditurus.
Quis vltra de vtriuſque ſubſtantiæ ſecuritate dubitauit, quum altera ſalutem conſecutura
Ioan. 6. ſit, altera amiſſura eam nõ ſit? Et tamẽ adhuc ſenſum rei exprimit Dominus: [255] Ego, dicẽs,
veni non vt meã, ſed vt patris qui me miſit, faciam voluntatem. Quã oro te? vt omne quod
dedit mihi, non perdam ex eo quicquã, ſed reſuſcitem illud in nouiſsima die. Quid à patre
Chriſtus acceperat, niſi quod & induerat? hominem ſine dubio, carnis animæque texturã.
Neutrum ergo eorum quæ accepit, perire patietur. immò nec quicquam vtriuſque, immò
nec modicum. quòd ſi modicum caro, etgo nec carnem, quia nec modicum, nec quicquã,
quia nec quicquam. Atquin ſi non & carnem reſuſcitabit nouiſsima die, iam non modicũ
Ibidem. patietur petire de homine, ſed pro tanta dixerim parte ptopè totũ. Ingerens amplius Hæc
eſt patris voluntas, vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternã: & ſuſcitem illum nouiſsima die: [256] plenitudinem exſtruit reſurrectionis. [257] Diſtribuit enim vtrique ſubſtãtiæ per officia propriam mercedem ſalutis, & carni per quam filius aſpiciebatur, & animæ per quam ctedebatur. Ergo dices, illis erit promiſſa res, à quibus Chti-
ſtus vi-

A ſtus videbatur. Sit planè ita, vt & ad nos eadem ſpes inde manauerit. Nam ſi videntibus &
idcircò credentibus fructuoſa tunc fuerunt opera carnis atq; animæ, multò magis nobis.
[258] Fœliciores enim (inquit) qui non viderunt & credunt: quando etſi illis negaretur car-
nis reſurrectio, certè fœlicioribus cõpetiſſet. Quomodo enim fœlices, ſi ex parte perituri?
[[259] Sed & præcipit, cum potius timẽdum, [260] qui corpus & animam occidat in gehennã, C. xxxv.
id eſt Dominũ ſolũ, non qui corpus occidant, animę autem nihil nocere poſsint, id eſt hu- *Matth.10.*
manas poteſtates. Adeò hîc & anima immortalis natura recognoſcitur, quæ nõ poſsit oc-
cidi ab hominibus: & carnis eſſe mortalitatem, cuius ſit occiſio, atque ita reſurrectionem
quoque mortuorum carnis eſſe, quæ in gehennam niſi reſuſcitata non poterit occidi. Sed
quoniam & hic de interpretatione corporis quæſtio cauillatur, ego corpus hominis nõ a-
liud intellegam, quàm omnem iſtam ſtruem carnis, quoquo genere materiarum cõcinna-
tur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod deniq; ab hominibus occiditur. Sic
& parietis corpus non aliud admittam quàm cæmẽta, quàm ſaxa, quàm lateres. Siquis ar-
canum aliquod corpus inducit, oſtendat, reuelet, probet ipſum eſſe etiam quod occidatur
ab homine, & de illo erit dictum. Item ſi animę corpus opponit, vacabit aſtutia. Cùm enim
vtrumque proponitur, corpus atque animam occidi in gehennam, diſtinguitur corpus ab
anima, & relinquitur intellegi corpus id quod in promptu ſit, caro ſcilicet: quæ ſicut occi-
detur in gehennã, ſi non magis à Deo timuerit occidi: ita & viuificabitur in vitam æternã,
ſi maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde ſi quis occiſionem carnis atq; animæ in
B gehennam, ad interitum & finem vtriuſque ſubſtantiæ arripiet, non ad ſupplicium, (quaſi
conſumendarum, non quaſi puniendarum) recordetur ignem gehennæ æternũ prędicari,
in pœnam æternam, & inde æternitatem occiſionis agnoſcat, propterea humanæ vt tẽpo-
rali prætimendam. Tunc & æternas ſubſtãtias credet, quarum æterna ſit occiſio in pœnã.
Certè cùm poſt reſurrectionem corpus cum anima occidi habeat à Deo in gehennã, ſatis
de vtroque cõſtabit, & de carnali reſurrectione, & de æterna occiſione. Abſurdiſſimũ alio-
quin ſi idcircò reſuſcitata caro occidatur in gehennam, vti finiatur, quod & nõ reſuſcitata
pateretur. In hoc ſcilicet reficietur ne ſit, cui non eſſe iam euenit. Eidem nos ſpei fulciens,
paſſerum quoque ſubiungit exemplum, [261] quòd ex duobus non cadat alter in terram ſine
Dei voluntate: vt & carnem quæ ceciderit in terram, proinde credas & reſurgere poſſe per
eiuſdem Dei voluntatem. Nam etſi paſſeribus hoc non licet, ſed nos multis paſſeribus an-
tiſtamus, eo quòd cadentes reſurgamus. Quorum deniq; capillos capitis omnes numera-
tos affirmans, ſaluos vtique repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerum redegiſſet?
niſi quia hoc eſt, vt omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam: id eſt, nec
capillum: ſicut nec oculum, nec dentem. Ceterùm vnde erit fletus & dentium frendor in *Ioan.6.*
gehenna, niſi ex oculis & dentibus? occiſo ſcilicet etiam corpore in gehennam, & detruſo *Matth.8.*
[262] in tenebras exteriores, quæ oculorum propria ſunt tormenta. Siquis in nuptiis minus *Matth.13.* *Matth.8.*
dignis operibus fuerit indutus, cõſtringendus ſtatim manibus & pedibus, vtpotè qui cum *Matth.22.*
corpore ſurrexerit. Sic ergo & recumbere ipſum in Dei regno, & ſedere in thronis duode- *Matth.8.*
C cim Chriſti, & aſſiſtere tunc ad dexteram vel ſiniſtram, & edere de ligno vitæ, corporalis 19.
diſpoſitionis fideliſsima indicia ſunt. [[263] Videamus nunc an & Sadducæorum verſutiam *Apoc.2.*
elidens, noſtram magis ſentẽtiam erexerit. Cauſa opinor quæſtionis, fuit deſtructio reſur- *Matth.20.* C. xxxvi.
rectionis. Siquidem Sadducæi neque animæ, neque carnis admittunt ſalutem: & ideò, ex *Matth.22.*
qua vel maximè ſpecie Reſurrectionis fides labefactatur, ex ea argumentum problemati
ſuo accommodauerunt: [264] de carnis ſcilicet obtẽtu nupturæ néene poſt reſurrectionem,
ſub eius mulieris perſona, quæ ſeptem fratribus nupta, in dubio haberetur, cui eorũ reſti- *Ibidem.*
tueretur. Porrò ſeruentur ſenſus tam quæſtionis quàm reſponſionis, & cõtrouerſiæ occur-
ſum eſt. Si enim Sadducæi quidem reſpuebant reſurrectionem, Dominus autem eam cõ-
firmabat, & ſcripturarum ignaros increpans, earum ſcilicet quæ reſurrectionem prædicaſ-
ſent, & virtutis Dei incredulos, idoneæ vtique mortuis reſuſcitandis, poſtremò ſubiiciens,
[265] Quoniam autem mortui reſurgant: ſine dubio & confirmando eſſe quod negabatur,
id eſt reſurrectionem mortuorum apud Deum viuorum, talem quoque eam confirmabat
eſſe, qualis negabatur, vtriuſque ſcilicet ſubſtantiæ humanæ. Neque enim ſi nupturos tũc
negauit, ideò nec reſurrecturos demõſtrauit. Atquin filios reſurrectionis appellauit per eã *Luc.20.*
quodammodo naſci habentes, poſtquàm non nubent, ſed reſuſcitati: ſimiles enim erũt an-
gelis, quà non nupturi, quia nec morituri, ſed quà tranſituri in ſtatum angelicum, per indu- *Matth.22.*
mentum illud incorruptibilitatis, per ſubſtantiæ, reſuſcitatæ tamen, demutationem. Cete- *1.Cor.15.*
rùm nec quæreretur, nupturi, ſiue morituri néene rurſus eſſemus, ſi non eius vel maximè

Digitized by Google

ſubſtantiæ reſtitutio in dubium vocaretur, quæ propriè & morte & nuptiis fungitur, id eſt D
carnis. Habes igitur Dominum confirmantem aduerſus hæreticos Iudæorũ, quod & nũc
c. xxxvii. negatur apud Sadducæos Chriſtianorum, ſolidam reſurrectionem. [[267] Sic etſi carnem ait
Ioan. 6. nihil prodeſſe, ex materia dicti dirigendus eſt ſenſus. Nam quia durum & intolerabilẽ exi-
ſtimauerũt ſermonẽ eius, [268] quaſi verè carnem ſuam illis edẽdã determinaſſet, vt in ſpiri-
tu diſponeret ſtatũ ſalutis, præmiſit: Spiritus eſt qui viuificat. Atque ita ſubiunxit: Caro
Ibidem. nihil prodeſt, ad viuificãdum ſcilicet. Exequitur etiam quid velit intellegi ſpiritum: Verba
Ibidem. quæ locutus ſũ vobis, ſpiritus ſũt, vita ſunt. ſicut & ſuprà: Qui audit ſermones meos, & cre-
Ioan. 5. dit in eum qui me miſit, habet vitam æternam, & in iudiciũ non veniet, [269] ſed tranſit de
Ioan. 6. morte in vitam. Itaque ſermonem conſtituens viuificatorẽ, quia ſpiritus & vita ſermo, eũ-
dem etiam carnẽ ſuam dixit; quia & ſermo caro erat factus, proinde in cauſam vitæ appe-
tendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus. [270] Nã & pau-
lò antè carnem ſuam, panem quoque cœleſtem pronuntiarat, vrguens vſquequaq; per al-
legoriam neceſſariorum pabulorum, memoriam patrũ, qui panes & carnes Ægyptiorum
præuerterant diuinæ vocationi. Igitur conuerſus ad recogitatus illorum, quia ſenſerat di-
ſpergendos, Caro, ait, nihil prodeſt. Quid hoc ad deſtruẽdam carnis reſurrectionem? quaſi
nõ liceat eſſe aliquid, quod etſi nihil proſit, aliud tamẽ ei prodeſſe poſſit. Spiritus prodeſt,
viuificat enim. Caro nihil prodeſt, mortificatur enim. Itaque ſecundũ nos magis colloca-
uit vtriuſque propoſitionem. Oſtendens enim quid proſit, & quid non proſit, pariter illu-
minauit quid cui proſit, ſpiritum ſcilicet carni mortificatæ viuificatorem. [271] Veniet enim E
Ioan. 5. hora, inquit, quum mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent. Quid mortuũ,
niſi caro, & quid vox Dei, niſi ſermo, & quid ſermo, niſi ſpiritus? Meritò carnẽ reſuſcitatu-
rus quod factus eſt ipſe, & ex morte quam paſſus eſt ipſe, & ex ſepulcro quò illatus eſt ipſe.
Ibidem. Denique quũ dicit: Ne miremini quòd veniet hora in qua omnes qui in monumẽtis ſunt,
audient vocẽ filij Dei, & procedent: qui bona fecerũt, in vitæ reſurrectionem: qui mala, in
reſurrectionẽ iudicij: nemo iã poterit aliud mortuos interpretari, qui ſint in monumentis,
niſi corpora & carnem: quia nec ipſa monumenta aliud quàm cadauerum ſtabula. Siquidẽ
& ipſi homines veteres, id eſt peccatores, id eſt mortui per ignorantiã Dei, quos monumẽ-
ta intelligendos argumentantur hæretici, de monumentis proceſſuri in iudicium, apertè
c. xxxviii prædicantur. Ceterùm quomodo de monumentis monumenta procedent? [[272] Poſt dicta
Matth. 9. Domini, facta etiam eius quid ſapere credamus de capulis, de ſepulcris mortuos reſuſcitã-
Luc. 7. tis? Cui rei iſtud? Si ad ſimplicẽ oſtẽtationem poteſtatis, aut ad præſentem gratiam redani-
Ioan. 11. mationis, nõ adeò magnum illi, denuò morituros ſuſcitare. [273] Enimuerò ſi ad fidẽ potius
ſequeſtrandam futuræ reſurrectionis, ergo & illa corporalis præſcribitur de documẽti ſui
forma. Nec ſuſtinebo dicentes, idcircò tũc reſurrectionem animæ ſoli deſtinatam, in car-
nem quoque præcucurriſſe, quia non potuiſſet aliter oſtendi reſurrectio animæ inuiſibilis,
niſi per viſibilis ſubſtantiæ reſuſcitationem; malè Deum norunt, qui non putant illum poſ-
Apocal. 6. ſe, quod non putant, & tamen ſciunt potuiſſe, ſi inſtrumentũ Ioannis norũt. Qui enim ani-
mas adhuc ſolas martyrum ſub altari quieſcentes conſpectui ſubdidit, poſſet vtique & re- F
ſurgentes oculis exhibere ſine carne. At ego Deum malo decipere nõ poſſe, de fallacia ſo-
lummodò infirmũ, ne aliter documẽta præmiſiſſe quàm rẽ diſpoſuiſſe videatur: immò ne
ſi exemplũ reſurrectionis ſine carne nõ valuit inducere, multò magis plenitudinẽ exem-
pli in eadem ſubſtantia exhibere nõ poſſit. Nullum verò exemplũ maius eſt eo, cuius exẽ-
plum eſt. Maius eſt autem, ſi animæ cum corpore reſuſcitabuntur in documẽtum ſine cor-
pore reſurgendi, vt tota hominis ſalus dimidiæ patrocinaretur: quando exemplorũ condi-
tio illud potius expeteret quod minus haberetur, animæ dico ſolius reſurrectionem, velut
guſtum carnis etiam reſurrecturæ ſuo in tempore. Atque adeò ſecũdum noſtram veri exi-
ſtimationem, exempla illa mortuorum à Domino ſuſcitatorum, commendabant quidem
& carnis & animæ reſurrectionem, ne cui ſubſtãtiæ negaretur hoc donum, quæ tamẽ exẽ-
pla eo minus aliquid ædebant (nõ enim in gloriam, nec incorruptibilitatem, ſed in mortẽ
C. xxxix. aliam ſuſcitabantur) quàm ædiderit Chriſtus. [[274] Reſurrectionem Apoſtolica quoque in-
ſtrumenta teſtantur. nam & Apoſtolis nullum aliud negotium fuit dumtaxat apud Iſraëlẽ,
quàm veteris Teſtamenti reſignandi, & noui conſignãdi, & potius iam Dei in Chriſto cõ-
cionandi. Ita & de reſurrectione nihil noui intulerunt, niſi quòd & ipſam in gloriam
Chriſti annuntiabãt, de cetero ſimplici & nota iam fide receptam ſine vlla qualitatis quæ-
ſtione, ſolis refragantibus Sadducæis: adeò facilius fuit negari in totum mortuorum re-
ſurrectionem, quàm aliter intelligi. Habes Paulum apud ſummos ſacerdotes ſub tribus

inter

Digitized by Google

A inter Sadducæos & Phariſæos fidei ſuæ profeſſorem:[275] Viri,inquit,fratres,ego Phariſæus *Act.23.*
ſum, filius Phariſæorum, de ſpe nunc & de reſurrectione iudicor apud vos: vtique com-
muni,ne quia iam tranſgreſſor legis videbatur, de præcipuo fidei totius articulo, id eſt de
reſurrectione,ad Sadducæos ſapere exiſtimaretur. Ita quam nolebat videri reſcindere fi-
dem reſurrectionis,vtique confirmabat ſecundum Phariſæos,reſpuẽs negatores eius Sad-
ducæos.[276] Proinde & apud Agrippam nihil ſe ait proferre,citra quàm Prophetæ annun- *Act.26.*
tiaſſent.Ergo ſeruabat reſurrectionem quoque qualem Prophetæ annuntiarant. Nam &
de reſurrectione mortuorum apud Moyſen ſcriptum commemorans, corporalem eam *Gen. 9.*
norat,in qua ſcilicet ſanguis hominis exquiri habebit.Itaque talem prędicabat, qualem &
Phariſæi ſuſceperant,& Dominus ipſe defenderat, & Sadducæi ne talem quoque crede-
rent,in totum eſſe noluerant.[277] Sed nec Athenienſes aliam intellexerant à Paulo porten- *Act.17.*
di.denique irriſerant,non irriſuri omninò, ſi animæ ſolius reſtitutionem ab eo audiſſent.
Suſcepiſſent enim vernaculæ ſuæ Philoſophiæ frequẽtiorem præſumptionem. At vbi na-
tiones præconium reſurrectionis inauditæ retrò ipſa nouitate concuſſit,& digna incredu-
litas rei tantæ quæſtionibus fidem torquere cœpit, tunc & Apoſtolus [278] per totum penè
inſtrumentum fidem huius ſpei corroborare curauit, & eſſe eam oſtendens, & nondum
tranſactam:&(de quo magis quærebatur)corporalem: & quod inſuper dubitabatur, non
aliter corporalem. [[279] Nihil autem mirum,ſi & ex ipſius inſtrumento captentur argumẽ- CAP. XL.
ta,[280] quũ oporteat hæreſes eſſe,quæ eſſe nõ poſſent,ſi non & perperàm ſcripturæ intelle-
B gi poſſent. Nactę denique hæreſes duos homines ab Apoſtolo æditos,interiorẽ, id eſt ani-
mã,& exteriorẽ,id eſt carnẽ:ſalutẽ quidẽ animæ,id eſt interiori homini:exitiũ verò carni,
id eſt exteriori adiudicauerunt: quia ſcriptũ ſit Corinthiis:Nam etſi homo noſter exterior *2.Cor.4.*
corrũpitur, [281] ſed interior renouatur de die & die. Porrò nec anima per ſemetipſam ho-
mo,quæ figmento iã homini appellato poſtea inſerta eſt: nec caro ſine anima homo, quæ
poſt exiliũ animæ cadauer inſcribitur.Ita vocabulum homo conſertarum ſubſtantiarum
duarum quodammodò fibula eſt, ſub quo vocabulo non poſſunt eſſe niſi cohærentes.
Porrò Apoſtolus interiorem hominem non tam animam quàm mentem atque animum
intellegi mauult, id eſt, non ſubſtantiam ipſam, [282] ſed ſubſtantiæ ſaporem. Siquidem
Epheſiis ſcribens, [283] in interiorem hominem habitare Chriſtum,[284] ſenſibus vtique inti- *Eph.3.*
mandum Dominum ſignificauit. Denique adiunxit:per fidem, &: in cordibus veſtris,&:
in dilectione. Fidem quidẽ & dilectionem,nõ ſubſtantiua animæ ponens,ſed conceptiua.
In cordibus autem dicens, quæ ſubſtantiua ſunt carnis, iam & ipſum interiorem homi-
nem carni deputauit, quem in corde conſtituit. Inſpice nunc quomodo exteriorem qui- *2.Cor.4.*
dem hominem corrumpi allegarit, interiorem verò renouari de die ac die. Nec illam
corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patiatur: ſed
quam in iſtius vitæ ſpatio ante mortem & vſque ad mortem vexationibus & preſſuris,
tormentis atque ſuppliciis, nominis cauſa experietur. Nam & homo interior hîc vtique
renouari habebit per ſuggeſtum ſpiritus, proficiens fide & diſciplina de die ac die: non
C illic, id eſt non poſt reſurrectionem: vbi non vtique de die ac die renouari habemus, ſed
ſemel ad ſummam. De ſequentibus diſce: [285] Quod enim ad præſens eſt, inquit, tempo- *Ibidem.*
rale & leue preſſuræ noſtræ per ſupergreſſum æternum gloriæ pondus perficiet in no-
bis, non intuentibus quæ videntur, id eſt paſsiones, ſed quæ non videntur, id eſt
mercedes. Quæ enim videntur, temporalia ſunt: quæ verò non videntur, æterna
ſunt. Preſſuras enim & læſuras, quibus corrumpitur homo exterior, vt leues & tem-
porales, idcircò contemnendas affirmat, præferens mercedum æternarum inuiſibi-
lium & gloriæ pondus in compenſationem laborum, quos hîc caro patiendo corrum-
pitur. Adeò non illa eſt corruptio, quam in perpetuum carnis interitum, ad reſur-
rectionem expellendam exteriori homini aſſcribunt. Sic & alibi: [286] Siquidem, ait, *Rom.8.*
compatimur, vti & conglorificemur. Reputo enim non dignas eſſe paſsiones huius
temporis, ad futuram gloriam, quæ in nos habet reuelari. Et hîc minora oſtendit
incommoda præmiis ſuis. Porrò ſi per carnem compatimur, cuius eſt propriè paſ-
ſionibus corrumpi, eiuſdem erit & quod pro compaſsione promittitur. Atque adeò
carni aſſcribit preſſurarum proprietatem, [287] vt & ſuprà dicat: Quum veniſſemus *2.Cor.7.*
autem in Macedoniam, nullam remiſsionem habuit caro noſtra. Dehinc vt & animæ
daret compaſsionem: [288] In omnibus, inquit, compreſsi. Extrinſecus pugnæ, de-
bellantes ſcilicet carnem: intrinſecus timor, affligens ſcilicet animam. Adeò etſi

corrumpitur homo exterior, non vt amittens reſurrectionem, ſed vt ſuſtinens vexatio- D
nem corrumpi intellegetur, & hoc non ſine interiore. Ita amborum erit etiam conglo-
rificari, ſicut & compati. Secundum collegia laborum, conſortia etiam decurrant ne-
Cap. XLI. ceſſe eſt præmiorum. [289] Eandem adhuc ſententiam exequitur, remunerationes vexatio-
2. Cor. 5. nibus præferens. [290] Scimus enim, inquit, quoniam etſi terrena domus noſtra huius taber-
naculi diſſoluatur, habemus domum non manufactam æternam in cœlis, id eſt, per hoc
quòd diſſoluetur caro noſtra per paſsiones, domicilium cõſecuturi ſumus in cœlis. Memi-
Matth. 5. nerat Euangelicæ definitionis: Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quia
illorum eſt regnum cœlorum. Non tamen carnis reſtitutionem negauit, ſi compenſatio-
nem mercedis oppoſuit, cùm ipſi compenſatio debeatur, cui diſſolutio deputatur, ſcilicet
carni. Sed quia domum dixerat, carnem, elegãter voluit & in mercedis comparatione vo-
cabulo domus vti, ipſi domui quæ diſſoluetur per paſſionẽ, meliorem domum repromit-
Ioan. 14. tens per reſurrectionem. Nam & Dominus multas manſiones quaſi domus, apud patrem
repromittit. Quanquam & de domicilio mundi poteſt intellegi, quo diſſoluto æterna ſe-
des repromittatur in cœlis: quia & quę ſequuntur, ad carnem manifeſtè pertinentia, oſten-
dunt priora non ad carnem pertinere. Diuiſionem enim facit Apoſtolus, quum ſubiicit:
2. Cor. 5. [291] Nã & in hoc ingemiſcimus, domicilium noſtrum, quod de cœlo eſt, ſuperindui deſide-
rantes: ſiquidem exuti non nudi inueniamur, id eſt, antè volumus ſuperinduere virtutem
cœleſtem æternitatis, quàm carne exuamur. Huius enim gratiæ priuilegium illos manet,
qui ab aduentu Domini deprehẽdentur in carne, & propter duritias temporum Antichri- E
ſti merebuntur compendio mortis per demutationem expunctæ concurrere cum reſur-
1. Theſſ. 4. gentibus, ſicut Theſſalonicenſibus ſcribit. Hoc enim dicimus vobis in ſermone Domini,
quòd nos qui viuimus, qui remanemus in aduentu Domini, non præueniemus eos qui
dormierunt. [292] Quoniam ipſe Dominus in iuſſu & voce archangeli & in tuba Dei deſcen-
det de cœlo, & mortui in Chriſto reſurgent primi. Dehinc nos cum ipſis ſimul rapiemur in
Ca. XLII. nubibus obuiam Domino in aëra, & ita ſemper cum Domino erimus. [293] Horum demu-
1. Cor. 15. tationẽ ad Corinthios dedit, dicens: [294] Omnes quidem reſurgemus, non autem omnes
demutabimur, [295] in atomo, in momentaneo motu oculi, in nouiſsima tuba: Sed illi ſcili-
cet ſoli qui inuenientur in carne. [296] Et mortui, inquit, reſurgent, & nos demutabimur.
Hac ergo priùs diſpoſitione proſpecta, reliqua reuocabis ad ſuperiorem ſenſum. Nam
2. Cor. 5. quum adiicit, Oportet enim corruptiuum iſtud induere incorruptelam, & mortale iſtud
induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de cœlo, [297] quod gemẽtes in hac car-
ne ſuperindui deſideramus, vtique ſuper carnem in qua deprehendemur, quia grauari nos
ait, qui ſumus in tabernaculo, quod nolimus exui, ſed potius ſuperindui, vti deuoretur
mortale à vita: ſcilicet dum demutatur, ſuperinduendo quod eſt de cœlis. Quis enim non
deſiderabit, dum in carne eſt, ſuperinduere immortalitatem, & continuare vitam lucrifa-
Matth. 5. cta morte per vicariam demutationẽ, ne inferos experiatur, vſque nouiſsimum quadran-
tem exacturos? Ceterùm demutationem etiam poſt reſurrectionem conſecuturus eſt, in-
1. Cor. 15. feros iam expertus. Abhinc enim definimus, carnem quidem omni modo reſurrecturam, F
atque illam ex demutatione ſuperuentura habitũ angelicũ ſuſcepturam. Aut ſi in his ſolis
2. Cor. 5. qui inuenientur in carne, demutari eã oportebit, vti deuoretur mortale à vita, id eſt ca-
ro ab illo ſuperindumento cœleſti & æterno: ergo qui mortui deprehendentur, vitam
non conſequentur, priuati iam materia, & vt ita dixerim, eſca vitæ, id eſt carne. Aut
neceſſe eſt recipiant eam & illi: vt & in ipſis mortale deuorari poſsit à vita, ſi vitam ſunt
conſequuturi. Sed in mortuis, inquis, iam deuoratum erit mortale iſtud. Non vtique
in omnibus. [298] Quantos enim licebit vel pridianos inueniri, tam recentia cadauera, vt
nihil in illis deuoratum videri poſsit? Vtique enim deuoratum non aliud exiſtimas, quàm
interceptum, quàm abolitum, quàm omni ſenſu ereptum: quod comparere omni ge-
nere ceſſauerit. Nec Gigantum autem antiquiſsima cadauera deuorata conſtabit, quo-
rum crates adhuc viuunt. [299] Diximus iam de iſto alibi. [300] Sed & proxumè in iſta ciuita-
te [301] quum Odei fundamenta tot veterum ſepulturarum ſacrilega collocarentur; quin-
gentorum ferè annorum oſſa adhuc ſuccida, & capillos olentes populus exhorruit. Con-
ſtat non tantùm oſſa durare, verùm [302] & dentes incorruptos perennare, quæ vt ſemina
retinentur fructificaturi corporis in reſurrectione. Poſtremò etſi tunc deuoratum inue-
nietur mortale in omnibus mortuis, certè à morte, certè ab æuo, certè per ætatem,
nunquid à vita, nunquid à ſuperindumento, nunquid ab immortalitatis ingeſtu? Por-
rò qui

A tò qui ab his ait deuotatũ iri mortale,ab aliis negauit. Et vtique hoc à diuinis viribus,non
à naturalibus legibus perfici præſtariq; conueniet.Ergo cùm à vita habeat deuorari quod
mortale eſt,id exhiberi omnifariam neceſſe eſt vt deuoretur,& deuorari vt demutetur. Si
ignem dicas accendi oportere,non potes id per quod accenditur, alibi neceſſarium adfir-
mare,alibi non.Sic & cùm inſulcit: Siquidem exuti non nudi inueniamur , de eis ſcilicet 2. Cor.5.
qui non in vita,nec in carne deprehendentur à die Domini,non aliàs negauit nudos,quos
prædixit exutos,niſi quia & reueſtitos voluit intellegi eadem ſubſtantia,qua fuerãt ſpolia-
ti.Vt nudi enim inuenientur,carne depoſita,vel ex parte diſciſſa ſiue detrita.Et hoc enim
nuditas poteſt dici.Dehinc & recipiẽt eam,vt redinduti carnem,fieri poſsint etiam ſuper-
induti immortalitatem. Superindui enim niſi veſtito iam conuenire nõ poterit. [[101] Pro- Ca.XLIII.
inde quum dicit:[104] Itaq; confiſi ſemper,& ſcientes quòd quum immoramur in corpore, Ibidem.
peregrinamur à Domino;per fidem enim incedimus nõ per ſpeciem; manifeſtum eſt hoc
quoque non pertinere ad offuſcationẽ carnis quaſi ſeparantis nos à Domino.Et hic enim
exhortatio faſtidiendæ vitæ huius obuertitur, ſiquidem peregrinamur à Domino quàm
diu viuimus.Per fidem incedentes,non per ſpeciẽ,id eſt ſpe,nõ re,& ideò ſubiungit:[105] Fi- Ibidem.
dentes autem & bonum ducentes magis peregrinari à corpore & immorari ad Dominũ,
ſcilicet vt per ſpeciẽ magis incedamus quàm per fidẽ, per rẽ potius quàm per ſpem. Vides
quàm hîc & corporum cõtemptũ ad martyriorũ præſtantiã referat. Nemo enim peregri-
natus à corpore ſtatim immoratur penes Dominũ,[106] niſi ex martyrij prærogatiua,paradi-
B ſo ſcilicet nõ inferis [107] deuerſurus. Defecerãt autẽ Apoſtolo verba ad ſignificãdũ de cor-
pore exceſſum?An ratione etiam nouè loquitur?temporalem enim abſentiã à corpore vo-
lens ſignificare,peregrinari nos ab eo dixit,quoniã qui peregrinatur,etiã reuertetur in do-
miciliũ.Exinde etiam ad omnes:[108]Et ideò geſtimus,inquit,ſiue peregrinãtes,ſiue immo- Ibidem.
tantes placibiles illi eſſe. Omnes enim manifeſtari nos oportet [109] ante tribunal Chriſti.
Si omnes,& totos:ſi totos,& interiores & exteriores,id eſt tam animas quàm & corpora ,
[110] vti vnuſquiſque,inquit,reportet per corpus ſecundũ quæ geſſit,bonum,ſiue malũ.Hoc
iam quomodo legas,quæro.quaſi turbatè enim per hyperbaton ſtruxit , vtrúmne quæ per
corpus reportanda erunt,an quæ per corpus geſta ſunt.Sed & ſi quæ per corpus reportan-
da ſunt,corporalis indubitatè reſurrectio eſt:& ſi quę per corpus geſta ſunt,per corpus vti-
que penſanda ſunt , per quod & geſta ſunt. Ita & totus hic à capite tractatus Apoſtoli tali
clauſula detextus qua carnis reſurrectio oſtenditur , ſecundum hæc erit intelligendus
quæ cum clauſula conſonant. [[111] Si enim adhuc ad ſuperiora reſpectes, vnde mentio ho- C.XLIIII.
minis exterioris & interioris inducta eſt,nónne & dignitatem & ſpem carnis integram in-
uenies ? Dum enim de lumine quod illuxerit Deus in cordibus noſtris [112] ad illuminatio- 2.Cor 4.
nem agnitionis gloriæ ſuæ in perſona Chriſti,dicit habere nos theſaurum iſtum in teſta-
ceis vaſis,ſcilicet in carne,vtrúmne quia teſtacea eſt,ſecundum originem , ſcilicet ex limo
deſtruetur,an quia diuini theſauri conditorium eſt,extolletur?Atquin ſi lumen ipſum Dei
illud verum quod eſt in perſona Chriſti,vitam in ſe continet,eáque vita cum lumine com-
C mittitur in carnem,peritura eſt in quam vita committitur ? Planè ſic periturus & ipſe the-
ſaurus. perituris enim peritura creduntur , ſicut veteribus vtribus nouum vinum. Cùm
item ſubiicit: Semper mortificationem Chriſti Ieſu circũferentes in corpore noſtro , qua- Ibidem.
lis iſta res eſt quæ poſt Dei templum,iam & ſepulcrum Chriſti poteſt dici ? Cur autẽ mor-
tificationem Domini circumferimus in corpore? [113] vti & vita Ieſu, inquit, manifeſtetur.
Vbi?in corpore noſtro.In quo?in mortali.ergo in carne planè mortali,ſecundum culpam,
ſed & vitali ſecundũ gratiam,vide quantam,vt in illa vita Chriſti manifeſtetur. In re ergo
aliena ſalutis,ſed in ſubſtantia perpetuæ diſſolutionis , manifeſtabitur vita Chriſti æterna,
iugis,incorrupta,iam & Dei vita?aut cuius tẽporis vita Domini manifeſtabitur in corpore
noſtro?Illa quidem quam vixit vſque in paſſionem,quæ non modò apud Iudæos in mani-
feſto fuit,verùm etiam omnibus nunc gẽtibus prodita eſt. Adeò eã ſignificat [114] quæ por-
tas adamantinas mortis,& æneas ſeras inferorum infregit,quæ exinde iam noſtra eſt. De- Pſal. 106.
nique manifeſtabitur in corpore. quando? poſt mortem. quomodo? dum reſurgimus in
corpore,ſicut & Chriſtus. Ne enim quis argumentetur,nunc habere manifeſtari vitam Ie-
ſu in corpore noſtro per diſciplinam ſanctitatis & patientiæ,& iuſtitiæ,&ſapientiæ,quibus
Domini vita floruerit,prouidentiſſima Apoſtoli intentio ingerit : [115] Si enim nos qui viui- 2.Cor.4.
mus , in mortem tradimur , propter Ieſum , vt vita eius manifeſtetur in corpore noſtro
mortali. Adeò defunctis nobis hoc ait , futurum in corpore noſtro. Quòd ſi tunc , quo-

Digitized by Google

Ibidem. modo niſi reſuſcitato eo?(proinde & in clauſula: Scientes, ait, quòd qui ſuſcitauit Ieſum, D
[116] & nos ſuſcitabit cum ipſo,qui iam reſurrexit à mortuis) niſi quia: cum ipſo ſicut ipſum,
Ca. xlv. ſapit.Si verò ſicut ipſum,non vtique ſine carne.[[117] Sed & rurſus alia cæcitate in duos ho-
Epheſ.4. mines impingunt,in veterem & in nouum,monente Apoſtolo,deponere nos veterem hominem [118] qui corrumpitur per cõcupiſcentiam ſeductionis,renouari autem ſpiritus ſenſus,& induere nouum hominem qui ſecundum Deum conditus eſt,in iuſtitia,& religione veritatis,vt & hìc ad duas ſubſtantias diſtinguendo,vetuſtatem ad carnem, nouitatem ad animam,corruptionem perpetuam veteri defendat,id eſt carni.Porrò ſi ſecundum ſubſtãtias,nec anima nouus homo,quia poſterior,nec caro ideò vetus,quia prior. quantulum enim temporis inter manum Dei & adflatum?auſim dicere,etiamſi multò prior anima quã caro,eo ipſo quòd anima impleri ſe expectauit,priorem eam fecit. Omnis enim conſũmatio atque perfectio,[119] etſi ordine poſtumat,effectu tamen anticipat.Magis illud prius eſt, ſine quo priora nõ poſſunt.Si caro vetus homo,quando iſtud?à primordio? atquin Adam nouus totus,& ex nouo vetus nemo.nam & exinde à benedictione genituræ, caro atq; anima ſimul fiunt ſine calculo tẽporis,vt quæ ſimul in vtero etiã figurãtur. [120] quod docuimus IN COMMENTARIO ANIMÆ,[121] cõtemporant fœtu,coætaneãt natu,duos iſtos homines ſanè ex ſubſtantia duplici,non tamen & ætate,ſic vnum ędunt,dum prior neuter eſt.Citius eſt totos nos aut veteres aut nouos eſſe:quã enim alterũ poſſimus eſſe,neſcimus.
Ibidem. Sed Apoſtolus veterem hominem manifeſtè notat.[122] Exponentes enim,inquit, ſecundũ pristinam conuerſationem veterem hominem,non ſecundum alicuius ſubſtantiæ ſenium. E
Gal.5. Neque enim carnem præcipit deponamus, ſed quæ & alibi carnalia oſtendit, opera non
Epheſ.4. corpora accuſans,de quibus & hic ſubiicit:Deponentes mẽdacium, loquimini veritatem
Pſal.4. vnuſquiſque ad proximum ſuum,quoniam membra alterutrum ſumus.Iraſcimini autem,
Epheſ.4. & nolite delinquere.Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Neque dederitis locum diabolo.Qui furabatur,iam non furetur,immò potius laboret operando manibus, vti habeat impartire indigenti.Omnis ſermo turpis non procedat ex ore veſtro, ſed ſi quis optimus ad ædificationem fidei,vt gratiam audientibus præſtet.Et nolite contriſtare ſpiritum Dei ſanctum in quo ſignati eſtis,in redemptionis die.Omnis amaritudo & ira & clamor & blaſphemia & indignatio auferatur à vobis, cum omni malitia. Eſtote autem in alterutrũ benigni, miſericordes,donantes inuicẽ,ſicut & Deus vobis donauit in Chriſto. Igitur qui carnem veterem hominem exiſtimant,cur non mortẽ ſibi properãt,vt vetere homine depoſito præceptis Apoſtoli occurrant?Nos enim qui totam fidem in carne adminiſtrãdam credidimus,immò & per carnem cuius eſt & os ad proferendũ optimum quenque ſermonem,& lingua ad non blaſphemandũ,& cor ad non indignandum,& manus ad operandũ & largiendũ tam vetuſtatem hominis quàm nouitatem,ad moralem non ad ſubſtantialẽ differentiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoſcimus,hominem qui ſecundũ priſtinam conuerſationem vetus fuerit,eundem & corrumpi ita dictum ſecundum concupiſcentiam ſeductionis,quemadmodum & veterem ſecundum priſtinam conuerſationẽ, non ſecundum carnem per interitum perpetuum.Ceterùm carne tam ſaluum quàm eun- F
Ca. xlvi. dem,vtpotè vitioſam diſciplinam,non corpulentiam exutũ. [[123] Talem vbique Apoſtolũ recognoſcas,ita carnis opera damnantem,vt carnem dãnare videatur: ſed ne ita quis exi-
Rom.8. ſtimet,ex aliorum vel cohærentium ſenſuum ſuggeſtu procurantem.[124] Nã & dicens:Eos qui in carne ſunt,Deo placere non poſſe,ſtatim de prauo intellectu ad integrum reuocar, adiiciẽs:Vos autẽ nõ eſtis in carne,ſed in ſpiritu.Eos enim quos in carne eſſe cõſtabat, negando in carne eſſe,in operibus carnis nõ eſſe mõſtrabat. Atq; ita illos demũ Deo placere non poſſe nõ qui in carne eſſent,ſed qui carnaliter viuerent:placere autẽ illos Deo, qui in
Ibidem. carne poſiti,ſecũdũ ſpiritũ incederent.Et rurſus:[125] Corpus quidẽ ait,mortuũ,ſed propter delinquentiã,ſicut ſpiritũ vitã propter iuſtitiã.Vitam autẽ morti opponens in carne cõſtitutæ,ſine dubio illic & vitã repromiſit ex iuſtitia,vbi mortẽ determinauit [126] ex delinquẽtia.Ceterùm fruſtrà oppoſuit vitam morti,ſi non eſt illic vbi eſt & ipſa cui eam oppoſuit, excludendæ vtiq; de corpore. Porrò ſi vita mortẽ de corpore excludit,non poteſt id per-
Ibidem. ficere,niſi illud penetret vbi eſt quod excludit. Et quid ego nodoſius,cùm Apoſtolus abſolutius? [127] Si enim, inquit, ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum,habitat in vobis,qui ſuſcitauit Ieſum à mortuis,viuificabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem ſpiritum eius in vobis: vt & ſi animam quis corpus mortale præſumpſerit,quum hoc & carnem negare non poſſit, carnis quoque reſuſcitationem cogatur agnoſcere ſecũdũ eiuſdem ſtatus

commu-

Digitized by Google

A communionem. Ex ſequentibus adhuc diſcas opera carnis damnari, nō ipſam. Itaque fra-
tres, ait, debitores ſumus non carni vt ſecundum carnem viuamus; ſi enim ſecundum car- *Ibidem.*
nem vixeritis, futurum eſt vt moriamini: ſi verò ſpiritu actus carnis mortificaueritis, viue-
tis. Porrò vt ad ſingula quæque reſpondeam, ſi in carne conſtitutis ſecundum ſpiritum ta-
men degentibus ſalus repromittitur, iam nō caro aduerſatur ſaluti, ſed operatio carnis. O-
peratione autem carnis excluſa quæ cauſa eſt mortis, ſalua iam caro oſtenditur cauſa carēs
mortis. [108] Lex enim, inquit, ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu manumiſit me à lege delinquen- *Ibidem.*
tiæ & mortis: certè quam præmiſit: habitare in mēbris noſtris. Ergo iam mēbra noſtra lege *Roman.7.*
mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiæ, à quibus manumiſſa ſunt. Quod enim in- *Roman.8.*
ualidum erat legis in quo infirmabatur per carnem, miſſo Deus filio ſuo in ſimulacro car-
nis delinquentiæ, & per delinquentiam damnauit delinquentiam in carne, non carnem in
delinquentia: neque enim domus cum habitatore damnabitur. [109] Habitare enim pecca- *Rom.7.*
tum dixit in corpore noſtro. Damnata autem delinquentia, caro abſoluta eſt: ſicut indem-
nata ea, legi mortis & delinquentiæ obſtricta eſt. [110] Sic & ſenſum carnis mortem appella- *Roman.8.*
uit, dehinc & inimicitiā ad Deum, ſed non carnem ipſam. Cui ergo, dices, reputabitur ſen-
ſus carnis, ſi non ſubſtantiæ ipſi? Planè ſi probaueris aliquid carnem de ſuo ſapere. Si verò
ſine anima nullius eſt ſenſus, intellege ſenſum carnis ad animam eſſe referendum, carni in-
terdum deputatum, quia per carnem adminiſtratur: Et ideò habitare ait delinquentiam in *Rom.7.*
carne, quia & anima à qua delinquentia inducitur, inquilina eſt carnis, mortificatæ quidē,
B ſed non ſuo, verùm delinquentiæ nomine. Nam & alibi: [111] Quomodo, inquit, etiam nunc *Coloſſ.2.*
velut viuentes in mundo ſententiam fertis? non ad mortuos ſcribēs, ſed ad eos qui deſine-
re deberent, mundialiter viuere. [[112] Hæc enim erit vita mundialis, [113] quam veterem ho- *C. XLVII.*
minem dicit confixum eſſe Chriſto, non corporalitatem, ſed mortalitatem. Ceterùm ſi nō *Rom.6.*
ita accipimus, non eſt corporalitas noſtra confixa, nec crucem Chriſti caro noſtra perpeſ-
ſa eſt, ſed quemadmodum adiecit, vti euacuetur corpus delinquentiæ, per emēdationem
vitæ, non per interitum ſubſtantiæ, ſicut ait, vti hactenus delinquētiæ ſeruiamus. Et vt hac
ratione commortui Chriſto credamus quòd etiā conuiuemus illi. Sic enim, inquit, & vos *Ibidem.*
reputare mortuos quidem vos, cuinam? carni? non, ſed delinquentiæ. Ergo ſalui erunt car-
ni, viuentes autem Deo in Chriſto Ieſu, per carnē vtique cui mortui non erunt: delinquē-
tiæ ſcilicet mortui, non carni. Nam & adhuc ingerit: Ne ergo regnauerit in corpore veſtro *Ibidem.*
mortali delinquentia, ad obaudiendum illi, & ad exhibendum membra veſtra arma iniu-
ſtitiæ delinquentiæ. Sed exhibete voſmetipſos Deo velut ex mortuis viuos, non velut vi-
uos, ſed velut ex mortuis viuos: & membra veſtra arma iuſtitiæ. Et rurſus, [114] Sicut exhi- *Ibidem.*
buiſtis membra veſtra famula immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita & nunc ex-
hibete membra veſtra famula iuſtitiæ in ſanctificium. Quum enim ſerui eſſetis delin-
quentiæ, liberi eratis iuſtitiæ. Quem ergo fructum habebatis ſuper his, de quibus nunc cō-
fundimini? finis enim illorum mors. Nunc verò liberi facti à delinquentia, famulati autem
Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificium, finem autem vitam æternam. Stipendia e-
C nim delinquentiæ mors, donatiuum autem Dei, vita æterna in Chriſto Ieſu Domino no-
ſtro. Ita per totam hanc ſenſuum ſeriem ab iniuſtitia & delinquentia membra noſtra di-
uellens, & iuſtitiæ & ſanctimoniæ adiungens, & transferens eadem à ſtipendio mortis ad
donatiuum vitæ æternæ, carni vtique compēſationem ſalutis repromittit, cui nullam om-
ninò competiſſet imperari propriam ſanctimoniæ & iuſtitiæ diſciplinam, ſi non ipſius eſ-
ſet & præmium diſciplinæ, [115] ſed nec ipſum baptiſma committi, ſi per regenerationem,
non etiam reſtitutioni inauguraretur, hoc quoque Apoſtolo ingerente: [116] An ignoratis *Ibidem*
quòd quicunque in Chriſtum Ieſum tincti ſumus, in mortem eius tincti ſumus; conſepulti
ergo illi ſumus poſt baptiſma in mortem, vti quemadmodum ſurrexit Chriſtus à mortuis,
ita & nos in nouitate vitæ incedamus. Ac ne de iſta tātùm vita putes dictū, quę ex fide per
baptiſma in nouitate incedenda eſt, prouidentiſſimè adſtruit: Si enim conſati ſumus ſimu- *Ibidem.*
lacro mortis Chriſti, ſimul & reſurrectionis erimus. Per ſimulacrum enim morimur in ba-
ptiſmate, ſed per veritatem reſurgemus in carne, ſicut & Chriſtus. [117] Vt ſicut regnauit in *Rom.5.*
morte delictum, ita & gratia regnet per iuſtitiā in vitam ſempiternam, per Ieſum Chriſtū
Dominum noſtrum. Quomodo ita, ſi non æquè in carne? vbi enim mors, ibi & vita poſt
mortem, quia & vita ibi antè, vbi poſtea mors. Nam ſi regnum mortis nihil operatur
quàm carnis diſſolutionem, proinde vitam contrariam morti, contrarium oportet opera-
ri, id eſt carnis redintegrationem, vti ſicut deuorauerat mors inualeſcendo, ita & mor-

1. Corin. 15. tali deuorato ab immortalitate, audire poſſit: Vbi eſt mors aculeus tuus? vbi eſt mots con- D
Rom. 5. tentio tua? Sic enim & gratia illic ſuperabundabit, vbi & iniquitas abundabit. Sic & virtus
2. Cor. 12. in infirmitate perficietur; [138] quod periit ſaluum faciens, quod mortuum eſt viuificans,
Ezech. 34. quod percuſſum eſt ſanans, quod languit medicans, quod ereptum eſt redimens, quod famulatum eſt liberans, quod ſeductum eſt reuocans, quod eliſum eſt ſuſcitans. [139] Et quidem de terra in cœlum, vbi noſtrum municipatum Philippenſes quoque ab Apoſtolo di-
Philipp. 3. ſcunt: Vnde & ſalutificatorem noſtrum expectamus Ieſum Chtiſtum, qui transfigurabit corpus noſtræ humilitatis, conformale corpoti gloriæ ſuæ, ſine dubio poſt reſurrectionem, quia nec ipſe Chtiſtus glotificatus eſt ante paſsionem. Hæc erunt corpora noſtra quę
Rom. 12. Romanos obſecrat exhibere, hoſtiam viuam, ſanctã, placibilem Deo. Quomodo viuam, ſi peritura ſunt? quomodo ſanctam, ſi profana ſunt? [140] quomodo placibilem, ſi damnata ſunt? Age iam quod ad Theſſalonicenſes [141] vt ipſius ſolis radio putem ſcriptum, ita claret,
1. Theſſ. 5. qualiter accipient lucifugæ iſti ſcripturarum: [142] Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos totos? Non ſufficit, ſed ſequitur: Et integrum corpus veſtrum, & anima, & ſpiritus ſine querela conſeruentur in præſentia Domini. Habes omnem ſubſtantiam hominis ſaluti deſtina-
C.XLVIII. tam, nec alio tempore quàm in aduentu Domini, qui clauis eſt reſurrectionis. [[143] Sed ca-
1. Corin. 15. to, inquis, & ſanguis regnum Dei [144] hæreditate poſſidere non poſſunt. Scimus hoc quoque ſcriptum, ſed de induſtria diſtulimus hucuſque, vt quod aduerſarij in prima ſtatim acie obſtruunt, in vltima congreſsione ptoſterneremus, omnibus quæſtionibus quaſi auxiliis E
eius antè deiectis. Sed & nunc exſpectent ptæcedentia recognoſci, vt & huic ſenſui ſua otigo præiudicet. Opinor Apoſtolus diſpoſita ad Corinthios omni diſtinctione Eccleſiaſticæ diſciplinæ, ſummam & ſui Euangelij & fidei illorum in Dominicæ mortis & reſurrectionis demandatione concluſerat, vt & noſtræ ſpei regulam inde deduceret, vnde con-
Ibidem. ſtaret. Itaque ſubiicit: [145] Si autem Chriſtus prædicatur, quòd à mortuis reſurrexit, quomodo quidam dicunt in vobis, reſurrectionem mortuorum non eſſe? quæ ſi non eſt, nec Chriſtus reſurrexit. Si autem Chriſtus nõ teſurrexit, inanis eſt prædicatio noſtra, vacua eſt & fides veſtra. inuenimur autem falſi teſtes Dei, qui teſtimonium diximus aduerſus Deũ, quòd reſuſcitauerit Chriſtum, quem non reſuſcitauit. Nam ſi mortui non reſurgunt, nec Chriſtus reſurrexit. Si Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra, quia adhuc in delictis veſtris eſtis, & qui in Chriſto dormierunt, perierunt. Per hæc cui nos rei credendæ videtut exſtruere? reſurrectioni, inquis, mortuorum quæ negabatut. certè ſub exemplo Dominicę reſurrectionis volens eam credi. certè, inquis. Exemplum potrò ex diuerſitate an ex parilitate componitur? vtique, inquis, ex parilitate. Quomodo autem Chriſtus reſurrexit, in carne, an non? ſine dubio [146] ſi mortuum, ſi ſepultum audis ſecundum ſcripturas, non aliâs quàm in carne, æquè reſuſcitatum in carne concedis. Ipſum enim quod cecidit in mortẽ, quod iacuit in ſepultura, hoc & reſurrexit, non tam Chriſtus in carne quàm caro in Chriſto. Igitur ſi ad exemplum Chriſti teſurgemus, qui reſurrexit in carne, iam nõ ad exemplũ F
Ibidem. Chriſti reſurgemus, ſi non in catne & ipſi teſurgemus, Quia per hominem, inquit, mors, & per hominẽ teſurtectio: vt ſepararet quidem auctores, mortis Adam, Chriſtũ reſurrectionis, eiuſdem autem conſtituetet ſubſtantiæ reſurrectionem cuius & mortem, per ipſorum auctorum in nomine hominis comparationem. Si enim ſicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntut, carne viuificabuntur in Chriſto, ſicut in Adã carne moriuntur. Vnuſquiſq; autem in ſuo ordine, ſcilicet quia & in ſuo corpore. Ordo enim nõ aliud quàm meritorum diſpoſitor. Merita autem quum corpori quoque adſcribantur, ordo quoque corporum diſponatur neceſſe eſt, vt poſſit eſſe meritorum. [147] Si autem & ba-
Ibidem. ptizantur quidam pro mortuis, videbimus an ratione. Certè illa præſumptione hoc eos inſtituiſſe contendit, qua alij etiam carni vicarium baptiſma profuturum exiſtimarent ad ſpem reſurrectionis, quæ niſi corporalis, non aliàs ſic baptiſmate corporali obligaretur. Quid & ipſos baptizari ait, ſi non quæ baptizantur corpora reſurgunt? [148] Anima enim non lauatione, ſed reſponſione ſancitur. Quid & nos, inquit, omni hora periclitamur, vtique per carnem. Quotidie morior, vtique periculis carnis, per quam & depugnauit ad beſtias Epheſi, [149] illas ſcilicet beſtias Aſiaticæ preſſuræ, de qua in ſecunda ad eoſ-
2. Cor. 1. dem: Nolumus enim vos ignotate fratres de preſſura noſtra apud Aſiam, quòd [150] ſuperquàm grauati ſumus ſupra vires, vti de vita hæſitaremus. Omnia hæc, niſi fallor, eò enumerat, vt nolens vanam credi carnis conflictationem, indubitatè velit credi carnis reſurrectionem. Vana enim habenda eſt conflictatio eius, cuius nulla erit reſurrectio. Sed

dicet

A dicet quis : Quomodo reſurgent mortui, quo autem corpore venient? Iam hîc de qua- *1. Cor. 15.*
litatibus corporum diſſerit, an eadem ipſa, an alia reſumantur. [111] Sed quum eiuſmodi
quæſtio poſterior habeatur, ſufficiet interim ex hoc quoque corporalem definiri reſurre-
ctionem, quum de qualitare corporum quæritur. [[112] Ventum eſt nunc ad carnem & CA. XLIX.
ſanguinem reuera totius quæſtionis quaſi ſubſtantias, quali conditione exhæredauerit A-
poſtolus à Dei regno æquè de antecedentibus diſcere eſt. [113] Primus, inquit, homo de ter- *Ibidem.*
ra choicus, id eſt, limaceus, id eſt Adam. Secundus homo de cœlo, id eſt ſermo Dei, id eſt
Chriſtus, non aliàs tamen homo, licet de cœlo, niſi quia & ipſe caro atque anima, quod ho-
mo, quod Adam. [114] Nam & ſuprà nouiſſimus Adam dictus, de conſortio ſubſtantiæ com- *Ibidem.*
mercium nominis traxit, quia nec Adam ex ſemine caro, quod & Chriſtus. Qualis ergo
choicus, tales & choici; qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Subſtantia tales? an primò diſci-
plina, dehinc & dignitate quam diſciplina captauit? Atquin ſubſtantia nullo modo ſepa-
rabuntur choici atque cœleſtes, ſemel ab Apoſtolo homines dicti. Si enim & Chriſtus ſo-
lus verè cœleſtis, immò & ſupercœleſtis, homo tamen quâ caro atque anima, nihilo ex iſta
ſubſtantiarum conditione à choica qualirate diſcernitur: proinde & qui cœleſtes ſecun-
dum illum non de ſubſtantia præſenti, ſed de futura claritate cœleſtes prædicati intelle-
guntur, quia & retrò vnde diſtinctio iſta manauit de dignitaris differentia oſtenſa eſt, alia
ſupercœleſtium gloria, alia ſuperterrenorum, & alia ſolis, alia lunæ, alia ſtellarum. Quia &
ſtella à ſtella differt in gloria, non tamē in ſubſtantia. Denique præmiſſa differentia digni-
B tatis in eadem ſubſtantia & nunc ſectandæ & tunc capeſſendæ, ſubiungit etiam exhorta-
tionem, vt & hîc habitum Chriſti ſectemur ex diſciplina, & illic faſtigium conſequamur
ex gloria: Sicut portauimus imaginem choici, [115] portemus etiam imaginem ſupercœle- *Ibidem.*
ſtis. Portauimus enim imaginem choici per collegium tranſgreſſionis, per conſortiū mor-
tis, per exilium paradiſi. Nam ſi & in carne ſic putatur imago Adæ, ſed non carnem mone-
mur ponere. Si non carnem, ergo conuerſationem, vt proinde & cœleſtis imaginem geſte-
mus in nobis, non iam Dei, nec iam in cœlo conſtituti, ſed ſecundum liniamenta Chriſti
incedentes in ſanctitate & iuſtitia & veritate. Atque adeò ad diſciplinam totum hoc diri-
git, vt hîc dicat portandam imaginem Chriſti in iſta carne, & in iſto tempore diſciplinæ.
Portemus enim præceptiuo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo nulla alia
ſubſtantia eſt, quàm caro & anima, aut ſi quam aliam, id eſt, cœleſtem ſubſtantiam hæc fi-
des ſpectat, huic tamen repromiſſa ſit, cui ad illam elaborare mandatur. Quum igitur ima-
ginem & choici & cœleſtis in conuerſatione conſtituat, illam eierandam, hāc verò ſectan-
dam, dehinc adiungat: Hoc enim dico (id eſt, propter ea quæ ſuprà dixi: coniunctio eſt e- *Ibidem.*
nim ſenſus ſupplementum antecedentibus reddēs) quòd caro & ſanguis regnum Dei hæ-
reditate poſſidere non poſſunt, nihil aliud intellegi mandant carnem & ſanguinem, quàm
ſupradictam imaginem choici: quæ ſi in conuerſatione cenſetur vetuſtatis, conuerſatio
autem vetuſtatis non capit Dei regnū, proinde caro & ſanguis non capiendo Dei regnum
ad conuerſationem rediguntur vetuſtatis. Planè ſi nunquam Apoſtolus pro operibus ſub-
C ſtantiam poſuit, nec hîc ita vtatur. [116] Si verò in carne adhuc conſtitutos negauit eſſe in *Rom. 8.*
carne, in operibus carnis negans eſſe, formam eius ſubruere non debes, non ſubſtantiam,
ſed opera ſubſtantiæ alienantis à Dei regno. Quibus etiam ad Galatas manifeſtatis, prædi- *Gal. 5.*
cere ſe & prædixiſſe profitetur, quòd qui talia agunt, regnum Dei nō ſunt hæreditate con-
ſecuturi, non portantes ſcilicet imaginem cœleſtis, ſicut portauerant choici, ideóque ex
vetere conuerſatione, nihil aliud deputandi, quàm caro & ſanguis. Nam etſi ſubitò in hanc
definitionem erupiſſet Apoſtolus: eliminandam carnem & ſanguinem à Dei regno, ſine *1. Cor. 15.*
vllius ſuprà ſenſus præſtructione, nónne duas iſtas ſubſtantias proinde hominem veterem
interpretaremur carni & ſanguini deditum, id eſt, eſui & potui, cuius ſit dicere aduerſus fi-
dem reſurrectionis: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Et hoc enim inſulciēs *Ibidem.*
Apoſtolus, carnem & ſanguinem de fructibus ipſorum manducandi & bibendi ſuggillā-
uit. [[117] Sed & omiſſis huiuſmodi interpretationibus carnis & ſanguinis opera taxantī- CAP. L.
bus, ipſas quoque ſubſtantias non aliter, quàm ſunt, intellectas licebit reſurrectioni vindi-
care. Non enim reſurrectio carni & ſanguini directò denegatur, ſed Dei regnum quod ob- *Ibidem.*
uenit reſurrectioni [118] (eſt autem & in iudicium reſurrectio) immò & confirmatur carnis *Iohn. 5.*
reſurrectio generalis, quum ſpecialis excipitur. Dum enim in quem ſtatum non reſurgat
edicitur, in quem reſurgat ſubauditur. Atque ita dum pro meritis diſtinctionem reſurre-
ctionis opus ſubſtantiæ non genus patitur, apparet hinc quoque carnem & ſanguinem

nomine culpæ non ſubſtantiæ arceri à Dei regno, nomine tamen formæ reſurgere in iu- D
1. Cor. 15. dicium, quia non reſurgant in regnum. Adhuc dicam: Caro & ſanguis regnum Dei hæ-
Ioan. 6. reditate poſſidere non poſſunt. Meritò ſola & per ſemetipſa, vt oſtenderet adhuc ſpiri-
tum illis neceſſarium. Spiritus enim eſt qui viuificat in regnum Dei, caro nihil prodeſt.
Prodeſſe tamen illis aliud poteſt, id eſt, ſpiritus, & per ſpiritum opera quoque ſpiritus.
Reſurgunt itaque ex æquo omnis caro & ſanguis in qualitate ſua. Sed quorum eſt adire
1. Cor. 15. regnum Dei, induere oportebit vim incorruptibilitatis & immortalitatis, ſine qua re-
gnum Dei adire non poſſunt, antequàm conſequi eã poſſint. Meritò ergo caro & ſanguis
(vt diximus) ſola regnum Dei capere deficiunt. Iam verò quum deuorari habeat corrupti-
uum iſtud ab incorruptibilitate, id eſt, caro: & mortale iſtud ab immortalitate, id eſt,
ſanguis poſt reſurrectionem ex demutatione, meritò demutata ac deuorata caro & ſan-
guis, regnum Dei hæreditati poſſidere poſſunt, non tamen non reſuſcitata. [159] Sunt qui
carnem & ſanguinem Iudaiſmum velint accipi propter circumciſionẽ, alienum & ipſum
à Dei regno, quia & ille vetuſtati deputetur, & hoc titulo iam & alibi ab Apoſtolo denote-
tur, qui poſt reuelatum in ſe filium Dei, ad euangelizandum eum in nationibus, [160] ſtatim
Gal. 1. non retulerit ad carnem & ſanguinem, id eſt, ad circumciſionem, id eſt, ad Iudaiſmum, ſi-
CAP. LI. cut ad Galatas ſcribit. [[161] Sed pro omnibus iam ſtabit quod in clauſulam reſeruauimus,
etiam pro Apoſtolo ipſo, reuera maximæ inconſiderantiæ reuincendo, ſi tam abruptè, vt
quidam volunt, clauſis (quod aiunt) oculis, ſine diſtinctione, ſine conditione, omnem paſ-
ſim carnem & ſanguinem à regno Dei extruſit, vtique & ab ipſa regia cœlorum, [162] quum E
Marc. 16. illic adhuc ſedeat Ieſus ad dexteram patris, homo etſi Deus: Adam nouiſſimus etſi ſermo
1. Cor. 15. primarius, caro & ſanguis, [163] etſi noſtris puriora, idem tamen & ſubſtantia & forma qua
Act. 1. aſcendit, [164] talis etiam deſcenſurus vt angeli adfirmant; agnoſcendus ſcilicet eis qui il-
Ioan. 19. lum conuulnerauerunt. [165] Hic ſequeſter Dei atque hominum appellatus ex vtriuſque
1. Tim. 2. partis depoſito commiſſo ſibi, carnis quoque depoſitum ſeruat in ſemetipſo, arrabonem
2. Cor. 5. ſummæ totius. [166] Quemadmodum enim nobis arrabonem ſpiritus reliquit, ita & à nobis
arrabonem carnis accepit, & vexit in cœlum pignus totius ſummæ illuc quandoque redi-
gendæ. Securæ eſtote caro & ſanguis, vſurpaſtis & cœlum & regnum Dei in Chriſto. Aut
1. Cor. 15. ſi negent vos in Chriſto, negent & in cœlo Chriſtum, qui vobis cœlum negauerũt. [167] Ita
nec corruptela, inquit, incorruptelam hæreditati habebit, non vt carnem & ſanguinẽ exi-
ſtimes corruptelam, quando ipſa ſint potius obnoxia corruptelæ, per mortem ſcilicet. Si-
quidem mors eſt, quæ carnem & ſanguinem non modò corrumpit, verùm etiam conſu-
mit. Sed quoniam opera carnis & ſanguinis non poſſe conſequi regnum Dei edixerat,
quo magis hoc exaggeraret, ipſi quoque corruptelæ, id eſt, morti cui carnis & ſanguinis
Ibidem. opera proficiunt, hæreditatem incorruptelę ademit. Nam & paulò pòſt ipſius mortis quo-
dammodò mortem expreſſit: [168] Deuorata eſt mors dicens, in contẽtionem. Vbi eſt mors
aculeus tuus? Vbi eſt mors contentio tua? Aculeus autem mortis delinquẽtia, hæc erit cor-
Rom. 7. ruptela. Virtus autem delinquentiæ lex. [169] Illa alia ſine dubio, quam conſtituit in mem-
bris ſuis militantem aduerſus legem animi ſui, ipſam ſcilicet vim delinquendi contra vo- F
1. Cor. 15. luntatem. [170] Nam & ſuprà nouiſſimum inimicum mortem euacuari ait. Hoc modo, nec
Ibidem. corruptela hæreditatem incorruptelæ conſequetur, id eſt, nec mors perſeuerabit. Quan-
do & quomodo defectura? Quum in atomo, in momentaneo oculi motu, in nouiſſima tu-
ba & mortui reſurgent incorrupti. Qui hi, niſi qui antè corrupti, id eſt, corpora, id eſt caro
& ſanguis? & nos demutabimur. De qua habitudine niſi in qua deprehendemur? Oportet
enim corruptiuum iſtud induere incorruptionem, & mortale iſtud induere immortalita-
tem. Quid mortale, niſi caro? quid corruptiuum, niſi ſanguis? ac ne putes aliquid aliud
ſentire Apoſtolum prouidentem tibi, & vt de carne dictum intelligas laborantem, quum
dicit iſtud corruptiuum, & iſtud mortale, cutem ipſam tenẽs dicit. Certè iſtud niſi de ſub-
iecto, niſi de comparenti pronuntiaſſe non potuit. Demonſtrationis corporalis eſt ver-
bum. Aliud autem corruptiuum, aliud corruptela: & aliud mortale, & aliud mortalitas.
Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita quæ patiuntur corruptelam & mor-
talitatem, caro ſcilicet & ſanguis, ea neceſſe eſt patiantur & incorruptelam & immorta-
CAP. LII. litatem. [[171] Videamus iam nunc quo corpore venturos mortuos diſputet. Et benè
1. Cor. 15. quòd erupit ſtatim oſtendere, quaſi quis eiuſmodi quærat. [172] Stulte, inquit, tu quod ſe-
minas, non viuificatur, niſi mortuum fuerit. Hoc ergo iam de exemplo ſeminis conſtet,
non aliam viuificari carnem, quàm ipſam quæ erit mortua. Et ita ſequentia relucebunt.
Nihil

Digitized by Google

A Nihil enim aduerſus regulam exempli licebit intellegi, ne quia ſequitur & quod ſeminas,
non corpus quod futurum eſt ſeminas, idcircò aliud reſurrecturum corpus, quàm quod
moriendo ſeminatur, exiſtimes. Ceterùm excidiſti ab exemplo. Nunquam enim frumen-
to ſeminato & in terra diſſoluto hordeum erumpit, & non idipſum genus grani, eadém-
que natura & qualitate & forma. Denique vnde? ſi non idipſum: & corruptela enim ipſum
eſt, dum ipſius eſt. Non enim & ſuggerit, quomodo? Non quod futurum eſt corpus ſe- *Ibidem.*
minatur, dicens; ſed nudum granum, ſi fortè frumenti aut alicuius eiuſmodi. Deus au-
tem dat illi corpus prout vult. certè ei grano quod nudum ſeminari ait. Certè, inquis. Er-
go ſaluum eſt cui dare habet Deus corpus. Quomodo autem ſaluum eſt ſi nuſquam eſt, ſi
non reſurgit, ſi non idipſum reſurgit? Si non reſurgit, ſaluum non eſt. Si non eſt & ſal-
uum, accipere corpus à Deo non poteſt. Sed enim ſaluum omni modo conſtat. Ad quid
ergo dabit illi Deus prout vult corpus, habenti vtique proprium corpus illud nudum, niſi
vt iam non nudum reſurgat? ergo addititium erit corpus quod corpori ſuperſtruitur, nec
exterminatur illud cui ſuperſtruitur, ſed augetur. Saluum eſt autem quod augetur. [373] Se-
ritur enim ſolummodò granum ſine folliculi veſte, ſine fundamento ſpicæ, ſine muni-
mento ariſtæ, ſine ſuperbia culmi. Exurgit autem copia fœneratum, compagine ædifica-
tum, ordine ſtructum, cultu munitum, & vſquequaque veſtitum. Hæc ſunt ei corpus à
Deo aliud, in quod non abolitione, ſed ampliatione mutatur. [374] Et vnicuique ſeminum *Ibidem.*
B ſuum corpus deputauit non ſuum, id eſt, non priſtinum, vt tunc & illud ſuum ſit, quod
extrinſecus à Deo acquirit. Serui igitur exemplo, & conſerua ſpeculum eius carni, ean-
dem credens fructificaturam quæ ſit ſeminata, ipſam, etſi pleniorem, non aliam, etſi ali-
ter reuerentem. Accipiet enim & ipſa ſuggeſtum & ornatum, qualem illi Deus voluerit
ſuperducere ſecundum merita. Sine dubio ad hoc dirigit: Non omnis caro eadem caro, *Ibidem.*
non ad denegandam ſubſtantiæ communionem, ſed prærogatiuæ peræquationem, cor-
pus honoris non generis in differentiam redigens. In hoc & figurata ſubiicit exempla ani-
malium & elementorum. [375] Alia caro hominis, id eſt, ſerui Dei, qui verè homo eſt: alia
iumenti, id eſt ethnici, de quo & Propheta: [376] Adſimilatus eſt, inquit, homo irrationa- *Pſal. 48.*
bilibus iumentis. Alia caro volucrum, id eſt, martyrum, qui ad ſuperiora conantur: alia *1. Cor. 15.*
autem piſcium, id eſt, [377] quibus aqua baptiſmatis ſufficit. [378] Sic & de ſupercœleſtibus
corporibus argumenta committit. Alia ſolis gloria, id eſt, Chriſti: & alia lunæ, id eſt, Ec- *Ibidem.*
cleſiæ: & alia ſtellarum, id eſt, ſeminis Abrahæ. Et ſtella enim à ſtella differt in gloria, &
corpora terrena & cœleſtia, Iudæus ſcilicet & Chriſtianus. Ceterùm ſi non figuratè, ſatis
vanè mulorum & miluorum carnes, & corpora cœleſtium luminum oppoſuit humanis,
non pertinentia ad conditionis comparationem, ſicut nec ad reſurrectionis conſecutio-
nem. Poſtremò cùm per hæc differentiam gloriæ, non ſubſtantiæ concluſiſſet: Sic, in-
quit, & reſurrectio mortuorum. Quomodo? non de alio aliquo, ſed de ſola gloria diffe-
rens. Rurſus enim reſurrectionem ad eandem ſubſtantiam reuocans, & ad granum de-
C nuò ſpectans: [379] Seminatur, inquit, in corruptela, reſurgit in incorruptela: ſeminatur *Ibidem.*
in dedecoratione, reſurgit in gloria: ſeminatur in infirmitate, reſurgit in virtute: Semi-
natur corpus animale, reſurgit ſpiritale. Certè non aliud reſurgit, quàm quod ſeminatur:
nec aliud ſeminatur, quàm quod diſſoluitur humi: nec aliud diſſoluitur humi, quàm ca-
ro; hanc enim ſententia Dei eliſit: Terra es, & in terram ibis, quia & de terra erat ſum- *Gen. 3.*
pta. Hinc & Apoſtolus concepit ſeminari eam dicere quum redhibetur in terram, quia & *1. Cor. 15.*
ſeminibus ſequeſtratorium terra eſt, illic deponendis, & inde repetendis. Ideóque & te-
conſignat imprimens, [380] ſic enim ſcriptum eſt: ne aliud exiſtimes eſſe ſeminari, quàm in *Ibidem.*
terram ibis, ex qua es ſumptus, ſic ne alterius quàm carnis, ſic enim ſcriptum eſt. [[381] Sed CAP. LIII.
corpus animale animam quidam argumentantur, vt illum à carne auocent recidiuatum.
Porrò quum conſtet, fixumque ſit illud reſurrecturum corpus quod fuerit ſeminatum,
ad ipſius rei exhibitionem prouocabuntur. Aut oſtendant animam ſeminatam poſt mor-
tem, id eſt, mortuam: id eſt, humi eliſam, diſiectam, diſſolutam, quod in illam à Deo
decretum non eſt, proponant corruptelam eius, & dedecorationem, infirmitatem, vt
ipſius ſit etiam exſurgere in incorruptelam, & in gloriam, & in virtutem. [382] Sed enim *Ioan. 11.*
in Lazaro præcipuo reſurrectionis exemplo caro iacuit in infirmitate, caro penè compu-
truit in dedecorationem, caro interim putruit in corruptionem, & tamen Lazarus caro
reſurrexit, cum anima quidem, ſed incorrupta, quam nemo vinculis lineis ſtrinxerat,
nemo in ſepulcro collocarat, nemo iam fœtere ſenſerat, nemo quatriduo viderat ſemi-

Digitized by Google

naram. Totum habitum, totum exitum Lazari, omnium quoque caro hodie experitur, D
1. Cor. 15. anima verò nullius. In qua ergo ſtylus Apoſtoli compâret; de qua eum loqui conſtat, ea
erit & corpus animale quum ſeminatur, & ſpiritale quum ſuſcitatur. Nam vt ita intellegat
manum adhuc porrigit, æquè de eiuſdem ſcripturæ auctoritate [183] factum retexens pri-
Ibidem. mum hominem Adam in animam viuam. Si Adam homo primus, caro autem homo ante
animam, ſine dubio caro erit facta in animam viuam. Porrò in animam quum eſſet cor-
pus, vtique animale corpus eſt facta. Quid eam appellari velint, quàm quod per animam
facta eſt, quàm quod ante animam non fuit, quàm quod poſt animam non erit, niſi quum
reſurgit? Recepta enim anima rurſus animale corpus efficitur, vt fiat ſpiritale. Non enim
reſurgit, niſi quod fuit. Ita vnde carni competit corpus animale dici, inde animæ nullo
modo competit. Caro enim ante corpus, quàm animale corpus. Animata enim, poſtea
facta eſt corpus animale. [184] Anima verò etſi corpus, tamen quia ipſa eſt corpus, non ani-
mata, ſed animans potius, animale corpus non poteſt dici, nec fieri quod facit. Alij enim
accidens facit illud animale: non accidens autem alij, quomodo ſe faciet animale? ſicut
ergo antè animale corpus caro recipiens animam, ita & poſtea ſpiritale induens ſpiritum.
Hunc ordinem Apoſtolus diſponens, in Adam quoque & in Chriſto eum meritò diſtin-
Ibidem. guit, vt in capitibus diſtinctionis ipſius. Et quum Chriſtum nouiſſimum Adam appellat,
hinc eum recognoſce ad carnis non ad animæ reſurrectionem, omnibus doctrinæ viri-
bus operatum. Si enim & primus homo Adam caro, non anima, quidni quæ in animam E
facta eſt, & nouiſſimus Adam Chriſtus ideò Adam, quia homo: ideò homo, quia caro,
non quia anima, atque ita ſubiungit: [185] Non primum quod ſpiritale, ſed quod animale,
poſtea quod ſpiritale, ſecundum vtrumque Adam. Ecquid tibi videtur corpus animale
& corpus ſpiritale in eadem carne diſtinguere, cuius diſtinctionem in vtroque Adam, id
eſt in vtroque homine præſtruxit? Vtraque enim ſubſtantia pariant inter ſe Chriſtus &
Adam, ſcilicet & carne & anima, ſed carnis nomine homo vterque ſunt. Prior enim ca-
ro homo. Ex illa & ordinem admittere potuerunt, vt alter primus, alter nouiſſimus ho-
Ibidem. mo, id eſt, Adam, deputarentur. Ceterùm diuerſa in ordinem diſponi non poſſunt, de
ſubſtantia duntaxat. de loco enim aut tempore, aut conditione forſitan poſſint. Hic au-
tem de ſubſtantia carnis, primus & nouiſſimus dicti ſunt, ſicut & rurſus primus homo de
terra, & ſecundus de cœlo. Quia etſi de cœlo ſecundum ſpiritum, ſed homo ſecundum
carnem. Itaque cùm carni conueniat ordo in vtroque Adam, non animæ, vt primus ho-
mo Adam in animam viuam, nouiſſimus in ſpiritum viuificantem diſtincti ſint, æquè di-
ſtinctio eorum carni diſtinctionem præiudicauit, vt de carne ſit dictum, non in primum
quod ſpiritale, ſed quod animale, poſtea quod ſpiritale: atque ita eadem ſit & ſuprà intel-
ligenda, & quæ ſeminetur corpus animale, & quæ reſurgat corpus ſpiritale, quia non pri-
mum quod ſpiritale, ſed quod animale, quia primus Adam in animam, nouiſſimus Adam
in ſpiritum. Totum de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? F
nónne & nunc habet caro ſpiritum ex fide? vt quærendum ſit, quomodo corpus animale
dicatur ſeminari. Planè accepit & hic ſpiritum caro, ſed arrabonem, animæ autem non
arrabonem, ſed plenitudinem. Itaque etiam propterea maioris ſubſtantiæ nomine ani-
male corpus nuncupata eſt, in qua ſeminatur, futura proinde per plenitudinem ſpiritus
inſuper ſpiritale, in qua reſuſcitatur. Quid mirum ſi magis inde vocitata eſt, vnde conferta
CA. LIIII. eſt, quàm vnde reſperſa eſt? [186] Ita de vocabulorum occaſionibus plurimùm quæſtio-
2. Cor. 5. nes ſubornantur, ſicut & de verborum communionibus. Nam quia & illud apud Apoſto-
lum poſitum eſt, vti deuoretur mortale à vita, caro ſcilicet, deuorationem quoque ad
perditionem ſcilicet carnis arripiunt, quaſi non bilem & dolorem dicamur deuorare, id
eſt, abſcondere, ac tegere, & intra noſmetipſos continere. Denique quum & illud ſcri-
1. Cor. 15. ptum ſit: Oportet mortale hoc induere immortalitem, oſtenditur quomodo mortale de-
uoretur à vita, dum indutum immortalitate abſconditur, & tegitur, & intus contine-
tur, nondum abſumitur & amittitur. Ergo & mors, inquis, ſalua erit, quum fuerit de-
uorata. Ideò diſcerne pro ſenſibus communionem verborum, & integrè intelliges. Aliud
enim mors, & aliud mortale. Aliter itaque deuorabitur mors, & aliter mortale. Mors non
capit immortalitatem, mortale autem capit. Denique & ſcriptum eſt, quòd neceſſe ſit
mortale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit? dum deuoratur à vita. quo-
modo deuoratur à vita? dum recipitur, & redigitur, & includitur in ipſam. Ceterùm
Rom. 5. mors meritò in interitum deuoratur, quia & ipſa in hoc deuorat. [187] Deuorauit, inquit,
mors

A mors inualeſcendo, & ideò deuorata eſt in contentionem. Vbi eſt mors aculeus tuus? vbi *1.Cor.15.*
eſt mors contentio tua? Proinde & vita, mortis ſcilicet æmula, per contentionem deuo-
rabit in ſalutẽ, quod per contentionẽ deuorauerat mors in interitum. [[388] Quanquam Cap. LV.
igitur reſurrecturam carnem probantes, hoc ipſo non aliam reſurrecturam probemus,
quàm de qua agirur; tamen ſingulæ quæſtiones, & cauſæ earum, proprios quoque fla-
gitant congreſſus, licet aliunde iam cæſæ. Interpretabimur itaque pleniùs & vim & ra- *Ibidem.*
tionem demutationis, quæ fermè ſubminiſtrat alterius carnis reſurrecturæ præſumptio-
nem, quaſi demutari deſinere ſit in totum, & de priſtino perire. Diſcernenda eſt autem
demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porrò
non aliud, ſi ita demutabitur caro, vt pereat. Peribit autẽ demutata, ſi non ipſa permanſe-
rit in demutatione, quæ exhibita fuerit in reſurrectione. Quemadmodum enim perir,
ſi non reſurgit, ita etſi reſurgit quidem, verùm in demutationem ſubducitur, æquè pe-
rit. Æquè enim non erit, ac ſi non reſurrexerit. Et quàm ineptum, ſi in hoc reſurgit, vt
non ſit, quæ potuit non reſurrexiſſe, nec eſſe, quia non eſſe iam cœperat. Non miſcebun-
tur omninò diuerſa, mutatio atque perditio, operibus vtique diuerſa. Perdit hæc, illa
mutat. Quomodo ergo quod perditum eſt, mutatum non eſt, ita quod mutatum eſt,
perditum non eſt. Periſſe enim eſt in totum non eſſe quod fuerir: mutatum eſſe, aliter
eſſe eſt. Porrò dum aliter eſt, idipſum poteſt eſſe: habet enim eſſe quod non perir. Mu-
tationem enim paſſum eſt, non perditionem. Atque adeò poteſt & demutari quid, &
B ipſum eſſe nihilominus, vt & totus homo in hoc æuo ſubſtantia quidem ipſe ſir, multi-
fariam tamen demutetur, & habitu, & ipſa corpulentia, & valetudine, & conditione,
& dignitate, & ætate, ſtudio, negotio, artificio, facultatibus, ſedibus, legibus, mori-
bus, nec quicquam tamen amittat hominis, nec ita aliud efficiatur vt ceſſet idem eſſe:
immò nec alius efficiatur, ſed aliud. Hanc formam demutationis diuina etiam documen-
ta teſtantur. Mutatur Moyſi manus, & quidem, ad inſtar emortuæ, exanguis; & albida, *Exod. 4.*
frigida, ſed & recepto calore, & refuſo colore eadem caro & ſanguis eſt. [389] Mutatur *Exod. 34.*
poſtea & facies eiuſdem, in contemplabili claritate. Sed Moſes erat proinde qui non vi- *2. Cor. 3.*
debatur. [390] Sic & Stephanus angelicum iam faſtigium induerat, ſed non alia genua in *Act. 6. et 7.*
lapidatione ſucciderant. [391] Dominus quoque in ſeceſſu montis etiam veſtimenta luce *Matth. 17. Marc. 9.*
mutauerat, ſed lineamenta Petro agnoſcibilia ſeruauerat. Vbi etiam Moſes & Helias, *Luc. 8.*
alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ, eandem *4. Reg. 2.*
tamen habitudinem corporis, etiam in gloria perſeuerare docuerunt. De quo exemplo
inſtructus & Paulus: Qui transfigurabit, inquit, corpus humilitatis noſtræ conforme *Philip. 3.*
fieri corpori claritatis ſuæ. Quòd ſi & transfigurationem & conuerſionem [392] in tranſi-
tum ſubſtantiæ cuiuſque defendis, ergo & Saül in alium virum conuerſus, de corpore
ſuo exceſſit, & ipſe Satanas quum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem ſuam a- *1.Reg.10. 2.Cor. 11.*
mittit. non opinor. Ita & in reſurrectionis euentum mutari, conuerti, reformari licebit
cum ſalute ſubſtantiæ. [[393] Etenim quàm abſurdum, quàm verò & iniquum, vtrum- Cap. LVI.
C que autem quàm Deo indignum, aliam ſubſtantiam operari, aliam mercede diſpungi,
vt hæc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur: item econtrariò hæc qui-
dem caro in ſpurcitiis volutetur, alia verò damnetur. Nónne præſtat omnem ſemel fi-
dem à ſpe reſurrectionis abducere, quàm de grauitate atque iuſtitia Dei ludere? [394] Mar- *1.Cor. 15.*
cionem pro Valentino reſuſcitari? quando neque mentem, neque memoriam, neque
conſcientiam hominis hodierni credibile ſit aboleri, per indumentum illud mutatorium
immortalitatis & incorruptelæ, vacaturo ſcilicet emolumento & fructu reſurrectionis,
& ſtatu diuini vtrobique iudicij. Si non meminerim me eſſe qui merui, quomodo glo-
riam Deo dicam? quomodo canam illi nouum canticum, neſciens me eſſe qui gratiam *Pſal. 95.*
Deo debeam? Cur autem ſolius carnis demutatio excipitur, non & animæ ſimul quæ in
omnibus præfuit carni? quale eſt, vt eadem anima quæ in hac carne totum vitæ ordinem
decucurrit, quæ in hac carne Deum didicit, & Chriſtum induit, & ſpem ſalutis ſemi- *Gal. 6.*
nauit, in alia neſcio qua metat fructum? [395] Næ illa gratioſiſſima caro, cui gratis vita
conſtabit. Quòd ſi non & anima mutabitur, iam nec animæ reſurrectio eſt; nec ipſa enim
reſurrexiſſe credetur, ſi non alia reſurrexerit. [[396] Hinc iam illa vulgaris incredulitatis Cap. LVII.
argutia eſt: ſi, inquiunt, ipſa eadémque ſubſtantia reuocatur cum ſua forma, linea, qua-
litate, ergo & cum inſignibus ſuis reliquis: Itaque & cæci & claudi, & paralytici, & vt
quis inſignis exceſſerit, ita & reuertetur. Quid nunc? etſi ita dedignaris tantam gratiam

Digitized by Google

qualiſcunque à Deo conſequi. Non enim & nunc animæ ſolius admittens ſalutem, di- D
midiatis hominibus eandem adſcribis? Quid eſt credere reſurrectionem, niſi integram
credere? Si enim caro de diſſolutione reparabitur, multò magis de vexatione reuoca-
bitur. Minoribus maiora præſcribunt. Cuiuſcunque membri detruncatio, vel obtuſio,
nónne mors membri eſt? ſi vniuerſalis mors reſurrectione reſcinditur, quid [397] portio-
nalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum
accidens res eſt, integritas propria eſt. In hac naſcimur, etiamſi in vtero vitiemur, iam
hominis eſt paſſio. Prius eſt genus quàm caſus. Quomodo vita confertur à Deo, ita &
refertur. Quales eam accipimus, tales & recipimus. Naturæ, non iniuriæ reddimur:
[398] quod naſcimur, non quod lædimur, reuiuiſcimus. Si non integros Deus ſuſcitat, non
ſuſcitat mortuos. Quis enim mortuus integer, etſi integer moritur? Quis incolumis, qui
exanimis? quod corpus inlæſum, quum interemptum, quum frigidum, quum expalli-
dum, quum edurum, quum cadauer? quando magis homo debilis, niſi quum totus?
quando magis paralyticus, niſi quum immobilis? ita nihil aliud eſt mortuum reſuſci-
tari, quàm integrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc ſit, ex qua non reſurrexerit.
Idoneus Deus reficere quod fecit. Hanc ſuam & poteſtatem & liberalitatem ſatis iam
in Chriſto ſpopondit, immò & oſtendit, non tantùm reſuſcitatorem carnis, verùm
1. Cor. 15. etiam redintegratorem. Atque adeò & Apoſtolus: Et mortui, inquit, reſurgent incor-
rupti. Quomodo niſi integri qui retrò corrupti, tam vitio valetudinis, quàm & ſenio
ſepulturæ. Nam & ſuprà vtrunque proponens, oportere & corruptiuum iſtud induere E
Ibidem. incorruptelam, & mortale iſtud immortalitatem, non iterauit ſententiam, ſed differen-
tiam demandauit. Immortalitatem enim ad reſciſſionem mortis, incorruptelam ad ob-
litterationem corruptelæ diuidendo, alteram ad reſurrectionem, alteram ad redinte-
1. Theſſ. 5. grationem temperauit. Puto autem & Theſſalonicenſibus omnis ſubſtantiæ integrita-
tem repromiſit. Itaque nec in poſterum timebuntur corporum labes. Nihil poterit a-
mittere integritas, vel conſeruata, vel reſtituta, ex quo illi etiam ſi quid amiſerat, reddi-
tur. Præſcribens enim adhuc eaſdem paſſiones obituram carnem, ſi eadem reſurrectura
dicatur, naturam aduerſus Dominum ſuum temerè defendis, legem aduerſus gratiam im-
piè aſſeris, quaſi Domino Deo non liceat & mutare naturã, & ſine lege ſeruare. Quomodo
Matth. 19. ergo legimus, [399] Quæ impoſſibilia apud homines, poſſibilia apud Deum ſunt? [400] &: Stulta
1. Cor. 1. mundi elegit Deus, vt ſapientiã mundi confundat? Oro te, ſi famulum tuũ libertate muta-
ueris, quia eadem caro atque anima permanebunt, quæ flagellis & cõpedibus & ſtigmati-
bus obnoxiæ retrò fuerãt, idcircóne illas eadem pati oportebit? non opinor. [401] Atquin &
veſtis albæ nitore, & aurei anuli honore, & patroni nomine, ac tribu mẽſaque honoratur.
Permitte hanc & Deo poteſtatẽ per vim demutationis illius conditionẽ non naturã refor-
mandi, dũ & paſſiones auferuntur, & munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro
etiam poſt reſurrectionẽ, catenus paſſibilis quâ ipſa, quâ eadem; ea tamen impaſſibilis, quâ
Ca. LVIII. in hoc ipſum manumiſſa à Domino, ne vltrà pati poſſit. [[402] Iocunditas, inquit Eſaias, æ-
Iſai. 35. terna ſuper caput eorum. Nihil æternum niſi poſt reſurrectionem. Aufugit, inquit, dolor F
Apoc. 7. & mœror, & gemitus ab illis. Proinde & Ioanni angelus: [403] Et delebit Deus omnem la-
crymam ab oculis eorum. Vtique ex iiſdem oculis qui retrò fleuerant, quíque adhuc flere
Apoc. 21. potuiſſent, ſi non omnem lacrymæ imbrem indulgentia diuina ſiccaret. Et rurſus: Deus
enim delebit omnem lacrymam ab oculis eorum. & mors hactenus igitur, & corruptela
hactenus; proinde per incorruptelam fugata, quemadmodum mors per immortalita-
tem. Si dolor, & mœror, & gemitus, ipſaque mors ex læſuris & animæ & carnis obue-
niunt, quomodo auferentur, niſi ceſſauerint cauſæ, ſcilicet læſuræ carnis atque animæ?
vbi caſus aduerſi apud Deum? aut vbi incurſus infeſti apud Chriſtum? vbi dæmonici
impetus apud Spiritum ſanctum, iam & ipſo diabolo cum angelis ſuis ignibus merſo?
[404] Vbi neceſſitas, aut quod dicitur fortuna, vel fatum? quæ reſuſcitatis plaga poſt ve-
niam? quæ reconciliatis ira poſt gratiam? quæ infirmitas poſt virtutem? quæ imbecillitas
Deut. 29. poſt ſalutem? [405] Quòd veſtimenta & calceamenta filiorum Iſraëlis quadraginta illis an-
nis indetrita, & inobſoleta manſerunt: quòd & in ipſis corporibus vnguium & capillo-
rum facilia crementa habilitatis & dignitatis iuſtitia defixit, ne etiam enormitas corru-
Dan. 3. ptelæ deputaretur: quòd Babylonij ignes trium fratrũ, nec tiaras, [406] nec Sarabaras, quan-
Ion. 2. quam Iudæis alienas læſerunt: quòd Ionas deuoratus à belua maris, in cuius aluo naufra-
Gen. 9. gia digerebãtur, triduo pòſt incolumis expuitur: quòd hodie [407] Enoch & Helias, nondum
4. Reg. 2. reſurre-

A reſurrectione diſpuncti, quia nec morte functi, quâ tamen de orbe tranſlati, & hoc ipſo
iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & con-
tumelia immunitatem carnis ediſcunt, cuínam fidei teſtimonium ſignant, niſi quâ credi
oportet, hæc futuræ integriratis eſſe documenta? [408] Figuræ enim noſtræ fuerunt Apo-
ſtolo auctore, quæ ſcripta ſunt, vt & Dominum potentiorem credamus omni corporum
lege, & carnis magis vtique conſeruatorem, cuius etiam veſtimenta, etiam calciamenta *Deut. 29.*
protexit. [[409] Sed futurum, inquis, æuum alterius eſt diſpoſirionis & æternæ, igitur hu- CA. LIX.
ius æui ſubſtantiam non æternam diuerſa poſſidere non poſſe. Planè ſi homo propter diſ-
poſitionem futuram, & non diſpoſitio propter hominem. Sed enim Apoſtolus ſcribens,
ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors, ſiue futura, ſiue præſentia, [410] omnia veſtra ſunt, eoſdem *1. Cor. 3.*
conſtituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Eſaias, dicens: Omnis caro fœ- *Iſai. 40.*
num. [411] & alibi: Et videbit omnis caro ſalutare Dei. exitus non ſubſtantias diſtinxlt. *& 51.*
Quis enim iudicium Dei non in ſententia duplici ſtatuit ſalutis & pœnæ? Omnis igitur ca-
ro fœnum, quæ igni deſtinatur, & omnis caro videbit ſalutare Dei, quæ ſaluti ordinatur.
[412] Ego me ſcio neque alia carne adulteria commiſiſſe, neque nunc alia carne ad conti-
nentiam eniti. Si quis eſt, bina pudenda circumferens, poteſt iam & demere fœnum car-
nis immundæ, & ſolam ſibi reſeruare, quæ viſura ſit Dei ſalutare. Sed quum idem Pro- *Iſai. 40.*
phetes etiam [413] nationes oſtendat, nunc deputatas velut puluerem & ſaliuam, [414] nunc *42. & 53.*
B ſperaturas & credituras in nomen & in brachium Domini, numquid & de nationibus fal-
limur? & aliæ quidem ſunt crediture, aliæ in puluerem deputatæ, ex diuerſitate ſubſtan-
tiæ? Sed & Chriſtus intra oceanum, & de iſto cœlo quod nobis incubat, [415] verum lumen *Iſai. 60.*
nationibus effulſit, [416] & ipſi Valentiniani hîc errare didicerunt, nec alia erit forma natio-
num credentium, niſi quæ & non credentium, de carne, de anima. Sicut ergo eaſdem na-
tiones non genere, ſed ſorte diſtinxit, ita & carnes quæ in ipſis nationibus vna ſubſtantia
eſt, non materia, ſed mercede diſiunxit. [[417] Ecce autem vt adhuc controuerſiam exag- CAP. LX.
gerent carni maximè eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut & ipſa
dicentes permanere debere in ſuis operibus & fructibus, vt eidem corpulentiæ adſcripta:
aut quia conſtet diſceſſura eſſe officia membrorum, corpulentiam quoque eradant, cuius
ſcilicet perſeuerantia credenda non ſit, vtique ſine membris, quia nec membra credenda
ſint ſine officiis. [418] Quò enim iam, inquiunt, ſpelunca hæc oris, & dentium ſtatio, & gulæ
lapſus, & compitum ſtomachi, & alui gurges, & inteſtinorum perplexa proceritas, quum
eſui & potui locus non erit? Quò huiuſmodi membra admittunt, ſubigunt, deuoluunt, di-
uidunt, digerunt, egerunt? quò manus ipſæ & pedes & operarij quique artus, quum victus
etiam cura ceſſabit? quò renes conſcij ſeminum, & reliqua genitalium vtriuſque ſexus, &
conceptuum ſtabula, & vberum fontes, deceſſuro concubitu, & fœtu, & educatu? Poſtre-
mò, quò totum corpus, totum ſcilicet vacaturum? Ad hæc ergo præſtruximus non opor-
tere committi futurorum atque præſentium diſpoſitiones, interceſſura tunc demutatio-
C ne: & nunc ſuperſtruimus officia iſta membrorum neceſſitatibus vitæ huius, eò vſque con-
ſiſtere, donec & ipſa vita trāsferatur à temporalitate in æternitatem, ſicut animale corpus
in ſpiritale, dum mortale iſtud induet immortalitatē, & corruptiuum iſtud incorruptelā, *1. Cor. 15.*
& ipſa autem liberata tunc vita à neceſſitatibus, liberabuntur & membra ab officiis, nec
ideò non erunt neceſſaria. Licet enim officiis liberentur, ſed iudiciis retinentur, vt quis re-
ferat per corpus prout geſſit. Saluum enim hominem tribunal Dei exigit, ſaluum verò ſi- *2. Cor. 5.*
ne membris non licet eſſe, ex quorum non officiis, ſed ſubſtantiis conſtat, niſi fortè, &
nauem ſine carina, ſine prora, ſine puppi, ſine compaginis totius incolumitate ſaluam ad-
ſeuerabis, & tamen nauem procella diſſipatam, [419] vel carie diſſolutam, [420] redactis & re-
curatis omnibus membris, eandem ſæpè conſpeximus etiam titulo reſtirutionis glorian-
tem de Dei artificio & arbitrio & iure torquemur? Porrò ſi diues dominus & liberalis ad-
fectui aut gloriæ ſuæ præſtans ſolam nauis reſtitutionem, hactenus eam voluerit operari,
idcircò tu negabis neceſſariam illi compaginem priſtinam, vt exinde iam vacaturam, cùm
ſoli ſaluti nauis ſine operatione conueniat? Igitur hoc tātummodò diſcere ſufficit, an Do-
minus hominem ſaluti deſtinando, carnem deſtinarit, an eandem velit denuò eſſe, quam
non debebis ex futura membrorum vacatione præſcribere denuò eſſe non poſſe? Licet
enim eſſe quid denuò, & nihilominus vacare; nec poteſt autem dici vacare, ſi non ſit.
At enim ſi ſit, poterit & non vacare, nihil enim apud Deū vacabit. [[421] Sed accepiſti ho- CA. LXI.
mo os ad vorandum atque potandum, cur non potius ad eloquendum, vt à ceteris ani-

Digitized by Google

malibus diſtes?cur non potius ad prædicandum Deum?vt etiam hominibus antiſtes. De- D
Gen. 2. & nique Adam antè nomina animalibus enuntiauit, quàm de arbote decerpſit; antè etiam
3. prophetauit, quàm vorauit. Sed accepiſti dentes [422] ad macellum coornandum. cur non
potius ad omnem hiatum & rictum tuum coronandum? cur non potius ad pulſus linguæ
temporandos, ad vocis articulos offenſione ſignandos? denique & edentulos audi & vi-
de, vt honori oris & organum dentium quæras. Forata ſunt inferna in viro & in fœmina,
nimirùm quà libidines fluitent. cur non magis quâ potuum defruta colentur? Eſt adhuc in
fœminis intus, quò ſemina congerantur, an quò ſanguinis onera ſecedant, quem pigrior
ſexus diſcutere non ſufficit? Dicenda enim & hæc, quatenus quæ volunt, & qualiter vo-
lunt, & quorum volunt officia membrorum ludibrioſè de induſtria ſuffundendæ reſurre-
ctionis oblatrant, non recogitantes ipſas priùs cauſas neceſſitatis tunc vacaturas, cibi fa-
mem, & potus ſitim, & concubitus geniturã, & operationis victum. Sublata enim morte,
neque victus fulcimenta ad præſidia vitæ, neque generis ſupparatura grauis erit mem-
Exod. 24. bris. Ceterùm & hodie vacare inteſtinis & pudendis licebit. Quadraginta diebus Moſes &
3. Reg. 19. Helias ieiunio functi, ſolo Deo alebantur. Iam tunc enim dedicabatur: [423] Non in pane
Matth. 4. viuet homo, ſed in Dei verbo. Ecce virtutis futuræ liniamenta. Nos quoque vt poſſumus
à cibo excuſamus, etiam ſexum à congreſſione ſubducimus. [424] Quot ſpadones volunta-
rij? [425] quot virgines Chriſto maritatæ? quot ſteriles vtriuſque naturæ infructuoſis genita-
libus ſtructi? Si & hîc iam vacare eſt & officia & emolumenta membrorum temporali va-
catione vt in temporali diſpoſitione, nec homo tamen minus ſaluus eſt: proinde homine E
ſaluo, & quidem magis tunc vt in æterna diſpoſitione, magis non deſiderabimus quæ iam
CA. LXII. hîc non deſiderare conſueuimus. [[426] Sed huic diſceptationi finem Dominica pronun-
Matth. 22. tiatio imponit: [427] Erunt, inquit, tanquam angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo,
Gen. 18. & vtique nec vlli ſimili neceſſitati ſuccidendo corporalis conditionis. [428] Quia & angeli ali-
19. quando tanquam homines fuerunt, edendo & bibendo, & pedes lauacro porrigẽdo. Hu-
manam enim induerant ſuperficiem, ſalua intus ſubſtantia propria. Igitur ſi angeli facti
tanquam homines in eadem ſubſtantia ſpiritus carnalem tractationem ſuſceperunt, cur
non & homines facti tanquam angeli in eadem ſubſtantia carnis ſpiritalem ſubeant diſpo-
ſitionẽ, non magis ſolennibus carnis obnoxij ſub angelico indumento, quàm angeli tunc
ſolennibus ſpiritibus ſub humano? Nec ideò non permanſuri in carne, quia non & in ſo-
lennibus carnis, quum nec angeli ideò non & in ſpiritu permanſerint, quia non & in ſo-
Matth. 22. lennibus ſpiritus. Denique non dixit, erunt angeli, ne homines negaret: ſed, tanquam an-
geli, vt homines conſeruaret. Non abſtulit ſubſtantiam, cui ſimilitudinem attribuit.
C. LXIII. [[429] Reſurget igitur caro, & quidem omnis, & quidem ipſa, & quidem integra. In depo-
ſito eſt vbicumque apud Deum, per fideliſſimum ſequeſtrem Dei & hominum Ieſum
Chriſtum, qui & homini Deum, & hominem Deo reddet, carni ſpiritum, & ſpiritui car-
nem. Vtrumque iam in ſemetipſo fœderauit, ſponſam ſponſo, & ſponſum ſponſæ compa- F
rauit. Nam etſi animam quis contenderit ſponſam, vel dotis nomine ſequetur animam
caro. Non erit anima proſtituta, vt nuda ſuſcipiatur à ſponſo. Habet inſtrumentum, habet
cultum, habet mancipium ſuum carnem, vt collectaneã comitabitur. Sed caro eſt ſponſa,
quæ in Chriſto Ieſu ſponſum per ſanguinem pacta eſt. Huius interitum quem putas, ſeceſ-
ſum ſcias eſſe. Non ſola anima ſeponitur, habet & caro ſuos ſinus interim, in aquis, in igni-
bus, in alitibus, in beſtiis. quum in hæc diſſolui videtur, velut in vaſa trãsfunditur. Si etiam
ipſa vaſa defecerint, quum de illis quoque effluxerit, in ſuam matricem terram quaſi per
Gen. 3. ambages reſorbetur, [430] vt rurſus ex illa repræſentetur Adã auditurus à Domino: [431] Ecce
Matth. 22. Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt, verè tunc compos mali quod euaſit, & boni quod
inuaſit. Quid anima inuides carni? nemo tam proximus tibi quem poſt Dominum diligas,
nemo magis frater tuus, [432] quàm quæ tecum etiã in Deo naſcitur. Tu potius illi exorare
debueras reſurrectionem, per te ſi fortè deliquit. [433] Sed nihil mirum ſi odiſti, cuius au-
ctorem quoque reſpuiſti, quam & in Chriſto aut negare aut mutare conſueſti, proinde &
ipſum ſermonem Dei, qui caro factus eſt, vel ſtylo vel interpretatione corrumpens, arca-
na etiam apocryphorum ſuperducens, blaſphemiæ fabulas. At enim Deus omnipotens
Ioel. 2. aduerſus hæc incredulitatis & peruerſitatis ingenia, prouidentiſſima gratia ſua effundens
Act. 2. in nouiſſimis diebus de ſuo ſpiritu in omnem carnem, in ſeruos ſuos & ancillas, & fidem
laborantem reſurrectionis carnalis animauit, & [434] priſtina inſtrumenta manifeſtis verbo-
rum & ſenſuum luminibus ab omni ambiguitatis obſcuritate purgauit. Nam quia hæreſes
eſſe

Digitized by Google

eſſe oportuerat, vt probabiles quique manifeſtarentur, [435] hæ autem ſine aliquibus occaſionibus ſcripturarum audere non poterant, idcircò priſtina inſtrumenta quaſdam materias illis videntur ſubminiſtraſſe, & ipſas quidem iiſdem litteris reuincibiles. [436] Sed quoniam necdum diſſimulare ſpiritum ſanctum oportebat, quo minus & eiuſmodi eloquiis ſuperinundaret, quæ nullis hæreticorum verſutiis ſemina ſubſpargerent, immò & veteres eorum ceſpites vellerent; ideircò iam omnes retrò ambiguitates, & quas volunt parabolas, aperta atque perſpicua totius ſacramenti prædicatione diſcuſſit, per nouam Prophetiam de Paracleto inundantem, cuius ſi hauſeris fontes, nullam poteris ſitire doctrinam, nullus te ardor exuret quæſtionum, reſurrectionem quoque carnis vſquequaque potando, refrigerabis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE RESVRRECTIONE CARNIS.

CAP. I.

1. Fiducia Chriſtianorum, reſurrectio mortuorum, &c.] *Caput hoc primum inſcripſimus:* Quòd reſurrectionem carnis ſeculum non ignorarit.

2. & tamen defunctis parentant.] *In eandem penè ſententiam Epiph. in Ancoratu: Græci (inquit) rurſus redarguuntur, Reſurrectionem in totum negantes; deferentes in monumenta cibos, & potus. In Pandemis, hoc eſt, popularibus diebus, eduliа quidem in totum exurunt, vina verò libant: nihil commodi mortuis ex hoc afferentes, immò potius ſeipſos lædentes. Veruntamen coguntur à conſuetudine conſiteri mortuorum reſurrectionem. Nam vbi poſita ſunt corpora defunctorum, accedunt & inclamant, nomina proferentes mortuorum, dicentes: Reſurge tu, comede, bibe, & lætare. De hoc prætereа vide ſuprà Adnot. noſtras Tom. 1. l. de Teſtim. Animæ, cap. 4. num. 20. Legimus autem iterum cum 1. edit. & Vatic. 3. MS. cod.* pro temporibus eſculentorum, *ac ſi dicat, talibus eſculentis qualia tempus anni quodque adfert. Subſtitutum erat:* ſepulcrorum; *ſed non placet, eo quòd infrà cap. 4. legatur:* & ipſorum temporum propria gula. *Siue autem legas cum aliis:* At ego magis ridebo, *ſiue:* rideo *cum Vatic. 1. MS. cod. perinde eſt; quamquam interim magis ſit frequens.* Rideo *(inquit l. 3. adu. Marc.)* ſi quem ad bellum enſe cingebat. *Eſt eadem ratio lectionis vulgatæ:* ſacrificat ac inſultat, *at Vatic. 3.* ſacrificat cui inſultat.

3. quum crematis cremat.] *Subauditur aliquid (inquit Rhen.) Senſus eſt;* ſacrificat ne, an inſultat *potius,* qoum crematis *hominum corporibus, ſuperinſectos etiam cibos* cremat.

4. Nihil eſſe poſt mortem, Epicuri ſchola eſt, &c.] *De hoc vide ſupradict. Apolog. cap. 48. n. 610. ac l. de Teſtim. Animæ, cap. 4. num. 17. denique etiam l. de Anima, cap. 42. n. 464. ſicuti etiam ibidem n. 465. de loco Senecæ hic citato.*

5. ſi non minor Philoſophia Pythagoræ & Empedocli.] *De hac in hæc verba ſupradicto cap. de Teſtim. Animæ Auctor:* Etſi Pythagorica multo honeſtior, quæ in beſtias reformat; *de qua latiùs, tum paulopòſt, tum etiam ſupradicto l. de Anima, cap. 28. 29. 30. & 31. ac de* Empedoclis *ſimili opinione, cap. 32. ac 33. Denique de* Platonicorum ſententia de immortalitate Animæ, *plures locos l. eiuſdem.*

6. etſi non in humana tantummodò, &c.] *Pythagoras (inquit Rhenanus) apud Ouidium huiuſcemodi μετεμψύχωσιν docens, ait:*

— Et quoſlibet occupat artus
Spiritus, éque feris humana in corpora tranſit.

7. vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum, &c.] *Acron Grammaticus (inquit Rhenan.) exponens illud Horatij in Oda 28.*

-- habéntque
Tartara Panthoiden iterum orco
Demiſſum: --

Pythagoram, inquit, ſignificat, qui prædicauit ſe apud Troiam Euphorbum *Panthoi filium fuiſſe, qui interfectus à Menelao iterum reuixit factus Pythagoras; idque eum cognouiſſe agnito clypeo, quem templo* Euphorbus *fixerat. Hic autem, & in* Homerum *dicitur renatus, poſtea in* pauonem, *poſtremò in Ennium poëtam. hactenus ille. Proinde ſic apud Ouidium 15. l. Metam. loquitur* Pythagoras:

Ipſe ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides *Euphorbus* erã; cui pectore quõdam
Hæſit in aduerſo grauis haſta minoris Atridæ.
Cognoui clypeum læuæ geſtamina noſtræ,
Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.

De iiſdem plura vide cap. 28. num. 362. ac 365. l. de Anima, & cap. 33. num. 407.

8. Certè recidiuatum, &c.] Recidiuatum *(inquit Rhen.) vſurpat in quarta inflexione. Sic infrà c. 18.* Quæ carnis recidiuatum pollicentur. *Similiter etiã cap. 30.* recidiuatus *(inquit)* Iudaici ſtatus; *& rurſum cap. 53.* vt illum à carne auocent recidiuatum. *Siue autem legas:* mutata *cum exc. ſiue* immutata *cum Vat. 2. cod. MS. perinde eſt.*

9. licet non adita veritate.] *Scripſimus (inquit idem Rhenan.)* adita veritate, *ab exemplaribus ſcriptis diſſentientes; vt ſit ab adeundo. Metaphora eſt pulſantis oſtium, qui tamen nolit, aut non poſſit ingredi. Sic infrà:* Qua quis adita veritate redanimatus & reuiuificatus Deo. *Locus citatus à Rhenano reperitur infrà c. 19.*

CAP. II.

10. Si verò & apud Deum aliqua ſecta eſt, &c.] *Titulum huic cap. damus:* Quòd hæretici, Sadducæorum partiarij, non agnoſcant Reſurrectionem; qui tamen ex libris aliis ab Auctore ſcriptis, refutantur; ſicuti etiã Lucani opinio Libro de Anima.

11. Sadducæi.] *Præter Matth. c. 22. Marc. 12. ac Luc. 20. ad quæ hîc alludit; eundem etiam errorẽ ſuprà* Sadducæis *adtribuit Auctor l. de Præſcript. adu. hær. c. 45. num. 297. ſuprà quoque l. de Carne Chriſti, c. 1. nu. 3. & infrà c. 36. vbi latius has ſcripturas deducit.*

12. partiarios ſententiæ illorum.] Marcionitas (inquit Rhen.) & Apellitas, hæreticos intelligit, partim cum Sadducæis ſentientes, dimidiámque agnoſcentes reſurrectionem. Similiter autem dixit lib. 3. aduerſus Marc. cũ partiariis erroris tui Iudæis. Neque verò ſolos Marcionitas intelligit, ſed etiam (quorum mox meminit, & ſuprà l. de Præſcript. adu. hæret. cap. 46. hær. 4. num. 304. ac cap. 49. hær. 12. num. 315.) Baſilidem & Valentinũ, item Saturninum, de quo ibidem cap. 46. hær. 3. n. 303. Ophitas, de quibus cap. 47. hær. 6. nu. 307. Carpocratem, de quo c. 48. hær. 9. n. 311. Marcum & Colarbaſum, vti patet c. 50. hær. 15. n. 319. Cerdonẽ, de quo c. 51. hær. 16. n. 321. vbi etiam de Marcione ſupradicto, hær. 17. n. 322. ac de Apelle, hær. 19. n. 324.

13. alterius diuinitatis hæretici.] Alterius (inquit Rhenan.) pro alius, id eſt, diuerſæ, vt mox: in alterius diuinitatis inſinuatione, &: ad alterius diuinitatis temperant ſenſum, ac deinde ad alterius ſpei auctorem. Vocat autem alterius diuinitatis hæreticos, qui alium Deum præter creatorem ſibi confingebant; vtpotè, qui hîc recitantur, Marcionem, Baſilidem, Valentinum, & Apellem, ſicuti conſtat ex Adnot. noſtris modò citatis; & præterea Simonem, de quo dicto l. de Præſcript. adu. hær. c. 46. hær. 1. n. 301. (cui adeò etiam B. Auguſt. priorem errorem adſcribit l. de hæreſ.) Menandrum, hær. 2. n. 302. Saturninum item, Ophitas, Carpocratem, Cerinthum, Valentinianos, Ptolomæũ ac Secundum, & Heracleonem, de quibus c. 49. hær. 13. ac 14. n. 316. ac 317. Cerdonem, & Tatianum, de quo cap. 53. hær. 20. n. 326.

14. aut nullius veritatis contendentes, &c.] De horum hæreſibus vide ſuprà totum librum ſparſim De Carne Chriſti, & potiſſ. c. 1. num. 11.

15. Propterea & nos volumen præmiſimus De Carne Christi, &c.] Nominatim hîc citat dictum librum de Carne Chriſti, etiam argumentum eius paucis verbis explicans; quæ adeò ſuprà eius libri Argumento adiecimus. Atqui ex Vat. 3. cod. MS. correximus: aduerſum phãtaſmatis natiuitatem, pro: vanitatem; nam omninò ſupradicti hæretici adfirmabant, Chriſti natiuitatem phantaſma eſſe.

16. cuius cõditio.] Habẽt quidẽ idem MS. 3. Vat. cod. editio; verùm, præterquàm quod conditio ſolet ab Auctore pro creatione vbique accipi, legitur veriſimiliter infrà c. 5. quo carnis cõditio quaſſatur, ac: carnis primum conditio munietur, & rurſum: pro cõditione ſcilicet terũ; item c. 11. conditionem Deo noſtro adſcribunt; vbi ad marginem idipſum adnotauit Rhen. & c. 12. vniuerſa cõditio recidiua, et c. 26. ſemel homini addicta cõditione. Atqui rectè etiã Rhen. illud: Chriſtũ & hominẽ & filiũ hominis inſcripſerit, interpretatur: declarauerit. Propriè autẽ accipitur infrà c. 34. cùm dicitur: totum hominẽ elogio tranſgreſſionis inſcripſit.

17. & obducimus.] Obducere (inquit idẽ) pro conuincere. Et mox: Obducti dehinc de Deo (ſic enim in hac editione diſtinximus, expoſcente ſenſu) pro conuicti. Vide plures ſimiles locos ſuprà l. de Carne Chriſti, n. 147.

18. Hoc fermè modo dicimus ineũdam cũ hæreticis diſceptationẽ.] Sicuti alibi, ſic & hîc, proteſtatur Auctor priuſquàm ineat cum hæreticis diſputationem: ne ſibi contrarietur, quòd ſæpedicto l. de Præſcript. adu. hær. præſcribat, non eſſe cum illis diſceptandum; cuiuſmodi locos plures videre eſt Adn. noſtris ibidẽ c. 15. n. 98. Atqui accipitur mox illud: ordinatiè, pro: ordinatè, ac cũ ordine debito. Legimus autẽ paulopòſt: ad alterius ſpei auctorem etiam vltrà ſuſpicandũ, ex Vat. 3. MS. pro: vltrò. Indicare enim vult, ex vno errore in alterũ vlteriorem delabi paulatim hæreticos. De Prouerbiali denique formula: quo cuneo occurrendum ſit (quod ſubſtituit ex Britannico codice Gelenius, pro: decurrendum) videantur noſtra Prolegomena.

19. De Deo quidem vnico, & Christo eius adversus Marcionem, &c.] Intelligit 2. et 3. l. adu. Marcionẽ; quorũ ille: de Deo vnico, hic de Chriſto eius, latè tractat; quas proinde ſcripti materias etiam titulis illorum addidimus.

20. De carne verò Domini, etiã adversus quatuor hæreses, &c.] Etiam ex hoc loco titulum libri de Carne Chriſti, quem iã iterum citat, locupletauimus, & quæ ſint hæ quatuor hæreſes, ibidem adnotauimus c. 1. n. 8. 9. 10. 11.

21. Quia & hoc latere vnio diuinitatis defendetur.] Vnio pro vnitate, accipitur. De Prouerbiali altera forma, hoc latere defendi, ad Prolegomena noſtra. Perinde etiam eſt, ſiue legas cum vulgatis: defenderur, ſiue cũ MS. 3. Vat. cod. defenditur. Denique: retractatus, pro tractatu, Auctori frequenter vſurpatur.

22. Viderit vnus aliqui Lucanus.] Sic dixit (inquit Rhen.) aliqui Lucanus, id eſt: aliquis Lucanus, vt in l. de Carne Chriſti, c. 12. In Lazaro aliquo. Et ibidẽ mox, c. 14. In aliquo Zacharia; & hîc paulopòſt, c. 3. Vtar ergo & ſententia Platonis alicuius; itẽ l. 1. adu. Marc. Si non aliquis Eſaias. Intelligit autẽ Lucanum hæreticũ, cuius mentionem fecit in libro De hæreſibus, nẽpè poſteriori parte l. de Præſcript. adu. hæret. c. 51. hær. 18. n. 323. Patet autem hinc, etiam Rhenanum in ea fuiſſe ſententia, quòd diuidi deberet liber ille in duos; de quo poſt eiuſdem libri Argumentum latiùs.

23. quam ſecundum Ariſtotelẽ diſſoluens.] An Ariſtoteles mortalem Animã dixerit, an verò immortalem; adhuc in ſcholis quæſtio agitatur. Certè Auctor, quamquam ſuprà l. de Anima, c. 6. n. 85. dubitare videatur; hîc diſſolutionem Animæ ſecundum Ariſtotelẽ tribuens, priorem ſequitur opinionẽ; & apertiùs B. Iuſtinus Martyr Apol. 1. Ariſtoteles (inquit) Entelechiã eam nominans, non immortalẽ, ſed mortalẽ eſſe vult. Nec abſimiliter alicubi Origenes, Gregorius Nyſſenus l. 2. Philoſ. de Anima, c. 4. ac Theodoretus de curand. Græc. affect. lib. 3. Plutarchus denique de placit. Philoſ. l. 5. c. 1. In contrariam ſententiã iuerunt iam olim, ipſe Plutarchus eiuſdẽ l. c. 25. dũ dicit: Ariſtoteles communem ſomnũ corporis & animæ autumat, mortem verò eſſe abſolutam refrigerationẽ; quam ipſam corporis ſolius eſſe, non etiam animæ; cuius nequaquã mors ſit: Theophraſtus ac Themiſtius eius diſcipuli; Simplicius item, Ammonius vterque, & Olympiodorus eius interpres; S. Thomas denique Aquinas, & Theodorus Metochites. Quos interim duos poſteriores, ſcribit Carpentarius (in Philoſ. Plat. Alcinoi c. 18.) ex vna eádemque particula l. 12. Metaphyſ. colligere intellectus immortalitatem, ex qua Alexander mortalitatem colligit.

24. Sed verſus forſitan, quâ Lucanus.] Alluſio eſt (inquit Rhenan.) ad gentis nomen. Sita eſt Lucania inter Campaniam & Brutios. Horatius:

Pecúſve Calabris ante ſidus feruidum
Lucana mutet paſcua.

25. Habet & iſte à nobis pleniſſ. de omni statv animæ ſtylum.] Alludit haud dubiè ad l. de Anima; vbi videre eſt locos complures, quibus immortalitatẽ tuetur. Rectè autẽ cenſet Rhen. legendum: perſtricta, pro: præſtricta, quia cõſentiũt Vat. 3. MS. cod.

Cap.

Digitized by Google

CAP. III.

26. Eſt quidẽ & de cõmunibus ſenſibus ſapere in Dei rebus, &c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus:* Quòd vulgi contrariã ſententiã hæretici ſequi nõ debeant. *Atqui rectè ſic explicat prædicta verba Rhen. Etiam cõmunes ſenſus ſapiunt in Dei rebus. Nã & ſimiliter dixit infrà initio c. 5.* & rudes quique de cõmunibus adhuc ſenſibus ſapiunt. *Et verò ſecundum etiã primã edit. reſtituimus:* Quædã enim & natura nota ſunt, *ex 3. Vat. MS. cod. pro.* nata ſunt.

27 Vtar ergo ſententia Platonis alicuius, &c. Omnis Anima immortalis.] *Haud dubiè debet iſtud intelligi de* omni Anima *rationali; nã de illa et in Phædone, & alibi loquitur Plato, quotieſcunque* immortalem Animam *pronuntiat.*

28. vtar & conſcientia populi, &c.] *Bis térve, vti in Prouerbio eſt, quod pulcrũ eſt. Itaque iſtud imprimis inculcatur ab Auctore Tom. 1. l. de Teſtim. Animæ, qui ex profeſſo hac de re ſcriptus eſt, maximè c. 2. vbi recitat illas populi voces:* Deus videt, *&:* Deo cõmendo, *ac:* Deus inter nos iudicabit. *Immò eadẽ reperire eſt Apol. c. 17. & libro præcedenti de Carne Chriſti c. 12. ac rurſus infrà l. 1. adu. Marcion. vbi ſicuti etiam T. 2. l. de Coron. milit. c. 6. illud peculiariter cum hoc loco conſentit:* Deũ Deorum perhibent, *ſiue:* appellant.

29. & cor vulgi cinerẽ à Deo deputatũ.] *Rectè adnotauit Latinius, locum hunc reperiri Iſai. 44. nempè ſecundum 70. quem etiam citat, & paulo aliter explicat Auctor ſuprà Tom. 2. l. de Idololat. cap. 4.*

30. qui Deũ fingitis.] *Rurſus hîc adludit ad* alterius diuinitatis hæreticos; *de quibus ſuprà c. præc. n. 13. quare non placet quod habent 2. Vatic. MS. cod.* fugitis.

31. Quid cæco duci inniteris, &c.] *Adludit ad illud Matth. 15. Marc. 7. & Luc. 6. Cæci ſunt et duces cæcorũ; item ad illud Galat. 3. Chriſtũ induiſtis, et quod habetur Epheſ. 6. Accipite armaturã Dei. Siue autem legas:* vtuntur nõ Chriſtiani, *cũ Anglico Ioan. Clemẽtis cod. ſiue cũ reliquis omnibus,* vtitur non Chriſtianus: *parũ refert. Eadẽ eſt ratio lectionis 3. Vat. MS. cod.* quæcũque ethnici ſapiunt, *& excuſ.* quæ cũ ethnicis ſapiunt.

32. compaſſio ſententiarum.] *Conſenſum (inquit Rhenan.) intelligit, & mutuum reſponſum. Medicorũm vocabulum eſt. Græci* συμπάθειαν *dicunt.*

CAP. IIII.

33. Itaque hæretici inde ſtatim incipiunt, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Obiectio hæreticorum & ethnicorum de carnis ignobilitate.

34. & inde præſtruunt.] *Vox hæc non modò alibi, ſed & hoc libro frequentiſſima eſt Auctori. Sic cap. 18.* Hucuſque præſtructionibus egerim, *& c. 20.* primam præſtructionem eorũ, *et c. 30.* quaſi & ipſum dubiũ præſtruxit, *id eſt, interprete Rhen. prius inſtruxit; item c. 33.* Nã & ideò præſtruximus; *c. 49.* ſine vllius ſuprà ſenſus præſtructione, *ac c. 53.* in vtroque homine præſtruxit. *Addidimus autem iterum ex MS. 3. Vatic. cod. quod habebat 1. edit.* & non protinus, *ante illud:* & non vbique; *& legimus cum iiſdẽ:* in caſum, *pro:* in cauſſam; *eo quòd magis correſpondeat illi illud quod ſequitur:* caducæ.

35. poſt totum ignobilitatis elogiũ.] *Id eſt, recenſionem. In bonã & in malam (inquit Rhen.) partẽ accipitur* elogium. *Sic infrà, c. 21.* Religionẽ publico odio & hoſtili elogio obnoxiã. *Metaphora ducta à charta, qua eiuſmodi teſtificatio continetur. Vide plura de hac ſuprà Tom. 1. Apol. c. 2. n. 22. & lib. ad Scapulã, c. 4. n. 28. vbi etiã aliam ſignificationẽ* elogij *indicauimus, pro ſententia; quomodo etiam accipitur illud infrà c. 34.* totum hominem elogio tranſgreſſionis inſcripſit.

36. & recordatui tuo.] Recordatus *(inquit Rhen.) pro recordatione. Cuius etiã illud placet:* perſuadêre, *paſſiua vocis eſſe, id eſt, perſuaderis, vt interrogatiuè legatur.*

37. Et vtique redhibẽtibus eam ignibus & vndis, &c.] *Rectè ſic reſtituit hunc locũ Rhen. nã correſpondent 3. Vatic. MS. cod. & infrà etiam legitur, cap. 13.* vti credas, de ignibus quoque ſubſtantiã corporis erigi poſſe.

38. & rumis alitum.] *Eſt* ruma *(inquit idem) quod alij* rumẽ *vocant, prominens ſub mẽto gutturis pars, qua cibus in aluum deſcendit, à qua Rumino verbum, et Struma, deducuntur. Vide autem de hoc dogmate latiùs infrà cap. 32.*

39. & lactibus piſcium.] Lactes *(inquit idẽ) ſunt per quas cibus dimittitur; in homine, inquam, & oue. In ceteris animalibus,* lactes *ipſa ſunt ilia.*

40. & ipſorũ temporum propria gula.] *Primus hîc adiecit* temporũ *Gelenius; quod etiã germanum eſſe ſuprà adnotauimus n. 2. Adludit autem (inquit Rhen.) ad Vedij Pollionis guloſam ſæuitiam & ſæuientem* gulã. *Nam is damnata mancipia viuariis murænarũ immergebat; non tantùm, vt totum hominem pariter diſtrahi ſpectaret, quod Plinius prodit, verumetiã vt humana carne in piſcibus veſceretur, quod docet Tertullianus in lib. de Pallio, his verbis, c. 5.* Immergo æquè ſcalpellum *(inquit)* acerbitati ei, qua Vedius Pollio ſeruos murænis inuadendos obiectabat. Noua ſcilicet ſæuitia delectatio terrenæ beſtiæ exedẽtulæ, & exunguis, & excornis: de piſcibus placuit feras cogere; vtique ſtatim coquendis, vt in viſceribus earum aliquid de ſeruorum ſuorum corporibus, & ipſe guſtaret. Hæc ille. *Ergo non ſine cauſſa hîc dicit:* & ipſorũ propria gula redhibente, *ſubaudi qua deuorauerat de carne humana.*

41. Adeóne autem eadem ſperabitur, &c.] *De hoc latiùs infrà c. 57. & 58. ſicuti etiã* de conſequẽtiis carnis ſeu neceſſitatibus, *c. 60. & 61. Legas autem licet cum 3. Vatic. MS. cod.* mors reoptanda, *ſiue:* redoptanda *cum exc.*

42. Ceterùm, quantum etiam ſpurciloquio liceat, &c.] *Iterum ſic legimus cũ edit. 1. & Vat. 3. MS. cod. pro:* ſpurciloquij, *ſicuti etiam Rhen. qui addit: hoc loquẽdi modo Tertullianũ ſæpè vti, vt verbũ ſemel ponat, quod mox repetendum ſit, vt hîc:* illotum in congreſſibus experiri, *ſubaudi, liceat, vel licet.*

CAP. V.

43. Igitur quoniã & rudes quique, &c.] *Inſcripſimus caput iſtud:* Dignitatis carnis defenſio, quòd à Deo facta ſit. *De Prouerbio autẽ:* primus in nos aries tẽperatur, *vide noſtra Prolegomena. Atqui varia lectio eſt MS. cod. Vatic. 3.* vituperatione laudatione depulſa, *pro:* vituperationem laudatione depellas, *quorum vtraque bona.*

44. corpuſculũ quod malũ denique appellare non horrent.] *Puto Auctorem reſpicere ad Marcionis hæreſin; quippè qui, eo ipſo quo dicebat: corpus creatum à malo Deo, & ex materia mala, indirectè concludebat: etiã corpus malum eſſe. Verùm apertius eum errorẽ ſecuti ſunt poſtea Manichæi.*

45. etſi angelorũ fuiſſet operatio, vt Menandro & Marco placet.] *Angelos mundũ creaſſe, & proinde etiam humanã carnem;* Menandri *fuit cũ Simone Mago*

Digitized by Google

ſuo magiſtro communis hæreſis, ſicuti ſuprà videre eſt l. de Præſcript. adu. hæret. c. 46. hær. 2. n. 302. An autem etiã Marcus idem ſenſerit, alibi non inuenio. Adtribuit illud ibidem Auctor etiam Saturnino, Ophitis, ac Carpocrati, hær. 5. 6. & 9. qui etiam angelum illum creatorem, vti mox ſequitur; ſummũ Deũ appellabant. Certè Marcioni adſcribi non poſſe manifeſtũ fit ex libris Auctoris aduerſ. eundem; quare nõ placet quod Vat. 2. legant: Marcioni; ſed retinuimus Marco; de cuius hæreſibus aliis, vide ſuprad. l. de Præſcript. adu. hær. c. 50. hær. 15. n. 319.

46. etſi ignei alicuius exſtructio æquè angeli, vt Apelles docet.] De hoc ibidẽ c. 51. hær. 19. n. 324. & l. de Anima, c. 23. n. 298. & l. de Carne Chriſti, c. 8. n. 78.

47. & duriores quæq; doctrinæ.] Duriores hîc propriè accipitur pro firmiores & ſolidiores. Placet autem magis: quæque, quàm quod habent alij: quoque, quantumuis MS. codices.

48. Sed & mundus, inquis, &c.] Obiectio hæreticorum, non vlterius tamen (ſecus quàm ſenſit Rhen.) quã vſque ad illud: Planè (ac ſi dicat, tecum ſentio) ſi portio vniuerſitati adæquatur.

49. Ad diſtantiã enim prouocamus, &c.] Mũdi videlicet (inquit Rhen.) & hominis, vnde ſequitur: Magnæ ſine dubio differentiæ ratio, pro conditione ſcilicet rerum.

50. & ſine illo nihil, &c.] Similiter ſuprà etiã Auctor libro adu. Hermog. c. 18. 20. ac 45. legit: & ſine ipſo factũ eſt nihil, nullis aliis vocibus additis. Atque adeò hinc confirmatur Latini interpretis huius loci Ioan. 1. diſtinctio: & ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factũ eſt in ipſo, vita erat. quam etiam ferè ſequũtur Latini omnes interpretes, & B. Cyrillus in Ioannem ſcribẽtes. Græci alij, ac Syriacus codex ſic diſtinguunt: & ſine ipſo factũ eſt nihil quod factum eſt. In ipſo vita erat. B. Hilarius denique ab vtriſque diſſentiẽs: & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt in ipſo vita erat, de quibus omnibus vide Reuerẽd. Dn. Ianſſeniũ Epiſcopũ Gandauẽſem Comment. in Concord. Euang. c. 1. Eſt autem Veteribus magis vſitata lectio MS. Anglici cod. conſtetit, quàm vulgata: conſtitit. Proinde etiam magis placeret, niſi idẽ codex c. ſequ. legeret: cõſtitiſſet. Siue autem legas: cõparaterur cũ ex inſit; ſiue: cõparetur cũ Vat. 3. perinde eſt, ſicuti etiam de illo: vt Dominus eſſe poſſet, ſeu: poſſit.

51. Et finxit Deus hominem, limũ de terra, &c.] Etſi alibi nonnumquam vertat Auctor: de limo terræ, ſicuti ſuprà adnotauimus l. adu. Hermog. c. 26. n. 89. hîc tamen diſertis verbis explicat: limum de terra; vtraque autem lectio bona.

52. Et inſufflauit in faciẽ eius flatũ vitæ, &c.] Magis accedit hæc lectio Auctoris hoc loco ad vocem Græcam ἐνεφύσησεν, quã quod ſuprà vertit lib. adu. Hermog. cap. 26. ac 31. adflauit, ſiue quod eſt etiam ſuprà lib. de Anima, c. 3. & 11. flauit.

53. Et poſuit Deus hominem quẽ finxit, in paradiſo.] Illud: quem finxit, tranſtulit ex Græca edit. 70. qui amplius habent quàm Latini aut Hebræi, aut Chaldaici, ὃν ἔπλασεν.

CAP. VI.

54. Perſequar itaque propoſitum, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Eiuſdem dignitatis probatio, quòd manu Dei facta ſit caro.

55. Recogita totum illi Deum occupatũ ac deditum.] Vocem: illi, explicat Rhen. id eſt: in illa materia, ſeu propter illam materiam, eiúſque cauſſa occupatum. Quod deditur, totum eius eſt cui deditur. Atqui legimus ex Harriſij coniectura, confirmata Vatic. 3. MS. cod. quæ lineamenta ductabat, pro: dictabat. Eſt enim Prouerbialis formula à pictoribus ſumpta: lineamenta ductare, de qua in Prolegomenis latius. Quum etiã Auctor imaginẽ Dei & ſimilitudinem tum hîc, tũ infrà initio c. 9. diſtinguat; vide ea de re l. de Bapt. c. 5. n. 42.

56. qui in effigie Dei cõſtitutus, non rapinam exiſtimauit pariari Deo.] Legendũ (inquit Rhen.) pariari Deo, quamquã refragãtibus exemplaribus ſcriptis. Sic enim vertit Græcum verbum ἰσοῦσθαι. De hoc verbo alibi. Similis autem phraſis eſt infrà c. 53. pariãt inter ſe Chriſtus & Adam, & l. 5. adu. Marcion. c. penultimo, locum illum Pauli Apoſtoli eodem modo legit. Simile etiam eſt illud, l. 4. adu. Marc. cui per omnia pariauerint. Eſt autem vox Iuriſconſultorum pariare: hinc legitur l. 17. Cod. de ſol. pariata obligatio. Siue autem legas: ad infuſcãdam cum exc. aut: infuſcandum, cum Vatic. 3. MS. cod. non refert.

57. artificis faſtigium, &c.] Faſtigium interpretatur Rhenanus maieſtatem, dignitatem, amplitudinem. elegans vocabulum. Cõfirmatur hinc autem noſtra ſimilis lectio ſuprà Tom. 1. l. de Pallio, c. 1. n. 10. fenium, non faſtigium. Sic etiam infrà c. 55. angelicum iam faſtigiũ induerit. Hîc verò legimus cum MS. 3. Vatic. & Baſil. cod. qui illam & eligẽdo (ſeu potius iuxta Anglicum cod. & antiquarios, elegendo) pro: in eligendo.

58. Phidiæ manus Iouem Olympium ex ebore molitur, & adoratur.] Etiam hoc ex Vatic. 3. iterum ſecundum Rhen. ſubſtituimus, pro eo quod irrepſerat: moliuntur & adorãtur. neque enim manus Phidiæ adorabatur, ſed Iupiter. De hoc autẽ citatur à Rhenano Plin. l. 34. c. 8. Minoribus, inquit, ſimulacris ſigniſque, innumera propè artificũ multitudo nobilitata eſt; ante omnes tamen Phidias Athenienſis, Ioue Olympio facto; ex ebore quidem, ſed & ex ære, ſigna fecit.

59. beſtiæ, &c. inſulſiſſimæ dens eſt.] Rectè hîc circumſcribitur, quia id ſolũ ebur eſt, teſte Plinio l. 8. c. 3. qui quũ ibidem, & 2. c præced. proximũ humanis ſenſibus elephantẽ probet; oportet vt accipiatur inſulſum hîc, ſecũdo ſignificatu, quẽ Donatus tradit, ac ſi dicatur: ſine ſaltu et facilitate. Atqui legimus ex Anglico cod. Deus viuus & Deus verus, adiecto: &, quod deſiderabatur, ſicuti etiã paulopòſt ex Vatic. 3. MS. cod. licet & caro audiat.

60. de obſoletiore matrice.] Etiam obſoletior hîc in ſecunda accipitur ſignificatione; non pro: inueteratiore, ſed pro ſordidiore. Nõ diſplicet autẽ Vat. 3. MS. lectio: obſoleniore, ſicuti nec illa: excauſato cenſu, pro: excuſato. Eſt etiam cenſus vox Tertullianica.

CAP. VII.

61. Sed dilutior videatur auctoritas carnis, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd limus in carnem mutatus ſit & reformatus. Atqui omiſimus: ne; quod nullo ſenſu addebatur, & deeſt in 3. Vatic. MS. exemplaribus. Eſt autem noua hæreticorũ obiectio, vſque ad illud: Quãdo, &c. Accipitur verò etiam hîc dilutior minus propriè, pro: infirmior; ea ſignificatione, qua dixit Cicero pro Roſcio, infirmare & diluere. Paulopòſt habent quidem Vatic. 3. quomodo caro fluxerit ex limo, ſed magis facit ad inſtitutum floruerit.

62. Neque enim, vt quidam volũt, illæ pelliceæ tunicæ, &c.] Quæ in illa tam tũ fuerint ſentẽtia, nõ ſatis cõſtat; quum autem Origenes, ſeu potius mauis Origeniſtæ (eo quòd Origen. hom. 6. in Leuit. cõmuni ſentẽtiæ conſentiat) eam opinionem ſequerentur; Epiph. hær. 64. ad verbum penè Auctorem imitatur: Et vbi, inquit, ſurrexiſſet

Adam

Digitized by Google

Adã de ſomno, dixit: Hoc nũc os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea. Nondum autem tuoicæ pelliceæ, nondum nugamentum à te allegoricè confictum fuit. Os itaque ex oſſibus meis, & caro ex carne mea, palàm eſt quod iã corpora erant, & non incorporem erat Adã neq; Eua. Porrò quũ hic eã ſentẽtiã impugnet Auctor; oportet vt ex illorũ ſẽtẽtia Ironicũs paulopòſt ſubiiciatur: quã poſtea pelliceę tunicæ, id eſt, cutes ſuperductæ, veſtierũt, &c. Vide etiã de hac re ſuprà l. adu. Val. c. 24. n. 274.

63. quum aliquanto priùs & Adam, ſubſtantiæ ſuæ traducem, io fœmina iam carnem recognouerit.] Hac lectio Anglici cod. MS. magis accedit ad inſtitutum Auctoris, quam vulgata: in fœmina iam caroe. Sicuti etiam magis placet illud eiuſdem: Oblitreratos igitur, quã quod erat: Oblitteratur; eo quòd addatur: & deuoratus eſt. Item illud Latinij: vapore ſcilicet idoneo torrere, pro: vaporeo ſcilicet & idoneo; quia ſequitur: per adflatus diuini vaporem. Adnotanda denique lectio Vatican. 3. MS. cod. & aliam ex alia ſtriogere ſpeciem, pro: fingere; quam iuã iſtud magis placeat, eo quòd de figulo loquatur.

64. Numquid argilla dicet figulo, id eſt, homo Deo?] Vatic. 2. dicit. Verùm quia legitur apũ, non ſolùm Eſa. 45. ſed etiam Rom 9. illud teſtimonium. Nam partim ex vtroque loco citatur hæc ſcriptura.

65. Hinc & Apoſtolus, circumciſiooem, deſpoliationẽ carnis appellãs.] Etiam hîc metaphraſticũs citat hanc ſcripturam non ad verbum ex Apoſtolo, apud quem legitur Coloſſ. 2. circumciſione non manufacta in exſpoliatione corporis carnis. Mirum eſt autem quod omiſerit illud: corporis; maximè quum Græcè præterea legatur additum ἁμαρτιῶν, id eſt peccatorum corporis carnis. Siue autem legas cum exc. coofirmauit, ſiue cum MS. Vatic. 3. cod. adfirmauit, non refert.

66. ne aſgenro quoque oblaquees, ſed electiſſimo, &c.] Ita rectè diuinauit legendũ Rhen. qui illud: oblaquees interpretatur, id eſt, circumdes, cingas, includas, vt ſit à Lacu deductum verbũ oblaqueo, quemadmodũ ablaqueo; euiuſmodi eſt quod ſequitur: deſcrobes, id eſt, inſeras, à ſcrobe, id eſt, fouea. Eſt autẽ adnotãda Angl. MS. Vet. antiqua lectio: ferrogiois, pro: ferruginis.

67. alicui commiſerit capulo.] Corpus (inquit idem) capulum animæ vocat, id eſt receptaculũ. Eadẽ etiã voce infrà vtitur cap. 32. quam capulum, quam ſepulcrum, & cap. 38. de capulis, de ſepulcris. ſunt enim Auctori hæc duo Synonyma. Hinc illud Nonij Marcelli: Sarcofagum, id eſt, ſepulcrum, Veteres capulum dici voluut, quòd corpora capiat.

68. an anima appareat carni.] MS. 3. & 1. edit. pareat; verùm infrà ſimiliter dicit cap. 16. vice potius vaſculi apparere animæ, vt ioſtrumentum, non vt minoiſterium; quibus verbis indicat apparere vtrobique accipi pro miniſtrare, ſicut alibi non ſemel. Vtraque autem lectio paulopòſt bona eſt: fulta eſt, exc. cod. ſeu: fulciatur, Vatic. 3.

69. quam à carne deuertere.] Sic omninò legẽdum; quia non alibi modò, ſed & hoc libro, illud vſitatum eſt Auctori: pro diuertere; ſicuti c. 49. paradiſo ſcilicet non inferis deuerſurus. Legit autem mox Lector cum exc. ſubiacent animæ, vel cum MS 3. ſubiaceanr.

Cap. VIII.

70. Et hæc quidem velut de publica, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd apud Chriſtianos magna carnis prærogatiua ſit. Eſt autem phraſis Tertullianica: carni procurauerim; ſicuti etiam infrà c. 12. cui procurata ſunt, & cap. 18. cui tot auctoritates &c. procurent, vbi ex Rhenano latiùs num. 136 Atqui denuo cum prima edit. ex Vatic. 3. legimus: dum eſt in carne, addito: eſt.

71. quum Anima Deo allegitur, &c.] Prima edit. & Rhenan. initio alligitur, Vat. 3. alligatur; ſed prius illud Gelenij placet. Allegebantur enim (inquit Rhenan.) olim Romani in ſenatum. Allegitur Anima Deo, quum homo religioni nomen dat. Sic infrà: Donec impleantur tempora nationum allegendarũ, ſcilicet Deo. Quare etiam retinuimus: vt aoima allegi poſſit. Nam & ſuprà l. adu. Valent. c. 29. io Reges & ſacerdotes allegere, dixit Auctor.

72. ſed & caro abluitur, vt anima emaculetur.] Simile eſt illud infrà l. 1. adu. Marc. aquam creatoris qua ſuos abluit. Quum verò hoc ad Sacramentum Baptiſmi pertineat, vide ſuprà lib. de Baptiſ. maximè c. 2. n. 13. vbi docuimus ex Patribus animam emaculari à delictis omnibus; immò etiam ab omni reatu eam eximi, ibidem c. 5. n. 41.

73. Caro vnguitur vt anima conſecretur.] Eodem pertinet illud dicti primi l. adu. Marc. nec oleum quo ſuos vnguit. De vnctione verò carnis & ante, & poſt baptiſmum, vide eiuſdem l. Adnot. noſtras n. 1. inter baptiſmi ceremonias, ac de poſteriori, per totum c. 7. Fortaſſis etiam ad Sacramẽtum Extremæ vnctionis referri poſſit, de quo etiam ſuprà l. de Præſcript. adu. hæret. c. 41. n. 262.

74. Caro ſignatur, vt & anima muniatur.] De ſigno crucis quo caro ſignatur, habes ibidem inter baptiſmi ceremonias, tum etiam ſuprà T. 2. l. de Cor. milit. c. 3. n. 40. Poteſt interim etiam hoc ad Sacramẽtum Confirmationis referri, de quo n. ſequenti.

75. Caro manuſimpoſitione adumbratur, vt & anima ſpiritu illuminetur.] De Manuſimpoſitione, vide dicto l. de Bapt. c. 8. integrum. Quòd verò Sacramentum ſit, vulgò nuncupatum Confirmationis Sacramẽtum, l. de Præſcript. adu. hær. c. 40. n. 243. ad illud: ſignat illic in frontibus milites ſuos. Quod etiam confirmatur his verbis c. ſequ. vbi ad tria hæc alludit, quorum hîc meminit, Baptiſmũ, Manuſimpoſitionem, Euchariſtiam, quũ dicit: quam de ſacramentis ſuis veſtiuit.

76. Caro corpore & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de Deo ſaginetur.] Etiam hoc indicatur dicto l. 1. adu. Marc. c. 14. quum dicitur: nec panem quo ipſum corpus ſuum repræſentat. id eſt, (ſicuti vbique vti ſolet ea voce Auctor) præſens facit. Plures autem de veritate corporis & ſanguinis Chriſti Tertulliani locos, adnotatos habes infrà l. 4. adu. Marc. & alia eodem pertinentia ſuprà Tom. 1. lib. adu. Iud. c. 10. n. 134. ac Tom. 2. l. de Orat. c. 6. n. 23. l. de Idol. c. 7. n. 31. ac 34. & l. 2. Ad vxor. c. 5. n. 37. Infrà item dict. l. 1. adu. Marc. Tom. 4. l. 5. Carminum adu. Marc. Denique etiam eodem Tom. 5. l. de Pudicitia, ad illud: opimitate Dominici corporis veſcitur.

77. Noo poſſunt ergo ſeparari in mercede.] De mercede & meritis carnis ac animæ, infrà magis ex propoſito Auctor c. 15. 16. & 17.

78. ieiuoia, & feras, & aridas eſcas.] De his latiſſ. infrà Auctor l. de Ieiuniis, Tomo quinto.

79. & adpeodices huius officij ſordes.] Loquitur (inquit Rhenan.) de ſqualore corporis, qui pœnitentiæ eſt argumentum. Explicat enim fuſius quod hic innuit, in l. de Pœnit. quum inquit: De ipſo quoque habitu atq; victu, ſacco & cineri incubare, corpus ſordibus obſcurare, animum mœroribus deiicere, illa, quæ

Digitized by Google

peccauit triſti tractatione mutare, & quæ illic ſequuntur. Reperitur autem locus à Rhenano citatus lib. de Pœnitent. c. 9. vbi de his aliiſque publicè pœnitentiæ officiis latiùs.

80. Virginitas qnoque & viduitas.] De Virginitate & Viduitate, latiſſ. tractat Auctor ſuprà Tom. 2. lib. de Virgin. velandis, & infrà Tom. 5. lib de Exhortat. ad caſtit.

81. & modeſta in occulto matrimonij diſſimulatio.] Valde (inquit Rhenan.) fauit caſtitati Tertullianus. Hic certè alludit ad continentiam quorumdam in matrimonio, de quibus ſuprà ipſe etiam Auctor lib. de Patient. cap. 12. num. 78. & apertius c. 6. lib. 1. Ad vxorem, n. 38. ac 39. Quot item (inquit) qui conſenſu pari inter ſe matrimonij debitum tollunt, ſaluo matrimonio; ac dict. l. de Veland. virg. c. 10. n. 84. ſiue qui ex conſenſu contumeliam communem iam recuſauerunt; quibus locis de hoc latiùs.

82. & vna notitia eius.] Hoc dicit (inquit Rhen.) propter Monogamiam, addens dogma reiectum eſſe; quare de eo latiùs inter Tertulliani paradoxa in Prolegomenis. Initio quidem modeſtiùs ſcripſit, qui exſtàt ſupra Tom. 2. l. 1. Ad vxorem, de vnis nuptiis; veriùm poſtea vehementiùs in quæ infrà exſtant Tom. 5. Libris de Exhort. ad caſtit. & de Monogamia.

83. pro nominis fide.] Non ſemel adnotauimus, à Tertulliano & B. Cypr. vſitatum nomen, pro Chriſtiano nomine. Sic etiam cap. 40. ſupplicijs, nominis cauſſa. Tertullianica ſunt etiam voces: erogatur, & : quo. Quare etiam ex Vat. 3. MS. cod. legimus: hoc magis vincta quò abſoluta, pro: quòd.

CAP. IX.

84. Igitur, vt retexam, quam Deus, &c.] Inſcripſimus caput iſtud: Quòd Chriſtus carnem amet, etſi infirmã. Legimus autem ſecundũ Vat. 3. MS. cod. quã de ſacramentis ſuis diſciplinìſque veſtiuit, phraſi Tertullianica; item geminatum illud: Abſit, abſit.

85. ſolum optimum à Chriſto eius addiſcimus.] Rectè interpretatur Rhen. à Chriſto eius, id eſt Chriſto boni Dei Marcionis. Alludit autem ad illud Chriſti, Luc. 18. Nemo bonus niſi ſolus Deus; quomodo de dilectionis mandato Dei & proximi, Matth. 22.

86. Medicum non deſiderant niſi malè habentes.] Infrà l. 4. adu. Marc. Medicum ſanis non eſſe neceſſarium, ſed malè habentibus; Magis ad verbum citans Euangeliſtæ verba Luc. 5. Veriùm in idem redit, quia qui deſiderant, requirunt; non requirunt autem niſi id quod neceſſarium eſt.

87. Inhoneſtioribus maiorem circumdamus honorem.] Iuxta ipſam vocum Græcarum alluſionem 1. Cor. 12 oppoſuit ἀτιμότερα, id eſt: inhoneſtiora (pro quo noſter Interpres ignobiliora) & τιμὴν, id eſt honorẽ.

88. Ego (inquit) veni, vt quod periit, ſaluum faciam.] Paulo aliter etiam hoc Auctor, quàm ſit Luc. 19. vbi in tertia perſona legitur: Venit filius hominis ſaluum facere quod perierat; ſicuti etiam infrà lib. 4. adu. Marc. legitur. Infrà verò c. 34. ſicut hic: Ad hoc (inquit) veniſſe ſe dicit, &c.

89. Malo mihi (inquit) ſalutem peccatoris quã mortem.] Suprà T. 2. l. de Pœnit. c. 4. pro hoc legit Auctor: Pœnitentiam malo quàm mortem. Sed non mirum eſt variè citari hanc ſcripturam (ſicuti etiam ibi adnotauimus n. 17.) eo quòd nuſquam certo loco reperiatur apud Ezechielem, ſed partim c. 18. partim 33.

90. Omnis vis Dei benefica vacuiſſet.] Iterum hîc (inquit Rhenan.) vacuiſſet legitur, iuxta vulgarem Afrorum pronuntiationem, vt videtur. Nos diceremus: vacaſſet. Alludit autem ille ad illud lib. præced. de Carne Chriſti, cap. 7. n. 67. niſi quod etſi vacuiſſet tentationis ingenium; vbi & n. 44. de hoc verbo, pro: carere, ſeu fruſtraneum eſſe, latiùs. Vſurpatur autem ab Auctore, ſi vſquam alibi, hoc certè lib. frequentiſſ. Exempli gratia c. 16. licet ab exemplo vacet diuerſitas rerum, ac: & exprobratio enim, & exhortatio vacarent erga carnem, ſi vacaret & merces. Item c. 25. & vacat quod hîc iam ab hæreticis vindicatur, & c. 35. vacabit aſturia, ac 56. vacaturo ſcilicet emolumento. Item c. 60. totum ſcilicet vacaturum, ac: exinde iam vacaturam, &: ex futura membrorum vacatione; &: licet enim eſſe quid denuò, & nihilominus vacare; nec poteſt autem dici vacare, ſi nõ ſit. At enim ſi ſit, poterit & non vacare; nihil enim apud Deum vacabit. Rurſum c. 61. cauſſas neceſſitatis tunc vacaturas; ac: Si & hic iam vacare eſt; &: temporali vacatione.

CAP. X.

91. Tenes ſcripturas, &c.] Huic capiti titulum dedimus: Quòd multis aliis ſcripturis caro illuſtretur. Lego autem iuxta coniecturam Rhen. ex Vat. 3. Legis tũ quando deprimitur? adige oculos, & tum quando releuatur, pro eo quod vtrobiq; mendoſè legebatur: cum. Iidem legunt quidem: reuelatur, ſed illud placet, eo quòd præcedat: deprimitur; maximè quòd infrà c. 18. legatur: cuius iacere, eius & releuari.

92. Omnis caro videbit ſalutare Dei, &c.] Infrà c. 59. eadem hæ ſcriptura iiſdem penè verbis citantur. Legitur autem id ſecundũ 70. pro eo quod B. Hier. vertit dũtaxat: & videbit omnis caro pariter; quam vtramque lectionem eodem recidere, pulcrè deducit Leo de Caſtro in Iſaiam.

93. Notatur in Geneſi dicens Deus: Non manebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia caro ſũt.] Aducimus: Deus, ex 3. Vat. MS. cod. Reperitur verò etiã hæc ſcriptura ſecundum 70. Gen. 6. niſi quòd ibi interponatur: in æternum, tam Græcè quàm Latinè, & in editionibus quoque Hebraica, ac Chaldaica; quod hîc omittitur. Legimus autem paulopòſt: quæ carnem miniſterio ſibi ſubigit, aut ſubicit, ex Vatic. 3. MS. cod. pro: quod. Item: verùm interim & in illis litteris Paulus eſt.

94. quum ſtigmata Chriſti in corpore ſuo portat.] Auctor etiam hîc variat à Græco & Latino contextu hodierno, legens: Chriſti dumtaxat, pro eo quod illi: Domini Ieſu, & quidam: Domini noſtri Ieſu.

95. quum corpus noſtrum, vt Dei templum vitiari vetat.] Hoc etiã paraphraſticῶs, quia quum habeatur 1. Cor. 3. Neſcitis quia templum Dei eſtis, &: Si quis templum Dei violauerit, &c. ipſe corpus noſtrum, Dei templum interpretatur.

96. quum monet, tollere & magnificare Deum in corpore noſtro.] Infrà c. 16. ipſa verba Apoſtoli citat ſuo ordine: Glorificare (inquit) & tollite Deum in corpore veſtro. Sunt enim illi Synonyma: magnificare, & glorificare. Atqui vel hinc patet illud: tollite, pro quo Interpres vetus: portate, non nouum eſſe, ſed iam tum lectum, etiamſi nunc Græcè nihil ſit quod correſpondeat. Porrò addidimus ex 1. Vatic. MS. cod. aliquando, legendo: quod etiam aliquando probauit.

CAP. XI.

97. Hucuſque de præconio carnis aduerſus inimicos

micos

Digitized by Google

micos,&c.] Inſcripſimus caput iſtud: Quòd Deo non ſit impoſſibilis reſurrectio carnis. Legentes mox ex 2. Vatic. MS cod. Negantes enim eius pœnam.

98. de quibus luculenter & Paracletus, &c.] De ſcriptis Paracleti, quo nomine Montanū vocare ſolet, & Prophetidis Priſcæ, inter Prolegomena latiùs de Tertulliani paradoxis. Eodem etiam pertinet quod habet in huius libri fine: per nouam Prophetiam de Paracleto inundantem, &c. Paulopòſt Vatic. 3. MS. cod. legunt: quibuſcumque modis exemptum, ſed magis placet: ereptum; eo quod ſuprà cap. 4. vbi idipſum tractat, legatur: ereptam, & paulopòſt item: quocumque dehauſtam. Omittunt iidem deinde: credere; quod tamen retinuimus, eo quòd poſſit conſtrui cum illo quod interponitur: volunt. Placet verò quod legunt: quum tamen, pro: cum tam. Et vox eſt Tertullianica: dedicatam.

99. vtrumque mihi adplaudit.] Hoc eſt (inquit Rhenan.) vtrumque mecum facit, adiuuat me. Mox verò, verbum eſt Tertullianicum: modulatus, pro eo quod 1. edit. minus rectè: moderatur.

CAP. XII.

100. Aſpice nunc ad ipſa quoque exempla, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd diei ac noctis & quatuor anni temporum vices exempla ſint Reſurrectionis. In quo Auctorem imitatur Epiphan. in Ancorato. Atque ad illud: Dies moritur in noctem, vel hic vides (inquit Rhenan.) quàm non inamœnus ſcriptor ſit Tertullianus in digreſſionibus.

101. vbique iuſtitium eſt.] Iuſtitium eſt (inquit idem) quum à litibus & cognitione cauſarum in foro ceſſatur, dictum, quòd iuris ſtatio ſit. Hic vſurpat metaphoricūs. Qui etiam eleganter illud explicat: hæres ſibimet exiſtens. Nam ſubinde (inquit) redit. Defuncti vita qui non amplius reuertuntur, heredes ſuccedunt in bonis poſſidendis. Siue autem leges cum excuſo Euphoniæ gratia: Redaccenduntur, & mox: Redornantur; ſiue cum 3. Vatic. MS. cod. Reaccenduntur, ac: Reornantur; perinde eſt.

102. Verna & autumna.] Durè (inquit Rhenan.) Sunt tamen etiam alibi vſitata Auctori, vti ſuprà Tom. 2. lib. 6. de Spectac. cap. 9. vel verno (inquit) vel autumno.

CAP. XIII.

103. Si parum Vniuerſitas Reſurrectionem figurat, &c.] Titulum huic capiti fecimus: De Phœnice.

104. Illum dico alitem Orientis peculiarem, &c.] Rectè meo iudicio Franciſcus Turrianus in B. Clementem Romanum, hinc probat inter cetera, auctoritatem Conſtitutionum eius Apoſtolicarum, eo quòd verba ipſa Clementis hic transſcripſiſſe videatur Auctor ex eo. Nam quod Clemens dicit Phœnicem πλουσίαν ἀπόδειξιν Reſurrectionis, Tertullianus dixit pleniſſimum huius ſpei ſpecimen (quo fit, vt non placeat, quod habent Vat. 2. MS. cod. planiſſimum.) πλούσιος enim diuitem, ſeu diuitiis plenum ſignificat. Quam etiam Clemens vocat μονογενὲς ὄρνεον, id eſt, vnigenam, volucrem Auctor appellat: alitem ſingularitate famoſum. Certè Cyrillus Catech. 18 de Reſurrectione, disertis verbis (vti etiam idem adnotauit:) Hæc (inquit) & ſcribit Clemens, & aiunt multi; cùm ſit vna tantùm auis & ſola, in terram Ægypti (nam & Arabia Ægypto vicina eſt; vnde non mirum ſi Auctor Arabiæ auem appellet) in ſpatio 500. annorum venire ſolet, atque demonſtrare reſurrectionem; non in locis deſertis, ne myſterium id ignoretur, ſed in aperta ciuitate, vt contrectetur quod non creditur. Septum enim ſibi facit è thure & myrrha, ceteriſque aromatibus, & completis annis eò deuenit. Moritur apertè & putreſcit, deinde ex putrefacta carne mortuus vermis quidam generatur, & hic deinceps in auem formatur. Atque hoc eſt quod dicit Auctor: de poſteritate monſtruoſum; qui ſemetipſum lubenter funerans renouat, natali fine (nam ſic legendum, non: fide) decedens atque ſuccedens iterum Phœnix. Vtitur autem etiam B. Ambroſius hoc argumēto Phœnicis, ad comprobandam futuram Reſurrectionem, tum lib. 5. Hexamer. tum lib. de fid. Reſurrect. iiſdem penè verbis quibus Cyrillus; hoc vno excepto, quòd cum Auctore auem Arabiæ faciat; addens præterea, quòd thecam illam corporis ſui (quam ſeptum ille vocat) ex Æthiopia in Lycaoniam vehat; atque ita, reſurrectione auis huius, incolæ illorum locorum completum 500. annorum tempus intelligunt. Meminit etiam ad idem inſtitutum Epiphan. in Ancorato; in hoc diuerſus, quòd apud Heliopolim Ægypti etiam comparere ſcribat, & id habet peculiare, quòd ſeipſam exurat. Similiter, ſed ad probandam Chriſti ex virgine ſine coniuge natiuitatem, adducit hoc exemplum Rufinus in Symbolo, Tomo 3. Operum B. Cypriani. Scripſerunt autem iſtud hi omnes vnà cum Auctore ex Plin. l. 10. cap. 2. qui in hoc differt, quòd viuat auis 660. Meminerunt etiam inter ethnicos Oppian. in Ixeutico, & alicubi Euripides, Lucret. in Sectis, Interpres etiam Pindari, de quo paulo prolixius egimus; vt perſuadeatur, hiſtoriam potius eſſe quàm fabulam, cuius tot & Orthodoxi & Gentiles meminerint, & iuxta Tertullianum etiam ſcriptura ſacra.

105. Vbi iam nemo, iterum ipſe, &c.] Iſtud eleganter expreſſit Auctor Carmin. de Phœnice, quod pleriqué perperàm Lactantio adſcribunt: quum ethnici Auctoris eſſe, comprobet Dn. Thomaſius in Lactantium.

-Auis vnica Phœnix
Ipſa ſibi proles, ſuus eſt pater, & ſuus hæres,
Nutrix ipſa ſui, ſemper alumna ſui:
Ipſa quidem, ſed non eadem; quia & ipſa nec ipſa eſt,
Æternam vitam mortis adepta bono.

106. Et florebit enim (inquit) velut Phœnix.] Reſtitui ex Vatic. vno MS. cod. florebit, pro: florebis, quia (ſicuti etiam ante me adnotauit Latinius) videtur intelligere illud Pſalm. 91. δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει; quod quidem verterunt Interpretes: Iuſtus vt palma florebit; ſed verti etiā poteſt velut Phœnix florebit; quia vox Græca φοῖνιξ, & palmam, & auem illam ſignificat.

107. Multis paſſeribus antiſtate.] Eſt etiam vox Tertullianica: antiſtare. Nam ſic legēdum, pro anteſtare, ex Vatic. 3. MS. cod. & hic, & infrà cap. 61. vbi legitur: vt etiam hominibus antiſtes. Atqui rectè adnotat Rhen. Irenicæ dici illud: ſed homines ſemel interibūt.

CAP. XIIII.

108. Talia interim diuinarum virium liniamenta, &c.] Hoc caput inſcripſimus: Quòd etiā ex iudicio Dei integro Reſurrectio neceſſaria comprobetur. Ibi autem: quo quum maximè, ſic interpretatur Rhenan. quo, acſi dicat: quo auxilio, quo ſubſidio edictorum atque decretorum. Sunt etiam Tertullianica: ſubeſt dicere, ac: idonea teſtituendi. Atqui legimus paulopòſt: hinc vindicans iſtud, inde remunerans illud, addito recèns: iſtud.

109. Sed CVM MARCIONE PLENIVS DISCES, an hoc ſit Dei totū.] Remittit (inquit Rhe-

nan.) Lectorem ad libros, quos aduerſus Marciooem ſcripſit. Quò etiam pertinet illud: Hinc & ille neſcio quis Deus hæreticorũ, de quo diſputat Auctor toto l.1. adu. Marc. ad quem proinde hîc mihi videtur adludere; vtpotè in quo tractet: non duos eſſe Deos, alterum iudicem ſeu bellipotentem, alterum mitem; atque adeò Dei eſſe totum iudicium.

110. neſcio iam ſi Deus.] Senſum hunc explicat Rhenan. Neſcio (inquit) an Deus hæreticorum, Deus ſit, quando nec Auctor eſt; quòd tamen verus, id eſt, noſter Deus, eſſe ſcitur; nec item Dominus eſt, quod eſſe debebat ſi Auctor eſſet. Quo etiam, ſicuti aliàs non ſemel: expunget, interpretatur: perficiet; & ſimiliter infrà illud cap. 25. quum aut nunc deceret eam expungi; & c.41. mortis per demutationem expunctæ.

111. congruentiſſ. ſcilicet Deo deſtinatio iudicij.] Ita reſtituit Rhenan. pro: iudicis, eo quòd præcedit: iudicium in hominem deſtinare, & infrà, cap. 17. Denique hæc erit ratio in vltimum finem deſtioati iudicij. Suppleuimus autem paulopòſt ex Vatic. 3. Itaque perfectam plenitudinem.

112. de totius hominis repræſentatione.] Similiter infrà cap. 17. carnem etiam idcircò repræſentandam eſſe iudicio, &: repræſentatione carnis, ac cap. 23. non repræſeotatio, &c. ſed expectatio; denique c. vlt. vt turſus ex illa repræſentetur Adam. Quòd verò vtrobique repræſeotari dicit hominem, hoc eſt, præſentem ſiſti iudicio; mox parere appellat, quod pro apparere ſeu comparere accipio, adnotauit etiam Rhenan. A quo etiã vox: diſpungenda, Auctori non minus vſitata, ſic explicatur; acſi dicat: quæ per tot ſubſtantias ſatisfacere debeat, per quod & functa eſt.

Cap. XV.

113. Age iam, ſcindant aduerſarij, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd quum operarum ioter ſe ſocietatem habeaot Anima & caro; etiam ſimul mercedem accipere debeant.

114. in vitæ remuneratione.] Quam hîc remunerationẽ, ſuprà c.8. & hîc & c. 16. ac alibi ſæpius mercedem vocat, & paulopòſt, ac cap. 21. præmium; addens præterea: iniuſtum fore Deum, ſi ſociam bonorum operum à præmiis arceat; & cap. ſequ. beneficis (id eſt, benefacientibus) eoim debet. Item cap. 21. Nullum opus certum eſt mercedis incertæ. Plures eiuſcemodi locos videre eſt ſuprà Tom 2. lib. ad Mart. cap. 3. num. 43. & l. de Patientia, cap. 11. num. 73. ac 75. l. itẽ de Cor. milit. cap. 15. nu. 197. Similes ſunt loci infrà cap. 33. obnoxium eſſe mercedibus, pro communi operatione penſaudis; cap. 34. Diſtribuit enim vtriqoe ſubſtantiæ per officia propriam mercedem ſalutis; & cap. 40. præferens mercedum æternarum inuiſibilium, & gloriæ pondus; in compenſatiooem laborum, ac: Secundum collegia laborum, conſortia etiam decurrant oeceſſe eſt præmiorum; rurſum cap. 41. commemorat: remunerationes, ac: compẽſationem mercedis; ac cap. 47. compenſationem ſalutis, &: præmium diſciplinæ. Iterum cap. 48. ter: meritorum corporis meminit, ſicuti etiam cap. 50. & 52. Denique cap. 56. dicit: iniquom eſſe, aliam ſubſtantiam operari, aliam mercede diſpungi; vt hæc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur; nec abſimiliter cap. 59. in fine: mercede diſiunxit. Loca adnotandi contra Hæreticos hodiernos.

115. Negent operarum ſocietatem.] Angl. MS. cod. operum; verùm præterquàm quòd illud habeat Vat. 3. etiam Tertulliano magis vſitatum eſt. Sic ſuprà c. 8. quas opera coniungit, & infrà c.16. quibus operam ſpõte accommodant; ac quod magis huc accedit: reputabuntur illi operæ malæ, &: nec bonæ operæ reputentur illi, ſicut nec malæ, &: quum aliquas laudis operas carni indicit. Itẽ c.17. operã carnis exſpectat.

116. quã ſola decucurrit.] Angl. cod. MS. decurrit; verùm illud habent Vat. 3. & omnino Tertullianicum eſt.

117. arcem animæ, &c.] Intelligit cor, de quo etiam ſcripturas adfert; in quo Auctor ſecundũ Chriſtianos Hegemonicon animæ collocat, ſuprà l. de Anima cap. 15. quamquam ibidem varia Philoſophorum placita recenſeat, à quibus priocipalitas ſeoſuum conſecrata ſit in cerebro, vel in medio ſuperciliorum diſcrimine, aut alibi; de quibus omnibus videre eſt ibi Adnot. noſtras n. 185. vſque ad n. 201.

118. Qui conſpexerit mulierem ad coocupiſcẽdum, iã adulterauit in corde.] Addidimus: mulierẽ ex Angl. MS. cod. Nam præterquàm quòd ita legant exemplaria omnia Græca, Syriaca, Latina, Matth. 5. etiam ſuprà ſic legit Auctor loco citato (vbi etiam citat illud Matth. 9. Quid cogitatis in cordibus veſtris nequam? n. 188.) & infra T. 5. l. de Exhort. ad caſtit. Legimus autem ex 3. Vat. MS. cod. paulopòſt ſub huius cap. finem: quo etiam miniſtros facti cuiuſque depoſcit, pro: quòd.

Cap. XVI.

119. Sed qoum impertum animæ, &c.] Inſcriptionem huic capiti damus: Quòd appellatio, qua corpus vas Animæ dicitur, oihil obſtet quò minus cum ea coronetur, aut inhonoretur. Legimus autem omiſſo: ex, ſecundũ 3. Vat. cod. MS. ne & hoc alia argumentatione ſubuertant; quo fit, vt non ſit opus ſcholio Rhenani; & mox iuxta Angl. cod. MS. ne ex hoc (pro: &, dumtaxat) ſociam cogantur agnoſcere.

120. idcircò cum auctoribus merita communicare.] Similiter paulopòſt: vt domioorum & auctorũ meritis & ipſa communicent, & cap. ſequ. Porrò ſi hæc ſatis eſſent ad pleuitudinem meritorum, ac: facta deoincta ſiot meritis. Loci rurſum adnotãdi contra Ariſtarchos noſtri temporis pro meritis operum bonorum, quales paulopriùs n. 113. & ſuprà plures adnotati ſunt à nobis T. 2. l. de Patient. c. 13. n. 82. Siue autem legas: vſa ſit vaſculum carnis, cum Angl. MS. cod. ſiue cum aliis omnibus vaſculo, perinde eſt; nam nonnumquam cum Accuſatiuo, ſæpè etiã cum Ablatiuo vti conſtruit Auctor. Omninò autẽ reſtituimus ex 3. Vat. MS. cod. quia nec calicem damnati, pro: damnaris, ac: nec gladium ad beſtias pronuntiari, pro: pronuoriaris. Item legimus: Licet eoim nec bonæ operæ reputentur illi, ſicut nec malæ; quia præceſſit, non reputabuotur illi operæ malæ.

121. non dico venenarium, &c.] Similiter dixit infrà l. 5. adu. Marc. tractans c. 15. epiſt. 1. Cor. venefico abſoluto, calix erit puniendus. Atqui pro frictricis, veteres adit. fictricis, ſicut etiam Vatic. 3. verùm magis conuenit cum Archigallo; vt loquatur de calice, quem libidinoſa fœmina aut eunuchi cum oſculis propinabãt. Frictricis etiam fit mentio Tom. 1. lib. de Pallio, n. 90. Quo fit, vt etiam nõ placeat coniectura G. Canteri Nou. Lect. l. 4. c. 12. Archithrecis; quod genus erat gladiatorum.

122. vel Archigalli.] Archigalli (inquit Rhenan.) principes ſunt Gallorum, ſiue exectorum. Auctore Iulio Firmico, Venus in decimo ab horoſcopo loco, facit eunuchos & Archigallos. Ceterùm hoc hominum genus velut inauſpicatum, exoſum eſſe ſolet, & propter eos qui tales

habent

habent in deliciis, etiam turpe & flagitioſum.

123. vel gladiatoris, aut carnificis.] Gladiatorem & carnificem coniungit, *eo quòd, ſicuti ſuprà patet Tom. 2. l. de Spectac. c. 12. n. 116. 117. ac* 118. *humana corpora in exequiis, edicto inferiarũ die poſt epulas erogarentur, & feris diſſipanda traderentur; quibus veriſimiliter calix aliquis vini proponebatur, vt tanto acriùs cõtra feras depugnarent, quibus etiam* oſcula à *parentibus offerebantur; nam ſæpè, B. Cypr. teſte Epiſt. 2. etiam mater intererat. Siue autem legas:* nedum à capitis ſui officio relegarit, *cum exc. ſiue,* telegabit *cum Vatic.* 3. *MS. cod. parum refert.*

124. inludia animarum.] *Vocat (inquit Rhenan.)* inludia animarum, *illuſiones manium, in vltionem inimicos ſuos parricidij auctores exagitantium. Legimus autem more Tertullianico, cum 3. Vatic. MS. cod. & Anglic.* vrguentium, *pro:* vrgentium.

125. de coronis quoque potatoris ſui inorabitur, &c.] *Sic MS. Vat.* 3. *pro:* inornabitur. *Quũ autem oras poculorum etiam agnoſcerit Lucret. lib.* 4. inotabitur *idem eſt, atque in ora coronis ornabitur. Alludit enim ad* coronas, *quibus victorum etiam calices inornabantur, de quibus alicubi. Virgilius:*

-& vina coronant.

126. laudem ſuam conſecratione penſabit.] *Hoc eſt (inquit Rhen.) dicabitur templo, trophæi inſtar ſuſpenſus. Omittimus autem ſecundum MS. Vatic. 3. cod. illud:* ne, *ſuperfluum; legentes:* Eſt ergo & in vaſcula; *& cum iiſdem:* vt huic quoque argumentationi ſatisfecerim, *pro: aut.*

127. Nam etſi vas vocatur apud Apoſtolũ, &c.] *Siue id legas, ſiue quod habent 3. MS. Vatic. cod.* vocat Apoſtolus; *perinde eſt. Alludit verò ad illud* 1. *Theſſal. 4. Vt ſciat vnuſquiſque vas ſuum poſſidere in ſanctificatione & honore, quod metaphraſticũs vertit Auctor;* in honore tractare, *ſicuti etiam infrà lib. 5. adu. Marc. vbi de hoc latius.*

128. vas enim capacitatis nomine dicta eſt.] *Adnotata voce* σκεῦος *ad marginem, Rhenan. ſignificat, alludere Auctorem potius ad etymologiam eius vocis Græcæ, quàm qua* vas *Latinè dicitur. Legimus autem:* quę *(nempè natura)* eam non inſtrumentum in operationibus præſtar, *pro:* habet; *& magis placet eorundem Vatic. 3. MS. cod. lectio:* quod ab anima videtur impelli, *quàm:* videatur; *ac:* Glorificate (inquit) & tollite, &c.

129. in alienam culpæ.] *Sic hîc dicit (inquit Rhenan.)* alienam culpæ, *ſicut mox:* extraneam gloriæ, *& paulopòſt:* exules carnis; *& infrà cap.* 44. In re ergo aliena ſalutis.

CAP. XVII.

130. Simplicior quiſque fautor, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd proinde non ſola anima, ſed & corpus pati debeat.

131. Nos autem ANIMAM corporalem & hîc profitemur, & in SVO VOLVMINE PROBAMVS.] *Allegat hîc denuò lib. de Anima, in quo quod hîc citatur, reperire eſt, c. 5. 6. 7. 8. 9. & nominatim c. 7. adducit pro ſe, ſicuti hîc:* Lazari exemplum, *nempè eius qui* fouebatur *in ſinum Abrahæ* penes inferos, *de quo Luc. 16. Verùm (vti etiam ante me adnotauit Rhenan.) hoc cap. & ſequ. meminerit Lector ſe Tertullianum legere; pertinet enim ad paradoxon de Anima corporea; de quo latius inter Prolegomena. Et quòd id non comprobetur* Lazari exemplo, *ex Auguſt. dicto c. 7. oſtendimus num.* 93. & 94.

132. ſubſtantiæ, ſoliditatis.] *Aliquando (inquit Rhenan.) legendum putans,* ſubſtantiuæ, *aut* ſubſtantis ſoliditatis; *ſed ſolet omittere Coniunctiones, quemadmodum ſuprà admonuimus. Subaudi igitur: &, atque expone: Habentem proprium genus* ſubſtantiæ & ſoliditatis, per quam, &c. *Sic lib. de Patient.* Nomen, familiam ipſius perſequenres.

133. Dedim igitur aduerſario dicere: Ergo, &c.] *Legimus:* Dedim, *verbum antiquum, id eſt: Dederim, pro eo quod erat minus cõcinnum:* Dedi. *idque eo magis, quod cap. ſequent. dicat:* quamquam in hac materia admittamus, interdum animæ mortalitatem aſſignari ab hæreticis; *non verò: admiſimus. Vtut autem legatur, ſunt verba aduerſarij,* Ergo, &c. *vſque ad illud:* Immò eatenus. *Item legimus ex Vatic. 3. MS. cod.* non quà ſentire quid, &c. ſed quà neceſſe eſt, *pro:* quia, *quod vtrobique legebatur. Perinde eſt autem legere:* & ad patiendum, *cum reliquis, vel:* etiam ad, *cum dicto Angl. MS. cod.*

134. eorum interim ſententiam pendit.] *Facit hic locus ad confirmationem meæ interpretationis loci ſimilis ſuprà alicubi, qui nunc non occurrit, vbi* pendere *ſimiliter cum Accuſatiuo adnotauimus. Legimus autem aliquanto pòſt:* Idcircò pro quoquo modo egit, *ex Vatic. 3. MS. cod. vbi erat dumtaxat:* pro quo modo egit.

CAP. XVIII.

135. Hucuſque præſtructionibus egerim, &c.] *Hoc caput inſcribendum duximus:* Quòd in ſcripturis ſacris edictum Dei pendeat, Reſurrectio mortuorum, quidque illa duo verba ſignificent. *Quod iiſdẽ penè verbis latè etiam tractat Auctor infrà lib. 5. aduerſ. Marcion.*

136. Cui quum tot auctoritates, &c. procurent.] *Vide ſuprà num. 70. quibus adde ex Rhenano, ſæpè etiam alibi dicere Auctorem:* procuro tibi. *Ergo:* procurent, *hîc interpretare, faueant, ſubſcribant, adſint. Scilicet* honores ſubſtantiæ ipſius, vires Dei, exempla earum, ratio iudicij & neceſſitates. *Subſtituimus verò iterum ex Angl. MS. cod. lectionem antiquam* intellegi, *pro:* intelligi; *& mox rurſum:* intellegatur, *pro:* intelligatur. *Cui ſimile eſt illud ſuprà cap.* 6. qui illam & elegendo dignam iudicaſſet.

137. quonam titulo ſpes iſta perſcripta ſit.] *Ita ex Vatic. 3. MS. cod. vbi antea erat:* proſcripta. *Antea quidem in 1. edit. legebatur:* quonam ſtylo, *& ſic etiam ſuprà cap.* 10. Apoſtolum quoque ne de vno ſtylo noris, quo plerumque carnem compungit. *Sed (inquit Rhenan.) quæ ſequitur infrà cap. 19.* Et hæc itaque diſpectio tituli, & præconij ipſius, *& ſic habet Gorzienſis quoque codex, ſcripſimus* titulo. *Legimus autem non ita multo pòſt:* Et qui non audiuit videt, *ex Angl. MS. pro:* qui non audit. *Qui etiam legit:* quum ipſa ſubſtantia indutus.

138. Diruite (inquit) templum iſtud: & ego illud triduo reſuſcitabo.] *Etiam hîc metaphraſticũs vertit vocem Græcam* λύσατε: diruite; *quam alij vertunt Ioan. 2. ſoluite; & addit:* ego, *quod nuſquam legitur neque in Græcis, neque in Syriacis, neque Latinis exemplaribus, ſicuti econtrariò mox cõtractiùs legit quàm ſit Ioan.* 2. De corpore ſuo dixerat, *quum habeatur: de templo corporis ſui. Atqui ex Vatic. 3. MS. legimus:* eius & releuari & reſuſcitari, *pro:* cuius, *& mox:* circumferret, *pro:* circumferat; *neque enim nunc Chriſtus talem*

animam circumfert. Item cum Angl. MS. cod. ſecundum 1. edit. vt exinde à cadendo cadauer tenuntietur, *pro:* cadauere enuntietur; *& prorſus:* quæ illud de terra ſuſcitabit ingreſſa, *cum Vatic. 3. bis, pro:* ſuſcitauit; *& cum Anglico cod.* etenim agitatur in ſomnis, *pro:* Sed enim.

139. Poſtulans enim Saræ humandæ locum de filiis Chet, &c.] *Græcã vocem χὲθ Gen. 25. Latinè etiã reddidit, pro eo quod Interpres Latinus edit. 70. Heth, nõ rectè, quod magis Hebrææ voci correſpondeat, & vbique euphoniæ gratia ח Hebraicum in χ transferri ſoleat. Malim etiam legere cum Vat. 3. et Angl. MS. cod.* & humabo mortuam meã; *niſi Græcè legeretur τὸν νεκρόν μου. vox autem νεκρὸς ſubinde in Bibliis transfertur cadauer ſeu morticinum; maximè quum ſequatur etiam iuxta MS. cod.* etſi mortuus dici mereretur, *ac:* Quòd ſi mortuus.

CAP. XIX.

140. Et hæc itaque diſpectio tituli, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Quòd perperàm quidam Reſurrectionem in imaginariam ſignificationem diſtorqueant.

141. diſcidium carnis atque animæ, &c.] *Quod hîc* diſcidiũ, *ſuprà l. de Anima, c. 27.* diſiunctio, *& c. 51.* diſcretio corporis atque animæ *appellatur; quo loco vide Adnot. noſtras n. 568. Eodem pertinet quod infrà dicit c. 47.* regnum mortis nihil operari quàm carnis diſſolutionem. *Quibus adiungendum eſt contra illos,* qui mortem, *Auctore teſte,* ſpiritaliter ignorantiam Dei interpretabantur, *multas eſſe ſcripturas tam apertas, vt ſpiritaliter intelligi nequeant; exempli gratia, quum Num. 16. vetatur quis conſueta hominum morte mori, & Deuter. 2. peccatum recenſeatur morte plectendum, & mille alia.*

142. Itaque & Reſurrectionem eam vindicandã.] *Alludebãt illi quidem ad illud Apoſt. Rom. 6. An ignoratis fratres, quia quicũq; baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus? Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, vt quomodo Chriſtus reſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus, &c. Sed reſpondet cap. ſequent. Auctor; etiam ſi aliquando figuratè accipiantur mors & reſurrectio, non tamen ſemper; quod ipſum de Euangelio c. eodem proſequitur, & c. 21. ac 22. addit:* non ſinere alias ſcripturas, Reſurrectionem ſpiritaliter accipi. *Per quæ etiam ſoluitur quod:*

143. Dominus ſcribas & Phariſæos ſepulcris dealbatis adæquauerit.] *Atqui cum Vatic. 3. MS. cod. omninò legimus:* Reſurrectionem fide conſecutos, *pro:* reſurrectionem fidei, *&:* conſueuerunt, *pro:* conſuerunt.

144. arcana hæretica.] *De his latè tractat Auctor ſuprà lib. aduerſ. Valentin. cap. 1. vtpotè quo doceat:* nihil magis curare hæreticos, quàm occultare quod prædicant; *vbi vide Adnot. noſtras num. 2. quibus addendum illud Auctoris alio loco, cap. 3.* Hæreſes demonſtraſſe, viciſſe eſt. *Lego autem aliquanto pòſt cum MS. 4. ſecundum 1. edit.* in ſecularis vitæ morte detineat, *pro:* detinebat.

CAP. XX.

145. Ob huiuſmodi igitur coniecturas, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd non omnia in Prophetis aut Euangeliis allegoricè aut figuratè interpretanda ſint.

146. Atque adeò ſi omnia figuræ, quid erit illud cuius figuræ: &c.] *Locus egregius, qui etiam retorqueri poſſet in illos, qui verba Chriſti de Corpore & Sanguine Domini figuratè volunt intelligi, quum alioqui figuras illius multas præceſſiſſe, ipſi fateantur.*

147. nobiſcum Deum.] *Omninò ſic legendum patet, non:* Dominum, *quia habet editio Græca 70. Iſai. 8.* μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.

148. Et, ſi obliquè: *(id eſt obſcurè)* Accepturum virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ.] *Ita diſtinguendus eſt hic locus, non ſicuti antea:* Etſi obliquè. *Quid autem ſibi velit dicta Prophetia Iſai. 8. ſatis prima facie obſcura, partim ſuprà diximus Tom. 1. lib. aduerſ. Iud. cap. 9. numer. 98. partim infrà lib. 3. aduerſ. Marc. cap. 13.*

149. Sed manifeſtè: Venturum in iudicium cum Presbyteris & Archontibus populi.] *Vatic. 3. MS. cod.* & principibus. *Verùm* Archontibus *legitur infrà lib. 4. adu. Marc. ſub finem, vbi de hac ſcriptura latius; & etiam vtrobique legitur in ſequenti ſcriptura (de qua etiam ibi)* & Archontes congregati ſunt in vnũ. *Denique id pro more habere, vt vox ἄρχοντες ſeruetur in ſua verſione à Tertull. ſuprà adnotauimus lib. adu. Hermog. cap. 19. num. 68.*

150. Qui & tanquam ouis ad victimam adductus eſt, &c.] *Vatic. 3. MS. cod.* ad iugulationem; *quam quidem propriè vox σφαγὴ ſignificat, ſed nolui immutare, eo quod legatur:* ad victimam, *alibi ſemper ab Auctore ſuprà lib. dicto aduerſ. Iud. cap. 9. 13. ac 14. & infrà lib. 3. aduerſ. Marc. Secundum quos poſteriores locos, & Vatic. 3. MS. cod. omiſi:* ſe, *legens duntaxat:* ante tondentem, ſcilicet Herodem *(vti eſt Luc. 23.) eo quòd Græcè apud 70. non legatur; atque adeò etiam omittendum duobus locis prioribus cenſeo, & cap. 9. prorſus addẽdum illud:* ſine voce, *quia ita reddidit Auctor vocem ἄφωνος, quæ ab aliis:* mutus, *transfertur.*

151. Dorſum ſuum ponens ad flagella, &c.] *Locus hic reperitur Iſai. 50. In quo ſiue legas:* ad palmas, *cum exc. ſiue:* in, *cum Vatic. 3. & exc. infrà lib. 3. aduerſ. Marc. c. 5. perinde. Lego autem:* à fœditate ſputaminum, *partim ex 3. Vatic. MS. cod. qui legunt:* à ſputaminum iaculis *(minus accommodè, eo quòd Græca vox:* αἰσχύνης *magis* fœditatem *ſignificet) partim ex lib. 3. aduerſ. Marc. vbi ſolùm legitur:* à ſputaminibus.

152. Perfoſſus manus & pedes ſortem paſſus in veſtimento.] *Alludit ad illos verſus Pſalm. 21. Foderunt manus meas & pedes, ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.*

153. & potus amaros.] *Hîc ad illud Pſalmi 68. Et dederunt in eſcam meam fel.*

154. & capitum irridentium nutus.] *Rurſum hîc ad illud Pſal. 21. Omnes videntes me, deriſerunt me, & mouerunt caput.*

155. triginta argenteis adpreciatus à proditore.] *Etſi hoc potius reperiatur Zachar. 11. quia tamen mox ſubiungitur ab Auctore:* quæ ænigmata apud Hieremiam, *(in hoc ſecutus eſt Euangeliſtam Matthæum, vbi dicitur ſecundum pleroſque codices, quali bus etiam hîc vſus videtur: Tunc impletum eſt quod dictum eſt per* Hieremiam *Prophetam) ad marginem maluimus adſcribere, & etiam ſic in Indicem redigere ſcripturarum, Hierem. 32 (vtpotè vbi de agro empto fit mentio) ac Matth. 27. Si quis plura huc pertinentia deſideret, videat Comment. Reuerendiſſimi Domini Gandauenſis Ianſſenij in Concord. Euangeliſt. cap. 140. & Adnotat. noſtras in B. Cyprian. Siue autem:* præfatos, *legis, cum Angl. MS.*

ſiue

Digitized by Google

ſiue: profatos, cum reliquis, non refert.

156. nec inclaruit lingua mutorum.] Suprà l. adu. Iud. cap. 9. & mutorum lingua ſoluetur; nam hoc ſingulari numero legere oportet ſecundum aditon. omnes, tā 70. Hebraam, Chaldaicam, & Latinas ex illis tranſlationes. Eſt etiam adnotanda lectio: mutorum; ad confirmationē eius, quod Leo de Caſtro in Iſai. c. 35. putet olim lectiō apud 70. καὶ γλῶσσα ἀλάλων ἀπεωγμένη, ex veſtigio adit. Cōplutenſis, qua in contextu poſuit, poſtremum illud ἀπεωγμένη, alioqui ſuperfluum.

157. nec manus aridæ & genua diſſoluta reualuerunt.] Quas hic transfert (ex eodem c. 35. Iſai. pauloante) manus aridas; vertit infrà l. 4. adu. Marc. paralyticas, Metaphraſticῶs ſuo pro inſtituto transferens vocem Græcā ἀνειμένας, quæ remiſſum & inualidum ſignificat; & pro: genua diſſuluta, quæ propriè ſignificantur vocibus: γόνατα παραλελυμένα, vbi vertit: crura paralytica. Siue autem: clodi legas cū ext. hoc loco, ſiue: claudi cū MS. & hic & ſuprà l. adu. Iud. perinde eſt. Legimus autem cum 1. adit. & Angl. MS. cod. quæ etſi ipſi, pro: quæ etſi. Et vox eſt Tertullianica: remediatorum.

158. vt quum exitus gentium, & vrbium reſonant.] Intelligit haudddubiè Iſaiam, vbi exitus ſiue exitia prædicuntur Tyri, c. 23. & Ægypti, c. 19. & Babylonis, c. 13. & Idumeæ, c. 21. &: nauium Carthaginienſium (quod lego ex Angl. cod. pro: Carthaginēſiū) dicto c. 23. vbi iuxta 70. legitur: πλοῖα καρχηδόνος, id eſt: Naues Carthaginis, pro eo quod apud Hebræos: Naues Tharſis, id eſt maris, iuxta B. Hieron. quam vocem etiam ſolent mare reddere 70. præterquàm hoc ſolo capite, idque non ſemel, ſed etiam tertiò.

159. vt quū ipſius Iſraëlis plagas, &c.] Hîc ſimiliter alludit ad eiuſdem Iſai. c. 24. 25. 28. ſequentia vſq; ad 32.

CAP. XXI.

160. Si ergo interdum & in quibuſdam, inquis, cur non, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd edictum Reſurrectionis nequeat ſpiritaliter intelligi. Eſt autem vox Tertullianica: denotetur.

161. Tū quod veriſimile nō eſt, &c.] Prima æditio Tunc; ſed Rhenano, qui primus Tum ſubſtituit, conſentiunt omnes MS. cod. ſicuti etiam in hoc, quòd legendum iudicarit: annuntiata, cui etiam ſimiles locos adducit infrà, c. 25. Quia ſi nulla tunc adnuntiaretur, & mox: Quia non & tunc ſpiritalis adnuntiaretur reſurrectio.

162. Sed etſi temporalia & localia, &c.] Reſpicit ad ea quæ ex Iſaia adduxit c. præced. n. 158. & 159. Siue autem legas: in omne hominum genus cum excuſ. ſiue: humanum cum Vatic. 3. MS. non refert. Eſt etiam Tertullianica phraſis: Diſpoſitiones eius, nempè Dei, tum hîc, tum alibi frequenter.

163. Et puto, &c] Puto hîc accipitur, pro æſtimo ſeu iudico ita eſſe; neq; enim vllo modo Auctor dubitabat, an in Deum competeret inconſtantia. Et ſic vbique ea voce vtitur; ſicuti etiam voce: opinor, c. ſequent. & alibi ſæpius. Exempli gratia, c. ſequ. quæ puto adhuc integra eſt.

CAP. XXII.

164. Poſthæc ad illas etiam ſcripturas, &c.] Inſcriptionem huic capiti damus: Scripturas non ſincere, vt dicatur: Reſurrectionem hîc fieri, aut ſtatim ab exceſſu vitæ.

165. quàm in aduentum (opinor) Chriſti, &c.] Coniectura Rhenan. qua ſic legendum coniecit, pro: in aduentu, conſentiunt omnes MS. cod. quorum Anglic. quidem legit paulo aliter: æquè in aduentum (opinor) Chriſti vota noſtra ſuſpirant; ſed prius magis placet.

166. ad diem Domini magnum, diem iræ, &c.] Hîc alludit ad illud Sophon. 1. Quia iuxta eſt dies Domini magnus, &c. dies iræ. Deinde ad illud Iſai. 61. & diem retributionis; item quod eſt Iob 19. In nouiſſimo die (quem hîc vltimum diem vocat) de terra ſurrecturus ſum; denique illud Matth. 24. De die autem illa nemo ſcit niſi ſolus Pater. nam quod ſubiicit: & tamen ſignis atque portentis, &c. paulopòſt latiùs ipſis ſcripturarum verbis explicat.

167. Interrogatus à diſcipulis, &c.] Quia ſequentia ex ſolo adfert Luca Euangeliſta, dumtaxat adnotauimus ad marginem Luc. 21. Atque adeò de verbis Euangeliſtæ, Lectorem remittimus ad l. 4. adu. Marc. infrà vbi explicatur hoc c. 21. latiùs. Indicabo autē varietatem lectionum, & quæ ibi non reperiuntur. Hîc itaque imprimis legit Auctor: quando euentura eſſent, pro: quando hæc erunt, dumtaxat. Siue autem legas: erumperant, nempè à Chriſto, cum ext. ſiue: erumperat, ſcilicet Chriſtus cum Vatic. 3. MS. perinde eſt; & item ſeu legas: concluſionem ſæculi, ſeu: conſummationem.

168. dirigit.] Sic Vatic. 3. MS. cod. pro: digerit, quorum illud placet; vtpotè frequentiſſ. cum alibi, tum hoc libro Auctori vſitatum. Sic infra cap. 37. ex materia dicti dirigendus eſt ſenſus, & cap. 52. Sine dubio ad hoc dirigit.

169. Et tunc erit Hieruſalem conculcatui nationibus, &c.] Conculcatus (inquit Rhenan.) pro conculcatione. Duabus enim vocibus vertere etiam voluit quod alij conculcare, ſicuti Græcè eſt: ἔσται πατουμένη. Lego verò ex Vatic. 3. MS. cod. cum reliquiis Iſraëlis, pro: cum reliquo.

170. ſecundum Ioëlem, & Danielem.] Ioelis cap. 2. locus infrà loco dicto citatur, ſicuti etiam Danielis cap. 7. ad quem hîc etiam alludere Auctorem conſtat ex verbis vtrobique citatis, tum de portentis in cælo, tum de filio hominis venturo in nubibus.

171. & vniuerſum concilium Prophetarum.] Citat infrà in hanc ſententiam Auctor Prophetam Abacuc cap. 3. & in margine, Iſai. c. 13. Ezech. 32. quare & nos tres hos locos hîc adnotauimus, quippè qui tractant: de ſignis in ſole & in luna (vbi addo: in ex 3. Vatic. MS.) & in ſtellis, ad quos adeò alludit c. 21. Lucas.

172. concluſionem nationum.] Vatic. 1. conliſionem; verùm concluſionem accepit pro preſſura, ſicuti infrà legit; ſeu pro: conflictatione, ſicuti ibidem non ſemel, & pauloantè; cui etiam magis correſpondet vox Græca συνοχή; ſicuti etiam illud ἐν ἀπορίᾳ vertit hîc: cum ſtupore, de quo infrà latiùs.

173. & motus refrigeſcentium hominum.] Longè aliter & vertit & diſtinxit hunc locum Auctor, quàm vulgatus interpres. Nam vocem σάλου interpretatur ſimpliciter motum, qui propriè motum fluctuum ſignificat; quo fit vt vulgatus Interpres, fluctuum, verterit; Ac illud: & motus, cum ſequentibus coniungit, quaſi nouum verſum incipiens: καὶ σάλου (quod alter præcedentibus addit) ἀπο ψυχόντων ἀνθρώπων. Quomodo etiam legiſſe videtur, qui in Syriacam linguam vertit, vbi ſic legitur: Et commotio quæ eiiciet animas hominum. Deinde vertit: refrigeſcentium (ſicuti Vatic. 3. MS. cod.) aut velut exc. cod. perfrigeſcentium; quod alter: areſcentium; propriè verò magis verti poſſet: exanimatorum.

174. tenereſcētium arborum in caulem floris, & dehinc florem frugis antecurſorē.] Locus ſicuti infrà

PP

etiam citatur l.adu.Marc.4.non aliud habet, quàm: quũ fructum protulerint; *atque adeò iſtud partim ex Matt. & Marco deſumptum eſt; qui habent: quum ramus ex ſe tener fuerit, quod* tenereſcere *dixit hîc Auctor, de reliquo ſupplens quod Græcè eſt dumtaxat apud Lucam,* ὅταν προβάλωσιν ἤδη, *id eſt: quũ iam proruperint, ſiue vti Interpres adit. Syriaca: pullulauerint; nempè* in caulem floris, & dehinc florem *(quod omninò hîc addẽdum eſt)* frugis antecurſorem; *ita etiam explicans, quid* fructus *nomine ſibi voluerit Lucæ Latinus Interpres. Quem in hoc imitatus videtur his verbis B.Hieron. Comment.in Matt. Quando (inquit) teneres fuerint in arbore ficus cauliculi, & gemma erumpit in florem.*

175. vt digni habeamini effugere omnia iſta, & ſtetis ante filium hominis.] *Scripſimus:* digni habeamini, *pro:* dignemini, *ex Vatic.3.MS. cod. quia Græcè eſt:* καταξιωθῆτε. *Poßit interim etiam retineri:* dignemini *ſi paßiuè accipiatur, vti frequenter de Actiuis verbis facit Auctor; qui hîc in duobus diſſentit à textu vulgato tam Græco quàm Latino ac Syriaco; tũ quòd omittat quod his verbis præmittitur,* δεόμενοι, *id eſt: orantes; tum quòd vbi Græcè eſt* σταθῆναι, *id eſt ſtare, ipſe legat:* ſtetis; *cui interim conſentit Syrus Interpres, legens: conſiſtatis. Atqui mox Latinus legendum cenſet:* frutificat, *pro:* fructificaſſet; *ego verò lego:* fruticat, *id eſt, germinat. Sic etiam caſtigauimus ſuprà l.adu. Hermogenem illud Gen.1.* Fruticet terra herbam, *c. 22. & 29. vbi vide Adnot. noſtras num.76.*

176. ad confringendam terram ſecũdum Iſaiã.] *Adludit ad illud Iſai. 2. quum ſurrexerit* confringere terram. *Ibi autem,* Quis inimicos Chriſti, &c. *ad illud Pſalm.109.* donec ponat inimicos ſuos ſcabellum pedum ſuorum.

177. Chriſtianos ad Leonem.] *De voce illa popularium vide ſuprà Apolog.c.40.n.524. Similis eſt & illa, cuius infrà meminit l.de Exhort.ad caſtit.* Chriſtiani ad beſtias, *& quod dixit ſuprà l.de Spectac.c.27.* illic quotidiani in nos leones poſtulantur.

178. ſecundum angelorum conſtitutum.] Conſtitutum *(inquit Rhenan.) ſicut ſtatutum, pro conſtitutione. Verbum Iureconſultis veteribus vſitatum. Locus eſt Actorum cap.1. Ecce viri duo aſtiterunt illis amicti veſtibus albis, &c.*

179. Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora cæciderunt.] *Ita tranſtulit quod eſt Zachar.12. et inde partim citatum Matth.24. ac Apoc.1.* καὶ κόψονται ἡ γῆ κατὰ φυλὰς καὶ *(id enim addẽdum videtur)* φυλάς; *quod ad verbum poſſet transferes: & lugebit, ſeu potius* pectora cædet, terra, *per tribus & tribus. Atqui ibi:* nemo adhuc excepit Heliam, *adludit ad illud Malach.4. Mittam vobis* Heliam *Thesbitẽ, antequàm veniat dies Domini magna & illuſtris.*

180. nemo adhuc fugit Antichriſtum; nemo adhuc Babylonis exitũ fleuit.] *Prius iſtud diſertis verbis non habetur in Apocalypſi, ſed ſatis innuitur c.12. vbi dicitur mulier, quod eſt Eccleſia, fugiſſe in ſolitudinẽ à facie draconis; et maximè c.18. vbi iubetur populus exire de* Babylone, *& inſuper legitur: Et flebunt & plangent ſe ſuper illam Reges terræ. quare & ſolum hunc locum ad marginem adnotauimus. Lego autem:* qui reſurrexerit, *cum 3.MS.Vatic.cod. ſecundum 1.edit. pro:* reſurrexit.

181. Exiit planè iam de corporis ſepulcro, &c.] *Ironia eſt iſta de Chriſto; quo (mea quidem ſententia) opinionem eorum hæreticorum irridet, qui Chriſtum reſurrexiſſe quidem fatebantur, ſed adhuc mortalem, adludẽs interea tacitè, tum ad illud Epheſ.6. Nobis colluctatio eſt aduerſus mundi rectores, ſiue, vti ipſe vertit,* mundi potentes, *quod Græcè eſt* κοσμοκράτορας, *& ad illud Matthæi 22. Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari.*

CAP. XXIII.

182. Docet quidem Apoſtolus, Coloſſenſibus ſcribens, &c.] *Capiti huic titulum damus:* Quòd etſi Apoſtolus ſpiritualiter nos reſuſcitatos dicat, alibi tamen corporaliter reſurrecturos adfirmet. *Atqui illud quidem:* mortuos fuiſſe nos, *reperitur* Coloſ. 2. *verbis infrà ſcriptis; at illud:* aliquãdo alienatos & inimicos ſenſus Domini, in operibus peſſimis, *legitur Coloſſ.1. In quibus interim verbis hoc variat à vulgata lectione tam Græca & Syriaca, quã Latina, quòd legit:* inimicos ſenſus Domini, *vbi alter dumtaxat:* ſenſu, *&* peſſimis, *pro: malis. In illo conſentiunt Auctori B. Ambroſ. legens in Commentar. inimicos conſiliorum eius, nempè Domini, ac B.Hieronym. epiſt. ad Ioan Hieroſ.* inimici ſenſus eius,

183. dehinc: conſepultos Chriſto, &c.] *Iſtud iterũ reperitur Coloſſ.2. vbi ad verbũ ex Græco:* ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε, & conreſuſcitatos in eo; *ac:* efficaciam *propriè vertit vocem Græcam* ἐνεργείας, *pro qua Latinus Interpres: operationis. Quibus verbis Apoſtoli ſequẽti verſu ſubiungitur illud:* Et vos quum mortui eſſetis in delictis, &c. *Sic enim legere pergo iuxta aditiones omnes, Græcas, Latinas, Syriacas, etſi repugnantibus tribus Vatic. MS. cod. qui omittunt:* in. *Cum iiſdem lego:* præputiatione, *pro:* præputio. *Qui etiam l.5.adu.Marc. legitur, vbi explicat illud:* neque circũciſio aliquid proderit neque præputiatio. *Et conſtanter codices omnes legũt:* vos, veſtræ, *ac:* vobis. *Peculiare itaque illud eſt Theoph. Ambroſ. quòd in prima perſona legerint & verterint: nos, noſtra, ac: nobis.*

184. Si cum Chriſto mortui eſtis, &c.] *Iſtud ſimiliter reperitur Coloſſ. 2. Conſentit autem Auctor cum Græcis & Syriacis exemplaribus, quòd omittat: Huius, vbi legitur:* ab elemẽtis mũdi; *&:* adhuc, *ibi:* Quomodo quaſi quidam *(ſic enim lego vocibus tranſpoſitis ex Vat. 3.MS. vt magis correſpondeat phraſi Græca,* τί ὡς; *quod alij vertunt, Quid, aut, cur, tamquam. Hoc peculiare Auctori quòd addat:* quidam. *Qui retinuit (ſicuti etiã Ambroſ.) ex Græco voculam* ἐν, *cum vertit:* in mundo.

185. Denique ſic reſurrexiſtis (inquit) cum Chriſto, &c.] *Hoc adducitur ex Coloſſ.3.c. vbi vertit* τὰ ἄνω: ea quæ ſurſum ſũt, *& Metaphraſticῶs:* quæ deorſum, *pro:* τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, *id eſt, quæ ſupra terram. Quum autem omnia exemplaria tam Græca & Syriaca, quàm Latina, ſic legant; correximus ſecundum primam aditionem ex MS.Vatic. 2. & Anglico codicibus:* & vita veſtra abſcondita eſt, *pro:* ſed vita noſtra; *et proinde etiam legimus ante illa verba ex Vat.2.* non vobis, *pro:* nobis.

186. Scimus quia ſi manifeſtauerit, &c.] *MS. Anglicus:* manifeſtatus fuerit; *verùm cum Vat.3. illud retinuimus, eo quòd ſoleat verbis Actiuis pro Paßiuis vti Tertullian. cũ quibus omnibus legimus phraſi Tertullianica:* ſimiles eius erimus, *pro* ei; *nam etiam* par eius *Auctori vſitatum ſuprà oſtendimus l. de Carne Chriſti, n.26. & alibi non ſemel; ſicuti etiam de voce:* repræſentatio, *quam ex cod.MS. Angl. ſubſtituimus, pro:* præſentatio, *ſuprà hoc libro, n.76. ac 112. Atqui de* iuſtitiæ mercede, *ſimiles locos habes etiam ſuprà n.124.*

187. Si quâ (inquit) concurram in reſurrectionẽ quę eſt à mortuis, &c.] *Sic lego, addita voce:* eſt, *ex Anglico MS. cod. & retento illo:* Si quâ, *cum eodem & Vatic.*

t.cod.

Google

1.cod.quia id ſignificat Græcum εἴ πως;non obſtante quòd Vat.2.legāt:Si quomodo. Legit etiā conformiter Græcis exēplaribus:Perſequor autem ſi(omiſſa voce:quomodo)adprehēdā,in quo adprehenſus ſum à Chriſto.

188. in priora me extendens,&c.]Sic Græcè Paulus Philipp.3.(inquit Rhen.)τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος,κατὰ σκοπὸν διώκω,ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ Ἰησοῦ,id eſt:In priora autē me extendens,iuxta ſcopum perſequor ad palmā ſupernę vocationis Dei in Chriſto Ieſu.Verùm quod hic vertit:iocriminationis, reſpicit locū qui mox ſequitur ad Timotheū;vbi iubet eū cuſtodite mandatū immaculatū,irreprehenſibile, in appatentiā Domini noſtri Ieſu Chriſti. Græcè eſt ἀνεπίληπτον. Expone ergo:iocriminationis, id eſt:irreprehenſibilitatis, vt ita dicā.Nō mirum autē ſi vſurpet iocriminationē pro fide integra,quā nemo criminari queat; quum alibi dicat : In bonum,pro:non bono.

189. Det illi Dominus,&c.]Vat.2.Deus,ſed Græcè eſt:ὁ κύριος.Omitit autem hic Auctor,quod tamē Græcè eſt,& in Syriaca ædit.ac Latinis codicibus:à Domino.

190. cuſtodire mandatū immaculatū,irreprehēſibile,&c.]Hic confirmatur verſio vulgati Interpretis. 1.Tim.6.mādatū ſine macula irreprehēſibile;quomodo legūt etiā Amb.& Latinus Chryſ.vel Eraſmo teſte,quos putat legiſſe τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, pro eo quod Græca hodie lectio,omiſſo τὴν,magis videatur accedere ad eius illā verſionē,vt ſerues mādatū immaculatum, irreprehenſum; cuius imitatione temerè etiam legitur apud Iſid.Clarium: irreprehenſibilis. Atqui propriè tranſtulit illud Græcum μέχρι τῆς ἐπιφανείας,in apparentiam ; atque adeò: quidio,rectè vertit ex Græco , quia id refertur ad dictam apparentiam ſeu aduentum Chriſti , non ad ipſum Chriſtum. Porrò legimus iterum ſecundum 1.ædit.ex Vatic.3. potentator,pro:potens;quia etiam Rhenanus ſic ſcriptum reliquit. Mox δυνάστης vertit:potentator.

191. Pœniteat itaque vos,& reſipiſcite,&c.]Addimus itaque ex omnibus MS.Iam olim autem hic legēdum: reſipiſcite,pro:reſpicite,adnotauit in hunc locum Act.3.Eraſmus;quod etiā neceſſariò requirit vox Græca ἐπιστρέψατε,& quod vertūt Interpretes vulgatus Latinus ac Syriacus:conuertimini. Qui etiā adnotat tolli incommodum lectionis Græcæ ac Latinæ,ſublato vocabulo ὅπως ab Irenæo alicubi,& hic à Tertulliano,vbi legit:vt tempora vobis ſuperueniant refrigerij ex perſona Dei; cui conſentit etiam Syrus Interpres legens: Et obueniant. Significat autem προσώπου,& perſonam,& conſpectum. Legit etiam Auctor, ſicuti hodie plerique codices Græci, προκεχειρισμένον,dum vertit prædeſignatū (ſecutus Iren.l.3.c.12.cuius Interpres:præparatū) pro eo quod vulgatus Interpres προκεκηρυγμένον, vbi tranſtulit, qui prædicatus eſt.Quid?quod etiā Syrus Interpres vertat:qui paratus eſt.Variant deniq; in hoc etiam Iren. et Tertull.quòd ille legat,diſpoſitionis,Auctor verò;exhibitionis,pro eo quod vulgatus Interpres:reſtitutionis,quam propriè ſignificat vox Græca ἀποκαταστάσεως; longè etiam aliter Syrus Interpres:vſque ad complementum temporum. Refertur autem illud;quæ locutus eſt Deus, ad vocem: tempora,non verò ad:omnium. quare & commate diſtinguendum.

Cap. XXIIII.

192. Quæ hæc tempora , &c.] Inſcriptionem huic capiti damus:De reſurrectione corporali,ex Epiſtolis ad Theſſalonicenſes.

193. Qualiter conuerſi ſitis,&c.]Hic rurſum omittit quod 1.Theſſ.1,interiicitur in ædit.Græcis,Latina,ac Syriaca:ad Deum.Secundum quas etiam omittimus cū Vatic.3.cod.particulam:ad;legentes:& expectandum ; ac legimus:è cœlis,pro:à.

194. quam & vos,&c.]Omninò ſic lego,omiſſa voculæ:vt,quia neque Græcè reperitur,neque in Latinis æditionibus aut Syriaca,quarum hæc magis accedit ad lectionem Tertull.legens:niſi vos,quā vulgata verſio: nónne et vos? ex Græco ad verbum:ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς?Vtrum autem legatur,non poteſt conſiſtere , quod quidam Latini codices hic addant:eſtis. Omittimus autem cum Vat.3.vocem: Deo, legentes:coram(quod propriè ſignificat phraſis ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου,Domino noſtro; quòd in nullis æditionibus 1.Theſſ.2.reperiatur.

195. Item:Coram Deo & patre noſtro,&c.]Iſtud deſumptum ex eadem Epiſt.1.Theſſ.3.vbi eadem quoq; vox Græca ἔμπροσθεν.Legimus autem ſecūdum ædit. omnes ex Vatic.3.in aduentu,pro:aduentum.

196. De quorū dormitione minus mœrēda docens,&c.]Lego prorſus: mœrenda, pro: miſeranda,ex Vat.3.MS.cod.quia adludit haudubiè ad illud 1.Theſ.4. Nolumus autem vos ignorare de dormientibus,vt non contriſtemini.Legimus etiam cū iiſdē MS.quòd Ieſus mortuus ſit,& reſurrexerit,pro:reſurrexit; & eſt adnotāda diſtinctio huius loci:per Ieſum adducet cū ipſo,quum alij plerique præcedentibus illud:per Ieſum iungant; & hæc Auctoris diſtinctio,magis ad inſtitutum facit Reſurrectionis.Item legimus ex Vati. 2.in ſermone Domini, pro:Dei,quòd Græcè ſit:τοῦ κυρίου.Et: obuiā Domino, pro:Chriſto;tum quia infrà l.5.adu.Marc.& ſuprà l. de An.c.55.ſic legitur; tum quia Græcè eſt τῷ κυρίῳ. Conſentit etiam vtrobique Syriaca æditio. Rurſum : qui illos iam vocaret,pro:vocarit,ſecundum Vatic.3.MS.

197. vt reſurrexerint.]Intellige(inquit Rhenan.) reſurrectione ſpiritali,quam ipſi adſtruunt in hac vita contingere.

198. qui in iſta tantùm vita ſperantes habebuntur.]Omittit hic quod Græcè, Latinè,& Syriacè eſt intermedium,1.Cor.15.in Chriſto.Legimus verò ex Angl.MS. cod.excludendi,pro:excludendo.

199. fruſtrati circa veritatem , non minus quàm Phygellus & Hermogenes.]Rurſus lego: Phygellus, ſicuti ſuprà l.de Præſcript.adu.hæret. c.3.n.19. quia Græcè eſt:φύγελλος;atque adeò omninò etiam in Latinis exēplaribus ita legendum,pro eo quod quidam olim habebant, 2.Tim.1.Philetus. Nam etiam B. Hieronymus epiſt. de veſt.Aaron,& Ambroſius ſic legunt. Atqui more ſuo, quod 2.Tim.2.legitur de Phileto & Hymenæo:περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν , iſtis adaptans , vertit aptiſſimè: fruſtrati circa veritatem.

200. De temporibus autem, &c.] Iſtud legitur 1.Theſſ.5.Illud autem:& ſpatiis temporum,magis accedit ad id quod Græcè eſt:καὶ καιρῶν , quàm quod habet vulgatus Interpres:& momentis.Item certiſſimè ſcitis,ſecundum vocem Græcam ἀκριβῶς,pro:diligenter; ac; inſiſtet interitus, id eſt: inſtabit , pro: ſuperueniet : nam Græcè eſt:ἐφίσταται.

201. Obſecro autem vos fratres,&c.]Iſtud reperitur 2.Theſſ.2.Addidimus verò ex Angl.MS.autem,ac: Ieſu Chriſti , quòd Græcè, Latinè ac Syriacè ſic legatur; quę exemplaria quum conſtanter legant:Rogamus , mirum eſt ab Auctore legi : Obſecro. Correſpondet autem Græco & Syriaco exemplaribus illud:& congregationē noſtram ad illum. Verùm non propterea cum Iſidoro Clario temerè ita caſtigandus vulgatus Interpres , pro eo quod habet : & congregationis noſtræ. Eiuſdem eſt farinæ etiam illud immutatum apud eundem : vt non citò

dimoueamini mente, pro: moueamini à veſtro ſenſu; quamtumuis illud magis cum Græco textu conueniat, & conſentiat partim Auctor, legens: animo. Nullo autem modo ferendum, quòd caſtigare audeat: quaſi inſtet dies Chriſti; quia etſi ſic hodie legant plerique Græci codices, certè olim lectum fuiſſe κυρίου conuincitur tum ex hoc loco, vbi legitur: quaſi inſiſtat dies Domini, & Auguſt. loco infra citato, tum ex Syriaca verſione. Etiam libera recognitio in eo quod ſubſtituit: aduerſus omnē qui dicitur Deus, aut numen; quia non modò vulgatus Interpres, ſed etiam Auctor, hic & infrà lib. 5. adu. Marc. legit: omne quod dicitur Deus aut religio; & ſimiliter omnino cum ſua dicta vulgata æditione B. Hieron. quæſt. 11. ad Algaſiam: omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; quibus conſentiunt etiam Irenæus & Auguſt. locis infrà citatis. Qui etiam legit: diſceſſio, pro quo non malè Auctor abſceſſio; quia ibidem Hieron. adnotat, quod Græcè dicitur ἀποστασία, & legit: tamquam ſit Deus, pro quo ſubſtituit iterum Clarius: quod ſit Deus; vti et alia multa immutauit. Qui, ſi tantum ad marginem, variam Græcæ æditionis addidiſſet lectionem, multum adiumenti ſacrarum litterarum Profeſſoribus adtuliſſet. Iam verò oportet meminerit Lector, non vulgatam Bibliorum æditionem habere dictum Clariū, ſed mixtam ex Latino vulgato Interprete & Græcis exemplaribus; quod ſemel adnotaſſe ſufficiat.

202. quis? niſi ſtatus Romanus, &c.] Mirè calumniantur Magdenburgenſes, dum hunc locum detorquēt, vt probent Romanum Pontificem Antichriſtum eſſe. Imprimis enim, manifeſtis verbis non Apoſtolus modò diſceſſionem diſtinguit ab homine peccati, ſed eundem explicans Auctor diſertis hiſce verbis: niſi veniat (inquit) abſceſſio primò, huius vtique regni, & reueletur delinquētiæ homo, id eſt Antichriſtus. Et iterum apertiùs: quis? (inquit) niſi ſtatus Romanus? cuius abſceſſio in decem Reges diſperſa (vbi alludit ad illud quod legitur Daniel. 7. de decem Regibus regni 4. poſt quos orietur alius potētior prioribus) Antichriſtum ſuperducet. Deinde ſtatum Romanum, de quo hîc agit, non eſſe Eccleſiæ, ſed regni Romani ſeu Imperij, patet ex dicta eius interpretatione de diſperſione in decem Reges: neque enim Reges, ſed Epiſcopi in Eccleſia Romana auctoritatem habent, eámque non diſperſam, ſed vnitam ſub vno Pontifice Chriſti vicario capite. Et verò de Imperio Romano id accipiens, alludit manifeſtè ad illud: tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat, etiam ſuprà Auctor To. 1. Apolog. c. 32. his verbis: dum clauſulam ſeculi precamur differri, Romanę diuturnitati fauemus; ac c. 39. dum dicit: orare nos pro Imperatoribus, pro ſtatu ſeculi & mora finis; ac apertiùs l. ad Scapul. c. 2. quū dicit: Chriſtianum ſaluum velle Imperatorem cum toto Romano Imperio, quouſque ſeculum ſtabit; tamdiu enim ſtabit. Quid? quòd etiam BB. Hieronym. loco citato, & B. Auguſt. l. 20. de ciuit. Dei, c. 19. Chryſ. ac Ambr. in huius loci Commentariis, non de Romana Eccleſia, aut de Romano Pontifice, ſed de Imperio Romano, locum hunc interpretentur; & ipſe quoque Eraſmus Roterodamus Adnot. noui Teſt. ac Paraph. in hunc locum, & Rhenanus verbis citatis dict. l. ad Scapul. n. 10. Plura alia ad intellectū huius ſcripturæ pertinentia, videre eſt locis iā citatis apud Hier. & Aug. ac Irenæū l. 5. c. 25. Latiſſimè deniq; apud Nicolaū Sanderū l. 8. Viſib. Monarc. maximè c. 3. 4. 5. 9. 10. 13. 19. 20. 22. 25. 26. 27. 28. 30. ac 42.

CAP. XXV.

203. Etiam in Apocalypſi Ioannis, &c.] Titulum huius capitis ipſe Tertullianus indicat: Etiā ex Apocalypſi ordinem temporum Reſurrectionis probari. Quamquam interim non tā verba Apocalypſis citet Auctor, quàm ad ea alludat; Primū ad c. 6. vbi dicit: quem martyrū quoq; animæ ſub altari vltionē & iudiciū flagitantes ſuſtinere didicerūt; dein ad c. 15. ac 16. ibi: vt prius & orbis de pateris Angelorum plagas ſuas ebibat; ad c. 17. ac 18. illic: & proſtituta illa ciuitas à decē Regibus dignos exitus referat; ad c. 19. vbi addit: & beſtia Antichriſtus cū ſuo Pſeudopropheta certamen Eccleſiæ Dei (nā id addo ex Ang. MS.) inferat; ad c. 20. deniq; in eo quod ſequitur: atq; ita diabolò in abyſſum interim relegato, primæ reſurrectionis prærogatiua de ſoliis (ſic enim caſtigo ex Anglic. MS. quod erat: de ſolis, eo quòd Græcè ſit κ) εἶδον θρόνους) ordinetur; dehinc & igni dato, vniuerſalis reſurrectionis cēſura de libris iudicetur. Vbi quòd inter primā & vniuerſalem reſurrectionem diſtinguat Auctor, pertinet ad paradoxon eius de annis mille inter vtramque intermediis, de quo latiùs inter Prolegomena.

204. aut, ſi & agnitio ſacramēti Reſurrectio eſt, &c.] Sicuti ſuprà adnotauimus l. de Præſc. adu. hær. c. 40. n. 239. hîc certè ſacramentū, pro myſterio accipitur, ſicuti etiā ſuprà c. 15. illud de Apoſtolo Paulo: & omnia ſacramenta cognouerat. Caſtigauimus autē partim ex MS. Vat. 3. partim ex Ang. cod. vt eo ipſo quo hæc ſpiritalis vindicatur, pro: quod hæc ſpiritalis videtur.

205. aut tunc ſub omni clauſula tēporū, &c.] Sic etiam caſtigauimus & suppleuimus ſecundū primā ædit. ex MS. omnibus, pro eo quod erat duntaxat: ſub omni clauſura; nā & n. 202. citauimus ex Auctore: clauſulam ſæculi, et vox clauſula repetitur infrà c. 30. & 43. ac ſuprà l. de Carne Chriſti, c. vlt. Item legimus ex Angl. MS. cod. in exitu ſæculi, pro: exitum ſæculi.

CAP. XXVI.

206. Vnum adhuc reſpondebo, &c.] Inſcripſimus caput iſtud: Quòd Reſurrectio etiam de patrocinio eloquij Prophetici figurari vindicetur.

207. ſicut oſtendimus.] Nempè ſuprà c. 7. quum dixit: Oblitteratus igitur & deuoratus eſt limus in carnem. Quando? quum factus eſt homo in animā viuam, de Dei flatu.

208. maledicta quidē quæ hauſerit ſanguinē.] Sic caſtigo ex 3. MS. Vat. cod. pro: quod. Videtur Auctor legiſſe Gen. 4. Maledicta terra, quæ aperuit os ſuum ad hauriēdum ſanguinem, pro eo quod legitur hodie apud 70. Maledictus tu à terra, quæ, &c.

209. per conſiſtorij ſui exitus.] Vocat (inquit Rhenan.) conſiſtorium terram, à conſiſtendo; nam in hac cōſiſtit homo. Alioqui conſiſtorium vocamus locum, in quo cauſſæ cognoſcuntur.

210. Dominus regnauit, exultet terra.] Vatic. 3. MS. exultauit, & mox etiam Auctor: quo ſupra regnante exultauit; maluimus tamen retinere vulgatam lectionem, eo quòd ſic legant & Romana, & ex Hebræo, & Gallica, & vetus Pſalterij æditio.

211. Videbunt enim eum qui confixerunt.] Siue ſic leges, ſiue cum 3. MS. Vatic. cod. in quem confixerūt, perinde eſt; quia etiā alibi variat Auctor, ſicut videre eſt ſuprà l. de Carne Chriſti, c. 24. n. 186. & infrà c. 51. n. 364.

212. & angelificatā.] Alludit ad illud Matth. 22. Sed erunt ſicut angeli Dei in cælo; ſicuti ad 1. Cor. 2. quum ſubiungit: & conſecuturā, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt. Legit autem plurali numero: quæ, &: aſcenderunt, magis accedit ad id quod Græcè eſt: ἃ; &: ἀνέβη. vtroque modo verti poteſt; quo modo etiam legit B. Hieron. epiſt. 148. ad Marcellam, & quidam Latini codices.

213. &

213. & ſolem ſuum emittens ſuper iuſtos & iniuſtos.] Caſtigauimus: emittẽs, pro: mittens; ex Angl. MS. quia magis correſpondet Græca voci ἀνατέλλει, quam vtcũ circumlocutus vulgatus interpres Matth. 5. vertit: oriri facit.

214. ipſam conditionem coleutes aduerſus cõditorem.] Alludit ad illud Rom. 1. ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, quod vertit Hilarius: Seruierũt creaturæ præterito creatore; & vulgatus interpres: Seruierunt creaturæ potius quàm creatori; nam omnia illa ſignificat vox παρὰ. Ibi autem: ne in pane quidem victurum hominem, videtur deſiderari: ſolo, quod omnia exemplaria ſic legant Matth. 4.

215. ignorantes & panem de cœleſti repromiſſũ, &c.] Similis eſt hic locus ille infrà l. 1. adu. Marc. c. 14. Sed ille quidẽ vſque nunc nec aquam reprobauit creatoris qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos vnguit, nec panem quo ipſum corpus ſuum repræſentat; quo fit vt hîc magis placeat lectio Angl. MS. cod. & aquã ſpiritus, & vinum animæ vigorantis (id eſt vigorem accipientis, vt paßiuè actiuum accipiatur) ex vite Chriſti. Alludit autem vtrobique ad tria prima Eccleſiæ ſacramenta, Baptiſmi, Confirmationis, & Euchariſtiæ; de quibus etiam ſuprà num. 72. 75. ac 76.

216. Sicut & ipſam terram ſanctam, &c.] Eo quòd ſubiungat mox: lacte & melle fluens, quod Exod. 3. reperitur, alludit haudd ubiè etiam ad illud eiuſdem cap. Locus in quo ſtas, terra ſacta eſt; quod ſpiritualiter interpretatur de carne Domini; ſicuti plerique Patres rubũ ardentem, & non combuſtum, ſanctam B. Virginis matris Domini virginitatem. Ibi verò: in omnibus Chriſtum induris, ad illud Gal. 3. Quotquot enim baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Legimus autem omninò cum Anglic. MS. & Baſil. exc. cod. Vt & templum Dei eadem ſit & Hieruſalem, omiſſa: ad particula, quæ erat in adit. Lugdunenſi.

217. Exurge, exurge Hieruſalem, &c.] Reperitur iſtud Iſai. 51. iuxta 70. qui vocem: Hieruſalem addunt, quæ in Hebræo non eſt. Legunt quidem 3. Vatic. MS. cod. in primordij die, ſed illud; in primordio diei, legitur apud 70. Græcè & Latinè. Legimus autem ex iiſdem: quæ fuerat, pro: qua, & mox: lapidauit, pro: lapidat, eo quod ſequitur: confixit, ſecundum exc. cod. ſiue confecit, iuxta MS. omnes; nam vtrum legas, non refert.

218. quam etiam Patrum dici capiat.] Legimus ſic ex 2. Vat. MS. cod. Eſt autem phraſis Tertullianæ vſitatiſſ. dici capiat, pro dici liceat, vti ad marginem Rhen. adnotauit, & etiam in Adnotat. adlegans ſimilem locum ſuprà l. de Præſcr. adu hær. c. 44. Talia capit opinari eos qui exorbitãt, id eſt, accidit vt alias etiam opiniones habeant qui exorbitant. Vide ibi Adn. noſtras, n. 292.

219. quæ eum incolare & cuſtodire ſortita eſt.] Angl. MS. cod. incolere. verũ illud habent Vat. 3. MS. & excuſi omnes, & ſolet talib⁹ vocibus Auctor delectari. Ab ea voce deriuatur: incolatus, apud vulgatum Pſalmorũ interpretem. Quam quã interim neutrum correſpondeat voci Græcæ ἐργάζεσθαι. Gen. 2. quæ operari ſignificat.

CAP. XXVII.

220. Habemus etiam veſtimẽtotum, &c.] Eiuſdem quum ſit argumenti cum capite præcedenti, nouo titulo non eſt opus.

221. Hi ſunt (ait) qui veſtimenta ſua nõ coinquinauerunt cũ mulieribus, &c.] More ſuo ex duobus locis vnã ſcripturã cõcinnat Auctor; nẽpè partem ex illo Apoc. 3. qui nõ inquinauerũt veſtimenta ſua, & ambulabunt mecum in albis, partim ex illo Apoc. 14. Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt coinquinati.

222. Tunc (inquit) lumen tuum temporaneum erumpet, &c.] Vertit Auctor Iſai. 58. temporaneum, pro eo quod alij: matutinum. Græca vox: πρώϊμον, præcox ſignificat. Deinde legit: ἱμάτια, id eſt: veſtimenta, pro eo quod codices Græci hodierni, & quidam Veterum, ἰάματα, id eſt: curationes. Duplex eſt enim eius loci lectio etiam apud Græcos; nam conſentiunt Tertull. non modò B. Cypr. l. de Eleemoſ. & operibus ſub principium, ac l. de Orat. Domin. ſub finem, & B. Auguſt. ſerm. 172. ſed etiam Chryſoſt. hom. 55. in c. 26. Matth. de quo vide plura apud Leonẽ Caſtrum in Iſaiam; vbi etiam eos qui aliter legunt, locum hunc oſtendit de Reſurrectione interpretari.

223. Populus meus introire in cellas promas quantulum, donec ira mea prætereat.] Hîc vocem Græcam ταμιεῖα paulo aliter vertit quàm Latinus 70. Interpres, nempè cellas promas; quæ ille cubicula. vtrumque enim ea vox ſignificat; & accipit: quantulum, pro: quantulumcunque. Habẽt præterea 70. amplius conformiter Hebr. & Chald. additionibus: Claude oſtium, abſcondere. Et verò ſimiliter de ſepulcris locum hunc interpretatur B. Aug. Epiſt. 36. ad Caſulanum. Legimus autem iterũ ex Angl. cod. intellegi veterum more, pro: intelligi, & ſecundum phraſin Auctoris: hoc ipſo quo ait, pro: quod.

CAP. XXVIII.

224. Scimus autem, &c.] Huius capitis titulum ex Auctoris verbis ponimus: Quòd tam dictis quàm factis prophetata ſit Reſurrectio.

225. quum Moyſes manum in ſinum condit, & emortuam profert, &c.] Mira eſt, ſi alibi vſquã, certè hæc tranſlatio huius loci, Exod. 4. quum Græcè ſit: καὶ ἐγενήθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ λεπρῶσα; & conſentiunt Hebraica exemplaria & Latina, quòd non emortuam, ſed leproſam protulerit manum. Veriùm infrà cap. 55. mentem ſuam explicat, dum dicit: Mutatur Moyſi manus; & quidem, adinſtar emortuæ, exanguis; & albida, frigida. Accipitur autem propriè illud: inſinuat, pro: in ſinum condit, ſicuti etiam adnotauit Rhenanus.

226. per illa trina ſigna denotabatur.] Sic ex 3. MS. Vatic pro: notabatur, quia illud Auctori familiare eſt. Atqui trina ſigna ſunt, virga in ſerpentem commutata, manus ex leproſa ſana, & aqua in ſanguinem immutata; quæ omnia ſpiritaliter Auctor interpretatur.

227. De quo apud eundem Prophetam.] Nempè Moyſen; tacitè innuẽs, eum eſſe Auctorem & Exodi & Geneſeos, ex quibus has teſtimonia citat, atque adeò & totius Pentateuchi; certè de Exodo & Deuter. idipſum patet ex ſcriptura verbis Exod. 24. ac Deuteron. 31. & de toto opere id aſſerunt Philo lib. de Mundo, ac Ioſephus alicubi.

228. Quoniam & veſtrum (inquit Deus) ſanguinem, &c.] Etiam hîc variat à communi aditione 70. tam Græca quàm Latina Gen. 9. tum quòd omittat: animarum veſtrarum, tum quòd legat: exquiram eum, pro eo quod habent etiam Hebraica aditio & Paraphraſtes Chaldæus: exquiram animam hominis.

229. Quale eſt apud Iſaiam: Ego occidam & viuificabo.] Aut alludit ad illud Iſai. 38. Corripies me & viuificabis me; aut potius, quum longè aliter id legant 70. accidit hîc ei μνημονικὸν ἁμάρτημα; vt Iſaiam ſcripſerit, quum potius debuiſſet dicere in Baſiliis. Neque enim aliquid tale apud Iſaiam reperitur, ſed 1. Reg. 2. legitur: Dominus mortificat, ſiue occidit, & viuificat.

PP iij

CAP. XXIX.

230. Igitur ſi & Allegoricæ ſcripturæ, &c.] *Inſcriptionē huic capiti damus*: De manifeſta apud Ezechielem Reſurrectionis Prophetia.

231. reſurrectioŏe carnis, &c. ſubradiant.] Subradiare (*inquit Rhenan.*) *actiuè, pro: innuere, leuiter oſtendere, quod Auctores ſubindicare dicunt. Eiuſdem ſignificationis eſt, ſi ſic malit quis legere*: obradiant, *quod habet Angl. MS. cod. Orta metaphora à radiare, quod eſt, fulgere & conſpicuum eſſe.*

232. Accipe Eaechielem, &c.] *Reperiuntur hæc verba Ezechiel. 37. ſecundum editionem 70. variantia tamē nonnihil ab ea quæ hodie exſtat tam Græcè quàm Latinè. Nam legit*: extulit me io (*quam Præpoſitionem rectè addo ex Vatic. 3. & Angl. MS. cod.*) ſpiritu Dominus, *pro*: Domini. *Habet etiā dumtaxat cū Irenæo*: oſſibus, *quum alij legant*: *oſſibus humanis*, &: per circuitum, *pro*: *per gyrum in circuitu, quæ habet etiam Irenæus. Addit ſecundò*: & ecce, *quod illic ſemel habetur*: & *legit*: afferο io vos ſpiritum, & viuetis, *cum Irenæo, & Heb. ac Chald. textu, pro eo quod alij dumtaxat*: *ſpiritum vitæ. Omittit*: & *dabo ſuper vos neruos, quod eſt apud Irenæū; ante illud*: & reducam in vos (*quomodo reſtituo ex omnibus MS. cod. pro*: reducam vos in) carnes. *Item prætermittit*: *meum, quum dicit*: dabo in vos (*nam ſic lego, pro*: vobis, & *hîc*, & *poſtea, ſicut paulò prius*) ſpiritum. *Legit etiam*: & ecce, *pro*: & *facta eſt. Rurſus poſt illud*: & accedebant oſſa ad oſſa, *deſideratur*: *ad iuncturam ſuam*; *quum tamen idipſum legerit B. Iuſtin. Mart. Apolog. 2. in hæc verba*: *Coagmentabitur iunctura ad iuncturam*, & *os ad os*; & *Iren. Vnumquodque ad compaginem ſuam*; *quod adeò deſiderari mihi hîc videtur, eo quòd cap. ſequ. legat*: recompingi os ad os. *Legit etiam cum Irenæo plurali numero*; & circumpoſitæ ſunt eis cutes (*nam ſic omninò legendum, pro*: caroes, *tum quòd præceſſerit*, nerui, & caro, *tum quòd Græcè ſit* δέρματα) *ac*: & conſtiterūt (*ſic lego ex MS. omnibus, pro*: ſteterūt) ſuper pedes ſuos valentia magna ſatis, *pro*: *congregatio ſiue collectio multa vehementer nimis. Item transfert vocē*: διαπεφωνήκαμεν, auulſi ſumus, *pro eo quod alij*: *abſciſſi ſumus. Rurſum non habet*; *Hæc dicit dominus Adonai, quod tamē eſt apud Irenæū*; & *legit*: Ecce ego patefacio, *pro eo quod alij cum Irenæo*: *aperiam*, & *addit* (*iuxta quod Hebraicè eſt, præter Irenæum*, & *Chaldaicè*) populus meus. *Legit etiam*: ego Dominus aperuerim (*ſic lego ex Anglic. MS. cod. pro*: aperui) *pro, ego Dominus quum aperuero, ac*: & eduxerim, *pro*: vt educam, &: populus meus, *pro*: populū meum; *item*: & requieſcetis in terra veſtra, *pro*: *ponam vos in terram veſtram*; *denique*: & fecerim, *pro*: *faciam. Atqui paulò ſuperius legit Angl. cod.* à quatuor ventis cœli, *quomodo etiam legit B. Auguſt. loco infrà citato*; *ſed quum illud*: cœli, *neque in Græcis ſit quæ hodiè exſtant, neque in Hebraicis aut Chaldaicis aut Latinis exemplaribus, neque apud Irenæum, non addidi. Deinde ex MS. 3. Vatic. tum hîc, tum ſequen. cap. lego vbique*: Iſraël, *pro*: Iſraëlis; *quòd Græcè ita ſit*, & *alibi ea vox Auctori vſitata.*

CAP. XXX.

233. Hanc quoque prædicationē, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus*: Quòd perperàm quidē dicta Ezechiëlis allegoricōs intelligunt, & ipſe allegoricus intellectus pro Reſurrectione faciat. *In quo certè Auctori conſentiunt BB. Iuſtinus Martyr vbi ſuprà, Iren. l. 5. c. 15. Cypr. ad Quirinum Teſt. l. 3. c. 58. Cyrill. Hieroſ. Catecheſi 18. & alibi non ſemel Auguſt. quamquam lib. 10. de Gen. ad litt. c. 5. ſpiritualiter de populi Iudaici reparatione intelligat; Epiphan. denique in Ancorato, & Theodor. alicubi.*

234. & refrigerij nomine reſpirare, &c.] *Sic omnino legendum, pro*: reſpirari. *Item ex cod. Angl. MS.* readunatione, *pro*: redanimatione. *Iuxta etiam Vatic. 3. MS. cod. hoc cap.* & *iterum c. 31.* & *32. more Tertullianico (qui vocibus obſoletis delectatur) legimus*: oſſuum, *pro* oſſium.

235. Nam etſi figmentum veritatis, &c.] *Hoc vult dicere*: *nihil imaginem eſſe veritatis, niſi verè idipſum prius exſtiterit. Legimus autem ex Vatic. 3. MS.* de ſuæ auctoritate ſimplicitatis, *pro*: de ſua auctoritate & ſimplicitate.

CAP. XXXI.

236. Planè ſi & populus allegoricè muſſitaret, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Reſurrectionem carnis etiam aliis Prophetiis probari. *Legimus autem etiam iudicio Latinij & Rhen. ex 1. edit. & Vatic. 3.* ſi &, *pro*: etſi. *Paulopòſt etiam omninò retinuimus* cecidiſſet, *quod habent excuſi omnes, pro*: deſciuiſſet, *quod legendum coniiciebat Rhen.* & ceciniſſet, *quod habebat 1. edit. & Vatic. 3. MS. quia loqui eum de Iudæorum populi pertinacia, qui ſpe omni reſurrectionis exciderant, patet ex eo quod ſequitur*: manifeſtus eſt (*nempè populus, inquit Rhenanus*) de corporum interitu labefactans fiduciam reſurrectionis. *Retinuimus etiā*: reſtruebat, *cū Vat. 3. pro eo quod Rhen. ſubſtituerat*: reſtituebat; *quia opponitur illud eleganter ei quod ſequitur*: deſtruebat. *Magis etiam placet* mœrebat, *quod habent excuſi, quàm quod eſt in MS. Vatic. 3. ac apud Rhen.* hærebat. *Atqui vox eſt Tertullianica*: neceſſariotis.

237. Exibitis de ſepulcris, &c.] *Reperitur hoc Malach. 4. ſecūdum 70. præterquàm quòd legat Auctor*: Exibitis de ſepulcris, *pro eo quod tam Græcè & Latinè, quàm Hebraicè & Chaldaicè*: *Egrediemini & ſalietis; item*: *Et conculcabitis inimicos, pro*: *iniquos.*

238. Gaodebit cor veſtrum, &c.] *Iſtud habetur Iſai. 66. ſecundum editiones omnes*; *quod ad Reſurrectionem probandam adducūt etiam BB. Iren. lib. 5. cap. 15.* & *Auguſt. lib. 10. de Ciuitate Dei, cap. 21.* & *Theodoretus alicubi. Vox autem Græca* ἀνατελεῖ, *quæ ab Auguſt.* & *Tertull. ac Iren. interpretatur*: orieotur, *ſiue*: exorientur, *ab interprete Latino 70 transfertur*: *germinabunt. vtrumque enim ſignificat.*

239. Viuent mortui, &c.] *Etiam hoc ſecundum 70. reperitur Iſai. 26. præterquàm quòd legat Auctor*: viuent, *ſecundum Hebræos & Chaldæos, quum Græcè ſit*: ἀναστήσονται, *id eſt, ſicuti etiam apud Iren. ac Auguſtin. locus citatus reperitur*: Reſurgent mortui; & *pro eo quod Græcè eſt*: ἴαμα αὐτοῖς ἐστιν, *id eſt*: *ſanitas ipſis eſt, etiam apud dictos Auctores, ipſe legat*: medulla eſt oſſibus eorum; *ſeu potius, ſicuti rectè caſtigandum cenſet Leo Caſtrus in Iſai.* medela; *nam id propriè* ἴαμα *ſignificat*, & *reſpondet MS. Vatic. cod.*

240. Veniet adorare omnis caro in conſpectu meo, dicit Dominus.] *Iſtud iterum reperitur Iſai. 66. præterquàm quòd 70. editio Græca*, & *B. Auguſt. loco citato addunt*: *in Hieruſalem*; *quod neque Auctor habet, neque Hebr. aut Chaldaica editio. Quibus verbis præmittitur illud*: Quemadmodum cœlum nouum & terra noua, quæ ego facio in conſpectu meo, *vbi omittit quod Græcè additur*: μένει, *quod etiam B. Auguſt. explicat vertens*: *manebit ante me. Poſt illud verò*, Veniet omnis caro, *demum ſubiiciuntur illa*: Et exibunt,

&

& videbunt artus eorũ qui impiè egerunt, *vbi Græcum* κῶλα *vertit:* artus, *ſicuti B. Auguſt. & Leo Caſtrus: mebra; pro eo quod Latinus interpres 70. cadauera, minus rectè. Reliqua huius ſcripturæ conſentiũt cum Græco textu, & Auguſt.*

CAP. XXXII.

241. Sed ne ſolummodò eorũ corporum, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd reſurgent etiã inſepulta cadauera. *Idipſum autem paucis adſtgit ſuprà c.4. quum dixit:* Et vtique redhibentibus eam ignibus, & vndis, & aluis ferarum, & rumis alitum, & lactibus piſcium, & ipſorum temporum propria gula. *Eodem pertinet quod docet infrà cap.52. & 56.* in eodem nos corpore reſurrecturos. *Idem etiam per omnipotentiam Dei confirmant B. Greg. Nyſſ. l. de homine, & Epiphan. in Ancoratu, & B. Auguſt. lib. 22. c. 20. de Ciuit. Dei.*

242. habes ſcriptũ: Et mandabo piſcibus maris, &c.] *Quo loco ſcripturæ iſtud habeatur, hactenus reperire non potui. Videtur eodem pertinere illud Apoc. 20. Et dabit mare mortuos qui in eo erant; verùm reliqua nõ correſpondent, & B. Aug. lib. 20. de Ciuitate Dei, c. 22. paulò aliter illud interpretatur. Legimus autem ex MS. 3. Vatic.* eructuabunt, *pro:* eructabunt. *Eſt etiam vox Tertullianica:* edicitur, *quæ rurſus ſub finem huius cap. vtitur, & cap. ſequ.* Dominus edicit.

243. Puto autem huius quoq; diuinæ poteſtatis documentum idoneũ Ionam, &c.] Ionæ *exemplum, qui à piſce ſeu cete poſt triduum eiectus fuit, valdè huic inſtituto eſt accommodum.*

244. quàm capulum, &c.] *Senſus eſt (inquit Rhenan.) Cetus ille piſcis potuiſſet ſpatio trium dierum concoquere* Ionæ *carnem, nihilo difficilius quàm intra ſe tenere potuit, quum venter ceti ſepulcro veteri atque abdito non eſſet abſimilis, in quo Ionas erat immerſus.*

245. Saluo eo, quod & beſtias, feros &c. homines, &c.] *Senſum hunc idem reddit Rhenan. Non ſuſpicandum, quod Deus* figurauit, *id eſt per figuram præmõſtrauit:* beſtias *illas*, de quibus *apud Moyſen* ſanguis exquiritur, *eſſe* feros *iſtos, ſiue efferatos,* homines *præſertim* in nomen Chriſtianum, *id eſt Chriſtianæ religionis perſecutores, vel ipſos cacodæmonas,* à quibus *per vindictam* ſanguis *Chriſtianorum* exigetur.

CAP. XXXIII.

246. Satis hæc de Prophetico inſtrumẽto, &c.] *Inſcripſimus caput iſtud:* Quòd in Euangelio, etſi quædam Parabolæ ſint, non tamen omnia.

247. Nam & diſcipuli, &c.] *Iſtud reperitur quidẽ etiam Matth. 13. ſed non multo poſt initium cap. quum id quod hic præcedit, ſub medium reperiatur. Variat autem etiam hîc Auctor in eo, quòd legas:* vt videntes vidẽat, & audientes non audiant ſecundum Iſaiam, *pro eo quod Græcè, Syriacè, & apud vulgatũ interpretem: quia videntes vident, & audientes non audiunt neque intelligunt. Et adimpletur in eis Prophetia Iſaiæ. Quod verò ſequitur:* Dicebat autem & parabolam ad eos, *legitur Luc. 18.*

248. Et tamen nullam parabolam, &c.] *Addimus:* parabolam *ex Vatic. MS. 3. cum quibus & reliquis MS. Rhenani codicibus retinuimus:* ediſſeratam (*ſicuti, inquit ille, dicimus reſeratam*) *pro eo quod MS. Anglicus & ipſe Rhenanus ex coniectura:* ediſſertam, *maximè quòd delectetur talibus vocibus Tertullianus. Exẽpla autem Parabolarum explicatarum tria quæ adfert, deſumpſit Matth. 13. Luc. 18. ac 13. Atqui legunt quidem mox MS. Vatic. 3.* diſinitiones, diſinitionibus, *ac cap. 41.* diſinitionis, *ſed magis placet:* definitionis *vox.*

249. Tolerabilius erit, inquit, Tyro, &c.] *Matth. 11. vox Græca* ἀνεκτότερον, *&* tolerabilius, *ſicuti vertit Auctor, &* remiſſius, *veluti vulgata editio, ſignificat. Illud verò:* Dicite illis quòd adpropinquauerit regnum Dei, *in eo variat, quod legatur Matth. 10. Euntes prædicate dicentes; quia adpropinquabit regnum Dei: Denique illud:* Retribuetur tibi in reſurrectione iuſtorum, *reperire eſt Luc. 14.*

250. Nam & ideò præſtruximus tã corpus animæ, &c.] *Nempè ſupra cap. 16. ſed etiam hoc ad paradoxon Tertull. pertinet:* de animæ corporalitate, *de quo inter Prolegomena.*

CAP. XXXIIII.

251. Imprimis cùm ad hoc veniſſe ſe dicit, vt quod periit, ſaluum faciat, &c.] *Titulum huic capiti imponimus:* Quòd ex Euangeliis quoque Reſurrectio probetur. *Legimus autem ex Vatic. 3. MS.* Quid dicas periiſſe? *pro:* dicis; *& non multo poſt:* penè minus facere, *pro:* benè.

252. indulgentia.] *Hanc vocem (inquit Rhenan.) ea ætas vulgò vſurpare capit. Sic infrà:* Si non omnem lachrimæ imbrem indulgentia diuina ſiccaret.

253. Porrò autem recipimus Animæ immortalitatem, &c.] *De hac latius & frequentiſſimè ſuprà l. de Anima. Legimus verò mox, ſecundum phraſin Tertullianicam:* quã id quod periit, *pro:* quia.

254. contentioſo fune deducere.] *De hoc inter Prouerbiales formulas in Prolegomenis.*

255. Ego, dicens, veni, &c.] *Metaphericῶs expreſſit quod Ioannis 6. eſt: Quia deſcendi de cælo. Omittit etiã illud intermedium: Hæc eſt enim voluntas eius qui miſit me patris, compẽdij gratia; addit etiam:* quidquam, *tum hîc, tum cap. ſeq. quod Euangeliſta non habet, explicationis cauſſa. Supplemus autẽ paulopòſt ex Angl. MS.* quia nec quidquam, *& cum MS. 3. reſtituimus:* Atquin, *pro:* Atqui. *In hoc verò iterum variat quòd legat:* & ſuſcitem illum nouiſſima die, *pro:* & ego reſuſcitabo illum in nouiſſima die.

256. plenitudinem exſtruit Reſurrectionis.] Exſtruere *accipit pro:* aſtruere.

257. Diſtribuit enim, &c. per officia propriam mercedem ſalutis.] *Reſtituimus ex Vat. 3. MS.* propriam, *pro eo quod legebatur:* per officia priora, *nullo ſenſu. Similes verò phraſes de* mercede operum *vide ſuprà nu. 114. Siue autem legas paulopòſt:* fructuoſa tunc fuerunt, *cum excuſ. ſiue* fuerint *cum MS. Anglico, perinde eſt.*

258. Fœliciores enim, inquit, qui non viderunt, & credunt.] *Addimus ex eodem cod.* (inquit.) *Illud autem:* & credunt, *correſpondet voci Græcæ:* πιστεύσαντες.

CAP. XXXV.

259. Sed & præcipit, &c.] *Quum eiuſdem ſit materiæ, nouo titulo non eſt opus.*

260. qui corpus & animam occidat in gehennam, &c.] *Vocis Græcæ* ἀπολέσαι *aliam ſignificationẽ hîc & ſub finem cap. reddidit, vertens:* occidere; *pro eo quod cap. præced. aliam, nempè:* perdere, *cum interprete vulgato, dum de anima dicit:* vt perdita credatur in gehennam. *Legimus autem etiam hîc ex Angl. MS.* intellegam, *& non multò poſt:* intellegi. *Atqui illud:* quaſi conſumendarum, non quaſi puniendarum, *rectè Parentheſi includit Latinius; refertur autẽ ad illud:*

vtriuſque ſubſtantiæ. *Rhenan. etiam adnotat Ironiam eſſe, vbi dicitur:* In hoc ſcilicet reficietur ne ſit.

261. quòd ex duobus non cadat alter in terram, &c.] *Siue ſic legamus Metaphraſticῶs cum vulgatis, ſiue:* neuter *cum B. Cypr. alicubi, ſiue:* vnus, *quod habebat Angl. MS. cod. & textus Græcè, Latinè, ac Syriacè Matth.* 10. *perinde eſt. Rectè autem vertitur vox Græca:* διαφέρετε, antiſtare; *ſic enim legimus tum hîc, tum ſuprà cap.* 13. *pro quo irrepſerat:* anteſtare, *ſicuti & hîc:* anteſtamus; *quum illa ſit vox Tertullianica.*

262. in tenebras exteriores.] *Adnotanda hæc verſio Matth.* 8. *ac* 22. *quæ etiam magis conuenit cũ Græca voce:* ἐξωτέρας, *contra quàm ſentit Eraſmus. Illud autem eiuſdem* recumbere in regno Dei, *differt in eo, quòd legatur tam Græcè & Latinè quàm Syriacè: in regno cœlorum. Legimus verò, ſicut eſt Matth.* 19. *ex Angl. MS. cod.* & ſedere in thronis duodecim (*quæ vox antea deerat*) Chriſti; *quæ interim vltima vox neque in Græcis neque Latinis neque Syriacis habetur codicibus.*

CAP. XXXVI.

263. Videamus nunc an & Sadducæorum, &c.] *Eiuſdem etiam eſt & argumẽti & tituli hoc caput cum duobus præcedentibus. De* Sadducæis *verò* neque animæ neque carnis admittentibus ſalutem, *vide ſuprà cap.* 2. *num.* 11. *Atqui legimus ex Vatic.* 3. *MS.* ex qua vel maximè ſpecie reſurrectionis fides labefactatur, ex ea, *pro eo quod erat:* ex quo vel maximè ſpes reſurrectionis labefactatur, ex eo.

264. de carnis ſcilicet obtentu.] Obtentum (*inquit Rhenan.*) *vocat prætextum. Sic dixit etiam Saluſtius alicubi: Quia ſecundæ res mirè ſunt vitiis obtentui. Legimus verò paulopòſt:* Dominus autem eam confirmabat, *pro:* confirmat, *ex Angl. MS. quia præcedit:* reſpuebant.

265. Quoniam autem mortui reſurgant, &c.] *Quũ in reliquis magis ſequatur Auctor quod eſt Matth.* 22. *hoc deſumpſit Luc.* 20. *ad verbum ex Græco. Legimus autem cum MS. Angl.* Deum viuorũ, *pro:* Dominum, *quia ſic vtrobique legitur tam Græcè ac Latinè, quàm Syriacè. In hoc verò conſentit cum vulgata æditione Latina, quòd legerit:* nubent, *non:* nubant, *ſicuti Græcè & Syriacè hodie legitur; quod non ſemel, ſed tertiò ſignificat, tum paulopriùs his verbis:* nupturæ nécne, *tum hîc:* Neque enim ſi nupturos tunc negauit, *& mox:* poſtquàm non nubent. *Legit etiam Auctor paulopòſt, ac infrà cap.* 62. ſimiles erunt angelis Dei, *non:* ſunt, *quod alij legunt. Eſt autem etiam id adnotandum, quòd:* nubere, *ſicuti noſter interpres tam Cypr. quàm Tertull. etiam viris tribuant, quam interim ſignificationem tam viro quàm fœminæ communem fuiſſe, adnotauit Nonius Marcellus.*

266. Atquin filios Reſurrectionis appellauit, per eam quodammodò, &c.] *Sic legimus ex Angl. MS. cod. pro:* Atquin, &c. appellat, vt per eam. *Eſt autem iſtud iterum deſumptum Luc.* 20. *Adluditur etiam ad* 1. *Corinth.* 15. *quum ſubiungit:* per indumentum illud incorruptibilitatis, per ſubſtantiæ, reſuſcitatæ tamen, demutationem. *Legimus autem omnino ſecundum* 1. *ædit.* Ceterùm nec quæreretur *ex MS. omnibus, pro eo quod irrepſerat:* ne, *mendoſiſſimè.*

CAP. XXXVII.

267. Sic etſi carnem ait nihil prodeſſe, &c.] *Capitis huic inſcriptionem dedimus:* Quòd illud: Caro nihil prodeſt, nihil hæreticis ſuffragetur; ex eodem Ioannis Euangelio probari.

268. quaſi verè carnem ſuam illis edẽdam determinaſſet, &c.] *Illud* verè, *ſanè intelligendum eſt, hoc eſt, ſicuti Auguſt. in Ioan. cap.* 6. *interpretatur, crudè, ita vt dentibus laceretur, ſicuti alia caro. Nam de veritate carnis Chriſti in Euchariſtia non ſemel rectè ſenſiſſe Auctorem, & ſuprà adnotauimus cap.* 8. *num.* 76. *& infrà latiùs l.* 4. *adu. Marc. Sunt autem obſcuriores loci explicandi, per eos vbi ambiguè non loquitur; non modò ſcripturarum ſacrarum, ſed etiam Auctorum veterum. Eodem modo etiã ſubaudienda caro cruda, quum poſt illud Ioã.* 6. caro nihil prodeſt, *addit:* ad viuificandum ſcilicet, *& vbi ſimiliter loquitur infrà cap.* 50. *Omitto quòd eo loco ſimpliciter dicat Chriſtus:* caro nihil prodeſt; *non addens:* caro mea; *nam & ſimiliter de ſpiritu, non dixit: ſpiritus meus. Rurſum autem cum Angl. MS. cod. legimus:* intellegi.

269. ſed tranſit de morte in vitam.] *Ita legimus ex Anglico MS. cod. pro:* ad vitam, *quia Græcè eſt* εἰς. *Retinuimus etiã:* tranſit *cum excuſ. veteribus, pro eo quod Vatic.* 3. *MS.* tranſiet, *& alij:* tranſibit; *quia magis illud reſpondet Græco, Syriaco, & quibuſdam Latinis exemplaribus, quæ legunt:* tranſiit.

270. Nam & pauloantè, &c.] *Nẽpè ante illa verba Ioan.* 6. ſpiritus & vita ſunt. *Hic verò* panem cœleſtem, *metaphraſticῶs vertit, pro eo quod eſt Ioan.* 6. *panis qui de cœlo deſcendit; deinde quum ibidem ſolum inueniatur Chriſtus* vrguens (*ſic enim iterum lego ex Angl. MS. pro:* vrgẽs) memoriam Patrum, *qui manna manducauerunt; tamen præterea addit:* qui panes & carnes Ægyptiorum præuerterant (*id eſt, vti Rhen. interpretatur: antepoſuerant*) diuinæ vocationi.

271. Veniet enim hora, &c.] *Et hîc, & paulopòſt iterum in hoc variat, quòd legat conſtanter,* Veniet, *pro:* venit; *quod tam Græcè eſt, Syriacè & Latinè; item, quòd omittat hoc, quum legit:* Ne miremini quòd veniet hora; *prorſus alio ſenſu, quàm alij Patres interpretantur. In hoc interim conſentit vulgato noſtro interpreti, quòd contra quàm legendum cenſet Eraſmus, legat:* & procedent.

CAP. XXXVIII.

272. Poſt dicta Domini, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd non dictis modò, ſed & factis, Chriſtus Reſurrectionem carnis adprobauerit, mortuos reſuſcitando. *Adludit autem ad tria exempla Chriſti, quibus ſuſcitauit filiam Principis Synagogæ, Matth.* 9. *Adoleſcentem vnicum matris filium, Luc.* 7. *& Lazarum iam quatriduanũ, Ioan.* 11. *Legimus autem mox ex Vatic.* 3. denuò morituros ſuſcitare, *pro:* ſuſcitari.

273. Enimuerò ſi ad fidẽ potius ſequeſtrandã, &c.] Sequeſtrare (*inquit Rhenan.*) *eſt aliquid apud ſequeſtrum deponere, vt in tuto ſit. Vnde res ſequeſtrata Iureconſultis. Expone igitur:* ad fidem futuræ reſurrectionis ſequeſtrandam, *id eſt, vt ita dicam, certificandam, & ſecuritati vindicandam. Quod verbum etiam ſuprà legitur, ni fallor. Porrò quum paulopòſt dicit:* ne aliter documenta præmiſiſſe quàm rem depoſuiſſe videatur; *explicat quid antè per* fidem ſequeſtrandam *intellexerit. Pulcrè autem dicit:* Deum de fallacia ſolùm infirmum, *eodem modo ſicut Scholaſtici Doctores dicere ſolent, Deo omnia poſſibilia præter peccatum. Legimus autem paulopòſt cum Vatic.* 3. Atque adeò ſecundum noſtram veri exiſtimationem, *pro:* ſecundum noſtram veritatem.

CAP.

Digitized by Google

CAP. XXXIX.

274. Reſurrectionem Apoſtolica quoque inſtrumenta teſtantur, &c.] Hoc caput inſcripſimus iiſdem Auctoris verbis: Quòd Reſurrectionem Apoſtolica quoque Acta teſtentur. Quæcunque enim hîc citat, petuntur ex Actis Apoſtolicis per Lucam conſcriptis. Legimus autem: nihil noui intulerunt, ex Angl. MS. cod. pro: intulerant.

275. Viri, ioquit, fratres, ego Phariſæus ſum, filius Phariſæorum, &c.] In hoc differt à communi lectione Græca & Syriaca, quòd legat; Phariſæorum, quod tamen etiam Latina quædam legunt exemplaria, pro: Phariſæi; item quòd omittat: mortuorum, quæ tamen vox ab omnibus legitur, non modò Act. 23 ſed etiã 24. vbi hæc ipſa verba repetit B. Paulus Apoſtolus. Atqui: ad Sadducæos ſapere, dixit eadem ſignificatione, qua mox: ſecundum Phariſæos; vſurpans: ad, pro: ſecundum.

276. Proinde & apud Agrippã, &c.] Hîc omittit: Moyſen, cuius etiam mentio fit Act. 26. quum vertit: citra quàm Prophetæ adnuntiaſſent; quamquã tamen id explicans, Moyſis meminerit, alludens ad loca eiuſdem de reſurrectione mortuorum ſuprà citata cap. 28. Gen. 9. Eſt verò phraſis Tertullianica: exquiri habebit; ſimiliter etiam c. ſequ. renouari habemus.

277. Sed nec Athenienſes, &c.] Latiùs iſtud explicatur Act. 17. quum dicit: propterea irriſiſſe Paulum Athenienſes, quia Ieſum & Reſurrectionem adnuntiabat eis.

278. per totum penè inſtrumentum.] Epiſtolas Pauli (inquit Rhenan.) hîc intelligit, vtpote in quibus omnibus aliqua ſit Reſurrectionis mentio, ſicuti infrà patebit capp. ſequentibus ad finem libri vſque.

CAP. XL.

279. Nihil autem mirum, &c.] Titulum huic capiti imponimus: Quòd nihil pro hæreticis faciat interior & exterior homo apud Apoſtolum, ex aliis eiuſdem locis colligi.

280. quum oporteat hæreſes eſſe, &c.] Pulcra ſententia: hæreſes eſſe non poſſe, ſi non & perperàm ſcripturæ intelligi poſſent. Verùm de eo latiùs ſuprà l. de Præſcript. adu. hær. c. 17. 18. ac 19.

281. ſed interior renouatur de die & die.] Similiter paulopòſt bis: de die ac die, ad verbum transferens quod Græcè eſt 2. Cor. 4. ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ, pro eo quod noſter Interpres paraphraſticũs: de die in diem. Legimus autem: ita vocabulum homo, ex MS. omnibus, & ædit. 1. alibi deerat vox: homo; & rurſum ex Angl. MS. iotellegi.

282. ſed ſubſtantiæ ſaporem.] Saporem (inquit Rhenan.) vocat ſapientiam, mentem, id quod ſapit. Sic etiã infrà dixit lib. 2. adu. Marc. cap. 19. per eundem ſaporem paſſionis.

283. in interiorem hominem habitare Chriſtum.] Etiam hîc expreſſit quod Græcè eſt: εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον; coniungens interim illud ſequentibus, quum aliæ æditiones omnes, etiam Syriaca, coniungant præcedentibus.

284. ſenſibus vtique intimandum.] Vocabulum (inquit Rhenanus) eius ætatis vulgo frequens, Intimare, pro intimum reddere. Similiter dixit ſuprà Tom. 2. lib. de Habit. mulier. cap. 5. nullus clauus argentum intimat tabulis. Verba autem ſequentia ſic diſtinguenda ſunt: per fidem, &: in cordibus veſtris, &: in dilectione; neque enim illæ Coniunctiones ſunt Apoſtoli loco iam citato. Legimus autem iterum ſicuti ſuprà: de die ac die, ter addita vocula: de, quippè quam Apoſtolus habeat ſecundum æditiones omnes. Atqui ſicuti alibi frequenter, ſuggeſtum ſpiritus, ornatum intelligit.

285. Quod enim ad præſens eſt, &c.] Quum legat hîc Tertullian. ad præſens, & vulgata æditio Latina: In præſenti, interpres quoque Syrus: Huius temporis; videtur olim fuiſſe in exemplaribus Græcis vox aliqua correſpondens, quæ hodie deſideratur. Accipit autem: temporale, ſatis nouè, pro momentaneo, & temporaneo, Viciſſim legit dumtaxat ſemel Auctor καθ' ὑπερβολὴν, vertens: per ſupergreſſum; quum Græcè ſecundò adiiciatur: εἰς ὑπερβολὴν; pro quo interpres noſter vertit: ſupra modum in ſublimitate; quale quid etiã legit Syrus interpres, vertens: gloriam infinitam in ſæcula ſæculorum. Omittit etiam ſecundo loco: nobis. Denique legit: perficiet, pro: κατεργάζεται; quod rectiùs noſter interpres: operatur, & etiam ſingulari numero eſt in Syriaca æditione.

286. Siquidem, ait, compatimur, vti & conglorificemur, &c.] Hîc etiam transfert propriè voces Græcas: εἴπερ, ſiquidem, ac συνδοξασθῶμεν, conglorificemur; item λογίζομαι, reputo. Compati autem accipitur pro ſimul pati, & proinde etiam ſic intelligẽda, quam mox habet Auctor vox: compaſſio.

287. vt & ſuprà dicat (nempè Paulus:) Quum veniſſemus, &c.] Auctor per illud: ſuprà, intelligit iterum Epiſt. 2 ad Cor. de cuius potiſſimùm lotis hoc cap. tractat. Nam reperitur hæc ſcriptura 2. Cor. 7. niſi fortè malit quis eum ſequi ordinem Marcionis in libris aduerſus eundem obſeruatum; quippè qui Epiſtolam ad Romanos, ex qua immediatè antè teſtimonium produxerat, poſtponat Epiſtolis ad Corinthios.

288. Io omnibus, inquir, compreſſi, &c.] Etiam hoc ad verbum ex Græco: ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι. Legimus autem cum Angl. MS. ſicuti alias: corrumpi intellegetur, pro: intelligitur.

CAP. XLI.

289. Eandem adhuc ſententiã exequitur, &c.] Eiuſdem tituli eſt cum præcedenti capite, nempè: De aliis locis Apoſtoli Reſurrectionem carnis comprobantibus.

290. Scimus enim, inquit, quoniam etſi terrena domus noſtra huius tabernaculi, &c.] Omninò legimus: noſtra, non: noſtri, quia Græcè eſt: ἡμῶν οἰκία, & ſic legunt Latini etiam codices omnes, & Syrus interpres, ac Clemens Alexand. lib. 4. Stromat. & B. Macar. homil. 5. de Reſurr. ad idem inſtitutum hanc ſcripturam 2. Cor. 5. citans. Qui omnes quum legant: huius, illud recẽs adiecimus ex Angl. MS. cod. Legimus etiam ex Vatic. 3. MS. per hoc, vbi erat: pro, & cum Angl. cui diſſolutio deputatur, vocem Tertullianicam, pro: reputatur, & iterum: iotellegi.

291. Nam & in hoc ingemiſcimus, &c.] Omninò ſic legimus ex Anglico, quia etiam infrà lib. 5. adu. Marc. ingemimus legitur. Diſtinctione etiam hîc facta per dicomma, legimus: domicilium noſtrum, quud de cœlo eſt, ſuperindui deſiderantes; ac ſi dicat, domicilium cæleſte ſuperindui cupientes. Nam ſimiliter legitur cap. ſequ. Mira eſt autem lectio, quam tamen explicat & hîc, & cap. ſequ. ac infrà lib. 5. aduerſus Marc. ſiquidem exuti (ſeu: deſpoliari) non nudi inueniamur, id eſt, recipiamus corpus quod deſpoliati ſumus; pro eo quod Græcè hodie legitur ἐνδυσάμενοι, id eſt: induti; in quo conſentiunt Latinæ omnes, & Syriaca æditio, ac etiã Clemens

Alexandr. Auctori interim explicando conſentit Macarius his verbis: vt ne corpore exuti, nudi reperiamur, quomodo adeò etiam ille in verbis textus Apoſtoli ab eo citatis caſtigandus venit. Item variam lectionem indicat non Ambroſ. modò, ſed & Græcanica ſcholia.

292. Quoniam ipſe Dominus in iuſſu & voce archangeli, &c.] Sic ſupplemus hunc locum ex MS. Vatic. 3. & legimus: obuiam Domino in aëra, ex Angl. MS. cod. quia etiam ſuprà ita lectum eſt c. 24. n. 196.

CAP. XLII.

293. Horum demutationem, &c.] Eiuſdem eſt argumenti cum præcedētibus caput iſtud, vtpotè quo continetur, ex 1. Cor. 15. reſurrectionis comprobatio.

294. Omnes quidem reſurgemus, &c.] Eraſmus Adnot. Noui Teſtam. in 1. Cor. 15. cenſet locum hunc à Scribis deprauatum; atque adeò ex interpretatione Tertulliani deprehendi, non legiſſe eum: Omnes quidem reſurgemus, ſed nō omnes demutabimur; at id, quod hodie reperitur in Græcis exemplaribus: Omnes quidem non dormiemus, ſed omnes immutabimur. Verùm non ſatis ab illo intellectum Auctorem vel inde patet, quòd hic & infrà lib. 5. adu. Marc. quàm ſæpiſſimè inculcet; non omnes demutandos, cap. etiam præced. præmiſtat: Priuilegium illos manere, qui ab aduentu Domini deprehendentur in carne, & propter duritias temporum Antichriſti, merebuntur, compendio mortis per demutationem expunctæ, concurrere cum reſurgentibus. Ad cuius rei comprobationem, hoc capite dictam ſcripturā adduci patet ex verbis illis: Horum demutationem ad Corinthios reddit. Alius quidā vir eruditiſſ. adnotauit & Tertullianum & Cyprianum legiſſe: Omnes quidem dormiemus, ſed non omnes immutabimur; ſed, præterquàm quòd apud Cyprianum hæc ſcriptura citata non reperiatur, nullo modo id legiſſe Auctorem patet, tum ex verbis modò citatis: compēdio mortis per demutationem expunctæ, tum ex aliis & hoc & præced. cap. ac rurſum dicto lib. 5. adu. Marc. multò apertioribus, quibus indicat ſenſiſſe ſe, non morituros illos qui in aduentu Domini reperientur, ſed demutandos dūtaxat. Omninò itaque retinenda vulgata huius loci codicum omnium, tam excuſorum quàm MS. etiam Vaticanorum 3. lectio: Omnes quidem reſurgemus; tum, quòd etſi obſcurior ſit Auctor, tamen eam comprobet illud huius cap. paulopòſt: Abhinc enim definimus, carnem quidem omni modo reſurrecturam; tum quòd B. Hieron. Epiſt. 152. ad Mineruium & Alexandrum, in Latinis codicibus illud legi ſcribat. Latinum autem fuiſſe hunc noſtrum Auctorem nemo dubitat, & vix etiam alij tum exſtabāt Latini Auctores Hieronymo antiquiores, apud quos hanc lectionem legerat B. Hier. Nā ætate erant illi contemporanei, qui eādem ſequuntur lectionem, Ambroſ. in Commentario eius loci, & in 1. Theſſal. 4. c. Rufinus in Symb. Apoſt. ac B. Auguſt. lib. de Vera religione, & apertiùs lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 20. vbi etſi etiam illam adſerat lectionem: Omnes quidem dormiemus, eam interim docet eodem recidere. Citatur etiam ex Græcis à quibuſdam Philon Carpathius in Cantica Canticorum. Neque verò obſtat huic noſtræ lectioni Auctoris iam dicta opinio (quæ etſi B. Auguſt. non probatur, hæreſi tamen carere, adſeritur ab eodem qu. 3. ad Dulcit. ac à Gennadio l. de Eccleſ. dogmat.) quòd quidam mortem non experientur, ſed vita præuenientur; quia etiam illi aliquatenus intelligi poſſunt reſurgere, ac eorum corruptiuum induet incorruptionem (quod in malos quoque competet) & mortale induet immortalitatem. Quod vſqueadeò verum eſt, vt B. Chryſoſt. in Comment. quamquam ſequatur primam illam lectionem: Omnes quidem non dormiemus, tamen etiam illos reſurrecturos adfirmet. Qui plura de variis his lectionibus deſiderat, conſulat dictam Epiſt. B. Hieron. ac Sixtum Senenſem Bibl. ſanctæ lib. 6. cap. 265. Hoc vnum adiiciam, nimis liberè ex modernis exemplaribus Græcis potius quàm antiquioribus, immutatum eſſe ab Iſidoro Clario noſtri Latini interpretis antiquam Tertulliano hic vſitatam lectionem; & ſubſtitutum: Omnes quidem non dormiemus, ſed omnes immutabimur, planè contrario ſenſu. Deinde perperàm adprobari potius illam lectionem ab Eraſmo, quàm illam veterum Græcorum codicum: Omnes quidem dormiemus; quam etiam Didymus Alexandrinus & Acarius Cæſarienſis magis veritati conuenire, & in pluribus codicibus (hauddubiè Græcis, quum ipſe Græcus fuerit) reperiri ſcribant, apud dictum B. Hieron. Epiſt. ſupradicta; immò ipſe etiam Hieron. Comment. ad c. 52. Iſai. ſic legat.

295. In atomo, in momentaneo motu oculi.] Hîc et infrà c. 51. retinuit Auctor, quod Græcè ἐν ἀτόμῳ, & illud Græcum ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, paraphraſticῶs tranſtulit: in momentaneo motu oculi. Motus enim oculi (inquit B. Hieron. ſupradicta Epiſt. ad Mineruium) qui Græcè dicitur ῥοπὴ, tanta velocitate tranſcurrit, vt penè ſenſum videntis effugiat. Pro quo noſter interpres & moderni codices, ac etiam quidam iam Hieron. tempore legebant ἐν ῥιπῇ, id eſt, in ictu oculi. Quorum hoc trāſlatum ab ictu cœli ſeu fulminis, illud verò à motu lancis ſeu libræ; confundi interim vtrumque, & vnum pro altero poni adnotauit Heſichius; atque adeò non opus eſt coniecturam Fabri ſequi, qua: nictu, legendum cenſet.

296. Et mortui, inquit, reſurgent, &c.] Omittimus ſecundum Vatic. 3. cod. MS. primi, quòd neque Græcè eſt neque Syriacè neque Latinè hoc loco apud Apoſtolum, neque etiam infrà cap. 57. aut lib. 5. adu. Marc. vbi legitur conformiter codicibus omnibus: & mortui reſurgēt incorrupti; quod ipſe hîc libenter ſubſtituerem, niſi refragarentur MS. cod. in quibus deſideratur. Legimus etiam ſecundum eoſdem: & nos demutabimur, pro: immutabimur; quia tum præcedenti & hoc capite, tum infrà cap. 50. ac 55. & lib. 5. adu. Marcion. vbique: demutari, &: demutatio, ab Auctore vſurpātur. Quibus etiam locis latiſſ. tractatur, quid ſit Apoſtolo: demutatio. Itē: Oportet enim corruptiuum iſtud induere incorruptelam (ſeu: incorruptionem) pro: corruptum. nam præterquàm quòd ſic infrà etiam legitur cap. 50. ac 51. & lib. 5. adu. Marc. etiam ſic legit B. Hieron. vbi ſuprà, & B. Cypr. lib. 3. Teſtim. ad Quirin. cap. 58. Denique paulopòſt: vti deuoretur mortale à vita, pro: vt, duobus in locis ex Vatic. 3. MS. cod. nam ſic etiam infrà legitur c. 54. & lib. 5. adu. Marc. quibus locis hanc ſcripturam latius explicat.

297. quod, &c. ſuperindui deſideramus, &c.] Sic legimus ex Anglico MS. cod. pro: ſuperinduere, quia Græcè eſt, 2. Cor. 5. ἐπενδύσασθαι, & ſic legitur iterum paulopòſt, & lib. 5. adu. Marc. Item ex Vatic. 3. MS. cod. qui ſumus, pro: ſimus, quia ſic infrà etiam legitur l. 5. adu. Marc. ſæpedicto. Siue autem leges, ſicuti vulgo eſt: ſcilicet dum demutatur, ſiue cum MS. omnibus & 1. edit. demutamur, perinde eſt; ſicuti etiam licebit retinere quod hodie legitur: lucrifacta morte, ſiue quod habet Angl. MS. lucrificata. Ex quo caſtigamus: atque illam ex demutatione, &c. pro: illa, & mox legimus: ſuperindumento cœleſti & æterno, addita: &, particula.

298. Quan-

Digitized by Google

298. Quantos enim licebit,&c.] Quantos (inquit Rhen.) pro: quot. Sic etiam vulgus loquitur.

299. Diximus iam de iſto alibi,&c.] Adludere videtur ad lib. de Anima ſuprà cap. 51. vbi ſic legitur: Plato in Politia, cuiuſdam inſepulti cadauer opponit, longo tempore ſine vlla labe, pro animæ ſcilicet indiuiduitate, ſeruatum. Ad hoc, & Democritus crementa vnguium, & comarum in ſepulturis aliquanti temporis denotat, &c. ne prolixiores ſimus; hoc addito, quòd varias reddat eius rei rationes, nempè aut aëris qualitatem, aut ſoli, aut corporis, aut mortis, vt non ſit neceſſe cum Philoſophis animæ indiuiduitati id adſcribere.

300. Sed & proxumè (ſic enim legit Angl.cod.pro: proximè) in iſta ciuitate.] De Carthagine loqui Auctorem adnotauit ad marginem Rhenan.

301. quũ Odei fundamenta tot veterũ ſepulturarũ ſacrilega collocarẽtur.] Odeum Græcè ᾠδεῖον, ab ᾠδὴ, id eſt cantu, ſic dictũ, locus dicebatur, (Calio teſte Lect.antiqu.l.15.c.12.) imagine Theatri, in quem deferebantur & recitabantur poemata, priuſquàm in Theatro recitarentur, ex quo etiam ſpectabant Auditores, citharœdos & cithariſtas, audiebántque recitantes poëmata; quale deſcribit Vitruuius lib.5.cap.9.à Pericle Athenis exſtructum. A quibuſdam Romæ quatuor Odea commemorantur, inter quæ haud dubiè erat illud à Domitiano exſtructum, cuius meminit non Suetonius modo Domitiani cap.5.ſed & Euſebius in Chronicis, ſaltem iuxta emendatiores codices. Porrò huc propiùs accedit Pauſanias in Atticis, qui indicat Odea conſtrui ſolere in honorem defunctorum, dum ſcribit, Herodæ Attici iuſſu conſtructum pulcherrimum ᾠδεῖον, defunctæ vxoris monumentum. Quò videtur etiam pertinere illud Ciceronis lib. 4. ad Attic. Epiſt. 86. Monumentum illud quod tu laudibus tollere ſolebas, quum Odeum laxaremus. Quæ eo prolixiùs deduximus, vt excludamus variorum de hoc loco coniecturas; quorum quidam legendum cenſebant hodie cum 1.adit.alij ſubſtituerant: eo die, nimis liberè. Adludit itaque Auctor ad noui Odei Carthagini fundamẽta collocata, niſi fortè quis malit legere: tollerentur, pro: collocarentur; cui magis fauere videtur illud: tot veterum ſepulturarum. nihil tamen niſi ſecundum MS.codices immutare volui.

302. & dentes incorruptos perẽnare.] Perennare (inquit Rhenan.) pro durabiliter conſeruari. Aliter dixit Tranquillus, non perennanit, id eſt, annum non vixit. Legimus autem paulopòſt iterum, ſicuti cap. præced. ex MS.Angl.cod. ſiquidem exuti non nudi inueniamur, pro: non inueniemur nudi; item: & reueſtitos, addito: &, ac ſicut vbique ſuprà: intellegi. Denique: dehinc & recipient eam, iterum adiecto: &.

Cap. XLIII.

303. Proinde quum dicit,&c.] Eiuſdem iterum eſt hoc caput argumenti cum præcedentibus, & ex eodem 2. Cor. 5. cap.

304. Itaque confiſi ſemper.] Vertit ad verbum Græcam vocem θαῤῥοῦντες. Legimus autem ex Angl. MS.cod. quòd cùm immoramur in corpore, peregrinamur, pro: immoremur, &: peregrinemur; tũ quòd illud & Græcè & Latinè ac Syriacè legatur, tum quòd ex ſequentibus ita legendum patet. Sunt autem voces Tertullianicæ: obfuſcationem, &: obuertitur.

305. Fidentes autem & bonum ducentes,&c.] Sic etiam hoc reſtituimus ex MS.omnibus & 1.adit.quòd ſit idem verbum hoc loco Græcè θαῤῥοῦμεν, pro quo interim, ſicuti etiã pro: εὐδοκοῦμεν, vertit Auctor: Fidentes & bonum ducentes. Siue autem legas: immorari, ſiue: adeſſe ad Dominum, perinde eſt.

306. niſi ex martyrij prærogatiua, &c.] De hoc loquendi genere Auctoris aliquid ſuprà diximus l. de Anima, cap. 55. num.611. Et certè pro Purgatorio interpretatur Feu-ardentius in Iren. l. 1. c.2. num.3.

307. deuerſurus.] Deuerſurus (inquit Rhenan.) pro: diuerſurus; de quo ſuprà etiam nos l. de Præſcript. adu.hær. cap. 3. num.17. Similes etiam ſunt loci Tom.2. l.de Cultu fœmin. cap.1. & lib.2. ad Vxor.cap.2. Rurſum ſuprà lib.adu. Valent. cap. 30. deuerſatus in mundo, & iterum c.32. deuertere. Item infrà l.3. adu. Marc, cap.8. deuertentis in terram.

308. Et ideò geſtimus, &c.] Quamquam mirè legat: geſtimus, pro eo quod Græcè, Latinè ac Syriacè: contendimus; certè ad verbum conſonat illud: placibiles illi eſſe, ei quod Græcè eſt: εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. Ita enim legimus ex Anglico MS.cod.pro: placere illi.

309. ante tribunal Chriſti,&c.] Vatic.3. MS.legunt: ante tribunal Chriſti Ieſu; verùm non aliud habent quàm: Chriſti, æditiones omnes, neque etiam aliter legit B.Cypr.lib.2. Teſtim. adu. Iud. cap. 29. aut Teſtim. lib. 3. cap. 56. neque etiam Rufinus in Symb. Apoſt. neque etiam ipſe Tertull. infrà lib.5.adu.Marc.

310. vti vnuſquiſque, inquit, reportet per corpus ſecundum quæ geſſit, &c.] Tertull. dum & hîc & infrà loco mox citato legit: per corpus, videtur legiſſe Græcè, ſicuti quædam habent exemplaria, & accedit Syriaca æditio: τὰ διὰ τοῦ σώματος, pro eo quod noſter interpres & B. Cyprian. ac Rufinus vbi ſuprà, vnà cum B. Ambroſ. τὰ ἴδια, id eſt, propria corporis. quare non placet quod habet MS. cod. Angl. reportet præterita corporis ſui, maximè quum Auctor illud: per corpus, quinquies repetat. Eſt autem vox Tertull. penſanda, pro: luenda. Porrò addimus ex Vatic.3. &, legentes: Ita & totus.

Cap. XLIIII.

311. Si enim adhuc ad ſuperiora reſpectes,&c.] Rurſum eiuſdem eſt argumenti caput hoc, verùm ex 2. Cor. 4. capite.

312. ad illuminationem agnitionis gloriæ ſuæ in perſona Chriſti, &c.] Ad verbum tranſtulit quod Græcè eſt τῆς γνώσεως τῆς δόξης ἐν προσώπῳ, pro quo noſter interpres paraphraſticῶs: ſcientiæ claritatis Dei, in facie; in hoc tamen à reliquis differens tum hîc, tum infrà lib.5.adu.Marc.quòd omittat vocem: Ieſu, vbi nominatim quomodo Chriſtus perſona Dei ſit, interpretatur; vbi etiam fictilia vaſa tranſtulit, quæ hîc & ſuprà teſtacea, & quod mirum eſt, legit: Dei, contra omnium codicum fidem, pro eo quod hîc: mortificationem Chriſti Ieſu. Legimus verò iterum: Atquin, pro: Atqui.

313. vti & vita Ieſu, inquit, manifeſtetur.] Addimus: Ieſu, ex Anglico MS. cod. quia mox legitur hîc, & etiam dicto loco, vita Chriſti, quod in idem recidit. Legit etiam vtrobique in corpore noſtro, ſicuti legunt Græci & Ambroſ. pro eo quod noſter interpres: corporibus noſtris, cui tamen conſentit Syrus interpres. Paulopòſt verò legimus ex MS. omnibus: Illa quidẽ quam vixit, pro: qua, & addimus: quæ, ante illud, non modò.

314. quæ portas adamantinas mortis, & æneas ſeras inferorum infregit.] Adludit paraphraſticῶs ad illud Pſal.106. Qui contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit.

Digitized by Google

315. Si enim nos qui viuimus, &c.] Hîc iterum variat Auctor ab aditionibus omnibus Græcis & Latinis, quæ legunt: Semper enim; retinuimus tamen hanc lectionem, eo quòd Syrus interpres vertat haud abſimiliter, ſed paulo alio ſenſu: Nam ſi nos viuimus; qui etiam legit: in corpote noſtro mottali cum Auctore, pro quo alibi: in carne noſtra.

316. & nos ſuſcirabit cum ipſo, &c.] Similiter legit etiam Ambroſ. Et verò, διὰ, non modò: per, ſignificat (vti contendit legendum Eraſmus) ſed etiam: cum. Explicat autem rectè Rhen. illud: niſi quia: cum ipſo; ſicut ipſum, ſapit, hoc eſt: ſuſcitabit nos cum ipſo, valet idem, quod: ſicut ipſum.

Cap. XLV.

317. Sed & rurſus alia cæcitate, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd etiam illis non ſuffragetur veteris & noui hominis apud Apoſtolum diſtinctio.

318. qui corrumpitur per concupiſcentiam ſeductionis, &c.] Quod hîc: per, vertit, infrà: ſecundum, quod magis ſonat vox Græca κατ᾽. Eſt interim peculiare Auctori, & poſt eum Hilario lib. 12. de Trinit. illud: concupiſcentiam ſeductionis, ſingulari numero, pro eo quod aliæ omnes aditiones plurali numero id legant Epheſ. 4. tam Syriaca & Græca quàm Latina. Atqui legimus omninò ſecundum 3. Vatic. MS. cod. renouari autem ſpiritu ſenſus, pro: ſenſu ſpiritus; tum quia ſic etiam legit B. Cyprian. lib. 3. Teſtim. ad Quirin. cap. 11. cum quòd Græcè ſit: τῷ πνεύματι τῆς νοὸς, quod ſpiritu mentis tranſtulit Latinus interpres. Ad verbum autem Græcum illud: ὁσιότητι τῆς ἀληθείας, vertit: religione veritatis. Porrò legimus paulopòſt: defendat, eo quòd præcedat monente Apoſtolo, pro; defendant.

319. & ſi ordine poſtumat.] Scribendum hoc loco: poſtumat, non poſthumat, & ſuprà lib. adu. Valentinianos, cap. 35. num. 376. poſtumatum, item infrà in Scorpiaco adu. Gnoſt. de poſtumo corporis; patet ex antiquis monumentorum inſcriptionibus apud Aldum in Orthographia. Idipſum etiam adnotauit Guiliel. Canterus Nouar. Lect. l. 2. cap. 10. addens deduci poſtumum non tamquam poſt humatum patrem (vti Rhenan. & plerique cenſent) ſed ab Aduerbio Pòſt, velut ab Extra extumus, & à Citra citumus; atque adeò indifferens eſſe, tam ad eum qui poſtremis loco, quàm qui poſt patris obitũ natus ſit, quod ipſum alicubi habet Cuiacius. Addimus autem: tamen, ex Anglico MS. cod. legentes: effectu tamen anticipat.

320. quod docuimus IN COMMENTARIO ANIMÆ.] Ruſum hic citat librum: de Anima, vbi iſtud paradoxon habetur cap. 27. de quo inter Prolegomena latius.

321. contemporãt fœtu, coætaneant natu.] Dicimus (inquit Rhenan.) contemporaneus & coætaneus. Sed Tertullianus hinc verba format: contemporare, & coætare. Vide quantum ſibi permittat. Atqui iterũ cum Rhenano legimus: dum prior neuter eſt, pro: neutra, quia præcedit: duos iſtos homines; & ex MS. Vatic. 3. ſic diſtinguimus: quã enim alterũ poſſimus eſſe, neſcimus.

322. Exponentes enim, inquit, ſecundum priſtinam, &c.] Etiam hoc reſtituimus iuxta quod ab omnibus legitur apud Apoſtolum vbi ſuprà, pro: Exponens. Vertit autem tum hîc, cum infrà lib. 5. adu. Marc. verbotenus: μετὰ τοῦ πλησίον, ad proximum ſuum, pro eo quod alij Latini: cum proximo; &: Neque dederitis locum diabolo (nam ſic lego ex MS. 3. Vatic. cod. pro: Ne) iuxta Græcos & Syriacum codices, vbi alij legunt: Nolite dare. Sicuti etiam: Omnis ſermo turpis, vbi alij: malus, explicans vocem Græcam σαπρὸς; quò accedit etiam interpres Syrus, apud quem eſt: execrandus. Atqui mox addimus: & indignatio ex MS. Angl. cod. quia præterquàm quòd id legatur in adit. omnibus, etiam id explicat mox Auctor his verbis: & cor ad indignandum. Siue autem legas: Sicut & Deus vobis donauit cum exc. ſiue: nobis cum Vatic. 2. perinde eſt; variant enim omnes Græci & Latini codices, & Syrus interpres legit: vobis.

Cap. XLVI.

323. Talem vbique Apoſtolũ recognoſcas, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd Apoſtolus carnem damnans, opera carnis intelligat. Eſt autem vox Tertullianica: ſuggeſtu; qua etiam infrà vtitur eandem explicans cap. 52. ſuggeſtum & ornatum dicens.

324. Nam & dicẽs: Eos qui in carne ſunt, &c.] Caſtigaui: ſunt ex Vatic. MS. pro: ſint, eo quòd illud legatur ſecundum adit. Roman. 8. omnes.

325. Corpus quidem, ait, mortuum, &c.] Ita legimus ſecundum 3. Vatic. MS. cod pro: inquit, eo quòd magis conueniat cum illo quod ſequitur: ſicut ſpiritum vitam, Accuſatiuo caſu; quum aliòqui apud Apoſt. legatur, ſaltem ſecundum Græcos & emendatiores Latinos codices: ſpiritus vita, propter iuſtitiã, quomodo etiam legit infrà lib. 5. adu. Marc.

326. ex delinquentia.] Hac voce non hoc modò capite & ſequenti ſæpiſſimè, ſed & infrà c. 51. & alibi frequenter, vtitur Auctor pro peccato, ſeu delicto, ſicut hoc ipſum vertit loco iam citato.

327. Si enim, inquit, ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum, habitat, &c.] Hîc omiſit Auctor quod habent adit. omnes: à mortuis, ſecundum quas & Auctorem ipſum infrà lib. 5. adu. Marc. caſtigauimus ex MS. Anglico: viuificabit & mortalia corpora veſtra, pro: ſuſcitabit; & paulopòſt legimus; ac ſupplemus: vt ſecundum carnem viuamus; ac: ſi enim ſecundum carnem, pro eo quod erat dumtaxat: ad viuendum ſi ſecundum carnem. Auctoes verò conſentiunt Græci & Syriacus codices, in eo, quod addit: futurum eſt, deſideratum in aditione vulgata.

328. Lex enim, inquit, ſpiritus vitæ, &c.] Iſtud etiam reperitur Roman. 8. ſed initio capitis ante verba prius citata; & illud: habitare in membris noſtris, Rom. 7. Atqui ibi (quod rurſus legitur Rom. 8.) Quod enim inualidum erat legis, ſequitur id quod Græcè eſt τοῦ νόμου; item dum legitur: in ſimulacro, ſiue vt habent Vatic. 3. ſimilitudine. Legimus autem omninò ex Angl. MS. & Vatic. 3. & per delinquentiam damnauit delinquentiam, pro: per carnem, quod corrupt. legebatur contra omnium aditionum fidem.

329. Habitare enim peccatum dixit, &c.] Quod antea dixit: in membris noſtris, hîc: in corpore noſtro, & paulopòſt: in carne; paraphraſticũs ſic explicans, quod legitur Rom. 7. quod habitat in me peccatum.

330. Sic & ſenſum carnis, mortem appellauit, &c.] Iſtud iterum reperitur Romanor. 8. vbi: ſenſum vertit φρόνημα, quæ vox à vulgato interprete vertitur: prudentia, & à Syro: electio. Magis etiã correſpondet Græco textui quod adducit Auctor: dehinc & inimicitiam ad Deum. Legimus autem iterum: intellege, pro: intellige.

331. Quo-

331. Quomodo, inquit, etiam ouoc velut viuentes in mundo ſententiam fertis?] Legit hauddubiè Tertull. δοϛματίζεσθε, ſicut etiam vulgatus interpres, quando vertit Coloſſ. 2. deceroitis.

Cap. XLVII.

332. Hæc enim etit vita mundialis, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd etiam ſalutem catni Apoſtolus repromittat.

333. quam veterem homioem dicit confixum eſſe Chiiſto, &c.] Iſtud reperitur cum ſequentibus aliquot ſententiis, Rom. 6. Addimus autem mox: ſed, ex MS. omnibus, ante: quemadmodum. Eſt etiam phraſis Tertullianica: vti hactenus delinquētiæ ſeruiamus, pro eo quod alij: vt vltrà non ſeruiamus peccato. Omittimus autem: in, vbi legitur: Ei vt hac ratiooe commottui Chriſto, quia Apoſtoli ſenſui contrariatur; & legimus ſecundum aditiones omnes ex Angl. cod. conuiuemus illi, pro: cooniuamus. Quum etiam vertit Auctor: Sic enim, inquit, & vos reputate, magis expreſſit quod Græcè eſt: λογίζεσθε, ſicut etiam in illo: ad obaudiendum illi; verùm ab omnibus differt, in eo, quòd omittat: in concupiſcentiis eius, & quòd immediatè ſubdit: & ad exhibendum; ac quod omittat: Deo, quum ειcat: & membra veſtra arma iuſtitiæ.

334. ſicut exhibuiſtis mēbra veſtra famula immuoditiæ & iniquitati, &c.] Hic lego: iniquitati, ex Anglic. MS. cod. pro: iniquitatis: quia correſpondet & Græca & Latinis aditionibus; famula autem, bis vertit, quod Græcè eſt: τὰ δοῦλα, & bis: ſanctificium vertit ἁγιασμὸν, quod alij: ſanctificationem, & ἦτε, eratis, cum Syro interprete, pro quo alij: fuiſtis; &: quem fructum habebatis ſuper his, pro: habuiſtis tunc in illis. Legimus etiam: finis enim illorum mors, pro: ergo, cū aditionibus Apoſtoli omnibus. Vertit verò, vnica voce ſibi vſitata: famulati, vocem Græcam δουλωθέντες, quod alij expreſſerant: ſerui facti; & ſimiliter dooatiuum vertit χάρισμα, de qua voce ſuprà latiùs Tom. 2. l. de Cor. milit. cap. 1. num. 2.

335. ſed nec ipſum baptiſma commiiti.] Quod prius: imperati, hic dixit: committi; alia longè ſignificatione quàm aut dict. l. de Cor. milit. cap. 2. n. 22. vbi pro peccare accipitur, aut l. ad Mart. c. 1. num. 11. & infrà c. 52. vbi contendere & certare ſignificat. Eſt autem & phraſis Tertullianica: reſtitutioni inaugurari.

336. An igooratis quòd quicumque in Chriſtum Ieſum tiocti ſumus, &c.] Etiam hoc reſtituimus ex MS. cod. omnibus, addito: Chriſtum, quod deſiderabatur, & tamen reperitur in ædition. omnibus Apoſtoli Rom. 6. initio cap. quorum interim quidam legunt, ſicutì interpres vulgatus Latinus: in Chriſto Ieſu, ac: in morte. Mirum eſt autem, non legi ab Auctore: per gloriam patris, quod habent codices Apoſtoli omnes. Legimus item ex Angl. MS. cod. poſt baptiſma, pro: per; & non refert ſiue leges cum exc. cod. incedenda, ſiue cum MS. Vatic. 3. viuenda. Item indifferens eſt etiam lectio, aut impreſſ. Si enim conſati ſumus, quæ magis correſpondet Græcæ voci σύμφυτοι, aut Vatic. 3. complantati, quomodo legunt Latinus & Syrus interpretes. Rurſus correximus: reſurgemus ex Angl. MS. cod. pro: reſurgimus, quia præcedit: erimus.

337. Vt ſicut regnauit in morte delictum, &c.] Hic nouam periodum fecimus, eo quòd deſumptum ſit aliunde, nempè ex Apoſtolo Rom. 5. ſicuti etiam illud paulopòſt: Sic enim & gratia illic ſuperabuodabit; quod retinemus, quamquam Vatic. 3. MS. legunt ſicut Apoſtolus: ſuperabūdauit, quia ſequitur ex eodem 2. Cor. 12. Sic & virtus in infirmitate perficiciur.

338. quod periit ſaluum faciēs, &c.] Hoc quoque emendauimus pro: perit; nam ita eſt Ezech. 34. ad quem locum alludit Auctor, paraphraſticōs explicans, quod ibi obſcurius dictum eſt: Quod perierat requiram, & quod errauerat reducam, & confractum alligabo, & deficiens confortabo, & forte cuſtodiam. Atqui: medicans, vox eſt Tertullianica.

339. Et quidem de terra, &c.] Hic etiam nouam periodum fecimus, quia ad aliam tranſit ſcripturam Philipp. 3. de qua latiùs infrà l. 5. adu. Marc. Hic dumtaxat caſtigamus ex Vatic. 3. ſaluificatorem, vocem Tertullianicam (nam & alibi apud eum legitur: ſalutificator vnus) pro: ſaluificatorem; &, ſicuti loco citato, & infrà c. 55. transfigurabit, iuxta aditiones Apoſtoli omnes, pro: transfigurauit; ac: conformale, ſicuti ibidem, & in Vatic. 3. reperitur, pro: cooformatum. Aliter tamen rurſus dicto c. 55. legit: conforme fieri.

340. quomodo placibilem, ſi damnata ſunt.] Omninò ſic legendum ex Angl. MS. in quo etiam conſentit Latinus, patet; quia præcedit: Quomo lo viuam, ſi perttura ſuot? quomodo ſanctum, ſi profana ſunt? vbi repetit & explicat verba illa præcedentia Apoſtoli Rom. 12. hoſtiam viuam, ſanctam, placibilem Deo; quomodo etiam vertit eandem vocem Græcam εὐάρεστος ſuprà Auctor cap. 43. num. 308. placibilem nempè, pro: placentem.

341. vt ipſius ſolis radio potem ſcriptum, ita claret, &c.] De hac prouerbiali formula inter Prolegomena latiùs, ſicuti etiam de illa: lucifugæ ſcripturarum.

342. Ipſe aotem Deus pacis ſanctificet vos totos, &c.] Sic expreſſit, vertendo: totos, vocem Græcam 1. Theſſ. 5. ὁλοτελεῖς. & magis propriè B. Hieron. quæſt. 12. ad Hedibiam: per omnia perfectos; quò etiam Syrij interpretis illud: vos omnes perfectè. Tranſponit autem Auctor, eo quòd propriè agat de carne, voces illas: Et iotegrum corpus veſtrum, & aoima, & ſpiritus; à quo etiam vertitur ἐν τῇ παρουσίᾳ, in præſeotia, pro eo quod alij: in aduentu.

Cap. XLVIII.

343. Sed caro, inquis, & ſanguis, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd etiā apertè Apoſtolus Reſurrectionis meminerit 1. Cor. 15. De quo vide etiam Auctorem infrà lib. 5. adu. Marc. vbi nominatim huius libri mentionem facit, verbis in Argumento citatis.

344. hæreditate poſſidere.] Explicat duabus vocibus quod Græcè eſt κληρονομῆσαι, qualis eſt tranſlatio infrà c. 49. illius ad Galat. 5. regnum Dei non ſunt hæreditate cooſecuturi, vbi eadem vox Græca reperitur. Siue autem legas: hæreditate, ſicuti hîc exc. & bis cap. ſequ. ac MS. 3. & cap. 50. exc. ſiue: hæreditati, quod legunt Vatic. 3. hoc loco, ac cap. 50. bis, & excuſi ſemel, non refert. quare in contextu nihil immutauimus, ſed hîc retinuimus: hæreditate, & c. 50. ſemel: hæreditati. Idem eſt etiam an legas: quaſi aoxiliis eius antè deiectis, ſicuti exc. & MS. noſtri, an verò; diſiectis cum 1. adit. in marg. & non multo pòſt eadem ratione: ſubiicit, aut: ſubiecit. Verùm omninò legendum cum MS. Vatic. 3. Sed & ounc exſpectent præcedentia recognoſci, pro: expetent.

345. Si aotem Chriſtus prædicator; &c.] Iſtud quidem cū ſequentibus ordine eodē habetur apud Apoſt. 1. Cor. 15. ſed multo ante illud: Caro & ſanguis, &c. Legimus autem ex MS. cod. Angl. quod à mor-

tuis reſorrexit, *pro:* reſurrexerit, *eo quòd legat mox:* Si autem (*quam vocem etiam recèns ex illo addimus*) Chriſtus non reſurrexit, *vtrumque conformiter reliquis aditiou. omnibus. Item:* inuenimur autem, *pro:* inueniemur enim; *&:* qui teſtimonium diximus aduerſus Deum, *pro eo quod erat dumtaxat:* qui teſtimonium dixerimus. *Omittit autem illud:* ſi mortui non reſurgont, *ſicut & Syrus interpres; quod tamen Gracè eſt & Latinè. Legit etiam paulo aliter & Auctor & Ambroſ. in Comment. omiſſa vocula: ergo;* quia adhuc eſtis in delictis veſtris, & qui in Chriſto dormierunt, perierunt; *ſic enim diſtingui hic locus debet.*

346. ſi mortuum, ſi ſepultum audis ſecundum ſcripturas.] *Ex hoc loco & ſimili ſub initium lib. adu. Praxean, patet ſupplendum in Regula fidei ſuprà lib. de Praſcript. adu. haret. cap.* 13. mortuum & ſepultum; *quemadmodum etiam ibi adtigimus num.* 85. *Legimus autem cum Vatic.* 3. *& Angl. MS.* Ipſum enim quod cecidit in morrem (*pro:* morte) &c. hoc & (*addendo:* &) reſurrexit. *Item ex Vatic.* 3. *mox:* Ordo enim non aliud quàm meritorum diſpoſitor, *pro:* ordo enim meritorum nomine diſponetur; *quia explicat his verbis illud Apoſtoli:* vnuſquiſque autem in ſuo ordine.

347. Si autem & baptizantur, &c.] *Pulcherrimè certè Gelenius hunc locum, alioqui obſcuriſſ. ſic reſtituit:* Si autem & baptizātur quidam pro mortuis, videbimus an ratione. Certè illa præſumptione hoc eos inſtituiſſe portendit (*ſeu:* contendit, *nam vtrumque probatur*) qua (*ſic nos recèns ex MS. omnibus, pro:* qnia) alij etiam carni vicarium baptiſma profuturum exiſtimarent, ad ſpem reſurrectionis. *ac mox:* Anima enim, &c. *Cui certè conſentiunt MS. omnes. Atqui quod hîc:* præſumptione inſtitutum *dicit, infrà paulo clarius lib.* 5. *adu. Marc.* vanè pro mortuis baptizatos *dicit; addens pro cauſſa:* Habemus illum (*nempè Apoſtolum*) alicubi vnius baptiſmi definitorem. *Verùm de huius ſcriptura ſenſu ibidem latius.*

348. Anima enim non lauatione, ſed reſponſione ſancitur.] *Sic legimus ex Vatic.* 3. *pro:* ſed purgatione, *eò quòd alioqui* lauatio *&* purgatio *parum differant, & iuxta B. Auguſt. accedat fides ad elementum, & ſic fiat Sacramentum; atque adeò rectè dicatur* anima reſponſione ſanciri, *nempè ea qua de fide Trinitatis per Symbolum fieri conſueuit; de qua latiùs ſuprà lib. de Bapt. num.* 1. *inter baptiſmi ceremonias, & c.* 6. *num.* 45.

349. illas ſcilicet beſtias Aſiaticæ preſſuræ.] *Vides hîc etiam Tertullian. iſtud referre ad preſſuram Aſiaticam, qua illi Epheſi contigit, ex tumultu à Demetrio concitato, quò idipſum refert Theophil.*

350. quòd ſuperquàm grauati ſumus ſupra vires, &c.] *Sic legimus ex Vatic.* 3. *pro eo quod erat dumtaxat:* ſupergrauati, *&:* citra vires; *quia magis correſpondet Graca lectioni* 2. *Cor.* 1. ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν.

351. Sed quum eiuſmodi quæſtio poſterior habeatur, &c.] *Adludit ad quaſtionem:* an eadem caro reſurget, *de qua latè infrà cap.* 56. *& ſequ.* Interim (*inquit*) ſufficit, (*quod Vatic.* 3. *MS.*) *aut:* ſufficiet (*quod excuſi legunt*) ex hoc quoque (*nempè dicta ſcriptura,* quali autem corpore venient) corporalem definiri reſurrectionem.

CAP. XLIX.

352. Ventum eſt nunc, &c.] *Titulum capiti huic dedimus:* Quomodo intelligendum illud Apoſtoli: Caro & ſanguis regnum Dei hæreditate poſſidere non poſſunt, ex antecedentibus dici. *Repetuntur autem qua hic citantur* 1. *Cor.* 15. *Deſumpſit hanc diſputationem Auctor ex B. Irenao lib.* 5. *cap.* 9. *Eodem etiam modo hac verba Apoſtoli explicat B. Auguſt. Retract. lib.* 1. *cap.* 17. *& lib.* 2. *cap.* 2. *addens & aliam interpretationem ex verbis ſequ. Neque corruptio incorruptionem poſſidebit, quam tamen improbat Auctor infrà cap.* 51.

353. Primus, inquit, homo de terra choicus, id eſt, limaceus, &c.] *Retenta eſt hîc ab Auctore vox* χοϊκὸς, *& vertitur hîc,* limaceus; *pro eo quod ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap.* 8. de terræ limo, *& ibidem cap.* 17. *ac infrà cap.* 53. de terra, *& lib.* 5. *adu. Marc.* terrenus. *Et verò ſimiliter mox legitur:* Qualis ergo choicus, tales & choici, *pro eo quod alibi:* terrenus, *&:* terreni, *& adhuc:* Sicut portauimus imaginem choici, *pro:* terreni.

354. Nam & ſuprà, nouiſſimus Adã dictus, &c.] *Accipitur hîc:* ſuprà, *pro pauloantè, reperitur enim hoc ante dictum ſcriptura locum. De hac autem ſcriptura, & ea qua ſequitur:* Alia ſupercœleſtium gloria, &c. *infrà latius cap.* 52. *& lib.* 5. *adu. Marc. Legimus verò rurſus ex MS. Anglico,* Atquin, *pro:* Atqui, *&:* intelleguntur.

355. portemus etiam imaginem ſupercœleſtis.] *Legit Auctor, & interpretatur, ſicut etiam Ambroſ. & vulgatus Latinus interpres,* φορέσωμεν, *id eſt:* portemus, *pro quo hodierni codices Graci* φορέσομεν, *id eſt,* portabimus; *& vertitur ab Auctore vox Graca* ἐπουράνιος, *modo* cœleſtis, *modò* ſupercœleſtis. *Perinde eſt autem ſiue legas cum exc.* ſed non carnem monemur ponere, *ſiue cum Vatic.* 3. *MS.* exponere. *Atqui vox eſt Tertullianica:* eierandam, *&:* intellegi, *iuxta Angl. MS. cod.*

356. Si verò in carne adhuc cõſtitutos negauit eſſe in carne, &c.] *Adludit denuò ad illud Rom.* 8. Vos autem in carne non eſtis, *ſupracitatum cap.* 46. *Non refert autem, ſiue legas paulopòſt:* nihil aliud deputãdi *cum exc. ſiue cum Angl. MS.* exiſtimandi. *Illud autem:* Mãducemus & bibamus, &c. *etiã reperitur* 1. *Cor.* 15. *ſed ante illud ſupracitatũ c. praced.* Sed dicet quis, &c.

CAP. L.

357. Sed & omiſſis huiuſmodi interpretationibus, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiamſi propriè accipiantur caro & ſanguis, Reſurrectioni vindicentur.

358. (eſt autem & in iudicium Reſurrectio.)] *Parentheſi hoc comma incluſimus, ad ſenſum apertiorem; quo adludit ad illud Ioan.* 6. *Et procedent qui bona fecerunt, in Reſurrectionem vita, qui verò mala egerunt,* in Reſurrectionẽ iudicij. *Atqui paulopòſt legimus omninò:* Prodeſſe tamen illis aliud poteſt; *quia loquitur de* carne & ſanguine, *non de carne ſola, & etiam pracedit:* adhuc ſpiritum illis neceſſariũ, *& ſequitur plurali numero:* Meritò ergo caro & ſanguis (vt diximus) ſola regnum Dei capere deficiũt; *& deinceps:* meritò demutata & deuorata, *ac:* non reſuſcitata.

359. Sunt qui carnem & ſanguinẽ Iudaiſmum velint accipi, &c.] *Prior interpretatio fuit, quòd caro & ſanguis, etſi non in reſurrectionem vita reſurgant, reſurgũt tamẽ in iudicium. Poſterior hac, quòd carnis & ſanguinis nomine*

Digitized by Google

nomine Iudaiſmus intelligatur, quemadmodum accipitur ab Apoſtolo Gal.1. verbis ſequentibus.

360. ſtatim non retulerit ad carnem & ſanguinem.] *Magis expreßit ſic Auctor, quod Græcè eſt: οὐ προσανεθέμην. quam alij, vertende: non acquieui. Rectè autem interpretatur Auctor Iudaiſmum, carnẽ & ſanguinem, ac ſi dicat: neque ſe retuliſſe ad Iudæos, neque ad anteceſſores ſuos Apoſtolos; vt non ſit neceſſe laborare, ad diluendam calumniam, qua Apoſtolos vocauerit carnem & ſanguinem.*

CAP. LI.

361. Sed pro omnibus iam ſtabit, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Probari idipſum, ex eo quòd Chriſtus, qui caro & ſanguis fuit, ſedeat ad dexteram patris. *De prouerbio autem:* clauſis oculis, *inter Prolegomena.*

362. quum illic adhuc ſedeat Ieſus ad dexterã patris, &c.] *Reperitur iſtud Marci vlt. de quo plura vide ſuprà l. de Præſcript. adu. hær. cap. 13. n. 87.*

363. etſi noſtris puriora.] *Huc pertinet quod Scholaſtici Doctores tradunt, Chriſtum conceptum ex puriſſ. B. Virginis Mariæ ſanguinibus.*

364. talis etiam deſcenſurus vt angeli adfirmant.] *Sine Parentheſi iſtud legimus, eo quòd reſpiciat ad illud Act. 1. Angelorum dictum: Sic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cælum. De ſequenti autem ſcriptura:* agnoſcendus ſcilicet eis qui eum cõuulnerauerunt, *vide ſuprà l. de Carne Chriſti, cap. 24. num. 186. & huius libri cap. 26. num. 211. hîc videtur voluiſſe propriè vertere id quod Græcè eſt: συμβιβάσοντα.*

365. Hic ſequeſter Dei atque hominũ, &c.] *Ita vertitur vox: μεσίτης ab Auctore, ab aliis: mediator.*

366. Quemadmodũ enim nobis arrabonem ſpiritus reliquit, &c.] *Idipſum repetit infrà c. 53. quum dicit:* Planè accepit & hic ſpiritum caro, ſed arrabonem; *vtrobique adludens ad illud Apoſt. 2. Cor. 5. Qui autem efficit nos, in hoc ipſum dedit nobis pignus ſpiritus. vbi Græcè eſt: ἀῤῥαβῶνα, de quo latius tractat infrà lib. 5. adu. Marc.*

367. Ita nec corruptela, inquit, iocorruptelam hæreditati habebit.] *Hîc transfert κληρονομεῖ, paulo aliter quàm antè:* hæreditati habebit, *vtpote qui Datiuis delectari ſoleat; quo fit vt etiã in præcedẽtibus ſimilibus locis malim legere:* hæreditate poſſidebunt, *ſed ſicut ſuprà dixi num. 344. variant etiam MS. Vatic. 3. cod. Paulopòſt vertit:* hæreditatem conſequetur.

368. Denorata eſt mors, dicens, io contcotionem, &c.] *Vatic. 3. MS.* in contentione, *ſed quũ Græcè legatur εἰς νῖκος, ſeu potius νεῖκος (hoc enim contentionem ſignificat, illud, victoriam) prius retinuimus, maximè quum infrà cap. 54. legant & Vatic. 3. MS. & excuſi omnes:* in contentionem. *Conſentit etiam Auctori B. Cyprian. lib. 3. Teſtim. adu. Quirin. cap. 58. ſicuti etiam in eo quod legitur, iuxta ordinem Græcorum codicum ſuprà cap. 47.* Vbi eſt mors aculeus tuus, vbi eſt mors contentio tua; *quod vltimum, etſi ordine ibi tranſpoſito, legitur etiam infrà lib. 5. adu. Marc. quare & hîc neceſſariò legendum:* vbi eſt mors contentio tua, *pro:* potentia tua; *maximè quum νῖκος, quod hodie legunt Græci codices, non potentiam ſignificet, ſed victoriam; & etiam legatur* contentio, *à BB. Ambroſio in Commẽt. & Hieron. epiſt. 61. ad Pammach. adu. errores Ioan. Hieroſ. vbi paulo aliter pro Reſurrectione, ſcripturam quam hîc Auctor tractat, exponit; conformiter B. Auguſt. locis ſupracitatis num. 352.*

369. Illa alia ſine dubio, quã conſtituit in membris ſuis, &c.] *Illud:* cõſtituit, *debet accipi paßiuè, more Auctori vſitato, pro:* conſtitutum agnouit, *aut aliquod aliud hic legi verbum debet; neque enim Paulus eam legem ipſe* in membris ſuis conſtituit, *ſed, vt conqueritur Rom. 7. vidit, ſeu agnouit. Niſi fortè ſubintelligatur;* conſtituit, *nempè delinquentia; ſed tunc legi deberet, non:* in membris ſuis, *ſed:* in membris eius.

370. Nam & ſuprà nouiſſimum inimicũ mortem euacuari ait.] *Legiſſe hinc patet Auctorem:* Nouiſſimus inimicus euacuabitur mors; *ſicuti etiam non ſemel B. Hieron. in Comm. Iſai. Græcis etiam correſpõdet iſta lectio: quia θάνατος maſculinum eſt. Legimus autem:* Hoc modo nec corruptela hæreditatem in corruptelæ conſequetur, *ex Angl. MS. pro:* conſequitur; *nam & antea in futuro id vertit, & ſequitur:* nec mors perſeuerabit. *Habetur autem hoc longè ſuprà; ſed quod ſequitur:* Quum in atomo, &c. *immediatè ante illud:* Denorara eſt. *Caſtigauimus etiam:* demutabimur, *pro:* demutamur, *quod & ſuprà cap. 42. & infrà lib. 5. adu. Marc. apud Apoſtolum id legatur. Ex quibus etiam locis conformiter Angl. MS. cod. & cap. 54. infrà, legimus & ſupplemus:* Oportet enim corruptiuum iſtud induere iocorruptionem, & mortale iſtud induere immortalitatem; *maximè quum hic explicet:* & iſtud mortale, *ac cap. 54.* & mortale iſtud induere immortalitatem. *Legentes etiam ex eodem Angl. MS. cod.* ac ne putes aliquid aliud.

CAP. LII.

371. Videamus iam nunc, &c.] *Huic capiti titulum dedimus:* Quòd io eodem corpore iuxta Apoſtolum reſurgemus. *Adludit autem denuò ad verba illa ſupracitata c. 48.* Sed dicet quis: Quomodo reſurgent mortui, quo autem corpore venient? *Quæ rurſum habentur ſub medium capitis 1. Cor. 15.*

372. Stulte, inquit, tu quod ſeminas, non viuificatur, &c.] *Rhenanus legebat primùm:* nónne, *& deinde:* oúmoe; *verùm rectius Gelenius:* nõ; *eo quod ſic legatur apud Apoſtolũ ſecundũ æditiones omnes. Omittens autem:* prius, *Auctor, ſequitur in hoc Græcos codices. Atqui etiã hîc legimus:* intellegi, *&:* eadémq; natura & qualitate, *pro:* qualitas; *ac ſenſu id exigente, ſic quod nunc ſequitur diſtinguimus:* Non enim (*pro:* Nónne) & ſuggerit, quomodo? Non quod futurũ eſt corpus ſeminatur, dicens, &c. Deus autem, &c. *Siue autem legas cum exc. cod.* Sed enim ſaluum, omni modo conſtat, *ſiue cum Vatic. 3. MS.* omninò, *perinde eſt. Denique caſtigauimus ex Angl. MS. cod.* Ergo additirium erit corpus quod corpori ſuperſtruitur, *pro:* additum erit quod.

373. Seritur enim, &c.] *Pulcra eſt hîc diſtinctio apud Auctorem* folliculi, ſpicæ, ariſtæ *&* culmi.

374. Et vnicuique ſeminum ſuum corpus deputauit, &c.] *Sic prorſus lego, pro:* putauit, *quod nullo ſenſu legebatur. Vertit autem:* ſuum, *quod mirum eſt, quum Græcè ſit: ἴδιον, id eſt, vti Latinus vulgatus interpres:* proprium. *Legimus verò ex MS. omnibus:* etſi pleniorem, *pro:* etſi plenior eſt, *quia ſequitur:* etſi aliter reuertentem.

375. Alia caro hominis, &c. alia iumenti, &c.] *Infrà lib. 5. aduerſ. Marc. ipſa Apoſtoli verba citans, dicit:* aliam quidem carnem hominum, aliam pecudum. *Hîc verò in ſingulari eadem adſert, eo quòd ſic ad inſtitutum melius quadrent. Legit interim etiam ſic Syrus interpres.*

QQ ij

376. Adſimilatus eſt, inquit, homo irrationabilibus iumentis.] *Hîc quoque ſenſum magis expreßit, vertens:* irrationabilibus, *quod eſt Græcè* ἀνοήτοις, *& vertitur rectiùs ab aliis: inſipientibus. Legimus autem omninò:* volucrum *ex Angl. MS. cod. pro:* volatilium, *eo quòd ſic etiam legatur infrà loco iam citato; & ex eodem:* alia autem piſcium.

377. quibus aqua baptiſmatis ſufficit.] *Facit etiam hic locus pro baptiſmo aquæ, quem quidam impugnare non verentur, verùm de eo latiùs ſuprà lib. de Bapt. cap. 1. num. 3.*

378. Sic & de ſupercœleſtibus corporibus, &c.] *Rurſum hîc:* ſupercœleſtia *vertit* ἐπουράνια, *quæ mox:* cœleſtia. *Legimus autem ex Vatic. 3. MS. cod.* Alia ſolis gloria; *tum quòd ſic legatur & ſuprà cap. 49. & infrà lib. 5. adu. Marc. tum quòd ſequatur:* Et ſtella enim à ſtella differt in gloria, *quo loco apud Apoſtolum eadem vox Græca eſt* δόξη, *ſeu* δόξα, *quæ etiam gloriam, non claritatem ſignificat, & rurſus ſubiungat Auctor:* differentiam gloriæ; *quam ipſe quoque vulgatus Latinus interpres vertit: ſed alia eſt quidem cœleſtium gloria.*

379. Seminatur, inquit, in corruptela, reſurgit, &c.] *Et Tertull. hoc loco ac infrà lib. 5. adu. Marc. & B. Cyprian. lib. 3. Teſtim. ad Quirinum cap. 58. ac apertiùs B. Irenæus lib. 5. cap. 7. legunt:* reſurgit, *quoties id hîc repetitur; pro eo quod Latinus interpres:* reſurget. *Eſt autem phraſis Tertullianica:* concepit dicere; *& vox ab eodem compoſita:* ſequeſtratorium, *pro loco (ſicuti & Rhenan. adnotauit) vbi res ſequeſtrata vel depoſita reponitur; ſimiliter & illa:* reconſignat imprimens, *metaphoricŵs, alludens ad ſigilli impreßionem.*

380. Sic enim ſcriptum eſt.] *Iſtud etiam differt ab omnibus Apoſtoli editionibus, in quibus legitur:* Sicut ſcriptum eſt.

CAP. LIII.

381. Sed corpus animale, &c.] *Hoc caput inſcripſimus:* Quòd quidam perperàm corpus animale animam interpretantur. *Quod ipſum etiam tractat infrà lib. 5. adu. Marc. ſed hîc multò latiùs. Legimus autem omninò cum MS. Anglico codice:* vt illum à carne auocent recidiuatum, *pro:* illam, &c. recidiuatam, *eo quòd illud etiam ſuprà reperiatur, num. 8.*

382. Sed enim in Lazaro, &c.] *Hîc de altero Lazaro loquitur, quàm ſuprà cap. 17. nempè de quo Ioan. 11. vbi quæ vertit Inſtita noſter interpres, Auctor* vincula linea *appellat, Græcè eſt* κειρίαις. *Accipitur autem mox:* comparet, *pro manifeſtus eſt. At de prouerbiali formula:* manum porrigir, *in Prolegomenis.*

383. factum retexés primum hominem Adam in animam viuam.] *Sic legimus ex Vatic. 3. MS. pro:* viuentem; *quia iterum hoc capite, & ſuprà cap. 5. item lib. de Anima, cap. 11. ac infrà lib. 5. adu. Marc. illud legitur ab Auctore; quare ſic etiam ſecundo loco legendum ante illud:* Porrò, &c. *Caſtigamus etiam:* Quid eam appellari velint, *ex MS. 3. Vatic. pro:* vellent.

384. Anima verò etſi corpus, &c.] *Iſtud iterum ad paradoxon pertinet Auctoris de Anima corporea, de quo inter Prolegomena latiùs. Malim autem legere:* non animatum, *pro:* non animata; *ſed quia hoc habent MS. omnes, nolui immutare, quũ appoſitio poßit æquè ad animam, atque adeò corpus referri. Legimus autem omninò ſecundum MS.* nec fieri quod facit, *pro:* fecit, *quia ſequitur:* alij enim accidens (*pro quo etiam mallẽ legere:* accedens, *vtroque loco*) facit illud animale.

385. Non primum quod ſpiritale, &c.] *Expreßit quod Græcè eſt* πρῶτον. *quare non placet quod ſecundo loco Angl. cod. habet:* Non prius. *Legimus autem ex Vat. 1. cod.* primus homo Adam, *addendo:* Adam, *quia id apud Apoſtolum legitur in editionibus omnibus.*

CAP. LIIII.

386. Ita de vocabulorum occaſionibus, &c.] *Inſcriptionem huic capiti impoſuimus:* Quòd etiam illud: Vti deuoteretur mortale à vita, nihil pro illis faciat. *Reperitur autem is ſcripturæ locus 2. Cor. 5. de quo multa ſuprà cap. 42. & infrà lib. 5. adu. Marc. ſed hic reſpondetur ad obiectionem eorum, qui* deuotationem *illam, perditionem interpretabantur.*

387. Deuorauit, inquit, mors inualeſcẽdo, &c.] *Videtur mihi alludere ad illud Apoſtoli Rom. 5. In omnes homines mors pertranſiit; maximè quum alibi nihil tale, neque in Apoſtolo (ad quem referri videtur illud:* inquit *) neque in reliqua ſcriptura, reperire licuerit hactenus; ſiquis aliter ſentiat, per me licet. Omninò autem lego cum Gelenio ex MS. omnibus,* quod per contentionem deuorauerat mors, *non vti ſubſtituerat Rhen.* deuonerat, *quia ſimilitudo qua vtitur Auctor, id non permittit.*

CAP. LV.

388. Quamquam igitur reſurrecturam carnem probantes, &c.] *Hoc caput inſcripſimus:* Quòd aliud ſit demutari, aliud perire. *Latius enim hîc explicat illud quod ſuprà etiam tractatũ eſt cap. 41. & 42.* & nos demutabimur, *de quo iterũ latè infrà lib. 5. adu. Marc. vbi tractat 2. Cor. 5. atque hoc eſt quod dicit:* licet aliunde iam cæſæ. *Siue autem legas ante ea verba:* proprios quoque flagitant congreſſus, *cum vulg. cod.* ſiues quoſque *cum Angl. MS. parum refert. Verùm paulo poſt omninò lego ex eodem:* Æquè enim non erit, ac ſi non reſurrexerit, *pro:* ſi, *dumtaxat, & non multo poſtea ex Vatic. 2.* nec ita aliud efficiatur vt ceſſet idem eſſe, *pro:* alius; *quia ſequitur:* immò nec alius efficiatur (*ſic enim lego ex Angl. MS. cod pro:* efficitur) ſed aliud.

389. Mutatur poſtea & facies eiuſdem incontemplabili claritate.] *Alludit ad illud Exod. 34. ſecundum 70. Et erat glorificatus (pro quo in Hebræo: Et cornuta erat facies eius) aſpectus cutis faciei eius, & timuerunt appropinquare ei.*

390. Sic & Stephanus, &c.] *Hîc ſimiliter ad illud Act. 6. Et viderunt faciem eius tamquam faciem angeli; addẽs:* non alia illi genua ſucciderant; *id eſt, non aliis genibus quàm prioribus orabat Deum* in lapidatione, *Act. 7. Eſt autem ſimilis phraſis Auctoris infrà c. 62.* nec vlli ſimili neceßitati ſuccidendo.

391. Dominus quoque in ſeceſſu montis, &c.] *Dũ hîc agens de* ſeceſſu *Chriſti in mõte Thabor, Matth. 17. Marc. 9. Luc. 3. dicit quòd* lineamẽta Petro agnoſcibilia ſeruauerat, *id colligere videtur ex eo, quòd Chriſtum Petrus adhuc Dominum ſuum appellauerit. Eodem pertinet quod habet B. Hieron. Epiſt. 61. ad Pammach. aduerſ. Ioan. Hieroſol. Vbi facies nominatur, exiſtimo quòd & cætera membra conſpecta ſint.*

392. in tranſitum ſubſtantiæ.] Tranſitum *hîc dicit Auctor, quod antea hoc capite non ſemel:* perditionem, *ſicut* tranſitum, *mortem appellare ſolemus; quod confirmatur ex eo quod addit:* ergo & Saul in

alium

Digitized by Google

alium virum conuerſus, de corpore ſuo, exceſſit, 1. *Reg.* 10.

Cap. LVI.

393. Etenim quàm abſurdum, &c.] *Titulũ huic capiti damus:* Quòd eadem caro quæ operatur, mercedem accipiet: *quod ipſum ſuprà tractauit latiùs cap.* 15. *&* 52. *Legimus autem omnino ex MS. Angl.* quàm verò & iniquum, *pro:* quàm verò ethnicum; *tum quia ethnicis Deus ignotus erat, tum quia ſequitur:* de iuſtitia Dei ludere.

394. Marcioné pro Valentino reſuſcitari? &c.] *Quid ſibi velit, indicant verba præcedentia:* Nónné præſtat omnem ſemel fidem à ſpe Reſurrectionis abducere (*quod nempè faciebat* Marcion, *ſimpliciter, cum ſuo magiſtro Cerdone,* Reſurrectionem carnis negans, *vti ſuprà dictum eſt lib. de Præſcript. adu. hær. cap.* 51. *hær.* 16. *ac* 17. *num.* 321. *ac* 322.) quàm de grauitate atque iuſtitia Dei ludere? *vtpotè* vt hæc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur; *quæ erat Valentini hæreſis, vtpotè qui* Reſurrectionem huius, *id eſt eiuſdem,* carnis negabat, *ſicuti ibidem diximus cap.* 49. *hær.* 12. *num.* 315. *Addentes autem paulò pòſt:* Deo, *legimus:* neſciens me eſſe qui gratiam Deo debeam, *quibus & præcedentibus verbis alludit ad illud Pſal.* 95. *Cantate Domino canticum nouum, adnuntiate inter gentes gloriam eius. Sicut illic:* quæ in hac carne, &c. ſpem ſalutis ſeminauit, in alia neſcio qua metat; *ad illud Gal.* 6. *Quæ ſeminauerit homo, hæc & metet, &c.*

395. Næ illa gratioſiſſ. caro, cui gratis vita conſtabit.] *Ironia eſt; & pulcra vocum alluſio:* gratioſiſſima, *ac:* gratis.

Cap. LVII.

396. Hinciam illa vulgaris incredulitatis argutia eſt, &c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus:* Quòd integri ſine vexatione reſurgemus. *Siue autem illud legas cum vulgatis, ſiue cum MS. Angl.* illæ vulgares incredulitatis argutiæ, *perinde eſt. Atqui quod paucis ſuprà propoſuit hac de re Auctor cap.* 4. *hic & ſequ. cap. latiùs proſequitur; quod ipſum etiam tractat B. Auguſt. lib.* 22. *de Ciuit. Dei, cap.* 20. *& B. Hieron. ſæpedicta Epiſt.* 61. *ad Pammach. adu. Ioan. Hieroſ. etiam ſubinde iiſdem penè verbis. Rurſum ſiue legas:* claudi, *vti vulgò legitur, ſiue* clodi; *cum MS. Angl. non refert. Verùm legimus ex eodem:* tantam gratiam, *pro:* tamquã, *&:* hominibus eandem adſcribis, *cum Vatic.* 3. *MS. pro:* eam.

397. portionalis.] Portionale *opponit* vniuerſali, *non hìc modò, ſed etiam infrà Tom.* 5. *lib. de Ieiunio, vbi:* ieiunium portionale, *nuncupat, quod vniuerſaliter non obſeruatur. Legimus autem paulòpòſt:* etiamſi in vtero vitiemur, *ex Angl. MS. pro:* vexemur.

398. Quod naſcimur, non quod lædimur, reuiuiſcimus.] *Græca (inquit Rhenan.) figura eſt. Atqui poſt aliquot lineas adiecimus:* Deo, *ex Angl. MS. cod. vbi legitur:* quaſi Domino Deo non liceat & mutare naturam.

399. Quæ impoſſibilia apud homines, poſſibilia apud Deum ſunt, &c.] *Addimus:* ſunt, *ex Vatic.* 3. *MS. quia id Matth.* 19. *legitur iuxta aditiones omnes; quamquam interim paraphraſticẽ dumtaxat illud citetur, nam longè aliter illic legitur: Apud homines hoc impoſſibile eſt, apud Deum autem omnia poſſibilia ſunt.*

400. &: Stulta mundi elegit Deus, vt ſapientiam mundi confundat.] *Etiam hìc ex MS.* 3. *Vatic. legimus:* ſapientiam, *ſicut alibi vbique, pro:* ſapientia.

401. Atquin & veſtis albæ nitore, &c.] *Rurſus ex MS. iiſdem, & pauloantè:* illas, *pro:* illa, *&:* Atquin *legimus, pro:* Atqui. *Porrò enumerat hìc Manumiſſionis inſignia, vt ante me etiam adnotauit Rhenanus, de quibus latè tractat Petrus Faber Præſes Tholoſas in Semeſtribus; quò Lectorem remitto, potiſſimùm de* veſtis albæ nitore, & aurei annuli honore. *Nam de* patroni nomine, *ante illum Politianus Miſcell. cap.* 31. *ad illud Iuuenalis: Tamquam habeat tria nomina, ſeruis iam manumiſſis imponi ſolere decet* patroni nomen; *citans ad hoc illud Cicer. lib.* 4. *Epiſt. ad Atticum. De Eutichide gratum, qui vetere prænomine, nouo nomine T. erit Cæcilius; vt eſt ex me, & te iunctus, Dionyſius M. Pomponius. ſic etiam Mileſium Alexandrum Polyhiſtorem Cornelium eſſe appellatum à Cornelio Lentulo, à quo manumiſſus fuerat, à Suida tradi. Atque adeò* tribu honoratos *patet, quum* tribus *nomen adſumerent. Ceterùm etiam* pileo honoratos *ſuprà diximus ex Rhenan. Tom.* 2. *l. de Patientia, c.* 4. *n.* 24.

Cap. LVIII.

402. Iocunditas (inquit Iſaias) æterna ſuper caput eorum, &c.] *Iſtud caput eiuſdem eſt argumenti, ex ſcripturis concinnatum. Atque etiam illud:* Aufugit dolor & mœror, & gemitus ab illis, *reperitur aquè iuxta* 70. *Iſai.* 35. *atque illud:* Iocunditas, &c.

403. Et delebit Deus omnem lacrymam, &c.] *Iſtud reperitur Apocal.* 7. *Quod autem ſubiungit:* Et rurſus: Deus enim delebit, &c. *Apoc.* 21. *vbi etiam additur: Et mors vltrà non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor; Ad quod alludit, dum ſua phraſi ſubiungit:* & mors hacteous, &c. *Legimus autem:* vbi caſus aduerſi apud Deum, *pro:* Dominum, *ex MS. Angl. eo magis quòd ſit vſitatum id Deo Patri; & ſequatur (ex quo etiam hìc Trinitas confirmatur)* apud Chriſtum, *&:* apud Spiritum ſanctum.

404. Vbi neceſſitas, aut quod dicitur fortuna vel fatum?] Neceſſitas *&* fatum *ethnicis pro iiſdem habebantur, ſicuti* fortuna *& caſus. Atqui quod* fato nihil imputandum, *ſuprà docuimus Tom.* 1. *Apologet. cap.* 1. *num.* 17. *Et verò eiuſdem argumenti* De fato *librum ſcripſit Auctor, cuius fragmentum infrà habes Tom.* 4.

405. Quod veſtimenta & calceamenta, &c.] *Hyperbaton eſt, compoſitum ex variis ſcripturarum adlegationibus, vſque ad illud:* figuræ, &c. *Quæ repetiuntur Deuteron.* 29. *Dan.* 3. *Ion.* 2. *Gen.* 5. *ac* 4. *Reg.* 2. *in quo ferè per omnia imitatus eſt B. Iren. lib.* 5. *cap.* 5. *Legimus autem:* & inobſoleta, *addita Coniunctione.*

406. nec Sarabaras, quamquam Iudæis alienas.] *Sic iterum lego iuxta primam aditionem in marg. pro:* Sarabara, &c. aliena, *eo quòd Auctor ſimiliter fœminino genere dixerit ſuprà Tom.* 1. *lib. de Pall. c.* 4. in captiua Sarabara (*vbi num.* 81. *& Tom.* 2. *lib. de Orat. cap.* 12. *num.* 46. *de ea aliquid diximus*) *maximè quum etiam apud Heſichium & Eudoxium Græcos Auctores, ſingulare numero* σαράβαρα, *veſtis Perſica commemoretur. Quamquam interim (ſicuti etiam hìc adnotauit Rhenan. Chaldaicam vocem & veſtem dicẽs) Dan.* 3. *plurali numero legũt* 70. καὶ τὰ σαράβαρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη. *Pro quo, etſi in aditione Græca*

& Latina in Bibliis Complutenſibus apud Plantinũ excuſis : σαράβαλα *legatur ; veriorem tamen vt putem dictam lectionem, facit, quòd etiam Nouatianus lib. de Trinit. infrà Tom.5.* Sarabara (*etſi plurali numero*) *legat. Beato Hieronymo verò tam in verſione ex Hebræo quàm Epiſt.49. ad Innoc. de mul. ſepties percuſſa, & in tranſlatione Theophili Alexandrini, magis placuit :* Sarabala, *vel :* Saraballa *vertere. Quam vtramque verſionem conciliat Adnot. in Poetas Chriſtianos G. Fabricius, tradens Sara, vel Sarra, Tyriis eſſe purpuram, ſiue purpuream veſtem ; vnde & Oſtrum Sarranum Virgilio ; Bal verò Dominum ſignificare : quòd iidem Tyrij mutatione litterarum tenuis & aſpera etiam Bar dixerint.*

407. Enoch & Helias nondum reſurrectione diſpuncti, quia nec morte functi, &c.] *Huc pertinet etiam id quod ſuprà dixit Auctor cap. 55.* Vbi etiã Moſes & Helias (*nempè in monte Thabor*) alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ. *Atqui latum hac de re tractatum habes ſuprà in Adnot. noſtris ad l. de Anima, c.50. num. 564. vbi etiam vocantur, ſicuti hîc, phraſi Tertullianica :* æternitatis candidati, *quomodo etiam lib. adu. Iud. cap. 2.*

408. Figuræ enim noſtræ fuerunt, Apoſtolo auctore, quæ ſcripta ſunt, &c.] *Similiter legit etiam B. Cyprian. Epiſt. 76. ad Magnum :* Hæc autem omnia figuræ noſtræ fuerunt ; *ſicuti etiam Beda in Collectaneis ex Auguſt. quibus in hoc conſentiunt Græci moderni codices, quòd legant :* ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ; *quod poſtremum tamen alij malunt vertere :* figuræ noſtri.

Cap. LIX.

409. Sed futurum, inquis, æuum alterius eſt diſpoſitionis, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus :* Non eſſe abſurdum, futurorum hæredes carnem & ſanguinem fieri.

410. Omnia veſtra ſunt, &c.] *Omiſſa eſt, ſicuti in Græcis etiã exemplaribus, & apud B. Ambroſium, vox :* enim ; *etiam ſenſui non neceſſaria.*

411. Et alibi : Et videbit omnis caro ſalutare Dei, &c.] Alibi *dicit, quia paulò priùs legitur eodem Iſai. 40. cap. Legimus autem omnino ex Vatic. & MS. Angl. cod.* Dei, *pro :* Domini ; *quia ſic legitur ſuprà c. 10. etiam iuxta 70. ac Luc. 3. Quid ? quod ex hoc loco & B. Iuſtin. Mart. adu. Tryphon. Euſeb. lib. 9. Demonſtr. Euang. cap. 6. ſub finem, & Auguſt. lib. 22. de Ciuitate Dei, cap. 29. Chriſti diuinitatem comprobent ; ſicuti etiam B. Cypr. idipſum legens, lib. 2. Teſtim. adu. Iudæos, cap. 6. Quare etiam ſecundo loco ſic caſtigandum eſt, & rurſum quod paulò poſt legitur :* quæ viſura ſit Dei ſalutare.

412. Ego me ſcio neque alia carne adulteria cõmiſiſſe, &c.] *Si de ſe loquatur Auctor, videtur in iuuentute ante matrimonium continentiam non ſeruaſſe ; ſed quum in ipſo matrimonio continentem fuiſſe ſuprà ſubindicauerimus lib. 1. ad Vxorem, num. 1. & vſqueadeò continentiæ amator fuerit, vt ea occaſione Montano poſtea adhæſerit ; videtur potius in genere loqui de quouis homine ſub perſona ſua. Verùm de hoc in Vita Auctoris latius.*

413. nationes, &c. deputatas velut puluerem & ſaliuam, &c.] *Alludit ad id quod eſt Iſai. 40. iuxta 70.* & quaſi ſaliua reputabuntur, *pro quo Hieron. verſio ex Hebræo : Ecce inſulæ quaſi* puluis *exiguus. Mirum eſt interim cur addat :* puluerem, *quod ibi apud 70. non eſt ; niſi fortè pro eo quod eſt, ſicut momentum ſtateræ, vtrobique ipſe legerit :* puluerem, *ſicuti quidam ex Hebræo vertunt pro momento ; quod videtur conſentaneum, ex eo quòd legat Auctor ſuprà Tom. 1. lib. adu. Iudæos, cap. 1. & lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 8.* ſicut ſtillicidium de ſitula, & puluis de area. *Atqui Clemens Alexandr. Stromat. lib. 6. Athanaſ. de Vnitat. ſubſtant. ſanctiſſ. Trinit. l. 1. & Ambroſ. in Pſal. 1. omiſſis illis verbis intermediis, legunt : vt ſtillicidium de ſitula & vt* ſaliua, *ſeu ſputum, ſeu phlegma, ſeu ſpuma, pro quibus Græcè eſt* σίελος.

414. nunc ſperaturas & credituras in nomen & in brachium Domini.] *Ex duobus Iſaiæ teſtimoniis iſtud concinnatum eſt. Reperitur enim imprimis iuxta 70. Iſai. 42. & Matth. 12.* In nomine (*ſeu* nomeo, *vti hîc legit Auctor*) eius nationes ſperabunt, *ſicuti etiam infrà citatur lib. 3. adu. Marc. At alterum ad quod alludit, illud videtur Iſai. 53. etiam ſecundum 70. Domine quis* credidit *auditui noſtro, &* brachium Domini *cui reuelatum eſt ? citatum etiam Ioan. 12. & Roman. 10. Atqui vox Tertullianica eſt :* incubare.

415. verum lumen nationibus effulſit.] *Hîc alludere videtur ad illud Iſaiæ 60. Et ambulabunt nationes in lumine tuo.*

416. & ipſi Valentiniani hîc errare didicerũt.] *Nempè in eo quod ſequitur, quod* alia ſit forma credentium, alia non credẽtium. *Ipſi enim choicum ſiue terrenum genus hominum, id eſt, non credentium, in totum interitum abire dicebant ; iuſtorum ſiue credentium, tranſire ad Demiurgum ; ipſorum verò, vtpotè ſpiritualium, in pleromatis palatium ; vti latius videre eſt ſuprà lib. contra eoſdem, cap. 29.*

Cap. LX.

417. Ecce autem, &c.] *Caput hoc inſcripſimus :* Quòd membra eadem remanebunt, etiamſi non ad eundem vſum. *Quod ipſum paucis attigit cap. 4. hîc autem latè deducit hoc & ſequenti capitibus ; in quo etiam ad verbum penè Auctorem imitatur B. Hieron. ſæpedicta Epiſt. ad Pammach. adu. Ioan. Hieroſol. Atqui legimus omninò ex MS. 3. Vatic. & Angl.* vt adhuc cõtrouerſiam exaggerent carni maximè eidem, *pro eo quod Gelenius :* controuerſam, &c. maximè fidem, *& antea ac in Adnotat. Rhenan.* controuerſiam, &c. carni maximè, id eſt.

418. Quò enim iam, &c.] *Quò (inquit Rhenan.) hoc eſt, ad quem vſum, ad quid. Horatius :*

Quò mihi fortuna, ſi non conceditur vti?

Sic ſuprà dixit Tertullianus : Quò ergo legimus ? *& mox :* Quò huiuſmodi membra admittunt, ſubigunt, *id eſt, ad quid admittunt, id eſt recipiunt ſcilicet, cibum. Item :* Quò manus ipſæ & pedes. *Et rurſum :* Quò renes cõſcij ſeminum. *Item :* Quò totum corpus, totum ſcilicet vacaturum ? *Sunt autem elegantes membrorum periphraſes :* ſpelunca oris, dentium ſtatio, gulæ lapſus, compitum ſtomachi (*id eſt, ſicuti Rhenan. adnotauit, conuenticulum & receptaculum, quòd in hoc videlicet conueniat quicquid eduliorum per os immittitur. Sumpta eſt metaphora à viis competentibus, ac conuenientibus ; nam hinc* compitum *deducunt Grammatici*) alui (*ſiue* aluei, *vti ferè legũt MS. omnes*) gurges, inteſtinorum perplexa proceritas, operarij artus, renes conſcij ſeminum, cõceptuum ſtabula, *& :* vberũ fontes. *Siue autẽ legas :* deceſſuro *cum exc. ſiue :* diſceſſuro *cum 3. Vatic. MS. perinde eſt.* Educatu *verò vti (ſicuti etiã alibi) pro educatione etiam*

hic

Digitized by Google

hîc adnotauit Rhenanus. Atqui lego prorſus ſicut priùs & poſtea vbique: dum mortale iſtud induet immortalitatem, *pro:* induit; *ſic enim etiam eſt apud Apoſtolum 1. Cor. 10.*

419. vel carie diſſolutam.] *Anglic. MS. cod.* & carinam diſſolutam. *verùm non placet, eo quòd priùs partes nauis enumerarit:* carinam, proram, puppim.

420. redactis & recuratis omnibus membris.] *N. ſi, inquit Rhenan.)* redigere, *&:* redactum, *ſic vſurparet ſuprà, mallem legere* repactis. *Lib. 1. aduerſ. Marc.* Quàm totum hominem redigere in ſalutem. *Legimus autẽ ex Anglico MS. cod.* At enim ſi ſit, *pro eo quod mendoſiſſ. legebatur:* Ait enim, &c.

Cap. LXI.

421. Sed accepiſti homo, &c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus:* Ad quos vſus ſingula ſeruient mẽbra poſt Reſurrectionem. *Legimus autem:* vt etiam hominibus antiſtes, *pro:* anteſtes, *ex Angl. MS. ſicuti ſuprà:* antiſtare, *cap. 13.*

422. ad macellum corrodendum, &c.] *Continens (inquit Rhenanus) pro contento. Qui etiam illud:* ad omnem hiatum & rictum tuum coronandum, &c. *ſic interpretatur. Significat dentes potius in hoc factos, vt* hiatum & rictum oris coronent, *id eſt, circundent, & minus deformẽ reddant. Suprà dixit:* ſpelunca hæc oris & dentium ſtatio. *Verùm hac interpretatione opus non eſt, ſi legamus cum MS. Angl.* coornandum, *quod nos ſubſtituimus tamquam caſtigatius, eo quòd ſequitur:* honori oris. *Legentes etiam ex Vatic. 2.* ad pulſus linguæ temporandos, *voce Tertullianica, pro:* temperandos. *Item legimus:* Eſt adhuc in fœminis *ex Anglic. MS. addentes:* in. *Sunt autem voces phraſeſque Tertullianicæ, de quibus alibi latiùs:* ſupparatura, ieiunio functi, *&:* dedicabatur.

423. Non in pane ſolo viuet homo, &c.] *Addimus:* ſolo, *ex MS. Angl. & legimus:* viuet, *pro:* viuit; *quia & Græcè Matth. & Luc. 4. ac Deuter. 8. illud legitur; alterum interim correſpondet Hebraicæ & Chaldaicæ æditionibus; ſed & Latini vulgatæ æditionis codices variant.*

424. Quot ſpadones voluntarij.] *De his ſuprà latiùs Tomo 2. Annot. noſtris ad lib. de Cultu fœmin. cap. 9. num. 51.*

425. quot virgines Chriſto maritatæ.] *De his ibidem lib. de Veland. virg. num. 1. Eſt autem Tertullianicum:* temporali vacatione, *pro: temporaria, ſiue ad tempus.*

Cap. LXII.

426. Sed huic diſceptationi, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd erimus non angeli, ſed ſicut angeli Dei.

427. Erunt (inquit) tamquam angeli.] *Sic legit Auctor, non modò bis hoc loco, ſed etiam ſuprà cap. 36. atque adeò confirmatur lectio Latini vulgati Interpretis, qui legit:* erunt, *pro eo quod hodie Græcè eſt:* ſunt, *& ſimiliter Latinè Matth. 22. ac Luc. 20. Quò tamen reſpexiſſe potius videtur, vtpotè vbi emittitur* Dei, *quod alibi reperitur.*

428. Quia & angeli aliquando, &c.] *Alludit ad c. 18. & 19. Gen. de angelis receptis hoſpitio ab Abraham & Loth,* qui & ederunt & biberunt, ac pedes lauacro porrexerunt.

Cap. LXIII.

429. Reſurget igitur caro, &c.] *Caput hoc poſtremum inſcripſimus:* Epilogus. Quòd reſurget caro & quidem omnis, & ipſa, & integra. *Legimus autem omninò ex Vatic. 3.* Reſurget, *pro:* Reſurgit. *Atqui pro:* collectaneam, *habent MS. 3.* collataneam; *quæ ſi vera eſt lectio, accipietur pro collaterali, aut pro conlatanea, tamquam quæ opes ſuas in vnum conferant: verùm nihil immutare voluimus.*

430. vt rurſus ex illa repræſentetur Adam.]*Sic iterum legimus ſecundùm 1. æditionem ex Vatic. MS. 3. cod. pro:* præſentetur; *nam* repræſentari, *pro præſentem ſiſti, frequens eſſe Auctori ſuprà adnotauimus, cap. 14. num. 112.*

431. Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt.]*Id quod Gen 3. dixerat Deus in malam partem, in bonam interpretatur Auctor; quaſi illa maledictio tempore Reſurrectionis conuertenda ſit in benedictionem: vnde & ſubdit ſimiliter in bonam partem:* compos mali, *ſed:* quod euaſit.

432. quàm quæ tecum etiam in Deo naſcitur.] *Intelligit natiuitatem ſecundam in baptiſmo, de qua latiùs ſuprà lib. de Baptiſmo.*

433. Sed nihil mirum ſi odiſti, &c.]*Ab anima, ad Marcionem et Valentinum tranſitum facit. Ad Marcionem enim referendum, quòd* Auctorem carnis, *nempè Deum creatorem,* reſpuerit, carnem in Chriſto aut negare aut mutare conſueuerit *(vti ſuprà patet l. præcedenti.) Ad vtrumque, quòd* ipſum ſermonem Dei vel ſtylo vel interpretatione corruperit *(de quo latiùs ſuprà l. de Præſcript. aduer. hæret. non ſemel.) Ad Valentinum denique, quòd* arcana Apocryphorum ſuperduxerit, blaſphemiæ fabulas; *quàs ſuprà abundè detectas habes l. aduer. Valentinianos.*

434. priſtina inſtrumẽta.] *Rectè Rhenan. hæc Moſaica Propheticáque veteris Teſtamenti interpretatur. Atqui cõfirmatur mea caſtigatio ſuprà lib. de Præſcriptionib. adu. hær. cap. 4. num. 23. ex eo quòd etiam hîc legitur:* oportuerat hæreſes eſſe: vt probabiles quique manifeſtarentur, *ſiue:* manifeſtentur, *vt legunt Vatic. 3. MS. cod. quia perinde eſt.*

435. hæ autem ſine aliquibus ſcripturarum occaſionibus, &c.]*Iſtud facit pro illis, qui ſcripturam, naſum cereum eſſe dicunt, quæ poſſit torqueri quò hæretici volunt, ſicuti latè proſequitur Vincentius Lirinenſis libello ſuo De profanis hæreſum nouitatibus. Verùm rectè addit Auctor:* & ipſas quidem iiſdem litteris reuincibiles; *vtpotè, quum per alias ſcripturas confundi hæreticorum technas, vel ex hoc libro manifeſtum ſit.*

436. Sed quoniam necdum diſſimulare Spiritum ſanctum, &c.]*Iſtud, ad finem capitis vſque, pertinet iterum ad hæreſin Tertulliani* nouæ prophetiæ per Paracletum inundantis, *de qua latiùs in Prolegomenis.*

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

Vum, priùs, opuſculum ſuum ADVERSVS MARCIONEM pleniore poſtea compoſitione reſcidiſſet Tertullianus, & eam frater quidam deinde Apoſtata mendoſiſſimum exhibuiſſet, neceſſitas illi facta eſt emendationis, & innouationis occaſio aliquid adiicere perſuaſit; vnde in quinque Libros opus iſtud excreuit, quorum primi libri argumentum hîc damus.

I. Imprimis itaque poſt inuectiuam in Marcionem Ponticum, quòd nuptias abſtulerit, Euangelia corroſerit, & Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei amiſerit; iam deſtinandum hæreticum docet; quia deſerto quod priùs fuerat, id poſtea ſibi elegerit, quod retrò non erat; ſicuti latiùs LIBRO DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS ſuſtinuerit.

II. Deinde, duos Deos illum adtuliſſe; creatorem, id eſt, noſtrum; & ſuum ac Cerdonis informatoris ſui; illum malum, huius verò bonum.

III. Verùm, Chriſtianam veritatem diſtricte pronuntiaſſe: Deum, ſi vnus non ſit, non eſſe; eò quòd ſummus magnus ſit, cui nihil adæquari poſſit.

IIII. Non poſſe etiam duo ſumma magna, etiam diſtincta ſuis finibus, conſiſtere.

V. Si enim duo ſumma magna, etiam plura admitti debere, cum Valentino, qui vſque ad xxx. Æonum fœtus, examen diuinitatis effudit.

VI. Atque adeò, non modò duos pares, ſed nec diſpares Deos poſſe conſtitui.

VII. Neque verò illi patrocinari nomen Dei, etiam aliis permiſſum in ſcripturis; quia idcircò eis non competit poſſeſſio ſummi magni.

VIII. Porrò hæreſin Marcionitarum vel inde probari, quòd nouum Deum faciant; quum verus Deus æternus ſit.

IX. Idque, etiam ſi ſolùm agnitione nouum dicant, quòd Deus ignotus eſſe non potuerit, neque incertus.

X. Sed à primordio ſemper agnitus; quippè quem anima & conſcientia, etiam ethnica, nouerit.

XI. Proinde, quùm Dei ſint omnia; ſi nihil crearit, Deum non eſſe, quem Marcion ſtatuit.

XII. Vt autem illum Deum eſſe confiteri poſſemus; ſine cauſſa tamen eſſe eum deberemus argumentari, qui rem non haberet; quùm res cauſſa ſit, vt ſit aliquid.

XIII. Neque verò opus eſſe parum dignum Deo mundum; ipſis teſtimoniis Philoſophorum probat.

XIIII. Immò etiam minutiora animalia aut iuuare aut lædere; & nec aquam Dei creatoris reprobari à Deo Marcionis, qua ſuos abluit; nec oleum, quo ſuos vnguit; nec panem, quo ipſum corpus ſuum repræſentat (hoc eſt præſens oſtendit) in Sacramentis.

XV. Deinde addit, Deo Marcionis non eſſe ſuum cœlum & mundum (de quo latiùs infrà lib. 5.) tùm quòd ad xv. vſque Seueri Imperatoris annum (quo hæc ſcripſiſſe ſe Auctor indicat) nulla talis ſubſtantia comperta ſit, tùm quòd alioqui nouem Deos adſignare cenſebitur Marcion.

XVI. Neque illum eſſe inuiſibilia ſola operatum (ſicuti latiùs etiam dicto lib. 5. infrà) ſed eiuſdem eſſe auctoris viſibilia & inuiſibilia.

XVII. Et verò non ſufficere illi Deo vnum opus liberationis hominis; quum etiam per alia ope-

ra

by Google

ra ſeuerus Deus protulerit in notitiam.

Reuelatum item illum non rectè dici; qui, neque naturâ ex operibus, neque doctrinâ ex XVIII.
prædicationibus reuelatus ſit.

Neque etiam in Chriſto Ieſu; tùm, quòd is reuelatus ſit, plus centum quindecim annis XIX.
ante Deum Marcionis, qui ſub Antonino; tùm, quòd præceſſerit ſeparationem illam Legis & Euangelij, quam in Antitheſibus Marcion primus commentus eſt.

Fruſtrà autem obſtrepi ab diuerſa parte, quòd Marcion Regulam non innouarit, ſed re- XX.
trò adulteratam recurarit, exemplo Pauli, qui Petrum reprehendit; quia in illo ſolùm conuerſationem reprehenderit, non fidem creatoris.

Stetiſſe itaque ſemper fidem in creatorem & in Chriſtum eius, non modò ſub Apoſtò- XXI.
lis, ſed & in Apoſtolicis Eccleſiis; apud quas Chriſtus, non alterius Dei quàm Creatoris oſtenditur.

Iam verò naturaliter bonum dici non poſſe Deum Marcionis; qui ab initio homini la- XXII.
pſo non ſuccurrerit.

Neque rationabiliter bonum; quòd homini (iuxta Marcionem à ſe alieno) ſuccurrere vo- XXIII.
luerit.

Neque perfectè bonum; eò quòd (iuxta Marcionem) animàm ſolam ſaluet, non carnem; XXIIII.
quæ tamen apud illum tinguitur, de nuptiis tollitur, & in confeſſione Nominis ſæuitiam patitur.

Proinde, Deum non de ſola bonitate cenſendum. XXV.

Verùm de iudicio quoque; qui vindicet peccata, & damnet. XXVI.

Alioqui peccatoribus nullum timorem fore. XXVII.

Et ſic etiam ſtare non poſſe fidei Sacramentum Baptiſma; quod remiſſio eſt delictorum, XXVIII.
abſolutio mortis, regeneratio, conſetutio Spirituſſancti, ſignat denique & lauat; quæ conferre non poteſt, niſi qui à primordio creauit hominem, & animam ei contulit, & pro peccato ad mortem damnauit.

Poſtremò, Marcionis hæreſin impugnat, quâ tingui nolebat niſi virgines & cœlibes; XXIX.
tùm quòd coniugium benedixerit Deus, tùm quòd, ſi nuptiæ non ſint, ſanctitas erit nulla; immò hoc erit ſementem totum generis humani compeſcere.

Denique, Epilogo breui Lectorem ad ſequentes Libros præparat. XXX.

Ceterùm, imprimis Opt. Mileuit. lib.1.adu. Parmen. Ruſinus Apol. pro Origene, & Vincent. Lirin. Libro de prophana hæreticorum nouitate, diſertis verbis huius operis mentionem faciunt; & viderunt MS. iam olim hos quinque libros Trithemius & Politianus. Deinde peculiariter ad hunc Librum adluſit Auctor libro de Anima, cap. 18. quum dixit: De Deo, ſuo quoque campo experiemur cum hæreticis; & lib. de Reſurr. carnis, c. 2. Igitur quantum ad hæreticos, demonſtrauimusquo cuneo occurrendum ſit à nobis, & occurſum eſt iam, ſuo quoque titulo: DE DEO VNICO ADVERSVS MARCIONEM. Qui locus & confirmat ſententiã noſtram (quã ſuprà habes Præfatione noſtra ad Lectorem in Tomum tertium) quod eodem tẽpore hi libri vtrique conſcripti ſint; & inſuper mihi perſuaſit, titulo huius libri addendum fuiſſe: DE DEO VNICO. Atqui primus eum ædidit in lucem Rhenanus ex Paterniacenſi ac Hirſaugienſi Codicibus, Scholiis ſuis illuſtratũ, & poſtea ex Gorzienſi, cum Adnotationibus. Nos verò iam primùm, eo quod deſideraretur in Britannico codice, quo vſus fuit Gelenius, ex duobus Vaticanis MS. exemplaribus, & Dn. Latinij coniecturis, caſtigatiorem publicamus, additis Argumento & Adnotationibus nouis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS D
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS.
ADVERSVS MARCIONEM LIBER PRIMVS,
DE VNICO DEO.

CAP. I. SIQVID[3] retrò geſtum eſt nobis aduerſus Marcionem, iam hinc viderit.
Nouam rem aggredimur ex vetere. Primum opuſculum quaſi propera-
tum pleniore poſtea compoſitione reſcideram. Hanc quoque nondum
exemplatiis ſuffectam fraude tunc fratris dehinc apoſtatæ amiſi, qui for-
tè deſcripſerat quædam mendoſiſſimè, & exhibuit frequentiæ. Emenda-
tionis neceſſitas facta eſt, innouationis eius occaſio aliquid adiicere per-
ſuaſit. Ita ſtylus iſte nunc de ſecundo tertius, & de tertio iam hinc primus, hunc opuſculi
ſui exitum neceſſariò præfatur, ne quenquam varietas eius in diſperſo reperta confundat.
[4] Pontus igitur, qui Euxinus naturá negatur, nomine illuditur. Ceterùm hoſpitalem Pon-
tum nec de ſitu æſtimes: ita ab humanioribus fretis noſtris, quaſi quodam Barbariæ ſuæ
pudore ſeceſſit:[5] gentes ferociſſimæ inhabitant, ſi tamen habitatur in plauſtro. Sedes in- E
certa, vita cruda,[6] libido promiſcua & plurimùm nuda, etiam cùm abſcondunt, ſuſpenſis
de iugo pharetris indicibus, ne temerè qui intercedat. Ita nec armis ſuis erubeſcunt: Pa-
rentum cadauera cum pecudibus cæſa, conuiuio conuorant. Qui non ita deceſſerint, vt
eſcatiles fuerint, maledicta mors eſt. Nec fœminæ ſexu mitigantur ſecundum pudorem,
vbera excludunt, penſum ſecuribus faciunt, malunt militare quàm nubere. Duritia de cœ-
lo quoque.[7] Dies numquam patens: ſol numquam liber, vnus aer, nebula: [8] totus annus,
hybernum: omne quod flauerit, Aquilo eſt. Liquores ignibus redeunt, amnes glacie ne-
gantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic niſi feritas
calet, illa ſcilicet, quæ fabulas ſcenis dedit, [9] de ſacrificiis Taurorum, [10] & amoribus Col-
chorum,[11] & crucibus Caucaſorum. Sed nihil tam barbarum ac triſte apud Põtum, quàm
quòd illic Marcion natus eſt,[12] Scytha tetrior, Hamaxobio inſtabilior, [13] Maſſageta inhu-
manior,[14] Amazonia audacior, nubilo obſcurior, hyeme frigidior, gelu fragilior, [15] Iſtro
fallacior, Caucaſo abruptior: quid ni? penes quem [16] verus Prometheus Deus omnipotens
blaſphemiis lancinatur. Iam & beſtiis illius Barbariæ importunior Marcion.[17] Quis enim
tam caſtrator carnis caſtor, quàm qui nuptias abſtulit?[18] Quis tam comeſor mus Ponti-
cus, quàm qui Euangelia corroſit? Næ tu Euxine probabiliorem feram Philoſophis ædi-
diſti, quàm Chriſtianis.[19] Nam ille canicula Diogenes hominem inuenire cupiebat, lucer-
nam meridie circunferens: Marcion Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei ſuæ a-
miſit. Non negabunt diſcipuli eius,[20] primam illi fidem nobiſcum fuiſſe,[21] ipſius litteris
teſtibus:[22] vt hinc iam deſtinari poſſit hæreticus, qui deſerto quod priùs fuerat, id poſtea F
ſibi elegerit, quod retrò non erat. Intantum enim hæreſis deputabitur, quod poſtea indu-
citur: inquantum veritas habebitur, quod retrò & à primordio traditum eſt.[23]. Sed alius
LIBELLVS hunc gradũ ſuſtinebit ADVERSVS HÆRETICOS, etiam ſine tetractatu do-
ctrinarum reuincendos, quòd hoc ſint de præſcriptione nouitatis. Nunc quatenus admit-
tenda congreſſio eſt, interdum ne compendium præſcriptionis vbique aduocatum, diffi-
dentiæ deputetur, regulam aduerſarij priùs prætexã, ne cui lateat, in qua principalis quæ-
CAP. II. ſtio dimicatura eſt. [[24] Duos Ponticus Deos adfert,[25] tanquam duas Symplegadas nau-
fragij ſui: quem negare non potuit, id eſt creatorem, id eſt, noſtrum: & quem probare non
poterit, id eſt ſuum: paſſus infœlix huius præſumptionis inſtinctum, [26] de ſimplici capitulo
Dominicæ pronuntiationis, in homines non in Deos diſponentis exempla illa bonæ &
Matth. 7. malæ arboris, quòd neque bona malos, neque mala bonos proferat fructus: id eſt neque
mens vel fides bona, malas ædat operas, neque mala bonas. Languens enim (quod & nunc
multi, & maximè hæretici) [27] circa mali quæſtionem: Vnde malũ? [28] & obtunſis ſenſibus
Iaſ. 45. ipſa enormitate curioſitatis, inueniens creatorem pronuntiantem. [29] Ego ſum qui condo
mala: quanto ipſum præſumpſerat mali auctorem, & ex aliis argumentis quæ ira perſua-
Matt. 7. dent peruerſo cuique, tanto in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus
condentem, ſcilicet mala, alium Deum præſumpſit eſſe debere in partem bonæ arboris

bo-

A bonos fructus.[10] Et ita in Chriſto quaſi aliam inueniens diſpoſitionem ſolius & puræ benignitatis, vt diuerſæ à creatore, facilè nouam & hoſpitam argumentatus eſt diuinitatem in Chriſto ſuo reuelaram, modicóque exinde fermento totam fidei maſſam hæretico acore decepit.[11] Habuit & Cerdonem quendam informatorem ſcandali huius, quo faciliùs duos Deos cæci perſpexiſſe ſe exiſtimauerunt. Vnum enim non integrè viderant. Lippientibus etiam ſingularis lucerna numeroſa eſt. Alterum igitur Deum quem confiteri cogebatur, de malo infamando deſtruxit: alterum quem commentari connitebatur, de bono præferendo conſtruxit. Has naturas quibus diſpoſuerit articulis, per ipſas reſponſiones noſtras oſtendimus. [[12] Principalis itaque & exinde tota congreſſio de numero, an duos Deos liceat induci, ſi forte [11] poëtica & pictoria licentiâ, & tertia iam hæretica. Sed veritas Chriſtiana deſtrictè pronunciauit, Deus ſi non vnus eſt, non eſt: quia dignius credimus non eſſe, quodcunque non ita fuerit vt eſſe debebit. Deum autem vt ſcias vnum eſſe debere, quære quid ſit Deus, & nō aliter inuenies. quantum humana conditio de Deo definire poteſt, id definio [14] quod & omnium conſcientia agnoſcet,[15] Deum ſummum eſſe magnum, in æternitate cō ſtitutum, innatum, infectum, ſine initio, ſine fine. Hunc enim ſtatum æternitati cenſendum, quæ ſummum magnum Deum efficiat, dum hoc eſt in Deo ipſa, atque ita & cetera, vt ſit Deus ſummum magnum, & forma, & ratione, & vi, & poteſtate. Cùm de iſto conueniat apud omnes (nemo enim negabit Deum ſummum magnum quid eſſe, niſi qui poterit Deum, imum, modicum quid econtrario pronuntiare, vt Deum

1. Cor. 5.

Cap. II.

B neget, auferendo quod Dei eſt) quæ erit iam conditio ipſius ſummi magni? nempè vt nihil illi adæquetur, id eſt, vt non ſit aliud ſummum magnum: quia ſi fuerit, adæquabitur: & ſi adæquabitur, nō erit iam ſummum magnum euerſa conditione, & vt ita dixerim lege, quæ ſummo magno nihil ſinit adæquari. Ergo vnicum ſit neceſſe eſt quod fuerit ſummum magnum, par non habendo, ne non ſit ſummum magnum. Ergo non aliter erit quàm per quod habet eſſe, id & vnicum omninò. Proinde Deus cùm ſummum magnum ſit, rectè veritas noſtra pronuntiauit: Deus ſi nō vnus eſt, nō eſt. Non quaſi dubitemus eſſe Deū, dicendo ſi non vnus, non eſt Deus: ſed quia quē confidimus eſſe, idē definiamus eſſe. Quòd ſi non eſt, Deus non eſt, & ſummum ſcilicet magnum. Porrò ſummum magnum vnicum ſit neceſſe eſt. Ergo & Deus vnicus erit, non aliter Deus, niſi ſummum magnum. Nec aliter ſummum magnum, niſi parem non habens. Nec aliter parem non habens, niſi vnicus fuerit. Certè quemcunque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deū, quàm vt & illi proprium diuinitatis aſſcripſeris, ſicut æternum, ita & ſummum, magnum. Duo ergo ſumma magna quomodo conſiſtent, quum hoc ſit ſummum magnum, par non habere? Par autem non habere, vni competat, in duobus eſſe nullo modo poſsit. [[16] Sed argumentabitur quilibet poſſe & duo ſumma magna conſiſtere diſtincta atque disjuncta in ſuis finibus, & vtique aduocabit exemplum: Regna terrarum tanta numero, & tamen ſumma magna in ſuis quibuſque regionibus: & putabit vbique humana diuinis

Cap. III.

C conferenda. Iam ergo ſi huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet non dico & tertium & quartum Deum inducere, verùm tot iam numero, quot & gentium reges. De Deo agitur, cuius hoc principaliter proprium eſt nullius exempli capere comparationem. Hoc natura ipſa, ſi non aliquis Iſaias, vel ipſe per Eſaiam Deus concionabitur,[17] Cui me ſimilabitis? Diuinis forſitan comparabuntur humana Deo noſtra. Aliud enim Deus, aliud quæ Dei. Denique qui exemplo vteris regis quaſi ſummi magni, vide ne iam non poſsis eo vti. Rex enim etſi ſummum magnum eſt in ſuo ſolio vſque ad Deum, tamen infra Deum: comparatus autem ad Deum, excidet iam de ſummo magno tranſlato in Deum. Hoc ſi ita, quomodo vteris eius rei exemplo ad Dei comparationem, quæ dum ad comparationem accedit, amittitur? quid nunc, ſi nec inter reges pluriſarium videri poteſt ſummum magnum, ſed vnicum & ſingulare, apud eum ſcilicet qui rex regum ob ſummitatem magnitudinis & ſubiectionem ceterorum graduum quaſi culmen dominationis excipitur? Sed etiam alterius formæ reges, qui ſingulares in vnione imperij præſunt, ſi [18] minutalibus, vt ita dixerim, regnis vndique conferantur in examinationem, qua conſtet quis eorū præcellat in ſubſtantiis & viribus regni, in vnum neceſſe eſt ſummitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparationis exitū de magnitudinis ſumma expreſsis & excluſis. Adeò & ſi in diſperſo multifariùm videtur ſummum magnum, ſuis viribus, & ſua natura, & ſuo ſtatu vnicum eſt. Proinde quum duo Dij conferuntur vt duo reges & duo ſumma magna, in alterum concedat neceſſe eſt vnio ſummi magni ex ſententia compara-

Iſai. 40.
1. Paral. 21.

tionis: quia ſummum ex victoria ſua conſtat, ſuperato æmulo alio magno, non tamen ſum- D
mo, atque ex defectione æmuli ſolitudinem quandam de ſingularitate præſtantiæ ſuæ
poſſidens, vnicum eſt. Ineluctabilis iſte complexus, in hoc ſententiam conſtringit, aut ne-
gandum Deum eſſe ſummum magnum, quod nemo patietur ſapiens, aut nulli alij com-
Cap. v. municandum. [[39] Aut quæ ratio duo ſumma magna compoſuit? Primò enim exigam, cur
non plura ſi duo, quando locupletiorem oporteret credi ſubſtantiam diuinitatis, ſi com-
peteret ei numerus. [40] Honeſtior & liberalior Valentinus, qui ſimul auſus eſt duos concipe-
re, Bythum & Sigen, cùm vſque ad triginta Æonum fœtus, tãquam Æoniæ ſcrophæ, exa-
men diuinitatis effudit. Quæcunque ratio plura ſumma magna non patitur admitti, eadem
nec duo vt ipſa plura poſt vnũ. Poſt vnũ enim numerus. Quæ potuit duo admittere, eadem
potuit & plura pòſt. duo enim multitudo, vnione iam exceſſa. Denique apud nos vis ratio-
nis iſtius ipſo termino plures Deos credi non ſinit, quòd nec duos illa regula vnum Deum
ſiſtens, qua Deum id eſſe oporteat, cui nihil adæquetur vt ſummo magno: [41] vnicum au-
tem ſit, cui nihil adæquetur. Iam nunc duo ſumma magna, duo paria, cui operæpretio, cui
emolumento deputarentur? quid interfuit numeri, quum duo paria non differant vno?
Vna enim res eſt, quæ eadem in duobus eſt. Etiam ſi plura eſſent paria, tantundem om-
nia vnum fuiſſent, nullo inter ſe differendo, quâ paria. Porrò ſi neutrum ex duobus altero
diſtat, iam vt ambo ſumma magna, quâ Dei ambo, neutrum plus altero præſtat, nullam ra-
tionem numeri ſui oſtendunt, præſtantiam non habẽtes. Numerus autem diuinitatis ſum-
ma ratione conſtare deberet, vel quoniam & cultura eius in anceps deduceretur. Ecce e- E
nim duos intuens Deos, tam pares quàm duo ſumma magna, quid facerem ſi ambos co-
lerem? vererer ne abundantia officij ſuperſtitio potius quam religio exiſtimaretur, quia
duos tam pares, & in altero ambos poſſem in vno demereri: hoc ipſum teſtimonio præ-
ſtans parilitati & vnitati eorum, dum alterum in altero venerarer, dum in vno mihi duo
ſunt. Si alterum colerem, æquè recogitarem ne ſuffundere viderer numeri vanitatem ſine
differentia ſuperuacui, hoc eſt vt tutius cenſerem neutrum colendum, quàm alterum cum
Cap. vi. ſcrupulo colendum, aut ambos vanè. [[42] Sic adhuc videmur diſputare, quaſi Marcion
duos pares conſtituat. Nam dum defendimus Deum ſummum magnum vnicum credi
oportere, excludentes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus de his retractaui-
mus: nihilominus tamen docendo pares eſſe non poſſe ſecundum ſummi magni formam,
ſatis confirmauimus duos eſſe non poſse. Alioqui certi, [43] Marcionem diſpares Deos con-
ſtituere, alterum iudicem, ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, & tan-
tummodò bonum atque optimum. Diſpiciamus æquè & hanc partem, an diuerſitas ſal-
tim duos capiat, ſi parilitas capere non potuit. Porrò & hîc eadem regula ſummi magni
patrocinabitur nobis, vtpotè quæ totum ſtatum vendicet diuinitatis. Conueniens enim
& [44] quodammodò iniecta manu detinens aduerſarij ſenſum non negantis creatorem
Deum, iuſtiſſimè præſcribo illi, diuerſitati locum non eſſe inter eos, qui ex æquo Deos
confeſsus, non poteſt facere diuerſos: non quia non & homines licet ſub eadem appella- F
tione diuerſiſſimos eſſe, ſed quia ita Deus non erit dicendus, quia nec credendus, niſi ſum-
mum magnum. Cùm ergo ſummum magnum cogatur agnoſcere quem Deum non negat,
non poteſt admitti vt ſummo magno aliquam aſſcribat diminutionem, qua ſubiiciatur alij
ſummo magno. Deſinit enim ſi ſubiiciatur. Non eſt autem Dei deſinere de ſtatu ſuo, id
eſt de ſummo magno. Nam & in illo magno Deo potiore periclitari poterit ſummum ma-
gnum, [45] ſi depreciari capit in creatore. Ita cùm duo Dei pronuntiantur duo ſumma ma-
gna, neceſſe eſt neutrum altero aut maius ſit, aut minus: neutrum altero aut ſublimius aut
deiectius. Nega Deum, quem dicis deteriorem: nega ſummum magnum, quem credis
minorem. Deum verò confeſſus vtrunque, duo ſumma magna confeſſus es. Nihil alteri
Cap. vii. adimes, aut alteri aſſcribes. Agnoſcens diuinitatem, negaſti diuerſitatem. [[46] Tentabis
ad hæc de nomine Dei conuertere retractatum, [47] vt paſſiuo & in alios quoque permiſſo:
Pſal. 81. quia ſcriptum ſit: [48] Deus Deorum ſtetit in eccleſia Deorum, in medio autem Deos diiu-
dicauit; &: Ego dixi, vos Dei eſtis; nec tamen idcircò eis competat poſſeſſio ſummi magni,
quia Dei cognominentur, ita nec creatori. Reſpondebo & ſtulto, qui nec hoc recogita-
uerit, ne tantundem & in Deum Marcionis poſſit retorqueri, & illum Deum dictum, nec
ideò tamen ſummum magnum probatum, ſicut nec angeli aut homines creatoris. Si
communio nominum conditionibus præiudicat, [49] quanti nequam ſerui [50] Regum no-
minibus inſultant, Alexandri & Darij & Olofernis? Nec tamẽ ideò Regibus id quod ſunt,
detra-

Digitized by Google

A detrahetur. Nam & ipſa idola gentium Dei vulgo, ſed Deus ea re, quâ nemo, Deus dici-
tur. Ita ego non nomini Dei, nec ſono, nec notæ nominis huius, ſummum magnum
in creatore defendo, ſed ipſi ſubſtantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens ſolam
innatam, infectam, ſolam æternam, & vniuerſitatis conditricem, non nomini, ſed ſta-
tui, nec appellationi, ſed conditioni eius ſummum magnum & aſſcribo & vendico. Et
ideò quia Deus iam vocari obtinuit ſubſtantia cui aſſcribo, nomini me aſſcribere putas,
quia neceſſe eſt per nomen oſtendam cui aſſcribam ſubſtantiæ, ſcilicet qua conſtat qui
Deus dicitur, & ſummum magnum ex ſubſtantia, non ex nomine deputatur. Denique
& hoc Marcion ſuo Deo vindicans, ſecundum ſtatum, non ſecundum vocabulum vin-
dicat. Id ergo ſummum magnum, quod Deo aſſcribimus ex ſubſtantiæ lege non ex no-
minis ſorte, contendimus ex pari eſſe debere in duobus, qui ea ſubſtantia conſtāt quâ
Deus dicitur: quia in quantum Dei vocantur, id eſt ſumma magna, ſubſtantiæ ſcilicet
merito innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ ſummæ, in tantum non poſſit ſummum ma-
gnum minus & deterius alio ſummo magno haberi. Si ſummi magni fœlicitas & ſubli-
mitas & integriras ſtabit in Deo Marcionis, ſtabit æquè & in noſtro: ſi non & in noſtro,
æquè nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo ſumma magna, quia prohibet diſpoſi-
ta iam regula ſummi magni comparationem non ſuſtinentis: nec diſparia, quia & alia
ſummi magni regula occurrit, diminutionem non admittens. Hæſiſti Marcion in medio
B ponti tui æſtu, vtrinque te fluctus inuoluunt veritatis: nec pares, nec diſpares Deos ſi-
ſtere potes. Duo enim non ſunt, quod pertineat propriè ad numeri retractatum. Quan-
quam tora mareria de duobus Deis dimicetur, [11] his interim lineis eam clauſimus, intra
quas de ſingularibus iam proprietatibus congrediemur. [[12] Primò, ſupercilio ſtuporem CA. VIII.
ſuum ædificant Marcionitæ, quòd nouum Deum proferant, quaſi nos veteris Dei pu-
deat. Inflantur & pueri nouis calceis, ſed à vetere pædagogo calceati, mox vanam glo-
riam vapulabunt. Nouum igitur audiens Deum in vetere mundo, & in vetere æuo, &
ſub vetere Deo ignotum, inauditum, quem tantis retrò ſeculis neminem, & ipſa igno-
rantia antiquum, quidam Ieſus Chriſtus, & ille in veteribus nominibus nouus reuelaue-
rit, nec alius antehac: gratias ago huic gloriæ eorum, maximè adiutorio eius hinc iam
hæreſim probaturus, nouæ ſcilicet diuinitatis profeſſionem. Hæc erit nouitas, quæ e-
tiam ethnicis Deos peperit, [13] nouo ſemper ac nouo titulo conſecrationis cuiuſque. Quis
Deus nouus, niſi falſus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas Deum probabit,
quia & illum nouitas aliquando produxerit, quum primùm conſecrauit. At enim viua
& germana diuinitas, nec de nouitate, nec de vetuſtate, ſed de ſua veritate cenſetur.
Non habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipſa eſt. Quod facit, pati non poteſt.
Caret ætate, quod non licet naſci. Deus ſi eſt vetus, non erit: ſi eſt nouus, non fuit. No-
uitas initium teſtificatur, vetuſtas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab ini-
tio & fine eſt, quàm à tempore arbitro & [14] metatore initij & finis. [[15] Scio quidem quo CAP. IX.
C ſenſu nouum Deum iactitent, agnitione vtique. Sed & ipſam nouitatis cognitionem,
percutientem rudes animas, ipſamque naturalem nouitatis gratioſitatem volui reper-
cutere: & hinc iam de ignoto Deo prouocare. Vtique enim quem agnitione nouum
opponunt, ignotum ante agnitionem demonſtrant. Age igitut ad lineas rurſum & in
gradum. Perſuade Deum ignotum eſſe potuiſſe. [16] Inuenio planè ignotis Deis aras
proſtitutas, ſed Attica Idololatria eſt. [17] Item incertis Deis, ſed ſuperſtitio Romana eſt. *Act.17.*
Porrò incerti Dei minus noti vt minus certi, & proinde ignoti quâ minus certi. Quem
titulum incidemus ex duobus Deo Marcionis? Vtrunque opinor, & nunc incerto, &
retrò ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit Deus notus creator, ita & incertum Deus
certus. Sed non euagabor vti dicam, Deus ignotus fuit, latuítque, illum regio late-
brarum obumbrauit, noua vtique & ipſa ignota, & ſimiliter nunc quoque incerta, certè
immenſa aliqua & maior indubitatò eo quem abſcondit. Sed breuiter proponam, & ple-
niſſimè exequar, præſcribens Deum ignorari nec potuiſſe nomine magnitudinis, nec
debuiſſe nomine benignitatis, præſertim in vtroque prælatiorem noſtro creatore.
Sed quoniam animaduerto in quibuſdam ad formam creatoris prouocari oportere
omnis Dei noui & retrò ignoti probationem, hoc ipſum ratione fieri à nobis priùs
commendare debebo, quò conſtantiùs vtar rationis æditæ patrocinio. Ante omnia
quidem quale eſt, vt qui Deum agnoſcis creatorem, & priorem de notitia confiteris,

non eiſdem modis & alium ſcias tibi examinandum, quibus iam in alio didiciſti, Deum D
noſſe. Omnis res anterior poſteriori normam præminiſtrauit. Duo nunc Dei proponun-
tur, ignotus & notus. De noto vacat quæſtio: eſſe eum conſtat, quia notus non fuiſſet,
niſi eſſet. De ignoto inſtat altereatio: poteſt enim & non eſſe, quia ſi eſſet, notus fuiſ-
ſet. Quod ergo quæritur, quamdiu ignoratur, in incerto eſt, quamdiu quæritur: & po-
teſt non eſſe, quamdiu in incerto eſt. Habes Deum certum quâ notum, & incertum quâ
ignotum. Si ita eſt, ecquid tibi videtur iuſta ratione defendi, vt ad normam & formam
& regulam certorum probentur incerta? Ceterùm ſi ad hanc cauſam & ipſam adhuc in-
certam, etiam argumenta de incertis adhibeantur, ſeries implicabitur quæſtionum, ex
ipſorum quoque argumentorum æquè incertorum retractatu periclitantium de fide pet
1.Tim.1. incertum, & ibitur [58] in illas iam indeterminabiles quæſtiones, quas Apoſtolus non
amat. Sin de certis & indubitatis & abſolutis regulæ partibus, incertis & dubiis & inex-
peditis præiudicabunt planè, in quibus diuerſitas ſtatus inuenitur, fortaſſe an non pro-
nocentur incerta ad formam certorum, vt liberata à reliqua comparationis prouocatio-
ne per diuerſitatem ſtatus principalis? Quum verò duo Dei ptoponuntur, communis eſt
illis ſtatus principalis. Quid enim Deus eſt? ambo ſunt innati, infecti, æterni. Hic erit
ſtatus principalis. Cetera viderit Marcion, ſi in diuerſitate diſpoſuit. Poſteriora enim ſunt
in retractatu; immò nec admittentur, ſi de principali ſtatu conſtet. Porrò conſtat quia Dei
ambo: & ita de quorum ſtatu conſtat communem eſſe, cùm ſub eo ad probationem deuo-
cantur ſi incerta ſunt, ad eorum certorum formam prouocanda erunt, cum quibus de E
communione ſtatus principalis cenſentur, vt ptoinde & de probatione communicent.
Hinc itaque conſtantiſſimè dirigam, Deum non eſſe qui ſit hodie incertus, quia retrò
ignotus: quando quem conſtat eſſe, ex hoc ipſo conſtat, quòd nunquam fuerit ignotus,
Cap. x. ideò nec incertus. [[59] Siquidem à primordio rerum, conditor earum cum ipſis pariter
compertus eſt, ipſis ad hoc prolatis, vt Deus cognoſcetetur. [60] Nec enim ſi aliquanto po-
ſterior Moyſes, primus videtur in templo litterarum ſuarum Deum mũdi dedicaſſe, idcir-
Gen. 1. cò à Pentateucho natales agnitionis ſupputabuntur, cùm totus Moyſi ſtylus notitiam
creatoris non inſtituat, ſed à primotdio enarret, à patadiſo & Adam, non ab Ægypto &
Moyſe recenſendam. Denique maior popularitas generis humani, ne nominis quidem
Moyſi compotes, nedum inſtrumenti, Deum Moyſi tamen norunt, etiam tanta Idolo-
latria dominationem obumbtante, ſeorſum tamen illum [61] quaſi proprio nomine Deum
perhibent, & Deum deorum, &: ſi Deus dederit; &: quod Deo placet; &: Deo com-
mendo. Vide an nouerint, quem omnia poſſe teſtantur. Nec hoc vllis Moyſi libris de-
bent. Ante anima, quàm prophetia. Animæ enim à primordio conſcientia Dei dos eſt:
eadem nec alia & in Ægyptiis, & in Syris, & in Ponticis. Iudæorum enim Deum, dicunt
animæ Deum. Noli barbare hæretice priorem Abraham conſtituere, quàm mundum. Et
ſi vnius familiæ Deus fuiſſet creatot, tamen poſterior tuo non erat, etiam Ponticis ante
eum notus. Accipe igitur ab anteceſſore formam, à certo incertus, à cognito incognitus.
Nunquam Deus latebit, nunquam Deus deerit: ſemper intellegetur, ſemper audietur, etiã
videbitur quomodo volet. Habet Deus teſtimonia totum hoc quod ſumus, & in quo ſu-
mus. Sic probatur & Deus & vnus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante. F
Cap. xi. [[62] Et meritò, inquiunt. Quis enim non tam ſuis notus eſt quàm extraneis? Nemo. Teneo
& hanc vocem. Quale eſt enim, vt aliquid extraneum Deo ſit, cui nihil extraneum eſſet, ſi
quis eſſet? quia Dei hoc eſt, omnia illius eſſe, & omnia ad illum pertinere: Vel ne ſtatim
audiret à nobis, quid ergo illi cum extraneis? Quod pleniùs ſuo loco audiet. At nunc ſa-
tis eſt, nullum probari, cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & Deus, & in-
dubitatus Deus, quia omnia ipſius, & nihil exttaneum illi: ita & alius idcircò non Deus,
quia omnia non eius, ideóque & extranea. Denique ſi vniuerſitas creatotis eſt, iam
nec locum video Dei alterius. Plena & occupata ſunt omnia ſuo auctore. Si vacat aliquid
ſpatij alicuius diuinitati in creaturis, planè falſæ vacabit. Patet mendacio veritas. Tan-
ta vis idolorum, cur non recipiat alicubi Deum Marcionis? Igitur ex forma & hoc
creatoris expoſtulo, Deum ex operibus cognoſci debuiſſe alicuius proprij ſui mundi &
hominis & ſeculi: [63] Quando etiam error orbis propterea Deos præſumpſerit, quos ho-
mines interdum confiterur, quoniam aliquid ab vnoquoque proſpectum videtur vtili-
tatibus & commodis vitæ: Ita & hoc ex forma Dei creditum eſt diuinum eſſe, inſtitue-
re vel demonſtrare quid aptum & neceſſarium ſit rebus humanis. Adeò indè auctori-
tas ac-

Digitized by Google

A tas accommodata falſæ diuinitati, vnde præceſſerat veræ. [64] Vnam ſaltem cicerculam Deus Marcionis propriam protuliſſe debuerat, vt nouus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibe rationem Deo dignam, cur nihil condiderit, ſi eſt: quia condidiſſet, ſi fuiſſet, illo ſcilicet præiudicio, quo & noſtrum Deum non aliàs manifeſtum eſt eſſe, quàm quia totum condidit hoc. Semel enim præſcriptio ſtabit, non poſſe illos & Deum confiteri creatorem, & eum quem volunt æquè Deum credi, non ad eius formam probare, quem & ipſi & omnes Deum: vt quando hoc ipſo nemo creatorem Deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipſo nemo debeat credere Deum & illum qui nihil condidit, niſi ratio fortè proferatur. Duplex iſta videatur neceſſe eſt, vt aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium ceſſat. Sed non potuiſſe, indignum Deo eſt. Noluiſſe, an dignum, volo inquirere. Dic mihi Marcion, voluit Deus tuus cognoſci ſe quocunque in tempore? an alio propoſito & deſcendit, & prædicauit, & paſſus reſurrexit, quàm vti cognoſceretur? Et ſine dubio ſi cognitus eſt, voluit; nihil enim circa eum fieret niſi voluiſſet. Quid ergo tantoperè notitiam ſui procurauit, [65] vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore ſi falſæ? Nam hoc turpius, ſi & mentitus eſt ſubſtantiam corporis, [66] qui & maledictum in ſe creatoris admiſit, ligno ſuſpenſus. Quanto honeſtius per *Deuter. 21.* aliqua propriæ molitionis indicia cognitionem ſui præſtruxiſſet, maximè aduerſus eum cognoſci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam & quale eſt, vt creator quidem ignorans eſſe alium ſuper ſe Deum, vt volunt Marcionitæ, [67] qui ſo- *Iſai. 40.*

B lum ſe etiam iurans adſeuerabat, tantis operibus notitiam ſui armauerit, quam potuerat non ita curaſſe ſecundum ſingularitatis ſuæ præſumptionem: ille autem ſublimior ſciens inferiorem Deum tam inſtructũ, nullam ſibi proſpexerit agnoſcendo paraturam: quando etiã inſigniora & ſuperbiora opera debuiſſet condidiſſe, vt & Deus ex operibus cognoſceretur ſecundum creatorem, & ex honeſtioribus potior & generoſior creatore. [[68] Ceterùm etſi eſſe eum poſſemus confiteri, ſine cauſa eſſe eum deberemus argumentari. Sine cauſa enim eſſet, qui rem non haberet: quia res omnis cauſa eſt, vt ſit aliquis cuius res ſit. Potrò inquantum nihil oportet eſſe ſine cauſa, id eſt ſine re, quia ſi ſine cauſa ſit, perinde eſt atque ſi non ſit, non habens rei cauſam rem ipſam: in tantum Deum dignius credam non eſſe, quàm eſſe ſine cauſa. Sine cauſa eſt enim, qui rem non habendo, non habet cauſam. Deus autem ſine cauſa, id eſt ſine re eſſe non debet. Ita quoties oſtendo eum ſine cauſa eſſe tanquam ſit, hoc conſtituo non eſſe illum: quia ſi fuiſſet, omninò ſine cauſa non fuiſſet. Sic & ipſam fidem dico illum ſine cauſa ab homine captare, aliter ſolito Deum credere ex operum auctoritate formatum, quia nihil tale proſpexit, per quod homo Deum didicit. [69] Nam etſi credunt plerique in illum, non ſtatim ratione credunt, non habentes Dei pignus, opera eius Deo digna. Itaque hoc nomine ceſſationis & defectionis operum, & [70] impudentiæ & malignitatis adfinis eſt: impudentiæ, qua fidem non debitam ſibi captat, cui præſtruendæ nihil proſpexit: malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit, nihil fidei procurando. [[71] Quum Deum hoc gradu expellimus, cui *Cap. XII.* *Cap. XIII.*

C nulla conditio tam propria & Deo digna, quàm creatoris teſtimonium præſignauerit, narem contrahentes impudentiſſimi Marcionitæ conuertuntur ad deſtructionem operum creatoris. Nimirùm, inquiunt, grande opus & dignum Deo, mundus. Nunquid ergo creator minimè Deus? Planè Deus. Ergo nec mundus Deo indignus: nihil etenim Deus indignum ſe fecit. [72] Etſi mundum homini, non ſibi fecit: etſi omne opus inferius eſt ſuo artifice; Et tamen ſi quale quid feciſſe indignum eſt Deo, quanto indignius Deo eſt nihil eum omninò feciſſe, vel indignum, quo poſſet etiam digniorum auctor ſperari? Vt ergo aliquid & [73] de iſto huius mundi indigno loquar, [74] cui & apud Græcos ornamenti & cultus, non ſordium nomen eſt, indignas videlicet ſubſtantias ipſi illi ſapientiæ profeſſores, [75] de quorum ingeniis omnis hæreſis animatur, Deos pronuntiauerunt, [76] vt Thales aquam, vt Heraclitus ignem, vt Anaximenes aërem, vt Anaximander vniuerſa cœleſtia, vt Strato cœlum & terram, vt Zeno aërem & ætherem, vt Plato ſidera, quod genus Deorum igneum appellat. [77] Quum de mundo, conſiderando ſcilicet & magnitudinem, & vim, & poteſtatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem ſingulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendiſque conſpirant, [78] vt pleríque Phyſicorum formidauerint: initium ac finem mundo conſtare, ne ſubſtantiæ eius tantæ ſcilicet minus Dei haberentur: quas colunt & [79] Perſarum Magi, [80] & Ægyptiorum Hierophantæ, [81] & Indorum Gymnoſo-

Digitized by Google

phiſtæ. Ipſa quoque vulgaris ſuperſtitio communis Idololatriæ, cùm in ſimulacris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus ſuum ingenio obumbrat, figurans [82] Iouem in ſubſtantiam feruidam, & Iunonem eius in aërem, ſecundum ſonum Græcorum vocabulorum, [83] item Veſtam in ignem, [84] & Camenas in aquas, [85] & Magnam matrem in terram, ſeminalia demeſſam, lacertis aratam, lauacris rigatam. [86] Sic & Oſirin, quòd ſemper ſepelitur, & in viuido quæritur, & cum gaudio inuenitur, reciprocarum frugum & viuidorum elementorum, & recidiui anni fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ ſacramenta, [87] leones Mithræ philoſophantur. Et ſuperiores quidem ſitu aut ſtatu ſubſtantias, ſufficit, facilius Deos habitas, quàm Deo indignas. Ad humilia deficiam. Vnus opinor, de ſepibus floſculus, non dico de pratis, vna cuiuslibet maris conchula, non dico de Rubro, [88] vna tetraonis pennula, taceo de pauo, ſordidum artificem pronuntiabit tibi creatorem?

CA. XIIII. [[89] At quum & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de induſtria ingeniis aut viribus ampliauit, ſic magnitudinem in mediocritate probari docens, [90] quemadmodum virtutem in infirmitate ſecundum Apoſtolum; (2. Cor. 12.) imitare ſi potes apis ædificia, formicæ ſtabula, araneæ retia, bombycis ſtamina: ſuſtine ſi potes illas ipſas lectuli & tegetis tuæ beſtias, [91] cantharidis venena, muſcæ ſpicula, culicis & tubam & lanceam. Qualia erunt maiora, cùm tam modicis aut iuuaris aut læderis, vt nec in modicis deſpicias creatorem? Poſtremò te tibi circumfer, intus ac foris conſidera hominem, placebit tibi vel hoc opus Dei noſtri, quod tuus dominus ille Deus melior adamauit, propter quem [92] in hæc paupertina elementa de tertio cœlo deſcendere laborauit, cuius cauſa in hac cellula creatoris etiam crucifixus eſt. Sed ille quidem vſque nunc [93] nec aquam reprobauit creatoris, qua ſuos abluit; [94] nec oleum, quo ſuos vnguit; [95] nec mellis & lactis ſocietatem, qua ſuos infantat; [96] nec panem, quo ipſum corpus ſuum repræſentat, etiam in ſacramentis propriis egens mendicitatibus creatoris. [97] At tu ſuper magiſtrum diſcipulus, & ſeruus (Matt. 10.) ſuper dominum, ſublimius illo ſapis, deſtruens quæ ille deſiderat. Volo inſpicere ſi ex fide ſaltem, vt non & ipſe quæ deſtruis, appetas. Aduerſaris cœlo, & libertatem cœli in habitationibus captas. Deſpicis terrã planè inimicæ tuæ carnis matricem, & omnes medullas eius victui extorques? [98] Reprobas & mare, ſed vſque ad copias eius quas ſanctiorem cibum deputas. Roſam tibi ſi obtulero, non faſtidies creatorem. [99] Hypocrita, vt apocartereſi probes te Marcionitam, id eſt repudiatorem creatoris (nam hæc apud vos pro martyrio affectari debuiſſet, ſi vobis mundus diſpliceret) in quancunque materiam reſolueris, ſubſtantia creatoris vteris. Quanta obſtinatio duritiæ tuæ? Deprecias in quibus & viuis & moreris.

CAP. XV. [[100] Poſt hæc vel ante hæc quum dixeris eſſe & illi conditionem ſuam, & ſuum mundum, & ſuum cœlum, [101] de cœlo quidem illo tertio videbimus, ſi & ad Apoſtolum veſtrum diſcutiendum peruenerimus. Interim quæcunque ſubſtantia eſt, cum ſuo vtique Deo appareuiſſe debuerat. At nunc quale eſt [102] vt Dominus à XII. Tiberij Cæſaris reuelatus ſit, ſubſtantia verò [103] ad decimumquintum iam Seueri Imperatoris nulla omninò comperta ſit, quæ friuolis creatoris præcellens vtique latere deſiſſet, non latente iam Domino ſuo & auctore? Et ideò ſi ipſa non potuit manifeſtari in hoc mundo, quomodo Dominus paruit eius in hoc mundo? Si Dominum cepit hic mundus, cur ſubſtantiam capere non potuit, niſi Domino fortaſſe maiorem? Iam nunc de loco quæſtio eſt, pertinens & ad mundum illum ſuperiorem, & ad ipſum Deum eius. Ecce enim ſi & ille habet mundum ſuum infra ſe ſuper creatorem, in loco vtique fecit eum, cuius ſpatium vacabat inter pedes ſuos & caput creatoris. Ergo & Deus ipſe in loco erat, & mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior & Deo & mundo. Nihil enim non maius eſt id quod capit, eo quod capitur. Et videndum [104] ne qua adhuc illic vacent ſubciſiua, in quibus [105] & tertius aliqui ſtipare Deus ſe cum mundo ſuo poſſit. Ergo iam incipe Deos computare. Erit enim & locus Deus, non tantùm quà Deo maior, ſed & quà innatus & infectus, ac per hoc æternus, & Deo par, in quo ſemper Deus fuerit. Dehinc ſi & ille mundum ex aliqua materia ſubiacente molitus eſt, innata & infecta & contemporali Deo, quemadmodum de creatore Marcion ſentit, redigis & hoc ad maieſtatem loci, qui & [106] Deum & materiam duos Deos cluſit. Et materia enim Deus, ſecundum formam diuinitatis, innata ſcilicet, & infecta, & æterna. Aut ſi de nihilo molitus eſt mundum, hoc & de creatore ſentire cogetur, cui materiam ſubiicit in ſubſtantia mundi. Sed ex materia & ille feciſſe debebit, eadem ratione occurrente illi quoque Deo, quæ oppone-

A opponetetut creatori,vt æquè Deo. Atq; ita tres interim mihi Deos numera Marcionis,
Factorem, & Locum,& Materiam. Proinde & creatorem in loco facit, vtique eadem cō-
ditione cēſendo: & materiam ei ſubiicit,vtique innatam & infectam & hoc nomine æter-
nam,vt Domino. Amplius,& Malum materiæ deputans,innatum innatæ, infectum infe-
ctæ,& æternum æternæ, quartum iam hîc Deum fecit. [107] Habes igitur in ſuperioribus
ttes ſubſtantias diuinitatis,in inferioribus quatuor. His quum accedūt & ſui Chriſti, alter
qui apparuit ſub Tiberio,alter qui à cteatore promittitur, manifeſtam iam fraudem Mar-
cion patitur ab eis, qui duos illum Deos inferre præſumunt, quum nouem aſſignet licet
neſciens. [[108] Non comparente igitur mundo alio,ſicut nec Deo eius, conſequens eſt vt CAP.XVI.
duas ſpecies terum,viſibilia & inuiſibilia duobus auctoribus Deis diuidant, & ita ſuo Deo
inuiſibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum niſi ſpiritus hęreticus,eius
eſſe inuiſibilia qui nihil viſibile præmiſerit, quàm eius qui viſibilia operatus, inuiſibilium
quoque fidem fecerit: quum iuſtius multo ſit aliquibus exemplariis annuere quàm nullis?
[109] Videbimus & Apoſtolus cui auctori inuiſibilia deputet, quum & illum exploraueri- Coloſ.1.
mus. Nunc enim communibus plurimùm ſenſibus,& atgumentationibus iuſtis, ſecututæ
[110] ſcripturarum quoque aduocationi fidem ſternimus, confirmantes diuerſitatem hanc
viſibilium & inuiſibilium à Deo creatore deputandam, ſicuti tota operatio eius ex diuet-
ſitatibus conſtat, ex corpotalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex
B vocalibus & mutis,ex mobilibus & ſtatiuis,ex genitalibus & ſterilibus, ex aridis & ſtccis,
ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipſum diuerſitas temperauit, tam in corpore quàm
in ſenſu. Alia membra fortia,alia infirma:alia honeſta,alia inhoneſta:alia gemina,alia vni-
ca:alia comparia,alia diſparia. Proinde & in ſenſu nunc lætitia,nunc anxietas:nunc amor,
nunc odium:nunc ira,nunc lenitas. Quòd ſi ita eſt vt æmula inter ſe conditionis vniuer-
ſitas,iſta modulata ſit, iam igitut & viſibilibus inuiſibilia debentut, non alteri auctori de-
putanda, quàm cui & æmula eorum ipſum creatorem diuerſum notant, iubentem quæ
prohibuit, & prohibentem quæ iuſſit; percutientem & ſanantem. Cur in hac ſola ſpecie
vnifotmem eum capiunt viſibilium ſolummodò conditorem, quem proinde cteden-
dum ſit,& viſibilia & inuiſibilia condidiſſe, [111] quemadmodum & vitam & mortem, & Eccleſ.11.
mala & pacem? Et vtique ſi illa inuiſibilia maiora ſunt viſibilibùs cteaturis ſuo loco ma- Iſai.45.
gnis,ſic quoque congruit eius eſſe maiora, cuius & magna, quia nec magna nedum ma-
iora ei competant,cuius nec modica comparent. [[112] His compreſſi, erumpunt dicere: CA.XVII.
Sufficit vnicum hoc opus Deo noſtto, quòd hominem liberauit ſumma & præcipua bo-
nitate ſua, & omnibus locuſtis anteponenda. O Deum maiorem, cuius tam magnum o-
pus non potuit inueniri,quàm in homine Dei minoris. Enimuerò ptius eſt vt probes eum
eſſe per quæ Deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primò enim
quæritut an ſit,& ita qualis ſit. Alterum de operibus, altetum de beneficiis Dei dignoſci-
tur. Ceterùm non quia libetaſſe dicitur hominem, ideò eſſe eum conſtat: ſed ſi eſſe con-
C ſtiterit,tunc & liberaſſe dicetur,vt & an liberauerit conſtet,quia potuerit & eſſe, & non li-
beraſſe. Quomodo ergo quia liberaſſe dicetur, etiam eſſe credetur, quum potuerit & eſ-
ſe,& non liberaſſe? Nunc in iſto articulo ab ignoti Dei quæſtione deducto, ſatis conſtitit,
tam nihil illum condidiſſe,quàm debuiſſe condidiſſe,vti cognoſcetetur ex operibus;quia
ſi fuiſſet, cognoſci debuiſſet. Et vtique à primordio rerum: Deum enim non decuiſſe la-
tuiſſe. Regrediar neceſſe eſt ad originem quæſtionis Dei ignoti, vt ceteros quoque ra-
mulos eius excutiam. Primò enim quæri oportebit, qui poſtea ſe protulerit in notitiam,
cur poſtea, & non à primordio rerum: quibus vtique neceſſarius, quâ Deus, & quidem
melior, quò neceſſariot latete non debuit? Non enim poteſt dici non fuiſſe aut materiam
aut cauſam cognoſcendi Deum, quum & homo à primordio eſſet in ſeculo, cui nunc
ſubuenit, & malitia creatoris, aduerſus quam & bonus ſubuenit. Igitur aut ignorauit
& cauſam & materiam ſuæ reuelationis neceſſariæ, aut dubitauit, aut non potuit, aut
noluit. Omnia hæc Deo indigna, maximè optimo. [113] Sed & hunc locum alibi implebi-
mus exprobratione ſeræ reuelationis, ſicut nunc ſola demonſtratione. [[114] Proceſſerit, CA.XVIII.
age, iā in notitiam quando voluit,quando potuit,[115] quando hora fatalis aduenit. [116] fot-
taſsè enim ἀναβιβάζων ei obſtabat,[117] aut aliquæ maleficæ,[118] aut Saturnus quadtatus, aut
Mars trigonus.[119] Nā & Mathematici plurimū Marcionitæ: nec hoc erubeſcētes, de ipſis
etiā ſtellis viuere creatoris. Tractādū & hîc de reuelationis qualitate,an dignè cognitus ſit,
vt conſtet an vetè,& ita credatur eſſe,quem dignè conſtiterit teuelatum: digna enim Deo

probabunt Deum. Nos definimus Deum primò naturâ cognoſcendum, deinde doctrina recognoſcendum: naturâ ex operibus, doctrinâ ex prædicationibus. Sed cui nulla natura eſt, naturalia inſtrumenta non ſuppetunt. Ergo vel prædicationibus reuelationem ſui debuerat operari, maximè aduerſus eum reuelandus, [120] qui & conditionis & prædicationis operibus tot ac tantis, vix tamen hominem fide impleuerat. Quomodo itaque reuelatus eſt, ſi per humanam coniecturam negas Deum aliàs cognoſci poſſe quàm per ſemetipſum: nec tantùm ad formam prouocans creatoris, verùm & ad conditionem tam diuinæ magnitudinis quàm humanæ mediocritatis: ne maior Deo homo videri poſſit, qui non eum non vltrò volentem cognoſci, ſuis viribus quodammodo in publicum agnitionis extraxerit: quum humana mediocritas faciliùs Deos fingere ſibi norit, ſecundum totius æui experimenta, quàm verum ſectari, quem naturâ iam intelligunt. Alioquin ſi ſic homo Deum commētabitur, [121] quomodo Romulus Conſum, [122] & Tatius Cloacinam, & Hoſtilius Pauorem, [123] & Metellus Alburnum, [124] & quidā ante hoc tempus Antinoū, hoc aliis licebit: nos Marcionem nauclerum nouimus, non Regem nec Imperatorem.

Cap. xix. [[125] Immò, inquiunt Marcionitæ, Deus noſter, etſi non ab initio, etſi nō per conditionem, ſed per ſemetipſum reuelatus eſt, in Chriſto Ieſu. Dabitur & IN CHRISTVM, LIBER de omni ſtatu eius. Diſtingui enim materias oportet, quò pleniùs & ordinatiùs retractentur. Interim ſatis erit, ad præſentem gradū ita occurrere, vt oſtēdam Chriſtum Ieſum non alterius Dei circumlatorem quàm creatoris, & quidem paucis. [126] Anno xv. Tiberij Chriſtus Ieſus de cœlo manare dignatus eſt, [127] ſpiritus ſalutaris: Marcionis ſalutis, qui ita voluit, [128] quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto ſuo exhalauerit [129] aura canicularis, non curaui inueſtigare. De quo tamen conſtat, [130] Antoninianus hæreticus eſt, ſub Pio impius. [131] A Tiberio autem vſque ad Antoninum anni ferè cxv. & dimidium anni cum dimidio menſis: tantundem temporis ponunt inter Chriſtum & Marcionem. Quum igitur ſub Antonino primus Marcion hunc Deum induxerit, ſicuti probauimus, ſtatim qui ſapis plana res eſt. Præiudicant tempora quòd ſub Antonino primùm proceſſit, ſub Tiberio non proceſſiſſe, id eſt Deum Antonini, imperij Tiberiani non fuiſſe: atque ita non à Chriſto reuelatum, quem conſtat à Marcione primùm prędicatum. Hoc nunc vt probem conſtare, quod ſupereſt ab ipſis aduerſariis ſumam. Separatio Legis & Euangelij, proprium & principale opus eſt Marcionis: nec poterunt negare diſcipuli eius quod in ſummo inſtrumento habent, quo denique initiantur & indurantur in hanc hæreſin. [132] Nam hæ ſunt Antitheſeis Marcionis, id eſt, contrariæ oppoſitiones; quæ conantur diſcordiam Euangelij cum Lege committere, vt ex diuerſitate ſententiarum vtriuſque inſtrumenti, diuerſitatem quoque argumententur Deorum. Igitur quum ea ſeparatio Legis & Euangelij, ipſa ſit quæ alium Deum Euangelj inſinuauerit, aduerſus Deum legis, apparet ante eam ſeparationem Deum in notitia non fuiſſe, qui ab argumento ſeparationis innotuit: atque ita non à Chriſto reuelatum, qui fuit ante ſeparationem, ſed à Marcione commentatum, qui inſtituit ſeparationem aduerſus Euangelij Legiſque pacem, quam retrò illæſam & inconcuſſam ab apparētia Chriſti vſque ad audaciam Marcionis, illa vtique ratio ſeruauit, quæ non alium Deum & Legis & Euangelij tuebatur, præter creatorem, aduerſus quem tanto pòſt tempore ſeparatio à Pontico immiſſa eſt.

Cap. xx. [[133] Huic expeditiſſimæ probationi defenſio quoque à nobis neceſſaria eſt, aduerſus obſtrepitacula diuerſæ partis. Aiunt enim Marcionem non tam innouaſſe regulam ſeparatione Legis & Euangelij, quàm retro adulteratam recuraſſe. O Chriſte patientiſſime Domine, qui tot annis interuerſionem prædicationis tuæ ſuſtinuiſti, donec ſcilicet tibi

Gal. 2. Marcion ſubueniret. [134] Nam & ipſum Petrum ceteróſque, columnas Apoſtolatus, à Paulo reprehenſos opponunt, quòd non rectò pede incederent ad Euangelij veritatem: ab illo certè Paulo, qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique ne in vacuum cucurriſſet aut curreret, tunc primùm cum anteceſſoribus Apoſtolis conferebat. Igitur ſi feruenter adhuc vt Neophytus, aduerſus Iudaiſmum aliquid in conuerſatione reprehen-

1. Cor. 9. dendum exiſtimauit, [135] paſſiuum ſcilicet conuictum, poſtmodùm & ipſe vſu [136] omnibus omnia futurus vt omnes lucraretur, Iudæis quaſi Iudæus, & eis qui ſub lege tanquam ſub lege: tu illam ſolius conuerſationis placituræ poſtea accuſatori ſuo reprehenſionem, ſuſpectam vis haberi etiam de prædicationis erga Deum præuaricatione.

Gal. 2. Atquin de prædicationis vnitate, [137] quod ſuprà legimus, dextras iunxerant, & ipſa of-

1. Cor. 15. ficij diſtributione [138] de Euangelij ſocietate condixerant: Sicut & alibi, [139] Siue ego, inquit

A quit, ſiue illi, ſic prædicamus. Sed etſi quoſdam falſos fratres irrepſiſſe deſcripſit, [140] qui *Gal.* 1.
vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre, ipſe demonſtrat adulterium illud Euan-
gelij non ad alterius Dei & Chriſti fidem transferendam, ſed ad diſciplinam Legis conſer-
uandam, habuiſſe intentionem. [141] Deprehendens ſcilicet illos circuncisionem vindican- *Gal.* 5.
tes; & obſeruantes tempora, & dies, & menſes, & annos Iudaicarum ceremoniarum, quas *Gal.* 4.
iam excluſas agnouiſſe debuerant, ſecundum innouatam diſpoſitionem creatoris, olim
de hoc ipſo prædicantis per Prophetas ſuos, vt per Eſaiam: [142] Vetera tranſierunt, inquit, *Iſai.* 43.
ecce noua quæ ego nunc facio. Et alibi: Et diſponam teſtamentum, non quale diſpoſui *Hier.* 31.
ad patres veſtros, cùm illos eduxiſſem de terra Ægypti. Sic & per Hieremiam: [143] Reno- *Hier.* 4.
uate vobis nouamen nouum, & circuncidimini Deo veſtro, & circuncidimini præputia
cordis veſtri. Hanc ergo circuncisionem iam ſiſtens Apoſtolus, & hoc nouamẽ: illas quo- *Gal.* 5.
que vetuſtates ceremoniarum diſſuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque
ceſſaturis profitebatur, per Oſee: Et auertam omnes iucunditates eius, & dies feſtos eius, *Oſee* 2.
& Neomenias, & ſabbata, [144] & omnes ceremonias eius. Sic enim & per Eſaiam: Neome- *Iſai.* 1.
nias veſtras & ſabbata & diem magnum non ſuſtineo, ferias & ieiunium, & dies feſtos ve-
ſtros odit anima mea. Quòd ſi & creator omnia hæc iam pridem recuſauerat, & Apoſtolus
ea iam recuſanda pronuntiabat, ipſa Apoſtoli ſententia conſentanea decretis creatoris,
probat non alium Deũ ab Apoſtolo prædicatum, quàm cuius decreta cupiebat iã agno- *Gal.* 1.
ſci; falſos & Apoſtolos & fratres notans in hac cauſa, qui Euangelium Chriſti creatoris
B transferrent, à nouitate prænuntiata à creatore, ad vetuſtatem recuſatam à creatore.
[[145] Ceterùm ſi qua nouum Deum prædicans, veteris Dei legem cupiebat excludere, Cap. XXI.
quare de Deo quidem nouo nihil præſcribit, ſed de vetere lege ſolummodò: niſi quoniam
fide manente in creatorem, ſola lex eius conceſſare debebat? vt & Pſalmus ille præcinue- *Pſal.* 2.
rat: Diſrumpamus vincula à nobis eorum, & abiiciamus eorum iugum à nobis: Ex quo
ſcilicet tumultuatæ ſunt gentes, & populi meditati ſunt inania. Aſtiterũt reges terræ, [146] &
magiſtratus conuenerunt in vnum, aduerſus Dominum & aduerſus Chriſtum eius. Et vti-
que ſi alius Deus prædicaretur à Paulo, nulla diſceptatio eſſet, ſeruandæ legis, néc ne, non
pertinentes ſcilicet ad Dominum nouum, & æmulum legis. Ipſa enim Dei nouitas atque
diuerſitas abſtuliſſet non modò quæſtionem, vetèris & alienæ legis, verùm omnem eius
mentionem. Sed hîc erat totus ſtatus quæſtionis, quod cùm idem Deus legis in Chriſto
prædicaretur, legi eius derogaretur. Stabat igitur fides ſemper in creatore & Chriſto eius,
ſed conuerſatio & diſciplina nutabat. [147] Nam & alij de idolothyto edendo, alij de mu-
lierum velamento, alij de nuptiis vel repudiis, nonnulli & de ſpe reſurrectionis, diſcepta-
bant, de Deo nemo. Nam ſi fuiſſet hæc quoque quæſtio diſceptata, & ipſa apud Apoſto-
lum inueniretur, vel quanto principalis. Quòd ſi poſt Apoſtolorum tempora adulterium
veritas paſſa eſt circa Dei regulam, ergo iam Apoſtolica traditio nihil paſſa eſt in tempore
ſuo circa Dei regulam. [148] Et non alia agnoſcenda erit traditio Apoſtolorum, quàm quæ
hodie apud ipſorum Eccleſias æditur. Nullam autem [149] Apoſtolici cenſus Eccleſiam in-
C uenias, quæ non in creatore Chriſtianizet. Aut ſi hæ erunt à primordio corruptæ, quæ
erunt integræ? nimirùm aduerſariæ creatoris. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apoſtolici
cenſus, [150] & obduxeris. Igitur cùm omnibus modis conſtet alium Deum in regula ſacra-
menti iſtius non fuiſſe à Chriſto vſque ad Marcionem quàm creatorem, ſatis iam & pro-
batio noſtra munita eſt, qua oſtendimus notitiam Dei hæretici ex Euangelij & Legis ſe-
paratione cepiſſe: & definitio ſuperior inſtructa eſt, non eſſe credẽdum Deum, quem ho-
mo de ſuis ſenſibus compoſuerit, niſi planè Prophetes, id eſt non de ſuis ſenſibus. Quòd
ſi Marcion poterit dici, debebit etiam probari. Nihil retractare oportebat. hoc enim cu-
neo veritatis, omnis extruditur hæreſis, cùm Chriſtus non alterius Dei quàm creatoris
circumlator oſtenditur. [[151] Sed quomodo funditùs euertetur Antichriſtus, niſi cete- Cap. XXII.
ris quoque iniectionibus eius elidendis locus detur, relaxata præſcriptionum defenſione?
Accedamus igitur iam hinc ad ipſam Dei perſonam, [152] vel potius vmbram & phantaſma,
ſecundum Chriſtum ipſius, per idque examinetur per quod creatori præfertur. Et vtique
erunt regulæ certæ ad examinandam Dei bonitatem. Sed prius eſt vt inueniam illam &
apprehendam, & ita [153] ad regulas perducam. Cùm enim circumſpicio tempora, nuſ-
quam eſt à primordio materiarum, & introitu cauſarum, cum quibus debuerat inueniri,
exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam & mors, & aculeus mortis delictum, & ipſa
malitia creatoris, aduerſus quam ſubuenire deberet alterius Dei bonitas, primæ huic re-

gulæ diuinæ bonitatis occurrens, ſi ſe naturalem probaret, ſtatim ſuccurrens, vt cauſa D
cœpit. Omnia enim in Deo naturalia & ingenita eſſe debebunt, vt ſint æterna ſecundum
ſtatum ipſius, ne obuenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternita-
tis aliena: ita & bonitas perennis & iugis exigetur in Deo, quæ in theſauris naturalium
proprietatum repoſita & parata antecederet cauſas & materias ſuas: & primam quamque
ſuſciperet, non deſpiceret & deſtitueret ſi antecedebat. Denique & hîc non minus quæ-
ram, cur non à primordio operata ſit bonitas eius, quàm de ipſo quæſiuimus, cur non à
primordio ſit reuelatus? Quid ni? qui per bonitatem reuelari haberet, ſi qui fuiſſet. [154] Non
poſſe quid, Deo non licet, nedum naturalibus ſuis fungi: quæ ſi continentur quo minus
currant, naturalia non erunt. Et otium enim ſui natura non nouit: hinc cenſetur, ſi agatur.
Sic nec noluiſſe videbitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim ſe
non poteſt nolle, quæ ſe ita dirigit, vt ſi ceſſauerit, non ſit. Sed ceſſauit aliquando in Deo
Marcionis de opere bonitas. Ergo non fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando ceſ-
ſaſſe, quod naturalibus non licet. Et ſi non erit naturalis, iam nec æterna credenda: nec
Deo par, quia non æterna, dum non naturalis: quæ denique nullam ſui perpetuitatem,
aut de præterito conſtituat, aut de futuro repromittat. Nam & à primordio non fuit, & in
finem ſine dubio non erit. Poteſt enim & non eſſe quandoque, ſicut non fuit aliquando.
Igitur cùm conſtet in primordio ceſſaſſe bonitatem Dei illius: non enim à primordio li-
berauit hominem: & voluntate potius eam quàm infirmitate ceſſaſſe, iam voluntas ſup-
preſſæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim tam malignum, quàm nolle E
prodeſſe cùm poſſis? quàm vtilitate cruciari, quàm iniuriam ſinere? Totum denique crea-
toris elogium in illum reſcribetur, qui ſæuitias eius, bonitatis ſuæ mora iuuit. Nam in cu-
ius manu eſt quid, ne fiat, eius iam deputatur cùm iam fit. [155] Homo damnatur in mor-
tem ob vnius arbuſculæ delibationem, & exinde proſiliunt delicta cum pœnis, & pereunt
iam omnes qui paradiſi nullum ceſpitem norunt. Et hoc melior aliqui Deus aut neſcit aut
ſuſtinet? Si vt ex hoc melior inueniretur, quanto creator deterior haberetur, ſatis & in
iſto conſilio malitioſus, qui & illum voluit oneratum operationibus eius admiſſi, & ſecu-
lum in vexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis, qui nutriat morbum mora præ-
ſidij, & periculum extendat dilatione remedij, quo pretioſiùs, aut famoſiùs curet? Talis
& in Deum Marcionis dicenda ſententia eſt, mali permiſſorem, iniuriæ fautorem, gratiæ
lenocinatorem, benignitatis præuaricatorem, quam non ſtatim cauſæ ſuæ exhibuit. Pla-
nè ſi naturâ bonus, exhibiturus, & non acceſſione: ſi ingenio optimus, & non diſciplina: ſi
ab æuo Deus, & non à Tiberio, immò (quod verius) [156] à Cerdone & Marcione. Tibe-
rio nunc Deus ille præſtiterit, vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur.
Ca. xxiii. [[157] Aliam illi regulam prætendo; ſicut naturalia, ita rationalia eſſe debere in Deo om-
nia. Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non ratio-
naliter bonum ſit, nedum vt ipſa bonitas irrationalis deprehendatur. Faciliùs malum cui
rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quàm vt bonum ratione deſertum non pro
malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem Dei Marcionis, iam hoc primo quòd in ſa- F
lutem proceſſerit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hanc eſſe principalem & perfe-
ctam bonitatem, cùm ſine vllo debito familiaritatis, in extraneos voluntaria & libera ef-
Matth. 5. funditur, ſecundum quam inimicos quoque noſtros & hoc nomine iam extraneos dili-
gere iubeamur. Cùm ergo non à primordio hominem reſpexit, à primordio extraneum,
ceſſando præiudicauit cum extraneo nihil ſibi eſſe. Ceterùm diſciplinam diligendi extra-
Ibidem, & neum vel inimicum, [158] anteceſſit præceptum diligendi proximum tanquam teipſum.
Leuit. 19. Quod etſi ex lege creatoris, & tu quoque illud excipere debebis, vt à Chriſto non deſtru-
ctum, ſed potiùs extructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimi-
cum & extraneum. Exaggeratio eſt debitæ bonitatis, exactio indebitæ. Antecedit autem
debita indebitam, vt principalis, vt dignior miniſtra & comite ſua, id eſt indebita. Prior
igitur cùm prima bonitatis ratio ſit, in rem ſuam exhiberi ex iuſtitia, ſecunda autem in
Matth. 5. alienam [159] ex redundantia iuſtitiæ ſuper Scribarum & Phariſæorum, quale eſt ſecundam
ei rationem referri, ſcilicet iuuando alium cui deficit prima, non habentis proprium ho-
minem, ac per hoc quoque exiguæ? Porrò exigua quæ ſuum non habuit, quomodo in
alienum redundauit? Exhibe re principalem rationem, & tunc vendiea ſequentem. Nulla
res ſine ordine rationalis poteſt vendicari, tanto abeſt vt ratio ipſa in aliquo ordinem
amittat. Sit nunc & à ſecundo gradu incipiens ratio bonitatis in extraneum ſcilicet, nec
ſecundus

A ſecundus illi gradus ratione conſtabit, alio modo deſtructus. Tunc enim rationalis habe-
bitur vel ſecunda in extraneum bonitas,ſi ſine iniuria eius operetur , cuius eſt res. Quam-
cunque bonitatem , iuſtitia prima efficit rationalem. Sic & in principali gradu rationalis
erit, cùm in rem ſuam exhibetur, ſi iuſta ſit. Sic & in extraneum rationalis videri poterit,
ſi non ſit iniuſta. Ceterùm qualis bonitas quæ per iniuriam conſtat, & quidem pro extra-
neo?Fortaſsè enim pro domeſtico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniurioſa. Pro
extraneo verò,cui nec proba legitimè deberetur,qua ratione tam iniuſta rationalis defen-
detur?Quid enim iniuſtius,quid iniquius & improbius, quàm ita alieno benefacere ſeruo,
[160] vt domino eripiatur, vt alij vindicetur,vt aduerſus caput domini ſubornetur, & quidē,
quod indignius, in ipſa adhuc domo domini,de ipſius adhuc horreis viuens,ſub ipſius ad-
huc plagis tremens? [161] Talis adſertor etiam damnaretur in ſeculo, [162] nedum plagiator:
Non aliter Deus Marcionis inrumpens in alienum mundum, eripiens Deo hominem,
patri filium, educatori alumnum, domino famulum: vt eum efficiat Deo impium, patri
irreligioſum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te,ſi rationalis bonitas talem fa-
cit, qualem faceret irrationalis? [163] Non putem impudentiorem, quàm qui in aliena aqua
[164] alij Deo tinguitur, [165] ad alienum cœlū alij Deo expanditur,in aliena terra [166] alij Deo
ſternitur, [167] ſuper alienum panem alij Deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bo-
nis ob alium Deum nomine eleemoſynæ & dilectionis operatur? Quis iſte Deus tam bo-
B nus, vt homo ab illo malus fiat:tam propitius , vt alium illi Deum, & Dominum quidem
ipſius faciat iratum? [[168] Sed Deus ſicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in C. xxiiii.
omnibus. [169] Eritis enim perfecti quemadmodum pater veſter qui in cœlis eſt. Exhibe
perfectam quoque bonitatem eius. Et ſi de imperfecta ſatis conſtat, quæ neque naturalis
inuenitur,neque rationalis, nunc & alio ordine traducetur: nec iam imperfecta, immò &
defecta, exigua, & exhauſta,minor numero materiarum ſuarum,quæ non in omnibus ex-
hibetur. Nō enim omnes ſalui fiunt, ſed pauciores omnibus & Iudæis & Chriſtianis crea-
toris. Pluribus verò pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte
ceſſatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitij? Quòd ſi plures
ſalui non erunt, erit iam non bonitas, ſed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis opera-
tio eſt, quæ facit ſaluos, ita malignitatis quæ non facit ſaluos. Magis autem nō faciens ſal-
uos, dum paucos facit, perfectior erit in non iuuando quàm iuuando. Non poteris & in
creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, [170] di-
ſpenſatorem ſi fortè bonitatis oſtendis intelligendum, non profuſorem, quod Deo tuo
vindicas. Vſqueadeò hac ſola eum præfers bonitate creatori; quam ſi ſolam profitetur &
totam, nulli deeſſe debuerat. Sed nolo iam de parte maiore pereuntium, imperfectum bo-
nitatis arguere Deum Marcionis: ſufficit ipſos quos ſaluos facit, imperfectæ ſalutis inuen-
tos, imperfectam bonitatem eius oſtendere: [171] ſcilicet animatenus ſaluos, carne deper-
ditos, quæ apud illum non reſurgit. Vnde hæc dimidiatio ſalutis, niſi ex defectione boni-
C tatis? Quid erat perfectæ bonitatis, quàm totum hominem redigere in ſalutem, totū dam-
natum à creatore, totum à Deo optimo allectum? [172] Quòd ſi iam & caro tinguitur apud
illum, & caro de nuptiis tollitur, & caro in confeſſione nominis deſæuitur, ſed & ſi carni
delicta reputantur, præcedit animæ reatus, & culpæ principatus animæ potius adſcriben-
dus, cui caro miniſtri nomine occurrit. Catens denique anima caro, hactenus peccat. Ita
& in hoc iniuſta bonitas: & ſic quoque imperfecta, innocentiorē ſubſtantiam relinquens
in exitium, obſequio non arbitrio delinquentem: [173] cuius Chriſtus etſi non induit verita-
tem, vt tuæ hæreſi viſum eſt, imaginem tamen eius ſubire dignatus eſt. Ipſum quod men-
titus eſt illam, aliquid ei debuit debuiſſe. Quid eſt autem homo aliud quàm caro? Si qui-
dem nomen hominis, materia corporalis, non animalis, ab auctore ſortita eſt. Et fecit ho- *Gen. 2.*
minem Deus, inquit, [174] limum de terra, non animam. anima enim de adflatu. Et factus eſt
homo in animam viuam. Quis? vtique qui de limo. Et poſuit Deus hominem in paradiſo:
quod finxit, non quod flauit: qui caro nunc, non qui anima. Itaque ſi ita eſt, quo ore con-
tendes perfectum bonitatis titulum, quæ non iam à partitione ſpeciali hominis liberandi
defecit, ſed à proprietate generali? Si plena eſt gratia, & ſolida miſericordia quæ ſoli ani-
mæ ſalutaris eſt, plus præſtat hæc vita, qua toti & integri fruimur. Ceterùm ex parte reſur-
gere, multari erit, non liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis, vt homo liberatus in fi-
dem Dei optimi, ſtatim eximeretur de domicilio atque dominatu Dei ſæui. At nunc &
febricitas ô Marcionita, & ceteros tribulos & ſpinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec ful- *Gen. 3.*

minibus tantùm, aut bellis, & peſtibus, aliiſque plagis creatoris, ſed & ſcorpiis eius obiectus, in quo te puras liberatum de regno eius, cuius te muſcæ adhuc calcant? Si de fururo erurus es, cur nõ & de præſenti, vt perfectè ſis: alia eſt noſtra conditio, apud auctorẽ, apud iudicem, apud offenſum principem generis. Tu tantummodò bonum præfers, non pores D

Cap. xxv. autem perfectè bonum oſtendere, à quo non perfectè liberaris. [[175] Quod adtiner ad bonitatis quæſtionem, his lineis deduximus eam minimè Deo adæquari, vt neque ingenitam, neque rationalem, neque perfectam, ſed & improbam, & iniuſtam, & ipſo iam bonitatis nomine indignam: quod ſcilicet in quantum Deo congruat, in tantum Deum non eſſe conueniat, qui de tali bonitate etiam præferatur, nec de tali modo, verùm & ſola. Iam enim & hoc diſcuri par eſt, an Deus de ſola bonitare cenſendus ſit, [176] negatis ceteris appendicibus, ſenſibus & affectibus, quos Marcionitæ quidem à Deo ſuo abigunt in creatorem, nos verò & agnoſcimus in creatore, vt Deo dignos. Er ex hoc quoque negabimus Deum, in quo non omnia quæ Deo digna ſint, conſtent. [177] Si aliquem de Epicuri ſchola Deum, affectauit Chriſti nomine titulare, vt quod beatum & incorruptibile ſit, neque ſibi, neque alij moleſtias præſtet (hanc enim ſententiam ruminans Marcion, remouit ab illo ſeueritates & iudiciarias vires) aut in totum immobilem & ſtupenrem Deum concepiſſe debuerat; & quid illi cum Chriſto moleſto & Iudæis per doctrinam, & ſibi per Ieſum? aut & de ceteris moribus eum agnouiſſe; & quid illi cum Epicuro, nec ſibi nec Chriſtianis neceſſario? Ecce enim hoc ipſo quòd retrò quietus, qui nec notitiam ſui aliquo inte- E
rim opere curauerit, poſt ranrum æui ſenſerit in hominis ſalutem, vtique per volunrarem, nónne concuſſibilis tunc fuit nouæ voluntati, vt & ceteris motibus videatur obnoxius? Quæ aurem voluntas ſine concupiſcentiæ ſtimulo eſt? Sed & cura accedet voluntati. [178] Quis volet, quod non concupiſcet? Quis enim volet quid, & concupiſcet, & non curabit? Igitur cùm & voluit & concupiit in hominis ſalutem, iam & ſibi & aliis negotium fecit, Epicuro nolente, conſiliario Marcionis. Nam & aduerſarium ſibi conſtituit, ipſum illud, aduerſus quod & voluir & concupiit & curauir, ſiue delictum, ſiue mortem: in primis ipſum arbirrum eorum, & dominum hominis crearorem. Porrò nihil ſine æmulatione decurret, quod ſine aduerſario non erit. Denique volens & concupiſcens, & curans hominem liberare, hoc ipſo iam æmulatur, & eum à quo liberat, aduerſus eum ſcilicet ſibi liberaturus: eum de quibus liberat, in alia liberarurus. Proinde enim æmulationi occurrant neceſſe eſt officiales ſuæ in ea quæ æmulatur, ira, diſcordia, odium, dedignatio, indignatio, bilis, nolentia, offenſa. Hæc omnia ſi æmulationi aſſiſtunr, æmulatio aurem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio boniraris eſt, non poterit ea bonitas ſine ſuis dotibus, id eſt ſine ſenſibus & affectibus, per quos adminiſtrarur aduerſus creatorem: ne ſic quoque irrationalis præſcribatur, ſi carcar & ſenſibus & affectibus debitis. [179] Hæc multo pleniùs defendemus in cauſſa creatoris, in qua & exprobran-

Ca. xxvi. tur. [[180] At hic ſufficit peruerſiſſimum Deum oſtendi, in ipſo præconio ſolitariæ boni- F
tatis, qua nolunt ei aſſcribere eiuſmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. [181] Si enim neque æmulatur, neque iraſcirur, neque damnar, neque vexat, vtpotè qui nec iudicem præſtar, non inuenio quomodo illi diſciplinarum rario conſiſtar, & quidem plenior. Quale eſt enim vt præcepra conſtituat non executurus, vt delicta prohibeat non vindicaturus, quia non iudicarurus: exrraneus ſcilicer ab omnibus ſenſibus ſeueritatis & animaduerſionis. Cur enim prohibet admitti, quod non defendit admiſſum? cùm mulro rectiùs non prohibuiſſet quod defenſurus non eſſet, quàm vt non defenderet quod prohibuiſſet: immo & permiſiſſe directò debuit, ſine cauſa prohibiturus, non vt defenſurus. Nam & nunc tacitè permiſſum eſt, quod ſine vltione prohibetur. Et vtique non aliud prohiber admitti, quàm quod non amat fieri. Stupidiſſimus ergo qui non offenditur facto, quod non amar fieri: quando offenſa comes ſit fruſtraræ volunraris. Aut ſi offenditur, debet iraſci: ſi iraſcitur, debet vlciſci. Nam & vltio fructus eſt iræ, & ira debitum offenſæ, & offenſa, vr dixi, comes fruſtraræ voluntatis. Sed non vlciſcitur, ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec læditur voluntas eius, cùm fit quod fieri noluir: [182] & fit iam delictum ſecundum volunrarem eius, quia non fit aduerſus volũrarem, quod non lædir volunrarem. Aut ſi hoc erir diuinæ virturis ſiue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, non moueri tamen ſi fiar: Dicimus iam motum eſſe illum qui noluir: & vanè non moueri ad factum, qui motus ſit ad non faciendum, quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuir: non enim & iudicauit, nolendo fieri, & idcircò prohibendo? non faciendum

Digitized by Google

A ciendum enim iudicauit, & prohibendum pronuntiauit. Ergo & ille iam iudicat: ſi indi-
gnum eſt Deum iudicare; aut ſi eatenus dignum eſt Deum iudicare, quà tantummodo
nolit & prohibeat, non enim defendat admiſſum: atquin nihil Deo tam indignum, quàm
non exequi quod noluit, & prohibuit admitti. Primò quòd qualicunque ſententiæ ſuæ &
legi, debeat vindictam in auctoritatem & obſequij neceſſitatem. Secundò, quia æmu-
lum ſit neceſſe eſſe, quod noluit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem parcere
Deum, indignius ſit, quàm animaduertere: & quidem Deo optimo, qui non alias plenè
bonus ſit, niſi mali æmulus, vti boni amorem odio mali exerceat, & boni tutelam expu-
gnatione mali impleat. [[183] Sed iudicat planè malum nolendo, & damnat prohiben- Ca.xxvii.
do: dimittit autem non vindicando, & abſoluit non puniendo. O Deum veritatis præua-
ricatorem, [184] ſententiæ ſuæ circumſcriptorem. Timet damnare quod damnat, timet
odiſſe quod non amat: factum ſinit quod fieri non ſinit: mauult oſtendere quid nolit,
quàm probare. Hoc erit bonitas imaginaria: diſciplina, phantaſma: [185] & ipſa transfun-
ctoria præcepta, ſecura delicta. Audite peccatores, quique nondum hoc eſtis, vt eſſe
poſſitis: Deus melior inuentus eſt, qui nec offenditur, nec iraſcitur, nec vlciſcitur, [186] cui *Matth.* 5.
nullus ignis coquitur in gehenna; cui nullus dentium frendor horret in exterioribus te- *&* 18.
nebris, bonus tantùm eſt. Denique prohibet delinquere, ſed litteris ſolis. In vobis eſt, ſi *Matth.* 8.
velitis, illi [187] obſequium ſubſignare, vt honorem Deo habuiſſe videamini: timorem enim 22. *&* 25.
non vult. Atque adeò præ ſe ferunt Marcionitæ, quòd Deum ſuum omninò non timeãt:
B Malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem diligetur. Stulte, quem Dominum ap-
pellas, negas timendum: cùm hoc nomen poteſtatis ſit etiam timendæ. At quomodo di-
liges, niſi timeas non diligere? Planè nec pater tuus eſt, in quem competat & amor pro-
pter pietatem, & timor propter poteſtatem: nec legitimus Dominus, vt diligas propter
humanitatem, & timeas propter diſciplinam. Sic denique plagiarij diliguntur, non etiam
timentur. Non enim timebitur, niſi iuſta & ordinaria dominatio: diligi autem poteſt
etiam adultera. Sollicitatione enim conſtat, non auctoritate: & adulatione, non pote-
ſtate. Quid denique adulantius quàm [188] delicta non exequi? Age itaque qui Deum non
times quaſi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis, ſummum quod ſciam fru-
ctum vitæ omnibus qui Deum non timent? Quid non frequentas tam ſolemneis volu-
ptates [189] Circi furentis, & caueæ ſæuientis, & ſcenæ laſciuientis? Quid non & in perſe-
cutionibus [190] ſtatim oblata acerra animam negatione lucraris? Abſit, inquis, abſit. Ergo
iam times delictum, & timendo probaſti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud eſt,
ſi eadem Dei tui peruerſitate, quem non times, obſeruas, qua & ille quod non vindicat
prohibet. Multo adhuc vanius, cùm interrogati, quid fiet peccatori cuique Dei illorum,
reſpondent, abiici illum quaſi ab oculis. Nónne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim ab-
iiciendus, & vtique iudicio damnationis: niſi ſi in ſalutem abiiciatur peccator, vt & hoc
Deo optimo competat. Et quid erit abiici, niſi amittere id quod erat conſecuturus ſi non
abiiceretur? id eſt ſalutem. Ergo ſalutis in detrimentum abiicietur: & hoc decerni non
C poterit niſi ab irato, & offenſo, & executore delicti, id eſt iudice. [[191] Exitus autem illi C.xxviii.
abiecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehendetur. Adeóne nullum habet ele-
mentum, vel in hanc cauſam prouiſum, quò peccatores ſuos vel ſine ſæuitia relêget, ne
illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo ſulphuratiorem eis gehennam præpara-
bit, vt blaſphemis ſuis ſcilicet: niſi quòd Deus zelotes fortaſſè an deſertoribus aduerſarij *Exod.* 20.
parcet? O Deum vſquequaque peruerſum, vbique irrationalem, in omnibus vanum, at-
que ita neminem: Cuius non ſtatum, non conditionem, non naturam, non vllum ordi-
nem video conſiſtere, iam nec ipſum [192] fidei eius ſacramentum. Cui enim rei baptiſma
quoque apud eum exigitur, ſi remiſſio delictorum eſt? Quomodo videbitur delicta di-
mittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, ſi iudicaret. Si abſolutiò mortis eſt,
quomodo abſolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxiſſet enim, ſi à pri-
mordio damnaſſet. Si regeneratio eſt hominis, quomodo regenerat qui non generauit?
Iteratio enim non competit ei, à quo quid nec ſemel factum eſt. Si conſecutio eſt ſpiritus
ſancti, quomodo ſpiritum attribuet, qui animam non priùs contulit? [193] quia ſuffectura
eſt quodammodò ſpiritus anima. [194] Signat igitur hominem nunquam apud ſe reſigna-
tum: Lauat hominem, nunquam apud ſe coinquinatum: & in hoc totum ſalutis ſacramen-
tum, carnem mergit exortem ſalutis. Nec ruſticus terram rigabit fructum non relaturam,
niſi tam vanus, quàm Deus Marcionis, proinde cùm tantam, ſiue ſarcinam, ſiue gloriam,

infirmiſſimæ aut indigniſſimæ carni imponit ſanctitatem. Quid dicam autem de diſcipli- D
næ vanitate, qua ſanctificat ſubſtantiam ſanctam? Quid autem onerat infirmam, aut exor-
nat indignam? Quid non ſalute remunerat, quam onerat vel exornat? Quid fraudat, mer-
cedem operis non rependens carni ſalutem? Quid & honorem ſanctitatis in illa mori pa-
CA. XXIX. titur? [[195] Non tinguitur apud illum caro niſi virgo, niſi vidua, niſi cœlebs, niſi diuor-
tio baptiſma mercata, [196] quaſi non etiam ſpadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex dam-
natione coniugij, inſtitutio iſta conſtabit. Videamus an iuſta, non quaſi deſtructuri fœli-
citatem ſanctitatis, [197] vt aliqui Nicolaitæ aſſertores libidinis atque luxutiæ, [198] ſed qui
ſanctitatem ſine nuptiarum damnatione nouerimus, & ſectemur, & præferamus, non vt
malo bonum, ſed vt bono melius. non enim proiicimus, ſed deponimus nuptias: nec præ-
ſcribimus, ſed ſuademus, ſanctitatem ſeruantes, & bonum, & melius, pro viribus cu-
iuſque ſectando: Tunc denique coniugium exertè defendentes cùm inimicè accuſatur,
ſpurcitiæ nomine in deſtructionem creatoris, [199] qui proinde coniugium pro rei hone-
ſtate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum & vniuerſum conditio-
nis in integros & bonos vſus. Non ideò autem & cibi damnabuntur, quia operoſiùs ex-
quiſiti, [200] in gulam committunt: vt nec veſtitus ideò accuſabuntur, quia pretioſiùs com-
parati, in ambitionem tumeſcunt. Sic nec matrimonij res ideò deſpuentur, quia intem-
perantiùs diffuſæ in luxuriam inardeſcunt. [201] Multum differt inter cauſſam & culpam, in-
ter ſtatum & exceſſum. Ita huiuſmodi non inſtitutio, ſed exorbitatio reprobanda eſt, ſe-
Gen. 1. cundum cenſuram inſtitutoris ipſius, cuius eſt, tam: Creſcite & multiplicamini; quàm &: E
Exod. 20. Non adulterabis; &, Vxorem proximi tui non concupiſces: [202] morte punientis, & ince-
Deuter. 5. ſtam ſacrilegam, atque monſtruoſam in maſculos & in pecudes libidinum inſaniam.
Leuit. 20. [203] Sed etſi nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos ſpiritalis ratio Paracle-
to auctore defendit, vnum in fide matrimonium præſcribens, eiuſdem erit modum fige-
re, qui modum aliquando diffuderat: is colliget, qui ſparſit: is cædet ſyluam, qui plan-
1. Corint. 7. tauit: is metet ſegetem, qui ſeminauit: is dicet, Supereſt vt & qui vxores habent, ſic ſint
Gen. 1. quaſi non habeant; cuius & retrò fuit, Creſcite & multiplicamini: eiuſdem finis cuius &
initium. Non tamen vt accuſanda cæditur ſylua, nec vt damnanda ſecatur ſeges, ſed vt
tempori ſuo parens. Sic & connubij res non vt mala ſecurem & falcem admittit ſanctita-
tis, ſed vt matura defungi, vt ipſi ſanctitati reſeruata, cui cædendo præſtat & eſſe. Vnde
iam dicam Deum Marcionis, cùm matrimonium vt malum & impudicitiæ negotium re-
probat, aduerſus ipſam facere ſanctitatem, cui videtur ſtudere; Materiam enim eius era-
dit. [204] Quia ſi nuptiæ non erunt, ſanctitas nulla eſt. Vacat enim abſtinentiæ teſtimoniũ,
cùm licentia eripitur. Quoniam ita quædam in diuerſis probantur. Sicut & virtus in in-
2. Cor. 12. firmitate perficitur, ſic & abſtinentia nubendi in facultate dignoſcitur. Quis denique ab-
ſtinens dicetur, ſublato eo à quo abſtinendum eſt? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ
ambitionis repudiatio in egeſtate? quæ libidinis infrenatio in caſtratione? Iam verò ſe-
mentem generis humani compeſcere totum, neſcio an hoc quoque optimo Deo con-
gruat. Quomodo enim ſaluum hominem volet, quem vetat naſci, de quo naſcitur aufe- F
rendo? quomodo habebit in quo bonitatem ſuam ſignet, quem eſſe non patitur? Quo-
modo diligit, cuius originem non amat? Timet forſitan redundantiam ſobolis, ne labo-
ret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generoſiores habeat Marcionitas ex
Marcionitis. [205] Non erit immanior dutitia Pharaonis naſcentium enecatrix. nam ille ani-
mas adimit, hic non dat. Ille aufert à vita, hic non admittit in vitam. Nihil apud ambos de
homicidio differt. ſub vtroque homo interficitur, ſub altero iam æditus, ſub altero æden-
dus. Gratus eſſes ô Dee hæretice, ſi iſſes in diſpoſitionem creatoris, quòd marem & fœ-
CAP. XXX. minam miſcuit. vtique enim & Marcion tuus ex nuptiis natus eſt. [[206] Satis hæc de Deo
Marcionis, quem & definitiones vnicæ diuinitatis, & conditiones ſtatuum eius, omninò
non eſſe confirmant. Sed & totius opuſculi ſeries in hoc vtique ſuccedit. Proinde ſi cui
minus quid videmur egiſſe, ſperet reſeruatum ſuo tempori, [207] ſicut & ipſarum ſcriptura-
rum examinationem, quibus Marcion vtitur.

ADNOTA-

Digitized by Google

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM I. ADVERSVS MARCIONEM.

1. CARTHAGINIENSIS, &c.] Iſtud recèns adiecimus ex vtroque MS. Vatic. codice; ſicuti ex libro iam dicto de Reſurrectione carnis, illud quod num. 2. ſequitur: DE DEO VNICO.

2. ADVERSVS MARCIONEM.] De Marcione ſuprà lib. de Præſcr. adu. hæret. cap. 51. hær. 17. nu. 322. ex ipſo Tertulliano, Epiphanio, Philaſtrio, Euſebio & Irenæo; & quòd Ponticus fuerit, & occaſionem cur hæreſin Cerdonis amplexus ſit, oſtendimus; ſimul etiam de tẽporibus Antoninianis (vti loquitur infrà Auctor lib. 4.) tùm ibi, tùm etiam eiuſdem lib. cap. 30. num. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 171. & 172. & infrà cap. 19. num. 129. & 130. item quòd primò in catholicam doctrinam apud Romanenſem Eccleſiam crediderit, ſed poſtea deſciuerit; vbi etiam cauſſas habes ſtuprum & ſacrilegium, cur ab Eccleſia eiectus ſit. Repetuntur eadem his libris aduerſus eundem ſcriptis non ſemel. Imprimis patriam illi fuiſſe vicinam Ponto Euxino, ſatis ſupérque indicat cap. 1. dum latiſſimè in barbariam illius regionis inuehitur. Pontus igitur, inquit, qui Euxinus naturâ negatur, &c. tandem ita concludens: Næ tu Euxine probabiliorem feram Philoſophis ædidiſti, quàm Chriſtianis. Vnde & Ponticum vocat non ſemel, ſicuti ad cap. 2. adnotauimus n. 24. Appellatur quidem etiam Ponticus nauclerus, tum ſuprà lib. de Præſcript. aduerſus hæret. cap. 30. num. 164. & infrà lib. 3. adu. Marc. c. 6. ac rurſum initio lib. 5. non quidem quòd nauclerus fuerit (vti rectè adnotauit Rhenanus) ſed per iocum, aut quòd ex naucleris, qui frequentes Pontum accolebant, oriundus. Quo verò tempore exortus ſit, ſic infrà c. 19. Quoto quidẽ anno, inquit, Antonini maioris de Ponto ſuo exhalauerit aura canicularis, non curaui inueſtigare. De quo tamen conſtat, Antoninianus hæreticus eſt, ſub Pio impius, &c. vbi de hoc latiùs n. 128. Quòd priùs Catholicus fuerit, his verbis indicat c. 1. Marcion, Deum quẽ inuenerat, extincto lumine fidei amiſit. Nõ negabũt diſcipuli eius, primam illi fidem nobiſcum fuiſſe, ipſius litteris teſtibus, &c. vbi etiam alij ſimiles loci citãtur à nobis n. 20. et 21. Porrò errores eiuſdẽ pleroſque indicauimus, etiam ſupradicto lib. de Præſcript. aduerſ. hær. c. 51. & quibus potiſſimũ locis ab Auctore refellantur. quare repetitione non eſt opus. Ceterùm ſcripta Marcionis ab Auctore commemorantur: Euangeliũ, Epiſtola, Antitheſes. De primo ſic infrà l. 4. cap. 1. Ad ipſum iam EVANGELIVM eius prouocamus, quod interpolando ſuũ fecit. c. 2. Trãſeo, inquit, nunc ad EVANGELII ſanè non Iudaici, ſed Pontici, interim adulterati demonſtrationem. & paulopòſt: Cõtrà Marcion, EVANGELIO ſcilicet ſuo, nullum adſcribit Auctorem; quaſi non licuerit illi titulum quoque adfingere, cui nefas non fuit, ipſum corpus euertere. Alterius meminit ſuprà lib. de Carne Chriſti, c. 2. Et eò magis, inquit, mortuus es, quò magis non es Chriſtianus; qui quum fuiſſes, excidiſti; reſcindendo, quod retrò credidiſti, ſicuti & ipſe confiteris, in quadam EPISTOLA. quò etiam alludit his verbis c. 1. huius libri mox citatis: Ipſius litteris teſtibus. De Antitheſibus denique ſic hoc libro infrà cap. 19. Nam hæ ſunt ANTITHESES Marcionis, id eſt, contrariæ oppoſitiones; quæ conãtur diſcordiam Euangelij cum lege committere, vt ex diuerſitate ſententiarum vtriuſque Inſtrumenti, diuerſitatem quoque argumententur Deorum. Et latiùs initio, immò frequentiſſimè, lib. 4. adu. Marc. vbi inter cetera cap. 1. Et vt fidem inſtrueret, dotem quãdam commentatus eſt illi (ſcilicet Euangelio) opus ex contrarietatum oppoſitionibus, ANTITHESIS cognominatum, & ad ſeparationem Legis & Euangelij coactum, &c. Quò, ne hìc prolixiores ſimus, Lectorem remittimus. Hoc vnum adiciemus, quòd Epiſtolam nuſquam peculiariter, ſed Euangelium, & Antitheſes nominatim impugnet, & particulatim Auctor toto dicto lib. 4. quemadmodum etiam Epiphanius hær. 42. & Euangeliũ illud non aliud fuiſſe, quàm quod nos B. Lucæ adſcribimus, prorſus mutilatum; quippè quod ſolum recipiebat, contemptis aliis tribus. Porrò etiam Epiſtolas Apoſtoli Pauli longè alio ordine adidit quàm in Eccleſia leguntur, mutatâ etiam Epiſtolæ ad Epheſios inſcriptione, ad Laodicenos. Ita enim eas collocat, Ad Galatas, Ad Corinthios 1. & 2. Ad Romanos, Ad Theſſalonicenſes 1. & 2. Ad Laodicenos, Ad Coloſſenſes, Ad Philippenſes, & ad Philemonem; omiſſis tum reliquis eius Epiſtolis, tum etiam iis quas Catholicas vocamus, Actis Apoſtolorum, & Apocalypſi. Sicuti etiam totum vetus Inſtrumentum reiiciebat; de quibus omnibus infrà l. 3. 4. & 5. latiùs.

CAP. I.

3. Siquid retrò geſtum eſt nobis, &c.] Caput hoc primũ inſcripſimus: De Marcionis hæreſibus Præfatio. Patet autẽ hinc Auctorẽ primò aliud opuſculũ aduerſus Marcionẽ ſcripſiſſe, quod poſtea quaſi properatum pleniore compoſitione reſciderit; hanc quum fraude apoſtatæ amiſiſſet, qui eam frequentię exhibuerat, id eſt, in lucem ediderat, emendationis neceſſitate hoc opus adieciſſe. Atq; id eſt quod ſubiungit: Ita ſtylus iſte nunc de ſecundo tertius; quia tamen noui operis hic primus exſtitit, adiciens: & de tertio iam hinc primus. Atqui ſunt voces Tertullianicæ: viderit, fratèr, pro: Chriſtiano, ac: in diſperſo. Siue autem legas: ne quemquam cum exc. ſiue: ne quem cum Vatic. 2. MS. cod. perinde eſt.

4. Pontus igitur, qui Euxinus naturâ negatur, &c.] Vat. quidem MS. cod. non habent: naturâ, ſed rectè illud addidit ex Gorzienſi cod. Rhenan. quia hoc vult dicere Pontum naturâ quidem ἄξενον, id eſt, inhoſpitalem fuiſſe, ſed nomine (εὐξείνου) Euxini, id eſt, hoſpitalis illudi. Alludit autem ad illud Amm. Marcell. lib. 2. Heniochi, Sindi, & Achei, intendente ſæuitiam licentia diuturna, indiderunt mari nomen inhoſpitali, & à contrario per cauillationẽ Pontus Euxinus appellatur. Quò pertinet etiam illud Ouidij:

Quem tenet Euxini mendax cognomine Pontus.

Atque hoc eſt quod addit Auctor: Ceterùm hoſpitalem Pontum nec de ſitu æſtimes, &c.

5. gentes ferociſſimæ inhabitant, &c.] De gentibus loquitur vicinis Ponto Euxino, quæ omnes ſub Sarmatia comprehenduntur à Ptolomæo Tab. 8. Europæ, nempè Tauris, ſiue quæ Tauricam Cherſoneſum inhabitant, Colchis, Scythis, ſeu Tauroſcythis, Hamaxobiis, aliiſque, de quibus ipſe mox Auctor nominatim; quorum mores, & vita inſtituta, cum aëris

rigore pulcherrimè deſcribit; de quibus etiam omnibus latè Plinius loco ſuprà citato lib. adu. Iudæos cap. 7. num. 44. Tomo 1.

6. Libido, &c. ne temerè qui intercedat.] *Sic diſtinximus, & legimus ex MS. Vatic. 2. phraſi Tertullianica, pro:* ne quis. *Atqui intercedere etiam hîc pro: impedire, accipi videtur, de quo infrà lib. ſequ. latius cap. 7. num. 41.*

7. Dies numquam patens, ſol numquam liber, &c.] *Etiam hoc caſtigauimus ex Latinio, legentes:* liber, *pro:* libens. *Atqui rectè iſtud Ponti Euxini accolis tribuit; quippè quum (iuxta Ptolomæum vbi ſuprà) ſolo freto diſtet Cimmerius Boſphorus; tenebræ autem perpetuæ Cimmeriæ inde in Prouerbium venerint; atque adeò etiam illud quod mox ſubiungit;* nubilo obſcurior, *de quo in Prolegomenis latiùs.*

8. totus annus, hybernum, &c.] *Iſtud ad eaſdem gentes, maximè quæ ad Aquilonem magis accedunt, referri debet. Legit autem Vatic. 1. MS. cod.* Liquores ignibus redimit, *pro:* redeunt; *ſed neutrum placet, quum vox:* ignibus *hîc conuenire non videatur. Huc verò alludit paulopòſt illis Prouerbialibus formulis:* hyeme frigidior, gelu fragilior. *de quibus etiam inter Prolegomena.*

9. de ſacrificiis Taurorum, &c.] *Nam ij (inquit Rhenan.) pro victimis aduenas mactare ſolebant, Auctore Pomponio Mela. Pertinet itaque ad iſtos illud paulopòſt:* Parentum cadauera, &c. *atque adeò etiam quod eſt ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 9.* Remitto Tauricas fabulas Theatris ſuis; *& illud quoque:* Aiunt & apud quoſdam gentiles Scytharum *(nempè Tauroſcythas, ſicuti appellantur à Ptolomæo)* defunctum quemque à ſuis comedi; *de quibus ibidem latiùs num. 125. 131. & 133. Eodem pertinet etiam* Maſſagetarum *ſimilis inhumanitas, de qua num. 13. latiùs.*

10. & amoribus Colchorum.] *Hoc dicit propter Medeam (inquit Rhenan.) de cuius* amoribus *habes apud Ouidium. Erant autem etiam* Colchi *iuxta Ptolomæum, Ponto Euxino vicini.*

11. & crucibus Caucaſorum.] *Prometheus (inquit idem Rhenanus) diductis ad duo iuga brachiis,* Caucaſo *fuit adligatus à Ioue. Lege Philoſtratum in principio lib. 2. de vita Apollonij. Eodem pertinet illud quod mox ſubdit Prouerbium (de quo in Prolegomenis latiùs)* Caucaſo abruptior, *quem idem Rhenan. ex Plinio tradit præaltis rupibus inacceſſum; vnde & inhoſpitalem vocari ab Horatio. Ad huius autem montis incolas refertur quod pauloantè dixit:* Totus annus, hybernum, &c. *iuxta illud Ioſephi: Nudi ætatem agunt, &* Caucaſi *niues hyemalémque vim perferunt ſine dolore. Quum autem montes* Caucaſi *alibi vocentur Tauriti, etiam rectè hîc de illis loquitur Auctor, vbi Ponti Euxini meminit.*

12. Scytha tetrior, Hamaxobio inſtabilior.] *De his quoque Prouerbiis vide noſtra Prolegomena. Collocantur autem etiam* Scythæ *&* Hamaxobij *à Ptolomæo haud procul à Ponto* Euxino *in Sarmatia; quorum hi, quum ab* ἅμαξα *appellationem ſuam ſortiantur, ac ſi dicas, in plauſtris viuentes, ad illos pertinet quod antea dixit Auctor:* ſi tamen in plauſtro habitatur. *Vide de iiſdem Plinium lib. 4. cap. 12.*

13. Maſſageta inhumanior.] Maſſagetæ *populi ſunt Scythiæ ſeu Sarmatiæ Aſiaticæ, quos etiam haud procul à Ponto Euxino collocat Ptolomæus (quos idem Ptolomæus Alanos recentiores, alij Alanos nuncupant & Hunnos) quibus quum tribuatur à Dionyſio ſagittandi peritia, fortaſſis ad illos reſpexit Auctor ſuprà, quum locutus eſt de* Pharetris; *& certè etiam de illis intelligendum illud:* Parentum cadauera, &c. *patet ex Strabone lib. 2. qui tradit iam ſenes in fruſta ſcindi ſolere, & cum ouillis carnibus promiſcuè comedi.*

14. Amazonia audacior.] *Ad has hauddubiè pertinet illud quod præmiſit Auctor:* Nec fœminæ ſexu mitigantur, &c. *Verùm de hoc Prouerbio & præcedenti in Prolegomenis latiùs. Hoc tantùm dicemus:* Amazonias *vocari ab Auctore, quas alij Amazones appellant. Loquitur autem de illis, quæ Saluſtio teſte, campos Threiſſos (ad fluuium Boryſthenem, qui in Pontum Euxinum influit) inhabitarunt, ab Tanai flumine, incertum, quam ob cauſſam, digreſſæ; nam etiam Thracius Boſphorus Ponto Euxino vicinus eſt, Ptolomæo Tab. 9. Europæ.*

15. Iſtro fallacior.] *Omninò ſic legendum, pro:* Hiſtro, *quum loquatur de flumine Danubio, qui (vti ſcribit Ptolom. Geograph. lib. 3. cap. 8. in Tab. 9. Europæ) ab Axio oppido vſque ad Pontum (nempè Euxinum) & Oſtia,* Iſter *nuncupatur; à quo etiam dicta Iſtropolis; cui ea in re conſentiunt Plin. lib. 4. cap. 12. & Ammian. lib. 21. vnde & binominis* Iſter, *ab Ouidio nuncupatur lib. 1. de Ponto, Elegia 9. Vnde verò ortum Prouerbium:* Iſtro fallacior, *vide noſtra Prolegomena. Ibi autem:* penes quem, *rectè ſubintelligit Marcionem Rhenanus.*

16. verus Prometheus, &c.] *Venuſtè (inquit Rhenan.) omnipotentem creatorem Deum, appellat* verum Prometheum; *quòd hunc fabulentur Poëtæ primum hominem è limo finxiſſe, cuius rei in Scholiis libri de vera Carne Domini ſuprà meminimus. Sunt autem voces Tertullianicæ:* lancinatur, *&* Barbariæ, *pro loco ipſo barbaro; cui ſimilem phraſin non multò antè præceſſiſſe:* quaſi quodam Barbariæ ſuæ pudore, *adnotat Rhenanus; ſed ibi videtur propriè accipi; at ſicuti hîc, ſic etiam ſuprà accipitur Tom. 1. lib. aduerſ. Iudæos, cap. 7. num. 51.*

17. Quis enim tam caſtrator carnis caſtor, &c.] *Spectabilis (inquit Rhenanus) naturæ potentia in his quoque, quibus & in terris & in aqua victus eſt, ſicuti & fibri, quos* caſtores *vocant, & caſtorea, teſtes eorum. Amputari hos ab ipſis cùm capiuntur, teſtatur Sextius diligentiſſimus medicinæ, ex Plinij lib. 32. cap. 3. Captat verò gratiam vocabulorum, quum inquit,* caſtrator carnis caſtor. *Atqui contra Marcionis errorem, quo* nuptias abſtulit, *agit Auctor infrà cap. penultimo.*

18. Quis tam comeſor mus Ponticus, &c.] Mures *(inquit idem Rhenan.)* Ponticos *hyeme condi, atque remandere, Plinius auctor eſt lib. 8. cap. 57. De hoc verò quòd* Euangelia corroſit, *latè tractat Auctor infrà lib. 4. Et Epiphanius hæreſi 42. Confut. 38. vbi appellat Marcionitas, bonorum indumentorum corroſores mures.*

19. Nam ille canicula Diogenes, &c.] *Reperitur iſtud apud Diogenem Laërtium. Atqui de aliis* Diogenis *Cynici Apophthegmatibus vide ſuprà Tom. 1. Apologet. cap. 39. num. 509. & cap. 46. num. 582. deníque Tom. 2. lib. de Patient. cap. 2.* caninam æquanimitatem *illius commemorat.*

20. Primam illi fidem nobiſcũ fuiſſe, &c.] *Omninò ſic legendum, pro:* illis; *nam de ſolo Marcione loquitur. Vide autem idipſum ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret.*

Digitized by Google

hæret. cap. 30 *quum dicit*: in catholicam primò doctrinam credidiſſe apud Romanenſem Eccleſiam; *& rurſum lib. de Carne Chriſti, cap.* 2. reſcindendo quod retrò credidiſti, &c. *Quod ipſum quoque repetitur infrà lib.* 4. *c.* 4. *Vide Adnot. num.* 31.

21. ipſius litteris teſtibus.] *Hoc ipſum eſt quod dixit loco iam dicto de Carne Chriſti*: Sicuti & ipſe confiteris in quadam Epiſtola. *Cuius rurſus fit mētio loco iam citato.*

22. vt hinc iam deſtinari poſsit hæreticus, &c.] *Definitionem ſimilem* hæretici *habes ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. c.* 6. Hæreſeis dictæ Græca voce, &c. *vbi de ea latiùs, num.* 32.

23. Sed alius LIBALLVS hunc gradom ſuſtinebit ADVERSVS HÆRATICOS, &c.] *Citat hîc hauddubiè modò dictum librum de Præſcript. aduerſ. hæreticos; quippè quo docuit* reuincendos hæreticos, ſine tractatu doctrinarum, de præſcriptione nouitatis. *Vbi de priori articulo potiſsimùm tractat cap.* 15. 16. 17. 18. *&* 19. *de altero verò cap.* 20. *ac ſequentibus, maximè cap.* 29. 30. 31. *ac* 32. *Quare rectè etiam hîc addit*: Nunc quatenus admittenda congreſſio eſt, &c. *verùm de ſimilibus Auctoris loquendi formulis vide ſuprà Adnotat. noſtras in dictis lib. cap.* 15. *num* 98. *& de Prouerbiali formula:* hunc gradum ſuſtinebit, *noſtra Prolegomena.*

CAP. II.

24. Doos Ponticus Deos adfert, &c.] *Argumentum huius capitis his verbis indicat Auctor*: De duobus Deis Marcionis. *quod præcipuè tractatur his primo & ſecundo libris aduerſ. Marcionem. De quo etiam in hæc verba B. Iuſtinus Martyr Apologet.* 2. Marcion *verò* Ponticus *hodie etiam diſcipulos ſuos docet, alium quendam Opificem Deum maiorem opinari; qui per omne quoque genus hominum, dæmonum fretus auxilio, plurimis auctor eſt, vt blaſphemè dicant, & effectorem huius Vniuerſitatis Deum negent; alium autem quendam, vt maiorem, maiora præter hunc condidiſſe profiteantur. Quod ipſum rurſum aliis verbis ſub finem repetit; immò peculiarem librum eius aduerſus Marcionem citat in hæc verba B. Irenæus lib.* 4. *aduerſ. hæreſ. cap.* 14. *Et benè (inquit) Iuſtinus in eo libro, qui eſt ad Marcionem, ait: Quoniam ipſi quoque Domino non credidiſſem, alterum Deum adnuncianti, præter fabricatorem & factorem & nutritorem noſtrum. Quem locum etiam citat Euſeb. Hiſtor. Eccleſiaſt. lib.* 4. *cap.* 17. *Eundem etiam errorem, quem hîc latè impugnat, Marcioni impingit Auctor non ſemel alibi. Sic lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap.* 7. Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate: à Stoicis venerat. *Quò alludit rurſum cap.* 30. Si alium (*inquiens*) Deum prædicant, &c. *& apertiùs cap.* 34. Nemo alterum Deum auſus eſt ſuſpicari, donec Marcion præter Deum creatorem, alium Deum ſolius bonitatis indnceret. *Denique & cap.* 51. *verbis mox citandis; vbi vide Adnotat. noſtras n.* 40. *& hæreſ.* 17. *n.* 322. *Similiter eò alludit lib. de Carne Chriſti, cap.* 5. *quum dicit*: qui à Deo optimo, & ſimplici & bono tantum infers Ieſum? *& cap.* 24. Ideò etiam Marcionem proſpiciens: Ego ſum, inquit, Deus, & alius abſque me non eſt. *Porrò* Ponticus *cur vocetur, ſuprà num.* 2. *diximus, quum paucis eius ortum ſignificauimus, vbi etiam locos habes ſimiles; qualis eſt etiam ille ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap.* 6. Sed quid iam diſcentes Pontici illius. *Eodem pertinet quod infrà cap.* 7. *dicit Auctor*: Hæſiſti Marcion in medio Ponti tui æſtu; *& cap.* 10. *quod bis repetit de* Ponticis. *Item illud initio l.* 2. ita Pontico placuit. *& lib.* 3. *cap.* 11. Stultiſsimè & hic Ponticus. *&* 13. penes Ponticos. *Denique lib.* 4. *aduerſ. Marc. cap.* 1. iniectiones Pontici. *ac* apud Pōticos. *& cap.* 2. Euangelij, &c. Pontici. *Et verò ex Iuſtini loco citato, & Iren. lib.* 1. *cap.* 29. *hanc appellationem deſumpſiſſe videtur.*

25. tamquam duas Symplegadas naufragij ſui, &c.] Symplegades, *ſcopuli ſunt duo contra Boſphorum Thracium, de quibus Plinius l.* 4. *c.* 13. *& Pōpon. Mela l.* 2. *quæ quum in Ponto Euxino ſint, adhuc perſiſtit in Metaphora ſua Auctor. Ita dictas autem volunt, quòd paruo diſcreti interuallo, coëuntium ſpeciem præberent.*

26. de ſimplici capitulo Dominicæ pronuntiationis, &c.] *Vatic.* 2. *MS. cod. legunt*: prænuntiationis, *ſed illud placet. Idem verò etiam ſuprà dixit Auctor dicto cap.* 51. *lib. de Præſcript. aduerſ. hær.* Hic (*inquit, de Marcione loquens*) ex occaſione qua dictum fit: Omnis arbor bona, bonos fructus facit, mala autem malos; hæreſin Cerdonis adprobare conatus eſt, eadem dicere, quæ ille ſuperior hæreticus antè dixerat. *Nempè, ſicuti paulò antè ibidem Auctor*, duos Deos, vnum bonum, & alterom ſæuum; bonum ſuperiorem, ſæuum hunc, mundi creatorem. *Rectè autem reſpondet Auctor*: Dominum non in Deos, ſed in homines diſpoſuiſſe exempla illa bonæ & malæ arboris, *quæ reperiūtur Matth.* 7. *Atqui MS. Vatic.* 2. *partim confirmant hāc vſitatam phraſin Auctoris*: malas ædar operas, neque mala bonas; *vbi* operas *accipit pro* operibus.

27. circa mali qoæſtionem: Vnde malum? &c.] *Hinc explicatur illud dictis lib. de Præſcript. adu. hær. c.* 7. Eædem materiæ apud hæreticos & Philoſophos volutantur, iidem retractatus implicantur: Vnde malum, & quare? *ſicuti ibi etiam adnotauimus n.* 44.

28. & obtunſis ſenſibus.] *Vatic.* 1. obtuſis, *ſed alter nobis conſentit; & verò etiam Plinius iunior lib.* 7. *Epiſt.* 123. obtunſum *ſtomachum dixit, & Plautus Caſina*: obtuſo ore.

29. Ego ſum qui condo mala, &c.] *Vatic.* 2. *MS. cod.* creo, *& paulopòſt:* creantem, *pro*: condentem; *ſed illud legitur alibi ab Auctore, non ſolùm infrà Tom.* 5. *lib. de Perſecut. in fuga, ſed etiam lib.* 2. *adu. Marc. vbi latè hunc locum Iſai.* 45. *interpretatur cap.* 14. *&* 24. *ita vt nihil faciat pro hæreſi Marcionis, quo loco etiam nos latiùs. Legimus autem ex iiſdem*: pronuntiantem, *pro*: prænuntiantem.

30. Et ita in Chriſto, &c.] *Latiùs iſta hæreſis*: de noua diuinitate in Chriſto reuelata, *refutatur ab Auctore infrà cap.* 18. *&* 19. *Adludit autem ad illud Apoſtoli* 1. *Cor.* 5. *Modicum fermētum totam maſſam corrumpit; de quo alicubi aliquid ſcripſimus.*

31. Habuit & Cerdonem qoendā informatorem, &c.] *Huc pertinet illud mox citatum nu.* 26. *item illud infrà lib.* 4. *adu. Marc. cap.* 17. Sic nec Marcion aliquid boni de theſauro Cerdonis malo protulit. *Conſentit etiam Irenæus, quum ſcribit l.* 1. *c.* 29. *Succedens autem Cerdoni Marcion Ponticus adamplíauit doctrinā. quæ ipſa verba habes citata ab Euſebio lib.* 4. *Eccleſ. hiſt. cap.* 10. *Atqui legunt Vatic. MS. cod.* de bono præſtruendo, *phraſi Tertullianica, pro*: præferendo; *verùm quia opponitur illi*: de malo infamando, *&*

etiam ad euitandam cacophoniam in eo quod ſequitur: conſtruxit, *retinuimus vulgatam lectionem.*

CAP. III.

32. Principalis itaque & exinde tota,&c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Quòd Deus, ſi vnus oon eſt, oon ſit; eò quòd ſummus magons ſit, cui nihil adæquari poteſt.

33. poëtica & pictoria licentiâ, & tertia iam hæretica.] Poëtica & pictoria licentia *omnibus nota eſt, cui addit* hæreticam, *quòd eadem licentia vti ſoleant. Præterea etiam videtur alludere ad Hermogenem & Apellem, qui Pictores ante hæreſin fuerant, ſicuti adnotauimus ſuprà lib. aduerſ. Hermogenem, & infrà Tomo 4. in fragmentis libri adu. Apellem.*

34. qund & omnium conſcientia agnoſcet.] *Hoc latius explicatur infrà cap. 10. & ſuprà Tom.1. toto lib. de Teſtimonio Animæ adu. Idola.*

35. Deum ſummum eſſe magnum, &c.] *Pulcrâ Dei definitio*, quantum (*vt Auctoris verbis præcedentibus vtar*) humaoa conditio de Deo definire poteſt. *Similiter autem dixit infrà cap.* 7. Hanc (*nempè Dei ſubſtantiam*) inueniens ſolam innatam, infectam; ſolam æternam, & vniuerſitatis conditricem; *& ſuprà lib. aduerſ. Hermog. cap.* 7. Deum æeernum, innatum, omnibus maiorem & ſubliniorem, nec natum nec factum, ſine initio, ſioe fine. *Legimus autem paulopòſt ex Vatic. 2. MS. cod.* dicendo, ſi non vnus, oon eſt Deus (*addita recèns voce:* Deus) ſed quia qnem confidimus eſſe, idem (*pro:* iidem, *quod mendoſè legebatur*) definiamus eſſe.

CAP. IIII.

36. Sed argnmentabitur quilibet, &c.] *Huic capiti titulum dedimus*: Quòd etiam ſuis finibus diſtincta duo ſumma magna conſiſtere non poſſint.

37. Cui me ſimilabitis?] *Paulo aliter legitur Iſaia* 40. Cui aſſimulaſtis Dominum, *iuxta 70. aut*: Deum, *iuxta verſionem B. Hieronym. Et certè ex hoc loco didiciſſe Sibyllam Deum dicere immenſum & infinitum, tradit Clemens Alexandrinus libro 5. Stromat. & poſt eum Euſeb. lib. 13. de Præpar. Euang. Græcè, vbi docet quæ pulcrè dicta ſunt à Philoſophis, ex Prophetarum ea libris mutuaſſe.*

38. minutalibus, vt ita dixerim, regnis, &c.] Minutalia regna *vocat* (*inquit Rhenanus*) *minuta & parua. Alia ſignificatione ſuprà dixit Tom. 2. lib. de Habitu muliebri, cap. 6.* eiuſdem terræ minutalia, *quæ vulgus mineralia vocat. Eſt etiam vox Tertullianica, quæ Metaphoricῶs vtitur*: eliquetur, *vti etiam illæ*: expreſſis & excluſis; *alludit enim ad aurifabros, qui aurum eliquant ſcoriis expreſſis & excluſis.*

CAP. V.

39. Aut quæ ratio duo ſumma magna, &c.] *Inſcripſimus caput iſtud*: Quòd ſi duo ſumma magna, etiam plura admittere oportebit.

40. Honeſtior, & liberalior Valentinus, &c.] *Alludit ad 30. diuinitatis Æones Valentini, de quibus ſuprà latiſſimè lib. adu. Valent. maximè cap. 7. & 8. à quibus deriuat Auctor nouam vocem, quum ſubiungit*: tamquam Æoniæ ſcrophæ, *alludens ad* Scrophæ *fœcunditatem, quæ nonnumquam ad trecenos vſque peperiſſe legitur porcos. Illud enim antiquiſſimum fuiſſe ſcribitur à M. Varrone lib. 2. de re Ruſtica cap. 4. quod ſus Æneæ Lauinij 30. porcos pepererit albos. Atqui rectè dicit*: Poſt vnum enim numerus; *& mox:* Duo eoim multitudo, voione iam exceſſa; *quia vnitas non numerus, ſed principium eſt numerorum.*

41. vnicum autem ſit, cui nibil adæquetur, &c.] *Huc pertinet illud infrà l. adu. Praxean*: Euerſio monarchiæ illa tibi intelligenda, quum alia dominatio ſuæ conditionis & proprij ſtatus, ac per hoc æmula ſuperducitur, qoum alius Deus inſertur aduerſus creatorem. *Legimus autem ex 2. Vatic. MS.* nullo inter ſe differendo, *pro:* à ſe.

CAP. VI.

42. Sic adhne videmnr diſputare, &c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus*: Quòd etiam duo diſpares Dij Marcionis admitti non poſſint. *Quare rectius legit Baſil. editio cum Vatic. MS.* Sic adhuc, *quàm Lugdunenſis*: Si. *Rurſum autem eſt hîc vox Tertullianica*: retractauimus, *pro*: tractauimus, *ſicuti etiam cap. ſequ. bis*: retractatum, *& cap. 9.* retractatu, *bis.*

43. Marcionem diſpares Deos cōſtiroere, &c.] *Quibus ſcripturis Marcion* alterum Deum iudicem, ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, & optimum *aſtruxerit, latè tradit & confutat Auctor l. ſequenti.*

44. quodammodò iniectâ mann detinens, &c.] *De hac Prouerbiali formula inter Prolegomena. Supplemus autem paulopòſt, & legimus ex Vatic. 2. MS.* ſed quia ita Deus noo erit dicendus; *item*: Nam & in illo magno Deo potiore.

45. ſi depreciari capit in creatore, &c.] *Sic verbum* capit (*inquit Rhenanus*) *vſurpat ſæpius* (*vt in præcedentium librorum Scholiis admonuimus*) *ſicut Græci* ἐνδέχεται. *Hîc tantum valet ac ſi dicas: Si conceditur, ſi datur vt creator deprecietur. Sic lib. 2. infrà adu. Marc. cap. 6.* quia ſi caperet hoc iure.

CAP. VII.

46. Tentabis ad hæc de nomine Dei, &c.] *Titulum huic capiti præfigendum cenſemus*: Quòd nihil Marcioni patrocinetur nomen Dei, etiam in alios permiſſum in ſcripturis. *Legimus autem ex Vatic. 2. MS.* coouertere retractatum, *pro*: concutere.

47. vt paſſiuo & in alios quoq; permiſſo, &c.] *Hîc* (*inquit Rhenan.*) *apertè ſeipſum interpretatur, oſtendens quid intelligat per* paſſiuom, *quum dicit*: &, *pro: id eſt*, in alios quoque permiſſo. *Nam* paſſiuum *illi, commune ſignificat & promiſcuum, ab Aduerbio* paſſim. *Suprà dixit l. de Carne Chriſti, cap.* 24. Alium ceteris paſſiuum, ignobilem, *hoc eſt vulgarem*, obſcurum, *ſicut illic in Scholiis expoſuimus, num.* 183. *Infrà habes hoc eodem libro, cap.* 20. paſsiuū conuictum. *Atqui locum hunc explicationis cauſſa ſic diſtinximus:* Quia ſcriptum ſit: Deus, &c. &: Ego, &c. nec tamen idcircò, &c. Reſpondebo, (&c.) & illum Deum dictum.

48. Deus Deorum ſtetit in Eccleſia Deorum, &c.] *Quod hîc Auctor ex Pſalmo* 81. ad angelos & homines *refert, apertius explicat ſuprà lib. aduerſ. Hermog. cap. 5. addens*: ex gratia ipſius, oon ex noſtra proprietate *id dici, de qua aliquid ibidem diximus num. 24. Nec abſimiliter infrà lib. aduerſus Praxean:*

Digitized by Google

Praxean: Deos *in hac ſcriptura interpretatur* homines per fidem factos filios Dei. *Differt autē in hoc Auctor ab aliis, quod legat:* in medio autem Deos diiudicaoit, *quum ex Græco, Hebraico, & Chaldaico exemplaribus vertant alij:* diiudicat, *conformiter lectioni vulgatæ. Atqui legimus more Tertullianico:* Ego dixi: Dei eſtis, *pro:* Dij, *maximè quum ſequatur:* Nã & ipſa idôla gentium Dei vulgo.

49. quanti nequam ſerui, &c.] Quanti (*inquit Rhenan.*) *pro:* quot, *vt vulgus loquitur.*

50. Regum nominibus inſultãt, &c.] *Accipitur* inſultant *ab Auctore abſolutè, pro: extolluntur, non aliter atque dixit Liuius lib. 6. Etiam minimè tolerandâ ſuperbiâ* inſultat; *niſi quis malit hîc legi debere:* exſultant. *Legimus autem mox ex Vatic. 2. MS.* ſed Deus ex re, quã nemo, Deus dicitur, *pro:* ſed Deus nemo, eã re quã Deus dicitur; *liberum Lectori relinquentes, ſiue legat cum exc.* cui oomeo hoc contigit, *ſiue cum MS.* contingit. *Verùm illud placet MS.* Denique & hoc Marcion, *pro:* hoc &; *ac* vindicans, *&:* vindicat, *pro:* veodicans, *&:* vendicat; *quia illa Tertullianica ſunt. Item rurſum:* inquantum Dei vocantur, *pro:* Dij. *Denique:* comparationem non ſuſtinentis, *pro:* ſuſtioens, *vt referatur ad illud:* ſummi, magni.

51. his interim lineis eam clauſimus, &c.] *De hac Prouerbiali formula vide noſtra Prolegomena.*

Cap. VIII.

52. Primò, ſupercilio ſtuporem ſuum ædificant Marcionitæ, &c.] *Capiti huic hanc inſcriptionem appoſuimus:* Quòd nouitas Dei Marciooitarũ eos conuincat, quùm Deus æternus ſit. *Rectè autem adnotauit Latinius, ſimilem phraſin Auctoris inueniri ſuprà Tom. 2. l. de Hab. muliebri, cap. 6.* Solum hunc ſtuporem ædificare nooerunt, *vbi vide Adnot. noſtras n. 48. Explicatur autem his verbis hîc ab Auctore,* inflantur, *&:* mox vaoam gloriam vapulabunt. *vbi (adnotante etiam Rhenano) ſubauditur: ſecundum, figurâ Græcâ. Magis placet autem vnius Vatic. cod. lectio:* quòd nouum Deum proferant, *quàm aliorum:* præferant; *item quod paulopòſt ſequitur:* maximè adiutorio eius, *pro eo quod alij:* maximo.

53. nouo ſemper ac nouo titulo conſecrationis cuiuſque, &c.] *De ritu* conſecrationis *Deorum apud ethnicos, vide ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 12. n. 176. & de* antiquitate Saturni, eiúſque conſecratione, *vide cap. 10. num. 158. 159. 160. 161. ac 162. item quod illo Moyſes fuerit antiquior, ibidem cap. 19. n. 277.*

54. metatore initij & finis.] Metator *eſt (inquit Rhenanus) qui metitur loca in quibus tentoria figant milites; aut qui hoſpitia præſtat in ciuitatibus. Hic & menſor appellatur, quòd ad podiſmon demetiatur loca. Cyprianus Epiſt. ad Chriſtianos quoſdam captiuos ſcribens: Primum (inquit) hoſpitium vobis in carcere præparauit, &* metator *quodammodò veſter, nunc quoque vos antecedit. Hic Tertullianus accipit pro demenſore. Sic autem dixit:* A tempore meratore, *vt lib. 4. cap. 16.* Adiutore præcepto. *Vide plures eiuſcemodi phraſes ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 2. num. 20. & hoc Tom. lib. adu. Valent. cap. 23. num. 260. denique Adnot. noſtras in Epiſt. 22. Cypr. num. 1.*

Cap. IX.

55. Scio quidem, quo ſenſu, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd eos non excuſet ooui Dei adſertio ex agnitione, eo quòd Deus ignotus & incertus eſſe non potuerit. *Atque de Prouerbiis:* ad lineas rurſum & in gradum, *vide noſtra Prolegomena.*

56. Inuenio planè, &c.] *Alludit ad illud Apoſtoli Actor. 17.* inueni & aram, *in qua ſcriptum erat:* igooto Deo; *quod quum Athenis contigerit, rectè* Atticam idololatriam *vocat. Atqui Græcam inſcriptionem fuiſſe, ſcribit in eum locum Oecumenius:* ἀγνώστῳ θεῷ, *eius duas cauſſas adſerens. Alteram, quòd quum Athenienſibus miſſis ad Lacedæmonios auxilij gratiâ aduerſum Perſas adparuiſſet ſpectrum Panis iuxta Parthenium eos accuſans, quòd ſe neglecto alios Deos colerent; victoria potiti, ne quid poſtea ſimile contingeret, non ſolùm Panis templum erexerint, ſed etiam* aram ignoto Deo. *Alteram, quòd quum peſte laborantibus reliquis Dei inuocati nihil adiumenti adferrent, intelligentes quendam eſſe Deum qui peſtem immitteret,* ignoto Deo aram *inſcripſerint, quo facto peſtis ceſſauerit.*

57. Item incertis Deis, ſed ſuperſtitio Romana eſt, &c.] *De* Diis incertis *vide ex Varrone B. Auguſtin. alicubi in libris de Ciuit. Dei. Porrò etiam hæc eſt Prouerbialis formula:* titulum incidere, *de qua in Prolegomenis. Legimus autem paulopòſt more Tertullianico, ex MS. cod.* non eiſdem modis. *Eſt etiam perinde ſiue legas poſtea:* in incerto eſt *cum excuſis, ſiue cum MS.* incertum eſt.

58. in illas iã indeterminabiles quæſtiones, &c.] *Alludit ad illud Apoſtoli 1. Timoth. 1. fabulis & genealogiis* intermioatis, *quæ* quæſtiones *præſtant magis, &c. de qua vide ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 7. num. 48. Atqui rurſum lego:* Quum verò duo Dei, *pro:* Dij; *&:* quia Dei ambo. *Denique rectè adnotat Rhenan. Auctorem verbo:* dirigere, *frequenter vti.*

Cap. X.

59. Siquidem à primordio rerum, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd à primordio notus Deus fuerit etiam ethnicorum conſcientiæ.

60. Nec enim ſi, &c. Moyſes, &c.] *Elegãs phraſis:* in templo litterarum dedicare, *ſicut &:* natales agnitionis ſupputari, *&:* maior popularitas humani generis. *Atqui etiam hic innuit* Pentateuchi *ſic à 70. appellati, auctorem fuiſſe* Moyſen, *ſicuti etiam alicubi ſuprà; quod ipſum allegatur Exod. 34. & Deuter. 31. ſed excipiunt plerique illud cap. 34. Deuteronomij, de morte & ſepultura Moyſi, vſque in finem ab Eſdra additum.*

61. quaſi proprio oomine Deũ perhibent, &c.] *Propriè & latè hoc argumentum tractat Auctor ſuprà Tom. 1. l. de Teſtimonio Animæ aduerſus idôla. Meminit etiam alibi frequenter, locis ibidem adnotatis cap. 2. nu. 5. quibus adde locum etiam ſimilem lib. de Anima, cap. 41. num. 461. Legimus autem rurſum:* intellegetur, *pro:* intelligetur.

Cap. XI.

62. Et meritò, inquiunt, &c.] *Capiti huic inſcriptionem damus:* Quòd omnia quum Dei ſint, ſi nihil crearit Deus Marcionis, Deum non eſſe. *Iterum autem hîc repetuntur voces:* vacat, *&:* vacabit; *pro, fruſtrà eſſe.*

63. Qoando etiam error orbis, &c.] *Hoc latiſſimè tractauit Auctor ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 11. etiam vanas illas eſſe cauſſas comprobans, ob quas* Deos

Digitized by Google

orbis terræ præſumpſerit, quòd aliquid proſpexerint humanis vtilitatibus; *vbi vide et noſtras Adnotationes num.* 167. *item B. Cypriani librum*: Quòd idôla non ſint Dij.

64. Vnam ſaltem ciceculam, &c. protuliſſe debuerat, &c.] *Legunt MS. Vatic.* 2. ſaltim, *more veteri; ſed nolui immutare. Aptè autem Metaphora* cicerculæ *vtitur, eo quòd* Triptolemus *primus ſerendi modum tradiderit. Hinc illud Auctoris libri ad Herennium: Si* Triptolemus, *quum omnibus ſemen largiretur.*

65. vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem mainte ſi falſæ, &c.] *De hoc argumento contra Marcionem latam habes diſputationem ſuprà l. de Carne Chriſti, cap.* 4. *& quòd* Chriſtus non ſit mẽtitus ſubſtantiam corporalem, *cap.* 5.

66. qui & maledictum in ſe creatoris admiſit, &c.] *Adludit ad illud Deuteronomij* 21. Maledictus omnis qui in ligno ſuſpenſus fuerit.

67. qui ſolum ſe etiã iurans adſeuerabat, &c.] *Hîc ſimiliter ad illud Iſai.* 45. *Ego Deus, & non alius, &c. Eſt autem etiam hic repetita vox Tertullianica:* pacatura.

CAP. XII.

68. Ceterùm, & ſi eſſe eum, &c.] *Inſcripſimus caput iſtud*: Quòd Marcionitarum ſine cauſſa eſſet Deus, qui rem nullam habeat; quum res cauſſa ſit, vt ſit aliquid.

69. Nam etſi credunt plerique, &c.] *Facit hic locus non modò de operibus iis quæ credunt neceſſariis, ſed etiam de merito eorumdem, eò quòd dicat:* opera eius Deo digna; *quales ſimiles locos habes adnotatos ſuprà Tom.* 2. *lib. de Patient. cap.* 11. *num.* 75. *& cap.* 13. *num.* 82. *& rurſum hoc ipſo Tomo lib. de Reſurr. carn. cap.* 15. *num.* 114.

70. impudentiæ & malignitatis adfinis, &c.] *Sic (inquit Rhen.) lib. de Patientia, c.* 7. Adfines cupiditatis deprehẽdemur. *Lib.* 2. *infrà c.* 11. Vt adfinẽ mali arguere; *& alibi ſæpè. Sic enim Cicero loquitur. Vt pro Sylla: Huius* adfines *ſuſpicionis. Eſt etiam phraſis Auctori vſitata*: fidei procurando.

CAP. XIII.

71. Quum Deum hoc gradu expellimus, &c.] *Titulum hunc huic capiti damus*: Mundum non eſſe opus parum Deo dignum. *De Prouerbialibus autem formulis:* hoc gradu expellere, *&:* narem contrahere, *vide noſtra Prolegomena.*

72. Etſi mundum homini non ſibi fecit, &c.] *Simile eſt illud Clement. Alexandrini lib.* 5. *Stromat. Deus mundum non fecit tamquam ſibi neceſſarium, &c.*

73. de iſto huius mundi indigno.] *Id eſt (inquit Rhenanus) indignitate.*

74. cui & apud Græcos ornamenti, &c.] *Idipſum habes ſuprà Tomo* 1. *Apolog. cap.* 17. *num.* 253. *& hoc Tomo lib. adu. Hermog. cap.* 40. *priori loco:* vnde & Græci nomen mundo κόσμον accommodauerunt; *poſteriori:* Quum ornamẽti nomine ſit penes Græcos mundus. *Hinc etiam illud Ariſtotelis l. de Mundo: Vniuerſum ipſum commodè* κόσμον *nominaueris, id eſt, compagem rerum compoſitam, concinnatóque ordine digeſtam.*

75. de quorum ingeniis omnis hæreſis animatur.] *Hoc ex profeſſo tractauit Auctor ſuprà (præterquàm quòd alibi ſæpiſſimè repetit) l. de Præſcript. adu. hær. cap.* 7. *quò Lectorem remittimus.*

76. vt Thales aquam, &c.] *Similem prorſus habes locum Auctoris ſuprà Tom.* 1. *Apolog. cap.* 46. *vbi adlegauimus num.* 576. *BB. Iuſtinum Martyrem & Irenæum, item Arnobium & Lactantium: & certè nominatim habent duo priores, quòd* Deos *ſiue prima rerum principia* pronuntiauerint, Thales *Mileſius nempè,* aquam, Heraclitus ignem, Anaximenes aërem, Anaximander vniuerſa cœleſtia (*quos duos etiam Mileſios appellant*) *id eſt, infinitatem. Lactantius idipſum habet de* Thalete *&* Anaximene, *præterquàm quòd æthera & aërem confundere videatur, quæ hîc duo facit Auctor, dum de Zenone loquitur: in quo ei conſentiunt Laërtius & Plutarchus. De* Platone *verò expreſſè contrarium habet, dicens eum nec æthera, nec rationem, aut naturam, ſed, vt eſt, Deum ab eo nominari, libris De legibus, nempè lib.* 4. *At partim conſentit Auctori B. Iuſtinus Martyr, quem hîc imitatur, quum dicit Apolog.* 1. *Etenim Plato in ignea eſſentia ſummũ Deum eſſe dicit. hoc eſt enim quod hîc habes*: quod genus Deorum igneum appellat. *Porrò locum hunc imitatur Prudentius in Apotheoſi, quum agens aduerſus Marcionem, & alios qui duos Deos aſtruebant, ſic ſcribit:*

Conſule barbati deliramenta Platonis,
Conſule & hircoſus Cynicus quod ſomniat, & quos
Texit Ariſtoteles tortâ vertigine neruos.
Hos omnes, quãuis anceps labyrinthus & error
Circumflexus agat;
Conuertunt tamen ad nutmã rationis & artis
Turgidulos ſenſus, & litigioſa fragoſis
Argumenta modis concludunt numen in vnũ.

77. Quum de mundo, &c.] *Rectè adnotauit Rhenanus ſequentes periodos non admodum benè connecti: neque tamen licuit mederi, quum eodem modo legerent Vatic. MS. codices.*

78. vt plerique Phyſicorum formidauerint: initium ac finem mundo conſtare, &c.] *Eodẽ pertinet quod Auctor dixit ſuprà Tomo* 1. *Apolog. cap.* 47. Sic & de ipſo mundo, natus innatúſve ſit, deceſſurus, manſurúſve ſit, variant; *vbi vide Adnotat. noſtras nu.* 594. *Legimus verò iterum:* Dei.

79. Perſarum Magi.] *Eodem pertinet quod ſuprà dixit Tomo* 1. *lib. adu. Iudæos, c.* 9. *& infrà repetit lib.* 3. *adu. Marc. cap.* 13. Magos Reges ferè habuit Oriens; *ad quem locum tractatum differimus, an Magi illi, qui Chriſtum adorare venerunt,* Perſæ *fuerint, an Arabes.* Magorum *verò apud* Perſas *tria recẽſet genera B. Hieronymus l.* 2. *adu. Iouinianum.*

80. & Ægyptiorũ Hierophantæ.] Ἱεροφάνται *dicti, quòd ſacra oſtenderent aut peragerent; genus ſacerdotum apud* Ægyptios.

81. & Indorum Gymnoſophiſtæ.] *Vide Adnotationes noſtras dicti Apolog. c.* 42. *n.* 547. *ad illa Auctoris verba*: Brachmanæ, aut Indorum Gymnoſophiſtæ. *Hîc ſufficiat, quòd duo eorum genera diſtinguat B. Hieron. l.* 2. *adu. Iouinianum.*

82. Iouem in ſubſtantiam feruidã, & Iunonem eius in aëream, &c.] *Rectè interpretatur Rhenanus quod immediatè ſequitur*: ſecundum ſonum Græcorum vocabulorum. *Nam* ζέω *Græcis eſt: ferueo, vnde* Ζεὺς *Iupiter,* ἥρα *Iuno, ſoror & coniunx Iouis* Παρὰ τὸ ἀὴρ καθ' ὑπέρθεσιν ἥρα. *Hæc duo gentiliũ Deorum vocabula, nobis ignem & aërem declarant. Et maritatus igne aer ferueſcit, vt inquit Fulgentius; apud quẽ Hellanicus*

Digitized by Google

nicus ait: Iunonem à Ioue cathenis aureis vinctã, quòd aer igni proximus ſit in ordine elementorum.

83. item Veſtam in ignem.] *Ouidius (eodem Rhenano citante)*

Nec tu aliud *Veſtam* quàm viuam intellige flammam;

ἑςίαν Græci vocant.

84. & Camenas in aquas.] Cameoarum *nomine Nymphas intelligit, quæ ab aquis quaſi Lymphæ vocabantur; quarum ſubinde in aquis aſpectu* Lymphaticos *factos ſuprà adnotauimus lib. de Baptiſmo, cap. 5. num. 38.*

85. & Magnam matrem in terram.] *Eodem pertinet quod ſuprà lib. de Spectacul. cap. 8. dixit Auctor:* frigebat Dæmonum concilium ſine matre Magna; *et cap. ſequenti, quæ illa fuerit explicans:* Praſinum verò *(nempè colorem conſecrauerunt)* terræ matri. *Synecdochen autem eſſe, dum ſequitur* ſeminalia demeſſam, *adnotauit Rhenanus.*

86. Sic & Oſirin.] *Apim bouem (inquit idem) intelligit, qui numinis vice celebratur in Ægypto. Lege Plin. lib. 8. cap. 46. & Herodot. Tibull.*

Te canit, atque ſuum pubes miratur Oſirim
Barbara, Memphiten plangere docta bouem.

87. Leones Mithræ philoſophantur, &c.] *Huius Dei cultus (inquit idem)* ſacramenta Chriſtianæ religionis imitabatur, tingeodo, ſignando in frontibus, Panis oblationem celebraodo, reſurrectionis imagioem inducendo, denique coronando ſuos ſub gladio. *Atque ſic initiati,* Mithræ milites dicebantur, *vt meminit Tertullianus Tomo 2. lib. de Cor. milit. cap. vltimo, num. 206. 207. & 208. & hoc Tomo, l. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 40. num. 242. vbi videat etiam Lector Adnot. noſtras. Huic ergo Deo* Mithræ leones *adtribuebant, currum eius, vt videtur, trahenteis.* Ardentis *autem* naturæ *eò dicit, quòd* Mithra *idem ſit Perſis, qui nobis Sol.*

88. vna tetraonis pennula, &c.] *Eſt (inquit idem Rhenanus)* tetrao, *auis, Germanis* der aurhan *dicta, cuius meminit Plinius lib. 10. iis verbis: Decet (inquit)* & Tetraones *ſuus nitor abſolutáque nigritia, in ſuperciliis cocci rubor. Adducit autem Auctor:* taceo de paoo, *quòd abundè illius pulcritudinem deſcripſerit ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 3. vbi vide quoque Adnotat. noſtras, num. 45.*

Cap. XIIII.

89. At quum & animalia, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Etiam minutiora animalia depreciati non debere.

90. quemadmodum virtutem in infirmitate ſecundum Apoſtolum, &c.] *Adludit ad illud 2. Cor. 12.* Virtus in infirmitate *perficitur. Aptè autem enumerat:* apis ædificia, formicæ ſtabula, araneæ retia, bombycis ſtamina, *de quo poſtrema vide ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 3.*

91. cantharidis venena, muſcæ ſpicula, culicis & tubam & lanceam.] *Pulcrè & hæc deſcribit. De* culice, *ſimilem locum vide ſuprà lib. de Anima, cap. 10. nu. 133. & de* cantharide *Plinium lib. 29. cap. 9. Mirum interim, quomodo etiam* cantharidem *collocet inter* lectuli & tegetis beſtias; *niſi fortè aliquando ſicuti ex arbore, ita & ex* tegete *fraxinea aut oliuæ, ſubinde naſcantur.* Tegetem *verò vulgus mattam vocat.*

92. in hæc paupertina elemeota, &c.] *Simile eſt illud Varronis lib. de Vita populi Romani, citatum à Nonio, quòd ſunt:* paupertioa, *ſine elegantia. Nius magis vox & obſoleta paulopòſt:* infautat, *pro: tamquam infantes nutrit.*

93. nec aquam reprobauit, &c.] *Adludit haud dubiè ad baptiſmi ceremonias, de quibus latè ſuprà lib. de Baptiſmo, num. 1. inter baptiſmi ceremonias, & nominatim de* aquæ *neceſſitate, cap. 1. num. 3. vbi etiam ſicut hîc,* Sacramentum *appellat. Vide Adnotationes noſtras ibidem.*

94. nec oleum, quo ſuos vnguit.] *De* vnctiooe *in baptiſmo ibidem tractauimus, non modò inter ceremonias, ſed latiùs cap. 7. num. 48.*

95. oec mellis & lactis ſocietatem, &c.] *De peculiari hac Africanorum in baptiſmo ceremonia, etiam ibi num. 1. ſcripſimus ex Auctore, lib. de Cor. milit. cap. 3. & ex B. Hieronymo.*

96. nec paoem, quo ipſum corpus ſuum repræſeotat.] Repræſeotare *hîc non aliter accipitur, quàm pro: præſens facere; ſicuti latiùs ſuprà ex ſimilibus phraſibus Auctoris docuimus lib. de Reſurrect. carnis, cap. 14. n. 112. Atqui etiam hîc Euchariſtiam* ſacramentum *nuncupat. Similiter verò etiam accipitur* repræſentatio *infrà Tom. 5. lib. de Ieiunio, in iſtis phraſibus Auctoris:* & ipſa repræſentatio totius nominis Chriſtiani magna veneratione celebratur; *item:* in ſpiritu iouicē repræſentati.

97. At tu ſuper magiſtrum diſcipolus, & ſeruus ſuper Dominum, &c.] *Hîc adludit ad illud Matth. 10. Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſeruus ſuper dominum ſuum.*

98. Reprobas & mare, ſed vſqoe ad copias eius quas ſanctiorem cibum deputas.] Copias maris ſanctiorem cibum *Rhenanus piſces interpretatur: quæ ſi Auctoris vera ſit ſententia, erit hoc illi peculiare, quòd carnes quidem quadrupedum & volucrum reprobauerit Marcion, non verò piſcium; dum ab animalibus abſtinendum docuit, quemadmodum illi adſcribunt B. Irenæus lib. 1. cap. 30. Euſeb. lib. 4. hiſt. Eccleſ. cap. 27. B. Hieron. lib. 2. aduerſ. Iouin. & Epiphan. hær. 42. Veruntamen, præterquam quod æquè animati ſint piſces atque quadrupedes & volatilia, ille verò propterea id interdictum faceret, quòd eandem putauerit animam in brutis & hominibus; Epiphan. ibidem confut. 24. diſertis verbis contrarium ſentit, & Marcionem confutat, non malos piſces eſſe docens, eò quòd Chriſtus piſcem & ouum bona data vocarit, Luc. 11. Porrò quandoquidem veluti ſardonico riſu hîc perſtringit Rhenanus Catholicos, qui certis diebus, & Monachos qui perpetuò piſcibus ſolis vtuntur, his verbis: Et hodie quidam carnibus piſces præferunt; hoc Lectori inſinuandum putaui, piſces* ſanctiorem cibum *dici; non quòd in ſe ſanctior ſit eſu carnium, ſed quòd ſanctitatis gratiâ abſtinentiam illam ſibi indicant, aut ab Eccleſia indicatur, iuxta quod B. Hieronym. loco citato pulcrè deducit ad perfectionem ſpectare carnium abſtinentiam. Et verò etiam talem abſtinentiam non vno loco Auctor probat hîc & ſuprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. c. 9.* Quidam *(inquit)* ipſam Dei creaturam ſibi interdicunt, abſtinentes vino, & animalibus, exſulantes; qoorum fructus nolli periculo aut ſolicitodini adiacent, ſed humilitatem animæ ſuæ in victus quoque caſtigatione Deo immolant. *Et infrà Tomo 5. lib. de Ieiunio, ac lib. de Cibis Iudaicis pulcherrimè eam materiam proſequitur, diſſoluens argumenta omnia, quæ in contrarium ab aduerſariis ex ſcripturis adferri ſolent; quemadmodum etiam B. Hieronym. vbi ſuprà, in multis ad verbum Auctorem imitatus.*

Digitized by Google

99. Hypocrita vt apocartereſi probes te Marcionitam, &c.] *Hæc verba (inquit Rhenan.) partim deprauata, partim tranſpoſita ſic reſtituimus ſuæ integritati ordinique, GorZienſis collationis ſecuti fidem, vt ſit:* Hypocrita, *vocandi caſu dictum. Videtur interim etiam non reprobāda 1. edit. lectio:* Hypocrita, muta apocartereſi ſi probes, &c. *vt* muta *dixerit, quaſi tali* apocartereſi *à reſpondendi difficultate ſe liberaret; & certè etiam Vat. 2. MS. cod. legunt:* muta, *ſed nō addunt:* ſi. *quare nos Lectoris iudicio vtramque lectionem committimus. Atqui (eodem Rhenano teſte)* ἀποκαρτερεῖν *Græcis, Auctore Suida, eſt quum quis vel inedia vel laqueo vitam finit; vnde* ἀποκαρτέρησις. *Quod vocabulum in Apologetico quoque vſurpat, ſic ſcribens:* Lycurgus ἀποκαρτερησιν optauit, quòd leges eius Lacones emendaſſent. *Cæterùm* Hypocritam hîc *appellat Marcionem, vt non bona fide nec ex animo, ſed ſimulatè tantùm, res creatoris deſtruentem contemnentémque. Vide etiam hac de re aliquid Adnotat. noſtris ad dictum locum Apologetici, cap. 4. num. 50.*

CAP. XV.

100. Poſt hæc, vel ante hæc, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Nō eſſe Deo Marcionis ſuum cœlum & ſuum mundum, eò quòd alioqui nouem Deos oporteret conſtituere.

101. de cœlo quidem illo tertio videbimus, ſi & ad Apoſtolum, &c.] *Alludit haud dubiè ad l. 5. adu. Marcionem, vbi tractatur illud Apoſtoli 2. Cor. 12. de raptu* in tertium cœlum, *ad quem locum pauloantè cap. præced. reſpexit Auctor, dum dixit:* de tertio cœlo deſcendere laborauit.

102. vt Dominus à xij. Tiberij Cæſaris reuelatus ſit.] *Quod hîc dixit:* reuelatum eſſe, *mox:* manifeſtari, *& iterum:* patere *dixit, & ſub finem capitis:* apparere. *Nā intelligit prædicationē Chriſti cœptam (iuxta ipſius quidem ſententiam erroneam, de qua ſuprà lib. adu. Iud. cap. 8. num. 82. & latiùs in Prolegomenis)* anno xij. Tiberij Cæſaris, *& paſſum triennio pòſt anno eiuſdem* xv. *Atqui reuelationem ſic accipiendam, ſatis etiam infrà indicatur cap. 18. his verbis Auctoris:* Ergo vel prædicationibus reuelationem ſui debuerat operari. *Eodem pertinet quod ſuprà Tomo 1. Apolog. cap. 5. dixit Auctor:* Tiberij tempore nomen Chriſtianum in orbem introiſſe, *& cap. 7.* huius diſciplinæ cenſum à Tiberio eſſe. *Alludit autem eodem Auctor infrà huius libri cap. 22. his verbis:* ſi ab æuo Deus & non à Tiberio; *item lib. 3. cap. 23. quum com memorat* tempus medium à Tiberio vſque ad Veſpaſianum; *& rurſum lib. 4. cap. 7. vbi ſententiam hac de re Marcionis citat, & proinde explicatur id quod infrà legitur de anno* xv. Tiberij *cap. 19. num. 116. ita vt nulla ſit contradictio de reuelatione, quam hîc contigiſſe dicit anno xij.*

103. ad decimum quintum iam Seueri Imperatoris.] *Omninò ſic legendum, etſi refragantibus omnibus codicibus, ipſa verba Auctoris indicant; quippè qui hoc dicere velit, Chriſtum à xij. anno Tiberij reuelatum eſſe,* ad xv. *autem vſque* iam Seueri Imperatoris *annum,* nullam omninò ſubſtantiam *(nouam nempè in inde, quam nouus noui Dei Marcionis Chriſtus, ſecum reuelare debuiſſet, ſi ſuum haberet cœlum & ſuum mundum)* cōpertam eſſe. *Atqui his verbis etiam indicat Auctor, ſe ſcripſiſſe hæc anno* xv. Seueri Imperatoris; *de quo in vita eius latiùs.*

104. ne qua adhuc illic vacent ſubciſiuæ, &c.] Vacare, *pro inanem eſſe, hîc accipitur, & paulopòſt à Tertulliano. Qui etiam eleganter Ironicōs* ſubciſiua *dixit (pro quo in 1. adit.* ſubſciua, *& in margine eiuſdem* ſubſcidiua, *non rectè) id eſt ſubſecundaria loca adhuc vacantia.*

105. & tertius aliqui ſtipare Deus ſe.] *Ex Vatic. MS. cod. reſtituimus vocem Tertullianicam:* aliqui, *pro:* aliquis. *Vbi rurſum eſt vox Tertullianica:* ſtipare, *pro condenſare; Metaphora ſumpta ab eo, quòd ſtipa ſeu ſtuppa inania obturare & replere ſoleamus.*

106. Deum & Materiam duos Deos, &c.] *Alludit tacitè ad Hermogenem, qui* duos Deos *conſtituebat,* Deum & Materiam; *contra quem eſt ſuprà liber integer aduerſus Hermogenem.*

107. Habes igitur in ſuperioribus, &c.] Tres ſubſtantias diuinitatis in ſuperioribus *iuxta Marcionem intelligere videtur:* Deum bonum, Deum malum, & Mundum ſuperiorem; quatuor verò in inferioribus, factorem mundi inferioris, locum, materiam, & malum. His, quùm accedūt duo Chriſti; nouem Dij adſignantur, non duo.

CAP. XVI.

108. Non comparente igitur modo alio, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quod nec inuiſibilium ſit creator Deus Marcionis. *Eſt autem phraſis Tertullianica:* quàm eius, *pro: potius quam, & vox:* exemplariis.

109. Videbimus, & Apoſtolus, &c.] *Rurſum alludit ad lib. 5 adu. Marcion. vbi tractat cap. 1. Epiſtolæ ad Coloſſenſes; idque tùm hîc, tùm infrà his verbis:* viſibilia & inuiſibilia condidiſſe.

110. Scripturarum quoque aduocationi.] Aduocatio *(inquit Rhenan.) propriè eſt turba patronorum & amicorum, qui alicui in iudicio adſunt. Hîc accipit pro defenſione. Sic in libro de Patientia, cap. 11.* Itaque talibus & aduocatio & riſus promittitur pro conſolatione. *Qui etiam rectè illud:* à Deo creatore *interpretatur, à partibus Dei creatoris. Rurſum autem voces Tertullianica:* inanimalibus, ſtatiuis, *ac:* genitalibus, *pro iis quæ anima carent, quæ non mouentur, & quæ generatiua ſunt. Item phraſes Tertulliani:* æmula conditionis, *ac:* æmula eorum.

111. quemadmodum & vitam & mortem, &c.] *Hîc videtur alludere ad illud Eccleſ. 11.* Vita & mors à *Deo ſunt; deinde ad illud Iſai.* 45. faciens pacem & *creans mala; de quibus latiùs infrà lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 14.*

CAP. XVII.

112. His compreſſi, erumpunt dicere, &c.] *Inſcriptionem huic capiti impoſuimus:* Quòd non ſufficiat Deo liberatio hominis, neque etiam operatio Dei ignota eſſe potuerit. *Siue autem:* dignoſcitur *legas cū excuſis, ſiue:* dinoſcetur *cum Vatic. MS. perinde. Eſt verò phraſis Tertullianica:* quâ Deus; *quare etiam legendum,* quô neceſſarior, *comparatiuè, pro more Auctoris.*

113. Sed & hunc locum alibi implebimus, &c.] *Ad quem locum alludat, diſpiciat diligens Lector.*

CAP. XVIII.

114. Proceſſerit, age, iam in notitiam, &c.] *Titulum hîc damus:* Quòd Deus Marcionis non ſit dignè reuelatus, neque natura, neque doctrina.

115. quando hora fatalis aduenit.] *De hac ſuprà latiùs lib. de Anima, cap. 39. num. 449.*

116. fortaſsè enim ἀναβιβάζων ei obſtabat.] *Græcè dixit quod Genethliaci Aſcendens ſignum appellant,*

lant, id eſt, Planetam, ſub quo quiſque concipitur aut naſcitur; nam, vti ſuprà dixit Auctor dicti lib. de Anima c. 25. Veteres Aſtrologi genituram hominis ab initio conceptus digerebant; de quibus videre poßit Lector curioſior Iulium Firmicum; non illum veterem Chriſtianum, qui ad Conſtantium ſcripſit de errore profanarum hæreſeon, ſed qui libros Mathematicos edidit; quamquam nulla ſit illis adhibenda fides, & tales Aſtrologiæ iudiciariæ libri legi vetantur Catalogo Pontificio, Regula 9. iuxta Concilium Tridentinum.

117. aut aliquæ maleficæ.] De iis vide ſuprà cap. 9. lib. de Idol. num. 54. ac 55. & locos quoſdam Apologetici ibidem adnotatos. Atque per maleficas & conceptus & partus impediri nonnunquam permittentibus peccatis noſtris, notius eſt, quàm vt probatione ſit opus.

118. aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus.] Ob dictum Pontificis Regia Maieſtate confirmatum interdictum, de his aliud nihil dicam, quàm quod Saturnum quadratum, aut Martem trigonum, id eſt: triangularem habentes pro ſuo Aſcendente, multis & morbis, & malis, & periculis, immò ſceleribus obnoxios, dicerẽt Mathematici. Vnde & à Propertio l. 4. Eleg. 1. Saturni graue ſydus appellatur.

119. Nam & Mathematici plurimùm Marcionitæ.] Mathematicos etiam hic in malam partem accepit (de quo ſuprà latiùs l. de Idol. n. 50. & 51.) pro Genethliacis, hoc eſt enim quod ſubiũgit: de ipſis ſtellis viuere creatoris; quibus verbis ironicès notat Marcionitas; quod, quamquam Deum creatorem nollent agnoſcere, tamen ſe crederent viuere de ſtellis, id eſt, iuxta conſtellationum motum, quas tamen creator creauerit. Siue autem paulopòſt legas cum excuſis: deinde doctrina recognoſcendum, ſiue: dehinc cum Vatic. 2. MS. perinde eſt.

120. qui & conditionis.] Sicuti cap. præced. conditio etiam hic accipitur, pro creatione; quomodo etiam ibi paulopòſt: ad conditionem tam diuinæ magnitudinis; & cap. ſequ. & ſi non per conditionem.

121. quomodo Romulus Conſum, &c.] De Cõſo Deo à Romulo conſecrato, vide ſuprà Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 5. num. 33. 36. 37. ac 39. & B. Cypriani l. de Idol. vanit. num. 23.

122. & Tatios Cloacinam, &c.] De Cloacina diximus Tom. 1. lib. de Pallio, c. 5. n. 84. & antea de Cloacina & Pauore, Adnotat. in B. Cyprian. lib. de Idolor. vanitate, nu. 24. vbi ſic legitur: Deam Cloacinam Tatius adinuenit, & coluit: Pauorem Hoſtilius; qui hauddubiè ex hoc id deſcripſit loco.

123. & Metellus Alburnum.] Suprà adnotaui Tom. 1. Apolog. cap. 5. num. 56. omninò hîc legendum M. Æmilius, pro: Metellus, idque, ex Euſebio & Nicephoro. Verùm, quum animaduerti ſimul fuiſſe Conſules anno Vrbis DCXXXVIII. M. Æmilium M. F. N. & M. Cæcilium Q. F. Q. N. Metellum, putaui retinendum; eò quòd illis Conſulibus videatur primùm conſecratus Deus Alburnus.

124. & quidam ante hoc tempus Antinoum.] De Antinoo ſeruo Adriani Imperatoris, vide Adnotat. ſuprà Tom. 2. ad lib. de Corona milit. cap. 13. num. 185. & T. 1. Apol. cap. 23. num. 202. ad illud: Et neſcio quem cynædum.

Cap. XIX.

125. Immò (inquiunt Marcionitæ) Deus noſter, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd etiam in Chriſto Ieſu non ſit reuelatus Deus Marcionis. Atque verbis illis: Dabitur & IN CHRISTVM LIBER, de omni ſtatu eius, inſinuat tertium librum aduerſ. Marc. Sunt autem Tertullianica: retractentur, &: ad præſentem gradum occurrere; de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latius.

126. Anno xv. Tiberij, Chriſtus Ieſus de cœlo manare dignatus eſt.] Iſtud non ex ſua, ſed ex Marcionis ſententia dicit Auctor, ſicuti patet ex illis verbis infrà lib. 4. adu. Marcion. cap. 7. Anno xv. principatus Tiberiani, proponit; Deum deſcendiſſe in ciuitatem Galilææ Capharnaum; vtique de cœlo creatoris, quam hæreſin ibi latè impugnat; item ex verbis illis infrà cap. 22. ſub finem: Si ab æuo Deus, & non à Tiberio, immò (quod verius) à Cerdone & Marcione. Ipſius verò Auctoris ſententiam de Chriſto aliam, quamquam neque probabilem, vide ſuprà lib. adu. Iud. cap. 8. num. 82. & huius lib. cap. 15. num. 102.

127. ſpiritus ſalutaris.] More veterum (ſicuti & ſuprà alicubi adnotauimus, & in Cyprian. lib. de Idol. vanit. num. 71.) Chriſtus ſpiritus ſalutaris hic vocatur, eâ ſignificatione, qua Deus ſpiritus dicitur; alioqui diſertis verbis infrà ſub finem lib. aduerſus Praxean, ſpiritum ſanctum appellat, tertium numen diuinitatis, & tertium nomen maieſtatis, vnius prædicatorem monarchiæ.

128. quoto quidem anno Antonini maioris.] Quod ſuprà lib. de Præſcript. aduerſus hær. ſimpliciter dixit cap. 30. Antonini ferè principatu, hîc explicatur, quum legitur: Antonini maioris, & præmittitur dubitatio, quoto anno eius Marcionis Chriſtus incœperit reuelari; de quo aliquid ibi diximus num. 165. ac 167. item cap. 51. num. 322. hær. 17. quaſi primùm ſub Antonino Philoſopho prodierit Marciõ hæreticus, quia ſub Aniceto. Verùm, quia poſtea comperi Anicetum ſediſſe Romæ annis ferè ſex ante obitum Antonini Pij, Auctori hîc adſentiri cogor, cœpiſſe Marcionem ſub Antonino maiore, id eſt Pio (vti mox ſequitur) à quo omnes alij, aut nomen aut prænomen Antonini mutuati ſunt. Maximè quum etiam initio Pontificatus Aniceti Romam veniſſe ſcribat Polycarpum Euſebius in Chronicis; & in hiſtor. Eccleſ. lib. 4. cap. 13. idem ſcribat occurriſſe ibi Polycarpo Marcionem.

129. aura canicularis, &c.] Per iocum vocatur Chriſtus Marcionis: ſalutis Marcionis aura canicularis, vt opponatur illi quod præceßit: ſpiritus ſalutaris; quare placet hæc huius loci per ipſum Rhenanum in 2. ſua editione caſtigatio, pro: aula; etſi refragantibus MS. codicibus, quia non video quo ſenſu efferretur: aula canicularis, quum per: auram canicularem, videatur adludere ad æſtum, qui vehemens eſt diebus canicularibus, ſole exiſtẽte in Leone.

130. Antoninianus hæreticus eſt.] Similiter Auctor lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 4. infrà: Emendator ſanè Euãgelij, à Tiberianis vſque ad Antoniniana tempora euerſi, ſolus & primus Marcion, voce deriuata ab Antonino Pio; de quo eleganter Auctor: ſub Pio impius.

131. A Tiberio autem vſque ad Antoninum anni ferè centum quindecim, &c.] Si legeretur: anni centum quinque, magis accederet ad veritatem hiſtoricam ea lectio; quum tot reperiantur ab anno xv. Tiberij, cuius paulò antè meminit, & à quo hauddubiè computum ſuum incipere ſtatuit, enumerans annos intermedios inter Chriſtum (ſicuti ſubiungit) & Marcionem. Quia tamen illud habent etiam MS. immutare nolui, eò quod non ſit nouũ Auctori in re hiſtorica aliquid humanum pati.

Siue autem legas cum excuſis, primum prædicatum, *ſiue cum MS. Vatic.* 2. primò, *perinde eſt. Legendũ verò paulò poſt:* indurantur in hanc hæreſin, *pro:* hæreſem, *quod mendo Typographico irrepſit; aut ſicuti legunt Vatic.* 2. *MS.* in hac hæreſi.

131. Nam hæ ſunt Antitheſes Marcionis, &c.] Antitheſes *interpretatur rectè:* contrarias oppoſitiones. *Atqui de libro Marcionis, quem* Antitheſes *inſcripſit, ſuprà vide Adnot. huius libri noſtras num.* 2. *contra quas etiam nominatim diſputat Auctor in fine toto libro quarto. Sunt autem Tertullianica:* cum lege committere, *&:* apparentia Chriſti, *pro: reuelatione. Denique legimus tranſpoſitis vocibus ex* 2. *Vatic. MS. cod.* quæ non alium Deum & legis, & Euangelij, *pro:* alium & Deum legis.

CAP. XX.

133. Huic expeditiſſ. probationi, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd Marcion non recurauerit adulteratam regulam, ſicuti ex reprehenſione Petri fruſtrà nitebatur oſtendere.

134. Nam & ipſum Petrum, &c.] *Scriptur aut hãc Gal.* 2. *eodem modo explicauit, non modò hic, & latiùs cap. ſeq. a. ſed etiam ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap.* 23. Ceterùm (*inquit*) ſi reprehenſus eſt Petrus, &c. vtique conuerſationis fuit vitium, non prędicationis; *vbi hunc locum citauimus num.* 138. *& ad BB. Hieronymi ac Auguſtini Epiſtolas Lectorem remiſimus, qui quemadmodum vbique Auctor, de B. Petro Apoſtolorum principe locum illum Pauli intelligunt. Atqui more ſuo paraphraſticũs hanc Pauli & Petri hiſtoriam ex* 1. *&* 2. *cap. ſimul coniungit, non obſeruato etiam verborum ordine & hic, & etiam infrà lib.* 5. *vbi caput* 2. *Epiſt. ad Gal. explicat.*

135. paſſiuum ſcilicet conuictum.] *De ſimilibus loquendi formulis vide ſuprà cap.* 7. *numer.* 47. *vno loco hic addito ex hoc ipſo libro* (*ſi otanti Rhenano creditur*) paſſiuum nomen Dei.

136. omnibus omnia futurus, &c.] *Iſtud reperitur* 1. *Cor.* 9. *vbi omninò lego:* & eis qui ſub lege, tamquam ſub lege, *pro,* in lege *ſecundo loco, quia ſic & ipſe Auctor infrà legit lib.* 3. *& editiones omnes, Latina, Græca, ac Syriaca.*

137. quod ſuprà legimus.] *Nempè Gal.* 2. *quem locum antea citauerat.*

138. de Euangelij ſocietate condixerant.] Condixerant (*inquit Rhenan.*) *pro: conuenerant.* Condicere *enim etiam denũciare eſt atque conſtituere. Similem phraſin habes ſuprà lib. aduerſus Hermogenem c.* 11. *num.* 44. *vbi & citauimus ex libro aduerſ. Praxean locum haud abſimilem.*

139. Siue ego (inquit) ſiue illi, ſic prædicamus.] *Ad verbum tranſtulit Auctor:* prædicamus, *id quod Græcè eſt:* κηρύσσομεν, *quemadmodum & Ambroſius in Comment. & B. Auguſt. l.* 2. *contra Fauſtum Manich. cap.* 2. *& ipſa quoque Syriaca editio ac emendatiores Latini MS. codices, pro eo quod alij* prædicauimus. *Quibus etiam conſentit Auctor infrà lib.* 4. *cap.* 4. *aduerſus Marcionem.*

140. qui vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre.] *Hîc paraphraſticũs explicat quod Gal.* 1. *ſcribit Apoſtolus, ſuprà etiam citatum ab Auctore loco dicto de Præſcript. aduerſ. hær. Miror quòd vos tam citò transferimini etiam ad aliud Euangelium. Quod non eſt aliud, ſed ſunt aliqui (nempè falſi fratres, de quibus Gal.* 2. *latiùs) qui vos conturbant. Siue autem legas:* ad diſciplinã legis conſeruandam *cum excuſis, ſiue:* obſeruandam *cum MS. Vatic.* 1. *perinde eſt.*

141. Deprehendens ſcilicet illos circumciſionem vindicantes.] *Rurſum hoc decerpit partim de* circumciſione, *nempè ex* 5. *cap. & reliquum de* temporibus, diebus, menſibus, & annis, *ex cap.* 4. *vbi etiam voces aliquas tranſponit.*

142. Vetera tranſierunt (inquit) ecce noua quæ ego nunc facio.] *Hîc ſimiliter paraphraſticũs citat locum hunc Iſai.* 43. *vbi legitur etiam ſecundum* 70. *Ne memineris priorum,* ecce ego facio noua. *neque hîc modò, ſed etiam infrà lib.* 4. *cap.* 1. *&* 11. *& l.* 5. *cap.* 4. *aduerſ. eundem Marcionem.*

143. Renouate vobis nouamen nouum, &c.] *Haud abſimiliter citat hunc locum Hierem.* 4. *Auctor ſuprà Tom.* 1. *aduerſ. Iud. cap.* 3. *& infrà lib.* 4. *aduerſus Marc. cap.* 1. *Videntur itaque tum temporis codices legiſſe ſingulari numero* νέωμα, *ſicuti & Hebræi & Chaldæi & editio S. Hieronymi. Videtur etiam aliud quid habuiſſe textus Græcus* 70. *eo quòd tum ſuprà, tũ hîc vertit:* circumcidimini præputia, *ſeu:* præputium cordis veſtri, *conformiter Hebrææ & Chaldaicæ editionibus. Maximè quum ſic etiam vertat B. Cypr. l. Teſtim.* 1. *adu. Iud. c.* 8. *& poſteriorem partem etiam Origenes lib. de Singularitate cleric. inter opera eiuſdem.*

144. & omnes ceremonias eius.] *Græcè eſt Oſeæ* 2. πανηγύρεις αὐτῆς; *quod magis celebritates ſignificat, ſicuti alij ex Græco vertunt. Eodem tamen etiam modo vertit ſuprà lib. de Idol. cap.* 14. *locum Iſai.* 1. & ceremonias veſtras odit anima mea, *pro eo quod hîc:* dies feſtos veſtros. *Atqui lego prorſus:* Quòd ſi & creator *ex Vatic.* 2. *cod. pro:* Quod etſi.

CAP. XXI.

145. Ceterùm ſi qua nouum Deum prædicans, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quòd de Deo nulla fuerit quæſtio facta ab Apoſtolo Paulo, ſed de diſciplina dumtaxat.

146. & magiſtratus conuenerunt in vnum, &c.] Magiſtratus *hîc vertit Pſal.* 2. *pro eo quod alibi plerumque,* Archontes, *vocem Græcam in Latinam traduxit coloniam. Legimus autem omninò cum Vatic.* 2. conuenerunt, *pro:* circumuenerunt, *tum quod alibi ſic legat vbique, tum quòd Græcè ſit:* συνήχθησαν. *Item paulopoſt ex iiſdem cum Latinis:* legi eius derogaretur, *pro:* lege.

147. Nam & alij de idolothyto edendo, &c.] *Alludit ad Epiſt.* 1. *Apoſtoli ad Corinthios, in qua contra eiuſcemodi diſceptationes latè diſputat, de* idolothyto, *cap.* 10. *de* mulierum velamento, *cap.* 11. *de* nuptiis vel repudiis, *c.* 7. *et* de ſpe reſurrectionis (*vbi:* &, *addo ex* 2. *MS. Vatic. cod.*) *cap.* 15. *Rectè autem adnotatur à Rhenano hîc accipi:* quanto principalis, *pro:* quanto *magis.*

148. Et non alia agnoſcenda erit traditio Apoſtolorum, &c.] *Latiùs iſtud deducit ſuprà Auctor lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap.* 21. 31. *&* 36. *& nos quoque ibidem in Adnotation. noſtris. Deinde de* Traditionibus Eccleſiaſticis etiam non ſcriptis *ſuprà Tom.* 2. *lib. de Cor. milit. cap.* 3. *num.* 27.

149. Apoſtolici cenſus.] *Similiter ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap.* 32. Apoſtolici cenſus Eccleſias *dixit Auctor, de quo ſignificatu ibidem in Adnotat. noſtris num.* 184. *latiùs. Hoc hîc addam, non pro diuitiis vel auctoritate vtrobique* cenſum *accipi ab Auctore (ſicuti adnotauit Quintinus) ſed pro origine, immò in omnibus locis*

Digitized by Google

bus locis ibidem à Tertulliano citatis; ac ſi intelligat recenſum ab origine prima. Quod planè conuincitur ex ſynonymis illis vbi ſuprà: origines ſuas ædant, *&* cenſus ſuos deferunt; *item Tom. 5. lib. de Monogamia, quum dicit:* ſecundum initium, quod tibi & in Adam cenſetur, & in Chriſto recenſetur. *Denique non poteſt aliter intelligi titulus* Libri de cenſu animæ, *quàm: de origine animæ* aduerſus Hermogenem, *cuius exſtant fragmenta infrà Tomo 4. neque etiam illud infrà cap. ſequenti:* natura hinc cenſetur, ſi agitur.

150. & obduxeris.] *Hoc eſt (inquit Rhen.) euiceris, vt in libro de Carne Chriſti:* Hoc quidem (*inquit*) capitulo ego potius vtar, quum adulteratores eius obduxero. *Item lib. de Reſurr. carn.* Carneum enim (*inquit*) atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præſcribendo nullum alium credendum Deum præter creatorem; *& ibidem:* Obducti dehinc de Deo carnis auctore. *De quibus vide ibi Adnot. noſtras: priori loco, cap. 19. num. 147. poſteriori, cap. 2. nu. 17. At plus adnotatu digna eſt reſtitutio huius loci ex Vat. 2. MS. cod. qua legimus:* ſatis iam & probatio noſtra munita eſt, *pro:* muta eſt.

Cap. XXII.

151. Sed quomodo funditùs euertetur Antichriſtus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd Deus Marcionis naturaliter bonus eſſe non poſſit, eò quòd ab initio homini non ſuccurrerit. *Atqui de appellatione hac hæreticorum, quâ à Patribus iuxta Euangelium Matth. 14.* Antichriſti *appellantur, vide ſupradictum librum de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 4. num. 22. Et eundem cap. 15. num. 98. de ſenſu verborum illorum:* relaxata præſcriptionum defenſione; *vt ſit excuſatiuncula, quare cum Marcione diſputet, qui alioquin dicto libro docuerit;* non diſputandum, ſed præſcriptionibus vtendum, aduerſus hæreticos.

152. vel potiùs vmbram & phantaſma, ſecũdum Chriſtum ipſius.] *Alludit ad errorem Marcionis, quòd Chriſtus in phantaſmate homo ſit factus, contra quem ſuprà egit lib. de Carne Chriſti, cap. 5.*

153. ad regulas perducam.] *De hac prouerbiali formula videat Lector noſtra Prolegomena. Legimus autem ex Vat. 2. MS. cod.* bonitas perennis & iugis, *additis duabus vocculis.*

154. Non poſſe quid, Deo non licet, &c.] *Senſus eſt (inquit Rhenanus)* Non licet Deo, *vt aliquid non poſſit, nedum vt non poſſit naturalibus ſuis fungi. Caſtigauimus autẽ non multò poſt:* Sed ceſſauit aliquando in Deo Marcionis, de opere bonitas, *pro:* bonitatis. *Atque de voce:* obueniẽtia, *& phraſi intermedia* æternitatis aliena, *alibi diximus; ſicuti etiã de* elogio *in malam partem.*

155. Homo damnatur in mortem, &c.] *Pulcra peccati originalis deſcriptio, quam quam ipſe in plurali numero efferat:* & exinde proſiliunt (*ſiue:* proficiunt, *vti habent Vatic. 2. MS. cod.*) delicta cum pœnis, *eò quòd ex ipſo etiam alia multa peccata oriantur. Eleganter autem dixit:* qui paradiſi nullum ceſpitem norunt, *hoc eſt, qui paradiſi terram nunquam ingreſſi ſunt. Eſt etiam illud Tertullianicum,* aliqui Deus, *&:* gratiæ lenocinatorem, *in malam partem.*

156. à Cerdone & Marcione.] *Coniungit hos duos, eò quòd* Cerdonis *diſcipulus fuerit* Marcion; *de quibus latiùs ſupradicto lib. de Præſcript. aduerſ. hær. c. 51. nu. 321. & 322. hæreſi 16. & 17.*

Cap. XXIII.

157. Aliam illi regulam prætendo, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quòd neque rationabiliter bonus Deus fuerit. *Lego autem ex Vatican. 2.* rationalia eſſe debere in Deo omnia, *addita voce:* debere.

158. anteceſſit præceptum diligendi proximum tamquam teipſum, &c.] *Iſtud partim deſumit ex illo loco Matth. 5. Audiſtis quia dictum eſt antiquis:* Diliges proximum tuum, *partim & propriè ex Leuit. 19. c. ad quod ibi alludebat Chriſtus, vbi legitur:* Diliges proximum tuum tamquam teipſum.

159. ex redundantia iuſtitiæ ſuper Scribarum & Phariſæorum.] *Subintelligit Rhenanus iuſtitiam; ego verò exiſtimo* ſuper *accipi ab Auctore pro, plusquam; quemadmodum etiam vſurpatur à Suetonio in Auguſto c. 35. Erant enim ſuper mille. Addimus autem poſt illud:* quale eſt ſecundam ei rationem referri, *ex Vatic. 1. MS. cod.* ſcilicet iuuando alium.

160. vt Domino eripiatur, vt alij vindicetur.] *Omninò legendum* vindicetur, *pro:* vendicetur; *quia alludit ad* vindicationem, *quâ ſerui per Vindices & Adſertores in libertatem adſerebantur, de qua vide ſuprà Adnot. noſtras ſub finem libri de Teſtimonio Animæ.*

161. Talis adſertor.] Adſertor (*inquit Rhenanus*) *hîc de eo, qui in libertatem* adſerit, *quamquam etiam de iis dicatur, qui in ſeruitutem trahuntur, vt apud Liuium: Marco Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in ſeruitutem* adſereret. *Loquitur de Appio & filia Virginij.*

162. nedum plagiator.] Plagiatorem (*inquit idem*) *quia præceſſit adſertor, vſurpat pro plagiario, ſoni gratia. Is autem eo vocabulo ſignificatur, qui hominem liberum emit aut vendit pro ſeruo. Etiam aliis modis cõmittitur* plagium. *Sic enim ipſi criminis nomen eſt. De hoc apud Iureconſultos diſputatur. Infrà, cap. 27.* ſic denique plagiarij diliguntur.

163. Non putem impudentiorem, &c.] *Secundum primam aditionem reſtituimus:* Non, *ex Vatic. 2. MS. pro eo quod ſubſtituerat Rhenanus:* At, *& Gelenius:* An.

164. alij Deo tinguitur.] *Iſtud ad Sacramentum baptiſmi refertur, de quo latius ſuprà libro toto de Baptiſmo.*

165. ad alienum cœlum alij Deo expanditur, &c.] *Rectè hîc Rhenanus: Ergo precantes Chriſtiani ad cælum brachia expandebant; de quo ritu ſuprà latiùs Apolog. c. 30. n. 440. & l. de Orat. c. 13. n. 51.*

166. alij Deo ſternitur.] *Iſtud rectè idem Rhenanus ad pœnitentes refert, quia ritum illum publicæ pœnitentiæ latè proſequitur Auctor ſuprà lib. de Pœnit. cap. 9. & nos ibidem num. 55. 56. & 58.*

167. ſuper alienum panem alij Deo gratiarum actionibus fungitur.] *Iſtud ad Sacramentum Eucharistiæ; in quo panem non remanere, ſed mutari in corpus Chriſti, latè deduximus etiam ex ipſo Tertullian. dicto lib. de Orat. cap. 6. num. 23. & infrà lib. 4. adu. Marcionem.*

Cap. XXIIII.

168. Sed Deus ſicut æternus, & rationalis, &c.] *Inſcripſimus caput iſtud:* Quòd nec perfectè bonus ſit Deus Marcionis.

169. Eritis enim perfecti, quemadmodum pater veſter, qui in cœlis eſt.] *Ad verbum vertit ex Græco, vbi eſt:* ἔσεσθε. *Latinè* Eritis, *&:* ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, qui eſt in cœlis, *omiſſa etiam coniunctione:* &, *pro eo quod Latinus Interpres:* Eſtote, *&:* cæleſtis. *Sunt autem Tertul-*

Digitized by Google

lianica: defecta, partiaria exirij, *&:* defectionem.

170. diſpenſatorem ſi fortè, &c.] Si fortè (*inquit Rhenanus*) *ſolet vſurpare pro:* fortè. *Omninò autem ſupplemus ex Vatic.2.MS.cod.* quod Deo tuo vindicas.

171. ſcilicet animâ tenus ſaluos, carne deperditos, &c.] *Hoc eſt quod ſuprà dixit Auctor lib.de Præſcript.aduerſ.hær.cap.51.* Reſurrectionem animæ tantummodò probat, corporis negat; *contra quam hæreſin latè diſputat lib.de Reſurr.carnis. Sicut autem hîc legitur:* dimidiario ſalutis; *ſic ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap.5.* Quid Chriſtum dimidias? *Eodem pertinet illud infrà:* ex parte reſurgere.

172. Quòd ſi iam & caro apud illum tinguitur, &c.] *Sic legimus more Tertullianico, pro:* tingitur. *Similiter autem ſuprà lib.de Reſurr.carn.cap.8.* Sed & caro abluitur, &c. Virginitas quoq; & Viduitas, &c. de bonis carnis Deo adolentur; *hoc eſt enim quòd hîc addit:* & caro de nuptiis tollitur. *Quibus locis & aliis quibuſdam confirmari à nuptiis continentiam, quam hodie quidam impugnare non verentur, ibidem adnotauimus num.81. & latiùs lib.de Cultu fœminarum, cap. 9. num.51.lib.1.ad Vxorem cap.6.num.37. ac 38. ac lib. de Veland.virgin.num.1.ac cap.10.num.83. & 84. Tertullianica ſunt etiam;* deſæuitur, *actiuè, et:* hactenus peccat, *pro:* non peccat.

173. cuius Chriſtus, etſi non induit veritatem, vt tuæ hæreſi viſum eſt.] *Contra hanc Marcionis hæreſin latiſſ.diſputat Auctor ſuprà lib.de Carn. Chriſti, cap. 2. 3.4.& 5.*

174. limum de terra, &c.] *Variam huius ſcripturæ Gen. 2. lectionem, apud Auctorem habes ſuprà lib. de Reſurrect. carnis, cap.5.num.51. Quo loco idipſum tractat,* hominem carnem propriè dici, *iiſdem penè verbis, quibus hîc: quod vel ex eo confirmatur, quòd Hebraica vox Adam (quæ hominem Latinè ſignificat) ab humo ſeu terra deriuetur, non ab anima. Ibi autem:* & ceteros tribulos & ſpinas, &c. tibi edit, *alludit tacitè ad illud Gen. 3.* ſpinas & tribulos germinabit tibi. *Propriè verò accipitur:* conditio, *quum ſubditur:* Alia eſt noſtra conditio. *Atqui quomodo* anima de adflatu Dei, *vide ſuprà lib.de Anima, cap.4. & 11. & vtrebique Adnotat. noſtras.*

Cap. xxv.

175. Quod attinet ad bonitatis quæſtionem, &c.] *Caput iſtud hoc titulo inſigniuimus:* Quòd non de ſola bonitate Deus cenſendus ſit. *Videantur autẽ noſtra Prolegomena de Prouerbiali formula:* his lineis deduximus.

176. negatis ceteris adpendicibus, ſenſibus & adfectibus, &c.] *Agit de illis appellationibus, quibus* Marcionitæ Deum creatorem ſæuum *appellabant, vti eſt c. præced. quæ tamen in peccatores Catholici agnoſcunt, ſicuti etiam eius* ſeueritates & iudiciarias vires. *Quibus, quod mox adnumerare videtur,* iram, diſcordiam, odium, dedignationem, indignationem, bilem, nolentiam, & offenſam, *cautè legendum eſt, & de iis latiùs in Prolegomenis.*

177. Si aliquem de Epicuri ſchola Deum, &c.] *Nempè, vti ſequitur:* immobilem & ſtupentem, *ac ſicuti cap.26.* ſtupidiſſimum; *de quo latiùs ſuprà Adnot. noſtris in lib.de Anima, cap.42.num.464. Quò pertinet etiam illud de Deo, quod ſequitur:* negotium & ſibi & aliis fecit, Epicuro nolente.

178. quis volet, quod non concupiſcet, &c.] *Iſtud deletum à Rhenano, quia non habebatur in Gorz. & codice, iterum adiicimus ex Vatic.2.MS. eò quòd ad explicationem pertineat. Siue autem cum iiſdem bis legas:* concupiuit, *ſiue cum excuſis:* concupiit, *perinde eſt. Sunt autem Tertullianica:* officiales ſuæ, *ac:* nolentia, *quam (inquit Rhenanus) opponit voluntati, ac:* homini procurat.

179. Hæc multò pleniùs defendemus in cauſſa creatoris, &c.] *Nempè infrà lib.3. adu. Marcionem; vbi Deum creatorem vnicum eſſe, contra Marcionem toto libro deducit.*

Cap. xxvi.

180. At hîc ſufficit peruerſiſſimum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Quòd etiã iudex ſit Deus verus, in damnationem.

181. Si enim neque æmulatur neque iraſcitur, &c.] *Etiam hoc cautè legendũ, ſicuti quæ & ſequuntur:* Aut ſi offenditur, debet iraſci; *&:* vltio fructus eſt iræ; *& quod eſt cap.ſequenti:* timet odiſſe quod non amat; *at:* Deus melior inuentus eſt, qui nec iraſcitur.

182. & fit iam delictum ſecundum voluntatem eius.] *Vides quàm id habeat pro abſurdo Auctor, ſi* delictum fieri ſecundum voluntatem Dei *quis dicat? à quo tamen non abhorrent Caluiniſtæ, ſicuti alibi latiùs adnotauimus. Eſt autem rurſus Tertullianicum, illud:* mali æmulus.

Cap. xxvii.

183. Sed iudicat planè, malum nolendo, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd alioqui peccatores ſine timore peccarent.

184. ſententiæ ſuæ circumſcriptorem, &c.] Circumſcriptorẽ (*inquit Rhenan.*) *vocat abrogatorem.* Circumſcribere *pro circumducere & oblitterare, frequens Iureconſultis & Auctoribus idoneis verbum. Cicero in Finibus:* Circumſcriptis *igitur iis ſententiis, quas modò poſui, relinquitur, &c. Siue autem legas cum Vatic. 1.* Hæc erit bonitas, &c. *ſiue cum ceteris:* Hoc erit; *non refert.*

185. & ipſa trãſfunctoria præcepta, &c.] Tranſfunctoria (*inquit idem*) *vocat perfunctoria. Eſt autem Iureconſultis perfunctorium, quod leui cura fit, & aliud agendo, dum videlicet non curamus vt aliquid benè fiat, ſed tantùm vt fiat. Inde Perfunctoriè aduerbium in crebro vſu apud illos. Qui etiam rectè explicat illud:* quique nondum hoc eſtis, vt eſſe poſſitis, *id eſt: quique nondum eſtis peccatores, vt eſſe poſſitis peccatores.*

186. cui nullus ignis coquitur in gehenna, &c.] *Oſtendit abſurditatem hæreſis Marcionis, ex eo, quòd ſi Deus non ſit iudex peccatorum, neque* ignem & gehennam neque dentium frendorem in exterioribus tenebris *(contra quàm tamen Chriſtus tradit Matt. 5. ac 18. item 8.12. & 25.) agnoſcere oportebit.*

187. obſequium ſubſignare, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) lib.de Patientia cap. 1.* Tantum illi ſubſignant. *Vtrobique* ſubſignare *pro ſubſcribere accipitur. Legimus verò ex vno Vat.MS.cod.* bonus autem diligetur, *quia præcedit:* timebitur.

188. delicta nõ exequi, &c.] *Quæ hîc adnotat Rhenanus de:* exequi, *pro punire, ſuprà tranſcripta ſunt To.1. lib.adu. Iud.c.3.num.12.*

189. Circi furentis, & Caueæ ſæuientis, & Scenæ laſciuientis.] *Ludos (inquit Rhenan.) gladiatorios, atque ad beſtias depugnationes, & recenſiones comœdiarum intelligit. De quibus omnibus latiſſimè tractauimus Adnotat. noſtris ſuprà Tom. 2. lib. de Spectaculis, numer. 1. & deinceps.*

Digitized by Google

deinceps. Hic autem ſolùm tria eiuſcemodi ethnicarum voluptatum genera recenſet, quibus illic ſtadium addit, in quo agones fiebant.

190. ſtatim oblata acerrâ, &c.] Per thurificationem enim (inquit Rhenan.) coram idolo explorabantur homines, Chriſtianine eſſent an Gentiles. Accipit autem hîc: acerram pro vaſculo thurario, ſicut & Plinius, quum commemorat lib. 35. cap. 10. ſacerdotem aſtante puero cum acerra & corona. Supplemus autem ex 2. Vatic. MS. niſi ſi in ſalutem; retinentes cum Aldo & hîc, & vbique: abiiciatur, non obſtante veterum codicum lectione abiiciatur, pluribus ex cauſis.

Cap. XXVIII.

191. Exitus autem illi abiecto quis? &c.] Titulum huic capiti damus: Quòd etiam alioqui fruſtrà exigatur baptiſma fidei ſacramentum. Atque alludit mox ad illud Exod. 20. Deus zelotes eſt.

192. baptiſma fidei ſacramentum, &c.] Iſtud habes ſuprà lib. de Baptiſ. cap. 1. numer. 3. quòd ſit remiſſio delictorum, ibidem numer. 4. ac cap. 10. numer. 72. quod abſolutio mortis, ibidem cap. 2. num. 13. quòd regeneratio hominis, ex Apoſtolo, manifeſtius eſt quàm vt probatione indigeat; quòd iteratio ei non competat, vide ibidem cap. 15. numer. 108. quòd conſecutio ſit ſpiritusſancti, cap. 5. num. 43. & cap. 6. num. 44.

193. quia ſuffectura eſt, &c.] Suffectura (inquit Rhenan.) huius generis eſt cuius læſura, paratura, genitura, ſuppáratura; à ſufficiendo, id eſt ſubſtituendo; nomen ſubſtantiuum.

194. Signat igitur hominem numquam apud ſe reſignatum, &c.] Nam diabolus (inquit Rhenanus) integritatem imaginis & ſimilitudinis reſignauit; vt dicit Tertullianus lib. 2. cap. 10. exponens propheticum illud: Tu es reſignaculum ſimilitudinis. Marcion autem non recipiebat vetus Inſtrumentum. De ſignaculo crucis in baptiſmo, vide dictum librum de Baptiſ. num. 1. inter baptiſmi ceremonias. Quòd lauetur homo in Baptiſmo, atque adeò aquæ ſit ſacramentum, vide ibidem cap. 1. num. 3. & 10. & toto cap. 3. ac 4. quòd ſanctificet ſubſtantiam ſanctam, ibidem toto cap. 4. quòd ſaluie remuneret, mercedem operis rependens etiam carni ſalutem, partim ibi cap. 1. num. 5. & latiſſ. ſuprà lib. de Reſurrect. carn toto cap. 15. & potiſſimum num. 114. & cap. 16. num. 120. Legimus autem cum MS. Vatic. 2. rependens, vt non ſit opus interpretatione Rhenani, cuius codices habebant: reprehendens.

Cap. XXIX.

195. Non tinguitur apud illum caro, niſi virgo, &c.] Caput iſtud inſcripſimus: Aduerſus hæreſin Marcionis, quâ tingui nolebat niſi virgines & cœlibes. Quod ipſum argumentum etiam aduerſus Marcionem tractatum eſt lib. 1. ad Vxor. cap. 3. num. 16. & lib. de Anima, cap. 27. num 352. De eodem ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 33. Paulus, &c. Timotheum inſtruens, nuptiarum quoque interdictores ſuggillat; ita inſtituunt Marcion, & ſecutor eius Apelles; ſed latiùs infrà lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 11. vbi iiſdem penè verbis quibus hîc: Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit; neminem tinguit, niſi cœlibem, aut ſpadonem; morti aut repudio baptiſma ſeruat; vbi eum ſic conuincit inter cetera: Quid itaque Chriſtum ſponſum eius (nempè Eccleſiæ) facis? Illius hoc nomen eſt, qui maſculum & fœminam coniunxit, non qui ſeparauit. Et rurſum eodem lib. 4. cap. 34. Aut ſi omninò negas permitti diuortium à Chriſto, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & fœminam, nec alibi coniunctos ad ſacramentum baptiſmatis & Euchariſtiæ admittens, niſi inter ſe coniurauerint aduerſus fructum nuptiarum. Quem errorem eodem libro conuincit etiam Auctor ex parabola Lucæ 11. de vocatis ad nuptias. Et rurſum lib. 5. aduerſus Marcionem, cap. 15. de iiſdem ſic Auctor: Deſtructores enim Dei nuptiarum, non ſectatores caſtitatis retundo; & infrà Tom. 5. lib. de Monogamia: Hæretici nuptias auferunt. Et verò dictum Apoſtoli locum 1. Tim. 4. eodem modo de Marcione & eius aſſeclis, interpretantur veteres omnes, & alioqui hanc hæreſin non modò Encratitis ac Tatiano, ſed & Marcioni adſcripſerunt B. Irenæus lib. 1. cap. 30. verbis tranſſcriptis ab Euſebio lib. 4. hiſtor. Eccleſ. cap. 27. & B. Hieronym. initio lib. 1. aduerſ. Iouin. Eodem adludere videtur Epiphan. his verbis: Virginitas ab eo prædicatur. Clemens Alexandrinus, etſi non nominatim contra Marcionem, certè contra abhorrentes matrimonium, pulcrè & latè diſputat lib. 4. Stromatum.

196. quaſi non etiam ſpadonibus ex nuptiis nata.] Senſum rectè reddit Rhenanus, quaſi non etiam ſpadonum caro nata ſit ex nuptiis.

197. vt aliqui Nicolaitæ, &c.] De his vide ſupradictum lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 33. & rurſum latiùs cap. 46. hær. 5. & ibidem noſtras Adnotationes, num. 305. Similes autem phraſes citantur hîc à Rhenano ex lib. de Reſurrect. carnis, cap. 2. Viderit vnus aliqui Lucanus; lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. cap. 29. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas exſpectabat. Item: Aliquem Hermogenem oſtendit; & in hoc ipſo libro ſuprà, cap. 4. aliqui Iſaias.

198. ſed qui ſanctitatem, ſine nuptiarum damnatione nouerimus, & ſectemur & præferamus, &c.] Pulcher locus aduerſus noſtri temporis Ariſtarchos, qui ſanctitatem ſiue continentiam ita eleuant, vt aut prohibitam velint, aut nuptiis anteferant; quales plurimi exſtant apud Auctorem loci complures, Adnotationibus etiam noſtris illuſtrati, qui citantur ſuprà cap. 24. nu. 172. Eiuſdem ſunt argumenti infrà Tom. 5. libri de Caſtitate, & de Monogamia.

199. qui proinde coniugium pro rei honeſtate benedixit, &c.] Adludit ad illud bis paulopòſt repetitum Gen. 1. Benedixitque illis Deus, & ait: Creſcite & multiplicamini. Atque: conditio hîc è diuerſo rurſum accipitur, pro rebus conditis.

200. in gulam committunt, &c.] Sic (inquit Rhenan.) etiam ſuprà, lib. de Præſcript. cap. 24. In quæ ipſi committebant. Vides autem etiam hîc gulam ab Auctore accipi pro crapula, ſicut & paulopòſt: Quæ temperantia gulæ.

201. Multum differt inter cauſſam & culpam, inter ſtatum & exceſſum, &c.] Pulchra tam de veſtitu, quàm de cibis ſententia, in quibus (ſicuti ſubdit) non inſtitutio, ſed exorbitatio reprobanda eſt, nempè quæ ſtatum excedit.

202. morte punientis, & inceſtam ſacrilegã, atque monſtruoſam, &c.] Sicuti illud: Non adulterabis, reperitur Exod. 20. ac Deuter. 5. item illud: Vxorem proximi tui non concupiſces; ſic poſtremum hoc latè mandatur à Domino, Leuit. 20.

203. Sed etſi nubendi iam modus ponitur, &c.]

Digitized by Google

Hìc rurſum Montaniʒat Auctor, vti etiam ante me ad-notauit Rhenanus ad marginem; de quo Paracleto *latiùs inter Prolegomena. Siue autem legas:* imponitur *cum MS. 1. Vatic. ſiue cum reliquis:* ponitur, *perinde eſt. Ex illo vero ſupplenimus*: Non tamen vt accuſanda cæditur ſylua. *Eſt etiam Tertullianicum illud*: matura defungi.

204. Quia ſi nuptiæ noo erunt, ſanctitas nulla eſt, &c.] *Pulchrum eſt argumentum pro nuptiis, quia ſanctitas non cognoſcitur, neque abſtinentia nubendi, ſi non admittantur nuptiæ. Locum certè hunc cum ſequentibus huius capitis ferè ad verbum deſcripſit B. Hieron. l. 1. aduerſ. Iouinianum.*

205. Non erit immanior duritiâ Pharaoois, &c.] *Iſtud iiſdem penè verbis repetitur infrà lib. 4. aduerſus Marcionem*, c. 23. Næ (*inquit*) ille ſæuior habendus Ægyptio Rege. Nam Pharao educari non ſinebat infantes, iſte nec naſci.

CAP. XXX.

206. Satis hæc de Deo Marcionis, &c.] *Titulum alium non habet caput hoc poſtremum quàm*: Epilogus. *Atqui primum illud*: Deum Marcionis non poſſe confirmari ex definitiooibus voicæ Deitatis, *tractatum fuit ſuprà cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & verò idipſum ex* cooditionibus ſtatuum eius *probatum eſt cap. 8. vſque ad 28.*

207. ſicut & ipſarum ſcripturarum examinationem.] *Illam proſequitur Auctor infrà libris quarto & quinto.*

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM Pamelium.

I. *Qvum libro præcedenti definierit Tertullianus, Deum Marcionis, Deum non eſſe, regulis certis præſcribentibus vnicam eſſe diuinitatem; hoc libro Deum creatorem, dignè Deum eſſe, vtpotè bonum, non malum, defendit.*

II. *Præmiſſa inuectiuâ in Marcionitas; qui ſua curioſitate Deo negotium faciunt, de arbitrio ſenſus ſui Deum penſitantes.*

III. *Imprimis autem docet, Bonitatem Dei Creatoris æternam eſſe.*

IIII. *Præſertim ex hominis & mundi factura, ac ea quam homini præſcripſit lege.*

V. *Neque enim lapſum hominis Deo, ſed Libero arbitrio hominis imputandum.*

VI. *Et verò Dei bonitatem ac rationem hominis hoc requiſiuiſſe, vt conſtitueretur homo liberi arbitrij, vtpotè quum nec boni nec mali merces iure ei penſaretur, qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inuentus, non voluntate.*

VII. *Idipſum etiam exigere, Dei grauitatem, fidem, & patientiam.*

VIII. *Prorſus itaque homini delictum imputandum, quem ad rectè viuendum creauerat Deus.*

IX. *Neque propterea Deo id imputandum, quòd adflatus Dei ſit Anima, quæ delinquit; quia habet quidem vtique anima illas lineas Dei, quà immortalis, quà libera ſui arbitrij, quà præſcia plerumque, quà rationalis; tamen & in his imago dumtaxat Dei, non vſque ad ipſam vim diuinitatis.*

X. *Neque etiamſi in Diabolum tranſſcriberetur culpa, vt inſtinctorem delicti, propterea in creatorem dirigendam, vt in auctorem diaboli; vtpotè qui angelus à Deo & bonus factus ſit, non diabolus, id eſt, delator.*

XI. *Porrò, ſi poſt delictum hominis, iudex & ſeuerus fuerit Deus; non ad malitiam, ſed iuſtitiam pertinere.*

XII. *Quæ iuſtitia quum perpetuò in Deo cum bonitate conſpirarit; non rectè ſeorſum deputari Deum bonum, & ſeorſum Deum iuſtum.*

XIII. *Immò verò omne iuſtitiæ opus, bonitati Dei procurare; quippè quum timor iudicij ad bonum, non ad malum conferat.*

Siquan-

Digitized by Google

Siquando itaque Deus legatur condens mala; de malis pœnæ, non culpæ intelligi. XIIII.

Iuſtitiam proinde eſſe, atque adeò bonitatem Dei, quæ ſeueritas videatur. XV.

Et iudici non exprobranda, quæ iuſtitiæ accidunt; non magis quàm medico ferramenta quæ ſecant, inurunt, amputant, & conſtrictant. XVI.

Denique totum ordinem Dei bonitatis oſtendi ex eius miſericordia in errantes, patientia in non reſipiſcentes, & præſtantia in merentes. XVII.

Deinde ad Antitheſet veniens Marcionis, etiam ad bonitatem Dei pertinere probat, talionis pœnam, ciborum immundorum prohibitionem, & ſacrificiorum onera. XVIII.

Nec minus etiam legales quaſque diſciplinas; ne illi, momento vacarent à Dei reſpectu. XIX.

Immò verò etiam rapinam argenti & auri mandatam à Deo Hebræis in Ægyptios; pluris enim valuiſſe ſexcentorum milium operas per tot annos, & filiorum iacturam quos merſerant. XX.

Nullam verò etiam contrarietatem eſſe in Deo, prohibente Sabbatis operari, & iubente arcam circumferri, etiam in Sabbato. XXI.

Neque etiam ſimilitudinum prohibitarum legi, refragari æneì ſerpentis, aut Cherubin & Seraphin aureas effigies; quæ longè diuerſas habebant cauſſas ab idololatria, de qua vetans ſimilitudinem fieri, ſubiicit: Non adorabitis ea, neque ſeruietis eis; fuiſſe enim etiam rationalem Dei inſtitutionem ſacrificiorum, auocantis ab idolis; quæ tamen rurſus reiecerit. XXII.

Non rectè etiam leuem Deum dici, quum reprobat aliquando probatos, aut probat quandoque reprobandos; nihil enim magis bono etiam iudici conuenire, quàm pro præſentibus meritis & reiicere & adlegere. XXIII.

Proinde Pœnitentiam apud Deum prauè interpretari Marcionem; nam & in Græco ſono (vtpotè μετάνοια) pœnitentiæ nomen, non ex delicti confeſſione, ſed ex animi demutatione compoſitum eſt. XXIIII.

Nec abſimiliter prauè ab illo intelligi illud; Adam vbi es; & illud ad Cain: Vbi eſt frater tuus; Item illud de Sodoma & Gomorra: Deſcendens videbo, &c. XXV.

Item etiam: Iuramentum Dei per ſemetipſum, & verba illa ad Moyſen: Sine me, & indignatus irâ diſperdam illos. XXVI.

Denique reliquas puſillitates, quas Deo obiiciebant Marcionitæ, non tantas eſſe, quantas etiam ipſi in Chriſto fatentur; cui adparitiones illæ veteris Teſtamenti adſcribendæ ſint. XXVII.

Poſtremò aduerſus Marcionem alias ſuas Antitheſes æmulas facit, ad finem vſque libri. XXVIII. XXIX.

Ceterùm præter Auctores ſuprà ad argumentum primi libri citatos, ipſe quoque Auctor non modò ſuprà libro de Anima, cap. 21. tractatum de Libero arbitrio citat, quem hîc habes cap. 5. 6. 7. & 8. ſed etiam totius libri argumentum indicat ſuprà libro de Reſurrect. carnis cap. 14. Verba loci prioris ſunt iſta: Hæc erit vis diuinæ gratiæ, potentior vtique naturâ, habens in nobis ſubiacentem ſibi liberam arbitrij poteſtatem, quod αὐτεξούσιον dicitur; quæ quũ ſit & ipſa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur, natura conuertitur. INESSE autem NOBIS τὸ αὐτεξούσιον NATVRALITER, iam & MARCIONI OSTENDIMVS. *Poſteriori verò loco ſic loquitur Auctor:* Niſi enim homo deliquiſſet, optimum ſolummodò

Deum noſſet, ex naturæ proprietate; at nunc etiam iuſtum eum patitur ex cauſſæ ſuæ neceſſitate; tamen & hoc ipſo optimum, dum & iuſtum. Et bono enim iuuando, & malo puniendo, iuſtitiam exhibens, vtramque ſententiam bono præſtat; hinc vindicans iſtud, inde remunerans illud. SED CVM MARCIONE PLENIVS DISCES, AN HOC DEI SIT TOTVM. *Quæ verba mihi perſuaſerunt vti titulo adderem:* DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO. *Eodem pertinent illa verba Scorpiaci aduerſus Gnoſticos, cap. 5.* Longum eſt, VT DEVM meum BONVM OSTENDAM, QVOD IAM A NOBIS DIDICERVNT MARCIONITÆ. *Atqui vltra priores duas Rhenani caſtigationes, nunc primùm caſtigatus etiam hic liber ex duobus Vaticanis MS. exemplaribus, & coniecturis Latinij, addito Argumento nouo, & Adnotationibus noſtris auctus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS E
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM
LIBER SECVNDVS,[1] DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.

CAP. I. OCCASIO[2] reformandi opuſculi huius, cui quid acciderit, primo libello præfati ſumus, hoc quoque contulit nobis, vti duobus Diis aduerſus Marcionem retractandis, ſuum cuique titulum & volumen diſtingueremus pro materiæ diuiſione, alterum Deum definientes omninò non eſſe, alterum defendentes dignè Deum eſſe: quatenus ita Pontico placuit, alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat ædificare mendacium ſine demolitione veritatis. Aliud ſubruere neceſſe habuit, vt quod vellet extrueret. Sic ædificat,[3] qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc ſolū diſceptaſſe, quòd nemo ſit Deus ille qui creatori ſuperducitur, vt falſo Deo depulſo, regulis certis & vnicam & perfectam præſcribentibus diuinitatem, nihil F
iam quæreretur in Deum verum: [4]quem quantò conſtaret eſſe, ſic quoque dum alium eſſe non conſtat, tantò qualemcunque ſine controuerſia haberi deceret, adorandum potius quàm iudicandum, & demerendum magis quàm retractandum, vel quàm timendum ob ſeueritatem. Quid enim amplius homini neceſſarium, quàm cura in Deum verum, in

CAP. II. quem (vt ita dixerim) incideret, quia alius Deus non erat. [[5] At nunc negotium patitur Deus omnipotens, dominus & conditor vniuerſitatis: ideo tantùm opinor, quia à primordio notus eſt, quia nunquam latuit, quia ſemper illuxit, [6] etiam ante Romulum ipſum, nedum ante Tiberium: niſi quod ſolis hæreticis cognitus non eſt, qui ei negotium faciunt: propterea alium Deū exiſtimantes præſumendum, quia quem conſtat eſſe, reprehēdere magis poſſunt quàm negare, de arbitrio ſenſus ſui penſitantes Deū aliqui: proinde atque ſi cæcus vel fluitantibus oculis, ideò alium ſolem præſumere velit mitiorem & ſalubriorem, quia quem videat, non videt. Vnicus ſol eſt, ô homo, qui mundum hunc temperat, & quādo non putas, optimus & vtilis, & quū tibi acrior & infeſtior, vel etiā ſordidior atque corruptior, rationi tamē ſuæ par eſt. Eā tu ſi perſpicere non vales, iam nec vllius alterius ſolis, ſi qui fuiſſet, radios ſuſtinere potuiſſes, vtique maioris. Nam qui in inferiorē Deum cæcutis, quid in ſublimiorē? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculū extenderis, habens Deum certum & indubitatum, & hoc ipſo ſatis viſum, cùm id primùm conſpexeris eum eſſe, quam nō ſcias niſi ex parte qua voluit ipſe. Sed Deum quidem vt ſciens non negas, vt neſciens retractas: immò & accuſas quaſi ſciens, quē ſi ſcires, non accuſares,

immò

A immò nec retractares. Reddens nomen illi, negas ſubſtantiam nominis, id eſt magnitudinis, quæ Deus dicitur, non tantam eam agnoſcens, quantam ſi homo omnifariam noſſe potuiſſet, magnitudo non eſſet. [7] Ipſe iam tunc Apoſtolus proſpiciens hæretica corda:
Quis, inquit, cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit? aut ad quem cōſul- *Rom. 11. & Iſai. 40.*
tauit, aut viam intellectus & ſcientiæ quis demonſtrauit ei? [8] Cui & Apoſtolus condicet:
O profundum diuitiarū & ſophiæ Dei, vt ininueſtigabilia iudicia eius, vtique Dei iudicis: *Rom. 11.*
& ininueſtigabiles viæ eius, vtique intellectus & ſciētiæ, quas ei nemo mōſtrauit, niſi forte iſti cenſores diuinitatis, dicentes: Sic non debuit Deus: & ſic magis debuit: [9] quaſi co- *1. Corint. 2.*
gnoſcat aliquis quæ ſint in Deo, niſi ſpiritus Dei. Mundi autem habentes ſpiritum, non *1. Corint. 1.*
agnoſcentes in ſapientia Dei, per ſapientiam Deum, conſultiores ſibimet videntur Deo.
Quoniam ſicut ſapientia mundi, ſtultitia eſt penes Deum; ita & ſapientia Dei ſtultitia eſt *1. Corint. 3.*
penes mundum. Sed nos ſcimus ſtultum Dei ſapientius hominibus, & inualidum Dei va- *1. Corint. 1.*
lidius hominibus. Et ita Deus tunc maximè magnus, cùm homini puſillus: & tunc maximè optimus, cùm homini non bonus: & tunc maximè vnus, cùm homini duo aut plures.
Quòd ſi à primordio [10] homo animalis non recipiens quæ ſunt ſpiritus, ſtultitiam exiſti- *1. Cor. 2.*
mauit Dei legem, vt quam obſeruare neglexit; [11] ideóque non habēdo fidem, etiam quod *Matt. 13.*
videbatur habere, ademptum eſt illi, paradiſi gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognouiſſet, ſi obediſſet: quid mirum ſi redhibitus materiæ ſuæ, & in ergaſtulum ter-
B ræ laborandæ relegatus, in ipſo opere prono & deuexo ad terram, vſurpatum ex illa ſpiritum mundi vniuerſo generi ſuo tradidit, dūtaxat animali & hæretico non recipienti quæ ſunt Dei? [12] Aut quis dubitabit, ipſum illud Adæ delictum, hæreſin pronuntiare, quod per electionem ſuæ potius quàm diuinæ ſententiæ admiſit, niſi quòd Adam nunquam figulo ſuo dixit, non prudenter definxiſti me: confeſſus eſt ſeductionem, nō occultauit ſeductricem: rudis admodum hæreticus fuit: non obaudiit: non tamen blaſphemauit creatorem, nec reprehendit auctorē, quem à primordio ſui bonum & optimum inuenerat, [13] & ipſe ſi
forte iudicem fecerat à primordio. [[14] Igitur oportebit ineuntes examinationem in *Cap. III.*
Deum notum, ſi quæritur in qua cōditione ſit notus, ab operibus eius incipere, quæ priora ſunt homine, vt ſtatim cum ipſo comperta bonitas eius, & exinde conſtituta atque præſcripta, aliquem ſenſum ſuggerat nobis intelligendi, qualiter ſequens rerum ordinatio euaſerit. Poſſunt autem diſcipuli Marcionis recognoſcentes bonitatem Dei noſtri, dignam quoque Deo agnoſcere per eoſdem titulos, per quos indignam oſtendimus in Deo illorum. Iā hoc ipſum quod materia eſt agnitionis ſuæ, non apud aliū inuenit, ſed de ſuo ſibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua ſe Deus noluit in æternum latere, id eſt non eſſe aliquid cui Deus cognoſceretur. Quid enim tam bonum quàm notitia & fructus Dei? Nam etſi nondum apparebat, hoc bonum eſſe, quia nondum erat quicquam cui appareret, ſed Deus præſciebat quid boni appariturum eſſet: & ideò [15] in ſuam ſummam commiſit bonitatem, apparituri boni negotiatricem, non vtique repentinam, nec obuentitiæ
C bonitatis, nec prouocatitiæ animationis, quaſi exinde cenſendam quo cœpit operari. Si enim ipſa conſtituit initium, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipſa cùm fecit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata eſt, vtpotè quibus diſtinguendis
& notandis, ſidera & luminaria cœleſtia diſpoſita ſunt. Erunt enim, inquit, in tempora, & *Gen 1.*
menſes, & annos. Ergo nec tempus habuit, ante tempus, quæ fecit tempus: ſic vt nec initium, ante initium, quæ conſtituit initium. Atque ita carens & ordine initij, & modo temporis, de immenſa & interminabili ætate cenſebitur, nec poterit repentina vel obuentitia & prouocatitia reputari, non habens vnde reputetur, id eſt aliquam temporis ſpeciem, ſed & æterna & Deo ingenita & perpetua præſumenda, ac per hoc Deo digna, ſuffundēs iam hinc bonitatem Dei Marcionis, non dico initiis & temporibus, ſed ipſa malitia creatoris
poſteriorem, ſi tamen malitia potuit à bonitate committi. [[16] Igitur quum cognoſcendo *Cap. IIII.*
Deo hominem proſpexiſſet bonitas Dei ipſius, etiam hoc præconio ſuo addidit, quòd prius domicilium homini commentata eſt, aliquam poſtmodùm molem maximam, poſtmodùm & maiorem, vt in magna tanquam in minore proluderet atque proficeret: & ita de bono Dei, id eſt de magno, ad optimum quoq; eius, id eſt, ad maius habitaculum pro-
moueretur. Adhibet operi bono optimum etiam miniſtrum, ſermonē ſuum. [17] Eructauit, *Pſal. 44.*
inquit, cor meum ſermonem optimum. Agnoſcat hinc primum fructum optimum, [18] vti- *Matth. 7.*
que optimæ arboris Marcion: imperitiſſimus ruſticus quidem in malam, bonam inſeruit:
ſed non valebit [19] blaſphemiæ ſurculus, areſcet cum ſuo artifice, & ita ſe bonæ arboris na- *Ioan. 15.*

Gen. 1. tura teſtabitur. Aſpice ad ſummam, qualia ſermo fructificauerit. [20] Et dixit Deus, fiat, & D
factum eſt,& vidit Deus quia bonum,non quaſi neſciens bonum,niſi videret,ſed quia bo-
num ideò videns,honorans & conſignans & diſpungens bonitatem operum dignatione
Ibidem. conſpectus. Sic & benedicebat quæ benè faciebat, vt tibi totus Deus commendaretur,
bonus,& dicere & facere. Maledicere adhuc ſermo non norat, quia nec malè facere. Vi-
debimus cauſas quæ hoc quoque à Deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus
conſtitit, ſatis præmonſtrans quantum boni pararetur illi cui præparabatur hoc totum.
Quis denique dignus incolere Dei opera, quàm ipſius imago & ſimilirudo? Eam quoque
bonitas & quidem operantior operata eſt,non imperiali verbo,ſed familiari manu, etiam
verbo blandiente præmiſſo, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.
Ibidem. Bonitas dixit,bonitas finxit hominem de limo: in tantam ſubſtantiam carnis ex vna ma-
Gen. 2. teria, tot qualitatibus exſtructam,bonitas inflauit animam non mortuam,ſed viuam. Bo-
Ibidem. nitas præfecit vniuerſis fruendis atque regnandis,etiam cognominãdis. Boniras amplius
Ibidem. delicias adiecit homini,vt quanquam [21] totius orbis poſſidens in amœnioribus morare-
Ibidem. tur,tranſlatus in paradiſum,iam tunc de mundo in Eccleſiam. Eadem bonitas & adiuto-
Ibidem. rium proſpexit,ne quid nõ boni: Non eſt enim,inquit,bonũ ſolum eſſe hominem. [22] Scie-
bat illi ſexum Mariæ,& deinceps Eccleſiæ profuturum. Sed & quam arguis legem, quam
in controuerſias torques,bonitas erogauit,conſulens homini quo Deo adhæreret,ne non E
tam liber quàm abiectus videretur,æquãdus famulis ſuis ceteris animalibus,ſolutis à Deo
& ex faſtigio liberis: ſed vt ſolus homo gloriaretur,quòd ſolus dignus fuiſſet, qui legem à
Deo ſumeret: vtque animal rationale intellectus & ſcientiæ capax,[23] ipſa quoque liberta-
1.Cor.15. te rationali contineretur,[24] ei ſubiectus qui ſubiecerat illi omnia. Cuius legis obſeruan-
Gen. 2. dæ conſilium,bonitas pariter aſſcripſit: Qua die autem ederitis,morte moriemini. Beni-
gniſſimè enim demonſtrauit exitum tranſgreſſionis,ne ignorantia periculi, negligentiam
iuuaret obſequij. Porrò ſi legis imponendæ ratio præceſſit,ſequebatur etiam obſeruandę,
vt pœna tranſgreſſioni aſcriberetur,quam tamẽ euenire noluit,qui antè prædixit. Agno-
ſcę igitur bonitatem Dei noſtri interim,vel hucuſque ex operibus bonis,ex benedictioni-
bus bonis,ex indulgentiis,ex prouidentiis,ex legibus,ex præmonitionibus bonis & beni-
CAP. V. gnis. [[25] Iam hinc ad quæſtiones omnes.[26] O canes,quos foras Apoſtolus expellit,latrã-
Apoc. 22. tes in Deum veritatis, hæc ſunt argumentationum oſſa quæ obroditis. [27] Si Deus bonus
» & præſcius futuri,& auertendi mali porens,cur hominem,& quidem imaginem & ſimili-
» tudinem ſuam,immò & ſubſtantiam ſuam,per animę ſcilicet cenſum paſſus eſt labi de ob-
» ſequio legis in mortem,circumuentum à diabolo? Si enim & bonus qui euenire tale quid
» nollet,& præſcius qui euenturum non ignoraret, & potens qui depellere valeret, nullo
» modo eueniſſet,quod ſub his tribus conditionibus diuinæ maieſtatis euenire non poſſet.
» Quod ſi euenit,abſolutum eſt è contrario Deum neque bonum credendum, neque præ-
» ſcium,neque potentem. Siquidem in quantum nihil tale eueniſſet,ſi ralis Deus, id eſt bo- F
nus & præſcius & potens, in tantum ideò euenit, quia non talis Deus. Ad hæc, Prius eſt
iſtas ſpecies in creatore defendere quæ in dubium vocantur,bonitarem dico & præſcien-
tiam & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præeunte definitione etiam ipſius
Ioan. 10. Chriſti. [28] Ex operibus ineundæ probationes. Opera creatoris,vtrunque teſtantur,& bo-
nitatem eius quâ bona,ſicut oſtendimus,& potentiam quâ tanta,& quidẽ ex nihilo.[29] Nã
etſi ex aliqua materia, vt quidam volunt, hoc ipſo tamen ex nihilo, dum non id fuerunt
quod ſunt. Poſtremò vel ſic magna, dum bona: vel ſic Deus potens, dum omnia ipſius,
vnde & omniporens. De præſcientia verò quid dicam? quæ tantos habet teſtes, quantos
fecit prophetas. Quanquam quis præſcientiæ titulus in omnium auctore, qua vniuerſa
vtique diſponendo præſciit,& præſciendo diſpoſuit,certè ipſam tranſgreſſionem, quam
niſi præſciſſet,nec cautionem eius delegaſſet ſub metu mortis. Igitur ſi & fuerunt in Deo
iſtæ facultates,præ quibus nihil mali euenire homini aut potuiſſet, aut debuiſſet, & nihi-
lo minus euenit: videamus & hominis conditionem, ne per illam potius euenerit, quod
per Deum euenire non potuit.[30] Liberum & ſui arbitrij & ſuæ poteſtatis inuenio hominẽ
à Deo inſtitutum,nullam magis imaginem & ſimilitudinem Dei in illo animaduertens,
quàm eiuſmodi ſtatus formam. Neque enim facie & corporalibus lineis,tam variis in ge-
nere humano,ad vniformẽ Deum expreſſus eſt,ſed in ea ſubſtãtia quam ab ipſo Deo tra-
xit,id eſt animę,ad formã Dei ſpondentis,& arbitrij ſui libertate,& poteſtate ſignatus eſt.
Gen. 2. [31] Hunc ſtatum eius confirmauit etiam ipſa lex, tunc à Deo poſita. Non enim poneretur
lex ei

A lex ei qui non haberet obſequium debitum legi in ſua poteſtate: nec rurſus comminatio
mortis tranſgreſsioni aſſcriberetur, ſi non & contemptus legis in arbitrij libertatem ho-
mini deputaretur. [12] Sic & in poſteris legibus creatoris inuenias proponentis ante homi- *Eccleſ. 15.*
nem bonum & malum, vitam & mortem: ſed nec aliàs totum ordinẽ diſciplinæ per præ-
cepta diſpoſitum, auocante Deo & minante, exhortantéve, niſi & ad obſequiũ & ad con-
temptum libero & voluntario homine. [[13] Sed quoniam ex hoc iam intelligimus eos CAP. VI.
ſtruentes liberam hominis poteſtatem arbitrii ſui, vt quod ei euenit, non Deo, ſed ipſi de-
beat exprobrari: ne & tu hinc iam opponas, non ita illum inſtitui debuiſſe, ſi libertas & po-
teſtas arbitrij exitioſa futura eſſet: hoc quoque priùs defendam, ita inſtitui debuiſſe, quo
fortſus commendam, & ita inſtitutum & dignè Deo inſtitutum, potiore oſtenſa ea cauſa
quæ ita fecit inſtitui. Bonitas Dei & ratio eius huic quoque inſtituto patrocinabuntur, in
omnibus conſpirantes apud Deum noſtrũ. Nec ratio enim ſine bonitate ratio eſt, nec bo-
nitas ſine ratione bonitas, niſi fortè [14] penes Deum Marcionis, irrationaliter bonum, ſicut
oſtendimus. Oportebat Deum cognoſci: bonum hoc, vtique & rationale. Oportebat di-
gnum aliquid eſſe, quod Deum cognoſceret. Quid tã dignum proſpici poſſet, quàm ima-
go Dei & ſimilitudo? Et hoc bonum, ſine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem *Gen. 2.*
& ſimilitudinem Dei, liberi arbitrij & ſuæ poteſtatis inſtitui, in qua hoc ipſum [15] imago &
ſimilitudo Dei deputaretur, arbitrij ſcilicet libertas & poteſtas: in quam rem ea ſubſtantia
homini accommodata eſt, quæ huius ſtatus eſſet, adflatus Dei, vtique liberi & ſuæ pote-
B ſtatis. Sed & aliàs quale erat vt totius mundi poſsidens homo, non in primis animi ſui poſ-
ſeſsione regnaret, aliorum Dominus, ſui famulus? Habes igitur & bonitatẽ Dei agnoſcere
ex dignatione, & rationem ex diſpoſitione. Sola nunc bonitas deputetur, quæ tantum ho-
mini largita ſit, id eſt arbitrij libertatem. Aliud ſibi ratio defendat in eiuſmodi inſtitutio-
nem. Nam bonus natura Deus ſolus. Qui enim quod eſt ſine initio habet, non inſtitutione
habet illud, ſed naturâ. Homo autem qui totus ex inſtitutione eſt, habens initium, cum
initio ſortitus eſt formam qua eſſet: atque ita non naturâ in bonum diſpoſitus eſt, ſed in-
ſtitutione, non ſuum habens bonus eſſe, quia non naturâ in bonum diſpoſitus eſt, ſed
inſtitutione, ſecundum inſtitutorem bonum, ſcilicet bonorum conditorem. Vt ergo
bonum iam ſuum haberet homo emancipatum ſibi à Deo, & fieret proprietas iam boni in
homine, & quadammodò natura, de inſtitutione aſſcripta eſt illi, [16] quaſi libripens eman-
cipati à Deo boni, libertas & poteſtas arbitrij: quæ efficeret bonũ vt proprium iam ſpon-
te præſtari ab homine, quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret voluntariè exercendæ,
ex libertate ſcilicet arbitrij non fauente, inſtitutionis non ſeruiente: vt ita demum bo-
nus conſiſteret homo, ſi ſecundum inſtitutionem quidem, ſed ex voluntate iam bonus
inueniretur, quaſi de proprietate naturæ: proinde vt & contra malum (nam & illud vti-
que Deus prouidebat) fortior homo prætenderet, liber ſcilicet & ſuæ poteſtatis: [17] quia
ſi caperet hoc iure, vt bonum quoque non voluntate obiret, ſed neceſſitate, vſurpabilis
etiam malo futurus eſſet ex infirmitate ſeruitij, proinde & malo ſicut bono famulus. Tota
C ergo libertas arbitrij in vtranque partem conceſſa eſt illi, vt ſui dominus conſtanter
occurreret, & bono ſponte ſeruando, & malo ſponte vitando: quoniam & aliàs po-
ſitum hominem ſub iudicio Dei, [18] oportebat iuſtum illud efficere de arbitrij ſui meri-
tis, liberi ſcilicet. Ceterùm nec boni nec mali merces iure penſaretur ei, qui aut bonus
aut malus neceſsitate fuiſſet inuentus, non voluntate. In hoc & lex conſtituta eſt, non
excludens, ſed probans libertatẽ de obſequio ſponte præſtando, vel tranſgreſſione ſponte
committenda, ita in vtrunque exitum libertas patuit arbitrij. Igitur ſi & bonitas & ratio
Dei, inuenitur circa libertatem arbitrij conceſſam homini, non oportet omiſſa prima de-
finitione bonitatis atque rationis, quæ ante omnem tractatum cõſtituenda eſt, pòſt factis
præiudicare, non ita Deum inſtituere debuiſſe, qui aliter quàm Deum deceret euaſit, ſed
diſpecto quia ita debuerit inſtituere, ſaluo eo quod diſpectum eſt, cetera explorare. Cete-
rùm facile eſt offendentes ſtatim in hominis ruinã, antequàm conditionem eius inſpexe-
rint, in auctorem referre quod accidit, quia nec auctoris examinata ſit ratio. Deniq; & bo-
nitas Dei à primordio operũ perſpecta, perſuadebit [19] nihil à Deo mali euenire potuiſſe, &
libertas hominis recogitata ſe potius ream oſtendit, quòd ipſa commiſit. [[20] Hae defi- CAP. VII.
nitione omnia Deo ſalua ſunt, & natura bonitatis, & ratio diſpoſitionis, & præſcientiæ
& potentiæ copia. Exigere tamen à Deo debes & grauitatem ſummam, & fidem præci-
puam in omni inſtitutione eius, & deſinas quærere an Deo nolente potuerit quid eue-

nire. Tenés enim grauitatem & fidem Dei boni, ſed rationalibus inſtitutionibus eius vin- D
dicandas, nec illud miraberis [41] quòd Deus nõ intercesſerit aduerſus ea quæ noluit eueni-
re, vt cõſetuaret ea quæ voluit. Si enim ſemel homini permiſerat arbitrij libertatẽ & pote-
ſtatẽ, [42] & dignè permiſerat, ſicut oſtendimus, vtique fruendas eas ex ipſa inſtitutionis au-
ctoritate permiſerat, fruendas autem quantum in ipſo, ſecundum ipſum, id eſt, ſecundum
Deum, id eſt, in bonum. quis enim aduerſus ſe permittet aliquid? quantum verò in homi-
ne, ſecundum motus libertatis ipſius. Quis enim non hoc præſtat ei cui quid ſemel frui
præſtat, vt pro animo & arbitrio ſuo fruatur? Igitur conſequens erat vti Deus ſecederet à
libertate, ſemel conceſſa homini, id eſt, contineret in ſemetipſo & præſcientiam & præpo-
tentiam ſuam, per quas intercesſiſſe potuiſſet, quo minus homo malè libertate ſua frui ag-
greſſus, in periculum laberetur. Si enim intercesſiſſet, reſcidiſſet arbitrij libertatem, quam
ratione & bonitate permiſerat. Denique puta intercesſiſſe, puta reſcidiſſe illum arbitrij li-
Gen. 2. bertatem; dum reuocat ab arbore; dum [43] ipſum circumſcriptorem colubrum à cõgreſſu
Gen. 3. fœminæ arcet, nónne exclamaret Marcion: O dominũ futilem, inſtabilem, infidelem, re-
ſcindentem quæ inſtituit? Cur permiſerat liberum arbitrium, ſi intercedit? Cur intercedit,
ſi permiſit? Eligat vbi ſemetipſum erroris notet, in inſtitutione an in reſciſione. Nónne
tunc magis deceptus ex impræſciẽtia futuri videretur, cùm obſtitiſſet? & quod quaſi igno-
rans quomodo euaſurum eſſet indulſerat, quis non diceret? Sed etſi præſcierat malè homi-
nem inſtitutione ſua vſurum, quid tam dignũ Deo, quàm grauitas, quàm fides inſtitutio-
num qualiumcunq;? Vidiſſet homo ſi [44] non benè depunxiſſet, quod benè acceperat, ipſe E
legi reus fuiſſet, cui obſequi noluiſſet, non vt legiſlator ipſe fraudem legi ſuæ faceret non
ſinendo præſcriptũ eius impleri. Hæc digniſſimè peroraturus in creatorem, ſi libero arbi-
trio hominis ex prouidentia & potentia, quas exigis, obſtitiſſet, nunc tibi inſuſurra pro
creatore & grauitatem, & patientiam, & fidem, inſtitutionibus ſuis functo vt & rationali-
Cap. VIII. bus & bonis. [[45] Neque enim ad viuendum ſolummodò produxerat hominem, vt non
Gen. 2. ad rectè viuẽdum, in reſpectu ſcilicet Dei legíſque eius. Igitur viuere quidem illi ipſe præ-
ſtiterat, facto in animam viuam; rectè verò viuere demandarat, admonito in legis obſe-
quium. Ita non in mortem inſtitutum hominem probat, qui nunc cupit in vitam reſtitu-
Ezech. 18. tum; malens peccatoris pœnitentiam quàm mortem. Igitur ſicut Deus homini vitæ ſta-
28. & 33. tum induxit, ita homo ſibi mortis ſtatum attraxit. [46] Et hoc non per infirmitatẽ, ſicuti nec
Gen. 3. per ignorantiam, ne quid auctori imputaretur. Nam etſi angelus qui ſeduxit, ſed liber &
ſuæ poteſtatis qui ſeductus eſt, ſed imago & ſimilitudo Dei, fortior angelo, ſed adflatus
Hebr. 1. Dei generoſior ſpiritu materiali quo angeli cõſtiterunt. [47] Qui facit, inquit, ſpiritus ange-
Pſal. 8. los, & apparitores flãmam ignis. Quia nec vniuerſitatem homini ſubieciſſet [48] infirmo do-
minandi, & non potiori angelis, quibus nihil tale ſubiecit: ſic nec legis põdus impoſuiſſet,
ſi grauis lex inualido ſuſtinendi, nec quem excuſabilem ſciret nomine imbecillitatis, cum
definitione mortis conueniſſet. poſtremò non libertate nec poteſtate arbitrij feciſſet in-
firmũ, ſed potius defectione earũ. Atque adeò eundem hominem, eandẽ ſubſtantiam ani-
mæ, eundem Adæ ſtatum, eadem arbitrij libertas & poteſtas, victorẽ efficit hodie de eodẽ F
Cap. IX. diabolo, cùm ſecundum obſequium legum eius adminiſtratur. [[49] Quoquo tamen, in-
Gen. 2. „ quis, modo ſubſtantia creatoris delicti capax inuenitur, quum adflatus Dei, id eſt, anima
„ in homine deliquit. nec poteſt non ad originalem ſummã referri corruptio portionis. Ad
hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendũ, [50] quod Græca ſcriptura ſigna-
uit, adflatum nominans, nõ ſpiritũ. [51] Quidam enim de Græco interpretantes, non recogi-
tata differentia, nec curata proprietate verborũ, pro adflatu ſpiritum ponunt, & dãt hære-
ticis occaſionẽ ſpiritum Dei delicto infuſcandi, id eſt, ipſum Deum, & vſurpata iã quæſtio
eſt. [52] Intellige itaque adflatum minorem ſpiritu eſſe, etſi de ſpiritu accidit, vt aurulam
eius, non tamen ſpiritum. nam & aura vento rarior, etſi de vento aura, non tamen ventus
Gen. 1. aura. [53] Capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum. nam & ideò homo imago Dei, id eſt,
Ioan. 4. ſpiritus: Deus enim ſpiritus. Imago ergo ſpiritus, adflatus. Porrò imago veritati non vſque-
quaque adæquabitur. Aliud eſt enim ſecundum veritatem eſſe, aliud ipſam veritatem eſſe.
Sic & adflatus quum imago ſit ſpiritus, non poteſt ita imaginem Dei comparare, vt quia
veritas, id eſt, ſpiritus, id eſt, Deus ſine delicto eſt, ideò & adflatus, id eſt, imago, non de-
buerit admiſiſſe delictũ. In hoc erit imago minor veritate, & adflatus ſpiritu inferior, [54] ha-
bens illas vtique lineas Dei, quâ immortalis anima, quâ libera & ſui arbitrij, quâ præ-
ſcia plerunque, quâ rationalis, capax intellectus & ſcientiæ, tamen & in his imago, &
non

Digitized by Google

A non vſque ad ipſam vim diuinitatis. [55] Sic nec vſque ad integritatem à delicto, quia hoc
ſoli Deo cedit, id eſt, veritati, & hoc ſolum imagini nõ licet. Sicut enim imago quum om-
nes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipſa caret, non habens motum: ita & anima imago
ſpiritus, ſolam vim eius exprimere non valuit, id eſt, non delinquendi fœlicitatẽ. Ceterùm
non eſſet anima, ſed ſpiritus, nec homo qui animã ſortitus eſt, ſed Deus. Et aliàs autem nõ
omne quod Dei erit, Deus habebitur: vt expoſtules Deum & afflatum, id eſt, vacuum à
delicto, quia Dei ſit afflatus. Nec tu enim ſi in tibiam flaueris, hominem tibiam feceris,
quanquã de anima tua flaueris, ſicut & Deus de ſpiritu ſuo. Denique quum manifeſtè ſcri-
ptura dicat: flaſſe Deum in faciem hominis, & factum hominẽ in animam viuã, non in ſpi- *Gen. 2.*
ritum viuificatorem; ſeparauit eam à conditione factoris. Opus enim aliud ſit neceſſe eſt
ab artifice, id eſt, inferius artifice. Nec vrceus enim factus à figulo ipſe erit figulus, ita nec
afflatus factus à ſpiritu, ideò erit ſpiritus. Ipſum quod anima, vocitatus eſt flatus. Vide etiã
ne de afflatus conditione tranſierit in aliquam diminutiorem qualitatem. [56] Ergo, inquis,
dediſti animæ infirmitatem ſuprà negatam. Planè quum illam exigis Deo parem, id eſt,
delicti immunem, dico infirmam. Quum verò ad angelum prouocatur, fortiorem defen-
dam neceſſe eſt [57] dominum vniuerſitatis; [58] cui iam angeli adminiſtrant; qui etiam ange- *Hebr. 1.*
los iudicaturus eſt, ſi in Dei lege conſtiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipſum ergo *1. Cor. 6.*
potuit afflatus Dei admittere. Potuit, ſed non debuit. Potuiſſe enim habuit per ſubſtantiæ
exilitatem, quâ afflatus, non ſpiritus: nõ debuiſſe autem per arbitrij poteſtatem, quâ liber,
B non ſeruus, aſſiſtente amplius demonſtratione non delinquendi ſub comminatione mo-
riendi, qua ſubſtrueretur ſubſtantiæ exilitas, & regeretur ſententiæ libertas. Itaque nõ per
illud iam videri poteſt anima deliquiſſe, quod illi cum Deo affine eſt, id eſt, per afflatũ: ſed
per illud quod ſubſtantiæ acceſſit, id eſt, per liberum arbitrium, à Deo quidem rationali-
ter attributum, ab homine verò quâ voluit agitatum. Quòd ſi ita ſe habent, omnis iam
Dei diſpoſitio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrij nõ ei culpam ſuam
reſpuet à qua data eſt, ſed à quo non vt debuit adminiſtrata eſt. Quod denique malum de-
ſcribes creatori, ſi delictum hominis, non erit Dei, quod eſt hominis? nec idem habendus
eſt delicti auctor, qui inuenitur interdictor, immò & condemnator. Si mors malum, nec
mors comminatori ſuo, ſed contemptori faciet inuidiam, vt auctori. Contemnẽdo enim
eam fecit, non vtique futuram ſi non contempſiſſet. [[59] Sed etſi ab homine in diabolum *Cap. x.*
tranſſcripſeris mali elogium, vt inſtinctorem delicti, vti ſic quoque in creatorem dirigas
culpam, vt in auctorem diaboli, qui facit angelos ſpiritus: ergo quod factus à Deo eſt, id *Hebr. 1.*
eſt, angelus, id erit eius qui fecit. Quod autẽ factus à Deo non eſt, id eſt, [60] diabolus, id eſt,
delator, ſupereſt vt ipſe ſeſe fecerit deferendo de Deo & quidem falſiſſime, [61] primò quòd *Gen. 3.*
Deus illos ex omni ligno edere vetuiſſet, dehinc quaſi morituri non eſſent ſi ediſſent, ter-
tiò quaſi Deus illis inuidiſſet diuinitatem. Vnde igitur malitia mendacij & fallaciæ in ho-
mines, & infamiæ in Deum? à Deo vtique non, qui & angelum ex forma operum bono-
rum inſtituit bonum. Denique ſapientiſſimus omnium æditur, antequàm diabolus, niſi
C malum eſt ſapientia. Et ſi euoluas Ezechielis prophetiam, facilè animaduertes tam inſti-
tutione bonum angelum illum, quàm ſponte corruptum. [62] In perſona enim principis
Sor, ad diabolum pronuntiatur, Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens: Fili homi- *Ezech. 28.*
nis, ſume planctum ſuper principem Sor, & dices: Hæc dicit Dominus, [63] Tu es reſigna-
culum ſimilitudinis, qui ſcilicet integritatem imaginis & ſimilitudinis reſignaueris, ple-
nus ſapientia, corona decoris (hoc vt eminentiſſimo angelorum, vt archangelo, vt ſapien-
tiſſimo omnium) In deliciis paradiſi Dei tui natus es. Illic enim vbi Deus in ſecunda ani-
malium figuræ formatione angelos fecerat. [64] Lapidem optimum indutus es, Sardium,
Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Saphirum, Iaſpin, Ligurium, Achaten, Amethy-
ſtum, Chryſolithum, Berillum, Onychium, & auro repleſti horrea tua & theſauros tuos.
Ex qua die conditus es, [65] cum Cherub poſui te in monte ſancto Dei, fuiſti in medio la-
pidum igneorũ, fuiſti inuituperabilis in diebus tuis ex qua die conditus es, [66] donec inuẽ-
tæ ſunt læſuræ tuæ. De multitudine negotiationis tuæ promas tuas repleſti & deliqui-
ſti, & cetera. Quæ ad ſuggillationem angeli, non ad illius principis propriè pertinere ma-
nifeſtũ eſt, [67] eo quòd nemo hominũ in paradiſo Dei natus ſit, ne ipſe quidem Adã, trãſla- *Gen. 2.*
tus potius illuc: nec cum Cherub poſitus in monte ſancto Dei, id eſt in ſublimitate cœle- *Ezech. 28.*
ſti, de qua ſatanam Dominus quoque decidiſſe teſtatur: nec inter lapides igneos demora- *Luc. 10.*
tus, inter gemmantes ſiderum ardentium radios, vnde etiã quaſi fulgur deiectus eſt ſata- *Ezech. 28.*

nas. Sed ipſe auctor delicti in perſona peccatotis viri denotabatur, retrò quidem inuitu- D
perabilis à die conditionis ſuæ, à Deo in bonum conditus, vt à bono conditore inuitupe-
rabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica, & apud Deum conſtitutus, quâ
Ibidem. bonus apud bonum: poſtea verò à ſemetipſo tranſlatus in malum. Ex quo enim, inquit, ap-
paruerunt læſuræ tuæ: illi eas reputans, quibus ſcilicet læſit hominem electum à Dei ob-
ſequio: & ex illo deliquit, ex quo delictũ ſeminauit: atque ita exinde negotiationis, id eſt
malitiæ ſuæ multitudinem exercuit, delictorum ſcilicet & cenſuũ, non minus & ipſe liberi
arbitrij inſtitutus, vt ſpiritus. Nihil enim Deus proximum ſibi non libertate eiuſmodi or-
dinaſſet. Quem tamen & prædãnando teſtatus eſt, ab inſtitutionis forma libidine propria
conceptæ vltrò malitiæ exorbitaſſe: & commeatum operationibus eius admetiendo, ra-
tionem bonitatis ſuæ egit: eodem conſilio differens extinctionem diaboli, quo hominis
reſtitutionem. [68] Certamini enim dedit ſpatium, vt & homo eadem arbitrij libertate eli-
deret inimicum quâ ſucciderat illi, probans ſuam, non Dei culpam: & ita ſalutem dignè
per victoriam recuperaret, & diabolus amariùs puniretur, ab eo quem eliſerat antè deui-
ctus, & Deus tantò magis bonus inueniretur, ſuſtinens hominem glorioſiorem in paradi-
CAP. XI. ſum ad licentiam decerpendæ arboris vitæ iam de vita regreſſurum. [[69] Igitur vſque ad
delictum hominis Deus à primordio tantùm bonus, exinde iudex & ſeuerus, &, quod
Gen. 3. Marcionitæ volunt, ſæuus. Statim mulier in doloribus parere, & viro ſeruire damnatur:
[70] ſed quæ antè ſine vlla contriſtatione per benedictionem in crementũ generis audierat:
Gen. 1. [71] Creſcite tantùm & multiplicamini: ſed quæ in adiutorium maſculo, non in ſeruitium E
Gen. 2. fuerat deſtinata. Statim & terra maledicitur, ſed antè benedicta. Statim tribuli & ſpinæ,
Gen. 3. ſed antè fœnum, & herbæ, & arborum fructuoſa. Statim ſudor & labor panis, ſed antè ex
Gen. 1. omni ligno victus immunis, & alimenta ſecura. Exinde homo ad terram, ſed antè de terra.
Gen. 3. Exinde ad mortem, ſed antè ad vitam. [72] Exinde in ſcorteis veſtibus, ſed antè ſine ſcrupu-
Gen. 2. lo nudus. Ita prior bonitas Dei ſecundum naturam, ſeueritas poſterior ſecundũ cauſam.
Gen. 3. Illa ingenita, hæc accidens: illa propria, hæc accommodata: illa ædita, hæc adhibita. Nec
Gen. 2. natura enim inoperatam debuit continuiſſe bonitatem, nec cauſa diſſimulatam euaſiſſe
ſeueritatem. Alteram ſibi, alteram rei Deus præſtitit. Incipe nunc etiam iudicis ſtatum vt
adfinem mali arguere, qui idcircò alium Deum ſomniaſti ſolummodò bonum, quia non
potes iudicem: quanquam & illum vt iudicem oſtendimus. Aut ſi non iudicem, certè per-
uerſum ac vanum diſciplinæ non vindicandæ, id eſt non iudicandæ conſtitutorem. Non
reprobas autem Deum iudicem, qui non iudicem Deum probas? Ipſam ſine dubio iuſtitiã
accuſare debebis, quæ iudicem præſtat, aut & eam in ſpecies malitiæ deputare, id eſt, iniu-
ſtitiam in titulos bonitatis aſſcribere. Nũc enim iuſtitia malum, ſi iniuſtitia bonum. Porrò
quum cogeris iniuſtitiam de peſſimis pronuntiare, eodem iugo vrgeris iuſtitiam de opti-
mis cenſere. Nihil enim æmulum mali non bonum, ſicut & boni æmulum nihil non ma-
lum. Igitur quantò malum iniuſtitia, tantò bonum iuſtitia. Nec ſpecies ſolummodò, ſed
tutela reputanda bonitatis; quia bonitas niſi iuſtitia regatur, vt iuſta ſit, non erit bonitas, ſi
CAP. XII. iniuſta ſit. Nihil enim bonum, quod iniuſtũ: bonum autem omne, quod iuſtum. [[73] Ita ſi F
ſocietas & conſpiratio bonitatis atque iuſtitiæ, ſeparatione earum non potes carere: quo
ore conſtitues diuerſitatem duorum Deorum in ſeparatione, ſeorſum deputans Deũ bo-
num, & ſeorſum Deum iuſtum? Illic conſiſtit bonum, vbi & iuſtum. A primordio denique
creator tam bonus, quàm & iuſtus. pariter vtrunq; proceſſit. Bonitas eius operata eſt mun-
dum, iuſtitia modulata eſt. quæ etiam tum mundum iudicauit ex bonis faciendum, quia
Gen. 1. & 2. cum bonitatis conſilio iudicauit. [74] Iuſtitiæ opus eſt, quòd inter lucem & tenebras ſepara-
tio pronuntiata eſt, inter diem & noctem, inter cœlum & terram, inter aquam ſuperiorem
& inferiorem, inter maris cœtum & aridæ molẽ, inter luminaria maiora & minora, diurna
atque nocturna, inter marem & fœminã, inter arborẽ agnitionis, mortis, & vitæ, inter or-
bem & paradiſum, inter aquigena & terrigena animalia. Omnia vt bonitas concepit, ita
iuſtitia diſtinxit. Totum hoc iudicatò diſpoſitum & ordinatum eſt. Omnis ſitus, habitus
elementorum, effectus, motus, ſtatus, ortus, occaſus ſingulorum, iudicia ſunt creatoris, ne
putes eum exinde iudicem definiendũ quo malum cœpit, atque ita iuſtitiã de cauſa mali
offuſces. His enim modis oſtendimus eam cum auctrice omnium bonitate prodiſſe, vt &
ipſam ingenitam Deo & naturalem nec obuentitiam deputandam, quæ in Domino in-
CA. XIII. uenta ſit arbitratrix operum eius. [[75] At enim vt malũ poſtea erupit, atque inde iam cœ-
Gen. 3. pit bonitas Dei cum aduerſario agere, aliud quoque negotium eadem illa iuſtitia Dei na-

cta

Digitized by Google

A ſta eſt iam ſecundum aduerſionem dirigendæ bonitatis, vt ſepoſita libertate eius, qua & vltrò Deus bonus, pro meritis cuiuſque penſetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur: proinde omnibus æmulis vindicetur. Ita omne hoc iuſtitiæ opus procuratio bonitatis eſt, quod iudicando damnat, quod damnando punit, quod, vt dicitis, ſæuit, vtrique bono non malo proficit. [76] Denique timor iudicij ad bonum, non ad malum confert. Non enim ſufficiebat bonum per ſemetipſum commendari, iam ſub aduerſario laborans. Nam etſi commendabile per ſemetipſum, non tamen & conſeruabile, quia expugnabile iam per aduerſarium, niſi vis aliqua præeſſet timendi, quæ bonum etiam nolentes appetere, & cuſtodire compelleret. Ceterùm tot illecebris mali expugnantibus bonum, quis illud appeteret quod impunè contemneret? Quis cuſtodiret, quod ſine periculo amitteret? [77] Legis mali viam latam & multò frequentiorem: nónne omnes illaberentur, ſi nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, & vix à malo auellimur. Quid ſi nihil minaretur? Hanc iuſtitiam malum dices, quæ malo non fauet? Hanc bonum negabis, quæ bono proſpicit? [78] Qualem oportet Deum, velles: qualem malles, expediret, ſub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet, illum bonũ iudicares Deum, qui hominem poſſet magis malum facere, ſecuritate delicti? Quis boni auctor, niſi qui & exactor? Proinde quis mali extraneus, niſi qui & inimicus? Quis inimicus, niſi qui & expugnator? Quis expugnator, niſi qui & punitor? Sic totus Deus bonus eſt, dum pro bono omnia eſt. Sic denique omnipotens, quia & iuuandi & lædendi potens. Minus eſt, tantum- Matth. 7.

B modò prodeſſe, quia non aliud quid poſsit quàm prodeſſe. De eiuſmodi qua fiducia bonum ſperem, ſi hoc ſolum poteſt? quomodo innocẽtiæ mercedẽ ſecter, [79] ſi non & nocentiæ ſpectem? diffidam neceſſe eſt, ne nec alteram partem remuneretur, qui vtranque non valuit. Vſqueadeò iuſtitia etiam plenitudo eſt diuinitatis ipſius, exhibens Deũ perfectum, & patrem & dominum: Patrem, clementia: dominum diſciplina. Patrem, poteſtate blanda: dominum, ſeuera. Patrem, diligendum piè: dominum, timendum neceſſariè. Diligen- Oſee 6. &
dum, [80] quia malit miſericordiam quàm ſacrificium: & timendum, quia nolit peccatum. Matth. 9.
Diligendum, quia malit pœnitentiam peccatoris quàm mortem: & timendum, quia no- Ezech 33.
lit peccatores ſui iam non pœnitentes. Ideò lex vtrunque definit: [81] Diliges Deum, & Ti- Deuter. 5.
mebis Deum. Aliud obſecutori propoſuit, aliud exorbitatori. [[82] Ad omnia tibi occur- Ca. XIIII.
rit Deus, [83] idem percutiens, ſed & ſanans; mortificans, ſed & viuificans; humilians, ſed & Deuter. 32.
ſublimans; condens mala, ſed & pacẽ faciens, vt etiam & hîc reſpondeam hæreticis: Ecce " 1. Reg. 2.
enim, inquiunt, ipſe ſe conditorem profitetur malorũ, dicens: Ego ſum qui condo mala. " Iſai. 45.
Amplexi enim vocabuli communionem, duas malorũ ſpecies in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur & delicta & ſupplicia, paſsim volunt eum conditorem intelligi malorum, vt & malitiæ iniuſtè auctor renuntietur. Nos autem adhibita diſtinctione vtriuſque formæ, ſeparatis malis delicti & malis ſupplicij, malis culpæ, & malis pœnæ, ſuum cuique parti definimus auctorem, malorũ quidem peccati & culpæ, diabolum: malorũ verò ſupplicij & pœnæ Deum creatorem, vt illa pars malitiæ deputetur, iſta iuſtitiæ mala condẽtis

C iudicia aduerſus mala delicti. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt iudici. Quæ quidem illis mala ſunt, quibus rependuntur: ceterùm ſuo nomine bona quâ iuſta, & bonorum defenſoria, & delictorũ inimica, atque in hoc ordine Deo digna. Aut proba ea iniuſta, vt probes malitiæ deputanda, id eſt iniuſtitiæ mala: quia ſi iuſtitiæ erunt, iam mala non erunt, ſed bona, malis tantummodò mala, quibus etiam directò bona pro malis dam- Gen. 3.
nantur. Cõſtitue igitur iniuſtè hominem diuinæ legis voluntariũ contemptorem id retu- Ge. 7. et 19.
liſſe, quo voluit caruiſſe; iniuſtè malitiã æui illius imbribus, dehinc & ignibus cæſam; in- Exod. 7. 8.
iuſtè [84] Ægyptum fœdiſsimã, ſuperſtitioſam, amplius hoſpitis populi cõflictatricem, de- 9. 10. 11. et 12.
cemplici caſtigatione percuſſam. [85] Indurat cor Pharaonis, ſed meruerat in exitiũ ſubmi- Exod. 10.
niſtrari, qui iam negauerat Deum, qui iam legatos eius toties ſuperbus excuſſerat; qui iam Exod. 5.
populo laborem operis adiecerat: poſtremò quâ Ægyptius olim Deo reus fuerat gentilis Nu. 11. et 21
idololatriæ, [86] ibim & crocodilum citiùs colens quàm Deum viuum. [87] Impedit & ipſum 4. Reg. 2.
populũ, ſed ingratũ. Immiſit & pueris vrſos, ſed irreuerentibus in Prophetam. [[88] Iuſtitiã Cap. XV.
ergo primò iudicis diſpice, cuius ſi ratio conſtiterit, tunc & ſeueritas, & per quæ ſeueritas decurrit, rationi & iuſtitiæ reputabuntur. Ac ne pluribus immoremur, aſſerite cauſas, ceteras quoque vt ſententias condemnetis: excuſare delicta, vt iudicia reproberis. Nolite reprehendere iudicem, ſed reuincite malum iudicẽ. [89] nam etſi patrũ delicta ex filiis exige- Exod. 20.
bat, duritia populi talia remedia cõpulerat, vt vel [90] poſteritatibus ſuis proſpicientes, legi

Digitized by Google

Gen.12.13. diuinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum ſalutem, quàm ſuam curet? [91] Sed etſi D
15.17.18. benedictio patrum ſemini quoque eorum deſtinabatur, ſine vllo adhuc merito eius, cur
22.& 26. non & reatus patrum in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita & offenſa: vt per to-
Hierem.31. tum genus & gratia decurreret, & offenſa [92] ſaluo eo quod poſtea decerni habebat: Non
& Ezech. dicturos acidam vuam patres manducaſſe, & filiorum dentes obſtupuiſſe, id eſt non ſum-
18. pturum patrem delictum filij, nec filium delictũ patris, ſed vnumquenque delicti ſui reum
futurum, vt poſt duritiam populi, duritia legis edomita, iuſtitia iam non genus, ſed perſo-
nas iudicaret. Quanquam ſi Euangelium veritatis accipias, ad quos pertineat ſententia
reddentis in filios patrum delicta, cognoſces: ad illos ſcilicet qui hanc vltrò ſibi ſentẽtiam
fuerant irrogaturi, [93] Sanguis illius ſuper capita noſtra & filiorum noſtrorum. Hoc itaque
Cap. XVI. omnis prouidentia Dei cenſuit, quod iam audierat. [[94] Bona igitur & ſeueritas, quia iu-
ſta, ſi bonus iudex, id eſt iuſtus. Item cetera bona, per quæ opus bonum currit bonæ ſe-
ueritatis, [95] ſiue ira, ſiue æmulatio, ſiue ſæuitia. Debita enim omnia hæc ſunt ſeueritati, ſi-
cut ſeueritas debitum eſt iuſtitiæ. Vindicanda erit procacitas ætatis verecundiam deben-
tis. Atque ita non poterunt iudici exprobrari, quæ iudici accidunt, carentia & ipſa culpa
ſicut & iudex. Quid enim ſi medicum quidem dicas eſſe debere, ferramenta verò eius ac-
cuſes, quòd ſecent, & inurant, & amputent, [96] & constrictent, quando ſine inſtrumento
artis medicus eſſe non poſsit? Sed accuſa malè ſecantem, importunè amputãtem, temerè
inurentem, atque ita ferramenta quoque eius vt mala miniſteria reprehende. Proinde eſt
enim, cùm Deum quidem iudicẽ admittis, eos verò motus & ſenſus per quos iudicat de- E
ſtruis. Deum nos à Prophetis & à Chriſto, [97] nõ à Philoſophis nec ab Epicuro erudimur.
Philipp. 2. Qui credimus Deum etiam in terris egiſſe, & humani habitus humilitatem ſuſcepiſſe, ex
cauſa humanæ ſalutis, longè ſumus à ſententia eorum qui nolunt Deũ curare quidquam.
» Inde venit ad hæreticos quoque definitio eiuſmodi, [98] Si Deus iraſcitur & æmulatur, &
» extollitur, & exacerbatur, ergo & corrumpetur, ergo & morietur. Benè autem quod
Chriſtianorum eſt, [99] etiam mortuum Deum credere, & tamen viuentẽ in æuo æuorum.
Stultiſsimi qui de humanis diuina prædicant, vt quoniam in homine corruptoriæ condi-
tionis habentur huiuſmodi paſsiones, idcircò & in Deo eiuſdem ſtatus exiſtimentur. Di-
ſcerne ſubſtantias, & ſuos eis diſtribue ſenſus, tam diuerſos, quàm ſubſtantiæ exigunt, li-
cet vocabulis communicare videantur. [100] Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei le-
gimus, nec ideò tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione ſociantur. Quan-
ta erit diuerſitas diuini corporis & humani ſub eiſdem nominibus membrorum, tanta erit
& animi diuini & humani differentia ſub eiſdem licet vocabulis ſenſuum, quos tam cor-
ruptorios efficit in homine corruptibilitas ſubſtantiæ humanæ, quàm incorruptorios in
Deo efficit incorruptibilitas ſubſtantiæ diuinæ. Certè Deum confiteris creatorem? Certè,
inquis. Quomodo ergo in Deo humanum aliquid exiſtimas, & non diuinũ omne? Quem
Deum non negas, confiteris non humanum. Siquidem Deum confitendo, præiudicaſti
vtique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diuerſum. Porrò quum pariter
Gen. 2. agnoſcas hominem à Deo inflatum in animam viuam, non Deum ab homine, ſatis per- F
uerſum eſt, vt in Deo potius humana conſtituas, quàm in homine diuina, & hominis ima-
Gen. 1. gine Deum imbuas potius quàm Dei hominem. Et hæc ergo imago cenſenda eſt Dei in
homine, quòd eoſdem motus & ſenſus habeat humanus animus, quos & Deus, licet non
tales quales Deus. Pro ſubſtantia enim & ſtatus eorum & exitus diſtant. Denique contra-
rios eorum ſenſus, lenitatem dico, patientiam, miſericordiam, ipſámque matricem earum
bonitatem, cur diuina præſumitis? Nec tamẽ perfectè ea obtinemus, quia ſolus Deus per-
fectus. Ita & illas ſpecies, iræ dico & exaſperationis non tam fœliciter patimur: quia ſolus
Deus de incorruptibilitatis proprietate fœlix. Iraſcetur enim, ſed non exacerbabitur, ſed
non periclitabitur: mouebitur, ſed non euertetur. Omnia neceſſe eſt adhibeat propter om-
nia, tot ſenſus, quot & cauſas. Et iram propter ſceleſtos, & bilem propter ingratos, & æmu-
lationem propter ſuperbos, & quicquid nõ expedit malis. Sic & miſericordiã propter er-
rantes, & patientiã propter non reſipiſcentes, & præſtantiã propter merentes, & quicquid
bonis opus eſt. quæ omnia patitur ſuo more, quo eum pati condecet, propter quem homo
Ca. XVII. eadem patitur æquè ſuo more. [[101] Hæc itaque diſpecta totũ ordinem Dei iudicis ope-
rarium, & (vt dignius dixerim) protectorẽ [102] catholicæ & ſummæ illius bonitatis oſten-
dunt: quam ſemotam à iudiciariis ſenſibus, & in ſuo ſtatu puram nolunt Marcionitæ in
Matth. 5. eodem Deo agnoſcere, pluentem ſuper bonos & malos, & ſolem ſuum oriri facientem
ſuper

A ſuper iuſtos & iniuſtos: quod alius Deus omninò non præſtat.[103] Nam etſi hoc quoque te-
ſtimonium Chriſti in creatorem, Marcion de Euangelio eradere auſus eſt, ſed ipſe mũdus
inſcriptus eſt,[104] & omni à conſcientia legitur: & erit hæc ipſa patientia creatoris in iudiciũ
Marcionis, illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris, quàm mortem; & *Ezech.* 33.
mauult miſericordiam quàm ſacrificium; auertens iam deſtinatum exitium Niniuitis; & *Oſea* 6.
largiens ſpatium vitæ Ezechiæ lacrymis;[105] & reſtituens ſtatum regni Babylonis tyranno *Iona* 3.
pœnitẽtiam functo. Illam dico miſericordiam,[106] quæ & filium Saulis moriturum ex de- 4. *Reg.* 20.
uotione populo conceſſit: & Dauid delicta in domum Vriæ confeſſum, venia liberauit: & *Dan.* 4.
ipſum Iſraël toties reſtituit, quoties iudicauit: toties refouit, quoties & increpuit. Non ſo- 1. *Reg.* 14.
lum igitur iudicem aſpiciens, conuertere & ad optimi exempla. Nota quum vlciſcitur, cõ- 2. *Reg.* 12.
ſidera quum indulget. Repende auſteritati lenitatem:[107] quum vtrumque conueneris in *Iudicum* 3.
creatore, inuenies in eo & illud propter quem alterum Deum credis. Veni denique ad in- 4. 6. *et* 10.
ſpectationem doctrinarum, diſciplinarum, præceptorum, conſiliorúmque eius. Dices for-
ſitan, hæc etiam humanis legibus determinari.[108] Sed ante Lycurgos & Solonas omneis,
Moyſes & Deus. Nulla poſteritas non à primordiis accipit. Tamen non à tuo Deo didicit
creator meus præſcribere, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falſum teſti- *Exod.* 20.
monium dices, alienum non concupiſces, honora patrem & matrẽ, & diliges proximum
tuum vt teipſum. Ad hæc innocentiæ, pudicitiæ, & iuſtitiæ, & pietatis principalia cõſulta,
accedunt etiam humanitatis præſcripta: quum ſeptimo quoque anno ſeruitia libertate *Exod.* 21.
B ſoluuntur, quum eodem tempore agro parcitur egenis cedendo locum;[109] boui etiam te- *Leuit.* 25.
renti vincula oris remittuntur ad fructum præſentis laboris, quò faciliùs in pecudibus prę- 1. *Cor.* 9.
meditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur. [[110] Sed quæ potius legis bona CA. XVIII.
defendam, quàm quæ hæreſis concupiit, vt talionis definitionem, oculum pro oculo, den- *Leuit.* 24.
tem pro dente,[111] & liuorem pro liuore repetentis? Non enim iniuriæ mutuò exercendæ
licentiam ſapit, ſed in totum cohibendæ violentiæ proſpicit, vt quia duriſſimo & infideli
in Deum populo longum, vel etiam incredibile videretur[112] à Deo expectare defenſam,
edicendam poſtea per Prophetam: Mihi defenſam, & ego defendam, dicit Dominus: in- *Deut.* 32.
terim commiſſio iniuriæ metu vicis ſtatim occurſuræ repaſtinaretur: & licentia retribu-
tionis, prohibitio eſſet prouocationis, vt ſic improbitas æſtuata ceſſaret, dum ſecunda
permiſſa, prima terretur: & prima deterrita, nec ſecunda committitur, quâ & aliàs faci-
lior timor talionis[113] per eũdem saporẽ paſſionis. Nihil amarius quàm idipſum pati, quod
feceris aliis.[114] Et ſi lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronuntiat animalia; quæ ali- *Deut.* 14.
quando benedicta ſunt, conſiliũ exercendæ continentiæ intellige, & frenos impoſitos illi *Gen.* 1.
gulæ agnoſce,[115] quæ quum panem ederet angelorũ, cucumeres & pepones Ægyptiorũ *Pſal.* 77.
deſiderabat. Agnoſce ſimul &[116] comitibus gulæ, libidini ſcilicet atque luxuriæ proſpe- *Num.* 11.
ctũ, quæ ferè ventris caſtigatione frigeſcunt. Manducauerat enim populus & biberat, & *Exod.* 32.
ſurrexerat ludere: proinde[117] vt & pecunię ardor reſtingueretur ex parte qua de victus ne-
C ceſſitate cauſatur, pretioſorum ciborum ambitio detracta eſt. Poſtremò vt faciliùs homo
ad ieiunandũ Deo formaretur, paucis & non[118] glorioſis eſcis aſſuefactus, & nihil de lau-
tioribus eſuriturus. Reprehendendus ſanè creator, quòd cibos potius populo ſuo abſtulit,
quàm ingratioribus Marcionitis.[119] Sacrificiorũ quoque onera & operationũ & oblatio- *Leuit.* 1. 2.
num negotioſas ſcrupuloſitates nemo reprehendat, quaſi Deus talia ſibi propriè deſidera- 3. 4. 5. 6.
uerit, qui tam manifeſtè exclamat, Quò mihi multitudinẽ ſacrificiorum veſtrorũ? Et quis *&* 7.
exquiſiuit iſta de manibus veſtris? ſed illã Dei induſtriam ſentiat, qua populum pronum in *Iſai.* 1.
idololatriam & tranſgreſſionem, eiuſmodi officiis religioni ſuæ voluit aſtringere, qui-
bus ſuperſtitio ſeculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, ſibi iubens fieri quaſi deſideranti,
ne ſimulacris faciendis delinqueret. [[120] Sed & in ipſis commerciis vitæ & conuerſa- CAP. XIX.
tionis humanæ domi ac foris, aduſque curam vaſculorum omnifariam diſtinxit, vt iſtis *Matth.* 23.
legalibus diſciplinis occurrentibus vbique, ne illi, momento vacarent à Dei reſpectu.
[121] Quid enim faceret beatum hominem, quàm in lege Domini voluntas eius? & in lege *Pſal.* 1.
Domini meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgauit auctoris, ſed
ratio ſummæ benignitatis populi potius duritiam edomantis, & rudem obſequio fidem
operoſis officiis dedolantis: vt nihil de arcanis attingam ſignificantiis legis ſpiritalis ſci-
licet & Propheticæ, & in omnibus penè argumentis figuratæ. Sufficit enim in præ-
ſenti, ſi ſimpliciter hominem Deo obligabat, vt nemo eam reprobare debeat, niſi cui
non placet Deo deſeruire. Ad hoc beneficium non onus legis adiuuãdum, etiam Prophe-

Digitized by Google

Iſai. 1. tas eadem bonitas Dei ordinauit docentes Deo digna; [122] auferre nequitias de anima, di- D
ſcere benefacere, exquirere iudicium, iudicare pupillo, & iuſtificare viduam, dirigere quæ-
Iſai. 58. ſtiones. [123] Fugere improborum contractum, dimittere conflictã integram, diſſipare ſcri-
pturam iniuſtam, infringere panem eſurienti, & tectum non habẽtem inducere in domum
Pſal. 33. ruam, nudum ſi videris, contegere, & domeſticos ſeminis tui non deſpicere. [124] Cõpeſcere
linguam à malo, & labia ne loquantur dolum, declinare à malo, & facere bonum, quærere
Pſal. 4. pacem, & ſectari eam; Iraſci & nõ delinquere, id eſt, in ira non perſeuerare, ſiue ſæuire; Non
Pſal. 1. abire in concilium impiorum, nec ſtare in via peccatorum, nec in cathedra peſtilentium
Pſal. 132. ſedere. Sed vbi? Vide quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum, meditan-
Pſal. 1. tes die ac nocte in lege Domini. Quia bonum ſcilicet fidere in Dominum, quàm fidere in
Pſal. 117. hominem, & ſperare in Dominũ quàm ſperare in Principes. [125] Qualis enim apud Deum
Pſal. 1. merces homini? Et erit tanquam lignum quod plantatum eſt iuxta exitus aquarum, quod
fructum ſuum dabit in tempore ſuo: & folium eius non decidet, & omnia quæcunque fa-
Pſal. 23. ciet, proſperabũtur illi. [126] Innocens autem & purus corde, qui non accepit in vanum no-
men Dei, & non iurauit ad proximum ſuum in dolo: iſte accipiet benedictionem à Domi-
Pſal. 32. no, & miſericordiam à Deo ſalutificatore ſuo. Oculi enim Domini ſuper timentes eum,
ſperantes in miſericordiam ipſius, ad deliberandas animas eorum de morte, vtique æter-
Pſal. 33. na, & nutricandos eos in fame, vtique vitæ æternæ. Multæ enim preſſuræ iuſtorum, & ex
omnibus liberabit eos Dominus. Honorabilis mors in cõſpectu Domini ſanctorum eius.
Dominus cuſtodit omnia oſſa eorum, vnum ex ipſis non comminuetur. Redimet Domi- E
nus animas ſeruorum ſuorum. Pauca iſta de tantis ſcripturis creatoris intulimus, & nihil
puto iam ad teſtimonium Dei optimi deeſſe, quod ſatis & præcepta bonitatis, & promiſſa
CAP. XX. conſignant. [[127] Sed enim ſepiæ iſti (quorum figura, illud quoque piſculentũ de cibis lex
Deut. 14. recuſauit) vt traductionem ſui ſentiunt, tenebras hinc blaſphemiæ interuomunt, atque ita
intentionem vniuſcuiuſque iam proximam diſpargunt, iactitando & aſſeuerando ea quæ
relucentem bonitatem creatoris infuſcent. Sed & per iſtas caligines ſequemur nequitiam,
& in lucem extrahemus ingenia tenebrarum, obiicientia creatori vel maximè fraudem il-
Exod. 12. lam & rapinam auri & argenti, mandata ab illo Hebræis in Ægyptios. Age infœliciſſime
hæretice, teipſum expoſtulo arbitrum, [128] cognoſce in vtranque gentẽ prius, & ita de au-
ctore præcepti iudicabis. Repoſcunt Ægyptij de Hebræis vaſa aurea & argentea, contrà
Hebræi mutuas petitiones inſtituunt, allegantes ſibi quoque eorundem patrum nomine
ex eodem ſcripturæ inſtrumento, mercedes reſtitui oportere illius operariæ ſeruitutis, pro
Exod. 1. laterinis deductis, pro ciuitatibus & villis ædificatis. Quid iudicabis optimi Dei elector?
Hebræos fraudẽ agnoſcere debere, an Ægyptios compenſationem? Nam & aiunt ita actũ
per legatos vtrinque, Ægyptiorum quidem repetentium vaſa, Iudæorum verò repoſcen-
tium operas ſuas: [129] & tamen has iuſtitia renuntiauerunt ſibi Ægyptij. Hodie aduerſus
Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes compenſationi ſatis eſſe, quantumuis il-
lud auri & argenti, ſi ſexcentorum milium operæ per tot annos vel ſingulis nummis diur- F
nis æſtimentur. Quæ autem pars maior; repetentium vaſa, an incolentium villas & vr-
bes? Querela ergo maior Ægyptiorum, [130] an gratia Hebræorum? Vt ſolo iniuriarum iu-
dicio Hebræi Ægyptios repercuterent, liberi homines in ergaſtulum ſubacti: [131] vt ſolas
Exod. 5. ſcapulas ſuas ſcribæ eorum apud ſubſellia ſua oſtenderent flagellorum contumelioſa atro-
citate laceratas: non paucis lancibus & ſcyphis pauciorum vtique diuitum vbique, ſed to-
tis & ipſorum facultatibus, & popularium omnium collationibus [132] ſatisfaciendum He-
Exod. 12. bræis pronuntiaſſet. Igitur ſi bona Hebræorum cauſa, bona iam & cauſa, id eſt manda-
tum creatoris, qui & Ægyptios gratos fecit neſcientes, [133] & ſuum populum in tempore
Exod. 1. expeditionis anguſto, aliquo ſolatio tacitæ compenſationis expunxit. Planè minus exigi
CAP. XXI. iuſſit: Hebræis enim etiam filios Ægyptij reſtituere debuerãt. [[134] Sic & in ceteris con-
Exod. 20. trarietates præceptorum ei exprobras, vt mobili & inſtabili; prohibentis ſabbatis operari;
Ioſue 6. & iubentis arcam circumferri per dies octo, id eſt etiam ſabbato, in expugnatione ciuita-
tis Hiericho. Nec ſabbati enim inſpicis legem, opera humana non diuina prohibentem.
Exod. 20. [135] Siquidẽ ſex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die Sab-
bata Domino Deo tuo, non facies in ea omne opus. [136] quod? vtique tuũ. Conſequẽs enim
eſt, vt ea opera ſabbato auferret, quæ ſex diebus ſuprà indixerat, tua ſcilicet, id eſt humana
Ioſue 6. & quotidiana. Arcã verò circũferre, neque quotidianũ opus videri poteſt, neque humanũ,
ſed & rarũ & ſacroſanctum, & ex ipſo tunc Dei præcepto vtique diuinũ. quod & ipſe quid
ſignifi-

Digitized by Google

A ſignificaret, ediſſeterem, [137] niſi longum eſſet figuras argumentorum omnium creatoris
expandere, quas forſitan nec admittis. Sed plus eſt ſi de abſolutis reuincamini, ſimplicitate
veritatis, non curioſitate: ſicut & nunc certa diſtinctio eſt ſabbati humana, nõ diuina opera
prohibentis. Ideóque [138] qui ſabbatis lignatum ierat, morti datus eſt. ſuum enim opus fe- *Num. 15.*
cerat, lege interdictum. Qui verò arcam ſabbatis circumtulerant, impunè geſſerunt. non *Ieſue 6.*
ſuum enim opus, ſed Dei, ex præcepto ſcilicet ipſius adminiſtrauerãt. [[139] Proinde & ſi- CA. XXII.
militudinem vetans fieri omnium quæ in cœlo & in terra & in aquis, [140] oſtendit & cau- *Exod. 20.*
ſas, idololatriæ ſcilicet ſubſtantiam cohibentes. [141] ſubiicit enim, Non adorabitis ea, ne- *Num. 21.*
que ſeruieris illis. Serpentis autem ænei effigies poſtea præcepta Moyſi à Domino, non
ad idololatriæ titulum pertinebat, ſed [142] ad remediandos eos qui à ſerpentibus infeſta-
bantur. [143] Et taceo de figura remedij. [144] Sic & Cherubim & Seraphim aurea in arcæ fi- *Exod. 25. ac*
guratum exemplum, certè ſimplex ornamentum, accommodata ſuggeſtui, longè diuerſas 37.
habendo cauſas ab idololatriæ conditione, ob quam ſimilitudo prohibetur, non videntur
ſimilitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo ſimilitudinis ſtatu deprehenſa, ob
quem ſimilitudo prohibetur. [145] Diximus de ſacrificiorum rationali inſtitutione, auocãte
ſcilicet ab idolis ad Deũ officia ea, quæ ſi rurſus eiecerat, dicens; Quò mihi multitudinem *Iſai. 1.*
ſacrificiorum veſtrorum? hoc ipſum voluit intelligi, quòd non ſibi ea propriè exegiſſet.
[146] Non enim bibam, inquit, ſanguinem taurorũ? quia & alibi ait, Deus æternus non eſu- *Pſal. 49.*
riet nec ſitiet. [147] Nam & ſi ad oblationes Abel aduertit; & holocauſta Noë odoratus eſt li- *Gen. 4.*
B benter, quæ iocunditas ſiue viſcerum veruecinorum, ſiue nidoris ardentium victimarum? *Gen. 8.*
Sed animus ſimplex & Deum metuens offerentium ea quæ à Deo habebant, & pabuli &
ſuauis olentiæ gratia apud Deum deputabatur, non quæ fiebant exigentis, ſed illud pro-
pter quod fiebant, ob honorem ſcilicet Dei. Si cliens diuiti aut regi nihil deſideranti, ta-
men aliquid viliſſimi munuſculi obtulerit, quantitas & qualitas muneris infuſcabit diui-
tem & regem, an delectabit titulus officij? At ſi cliens ei munera vltrò [148] vel etiam dicto,
ordine ſuo offerat & ſolemnia regis obſeruet, non ex fide tamen nec corde puro, nec ple-
no circa cetera quoque obſequia, nónne conſequens vt rex ille vel diues exclamet; Quò *Iſai. 1.*
mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus ſum. [149] &: Solennitates & dies feſtos &
veſtra ſabbata odit anima mea; Veſtra dicendo, quæ ſecundum libidinem ſuam, non ſe-
cundum religionem Dei celebrando, ſua iam non Dei fecerant: conditionalem idcircò
& rationalem demonſtrauit recuſationem eorũ quæ adminiſtrãda præſcripſerat. [[150] Si CA. XXIII.
verò etiam circa perſonas leuem vultis intelligi, quum reprobat aliquando probatos, aut
improuidum, quum probat quandoque reprobandos, quaſi iudicia ſua aut damnet præ-
terita, aut ignoret futura: atquin nihil tam bono & iudici conuenit, quàm pro præſentibus
meritis & reiicere & adlegere. [151] Adlegitur Saül, ſed nondũ deſpector Prophetæ Samue- *1. Reg. 9. et*
lis. [152] Reiicitur Salomon, ſed iam à mulieribus alienis poſſeſſus, & idolis Moabitarum & 13.
Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator, ne à Marcionitis reprehenderetur? [153] Be- *3. Reg. 11.*
nè adhuc agentes prædamnaret iam propter futura delicta? Sed Dei boni non erat, non- "
C dum merentes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recuſaret propter priſtina be-
nefacta. Sed iuſti iudicis non erat, reſciſſis iam bonis priſtinis ſcelera donare. Aut quis ho-
minũ ſine delicto, vt eum Deus ſemper adlegeret, quem nunquã poſſet recuſare? Vel quis
item ſine aliquo bono opere, vt eũ Deus ſemper recuſaret, quem nunquã poſſet adlegere?
Exhibe bonum ſemper, & non recuſabitur: exhibe malum ſemper, & nunquã adlegetur.
Ceterùm ſi idem homo, vt in vtroque pro temporibus, [154] in vtroque diſpungetur à Deo,
& bono, & iudice, qui non leuitate aut improuidentia ſententias vertit, ſed cenſura grauiſ-
ſima & prouidentiſſima, merita temporis cuiuſque diſpenſat. [[155] Sic & pœnitentiã apud C. XXIIII.
illum prauè interpretatis, quaſi proinde mobilitate vel improuidentia, immò iã ex delicti "
recordatione pœniteat: quoniam quidem dixerit, Pœnituit quòd regem fecerim Saul: "
præſcribens ſcilicet pœnitentiam, confeſſionem ſapere mali operis alicuius vel erroris. " *1. Reg. 15.*
Porrò non ſemper. Euenit enim in bonis factis pœnitentiæ confeſſio, ad inuidiam & ex-
probrationem eius, qui [156] beneficij ingratus extiterit. Sicut & tunc circa perſonam Sau-
lis honorandam annuntiatur à creatore, qui non deliquerat; quum Saulem aſſumit in *1. Reg. 9. et*
regnum, [157] & ſancto ſpiritu auget: optimum enim adhuc, qualis, inquit, non erat in filiis 10.
Iſraëlis, digniſſimè adlegerat, ſed nec ignorauerat ita euenturum. Nemo enim te ſuſti-
nebit improuidentiam aſcribentem Deo ei, quem Deum non negans, confiteris &
prouidum. Hæc enim illi propria diuinitas conſtat. Sed malum factum Saulis (vt dixi)

onerabat pœnitentiæ ſuæ profeſſione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionē, con- D
» ſequens eſt inuidioſam potius intellegi, nō criminoſam. [158] Ecce, inquis, criminoſam eam
Ion. 3. » animaduerto circa Niniuitas, dicente ſcriptura Ionæ: Et pœnituit Dominum de malitia
Ion. 4. » quam dixerat, facturum ſe illis, nec fecit. Sicut & ipſe Ionas ad Dominum: Propterea præ-
» ueni profugere in Tharſos, quia cognoueram te eſſe miſericordem & miſereſcentem, pa-
» tientem, & plurimum miſericordiæ, pœnitentem malitiarum. Benè igitur quòd præmiſit
optimi Dei titulum, patientiſſimi ſcilicet ſuper malos, & abundantiſſimi miſericordiæ &
miſerationis ſuper agnoſcentes & deplangentes delicta ſua, quales tunc Niniuitæ. Si enim
optimus qui talis, de iſto priùs ceſſiſſe debebis, non competere in talem, id eſt in optimum,
Matth. 7. etiam malitiæ concurſum. [159] Et, quia Marcion defendit arborem bonam malos quoque
fructus non licere produeere, ſed malitiam tamen nominauit quod optimns non capit,
nunquid aliqua interpretatio ſubeſt etiam earum malitiarum intelligendarum, quæ poſ-
ſint & in optimum decucurriſſe? Subeſt autem. Dicimus denique malitiam nunc ſignifi-
cari, non quæ ad naturam redigatur creatoris quaſi mali, ſed quæ ad poteſtatem quaſi iu-
Iſai. 45. dicis, ſecundum quam enuntiarit, Ego ſum qui condo mala; [160] &: Ecce ego emitto in
Hier. 18. vos mala, non peccatoria, ſed vltoria, [161] quorum ſatis diluimus infamiam, vt congruen-
tium iudici. Sicut autem licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice, nec hoc no-
mine ſuo malum iudicem oſtendunt: ita & malitia hæc erit intelligenda nunc, quæ ex illis
malis iudiciariis deputata, cum ipſis competat iudici. [162] Nam & apud Græcos interdum E
malitiæ pro vexationibus & læſuris, non pro malignitatibus ponuntur, ſicut & in iſto ar-
ticulo. Atque adeò ſi eius malitiæ pœnituit creatorem, quaſi creaturæ reprobandæ ſcili-
cet & deletui vindicandæ; atqui nec vllum admiſſum criminoſum reputabitur creatori,
Iona 3. qui iniquiſſimam ciuitatem dignè meritóque decreuerat abolendam. Ita quod iuſtè deſti-
nauerat non malè deſtinans, ex iuſtitia non ex malitia deſtinarat, ſed pœnam ipſam mali-
tiam nominauit, ex malo & merito paſſionis ipſius. Ergo dices, ſi malitiam iuſtitiæ nomi-
ne excuſas, quia iuſtè exitium deſtinarat in Niniuitas, ſic quoque culpandus eſt, qui iuſti-
tiæ, vtique non pœnitendæ, pœnitentiam geſſit. Immò nec iuſtitiæ, inquam, pœnitebit
Deum, & ſupereſt iam agnoſcere quid ſit pœnitentia Dei. Non enim ſi hominem [163] ex re-
cordatione plurimùm delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœnitet, ideò
& Deum proinde. In quantum enim Deus nec malum admittit, nec bonum damnat, in
tantum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eum locus eſt. Nam & hoc tibi eadem ſcri-
1. Reg. 15. ptura determinat, dicente Samuële Sauli, [164] Diſcidit Dominus regnum Iſraëlis de
manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo, optimo ſuper te, & ſcindetur Iſraël in duas
partes, & non conuertetur, neque pœnitentiam aget, quia non ſicut homo eſt ad pœ-
nitendum. Hæc itaque definitio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ ſtatuit,
quæ neque ex improuidentia, neque ex leuitate, neque ex vlla boni aut mali operis dam-
natione reputetur, ſicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ diuinæ? Iam relucet, ſi F
non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quàm ſimplex
conuerſio ſententiæ prioris, quæ etiam ſine reprehenſione eius poſſit admitti, etiam in
homine nedum in Deo, cuius omnis ſentētia caret culpa. [165] Nam & in Græco ſono, pœ-
nitentiæ nomen, non ex delicti confeſſione, ſed ex animi demutatione compoſitum eſt,
CA. XXV. [166] quam apud Deum pro rerum variantium ſeſe occurſura, oſtendimus. [[167] Iam nunc
vt omnia eiuſmodi expediam, ad ceteras puſillitates & infirmitates & incongruentias
Gen. 3. » (vt putatis) interpretandas purgandáſque pertendam. Inclamat Deus, Adam vbi es?
» ſcilicet ignorans vbi eſſet, & cauſato nuditatis pudore, an de arbore guſtaſſet, interro-
gat, ſcilicet incertus. Immò nec incertus admiſſi, nec ignorans loci. Enimuerò oporte-
bat conſcientia peccati deliteſcentem, euocatum prodire in conſpectum Domini, non
ſola nominis inclamatione, ſed cum aliqua iam tunc admiſſi ſuggillatione. [168] Nec enim
ſimplici modo, id eſt, interrogatorio ſono legendum eſt, vbi es Adam? ſed impreſſo & in-
cuſſo, & imputatiuo, Adam vbi es; id eſt, in perditione es, id eſt, iam hîc non es; vt &
Iſai. 10. increpandi & dolendi exitus vox ſit. Ceterùm [169] qui totum orbem comprehendit manu
Iſai. 66. velut nidum; cuius cœlum thronus, & terra ſcabellum, nimirùm huius oculos aliqua
paradiſi portio euaſerat, quo minus illi vbicunque Adam ante euocationem viſeretur,
tam latens quàm de interdicta fruge ſumens? Speculatorem vineæ vel horti tui, lu-
pus aut furunculus non latet, Deum puto de ſublimioribus oculatiorem aliquid ſub-
iecti præterire non poſſe. Stulte qui tantum argumentum diuinæ maieſtatis & hu-
manæ

A manæ inſtructionis, [170] naſo agis. Interrogabat Deus quaſi incertus, & hinc liberi arbitrij
probans hominem in cauſa aut negationis, aut confeſſionis, vt daret ei locum, ſpõte con-
fitendi delictum, & hoc nomine releuandi, [171] ſicut de Cain ſciſcitatur: Vbinam frater *Gen. 4.*
eius; quaſi non iam vociferatum à terra ſanguinem Abelis audiſſet: ſed vt & ille haberet
poteſtatem ex eadem arbitrij poteſtate ſponte negandi delicti, & hoc nomine grauandi;
atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quàm negan-
dorum, vt iam tunc initiaretur Euangelica doctrina, [172] Ex ore tuo iuſtificaberis, & ex ore *Matth. 12.*
tuo damnaberis. Nam etſi Adam propter ſtatum legis deditus morti eſt, [173] ſed ſpes ei ſal-
ua eſt, dicente Domino: Ecce Adam factus eſt tanquam vnus ex nobis, de futura ſcilicet *Gen. 3.*
adlectione hominis in diuinitatem. Denique quid ſequitur? Et nunc nequando extendat
manum, & ſumat de ligno vitæ, & viuat in æuum. Interponens enim, & nunc, præſentis
temporis verbum, temporalem & ad præſens dilationem vitæ feciſſe ſe oſtendit. Ideóque
nec maledixit ipſum Adam nec Euam, [174] vt reſtitutionis candidatos, vt confeſſione re-
leuatos. Cain verò & maledixit, [175] & cupidum morte luere delictum, mori interim ve- *Gen. 4.*
tuit, vt præter admiſſum, etiam negationis exemplo oneratum. Hæc erit ignorantia Dei
noſtri, quæ ideò ſimulabatur, ne delinquens homo quid ſibi agendum ſit, ignoret. [176] Sed:
Ad Sodomam & Gomorrham: deſcendens, Videbo (air) ſi ſecundum clamorem perue-
nientem ad me, conſumment: ſi verò non, vt agnoſcã. Et hic videlicet ex ignorantia incer- *Gen. 18.*
tus, & ſcire cupidus. An hic ſonus pronuntiationis neceſſarius, non dubitatiuum, ſed com-
B minatiuum exprimens ſenſum ſub ſciſcitationis obtentu? Quòd ſi deſcenſum quoque Dei
irrides, quaſi aliter non potuerit perficere iudicium, niſi deſcendiſſet, vide ne tuum æquè
Deum pulſes. Nam & ille deſcẽdit, vt quod vellet efficeret. [[177] Sed & iurat Deus. Nun- *C. xxvi.*
quid fortè per Deum Marcionis? immo, inquit, multò vanius, quòd per ſemetipſum. Quid *Iſai. 45.*
vellet facere, ſi alius Deus non erat in conſcientia eius, hoc cum maximè iurantis, alium
abſque ſe omninò non eſſe. Igitur peierantem deprehendis, [178] an vanè deierantem? Sed
non poteſt videri peieraſſe, qui alium eſſe non ſciuit, vt dicitis. Quod enim ſcit, hoc deie-
rans, verè non peierauit. Sed nec vanè deierat, alium Deum non eſſe. Tunc enim vanè de-
ieraret, ſi non fuiſſent qui alios Deos crederent, tunc quidem ſimulacrorum cultores,
[179] nunc verò & hæretici. Iurat igitur per ſemetipſum, vt vel iuranti Deo, credas alium
Deum omninò non eſſe. Hoc vt Deus faceret, tu quoque Marcion coëgiſti: iam tũc enim
prouidebaris. [180] Proinde ſi & in promiſſionibus, aut cõminationibus iurat, fidem in pri- *Gen. 22.*
mordiis arduam extorquens, nihil Deo indignũ eſt, quod efficit Deo credere. Satis & tunc *Hie. 22. et*
puſillus Deus in ipſa etiam ferocia ſua, cùm ob vituli conſecrationẽ efferatus in populum, *49.*
de famulo ſuo poſtulat Moyſe, [181] Sine me, & indignatus irâ, diſperdam illos, & faciam te *Exod. 32.*
in nationem magnam. Vnde meliorem ſoletis affirmare Moyſen Deo ſuo, deprecatorem,
immò & prohibitorem iræ. Non facies enim, inquit, iſtud, aut & me vnà cum eis impende.
Miſerandi vos quoque cum populo, qui Chriſtum non agnoſcitis in perſona Moyſi figu-
ratum, patris deprecatorem, & oblatorem animæ ſuæ pro populi ſalute. Sed ſufficit ſi &
C Moyſi propriè donatus eſt populus ad præſens. Quod vt famulus poſtulare poſſet à domi-
no, id dominus à ſe poſtulauit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, & diſperdam illos, vt
ille poſtulando & ſemetipſum offerendo non ſineret, [182] atque ita diſceres quãrum liceat
fideli & Prophetæ apud Deum. [[183] Iam nunc vt & cetera compendio abſoluam, quæ- *C. xxvii.*
cunque adhuc vt puſilla & infirma & indigna colligitis ad deſtructionẽ creatoris, ſimplici
& certa ratione proponã: [184] Deum non potuiſſe humanos congreſſus inire, niſi humanos *Gen. 12.*
& ſenſus & affectus ſuſcepiſſet, per quos vim maieſtatis ſuæ intolerabilem vtique humanæ *17. et 18.*
mediocritati, humilitate temperaret, ſibi quidẽ indigna, homini autẽ neceſſaria, & ita iam
Deo digna, quia nihil tam dignũ Deo, quàm ſalus hominis. De iſto pluribus retractarem, ſi
cũ ethnicis agerẽ, quanquam & cũ hæreticis non multò diuerſa congreſſio ſit. Quatenus
& ipſi Deũ in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis [185] deuerſatum iã credidi- *Philip. 2.*
ſtis, non exigetis vtique diutius perſuaderi Deũ conformaſſe ſemetipſum humanitati, ſed
de veſtra fide reuincimini. Si enim Deus, & quidẽ ſublimior, tanta humilitate faſtigiũ ma-
ieſtatis ſuæ ſtrauit, vt etiam morti ſubiiceret, & morti crucis, cur non putetis noſtro quo-
que Deo aliquas puſillitates congruiſſe, tolerabiliores tamen Iudaicis contumeliis & pati-
bulis & ſepulcris? [186] An hæ ſunt puſillitates, quæ iã præiudicare debebunt Chriſtũ huma-
nis paſſionibus obiectũ, eius Dei eſſe, cuius humanitates exprobrãtur à vobis? [187] Nã & pro-
fitemur Chriſtum ſemper egiſſe in Dei patris nomine; ipſum ab initio conuerſatum; ipſum *Gen. 3.*

Gen. 12. congreſſum cum Patriarchis & Prophetis, filium creatoris, [188] ſermonẽ eius, quem ex ſe- D
Ioan. 1. metipſo proferendo filiũ fecit, vt exinde omni diſpoſitioni ſuæ voluntatique præfecit; di-
Pſal. 8. minuens illum modico citra angelos, ſicut apud eum ſcriptũ eſt: qua diminutione, in hæc
quoque diſpoſitus eſt à patre, quæ vt humana reprehenditis, ediſcens iam inde à primor-
Gen. 18. dio, iam inde hominẽ, quod erat futurus in fine. Ille eſt qui deſcendit; ille qui interrogat;
Gen. 3. et 4. ille qui poſtulat; ille qui iurat. Ceterùm patrem nemini viſum, etiam commune reſtabi-
Iſa. 45. tur Euangelium, dicente Chriſto: Nemo cognouit patrem niſi filius; ipſe enim & veteri
Matth. 11. Teſtamento pronuntiarat, [189] Deum nemo videbit, & viuet: patrem inuiſibilem deter-
Exod. 33. minans, in cuius auctoritate & nomine ipſe erat Deus, qui videbatur Dei filius. [190] Sed
& penes nos Chriſtus in perſona Chriſti accipitur, quia & hoc modo noſter eſt. Igitur
quæcunque exigitis Deo digna, habebuntur in patre inuiſibili, incõgreſſibilique [191] & pla-
cido, & (vt ita dixerim) Philoſophorum Deo. Quæcunque autem vt indigna reprehen-
ditis, deputabuntur in filio, & viſo, & audito & congreſſo, arbitro patris & miniſtro, mi-
ſcente in ſemetipſo hominem & Deum, in virtutibus Deum, in puſillitatibus hominem,
vt tantum homini conferat, quantum Deo detrahit; totum denique Dei mei penes vos
dedecus, ſacramentum eſt humanæ ſalutis. Conuerſabatur Deus, vt homo diuina agere
doceretur. Ex æquo agebat Deus cum homine, vt homo ex æquo agere cum Deo poſſet.
Deus puſillus inuentus eſt, vt homo maximus fieret. Qui talem Deum dedignaris, neſcio E
an ex fide credas Deum crucifixum. Quanta itaque peruerſitas veſtra erga vtrunque ordi-
nem creatoris. Iudicem eum deſignatis, & ſeueritatem iudicis ſecundum merita cauſa-
rum congruentem pro ſæuitia exprobratis. Deum optimum exigitis, & lenitatem eius be-
nignitati congruentem, pro captu mediocritatis humanæ deiectiùs conuerſatam, vt pu-
ſillitatem depreciatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus.
Quid ſi non eadẽ & in veſtro deprehendantur? [192] IVDICEM QVIDEM ET ILLVM
ESSE IAM OSTENDIMVS, IN LIBELLO SVO; & de iudice neceſſariè ſeuerum,
C. XXVIII. & de ſeuero ſicut ſæuũ, ſi tamen ſæuum. [[193] Nunc & de puſillitatibus, & malignitatibus
ceteriſque notis, & ipſe aduerſus Marcionem Antitheſeis æmulas faciam. [194] Si ignorauit
Deus meus eſſe alium ſuper ſe, etiã tuus omninò non ſciuit eſſe alium infra ſe. Quod enim
ait [195] Heraclitus ille tenebroſus, eadem via ſurſum & deorſum. Denique ſi nõ ignoraſſet,
& ab initio ei occurriſſet. [196] Delictum & mortem, & ipſum auctorem delicti diabolum,
& omne malum, quæ Deus meus paſſus eſt eſſe, hoc & tuus qui illũ pati paſſus eſt. [197] Mu-
tauit ſententias ſuas Deus noſter, proinde quã & veſter. qui enim genus humanum tam ſe-
rò reſpexit, eam ſententiam mutauit, qua tanto æuo non reſpexit. [198] Pœnituit mali in
aliquo Deum noſtrum, ſed & veſtrum. Eo enim quòd tandem animaduertit ad hominis
ſalutem, pœnitentiam diſſimulationis priſtinam fecit, debitam malo facto. Porrò malum
factum deputabitur negligentia ſalutis humanæ, non niſi per pœnitentiam emendata
apud Deum veſtrum. [199] Mandauit fraudem Deus noſter, ſed auri & argenti. Quanto au-
tem homo pretioſior auro & argento, tanto fraudulentior Deus veſter, qui hominẽ Do- F
mino & factori ſuo eripit. [200] Oculum pro oculo repoſcit Deus noſter, ſed & veſter vicem
prohibens, iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rurſus percutiet, non reper-
cuſſus? [201] Neſcit Deus noſter qualeis adlegeret, ergo nec veſter. Iudam traditorem non
adlegiſſet, ſi præſciſſet. [202] Si & mentitum alicubi dicis creatorem, longè maius menda-
cium eſt in tuo Chriſto, cuius corpus non fuit verum. [203] Multos ſæuitia Dei mei abſum-
pſit, tuus quoque Deus quos ſaluos non facit, vtique in exitium diſponit. Deus meus ali-
quem iuſſit occidi, tuus ſemetipſum voluit interfici, non minus homicida in ſemetipſum,
quàm in eum à quo vellet occidi. Multos autem occidiſſe Deum eius probabo Marcioni.
Nam fecit homicidam, vtique periturum, niſi ſi populus nihil deliquit in Chriſtũ. [204] Sed
expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt neceſſaria. [[205] Ceterùm
CA. XXIX. ipſas quoque Antitheſeis Marcionis cominus cæcidiſſem, ſi operoſiore deſtructione ea-
rum egeret defenſio creatoris tam boni quàm & iudicis, ſecũdum vtriuſque partis exem-
pla congruentia Deo, vt oſtendimus. Quòd ſi vtraque pars bonitatis atque iuſtitiæ di-
gnam plenitudinem diuinitatis efficiunt omnia potentis, compẽdio interim poſſum An-
titheſeis retudiſſe, geſtiẽteis ex qualitatibus ingeniorum ſiue legum, ſiue virtutum diſcer-
nere, atque ita alienare Chriſtum à creatore, vt optimum à iudice, & mitem à fero, & ſalu-
tarem ab exitioſo. Magis enim eos coniungunt, quos in eis diuerſitatibus ponũt quæ Deo
congruunt. [206] Aufer titulum Marcionis, & intentionem atque propoſitum operis ipſius,
&

Digitized by Google

A & nihil aliud præſtat quàm demonſtrationem eiuſdem Dei optimi & iudicis, quia hæc duo in ſolum Deum competunt. Nam & ipſum ſtudium in eis exemplis opponendi Chriſtum creatori, ad vnitatem magis ſpectat. Adeò enim ipſa & vna erat ſubſtantia [207] diuinitatibus, bona & ſeuera, & eiſdem exemplis & in ſimilibus argumentis, vt bonitatem ſuam voluerit oſtendere, in quibus præmiſerat ſeueritatem. Quia nec mirum erat, diuerſitas temporalis, ſi poſtea Deus mitior pro rebus edomitis, qui retrò auſterior pro indomitis. Ita per Antitheſeis faciliùs oſtendi poteſt ordo creatoris à Chriſto reformatus. Quo repercuſſus & redditus potius quàm excluſus, præſertim Deum tuum ab omni motu amariore ſecernas, vtique & ab æmulatione creatoris ſcilicet. Nam ſi ita eſt, quoniam eum Antitheſes ſingulas ſpecies creatoris æmulatum demonſtrant, agnoſcam igitur & in hoc per illas Deum meum zelotem, [208] qui res ſuas arbuſtiores in primordiis, bona & rationali æmulatione maturitatis præcurauerit ſuo iure. Cuius Antitheſeis etiam ipſe mundus eius agnoſcet, ex contrarietatibus elementorum ſumma tamen ratione modulatus. Quamobrem inconſiderantiſſimè Marcion alium Deum lucis oſtendiſſe debueras, alium verò tenebrarum, quo faciliùs alium bonitatis, alium ſeueritatis perſuaſiſſes. Ceterùm eius erit Antitheſis, cuius eſt & in mundo.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII

IN LIBRVM SECVNDVM ADVERSVS Marcionem.

1. De deo iusto, et tamen optimo.] *Hoc ad clariorem libri intellectum recèns adiecimus, ex ipſo Tertulliano, ſicuti ſub finem Argumenti adnotauimus.*

Cap. I.

2. Occaſio reformandi opuſculi huius, &c.] *Caput hoc primum non eſt aliud quàm:* Præfatio. *Alludit autem ad illud cap. 1. lib. 1. aduerſ. Marc.* Primum opuſculum quaſi properatum, &c. *ne hîc prolixiores ſimus. Placet verò magis quod vulgò legitur:* libello, *quàm quod habet 1. Vatic. MS. cod.* libellulo; *quia ſatis iuſtæ magnitudinis eſt dictus liber primus aduerſ. Marc. in quo* alterum Deum omnino non eſſe definiuit, *in hoc verò* defendit, dignè Deum eſſe.

3. qui propria paratura caret, &c.] Paraturam *(inquit Rhenanus) & hic vocat materiam. Sic l. de Carne Chriſti, cap. 8.* Debeo *(inquit)* illos de ſua paratura repercutere. *Item libro præcedenti cap. 11.* Nullam ſibi proſpexit agnoſcendo paraturam. *Adnotat præterea Dn. Latinus ſimiles locos ex lib. 4. aduerſ. Marc. ſub initium:* & omnem paraturam impij atque ſacrilegi Marcionis; *& rurſum eodem lib. cap. 2.* habuit viique auctenticam paraturam.

4. quem quantò conſtaret eſſe, &c.] *Sic etiam (inquit idem Rhenanus) alibi loqui ſolet per* quantò, *&* tantò.

Cap. II.

5. At nunc negotium patitur Deus omnipotẽs, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Aduerſus Marcionitas, qui Deo negotium faciunt, de arbitrio ſenſus ſui Deum penſitantes. *Quod ipſum etſi in alios multos hæreticos competat, vti videre eſt ſuprà ſub finem libri de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 45. & ſequentibus, propriè tamen in Marcionitas competit, qui nouum Deum ſibi commentati ſunt,* alium à Deo omnipotente, Domino & conditore vniuerſitatis.

6. etiam ante Romulum ipſum, nedum ante Tiberium.] *Ac ſi dicat, etiam ante Vrbem conditam, à qua ſuos Annales digerebant antiquitùs. Siue autem legas cum MS. 1. Vatic.* eam tu ſi perſpicere non valeas, *ſiue cum aliis:* vales, *perinde eſt; & ſiue cum illo legas:* vtique maiores, *nempe:* radios, *ſiue 1* maioris, *nempe:* Solis. *Sunt verò voces Tertullianicæ:* retractas, *&:* retractares, *pro:* tractare.

7. ipſe iam tunc Apoſtolus, &c.] *Addimus:* tunc, *ex 1. MS. cod. Atqui pro ſuo more Apoſtolum citans Rom. 11. addit etiam alia quædam ex cap. Iſai. 40. ad quod* Apoſtolus *haud dubiè reſpicit, ſicuti adnotauimus ſuprà lib. Aduerſ. Hermog. cap. 17. num. 57.*

8. Cui & Apoſtolus condicet: O profundum, &c.] *Sic caſtigauimus ex 2. Vatic. MS. cod. pro eo quod erat corruptiſſ.* contradicet; *idque eò magis, quòd etiam alibi non ſemel:* condicere, *Auctori vſitatum ſit, pro ſimiliter dicere, vti ſuprà adnotauimus lib. 1. aduerſ. Marcion. cap. 20. num. 138. De illo verò Rom. 11.* O profundum, &c. *vide ſuprà dicto lib. aduerſus Hermog. cap. vlt. num. vlt.*

9. quaſi cognoſcat aliquis quæ ſint in Deo, &c.] *Pro more iterum ſuo, ſcripturas coniungit ex Epiſt. 1. ad Corinth. cap. 1. 2. & 3. nam iſtud reperitur cap. 2. illud verò:* Mundi autem habentes ſpiritum, &c. *cap. 1. ſicut quod ſequitur:* Sapientia mundi ſtultitia eſt penes Deum, *cap. 3. itemque illud:* Sed nos ſcimus, &c. *cap. 1. Noua autem erat illa lectio Auctoris hoc loco:* non agnoſcentes inſipientiam Dei per ſapientiam Deum, *pro eo quod Græcè eſt, Latinè, & Syriacè: Nam quia* in Dei ſapientia *non cognouit mundus* per Sapientiam Deum; *in quo tamen conſentiunt etiam MS. 2. Vatic. codices, & B. Cyprian. lib. 3. Teſtim. ad Quirin. cap. 69. & ipſe Auctor infrà lib. 5. aduerſ. Marc. ex profeſſo hanc ſcripturam tractans. Quare omninò caſtigandum duximus:* in ſapientia Dei, *pro:* inſipientiam Dei, *maximè quum illud bis loco citato habeas, & inſuper pulcrè explicet Auctor.*

10. homo animalis,non recipiens quæ ſunt ſpiritus,&c.] *Iſtud rurſum reperitur 1.Cor.2.vbi diſſentit à Græcis & Latinis codicibus,qui legunt:* quæ ſunt ſpiritus Dei;*ſed etiam Syriacus Interpres vertit dumtaxat:* ſpiritalia. *Refert autem iſtud Auctor ad Adamum.*

11. Ideòque non habendo fidem, etiam quod videbatur habere, ademptum eſt illi, &c.] *Pulcrè explicat illud Luc. 8.Qui enim habet,dabitur ei, & qui non habet,etiam quod putat ſe habere,auferetur ab eo; id in ſimili ad Adamum referens,cui* non habendo fidē, etiam quod videbatur habere,ademptum eſt,*nempè* paradiſi gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognouiſſet,ſi obediſſet. *Vbi ad verbum tranſtulit:* quod videtur habere,*pro eo quod eſt Græcè:* ὃ δοκεῖ ἔχειν.

12. Aut quis dubitabit, ipſum illud Adæ delictum,hæreſin pronuntiare, &c.] *Etiam notatu dignus eſt hic locus,quod initium omnis hæreſeos ab Adami delicto deducat,vtpotè (ſicuti ſequitur)* quod per electionem ſuæ potius quàm diuinæ ſententiæ admiſit; *in quo adludit ad definitionem hæreſeos, de qua latè ſuprà lib.de Præſcript.aduerſ.hær.cap.6.num.32.33. ac 34.Placeret proinde magis illud primæ æditionis:* rudis adhuc hæreticus fuit, *pro eo quod ex Gorzienſi codice ſubſtituit Rhenan.* rudis admodum, *niſi hoc reperiretur in Vatic. 2.MS.cod.Quorum vnus legit:* obaudiuit, *pro:* obaudiit;*ſed non refert.Omiſi autem ſecundum vtrumque Vatic.cod.*&,*ante voculam:* bonum.

13. & ipſe ſi fortè,&c.] Si fortè *(inquit Rhenan.) pro fortè,vt libro præcedente,cap.24.* Diſpenſatorem ſi fortè bonitatis oſtendis intelligendum.

CAP. III.

14. Igitur oportebit ineuntes examinationem, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Bonitatem Dei creatoris, æternam eſſe.

15. in ſuam ſummam commiſit bonitatem.] *Sic etiam (inquit Rhen.) ſuprà locutus eſt. Sunt autem phraſeis Tertullianicæ mox repetitæ:* obuentitiæ bonitatis, prouocatitiæ animationis,*&:* exinde cenſendam. *Legimus proinde ex 1.Vatic.MS.cod.* Si enim ipſa*(nempè bonitas)*conſtituit initium,*pro:* ipſe;*eo quod ſequitur:*non habuit initium ipſa; *&:*ab ea etiam ratio temporum nata eſt;*& rurſum:* quæ fecit tempus; *&:*quæ conſtituit initium.

CAP. IIII.

16. Igitur quum cognoſcendo Deo hominem proſpexiſſet, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Bonitatis Dei æternitatem comprobari,ex conditione hominis & mundi, ac lege quam Deus homini præſcripſit.*Vbi pulcrè de mundo dicit,quòd illud* domicilium homini commentata *ſit Dei bonitas, vtpotè cuius ſolius cauſâ, mundum factum fuiſſe etiam Lactantius doceat Inſtit.diuin.lib.7.cap.4. ex Stoicorum ſententia.*

17. Eructauit (inquit) cor meum ſermonem optimum.] *Eodem modo initium Pſal. 44. ſuprà citauit lib.adu.Hermog.cap.18.pro eo quod æditiones Hebr. Græca, Chaldaica, & Latina omnes:* bonum.

18. vtique optimæ arboris,&c.] *Adludit ad illud Matth.7.Bona arbor fructus bonos facit; quod pro ſe perperàm interpretabatur Marcion, vti ſuprà lib. 1.adu. Marc.adnotauimus cap.2.num.26.*

19. blaſphemiæ ſurculus,&c.] *Sic rectè Rhen.pro eo quod antea erat:* ſarculus. *accipitur enim pro palmite, de quo ſcribitur Ioan.15. (quò adludere videtur Auctor) Mittetur foras ſicut palmes, &* areſcet. *Eſt verò illud Tertullianicum:* Aſpice ad ſummam,*pro eo quod vulgò dicitur: in ſumma. Retineri autem poteſt:* fructificauerit,*aut legi cum Vatic.1.*fructificauit.

20. Et dixit Deus,Fiat,&c.] *Sunt hæc deſumpta ex cap.1.Gen.vbi non ſemel,ſed ſæpiùs repetuntur; de quibus vide ſuprà lib.aduerſ.Hermog.cap.12.num.48.vbi idem argumentum tractat.Atqui Tertullianica ſunt:*& conſignans & diſpungens; *& quod non ita multò pòſt ſequitur:*bonitas & quidem operantior, *ſiue* operatior.*Verùm debent in duas voces diſtingui:* benè faciebat,*ac:*malè facere;*& omiſſa voculâ:*in, *legi debet* bonitas inflauit animam, non mortuam, ſed viuam,*vt verterit Metaphraſticōs:*animam,*quod eſt Gen. 2.*ſpiraculum vitæ.

21. totius orbis poſſidens, &c.] *Hoc eſt:poſſeſſor (inquit Rhenan.) ſic & paulò poſt:* Et auertendi mali potens. *Pulcrè autem paradiſum comparat cum Eccleſia.*

22. Sciebat illi ſexum Mariæ,&c. profuturum, &c.] *Notius eſt quid profuerit homini, & deinceps Eccleſiæ* Maria,*quam vt teſtimoniis pluribus ſit opus.*

23. ipſa quoque libertate rationali,&c.] *Adludit ad hominis* liberum arbitrium, *de quo ex profeſſo, cap.5.6.7.& 8.ſeq.*

24. ei ſubiectus,qui ſubiecerat illi omnia.] *Sicuti promptiſſimus erat in ſcripturis, adludit ad illud 1. Corinth.15. Tunc & ipſe filius* ſubiectus erit ei, qui ſubiecit ei omnia;*quod etſi de Chriſto dictum, homini etiam adplicat.*

CAP. V.

25. Iam hinc ad quæſtiones omnes,&c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd lapſus hominis non Deo imputandus,ſed libero illius arbitrio.

26. O canes, quos foras Apoſtolus expellit, &c.] *Adludit ad illud Apocal.* 22.Foris canes. *Atque adeò facit hic locus contra Eraſmum, & alios quoſdam,qui Apocalypſin audent negare Ioannis* Apoſtoli, *de quo aliquid ſuprà diximus lib.de Præſcript.aduerſ.hæret.cap.33.num.195.& latiùs infrà lib.4.adu.Marc. ac in Scorpiaco.*

27. Si Deus bonus & præſcius futuri,&c.] *Verba ſunt Marcionis,quibus adeò notam ad marginem adiecimus,ſicuti aliis pleriſque; aut ſaltem eius obiectio; nam phraſi ſuâ ea protulit Auctor, vt ex illo patet:* per animæ ſcilicet cenſura. *Proinde reſponſio Auctoris ita diſtinguenda eſt:* Ad hæc *(nempè vt reſpondeamus)* Prius eſt,&c.

28. Ex operibus ineundæ probationes.] *Dum hanc definitionem Chriſto adſcribit,adludit ad illud Ioānis 10. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc teſtimonium perhibent de me; &:Si mihi non vultis credere, operibus credite.*

29. Nam,etſi ex aliqua materia, vt quidam volunt, &c.] *Intelligit Hermogenem & Hermogenianos hæreticos,qui ex materia Deo coæterna mundum fabricatum adſerere non verebantur; contra quam hæreſin habet Lector ſuprà librum adu. Hermogenem integrum; quare neque illis hîc conſentire Auctorem,ſatis patet ex eo,quod adiungit:* vt quidam volunt,*prætereins vno verbo quod alibi latè tractauimus.*

30. Liberum & ſui arbitrij & ſuæ poteſtatis inuenio hominem à Deo inſtitutum,&c.] *Quia* liberi arbitrij à Deo inſtitutus ſit homo, *nemo eſt hodie qui dubitet.Verùm quia id negatum fuit (iuxta quoſdam,*

à Si-

Digitized by Google

à Simonianis & Valentinianis, & hauddubiè à Marcione, latiſſimè id proſequitur Auctor, ita tamen vti non obſcurè etiam ſignificet, poſt peccatum remanſiſſe in homine liberum arbitrium, vti mox docebimus latius numer. 32.

31. Hunc ſtatum eius confirmauit etiam ipſa lex, tunc à Deo poſita.] *Nempè illa, quam cap. praeced. citauit:* Qua die autem ederitis, morte moriemini. *Iſtud verò iiſdem penè verbis repetitur cap. ſequ.* In hoc & lex conſtituta eſt, &c.

32. Sic & in poſteris legibus creatoris, &c.] *Quum agat de* legibus *& praeceptis quae in Exodo, Leuitico & Deuteronomio promulgatae ſunt, quae dudum poſt peccatum lata, tamen etiam ex illis probans liberum hominis arbitrium, dicens eas non promulgatas iri à Deo,* niſi & ad obſequium & ad contemptum libero & voluntario homine; *confirmat communem Catholicorum ſententiam de* libero hominis arbitrio *etiam poſt peccatum. Quod multò apertiùs docet hoc huius materiae Epiphonemate in calce cap.* 8. Atque adeò eundem hominem, eandem ſubſtantiam animę, eundem Adæ ſtatum, eadem arbitrij libertas & poteſtas, victorem effecit hodie de eodem Diabolo, quum ſecūdum obſequium legum eius (*nempè Dei*) adminiſtratur. *Et rurſum cap.* 15. *vbi tractans illud Gen.* 3. Adam vbi es? *quod protulit poſt peccatum Deus.* Interrogabat (*inquit*) Deus quaſi incertus, & hinc liberi arbitrij probans hominem, in cauſſa aut negationis, aut confeſſionis; *& mox:* ſicut de Cain ſciſcitatur (*quod etiam multò poſt contigit*) Vbinam frater eius? *&c.* vt & ille haberet poteſtatem ex eadem arbitrij poteſtate ſponte negandi delicti, *&c.* atque ita nobis condetentur exempla, confitendorum potiùs delictorum, quàm negandorum. *Eodem pertinet cap. xxi. lib. de Anima integrum ſuprà hoc Tomo:* Quòd etſi vniformis, conuertibilis ſit tamen Anima, id eſt liberi arbitrij. *Vbi praeterquàm quòd notet* Valentinianos (*alludens ad cap.* 26. *lib. adu. Valentin.*) qui conuertibilem negabant naturam, quia arbor bona malos nō ferat fructus, *&c. &* Hermogenem (*ſicuti cap.* 12. *aduerſus eundem adferit*) qui de mala in bonam naturam demutari nō poſſe contendebat, *ad inſtitutum noſtrum propriùs:* Hæc erit (*inquit*) vis diuinæ gratiæ potentior vtique naturâ, habens in nobis ſubiacentem ſibi liberam arbitrij poteſtatem, quod αὐτεξούσιον dicitur; quæ quum ſit & ipſa naturalis atque mutabilis, quoquò vertitur, natura conuertitur. Ineſſe autem nobis (*ergo etiam poſt peccatum, immò hodiéque*) τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni oſtendimus & Hermogeni. *Quibus verbis hauddubiè ad hunc locum alludit, ſicuti ibidem adnotauimus numer.* 279. *vbi & Lector inueniet aliquot ſimiles locos Veterum de* αὐτεξουσίῳ. *Quibus adiicere licet B. Hieronym. illud lib.* 3. *aduerſ. Pelag. Quod Graeci dicunt* αὐτεξούσιον. *& nos liberū arbitrium appellamus. Rurſum quod cap. ſequen. lib. de Anima habet Auctor:* Definimus animam, &c. liberam arbitrij. *& quod habet infrà Tom.* 5. *lib. de Exhort. ad caſtitatem, iiſdem penè quibus hîc verbis:* Itaque quum vtrumque ex præceptis eius didicerimus, quid velit & quid nolit, iam nobis voluntas eſt eligendi alterum, ſicut ſcriptum eſt: Ecce poſui ante te bonum & malum, guſtaſti enim de arbore agnitionis. Et ideò non debemus quod noſtro expoſitum eſt arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipſe & velle, qui malum non vult. *Denique illud lib. de Monogamia:* Nec ideò duritia imputabitur Chriſto de arbitrij cuiuſque liberi vitio. Ecce (inquit) poſui ante te bonum & malum, elige quod bonum eſt. Si non potes, quia non vis (poſſe enim te ſi velis oſtendit, quia tuo arbitrio vtrumque propoſuit) diſcedas oportet ab eo, cuius non facis voluntatem. *Citatur etiam à quibuſdam in eandem ſententiam libri Apologeticus, Ad Scapulam, de Patientia, de Carne Chriſti, & quartus aduerſ. Marcionem, ſed loci hactenus à me reperiri non potuerunt. Nec abſimiliter Tertulliani diſcipulus B. Cyprian. Epiſt.* 55. *ad Cornelium de Fortunato & Fœliciſſimo, de Chriſto loquens, quum dixit Apoſtolis ſuis: Numquid & vos vultis abire? Seruans (inquit) legem, qua homo libertati ſuae relictus, & in arbitrio proprio conſtitutus, ſibimetipſi mortem appetit vel ſalutem. Cui ſimiles ſunt loci apud eundem lib. de Vnitate Eccleſiae, & lib.* 3. *Teſtim. ad Quirinum cap.* 52. *vbi ſcripturas citat Deuter.* 30. *& Iſai.* 1. *Atque hoc hauſerunt, non ex his ſcripturis modò hîc adlatis, ſed etiam ex Irenaeo lib.* 4. *cap.* 9. 29. *ac* 71. *ad qua loca vide Adnotationes Feu-ardentij noſtri, num.* 3. *ex Patribus primi ſeculi, num.* 7. *ex ſecundae aetatis Veteribus, & num.* 1. 3. *ac* 4. *ſaeculi ſcriptoribus, vt omittam c.* 29. *l.* 5. *Valeant itaque Magdenburgenſes, qui Patres de libero arbitrio contraria ſcripſiſſe; & Galaſius in Irenaeum, qui Catholicorum Patrum conformem ſententiam Pelagianiſmi accuſare non veretur. Cui ſufficere debebat vel ſolum illud B. Hieronymi lib.* 3. *aduerſ. Pelagianos: Egóne liberum tollo arbitrium, qui in tota diſputatione mea nihil aliud egi (ſicut etiam Tertullianus hoc loco & alij Patres omnes) niſi vt omnipotentiam Dei cum libero arbitrio conſeruarem? Porrò alludit etiam hîc ad illud Eccleſiaſtici* 15. *alibi etiam bis à ſe citatum:* Ecce poſui ante te bonum & malū, vitam & mortem, *verbis nonnihil tranſpoſitis, deinde ad legem Decalogi datam à Deo, Exodi* 20.

CAP. VI.

33. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd & bonitas Dei & ratio requirat, hominem cōſtitui liberi arbitrij. *Atqui legimus ex* 2. *Vatic. MS. cod.* vt quod ei euenit, *pro:* venit.

34. penes Deum Marcionis, irrationabiliter bonum, ſicut oſtendimus, &c.] *Alludit ad cap.* 23. *lib.* 1. *adu. Marc. vbi tractauit:* Deum Marcionis non eſſe rationabiliter bonum.

35. imago & ſimilitudo Dei, &c. arbitrij ſcilicet libertas & poteſtas, &c.] *Longè aliter hîc* imaginem & ſimilitudinem Dei, *ad quam factus eſt homo, interpretatur, quàm alibi ſoleat, & praeſertim lib. de Baptiſ. cap.* 5. *vbi de eo aliquid adnotauimus num* 42. *ſicuti etiam: quomodo* adflatus *Dei dicatur anima, ibidem n.* 43. *& latiùs lib. de Anima, non vno in loco, & infrà c.* 9. *Eodem pertinet quod infrà legitur cap.* 8. *de homine:* Sed imago & ſimilitudo Dei fortior angelo, ſed adflatus Dei generoſior ſpiritu materiali, quo angeli conſtiterunt. *Atqui ſunt Tertullianica voces:* mundi poſſidens homo, ſui famulus, *quamquam interim ſub finem huius cap. legatur:* malo ſicut & bono famulus.

36. quaſi libripens emācipati à Deo boni, &c.] *Etiam alicubi ſuprà vſurpata eſt vox* libripens *ab Auctore pro ſtatera; cui etiam liberum arbitrium comparatur à D. Baſilio in Pſalm.* 61. *tractante illud: Mendaces fi-*

lij hominum in ſtateris.

37. quia ſi caperet hoc iure, &c.] Capit *verbum (inquit Rhenan.) ſuo more ſolet vſurpare, vt monuimus in ſuperioribus. Libro præcedente, ca.* 6. Si depreciari *(inquit)* capit in creatore. *Hic expoſuerim, pro eo quod eſt ſi fieret, vel ſi accideret hoc iure. Poteſt tamẽ etiam ſimpliciter accipi,* ſi caperet hoc iure, *ſubaudi homo, id eſt, ſi poſſideret hoc, ſi haberet, ſi capax huius eſſet, iure. Porrò pro verbo;* abiret, *adnotauit Rhenan. legendum,* obiret, *niſi quis ſcriptum fuiſſe putet:* aueret, *hoc eſt cuperet, vellet, quod poſtea ſit in:* abiret, *mutatum.*

38. oportebat iuſtum illud efficere de arbitrij ſui meritis, liberi ſcilicet, &c.] *Facit etiam locus iſte pro meritis operum, ſicut & illud quod ſequitur:* Ceterùm nec boni nec mali merces iure penſaretur ei, qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inuentus, non voluntate; *quales plures locos Tertulliani frequenter adnotauimus.*

39. nihil à Deo mali euenire potuiſſe, &c.] *Facit etiam hoc & quicquid capite præcedenti, & duobus capitibus ſequentibus tractatur, contra Caluinum, & alios, qui Deum malorum auctorem facere non verentur.*

Cap. VII.

40. Hac definitione omnia Deo ſalua ſũt, &c.] *Inſcriptionem capiti huic damus:* Quòd eandẽ arbitrij hominis libertatem requirat grauitas, fides, & patientia Dei. *Sunt autem Tertullianica:* Exigere habes. *Siue autem legas cum vulgatis codicibus:* rationalibus inſtitutionibus, *ſiue cum Vatic. 1. MS. cod.* rationabilibus, *perinde eſt.*

41. quòd Deus non interceſſerit aduerſus ea, &c.] *Similiter paulopòſt:* per quas interceſſiſſe potuiſſet, *&:* Denique puta interceſſiſſe, *ac rurſum:* cur intercedit? *Atqui* intercedebant *(inquit Rhen.) tribuni Senatuſconſultis, dum obſtabant ne fierent. Quare paulopòſt Auctor in eandem ſententiam:* ſi libero arbitrio hominis, &c. obſtitiſſet.

42. & dignè permiſerat, ſicut oſtendimus, &c.] *Capite nempè præcedenti, quum aſſerit* liberum arbitrium dignè à Deo inſtitutum. *Eſt verò etiam illud Tertullianicum:* cui quid ſemel frui præſtat *(nempè* frui *cum Accuſatiuo) quod tamen etiam cum Ablatiuo mox ſubiungit:* malè libertate ſua frui aggreſſus. *Lego autem cum MS. 2. Vatican. cod. ſecundum coniecturam Rhenani:* contineret in ſemetipſo, *pro:* in ipſo.

43. ipſum circumſcriptorem colubrum, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) deceptorem. Iuuenalis Satyra 15.*

Pupillum ad iura vocantem,

Circumſcriptorem.-

Lib. de Patientia, cap. 5. & circa diaboli circumſcriptionem. *Nam* circumſcribere *etiam circumuenire ſignificat. Atqui alludit ad illud Gen. 3. Inimicitias ponam inter te & mulierem. Legimus autem mox:* Nonne tunc magis deceptus, &c. videretur, *pro:* videtur, *ex Vatic. 1. MS. cod.*

44. ſi non benè depunxiſſet, &c.] Depunxiſſet *(inquit idem Rhenan.) pro* diſpunxiſſet, *vſurpat, vt puto. hoc eſt: Si non benè eo vſus fuiſſet, ſi non benè abſoluiſſet. In MS. exemplaribus legitur:* depinxiſſet. *Eſt verò Tertullianicum:* legi reus fuiſſet, *nempè* reus *cum Datiuo.*

Cap. VIII.

45. Neque enim ad viuendum ſolummodò produxerat hominem, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Prorſus itaque homini delictum imputandum, quem ad benè viuendum produxerat Deus.

46. Et hoc non per infirmitatem, ſicuti nec per ignorantiam, &c.] *Rectè ſic Auctor; poſt peccatum enim ſolummodo, homini acciderunt infirmitas & ignorantia.*

47. Qui facit (inquit) ſpiritus angelos, & apparitores flammam ignis, &c.] *Iſtum locum ſic explicat Auctor, tamquam ex* ſpiritu materiali *(vti præmittit)* conſtiterint angeli, *non* ex adflatu Dei, ſicuti homo. *Atqui more ſuo* apparitores *vertit, pro: miniſtros, quod alij vertunt Hebr. 1. quem locum hauddubiè citat, non autem Pſalm. 103. vbi legitur: ignem vrentem, nõ ſicuti hîc:* flammam ignis. *Proinde confirmatur hinc auctoritas Epiſtolæ ad Hebræos tamquam canonica, quippè quam citat in materia fidei. Verùm de ea latiùs infra Tom. 5. lib. de Pudicitia: vbi etſi* Barnabæ *adſcribat, tamen eiuſdem facit auctoritatis, ac ſi Pauli foret.*

48. infirmo dominandi, &c.] *Sic dicit (inquit Rhenan.)* infirmo dominandi, *ſicut mox:* inualido ſuſtinendi *Alludit autem ad illud Pſalm. 8. Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius, quum dicit;* vniuerſitatem homini ſubiectam. *Rectè etiam interpretatur Rhenanus illud:* cum definitione mortis conueniſſet, *id eſt adlocutus fuiſſet.*

Cap. IX.

49. Quoquo tamen (inquis) modo, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Neque propterea Deo delictum imputandum, quòd adflatus Dei ſit anima. *Sunt autem verba hæc Marcionis vſque ad illud:* Ad hoc, &c. *quamquam interim ſua phraſi ea reddat.*

50. quod Græca ſcriptura ſignauit, adflatum nominãs, non ſpiritum, &c.] *Rectè Græca vox* πνοὴ *ad marginem adnotata eſt à Rhenano, ad quam hîc alludit Auctor; nam ea legitur Gen. 2. non verò* πνεῦμα; *quare proinde etiam interpres Latinus rectè tranſtulit ſpiraculum vitæ, quod* adflatum *Auctor, non verò:* ſpiritum. *Ideircò rectè ſuprà lib. de Baptiſ. cap. 5. num. 43. allegoricè loqui diximus Auctorem, dum etiam* ſpiritum Dei *hominem in illo adflatu accepiſſe fatetur; vbi de hoc latiùs.*

51. Quidam enim de Græco interpretantes, &c.] *Hîc diſertis verbis eos impugnat,* qui pro adflatu ſpiritum ponunt. *Quò pertinet etiam illud ſuprà lib. de Anima, quum ſe excuſans dicit cap. 11.* Sed vt animam ſpiritum dicam, præſentis quæſtionis ratio compellit; quia ſpirare alij ſubſtantiæ adſcribitur: hoc dum animæ vindicamus, &c. ſpiritum neceſſe eſt certà conditione dicamus; non ſtatus nomine, ſed actus, nec ſubſtantiæ titulo, ſed operæ; quia ſpirat, non quia ſpiritus propriè eſt. nam & flare, ſpirare eſt. Ita & animam, quam flatum ex proprietate defendimus, ſpiritum nunc ex neceſſitate pronũtiamus. Ceterùm aduerſus Hermogenem, qui eã ex materia, non ex Dei flatu contendit, flatũ propriè tuemur. Ille enim aduerſus ipſius ſcripturæ fidem, flatum in ſpiritum vertit. *Similiter etiã Marcionem vertiſſe hîc ſubindicat, atque adeò animam fuiſſe ſubſtantia Dei partem. quare facit hic locus ad illius intellectum, qui alioqui ſubobſcurior videbatur, de quo vide illic etiam noſtras Adnotationes num. 140.*

52. Intellige itaque adflatum minorem ſpiritu eſſe.] *Prorſus ſic legendum, pro:* minorem ſpiritum, *quia ſequitur:* non tamen ſpiritum; *pro quo facit etiam*

quod

Digitized by Google

quod ſequitur num. 53. & rurſum illud infrà: ita nec adflatus factus à ſpiritu, ideò erit ſpititus.

53. Capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum, &c.] Et hîc (inquit Rhenan.) vides quomodo verbo: capit, vtatur. Hoc eſt, flatus ſignificat etiam imaginem ſpiritus, ſicut poteſt dici imago ſpiritus.

54. habens illas vtique lineas Dei, &c.] Pulcrè explicat, qua ratione imago Dei anima, nempè, quâ immortalis, quâ libera & ſui arbitrij, quâ præſcia plerumque, quâ rationalis, capax intellectus & ſcientiæ. Quibus conformiter Animam definiunt Auctor lib. de Anima, cap. 22. immortalem, liberam arbitrij, diuinatricem, rationalem; de quibus omnibus ibi, & præcedentibus capitibus, de ſingulis latiùs, in Adnotationibus noſtris; hîc verò additur: capax intellectus & ſcientiæ, quod ibi non eſt, niſi fortè eò pertineat illud: per ingenia mutabilem.

55. Sic nec vſque ad integritaté à delicto, &c.] Quum Deus hominem primum rectum & iuſtum, atque adeo immunem à delicto creauerit; hoc accipiendum de ea integritate à delicto, quâ peccare non poſſet; quod ſoli Deo cedere, id eſt, competere, addit Auctor. Proinde fortaſſis rectiùs legeretur mox: non delinquendi facultatem, pro: fœlicitatem; ſed immutare nolui, refragantibus MS. cod. Vaticanis; maximè quòd idem penè ſenſus ſit. Idipſum etiam indicat Auctor, dum aliquanto pòſt negat animam immunem delicti.

56. Ergo (inquis) dediſti animæ infirmitatem ſuprà negatam, &c.] Hæc ſunt rurſus verba Marcionis.

57. dominum vniuerſitatis, &c.] Intelligit hominem, de quo ſimiliter cap. præced. Quia nec vniuerſitatem (id eſt vniuerſum) homini ſubiecisſet, &c. non potiori angelis; quem & hîc fortiorem angelis ſubiungit, ſi in lege Dei conſtiterit, id eſt, perſtiterit.

58. cui iam angeli adminiſtrant, &c.] Etiam hîc confirmatur auctoritas Canonica Epiſtolæ ad Hebræos, quum legatur Hebr. 1. & non alibi: Nónne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus, in miniſterium miſſi, propter eos, qui hæreditatem capiunt ſalutis? Subiungens autem: qui etiam angelos iudicaturus eſt, adludit ad illud 1. Cor. 6. quoniam angelos iudicabimus. Atqui rectè Rhenan. ibi: Quòd ſi ita ſe habent, res, ſubaudit.

CAP. X.

59. Sed etſi ab homine in diabolum tranſcripſeris mali elogium, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd etiamſi diabolo tamquam ſeductori imputandum eſſet delictum; non tamen Deo, à quo ille bonus creatus eſt. Atqui ſimilem phraſin adnotat Rhenanus ex libro præcedente, cap. 22. Totum denique creatoris elogiũ in illum reſcribetur. Sine autem legas cum Apoſtolo Hebr. 1. & Vatic. MS. 2. qui facit angelos ſpiritus, ſiue enim aliis; qui fecit, perinde eſt, & iſtud magis probatur.

60. diabolus, id eſt, delator, &c.] Haud abſimiliter infrà lib. 5. aduerſ. Marcionem: Ipſum vocabulum diaboli, quæritur ex qua delatura competat. Διάβολος enim à διαβολῆ. Quomodo autem delator fuerit, nempè: deferendo falſum, pulcrè explicat.

61. primò, quòd Deus illos ex omni ligno edere vetuiſſet, &c.] Interpretatur iſtud ſecundum editionem 70. qui paulò aliter quàm Hebræi legunt: Quare dixit Deus: Non edetis ex omni ligno, quod eſt in paradiſo; neque enim hoc dixerat Deus, ſed econtrario: Ex omni ligno quod in paradiſo, comedes.

62. In perſona enim principis Sor, &c.] Sic legimus ex Vatic. 2. MS. pro: In perſonam. Explicat autem pulcrè locum Ezechielis 28. diſſentiens nihilominus in nõnullis ab editione 70. quæ hodie exſtat. Atque imprimis in hoc, quòd non ſolùm hîc, ſed in ipſis verbis Prophetæ Principem Sor appellet, quem alij, & Græci, & Latini Principem Tyri, idque ſeruata voce Hebraica צר Sor, quæ eodem cap. ſemper reperitur, ubi Græcè eſt τύρȣ.

63. Tu es reſignaculum ſimilitudinis, &c.] Quãquam & Hebraica & Chaldaica, Latináque voces: Signaculum ſignificent, & hodie etiam vox Græca ſic transferatur; tamen germanam hanc eſſe Tertulliani lectionem, patet ex Comment. B. Hier. in hunc locum Ezechielis, vbi videtur adhuc alludere: In Latinis (inquit) codicibus, pro: ſignaculo, reſignaculum legitur, cùm χαχόζηλως verbum è verbo exprimens, qui interpretatus eſt iuxta 70. tranſlationem, ἀποσφράγισμα, reſignaculum poſuit. Vnde quidam ſic intelligunt, quòd ſignaculũ Dei & figuram, quæ velut in cera molliſſima expreſſa ſit, Rex Tyri reſignauerit atque perdiderit; vt pro ſignaculo fecerit reſignaculum, nequaquam habens imaginẽ & ſimilitudinem Dei, iuxta quã & primus homo conditus eſt. Hactenus ille, explicans illud Auctoris: qui ſcilicet integritatem imaginis & ſimilitudinis reſignaueris. Eſt enim vſitatum reſignare, pro aperire quæ ſigillo clauſa ſunt, etiam ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 6. & infrà lib. de Caſtit. dum dixit: ob reſignatos cellæ vinariæ loculos; ſicut ibidem adnotauimus num. 81. Atqui adiecimus: plenus ſapientia, iuxta editiones Ezechielis omnes, quòd id explicet his verbis: vt ſapientiſſimo omnium.

64. Lapidem optimum indutus es, &c.] Prorſus etiam hoc lego, pro eo quod mendoſiſſimè legebatur: eſt, quippè quum & præcedentibus & ſequentibus verbis diabolum ſub perſona Principis Sor alloquatur. Atque B. Hieron. vbi ſuprà adnotauit; quos hîc habent 70. eoſdem hos lapides xij. deſcribi & Exod. 28. in Rationali Pontificis, & Apocal. 21. vbi de fundamentis nouæ Hieruſalem agitur; remittens (vti & nos) vlteriorem tractatum de iis ſingulis ad Epiphanij librum quem ad ſe miſerit, de xij. gemmis in veſte Aaronis, qui etiamnum exſtat MS. in Bibliotheca Vaticana Græcus, et non ita nuper anno 1565. Tiguri Græcè & Latinè excuſus eſt, tum ad Plinij naturalis hiſtoriæ lib. 37. Cum quo & MS. Vatic. 2. licet leges: onychinum. aut cum vulgatis excuſis (iuxta vocem Græcam ὀνύχιον) onychium. De iiſdem omnibus vide & Ariam Montanum lib. de Aaron, ſiue ſacris veſtimentis, vbi ad gemmas noſtri ſæculi notas pleraſque deducit. Hoc interim præteriri non debet, quòd Apocal. 21. pro Carbunculo, Ligurio, Achate, & Onychio, qui hîc commemorantur, & Exod. 28. & Græcè & Latinè ponantur, Calcedonius, Sardonyx, Chryſopraſus, & Hyacinthus. De quibus omnibus numero ſedecim pulcrè Hrabanus noſter lib. 17. de rerum naturis & proprietatibus cap. 7. tum ad litteram, tum myſticè tractat.

65. cùm Cherub poſui te in monte ſancto Dei &c.] Hîc etiam variat à 70. magis conſentiens cum Hebræis, pro eo quod illi: Cum Cherub vncto à Deo & habitante in tabernaculo poſui te, &c. ſicuti rectiùs legiſſe videtur B. Hieron. vbi ſuprà, quàm quod hodie legitur vnctus; qui adeò videtur legiſſe χερȣβὶμ, pro eo quod nunc χερȣβὶμ ὁς.

66. donec inuentæ ſunt læſuræ tuæ, &c.] Hîc quoque & in tranſlatione, & in explicatione diſſentit à 70. qui legunt ἀδικήματα ἐν σοὶ; pro quo B. Hieron.

Digitized by Google

vertit iniquitates in te, quum Auctor læſuras mox interpretetur, quibus læſit hominem. Atqui vocabulo læſuræ (inquit Rhen.) ſæpè vſus eſt antè. Lib. de Patientia, cap. 7. Demonſtrans (inquit) per abiectionem diuitiarum læſuras quoque earum computandas non eſſe; & alijs in locis, vt adnotauimus. Atqui ſicuti alia hîc multa, ita etiam aliter diſtinxi quod ſequitur ſecundum Ezechielem: De multitudine negotiationis tuæ promas tuas repleſti, & deliquiſti, & cætera. Quæ, &c.

67. quòd nemo hominũ in paradiſo Dei natus ſit, ne ipſe quidem Adam, &c.] Eodem pertinet quod ſuprà dixit cap. 4. vt quamquam totius orbis poſſidens in amœnioribus motaretur, trãſlatus in paradiſum. Et verò idipſum verba Moyſis Gen. 2. indicãt, quibus dicitur accepiſſe Deus hominem quem fecerat, & poſuiſſe in paradiſum. Atqui ſunt Tertullianica: malitiæ exorbitaſſe, &: commeatum operationibus eius admetiendo.

68. Certamini enim dedit ſpatium, &c.] Etiã hic locus facit pro libero arbitrio poſt peccatũ, quum dicit: Certamini dedit ſpatiũ, vt & homo eadem arbitrij libertate elideret inimicũ, qua ſucciderat illi, &c. Sic enim legendũ rectè adnotauit Rhen. & confirmãt MS. 2. cod. Vat. pro: ſucciderer: ac ſi dicat, ſuccubuerat. Nam hoc verbo ſæpè vtitur, vt lib. de Patient. c. 5. At vbi ſemel ſuccidit impatientiæ, & lib. 4. adu. Marc. quæ nulli tactui ſuccidiſſet, ſi fuiſſet, & alijs in locis.

Cap. XI.

69. Igitur vſque ad delictum hominis, &c.] Capiti huic titulũ dedimus: Quòd ſi poſt delictũ hominis Deus ſeuerus fuerit, ad iuſtitiã eius id pertinere. De quo vide etiam librum præcedentem, cap. 26.

70. ſed quę, &c. per benedictionem in cremẽtũ generis audierat: Creſcite, &c.] Rhenanus hic adnotauit, poſſe eſſe figuram Græcam, ac ſi dicat: per benedictioné ſecundũ incremẽtũ generis audierat, &c. Sed ſi diſtinguatur in duas voces illud: in cremẽtũ, ſicuti legẽdum cenſeo, nihil erit opus. Atqui pulcra hîc ſunt Antitheſes, quarum prior pars ex 3. capite Geneſeos, poſterior ex 1. aut 2. deſumpta eſt, ſicuti ad marginẽ adnotauimus.

71. Creſcite tantùm & multiplicamini, &c.] Mirum eſt vnde illud: tantùm irrepſerit; quia tamẽ id etiam habent MS. Vatic. 2. cod. retinui. Adnotãdum verò quod de terra dicit, ſed antè benedicta. neq; enim id nominatim reperitur in ſcripturis, ſed videtur Auctor intellexiſſe, benedixiſſe Deũ omnia illa, de quibus habetur: Et vidit Deus quod eſſet benũ; quis ſenſus ex eo mihi colligitur, quod ſuprà dixit cap. 4. Sic & benedicebat quæ benè faciebat.

72. Exinde in ſcorteis veſtibus, &c.] Scorteas rectè interpretatur Rhenanus pelliceas. Omnia namque (teſte Feſto) ex pellibus facta, ſcortea appellantur. Cui conſentit Varro l. 6. de lingua Latina. Sunt verò Tertullianica: inoperatam bonitatem, hoc eſt ſine opere; adfinem mali; eodem iugo vegeri (de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latius) æmulum mali, &: boni æmulum; denique: quantò, &: tantò.

Cap. XII.

73. Ita ſi ſocietas, &c.] Inſcriptionem huius capitis edimus: Quòd quum iuſtitia cum bonitate perpetuò Deo adfuerit, non rectè ſeparentur Deus bonus & Deus iuſtus. Eſt autem Tertullianicum illud: modulata eſt.

74. Iuſtitiæ opus eſt, quòd inter lucem & tenebras ſeparatio pronũtiata eſt, &c.] Iſta pleraque omnia, quæ hic recenſet, Gen. 1. reperiuntur; illa verò: inter arborem agnitionis, mortis, & vitæ, inter orbẽ & paradiſũ, Gen. 2. vbi Paraphraſticẽs interpretatur Auctor asborem agnitionis, mortis, & vitæ; quæ appellatur ſcientia boni & mali. Videtur autem mendoſum illud: inter maris cetum, quia nihil comparationis inter cete grandia quantumuis magna, & aridæ molem. Proinde caſtigauimus: cœtum, vt adludat ad congregationem aquarum, quã appellauit Deus maria, ſicuti habetur Gen. 1. Sunt autem rurſus Tertullianica: aquigena & terrigena; iudicatò diſpoſitum; iuſtitiam de cauſſa mali offuſces; &: obuentitiam.

Cap. XIII.

75. At enim, vt malum poſtea erupit, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd iuſtitiæ Dei punitio etiam ad eius bonitatem pertineat.

76. Denique timor iudicij ad bonum, non ad malum confert, &c.] Latè hoc ipſum tractauit Auctor ſuprà lib. 1. aduerſ. Marc. cap. 27.

77. Legis mali viam latã, &c.] Adludit ad illud Matth. 7. lata porta & ſpatioſa via, quæ ducit ad perditionem, & multi ſunt, qui intrant per eam.

78. Qualem oportet Deũm, velles, &c.] Senſum hunc reddit Rhen. Qualem oporter Deum eſſe, id eſt, bonum & iuſtum, velles equidem, niſi malefacta terrorem tibi incuterẽt; qualẽ eſſe malles, expediret tibi, ſcilicet eſſe talem, quum malè viuas, & malefactis delecteris. Sequitur enim: ſub quo delicta gauderent. Eſt autem Tertullianicum: mali extraneus.

79. ſi non & nocentiæ ſpectẽ, &c.] Rectè ſic Rhenan. pro: ſpeciẽ, ſubintelligens mercedem; addens: nocentiam: pro improbitate ſeu malitia accipi. Placet autem magis: remuneret, quod habet Vatic. MS. vnus cod. quàm: remuneretur, quod alter & excuſi; ſed nolui mutare ob phraſin ſimilem Auctoris non ſemel ſuprà adnotatam, quâ paſſiuis pro actiuis vtitur.

80. quia malit miſericordiam quàm ſacrificiũ, &c.] Paulò aliter legitur etiam iuxta LXX. Oſee 6. & ſimiliter Matth. 9. Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Verius ſimiliter ſecundum ſententiam reddidit, non de verbo ad verbũ, illud Ezech. 33. quia malit pœnitentiam peccatoris, quàm mortem, tum hîc, tum alibi non ſemel. Nec abſimiliter infrà cap. 17. præterquàm quòd legat: exſpectat potius pœnitentiã peccatoris.

81. Diliges Deum, &: Timebis Deum.] Sic hîc locus diſtinguendus eſt; quia etſi eodem c. Deut. 6. vtrumq; habeatur; poſterius tamen multò, habetur alterum membrum. Sunt verò etiam voces Tertullianicæ obſecutori, & exorbitatori.

Cap. XIIII.

82. Ad omnia tibi occurrit Deus, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd ſi quando Deus condere mala dicatur, hoc intelligi de malis pœnæ, non culpæ. Quæ interpretatio adnotatu digna, aduerſus Caluinum, & eius aſſeclas, nec tamen à Tertulliano primùm edita, ſed vel etiam à B. Irenæo lib. 4. cap. 77. Quo loco aliorum Patrum tam Græcorum quàm Latinorum, immò etiam Ethnicorum ſimiles locos adfert Feu-ardentius noſter; ad quem vt ne hîc ſim prolixior, Lectorem remitto. Hîc ſolummodò adiiciã, idipſum repeti rurſum infrà c. 24. vbi & ſententiam ſuam his verbis comprobat: Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læſuris, non pro malignitatibus ponũtur; de quo etiam ibi aliquid dicemus n. 162. Quò pertinet etiam

Digitized by Google

net etiam illud, quòd locum Iſaiæ 45. hîc citatum, de bello interpretetur, ſuprà Tom. 5. lib. de Fuga in perſecutione. Videat præterea Lector, tum Chryſoſt. homil. 23. in cap. 6. Matth. & Iſich. in Leuitic. l. 4. tum homiliam integram B. Baſilij: Quòd non ſit Deus cauſſa malorum.

83. idem percutiens, ſed & ſanans.] Alludit ad illud Deuter. 32. Percutiam & ego ſanabo; item illud 1. Reg. 2. Dominus mortificat & viuificat, humiliat & ſubleuat; denique ad illud Iſai. 45. Ego faciens pacem, & condens mala. Atqui illa ſunt verba Marcionis: Ecce enim ipſe ſe conditorem profitetur malorum, dicens: Ego ſum, qui condo mala. Legimus autem ex 1. Vatic. MS. cod. vt & malitiæ iniuſtè auctor renuntietur, qui etiam non malè legit: ſuum cuique parti defendimus auctorem, pro eo quod alij: definimus: eligat Lector vtrū volet. Ex vtroque verò caſtigauimus: iſta iuſtitiæ mala condentis iudicia aduerſus mala delicti, pro: condenti, & delicta.

84. Ægyptū, &c. decemplici caſtigatione percuſſam, &c.] Intelligit decem plagas, quibus percuſſus fuit populus Ægyptius, ob hoſpitis populi, id eſt (etiam Rhenano interprete) Iudaici conflictationem, quas reperire eſt Exod. 7. 8. 9. 10. 11. ac 12. nempè aquarū verſarum in ſanguinem; ranarum; cyniphum, muſcarum; peſtis pecorum; hulceroſarum veſicarum; grandinis; tonitrui; & fulguris; locuſtarum; tenebrarum palpabilium; et cædis primogenitorum. Atqui: decemplicem dixit, ſicut Varro, decemplicatos lib. 5. de Ling. Latina.

85. Indurat cor Pharaonis, &c. qui iam legatos eius, &c.] Iſtud de induratione, reperitur imprimis Exod. 10. de legatis verò Dei excuſſis, ac labore populo adiecto, Exod. 5. Atqui ſiue: in exitium legas cū excuſ. & altero Vatic. MS. cod. ſiue: exitum, more Tertullianico cum altero, perinde eſt.

86. Ibim & crocodilum, &c.] Iuuenalis (inquit Rhenan.) Satyram 15. ſic auſpicatur:

Quis neſcit Voluſi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars hæc, illa pauet ſaturam ſerpentibus Ibim.

Atqui plura de Iſide ſuprà Tom. 1. Apolog. c. 6. n. 87. De reliquis verò Deorum apud ipſos portentis, c. 24. n. 377. denique & Adnot. noſtris in librum B. Cypriani ad Demetrianum, n. 32. vbi nominatim etiam crocodili meminit. De ipſo denique animali crocodilo Plinius tractat lib. 8. cap. 25.

87. Impedit & ipſum populum (nempè Iſraeliticum) ſed ingratum, &c.] Vbi alludit mea quidem ſententia ad cap. 11. Numeri, vbi igne impeditus, id eſt punitus eſt populus, & ad c. Num. 21. vbi per ſerpentes ignitos. Illud autem de immiſſis vrſis in pueros Eliſæum irridentes, reperitur 4. Reg. 2.

Cap. xv.

88. Iuſtitiam ergo primò iudicis diſpice, &c.] Capiti hoc inſcripſimus: Iuſtitiam eſſe quæ ſeueritas videatur.

89. Nam etſi patrum delicta, &c.] Alludit ad illud Exod. 20. Viſitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationē. Atqui reſpondet Auctor: Duritia populi talia remedia (id eſt, Rhenano interprete) ad talia remedia, compulerat.

90. poſteritatibus ſuis, &c.] Pluralis numerus (inquit idem) pro ſingulari, id eſt, poſteritati ſuæ, vel poſteris ſuis.

91. Sed etſi benedictio patrū, &c.] Iſtius rei exēpla habentur Gen. 12. 13. 15. 17. 18. & 21. vbi benedixit Deus, non ſolùm Abrahæ, ſed & ſemini eius, ſicut etiam rurſum Iſaac & ſemini eius, Gen. 26.

92. Saluo eo quod poſtea decerni habebat: Nō dicturos acidā vuam, &c.] Sic omninò hic locus diſtinguendus, vbi alludit ad Hierem. c. 31. & Ezech. 18. quos locos, pulchrè cum præcedenti conferens, interpretatur.

93. Sanguis illius ſuper capita noſtra & filiorum noſtrorum, &c.] Adnotatu digna eſt hîc varia Auctoris lectio: pro eo quod legitur Matth. 27. Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.

Cap. xvi.

94. Bona igitur & ſeueritas: quia iuſta, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd iudici non veniant exprobranda quæ illi accidunt.

95. ſiue ira, ſiue æmulatio, ſiue ſæuitia.] Quòd Deo Iram adſcribere videtur, & ſæuitiā, & alias quaſdam paſſiones, inter Paradoxa in Prolegomenis tractabitur. Quamquam interim hîc ſe ſatis explicat, quum dicit iram, ſæuitiam, alióſq; motus ita Deo tribui; ſicuti dexteram, oculos, & pedes Dei legimus, quæ tamen humanis membris aut ſenſibus non comparantur; vnde & ſub finē capitis: Iraſcetur enim, ſed non exacerbabitur, &c. Atqui legit quidem MS. Vatic. 1. codex: Vindicanda erat procacitas, &c. Atque ita nō potuerunt. Verùm magis placet vulgata lectio: Vindicanda erit, ac: nō poterunt. Sed ex eodem caſtigauimus: quæ iudici accidunt, pro: accedunt, ac legimus: ſicut & iudex.

96. & conſtrictent.] Iſtud pro: conſtringant, accipit Rhenanus.

97. non à Philoſophis, nec ab Epicuro, &c.] Quæ fuerit Epicuri & Philoſophorum quorumdam de Deo ſententia, mox explicat, quum ſubdit: qui nolunt Deum curare quidquam.

98. Si Deus iraſcitur, & æmulatur, &c.] Hæc verba ſunt Marcionitarum.

99. etiam mortuum Deum credere, & tamen viuentem in æuo æuorum, &c.] Eodem modo vſurpat: Deum mortuū credere, de Chriſto loquens, quo Apoſtolus 1. Cor. 2. Deum gloriæ crucifixum dixit; non ſecundum quod Deus gloriæ erat Chriſtus, neque ex virtute diuinitatis, ſed ex infirmitate carnis: ſicuti rectè id explicat B. Aug. lib. de Præſentia Dei, ad Dardanum.

100. Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus, &c.] Eodem loco B. Auguſt. latiſſimè tractat quomodo Deo adtribuantur dextra, oculus, & pedes; ſcripturas autem, ex quibus id deſumptum eſt, ad marginem adnotauimus. Eſt eiuſdem argumenti Liber incerti Auctoris, fortaſſis Hrabani inter opera B. Hieronymi, Tom. 4.

Cap. xvii.

101. Hæc itaque diſpecta totum ordinē, &c.] Capiti huic titulum impoſuimus: De diſciplinis & doctrinis Deo dignis, & bonitati eius conſentaneis. Legimus autem itaque, pro: ita, ex Vatic. 1. MS. cod.

102. catholicæ & ſummæ illius bonitatis.] Catholicam bonitatem propriè accipit pro ea, quæ per totum orbem terrarum diffuſa eſt; de quo nomine latius ſuprà lib. de Præſcript. ad Hæret. cap. 26. num. 156.

103. Nam etſi hoc quoque teſtimonium Chriſti, &c.] Quum apud Lucam hoc teſtimonium Chriſti: pluentem ſuper bonos & malos, &c. non reperiatur, ex quo multa eraſit Marcion, loquitur Auctor de integro Euangelio ſecundùm Matthæum, vtpotè quū ſolum Lucæ Euangelium agnouerit.

104. & omni à cōſcientia legitur, &c.] De Teſtimonio animæ, ſeu conſcientiæ, qua Deū fatetur etiā

ethnicus, habes ſuprà Tom. 1. librum integrum.

105. & reſtituens ſtatum regni Babylonis tyrãno pœnitentiam functo, &c.] Sic legimus ex 1. Vatic. MS. cod. nam ſolet Auctor vſurpare fungi cum Accuſatiuo. Intelligit autem Nabuchodonoſor; de quo Daniel. 4. & Auctor latius ſuprà Tom. 1. c. vlt. lib. de Pœnitentia.

106. quæ & filium Saulis moriturum ex deuotione populo cõceſſit, &c.] Hic loquitur de Ionatha, quem populus liberauit è manibus Saulis patris ſui, ſicuti habetur 1. Reg. 14. Illis autem verbis: & ipſum Iſraël toties reſtituit, quoties iudicauit, adludit ad librum Iudicum, cap. 3. 4. 6. & 10.

107. quum vtrumque conueneris in creatore, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenanus) deprehenderis. Sic lib. 4. adu. Marc. Hæc conueniemus; & ibidem multò antè: Quemcumque conueneris in via. Vide etiam ſimilẽ locum ſuprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 10.

108. Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moſes, &c.] De hoc latè ſuprà Apol. c. 19. quũ probat: vnius Prophetę Moſis ſcriniũ, ſæculis vincere omnes materias, origines, gentes, hiſtoriarum cauſſas & memoriarum, ipſas denique effigies litterarum; vbi vide Adnot. noſtras in caput integrum.

109. boui etiam terenti, vincula oris remittuntur.] Apertiùs vertit noſter interpres Latinus: boui trituranti, 1. Cor. 9. Eodem interim modo legit infra Auctor lib. 3. adu. Marc. c. 5. & l. 5. c. 7. vbi illum Apoſtoli locum tractat, Græcè eſt ἀλοῶντα.

CAP. XVIII.

110. Sed quæ potiùs legis bona defendam, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Reſpõſio ad Antitheſes Marcionis, de pœna talionis, ciborũ immũdorũ prohibitione, & ſacrificiorũ onere. Quæ deſumpta ſunt ex Exodi c. 21. Deut. c. 4. & Leuit. 1. 2. 3 4. 5. 6. & 7.

111. & liuorẽ pro liuore, &c.] Vel hinc colligitur, adludere Auctorẽ ad Exodi c. 21. vti diximus, vbi iſtud additur; quum Leuitici 24. & Matth. 5. non reperiatur.

112. à Deo expectare defenſam, &c.] Defenſa (inquit Rhen.) ſubſtantiuè, pro defenſione & vindicta. Et rectè; nã ſuprà T. 2. l. de Patient. c. 10. vertit Auctor: vindictam mihi, & ego vindicabo, pro eo quod hîc: Mihi defenſam, & ego defendam, (quod reperitur Deut. 32.) Vbi interim etiam defenſionem vſurpat. Eſt autẽ vox Tertullianica, quâ Metaphoricẽs vtitur: repaſtinaretur, id eſt (vt interpretatur Rhen.) defoderetur, obrueretur, ſepeliretur. Repaſtinantur enim vineæ veteres, dum refodiuntur. Atqui ſecundum coniecturam Latinij caſtigauimus: vt ſic improbitas æſtuata ceſſaret, pro: aſtura, maximè adſentiente Vatic. 1. MS. cod.

113. per eũdem ſaporem paſſionis, &c.] Saporis vocabulo (inquit Rhen.) deguſtationem perceptionémq; et ſenſum intelligit. Hoc vocabulo ſuprà alicubi vſus eſt, nẽpè lib. de Reſurr. carn. cap. 40.

114. Etſi lex aliquid cibis detrahit, &c.] De ciborũ immundorum prohibitione latiſſimè tractatur infrà T. 5. integra Epiſtola Nouatiani de cibis Iudaicis.

115. quæ quum ederet panem angelorum, &c.] Adludit tum ad illud Pſalm. 77. Panem angelorum comedit homo, vbi de Manna loquitur, tum ad illud Num. 11. in mentem nobis veniũt, cucumeres & pepones, quos comedebamus in Ægypto.

116. comitibus gulæ, libidini & luxuriæ, &c.] En etiam ab Auctore vſitatas gulam & luxuriam, ſicuti hodie accipiuntur à ſcholaſticis Doctoribus, quum de peccatis loquuntur capitalibus. Haud aliter autem dixit alicubi B. Hieronymus: Venter vino æſtuans, facilè deſpumat in libidinem.

117. vt & pecuniæ ardor reſtingueretur, &c.] Ita legimus ſecundum coniecturam Ioannis Harriſij Angli, pro: reſtringeretur, quam comprobatam reperi partim, vno codice Vatic. MS.

118. glorioſis eſcis.] Glorioſas (inquit Rhen.) vocat eſcas, quibus gloriantur nonnulli, nunc ob raritatem, nũc ob pretium.

119. Sacrificiorum quoque onera, &c.] Hæc (inquit Rhen.) Sacrificiorum onera, atque has operationum & oblationum negotioſas ſcrupuloſitates, l. de Præſc. hær. aptè vocauit moroſitatem Iudææ. Quum autẽ operationum nomine appellet ſacrificia, confirmatur etiam hinc quod ſuprà adnotauimus alicubi: facere, pro ſacrificare, & Auctori & aliis Patribus fuiſſe vſitatum, vnde etiam ethnici operari ſacris dicebant.

CAP. XIX.

120. Sed & in ipſis commerciis vitæ, &c.] Inſcriptionem huius capitis dedimus: Etiam Dei creatoris bonitatem cõfirmari ex Legalibus diſciplinis. Atqui verbis illis: aduſq; curã vaſculorum, videtur adludere ad illud Matth. 23. Væ vobis Scribæ & Phariſæi, qui mũdatis quod deforis eſt calicis & paropſidis. Nos autem ex vno codice Vat. MS. iterũ reſtituimus phraſi Tertullianica: ne illi, momento, id eſt, ad momentum, vacarent, pro eo quod Rhenan. ſubſtituerat: vlli momento.

121. Quid enim faceret beatum hominẽ, &c.] Vſurpat Auctor hominem pro viro; nam & Græca & Latina ac Hebraica, Chaldaicæque voces virum ſignificant, initio Pſalmi 1. Vſurpatur ſimiliter à vulgo Gallorum. Pulcra eſt autem Metaphora: rudem fidem operoſis officiis dedolantis.

122. Auferre nequitias de anima, &c.] Citat iſtud ſecundum LXX. ex Iſai. cap. 1. excepto quòd omittit (quod tamen etiam habent Hebræa, Chaldaica, & Latina aditiones) liberare iniuria oppreſſum. Præterquã quòd addat: diligere quæſtiones, ſeu potius (ſicuti caſtigo ex animaduerſione Ioan. Harriſij Angli:) dirigere. Nam hoc frequentiſſimum eſt Auctori. Fortè loco illius: Venite & diſceptemus, pro quo B. Hieron. ex Hebræo, & arguite me, quod interpretantur Chryſoſt. & Procopius in Comment. vt audacter, qui bonum opus fecerit, cum Deo diſceptet, quomodo etiam Auctor intelligere videtur. Si adderetur: cum Deo, clarius foret.

123. Fugere improborum cõtractum. &c.] Hic nouam periodum fecimus, quia reperitur iſtud Iſai. c. 58. vbi quum habeatur Græcè σύνδεσμον ἀδικίας, omninò hîc legi debet, ſicuti caſtigaui, improborum (quod paraphraſticũs ita tranſtulit Auctor, pro improbitatis) cõtractum, nõ vti habebatur: contactũ. Nam σύνδεσμος coniunctionem Quintiliano ſignificat, ſiue colligationem, vti tranſtulit interpres B. Iuſtini Mart. Apol. 2. & B. Hieronymus conformiter Tertulliano, creditorum obligationes interpretatur, & iniquas vſuras. Haud abſimiliter B. Hilarius in Pſal. 124. obligationes peccatorum transfert; quæ quid aliud quàm improborum contractus? Differt interim in eo hîc à LXX. quòd legat: dimittere confractam integram, pro eo quod Hebræa, Chaldæa, & Latina aditiones, cõfractos in requiem ſeu remiſſionem aut laxamentum, vti legit infrà Auctor l. 4. adu. Marc. c. 37. Vbi etiam cõfirmatur dicta noſtra caſtigatio, quum legitur, Diſſoluens violentiorum cõtractuũ obnexus.

124. Compeſcere linguam à malo, &c.] Etiam hîc nouam periodum auſpicamur, quia hæc & ſequentia ex variis Pſalmis ſunt deſumpta, ſicuti ad marginẽ adnotauimus, diſtinctis ſingulis locis per dicommata. Vbi reſtituimus

tuimus ex MS. Vat. 1. cod. & quàm iucundũ; quia illud: quàm, ſecũdò repetitur ab omnibus, Pſal. 132. Differt autem hîc etiam Auctor, dum legit; ſperare in hominem, pro eo quod alij omnes: in principibus. Quare & caſtigo: in Principes, quòd ſic legat Auctor infrà lib. 4. aduerſ. Marcion. cap. 15. Item emedo vtrobique: Dominum, pro: Deum, ſecundum MS. cod. 2. infrà, & ipſum Pſalmiſtam.

125. Qualis enim apud Deum merces homini? Et erit, &c.] Facit hic quoque locus ad confirmationem mercedis apud Deum pro meritis operum. Atqui trãſtulit Auctor διεξόδους τῶν ὑδάτων, exitus aquarũ, pro eo quod alij: decurſus, & ex Hebræo: riuulos. Vox Græca amphibola eſt; addit etiam, illi, quum alij omnes legant dumtaxat: proſperabuntur.

126. Innocens autem & purus corde, &c.] Hîc omittitur: manibus, quod habent alij omnes Pſal. 23. & legit: qui non accepit in vanum nomen Domini (quantum apparet, memoria lapſus, alludens ad Exod. c. 20.) pro: animam ſuam. Atqui legunt quidem Vatic. 2. MS. cod. qui non accipiet, & Vatic. 1. & non iurauit, ac: Deo ſalutari ſuo, ſed paſſim apud omnes legitur qui non accepit, ac: non iurauit, ſicuti antea hîc etiam legebatur; & Tertullianicum eſt: ſalutificatore. Eſt verò iterum adnotanda vox Auctoris: deliberandas, pro: liberandas; quum tamen mox legat: liberabit; quod retinuimus, etiamſi Vatic. 1. habeat: liberauit, eò quòd illud legant tam excuſi quàm MS. Pſalmorum codices, ſicuti etiam: Dominus cuſtodit, pro eo quod Vatic. 2. cuſtodiuit, legentes omninò: Redimet Dominus, pro eo quod erat litteris tranſpoſitis: Redemit.

CAP. XX.

127. Sed enim ſepiæ iſti, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De diteptione iuſta Ægypti per filios Iſraël, Exod. 12. In quo imitatur B. Irenæum l. 4. c. 49. vbi vide Adnotationes noſtri Feu-ardentij, qui ſimiles adlegat B. Auguſtini, Theodoreti, & Alcimi Viennenſis locos. Atque pro: ſæpè, rectè reſtituit ex cod. Gorzienſi Rhenan. ſepiæ; nam correſpondet Vat. 1. MS. cod. qui addit: eleganter & appoſitè hæreticos Marcionitas ſepiis comparari. Nam vt Plinius tradit lib. 9. c. 29. Sepiæ (piſcium genus eſt) vbi ſenſere ſe adprehendi, effuſo atramento, quod pro ſanguine iis eſt: infuſcatâ aquâ, abſconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ, vbi tradactionem ſui ſentiunt, hoc eſt, quum erroris arguuntur conuinciunturque, tenebras huius blaſphemiæ interuomunt (vt atramentum ſepiæ piſces) atque ita arguentem impediunt & auertunt, adlegando quæ bonitatem creatoris infuſcent, obnubilentque. Addẽs autem: quorum figura, illud quoque piſculentum (nempè ſepias) de cibis Lex recuſauit, alludit ad interdictum ciborum immundorum, Deuter. 14. vbi declarantur immundi piſces, qui abſque pinnulis & ſquammis ſunt, quales ſepiæ. Legimus verò ex Vatic. 2. MS. cod. iactitando, pro: iactando.

128. cognoſce in vtramque partem.] Hoc eſt (inquit Rhen.) ſede arbiter, & cognoſce cauſſam vtriuſq; gẽtis. Eſt autem hîc videre Iureconſultũ fuiſſe aliquãdo Tertullianũ, vtpotè qui nõ ſecus atq; Quintilianus in ſuis Declamationibus, hîc pulcherrimè vtriuſque partis actionem pauciſſimis verbis proponit, tam̃nam etiã per legatos actũ ſit vtrinq;, & pro Hebræis ſententiã fert: bonã eorũ cauſã pronũciãs. Atqui idipſum repetit infrà l. 4. adu. Marc. c. 24. Chriſtus (inquit) dignos pronũtians mercede operarios; excuſauit præceptum illud creatoris de vaſis aureis & argenteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptiis, digni vtique operarij mercede, non ad fraudem ſunt inſtincti, ſed ad mercedis compẽſationem, quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant. Elegãter etiam Laterinas vſurpat Auctor, et villas & ciuitates pro eodẽ habere videtur, nã Exod. 1. vnica vox eſt Græcè, Hebraicè, Chaldaicè, & Latinè.

129. & tamen has iuſtitia renuntiauerunt ſibi Ægyptij, &c.] Rhenano videtur Ironia eſſe, Ægyptios videlicet iuſtè renuntiaſſe operas Hebræorum, hoc eſt, mercedem pro operis debitam denegaſſe. Verùm ſi accipiamus: ſibi, pro illis, ea erit ſententia Auctoris, quòd operas iuſtitia adtribuerint Hebræis Ægyptij, ita iuri ſuo ad vaſa aurea & argentea renuntiantes. Nam non ſolùm poſteriori hoc modo, ſed & priori, pro adtribuere, accipi à Tertulliano: renuntiare; ſuprà adnotauimus l. de Anima, c. 15. n. 199. ad illud: Sed & quòd Ægyptij renuntiauerunt ei: Et ſibi, pro: ei, acceptum ab Auctore ſuprà oſtẽdimus ad lib. adu. Valentin. c. 20. n. 250.

130. an gratia Hebræorum?] Rectè Rhenanus gratiam interpretatur mercedem, quæ Hebræis debebatur. Atque adeò facit hîc Auctor pro catholica explicatione loci illius Apoſtoli: Gratia autẽ vita æterna; ita vt gratia non excludat, ſed includat mercedem.

131. vt ſolas ſcapulas ſuas ſcribæ eorum apud ſubſellia ſua oſtenderent, &c.] Etiam hîc in Iureconſultorum phraſi perſiſtit Auctor, tãquam ſi actione iniuriarum intentata (ita enim rectè interpretatur in hac ipſa periodo: iniuriarum iudicium Rhenanus) ſcribæ eorũ, nempè Hebræorũ (id eſt, quos hodie Procuratores ſeu Aduocatos vocamus) apud ſubſellia ſua, id eſt, coram iudicibus illorum, oſtẽderent Hebræorum ſcapulas, flagellorum contumelioſa atrocitate laceratas. Niſi quis malit per ſcribas intelligere Præfectos filiorum Iſrael, quippè qui (ſicuti legitur Exod. 5.) per exactores operum Pharaonis, flagellati fuerint.

132. ſatisfaciendum Hebræis pronuntiaſſet.] Ego ſecundum omnes codices MS. tam Rhenani quàm Vaticanos, iterum iſtud reſtitui, pro: ſatisfaciẽdum, Hebræus pronuntiaſſet; quia rectè quidẽ à Rhenano hîc ſubintelligitur: iudex; ſed ego de æquo quouis iudice, immò et Ægyptio, intelligẽdũ puto, non ſolùm de Hebræo iudice; iuxta interpretationẽ noſtram præcedentẽ paulò ſuprà, n. 129. neque obſtat illud; apud ſubſellia ſua, quia ego etiam hîc accipio: ſua, pro illorum. Pro quo facit, quòd addat ſimpliciter: Igitur ſi bona cauſſa Hebræorum, &c.

133. & ſuum populũ, &c. expũxit, &c.] Hîc etiã habes phraſin, quam rectè interpretatur Rhenanus: populo ſuo ſatisfecit, de qua latius ſuprà Tom. 1. lib. adu. Iud. c. 4. n. 15. Atqui rectè dicit Auctor, aliquod ſolatium. nã (vti ſubiũgit) Hebræis etiã filios Ægyptij reſtituere debuerant. nempè eos, quos iuxta mandatum Pharaonis, Exod. 1. recèns natos interfici iuſſerant.

CAP. XXI.

134. Sic & in ceteris, &c.] Titulum huic capiti damus: Quòd non fuerit contraria præcepto Domini, Exod. 20. circumlatio arcæ in Sabbato, Ioſue. 6.

135. Siquidem ſex (inquit) diebus operare, &c.] Mirum eſt, quomodo legat: operare, quum æditiones non ſolùm ex Hebræo & Chaldæo, ſed etiam LXX. ex Græco æditiones Latinæ Exod. 20. legant: operaberis. Atqui pro: Septima die Sabbatiza (quod, non lecta æditione LXX. mutauerat Rhenanus) lego prorſus cum Vat. 2. aliiſque omnibus MS. Sabbata; nam ſic Græcè etiam legitur tum Exod. 20. tum Deuter. 5.

Digitized by Google

136. quod? vtique tuum.] *Similiter etiam infrà l.4. adu. Marc. c.12.* Nam quũ de die Sabbati dicit: omne opus tuum non facies in ea; dicendo: tuum, de humano opere definit, quod quiſque ex artificio vel negotio ſuo exequitur, non de diuino. *Vnde apparet legiſſe Auctorem Græcè:* ἔργον σοῦ, *id eſt:* opus tuum, *nō ſicuti habetur hodie:* σὺ, *id eſt: tu. Maximè quũ etiam ſuprà Tom.1. lib. adu. Iud. cap. 4. pro:* opus tuum, *legat paraphraſticῶs:* opus ſeruile.

137. niſi longum eſſet, &c.] *Sic omninò lego, non ex coniectura Rhenani dumtaxat, ſed potiſſimùm, quia ſic legunt Vatic. 2. MS. cod.*

138. qui Sabbatis lignatum ierat, &c.] *Mallem legere:* Sabbato, *quam* Sabbatis; *nam Num. 15. non legitur pluribus Sabbatis ligna collegiſſe, ſed ſemel dumtaxat: in die Sabbati. At nolui: quod immutare, quod conſentiant MS. Vatic. cum excuſis.*

Cap. XXII.

139. Proinde & ſimilitudinem vetās fieri, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd legi ſimilitudinem vetanti fieri, ſerpentis ænei, aut Cherubim aut Seraphim aurea effigies, non magis refragetur, quàm ſacrificiorum præcepto eorundem poſtea reprobatio. *Locos autem ſcripturæ quos tractat, ad marginem adnotauimus.*

140. oſtendit & cauſſas, idololatriæ ſcilicet ſubſtantiam cohibentes.] *Si ſic legamus iuxta caſtigationem Gelenij, non eſt opus ſubintelligere (vti Rhen. facit)* ſunt, *quippè qui repererat interiectam vocem,* quæ, *planè ſuperfluam. Nam ſimiliter prorſus dixit Auctor ſuprà T. 2. lib. de Idolol. cap. 4.* Propter hanc cauſſam, ad eradicandã ſcilicet materiam idololatriæ, lex diuina proclamat: Ne feceritis idôlum; & coniungens: Neque ſimilitudinem eorum quæ in cœlo ſunt, & quæ in terra, & quæ in mari. *Vbi vide Adnotat. noſtras num. 14.*

141. Subiicit enim, Non adorabitis ea, neque ſeruietis illis, &c.] *Iſtud non modò reperitur additum Exod. 20. ſed etiam Deuter. 5. immo Leuitici 26. apertius legitur: Non facietis vobis ipſis manufacta neque ſculptilia, neque ſtatuam erigetis vobis, neque lapidem inſignem erigetis in terra veſtra,* ad adorandum eum, *ſiue vti B. Hieron. vertit:* vt adoretis. *Pro quo vtrobique Græcè legitur:* προσκυνῆσαι, *& pro:* ſeruietis, λατρεύειν. *Vſque adeo vt nō noua ſit ſimilis Catholicorum modernorum interpretatio, non prohiberi dictis locis imagines ſimpliciter, ſed ita vt non adorentur adoratione Latriæ. Neque verò hîc ſolùm, ſed ſimiliter etiam interpretatur dictos locos Tertullianus ſuprà dict. lib. de Idolol. c. 5. Vbi vide & Adnot. noſtras n. 22. Hoc vnum hic præterea adnotandũ, eſſe lectionem Auctoris in plurali:* non adorabitis ea, neque ſeruietis illis, *quum vbique ſecundum editiones omnes totum hoc præceptum primum ſingulari numero reperiatur prolatum. Porrò Tertullianum in hac ſcriptura huius explicatione imitantur B. Auguſt. alicubi, Theodoretus in Comment. & Ionas Aurelianenſis lib. 3. De cultu imaginum.*

142. ad remediandos eos.] *Sic (inquit Rhen.) l. de Reſurr. carn.* vitiorum à Domino remediatorum, *l. de Præſcript. adu. hær. c. 38.* vel trãſmutatione remediaremus. *Similes plures phraſeis inuenire eſt ſuprà Adnotat. noſtris in lib. ad Scapulam, Tom. 1. cap. 4. n. 31.*

143. Et taceo de figura.] *Cuius rei fuerit* figura, ſerpentis ænei effigies, pręcepta Moyſi à Domino, *nempè* Dominicæ crucis; *habes ſuprà tum lib. adu. Iud. Tom. 1. cap. 10. & iiſdem verbis infrà lib. 3. adu. Marc. tum etiam dicto lib. de Idolol. cap. 5. n. 22. vbi paucis etiã adiungit hanc Marcionitarum Antitheſin. Quibus adeò locis confirmari vſum imaginum crucis Chriſti, adnotauimus in Apol. cap. 16. n. 238. vbi multis aliorum etiam Patrum teſtimoniis eundem comprobauimus iam inde viſitatum fuiſſe ab Apoſtolorum temporibus.*

144. Sic & Cherubim & Seraphim aurea, &c.] *Mirum eſt, quomodo addat Auctor,* Seraphim, *quum nō modò Exod. 25. vbi mandãtur fieri, at 37. vbi à Moyſe cōfecta fuere; ſed etiam Num. 7. vbi legitur de Propitiatorio quod erat inter duos* Cherubim, *& rurſum 3. Reg. 6. vbi fiũt à Salomone* Cherubim *duo alij in tēplo Hieroſolymitano, dũtaxat,* Cherubim *fiat mentio. Atqui hos locos ſcripturæ pro confirmando imaginum & altarũ vſu adfert B. Athanaſius, ſerm. de ſanctis Patribus & Prophetis, iuxta quod citatur à Franciſco Turriano, l. de Dog. characteribus, cum aliis multis Patrũ auctoritatibus, quales nos etiam ſuprà adduximus Apolog. c. 12. n. 184.*

145. Diximus de ſacrificiorum rationali inſtitutione, &c.] *Nempè ſuprà cap. 18. Hîc pro:* auocanti, *ſubſtituimus:* auocante, *vtpotè quòd conſtruatur ab:* inſtitutione.

146. Non enim (inquit) bibam, ſanguinem taurorum? &c.] *Hoc quoque differt ab editionibus omnibus Pſal. 49. vbi legitur: Numquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo? quod quum interrogatiuè legatur, etiam hîc notulam interrogationis adiecimus, accipientes more Tertullianico:* Non, *pro:* Nónne. *Atqui illud:* Deus æternus non eſuriet nec ſitiet, *nuſquam reperire potui. Legitur quidem in eodem Pſalmo: Si eſuriero, non dicam tibi; ſed præmittit Auctor:* quia & alibi ait.

147. Nam etſi ad oblationes Abel, &c.] Oblationes *vertit Metaphraſticῶs, pro eo quod omnes editiones:* munera, *Gen. 4. ſicuti & ipſe Auctor paulopòſt:* Deinde: & holocauſta Noë odoratus eſt libenter, *pro eo quod alij dumtaxat:* odoratus eſt; *& hîc tamen illis conſentit B. Cypr. vertens: & delectatus eſt Deus in odorem ſuauitatis.*

148. vel etiam dicto.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) iuſſu Domini, vel iubente Domino.*

149. &: Sollēnitates & dies feſtos & veſtra Sabbata odit anima mea; Veſtra dicendo, &c.] *Sic prorſus diſtinguẽdus & ſupplẽdus eſt hic locus ex aliis Auctoris locis, vbi eandem ſcripturam citat, vt ſenſus conſtet.*

Cap. XXIII.

150. Si verò etiam circa perſonas leuẽ vultis intelligi, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Reiectionem quarũdam perſonarum, quas priùs probauerat, Deo tamquam bono iudici cōuenire. *Cuius quum reddit rationem:* quòd nihil tã bono iudici cōueniat, quàm reiicere & adlegere; *facit etiam pro meritis operum. Reſtituimus autem:* adlegere, *ex Vatic. 1. MS. cod. pro:* adligere, *iuxta quod alibi etiam frequenter Auctor loquitur.*

151. Adlegitur Saul, ſed nõdum deſpector Prophetæ Samuelis.] *Auctor aduerſus* Antitheſes Marcionis *ſcribens, frequenter Antitheſibus in his libris vtitur. Reperitur autem iſtud partim 1. Reg. 9. vbi à Domino in regem vngi iubetur, partim 1. Reg. 13. vbi quòd deſpiciens Prophetam, eo non exſpectato holocauſta obtuliſſet pacifica, à Domino reiectus legitur.*

152. Reiicitur Salomon, &c.] *Similes Auctoris loci ſunt ſuprà lib. de Præſc. adu. hær. c. 3.* Salomon omni gra-

Digitized by Google

ni gratia & ſapientia donatus à Domino, ad idololatriam à mulieribus inducitur; *& infrà l.3 adu. Marc.c.20.* Salomoni verò etiã ira Dei acceſſit poſt luxuriã & idololatriã; *item l.5.c.9.* Salomõ (audeo dicere) etiã quam habuit in Deo gloriã amiſit, per mulieres in idololatriã vſq; pertractus. *Nec abſimiles B.Cypr. loci, tũ Epi.7. ad Rogatianũ:* Salomõ *(inquit) & Saul & ceteri multi, quãdiu in viis Domini ambulauerint, datã ſibi gratiam tenere potuerunt: recedente ab iis Dominica diſciplina, receſsit & gratia. tũ l.de Unit. Eccl. in hac verba:* Salomõ *poſtquàm dereliquit viã Domini, perdidit et gratiã Domini, ſicut ſcriptũ eſt: Et excitauit Dominus Satanã ipſi* Salomoni. *Atqui alludit vterq; ad 3.Reg.c.11. ſed an poſtea iterũ per pœnitẽtiã in gratiã cum Deo receptus ſit, adhuc ſub iudice lis eſt, quod aiunt.*

153. Benè adhuc agentes prædamnaret propter futura delicta? &c.] *Iſtud omninò legi debet interrogatiuè, quia ex ſententia loquitur Marcionitarum, cui aptè reſpondet:* Sed Dei boni non erat, nondum merẽtes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recuſaret propter priſtina beneficia. *Neque enim præſcitẽtia meritorum, cauſſa eſt diuinæ prædeſtinationis, ſicuti hæreticè ſentiebat Pelagius; de qua re, ne hôc prolixior ſim, videat Lector Sixtũ Senenſem Bibliotheca ſancta l.6. Adn. 251. & 252. ex BB. Auguſtino & Thoma Aquinate. Legimus autem ex 1.MS. Vat.cod. tum paulo prius n.151.* Adlegitur Saul, *tum hîc:* vt eum Deus ſemper adlegeret, *&:* quem numquam poſſet adlegere; *denique;* & numquam adlegetur; *pro eo quod alij:* Eligitur, eligeret, eligere, *&:* eligetur; *eo quòd ante omnia præcedit:* & tencere & adlegere; *& rurſum cap. ſequ. ab omnibus legatur:* digniſſimè adlegerat, *&:* Saulis adlectionem, *item:* adlectione hominis.

154. in vtroque diſpungetur à Deo.] *Hoc eſt (inquit rectè Rhenan.) in vtroque ei ſatisfiet, in vtroque mercedem accipiet. Nam non ſemel ſuprà ſimiles phraſes Auctoris adnotauimus.*

CAP. XXIIII.

155. Sic & pœnitentiam apud illum prauè interpretaris, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*, Quòd Dei pœnitentiam prauè interpretetur Marcion. *Rectè autem ita locum hunc reſtituit Rhenanus, vt legatur:* apud illum, *ne ipè Deum creatorem; quia conſentit alter MS. Vatic.cod. Eſſe autem verba hæc Marcionis, manifeſtum eſt. Atqui pulcrè in eandem ſententiam B. Aug.l. de ciuit. Dei, cap.7. vbi legitur quòd* Deum pœniteat; *mutatio rerũ ſignificatur, immutabili præſcientia diuina remanente. Multò autem latiùs id toto hoc capite proſequitur Auctor, qui pulcrè tam ſuam, quàm B. Auguſtini ſententiam confirmat; tum verbis ſcripturæ eiuſdem capitis 1.Reg.15. vnde* pœnitẽtiam Dei *adferebat Marcion:* non conuertetur, neque pœnitentiam aget; quia non ſicut homo eſt ad pœnitendum, *tum etiã hîs verbis, ſub finem capitis:* Nam & in Græco ſono pœnitentię nomen non ex delicti confeſſione, ſed ex animi demutatione eſt cõpoſitum; *de quo proinde infrà num.165. Quibus verbis explicatur, quod hîc habet Auctor:* Non ſemper pœnitentiam, confeſſionem ſapere mali operis vel erroris.

156. beneficij ingratus, &c.] Ingratus *(inquit Rhenan.) cum Genitiuo* beneficij *conſtruitur. Sic ad calcem lib.3. adu. Marc.* Qui *(inquit)* ob vtriuſque promiſſionis ingratos.

157. & ſancto ſpiritu auget, &c.] *Alludit ad illud 1.Reg.10. Et inſiluit in eum Spiritus Domini, & incœpit prophetare; quem rectè etiam* ſanctum Spiritum *vocat Auctor, quia iuxta promiſſum Samuelis eodẽ capite mutatus eſt in alium virum. Eſt autem Tertullianicum:* Vacante delicto.

158. Ecce (inquis) criminoſam eam *(nempè pœnitentiam Deo)* animaduerto, &c.] *Verba ſunt iterum Marcionis vſque ad illud:* Benè igitur, *&c. Reperitur autem prius teſtimoniũ, quod hôc ab illo obiicitur Ion. 3. poſterius Ion. 4. in quo eſt Tertullianicum illud:* plurimum miſericordiæ, *Græcè vnica voce* πολυέλεος, *pro: multa miſericordiæ. Reſtituimus autem ex 1.Vat.MS. cod.* Sicut & ipſe Ionas ad Dominum, *pro:* Deum, *quia illud legunt bis æditiones omnes.*

159. Et, quia Marcion defendit arborem bonã, &c.] *De hoc ſuprà latiùs lib.1.c.2.n.26. Omittimus autẽ ſecundum:* &, *ſuperfluum, iuxta MS.1.Vatic.cod. qui legit etiam:* abundantiſſimæ miſericordiæ, *ſed:* abundantiſſimi *magis eſt Tertullianicum. Ex eodem ſupplemus:* etiam earum malitiarum.

160. &: Ecce ego emitto in vos mala, &c.] *Multi ſunt eiuſcemodi loci in ſcripturis, quibus legitur: Inducam ſuper eos malum, ſeu mala, nempè 3. Reg. 9.4. Reg. 21.2.Paral.7. & Hier.4.10. & 23. Ego vero ad marginem adnotaui Hier. 18. vbi legitur: Ecce ego fingo, Græcè* πλάσσω, *ſuper vos mala. in quo conuenit hîc Auctor.*

161. quorum ſatis diluimus infamiam, &c.] *Suprà, nempè cap. 14. vbi dicit intelligenda hæc* mala non culpæ, ſed pœnæ.

162. Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læſuris, &c.] *Similiter adnotauit Latinius alicubi Auctorem vertiſſe:* læſuras, *pro:* malitiis. *Atqui pro Auctore facit tum quòd* κακία *Græcè Matth.6. in Oratione Dominica pro* κακώσει *accipiatur, teſte B.Hieronymo, tum quòd etiam apud alios Auctores ſignificet interdum afflictionem. & miſeriam. Sunt autem Tertullianica:* deletui vindicandæ, *&:* admiſſum *ſubſtantiuè, tum hîc, tum c. ſequ. quum inquit:* incertus admiſſi, *&:* cum aliqua iam tunc admiſſi ſuggillatione; *item:* præter admiſſum.

163. ex recordatione plurimũ delicti, &c.] Plurimùm *(inquit Rhenan.) Aduerbialiter, pro: vt plurimùm, Terentius in Phormione: Domum ire pergam, vbi* plurimùm *eſt. Sic etiã noſter Auctor ſuprà locutus eſt. Latius, Minimùm, hoc item modo vſurpãt. Atqui de voce:* ingratia, *ſuprà alicubi dixiſſe aliquid meminimus; hôc certè pro ingratitudine accipi videtur.*

164. Diſcidit Dominus regnum Iſraëlis, &c.] *Videtur hinc, olim apud LXX. non fuiſſe lectum aliud quàm* τὴν βασιλείαν ἰσραὴλ, *id eſt,* regnum Iſraëlis, *ſicuti etiam vertitur ex Hebræo & Chaldæo. Neſcia itaque vnde irrepſerint quæ hodie adiiciuntur* σοῦ, *&* ἀπὸ; *quæ dum vertuntur* regnum vnum ab Iſraël, *contextum ipſum reddunt obſcuriorem. Atqui more ſuo* τῷ ἀγαθῷ ὑπέρ σε *vertit:* optimo ſuper te, *pro: bono, & paraphraſticũs* εἰς δύο, in duas partes.

165. Nam & in Græco ſono pœnitentiæ nomen, &c.] *Vox* μετάνοια, *pro quo ex Græco:* pœnitentia *transfertur, à* μετανοεῖν *deriuatur, quod* non delicti confeſſionem, *ſed* animi demutationem *ſignificat, ſicut patet ex Xenophonte initio l.1.* παιδείας, *et aliis Græcis ſcriptoribus. Siue autem legas:* cõpoſitũ eſt, *ſiue,* comparatum *cum Vatic.1.MS.cod. perinde eſt.*

166. quam apud Deum, pro rerum variantium ſeſe occurſura, oſtendimus, &c.] *Ab exemplaribus ſcriptis (inquit rectè Rhenan.) nihil eſt ſubſidij. Diuinæ*

Tertullianum ſcripſiſſe: occurſura, *vt ſit ſubſtantiuum nomen,pro:*occurſu; *nam huius terminationis vocabulis gaudet.Leges ergo:*quam apud Deum,pro rerum variantium ſeſe occurſura, oſtendimus. *Itaque in numerum iſtiuſmodi nominum, paratura, genitura, læſura, ſufficitura, ſupparatura, referes & illud:* occurſura.

Cap. xxv.

167. Iam nunc vt omnia eiuſmodi expediam, &c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus:* Prauè etiam interpretari Marcionem verba illa Dei: Adam vbi es; vbi eſt Abel frater tuus; &: Deſcendens videbo. *Quæ reperiuntur Gen.3.4.ac* 18.

168. Nec enim ſimplici modo,id eſt,interrogatorio ſono,&c.] *Hinc patet quod ſecundo hîc loco legitur:* Adam vbi es; id eſt, in perditione es, *non debere legi* interrogatiuo ſono; *quare pro notula interrogationis,dicomma ſubſtituimus. Eodem autem modo B.Auguſt.lib.11.de Gen.ad litter.cap.33. Increpantis (inquit) vox eſt,non ignorantis. Atqui Tertullianica ſunt voces:* impreſſò,& incuſſo, & imputatiuo, *quas explicat quum ſubdit:* vt increpandi & dolēdi vox ſit. *Aliter paulò interim locum hunc interpretatur Auctor infrà l.5.aduerſ. Marcionem,*vt confeſſionem probaret, & timorem prouncaret. *Aliter etiam Nouatianus, ſiue quiſquis alius Auctor lib.de Trinit. infrà Tomo* 5. Nam quòd & requiritur (*inquit*) non ex ignorantia venit, ſed ſpem hominis futuram in Chriſto ſalutis & inuentionis oſtendit.

169. qui totum orbem cōprehendit manu velut nidū,&c.] *Reperitur iſtud Iſai.10.iuxta LXX. præterquàm quòd illi hodie in Futuro legunt, quod Auctor in Præterito. Certè interpretes potius fuiſſe LXX. quàm tralatores,etiam hinc patet; vtpotè qui vocem Hebraicam (quæ & fortitudinem populorum ſignificat,ſicuti vertit B.Hieronym.& exercitus) oratorio more accipientes, pro omnibus exercitiis populorum,interpretati ſunt orbem totū; ſicuti rectè ante me adnotauit Leo de Caſtro in Iſaiam. Quod autem ſequitur:* cuius cœlum thronus, & terra ſcabellum, *ſcribitur Iſai.66. Atqui rectè adnotauit Rhenanus ad marginem Ironicè dici quod ſequitur:* nimirùm, &c.

170. naſo agis, &c.] *De hoc prouerbio vide noſtra Prolegomena.Lego autem omninò:* Interrogabat Deus quaſi incertus,& hinc liberi arbitrij probans hominem; *omiſſo:* vt, *ſuperfluo; & rurſum ex cod.1. Vatic. MS.reſtituo:* & hoc nomine releuandi, *pro:* reuelandi, *quia ſequitur oppoſitum:* De Cain: & hoc nomine grauandi, *& rurſum:* confeſſione releuatos.

171. Sicut de Cain ſciſcitatur: Vbinam frater eius; quaſi nō,&c.] *Sic etiam recèns diſtinguo hunc alterum,quem hîc tractat,ſcripturæ locum. Haud abſimiliter B.Auguſt.lib.1.contra Fauſtum Manich.cap.9. Interrogat (inquit) Deus Cain non tamquam ignarus, eorum à quo diſcat,ſed tamquam iudex reum, quem puniat, vbi ſit frater eius.Item Iuſtinus Martyr tam de Adam quàm de Cain, lib.adu.Tryphonem. Videtur legiſſe Auctor duntaxat:*Sanguis *fratris tui* vociferatur *ad me* à terra, *pro eo quod omnes aditiones: Vox ſanguinis.*

172. Ex ore tuo iuſtificaberis, & ex ore tuo condemnaberis,&c.] *Etiam hic differt Auctor ab aditionibus Græca, Latina & Syriaca, quòd legat:* Ex ore tuo, *bis,pro eo quod illæ: Ex verbis tuis.*

173. ſed ſpes ei ſalua eſt, dicente Domino: Ecce Adam factus eſt tamquam vnus ex nobis.] *Similiter hunc locum Gen. 3. interpretatur ſuprà lib. de Reſurr. carn.cap.63.*vt rurſus ex illa (*nempè terra*) repræſentetur Adam, auditurus à Domino: Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt, verè tunc compos mali quod euaſit, & boni quod inuaſit. *vbi numer. 430. nouam eſſe hanc interpretationem adnotauimus. Atqui de Adæ pœnitentia & ſalute poſt lapſum, vide ſuprà lib.de Præſcript.aduerſ.hæret.cap.52.hæreſ.20. vbi de Tatiano agitur,qui eam negabat, num.326. Sunt autem loci ſimiles Auctoris ibi non adlegati lib. de Pœnit. cap. 2. vbi de Deo dicitur:* quum rurſus ad ſuam miſericordiam maturauiſſet, *&c.* reſciſſa ſententiâ irarum priſtinarum. *Item ſuprà cap.10 quum dicit:* Certamini enim dedit ſpatium, vt & homo eadem arbitrij libertate elideret inimicum, quâ ſucciderat illi, *&c. Denique iiſdem penè quibus hîc verbis Nouatianus lib.de Trinitate:* cuius tamen pœnam (*nēpè Adæ*) nihilominus indulgēter temperauit, dum non tā ipſe, quàm labores eius maledicuntur ſuper terram. *Pro quo etiam facit,quod addit:* & ne de ligno arboris vitæ contingat, arcetur, ne viuens in æternum, niſi peccata Chriſtus antè donaſſet, circumferret immortale delictum.

174. vt reſtitutionis candidatos.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) priorem fœlicitatem recepturos. Apud Romanos erant* candidati *petitores honorum. Sic ſuprà dixit:* Æternitatis candidatus, *de Enoch. Quare non placet quod habet Vatic.MS.vterque:* reſtitutioni, *quia alibi ſemper Auctor cum Genitiuo conſtruit:* candidatos.

175. & cupidum morte luere delictum, mori interim vetuit.] *Adludit ad illud Gen.4 quod quū dixiſſet Cain: Et erit, omnis inueniens me, occidet me; dixerit ei Dominus Deus: Nō ſic; omnis qui occiderit Cain, ſeptē vindictas exſoluet. de quo & ſequentibus verbis latè tractat B.Hieron quæſt 1.ad Damaſum. Atqui ex 1.Vatic. MS. cod. reſtituimus:* etiam negationis exemplo oneratum, *pro:* negationis eius; *vſque adeò vt non ſit opus ſubintelligi: admiſſo, iuxta Rhenanum.*

176. Sed: Ad Sodomam,&c.] *Sunt hæc iterum verba Marcionis, quibus ſententiam ſuam confiemare nititur ex hac ſcriptura Gen.18. Diſtinxi autem eam, & caſtigaui hoc pacto:* Sed: Ad Sodomam & Gomorram deſcendens, Videbo (ait) ſi ſecundum clamorem peruenientem ad me, conſumment: ſi verò non, vt agnoſcam; *pro:* conſummentur; *quòd Hebraicæ aditioni correſpondeat vox Græca:* συντελοῦνται, *& proinde etiam Latinæ verſiones, perficiunt, aut perfecerint, legunt. Niſi fortè malit quis legere, ſicuti Chaldaus paraphraſtes:* videbo, ſi ſecundum clamorem peruenientem ad nos, fecerint, conſumentur; *omiſſo:* ſi verò non, vt ſciam; *ſed illud magis placet, maximè quum noſtræ caſtigationi etiam conſentiat B.Auguſt.ſermon. 70.de tempore, vbi pulcrè & latè hanc deſcenſionem, non pertinere ad ignorantiam Dei, deducit per varias interpretationes, aduerſus Paganos & Manichæos, qui hunc ipſum locum Chriſtianis obiiciebant.*

Cap. xxvi.

177. Sed & iurat Deus,&c.] *Huic capiti titulum impoſuimus:* De iuramento Dei per ſemetipſum, & verbis illis ad Moyſen: Sine me, *&c.* prauè etiam à Marcione interpretatis. *Sunt autem verba Marcionis:* Sed & iurat Deus; *deinde Auctoris (vbi adeò noua periodus inchoanda:)* Nūquid fortè per Deū Marcionis? *Poſt hæc iterum verba Marcionis:* immò (inquit) multò vanius, quòd per ſemetipſum. *Atqui ex eo,*

quod

quod hîc ſubiungitur: hoc cùm maximè iurantis, alium abſque ſe omninò non eſſe, patet hîc tractam illud Iſai. 45. ſuprà etiam tractatum lib. adu. Hermog. cap. 6. num. 26. Ego ſum Deus, & non alius, per memetipſum iuro. Atque adeò in ipſum Marcionem retorquet pro aſſertione Dei creatoris, quod ipſe in contrarium adlegabat.

178. an vanè deierantem?] De deieratione vide ſuprà Adnotat. noſtras in lib. de Idolol. cap. 20. num. 157. & Apolog. cap. 32. num. 453. quòd deierare, ſit per Deũ iurare. Quare hîc quater eo verbo vtitur, vt ex ipſo iuramento Dei, verum Deum eſſe conſtet. Atque rectè hunc locum reſtituit Rhenanus.

179. nunc verò & hæretici.] Hæreticos alios Deos credentes, Marcionitas intelligit.

180. Proinde ſi & in promiſſionibus, aut comminationibus iurat, &c.] Iuramentum Dei, etiam per ſemetipſum in promiſſionibus, habes Gen. 22. in comminationibus, Hierem. 22. & alibi quoque innumeris penè locis.

181. Sine me, & indignatus irâ, &c.] Reperitur hoc Exod. 32. verſu 10. Illud autem: Non facies, inquit, (quod addo recèns ex 1. Vatic. MS. cod.) iſtud, aut & me vnà cum eis impende, verſu 32. paraphraſticũs. Ibi enim legitur: Si autem non, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti. Adludit verò Auctor ad verba Apoſtoli Roman. 9. Optabam autem ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis; & illud 2. Cor. 12. Ego autem libentiſſimè impendam, & ſuperimpendar pro animabus veſtris. Eodem enim modo tres locos hos interpretantur Patres, vt loquatur de deletione libri viuentium; in quo (vti B. Hieron ſiue quiſquis ſit Auctor in Pſalm. 66. ſcribit) ante aduentum Domini nomina iuſtorũ conſcripta ſunt, atque adeò optet anathema fieri à Chriſto, & perire non in æternum, ſed in præſentiarum, vti rectè explicat idem B. Hieron. ad Hedibiam, quæſt. 10. & latiùs ad Algaſiam, qu. 9. Nec abſimiliter etiam dicta verba interpretatur Hrabanus noſter in Commentario eius loci. Atqui B. Chryſoſt. Homil. de amore Dei erga perſequentes, conformiter Auctori legit: Sin autem, & me perde. Si quis plura huc pertinentia petit, videat Sixtum Senenſem l. x. de Vitæ libro. Porrò rectè à Rhenano ibi: Miſerandi vos quoque, ſubintelligitur: eſtis.

182. atque ita diſceres, quantum liceat fideli & Prophetæ apud Deum.] Similiter locum hunc interpretantur, quòd nempè multum ponderis habeat oratio Sanctorum apud Deum, B. Hieron. in Hierem. cap. 28. in Ezechielem cap. 13. & Epiſt. ad Gaudentium, Cyrill. Alexandr. lib. 5. adu. Iulianum. Atqui ſi Apoſtoli & Martyres (inquit B. Hieron. aduerſus Vigilantium, vbi hoc ipſum exemplum Moyſis adducit) adhuc in corpore conſtituti, poſſunt orare pro ceteris, quando pro ſe adhuc debent eſſe ſoliciti; quantò magis poſt coronas, victorias & triumphos? Facit proinde locus iſte pro orationibus Sanctorum pro nobis, etiam poſt hanc vitam; de quibus, vti & de inuocatione ipſorum Sanctorum, latè tractauimus Adnot. noſtris in Epiſt. 57. ad Cornelium, B. Cypriani.

CAP. XXVII.

183. Iam nunc, vt & cetera compendio abſoluam, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Dei creatoris reliquas iuxta Marcionem puſillitates, non eſſe tantas, quantas in Chriſto etiam ſuo agnoſcunt Marcionitæ.

184. Deum non potuiſſe humanos congreſſus inire, &c.] Sunt verba hæc Marcionis vſque ad illud: ſibi quidem indigna, &c. Adludit autem ad adparitiones Dei factas hominibus in forma humana: exempli gratia, Adæ, Gen. 3. Abrahæ, Gen. 12. 17. & 18. item Iacob, Gen. 26. ac 35. & alias frequentiſſimas; de quibus latiùs infrà lib. adu. Praxean, quem eiuſque aſſeclas mihi videtur intelligere, quum ſubdit (iuxta quod recèns ſupplemimus) quamquam & cum hæreticis non multò diuerſa congreſſio ſtet, addita voce: diuerſa, ex Vat. 1. MS. cod.

185. deuerſatum.] Sic iterum legimus cum dicto MS. cod. Vatic. & Rhenano, qui non modò alibi, ſed & hîc adnotauit: deuerſatum, accipi pro: conuerſatum, quâ voce mox vtitur Auctor. Siue autem legas: vt etiã morti ſubiiceretur, cum dicto Vatic. cod. ſiue: ſubiiceret, cum aliis, perindeeſt. Vide autem hac de re etiam infrà l. 3. adu. Marc. cap. 8. num. 59.

186. An hæ ſunt puſillitates, &c.] Eadem voce vtitur ſuprà lib. adu. Hermog. cap. 14. quum dixit: Quæcumque por[...]tas ei, quam puſillitas, competit; & vtitur eadem voce hoc capite frequentiùs.

187. Nam & profitemur, Chriſtum ſemper egiſſe in Dei Patris nomine, &c.] Paradoxũ hoc, quod quandocumque legitur Deus apparuiſſe, Chriſtus ſemper egerit in Dei Patris nomine, etiam habes ſuprà lib. adu. Iud. cap. 9. num. 114. 115. ac 116. & infrà lib. 3. adu. Marc. iiſdem penè verbis, ſed latiſſimè tractatum infrà lib. adu. Praxean, idque potiſſimùm per illam ſcripturam probat, quam etiam paulopòſt citat: Deum nemo videbit, & viuet. Plura vide in Prolegomenis.

188. ſermonem eius, quem ex ſemetipſo proferendo, filium fecit, &c.] Quòd Chriſtus Dei ſermo, ſicuti habetur Ioan. 1. atque adeò etiam filius Dei, etiam tractatur latiùs ibidem contra hæreticos; aduerſus Paganos verò ex ipſorum teſtimoniis idipſum probauit ſupra Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 310.

189. Deum nemo videbit, & viuet, &c.] Eodem modo citatur infrà lib. 3. adu. Marc. & lib. adu. Praxean, vbi de vera eius loci lectione latiùs, eò quòd ſuprà citato loco lib. adu. Iud. legit: Deum nemo vidit, & vixit. Legimus autem in initio huius periodi: Ceterùm patrem nemini viſum, omiſſo: quia, ſuperfluo.

190. Sed & penes nos Chriſtus in perſona Chriſti, &c.] Valdè obſcurus eſt hic locus, & nonnihil de aliquo paradoxo ſuſpectus, ſi mendum nõ ſubſit. quare ad Prolegomena reiicimus. Atqui legit quidem Vatic. 1. MS. cod. in patre inuiſibili incognoſcibilique; verùm quòd agat hîc (vti initio huius capitis dixit) de Dei congreſſibus humanis, & ſequatur filio & viſo, & audito, & congreſſo, magis placet: incongreſſibilique.

191. & placido, &, vt ita dixerim, Philoſophorum Deo.] Stoicos & Epicureos intelligit Rhenanus; ſed ego de ſolis Epicureis loqui exiſtimo. Nam Stoici & Platonici (vti ſuprà dixit Auctor Apolog. cap. 47.) curantem rerum Deum aſſeuerabant; at Epicurei otioſum & inexercitum, &, vt ita dixerim, neminem humanis rebus, & (ſicuti alibi non ſemel adnotauimus) hebetem.

192. IVDICEM QVIDEM ET ILLVM ESSE IAM OSTENDIMVS IN LIBELLO SVO, &c.] Alludere mihi videtur ad libellum de Iudicio Dei, carmine conſcriptũ, quem habes infrà Tomo 4. Idipſum etiam paucis tractauit ſuprà lib. 1. adu. Marcion. cap. 26. & 27. item hoc libro ſuprà cap. 11. 12. 13. 14. 15. 16. & 17.

Digitized by Google

CAP. XXVIII.

193. Nunc & de puſillitatibus & malignitatibus,&c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus*: De Antitheſibus æmulis aduerſus Marcionis Antitheſes; *quod velut Epilogum continet cum ſequenti capite, totius huius libri, vtpotè in quibus, tribus (quod aiunt) verbis pleraſque repetit Antitheſes, quas toto libro tractauit, quò Lectorem remittimus, ſi ſcripturas deſideret, ad quas hîc etiam adludit.*

194. Si ignorauit Deus meus eſſe alium ſuper ſe,&c.] *Iſtud non tam apertè tractatum eſt ab Auctore aut hoc, aut præcedenti libro; ſed adludere videtur ad cap.* 8. 9. *ac* 10. *primi libri, vbi oſtendit* Deum creatorem agnitum eſſe ab initio,atque adeò nõ ignoratum. *Magis autem competit iſtud in Valentinianos, quibus conſenſiſſe Marcionitas hinc apparet.*

195. Heraclitus ille tenebroſus, &c.] *Hunc Græci (inquit Rhenan.)* σκοτεινὸν *vocant, ipſe* tenebroſum *vertit, de quo latiùs ſuprà libro de Anima, c.* 2. *num.* 32. *Atqui de Prouerbio illius*: Eadem viâ ſurſum & deorſum, *vide noſtra Prolegomena.*

196. Delictum & morte, &c. quæ Deus meus paſſus eſt, &c.] *Omninò ſic legendum, pro eo quod legebatur mendoſiſſimè*: quem. *Adludit autem ad ea quæ tractauit ſuprà cap.* 5. *& ſequentibus*, de delicto & morte; *ac cap.* 10. de auctore delicti diabolo; *&* de omni malo, 14. 15. *&* 16.

197. Mutauit ſententias ſuas Deus, &c.] *Hîc ſimiliter ad tractatum c.* 21. 22. *ac* 23.

198. Pœnituit mali in aliquo,&c.] *Hîc ad c.* 24.

199. Mandauit fraudem Deus noſter, &c.] *Iſtud tractauit cap.* 20.

200. oculum pro oculo,&c.] *De hoc cap.* 18.

201. Neſcit Deus noſter quales adlegeret, &c.] *Vide iterum cap.* 23.

202. Si & mentitum alicubi,&c.] *Iſtud ſuprà nõ tractauit, ſed ex abundanti addit; vt magis confundat Marcionem, qui* Chriſtum mendacio dimidiauit, *vti ſuprà dixit Auctor lib. de Carne Chriſti, cap.* 5.

203. Multos ſæuitia Dei mei abſumpſit, &c.] *Iſtud etiam peculiariter non tractauit Auctor hoc libro, ſed paucis adtingit cap.* 11. *& ſequentibus; vbi de ſeueritate iudicij Dei agit: ſed, ni fallor, lib.* 4. *adu. Marc. plura* ſæuitiæ Dei *exempla in Marcionem retorquentur.*

204. Sed expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt neceſſaria.] *Pulcrum huius capitis Epiphonema. Atqui rectè adnotauit Rhenanus, ſubaudi: fieri, aut vincere.* Amat, *pro ſolet, more Græcorum, qui dicunt* φιλεῖ γενέσθαι, *hoc eſt*: amat *fieri. Tacitus hiſtoria ſua* 4. *libro*: *Vt fermè* amat *poſterior adulatio, pro ſolet.*

CAP. XXIX.

205. Ceterùm ipſas quoque Antitheſes, &c.] *Eiuſdem eſt argumenti cum capite præcedenti. De Prouerbiali verò formula*: cominùs cædere, *vide noſtra Prolegomena.*

206. Aufer titulum Marcionis, &c.] *Nempè*: Antitheſes, *quas iam hoc libro* retudit. *Vult autem dicere, quòd per ipſa ſua argumenta, Marcion Deum optimum & iudicem comprobet.*

207. diuinitatibus.] *Retinuimus*: diuinitatibus, *pro eo quod prima æditio habebat, & ſicuti apparebat prima facie non malè*: diuinitatis, *eò quod adludat ad* duos Deos, atque adeò diuinitates Marcionis.

208. qui res ſuas arbuſtiores in primordiis, bona & rationali æmulatione maturitates præcurauerit ſuo iure,&c.] *Elegans Metaphora.* Arbuſtiores *enim (ſicuti rectè adnotauit Rhenanus ad marginem* 1. *æditionis) videtur vſurpare pro ferociores, ſumpta Metaphora ab arbuſtis luxuriantibus. Arbuſtandi enim verbo vtitur etiam Plinius. Alioqui putaretur (ſed non rectè) legendum*: auſteriores. *Comparationem autem facit maturitatis noui Teſtamenti ad acerbitatem veteris.*

ARGVMENTVM LIBRI TERTII ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

I. LIBRVM *hunc tertium Aduerſus Marcionem ſcripturus* DE CHRISTO, *imprimis Chriſtum non alterius Dei intelligendum, quàm Creatoris, præſcribit, tum quòd præcedentibus Libris determinatum ſit, alium Deum non credendum quàm Creatorem; tum quòd probetur Apoſtolicarum & hæreticarum Eccleſiarum recenſu, nullam mentionem alterius Dei aut Chriſti agitatam ante ſcandalum Marcionis.*

II. *Deinde ſuſpectum eſſe, quòd tam ſubitò venerit Chriſtus Marcionis, antequàm pater de filio teſtaretur, mittens de miſſo.*

III. *Neque verò ſufficere, quòd ſe filium Dei probaturus eſſet per documenta virtutum; tum quòd temerariam ſignorum fidem ipſe Chriſtus oſtendat, etiam apud Pſeudoprophetas facillimam, tum quòd Creator iam ante illum, & per ſe, & per famulos ſuos virtutes ſit operatus.*

IIII. *Si autem poſt Creatorem, illum emendaturus reuelatus ſit Chriſtus Marcionis; debuiſſe non ante, ſed poſt Chriſtum Creatoris reuelari, vti etiam illum emendaret.*

V. *Iam verò ſcripturis probaturus Chriſtum Creatoris fuiſſe, cuius ſcripturæ ab eo adimpletæ*

pletæ ſint; præfatur, duas cauſas eloquij Prophetici aduerſarijs agnoſcendas; vnam, quâ futura interdum pro iam tranſactis adnuntiantur; aliam, quâ pleraque figuratè portēduntur.

Itaque Iudaicum errorem pro Marcionitis nō facere, qui Christum Creatoris, tamquam extraneum interfecerint; vtpote quos illum ignoraturos, ſcripturis prædictum ſit; idque quatenus ſolùm hominem arbitrabantur. VI.

Conuinci autem vtroſque duobus Chriſti aduentibus, duplici à Prophetis habitu demonſtratos; quorum priorem, obſcuriorem & indigniorem, intelligere & credere non potuerunt. VII.

Poſthac aduerſus Marcionitas, & alios ipſorum errorum Auctores, ab Apoſtolo Ioanne Antichriſtos pronuntiatos, Chriſtum defendit verè & in carne veniſſe, vel ex eo, quòd alioqui etiam Chriſtiani nominis fructus, mors Chriſti neganda ſit, & reſurrectio. VIII.

Neque ipſi ſuffragari angelos Creatoris, quaſi illi in phantaſmate putatiuæ carnis egerint apud Abraham & Lòt, & tamen verè ſint congreſſi & paſti; quòd ad moriendum pro nobis non eſſent diſpoſiti. IX.

Si autem carnem Chriſtus tamquam indignam aſpernatus eſt; dedignandam etiam illi fuiſſe illius imaginem, eo quòd ſtatum ſequatur ſimilitudo. X.

Et verò non rectè Marcionem putatiuam in Chriſto corpulentiam adſeruiſſe, ne natiuitatem eius agnoſcere cogeretur; quia poterat etiam putatiuam illam natiuitatem accommodaſſe; quarum neutrum tamen poſſit conſiſtere, eo quòd Deo magis competat veritas, quàm mendacium. XI.

Nihil etiam facere contra Chriſtum Creatoris, quòd ab Iſaia Emmanuel vocandus ſcribatur; quo nomine non eſt æditus; quia ſufficit, quòd ſignificatione, non ſono, Nobiſcum Deus fuerit Chriſtus. XII.

Neque etiam per virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ, & Regem Aſſyriorum (quæ Chriſto accommodat Iſaias) bellatorem illum portendi; ſed figurari Magos Orientales, Chriſtum in infantia auro & thure munerantes. XIII.

Nam & alibi (in Pſalmis nempè & Apocalypſi Ioannis) figuratè arma bellica Chriſto adſcribi. XIIII.

Proſequitur deinceps; Chriſti nomen non competere Chriſto Marcionis; tum quòd proprium ſit vnius, & tamen etiam Creatoris Chriſtus id nomen habuerit; tum quòd vngui nòn potuerit, qui corpus non habuit, & proinde Chriſtus, id eſt, vnctus vocari nullo modo potuit. XV.

Multò minùs nomen Ieſu, quem Iudæi non exſpectant, & Chriſto Creatoris competit; eo quòd nihil commune eſſe debeat Chriſto alterius Dei cum Chriſto Creatoris. XVI.

Porrò iiſdem penè verbis, eadem quæ ſuprà Libro aduerſus Iudæos, ſcripturarum adfert teſtimonia de contemptibili Chriſti in paſſione habitu. XVII.

Item & de exitu eius per paſſionem crucis, ex Pentateucho. XVIII.

Item ex Pſalmis & Prophetis. XIX.

Poſtremò, probat Chriſtum Creatoris verè Chriſtum fuiſſe, quòd ad illum conuerſæ ſint omnes Nationes iuxta prædictionem Dauid, quæ tamen neque de illo, neque de filio eius Salomone poſſit intelligi. XX.

Etenim non Iudæorum modò, ſed & Nationum vocationē ad Chriſtum Creatoris, pluribus ſcripturis prædictam eſſe. XXI.

Quippè quum non alterius, ſed eiuſdem Dei prædicatores Apoſtolos, & eadem cum Chriſto paſſuros, tam ipſos, quàm omnes fideles, prophetatum ſit. XXII.

XXIII. *Verùm enimuerò, quia cum Iudæis, negabat Chriſtum veniſſe Marcion; oſtendit exitum (ſiue exitium) ipſorum, quem ob impietatem in Chriſtum relaturi prædicabantur, iam completum eſſe. Quod vanè fieret, ſi propter Chriſtum Dei alterius id paterentur, qui ab æmulis illius, nempè poteſtatibus creatoris, in crucem actus eſſet; neque enim potuit creator vlciſci, niſi ſuum Chriſtum.*

XXIIII. *Denique occaſione eius, quòd Marcion dicebat reſtitutam iri Iudæam à Deo ſuo, remittens Lectorem ad* LIBRVM IIII. ADVERSVS MARCIONEM *de ſinu Abrahæ, & ad* OPVS DE SPE FIDELIVM *de dicta reſtitutione Iudææ; latè hîc etiam proſequitur Millenariorum ſomnium, de quo latiùs inter Paradoxa Auctoris.*

Ceterùm libri huius nominatim Auctor meminit ſuprà lib. 1. cap. 19. Dabitur & IN CHRISTVM LIBER, de omni ſtatu eius. *Ex quo proinde loco, & verbis illis Auctoris huius libri initio:* iam hinc ordo de Chriſto; *addidimus titulo:* DE CHRISTO; *maximè quum etiam ſuprà lib. de Reſurr. carnis, cap. 2. libri priores aduerſus Marcionem vocentur ab Auctore* DE DEO VNICO, ET CHRISTO EIVS. *Hunc poſt æditiones duas Rhenani, priorem ex Paterniacenſi, & Hirſangienſi, poſteriorem ex Gorzienſi exemplaribus, iam denuò caſtigauimus ex duobus Vaticanis MS. codicibus, & aliquot Domini Latinij coniecturis, locupletatum nouis Argumento ac Adnotationibus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM
Liber tertius, de Chriſto.

CAP. I. SECVNDVM [1] veſtigia priſtini operis, quod amiſſum reformare perſeueramus, iam hinc ordo de Chriſto, licet ex abundanti, [2] poſt decurſam defenſionem vnicę diuinitatis. Satis etenim præiudicatum eſt, Chriſtum non alterius Dei intelligēdum, quàm creatoris, quum determinatum eſt, alium Deum non credendum præter creatorem, quem adeò Chriſtus prædicauerit, & deinceps Apoſtoli non alterius Chriſtum annuntiauerint, quam eius Dei quem Chriſtus prædicauit, id eſt creatoris, vt nulla mentio alterius Dei, atque ira nec alterius Chriſti agitata ſit, ante ſcandalū Marcionis. Facillimè hoc probatur Apoſtolicarum & hæreticarum eccleſiarum recenſu, [3] illic ſcilicet pronuntiandam regulæ interuerſionem, vbi poſteritas inuenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed & nunc congreſſio iſta ſeorſum in Chriſtum examinatura eo vtique proficiet, vt dum Chriſtum probamus creatoris, ſic quoque Deus Marcionis excludatur. Decet veritatem totis viribus vti ſuis, non vt laborantem. Ceterùm in præſcriptionum compendiis vincit. Sed decretum eſt vt geſtiētem vbique aduerſario occurrere, in tantum furenti, vt faciliùs præſumpſerit eum veniſſe Chriſtum, qui nunquam ſit annuntiatus, quàm eum qui ſemper ſit

CAP. II. prædicatus. [[4] Hinc denique gradum confero, an debuerit tam ſubitò veniſſe. Primò, quia & ipſe Dei ſui filius. hoc enim ordinis fuerat, vt antè pater filium profiteretur, quàm patrem filius, & antè pater de filio teſtaretur, quàm filius de patre. Dehinc & quâ miſſus præter filij nomen. Proinde enim præceſſiſſe debuerat mittentis patrocinium in teſtimonium miſſi, quia nemo veniens ex alterius auctoritate, ipſe eam ſibi ex ſua affirmatione defendit, ſed ab ipſa defenſionem potius expectat, præeunte ſuggeſtu eius, qui auctoritatem præſtat. Ceterùm nec filius agnoſcetur, quem nunquam pater nuncupauit, nec miſſus credetur, [5] quem nunquam mandator deſignauit, nuncupaturus pater, & deſignaturus mandator, ſi fuiſſet. Suſpectum habebitur omne, quod exorbitarit à regula, rerúmque principalis gradus non ſinit poſteriùs agnoſci patrem poſt filium, &

manda-

A mandatorem poſt mandatum,& Deum poſt Chriſtum. Nihil origine ſua prius eſt In agni-
tione,quia nec in diſpoſitione. Subitò filius, & ſubitò miſſus, & ſubitò Chriſtus. Atquin
nihil putem à Deo ſubitum,quia nihil à Deo non diſpoſitum. Si autem diſpoſitum, cur &
non prædicatum, vt probari poſſet & diſpoſitum ex prædicatione, & diuinum ex diſpoſi-
tione. Et vtique tantum opus,quod ſcilicet humanæ ſaluti parabatur, vel eatenus ſubitum
non fuiſſet, quà per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat vt prodeſſet, in
tantum paraturam deſiderabat, vt credi poſſet, ſubſtructam fundamentis diſpoſitionis &
prædicationis, quo ordine fides informata, meritò & homini indiceretur à Deo, & Deo
exhiberetur ab homine, ex agnitione debens credere quia poſſet, quæ ſcilicet credere di-
diciſſet ex prædicatione. [[6] Non fuit, inquis, ordo eiuſmodi neceſſarius, quia ſtatim ſe " CA.III.
& filium, & miſſum, & Dei Chriſtum, rebus ipſis eſſet probaturus per documenta virtu- "
tum. At ego negabo ſolam hanc illi ſpeciem ad teſtimoniũ competiſſe, quam & ipſe poſt- "
modùm [7] exauctorauit. [8] Siquidem edicens multos venturos,& ſigna facturos,& virtutes *Matth. 24*
magnas ædituros, auerſionem etiam electorum, nec ideò tamen admittendos, temera-
riam ſignorum & virtutum fidem oſtendit, vt etiam apud pſeudochriſtos facillimam. Aut
quale eſt, ſi inde ſe voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, vnde cęteros
noluit æquè & ipſos tam ſubitò vẽturos, quàm à nullo auctore prædicatos? Sed quia prior
eis venit, & prior virtutum documenta ſignauit, idcircò [9] quaſi locũ in balneis, ita fidem
occupauit, poſteris quibuſque præripuit. Vide ne & ipſe in conditione poſteriorum depre-
B hendatur, poſterior inuentus creatore, antè iam cognito, & proinde virtutes antè opera-
to, & non aliter præfato, non eſſe aliis credendum, poſt eum ſcilicet. Igitur ſi priorem ve-
niſſe, & priorem de poſteris pronuntiaſſe, [10] hoc fidem cludet: prædamnatus erit & ipſe
iam ab eo quòd poſterior eſt agnitus, & ſolius erit auctoritas creatoris hoc in poſteros con-
ſtituendi, qui nullo poſterior eſſe potuit. Iam nunc quum probaturus ſim creatorem, eaſ-
dem virtutes, quas ſolas ad fidem Chriſto tuo vendicas, [11] interdum per famulos ſuos re- *Exod. 7. &*
trò ædidiſſe; interdum per Chriſtum ſuum ædendas deſtinaſſe: poſſum & ex hoc merito *ſeqq.*
præſcribere, tanto magis Chriſtum nõ ex ſolis virtutibus credendum fuiſſe, quanto illum *Iſai. 42. &*
non alterius quàm creatoris interpretari potuiſſent, vt reſpondentem virtutibus creato- *66.*
ris, & æditis per famulos ſuos, & in Chriſtum ſuum repromiſſis. Quanquam etſi alia do-
cumenta inuenirentur in tuo Chriſto, noua ſcilicet, faciliùs crederemus etiam noua eiuſ-
dem eſſe cuius & vetera, quàm cuius tantummodò noua, egentia experimentis fidei vi-
ctricis vetuſtatis, vt ſic quoque prædicatus venire debuerit, tam prædicationibus propriis
extruentibus ei fidem, quàm & virtutibus, præſertim aduerſus Chriſtum creatoris ventu-
rum, & ſignis & Prophetis propriis munitum, vt æmulus Chriſti per omnes diuerſitatum
ſpecies reluceret. Sed quomodo à Deo nunquam prædicato Chriſtus eius prædicaretur?
Hoc eſt ergo quod exigit, nec Deum, nec Chriſtum tuum credi, quia & Deus ignotus
eſſe non debuit, & Chriſtus agnoſci per Deum debuit. [[12] Dedignatus opinor eſt imi- CAP.IIII.
tari ordinem Dei noſtri, vt diſplicentis, vt cùm maximè reuincendi. Nouus nouè venire
C voluit, filius ante patris profeſſionem, & miſſus ante mandatoris auctoritatem, vt & ipſe
fidem monſtruoſiſſimam induceret, qua antè crederetur Chriſtum veniſſe, quàm ſciretur
fuiſſe. Competit mihi etiam illud retractare, cur non poſt Chriſtum venerit. Nam quum
intueor dominum eius, tanto æuo patientiſſimum acerbiſſimi creatoris annuntiantis in-
terea in homines Chriſtum ſuum, quacunque id ratione fecit, tam reuelationem quàm in-
terceſſionem ſuam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuiſſe creatori, in
Chriſto quoque ſuo diſpoſitiones ſuas executuro, vt perfecta & expleta omni operatione
æmuli Dei & æmuli Chriſti, tũc & ipſe proprias diſpoſitiones ſuperduceret. Ceterùm pœ-
nitentia tantæ patientiæ fecit, quòd non in finem rerum creatoris perſeuerauerit. Vanè ſu-
ſtinuit prædicari Chriſtum eius, quẽ non ſuſtinuit exhiberi. Aut ſine cauſa intercidit tem-
poris alieni decurſum, aut ſine cauſa tamdiu non intercidit. Quid illum detinuit, quidve
turbauit? Atquin in vtrunque commiſit, poſt creatorem quidem tam tardè reuelatus, ante
Chriſtum verò eius tam properè. Alterum verò iamdudum debuerat traduxiſſe, alterum
nondum. Ne illum quidem tamdiu ſæuientem ſuſtinuiſſe: iſtum verò adhuc quieſcentem
inquietaſſe, circa ambos excidens ab optimi Dei titulo, certè varius & ipſe & incertus, te-
pidus ſcilicet in creatorem, & calidus in Chriſtum, & vanus vtrobique. Non magis enim
compeſcuit creatorem, quàm obſtitit Chriſto. Manet & creator, qualis omninò eſt; veniet
& Chriſtus, qualis & ſcribitur. Quid venit poſt creatorem, quem emendare non valuit?

Digitized by Google

Quid ante Chriſtum eius reuelatus eſt, quem reuocare non potuerit? Aut ſi emendauit D
creatorem, poſt illum reuelatus, vt emendanda præcederent; ergo & Chriſtum eius æ-
què emendaturus expectaſſe debuerat, proinde & illius poſterior emendator futurus, ſi-
cut creatoris. Aliud eſt, ſi & ipſe poſt illum rurſus adueniet, vt primo quidem aduentu
proceſſerit aduerſus creatorem, legem & Prophetas deſtruens eius, ſecundo verò proce-
dat aduerſus Chriſtum, regnum redarguens eius. Tunc ergo concluſurus ordinem ſuum,
[13] tunc ſi fortè credendus eſt, aut ſi iam hinc perfecta res eſt eius, vanè ergo venturus eſt,
CAP. V. nihil ſcilicet peracturus. [[14] His præluſerim quaſi de gradu primo adhuc & quaſi delon-
ginquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, video aliquas etiam nunc
lineas præducendas, ad quas erit dimicandum, ad ſcripturas ſcilicet creatoris. Secun-
dum eas enim probaturus, Chriſtum creatoris fuiſſe, vt poſtea Chriſto ſuo adimpletas,
neceſſe habeo ipſarum quoque [15] ſcripturarum formam, & (vt ita dixerim) naturam
demandare, ne tunc in controuerſiam deductæ, quum adhibentur ad cauſas, & ſua &
cauſarum defenſione commixtæ, obtundant lectoris intentionem. Duas itaque cauſas
Prophetici eloquij adlego agnoſcendas abhinc aduerſariis noſtris; [16] Vnam, qua futura
interdum pro iam tranſactis enuntiantur. Nam & diuinitati competit, quæcunque decre-
uerit, vt perfecta reputare, quia non ſit apud illam differentia temporis, apud quam vni-
formem ſtatum temporum dirigit æternitas ipſa, & diuinationi propheticæ magis fami-
liare eſt, id quod proſpiciat, dum proſpicit, iam viſum atque ita iam expunctum, id eſt
Iſai. 50. omni modo futurum demonſtrare, ſicut per Eſaiam, Dorſum meum poſui in flagella, ma- E
xillas autem meas in palmas, faciem meã verò non auerti à ſputaminibus. Siue enim Chri-
ſtus iam tunc in ſemetipſum ſecundum nos, ſiue Prophetes de ſemetipſo ſecundum Iu-
dæos pronuntiabat, nondum tamen factum pro iam tranſacto ſonabat[17]. Alia ſpecies erit,
qua pleraque figuratè portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intel-
Ioel 3. ligenda quàm ſcripta ſunt. [18] Nam & montes legimus deſtillaturos dulcorem, non tamen
vt [19] ſapam de petris, aut defrutum de rupibus ſperes: & terram audimus lacte & melle
Exod. 3. et manantem, non tamen vt de glebis credas te vnquam [20] placentas & ſamias coacturum,
13. quia nec ſtatim [21] aquilicem & agricolam ſe Deus repromiſit, dicens: [22] Ponam flumina
Iſai. 43. in regione ſitienti, & in ſolitudine cedrum & buxum. Sicut & prædicans de Nationũ con-
Iſai. 41. uerſione, [23] Benedicent me beſtiæ agri, ſirenes & filiæ paſſerum, non vtique ab hirundi-
Iſai. 43. num pullis & vulpeculis, & illis monſtruoſis fabuloſiſque cantricibus fauſta omina relatu-
rus eſt. Et quid ego de iſto genere amplius? quum etiam [24] hæreticorum Apoſtolus ipſam
legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, ſed de nobis interprete-
1. Cor. 9. tur; & petram potui ſubminiſtrando comitem Chriſtum adleget fuiſſe, docens proinde &
1. Cor. 10. Galatas, duo argumẽta, filiorum Abrahæ allegoricè cucurriſſe, & ſuggerẽs Epheſiis, quod
Gal. 4.
Epheſ. 5. in primordio de homine prædicatum eſt relicturo patrem & matrem, & futuris duobus in
CAP. VI. vnam carnem, id ſe in Chriſtum & Eccleſiam agnoſcere. [[25] Si ſatis conſtat de iſtis inte-
rim duabus proprietatibus [26] Iudaicæ litteraturæ, memento lector conſtitiſſe, vt quum
tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma ſcripturę, ſed de ſtatu cauſæ. Quum igi- F
tur hæretica dementia eum Chriſtum veniſſe præſumeret, qui nunquam fuerat annũtia-
tus; ſequebatur vt eum Chriſtum nondum veniſſe contenderet, qui ſemper fuerat prædi-
catus: atque ita coacta eſt cum Iudaico errore ſociari, & ab eo argumentationẽ ſibi ſtrue-
re, quaſi Iudæi certi & ipſi alium fuiſſe qui venit, non modò reſpuerint eum vt extraneum,
verùm & interfecerint eum vt aduerſarium, agnituri ſine dubio, & omni officio religionis
proſecuturi, ſi ipſorum fuiſſet. Scilicet nauclero illi non quidem [27] Rhodia lex, ſed Ponti-
ca cauerat, errare Iudæos in Chriſtum ſuum non licere, quando etſi nihil tale prædicatum
in illos inueniretur, vel ſola vtique humana conditio deceptui obnoxia, perſuaſiſſet, Iu-
dæos errare potuiſſe, quâ homines, nec ſtatim in præiudicium ſumendum de ſententia eo-
1. Cor. 2. rum, quos credibile fuerit erraſſe. [28] Porrò quum & prædicatũ ſit non agnituros eos Chri-
ſtum, ideóque etiam perempturos, iam ergo ipſe erit & ignoratus & interemptus ab illis,
in quem ita admiſſuri prænotabantur. Hoc ſi probari exigis, non eas ſcripturas euoluam,
quæ interemptibilem Chriſtum edicentes vtique & ignorabilẽ affirmant: niſi enim igno-
ratus nihil ſcilicet pati poſſet: [29] ſed reſeruatis eis ad cauſam paſſionum, eas prædicationes
in præſenti ſufficiet adhibere, quæ interim ignorabilem probent Chriſtum, & hoc breui-
Iſai. 29. ter, dum oſtendunt omnem vim intellectus ademptam populo à creatore. [30] Auferam, in-
quit, ſapientiam ſapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abſcondam: [31] Et:

Aure

A Aure audictis, & non audictis: & oculis videbitis, & non videbitis: Incraſſatum eſt enim *Iſai. 6.*
cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos concluſerunt, [12] ne quando au-
ribus audiant, & oculis videant, & corde coniiciant, & conuertantur, & ſanem illos. Hanc
enim obtuſionem ſalutarium ſenſuum meruerant, [13] labiis diligentes Deum, corde autem *Iſai. 29.*
longè abſiſtentes ab eo. Igitur ſi Chriſtus quidem annuntiabatur à creatore ſolidante to-
nitruum, & concludente ſpiritum, & annuntiante in homines Chriſtum ſuum [14] ſecun-
dum Amos Prophetam: [15] ſi omnis ſpes Iudæorum, nedum dicam etiam gentiũ, in Chri- *Amos 4.*
ſti reuelationem deſtinabatur, ſine dubio id demonſtrabantur non agnituri & non intel- *Hier. 14.*
lecturi, ablatis agnitionis, & intelligentiæ viribus ſapientia atque prudentia, quod annun- *Gen. 29.*
tiabatur, id eſt Chriſtus, erraturis in eum principalibus ſapientibus eorum, id eſt ſcribis: &
prudentibus eorum, id eſt Phariſæis, pariter & populo auribus audituro, & non audituro,
vtique Chriſtum docentem: & oculis viſuro, & non viſuro, vtique Chriſtum ſigna facien-
tem, [16] ſecundum quod & alibi: Et quis cæcus, niſi pueri mei? Et quis ſurdus, niſi qui do- *Iſai. 42.*
minatur eorum? Sed & quum exprobrat per eundem Eſaiam: Filios generaui & exaltaui, at *Iſai. 1.*
illi me reiecerunt. Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. Iſraël au-
tem me non cognouit, & populus me non intellexit. [17] Nos quidem certi, Chriſtum ſem-
per in Prophetis locutum, [18] ſpiritum ſcilicet creatoris, ſicut Propheta teſtatur, [19] Spiritus *Thren. 4.*
perſonæ eius, Chriſtus Dominus, qui ab initio vicarius patris in Dei nomine & auditus ſit
& viſus: ſcimus & ipſius voces eiuſmodi fuiſſe iam tunc Iſraëli exprobrantis, quæ in illum
B commiſſuri prædicabantur, [40] Dereliquiſtis Dominum, & in iram prouocaſtis ſanctum Iſ- *Iſai. 1.*
raël. Si vero non in Chriſtum, ſed in ipſum potius Deum volueris referre omnem Iudaicæ
ignorantiæ de priſtino reputationem, nolens etiam retrò ſermonem & ſpiritum, id eſt
Chriſtum creatoris deſpectum ab eis & non agnitum, ſic quoque reuinceris. Non negans
enim filium & ſpiritum & ſubſtantiam creatoris eſſe Chriſtum eius, concedas neceſſe eſt,
eos qui patrem non agnouerint, nec filium agnoſcere potuiſſe, per eiuſdem ſubſtãtiæ con-
ditionem, cuius ſi plenitudo intellecta non eſt, multo magis portio, certè quá plenitudi-
nis conſors. His ita diſpectis, iam apparet quomodo & reſpuerint Iudæi Chriſtum, & in-
teremerint, non vt extraneum Chriſtum intelligentes, ſed vt ſuum non agnoſcentes.
Qui enim extraneum intelligere potuiſſent, de quo nihil vnquam fuerat annuntiatum,
quum intelligere non potuiſſent, de quo ſemper fuerat prædicatum? [41] Id enim intelligi
vel non intelligi capit, quod habendo ſubſtantiam prædicationis, habebit & materiam
vel agnitionis vel erroris. Quod verò materia caret, non admittit ſapientiæ euentum. Et
adeò non quá alterius Dei, Chriſtum auerſati perſecutique ſunt; ſed quá ſolummodò ho-
minem, quem [42] planum in ſignis, & æmulum in doctrinis exiſtimabant, vt & ipſum ho-
minem quá ſuum, id eſt Iudæum, ſed Iudaiſmi exorbitatorem & deſtructorem, deduxe-
rint in iudicium, & ſuo iure punierint, alienum ſcilicet non iudicaturi. Tantò abeſt vt alie-
num Chriſtum intellexiſſe videantur, qui nec hominem eius vt alienum iudicauerunt.
[[43] Diſcat nunc hæreticus ex abundanti cũ ipſo licebit Iudæo, [44] rationem quoque erro- CAP. VII.
C rum eius, à quo ducatum mutuatus, in hac argumentatione, cæcus à cæco in eandẽ dedu-
ctus foueam. [45] Duos dicimus Chriſti habitus à Prophetis demonſtratos, totidem aduen-
tus eius prænotaſſe; vnum in humilitate, vtique primum, quum tãquam ouis ad victimam *Iſai. 53.*
deduci habebat, & tanquã agnus ante tondẽtem ſine voce ita non aperiẽs os ſuum, [46] nec
aſpectu quidem honeſtus. Annuntiauimus enim, inquit, de illo ſicut puerulus, ſicut radix *Ibidem.*
in terra ſitienti, & nõ eſt ſpecies eius, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat ſpeciẽ,
neque decorẽ, ſed ſpecies eius inhonorata, deficiẽs citra filios hominum. Homo in plaga,
& ſciens ferre infirmitatem. [47] Vt poſitus à patre in lapidem offenſionis & petrã ſcandali; *Iſai. 8.*
minoratus ab eo modicum citra angelos; vermem ſe pronuntians, & non hominem, igno- *1. Petri 2.*
miniã hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduentui cõ- *Pſal. 8.*
petunt, ſicut ſublimitatis ſecundo, quum fiet iam non lapis offenſionis nec petra ſcandali, *Pſal. 21.*
ſed lapis ſummus angularis poſt reprobationem aſſumptus, & ſublimatus in conſumma-
tionem templi, Eccleſiæ ſcilicet, & petra ſanè illa apud Danielem de monte præciſa, quæ *Dan. 2.*
imaginem ſecularium regnorum comminuet & conteret. De quo ſecundo aduentu idem
Prophetes: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens venit vſque ad ve- *Dan. 7.*
terem dierum, [48] & aderat in conſpectu eius: Et qui aſſiſtebant, adduxerunt illum, & data
eſt ei poteſtas regia, & omnes Nationes terræ ſecundum genera, & omnis gloria famula-
bunda, & poteſtas eius vſque in æuum, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non

vitiabitur. Tunc ſcilicet habiturus & ſpeciem honorabilem, & decorem indeficientem D
Pſal. 44. ſuper filios hominum:[49] Tempeſtiuus enim, inquit, decore citra filios hominum, effuſa eſt
gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æuum. Accingere enſem ſuper femur
Pſal. 8. tuum, potens tempeſtiuitate tua & pulchritudine tua; quum & pater poſteaquàm diminuit
eum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronabit illum, & ſubiiciet omnia
Zachar. 12. ſub pedibus eius.[50] Tunc & cognoſcent eum qui compugerunt, & cædent pectora ſua tribus ad tribum, vtique quod retrò non agnouerunt eum in humilitate conditionis huma-
Hier. 17. næ conſtitutum: Et homo eſt, inquit Hieremias, & quis cognoſcet illum? quia &: Natiui-
Iſai. 53. tatem eius, inquit Eſaias, quis enarrabit? Sic & apud Zachariam in perſona Ieſu, immò &
Zachar. 3. in ipſius nominis ſacramento, verus ſummus ſacerdos patris Chriſtus Ieſus, duplici habitu
in duos aduentus deliniatur, Primò ſordidis indutus, id eſt carnis paſſibilis & mortalis in-
Ioan. 13. dignitate, quum & diabolus aduerſabatur ei, auctor ſcilicet Iudæ traditoris, ne dicã etiam
Matth. 4. poſt baptiſma tentator. Dehinc deſpoliatus priſtinas ſordes,[51] & exornatus podere & mi-
Zachar. 3. tra & cidari munda, id eſt ſecundi aduentus gloria & honore.[52] Si enim & duorum hirco-
Leuit. 16. rum qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem, nónne & illi vtrunque ordinem Chriſti figurant? Pares quidem atque conſimiles propter eundem Dominum cõſpectum, quia non in alia venturus eſt forma, vt qui agnoſci habeat à quibus & læſus eſt. Vnus quidem eorum circumdatus coccino, maledictus & conſputatus, & conuulſus, & compunctus à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifeſtis notatus inſignibus Dominicæ paſſionis. Alter verò pro delictis oblatus, & ſacerdotibus templi in pabulum E
datus, ſecundæ repræſentationis argumenta ſignabat, qua delictis omnibus expiatis ſacerdotes templi ſpiritalis, id eſt Eccleſiæ, Dominicæ gratiæ quaſi viſceratione quadam fruerentur, ieiunantibus ceteris à ſalute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimùm figuris obſcuratus, & omni inhoneſtate proſtratus canebatur, ſecũdus verò & manifeſtus & Deo condignus: idcircò quem facilè & intelligere & credere potuerunt, eum ſolum intuentes, id eſt ſecundum, qui eſt in honore & gloria, nõ immeritò decepti ſunt circa obſcuriorem, certè indigniorem, id eſt primum. Atque ita in hodiernum negant veniſſe Chriſtũ ſuum,
CA. VIII. quia non in ſublimitate venerit, dum ignorãt etiã in humilitate fuiſſe venturum. [[53] Deſinat nunc hæreticus à Iudæo, Aſpis (quod aiunt) à vipera mutuari venenum: euomat iam hinc proprij ingenij virus, phantaſma vindicans Chriſtum, niſi quòd & iſta ſententia alios habebit auctores,[54] præcoquos & abortiuos quodammodò Marcionitas, quos Apoſtolus
1. Ioan. 2. Ioannes Antichriſtos pronuntiauit, negantes Chriſtum in carne veniſſe, & tamen non vt
1. Ioan. 4. alterius Dei ius conſtituerent, quia & de iſto notati fuiſſent, ſed quoniam [55] incredibile præſumpſerant Deum carnem. Quo magis Antichriſtus Marcion ſibi eã rapuit præſumptionem, aptior ſcilicet ad renuendam corporalem ſubſtantiam Chriſti, qui ipſum Deum eius nec auctorem carnis induxerat, nec reſuſcitatorem, optimum videlicet, & in iſto, & diuerſiſſimum à mendaciis & fallaciis creatoris. Et ideò Chriſtus eius ne mentiretur, ne falleret, & hoc modo creatoris forſitan deputaretur, non erat quod videbatur, & quod e- F
rat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo: proinde Deus Chriſtus, nec Deus. cur enim non etiam Dei phantaſma portauerit? An credam ei de interiore ſubſtantia, qui ſit de exteriore fruſtratus? Quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in ſemetipſo veritatem ſpiritus fallacia carnis confundens, ne-
1. Cor. 6. gatam ab Apoſtolo, lucis, id eſt veritatis, & fallaciæ, id eſt tenebrarum commiſit communicationem? Iam nũc quum mendacium deprehenditur Chriſtus, caro: ſequitur vt & omnia quæ per carnem Chriſti geſta ſunt, mendacio geſta ſint, congreſſus, contactus, conui-
Matth. 8. ctus, ipſæ quoque virtutes.[56] Si enim tangendo aliquem liberauit à vitio; vel tactus ab ali-
9. 17. & 20 quo, quod corporaliter actum eſt, non poteſt verè actum credi, ſine corporis ipſius veri-
Matth. 8. & 14. tate. Nihil ſolidum ab inani, nihil plenum à vacuo perfici licuit. Putatiuus habitus, putatiuus actus: imaginarius operator, imaginariæ operæ. Sic nec paſſiones Chriſti eius fidẽ merebuntur. Nihil enim paſſus eſt, qui non verè eſt paſſus. Verè autem pati, phantaſma non potuit. Euerſum eſt igitur totum Dei opus. Totum Chriſtiani nominis & pondus & fructus, mors Chriſti negatur, quam [57] tam impreſsè Apoſtolus demandat, vtique veram, ſummum eam fundamentum Euangelij conſtituens, & ſalutis noſtræ & prædicationis
1. Cor. 15. ſuæ: Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quòd Chriſtus mortuus ſit pro peccatis noſtris, & quòd ſepultus ſit,[58] & quòd reſurrexerit tertia die. Porrò ſi caro eius negatur, quomodo mors eius aſſeueratur, quæ propria carnis eſt paſſio per mortẽ [59] deuertentis in terram,

de qua

A de qua eſt ſumpta, ſecundum legem ſui auctoris? Negata verò morte dum caro negarur,
nec de reſurrectione conſtabit. Eadem enim ratione non reſurrexit, quâ mortuus non eſt,
non habendo ſubſtantiam ſcilicet carnis, cuius ſicut & mors, ita & teſurrectio eſt. Proinde
reſurrectione Chriſti infirmara, etiam noſtra ſubuerſa eſt. Nec ea enim valebit, propter
quam Chriſtus venit, ſi Chriſtus non reſurrexit. Nam ſicut illi qui dicebant reſurrectio-
nem mortuorũ non eſſe, reuincuntut ab Apoſtolo ex reſurrectione Chriſti: ita teſurrectio-
ne Chriſti non conſiſtente, aufertur & mortuorum reſurrectio. Atque ita inanis eſt fides *Ibidem.*
noſtra, inanis eſt & prædicatio Apoſtolorum. Inueniuntur autem etiam falſi teſtes Dei,
quòd teſtimonium dixerint quaſi reſuſcitauerit Chriſtum, quem non reſuſcitauit. Et ſu-
mus adhuc in delictis. Et qui in Chriſto dormierunt, perierunt: ſanè teſurrecturi, ſed phã-
taſmate forſitan, ſicut & Chriſtus. [[60] In iſta quæſtione qui putaueris opponendos eſſe " C A. IX.
nobis angelos creatoris, quaſi & illi in phantaſmate putatiuæ vtique carnis egerint apud " *Gen.* 18.
Abraham & Loth, & tamen verè ſint & congreſſi, & paſti, & operati quod mandatum eis " *& 19.*
fuerat. Primò non admitteris ad eius Dei exempla quem deſtruis; nam & quantò melio- "
rem & perfectiorem Deum inducis, tantò non competunt illi eius exempla, quo niſi di-
uerſus in totum, non erit omninò melior atque perfectior. Dehinc ſcito, nec illud concedi
tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, [61] ſed veræ & ſolidæ ſubſtantiæ humanæ. Si enim
difficile nõ fuit illi, putatiuæ carnis veros & ſenſus & actus exhibere, multò facilius habuit
veris & ſenſibus & actibus veram dediſſe ſubſtantiam carnis, vel quâ proprius auctor &
B artifex eius. Tuus autem Deus eo quòd carnem nullam omninò produxerit, meritò fortaſ-
ſe phantaſma eius intulerit, cuius non valuerat veritatem. Meus autem Deus; qui illam *Gen.* 2.
de limo ſumptam, in hac reformauit qualitate, nondum ex ſemine coniugali, & tamen
carnem, æquè potuit ex quacunque materia Angelis quoque aſtruxiſſe carnem, [62] qui
etiam mundum ex nihilo in tot ac talia corpora, & quidem verbo ædificauit. Et vtique
ſi Deus tuus veram quandoque ſubſtantiam angelorum hominibus pollicetur: Erunt *Matth.* 22.
enim, inquit, ſicut angeli: cur non & Deus meus veram ſubſtantiam hominum angelis
accommodarit. Vnde ſumptam? Quia nec tu mihi reſpondebis vnde illa apud te angelica
ſumatur, ſufficit mihi hoc definire, quod Deo congruit, veritatem ſcilicet eius tei, quam
tribus teſtibus ſenſibus obiecit, viſui, tactui, auditui. Difficilius Deo mentiri, quàm carnis
veritatem [63] vndevnde producere, licet non natæ. [64] Ceterùm & aliis hæreticis definien-
tibus carnem illam in angelis ex carne naſci debuiſſe, ſi verè fuiſſet humana, certa ratione
reſpondemus, quâ & humana verè fuerit, & innata. Humana verè propter Dei veritatem
à mendacio & fallacia extranei: & quia non poſſent humanitùs tractari ab hominibus, niſi
in ſubſtãtia humana. Innata autem, quia ſolus Chriſtus in carnem ex carne naſci habebat,
vt natiuitatem noſtram natiuitate ſua reformaret: atque ita etiam mortem noſtram morte
ſua diſſolueret, reſurgendo in carne, in qua natus eſt, vt & mori poſſet. [65] Ideóque & ipſe
cum angelis tũc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, ſed nondũ natæ, quia *Gen.* 18.
nondum morituræ, ſed & diſcentis iã inter homines conuerſari. Quo magis angeli neque
C ad moriẽdum pro nobis diſpoſiti, [66] breuem carnis commeatum non debuerunt naſcen-
do ſumpſiſſe, quia nec moriendo depoſituri eam fuerãt, ſed vndevnde ſumptam, & quo-
quomodo omninò dimiſſam, mentiti eam tamen non ſunt. Si creator facit angelos ſpiri-
tus, [67] & apparitores ſuos ignem flagrantem: tam verè ſpiritus quàm & ignem, idem illos *Pſal.* 103.
verè fecit & carnem: vt nunc recordemur, & hæreticis renuntiemus eius eſſe promiſſum,
[68] homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homines formarit aliquan-
do. [[69] Igitur nõ admiſſus ad cõſortium exemplorum creatoris vt alienorum, & ſuas ha- C A P. X.
bentium cauſas, velim ædas & ipſe conſilium Dei tui, quo Chriſtum ſuum non in veritate
carnis exhibuit. Si aſpernatus eſt illam vt terrenam, & (vt dicitis) ſtercoribus inferſam, cur
non & ſimulacrum eius proinde deſpexit? Nullius enim dedignandæ tei imago dignanda
eſt. ſequitur ſtatum ſimilitudo. Sed quomodo inter homines conuerſaretur, niſi per ima-
ginem ſubſtantiæ humanæ? Cur ergo non potiùs per veritatem, vt verè conuerſaretur, ſi
neceſſe habebat conuerſari? quantò digniùs neceſſitas fidem, quàm [70] ſtropham admini-
ſtraſſet? Satis miſerum Deum inſtituis, hoc ipſo quòd Chriſtum ſuum non potuit exhibere
niſi in indignæ tei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet vti no-
ſtris, ſicut alienis non congruet vti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore *Exod.* 3.
ſubſtantia venit, & in primis ſua, ne & indigna & aliena videretur eguiſſe? ſi creator meus *Ibidem,* 19.
[71] per rubum quoque & ignem, idem poſtea per nubem & globum cũ homine congreſſus *ac* 24.

Iob.38. eſt, & elementorum corpotibus in repræſentationibus ſui vſus eſt, ſatis hæc exempla diui- D
næ poteſtatis oſtendunt, Deum non eguiſſe aut falſæ aut etiam veræ carnis paratura. Ce-
terùm ſi ad certum ſpectamus, nulla ſubſtantia digna eſt quam Deus induat. Quodcun-
que induerit ipſe, dignum facit, abſque mendacio tamē. Et ideò quale eſt, vt dedecus exi-
Gen.2. ſtimarit veritatem potius quàm mendacium carnis? Atquin honorauit illam fingendo.
CAP. XI. Quanta iam caro eſt, cuius phantaſma neceſſarium fuit Deo ſuperiori? [[72] Totas iſtas
præſtigias putatiuæ in Chriſto corpulentiæ, Marcion illa intentione ſuſcepit, ne ex teſti-
monio ſubſtantiæ humanæ, natiuitas quoque eius defenderetur, atque ita Chriſtus crea-
toris vindicaretur, vt qui naſcibilis, ac per hoc carneus annuntiaretur. Stultiſſimè & hic
Ponticus, quaſi non faciliùs crederetur caro in Deo non nata, quàm falſa, præſtruentibus
Gen.18. vel maximè fidem iſtā angelis creatoris in carne vera conuerſatis, nec tamen nata. [73] Nam
& Philumene illa magis perſuaſit Apelli, ceteriſque deſertoribus Marcionis, ex fide qui-
dem Chriſtum circumtuliſſe carnem; nullius tamen natiuitatis; vtpotè de elementis eam
mutuatum. Quòd ſi verebatur Marcion, ne fides carnis, natiuitatis quoque fidem indu-
cetet, ſine dubio qui homo videbatur, natus vtique credebatur. nam & mulier quædam
Luc. 11. exclamauerat, Beatus venter qui te portauit, [74] & vbera quæ hauſiſti. &: Quomodo ma-
Luc.8. ter & fratres eius dicti ſunt foris ſtare? [75] Et videbimus de his capitulis ſuo tempore. Cer-
tè quum & ipſe ſe filium hominis prædicaret, natum ſcilicet profitebatur. Nunc vt hæc
omnia ad Euangelij diſtulerim examinationem, tamen quod ſuprà ſtatui, ſi omni modo
natus credi habebat qui homo videbatur, vanæ natiuitatis fidem conſilio imaginariæ car-
nis [76] expungendam putauit. Quid enim profuit non verè fuiſſe quod pro vero haberetur, E
tam carnem quàm natiuitatem? Aut ſi dixeris; viderit opinio humana: iam Deum tuum
honoras fallaciæ titulo, ſi aliud ſe ſciebat eſſe, quàm quod homines fecerat opinari. Iam
tunc potuiſti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodaſſe, ne in hanc quoque impe-
giſſes quæſtionem. [77] Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes ſibi videtur, aut ſan-
guinis tributo, aut aliqua valetudine inflatæ. Et vtique debuerat phantaſmatis ſcenam de-
cucurriſſe, ne originem carnis non deſaltaſſet, qui perſonam ſubſtantiæ ipſius egiſſet. Pla-
nè natiuitatis mendacium recuſaſti: ipſam enim carnem veram ædidiſti. Turpiſſimum ſci-
licet Dei, etiam vera natiuitas. [78] Age iam perora in illa ſanctiſſima & reuerenda opera na-
turæ, inuehere in totum quod es, carnis atque animæ originem deſtrue: cloacam voca vte-
rum, tanti animalis, id eſt hominis producendi officinam: perſequere & partus immunda
& pudenda tormenta, & ipſius exinde puerperij ſpurcos, anxios, [79] ludicros exitus. Tamen
quum omnia iſta deſtruxeris, vt Deo indigna confirmes, non erit indignior morte natiui-
tas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si verè iſta paſſus eſt Chriſtus,
minus fuiſſet naſci. Si mendacio paſſus eſt, vt phantaſma, potuit & mendacio naſci. Sum-
ma iſta Marcionis argumenta, per quæ alium efficit Chriſtum, ſatis opinor, oſtendimus, nō
conſiſtere omninò, dum docemus magis vtique competere Deo veritatem quàm men-
dacium eius habitus, in quo Chriſtum ſuum exhibuit. Si veritas fuit, caro fuit: ſi caro fuit, F
natus eſt. Ea enim quæ expugnat hæc hæreſis, confirmantur, quum ea per quæ expugnat
deſtruuntur. Itaque ſi carneus habebitur, quia natus, & natus, quia carneus, quia phanta-
ſma non fuerit, ipſe erit agnoſcendus, qui in carne & ex natiuitate venturus annuntiaba-
CAP. XII. tur à creatoris Prophetis, vtpotè Chriſtus creatoris. [[80] Prouoca nunc, vt ſoles, ad hanc
Iſai.7. „ Eſaiæ comparationem Chriſti, contendens illam in nullo conuenire. Primò enim, inquis,
Iſai.8. „ Chriſtus Eſaiæ Emmanuel vocari habebit; dehinc virtutem ſumere Damaſci, & ſpolia Sa-
„ mariæ aduerſum regem Aſſyriorum. Porrò iſte qui venit, neque ſub eiuſmodi nomine eſt
„ æditus, neque vlla re bellica functus eſt. At ego te admonebo, vti cohærentia quoq; vtri-
Iſai.7. uſque capituli recognoſcas. [81] Subiuncta enim eſt & interpretatio Emmanuëlis, Nobiſ-
cum Deus, vti non ſolum ſonum nominis ſpectes, ſed & ſenſum. Sonus enim Hebraïcus,
quod eſt Emmanuel, ſuæ gentis eſt. [82] Senſus autem eius quod eſt: Deus nobiſcum, ex in-
terpretatione communis eſt. Quære ergo an iſta vox, Nobiſcum Deus, quod eſt Emma-
nuel, exinde quod Chriſtus illuxit, agitetur in Chriſto. Et puto non negabis, vtpotè qui &
ipſe dicas, Deus nobiſcum dicitur, id eſt Emmanuel. Aut ſi tam vanus es, vt quia penes te:
Nobiſcum Deus dicitur, non Emmanuel, idcircò nolis veniſſe illum cuius proprium ſit
vocari Emmanuel, quaſi non hoc ſit & Deus nobiſcum, inuenies apud Hebræos Chriſtia-
nos, immò & Marcionitas Emmanuëlem nominare, quum volunt dicere Nobiſcum
Deus: ſicut & omnis gens, quoquo ſono dixerit, Nobiſcum Deus, Emmanuëlem pro-
nuntiabit,

A nuntiabit, in ſenſu ſonum expungens. Quòd ſi Emmanuel nobiſcum Deus eſt, Deus
autem nobiſcum Chriſtus eſt, qui etiam in nobis eſt: (quotquot enim in Chriſto tincti *Gal 3.*
eſtis, Chriſtum induiſtis) tam proprius eſt Chriſtus in ſignificatione nominis, quod eſt
nobiſcum Deus, quàm in ſono nominis, quod eſt Emmanuel. Atque ita conſtat veniſſe
iam illum qui prædicabatur Emmanuel, quia quod ſignificat Emmanuel venit, id eſt no-
biſcum Deus. [[83] Æquè & ſono nominum duceris, quum virtutem Damaſci, & ſpo- CAP. XIII.
lia Samariæ, & regem Aſſyriorum, ſic accipis, quaſi bellatorem portendant Chriſtum
creatoris, non animaduertens quid ſcriptura præmittat. [84] Quoniam priuſquàm cogno-
ſcat puer vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ aduer- *Iſai. 8.*
ſus regem Aſſyriorum. Antè eſt enim inſpicias ætatis demonſtrationem, [85] an hominem
iam Chriſtum exhibere poſſit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma eſſet con-
uocaturus infans, & ſigna belli non tuba, ſed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de
curru vel de muro, ſed de nutricis aut gerulæ ſuæ collo ſiue dorſo hoſtem deſtinaturus:
atque ita Damaſcum & Samariam pro mamillis ſubacturus. Aliud eſt ſi penes Ponticos,
[86] Barbariæ gentis infantes in prælium erumpunt, credo [87] ad ſolem vncti priùs, dehinc
pannis armati, & butyro ſtipendiati, [88] qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enim-
uerò ſi nuſquam hoc natura concedit, antè militare quàm viuere, antè virtutem Damaſci
ſumere quàm patris & matris vocabulum noſſe, ſequitur vt figurata pronuntiatio videa-
tur. [89] Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur; & tamen creditur Prophetiæ.
B Et meritò. Præſtruxit enim fidem incredibili rei, rationem ædendo quòd in ſigno eſſet
futura. Propterea, inquit, dabit vobis Dominus ſignum, Ecce virgo concipiet in vtero, *Iſai. 7.*
& pariet filium. Signum autem à Deo niſi nouitas aliqua monſtruoſa tam dignum non
fuiſſet. Denique & Iudæi ſiquando ad nos deiiciendos mentiri audent, [90] quaſi non vir-
ginem, ſed iuuenculam concepturam & parituram ſcriptura contineat, hinc reuincun-
tur, quòd nihil ſigni videri poſſit res quotidiana, iuuenculæ ſcilicet prægnatus & partus.
In ſignum ergo diſpoſita virgo & mater, meritò creditur: infans verò bellator non æquè.
Non enim & hic ſigni ratio verſatur. Sed ſigno natiuitatis nouæ aſcripto, exinde poſt ſi-
gnum alius ordo iam infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in
ſignum eſt, malitiæ non aſſentaturi, & hoc enim infantia eſt, ſed accepturi virtutem Da-
maſci & ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorum. Serua modum ætatis, & quære ſen-
ſum prædicationis: [91] immò redde Euangelio veritatis, quæ poſterior detraxiſti, & tam
intelligitur Propheria, quàm renuntiatur expuncta. Maneant enim Orientales illi Magi,
in infantia Chriſtum recentem auro & thure munerantes, & acceperit infans virtutem
Damaſci ſine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum eſt, [92] Orientis virtu-
tem, id eſt vim & vires auro & odoribus pollere ſolitam, certè eſt creatoris virtutem cete-
ratum quoque gentium aurum conſtituere, ſicut per Zachariam dicit: Et Iudas perten- *Zacha. 14.*
det apud Hieruſalem, & congregabit omnem valentiam populotum per circuitum au-
rum & argentum. De illo autem tunc auri munere etiam Dauid: Et dabitur illi ex auro
C Arabiæ. Et rurſus, Reges Arabum & Saba munera afferent illi. [93] Nam & Magos Reges ha- *Pſal. 71.*
buit ferè Oriens, [94] & Damaſcus Arabiæ retrò deputabatur antequàm tranſcripta eſſet in
Syrophœnicen, ex diſtinctione Syriarũ, cuius tunc virtutem Chriſtus accepit, accipiendo
inſignia eius, aurũ ſcilicet & odores. Spolia autem Samariæ, ipſos Magos: qui quum illum
cognouiſſent, & muneribus honoraſſent, & genu poſito adoraſſent quaſi Deũ & regẽ ſub
teſtimonio indicis & ducis ſtellæ, ſpolia ſunt facti Samariæ, id eſt idololatriæ, credentes
videlicet in Chriſtum. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominioſæ ob
idololatriam, qua deſciuerat tunc à Deo ſub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum eſt *3. Reg. 11.*
creatori figuratè vti tranſlatione nominũ, ex comparatione criminum. [95] Nam & ἄρχοντας *& 16.*
Sodomorum, appellat ἄρχοντας Iudæorum, & populum ipſum, populum Gomorræ vocat. *Iſai. 1.*
Et idem alibi: [96] Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa: ob conſimilem *Ezech. 16.*
impietatem. Quos aliquando etiam ſuos filios dixerat, Filios generaui & exaltaui. [97] Sic *Iſai. 1.*
& Ægyptus nonnunquã totus orbis intelligitur apud illum, ſuperſtitionis & maledictio- *Iſai. 19.*
nis elogio. [98] Sic & Babylon etiam apud Ioannem noſtrum Romanæ vrbis figura eſt, *Apoc. 17.*
proinde magnæ & regno ſuperbæ & ſanctorum Dei debellatricis. [99] Hoc itaque vſu *Iſai. 8.*
Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, deſpoliatos quod habuerant cum
Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduerſus regem autem Aſſyriorum, aduerſus
Herodem intellige, cui vtique aduerſati ſunt Magi, tunc non renuntiando de Chriſto,

CA.XIIII. quem intercipere quærebat. [[100] Adiuuabitur hæc noſtra interpretatio, dum & alibi bel- D
latorem exiſtimans Chriſtum, ob armorum quorundam vocabula & eiuſmodi verba, ex
Pſal. 44. reliquorum quoque ſenſuum comparatione conuinceris: [101] Accingere, inquit Dauid, en-
ſem ſuper femur. Sed quid ſuprà legis de Chriſto? Tempeſtiuus decore præter filios homi-
num, effuſa eſt gratia in labiis tuis. Rideo ſi quem ad bellum enſe cingebat, ei de tempeſti-
uitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur. Sic item ſubiungens: Et extēde, & proſpe-
rare, & regna; adiecit: Propter veritatem & lenitatem & iuſtitiā. Quis enim enſe operabi-
tur, & non contraria potiùs lenitati & iuſtitiæ dolum & aſperitatem & iniuſtitiam, pro-
pria ſcilicet negotia præliorum? Videamus ergo an alius ſit enſis ille, cuius alius eſt actus.
*Apoc.*1. *et* [102] Nam & Apoſtolus Ioannes in Apocalypſi enſem deſcribit ex ore Dei prodeuntem bis
19. acutum, præacutum, quem intelligi oportet ſermonem diuinum, bis acutum duobus Te-
Epheſ. 6. ſtamentis, Legis & Euangelij, acutum ſapientia, infeſtum diabolo, [103] armantem nos ad-
uerſus hoſtes ſpiritales nequitiæ & concupiſcentiæ omnis, amputantem etiam à chariſſi-
mis ob Dei nomen. Quòd ſi Ioannem agnitum non vis, habes communem magiſtrū Pau-
lum, præcingentem lumbos noſtros veritate & lorica iuſtitiæ, & calciantem nos præpara-
tionem Euangelij pacis, non belli: aſſumere iubentem ſcutum fidei, in quo poſſumus om-
nia diaboli ignita tela extinguere, & galeam ſalutaris, & gladium ſpiritus, quod eſt, inquir,
Dei ſermo. [104] Hanc & Dominus ipſe machæram venit mittere in terram, non pacem. Si
Matth. 10. tuus Chriſtus eſt, ergo & ipſe bellator eſt: ſi bellator non eſt, machæram intentans allego-
Pſal. 44. ricam, licuit ergo & Chriſto creatoris in Pſalmo ſine bellicis rebus enſem ſermonis Dei E
præcingi figuratò, cui ſupradicta tempeſtiuitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc
Matth. 10. iam cingebatur ſuper femur apud Dauid, quandoque miſſurus in terram. Hoc eſt enim
Pſal. 44. quod ait, Et extende, & proſperare, & regna. Extendens ſermonem in omnem terram, ad
vniuerſarum gentium vocationem, proſperaturus ſucceſſu fidei, quâ eſt receptus, & regnās
exinde quâ mortem reſurrectione deuicit. Et deducet te, inquit, mirificè dextera tua. Vir-
tus ſcilicet gratiæ ſpiritalis, qua Chriſti agnitio deducitur. Sagittæ tuæ acutæ, per volantia
vbique præcepta, minātes traductionem cordis, cōpungentes & transfigentes conſcien-
tiam quāque. Populi ſub te concident, vtique adorantes. Sic bellipotens & armiger Chri-
ſtus creatoris: ſic & nunc accipiens ſpolia non ſolius Samariæ, verùm & omnium gētium.
Agnoſce & ſpolia figurata, cuius & arma allegorica didiciſti. Figuratè itaque & Domino
eiuſmodi loquente, & Apoſtolo ſcribente, non temerè interpretationibus eius vtimur,
quarum exempla etiam aduerſarij admittunt: atque ita in tantum Eſaiæ erit Chriſtus qui
CAP. XV. venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Eſaia prædicatur. [[105] De quæſtio-
Iſai. 7. ne carnis, & per eam natiuitatis, & vnius interim nominis Emmanuelis huc vſque. De ce-
*Matth.*1. 16. & 27. teris verò nominibus, & in primis Chriſti, quid pars diuerſa reſpondebit? Si proinde com-
mune eſt apud vos Chriſti nomen, quemadmodum & Dei, vt ſicut vtriuſque Dei filium
Chriſtum comperat dici, ſic vtrunque patrem Dominum, certè ratio huic argumentario-
ni refragabitur. Dei enim nomen quaſi naturale diuinitatis, poteſt in omnes communi- F
1.*Cor.* 8. cari, quibus diuinitas vindicatur, ſicut & idolis, dicente Apoſtolo, Nam & ſunt qui di-
cuntur Dij, ſiue in cœlo, ſiue in terris. Chriſti verò nomen non ex natura veniens, ſed ex
diſpoſitione, proprium eius efficitur, à quo diſpoſitum inuenitur. Nec in communicatio-
nem alij Deo ſubiacet, maximè æmulo, & habenti ſuam diſpoſitionem, cui & nomina pri-
uata debebit. Quale eſt enim quòd diuerſas diſpoſitiones duorum commentati Deorum,
ſocietatem nominum admittunt, in diſcordiam diſpoſitionum? quando nulla magis pro-
batio aſſiſteret duorum & æmulorum Deorum, quàm ſi in diſpoſitione eorum etiam di-
uerſitas nominum inueniretur. [106] Nullus enim ſtatus differentiarum, non niſi proprieta-
tibus appellationum conſignatur. Quibus deficientibus ſi quando, nunc [107] Græca cata-
chreſis de alieno abutendo ſuccurrit: apud Deum autem deficere puto nihil debet, nec
de alieno inſtrui diſpoſitiones eius. Quis hic Deus eſt, qui filio quoque ſuo nomina à
creatore vendicat? nō dico aliena, [108] ſed vetera & vulgata, quæ vel ſic nō competerēt Deo
Thren. 4. nouo & incognito. Quo modo denique docet [109] nouam plagulam non aſſui veteri veſti-
Pſal. 2. mento, nec vinum nouum veteribus vtribus credi, aſſutus ipſe & indutus nominum ſenio?
Iſai. 45. & *Dan.* 9. Quomodo abſcidit Euāgelium à lege, tota lege veſtitus? in nomine ſcilicet Chriſti. Quis
Matth. 9. illum prohibuit aliud vocari; aliud prædicantem, aliunde venientem, cùm propterea nec
corporis ſuſceperit veritatem, ne Chriſtus creatoris crederetur? Vanè autem noluit eum
ſe videri, quem voluit vocari: quando etſi verè corporeus fuiſſet, magis Chriſtus creatoris
non

A non videretur,ſi non vocaretur. At nunc ſubſtantiam reſpuit,cuius nomen etiam accepit,
etiã ſubſtantiam probaturus ex nomine.[110] Si enim Chriſtus vnctus eſt, vngui vrique cor- *Dan. 9.*
poris paſſio eſt:qui corpus nõ habuit,vngui omninò nõ potuit.Qui vngui omninò nõ po- *Act. 2. 4.*
tuit,Chriſtus vocari nullo modo potuit. Aliud eſt,ſi & nominis phantaſma affectauit. Sed *& 9.*
quomodo,inquit,irreperet in Iudæorum fidem,niſi per ſolenne apud eos & familiare no-
men? Inconſtantem aut ſubdolum Deum narras.aut diffidentiæ , aut malitioſitatis conſi-
lium eſt, fallendo quid promouere. Multo liberiùs atque ſimpliciùs egerunt Pſeudopro-
phetæ,aduerſus creatorem in ſui Dei nomine venientes. Sed nec effectum conſilij huius
inuenio,quum faciliùs aut ſuum crediderint Chriſtum,aut planum potius aliquem,quàm
alterius Dei Chriſtum,ſicut Euangelium probabit. [[111] Nunc ſi nomen Chriſti,vt ſpor- CAP. XVI.
tulam furunculus,captauit,[112] cur etiam Ieſus voluit appellari , non tam expectabili apud *Matth. 1. et*
Iudæos nomine? Nec enim ſi nos per Dei gratiam intellectum conſequuti ſacramento- *Luc. 1.*
rũ eius,hoc quoque nomẽ agnoſcimus Chriſto deſtinatum,ideò & Iudæis quibus adempta
eſt ſapientia,nota erit res. Denique ad hodiernum,Chriſtum ſperãt non Ieſum,[113] & He-
liam potiùs interpretantur Chriſtum quàm Ieſum. Qui ergo & in eo nomine venit in quo
Chriſtus nõ præſumebatur , potuit in eo ſolo nomine veniſſe quod ſolum præſumebatur.
Ceterùm quum duo miſcuit, ſperatum & inſperatum, expugnatur vtrumque conſilium
eius. Siue enim ideò Chriſtus,vt interim quaſi creatoris irreperet, obrepit Ieſus, quia non
ſperabatur Ieſus in Chriſto creatoris:ſiue vt alterius haberetur,non ſinit Chriſtus,quia nõ
B alterius ſperabatur Chriſtus quàm creatoris. Quid horum conſtare poſſit ignoro. Conſta-
bit autem vtrunque in Chriſto creatoris,in quo inuenitur etiam Ieſus. Quomodo inquis?
diſce & hic [114] cum partiariis erroris tui Iudæis. Quum ſucceſſor Moyſi deſtinaretur Au- *Num. 13.*
ſes filius Naue,transfertur certè de priſtino nomine,& incipit vocari Ieſus? Certè,inquis.
Hanc priùs dicimus figuram futuri fuiſſe. [115] Nam quia Ieſus Chriſtus ſecundum popu- *Ieſue 4.*
lum , quòd ſumus nos nati in ſeculi deſertis, introductutus erat in terram promiſſionis *& 5.*
melle & lacte manentem, id eſt vitæ æternæ poſſeſſionem, qua nihil dulcius : idque non
per Moyſen, id eſt non per legis diſciplinam , ſed per Ieſum , id eſt per Euangelij gratiam,
prouenire habebat,circũciſis nobis petrina acie,id eſt Chriſti præceptis(petra enim Chri- *1. Cor. 10.*
ſtus) ideò is vir,qui in huius ſacramenti imagine parabatur , etiam nominis Dominici in-
auguratus eſt figura , Ieſus cognominatus. Hoc nomen ipſe Chriſtus ſuum iam tunc eſſe
teſtatus eſt , quum ad Moyſen loquebatur : [116] Quis enim loquebatur niſi ſpiritus crea-
toris, qui eſt Chriſtus ? Quum ergo mandato diceret populo , [117] Ecce ego mitto ange- *Exod. 32.*
lum meum ante faciem tuam, qui te cuſtodiat in via, & introducat in terram quam pa-
raui tibi, intende illi & exaudi eum, ne inobaudieris eum:non enim cælauit te, quoniam
nomen meum ſuper illum eſt. Angelum quidem eum dixit ob magnitudinem virtutum
quas erat æditurus, & ob officiũ Prophetæ nuntiantis ſcilicet diuinã voluntatem : Ieſum
autem ob nominis ſui futuri ſacramentum. Identidem nomen ſuum confirmauit , quod
ipſe ei indiderat,quia non angelum nec Auſen,ſed Ieſum eum iuſſerat exinde vocitari. Er- *Num. 13.*
go ſi vtrumque nomen competit in Chriſtum creatoris, tanto vtrumque non competit
C in Chriſtum non creatoris , ſicut nec reliquus ordo. Facienda eſt denique iam hinc inter
nos certa iſta & iuſta præſcriptio,& vtrique parti neceſſaria, qua determinatum ſit nihil
omninò commune eſſe debere alterius Dei Chriſto,cum Chriſto creatoris. Nam & à vo-
bis proinde diuerſitas defendenda eſt,ſicut à nobis repugnanda eſt: quia nec vos probare
poteritis alterius Dei veniſſe Chriſtum, niſi eum longè alium demonſtraueritis à Chriſto
creatoris:nec nos eum creatoris vendicare, niſi talem eum oſtenderimus, qualis conſti-
tuitur à creatore.[118] De nominibus iam obduximus. Mihi vendico Chriſtũ,mihi defendo
Ieſum. [[119] Reliquum ordinem eius cum ſcripturis conferamus. Quodcunque illud CAP. XVII.
corpuſculum ſit,quoniam habitum,& quoniam conſpectum fuit,ſi inglorius,ſi ignobilis,
ſi inhonorabilis,meus erit Chriſtus;talis enim habitu & aſpectu annuntiabatur. Adeſt rur-
ſus Eſaias: Annũtiauimus,inquit,coram ipſo velut puerulus,velut radix in terra ſitienti, & *Iſai. 53.*
non eſt ſpecies eius neque gloria : & vidimus eum , & non habebat ſpeciem neque deco-
rem. Sed ſpecies eius inhonorata,deficiens citra omnes homines. Sicut & ſuprà patris ad
filium vox.[120] Quemadmodum expaueſcent multi ſuper te,ſic ſine gloria erit ab homini- *Iſai. 52.*
bus forma tua. Nam etſi tempeſtiuus decore apud Dauid ſupra filios hominum , ſed in al- *Pſal. 44.*
legorico illo ſtatu gratiæ ſpiritalis:cùm accingitur enſem ſermonis,qui verè ſpecies & de-
cor & gloria ipſius eſt:ceterùm [121] habitu incorporabili apud eundem Prophetam;vermis

Pſal. 21. etiam & non homo, ignominia hominis & nullificamen populi. Neque interiorem quali- D
tatem eius, eiuſcemodi annuntias. Si enim plenitudo in illo ſpiritus conſtitit, [122] agnoſco
Iſai. 11. virgam de radice Ieſſe. flos eius meus erit Chriſtus, in quo tequieuit ſecundum Eſaiam
ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpititus conſilij & vigoris, ſpiritus aguitionis & pietatis,
ſpiritus timoris Dei. neque enim vlli hominum, diuerſitas ſpiritalium documentorum
competebat niſi in Chriſtum, floti quidem ob gratiam ſpiritus adæquatum, ex ſtirpe au-
tem Ieſſe deputatum per Mariam inde cenſendum. Expoſtulo autem de propoſito, ſi das
ei omnis humilitatis & patientiæ & tranquillitatis intentionem, & ex his Eſaiæ erit Chri-
Iſai. 53. ſtus, Homo in plaga, & ſciens ferre imbecillitatem: qui tanquam ouis ad victimam addu-
Iſai. 42. ctus eſt, & tanquam agnus ante tondentem non apetuit os. Qui neque contendit neque
clamauit, nec audita eſt fotis vox eius: qui harundinem contuſam, id eſt quaſſam Iudæo-
rum fidem non comminuit: qui linum ardens, id eſt momentaneum ardorem gentium
non extinxit, ſed lucernam magis fecit ortu luminis ſui. Non poteſt alius eſſe, quàm qui
prædicebatur. Oportet actum eius ad ſcripturarum regulam recognoſci, duplici, niſi fal-
lor, operatione diſtinctum, prædicationis & virtutis. Sed de vtroque titulo ſic diſponam,
vt quoniam [123] ipſum quoque Marcionis Euangelium diſcuti placuit, de ſpeciebus do-
ctrinarum & ſignorum illuc differamus quaſi in rem præſentem: hic autem generaliter ex-
pungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem interim annuntiari Chriſtum per
Iſai. 50. Eſaiã, [124] Quis enim, inquit, in vobis qui Deũ metuit? exaudiat vocẽ filij eius. [125] Itẽ medi-
Iſai. 53. & Matth. 8. catorem. Ipſe enim, inquit, imbecillitates noſtras abſtulit, & languores portauit. [[126] De E
Ca. XVIII. exitu planè puto diuerſitatem tentatis inducere, negantes paſſionem crucis in Chriſtum
creatoris prædicatam, & argumentantes inſuper non eſſe credendum, vt in id genus mor-
Deut. 21. tis expoſuerit creator filium ſuum, quod ipſe maledixerat: Maledictus, inquit, omnis qui
pependerit in ligno. [127] Sed huius maledictionis ſenſum differo dignæ ſola prædicatione
crucis, de qua nunc maximè quæritur, quia & aliàs antecedit rerum probatio rationem.
1. Cor. 1. De figuris priùs edocebo. Et vtique vel maximè ſacramentum iſtud figurari in prædica-
tione oportebat, quanto incredibile, tanto magis ſcandalo futurum, ſi nudè prædicaretur:
Gen. 22. quantóque magnificum, tanto magi obumbrãdum, vt difficultas intellectus gratiam Dei
quæreret. [128] Itaque in primis Iſaac quum à patre in hoſtiam deditus, lignum ſibi ipſe por-
taret, Chriſti exitum iam tunc denotabat, in victimam conceſſi à patre, & lignum paſſio-
Gen. 37. nis ſuæ baiulantis. [129] Ioſeph & ipſe Chriſtum figuratus, nec hoc ſolo (ne demorer cur-
ſum) quòd perſecutionem à fratribus paſſus eſt, & venundatus in Ægyptum ob Dei gra-
tiam, ſicut & Chriſtus à Iudæis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. Nã
Deuter. 33. & benedicitur in hæc verba, [130] Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis na-
tiones ventilabit pariter ad ſummum vſque terræ: non vtique rhinoceros deſtinabatur v-
nicornis, nec minotaurus bicornis, ſed Chriſtus in illo ſignificabatur, taurus ob vtranque
diſpoſitionem, aliis ferus vt iudex, aliis manſuetus vt ſaluator, cuius cornua eſſent crucis
extima. Nam & in antemna nauis, quæ crucis pars eſt, extremitates cornua vocantur: vni-
cornis autem media ſtipitis palus. [131] Hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus,
vniuerſas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cœlum, & tunc per iudi- F
cium ventilabit, deiiciens de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem ſcri-
pturam, quum Iacob in Simeonem & Leui exporrigens benedictionẽ, in Scribas & Pha-
Gen. 49. riſæos (ex illis enim deducitur cenſus iſtorum) ſpiritaliter interpretatur: [132] Simeon & Le-
ui perfecerunt iniquitatem, ex ſua hæreſi, qua ſcilicet Chriſtum ſunt perſecuti. In conci-
lium eorum ne venerit anima mea, & in ſtationem eorum ne incubuerint iecora mea: quia
in indignatione ſua interfecerunt homines, id eſt Prophetas, & in concupiſcentia ſua ſuc-
ciderunt neruos tauro, id eſt Chriſto, quem poſt necem Prophetarum interfecerunt, &
ſuffigendo neruos eius clauis, deſæuierunt. Ceterùm vanum ſi poſt homicidia, alicuius
Exod. 17. bouis illis exprobrat carnificinam. [133] Iam verò Moyſes quid vtique tũc tantùm quum Ie-
ſus aduerſus Amalech præliabatur, expanſis manibus orabat reſidens, quando [134] in rebus
tam attonitis, magis vtique genibus poſitis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi
volutante, orationem commendare debuiſſet: niſi quia illic vbi nomẽ Domini Ieſu dimi-
cabat, dimicaturi quandoque aduerſus diabolum, crucis quoque erat habitus neceſſarius,
Num. 21. per quam Ieſus victoriam eſſet relaturus. [135] Idem rurſus Moyſes poſt interdictam omnis
rei ſimilitudinem, cur æreum ſerpentem ligno impoſitum, pendentis habitu in ſpectacu-
lum Iſraëli ſalutare propoſuit eo tempore quo à ſerpentibus exterminati ſunt; niſi quod
& hic Dominicæ crucis vim intentabat, qua ſerpens diabolus publicabatur, & læſo
cuique

Digitized by Google

A cuique à ſpiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eam, ſanitas morſuum pecca-
torum, & ſalus exinde prædicabatur? [[136] Age nunc ſi legiſti penes Dauid, [137] Dominus Cap. xix.
regnauit à ligno, expecto quid intelligas. niſi fortè lignarium aliquem regem ſignificari Pſal. 95.
Iudæorum, & non Chriſtum, qui exinde à paſſione ligni ſuperata morte regnauit. [138] Etſi
enim mors ab Adam regnauit vſque ad Chriſtum, cur Chriſtus non regnaſſe dicatur à li-
gno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis excluſit? Proinde & Eſaias: [139] Quo- Iſai. 9.
niam, inquit, puer natus eſt nobis, & datus eſt nobis filius. Quid noui, ſi non de filio Dei
dicit? Cuius imperium factum eſt ſuper humerum ipſius. Quis omninò regum inſigne
poteſtatis ſuæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu ſceptrum, aut ali-
quam propriæ veſtis notam? Sed ſolus nouus rex nouorum æuorum Chriſtus Ieſus, nouæ
gloriæ & poteſtatem & ſublimitatem ſuam humero extulit, crucem ſcilicet, vt ſecundum
ſuperiorem Prophetiam exinde Dominus regnaret à ligno. Hoc lignum & Hieremias ti- Pſal. 95.
bi inſinuat, dicturis prædicans Iudæis, [140] Venite, mittamus lignum in panem eius, vti- Hierem. 11.
que in corpus. Sic enim Deus in Euangelio quoque veſtro reuelauit, [141] panem corpus
ſuum appellans, vt & hinc iam eum intelligas corporis ſui figuram pani dediſſe, cuius re-
trò corpus in panē Prophetes figurauit, ipſo Domino hoc ſacramentū poſtea interpreta-
turo. Si adhuc quæris Dominicæ crucis prædicationē, ſatis iam tibi poteſt facere [142] vige-
ſimus primus Pſalmus, totam Chriſti continens paſſionem, canentis iam tunc gloriam
ſuam:. Foderunt, inquit, manus meas & pedes, quæ propriè atrocitas crucis. Et rurſus Pſal. 21.
B quum auxilium patris implorat: Saluum, inquit, fac me ex ore leonis, vtique mortis,
[141] & de cornibus vnicorniorum humilitatē, de apicibus ſcilicet crucis, vt ſuprà oſtendi-
mus. Quam crucem nec ipſe Dauid paſſus eſt, nec vllus rex Iudæorum, ne putes alterius
alicuius prophetari paſſionem, quàm eius qui ſolus à populo tam inſigniter crucifixus eſt.
Nunc & ſi omnes iſtas interpretationes reſpuerit & irriſerit hæretica duritia, concedam
illi nullam Chriſti crucem ſignificatam à creatore: quia nec ex hoc probabit alium eſſe
qui crucifixus eſt, niſi fortè oſtenderit hunc exitum eius à ſuo Deo prædicatum, vt di-
uerſitas paſſionum, ac per hoc etiam perſonarum, ex diuerſitate prædicationum vindice-
tur. Ceterùm nec ipſo Chriſto eius prædicato, nedum cruce ipſius, ſufficit in meum
Chriſtum ſolius mortis Prophetia: Ex hoc enim quòd non eſt ædita qualitas mortis, po-
tuit & per crucem eueniſſe, tunc alij deputanda, ſi in alium fuiſſet prædicatum: niſi ſi
nec mortem volet Chriſti mei prophetatam, quo magis erubeſcat, ſi ſuum quidem Chri-
ſtum mortuum annuntiat, quem negat natum: meum verò mortalem negat, quem na-
ſcibilem confitetur. Et mortem autem & ſepulturam & reſurrectionem Chriſti mei, vna
voce Eſaiæ volo oſtendere dicentis: [144] Sepultura eius ſublata de medio eſt. Nec ſepultus Iſai. 57.
enim eſſet niſi mortuus, nec ſepultura eius ſublata de medio niſi per reſurrectionem. De-
nique ſubiecit: [145] Propterea ipſe multos hæreditati habebit, & multorum diuidet ſpolia. Iſai. 53.
Quis enim alius niſi qui natus eſt, vt ſuprà oſtendimus? Pro eo quod tradita eſt anima eius
C in mortem. Oſtenſa eſt enim cauſa gratiæ huius, pro iniuria ſcilicet mortis repenſandæ.
Pariter oſtenſum eſt, hæc illum propter mortem conſecuturum, poſt mortem vtique per
reſurrectionem conſecuturum. [[146] Sufficit hucuſque de his interim ordinem Chriſti Cap. xx.
decucurriſſe, quo talis probatus qualiter annuntiabatur, non alius haberi debeat, quàm
qui talis annuntiabatur: vt iam ex iſta conſonantia rerum eius, & ſcripturarum creato-
ris, illis etiam reſtituenda ſit fides ex præiudicio maioris partis, quæ ad diuerſas ſententias
vel in dubium deducuntur vel negantur. Amplius nunc ſuperſtruimus ea quoque paria
ex ſcripturis creatoris, quæq; poſt Chriſtum futura præcinebantur. Nec enim diſpoſitio
expuncta inueniretur, ſi non ille veniſſet, poſt quem habebat euenire. Aſpice vniuerſas
nationes de voragine erroris humani, exinde emergētes ad Deum creatorem, [147] & ad
Deum Chriſtum, & ſi audes, nega prophetatum. Sed ſtatim tibi in Pſalmis promiſſio pa-
tris occurret: Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes Pſal. 2.
hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Nec poteris magis Dauid fi-
lium eum vendicare quàm Chriſtum, aut terminos terræ Dauid potius promiſſos, qui
intra vnicam Iudæorum gentem regnauit, quàm Chriſto, [148] qui totum iam orbem Euā-
gelij ſui fide cepit. Sic & per Eſaiam: [149] Ecce dedi te in diſpoſitionem generis mei in lu- Iſai. 42.
cem nationum aperire oculos cæcorum, vtique errantium, exoluere de vinculis vinctos,
id eſt de delictis liberare, & de cella carceris, id eſt mortis, ſedentes in tenebris, ignoran-
tiæ ſcilicet. Quæ ſi per Chriſtum eueniunt, nō in alium erunt prophetata, quàm per quem

Iſai. 55. eueniunt. Item alibi: [110] Ecce teſtimonium eum nationibus poſui, principem & imperan- D
tem nationibus. Nationes quæ te non ſeiunt, inuocabunt te, & populi confugient ad te.
Ibidem. Nec enim hæc in Dauid interpretaberis, quia præmiſit, [111] Et diſponam vobis diſpoſitio-
nem æternam, religioſa & fidelia Dauid. Atquin hinc magis Chriſtum intelligere debe-
bis ex Dauid deputatum carnali genere ob Mariæ virginis cenſum. de hoc enim promiſ-
Pſal. 131. ſo iuratur in Pſalmo ad Dauid: [112] Ex fructu ventris tui collocabo ſuper thronum tuum.
Quis iſte venter eſt? Ipſius Dauid? vtique non. neque enim pariturus eſſet Dauid. Sed nec
vxoris eius. non enim dixiſſet, ex fructu ventris tui, ſed potius ex fructu vẽtris vxoris tuæ.
Ipſius ergo dicendo ventrem, ſupereſt vt aliquem de genere eius oſtenderit, cuius ventris
futurus eſſet fructus caro Chriſti, quæ ex vtero Mariæ floruit. Ideóque & fructum ventris
tantùm nominauit, vt propriè ventris, quaſi ſolius ventris, non etiam viri: & ipſum ven-
trem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare
non poterat virginis eum ventrem, patri deputauit. Itaque in Chriſto noua diſpoſitio in-
uenitur hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, religioſa & fidelia Dauid appel-
lans quæ erant Chriſti, quia Chriſtus ex Dauid: immò ipſa erit caro eius, religioſa & fide-
lia Dauid, tam ſancta religione, & fidelis ex reſurrectione. Nam & Nathan Propheta [113] in
2. Reg. 7. ſecundo Baſiliarum, profeſſionem ad Dauid facit: [114] Semen tuum quod erit, inquit, ex
ventre tuo. Hoc ſi in Salomonem ſimpliciter ediſſeres, riſum mihi incuties. Videbitur e-
nim Dauid peperiſſe Salomonem. An & hic Chriſtus ſignificatur, ex eo ventre ſemen Da-
uid, qui eſſet ex Dauid, id eſt, Mariæ? Quia & ædem Dei magis Chriſtus ædificaturus eſ- E
ſet, hominem ſcilicet ſanctum, in quo potiore templo inhabitaret Dei ſpiritus, in Dei fi-
lium magis Chriſtus habendus eſſet quàm Salomon filius Dauid. Denique & thronus in
æuum, & regnum in æuum, magis Chriſto competit quàm Salomoni, temporali ſcilicet
regi: ſed à Chriſto miſericordia Dei non abſceſſit, Salomoni verò etiam ira Dei acceſſit
3. Reg. 11. poſt luxuriam & idololatriam. [115] Suſcitauit enim illi ſatan, id eſt hoſtem, Idumæum. Quũ
ergo nihil horum competat in Salomonem, ſed in Chriſtum, certa erit ratio interpreta-
tionum noſtrarum, ipſo etiam exitu rerum probante, quas in Chriſtum apparet prædica-
Iſai. 55. tas: & ita in hoc erunt ſancta & fidelia Dauid. Hunc Deus teſtimonium nationibus po-
ſuit, nõ Dauid: principem & imperantem nationibus, non Dauid, qui ſoli Iſraëli impera-
uit. Chriſtum hodie inuocant Nationes quæ eum non ſciebant, & populi ad Chriſtum
hodie confugiunt, quem retrò ignorabant. Non poteſt futurum dici, quod vides fieri.

Cap. XXI. [[116] Sic nec illam iniectionem tuam potes ſiſtere ad differentiam duorum Chriſtorum,
quaſi Iudaicus quidem Chriſtus populo ſoli ex diſperſione redigendo deſtinetur à crea-
tore, veſter verò omni humano generi liberando collatus ſit à Deo optimo, quum poſtre-
mò priores inueniantur Chriſtiani creatoris quàm Marcionis, exinde vocatis omnibus
Pſal. 95. populis in regno eius, ex quo Deus regnauit à ligno, [117] nullo adhuc Cerdone, nedum
Marcione. Sed & reuictus de Nationum vocatione, conuertere iam in proſelytos. Quæ-
„ ris qui de Nationibus tranſeant ad creatorem, quando & proſelyti diuerſæ & propriæ cõ- F
Iſai. 16. „ ditionis ſeorſum à Propheta nominentur: [118] Ecce, inquit Eſaias, proſelyti per me acce-
„ dent ad te: oſtendens ipſos quoque proſelytos per Chriſtum acceſſuros ad Deum. [119] Et
Nationes, quod ſumus nos, proinde ſuam habebant nominationem, ſperantes in Chri-
Iſai. 42. ſtum; [160] Et in nomine, inquit, eius, Nationes ſperabunt. Proſelyti autem quos in Natio-
num prædicatione ſubſtituis, non in Chriſti nomine ſperare ſolent, ſed in Moyſi ordine, à
quo inſtitutio illorum eſt. Ceterùm allectio Nationum à nouiſſimis diebus exorta eſt. Iiſ-
Iſai. 2. dem verbis Eſaias, [161] Et erit, inquit, in nouiſsimis diebus manifeſtus mons Domini, vti-
que ſublimitas Dei, & ædes Dei ſuper ſummos montes, vtique Chriſtus catholicum Dei
templum, in quo Deus colitur, conſtitutum ſuper omnes eminentias virtutum & poteſta-
Ibidem. tum. Et veniẽt ad eum vniuerſæ Nationes, & ibunt multi, & dicent: Venite aſcendamus in
montem Domini, & in ædem Dei Iacob, & annuntiabit nobis viam ſuam, & incedemus
in ea. Ex Sion enim exibit lex, & ſermo Domini ex Hieruſalem. Hæc erit via ſua nouæ le-
gis Euangelium, & noui ſermonis in Chriſto iam non in Moyſe. Et iudicabit inter Natio-
nes, de errore ſcilicet earum. Et reuincent populum amplum, ipſorum in primis Iudæo-
rum & proſelytorum. Et concident machæras ſuas in aratra, & [162] ſibynas in falces, id eſt
animorum nocentium & linguarum infeſtarum, & omnis malitiæ atque blaſphemiæ in-
genia, conuertent in ſtudia modeſtiæ & pacis. Et non accipiet gens ſuper gentem machę-
ram, vtique diſcordiæ, & non diſcent amplius bellare, id eſt inimicitias perficere, [163] vt &
hic diſcas

Digitized by Google

A hic diſcas Chriſtum non bellipotentem, ſed paciferum repromiſſum. Hæc autem pro-
phetata nega, quum coràm videntur, aut adimpleta quum leguntur. Aut ſi non negas
vtrumque, in eo erunt adimpleta, in quem ſunt prophetata. Inſpice enim adhuc etiam
ipſum introgreſſum, atque decurſum vocationis in Nationes à nouiſſimis diebus adeun-
tes ad Deũ creatorem, non in proſelytos, quorum à primis magis diebus allectio eſt. Ete-
nim fidem iſtam Apoſtoli induxerunt. [[164] Habes & Apoſtolorum opus prædicatum, CA. XXII.
[165] Quàm tempeſtiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, non bellum
nec malum. Reſpondit & Pſalmus: In omnem terram exiuit ſonus eorum, [166] & in ter- *Pſal.* 18.
minos terræ voces eorum, circumferentium ſcilicet legem ex Sion profectam, & ſermo-
nem Domini ex Hieruſalem, vt fieret quod ſcriptum eſt.[167] Longè quique à iuſtitia mea, *Iſai.* 2.
appropinquauerunt iuſtitiæ meæ & veritati. Quum huic negotio accingerentur Apoſto- *Iſai.* 46.
li, [168] renuntiauerunt presbyteris, & archontibus, & ſacerdotibus Iudæorum. [169] An *Act.* 4. *&* 13.
non vel maximè, inquit, vt alterius Dei prædicatores? Atquin ipſius eiuſdem, cuius ſcri-
pturam cùm maximè implebant. Diuertite diuertite, inclamat Eſaias, excedite illinc, & *Iſai.* 52.
immundum ne attigeritis, blaſphemiam ſcilicet in Chriſtum. Excedite de medio eius,
vtique ſynagogæ, [170] ſeparamini qui Domini cauſam portatis. Iam enim, ſecundum ſu-
prà ſcripta, reuelauerat Dominus brachio ſuo ſanctum, id eſt virtute ſua Chriſtum co- *Ibidem.*
ram nationibus, vt viderint vniuerſæ Nationes & ſumma terræ ſalutem, quæ erat à Deo.
Sic & ab ipſo Iudaiſmo diuertentes, quum legis obligamenta & onera, Euangelica iam
B libertate mutarent, Pſalmum exequebantur, Diſrumpamus vincula eorum, & abiicia- *Pſal.* 2.
mus à nobis iugum eorum: Poſtea certè quàm tumultuatæ ſunt gentes, & populi medi-
tati ſunt inania, Aſtiterunt reges terræ, & principes congregati ſunt in vnum, aduerſus
Dominum & aduerſus Chriſtum eius. Quæ dehinc paſſi ſunt Apoſtoli? Omnem, inquis, "
iniquitatem perſecutionum, ab hominibus ſcilicet creatoris, vt aduerſarij eius quem "
prædicabant. Et qui creator, ſi aduerſarius erat Chriſti, non modò prædicat hoc paſſu- "
ros Apoſtolos eius, verùm & exprobrat? Nam neque prædicaret alterius Dei ordinem,
quem ignorabat, vt vultis, neque exprobraſſet, quod ipſe curaſſet. [171] Videte quomo- *Iſai.* 57.
do perit iuſtus, neque quiſquam excipit corde, & viri iuſti auferuntur, nec quiſquam a-
nimaduertit. A perſona enim iniuſtitiæ ſublatus eſt iuſtus. quis niſi Chriſtus? [172] Venite, *Sapient.* 2.
inquiunt, auferamus iuſtum, quia inutilis eſt nobis. Præmittens itaque & ſubiungens
proinde paſſum etiam Chriſtum, æquè iuſtos eius eadem paſſuros, tam Apoſtolos, quàm
& deinceps omnes fideles prophetauit, ſignatos illa nota ſcilicet de qua Ezechiel: Dicit *Ezech.* 9.
Dominus ad me:[173] Pertranſi in medio portæ mediam Hieruſalem, & da ſignum Tau in
frontibus virorum. [174] Ipſa eſt enim littera Græcorum Tau, noſtra autem T. ſpecies cru-
cis, quam portendebat futuram in frontibus noſtris apud veram & catholicam Hieruſa-
lem, in qua fratres Chriſti, filios ſcilicet Dei, gloriam patri Deo relaturos, Pſalmus vi-
geſimus primus canit ex perſona ipſius Chriſti ad patrem, Enarrabo nomen tuum fratri- *Pſal.* 21.
C bus meis,[175] in medio Eccleſiæ hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine & ſpiritu
ipſius hodie fieri habebat, meritò à ſe futurum prædicabat: Et paulò infrà: A te laus mihi
in Eccleſia magna. [176] Et in ſexageſimo ſeptimo: In Eccleſiis benedicite Dominum *Pſal.* 67.
Deum, [177] vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia: Non eſt voluntas mea, di- *Malach.* 1.
cit Dominus, & ſacrificia veſtra non accipiam, quoniam ab ortu ſolis vſque in oc-
caſum nomen meum glorificatum eſt in Nationibus, & in omni loco ſacrificium
nomini meo offertur, & ſacrificium mundum: Gloriæ ſcilicet relatio, & benedi-
ctio, & laus, & hymni. Quæ omnia quum in te quoque deprehendantur, & ſignaculum
frontium, & Eccleſiarum ſacramenta, & munditiæ ſacrificiorum, debes iam erumpere
vti dicas, ſpiritum creatoris tuo Chriſto prophetaſſe. [[178] Nunc quia cum Iudæis negas CA. XXIII.
veniſſe Chriſtum eorum, recognoſce & exitum ipſorum, quem poſt Chriſtum relaturi
prædicabantur ob impietatem qua eum & deſpexerunt & interemerunt. Primùm enim *Iſai.* 2.
ex die qua ſecundum Eſaiam: [179] Proiecit homo aſpernamenta ſua aurea & argentea,
quæ fecerunt adorandis vanis & noctuis, id eſt, ex quo genus hominum dilucidata per
Chriſtum veritate idola proiecit, vide an quod ſequitur expunctum ſit: [180] Abſtulit e- *Iſai.* 3.
nim Dominus ſabaoth à Iudæa, & ab Hieruſalem inter cetera, & Prophetã, & ſapientem
architectum, ſpiritum ſcilicet ſanctum, qui ædificat Eccleſiam, templum ſcilicet & do-
mum & ciuitatem Dei. Nam exinde apud illos deſtitit Dei gratia. [181] Et mandatum eſt *Iſai.* 5.
nubibus, ne pluerent imbrem ſuper vineam Sorech, id eſt cœleſtibus beneficiis, ne pro-

Math.27. uenirent domui Iſraëlis. Fecerat enim ſpinas, ex quibus Dominum coronauerat, & non D
iuſtitiam, ſed clamorem quo in crucem eum extorſerat. Et ita ſubtractis chariſmatum ro-
Matth. 11. ribus, [182] lex & Prophetæ vſque ad Ioannem. Dehinc quum ex perſeuerantia furoris, &
nomen Domini per ipſos blaſphemaretur, ſicut ſcriptum eſt: Propter vos blaſphema-
Iſai.52. tur nomen meum in nationibus (Ab illis enim cœpit infamia) & tempus medium à Ti-
Iſai.1. berio vſque ad Veſpaſianũ, non pœnitentiam intellexiſſent, [183] facta eſt terra eorum de-
ſerta, ciuitates eorum exuſtæ igni, regionem eorum ſub ipſorum conſpectu extranei de-
uorant. derelicta eſt filia Sion, tanquam ſpecula in vinea, vel in cucumerario caſula, ex
quo ſcilicet Iſraël Dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, ſed dereli-
quit, & in indignationem prouocauit ſanctum Iſraëlis. Sic & machæræ condirionalis
Ibidem. comminatio: Si nolueritis nec audieritis me, machæra vos comedet; probauit Chriſtum
fuiſſe, quem nõ audiendo, perierunt. [184] Qui & in Pſalmo quinquageſimo octauo diſper-
Pſal.58. ſionem eis poſtulat à patre: Diſperge eos in virtute tua. Qui & rurſus per Eſaiam in exu-
Iſai.50. ſtionem eorum perorans: [185] Propter me hæc, inquit, facta ſunt vobis, in anxietate dor-
mietis. Satis vanè, ſi hæc non propter eum paſſi ſunt, qui propter ſe paſſuros pronuntia-
„ rat, ſed propter Chriſtum Dei alterius. Atquin Chriſtum, inquam, alterius Dei dicitis,
„ à creatoris virtutibus & poteſtatibus, vt ab æmulis in crucem actum. Sed ecce defenſus
Iſai. 53. oſtenditur à creatore, [186] & dati ſunt peſſimi pro ſepultura eius, qui ſcilicet ſubreptum
eum aſſeuerauerant, & locupletes pro morte eius, qui ſcilicet & à Iuda traditionem rede-
merant, & à militibus falſum teſtimonium cadaueris ſubrepti. Igitur aut non propter il- E
lum acciderunt iſta Iudæis, ſed reuinceris conſpirante ſenſu ſcripturarum cum exitu re-
rum & ordine temporum: aut ſi propter illum acciderunt, non potuit creator vlciſci, niſi
ſuum Chriſtum, remuneraturus potius Iudam, ſi aduerſarium Domini ſui peremiſſent.
Certè ſi nondum venit Chriſtus creatoris, propter quem hæc paſſuri prædicantur, quum
venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion derelinquenda, quæ nulla hodie eſt? [187] Vbi
Iſai.1. ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis? Vbi diſperſio gentis, quæ iam extorris? Red-
de ſtatum Iudææ, quem Chriſtus creatoris inueniat, & alium contende veniſſe. [188] Iam
Marc.16. verò quale eſt, vt per cœlum ſuum admiſerit, quem in terra ſua eſſet interempturus, ho-
neſtiore & glorioſiore regni ſui regione violata, ipſa aula ſua & arce calcata? An hoc ma-
Exod. 20. gis affectauit? Planè Deus zelotes, tamen vicit. Erubeſce qui victo Deo credis. Quid ſpe-
rabis ab eo qui ſe protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppreſſus eſt à virtu-
tibus & hominibus creatoris, aut per malitioſitatem, vt tantum illis ſceleris patientia in-
C. XXIIII. figeret. [[189] Immò, inquis, ſpero ab illo (quòd & ipſum faciat ad teſtimonium diuer-
„ ſitatis) regnum Dei æternæ & cœleſtis poſſeſſionis. Ceterùm veſter Chriſtus priſtinum
„ ſtatum Iudæis pollicetur, ex reſtitutione terræ, & poſt decurſum vitæ, apud inferos in ſi-
nu Abrahæ refrigerium. Deum optimum, ſi reddit placatus, quod & abſtulerat iratus. O
Luc.15. Deum tuum qui & cædit & ſanat, condit mala & facit pacem. O Deum etiam ad inferos
Iſai.45. vſque miſericordem. [190] Sed DE SINV ABRAHÆ ſuo tempore. [191] De reſtitutione ve- F
rò Iudææ, quam & ipſi Iudæi, ita vt deſcribitur, ſperant, locorum & regionum nomini-
bus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Chriſtum & in Eccleſiam, & habitum
& fructum eius ſpiritaliter competat, & longum eſt perſequi, & in alio opere digeſtum,
quod inſcribimus DE SPE FIDELIVM, & in præſenti vel eo otioſum, quia non de
terrena, ſed de cœleſti promiſſione ſit quæſtio. Nam & confitemur in terra nobis regnum
repromiſſum, ſed ante cœlum, ſed alio ſtatu, vtpotè poſt reſurrectionem in mille annos
in ciuitate diuini operis Hieruſalem cœlo delata, quam & Apoſtolus matrem noſtram
Apoc.20. & 21. ſurſum deſignat, & πολίτευμα noſtrum, id eſt municipatum in cœlis eſſe pronuntians, ali-
Gal.4. cui vtique cœleſti ciuitati eum deputat. [192] Hanc & Ezechiel nouit; & Apoſtolus Ioan-
Philipp.3. nes vidit, & qui apud fidem noſtram eſt nouæ Prophetiæ ſermo teſtatur, vt etiam effi-
Ezech.48. giem ciuitatis ante repræſentationem eius conſpectui futuram in ſignum prædicarit.
Apoc.21. [193] Denique proximè expunctum eſt Orientali expeditione. Conſtat enim, ethnicis quo-
que teſtibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cœlo pe-
pendiſſe, omni mœniorum habitu euaneſcente de profectu diei, & aliàs de proximo nul-
lam. Hanc dicimus excipiendis reſurrectione ſanctis, & refouendis omnium bonorum
vtique ſpiritalium copia, in compenſationem eorũ quæ in ſeculo vel deſpeximus vel amiſi-
mus à Deo proſpectam. Siquidem & iuſtũ & Deo dignum, illic quoque exultare famulos
eius, vbi ſunt & afflicti in nomine ipſius. Hæc ratio regni cœleſtis. Poſt cuius mille an-
nos,

A nos, intra quam ætatem concluditur ſanctorum reſurrectio, pro meritis maturiùs vel tar- *Ibidem.*
diùs reſurgentium, tũc & mundi deſtructione & iudicij conflagratione commiſſa, demu- *1. Cor. 15.*
tati in atomo; in angelicam ſubſtantiam, ſcilicet per illud incorruptelæ ſuperindumen- *Matth. 22.*
tum transferemur in cœleſte regnum, de quo nunc ſic ideò retractatur, quaſi non præ-
dicato apud creatorem, ac per hoc alterius Dei Chriſtum probante, à quo primo & ſo-
lo ſit reuelatum. Diſce iam hinc illud & prædicatum à creatore, & ſine prædicatione
credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, quum Abrahæ ſemen poſt primam pro-
miſſionem, [194] quam in multitudinem arenæ repromittitur; ad inſtar quoque ſtellarum *Gen. 13.*
deſtinatur, nónne & terrenæ & cœleſtis diſpoſitionis auſpicia ſunt? Quum Iſaac benedi- *Gen. 15.*
cens Iacob filium ſuum, Det, ait, tibi Deus de rore cœli, & de opimitate terræ, nónne v- *Gen. 27.*
triuſque indulgentiæ exempla ſunt? Denique animaduertenda eſt hîc etiam ſtructura be-
nedictionis ipſius. Nam circa Iacob, qui quidem poſterioris & prælatioris populi figura
eſt, id eſt, noſtri: prima promiſſio cœleſtis eſt roris: ſecunda, terrenæ opimitatis. Nos
enim primò ad cœleſtia inuitamur, quum à ſeculo auellimur, & ita poſtea inuenimur e-
tiam terrena conſecuturi. [195] Et Euangelium veſtrum quoque habet: Quærite primùm *Luc. 12.*
regnum Dei, & hæc adiicientur vobis. Ceterùm ad Eſau promittit benedictionem ter-
renam, & ſubiicit cœleſtem: De opimitate terræ (dicens) erit inhabitatio tua, & à rore *Gen. 27.*
cœli. Iudæorum enim diſpoſitio in Eſau priorum natu, & poſteriorum affectu filiorum à
terrenis bonis imbuta per legem, poſtea ad cœleſtia per Euangelium credẽdo deducitur.
B [196] Quum verò Iacob ſomniat ſcalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios a- *Gen. 28.*
ſcendentes, & alios deſcendentes, innixum deſuper Dominum temerè ſi fortè interpre-
tabimur, ſcalis his iter ad cœlum demonſtrari, quò alij perueniant, vnde alij decidant,
Domini conſtitutum eſſe iudicium. Cur autem vt euigilauit, & primùm loci horrore
concuſſus eſt, conuertitur ad interpretationem ſomnij? Quum enim dixiſſet, quàm ter-
ribilis eſt locus iſte, Non eſt, inquit, aliud, ſed ædes Dei, & hæc porta cœli. Chriſtum
Dominum enim viderat, templum Dei, & portam eundem per quem aditur cœlum. Et
vtique portam cœli non nominaſſet, ſi cœlum non aditur apud creatorem. Sed eſt & por-
ta quæ recipit, & quæ perducit, ſtrata iam à Chriſto, de quo Amos: [197] Qui ædificat in *Amos 9.*
cœlum aſcenſum ſuum, vtique non ſibi ſoli, ſed & ſuis qui cum illo erunt. [198] Et circum- *Iſai. 49.*
dabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum ſponſæ. Ita per illum aſcenſum ad
cœleſtia regna tendentes miratur ſpiritus dicens: [199] Volant velut qui ſunt milui. [200] Vt *Iſai. 31.*
nubes volant, & velut pulli columbarum ad me; ſcilicet ſimpliciter vt columbæ. Aufe- *Iſai. 60.*
remur enim in nubibus obuiam Domino, ſecundum Apoſtolum (illo ſcilicet filio homi- *1. Theſſ. 4.*
nis veniente in nubibus, ſecundum Danielem) & ita ſemper cum Domino erimus, eate- *Dan. 7.*
nus dum & in terra & in cœlo, qui ob vtriuſque promiſſionis ingratos, ipſa etiam ele-
menta teſtatur: [201] Audi cœlum, & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamſi nul- *Iſai. 1.*
lam ſpei cœleſtis manum mihi toties ſcriptura porrigente, ſatis haberem huius quoque
promiſſionis præiudicium, quòd iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid &
de cœlo, à Deo cœli, ſicut & terræ: ita crederem Chriſtum ſublimiora pollicentem, eius
C eſſe qui & humiliora promiſerat, qui & experimenta maiorum de paruulis fecerat, qui
hoc inauditi ſi fortè regni præconium ſoli Chriſto reſeruauerat, vt per famulos quidem
terrena gloria, cœleſtis verò per ipſum Deum annuntiaretur. At tu hinc quoque alium
argumentaris Chriſtum, quod regnum nouum annuntiet. Prius eſt, aliquod exem-
plum indulgentiæ proferas, ne meritò dubitem de fide tantæ promiſſionis quam ſperan-
dam dicis; immò ante omnia eſt, vt quem cœleſtia prædicas repromittere, aliquod cœ-
lum probes eius. At nunc vocas ad cœnam, nec domum oſtendis: allegas regnum, nec
regiam monſtras. An quia Chriſtus tuus cœleſte regnum repromittit, non habens cœ-
lum? quomodo & hominem præſtitit, non habens carnem? O phantaſma omne, ô præ-
ſtigia magnæ etiam promiſſionis.

Digitized by Google

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM III. ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Secundum veſtigia priſtini erroris, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Chriſtum, non alterius Dei intelligēdum, quàm creatoris. *Atqui fuiſſe* amiſſum priſtinum opus, fraude tunc fratris dehinc Apoſtatæ, *ſuprà habes initio libri primi.*

2. poſt decurſam defenſionem vnicæ diuinitatis, &c.] *Nempè libris duobus præcedentibus.*

3. illic ſcilicet pronuntiandam regulæ interuerſionem, vbi poſteritas inuenitur, &c.] *Iſtud tum latè tractauit Auctor ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hær. c. 20. ac ſequ. vti ſuprà etiam adnotauimus lib. 1. aduerſ. Marc. cap. 1. num. 23. Ad quem locum hauddubiè alludit, quum hîc ſubdit:* Quod etiam primo libro intexui, *ſicuti ad prædictum librum de Præſcriptionibus hîc alluditur illis verbis:* Ceterùm in præſcriptionum compendiis vincit; *cui ſimiles locos eodem libro adnotatos habes cap. 15. num. 98. Eodem pertinet, quod infrà dicit cap. 3.* Fidei victricis vetuſtatis.

CAP. II.

4. Hinc denique gradum confero, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Suſpectum eſſe, quòd tam ſubitò venerit Chriſtus Marcionis, antequàm pater de eo teſtaretur. *Atqui de Prouerbio:* gradum conferre, *vide noſtra Prolegomena; quod placet magis, quàm illud vnius cod. MS. Vatic.* gradum confero. *Lego autem prorſus ex vtroque Vaticano:* hoc enim ordinis fuerat. *Et eſt Tertullianicum:* præeunte ſuggeſtu eius.

5. quem numquam mandator deſignauit, &c.] Mandator *(inquit Rhenanus) eſt, qui aliquid agendum committit;* Mandatarius, *qui ſuſcipit. Repetit autem mox iterum & tertiò:* Mandatorem, *& rurſum cap. 4. Legimus deinde more Tertullianico:* Atquin, *pro:* Atqui. *Tertullianica verò ſunt:* eatenus, quà, *&:* paraturam *(ſicuti de hoc poſtremo etiam adnotauit Rhenanus) item:* ſubſtructam.

CAP. III.

6. Non fuit (inquis) ordo eiuſmodi neceſſarius, &c.] *Inſcriptionem huic fecimus capiti:* Quòd ſolæ ſignorum virtutes Chriſtum Dei filium non probauerint. *Sunt autem verba Marcionis vſque ad illud:* At ego negabo, &c.

7. exauctorauit.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus) auctoritate deſtituit, infirmauit; vox certè Tertulliano frequentiſſima.*

8. Siquidem edicens multos venturos, &c.] *Paraphraſticōs citat illud Matth.* 24. Multi venient Pſeudochriſti, &c. *Illi autem:* temerariam ſignorum & virtutum fidem, vt etiam apud Pſeudochriſtos facillimam, *haud abſimile eſt illud ſuprà lib. de Præſcriptionib. aduerſ. hæret. cap. 44. num. 289.* Adiiciant præterea multa de auctoritate cuiuſque doctoris hæretici, illos maximè doctrinæ ſuæ fidem confirmaſſe, mortuos ſuſcitaſſe, debiles reformaſſe, futura ſignificaſſe, vti meritò Apoſtoli crederentur, quaſi nec hoc ſcriptum ſit: venturos multos, qui etiam virtutes maximas æderent. *Sic etiam B. Auguſt. lib. 13. contra Fauſtum, c. 5. Miracula non facitis, quamquam ſi faceretis, caueremus per inſtruĉtem nos Dominum, & dicentem: Exſurgent multi, &c. et Tract. 14. in Ioannem: Pontius fecerit miraculum, et Donatus orauerit, & reſponderit Deus de cælo; primò, aut falluntur, aut fallunt; poſtremò, fac illos montes transferre, ſi caritatem non habent, nihil ſunt; ſed quomodo haberēt, qui diuiſerunt vnitatem? Atqui non propterea ſenſiſſe Auctorem veritatem ſignorum & virtutum apud hæreticos aliquando fuiſſe, aut futuram; patet tum infrà lib. 5. aduerſ. Marc. c. 16. vbi tractans illud 2. Theſſal. 2. ait:* Quæro, cur veniat in omni virtute, & ſignis, & oſtentis mendacij; *tum apertiùs ſuprà lib. de Anima, c. 57. vbi oſtendit* animam Samuelis Prophetæ à pythonico ſpiritu nō extractam, *ex eo inter cetera, quod damō in Antichriſto ſit ſigna portentoſiora aditurus, addens,* eundem ſpiritum & in Pſeudoprophetide, & in Apoſtata facilè mentiri. *Quod ipſum etiam paulo prius ibidem his verbis confirmatur:* Corpora denique videbantur Pharaoni & Ægyptiis Magicarum virgarum dracones, ſed Moyſei veritas mendaciū deuorauit; *addens:* mendacio poſſe Simonis hæreticos etiam Prophetarum animas ab inferis mouere; *vbi vide & Adnotat. noſtras num. 636. 637. & 638. Hauddubiè in hoc imitatus B. Irenæum lib. 1. c. 8. & apertiùs lib. 2. cap. 37. quem etiam locum deſcripſit Euſebius in Eccleſiaſtica hiſtoria. Valeant ergò qui Tertullianum aliter interpretantur.*

9. quaſi locum in balneis, &c. occupauit, &c.] *De hoc prouerbio vide noſtra Prolegomena.*

10. hoc fidem cludet.] *Vatic. MS. cod. 1. legit:* eludet: *vtrumque non malè:* cludere *enim pro* claudere *veteribus vſitatum, Varroni de re Ruſtica cap. 3. Plinio lib. 37. Senecæ Thebaidos 1. & ipſi quoque Ciceroni lib. 2. de Natura Deorum.*

11. interdum per famulos ſuos retrò ædidiſſe, interdum per Chriſtum ſuum ædēdas deſtinaſſe.] *Priori parte alludit ad virtutes per Moyſen æditas, Exod. 7. & deinceps, poſteriori ad illud Iſai. 61. Spiritus Domini ſuper me, &c. ſanare contritos corde, prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis viſum. Id enim de ſe Chriſtus interpretatur Luc. 4.*

CAP. IIII.

12. Dedignatus opinor eſt, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Debuiſſe proinde Chriſtum Marcionis, non ante, ſed poſt Chriſtum Creatoris venire. *Sunt autem Tertullianicæ voces:* reuincendi, retractare, interceſſionem *pro obſtaculo,* temporis alieni decurſum *neutro genere. Siue autē legas cum excuſis:* & vanus vtrobique, *ſiue cum 1. Vatic. MS. cod.* vanus in vtroque, *perinde eſt.*

13. tunc ſi fortè credendus eſt.] Si fortè, *pro:* fortè, *ſicut etiam hîc adnotauit Rhenanus, & alibi frequentiſſimè.*

CAP. V.

14. His præluſerim, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De duabus cauſſis ſeu duplici intellectu eloquij Prophetici. *Non refert autem ſiue cum excuſis legas:* præluſerim, *ſiue cum 2. Vatic. MS. cod.* proluſerim; *&:* cominus, *cum illis, aut cum his:* comminus. *Atqui de Prouerbialibus formulis:* præludere de gradu primo, ad certum & comminus dimicare, *ac* aliquas lineas præducere ad quas erit dimicādum, *vide noſtra Prolegomena.*

15. ſcripturarum formam, &, vt ita dixerim, naturam

Digitized by Google

turam demandare.] Nonè dixit: demandare, pro eo ac ſi diceret: adlegare, ac ex ſcripturis petere. Id enim non obſcurè ſignificat, quum ſubiungit: ne tunc in controuerſiam deductæ, quum adhibentur ad cauſſas, &c. obtundant lectoris intentionem; & deinceps: Duas itaque cauſſas prophetici eloquij adlego agnoſcendas.

16. Vnam, quâ futura interdum pro iam tranſactis enunciantur, &c.] Quum varia ſint huius exempla, in quibus Prophetica diuinatio id quod proſpicit quaſi iam viſum atque expunctum (id eſt, etiam Rhenano interprete, adimpletum) pronontiat, vnicum adfert Iſai. 50. Auctor teſtimonium: Dorſum meum poſui in flagella, &c. de quo vide ſuprà lib. de Reſurr. carn. c. 20. n. 151. Eſt autem adnotatu digna iam tum varia expoſitio eius loci, ſiue de Chriſto ſecundum nos, id eſt Eccleſiæ interpretationem; ſiue de Propheta Iſaia ſecundum Iudæos; quippè qui interpretationibus talibus verba Prophetarum deprauarint. Legimus autem ſecundo loco: vniformem ſtatum temporum, ex 1. Vatic. MS. cod.

17. Alia ſpecies erit, qua pleraque figuratè portenduntur.] Huius plura exempla recenſet Auctor; eò quòd diuerſa ſint: ænigmata, allegoriæ, & parabolæ, ſicuti manifeſtius eſt, quàm vt pluribus ſit opus.

18. Nam & montes legimus deſtillaturos dulcorem, &c.] Siue ſic legas cum vulgatis, ſiue: diſtillaturos cum MS. 1. Vatic. cod. non refert; vtrumque enim Columellæ vſitatum eſt eodem ſignificatu. Atqui quamquam reperiatur iſtud tum Ioel. 3. tum Amos 9 adnotauimus priorem locum ad marginem, vbi legitur: diſtillabunt mõtes dulcoré, & colles fluent lacte. Ad quod etiã reſpexiſſe videtur Auctor, quum paulopòſt citat illud Exod. 3. ac 13. terram lacte & melle manantem.

19. ſapam de petris, aut defrutum de rupibus, &c.] Sapam (inquit Varro de vit. pop. Rom. l. 1. ſicuti à Nonio citatur) appellabãt, quod de muſto ad mediam partem decoxerant; defrutum, ſi ex duabus partibus ad tertiam redegerant deferuefaciendo.

20. placentas & ſamias.] Latinius conjecit legendũ Pſomias, ego malim Pſomia: eſt enim ψωμίον Ioan. 13. quod transferunt interpretes, buccellam intinctam, quam Chriſtus Iudæ tradidit, & apud alios, etiam iuris carnium intinctam buccellam ſignificat. Videtur itaque eius generis liba exigua Auctor intelligere. Nihil tamen immutandum putauimus, quòd etiam MS. cod. 2. Vatic. legant Samias; maximè quum apud Athen. lib. 14. Dypnoſoph. cap. 19. mentio fiat placentarum Samiarum quæ in delicijs erant, à Samo earum opifice, quantum apparet, ita dictarum.

21. aquilicem.] Aquilicem (inquit Rhen.) appellare videtur ab aquis eliciendis, quem à legendis aquis aquilegem alij vocant. Aquilices olim Tuſci erant arte quadam & remedijs pluuias elicientes, quum fruges nimia ſiccitas tantum non enecaret. Vnde dictum Aquælicium. Aquileges inueniendorum fontium periti erãt, & aquas ad aquaductus colligebant. Plinius lib. 26. cap. 6. Tuſſim (inquit) ſedat Bechion, quæ & Tuſſilago dicitur. Duo eius genera: Syluestris vbi naſcitur, ſubeſſe aquas credunt, & hoc habent ſignum aquileges. Meminit Aquilegij, quæ ſcrutandarum aquarum ars eſt, Plinius lib. 31. Sed videntur mihi poſteriores iſtam differentiam non obſeruaſſe, quando Aur. Arcadius iureconſult. Digeſt. de iure immunitatis, lib. 50. Aquilices etiam inter eos refert, quibus grauior conditio vacationem aliquam munerum tribuit; aquileges, vt arbitror, intelligens. Structores (inquit) carpentarij, ſcandularij, gladiatores, aquilices, tubarij, cornuarij, arcuarij, &c. Apparet porrò, omnium diſciplinarum ac rerum abſolutiſſima cognitione præditũ fuiſſe Tertullianum, ex hoc loco & alijs ſimilibus.

22. Ponam flumina in regione ſitiẽti, &c.] Hæc citat ex Iſaia, partim cap. 41. partim 43. Nam illud: Ponam flumina in regione ſitienti, reperitur c. 43. vbi ἄνυδρον vertit: terram ſitientem, pro eo quod B. Cypr. lib. 2. Teſtim. adu. Iud. c. 4. in inaquoſam terram, ac Latinus interpres LXX in inaquoſo. Et ipſe Tertull. lib. 4. cap. 13. in terra inaquoſa. Illud vero: & in ſolitudine (vbi eandem vocem ἄνυδρον vertit B. Cypr. Epiſt. 63. ad Cæcil. locum inaquoſum) cedrum & buxum, (ſic enim tranſpono hæc verba ſecũdum æditiones omnes) Iſai. 41. Rurſum quod ſequitur: Benedicent, &c. Iſai. 43.

23. Benedicent me beſtiæ agri, &c.] Benedici (inquit Rhenanus) eleganter interpretatur, fauſta omina ab aliquibus, ſiue fauſtum omen ab aliquo referre. Atqui: Filias paſſerum tranſtulit Auctor, pro eo quod alij: ſtruthionum, quia vox στρουθίων vtroſque ſignificat. Verùm Sirenes, Græcè σειρῆνες, appellans monſtruoſas fabuloſáſque cantatrices, oſtendit ſe agere de Sirenibus illis virginibus, quarum notiſſimam fabulam primus commentus eſt Homerus Odyſſ. μ. non verò de auibus illis, quarum Plinius meminit lib. 10. cap. 47. quod confirmatur ex eo, quòd vox Hebræa & dracones ſignificet, ſicuti B. Hieronym. tranſtulit, & ſabulas; quam adeò LXX. tranſtulerunt Sirenes, eáſque (vti addit Auctor) fabuloſas.

24. hæreticorum Apoſtolus.] Intelligit Apoſtolum Paulum per Marcionem æditum ac truncatum, qui tamen etiam interpretetur legem de bubus (ſiue bobus, vti legit alter Vatic. MS. cod.) terentibus; de quo loco vide ſuprà lib. 2. aduerſus Marcionem, cap. 17. num. 109. ac de petra potui ſubminiſtrando comite Chriſto, 1. Cor. 10. infrà lib. 5. aduerſ. Marc. cap. 7. ſicuti etiam de duobus argumentis filiorum Abrahã, Gal. 4. & ſimiliter quod ſuggerit Epheſijs, c. 5. de duobus futuris in vnam carnem, id ſe in Chriſtũ & Eccleſiam agnoſcere. Atqui lego: docens proinde & Galatas, pro: ad Galatas, ex 1. Vatic. MS. codice.

CAP. VI.

25. Si ſatis conſtat de iſtis, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd Chriſtum ignoratum iri à Iudæis, atque adeò etiam Marcionitis eodem errore ſociatis, per ſcripturas prænuntiatum ſit. Eſt autem in hoc imitatus B. Iuſtinum Martyrem adu. Tryphonem; et Auctorem viciſſim B. Cyprianus loco infrà citato.

26. Iudaicæ litteraturæ, &c.] Loqui Auctorem rectè adnotat Rhenanus de libris veteris Inſtrumenti, quos ſuprà Tom. 1. Apologet. c. 19. Iudaicum ſacramentum nuncupat. Alibi certè Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 10. litteraturam interpretatur litteratoriam eruditionem; nec abſimiliter alicubi lib. de Anima. Tertullianicum verò eſt illud: retractetur. Atqui ſiue legas: atque ita coacta eſt, vt vulgo legitur, ſiue: atque inde cum Vat. 1. MS. cod. non refert.

27. Rhodia lex.] Notat (inquit Rhenanus) Marcionem, quòd nauclerus eſſet & Barbarus, alludens ad legem Rhodiam de iactu, cuius ſit mentio in libris Digeſt. titulo, Ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigantes, & nauarchum ipſum pertinet, iubens eiectarum è naui mercium damnum, iuxta ſeruatarũ rerum æſtimationem

ab vnoquoque eſſe compenſandum. Hîc propriè de ea re non agit, ſed ioci tantùm gratia Marcionis, qui nauicula-riam olim fortaſsis exercuerat, in Barbara Ponti regione natus; non Rhodiam legem (quæ nautica quidem eſt, ſed tamen Romana, ac à prudentiſsimis hominibus lata) verùm Ponticam ac Barbaram aliquam legem caniſſe ſcri-bit; errare Iudæos in Chriſtum ſuum, non litere. Quomodo verò nauclerus dicatur, & quòd Ponticus Marcion, ſu-prà vide initio lib. 1. num. 2. Rectè etiam adnotat Rhena-nus: deceptui, accipi pro deceptione. Atqui 1. Vatic. MS. codex hîc legit: cauerit, pro: cauerat, et mox: fuerat, pro: fuerit, ſed perinde eſt.

28. Porrò quum & prædicatum ſit, non agni-turos eos Chriſtum, ideòque etiam perempturos, &c.] Non dubito quin reperire ſit eiuſcemodi ſcripturas in veteri Teſtamento, ſed ad eas omnes reſpicit Apoſtolus 1. Cor. 2. his verbis: Cæterùm ſi sciſſent, numquam dominum gloriæ crucifixiſſent, de quibus latiùs infrà Auctor lib. 5. adu. Marc. cap. 6. Supplemus autem ex Vatic. 2. MS. cod. vtique & ignorabilem.

29. ſed reſeruatis eis ad cauſſam paſſionum, &c.] Nempè ad caput ſequens, vbi paſſiones Chriſti prædictas oſtendit. Atqui ſicuti paulò antè: prædica-tum, eodem & hîc & alibi ſignificatu prædicationes, pro prædictionibus, accipit Auctor. Legat autem Lector: ſufficiet cum vulgatis, vel ſufficit cum 1. Vatic. MS. cod.

30. Auferam (inquit) ſapientiam ſapientium il-lorum, &c.] Quũ hîc addat: illorum, & mox: eorum, patet additum fuiſſe bis olim apud 70 αὐτῶν, quod hodie deſideratur; & tamẽ lectum olim, eſt veriſimile, quum ſic legatur tam à Chaldaico Paraphraſte, quàm in Hebræo contextu, & etiam priori loco, à B. Iuſtino Martyre aduer-ſus Tryphonem.

31. Et: Aure audietis, &c.] Omninò ſit diſtinguendũ, neq; enim, Et, reperitur Iſai. 6. Mirum eſt autem quomodo vertat: & oculis videbitis; quum nõ modò apud Iſaiã, ſed & Matth. 13. & Act. 28. legatur ab omnibus, qui LXX. editionem citant: & videntes videbitis; nec diſſen-tiunt Hebræa et Chaldaica editiones, neque etiam B. Cyp. Teſt. l. 1. c. 3. vbi locum hũc imitatur hoc titulo: Quòd Do-minum neque cognituri neque intellecturi, neque recepturi eſſent, niſi fortaſsis reſpexerit ad illud Rom. 11. vbi etiam ad hũc locum Iſai. adludit: Dedit illis Deus ſpiritum trãſ-punctionis, oculos vt non videant, & aures vt non au-diant, quamquam hoc ad ſequentia referri poſsit.

32. nequando auribus audiant, & oculis videãt, &c.] Elegantiæ gratia, vt magis correſpondeat illi: auri-bus grauiter audierunt, & oculos concluſerunt, vi-detur iſtud tranſpoſuiſſe Auctor: pro eo quod alij omnes, locis mox citatis, & Ioan. 12. ipſe quoque Cyprianus, ne-quando oculis videãt, & auribus audiant. Tranſtulit au-tem: coniiciant, vocẽ Græcã συνῶσι, pro eo quod alij om-nes: intelligant, atque adeò accipit: coniicere, pro cogita-re, ſeu mente reuoluere, iuxta ſignificationem alteram vo-cis Græcæ.

33. labiis diligentes Deum, &c.] Hîc rurſum dif-fert Auctor legendo: diligentes Deum, pro eo quod B. Auguſt. alicubi: colentes, & alij omnes: honorãtes; etiam B. Iren. l. 4. c. 25. ac Iuſtinus Martyr vbi ſuprà. Fortaſsis ideò, quia eo quòd colimus & honoramus aliquem, dili-gimus, aut dilectionem ſimulamus, eadẽ ſignificatione qua τίμιος, & honore dignus, & charus transferri ſolet.

34. ſecundum Amos Prophetam, &c.] Omninò legendum: Amos. Nam præterquã quòd Amos ab Au-ctore adſcribatur hæc Prophetia: Qui ſolidat tonitruũ, &c. ſuprà l. adu. Herm. c. 32. non reperitur vſquam ſimile quid apud Iohelem, at legitur ſecundũ LXX. Amos 4. & eius titulo citatur etiam ab Ambroſio l. 2. de Spiritu ſancto, c. 7. B. Baſilio contra Eunomium, l. 4. Athan. l. de Fid. vnit. & trinit. ac l. Contra eos qui dicebant Spiritum ſanctum eſſe creaturam, Euſeb. Demonſt. Euang. l. 4. c. 22. B. Auguſt. l. 18. de Ciuitate Dei, cap. 2. & Concilio Sar-dienſi, referente Socrate hiſt. l. 2. c. 20. & Didym. lib. 11. de Spiritu ſancto. Qui etiam omnes cum Auctore legunt, & eodem modo interpretantur illud: adnuntians in homi-nes Chriſtum ſuum, pro eo quod B. Hieron. vertit: elo-quium. Quod contigiſſe ex ſimilitudine vocum Hebraica-rũ, quòd ille legerit: Maſecho, LXX. verò Meſicho, ad-notauit Leo de Caſtro in Comment. huius Prophetæ, qui MS. exſtat apud Reuerendiſſ. Dn. Lindanum Ruremun-denſem Epiſcopum.

35. ſi omnis ſpes Iudæorum, nedum dicam etiã gentium, &c.] Adludere videtur tum ad illud Hier. 14 Exſpectatio Iſrael Saluator, ſiue: ſaluans, vti habent LXX. & illud Gen. 29. Ipſe erit exſpectatio gentiũ; nam ſpem non aliud eſſe quàm exſpectationem boni, ipſe Cice-ro definiuit lib. 4. Tuſcul. quæſt. atque adeò pro exſpecta-tione ab Auctore hîc accipitur. Atqui ſiue legas ex Vat. 1. MS. cod. redeſtinabatur, ſiue: deſtinabatur cum aliis, non refert; verùm ex eodem ſupplemus: & prudentibus eorum (id eſt, Phariſæis, eo quòd illud: eorum ſuprà legatur num. 30.

36. ſecundum quod & alibi: Et quis cæcus, &c.] Sic recèns hunc locum diſtinximus; ſcripturam citatam Iſai. 42. eodem modo interpretantur BB. Iuſtinus Martyr, vbi ſuprà, Hieron. Theodor. ac Procopius in Comment.

37. Nos quidem certi, Chriſtum ſemper in Pro-phetis locutum, &c.] Quod B. Aug. l. 2. de Trinit. & adu. Maxim. Arianum adfirmare non audet, pro certo pronuntiat Auctor; nõ modò locutum ſemper in Pro-phetis Chriſtum, ſed & in Dei nomine & auditum & viſum; idque non hîc dumtaxat, ſed etiam ſuprà T. 1. l. adu. Iud. c. 9. n. 114. 115. ac 116. & infrà rurſus l. 5. adu. Marc. vbi Epiſt. 2. ad Cor. tractat, ac l. adu. Praxean. Ve-rùm de hoc eius Paradoxo latiùs inter Prolegomena.

38. Spiritum ſcilicet creatoris.] De hoc etiam tum Auctoris, tum aliorum quorumdam veterum, etiam B. Cypriani paradoxo (quod habet etiam ſuprà Tom. 1. Apo-log. cap. 21. num. 314. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 1. num. 2. ac loco mox citato lib. adu. Praxean) vide noſtra Prolego-mena. Repetitur etiam ſecundò paulopòſt: & ſpiritum (id eſt) Chriſtum creatoris, et rurſum: Non negans enim filium & ſpiritum & ſubſtantiam creatoris eſſe Chriſtum eius.

39. Spiritus perſonæ eius, Chriſtus Dominus.] Ita omninò legendum cenſeo, pro: Perſona ſpiritus no-ſtri Chriſtus Dominus. Nam imprimis nimium va-riaret Auctor à LXX. Thren. 4. vbi legitur non modò iuxta Græcos et Latinos codices: Spiritus faciei noſtræ, ſeu: vultus noſtri, ſiue: ante faciem noſtram, Chriſtus Do-minus; ſed etiam iiſdem citatur verbis in eandem ſenten-tiam à B. Iren. lib. 3. cap. 11. B. Iuſt. Mart. Apolog. 2. ad Anton. Pium, & Rufino in Symbolum; à quibus etiam haud multum diſſentit editio Hebræa, quæ legit: Spiritus oris noſtri, & Chaldæa: ſpiraculum ſpiritus vitæ qui eſt in naribus noſtris. Deinde ſic legit & etiam interpreta-tur eundem locum Auctor infrà lib. aduerſus Praxean: Nam & ſcriptura quid dicit? Spiritus perſonæ eius Chriſtus Dominus. Ergo ſi Chriſtus perſonæ pa-ternæ ſpiritus eſt; meritò ſpiritus, cuius perſona e-rat,

rar, id eſt, patris eius, faciem ſuam, ex vnitate ſcilicet, pronuntiauit. Pro quo etiam facit quod legit infrà loco citato, lib. 5. aduerſ. Marc. cap. 11. & ſuprà quoque l. 2. c. 27. Perſona Dei Chriſtus Dominus. Atque perſonam pro vultu ſeu facie accipi ab Auctore, tum ex his locis patet, tum quòd infrà eodem loco l. 5. aduerſ. Marc. legat ex Pſalmo: Significatũ eſt ſuper nos lumen perſonæ tuæ Domine, pro eo quod vulgatus interpres: vultus tui. Ceterùm differt in eo à LXX. quod legat: perſonæ eius. pro eo quod alij omnes: noſtra.

40. Dereliquiſtis Dominum, &c.] Tandem aliquan lo deprehendi iſtud haberi Iſai. 1. iuxta LXX. pro eo quod ex Hebræo vertit B. Hieron. Dereliquerunt Dominum, & blaſphemauerunt ſanctum Iſrael; idque ex B. Cyprian. tum loco citato, vbi idem argamentum tractat, tum etiam alibi. Huc etiam alludens Tertull. ſuprà lib. adu. Iud. cap. 3. ac 13. legit: & ad indignationem prouocaſtis ſanctum Iſraël, & ſimiliter infrà huius libri cap. 22. Siue autem legas: qui patrem non agnouerunt, cum Vatic. 1. MS. cod. ſiue cum vulgatis: agnouerint, perinde eſt.

41. Id enim intelligi vel nõ intelligi capit, &c.] Sæpè (inquit Rhen.) iam indicauimus vſum verbi capit apud hunc Auctorem. Simillimum eſt illud libro proximè ſuperiori, cap. 9. Capit etiã (inquit) imaginem ſpiritus dicere flatum. Atqui quod pro: Chriſtũ auerſati, non hîc modò, ſed etiam alibi Vat. 1. MS. cod. legit: aduerſati, non diſplicet, ob ſimiles nõnullas Auctorũ phraſeis; ſed nolui in contextu quicquam immutare, quod alter Vatic. MS. legat: auerſati.

42. planum in ſignis.] Rectè ad marginem adnotauit Rhenanus, hoc eſt: impoſtorem. Simile eſt illud T. 1. Apolog. cap. 21. vti magum æſtimarent de poteſtate, vbi vide Adnot. noſtras num. 321. Eadem ſignificatione Plinius lib. 35. c. 18. loquitur de Plano Regio, qui Ptolomæo in delicijs erat. Nam à Græca voce πλάνος in familiam Latinam tranſiuit ea vox, quam adeò etiam de impoſtoribus quibuſdam interpretatur Euſtathius Homeri interpres in Odyſſeam.

Cap. VII.

43. Diſcat nunc hæreticus ex abundanti cum ipſo licebit Iudæo, &c.] Capiti huic inſcriptionem dedimus: De duplici Chriſti aduentu à Prophetis demonſtrato. Atqui iiſdem verbis hîc repetit quæ ſuprà lib. adu. Iud. cap. 14. ex quo aliquot hîc locos caſtigauimus, & hinc ibi viciſſim.

44. tationem quoque errorum eius, à quo ducatum mutuatus, &c.] Mutuatus (inquit Rhen.) ad vtrumque Accuſatiuum refertur. De Prouerbio verò: cæcus à cæco in eandem deductus foueam, vide noſtra Prolegomena.

45. Duos dicimus Chriſti habitus, &c.] Meminit eiuſdem rei non modò hîc Auctor, ſed etiam Apologet. cap. 21. num. 320. Supplemus autem: os ſuum ex MS. cod. ſuprà, quia & Græcè & Latinè ab omnibus legitur.

46. nec aſpectu quidem honeſtus, &c.] Similiter etiam: nec, pro: ne. Honeſtus (inquit Rhen.) pro pulcro, ceu ſuprà adnotauimus. Sic accipiendum quod infrà ſequitur: omni inhoneſtate proſtratus, id eſt: deformitate.

47. Vt poſitus à patre, &c.] Hîc nouam periodum diſtinxi, quòd habeatur alibi, nempè Iſai. 8. ſaltem iuxta ſententiam LXX. quem locum rectè interpretatur de Chriſto. Nam conſentit B. Petrus epiſt. 1. cap. 2. quum dixit: Credentibus honor, non credentibus lapis offenſionis & petra ſcandali. Sicuti & ibi: Minoratus, &c. ac rurſum: Vermem ſe pronuntians, &c. quia illud reperitur Pſal. 8. hoc verò Pſalm. 21. Atqui noua voce: nullificamen ab Auctore transfertur, quod ſuprà: abiectionem.

48. & aderat in conſpectu eius, &c.] Adiecimus: &, ex lib. aduerſ. Iudæos, quia Græcè legitur Daniel. 7. Vbi pro eo quod Græcè eſt dumtaxat: καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσήχθη, tranſtulit Auctor: & aderat in cõſpectu eius, & qui adſiſtebant, adduxerunt illum, non hîc modò, ſed etiam ſuprà. Qui legiſſe etiam videtur dumtaxat: καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ ἡ βασιλεία, quod vertit: poteſtatem regiam, quum ab alijs interſeratur etiam: καὶ τιμή, id eſt: & honor.

49. Tempeſtiuus, &c. decore, &c.] De vocibus Tertullianicis: Tempeſtiuus, ac: tempeſtiuitate, vide ſupradictum lib. adu. Iud. c. 9. n. 108. Legunt autẽ MS. Vat. 2. benedixit te Deus in æternum, pro: in æuum; ſed quia hoc etiã paulò antè legitur, maluimus retinere. Supplemus verò ſicuti ſuprà: ſub pedibus eius.

50. Tunc & cognoſcent eum qui compugerunt eum, &c.] Suprà: quem; ſed perinde eſt: vbique enim in hoc loco Zachar. 12. citando variat Auctor, ſicuti non ſemel adnotauimus. Supplemus verò ſicuti ſuprà: in humilitate conditionis humanæ conſtitutum, et trãſponimus: quia &: Natiuitatem eius (inquit Iſaias) quis enarrabit? ac: immò & in ipſius nominis ſacramento, pro: ipſo.

51. & exornatus podère & mitra & cidari mũda, &c.] Retenta eſt ab Auctore vox Græca ποδήρη, quã Latinus LXX. interpres rectè veſtem talarem tranſtulit, quæ à talis, ſicuti vox illa ἀπὸ τῶν ποδῶν, deducta eſt. Deinde addit explicationis causâ: & mitrâ, quia neque Græcè, neque Chaldaicè, Hebraicè, aut Latinè aliud legitur quàm: cidari munda. Sunt enim Synonyma mitra, cidaris, pro ſacerdotali capitis ornamento.

52. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur, &c.] Locum hunc deſumpſit haud dubiè Auctor ex B. Iuſtino Martyre aduerſus Tryphonem. Sic enim ille: Et qui in ieiunio duo hirci pares accipi iubebantur; quorum alter erat emiſſarius (ἀποπομπαῖος) malorúmque depulſor fiebat; alter autem in oblationem ſumebatur, duorum Chriſti aduentuum deſignatio erant. Prioris quidem, quum eum veluti emiſſarium atque ærumnas auertentem emiſerunt ſeniores veſtri & ſacerdotes, manus ei inferentes, & morte illum mulctantes. Poſterioris autem, quum in eodem Hieroſolymorum loco, ipſum agnoſcitis ignominia à vobis affectum. Ac paulòpòſt: Etenim, quòd ibidem duorum hircorum, qui in ieiunio offerri ſunt iuſſi, oblatio, non alibi quàm in Hieruſalem fieri permiſſa eſt, ſcitis. Addens autem vterque: in ieiunio, ſignificare videtur illam oblationem duorum hircorum fieri ſolere menſe ſeptimo decima die menſis, quo iubebantur adfligere animas ſuas religione perpetua, cuius eodem capite fit mentio; Nam adfligere animas interpretatur B. Hieronym. lib. 1. aduerſus Iouinian. ieiunare. B. Cyrillus in Commentario idipſum ſignificat, vocans feſtum illud Propitiationis, quod alij Expiationis, quod tertium erat præcipuarũ ſollemnitatum, ſicuti patet Leuitici 23. ad quas omnes Hieroſolymam proficiſci tenebantur. Atqui ſupplemus ex ſæpedicto lib. aduerſus Iudæos: à quibus & læſus eſt, & legimus:

Vnus quidem, *pro:* Alter autem, *ac:* conſputatus, *pro:* conſputus. *Porrò mirum eſt, ex quo loco (nam Leuitici 16. non habetur) additum ſit illud ab Auctore:* circumdatus coccino, maledictus, & conſputatus, & compunctus, & conuulſus à populo; *niſi paraphraſticῶs dicatur id potius ad Chriſtum referre quàm ad Hircum emiſſarium. De* Viſceratione *denique vide ſuprà cap. vlt. lib. adu. Iud. num. 164. ex quo loco ſupplemus:* id eſt ſecundum, qui eſt, *ſiue:* erit) in honore & gloria.

CAP. VIII.

53. Deſinat nunc hæreticus à Iudæo, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quòd ſi Chriſtus in phantaſmate, non in vera carne venerit, etiam verè mortuum non eſſe, neque reſurrexiſſe pro peccatis noſtris. *Eiuſdem argumenti eſt quod tractauit ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap. 5.* Verè mortuum & crucifixum eſſe Chriſtum, & proinde verè etiam natum. *Atqui de Prouerbio:* Aſpis à vipera mutuatur venenum, *vide noſtra Prolegomena. Siue autem legas:* mutuare *cum Vatic. 1. MS. cod. ſiue:* mutuari, *cum aliis, non refert.*

54. præcoquos & abortiuos.] *Similiter vocatur Vtica ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1.* Romana præcoqua, *niſi quòd hic adiectiuè accipiatur. Perinde verò eſt, ſiue cum Vatic. 1. MS. cod. legas:* abortiuos, *ſiue cum reliquis:* aborriuos; *nam quid differant* abortus *et* abortus, *ſuprà alicubi ex Nonio adnotauimus.*

55. incredibile præſumpſerant Deum carnem.] *Adnotat Rhenanus Græcam eſſe figuram, ac ſi diceret:* Deum *ſecundum* carnem; *ſed etiam conſtabit ſenſus, ſi ſubintelligatur:* Deum carnem *factum.*

56. Si enim tangendo, &c.] Tangendo Chriſtus à vitio liberauit, *Matth. 8. 9. 17. ac 20.* tactus verò ab aliquo, *Matth. 8. ac 14. Hos itaque locos ad marginem adnotauimus.*

57. tam impreſsè.] *Hoc Aduerbio (inquit Rhenanus) vſus eſt etiam ſuprà, vt in libro de Carne Chriſti, cap. 12.* Et vt impreſſius dixerim. *Eodem, c. 20.* Hoc quidem impreſſius, quòd factum potius dicit, quàm natum.

58. & quòd reſurrexerit tertia die, &c.] *Omninò ſic locum hunc caſtigaui ex Vatic. 2. MS. cod. pro,* reſurrexit, *quòd præcedat:* mortuus ſit, *ac:* ſepultus ſit.

59. deuertentis in terram, &c.] *Rectè etiam hic accipit Rhenanus* deuertere *eadē ſignificatione qua alibi:* deuerſari, *ac:* deuerſoria, *pro:* diuertere, *ac* diuerſari, *&* diuerſoria. *Atqui prorſus legimus cum Latinio:* ſi Chriſtus non reſurrexit, *pro:* ſi Chriſtus non valebit, *ex 1. Vat. MS. cod. item:* Atque ita inanis eſt fides noſtra, inanis eſt & prædicatio Apoſtolorum; *niſi malit quis tranſponere verba, ſicut ipſe Apoſtolus 1. Cor. 15.* Inanis eſt prædicatio noſtra, inanis eſt & fides noſtra.

CAP. IX.

60. In iſta quæſtione, qui putaueris, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Non ſuffragari Marcioni angelos Creatoris, qui Abraham & Loth apparuerunt, *Gen. 18. ac 19. Sunt autem verba Marcionis vſque ad illud (vbi proinde nouam periodum facimus)* Primò, &c. *Atqui ſimiles loci ſunt ſuprà l. de Carne Chriſti, cap. 3. ac 6. & lib. de Reſurr. carn. cap. 62.*

61. ſed veræ & ſolidæ ſubſtantiæ humanæ, &c.] *De hoc (quod mox repetit, & c. 11. iterum) vide Prolegomena noſtra inter Tertulliani paradoxa.*

62. qui etiam mundum ex nihilo in tot ac talia corpora, &c.] *Ita legimus ex vtroque MS. Vatic. cod. pro:* &, *eo quòd ſubiungatur:* & quidem verbo. *Atqui quòd* mundum ex nihilo ædificauerit Deus, *ſuprà latè tractatur lib. adu. Hermog. cap. 2. 15. 21. ac 22. et alibi frequentiùs.*

63. vndevnde producere, &c.] *Sic tum ex noſtra, tum ex Dn. Latinij coniectura ſupplemus, vbi* vnde *ſemel duntaxat legebatur, & ſimiliter non multo pòſt:* vndevnde ſumptam; *maximè quum ſubiungat:* & quoquo modo omninò dimiſſam. *Quare non eſt opus, vt accipiamus cum Rhenano,* vnde, *pro* alicunde, *aut pro:* vndelibet, *vti interpretatur infrà lib. 4. cap. 18. illud:* qui neque vnde ſperaret.

64. Ceterùm & aliis hæreticis, &c.] *Agit de* Apelle, *qui (ſicut indicatur ſuprà lib. de Carne Chriſti cap. 6.) non modò Chriſti, ſed & angelorum carnem ex ſyderibus factam aſſeruiſſe videtur. Atqui ſupplemus ex Vatic. 2.* vt natiuitatem noſtram natiuitate ſua reformaret.

65. Ideóque & ipſe cum angelis, &c. in veritate quidem carnis apparuit, &c.] *Idipſum habet etiam ſuprà dicto cap. 6. lib. de Carne Chriſti, ſed ad paradoxa Auctoris tractatum ea de re diſtulimus inter Prolegomena. Supplemus verò iterum ex Vatic. 2.* ſed & diſcentis.

66. breuem carnis commeatum, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus) facultatem breuis temporis agendi in carne. Similes phraſeis habes aliis Auctoris libris.*

67. & apparitores ſuos ignem flagrantem.] *Citat hoc ex Pſalm. 103. ſicuti alicubi ſuprà ex Apoſtolo Hebr. 1. quando legit:* flammam ignis; *Idque ſecundum veterem Pſalmorum Latinorum æditionem, qua vtebantur ante B. Hieronymi ex Græco, quæ eſt ædita à Fabro, caſtigationem; quum alij omnes vertunt:* ignem vrentem. *Græcè hodie (quod mirum eſt) vtrobique legitur* πυρὸς φλέγα. *Accipit autem iterum:* apparitores, *pro:* miniſtros, *&:* renuntiemus, *pro:* demonſtremus.

68. homines in angelos reformandi quandoque, &c.] *Quo ſenſu id dixerit Auctor, nempè quòd ad ſimilitudinem angelorum homines reformandi ſint, ſatis ſupérque indicat ſupradicto cap. 62. lib. de Reſurr. carn.* Denique (*inquit*) non dixit: Erunt angeli, ne homines negaret; ſed tamquam angeli, vt homines conſeruaret. Non abſtulit ſubſtantiam, cui ſimilitudinem attribuit. *Eodem itaque modo etiam intelligi debet, quod ſuprà eiuſdem lib. cap. 26.* in regno Dei reformatam & angelificatam carnem *dixit. Certè eodem pertinet, quòd non angelorum ſubſtantiam hominibus poſt diem iudicij, ſed* perfectum (*id eſt perfectionem*) ad angelicæ plenitudinis menſuram temperatum *duntaxat, promittat Auctor ſuprà lib. de Anima, cap. 56. Quare mirari ſatis nequeo, quòd Guido Carmelita lib. de hæret. cap. 36. Tertulliano adſcribat errorem, tamquam qui non modò malos in dæmonas (ſicut aut illi, aut potius Tertullianiſtis adſcribit B. Auguſt. nam nuſquam apud illum reperitur) ſed & animas bonas in angelos conuertendas tradiderit. Maximè quum etiam ſuprà lib. aduerſ. Valentinianos ita loquatur c. 32.* Et tamen (*inquit*) illuc habeo deuertere; vbi poſt exceſſum omninò nō nubitur; vbi ſuperindui potius quàm deſpoliari; vbi etſi deſpolior, ſexui meo deputor; angelus non angelus, non angela.

CAP. X.

69. Igitur non admiſſus ad cōſortium, &c.] *Caput hoc*

Digitized by Google

put hoc inſcripſimus: Quòd ſi cato in Chriſto negetur tamquam indigna, etiam carnis imago in illo dedignanda ſit. Atqui rectè hîc Rhenanus: Ipſe me, inquit, ſenſus coëgit, vt hîc dictionem vti, verterim in tui, conſilium Dei tui, quo Chriſtum tuũ, &c. Exemplaria vetuſta conſentiunt in errore.

70. ſtropham adminiſtraſſet, &c.] Stropha (inquit idem Rhenanus) dolum, verſutiam, atque impoſturã ſignificat. Græcis ϛροφή. Qui etiam addit: Aliquantis accipi, pro aliquot, & ſubaudit: rebus.

71. per rubnm quoque & ignem, &c.] Iſtud reperitur Exod. 3. illud: per nubem, Exod. 19. ac 24. vbi interim etiam in flamma ignis apparuit Dominus; denique illud: per globnm, id eſt, turbinem, Iob. 38. Qua interim verſione, magis indicat ſignificationem duplicem turbinis Auctor, qui etiam globũ ſignificat, quàm vocis Græca λαιλάψεως, quæ dumtaxat turbinem venti ſignificat. Atqui etiam hîc: repræſentationibus, pro comparitionibus accipit Auctor. Iterum autem (vt etiam adnotauit Rhenan.) paratura, pro materia. De Prouerbiali denique formula: ad certum ſpectare, vide noſtra Prolegomena.

Cap. xi.

72. Totas iſtas præſtigias, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd etiam vera fuerit in Chriſto natiuitas; alioqui mendacium Deo, noo veritas, tribueretur. Quod ipſum argumentum tractauit ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap. 1. 2. 3. 4. 5. & 6.

73. Nam & Philumene illa magis perſuaſit Apelli, &c.] De Philumene vide Adnotat. noſtras dicto cap. 6. num. 54. & locos ibidem citatos. De Apelle ibidem citauimus Adnot. noſtras ſuprà l. de Præſcript. adu. hæret. cap. 51. hær. 19. nu. 324. & infrà Tom. 4. ad fragmenta libri Auctoris aduerſus Apellem, vbi etiam tractatur: quomodo deſertor Marcionis ipſe fuerit.

74. & vbera quæ hauſiſti.] Vatic. 1. MS. codex: ſumpſiſti, fortè ſuxiſti, quemadmodum noſter vulgatus interpres, Luc. 11.

75. Et videbimns de his capitulis ſuo tempore, &c.] Siue addas: in, cum 2. MS. Vatic. ſiue omittas, perinde eſt. Alludit autem tum ad lib. de Carne Chriſti ſuprà, cap. 7. & infrà lib. 4. adu. Marcionem, cap. 26. tractans verba iam citata cap. 11. Lucæ, tum illud c. 8. Mater & fratres eius dicti ſunt foris ſtare. Hoc eſt enim quod addit: Nunc vt hæc omnia diſtulerim ad Euãgelij examinationẽ. Atqui Tertullianicum eſt: credi habebat, & cap. ſequenti: vocari habebit, & cap. 20. habebat euenire.

76. expuogendam, &c.] Id eſt (Rhenano etiam interprete) adimplendam; nam & cap. ſequenti ſimiliter dixit: in ſenſu ſonum expungens, ac cap. 13. prophetia renuntiatur expuncta, & rurſum cap. 17. expungamus ordinem cœptnm, & cap. 20. nec enim diſpoſitio expuncta inueniretur, ac lib. adu. Iud. cap. 11. poſt quem habebant expungi; item cap. 13. expunctum eſt. Nos verò periodum ſequentem notula interrogationis clauſimus; & deinde legimus: Aut ſi dixeris, viderit opinio humana.

77. Nam & mulierculæ nonnumquam prægnantes ſibi videntur, &c.] Quia experiẽtia noſtri temporis iſtud frequenter contingit, notatu digna cauſſa quas ſubiungit Auctor, quia aut ſanguinis tributo (quomodo etiam alicubi ſuprà dixit: totius naturæ tributa) aut aliqua valetudine inflatæ. Qui plura cupit, conſulat Hippocratem ac Galenum Medicorum Principes. Atqui de Prouerbiis: ſcenã decurrere, &: perſonam deſaltare, videat noſtra Prolegomena.

78. Age iam perora, &c.] Ad verbum ferè eadem repetit (ſicuti etiam adnotauit Rhenanus) quæ ſuprà dicto cap. 4. lib. de Carne Chriſti, atque adeò confirmatur lectio Rhenani ibidem num. 35. Hancne venerationem, ô Marcion, naturæ, pro quo hîc dicit: ſanctiſſima & veneranda naturæ opera. Legimus autem prorſus ex altero Vatic. MS. cod. vt Deo indigna confirmes, pro: Deo digna, planè alieno ſenſu. Sed perinde eſt, ſiue cum vtroque legas: Si mendacio paſſus fuit, ſiue: paſſus eſt; & eadem ratio de: efficit, &: effecit. Atqui ibi nouam periodum facimus: Si veritas fuit, &c.

79. ludieros exitus, &c.] Videbatur mihi (inquit idem Rhenanus) aliquando legendum: lubricos, ſed ipſe reſpicit ad id quod in libro de Carne Chriſti dixit, de infante recèns adito loquens: Blanditiis deridetur. Et mox: illum per ludibria nutritum. Item ibidem infrà, cap. 5. æquè illum & natiuitatis & infantiæ imaginariæ vacua ludibria ſubire potuiſſe.

Cap. xii.

80. Prouoca nunc vt ſoles, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd etſi non ſono nominis, ſignificatione tamen Chriſtus Emmanoel fuerit. Quum autem iiſdem penè verbis more ſuo hîc repetat, quæ ſuprà dixit Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 9. ſicut hunc illum locum, etiam illinc hoc caput ſubinde caſtigauimus, non repetentes quæcũque illic adnotauimus. Atqui ſunt verba Marcionis: Primò enim, &c. vſque At ego te admonebo. Et reperitur illud: Chriſtus Emmanuel vocari habebit, Iſai. 7. quod verò ſequitur: dehinc virtutem ſumere Damaſci, &c. Iſaiæ 8.

81. Subiuncta eſt enim & interpretatio, &c.] Aut iſtud intelligendũ de interpretatione nominis Emmanuel, Matth. 1. vbi legitur: Et vocabont nomen eius Emmanuel, quod eſt interpretatum: Nobiſcũ Deus, ſicuti ſuprà adnotauimus; aut, quod magis placet, explicationis gratia à LXX. fuiſſe additum, & parentheſi incluſum, id eſt: Nobiſcum Deus; nam ſic etiam citatur is locus Iſaiæ à B. Iuſtino Martyre tum Apolog. 2. ad Antoninum, tum libro aduerſus Tryphonẽ. Quid? quòd Auctor libri de Trinitate infrà Tom. 5. diſertis verbis ſic citet: Quid? qnum Iſaias dicat: Ecce virgo concipiet, & parier filium, & vocabitur nomẽ eius Emmanuel, id eſt: Nobiſcum Deus.

82. Senſus autem eius, quod eſt: Deus nobiſcum, &c.] Eodem modo interpretãtur hunc locum aduerſus Iudæos (qui, ſicuti Marcionitæ, idem argumentũ contra Chriſtum opponebant) tum Auctor dicti libri de Trinitate, tum Euthymius in Matthæum, ac Theophilactus, & iis antiquior B. Ioan. Chryſoſt. hom. 5. in Matth. cap. 1. ac B. Baſilius in S. Chriſti generationem, tum B. Auguſt. ſermone 4. de Natiuit. Domini, & Lactant. lib. 4. cap. 12. quemadmodum latiùs multo deducit Leo de Caſtro in Iſaiam; quibus addo etiam quæſt. & reſponſ. 35. inter opera B. Iuſtini Martyris, ac Epiphan. hær. Collyridianorum. Atqui omninò, ſicuti ſuprà lib. adu. Iud. ſupplemus: Aut ſi tam vanus es, vt quia penes te: Nobiſcum Deus, dicitur; & econtrariò paulo poſt, omiſſa priori loco voce: Deus, legimus: ſicut & omnis gens, quoqoo ſono dixerit: Nobiſcum Deus. Denique parentheſi incluſimus verba illa Gal. 3. (Quorquot enim in Chriſto tincti eſtis, Chriſtum induiſtis.)

Cap. xiii.

83. Æquè & ſono nominũ duceris, &c.] Caput

Digitized by Google

hoc inſcripſimus: Quòd verba Iſaiæ, bellatorem fore Chriſtum, niſi ſpiritualiter, non portendant. Iſtud verò caput integrum ſimiliter iiſdem penè verbis ſuprà habetur lib. adu. Iud. cap. 9. quare & inde etiam aliquot locos, ſicuti hunc illic, caſtigauimus. Imprimis ſupplentes: &c, ſecundum MS. vtrobique Vatic. codices, mox legimus: quid ſcriptura præmittat, pro: promittat.

84. Quoniam priuſquàm cognoſcat puer vocare patrem, &c.] Etiam hîc ſuppleta eſt vox: puer, quippè quam habent editiones omnes Iſai. 8. Quum autem pro eo quod alij legunt: coram Rege Aſſyriorũ, Auctor transferat vtrobique, & inſuper etiam ſub finem huius capitis: aduerſus Regem Aſſyriorum; videtur legiſſe ἐναντία, pro: ἔναντι, quod alij Græci codices legunt; imitatus quantum apparet in hoc B. Irenæum lib. 3. cap. 18.

85. an hominem iam Chriſtum, &c.] Suprà: virum legit Auctor; ſed nos ſuprà alicubi adnotauimus: hominem, ab eo, pro viro, nonnumquam accipi. Cui etiam magis vſitatum eſt: hoſtem deſtinare, quàm quod habet ſuprà deſignare.

86. barbariæ gentis.] Sic legimus ex vtroque MS. Vatic. codice, pro: Barbaricæ; quia illud Auctori frequens eſt, & ſic vſurpatur etiam ſuprà lib. 1. adu. Marc. cap. 2. num. 16.

87. Ad ſolem vncti, &c.] Alludit ad Athletarum morem, ad quem tacitè adluſit Auctor ſuprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. vbi commemoratur lutea vnctio, ac lib. ad Martyr. cap. 3. quum dicit: qui vos ſpiritu vnxit; qui ad ſolem vngui ſolebant, vti viribus eſſent valentiores.

88. qui antè norint lanceare quàm lancinare.] Quum dicto cap. 1. lib. 1. adu. Marc. reperitur verbum lancinatur, pro: pungitur, videtur primâ facie hîc ita accipi lancinare, ſicuti lanceare, pro lanceis configere; ſed putamus lancinare potius hîc accipi, eo quòd præmittitur: butyro ſtipendiati, pro manus lancibus admouere; eligat Lector quid volet. Confirmatur interim hæc coniectura ex eo quod ſequitur: antè militare quàm viuere; & talibus vocibus ſolet Auctor delectari.

89. Sed & virginem, inquit, parere natura nõ patitur, &c.] Iſta ſunt iterum verba Marcionis, vſque ad illud: Et tamen creditur Prophetiæ, ſicuti legit vnus MS. Vatic. cod. quod magis placet, quàm: Prophetæ, quod vulgò legitur; eo quòd poſtea ſequatur: & tam intelligitur Prophetia.

90. quaſi non virginem, ſed iuuẽculam, concepturam & parituram ſcriptura contineat.] Suppleta eſt hîc ex lib. adu. Iud. vox: ſcriptura; & legitur à nobis mox: meritò creditur, pro: crederetur, ac: alius ordo, pro: alibi. Atqui iſtud deſumpſit Auctor ex B. Iuſtino Mart. adu. Tryphonem, & B. Irenæo lib. 3. cap. 24. ſicuti etiam ab Euſebio citatur lib. 5. cap. 8. qui Theodotioni Epheſio & Aquila Pontico Iudæis proſelytis hanc falſam tranſlationem adſcribit. Poſt hos verò omnes, pulcrè ſic illos redarguit B. Hieronym. lib. 1. adu. Iouin. Scio Iudæos exponere ſolere; in Hebræo, Halma, non virginem ſonare, ſed adoleſcentulam, & reuera propriè Bethula appellatur: Adoleſcentula verò vel puella non Halma dicitur, ſed Naara. Quid eſt igitur quod ſignificat Halma? Abſconditam virginem, id eſt, non ſolum virginem, ſed cum ἐπιτάσει virginem; quia non omnis virgo abſcondita eſt, nec ab hominum fortuitò ſeparata conſpectu. Denique & Rebecca in Geneſi, ob nimiam caſtitatem, & Eccleſiæ typũ, quem in ſua virginitate ſignabat, Halma ſcribitur, non Bethula, ſicuti manifeſtum eſſe poterit ex ſermonibus pueri Abraham, quos loquitur in Meſopotamia (nempè Gen. 14.) In eo enim loco, in quo ait: Virgo quæ egredietur, vt hauriat aquam, ſcriptum eſt: Halma, id eſt virgo ſecreta, & nimia parentum diligentia cuſtodita. Cui ſimilia repetit etiam idem B. Hieron. Commentariis in Iſai. cap. 7. & Matth. 1. ac in traditionibus Hebraicis. Feu-ardentius verò noſter in dictum locum B. Irenæi, addit & alium tertium locum ſcripturæ, Exod. 2. vbi Maria ſoror Moyſi Halma appellatur; ad quem Lectorem remitto, qui videat etiamnum Iudaizare in ſimili tranſlatione eius loci Caluinum, Oecolampadium & Caſtalionem. Quos tamen etiam impugnarunt Origenes in Iſaiam, & 1. lib. adu. Celſum, & Euſeb. lib. 7. demonſtr. Euang. cap. 2. ac Epiphan. in Theodoſianis, ſi Leoni Caſtro credatur, Comment. in Iſaiam, vbi latiſſimè adu. Iudæos, & Eraſmum quoque ipſum eadem de re diſputat.

91. immò redde Euangelio veritatis, quæ poſterior detraxiſti, &c.] Alludit ad priora capita Euangelij B. Lucæ, quæ Marcion inde detraxit, ſicuti patebit infrà ſub initium lib. 4. adu. Marc. aut potius ad integrum Euangelium ſecundum Matthæum, eo quòd ſequatur: Maneant enim Orientales, &c. per quos Prophetia (nempè, quam hîc tractat, Iſai. 8.) renuntiatur, id eſt, demonſtratur expuncta, id eſt completa. Vbi lego ſicuti ſuprà, & ſecundum 2. Vatic. cod. Maneant enim, pro: autem; item: acceperit infans, pro: accepit.

92. Orientis virturem, id eſt vim & vires, auro & odoribus pollere ſolitam, &c.] De hoc videre eſt Plinium in Naturali hiſtoria, quibus potiſſimum locis Orientis, aurum reperiatur; thus verò & myrrham aliósque odores, notũ eſt maximè in Arabia naſci, vel ex ipſo Auctore ſuprà Tom. 2. Apolog. cap. 42. num. 554. Sciãt, inquit, Sabæi, pluris & carioris ſuas merces ſepeliendis Chriſtianis profligari; & apertius cap. 30. nu. 442. grana thuris appellat Arabicæ arboris lacrymas; vbi vide Adnotat. noſtras ex Plinio. Eodem pertinet illud lib. de Cor. milit. cap. 10. num. 108. Arabiæ aliquid incẽdo. Atqui ex Vatic. 1. MS. cod. caſtigauimus: certè eſt creatoris, pro: creatori, & ſicuti ſuprà ſupplemus: ſicut per Zachariam dicit. Siue autem legas ſicut ſuprà: Et Iudas pertendet Hieruſalem, ſiue ſicuti hîc: pertendet apud Hieruſalem, perinde eſt, niſi quod hoc magis conſentiat editioni hodiernæ LXX.

93. Nam & Magos Reges habuit ferè Oriens, &c.] Sic etiam hunc locum ſupplemimus ex lib. adu. Iud. Atqui imprimis, quales Magi fuerint qui ad Chriſtum venerant, nempè Aſtrologi, tradit Auctor ſuprà lib. de Idolol. cap. 9. addens: ſcientiam, ſed vſque ad Euangelium permiſſam. Atqui quòd etiã Reges fuerint, veriſimile fit ex Plinij loco ibidem citato num. 52. vbi dicit quòd Magia in Oriente Regum Regibus imperat; cui conſentit Cicero lib. 1. de Diuinat. Et idipſum conſtanter etiam adſerunt cum Auctore (ſicuti à Melchiore Cano citantur loc. Theolog. l. 11.) Auctor libri de bapt. Chriſti, inter Opera B. Cypriani, B. Athan. qu. 2. ad Regem Antiochum, B. Hieron. in Pſal. 71. B. Auguſt. lib. de Mirab. ſacræ ſcripturæ (quem ipſum eſſe non dubito, niſi quòd à quodam ſcio'o mutatus ſit contextus, qui erat ſecundum LXX. iuxta tranſlationem B. Hieronymi) B. Chryſoſt. hom. 6. in Matth. Chriſt. Druthmarus in c. 2. Matth. Claudian. in Epigrammat. & alij recentiores pleriquè; quibus adiicit Reuerendiſs. Dominus Cornelius Ianſenius Epiſcopus Gandauenſis in Concord. Euang. Theophilactum

in

in Commentario, addēs, tres illos fuiſſe, ex Leone primo ſuis in Sermonibus de Epiphania. Et etiam idipſum confirmatur ex illo Pſal. 71. ſuprà & hîc etiam citato ab Auctore: Reges Arabum & Saba dona, munera afferent illi; *ſic enim etiam hîc lego, pro:* offerent, *quia Græcè eſt:* προσοίσουσι.

94. & Damaſcus Arabiæ retrò deputabatur, antequàm trāſcripta eſſet in Syrophœnicen, &c.] *Iſtud, ſicuti alia pleraque, ad verbum deſumpſit ex B. Iuſtino Martyre aduerſus Tryphonem: Ceterùm, inquit, quòd* Damaſcus Arabiæ terræ fuerit & ſit, *quamuis* nunc ei quæ Syrophœnice dicitur, accenſeatur, *nec veſtrū aliquis inficiari poſſunt. Quibus conſentit ex parte Iſaias Propheta, quum cap. 7. caput Arabiæ Damaſcum vocat. Apud quem Iuſtinum non modò hi Magi appellantur:* ab Arabia venientes, & Arabes, *ſiue:* Arabici; *ſed & Rama in Arabia locus recēſetur, cuius gratia dixerit Propheta Hieremias cap. 31. repetitum Matth. 2. Vox in Rama audita eſt; quòd in Rama, id eſt, dictis Magis Arabibus audita ſit. In quo etiam hîc illi conſentit Auctor, & alicubi B. Gregorius & Anſelmus in Commentario. Et pro iis facit, quod pauloantè diximus num. 92. de thure & myrrha, quod potiſſimùm in Arabia naſcantur, & quæ nu. proximo ex Pſal. 71. verba adduximus. Nec obſtat, quòd ex Oriente veniſſe legantur, quia Arabia Fœlix ex aduerſo Hieruſalem ſita eſt, inter Oriētem & Meridiem; atque adeò modò Orientalis, modò Meridionalis dici poteſt; non ſecus atque Meſopotamia (ex qua alij Magos veniſſe ſcribunt, vtpotè poſteros Balaam) in Oriente collocata dicitur, quæ tamen eſt inter Aquilonem & Orientem. Certè eandem ſequitur ſententiam Epiphanius Compend. cath. fidei, tradens* Magos *hoſce ortos ex liberis Ceturæ ab Abraham relegatis; qui in regione Magodia Arabicarum partium ſibi domicilium conſtituerint, & iuxta Iſaiæ vaticinium, obtulerint Chriſto* virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ, *id eſt, ſpolia quæ Abraham à Regibus prædatoribus ex Damaſco & Arabia recuperauerat: In hoc duntaxat ab Auctore differens; quòd ad litteram Prophetam interpretetur, quem alij Allegoricè.*

95. Nam & ἄρχοντας Sodomorum, &c.] *Sicuti iſtud Iſaiæ cap. 1. ſic ſolet citare illud Pſalm. 2. ἄρχοντες congregati ſunt in vnum; Græcè malens eloqui, quod alij tranſtulerāt: Principes; & rurſum illud Iſai. 3. tranſtulit:* venturum in iudicium Deum cum presbyteris & Archontibus populi: *de quo vide ſuprà librum de Reſurr. carn. cap. 20. & lib. adu. Hermog. cap. 19. ac vtrobique Adnotat. noſtras, & rurſum infra lib. adu. Praxean.*

96. Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa, &c.] *Iſtud etiam ex B. Iuſtino Martyre adu. Tryphonē deſumpſit, ex quo, & Græca æditione LXX. legimus:* Chetæa, *pro:* Cethea, *maximè quum Hebraicam Heth litteram in* χ *mutare ſoleant Græci. Reperitur autem Ezechiel. 16. verſ. 3. Accipitur autem iterum vox:* elogio, *paulopoſt, in malam partem.*

97. Sic & Ægyptus nonnumquam, &c.] *Id quod lib. adu. Iudæos adnotauimus num. 105. confirmatur etiam lib. de Spectac. cap. 3. his verbis:* Quum Ægypto & Æthiopiæ comminatur, in omnem gentem peccatricem præiudicat.

98. Sic & Babylon etiam apud Ioannem noſtrum Romanæ vrbis figura eſt, &c.] *De hoc aliquid diximus ſuprà lib. adu. Iudæos, num. 106. quibus adde Oroſium lib. 7. cap. 2. & Comment. Aretæ Cæſar. in Apocal. cap. 17. qui disertis verbis, ibi ſignificari ſcribunt veterem Romam, quum adhuc idolorum immunditiis & abominationibus deſeruiret, & ſanguinem Martyrum effunderet. Eodem alludit Auctor, cum adiicit:* magnæ, & regno ſuperbæ, & ſanctorum Dei debellatricis. *Atque hoc eſt quod B. Hieron. ſub calcem l. 2. adu. Iouin. Romam ſic alloquatur: Quæ ſcriptam in fronte blaſphemiam Chriſti confeſſione deleſti. Calumniantur ergo, qui* Babylonem *Eccleſiam Romanam à Tertulliano & B. Hieronymo vocari ſcribunt, quū de* vrbe Romana *duntaxat loquantur; qui etiam vti ſimplicioribus faciliùs imponerent, ad marginem hîc adnotauerunt:* Roma Babylon; *quod expungendum cenſemus, maximè quū idem B. Hieron. Epiſt. ad Marcellam, etſi Romam adhuc Babylonem nuncupet, tamen fateatur ibi eſſe ſanctā Eccleſiam; vti rectè aduocauit Nicolaus Sanderus Anglus lib. 8. de Viſibili Monarchia, latè hanc materiam tractans. Hoc vnum hîc adiiciamus: Marcionis hæreſim, tamquam Babylonem ſecundam, increpari ab Epiphanio hær. 42. cōfut. 13. ex Epiſt. ad Cor. 1. haud dubiè alludens ad eundem locum Apocalypſis.*

99. Hoc itaque vſu, Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, &c.] *Eodem modo iſtud Iſaiæ interpretantur, non modo B. Iuſtinus, ſed etiam B. Auguſt. ſerm. 4. de Theophan. & Epiphanius in Compend. cathol. fidei; nec multum diſſentiunt B. Chryſoſt. hom. 2. in Matth. & B. Ambr. lib. 3. in cap. 3. Lucæ. At quod ſequitur:* Regem Aſſyriorum Herodem *intelligi, peculiare eſt Auctori & B. Iuſtino Martyri. Chryſoſt. diabolum intelligit.*

Cap. XIIII.

100. Adiuuabitur hæc noſtra interpretatio, &c] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiā in Pſalmis, Chriſto figuratè armorum vocabula adaptētur. *Atqui etiam integrum hoc caput ſuprà reperire eſt lib. adu. Iudæos, cap. 9. ex quo adeò etiam quædam hîc caſtigauimus.*

101. Accingere (inquit Dauid) enſem, &c.] *Sic iterum lego ſicuti ſuprà, pro:* enſe. *De vocibus:* tempeſtiuus, *&:* tempeſtiuitate, *iterum illuc remittens Lectorem num. 108. ſicut ſuprà cap. 7. num. 49. Diſtinguens etiam ſicuti ſuprà:* Sic item ſubiungens: Et extende, & proſperare, & regna; adiecit: Propter veritatem & lenitatem, *&c. deinde ſupplens:* contraria potius lenitati & iuſtitiæ.

102. Nam & Ioannes Apoſtolus in Apocalypſi, &c.] *Facit etiam hic locus aduerſus eos, qui* Ioānem Apoſtolum *negant Auctorem* Apocalypſeos, *verùm de hoc latiùs infrà lib. 4. cap. 5. vbi etiam Marcionem in eo errore fuiſſe tradit; quo fit vt cap præced.* Apocalypſin *citans, dixerit:* apud Ioannem noſtrum, *vtpotè quem Marcion non agnouerit.*

103. armantem nos aduerſus hoſtes ſpiritales nequitiæ, &c.] *Paraphraſticōs tranſtulit:* hoſtes ſpiritales, *pro eo quod alibi:* ſpiritalia, *Epheſ. 6 qui etiam propiùs accedit ad vocem Græcam* περιζωσάμενοι *vertens:* præcingentem; *omiſſa voce:* manentem, *quæ tamen Græcè eſt; transferens etiam:* diaboli, *pro:* πονηροῦ, *eadem ſignificatione qua alibi:* malum, *pro: diabolo accipit: & propriè* galeam ſalutaris, *vti Græcè eſt* τοῦ σωτηρίου, *quod legit etiam B. Hieronymus in Commentariis dictæ Epiſtolæ. Atqui, iuxta phraſin Auctoris, legimus ex Vatic. 2. MS.* præparationem Euangelij, *pro:* præparatione.

104. Hanc & Dominus ipſe machæram, &c.] *Retinere maluit vocem Græcam* μάχαιραν, *Matth. 10.*

quàm Latinè transferre gladium, eámque etiam ſecundò repetit. Suppleo autem & lego eu l. adu. Iudæos: enſem ſermonis Dei præcingi, *ex vtroque MS. Vatic. cod.* Et deducet re, *pro:* deducit. *Rurſum ex illo (iuxta quod adnotaui legendum nu. 111.)* per volantia vbique præcepta, minaqres traductioñe vniuſcuiuſque cordis, compungentes & transfigenres (*ſicuti etiam legunt MS. 2. Vatic. pro: transfigurantes*) conſcientiam quamque; *pro eo quod corrupte legebatur:* peruolantia vbique præcepra, & minæ, & traductiones, &c.

CAP. XV.

105. De quæſtione carois, & per eam natiuitatis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd nomen Chriſti, Marcionis Chriſto non comperat. *Alludit autem ad illud Matth. 1. Ieſus qui vocatur* Chriſtus, *ac 27. bis: qui dicitur* Chriſtus. *Eodem pertinet illud Ioan. 1. ac 3. quia non ſum ego* Chriſtus, *quippè quibus verbis indicat B. Ioannes Baptiſta, peculiarem aliquem* Chriſtum *venturum; & illud Andreæ, Ioan. 1. Inuenimus Meſsiam, quod eſt interpretatum* Chriſtus; *cui ſimilis eſt Petri confeßio: Tu es* Chriſtus, *Matth. 16. & quæ habentur Marc. 8. 14. 15. & Lucæ 2. 3. 4. 9. 22. ac 23. Item illud Samaritanæ, Ioan. 4. Meßias venit qui dicitur* Chriſtus; *& ſimilia verba ſæpiſsimè repetita Ioan. 7. 9. 10. 11. 12. ac 20. & Act. 2. 9. 17. ac 18. maximè verò Act. 4. vbi de Ieſu interpretantur illud Pſal. 2. & aduerſus* Chriſtum eius.

106. Nullus enim ſtatus differentiarum, &c.] *Simile eſt illud Nonij:* Nomen *eſt proprium vocabulum ſingulorum. Cui ſimilia rurſus habes infrà lib. ſequenti. Eſt autem vox Tertullianica:* ſiquando, *pro:* quando; *& particula illa:* puto, *paulopòſt interiecta.*

107. Græca catachreſis de alieno abutẽdo, &c.] *Alludit ad illud Quintil. c. 8. de Tropis:* κατάχρησις, *quam rectè* abuſionem *dicimus; quæ non habentibus* nomen *ſuum, accommodat quod in proximo eſt.*

108. ſed vetera & vulgata.] *Alludit tum ad nomen* Chriſti *Regibus omnibus adaptatum in veteri Teſtamento, tum ad peculiaria* vetera & vulgata *de ipſo* Chriſto *teſtimonia, 1. Reg. 2. ac 2. Reg. 23. Pſal. 2. 88. ac 131. Eccleſ. 47. Iſai. 45. iuxta 70. Threnor. 4. Dan. 9. & Abac. 3. Ex quibus illud Pſal. 2.* aduerſus Chriſtum eius, *lib. de Reſurr. carn. c. 20. & rurſum infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 21. de* Chriſto *Ieſu interpretatur Auctor, & rurſum l. adu. Praxeã, et ſimiliter illud Iſai. 45. Dicit Dominus meus* Chriſto *meo domino, ſuprà l. adu. Iud. cap. 7. Item, illud Thren. 4.* Spiritus perſonæ eius, Chriſtus dominus, *ſuprà huius lib. c. 6. & locis aliis ibidem adnotatis. Denique illud Dan. 3. de* Chriſto duce, *latiſsimè proſequitur ſuprà lib. adu. Iud. toto cap. 8.*

109. nouam plagulã non adſui veteri veſtimẽto, &c.] *Iiſdem verbis transtulit illud Matth. 9. ſuprà T. 2. l. de Orat. c. 1. vbi, quod Chriſtus probare nõ videtur, factum tamen à Chriſto inſinuat (quod mirũ eſt) in Oratione Dominica. Quibus verbis* ἐπίβλημα plagulã *transtulit, quod infra l. 4. adu. Marc.* additamentũ, *& verbũ* βάλλουσι *modo:* recondit; *modò:* credit, *modò:* cõmittit, *ſicuti vocem* ἐπιβάλλει adſuit, *paraphraſticũs, & infrà:* immittit *propriè. Atqui de hoc infrà latiùs l. adu. Marc. c. 11. vbi iſtud ipſum Lucæ 5. pertractat.*

110. Si enim Chriſtus vnctus eſt, &c.] *Alludit ad ſignificationẽ nominis* χριστὸς, *quod* vnctus *interpretatur, tum ad loca vniuerſa veteris & noui Teſtamenti, vbi Meßias* Chriſtus *vocatur, quippè quod* vnctũ *ſignificet. Quò pertinet imprimis illud quod dicit ſuprà l. adu. Iud. c. 8. tractans Prophetiã Dan. 9.* & vnctus eſt Sanctus Sanctorũ, id eſt, Chriſtus; *tum illud l. de Baptiſ. cap. 7.* Vnde Chriſtus dicitur à Chriſmate; *& quod habet infrà lib. aduerſ. Praxean:* Si tamen nomen eſt Chriſtus, & nõ appellatio potius, vnctus enim ſignificatur; *ac:* Chriſtus ab vnctionis ſacramẽto, *&:* ſi pater Chriſtus eſt, pater vnctus eſt, & vtique ab alio. Aut ſi à ſemetipſo, proba. Sed non ita dicunt Acta Apoſtolorum (*nempe c. 4.*) in illa exclamatione ad Deum: conuenerunt enim vniuerſi in iſta ciuitate aduerſus ſanctũ filium tuum quẽ vnxiſti, *&c.* Sic & Petrus: (*Act. 2.*) Firmiſſimè itaque cognoſcat omnis domus Iſraël, quòd & Dominum & Chriſtum, id eſt, vnctum, fecerit eum Deus, hunc Ieſum quem vos crucifixiſtis; *item quod addit:* nomen Chriſtus accidens eſſe, quod ab vnctione cõuenit. *Quibus adiicere licet etiam illud Act. 10. quomodo* vnxit *eum Deus Spirituſancto & virtute. De* Meſſiæ *autem nomine peculiari, Græcè & Latinè ſolum inuenire eſt loca illa duo ſupracitata initio huius capitis, Ioan. 1. & 4. alioquin, vbicumque 70. tranſtulerunt* Chriſtum *in veteri Teſtamẽto, Hebraicè* Meſſiach *legitur. Atqui de* plano, *id eſt, impoſtore, ſup. vide Adn. noſtras c. 6. n. 42.*

CAP. XVI.

111. Nunc ſi nomen Chriſti, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd etiam Ieſu nomen, Chriſto Marcionis non competat. *In quo rurſum repetit ferè eadẽ, quæ ſuprà l. adu. Iud. c. 9. & imitatur B. Iuſtinũ Martyrẽ adu. Tryphonẽ. De Prouerbiali verò formula:* ſportulam furunculus captauit, *vide noſtra Prolegomena.*

112. cur etiam Ieſus voluit appellari, &c.] *Alludit ad illud Matth. ac Lucæ 1.* Et vocabis nomẽ eius Ieſum, *addita etiã nominis interpretatione: Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuũ à peccatis eorũ. Hoc eſt enim quod dicit infrà l. adu. Praxean:* Nomen Ieſus propriũ eſſe, quod ab angelo impoſitũ eſt. *Idq; nõ ſemel, ſed primũ ad ipſam virginẽ Mariã, deinde & ad Ioſeph. Sunt autem Tertullianica:* conſpectabili, *pro:* ſperato, *et:* ad hodiernũ.

113. & Heliam potius interpretatur Chriſtum, &c.] *Iudæi in hunc errorem inducti fuere, per illud Malachiæ Prophetæ: Ecce ego mittam vobis* Heliam Prophetam, *antequàm veniat dies Domini magnus. Verùm de die iudicij illud, præterquàm quòd clara ſint verba, intelligit Auctor ſuprà lib. de Reſurr. carnis, c. 22. quũ dicit:* Nemo adhuc excepit Heliã. *Immò & ipſe Chriſtus, Matth. 17. ac Marc. 9.* Helias *quidẽ, inquit, venturus eſt; quamquam & ipſe veniſſe illum dicat in virtute* Heliæ. *Plura de hoc vide apud B. Iuſtinum Martyrem aduerſus Tryphonem Iudæum, vbi latiſſimè illius obiectionẽ refellit, & B. Auguſt. lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 19.*

114. cum partiariis erroris tui Iudæis, &c.] *Similem phraſin habes ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 2.* partiarios ſententiæ illorum. *Atqui de quo errore conſentiãt* Iudæi *cum Marcionitis, patet ſuprà c. 6.* Quum igitur, *inquit,* hæretica dementia eum Chriſtum veniſſe præſumeret, qui numquam fuerat adnuntiatus; ſequebatur, vt eum Chriſtum nondum veniſſe contenderet, qui ſemper fuit prædicatus: atque ita coacta eſt cũ Iudaico errore ſociari. *Quæ ipſa, quamquam paulo obſcurius, iterum repetit cap. 7. & 8.*

115. Nã quia Ieſus Chriſtus ſecundũ populum, &c.] *Pulcrè explicat, imitatus etiam hic B. Iuſtinum Martyrem aduerſ. Tryphonem, in quo* Ieſus filius Naue *figura fuerit* Ieſu Chriſti; *alludens ad Ioſ. cap. 4. & 5. vbi ille* introduxiſſe *legitur primum* populũ *Iſraël* in

terram

terram promiſſionis (*ſiue:* repromiſſionis, *ſicut ſuprà legitur*) melle & lacte manantem, *deinde:* circumcidiſſe. *Quod ipſum repetitur ab Auctore (vbi hunc locum citat) lib. 4. adu. Marc. tractante illud Luc. 4.* Quid nobis & tibi eſt Ieſu? *vbi etiam repetit:* Ieſus nomen Dei eſſe in filio Naue. *In quo illum imitatur B. Auguſt. lib. 16. contra Fauſtum, c. 18. 19. ac 20. & B. Hieron. 1. adu. Iouin. ac Ruffin. in Symbolū. Immò eadē ferè ætate idipſum tradit Origenes in Exod. cap. 17. & hom. 1. in Ioſue. Plura vide apud Leonem de Caſtro aduerſus Iudæos modernos, in illud Iſai. 7. Et vocabis nomen eius Emmanuel. Atque ſupplemus & diſtinguimus iuxta l. adu. Iudæos:* ſed per Ieſum, id eſt, per Euāgelij gratiam, prouenire habebat (*en iterum phraſin Auctoris*) circumciſis nobis petrina acie, id eſt, Chriſti præceptis (petra enim Chriſtus) ideò is vir, qui in huius ſacramenti imagine, *&c. Sic enim ex MS. 1. Vatic. cod. hîc caſtigauimus, pro:* imagines. *Porrò eodem modo interpretantur dictam* Ieſu Naue *hiſtoriam, B. Ambroſ. ſermone 4. in Pſal. 118. ac ad finem Pſal. 40. & B. Auguſt. tum loco citatis, tum qu. 103. lib. 2. ſuper Exodum.*

116. Quis enim loquebatur niſi ſpiritus creatoris, &c.] *De his loquendi formulis, quas frequentes habet, vide noſtra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris. Magis propriè habetur pro hoc ſuprà,* Dei filius.

117. Ecce ego mitto angelum meum, &c.] *Etiā in interpretatione huius loci Exod. 23. primùm de* Ieſu Naue, *ac allegoricū de Ieſu Chriſto, imitatur Iuſtinum Mart. vbi ſuprà. Legimus verò phraſi Tertullianica:* ne inobaudieritis eū, *pro:* inobedieritis; *ſeu potius ſingulari numero totum hoc comma legimus, ſicuti ſuprà:* intendē illi, & exaudi eum, ne inobaudieris eum; *maximè quum ſic legat B. Iuſtinus Martyr, & editiones omnes, Hebraica, Chaldaica, Græca, & Latina; & prorſus legendum:* non enim cælauit te, *ſuprà lib. adu. Iud. adnotauimus num. 116. Ex eodem caſtigauimus:* Angelum quidem eum, *pro:* meum; *item paulopòſt ex Vat. 1. MS. cod.* ſicut nec reliquus ordo. *Eſt autem vox Tertullianica:* repugnanda *actiuè, pro:* impugnanda.

118. De nominibus iam obduximus, &c.] *Rectè accipit hoc Rhenanus, pro:* euicimus, *& hîc, & ſuprà, ac infrà ſæpius.*

CAP. XVII.

119. Reliquum ordinem eius cum ſcripturis conferamus, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Scripturis cōfirmari habitum Chriſti ignobilem. *In eo autem hîc aduerſus Marcionem, partiarij (vti paulo antè dixit) erroris, repetit, quod ſuprà aduerſus Iudæos dicto cap. 9. ex quo quædam hîc caſtigauimus. Cui ſimilia etiam ſuprà adduxit Auctor c. 7. & proinde etiam lib. adu. Iudæos cap. vlt. Quare legimus paulopòſt, ſicut ibi:* accingitur enſem, *pro:* enſe.

120. Quemadmodum expaueſcent multi ſuper te, &c.] *Locum hunc tandem reperi Iſai. 52. iuxta LXX. ſeu potius ſecundum veteres Patres 53. qui illud incipiunt eo loco: Ecce intelliget, &c. Imitatur verò etiam in hîc B. Iuſtinum Martyrem Apolog. 2. quòd locum illum, de contumeliis Chriſto factis in paſſione intelligat. Græcè eſt,* ἐκστήσονται, *quod magis propriè vertitur ab aliis:* obſtupeſcent, *quam ab Auctore:* expaueſcent; *& vnica vox eſt* ἀδοξήσει, *pro eo quod hîc eſt:* ſine gloria erit.

121. habitu incorporabili, &c.] *Siue ſic legas cū excuſis, voce antiqua, & fortaſſis Tertullianica, ſiue:* incorporali *cum 1. MS. Vatic. cod. perinde eſt. Nam ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap. 11. tradit Auctor:* incorporale nihil eſſe, niſi quod non eſt. *Quod quamquam ad Paradoxa eius pertineat, tamen ad intellectum facit huius loci, quum dicit* apud eundem Prophetam (*nempè Dauid Pſal. 20.*) habitu incorporabili dici Chriſtū, *eo quòd apud illum appelletur:* vermis & non homo, ignominia hominis (*hoc enim iterum addo, ſicuti ſuprà cap. 7. & lib. adu. Iud. cap. vlt.*) & nullificamen populi.

122. agnoſco virgam de radice Ieſſe, &c.] *Tractauit eundem locum ad idem inſtitutum ſuprà Auctor lib. adu. Iud. num. 119. & inſuper lib. de Carne Chriſti, cap. 21. Ex quorum priori loco caſtigauimus:* cenſendum (*nempè Chriſtum*) *pro:* cenſendam. *Vbi etiam vide Adnotat. noſtras num. 119. de loco illo Iſai. 52.* Qui neque contendit neque clamauit, *&c. Vnde etiam ſupplemus:* non extinxit, ſed lucernam magis fecit ortu luminis ſui.

123. ipſum quoque Marcionis Euangelium diſcuti placuit, &c.] *Non refert, ſiue cum Rhenano legas:* diſcuti, *ſiue:* excuti *cum vtroque MS. Vatic. cod. Adludit autem rurſum ad lib. 4. aduerſus Marcion. vbi de* prædicatione & virtutibus Chriſti *agit. Atqui varios locos Tertulliani, vbi voce* expungi *vtitur, videre eſt ſuprà lib. aduerſ. Iud. num. 121. & hoc ipſo lib. cap. 11. num. 76.*

124. Quis enim, inquit, in vobis qui Deum metuit? exaudiat vocem filij eius.] *Ita hunc locum Iſai. 50. citat & interpretatur B. Cyrillus Comment. in Iſaiam; ex quo etiam ſuppletur prior huius ſcripturæ pars, quæ in exemplari, quo vſus eſt B. Hieron. non reperiebatur, & tamen genuinam eſſe conſtat, vtpotè non hîc modò citata, ſed etiam infrà lib. ſequ. 4. adu. Marc. cap. 22. ſecundum quem locum emendauimus:* exaudiat, *pro:* & exaudiet, *maximè quum Græcè ſine Coniunctione habeatur* ὑπακουσάτω. *Quòd autē (inquit Leo de Caſtro in Iſaiā) pro ſeruo, quod Hebraa lectio præfert, Tertullianus vertit:* filium, *inde factum eſt, quod LXX. reddant* παιδὸς. *& hæc vox* παῖς *vtrumque ſignificet; qua voce vſi ferè reperiuntur LXX. quoties de Chriſto agitur; quantum apparet, vt vtrumque ſignificaretur, & ſeruum fuiſſe ſecundum humanam naturam, & Dei* filium. *Quod videtur etiam mouiſſe Tertullianum, cur* Deum *legere vtrobique maluerit quàm* Dominum; *quamquam interim Vatic. 1. MS. hoc legat; Hebraicè certè eſt hîc nomen tetragrammaton.*

125. Item medicatorem, &c.] *Quem hîc* medicatorem, *infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 35.* remediatorem languorum *vocat, eundem hunc locum Iſai. 53. citans.*

CAP. XVIII.

126. De exitu planè, &c.] *Capiti huic titulum impoſuimus:* Quòd etiam exitus & paſſio crucis in Chriſtum prædicata ſit, ſcripturis Pentateuchi. *Vbi etiam repetit Auctor, quod ſuprà proſecutus fuit l. adu. Iud. cap. 10. Vtrobique autem non ſemel* exitus *pro morte accipitur, ſicuti etiam alibi frequenter. Atqui etiam hîc imitatur Auctor, allegatis penè iiſdem verbis ac ſcripturis, B. Iuſtinum Martyrem adu. Tryphonem Iudæum, qui idipſum argumentum proponebat, cuius hîc fit mentio, de loco illo Deuteron. 21.* Maledictus omnis qui pependerit in ligno. *A quo latiſſimè hæc obiectio ſoluitur, &, præter locos ſcripturæ hîc citatos, tamquam figuræ crucis Chriſti adducuntur: Lignum vitæ in paradiſo, Gen. 3. Virga Moyſi, quæ ad liberationem populi miſſus mare diſ-*

Digitized by Google

ſecuit, & è petra aquam produxit, Exod. 14. ac 17. Lignum in Mara, quod aquas dulces reddidit, Exod. 15. Virga in aquas miſſa à Iacob, Gen. 30. Virga eiuſdem qua fluuium tranſiit, Gen. 32. Et ſcala quam à ſe viſam dicit, cui innixus fuerat Deus, Gen. 26. Virga Aarō, Num. 17. & lignum quod plantatum legitur iuxta exitus aquarum, Pſal. 1. Lignum quod EliZaus in aquam proiecit, 4. Reg. 6. Virga denique quæ Iudam patrem eſſe demonſtrauit filiorum Thamar, Gen. 38.

127. Sed huius maledictionis ſenſum differo, &c.] Inuenio iſtud Deuter. 21. tractatum ab Auctore hîc; inſinuat, dignam fuiſſe maledictionem hanc, quam Chriſtus ſubiret ex prædicatione crucis; quam iterum hîc latè per figuras veteris Teſtamēti proſequitur.

128. Itaque imprimis Iſaac, &c.] Similiter Chriſti ſignum fuiſſe Iſaac, quando à patre immolandus offertur, tradit B. Cypr. lib. de Bono patientiæ, & Iſidorus ac Hrabanus in Comment.

129. Ioſeph & ipſe Chriſtum figuratus, &c.] Figuram Græcam hîc adnotat Rhenanus. De Ioſeph verò idipſum etiam habet B. Auguſt. Serm. 86. de tempore, & Hrabanus in Comment. Atqui ſupplemus ex lib. adu. Iud. cap. 10. quòd perſecutionem à fratribus paſſus eſt, & venūdatus eſt in Ægyptum ob Dei gratiam, ſicut & Chriſtus à Iudæis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicitur in hæc verba. Vbi cur omiſerimus illud à patre, vide Adnot. noſtras num. 128.

130. Tauri decor eius, cornua vnicornis, &c.] Iſtud ipſum de Ioſeph à Moyſe prolatum Deuter. 33. non modò Iuſtinus Martyr (ex quo fere ad verbum hæc deſumpſit Auctor) ſed etiam B. Auguſt. quæſt. in Deuter. cap. 56. & Hrabanus in Comment. de Chriſto interpretantur. De Vnicorni autem vide vbi ſuprà, Adnot. noſtras, num. 129. & de Minotauro bicorni, num. 130. Legimus autem hîc: crucis extima, ex 1. MS. Vatic. cod. Item ſupplemus ſicuti ſuprà legitur: Nā & in antemna nauis, quæ crucis pars eſt, &c. vnicornis autē media ſtipitis palus. Adnotat Rhenanus figuram Græcā hîc eſſe, tamquam ſi dicatur: vnicornis, ſecundum media, id eſt, mediam ſtipitis partem, palus.

131. Hac denique virtute crucis, &c.] De crucis religione etiam ætate Auctoris vſitata, ſuprà latè tractauimus Tom. 1. Apolog. cap. 16. num. 238. vbi crucis religioſos Chriſtianos tacitè fatetur, & ſimilia crucis trophæa, labara, aliáque apud Gentes vſitata in medium adfert; quo fit, vt imagines crucis, immò & Chriſti cruci adfixi, non tunc modò, ſed & ab Apoſtolorum ætate venerationi fuiſſe, ibidem cōprobauerimus; adlegatis ibidem inter cetera tum hoc Tertulliani, tum B. Iuſtini Martyris apertioribus locis (quæ hîc Auctor imitatur) ex lib. adu. Tryphonem, & Apolog. 2. quod hîc monuiſſe ſufficiat, vti Lectorem illuc remittamus. Atqui eſt Tertullianica phraſis (ex illis enim deducitur cenſus iſtorum.) Supplemus autem & legimus, ſicuti ſuprà: in Simeonē & Leui expoꝛrigēs benedictionem, in Scribas, &c.

132. Simeon & Leui, &c.] De hac ſcriptura Gen. 49. vide ſuprà lib. adu. Iud. num. 132. Adludit autem ad Auctorem & alios veteres, Hrabanus noſter in Comment. his verbis: Quidam hoc quod in LXX. legitur: In furore ſuo (pro quo Auctor: in indignatione ſua) interfecerunt homines, & in deſiderio (ſiue concupiſcentia ſua, vti hîc & ſuprà) ſubneruauerunt taurum (pro quo hîc: exciderunt neruos tauro) propheticè, homines interfectos Apoſtolos, & ſubneruatum taurum Chriſtum interpretantur. Supplemus autem & diſtinguimus veluti ſuprà: quem poſt necem Prophetarum interfecerunt, &c. ſuffigendo neruos eius clauis, deſæuierunt. Quomodo ſi legamus, non opus eſt dicere cum Rhenano: hîc eſſe Synecdochen.

133. Iam verò Moyſes quid vtique, &c.] Hic etiam imitatur B. Iuſtinum Martyrem adu. Tryphonem, & vtrumque B. Cyprianus Teſtim. lib. 2. adu. Iud. cap. 21. cuius inſcriptio eſt: Quòd in paßione & crucis ſigno virtus omnis ſit & poteſtas; & Hrabanus in Comment. Exod. 17. Legimus autem: orabat, pro: orat; correſpondet enim cum 1. Vatic. MS. cod.

134. in rebus tam attonitis, magis vtique genibus poſitis, &c. orationem commendare debuiſſet, &c.] Legimus: genibus poſitis, pro: depoſitis, ſicuti ſuprà; niſi quis malit cum dicto Vatic. cod. MS. legere: diſpoſitis. Supplentes mox: vbi nomen Domini Ieſu dimicabat. Atqui etiam hîc confirmatur tum ab Auctore, tum à B. Iuſtino Martyre, veteris Eccleſiæ orandi conſuetudo: genibus poſitis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutante, ſiue: volutata, vti ſuprà legitur; de qua vide Adnotat. noſtras ſuprà Tom. 1. Apolog. c. 30. num. 440. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 13. num. 51. ac ad B. Cyprian. lib. de Orat. Domin. c. 7. num. 9.

135. Idem rurſus Moyſes, &c.] Præterquàm quòd ſuprà lib. 2. adu. Marc. cap. 22. num. 143. & lib. de Idol. cap. 5. num. 22. iiſdem penè verbis ſit vſus; tacens (vti eius verbis vtar) de figura remedij; certè etiam hoc deſumpſit Auctor ex D. Iuſtino Mart. adu. Tryphonem, quibus idipſum inculcat; vtrumque verò imitantur B. Gregorius NaZianZ. Conc. Paſchali, B. Auguſt. in Epiſt. ad Gal. Epiphan. contra Ophitas, & Hrabanus in Comm. idque ſicuti ipſum Chriſtum interpretem Ioan. 3. Sicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis. Suprà verò Adnotat. noſtris ad Apologet. num. 238. adnotauimus, diligenter animaduertenda verba illa: pendentis habitu. Hîc verò etiam notatu dignum (quod ſuprà lib. adu. Iud. non habetur) intuenti tamen & credenti in eam, crucem nempè; vt vel hinc confirmetur Eccleſiæ vetuſtiſſima conſuetudo, qua non ſolùm ante imaginem crucis genua flectimus, ſed etiam eam intuemur, credentes in Chriſtum ipſum, cuius pendentis in cruce typus nobis per crucis imaginem repræſentatur; quam ipſam cærimoniam, adorationem appellat Eccleſia, verbis illis quæ in Paraſceue ſollemniter cantat: Crucem tuam adoramus, &c. Atqui rurſum hîc, ſicuti ſuprà, ſupplemus & legimus: in ſpectaculum Iſraëli ſalutare propoſuit, eo tempore quo à ſerpentibus exterminati ſunt, niſi quòd & hîc, &c. omiſſo illo: poſt idololatriam; quia poſt illam alia fuit punitio per gladij occiſionem; at (ſicuti etiam legitur 1. Cor. 10.) poſtquàm Deum tentarunt (Num. 21.) à ſerpentibus perierunt.

Cap. XIX.

136. Age nunc, ſi legiſti penes Dauid, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd eadem crux & paßio Chriſti prædicata ſit in Pſalmis & Prophetis. In quo iterum eadem repetit, quæ ſuprà lib. adu. Iud. ſub finem cap. 10. ex quo etiam hîc quædam emendauimus; & rurſum imitatur B. Iuſtinum Martyrem aduerſus Tryphonem.

137. Dominus regnauit à ligno, &c.] Sententiam noſtram ſupradicto libro num. 133. quâ veram eſſe huius loci Pſal. 95. lectionem adſeruimus, confirmant hæc

verba

verba B. Iuſtini Martyris libro ſæpecitato: Ex Pſalmo (inquit) 95. quem Dauid cecinit, perpauca hîc abſtulerunt (Magiſtri veſtri:) à ligno. Quum enim ad verbũ ita fuiſſet dictum: Dicite in nationibus; Dominus regnauit à ligno, reliquerunt: Dicite in nationibus: Dominus regnauit. Quo fit vt nominatim illud: à ligno, vtrobique ab Auctore etiam expleretur, & ter repetatur, & inſuper etiam infrà legatur c.21.

138. Etſi enim mors ab Adam regnauit vſque ad Chriſtum, &c.] Iſtud Auctor paraphraſticõs citat, ex Apoſtolo Rom. 5. Ibi enim habetur primùm: Mors regnauit ab Adam vſque ad Moyſen; ſed poſtea adiicitur: Si enim vnius delicto multi mortui ſunt, multo magis gratia Dei & donum, in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit; quibus verbis tacitè indicauit: mortem non ſolùm vſque ad Moyſen, ſed etiam vſque ad Chriſtum quodammodò regnaſſe. Quamquam magis propriè Epiphan. hær. 42. contra Marcionem dictum locum explicet, dum dicit, in Moyſe mortem interciſam, in Chriſto abolitam, iuxta illud eiuſdem Apoſtoli 1. Cor. 15. Vbi eſt mors aculeus tuus?

139. Quoniam, inquit, puer natus eſt nobis, & datus eſt nobis filius. Quid noui, ſi nõ de filio Dei dicit? Cuius imperium, &c.] Sic omninò diſtinguendus eſt hic locus, ſicuti ſuprà, pro eo, quod à prioribus ſeparabatur Iſai. 9. verbis, illud: & datus eſt nobis, cum addito: filius.

140. Venite, mittamus lignum in panem eius, &c.] Suprà integra periodus Hierem. 11. citatur, & rurſus infrà lib. 4. cap. 40. vbi de Sacramenti Euchariſtiæ inſtitutione Lucæ 22. agitur, ad quod Euangelium hîc alludit, dum ſubdit: in Euangelio quoque veſtro, vtpotè quod ſolum reciperet Marcion. Atque de hac ſcriptura ibi latiùs. Hîc addemus dumtaxat, quòd B. Iuſtinus libro toties citato, ſcribit etiam hunc Hieremiæ locum à Iudæis reſectum fuiſſe, non ita diu ante ſua tempora; quum tamen exſtarent exemplaria in eorum Synagogis, in quibus ea verba continerentur; idque ea de cauſſa, quòd inde probari poteſt Iudæos conſilium iniſſe de Chriſto, vt ipſum in cruce ſuſpenſum occiderent. Siue autem legas: mittamus, ſicuti hîc & ſuprà, ſiue: iniiciamus, vti B. Iuſtini interpres, cum 2. MS. Vatic. cod. ſiue denique: coniiciamus, ſicuti infrà, perinde eſt.

141. panem corpus ſuum appellans, &c.] Quòd his verbis confirmetur veritas corporis Domini in Euchariſtia (iuxta verba Euangeliſtarum & B. Pauli, ad quæ alludit Auctor) non nos modò ſuprà lib. adu. Iud. num. 134. ſed & ipſi Magdenburgenſes adnotarunt; hoc loco comprobantes verè & ſubſtantialiter corpus Chriſti in Euchariſtia diſtribui. In hoc dumtaxat hallucinati, dum hunc locum citant, vti probent panem cum corpore Domini remanere. Verùm id ſuprà latè impugnauimus Tom. 2. lib. de Orat. cap. 6. num. 23. vel eo ipſo, quòd dicat panem corpus ſuum appellans, aut faciens, quum alioqui dicere debuiſſet, in pane, vel ſub pane. Neque verò obſtat, quod hîc additur: vt & hinc iam eum intelligas corporis ſui figuram pani dediſſe (ſic enim legimus ex Vatic. 2. pro: pane, quod magis placet quàm coniectura Latinij: corpori ſuo figuram pane dediſſe) quia, ſicuti infrà lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 40. latè deducemus vbi ſimilia habet Auctor) quodammodò & veritas corporis Chriſti & figura eſt in hoc ſacramento; quo loco etiam ſeptem locos reperire eſt ipſius Tertulliani, quibus apertiſſimè veritas corporis Chriſti comprobatur. His adde, quòd meritò quis dubitarit, num dicta verba: vt & hinc iam, &c. germana ſint Auctoris néc ne, aut ſaltem omnia; eo quòd ſuprà lib. aduerſ. Iud. neque in excuſis legantur, neque in MS. codicibus.

142. vigeſimus primus Pſalmus totam Chriſti continens paſſionem, &c.] Similiter B. Iuſtinus vbi ſuprà: Pſalmum iſtum (inquit) non in Chriſtum conceptum eſſe aitis, cæcutientes prorſus, neque intelligentes; neminem in gente veſtra, qui vmquam Rex ſiue Chriſtus ſic dictus, manus & pedes quum viueret perfoſſum, neque per myſterium hoc, mortuum, hoc eſt, in cruce ſuſpenſum eſſe, extra hunc ſolum Ieſum. Qua occaſione proinde, pulcherrimè Pſalmum XXI. integrum interpretatur, & latiſſimè. Legimus autem ſicuti ſuprà: quæ propriè atrocitas crucis, pro: atrocia.

143. & de cornibus vnicorniorum humilitatem, &c.] Sic iterum ſupplemus & legimus, ſicuti ſuprà MS. pro: vnicornis; nam etiam B. Iuſtinus Martyr legit & interpretatur, ſicuti Auctor, vnicornium; niſi fortè ex propoſito illud Auctor legerit, vt magis accedat ad illud Deuteron. 33. citatum capite præcedenti, dum inquit, ſicut ſuprà oſtendimus: cornua vnicornis, cornua eius; ſed interim vtrumque locum quaſi concilians B. Iuſtinus: Nam quòd omnium, inquit, cornuum vnicornium cornu ſolum crucis forma ſit, antea toties explicui. Supplemus autem etiam: ne putes alterius alicuius prophetati paſſionem, quàm eius qui ſolus, &c. & paulopòſt iterum legimus, ſicuti ſuprà, ex Vatic. 2. MS. cod. & per crucem eueniſſe, pro eo quod erat: per Chriſtum.

144. Sepultura eius ſublata de medio eſt, &c.] Quem locum a. ij ad marginem, apud B. Iuſtinum Martyrem, & nos ſuprà, illos ſecuti, lib. aduerſ. Iud. adnotaueramus eſſe Iſai. 53. tandem reperimus Iſai. 57. ſecundum LXX. præterquàm quòd aliter diſtinxiſſe videantur hi duo Auctores (ſicuti iterum etiam lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 43.) legentes: Erit in pace, ſepultura eius ſublata de medio eſt, pro eo quod alij Patres legunt & interpretantur: Erit in pace ſepultura eius, ablata eſt de medio; ſic enim B. Cyprian. lib. 2. aduerſ. Iud. cap. 14. B. Hieronym. Cyrillus, Procopius & Theodoretus in Comment. Iſaiæ. Solus B. Ambroſ. lib. de Cain & Abel cap. 2. cum Auctore conſentit, citans dumtaxat eadem hæc verba. Atque pulcrè, citatis etiam ipſis dictorum Patrum verbis, diſputat de hoc loco Leo de Caſtro Comment. in Iſaiam, contra Iudaiſantes Vatablum & Iſidorum Clarium.

145. Propterea ipſe multos hæreditati habebit, &c.] Iſtud reperitur Iſai. 53. Atque retinuimus: hęreditati habebit, tamquam Tertullianicum; &, ſicuti ſuprà, poſt illud: & multorum diuidet ſpolia, adiecimus: Quis enim alius niſi qui natus eſt, vt ſuprà oſtendimus? (nempè c. 13.) Pro eo, &c. Legentes etiam: vtique per reſurrectionem conſecuturum, pro eo quod mendoſiſſimè legebatur: conſecuturus.

Cap. XX.

146. Sufficit huc vſque de his interim, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Quòd poſt aduentum Chriſti contigerit etiam nationum conuerſio, iuxta Prophetiam Dauid, quippè quæ de illo aut alio haudquaquam poſſit intelligi. Repetit autem etiam hîc pleraque, quæ ſuprà lib. aduerſ. Iudæos, ſub finem cap. 11. & 12. Rurſum etiam B. Iuſtinum

Digitized by Google

Martyrem imitatur, & vtrumque B. Cyprian. Teſt. lib. 1. adu. Iud. cap. 21. Eſt verò rurſus Tertullianicum decucurriſſe.

147. & ad Deum Chriſtum, &c.] *Hîc ſupplemus, ſicut etiam ſuprà legitur, ex 1. Vatic. MS. cod. Quòd verò* Chriſtus ſit Deus, *infrà latiùs tractabimus lib. aduerſ. Praxean, vbi id ex Apoſtolo comprobat. Atqui ſicut ſuprà ex eodem MS. cod. Vatic. caſtigauimus:* occurret, *pro:* occurrit; *ac:* Poſtula à me, *pro:* de; *&:* Dauid filium eum vendicare, *pro:* eius; *denique:* regnauit, *pro:* regnarit.

148. qui totum iam orbem Euangelij ſui fide cepit, &c.] *Suprà c. vlt. lib. adu. Iud.* Euangelij ſui radiis illuſtrauit. *Quomodo autem id verum fuerit ætate Tertulliani, vide eiuſdem libri Adnotat. noſtras cap. 7. num. 30. & deinceps.*

149. Ecce dedi te in diſpoſitionẽ generis mei, &c.] *Adiecimus ſicuti ſuprà:* mei, *quia illud interpretantur B. Iuſtinus Martyr vbi ſuprà, Lactant. l. 5. c. 20. ac B. Cyrillus epiſt. de Immacul. virg. c. 2. & legũt BB. Cypr. Teſtim. lib. 2. adu. Iud. c. 7. Ambr. de Virgin. l. 3. et Euſeb. Demonſtr. Euang. l. 9. c. 15. Idq́ eo magis, quòd apud LXX. corrupta à Iudæis lectio* generis Iſrael *etiamnum ſeruetur; quod miratur vnà mecum Leo de Caſtro, quum Orig. epiſt. ad Aphricanum, & in Leuitici c. 23. hom. 12. iam tum ſignificauerit, adulteratum fuiſſe quod LXX. tranſtulerint:* generis noſtri. *Atqui familiare eſt Auctori, vt vbique vocem:* διαθήκην, diſpoſitionem *vertat, quam alij: teſtamentum, tum hîc, tum paulopòſt; &:* cellam, *pro: domo.*

150. Ecce teſtimonium eum nationibus poſui, &c.] *Hæc huic loco, ad finem capitis vſque peculiaria ſunt. Ad idem inſtitutum verò hunc locum Iſai. 55. adlegant, non modò BB. Iuſtinus & Cyprianus locis citatis, ſed etiam Auctor lib. de Trinit. infra Tom. 5. Euſeb. Cæſar. Demonſtr. Euang. l. 6. c. 23. Ambroſ. ſerm. 5. & Auguſt. conc. 6. in Pſal. 118. Theodoret. etiam in Comm. eius. quo adnotat lectionẽ eſſe LXX.* teſtimonium, *pro eo quod Aquila & Theodotion ac Hebræi*
[illegible], teſtem.

151. Et diſponã vobis, &c.] *Hæc verba paulò antè ibidem leguntur; quorum illud:* religioſa & fidelia Dauid, *latiſſimè & pulcherrimè hîc Auctor ex collatione aliarum ſcripturarum explicat, & paucis rurſum infrà lib. 4. adu. Marc. c. 1. vbi, quomodo etiam hîc ſub finem capitis, legit:* Sancta Dauid & fidelia, *cum B. Iuſtino & aliis Patribus, pro eo quod hîc:* religioſa & fidelia. *vtrumque vox Græca* ὅσια *ſignificat.*

152. Ex fructu ventris tui, &c.] *Etiam iſtud Pſalmi 131. pulcherrimè explicat, apud quem proinde lego:* Ipſius ergo dicendo ventrem, *pro:* Ipſius autem: *& vt Latina ſit oratio, ſic quod ſequitur diſtinguo:* immò ipſa erit caro eius, religioſa & fidelia Dauid. *Atqui, quod de* Reſurrectione, fidelia, *tamquã perpetua, cum aliis Veteribus interpretatur Auctor, imitatur Paulum Act. 13.*

153. in ſecũdo Baſiliarum, &c.] *Prorſus ſic legendum, pro:* in primo; *nam præterquam quod reperiatur hæc ſcriptura 2. Reg. 7. certè eandem etiam citat ex ſecundo* βασιλειῶν *B. Cyprian. Teſtim. lib. 1. adu. Iud. c. 15. & lib. 2. c. 11. Similes autem phraſes Auctoris ſunt infrà lib. 4. c. 21.* Habes tertium Baſiliarum, ſi & quartũ reſoluas, *& c. ac rurſũ, c. 14.* Sic & retrò in βασιλείοις. *Itaque nouam deriuationem Latinam facit Auctor* Baſiliarum, *pro eo quod alij: Regnorum transferunt, ſicuti etiam adnotauimus Adnot. noſtris in B. Cypr. dict. lib. 1. Teſtim. n. 7. Quum autem Auctor & 2. & 3. & 4.* Baſiliarum *nominatim citet; videtur olim non fuiſſe ea diſtinctio quæ hodie exſtat apud LXX. vt duo primi Samuelis nuncupentur, reliqui verò primus & ſecundus Regum ſeu Regnorum; maximè quum etiam B. Cyprianus non ſemel* βασιλειῶν *primum citet,* ſecundum, tertium, *&* quartum.

154. Semen tuum, quod erit, inquit, ex ventre tuo, &c.] *Sic hunc locum caſtigauimus ex editione LXX. quæ hodie exſtat, pro eo quod erat:* Semini tuo, *ac:* ex vẽtre ipſius; *maximè quum illud etiam legat locis citatis B. Cyprianus. Adludit autẽ ad verba ibidẽ ſequentia Auctor: Hic ædificabit mihi ædem, quum ſubiungit:* Quia & ædem Dei. *Similiter quũ addit:* Denique & thronus in æuum, & regnum in æuum, *ad illa ibidem: Et erigam thronum eius in ſæculum, &c. & regnum eius in ſæculum.*

155. Suſcitauit enim illi Satan, id eſt, hoſtẽ, Idumæum, &c.] *Addidi:* id eſt, *quia haudubiè.* hoſtem, *addidit explicãdi gratia, quid per* Satã *intelligeret; qua voce, ſicuti & Græcè* σατὰν, *indeclinabiliter vtitur hîc Auctor. B. Cyprianus Latinè Sathanam tranſtulit lib. de Vnit. Eccleſia, l. de Oratione Dominica, & Teſtim. lib. 3. c.* 80. *Atqui de* Salomone *ſimiles locos adnotatos habes ſuprà l. 2. adu. Marc. cap. 23. num. 152.*

Cap. XXI.

156. Sic nec illam iniectionem, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd non Iudæorum tantùm, ſed maximè gentium ad Chriſtum conuerſio ſcripturis prædicta ſit. *Imitatur verò etiam hîc B. Iuſtinũ Martyrẽ aduerſus Tryphonem, præſertim de proſelytis.*

157. nullo adhuc Cerdone, nedũ Marcione, &c.] *De* Cerdone Marcionis *magiſtro vide ſuprà l. de Præſcript. adu. hæret. c. 51. hær. 16. num. 321.*

158. Ecce, inquit Iſaias, proſelyti per me accedent ad te, &c.] *Quid* Proſelyti, *ſuprà adnotauimus l. adu. Iud. cap. 1. num. 1. Quo autem loco* Iſaias hæc habeat, *hactenus reperire non potui, niſi fortè c. 16. vbi initio capitis legitur: Habitabunt apud te profugi mei, olim illud lectum fuerit apud LXX. nam totum hoc caput præciſum à Iudæis, & verſio quæ alia Græca prorſus cum Hebræo conuenientia ab illis ſubſtituta, adnotauit Leo de Caſtro in Iſaiam. Si quis alius aliquid certius reperire poſſit, per me licet. Sunt qui adſcribunt Iſai. 52. ſed neque ibi reperitur.*

159. Et Nationes, quod ſumus nos, &c.] *Sic omninò diſtinguendus eſt hic locus noua periodo; nam quæ præcedunt, ſunt verba Marcionis, ab eo loco:* quando & proſelyti, *&c. Legimus autem etiã cum 1. MS. Vat. cod.* habebant, *pro:* habeant.

160. Et in nomine, inquit, eius, Nationes ſperabunt, &c.] *Similiter hunc locum interpretantur non modò Tertullianus, ſed cæteri Veteres omnes de Vocatione gentium ad Chriſtum.*

161. Et erit, inquit, in nouiſſimis diebus, &c.] *Et hunc locum Iſai. 2. ſimiliter Auctor interpretatur ſuprà lib. aduerſ. Iudæos, c. 3. imitatus etiam in hoc B. Iuſtinum Martyrem vbi ſuprà; & vtrumque imitatur B. Cyprianus lib. 2. Teſtim. adu. Iud. cap. 18. hoc titulo: Quòd in nouiſſimis temporibus idem mons manifeſtaretur, ſuper quem gentes venirent. Supplemus autem ſicut ſuprà, & apud Iſaiam:* & ædes Dei; *ac paulopòſt:* hæc erit via ſua nouæ legis Euangelium. *Rurſum etiam citatur & explicatur infrà initio l. 4. adu. Marc.* Ex Syon enim exibit Lex, &c.

162. & Sibynas in falces, &c.] *Vtrobique maluit Auctor*

Digitized by Google

Auctor vocem Græcam ſeruare hîc & infrà, pro quo ſuprà: lanceas. Nam (vt etiam ante me adnotauit Rhenanus) apud Iſaiam iuxta LXX. verſionem Græcè legitur, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Eſt autē ζιβύνη, venabuli genus Auctore Tertulliano. Suidas ὁλοσίδηρον ἀκόντιον ſignificare ſcribit, hoc eſt, telum prorſus ferreum. Nonnumquam λόγχην ſiue σπάθην, id eſt lanceā vel enſem. Omninò autem caſtigamus ſicut ſuprà: & non diſcent amplius bellare, pro: dicent, quia Græcè eſt, μὴ μάθωσιν.

163. Vt & hîc diſcas Chriſtum nō bellipotentem, &c.] Alludit ad caput ſuprà 13.

CAP. XXII.

164. Habes & Apoſtolorū opus prædicatū, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd etiā Apoſtolorū prędicatio in Nationes, prædicta ſit, idque nō alterius, ſed eiuſdē Dei, qui etiam ad exēplar Chriſti à Iudæis perſecutionem paſſi ſint.

165. Quàm tempeſtiui pedes euangelizātium pacem, euangelizantiū bona, &c.] Rurſum hîc: tēpeſtiui, pro: pulcri. Eodem autē modo locū hūc citant Euſeb. l. 3. Demonſt. Euang. c. 1. Origenes in c. Ioan. 13. B. Ambroſ. l. de Iſaac & anima, c. 4. ac Heſychius in Leuit. c. 4. B. Aug. contra Fauſtum, l. 32. c. 10. & B. Hilarius l. 5. de Trinitate, Apoſtolus denique Rom. 10. Quare etiam hîc corruptam eſſe lectionē LXX. à Iudæis rectè adnotauit Leo de Caſtro, atque adeò corrigi debet, & legi: ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν εἰρήνης, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά, pro eo quod hodie deeſt ὡραῖοι, ac bis legitur εὐαγγελιζόμενοι, et ὡς repetitur.

166. & in terminos terræ voces eorū, &c.] Mirum eſt quòd Auctor tum hîc, tum ſuprà c. 7. l. adu. Iud. vocem οἰκουμένης verterit dumtaxat: terræ, quam alij Interpretes omnes, & Pſal. 18. & Rom. 10. transferunt: orbis terræ. Suprà autem paraphraſticōs legit: & vſque in terminos, & verba, ſicuti alij, pro quo hîc: voces. vtrumque ſignificat Græcum ῥήματα.

167. Longè quique à iuſtitia mea, adpropinquauerūt iuſtitiæ meæ, & veritati, &c.] Iſtud haud dubiè ſumpſit ex c. 46. Iſaiæ, vbi nunc legitur dumtaxat: qui longè à iuſtitia, adpropinquaui iuſtitiā meam. Videtur itaque legiſſe Auctor ἤγγισαν, pro: ἤγγισα; & legiſſe præterea aliquam vocem quæ veritatem ſignificet, & tamē neque in Græcis, neque in Hebræis aut Chaldæis exemplaribus inuenitur.

168. renuntiauerunt preſbyteris & Archōtibus & ſacerdotibus Iudæorū.] Renuntiare hîc accipitur ſicuti ſuprà T. 2. l. de Corona militis, c. 3. dixit de baptiſmo: nos renūtiare diabolo; alibi plerumque accipit renūtiare, pro: demonſtrare. Alluditur autē ad c. 4. Act. quum preſbyteris, id eſt, ſenioribus, & Archōtibus, id eſt, principibus, & ſacerdotibus Iudæorū, reſponderūt: Si iuſtū eſt in conſpectu Dei vos potius audire quàm Deū, iudicate. Siue ad illud Act. 13. Vobis prius oportuerat prædicare verbum Dei, ecce conuertemur ad Gentes.

169. An nō vel maximè, inquit, vt alterius Dei prędicatores? &c.] Verba ſunt hæc Marcionis, ſicuti etiā illa paulopòſt: Omnem inquis, &c. vſque: Et qui.

170. ſeparamini qui Domini cauſam portatis.] Paraphraſticōs interpretatur cauſsā Domini Auctor, ac ſi dicere velit Propheta: Cauſsā Domini agitis, dū nomē eius vbique prædicatis; pro eo quod eſt apud editiones omnes: vaſa Domini; niſi malit quis hoc legendū cū Latino: ſed illud habent etiā Vat. MS. cod. Conformiter autē Auctori, de Apoſtolis iſtud interpretatur B. Hieronym. quod Apoſtolus 1. Cor. 16. & alij Veteres in genere ad omnes Chriſtianos referunt. Atqui addit: Iā enim ſecundum ſupraſcripta, &c. nēpe apud eundē Iſaiam, immediatè ante verba iā citata. Atqui peculiare eſt Auctori, quòd legat et interpretetur: reuelauerat Dominus brachio ſuo ſanctū, pro eo quod alij omnes: brachium ſanctum ſuū; quo vertit etiā: ſumma terræ, quod eſt Græcè ἄκρα τῆς γῆς, &: ſalutē, σωτηρίαν: pro eo quod interpres Latinus LXX. fines terræ, et ſalutare, minus propriè. Auctori correſpondet B. Cyprian. Teſt. l. 2. adu. Iud. c. 4. præterquàm quòd legat: brachium ſuum illum ſanctum.

171. Videte quomodo perit iuſtus, &c.] Locum hunc de Chriſto & Apoſtolis interpretatur etiā Auctor infrà lib. 4. adu. Marc. & in Scorpiaco; imitatus B. Iuſtinū Mart. Apol. 2. pro Chriſt. & adu. Tryphonē; & vtrūque ſecutus B. Cypr. Teſtim. adu. Iud. l. 2. c. 14. cū quibus retinuimus: petit, pro eo quod hodie Græcè eſt ἀπώλετο, id eſt: periit. Legentes cū omnibus tam Græcis quàm Latinis Patribus, conformiter etiam Hebraico textus: auferuntur; pro: auferentur; &: iniuſtitiæ, pro: iuſtitiæ, ſicuti etiam ante me caſtigandum duxit Latinius.

172. Venite, inquiunt, auferamus iuſtum, &c.] Sicut iſtud ex c. 2. citat libri Sapientiæ, ſic ſuprà etiā alludit ad id quod ſequitur ibidē, Grauis etiā nobis eſt ad videndum, ſuprà T. 2. l. de Patient. c. 5. Et hoc Tomo l. de Præſcript. adu. hæret. c. 7. etiā Salomoni adſcribit illud Sap. 1. In ſimplicitate cordis quærite Dominū; quo loco vide Adnot. noſtras n. 52. Eodem autē modo de Chriſto interpretātur hanc ſcripturā, Clemens Alexādr. l. 5. Stromatum, vbi ſimilem Platonis locū ex 2. lib. de Repub. adlegat, Auctor lib. de Montibus Syon & Syna aduerſus Iud. Quorum Clemēs cum Auctore noſtro legit: auferamus; alter, ſicuti vulgò omnes ex Græco Interpretes: circumueniamus; hodie Græcè eſt ἐνεδρεύσωμεν, quod inſidias tendere propriè ſignificat; quare videtur aliud quàm hodie legiſſe Auctor. Adnotatum fuit ad marginem, & in Indice ſcripturarum B. Iuſtini Martyris adu. Tryphonem, tamquam Sap. 2. quod ille citat: Vinciamus iuſtum, quia inutilis eſt nobis; verùm reperitur iuxta LXX. Iſai. 3. pro eo quod B. Hieron. vertit: Dicite iuſto, quoniam benè; nam ſic citatur etiam à Rufino in Symbolum Apoſtolorum, inter opera B. Cyprian.

173. Pertranſi in medio portæ, mediā Hieruſalem, &c.] Legimus: mediā Hieruſalem, pro: in media; quia illud non modò ſuprà legitur l. adu. Iud. c. 11. ſed & Græcè apud LXX. vbi quum hodie legatur conformiter Hebræo & Chaldaico textui: Διέλθε μέσην τὴν πόλιν, id eſt: pertrāſi mediam ciuitatem, videtur legiſſe Auctor πύλην, quod portā ſignificat. Atqui caſtigamus etiam ſicuti ſuprà: & da ſignū Tau, pro: ſigna; quia non modò hodie Græcè σημεῖον legitur, ſed etiam ſic B. Cyprian. l. ad Demetr. n. 52. ac lib. 2. Teſtim. adu. Iudæos c. 22. vbi vide Adnotat. noſtras, de legitima additione vocis Tau ex B. Hieron. n. 105. & ſuprà quoque n. 142.

174. Ipſa eſt enim littera Græcorū Tau, noſtra autem T. ſpecies crucis, &c.] Hoc ipſum imitati videntur Patres noſtri, dum in Miſſalibus antiquis initio Canonis in littera T. vbi legitur: Te igitur clementiſſime Pater, ſolent pictam exhibere crucem Chriſti; in cuius locum hodie ſucceſſit ipſa Crucis imago, pagina proximè præcedenti. Et verè Tertullianum ferè ad verbum imitatus B. Hieron. in Comment. Extrema, inquit, Tau littera crucis habet ſimilitudinem, quæ in Chriſtianorum frōtibus pingitur, & frequēti manus inſcriptione ſignatur. Cui ſimilis eſt locus de ſigno crucis in frontibus

Digitized by Google

ſuprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. vbi num. 40. latiſſimè ea de re tractauimus, & locos inſuper aliquot noſtros in B. Cyprianum adnotauimus, & aliquid etiam ſuprà ad lib. de Baptiſ. num. 1. de ſignaculo crucis in Baptiſmo diximus. Quò pertinere videtur etiã, vel potius ad ſignum crucis in ſacrificio Miſſæ, quod mox ſubiungit Auctor: & ſignaculum frontium.

175. in medio Eccleſiæ hymnum tibi dicã, &c.] Voluit Auctor Latinè exprimere quod Græcè eſt: ὑμνήσω σε, pro quo alij Pſal. 21. malunt vertere: laudabo te. Exprimit etiam ſua phraſi: A te laus, mihi, pro eo quod Græcè eſt: ἔπαινός μȣ: & ab aliis transfertur: laus mea. Priorem autem lectionem, etſi non ſequatur, tamen confirmat B. Iuſtinus Mart. aduerſ. Tryphonem, dum illud interpretatur de hymnis, quos Chriſtus cum Apoſtolis celebrauit; inter quos præcipuus ille, quo dicto, poſt inſtitutionem ſacræ Euchariſtiæ, exierunt in montem Oliueti, Matth. 26. Vnde hymnorum vſum in Eccleſia ſumpſiſſe ſuam originem, adnotauimus ad lib. de Orat. Dominica B. Cypr. num. 6. & ſuprà etiam adtigimus Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 520.

176. Et in ſexageſimo ſeptimo, &c.] Omninò ſic caſtigauimus, pro: quinquageſimo ſeptimo; neque enim ibi reperitur, ſed Pſal. 67. quod citat iuxta æditionẽ Romanam: In Eccleſiis benedicite Dominũ Deum, pro quo Gallicana & ex Hebræo æditio: Deo Domino.

177. vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia, &c.] Etiam hîc neceſſariò emendauimus: Malachiæ, pro: Micheæ; nam præterquàm quòd legatur hæc ſcriptura Malach. 1. etiam Malachiæ nomine eam nominatim citat Auctor ſuprà lib. adu. Iud. cap. 5. num. 22. & infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 1. num. 13. Ex quo poſteriori loco legimus: glorificatum eſt, pro: gloriatum, eo quòd ſuprà legatur: clarificatum; quo loco vide Adnot. noſtras contra Magdenburgenſes, qui dictis duobus locis calumniantur Tertullianum hanc Malachiæ Prophetiam interpretari, non de Eccleſiæ ſacrificiis, vti ibi loquitur, ſeu ſacrificio, ſic hîc & infrà; quum hîc disertis verbis ſacrificia explicentur: Gloriæ relatio & benedictio (quæ propriè ad Miſſæ officium pertinent) & laus & hymni (quæ ad Horarum cantum referri debent) & Eccleſiarum ſacramenta & munditiæ ſacrificiorum; quæ ad Euchariſtiæ ſacramentum & ſacrificia pertinere quis negare audeat? Et verò, latiſſimè omnes locos Tertulliani, quibus ſacrificij Eccleſiæ mentionem facit, adnotauimus lib. de Orat. num. 1.

CAP. XXIII.

178. Nunc quia cũ Iudæis negas veniſſe Chriſtum eorum, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Iudæorum exitium, quod ob impietatem in Chriſtum paſſuros eſſe prædictum eſt, iam completum eſſe. In quo rurſum ad verbum ferè imitatur lib. adu. Iud. cap. 13. vnde etiam quædam loca caſtigauimus ac ſuppleuimus. Rurſum autem exitũ vtrobique, pro: exitio accipit. Suppleuimus verò: & deſpexerunt & interemerunt.

179. Proiecit homo aſpernamenta ſua, &c.] More ſuo nouè Auctor: aſpernamenta hîc dixit, quæ ſuprà: abominamenta, pro eo quod Græcè eſt Iſai. 2. βδελύγματα. quod alij: abominationes vertunt. At ſicuti ibi, ſic & hîc caſtigauimus: vanis & noctuis, pro: nociuis, vti accipiat noctuas pro veſpertilionibus.

180. Abſtulit enim Dominus, &c.] Pulcrè & hunc locum interpretatur, legens: Abſtulit, vti indicet iam completam eſſe Prophetiam, ſicuti etiam alicubi B. Cyprianus; rectè addens: inter cetera, quia multo latius hæc Iſaias cap. 3. proſequitur. Idem interim, qui hîc & ſuprà: ſapientem architectum interpretatur ſpiritum ſanctum; infrà lib. 5. adu. Marc. cap. 6. etiam Paulum Apoſtolum allegoricũs interpretatur.

181. Et mandatũ eſt nubibus ne pluerent, &c.] Nouam periodũ hîc auſpicamur, quòd reperiatur hæc ſcriptura Iſai. 5. caſtigantes ſicuti etiã ſuprà: vineã Sorech, pro: Soreth, de quo vide & Adnotat. noſtras ibidẽ nu. 160. Siue autem legas: chariſmatum roribus, ſicuti hîc & ſuprà excuſi; ſiue: chariſmatibus prioribus, velut ibi MS. ſiue cum Vatic. 1. MS. cod. hîc: chariſmatum rationibus; non refert, niſi quòd elegantius videatur ſubſtractis chariſmatũ rationibus, vti Metaphoricè adludat ad rationes quæ ſubducuntur ſiue ſubtrahuntur in computis.

182. Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem, &c.] Iſtud Matth. 11. eodem ſenſu B. Iuſtinus citat, adu. Tryphonem Iudæum, & B. Cyprian. lib. Teſtim. 1. adu. Iud. cap. 9. titulo: Quòd lex prior, quæ per Moſen data eſt, ceſſatura eſſet. Legimus autem ſicuti ſuprà: ex perſeuerantia furoris, pro: ea, claudentes parentheſi (ab illis enim cœpit infamia) retinentes etiam lectionẽ Rhenani: & tempus medium (id eſt, figura Græca, per tempus medium) à Tyberio vſque ad Veſpaſianum, non pœnitentiam intellexiſſent; pro quo altera lectio ſuprà non ita mihi placet. Veſpaſianũ autem nominat, eo quòd ſub illo vaſtata ſit Hieruſalem, vti ex Ioſephi & Philonis hiſtoriis Iudaicis notius eſt, quàm vt pluribus ſit opus.

183. facta eſt terra eorum deſerta, &c.] Hæc verba deſumpta ſunt ex Iſa. c. 1. quæ non modò dicto c. 13. ſed etiam c. 3. l. adu. Iud. ſupracitata ſunt; ex quibus locis ſuppleuimus ac legimus: ciuitates eorũ exuſtæ igni, ac: derelicta eſt filia Syon tamquam ſpecula. In hoc ſolùm differt prior locus, quòd hîc & alibi legitur ſpecula in vinea, vel in cucumerario caſula, ibi verò: caſa in vinea, vel cuſtodiarium in cucumerario; quomodo etiã B. Cyprian. Teſtim. l. 1. adu. Iud. c. 6. hoc titulo: Quòd Hieruſalẽ perdituri eſſent Iudæi; & ante hos B. Iren. l. 4. c. 7. Item Auctor Altercat. Eccleſiæ & Synagogæ apud Auguſt. Græcè eſt, hodie priori loco σκηνὴ, quod vmbraculum propriè, poſteriori ὀπωροφυλάκιον, quod pomorum cuſtodiarium ſignificat. Vide etiam ſimilem locũ infrà l. 4. adu. Marc. vbi ad ipſum Ioſephum adludere videtur.

184. Qui & in Pſalmo quinquageſimo octauo, &c.] Rurſus hîc caſtigandum Auctorem, pro: quinquageſimo ſeptimo, ipſe Pſal. 58. loquitur, ex quo citatur illud: Diſperge illos in virtute tua. Ita enim, ſicuti ſuprà, legendum, pro: Diſperde, vox Græca διασκόρπισον plus ſatis indicat, & æditiones omnes conſentiũt, maximè quum præmittatur ab Auctore: diſperſionẽ eis poſtular.

185. Propter me hæc, inquit, facta ſunt vobis, in anxietate dormietis, &c.] Verbis his finitur c. 50. Iſaiæ, quæ ipſa eodem modo interpretantur de incendio totius Iudææ poſt mortem Chriſti Saluatoris, BB. Cyrill. & Hieron. in Commentariis; quamquam & aliũ ſenſum allegoricum habeãt; præterquàm quòd legunt: Per me. Certè phraſis Græca δι' ἐμὲ, etiam apud alios Auctores cum Accuſatiuo cauſam ſignificans, rectè transfertur: Propter me. Sunt autem iterum verba Marcionis: Atquin Chriſtũ, &c. vſque, Sed ecce, &c.

186. & dati ſunt peſſimi pro ſepultura, &c.] Quaſi aliud agens explicat illud Iſai. 53. etiam ſuprà citatum c. 10. l. adu. Iud. Et dabo malos pro ſepultura, & diuites pro morte eius; quod pulcrè explicat, de militibus,

tibus, qui (*ſicuti eſt Matth.28.*) ſubreptum eũ (*ſic enim lego, pro:* ſubrepram eam) *nempè Chriſtum*, adſeuerauerant; *&*: de locupletibus (*nempè Principibus Iudæorum*) qui à militibus falſum teſtimonium cadaueris ſubrepti, *& antea* à Iuda traditore (*ſicuti eſt Luc.22.*) traditionem redemerant. *Atqui legimus ſicuti ſuprà c.13.* cõſpirãte ſenſu ſcripturarũ, *&c.*

187. Vbi ciuitates exurẽdæ, quæ iam in tumulis? &c.] *Simile eſt illud de Iudæis ſuprà Tom.1. Apolog. c.21.* diſperſi, palabundi, & cœli & ſoli ſui extorres vagantur per orbem, ſine homine, ſine Deo rege; quibus, nec aduenarum iure, terram patriam, ſaltem veſtigio, ſalutare conceditur; *quæ ipſa verba deſcripſit B. Cyprian. ſub finem libri de Vanitate Idolorum.*

188. Iam verò quale eſt, vt per cœlum ſuum admiſerit, &c.] *Intelligit hoc de* Aſcenſu Chriſti in cœlum *Dei creatoris, de quo imprimis Marc.16.*

CAP. XXIIII.

189. Immò, inquis, ſpero ab illo, &c.] *Inſcriptionem huic capiti poſtremò dedimus:* Quòd reſtitutio terræ Iudææ allegoricè ſit interpretanda. *Atqui de* regno terreno mille annorũ poſt hanc vitã, *quum inter paradoxa Auctoris meritò referatur, latius in Prolegomenis; hic dũtaxat, de varia agemus lectione ſcripturarum, quas pro ſe perperàm citat. Sunt autem iterum verba Marcionis:* Immò, inquis, ſpero ab illo, *vſque:* ceterùm.

190. Sed NE SINV ABRAHÆ ſuo tempore, &c.] *Alludit ad librũ* DE PARADISO, *aut potius ad librum 4. adu. Marc. c.4. vbi tractat illud Luc.16. quod legitur* De ſinu Abrahæ, *in quo Lazari refrigeriũ; & de* inferis, *vbi directè tormenta deſcribuntur; oſtendens, aliud eſſe* inferos, *aliud* ſinum Abrahæ; *ad quem locum hac de re latiùs.*

191. De reſtitutione verò Iudææ, &c.] *Quòd* reſtitutio Iudææ (*de qua eſt illa inter cetera Apoſtolorũ interrogatio, Act.1. Numquid in tempore hoc reſtitues regnum Iſraël? & etiam illud Luc.24. Nos autem ſperabamus quòd ipſe eſſet redempturus Iſraël*) allegorica interpretatione, in Chriſtum competat & Eccleſiã; *latius infrà Tom.4. ad fragmenta libri* DE SPE FIDELIVM; *quò etiam Lectorem remittit Auctor; quædam, quantum apparet, hic ex illo repetens, quum ſubdit:* Nam & confitemur, &c. *Quod opus ſi exſtaret, poſſemus certius adnotare, quibus locis ſcripturæ, prophetata ſit* reſtiturio Iudææ. *Nobis autem occurrit illud Hierem.31. Qui diſperſit ſeu ventilauit Iſraël, cõgregabit eum, &c. quamquàm hoc vel ad Iſraël ſpiritualem populum Chriſtianum referendum ſit, vel ad reditum ex Babylone. Item illud Ezech.28. Colligam Iſraël ab omnibus gentibus, &c.*

192. Hanc & Ezechiel nouit; & Apoſtolus Ioannes vidit, &c.] *De* Ioãne Apoſtolo (*quem adeò iterum hic facit Auctorem Apocalypſeos*) *quòd* Hieruſalem de cœlo delatam viderit, *Apocal.21. ſatis notum eſt; de* Ezechiele *non ita, niſi fortè alludit ad c.48. ſuæ Prophetiæ poſtremum in calce; vbi poſtquàm* ciuitatem Hieruſalem *deſcripſit, hoc habet Epiphonema: Et nomẽ ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem. Ab Irenæo quidem citatur quod ſuprà adduximus de* reſtitutione Iudææ, *Ezech.28. ſed nihil hic ad inſtitutum facit.*

193. Denique proximè expunctum eſt Orientali expeditione, &c.] *Prodigium iſtud haſtenus reperire apud* ethnicos, *immò nec apud Eccleſiaſticos hiſtoriæ ſcriptores, potui; quare Lectori diligenti inquirendum relinquo, an* in expeditione Orientali *Seueri Imperatoris (de qua loqui videtur Auctor) aliquid tale contigerit in Iudæa. Atqui quo ſenſu dicat Auctor:* demutari in angelicam ſubſtantiam, *ſuprà diximus cap.9. nu.68. Peculiari enim ſignificatione:* ſubſtantia *ab Auctore vſurpatur; ſicut etiam illud:* retractatur, *pro:* tractatur.

194. Quum in multitudinem arenæ repromittitur, &c.] *Rhenanus hic putat etiam figuram eſſe Græcam, ac ſi dicat: ſecundum quam, nempe* primam repromiſſionem; *verùm: ſi* qua, *legatur, nihil opus fuerit; quamquam nihil immutare voluerim, eò quòd illud etiã legant MS. Vatic. cod.* Prima repromiſſio *reperitur Gen.13.* altera, *15.* Benedictio verò, qua benedixit Iſaac Iacob filium ſuum, *Gen.27.*

195. Et Euangelium veſtrũ quoque habet, &c.] *Alludit rurſum ad Euangelium Marcionis, ſiue Lucæ adulteratum; in quo retinuit ille illud Luc.12.* Quærite primùm regnum Dei, & hæc adiicientur vobis, *ſicut patet infrà lib.4. adu. Marc. c.29. Diſtinguimus autẽ benedictionem Eſau, Gen.27. in hunc modum:* De opimitate terræ, dicens, erit inhabitatio tua. *Vbi* opimitas *vox eſt Tertullianica, Solino nihilominus etiam nota, vbi de arbore Medica agit.*

196. Quum verò Iacob, &c.] *Iſtud quod reperitur Gen.28. paraphraſticũs tranſtulit, non ad verbum. Legimus autem cum 1. Vatic. MS. cod.* ad interpretationem ſomnij, *pro:* ſomni. *Atqui ad verbum tranſtulit:* ὐκ ἔςι τῦτο, ἀλλ᾽ ὁ οἶκος θεῦ. Non eſt aliud, ſed ædes Dei.

197. Qui ædificat in cœlum aſcẽſum ſuũ, &c.] *Eodem modo rurſum hunc locum Amos 9. interpretatur Auctor infrà lib.4. adu. Marc. cap.34. & iterum lib.5. cap.15. denique & in Scorpiaco cap.10. vbi latiùs de illo.*

198. Et circũdabis enim illos tibi, inqnit, tamquam ornamentum ſponſæ.] *Iſtud, etſi prima facie videatur Auctor citare ex eodẽ Amos, reperitur nihilominus Iſai.49. & citatur etiam lib.4. adu. Marc. vbi de eo latius.*

199. Volant velut qui ſunt milui, &c.] *Citat iſtud ex Iſai. cap.31. nam* ὄρνεα *non dumtaxat* auet *omnis generis ſignificat, quod alij vertunt, ſed etiam accipitres alicubi apud Heſiodũ. Atqui Plinio teſte, l.10. c.10.* Milui *ex accipitrum ſunt genere.*

200. Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me, &c.] *Hic nouam periodum fecimus, quod alibi reperiatur, nempè Iſai.60. (quemadmodum idipſum citat Auctor infrà lib.5. adu. Marc. cap.15. quum explicat illud 1.Theſſal.4. quod hic etiam citatur:* Auferemur enim in nubibus (*ſic enim etiã hic lego, pro:* in nubes) obuiam Domino.) *Vbi aliter legit, ſicut etiam hodie Græcè eſt:* & columbæ cum pullis. *Ex quo loco etiam coniunxi præcedentibus:* ad me, *diſtinguens cõmate quod ſequitur:* ſcilicet; *quamquã illud* ad me *nuſquam apud Patres legatur, neque hodie in vlla æditione. Atqui parentheſi incluſimus illud* (illo ſcilicet filio hominis veniente in nubibus ſecundum Danielem) *de quo loco Dan.7. infrà latiùs lib.4. adu. Marc. c.39. vbi c.21. Lucæ tractat.*

201. Audi cœlũ, & in aures percipe terra, &c.] *Auctor quod Græcè eſt vnica voce* ἐνωτίζου, *tranſtulit:* in aures percipe, *pro quo alij maluerunt vertere: auribus percipe. Supplemus autem ex Vatic. 1. MS. cod. paulò pòſt:* & experimenta. *Atqui deinde iam ſecundò habes:* ſi fortè, *hoc ipſo capite, pro:* forte.

ARGVMENTVM LIBRI QVARTI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

SCRIPTVRVS *Tertullianus aduerſus opus Marcionis ex contrarietatum oppoſitionibus Antitheſeis cognominatum, ad ſeparationem Legis & Euangelij coactum, qua duos Deos diuerſos, alterum veteris, alterum noui Teſtamenti diuidebat.*

I. *Jmprimis diuerſitatem præceptorum & diſciplinarum non negans, in vnum & eundem Deum competere demonſtrat; ex eo quòd ipſe Deus creator per Prophetas ſuos aliam Legem nouam, Euangelij nempè, orituram prædixerit pro veteri, ac teſtamentum æternum pro temporali.*

II. *Deinde, non ſolùm Lucæ Euangelium (quod Marcion adulteratum admittebat, nullo tamen adſcripto titulo) ſed etiam Ioannis & Matthæi Apoſtolorum, & Marci Apoſtolici viri, non minus ac Lucæ, auctoritatem habere præſcribit.*

III. *Neque verò obſtare quòd Apoſtolus Paulus ad Galatas Apoſtolos reprehendat; non enim de Euangelij deprauatione aut interpolatione, ſed de conuerſatione tantùm fuiſſe denotatos, immò ipſa eorum Euangelij Digeſta à Pſeudoapoſtolis fuiſſe peruerſa.*

IIII. *Atqui, dum diſputatur de titulo Euangelij, quod Marcion ſuum, Auctor item ſuum, id eſt Lucæ, adfirmat adulteratum; ei præſcribi auctoritatem, quod antiquius reperietur, & illi vitiationem quod poſterius; maximè, quum Marcion aliquando Catholicæ Eccleſiæ crediderit, & poſtea in hæreſin deſcierit.*

V. *Quippè, quum Lucæ Euangelium auctoritatem habeat ab Eccleſiis Apoſtolicis, apud quas quod ſacroſanctum eſt, ab Apoſtolis traditum conſtat; & proinde etiam cetera Euangelia, Joannis, Matthæi, & Marci; ſed & Apocalypſis, ex ordine Epiſcoporum ad originem recenſo.*

VI. *Porrò ad inſtitutum veniens Auctor, nullam eſſe veteris & noui Teſtamenti diuerſitatem, vel inde præſcribit; quòd Chriſtus noſter impleuerit Prophetias creatoris, & repræſentauerit promiſſiones eius, ac Leges adiuuerit.*

VII. *Quod ipſum, primùm comprobat ex capite quarto Lucæ ſub finem, de dæmonio expulſo in Synagoga Capharnaum, eo quòd tria Lucæ prima capita, & initium quarti, tamquam ſuæ ſententiæ contraria eraſiſſet Marcion.*

VIII. *Ex eodem capite, partim ante, partim poſt dictam hiſtoriam (nam etiam hoc tranſpoſuerat Marcion) de doctrina Chriſti apud Nazareth in Synagoga, & alius dæmoniis.*

IX. *Jtem ex capite quinto Lucæ, de vocatione Apoſtolorũ Simonis & filiorum Zebedæi, ac leproſo mundato.*

X. *Ex eodem de Paralytico curato, & appellatione Filij hominis.*

XI. *De Publicano adlecto à Domino, & de ieiunio, ac Chriſto ſponſo, & Parabola vini noui ac veteris; ex eodem capite.*

XII. *Dein ex capite* VI. *de diſcipulis colligentibus ſpicas, ac ſanata manu arida in Sabbato.*

XIII. *Ex eodem, de aſcenſu & oratione nocturna in monte, Apoſtolorum* XII. *numero, mutatione nominis Petri, ac conuentu gentium ad Chriſtum.*

XIIII. *De beatitudinibus, ſeu ſermone Domini in monte, ex eodem.*

XV. *De variis maledictionibus, quibus Væ Phariſæis imprecatus eſt; ex eodem.*

XVI. *De præcepto dilectionis tam inimicorum quàm proximi, ex eodem.*

XVII. *De fœnore interdicto, aliiſque Domini verbis penè ad finem vſque eiuſdem capitis.*

Ex

Ex capite etiam vij. Lucæ, de fide Centurionis, reſuſcitato filio viduæ, Ioanne Baptiſta, XVIII.
& muliere peccatrice.

Poſthæc ex capite viij. Lucæ, de diuitibus mulieribus adhærentibus Chriſto, de verbis XIX.
Domini ad diſcipulos, & de matre ac fratribus Chriſti.

De miraculis Chriſti; quibus ventis ac mari imperauit, legionem dæmonum eiecit, & XX.
fluxum ſanguinis curauit in muliere; ex eodem.

Ex ix. item capite Lucæ, de diſcipulis ad prædicandum miſſis, paſto populo in ſolitudine, XXI.
confeſſione Petri: Tu es Chriſtus, & prædicta perſecutione fidelium.

De oſtenſione Chriſti cum Moyſe & Helia in receſſu montis, ex eodem. XXII.

De verbis Domini ad Phariſæos, dilectione paruulorum, & increpatione eius qui dixerat: Sequar te quocumque ieris, ex eodem. XXIII.

Porrò & ex capite x. Lucæ, de adlectione LXX. diſcipulorum, & poteſtate illis XXIIII.
data.

De oratione Domini ad Patrem, verbis ad diſcipulos, & reſponſo facto legis Doctori; XXV.
ex eodem.

Exinde ex capite xi. Lucæ, de Oratione Dominica, aliiſque orandi formis & parabolis XXVI.
eò pertinentibus; de ſurdo dæmonio expulſo, ac de exclamatione mulieris de turba.

De Phariſæis ſignum petentibus, & aliis eorumdem increpationibus; ex eodem. XXVII.

Ex capite xij. Lucæ, de verbis Domini variis ad diſcipulos, & parabola diuitis blandientis ſibi de prouentu agrorum ſuorum. XXVIII.

De cura non agenda animæ de victu, & corpori de veſtitu; ſuccingendis lumbis, ac ſeruis beatis, & igne miſſo in terram, aliiſque verbis Domini; ex eodem capite. XXIX.

Rurſus ex capite xiij. Lucæ, de curatione Sabbato facta, parabolis, aliiſque verbis Domini. XXX.

Etiam ex capite Lucæ xiiij. qualeis ad cœnam vel prandium vocandi ſint, ac de cœna ad XXXI.
quam vocauit multos.

Item ex capite xv. Lucæ, de oue & dragma perditis & inuentis. XXXII.

Ex capite etiam xvi. Lucæ, de duobus Dominis, Deo, & Mammona; ac dicto Domini: Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem. XXXIII.

De diuortio prohibito, ac proinde coniugio adprobato; & inferno ac ſinu Abrahæ; ex XXXIIII.
eodem.

Deinceps ex cap. xvij. Lucæ, de verbis Domini diuerſis, Leproſis decem curatis, & interrogatione Phariſæorum de regno Dei. XXXV.

Similiter ex cap. xviij. Lucæ, de parabolis iudicis, ac Phariſæi & Publicani orantium XXXVI.
in templo; verbis Domini ad adoleſcentem diuitem, & cæco curato.

Ex capite etiam xix. Lucæ, de Zachæo, & ſeruorum parabola qui ſecundum rationem XXXVII.
fœneratæ pecuniæ diiudicantur.

Itidem ex cap. xx. Lucæ, de variis verbis Domini ad Phariſæos, Principes Sacerdotum, Sadducæos, & Scribas. XXXVIII.

Præterea & ex xxj. Lucæ capite, de venturis in nomine Chriſti & ſignis vltimi finis, XXXIX.
ac de doctrina Chriſti in templo & receſſu in montem elæonem.

Item ex cap. xxij. Lucæ, de die Paſchæ electo ad Paſſionem, venditione ac proditione XL.
Iudæ, & de diſtributione corporis & ſanguinis Chriſti.

De imprecatione illi facta, per quem traderetur filius hominis, ac oſculo traditoris; & de XLI.
reſponſo Domini ad interrogationem an ipſe eſſet Chriſtus, ex eodem capite.

XLII. *Ex capite quoque xxiij. Lucæ, de ſimili reſponſo in domo Pilati, iudicio apud eundem Pilatum & Herodem, crucifixione, ſignis in morte, exſpiratione, & ſepultura Domini.*

XLIII. *Denique ex cap. xxiiij. Lucæ, de mulieribus ad ſepulcrum, cum odorum paratura, reſurrectione poſt biduum, de apparitionibus Chriſti, quæ mulieribus, diſcipulis, ac Apoſtolis factæ ſunt, & de miſſione Apoſtolorum ad prædicandum vniuerſis nationibus.*

Ceterùm libri huius quarti aduerſus Marcionem mentionem facit Auctor, quoties Euangelij Marcionis meminit. Tale eſt illud ſuprà libro de Carne Chriſti, cap. 7. vbi paucis tractat illud Lucæ 8. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur *(inquit)* & Apelles quid iam RESPONSVM SIT à nobis MARCIONI, EO LIBELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS; *adludens hauddubiè ad caput infrà xix. Quò etiam adluſit libro 3. aduerſ. Marc. cap. 11. & ibidem etiam ad xxvi. cap. infrà, quum dixit:* Nam & mulier quædam exclamauerat: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ hauſiſti; *&*: Quomodo mater & fratres eius dicti ſunt foris ſtare? *Sed videbimus de his capitulis ſuo tempore. Item & ad cap. xi. infrà, addens:* Certè quum & ipſe ſe filium hominis prædicaret, natum ſcilicet profitebatut. Nunc, vt hæc omnia ad Euangelij diſtulerim examinationem. *In genere autem rurſus hunc librum inſinuat eiuſdem lib. 3. cap. 17.* Sed de vtroque *(inquit)* titulo ſic diſponam, vt quoniam ipſum quoque Marcionis Euangelium diſcuti placuit, de ſpeciebus doctrinarum & figurarum illuc differamus; quaſi in rem præſentem. *Quare & titulum huius libri auximus, addentes:* DE ANTITHESIBVS EIVS EX EVANGELIO. *Hunc porrò à Rhenano æditum, ab eo ſolo caſtigatum ex Paterniacenſi, & Hirſaugienſi, deinde ex Gorzienſi exemplaribus, primùm cum Scholiis, deinde & Adnotationibus; nos iterum ex duobus codicibus MS. Vaticanis, & coniecturis quibuſdam Dn. Latinij, emendauimus, nouis Argumento & Adnotationibus auctum.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM
Liber quartus, de Antitheſibus eius ex Euangelio.

CAP. I. OMNEM[1] ſententiam, & omnem paraturam impij atque ſactilegi Marcionis, ad ipſum iam Euangelium eius prouocamus, [2] quod interpolando ſuum fecit. Et vt fidem inſtrueret, dotem quandam commentatus eſt illi, opus ex contrarietatum oppoſitionibus, [3] Antitheſis cognominatum, & ad ſeparationem Legis & Euangelij coactum, qua duos Deos diuidens, proinde diuerſos, alterum alterius Inſtrumenti, [4] vel (quod magis vſui eſt dicere) Teſtamenti, vt exinde Euangelio quoque ſecundum Antitheſeis credendo patrocinaretur. Sed & iſtas ptoprio congreſſu cominus, id eſt, per ſingulas iniectiones Pontici cæcidiſſem, ſi nō multò opportuniùs in ipſo, & cum ipſo Euangelio, [5] cui ptocurant, retunderentur, quanquam tam facile eſt præſcriptiuè occurrere, equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiſcum facere dicam, quo magis de cæcitate auctoris ſui erubeſcant noſtræ iam Antitheſes aduerſus Matcionem. Atque adeò confiteor alium ordinem decucurriſſe in veteri diſpoſitione apud creatorem, F
alium

A aliū in noua apud Chriſtum. Non nego diſtare documenta eloquij, præcepta virtutis,
Legis diſciplinas, dum tamen tota diuerſitas in vnum & eundem Deum competat, illum
ſcilicet à quo conſtat diſpoſitam ſicut & prædicatam. Olim concionatur Eſaias proditu- *Iſai. 2.*
ram ex Sion legem, & ſermonem Domini ex Hieruſalem, aliam vtique legem, aliúmque
ſermonem: denique iudicabit, inquit, inter nationes, & traducet populum plurimum, ſci-
licet non vnius gentis Iudæorum, ſed nationum quæ per nouam legem Euangelij, &
nouum ſermonem Apoſtolorum iudicantur & traducuntur apud ſemetipſas de priſtino
errore, [6] ſimul crediderunt, atque exinde concidunt machæras ſuas in aratra, & ſibynas,
quod genus venabulorum eſt, in falces, id eſt, feros & ſęuos quondam animos conuertunt
in ſenſus probos, & bonæ frugis operarios. Et rurſus: [7] Audite me, audite me, populus *Iſai. 51.*
meus, & reges auribus intendite in me, quoniam lex prodibit à me, & iudicium meum in
lucem nationum, quo iudicauerat atque decreuerat nationes quoque illuminandas per
Euangelij legem atque ſermonem. Hæc erit lex apud Dauid inuituperabilis, quà perfe- *Pſal. 18.*
cta, conuertens animas, vtique ab idolis ad Deum. hic erit & ſermo de quo idem Eſaias:
[8] Quoniam, inquit, deciſum ſermonem faciet Dominus in terra. [9] Compendiatum eſt *Iſai. 10.*
enim nouum Teſtamentum, & à legis [10] laciniosis oneribus expeditum. Sed quid pluri-
bus, cùm manifeſtiùs, & luce ipſa clariùs nouatio prædicetur à creatore per eundem: [11] Ne
rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis. Vetera tranſierunt, noua oriuntur. *Iſai. 43.*
Ecce facio noua quæ nunc orientur. Item per Hieremiam: Nouate vobis nouamen no- *2. Cor. 5.*
B uum, & ne ſeueritis in ſpinas, & circumcidimini præputia cordis veſtri. Et alibi: [12] Ecce *Hier. 4.* *Hierem. 31.*
veniunt dies, dicit Dominus, & perficiam domui Iacob & domui Iuda teſtamentum
nouum, non ſecundum teſtamentum quod diſpoſui patribus eorum in die qua arripui diſ-
poſitionem eorum, ad educendos eos de terra Ægypti. Adeò priſtinum teſtamentum
temporale ſignificat, dum mutabile oſtendit, etiam dum æternum de poſtero pollicetur.
Nam per Eſaiam, Audite me, & viuetis, & diſponam vobis teſtamentum æternum: adii- *Iſai. 55.*
ciens ſanctà & fidelia Dauid, vt id teſtamentum in Chriſto decurſurum demonſtraretur.
Eundem ex genere Dauid ſecundum Mariæ cenſum, etiam in virga ex radice Ieſſe pro- *Iſai. 11.*
ceſſura figuratè prædicabat. Igitur ſi alias leges alióſque ſermones, & nouas teſtamento-
rum diſpoſitiones à creatore dixit futuras, vt etiam ipſorum ſacrificiorum alia officia po-
tiora, & quidem apud nationes deſtinarit, dicente Malachia: [13] Non eſt voluntas mea in *Malach. 1.*
vobis, inquit Dominus, & ſacrificia veſtra nõ excipiam de manibus veſtris, quoniam à ſo-
lis ortu vſque ad occaſum glorificatum eſt in nationibus nomen meum, & in omni loco
ſacrificium nomini meo offertur, & ſacrificium mundum, ſcilicet ſimplex oratio de con-
ſcientia pura: neceſſe eſt, omnis demutatio veniens ex innouatione, diuerſitatem ineat
cum his quorum fit, & contrarietatem ex diuerſitate. Sicut enim nihil demutatum quod
non diuerſum, ita nihil diuerſum quod non contrarium. Eiuſdem ergo deputabitur etiam
contrarietas ex diuerſitate, cuius fuerit demutatio ex innouatione. Qui diſpoſuit demu-
tationem, iſte inſtituit & diuerſitatem. Qui prædicauit innouationem, iſte prænuntiauit
& contrarietatem. Quid differentiam rerum ad diſtantiam interpretaris poteſtatum?
C Quid antitheſeis exemplorum diſtorques aduerſus creatorem, quas in ipſis quoque ſenſi-
bus & affectionibus eius potes recognoſcere? [14] Ego, inquit, percutiam, & ego ſanabo; *Deut. 32.*
Ego, inquit, occidam, & ego viuificabo; condens ſcilicet mala, & faciens pacem. Quâ e- *1. Reg. 2.*
tiam ſoles illum mobilitatis quoque & inconſtantiæ nomine reprehendere, prohibentem *Iſai. 45.*
quæ iubet, & iubentem quæ prohibet. Cur ergo non & antitheſeis ad naturalia reputaſti,
contrarij ſibi ſemper creatoris? Nec mundum ſaltim recogitare potuiſti, niſi fallor, e-
tiam apud Ponticos ex diuerſitatibus ſtructum æmularum inuicem ſubſtantiarum. Priùs
itaque debueras alium Deum luminis, alium tenebrarum determinaſſe, vt ita poſſes a-
lium Legis, alium Euangelij aſſeueraſſe. Ceterùm præiudicatum eſt ex manifeſtis, cu-
ius opera & ingenia per antitheſeis conſtant, eadem forma conſtare etiam ſacramenta.
[[15] Habes nunc Antitheſis expeditam à nobis reſponſionem. Tranſco nunc ad Euangelij *Cap. II.*
ſanè non Iudaici, ſed Pontici, interim adulterati demonſtrationem, præſtructuram ordi-
nem quem aggredimur. Conſtituimus in primis, Euangelicum Inſtrumentum Apoſtolos
auctores habere, quibus hoc munus Euangelij promulgandi ab ipſo Domino ſit impoſi- *Matth. 28.*
tum: ſi & Apoſtolicos, non tamen ſolos, ſed cum Apoſtolis, & poſt Apoſtolos: quoniam
prædicatio diſcipulorum ſuſpecta fieri poſſet de gloriæ ſtudio, ſi non adſiſtat illi auctori-
tas magiſtrorum, immò Chriſti, qui magiſtros Apoſtolos fecit. [16] Denique nobis fidem ex

Digitized by Google

Apoſtolis Ioannes & Matthæus inſinuant, ex Apoſtolicis Lucas & Marcus ioſtaurant, iiſ- D
dem regulis exorſi, quantum ad vnicum Deum attinet creatotem & Chriſtum eius, na-
tum ex virgine, ſupplementum Legis & Prophetarum. [17] Viderit enim ſi narrationum diſ-
poſitio variauit, dummodò de capite fidei conueniat, de quo cum Matcione non conue-
nit. Contrà Marcion, Euangelio ſcilicet ſuo, nullum adſcribit auctorem, quaſi non licuerit
illi titulum quoque adfingere, cui nefas non fuit, ipſum corpus euertete. [18] Et poſſem hic
iam gradum figere, non agnoſcendum contendens opus, quod non erigat ftontem, quod
nullam conſtantiam præferat, nullam fidem reptomittat de plenitudine tituli, & profeſ-
ſione debita auctoris. Sed per omnia congredi maluimus, nec diſſimulamus quod ex no-
ſtro intelligi poteſt. Nam ex iis commentatoribus quos habemus, [19] Lucam videtur
Marcion elegiſſe, quem cæderet. Porrò Lucas non Apoſtolus, ſed Apoſtolicus: non ma-
giſtet, ſed diſcipulus, vtique magiſtro minor, certè tantò poſteriot, quantò poſteriotis
Apoſtoli [20] ſectator, Pauli ſine dubio: vt & ſi ſub ipſius Pauli nomine Euangelium Mar-
cion intuliſſet, non ſufficeret ad fidem ſingularitas Inſtrumenti deſtituta patrocinio an-
teceſſorum. Exigeretur enim id quoque Euangelium quod Paulus inuenit, cui fidem
Gal. 2. dedidit, cui mox ſuum congruere geſtiit. Siquidem propterea Hietoſolymam aſcendit
[21] ad cognoſcendos Apoſtolos & conſultandos, ne fortè in vacuum cucutriſſet, id eſt
ne non ſecundum illos crediſiſſet, & non ſecundum illos euangelizaret. Denique vt
cum auctoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miſcuere, & exinde of-
ficia prædicandi diſtinxerunt, vt illi in Iudæos, Paulus in Iudæos & in Nationes. [22] Igitut E
ſi ipſe illuminator Lucæ, auctotitatem anteceſſorum & fidei & prædicationi ſuæ optauit,
quanto magis eam Euangelio Lucæ expoſtulem, quæ Euangelio magiſtri eius fuit neceſ-
ſaria? Aliud eſt ſi penes Marcionem à diſcipulatu Lucæ, cœpit religionis Chriſtianæ ſacra-
mentum. Ceterùm ſi & rettò decucurrit, habuit vtique authenticã paraturam, pet quam
Cap. III. ad Lucam vſque peruenit, cuius teſtimonio aſſiſtente Lucas quoq; poſſit admitti. [[23] Sed
Gal. 2. enim Marcion nactus epiſtolam Pauli ad Galatas, etiam ipſos Apoſtolos ſuggillantis, vt
» non recto pede incedentes ad veritatem Euangelij, ſimul & accuſantis Pſeudapoſtolos
» quoſdam petuertentes Euangelium Chriſti, connititur ad deſtruendum ſtatum eorum
» Euangeliorum, quæ propria & ſub Apoſtolorum nomine æduntur, vel etiam Apoſtolico-
» rum, vt ſcilicet fidem, quam illis adimit, ſuo conferat. Porrò etſi reprehenſus eſt Petrus &
» Ioannes & Iacobus, qui exiſtimabantur columnæ, manifeſta cauſa eſt. Perſonatum enim
1. Cor. 9. reſpectu videbantur variate conuictum. Et tamen quum ipſe Paulus omnibus omnia fie-
ret, vt omnes lucraretur, potuit & Petto hoc in conſilio fuiſſe, aliquid aliter agendi quàm
docebat. [24] Ptoinde ſi & Pſeudapoſtoli irrepſerant, horum quoque qualitas ædita eſt, cir-
Gal. 4 et 5. cuncisionẽ vindicantium & Iudaicos faſtos. [25] adeò non de prædicatione, ſed de cõuer-
ſatione à Paulo denotabãtur, æquè denotaturo, ſi quid de Deo creatore aut Chriſto eius
errassent. Igitut diſtinguẽda erunt ſingula. Si Apoſtolos præuaricationis & ſimulationis
ſuſpectos Marcion haberi queritur, vſque ad Euangelij deprauationẽ, Chriſtũ iã accuſat, F
accuſando quos Chtiſtus elegit. Si verò Apoſtoli quidem integrum Euangelium cõtule-
runt, [26] de ſola conuictus inæqualitate reprehenſi, Pſeudapoſtoli autem veritatem eorum
interpolauerunt, [27] & inde ſunt noſtra Digeſta; quod etit getmanum illud Apoſtolorum
Inſtrumentum, quod adulteros paſſum eſt, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam? Aut
ſi tam funditùs deletum eſt, vt cataclyſmo quodam, ita inundatione falſariorum oblitte-
ratum, iam etgo nec Marçion habet verum. Aut ſi ipſum erit verum, id eſt Apoſtolorum,
quod Marciou habet ſolus, & quomodo noſtro conſonat, quod non Apoſtolotum, ſed
Lucæ tefertur? Aut ſi non ſtatim Lucæ deputandum eſt, quo Marcion vtitur, quia ooſtro
conſonat, ſcilicet adulterato, etiam circa titulum cetetotum Apoſtolotum eſt: iam ergo
Cap. IIII. & noſtrum quod illi conſonat, æquè Apoſtolorum eſt, ſed adulteratum. [[28] De titulo
quoque funis ducendus eſt contentionis, pari hinc inde niſu fluctuante. Ego meum dico
verum, Marcion ſuum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter
nos determinabit, niſi temporis ratio, [29] ei præſcribens auctoritatem, quod antiquius re-
perietur, & ei ptæiudicans vitiationem, quod poſterius teuincetur? In quantum enim
falſum corruptio eſt veti, in tantum præcedat neceſſe eſt veritas falſum. Prior erit res paſ-
ſione, & materia [30] æmulatione. Alioquin quàm abſurdum, vt ſi noſtrum antiquius pro-
bauerimus, Marcionis verò poſterius, & noſtrum antè videatur falſum, quàm habuerit de
veritate materiam, & Marcionis antè ctedatur æmulationem à noſtro expertum quàm
eſt ædi-

Digitized by Google

A eſt æditum,& poſtremò id verius exiſtimetur, quod eſt ſerius poſt tot ac tanta iam opera
atque documenta Chriſtianæ religionis ſeculo ædita, quæ ædi vtique non potuiſſent ſine
Euangelij veritate, id eſt ante Euangelij veritatem? Quod ergo pertinet ad Euangelium
interim Lucæ, quatenus communio eius inter nos & Marcionem de veritate diſceptat,
adeò antiquius Marcione eſt,quod eſt ſecundum nos,[31] vt & ipſe illi Marcion aliquando
crediderit,quum & pecuniam in primo calore fidei Catholicæ Eccleſiæ contulit, proie-
ctam mox cum ipſo poſtea quàm in hæreſim ſuam à noſtra veritate deſciit. Quid nunc
ſi negauerint Marcionitæ,primam apud nos fidem eius, [32] aduerſus epiſtolam quoque ip-
ſius? Quid ſi nec epiſtolam agnouerint? Certè Antitheſes non modo fatentur Marcionis,
ſed & præferunt: ex his mihi probatio ſufficit.[33] Si enim id Euangelium quod Lucæ refer-
tur (penes nos viderimus,an & penes Marcionem) ipſum eſt quod Marcion per Antithe-
ſeis ſuas arguit,[34] vt interpolatum à protectoribus Iudaiſmi ad concorporationem Legis
& Prophetarum,qua etiam Chriſtum inde configerent,vtique non potuiſſet arguere, niſi
quòd inuenerat. Nemo poſt futura reprehendit quæ ignorat futura,emendatio culpam
non antecedit. Emendator ſanè Euangelij à Tiberianis vſque ad Antoniniana tempora e-
uerſi, Marcion ſolus & primus obuenit,expectatus tam diu a Chriſto,pœnitente iam quòd
Apoſtolos præmiſiſſe properaſſet ſine præſidio Marcionis, niſi quod humanæ temerita-
tis, non diuinæ auctoritatis negotium eſt [35] hæreſis, quæ ſic ſemper emendat Euangelia
dum vitiat. Quũ & ſi diſcipulus Marcion,non tamen ſuper magiſtrũ. & ſi Apoſtolus Mar- *Matth.10.*
B ciõ, Siue ego,inquit Paulus,ſiue illi,ſic prædicamus. & ſi Prophetes Marcion,[36] & ſpiritus *1.Cor.15.*
Prophetarũ Prophetis erũt ſubditi. Non enim euerſionis ſunt, ſed pacis. Etiam ſi angelus *1.Cor.14.*
Marcion citius anathema dicendus quàm euangelizator,quia aliter euangelizauit. Itaque *Gal.1.*
dum emendat, vtrunque confirmat, & noſtrum alterius, id emendans quod inuenit, & id
poſterius,quod de noſtri emendatione conſtituens ſuum & nouum fecit. [[37] In ſumma, CAP. V.
ſi cõſtat [38] id verius quod prius,id prius quod & ab initio,ab initio quod ab Apoſtolis; pa-
riter vtique cõſtabit id eſſe ab Apoſtolis traditum quod apud Eccleſias Apoſtolorũ fuerit
ſacroſanctum. Videamus;quod lac à Paulo Corinthij hauſerint;ad quam regulam Galatæ
ſint recorrecti; quid legant Philippenſes, Theſſalonicenſes, Epheſij; quid etiam Romani *1. Cor. 3.*
de proximo ſonent,[39] quibus Euangelium & Petrus & Paulus ſanguine quoque ſuo ſigna- *Gal.6.*
tum reliquerunt.[40] Habemus & Ioannis alumnas Eccleſias. [41] Nam & ſi Apocalypſim e- *Apoc. 2.*
ius Marcion reſpuit,[42] ordo tamen Epiſcoporum ad originem recenſus, in Ioannem ſta- *& 3.*
bit auctorem. Sic & ceterarum generoſitas recognoſcitur. Dico itaque apud illas, nec ſo-
las iam Apoſtolicas,ſed apud vniuerſas,quæ illis de ſocietate ſacramenti confœderantur,
id Euangelium Lucæ ab initio æditionis ſuæ ſtare,quod cùm maximè tuemur.[43] Marcio-
nis verò pleriſque nec notum,nullis autem notum, vt non eo damnatum. Habet planè &
illud Eccleſias,ſed ſuas,tam poſteras quàm adulteras,quarum ſi cenſum requiras, faciliùs
apoſtaticum inuenias quàm Apoſtolicum, Marcione ſcilicet conditore, vel aliquo de
Marcionis examine. [44] Faciunt fauos & veſpæ, faciunt Eccleſias & Marcionitæ. [45] Ea-
dem auctoritas Eccleſiarum Apoſtolicarum, ceteris quoque patrocinabitur Euangeliis,
C quæ proinde per illas, & ſecundũ illas habemus, Ioannis dico & Matthæi; [46] licet & Mar-
cus quod ædidit,Petri affirmetur,cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ Digeſtum,Paulo
aſſcribere ſolent; [47] capit magiſtrorum videri quæ diſcipuli promulgarint. Itaque & de
his Marcion flagitandus, quòd omiſſis eis, Lucæ potius inſtiterit, quaſi non & hæc apud
Eccleſias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hæc magis à primordio
fuiſſe credibile eſt, vt priora quâ Apoſtolica, vt cum ipſis Eccleſiis dedicata. Ceterùm
quale eſt, ſi nihil Apoſtoli ædiderunt, vt diſcipuli potiùs ædiderint, qui nec diſcipuli
exiſtere potuiſſent ſine vlla doctrina magiſtrorum? Igitur dum conſtet hæc quoque apud
Eccleſias fuiſſe, cur non hæc quoque Marcion attigit, aut emendanda ſi adulterata, aut
agnoſcenda ſi integra? Nam & competit [48] vt ſi qui Euangeliũ peruertebant, eorum ma- *Gal.1.*
gis curarent peruerſionem, quorum ſciebant auctoritatem receptiorem. Ideò & Pſeuda- *2.Cor.11.*
poſtoli, quòd per falſum Apoſtolos imitarentur. In quantum ergo emendaſſet quæ fuiſ-
ſent emendanda, ſi fuiſſent corrupta, in tantum confirmauit non fuiſſe corrupta, quæ
non putauit emendanda. Denique emendauit quod corruptum exiſtimauit. Sed nec
hoc meritò: quia non fuit corruprum. Si enim Apoſtolica integrè decucurrerunt, Lucæ
autem quod eſt ſecundum nos, adeò congruit regulæ eorum, vt cum illis apud Eccle-
ſias maneat, iam & Lucæ conſtat integrum decucurriſſe vſque ad ſacrilegium Marcio-

nis. Denique vbi manus illi Marcion intulit, tunc diuerſum & æmulum factum eſt ab D
Apoſtolicis. Igitur dabo conſilium diſcipulis eius, vt aut & illa conuertant, licet ſerò, ad
formam ſui, quo cum Apoſtolicis conuenire videantur [49] (Nam & quotidie reformant
illud prout à nobis quotidie reuincuntur) aut erubeſcant de magiſtro vtrobique tradu-
cto, quum Euangelij veritatem nunc ex conſcientia [50] tramittit, nunc ex impudentia e-
uertit. His ferè compendiis vtimur, quum de Euangelij fide aduerſus hæreticos expedi-
mur, defendentibus & temporum ordinem poſteritati falſariorum præſcribentem, & au-
ctoritatem Eccleſiarum [51] traditioni Apoſtolorum patrocinantem: quia veritas falſum
CAP. VI. præcedat neceſſe eſt, & ab eis procedat à quibus tradita eſt. [[52] Sed alium iam hinc ini-
mus gradum, ipſum (vt profeſſi ſumus) Euangelium Marcionis prouocantes, ſi quoq; pro-
baturi adulteratum. Certè enim totum quod elaborauit etiam Antitheſeis præſtruendo,
in hoc cogit, vt veteris & noui Teſtamenti diuerſitatem conſtituat, proinde Chriſtũ ſuum
à creatore ſeparaturus, vt Dei alterius, vt [53] alienum Legis & Prophetarum. [54] Certè pro-
pterea contraria quæque ſententiæ ſuæ eraſit conſpirantia cum creatore, quaſi ab aſſerto-
ribus eius intexta: competentia autem ſententiæ ſuæ reſeruauit. [55] Hæc cõueniemus, hæc
amplectemur, ſi nobiſcum magis fuerint, ſi Marcionis præſumptionem percuſſerint, tunc
& illa conſtabit eodem vitio hæreticæ cæcitatis eraſa, quo & hæc reſeruata. Sic habebit
intentio & forma opuſculi noſtri, ſub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condi-
cta ſit. [56] Conſtituit Marcion alium eſſe Chriſtum, qui Tiberianis temporibus à Deo quõ- E
dam ignoto reuelatus ſit in ſalutem omnium gentium: alium qui à Deo creatore in reſtitu-
tionem Iudaici ſtatus ſit deſtinatus, quandoque venturus. Inter hos magnam & omnem
differentiam ſcindit, quantam inter iuſtum & bonum, quantam inter Legem & Euange-
lium, quantam inter Iudaiſmum & Chriſtianiſmum. Hinc erit & noſtra præſcriptio, qua
defigimus nihil Chriſto Dei alterius commune eſſe debere cum creatore. Ceterùm crea-
toris pronuntiandum, ſi adminiſtrauerit diſpoſitiones eius, ſi impleuerit Prophetias eius,
ſi adiuuerit leges eius, ſi repræſentauerit promiſſiones eius, ſi reſtaurauerit virtutes eius, ſi
ſententias reformauerit, ſi mores, ſi proprietates expreſſerit. Huius pacti & huius præſcri-
pti, quæſo te Lector, memineris vbique, & incipe recognoſcere aut Marcionis Chriſtum,
CA. VII. de cap. 3. & 4. Lucæ. aut creatoris. [[57] *Anno quintodecimo principatus Tiberiani*, [58] proponit, *Deum deſcendiſſe in ci-
uitatem Galilææ Capharnaum*, [59] vtique de cœlo creatoris, in quod de ſuo antè deſcẽderat. Et
quid ergo ordinis fuerat, vt priùs de ſuo cœlo in creatoris deſcendens deſcriberetur? Cur
Luc. 3. enim non & iſta reprehendam, quæ non implent fidem ordinariæ narrationis, deficientis
Luc. 4. in mendacio ſemper? Planè ſemel dicta ſint, [60] per quæ iam alibi retractauimus: An deſcẽ-
dens per creatorem, & quidem aduerſus ipſum potuerit ab eo admitti, & inde tramitti in
terram æquè ipſius. Nunc autem & reliquum ordinem deſcenſionis expoſtulo, tenens de-
ſcendiſſe illum. Viderit enim ſicubi apparuiſſe poſitum eſt. Apparere ſubito, ex inopina-
to, ſapit conſpectum, qui ſemel impegerit oculos in id quod ſine mora apparuit. Deſcen-
diſſe autem; dum it, videtur & ſubit oculos; de facto etiam ordinem facit. Atque ita co- F
git exigere, quali habitu, quali ſuggeſtu, quonam impetu vel temperamento, etiam quo
in tempore diei noctiſve deſcenderit. Præterea quis viderit deſcendentem, quis retule-
rit, quis aſſeuerauerit, rem vtique nec aſſeueranti facilè credendam. Indignum denique
[61] vt Romulus quidem aſcenſus ſui in cœlum habuerit Proculum affirmatorem; Chriſtus
verò deſcenſus de cœlo ſui non inuenerit annuntiatorem; quaſi non ſic & ille aſcenderit
iiſdem mendacij ſcalis, ſicut & iſte deſcendit. Quid autem illi cũ Galilæa, ſi non erat crea-
Iſai. 9. toris, cui iſta regio deſtinabatur ingreſſuro prædicationem, dicente Eſaia: [62] Hoc primum
bibito, citò facito, regio Zabulon & terra Nepthalim, & ceteri qui maritimam ad Iorda-
nem, Galilæa nationum, populus qui ſedetis in tenebris, videte lumen magnum; qui habi-
tatis terram, ſedentes in vmbra mortis, lumen ortum eſt ſuper vos. Benè autem quòd &
Deus Marcionis, illuminator vindicatur nationum, quo magis debuerit vel de cœlo de-
ſcendere, & ſi vtique in Pontum potius deſcendere quàm in Galilæam. Ceterùm & loco
& illuminationis opere ſecundum prædicationem occurrentibus Chriſto, iam eum pro-
Matth. 5. phetatum incipimus agnoſcere, oſtendẽtem in primo ingreſſu veniſſe ſe, non vt Legem &
Prophetas diſſolueret, ſed vt potiùs adimpleret. [63] Hoc enim Marcion, vt additum, eraſit.
Sed fruſtrà negabit Chriſtum dixiſſe, quod ſtatim fecit ex parte. Prophetiam enim inte-
Luc. 4. rim de loco adimpleuit, [64] de cœlo ſtatim *ad ſynagogam*. [65] Vt dici ſolet: Ad quod veni-
Matth. 15. mus, hoc age. [66] Marcion aufer etiam illud de Euangelio: Non ſum miſſus niſi ad oues per-

ditas

A ditas domus Iſraël. Et non eſt auferre panem filiis, & dare eum canibus, ne ſcilicet Chri- *Ibidem.*
ſtus Iſraëlis videretur. Sufficiunt mihi facta pro dictis. Detrahe voces Chriſti mei, res lo-
quentur. Ecce venit in ſynagogam: certè ad oues perditas domus Iſraëlis. Ecce doctrinæ
ſuæ panem prioribus offert Iſraëlitis: certè vt filios præfert. Ecce aliis eum nondum im-
pertit: certè vt canes præterit. Quibus autem magis impertiſſet quàm extraneis creato-
ris, ſi ipſe in primis non fuiſſet creatoris? Et tamen quomodo in ſynagogam potuit admit-
ti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de do-
mo, [67] de cenſu denique Auguſti, quem teſtem fideliſſimum Dominicæ natiuitatis Ro- *Luc. 2.*
mana archiua cuſtodiunt? Meminerant certè, [68] niſi circuncisum ſcirent, non admitten-
dum in ſancta ſanctorum. Sed etſi paſſim ſynagoga adiretur; [69] non tamen *ad docendum* *Luc. 4.*
niſi ab optimè cognito & explorato & probato, iam pridem in hoc ipſum, vel aliundè
commendato cum hoc munere. [70] *Stupebant autem omnes ad doctrinam eius.* Planè. *Quoniam,* *Ibidem.*
inquit, *in poteſtate erat ſermo eius.* Non quoniam aduerſus Legem & Prophetas docebat.
Vtique enim eloquiuum diuinum & vim & gratiam præſtabat, magis exſtruens quàm de-
ſtruens ſubſtantiam Legis & Prophetarum. Alioquin non ſtuperent, ſed horrerent: nec
mirarentur, ſed ſtatim auerſarentur deſtructorem Legis & Prophetarum, & vtique in pri-
mis alterius Dei prædicatorem: quia nec potuiſſet aduerſus Legem & Prophetas docere,
& hoc nomine aduerſus creatorem, non præmiſſa diuerſæ atque æmulæ diuinitatis pro-
feſſione. Quum ergo nihil tale ſcriptura ſignificet, niſi ſolam vim & poteſtatem ſermo-
B nis admirationi fuiſſe: faciliùs oſtendit, ſecundum creatorem docuiſſe illum, quia non
negauit, quàm aduerſus creatorem, quia non ſignificauit. Atque ita aut eius erit agno-
ſcendus ſecundum quem docuit, aut præuaricator iudicandus, ſi ſecundum eum aduer-
ſus quem venerat, docuit. [71] *Exclamat* ibidem *Spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi eſt Ieſu?* *Ibidem.*
Veniſti perdere nos, ſcio qui ſis, ſanctus Dei. Hîc ego non retractabo, an & hoc cognomentum
competierit ei quem nec Chriſtum vocari oporteret, ſi non creatoris. [72] Alibi iam de no-
minibus expoſtulatum eſt. At nunc diſcepto, quomodo hoc eum vocari cognouerit
dæmon, nulla vnquam retrò emiſſa prædicatione in illum, à Deo ignoto & in id tem-
poris muto, cuius nec ſanctum eum conteſtari potuit, vt ignoto iam ipſi ſuo creatori.
Quid autem iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod poſſet alterius Dei ſanctus in-
telligi? tantùm quòd ſynagogam introgreſſus, & nec ſermone operatus aliquid aduerſus
creatorem? Sicut ergo quem ignorabat, nullo modo poterat Ieſum & ſanctum Dei a-
gnoſcere, ita quem norat agnouit. Nam & Prophetam meminerat ſanctum Dei prædi-
caſſe, & Ieſum nomen Dei eſſe in filio Naue. [73] Hæc & ab angelo exceperat ſecundum no- *Num. 13.*
ſtrum Euangelium: Propterea quod in te naſcetur, vocabitur ſanctum filius Dei, & vo- *Luc. 1.*
cabis nomen eius Ieſum. Sed & habebat vtique ſenſum aliquem Dominicæ diſpoſitionis
(licet dæmon tamen) magis quàm alienæ, & nondum ſatis cognitæ. nam & præmiſit,
Quid nobis & tibi? non quaſi in [74] extraneum Ieſu, ad quem pertinent ſpiritus creatoris. *Luc. 4.*
C Nec enim dixit, quid tibi & nobis, ſed quid nobis & tibi: ſe deplorans & ſorti ſuæ expro-
brans: quam iam videns, adiicit, Veniſti perdere nos. adeò iudicis & vltoris, & vt ita
dixerim, ſæui Dei filium agnouerat Ieſum, non optimi illius & perdere & punire neſcien-
tis. Quorſum hunc locum præmiſimus? vt & Ieſum à dæmone non alium doceamus a- "
gnitum, & à ſemetipſo non alium confirmatum quàm creatoris. [75] Atquin, inquis, *incre-* "
puit illum Ieſus. Planè vt inuidioſum, & in ipſa confeſſione petulantem, & malè adulantem: *Ibidem.*
quaſi hæc eſſet ſumma gloria Chriſti, ſi ad perditionem dæmonum veniſſet, & non po-
tius ad hominum ſalutem, qui nec diſcipulos de ſubactione ſpirituum, ſed [76] de candida ſa-
lutis gloriari volebat. Aut cur eum increpuit? Si quaſi mentitum in totum, ergo non fuit
Ieſus, nec Dei ſanctus omninò. Si quaſi ex parte mentitum, quòd eum Ieſum quidem &
ſanctum Dei, ſed creatoris exiſtimaſſet, iniuſtiſſimè increpuit hoc ſentientem, quod ſcie-
bat ſentiendum, & hoc non exiſtimantem quod ignorabat exiſtimandum, alium Ieſum
& alterius Dei ſanctum. Quòd ſi veriſimiliorem ſtatum non habet increpatio, niſi quem
nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus eſt, non ob mendacium increpi-
tus; ipſe enim erat Ieſus, præter quem alium dæmon agnouiſſe non poterat: & Ieſus eum
confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem. CA. VIII.
[[77] Nazaræus vocari habebat ſecundum Prophetiam Chriſtus creatoris. vnde & ipſo no- etiam de
mine nos Iudæi Nazaræos appellant per eum. Nam & ſumus de quibus ſcriptum eſt: c. 4. Lucæ
[78] Nazaræi exalbati ſunt ſuper niuem. Qui ſcilicet retrò luridati delinquentiæ ma- *Matth. 2.* *Thren. 4.*

Digitized by Google

culis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Chriſto autem appellatio Nazaræi competitura D
Matth. 2. erat ex infantiæ latebris, ad quas apud Nazareth deſcendit vitando Archelaum filium
Herodis. Hoc propterea non omiſi, quia Chriſtum Marcionis oportuerat omne com-
mercium eieraſſe etiam locorum familiarium Chriſti creatoris, habentem tanta Iudææ
oppida non ita Chriſto creatoris per Prophetas emancipata. Ceterùm Prophetarum
Luc. 4. erit Chriſtus, vbicunque ſecundum Prophetas inuenitur. Et tamen [79] *apud Nazareth*
quoque nihil noui notatur *prædicaſſe, dum aliò merito vnius prouerbij eiectus, refertur* [80]. Hic
primùm manus ei iniectas animaduertens, neceſſe habeo iam de ſubſtantia eius cor-
porali præfinire, quòd non poſſit phantaſma credi, qui contactum, & quidem violentia
Ibidem. plenum, *detentus & captus, & ad præcipitium vſque protractus*, admiſerit. [81] Nam & ſi *per medios*
Ibidem. *euaſit*, ſed antè iam vim expertus, & poſtea dimiſſus, ſcilicet ſoluto vti aſſolet tumultu,
vel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluſo, quæ nulli omninò tactui ſuccidiſſet,
ſi fuiſſet.

[82] *Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res.*

Etiam ſecularis ſapientiæ digna ſententia eſt. Ad ſummam, & ipſe mox tetigit alios, [83] qui-
Ibidem. bus *manus imponens*, vtique ſentiendas, *beneficia medicinarum conferebat*, tã vera, tã non imagi-
Iſai. 53. naria, quàm erant per quas conferebat. Ipſe igitur eſt Chriſtus Eſaiæ, remediator valetu-
dinum. [84] Hic, inquit, imbecillitates noſtras aufert, & languores portat. [85] Portare au-
tem Græci etiam pro eo ſolent ponere, quod eſt tollere. Sufficit interim mihi generalis re-
promiſſio. Quodcunque curauerit Ieſus, meus eſt. Veniemus tamen & ad ſpecies cura- E
Luc. 4. tionum. Ceterùm & à dæmoniis liberare, curatio eſt valetudinis. [86] Itaque *ſpiritus nequam*
quaſi ex forma iam prioris exempli cum teſtimonio *excedebant vociferantes, Tu es filius Dei*:
cuius Dei, vel hic pareat. *Sed* proinde *increpabantur & iubebantur tacere*. Proinde enim Chri-
ſtus ab hominibus, non à ſpiritibus immundis, volebat ſe filium Dei agnoſci. Ille Chriſtus
duntaxat cui hoc congruebat: quia præmiſerat per quos poſſet agnoſci, & vtique dignio-
res prædicatores. Illius erat, præconium immundi ſpiritus reſpuere, cui ſancti abunda-
bant. Porrò qui nunquam fuerat annuntiatus (ſi tamen volebat agnoſci, fruſtrà autem
venerat, ſi nolebat) non eſſet aſpernatus teſtimonium alienæ & cuiuſcunque ſubſtantię, qui
propriæ non habebat, qui in aliena deſcenderat. Iam nunc & quâ deſtructor creatoris,
nihil magis geſtiſſet quàm à ſpiritibus ipſius agnoſci, & diuulgari præ timore, [87] niſi quòd
Marcion Deum ſuum timeri negat, defendens bonum non timeri, ſed iudicem apud quẽ
ſint materiæ timoris, ira, ſæuitia, iudicia, vindicta, damnatio. Sed & dæmonia timore
vtique cedebant. Ergo timendi Dei filium confitebantur, occaſionem habitura non ce-
dendi, ſi non timendi. Et ille iuſſu & increpitu ea expellens, non ſuaſu quâ bonus, timen-
dum ſe exhibebat. Aut nunquid ideò increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quo-
modo ea volebat excedere, quod niſi timore non facerent? Cecidit ergo in neceſſitatem,
quâ diſparem ſe naturæ ſuæ ageret, quum poſſet, vt bonus ſemel eis parcere. Cecidit & in
aliam præuaricationis notam, quum ſe à dæmoniis quaſi filium creatoris ſuſtineret timeri,
Ibidem. vt iam non propria poteſtate expelleret dæmonia, ſed per creatoris auctoritatem. [88] *In ſo-* F
litudinem procedit. Solennis & huiuſmodi regio creatoris. [89] Oportebat ſermonem illic quo-
Exod. 19. que videri in corpore; vbi egerat aliquando & in nube. Competebat & Euangelio habi-
Iſai. 35. tus loci, qui placuerat & Legi. [90] Capiat itaque iocunditatem ſolitudo, hoc Eſaias pro-
& 42. miſerat. [91] *Detentus à turbis: Oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus annuntiare regnum Dei*. Oſtende-
Luc. 4. rat iam alicubi Deum ſuum? Non puto adhuc vſque. Sed de eis loquebatur qui alium quo-
que Deum nouerant. Nec hoc credo. Ergo ſi nec ille alium Deum ædiderat, nec illi no-
uerant præter creatorem, eiuſdem Dei regnum portendebat, quem ſolum ſciebat no-
Cap. IX. ex capite v. Lucæ. tum eis qui audiebant. [[92] De tot generibus operum quid vtique ad piſcaturam reſpe-
xit, [93] vt ab illa in Apoſtolos ſumeret Simonem, & filios Zebedæi? Non enim ſimplex
Luc. 5. factum videri poteſt, de quo argumentum proceſſurum erat, [94] *dicens Petro trepidanti*
de copioſa indagine piſcium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens. Hoc enim dicto in-
tellectum illis ſuggerebat adimpletæ Prophetiæ: ſe eum eſſe qui per Hieremiam pro-
Hiere. 16. nuntiarat: Ecce ego mittam piſcatores multos, & piſcabuntur illos, homines ſcili-
Luc. 5. cet. [95] Denique *relictis nauiculis ſequuti ſunt eum*, ipſum intelligentes qui cœperat facere
quod edixerat. Aliud eſt, ſi affectauit de nauiculariorum collegio adlegere, habitu-
rus Apoſtolum quandoque nauclerum Marcionem. Præſtruximus quidem aduer-
ſus Antitheſeis nihil proficere propoſito Marcionis, quam putat diuerſitatem Legis &
Euan-

Google

A Euangelij, vt & hanc à creatore diſpoſitam, denique prædicatam in repromiſſione nouæ legis & noui ſermonis & noui Teſtamenti. Sed quoniam attentiùs argumentatur apud illum ſuum, neſcio quem [96] *συνταλαίπωρον*, id eſt commiſeronem, & *συμμισούμενον*, id eſt coodibilem, [97] in *leproſi purgationem*, non pigebit ei occurrere. & in primis figuratæ legis vim *Ibidem.*
oſtendere; quæ [98] in exemplo leproſi non contingendi, immò ab omni commercio ſubmouendi, communicationem prohibebat hominis delictis commaculati; cum qualibus *Numer. 5.* *1. Cor. 5.*
& Apoſtolus cibum quoque vetat ſumere: participari enim ſtigmata delictorum quaſi ex contagione, ſi quis ſe cum peccatore miſcuerit. Itaque Dominus volẽs altiùs intelligi Legem, per carnalia ſpiritalia ſignificantem: & hoc nomine non deſtruens, ſed magis extruens, quam pertinentiùs volebat agnoſci: *tetigit leproſum*, à quo etſi homo inquinari potuiſſet, Deus vtique non inquinaretur, incontaminabilis ſcilicet. Ita non præſcribetur *Luc. 5.*
illi quòd debuerit legem obſeruare, & non contingere immundum, quem contactus immũdi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Chriſto competere ſic doceo, dum tuo non competere demonſtro. Si enim vt æmulus legis tetigit leproſum, nihili faciens præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo poſſet inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur? Phantaſma enim inquinari nõ poſſet. Qui ergo inquinari non poterat vt phantaſma, iam non virtute diuina incontaminabilis erit, ſed phantaſmatis inanitate: nec contempſiſſe videri poteſt inquinamentum, cuius materiam nõ habebat: ita nec legem deſtruxiſſe, qui inquinamentũ ex occaſione phantaſmatis, non ex oſtentatione vir-
B tutis euaſerat. [99] Si autem Heliſæus Prophetes creatoris, vnicũ leproſum Naaman Syrum *Luc. 4.*
ex tot leproſis Iſraëlitis emundauit, nec hoc ad diuerſitatem facit Chriſti, quaſi hoc mo- *4. Reg. 6.*
do melioris, dum Iſraëlitem leproſum emundauit extraneus, quem ſuus Dominus emundare non valuerat, Syro faciliùs emundato, ſignificato per Nationes emundationis in Chriſto lumine earum quæ [100] ſeptem maculis capitalium delictorum inhorrerent, idololatria, blaſphemia, homicidio, adulterio, ſtupro, falſo teſtimonio, fraude. Quaptopter ſepties quaſi per ſingulos titulos in Iordane lauit: ſimul & vt totius hebdomadis caneret expiationem, [101] quia vnius lauacri vis & plenitudo Chriſto ſoli dicabatur, facturo in terris, ſicut ſermonem compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Mar-
cion: Heliſæum quidem materia eguiſſe, aquam adhibuiſſe, & eam ſepties: Chriſtum verò "
verbo ſolo & hoc ſemel functo, curationem ſtatim repræſentaſſe. Quaſi non audeam & "
verbum ipſum in ſubſtantiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille porior auctor, qui prior. Incredibile planè, vt poteſtas creatoris verbo remedium vitij vnius operata ſit, quæ verbo tantam mundi molem ſemel protulit? Vnde magis dinoſcitur Chriſtus
creatoris, quàm ex verbi poteſtate? Sed ideo alius Chriſtus, quia aliter quàm Heliſæus, "
quia potentior dominus famulo ſuo. Quid conſtituis Marcion, proinde res agi à ſeruis, "
quemadmodum ab ipſis dominis? Non times ne in dedecus tibi vertat, ſi ideò Chriſtum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Heliſæi puſillitatem ma-
C ior agnoſcitur, ſi tamen maior. Par enim curatio, licet diſtet operatio. Quid amplius præſtitit tuus Chriſtus, quàm meus Heliſæus? Immò quid magnum præſtitit tui Chriſti verbum? quum id præſtiterit quod fluuius creatoris. [102] Secundum hæc, cetera quoque
occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ auerſionem pertinebat; *vetuit eum diuulgare*: quantum autem ad tutelam legis, iuſſit ordinem impleri. *Vade, oſtende te ſacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyſes.* Argumenta enim figurata vt puta prophetatæ legis adhuc *Luc. 5.* *Ibidem.*
in ſuis imaginibus tuebatur, quæ ſignificabant hominem quondã peccatorem, verbo mox Dei emaculatum, offerre debere munus Deo apud templum, orationem ſcilicet & actionem gratiarum apud Eccleſiam; per Chriſtum Ieſum catholicum patris ſacerdotem. Itaque adiecit, [103] *vt ſit vobis in teſtimonium*. Sine dubio, quo teſtabatur ſe legem non diſſoluere, *Ibidem.*
ſed adimplere: quo teſtabatur ſeipſum eſſe, qui morbos & valetudines eorum ſuſcepturus *Matth. 5.*
annuntiabatur. Hanc tam congruentem & debitam interpretationem teſtimonij, adula- *Iſai. 53.*
tor Chriſti ſui Marcion, ſub obtentu manſuetudinis & lenitatis quærit excludere. Nam & "
bonus, inquit, præterea ſciens omnem qui lepra eſſet liberatus, ſolennia legis executu- "
rum, ideò ita præcipit. Quid tum? Perſeurauitne in bonitate, id eſt permiſſione legis, "
an non? Si enim bonus perſeuerauit, numquam deſtructor erit legis, nec Dei alterius habebitur, ceſſante legis deſtructione per quam alterius Dei vindicatur. Si non perſeuerauit bonus deſtruendo poſtea legem, falſum ergo teſtimonium poſtea collocauit apud illos in curatione leproſi: deſeruit enim bonitatem, dum deſtruit legem. Ma-

lus iam, quando legis euerſor: ſi bonus, quum legis indultor. Sed & eo quòd indulſit legi D
obſequium, bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obſequi patitur. Ergo & ſic
malus, ſi obſequium malæ legi indulſit: & ſic deterior, ſi bonæ legis deſtructor aduenit.
Proinde ſi vt ſciens omnem qui lepra liberatus eſſet ita facturum, ideò præcepit munus
offerre, potuit & non præcepiſſe quod ſciebat vltrò futurum. In vanum ergo deſcendit
quaſi legem deſtructurus, quum cedit obſecutoribus legis. Atquin quaſi ſciens formam
eorum, magis ab ea auertendos præuenire debuerat, ſi in hoc venerat. Cur ergo non
tacuit, vt homo ſolo ſuo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus poſſet videri pa-
tientiæ ſuæ præſtitiſſe. Sed adücit etiam auctoritatem ſuam exaggeratam teſtimonij
pondere. Cuius iam teſtimonij, niſi legis aſſertæ? Certè nihil intereſt quomodo firma-
uerit legem, ſiue quâ bonus, ſiue quâ ſuperuacuus, ſiue quâ patiens, ſiue quâ inconſtans,
dum te Marcion [104] de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri. Quocunque modo
Matth. 5. præcepit, eodem potuit etiam illam præmiſiſſe ſententiam: Non veni legem diſſoluere,
ſed adimplere. Quid ergo tibi fuit de Euangelio eraſiſſe quod ſaluum eſt? confeſſus es e-
nim præ bonitate feciſſe illum, quod negas dixiſſe. Conſtat ergo dixiſſe illum, quia & fe-
CAP. X. cit: & te potius vocem Domini de Euangelio eraſiſſe, quàm noſtros inieciſſe. [[105] *Cura-*
etiam de *tur & paralyticus, & quidem in cœtu ſpectante populo.* [106] Videbit enim, inquit Eſaias, populus
c.v.Lucæ. ſublimitatem Domini & gloriam Dei. Quam ſublimitatem & quam gloriam? [107] Conua-
Luc. 5. *Iſai. 35.* leſcite manus dimiſſæ, & genua diſſoluta: hoc erit paralyſis. Conualeſcite, nec timete. Nō
otioſè iterans, conualeſcite: nec vanè ſubiungens, nec timete: quoniam cum redintegra- E
Luc. 5. tione membrorum, virium quoque repræſentationem pollicebatur, [108] *Exſurge, & tolle*
Ibidem. *grabatum tuum*: ſimul & animi vigorem ad non timendos qui dicturi erant, *Quis dimittet pec-*
cata, niſi ſolus Deus? Habes itaque iam & ſpecialis medicinæ diſpunctam Prophetiam, & eo-
rum quæ medicinam ſunt ſecuta. Pariter & dimiſſorem delictorum Chriſtum recognoſce
Iſai. 53. apud eundem Prophetam, [109] Quoniam, inquit, in plurimis dimittet delicta eorum: &:
Iſai. 1. Delicta noſtra ipſe aufert. [110] Nam & in priore, ex ipſius Domini perſona: Etſi fuerint de-
licta veſtra tanquam roſeum, velut niuem exalbabo: & ſi tanquam coccinum, velut lanam
exalbabo. In roſeo ſanguinem oſtendens Prophetarum: in coccino Domini, vt clario-
Michea 7. rem. Etiam Micheas de venia delictorum: [111] Quis Deus, quomodo tu? eximens iniquita-
tes, & præteriens iniuſtitias reſiduis hæreditatis tuæ? Non tenuit in teſtimonium iram ſuā,
quia voluit miſericordiam. Auertet & miſerebitur noſtri. Demerget delicta noſtra, & de-
merget in profunda maris peccata noſtra. Sed etſi nihil tale in Chriſtum fuiſſet prædica-
tum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittentia mihi & in filio patris
Iona 3. affectus. [112] Video Niniuitas ſcelerum veniam conſecutos à creatore, ne dixerim tūc quo-
que à Chriſto, quia à primordio egit in patris nomine. Lego & Nathan Prophetam agno-
2. Reg. 12. ſcēti Dauid delictum ſuum in Vriam, dixiſſe: Et Dominus circumduxit delictum tuum, &
3. Reg. 21. nō morieris. Proinde & Achab regem, maritū Iezabel, reum idololatriæ & ſanguinis Na-
1. Reg. 14. buthæ, veniam meruiſſe, pœnitentiæ nomine: Ionathan filium Saulis, reſignati ieiunij cul- F
pam deprecatione deleſſe. Quid de ipſo populo retexam totiens delictorum indulgentia
Oſee 6. reſtituto, ab eo ſcilicet Deo; qui mauult miſericordiā quàm ſacrificium, & peccatoris pœ-
Ezech. 33. nitentiam quàm mortem. Prius eſt igitur, neges creatorem indulſiſſe aliquando delicta.
Conſequens eſt, vt oſtendas nec in Chriſtum ſuum tale quid eum prædicaſſe: & ita proba-
bis nouam iſtam Chriſti noui ſcilicet benignitatem, ſi probaueris, nec parem creatori, nec
prædicatam à creatore. Sed & peccata dimittere, an eius poſſit eſſe qui negetur tenere, &
an eius ſit abſoluere, cuius non ſit etiam damnare: & an congruat eum ignoſcere, in quem
Luc. 5. nihil ſit admiſſum, [113] alibi iam congreſſi maluimus admonere quàm retractare. [114] De *filio*
hominis duplex eſt noſtra præſcriptio, neque mentiri poſſe Chriſtum, vt ſe filium hominis
pronuntiaret, ſi non verè erat: neque filium hominis conſtitui, qui non ſit natus ex ho-
mine, vel patre vel matre: atque ita diſcutiendum, cuius hominis filius accipi debeat, pa-
tris an matris. Si ex Deo patre eſt, vtique non eſt ex homine. Si non & ex homine, ſupereſt
vt ex homine ſit matre. Si ex homine, iam apparet, quia ex virgine. Cui enim homo pa-
ter non datur, nec vir matri eius deputabitur. Porrò cui vir non deputabitur, virgo
eſt. Ceterùm duo iam patres habebuntur, Deus & homo, ſi non virgo ſit mater. Ha-
bebit enim virum vt virgo non ſit, & habendo virum duos patres faciet, Deum & homi-
nem, ei qui & Dei & hominis eſſet filius. [115] Talem ſi fortè Caſtori aut Herculi natiuita-
tem tradunt fabulæ. Si hæc ita diſtinguuntur, id eſt, ſi ex matre filius eſt hominis,
quia

A quia ex patre non eſt: ex matre autem virgine, quia non ex patre homine: hic erit Chri-
ſtus Eſaiæ, quem concepturam virginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filium *Iſai. 7.*
hominis Marcion, circumſpicere non poſſum. Si patris hominis, negas Dei filium; ſi
& Dei, Herculem de fabula facis Chriſtum; ſi matris tantùm hominis, meum concedis;
ſi neque patris hominis, ergo nullius hominis eſt filius, & neceſſe eſt mendacium admi-
ſerit, qui ſe quod non erat, dixit. Vnum poteſt anguſtiis tuis ſubuenire, ſi audeas aut
Deum tuum [116] patrem Chriſti hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit
Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valentinus quidem fecit. Quid
nunc ſi ipſo titulo filij hominis, cenſetur Chriſtus apud Danielem? nónne ſufficiet ad pto- *Dan. 7.*
bationem prophetici Chtiſti? Quum enim id ſe appellat quod in Chriſtum prædicabatur
creatoris, ſine dubio ipſum ſe præſtat intelligi in quem prædicabatur. Nominum commu-
nio ſimplex ſi fortè videri poteſt, & tamen nec Chriſtum, nec Ieſum vocari debuiſſe de-
fendimus, diuerſitatis cõditionem tenentes. Appellatio autem quod eſt filius hominis in
quantum ex accidenti obuenit, in tantum difficile eſt vt & ipſa concurrat ſuper nominis
communionem. Ex accidenti enim proprio eſt, maximè quum cauſa non cõuenit eadem,
per quam deueniat in communionem. Atque adeó ſi & Chriſtus Marcionis natus ex ho-
mine diceretur, tũc & ipſe caperet appellationis communionem, & eſſent duo filij homi-
nis, ſicut & duo Chriſti, & duo Ieſus. Ergo quum appellatio propria eſt eius in quo habet
cauſam, ſi & alij vindicetur in quo eſt communio nominis, non etiam appellationis, ſuſpe-
B ćta iam fit communio nominis quoque in eo cui vindicatur ſine cauſa communio appella-
tionis: & ſequitur vt vnus idémque credatur, qui & nominis & appellationis capacior in-
uenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis communionem, carens cauſa.
Nec alius erit capaciot vtriuſque, quàm qui prior, & nomen ſortitus eſt Chriſti, & appel-
lationem filij hominis, Ieſus ſcilicet creatoris. [117] Hic erat viſus Babylonio regi in for- *Dan. 3.*
nace cum martyribus ſuis quartus, tanquam filius hominis; idem ipſi Danieli reuelatus di- *Dan. 7.*
rećtò filius hominis, veniens cum cœli nubibus iudex, ſicut & ſcriptura demonſtrat. Hoc
dixi ſufficere potuiſſe de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi
ſcriptura confert, ipſius ſcilicet Domini interpretatione. Nam cùm Iudæi ſolummodò
hominem eius intuentes, necdum & Deum certi, quâ Dei quoque filium, meritò retra- *Luc. 5.*
ćtarent, non poſſe hominem delićta dimittere, ſed Deum ſolum, cur non ſecundum
intentionem eorum de homine *eis reſpondit; Habere eum poteſtatem dimittendi delićta*, quan- *Ibidem.*
do & *filium hominis* nominans, hominem nominaret? niſi quia ideò ipſa voluit eos appel-
latione filij hominis ex inſtrumento Danielis repercutere, vt oſtenderet eum & homi- *Dan. 3.*
nem qui delićta dimitteret, illum ſcilicet ſolum filium hominis apud Danielis Prophe- *& 7.*
tiam, conſecutum iudicandi poteſtatem, ac per eam vtique & dimittendi delićta. Qui
enim iudicat, & abſoluit. Vt ſcandalo iſto diſcuſſo per ſcripturæ recordationem faciliùs
eum agnoſcerent, ipſum eſſe filium hominis ex ipſa peccatorum remiſſione. [118] Denique
nuſquam adhuc profeſſus eſt ſe filium hominis quàm in iſto loco primùm, in quo pri-
mùm peccata dimiſit, id eſt, in quo primùm iudicauit, dum abſoluit. Ad hæc quodcun-
C que diuerſa pars fuerit argumentata, quale ſit, inſpice. Nam in illam neceſſe eſt amen-
tiam tendat, vt & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, & ex homine ne-
get natum, ne filium virginis concedat. Quòd ſi & auctoritas diuina, & rerum natura, &
communis ſapientia non admittunt in inſaniam hæreticam, occaſio eſt & hic, interpel-
landi quàm breuiſſimè de ſubſtantia corporis aduerſus phãtaſmata Marcionis. Si natus ex
homine eſt, vt filius hominis, corpus ex corpore eſt. Planè faciliùs inuenias hominem
natum cor non habere vel cerebrum, ſicut ipſum Marcionem, quàm corpus vt Chri-
ſtum Marcionis. Atque adeò inſpice cor Pontici aut cerebrum. [[119] *Publicanum adle-* CAP. XI.
lectum à Domino in argumentum deducit, quaſi ab aduerſario legis adlectum extraneum ex eod. ca.
legis, & Iudaiſmi prophanum. Excidit ei vel de Petro legis homine, & tamen non tan- Lucæ.
tùm adlecto, ſed etiam teſtimonium conſecuto agnitionis præſtitæ à patre. Nuſquam le- *Luc. 5.*
gerat; [120] lumen; & ſpem, & expectationem nationum, prædicari Chriſtum. Atquin *Matth. 16.*
ptobauit potius Iudæos, dicendo, [121] Medicum ſanis non eſſe neceſſarium, ſed malè ha- *Iſai. 42.*
bentibus. Si enim malè valentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, *& 49.*
ſanos Iudæos confirmabat, quibus medicum neceſſarium negabat. Hoc ſi ita eſt, ma- *Gen. 49.*
lè deſcendit ad legem deſtruendam, quaſi ad malam valetudinem remediandam, in qua
qui agebant, benè valebant, quibus medicus neceſſarius non erat. Quale eſt au-

tem vt ſimilitudinem medici propoſuerit, nec impleuerit? Nam ſicut ſanis medicum ne- D
mo adhibet, ita nec in tantum extraneis, quantum eſt homo à Deo Marcionis, ſuum ha-
bens & auctorem & protectorem, & ab illo potius medicum Chriſtum. Hoc ſimilitudo
Luc. 5. præiudicat, ab eo magis præſtari medicum, ad quem pertinent qui languent. [122] Vnde
autem & Ioannes venit in medium? [123] Subitò Chriſtus, ſubitò & Ioannes. Sic ſunt om-
nia apud Marcionem, quæ ſuum & plenum habent ordinem apud creatorem. [124] Sed de
Ioanne cetera alibi. Ad præſentes quoſque articulos reſpondendum eſt. Nunc illud tue-
bor, vt demonſtrem & Ioannem Chriſto, & Chriſtum Ioanni conuenire, vtique Pro-
phetæ creatoris, quà Chriſtum creatoris, atque ita erubeſcat hæreticus, Ioannis ordi-
nem fruſtrà fruſtratus. Si enim nihil omninò adminiſtraſſet Ioannes, ſecundum Eſaiam,
Iſai. 40. [125] vociferator in ſolitudinem, & præparator viarum Dominicarum, per denuntiatio-
Matth. 3. nem & laudationem pœnitentiæ; ſi non etiam ipſum inter ceteros tinxiſſet; *nemo diſcipu-*
Luc. 5. *los Chriſti manducantes & bibentes ad formam diſcipulorum Ioannis aſſiduè ieiunantium & orantium*
prouocaſſet: quia ſi qua diuerſitas ſtaret inter Chriſtum & Ioannem & gregem vtriuſque,
nulla eſſet comparationis exactio, vacaret prouocationis intentio. Nemo enim mirare-
tur, & nemo torqueretur, ſi diuerſæ diuinitatis æmulæ prædicationes, de diſciplinis
quoque inter ſe non conuenirent, non conuenientes priùs de auctoritatibus diſciplinarũ:
adeò Ioannis erat Chriſtus, & Ioannes Chriſti, ambo creatoris, & ambo de Lege & Pro-
phetis, prædicatores & magiſtri. Sed & Chriſtus reieciſſet Ioannis diſciplinam vt Dei
alterius, & diſcipulos defendiſſet, vt meritò aliter incedentes, aliam ſcilicet & contra- E
Ibidem. riam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, [126] quòd *non poſſent ie-*
iunare filij ſponſi quàm diu cum eis eſſet ſponſus, *poſtea verò ieiunaturos* promittens, *quum ablatus*
ab eis ſponſus eſſet, nec diſcipulos defendit, ſed potius excuſauit, quaſi non ſine ratione re-
prehenſos: nec Ioannis reiecit diſciplinam, ſed magis conceſſit tempori Ioannis, eam
præſtans vt temporis, vt tempori ſuo eam deſtinans, reiecturus alioquin eam, & defen-
ſurus æmulos eius, ſi non ipſius fuiſſet. Iámque teneo meũ Chriſtũ etiam in nomine ſpon-
Pſal. 18. ſi, de quo Pſalmus: Ipſe tanquam ſponſus egrediens de thalamo ſuo. [127] A ſummo cœli
profectio eius, & deuerſio eius ad ſummum vſque eius. Qui etiam per Eſaiam gaudens
Iſai. 61. ad patrem: Exultet, inquit, anima mea in Domino; induit enim me indumentum ſalu-
taris, & tunicam iocunditatis; [128] velut ſponſo, circumpoſuit mihi mitram; & velut ſpon-
ſam ornauit me ornatu. In ſe enim & Eccleſiam deputat, de qua idem ſpiritus ad ipſum:
Iſai. 49. [129] Et circumpones tibi omnes eos velut ornamentum ſponſa. Hanc ſponſam Chriſtus
Cantic. 4. ſibi etiam per Salomonem ex vocatione gẽtium arceſſit. Siquidem legiſti: [130] Veni ſponſa
de Libano. Eleganter Libani vtique montis mentione iniecta, qui turis vocabulo eſt
penes Græcos. De Idololatria enim ſibi ſponſabat Eccleſiam. Nega te nunc dementiſſi-
mum Marcion. Ecce legem tui quoque Dei impugnas: [131] Nuptias non coniungit, con-
iunctas non admittit, neminem tinguit, niſi cœlibem, aut ſpadonem, morti aut repudio
Gen. 2. & Matth. 19. baptiſma ſeruat. Quid itaque Chriſtum eius ſponſum facis? Illius hoc nomen eſt, [132] qui F
maſculum & fœminam coniunxit, non qui ſeparauit. [133] Erraſti in illa etiam Domini pro-
Luc. 5. nuntiatione, qua videtur noua & vetera diſcernere. Inflatus es vtribus veteribus, & exce-
rebratus es nouo vino, atque ita veteri, id eſt, priori Euangelio pannum hæreticæ nouita-
Hier. 4. tis aſſuiſti. In quo alter creator (velim diſcere) quum per Hieremiã præcepit: Nouate vo-
2. Cor. 5. et Iſai. 43. bis nouamen nouum, nónne à veteribus auertit? [134] quum per Eſaiam edicit: Vetera tran-
ſierunt; & ecce noua quæ ego facio, nónne ad noua conuertit? Olim hanc ſtatuimus deſti-
nationem priſtinorum à creatore potiùs repromiſſam à Chriſto exhiberi, ſub vnius & e-
Luc. 5. iuſdem Dei auctoritate, cuius ſint & vetera & noua. Nam & *vinum nouum* is *non committit in*
veteres vtres, qui & veteres vtres non habuerit, *& nouum additamentum nemo iniicit veteri*
veſtimento, niſi cui non defuerit & vetus veſtimentum. Ille non facit quid, ſi facien-
dum non eſt qui habeat vnde faciat, ſi faciendum eſſet; itaque ſi in hoc dirigebat ſimili-
tudinem, vt oſtenderet ſe Euangelij nouitatem ſeparare à legis vetuſtate, ſuam demon-
ſtrabat & illam à qua ſeparabat, alienorum ſeparationem non fuiſſe notandam, quia ne-
mo alienis ſua adiungit, vt ab alienis ſeparare poſſit. [135] Separatio per coniunctionem ca-
pit de qua fit. Itaque ſeparabat, & in vno oſtendebat fuiſſe, ſicut & fuiſſent, ſi non ſepara-
ret. Et tamen ſi concedimus ſeparationem iſtam per reformationem, per amplitudinem,
per profectum, ſicut fructus ſeparatur à ſemine, quum ſit fructus ex ſemine: ſic & Euange-
lium ſeparatur à Lege, dum prouehitur ex Lege: aliud ab illa, ſed non alienum: diuerſum,
ſed

A ſed non contrarium. Nec forma ſermonis in Chriſto noua, quum ſimilitudines obiicit,
quum quæſtiones refutat, [136] de ſeptuageſimo ſeptimo venit Pſalmo: Aperiam, inquit, in *Pſal. 77.*
parabolam os meum, id eſt ſimilitudinem: eloquar problemata, id eſt ediſſeram quæſtio-
nes. Si hominē alterius gentis probare voluiſſes, vtique de proprietate loquelæ probares.
[[137] De ſabbato quoque illud præmitto, nec hanc quæſtionem conſiſtere potuiſſe, [138] ſi CAP. XII.
non *Dominum ſabbati* circumferret Chriſtus. Nec enim *diſceptaretur cur deſtrueret ſabbatum*, ſi ex Lucæ
deſtruere deberet: porrò deſtruere deberet, ſi alterius Dei eſſet, nec quiſquam miraretur cap. VI.
facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi Deum crea- *Luc. 6.*
torem circumferre, & ſabbatum eius impugnare. Et vt prima quæque decidamus, ne ea-
dem vbique nouemus ad omnem argumentationem aduerſarij ex aliqua noua Chriſti in-
ſtitutione nitētem: hæc iam definitio ſtabit, ideò de nouitate inſtitutionis cuiuſque diſce-
ptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat vſque adhuc æditū, ſicuti nec diſceptatum:
nec poſſe retorqueri ex ipſa nouitate inſtitutionis cuiuſque, ſatis aliam à Chriſto demon-
ſtratam diuinitatem, quando & ipſam nouitatem pronuntiatam à creatore conſtiterit, in
Chriſto non eſſe mirandam. Et oportuerit vtique priùs alium Deum exponi, poſteá diſci-
plinam eius induci, quia Deus auctoritatem præſtet diſciplinæ, non Deo diſciplina, niſi ſi
& Marcion planè tam peruerſas non per magiſtrum litteras didicit, ſed per litteras magi-
ſtrum. Cetera de ſabbato ita dirigo: Si ſabbatum Chriſtus interuertit, ſecūdum exemplum
fecit creatoris. [139] Siquidem in obſidione ciuitatis Hierichūtis circumlata per muros arca *Ieſue 6.*
B teſtamenti ſeptem diebus, etiam ſabbato, ex præcepto creatoris ſabbatum operatione de-
ſtruxit, vt putant qui hoc & de Chriſto exiſtimant, ignorantes neque Chriſtum ſabbatum
deſtruxiſſe, neque creatorem, vt mox docebimus. Et tamen per Ieſum tunc quoque con-
cuſſum eſt ſabbatum, vt & hoc in Chriſtum renuntiaretur, etiam ſi odio inſecutus eſt ſo-
lenniſſimum Iudæorum diem, vt Chriſtus non Iudæorum. De odio quoque ſabbati pro-
feſſus, creatorem, vt Chriſtus ipſius, ſequebatur, exclamantem ore Eſaiæ: [140] Neomenias *Iſai. 1.*
& ſabbata veſtra odit anima mea. Sed & hæc quoquo modo dicta ſint, ſcimus adhibēdam
tamen in hac ſpecie etiam abruptam defenſionem aduerſus abruptam prouocationem.
Nunc & ad ipſam materiam diſceptabo, in qua viſa eſt deſtruere ſabbatum Chriſti diſci-
plina. [141] *Eſurierant diſcipuli*, ea die *ſpicas decerptas manibus effrixerant*, cibum operati, ferias ru- *Luc. 6.*
perant. [142] *Excuſat illos Chriſtus*, & reus eſt ſabbati læſi, *accuſant Phariſæi*, Marcion captat
[143] ſtatus controuerſiæ (vt aliquid cludam cum mei Domini veritate) ſcripti & volunta-
tis. de ſcriptura enim ſumitur creatoris, & de Chriſti voluntate color, [144] quaſi *de exemplo*
Dauid introgreſſi ſabbatu templum, & operati cibum, audenter fractus panibus propoſitionis. Memine- *Ibidem &*
rat enim & ille hoc priuilegium donatum ſabbato à primordio, quo dies ipſe compertus *1. Reg. 21.*
eſt, [145] veniam ieiunij dico. [146] Quum enim prohibuiſſet creator in biduum legi manna, *Gen. 2.*
ſolummodò permiſit in paraſceue, vt ſabbati ſequentis ferias pridiana pabuli paratura ie- *Exod. 16.*
iunio liberaret. Benè igitur quòd & cauſam eandem ſecutus eſt Dominus in ſabbati, ſi ita
C volunt, diei deſtructione; benè quòd & affectum creatoris expreſſit in ſabbati non ieiu-
nandi honore. Denique tunc demum ſabbatum deſtruxiſſet, etiam ipſum creatorem, ſi
diſcipulos ſabbato ieiunare mandaſſet aduerſus ſtatum ſcripti & voluntatis creatoris. Sed *Luc. 6.*
quoniam diſcipulos [147] non conſtanter tuebatur, ſed excuſat, quoniam humanam oppo-
nit neceſſitatem quaſi deprecatricem, quoniā potiorem honorem ſabbati ſeruat non con-
triſtandi quàm vacandi, quoniam Dauid comitéſque eius cum diſcipulis ſuis æquat in
culpa & in venia, quoniam placet illi quia creator indulſit, quoniam de exemplo eius, &
ipſe tam bonus eſt, ideò alienus eſt à creatore? [148] *Exinde obſeruant Phariſæi, ſi medicinas ſabbatis* *Ibidem.*
ageret, vt accuſarent eum; certè quâ ſabbati deſtructorem, non quâ noui Dei profeſſorem:
fortaſsè enim hunc ſolum articulum vbique ingeram, alium Chriſtum nuſquam prædica-
tum. In totum autem errabant Phariſæi circa ſabbati legem, non animaduertentes condi-
tionaliter eam indicentem ferias operum ſub certa ſpecie eorum. Nam quum de die ſab-
bati dicit: Omne opus tuum non facies in ea; dicendo: tuum, de humano opere definiit, *Exod. 20.*
quod quiſque ex artificio vel negotio ſuo exequitur, non de diuino. Opus autem ſalutis &
incolumitatis non eſt hominis, ſed Dei proprium, ſicut & rurſus in lege: [149] Non facies, in- *Leuit. 23.*
quit, omne opus in ea, niſi quod fiet omni animæ, id eſt, in cauſa animæ liberandæ. Quia
opus Dei etiam per hominem fieri poteſt in ſalute animæ, à Deo tamē, quod facturus fue-
rat & Chriſtus homo, quia & Deus. In hunc ergo ſenſum legis inducere volens illos, per
manus arefactæ reſtitutionem, [150] *interrogat, Licétne ſabbatis benefacere, an non? animam liberare,* *Luc. 6.*

an perdere? Vt id operis promittens quod pro anima facturus eſſet, admoneret eos, quæ D
opera ſabbati lex prohiberet, humana ſcilicet, & quæ præciperet, diuina ſcilicet, quæ fie-
Ibidem. rent animæ omnia, dominus ſabbati dictus, quia ſabbatum vt rem ſuam tuebatur. Quod
etiam ſi deſtruxiſſet, meritò, quâ dominus, magis ille qui inſtituit. Sed non omninò de-
Ioſue 6. ſtruxit quâ dominus, vt hinc iam apparere poſſit, ne tum quidem in arcæ circunlatione
apud Hierichuntem ſabbatum à creatore deſtructum. Nam & illud opus Dei erat, quod
ipſe præceperat, & quod propter animas diſpoſuerat hominum ſuorũ, in diſcrimine belli
Iſai. 1. conſtitutas. Sed & ſi odium alicubi ſabbatorum profeſſus eſt, veſtra ſabbata dicendo, ho-
Iſai. 29. minum ea deputans, non ſua, quæ ſine Dei timore celebrat populus plenus delictis; labiis
Deum diligens, non corde: ſuis ſabbatis, id eſt quæcunque diſciplina eius agerentur, alium
Iſai. 58. ſtatum fecit, [151] quæ per eundem poſtea Propheten vera, & delicata; & non prophanan-
Iſai. 56. da pronuntiat. Ita nec Chriſtus omninò ſabbatum reſcindit, cuius legem tenuit, & ſuprà
Luc. 6. in cauſa diſcipulorum pro anima operatus; eſurientibus enim ſolatium cibi indulſit; [152] &
Ibidem.
Matth. 5. nunc *manum aridam curans*, factis vbique ingerens, Non veni diſſoluere legem, ſed adim-
plere, ſi Marcion hac voce os ei obſtruxit. Adimpleuit enim & hic legem, [153] dum condi-
tionem interpretatur eius, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ lex de
Gen. 2. ſabbati feriis excipit, dum ipſum ſabbati diem benedictione patris à primordio ſanctum,
benefactione ſua efficit ſanctiorem, in quo ſcilicet diuina præſidia miniſtrabat, quod ad-
uerſarius aliis diebus præſtitiſſet, ne ſabbatum creatoris ornaret, ne opera debita ſabbato
4. Reg. 4. redderet, [154] In quo die ſi & Heliſæus Prophetes Sunamitidis filium mortuum reſtituit in E
vitam, vides Phariſæe, túque Marcion; olim creatoris eſſe ſabbatis benefacere, animam
Luc. 6. liberare, non perdere, nihil Chriſtum noui intuliſſe, quod non ſit ex forma, ex lenitate, ex
Iſai. 35. miſericordia, ex prædicatione quoque creatoris. Nam & hic ſpecialis medicinæ Prophe-
Iſai. 52. tiam repræſentat. Inualeſcunt manus diſſolutæ, ſicut & genua diſſoluta in paralytico.
Luc. 6.
CAP. XIII. [[155] Certè euangelizat Sion & Hieruſalem pacem, & bona omnia, certè [156] *aſcendit in mon-*
ex eod. c. *tem, & illic pernoctat in oratione*, & vtique auditur à patre. Euolue igitur Prophetas, & ordi-
6. Lucæ. nem totum recognoſce. [157] In montem excelſum, inquit Eſaias, aſcende, qui euangeli-
Iſai. 40. zas Sion, extolle cum vigore vocem tuam, qui euangelizas Hieruſalem. Adhuc in vigore
obſtupeſcebant in doctrina eius; erat enim docens tanquam virtutem habens. [158] Et rur-
Luc. 4. ſus: Propterea cognoſcet populus nomen meum in illa die. Quod nomen niſi Chriſti?
Iſai. 52. quod? ego ſum ipſe qui loquebar? Tunc enim ipſe erat, qui in Prophetis loquebatur, ſer-
mo, filius creatoris. Adſum dum hora eſt, in montibus, vt euangelizans auditionem pa-
Naum. 1. cis, euangelizans bona. [159] Item Naum ex duodecim: Quoniam ecce veloces pedes in
monte euangelizantis pacem. De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manifeſtè
Pſal. 21. Pſalmus: [160] Deus meus clamabo per diem, & exaudies: & nocte, & non in vanitatem
Pſal. 3. mihi. Et alibi de loco & voce eadem, Pſalmus: Voce mea ad Dominum exclamaui, & ex-
audiuit me de mõte ſancto ſuo. Habes nominis repræſentationem, habes ſanctum euan-
gelizantis, habes locum montis, & tempus noctis, & ſonum vocis, & auditum patris, ha-
Luc. 6. bes Chriſtum Prophetarum. [161] Cur autem *duodecim Apoſtolos elegit*, & non alium quemli- F
bet numerum? Næ & ex hoc meum Chriſtum interpretari poſſem, non tantùm vocibus
Prophetarum, ſed & argumentis rerum prædicatũ. Huius enim numeri figuras apud crea-
Num. 33. torem deprehendo: Duodecim fontes Elim; & duodecim gemmas in tunica ſacerdotali
Exod. 28. Aaronis; & duodecim lapides ab Ieſu de Iordane electos, & in arcam teſtamẽti conditos.
Ioſue 4. Totidem enim Apoſtoli portendebantur, proinde vt fontes & amnes, rigaturi aridum re-
Iſai. 43. trò & deſertum à notitia orbem Nationum, ſicut & per Eſaiam: Ponam in terra inaquoſa
flumina. Proinde vt gemmæ, illuminaturi ſacram Eccleſiæ veſtem, quam induit Chriſtus
pontifex patris. Proinde vt & lapides, ſolidi fide, quos de lauacro Iordanis Ieſus verus ele-
git, & in ſacrarium teſtamenti ſui recepit. Quid tale de numeri defenſione competit Chri-
ſto Marcionis? Non poteſt ſimpliciter factum ab illo quid videri, quod poteſt videri non
Luc. 6. ſimpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. [162] *Mutat &*
Gen. 17. *Petro nomẽ de Simone*; quia & creator Abrahæ, & Saræ; & Auſeæ nomina reformauit, [163] hũc
Num. 13. vocando Ieſum, [164] illis ſyllabas adiiciendo. Sed & quur Petrum? Si ob vigorem fidei, mul-
tæ materiæ ſolidæque nomen de ſuo accommodarent. An quia & petra & lapis Chriſtus?
1. Pet. 2. & Siquidem & legimus poſitum eum in lapidem offendiculi, & in petram ſcandali. Omitto
Iſai. 8. cetera. Itaque affectauit cariſſimo diſcipulorum, de figuris ſuis peculiariter nomen com-
Luc. 6. municare, puto proprius quàm de non ſuis. [165] *Conueniunt à Tyro & ex aliis regionibus multi-*
tudo

A *tudo etiam tranſmarina*. Hoc expectabat Pſalmus: [166] Et ecce Allophyli & Tyrus, & populus *Pſal. 86.*
Æthiopum iſti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, & homo factus eſt in illa (quoniam
Deus homo natus eſt) & ædificauit eam volũtate patris: vt ſcias ad eũ tunc Gentiles con-
uenisſe, quia Deus homo natus, erat ædificaturus Eccleſiam ex voluntate patris, ex Allo-
phylis quoque. Sic & Eſaias: [167] Ecce iſti venient de lõginquo, iſti autem venient ab Aqui- *Iſai. 49.*
lone & mari, alij autem de terra Perſarum. De quibus & rurſus: Attolle per circuitũ ocu- *Ibidem.*
los tuos, & vide, omnes congregati ſunt. De quibus & infrà: [168] Vides ignotos & extra- *Ibidem.*
neos, & dices cordi tuo, Quis iſtos genuit mihi? Porrò hos quis mihi educauit? At hi mihi
vbi fuerunt? Hic erit Chriſtus non Prophetarum? Et quis erit Chriſtus Marcionitarum? ſi
peruerſitas placet, qui non fuerit Prophetarum. [[169] Venio nunc ad ordinarias ſenten- CA. XIIII.
tias eius, [170] per quas proprietatem doctrinæ ſuæ inducit ad edictũ (vt ita dixerim) Chri- ex eod. c.
ſti, [171] *Beati mendici* (ſic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco eſt) *quoniam il-* vi. Lucæ.
lorum eſt regnum cœlorum. Iam hoc ipſum quod à benedictionibus cœpit, creatoris eſt, qui *Luc. 6.*
vniuerſa prout edidit, nulla alia voce quàm benedictionis [172] dedicauit. Eructauit enim, *Pſal. 44.*
inquit, cor meum ſermonem optimum. Hic erit ſermo optimus, benedictionis ſcilicet,
qui & noui quoque Teſtamenti initiator agnoſcitur de veteri exemplo. Quid ergo mirum
eſt, ſi & ab affectibus creatoris ingreſſus eſt per huiuſmodi dictionem, ſemper mendicos,
& pauperes, & humiles, ac viduas, & pupillos vſque diligentis, conſolantis, aſſerentis,
vindicantis: vt hanc Chriſti quaſi priuatam benignitatem, riuulum credas de fontibus ſal-
B uatoris. Reuera quò dirigam, neſcio, in tanta frequentia eiuſmodi vocum, tanquam in ſyl-
ua, vel in prato, vel in nemore, pomorum, paſſim, prout incidit, res petenda eſt. [173] In-
clamat Pſalmus: Iudicate pupillo & mendico, & humilem & pauperem iuſtè tractate. Li- *Pſal. 81.*
berate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite. Item Pſalmus ſeptuageſimus
primus: [174] Iuſtitia iudicabit mendicos populi, & faciet ſaluos filios pauperum. Et in ſe- *Pſal. 71.*
quentibus de Chriſto: Omnes nationes ſeruient ei. Dauid autem vni genti Iudaicæ præ-
fuit, ne quis in Dauid putet dictum, quia & ille ſuſceperat humileis, & neceſſitatibus la-
boranteis. Quod liberauit, inquit, à dynaſta mendicum, parcet mendico & pauperi, & ani-
mas pauperum ſaluas faciet: Ex vſura, & iniuſtitia redimet eorum animas, & honoratum
nomen eorum coram ipſo. Item: [175] Auertantur peccatores in inferos, omnes nationes *Pſal. 9.*
quæ Dei obliuiſcuntur, quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicus, tolerantia
pauperum non peribit in finem. Item: Quis ſicut Deus noſter, qui habitat in excelſis, & *Pſal. 112.*
humilia proſpectat in cœlo & in terra. Qui ſuſcitat mendicum de terra, & de ſtercore ex-
altat pauperem, [176] vti ſedere eum faciat cum principibus populi, vtique in regno ſuo.
[177] Sic & retrò in Baſiliis, Anna mater Samuelis ſpiritu gloriã Deo reddens: qui, inquit, ex- *1. Reg. 2.*
citat pauperem de terra, & mendicum, vti ſedere eum faciat cum dynaſtis populi, vtique
in regno ſuo, & in thronis gloriæ, vtique regalibus. Per Eſaiam verò quomodo inuehitur
in vexatores egenorum? [178] Vos autem ad quid incenditis vineam meam, & rapina men- *Iſai. 3.*
C dici in domibus veſtris? Cur vos læditis populum meum, & faciem mendicorum confun-
ditis? Et rurſus: Væ qui ſcribunt nequitiam, [179] ſcribentes enim ſcribunt nequam, vitantes *Iſai. 10.*
iudicia mendicorum, & diripientes iudicata pauperum populi mei. Quæ iudicia pupillis
quoque & viduis exigit, vt & ipſis egenis ſolatij. Iudicate pupillo, & iuſtè tractate viduam, *Iſai. 1.*
[180] & venite conciliemur, dicit Dominus. Cui tantus affectus in omnem conditionẽ hu-
militatis creatoris eſt, eius erit & regnum quod à Chriſto repromittitur, ad cuius affectum
iamdudum pertinent ij, quibus repromittitur. Nam etſi putas creatoris quidem terrenas
promiſſiones fuiſſe, Chriſti verò cœleſtes, benè quòd cœlum nullius alterius vſque adhuc
Dei apparet, niſi cuius & terra. Benè quòd creator vel minora promiſit, vt faciliùs illi &
de maioribus credam, quàm qui nunquam de minoribus priùs fidẽ liberalitatis ſuæ ſtru-
xit. [181] *Beati eſurientes, quoniam ipſi ſaturabuntur*. Poſſem hunc titulum in ſuperiorem tranſmi- *Luc. 6.*
ſiſſe, quòd non alij ſunt eſurientes, quàm pauperes & mendici, ſi non & hanc promiſſio-
nem creator ſpecialiter in Euangelij ſcilicet ſui præſtructionem deſtinaſſet. Si quidem per
Eſaiam de eis quos vocaturus eſſet à ſummo terræ, vtique Nationes, [182] Ecce, inquit, ve- *Iſai. 5.*
lociter & leuiter aduenient. Velociter, quâ properantes ſub finibus temporum. Leuiter,
quà ſine oneribus priſtinæ legis. Non eſurient, neque ſitient. Ergo ſaturabuntur. Quod *Iſai. 49.*
vtique niſi eſurientibus & ſitientibus non promittitur. Et rurſus: [183] Ecce, inquit, qui ſer- *Iſai. 65.*
uiunt mihi, ſaturabuntur, vos autem eſurietis. Ecce qui ſeruiunt mihi, bibent, vos autem
ſitietis. Videbimus & contraria iſta, an Chriſto præminiſtrentur: interim quod eſurienti-

Digitized by Google

Luc. 6. bus ſaturitatem repromittit, Dei creatoris eſt. [184] *Beati plorantes, quia ridebunt.* Decutte ſen- D
Iſai. 65. tentiam Eſaiæ: Ecce qui ſeruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autem confundo-
mini. [185] Ecce qui ſeruiunt mihi, oblectabuntur, vos autem clamabitis præ dolore cordis.
Et hæc contraria apud Chriſtum recognoſce. Certè oblectatio & exultatio in iocunditate
illis promittitur, qui in diuerſa conditione ſunt, mœſtis & triſtibus & anxiis. Scilicet etiam
Pſal. 125. Pſal. cxxv. Qui ſeminant, inquit, in lacrymis, in exultatione metent. Porrò tam exultan-
tibus & iocunditatem capientibus riſus accedit, quàm mœrentibus & dolentibus fletus.
Ita creator materias riſus & fletus prædicans, riſuros plorantes prior dixit. Igitur qui à cō-
ſolatione pauperum, & humilium, & eſurientium, & flentium exorſus eſt, ſtatim ſe illum
Iſai. 61. repræſentare geſtiuit, quem demonſtrauerat per Eſaiam: Spiritus Domini ſuper me,
a Luc. 6. [186] propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus. Beati a mēdici, quoniam illo-
Iſai. 61. rum eſt regnum cœlorum; Miſit me, curare obtritos corde. Beati b qui eſuriunt, quoniā ipſi
b Luc. 6. ſaturabuntur; [187] Aduocare languentes. Beati c qui plorant, quoniam ridebunt; Dare lu-
Iſai. 61. gentibus Sionis gloriam, pro cinere vnguenti iocunditatem, & gloriæ habitum pro ſpi-
c Luc. 6. ritu tædij. Hæc ſi ſtatim admiſſus Chriſtus adminiſtrauit, aut ipſe eſt qui ſe ad hæc ven-
Iſai. 61. turum prædicauit: aut ſi nondum venit qui prædicauit, ridiculè, ſed neceſſariè dixerim,
Luc. 6. fortaſsè mandauerit Chriſto Marcionis. [188] *Beati eritis quum vos odio habebunt homines, & ex-
probrabunt, & eiicient nomen veſtrum, velut malum, propter filium hominis.* Hac pronuntiatione
Iſai. 51. ſine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Eſaiā? Ne metueritis igno-
miniam ab hominibus, [189] & nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ E
nullificatio? quæ futura erat propter filium hominis. Quem iſtum? qui eſt ſecundum crea-
torem. Vnde probabimus? Excidio in ipſum quoque prædicato? ſicut per Eſaiam ad au-
Iſai. 52. ctores odij Iudæos: Propter vos blaſphematur nomen meum in Nationibus. [190] Et alibi:
Sancite eum qui circumſcribit animam ſuam, qui aſpernamento habetur à Nationibus,
famulis, & magiſtratibus. Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur, qui ſecū-
dum creatorem eſt, Euangelium autem nomen Chriſtianorum, vtique à Chriſto dedu-
ctum, odio futurum conteſtatur, propter filium hominis, quod eſt Chriſtus, cum filium
hominis in cauſa odij conſtituit, qui erat ſecundum creatorem, in quem odium prædica-
batur. Et vtique ſi nondum veniſſet, non potuiſſet nominis odium, quod agitur hodie,
[191] perſonam nominis anteceſſiſſe. Nam & ſancitur penes nos, & animam ſuam circum-
ſcribit, propter nos eam ponens: & aſpernamento habetur à Nationibus. Et qui natus eſt,
CAP. XV. ipſe erit filius hominis, propter quem & nomen noſtrum recuſatur. [[192] *Secundum hæc,*
de eodem *inquit, faciebant Prophetis patres eorum.* O Chriſtum verſipellem, nunc deſtructorem, nunc aſ-
adhuc c. ſertorem Prophetarum. deſtruebat vt æmulus, conuertens diſcipulos eorum; ſibi aſſerebat
VI. Lucæ. vt amicus, ſuggillans inſectatores eorum. Porrò in quantum nō congruiſſet Chriſto Mar-
cionis aſſertio Prophetarum, ad quorum venerat deſtructionē; in tantum congruit Chri-
ſto creatoris ſuggillatio in inſectatores Prophetarum, quos in omnibus adimplebat; vel
quia magis creatoris eſt delicta patrum filiis exprobrare, quàm eius Dei qui nec propria F
cuiuſque caſtigat. Sed non ſtatim, inquis, Prophetas tuebatur, ſi iniquitatem Iudæorum
affirmatam volebat, quòd nec cum Prophetis ſuis piè egiſſent. Atquin nulla hic iniquitas
exprobranda erat Iudæis, laudandis potiùs & probandis ſi eos figurauerunt, ad quorum
deſtructionem poſt tantum æui Deus optimus motus eſt. Sed puto iam & non optimus,
iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum [193] Epicuri Deus. [194] Ecce enim de-
Ibidem. mutat in maledictionem, & oſtendit eum ſe eſſe qui nouit offendi & iraſci: *Væ enim dicit.*
Sed ſit nobis quæſtio de verbi iſtius qualitate, quaſi non tam maledictionis ſit quàm ad-
monitionis. Et quid cauſæ intereſt, quando & admonitio non ſit ſine aculeo comminatio-
nis, maximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, [195] eius erunt qui
norit iraſci. Nemo enim admonebit & nemo comminabitur, ne quid faciat, niſi qui factū
vindicabit. Nemo vindicarit, niſi qui norit iraſci. Alij agnoſcunt quidem verbum maledi-
ctionis, ſed volunt Chriſtum ſic Væ pronuntiaſſe, non quaſi ex ſententia ſua propriè, ſed
quòd Væ à creatore ſit, & voluerit illis aſperitatem creatoris opponere, quo ſuam ſuprà in
benedictionibus [196] ſufferentiam commendaret. Quaſi non creatori cōpetat, qui vtrun-
que præſtanti & bonum Deum & iudicem, vt quia præmiſerat in benedictionibus beni-
gnitatem, ſubiiceret etiam in maledictionibus ſeueritatem, amplitudinem diſciplinæ v-
triuſque inſtruendæ, tam ad benedictionem ſectandam, quàm ad maledictionem præca-
Deuter. 30. uendam. Nam & ita præmiſerat: [197] Ecce poſui ante vos benedictionē & maledictionem.
Quod

A Quod etiam in hanc Euangelij diſpoſitionem portendebat. Alioquin qualis eſt ille, qui vt
ſuam inſinuaret bonitatem, creatoris oppoſuit aſperitatem?[198] Infirma cõmendatio eſt,
quæ de alterius deſtructione fulcitur. Atquin opponens aſperitatem creatoris, timendum
eum confirmauit. Si timendum, magis vtique obaudiendum quàm negligendum. Et in-
cipit iam Chriſtus Marcionis creatori docere. Tunc, ſi [199] Væ creatoris eſt quod in diuites *Luc. 6.*
ſpectat, ergo Chriſtus non eſt diuitibus offenſus, ſed creator: & ratas habet Chriſtus diui-
tum cauſas, ſuperbiam dico, & gloriam & ſæculi ſtudia, & Dei incuriam, per quæ Væ me-
rentur à creatore. Sed quomodo non eiuſdem ſit diuites reprobare; qui ſuprà mendicos *Ibidem.*
probarit? Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaque ſi creatori depu-
tabitur maledictio in diuites, eiuſdem defendetur benedictio in mendicos: & totum iam
opus Chriſti, creatoris eſt. Si Deo Marcionis adſcribetur benedictio in mẽdicos, eiuſdem
imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quàm & iudex: nec
erit iam diſcrimini locus quo duo Dei fiunt: ſublatóque diſcrimine, ſupererit vnum Deũ
renuntiari creatorem. Igitur Væ, ſi & vox maledictionis eſt, vel alicuius auſterioris incla-
mationis, & à Chriſto dirigitur in diuites, debeo creatorem diuitum quoque aſpernato-
rem probare, ſicut probaui mendicorum aduocatorem: vt Chriſtum in hac quoque ſen-
tentia creatoris oſtendam [200] locupletantis Salomonem. Sed quia permiſſa ſibi optione *3. Reg. 3.*
maluit ea poſtulare quæ ſciebat Deo grata, ſapientiam, & meruerat etiam diuitias conſe-
qui, quas non magis voluit: quanquam & diuitias præſtare non incongruens Deo ſit, per
B quas & diuites ſolatio iuuantur, & multa inde opera iuſtitiæ & dilectionis adminiſtrantur.
Sed accidentia vitia diuitiis illa in Euãgelio quoque *Væ diuitibus* adſcribunt:[201] *Quoniam*, in- *Luc. 6.*
quit, *recepiſtis aduocationẽ veſtram.* Vtique ex diuitiis, de gloria earũ & ſecularibus fructibus.
Itaque in Deuteronomio Moyſes.[202] Ne, inquit, quum manducaueris, & repletus fueris, *Deut. 8.*
& domos magnas ædificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro,
exaltetur cor tuum, & obliuiſcaris Domini Dei tui.[203] Quemadmodum & Ezechiam re- *Iſai. 39.*
gem theſauris inflatum, & de eis potius quàm de Deo gloriatum apud illos qui ex Perſide
aduenerant, inſilit per Eſaiam. Ecce dies veniunt, & auferentur omnia, quæ in domo tua
ſunt: & quæ patres tui congeſſerunt, in Babylonẽ transferentur.[204] Sic & per Hieremiam
quoque edicit: Ne glorietur diues in diuitiis ſuis, & qui gloriatur, ſcilicet in Deo glorietur. *Hier. 9.*
[205] Sic & in filias Sionis inuehitur per Eſaiam, cultu & diuitiarum abundantia inflatas, *Iſai. 3.*
[206] comminabundus & alibi nobilibus & ſuperbis. Dilatauit orcus animam ſuam, & ape- *Iſai. 5.*
ruit os ſuum, & deſcendent inclyti, & magni, & diuites, (Hoc erit Chriſti Væ ſuper diui- *Luc. 6.*
tes) & humiliabitur homo, vtique exaltatus diuitiis, & inhonorabitur vir, vtique ob ſub-
ſtantiam honorabilis.[207] De quibus & rurſus: Ecce Dominus virtutum conturbabit glo- *Iſai. 10.*
rioſos cum valentia, & elati comminuentur, & ruent gladio ſublimes, qui magis quàm di-
uites? Quia receperint ſcilicet aduocationem ſuam, gloriam & honorem, ſublimitatem ex
diuitiis. A quibus auertens nos & in Pſalm. XLVIII. Ne timueris, inquit, quum diues factus *Pſal. 48.*
fuerit homo, & quum abundabit gloria eius, quoniam quum morietur, non tollet omnia,
nec deſcendet cum illo gloria ſua.[208] Item in LXI. Ne deſideraueritis diuitias, & ſi relucẽt *Pſal. 61.*
C ne adieceritis cor. Idipſum poſtremò verbum, Væ, olim per Amos in diuites affluentes
deliciis deſtinatur:[209] Væ, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, & deliciis fluunt in tho- *Amos 6.*
ris ſuis, qui edunt hœdos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum lactantes,
complaudentes ad ſonum organorum: tanquam perſeuerantia deputauerunt, & non tan-
quam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, & vnguentis primariis vnguuntur. Igitur &
ſi tantummodò dehortantem à diuitiis oſtenderem creatorem, non etiam prædamnãtem
diuites etiam verbo ipſo quo & Chriſtus, nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites
comminationem per Væ Chriſti, à quo ipſarum materiarum, id eſt diuitiarum dehortatio
præcucurriſſet. comminatio enim dehortationis acceſſio eſt.[210] Ingerit *Væ etiam ſaturatis,* *Luc. 6.*
quia eſurient; etiam ridentibus nunc, quia lugebunt. His reſpondebunt illa quæ ſuprà benedictio-
nibus oppoſita ſunt apud creatorem. Ecce qui mihi ſeruiunt ſaturabuntur, vos autem eſu-
rietis, vtique quia ſaturati eſtis. Et ecce qui mihi ſeruiunt oblectabuntur, vos autem con- *Iſai. 65.*
fundemini, vtique ploraturi qui nunc ridetis. Sicut enim in Pſalmo: Qui ſeminant in la- *Pſal. 125.*
crymis, in lætitia metẽt: ita in Euangelio: Qui in riſu ſeminant, ſcilicet lætitia, in lacrymis
metent. Hæc olim creator ſimul poſuit, Chriſtus ſolummodò diſtinguendo, non mutan-
do renouauit.[211] *Væ quum vobis benedixerint homines; ſecundum hæc faciebant & Pſeudoprophetis* *Luc. 6.*
patres illorum. Æquè creator benedictionis & laudis humanæ ſectatores incuſat per Eſaiã:

Digitized by Google

Iſai. 3. [212] Populus meus qui vos beatos dicunt, ſeducunt vos, & vias pedum veſtrorum diſtur- D
bant. Prohibet & aliâs fidere omninò in hominem, ſic & in laudem hominis, vt per Hiere-
Hier. 17. miam; Maledictus homo qui ſpem habet in homine. [213] Nam & in Pſalmo cxvii. Bonum
Pſal. 117. eſt fidere in Dominum, quàm fidere in hominẽ. Et bonum eſt ſperare in Dominum, quàm
ſperare in principes. Ita totum quod ab homine captatur, [214] abdixit creator, nedum be-
nedictionem. Pſeudoprophetas autem laudatos ſiue benedictos à patribus eorum, tam
eius eſt exprobrare, quàm Prophetas vexatos & recuſatos: ſicut iniuriæ Prophetarum non
pertinuiſſent ad Deum ipſorum, ita nec gratię Pſeudoprophetarum diſplicuiſsẽt, niſi Deo
C. xvi. de Prophetarum. [[215] *Sed vobis dico, inquit, qui auditis*: oſtendens hoc olim mandatum à crea-
eod. itẽ c. tore, [216] Loquere [a] in aures audiẽtium. [217] *Diligite inimicos veſtros & benedicite eos qui vos ode-*
vi. Lucæ. *runt, & orate pro eis qui vos calumniantur.* Hæc creator vna pronuntiatione cluſit per Eſaiam:
[a] 4. *Eſd.* 15. [b] Dicite, fratres noſtri eſtis, eis qui vos oderunt. Si enim qui inimici ſunt, & oderũt, & ma-
Luc. 6.
[b] *Iſai.* 66. ledicunt, & calumniantur, fratres appellandi ſunt, vtique & benedici odientes, & orari
pro calumniatoribus iuſſit, qui eos fratres deputari præcepit. Nouam planè patientiã do-
Exo. 21. cet Chriſtus, etiam vicem iniuriæ cohibens permiſſam à creatore; oculum exigente pro
Luc. 6. oculo, & dentem pro dente; [218] contrà *ipſe alteram amplius maxillam offerri iubens, & ſuper tu-*
nicam pallio quoque cedi. Planè hæc Chriſtus adiecerit, vt ſupplementa conſentanea diſci-
plinæ creatoris. Atque adeò hoc ſtatim renuntiandum eſt, an diſciplina patientiæ prædi-
Zach. 7. catur penes creatorem. Sic per Zachariam præcepit, [219] ne vnuſquiſque malitiæ fratris ſui
Zach. 8. meminerit, ſed nec proximi. Nam & rurſus: Malitiam, inquit, proximi ſui vnuſquiſque ne E
Deut. 32. recogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionem. Sed & quum
dicit: Mihi vindictam, & ego vindicabo: proinde patientiam docet vindictæ expectatri-
Exod. 21. cem. [220] In quantum ergo non capit, vt idem videatur, & dentem pro dente, oculum pro
oculo, in vicem iniuriæ exigere, qui non modò vicem, ſed etiam vltionem, etiam recor-
dationem & recogitationem iniuriæ prohibet: in tantũ aperitur nobis quomodo oculum
pro oculo, & dentem pro dente cenſuerit, non ad ſecundam iniuriam talionis permitten-
Deut. 32. dam, quam prohibuerat interdicta vltione; ſed ad primam coërcendam, quam prohibue-
rat talione oppoſito, vt vnuſquiſque reſpiciens licentiam ſecundæ iniuriæ, à prima ſemet-
ipſum contineret. Faciliùs enim vim comprimi ſcit repræſentatione talionis, quàm repro-
miſſione vltionis. Vtrunque autem conſtituendum fuit pro natura & fide hominum: vt
qui Deo crederet, vltionem à Deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.
Luc. 6. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & ſabbati & legis & omnium
paternarum diſpoſitionum Chriſtus & reuelauit, & compotem fecit, mandans alterius
Ibidem. quoque maxillæ oblationem, vt tanto magis vicem iniuriæ extingueret; quam & lex per
Exod. 21. talionem voluerat impediſſe, certè quam Prophetia manifeſtè coërcuerat; & memoriam
Zachar. 7. iniuriæ prohibens, [221] & vltionem ad Deum redigens. Ita ſi quid Chriſtus intulit, non ad-
& 8. uerſario, [222] ſed adiutore præcepto, non deſtruxit diſciplinas creatoris. Denique ſi in ipſam
Deut. 32. rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam planè atque perfectè conſiderem, non F
conſiſtet, ſi non eſt creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem præſtat. Alioquin ſi
Luc. 6. tantum patientiæ pondus non modò non repercutiendi, ſed & aliam maxillam præben-
di, & non modò non remaledicendi, ſed etiam benedicendi, & non modò non retinen-
di tunicam, ſed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit qui non ſit me defenſu-
rus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ
dico fructum, quod eſt vltio, quam mihi permiſiſſe debuerat, ſi ipſe non præſtat: aut ſi mihi
non permittebat, ipſe præſtaret. Quoniam & diſciplinæ intereſt iniuriam vindicari.
[223] Metu enim vltionis omnis iniquitas refrenatur. Ceterùm paſſim emiſſa libertate do-
minabitur, vtrumque oculum effoſſura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis
ſecuritate. Sed hoc eſt Dei optimi & tantùm boni, patientiæ iniuriam facere, violentiæ
Ibidem. ianuam pandere, probos non defendere, improbos non coërcere. [224] *Omni petenti te, dato*,
vtique indigenti: vel tanto magis indigenti, ſi etiam & abundanti. Ne quis ergo indigeat,
Deut. 15. in datorem paratam habes in Deuteronomio formam creatoris: Non erit, inquit, in te in-
digens: [225] vti benedicens benedicat te Dominus Deus tuus: Datorem ſcilicet, qui fecerit
non eſſe indigentem. Et plus hîc, non enim petenti iubet dari. Sed nõ ſit, inquit, indigens
in te, id eſt cura vltrò ne ſit. quo magis petenti præiudicat dandum, etiam in ſequentibus:
Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec conſtringes manum
tuam à fratre tuo indigente. Aperiens aperies illi manum, fœnus fœnerabis illi quantum
deſiderarit.

A deſiderarit. fœnus enim niſi petenti dari non ſolet. [226] Sed de fœnore poſtmodùm. Nunc
ſi qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iuſſiſſe, Chriſtum verò om-
nibus petẽtibus, vt hoc ſit nouum atque diuerſum, immò vnũ erit ex his per quæ lex crea-
toris erit in Chriſto. Non enim aliud Chriſtus in omnes præcipit, quàm quod creator in
fratres. Nam & ſi maior eſt bonitas quæ operatur in extraneos, ſed non prior ea quæ antè
debetur in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quòd ſi ſecundus gradus bo-
nitatis eſt in extraneos, qui in proximos primus eſt, eiuſdem erit ſecundus gradus cuius &
primus, faciliùs quàm vt eius ſit ſecundus, cuius non exiſtit primus. Ita creator & ſecundũ
naturæ ordinem primùm in proximos docuit benignitatem, emiſſurus eam poſteà in ex-
traneos: & ſecundum rationem diſpoſitionis ſuæ, primò in Iudæos, poſtea & in omne ho-
minum genus. Ideóque quamdiu intra Iſraëlem erat ſacramentum, meritò in ſolos fratres
miſericordiam mandabat. At vbi Chriſto [227] dedit gentes hæreditatem, & poſſeſſionem *Pſal. 2.*
terminos terræ, & cœpit expungi quod dictũ eſt per Oſee: [228] Non populus meus, populus *Oſee. 1. & 2.*
meus: & non miſericordiam conſequuta, miſericordiam conſequuta, Natio ſcilicet: exin-
de Chriſtus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miſe-
ratione ſicut in vocatione. Ita & ſi quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gen-
tium accepit. [229] *Et ſicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis.* In iſto præcepto vti- *Luc. 6.*
que alia pars eius ſubauditur: Et ſicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne fa-
ciatis illis. Hoc ſi nouus Deus & ignotus retrò, & nondum planè editus præcepit, qui me
B nulla antehac inſtitutione formauerit, qua prius ſcirem quid deberẽ mihi velle vel nolle,
atque ita & aliis facere, quæ mihi vellem: non facere, quæ & mihi nollem, [230] paſſiuitatem
ſententiæ meæ permiſit, nec aſtrinxit me ad conuenientiam voluntatis & facti, vt id aliis
faciam quod mihi velim, & id nec aliis faciam quod mihi nolim. Non enim definiit quid
mihi atque aliis debeam velle vel nolle, vt ad legem voluntatis parem factum, & poſſim
alij non præſtare, quod ab alio mihi velim præſtitum, amorem, obſequium, ſolatium, præ-
ſidium, & eiuſmodi bona: proinde & alij facere quod ab alio mihi fieri nolim, vim, iniuriã,
contumeliam, fraudem, & eiuſmodi mala. Denique hac inconuenientia volũtatis & facti,
[231] agunt Ethnici nondum à Deo inſtructi. [232] Nam etſi natura bonum & malum notum *Matth. 5.*
eſt, non tamen Dei diſciplina: à qua cognita, tunc demum conueniẽtia voluntatis & facti
ex fide, vt ſub metu Dei agitur. Itaque Deus Marcionis quum maximè reuelatus ſit, tamẽ
reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam ſtrictum, & obſcurum, & cæcum
adhuc, & faciliùs pro meo potius arbitrio interpretandum, compendium emittere, [233] cu-
ius nullam præſtruxerat diſtinctionem. At enim creator meus & olim & vbique præcepit
indigentes, pauperes, & pupillos, & viduas, protegi, iuuari, refrigerari: ſicut & per Eſaiam,
[234] Infringito eſurienti panem tuum, & mendicos qui ſine tecto ſunt, in domum tuam in- *Iſai. 58.*
ducito: & nudum ſi videris tegito. Item per Ezechielem de viro iuſto, Panem ſuum dabit *Ezech. 18.*
eſurienti, & nudum conteget. Satis ergo iam tunc me docuit ea facere aliis, quæ mihi ve-
C lim fieri. Proinde denuntians, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falſum *Exod. 20.*
teſtimonium dices, docuit ne faciam aliis quæ fieri mihi nolim: & ideò ipſius erit præce-
ptum in Euangelio, qui illud retrò & præſtruxit & diſtinxit, & ad arbitrium diſciplinæ
ſuæ diſpoſuit: & meritò iam compendio ſubſtrinxit, quoniam & aliâs reciſum ſermonem *Iſai. 10.*
facturus in terris Dominus, id eſt Chriſtus prædicabatur. [[235] Hic nunc de fœnore quũ *Ca. xvii. enũ ex c. vi. Lucæ.*
interponit, [236] *Et ſi fœneraueritis à quibus ſperatis vos recepturos, quæ gratia eſt vobis?* percurre ſe-
quentia Ezechielis de eodem viro iuſto. [237] Pecuniam, inquit, ſuam fœnori non dedit, & *Luc. 6.*
quod abundauerit non ſumet: fœnoris ſcilicet redundantiam quod eſt vſura. Prius igitur *Ezech. 18.*
fuit vt fructum fœnoris eradicaret, quò faciliùs aſſuefaceret hominem ipſi quoque fœ-
nori ſi fortè perdendo, cuius fructum didiciſſet amittere. Hanc etenim dicimus operam
legis fuiſſe procurantis Euangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum di-
ſciplinæ Chriſtianæ nitorem, primis quibuſque præceptis balbutientis adhuc benignita-
tis informabat. Nam & ſuprà, [238] Et pignus, inquit, reddet, vtique ſi non ſit ſoluendo: quia *Ibidem.*
ſolutori vtique pignus reſtituendum eſſe, vtrum homo ſcriberet? Multo manifeſtius in
Deuteronomio. [239] Non dormies ſuper pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa *Deut. 24.*
ſolis occaſum, & dormiet in pallio ſuo. [240] Adhuc clariùs ſuprà. Dimittes omne debi- *Deuter. 15.*
tum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non repoſces: quoniam remiſſio Do-
mini Dei tui inuocata eſt. Porrò quũ debitũ dimitti iubet, [241] vtique non exſoluturo plus
enim eſt, &, ſi exſoluturo, quũ repoſci vetat, quid aliud docet quàm non exſoluturos fœne-

Luc. 6. remus,qui tam detrimentum fœnori indixit? [242] *Et eritis filij Dei.* Nihil impudentius,ſi ille D
nos ſibi filios faciet, qui nobis filios facere non permiſit,auferendo connubium.Quomo-
do in id nomen allectutus eſt ſuos, quod iam eraſit?Filius ſpadonis eſſe non poſſum, maxi-
mè quum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui condi-
Gen. 1. 2. & 3. tor vniuerſitatis,quàm ſpado qui nullius ſubſtantiæ conditor.Et ſi marem ac fœminã non
miſcuiſſet creator, & ſi non vniuerſis quoque animalibus filios conceſſiſſet, hoc etam eius
ante paradiſum, ante delictum, ante exilium,ante duos, vnum. denuò factus filius fui ſta-
tim quum me manibus enixus eſt, quum de ſuo halitu mouit. Ille me nunc ruſſus filium
Luc. 6. nuncupat, iam non in animam, ſed in ſpiritum pariens. [243] *Quia ipſe*,inquit,*ſuauis eſt aduerſus*
Matth. 5. *ingratos & malos.* [244] Euge Marcion, ſatis ingenioſe detraxiſti illi; pluuias & ſoles, ne crea-
Luc. 6. tor videretur. Sed quis iſte ſuauis, qui ne cognitus quidem vſque adhuc? quomodo ſuauis
Matth. 5. à quo nulla beneficia præceſſerant? Hoc genus ſuauitatis, qua ſoles & imbres qui fœnera-
uerat,non recepturus ab humano genere vt creator; qui pro tanta elementorum liberali-
Rom. 1. *Luc. 6.* tate faciliùs idolis quàm ſibi debitum gratiæ referẽtes homines vſque adhuc ſuſtinet.Verè
Pſal. 18. ſuauis etiam ſpiritalibus cõmodis. [245] Eloquia enim Domini dulciora ſuper mel & fauos.
Ille igitur & ingratos ſuggillauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius ſolem & imbres tu
quoque Marcion ingratos habuiſti. Ceterùm tuus non poterat iam queri ingratos, qui
Luc. 6. non parauerat gratos.Miſericordiam quoque præcipiens. [246] *Eſtote, inquit, miſericordes, ſicut*
Iſai. 58. *pater veſter miſertus eſt veſtri.* Hoc erit, Panem infringito eſurienti, & mendicos ſine tecto in
Iſai. 1. domum tuam inducito,& nudum ſi videris tegito,&: Iudicate pupillo,& iuſtificate viduã. E
Oſee 6. Agnoſco doctrinam eius veterem; qui mauult miſericordiã, quàm ſacrificium. Aut ſi alius
nunc miſericordiam præcepit, quia & ipſe miſericors ſit, cur tanto æuo miſericors mihi
Luc. 6. non fuit? [247] *Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne condemnemini. Dimittite & dimit-
temini. Date & dabitur vobis, menſuram bonam, preſſam, ac fluentem dabunt in ſinum veſtrum. Eadem
qua menſi eritis menſura, remetietur vobis.* Vt opinor, hæc [248] retributionem pro meritis prouo-
catam ſonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantùm: ergo humanam docet di-
ſciplinam & mercedem,& in totum hominibus obediemus. Si à creatore vt à iudice,& diſ-
punctore meritorum: ergo illi noſtrum impellit obſequium,apud quem cõſtituit retribu-
tionem captandam vel timendam, prout quiſque iudicauerit,aut condẽnauerit,aut dimi-
ſerit,aut mẽſus fuerit. Si ab ipſo: ergo & ille iam iudicat,quod Marciõ negat. Eligãt itaque
Marcionitæ, ne tanti ſit de magiſtri regula excidere, quàm Chriſtum aut hominibus aut
Ibidem. creatori docentem habere. [249] *Sed cæcus cæcum ducit in foueam.* Credunt aliqui Marcioni. Sed
Ibidem. *non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum.* Hoc & meminiſſe debuerat Apelles, Marcionis de diſcipu-
Ibidem. lo emendator. *Eximat & de oculo ſuo trabem* hæreticus, *tunc in oculo Chriſtiani, ſi quam putat ſti-*
Ibidem. *pulam, reuincat.* Proinde & *arbor bona non proferat malum fructum*, quia nec veritas hæreſim: *nec*
Ibidem. *mala bonum*, quia nec hæreſis veritatem. Sic *nec* Marciõ *aliquid boni de theſauro* Cerdonis *malo
protulit*, nec Apelles de Marcionis. multo enim hæc cõgruentiùs in ipſos interpretabimur,
[250] quæ Chriſtus in homines allegorizauit, nõ in duos Deos, ſecundum ſcandalũ Marcio- F
nis. Puto me non temerè huc vſque adhuc lineæ inſiſtere, qua definio nuſquam omninò a-
lium Deum à Chriſto reuelatum. [251] In hoc ſolo adulteriũ Marcionis manus ſtupuiſſe mi-
ror, niſi quod etiã latrones timent. Nullũ maleficium ſine formidine eſt, quia nec ſine con-
ſcientia ſui. Tam diu ergo & Iudæi nõ alium Deum norant, quàm præter quem neminem
adhuc norant: nec alium Deum appellabant, quàm quem ſolũ norant. Si ita eſt, quis vide-
Ibidem. bitur dixiſſe, [252] *quid vocatis Domine Domine?* Vtrúmne qui nunquam hoc fuerat vocatus, vt
nuſquam adhuc æditus? An ille qui ſemper Dominus habebatur, vt à primordio cognitus?
Deus ſcilicet Iudæorum. Quis item adieciſſe potuiſſet, *& non facitis quæ dico?* Vtrúmne qui
cùm maximè edocere tentabat: an qui à primordio ad illos & Legis & Prophetarum elo-
quia mandauerat? Qui & inobaudientiam illis exprobrare poſſet, etiamſi nunquam aliàs
Iſai. 29. exprobraſſet. Porrò qui ante Chriſtum, Populus iſte me labiis diligit, cor autem eorum
longè abſiſtit à me, concionatus eſt, veterem vtique illis contumaciam imputabat. Alio-
quin quàm abſurdum, vt nouus Deus nouus Chriſtus, nouæ tantæque religionis illumi-
nator, contumaces & inobſequentes pronuntiaret, quos non potuiſſet experiri.

CA. XVIII. ex VII. c. Lucæ. [[253] Proinde *extollenda fide Centurionis*, incredibile ſi is *profeſſus eſt talem ſe fidem nec in Iſraële in-
ueniſſe*, ad quem non pertinebat fides Iſraëlis. Sed nec exinde pertinere poterat adhuc
Luc. 7. cruda vt probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit
illi alienæ fidei exemplo vti? Quoniam ſi ita eſſet, dixiſſet talem fidem nec in Iſraële
vnquam

A vnquam fuiſſe: ceterùm dicens talem fidem debuiſſe inueniri in Iſraële, quíque ad hoc ve-
niſſet, vt eam inueniret, Deus ſcilicet & Chriſtus Iſraëlis, quam non ſugillaſſet, niſi exactor
& ſectator eius. Æmulus verò etiam maluiſſet eam talem inuentam, ad quã infirmandam
& deſtruendam magis venerat, non ad comprobandam. [254] *Reſuſcitauit & mortuum filium* Ibidem.
viduæ, non nouum documentum. Hoc & Prophetæ creatoris ædiderant, quanto magis fi- 3. Reg. 17.
lius? Adeò autem in illud vſque momenti, nullum alium Dominus Chriſtus intulerat, vt & 4. Reg. 4.
omnes illic *creatori gloriam retulerint, dicẽtes.* [255] *Magnus Prophetes prodijt in nobis, & reſpexit Deus* Luc. 7.
populum ſuum. Quis Deus? vtique cuius populus, & à quo Prophetæ. Quòd ſi illi quidem
creatorem glorificabant, Chriſtus verò & audiens & ſciens non corrigebat, & quidem in
tanto documento mortui reſuſcitati creatorem adhuc orantes, ſine dubio aut non alium
circumferebat Deum, quàm quem in ſuis beneficiis atque virtutibus honorari ſuſtinebat:
aut quale eſt vt illos tam diu errantes ſuſtineret, ad hoc veniens vt errori eorum medere-
tur? [256] Sed ſcandalizatur *Ioannes auditu virtutibus Chriſti* vt alterius. At ego rationẽ ſcandali Ibidem.
priùs expediam, quò faciliùs hæretici ſcandalum explodam. Ipſo iam Domino virtutũ ſer-
mone & ſpiritu patris operãte in terris, & prædicante, neceſſe erat portionem ſpiritus ſan-
cti, quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat [257] præpataturam viarum Domi- Iſai. 40.
nicarum, abſcedere iam ab Ioanne, redactam ſcilicet in Dominum, vt in maſſalem ſuam
ſummam. Itaque Ioannes communis iam homo & vnus iam de turba, ſcandalizabatur
quidem quâ homo, ſed non quâ alium Chriſtum ſperans vel intelligens, qui neque vn-
B de ſperaret vt nihil noui docentem vel operantem. Nemo hæſitabit de aliquo, quem
dum ſcit non eſſe, nec ſperat nec intelligit. Ioannes autem certus erat neminem Deum
præter creatorem, vel quâ Iudæus, etiam Prophetes planè faciliùs quaſi hæſitauit de eo,
quem quum ſciat eſſe, an ipſe ſit neſciat. Hoc igitur metu & Ioannes, [258] *Tu es, inquit, qui* Luc. 7.
venis, an alium exſpectamus? Simpliciter inquirens an ipſe veniſſet quem exſpectabat, Tu es,
qui venis, id eſt, qui venturus es, an alium exſpectamus? Id eſt, an alius eſt quem exſpe-
ctamus, ſi non tu es quem venturum exſpectamus? Sperabat enim ſicut omnes opina-
bantur ex ſimilitudine documentorum, potuiſſe & Prophetam interim miſſum eſſe, à
quo alius eſſet, id eſt maior ipſe ſcilicet Dominus, qui venturus exſpectabatur. Atque a-
deò hoc erat Ioannis ſcandalum, quòd dubitabat ipſum veniſſe quem exſpectabant, quem
& prædicatis operationibus agnouiſſe debuerant; [259] *vt Dominus, per eaſdem operationes agno-* Ibidem.
ſcendum ſe nuntiauerit Ioanni. Quæ quum conſtet prædicata in Chriſtum creatoris, ſicut ad
ſingula oſtendimus, ſatis peruerſum, vt Chriſtum non creatoris per ea renuntiarit intelli-
gendum, per quæ magis Chriſtum creatoris agnoſci compellebat. Multo peruerſiùs, [260] ſi
& *teſtimonium Ioanni perhibet*, non Ioannis *Chriſtus, Propheten eum confirmans, immò & ſuprà,* Ibidem.
vt angelum, [261] *ingerens etiam ſcriptum ſuper illo: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui*
præparabit viam tuam. Eleganter ad ſuperiorem ſenſum ſcandalizati Ioannis commemo-
rans Prophetiam: vt confirmans præcurſorem Ioannem iam aduenisse, extingueret ſcru-
C pulum interrogationis illius, Tu es, qui venis, an alium exſpectamus? Præcurſore enim iam
functo officium, præparata via Domini, ipſe erat intelligendus, cui præcurſor miniſtra-
uerat, [262] *Maiore quidem omnibus natis mulierum, ſed* non ideò ſubiecto, ei *qui minor fuerit, in re-* Ibidem.
gno Dei; quaſi alterius ſit Dei regnũ, in quo modicus quis *maior erit Ioanne*: alterius Ioannes,
qui omnibus natis mulierum maior ſit. Siue enim de quocunque dicit modico per humi-
litatem, ſiue de ſemetipſo, quia minor Ioanne habebatur, omnibus ſcilicet in ſolitudinem
concurrentibus ad Ioannem potius quàm ad Chriſtum: Quid exiſtis videre in ſolitudi-
nem? tantundem & creatori competit, & Ioannem ipſius eſſe maiorem natis mulierum,
& Chriſtum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus ſit in regno æquè crea-
toris, & qui ſit maior tanto Propheta, qui non fuerit ſcandalizatus in Chriſtum, quod
tunc Ioannem minuit. [263] Diximus de remiſſa peccatorum. [264] Illius autem *peccatricis* Ibidem.
fœminæ argumentum eò pertinebit, vt quum *pedes Domini oſculis figeret, lacrymis inundaret, cri-*
nibus detergeret, vnguento perduceret, ſolidi corporis veritatem non phantaſma inane tra-
ctauerit. [265] Et vt peccatricis pœnitentia, ſecundum creatorem meruerit; veniam præ- Oſee. 6.
ponere ſolitum ſacrificio. Sed & ſi pœnitentiæ ſtimulus ex fide acciderat, per pœni- Luc. 7.
tentiam ex fide iuſtificatam, *ab eo audit, Fides tua te ſaluam fecit*, qui per Abacuc pro- Abac. 3.
nuntiarat, [266] Iuſtus ex fide ſua viuet. [[267] Quòd *diuites Chriſto mulieres adhærebant, quæ* C. xix. ex
& de facultatibus ſuis miniſtrabant ei, inter quas & vxor regis procuratoris; de Prophetia eſt. VIII. cap. Lucæ.
Has enim vocabat per Eſaiam: [268] Mulieres diuites exſurgite, & audite vocem meam; Iſai. 32.

Digitized by Google

vt diſcipulas primò, dehinc vt operarias & miniſtras oſtenderet, filiæ in ſpe audite ſermo- D
nes meos. Dies anni mementote cum labore in ſpe. Cum labore enim quo ſequebantur, &
ob ſpem, miniſtrabant. Æquè de parabolis ſemel ſufficiat probatum, hoc genus eloquij à
Iſai. 6. creatore promiſſum. [269] At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: Aure audie-
Luc. 8. tis & non audietis, dedit Chriſto frequenter inculcare; *qui habet aures audiat.* Nõ quaſi ex di-
uerſitate auditum permitteret Chriſtus, quem ademiſſet creator: ſed quia cõminationem
exhortatio ſequebatur, Primò aure audietis & nõ audietis, dehinc qui habet aures audiat.
Non enim audiebant vltrò qui aures habebant? ſed oſtendebat aures cordis neceſſarias,
Ibidem. quibus illos audituros negarar creator. Et ideò per Chriſtum adiicit, [270] *Videte quomodo au-
diatis & non audiatis*: non corde ſcilicet audientes, ſed aure. Si dignum ſenſum pronuntia-
tioni accommodes pro ſenſu eius qui auditui ſuſcitabat, etiam dicẽdo, Videte quomodo
audiatis, non audituris minabatur. Sanè nominatut mitiſſimus Deus, quia nec iudicat, nec
Ibidem. iraſcitur. Hoc probat etiam ſubiacens ſenſus. [271] *Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet,
etiã quod habere ſe putat auferetur ei.* Quid dabitur? Adiectio fidei, vel intellectus, vel ſalus ipſa.
Quid auferetur? Vtique quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur. Si à creatote auferetur,
ab eo & dabitur. Si à Deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamen nomine
comminatur ablationem, non erit eius Dei qui neſcit comminari, quia non nouit iraſci.
Ibidem. [272] Miror autem quum *lucernam negat abſcondi ſolere*, qui ſe tanto ſeculo abſconderat maius
& neceſſarius lumẽ, quum omnia de occulto in apertum repromittit, qui Deũ ſuum vſque
adhuc obumbrat, expectans opinor naſci Marcionem. Venimus ad cõſtantiſſimum argu- E
» mentum omnium qui Domini natiuitatem in controuerſiã deferunt. [273] Ipſe, inquiunt,
Ibidem. » *conteſtatur* ſe non eſſe natum, *dicendo, Quæ mihi mater, & qui mihi fratres*? [274] Ita ſemper hære-
» tici aut nudas & ſimplices voces, conjecturis quò volunt rapiunt: aut rurſus cõditionales
Ibidem. & rationales, ſimplicitatis conditione diſſoluunt, vt hoc in loco. Nos contrariò dicimus,
primò non potuiſſe illi *annuntiari, quòd mater & fratres eius foris ſtarent quærentes videre eum*, ſi
nulla illi mater & fratres nulli fuiſſent, quos vtique norat qui annuntiarat, vel retrò notos,
vel tunc ibidem compertos, dum eũ videre deſiderãt, vel dum ipſi nuntium mandant. Ad
hanc primam propoſitionem noſtram ſolet ex diuerſo reſponderi, Quid enim ſi tentandi
gratia nuntiatum eſt ei? Sed hoc ſcriptura non dicit, quæ quanto ſignificare ſolet ex tenta-
Luc. 10. tione quid factum. [275] Ecce legis doctor aſſurrexit tentans eũ, & de tributi conſultatione:
Luc. 20. Et acceſſerunt ad eum Phariſæi tentantes eum: tanto vbi non facit tentarionis mentionẽ,
non admittit rentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti cauſas tentationis ex-
poſtulo, cui rei tentauerint illum, per nominationem matris & fratrum. Si vt ſcirent natúſ-
ne eſſet, an non: quando de hoc fuit quæſtio quam ex iſta tentatione diſcuterent? Quis au-
tem dubitaret natum, quem videret hominẽ? Quem audiſſet filium ſe hominis profeſſum:
Luc. 7. Quem de cõſpectu omnis humanæ qualitatis dubitaret Deũ, aut filium Dei credere, Pro-
pheten faciliùs: exiſtimantes licet magnum aliquem vtique tamen natum. Etiamſi in ex-
ploratione natiuitatis tentandus fuiſſet, quodcunque aliud argumentum tentationi com- F
petiſſet, quàm per earum perſonatum mentionem quas potuit etiã natus non habere. Dic
mihi, omnibus natis mater aduiuit? omnibus natis adgenerantur & fratres? nõ licet patres
Luc. 2. magis & ſorores habere, vel & neminẽ? [276] Sed & cenſus conſtat actos ſub Auguſto nunc
in Iudæam per Sentium Saturninum, apud quos genus eius inquirere potuiſſent. Adeò
Luc. 8. nullo modo conſtitit ratio tenrationis iſtius. Et verè mater & fratres eius foris ſtabant. Su-
pereſt & inſpicere ſenſum non ſimpliciter pronuntiãtis, Quæ mihi mater aut fratres? quaſi
ad generis & natiuitatis negationem: ſed & ex cauſæ neceſſitate & conditione rationali.
Tam proximas enim perſonas foris ſtare extraneis intus defixis ad ſermones eius, amplius
& auocare eum à ſolenni opere quærentes, meritò indignatus eſt, non tã abnegauit quàm
Ibidem. abdicauit. Atque adeò quum præmiſiſſet: Quæ mihi mater & qui mihi fratres? ſubiungẽs,
niſi qui audiunt verba mea & faciunt ea, tranſtulit ſanguinis nomina in alios, quos magis proxi-
mos pro fide iudicaret. Nemo autem transfert quid, niſi ab eo qui habet id quod tranſ-
fert. Si ergo matrem & fratres eos fecit qui non erant, quomodo negauit eos qui erant?
Matth. 10. meritorum ſcilicet conditione, non ex proximorum negatione: in ſemetipſo docens, Qui
patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo Dei, non eſſe dignum diſcipulum. Ce-
terùm ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quòd illos nolebat agnoſcere: quòd
alios adoptabat, confirmabat quos ex offenſa negauit, quibus non vt veriores ſubſti-
tuit, ſed vt digniores. Denique nihil magnum, ſi fidem ſanguini præpoſuit, quem non
habebat.

A habebat. [[277] *Quis* autem *iſte eſt qui & ventis & mari imperat?* nimirùm nouus dominator at- CAP. XX.
que poſſeſſor elementorum ſubacti iam & excluſi creatoris. Non ita eſt. Sed agnorant ſub- ex cod. 8.
ſtantiæ auctorem ſuum, quæ famulis quoque eius obaudire conſueuerant. Inſpice Exo- c. Lucæ.
dum Marcion; Aſpice mari rubro vaſtiori ſuper omnia ſtagna Iudææ, virgam Moyſi im- *Exod.* 14.
perantem, vt funditùs proſciſſum, & pari vtrinque ſtupore diſcriminis fixum, ſicco popu-
lum pede, inteſtino itinere tranſmitteret, ruſuſque ſub eiuſdem virgæ nutu, redeunte na-
tura, Ægyptium exercitum vndarum concordia obrueret: [278] in quod opus & Auſtri ſer-
nierunt. [279] Lege ex ſorte familiæ dirimendæ in tranſitu eius Iordanis machæram fuiſſe, *Ioſue* 3. &
cuius impetum atque decurſum planè & Ieſus docuerat Prophetis tranſmeantibus ſtare. 4.
Quid ad hæc? Si tuus Chriſtus eſt, non erit potentior famulis creatoris. Sed his ſolis exem-
plis vſus eſſem, ſi non etiam prædicatio marinæ iſtius expeditionis Chriſtum anteceſſiſſet.
Nam quum transfretat, Pſalmus expungitur: Dominus, inquit, ſuper aquas multas. Quum *Pſal.* 28.
vndas freti diſcutit, [280] Abacuc adimpletur: Diſperges, inquit, aquas itinere. Quum ad mi- *Abac.* 3.
nas eius eliditur mare, Naum quoque abſoluitur: [281] Comminans, inquit, mari & are- *Naum.* 1.
faciens illud, vtique cum ventis quibus inquietabatur. Vnde vis meum vindicẽ Chriſtum,
de exemplis an de Prophetis creatoris? [282] Age nunc qui militarem & armatũ bellatorem
prædicari putas, nõ figuratè nec allegoricè, qui bellum ſpiritale aduerſus ſpiritales hoſtes,
ſpiritali militia, & ſpiritalibus armis, ſpiritaliter debellaturus eſſet; [283] *Quum inuenis in vno ho- Luc.* 8.
mine multitudinem dæmonum, legionem ſe profeſſam, vtique ſpiritalem, diſce & Chriſtum expu-
B gnatorem ſpiritalium hoſtium, ſpiritaliter armatum, & ſpiritaliter bellicoſum intelligen-
dum: atque ita ipſum eſſe, qui cum legione quoque dæmonũ erat dimicaturus: vt & de hoc
bello Pſalmus poſſit videri pronũtiaſſe: Dominus validus, Dominus potens in bello. Nam *Pſal.* 23.
cum vltimo hoſte morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. [284] Cuius autem
Dei filium Ieſum legio teſtata eſt? Sine dubio cuius tormenta & abyſſum nouerant & timebant. *Luc.* 8.
nec enim videtur poſſe ignoraſſe adhuc quòd noui & ignori Dei virtus operaretur in ter-
ris: quia veriſimile non eſt creatorẽ ignoraſſe. Si enim aliũ ſupra ſe Deum ignorauerat ali-
quando, tamen iam infra cœlum ſuũ agentem, vtique compererat. quòd autem Dominus
comperiſſet, iam & vniuerſæ familiæ innotuiſſet in eodẽ mundo, & intra eundẽ ambitum
cœli, quo peregrina diuinitas conuerſaretur. In quantum ergo & creator ſciſſet eã, & ſub-
ſtantiæ eius, ſi fuiſſet: in tantũ quia nulla fuit, non alium dæmones ſciebant quàm Dei ſui
Chriſtũ. Non *depetunt* ab alio, quod meminiſſent petendum ſibi à creatore, *veniam* ſcilicet *Ibidem.*
abyſſi creatoris. Denique impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erant, quia ſæui Dei fi-
lium eum fecerant? Et qualis erit qui mentitos iuuabat, qui infamãtes ſuſtinebat? Sed enim
quia mentiri non erant, quia Deũ abyſſi & ſuum cognouerant, ita eum ſe & ipſe confirma-
uit, quem cognouerunt dæmones Ieſum iudicem & vltoris Dei filium. Ecce aliquid & de
illis puſillitatibus & infirmitatibus creatoris in Chriſto. Ignorantiã enim & ego adſcribe-
re ei volo. Permittite mihi aduerſus hæreticum. [285] *Tangitur à fœmina quæ ſanguine fluitabat, & Ibidem.*
neſciuit à qua. *Quis me, inquit, tetigit?* Etiã *excuſantibus diſcipulis, perſeuerat* in ignorãtiæ voce: *Teti-*
C *git me aliquis.* idque de argumẽto affirmat. *Senſi enim virtutem ex me profectam.* Quid dicit hæ-
reticus? Sciebátne perſonam? Et cur quaſi ignorans loquebatur? [286] Vt confeſſionem certè
prouocaret, vt timorem probaret. Sic & Adã aliquando quæſierat, quaſi ignorans: Adam *Gen.* 3.
vbi es? Habes & creatorẽ cum Chriſto excuſatum, & Chriſtum creatori adæquatum. Sed
& hoc, qui aduerſarius legis, [287] vt quia lex à contactu fœminæ ſanguinantis ſummouet, *Leuit.* 15.
idcircò geſtierit non tantùm contactum eius admittere, ſed etiam ſanitatem donare. O
Deum nõ natura beneficum, ſed æmulatione. [288] At enim ſi fidem mulieris inuenimus ita
meruiſſe, quum *dicit: Fides tua te ſaluam fecit*, quis es vt [289] æmulationem legis interpreteris *Luc.* 5.
in iſto facto, quod ipſe Dominus ex fidei remuneratione æditum oſtendit? Sed hanc vis
mulieris fidem conſtituere, qua contempſerat legem. Et cui credibile, vt mulier nullius
adhuc Dei conſcia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrumperet, eam cui adhuc
tenebatur? Qua denique fide irrupit? in quem Deum credens, quem ſpernens? Creato-
rem? Certè enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium Deum ignorabat: & quo-
modo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, ſi irrupit, quàm ex fide creatoris. Quo-
modo enim vtrunque conueniet, vt & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam
irrupiſſe non debuit? [290] Dicam: fides hæc fuit primò, qua Deum ſuum confidebat;
miſericordiam malle quàm ipſum ſacrificium, qua eum Deum certa erat operari in Chri- *Oſee* 6.
ſto, qua ſic eum tetigit, nõ vt hominem ſanctum, nec vt Prophetã, quem contaminabilem

Digitized by Google

pro humana ſubſtantia ſciret: ſed vt ipſum Deum, quem nulla ſpurcitia pollui poſſe præ- D
ſumpſerat. Itaque non temerè interpretata eſt ſibi legem, ea contaminari ſignificantem,
quæ eſſent contaminabilia: non Deum, quem in Chriſto confidebat. Sed & illud recogi-
Leuit. 15. tauit, [291] ordinarium & ſolennem menſtrui vel partualis ſanguinis fluxum in lege taxari,
& 12. qui veniat ex officio naturæ, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis re-
dundabat, cui non modum temporis, ſed diuinæ miſericordiæ auxilium neceſſarium ſcie-
bat. Atque ita poteſt videri legem non irrupiſſe, ſed diſtinxiſſe. Hæc erit fides, quæ contu-
Iſai. 7. lerat etiam intellectum. [292] Niſi credideritis, inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans
Chriſtus eius fœminæ, quæ ſolum credebat creatorem, eius fidei ſe Deũ reſpondit, quam
probauit. Nec illud omittam, quòd [291] dum tangitur veſtimentum eius, vtique corpori
non phantaſmati inditum, corpus quoque demonſtrabatur: non quaſi iam de hoc retra-
ctemus, ſed quia ad præſentem conſpirat quæſtionem. Si enim non erat veritas corporis,
phantaſma vtique contaminari, quà res vacua, non poſſet. Qui ergo non poteſt contami-
nari præ inanitate ſubſtantiæ, quomodo voluiſſet? Vt æmulus legis mentiebatur, qui non
C. xxi. ex verè polluebatur. [[294] *Dimittit diſcipulos ad prædicandum Dei regnum.* Nunquid vel hic ædi-
ix. c. Luc. dit, [295] cuius *prohibet eos victui aut veſtitui quid in viam ferre?* Quis hoc mandaſſet, [296] niſi qui
Luc. 9. & coruos alit, & flores agri veſtit? Qui boui quoque terenti libertatem oris ad veniam pa-
Luc. 12. buli ex opere ſummouendi antè præcepit: [297] quia dignus operarius mercede ſua. Hæc
1. Cor. 9. Marcion deleat, dum ſenſui ſalua ſint. [298] At quum *iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à*
Luc. 10. *quibus excepti non fuiſſent, & hoc in teſtimonium* mandat fieri: nemo teſtatur quod non iudicio E
Luc. 9. deſtinatur: inhumanitatem qui in teſtationem redigi iubet, iudicem comminatur. Nul-
Ibidem. lum Deum nouum à Chriſto probatum illa etiam opinio omniũ declarauit, quia [299] *Chri-
ſtum Ieſum, alij Ioannem, alij Heliam, alij vnum aliquem ex veteribus Prophetis Herodi aſſeuerabant.* Ex
quibus quicunque fuiſſet, non vtique ob hoc eſt ſuſcitatus, vt alium Deum poſt reſurre-
Ibidem. ctionem prædicaret. [100] *Paſcit populum in ſolitudine*, de priſtino ſcilicet more. Aut ſi non ea-
Exod. 12. dem & maieſtas, ergo iam minor eſt creatore, qui non vno die; ſed annis quadraginta; nec
& 16. *de* inferioribus *materiis panis & piſcis*; ſed de manna cœleſti; nec *quinque* circiter, ſed ſexcẽta
Luc. 9. *milia hominum* protelauit. Adeò autem ea fuit maieſtas, vt & pabuli exiguitatem non tan-
tùm ſufficere, verùm *etiam exuberare*, de priſtino voluerit exemplo. Sic enim & in tempore
3. Reg. 17. famis ſub Helia viduæ Sareptenſi modica & ſuprema alimenta ex Prophetæ benedictio-
ne per totum famis tempus redundauerant. [101] Habes tertium Baſiliarum, ſi & quartum
4. Reg. 4. reſoluas, inuenies totum hunc ordinem Chriſti circa illum Dei hominem; qui oblatos ſibi
viginti hordeaceos panes quum populo diſtribui iuſſiſſet, & miniſter eius proinde compa-
rara multitudine & pabuli mediocritate, reſpondiſſet, quid ego hoc dem in conſpectum
centum milibus hominum? Da, inquit, & manducabunt: quoniam hæc dicit Dominus: Et
manducauerunt & reliquerunt reliquias ſecũdum dictum Domini. O Chriſtum & in no-
Luc. 9. uis veterem. [102] Hæc itaque qui viderat *Petrus*, & cum priſtinis compararat, & non tantùm
retrò facta, ſed & in futurum iam tunc prophetantia recognouerat, *interroganti Domino, quis* F
Pſal. 2. *nam illis videretur*, quum *pro omnibus reſponderet: Tu es Chriſtus*: non poteſt non eũ ſenſiſſe Chri-
Iſai. 45. ſtum, niſi [103] quem nouerat in ſcripturis, quem iam recẽſebat in factis. Hoc & ipſe confir-
Thren. 4. & Dan. 9. mat vſque adhuc patiens, immò & ſilentium indicens. Si enim Petrus quidem nõ poterat
Luc. 9. alium eum confiteri, quàm creatoris, [104] *ille autem præcepit, ne cui hoc dicerent*, vtique id noluit
" prouulgari quod Petrus ſenſerat. Immò, inquis, quia non rectè ſenſerat, noluit mendacium
Ibidem. " diſſeminari. Sed aliam ſilentij cauſam edixit, [105] quia *oporteret filium hominis multa pati, & re-
probari à presbyteris & ſcribis & ſacerdotibus, & interfici, & poſt tertium diem reſurgere.* Quæ quum
prędicata ſint, & ipſa in Chriſtũ creatoris, [106] ſicut ſuis locis implebimus: ſic quoque ipſum
ſe oſtendit eſſe, in quem prædicabantur. Certè & ſi non eſſent prædicata, eam cauſam in-
dicti ſilentij protulit, quæ non Petri errorem demõſtraret, ſed obeundarum paſſionum ne-
Ibidem. ceſſitatem. [107] *Qui voluerit, inquit, animam ſuam ſaluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam
propter me, ſaluam faciet eam.* [108] Certè filius hominis hanc ſententiam emiſit. Perſpice igitur
Dan. 3. & tu cum rege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium ho-
minis (nondum enim verè erat, nondum ſcilicet natus ex homine) iam tunc iſtos exi-
tus conſtituentem. Saluas facit animas trium fratrum, qui eas pro Deo perdere conſpi-
rauerant: Chaldæorum verò perdidit, quas illi per idololatriam ſaluas facere maluerant.
Quæ eſt iſta noua doctrina, cuius vetera documenta ſunt? Quanquam & prædicatio-
nes martyriorum tam futurorum, quàm [109] à Deo mercedem relaturorum decucurrerũt.

Vide,

A Vide, inquit Eſaias, quomodo perit inſtus, & nemo excipit corde. Et viri iuſti auferuntur, *Iſai. 57.*
& nemo conſideṫat. Quando magis hoc ſit, quàm in perſecutione ſanctorum eius? Vtique
non ſimplex, nec de naturæ lege communis, ſed illa inſignis & pro fide militaris: in qua qui
animam ſuam propter Deum perdit, ſeruat illam: vt & hic tamen iudicem cognoſcas, qui
malum animæ lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum, ſalute eius remu-
neratur. Sed & zelotem Deum mihi exhibet, malum mälo reddentem. [110] *Qui confuſus, in-* *Luc. 9.*
quit, me fuerit, & ego confundar eum. Quando nec confuſionis materia conueniat, niſi meo
Chriſto: cuius ordo magis pudendus, [111] vt etiam hæreticorum conuitiis pateat, omnem
natiuitatis & educationis fœditatem, & ipſius etiam carnis indignitatem, quanta amari-
tudine poſſunt perorantibus. Ceterùm quomodo ille erit obnoxius confuſionis, qui eam
non capit? non vulua licet virginis tamen fœminæ, coagulatus etſi non ſemine, tamen ex
lege ſubſtantiæ corporalis, ex fœminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus
dictus poſt figuram: [112] non nouem menſium cruciatu [113] deliberatus: non ſubita dolo-
rum concuſſione cum tanti temporis cœno per corporis cloacam effuſus ad terram: nec
ſtatim lucem lacrymis auſpicatus & primo retinaculi ſui vulnere, nec multum ablutus:
[114] nec ſale & melle medicatus: nec pānis iam ſepulturæ inuolucrum initiatus: nec exinde
per immunditias inter ſinus volutatus, moleſtus vberibus, diu infans, vix puer, tardè homo:
ſed de cœlo expoſitus, ſemel grādis, ſemel totus, ſtatim Chriſtus, ſpiritus, & virtus, & Deus
B tantùm. Ceterùm vt nō verus, qui nō videbatur, ita nec de crucis maledicto erubeſcēdus,
cuius carebat veritate carens corpore. Non poterat itaque dixiſſe: Qui me confuſus fue-
rit. Noſter hoc debuit pronuntiaſſe, Minoratus à patre modico citra angelos; Vermis, & *Pſal. 8.*
non homo, ignominia hominis, & nullificamen populi: quatenus ita voluit; vt liuore eius *Pſal. 21.*
ſanaremur: vt dedecore eius ſalus noſtra conſtaret. Et meritò ſe pro ſuo homine depoſuit, *Iſai. 53.*
pro imagine & ſimilitudine ſua, non aliena; vt, quoniam homo non erubuerat lapidem & *Gen. 1.*
lignum adorans, eadem conſtantia non confuſus de Chriſto, pro impudenria Idololatriæ,
ſatis Deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum Chriſto tuo competit Marcion ad
meritum confuſionis? Planè pudere te debet, quòd illum ipſe finxiſti. [[115] Nam & hoc vel *CA. XXII. ex eod. c.*
maximè erubeſcere debuiſti, quod illum *cum Moyſe & Helia in receſſu montis conſpici* pateris, *9 Lucæ.*
quorum deſtructor aduenerat. Hoc ſcilicet intelligi voluit [116] *vox illa de cœlo: Hic eſt filius* *Luc. 9.*
meus dilectus, hunc audite: id eſt, non Moyſen iam & Heliam. Ergo ſufficiebat vox ſola ſine o- *Ibidem.*
ſtentatione Moyſi & Heliæ. Definiendo enim quem audirent, quoſcunque alios vetuiſſet
audiri. Aut nunquid Eſaiam & Hieremiam, ceteróſque quos non oſtendit, permiſit audiri,
ſi vetuit quos oſtendit? Nunc & ſi præſentia illorum fuit neceſſaria, non vtique [117] *in collo-*
quio oſtenderentur, quod familiaritatis indicium eſt: nec *in conſortio claritatis*, quod digna- *Ibidem.*
tionis & gratiæ exemplum eſt: ſed & in ſordibus aliquibus, quod deſtructionis argumen-
tum eſt, immò in tenebris creatoris, quibus diſcutiendis erat miſſus. longè etiam diſcreti
à claritate Chriſti, qui voces & litteras ipſas eorum, ab Euangelio ſuo erat ſeparaturus. Sic
C inalienos demonſtrat illos, dum ſecum habet. Sic relinquendos docet, quos ſibi iungit. Sic
deſtruit, quos de radiis ſuis exſtruit. Quid faceret Chriſtus ipſorum? Credo ſecundum per-
uerſitatem, tales eos reuelaſſet, quales Chriſtus Marcionis debuiſſet: aut quoſcunque alios
ſecum, quàm Prophetas ſuos. Sed quid tam Chriſtus creatoris, quàm ſecum oſtendere præ-
dicatores ſuos? cum illis videri, [118] quibus in [a] reuelationibus erat viſus: cum illis loqui, *a Exod. 2. 6. 6. & 3 Reg 17. 18.*
[119] qui [b] eum fuerant locuti: cum eis gloriam ſuam communicare, [120] à [c] quibus Dominus *19 21 & 4. Reg 19.*
gloriæ nuncupabatur: [121] cum principalibus ſuis, [122] quorum alter [d] populi informator ali- *b Deuter. 18. & 3 Reg 17.*
quando, alter reformator quandoque: alter initiator veteris Teſtamenti, alter conſumma- *c Exod. 33. & 3 Reg 19.*
tor noui? Igitur & Petrus meritò contubernium Chriſti ſui agnoſcens indiuiduitate eius, *d Exod. 20.*
ſuggerit conſilium. [123] *Bonum eſt nos hìc eſſe*. bonum planè, vbi Moyſes ſcilicet & Helias. *Et* *Matth. 19. & Malac 4.*
faciamus hìc tria tabernacula; Vnum tibi, & Moyſi vnum, & Heliæ vnum. [124] *Sed neſciens quid diceret.* *Luc. 9.*
Quomodo neſciens? vtrúmne ſimplici errore, an ratione, quam defendimus in cauſa nouæ
Prophetiæ, gratiæ, ecſtaſin, id eſt amentiam cōuenire? In ſpiritu enim homo conſtitutus,
præſertim quum gloriam Dei conſpicit, vel quum per ipſum Deus loquitur, neceſſe eſt ex-
cidat ſenſu, obumbratus ſcilicet virtute diuina, [125] de quo inter nos & Pſychicos quæſtio
eſt. Interim facile eſt amentiam Petri probare. Quomodo enim Moyſen & Heliam cogno-
uiſſet niſi in ſpiritu? Nec enim imagines eorum vel ſtatuas populus habuiſſet & ſimilitudi-
nes [126] Lege prohibente, niſi quia in ſpiritu viderat: & ita quod dixiſſet in ſpiritu, non in *Exod. 20.*
ſenſu conſtitutus, ſcire non poterat. Ceterùm ſi ſic neſcit quaſi errans, eo quod putaret il-

Luc. 9. lorum eſſe Chriſtum, [127] ergo iam conſtat & [illegible] Petrum interrogatum à Chriſto quem D
ſe exiſtimarent, vt de creatoris dixiſſe, Tu es C[illegible]tus: quia ſi tunc alterius Dei illum cognouiſſet, hic quoque non erraſſet. Quòd ſi ideò & hic errauit, quia & ſuprà, ergo certus es in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Chriſto reuelatam, & vtique adhuc non erraſſe Petrum, Chriſto vſque adhuc nihil eiuſmodi reuelante: & tamdiu non alterius deputandum Chriſtum, quàm creatoris, cuius omnem & hic ordinem expreſſit.
Ibidem. [128] *Tres de diſcentibus arbitros futuræ viſionis & vocis aſſumit*: & hoc creatoris eſt, [129] In tribus,
1 Deut. 19. [1] inquit, teſtibus ſtabit omne verbum. [110] *In montem* [2] *ſecedit*: agnoſco formam loci. [111] Nam
2 Luc. 9. & priſtinum populum apud montem & viſione & voce ſua creator initiarat. Oportebat
Exod. 19. in eo ſuggeſtu conſignari nouum Teſtamentum, in quo conſcriptum vetus fuerat. *Sub* eo-
Luc. 9. & Exod. 19. dem etiam *ambitu nubis*, quam nemo dubitauit de aere creatoris conglobatam, niſi & nubes ſuas illò deduxerat, quia & ipſe per cœlum creatoris viam ruperat: aut proinde & nu-
Luc. 9. bilo creatoris [112] precario vſus eſt. Itaque nec nunc muta nubes fuit, [131] ſed *vox* ſolita *de*
Pſal. 2. *cœlo*, & patris nouum teſtimonium ſuper filio: atque in ſecundo Pſalm. Filius meus es tu:
Iſai. 50. ego hodie genui te. De quo & per Eſaiam: Quis Deum metuens, audiat vocem filij eius?
Luc. 9. Itaque iam repræſentās eum, *Hic eſt filius meus*, Vtique ſubauditur quem repromiſi. Si enim repromiſir aliquando, & poſt ea dicit, Hic eſt: eius eſt exhibentis voce vti in demonſtratione promiſſi qui aliquãdo promiſit; nõ eius cui poſſit reſponderi: ipſe enim tu quis es qui dicas, Hic eſt filius meus, de quo non magis præmiſiſti, quàm teipſum quod prius erat reuelaſti? *Hunc* igitur *audite*, quẽ ab initio edixerat audiendũ in nomine Prophetæ, quoniã & Pro- E
Deuter. 18 phetes exiſtimari habebat à populo. [114] Prophetam, inquit Moyſes, ſuſcitabit vobis Deus ex filiis veſtris, ſecundum carnalem ſcilicet ſenſum: tanquam me audietis illum. [115] Omnis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo ſuo. Sic & Eſaias:
Iſai. 50. Quis in vobis metuens, exaudiat vocem filij eius. Quam & ipſe pater commendaturus e-
Iſai. 44. rat. [116] Siſtens enim inquit verba filij ſui, dicendo ſcilicet, hic eſt filius meus dilectus, hunc audite. Itaque & ſi facta tranſlatio ſit auditionis à Moyſe & Helia in Chriſto, ſed non vt ab alio Deo, nec ad alium Chriſtum, ſed à creatore in Chriſtum eius ſecundum deceſſionem veteris, & ſucceſſionem noui Teſtamenti. Non legatus, inquit Eſaias, nec nuntius, [117] ſed
Iſai. 63. ipſe Dominus ſaluos eos fecit, ipſe iam prædicans & implens Legem & Prophetas. Tradi-
Luc. 9. dit igitur pater filio diſcipulos nouos; oſtenſis priùs cum illo Moyſe & Helia in claritatis prærogatiua, atque ita dimiſſis, [118] quaſi iam & officio & honore diſpunctis, vt hoc ipſum confirmaretur propter Marcionem, ſocietatem eſſe etiam claritatis Chriſti cum Moyſe & Helia. Totum autem habitum viſionis iſtius habemus etiam apud Abacuc, vbi ſpiritus ex
Abac. 3. perſona interdum Apoſtolorum, [119] Domine audiui auditum tuum & extimui. Quem ma-
Luc. 9. gis quàm vocis cœleſtis illius, Hic eſt filius meus dilectus, hunc audite? Conſideraui opera
Zachar. 4. tua, excidi mente. Quo magis quàm cum viſa claritate eius, neſciit quid diceret Petrus? In medio duorum animalium cognoſceris, Moyſi & Heliæ. [140] De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi ſunt, de quibus dictum F
Abac. 3. eſt, Illi duo filij opimitatis aſſiſtunt Domino vniuerſæ terræ. Et rurſum idem Abacuc: Ope-
Luc. 9. ruit cœlos virtus, vtique nubilo illo. Et ſplendor eius vt lux erit: vtique qua etiam *veſtitus eius refulſit*. [141] Et ſi commemoremur promiſſionis Moyſi, hic inuenietur expuncta.
Exod. 33. Quum enim deſideraſſet conſpectum Domini Moyſes dicens, Si ergo inueni gratiam coram te, manifeſta te mihi, vt cognoſcenter videam te, eum conſpectum deſiderans in quo hominem eſſet acturus, quod Propheta ſciebat: ceterùm Dei faciem (iam audierat) nemo homo videbit me, & viuet. Et hunc, inquit, ſermonem quem dixiſti faciam tibi: Et rurſus Moyſes: Oſtende mihi gloriam tuam. Et Dominus ſimiliter de futuro: Ego præcedam in gloria mea. Et reliqua. Et in nouiſſimo. Et tunc videbis poſteriora mea. Non lumbos nec ſuras, ſed quam deſiderauerat gloriam in poſterioribus temporibus reuelan-
Numer. 12. dam. In qua facie ad faciem viſibilem ſe ei repromittit, etiam ad Aaronem dicens: Si fuerit Prophetes in vobis, in viſione cognoſcar illi, [142] & in viſione loquar ad eum, non quomodo ad Moyſen, os ad os loquar ad eum in ſpecie (vtique hominis quam erat geſtaturus) non in ænigmate. [143] Nam & ſi Marcion noluit eum colloquentem Domino oſtenſum,
Exod. 33. ſed ſtantem, tamen & ſtans os ad os ſtabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non extra illum, in gloriam ipſius nedum in conſpectum. De qua gloria non aliter illuſtratus diſ-
Exod. 34. ceſſit à Chriſto, quàm ſolebat à creatore: [144] proinde tunc oculos percutere filiorum Iſraëlis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoque argumentum aduerſus ſe fa-

A ſe facete non vidit. Suſcipio in me perſonam Iſraëlis. [[145] Stet *Chriſtus* Marcionis, & *excla-* C. XXIII.
met: [146] *O genitura incredula, quouſque ero apud vos? quouſque ſuſtinebo vos?* Statim à me audire de- ex eod. c.
bebit. Quiſquis es [147] ἐπερχόμενε, priùs ede qui ſis, & à quo venias, & quod in nobis tibi ius. IX. Lucæ.
Vſque adhuc creatoris eſt totum apud te. Planè ſi ab illo venis, [148] & illi agis, admittimus *Luc.* 9.
increpationem. Si verò ab alio, dicas velim quid nobis vnquam de tuo commiſiſti, quod
credere debuiſſemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec teipſum aliquando nobis re-
uelaſti? Quàm olim apud nos agere cœpiſti, vt tempus queraris? In quibus nos ſuſtinuiſti,
[149] vt patientiam imputes? Aſinus de Æſopi puteo modò venis, & iam exclamas. [Suſci-
pio adhuc & perſonam diſcipulorum in quos inſiliit, O Natio incredula, quàm diu ero vo-
biſcum, quàm diu vos ſuſtinebo? Hanc eruptionem eius vtique hoc modo iuſtiſſimè re-
percuterem; Quiſquis es ἐπερχόμενε, priùs ede qui ſis, à quo venias, quod tibi ius ſit in no-
bis? Vſque adhuc puto creatoris es, & ideò ſecuti ſumus recognoſcentes omnia illius in te.
Quòd ſi ab illo venis, admittimus increpationem. Si verò alij agis, oro te, dicas quid no-
bis aliquando commiſiſti duntaxat de tuo, quod iam credidiſſe debuiſſemus, vt expro-
bres incredulitatem, qui nec auctorem tuum vſque adhuc edis. Quàm olim autem apud
nos agere cœpiſti? vt tempus quoque opponas. In quibus autem nos ſuſtinuiſti? vt & pa-
tientiam iactes. Aſinus de Æſopi puteo, modò huc apparuit, & iã exclamat.] Quis non ita
iniuſtitiam increpationis retudiſſet, ſi eius eum credidiſſet, qui nondum queri debuiſſet?
niſi quòd nec ille eos inſiliſſet, ſi non olim apud illos in Lege, in Prophetis, in virtutibus &
B beneficijs deuerſatus, incredulos ſẽper fuiſſet expertus. [150] Sed ecce *Chriſtus* diligit *paruulos*
taleis eſſe docens debere qui ſemper maiores velint eſſe. Creator autem vrſos pueris immiſit, vlciſcẽs *Ibidem.*
Heliſæum Propheten, cõuicia ab eis paſſum. Satis impudens Antitheſis, quum tam diuer-
ſa committit, paruulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem, quæ 4. *Reg.* 2.
conuiciari poterat, ne dicam blaſphemare. Quia ergo iuſtus Deus, nec pueris impiis pe-
percit, exigens maiori ætati honorem, & vtique magis à minore. Quâ verò bonus adeò di-
ligit paruulos, vt apud Ægyptum benefecerit obſtetricibus protegentibus partus He- *Exod.* 1.
bræos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Chriſti, cum creatore eſt. Iam nũc
Deus Marcionis [151] qui connubium auerſatur, quomodo videri poteſt paruulorum dile-
ctor, [152] quorum tota cauſſa connubium eſt? Qui ſemen odit, fructum quoque execretur
neceſſe eſt. Næ ille ſæuior habendus Ægyptio rege. Nam Pharao educari non ſinebat in-
fantes. Iſte nec naſci, auferens vitam illis etiam decem menſium in vtero. At enim quanto
credibilius, vt eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicendo connubium in propa- *Gen.* 2.
gationem generis humani, ipſum quoque fructum connubij benedicendo promiſit, qui
de infantia primus eſt. [153] Repræſentat creator ignium plagam Helia poſtulante in illo 4. *Reg.* 1.
Pſeudopropheta. Agnoſco iudicis ſeueritatem; [154] è contrario *Chriſti lenitatem, increpantis* eã-
dem animaduerſionem deſtinantes diſcipulos, ſuper illum viculum Samaritarum. Agno-
ſcat & hæreticus ab eodem ſeueriſſimo iudice promitti hanc Chriſti lenitatem, Non con-
C tendet, inquit, nec vox eius in platea audietur. Harundinem quaſſatam non comminuet, *Iſai.* 42.
& linum fumigans non extinguet. Talis vtique multo magis homines non erat crematu-
rus. [155] Nam & tunc ad Heliam. Non in igni (inquit Dominus) ſed in ſpiritu miti. [156] At e- 3. *Reg.* 19.
nim humaniſſimus Deus cur *recuſat eum, qui* ſe tam indiuiduum illi comitem offert? Si quia *Luc.* 9.
ſuperbè vel ex hypocriſi *dixerat, ſequar te quocunque ieris*; ergo aut ſuperbiam aut hypocriſin
recuſandam iudicando, iudicem geſſit. Et vtique damnauit, quem recuſauit, non conſecu-
turum ſcilicet ſalutem. Nam ſicut ad ſalutem vocat quem non recuſat, vel etiam quem vl-
trò vocat, ita in perditionem damnat quem recuſat. [157] *Illi* autem *cauſsato patris ſepulturam*, *Ibidem.*
quum *reſpondet; Sine, mortui ſepeliant mortuos ſuos, tu autem vade & annuntia regnum Dei*: vtramque
legem creatoris manifeſtè confirmauit, & de ſacerdotio in Leuitico prohibentem ſacer-
dotes ſupremis etiam parentum intereſſe: Super omnem, inquit, animam defunctam ſa- *Leuit.* 21.
cerdos non introibit, [158] & ſuper patrem ſuum non contaminabitur: Et de deuotione [159] in
Arithmis, Nam & illic qui ſe Deo vouerit, inter cetera iubet, ne ſuper vllam animam in- *Num.* 6.
troëat defunctam, ne ſuper patris quidem, aut matris, aut fratris. [160] Puto autem & deuo-
tioni & ſacerdotio deſtinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat. Aut ſi non ita eſt,
ſatis impius pronuntiandus, qui nulla ratione legis intercedente, ſepulturas parentum
deſpici à filiis imperabat. [161] Quum verò & tertium illum, priùs ſuis valedicere parantem,
prohibet retrò reſpectare, ſectam creatoris exequitur. [162] Hoc & ille noluerat feciſſe quos

a Gen. 19. ex Sodomis [a] liberarat. [161] *Adlegit & alios ſeptuaginta Apoſtolos* ſuper duodecim. Quò enim D
C. xxiiii. xii. ſecundū totidem [b] fontes in Elim; ſi non & ſeptuaginta, ſecundū totidem arbuſta pal-
ex 10. c. Lucæ. marū? [164] Antitheſeis plurimùm cauſſarum diuerſitas fecit, non poteſtatum. Sed qui diuer-
Luc. 10. ſitatem cauſſarum nō reſpexit, facilè eam poteſtatum exiſtimauit. Profectionem [c] filiorum
b Num. 33. Iſraëlis, creator, etiam illis ſpoliis aureorum & argenteorum vaſculorum, & veſtium,
c Exod. 12. [165] præter oneribus conſparſionum offarcinatam eduxit ex Ægypto: [166] *Chriſtus* autem
nec peram diſcipulis in viam ferre præſcripſit. Illi enim in ſolitudinem promouebantur, hi autem
Luc. 10. in ciuitates mittebantur. [167] Conſidera cauſſarum offerentiam, & intelliges vnam & ean-
dem poteſtatem, quæ ſecundum penuriam & copiam expeditionem ſuorum diſpoſuit,
proinde per ciuitates abundaturam circuiens, ſicut & egituram per ſolitudinem ſtruxerat.
Ibidem. [168] *Etiam calceamenta portare vetuit illos.* Ipſe enim erat; ſub quo nec in ſolitudine per tot an-
Deut. 29. nos populus calceamenta detriuerat. [169] *Neminem, inquit, per viam ſalutaueritis.* O Chriſtum
Luc. 10. deſtructorem Prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Heliſæus, quum Giezin pue-
4. Reg. 4. rum ſuum mitteret in viam ad filium Sunamitidis reſuſcitandum de morte, puto ſic ei
præcepit: [170] Accinge lumbos tuos, & ſume bacillum meum in manum, & vade: quem-
cunque conueneris in via, ne benedixeris eum, id eſt ne ſalutaueris. Et qui te benedixerit,
ne reſponderis ei: id eſt ne reſalutaueris. Quæ eſt enim inter vias benedictio, niſi ex occurſu
Luc. 10. mutua ſalutatio? [171] Sic & Dominus: *In quam introiſſent domum, pacem ei dicere*: exemplo eo-
4. Reg. 4. dem eſt. Mandauit enim & hoc Heliſæus, quum introiſſet ad Sunamitin, diceret ei: Pax vi-
ro tuo, pax filio tuo. [172] Hæc erunt potius noſtræ Antitheſeis, quæ comparant, non quæ ſe- E
Luc. 10. parant Chriſtum. [173] *Dignus eſt autem operarius mercede ſua*, quis magis pronuntiarit, quàm
Deus iudex? Quia & hoc ipſum, iudicare eſt, dignum facere mercede operarium. Nulla re-
tributio non ex iudicatione conſtitit. Iam nunc & hic lex conſignatur creatoris, etiam bo-
Deuter. 25. ues operantes dignos operarios mercede iudicantis. Boui, inquit, terenti os non colliga-
Luc. 10. bis. [174] Quis tam præſtans in homines, niſi qui & in pecudes? Quòd ſi & Chriſtus dignos
Exod. 12. pronuntiat mercede operarios, excuſauit præceptum illud creatoris de vaſis aureis & ar-
Exod. 3. genteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptiis, digni
vtique operarij mercede, non ad fraudem ſunt inſtincti, ſed ad mercedis compēſationem,
Luc. 10. quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant. [175] *Regnum Dei* neque nouum, neque
inauditum ſic quoque confirmauit, dum illud *iubet annuntiari appropinquaſſe*. Quod enim
longè fuerit aliquando, id poteſt dici appropinquaſſe. Si autem nūquam retrò fuiſſet, ante-
quam appropinquaſſet, nec dici potuiſſet appropinquaſſe, quod nunquam longè fuiſſet.
Omne quod nouum & incognitum eſt, ſubitum eſt. Omne quod ſubitum eſt, quum an-
nuntiatur, tunc primùm ſpeciem inducens, tunc primùm accepit tempus. Ceterùm nec
retrò tardaſſe poterit, quàm diu non annuntiabatur: nec ex quo annuntiari cœperit, ap-
Ibidem. propinquaſſe? [176] Etiam *adiicit, vt eis qui illos non recepiſſent, dicerent: Scitote tamen appropinquaſſe regnum Dei*: ſi hoc non & comminationis gratia mandat, vaniſſimè mandat. Quid enim ad
illos ſi appropinquaret regnum, niſi quia cum iudicio appropinquat, in ſalutem ſcilicet eo- F
rum, qui annuntiationem eius recepiſſent. Quo modo, ſi comminatio non poteſt ſine exe-
Ibidem. cutione, habes Deum executorem in comminatore, & iudicem in vtroque. [177] Sic *& pul-
uerem iubet excuti in illos*, in teſtificationem, [178] & ad horrentiam *terræ eorum*, nedum commu-
nicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhoſpitalitas nullam ab eo relaturæ ſunt vl-
tionem: cui rei præmittit teſtificationem, minas vtique portendentem? Porrò quum etiam
Deuter. 23. creator in Deuteronomio [179] Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in Eccleſiam,
quòd populum Ægypto profectum inhumanè & inhoſpitaliter copiis defraudaſſent: ergo
in Chriſtum inde manaſſe cōſtabit [180] communicationis interdictum, vbi habet formam.
Luc. 10. [181] *Qui vos ſpernit, me ſpernit.* Hoc & Moyſi creator: [182] Non te contempſerunt, ſed me. Tam
1. Reg. 8. enim Apoſtolus Moyſes, quàm & Apoſtoli Prophetæ. Æquanda erit auctoritas vtriuſque
Luc. 10. officij, ab vno eodémque domino Apoſtolorum & Prophetarum. [183] Quis nunc *dabit pote-
ſtatem calcandi ſuper colubros & ſcorpios*. Vtrúmne omnium animalium dominus, an nec vnius
Iſai. 11. lacertæ Deus? Sed benè quòd creator hāc poteſtatem [184] etiam paruulis pueris per Eſaiam
repromiſit, conicere manum in cauernam aſpidum, & in cubile natorum aſpidum, nec
omninò lædi. Et vtique ſcimus (ſalua ſimplicitate ſcripturæ: nam nec & ipſæ beſtiæ nocere
Epheſ. 5. poterunt, vbi fides fuerit) figuratè ſcorpios & colubros portendi ſpiritalia malitiæ, quorum
ipſe quoque princeps in ſerpentis, & draconis, & eminentiſſimæ cuiuſque beſtiæ nomine
depu-

A deputetur penes creatorem, largitum hanc poteſtatem priori Chriſto ſuo, [185] ſicut nonageſimus Pſalmus ad eum: Super aſpidem & baſiliſcum incedes, & conculcabis leonem & draconem. Sicut etiam Eſaias: [186] Illa die ſuperducet Dominus Deus machæram ſanctam, magnam & fortem, Chriſtum ſcilicet ſuum, in draconem illum colubrum magnum & tortuoſum, & interficiet eum illa die. [187] Sed quum idem: Via munda & via ſancta vocabitur, & non tranſibit illic immundum, nec erit illic via immunda: qui autem diſperſi erunt, vadent in ea, & non errabunt: & non erit iam illic leo, nec ex beſtiis peſſimis quicquam aſcēdet in eam, nec inuenietur illic: quū viam fides demonſtret, per quam ad Deum perueniemus, iam tunc eidem viæ, id eſt fidei hanc euacuationem & ſubiectionem beſtiarum pollicetur. Denique & tempora promiſſionis congruere inuenias, ſi quæ antecedunt, legas. Inualeſcite manus dimiſſæ & genua reſoluta. Tunc patefient oculi cæcorum, & aures exaudient ſurdorum. Tunc ſaliet claudus vt ceruus, & clara erit lingua mutorum. Igitur vbi medicinarum edidit beneficia; tunc & ſcorpios & ſerpentes ſanctis ſuis ſubdidit, ille ſcilicet qui hanc poteſtatem, vt & aliis præſtaret, prior acceperat à patre: & ſecundum ordinem prædicationis exhibuit. [[188] Quis Dominus cœli inuocabitur, qui non priùs factor oſtenditur: [189] *Gratias* enim, *inquit*, *ago*, *& confiteor Domine cœli*, *quòd ea quæ erant abſcondita ſapientibus & prudentibus*, *reuelaueris paruulis*. Quæ iſta? & cuius? & à quo abſcondita? & a quo reuelata? Si à Deo Marcionis abſcondita & reuelata, qui omninò nihil præmiſerat in quo aliquid abſconditum eſſe potuiſſet, [190] non Prophetias, non parabolas, non viſiones, non vlla rerum,

Pſal. 90. Iſai. 27. Iſai. 35. Ibidem. Luc. 4. 5. 6. 7. & 9. Luc. 10. CA. XXV. ex eod. c. x. Lucæ. Luc. 10.

B aut verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata: ſed ipſam magnitudinem ſui abſconderat, quam [191] cùm maximè per Chriſtum reuelabat: ſatis iniquè. Quid enim deliquerant ſapientes & prudentes, vt abſconderetur illis Deus: ad quem cognoſcendum non ſuffecerat ſapientia atque prudentia illorum, nulla via data ab ipſo per aliquam operum prædicationem, vel veſtigia, per quæ ſapientes atque prudentes deducerentur. Quāquam & ſi in aliquo deliquiſſent erga Deum ignotum, pone nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuiſſent, qui diſſimilis creatoris inducitur. Igitur ſi nec materias præmiſerat, in quibus aliquid occultaſſet: nec reos habuerat, à quibus occultaſſet: nec debuerat occultaſſe, etiamſi habuiſſet: iam nec reuelator ipſe erit, qui abſconditor non fuit: ita nec dominus cœli, nec pater Chriſti, ſed ille, in quem competunt omnia. Nam & abſcondit præmiſſo obſcuritatis propheticæ inſtrumento, cuius intellectum fides mereretur: Niſi enim credideritis, non intelligetis; & reos habuit ſapientes atque prudentes ex ipſis operibus tot ac tantis intelligibilem Deum non requirentes, vel [192] perperàm in illum philoſophantes, & ingenia hæreticis ſubminiſtrantes: & nouiſſimè, zelotes eſt. denique olim hoc per Eſaiam concionabatur, quod Chriſtus gratulatur. Perdam ſapientiam ſapientium, & [193] prudenriam eorum celabo: Sicut & alibi tam abſcondiſſe, quàm reuelaturum eſſe ſignificat: [194] Et dabo illis theſauros abſconditos, inuiſibiles aperiam illis. [195] Et rurſus: Quis alius diſiiciet ſigna ventriloquorum, & diuinationes ex corde: auertens in poſteriora ſapientes, & cogitationes eorum infatuans? Si autem & Chriſtum ſuum illuminatorem Nationum deſignauit: Poſui te in lucem Nationum,

Iſai. 7. Rom. 1. Exod. 20. Iſai. 29. Iſai. 29. Iſai. 45. Iſai. 44. Iſai. 42. & 49.

C quas interpretamur in nomine paruulorum, ſenſu ſcilicet retrò paruas, & imprudentia infantes, iam verò & humilitate fidei puſillas: faciliùs vtique credemus eundem etiam paruulis reuelaſſe per Chriſtum, qui & retrò abſconderit, & per Chriſtum reuelationem repromiſerit. aut ſi Deus Marcionis ea quæ à creatore abſcondita retrò fuerant, patefecit: ergo iam creatori negotium geſſit, res eius ediſſerens. [196] Sed in deſtructionem, inquis, vti traduceret eas. Ergo illis traduxiſſe debuerat, quibus creator abſcondit, ſapientibus & prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præſtanda, quibus fuerat negata: non paruulis, quibus nihil creator inuiderat. Et tamen vſque adhuc, puto, probamus extructionem potius Legis & Prophetarum inueniri in Chriſto, quàm deſtructionē. [197] *Omnia ſibi tradita dicit à patre*. Credas, ſi creatoris eſt Chriſtus, cuius omnia, quia non minori ſe tradidit omnia filio creator, quæ per eum condidit, per ſermonem ſuum ſcilicet. Ceterùm ſi ἐπεισαγόμενος ille: Quæ ſunt omnia quæ illi à patre ſunt tradita? Quæ ſunt creatoris? Ergo bona ſunt quæ pater filio tradidit: & bonus iam creator, cuius omnia bona ſunt: & ille iam non bonus, qui in aliena bona inuaſit, vt filio traderet, docens alieno abſtinere. Certè mendiciſſimus, qui nec filium vnde ditaret habuit, niſi de alieno. Aut ſi nihil de creatoris traditum eſt ei à patre: & quomodo hominem creatoris ſibi vindicat? Aut ſi ſolus homo ei traditus eſt, omnia homo non eſt. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam.

Luc. 10.

Digitized by Google

Sed & ſi omnia, ad hominum genera,id eſt ad omnes Nationes interpretaberis, & has fi- D
Pſal. 2. lio tradidiſſe creatoris eſt: Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam ter-
minos terræ. Aut ſi habet & ipſe aliqua ſua,quæ omnia filio traderet, pariter cum homine
creatoris,oſtende vnum aliquem ex omnibus,in fidem, in exemplum, ne tam meritò non
credam eius eſſe omnia,cuius nihil video,quàm merito credam, etiam quæ non video eius
Luc. 10. eſſe,cuius ſunt vniuerſa quæ video.[398] Sed: *Nemo ſcit qui ſit pater, niſi filius, & qui ſit filius, niſi*
pater, & cuicunque filius reuelauerit. Atque ita Chriſtus ignotum Deum prædicauit.[399] Hinc
enim & alij hæretici fulciuntur,opponentes creatorem omnibus notum, & Iſraëli ſecun-
dum familiaritatem,& Nationibus ſecundum naturã. Et quomodo ipſe teſtatur nec Iſraë-
Iſai. 1. li cognitum ſe: Iſraël autem me non cognouit, & populus me non intellexit: nec Nationi-
Iſai. 63. bus.[400] Ecce enim nec de Nationibus,inquit,nemo;propter quod & illas ſtillicidium ſitu-
Iſai. 40. læ deputauit;& Sionem tanquam ſpeculam in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio
Iſai. 1. ſit propheticæ vocis,& exprobrantis ignorantiam in Deum humanam, quæ fuerit ad fi-
Luc. 10. lium vſque. Nam & ideò ſubtexuit: ab eo cognoſci patrem,cui filius reuelauerit: quoniam
Iſai. 41. ipſe erat qui poſitus à patre illuminatio Nationum annuntiabatur, vtique de Deo illumi-
nandarum: etiam Iſraëlis,vtique per agnitionem Dei pleniorem. Ita non proficient argu-
menta in fidem Dei alterius, quæ creatori competere poſſunt: quia quæ non competunt
creatori,hæc poterunt in fidem proficere Dei alterius. Si & ſequentia inſpicias:[401] *Beati o-*
Luc. 10. *culi qui vident quæ videtis: Dico enim vobis, quia Prophetæ non viderunt quæ vos videtis*: de ſuperiori
ſenſu deſcendunt: Adeò neminem,vt decuit, Deum cognouiſſe,quando nec Prophetæ vi- E
diſſent, quæ ſub Chriſto videbantur. Nam ſi non meus eſſet Chriſtus, nec Prophetarum
hoc in loco mentionem collocaſſet. Quid enim mirum,ſi non viderant res Dei ignoti, &
tanto pòſt æuo reuelati? Quæ autem fuiſſet fœlicitas eorum qui tunc videbant quæ alij
meritò vidiſſe non poterant, ſi non erant conſecuti repræſentationem eorum, quæ nun-
quam prædicarant,niſi quoniam qui poterant vidiſſe, qui Dei ſui res quas etiam prædica-
uerant, non tamen viderant? Hæc autem fœlicitas erit aliorum, qui videbant, quam alij
tantùm prædicauerant.[402] Denique oſtendemus, & iam oſtendimus, ea viſa in Chriſto
quæ fuerant prædicata: abſcondita tamen & ab ipſis Prophetis, vt abſconderentur & à ſa-
Ibidem. pientibus & à prudentibus ſeculi.[403] In Euangelio veritatis, *legis doctor Dominum aggreſſus:*
Quid faciens, inquit, vitam æternam conſequar? In hæretico vita ſolummodò poſita eſt, ſine æter-
Exod. 20. næ mentione,vt doctor[404] de ea vita videatur conſuluiſſe; quæ in lege promittitur à crea-
tore longæua & Dominus, ideò illi[405] ſecundum legem reſponſum dediſſe: *Diliges Domi-*
Deut. 6. et Luc. 10. *num Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & totis viribus tuis*, quoniam de lege vitæ
ſciſcitabatur. Sed ſciebat vtique legis doctor quo pacto[406] vitam legalem conſequi poſſet,
vt non de ea interrogaſſet, cuius regulas etiam docebat. Sed quia & mortui iam ſuſcita-
bantur à Chriſto,exſuſcitatus ad ſpem[407] æternæ vitæ,per exempla reciduæ, ne plus ali-
quid obſeruationis exigeret ſublimior ſpei,idcircò conſuluit de æternæ vitæ conſecutio-
ne. Itaque Dominus vt nec ipſe alius, nec aliud nouum inferens præceptum, quàm quod F
principaliter ad omnem ſalutem, & vtramque vitam facit, ipſum caput ei legis opponit
omnifariam diligendi Dominum Deum ſuum. Denique ſi de vita longæua & ille con-
ſuluit, & Chriſtus reſpondit,quæ ſit penes creatorem, non de æterna quæ ſit penes Mar-
cionis Deum, quomodo conſequitur æternam? Non vtique eodem modo quo & lon-
gæuam.[408] Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda diſtantia eſt. Er-
go non ex dilectione Dei tui conſequetur vitam æternam Marcionites: ſicut longæuam
dilector creatoris. Sed quale eſt, vt non magis diligendus ſit qui æternam pollicetur, ſi di-
ligendus eſt qui longæuam repromittit? Ergo eiuſdem erit vtraque vita, quum eadem
eſt vtrique vitæ captanda diſciplina. Quod creator docet, id & Chriſto opus eſt diligi, vt
præſtet, interueniente & hic illa præſcriptione, qua faciliùs apud eum debeant credi ma-
iora, apud quem minora præcedunt, quàm apud eum cui nullam de maioribus fidem ali-
qua minora præparauerũt. Viderit nunc ſi æternam noſtri addiderunt. Hoc mihi ſatis eſt,
quòd Chriſtus ille æternæ non longæ vitæ inuitator, de longæua conſultus quam deſtrue-
bat, non ad æternã potius exhortatus eſt hominem quam inferebat. Quid, oro te, feciſſet
Ca. xxvi. ex c. xi. Lucæ. Chriſtus creatoris, ſi qui creatori diligendo ædificauerat hominem, non erat creatoris?
Credo negaſſet diligendum creatorem. [[409] *Quum in quodam loco oraſſet* ad patrem illum
ſuperiorem, ſatis impudentibus & temerariis oculis ſuſpiciens ad cœlum creatoris, à quo
Luc. 11. tam aſpero & ſæuo & grandine & fulmine potuiſſet elidi, ſicut[410] & Hieruſalem ſuffugi ab
eo po-

A eo potuit, [411] *aggreſſus eum ex diſcipulis quidam: Domine, inquit, doce nos orare, ſicut & Ioan-* *Ibidem.*
nes diſcipulos ſuos docuit. Scilicet quia alium Deum aliter exiſtimaret orandum. Hoc qui præ-
ſumpſerat, prius eſt probet alium Deum æditum à Chriſto. nemo enim antè voluiſſet o-
rare noſſe, quàm didiciſſet quem oraret. Igitur ſi didicerat, proba. Si nuſquam vſque ad-
huc probas, ſcito illum in creatorem formam orationis poſtulaſſe, in quem etiam diſci-
puli Ioannis orabant. Sed quia & Ioannes nouum aliquem ordinem orationis induxerat,
ideò hoc & à Chriſto diſcipulus eius poſtulandum non immeritò præſumpſerat, vt & illi
de proprio magiſtri ſui inſtituto, non aliam, ſed aliter Deum orarent. Proinde nec Chri-
ſtus antè orationis notitiam diſcipulo contuliſſet, quàm Dei ipſius. Ita & ipſe in eum do-
cuit orationem quem diſcipulus vſque adhuc nouerat. Denique ſenſus orationis quem
Deum ſapiant recognoſce. [412] Cui dicam: *Pater?* Ei qui me omninò non fecit, à quo ori- *Ibidem.*
ginem non traho; an ei qui me faciundo & inſtruendo generauit? [413] A quo *ſpiritum ſanctum* *Gen. 1.*
poſtulem? à quo nec mundialis ſpiritus præſtatur? an à quo fiunt etiam angeli ſpiritus; cuius *Ibidem.*
& in primordio ſpiritus ſuper aquas ferebatur? [414] *Eius regnum optabo venire,* quem nunquam *Gen. 1.*
regem gloriæ audiui? an in cuius manu etiam corda ſunt regum? [415] Quis *dabit mihi panem* *Luc. 11.*
quotidianum? qui nec milium mihi condit; an qui etiam de cœlo panem angelorum quo- *Prou. 21.*
tidianum populo ſuo præſtitit? [416] Quis *mihi delicta dimittet?* qui ea non iudicando non re- *Luc. 11.*
tinet; an qui ſi non dimiſerit, retinebit vt iudicet? [417] Quis *non ſinet nos deduci in tentatio-* *Pſal. 77.*
nem? quem poterit tentator non timere; an qui à primordio tentatorem angelum præ- *Luc. 11.*
B damnauit? Hoc ordine qui alij Deo ſupplicat & non creatori, non orat illum, ſed infamat. *Ibidem.*
[418] Proinde à quo *petam vt accipiam*; apud quem *quæram vt inueniam*; ad quem *pulſabo vt ape-* *Ibidem.*
riatur mihi? Quis habet petenti dare: niſi cuius omnia? cuius ſum etiam ipſe qui peto. Quid
autem perdidi apud Deum illum, vt apud eum quæram & inueniam? Si ſapientiam atque
prudentiam, has creator abſcondit, apud eum ergo quæram. Si ſalutem & vitam, & has
apud creatorem. Nihil alibi quæretur vt inueniatur, quàm vbi latuit vt appareat. Sic nec
alior ſum pulſabo, quàm vnde ſum functus. Denique ſi accipere & inuenire, & admitti,
laboris & inſtantiæ fructus eſt, illi qui petiit, & quæſiuit, & pulſauit, intellige hæc à crea-
tore mandari & repromitti. Ille enim Deus optimus, vltrò veniens ad præſtandum non
ſuo homini, nullum illi laborem, nec inſtantiam indixiſſet. Iam enim non optimus ſi non
vltrò daret non petenti, & inuenire præſtaret non quærenti, & aperiret non pulſanti.
Creator autem potuit indicere iſta per Chriſtum, vt quia delinquendo homo offenderat
Deum ſuum, laboraret, & inſtantia petendi acciperet, & quærendi inueniret, & pulſan-
di introiret. [419] Sic & præmiſſa *ſimilitudo nocturnum panis petitorem amicum facit,* non alienum, *Ibidem.*
& ad amicum pulſantem, non ad ignotum. Amicus autem etiamſi offendit, magis creatoris
eſt homo quàm Dei Marcionis. Itaque ad eum pulſat, ad quem ius illi erat, cuius ianuam
norat, quem habere panes ſciebat, *cubantem iam cum infantibus* quos naſci voluerat. Etiam
quòd ſerò pulſatur, creatoris eſt tempus. Illius & ſerum, cuius ſeculum & ſeculi occaſus.
C ad Deum autem nouum, nemo ſerò pulſaſſet, tantùm quòd luceſcentem. Creator eſt,
qui & ianuam olim Nationibus clauſerit, quæ olim pulſabatur Iudæis: is & exurgit & dat,
& ſi iam non quaſi amico, non tamen quaſi extraneo homini, ſed quaſi moleſto, inquit.
Moleſtum autem tam citò Deus recens neminem pati potuit. [420] Agnoſce igitur & pa-
trem, quem etiam appellas creatorem. Ipſe eſt qui ſcit quid filij poſtulent. Nam; & pa- *Exod. 16.*
nem petentibus, de cœlo dedit manna; [421] & carnem deſiderantibus emiſit ortygome- *Num. 11.*
tram, [422] *non ſerpentem pro piſce, nec ſcorpium pro ouo.* [423] Illius autem erit *non dare malum pro bo-* *Luc. 11.*
no, cuius vtrumque ſit. Ceterùm Deus Marcionis non habens ſcorpium, non poterat id *Ibidem.*
ſe dicere non daturum, quod non habebat: ſed ille qui habens & ſcorpium, non dat.
[424] *Itaque & ſpiritum ſanctum is dabit,* apud quē eſt & nō ſanctus. [425] *Quum ſurdum dæmonium ex-* *Ibidem.*
puliſſet ([426] vt & in iſta ſpecie curationis [a] Eſaiæ occurriſſet; [427] *in Beelzebule* [b] *dictus eiicere dæ-* *Ibidem.*
monia: ſi ego, inquit, in Beelzebule eiicio dæmonia, filij veſtri in quo eiiciunt? hac voce quid ma- [a] *Iſai. 29.*
gis portendit, quàm in eo eiicere ſe, in quo & filij eorum? In virtute ſcilicet creatoris. Nam *& 43.*
ſi putas ſic accipiēdum, Sic ego in Beelzebule eiicio dæmonia, filij veſtri in quo? quaſi il- [b] *Luc. 11.*
los ſuggillaret in Beelzebule eiicientes, reſiſtet tibi prior ſenſus, [428] *non poſſe Satanā diuidi ad-* *Ibidem.*
uerſus ſemetipſum. Adeò nec illi in Beelzebule eiiciebant, ſed vt diximus in virtute crea-
toris, quam vt intelligi faceret, ſubiungit: [429] *Quòd ſi ego in digito Dei expello dæmonia,* *Ibidem.*
ergóne appropinquauit in vos regnum Dei? Apud Pharaonem enim venefici illi adhibiti
aduerſus Moyſen, virtutem creatoris digitum Dei appellauerunt. Digitus Dei eſt *Exod. 8.*

hoc, quod ſignificearent etiam modicum, validiſſimum tamen. Hoc & Chriſtus oſten- D
dens, commemorator non oblitterator vetuſtatum, ſeilicet ſuarum, virtutem Dei, digi-
tum Dei dixit, non alterius intelligendum quàm eius apud quem hoc erat appellata. Er-
go & regnum ipſius appropinquauerat, cuius & virtus digitus vocabatur. [430] Meritò igi-
Luc. 11. tur applicuit ad *parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppreſsit*, principem dæmo-
niorum, quem Beelzebulem & Satanam ſuprà dixerat, ſignificans digito Dei oppreſſum,
Ibidem. non creatorem ab alio Deo ſubactum. Ceterùm *quomodo adhuc ſtaret regnum eius* in ſuis ter-
minis, & legibus, & officiis, quem licet integro mundo vel ſic potuiſſer videri ſuperaſſe
validior ille Deus Marcionis, ſi non ſecundum legem eius etiam Marcionitæ [431] more-
2. Reg. 13. rentur; in terram defluendo, ſæpè & à ſcorpio docti non eſſe ſuperatum creatorem.
Luc. 11. [432] *Exclamat mulier de turba: Beatum vterum qui illum portaſset, & vbera quæ illum educaſsent: Et
Dominus: Immò beati qui ſermonem Dei audiunt & faciunt.* Quia & retrò ſic reiecerat matrem
aut fratres, dum auditores & obſecutores Dei præfert. Nam nec hîc mater aſſiſtebat illi.
Adeò nec retrò negauerat, vt ne tum quum id rurſus audit: rurſus proinde fœlicitatem
ab vtero & vberibus matris ſuæ tranſtulit in diſcipulos, à qua non tranſtuliſſet ſi eam non
CA. XXVII. haberet. [[433] Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitæ in creatore. Hic enim
ex eod. c. ſufficit, ſi ea in Chriſto reperiuntur. Ecce inæqualis & ipſe inconſtans, leuis, aliud do-
XI. Lucæ. cens, aliud faciens: [434] Iubet [a] omni petenti dare, [435] & [b] *ipſe ſignum petentibus non dat.* Tan-
a *Luc. 6.* to æuo lucē ſuam ab hominibus abſcondit: & [436] *negat lucernam abſtruendam, ſed* confirmat *ſu-
b Luc. 11. per candelabrum proponendam, vt omnibus luceat.* Vetat rem aledicere, multo magis vtique ma- E
Ibidem. ledicere: [437] *& væ ingerit Phariſæis & doctoribus legis.* Quis eſt tam ſimilis Dei mei, Chri-
Luc. 6. ſtus niſi ipſius? Sæpè iam finximus nullo modo potuiſſe illum deſtructorem legis denota-
Luc. 11. ri, ſi alium Deum promulgaſſet. [438] Ideò & tunc *Phariſæus, qui illum vocarat ad prandium, re-
Ibidem. tractabat penes ſe, cur non prius tinctus eſſet quàm recubuiſſet* [439] *ſecundum legem*, qui Deum legis
Ibidem. circumferret. *Ieſus autem* etiam interpretatus eſt ei legem, [440] *dicens: illos calicis & catini ex-
terioria emundare, interiora autem ipſorum plena eſſe rapina & iniquitate*, vt ſignificaret vaſculo-
rum munditias hominum eſſe intelligendas apud Deum. Quia & Phariſæus de homine
non de calice illoto apud ſe tractauerat. Ideò exteriora, inquit, calicis lauatis, id eſt car-
Ibidem. nem: interiora autem veſtra non emundatis, id eſt animam: adiiciens, *Nónne qui exterio-
ra fecit*, id eſt carnem, *& interiora fecit*, id eſt animam? quo dicto apertè demonſtrauit, ad
Oſee 6. eundem Deum pertinere munditias hominis exterioris & interioris, cuius vterque ſit;
præponentis miſericordiam non modò lauacro hominis, ſed etiam ſacrificio. Subiungit
Luc. 11. enim: [441] *Date quæ habetis eleemoſynam, & omnia munda erunt vobis.* Quòd ſi & alius poteſt
Deus miſericordiam mandaſſe, non tamen antequàm cognitus. Porrò & hîc apparet il-
los non de Deo increpitos, ſed de eius diſciplina, à quo illis & figuratè vaſculorum mun-
Ibidem. ditiæ, & manifeſtè miſericordiarum opera imperabantur. [442] Sic *& holuſcula decimantes,
vocationem autem & dilectionem Dei prætereuntes obiurgat.* Cuius Dei vocationem & dilectio-
nem, niſi cuius & *rutam & mentam*, ex forma legis de decimis offerebant? Totum enim F
exprobrationis hoc erat quòd modica curabant, ei vtique cui maiora non exhibebant,
Deut. 6. dicenti: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex
totis viribus tuis, qui te vocauit ex Ægypto. Ceterùm nec tempus admiſiſſet, vt Chriſtus
tam præcoquam, immò tam acerbam adhuc dilectionem, expoſtularet nouo & recenti
Luc. 11. Deo, ne dixerim nondum palàm facto. [443] *Primatum quoque captantes locorum, & honorem
ſalutationum*, quum *menſat*, ſectam creatoris adminiſtrat, eiuſmodi principes Sodomorum
Iſai. 1. ἄρχοντας appellantis; prohibentis etiam confidere in Præpoſitos; immò & in totum mi-
Pſalm. 117. ſerrimum hominem pronuntiantis qui ſpem habet in homine. Quòd ſi propterea quis
Hier. 17. affectat principatum vt de officiis aliorum glorietur, quia officia vetuit eiuſmodi ſperan-
Luc. 11. di & confidendi in hominem, idem & affectatores principatuum increpuit. [444] *Inuehitur
& in doctores* ipſos *legis, quòd onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipſi ne digito quidem ag-
gredi auderent*, non legis onera ſuggillans quaſi deteſtator eius: quomodo enim deteſta-
Math. 23. tor, qui cùm maximè [445] poriora legis prætereuntes incuſabat, eleemoſynam & vocatio-
Luc. 11. nem & dilectionem Dei; ne hæc quidem grauia, nedum decimas rutarum, & munditias
Iſai. 29. ac catinorum? Ceterùm excuſandos potiùs cenſuiſſet, ſi importabilia portare non poſſent.
Math. 15. Sed quæ onera taxat? quæ ipſi de ſuo exaggerabant, [446] docentes præcepta doctri-
Iſai. 5. nas hominum, commodorum ſuorum cauſa, [447] iungentes domum ad domum, vt
Iſai. 1. quæ proximi ſunt auferrent; clamantes populum; amantes munera, ſectantes retribu-
Iſai. 10. tionem;

A tionem; diripientes iudicata pauperum, vti eſſet illis vidua in rapinam, & pupillus in præ-
dam. De quibus idem Eſaias, Væ qui valent in Hieruſalem. Et rurſus: Qui vos poſtulant, *Iſai. 28.*
dominantur veſtri. Qui magis quàm legis doctores? Hi ſi & Chriſto diſplicebant, vt ſui *Iſai. 3.*
diſplicebant. Alienæ enim legis doctores non omninò pulſaſſet. 448 Cur autem *Væ audiunt* *Luc. 11.*
etiam, quòd ædificarent Prophetis monimenta interemptis à patribus eorum, laude potiùs digni, qui
ex iſto opere pietatis teſtabantur ſe non conſentire factis patrum; ſi non erat zelotes, *Exod. 20.*
qualem arguunt Marcionitæ, delicta patrum de filiis exigentem vſque in quartam nati-
uitatem? 449 Quam verò *clauem habebant legis doctores*, niſi interpretationem legis? *ad cu-* *Luc. 11.*
ius intellectum neque ipſi adibant, non credentes ſcilicet: Niſi enim credideritis, non intel- *Iſai. 7.*
ligetis: *neque alios admittebant*; vtique docentes præcepta potiùs & doctrinas hominum. *Luc. 11.*
Qui ergo nec ipſos introëuntes, nec aliis aditum præſtantes, increpabat, obtrectator ha- *Matth. 15.*
bendus eſt legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant, & præcluſores legis. Si fau- *Luc. 11.*
tor, iam non & æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuſcandum creatorem ingerebat vt
ſæuum, erga quem delinquentes Væ habituri eſſent. Et quis ſæuum non potiùs timeret
prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timen-
dum ingerebat. Sic oportebat Chriſtum creatoris. [450 Meritò itaque non placebat illi *C. XXVIII.*
hypocriſis Phariſæorum, labiis ſcilicet amantium Deum, non corde. 451 *Cauete, inquit di-* *ex c. XII.*
ſcipulis, à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis, non prædicatio creatoris. Odit contuma- *Lucæ.* *Iſai. 29.*
ces patris filius, non vult ſuos tales exiſtere in illum: non in alium, in quem hypocriſis *Luc. 12.*
B fuiſſet admiſſa, cuius exemplum à diſcipulis caueretur. Ita Phariſæorum prohibet exem-
plum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Phariſæi. 452 Igitur quo- *Luc. 11.*
niam hypocriſim eorum taxatat, vtique cælantem occulta cordis, & incredulitatis ſecre-
ta ſuperficialibus officiis obumbrantem, quæ clauem agnitionis habens, nec in ipſa in-
troiret, nec alios ſineret: ideò adiicit: 453 *Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil ab-* *Luc. 12.*
ſconditum quod nõ dinoſcetur: ne quis exiſtimet illum Dei ignoti retrò & occulti reuelationem
& adagnitionem intentare, 454 quum ſubiiciat, etiam quæ inter ſe muſſitarant vel tracta-
rant, ſcilicet ſuper ipſo dicentes, Hic non expellit dæmonia niſi in Beelzebule, in aper- *Luc. 11.*
tum proceſſura, & in ore hominum futura, ex Euangelij promulgatione. *Dehinc conuer-* *Luc. 12.*
ſus ad diſcipulos, 455 *Dico autem, inquit, vobis amicis meis, nolite terreri ab eis qui vos ſolummodò oc-*
cidere poſſunt, nec poſt hoc vllam in vobis habent poteſtatem. Sed iis erit Eſaias prædicens: Vide *Iſai. 57.*
quomodo iuſtus aufertur, & nemo aduertit. 456 *Demonſtrabo autem vobis quem timeatis. Time-* *Luc. 12.*
te eum qui poſtquàm occiderit, poteſtatem habet mittendi in gehennam, Creatorem vtique ſignificãs.
Itaque dico vobis, hũc timete. Et hoc in loco ſufficeret mihi, ſi quem timeri iubet, offendi vetat:
& quem offendi vetat, demereri iubet: & qui hæc mandat ipſius eſt, cui timendo, & non of-
fendendo, & demerendo procurat. Sed habeo & de ſequentibus ſumere. 457 *Dico enim* *Ibidem.*
vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo. Qui confitebun-
tur autem in Chriſto, occidi habebunt coram hominibus, nihil vtique amplius paſſuri
C poſt occiſionem ab illis. Hi ergo erunt quos ſuprà præmonet, ne timeant tantummo-
dò occidi: ideò præmittens non timendam occiſionem, vt ſubiungeret ſubſtruendam
confeſſionem. *Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur coram Deo*, ab eo vti- *Ibidem.*
que qui illum confitentem confeſſurus fuiſſet. Si enim confeſſorem confitebitur, ipſe eſt
qui & negatorem negabit. Porrò ſi confeſſor eſt, cui nihil timendum eſt poſt occiſio-
nem, negator erit cui timendum eſt etiam poſt mortem. Itaque quum creatoris ſit quod
timendum eſt poſt mortem, gehennæ ſcilicet pœna, & negator ergo creatoris eſt. Si au-
tem & negator, & confeſſor, qui poſt occiſionem nihil ab homine paſſurus eſt, à Deo
planè paſſurus ſi negaret: atque ita Chriſtus creatoris eſt, qui oſtendit negatores ſuos
creatoris gehennam timere debere. Poſt deterritam itaque negationem, ſequitur & bla-
ſphemiæ formidandæ admonitio: 458 *Qui dixerit in filium hominis, remittetur; illi autem qui* *Ibidem.*
dixerit in ſpiritum ſanctum, non remittetur ei. Quòd ſi iam remiſſio & retentio delicti, iudi-
cem Deum ſapiunt, huius erit ſpiritus ſanctus non blaſphemandus, non remiſſuri ſcili-
cet blaſphemiam: ſicut & ſuprà non negandus, *occiſuri* ſcilicet *etiam in gehennam*. Quòd ſi *Ibidem.*
& blaſphemiam Chriſtus à creatore auertit, quomodo aduerſarius ei venerit, non ſcio.
Aut ſi & per hæc ſeueritatem eius infuſcat, non remiſſuri blaſphemiam, & occiſuri etiam
in gehennam, ſupereſt vt & illius diuerſi Dei impunè & ſpiritus blaſphemetur, & Chriſtus
negetur, & nihil interſit de cultu eius, déve contemptu: & ſicut de contemptu nulla
pœna, ita & de cultu nulla ſperanda ſit merces. 459 *Perductos ad poteſtates, prohibet ad interro-* *Ibidem.*

gationem cogitare de reſponſione. Sanctus enim, inquit, ſpiritus docebit vos ipſa hora, quid eloqui debea- D
tis. Si eiuſmodi documentum creatoris eſt, eius erit & præceptum cuius præceſſit exem-
Num. 22. 23. & 24. plum.[460] Balaam Prophetes in Arithmis arceſſitus à rege Balach, ad maledicendum Iſraë-
lem, cum quo prælium inibat, ſimul ſpiritu implebatur, non ad quam venerat maledictio-
nem, ſed quam illi ipſa hora ſpiritus ſuggerebat, benedictionem pronuntiabat, antè pro-
feſſus apud nuntios regios, mox etiam apud ipſum, id ſe pronuntiaturum quod Deus ori
eius indidiſſet. Hæ ſunt nouæ doctrinæ noui Chriſti, quas olim famuli creatoris initia-
Exod. 2. uerunt. Ecce planè diuerſum exemplum Moyſi & Chriſti. [461] Moyſes rixantibus fratribus
vltrò intercedit, & iniurioſum increpat: Quid proximum tuum percutis? Et reiicitur ab
Luc. 12. illo: Quis te conſtituit magiſtrum aut iudicem ſuper nos? [462] *Chriſtus verò poſtulatus à quo-
dam, vt inter illum & fratrem ipſius de diuidunda hæreditate componeret, operam ſuam*, & quidem
tam probæ cauſæ *denegauit*. Iam ergo melior Moyſes meus Chriſto tuo, fratrum paci ſtu-
Ibidem. dens, iniuriæ occurrens. Sed enim optimi & non iudicis Dei Chriſtus; *Quis me, inquit,
iudicem conſtituit ſuper vos?* Aliam vocem excuſationis inuenire non potuit, ne ea vteretur,
qua improbus vir, & impius frater aſſertorem probitatis atque pietatis excuſſerat. De-
nique probauit malam vocem, vtendo ea, & malum factum, pacis inter fratres compo-
nendæ declinatione. Aut nunquid indignè tulerit, hoc dicto fugatum Moyſen. Ideó-
que in cauſa pari diſceptãtium fratrum, voluit illos commemoratione eiuſdem dicti con-
Ibidem. fudiſſe? planè ita. Ipſe enim tunc fuerat in Moyſe, qui talia audierat, ſpiritus ſcilicet
creatoris. [461] Puto iam alibi ſatis commendaſſe nos diuitiarum gloriam damnari à Deo E
1. Reg. 2. Pſal. 112. noſtro, ipſos dynaſtas detrahente de ſolio; & pauperes alleuante de ſterquilinio. [464] Ab
Luc. 12. eo ergo erit & *parabola diuitis blandientis ſibi de prouentu agrorum ſuorum, cui Deus dicit: Stulte hac
Iſai. 39. et 4. Reg. 20. nocte animam tuam repoſcent. Quæ autem paraſti, cuius erunt?* Sic denique rex de gazis &
apothecis deliciarum ſuarum apud Perſas gloriatus, per Eſaiam malè audiuit. [[465] Quis
Ca. XXIX. ex eod. c. XII. Lucæ. *nollet curam nos agere animæ de victu, & corporis de veſtitu*, niſi qui iſta homini antè pro-
ſpexit: & exinde præſtans, meritò curam eorum, tanquam æmulam liberalitatis ſuæ
Luc. 12. prohibet, qui & *ſubſtantiam* ipſius *animæ* accommodauit *potiorem eſca, & materiam* ip-
Ibidem. ſius *corporis* figurauit *potiorem tunica*: [466] Cuius & *corui non ſerunt, nec metunt, nec in apo-
Ibidem. thecas condunt, & tamen aluntur ab ipſo.* [467] Cuius & *lilia & fœnum non texunt, nec nent,
Ibidem. & tamen veſtiuntur ab ipſo: cuius & Salomon glorioſiſſimus, nec vllo tamen floſculo cultior.*
Ceterùm nihil tam abruptum, quàm vt alius præſtet, alius de præſtantia eius ſecu-
rè agere mandet, & quidem derogator ipſius. Denique ſi quaſi derogator creatoris,
non vult de eiuſmodi friuolis cogitari, de quibus nec corui nec lilia laborent, vltro
Ibidem. ſcilicet pro ſua vilitate ſubiectis, paulò pòſt parebit. Interim cur [468] *illos modicæ fidei
incuſat*, id eſt cuius fidei? eiúſne quam nondum poterant perfectam exhibere Deo,
tantùm quòd velatò quum maximè diſcerent eum: an quam hoc ipſo titulo debebant
creatori, vti crederent hæc illum vltrò generi humano ſumminiſtrare, nec de eis co-
Ibidem. gitarent? Nam & quum ſubiicit: *Hæc enim nationes mundi quærunt*, non credendo ſcilicet F
in Deum conditorem omnium & præbitorem, [469] quos pares gentium nolebat, in eun-
dem Deum modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulas notabat. Porrò quum
Ibidem. & adiicit: [470] *Scit autem pater opus eſſe hæc vobis*; priùs quæram quem patrem intelligi ve-
lit Chriſtus. Si ipſorum creatorem demonſtrat, & bonum confirmat, qui ſcit quid filiis
opus ſit. Sin illum alium Deum, quomodo ſcit neceſſarium eſſe homini victum atque ve-
ſtitum, quorum nihil præſtitit? Si enim ſciſſet, præſtitiſſet. Ceterùm ſi ſcit quæ ſunt ho-
mini neceſſaria, nec tamen præſtitit, aut malignitate aut infirmitate non præſtitit. Pro-
feſſus autem neceſſaria hæc homini, vtique bona confirmauit. Nihil enim mali neceſſa-
rium. Et non erit iam depreciator operum & indulgentiarum creatoris, vt quod ſuprà di-
ſtuli, expunxerim. Porrò ſi quæ neceſſaria ſcit homini, alius & proſpexit & præſtat, quo-
Ibidem. modo hæc ipſe promittit? An de alieno bonus eſt? [471] *Quærite* enim, *inquit, regnum Dei,
& hæc vobis adiicientur.* Vtique ab ipſo. Quòd ſi ab ipſo, qualis eſt qui aliena præſtabit? Si
à creatore cuius & ſunt, quis eſt qui aliena promittat? Ea ſi regno accedent, ſecundo gra-
du reſtituenda, eius eſt ſecundus gradus, cuius & primus: eius victus atque veſtitus, cu-
ius & regnum. Ita tota promiſſio creatoris eſt, parabolarum ſtatus, ſimilitudinum peræ-
quatio, ſi nec in alium ſpectant, quàm [472] cui per omnia pariauerint. [473] Sumus ſerui, do-
Ibidem. minum enim habemus Deum. *Succingere debemus lumbos*, id eſt expediti eſſe ab impedi-
mentis [474] lacinioſæ vitæ & implicitæ; *item lucernas ardentes habere*, id eſt, mentes à fi-
deac-

A de accenſas, & operibus veritatis relucentes; atque ita *expectare Dominum*, id eſt Chriſtum. *Ibidem.*
Vnde *redeuntem*? *ſi à nuptiis*, creatoris eſt, cuius nuptiæ. Si non creatoris, nec ipſe Marcion *Ibidem.*
inuitatus ad nuptias iſſet, Deum ſuum intuens deteſtatorem nuptiarum. Defecit itaque
parabola in perſona Domini, ſi non eſſet, cui nuptiæ competunt. In ſequenti quoque para-
bola ſatis errat, qui [475] *furem illum cuius horam ſi pater familiæ ſciret, non ſineret ſuffodi domũ ſuam*, *Ibidem.*
in perſonam diſponit creatoris. Fur enim creator, quomodo videri poteſt Dominus to-
tius hominis? Nemo ſua furatur aut ſuffodit, ſed ille potius qui in aliena deſcendit, & homi-
nem à domino eius alienat. Porrò quum furem nobis diabolum demonſtret; cuius horam
etiam in primordio ſi homo ſciſſet, nunquam ab eo ſuffoſſus eſſet. [476] Propterea *iubet vt pa-* *Gen. 3.*
rati ſimus, quia qua non putamus hora, filius hominis adueniet, non quaſi ipſe ſit fur, ſed iudex, ſcili- *Luc. 12.*
cet eorum, qui ſe non parauerint, nec cauerint furem. Ergo ſi ipſe eſt filius hominis, iudi-
cem teneo, & in iudice creatorem defendo. Si verò Chriſtum creatoris in nomine filij ho-
minis hoc loco oſtendit, vt eum furem portendat, qui quando venturus ſit, ignoremus,
habes ſuprà ſcriptum, Neminem rei ſuæ furem eſſe: Saluo & illo quòd in quantum ti-
mendum creatorem ingerit, in tantum illi negotium agens, creatoris eſt. [477] Itaque *in-*
terroganti Petro, in illos an & in omnes parabolam dixiſſet, [478] ad ipſos & ad vniuerſos qui Eccle- *Ibidem.*
ſiis præfuturi eſſent, *proponit actorum ſimilitudinem*, [479] *quorum qui benè tractauerit conſeruos abſen-*
tia domini, reuerſo eo omnibus bonis præponetur. [480] *Qui vero ſecus egerit, reuerſo domino qua die non pu-*
tauerit, hora qua non ſcierit, illo ſcilicet filio hominis Chriſto creatoris, non fure, ſed iudi-
B ce, *ſegregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur.* Proinde igitur aut & hic iudicem domi-
num opponit, & illi catechizat: aut ſi Deum optimum, iam & illum iudicem affir-
mat, licet nolit hæreticus. Temperare enim tentant hunc ſenſum, quum Deo eius vin-
dicatur, quaſi tranquillitatis ſit & manſuetudinis, ſegregare ſolummodò & partem eius
cum infidelibus ponere, ac ſi non ſit vocatus, vt ſtatui ſuo redditus, quaſi non & hoc ipſum
iudicato fiat. Stultitia. Quis erit exitus ſegregatorum? Nónne amiſſio ſalutis? Siquidem ab
eis ſegregabuntur qui ſalutem conſequentur. Quid igitur infidelium ſtatus? Nónne dam-
natio? Aut ſi nihil patientur ſegregati & infideles, æquè ex diuerſo nihil conſequentur re-
tenti & fideles. Si verò conſequentur ſalutem retenti & fideles, hanc amittant neceſſe eſt
ex diuerſo ſegregati & infideles. Hoc erit iudicium, quod qui intendit, creatoris eſt.
[481] Quem alium intelligam *cædentem ſeruos paucis aut multis plagis; & prout commiſit illis, ita* *Ibidem.*
& exigentem ab eis, quàm retributorem Deum? Cui me decet obſequi, niſi remuneratori?
Proclamat Chriſtus tuus, [482] *Ignem veni mittere in terram.* Ille optimus, nullius gehennæ *Ibidem.*
dominus; qui paulò antè diſcipulos, ne ignem poſtularent, inhumaniſſimo viculo coër- *Luc. 9.*
cuerat, quando iſte Sodomam & Gomorram nimbo igneo exuſſit? quando cantatum eſt, *Gen. 19.*
[483] Ignis ante ipſum procedet, & cremabit inimicos eius? quando & per Oſee commina- *Pſal. 96.*
tus eſt, [484] Ignem emittam in ciuitates Iudæ? [485] vel per Eſaiam, Ignis exarſit ex indigna- *Oſee 8.* *Iſai. 30.*
tione mea? Non mentiatur. Si non eſt ille qui de rubo quoque ardenti vocem ſuam emi- *Exod. 3.*
ſit, viderit quem ignem intelligendum contendas. Etiam ſi figura eſt, hoc ipſo quod
de meo elemento argumenta ſenſui ſuo ſumit, meus eſt, qui de meis vtitur. Illius erit ſi-
C militudo ignis, cuius & veritas. Ipſe melius interpretabitur ignis iſtius qualitatem, adii-
ciens, [486] *Putatis veniſſe me pacem mittere in terram? non, dico vobis, ſed ſeparationem.* Machæ- *Luc. 12.*
ram quidem ſcriptum eſt. Sed Marcion emendat, quaſi non & ſeparatio opus ſit machæ-
ræ. Igitur & ignem euerſionis intendit, qui pacem negauit. Quale prælium, tale & in-
cendium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens Domino. [487] Denique:
Diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem; & mater in filiam, & filia in matrem; & nu- *Ibidem.*
rus in ſocrum, & ſocrus in nurum. Hoc prælium inter parentes ſi in ipſis verbis tuba cecinit
Prophetæ, [488] vereor ne Michæas Chriſto Marcionis prædicaret. [489] *Et* ideò *hypocritas pro-* *Michæa 7.*
nuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus verò illud non dinoſcentes. Quo ſcili- *Luc. 12.*
cet adimplens omnia quæ ſuper ipſos fuerunt prædicata, nec aliter docens debuerat
agnoſci. Ceterùm quis poſſet eius tempora noſſe, cuius per quæ probaret non habebat?
[490] Meritò *exprobrat etiam quod iuſtum non à ſemetipſis iudicarent.* [491] Olim hoc mandat, per *Ibidem.*
Zachariam: Iuſtum iudicium & pacatorium iudicate. Per Hieremiam: Facite iudicium *Zachar. 8.*
& iuſtitiam. Per Eſaiam: Iudicate pupillo, & iuſtificate viduam; imputans etiam vineæ *Hier. 22.*
Sorech, quòd non iudicium feciſſet, ſed clamorem. Qui ergo docuerat vt facerent ex *Iſai. 1.*
præcepto, is exigebat vt facerent & ex arbitrio. Qui ſeminauerat præceptum, ille & re- *& 5.*
dundantiam eius vrgebat. Iam verò quàm abſurdum vt ille mandaret, iuſtè iudicare,

Luc. 12. qui Deum iudicem iuſtum deſtruebat. [492] Nam & *iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde,* D
niſi ſoluto etiam nouiſſimo quadrante, in perſona creatoris obtrectationis nomine differunt. Ad
quod neceſſe habeo eodem gradu occurrere. Quotieſcunque enim ſeueritas creatoris op-
CA. XXX. ponitur, totiens illius eſt Chriſtus, cui per timorem eogit obſequium. [[493] *Quæſtionem*
ex C. XIII. rurſus *de curatione ſabbato facta* quomodo *diſcuſſit?* [494] *Vnuſquiſque veſtrum ſabbatis non ſoluit aſi-*
Lucæ. *num aut bouem ſuum à præſepi, & ducit ad potum?* Ergo ſecundum conditionem legis operatus,
Luc. 13. legem confirmauit, non diſſoluit, iubentem nullum opus fieri, niſi quod fieret omni a-
nimæ, quanto potius humanæ? Parabolarum congruentiam vbique recognoſcor exige-
Ibidem. re. [495] *Simile eſt regnum Dei, inquit, grano ſinapis, quod accepit homo, & ſeminauit in horto ſuo.*
Quis in perſona hominis intelligendus? vtique Chriſtus: Quia licet Marcionis, filius ho-
minis eſt dictus, qui accepit à patre ſemen regni, ſermonem ſcilicet Euangelij, & ſemina-
uit in horto ſuo, vtique in mundo, puta nunc in homine. Sed quum in ſuo horto dixerit,
nec mundus autem nec homo illius ſit, ſed creatoris; ergo qui in ſuum ſeminarit, creator
oſtenditur. Aut ſi, vt hunc laqueum euadant, conuerterint hominis perſonam à Chriſto
in hominem accipientem ſemen regni, & ſeminantem in horto cordis ſui, nec ipſa ma-
teria alij conueniet quàm creatori. Quale eſt enim vt leniſſimi Dei regnum, quod etiam
iudicij feruor lacrymoſa auſteritate ſubſequitur. De ſequenti planè ſimilitudine vereor,
Ibidem. ne fortè alterius Dei regno portendat. [496] *Fermento* enim *comparauit illud*; non azymis quæ
Exod. 23. familiariora ſunt creatori. Congruit & hæc coniectura mendicantibus argumenta. Itaque
& 34. & ego vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno E
Luc. 13. creatoris, [497] quia poſt illam clibanus vel furnus *gehennæ* ſequatur. Quoties adhuc ſe iudi-
cem oſtendit, & in iudice creatorem? Quoties vtique eiecit & damnat reiiciendo. [498] Si-
Ibidem. cut hic quoque: *Quum ſurrexerit, inquit, pater familiæ* (quò, niſi quò dixit Eſaias, Quũ ſurrexe-
Iſai. 2. rit comminuere terram?) *& cluſerit oſtium*, vtique excludendis iniquis, *quibus pulſantibus re-*
Luc. 13. *ſpondebit: Neſcio vnde ſitis.* [499] *Et* rurſus *enumerantibus quod coram illo ederint, & biberint, & in pla-*
Ibidem. *teis eorum docuerit, adiiciet; Recedite a me omnes operarij iniquitatis; illic erit fletus & frendor dentium.*
Vbi? foris ſcilicet, vbi erunt excluſi, oſtio cluſo ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit excluſio
Ibidem. in pœnam, [500] *quum videbunt iuſtos introëuntes in regnum Dei, ſe verò detineri foris.* A quo? Si à
creatore, quis erit ergo intus recipiens iuſtos in regnum? Deus bonus. Quid ergo illuc
creatori, vt foris detineat in pœnam, quos aduerſarius eius excluſit, ſuſcipiendos à ſe vti-
que magis in aduerſarij bilem? Sed & ille excluſurus iniquos, ſciat vtique creatorem illos
detenturum in pœnam, aut non ſciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & mi-
nor eſt illo qui detinet, cedens ei nolens: aut ſi vult ita fieri, ipſe ita faciendum iudicauit,
& non erit melior creatore ipſe auctor infamiæ creatoris. Hæc ſi nulla ratione conſiſtunt,
vt alius punire, alius liberare credatur, vnius erit tam iudicium quàm & regnum: & dum
CA. XXXI. vnius eſt vtrunque, qui & iudicat creatoris eſt. [[501] *Ad prandium vel ad cœnam* qualeis *vo-*
ex XIIII. C. *cari iubet?* Qualeis oſtenderat per Eſaiam: [a] Confringe panem tuum eſurienti, & mendicos
Lucæ. & qui ſine tecto ſunt, induc in domum tuam, *qui* [b] ſcilicet humanitatis iſtius vicem *retribue-* F
Luc. 14. *re non poſſint.* Hanc ſi Chriſtus captari vetat, [c] *in reſurrectione eam repromittens*; creatoris eſt
[a] *Iſai. 58.* forma; cui non placent [d] amantes munera, ſectantes retributionem. Etiam inuitatoris
[b] *Luc. 14.* parabola cui magis parti occurrat expendo. [502] *Homo* [e] *quidam fecit cœnam, & vocauit mul-*
[c] *Ibidem.* *tos.* Vtique cœnæ paratura, vitæ æternæ ſaturitatem figurat. Dico primò extraneos &
[d] *Iſai. 1.* nullius iuris affines inuitari ad cœnam non ſolere, certè faciliùs ſolere domeſticos &
[e] *Luc. 14.* familiareis. Ergo creatoris eſt inuitaſſe, ad quem pertinebant qui inuitabantur, & per
Adam quâ homines, & per patres quâ Iudaiei, non eius ad quem neque natura per-
tinebant, neque prærogatiua. Dehinc ſi is mittit ad conuiuas, qui cœnam parauit, ſic
quoque creatoris eſt cœna, qui miſit ad conuiuas admonendos, antè iam vocatos
per patres, admonendos autem per Prophetas: non qui neminem miſerit admonen-
dum, nec qui nihil priùs egerit ad vocandum, ſed ipſe deſcenderit ſubitò: tantùm quòd in-
noteſcens, iam inuitans: tantùm quòd inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem fa-
Ibidem. ciens horam cœnandi & ad cœnam inuitandi. [503] *Excuſant ſe inuitati.* Si ab alio Deo, meri-
tò, quia ſubitò inuitati. Si non meritò, ergo nec ſubitò. Si autem non ſubitò inuitati, ergo
à creatore à quo olim: Cuius denique declinauerant vocationem, tunc primò dicentes ad
Exod. 32. Aaronem: Fac nobis Deos qui præeant nobis. Atque exinde; Aure audientes, & non au-
Iſai. 6. dientes, vocationem ſcilicet Dei. [504] Qui pertinentiſſimè ad hanc parabolam per Hiere-
Hierem. 11. miam: Audite (inquit) vocem meam, & ero vobis in Dominum, & vos mihi in populum, &
ibitis

A ibitis in omnibus viis meis quaſcunque mandauero vobis. Ecce inuitatio Dei. Et non audierunt, inquit, & non aduerterunt aurem ſuam. Ecce recuſatio populi. Sed abierunt in iis quæ concupierunt corde ſuo malo. [105] *Agrum emi, & boues mercatus ſum, & vxorem duxi.* Et Luc. 14.
adhuc ingerit. Et emiſi ad vos omnes famulos meos Prophetas. Hic erit ſpiritus ſanctus Hier. 7.
admonitor conuiuarum, die & ante lucem. Et non [106] audiit populus meus, & non intendit auribus ſuis, & obdurauit collum ſuum. [107] *Hoc vt patrifamiliæ renuntiatum eſt, motus tunc* Luc. 14.
(benè quòd & motus: negat enim Marcion moueri Deum ſuum, ita & hoc meus eſt) *mandat de plateis & vicis ciuitatis facere ſublectionem.* Videamus an eo ſenſu quo rurſus per Hieremiam, [108] Nunquid ſolitudo factus ſum domui Iſraëlis? aut terra in incultum derelicta? Id Hiere. 2.
eſt, Nunquid non habeo quos allegam, aut vnde allegam. Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te. Itaque miſit ad alios *vocandos*, ex eadem adhuc ciuitate. [109] *Dehinc loco* Luc. 14.
abundante, præcepit etiam de viis & ſepibus colligi, id eſt nos iam de extraneis gentibus, illa ſci- Ibidem.
licet æmulatione, qua in Deuteronomio, [110] Auertam faciem meam ab eis, & monſtrabo Deut. 32.
quid illis in nouiſſimis, id eſt alios poſſeſſuros locum eorum: quoniam genitura peruerſa eſt, filij in quibus fides non eſt. Illi obæmulati ſunt me in non Deo, & prouocauerunt me in iram in idolis ſuis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione inſipienti prouocabo eos in iram, in nobis ſcilicet quorum ſpem Iudæi gerunt; [111] *De qua illos guſtaturos* Luc. 14.
negat Dominus; derelicta Sione tanquam ſpecula[a] in vinea & in cucumerario caſula; poſt- [a] Iſai. 1.
eaquàm [b] & nouiſſimam in Chriſtum inuitationem recuſauit. Quid ex hoc ordine ſecun- [b] Luc. 14.
B dum diſpoſitionem & prædicationes creatoris receſſendo competere poteſt illi, cuius nec ordinem habet, nec diſpoſitionem ad parabolæ conſpirationem, qui totum opus ſemel fecit? Aut quæ erit prima vocatio eius, & quæ ſecundo actu admonitio? Antè debent alij excuſare, poſtea alij conueniſſe. Nunc autem pariter vtramque partem inuitare venit, de ciuitate, de ſepibus, aduerſus ſpeculũ parabolæ: nec poteſt iam faſtidioſos iudicare quos nunquam retrò inuitauit, quos cùm maximè aggreditur. Aut ſi de futuro eos iudicat, contempturos vocationem: ergo & ſublectionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit. [112] Planè ad hoc ſecundò venturus eſt vt gentibus prædicet. Et ſi venturus eſt autem, puto non quaſi vocaturus adhuc conuiuas, ſed iam collocaturus. [113] Interea qui cœnæ iſtius vocationem in cœleſte conuiuium interpretaris ſpiritalis ſaturitatis & iucunditatis, memento & [114] terrenas promiſſiones vini & olei & frumenti & ipſius ciuitatis, æquè in ſpiritalia figurari à creatore. [[115] *Ouem & dragmam perditam* quis *requirit?* Nónne qui per- CA. XXXII.
didit? Quis autem perdidit? Nónne qui habuit? Quis verò habuit? Nónne cuius fuit? Si igi- ex cap. XV.
tur homo non alterius eſt res, quàm creatoris, is eum habuit cuius fuit. Is perdidit, qui ha- Lucæ.
buit. Is requiſiuit, qui perdidit. Is inuenit, qui quæſiuit. Is *exultauit, qui inuenit.* Ita vtriuſque Luc. 15. Ibidem.
parabolæ argumentum vacat circa eum, cuius non eſt ouis neque dragma, id eſt homo. Non enim perdidit, quia non habuit: nec requiſiuit, quia non perdidit: nec inuenit, quia nec requiſiuit: nec exultauit, quia non inuenit. [116] Atque adeò *exultare* illius eſt *de pœniten-* Ibidem.
C *tia peccatoris*, id eſt de perditi recuperatione, qui ſe profeſſus eſt olim, malle peccatoris pœnitentiam quàm mortem. [[117] Quibus *duobus dominis neget poſſe ſeruiri*, [118] *quia alterum offen-* C. XXXIII.
di ſit neceſſe, alterum defendi, ipſe declarat, *Deum proponens & Mammonam.* Deinde Mammo- ex c. XVI.
nam quem intelligi velit, ſi interpretem non habes, ab ipſo potes diſcere. Admonẽs enim Lucæ. Luc. 16.
nos, de ſecularibus ſuffragia nobis proſpicere amicitiarum, [119] *ſecũdum ſerui illius exemplum,* Ibidem.
qui ab actu ſummotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in ſubſidium ſibi. [120] *Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de Mammona iniuſtitiæ,* de nummo ſcilicet, de quo & ſeruus ille. Iniuſtitiæ enim auctorem & dominatorem totius ſeculi nummum ſcimus omnes. [121] Cui famulatam videns Phariſæorum cupiditatem amentauit hãc ſententiam, *Non pote-* Ibidem.
ſtis Deo ſeruire & Mammonæ. [122] *Irridebant denique Phariſæi pecuniæ cupidi*, quòd intellexiſsẽt ſcilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis exiſtimet in Mammona creatorem intelligendum, & Chriſtum à creatoris illos ſeruitute reuocaſſe. Quid? nunc potius ex hoc diſce, vnum à Chriſto Deum oſtenſum. Duos enim dominos nominauit, Deũ & Mammonam, creatorem & nummum. Denique non poteſtis Deo ſeruire, vtique ei cui ſeruire videbantur: & Mammonæ cui magis deſtinabantur. Quòd ſi ipſe alium ſe ageret, non duos dominos, ſed tres demonſtraſſet. Et creator enim dominus, quia Deus. Et vtique magis dominus, quàm Mammonas: magíſque obſeruãdus, quã magis dominus. Quale eſt enim, vt qui Mammonam dominum dixerat, & cum Deo iunxerat, verè ipſorum dominum taceret, id eſt creatorem? Aut nunquid tacendo eo, conceſſit ſeruiẽdum ei eſſe, ſi ſolummodò ſibi

& Mammonæ negauit poſſe ſeruiri? Ita cùm vnum Deum ponit nominaturus & creato- D
rem, ſi alius eſſet ipſe, creatorem nominauit, quem dominum ſine alio Deo non poſuit.
Ibidem. Et illud itaque relucebit,[123] quomodo dictum: *Si in Mammona iniuſto fideles non extitiſtis, quod verum eſt, quis vobis credet?* In nummo ſcilicet iniuſto, non in creatore: quem & Marcion iu-
Ibidem. ſtum facit. [124] *Et ſi in alieno fideles inuenti non eſtis, quod meum eſt quis dabit vobis?* Alienum enim
debet eſſe à ſeruis Dei, quod iniuſtum eſt. Creator autem quomodo alienus erat Phariſæis,
proprius Deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorem, ſed in Mammonam,
quis vobis credet quod verius eſt, & quis vobis dabit quod meum eſt, non poteſt quaſi
alius dixiſſe de alterius Dei gratia. Tunc enim videretur ita dixiſſe, ſi eos in creatorem, non
in Mammonam infideles notando, per creatoris mentionem diſtinctiones feciſſet Dei
alterius non commiſſuri ſuam veritatem infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius vi-
Ibidem. deri poteſt, ſi non ad hoc proponatur, vt à re de qua agitur, ſeparetur? [125] Si autem & *iuſti-ficantes ſe coram hominibus Phariſæi* ſpem mercedis in homine ponebant, illo eos ſenſu incre-
Hier. 17. pabat, quo & Propheta Hieremias: [126] Miſer homo qui ſpem habet in homine. [127] Si &
Luc. 16. adiicit: *Scit autem Deus corda veſtra*, illius Dei vim commemorabat qui lucernam ſe pronun-
Hier. 11. 17. & 20. tiabat, ſcrutantem renes & corda. Si ſuperbiam tangit, [128] *quod elatum eſt apud homines, peroſum eſt Deo*, Eſaiam ponit ante oculos: Dies enim Domini ſabaoth,[129] in omnem cõtume-
Luc. 16. *Iſai. 2.* lioſum & ſuperbum, in omnem ſublimem & elatum, & humiliabuntur. Poſſum iam colli-
gere cur tanto æuo Deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc om-
nia diſceret à creatore. Didicit ergo vſque ad Ioannis tempora, atque ita exinde proceſſit E
Luc. 16. annuntiare regnum Dei, dicens: [130] *Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem, ex quo regnum Dei annuntiatur*: quaſi non & nos limitem quendam agnoſcamus Ioannem conſtitutum inter ve-
tera & noua, ad quem deſineret Iudaiſmus, & à quo inciperet Chriſtianiſmus: non tamen
vt ab alia virtute facta ſit ſedatio Legis & Prophetarum, & initiatio Euangelij, in quo eſt
Iſai. 43. Dei regnũ, Chriſtus ipſe. [131] Nam & ſi probauimus; & vetera tranſitura; & noua ſucceſſura
2. Cor. 9. prædicari à creatore; ſi & Ioannes antecurſor & præparator oſtenditur viarum Domini,
Malac. 3. Euangelium ſuperducturi, & regnum Dei promulgaturi: & ex hoc iam quòd Ioannes ve-
nit, ipſe erit Chriſtus, qui Ioannẽ erat ſubſecuturus vt antecurſorem: & ſi deſierunt vetera,
& cœperunt noua interſtite Ioanne, non erit mirum quod ex diſpoſitione eſt creatoris:
[132] vt vnde magis probetur, quàm ex Legis & Prophetarum in Ioannem occaſu, & exinde
Luc. 16. ortu, regnũ Dei. [133] *Tranſeat* igitur *cœlum & terra citiùs*, ſicut & Lex & Prophetæ, *quàm vnus*
Iſai. 40. *apex verborum Domini*. Verbum enim, inquit Eſaias, Dei noſtri manet in æuum. Nam quo-
Ibidem. niam in Eſaia iam tunc Chriſtus, ſermo ſcilicet & ſpiritus creatoris, Ioannem prædicarat;
vocem clamantis in deſerto parare viam Domini in hoc venturum, vt Legis & Propheta-
rum ordo exinde ceſſaret, per adimpletionem, non per deſtructionem, & regnum Dei à
Chriſto annuntiaretur: ideò ſubtexuit, faciliùs elementa tranſitura, quàm verba ſua: con-
C. XXXIIII firmans, hoc quoque quod de Ioanne dixerat, non prætériſſe. [[134] Sed Chriſtus diuor-
ex eod. „ tium prohibet, dicens: [135] *Qui dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium commiſit; qui* F
XVI. c. „ *dimiſſam à viro duxerit, æquè adulter eſt.* Vt ſic quoque prohibeat diuortium, illicitum facit re-
Lucæ. „ pudiatæ matrimonium, Moyſes verò permittit repudium in Deuteronomio: Si ſumpſerit
Luc. 16. „ quis vxorem, & habitauerit cum ea, [136] & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam,
Deu. 24. „ eo quòd inuentum ſit in illa impudicum negotium, ſcribet libellum repudij, & dabit in
„ manu eius, & dimittet illam de domo ſua. Vides diuerſitatem Legis & Euangelij, Moyſi
& Chriſti? Planè. [137] Non enim recepiſti illud quoque Euangelium eiuſdem veritatis, &
Matth. 19. eiuſdem Chriſti, in quo prohibens diuortium, propriam quæſtionem eius abſoluit: Moy-
ſes propter duritiam cordis veſtri præcepit libellum repudij dare: à primordio autem non
fuit ſic: quia ſcilicet qui marem & fœminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carnem vnam.
Quod Deus itaque iunxit, homo non diſiunget. Hoc enim reſponſo, & Moyſi conſtitu-
tionem protexit, vt ſui: & creatoris inſtitutionem direxit, vt Chriſtus ipſius. Sed quatenus
Luc. 16. ex his reuincendus es, quæ recepiſti, ſic tibi occurram, ac ſi meus Chriſtus. Nónne & ipſe
Gen. 2. prohibens diuortium, & patrem tamen geſtans eum qui marem & fœminam iunxit; ex-
cuſauerit potiùs quàm deſtruxerit Moyſi conſtitutionem. Sed ecce ſic tuus ſit iſte Chri-
ſtus contrarium docẽs Moyſi & creatori, vt ſi non contrarium oſtendero, meus ſit. Dico
enim illũ conditionaliter nunc feciſſe diuortij prohibitionem, ſi ideò quis dimittat vxo-
Luc. 16. rem vt aliam ducat. Qui dimiſerit, inquit, vxorem, & aliam duxerit, adulterium commi-
ſit. & qui à marito dimiſſam duxerit, æquè adulter eſt, ex eadem vtique cauſa qua non licet
dimitti,

A dimitti, vt alia ducatur: illicitè enim dimiſſam pro indimiſſa ducens, adulter eſt. Manet
enim matrimonium quod non ritè diremptum eſt. Manente matrimonio nubere, adul-
terium eſt. Ita ſi conditionaliter prohibuit dimittere vxorem, non in totum prohibuit: &
quod non prohibuit in totum, permiſit. Aliud eſt vbi cauſa ceſſat, ob quam prohibuit. Et
iam non contrarium Moyſi docet, cuius præceptum alicubi conſeruat: nōdum dico con-
firmat. Aut ſi omninò negas permitti diuortium à Chriſto, quomodo tu nuptias dirimis,
nec coniungens marem & fœminam, [138] nec alibi coniunctos ad ſacramentum baptiſ-
matis & Euchariſtiæ admittens, niſi inter ſe coniurauerint [139] aduerſus fructum nuptia-
rum, vt aduerſus ipſum creatorem? Certè quid facit apud te maritus, ſi vxor eius commi-
ſerit adulterium. Habebit ne illam? [140] Sed nec tuum Apoſtolum ſinere coniungi proſtitu- *1. Cor. 6.*
tæ, membra Chriſti. Habet itaque & Chriſtum aſſertorem [141] iuſtitia diuortij. Iam hinc
confirmatur ab illo Moyſes ex eodem titulo prohibens repudium, quo & Chriſtus, ſi *Deut. 24.*
inuentum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam & in Euangelio Matthæi: *Matth. 5.*
[142] Qui dimiſerit, inquit, vxorem ſuam præter cauſam adulterij, facit eam adulterari: æ-
què adulter cenſetur & ille qui dimiſſam à viro duxerit. Ceterùm præter ex cauſa adulte-
rij, nec creator disiungit, quod ipſe ſcilicet coniunxit, eodem alibi Moyſe conſtituente *Deut. 22.*
[143] eum qui ex compreſſione matrimonium fecerat, non poſſe dimittere vxorem in om-
ne tempus. Quòd ſi ex violentia coactum matrimonium ſtabit, quantò magis ex conue-
nientia voluntarium? Sicut & Prophetiæ auctoritate: Vxorem iuuentutis tuæ non dimit- *Malac. 2.*
B tes. Habes itaque Chriſtum vltrò veſtigia vbique creatoris ineuntem, tam in permitten-
do repudio, quàm in prohibendo. Habes etiam nuptiarum [144] quoquò velis latere proſpe-
ctorem, quas nec ſeparari vult prohibendo repudium, nec cum macula haberi, tunc per- *Luc. 16.*
mittendo diuortium. Erubeſce non coniungens quos tuus quoque Chriſtus coniunxit.
Erubeſce etiam disiungens ſine eo merito, quo disiungi voluit & tuus Chriſtus. Debeo
nunc & illud oſtendere, vnde hanc ſententiam deduxerit Dominus, quóve direxerit. Ita
enim pleniùs conſtabit, eum non ad Moyſen deſtruendum ſpectaſſe per repudij propoſi-
tionem ſubitò interpoſitam: quia nec ſubitò interpoſita eſt [145] habens radicē ex eadem Io- *Luc. 16.*
annis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, [146] quòd aduerſus legem vxorem *Matth. 14.*
fratris ſui defuncti duxiſſet, habentis filiā ex illa (non aliàs hoc permittente, immo & præ-
cipiente lege, [147] quàm ſi frater illiberis deceſſerit, vt à fratre ipſius & ex coſta ipſius ſuppa- *Deut. 25.*
raretur ſemen illi) coniectus in carcerem fuerat, ab eodem Herode poſtmodum & occi-
ſus. Facta igitur mentione Ioannis Dominus, & vtique ſucceſſus exitus eius, illicitorum
matrimoniorum & adulterij figura iaculatus eſt in Herodem; adulterum pronuntians, *Luc. 16.*
etiam qui dimiſſam à viro duxerit: quò magis impietatem Herodis oneraret, qui non mi-
nus morte quàm repudio dimiſſam à viro duxerat: & hoc fratre habente ex illa filiam, &
vel eo nomine illicitè, ex libidinis non ex legis inſtinctu: ac propterea Propheten quoque
aſſertorem legis occiderat. Hoc mihi diſſeruiſſe proficiet, etiam ſubſequens argumentum
C [148] *diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in ſinu Abrahæ requieſcentis.* Nam & illud quantum ad *Ibidem.*
ſcripturæ ſuperficiem ſubitò propoſitum eſt, quantum ad intentionem ſenſus, & ipſum co-
hæret mentioni Ioānis malè tractati, & ſuggillati Herodis malè meritati, vtriuſque exitom
deformans, Herodis tormenta, & Ioannis refrigeria, vt iam audiret Herodes: [149] *Habent* *Ibidem.*
illic Moyſen & Prophetas, illos audiant. Sed Marcion alior ſum cogit, ſcilicet vtramque merce-
dem creatoris, ſiue tormenti, ſiue refrigerij apud inferos, determinet eis poſitam qui Legi
& Prophetis obedierint, Chriſti verò & Dei ſui cœleſtem definiat ſinum & portum. Re-
ſpondebimus, & hac ipſa ſcriptura reuincente oculos eius, [150] quæ *ab inferis diſcernit Abrahæ* *Ibidem.*
ſinum pauperi. Aliud enim Inferi, vt puto, aliud quoque Abrahæ ſinus. Nam & *magnum ait*
intercedere regiones iſtas profundum, & tranſitum vtrinque prohibere. Sed nec *alleuaſſet diues oculos &* *Ibidem.*
quidem de longinquo, niſi in ſuperiora, & de altitudinis longinquo per immenſam illam di-
ſtantiam ſublimitatis & profunditatis. Vnde apparet ſapienti cuique, qui aliquando Ely-
ſios audierit, eſſe aliquam localem determinationem, quæ ſinus dicta ſit Abrahæ, ad reci-
piendas animas filiorum eius etiam ex Nationibus, patris ſcilicet multarum Nationum in- *Gen. 22.*
Abrahæ cenſum deputandarum, & ex eadem fide qua & Abraham Deo credidit, nullo *Gen. 15.*
ſub iugo legis, nec in ſigno circuociſionis. [151] Eam itaque regionem ſinum dico Abrahæ, *Luc. 16.*
etſi non cœleſtem, ſublimiorem tamen inferis, interim refrigerium præbituram animabus
iuſtorum, donec conſummatio rerum reſurrectionem omnium plenitudine mercedis ex-
pungat: tunc apparitura cœleſti promiſſione quam Marcion ſuo vindicat, quaſi nō à crea-

tore promulgatam. [152] Ad quam aſcenſum ſuum Chriſtus ædificat in cœlum, ſecundum D
Amos 9. Amos: vtique ſuis: vbi eſt & locus æternus, [153] de quo Eſaias: Quis annuntiabit vobis lo-
Iſai. 33. cum æternum, niſi ſcilicet Chriſtus incedens in iuſtiria, loquens viam rectam, odio habens
iniuſtitiam & iniquitatem? Quòd ſi æternus locus repromittitur, & aſcenſus in cœlum æ-
Gen. 15. dificatur à creatore, promittente etiam ſemen Abrahæ velut ſtellas cœli futurum, vtique
Luc. 16. ob cœleſtem promiſſionem, ſalua ea promiſſione, [154] cur non capiat ſinum Abrahæ dici,
temporale aliquod animarum fidelium receptaculũ, in quo iam delinietur futuri imago,
[155] ac cãdida quædã vtriuſque iudicij proſpiciatur. Admonẽs quoque vos hæreticos dum
Ibidem. in vita eſtis, Moyſen & Prophetas vnum Deum prædicantes creatorem, & vnũ Chriſtum
prædicantes eius, & vtrunque iudicium pœnæ & ſalutis æternæ apud vnicum Deum po-
1. Reg. 2. „ ſitũ, qui occidat & viuificet. [156] Immò, inquit, noſtri Dei monela de cœlo, non Moyſeo &
Luc. 9. „ Prophetas iuſſit audiri, ſed Chriſtum: Hunc audite. Meritò. Tunc enim Apoſtoli ſatis iam
audierant Moyſen & Prophetas, qui ſecuti erant Chriſtum, credendo Moyſi & Prophetis.
Ibidem. Nec enim accepiſſet Petrus dicere: Tu es Chriſtus, antequàm audiuiſſet & credidiſſet
Moyſi & Prophetis, à quibus ſolis adhuc Chriſtus annuntiabatur. Hæc igitur fides eorum
meruerat, vt etiam voce cœleſti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerant;
Iſai. 51. euangelizantem pacem, euangelizantem bona; anountiantem locum æternum; ædifican-
Iſai. 33. tem illis aſcenſum ſuum in cœlum. Apud ioferos autem de eis dictũ eſt: Habent illic Moy-
Amos 9. ſen & Prophetas, audiant illos: qui non credebant, vel qui nec omninò ſic credebant eſſe
Luc. 16. poſt mortem ſuperbiæ diuitiarum, & gloriæ deliciarum, ſupplicia annuntiata à Moyſe & E
Luc. 1. Prophetis: decreta autem ab eo Deo, [157] qui de thronis deponit dynaſtas, & de ſterquili-
Pſal. 112. niis eleuat inopes. Ita quum vtrinque pronuntiationis diuerſitas competat creatori, non
C.XXXV. erit diuinitatum ſtatuenda diſtantia, ſed ipſarum materiarum. [[158] Conuerſus ibidem
ex C.XVII. *ad diſcipulos:* [159] *Væ, dicit, auctori ſcandalorum, expediſſe ei ſi natus non fuiſſet, aut ſi molino ſaxo ad col-*
Lucæ. *lum deligato præcipitatus eſſet in profundum, quam vnum ex illis modicis*, vtique diſcipulis eius,
Luc. 17. *ſcandalizaſſet.* Æſtima quale ſupplicium comminetur illi. Nec enim alius vlciſcetur ſcan-
dalum diſcipulorum eius. Agnoſce igitur & iudicem, & illo affectu pronuntiãtem de cura
Zachar. 2. ſuorum, quo & creator retrò: Qui tetigerit vos, [160] ac ſi pupillam oculi mei tangat. Idem
Luc. 17. ſenſus eiuſdem eſt. [161] *Peccantem fratrem iubet corripi*; quod qui non fecerit, vtique deliquit,
aut ex odio volens fratrem in delicto perſeuerare, aut ex acceptione perſonæ, parcens ei:
Leuit. 19. habens Leuiticum: Non odies fratrem tuum in animo tuo, [162] traductione traduces pro-
Exod. 23. ximum tuum, vtique & fratrem, & non ſumes propter illum delictum. Nec mirum ſi ita
docet, [163] qui pecora quoque fratris tui, ſi errantia in via inueneris, prohibet deſpicias: quo
Luc. 17. minus ea reducas fratri tuo, nedum ipſum ſibi. [164] Sed *& veniã des fratri in te delinquenti iubet,*
etiam ſepties, parum planè. Plus eſt enim apud creatorem, qui nec modum ſtatuit, in infini-
Leuit. 19. tum pronuntians, Fratris malitiæ memor ne ſis. [165] Nec petenti eam præſtes mandat, ſed
Leuit. 13. & non petenti. Nõ enim dones offenſam vult, ſed obliuiſcaris. [166] Lex leproſorum quantæ
& 14. ſit interpretationis erga ſpecies ipſius vitij, & inſpectationis ſummi ſacerdotis, noſtrum F
erit ſcire: Marcionis, [167] moroſitatem legis opponere, vt & hìc Chriſtum æmulũ eius affir-
Luc. 17. met præuenientem ſolennia legis etiam *in curatione decem leproſorum*, [168] *quos tantummodo ire*
iuſſos, vt ſe oſtenderent ſacerdotibus, in itinere purgauit, ſine tactu iam & ſine verbo tacita pote-
Iſai. 53. ſtate, & ſola voluotate: quaſi neceſſe ſit ſemel; remediatore lãguorum & vitiorum annun-
tiato Chriſto, & de effectibus probato, de qualitatibus curationum retractari: aut creato-
rem in Chriſto ad legem prouocari: ſi quid aliter quàm lege diſtinxit, ipſe perfecit: cùm a-
liter vtique Dominus per ſemetipſum operetur, ſiue per filium, aliter per Prophetas famu-
los ſuos maximæ documenta virtutis & poteſtatis, quæ vt clariora & validiora quã pro-
pria, diſtare à vicariis fas eſt. [169] Sed eiuſmodi & alibi iam dicta ſunt, in documento ſupe-
Luc. 5. riore. Nunc etſi præfatus eſt; multos tunc fuiſſe leproſos apud Iſraëlem, in diebus Heliſæi
Prophetæ, & neminem eorum purgatum niſi Naaman Syrum: non vtique & numerus fa-
ciet ad differentiam Deorum, in deſtructionem creatoris, vnum remediantis, & prælatio-
nem eius qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plureis potuiſſe curari ab eo, qui
vnum curaſſet, quàm ab illo decem, qui nunquam retrò vnum? Sed hac cùm maximè pro-
nuntiatiooe diffidentiam Iſraëlis vel ſuperbiã pulſat: quòd cùm multi eſſent illic leproſi, &
Prophetes non deeſſet, etiam ædito documento nemo decucurriſſet ad Deum operãtem
Pſal. 109. in Prophetis. Igitur quoniam ipſe erat authenticus pontifex Dei patris, inſpexit illos ſe-
cundum legis arcanum, ſignificantis Chriſtum eſſe verum diſceptatorem & elimatorem
huma-

A humanarum macularum. Sed & quod in manifeſto fuit legis, præcepit: *Ite, oſtendite vos ſa-* Luc. 17.
cerdotibus. Cur, ſi illos antè erat emundaturus? An quaſi legis illuſor, vt in itinere curatis
oſtenderet, nihil eſſe legem cum ipſis ſacerdotibus? & vtique viderit ſi cui tam opinioſus
videbitur Chriſtus, immò digniora ſunt interpretanda, & fidei iuſtiora: Ideò illos reme-
diatos, quà ſecundum legem iuſſi abire ad ſacerdotes obaudierant: neque enim credibile
eſt, emeruiſſe medicinam à deſtructore legis obſeruatores legis. [170] Sed cur priſtino lepro-
ſo nihil tale præcepit? quia nec Heliſæus Syro Naaman: & tamen nõ idcircò non erat crea-
toris. Satis reſpondi, ſed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Diſce igitur & cauſas. Ibidem.
In Samariæ regionibus res agebatur, *vnde erat & vnus interim ex leproſis*. [171] Samaria autem de- 3. Reg. 11. et
ſciuerat ab Iſraële, habens ſchiſma illud ex decem tribubus, quas auulſas per Achiam Pro- 16.
phetam, collocauerat apud Samariam Hieroboam. Sed & aliàs ſemper ſibi placentes erãt
Samaritani de montibus & puteis patrum: ſicut in Euangelio Ioannis Samaritana illa in
colloquio Domini apud puteum, [172] Næ tu maior ſis, & cetera. Et rurſus: Patres noſtri Ioan. 4.
in iſto monte adorauerunt, & vos dicitis quia Hieroſolymis oportet adorare. [173] Itaque
qui & per Amos: Væ, dixerit eis, qui confident in monte Samariæ, iam & ipſam reſtituere Amos 6.
dignatus, de induſtria; iubet oſtendere ſe ſacerdotibus, vtique qui non erant, niſi vbi & Luc. 17.
templum, ſubiiciens Samaritam Iudæo, quoniam ex Iudæis ſalus, licet Iſraëlitæ & Sama-
ritæ: tota enim promiſſio tribui Iudæ Chriſtus fuit: vt ſcirent Hieroſolymis eſſe & ſacer- Ioan. 6.
dotes & templum, & matricem religionis, & fontem non puteum ſalutis. Et ideò vt vidit
agnouiſſe legem illos Hieroſolymis expungendam, ex fide iam iuſtificandos ſine legis or-
B dine remediauit. Vnde & vnum illum ſolutum ex decem, memorem diuinæ gratiæ Sa- Luc. 17.
mariten miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia ſatis iam obtulerat, *gloriam Deo* Ibidem.
reddens: hoc & Domino volente interpretari legem. Et tamen cui Deo gratiam reddidit
Samarites, quando nec Iſraëlites alium Deum vſque adhuc didiciſſet? Cui alij quàm cui
omnes remediati retrò à Chriſto? [174] Ideò: *Fides tua te ſaluum fecit*, *audit*: quia intellexerat Ibidem.
veram ſe Deo omnipotenti oblationem, gratiarum ſcilicet actionem, apud verum tem-
plum & verum pontificem eius, Chriſtum facere debere. [175] Sed nec *Phariſæi* poſſunt vi- Ibidem.
deri *de* alterius *Dei regno conſuluiſſe Dominum, quando venturũ ſit*, quandiu alius à Chriſto ædi-
tus Deus non erat: nec ille de alterius regno reſpondiſſe, quàm de cuius conſulebatur. *Non*
venit, inquit, regnũ Dei cum obſeruatione. Nec dicunt: Ecce hîc, ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos Ibidem.
eſt. Quis nõ ita interpretabitur, intra vos eſt, id eſt in manu, in poteſtate veſtra: ſi audiatis, ſi
faciatis Dei præceptum? Quòd ſi in præcepto eſt Dei regnum, propone igitur contrà,
[176] ſecundum noſtras Antitheſeis, Moyſen, & vna ſententia eſt. [177] Præceptum, inquit, Deu. 30.
excelſum non eſt, nec longè à te. Non eſt in cœlo, vt dicas, quis aſcendet in cœlum, & de-
ponet nobis illud, & auditum illud faciemus? nec vltra mare eſt, vt dicas, quis transfreta-
bit & ſumet illud nobis, & auditum illud faciemus? Prope te eſt verbum, in ore tuo, & in
corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit: Non hîc nec illic; ecce enim intra vos Luc. 17.
eſt regnum Dei. Et ne argumentetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo conſu-
lebatur, non de ſuo reſpondiſſe eis Dominum, ſequentia obſiſtunt. [178] *Dicens* enim: *Filium* Ibidem.
C *hominis antè multa pati & reprobari oportere, ante aduentum ſuum*, in quo & regnum ſubſtantiali-
ter reuelabitur, ſuum oſtendit & regnum de quo reſponderat, quod paſſiones & reproba-
tiones ipſius expectabat. Reprobari autem habens & poſtea agnoſci, & aſſumi, & extolli,
etiam ipſum verbum reprobari, inde decerpſit, vbi in lapidis ænigmate vtraque reuelatio
eius apud Dauid canebatur: prima recuſabilis, ſecunda honorabilis. Lapis, inquit, quem Pſal. 117.
reprobauerunt ædificantes, iſte factus eſt in caput anguli. A Domino factum eſt hoc. Va-
num enim ſi credidimus Deum de contumelia aut gloria ſcilicet alicuius prædicaſſe, vt
non eum portenderet, [179] quem; & in [a] lapidis & in [b] petræ; & in [c] montis figura portende- [a] Iſai. 8.
ret. Sed ſi de ſuo loquitur aduentu, [180] cur *eum* [d] *diebus Noë & Loth comparat* tetris & atro- [b] 1. Cor. 10.
cibus, Deus & lenis & mitis? Cur admonet *meminiſſe vxoris Loth*, quæ præceptum creato- [c] Dan. 2.
ris non impunè contempſit, ſi non cum iudicio venit vindicandorum præceptorum ſuo- [d] Luc. 17.
rum? Etiã ſi vindicat vt & ille, ſi iudicat me, non debuit per eius documenta formare quem Ibidem.
deſtruit, ne ille me formare videatur. Si verò & hîc non de ſuo loquitur aduentu, ſed de Iu-
dæi Chriſti, expectemus etiam nunc ne quid de ſuo prædicet, illum interim eſſe creden-
tes, quem omni loco prædicat. [[181] Nam & *orandi perſeuerantiam & inſtantiam mandans, pa-* C. XXXVI.
rabolam iudicis ponit, coactis audire viduam, inſtantia & perſeuerantia interpellationum eius. Ergo iu- ex eod. c.
dicem Deum oſtendit orandum, non ſe, ſi non ipſe eſt iudex. Sed *ſubiunxit facturum Deum* XVIII. Lu.

vindictam electorum ſuorum. Si ergo ipſe erit iudex qui & vindex, creatorem ergo meliorem D
Deum probauit, quem electorum ſuorum *clamantium ad eum die ac nocte* vindicem oſtendit.
Ibidem. [182] *Et* tamen, cùm *templum* creatoris *inducit*, *& duos adorantes* diuerſa mente deſcribit, *Phariſæum in ſuperbia, Publicanum in humilitate: ideóque alterum reprobatum, alterum iuſtificatum deſcendiſſe*, vtique docendo qua diſciplina ſit orandum, eum & hîc orandum conſtituit, à quo relaturi eſſent eam orandi diſciplinam ſiue reprobatricem ſuperbiæ ſiue iuſtificatricem humilitatis. Alterius Dei nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Chri-
Ibidem. ſtum, niſi creatoris. Illum iubet adorare [183] in humilitate, vt *alleuatorem humilium*, non in ſuperbia, vt *deſtructorem ſuperborum*. Quem alium adorandum mihi oſtendit, qua diſcipli-
Luc. 11. na, qua ſpe? Neminem opinor. [184] Nam & quam docuit orationem, creatori probauimus conuenire. Aliud eſt ſi etiam adorari quà Deus optimus & vltrò bonus non vult.
Luc. 18. [185] Sed *quis optimus, niſi vnus, inquit, Deus?* Non quaſi ex duobus Diis vnum optimum oſtenderit, ſed vnum eſſe optimum Deum ſolum, qui ſic vnus ſit optimus, quâ ſolus Deus. Et
Matth. 5. vtique optimus, qui pluit ſuper iuſtos & iniuſtos, & ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, ſuſtinens & alens & iuuans etiam Marcionitas. Denique *interrogatus ab illo quodam:*
Luc. 18. *Præceptor optime, quid faciens vitam æternam poßidebo? de præceptis* creatoris *an ea ſciret*, id eſt face-
Ibidem. ret, *expoſtulauit*: ad conteſtandum præceptis creatoris vitam acquiri ſempiternã. [186] *Cúmque ille principaliora quæque affirmaſſet obſeruaſſe ſe ab adoleſcentia, Vnum, inquit, tibi deeſt. Omnia quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & veni, ſequere me.* Age Marciõ, omnéſque iam cõmiſerones & coodibiles eius hæretici quid audebitis dicere? Reſciditne E
Ibidem. Chriſtus priora *præcepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falſum teſtandi, diligendi patrem & matrem?* An & illa ſeruauit, & quod deerat, adiecit, quanquam & hoc præceptum largitionis in egenos vbiq; diffuſum ſit in Lege & Prophetis, vti glorioſiſſimus ille obſeruator præceptorum, pecuniam multò cariorem habiturus traduceretur. Saluum eſt igitur
Matth. 5. & hoc in Euangelio: Nõ veni diſſoluere Legem & Prophetas, ſed potiùs adimplere. Simul
Luc. 18. & cetera dubitatione liberauit; manifeſtando vnius eſſe, & Dei nomen & optimi, & vitam æternam & theſaurum in cœlo, & ſemetipſum, cuius præcepta ſupplendo & conſer-
Michææ 6. uauit & auxit: ſecundum Michæam quoque hoc loco recognoſcendus, dicentem: [187] Si annũtiauit tibi homo quid bonum? aut quid à te Dominus exquirit, quàm facere iudiciũ, diligere miſericordiam, & paratum eſſe ſequi Dominum Deum tuũ? Et homo enim Chri-
Luc. 18. ſtus annuntians quid ſit bonum; ſcientiam legis: *Præcepta, inquit, ſcis?* facere iudicium: *Vende, inquit, quæ habes*; diligere miſericordiam: *& da*, inquit, *egenis*; paratum eſſe ire cum Deo:
Num. 1. & 26. *& veni*, inquit, *ſequere me*. [188] Tam diſtincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos & familias & domos, vt nemo facilè ignorari de genere potuiſſet, vel de recentibus
Luc. 2. Auguſtianis cenſibus adhuc tunc fortaſſe pẽdentibus. Ieſus autem Marcionis & natus nõ dubitaretur, qui homo videbatur, vtique quâ non natus nullam potuerat generis ſui in publico habuiſſe notitiam, ſed erat [189] vnus aliqui deputandus ex iis, qui quo modo ignoti
Luc. 18. habebantur. [190] *Quum igitur prætereuntem illum cæcus audiſſet*, cur *exclamauit: Ieſu fili Dauid miſe-* F
Luc. 8. *rere mei*; niſi quia filius Dauid, id eſt ex familia Dauid non temerè deputabatur; per matrem
Luc. 18. & fratres, qui aliquando ex notitia vtique annuntiati ei fuerant. [191] *Sed antecedentes increpabant cæcum, vti taceret*. Meritò, quoniam quidem vociferabatur, non quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos ſciſſe, quòd Ieſus non eſſet filius Dauid: vt idcircò ſilentium cæco indixiſſe credantur. Sed & ſi doceres, faciliùs illos ignoraſſe præſumeretur, quàm Dominum falſam in ſe prædicationem ſuſtinere potuiſſe. Sed patiens Dominus. non tamen confirmator erroris, immò etiam detector creatoris, vt non priùs hanc cæcitatem hominis illius enubilaſſet, ne vltrà Ieſum filium Dauid exiſtimaret. Atquin ne patientiam eius infamaretis, nec vllam rationem diſſimulationis illi affingeretis, ne filium Dauid negaretis, manifeſtiſſimè confirmauit cæci prædicationem, & ipſa remuneratione
Ibidem. medicinæ, & teſtimonio fidei. *Fides, inquit, tua te ſaluum fecit.* Quid vis cæcum credidiſſe? Ab
Iſai. 11. illo Deo deſcendiſſe Ieſum ad detectionem creatoris, ad deſtructionem Legis & Prophe-
Pſal. 131. et tarum, non illum eſſe; qui ex radice Ieſſe; [192] & ex fructu lumborum Dauid deſtinabatur,
Act. 2. cæcorum quoque remunerator? Sed nondum puto eiuſmodi tunc cæci erant, qualis Mar-
Iſai. 19. cion, vt hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in voce, Ieſu fili Dauid. [193] Qui hoc ſe
Luc. 18. & cognouit, & ab omnibus cognoſci voluit, fidem hominis etſi meliùs oculatam, etſi veri luminis compotem, exteriore quoque viſione donauit, vt & nos regulam ſimúlque mercedem fidei diſceremus. Qui vult videre Ieſum, Dauid filium credat per virginis cenſum.

Qui

A Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te ſaluum fecit. Atque ita cæcus remane- *Ibidem.*
bit ruens in Antitheſim, ruentem & ipſam Antitheſim. Sic enim cæcus cæcum deducere *Luc. 6.*
ſolet. [594] Nam ſi aliquando Dauidem in recuperatione Sionis offenderant cæci reſiſten- " *2. Reg. 5.*
tes, quo minus admitteretur (in figuram populi proinde cæci non admiſſuri quandoque "
Chriſtum filium Dauid) ideò Chriſtus ex diuerſo cæco ſubuenit, vt hinc ſe oſtenderet non "
eſſe filium Dauid, & ex animi diuerſitate bonus cæcis, quos ille iuſſerat cædi. Et cur fidei, " *Luc. 18.*
& quidem prauæ præſtitiſſe ſe dixit. [595] Atquin & hoc filius Dauid, Antitheſim de ſuo re-
tundendam. Nam & qui Dauid offenderant, cæci: nunc verò eiuſdem indecoris homo
ſupplicem ſe obtulerat filio Dauid, idcircò ei ſatisfacienti quodammodò placatus filius
Dauid, reſtituit lumina, cum teſtimonio fidei, qua hoc ipſum crediderat, exorandum ſibi
eſſe filium Dauid. Et tamen Dauid audacia hominum puto offenderat, non valetudo.
[[596] Conſequitur & [a] *Zachæi domus* ſalutē. Quo merito? Nunquid vel ille crediderat Chri- C.xxxvii. ex ca. xix. Lucæ.
ſtum à Marcione veniſſe? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa cæci, [b] Miſerere
mei Ieſu fili Dauid: [597] & [c] *omnis populus laudes referebat Deo*: nō Marcionis, ſed Dauid. Enim- [a] *Luc. 19.*
uerò [d] Zachæus [598] etſi allophylus, fortaſsè tamē aliqua notitia ſcripturarum ex commer- [b] *Luc. 18.*
cio Iudaico afflatus: plus eſt autem, & ignorans Eſaiam præcepta eius impleuerat. [e] Con- [c] *Ibidem.*
fringito, inquit, panem tuum eſurienti: & non habentes tectum, in domum tuam induci- [d] *Luc. 19.*
to; [599] hoc cùm maximè agebat, [f] *exceptum domo ſua paſcens Dominum*. Et [g] nudum ſi videris, [e] *Iſai. 58.*
contegito; hoc cùm maximè promittebat, in omnia miſericordiæ opera [h] *dimidium ſub-* [f] *Luc. 19.*
B *ſtantiæ offerens.* [600] Diſſoluens violentiorum contractuum obnexus, & [i] dimittens conflicta- [g] *Iſai. 58.*
tos in laxamentum, & omnem conſcriptionem iniquam diſſipans; *dicendo: & ſi cui quid per* [h] *Luc. 19.*
calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque Dominus, hodie, inquit, ſalus huic domui. Teſtimonium [i] *Iſai. 58.* *Luc. 19.*
dixit ſalutaria eſſe quæ præceperat Prophetes creatoris. Cùm verò dicit: [601] *Venit enim filius* *Ibidem.*
hominis ſaluum facere quod periit: iam non contendo eum veniſſe, vt ſaluum faceret quod pe-
reierat, cuius fuerat, & cui perierat quod ſaluum venerat facere: ſed in alterius quæſtionis
gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio eſt. [602] Hic quū ex duabus ſubſtantiis con-
ſtet, ex corpore & anima: quærendum eſt, ex qua ſubſtantiæ ſpecie periiſſe videatur. Si ex
corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, ſaluum facit filius hominis: ha-
bet igitur & caro ſalutem. ſi & anima perierat, animæ perditio ſaluti deſtinatur: caro quæ
non periit, ſalua eſt. Si totus homo perierat ex vtraque ſubſtantia, totus homo ſaluus fiat
neceſſe eſt: & eliſa eſt ſententia hæreticorum negantium carnis ſalutem. Iam & Chriſtus
creatoris confirmatur, qui ſecundum creatorem totius hominis ſalutem pollicebatur.
[603] *Seruorum quoque parabola, qui ſecundum rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, iudicem* *Ibidem.*
oſtendit Deum, etiam ex parte ſeueritatis, *non tantùm honorantem, verùm & auferentem quod quis*
videatur habuiſſe. [604] Aut ſi & hic creatorem finxerit auſterum, *tollentem quod non poſuerit, &*
metentem quod non ſeuerit: hic quoque me ille inſtruit, *cuius pecuniam vt fœnerē edocet.* [[605] Scie- C.xxxviii ex cap. xx. Lucæ.
bat *Chriſtus baptiſma Ioannis vnde eſſet*, & cur quaſi neſciens *interrogabat?* Sciebat non reſpon-
C ſuros ſibi Phariſæos, & cur fruſtra interrogabat? An vt ex ore ipſorum iudicaret illos, vel *Luc. 20.*
ex corde? Refer ergo & hæc ad excuſationem creatoris, & ad comparationem Chriſti:
& conſidera iam quid ſecuturum eſſet, [606] ſi quid Phariſæi ad interrogationem renuntiaſ-
ſent. *Puta illos renuntiaſſe humanum Ioannis baptiſma, ſtatim lapidibus eliſi fuiſſent.* [607] Exiſteret ali- *Ibidem.*
quis Marcion aduerſus Marcionem qui diceret: O Deum optimum, ô Deum diuerſum à
creatoris exemplis. Sciens præceps ituros homines, ipſe illos in præruptū impoſuit. [608] Sic
enim & de creatore, in arboris lege, tractatur. *Sed de cælis fuit baptiſma Ioannis. Et quare, inquit* *Gen. 2.*
Chriſtus, non credidiſtis ei? ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quòd non credidiſ- *Luc. 20.*
ſent, eius erat [609] cuius ſacramentum Ioannes adminiſtrabat. Certè nolentibus renun-
tiare quid ſaperent, quum & ipſe vicem *opponit: & ego non dico vobis in qua virtute hæc fa-* *Ibidem.*
cio, [610] malum malo reddidit. [611] *Reddite quæ Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo.* Quæ e- *Ibidem.*
runt Dei? quæ ſimilia ſunt denario Cæſaris, imago ſcilicet & ſimilitudo eius. Homi-
nem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & ſimilitudine & nomine & materia *Gen. 1.*
expreſſus eſt. Quærat ſibi monetam Deus Marcionis. Chriſtus denarium hominis ſuo
Cæſari iubet reddi, non alieno: niſi quod neceſſe eſt qui ſuum denarium non habet.
Iuſta & digna præſcriptio eſt in omni quæſtione ad propoſitum interrogationis per-
tinere debere ſenſum reſponſionis. Ceterùm aliud conſulenti, aliud reſpondere, de-
mentis eſt. Quo magis abſit à Chriſto quod ne homini quidem conuenit. [612] *Saddu-* *Luc. 20.*
cæi reſurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, propoſuerant Domino ex lege materiam

mulieris, quæ ſeptem fratribus ex ordine defunctis, ſecundum præceptum legale nupſiſſet, cuius viri depu- D
tanda eſſet in reſurrectione. Hæc fuit materia quæſtionis, hæc ſubſtantia conſultationis.
Ad hoc reſpondiſſe Chriſtum neceſſe eſt. Neminem timuit, vt quæſtiones aut declinaſſe
videatur, aut per occaſionem earum, quod aliàs palàm non docebat ſuboſtendiſſe.
Ibidem. [611] *Reſpondit igitur: Huius quidem æui filios nubere.* Vides quàm pertinenter ad cauſam. Quia de
æuo venturo quætebatur, in quo neminem nubere definiturus, præſtruxit hic quidem
Ibidem. nubi, vbi ſit & mori. *Quos verò dignatus ſit Deus, illius æui poſſeſſione & reſurrectione à mor-*
tuis, neque nubere, neque nubi: quia nec morituri iam ſint, quum ſimiles angelorum fiant, Dei & re-
ſurrectionis filij facti. Quum igitur ſenſus reſponſionis non ad aliud ſit dirigendus, quàm
ad propoſitum interrogationis: ſi hoc ſenſu reſponſionis, propoſitum abſoluitur interro-
gationis, non aliud reſponſio Domini ſapit quàm quo quæſtio abſoluitur. Habes &
tempora permiſſarum & negatarum nuptiarum, non ex ſua propria, ſed ex reſurrectio-
nis quæſtione. Habes & ipſius reſurrectionis confirmationem, & totum quod Saddu-
cæi ſciſcitabantur, non de alio Deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quæ-
rentes. Quòd ſi ad ea facis reſpondere Chriſtum, de quibus non eſt conſultus, negas
eum de quibus intertogatus eſt reſpondere potuiſſe, Sadducæorum ſcilicet ſapientia ca-
ptum. Ex abundanti nunc & poſt præſcriptionem, retractabo aduerſus argumentario-
,, nes cohærentes. [614] Nacti enim ſcripturæ textum, ita in legendo decucurrerunt. Quos
,, autem dignatus eſt Deus illius æui; illius æui Deo adiungunt, quò alium Deum faciant
,, illius æui. Quum ſic legi oporteat: Quos autem dignatus eſt Deus, vt facta hic diſtin- E
ctione poſt Deum, ad ſequentia pertineat, illius æui: id eſt, quos dignatus ſit Deus, il-
lius æui poſſeſſione & reſurrectione. Non enim de Deo, ſed de ſtatu illius æui conſule-
,, batur, cuius vxor futura eſſet poſt reſurrectionem in illo æuo. [615] Sic & de ipſis nuptiis
,, reſponſum ſubuertunt: vt filij huius æui nubunt, & nubuntur, de hominibus dictum
,, ſit creatoris, nuptias permittentis: ſe autem quos Deus illius æui alter ſcilicet dignatus
,, ſit reſurrectione, iam & hic non nubere: quia non ſint filij huius æui. Quando de nu-
ptiis illius æui conſultus, non de huius, eas negauerat de quibus conſulebatur. Itaque
qui ipſam vim & vocis & pronuntiationis & diſtinctionis exceperant, nihil aliud ſenſe-
Ibidem. runt, quàm quod ad materiam conſultationis pertinebat. [616] *Atque* adeò *ſcribæ, Magiſter,*
inquiunt, benè dixiſti. Confirmauerat enim reſurrectionem, formam eius ædendo aduer-
ſus Sadducæorum opinionem. Denique teſtimonium eorum qui ita eum reſpondiſſe
Ibidem. & præſumpſerant, non recuſauit. [617] *Si autem ſcribæ Chriſtum filium Dauid exiſtimabant, ipſe au-*
Pſal. 109. *tem Dauid Dominum eum appellat*, quid hoc ad Chriſtum? Non Dauid errorem ſcribarum
[618] obtundebat, ſed honorem Chriſto Dauid procurabat: quē Dominum magis quàm
filium Dauid confirmabat, quod non congrueret deſtructori creatoris. At ex noſtra
Luc. 18. parte quàm conueniens interpretatio: Nam qui olim à cæco illo filius Dauid fuerat
Luc. 20. inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in præſentia ſcribas; nunc vltrò coram
eis de induſtria protulit, vt ſe quem cæcus ſecundum ſcribarum doctrinam filium tan-
tùm Dauid prædicarat, Dominum quoque eius oſtenderet, remunerata quidem fide
cæci, qua filium Dauid crediderat illum, pulſata verò traditione ſcribarum, qua non F
& Dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam ſpectaret Chriſti creatoris, ſic non
C. xxxix. alius tueretur, quàm Chriſtus creatoris. [[619] Olim conſtitit de nominum proprietate,
ex ca. xxi. ei illam; qui prior & [a] Chriſtum ſuum in homines annuntiaret; & Ieſum tranſnomina-
Lucæ. ret. Conſtabit itaque & de impudentia eius; [620] *qui* [b] *multos dicat venturos in nomine ipſius,*
a Math. 1. quod non ſit ipſius, ſi non Chriſtus & Ieſus creatoris eſt, ad quem proprietas nominum
& Luc. 1. pertinet. Amplius [c] *& prohibeat eos recipi,* [621] quorum & ipſe par ſit, vt qui proinde in no-
b Luc. 21. mine venit alieno, ſi non ipſius erat à mendacio nominis præuenire diſcipulos, qui per
c Ibidem. Ibidem. proprietatem nominis poſſidebat veritatem eius. *Venient denique illi, dicentes: Ego ſum Chri-*
ſtus. Recipies eos qui conſimilem recepiſti. Et hic enim in nomine ſuo venit. Quid
nunc, quòd & ipſe veniet nominum Dominus Chriſtus & Ieſus creatoris? Reiicies il-
lum? Et quàm iniquum, quàm iniuſtum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum
in nomine ſuo venientem, qui alium in nomine eius recepiſti. Videamus & quæ ſigna
Ibidem. temporibus imponat. [622] *Bella*, opinor, *& regnum ſuper regnum, & gentem ſuper gentem, &*
peſtem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de cælo: quæ omnia ſeuero & atro-
Ibidem. ci Deo congruunt. *Hæc* quum *adiicit etiam oportere fieri*, quem ſe præſtat, deſtructo-
rem an probatotem creatoris? cuius diſpoſitiones confirmat impleri oportere, quas
vt

A vt optimus tam triſtes quàm atroces abſtuliſſet, potius quàm conſtituiſſet, ſi non ipſius
fuiſſent. [623] *Ante hæc autem perſecutiones eis prædicat & paſſiones venturas*, in martyrium vtique *Ibidem.*
& in ſalutem. [624] Accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens proteget *Zach. 9.*
eos, & conſument illos, & lapidabunt lapidibus fundæ, & bibent ſanguinem illorum velut vinum, & replebunt quaſi pateras altare; & ſaluos eos faciet Dominus illo die, velut oues populum ſuum, quia lapides ſancti volutant. Et ne putes hæc in paſſiones prædicari, quæ illos tot bellorum nomine ab allophylis manebant, reſpice ad ſpecies. Nemo in prædicatione [625] bellorum legitimis armis debellandorum, lapidationem enumerat popularibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello ſanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut vnius altaris eruentatione adæquat. Nemo oues appellat eos, qui in bello armati & ipſi ex eadem feritate certantes, cadunt: ſed qui in ſua proprietate atque patientia dedentes potius ſemetipſos quàm vindicantes trucidantur. Denique quia lapides, inquit, ſancti volutant, non qui milites pugnant. Lapides enim ſunt
& fundamenta ſuper quæ nos ædificamur; extructi ſecundum Paulum, ſuper fundamen- *Epheſ. 2.*
tum Apoſtolorum, qui lapides ſancti oppoſiti omnium offenſui volutabant. [626] *Et hic igi-* *Luc. 21.*
tur ipſe vetat cogitari, quid reſponderi oporteat apud tribunalia, qui & Balaam quod non cogitaue- *Num. 22.*
rat, immo contrà quàm cogitauerat, ſuggeſſit; & Moyſi cauſato linguæ tarditatem, os *23. & 24.*
repromiſit; [627] *& ſapientiam ipſam, cui nemo reſiſteret*, per Eſaiam demonſtrauit: Hic dicet, ego *Exod. 4.* *Luc. 21.*
Dei ſum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inſcribetur in nomine Iſraëlis. Quid enim *Iſai. 44.*
B ſapientius & incontradicibilius cõfeſſione ſimplici & exerta in martyris nomine [628] cum *Gen. 32.*
Deo inualeſcentis, quod eſt interpretatio Iſraelis? Nec mirum ſi is cohibuit præcogitationem, qui & ipſe à patre excepit pronuntiandi tempeſtiuè ſubminiſtrationem, [629] Domi- *Iſai. 50.*
nus mihi dat linguam diſciplinæ, quãdo debeam proferre ſermonem: niſi Marcion Chri-
ſtum non ſubiectum patri infert. [630] *A proximis quoque perſecutiones & nominis ex odio* vtique *Luc. 21.*
blaſphemiam prædicatam, non debeo rurſus oſtendere. [631] *Sed per tolerantiam, inquit, ſaluos facietis* *Ibidem.*
voſmetipſos; de qua ſcilicet Pſalmus, [632] Tolerantia, inquit, iuſtorum non periet in finem. *Pſal. 9.*
Quia & alibi, Honorabilis mors iuſtorum: ex tolerantia ſine dubio, quia & Zacharias: *Pſal. 115.* *Zach. 6.*
[633] Corona autem erit eis qui tolerauerint. Sed ne audeas argumentari Apoſtolos vt alte-
rius Dei præcones, à Iudæis vexatos; memento Prophetas quoque eadem a Iudæis paſſos, *Luc. 11.*
tamen non alterius Dei Apoſtolos fuiſſe, quàm creatoris. [634] *Sed monſtrato dehinc tempore* *Luc. 21.*
excidij, quum cœpiſſet vallari exercitibus Hieruſalem, ſigna iam vltimi finis enarrat, [635] *ſolis & lunæ ſyderumque prodigia, & in terra anguſtias Nationum obſtupeſcentium velut a ſonitu maris fluctuantis pro exſpectatione imminentium orbi malorum. Quòd & ipſæ vires cœlorum concuti habeant*, ac- *Ibidem.*
cipe Ioëlem: [636] Et dabo prodigia in cœlo, & in terra ſanguinem & ignem, & fumi va- *Ioel. 2.*
porem. Sol conuertetur in tenebras, & in ſanguinem luna, priuſquàm adueniat dies magnus & illuſtris Domini. Habes & Abacuc, [637] Fluminibus dirumpetur terra, vide- *Abac. 3.*
bunt te, & parturient populi; Diſperges aquas greſſu; Dedit abyſſus ſonum ſuum, ſub-
C limitas timoris eius elata eſt: Sol & luna conſtitit in ſuo ordine, in lucem coruſcationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur ſcutum tuum, in comminatione tua diminues terram, Et in indignatione tua depones Nationes. Conueniunt opinor & Domini pronuntiationes & Prophetarum, de concuſſionibus mundi, & orbis elementorum, & Na-
tionum. Poſt hæc quid Dominus? [638] *Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum* *Luc. 21.*
plurima virtute. Quum autem hæc fient; erigetis vos, & leuabitis capita, quoniam adpropinquauit
redemptio veſtra. In tempore ſcilicet regni, de quo ſubiecta erit ipſa parabola. [639] *Sic &* *Ibidem.*
vos quum videritis omnia hæc fieri, ſcitote appropinquaſſe regnum Dei. Hic erit dies magnus Do- *Ioel. 2.*
mini & illuſtris, venientis de cœlis filij hominis ſecundum Danielem, [640] Ecce cum cœli
nubibus tanquam filius hominis adueniẽs, &c. Et data eſt illi regia poteſtas; quam in para- *Dan. 7.* *Luc. 19.*
bola poſtulaturus exierat, relicta pecunia ſeruis, qua fœneraretur. Et vniuerſæ Nationes, *Dan. 7.*
quas promiſerat ei in Pſalmo pater, Poſtula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem *Pſal. 2.*
tuam. Et gloria omnis ſeruiens illi, & poteſtas eius æterna quę non auferetur, & regnũ eius *Dan. 7.*
quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, ſed erunt ſicut angeli. De *Luc. 20.*
eodem aduentu filij hominis & fructus eius apud Abacuc: [641] Exiſti in ſalutẽ populi tui ad *Abac. 3.*
ſaluos faciendos Chriſtos tuos; erecturos ſcilicet ſe, & capita leuaturos in tempore regni *Luc. 21.*
redemptos. Igitur quum & hæc quæ ſunt promiſſionum, proinde conueniant ſicut & illa quæ ſunt concuſſionum ex conſonantia Propheticarum & Dominicarum pronuntiationum, nullam hic poteris interſtruere diſtinctionem, vt concuſſiones quidem referas ad

creatorem ſæuitiæ ſcilicet Deū, quas nec ſinere nedum expectare deberet Deus optimus, D
promiſſiones verò Deo optimo deputes, quas creator ignorans illū non prophetaſſet. Aut
ſi ſuas prophetauit non diſtantes à promiſſionibus Chriſti, par erit in libertate optimo
Deo, nec plus videbitur à Chriſto tuo repromitti, quàm à meo filio hominis. [642] Ipſum
Ibidem. decurſum ſcripturæ Euangelicæ *ab interrogatione diſcipulorum vſque ad parabolam fici*, ita inue-
nies contextu ſenſus filio hominis hinc atque illinc adhærere, vt in illum compingat, &
triſtia & læta, & concuſſiones, & promiſſiones, nec poſſis ſeparare ab illo alteram partem.
Ibidem. Vnius enim filij hominis aduentu conſtituto inter duos exitus concuſſionum & promiſ-
ſionum, neceſſe eſt ad vnum pertineāt filium hominis, & incommoda Nationum, & vota
ſanctorum, qui ita poſitus eſt in medio, vt communis exitibus ambobus, alterum conclu-
ſurus aduentu ſuo, id eſt incommoda Nationū, alterum incipiens, id eſt vota ſanctorum:
vt ſiue mei Chriſti conceſſeris aduentum filij hominis, quo mala imminentia ei deputes
quæ aduentum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei aſſcribere quæ ab aduentu eius o-
riuntur: ſiue tui malueris, quo bona ei aſſcribas quæ ab aduentu eius oriuntur, cogaris ma-
la quoque ei deputare quæ aduentum eius antecedunt. Tam enim mala cohærent aduen-
tui filij hominis antecedendo, quàm & bona ſubſequendo. Quære igitur quem ex duobus
Chriſtis cōſtituas in perſona vnius filij hominis, in quam vtraque diſpoſitio referatur. Aut
& creatorem optimum, aut & Deum tuum aſperum dediſti natura. In ſumma ipſius para-
Ibidem. bolæ conſideta exemplum: [643] *Aſpice ficum & arbores omnes quum fructum protulerint, intelli-
gunt homines æſtatem appropinquaſſe. Sic & vos quum videritis hæc fieri, ſcitote in proximo eſſe regnum* E
Dei. Si enim frutificationes arbuſcularum ſignum æſtiuo tempori præſtant antecedendo
illud: proinde conflictationes orbis ſignum prænotant regni præcedendo illud. Omne
autem ſignum eius eſt res, cuius eſt ſignum. Et omni rei ab eo imponitur ſignum, cuius eſt
res. Ita ſi conflictationes ſigna ſunt regni ſicut frutificationes æſtatis, ergo & regnum crea-
Ibidem. toris eſt, cuius conflictationes deputantur, quæ ſigna ſunt regni. Præmiſerat oportere hæc
fieri tam atrocia, tam dira Deus optimus, certè à Prophetis & à Lege prædicata, adeò Le-
gem & Prophetas non deſtruebat, quum quæ prædicauerant, confirmat perfici oportere.
Ibidem. Adhuc ingerit: [644] *Non tranſiturum cœlum ac terram, niſi omnia peragantur*. Quænam iſta? Si quæ
à creatore ſunt, meritò ſuſtinebunt elementa Domini ſui ordinem expungi. Si quæ à Deo
optimo, neſcio an ſuſtineat cœlū & terra perfici, quæ æmulus ſtatuit. Hoc ſi patietur crea-
Iſai. 40. tor, zelotes Deus non eſt. Tranſeat age nūc terra & cœlum. Sic enim Dominus eorum de-
Luc. 21. ſtinauit; dum verbum eius maneat in æuum. ſic enim & Eſaias prænuntiauit. [645] *Admoneā-
tur & diſcipuli ne quando grauentur corda eorum crapula & ebrietate & ſecularibus curis, & inſiſtat eis
repentinus dies ille, velut laqueus*, vtique oblitis Deum ex plenitudine & cogitatione mundi:
Moyſi erit admonitio. Adeò is liberabit à laqueo diei illius, qui hanc admonitionem re-
trò intulit. Erant & loca alia apud Hieruſalem ad docendum, erant & extra Hieruſalem
Ibidem. ad ſecedendum, [646] ſed enim *per diem in templo docebat*, vt qui per Oſee prædixerat: [647] In
Oſee 12. templo meo me inuenerunt, & illic diſputatum eſt ad eos, [648] *Ad noctem verò in elæo-*
Luc. 21. *nem ſecedebat*. Sic enim Zacharias demonſtrarat. Et ſtabunt pedes eius in monte elæone. F
Zach. 4. Erant horæ quoque auditorio competentes. [649] *Diluculo conueniendum erat*, quia per E-
Luc. 21. ſaiam quum dixiſſet Dominus: Dat mihi linguam diſciplinæ, adiecit, appoſuit mihi
Iſai. 50. manè aurem ad audiendum. Si hoc eſt Prophetias diſſoluere, quid erit adimplere?
CAP. XL. [[650] Proinde ſcit & quando pati oporteret eum, [651] cuius paſſionem lex figurat. [652] Nam;
ex c. XXII. ètot[a] feſtis Iudæorum, [b] *Paſchæ diem elegit*. In hoc enim ſacramentum pronuntiarat Moy-
Lucæ. ſes, [653] Paſcha [c] eſt Domini. Ideò & affectum ſuum oſtendit, [654] *Concupiſcentia* [d] *concupiui*
a *Leuit. 23.* *Paſcha edere vobiſcum, antequàm patiar*. ô legis deſtructorem, qui concupierat etiam Paſ-
b *Luc. 22.* cha ſeruare. [655] Nimirùm veruecina illum Iudaica delectaret? An ipſe erat; qui [e] tanquam
c *Exod. 11.* ouis ad victimam adduci habens, & tanquam ouis coram tondente, ſic os non aper-
d *Luc. 22.* turus, figuram ſanguinis ſui ſalutaris implere concupiſcebat? [656] *Poterat & ab extraneo*
e *Iſai. 53.* quolibet *tradi*, ne dicerem & in hoc Pſalmum expunctum: [657] Qui mecum panem e-
Luc. 22. dit, leuabit in me plantam. [658] Poterat & ſine præmio tradi. *Quanta enim opera traditoris*
Pſal. 40. *circa eum*, qui populum coràm offendens, nec tradi magis potuiſſet quàm inuadi? Sed
Luc. 22. hoc alij competiſſet Chriſto, non qui Prophetias adimplebat. Scriptum eſt enim, [659] Pro
Amos 2. eo quod venundedere iuſtum. [660] Nam & quantitatem & exitum pretij poſtea Iuda pœ-
Matth. 27 nitente reuocati, & in emptionem dati agri figuli, ſicut in Euangelio Matthæi contine-
Hiere. 32. et tur, Hieremias præcanit: Et acceperunt triginta argenteos pretium appreciati vel hono-
Zach. 11. rati,

A rati, & dederunt eos in agrũ figuli.[661] Profeſſus itaque ſe concupiſcentia concupiſſe edere *Luc. 22.*
Paſcha vt ſuum (indignum enim vt quid alienum concupiſceret Deus) *acceptum panem & Ibidem.*
diſtributum diſcipulis, [662] *corpus ſuum illum fecit, hoc eſt corpus meum dicendo*, id eſt figura corporis mei. Figura autem non fuiſſet, [663] niſi veritatis eſſet corpus. Ceterùm vacua res, quod
eſt phantaſma, figuram capere non poſſet. [664] Aut ſi propterea panem corpus ſibi finxit,
quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit [665] *tradere pro nobis*. Faciebat ad vanitatem Marcionis vt panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus ſuum appellat, & non *Ibidem.*
magis [666] peponem, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens veterem fuiſſe
iſtam figuram corporis Chriſti, dicentis per Hieremiam: [667] Aduerſus me cogitauerunt
cogitatum, dicentes: Venite, coniiciamus lignum in panem eius, ſcilicet crucem in corpus eius? Itaque illuminator antiquitatum quid tunc voluerit ſignificaſſe panem, ſatis declarauit, corpus ſuum vocans panem. [668] *Sic & in calicis mentione teſtamentum conſtituens, ſanguine ſuo obſignatum*, ſubſtantiam corporis confirmauit. Nullius enim corporis ſanguis po- *Ibidem.*
teſt eſſe, niſi carnis. Nam & ſi qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certè
ſanguinem niſi carnea non habebit. Ita conſiſtit probatio corporis de teſtimonio carnis,
probatio carnis de teſtimonio ſanguinis. Vt autem & ſanguinis veterem figuram in vino
recognoſcas, aderit Eſaias, Quis, inquit, qui aduenit ex Edom? rubor veſtimentorum *Iſai. 63.*
eius ex Boſor. [669] Sic decorus in ſtola violenta cum fortitudine? Quare rubra veſtimenta
tua? & indumenta ſicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus
B velut iam contemplabundus Dominum ad paſſionem venientem, carne ſcilicet veſtitum, vt in ea paſſum, cruentum habitum carnis in veſtimentorum rubore deſignat, conculcatæ & expreſſæ vi paſſionis tanquam de foro torcularis, quia exinde quaſi cruentati
homines de vini rubore deſcendant. Multò manifeſtiùs Geneſis in benedictione Iudæ,
[670] ex cuius tribu, carnis cenſus Chriſti proceſſurus, iam tunc Chriſtum in Iuda deliniabat. [671] Lauabit, inquit, in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ amictum ſuum: ſtolam *Gen. 49.*
& amictum carnem demonſtrans, & vinum ſanguinem. Ita & nunc ſanguinem ſuum in
vino conſecrauit, qui tunc vinum in ſanguine figurauit. [[672] *Væ aut, per quem traditur filius* C. XXI. ex
hominis. Ergo iam væ conſtat imprecationis & comminationis inclamationem intelligen- eod. cap.
dam, & irato & offenſo deputandam, niſi ſi Iudas impunè erat tantum ſceleris relaturus. XXII. Luc.
Aut ſi impunè, vacat væ. Si non impunè, vtique ab eo puniendus in quem ſcelus tradi- *Luc. 22.*
tionis admiſit. Porrò ſi ſciens paſſus eſt hominem, quem ipſe comitatui ſuo aſciuerat, in
tantum ſcelus ruere, [671] noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quo- *Gen. 3.*
que Deum retorquentur, aut ignoraſſe illum qui non ex prouidentia obſtitit peccaturo, aut obſiſtere non potuiſſe, ſi ignorabat, aut noluiſſe ſi & ſciebat & poterat, atque ita malitioſum iudicandum, qui paſſus ſit hominem ſuum ex delicto petire. Suadeo
igitur agnoſcas potiùs & in iſto creatorem, quàm parem illi Deum optimum, aduerſus
ſententiam tuam facias. [674] Nam & Petrum præſumptoriè aliquid elocutum, negationi potius deſtinando, zelotem Deum tibi oſtendit. [675] *Debuit etiam oſculo tradi* propheti- *Luc. 22.*
C cus ſcilicet Chriſtus, vt eius ſcilicet filius; qui labiis à populo diligebatur. [676] *Perductus* *Iſai. 29.*
in conſeſſum, an ipſe eſſet Chriſtus? interrogatur. De quo Chriſto Iudæi quæſiſſent niſi de ſuo? *Luc. 22.*
Cur ergo non vel tunc alium eis prodidit? vt pati poſſet, inquis, id eſt vt ille optimus ignorantes adhuc in ſcelus mergeret. atquin & ſi dixiſſet, paſſurus eſſet. [677] *Si dixero enim, inquit, vobis, non credetis*. Porrò non credituri, perſeueraſſent in necem eius. & *Ibidem.*
cur non magis paſſurus eſſet, ſi alterius Dei ac per hoc aduerſarium creatoris manifeſtaſſet? Ergo non vt pateretur, alium ſe tunc quoque superſedit oſtendere: ſed quoniã ex ore
eius confeſſionem extorquere cupiebant, nec confeſſo tamen credituri, qui cum ex operibus ſcripturas adimplentibus agnouiſſe debuerant: Ita eius fuit occultaſſe ſe, cui vltrò
debebatur agnitio. *Et tamen* adhuc eis manum porrigens, [678] *Abhinc, inquit, erit filius ho-* *Ibidem.*
minis ſedens ad dexteram virtutis Dei. [679] Suggerebat enim ſe ex Danielis Prophetia filium ho- *Dan. 7.*
minis, & è Pſalmo Dauid, ſedentem ad dexteram Dei. Itaque ex iſto dicto & ſcripturæ *Pſal. 109.*
comparatione illuminati, quem ſe vellet intelligi, [680] *Ergo, inquiunt, tu Dei filius es?* Cuius *Luc. 22.*
Dei, niſi quem ſolum nouerãt? Cuius Dei, niſi quẽ in Pſalmo meminerant dixiſſe filio ſuo, *Pſal. 109.*
Sede ad dexteram meam: *Sed reſpondit, Vos dicitis quia ego ſum*. Atquin confirmauit id ſe eſſe
quod illi dixerant, dum rurſus interrogant. Vnde autem probabis interrogatiuè, &
non ipſos confirmatiuè pronuntiaſſe, Ergo tu filius Dei es. Vt quia obliquè oſtenderat
ſe per ſcripturas filium Dei intelligendum, ſic ſenſerint, ergo tu Dei es filius, quod te non

vis apertè dicere: atque ita & ille, Vos dicitis, confirmatiuè reſpondit: & adeò ſic fuit D
CA. XLII. pronuntiatio eius, vt perſeuerauerint in eo, quod pronuntiatio ſapiebat. [[681] *Perductum*
ex c. XXII. enim *illum ad Pilatum onerare cœperunt quòd ſe Regē diceret, Chriſtum* ſine dubio Dei filium, ſeſſu-
Lucæ. rum ad Dei dexteram. Ceterùm alio eū titulo grauaſſent incerti an filiū Dei ſe dixiſſet, niſi
Luc. 23. Vos dicitis ſic pronuntiaſſet, hoc ſe eſſe quod dicerent. [682] *Pilato quoque interroganti, Tu es*
Luc. 22. *Chriſtus, proinde, Tu dicis*; ne metu poteſtatis videretur amplius reſpondiſſe. [683] Conſtitutus
Luc. 23. eſt igitur Dominus in iudicio. Et ſtatuit in iudicio populum ſuum. Ipſe Dominus in iu-
Iſai. 3. dicium veniet cum preſbyteris & archontibus populi ſecundum Eſaiam. Atque exinde
Pſal. 2. omne ſcriptum paſſionis ſuæ impleuit, [684] Tumultuatæ ſunt ibidem nationes, & populi
meditati ſunt inania. Aſtiterunt reges terræ, & archontes congregati ſunt in vnum aduer-
ſus Dominum & aduerſus Chriſtum eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant. Po-
Luc. 23. puli, tribus Iſraëlis. Reges, in Herode. Archontes, in ſummis ſacerdotibus. *Nam & Herodi*
Oſee. 10. velut munus *à Pilato miſſus*, Oſee vocibus fidem reddidit; de Chriſto enim prophetauerat:
Luc. 23. [685] Et vinctum eum ducent xenium regi. [686] *Delectatus eſt* denique *Herodes viſo Ieſu, nec vo-*
Iſai. 53. *cem vllam ab eo audiuit.* Tanquam agnus enim coram tondente, ſic non aperuit os ſuum;
Iſai. 50. quia Dominus dederat illi linguam diſciplinæ, vt ſciret quomodo eum oporteret pro-
Pſal. 21. ferre ſermonem. Illam ſcilicet linguam, [687] quam in Pſalmo adglutinatā gutturi ſuo tunc
Luc. 23. probabat, non loquendo. [688] *Et Barrabas quidem nocentiſſimus, vita*, vt bonus *donatur*; *Chriſtus*
Ibidem. *verò* iuſtiſſimus, vt homicida *morti expoſtulatur.* [689] *Sed & duo ſceleſti circunfiguntur illi; vt inter*
Iſai. 53. Luc. 23. *iniquos ſcilicet deputaretur.* [690] *Veſtitū planè eius à militibus diuiſum, partim ſorte conceſſum* Marcion E
Pſal. 21. abſtulit, reſpiciens Pſalmi prophetiam, Diſpertiti ſibi ſunt veſtimenta mea, & in veſtitum
Luc. 23. meum ſortem miſerunt. [691] Aufer igitur *& crucem ipſam.* Idem tamen Pſalmus de eo non
Pſal. 21. tacet, Foderunt manus meas & pedes meos. [692] Totus in illo exitus legitur: Circundede-
Ibidem. runt me canes, ſynagoga maleficorum circumuallauit me. Omnes qui ſpectabant me, na-
ſo irridebant me. Locuti ſunt labiis, & capita mouerunt. Sperauit in Deum, liberet eum.
Quò iam teſtimonium veſtimentorum? habe falſi tui prædam, totus Pſalmus veſtimenta
Luc. 23. ſunt Chriſti. [693] *Ecce autem & elementa cōcutiuntur*, Dominus enim patiebatur ipſorum. Ce-
terùm aduerſario læſo, cœlum luminibus floruiſſet, magis ſol radiis inſultaſſet, magis dies
ſtetiſſet, libenter ſpectans pendentem in patibulo Chriſtum Marcionis. Hæc argumenta
Iſai. 50. quoque mihi competiſſent, etſi non fuiſſent prædicata. [694] Cœlum, inquit Eſaias, veſtiam
Amos 8. tenebris. Hic erit dies, de quo & Amos, [695] Et erit illa die dicit Dominus, *occidet ſol meridie.*
Luc. 23. (Habes & *horæ ſextæ* ſignificationem) & contenebrabit ſuper terram. [696] *Sciſſum eſt & tem-*
Amos 8. *pli velum*, angeli eruptione; derelinquentis filiam Sionis, tanquam in vinea ſpeculam, & in
Luc. 23. cucumerario caſulam. [697] O quantum perſeuerauit etiam xxx. Pſalmo Chriſtū ipſum red-
Iſai. 1. Pſal. 30. dere. *Vociferatur ad patrem, vt* & moriens vltima voce *Prophetas adimpleret.* [698] *Hoc dicto exſpi-*
Luc. 23. *rauit.* Quis? Spiritus ſemetipſum, an caro ſpiritum? Sed ſpiritus ſemetipſum exſpirare non
Ibidem. potuit. Alius eſt qui exſpirat, alius qui exſpiratur. Si ſpiritus exſpiratur, ab alio exſpiretur
neceſſe eſt. Quòd ſi ſolus ſpiritus fuiſſet, diſceſſiſſe potiùs diceretur quàm exſpiraſſe. Quis F
igitur exſpirat ſpiritum niſi caro? quæ & ſpirat quando illum habet, & ita eū quum amit-
tit exſpirat. Denique ſi caro non fuiſſet, phantaſma carnis. Phantaſma autem ſpiritus fuit:
Spiritus autem ſemetipſum exſpirauit, & exſpirando diſceſſit. Sine dubio phantaſma di-
ſceſſit, quum ſpiritus qui erat phantaſma diſceſſit, & nuſquam compatuit phantaſma cum
Ibidem. ſpiritu. [699] Nihil ergo *remanſit in ligno.* Nihil pependit etiam poſt exſpirationem. Nihil *de*
Pilato poſtulatum. Nihil *de patibulo detractum.* Nihil *ſindone inuolutum.* Nihil *ſepulcro nouo condi-*
tum. Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantaſma, adhuc ergo inerat & Chri-
ſtus. Si diſceſſerat Chriſtus, ergo abſtulerat phantaſma. Supereſt impudentiæ hæreticæ
Ibidem. dicere, phantaſma illic phantaſmatis remanſiſſe. Sed ſi *& Ioſeph corpus* fuiſſe nouerat, quod
Pſal. 1. tota pietate *tractauit: ille* Ioſeph *qui non conſenſerat in ſcelere Iudæis,* [700] Beatus vir qui non a-
biit in conſilio impiorum, & in via peccatorum non ſtetit, & in cathedra peſtium non ſe-
dit; oportuerat etiam ſepultorem Domini prophetari, ac iam tunc meritò benedici.
CA. XLIII. [[701] Si nec *mulierum illarum officium* præterit Prophetia, *quæ ante lucem conuenerunt ad ſepulcrum*
ex c. XXIIII. *cum odorum paratura.* De hoc enim per Oſee: Vt [702] quærant, inquit, faciem meam ante
Lucæ. lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus & conuertamur ad Dominum, quia ipſe eri-
Oſee 5. et 6. puit, & curabit nos, percuſſit, & miſerebitur noſtri, ſanabit nos poſt biduum, in die
Luc. 24. tertia reſurgemus. Quis enim hæc non credat *in recogitatu mulierum* illarum volutata,
inter dolorem præſentis deſtitutionis, [701] qua percuſſæ ſibi videbantut à Domino, &

ſpem

A ſpem reſurrectionis ipſius qua reſtitui ritè arbittantur? [704] *Corpore autem non inuento*; ſub- *Ibidem.*
lata erat ſepultura eius de medio, ſecundum Eſaiam: [705] Sed *& duo ibidem angeli apparue-* *Iſai. 57.*
runt: Tot ferè laterenſibus vti ſolebat; in duobus [a] teſtibus conſiſtens Dei ſermo. [706] *Reuer-* *Luc. 24.*
tentes [b] *quoque à ſepulcro mulieres*, & ab illa angelorum viſione proſpiciebat Eſaias: [c] Mulieres, [a] *Deut. 19.*
inquit, venientes à viſione, venite ad renuntiandam ſcilicet Domini reſurrectionem. [b] *Luc. 24.*
[707] Benè autem quòd *incredulitas diſcipulorum perſeuerabat*, vt in finem vſque defenſio noſtra [c] *Iſai. 27.*
conſiſteret, Chriſtum Ieſum non alium ſe diſcipulis ædidiſſe quàm Prophetarum. [708] Nam *Luc. 24.*
quum duo ex illis iter agerent, & Dominus eis adhæſiſſet, non comparens quòd ipſe eſſet, etiam diſſimu- *Ibidem.*
lans de conſcientia rei geſtæ: Nos autem putabamus, inquiunt, ipſum eſſe redemptorem Iſraelis, vtique
ſuum Chriſtum, id eſt creatoris, adeò nec alium ſe ædiderat illis. Ceterùm non exiſtima-
rent eum creatoris, & quum creatoris exiſtimaretur, non ſuſtinuiſſet hanc de ſe exiſtima-
tionem, ſi non is eſſet qui exiſtimatur. Aut ipſe erit auctor erroris, & præuaricator veri-
tatis aduerſus Dei optimi titulum. Sed nec poſt reſurrectionem alium ſe eis oſtendit, quàm
quæ exiſtimatum ſibi dixerant. Planè *inuectus eſt in illos*, [709] *O inſenſati & tardi corde, in non* *Ibidem.*
credendo omnibus quæ locutus eſt ad vos. Quæ locutus non alterius ſe Dei eſſe probat, ſed eiuſ-
dem Dei. [710] Nam eadem *& angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus ſit vobis in Galilæa,* *Ibidem.*
dicens: quòd oportet tradi filium hominis & crucifigi, & tertia die reſurgere. Et quare oportebat?
niſi quia ita à Deo creatore ſcriptum. Igitur increpauit illos vt de ſola paſſione ſcandaliza-
tos, & vt dubios de fide reſurrectionis annũtiatæ ſibi à fœminis: per quæ nõ crediderant
B ipſum fuiſſe quem exiſtimarant. Itaque quod exiſtimauerant, id volens credi ſe, eum ſe
confirmabat quem exiſtimauerant, creatoris ſcilicet Chriſtum redemptorem Iſraëlis. De
corporis autem veritate quid poteſt clarius? quum [711] *hæſitantibus eis ne phantaſma eſſet, immò* *Ibidem.*
phantaſma credentibus: Quid turbati eſtis (inquit) & quid cogitationes ſubeunt in corda veſtra? Videte
manus meas & pedes, quia ego ipſe ſum, quoniam ſpiritus oſſa non habet, ſicut me videtis habere. Et
Marcion quædam contraria ſibi, illa credo induſtria eradere de Euãgelio ſuo noluit, vt ex
his quæ eradere potuit, nec eraſit, illa quæ eraſit, aut negetur eraſiſſe, aut meritò eraſiſſe di-
catur. Nec parcit niſi eis quæ non minus aliter interpretando quàm delendo ſubuertit.
Vult itaque ſic dictum, quaſi, Spiritus oſſa non habet, ſicut me videtis habentem, ad ſpi-
ritum referatur, ſicut me videtis habentem, id eſt non habentem oſſa, ſicut & ſpiritus. Et
quæ ratio tortuoſitatis iſtius? quum ſimpliciter pronuntiare potuiſſet, quia ſpiritus oſſa
non habet, ſicut me videtis non habentem. Cur autem inſpectui eorum manus & pedes
ſuos offert, quæ membra ex oſſibus conſtant? Si oſſa non habebat, cur adiicit: Et ſcitote
quia ego ſum, quem ſcilicet corporeum retrò nouerant? Aut ſi phantaſma erat vſquequa-
que, cur illos phantaſma credentes increpabat? [712] Atquin *adhuc eis non credentibus*, propte- *Ibidem.*
rea *cibum deſiderauit*, vt ſe oſtenderet etiam dentes habere. Impleuimus, vt opinor, ſpon-
ſionem. Exhibuimus Ieſum Chriſtum Prophetarum doctrinis, ſententiis, affectibus, ſen-
ſibus, virtutibus, paſſionibus, etiam reſurrectione, non alium quàm creatoris. [713] Siqui- *Ibidem. et*
C dem *& Apoſtolos mittens ad prædicandum vniuerſis Nationibus*, in omnem terram exire ſonum *Matth. 28.*
eorum, & in terminos terræ voces eorum, Pſalmum adimplẽdo, præcepit. Miſereor tui *Pſalm. 118.*
Marcion, fruſtrà laboraſti. Chriſtus enim Ieſus in Euangelio tuo, meus eſt.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM IIII. ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Omnem ſenteotiam, &c.] *Caput primum inſcripſimus:* Quòd aliam Legem nouam exorituã ipſe Deus creator per Prophetas prædixerit. *Atqui rectè iterum hîc interpretatur Rhenan.* paraturam *materiam, & argumenterum adparatum; quemodo etiam infrà ſub finem cap. 2. dicit:* authenticam paraturam.

2. quod ĩnterpolando ſuum fecit, &c.] *Omninò ſic legimus, pro:* interpollando, *tum hîc, tum ſæpiſſimè poſtea hoc libro; tam, quòd* interpolare, *teſte Nonio, tractum ſit ab arte fullonia, qui poliendo diligenter vetera quaque, quaſi in nouam ſpeciem mutant; quàm quòd etiam ſuprà illud legatur lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 38. verbis infrà citandis, cap. 4. num 35. Vbi, quòd quatuor modis* hæretici ſcripturas interpolauerint, *adnotatum habes num. 225. ac 226. nempè:* detractione, adiectione, tranſmutatione, (*quod* manu interuertere *appellat ibidem Auctor*) *denique:* ſenſu expoſitionis diuerſo; *& ſimiliter cap. 17. eiuſdem libri num. 105. eſſe verbum Iureconſultorum ibidem adnotauimus.*

3. Antitheſis cognominatum, &c.] *Mallem:* Antitheſeis, *tum quòd B. Hieron. ſic appellet Apologet. ad Pammach. & Marcell. de calumniis Rufini:* Et Antitheſeis (*inquit*) Marcionis *de meis operibus fabricatus eſt;*

ſicut habet emendatiores codices, pro eo quod alij perperam ἀρτιθέσεις; tum quòd ſuprà etiam lib. 1.adu. Marc. cap.19.legatur: Nam hæ ſunt Antitheſeis Marcionis, id eſt, contrariæ oppoſitiones; quæ conantur diſcordiam Euangelij cum Lege committere; tum denique quòd infra hoc & ſequenti libro frequenter Antitheſeis plurali vſurpet numero. Verùm illud retinuimus quòd infrà initio cap. 2. legat: Habes nunc Antitheſis expeditam à nobis reſponſionem, maximè quum etiam hîc ſic legant Vatic. 2. MS. cod. Vocem verò hanc explicans, dicit: opus ex contrarietatum oppoſitionibus Antitheſis cognominatum, & ad ſeparationem Legis & Euangelij coactum. Vide de eodem opere ſuprà lib.1.adu.Marc.num.1.

4. vel (quod magis vſui eſt dicere) Teſtamenti, &c.] Adnotandus hic locus contra ſciolos quoſdam, qui contempta voce: Teſtamenti, ſemper Vetus & Nouum inſtrumentum appellant, ſcripturæ ſacræ partes duas; & alibi, vbicumque in ſcripturis Teſtamentum vertitur per interpretem Latinum, tranſcribunt fœdus ſeu pactum; etiam in iis ſcripturis ad quas alludit Apoſtolus Hebr. 9 Quum tamen ibi addatur: Vbi enim Teſtamentum eſt, mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris; quod nullo pacto in pactum competit, quod volunt ſignificare vocem Hebraicam, neque etiam in diſpoſitionem, quomodo transfert aliquoties Auctor vocem διαθήκης, quam tamen rectè Teſtamentum transferri, ſicuti etiam Hebraicã vocem Berith, multis oſtendit Leo de Caſtro in Iſaiam non vno in loco; maximè verò ad illud Iſai. 55. infrà citatum: Et diſponam vobis teſtamentum æternum. Atqui legit quidem Vatic. 1. MS. cod. quod magis eſt in vſu dicere. Verùm vulgata lectio Tertullianica eſt, ſicuti etiam illud: Antitheſes cominus cædere, prouerbialis eſt formula, de qua latiùs inter Prolegomena.

5. cui procurant, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenan.) cui inſeruiunt more procurantium res alienas. Cum Datiuo ſemper conſtruit, crebro hac locutione vtens. Lib. 1. aduerſ. Marcion. cap. 25. Æmulatio autem liberando homini procurat. A quo etiam illud: præſcriptiuè explicatur: Prætendendo videlicet præſcriptionem longioris temporis atque poſſeſſionis.

6. ſimul crediderunt, &c.] Simul (inquit Rhenan.) pro: ſimul ac, ſiue: poſtea quàm. Quomodo etiam accipi, indicauimus ſuprà lib. de Anima, cap. 19. num. 251. & Tom. 2. lib. de Virg. velandis, alicubi. Vide ibi Adnotat. noſtras num. 91.

7. Audite me, audite me, populus meus, &c.] Iſtud inuenitur apud LXX. Iſai. 51. ex quibus ſuſtuli voculã: &, ante: populus meus, ſuperfluã. In eo quod ſequitur: Hæc erit lex apud Dauid inuituperabilis, transfertur ab Auctore vox: ἄμωμος propriè, Pſalm. 18. vbi: immaculata legitur apud Latinos pleroſque, & in editione Romana eſt: irreprehenſibilis. Secundum alias interim editiones caſtigauimus: conuertens animas, pro: animam.

8. Quoniam (inquit) deciſum ſermonem faciet Dominus in terra, &c.] Iſtud partim citatur ex Iſai. c. 10. iuxta LXX. partim ex c. 9. Rom. vbi Apoſtolus legit: in terra, pro eo quod ſignificantiùs LXX. in orbe terræ vniuerſo.

9. Compendiatum, &c.] Compendiatum (inquit Rhenan.) hoc eſt, in compendium contractum. Legimus autem ex vtroque Vatic. MS. cod. prædicetur, pro: prædicatur.

10. lacinioſis, &c.] Lacinioſa onera (inquit idem) vocat multiplicia, & quæ homines occupationibus diſtinebant, ſicut impedit ingreſſum veſtis lacinioſa.

11. Ne rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis, &c.] Iſtud quidem reperitur Iſai. 43. & id quod ſequitur: Ecce facio noua quę nunc orientur; ſed illud intermedium: Vetera tranſierunt, noua oriuntur, interpoſuit ex Apoſtolo 2. Cor. 5. vti tacitè oſtendat alluſiſſe ad illud Iſai. Apoſtolum, Quod ipſum fecit ſuprà lib. 1. adu. Marcionem, cap. 20. legens: Vetera tranſierunt, ecce noua quæ ego nunc facio. Vbi vide Adnot. noſtras nu. 142. & n. 143. de ſequenti ſcriptura Hierem. 4. Nouate vobis, &c. ex quo loco caſtigauimus hîc: præputia, pro: præputio.

12. Ecce veniunt dies, &c.] Rurſum hîc emendauimus: veniunt, pro: venient, ex MS. cod. Vatic. ſuprà lib. aduerſ. Iud. cap. 3. num. 10. &: domui Iuda, pro: Iudæ, iuxta Græcos codices & alios omnes. Mirum eſt autem quomodo vtrobique legat: Domui Iacob, quum Hierem. 31. Græcè, Hebraicè, Chaldaicè, & Latinè legatur: domui Iſraël: item: in die qua arripui diſpoſitionem eorum, pro: manum eorum, quod habent alij omnes.

13. Non eſt voluntas mea in vobis, &c.] De loco iſto Malachiæ 1. & vero eius intellectu de ſacrificio Eccleſiæ, vide ſuprà lib. aduerſ. Iud. cap. 5. num. 22. & lib. aduerſ. Marc. 3. cap. 22. num. 177. Ex quibus locis hîc caſtigamus: nomini meo offertur, pro: nomine meo offeretur. Habent quidem 2. MS. Vatic. cod. dicente Malachim, ſed placet magis: Malachia, quòd ſic à LXX. appelletur, & etiam priori loco legatur. Atqui ex iiſdem caſtigamus: quorum ſit, pro: ſit; & paulopòſt legimus: iſte prænuntiauit, pro: pronuntiauit.

14. Ego (inquit) percutiam, & ego ſanabo, &c.] Has Antitheſeis ſuprà latiùs & ex inſtituto tractatas habes lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 14. Legimus autem mox iuxta 1. Vatic. MS. cod. ex diuerſitatibus ſtructum, voce Tertullianica, pro: conſtructum.

Cap. II.

15. Habes nunc Antitheſis expeditam à nobis reſponſionẽ, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd non ſolùm Lucæ, ſed etiam Ioannis, Matthæi, ac Marci Euangelia ſuam auctoritatem habeant. Non placet autem quod adnotat Rhenanus, Vocandi caſum hîc eſſe: ô Antitheſis, ſed potiùs puto Genitiuum eſſe Auctoris, ſuo more non curioſo in vſurpatione vocabulorum Græcorum in Latinam tranſlatorum coloniam. Eſt verò vox Tertullianica: præſtructuram. Atqui legimus ex 1. Vatic. MS. cod. Chriſti qui (pro quæ) magiſtros Apoſtolos fecit.

16. Denique nobis fidem ex Apoſtolis Ioannes & Matthæus inſinuant; ex Apoſtolicis Lucas & Marcus inſtaurant, &c.] Rectè Euangeliorum authenticos Auctores dicit aut Apoſtolos, aut Apoſtolicos, vt excludat Euangelia diuerſarum hæreſum; cuiuſmodi enumerat B. Hieron. Proœmio Commẽtariorum in Matthæum, iuxta Ægyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomæum, et xij quoque Apoſtolorum, confictio nomine, Baſilidis; item Apellis, & ſimilium; quibus adiicere etiam licet Marcionis Euangelium, id eſt B. Lucæ à Marcione adulteratum, vti initio huius capitis dictum eſt. Item Euangelia Hebionitarum, Encratitarum, & Nazaræorum; de quibus latè tractat Sixtus Senenſis Biblioth. ſancta lib. 2. Quòd verò alio ordine eos enumeret Auctor quàm B. Hieron. B. Auguſt. & alij imitati Ezechielis primam viſionem cap. 1. videtur conſideraſſe materiam præſentem, quam his libris tractat; vtpotè, quum B. Ioannes velut aquila cæteris altiùs de vna diuinitate tractauerit;

uerit; B. Matthæus hinc homini adſimilatus, apertiſſimè de humanitate Chriſti, quæ duo controuertebantur à Marcione; B. verò Lucas à ſacerdotio ſumpſerit initium, hinc vituli forma deſcriptus; denique B. Marcus à voce leonis rugientis in deſerto, id eſt Ioanne Baptiſta, ea de cauſſa faciem leonis adſcriptam habens. Et vero etiam Apocal. 4. nõ eo ordine collocantur quatuor animalia, per quæ Euangeliſtæ quatuor intelliguntur, & B. Irenæus lib. 3. c. 11. vbi oſtendit non poſſe eſſe plura aut pauciora quàm quatuor Euangelia, hoc ordine ponit, Ioannis, Lucæ, Matthæi, Marci. Quid? quod apud ipſum Auctorem infrà Tom. 4. lib. 2. adu. Marc. carmine conſcripto, recenſentur ordine vulgato:

Illi Matthæus, Marcus, Lucâſque, Ioannes.

Illud mirandum, quomodo dicat fidem à Ioanne & Matthæo inſinuatam, inſtaoratam verò à Luca & Marco, quum tamen conſtet Marcum & Lucam ſcripſiſſe poſt Matthæum quidem, ſed diu ante Ioannem. Verùm propriè accipit Auctor inſtaurare, pro ad inſtar alterius, nempè Matthæi, componere. Atqui de occaſione ſcriptorum 4. Euangeliorum vide Epiphan. hær. 51.

17. Viderit enim ſi narrationum diſpoſitio variauit, &c.] Quomodo narrationum quidem diſpoſitio varier in Euangeliſtis 4. ſed de capite fidei cõueniat inter eos; pulcherrimè tractat B. Auguſt. libris 4. de Conſenſu Euangeliſtarum; quò etiam pertinent Canones Euangelici ab Euſebio aditi, & in linguam Latinam verſi à B. Hieronymo, inter opera eius Tom. 9. Sunt autem Tertullianica: Viderit, at: variauit.

18. & poſſem hîc iam gradum figere, &c.] De Prouerbio: gradum figere, vide noſtra Prolegomena, ſicuti etiam de illo: frontem erigere. Atqui facit pro Edictis Pontificiis & Regiis, quibus prohibentur libri abſque titulo Auctoris, quod hîc habet Auctor: non agnoſcendum opus, quod nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & profeſſione debita Auctoris, præſertim graſſantibus hæreſibus, ſicuti & nunc & tempore Tertulliani.

19. Lucam videtur Marcion elegiſſe, quem cæderet, &c.] Id eſt, quem cædendo interpolaret. Haud enim abſimiliter B. Irenæus lib. 1. cap. 29. Et ſuper hæc (inquit de Marcione) id quod eſt ſecundum Lucam Euangelium circumcidens, & omnia quæ ſunt de generatione Domini conſcripta auferens, & de doctrina ſermonum Domini multa auferens, in quibus manifeſtiſſimè conditorem huius vniuerſitatis ſuum patrem confitens Dominus conſcriptus eſt; ſemetipſum eſſe veraciorem, quàm ſunt hi qui Euangelium tradiderunt Apoſtoli, ſuaſit diſcipulis ſuis; non Euangelium, ſed particulam Euangelij tradens eis. Eodem pertinet quod de Cerdone, atque adeò de Marcione eius diſcipulo ſcribit Auctor ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 51. hær. 16. Solum Euangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. Imitatus vtrobique B. Irenæum, tum loco citato, tum lib. 3. cap. 14. Hinc & Epiphanius hær. 42. Stilus (inquit) ipſe Euangelium ſecundum Lucam indicat. Quum autem amputatus ſit, & neque principium, neque medium, neque finem habeat, veſtimenti à multis tineis corroſi ſimilitudinem præ ſe fert; quo loco etiam adnotat loca Euangelij Lucæ aut detruncata, aut ſurſum deorſum poſita, aut deprauata, ſicuti infrà adnotare ſtatuimus, ad ſingula quæ ab illo ponuntur ex Luca loca.

20. ſectator Pauli, &c.] Iſtud habet diſertis verbis B. Hieron. Catalogo Scriptorum Eccleſiaſticorum: Lucas (inquit) ſectator Apoſtoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes, ſcripſit Euangelium, de quo idem Paulus: Miſimus (inquit) cum illo fratrem, cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias; & ad Coloſſenſes: Salutat vos Lucas Medicus; & ad Timotheum: Lucas eſt mecum ſolus. Et ibidem idem B. Hieron. Quidam (inquit) ſuſpicantur, quotieſcumque in Epiſtolis ſuis Paulus dicit: Iuxta Euangelium meum, de Lucæ ſignificare volumine. Eodem pertinet quod infra dicit cap. 5. Nam & Lucæ Digeſtum, Paulo adſcribere ſolent. Quo loco auctoritatem Euangelij Lucæ commendat inquantum noſtrum eſt, quod hîc deprimere videtur, tamquam à Marcione, vti ſuprà dictum eſt, deprauatum.

21. ad cognoſcendos Apoſtolos & conſultandos, &c.] Hoc paraphraſticῶs interpretatur, quod obſcurè ſatis legitur Gal. 2. Contuli cum illis Euangelium quod prædico in gentibus; pulcrè explicans illud: ne forte in vacuum currerem. Voce autem conſultandos, (ſicuti adnotauit Rhenanus) quæ frequentatiua eſt, vtitur, æquè atque primitiua.

22. Igitur ſi ipſe illuminator Lucæ, &c.] Illuminator Lucæ Paulus vocatur, quòd fidei lumen Lucæ inſinuarit; eodem ſignificatu, quo capite ſequenti dicitur de Euangelio anteriori, quod Paolum illuminauit, & ab eo Lucam. Atqui ex 1. Vatic. MS. cod. legimus: auctoritatem anteceſſorum, pro: anteceſſorem.

Cap. III.

23. Sed enim Marcion nactus Epiſtolam Pauli ad Galatas, &c.] Capiti huic inſcriptionem dedimus: Quòd reprehenſio Apoſtolorum à Paulo facta, non de Euangelij fuerit prædicatione (ſicuti obiiciebat Marcion verbis his in medium productis) ſed de cõuerſatione. Quam interpretationem etiam habes ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 23. & lib. 1. aduerſus Marc. cap. 20. ac 2. latiſſimè, & infrà lib. 5. cap. 3. vbi locum hunc tractat Gal. 2.

24. Proinde ſi & Pſeudapoſtoli irrepſerant.] Eos intelligit quos Apoſtolus Gal. 2. ψευδαδέλφους nuncupat, qui circumciſionem vindicabant, vti eſt Gal. 5. & Iudaicos faſtos obſeruantes, vti eſt Gal. 4. & dies & mẽſes, & tẽpora, & annos. Quæ adeò interpretatio obſeruanda venit contra modernos hæreticos, qui illum locum adducere non verentur aduerſus Eccleſiæ Catholicæ faſtos; quum diſertis verbis Iudaicos Auctor interpretetur, idque non hîc modò, ſed etiam infrà lib. 5. cap. 4. vbi hunc locum tractat, vbi & nos de eo latiùs.

25. adeò non de prædicatione, &c. denotabantur, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenanus) arguebantur, vt in libro de Patientia, c. 3. Parum hoc ſi non proditorem ſuum ſecum habuit, nec conſtanter denotauit.

26. de ſola conuictus inæqualitate, &c.] Hoc eſt (ſicuti ſuprà Auctor l. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 23.) quòd quum conuixiſſet ethnicis, poſtea ſe à conuictu eorum ſeparabat, perſonarum reſpectu.

27. & inde ſunt noſtra Digeſta, &c.] Similiter c. 5. infrà: Digeſtum Lucæ, eius Euangelium nuncupat Auctor, voce à Iureconſultis mutuata; apud quos non modò exſtant Digeſtorum Iuris Ciuilis noui & antiqui libri 50. ſed etiam Veterum libri ſic ferè inſcribuntur. Atqui alibi diximus quòd cataclyſmus generalem inundationem ſignificet, quem hîc metaphoricè accipit, & interpretatur pro: inundatione.

Cap. IIII.

28. De titulo quoque funis ducendus eſt contentionis, &c.] Titulum huic capiti adſcribimus: Quòd inde conſtet, Euangelium Lucæ noſtrum, anti-

Digitized by Google

quius eſſe quàm Marcionis, quòd ab illo adulteratum ſit. *Omiſimus autem hîc voculam:* ergo, *planè ſuperfluam. At de Prouerbiali formula:* funem cootentionis ducere, *latiùs inter Prolegomena noſtra.*

29. ei præſcribens auctoritatem quod antiquius reperietur, &c.] *De hoc latè ſuprà Auctor lib. de Præſcript. aduerſ. hær. potiſſimùm cap. 29. 30. & 31.*

30. æmulatiooe, &c.] Æmulatio *hîc accipitur, & iterum paulo pòſt pro: imitatione, ſicuti ſuprà adnotauimus ad cap. 38. lib. de Præſcript. adu. hæret. num. 217. ſed alibi ferè accipitur ab Auctore* æmulum, *pro: contrario, et* æmulatio, *pro: inuidia.*

31. vt & ipſe illi Marcion aliquando crediderit, &c.] *Quòd* Marcion aliquando in catholicam doctrinam apud Romanenſes, *atque adeò etiam* Euangelio Lucæ crediderit, *vide ſuprà dicto cap. 30. lib. de Præſcript. adu. hær. num. 166. (& lib. 1. adu. Marc. cap. 1. num. 20.) item de* pecunia vſque ad ducenta ſeſtertia in primo calore catholicæ fidei Eccleſiæ collata, & mox cum ipſo proiecta, *num. 168. & 169. Quorum priori loco oſtendimus apud* Romanenſem Eccleſiam fuiſſe ſemper catholicam doctrinam, *& quid* catholicum *dicatur, eodem libro adnotauimus, cap. 26. nu. 156. Atqui* deſciit *rectè accipi ſcribit Rhenanus, pro:* deſciuit, *à verbo deſciſco.*

32. aduerſus Epiſtolam quoque ipſius, &c.] *De* Epiſtola Marcionis *dicto lib. 1. adu. Marc. num. 2. & 21. de* Antitheſibus *eiuſdem libri eodem num. 2. & huius libri cap. 1. num. 3.*

33. Si eoim id Euangelium, &c.] *Hyperbaton eſt, & obſcuriſſimus locus, quem clariorem reddidimus, inclusis parentheſi verbis iſtis:* (penes nos viderimus, an & penes Marcionē) *vti accipiatur:* viderimus, *iuxta phraſin Tertulliani & Cypriani, quam frequentiſſimè adnotauimus.*

34. vt interpolatum à protectoribus Iudaiſmi, &c.] *Quum ſuprà cap. 1. num.* 2. interpolare *acceperit pro omni immutatione, hîc ſolummodò loquitur de ea* interpolatione, *quæ per additionem fit; vtpotè quum Marcion omnia ea quæ reſcidit ab Euangelio Lucæ, diceret addita* à protectoribus Iudaiſmi, *ſed falsò. Hoc eſt enim ipſum quod paulopòſt ſubiungit:* Euangelij à Tiberianis vſque ad Antoniniana tempora euerſi, cuius ſe emendatorem Marcion *gloriabatur. Atqui de tempore hoc intermedio* à Tiberio vſque ad Antoninum Maiorem, *ſiue* Pium, *& quando hæreſin ſuam cœperit Marcion, vide ſuprà lib. 1. adu. Marc. cap. 19. num. 128. 130. & 131. Eſt autem hîc Ironia.*

35. hæreſis, quæ ſic ſemper emendat Euangelia dum vitiat, &c.] *In genere ſimiliter omnibus hæreticis adtribuit Auctor ſuprà toto dicto cap. 38. lib. de Præſcript. aduerſ. hæret.* Quibus fuit (*inquit*) propoſitum aliter docendi, eos neceſſitas coëgit aliter diſponendi Inſtrumenta doctrinæ. Non potuiſſet (*enim*) illis ſuccedere corruptela doctrinæ ſine corruptela inſtrumentorum eius, detractione, vel adiectione, vel tranſmutatione.

36. & ſpiritus Prophetarum Prophetis erunt ſubditi, &c.] *Mirum eſt quòd legat:* erunt ſubditi, *quū Græcè ſit* ὑποτάσσεται, *quod præſentis tēporis eſt. Vertit autem* euerſionis *vocē Græcam* ἀκαταστασίας, *pro eo quod alij: diſſenſionis, eo quòd per ſeditionem, quam propriè ea vox ſignificat,* euerſio *rerum contingat.*

CAP. V.

37. In ſumma ſi conſtat, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd non Lucæ modò, ſed & Ioannis, Matthæi, ac Marci Euangelia, & Ioannis Apocalypſis auctoritatem habeant, ab Eccleſiis Apoſtolicis, & ordine Epiſcoporum ad originem recenſo.

38. id verius quod priùs, &c.] *Ad verbum ferè tranſcripſit quod ſuprà dixit ſæpedicto libro de Præſcript. adu. hæret. c. 31.* Id eſſe dominicum & verum, quod ſit priùs traditum; *de quo etiam tractauit capite præcedenti. Id autem quod hîc addit:* ab initio, quod ab Apoſtolis *tractat loco priori Auctor cap. 32. & latiùs cap. 36. Maximè verò ad id quod hîc additur:* pariter vtique conſtabit id eſſe ab Apoſtolis traditum, quod apud Eccleſias Apoſtolorum fuerit ſacroſanctum. *nam etiam ibi ſubiicitur:* Percurre Eccleſias Apoſtolicas, apud quas ipſæ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſidentur, &c. Proxima eſt tibi Achaia? habes Corinthum. Si non longè es à Macedonia; habes Philippos, habes Theſſalonicenſes. Si potes in Aſiam tendere; habes Epheſum. Si autē Italiæ adiaces; habes Romam, vnde nobis quoque auctoritas præſto eſt. *De quibus Eccleſiis vide ibidem Adnotationes noſtras n. 208. 209. 210. 212. & 213. Hîc verò præterea* Galatas *adiungit, quos* ad regulā recorrectos, *ſiue* correctos (*vti habet 1. Vat. MS. cod.*) *dicens, adludit ad illud Gal. 6. Et quicumq; hanc* regulam *ſecuti fuerint, pax ſuper illos; quemadmodū paulo antè ibi:* quod lac à Paulo Corinthij hauſerint, *ad illud 1. Cor. 3.* Lac *vobis potum dedi.*

39. quibus Euangelium & Petrus & Paulus ſanguine quoq; ſuo ſignatum reliquerunt.] *Similes locos habes citatos ſuprà dicto libro c. 32. n. 186. & c. 36. n. 214. quò compendij gratia Lectorem remittimus; hoc tantùm dicam, facere etiam hunc locum contra eorum mendacium longè impudentiſſimum, qui adfirmare audent* Petrum *Romæ numquam fuiſſe.*

40. Habemus & Ioannis alumnas Eccleſias.] *Ex eo quod ſequitur:* Nam etſi Apocalypſin eius, &c. *patet adludere Auctorem ad ſeptem Eccleſias, quarum adloquitur* Ioannes *angelos ſiue Epiſcopos, Apocal. 2. & 3. nempè* Epheſiam, Smyrnæam, Pergamenā, Thyatireoſem, Sardenſem, Philadelphienſem, *&* Laodicenam.

41. Nam etſi Apocalypſin eius Marcion reſpuit, &c.] Cerdoni, *atque adeò etiam* Marcioni, qui eadem dicere conatus eſt quæ ille, *adſcribit hunc errorem etiam ſuprà dicto lib. Auctor cap. 51. hær. 16. quum dicit:* Acta Apoſtolorum & Apocalypſin quaſi falſa reiicit. *Alij qui de hæreſibus ſcripſerunt, ipſi* Marcioni *malunt adſcribere. Philaſtrius hæreticis aliis imputat, ſine nomine tamen, quòd Euangelium Ioannis &* Apocalypſin *Cerintho adſcripſerint; Epiphanius verò hær. 51. Alogis vtrumque adſcribit, qui tamen dumtaxat Euangelium Ioannis Cerintho tribuerint;* Apocalypſin *verò quaſi* falſam reſpuerint; *variis argumētis, ſed futilibus, id conantes probare; quos ibidem ipſe refellit. Atqui econtrariò, imprimis Auctor hîc diſertis verbis dicit.* Ordo tamen Epiſcoporum ad originem recenſus in Ioannem ſtabit Auctorem. *Quem inquam* Ioānem, *cuius* Apoſtolicas Eccleſias *mox recenſuit, præmittens:* conſtare id ab Apoſtolis eſſe traditum, quod apud Eccleſias Apoſtolorum fuerit ſacroſanctum; *ipſum ergo* Ioannem Apoſtolum. *Ipſum inſinuauit Auctor, dum ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 33. & infrà Scorpiaco aduerſus Gnoſticos, cap. 12. eidem* Ioanni *adtribuit* Apocalypſin, *& Epiſtolam eius primā, de qua quin Ioan-*

Digitized by Google

Ioannis Apoſtoli ſit, nemo dubitat. Et clariùs ſuprà lib. 3. aduerſ. Marc. quum c. 13. dixiſſet (*ſicuti etiam lib. aduerſ. Iud. cap. 9.*) Sic & Babylon, etiam apud Ioannem noſtrum, *alludens ad cap. 17. Apocal. eiuſdem libri cap. 14. alium locum citans Apocal. 1.* Nam & Apoſtolus (*inquit*) Ioannes in Apocalypſi; *Et rurſum lib. 3. adu. Marc. cap. vlt. alludens ad cap. 21. Apocal. de* Hieruſalem de cœlo delata: Hanc (*inquit*) & Apoſtolus Ioannes vidit. *Item infrà Tomo 4. lib. adu. Marc. 4. carmine conſcripto, cap. 6. Apocal. citans, eidem* Ioanni *illud adtribuit, qui Euangelium ſcripſerit, in hæc verba:*

Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor
Diſcipulus Ioannes, animas pro numine paſſas
Teſtatur tali ſeſe vidiſſe ſub ara,
Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.

Alibi certè plerumque Ioanni *nominatim adſcribit* (*hauddubiè aduerſus hanc hæreſin muniens Lectores*) *& dicto libro de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 39.* Apocalypſin Domini; *citat autem frequentiſſimè ſicuti alias ſcripturas ſacras etiam in materia fidei, atque adeò pro authentica agnoſcit. Porrò qui ſimiles veterum locos deſiderat, conſulat Adnotation. noſtras in lib. 3. Teſtim. B. Cypriani aduerſus Iud. cap. 16. numer. 48. Quorum omnium apertiſſimè B. Iuſtinus Martyr lib. adu. Tryphonem: Vir* (*inquit*) *apud nos quidam, cui nomen erat* Ioannes, *è duodecim Apoſtolis Chriſti vnus, in ea quæ ei exhibita eſt* ἀποκαλύψει, *&c. Qui volet omnium obiectionum in contrarium pulcram refutationem, videat Sixtum Senenſem Biblioth. Sanctæ lib. 7. hæreſi* 10. Porrò generoſitatem *rectè interpretatur Latinius, genus & originem.*

42. ordo tamen Epiſcopnrum ad originem recenſus, &c.] *Quentis à Veteribus fieri ſolet continua Epiſcoporum ad originem vſque Apoſtolicam ſucceſſio, quam hn verbis hauddubiè intelligit, vide ſuprà Adnotat. noſtras ad lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 32. num. 183. ad illud:* Ædant ergo origines Eccleſiarum ſuarum, euoluant ordinem Epiſcoporum ſuorum, ita per ſucceſſiones ab initio decurrentem, vt primus ille Epiſcopus aliquem ex Apoſtolis, vel Apoſtolicis viris, qui tamen cum Apoſtolis perſeuerauerint, habuerit Auctorem & anteceſſorem. *Quò pertinet adeò etiam illud quod paulopòſt ſubiungitur:* Habet planè & illud (*nempè Euangelium Marcionis*) Eccleſias, ſed ſuas, tam poſteras quàm adulteras; quarum ſi cenſum (*id eſt primam ab origine recenſionem*) requiras, faciliùs apoſtaticum inuenias, quàm Apoſtolicum. *Ita enim* cenſum *ab Auctore vbique accipi, ſuprà adnotauimus lib. 1. adu. Marc. cap. 21. n. 149. vbi prorſus etiam ſimilem locum habes.*

43. Marcionis verò pleriſque nec notũ, &c.] *Locus obſcuriſſimus, & hauddubiè corruptus. Rhenanus putauit mederi poſſe, ſi pro eo quod habebant MS priores:* in illis natum, vt non eodem natum, *legeretur:* nullis autem notum, vt non eo damnatum, *ſed nimis liberum videtur adducere:* autem, *quod etiam Vatic. cod. non habent, etſi hîc mendoſi; niſi quòd ſemel legant:* rotum, *pro* notum; *&* κακοφωνίας *adducit repetitio illa:* pleriſque nec notum, nullis autem notum. *Ego itaque coniicio legendum:* Pleriſque nec notum, nullis totum notum, vt cum eo damnatum (*vti pertineat ad damnationem, qua non Marcion ſolum, ſed & libri eius ab Eccleſiis Apoſtolicis damnatus fuerit*) *aut quod magis placet:* vt cum eodem natum; *nihil tamen in contextu immutandum cenſui.*

44. Faciunt fauos & veſpæ, &c.] *Benè eſt, quòd* fauis veſparum *comparet* Eccleſias Marcionitarum; *vt hinc nullum ſibi patrocinium ſumant, qui contra Symbolum fidei, quod vnicam Catholicam Eccleſiam confitetur* (*quod tuentur B. Cyprianus libro de Vnitate Eccleſiæ, & B. Auguſt. libris ſuis aduerſ. Donatiſtas de vnico baptiſmo*) *adſerere non verentur plures Eccleſias, etiam hæreticorum.* Veſpa *enim* (*Varrone teſte lib. 3. de re Ruſtica, cap. 16.*) *quæ ſimilitudinem Apis habet, neque ſocia eſt operis, & nocere ſolet morſu, quam Apes à ſe ſecernunt.* Fauus *autem dicitur, quem fingunt multicauatum è cera, quum ſingula caua ſena latera habeant, quod ſingulis pedes dedit natura. Et verò quum diſtinguat ibidem Varro inter cibum, domum, & opus; Cibum* (*inquit*) *foris capiunt Apes, intus opus faciunt, id eſt, fauos melle faciunt. Vbi indicat* fauos *quidem etiam facere* Veſpas, *id eſt, domos, quas vnà cum Apibus inhabitant, ſed opus non facere, id eſt, fauos melle non farcire. Haud ſecus* Eccleſias *quidem ad inſtar Catholicorum ædificant hæretici; ſed quas non tam melle quàm veneno farciunt; inſuper morſu ſuo Apibus, id eſt, Catholicis nocent; quare & rectè etiam ab eis ſecernuntur, & excommunicantur. Haud diſſimile eſt quod habet Epiphanius hær. 44.* de Veſpa: *In fruticibus & herbis nidum facit; & inſtar faui ſibi ipſi capſas quaſdam conſtruit, in quibus capſis ſoboem deponit. Quare rectè Ruffinus in dictum Symbolum inter opera B. Cypriani: Multi* (*inquit*) *alij Eccleſias congregarunt, vt* Marcion, *vt Valentinus, vt Hebion, vt Manichæus, vt Arius, & cæteri omnes hæretici. Sed illæ Eccleſiæ non ſunt ſine macula, aut ruga perfidiæ. Et ideò dicebat de illis Propheta: Odiui Eccleſiam malignantium; & cum impiis non ſedebo. De hac autem Eccleſia quæ fidem Chriſti integram ſeruat, audi quid dicat Spiritusſanctus in Canticis Canticorum: Vna eſt columba mea, &c. ne prolixiores ſimus. Idem eſt quod hîc præmiſit Auctor:* Habet & illud Eccleſias, ſed ſuas, adulteras, & apoſtaticas.

45. Eadem auctoritas Eccleſiarum Apoſtolicarum ceteris quoque patrocinabitur Euangeliis, &c.] *Huic non eſt abſimile quod alicubi habet B. Auguſtin.* Euangeliis *non crederem, niſi Eccleſia Euangelia eſſe tradidiſſet.*

46. licet, & Marcus quod ædidit, Petri adfirmetur, &c.] *Iſtud repoſit etiam B. Hieronym. Catal. Scriptor. Eccleſiaſt.* Marcus (*inquit*) *diſcipulus &* interpres Petri, *iuxta quod Petrum referentem audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue ſcripſit Euangelium. Quod quum Petrus audiſſet, probauit, & Eccleſiæ legendum ſua auctoritate edidit; ſicut & Clemens in ſexto Hypotypoſeon libro ſcribit. Atque de* Digeſto Lucæ, quod Paulo adſcribere ſolent, *vide ſuprà num. 20.*

47. capit, magiſtrorum videri, &c.] *Hunc locum* (*inquit Rhenanus, cui & nos adſentimur*) *noſtrum ſecuti iudicium, ac memores ſolitum Tertullianum verbo* capit *ſuo more vti,* capita *nomen vertimus in* capit *verbum, vt nunc ſic legatur:* capit, magiſtrorum videri, &c. *Hoc eſt: Poſſunt magiſtrorum videri ea quæ diſcipuli promulgarint; vt ſuprà lib. 2. aduerſus Marc. cap. 9.* Capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum, *& lib. 3. cap. 6* id enim intelligi vel non intelligi capit, *vt de aliis locis ob breuitatem taceamus. Sunt autem Tertullianica:* quâ Apoſtolica, *&:* dedicata, *pro: incœpta; & non multò pòſt:* decucurre-

runt, *&*: decucurriſſe.

48. vt ſiqui Euangelium peruertebant, &c.] *Alludit ad illud Gal.* 1. *qui volunt* peruertere, *ſiue* conuertere Euangelium; *Græcè eſt:* μεταστρέψαι, *quod propriè ſignificat ad aliud detorquere; quare & rectè paulopoſt Auctor:* illa conuerrant ad formam ſoi; *quo ſignificatu etiam accipit illud:* euertit, *ſub finem.*

49. (nam & quotidie reformant illud, prout à nobis quotidie reuincuntur) &c.] *Parentheſi hoc incluſimus, vti conſtet magis ſenſus, & lectio* 2. *Vatic. MS. cod.* aut erubeſcant, *pro:* erubeſcunt. *Eſt autem hîc notanda hæreticorum inconſtantia, qui* quotidie reformare *ſolent ſua ſcripta, ſicuti vidimus in Melanchtone, qui ſexies aut ſepties ſuam Confeſſionem Auguſtanam immutauit; & modò duo, modò tria, modo plura Sacramenta Eccleſiæ admiſit, prout quotidie à Catholicis reuincebatur.*

50. tramittit.] *Pro:* tranſmittit (*inquit Rhenan.*) *adlegans ſimilem locum infrà:* & inde tramitti in terram. *Idem eſt quod antè dixit:* conuertere, *quod diſtinguit ab:* euertere.

51. traditioni Apoſtolorum patrocinãtem, &c.] *De* Traditionibus Apoſtolorum *non ſemel ſuprà adnotauimus; maximè vero cap.* 3. *lib. de Cor. milit. nu.* 27. *vbi & alios locos noſtros habes adnotatos.*

CAP. VI.

52. Sed alium iam hincinimus gradom, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quòd Chriſtum conſtet Dei creatoris Prophetias repręſentaſſe (*id eſt, ſicuti ſæpius adnotauimus, præſentes reddidiſſe & adimpleſſe*) atque adeò eiuſdem ſit Dei nouum & vetus Teſtamentum Cuius præſcripti & pacti meminiſſe vult vbique Lectorem Auctor, *atque adeò hîc ipſius libri huius materiam nunc primùm ſignificat, quòd nempè hoc toto libro oſtendat, Noui Teſtamenti veritatem conuenire cum figuris Veteris Teſtamenti. Atqui inter Prolegomena noſtra tractatum vide etiam illud Prouerbij:* alium inire gradum.

53. alienum Legis & Prophetarum, &c.] *Vt ſuprà (inquit Rhenan.) lib. de Reſurr. carnis, cap.* 44. In te aliena ſalutis. *Item cap.* 16. in alienam culpæ.

54. Certè propterea contraria quæque ſententiæ ſuæ eraſit, &c.] *Omnibus hæreticis id familiare eſt, vt* contraria ſuæ ſententiæ eradant *in ſcripturis, atque adeò etiam noſtris. Sic libros duos Machabæorum reiiciunt, eo quòd ſanctorum poſt hanc vitam orationibus & ſacrificiis pro defunctis ſuffragentur; Epiſtolam Iacobi & Apocalypſin, quòd faciant pro bonorum operum meritis; Epiſtolam denique Petri ſecundam, quod ſuas hæreſes nouiſſimis hiſce temporibus ibi prædictas animaduertant.*

55. Hæc conueniemus, &c.] *Sic etiam ſuprà locutum Rhenan. adnotat, ſed non occurrit locus; niſi fortè lib. de Patient. cap.* 12. *vbi:* conuenientiam *pro pacto accipit Auctor; vti ſit ſenſus: De his* conueniemus, *ſeu paciſcemur; pro quo facit quod ſequitur:* ſub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta ſit.

56. Conſtituit Marcion alium eſſe Chriſtum qui Tiberianis temporibus, &c.] *De hac illius hæreſi ſuprà lib.* 1. *adu. Mart. cap.* 19. *nu.* 126. *aliquid attigimus; quam latè refutat Auctor initio capitis ſequentis.*

CAP. VII.

57. Anno quintodecimo Principatus Tiberiani, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De dæmonio expulſo in ſynagoga Capharnaum ex cap. IIII. Lucæ. *Et quia totum Euangelium Lucæ maiori ex parte hoc libro interpretatur, ad marginem vbique addidimus initio capitis, de quo capite Lucæ deſumptum ſit, & ipſa verba Lucæ, quæ explicat ex propoſito, aliis characteribus excudi iuſsimus; vti Profeſſores ſacrarum litterarum ſtatim inuenire queant locum illum, quem fortè in Tertulliano requirent. Atqui facit ad loci huius intellectum illud Epiphanij hær.* 42. *Statim (inquit) in principio, omnia quæ à Luca tractata ſunt, hoc eſt quod dicit:* Quandoquidem multi aggreſſi ſont, &c. *& quæ habentur* de Elizabeth, *&* de angelo nuntium ferente Mariæ virgini, *&* de Ioanne ac Zacharia, *&* de genealogia natiuitatis in Bethleem, *&* de baptiſmate, *hæc omnia reſecuit & tranſiliuit; & principium Euangelij hoc fecit:* Anno quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris. *Addendum enim eſt:* imperij *apud Epiphan. tum ex tranſlatione Auctoris, qui* Principatum Tiberinianum *vertit, tum quòd illud legant tam Græca & Latina, quàm Syriaca aditiones.*

58. proponit eum deſcendiſſe in ciuitatem Galilęæ Capharnaum, &c.] *Illud initium ſumpſerat Marcion ex* 3. *cap. Lucæ; cui coniungit (omiſſis reliquis omnibus quæ* 3. *cap. & initio cap.* 4. *continentur,) illud cap.* 4. *verſu* 31. *vſque ad* 38. deſcendit in ciuitatem Galilææ Capharnaum.

59. vtique de cœlo creatoris, &c.] *Tum ex hoc loco, tum ex eo quod ſuprà habet lib.* 1. *aduerſ. Marc. cap.* 19. *patet, adieciſſe dictis verbis Marcionem:* de cœlo, *ſic enim ibi legitur ex ſententia Marcionis:* Anno XV. Tiberij Chriſtus Ieſus de cœlo manare dignatus eſt; *quod ipſum interim etiam ſubintelligitur, quippè qui antea Deus Dei filius, cœlum ſedem habuerit ſuam; hîc interim Marcionem irridet, quòd eum* Chriſtum creatoris *negarit,* qui & de cœlo creatoris, & in terram creatoris deſcenderit, *tamquam qui, ſicuti duos Deos, ita etiam, quantum apparet, duos cœlos imaginatus ſit, vnum* ſuum, *id eſt ſui Dei, alterum:* creatoris. *Atque adeò deſcenſus duos etiam faciebat, priorem* de ſuo cœlo in cœlum creatoris, *alterum* de cœlo creatoris in ciuitatem Galilęæ Capharnaum, *atque adeò* in terram creatoris.

60. per quæ iam alibi retractauimus: An, &c.] De cœlo *quidem* & mundo Dei Marcionis *ſuprà tractauit lib.* 1. *aduerſ. Marc. cap.* 15. *ſed hactenus locum reperire non potui, vbi diſputet:* An deſcendens per creatorem (*id eſt creatoris cœlum*) & quidem aduerſus ipſum, potuerit ab eo admitti, & inde tramitti (*ſic enim rurſus lego cum Rhenano pro:* tranſmitti) in terram æquè ipſius. *Atqui non omiſſo, quòd Tertullianicum ſit illud:* Viderit; *legimus cum* 1. *Vatic. MS. cod.* Apparere ſubitò, *pro:* ſubitum, *quod ſic non ſemel legat Auctor lib.* 3. *aduerſ. Marc. cap.* 2. *vbi pulcrè illud refutat; & diſtinguimus ad maiorem intellectum:* Deſcendiſſe autem; dum it, videtur, & ſubit oculos; de facto etiam ordinem facit.

61. vt Romulus quidem aſcenſus ſui in cœlum habuerit Proculum adfirmatorem, &c.] *Haud aliter B. Cyprianus, Auctorem hauddubiè imitatus, lib. de Idolol. vanitate:* Romulus (*inquit*) peierante Proculo Deus factus, *vbi vide Adnotation. noſtras num.* 59. *Hoc eſt autem quod addit Auctor:* aſcendiſſe illum mendacij ſcalis. *Omittimus autem vocem* Dei, *ſuperfluam, iuxta* 1. *Vatic. MS. cod. legentes:* Chriſtus verò deſcenſus ſui, &c.

62. Hoc primum bibito, citò facitò, &c.] *Iterum*

rum reſtituimus: bibito, *ſecuti veſtigia 2. Vatic. MS. codicum, pro eo quod Rhenanus ſubſtituerat:* obito; *vtpotè qui non aduerterat, citari Iſaiam ab Auctore iuxta LXX. qui illud, non hîc legũt; maximè quum etiam nominatim interpretetur B. Ambroſ. Comment. in Pſal. 1.* Bibe *Chriſtum, & B. Baſilius in Comment. huius loci:* bibe *fidem, vt Paraphraſticũs alluſerint LXX. ad illud: Omnes ſitientes venite ad aquas; B. Cyrillus:* bibe *primum prædicationem Chriſti; vt indicet primùm ſuſceptam prædicationem Chriſto in Capharnaũ Galilææ; quomodo etiam Euſeb. l. 7. Demõſtrat. Euãg. c. 4. qui interim l. 9. referri illud mauult ad primũ ſignum aquæ mutatæ in vinum. Ioan. 2. Verùm illud magis placet, quòd Matt. 4. legatur: Venit, & habitauit in ciuitate Capharnaũ maritima, in finibus Zabulõ & Nephtalim, vt adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiã Prophetam:* Terra Zabulõ & terra Nephtalim viam maris trãs Iordanẽ, Galilęa gentiũ, populus qui ſedebat in tenebris, vidit lucẽ magnã, & ſedentibus in regione & vmbra mortis lux orta eſt eis. *Vbi vertit iuxta emendatiores codices Euangeliſta:* viã maris, *id eſt, interprete Theophilacto: iuxta viã, pro eo quod LXX. et ceteri:* maritimã, *id eſt iuxta maritimã; pro quo Auctor:* qui maritimã, *nempè inhabitatis; In hoc differens à LXX. qui hodie exſtant, quòd legat:* & Iordanis, *pro quo conformiter omnibus aliis caſtigauimus:* ad Iordanẽ, *vt accipiatur:* ad, *pro:* trans, *et:* populus qui ſedetis in tenebris, videte lumẽ magnũ; qui habitatis terrã, ſedẽtes in vmbra mortis, lumẽ ortũ eſt ſuper vos, *pro eo quod illi:* qui ſedebat, *ac:* vidit, *&:* habitãtes in regione & vmbra mortis, lumẽ orietur vobis. *Auctorem ſequitur B. Cypr. Teſtim. l. 1. c. 21. in eo quòd legat:* videte, *&:* lumẽ orietur ſuper vos, *in reliquis legens partim ſecundũ Iſaiã, partim iuxta Matthæũ; coniungens vtramque lectionem:* viam maris, & qui maritimã inhabitatis, *quomodo ibi legendum cenſeo, pro:* via, *&:* maritima; *quia vtrumque Græcè legitur in Accuſatiuo, & addendam etiam ſecundum quod legunt omnes:* Galilæa.

63. Hoc enim Marcion vt additum eraſit, &c.] *Quum neque hodie inueniatur apud Lucã:* Nõ veni legem & Prophetas diſſoluere, ſed adimplere; *ſed Matth. 5. aut olim lectũ fuit etiam apud Lucã, aut intelligit* eraſum *eſſe cum reliquo toto Euãgelio Matthæi; quãquam interim infrà c. 9. ſub finem dubitare videatur, an olim in Euangelio Lucæ idipſum lectũ ſit, quum dicit:* Sine dubio; quo teſtabatur ſe legem non diſſoluere, ſed adimplere. *& ſimiliter infrà quum dicit:* Quocũque modo præcepit, eodẽ potuit etiã illã pręmiſiſſe ſententiam: Non veni legem diſſoluere, ſed adimplere. Quid ergo tibi fuit, de Euangelio eraſiſſẽ quod ſaluum eſt? *& rurſum c. 12. ſub finem:* factis vbique ingerens: Non veni diſſoluere legem, ſed adimplere, ſi Marcion hac voce os ei obſtruxit.

64. de cœlo ſtatim ad Synagogam, &c.] *Videtur hinc amplius aliquid legiſſe in ſuo Euãgelio Lucæ Auctor, nẽpè:* ad Synagogã, *vel.* & in Synagoga docebat eos. *Hodie inſinuatur id quidem, ſed præmittuntur verba quæ hîc deinceps explicat Auctor:* ſtupebant autem, &c.

65. vt dici ſolet: Ad quod venimus, hoc age, &c.] *De hoc Prouerbio vide noſtra Prolegomena.*

66. Marcion aufert etiam illud de Euãgelio: Nõ ſum miſſus, &c.] *Intelligere Auctorem cum id quod præceſſit, tum iſtud* de Euangelio *Matthæi, etiam hinc patet; neque enim iſtud apud Lucã reperitur, ſed Matthæi 15. Propriè autẽ vertit:* perditas, *quod Græcè eſt:* τὰ ἀπολωλότα. *Sicut & illud:* &: Non eſt auferre panem filiis, & dare eum canibus, *vbi more ſuo omittit:* bonũ, *quod tamen habent Græci & Latini & Syriacus codices. Cui ſimilis eſt phraſis in illis verbis ſupracitatis n. 63.* Quid ergo tibi fuit, &c. *Atquis legimus ex 2. Vat. MS. cod.* Sufficiunt, *pro:* ſufficiant, *&:* voces Chriſti mei, *pro:* vocem, *quia illius ſententiam citauit.*

67. de cenſu denique Auguſti, &c.] *Frequentiſſimè* cenſus Auguſti, *ſeu* Cæſaris, *commemorat Auctor, quantum apparet, eo quòd illud Lucæ 2. eraſerit Marcion. Verùm de iis latiùs infrà cap. 19.*

68. niſi circumciſum ſcirent, non admittẽdum in ſancta ſanctorum, &c.] *Videtur appellare Auctor:* ſancta ſanctorum, *eam partem templi, in qua Chriſtus annorum duodecim ſedens in medio Doctorum inuentus eſt; ſecundum quod reperitur Lucæ 2. eraſum tamen etiam cum reliquis à Marcione.*

69. non tamen ad docendum, &c.] *Hinc confirmatur quod ſuprà dixi n. 64. legiſſe Auctorem in Euangelio Lucæ:* & in Synagoga docebat illos, *omiſſa per Marcionem voce:* Sabbathis.

70. Stupebant autem omnes ad doctrinam eius. Planè. Quoniam (inquit) in poteſtate erat ſermo eius, &c.] *Hîc habes adiectum ab Auctore et Marcione:* omnes, *quod hodie hîc nõ legitur, neq; in Græcis, neque in Latinis, neq; in Syriaco codicibus, c. 4. ſed c. 2. Legit autem, & meo iudicio rectiùs, ſecundum phraſin Auctoris, paulopòſt alter Vatic. MS. cod.* aduerſarentur deſtructorem; *ſed retinere malui:* auerſarentur.

71. Exclamat ibidem ſpiritus dæmonis: Quid nobis & tibi eſt Ieſu?, Veniſti perdere nos, ſcio qui ſis, ſanctus Dei.] *In his verbis ſequentibus Luc. 4. omiſit Auctor duas voces, nempè:* Sine, *ante illud:* Quid nobis *& c. &:* te, *legens dumtaxat:* Scio qui ſis; *quæ tamen ab aliis omnibus leguntur hoc loco, ſed omittuntur Marc. 2. Deinde prætermittit:* Nazarene *quod vtrôbique legitur; legit etiam & interpretatur ſine interrogatione illud:* Veniſti perdere nos. *Siue autem legas cum excuſis:* nec Chriſtum, *ſiue:* ne, *cum vtroque Vatic. cod. perinde eſt.*

72. Alibi iam de nominibus expoſtulatum eſt, &c.] *Nempè ſuprà l. 3. adu. Marc. c. 12.* de nomine Emmanuel; *c. 15.* de Chriſti nomine; *& 16.* de nomine Ieſu, *atque adeò &* de Ieſu nomine Dei in filio Naue. *Legimus autem mox ex 1. Vatic. MS. cod.* per quod poſſet, *pro:* poſſit.

73. Hæc & ab angelo exceperat ſecundum noſtrum Euangelium: Propterea, &c.] *Rectè addit:* ſecundum noſtrum Euangelium; *nam reperitur Luc. 1. illud Angeli ad Mariam:* Propterea quod naſcetur ex te, vocabitur ſanctum filius Dei; *& paulo antè etiam illud:* & vocabis nomen eius Ieſum.

74. extraneum Ieſu, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus) in alienum à* Ieſu. *Sic dixit lib. de Reſurrect. carnis c. 16.* Extranea gloriæ; *rurſum lib. 2. aduerſ. Marcion. cap. 13.* Quis mali extraneus, niſi qui & inimicus? *Simili phraſi infrà initio c. 11. dixit:* extraneum legis, & Iudaiſmi prophanum, *intelligens à Iudæis reiectũ Chriſtum tamquam* prophanum. *Paulopòſt autem ſupplemus ex Vatic. 2. MS. cod.* vt & Ieſum.

75. Atquin (inquis) increpuit illũ Ieſus, &c.] *Auctor pro reprehẽdere vſurpat:* increpuit, *pro:* increpauit, *ad inſtar Plauti, qui dixit in Amphitryone: Ita* increpuit *me Iupiter; et paulopòſt:* increpitus, *pro:* increpat⁹, *etiã Liuio vſitatũ l. 3. Bell. ciu. quũ dixit: grauiter* increpiti. *Legimus autẽ ex altero Vat. MS. cod.* & malè adulantem, *pro:* vt; *item aliquanto pòſt:* exiſtimãtem, *&:* exi-

ſtimandum, *pro:* æſtimantem, *&:* æſtimandum.

76. de candida ſalutis, &c.] Candidam (*inquit idē Rhen.*) *ſubſtantiuè pro veſte vſurpat, à qua dicti ſunt* cādidati, *videlicet honorū apud Romanos olim petitores.*

CAP. VIII.

77. Nazaræus vocari habebat ſecundū Prophetiam, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De doctrina Chriſti in Synagoga apud Nazareth, & alijs dæmoniis expulſis, ex eodē capite IIII. Lucæ. *Quorum prior hiſtoria præmittitur, poſterior ſub finem capitis poſtponitur præcedenti; eraſo per Marcionem intermedio miraculo curata ſocrus Petri à febribus. Neq; mirū eſt, poſtpoſitam hanc hiſtoriam à Marcione (immò fortaſsis & ab Auctore, eo quòd in Nazareth Chriſto dictum fuerit: Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac hîc & in patria tua; adludens nempè ad miracula antea à Chriſto facta; ſed poteſt id referri, nō ad miraculū iam tractatū de expulſo dæmonio, ſed ad miracula quæ deſcribūtur Matt. 4. de ſanato omni lāguore et infirmitate per totā Galilæā, atq; adeò etiā in Capharnaū; quæ hauddubiè contigerāt, antequā regrederetur in Nazareth vbi nutritus fuerat. Atqui more ſuo loquitur Auctor quū dicit:* Nazaræus vocari habebat, *adludēs ad Matt. c. 2. vbi legitur quòd (ſicuti paulopòſt etiā hîc citatur)* Chriſtus adhuc in infantia, vitando Archelaum filiū Herodis apud Nazareth deſcendit; *vt adimpleretur (inquit Matthæus) quod dictū eſt per Prophetas: Quoniā* Nazaræus vocabitur. *Ad quā ſcripturā margini adnotauimus Matt. 2. quòd alioqui per quos* Prophetas dictum ſit, *adhuc ſub iudice lis eſt, iam inde à tempore B. Hier. qui quum l. de Opt. genere interpretandi ad Pammachium ſcripſiſſet, adludi ad illud Iſai. 11. Et flos ſiue* Nazaræus *(vti ſcribit eſſe Hebraicè) de radice eius aſcendet; Commentario tamē in Matthæum probat ideò dici:* per Prophetas, *quòd apud certum aliquam Prophetam non reperiatur, ſed vbique apud omnes Prophetas, vbi Chriſtum ſanctum appellāt. Leo interim de Caſtro in dictum Iſaiæ locum, prophetatum olim iſtud putat Gen. 49. & Deut. 33. per Ioſeph; & Iudicum 13. per Samſonem; quorum ille (ſaltem Hebraicè,) hic verò etiam Græcè ſecundum LXX.* Nazaræus *appellatur. Diſcutiat Lector vtra ſententia ſit veriſimilior. Porrò magis conforme eſt Græco contextui vt legatur iuxta 1. Vatic. MS. cod.* nos Iudæi Nazaræos appellāt, *quàm quod erat antea:* Nazarenos.

78. Nazaræi exalbati ſunt ſuper niuē, &c.] *Vat. 2. MS. cod.* exaltati; *ſed illud confirmatur per Rhenanum ſimilibus vocibus, quibus Auctor vtitur; tum infrà quū vertit:* & ſuper niuem exalbabo, *tum ſuprà alicubi vbi dixit:* exalbidus; *deinde reperitur Thren. 4.* ἐκαθαρίωθησαν, *id eſt: emundati ſunt, pro quo Auctor:* exalbati ſunt, Nazaræi eius ſuper niuem. *Atqui Tertullianica ſunt:* luridati, delinquentiæ, nigrati, *&:* eietaſſe; *ſicut etiam* emancipata, *& non multo pòſt:* ſicuti adſolet, *ac:* ſuccidiſſet.

79. apud Nazareth quoque nihil noui notatur prædicaſſe, dū aliò merito vnius prouerbij eiectus refertur.] *Hactenus occaſione hiſtoriæ Luc. 4. (ſicuti initio capitis dictū eſt) adtulit ſcripturas de* Nazaræo *et* Nazaræis; *nūc in cōpendiū redigit, quod latiùs ab Euangeliſta dictū eſt:* Chriſtū apud Nazareth *legiſſe in libro, atque adeò* nihil noui prędicaſſe; *et* merito vnius prouerbij, *nempè illius: Nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua,* aliò, *id eſt in alias partes:* eiectum referri.

80. Hîc primum manus ei iniectas animaduertens, &c.] *Hîc proſequitur quod ibidem habetur: Et eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerūt illum* (manus iniectas animaduerte) *vſque ad ſupercilium montis, &c. vt præcipitarent eum. Habes itaque* & ad præcipitium vſque protractum. *Atqui inde Auctor verum corpus Chriſtum habuiſſe confirmat.*

81. Nā etſi per medios euaſit, &c.] *Rurſum pergit in eo quod ſequitur ibidem: Ipſe autem tranſiens* per mediū illorum ibat. *Quod ita interpretatur Auctor, vt nō* per caliginem eluſerit *eos Chriſtus, ſed potius (vti eius verbis & phraſi vtar)* dimiſſus ſit ſoluto, vti adſolet, vel etiam irrupto tumultu.

82. Tangere enim & tangi, &c.] *Iſtud etiam ſuprà citatum habes ab Auctore lib. de Anima, c. 5. vbi* Lucretio *nominatim adſcribit; qui quo loco id habeat, adnotauimus num. 78. Certè ethnici eſſe eū verſum hîc indicat, quum ſubdit:* etiam ſæcularis ſapientiæ.

83. quibus manus imponens, &c.] *Hîc iterum pergit in verbis c. 4. Lucæ, quæ tamen (vti initio huius capitis diximus) ſub finem capitis habentur, poſt miraculum in Capharnaum. Ibi verò ſic legitur: At ille ſingulis* manus imponens, *curabat eos; pro quo Auctor:* beneficia medicinarum conferebat.

84. Hic (inquit) imbecillitates noſtras aufert, &c.] *Suprà l. 3. adu. Marc. c. 17. tranſtulit Auctor:* abſtulit, *&:* portauit, *iuxta quod citatur Matt. 8. Hîc verò citat ſicuti habetur Iſai. 53. ſaltem iuxta Veterē lectionem LXX. quam Matthæus ſecutus eſt; quum hodie aliter legatur, Ipſe peccata noſtra portat, & pro nobis dolet.*

85. Portare autem Græci etiam pro eo ſolent ponere, quod eſt tollere, &c.] φέρω *enim non ſolum* portare *ſignificat, ſed etiam tollere. Hinc illud Gregorij Nazianzeni:* αὖραι φέροιεν, *id eſt, venti auferant.*

86. Itaque ſpiritus nequam, &c. excedebant vociferantes: Tu es filius Dei, &c.] *Hîc iterum expreſsit verba Lucæ 4. ſicuti & quum ſubiicit:* Sed proinde increpabantur & iubebantur tacere. *hoc eſt enim quod ibi legitur: & increpans nō ſinebat ea loqui. Atqui illud interiectū:* vel hîc pareat, *rectè adnotat accipi Rhen. pro: appareat, alibi etiā vſitatū Auctori & Iureconſultis, cuius etiam ſunt peculiaria:* quâ deſtructor, *& non paulopòſt:* quâ bonus.

87. niſi quòd Marcion Deum ſuum timeri negat defendens bonum, &c.] *Hanc Marcionis hæreſin confutatam habes l. 1. adu. eundem, c. 7. 25. 26. & 27.*

88. In ſolitudinem procedit, &c.] *Rhenanus cenſebat legendum:* In ſolitudinem procedit ſollemnis, & huiuſmodi, &c. *ſed non animaduertit illud:* In ſolitudinem procedit, *iterum ex Luc. c. 4. deſumptū ſub finem; cui adiicit Auctor iuxta caſtigationē Gelenij:* Sollemnis & huiuſmodi regio creatoris, *id eſt vel ipſo Rhenano teſte, adſueta, & in quam ſæpius ſoleat ſecedere. ſimiliter enim dicitur infrà alicubi:* ordinarium & ſollemne. *Atqui videtur Auctor legiſſe dumtaxat Græcè* εἰς ἔρημον, *vbi hodie additur* τόπον.

89. Oportebat ſermonem (*nempè Dei, id eſt Chriſtum*) illic quoque videri in corpore, vbi egerat aliquando & in nube.] *Nempè* in ſolitudine. Apparuiſſe *enim* Dominum in nube *filiis Iſrael in ſolitudine, conſtat Exod. 19. atque adeò rectè addit:* Euangelio placuiſſe habitum loci, qui placuerat Legi; *vtpotè quum* Lex in ſolitudine Synai *promulgata fuerit.*

90. Capiat itaque iocunditatem ſolitudo, &c.] *Rectè addit Auctor:* Hoc Iſaias promiſerat. *Reperitur enim Iſai. 35. & 42. præterquàm quòd legiſſe videatur Auctor, ſicuti eſt in Hebræo:* Iocunditatem capiat, *pro eo quod hodie eſt apud LXX.* lætare, *cap. 42. & quod ſecundum vtramque æditionem legitur cap. 35.* lætabitur.

91. De-

Google

91. Detentus à turbis: Oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus adnuntiare regnum Dei.] *Hoc iterum adfert ex fine cap. 4. Lucæ; conuincens vnum eſſe Deum, cuius* regnum *prædicabat Chriſtus. Eſt proinde ibi addenda interrogationis nota:* Oſtenderat iam alicubi Deum ſuum?

CAP. IX.

92. De tot generibus operum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De vocatione Apoſtolorum Petri & filiorum Zebedæi, ac leproſo mundato, ex cap. v. Lucæ. *Intermiſcet interim adhuc ex cap. præcedenti, quod Chriſtus dixit apud NaZareth* de vnico leproſo Naaman Syro emundato per Heliſæum.

93. vt ab illa (*nempe* piſcatura) in Apoſtolos ſumeret Simonem & filios Zebedæi, &c.] Simonem *mox* Petrum, *vti et Euãgeliſta Lucas, nuncupat*, & filios Zebedæi Iacobum & Ioannem. *Sunt autem hæc verba Auctoris, non Euangeliſtæ.*

94. dicens Petro trepidanti de copioſa indagine piſcium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens, &c.] *Hæc apud Lucam reperiuntur, vbi vocem* θάμβος *tranſtulit:* trepidationem, *pro eo quod alij:* ſtuporem; *&:* indaginem, *quod Græcè eſt:* τῇ ἄγρᾳ, *pro: venatione ſeu captura, quemadmodum vertunt a.y. Legimus autem mox ex r.aditione Rhenani,* ſe enim eſſe, *pro:* enim; *vbi quod adfert teſtimoniũ, reperitur Hier. 16.*

95. Denique relictis nauiculis ſecuti ſunt eum, &c.] *Hoc iterum ex Luca proſequitur, ita vt in compendium illius verba cõtrahat. Legimus autem:* adlegere, *ex vno Vatic. MS. cod. ſicuti & alibi, pro:* allegere. *Cur autem* Marcion nauclerus *vocetur, vide ſuprà lib. 1. adu. Marc. n. 2. vbi & de* Antitheſibus *eius.*

96. συνταλαιπωρον, id eſt, commiſerooem, & συμμισούμενον, id eſt, coodibilem.] *Ego cenſeo quidem ex margine in textum irrepſiſſe Græcarum vocum interpretationem; ſed quòd legat eam alter Vatic. cod. retinui. Sunt autem voces illæ Græcæ compoſitæ ab Auctore à* σὺν *&* ταλαιπωρὸς, *&* σὺν *ac* μισούμενος, *voce deriuata à* μῖσος, *quæ odium ſignificat. Agit autem de aliquo ſectatore Marcionis.*

97. in leproſi purgationem.] *Hic quaſi aliud agẽs cõuertit ſe Auctor ad hiſtoriã* purgationis leproſi *per Chriſtũ factã etiã Luc. 5. quẽ ille non* leproſum *duntaxat, ſed plenum lepra commemorat. Cùm autem Chriſtus* tetigerit leproſum, *& ſic curauerit, latè diſputat, quomodo hoc non repugnet legi veteri.*

98. in exemplo leproſi nõ contingẽdi, immò ab omni commercio ſubmouendi, &c.] Leproſos non contingendos, *expreſsè non mandatur in Lege, hinc fortaſsis potius:* exemplo *vtitur Auctor, quàm voce legis; ſed Num. 5. iubentur* ab omni commercio ſubmoueri, *his verbis: Eiicite ex caſtris omnẽ leproſum. Atqui non multo pòſt ſunt verba Tertullianica:* Ita non præſcribetur illi, *&:* æmulus legis.

99. Si autem Heliſæus Prophetes, &c.] *Videtur hic rurſum ex obiectione Marcionis recurrere ad id quod ex cap. 4 omiſſum fuerat: Et multi leproſi erant in Iſrael ſub* Heliſæo Prophera, *& nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus; qua occaſione pulcherrimè ipſam illã hiſtoriam 4. Reg. 6. explicat. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod.* emundauit extraneus, *pro:* emundat. *Atqui illud:* ſignificato per nationes emundationis, *rectè interpretatur Rhenanus, quum ſubſit ſignificatio emundandarum nationum.*

100. ſeptem maculis capitalium delictorũ, &c.] *Longè aliam habet quàm quæ communiter traditur* ſeptẽ capitalium delictorum *enumerationem, vtpotè quum hîc enumerẽtur:* idololatria, blaſphemia, homicidiũ, adulteriũ, ſtuprum, falſum teſtimonium, *&* fraus. *Quorum* idololatria *&* blaſphemia *poſſunt ad ſuperbiam referri,* homicidium *ad iram,* adulterium *&* ſtuprum *ad luxuriam,* falſum teſtimonium *et* fraus *ad auaritiam; ſed reſtabunt præterea, inuidia, gula, & acedia. Tria autẽ ex his enumeratis* adulterium, fraudẽ, homicidium, *B. Cypr. etiam inter mortalia crimina ponit l. de bono Patientiæ, vbi vide Adnot. noſtras nu. 36. Auctor denique infrà Tom. 5. l. de Pudicitia, eadem iſta inter* grauiora & exitioſa, *immò &* mortalia *enumerat, præter* falſum teſtimonium, *cuius loco ibi* negationem *addit;* fornicationem *illic appellans, quam hîc* ſtuprum *more ſuo. Atqui neſcio an etiam alibi adnotauerimus, contra quàm alij plerique, Auctorem* delicta *appellare quidem omnis generis peccata; ſed ſicut & hîc, pleraque grauiora.*

101. quia vnius lauacri vis, &c.] *Omittimus:* &, *quod hîc præmittebatur. Atqui de* vno lauacro à Chriſto repræſentato, *id eſt, ad effectum deducto, vide ſuprà lib. de Baptiſmo, cap. 15. Sunt autem verba obiecta à Marcione:* Heliſæum quidem, &c. *vſque:* Quaſi non audeam, *& rurſum ibi:* Sed ideò alius Chriſtus, &c. *vſque:* Quid conſtitnis, &c. *Rectè etiam hîc adnotat Rhenanus:* ne in dedecus tibi vertat, *accipi:* vertat *abſolutè, pro: cedat.* Puſillitatẽ *verò frequẽter vſurpat Auctor.*

102. Secundum hæc, cetera quoque occurrunt, &c.] *His verbis iterum reuertitur ad tractationem cap. 5. Lucæ, vbi* vetuit Dominus eum diuulgare, & iuſſit: Vade, oſtende te ſacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyſes. *Nẽpè Leuit. 14. Vbi quod addat:* munus, *videtur id legiſſe Auctor, non ſolum Matth. 8. ſed etiam apud Lucam. Maximè quum Epiphan. hær. 42. Cõfut. 1. hunc locum tractans, indicat reſcidiſſe eam vocem Marcionem, vbi pulcrè hinc probat Chriſtum legis ſacerdotium non reprobaſſe, & Moyſis præceptum fieri conſtituiſſe, atque adeò à Deo Patre ſuo legem Moyſi datam. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod.* prophetatæ legis, *pro eo quod erat mendoſiſsimè:* propheta.

103. vt ſit vobis in teſtimonium, &c.] *Conſtat ex peruerſione Marcionis ſic legiſſe Auctorem, quum non modo Luca 4. ſed & Matth. 8, ac Marci 1. legatur:* in teſtimonium illis; *maximè quum iſtud etiam adfirmet non ſemel Epiphan. loco iam citato, addens: vtcumque legatur, facere cõtra Marcionem, eo quòd teſtem ſe faciat Chriſtus, quòd non venerit vt legem diſſolueret (vti bis etiam hîc repetit Auctor) ſed adimpleret. Atqui ex illis legimus:* adimplere, *pro:* implere, *&:* Hanc tã congruentem, *pro:* Hanc totam, *& non multò pòſt ex altero eorũdem:* an oon? *pro:* aut, *&:* numquã, *pro:* nuſquã, *& infrà:* Atquin, *pro:* Atqui, *&:* cur ergo, *pro:* enim. *Sunt porrò iterũ verba Marcionis:* Nam & bonus, *etc. vſque:* quid tum? *etc. Quinquies etiam habes phraſin Tertullianicam:* quâ deſtructor, *hîc, & ſub finem capitis:* quâ bonus, quâ ſuperuacuus, quâ patiens, quâ inconſtans.

104. de gradu pellam, &c.] *De hoc Prouerbio vide noſtra Prolegomena. Legimus autem:* Quocumq; modo præcepit, *ex 1. Vatic. MS. cod. pro:* præcipit, *quia illud etiam præmittitur. Item etiam ſecundò:* eraſiſſe, *pro:* eradicaſſe.

CAP. X.

105. Curatur & Paralyticus, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* De Paralytico curato, & appellatione filij hominis, ex eodem capite v. Lucę. *Atqui pauciſsimis his verbis integram hiſtoriam contrahits.*

Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu (*vtpotè docente Chriſto*) ſpectante populo; *quippè quum per tectum ſubmiſſus fuerit in medium. Quòd miraculum in Capharnaum contigiſſe patet Matth. 9.*

106. Videbit enim (inquit Iſaias) populus ſublimitatem Domini & gloriam Dei, &c.] *Reperitur hoc ſecundum LXX. Iſai. 35. ſicut & id, quod ſequitur:* conualeſcite, &c. *præterquàm quòd tranſponat* ſublimitatem, *&:* gloriam. *Citatur vtrumque etiam infrà hoc eodem libro cap. 12.*

107. Conualeſcite manus dimiſſæ, & genua diſſoluta, &c.] *Auctor quod eſt in editione LXX.* ἰσχύσατε, *hoc eſt: confortate, accipit paſſiuè, & vertit:* conualeſcite, *tum hîc, tum in eo quod ſubiungitur:* Conualeſcite, nec timete; *& infrà ſub finem cap. 12.* Inualeſcunt, *& accipitur ab eo:* dimiſſæ, *pro: remiſſa, ſeu* diſſolutæ, *ſicut infrà, ſeu* reſolutæ, *ſicuti vocem Græcam* ἀναλελυμένα *vertit Interpres Irenæi lib. 3. cap. 22. Vbi conformiter Auctori legitur bis: Confortamini, cui conſentit etiam B. Cyprian. Teſtim. lib. 2. adu. Iud. cap. 7. Atqui habes etiam hîc* repræſentationem virium, *pro eo quod vires præſentes reddit, dum reſtituit.*

108. Exſurge, & tolle grabatum tuum, &c.] *Hîc proſequitur verba Chriſti, Luc. 5. quæ protulit poſt obmurmurationem Iudæorum, quam etiam hîc ſubiungit:* Quis dimittet peccata, niſi ſolus Deus? *Sic enim legimus ex 2. Vatic. MS. cod. pro:* dimittit, *quia ab aliis omnibus legitur: Quis dimittere poteſt. At verò vertit* grabatum, *quod Græcè eſt* κλινίδιον, *pro eo quod alij: lectum.*

109. Quoniam (inquit) in plurimis dimittet delicta eorum, &: Delicta noſtra ipſe aufert.] *Legimus ex Vatic. 1. MS. cod.* Quoniam, *pro:* Quomodo. *Iſtius verò Prophetiæ neceſſario duo membra diſiungimus, quia etſi eodem capite Iſai. 53. vtrumque habeatur, ordine tamen tranſpoſito. Poſterius enim de quo ſuprà nu. 84. præterquàm quod ibi* imbecillitatem, *hîc verò, Petri 2. delicta vertat, habetur verſu 4. prius verò verſ. 12. vbi interim paulò aliter hodie legitur: Et ipſe delicta multorum tulit.*

110. Nam & in priore, &c.] *Nempè, parte eiuſdem Prophetiæ, quod ſubaudicur, etiamſi cum 1. Vatic. MS. legas:* in primore; *quod non diſplicet. Quæ enim adfert verba, Iſai. 1. habentur, è quibus nûc* tamquam roſeum *tranſtulit, quod infrà Scorpiaco adu. Gnoſticos, cap. 12.* ruſum; *&:* tamquam coccinum, *quod ibi:* vermiculum; *vbi etiam paulò aliter locum hunc explicat. B. Cyprian. lib. 1. aduerſ. Iud. cap. 24. maluit retinere ipſas voces Græcas in Latinam tranſlatas coloniam:* velut phœniceum, *pro quo alij puniceum, &* coccinum.

111. Quis Deus quomodo tu?] *Habentur hæc iuxta LXX. Michææ 7. Vbi imprimis caſtigauimus ex MS. 2. Vatic.* reſiduis hæreditatis tuæ, *pro:* reſiduas, *quia Græcè eſt* τοῖς καταλοίποις; *deinde omiſſo bis, &* (*quod apud Prophetam non habetur*) *diſtinguimus cum vulgatioribus codicibus cum Græcis, tum Latinis LXX.* Non tenuit in teſtimonium iram ſuam, quia voluit miſericordiam, (*pro eo quod corruptè erat:* & miſericordê.) Auertet (*quod accipit abſolutè, pro: reuertitur, quomodo alij transferunt vocem Græcam* ἐπιστρέψει) & miſerebitur noſtri. Demerget (*ſic etiam ex 2. Vatic. cod. bis, pro:* dimerget) delicta noſtra, & demerget in profunda (*pro eo quod erat:* profundo, *quia Græcè eſt:* βάθη) maris peccata noſtra. *Quamquam interim ſit adnotanda etiam alia ſecundum LXX. diſtinctio, quam habet B. Hieronym. in Comment. iſta:* reſiduis hæreditatis tuæ non tenuit in teſtimonium iram ſuam, &c. *quis etiam tradit LXX. & editionem quintam vertiſſe,* μαρτύριον, *id eſt:* teſtimonium; *quod Symmachus: in ſempiternum; Theodotio: in finem; ipſe verò vltrà, addens vocem Hebræam, omnia hæc ſignificare.*

112. Video Niniuitas, &c.] *Iſtud Ion. 3. reperitur, quod de* Dauid *adfert 2. Reg. 12. de* Achab, *3. Reg. 21. & de* Ionatha, *1. Reg. 14. quod nempè* deprecatione, *non ſuo, ſed populi,* deleta ſit ei culpa, reſignati (*hoc eſt aliis aperti, eo quòd eis occaſionem dabat infringendi*) ieiunij. *Denique quod ſequitur:* qui mauult miſericordiam quàm ſacrificium, *Oſee 6. &:* peccatoris pœnitentiam quàm mortem, *Ezech. 33. Atqui illud de Dauid:* circumduxit delictum tuum, *rectè interpretatur Rhenan. deleuit, oblitterauit, ignouit, Græcè eſt* ἀφείλετο.

113. alibi iam congreſſi, &c.] *Adludit ad lib. 1. aduerſ. Marc. cap. 26. 27. & 28. vbi ſic concludit:* Quomodo (*inquit*) videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, ſi iudicaret. Si abſolutio mortis eſt, quomodo abſolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxiſſet enim, ſi non ab initio damnaſſet. *Repetit autem idipſum ſub finem huius capitis:* Qui enim iudicat, & abſoluit; *& rurſum cap. 26.* Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicando non retinet? an qui ſi non dimiſerit, retinebit vt iudicet? *Denique & cap. 28.* Quòd ſi iam remiſſio & retentio delicti iudicem Deum ſapiunt. *Hæc enim toties repetit Auctor, vt probet* Deum iudicem, *quod negabat Marcion.*

114. De filio hominis, &c.] *Hîc rurſum ad Lucam redit, ad illud nempè infrà citatum ſub finem huius capitis:* poteſtatem habet filius hominis dimittẽdi delicta. *Cui additur ab Euangeliſta:* in terra, *& vtrumque retorquetur per Epiphanium in Marcionem loco ſuprà citato Confut. 2 Si igitur* (*inquit*) filium hominis ſeipſum pronuntiat, *non negat ipſe vnigenitus incarnationem, & fruſtrà apud te cantatur, quòd in exiſtimatione* (*ſiue phantaſmate, vti mauult loqui Auctor, idipſum obiciens*) *apparuerit. Et ſi* habet poteſtatem in terra, *non aliena eſt terra à creaturis eius, et patris ipſius.*

115. Talem ſi fortè Caſtori aut Herculi natiuitatem tradunt fabulæ, &c.] Si fortè, *pro:* fortè, *tum hic, cum infrà, quum dicitur,* ſi fortè videri poteſt (*inquit Rhenanus.*) *Qui etiam adnotat vtrumque Iouis filiũ* Caſtorem *ex Leda Tindari coniuge,* Herculem *ex Alcmena Amphytrionis: atque adeò rectè Auctor* talem natiuitatem fabulas illis tradere *dicit, vtpotè* filios, *vt ita dicam,* Dei & hominis. *Atqui de* Caſtore & Polluce, *quos* Caſtores *nuncupare ſolent fabulæ, vide ſuprà Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 8. num. 71. Verùm paulopoſt ſequentia ſic diſtinguo, vt conſtet ſenſus:* Si patris hominis, negas Dei filium; ſi & Dei, Herculem de fabula facis Chriſtum; ſi matris tantùm hominis, meum concedis; ſi neque patris hominis, ergo nullius hominis eſt filius, & neceſſe eſt, &c.

116. patrem Chriſti hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit Valentinus, &c.] *Ad hoc reſpicit Auctor, quod quum ex* Æonibus *omnibus* (*vti narratur ſuprà cap. 12. lib. aduerſ. Valent.*) concinnatum dixerit Valentinus Ieſum, quem & Chriſtum cognominabat; inter quos in ſecunda tetrade Homo & Eccleſia (*de quibus ibidem cap. 7.*) quo-

qoodammodò patrem Chriſti hominem cognominarit. *Lego autem non ita multò pòſt:* nónne ſufficier, *pro:* ſufficit, *quia paulopòſt duo loca Danielis citat de* filio hominis, *vbi & ad iſtud adludens addit:* Hoc dixi ſufficere potuiſſe; *& poſtea;* ſi & alij viodicetur, *&:* cui vindicatur, *pro:* vendicetur, *&:* vendicatur, *ex vtroque MS. Vatic. cod.*

117. Hic erat viſus Babylonio Regi in fornace cum martyribus ſuis, &c. tamquam filius homiois, &c.] *Haud aliter infrà cap. 21.* Perſpice igitur & tu cum Rege Babylooio fornacem eius ardeotem, & iouenies illic tamquam filium hominis (nondum enim verè erat, oódum ſcilicet natus ex homine.) *Et ex eadem hiſtoria citatur Daniel. 3. Tom. 2. l. de Orat. cap. 12.* qui tres ſanctos, in fornace Regis Babylonij orantes, cum ſarabaris & tyaris ſuis exaudiuit. *Atqui ſæpiſſimè habes citatum quod hîc adfert:* de filio hominis veniente com nubibus cœli, *Dan. 7. Sunt autem rurſus Tertullianica:* quâ Dei quoque filium, *&:* rettactarent, *pro:* tractarent.

118. Denique nuſquam adhuc profeſſus eſt ſe filium hominis, quàm in iſto loco primùm, &c.] *Loquitur Auctor de Euangelio Lucæ ſolummodo, ſecundum quod* in iſto loco primùm profeſſus eſt ſe filium hominis. *Nam ſi de Euãgeliis omnibus loquamur, ante hoc miraculum recenſet D. Matthæus illud Chriſti: Filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet, quod primum repetitur Luc. 9. Verum autem prius contigerint verba illa Chriſti ante iſtud miraculum, ſicuti contendunt qui Concordiam ſcripſerunt Euangelicam, an poſterius, quod indicare videtur Auctor, aliis diſputandum relinquo. Atqui de Prouerbiali formula:* Cor noo habere vel cerebrum, *vide Prolegomena noſtra.*

CAP. XI.

119. Publicanum adlectum à Domino, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De poblicano adlecto à Domioo, ieiunio, ſponſo Chriſto, ac parabolis vioi veteris & noui, ex eodem capite quinto Lucæ. *Agit autem de Matthæo* publicano *in Apoſtolum* adlecto.

120. lumen, & ſpem, & exſpectationem nationum, prædicari Chriſtum, &c.] *Primò Iſai. 42. & 49. illud ſæpiſſimè citatum ab Auctore:* Dedi te in lumen oationum *Deinde, quum alibi nuſquam inuenire potuerimus, vbi* ſpes nationum prędicarut Chriſtus, *coniicio Auctorem adludere ad illud Gen. 49. Et ipſe erit* ſpes & exſpectatio gentium, *vt vtrumque ponat ad maiorem efficaciam.*

121. Medicum ſanis non eſſe neceſſarium, ſed malè habentibus, &c.] *Senſum potius hîc reddidit Auctor quàm verba Chriſti, quæ proſequitur Luc. 5. Vox eſt autem iterum Tertullianica:* remediandam, *ſicuti ſuprà cap. 8.* remediator. *Atqui legimus ex 2. Vat. MS. cod.* Hoc ſimilitodo præiudicat, *pro:* Hæc.

122. Vnde aurem & Ioannes venit in medium, &c.] *Sic quaſi aliud agens, proſequitur illud:* Quare diſcipuli Ioannis ieiunant aſſidoè, & orant, tui autē manducant & bibunt? *Vertit enim Auctor:* aſſiduè *vocem* πυκνὰ, *pro eo quod alij magis propriè:* frequenter.

123. Subitò Chriſtus, &c.] *Repetit quod ſuprà cap. 7. ex ſententia Marcionis adduxit, & latè confutauit l. 3. aduerſ. Marc. cap. 2.*

124. Sed de Ioanne cetera alibi, &c.] *Nempè infrà cap. 18. Legimus autem omiſſo:* enim, *ſuperfluo, cum vtroque MS. Vatic. cod.* Ad præſentes quoſque, &c.

125. vociferatot in ſolitudinem, & præparator viarum Dominicarum, &c.] *Paraphraſticῶs, non ad verbum citatur hîc ab Auctore illud Iſai. 40. repetitum Matth. 3. Marc. 2. & Luc. 3. Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini. Sunt autem Tertullianica paulopòſt:* vacaret pronocationis intentio, *pro: fruſtranea eſſet; &:* contrariam ioitiatos diuinitatem, *vbi figuram Græcam adnotauit eſſe Rhenanus.*

126. quòd non poſſent ieiunare filij ſponſi, quamdiu cum eis eſſet ſponſus; poſtea verò ieiunaturos promittens, quum ablatus ab eis ſponſus eſſet, &c.] *Rurſus hîc trãſit ad Chriſti reſponſionē Phariſæis et Scribis factam; Vbi in hoc ſolum differt à vulgata aditione, quòd ibi legatur: Numquid poteſtis facere ieiunare, hîc verò ſimpliciter:* non puiſunt ieiunare.

127. A ſummo cœli profectio eius, &c.] *Vertitur vox Græca* ἔξοδος, profectio, *ab Auctore Pſal. 18. &* κατάντημα, deuerſio, *pro quibus apud alios: egreſſio, &: occurſus.* Deuerſio *enim pro: diuerſione, Auctori eſt vſitatiſſ. vel Rhenano etiam teſte.*

128. Velut ſponſo, circumpoſuit mihi mitrā, & velut ſpooſam ornauit me oruatu, &c.] *Omninò ſic hunc locū ſuppleui, quia omnes aditiones tam LXX. quàm Theodotionis illud:* circumpoſuit mihi mitrā, *ad ſponſum referunt, & addunt* velut ſponſam: ornauit me ornatu; *pro quo quia Græcè eſt* κόσμῳ, *vertit B. Hieronym. ſecundum LXX. mundo muliebri. Quia autem iſtud ad Chriſtum refert Auctor, etiā Eccleſiæ id ex parte competere ſignificat, quum ſubdit:* In ſe enim & Eccleſiam depnitar, *vbi adiecio:* enim, *ex 2. Vat. MS. cod.*

129. Et circūpones tibi omnes eos velut ornamentū ſpooſa, &c.] *Hîc quoque ex altero Vat. MS. cod. caſtigauimus:* circumpones, *pro:* circūponēs, *&:* ſpōſa, *pro:* ſponſæ; *nam Græcè eſt:* καὶ περιθήσῃ αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφη. Acceſſit *autem more ſuo vſurpat Auctor, pro acceſſit.*

130. Veni ſponſa de Libano, &c.] *Reperitur iſtud Cantic. 4.* Eleganter (*inquit Auctor*) Libani montis mentione iniecta, qui turis (*ſic Vatic. 2. pro:* thuris) vocabulo eſt penes Græcos. *Eodem enim more vocatur* λίβανος *mons Arabiæ, &* λίβανος *turis arbor apud Dioſcoridem. Poſt quæ verba nouam diſtinguimus periodum:* De Idololatria enim, &c.

131. Nuptias non coniungit, &c.] *Suprà eandem Marcionis hæreſin iiſdem penè verbis expreſſit & confutauit Auctor, lib. 1. aduerſ. Marc. cap. 29.* Non tinguitur (*quare & hîc more Tertullianico:* tinguit *ſubſtituimus, pro:* tingit) niſi virgo, niſi vidua, niſi cœlebs, niſi diuortio baptiſma mercata; *vbi vide noſtras Adnotationes num. 195. Hîc paulo ampliùs:* motti (*inquit*) aut repudio baptiſma ſeruat; *atque adeò videtur ſaltem* io morte *admiſiſſe cōiugatos ad* baptiſma. *Aduerſus autem eundem hunc diſputat, ex voce* ſpooſi, *quâ ipſe Chriſtus vtitur.*

132. qui maſculum & fœminam coniunxit, &c.] *Iſtud partim deſumpſit Metaphraſticῶs Auctor ex Gen. cap. 2. partim Matth. 19.*

133. Errasti in illa etiam Domini pronuntiatione, &c.] *Pergit ad reliqua verba Domini Luc. 5. nempè illa quæ recitat paulopòſt, quam ſuo in ordine immutato:* Nemo vinum nouum committit in vtres veteres, *&:* oouum additamentum nemo iniicit veteri veſtimento. *De quo loco aliquid ſuprà adnotauimus lib. 3. adu. Marc. c. 15. nu. 109. Sed hîc adiiciendum quod habet Epiphanius; hæreſin Marcionis, partim ex occaſio-*

ne huius ſcripturæ originem cepiſſe; quòd quum ille proponeret (in compendium redigo quæ latius ille proſequitur) hanc ſcripturam Eccleſiæ Dei presbyteris, & illi interpretarentur vtres veteres & nouos aliter quàm ipſe; atque adeò, antea à patre eiectus ex Eccleſia, ab eis in communionem non reciperetur: Ego (inquit) ſcindam Eccleſiam veſtram. Verùm Eccleſiam, inquit ille, non diſcidit, ſed ſeipſum. Atque hoc ipſum eſt quod hîc dicit Auctor: Veteri, id eſt priori Euangelio, pannum hæreticæ nouitatis aſſuiſti. *Qui etiam pulchrè oſtendit non poſſe dicta verba intelligi (quod volebat Marcion) de veteri & nouo Teſtamento. Atqui ſic diſtinguo quod ſequitur:* In quo alter creator (velim diſcere) quum per Hieremiam præcepit: Nouate, *&c.* nónne à veteribus auertit? quum per Iſaiam, &c.

134. quum per Iſaiam edicit: Vetera tranſierunt; ecce noua quæ ego facio, &c.] *Quandoquidem hanc ſcripturā integrā (omiſſo: &c, intermedio) Iſaiæ tribuit, apparet quod nunc legitur 2. Cor. 5.* Vetera tranſierunt, *etiam olim lectum fuiſſe Iſai. 43. de quo vide ſuprà cap. 1. num. 11. vti & de præcedenti ſcriptura Hierem. 4.* Nouate, &c. *Legimus autem paulopoſt, omiſſa ſemel dictione:* Dei, *ſecundum alterum Vatic. MS.* ſub vnius & eiuſdem Dei auctoritate.

135. Separatio per coniunctionem capit de qua fit.] *Oſtendimus (inquit Rhenanus) in ſuperioribus ſcholiis rarum ac inſolentem huius verbi* capit *vſum in hoc Auctore. Senſus eſt:* Separatio per coniunctionem *accidit* de qua fit. Capit, *id eſt: capax eſt fieri. Datur. Poſſibile eſt.*

136. de ſeptuageſimo ſeptimo venit Pſalmo: Aperiam (inquit) in parabolam os meum, &c.] *Aptiſſimè hāc ſcripturam affert Auctor, vt oſtendat, nihil noui eſſe, quòd Chriſtus in nouo Teſtamento parabolis vtebatur. Quum autem non LXX ſed LXXVII. Pſalmo reperiatur iſtud, eo maiori audacia caſtigaui illud* ſeptuageſimo ſeptimo. *quòd non exiſtimem Auctorem numerum Pſalmi addidiſſe, ſed ex margine irrepſiſſe in contextum. Mirum interim illud, quòd legat cōformiter trāſlationi Hebrææ:* In parabolam, *quum editiones reliquæ, Vetus, Romana, et Gallicana legant:* in parabolis, *& conſentiat textus Græcus LXX. Seruauit autem vocem Græcam* ἐν παραβολαῖς *pro quo vulgata editio obſcurius: propoſitiones. Porro adnotatione dignum, quod tamen vulgo ſatis notum eſt:* Si hominem alterius gentis probare voluiſſes, vtique de proprietate loquelæ probares.

Cap. XII.

137. De Sabbato quoque, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De diſcipulis vellentibus ſpicas, & homine aridam manum habēte curato in Sabbato, ex Lucæ cap. VI. *Quæ quum obiicerentur à Marcione, vt diuerſitatem ſtatueret veteris & noui Teſtamenti; multis ſcripturis Auctor dedicit, etiam in veteri Teſtamento* Sabbatis *opera Dei facta fuiſſe. In quo illum imitatur etiam Epiphanius vbi ſuprà, Confutat. 3. & 21.*

138. ſi non Dominum Sabbati circumferret Chriſtus, &c.] *Hic alludit ad illud Chriſti:* Dominus eſt filius hominis etiam Sabbati; *de quo ſic Epiphan. Duo ſtatim (inquit) ſimul, & filium hominis & Dominum Sabbati, ſeipſum Saluator confitetur; docens vt ne ſabbatum alienum à ſua creatione putetur. Quo fit, vt etiam hîc iuxta 1. Vatic. MS. cod. legamus:* Dominum, *pro:* Deum, *maximè quum infrà etiam legatur:* Dominus Sabbati dictus, quia ſabbatum vt rem ſuam tuebatur. *Quamquam interim multo poſt iſtud legatur Luc. 6. & præcedant, quæ hîc ſubiungit Auctor, pro commoditate tractatur.*

139. Siquidem in obſidione ciuitatis Hierichūtis circumlata per muros arca Teſtamenti, ſeptem diebus, etiam Sabbato, &c.] *Auctor ſuprà Tomo 1. lib. aduerſ. Iud. cap. 4.* & finito ſpatio diei ſeptimi, ſicut prędictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifeſtè oſtenditur, in numero iſtorum dierum ſeptem incurriſſe diem Sabbati. Septem enim dies, vndecumque initium acceperint, Sabbati diem ſecū concludāt neceſſe eſt. *Et ſimiliter legitur ſecundum editiones omnes Ioſue 6. Quare & nos caſtigauimus* ſeptem diebus, *pro eo quod erat:* octo; *facile enim fuit numeros immutare, & vnico tantum puncto diſtant VII. & VIII. numeri; maximè quum etiam Hebr. 11. legatur. fide* muri Hiericho corruerunt circuitu dierum ſeptem. *Atqui* Ioſue, *mox iuxta LXX. vocat:* Ieſum.

140. Neomenias & Sabbata veſtra odit anima mea, &c.] *Similiter ſuprà dicto loco lib. aduerſ. Iud. citatur.* Sabbata veſtra odit anima mea. *& Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 14.* Sabbata veſtra & neomenias & ceremonias odit anima mea. *& ſuprà lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 22.* Sollemnitates & dies feſtos, & veſtra Sabbata odit anima mea *Quibus locis non integrum contextum Iſaiæ citat, ſed omiſſis intermediis coniungit dumtaxat initium & finem, ſicut hîc, & libro aduerſ. Iudæos, legens ſecundum tranſlationem Symmachi:* Neomenias & Sabbata veſtra odit anima mea, *quemadmodum etiam Origenes in cap. 28. Numerorum, & S. Cyrillus Alexandr. lib. 9. contra Iulianum. Aut trāſponit verba, aut vnum aliquid adiicit intermedium. Verùm lib. aduerſ. Marc. 1. cap. 20. integrum locum citat, ſicut Iſai. 1. iuxta LXX. legitur:* Neomenias veſtras & Sabbata, & diem magnum non ſuſtineo, ferias & ieiunium (*vocibus tranſpoſitis, & omiſſo quod ſecundo repetitur,* Neomenias) & dies feſtos veſtros odit anima mea.

141. Eſurierant diſcipuli, ea die ſpicas decerptas manibus effrixerant, cibum operati, ferias ruperant, &c.] *Sic expreſſit ſuis verbis Auctor quod eſt initio cap. 6. Lucæ: Factum eſt autem in Sabbato ſecundo primo (quale ſabbatum id fuerit, non attingit Auctor) quum tranſiret per ſata,* vellebant diſcipuli eius ſpicas, & manducabant, confricantes manibus. *Vbi, pro:* confricantes, *eſt Græcè* ψώχοντες, *quod confricare ſignificat, deradere, in minutas partes ſecare, terere, attenuare; atque adeò mendoſum eſſe patet illud quod in ext. codicibus Tertulliani legitur,* effixerant, *quod etiam an Latinum ſit, meritò quis dubitet. Proinde emendauimus:* effrixerant; *nam* effricare, *pro fricando excutere (quod propriè huic loco competit) vſurpatum eſt etiam Senecæ Epiſt. 96. vbi (inquit) hebetibus & obtuſis, aut mala conſuetudine obſeſſis, diu rubigo animorum* effricanda eſt. *Quamquam interim adhuc obſoletum eſt verbum illud* effrixerant, *pro:* effricauerant; *ſed ſolet talibus delectari Auctor.*

142. Excuſat illos Chriſtus, & reus eſt Sabbati læſi, accuſant Pharisæi, &c.] *Etiam hîc alludit ad verba Lucæ, ſed alio ordine; nam primùm* accuſarunt Phariſæi, *dicentes: Quid facitis quod non licet in Sabbatis? & deinde* excuſat illos Chriſtus *verbis ſuprà indicatis num.* 138. Dominus eſt filius hominis etiam Sabbati.

143. ſta-

143. ſtatus controuerſiæ (vt aliquid cludam cum mei Domini veritate) ſcripti & voluntatis, &c.] *Sic omnino legimus, omiſſo:* quaſi, *interiecto, quod ſuperabundabat, iuxta alterum MS. Vatic. cod. Atqui* ſtatus ſcripti & voluntatis, *quem mox iterum repetit, Iureconſultorum phraſis eſt, qua diſtinguunt inter* ſtatum ſcripti & voluntatis; *ipſe autem Auctor vtrumque in Chriſto defendit.*

144. quaſi de exemplo Dauid introgreſſi Sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propoſitionis.] *Etiam hoc, quaſi aliud agens, adducit ad c. 6. Lucæ, vbi dicitur: Dauid intrauit in domum Dei, & panes propoſitionis ſumpſit, & manducauit, & dedit his qui cum ipſo erant. Auctor interim addit:* Sabbatis, *quod neque ibi, neque Matth. 12. & Marc. 2. neque etiam 1. Regum 21. (vnde ſumpſit hiſtoriam Chriſtus) reperitur; fortaſſis, vt magis ad inſtitutum faceret, putauit id ſubintelligi, eo quòd illud alioqui non videatur facere ad confirmationem eius, quòd non nouum ſit* operari cibum in Sabbatis.

145. veniam ieiunij dico, &c.] Veniam ieiunij *quam intelligat, mox ſubiungit:* ieiunio liberare, *id eſt relaxationem à ieiunio; quod* priuilegium illud Sabbato donatum à primordio *non inuenio in ſcripturis; & tamen etiam Damaſcenus lib. 4. de Orthod. fide, c. 24. videtur indicare in lege Moyſi aliquid tale promulgatum fuiſſe, quum dicit: Lege præcipiente, non ſeipſos die Sabbati adfligendos eſſe.*

146. Quum enim prohibuiſſet creator in biduum legi manna, &c.] *Iſtud haud difficile fuit reperire Exod. 16. quòd nempè poſtquàm* prohibuiſſet creator *nihil* mannæ *relinqui vſque manè, atque adeò* in biduum colligi manna; *permiſit tamen in feria ſexta, quam* paraſceuen *vocat Auctor; vt ſabbatiſaret in Sabbato, quod dixit Auctor eleganter,* Sabbati ferias; *à quo rurſus repetitur:* paratura, *vox frequentiſſ. vſurpata, ſicuti paulopòſt:* vacandi.

147. non conſtanter, &c.] *Sic etiam lib. de Patient. cap. 3. ſuprà Tomo 2.* Proditorem ſuum, &c. nec conſtanter denotauit. *Cui adnotationi Rhenani adiicio, accipi hîc* conſtanter *eodem modo quo dixit Cicero 1. Tuſcul.* conſtanter *& conuenienter, aut Epiſt. ad Attic. l. 4. Epiſt. 83.* conſtanter *& liberè.*

148. Exinde obſeruant Phariſæi, ſi medicinas Sabbatis ageret, vt accuſarent eum, &c.] *Rurſum redit ad explicanda porrò acta, Chriſti Luc. 6: in hoc differens ab editione vulgata, quòd ſolos* Phariſæos, *non verò & Scribas commemoret; deinde quòd conſentiat potius Euangeliis Matth. 9. & Marc. 3. in illo:* vt accuſarent eum; *quum apud Lucam habeatur: vt inuenirent vnde accuſarent eum. Rurſum autem vox Tertullianica:* quâ, *bis hîc repetitur.*

149. Non facies, inquit, omne opus in ea, niſi quod fiet omni animæ, &c.] *Quum nuſquam iſtud reperire potuerimus in* Lege *Moyſi quam hîc adlegat, ſuſpicor olim id lectum fuiſſe Exodi 31. vbi hodie legitur: Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi ſui; aut potius Leuit. 23. vbi frequentiſſimè repetitur: Opus ſeruile non facietis in eo; &: Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi ſui; maximè quum eundem hunc locum citet etiam ſuprà lib. aduerſ. Iud. cap. 4. haud abſimiliter:* Omne opus ſeruile non facietis in eo; præterquàm quod ad animam pertinet. *Quò etiam adludere videtur B. Hieron. in cap. 28. Iſaiæ, his verbis:* Lege præceptum eſt, *ne in Sabbatis opus ſeruile faciamus, ne accendamus ignem, vt in vno ſedeamus loco;* vt illa tantùm faciamus, quæ ad animæ ſalutem pertinent.

150. interrogat: Licétne Sabbatis benè facere, an non? animam liberare, an perdere? &c.] *Proſequitur denuò verba Chriſti Luc. 6. vbi propriè tranſtulit:* τὶ ἔξεστι, Licétne, *&* σῶσαι *vnica voce, tranſtulit,* liberare; *in hoc differens à reliquis omnibus, quòd non legat: an malè, ſed dumtaxat:* an non. *Bis autem rurſum repetitur:* quâ, *more Tertullianico.*

151. quæ per eundem poſtea Propheten vera, & delicata, & non prophananda pronuntiat, &c.] *Quum de* Sabbatis *loquatur, &* eundem Propheten *hauddubiè Iſaiam intelligat, vtpotè cuius ſunt verba ſcripturarum duarum præcedentium; exiſtimauimus adludere Auctorem partim ad illud Iſai. 58.* Sabbata delicata ſancta Deo tuo, *qua etiam reperire eſt apud B. Iuſtin. Mart. aduerſus Tryphonem, partim ad illud bis térve repetitum Iſai. 56.* Cuſtodientes Sabbata mea, vt nõ prophanent ea. *Atque adeò exiſtimo prorſus legẽdum:* delicata, *pro:* dilecta.

152. & nunc manum aridam curans, &c.] *Hîc iterum redit ad verba Luc. 6. ſicuti & multo priùs, quum dixit:* per manus arefactæ reſtitutionem; *nam Lucas habet:* & reſtituta eſt manus eius, *ea nempè ipſa, quam priùs aridam dixit.*

153. dum conditionem interpretatur eius, &c.] *Hîc in compendium redigit quicquid dixit hoc capite factum à Chriſto in adimpletionem, non verò in diſſolutionem legis de Sabbato; nempè:* dum conditionem interpretatur Sabbati, *quòd à Domino inſtitutum ſit, atque adeò Dominus Sabbati ſit filius hominis; vtpotè cùm mutare, ſit eius qui inſtituit;* dum operum differentiam illuminat, *ſubindicans licere Sabbatis benè facere, non malè facere, animas liberare, non perdere;* dum facit quæ Lex de feriis Sabbati excipit, *nempè quod ad animam pertinet;* dum ipſum diem Sabbati, benedictione patris à primordio ſanctum *(ſicuti legitur Gen. 2.)* benefactione ſua *(vox Tertullianica, pro beneficio reſtitutæ manus aridæ)* efficit ſanctiorem.

154. In quo die ſi & Heliſæus, &c.] *Habetur iſtud 4. Reg. 4. ſed potius videtur haberi contrarium hodie, quod non* in die ſabbati *contigerit. Verùm videtur ſuo more accepiſſe Auctor* ſi, *hoc eſt:* non; *pro:* nónne; *quum dicitur:* non Calendæ & non Sabbatum? *Ac ſi dicat, quare hodie vadis ad eum, quũ ſit & Neomenia & Sabbatum; quibus diebus proficiſci non licet?*

CAP. XIII.

155. Certè euangelizat Sion, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De aſcenſu in montem, & oratione nocturna, Apoſtolorum duodecim numero, mutato Petri nomine, & gentium ad Chriſtum confluxu, ex eodem cap. 6. Lucæ. *Adludit autẽ hîc ad impletam Prophetiam Iſai. 52. quam paulopòſt citat.*

156. aſcendit in montem, & illic pernoctat in oratione, &c.] *Hæc verba ſunt Lucæ 6. præterquàm quòd omittat* Dei, *quod tamen habent omnes alij codices tam Græci, Latini, quàm Syriacus.*

157. In monte excelſum, inquit Iſaias, &c.] *Hanc* Prophetiam *Iſai. 40. eodem modo de Chriſto in monte orante interpretatur B. Ambroſ. lib. 5. in Lucam, cap. 6. Nec differt hîc ab aliis Auctor, niſi quòd legat:* cum vigore, *vbi alij:* in; *ego verò quia mox legit* in vigore, *etiã ſic primo loco reſtitui.*

158. Et rurſus: Propterea cognoſcet popul⁹, &c.]

Hunc locum etiam de Chriſto interpretatur Soter Papa 1. Epiſt. Decret. 1. Cyrill. lib. de incarnat. vnigeniti, cap. 2. Chryſoſt. in Marcum, hom. 5. Origenes in cap. 10 ad Roma. l. 8. Athanaſius de fidei vnit. & Trinit. Eſt autem corrigenda lectio Auctoris: Quod ego ſum qui loquebar, pro: loquor; nã ſic interpretatur. Tunc enim ipſe erat qui in Prophetis loquebatur. Adnotanda etiam antiqua & diuerſa ab aliis diſtinctio: Adſum (nam ſic lego pro: Aſſum, ne fortè aſſum quid imaginetur idiota Lector) dum hora eſt, in montibus (pro quo alij: ſicut hora) vt euangelizans auditionem pacis, euangelizans bona.

159. Item Naum ex duodecim, &c.] Nẽpè Prophetis. Reperitur enim Naum 1. quod citat: Quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem, præterquam quòd apud LXX. legatur: ἐπὶ τὰ ὄρη, id eſt ſuper montes. Sed non mirum, quum ipſe B. Hier. propterea ſcribat ſe hîc LXX. interpretes differre, quòd & ipſa capitula apud eos interpretationis varietate confuſa ſint.

160. Deus meus clamabo per diem, & exaudies, &c.] Mirum eſt quod legat: & exaudies, quum editiones omnes Vetus, Romana, Gallica, & ex Hebræo Pſal. 21. legant: & non exaudies; ſed videtur voluiſſe adaptare ad ſuum inſtitutum, vt oſtendat verũ eſſe quod initio capitis dixit: & vbique auditur à patre. Nam eodem pertinet illud quod adfert ex Pſal. 3. Voce mea ad Dominum exclamaui, & exandiuit me; fortaſſis nactus eſt codicem aliquem Latinum, in quo ſic legebatur. Legit autem etiam: & non in vanitatem mihi, pro eo quod alij: & non ad inſipientiam.

161. Cur autẽ duodecim Apoſtolos elegit, &c.] Ad ſequentia pergit eiuſdem cap. 6. Lucæ, addens: Huius numeri figuras, XII. fontes Elim, Nu. 33. XII. gẽmas in tunica ſacerdotali Aaronis, Exodi 28. (ſic enim legimus ex Vatic. MS. pro: Aaron; de quibus etiam ſuprà lib. 2. ad Marc. cap. 10. nu. 64.) & duodecim lapides ab Ieſu de Iordane electos, & in arcam teſtamẽti conditos, Ioſue 4. vbi interim mirũ hoc eſt & peculiare Auctori, quod dicat dictos XII. lapides in arcam teſtamenti conditos; quum contextus ipſe repugnet, qui ſignificat tanti ponderis fuiſſe, vt XII. viri ex XII. tribubus Iſraël humeris ſuis ſinguli ſingulos lapides ſecum de Iordane ſuſtulerint, & in loco caſtrorum poſuerint, non in arca teſtamenti. Et tamen veram hanc eſſe lectionem patet ex ſubſequenti Auctoris interpretatione: Proinde vt & lapides ſolidi fide, quos de lauacro Iordanis Ieſus verus elegit, & in ſacrarium teſtamenti ſui recepit.

162. Mutat & Petro nomen de Simone, &c.] Proſequitur illud Luc. 6. Simonem, quem cognominauit Petrum. Similiter & B. Iuſtinus Martyr aduerſ. Tryphonem: Atque ex diſcipulis ſuis vnum, Chriſtus Simonem prius nominatum Petrũ appellauit; quòd ſe, per patris ſui cœleſtis reuelationem, filium Dei eſſe agnouerit. Cauſam interim aliam hîc Auctor reddit, quòd affectauerit cariſſimo diſcipulorum, de figuris ſuis (quia petra & lapis Chriſtus) peculiariter nomen communicare. Atqui quum B. Iuſtinus & Auctor diſertis verbis ſignificent: mutatum Petro nomen de Simone; non legerunt: quem & cognominauit; atque adeò Græcum illud: καὶ, hodie ſuperfluum eſſe; ex quo tamen perperàm Eraſmus nititur perſuadere, duo fuiſſe Petro nomina, maximè quum etiam ſimilia exempla ex veteri Teſtamento de mutatis nominibus adferat Auctor. Porrò Epiphanius aduerſ. Marc. hær. 42. Confut. 4. vrget etiam contra eundem, quod hîc omiſit Auctor, illud: Iudas Iſcariotes qui fuit proditor eius; inde probans, quòd phantaſma non fuerit Chriſtus, qui ſub tactũ ceciderit; nempè proditione Iudæ comprehenſus, & crucifixus.

163. hunc vocando Ieſum, &c.] Eum nempè, cui antè nomen: Auſeæ, Num. 13. de quo vide ſuprà hic alicubi latiùs.

164. illis ſyllabas adiiciendo, &c.] Hoc vult Auctor, quòd ex diſſyllabis Abram & Sarai, triſſyllaba nomina illis reformata ſint Abraham & Saraa. Sicut enim latè proſequitur B. Hieronymus l. quæſt. Hebraic. in Geneſ. Ex nomine Dei tetragrammato adiecta ſunt illis ה litera, quæ etſi per he ſcribatur, tamen per ha, vel A pronuntiari ſolet, quem ſequuntur Heſychius & Hrabanus noſter ſuis Comment. ad cap. 17. Gen. Nec diſſentit ab illis quem Tertullianus imitari ſolet B. Iuſtin. Mart. l. aduerſ. Trypho. in hæc verba: At enim, cur primò Abram nomini A vnum ſit additum, theologando, & quaſi diuina tractando diſſeris? & cur R. aut A vnum (ſic enim legendum fontio pro I. quia illud potius primo Sarai nomini addebatur) Saræ appellationi ſit adiectum, oratione ad faſtum comparata enarras; quam verò ob rem à patre eius inditum nomen in filio Naue totum alio nomine ſit tranſmutatum (nempè Ieſus pro Auſee, vt num. 163. dictum eſt) non percontaris? Qui locus notatu dignus, quòd vtramque ſententiam recenſeat; alteram, Græcorũ (quam non probat B. Hieron.) qui R. ſecundum additum putant nomini Saræ; alteram Hebræorum de A addito. Lego autem ex 1. Vatic. MS. C. proprius, quàm de non ſuis, pro: propiùs.

165. Conueniunt à Tyro & ex aliis regionibus multitudo etiam tranſmarina, &c.] Imprimis Epiphan. quod omiſit Auctor, dicta Confut. 4. retorquet in Marcionem illud: Et deſcendens (ſic enim ibi caſtigãdum puto, pro: deſcendit, quia illud legunt editiones omnes Luc. 6.) cum illis, ſiue: inter ipſos, ſicuti legebat Marcion; dicens, nõ poſſe apparẽtiam ſeu phantaſma dici eum, qui poſtea ſub tactum cadere oſtenditur, quum paulò pòſt ſubiungitur (quod etiam ille vrget Confut. 5.) Et omnis turba quærebat eum tangere. Deinde adnotanda illa lectio peculiaris Auctoris: etiam tranſmarina, quum Græcè ſit, καὶ τῆς παραλίου τύρου καὶ σιδῶνος, & Latinè iuxta emendatiores codices: & maritima Tyri & Sydonis.

166. Et ecce Allophyli, &c.] Pſalmo 86. quem citat, non reperitur additum illud: Et. Retenta eſt autem ab Auctore vox: ἀλλόφυλοι, pro quo alij: alienigenæ vertunt. Siue autem legas: Et homo factus eſt in ea, iuxta excuſos hîc codices, & editionem Pſalmorum Romanam; ſiue: natus eſt, iuxta alterũ Vatic. MS. & Gallicam emẽdatiorem, perinde eſt. At omninò caſtigauimus ex vtroque MS. Vatic. cod. & ædificauit eam, pro: ædificabit, quia in præterito omnes vertunt: fundauit. Illud verò: quoniam Deus homo natus eſt, quum Auctoris ſit, parentheſi incluſimus, & mox diſtinguimus: quia Deus homo natus, erat ædificaturus.

167. Ecce iſti venient de longinquo, iſti autem venient ab Aquilone, &c.] Reſtituit: venient vtrobique, pro: veniunt; quia editiones omnes, & Græca LXX. etiam ſecundum quod citatur pro vocatione gentium à reliquis Patribus, illud legunt Iſai. 49. Eſt autẽ genuinum illud: à terra Perſarum, ſecundum LXX. pro eo quod B. Hieronym. de terra auſtrali. Vox Hebræa vtrumque ſignificat

Digitized by Google

fiat. Ex eodem capite eſt & illud quod ſequitur attolle, &c. præterquàm quòd omittatur: ecce, intermediũ, quod hodie habent LXX. & deeſt tamen in Hebræis & Chaldæis codicibus, ante: cõgregati ſunt; quare ſuſpicor olim lectum id non fuiſſe.

168. Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, &c.] Initium iſtud non reperitur dicto cap. 49. vbi tamen ſequentia reperire eſt, excepto quòd legat Auctor: cordi tuo, pro quo aliæ æditiones omnes: in corde tuo, & quòd intermedia quædam verba intermittat.

CAP. XIIII.

169. Venio nunc ad ordinarias ſententias, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De beatitudinibus, ex eodem cap. VI. Lucæ. Quamquam interim apud Lucã, dumtaxat quatuor beatitudines commemorentur, apud Matthæum verò octo.

170. per quas proprietatem doctrinæ ſuæ induxit ad edictum, &c.] Iureconſultorum (inquit Rhenanus) ſermo eſt, apud quos edictales bonorum poſſeſſiones ſunt, ordinariæ videlicet, & quæ ius tribuunt.

171. Beati mendici (ſic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco eſt) quoniam illorum eſt regnum cœlorum, &c.] Græcè eſt Luc. 6. (cuius iterum textum Auctor proſequitur) οἱ πτωχοὶ, quod propriè mendicos ſignificat; iuxta illud Ariſtophanis in Pluto: πτωχοῦ vita, viuere eſt nihil habentem, πένητος autem, id eſt pauperis, parcè vti & laboribus intendere. Supra tamen lib. de Idolol. c. 12. Fœlices egenos tranſtulit. Atqui etiam in ſequentibus ſcripturis veteris Teſtamenti, quas cum hac ſcriptura conſentire oſtendit, trãſfert mendicos, vbicumque eſt Græcè πτωχοὺς, & pauperes, vbi eſt altera vox πένης. Mirum eſt autem, quòd legat: illorum eſt regnum cœlorum, iuxta quod eſt Matth. 5. non verò ſicuti hodie apud Lucam legitur: veſtrum eſt regnum Dei. Et tamen genuinum eſſe apparet, ex eo quod infrà etiam interpretetur cœlorum, agẽs de promiſſionibus Chriſti cœleſtibus.

172. dedicauit, &c.] Hoc verbo (inquit Rhenan.) libenter vtitur, vti lib. aduerſ. Marc. I. vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur, lib. de Carne Chriſti, cap. 17. Nouè naſci debebat nouæ natiuitatis dedicator, lib. de Reſurr. carn. cap. 6. Recogita totum illi Deum occupatum ac dedicatum, Infrà: De materia potius ſubiacenti volunt ab illo vniuerſitatem dedicatam, & alibi ſæpè. Eidem verbo correſpondet vox: initiator, quam mox ſubiungit Auctor. Supplemus autem ex MS. I. Vatic. cod. Eructauit enim, inquit, &c. & paulopòſt: Quid ergo mirum eſt. Siue vero legas cum exuſis: adfectibus creatoris, ſiue: adfectionibus cum altero Vatic. MS. perinde eſt. Infrà certè repetitur: cui tantus adfectus.

173. Inclamat Pſalmus: Iudicate, &c.] Iſtud ex Pſalmo 81. in hoc variat à vulgata æditione, quòd legat: iuſtè tractate, pro quo alij omnes, ex Græco δικαιώσατε, iuſtificate; verùm Iſai. 1. eadem vox legitur, vbi alij transferunt: defendite viduam, & Auctor non multopòſt, iuſtè tractate.

174. Iuſtitia iudicabit mendicos, &c.] Hîc aliter diſtinguit quàm vulgò; quia pro eo quod eſt Pſal. 71. verſu 3. iuſtitiam, & verſu 4. Iudicabit pauperes populi, Auctor hic in eodem verſu coniungit: Iuſtitia iudicabit mendicos populi. Retenta eſt etiam ab eo vox πτωχῶν, &: Ex vſura (vbi & nos nouum verſum incipimus) vertit, quod eſt Græcè ἐκ τόκου. Atqui iuxta æditiones Græcam, Romanam & Gallicanam reſtituimus: liberauit, ex altero codice Vaticano, pro: liberauerit; vti etiã: & honoratum nomen eorum coram ipſo, iuxta æditiones Latinas prædictas; vnde colligitur perperam hodie legi Græcè τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτῶν, ſed contrà legi debere: αὐτῶν, &: αὐτοῦ.

175. Auertantur peccatores in inferos, &c.] Hîc mirum eſt quòd transferat: in inferos, quum Pſal. 9. Græcè ſit: εἰς τὸν ᾅδην, hoc eſt: in infernum; at rectè vertit: obliuioni habebitur mendicus, pro eo quod Græcè eſt: ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχὸς.

176. vti ſedere eum faciat, &c.] Rectè etiam ſic tranſtulit, quod Pſal. 112. alij vertunt: vt collocet eũ, quia Græcè legitur: τοῦ καθίσαι αὐτὸν, quod 1. Reg. 2. Latinus Interpres eodem modo vertit, & ipſe quoque Auctor paulopòſt.

177. Sic & retrò in Baſiliis, Anna mater Samuelis, &c.] De phraſi hac Auctoris, qui libros quatuor Regum non diſtinguit in libros Samuelis duos, & Regum duos (prout hodie perperàm fit in æditione LXX. etiam in Biblijs Regiis) ſed omnes Baſiliarum, Græcè βασιλείων, id eſt Regnorum appellat, vide ſuprà lib. 3. adu. Marc cap. 20. num. 153. Retinuit autem iterum hîc Auctor vocem δυναστῶν; ſed in hoc differt ab omnibus, quòd legat: in thronis gloriæ, pro quo hodie Græcè legitur τὸν θρόνον, &c. vt referatur ad ſequentia. Atqui ſupplemus hîc neceſſariò ex altero Vatic. MS. cod. cum dynaſtis populi, vtique in regno ſuo.

178. Vos autem ad quid incenditis vineam meam, &c.] Interpres Latinus LXX. legit: incendiſtis, Iſai. 3. quod Græcè ſit ἐνεπυρίσατε, ſed videtur legiſſe Auctor ἐμπυρίζετε.

179. ſcribentes enim ſcribunt nequã, &c.] Græcè quidem Iſai. 10. tam initio huius ſcripturæ, quàm hîc, eſt πονηρίαν; ſed retinuis nequam, eo quòd ſenſus ſit idem. Differt verò etiam in hoc à LXX. qui hodie exſtant, quòd legat: iudicia, pro: iudicium, & deinde: iudicata, vbi tamẽ legitur ſingulari numero Græcè, κρίσιν & κρίμα.

180. & venite cõciliemur, dicit Dominus, &c.] Græcè eſt: διελεγχθῶμεν, quod alij vertunt: diſceptemus; Auctor videtur conſideraſſe propriam ſignificationẽ dictæ vocis, quæ conuinci & reum fieri ſignificat, ac ſi dicat Deus: Iudicate pupillo, & iuſtè tractate viduam (ſiue: iuſtificate, vti infrà legitur cap. 17.) & conciliemur, vtpotè ſi bonis operibus me conuiceritis.

181. Beati eſurientes, quoniam ipſi ſaturabuntur, &c.] Etiã hîc, quod mirũ eſt, legit, ſicuti eſt Matth. 5. non vero, vti hodie legitur Luc. 6. nam ibi habetur: qui nunc eſuritis, quia ſaturabimini. Atqui illud: ipſi, ſupplevimus ex altero cod. Vatic. MS. tum hîc, tum infrà, vbi tres has beatitudines ſimul repetit, ordine tamen trãſuerſo, ſicuti eſt apud Lucam; nam apud Matthæum præcedit quod infrà tractatur: Beati plorantes quia ridebunt. Malim autem paulopòſt legere: vtique nationibus, pro: Nationes, ſed hoc habent etiam MS. Vatic. 2. cod. & poteſt eſſe Appoſitio: quos vocaturus eſſet, vtique nationes.

182. Ecce, inquit, velociter & leuiter aduenient, &c.] Reperitur hoc Iſai. 5. iuxta LXX. de Nationibus; pro eo quod ex Hebræo legitur: feſtinus velociter veniet, de Chriſto ipſo. Atqui ex altero Vatic. MS. legimus: qua properantes, &: quâ ſine operibus, pro: quia, vtrobique; quia illa ſunt Tertullianica. Illud autem: non eſurient neque ſitient, reperire eſt Iſai. 49.

183. Ecce, inquit, qui ſeruiunt mihi, ſaturabuntur, &c.] Suprà Tomo 1. lib. aduerſ. Iud. cap. 13. legit: man-

ducabunt, pro eo quod hîc: ſaturabũtur; ibi ad verbum, hîc verò ad ſenſum exprimens; nam ſicuti præmiſit: Non eſurient, neque ſitient; ergo ſaturabuntur. Atqui inuenitur iſtud Iſai. 65.

184. Beati plorantes, quia ridebunt, &c.] Rurſum hîc citatur iſtud ſicuti eſt Matth. 5. nam Luca 6. legitur: Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.

185. Ecce qui ſeruiunt mihi, oblectabuntur, &c.] Sic reſtituimus ex vtroque MS. Vatic. cod. pro eo quod erat idipſum quod mox repetit: exultabunt in iocunditate. nam Græcè priori loco eſt Iſai. 65. (quod caput iterum citat) εὐφρανθήσονται: poſteriori verò ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, & infrà etiam ſic legitur, cap. 15. & omnino ſic legendum patet ex hac ſequenti interpretatione Auctoris: Certè oblectatio & exultatio, &c. Qui etiam vertit: præ dolore, pro eo quod vulgatus Interpres LXX. propter dolorem. Siue autem mox legas illud Pſal. 125. in exultatione metent, cum aliis, ſiue: in gaudio, cum 1. Vatic. MS. cod. non refert.

186. propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus, &c.] Hîc rurſus aliam habet diſtinctionem horum verborum Iſai. 61. quàm aut LXX. Græci & Latini hodie, aut Hebræi & Chaldæi codices; nam illi ſic diſtinguunt: propter quod vnxit me, ad euangelizandum pauperibus miſit me; at Auctor coniungit ſequentibus: miſit me curare obtritos corde; Quorum illud completum dicit Auctor per illud: Beati mendici, &c. hoc verò per illud: Beati qui eſuriunt, quoniam ipſi (ſic enim iterum ſupples) ſaturabũtur; denique illud, quod omiſſis reliquis adfert Auctor: Aduocare languentes, per illud: Beati qui plorant, &c. Quò adplicat etiam illud: Dare lugentibus Syonis gloriã; pro cinere (nam omitto: &, ſuperfluum, quod nulla habent editiones) vnguento iocunditatem (quod legit Auctor, pro eo quod alij: vnguentum iocunditatis) & gloriæ habitum pro ſpiritu tædij; vbi tædium more ſuo accipit pro: mœrore.

187. Aduocare languentes, &c.] Aduocare (inquit Rhenanus) pro conſolari, & aduocatum agere languentium, quem ipſe vocat infrà Aduocatorem, nempè cap. ſequenti, quum dicit: mendicorum aduocatorem. Quò pertinet etiam illud ibidem (vt hîc omnia ſimul cõgeramus) recepiſtis aduocationem veſtram, & quod ad illum locum adfert Rhenanus, lib. de Patientia, cap. 11. Vbi ſimilem locum Matth. 5. citat Auctor: Itaque talibus aduocatio & riſus promittitur.

188. Beati eritis, quum vos odio habebunt homines, & exprobrabunt & eiicient nomen veſtrũ, velut malum, propter filium hominis.] Hîc proſequitur Auctor quartam & vltimam Luc. 6. beatitudinem, præterquàm quòd omittit illud: & quum ſeparabunt vos, quod etiam Matth. 5. non habetur; & tamen genuinum eſſe conſtat ex B. Cypriano. Siue autem legas: velut malum, ſiue: nequam, cum altero Vatic. MS. cod. non refert.

189. & nullificatione eorum ne minuamini, &c.] Nullificationem hîc vſurpat Auctor, ſicuti ſuprà non ſemel: nullificamen, pro: contemptu; quod alij transferunt Iſai. 51. Qui etiam legunt: vincamini, pro eo quod eſt hîc: minuamini, Græcè eſt: μὴ ἡττᾶσθε. Atqui mox ſupplemus ex 1. Vatic. MS. cod. ad auctores odij Iudæos.

190. Et alibi: Sancite eum qui circumſcribit animam ſuam, &c.] Vatic. 1. MS. cod. ſanctificate eũ, & infrà: Nam & ſanctificatur penes nos, pro: ſancitur; ſed nihil certi definire poſſum, eo quòd hanc ſcripturam, quantum apparet, non Iſaiæ (quia dicit: Et alibi) ſed alicuius alterius Prophetæ, hactenus reperire non potuimus.

191. perſonam nominis.] Notè perſonam nominis (nempè Chriſtiani, vti præmiſit) quum aliqui non ſoleat niſi ad homines, aut ſanctam trinitatem, perſonæ nomen adplicari.

Cap. XV.

192. Secundum hæc, inquit, faciebant Prophetis patres eorum, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De variis maledictionibus Phariſæorum. Vtpotè quas his verbis occaſione (nempè perſecutionis) quam non ſolùm facturi erant Apoſtolis, ſed etiam Prophetis iam olim fecerant, multis Luc. 6. Chriſtus comminatur. Atqui imitatus Auctorem Epiphan. ſimiliter iſtum ſcripturæ locũ obiicit Marcioni, Confut. 6. Si Prophetarum, inquit, meminit, non negat Prophetas; Si damnat Prophetarum cædem, & improperat perſecutoribus & occiſoribus ipſorum, non alienus eſt à Prophetis; ſed Deus ipſorum eſt, qui illos fecit. Qui interim legit: ſecundum eundem modum, pro: ſecundum hæc; in quo conſentit ille codex Syriacus, ſed vulgatus Interpres vertit quod eſt Græcè κατὰ ταῦτα, & Auctori noſtro quoque conſentiunt alij, quod legat: patres eorum, pro eo quod Epiphanius: patres veſtri.

193. Epicuri Deus, &c.] De Deo Epicuri, vtpotè ſtupido, qui nihil rerum curaret, frequenter ſuprà diximus.

194. Ecce enim demutat in maledictionẽ, &c.] Sic legimus ex altero Vatic. MS. cod. pro: maledictione. Tranſitum autem facit Auctor ad ipſas varias maledictiones Phariſæorum; explicans imprimis quid væ, tum alibi in ſcripturis, tum Luc. 6. ſignificet; dicens: etiamſi vox maledictionis non eſſet, ſaltem eſſe admonitionis, non ſine aculeo comminationis.

195. eius erunt qui norit iraſci, &c.] An Auctor iraſci Deo tribuerit néc ne, (ſicuti etiam hîc apparet) latiùs in noſtris Prolegomenis inter eius Paradoxa. Contra hæreſin verò Marcionis, quæ vindictam à Deo auferebat, atque adeò timendum eſſe negabat, ſub finem lib. 1. aduerſ. Marc. aliquot capitibus diſputauit Auctor.

196. ſufferentiam, &c.] Sufferentia, inquit Rhenanus, ſubſtantiuum nomen, pro: patientia, quam & benignitatem mox interpretatur.

197. Ecce poſui ante vos, &c.] Deuter. 30. Græcè habetur δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν. quod vertit Latinus Interpres LXX. ad verbum: Dedi ante faciem veſtram; Auctor contraxit in ſenſum potius.

198. Infirma commendatio, &c.] Ea nempè, inquit Rhenanus, quæ de alterius deſtructione fulcitur. Qui etiam adnotat: par cum Genitiuo conſtrui: par creatoris; adlegans ſimilem locum dicti lib. de Patientia, cap. 16. magnitudinis par.

199. Væ, &c. quod in diuites ſpectat, &c.] Hîc tranſit ad illud, infrà repetitum, Luc. 6. væ diuitibus; vbi pulcrè explicat diuitum cauſſas, quibus offenſus eſt Chriſtus, ſuperbiam, gloriam, ſæculi ſtudia, & Dei incuriam; vt ne quis omnes diuites reprobari exiſtimet; ſicuti latiùs hîc proſequitur, vtpotè non eos, per quos opera iuſtitiæ & dilectionis adminiſtrantur; idque nominatim contra Marcionem, qui videbatur ſentire diuitias omninò damnandas.

200. locupletatores Salomonem. Sed quia permiſſa

Digitized by Google

miſſa ſibi optione, &c.] Hiſtoria hæc deſcribitur 3. Reg. 3.

201. Quoniam, inquit, recepiſtis aduocationem veſtram,&c.] Id eſt, ſicuti ſuprà num.187. diximus: conſolationem. Proſequitur verò verba Luc.6.in hoc differens, quòd vocem Græcam ἀπέχετε vertit: recepiſtis,tum hîc,tum paulopòſt,pro eo quod alij: Habuiſtis; quaſi volens explicare ſignificationem illam, qua ſignificat aliunde accipere, velut cenſum aut reditum ex aruis; quod optimè hîc conuenit, & eodem modo vertitur à vulgato Interprete, Matth. 6. mercedem ſuam receperunt. Sic etiam vertit Syriacus Interpres.Haud multo aliter,ſed magis conuenienter voci Græcæ, vertit Interpres Irenæi lib.3.cap.14.percipitis.

202. Ne,inquit,quum manducaueris,&c.] Mirum eſt cur verterit: domos magnas, quum Græcè ſit καλὰς, pro quo alij: pulcras, vti etiam ex Hebræo & Chaldæo Interpretes; Deinde, quòd: pecoribus verterit, quum Græcum προβάτων oues ſignificet; notatu dignum,nam pecus, propriè pro oue vſurpauit,non vno in loco Plinius, & alicubi Quintilianus. ἀργυρίῳ nō malè etiam tranſtulit pecunia,quia ſignificat etiam pecuniam argenteam,non verò argentum dumtaxat,quod alij vertere maluerunt.

203. Quemadmodum & Ezechiam,&c.] Similiter etiam infrà huius opſius lib. cap. 28. Sic denique Rex Ezechias, de gazis & apothecis deliciarum ſuarum apud Perſas gloriatus,per Iſaiam malè audiuit.Mirandum verò, quòd Perſas, aut illos qui ex Perſide venerant,tranſtulerit Auctor;quum æditiones omnes etiam LXX. Babylonios legant. Senſum etiam potius reddidit,quàm verba,vertens: in Babylonem transferentur,quum Græcè ſit: ἥξει, pro eo quod alij verterunt: veniens.

204. Sic & per Hieremiam quoque edicit: Ne glorietur,&c.] Caſtigauimus: edicit,ex altero cod. MS. Vatic. pro: edidit; quia illud familiare eſt Auctori. Atqui ibi etiam ſenſum potius quàm verba ſecutus eſt,quum citat illud Hierem.9.& qui gloriator,ſcilicet io Deo glorietur.

205. Sic & in filias Sionis inuehitur,&c.] Adludit ad illud Iſai 3. Pro eo quod exaltata ſunt filiæ Siō, &c. quem locum latè explicat B. Cyprian. lib. de Habitu virginum.

206. Comminabundus & alibi, &c. Dilatauit orcus, &c. (Hoc erit Chriſti Væ ſuper diuites) & homiliabitur,&c.] Sic hunc locum recens diſtinximus; vbi in omnibus conſentit LXX. Iſai. 5. præterquàm quòd omittit: vt non ceſſet,item: & exul tamen in ea; Orcum more Poetico vertens, quod alij infernum.

207. De quibus & rurſus: Ecce Dominus virturum, &c.] Tandem reperi hunc locum Iſai. 10. eo loco vbi B.Hieron.tranſtulit: Ecce dominator Deus ſiue Dominus exercituum, confringet lagunculam, &c. In quem locum B. Hieron. LXX. autem, inquit, pro torculari ſiue laguncula nouum ſenſum inferentes, glorioſos interpretati ſunt. In hoc ſolùm differt à LXX. qui hodie exſtant, quod legat: conturbabit,pro: conturbat.

208. Item in LXI.] Nempè Pſal. Nam quod præmiſit: Ne timueris, &c. citauit ex Pſal.48. Caſtigauimus autem LXI. pro: XLI. ex vtroque Vatic. MS. cod. & ex altero: Ne deſideraueritis diuitias, ac: adieceritis, pro: deſideraueris, &: adieceris; nam plurali numero ab omnibus legitur. Aliter interim diſtinguit Auctor, quàm vulgò legatur: rapinas nolite concupiſcere; diuitiæ ſi adfluāt,nolite cor adponere; quum autem Græcè ſit ἐὰν ῥέῃ, videtur Auctor accepiſſe reloccre, pro: adfluere.

209. Væ, inquit, qui dormiuot in lectis eburneis, &c.] Omiſimus enim ſuperfluum, iuxta alterum Vatic. MS. cod. Atqui in hoc ſolùm differt Auctor ab hodierna æditione LXX. Amos 6. quòd vertat de gregibus boum, pro eo quod Interpres eorum Latinus: de armentis, dumtaxat. Verùm B. Chryſoſt. in Comment. & B. Iuſtini Mart. adu. Tryphonem Interpretes: de bubilibus, verterunt, vti exprimant magis vocem Græcam: βουκολίων; ſaltem ſi Leonis de Caſtro Comm. MS. in Amos fides habenda; qui pulcrè illud: complaudentes, interpretatur de choreis. Deinde perſeuerantia vertit, quod Græcè eſt: ἑστηκότα, pro eo quod alij: ſtantia, &: vinum liquatum, pro: defæcato. Legimus autem more Tertullianico: vnguuntur, pro eo quod erat: vnguntur.

210. Ingerit væ etiam ſaturatis, quia eſurient; etiam ridentibus nunc, quia lugebunt, &c.] Proſequitur ſuo more in 3. perſona pluralis numeri, quod habetur Luc.6.in 2. cui addit paulopòſt: ploraturi. Caſtigauimus autem: vos autem confundemini, pro: confundimioi; quia non ſolùm Iſai.65. ſed ſuprà quoque ſic legitur cap. præcedenti. Atqui quod addit: ita in Euangelio: Qui io riſu ſeminant; hoc vult dumtaxat, præcedentibus Euāgelij verbis inſinuari; neque enim habentur ea verba vſquam io Euangelio.

211. Væ quum vobis benedixeriot homines; ſecundum hæc faciebant & Pſeudoprophetis patres illorum,&c.] Eodē modo hæc verba Chriſti Luc.6. citat B. Irenæus lib.3. cap.14. vt pſeudoprophetis legat, quemadmodum Græci codices & emēdatiores Latini omnes; pro quo ſolus Beda legit & interpretatur: Prophetis, ſi Eraſmo credendum.

212. Populus meus qui vos beatos dicunt,&c.] Græcè eſt μακαρίζοντες, Iſai. 3. quod magis propriè: beatos dicunt, vertit Auctor quàm LXX. Interpres: beatificantes. Atqui illud: Maledictus homo, &c. habetur Hierem.17.

213. Nam & in Pſalmo CXVII. Bonom eſt, &c.] Omninò ſic caſtigandū, pro: CXIX. quia reperitur Pſal.117. Legunt autē MS. Vatic. 2. confidere in Domioo quàm confidere in homine, ac: ſperare in Domino quàm ſperare in Principibus; ſed præterquam quòd ſuprà lib.2. cap.19. eodem modo legat Auctor, certè Græca lectio Accuſatiuos habet; præterquàm quòd caſtigaui iuxta veſtigia vtriuſque MS. in Dominum vtrobique, pro eo quod erat: in Deum, quia Græcè eſt: τὸν κύριον.

214. abdixit creator,&c.] Abdixit (inquit Rhenanus) pro: abdicauit, reiecit, repudiauit.

Cap. XVI.

215. Sed vobis dico,inquit,qui auditis,&c.] Inſcriptionem huic capiti impoſuimus: De præcepto dilectionis inimicorum, aliiſque verbis Domini, ex eodem adhuc cap.6 Lucæ.

216. Loquere in aures audientium, &c.] Nuſquam ſimilem locum reperire potui, præter illud 4. Eſdr. 15. Loquere in aures plebis meæ.

217. Diligite inimicos veſtros, & benedicite eos qui vos oderunt,& orate pro eis qui vos calūniantur,&c.] Hîc pergit in verbis Chriſti Luc.6. Atqui Vatic. MS. cod. alter legit: benefacite eis qui vos oderunt, & ſic habet Euangeliſta Lucas; addens, & interiiciens: & benedicite maledicentibus vobis, (quod poſtremū etiam ſuprà citat Auctor Tom.2. lib. de Patien-

Digitized by Google

tia, cap. 6. illud coniungens ſolummodò cum: Diligite inimicos veſtros, & poſtea addens: & orate, &c.) mox quoque non videtur abhorrere à lectione vtriuſque Auctor, dum coniungit illa quatuor quæ ſunt Luc. 6. qui inimici ſunt, & oderunt, & maledicunt, & calumniantur; ſed nolui quid quam immutare, tum quòd illud Iſai. 6. Dicite, fratres noſtri eſtis, eis qui vos oderunt, ad benedictionem pertineat, non ad beneficentiã, cuius etiam hîc multa apud Auctorem mẽtio; tum quòd rurſum repetat Auctor: vtique, & benedici odientes, & orari pro calumniatoribus iuſſit. Fortaſſis omiſit illud hîc Auctor, quòd non inueniret ſcripturam veteris Teſtamenti, quæ moneret inimicis benefacere. Verba autem Marcionis ſunt: Nouam planè patientiam, &c. vſque ad illud: Planè, &c.

218. contrà, ipſe alteram amplius maxillã offerri iubens, & ſuper tunicam pallio quoque cedi, &c.] Eodem modo non multo poſt: ſed amplius & pallium concedendi, & ſupradicto lib. de Patient. c. 7. qui auferenti tunicam etiam pallium offerre poſſit; Quod etſi poſſit adtribui (ſicuti ibi ad marginem adnotaui) Matth. 5. tamen etiam apud Lucam ſic legiſſe videtur Auctor; quod mirum eſt, quum hodie & Græcè & Latinè aptiùs legatur: ab eo qui aufert tibi veſtimentum (Græcè ἱμάτιον, id eſt, exteriorem veſtem, quam vulgatus Interpres Matth. 5. pallium vertit) etiam tunicam noli prohibere. Atqui eſt hîc vox Tertullianica: renotiandum, pro: demonſtrandum.

219. Ne vnuſquiſque malitiæ fratris ſui meminerit, &c.] In hoc differt Auctor à LXX. qui hodie exſtant, Zachar. 7. quòd legat meminerit, vbi alij iuxta Græcum exemplar: memineritis. Sicuti etiã in ſequenti teſtimonio Zachar. 8. Malitiã proximi ſui vnuſquiſque (ſic iterum lego ex Vatic. 1. MS. cod. pro: quiſque) ne recogitet; pro eo quod alij: recogitetis. B. Hieron. de priori loco partim conſentit cum Auctore in Comment. partim diſſentit, at poſteriori nobiſcum conuenit; Qui etiã: malitiam vtrobique transfert, κακίαν, eam dicens duplici modo poſſe accipi, pro afflictione, & pro malo; quo fit vt ſimiliter emendandus ſit Interpres Latinus LXX. loco ſecundo.

220. Inquantum ergo non capit, &c.] Porrò iuxta alterum cod. MS. Vatic. ſic legimus, omiſſa dictione: fidem, ſuperflua; accipientes: non capit, more Tertullianico, pro: non videtur poſſibile. Explicat autem, quomodo conueniant illud Deuteron. 32. Mihi vindictam, &c. cum illo, Exod. 21. Oculum pro oculo, &c. Accipitur rurſus vox Tertullianica repræſentatione, pro: ad effectum deductione. Siue verò legas: conſideret cum 2. Vatic. MS. cod. ſiue: ſideret cum aliis, perinde eſt; nam & cap. præcedenti num. 213. ſimilem varietatem adnotauimus ex eodem.

221. & vltionem ad Deum redigens, &c.] Sic etiam ſuprà (inquit Rhenanus) locutus eſt. Et infrà: Redactam ſcilicet in Dominum.

222. ſed adiutore præcepto, &c.] Pro (inquit idem) adiuuante præcepto, vt lib. 1. aduerſ. Marc. cap. 8. A tempore arbitro & metatore initij & finis. Legit autem mox: conſideremus, alter Vatic. MS. cod. pro: conſiderem; ſed iſtud magis placet, eo quòd ſequatur: is mihi impoſuit, &c.

223. Metu enim vltionis omnis iniquitas refrenatur, &c.] Poteſt iſtud non ſolùm torqueri aduerſus Marcionem, qui Iudicem Deum, atque adeo nullum volebat agnoſcere; ſed & contra eos, qui paſſim libertatem non ſolùm verbo, ſed & factis defendere non verentur; nam (vt verbis Auctoris vtar) paſſim emiſſa libertate iniquitas dominabitur.

224. Omni petenti te, dato, &c.] Pergit in explicatione cap. 6. Lucæ. Lego autem iuxta primã æditionem in margine ex veſtigiis variarum lectionũ: in datorem paratã, eo quòd repetatur mox: Datorẽ ſcilicet.

225. Vt benedicens benedicat te, &c.] Hîc in eo differt ab æditione LXX. hodierna, Deuter. 15. quòd illi habeant, quia, &: benedicet. Ex quibus ſuppleo: à fratre tuo indigente, & mox caſtigo: deſiderarit (iuxta etiam 1. Vatic. MS. cod.) pro: deſiderat.

226. Sed de fœnore poſtmodùm, &c.] Nempè capite ſequenti, vbi de hoc latiùs. Legimus autem mox: Chriſtus in omnes præcipit, pro: præcepit, ex 1. MS. Vatic. & ſupplemus: primùm in proximos docuit benignitatem, ex vtroque.

227. dedit gentes hæreditatem, &c.] Omiſimus iuxta vtrumque MS. Vatic. cod. in, eo quòd Pſal. 2. ad quem alludit, non legatur. Rurſus autem hîc: expungi, id eſt (interprete Rhenano) adimpleri.

228. Non populus meus, populus meus, &c.] Iſtud, iuxta ſenſum potius quàm verba ſimul ex 1. & 2. Oſee capite iunxit Apoſtolus Rom. 9. Quum enim Oſee 1. fiat mentio filiæ, cuius nomen abſque miſericordia, ſiue: non miſericordiam conſecuta; & filij, cui nomen: non populus meus, initio 2. cap. dicit: Dicite fratri (nempè illi cui nomen: non populus meus) populus meus, & ſorori veſtræ (cui nomen: non miſericordiam conſecuta; quorum vtrumque ſic repetitur ſub finem 2. cap. præpoſtero ordine quem Apoſtolus immutauit) & miſerebor eius quæ fuit abſque miſericordia, & dicam non populo meo, populus meus; quare & ad marginem adnotaui: Oſee. 1. & 2. Atque adeò (vt hoc obiter adiiciam) magis probanda eſt lectio illa, quam etiam Græcè in Comment. ad c. 1. Oſee agnoſcit B. Hieron. Rom. 9. & non miſericordiam conſecutam, Græcè ἠλεημένην, pro eo quod alij: ἠγαπημένην.

229. Et ſicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis, &c.] Proſequitur rurſus verba Luc. 6. In quo præcepto ſubaudiri, addit Auctor: Et ſicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis; quantum apparet, alludens ad illud Tob. 4. Quod ab alio oderis fieri, vide ne tu aliquando alteri facias.

230. paſſiuitatem ſententiæ meæ permiſit, &c.] Id eſt (inquit Rhenan.) libertatem, communitatem ad vtrumuis. Vt videlicet ſententia ſiue voluntas mea ſit communis, nec adſtricta, ſed ſoluta ac libera ad hoc vel illud agendum, aut non agendum. Sic in lib. adu. Hermogenem cap. 41. Hæc, inquies, non eſt, hæc turbulentia, & paſſiuitas non eſt; item lib. adu. Valent. c. 30. Illi verò (inquit) & de paſſiuitate vitæ, & de licentia delictorum, generoſitatem ſuam vindicent; item lib. de Pallio, dixit paſſiuitùs aduerbialiter, pro: paſſiuè.

231. agunt ethnici nondũ à Deo inſtructi, &c.] Videtur alludere ad illud Matth. 5. Nónne & ethnici hoc faciunt, pro quo apud Lucam: peccatores; atque adeò confirmatur hæc lectio Vulgati interpretis, pro quo alij, & ipſa æditio Bibliorũ Regiorum, quod miror, publicani; ſat ſcio quòd Græcè ſic iterum τελῶναι, ſed illud olim lectum fuiſſe etiam Græcè, patet ex Comment. B. Chryſoſtomi.

232. Nam etſi natura bonum & malum notum eſt, &c.] Eodem modo hîc loquitur Auctor, quo dixit

dixit Apoſtolus Rom. 2. gentes natura ea quæ legis ſunt facere. De cuius vario, & tamen catholico intellectu, vide eius loci Veterum Commentarios, & infrà lib. 5. adu. Marc. Supplemus autem paulopòſt ex alt. Vatic. MS. cod. & olim & vbique; vbi habes ab ipſo Auctore interpretatum: iuuari, quod ibidem ſubiungit, & alibi frequenter vſurpat: refrigerari.

233. cuius nullam præſtruxerat diſtinctionem, &c.] Siue hoc legas, ſiue cum Rhenano: præſtrinxerat, perinde eſt. Vtramque quidem Auctori vſitatum eſt, nempè: præſtrinxerat, pro: perſtrinxerat, ſeu leuiter indicarat, (pro quo facit quod paulopòſt habet: ſubſtrinxit.) Sed præſtruxerat retinui, quòd ſubiungatur: retrò & præſtruxit & diſtinxit; item quòd magis loco conueniat.

234. Infringito eſurienti panem tuum, & mendicos qui ſine tecto ſunt, io domum tuam inducito, &c.] Sic ſuppleuimus & caſtigauimus hunc locum, partim ex cap. ſequenti, partim ex cap. 31. infrà, pro eo quod erat dumtaxat: Infringito panem tuum mendicis, & qui ſine tecto ſunt, &c. Maximè quum correſpondeant non modò LXX. Iſai. 58. ſed etiam ex Hebræo & Chaldæo Interpretes, & præterea, tamquam ſimilem locum, citet Auctor illud Ezech. 18. Panem ſuum dabit eſurienti, & nudum cooperiet; vbi interim non legitur: dabit, ſed iuxta editiones omnes: dederit; ſic enim magis hoc ad inſtitutum facit. Caſtigauimus verò: ſatis ergo iam tunc, ex vtroque MS. Vatic. cod. pro: iam nunc.

Cap. XVII.

235. Hîc nunc de fœnore, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De fœnoris fructu interdicto, aliſque verbis Domini, ad finem vſque cap. VI. Lucæ.

236. Et ſi fœneraueritis à quibus ſperatis vos recepturos, quæ gratia eſt vobis? &c.] Magis clarè hodie vertit noſter Interpres vulgatus, Luc. 6. Et ſi mutuum dederitis his à quibus, &c. Id enim hîc adnotandum, quòd ſacra ſcriptura δανείζειν variè accipiat, & proinde variè illud vertant Interpretes, modò: mutuum dare, modò: fœnerari; nam vtrumque vox Græca ſignificat. Auctor verò vbique fœnerari tranſtulit, etiam vbi pro: mutuare accipiendum eſt, ſicuti capite præcedenti, fœnus fœnerabis, & hoc loco: Et ſi fœneraueritis, item: fructum fœnoris, &: exſoluturos fœneremus, ac: detrimentum fœnori indixit, denique: ſoles & imbres qui fœnerauerat. Immò verò illud Ezechielis 18. Pecuniam ſuam fœnori nõ dedit, (quod haud dubiè pro vſura accipiendum) ipſe interpretatur: fœnoris redũdantiam, ſiue fœnoris fructum. Quod adnotatu dignum non modò contra Iudæos, qui ex illo Deuter. 15. fœneraberis gentibus multis, vſuras permittebant (vti etiam hodie) in extraneos; ſed & aduerſus Carolum Molineum & alios, qui vſuram centeſimam, atque adeò fœnoris redundantiam, licitam homini Chriſtiano, non verentur tueri. Certè contrà ſentiunt Veteres omnes Interpretes in illud Luc. 6. hîc non tractatum ab Auctore: Mutuum date, nihil inde ſperantes; & Auctor hoc loco, dum interpretatur illud iam citatum Ezechielis: fœnori pecuniam ſuam non dedit, & quod abundauerit, non ſumet; fœnoris ſcilicet redundantiam, quod eſt vſura. Addens etiam: Prius igitur fuit, vt fructum fœnoris eradicaret, &c. Certè B. Cyprianus lib. de Lapſis, num. 24. peccata, ob quæ Eccleſia perſecutionẽ paſſa ſit ſuo tempore, enumerat: vſuris multiplicãtibus fœnus (id eſt mutuum) augere. Supra modum etiam deteſtatur vſuras tamquam grauiſſima peccata B. Baſilius non vno in loco, alludẽs ad hunc locum Lucæ, quum dicit: Mutuo dare Chriſtus præcipit, ſed non ſub vſuris. Nec abſimiliter B. Ambroſius lib. de Tobia, cap. 13. ac 14. & latiſſimè lib. 3. Officiorum, cap. 3. vſque ad 21. Vbi allegat pro ſe illud Pſal. 14. Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram, & illud Pſal. 54. Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, & non defecit de plateis eius vſura & dolus, & ſcripturam hîc citatam Ezech. 18. & eam quæ hîc tractatur Lucæ 6. Denique pulcrè interpretatur illud iam citatum: Fœnerabis gentibus multis, etiamſi propriè accipiatur. Quid? quod etiam ipſam centeſimam vſuram impugnet; fortaſſis, quòd per Imperatores Chriſtianos tum permitteretur: Veniunt (inquit) cap. 11.) Kalendæ, parit ſors centeſimam. Veniunt menſes ſinguli, generantur vſuræ, malorum parentum mala proles. Hæc eſt generatio viperarum. Creuit centeſima, petitur, nec ſoluitur; adplicatur ad ſortem. Fit maledictum propheticum. Dolus in dolo; vſura, improbi ſeminis fœtura deterior. Itaque iam non centeſima incipit eſſe, ſed ſumma, hoc eſt, non fœnoris centeſima, ſed fœnus centeſimæ.

237. Pecuniam, inquit, ſuam fœnori non dedit, &c.] Legimus omninò: fœnori, pro: fœnore, quia Græcè eſt Ezech. 18. ἐπὶ τόκῳ, id eſt: ad fœnus ſeu vſuram. Vbi etiam legitur πλεονασμὸν, id eſt: ſuperabundantiam; pro quo Auctor: quod abundauerit. Super quo loco B. Hieronym. in Comment. ſimiliter citat Pſal. 14. & in concordiam reducens Veteris ſcripturæ locos: In principio, inquit, legis (Deuteron. nempè 15. & 17.) a fratribus tantum fœnus tollitur, in Propheta ab omnibus vſura prohibetur. Deinde illud: & quod abundauerit, ita accipit, vt referatur ad omnis rei ſuperabundantiam, etiam frumenti, vini, olei, & ſimilium; quod ipſum etiam inculcat loco citato B. Ambroſius, & B. Auguſt. ſerm. 2. in Pſal. 36. Vbi videntur alluſiſſe ad id quod Auctor ſubiicit: quorumdam fidem paulatim primis quibuſque præceptis adhuc balbutientis benignitatis informabat; de Ezechiele loquens. Eſt autem etiam illud Tertullianicum: ſi fortè, ſicuti &: procurantis Euangelio.

238. Et pignus, inquit, reddet, &c.] Prorſus ſic legendum pro: reddes, quia alludit ad verba eiuſdem Ezechielis 18. ſuprà, id eſt paulò antè, præcedentia: & pignus reddiderit; quod ipſum B. Hieronym. in dicto Comment. interpretatur de eo debitore (nam additur in Propheta: debitori) de quo in lege ſcribitur quòd pauper ſit; etiam alludens ad verba ſequentia. Ibi autem: vtrum homo ſcriberet? accipit hominem pro aliquo homine.

239. Non dormies ſuper pignus eius, &c.] Iſtud eſt ad quod loco citato alludit B. Hieronym. Nam præcedit Deuter. 24. Si autem homo pauper eſt; quod Auctor tamen adhuc ſtrictiùs accipit. Atqui etiam hîc ἱμάτιον tum ab Auctore, tum à Latino Interprete LXX. pallium vertitur.

240. Adhuc clariùs ſuprà: Dimittes, &c.] Rectè addit: ſuprà, quia reperitur Deuter. 15. vbi agit de remiſſione, quæ fiebat anno ſeptimo. Vertitur vero ab Auctore: inuocata eſt, vox ἐπικέκληται, ab aliis cognominata.

241. vtique non exſoluturo plus enim eſt; &, ſi exſoluturo, &c.] Sic recèns ad maiorẽ intellectum: iſtud

diſtinximus. Vnus autem Vatic. MS. cod. habet bis: ex-ſoluituro, *&* *rurſum :* exſoluituros , *pro :* exſoluturos; *voces obſoletas quidem , qualibus Auctor delectari ſolet , ſed quas in textum inſerere ſum veritus , quòd cum excuſis conſentiret alter Vatic. MS. codex.*

242. Et eritis filij Dei, &c.] *Iſtud iterum proſequitur ex Luc. cap. 6. omittens (aut quòd Marcion non haberet , aut quòd contra eum directè non faceret) illud intermedium : & erit merces veſtra multa. Quamquam autem vulgatus Interpres legat :* filij altiſſimi , *conformiter Græco textui , ipſe Auctor vocem* ὑψίστου *videtur transferre:* Dei , *eo quòd vbique vox illa in ſcripturis , & ſimiliter Altiſſimus Latinè pro* Deo *accipiatur. Tractat hac occaſione rurſum Auctor* aduerſus Marcionem de connubio à Deo adprobato ; *de quo latiùs ſuprà cap. penult. lib. 1. adu. eundem. Varia eſt autem lectio vnius cod. Vatic. MS.* qui patré habeam, *pro:* quum.

243. Quia ipſe, inquit, ſuauis eſt aduerſus ingratos & malos, &c.] *Hîc etiam ſunt verba Chriſti Luc. 6.*

244. Euge, Marcioo, ſatis ingenioſè detraxiſti illi (*nempè Deo*) pluuias & ſoles, &c.] *Aut hîc ſubiiciebatur olim ante Marcionem Luc. 6. qui ſolem ſuum facit oriri , & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos ; aut potius, quum nulli Veterum id Lucæ adſcribant, hoc vult, quòd, ſimilium locorum gratia, Euangelium Matthæi à Canone ſcripturarum, atque adeò dicta verba detraxerit. Atqui ibi :* qui pro tanta elementorum, *&c. alludit ad illud Rom. 1. ſeruierunt creaturæ potius quàm creatori.*

245. Eloquia enim Domini dulcia ſuper mel & fauos, &c.] *Interpretē hîc agit, dum* eloquia Domini *Pſal. 18. tranſtulit, pro :* iudicia; *nā pro eiſdem haberi ſolēt apud Pſalmiſtā; quod maximè ex Pſalmo 118. manifeſtum ſit, vbi in ſingulis verſibus ſunt hæc Synonyma (ſicuti iam olim ante me adnotauit Radulphus Tungrenſis libro de Can. obſeru. cap. 9. inter Auctores diuinorum Officiorum ab Hittorpio noſtro æditos) via, lex, mandatum, verba (ſiue eloquia) iuſtificationes , ſermones aut iudicia, Domini. Peculiare item eſt Auctoris , quòd legat :* fauos, *pro eo quod alij omnes:* fauum.

246. Eſtote , inquit , miſericordes , ſicut pater veſter miſertus eſt veſtri , &c.] *Pergit iterum in explicatione verborum Domini, Luc. 6. Vbi addimus ex Vatic. MS. 2. cod.* veſter ; *quòd illud habeant tam Græca quàm Syriaca æditio ; à quibus in hoc , quod mirum eſt, differt Auctor , quòd legat:* miſertus eſt veſtri , *pro eo quod hodie eadem etiam voce Græca legitur:* miſericors eſt ; *in quo tamen eum imitatur B. Cypr. Epiſt. 52. ad Antonianum. Fortaſſis vt explicet magis vocem Græcam* ὀικτίρμων ; *vt accipiatur , non pro :* miſericorde, *qui dumtaxat condolet miſeriis, ſed pro eo qui* miſertus eſt. *Atqui lego mox , ſuppleo ac diſtinguo ſicuti ſuprà cap. præc. num. 234.* & mendicos ſine tecto in domum tuam inducito , & nudum ſi videris tegito; *deinde quia alia ſcriptura eſt,* &: Iudicate pupillo, *&c.*

247. Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite, &c.] *Proſequitur ſequentia Luc. 6. vſque ad illud :* vt opinor, *&c. In quibus differt imprimis , quòd legit:* ne iudicemini, *& :* ne condemnemini , *pro eo quod alij omnes : & non iudicabimini , item : & non condemnabimini , etiam Græcè & Syriacè ; deinde quòd omittat: coagitatam, Græcè ,* σεσαλευμένον , *in quo illi conſentit Syriacus Interpres ; nam* πεπιεσμένον *propriè tranſtulit:* preſſam. *Denique , quòd legat dumtaxat :* fluentem, *quum Græcè ſit* ὑπερεκχυνόμενον, *id eſt: ſupereffluentem , ſiue, vti Interpres Syriacus : profuſam. Retinet autem ipſe cum vulgato Interprete:* Dimittite & dimittemini ; *quamquam minus Latinè , ſi Eraſmo credendum.*

248. retributionem promeritis, &c.] *Facit iterum hic locus* pro meritis *operum , &* retributione quæ à Deo fit iudice & diſpunctore , *id eſt (vel Rhenano Interprete) adimpletore , & ſatiſfactore* meritorum, *de quo ſuprà latiùs Tom. 2. libris de Patientia, & ad Martyras. Rurſum autem repetit (de quo toties ſuprà) quòd* Marcion Deum iudicem negabat.

249. ſed cæcus cæcum ducit ad foueam. Credunt aliqui Marcioni. Sed non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum, &c.] *Quaſi aliud agens etiam , haſce duas ſimilitudines Luc. 6. adfert , &* Marcioni , ac Apelli eius de diſcipulo emendatori, *adplicat Auctor ; etiam addens :* Eximat & de oculo ſuo trabem hæreticus , tunc in oculo Chriſtiani , ſi quam putat ſtipulam, reuincat , *alludens ad illud: Quid vides feſtucam (ſeu :* ſtipulam , *Græcè* κάρφος) *in oculo fratris tui , trabem autem quæ in oculo tuo eſt, non conſideras ? Et rurſum explicat illud de iiſdem :* Proinde & arbor bona non proferat malum fructum , quia nec veritas hæreſin ; nec mala bonum , quia nec hæreſis veritatem . *Adducens iuxta ſimilitudinem eiuſdem Lucæ:* Sic nec Marcion aliquid boni de theſauro Cerdonis malo protulit , nec Apelles de Marcionis.

250. quæ Chriſtus in homines allegorizauit, non in duos Deos , ſecundum ſcandalum Marcionis , &c.] *De hoc quomodo ex* arbore bona & mala duos Deos *commentus fuerit Marcion, vide ſuprà lib. 1. adu. eundem, cap. 2. Atqui de Prouerbio :* adhuc lineæ inſiſtere, *vide noſtra Prolegomena.*

251. In hoc ſolo adulterium Marcionis manus ſtupuiſſe miror, &c.] Adulterium (*inquit Rhenan.) id eſt, adulterationem , vitiationem, violationem , quam Euangelio videlicet alibi intulit.*

252. Quid vocaris Domine Domine, &c.] *Omninò ſic hæc verba Luc. 6. reſtituimus, pro:* vocas, *eo quòd ſequatur etiam apud Auctorem :* & non facitis quæ dico? *maximè quum omnes alij etiam ſic legant Græcè, Latinè, & Syriacè. Porrò omittit hîc Auctor parabolam de ædificantibus domum , fortaſſis quòd Marcion reſcidiſſet.*

Cap. XVIII.

253. Proinde extollenda fide Cēturionis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus :* De curato ſeruo Centurionis, & viduæ filio reſuſcitato ; teſtimonio Ioanni dato, & fœmina peccatrice, ex cap. VII. Lucæ. *Atqui ex tota hiſtoria curati ſerui Cēturionis , non aliud tractat hîc Auctor, quàm illud:* talem ſe fidem nec in Iſraële inueniſſe. *Sic enim more Tertullianico legimus, vti & mox:* fides Iſraëlis, *pro eo quod alij:* Iſraël. *Porrò haud abſimiliter Auctoris Epiphanius adu. Marc. Cōfut. 7. Si, inquit ,* neque in Iſraël tantam fidem inuenit, *velut in Centurione à gentibus progreſſo; igitur non vituperat fidem ipſius Iſraël. Si enim aliena à Deo fuiſſet, & non ipſius ac patris eius, non vtique feciſſet huius laudem. Atqui* adhuc rudem fidem, *rectè interpretatur Rhenanus, quaſi incipientem.*

254. Reſuſcitauit & mortuum filium viduæ, &c.] *Etiam hîc totum miraculū pauciſſimis verbis proſequitur :* de reſuſcitato mortuo filio viduæ apud Naim;

Naim, Luc. 7. Loci autem ad quos alludit, vbi leguntur Prophetæ creatoris etiam mortuos filios viduæ reſuſcitaſſe; ſunt 3. Reg. 17. de Helia, & de Heliſæo 4. Reg. 4.

255. Magnus Prophetes prodiit in nobis, & reſpexit Deus populum ſuum, &c.] Hæc ipſa populi verba, poſt miracula iam tractata, pergit in Marcionem retorquere.

256. Sed ſcandalizatur Ioannes auditis virtutibus Chriſti, &c.] Ad alia pergens Luc. 7. de Ioanne tractatum inſtituit, atque adeò ad hunc locum alluſit ſuprà Auctor cap. 11. quum dixit: Sed de Ioanne cetera alibi. Atqui in hoc paradoxon perduxiſſe videtur Auctorem, quòd Chriſtus ad diſcipulos Ioannis hoc ipſo capite dixerit: Et beatus qui non fuerit ſcandalizatus in me; tamquam id de Ioanne Chriſtus dixiſſet, idque ex ſententia Marcionis loquens, qui (ſicuti conſtat ex Epiphanio aduerſ. Marc. Conf. 8.) ita dicta verba interpretabatur. Cuius ſententiam mitigat Auctor, paulopoſt addens: Atque adeò hoc erat Ioannis ſcandalum, quòd dubitabat ipſum veniſſe quem exſpectabant. Verùm id alio ſenſu prolatum à Chriſto probat ibidē Epiph. Et de contraria Patrum aliorum ſententia aliquid adtigimus ſuprà lib. de Baptiſ. cap. 10. num. 79. nam & ibi ſimiliter loquitur Auctor, & idipſum etiam inſinuauit lib. de Præſc. aduerſ. hær. cap. 8. ſicuti & ibi adnotauimus num. 56. Vide etiam noſtra Prolegomena, de paradoxo, per quod appellatur mox: Chriſtus, ſpiritus patris.

257. præparatuſtam viarum dominicarū, &c.] Præparaturam (inquit Rhenanus) dixit, pro præparatione, vt paraturam ſuprà ſæpè. Eſt verò etiam phraſis Tertullianica: maſſalem ſummam, id eſt integram, voce deriuata à maſſa. Rectè verò adnotauit idem Rhenanus ibi: qui neque vnde ſperaret, accipi, vnde, pro: vndeuis aut vndelibet, & ſuprà etiam alicubi ſic loqui Auctorem. Supplemus autē inter hæc duo: & vnus iam de turba, ex vtroque MS. Vatic. cod.

258. Tu es, inquit, qui venis, an alium exſpectamus? &c.] Prorſus ſic legimus iuxta vtrumque MS. Vatic. cod. pro: ſperamus, tum quòd Græcè ſit Luc. 7. προσδοκῶμεν, quod exſpectare, non ſperare ſignificat; tum quòd ſequentibus verbis illud repetat. Deinde legimus: id eſt, qui venturus es, pro eo quod erat mendoſiſſimè; qui venturus eſt. Atqui magis placet: ſicut omnes opinabantur, quàm quod habet alter Vatic. MS. cod. ſicut omnia ſomniabantur.

259. vt Dominus per eaſdē operationes agnoſcendum ſe nuntiauerit, &c.] Alludit ad illud Luc. 7. Euntes renuntiate quæ audiſtis & vidiſtis, &c. Habent verò 2. MS. Vatic. cod. Quæ quum conſtent prædicata; ſed magis placet lectio prior: conſter.

260. ſi & teſtimonium Ioanni perhibet, &c.] Sic effert Auctor quod habet Euangeliſta: Cœpit de Ioanne dicere ad turbas; Vbi inter cetera Chriſtus ait: Prophetam, vtique dico pluſquàm (pro quo Auctor ſuprà, quum tamen Græcè ſit περισσότερον) Prophetam.

261. ingerens etiam ſcriptum ſuper illo: Ecce ego mitto, &c.] Pergit in eo quod addidit Chriſtus: Hic eſt de quo ſcriptum eſt: Ecce ego mitto, &c. Nam ſic etiam habet Euangeliſta Græcus; quo fit vt vocem: ego intermediam (etiamſi non habeat alter MS. Vatic. cod.) retinuerimus; caſtigantes etiam ex altero illorum, conformiter Vulgatæ & Græcæ æditioni: præparabit, pro: præparet. Atqui etiam iſtud retorquet adu. Marc. Epiphan. Confut. 9.

262. Maiore quidem omnibus natis mulierū, ſed non ideò ſubiecto, ei qui minor fuerit, in regno Dei; quaſi alterius, &c.] Sic omninò hunc locum & caſtigauimus, & diſtinximus, legentes: maiore, ex 1. Vatic. MS. cod. vti referatur ad illud quod hyperbaticōs præmittitur: præcurſore enim iam functo officium; vbi rurſum functus cum Accuſatiuo. Atqui explicat hîc, quamquam ſubobſcurius Auctor (reliquis intermediis Chriſti verbis prætermiſſis) illud: Maior in natis (ſic enim & Græcè legitur: ἐν γεννητοῖς) mulierum (nam non legit: Propheta, ſicut nec Matthæus) Ioanne Baptiſta nemo eſt; qui autem minor, in regno Dei maior eſt illo. Sic enim diſtinxiſſe Auctorem patet ex eo quod præcedit: Dei regnum, in quo modicus quis maior erit Ioanne, & mox ſequitur: & Chriſtum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus ſit in regno. Quomodo etiam B. Chryſoſt. in Commentario; quod adeò & ego magis probo, quàm BB. Ambroſij et Hieronymi diſtinctionē, qui multis modis ſe torquent, vt rectam dent interpretationem, legentes: qui autem maior in regno Dei.

263. Diximus de remiſſa peccatorum, &c.] Suprà, nempè cap. 10. huius libri. Porrò ſic primus legit Rhenanus ex Gorzienſi codice, pro: remiſſione, cui conſentit alter Vaticanus. Nam Veteres, inquit Rhenanus, remiſſam dixere, pro: remiſſione. Cyprianus lib. de bono Patient. Dominus, inquit, baptizatur à ſeruo; & remiſſam peccatorum daturus, ipſe non dedignatur lauacro regenerationis corpus abluere. Idem Epiſt. 10. Qui autem, inquit, blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum, non habet remiſſam, ſed reus eſt æterni peccati. Sic Miſſam dixit ea ætas pro miſſione: Vnde ſacrificio id vocabulum accommodatum eſt. Verùm de eo latiùs ſuprà lib. de Oratione, Tom. 2. vbi etiam quæ hîc præterea adfert verba Rhenanus, deſcripſimus; quare hîc, ne prolixiores ſimus, prætermittimus.

264. Illius autem peccatricis fœminæ, &c.] Eodem modo etiam ad confirmandam ſolidi corporis Chriſti veritatem, hanc hiſtoriam Luc. 7. Epiphan. adfert contra Marc. Confut. 10. Vrgens præterea illud Euāgeliſtæ: ingreſſus in domum Phariſæi accubuit; eandem confirmans Confut. 11. per ipſam quoque Chriſti adteſtationem: Hæc lacrymis rigauit pedes meos, & vnxit, & oſculata eſt, vt ne quis putet ſolam fuiſſe hominū eam opinionem de peccatrice, & non veram hiſtoriā. Quis, mirum eſt, quòd omiſerit illud: & capillis terſit, eā priore quàm ſecundo loco; quum tamen Auctor id verterit: crinibus detergeret; qui eleganter etiam dixit: oſculis figeret, tamquam ſi transfigere pedes deuotione ſua voluiſſet; & ſignificantius: lacrymis inundaret, Græcè βρέχειν; &: vnguento perduceret, Græcè ἤλειφε.

265. Et vt peccatricis pœnitentia, ſecundum creatorem meruerit; veniam, &c.] Sic omninò iſtud diſtinguendum. Atqui ſententiam verè Catholicam pulchrè explicat, dum & pœnitentiam dicit veniam meruiſſe; & illud: Fides tua te ſaluam fecit, interpretatur de pœnitentia ex fide iuſtificata. Idque contra eos, qui iactitant fidem ſolam iuſtificare ſine operibus fidei; quum ſimiles loci intelligendi veniant de fide per dilectionem operante, vti ipſe Apoſtolus loquitur.

266. Iuſtus ex fide ſua viuet, &c.] Sic iſtud caſtigauimus ex 2. Vatic. MS. cod. pro: viuit, quia eam eſſe lectionem & LXX. & ex Hebræo (ſicut etiam partim adnotauimus ad lib. 1. Teſtim. Cypriani adu. Iudæos c. 5. num. 25.) ex B. Hieronym. Commentariis patet. Malim

etiam legere: ex fide mea, *quia legiſſe idem Hieronym.* LXX. *ſcribit, & id legit B. Cyprianus; Sed quia Symmachi aditio habebat:* ſua, *eodem teſte, ad quam fortè tranſlata erat aditio quam ſequebatur Tertullianus, nihil immutauimus.*

CAP. XIX.

267. Quòd diuites Chriſto mulieres adhærebant, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De diuitibus mulieribus adhærentibus Chriſto, verbis Domini ad diſcipulos, & de matre ac fratribus Chriſti; ex VIII. cap. Lucæ. *Colligit autem inde imprimis Auctor, quòd* diuites *fuerint illa* mulieres, eo quòd de facultatibus ſuis miniſtrabant Chriſto; inter quas *inquit,* & *Ioanna* vxor *Chuſa* procuratoris Regis.

268. Mulieres diuites exſurgite, & audite vocem, &c.] *Sic neceſſariò diſtinxi hæc verba Iſai.* 32. *ſicuti etiam ſuppleui & caſtigaui:* Filiæ in ſpe audite ſermones meos. Dies anni memẽtote, *&c. quod quum videretur ſciolo cuipiam non ſatis Latinum, ignorans phraſin Tertulliani, qua* mementote *& ipſe & Interpres Latinus* LXX. *cum Accuſatiuo conſtruit, Græciſmo vtens, eo quòd Græcè ſit:* ἡμέρας ἐνιαυτοῦ; *ſubſtituit:* ſermones Dei. (*omiſſa voce:* meos) Anni mementote. *Maximè quum etiam correſpondeant Hebraica & Chaldaica aditiones, & ipſe B. Hieronym. in Commentariis.*

269. At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: Aute audietis, &c.] *Iſtud Iſai.* 6. Aure audietis & non audietis (*de quo ſuprà cap.* 6. *lib.* 3.) *occaſionem* dediſſe Chriſto *dicit Auctor, tum Luc.* 8. *tum alibi* frequenter inculcandi: Qui habet aures, audiat. *Vbi mirum eſt omitti ab eo:* audiendi, *quod tamen habent etiam Græca & Syriaca aditiones.*

270. Videte quomodo audiatis & non audiatis, &c.] *Rectè interpretatur:* πῶς: quomodo. *Hic verò iterum variat à contextu Luc.* 8. *quum ibi à nemine legatur:* & non audiatis; *quod tamen legiſſe Auctorem, patet ex eo quod ſequitur:* non corde ſcilicet audientes, ſed aure. *Eſt autem illud Tertullianicum:* auditui ſuſcitabat.

271. Ei qui habet dabitur; ab eo autem qui non habet, etiam quod habere ſe putat, auferetur ei, &c.] *Pulcrè locum hunc interpretatur Auctor:* de adiectione fidei vel intellectus, vel ſalutis. *Eſt etiam quaſi interpres B. Lucas cap.* 8. *illius quod Matthæi* 13. *& Marc.* 4. *legitur: etiam quod habet, auferetur ei; illud efferens,* etiam quod habere ſe putat; *quo etiam confirmatur vulgati noſtri interpretis ſimilis verſio, quantumuis Græcè ſit:* ὃ δοκεῖ ἔχειν.

272. Miror autem quũm lucernam negat abſcondi ſolere, &c.] *Iſtud quidem etiam reperitur Luc.* 8. *ſed ante illud num.* 270. Videte quomodo audiatis. *Atqui;* neceſſarius lumen, *comparatiuũ eſſe, non modò hîc adnotat Rhenanus, ſed etiam ſuprà lib. de Carn. Chriſti, cap.* 7. *num.* 70.

273. Ipſe, inquiunt, conteſtatur ſe non eſſe natum, dicendo: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? &c.] *Verba hæc ſunt Marcionis, etiam ſuprà obiecta lib. de Carne Chriſti cap.* 7. *& lib.* 3. *aduerſ. Marc. cap.* 11. *vbi ad hunc locum Lectorem remittit Auctor, verbis ſuprà ad argumenti huius libri finem adiectis; quorum priori loco eadem penè omnia habet quæ hîc, iiſdem penè verbis pronuntiata. Vbi interim plus hoc habet, quòd inſinuet, etiam hoc loco* aliquid abſtuliſſe hæreſes. *Hoc eſt enim quod Marcioni obiicit Epiphan. Contr.* 12. *Non habet:* Venerunt autem ad illum mater ipſius & fratres eius, *&c.* (*ſic enim ſuppleo ex Luca*) *ſed ſolùm: Et nuntiatum eſt illi, Mater tua & fratres tui ſunt foris, &c. Cui interim aptè reſpondet: Etiamſi ſuperiora reſcideris, ô Marcion, Euangelij verba, quò facias Euangeliſtam non ſuffragari dictioni à quibuſdam relata, nempè: Mater tua & fratres tui; non potes tranſgredi veritatem. Cur enim non multas dixit matres, &c. ſed vnam dixerit, quæ reuera ipſum genuit. Cui correſpondet illud Auctoris:* non potuiſſe illi adnuntiari, quòd mater eius & fratres ſui ſtarent foris quærentes videre eum, ſi nulla illi mater & fratres nulli fuiſſent. *Quibus mox adiicit Epiphanius: Et ne te ſeducat ſermo quem dixit Dominus:* Quæ eſt mater mea & qui fratres? *Non enim negans matrem hæc dixit, ſed intempeſtiuitatem eius euertens, qui hoc dixit, turba tanta circunſtante, & ad ſalutarem eius doctrinam profuſa, & ipſo circa ſanationes ac prædicationem occupato; auocatio enim eſſe videbatur hoc à ſuſceptis negotiis. Hoc eſt enim quod haud procul à fine capitis hîc dicit Auctor:* Superest & inſpicere ſenſum, non ſimpliciter pronuntiantis: Quæ mihi mater, aut fratres? quaſi ad generis & natiuitatis negationem; ſed & ex cauſſæ neceſſitate, & conditione rationali, *&c.*

274. Ita ſemper hæretici, &c.] *Rurſum notandum iſtud de hæreticorum peruerſa ſcripturarum detorſione.*

275. Ecce legis doctor adſurrexit tentãs, &c.] *Hanc ſcripturam, quam ſupradicto lib. de Carne Chriſti, cap.* 7. *adſcripſimus ad marginem, Matth.* 22. *hîc maluimus adnotare Luc.* 20. *eo quòd id quod hîc ſequitur:* & de tributi conſultatione: Et acceſſerunt ad eum Phariſæi tentantes eum, *ſaltem ſecundum ſenſum legatur Luc.* 20. *atque adeò poſt præcedentem ſcripturam, quum apud Matth. eodem cap.* 20. *paulòprius id habeatur, quamquam interim ibi rectiùs adſeruerim Matth.* 19. *vbi propriè hæc verba habentur. Ibi autem:* propheten (*ſiue* prophetam, *vti legit Vatic.* 1. *MS. cod.*) exiſtimantes licet magnum aliquem; *alludit ad verba Luc.* 7. *pauloantè tractata cap.* 18. Magnus prophetes prodiit in nobis.

276. Sed & cenſus conſtat actos ſub Auguſto, &c.] *Similiter ſuprà Auctor dicto lib. de Carne Chriſti cap.* 2. *Aufer hinc* (*nempè ex Euangelio Lucæ cap.* 2.) moleſtos ſemper Cæſaris cenſus; *& hoc ipſo lib. c.* 7. de cenſu denique Auguſti, quem teſtem fideliſſimum Dominicæ natiuitatis Romana archiua cuſtodiunt; *& rurſum infrà c.* 36. vt nemo facilè ignorare de genere potuiſſet, vel de recentibus Auguſtianis cenſibus, tunc adhuc fortè pendentibus. *Hîc addit* in Iudæam, *& rectè, quia ſub Syriæ nomine, cuius meminit Euangeliſta, comprehenditur etiam* Iudæa. *Verùm hoc Auctori peculiare* per Sentium Saturninum, *quum tamen Luc.* 2. *deſcriptio facta ſit à Præſide Syriæ Cyrino, quem adeò etiam Cyrinum, ſeu Quirinum, nuncupat Ioſephus Antiquit. lib.* 18. *cap.* 3. *& poſt eum Euſeb. lib.* 1. *hiſtor. Eccleſ. c.* 2. *&* 3. *ſeu* 5. *idque anno* 42. *Imperij Auguſti Cæſaris, quippè quo anno natum Chriſtum aut circiter ſuprà oſtendimus, Tom.* 1. *lib. aduerſ. Iud. cap.* 8. *nu.* 78. *Concordari poterunt mea quidem ſententia hoc modo. Quòd: Præſide Cyrino, ſeu Quirino,* cenſus *acti ſint, at* per Sentium Saturninum. *Pro quo facit quod Græcè eſt Luc.* 2. *& apud Euſebium:* ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου, *id eſt, Præſidem agente ſeu Præſide Syriæ Cyrenio, ſeu potius Cyrino; & quod*

ex

Digitized by Google

ex Syriaco transfertur: Sub præfectura Kyreni in Syria; denique quòd B. Iuſtinus Mart. Apolog. 2. ad Antoninum: ſub Cyrenio; quo fit vt etiam ego emendatiores eſſe editionis vulgatæ eos existimem codices Latinos, qui omittentes: à, legunt dumtaxat: quæ deſcriptio primò facta eſt, Præſide Syriæ Cyrino. Certè, & initio Imperij Auguſti Conſulatum geſſit cum L. Munatio Planco, P. Sulpitius P. F. N. Quirinus; (quem eundem eſſe existimo cum Cyrino, atque adeò ſub eo in Syria Præſide dictos cenſus actos,) & C. Sentius C. F. C. N. Saturninus, (ſicuti etiam ſuprà adnotauimus Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1. num. 13.) bis ſub eodem Conſulatum geſſit, primo cum Q. Lucretio Veſpilone ante Chriſtum natum, deinde quinto pòſt anno (iuxta Conſulares faſtos Goltzij) cum Sexto Ælio Cato. Veriſimile itaque eſt, quum neuter Conſulem egerit anno ipſo nati Chriſti, fuiſſe Quirinum Syriæ Præſidem, & Sentium Saturninum id habuiſſe officij, vt cenſum ſeu deſcriptionem per Iudæam faceret; & ab Euangeliſta dumtaxat nominatum Quirinum, ſeu Cyrinum, quod magis notus eſſet; quippè qui in Syria Præſidem egerit, iuxta illud B. Ambroſij in Comment. Pulcrè autem, quòd & Præſidis nomen addidit, vt ſeriem temporis deſignaret: Præſide, inquit, Cyrino. Cui conſentit & Iulianus Pomer. lib. 1. aduerſus Iudæos, dicens: ſub præſide Syriæ Cyrino factam hanc deſcriptionem. Si interim etiam cenſorem patrimoniorum fuiſſe Cyrinum velis affirmare ex Ioſepho, loco ab Euſebio citato; adhuc dici poſſit illi Collegam fuiſſe adiunctum Sentium Saturninum. Porro mox ſupplemus: Supereſt & inſpicere, &c. ex vtroque MS. Vatic. cod. & deinde ex altero: non tam abnegauit; caſtigantes ex iiſdem: Quæ mihi mater, pro: Quis.

Cap. xx.

277. Quis autem iſte eſt, &c.] Capiti huic inſcriptionem fecimus: De miraculis Chriſti, quibus ventis & mari imperauit, legionem dæmonum eiecit, & à fluxu ſanguinis curauit mulierem; ex eodem cap. viii. Lucæ. Sunt autem hæc verba admirantium Apoſtolorum. Eſt verò obaudire, pro obedire, tam Tertulliano quàm aliis Veteribus vſitatiſſimum; &: ſtupore diſcriminis vtitur, pro: ſtupende diſcrimine; ſicuti (vel etiam Rhenano teſte:) inteſtino itinere, pro: intraneo, quomodo Vitruuius inteſtinum opus dixit. Atque Epiphan. aduerſ. Marcionem Confut. 13. mauult vrgere ad comprobandam veritatem corporis Chriſti, illud quod pauloantè Luc. 8. præcedit: Nauigantibus ipſis obdormiuit; excitatus autem increpouit ventum & mare.

278. in quod opus & Auſtri ſeruierunt, &c.] Hoc addit Auctor, eo quòd apud LXX. legatur: in vento Auſtro, Græcè νότῳ, vbi ex Hebræo vertit B. Hieronym. flante vento vehementi & vrente.

279. Lege ex ſorte familiæ dirimendæ, &c.] Siue ſic legas, ſiue cum Vatic. 1. MS. & ſorte, perinde eſt; neque interim adhuc obſcuritate caret locus. Videtur autem mihi alludere ad ſortem, qua eligebantur duodecim viri, Ioſ. 3. & 4. ſinguli de ſingulis tribubus, qui præcedebant arcam Domini in medio Iordanis; qui, quum veluti machæra quadam tranſitum impediret, ſtare fecit Ieſus Naue impetum & decurſum aquarum tranſeuntibus filiis Iſraël, quos Prophetas hic Auctor nuncupat. Atqui marinam expeditionem vocat Chriſti transfretationem trans ſtagnum ſeu mare Galilææ, qua tranſitus erat in regionem Geraſenorum.

280. Abacuc adimpletur: Diſperges, inquit, aquas itinere, &c.] Græcè eſt hodie Abac. 3. Διαπερᾷς ὕδατα τῆς πορείας, vbi ex Hebræo vertitur: gurges aquarum tranſiit. Quare & hìc caſtigaui: Diſperges (pro: Diſpergens) aquas itinere. maximè quum ſic legat B. Hieronymus in Commentariis; quare & in Bibliis Regiis ſic corrigendum eſt, pro: diſperdes.

281. Comminans, inquit, mari, & arefaciens illud, &c.] Iſtud legitur Naum 1. tam iuxta Hebræam & Chaldaicam, quam iuxta LXX. editionem. Atqui quod vindex, ſuprà adnotauimus Tom. 1. lib. de Teſtim. animæ, cap. vlt. num. 18.

282. Age nunc qui militarem, &c.] Iſtam Marcionis hæreſin ſuprà ſatis confutauit Auctor cap. 13. lib. 3. aduerſ. Marcionem.

283. quum iuuenis in vno homine multitudinem dæmonum, legionem ſe profeſſam, &c.] Pergit in retorquendis verbis Luc. 8. aduerſ. Marcionem. Siue autem legas: Dominus potens in bello, ex Pſal. 23. ſiue: in prælio, cum 1. Vatic. MS. cod. non refert.

284. Cuius autem Dei filium Ieſum legio teſtata eſt, &c.] Quaſi aliud agens proſequitur illud: Quid mihi & tibi eſt Ieſu fili Dei altiſſimi? & ibi: veniam ſcilicet abyſſi, id eſt, veniam ab abyſſo (ſicuti ſuprà cap. 12. veniam ieiunij) ad illud: & rogauerunt illum ne imperaret illis vt in abyſſum irent. Atqui: depetunt, Rhenanus interpretatur: expetunt, nos: rogant. Similiter ibi: Denique impetrauerunt, vnico verbo reddit illud: Et permiſit illis.

285. Tangitur à fœmina quæ ſanguine fluitabat, &c.] Proſequitur aliam huius capitis hiſtoriam, omiſſa filia Iairi Archiſynagogi, quod mirum eſt (quomodo etiam Epiphanius Confutat. 14.) ex tactu iſto veritatem corporis Chriſti comprobans. Atqui quod addit: excuſantibus diſcipulis, pertinet ad illud Petri, & illorum qui erant cum illo: Præceptor, turbæ te comprimunt & adfligunt, & dicis: quis tetigit me? quod ipſum etiam Epiphan. retorquet aduerſ. Marcionem; quemadmodum & illud: Tetigit me aliquis, ſenſi enim virtutem ex me profectam.

286. Vt confeſſionem certè prouocaret, vt timorem probaret, &c.] Hìc rurſum alludit ad id quod ſequitur: Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit, &c. & ob quam cauſſam tetigerit eum, indicauit coram omni populo, & quemadmodum confeſtim ſanata eſt.

287. vt quia lex à contactu fœminæ ſanguinantis ſubmouet, &c.] Alludit ad illud Leuit. 15. ſub finem capitis: Hæc eſt lex, &c. Sanguinantis, id eſt, (vti B. Hieronym. quæ iugiter fluit ſanguine) mulieris, pro quo hodie perperā legitur apud LXX. καὶ ὁ γονορρυής, id eſt: ſeminiflua; ſed repetendum καὶ τῇ αἱμορροούσῃ, id eſt ſanguiniflua; neque enim eo in dicto capite de fœmina ſeminiflua, ſed viro ſeminifluo, & muliere ſanguinante dies plures, non in tempore menſtrui ſui.

288. At enim ſi fidem mulieris inuenimus ita meruiſſe, quum dicit: Fides tua te ſaluam fecit, &c.] Quum eadem ſint hìc verba Chriſti cum illis ſuprà cap. 18. ad peccatricem: Fides tua te ſaluam fecit, & ſimiliter ad illud inſtitutū adferat illud Oſee 6. miſericordiam mauult quàm ſacrificium, eo modo intelligendū hìc meritum fidei & fidei remuneratio, quomodo ibi adnotauimus n. 265. nempè ſicuti ibi

de fide per pœnitentiam, ita hîc de fide per tactum operante.

289. æmulationem legis, &c.] Æmulationem legis *accipis hîc pro aduerſatione legis; nam paulo priùs habetur* aduerſarius legis, *& ſub finem huius capitis*, æmulus legis; *eodem modo quo Plinius dixit: Æmula Romæ Carthago, lib. 15. cap. 18. Alibi aliter accipitur* æmulatio, æmulari, *&* æmulus. *vtpotè Tomo 2. lib. de Patientia, cap. vlt. & lib. de Præſcrips aduerſ. hæret. cap. 40. pro imitatione; item Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 15. ac ſuprà lib. de Baptiſ. cap. 17. pro inuidia. Atqui eſt etiam Tertullianicum:* nullius adhuc nouæ legis initiata, *vel Rhenano teſte, qui adnotauit* initiata *cum Genitiuo; ſicuti etiam* legem irrumpere, *pro eo quod Chriſtus dixit: legem ſoluere, quod ipſum ſæpius hîc repetit.*

290. Dicam: fides hæc fuit, &c.] *Pulcrè hanc mulieris fidem exaggerat*, qua Chriſtum nō vt hominem ſanctum, nec vt Prophetam, ſed vt ipſum Deum agnouerit.

291. ordinatium & ſollemnē menſtrui vel partualis ſanguinis fluxum in lege taxari, &c.] *Locus hîc non ita intelligendus, tamquam in lege etiam taxatus non ſit* fluxus ſanguinis ex vitio valetudinis; *nam pauloantè ad eam legem, Leuit. 15. adluſit Auctor num. 287. ſed quòd* illis modum temporis *lex præſcripſerit, non huic. Nam de* ordinario menſtrui ſanguinis fluxu *legitur etiam Leuit. 15. Septem dies erit in menſtruo ſuo; & de* ſollemni partualis ſanguinis fluxu, *Leuit. 12. Quæ pepererit maſculum, immunda erit ſeptem dies; quæ verò fœminam, bis ſeptem dies. Atqui de ea quæ iugem fluxum ſanguinis patitur (quam* ſanguinantem *ſuprà nuncupat Auctor) dicitur: omnes dies fluxus immunditia eius erit immunda.*

292. Niſi credideritis, inquit, non intelligetis, &c.] *Eandem hanc ſcripturam bis adfert B. Cyprianus, primùm Teſtim. lib. 1. aduerſ. Iudæos, cap. 5. hoc titulo: Nihil poſſe Iudæos intelligere ex Scripturis, niſi priùs crediderint in Chriſtum; deinde Teſtim. lib. 3. vbi oſtendit: tantum nos poſſe, quantum credimus. Rufinus ſimiliter in Symbolum Apoſtolorum, vt confirmet illud Apoſtoli Hebr. 11. credere primò oportere accedentem ad Deum. Auctor hîc, non aliter. Loci adnotandi aduerſus eos, qui etiam hodie nolunt credere niſi quod intelligunt. Sicut etiam apud Euſeb. Demonſtr. Euang. lib. 7. cap. 2. B. Chryſoſt. hom. 51. in Ioannem cap. 7. B. Cyrill. Alexandr. in fine lib. 7. aduerſ. Iulianum, B. Auguſt. in cap. 7. Ioan. & in fine lib. 4. contra Fauſtum, B. Proſper cap. 19. lib. 1. de Vita contempl. Denique B. Baſil. ac Theodor. in Iſaiam, & ipſe quoque B. Hieronym. qui tamen verſionem Symmachi in ſua verſione ex Hebræo retinuit: Niſi credideritis, non permanebitis.*

293. dum tangitur veſtimentum eius, &c.] *Reliquis per præoccupationem adductis & explicatis, redit Auctor ad illud, quod initio miraculi huius Luc. 8. legitur:* & tetigit fimbriam veſtimenti eius; *etiam inde comprobans, Corpus Chriſti verum, non phantaſma, fuiſſe.*

CAP. XXI.

294. Dimittit diſcipulos ad prædicandū Dei regnum, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De diſcipulis ad prædicandum miſſis, populo paſto in ſolitudine, confeſſione Petri: Tu es Chriſtus, & perpetua fidelium perſecutione. *Mirum eſt autem quòd verterit:* diſcipulos, *pro eo quod & Græcè & Latinè & Syriacè legitur ab omnibus aliis:* duodecim Apoſtolos; *maximè quum de iis haudubiè hîc loquatur, non de* diſcipulis, quorum adlectionem *infrà habes tractatam cap. 24. Verùm & B. Ioannes, & alij Euangeliſtæ non ſemel, de Apoſtolis loquentes,* diſcipulos *vocant.*

295. cuius (*nempè Dei*) prohibet eos victui aut veſtitui, quid in viam ferre? &c.] *Hîc interrogationis notulam neceſſariò adiecimus, & Tertullianus:* in viam *vertit, iuxta quod Græcè eſt; ſicut etiam* victui & veſtitui, *pro: ad victum & veſtitum; ita explicans illud Chriſti: Nihil tuleritis in via neque ſacculum neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. Sic enim legunt Luc. 9. tum Græci, tum Syriacus, tum etiam Latini emendatiores codices.*

296. niſi qui & coruos alit, & flores agri veſtit, &c.] *Adludit ad ea quæ infrà explicantur ex cap. 12. Luc. cap. 29.* & corui aluntur, & lilia agri veſtit Deus; *de quibus ibi latiùs.*

297. quia dignus operarius mercede ſua, &c.] *Non eſt iſtud cap. 9. Lucæ, ſed cap. 10. de quo infrà latiùs cap. 24. Quod videtur Marcion ibi deleuiſſe, ro quòd hîc ſequitur:* Hæc Marcion deleat.

298. At quum iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti non fuiſſent, & hoc in teſtimonium, &c.] *Proſequitur verba Chriſti. Quòd autem hîc:* teſtimonium, *mox* teſtationem *dicit, addens:* neminem teſtari quod non iudicio deſtinatur; *&:* qui inhumanitatem, *id eſt ſæuitiam*, in teſtationem redigi iubet, iudicem comminari; *ſic tacitè iterum probans:* Deum iudicem, *aduerſus hæreſin Marcionis.*

299. Chriſtum Ieſum alij Ioannem, alij Heliam, alij vnum aliquem ex veteribus Prophetis Herodi adſeuerabant, &c.] *Pergit in verbis Euangeliſtæ, quæ à variis variè prolata ſunt, occaſione eius, quòd Herodes Tetrarcha hæſitabat quid eſſet Chriſtus.*

300. Paſcit populum in ſolitudine, &c.] *Pulcrè etiam hoc miraculum perſtringit, quo* de materiis panis & piſcis pauit quinque circiter hominum milia. *Vbi iterum videtur* homines *pro viris accipere; nam Græcè eſt: ἄνδρες; non hîc modo, ſed etiam Exod. 12. (quò adludit) vbi egreſſa ſcribit* ſexcenta milia hominum, *Græcè ἀνδρῶν, id eſt virorum, abſque paruulis & mulieribus; quos (ſicuti eſt Exod. 16.)* annis quadraginta manna cœleſti protelauit, *id eſt (vti rectè interpretatur Rhenanus) diu ſuſtentauit, & vitam eorum prorogauit; & inſuper 4. Reg. 4. verbis num. ſequenti citatis, & Sapient. 7. ex ſemine hominis; ipſe denique rurſus Auctor infrà ſub finem huius capitis:* tardè homo, *id eſt vir. Siue autem legas hæc verba:* Aut ſi non eadem & maieſtas, *ſicuti alij omnes; ſiue* eadem ei, *quod cenſet legendum Rhenanus; perinde eſt.*

301. Habes tertium Baſiliarum, ſi & quartum reſoluas, &c.] *Omninò ſic legimus, pro:* tertiam & quartam; *neque enim in partes, ſed libros, diſtinguit Auctor libros quatuor Regum; ſicuti etiam ſuprà adnotauimus cap. 14. num. 177. Dicit autem:* Habes tertium Baſiliarum, *ac ſi dicat, quod præmiſi* de vidua Sareptenſi, *habes 3. lib. Baſil. vtpotè 3. Reg. 17.* ſi & quartum reſoluas, *id eſt aperias, more Tertullianico,* inuenies (*inquit*) totum hunc ordinem Chri-

ſti

ſti circa illum Dei hominem (nempè Heliſeum, 4. Reg. 4.) in eo quod ſequitur, de multiplicatione viginti panum hordeaceorum. Vbi pro eo quod habet Auctor: Quid ego hoc dem (quod rectè caſtigauit Rhenanus, pro: idem, nam Græcè eſt τί δῶ) inſpectum centum milibus hominum; Græcè eſt (vti etiã ante me adnotauit Latinius) ἐνώπιον ἑκατὸν ἀνδρῶν; quo fit vt neceſſariò legendum ſit, in conſpectum; nam coram centum viris, tranſtulerunt Interpretes tum LXX. tum ex Hebræo & Chaldæo. Malim etiam legere: centum hominum, omiſſo: milibus; ſed quum id legant etiam 2. Vatic. MS. cod. nolui immutare; ex quibus caſtigauimus iuxta verſiones omnes: Hæc dicit Dominus, pro: Hoc. Atqui etiam mutilum eſt illud: ſecundum dictum Domini, nam præcedit in ſcriptura: & manducauerunt, & reliquerunt reliquias. Sic enim vertit vltimum illud Auctor paraphraſticῶs, quod Græcè eſt dumtaxat: κατέλιπον; quare contextui etiam adiecimus.

302. Hæc itaque qui viderat Petrus, &c. interroganti Domino quinam illis videretur, quum pro omnibus reſponderet: Tu es Chriſtus, &c.] Iterum proſequitur cap. 9. Lucæ, vbi notandum quòd addidit Auctor: pro omnibus. Hoc enim ſignificat Petrum fuiſſe Apoſtolorum os & caput, vel B. Chryſoſt. ſic interpretante, Comment. in Matth.

303. quem nouerat in ſcripturis, &c.] Eodem modo dixit ſuprà lib. 3. adu. Marc. c. 15. Chriſti nomen vetus fuiſſe & vulgatum; ad quem locum (ſicuti & hîc) ſcripturas adnotauimus, ad quas alludit, Pſal. 2. Iſai. 45. Thren. 4. ac Dan. 9.

304. ille autem præcepit ne cui hoc dicerent, &c.] Proſequitur rurſum verba Euangeliſtæ. Legit autem 1. Vatic. MS. cod. promulgari, ſed placet alterius codicis MS. & vulgata lectio magis Tertullianica: prouulgari, id eſt: in vulgus ſpargi; maximè quum etiam alibi ea voce vtatur, ſi rectè memini. Atqui illa periodus: Immò, inquis, &c. Marcionis eſt.

305. quia oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris, & ſcribis, & ſacerdotibus, & interfici, & poſt tertium diem reſurgere, &c.] Pergit in Luca, retenta voce Græca: presbyteris, pro eo quod noſter Interpres: ſenioribus; legens dumtaxat: ſacerdotibus, quum tamen Græcè ſit: ἀρχιερέων, pro quo rectè noſter interpres: principibus ſacerdotum.

306. ſicut ſuis locis implebimus, &c.] Nempè infrà c. XL. & ſequentibus, vbi oſtendit prædicatam olim Chriſti paſſionem & reſurrectionem à creatore.

307. Qui voluerit (inquit) animam ſuam ſaluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam, propter me, ſaluam faciet eam, &c.] Rurſum ſunt hæc verba Chriſti apud Lucam, ad verbum ex Græco.

308. Certè filius hominis, &c.] De appellatione filij hominis vide ſuprà tractatum expreſſum cap. 10. vbi etiam citatur ſcriptura ſequens Dan. 3. Adplicat verò hîc peculiariter primam ſcripturæ iam dictæ partem ad tres fratres & alios martyres Chriſti, alteram ad Chaldæos.

309. à Deo mercedem relaturorum, &c.] In eãdem ſententiam paulopòſt: ſalutem (inquit) eius remuneraturus, de Martyribus loquens. Non ergo Martyria pœnæ ſunt peccatorum, alioqui mercedem relatura non eſſent. Suppleuimus autem ex vtroque Vatic. MS. cod. Sed & zelotem Deum mihi exhibet, quia mox ſequitur: meo Chriſto.

310. Qui confuſus (inquit) me fuerit, & ego confundar eum, &c.] Pergit in Luca. Cur verò legamus: eum ex MS. Vatic. cod. pro: eius, ſuprà adnotauimus lib. de Carne Chriſti, cap. 5. num. 47. item & varietatem Auctoris vtrobique ab aliis exemplaribus omnibus tam Græcis & Latinis, quàm Syriacis.

311. vt etiam hæreticorum conuitiis pateat, &c.] Vide hæreticorum in natiuitatem Chriſti conuitia (vel ipſo Rhenano teſte) ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap. 4. Ab ipſa (inquit) carne Chriſti exorſus, perora age iam ſpurcitias genitalium in vtero elementorum, & quæ illic ſequuntur, ne prolixiores ſimus; & ſimiliter ſuprà lib. 3. cap. 11. Age iam perora in illa ſanctiſſima & reuerenda opera naturæ, &c. Atqui de Tertulliani opinione circa natiuitatem Chriſti ex virgine Maria, an clauſo, an aperto vtero exierit Chriſtus, vide noſtra Prolegomena. Vt etiam Rhenan. adnotauit, obnoxius confuſionis, Tertull. more cum Genitiuo conſtruitur; cuius eſt vſitatum alicubi ſuprà, vt: pecus nuncupet embryonem, hoc eſt hominem iam figuratum, ſed nondum animatum. Porrò quod hîc dicit: Ex fœminæ humore, alicubi ſuprà dixit ex B. Virginis puriſſimis ſanguinibus.

312. noo nouem menſium cruciatu, &c.] Omninò iſtud ſic caſtigauimus, pro: decem, tum quia ſupradicto loco l. de Carne Chriſti, legitur: per nouem menſes, & ſimiliter apud B. Hieronym. qui illum locum imitatur lib. aduerſ. Heluid. nouem menſibus vterum inſoleſcentem; tum quòd (etiamſi Auctore teſte lib. de Anima, c. 37. num. 438. legitima natiuitas fermè decimi menſis ingreſſus ſit) Chriſtum nõ amplius quàm nouem menſibus in vtero matris ſuæ B. Virginis Mariæ delituiſſe, vel inde conſtet; quòd à die conceptus, qui factus eſt in ipſa adnunciatione Angeli, nempè XXV. Martis, vſque ad XXV. Decembris, nõ amplius quàm nouem pleni menſes computentur. Fortaſsis aliquis exiſtimans Auctorem alludere ad cap. 7. Sapientiæ; ſubſtituit decem, pro nouem. Ibi enim ſic legitur: In ventre matris figuratus ſum caro, decem menſium tempore coagulatus ſum in ſanguine, ex ſemine hominis. Item: & primam vocem ſimilẽ omnibus emiſi plorans; in inuolumentis nutritus ſum. Verùm non animaduertit id Chriſto non poſſe competere, ſicuti nec illud: ex ſemine hominis.

313. deliberatus, &c.] Pro: liberatus (inquit Rhen.) Qui addi ſcribit: & primo retinaculi ſui vulnere, propter neruum vmbilicarem, qui reſecari ſolet ab obſtetrice.

314. nec ſale & melle medicatus, &c.] Medicatus, ſicutì & remediatus, voces ſunt Tertullianicæ. Quomodo autem Chriſtus dicatur ſpiritus, vide noſtra Prolegomena. Atqui caſtigamus: Qui me confuſus fuerit, pro: mei, quia ſic paulo antè & alibi legitur, & legimus: Vermis, eo quòd ex alio Pſalmo citetur.

Cap. XXII.

315. Nam & hoc vel maximè erubeſcere debuiſti, quod illum cum Moyſe & Helia in ſeceſſu montis conſpici pateris, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De conſpectu Chriſti cum Moyſe & Helia, ex eodem capite IX. Lucæ. Quod pulcherrimè retorquet in Marcionem, qui alium Deum faciebat veteris, alium noui Teſtamenti; quum hîc ſimul apparuerint colloquentes cum Chriſto Moyſes & Helias; quorum tamẽ deſtructorem adueniſſe Chriſtum, adſtruebat Marcion.

316. Vox illa de cœlo: Hic eſt filius meus dilectus, hunc audite, &c.] Iſtud eiuſdē hiſtoriæ poſtremū, per præoccupationē ad inſtitutum ſuum commodius, primo loco poſuit Auctor; cetera paulopòſt. In hoc differens, quòd dicat: vox illa de cœlo, pro eo quod vulgatus ex Græco & conformiter Syriacus Interpres: ex nube, quemodo etiam Matth. 17. & Marci 9 ſed paraphraſticè, vt indicet non nubem fuiſſe naturalem, ſed è cœlo delapſam, atque adeò præter naturam formatam. Iuxta quod præcedit: & facta eſt nubes, ſiue nubes lucida (vti habet Matthæus) & obumbrauit eos, & timuerunt intrantibus illis in nubem. Siue autem legas: Diffiniendo, cum 1. Vatic. MS. cod. ſiue: definiendo cum aliis, non refert; alibi ſuprà habes ſimilem varietatem lectionum.

317. in colloquio, &c. nec in conſortio claritatis, &c.] Adludit ad illud Lucæ: & loquebātur cum illo; tum etiam explicat quod ille dixit: & viſi ſunt in maieſtate; ac ſi dicat: in conſortio claritatis, quod ipſum mox clarius dicit: quos de radiis ſuis extruit. Rectè verò Rhenanus adnotat legendum vnica dictione: inalienos, pro: in alienos. Sic enim (inquit) inalienus dicit, pro non alienus, vt alibi: inbonus, & inuerus. Hoc in Tertulliano nouum non eſt. Qui etiam adnotat phraſi Auctoris: quàm Prophetas, pro: potius quàm. Ibi etiam: Sed quid tam Chriſtus creatoris, ſubaudit: facere debuit?

318. quibus in reuelationibus erat viſus, &c.] Reuelationes quibus viſus eſt Chriſtus (iuxta Auctoris ſententiam) Moyſi, habes frequentiſſimas Exod. 3. 4. 6. & deinceps, ac ferè ſingulis capitibus etiam Leuitici, Numerorum, & Deuteronomij; Heliæ autem, 3. Reg. 17. 18. 19. 21. & 4. Reg. 1.

319. qui cum fuerant locuti.] De Moyſe Chriſtum locuto non eſt controuerſia, quippè qui prædixerit Deuter. 18. Prophetam ſuſcitabit vobis Deus ex filiis veſtris; de Helia non item, niſi fortè quòd facti locutus ſit Dominum, quum viduæ Sareptanæ, (ſicuti c. præced. adfert Auctor) alimenta ſuprema multiplicauit, & eiuſdem viduæ filium mortuum ſuſcitauit, quod citauit Auctor cap. 18. ſuprà.

320. à quibus Dominus gloriæ nuncupabatur.] De hoc citatur paulopòſt ab Auctore illud Moyſi: Oſtende mihi gloriam tuam, Exod. 33. Sed de Helia non perinde; niſi dicamus Auctorem legiſſe 3. Reg. 19. Et ecce gloria Domini reuelatur, cum Chaldæo paraphraſte; vbi tam ex Hebræo quàm Græce hodie legitur: Et ecce Dominus tranſibit.

321. cum principalibus ſuis, &c.] Vatic. 1. MS. cod. cum principibus ſuis. Sed illud magis Tertullianicum & Aphricanum ſtylum redolet, quos ita vocat Auctor, quod Moyſes & Helias præcipui & primi fuerint Prophetarum veterum, iamdudum ante illos quos Maiores vocamus.

322. quorum alter, &c.] Nempè Moyſes populi informator, vtpotè qui lege aliiſq; præceptis ceremonialibus, Exod. 20. & deinceps populum Iſrael informauit, atque adeò etiam fuit initiator veteris Teſtamēti, alter nempè Helias, & reformator quandoque, vtpotè de quo Chriſtus Matth. 13. & Malach. iuxta LXX. Helias quidē reſtituet omnia, & conſummator Teſtamenti noui, quia rediturus in fine mundi (ſicuti etiam adnotauit Rhenan.) conſummabit nouum Teſtamentum; iuxta illud Malach. 4. Mittam Heliam Theſbyten, antequàm veniat dies Domini magnus, etiam ſuprà citatum ab Auctore lib. de Anima, cap. 35. Perrò facit hic locus prorſus contra eos, qui ex hac ipſa oſtentatione Moyſi & Heliæ cum Chriſto colligunt, duos illos teſtes, qui Apocal. 11. leguntur prophetaturi ante iudicium, fore Moyſen & Heliam. Nam Moyſen facit hic Auctor initiatorem veteris, Heliam noui Teſtamenti conſummatorem; ſoli adeò Heliæ reditum ante iudicium, non Moyſi; Quippè qui alibi non vno in loco Heliæ collegam futurum Enoch diſertis verbis adſerat, ſicuti latius adnotauimus ſuprà lib. de Anima, c. 50. n. 564. 565. & 566. vbi etiam ipſius ſententiam adprobandam duximus; quod nec Ioannes Euangeliſta cum illis rediturus ſit; vtpotè quum duo tantùm venturi legantur, & mortem Ioannes obierit. Atqui auctores conſentiunt de Enoch, tum Apoſtolus Hebr. 11. tum B. Irenæus lib. 5 adu. hæreſ. cap. 5. Auctor tractatus de Syon et Sina aduerſus Iudæos, Tomo 3. operum B. Cypriani, B. Auguſt. lib. 9. de Gen. ad litt. cap. 6. & lib. de Peccat. originali. cap. 23. B. Eucherius in libros Regum, communis denique Eccleſiæ ſententia. Atqui lego prorſus: Igitur & Petrus meritò, pro: meritum, quod nullo ſenſu legebatur.

323. Bonum eſt nos hîc eſſe, &c. faciamus hîc tria tabernacula, vnum tibi, & Moyſi vnum, & Heliæ vnum, &c.] Hæc verba longè antè præcedunt vocem illam: Hic eſt filius meus dilectus.

324. Sed neſciens quid diceret, &c.] Etiam hîc interpretatur B. Luc. quod Petrus dixerat, quod interpretatur de ecſtaſi, id eſt (vt inquit) amentia; & ad nouæ prophetiæ confirmationem perperàm adducit; verùm de eo latius inter Prolegomena, & Præfatione in lib. 6. Auctoris de Ecſtaſi. Hoc tantùm hîc dicemus, ab Euangeliſta Marco eam interpretationem non probari, quia addit cauſſam cur neſciret quid diceret: Erant enim timore exterriti. Atqui omninò cū Latinis legimus, etiam primo loco: In ſpiritu enim homo, pro: in ſpiritum, quia ter poſtea ſic legitur.

325. de quo inter nos & Pſychicos quæſtio eſt, &c.] Pſychicorum hìc primum omnium facta eſt ab Auctore mentio; quare patet initio hæreſeos ab Auctore hunc librum conſcriptum; verùm tum de ordine horum librorum ſuprà Præfatiuncula in T. 3. tū de Pſychicis, infrà latius Tom. 5. ad librum De ieiuniis aduerſus Pſychicos.

326. Lege prohibente, &c.] Quo ſenſu Lex prohibuerit imagines, ſtatuas, & ſimilitudines; ſuprà docuit Auctor lib. 2. cap. 22. nempè vt idololatriam cohiberet, propterea addens: non adorabitis ea, neque ſeruietis illis; vbi vide & Adnotationes noſtras, numer. 140. & 141.

327. ergo iam conſtat, & ſuprà Petrum interrogatum, &c.] Nempè hoc ipſo capite, aliquanto ante hanc transfigurationem Chriſti; de quo cap. præcedente num. 302.

328. Tres de diſcentibus arbitros futuræ viſionis & vocis adſumit, &c.] Iſtud ante omnia quæ iam explicata ſunt ex hac hiſtoria, præcedit apud Lucam: & adſumpſit, inquit, Petrum & Iacobum & Ioannem, tres nempè de diſcentibus, id eſt; diſcipulis. Ita enim etiam Apoſtolos frequenter vocat, ſecutus Euangeliſtam Ioannis.

329. In tribus (inquit) teſtibus ſtabit omne verbum, &c.] Citatur hoc ſecundum LXX. qui paulo aliter quàm ex Hebræo legunt: In ore duorum teſtium, & in ore trium teſtium ſtabit omne verbum; quos ſequi maluit, vt in igiis ad inſtitutum faceret, quàm legere

enim

Digitized by Google

cum aliis, tum Deuter.19.tum Matth.18.& 2. Cor.13. in ore duorum teſtium vel trium; non aliter atque Ioannis 8. legitur duntaxat: Et in lege veſtra ſcriptum eſt, quia duorum hominum teſtimonium verum eſt. Quum enim ſit disiunctiua oratio, etiam alterum membrum verum eſt.

330. In montem ſecedit, &c.] Etiam hoc initio huius hiſtoriæ commemoratur. Vbi paraphraſticôs: ſecedit, vertitur ab Auctore, pro eo quod Lucas habet: aſcendit, vt explicaret quod addit Matthæus: ſeorſum.

331. Nam & priſtinum populum, &c.] Comparat veteri Teſtamento nouum, idque elegantibus verbis, & huic loco conuenientibus: (vel Rhenano teſte) Oportebat in eo ſuggeſtu (id eſt ornatu & maieſtate) conſignari nouum Teſtamentum, Luc. 9. in quo conſcriptum vetus fuerat. Nempè: apud montem, in viſione & voce, ſub eodem etiam ambitu nubis, Exod.19.

332. precario vſus eſt, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenan.) ad tempus, velut ſi precibus obtinuiſſet. Verùm de hac Iureconſultorum loquendi formula alicubi ſuprà latius.

333. ſed vox ſolita de cœlo, &c.] Iterum repetit ad maiorem explicationem, vocem de cœlo ſolitam, Nempè: Hic eſt filius meus. Hunc igitur audite; appellans ſolitam vocem, eo quòd etiam in veteri Teſtamento, iuxta quod hìc citatur, Pſalm. 2. & Iſai. 50. Repræſentans autem hìc iterum more Tertullianico accipitur, pro: præſentem ſiſtens. Legimus verò: tu quis es, pro: qui, ex altero Vatic. MS cod. ante illud: non eius; collocantes dicomma ad maiorem loci intellectum, paulo obſcurioris.

334. Prophetam (inquit) Moyſes, &c.] Multo aliter hanc ſcripturam citat quàm hodie habetur apud LXX, ſed potius ſecundum quod citatur Act.3. & 8. nec mirum, quum bis idipſum aliis verbis repetatur Deuter. 18. quorum priori loco magis accedit quod habet cum Apoſtolo Petro Auctor: ſuſcitabit vobis, præterquàm quòd ibi eſt: tibi; ex poſteriori verò loco deſumpſit illud:

335. Omnis autem qui illum non audierit, &c.] In hoc interim differt ab omnibus, quòd legat: ex filiis veſtris, pro eo quod alij: fratribus, &c.: tamquam me audietis illum, quum alij illud: tamquam me, præcedentibus iungant. B. Cyprian. Teſtim. lib.1. aduerſ. Iud. c. 18. maluit legere quod poſteriori loco repetitur. B. Iren. lib. 3. cap.12. non tam Deuter.18. quàm Act. cap.3. citat, quomodo etiam Clemens Alexandr. Pædag. lib.1. cap. 7. nec abſimiliter Auctor quæſt. & reſponſ. inter opera B. Iuſtini Martyr. reſponſ. 101. Quod eo diligentius adnotamus, vt ne quem offendat diuerſa apud Patres huius ſcripturæ citatio.

336. Siſtens enim (inquit) verba filij ſui, &c.] Rurſum vertit Auctor verba Iſai. 44. Filij ſui, pro eo quod eſt Græcè παιδὸς σȣ, pro quo alij: pueri ſui; quo factũ vt difficillimè locus hic inueniri potuerit, maximè quum B. Hieron. ex Hebræo vertat: ſuſcitans verbum, quod ſingulari numero etiam hodie habent LXX. Atqui eleganter dixit Auctor: deceſſionem veteris, & ſucceſſionem noui Teſtamenti.

337. ſed ipſe Dominus ſaluos eos fecit, &c.] Sic correximus ex lib. de Carne Chriſti, ſuprà cap.14. vbi latiſſimè de hoc loco, num.120.

338. quaſi iam & officio & honore diſpunctis, &c.] Hoc eſt (Rhenano interprete) perfunctis abſolutiſque.

339. Domine audiui auditum tuum, &c.] In hac ſcriptura Abac. 3. caſtigauit ex Vatic. 2. MS. cod. Conſiderauit opera tua, pro: operam tuam, quia Græcè eſt apud LXX. τὰ ἔργα σȣ; retinui verò: excidi mente (ita enim rectè explicat vocem Græcam ἐξέστην) pro eo quod illi habebant: excido mente. Conſentit etiam Latinius; ex cuius coniectura lego: Quo magis, pro: Quanto. Atqui illud: In medio duorum animalium cognoſceris, etiã de Moyſe & de Helia interpretatur B. Auguſt. lib. 2. de Ciuit. Dei, cap. 32. & Tract. contra Iud. Pag. & Ar. cap. 17. Alias complures expoſitiones habes apud B. Hieron. in Comment. Paulopòſt denique diſtinximus ibi: Et ſplendor eius, &c. nouam periodum, eo quòd nouo verſu contineatur, ibidem Abac. 3.

340. De quibus & Zacharias vidit in figura, &c.] Omnia hæc habentur Zachariæ 4. apud quem viſa cõmemorantur duæ oleæ, Græcè ἐλαῖαι, ſiue oliuæ, verſu 3. & 11. duo rami olearũ, verſu 12. (quod adeò malim legere quàm quod habet: duorum ramulorum oleæ; ſed nolui immutare, quòd ſic legunt etiam Vat. MS. cod.) denique verſu 14. Illi, ſiue iſti (vt alij legunt) duo filij opimitatis (qui intermedium habent ceteri omnes) adſiſtunt (ſiue adſtiterunt, Græcè παρεστήκασιν) Domino vniuerſæ terræ. Ad Auctorem autem adludere videtur B. Hieron. dum Eccleſiaſticos viros in Comment. hæc ipſa interpretari ſcribit de Moyſe & Helia, ſiue lege & Prophetis.

341. Et ſi commemoremur promiſſionis Moyſi, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenanus) admoneamur; aut ſi in mentem veniat promiſſio Moyſi. Atqui quum tractetur hic non minima cap.33. Exod. pars, illud: ceterùm Dei faciẽ (iã audierat) nemo homo videbit & viuet, adtigit Auctor ſuprà l.2. cap. 27. ſed infrà latè explicat lib. adu. Praxean. Promiſſionem ibidem factam Auctor Luc. 9. adimpletam intelligit, quum Moyſes cum Helia gloriam Domini vidit. In ipſo verò contextu citando, differt Auctor à LXX. primùm legens: manifeſta te mihi, vt cognoſcenter (γνωστῶς Græcè, cui eam vocem Latinam correſpondere adnotauit Latinius) videam te, pro eo quod illi: manifeſta te mihi cognoſcenter, vt videam te. Atqui ſic quæ ſequuntur, diſtinguimus: Et in nouiſſimo, id eſt in fine eius colloquij. Et tunc videbis poſteriora mea. Non lumbos, &c. In qua, &c. repromittit (ſic enim prorſus lego, pro: repromiſerat; quia ſequentia verba diu poſtea à Domino prolata ſunt, Num.12.) etiam ad Aaronem dicens: Si fuerit, omiſſo &, quod ibi non reperitur.

342. & in viſione loquar ad eum, &c.] Mirum eſt quòd hìc repetat: in viſione; quum & Græcè apud LXX. & Hebraicè ac Chaldaicè legatur: in ſomno. Deinde tribus verbis expreſſit: nõ quomodo ad Moyſen, pro quo alij: Non ſic ſeruus meus Moyſes in omni domo mea fidelis; quòd reliqua ad inſtitutum non facerent. Hìc autem neceſſariò ſic diſtinguimus: os ad os loquar ad eum in ſpecie (vtique hominis quam erat geſtaturus) non in ænigmate; pro quo poſtremo, alij omnes: per ænigmata.

343. Nam etſi Marcion noluit eum colloquentem Domino oſtenſum, ſed ſtantem, &c.] Videtur Marcion reſcidiſſe illud ex Euangelio Lucæ: colloquentes cum illo. Quem impugnat Auctor iterum ex illo Exod. 33. tamen & ſtans os ad os ſtabat, & faciem ad faciem (Græcè duntaxat ἐνώπιος ἐνωπίου) &c. quæ magis videntur referri ad hanc hiſtoriam Luc. 9. vbi legimus ex altero Vatic. MS. cod. in conſpectum, pro:

conſpectu, quia præcedit: in gloriam.

344. proinde tunc oculos percutere filiorum Iſraelis, &c] Iſtud ſic legitur Exod. 34. Et erat glorificatus adſpectus cutis faciei Moyſi, & timuerunt adpropinquare ei, iuxta LXX. & Chaldæam paraphraſen; pro eo quod B. Hieron. ex Hebræo & Aquila addidit: Videntes, &c. cornutam Moyſis faciem, timuerunt propè accedere; quod oculos percutere rectè dixit Auctor, vtpotè quum filij Iſrael ſplendore vultus ita repercuterentur, vt exiſtimarent cornutam eius faciem; non quidem quòd duo haberet cornua (vti rectè B. Thomas Aquinas in Epiſt. Pauli 2. Cor. 3.) ſicuti quidem pingunt, ſed propter radios, quibus facies tota radiabat, quaſi cornua quædam. Quamquam interim Hrabanus in Comment. duo cornua referat ad duo Teſtamenta; vnde videatur eius ætate cœpiſſe modus ille pingendi.

Cap. XXIII.

345. Stet Chriſtus Marcionis, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: De verbis Domini ad Phariſæos, puerorum dilectione, & increpatione eius qui dixit: Sequar te, aliiſque vſque ad finem IX. cap. Lucæ.

346. O genitura incredula, quouſque ero apud vos, quouſque ſuſtinebo vos? &c.] Genitura & hîc & infrà, ac alibi ſæpè, pro generatione accipitur ab Auctore. Verba verò hæc profert quaſi ex perſona Marcionis ad Catholicos, ſed pulcrè retorquet. Rectè autem adiecit Rhenanus ex Gorzienſi codice: quouſque ſuſtinebo vos; nam legitur etiam Luc. 9. Atqui mirum eſt, neque Auctorem neque Epiphanium adu. Marc. Confut. 19. legiſſe aliud quàm: O generatio incredula, quum alij omnes adiiciant: & peruerſa.

347. ἐπιρχόμενε, &c.] Similiter infrà cap. 25. Ceterùm ſi ἐπιρχόμενος ille; vbi, quemodo & hîc, ad marginem adnotauit Rhenanus: superuenticium Deum Marcionis intelligi, vtpotè quum illud vox Græca ſignificet.

348. & illi agis, &c.] Hoc eſt (inquit Rhen.) Actorem procuratorémque eius agis. Eodem pertinet illud eleganter dictum: quàm olim apud nos agere cœpiſti, & quod non multo pòſt ſequitur: ſi verò alij agis. Atqui ibi: vt tempus quereris, figuram eſſe Græcam adnotauit Rhenanus, ac ſi dicat, ſecundum tempus, vel de tempore.

349. vt patientiam impures? &c.] Rectè adnotauit Latinius hoc paulopoſt alio verbo repeti: patientiam factes; quamquam interim ego exiſtimē hîc variam lectionem ex margine in contextum inſertam; quo fit vt etiam [ ] ſignis his incluſerimus omnia hæc: Suſcipio adhuc & perſonam diſcipulorum, &c. vſque: Quis non ita, &c. neque enim veriſimile eſt idipſum hic ab Auctore repeti. Ego quidem cenſeo illa omnia omittenda; ſed quia legunt Vatic. MS. cod. malui retinere, & lineis iam dictis tamquam ſuperflua includere. Atqui Prouerbium illud: Aſinus de Æſopi puteo, tractatur cum reliquis inter noſtra Prolegomena. Prorſus autem legimus: deuerſatus, pro: diuerſatus, quemadmodum vbique Auctor.

350. Sed ecce Chriſtus diligit paruulos, &c.] Redit ad verba Lucæ, omittens illud (quod tamen adfert Epiphanius aduerſ. Marcion. Confut. 20.) filius enim hominis futurum eſt vt tradatur in manus hominum. Tacens etiam occaſionem, propter quam paruulum adprehendit, & ſecus ſe ſtatuit, nempè ad obuiandum cogitationibus Apoſtolorū quis eorum maior eſſet; ſubiiciens interim illud: tales eſſe docens debere, qui ſemper maiores eſſe velint. Vbi illud: ſemper, peculiare eſt Auctori, & nihilominus adnotāda lectio Auctoris conſentiens cum vulgato Interprete: maior, pro eo quod Eraſmus, magnus. Sunt autem verba Marcionis vſque ad: Satis impudens Antitheſis. Vbi pulcrè diſtinguit inter paruulos, qui à Chriſto diligebantur, & pueros quibus Heliſæus (4. Reg. 2.) vrſos immiſit, tamquam inter innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem. Atque adeò pueris impiis non pepercisſe Deum creatorem, & paruulos dilexiſſe, ita vt apud Ægyptum (Exod. 1.) benefecerit obſtetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis.

351. qui connubium auerſatur, &c.] Rurſum hîc MS. 1. Vatic. cod. aduerſatur legit, ſed non refert. Contra verò hunc Marcionis errorem latiùs ſuprà Auctor lib. 1. cap. 29. eóque vltimo, vbi iiſdem penè verbis vtitur, tum de duritia Marcionis maiori quàm Pharaonis, Exod. 1. tum de benedictione connubij, Gen. 2.

352. quorum tota cauſſa connubium eſt, &c.] Totam cauſſam accipit Auctor, pro pleraque; nam tria bona connubij adnotauit non vno in loco B. Auguſtinus: fidem, ſacramētum, & prolem; quum interim pleriq; ferè prolium cauſſa matrimonium contrahant. Nam totū (inquit Nonius) quod plus putatur, non pro cuncto alicubi accipi poteſt. Id enim diſertis verbis indicat Auctor, quum paulopòſt ſubiungit: ipſum quoque fructum connubij benedicendo promiſit, qui de infantia primus eſt.

353. Repræſentat creator ignium plagam, &c.] Repræſentare hîc iterum accipe, pro præſentem facere, efficere, ac ad effectum deducere. Intelligere autē ſatis nequeo, quid velit per illud: in illo Pſeudopropheta. Neque enim 4. Reg. 1. poſtulauit Helias ignium plagam in aliquem Pſeudoprophetam, ſed in duos quinquagenarios principes, & 50. qui erant cum illis, niſi fortè exiſtimarit Auctor quinquagenarium alterum Pſeudoprophetam fuiſſe, immò & vtrumque. Nam etiam B. Ambroſius in 3. cap. Luc. ſic loquitur: Numquid ſancti Pſeudoprophetæ, quos ad preces Heliæ vltor cœleſtis iniuria ignis abſumpſit? Quod ſi ita eſt, meritò illi pro anteſignanis habendi Caluiniſtarum noſtri temporis circumſellionum. Atqui hæc ſunt verba Marcionis, quibus Antitheſes ſuas confirmabat, ex eo quòd Creator igniū plagam repræſentauerit, quum Chriſtus prohibuerit, vſque ad illud: Agnoſcat & hæreticus.

354. è contrario Chriſti lenitatem; increpantis, eandem animaduerſionem deſtinantes diſcipulos, ſuper illum viculum Samaritarum, &c.] Sic prorſus ſuppleuimus locum hunc antea mutilum, partim ex ſequentibus, partim ex Euangeliſta, pro eo quod legebatur duntaxat: è contrario Chriſti, &c. deſtinantis, &c. Nam quum non eſſent recepti Apoſtoli in viculum (Græcè εἰς κώμην) Samaritanorum, & diſcipuli Iacobus & Ioannes dixiſſent: Vis dicamus vt ignis deſcendat de cœlo, & conſumat illos? conuerſus Chriſtus, increpauit illos.

355. Nam & tunc ad Heliam. Non in igni (inquit Dominus) ſed in ſpiritu miti, &c.] Sic prorſus diſtinguendus & caſtigandus hic locus, vt legatur: in ſpiritu miti, pro: mitti; tum quòd ſit Græcè 3. Reg. 19. (vt tunc accipiatur pro: ſub veteri Teſtamento) αὔρας λεπτῆς, quod ſpiritum, id eſt flatum ſiue auram moderatam & tenuem ſignificat, mitis verò pro moderata accipiatur: tum quòd alioqui contextus repugnaret Auctor,

vbi

vbi habetur: non in ſpiritu Dominus; maximè quum conſentiat nobiſcum alter Vatic. codex Manuſc.

356. At enim humaniſſimus Deus cur recuſat eum, &c.] *Pergit in contextu Euangeliſtæ, addens ad* iudicem Deum *(quem negabat Marcion) pertinere, quòd* recuſarit *Chriſtus* eum qui dixerat: Sequar te quocunque ieris. *Paraphraſticè exponens* recuſatum eum *à Chriſto, quod tamen expreſſe non habet Euangeliſta Lucas; in hoc conſentiens cum noſtro Interprete, quòd legit,* ieris, *pro quo Eraſmus ex Græco: abieris. Atqui prorſus legimus cum altero MS. Vatic. cod.* conſecuturum ſalutem, *pro:* ſecuturum.

357. Illi autem cauſſato patris ſepulturam, quum reſpondet: Sine, mortui ſepeliant mortuos ſuos, tu autem vade & adnuntia regnum Dei, &c.] *Hîc iterum probat verba Chriſti conuenire cum veteri Teſtamento.*

358. & ſuper patrem ſuum non contaminabitur, &c.] *Omiſit Auctor quod eſt præterea Leu.* 21. & ſuper matrem ſuam, *iuxta editiones omnes; deinde non expreſſit, dictum illud fuiſſe de ſummo ſacerdote duntaxat; quod adeò* ſacerdotibus *in genere videtur attribuere.*

359. in Arithmis, &c.] *Eodem modo librum Numerorum citat Auctor infrà cap.* 28. Balaam (*inquit*) Propheta in Arithmis, *retenta voce Græca; Latinè verò B. Cyprianus vbique: in Numeris, cuius lib. cap. 6. habetur quod hic Auctor citat.*

360. Puto autem & deuotioni & ſacerdotio deſtinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat, &c.] *Facit iſtud pro* ſacerdotio *noui Teſtamenti, in quo qui* prædicando regno Dei imbuuntur, ſeſe Deo deuouent, *atque adeo pro votis tacitis ſacerdotio annexis.*

361. Quum verò & tertium illum, priùs ſuis valedicere petentem prohibet retrò reſpectare, &c.] *Hac lectione Auctor confirmat lectionem illorum, qui ſub finem cap. 9. Lucæ legunt: permitte mihi primùm renuntiare (ſeu* valedicere, *quod huic loco magis competit) his qui domi ſunt; pro eo quod alij: his quæ domi ſunt. Neque verò erat opus aliquis iſtud proponere Chriſto, ſi ipſe renuntiaſſet omnibus ſuis, & Chriſtum ita ſecutus fuiſſet, non enim opus erat ad hoc domum reuerti. Græcæ voces indifferentes ſunt ad vtrumque. Atqui* ſectam *iterum in bonam partem accipit.*

362. Hoc & ille noluerat feciſſe (*nempè:* retrò reſpectare) quos ex Sodomis liberarat.] *Gen.* 19.

CAP. XXIIII.

363. Adlegit & alios ſeptuaginta Apoſtolos ſuper duodecim, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De adlectione LXX. diſcipulorum (*quos Auctor, nuſquam hæc nomina diſtinguens,* Apoſtolos *vocat; ſicuti cap. 22.* diſcipulos *nuncupat Petrum, Iacobum, & Ioannem*) & poteſtate illis data; ex cap. 10. Lucæ. *Atqui, præterquàm quòd Græcè ſit hodie:* ἑβδομήκοντα, *etiam ſic legunt Theophilactus in Comment. Cyrillus loco in Catena Euangelica citato, Euſeb. hiſtor. Eccleſ. lib. 1. cap. 12. Dorotheus in Synopſi, & B. Irenæus lib. 3. cap. 13. Similiter etiam inter Latinos legunt:* ſeptuaginta, (*non: ſeptuaginta duos*) *B. Ambroſ. in Comment. & B. Hier. ad Fabiolam, Manſ. 6. Pro quo etiam faciunt* LXX. palmæ, *quas tum illi duo poſtremi, tum Auctor diſcipulis Chriſti adplicat (ſicut* Apoſtolis *fontes xij. in Elim) Num. 33. Vt omittam quòd loco citato Dorotheus LXX. duntaxat nominatim recenſeat, & quòd conſentiat etiam Syriaca verſio.*

364. Antitheſeis plurimùm cauſſarũ, &c.] Plurimùm (*inquit Rhenanus*) *hîc eſt Aduerbium, id eſt, vt plurimùm, plerumque, vt ſuprà. Atqui quod dicit:* poteſtatum, *idem eſt ac ſi dicat:* Deitatum; *nam duos Deos ex Antitheſibus ſuis nitebatur comprobare Marcion. Quod ipſum ſatis indicatur his verbis paulopòſt:* vnam & eandem poteſtatem.

365. præter oneribus conſparſionum, &c.] Præter (*inquit idem*) *Aduerbialiter vſurpat, pro: præterquàm. Sic infrà, cap. 34.* Ceterùm (*inquit*) præter ex cauſſa adulterij, nec creator disiungit. Conſparſionem *autem vertit, quod Græcè quoque vnica voce legitur Exod. 12.* τὸ ςαῖς, *pro quo B. Hieron. ex Hebræo farinam conſperſam antequàm fermentetur; & rectè; nam & Nonius Marcellus adnotauit Græcis eſſe, farinam aqua maceratam, manibúſque ſubactam, quæ fermenti acorem nondum contraxerit; vtpote aptiſſimam ad conficiendum panes azymos.*

366. Chriſtus autem nec peram diſcipulis in viam ferre præſcripſit, &c.] *Prorſus ſic legendum cenſeo, pro:* nec virgam; *tum quod hoc neque Græcè, neque Syriacè, neque Latinè in vllis Luc. 10. codicibus legatur; tum quod* virga *nihil faciat ad* penuriam *aut* copiã; *tum denique quòd* ſpoliis aureorum & argenteorum vaſorum, & oneribus conſparſionum, *magis opponatur* pera, *quàm:* virga; *quippe quarum Antitheſes vrgebat Marcion iam inde ab illo:* Profectionem, *&c. vſque ad:* Illi enim, *&c.*

367. Conſidera cauſſarum offerentiam, &c.] *Sic (inquit Rhenanus) hîc dicit* offerentiam, *vt antè dixit* ſufferentiam. *Atqui more ſuo,* circuiens *accipit Actiuè Auctor, pro: circuire præcipiens, quod indicat verbis præmiſſis:* hi autem in ciuitates mittebantur.

368. Etiam calceamenta portare vetuit illos, &c.] *Hoc quoque Chriſti cum veteri lege conuenire inſinuat, in eo quod* nec in ſolitudine per tot (*nempè XL.*) annos populus calceamenta detriuerat, *ſicuti legitur Deuter. 29.*

369. Neminem, inquit, per viam ſalutaueritis, &c.] *Hîc caſtigauı in dictis B. Lucæ:* per viam, *ex Vatic. altero MS. cod. pro:* in via, *quia Græcè eſt:* κατὰ τὴν ὁδόν.

370. Accinge lumbos tuos, &c.] *Sic rectiùs vertit Auctor, quãtumuis Græcè ſit, 4. Reg. 4.* τὴν ὀσφύν *ſingulari numero, quàm Interpres Latinus LXX.* lumbum tuum; *quia & Gaza in Ariſtotelem, aliique interpretes Græcorum Auctorum in plurali vertere ſolent. Addidit interim Paraphraſticè illud:* in via, *quod neque Græcè eſt, neque in Hebræo aut Chaldæo; quibuſcum Auctor rectè* benedictionem, *quæ Græcè legitur, interpretatur: ex occurſu mutuam ſalutationem. Atqui (inquit Rhenanus)* conuenire *Tertullianus vſurpat pro: inuenire, deprehendere; quemadmodum ſuprà locutus eſt non ſemel. In hoc ipſo libro, cap. 6.* Hæc (*inquit*) conueniemus.

371. Sic & Dominus: In quam introiſſent domum, pacem ei dicere, &c.] *Omiſimus in hoc loco Luc. 10.* Vt, *intermedium, planè ſuperfluum, ſecuti 2. MS. Vatic. cod. Accipit autem* dicere *more ſuo, pro: quum dixit. Deinde accipit, tamquam benè precantis ſit, illud 4. Reg. 4.* Pax viro tuo, pax filio tuo (*vbi* tuo *ſupplemus ex Vatic. 2. MS. cod.*) *quum iuxta editiones omnes interrogantis ſit.*

372. Hæc erunt potius noſtræ Antitheſeis, &c.] *Conſentiunt Rhenano MS. legendo:* Antitheſeis, *qui adnotat:* Hæc: *ponis pro:* hæ, *ſicut in fine libri de Patientia dixit:* Hæc diſciplinæ, *pro:* Hæ diſciplinæ.

373. Dignus eſt autem opetarius mercede ſua, &c.] *Addimus eſt ex vtroque MS. Vat. cod. quia legitur Luc. 10. ex quo loco Auctor ſuũ Deũ iudicem comprobat, tum rurſus conſonantiam oſtendit cum lege veteri. Apud Euangeliſtam apertius legitur:* enim, *quàm:* autem; *vt ad præcedentia referatur. Atqui benè habet, vt os eis obſtruatur, qui* mercedem *aut* rettibutiooem *operum negare non verentur, quòd Lucas dixerit:* operarium mercede ſua dignum. *pro eo quod Matthæus:* cibo ſuo.

374. Quis tam ptæſtans in homines, &c.] Præſtans *(inquit Rhenanus) hîc liberalem & benignum ſignificat, à præſtando, id eſt, exhibendo. Nam libro 2. cap.* 16. præſtanriam, *pro liberalitate poſuit.* Sic & miſericordiam *(inquit)* propter errantes, & patientiam propter nõ reſipiſcentes, & præſtantiam propter mereotes. *Et hoc ipſo libro infrà, cap. 29.* Cererùm nihil tam abruptum, quàm vt alius præſtet, alius de præſtantia eius ſecuros agere mandet, *hoc eſt: de præſtatione ſiue exhibitione.*

375. Regnum Dei, *&c.* iubet adnunciari adpropinquaſſe, &c.] *Pergit ad ſequentia verba Chriſti. Hinc autem confirmatur illa Latinorum codicum lectio:* Adpropinquauit in eos regnum Dei, *pro eo quod alij:* adpropinquabit; *Græcè quoque & Syriacè ſic legitur. Legimus autem ex altero MS. Vatic. cod.* tunc primùm ſpeciem inducens, *pro:* ſpem.

376. Etiam adiicit: vt eis qui illos non recepiſſent, dicerent: Scitote tamen adpropinquaſſe regnum Dei, &c.] *Vatican. MS. cod.* Etiam dicit, *alter magis Tertullianicè:* edicit; *ſed retinuimus:* adiicit. *Repetit enim ſecũdò idipſum Chriſtus etiam apud Lucam* de regno Dei; *immò & tertiò, poſt verba ſequentia.*

377. Sic & puluerem iubet excuti in illos, in teſtificationem, &c.] *Vnico verbo idipſum repetit quod habet Lucas cap. 9. ad Apoſtolos xij. & hîc magis dilatat his verbis: Dicite: etiam puluerem qui adhæſit nobis in ciuitate veſtra, excutimus in vos.*

378. & ad horreotiam tettæ eorum, &c.] *Sic prorſus lego ex coniectura Rhenani: pro eo quod erat:* & adhærentiam, *id eſt. vt exhorrerent terram eorum. Erit igitur huius forma vocabulum* horrentia, *cuius ſufferentia, offerentia, de quibus antè diximus; niſi quis malit legere:* & abhorrentiam, *vel quò magis accedunt MS.* & horrenriam. *Nullo autem pacto quadrare huic loco* adhærentiam, *patet ex eo quod ſequitur:* nedum communicationis reliquæ, *quis nullam communicationem cum illis habendam, etiam veteris Legis teſtimonio comprobat.*

379. Ammonitas & Moabitàs prohibeat recipi io Eccleſiam, &c.] *Iſtud quidem reperitur Deut. 23. eo quòd* inhumanè & inhoſpitaliter *tractaſſent populum; ſed illud Auctoris:* quòd populum Ægypto profectum copiis defraudaſſent, *non niſi ex conſequenti, eo quòd Balaam quem conduxerant, (ſicuti legitur Deuter. loco hîc citato, & Numer. 22.) ad maledicendum populo, docuit (Apoſtolo etiam Ioanne adteſtante Apoc. 2.) Balac Regem Moab mittere ſcandalum coram filiis Iſrael, edere & fornicari, nempè cum filiabus Moab, ſicuti eſt Numer. 25. De quo etiam intelligitur illud Numer. 24. Verumtamen reuertens ad locum ſuum, conſilium tibi quid faciet populus tuus populo iſti. Et verò ob peccatum illud ita* defraudarunt copiis populum, *vt vno die interfecta fuerint 24. milia, ſicuti legitur Numer. 25.*

380. Communicatioois interdictum, &c.] *Ita pulcrè appellat quod nos excommunicationem vocamus, de qua late tractauimus ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502. Hîc ſolùm adnotatu dignum, quod pro iiſdem habeat* abhorrentiam, *ſiue:* horrentiam communicationis, prohibitionem ne in Eccleſiam recipiantur, *&* communicationis interdictum.

381. Qui vos ſpernit, me ſpernit, &c.] *Proſequitur, intermiſſis aliquot aliis quæ ad inſtitutum non faciebant, verba Euangeliſtæ; ſimilem locutionem adſerens ad Moyſen, ſeu potius ad Samuelem.*

382. Nou te contempſerunt, ſed me, &c.] *Iſtud reperitur 1. Reg. 8. Nuſquam verò in Pentateucho ſimile quid ad* Moyſen *dictum eſt. Et verò, idipſum tamquam ad Samuelem dictum, nominatim citat B. Cyprianus cum hoc Lucæ loco, Epiſt. 55. ad Cornel. & epiſt. 69. ad Florentium Pupianum, & nominatim ex libro Regnorum epiſt. 65. ad Rogatianum. Quo fit, vt etiam hîc exiſtimem contigiſſe Auctori μνημονικὸν ἁμάρτημα; hinc factum fortaßis, vt B. Cyprianus tam diſertis verbis nominatim Samueli vbique tribuat; qui hos locos citat, ad comprobandam auctoritatem Epiſcoporum, qui Apoſtolorum ſucceſſores exiſtunt.*

383. Quis nunc dabit poreſtatem calcandi ſuper colubros & ſcorpios, &c.] *Rurſum, intermiſſis aliquot, quæ non tam aptè cõueniebant ad refutandum Marcionem, proſequitur verba Lucæ. De differentia verò* colubrorum *ſiue ſerpentum,* ſcorpiouum & aſpidum & lacertæ, *vide Plinium.*

384. etiam paruulis poeris per Iſaiam repromiſit, &c.] *Sic ex Vatic. 2. MS. cod. pro:* puerulis, *ne ſit κακοφωνία. Pro:* natorum *Græcè eſt ἐγγόνων, quod ſignificat etiam, poſteros, nepotes, oriũdos. Vertit autem Paraphraſticũs:* nec lædi, *eo quòd ſequitur: & non malefacient, neque perdere vllum poterunt. Quò adludit Auctor quum ſubiicit:* nam nec ipſæ beſtiæ nocere poterunt.

385. ſicut nonageſimus Pſalmus ad eum: Super aſpidem, &c.] *Iſtud, quod alij plerique de quouis iuſto, atque adeò de Apoſtolis prædictum intelligunt, peculiariter ad Chriſtum refert Auctor, imitatus B. Irenæum lib. 3 cap. 38.*

386. Illa die ſuperducet Dominus Deus machærã, &c.] *Iterum* machæram *ex Græco retinuimus, pro gladio; quod verò habet:* in draconem illum colubrum magnum & tortuoſum, *differt in hoc ab aliis qui LXX. citarunt Iſa. 27. quòd legant: colubrum fugientem, Græcè φεύγοντα; deinde omiſſo quod aliæ editiones habent omnes: qui in mari, adiungit præcedentibus:* illa die *(ſicuti etiam Euſebius alicubi, teſte B. Hieron. in Comm.) quod Hebræi & ceteri explanatores ſequentibus.*

387. Sed quum idem *(nempè Iſaias inquit:)* Via munda, &c.] *Sic diſtinguendum eſt iſtud, & ſupplendum; quod reperitur Iſai. 35. vbi in hoc ſolo differt à LXX. quòd legat:* & non tranſibit illic immũdũ, *pro eo quod Græcè & Latinè, Hebraicè & Chaldaicè: immundus. Atqui magis placet quod habent duo MS. Vat. cod.* coacuationem & ſubiectionem beſtiarum, *quàm:* euocationem, *eo quòd præmiſerit teſtimonia ſcripturarum de* conculcatione leonis & draconis, interfectione draconis, colubri tortuoſi, & quòd ex beſtiis peſſimis nou inueniretur quidquam; *quæ omnia ad* eua-

Digitized by Google

euacuationem, *id eſt interitum (ſicuti vti ſolet Auctor)* beſtiarum *pertinent, non* euocationem.

CAP. XXV.

388. Qnis Dominos cœli inuocabitur, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De orationeDomini ad patrem, verbis eius ad diſcipulos, & reſponſo ad Legis Doctorem; ex eodem cap. x. Locæ.

389. Gratias enim (inquit) ago, & cõfiteor, &c.] *Prius addit explicationis cauſſa Auctor, vt ſignificet:* confiteri, *hic accipi pro:* gratias agere; *quum alibi multis in locis ſcripturæ aliter accipiatur; aut potius quòd Marcion illud legeret, ſicuti patet ex Epiphanio aduerſ. eundem Confutat. 22. vbi præterea adiicit prætermiſſum fuiſſe à Marcione (quod adeò etiam hîc non habet Auctor)* pater, *item:* & terræ, *quum tamen paulopòſt retinuerit, Deo diſponente:* Ita pater. *Deinde paraphraſticῶs vertit:* quòd ea quæ erant abſcondita ſapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis, *pro eo quod Chriſtus apud Lucam: quòd abſcondiſti hæc, &c. & reuelaſti, &c. Benè autem habet, quòd cum vulgato Interprete vertit Auctor.* paruulis, *quod Græcè eſt:* νηπίοις.

390. non prophetias, &c.] *Paucis complectitur omnis generis ſcripturas obſcuras, quum addit:* prophetias, parabolas, viſiones; & rerum, verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata. *Vnde mox ſubiicit Auctor:* abſcondiſſe creatorem hæc à ſapientibus, præmiſſo obſcuritatis Prophetarum inſtrumento. *Valeant ergo qui ſcripturarum obſcuritatem negant, & facilitatem omnibus obuiam etiam mulierculis iactitant; non animaduertentes illud Iſaiæ iterum hîc repetitum:* Niſi credideritis, oon intelligetis.

391. cùm maximè, &c.] *Id eſt (inquit Rhenanus) in primis, omnium* maximè, *quemadmodum ſuprà admonuimus. Sic rurſum infrà, cap. 27.* Qui quum maximè potiora legis prætereuntes incuſabat. *Eſt etiam Tertullianicum:* diſſimilis creatoris.

392. perperàm in illum philoſophantes, & ingenia hæreticis ſubminiſtrantes, &c.] *Hoc iterum vult Auctor, quod non ſemel ſuprà dixit:* Philoſophi hæreticorum Patriarchæ.

393. & prudentiam eorum çelabo, &c.] *Sic prorſus caſtigandus hic locus Iſai. 29. ex altero Vatic. MS. cod. pro:* zelabo; *nam ſuprà lib. 3. aduerſ. Marcion. cap. 6. vertit Auctor.:* & prudentiam prudentium eorum abſcondam, *Græcè* κρύψω; *pro quo, quia aliis verbis eundem ſenſum exprimens (vel B. Hier. teſte in Comm.) Apoſtolus 1. Cor. 1. reprobabo legit; ſubſtituiſſe videtur aliquis hîc illud:* zelabo, *non animaduertens ſequi apud Auctorem:* tam abſcondiſſe.

394. & dabo illis theſauros, &c.] *Similiter etiam infrà lib 5. aduerſ. Marc. cap. 6. & 14: citat illud Iſai. 45. in hoc differens tam à Græco LXX. quàm ab Hebrais, Chaldæis ac Latinis exemplaribus, quòd legat:* illis, *pro eo quod alij:* tibi.

395. Et rurſus: Quis alius diſiiciet ſigna ventriloquorum, &c.] *Eodem modo incipit hanc ſcripturam infrà Auctor lib. aduerſ. Praxean; ſequenti verſu adplicans, quod hodie apud LXX. coniungitur præcedenti.* Ventriloquorum *verò (ſicuti etiam alibi adnotauimus) vertit Auctor ex Græco* ἐγγαστριμύθων, *(idque non hîc modò, ſed vbicumque B. Hieron. vertit:* Pythones) *ita dictos iuxta Cyrilli & Heſychij Lexica, quòd fingerẽt ſe Deos in ventre habere, atque adeò ex ventre loquerentur; quo fit vt mulieres Pythonicæ frequentiores viris fuerint. Atqui ſupplemus mox:* Nationum, quas interpretamur, *ex vtroque MS. Vatic. codice.*

396. Sed in deſtructionem (inquis) vti traduceret eas, &c.] *Verba hæc ſunt Marcionis.* Traducere *verò interpretatur Rhenanus, hoc eſt, infamare, carpere, vt l. de Præſcript. adu. hæret. c. 33.* Nam & ſic (*inquit*) faciliùs traducentur. *Eſt autem Tertullianicum, etiam cap. præced. vſurpatum, illud:* puto.

397. Omnia ſibi tradita dicit à patre, &c.] *Pergit iterum in verbis Euangeliſtæ. Atqui contra Arrianos facit, & quoſdam Arrianizantes hodiernos, quod addit hîc Auctor:* quia non minori ſe tradidit omnia filio creator. *Eodem etiam modo iſtum locum interpretantur BB. Hilarius & Auguſtinus alicubi.*

398. Sed: Nemo ſcit qui ſit pater, oiſi filius, & qui ſit filius, niſi pater, & cuicumque filius reuelauerit, &c.] *In prima aditione ter hîc idipſum (quod haud dubiè pro varia codicum aditione ex margine in contextum irrepſerat) aliis atque aliis verbis repetebatur, in aliis quæ interea ſunt excuſa, manſit duplex lectio; fortaſsis quòd exiſtimarent hîc citari primùm verba Lucæ 10. deinde & Matth. 11. diuerſa quidem, ſed eiuſdem ſententiæ. Verùm quum hæc iterum vſque ad:* Hinc enim, *&c. ex perſona Marcionis obiiciantur, qui Matthæi Euangelium minimè recipiebat; vnicam hanc lectionem retinendam cenſuimus, ſicuti etiam veſtigia codicum Vatic. MS. prætermiſsis illis:* Nemo enim ſcit patrem niſi filius, & filium niſi pater. *In hoc interim differt Auctor, quòd verba tranſponat. nam apud Lucam legitur: Nemo ſcit quis (pro quo Auctor:* qui, *more ſuo) ſit filius niſi pater, & quis ſit pater niſi filius, & cui voluerit filius reuelare; pro quo Auctor dumtaxat:* & cuicumque filius reuelauerit.

399. Hinc enim & alij hæretici fulciuntur, &c.] *Ironicῶs dicit Auctor:* fulciuntur, *quia per dicta verba Chriſti potius reuincuntur,* opponentes creatorem omnibus notum; *vbi videtur ad Praxeanos adludere, qui patrem & filium eundem falsò adſerentes, id nitebantur probare ex reuelationibus frequentibus, quibus Deus Iſraelis loquebatur familiariter.*

400. Ecce enim nec de Nationibus (inquit) nemo, &c.] *Quum quod præcedit, & quæ ſequuntur, Iſai. 1. & 40. reperiantur ſcripturæ teſtimonia; hîc adludere cenſeo Auctorem ad illud Iſai. 63.* Nec de Nationibus vir mecum.

401. Beati oculi qui vident quæ videtis. Dico enim vobis, quia Prophetæ non viderunt quæ vos videtis, &c.] *Ad ſequentia tranſit Chriſti ad diſcipulos ſuos verba; dumtaxat adſerens quæ ad inſtitutum de viſione pertinebant, & in compendium contrahens; omiſſo etiam illo:* & Reges. *Atqui rurſum Auctor:* repræſentationem *accipit, pro conſpectu rei præſentis.*

402. Denique oſtendemus, & iam oſtendimus, &c.] *Neque enim hoc libro aliud docet quàm:* ea viſa & adimpleta io Chriſto, quæ fuerant prædicata; *vtique &* ab ipſis Prophetis abſcondita, *hoc eſt: obſcurè prædicta; quod rurſus facit ad obſcuritatem ſcripturæ comprobandam.*

403. In Euangelio veritatis Legis doctor Dominum adgreſſus: Quid faciens (inquit) vitam æ-

ternam conſequar?&c.] Euangelium veritatis vocat Lucæ Euangelium, hæreticum verò Marcionis; vtpotè in quo vita ſolummodò poſita erat, ſine æternæ mentione. In quo Epiphanius vim non faciens, dumtaxat vitam à creatore promiſſam retorquet in Marcionem, Confutat. 23. dum tractat illud: Hoc fac & viues. At illud habent exemplaria omnia tam Græca & Syriaca quàm Latina; vt non ſit veriſimile, (quod quaſi per conceſſionem donare videtur paulopòſt Marcion) quòd noſtri; æternam addiderint.

404. de ea vita videatur conſuluiſſe, quæ in lege promittitur à creatore longæua, &c.] Intelligit illud Exod. 20. adiunctum præcepto de honorando patre & matre: vt ſis longæuus.

405. ſecundum legem reſponſum dediſſe: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, &c.] Intelligit legem illam Deuteronomij 6. Diliges, &c. vbi quum dumtaxat tria illa habeantur: ex (ſiue in) toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, ſicuti Græcè hîc etiam eſt (ſiue: totis viribus tuis, quod legit cum Interprete vulgato etiam Auctor) quòd ad propoſitum non faceret concordia noui Teſtamenti cum veteri, omiſit quartum illud: & ex tota mente tua. Neque verò Deut. 6. aliud vnquam lectum fuiſſe ſatis indicat quod de Ioſia ſcribitur 4. Reg. 23. quòd reuerſus ſit ad Dominum in omni corde ſuo, & in tota anima ſua, & in vniuerſa virtute ſua, iuxta omnem legem Moyſi. Legitur interim etiam Marci 12. & ex toto intellectu.

406. vitam legalem, &c.] Id eſt, quantum mihi quidem videtur, à lege promiſſam, longæuam vtique.

407. æternæ vitæ per exempla recidiuæ, &c.] Recidiuæ (inquit Rhenanus) id eſt: redeuntis, puta per reſuſcitationem à Chriſto factam. Vnde recidiuatum dixit lib. de Reſurrect. carnis, cap. 18. quæ carnis recidiuatum pollicentur, id eſt reſtitutionem. Et, cap. 30. recidiuatus Iudaici ſtatus. Eſt verò etiam Tertullianicum illud: ſublimior ſpei.

408. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda diſtantia eſt, &c.] Etiam hic locus adnotandus pro mercede operarum, ſiue operum. Rurſum autem hîc habes verbum Tertullianicum & Cyprianicum: viderit. Atqui legimus ex vtroque MS. Vatican. cod. Quid, oro te (phraſi rurſum Tertullianica) pro: Quod.

CAP. XXVI.

409. Quum in quodam loco oraſſet, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De oratione Dominica, aliiſque orandi formis, & parabolis eò pertinentibus; de ſurdo dæmonio expulſo, & exclamatione mulieris de turba; ex capite xi. Lucæ. Omiſit enim hîc Auctor reliqua capitis x. tum de eo qui inciderat in latrones, tum de ingreſſu Ieſu in caſtellum Marthæ & Mariæ ſororum, ſicuti etiam Epiphanius; quod mirum eſt.

410. ſicut & Hieruſalem ſuffugi ab eo potuit, &c.] Sic ex MS. Vatic. 2 cod. pro: ſuffigi; videtur enim velle, quòd à Chriſto Hieruſalē ciuitas creatoris ſuffugi potuerit; ſi odiſſet creatorem qui terram creauerat. Atque adeò videtur etiam Auctor illud: & erat in quodam loco orans, intellexiſſe de Hieruſalem. Niſi malit quis ad creatorem referre, quòd ab eo ſuffigi, id eſt, deleri Hieruſalem potuerit.

411. adgreſſus eum ex diſcipulis quidam: Domine (inquit) doce nos orare, ſicut & Ioannes diſcipulos ſuos docuit, &c.] Ad verba Lucæ pergit explicanda, vbi ſupplemus: &, ex vtroque Vatic. MS. cod. quia etiam Græcè eſt. Sunt autem verba Marcionis: Scilicet quia alium Deum, &c. vſque: Hoc qui, &c. Atqui paulopòſt legere maluimus poſtulandum, iuxta alterum Vatic. MS. cod. quàm: expoſtulandum; tum quòd hoc ſit amphibolicæ ſignificationis, tum quòd paulopòſt ſubiicitur: A quo ſpiritum ſanctum poſtulem?

412. Cui dicam, Pater? &c.] Rectè hoc vnum Auctor; quia etſi Græcè hodie legatur: πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, & ſimiliter Syriacè, tamen in Latinis codicibus non ampliùs legitur, Luc. 11. quàm: Pater; ſuſpicor illud Græcè adiectum ex Euangelio Matthæi 6. ſecundum quem legitur ſuprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. 2. Pater noſter qui in cœlis es.

413. A quo ſpiritum ſanctum poſtulem? &c.] Sic circumſcripſit quod habent Lucas & Matthæus: Sanctificetur nomen tuum. Nam (vti inquit B. Cypr. lib. de Oratione Dominica) Sanctificamur non modo (iuxta Apoſt. 1. Cor. 6.) in nomine Domini Ieſu Chriſti, ſed & in ſpiritu Dei noſtri. Hæc ſanctificatio itaque, dum vt in nobis permaneat oramus, quodammodò ſpiritum ſanctum poſtulamus. Vnde & B. Auguſt. loco infrà citato: Nomen (inquit) Dei ſanctificetur in ſpiritu. Aliam interim eiuſdem expoſitionem vide ſupradicto lib. de Orat. cap. 3.

414. Eius regnum optabo venire, &c.] De huius petitionis expoſitione, vide eundem librum ſuprà cap. 5. Hîc nihil aliud vrget, quàm vt oſtendat omnia hæc à Deo creatore peti, non à Deo Marcionis; vtpotè: quum in manu Dei ſint corda regum, Prouerb. 21. Porrò quòd hîc prætermittat illud: Fiat voluntas tua in cœlis & in terra (de quo vide vbi ſuprà cap. 4.) facit pro illorum ſententia; qui in exemplaribus tam Græcis quàm Syriacis ac compluribus Latinis, additum id exiſtimant apud Lucam ex Matthæo; maximè, quum expreſſis verbis (ſicuti etiam ante me adnotauit Reuer. Dominus Ianſſenius in Comment. Concord. Euang. cap. 83.) B. Auguſt. Enchirid. cap. 115. & 116. doceat Orationem Dominicam ſeptem habere petitiones apud Matth. quinque apud Lucam dumtaxat, pauciores quidem, ſed quæ eundem ſenſum cum aliis illis contineant.

415. Quis dabit mihi panem quotidianum? &c.] Non ſolùm Lucam citans hoc loco, ſed etiam ſupradicto libro cap. 6. ſecundum Matthæum vertit Auctor ἐπιούσιον, quotidianum; quare valeat Eraſmus, putans potius verti debere: craſtinum, directè contra Domini ſententiam; qui pauloantè vetat de craſtino eſſe ſollicitos, cuius adeò explicandi gratia additum adnotauit ſuprà: hodie. Atqui etiam hîc Auctor ſpiritaliter potius intelligere ſolitus de corpore Chriſti (ſicuti ibi latè deduximus num. 23.) quàm corporaliter, ſatis inſinuat, quum figuram hîc citat corporis Chriſti: panem Angelorum etiam de cœlo præſtitum. Alludit autem ad Pſal. 77. & Sap. 16. vbi, & panis Angelorum, & panis de cœlo, Manna appellatur.

416. Quis mihi delicta dimittet? &c.] Græcè τὰς ἁμαρτίας apud Lucam, pro eo quod apud Matthæū eſt τὰ ὀφειλήματα. Sed vtrumque pulcrè conciliat Auctor libro citato cap. 7. Debitum (inquit) in ſcripturis delicti figura, id eſt ſignificatio eſt; de quo ibi latiùs numer. 29. ſicut etiam de verbo: dimittere,

vbique

Digitized by Google

vbique Auctori vſitato, num. 27.

417. Quis non ſinet nos deduci in tentationem? &c.] *Sic quaſi aliud agens interpretatur illud:* Et ne nos inducas in tentationem, *id eſt* (*ſicuti etiam ſupradicto lib. cap.* 8.) ne nos patiàris induci. *Nec aliter infrà Tomo 5. l. de Fuga in perſecutione. Omittens hîc cum Luca illud:* Sed euehe (*vel* erue) nos à malo; *quippè quòd non modò Auguſtino teſte loco ſuprà citato in idem recidit, ſed etiam apud Matth. dicit eſſe* clauſulam, interpretantem quid ſit: ne nos inducas in tentationem.

418. Proinde à quo petam, vt accipiam; apud quem quæram, vt inueniam; ad quem pulſabo, vt aperiatur mihi? &c.] *Pergit in verbis Euangeliſtæ, ordine tamen inuerſo; nam multo poſt ponitur:* Petite & dabitur vobis, *&c. item:* Omnis qui petit accipit, *&c. ad quorum vtrumque hîc adludit. Quod etiam ipſe fatetur, dum paulopòſt ſubdit:* Sic & præmiſſa ſimilitudo, *&c. Eſt verò illud Tertullianum:* Quis habet petenti dare. *Item illud:* Sic nec aliorſum pulſabo, *pro: alibi; &,* quàm vnde ſum functus, *hoc eſt, vbi aliquando munere meo ſum functus, ex quo audacia pulſandi orta eſt; hoc eſt enim quod ſubdit paulopòſt Auctor:* ad eum pulſat, ad quem illi ius erat, *&:* cuius ianuam norat. *Omninò enim ita caſtigandus hic locus eſt ex altero Vatic. MS. cod. pro:* vnde ſum fugatus.

419. Sic & præmiſſa ſimilitudo nocturnum panis petitorem amicum facit, &c.] *Adludit ad illud eiuſdem Lucæ paulo antè: Quis veſtrum habebit* amicum, *& ibit ad illum* media nocte, *& dicet illi:* commoda *mihi tres* panes, *&c. Et ille de intus reſpondens dicat: Noli mihi* moleſtus *eſſe,* iam oſtium clauſum eſt, *& pueri mei* (infantes *Tertulliano, nam Græcè eſt* τὰ παιδία) mecum ſunt in cubili, *non poſſum ſurgere, &c. Et ſi ille perſeuerauerit* pulſans, *dico vobis: Et ſi non dabit illi, &c. Vbi etiam legiſſe ſe: ſi perſeuerauerit* pulſans, *ſatis indicat, quum ſubdit Auctor:* Itaque ad eum pulſat ad quem illi ius erat.

420. Agnoſce igitur & patrem, *&c.* Ipſe eſt qui ſcit quid filij poſtulent, &c.] *Hic Auctor confirmat lectionem Græcam & Syriacam, ac B. Auguſtin. ſermon. 29. de verb. Domini:* Quis autem ex vobis patrem petet filius panem, *pro eo quod vulgatus Interpres duntaxat: Quis autem ex vobis patrem petit panē?*

421. & carnem deſiderantibus, emiſit ortygometram, &c.] *Retinuit Auctor Numer. 11. vocem Græcam* ὀρτυγομήτρα, *id eſt coturnicum matricem ſeu copiam.*

422. non ſerpentem pro piſce, nec ſcorpium pro ouo, &c.] *Ex hoc vbi* piſcis *mentionem facit Chriſtus, latiſſimè impugnat Marcionem Epiphanius Confut. 24. qui animatis veſci adſerebat illicitum. Atqui quod dicit:* Deus Marcionis non habens ſcorpium, *adludit ad hoc, quòd noxia animalia adtribuebat Deo Creatori.*

423. Illius autem erit non dare malum pro bono, &c.] *Adludit ad illud Chriſti; Si ergo vos quum ſi*tis mali, noſtis bona data dare filiis veſtris, *&c. ex quo maximè Marcionem redarguit Epiphan. quòd vocet bona data, piſcem & ouum.*

424. Itaque & ſpiritum ſanctum is dabit, &c.] *Hic ad illud: quanto magis pater cæleſtis* dabit ſpiritum ſanctum *petentibus ſe. Sic enim trāſtulit quod Græcè eſt* ἅγιον, *pro quo alij Latini omnes: ſpiritum bonum.*

425. Quum ſurdum dæmoniū expuliſſet, &c.] *Hic ad ſequentem hiſtoriam Luc. 11. tranſit de* dæmonio ſurdo. *Sic enim vertitur vox Græca* κωφὸς, *non ſolùm ab Auctore, ſed etiam ab Interprete Chryſoſtomi; vtpotè quæ & mutum &* ſurdum *ſignificet; quemadmodum etiam vſu venire videmus, vti qui naturâ ſurdi ſunt, etiam muti ſint.*

426. vt & in iſta ſpecie curationis Iſaiæ occurriſſet.] *Non ſemel iſtud habet Iſaias, ſed cap. 29. 35. 42. & 43. Videtur interim maximè ad illud adludere cap.* 35. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt; *eo quòd Matth. 11. & Marc. 3. etiam cæcum finxſſe iſtud dæmonium adſeratur.*

427. in Beelzebule dictus eiicere dæmonia: Si ego (inquit) in Beelzebule eiicio dæmonia, filij veſtri in quo eiiciunt? &c.] *Lego vtrobique, & paulopòſt:* Beelzebule, *pro:* Belzebule, *ſecundum veſtigia 2. MS. Vat. cod. Qui quidem legunt:* Beelzebub, *non malè iuxta B. Hieron. in Matth. qui: idolum muſcæ, quæ Zebub Hebraicè vocatur, eam vocem interpretatur; ſed quum Græcè ſit tam apud Matthæum et Marcum, quàm apud Lucam:* Βεελζεβοὺλ, *illud legere malo. Supplens etiam ſecundo loco:* eiicio dæmonia, *ex Vatic. 2. MS. cod.*

428. non poſſe Satanam diuidi aduerſus ſemetipſum, &c.] *Rectè præmittit* prior ſenſus, *id eſt ſententia, quia prius legitur apud Lucam:* Si Satanas in ſeipſo diuiſus eſt, quomodo ſtabit regnum eius? *quod etiam paulopòſt citat Auctor explicans:* in ſuis terminis & legibus & officiis.

429. Quòd ſi ego in digito Dei expello dæmonia, ergóne adpropinquauit in vos regnum Dei? &c.] *Auctor legit Græcè* ἆρα *cum accentu circumflexo, quod:* ergóne *ſignificat, pro eo quod alij:* ἄρα, *id eſt: profectò. Retinui autem:* adpropinquauit, *pro eo quod Vat. 2.* adpropinquabit, *quia alij omnes tam ex Græco quàm Syriaco vertunt: peruenit. Pulcrè autē ex loco ſimili Exod.* 8. digitum Dei, *virtutem eius interpretatur; vbi dicebant malefici neſcientes educere cyniphes:* Digitus Dei eſt hoc, *Græcè:* τοῦτο.

430. Meritò igitur adplicuit, ad parabolam fortis armati, quem validior alius oppreſſit, principem dæmoniorum, &c.] *Pergit in verbis Chriſti apud Lucam, vbi:* oppreſſit *vertit* νικήσῃ, *quod alij vicerit, & ipſe paulopòſt:* ſuperaſſe.

431. morerentur, in terram defluendo, &c.] *Videtur adludere ad illud mulieris Thecuitis, 2. Reg. 14. Morte morimur, & quaſi aqua effuſa ſuper terram, &c. Quum ſubiungit autem:* ſæpè & à ſcorpio docti, non eſſe ſuperatum creatorem; *hoc vult:* ſæpè Marcionitas à ſcorpio *enecatos* doceri, non eſſe ſuperatum creatorem (*vtpotè quem illi* armatum fortem *interpretabantur*) à Deo Marcionis; *quem volebant eſſe* Deum validiorem.

432. Exclamat mulier de turba: Beatum vretum qui illum portaſſet, & vbera quæ illum educaſsēt. Et Dominus: Immò beati qui ſermonē Dei audiunt & faciunt, &c.] *Tractatur iſtud ipſum ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap. 7. & rurſum lib. 3. adu. Marc. ca. 11. vbi nominatim, verbis ſuprà ad calcem Argumenti citatis hunc locum citat. De altero deniq; loco Luc. 8. quem hîc adfert de* prælatis matri & fratribus obſecutoribus Dei, *vide ſuprà cap. 19.*

CAP. XXVII.

433. Alibi malo purgate, &c.] *Inſcriptionem huiꝰ*

capiti dedimus : De Phariſæis ſigna petentibus, variiſque eorum increpationibus, ex eodem xi. cap. Lucæ. *Atqui ibi*: Ecce inæqualis & ipſe inconſtãs, leuis, *loquitur ex perſona Marcioniſtarũ, qui ea omnia adſcribebant Marcioni, & , niſi rectè intelligantur, etiam Chriſto adſcribi poſſe ſignificat.*

434. Iubet omni petenti dare, &c.] *Quomodo iſtud Luc. 16. intelligendum, habes ſuprà tractatum c. 16. ſicuti etiam illud, ſaltem in ſenſu, quod mox ſequitur*: Veneremaledicere, multo magis vtique maledicere. *Illud verò* : Tanto æuo, *&c. refertur ad hoc quod Marcion dicebat; ſuo primùm tempore Chriſtum ſuum & Deum ſuum reuelatum eſſe.*

435. & ipſe ſignum petentibus non dat, &c.] *Alludit ad illud Lucæ 11. Generatio hæc nequam ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei. Atqui nihil Auctor attingit de* ſigno Ionæ Prophetæ, *neque de* Niniue, Regina Auſtri, & Salomone, *quæ apud Lucam ſequuntur; quia illa omnia reſecauerat Marcion de Euangelio, ſicut tradit Epiphanius adu. eundem Confut. 25. addens, ſatis alia multa ſigna de cælo à Deo edita, etiãſi illa reticeantur.*

436. & negat lucernam abſtruendam, ſed confirmat ſuper candelabrum proponendam vt omnibus luceat, &c.] *Ex loco hoc (inquit Rhen.) apparet in lib. de Præſcript. a lu. hær. legendum eſſe*: Et ipſe docebat lucernam non ſub modio abſtrui ſolere, *vbi in exẽplaribus ſcriptum eſt* : obſtrui. *Intelligit autem ille cap. 26. lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. vbi de voce* abſtrui *latiùs numer. 154. pro qua ſuprà (vbi idipſum prius eſt citatum ex cap. 8. Lucæ) legit Auctor*: abſcondi ſolere; *ſimiliter Marcionem ſicuti hîc impugnans, ſuprà cap. 19. Illud autem*: vt omnibus luceat, *potius Matth. 6. reperitur quàm apud Lucam; vbi eodem ſenſu legitur : vt qui ingrediuntur, lumen videant.*

437. & væ ingerit Phariſæis & doctoribus Legis, &c.] *Iſtud per præoccupationem præponit Auctor; nam multo pòſt ſequitur apud Lucam*; doctores Legis *vertens, quod Græcè eſt* τοῖς νομικοῖς, *pro quo alij : legiſperitos, tum hîc, tum poſtea.*

438. Ideò & tunc Phariſæus, qui illum vocarat ad prandium, rettactabat penes ſe, cur non priùs tinctus eſſet quàm recubuiſſet, &c.] *Sic hunc locum reſtituimus ex Vatic. 2. MS. cod. pro*: nunc, *&* : vocaret *Reliqua ad ſenſum potius quàm ad verbum tranſtulit, vſus voce ſua*, retractabat, *pro*: *tractabat; nam pro eo quod habet Latinus Interpres : cœpit intra ſe reputans dicere, Græcè quoque vna voce legitur* ἐθαύμασεν, *quod Syrus Interpres vertit*: miratus eſt. *Eſt iterum vox Tertullianica*: tinctus, *pro baptiZatus, Græcè* ἐβαπτίσθη, *quæ tamen omnia hoc loco lotum ſignificant, ſicut etiam ante me adnotauit ad marginem Rhenanus.*

439. ſecũdum Legem, &c.] *Mirum eſt iſtud Auctoris, quod tamen genuinum eſſe ex eo conſtat quod ſequitur*: Ieſus autem etiam interpretatus eſt ei legem. *Oportet itaque, quo tanto magis conformem oſtendat legem nouam legi veteri, vt accipiat hîc Auctor* legem *non propriè pro lege Moyſi, ſed pro traditione ſeniorum; ſic enim appellatur Matth. 15. & apertiùs Marci 7. vbi legitur : Phariſæi enim & omnes Iudæi,* niſi crebrò lauerint manus, non manducant, *tenentes traditionem ſeniorum. Et à foro venientes*, niſi baptizentur, non comedunt, *& alia multa ſunt quæ tradita ſunt illis ſeruare*, baptiſmata calicum & vrceorum; *de quibus hîc etiam reſpondet verbis ſequentibus* Ieſus. *Atqui quando traditio & inuentio ſeniorum contigerit, explicat Epiphanius Confut. 26. aduerſ. Marcion. Nimirum Dauidis (inquit) poſt reditum ex Babylone, Akiba verò ante captiuitatem Babylonicam; filiorum autem Aſſamonæi, temporibus Alexandri & Antiochi, ante aduentum Chriſti 190. ann. B. Hieronym. non multum abſimiliter quæſt. 10. ad Algaſiam, lib. 3. Comment. in Iſaiam, & in cap. 3. Epiſtol. ad Titum, dictas traditiones ſeniorum* δευτερώσεις *à Græcis dictas ſcribit; primùm editas ante Chriſti aduentum per Sammai & Hiller; quorum ſcholam ſuſcepit Akibas Aquilæ proſelyti præceptor, & poſt eum Mayr; cui ſucceſſerit Ioannam filius Zachai, & poſt eum ElieZer, & per ordinem Delphan, & rurſum Ioſeph, & denuò Ioſue vſque ad vltimum vrbis Hieroſolymæ excidium. Quorum ſententia haudubiè præferenda illis, qui volunt Traditionum ſeniorum nomine ſignificari Thalmud Iudæorum; quum illius primus Auctor ſeu Collector ſcripſerit primùm anno 150. poſt dictam vltimam cladem Hieroſolymæ, atque adeò neque Chriſtus neque Apoſtoli illud citaſſe potuerint.*

440. dicens : illos calicis & catini exteriora mundare, interiora autem ipſorum plena eſſe rapina & iniquitate, &c.] *Plurali numero hîc & mox vertit* : exteriora, *&* : interiora, *quæ tam Græcè & Syriacè quàm Latinè ſingulari numero efferuntur. Deinde vertit*: ipſorum, *ſignificans pluralis numeri eſſe vocem Græcam, atque adeo etiam Latinam, veſtrûm. Atqui non ſunt verba Euangeliſtæ, ſed Auctoris illa interpretantis*: Ideò exteriora, inquit, *&c. Sed rurſum ſunt verba Lucæ* : Nónne qui exteriora fecit, *&c.* & interiora fecit?

441. Date quæ habetis, eleemoſynam; & omnia munda erunt vobis, &c.] *Vertit Auctor rectè* : quæ habetis, *& Syrus Interpres : id quod eſt, quod Græcè eſt* τὰ ἐνόντα, *ac ſi dicat: ſicuti Theophilactus, nõ quæ rapuiſtis, ſed quæ veſtra ſunt; quò adeò reſpexit vulgatus Interpres transferens: quod ſupereſt, nempè vltra rapinam & iniquitatem. Quo ſenſu explicato, nihil opus eſt legere cum Eraſmo & Caietano*: datis; *pro* : date. *B. Cyprian. interim lib. 3. aduerſ. Quirinum cap. 1. neutrum legit, neque etiam B. Ambroſ. in Comment. aut B. Auguſtin. Enchirid. cap. 75. Quum autem etiam eundem ſenſum recipiat, vt diximus, vulgata verſio, repetendum eſt hîc, quod non ſemel diximus, nimis liberam eſſe caſtigationem Iſidori Clarij: de iis quæ vobis ſuppetunt, ac ſi altera lectio minimè tolerari poſſet.*

442. Sic & oluſcula decimantes, vocationem autem & dilectionem Dei prætereuntes obiurgat, &c.] Oluſcula *trãsfert Auctor in genere, quæ mox dicit*: rutam & mentam, & decimantes, *vertit verbum æquè ac Græcum ambiguum, ad decimas dantes & accipientes. Quod autem vertit* : vocationem *tum hîc tum paulopòſt; veriſimiliter id facit ſecundum Marcionem (vtpotè qui* iudicium *Dei non agnoſcebat) non ſecundum Lucam; nam etiam Græcè legitur* τὴν κρίσιν. *Quod ſatis indicare videtur Epiphan. loco ſuprà citato his verbis aduerſus Marcionem : Itaque & ab eo tempore per legem erat* vocatio, *& per Prophetas* miſericordia (*pro quo Auctor* : dilectionem, *& vulgatus interpres : caritatem) & vndequaque circulatorius tuus ſermo concidit. Atqui in Præcepto illo Deuteron. 6. ſuprà explicato cap. 25. ſupplemus ex altero MS. Vatican.* ex toto corde tuo. *Hîc præterea additur, quod alibi non citatur* : qui te vocauit ex Ægy-

Ægypto; *quum tamen iuxta aditionem tam Græcam quàm reliquas omnes, legatur ibidem verſu 12. qui te eduxit, Græcè* ἐξαγάγοντος. *Rurſum autem eſt hîc vox Tertullianica:* præcoquam.

443. Primatum quoque captantes locorum, & honorem ſalutationum, quum incuſat, &c.] *Sic expreſsit quod eſt apud Lucam: Væ vobis qui diligitis primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro. Hîc autem rurſus:* ſecta, *in bonam partem. Atqui Paraphraſticῶs,* miſerrimum hominem, qui ſpem habet in homine, *pro eo, quod ſuprà citatum eſt non ſemel Hierem.* 17. Maledictus homo, &c. *Supplemus verò ex vtroque Vatic. MS. cod.* idem & adfectatores.

444. Inuehitur & in Doctores ipſos Legis, quòd onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipſi ne digito quidem adgredi auderent, &c.] Importabilia *rectè vertit Auctor quod Græcè eſt:* δυσβάστακτα; *non tamen aptè:* adgredi, προσψαύετε. *quod magis adtingere ſignificat, quomodo vertit Syrus Interpres.*

445. potiora legis prætereuntes, &c.] *Matth. 23. vnde iſtud citatur, habetur* βαρύτερα, *quod aptius verterunt Interpretes vulgatus & Syriacus:* grauiora; *quò etiam pertinet illud quod adiungit Auctor:* ne hæc quidem grauia. *Supplemus autem etiam hîc:* & munditias.

446. docentes præcepta & doctrinas hominum, &c.] *Iſtud Iſai. 29. & Matth. 15. pulcrè hîc explicat Auctor:* onera quæ ipſi de ſuo exaggerabant, *hoc eſt: ad præcepta Dei adiiciebant; quo ſenſu nihil facit contra Traditiones Eccleſiaſticas, ſed ſolum traditiones ſeniorum, de quibus paulo antè latiùs.*

447. iungentes domum ad domum, vt quæ proximi ſunt anferrent, &c.] *Iſtud reperitur Eſai. 6. illud verò:* clamantes populum, *reperire non potui; at illud:* amantes munera, ſectantes retributionem, *Iſai. 1. illud:* diripientes iudicata pauperum, vti eſſet illis vidua in rapinam, & pupillos in prædam, *Iſai. 10. Ea enim omnia, ex Iſaia ſumpta, indicat Auctor, quum ſubdit:* de quibus idem Iſaias: Væ qui valent in Hieruſalem. *Sic enim lego ex altero MS. Vatic. cod. pro:* in Iſrael; *quòd alludere videatur ad illud Iſai. 28. Propter hoc audite verbum Domini (pro quo* Væ *dumtaxat vertiſſe videtur)* principes in Hieruſalem. *Certè illud:* Qui vos poſtulant (*pro quo B. Hieronym. & LXX. exactores veſtri*) dominantur veſtri (*ſic enim prorſus lego cum vtroque MS. Vatic. cod. pro:* dominentur) *inuenitur Iſai. 3.*

448. Cur autem væ audiunt etiam, quòd ædificarent Prophetis monimenta (*ſeu potiùs:* monumenta, *vti legunt alter Vatic. MS. cod. & veteres inſcriptiones*) interemptis à patribus eorum, &c.] *Pulcra eſt apud Auctorem loci huius, alioqui obſcuri, expoſitio, propterea* Væ illis dixiſſe Chriſtum, qui ædificarunt Prophetis monumenta, *ob quod prima facie laude digni videbantur, eo quòd* Deus zelotes exigeret ab eis delicta patrum, *quàtumuis hypocriſi quadam illa tegere vellent.*

449. Quam verò clauem habebant Legis Doctores, &c.] *Etiam hîc pulcrè explicat, quòd* increpabat clauem Legis habentes; nec ipſos introeuntes, non credentes ſcilicet; nec aliis aditum præſtantes, vtique docentes præcepta & doctrinas hominum. *In hoc ſolùm differens à Luca, quòd paraphraſticῶs hîc transferat* clauem Legis, *pro eo quod ex Græco, & Syriaco Latinè vertatur,* clauem ſcientiæ, *& ipſe quoque Auctor cap. ſequenti:* clauem agnitionis; *vtpote ſcientia legis, qua vocabantur* Legis Doctores *ſeu Legiſperiti. Porrò reliqua huius capitis omiſſa ſunt ab Auctore, quia Epiphanio teſte Confut. 28. non habebat Marcion:* Propterea dixit ſapientia Dei, mittam ad ipſos Prophetas, & de ſanguine Zachariæ & Abel & Prophetarũ, quod requiretur à generatione hac. *Quæ tamen adfirmat reperiri in exemplari Euangelij ſecundum Lucam.*

Cap. XXVIII.

450. Meritò itaque non placebat, &c.] *Titulum capiti huic impoſuimus:* De variis verbis Domini ad diſcipulos, ac parabola diuitis, ex xij. cap. Lucæ.

451. Cauete, inquit diſcipulis, à fermento Phariſæorum quod eſt hypocriſis, &c.] *Nihil hîc variat à vulgato Interprete Auctor, & hinc interpretationem eorum quæ præcedenti capite adtigit, tum de hypocriſi, tum de claue Legis, confirmat. Atqui legimus neceſſariò ex vtroque Vatic. MS. cod.* Ita Phariſæorum prohibet exemplum, *pro:* perhibet, *quia ſequitur:* in eum prohibebat, &c.

452. Igitur quoniam hypocriſin eorum taxarat, &c.] *Pulcrè definit eorum* hypocriſin *Auctor:* cælantem occulta cordis, & incredulitatis ſecreta ſuperficialibus officiis obumbrantem.

453. Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil abſconditum quod non dinoſcetur, &c.] *In futuro expreſsit voces Græcas* ἀποκαλυφθήσεται *&* γνωσθήσεται. *Atqui, vel Rhenano teſte, vox elegans:* adagnitio.

454. quum ſubiiciat, etiam, quæ inter ſe muſſitarant, vel tractarant, *&c.* in apertum proceſſura, &c.] *Prorſus ſic legendum, pro:* muſſitarent, vel tractarent, *tum quòd Paraphraſticῶs explicet illud Euangeliſta: Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, dicentur in lumine; tum quòd illud:* Hic non expellit dæmonia niſi in Beelzebule, *non iam tractabant aut muſsitabant, ſed antè* muſſitarant *&* tractarant, *Luc. 11. ſicuti cap. præced. patet.*

455. Dico autem inquit, vobis amicis meis, nolite terreri ab eis qui vos ſolummodò occidere poſſunt, nec poſt hoc vllam in vobis habent poteſtatem, &c.] *Supplemimus:* amicis meis, *quòd legatur ita apud Lucam, & legimus:* poſſunt, *ex 2. Vatic. MS. cod. pro:* poſſint, *quia Græcè eſt & Latinè: qui occidunt corpus. Transfert autem paraphraſticῶs:* nec poſt hoc vllam in vobis habent poteſtatem, *pro Græciſmo, quem etiam ſequitur Syrus Interpres: nec habent amplius quod faciant.*

456. Demonſtrabo autem vobis, &c.] *Etiam hîc caſtigauimus ex vtroque MS. cod. Vatic.* poteſtatem habet, *pro:* habeat, *quia ſic legitur Græcè, Syriacè, & Latinè; item & apud Epiphanium Confut. 29. vbi iſtud in Marcionem retorquet, qui iudicem Deum negabat; addens ab illo reſecatum: Nónne quinque paſſerculi duobus aſſibus veneunt, & vnus ex ipſis non eſt in obliuione coram Deo? Quo factum puto, vt etiam Auctor illud hîc non adducat. In eo verò quod ſequitur:* Itaque dico vobis, *magis expreſsit quod Græcè eſt* καί. *Atqui (ſicut etiam adnotauit Rhenanus) phraſis eſt iterum Tertullianica:* demerendo procurat.

457. Dico enim vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor io illo coram Deo, &c.] Sic Græci codices, & Patres omnes, & quidem etiam Latini; pro eo quod alij, & maximè Matth.10. qui confitebitur me, &: confitebor illum; ſed Auctor Hebraiſmum retinuit. Qui omnes Auctors conſentiunt in eo quod ſequitur: Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur. Immò eam varietatem loquendi vrget Heracleon Valentinianus apud Clementem Alexandrinum 4. Stromat. Infrà tamen Scorpiaco aduerſus Gnoſticos, cap. 9. manifeſtè legit: qui in Chriſto negauerit, immò & explicat; vbi de hoc latiùs. Atqui citra quàm legunt alij omnes tam Græcè quàm Syriacè, bis quidem legit Auctor: coram Deo, pro: coram angelis; non ex ſua, ſed ex Marcionis verſione, qui Epiphan. teſte Confut. 30. ſic immutauit veritatem. Atqui in intermediis lineis caſtigo ex altero Vatican. MS. cod. ſubſtruendam confeſſionem, pro: ſuſtinendam; & ſuppleo poſtmodùm: Si autem & negator.

458. Qui dixerit in filium hominis, remittetur; illi autem qui dixerit in ſpiritum ſanctum, non remittetur ei, &c.] Etſi non exprimat, tamen ſubintelligitur ab Auctore: qui dixerit blaſphemiam, pro quo alij: qui blaſphemauerit, tam ex Græco quàm ex Syriaco, ſicuti patet ex verbis ſequentibus: huius erit ſpiritus ſanctus non blaſphemandus. Eſt verò vox Tertullianica: infuſcat.

459. Perductos ad poteſtates, prohibet ad interrogationem cogitare de reſponſione, &c.] Perductos vertit ex Græco προσφέρωσιν. Eiuſdem ſignificationis eſt: Productos, quod legit alter Vat. MS. cod. In eo verò quod ſequitur: ſanctus enim ſpiritus docebit vos ipſa hora, quid eloqui debeatis, vertit: debeatis, pro: oporteat. Alter Vatic. MS. cod. legit non malè: quid loquamini; ſed prius placet.

460. Balaam Prophetes in Arithmis arceſſitus, &c.] Paucis proſequutus hiſtoriam Balaam, quæ habetur totis cap. 22. 23. & 24. Numerorum, quos more ſuo Arithmos nuncupat, ſeruata voce Græca, ſicuti in aliis libris Moyſi. Quòd autem Propheten Balaam vocet, conſentit Auctori B. Hieronymus lib. Tradit. in Geneſim. Ex genere Buz eſt Balaam ille diuinus, vt Hebræi tradunt, qui in libro Iob dicitur Eliu; primùm vir ſanctus & Prophetes Dei, poſtea per inobedientiam & deſiderium munerum, dum Iſrael maledicere cupit, diuini vocabulo nuncupatus. Nec abſimiliter B. Auguſt. quæſt. ſuper Numer. cap. 46. & ſermone 103. de tempore, ac Hrabanus in Comment. à quo pulcrè tota hæc hiſtoria explicatur.

461. Moyſes rixantibus fratribus, vltrò intercedit, &c.] Fratres vocat, quia ex eodem eſſent genere Iſrael; paulopòſt propriè accipit; &: iniurioſum tranſtulit vnica voce, quod Græcè eſt Exod. 2. ἀδικοῦντι, pro eo qui iniuriam faciebat; & quod mirum eſt: magiſtrum tranſtulit, quod Græcè eſt ἄρχοντα, pro quo vbique alibi, & propriè: Principem.

462. Chriſtus verò poſtulatus à quodam, vt inter illum & fratrem ipſius de diuidunda hæreditate componeret, operam ſuam, &c. denegauit, &c. Quis me (inquit) iudicem conſtituit ſuper vos, &c.] Suppleuimus: de diuidunda ex altero Vatic. MS. cod. Atqui adfert ſolummodò Auctor quod ad inſtitutum facit: Quis me iudicem conſtituit, omiſſo: aut diuiſorem.

463. Puto iam alibi ſatis commendaſſe nos, &c.] Intelligit cap. xv. huius libri, vbi tractat illud Luc. 6. Væ diuitibus, & citat ſimiliter ex Iſai. cap. 39. & 4. Reg. 20. idipſum quod hîc in calce huius capitis, de Rege, nempè Ezechia, gloriato de gazis & apothecis; vbi vide Adnotat. noſtras numer. 199. quas diuitias damnet Auctor, & numer. 203. de Ezechia. Cap. 14 huius eiuſdem libri habes etiam citatos locos 1. Reg. 2. & Pſal. 112. ad quorum priorem pertinet illud hîc citatum: ipſos dynaſtas detrahente de ſolio; ad poſteriorem verò: & pauperes adleuante de ſterquilinio.

464. Ab eo ergo erit & parabola diuitis blandientis ſibi de prouentu agrorum ſuorum, cui Deus dicit: Stulte, hac nocte animam tuam repoſcent. Quæ autem paraſti, cuius erunt? &c] In his verbis Lucæ eadem eſt Auctoris lectio, quæ vulgati Latini Interpretis: repoſcent, &: cuius erunt; quare nimis libera etiam hîc caſtigatio Iſidori Clarij: repetunt; quia nihil obſtat, quin etiam olim Græcè variatum ſit; maximè quum B. Auguſt. hom. 48. legat: auferetur.

CAP. XXIX.

465. Quis nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de veſtitu, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De cura non agenda victus & veſtitus, ſuccingendis lumbis, ſeruis beatis, aliiſque verbis Domini, ex eodem cap. xij. Lucæ. Atqui etiam hîc paraphraſticôs tranſtulit: de victu, &: de veſtitu, pro eo quod eſt apud Lucam: quid manducetis, & quid induamini.

466. Cuius & corui non ſerunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipſo, &c.] Hîc retinuit Auctor vocem Græcam ἀποθήκη, præterquàm quòd plurali numero expreſſit ad ſenſum magis quàm ad verbum: nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipſo, quum Græcè, Latinè, & Syriacè legatur: quibus non eſt cellarium nec horreum, & Deus paſcit illos. Eſt autem illud Tertullianicum: æmulam liberalitatis ſuæ. Et verò etiam in compendium redegit illud: anima potior eſca, & corpus tunica. Atqui: figurauit, haudd dubiè hîc accipit Auctor, pro: fecit ac creauit, ſeu figura induit.

467. Cuius & lilia, & fœnum non texunt, nec nent, & tamen veſtiuntur ab ipſo; cuius & Salomonglorioſiſſimus, nec vllo tamen floſculo cultior, &c.] Duos verſus Euangeliſtæ in compendium contraxit Auctor, ordine etiam immutato. Nam quod de Salomone legitur, præcedit illud quod de fœno dixit Chriſtus. Benè autem habet, quòd etiam hîc Auctor conformiter vulgato Interpreti fœnum verterit, quod Græcè eſt χόρτον, pro eo quod alij herbam, vel gramen. In hoc tamen differt ab aliis omnibus, quòd vocem Græcam κοπιᾷ vertat: texunt, pro quo alij omnes, etiam Syriacus Interpres: laborant, quod vox Græca propriè ſignificat; quare & mox conformiter illis: nec lilia laborent. Atqui rectè adnotauit ad marginem Rhenanus, quòd præſtantia iterum vtatur Auctor, pro: præſtatione.

468. illos modicæ fidei incuſat, &c.] Græcè eſt vnica vox ὀλιγόπιστοι, pro quo paulopòſt vertit: modicos fidei. Eſt vero illud Tertullianicum: velatò, pro: velatè, & ſub inuolucro. Nihil autem diſſentit Auctor ab

Google

ab aliis in illo Luca: Hæc enim nationes mũdi quærunt.

469. quos pares gentium, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus)* pares *gentibus. Sic lib. de Carne Chriſti, c. 3.* Alioquin par erit eorum, quæ conuerſa amittunt quod fuerunt; quorum vtique Deus in omnibus par non eſt.

470. Scit auté pater opus eſſe hæc vobis, &c.] *Omiſſum fuiſſe à Marcione* Veſter, *quod habent Græci, Syriaci, & Latini codices, teſtatur Epiphanius Confut. 34. qui paulo antè Confut. 32. idipſum quod Auctor, in Marcionem retorquet. Sunt autem Tertullianica:* deprecîator, *&*: vt quod ſuprà diſtuli, expunxerim; *vbi ad quem locum alludat, non occurrit.*

471. Quærite enim, inquit, regnum Dei, & hæc vobis adiicientur, &c.] *Et Auctor hic, & Cõfutat. 33. Epiphan. prætermittit* primùm, *quod habet æditio vulgata, neque etiam hodie eſt Græcè aut Syriacè. Quemadmodum neque apud illos, neque apud Auctorem reperitur illud Latini Interpretis*: & iuſtitiam eius. *Veriſimile eſt itaque apud illum adiecta eſſe illa ex Matth. cap. 6. vbi ſecundum omnes æditiones, vtrumque legitur; maximè quum etiam in multis Latinis veteribus codicibus neutrum legatur apud Lucam. Quamquam interim Auctor etiam apud Matthæum legiſſe non videatur, vtpotè qui ſuprà Tom. 2. lib. de Oratione, c. 6. & hoc Tomo lib. 3. adu. Marc. cap. vlt. legat quidem:* prius, *ſiue*: primùm, *ſed omittat vtrobique*: & iuſtitiam eius. *Atqui mox legimus*: Ea ſi regno accedent, *ex altero Vatic. MS. cod. quia correſpondet illi quod præmittitur*: adiicientur.

472. cui per omnia pariauerint, &c.] *Id eſt (inquit Rhenanus) pares fuerint, ſiue æquales, à pariando. Quo verbo libro de Reſurr. carnis vſus eſt, cap. 53.* Æqua enim ſubſtantia pariãt inter ſe Chriſtus & Adam; *eodem lib. ſuprà, cap. 6.* Et ſermo enim Deus, *inquit*, qui in effigie Deî conſtitutus, non rapinam exiſtimauit pariari Deo; *item l. de Carne Chriſti, c. 6.* Pariamus igitur, de calcaria, quod dici ſolet, in carbonariam, à Marcione ad Apellen.

473. Sumus ſerui, &c.] *Pergit ad parabolam Chriſti, quæ* ſeruis *nos comparat, qui* ſuccingere debemus lumbos, item lucernas ardentes habere, atque ita exſpectare Dominum redeuntem à nuptiis. *Vbi ſolummodò in hoc differt Auctor à vulgata æditione, quòd non legat*: in manibus veſtris, *ſicuti nec etiam B. Cyprian. lib. de Vnitate Eccleſ. & lib. de Exhort. Martyr. cap. 8. neque etiam Teſtim. lib. 2. cap. 19. aut lib. 3. Teſtim. cap. 11. neque verò etiam Græca aut Syriaca quæ exſtant hodie exemplaria; immò neque legitur in quibuſdam Latinis MS. Explicatur interim nominatim illud à B. Hieron. in 16. cap. Ezechielis; quare veriſimile eſt, iam ab eo tempore ita lectum fuiſſe in æditione vulgata; maximè quum recentiores omnes id legant Commentarij, & inſuper explicent; quare etiam hìc nimia libertas Iſidori Clarij, qui id prætermiſit, quandoquidem etiam apud Irenæum legatur lib. 4. cap. 70. Atqui rurſus hinc* nuptias *probat Auctor, aduerſus Marcionem.*

474. laciniosæ vitæ & implicitæ, &c.] *Exponit ſeipſum (inquit Rhenan.) quum dicit*: & implicitæ. *Nam* laciniosum *&* implicitum *ſignificat.*

475. Furem illum, cuius horam ſi paterſamiliæ ſciret, non ſineret ſuffodi domum ſuam, &c.] *Hìc tranſit ad aliam parabolam Chriſti; vbi, ſiue*: effodi *legas cum excuſis, ſiue* ſuffodi *cum MS. 2. Vatic. exempl.* aut perſodi *cum vulgato Interprete, perinde eſt; omnia enim ſignificat vox Græca* διορυγῆναι. *Lectionem interim Auctoris eſſe* ſuffodi *patet ex eo quod mox ſequitur*: ſuffodit, *& poſtea*: nũquam ab eo ſuffoſſus eſſet. *Benè autem habet quod Auctor legat cum vulgato Interprete*: ſciret, *&*: ſineret, *pro eo quod alij*: ſciſſet, *&*: ſiuiſſet; *quare & hìc non ſequenda caſtigatio Iſidori Clarij. Atqui loco huius adfert Epiphan. Confut. 35. quòd Marcion perperàm, pro*: ſecunda aut tertia vigilia, *haberet*: *veſpertinam vigiliam. Perinde etiam eſt ſiue legas cum altero Vatic. MS. cod.* Porrò quum furem nobis diabolum demonſtrarit, *ſiue*: demonſtret *cum aliis.*

476. Propterea iubet, vt parati ſimus, quia qua non putamus hora, filius hominis adueniet, &c.] *In hoc loco Lucæ nihil variat ab aliis Auctor, & confirmat lectionem illorum, qui malunt legere, cum vulgato Latino Interprete*: *veniet, quàm*: *venit. Atqui nec illud potui reperire vbi ab Auctore tractatum ſit*: habes ſuprà ſcriptum: Neminem rei ſuæ furem eſſe.

477. Itaque interroganti Petro, in illos an & in omnes parabolam dixiſſet, &c.] *Suppleuimus*: an & in omnes, *ex vtroque Vatic. MS. cod. quòd etiã Græcè & Syriacè legatur apud Lucam.*

478. ad ipſos & ad vniuerſos qui Eccleſiis præfuturi eſſent, proponit actorum ſimilitudiné, &c.] Actor *eſt (inquit Rhenan.) procurator publicus, cuius fit mentio in Tract. Quod cuiuſque vniuerſitatis nomine, in Pandectis. Et* Actus, *ipſa adminiſtratio; quo vocabulo paulopòſt vtitur Tertullianus. Vides itaque etiam hìc voces Iureconſultorum, pro eo quod Latinus vulgatus Interpres*: *diſpenſatorem vertit; cui conſentit vox Græca* οἰκονόμος.

479. Quorum qui benè tractauerit conſeruos abſentia domini, reuerſo eo omnibus bonis præponentur, &c.] *Generaliter* benè tractauerit, *tranſtulit hìc Auctor, pro eo quod Lucas* τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον, *hoc eſt, ſicut vulgatus Interpres Latinus*: *vt det illis in tempore tritici menſuram. Quod etſi ad omnem cibum pertineat, tamen nimis liberè etiam hìc caſtigauit Clarius*: *demenſum. Oportebat itaque potiùs ſuam verſionem nuncupaſſe, quàm vulgati Interpretis caſtigationem.*

480. Qui verò ſecus egerit, reuerſo domino, qua die non putauerit, hora qua non ſcierit, &c. ſegregabitur; & pars eius cum infidelibus ponetur, &c.] *Legit quidem Epiphan. Confut. 36.* & *diſſecabit ipſum; quem ſequitur etiam nimis liberè Clarius; & videtur magis conforme voci Græcæ* διχοτομήσει. *Verùm Auctori legenti* ſegregabitur, *conſentit ex Syriaco Latinus Interpres vertens*: *ſeparabit eum; atque adeò retinenda omninò vulgati Interpretis lectio*: *diuidet eum, ad vtrumque ſenſum accommoda, maximè quum eam etiam habeat B. Hieron. lib. 13. in Ezechiel. ad cap. 45. Cui etiã conformiter Auctor, non modo legit*: infidelibus (*pro eo quod Eraſmus*: *infidis, vertendum putat*) *ſed etiam interpretatur, dum mox*: ſegregatis & infidelibus *his opponit* retentos *&* fideles. *Eſt verò Tertullianicum*: iudicato fiat.

481. Quem alium intelligam cædentem ſeruos paucis aut multis, &c.] *Pergit ad illa verba Chriſti de* ſeruis *vapulantibus (vtpote à Domino* cæſis) multis aut paucis plagis; *quæ tranſpoſuit Auctor.*

482. Ignem veni mittere in terram. Ille optimus, &c.] *Verba hæc Lucæ explicaturus; ex ſententia Marcionis, profert illã Antitheſin*: Ille optimus, &c.

quando iſte, *&c. quam congeſsit ex illo Luc. 9. quum* diſcipulos coërcuit, ne ignem poſtularent, *de qua ſupra cap. 23. & econtrario tum ex hoc loco, tum ex ſimilibus Gen. 19.* quando Sodomam & Gomorrã nimbo igneo excuſſit; *tum ex ſcripturis Pſal. 46. Oſee 8. Iſai. 30. & Exod. 3. quas hîc citat.*

483. Ignis ante ipſum procedet, &c.] *Quum alij omnes legant:* præcedet, *iuxta id quod hodie eſt Græcè* προπορεύσεται: *videtur Auctor legiſſe* προπορεύσει, *quod:* procedet *ſignificat.*

484. ignem emittam in ciuitates Iudæ, &c.] *Sic reſtituis ex vtroque MS. Vatic. cod. pro:* Iudææ; *nam Oſee 8. Propheta omninò loquitur de* ciuitatibus Iuda, *id eſt, tribus Iudæ, non Iudææ.*

485. vel per Iſaiam: Ignis exarſit ex indignatione mea, &c.] *Non potui inuenire apud* Iſaiam *locum, quicum hæc verba magis conueniant, quàm illud Iſai. 30. Et ira furoris (ſiue* indignationis *eius) ſicut* ignis *deuorans; quem ipſum locum conuenire etiam ſcribit cum dictis verbis Lucæ:* Ignem veni mittere in terram, *B. Hieron. in Comment. Siquis alium reperiat apertiorem, per me licet.*

486. Putatis veniſſe me, pacem mittere in terram? non dico vobis, ſed ſeparationem, &c.] *Mirum eſt quod addit Auctor:* Machæram quidem ſcriptum eſt, ſed Marcion emendat; *quum tamen codices omnes tam Græci quàm Syriaci & Latini hîc* ſeparationem *legant, at* machæram *apud Matthæum, cuius integrum Euangelium reiecit Marcion; fortaſsis ad hoc alludit Auctor. Certè Epiphanius nihil tale habet; & quod Græcè ad marginem adnotatum eſt:* Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, *ex Matthæo deſumptum eſt.*

487. Denique: Diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem; & mater in filiam, & filia in matrem; & nurus in ſocrum, & ſocrus in nurum, &c.] Diuidetur *vertit, quod Græcè eſt* διαμερισθήσεται. *Poſtrema autem verba tranſpoſita ſunt, quum diuerſo legantur & Græcè & Syriacè, & Latinè; ſed nihil immutauimus, quòd ſic etiam legant MS. Vatic. cod. maximè quòd videatur id feciſſe, vt magis alludat ad Prophetam ſequentem.*

488. Vereor ne Michæas, &c.] *Alludit (ſicuti ante me adnotauit de Chriſto Reuerẽdiſſ. Dominus Ianſenius Epiſcopus Gandauenſis in Concord. Euangel. c. 55.) ad illud Michææ 7.* Filius *contumeliam facit* patri, *filia ſurgit aduerſus matrem ſuam, nurus contra ſocrum ſuam, inimici hominis domeſtici eius. Iam antea verò (Tertullianum non dubito ſequutus auctorem) B. Hieronym. in eius loci Commentario, propè eadem eſſe adnotauit verba in Euangelio quæ in Propheta; ita vt dubitet vtrum ex Propheta à Domino adſumpta ſint, an propria auctoritate præcepta. Quod maximè intelligitur de Euangelio Matth. 10. vbi magis accedit ad verba Prophetæ.*

489. Et ideò hypocritas pronuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus verò illud nõ dinoſcentes, &c.] *Pro iiſdem habet* probare *&* dinoſcere, *quia vtrobique eſt Græcè* δοκιμάζειν.

490. Meritò exprobrat etiam quod iuſtum non à ſemetipſis iudicarent, &c.] *Quum Græcè ſit* δίκαιον, *quod vertit Auctor & vulgatus Interpres* iuſtum; *mirum eſt, vnde tranſtulerit Syrus Interpres:* veritatem.

491. olim hoc mandat per Zachariam: Iuſtum iudicium & pacatorium iudicate, &c.] *Prorſus ſic legendum pro:* per Ezechielem; *quia apud Ezechielem nihil tale reperitur, ſed Zachar. 8. iuxta LXX. præterquàm quòd tranſpoſitis verbis ibi legatur:* iudicium pacificum *(pro quo Auctor* pacatorium*)* & iuſtum iudicate. *Quæ verò ſequuntur, habentur Hier. 22. Iſai. 1. & 5.*

492. Nam & iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, niſi ſoluto etiam nouiſſimo quadrante, &c.] *Epiphanius Confut. 37. aduerſ. Marc. legit etiam, quod hîc prætermittit Auctor, non de iudice, ſed de exactore, cui tradatur à iudice mittente in carcerem. Atqui de Prouerbio:* eodem gradu occurrere, *vide noſtra Prolegomena.*

CAP. XXX.

493. Quæſtionem rurſus de curatione ſabbato facta quomodo diſcuſſit? &c.] *Capiti huic inſcriptionem fecimus:* De curatione rurſus ſabbato facta, aliiſque verbis Domini, ex cap. XIII. Lucæ. *Vbi hoc imprimis notandum, quod habet Epiphan. Confut. 38. Amputatum eſſe à Marcione:* Venerunt quidam nuntiantes ipſi de Galilæis, quorum ſanguinem miſcuit Pilatus cum ſacrificiis ipſorum, *vſquequò dicit: de* XVIII. in Siloam mortuis in turri. *Et:* Niſi reſipueritis, *vſque ad (nempè incluſiuè)* parabolam fici, de qua dicit agricola: dimitte eam *(ſic enim ſupplendum illic)* donec fodero & miſero ſtercora, & ſi nõ fecerit fructum, exſcinde. *Quod poſtremum, quum de vinea dicatur à Chriſto, etiam* parabolam vineæ *reſecatam à Marcione patet. Quo fit, vt Auctor ſolùm incipiat:* De curatione ſabbato facta *mulieris, quæ ab annis 18. non poterat ſurſum reſpicere.*

494. Vnuſquiſque veſtrum Sabbatis non ſoluit aſinum aut bouem ſuum à præſepi, & ducit ad potum? &c.] *Iſtud (in quo ſolùm ab aliis Auctor differt, legens:* Sabbatis, *pro:* Sabbato*) non vrſit Epiph. ſed Confut. 39. illud Chriſti quod ſequitur: Hanc autem filiam Abrahæ quam adligauit Satanas; ex quo probat, Chriſtum eſſe eiuſdem Dei cuius Abrahã. Idque eò magis (vti Confut. 40. proſequitur) quòd etiam reſciderat illud ſub finem huius capitis Lucæ:* Quum videritis Abraham, Iſaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei; *legens dumtaxat: quum omnes iſtos videritis in regno Dei. ita, quod Auctor omiſit, ille ferè vrget aduerſ. Marcionem.*

495. Simile eſt regnum Dei, inquit, grano ſinapis, quod accepit homo, & ſeminauit in horto ſuo, &c.] *Paraphraſticũe vertit Auctor:* ſeminauit, *pro: miſit ſeu proiecit, parabolam hanc pulcherrimè explicans.*

496. fermento enim comparauit illud, &c.] *Nempè:* regnum Dei. *Atqui dum dicit:* azyma familiariora creatori, *alludit ad ſcripturas, Exod. 12. de præcepto azymorum comedendorum dato filiis Iſraël, & Exod. 23. ac 34. de ſollemnitate azymorum. Sunt autem hæc verba prolata ex perſona Marcionis vſque ad illud:* Congruit, *&c. Atqui de Prouerbiali formula:* vanitatem vanitate depellere, *vide noſtra Prolegomena.*

497. quia poſt illam clibanus vel furnus gehennæ ſequatur, &c.] κλίβανος *Græcè,* furnus *Latinè. Quamquam autem non expreſſè fiat* gehennæ *hoc loco mentio, tamen ſubintelligitur in eo quod mox ſequitur:* Recedite à me, *nempè in gehennam.* Illic erit fletus, &c.

498. Sicut hîc quoque: Quum ſurrexerit, inquit, pater familiæ (quò, niſi quò dixit Iſaias:

Quum

Quom ſorrexerit comminoere terram?) & cluſerit oſtium, *&c.* pulſantibus reſpondebit: Neſcio vnde ſitis, &c.] *Sic prorſus diſtinguẽdus hic locus, aliòqui perquàm obſcurus; vbi nihil à vulgato Interprete diſfert. Siue autem legas:* clauſerit *cum altero Vatic. MS. cod. ſiue cum aliis:* cluſerit, *quod magis Tertullianicum eſt & Cyprianicum, non refert; iſtud interim rectè adnotauit Rhenan. deriuari ab antiquo verbo:* cludo.

499. Et rurſus: Enumerantibus qoòd coram illo ederint & biberint, & in plateis eorum docuerit, adiiciet: Recedite à me omnes operarij iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentium, &c.] *Tres verſus ſimul coniungit Auctor. A quo confirmatur lectio vulgati Interpretis:* operarij iniquitatis, *ad verbum ex Græco:* ἐργάται τῆς ἀδικίας, *pro eo quod Eraſmus: qui patratis iniquitatem.* Freodorem *autem accipit pro; ſtridore, qui fit, quum ſtrictis & ſimul concuſſis dentibus vox emittitur; quo ſignificatu dixit Plautus in Captiuis: ita* frendebat *dentibus.*

500. quom videbunt iuſtos introëuntes in regnom Dei, ſe verò detineri foris, &c.] *Hîc vtitur Auctor verſione Marcionis, de qua ſuprà ex Epiph. qui* iuſtos *dumtaxat legit, pro eo quod Lucas: Abraham, & Iſaac, & Iacob, & omnes Prophetas; Et ſimiliter iuxta Marcionem:* ſe verò detineri foris, *ſicuti ibidem adnotat Epiphan. pro eo quod eſt iuxta Lucam: expelli foras. Eadem ex cauſſa, non tractat hîc Auctor, quæ (teſte eodem Epiphan. Confut. 41.) rurſus reſcidit Marcion:* Venient ab Orientibus & Occidentibus (*ſic enim ille legit*) & accumbent in regno Dei; *& hoc:* Poſtremi erunt primi, *&c. & hoc:* Acceſſerunt Phariſæi dicentes: Exi & vade, quia Herodes vult te occidere; *& hoc:* Ite & dicite vulpeculæ illi, *vſquequò dixit:* Non eſt poſſibile Prophetam perire extra Hieruſalem; *& hoc:* Hieroſalem, Hieruſalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas miſſos; *& hoc:* Sæpè volui congregare velot gallina filios tuos; *& hoc:* Relinquetur vobis domus veſtra; *& hoc:* Non videbitis me, donec dixeritis: Benedictus. *In quo rectè temeritatem Marcionis adnotat, tamquam qui dimidium corporis ex animali amputet.*

CAP. XXXI.

501. Ad prandium vel ad cœnam qualeis vocati iobet? &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Qualeis ad prandium vel ad cœnam vocari debeant, & de cœna magna; ex cap. XIIII. Lucæ. *Atqui pulcrè confert locum Iſai. 58. ſæpius ſuprà citatum cum verbis Chriſti; qui vocari vult ad* prandium vel ad cœnam *pauperes ſiue* médicos, *Græcè* πλωχὺς, qui retribuere non poſſint humanitatis iſtius vicem; eam in reſurrectione repromittens. *Iterum autem his verbis accommodat illud Iſai. 1.* amantes munera, ſectantes retributionem.

502. Homo quidam fecit cœnam, & vocauit multos, &c.] Cœnam *magnam hãc pulcrè interpretatur Auctor, de* vitæ æternæ ſaturitate, *&* hominé, *Deum creatorem. Atqui iterum hîc* paratoram *accipi pro apparatu, rectè adnotauit Rhenanus. Sunt etiam Tertullianica:* quâ homines, *&:* quâ Iudaici. *Pulcrè denique explicat:* antè iam vocatos ad cœnam per patres, admonendos autem per Prophetas, *ſeruos nẽpè, quos miſit hora cœnæ dicere vt venirent.*

503. Excuſant ſe inuitati, &c.] *Non ſolùm vulgatus Interpres, ſed etiam Auctor legit:* Excuſant; *eleganter, vel ipſo Eraſmo teſte, quòd adductâ cauſſa recuſarent venire.*

504. Qui pertinentiſſimè ad hanc parabolam per Hieremiam: Audite, inquit, &c.] *Omninò diſtinguendus ſic eſt hic locus. Citat autem Hierem. cap. 7. & 11. iuxta LXX. tum hîc, tum in ſequenti huius parabolæ expoſitione; præterquàm quòd legat:* in iis quæ cõcupierunt corde ſuo malo, *pro eo quod habetur Græcè & Latinè: in deſideriis cordis ſui mali.*

505. Agrom emi (*Græcè* ἀγρὸν) & boues mercatus ſum, & vxorem duxi, &c.] *Tres diuerſorum excuſationes coniungit ſimul, vt ad verba transſeat Hier. 7. nempè illa:* Et emiſi ad vos omnes famulos meos Prophetas (*nam ſic lego ordine transpoſito*) die, & ante lucem, *Græcè* καὶ ὄρθρȣ, *quod vnica voce vertit Latinus Interpres LXX. diluculo.*

506. audiit, &c.] *In hoc differt à LXX. quòd ſingulari numero legat quæ illi plurali, & quòd:* collum, *trãſferat* τϱάχηλον, *quod alij: ceruicem.*

507. Hoc vt patrifamiliæ renuntiatum eſt, motus tunc (benè, &c.) mandat de plateis & vicis ciuitatis facere ſublectionem, &c.] Motus *accipitur pro: iratus, bis hoc loco, & ſimiliter* moueri, *pro iraſci. An autem iram propriè Deo adſcripſerit Auctor, néne, vide noſtra Prolegomena.*

508. Numquid ſolitudo factus ſum domui Iſraëlis? &c.] *Apud LXX. immò & Hebraicè ac Chaldaicè legitur dumtaxat:* Iſraëli, *ſed paraphraſticῶs vertitur ab Auctore:* domui Iſraëlis. *Propriè verò ab eo vertitur:* terra in incultum derelicta, *pro eo quod Græcè eſt* ἡ γῆ κεχερσωμένη, *pro quo Latinus LXX. Interpres: terra plena ſentium. Atqui illud:* Itaque miſit, *&c. explicatio eſt verborum Lucæ præcedentium; non verò ipſa verba Lucæ.*

509. Dehinc loco abundante, præcepit etiam de viis & ſepibus colligi, &c.] *Iſtud rectè de nobis, id eſt gentibus, interpretatur Auctor.*

510. Auertam faciem meam ab eis, & monſtrabo quid (*nempè erit*) illis in nouiſſimis, &c.] *In his verbis Deuter. 32. ſolùm differt à vulgato Interprete Latino LXX. quòd vertit:* obæmulati ſunt, *&:* obæmulabor, *quod Græcè eſt* παρεζήλωσαν, *&* παραζηλώσω, *pro quo alij: prouocauerunt, & prouocabo; & voces Græcas* παρώργισαν *ac* παροργιῶ, prouocauerunt in iram, *ac:* prouocabo in iram, *pro eo quod ille: irritauerunt, & irritabo. Vtrumque illa ſignificant.* Genitura *autem (vel Rhenano teſte) iterum accipitur pro generatione.*

511. De qua illos guſtaturos negat Dominus, &c.] *Etiam hoc ex Luca, interpretatur Auctor, de reiectione Iudæorum; id comprobans loco ſæpè citato Iſai. 1.*

512. Planè ad hoc ſecundò vẽturus eſt, vt gentibus prædicet, &c.] *Iſtud prorſus ex ſententia Marcionis dicit; quod illi quaſi concedit per Ironiam, vt ad alia properet.*

513. Interea qui cœnæ iſtius vocationẽ in cœleſte conuiuium interpretaris, &c.] *Non reiicit, ſed etiam accommodat aduerſus Marcionẽ ſenſum ſecundum huius parabolæ:* de conuiuio cœleſti ſpiritalis ſaturitatis & iocunditatis, *id eſt: de Euchariſtiæ ſacramento, in quo ex ſumptione corporis Domini,* ſpiritalis ſaturitas & iocunditas *nobis accedunt.*

514. terrenas promiſſiones vini, & olei, & frumenti, & ipſius ciuitatis, &c.] *Vetus Teſtamentum eiuſcemodi promiſſionibus ita ſcatet, vt ſuperfluum foret ad marginem vnam aliquam ſcripturã adnotare. Atqui*

plurima adhuc verba Domini Lucæ 14. omittit Auctor, fortaßis quòd propriè aduerſus Marcionem non militarent.

Cap. XXXII.

515. Ouem & dragmam perditam quis requirit? &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De oue & dragma requiſitis & inuentis, ex cap. Lucæ xv. *Vbi pulchrè & ouem & dragmam requiſitas & inuentas, hominem interpretatur; tribus duntaxat verbis (quod aiunt) eam & recenſens, & explicans; quòd alibi (nempè ſuprà Tom. 2. lib. de Patientia cap. 12.) latiùs de oue tractauerit; & de dragma, ſeu:* didragma, *ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 15. vbi vide Adnotationes noſtras num. 74.*

516. Atque adeò illius eſt exultare de pœnitẽtia peccatoris, &c.] *Hîc videtur* Deo *adſcribere* exultationem de pœnitentia peccatoris, *quam Lucas Angelis Dei adtribuit; non enim angelorum, ſed Dei dictum fuit illud ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnitentia ſatis explicatum: Malo pœnitentiam peccatoris, quàm mortẽ; quod partim ex cap. 18. partim ex 33. Ezechielis deſumptum ibidem adnotauimus num. 17. Atqui cur reliqua huius capitis Auctor non proſequatur, reddit rationem Epiphanius Confut. 42. Reſcidit enim (inquit ille) Marcion totam.* parabolam duorum filiorum, eius qui accepit partem paternorum bonorũ, & prodigaliter conſumpſit, & alterius, *&c. Quam interim adlegatam habes ab Auctore ſupradicto loco lib. de Pœnitentia.*

Cap. XXXIII.

517. Quibus duobus Dominis neget poſſe ſeruiti, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* De duobus Dominis, Deo & Mammona; ac de dicto Domini: Lex & Prophetæ vſque ad Ioannẽ, ex cap. xvi. Lucæ. *Atqui iſtud per præoccupationẽ adfert ante alia, quæ initio capitis huius Lucæ habẽtur; eo quòd faciãt illa ad explicationem* duorum Dominorum; *quos perperàm Marcion interpretabatur* Deũ creatorem & Deũ ſuũ. *At Chriſtus ipſe alios ſe intelligere declarat:* Deum proponens & Mammonam, *quum ſubdit, ſicut infrà etiam citatur ab Auctore:* Non poteſtis Deo ſeruire & Mammonæ.

518. quia alterum offendi ſit neceſſe, alterum defendi, &c.] *Non ſunt hæc verba Euangeliſtæ, ſed Auctoris, quæ colligit tum ex communi euentu rerum, tum partim ex Euangeliſtæ verbis: Aut enim vnum odiet, & alterum diliget, aut vni adhærebit, & alterum cõtemnet. Eum enim quem odimus & contemnimus, offendimus facilè,* ab eo abſiſtentes (*vti interpretatur ſuprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 12.*) *quẽ autem diligimus, cuique adhæremus, defendere ſolemus &* manum tradere, *vti ſuprà loquitur.*

519. ſecundum ſerui illius exemplum, qui ab actu ſummotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in ſubſidium ſibi, &c.] *Hîc adtingit paucis parabolam villici, ſiue* οἰκονόμου, *quem generali nomine* ſeruum *vocat, quem* ab actu ſummotum *rectè interpretatur Rhenan. ab officio ſummotum, adempta illi adminiſtratione, eo ſenſu, quo ſuprà cap. 29.* Actores *&* Actum, *voces Iureconſultorum, expoſuit. Qui etiam:* cautiones, *ſyngraphas interpretatur; nam Græcè* τὸ γράμμα *legitur bis apud Lucam.*

520. Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniuſtitiæ, &c.] *Dum* Mammonam, nummum *Auctor interpretatur, intelligit ipſas diuitias; nam* mammona *B. Hieron. teſte Epiſt. ad Hedibiam, quæſt. prima, diuitias, eáſque iniuſtas ſignificat, vox Syriaca, non Hebraica; quare & addi à Chriſto:* iniuſtitiæ.

521. Cui famulatam videns Phariſæorum cupiditatem amentauit hanc ſententiam, &c.] *Hîc omninò nouam periodum incipimus. Atqui* amentauit *rectè Rhenanus interpretatur, iaculatus eſt, emiſit, vt ab* amento, *id eſt, loro deductum ſit verbũ:* amentare. *Nam & alteri codici MS. Vatic. adiuncta erat hæc ad marginem expoſitio* amentauit, *id eſt, ab amento librauit, ſeu vibrauit. Facit ad intellectum illud Senecæ in Hippolyto:* Amentum *digitis tende prioribus, & totis iaculum dirige viribus.* Amenta *enim (inquit Feſtus) quibus vt mitti poßint, vinciuntur iacula, quia aptãtes ea ad mentum trahunt.*

522. Irridebant denique Phariſæi pecuniæ cupidi, &c.] *Vertit propriè:* pecuniæ cupidi, *quod Græcè eſt* φιλάργυροι. *Atqui ex vtroque MS. Vatic. cod. ſecuti etiam veſtigia primæ aditionis, legimus:* Quid? nũc potius, *pro:* Quin nunc, *&c.*

523. quomodo dictum: Si in mammona iniuſto fideles non extitiſtis, quod verum eſt, quis vobis credet? &c.] *Prorſus ſic legimus & caſtigamus, quod corruptè legebatur:* quomodo dictum ſit: In Mammona, *&c. nam!* Si, *legitur apud Lucam iuxta æditiones omnes, tam Græcam & Latinam, quàm Syriacam, & ſenſus ipſe id requirit. Iſtud autem iterum tranſponit pro ſuo inſtituto; nam præmittitur apud Lucam illi, quod hîc priùs poſuit Auctor de Phariſæis. Atqui* τὸ ἀληθινὸν, *id eſt:* quod eſt verum, *opponit Chriſtus* iniuſto; *&* credet *accipitur pro:* committet, *nam & Græca vox* πιστεύσει, *etiam illud ſubinde ſignificat.*

524. Et ſi in alieno fideles inuẽti non eſtis, quod meum eſt quis dabit vobis? &c.] *Hoc valdè mirum, quomodo non modò legat, ſed & explicet Auctor:* quod meum eſt, *quum tamen Græcè ſit:* ὑμέτερον, *& etiam Interpres Syriacus, ac B. Cyprianus lib. de opere & eleemoſynis legant:* quod veſtrum eſt.

525. Si autem & iuſtificantes ſe coram hominibus Phariſæi, &c.] *Intelligit illud Chriſti ad Phariſæos: Vos eſtis qui* iuſtificatis vos coram hominibus; *quod, & ſequentia, pulcrè iam olim per Prophetas Iudæis improperata eſſe, oſtendit.*

526. Miſer homo qui ſpem habet in homine, &c.] *Quum Græcè ſit Hier. 17.* ἐπικατάρατος, *pro quo omnes Interpretes, & ipſe alicubi ſuprà Auctor:* Maledictus; *hîc,* miſer, *tranſtulit, ex conſequenti, quòd miſeri ſint qui maledicti & execrabiles.*

527. Si & adiicit: Scit autem Deus corda veſtra, illius Dei vim commemorabat, qui lucernam ſe pronuntiabat, &c.] *Caſtigamus:* Si, *pro:* Sic, *ex altero Vatic. MS. cod. & ſupplemus:* qui lucernã ſe pronuntiabat, *nempè quum ſic dixit Hier. 11. 17. & 20.* ſcrutantem renes & corda; *quod quidem etiam legitur Pſal. 7. Sed ſolet perſiſtere Auctor in citatione eiuſdem alicuius Prophetæ; at cœpit citare Hieremiam. Fortaßis etiam adludit ad illud Sophon. 1. Scrutabor Hieruſalem cum* lucerna.

528. quod elatum eſt apud homines, peroſum eſt Deo, &c.] *Etiã hîc ſenſum potius reddit quàm verba, quum Græcè ſit hodie* βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ; *quamquam interim paulo aliter lectum olim fuiſſe, apparet ex tranſlatione Syriaca, quæ habet:* abominationi eſt; *quod accedit ad lectionem Auctoris.*

529. in omnem contumelioſum, &c.] *Græcè eſt*

Iſai. 2.

Digitized by Google

Iſai. 2. ὅτι πάντα ὑβριστὴν, quod vertit Latinus LXX. Interpres: arrogantem; Auctor verò: contumelioſum, magis propriè.

530. Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem, ex quo regnum Dei adnuntiatur, &c.] Frequentiſſimè hanc ſcripturam adlegauit Auctor aduerſ. Marc. hoc ipſo libro, eo quòd eam citaret pro ſe Marcion; ſed pulcrè deducit, etiam Ioannis aduentum prædictum à Creatore, tum hîc tum alibi. Quid? quòd Epiphan. Confut. 43. inde probet, eundem eſſe Deum Creatorẽ & Deum Chriſti; quòd, nominans Legem & Prophetas, neque iniquitatẽ illis adſcribens, eidem teſtimonium præbeat. Atqui Epiphan. magis clarè vertit: ex eo tempore; nam Græcè eſt apud Lucam: ἀπὸ τότε, & Auctor obſcurius: ex quo.

531. Nam & ſi probauimus, &c.] Adludit ad cap. 1. huius lib. 4. de veteribus & nouis; item ad XVIII. de Ioanne oſtẽſo à Prophetis præparatore viarum Domini.

532. vt vnde magis probetur, &c.] Aut quæſitiuè (inquit Rhenanus) legenda ſententia: aut in vnde ſubaudiendum, Nihil ſit: vt nihil ſit vnde magis probetur, &c. Verùm habet neſcio quem ſuum modum in vſu huius Aduerbij: Vnde.

533. Tranſeat igitur cœlum & terra citiùs, &c. quàm vnus apex verborum Domini, &c.] Videtur non legiſſe Auctor quod apud Lucam eſt: cadere, Græcè πεσεῖν; Item ex propoſito vertiſſe verborum Domini, quod alij: de lege; vt oſtendat conſonantiam verborum Domini, tã in lege noua, quàm in veteri. Ad quod pulcrè adeò adaptat verba Iſai. 40.

CAP. XXXIIII.

534. Sed Chriſtus diuortium prohibet, &c.] Titulum capiti huic impoſuimus: De diuortio prohibito, atque adeò coniugio adprobato, & de inferis ac ſinu Abrahæ; ex eodem cap. XVI. Lucæ; vbi pulcrè iterum defendit cõiugium aduerſus Marcionem, quomodo ſuprà lib. 1. cap. penult. Sunt interim priora hæc verba, vſque ad: Planè, &c. verba Marcionis, obijcientis diuerſitatem legis & Euangelij, in eo quòd Chriſtus diuortium prohibet, quum Moyſes repudium permiſerit. Sed pulcherrimè reſpondet Auctor ex Euangelio Matthæi 19. vbi Chriſtus dicit: propter duritiam cordis ipſorum præcepiſſe Moyſen repudium dari; à primordio autem non fuiſſe ſic. Atqui diuortium propriè accipi ab Auctore pro tali diuortio, quo quis dimittit vxorem, & alteram ducit, patet ex explicatione ſimilium verborum Chriſti; alioquin ob fornicationem permitti diuortium, id eſt ſeparationem coniuctus, patet dicto cap. 19. Matthæi.

535. Qui dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium commiſit; qui dimiſſam à viro duxerit, æquè adulter eſt. Vt ſic quoque, &c.] Omninò caſtigandũ duximus: adulterium commiſit, pro: committet; tum quòd ita legatur, iuxta aditiones omnes, aut ſaltem: committit; tam hîc quàm Matth. 5. & 19. tum quòd infrà hoc eodem capite idipſum ſic citetur ab Auctore.

536. & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam, &c.] Vertit Auctor hoc paraphraſticũs, pro eo quod eſt apud LXX. Deuter. 24. & erit, ſi non inuenerit gratiam coram eo. Omittit etiam voculam: &, quæ interiicitur à Moyſe; vt ne ſuſpenſam teneat ſententiam. Legit item ſingulari numero: in manu eius (ſic enim lego cum 2. Vatic. MS. cod. pro: in manum) quemadmodum ex Hebræo Latinus Interpres, & Chaldæus paraphraſtes, pro eo quod illi: in manibus eius.

537. Non enim recepiſti illud quoque Euangelium eiuſdem veritatis, &c.] Agit de Euangelio Matthæi, quod reiiciebat Marcion, vbi cap. 19. leguntur verba ſequentia. Nam lego imprimis, ſicuti vbique Tertullianus: in carnem vnam, pro: in carne vna; deinde, ſecutus veſtigia alterius Vatic. MS. cod. homo non diſiunget, pro eo quod interrogatiuè legebatur dumtaxat: homo diſiunxerit? tum quòd Græcè ſit μὴ χωριζέτω, & Latinè ac Syriacè: non ſeparet; tum quod infra Auctor Tomo 5. lib. de Monog. legat bis: homo non ſeparabit; & verò etiam Patres omnes, negandi particulam legunt. Eſt autem mira phraſis: patrem geſtans eum, pro: patrem agnoſcens. Paulopòſt cũ Sixto Senenſi Biblioth. ſancta lib. 6. cap. 81. omittimus: dimiſſam, legentes dumtaxat: ex ea vtique cauſſa, qua non licet dimitti; pro quo clarius eſſet, ſi legeretur: dimittere; ſed illud redolet etiam phraſin Tertullianicam. Porrò quidam putãt errorem eſſe in Tertulliano, quòd hîc dicat Chriſtũ conditionaliter feciſſe diuortij prohibitionem, & cetera quæ hîc ſequuntur; ſed ſaluo melioris iudicio, non tam in illo videtur errare, quàm in eo quod infrà ſequitur, vbi videtur diuortium ex cauſſa adulterij ita licere, vt poſſit vir alteram vxorem ducere. De quo an id ſenſerit Auctor nécne, latiùs in Prolegomenis inter eius paradoxa.

538. nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptiſmatis & Euchariſtiæ admitteos, &c.] Peſtilentiſſima hîc ad marginem neſcio à quo addita eſt adnotatio, in omnibus quæ exſtant hactenus Tertulliani æditionibus: Baptiſma & Euchariſtia duo ſacramenta primitiuæ Eccleſiæ; tamquam ſi primitiua Eccleſia non niſi duo illa agnoniſſet ſacramenta, quemadmodum hinc probare nituntur Magdenburgenſes, & plerique noſtræ tempeſtatis hæretici. Loqui enim Auctorem, non de omnibus Eccleſiæ ſacramentis patet ex circumſtantiis contextus; vtpotè qui agat ſolùm de ſacramentis, quibus fideles ſeu Chriſtiani fiunt, antea infideles, quippè quum Marcion nec coniungeret per nuptias marem & fœminam, nec alibi (id eſt, in infidelitate) coniunctos ad ſacramentum baptiſmatis & Euchariſtiæ admitteret, niſi inter ſe coniurarent aduerſus fructum nuptiarum. Qui vt mentem ſuam magis aperiret (quòd ſciret ea ætate illa coniungi ſolere in baptiſmo inſeparabiliter, ſicuti ſuprà latiùs Tom. 2. num. 1. inter baptiſmi ceremonias) baptiſmum & Euchariſtiam; non ſacramenta, ſed ſacramentum (iuxta tam excuſos quàm MS. codices omnes) appellat. Solet quidem & tertium ſacramentum baptiſmati coniungi Manuſimpoſitionis, ſeu Confirmationis; ſed (ſicuti ibidem adnotauimus) non niſi quãdo Epiſcopus baptiſma celebrabat. At verò Marcion (quum Epiſcopus numquam fuerit, ſed presbyter dumtaxat) non poterat niſi duo illa priora in Baptiſmo coniungere; quo fit vt illum hîc adlocutus Auctor, non niſi duorum faciat ſacramentorum mentionem. Hanc autem huius loci explicationem (meo quidem iudicio, vt ſic loquar, peremptoriam) acceptam debeo B. Auguſt. qui lib. 3. de peccat. mer. & remiſſ. cap. 12. vbi: Illud, inquit, ſine dubitatione tenendum, quæcumque illa ſanctificatio ſit (de qua Apoſtolus 1. Cor. 7.) non valere ad Chriſtianos faciendos, atque ad dimittenda peccata, niſi Chriſtiana & eccleſiaſtica inſtitutione & ſacramentis efficiantur fideles. Certè Auctorem plura agnouiſſe ſacramenta; immò eodem cap. 40. lib. de Præſcr. aduerſ. hær. ſex numero (nẽpè; Baptiſmatis, Pœnitentiæ, Confirmationis, Euchariſtiæ,

Digitized by Google

Ordinis & Nuptiarum) docuimus ibidem, num. 240. 241. 243. 244. 245. *&* 246. *vbi hauddubiè etiam ad ſeptimum extremæ Vnctionis adluſiſſet ſacramentum, ſi* in myſteriis Mithræ, in quibus diabolus ſacramēta Dei æmulabatur, *aliqua etiam fuiſſet adhibita vnctio; Et tamen, fortaßis ad illud adludit eiuſdem libri cap. 41. quum adfirmat* mulieres hæreticas (*nempè Marcionis & ſimilium ſectatrices, vel Epiph. teſte hær.* 42.) non ſolùm tinguere, *ſed etiam* curationes repromittere, *quas ferè per vnctionem fieri ſolitas, omnibus hiſtoriarum lectoribus ſatis manifeſtum eſt.*

539. aduerſus fructum nuptiarum, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) liberorum procreationem. Sic ſuprà, c.* 23. Ipſum quoque fructum, *inquit*, connubij benedicendo promiſit, qui de infantia primus eſt. *Hoc ipſum enim ſignificat Auctor, quod dixit, loco initio huius capitis citato:* Non tinguitur apud illum caro, niſi virgo, niſi vidua, niſi cœlebs, niſi diuortio baptiſma mercata.

540. Sed nec tuum Apoſtolú ſinere, &c.] Marcionis Apoſtolum *vocat, ſicuti ſuprà etiam non ſemel; quòd ille inter ceteras etiam 1. Epiſt. ad Corinthios retineret & agnoſceret; adludens hîc ad illud 1. Cor. 6. Tollens ergo membra Chriſti, faciam mēbra meretricis: ſiue:* proſtitutæ, *vti hîc Auctor. Subauditur autem (vti ante me Rhenan.) conſtat, vel certum eſt.*

541. iuſtitia diuortij, &c.] *Hîc videtur illorum fauere ſententiæ; qui, etſi per ſe mala res eſſet* diuortium, *tamen ex quo per Moyſen permiſſum fuit,* iuſtum *atque adeò licitum fuiſſe* diuortium *volunt. Verùm ſi ſequentia diligenter inſpiciantur, illud ſolùm intelligitur permiſſum*, ſi inuentum fuerit in muliere negotium impudicum; *pro quo facit etiam Propheta Malach.* 2. *quam mox citat iuxta* LXX. vxorem iuuentutis tuæ non dimittes. *Cui addi pòteſt, quod ibidem ſubiungit Propheta: Sed ſi odio habens dimiſeris eam, dicit Dominus Deus Iſraël, operiet impietas cogitationes tuas.*

542. Qui dimiſerit, inquit, vxorem ſuam, præter cauſſam adulterij, &c.] *Siue legas, ſicut hîc habetur:* præter cauſſam adulterij, *ſiue vti mox:* præter ex cauſſa adulterij: *conſtat citari hîc cap. Matth. 5. non 19. vtpotè quum priori loco legatur:* παρεκτὸς λόγου πορνείας, *id eſt: præterquàm cauſſa adulterij, poſteriori verò dūtaxat:* εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, *id eſt: niſi ob fornicationem. Pro quo* adulterium, *magis propriè vertit Auctor tum hîc, tum infrà Tom. 5. lib. de Monog. quamquam enim generalis ſit vox Græca ad cuiuſuis generis proſtitutam pudicitiam, certè apud Euangeliſtas* adulterium *ſignificat. Auctor verò vbique* adulterium *pro fornicatione transfert, fortaßis quòd hæc vox poſterior, Latinis minus adhuc nota, poſterioribus ſæculis magis vſitata, deriuata à fornice, quæ pro lupanari à Iuuenali iam olim vſurpatur, eo quòd ferè in fornicibus habitarent meretrices. Atqui:* præter *(inquit Rhenan.) vſurpat Aduerbialiter, pro præterquàm, vt ſuprà cap.* 24. præter oneribus conſparſionum (*id eſt: præterquàm oneribus conſparſionum*) offarcinatam.

543. eum qui ex compreſſione matrimonium fecerat, &c.] *Citat iſtud ſecundum* LXX. *ex Deuter. c.* 22. *vbi Græcè eſt* βιασάμενος, *quæ vox* compreſſionem, *ſiue violentam mulieris violationem ſignificat, quod adeò vocat deinceps:* ex violentia coactū matrimonium, *quòd cogeretur compreſſam in vxorem ducere.*

544. quoquo velis latere, &c.] *De hac Prouerbiali formula, vide noſtra Prolegomena.*

545. habens radicem ex eadem Ioannis mentione, &c.] *Hoc vult dixiſſe apud Lucam Saluatorem poſt mentionem Ioannis, quia immediatè præceßit:* Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem. *Immò quamquam hiſtoria* exitus (*id eſt, phraſi Tertullianica: exitij, ſeu occiſionis*) Ioannis, *habeatur Matth.* 14. *& verba quæ hîc contra diuortium citantur Matth.* 19. *videtur in ea eſſe ſententia Auctor, quòd debeant ſubiungi hæc poſt narratam hiſtoriam, dictæ paßionis Ioannis Baptiſtæ.*

546. quòd aduerſus legem vxorem fratris ſui defuncti duxiſſet, &c.] *Non hunc locum* 3. *Euangeliſtarum Auctor interpretatur, quaſi ſi* Philippus frater Herodis defunctus fuiſſet; *quum apud eos Matth.* 14. *Marc. 6. ac Luc.* 3. *nulla defuncti illius mentio fiat, ſed duntaxat: Non licet tibi habere vxorem fratris tui; quod alia lege Leuitici, nempè* 18. *&* 20. *prohibitum fuerat: at vxor non vocaretur, ſi defunctus fuiſſet, ſed vidua. Atque adeò videtur mihi in hac explicatione, Montani potius ſecutus aditionem quàm Euangeliſtarum; vt ita probare poſſet ex ſcriptura, mortem repudio æquiparare; atque adeo ſicut poſt repudium, ita & poſt mortem (ſicuti latius proſequitur lib. de Monog. infrà Tom. 5.) non licere dimiſſam ducere. Verùm de eo latiùs in Prolegomenis inter Paradoxa Auctoris.*

547. quàm ſi frater illiberis deceſſerit, &c.] *Vna voce (inquit Rhenan. & in Scholiis ad marginem) reddere volunt, quod Græcè eſt* ἄπαις, *id eſt, carens liberis. Atqui adludit ad legem Deuter.* 25. Non modò permittentem, ſed & præcipientem, vt ſi frater illiberis deceſſerit, à fratre ipſius ſuppararetur (*id eſt, ſubſtitueretur*) ſemen defuncto. *Atqui lego:* adulterij figura *ex 1. cod. MS. Vatic. pro:* adulterij, *quia præcedit:* matrimoniorum.

548. diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in ſinu Abrahæ requieſcentis, &c.] *Noua eſt & hic expoſitio, ſed magis veriſimilis, & non lōgè petita,* ex eadem Ioannis mentione, *qua* diuitem Herodem, pauperem verò Ioannem *interpretatur. An autem hæc vera ſit hiſtoria, an parabola, an verò mixtum quid; vide ſuprà lib. de Anima, cap. 7. nu. 94. Atqui Epiph. Confut. 44. & 45. vrget contra Marcionem, quòd hîc fiat mentio* Abrahæ, *atque adeò malè ab illo maledictis impetatur* Abraham. *Porrò ad illud* malè meritati: *Non tam inepta (inquit Rhen.) atque inſolens eſt & antiquata vox:* meritati. *Captauit ſchema, quod vocant, ſimiliter deſinēs, nempè quia præcedit: malè tractati. Quare expungendum Gelenij ſcholion ad marginem adnotatum:* fortè maritari; *idem eſt enim (teſte Latinio)* meritati *quod: meriti.*

549. Habent illic Moyſen & Prophetas, illos audiant, &c.] *Addidit Auctor* illic *ad maiorem emphaſin, nempè in ſynagoga Iudæorum; nam neque Græcè, Syriacè aut Latinè legitur, neque etiam apud Epiphan. qui Confut. 46. etiam iſtud aduerſus Marcionem retorquet,* Moyſen & Prophetas *impugnātem. Marciō enim (vti ſequitur apud Auctorem)* illis qui Legi & Prophetis obedierint, determinabat mercedem (*ecce etiam Marcionem agnoſcentem* mercedem operum) poſitam à creatore, ſiue tormenti ſiue refrigerij (*id eſt ſolatij: nam ſic vbique accipit eam vocem Auctor*) apud inferos. Chriſti verò & Dei ſui *cultoribus* ſinum Abrahæ.

550. quæ ab inferis diſcernit Abrahæ ſinū, &c.] *Omninò ſic legi debere, pro:* ad inferos; *patet ex eo quod ſequitur:* Aliud enim inferi, vt puto, aliud quoque

Abrahæ

Abrahæ ſinus. Nã & magnũ ait intercedere (*Græcè* ἐστήρικται) regiones iſtas (*nempè* Inferos, *&* ſinum Abrahæ) profundum (*Græcè* χάσμα, *ſiue hiatum*) & tranſitum vtrumque prohibere. (*quod in compendium contraxit Auctor.*) Sed nec adleuaſſet diues oculos & quidem de longinquo, niſi in ſuperiora, *&c. vbi verba Lucæ tranſponit pro ſuo inſtituto. Atqui de* Inferis *vide ſuprà lib. de Anima, cap. 54. & 55. & Adnotationes noſtras ibidem per totum caput; de* ſinu *verò* Abrahæ *hîc latiſſimè tractat Auctor. Eſt autem rurſus phraſis Tertullianica*: in Abrahæ cenſum depurandarum.

551. Eam itaque regionem ſinum dico Abrahæ, &c.] *Ad hunc locum adluſit ſuprà lib. 3. cap. vlt. his verbis*: Sed de ſinu Abrahæ ſuo tempore. *Quod autẽ dicit*: etſi non cœleſtem, tamẽ ſublimiorem inferis; *confirmatur à B. Auguſt. Epiſt. 99. Quia, inquit, ne ipſos quidem inferos vſpiam ſcripturarum in bono appellatos potui reperire. Quòd ſi nuſquam in diuinis auctoritatibus legitur; non vtique* ſinus *ille* Abrahæ, *id eſt ſecreta cuiuſdam quietis habitatio, aliqua pars Inferorum eſſe credenda eſt; quoniam in his ipſis tanti magiſtri verbis, vbi ait dixiſſe Abraham: Inter nos & vos chaos magnum firmatum eſſe, ſatis, vt opinor, appareat, non eſſe partem, & quaſi membrum inferorum tantæ illius fælicitatis ſinum. Vbi videtur hunc locum imitatus. Quum itaque Auctor ſuprà lib. de Anima, cap. penult. & vlt. videtur ſentire*: omnes animas ad inferos commigrare, *oportet largè accipi ab Auctore* inferos: *vt complectatur etiam* ſinum Abrahæ. *Verùm de eo Auctoris Paradoxo latiùs inter Prolegomena, ſicuti etiam de eo quod ſequitur*: interim refrigerium præbituram animabus iuſtorum, donec conſummatio rerum reſurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat; *vbi rurſum habes vocem Tertullianicam*: expungat. *Lego autem iterum ex altero Vatic. MS. cod.* vindicat, *pro*: vendicat, *quia illud Tertullianicum eſt*.

552. ad quam aſcenſum ſuum Chriſtus ædificat in cœlum, ſecundum Amos, &c.] *Prorſus ſic legendum, pro*: ſecundum Oſee; *neque enim apud hunc Prophetam iſtud legitur, ſed Amos 9. & præterea ſuprà l. 3. c. vlt.* Amos, *non* Oſee *tribuitur*.

553. de quo Iſaias: Quis adnuntiabit vobis locum æternum?] *Locum hunc tandem reperi Iſai. 33. iuxta LXX. vbi B. Hieron. ex Hebræo vertit: ignem æternũ. Ibidẽ legitur illud*: Incedens in iuſtitia, loquens viam rectam, odio habens iniuſtitiam & iniquitatem.

554. cur non capiat ſinum Abrahæ dici, &c.] *Hoc verbum*: capiat (*inquit Rhenan.*) *in ſuperioribus ſæpè iam nobis occurrit. Senſus hic eſt: Cur non poſsit dici ſinus Abrahæ, &c. Sic lib. de Reſurrect. carnis, c. 26.* Terram ſanctam Paradiſum, quam & Patrum dici capiat.

555. ac candida quædam, &c.] Candida, *inquit idem, pro ſpe & exſpectatione. Veſtis erat petitorum Conſulatus, quos inde* candidatos *vocabant, vt ſuprà non ſemel adnotatum eſt*.

556. Immò, inquit, noſtri Dei monela, &c.] *Vatic. MS. 2.* monella; *ſed illud placet, quia (vti etiã adnotauit Rhenan.) hoc vocabulum in lib. de Patiẽtia vſurpauit*: Si manu quis, *inquit*, tentauerit prouocare, præſtò eſt Dominica monela. *Sunt autem hæc dicta ex perſona Marcionis vſque ad illud*: Meritò. *Atque adeò, etſi eadem apud Matthæum habeantur ſcripturæ, quas ille obiiciebat; tamen quia illud Euangelium non agnoſcebat, ſed ſecundum Lucam dumtaxat, ad marginem prorſus adnotanda citatio Luc. 9.*

557. qui de thronis deponit dynaſtas, & de ſterquiliniis eleuat inopes.] *Prius eſt in Cantico Mariæ, Luc. 7. quum legitur: Depoſuit potentes de ſede; poſterius Pſal. 112. quamquam nonnihil etiam hîc variet à Latino Interprete, ſequens exemplar Græcum, vbi legitur* ἀπὸ θρόνων.

Cap. xxxv.

558. Conuerſus ibidem ad diſcipulos, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: De verbis Domini variis, Leproſis curatis, & Phariſæorum interrogatione de regno Dei, ex cap. XVII. Lucæ.

559. Væ, dicit, auctori ſcandalorum, expediſſe, &c. ſi molino ſaxo ad collum deligato præcipitatus eſſet in profundum, quàm vnum ex illis modicis, &c. ſcandalizaſſet, &c.] *Verbis iſtis Lucæ interſerit Auctor alternatiuam*: ſi natus non fuiſſet, *ex cap. Matth. 26. vbi de Iuda id dicit Chriſtus. Vertit autem, magis paraphraſticẽ, quàm ad verbum, tum*: expediſſe (*quod lego ex vtroque Vatic. MS. cod. pro* expediſſet, *quod habebant excuſi*) *tum*: molino ſaxo ad collum deligato, *pro eo quod Græcè & Latinè, circumdato ſeu immiſſo; vbi etiam videtur magis ſequi Marc. 9. qui habet Græcè* λίθος μυλικὸς, *hoc eſt: lapis molaris, pro eo quod eſt apud Lucam & Matthæum,* μύλος ὀνικὸς, *id eſt mola aſinaria, aut mola inferior. Siue autem legas*: Exiſtima, *cum altero Vatic. MS. cod. ſiue*: Æſtima, *cum reliquis, perinde eſt*.

560. ac ſi pupillã oculi mei tangat.] *Legit Auctor*: mei; *quum Græcè ſic, Hebraicè, Chaldaicè & Latinè*: eius; *ſed quum loquatur ibi Propheta ex nomine Dei, Auctor verò hoc efferet, tamquam pronuntiatum ab ipſo Deo, nihil differt*.

561. Peccantem fratrem iubet corripi, &c.] *Siquis Græcæ voces* ἐπιτίμησον *apud Lucam, &* ἔλεγξον *apud Matth. ita & Latinæ voces, corripere, & increpare, pro iiſdem habentur ab Interpretibus*.

562. traductione traduces proximum tuũ, &c.] *Sic legendum ſine noua periodo, quia legitur eodem verſu 16. Leuit. 19. Omiſſa etiam iuxta alterum cod. Vatic. MS. vocula*: non, *vtpotè quæ neque ibi legitur in vllis exemplaribus; ad inſtitutum alioqui faceret hæc ſcriptura, in qua Interpres Latinus LXX. vertit: correptione corripies. Quum autem Auctor adiicit*: vtique & fratrem, *confirmat eorum ſententiam, qui locum hunc de fratre eiuſdem fidei intelligunt*.

563. qui pecora quoque fratris tui, &c.] *Quod Exod. 23. legitur de boue & ſubiugali (id eſt*, pecoribus) *inimici, ex conſequenti Auctor de* fratre *interpretatur, id eſt, ſicuti modò dixi, eiuſdem fidei homine, ſiue inimicus ſit, ſiue amicus*.

564. Sed & veniam des fratri in te delinquenti iubet, etiam ſepties, &c.] *Quia* ἄφες *amphibolum eſt ad dimittere, pro emittere, & pro abſoluere; trãſferre maluit Auctor*: veniam des.

565. Nec petenti eam præſtes mandat, ſed & nõ petenti, &c.] *Ita explicat hunc locum Auctor, vt nemo putet veniam præſtandam niſi petenti, eo quòd ille videtur ſolummodò loqui de eo qui dicit: Pœnitet me; id colligens ex verbis præcedentibus Leuitici*: fratris malitiæ ne memor ſis. *Atqui legimus prorſus ex vtroque Vatic. MS. cod.* præſtes, *pro*: præſtans.

566. Lex leproſorũ, &c.] *Quaſi aliud agens tranſit ad* curationem decem leproſorum, *prætermiſſis*

iis quæ intermedia ſunt, eo quòd illa reſciderit Marcion; ſicuti teſtatur Epiphan. aduerſus eundem Confut. 47. de eo quod habet Lucas: Dicite: inutiles ſerui ſumus; quod debuimus facere, fecimus.

567. moroſitatem Legis, &c.] Sic (inquit Rhenan.) lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 40. Nónne manifeſtè diabolus, inquit, moroſitatem illam Iudææ imitatus eſt? vbi vide Adnot. noſtras, n. 251.

568. quos tantummodò ire iuſſos, vt ſe oſtenderét ſacerdotibus, in itinere purgauit, &c.] Etiam hîc adnotat Epiphanius Marcionem multa reſcidiſſe, & alia pro aliis feciſſe, & imprimis legiſſe: Dimiſit ipſos dicens: oſtendite vos ſacerdotibus, pro eo quod aliæ æditiones omnes: Quos vt vidit, dixit: Ite, oſtédite, &c. Eſt autem iterum illud Tertullianicum: remediatore languorum, item: retractari, pro: tractari, &: quâ propria, & paulepòſt: remediantis, &: decucurriſſet, & rurſum hoc eodem capite: remediauit, &: remediati.

569. Sed eiuſmodi & alibi iam dicta ſunt, in documento ſuperiore, &c.] Suprà, nempè c. 9. vbi tractatur curatio alterius leproſi, Luc. 5. Hinc addit: Núc etſi præfatus eſt, nempè Chriſtus ſuprà. Quod quidem etiam illic tractatur, ſed hîc repetitur; eo quòd (Epiphanio teſte vbi ſuprà) hîc repetebat Marcion: multos leproſos fuiſſe in diebus Helizæi Prophetæ (&, enim intermedium, ibi ſuperfluum erat; at hîc adiiciendum) & neminem eorum purgatum niſi Naaman Syrum; ad cuius mundationem refertur, quod mox ſubiungitur: etiã ædito documento. Sunt autem etiã Tertullianica: elimatorem, ab elimando (inquit Rhenan.) & expoliendo; viderit; &: opinioſus, id eſt (Rhen. interprete) ſiniſtræ opinionis.

570. Sed cur priſtino leproſo nihil tale præcepit, &c.] Nempè: Vade, oſtende te ſacerdoti. Intelligit autẽ vnum illum, qui priſtinus leproſus, iam verò ſolutus à lepra, ad Chriſtum reuerſus gratias Deo reddidit; quem mox Samariten fuiſſe ex eodem Luca commemorat. Cuius rei pulcrè cauſſam declarat, poſt multam eius rei tractationem: quod ex fide iam iuſtificandos ſine legis ordine remediauit.

571. Samaria autem deſciuerat ab Iſraële, &c.] Hiſtoriã hanc habes 3. Reg. 11. & 12. quando per Achiam Prophetam, (id eſt illius Prophetiã) Hieroboam, decem tribus (nam ſic prorſus legendum, pro eo quod erat mendoſiſſimè: nouem) collocauit apud Samariam. Atque adeò vbi dicitur hîc: deſciuerat ab Iſraële, intelliguntur XII. tribus Iſraëlis; inter quas ſciſmate facto, vnam, nempè tribum Iuda Dominus reſeruauit Reboamo; cui quia adhæſit etiam tribus Beniamin, dumtaxat decẽ tribus ſecutæ dicuntur Hieroboam. Fortaſſis legendum, ſicuti partim ſuprà l. adu. Iudæos cap. 3. & lib. 3. adu. Marc. c. 13. deſciuerat à Deo Iſraëlis; Sed noluĩ quid immutare contra MS. cod. fidem, quandoquidem ſenſus aliquis elici queat. Porrò per præoccupationem dicit Auctor: decem tribus collocatas à Hieroboam apud Samariã; nam primùm Amri, Rex Iſraël ab ipſo quintus (ſicuti eſt 3. Reg. 16.) emit poſſeditque mõtem Samariæ à Semmer domino montis duobus talentis argenti, & vocauit nomen montis, quem ædificarat, in nomine Semmer domini montis Samariam; ex quo tempore, quia Reges Iſraël ibi reſidere conſueuerunt, dicuntur tribus decem Iſraël collocatæ apud Samariã; nempè à ſucceſſoribus Hieroboam.

572. Næ tu maior ſis, &c.] Per diphthongũ prorſus videtur legendũ Næ, quia id requirit ſenſus lectionis Auctoris; quam etiam hîc peculiarem habet, quum legatur Ioan. 4. iuxta æditiones omnes: Numquid tu es maior patre noſtro Iacob, &c. Variat etiam aliquantulum in eo quod conſequenter citat: Patres noſtri, &c.

573. Itaque qui & per Amos: Væ, dixerit, eis qui confidunt in monte Samariæ, &c.] Sic planè reſtituendus hic locus pro eo quod erat: per Iſaiam; neque enim apud illum vſquam hæc ſcriptura inuenitur, ſed Amos 6. ſiue iuxta diſtinctionem B. Hieron. in Commẽt. ſub finem c. 5. Illud autem: quoniam ex Iudæis ſalus, iterum adfert ex cap. 6. Ioan. quod explicat: quoniã tota promiſſio tribui Iuda Chriſtus fuit. Elegãter autem vocat Iudæam matricem religionis, ſicuti ſuprà l. de Præſcript. adu. hær. c. 21. Eccleſias Apoſtolicas matrices fidei; & rurſũ voce ſolita: expungendã, vtitur.

574. Ideò: Fides tua te ſaluum fecit, audiit, &c.] Quomodo ſimiles locos intellexerit Auctor, vide ſuprà c. 18. num. 265. & infrà quoque capite ſequenti. Et verò non aliter etiam hîc id explicat, dum non ſimpliciter fidei illius leproſi curati meminit, ſed quòd intellexerat, verã ſe Deo omnipotenti oblationem, id eſt, gratiarum actionem (ita frequenter appellari ab Auctore ſacrificium Chriſtianũ ſuprà adnotauimus, Tom. 2. lib. de Orat. num. 1.) apud verum templum & verum Põtificem eius Chriſtum facere debere. Quare & tolerari hîc poterat adnotatio marginalis: vera oblatio, dũ de oblatione gratiarum actionis, id eſt Euchariſtica, locum hunc intelligimus.

575. Sed nec Phariſæi poſſunt videri, de alterius Dei regno conſuluiſſe Dominum, quando venturum ſit, &c.] Pergit in verbis Lucæ, commemorans etiam reſponſum Chriſti; Non venit, inquit, regnũ Dei cum obſeruatione; Nec dicunt: Ecce hîc, ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos eſt; vbi confirmatur lectio caſtigatiorum codicum Latinorũ vulgati Interpretis: venit, conformiter Græcæ voci ἔρχεται, pro eo quod alij & Syrus Interpres: veniet. Secũdum quam lectionem, iterum mox ſupplemus: intra vos eſt.

576. ſecundum Antitheſeis noſtras, &c.] Iſtud addit, eo quòd præcipuum ſit huius libri argumẽtum, loco Antitheſeon veteris & noui Teſtamẽti, quas ædiderat Marcion, à contrario ſenſu, per Antitheſes, hoc eſt, oppoſitas Moyſi & Chriſti ſententias, concordiam probare vtriuſque Teſtamenti.

577. Præceptum, inquit, excelſum non eſt, &c.] Rectius ſic vertit quod Græcè eſt Deuter. 30. ὑπέρογκος, quàm Latinus Interpres LXX. graue non eſt; & magis accõmodè ad ſenſum vtrobique: vt dicas, quàm ille ad verbum: dicens, ſcil. Auditum illud faciemus, pro quo ille: Audiẽter. Atqui quũ Græcis ſit tum hîc, tum Rom. 10. τίς ἀναβήσεται, & hîc: λήψεται, & correſpondeant ex Hebræo & Chaldæo voces Latina & noui Teſtamenti Syriaca; prorſus caſtigandum duximus: aſcendet in cœlum, & deponet (partim iuxta alterum Vatic. MS. cod.) pro eo quod erat: aſcẽdit, &: deponit; maximè quum ſequatur: transfretabit & ſumet. Diſtinguimus etiam ſequentia hoc modo: Hoc erit: Non hîc nec illic; ecce enim, &c.

578. Dicens enim: Filiũ hominis antè multa pati & reprobari oportere, &c.] Omittit hîc quod Marcioni obiicitur ab Epiphanio Confut. 49. Venient dies quando concupiſceris videre vnum diem filij hominis. Vertit autem: antè, quod eſt Græcè πρῶτον, & explicat: ante aduentum ſuum, de quo illud præmiſerat

Digitized by Google

miſerat Lucas; vbi addens: in quo & regnum ſubſtantialiter reuelabitur, *adludit ad illud quod ſub finẽ capitis ſequitur in Luca. Filius hominis reuelabitur. Eſt verò illud Tertullianicum*: Reprobari autem habens. *Siue autem*, excerpſit, *legas cum altero Vatic. MS. cod. ſiue* decerpſit *cum aliis, non refert.*

579. quem & in lapidis, & in petræ, & in mõtis figura portenderet, &c.] *Quamquam pluribus ſcripturæ locis*, in lapidis & petræ, & mõtis figura, Chriſtus portendatur, *ſufficit nobis eos locos adnotare, quos alibi ea de re citat Auctor; quare de* lapide *adſcripſimus ad marginem, Iſai. 8. de* petra, *1. Cor. 10. & de* monte, *Dan. 2. vbi nempè legitur: lapis de monte præciſus, qui percuſſerat ſtatuam factus mons magnus.*

580. cur eũ diebus Noë & Loth cõparat, &c.] *Tribus verbis effert, quod pluribus habet Euangeliſta:* de aduentu filij hominis comparato diebus Noë & Loth; *etiam illud.* Mementote vxoris Loth, *in Marcionem pro iudicio Dei retorquens.*

CAP. XXXVI.

581. Nam & orandi perſeuerãtiam & inſtantiã mandans, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De Parabolis, Iudicis, & Phariſæi ac Publicani; reſponſione ad adoleſcentem diuitem, & de cæco curato; ex cap. XVIII. Lucæ. *Adludit autem hîc ad ipſa verba Lucæ quæ præmittit priori parabolæ: Dicebat autem &* parabolam *ad illos, quoniam oportet ſemper orare, & non deficere.* Parabolam, *inquam*, iudicis coacti, audire viduam inſtantia & perſeuerantia interpellationũ eius; *vbi iterum tribus verbis integram parabolam complectitur, adiungens etiam explicationem parabolæ, quum ſubiungit:* facturũ Deum vindictam electorũ ſuorum, clamantium ad eum die ac nocte.

582. Et tamen, quum templum creatoris inducit, &c.] *Etiam hîc paucißimis hiſce verbis proſequitur alteram parabolam, qua* duos adorantes (in templo *nempè*) diuerſa mente deſcribit, Phariſæum in ſuperbia, publicanum in humilitate; ideòque alterũ reprobatum, alterum iuſtificatum deſcendiſſe.

583. in humilitate, vt adleuatorem humilium; non in ſuperbia, vt deſtructorem ſuperborũ, &c.] *Adludere mihi videtur ad illud Chriſti: Omnis qui ſe humiliat, adleuabitur, & qui ſe exaltat, humiliabitur; ſiue ad illud Cantici Mariæ, Luc. 1. Depoſuit potentes de ſede, (hoc eſt enim deſtruere) & exaltauit (ſiue adleuauit) humiles.*

584. Nam & quam docuit orationem, creatori probauimus conuenire, &c.] *Nempè ſuprà c. 26. vbi tractatur Oratio Dominica ex cap. 11. Lucæ. Sunt autem iterum, Tertullianica*: quâ Deus optimus, *& paulopòſt*: quâ ſolus Deus, *& poſt huius capitis medium*: quâ non natus.

585. Sed quis optimus, niſi vnus, inquit, Deus? &c.] Optimus *more ſuo & hîc & poſtea vſurpatur pro bono; vbi addiderat etiam Marcion vocem*: pater, *ſed perperàm. Adfert etiam præcedentia Epiphan. confut. 50. cuius occaſione iſtud dictum eſt aduerſus Marcionem; immò ipſe Auctor paulopòſt*: Denique, *inquit*, interrogatus ab illo quodam (*neque verò etiam Epiphan. habet aliud quàm*: quidam, *quum alij omnes id referant de Principe*) Præceptor optime, quid faciens vitam æternam poſſidebo? de præceptis, *&c.* an ea sciret, *&c.* expoſtulauit. *Vbi tacitè confirmat lectionem Lucæ*: mandata noſti (*non verò Marcionis*: mãdata noui, *ſicuti adnotat Epiphan.*) Præcepta *inquam* (*ſicuti paulopòſt addit Auctor*) nõ occidẽdi, non adulterandi, non furandi, non falſum teſtandi, diligendi (*qua voce explicat quod ſignificat* τίμα, *id eſt, honora parentes*) patrem & matrem. *Verum præcedit antè: Mandata noſti; illud*: Quis optimus, *&c.*

586. Quúmque ille principaliora quæque adfirmaſſet obſeruaſſe ſe ab adoleſcentia, &c.] *Quum apud Lucam habeatur: Hæc omnia cuſtodiui, addit*: principaliora quæque, *vti oſtendat prædicta præcepta talia eſſe. Atqui Chriſtus* (*ſicuti etiam Auctor proſequitur*:) Vnum, *inquit*, tibi deeſt: Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & veni, ſequere me. *Porrò* commiſerones & coodibiles *Marcionitas hæreticos eleganter vocat, quomodo etiam infrà ſub finem capitis Marcionẽ* cæcum *adſerit.*

587. Si adnuntiauit tibi homo quid bonũ? &c.] *Videtur aliquam interrogandi particulã Græcè legiſſe initio huius periodi Auctor Mich. 6. quomodo etiam Chaldæus Paraphraſtes, quæ hodie non reperitur; nam vertitur ex Græco dumtaxat: Adnuntiatum eſt tibi homo. Atqui ſequentia ſic diſtinguenda & caſtigãda ſunt*: Et homo enim Chriſtus adnuntians quid ſit bonum; ſcientiam Legis: Præcepta, inquit, ſcis? facere iudicium: vende, inquit, quæ habes; diligere (*pro*: dilige, *nam repetit verba Michææ*) miſericordiam: & da, inquit, egenis; paratum eſſe ire cum Deo: & veni, inquit, ſequere me.

588. Tã diſtincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos, & familias, & domos, &c.] *Adludens ad librum Numeri c. 1. vbi* primùm Iudæa gens per tribus & populos diſtinguitur, *nempè* XII. *Ruben, Symeon, Iuda, Iſſachar, Zabulon, Ephraim, Manaſſe, Benjamin, Dan, Aſer, Gad, Neptalim; non adnumerata tribu Leui, eo quòd Domino conſecrata eſſet. Deinde etiam ad Numer. cap. 26. vbi* per familias & domos *recenſentur ſingulæ tribus. Nempè tribus Ruben familiæ quatuor, Symeon quinque, Gad ſeptem, Iuda quinque, Iſſachar. 4. Zabulon 3. Manaſſe 8. Ephraim 4. Benjamin 7. Dan 1. Aſer 5. & Neptalim quatuor. Et verò Tertullianus, quum Iureconſultus eſſet, adludere mihi videtur ad diſtinctionem qua Romani vtebantur*, gentis, tribus, & familiæ; *de qua pluſculum aliquid in vita Auctoris adtigimus.*

589. vnus aliqui, &c.] *Sic rurſum lego iuxta primã Rhenani editionem, à Latinio ex aliis locis Auctoris confirmatam, ex Vatic. MS. cod. 2. pro eo quod extra irrepſit*: vnus aliquis. *Nã* (*vti adnotauit Rhenanus*) *in principio libri quinti ſequentis*: vnus aliqui diſcipulus. *Senſus hic eſt: Erit terræ filius, vel vnus quilibet è turba, ſiue vnus de multis, quod Græci dicunt*: ἐκ τῶν πολλῶν δήμων εἷς, καὶ εἷς τῶν πολλῶν, εἷς τῶν τυχόντων.

590. Quum igitur prætereuntem illum cæcus audiſſet, cur exclamauit: Ieſu fili Dauid, miſerere mei, &c.] *Eodẽ modo ex hoc loco Epiph. Cõfut. 52. aduerſ. Marcionẽ conuincit, Chriſtũ non apparentia, ſed verè fuiſſe incarnatũ; idque eo magis, quòd laudata fuerit à Domino fides cæci, qua* filium Dauid Ieſum *crediderit, vtpotè qui dixerit illi, ſicuti infrà etiam citatur*: fides tua te ſaluũ fecit. *Idem Confut. 52. adnotat amputaſſe quoque Marcionem quod apud Lucam cap. 18. prætermittit*: Quum adſumpſiſſet Ieſus duodecim, dixit: Ecce aſcendimus Hieroſolyma, & conſummabũtur omnia quę ſcripta ſunt per Prophetas de filio hominis. Tradetur enim & occidetur, & tertia die reſurget,

Digitized by Google

Vnde & ab Auctore illud omiſſum eſt.

591. Sed antecedentes increpabaot cæcum vti taceret, &c.] *Pulcrè etiam iſtud interpretatur, ne Marcion pro ſe facere exiſtimet. Atqui:* præſumeret, *quod habent 2. Vatic. MS. cod. & prior aditio Rhenani, imperſonaliter, magis quidem placet; ſed vti nos Lectoribus accommodemus, reliquimus:* præſumeretur, *ad maiorem loci alioqui obſcurioris explicationem. Veriùm mox legimus iuxta eoſdem:* Atquin *Tertullianicum, pro:* Atqui; *cuiuſmodi ſunt etiam:* enubilaſſet, *&:* vltrà, *pro ampliùs, vel Rhenano adnotante. Siue autem legas cum eiſdem MS. Vatic.* adfigeretis, *ſiue cum excuſis:* adfiogeretis, *perinde eſt.*

592. & ex fructu lumbotum Dauid, &c.] *Quia additur:* deſtinabatut, *hauddubiè alludit ad illud Pſal. 131. De fructu ventris tui, Græcè* κοιλίας *(ſicuti alibi legit) ponam ſuper ſedem tuam, ſeu iuxta interpretationem conuenientiſſimam B. Petri, Act. 2.* de fructu lumbi, *Græcè* τῆς ὀσφύος, *præterquàm quòd verterit pluraliter magis Latinè:* lumbotum.

593. Qui hoc ſe (*nempè* filium Dauid) & cognouit, & ab omnibus cognoſci voluit (*nempè Chriſtus*) fidem hominis, *&c.* exteriore quoque viſione donauit, &c.] *Sic explicandus erat locus hic aliàs obſcurus; & inſuper à nobis ſuppletum eſt:* ab omnibus, *ex altero Vatic. MS. cod à quo parum differt alter legens:* ab hominibus. *Atqui etiam hîc habes:* cenſum, *pro origine, quum legitur:* per virginis cenſum; *& rectè adnotauit Rhenanus eſſe Appoſitionem:* ruëtem & ipſam Antitheſin.

594. Nam ſi aliquando Dauidem in recuperatione Syonis offenderāt cæci reſiſtentes, &c.] *Verba ſunt hæc Marcionis, quibus Antitheſin commentabatur inter Dauid & Chriſtum, quòd ille cæcos cadi, id eſt occidi iuſſiſſet, Chriſtus verò cæcum hîc curarit, vſque ad illud (vbi proinde noua periodus incipiatur:)* Et cur fidei, *nempè huius cæci,* & quidem prauæ, *ſiquidem ille mentitus ſit filium Dei,* præſtitiſſe ſe dixit, *illis nempè verbis latiùs repetitis:* fides tua te ſaluum fecit. *Quam Antitheſin tum per parentheſin interiectam, tum per ſequentia pulcherrimè conciliat Auctor. Hiſtoriam habes 2. Reg. 5. quam tamquam veram hîc Auctor agnoſcit; dicens:* cæcos reſiſtentes Dauid io recuperatione Sionis, figuram fuiſſe populi cęci non admiſſuri quandoque Chriſtum filium Dauid; *ſi figuram (ſicuti alibi non ſemel Auctor) ergo veritatis figuram. Pro quo facit etiam Prouerbium inde natum: Cacus & claudus non intrabunt in templum. Valeat itaque Eraſmus, qui iſtud ad imagines, vti dicit, cæcas, quæ ſolent adfigi fiſtulis domatum ſeu murorum arcis Sion refert.*

595. Atquin & hoc filius Dauid, Antitheſin, &c.] *Diſtingue (inquit Rhenan.)* Atquin & hoc filius Dauid, Antitheſin de ſuo retundeodam, *vt ſint duæ figuræ, Synecdoche, & Appoſitio. Hoc eſt: ſecundum hoc, nempè* Antitheſin de ſuo retundendam. *Rectè autem caſtigauit Gelenius:* eiuſdem indecotis bomo, *id eſt etiam cæcus; pro eo quod antea erat:* eius deinde carnis, *vel:* eiuſdem carnis.

CAP. XXXVII.

596. Conſequitur & Zachæi domus ſalutem, &c.] *Capiti huic dedimus inſcriptionem:* De Zachæo, & ſeruorum parabola, ex cap. xix. Lucæ.

597. & omnis populus laudes referebat Deo, &c.] *Iſtud quaſi per recapitulationem hîc adfert ex cap. præcedenti. Caſtigaui autem ſecundum veſtigia alterius cod. MS. Vatic. qui habebat:* reſonabat, *ſingulari numero:* referebat, *pro:* referebant, *quòd ſic legat B. Lucas.*

598. etſi Allophylus, &c.] ἀλλόφυλος *(ſicuti adnotat B. Hieron. in c. 2. Iſaiæ) LXX. vbique tranſtulerūt, vbi ex Hebraico vertitur Philiſtiim; ſi nō fuerit Philiſtæus, ſaltem alienigenam (quem propriè ea vox ſignificat) fuiſſe* Zachæum, *vel ex eo patet, quòd primus publicanorum fuerit, quorum officium cum ethnicis comparat Chriſtus, vtpote à quibus adminiſtrari ſoleat. Siue autē mox legas cum MS. & excuſ.* & ignorans Iſaiam, *ſiue ex cōiectura Rhenani:* etſi ignorans, *non refert.*

599. Hoe cum maximè agebat, &c.] *Tertullianicum eſt, quod bis hîc repetitur:* cum maximè. *Pulcrè autem ſingula* opera miſericordiæ *ab Iſaia præſcripta Zachæo applicat; quòd* exceptum domo ſua Dominū pauerit, dimidiū ſubſtantiæ obtulerit pauperibus; *inſuper addendo:* Et ſi cui quid per calumniā eripui, reddo quadruplū. *Vbi* ſubſtantiā *Auctor accipit pro bonis, & propriè tranſtulit* per calumniā eripui, *quod Græcè eſt* ἐσυκοφάντησα. *In eo autē quod ſequitur:* Hodie, inquit, ſalus huic domoi, &c. *omittitur ab Auctore quod habet Lucas, ſed ſubintelligitur:* facta eſt.

600. Diſſoluens violentiorom contractuū obnexus, &c.] *Sic caſtigaui hunc locū ex altero MS. Vatic. cod. pro:* obnoxios, *quod mēdosè legebatur; quia Iſai. 58. legitur* τὰς στραγγαλιάς, *quod alij malūt vertere cautiones ſeu obligationes. Verum illa vox compoſita eſt à voce* nexus, *Iureconſultis vſitatiſſima. Hinc illud apud Papinianū, l. ſi paterfam. ff. familiæ erciſcundæ,* nexus pignoris; *apud Vlpian. l. ſi non ſaltem. §. adeò ff. de condict. indebit.* nexus venditi; *vnde & Cicero pro Murena:* nexu obligare, *& apud Tacitū l. 3. exſoluti legis* nexus. *Eodem pertinent* Lex nexus, *& lex XII. Tabul. c. 8. de* Nexis, *de quibus ſuprà Tom. 1. Apolog. c. 4. n. 53. Vnde &* Nexum *ait (Feſto teſte) apud antiquos pecunia quæ per* nexū *obligatur, nempè per genus quoddam obligationis ciuilis, qua (vti Budæus ait) corpus æquè atque pignus* nexu *afficiebatur; quare non neceſſe eſt hîc adiicere adnotationē Rhenani, de* obnoxio *cum Genitiuo. Lego etiā:* Et nudum ſi videris, contegito, *ex altero Vatic. MS. pro* tegito; *quia illud legitur ſup. l. 2. adu. Marc. c. 19. & alibi.*

601. Venit enim filius hominis ſaluum facere quod periit, &c.] *Siue legas:* periit, *ſiue ſicuti repetitur ab Auctore ex Luca:* perierat, *perinde eſt. Hôc adnotandum, quòd illud:* cuius fuerat, *&:* cui perierat, *referri debeāt, vt conſtet ſenſus, non ad illud:* quod perierat, *ſed ad* eum qui venerat vt ſaluū faceret. *Atqui de Prouerbiali formula:* in alterius quæſtioois gradum dirigere, *vide noſtra Prolegomena.*

602. Hic quū ex duabus ſubſtātiis cōſter, &c.] *Hinc pulcrè deducit Auctor, non ſolùm* animæ, ſed & carois ſalutem *contra Marcionem aliósque qui id negabant, à Chriſto procuratam. Veriùm de eo latiùs ſuprà lib. de Reſurr. carnis.*

603. Seruorum quoque parabola, qui ſecūdum rationem fœoeratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, &c.] *Pauciſſimis verbis totam hāc parabolam complectitur, ſolum hoc agēs, vt* iudicem Deum *inde probet; legens ſicuti ſuprà c. 19. ex c. 8. Lucæ:* & auferentē quod quis videatur habuiſſe, *vt interpretetur quod hîc legitur, Luc. 19.* ab eo autem qui oō habet, & quod habet, auferetur ab eo.

604. Aut ſi & hic creatorem finxerit auſterum, tollentem quod noo poſuerit, & metentem quod

non

non ſeuerit, &c.] *Senſus Auctoris eſt. Si Marcion per parabolam hanc velit confirmare* Deum crearorem auſterum eſſe, tollentem quod non poſuerit; hic quoque (*nempè homo nobilis*) me inſtituit (*nempè Deũ noui Teſtamenti eſſe auſterum*) cuius pecuniam vt fœnerem præcipit.

Cap. XXXVIII.

605. Sciebat Chriſtus baptiſma Ioannis vnde eſſet, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De verbis Domini diuerſis, ad Phariſæos, Sadducæos & Scribas, ex c. xx. Lucæ. *Atqui omiſſa ſunt ab Auctore quæ ſequebãtur ad finem vſque cap. 19. quia (Epiphan. teſte Confut. 53.) amputauit Marcion quidquid legitur de* aſino *&* Bethphage, & de ciuitate, & templo, & quod ſcriptum erat: Domus mea, domus orationis vocabitur, & vos feciſtis eam ſpeluncam latronum. *Quum tamen à* Hiericho, *vbi hiſtoria contigit Zachai, ad* Hieroſolyma *publica via ducat, inquit ille, per Bethaniam & Bethphage, & montem Oliuarum; & nihilominus agnoſcat Marcion illud (quod tractat idem Cõfut. 53.)* Factum eſt in vna die docente ipſo in templo, quæſiuerunt in ipſum conijcere manus, & timuerunt; *quò non poterat peruenire, niſi per profectionem quam habet B. Lucas. Incipit autem Auctor, omiſſis reliquis, à verbis Domini ad Phariſæos ſeſe interrogantes, in qua poteſtate eiiceret vẽdentes & ementes in templo; qui ipſos viciſſim interrogauit* Baptiſma Ioannis vnde eſſet.

606. ſi quid Phariſæi ad interrogationem renuntiaſſent, &c.] *Similiter ſubiungit*: Puta illos renuntiaſſe, *& mox*: Certè nolentibus renuntiare. *Vbi* renuntiare *accipitur pro: reſpondere; alias verò eius vocis ſignificationes habes alibi non ſemel ſuprà. Atqui quod ad Lucam adtinet, ſenſum potius adfert quàm verba, & tranſponit: nam apud illum poſteriori loco ponitur,* quòd ſi humanum Ioannis baptiſma renuntiaſſent, ſtatim lapidibus eliſi fuiſſent; *& priori*: quòd ſi de cœlis fuiſſe dixiſſent, inquiſſet Christus (*ſic enim habet Euangeliſta, pro eo quod Auctor*: loquit) quare non credidiſtis ei?

607. Exiſteret aliquis Marcion, &c.] Exiſteret, *inquit Rhenanus, id eſt: ſi emergeret, exoriretur, exſurgeret. Sic enim hoc verbum apud Ciceronem interpretatur Aſconius Pedianus. Siue autem leges cum excuſis*: in præruptum, *ſiue cum MS. tam in quibus Rhenanus vſus eſt quàm Vatic. 2.* prærupium, *ſiue ex coniectura ad marginem 1. editionis*: præcipitium, *non refert; niſi quòd videatur mihi magis Tertullianicum*: prærupium, *quia vox antiqua. Quandoquidem autem hæc ſit prouerbialis formula*: in præruptum imponere, *videantur noſtra Prolegomena.*

608. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur, &c.] Legem arboris *videtur mihi eam vocare, quam in paradiſo tulit* Creator, *interdicens ne ederent de fructu arboris plantata in medio paradiſi, Gen. 2.*

609. cuius ſacramentum Ioannes adminiſtrabat, &c.] *Accipitur hic* ſacramentum *in ſecunda ſignificatione pro figura; non verò ſicut alibi, pro ſacramento Eccleſiæ. Neque enim* baptiſma Ioannis ſacramentum fuiſſe, *ita vt eſſet ſacræ rei ſignum efficax (de quibus ſignificationibus variis vide ſuprà l. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 40. num. 239.) ſatis deduxit Auctor ſuprà lib. de baptiſ. cap. 10. vbi adſerit*, Baptiſma Ioannis neque ſpiritum ſanctum, neque remiſſionem peccatorum dediſſe, ſed fuiſſe dumtaxat candidatum remiſſionis & ſanctificationis in Chriſto ſubſecuturæ; *atque adeò quod ad intellectum huius loci facit, quem etiam ibi citat*, cœleſtẽ quidem fuiſſe, ſed mandatu, non poteſtate. *Quo loco vide ea de re per totum caput Adnot. noſtras.*

610. malum malo reddidit, &c.] *Ironicũ id dicit Auctor, eo quòd* illis nolentibus renuntiare quid ſapereor, *ipſe viciſſim dixerit*: Et ego oon dico vobis in qua virtute hæc facio; *ac ſi dicat, Si ad hominem loquamur, ipſe Chriſtus videbitur malum pro malo reddidiſſe; quo tegitur ex parte, vt oſtendat etiam Deum noui Teſtamenti, atque adeò Chriſtum æquè malum fuiſſe (ſi malitiæ Deus capax eſſet) atque Creatorem.*

611. Reddite quæ Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo, &c.] *Hic rurſus prætermiſit Auctor apud Lucam de* vinea elocata colonis, *&*: Quid igitur eſt hoc: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes? *quia illud reſcidit etiam Marcion, ſicuti teſtatur Epiphan. Confut. 55. Atqui cautè legendum*: in cuius imagine & ſimilitudine & nomine & materia expreſſus eſt; *quia ſatis conſtat Gen. 2.* hominem expreſſum ad imaginem & ſimilitudinem Dei, *atque adeò & nomen* Dei *aliquando in ſcripturis homini adplicatum; ſed quomodo* in materia Dei, *non conſtat, niſi fortè intelligat, de* adflatu Dei, *ſicuti alibi loquitur; de quo vide noſtra Prolegomena. Eſt autem illud obſcurum, & quantum apparet, mutilum*: niſi quod neceſſe eſt qui ſuum denarium non habet; *ſed quum non amplius habeant etiam MS. Vatic. mederi non licuit.*

612. Sadducæi reſurrectionis negatores, &c.] *De hoc errore* Sadducæorum *vide ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 45. num. 297. & lib. de Reſurrect. carnis, cap. 2. num. 11. Quibus adde quòd non ſolùm* carnis, *ſed etiam* animæ reſurrectionem *negaſſe Sadducæos ſcribat Ioſephus lib. 18. Antiqu. Iudaic. cap. 2. Atqui mirum eſt quòd hic omiſerit Auctor (ſi codices omnes mendoſi non ſint)* abſque liberis; *quum ſuprà cap. 34. disertis verbis dicat*: non aliter permiſiſſe Legem vxorem fratris ſui defuncti, quàm ſi illiberis deceſſerit; *niſi fortè illud ſubintelligat in illis verbis*: ſecundum præceptum legale; *quippè quo etiam quod dictum eſt, præcipitur Deuter. 25. Eò enim reſpexerunt iſtud Chriſto proponentes Sadducæi.*

613. Reſpondit igitur: Huius quidem æui filios nubere, &c.] *De hac lectione conſentiente cum Latino vulgato Interprete, ſicut & de illo quod mox ſubiungit etiam ex Luca Auctor*: oeque oubere neque nubi; *vide Adnotat. noſtras ad lib. 3. Teſtim. B. Cypriani cap. 32. num. 69. Reliqua etiam huius loci ad ſenſum potius quàm ad verbum adfert. Atqui ſiue legas*: diffinitutus *cum altero Vatic. MS. cod. ſiue*: definitutus *cum aliis, perinde eſt; ſed neceſſariò iuxta Lucam ſuppleuimus*: Dei & reſurrectionis filij facti. *Pulcrè autem hinc colligit Auctor etiam aduerſus Marcionem* tempora permiſſarum & oegatarum nuptiarum, *quas ille in totum tollebat*; & reſurrectionis confirmationem, *quam ille (ſaltem carnis) negabat. Sunt etiam Tertullianica*: poſt præſcriptionẽ, *&*: retractabo, *ac mox*: decucurrerunt.

614. Nacti enim ſcripturæ textum, &c.] *Hac ex Marcionitarũ perſona adfert Auctor, vſq; ad illud*: Quũ ſic legi oporteat, *&c. qui legebãt*: Quos autẽ dignat eſt Deus illius æui, *quũ legi debeat*: Quos autẽ digna-

Digitized by Google

tus eſt Deus, illius æui poſſeſſione; quare & paulo ſuprà poſteriori hoc modo diſtinguenda ſunt verba Lucæ. Quæ lectio Auctoris omninò confirmatur lectione hodierna tam Græca & Syriaca, quàm Latina: Illi verò qui digni habebuntur ſæculo illo & reſurrectione; nulla facta Dei mentione; atque adeò etiam prædicto modo videtur contextum corrupiſſe Marcion, vt pro ſe facere videretur: Non enim de Deo (vti rectè ſubiungit Auctor) ſed de ſtatu illius æui conſulebatur.

615. Sic & de ipſis nuptiis reſponſum ſubuertunt, &c.] Etiam hoc ex perſona Marcionis, eiúſque ſectatorum hæreticorum, vſque ad illud: Quando, &c. vbi rectè reſpondet Auctor: non alias negaſſe Chriſtum nuptias quàm illius æui, non verò huius de quo conſulebatur.

616. Atque adeò Scribæ: Magiſter, inquiunt, benè dixiſti, &c.] Rurſum hìc omittit Auctor, quod præterea addit Chriſtus aduerſus Sadducæos, quia illud reſciderat Marcion, nempè: Quòd autem reſurgent mortui, etiam Moſes oſtendit circa rubum, quum dixit, Deum Abraham & Iſaac & Iacob: Deus autem eſt viuentium, non mortuorum; ſicuti tradit Epiphan. Confut. 56. & 57. bis idipſum repetens, ne aliquid de ſcripturis reliquiſſe videatur; pulcrè ibidem Marcionem confutans, quòd alibi Deum Abraham faſſus ſit, in Lazari mendici & diuitis parabola; & reſurrectionis ſignum ſit fletus & ſtridor dẽtium, quem ille non amputauit. Atqui etiam iſtum hunc locum pro Reſurrectione aduerſus Marcionem facere docet Auctor.

617. Si autem Scribæ Chriſtum filium Dauid exiſtimabant, ipſe autem Dauid Dominum eum appellat, &c.] Adludit ad ſequentem Chriſti interrogationem, qua, quum Chriſtum filium Dauid exiſtimarẽt, interrogauit quomodo Dauid filium eum vocaret? Pſal. nempè 109. Quod adaptat Auctor etiam pro vera Chriſti carne, aduerſus Marcionem, & pro diuinitate eius aduerſus Scribas.

618. obtundebat, &c.] Sic & infrà (inquit Rhenanus) lib. quinto, cap. 1. Vt iam, inquit, hinc & fidem tuam obtundam. Atqui mox pro eo quod legitur: pulſata traditione Scribarum, legit alter Vatic. MS. cod. traductione; quod magis quidem placet, eo quòd haud abſimiliter ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. c. 22. legatur: traductiones eorum quæ mentiuntur. Verùm, quia illud ab aliis omnibus legitur, nolui immutare, eo magis quòd Interpretatio Rhenani, qua illic traductiones interpretatur deprauationes ſcripturarum, infamationi non abſimiles, huic loco minus competat.

CAP. XXXIX.

619. Olim cõſtitit de nominũ proprietate, &c.] Titulum capiti huic dedimus: De venturis in Chriſti nomine, & ſignis vltimi finis, ex cap. xxj. Lucæ. Atqui adludit ad cap. 15. & 16. lib. 3 adu. Marcionem ſuprà, vbi tractauit de nominum proprietate, Chriſti & Ieſu. Verùm tam obſcurum eſt illud: ei illam, vt quid ſibi velit neſciam; prorſus ſentiens corruptum eſſe locum, qui tamen neque ex MS. Vatic. emendari potuit. Videtur ſupplendum: ei (nempè Deo creatori) illam ſæpè proprietatem nominum competiſſe; qui prior & Chriſtum ſuum in homines adnuntiaret, locis dicto capite ad marginem adnotatis; & Ieſum transnominaret, Matth. & Luc. 1.

620. qui multos dicat venturos in nomine ipſius, &c.] Quia iſtud videtur non tam ad Chriſtũ quàm ad creatorem referri, vtitur quidem verbis Euãgeliſtæ & Chriſti; ſed videtur etiam adludere ad illud Hier. 14. Falſo Prophetæ vaticinantur in nomine meo. Quod autem addit: Amplius & prohibeat eos recipi, adludit ad illud Lucæ: Nolite ire poſt illos. Poſtea ſubiungit quod eſt intermedium: dicentes: Ego ſum Chriſtus; quãquam interim vox: Chriſtus, apud Lucam non reperiatur Græcè aut Latinè, ſed Matth. 24. vnde ſuppleta videtur ab Auctore; aut certè ſic lectum fuit olim; quod videtur confirmari ex æditione Syriaca, vbi legitur: Ego ſum Meſchico.

621. quorum & ipſe par ſit, &c.] Par (inquit Rhenan.) cum Genitiuo; ſicuti ſuprà ſæpè. Supplemus autem ex altero Vatic. MS. nominum Dominus, Chriſtus & Ieſus creatoris, & legimus: qui alium in nomine eius recepiſti, ex vtroque MS. Vatic. cod. pro: alienum.

622. Bella, opinor, & regnum ſuper regnum, & gentem ſuper gentem, & peſtem, & fames, terræque motus, & formidines, & prodigia de cœlo, &c.] In enumerandis his temporum, nempè extremorum adpropinquantium ſignis, bis vertit ἐπὶ, ſuper, pro eo quod alij magis accommodè: aduerſus; &, ſicut Græcè eſt illud: de cœlo retulit ad prodigia, non verò: ad formidines. Illud verò: Hæc quum adiicit (ſiue dicit, vt habet 1. Vatic. MS.) etiam oportere fieri; intermedio loco ponitur, quod iterum repetit Auctor ſub finem huius capitis.

623. Ante hæc autem perſecutiones eis prædicat, & paſſiones venturas, &c.] Adludit ad illud Lucæ: Sed ante omnia inicient vobis manus, &c.

624. Accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens, &c.] Pulcherrimè locum hũc Zachar. 9. de perſecutionibus martyrum interpretatur Auctor, & latiſſimè. Vbi imprimis caſtigauimus: & conſument illos, pro: conſumet, tum quod Græcè legatur καταναλώσουσιν, tum etiam quòd alioqui contradictionem implicarent: proteget, & conſumet. Deinde legimus cum B. Hieron. in Commẽt. iuxta LXX. & replebunt quaſi pateras altare, pro: replebunt pateras quaſi altaris, quòd infrà id ſic explicetur: Nemo tanta in bello ſanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut vnius altaris cruentatione adæquat; quare videntur etiam hodie ſic caſtigandi LXX. Græcè & Latinè. Denique lego: quia lapides ſancti volutant, pro: qui; tum quod aliter ſenſus obſcurus ſit, tum quòd Græcè ſit διότι; vbi volutant, ſicuti & mox: volutabãt, accipitur imperſonaliter pro: voluuntur, quia Græcè eſt κυλίονται. Atqui quæ illos, &c. manebant, interpretatur Rhenanus: exſpectabant.

625. bellorum legitimis armis debellandorum, &c.] Facit etiam hic locus ad intelligentiam ſententiæ Auctoris ſuprà Tom. 2. lib. de Corona milit. c. 11. vbi prima facie videtur omne bellum illicitum facere; ſed de eo ibi latiùs in Adnotat. noſtris, nu. 122. partim ex lib. de Idolol. c. 19. partim ex aliis locis Auctoris & veterũ Patrum; ex quibus cõſtat, militiam eam ſolam illicitam dixiſſe, quòd cum idololatria aliquid cõmune habebat. Accipitur autẽ vbi legitur: omnium offenſui, more Tertullianico: offenſus (ſicuti etiam Rhenan. adnotauit) iuxta quartam inflexionem, pro offenſione.

626. Et hìc igitur ipſe vetat cogitari, quid reſponderi oporteat apud tribunalia, &c.] Propterea addit: Et hìc, quia etiã ſuprà 1. 12. Lucæ: Perductos ad poteſtates prohibet ad interrogationẽ cogitare de reſpõſione; Sanctus enim ſpiritus docebit vos ipſa hora,

hora, quid eloqui debeatis; *ſicuti videre eſt ſuprà cap. 28. Vbi quũ etiã adferat exemplum* Balaam, cui Deus quod non cogitauerat, immò cõtra quàm cogitauerat, ſoggeſſit, *etiã hîc legimus* Balaam, *ſecuti veſtigia alterius Vatic. MS. cod. pro eo quod erat:* Balæ. *Quũ verò ſequitur:* & Moyſi cauſato linguæ tarditatem: os repromiſit; *adludit ad illud Exod. 4. Aperiã os tuũ.*

627. & ſapientiam ipſam cui nemo reſiſteret, per Iſaiam demonſtrauit, &c.] *Huic loco Euangeliſta accommodat locum Iſai. 44. vbi in hoc differt ab aditione LXX. tam ea qua olim tempore B. Hieronymi, quàm quæ hodie exſtat Graca & Latina, quòd dumtaxat habeat:* & alius inſcribetur in oomine Iſraelis, *pro eo quod alij:* & alius ſcribet manu ſua: Dei ſum, & in nomine Iſrael clamabit; *& tamen non aliter legit ſuprà Scorpiaco adu. Gnoſticos, cap. 7.*

628. eum Deo iovaleſcentis, quod eſt interpretatio Iſraëlis, &c.] *Adludit ad illud Gen. 32. Non vocabitur vltrà nomen tuum Iacob, ſed Iſrael erit nomen tuum, quia* inualuiſti Deo, *Gracè iuxta LXX. & Symmachum:* ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ; *iuxta quos dicat Auctor, eſſe eam* interpretatiooem Iſraëlis, *quaſi Iſrael dicatur* Iovaleſcens Deo. *Vide varias eius nominis interpretationes apud B. Hieron. Quæſt. Hebraic. in Geneſin, vbi magis probat ille ex veſtigiis litterarum Hebraicarum, vt interpretationem accipiat vox* Iſraël *Princeps Dei, vel directus Dei; quomodo etiam Comment. in dictum locum Iſaia: Propriè (inquit) iuxta Hebræos & litterarũ fidem* Iſraël *rectus Dei dicitur; Vir autem videns Deum, non in elemẽtis, ſed in ſono vocis eſt. Quamquã interim pro hac poſtrema & communi Veterum aliorum opinione (quam etiam fatetur priori loco B. Hieron.) faciat, quòd ſecundo loco Iacob imponatur nomen* Iſraël, *Gen. 35 poſtquàm apparuit ei Deus in Bethel; quod confirmari etiam inde videtur, quòd fateatur ipſe B. Hieronym. prius ſolùs promiſſum fuiſſe, nomen* Iſraël *imponendum Iacob, hîc verò primùm impoſitum. Siue autem legas cum altero Vatic. MS. cod.* prohibuit præcogitationem, *ſiue cum aliis:* cohibuit, *non refert.*

629. Dominos mihi dat linguam diſciplinæ, quando debeam proferre ſermonem, &c.] *Omittit hîc Auctor quod alij habent intermedium tam LXX. quàm ex Hebræo Interpretes:* vt ſciam; *& notandum quòd de Chriſto iſtud interpretetur, contra IudaiZantes, qui totum hoc caput de Iſaia malunt interpretari.*

630. A proximis qooque perſecutiones, & nominis, ex odio vtrique, blaſphemiam prædicatam, &c.] *Adludit ad verba illa Chriſti, Luc. 21. Trademini autem à parentibus, &c. Atqui etiam hîc, quamquam Gracè habeatur & Latinè & Syriacè: propter nomen meum, tamen non aliud legit Auctor quàm:* oominis odio, *vtpotè quòd ſic nomen Chriſtianum appellaretur ea ætate, eo quòd* nomen potius quàm crimen in Chriſtianis damnaretur; *ſicuti teſtatur ſuprà Tomo I. Apolog. cap. 2. & 3. quod etiam alicubi nos ſuprà adnotauimus.*

631. Sed per tolerantiam (inquit) ſaluos facietis voſmetipſos, &c.] *Omittit intermedium illud:* Capillus capitis veſtri non peribit, *quia reſciderat Marcion. Transtulit autem:* per toleraotiam, *quod ex Graco ad verbum vulgatus Interpres: in patientia veſtra.*

632. Tolerantia (inquit) iuſtorum, &c.] *Mirum eſt quòd hîc legat:* iuſtorum, *quum alicubi ſuprà cum reliquis omnibus aditionibus legat:* pauperum. *Atqui legit:* periet, *pro eo quod ibidem:* peribit.

633. Corooa autem erit eis qui tolerauerint, &c.] *Reperitur iſtud iuxta LXX. Zachar. 6. vbi accipit Auctor* tolerare, *pro: exſpectare, quum Gracè ſit* ὑπομένουσιν, *quod tolerare ſignificat cum exſpectatione. Eiuſdem ſignificationis eſt* ὑπομονὴ, *qua eſt apud Lucam & Danidem locis modò citatis, vbi* tolerantiam *vertit Auctor.*

634. Sed monſtrato dehioc tempore excidij quom cœpiſſet vallari exercitibus Hieruſalem, &c.] *Adtingit ſolummodò iſtud Auctor,* tunc *nempè* fore tempus excidij *(ſiue deſolationis, vti alij ex Graco magis propriè vertunt)* quum cœperit vallari *(ſiue circumdari, vti eſt Gracè, Latinè et Syriacè)* exercitibus *(Gracè* στρατοπέδων*)* Hieruſalem; *eo quòd Epiphanio teſte, Confut. 59. Marcion rurſus reſcidit:* Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiant ad montes, *& cetera qua ſequũtur; vſque ad:* vt impleantur omnia quæ ſcripta ſuot; *vtpotè quòd nollet fateri, in nouo Teſtamento impleri quæ ſcripta ſunt in veteri. Prætermittit interim Auctor etiam alios duos verſus intermedios.*

635. ſolis & lunæ ſyderúmque prodigia, & in terra anguſtias Nationum, &c. immioentium orbi malorum, &c.] σημεῖα *iterum hîc* prodigia *vertit, pro eo quod alij: ſigna; &* anguſtias *plurali numero, quum in omnibus aditionibus, & ſuprà lib. de Reſurrect. carnis cap. 22. ſit ſingulari. Deinde ordine tranſpoſito magis clarè expreſſit:* obſtupeſcentium *(Gracè* ἀποψυχόντων, *vt accipiatur pro: exanimatorũ, & quaſi in deliquio animi exiſtentium)* velut à ſonitu maris fluctuãtis, *pro eo quod hodie legitur: præ confuſione ſonitus maris & fluctuum areſcentibus hominibus; & verò, cum diſtinctione verſus, non rectè meo iudicio,* prę exſpectatione *(omittens:* timore & *)* immioeotium orbi malorum. *Vide verò ſuprà loco citato Adnotat. noſtras numer. 172. 173.*

636. Et dabo prodigia, &c.] *Nihil hîc differt Auctor à LXX. Ioel. 2. neque illi à verſione B. Hieron. niſi quòd legant:* illuſtris, *hîc verò, horribilis; noſtra verò confirmatur à B. Petro, Act. 2. Quæ de vltimo iudicio Auctor interpretatur.*

637. Fluminibus diſrumpetur terra, &c.] *Etiam hîc caſtigatior eſt aditio LXX. in B. Hieronym. Comment. quã in Bibliis Regiis, vtpotè quum legatur illic ſicuti ab Auctore; nam eiuſdem ſunt ſignificationis:* ſcindetur, *&* diſrumpetur; *ibi etiam eſt Graca alia vox quàm hodie* ὠδίνησαν, *quam ille interpretatur: doluerunt, ſicuti eſt Hebraicè; pro quo* parturient *legit Auctor. Hieronymus cum Auctore tum hîc, tum ſuprà cap. 20. legit:* Diſperges aquas greſſu, *ſiue:* itinere. *Nam ſic legendum etiam hîc pro:* diſpergent, *ibi patet nu. 180. Ab omnibus deinde legitur:* Dedit abyſſus ſonum ſuum, *ſiue vt alij, vocem ſuam; ſed eſt peculiaris diſtinctio Auctoris:* ſublimitas timoris eius elata eſt; ſol & luna conſtitit in ſuo ordine, *vbi quod Gracè eſt* φαντασίας, *tranſtulit* timoris, *&* elata *accipitur pro eleuata. Sicut etiã illud peculiare eſt:* in lucem coruſcationes *(ſic enim caſtigo pro:* coruſcationis, *quia Gracè eſt* αἱ βολίδες, *id eſt, vt alij transferunt, iacula, quamquam etiam putem quid aliud lectum ab Auctore, eo quòd alter Vatic. MS. habeat:* circumſtationes*)* tuæ ibuot in fulgorem, *id eſt ſplendorem. Legit item* fulgur *(nam ſic lego ex 2. MS. Vatic. cod. pro:* fulgor, *nam Gracè eſt* ἀστραπῆς, *quod coruſcationem alij transferũt)* ſcutum tuum, *pro eo quod alij: In luce iacula tua ibunt, in ſplendore coruſcationes armorum tuorum. Reliquum cum aliis concordat.* In com-

Digitized by Google

minatione tua,&c.& in indignatione,&c.

638. Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum plurima virtute,&c.] In his verbis Lucæ differt Auctor ab aliis,quòd legat:de cœlis,pro eo quod alij ex Græco:in nube,& ex Syriaco, in nubibus; Item quòd omittat:& maieſtate. Similiter in eo quod ſequitur: Quum autem hæc fient, erigetis vos (ſuprà loco citato emergetis)& leuabitis capita veſtra , pro: reſpicite & leuate;quoniam adpropinquauit (pro eo quod alij: adpropinquat) redemptio veſtra. Lego enim adpropinquauit,pro:adpropinquabit,ex 3. Vat. MS.cod.ſuprà loco citato lib.de Reſurr.carnis.

639. Sic & vos quum videbitis omnia hæc fieri, ſcitote adpropinquaſſe regnū Dei, &c.]Iſtud quod hîc per præoccupationem adfert vt adaptet præcedentibus, poſtea repetitur;ſicuti & in Euangelio Lucæ, fici parabola interiecta.

640. Ecce cum cœli nubibus tamquam filius hominis adueniens,&c.] Quæ intermedia ſunt Dan. 7.& reliqua quæ ſequuntur,habes Tom. 1. lib. adu. Iud. cap.14.& ſuprà l. 3. cap.7.quò Lectorem remittimus ad Adn.noſtras. Atqui vti facilè intelligatur quæ ſint verba Danielis,omnia noua periodo ſic diſtinximus: Et data eſt illi poteſtas Regia,quam,&c. Et vniuerſæ Nationes,quas , &c. Et gloria omnis , &c. quia nec, &c.

641. Exiſti in ſalutem populi tui,&c.]Iſtud iuxta LXX. immediatè poſt verba paulo antè citata reperitur Abacuc 3. Eſt autem Tertullianicum illud : interſtruere.

642. Ipſum decurſum ſcripturæ Euangelicæ ab interrogatione diſcipulorum,&c.] Alludit ad interrogationem diſcipulorum initio cap. 21. Lucæ: Magiſter,quando hæc erunt, &c. Atqui vota ſanctorum intelligit ea, quibus erigentur & leuabunt capita ſua ad redemptionem regni iam adpropinquantis. Parabolam verò fici paulopòſt explicat Auctor. Porrò exitibus rurſum vſurpat,pro:exitiis.

643. Aſpice ficum & arbores omnes quum fructum protulerint , &c.] Vide de hoc loco etiam ſuprà lib.de Reſurr.carnis cap.22 nu.174.Hîc benè habet, quòd quamquam Græcè ſit dumtaxat προβάλωσιν ἤδη, tamen Auctor transferat,ſicuti Latinus vulgatus Interpres: quum fructum protulerint;quod confirmatur etiam eo quod ſequitur: fructificationes arbuſcularum,ſiue,quod malo , ſicuti ſuprà loco citato : frutificationes. Quo fit vt ego quidem coniiciam & apud vulgatum Interpretem , & apud Auctorem fuiſſe lectum primitus: quum frutum protulerint,vt frutus vſurpatus olim fuerit pro: caule floris, quem ſuprà vſurpa:; ſed quòd eam vocem apud neminem veterum inuenerim, nolui quid immutare. Quum autem habeat Lucas verbum Græcum præſentis temporis ; prorſus caſtigaui ex 2. MS. Vatic.cod. intelligunt , pro : intelligent. Atqui quod aliquis obſcurum videtur: Omne autem ſignum,&c. ad hoc refertur,vt putet & ſignum & rem eiuſdem eſſe Dei creatoris.

644. Non tranſiturum cœlum & terram , niſi omnia peragantur,&c.] Iſtud quaſi ex conſequēti colligit ex verbis illis Euangeliſtæ Auctor: Non præteribit generatio hæc,donec omnia fiant;cœlum & terra tranſibunt,verba autem mea non tranſibunt. Atque adeò videtur generationem, γενεὰν Græcè , interpretari de tota huius ſeculi vſque ad vltimum finem ætate , quam B. Paulus Apoſtolus fines ſæculorum nuncupat,& B. Ioānes horam nouiſſimam. Lego autem ex vtroque Vatic.MS. Siquę à creatore ſunt,pro:fiunt , & paulopòſt diſtingui:Sic enim & Iſaias.quum enim referatur ad præcedentia verba ab Auctore citata , non eſt noua periodus; ſed dicomma dumtaxat. Atqui rurſus hîc Tertullianica phraſis: ordinem expungi,ſicuti & cap.ſequenti: Pſalmum expunctum , id eſt adimpletum, vel Rhenano teſte.

645. Admoneantur & diſcipuli ne quando grauentur , &c. ſecularibus curis , &c.] Secularibus vertit propriè,quod eſt Græcè: βιωτικαῖς , & inſiſtat, ἐπιςῆ. Legimus verò iuxta alterum MS. Vatic. cod. ex plenitudine,pro:&. Atqui ſiue legas: Moyſi cum ext. ſiue: Moſei cum 2.MS.Vatic.non refert;ego certè nullam talem admonitionem , qualem hîc Chriſtus fecit , apud Moyſen reperire potui.

646. ſed enim per diem in templo docebat, &c.] Pergit in verbis Domini comparandis cum Prophetis.

647. In templo meo me inuenerunt , & illic diſputatū eſt ad eos,&c.] Locum hūc nō ſine difficultate & inuocatione Spiritusſancti tandem inueni Oſee 12. vbi vertitur & ex Hebræo in Bethel,& LXX.tā ſecundum B.Hieron.in Comment.quàm aditiones quæ hodie extant: ἐν οἴκῳ ὢν inuenerunt me,& ibi dictum ſeu diſputatum eſt (Græcè ἐλάλητο) ad eos. Vbi quamquam ὢν interpretetur B. Hier.doloris, & Latinus Interpres LXX iniquitatis ; tamen hunc locum citari certū eſt ex verſione altera:in Bethel ; hoc eſt (vel B. Hier. exponente)in domo Dei ; Et proinde loco ὢν,fuiſſe aliquid aliud olim lectum , prorſus coniicio ; aut videtur Tertullianus legiſſe ὢν,& proinde interpretatus de nomine Dei, quod legitur Exod.3.ὁ ὢν,vt verterit: in templo meo paraphraſticōs,pro: domo Dei ; eius nempè qui vocatur: Ego ſum qui ſum.

648. Ad noctem verò in Elæonem ſecedebat.] Fecit Auctor hîc Latinam ex Græca ἐλαιῶν, tam in teſtimonio Lucæ quod explicat, quàm in loco citato Zachar. 4. Et ſtabunt pedes eius in monte Elæone. ἐλαιῶν oliuetum ſignificat.

649. Diluculo conueniendum erat,&c.]Ita expreſſit Auctor vocem Græcam ὤρθριζε,quam noſter Interpres Latinus manicabat,vertit , voce fictitia æquè atque Græca,quam tamen habent pleriq; antiqui MS.codices,& ipſe B. Auguſtinus agnoſcit vſitatam ab Interprete veteri Latino,Iud. 9. vbi eadem vox Græca legitur. Illud autem: Dat mihi linguam,&c.partim etiam ſuprà citatum reperitur Iſai.50.

CAP. XL.

650. Proinde ſcit & quando pati oporteret, &c.]Caput hoc inſcripſimus:De die Paſchæ electo ad paſſionem Chriſti, proditione Iudæ , & diſtributione corporis & ſanguinis Domini , ex cap.xxii. Lucæ.Atqui per præoccupationem priori loco ponit , quæ Euangeliſta poſterius.

651. cuius paſſionem Lex figurat.]Varias paſſionis in lege figuras videre eſt Tom. 1. lib.aduerſ.Iudæos, cap.10.& ſuprà lib.3.aduerſ.Marcion.cap.17.18. ac 19. Atqui Epiphan. Confut.60.pulcrè ex hoc confutat Marcionem,quod quum verè paſſum & crucifixum fateatur Chriſtum,tamen verè natum nolit confiteri ; quod ipſum etiam vrſit Auctor ſuprà lib.de Carne Chriſti cap.5.& lib. 3.adu.Marc.cap.8.dicens,ſi non verè natus ſit,ſed in phantaſmate,nec etiam verè crucifixum.

652. Nam è tot feſtis Iudæorum,Paſchæ diem elegit,

Digitized by Google

elegit,&c.] Adludit tum ad illud Lucæ: Adpropinquabat autem dies feſtus Azymorum, qui dicitur Paſcha, tum ad illud: Venit autem dies Azymorum, in quo erat neceſſe occidi Paſcha. Atqui feſta Iudæorum cõmemorantur Leuitici 23. Paſcha, Primitiarum, Pentecoſtes, Tubarum, Expiationum, & Tabernaculorum. E quibus tria erant, quibus per ſingulos annos oportebat omne maſculinum comparere Hieroſolymis, ſicuti legitur Exod. 23. Paſchæ, Primitiarum & Expiationum, ni fallor. De mulieribus verò apparet, 1. Reg. 1. de Phenenna & Anna matre Samuelis, & Luc. 2. de Ioſeph & Maria; quòd ſolũ tenerentur adire Hieruſalem ſemel in anno, vtpotè in die ſollemni Paſcha. Hinc opinor factum tum, vt diem Paſchæ præ reliquis Chriſtus elegerit, quo in præſentia omnium pateretur, tum vt figuræ quoque implerentur.

653. Paſcha eſt Domini.] Quamquã iſtud habeatur Exod. 11. Leuit. 23. & Num. 28. ſufficit priorem locum ad marginem adnotare.

654. Concupiſcentia concupiui Paſcha edere vobiſcum antequàm patiar, &c.] Non hoc modo adfert adu. Marc. Epiphan. Confut. 62. vti oſtendat (quod etiam Auctor facit) ſe figuram ſanguinis ſui implere concupiſcere, atque adeò non ſe deſtructorem legis; ſed etiam vrget aduerſ. phantaſticam carnem Chriſti, quod præmittit Euangeliſta: Et accubuit & duodecim Apoſtoli cum eo, & inſuper id quòd præcedit: Ite & præparate vt edam Paſcha, Confut. 61. Atqui concupiſcentiam & concupiſcere, tum hîc, tum paulopòſt, accipit in bonam partem, pro: deſiderio, & deſiderare, quomodo etiam ſuprà lib. de Anima cap. 16. vbi concupiſcentiuum animæ genus hoc loco Euangeliſta probat etiam in Chriſto fuiſſe.

655. Nimirùm veruecina illum Iudaica delectaret? &c.] Veruecina (inquit Rhenan.) id eſt, caro veruecis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina Plauto. Epiphan. dicta Confut. 61. vrget etiam eſum carnis veruecinæ Chriſti & diſcipulorum ante inſtitutionem Myſterij; contra Marcionem qui carnis eſum damnabat.

656. Poterat & ab extraneo quolibet tradi, &c.] Sic quaſi aliud agens complectitur quicquid hîc habet Euangeliſta de Iuda, non extraneo, ſed vno ex duodecim; qui (quod etiam torquet adu. Marc. Epiphan. Confut. 60.) locutus eſt cum Principibus ſacerdotum & militum Imperatoribus, quomodo ipſum traderet illis, & gauiſi ſunt.

657. Qui mecũ panem edit, leuabit in me plãtam, &c.] Hîc quoque differt Auctor ab æditionibus aliis Pſal. 40. quòd legat: leuabit, pro eo quod Græcè eſt ἐμεγάλυνεν, id eſt leuauit, ſeu magnificauit & ampliauit, quomodo etiam emendatiores codices Latini & Græci Ioan. 13. vbi hanc ſcripturam in Iuda adimpletam tradit Euangeliſta. Expreſſit autem plantam, quod Græcè eſt πτερνισμὸν, pro quo vetus æditio Pſalmorum, & Ioan. 13. Interpres Latinus: calcaneum, alij: ſupplantationem. B. Hieron. verò Auctori conſentit ex Hebræo.

658. Poterat & ſine præmio tradi, &c.] Hîc adludit ad illud Lucæ: Et pacti ſunt pecuniam illi dare, & ſpopódit, & exinde quærebat opportunitatem quomodo eum traderet. Atqui obſcurum eſt illud: qui populum coràm offendens, nec tradi magis potuiſſet quàm inuadi; niſi offendere accipiatur pro inuenire, ſicuti apud Terentium in Heautont. & Hecyra.

659. Pro eo quod venundedere iuſtũ, &c.] Siue illud legas, ſiue cum 2. Vatic. MS. vendiderunt, perinde eſt. Reperitur autem iſtud Amos 2. præterquàm quòd plurali numero legit, quod ibi eſt in ſingulari iuxta æditiones omnes; ſed eſt perinde ad ſenſum Prophetæ, vtrum legatur, eo quod de Iſraele loquatur. Loquor de emendatiorum codicibus LXX. inter Commentaria B. Hieron. Nam quæ hodie exſtat etiam in Biblijs Regijs, deprauata eſt, quãtum apparet, à Iudæis; vtpotè vbi legitur τὸν πλοῦχον, id eſt mendicum, pro eo quod Auctor: iuſtũ; & ſimiliter non modò B. Hieronymus, ſed etiam Palæologus, qui (quẽadmodum citatur à Leone de Caſtro Cõment. MS. in hunc Prophetam) illud quod à Propheta additur: argento; de triginta argenteis, quibus venditus eſt Chriſtus (de quibus etiam hîc mox Auctor) interpretatur.

660. Nam & quantitatem & exitum (id eſt ſucceſſum) pretij; &c. ſicut in Euangelio Matthæi continetur Hieremias præcanit, &c.] Quem hîc, citans 27. cap. Matth. conformiter æditioni modernæ Græcæ & Latinæ, adſcribat etiam Hieremiæ teſtimonium illud: Et acceperunt xxx argenteos, &c. patet iam ab ea ætate irrepſiſſe nomen Hieremiæ in contextum; quod tamen exiſtimat Reuer. Dn. Ianſſenius Comm. in Concord. Euang. c. 141. ex margine additum aliquando fuiſſe. Cuius ſententia mihi magis probatur, quòd Syriacum exemplar etiam non aliud legat quàm: per Prophetam dicentẽ; & id olim ſcripſerit B. Auguſt. lib. 3. de conſenſu Euang. c. 7. & etiam Rupertus in Com. Quo loco Ianſſenius multas alias interpretationes eius loci adfert; quomodo Hieremiæ adſcribatur, quod apud Zachariam reperitur cap. 11. quamquam etiam verbis nonnihil immutatis. Addit autem Auctor: adpretiati vel honorati, quòd vox Græca τετιμημένου vtrumque ſignificet; omittens tum illud: quem adpretiauerunt à filiis Iſrael, tum: ſicut conſtituit mihi Deus. Nos, vt iis etiam ſatisfaciamus, qui Hier. 32. vbi legitur de agro empto (ſecũdum quod etiam iam olim adnotauit B. Auguſt.) putant à Iudæis eraſa eſſe verba, quæ ab Euangeliſta Matthæo citantur; ad marg. adnotauimus Hier. 32. & Zachar. 11.

661. Profeſſus itaque ſe concupiſcentia concupiſſe edere Paſcha, &c. acceptum panem & diſtributum diſcipulis, &c.] Intermedia Lucæ verba prætermittit, quia magna etiam ex parte Marcion reſcidit, & imprimis teſte Epiphan. Confut. 63. Dico enim vobis, non edam ipſum poſthac, donec compleatur in regno Dei.

662. corpus ſuum illum fecit: Hoc eſt corpus meum dicendo, &c.] Similiter Auctor paulopòſt: cur autem panem corpus ſuum adpellat? & rurſum: corpus ſuum vocans panem. Item Tom. 1. lib. aduerſ. Iudæos cap. 10. num. 134. Chriſtus (inquit) panem corpus ſuum appellat, & iiſdem verbis ſuprà lib. 3. adu. Marc. cap. 19. Rurſum Tom. 2. lib. de Oratione c. 6. n. 23. & corpus eius in pane cenſetur: Hoc eſt corpus meũ, & c. vlt. quòd ſtatio ſoluenda ſit accepto corpore Domini. Ergo deuotũ Deo obſequiũ Euchariſtia reſoluit, an magis Deo obligat? Nónne ſollemnior erit ſtatio tua, ſi & ad aram Dei ſteteris? Accepto corpore Domini & reſeruato, vtrumque ſaluum eſt, & participatio myſterij & executio officij. Item lib. de Idolol. cap. 7. num. 31. eas manus admouere corpori Domini, &c. & ibidem num. 34. iſti quotidie corpus Domini laceſſunt, &: in quibus corpus Domini ſcandalizatur. His accedunt apertiores loci, ſuprà l. de Reſurr. carn. c. 8. Caro corpore & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de Deo ſaginetur, & lib. 1. aduerſ. Marc. cap. 14. num. 96. panem, quo

Digitized by Google

ipſum ſuum corpus in ſacramentis repræſentat, *id eſt præſens facit, ſtylo Tertullianico, quemadmodum vel ipſe Rhenanus ante me adnotauit lib. de Patientia cap. 3. nu. 17. ad illud:* cœleſtes ignes repræſentari voluiſſet. *Iterum infrà Tom. 4. lib. 4. adu. Marc. carmine conſcripto:*

Atque ſacerdotes voluit ſui corporis eſſe,
Ipſe patris ſummi perfectus iure ſacerdos.

& lib. 5.

Acceptum panem pariter vitiſque liquorem
Corpus, ait, ſanguiſque meus qui funditur, hic eſt
Pro vobis; fieri ſemper quod poſt ea iuſſit;
Quáve creatura panem vinúmque putatis,
Eſſe ſuum corpus tum ſanguine?

Denique etiam Tom. 5. lib. de Pudicitia: Atque ita exinde opimitate Dominici corporis veſcitur. *Qui omnes loci cũ manifeſtè adſerant* veritatẽ corporis & ſanguinis Domini in ſacramẽto Euchariſtiæ, *vel ex ipſa Magdeburgẽſium confeſſione Cent. 2. c. 4. par. de Cœna Domini, oportet ſanũ aliquem intellectũ dare verbis quæ hìc ſequuntur:* Id eſt, figura corporis mei. *Quem quũ alij alium reddant, certè originem ſuam habere videntur illi, quorum mihi maximè placet interpretatio, ex Scholio marginali Gagnei in aditione Pariſienſi, hoc nempè. Nihil hic de veritate* corporis Chriſti *detrahi, propterea quòd tota hæc oratio referatur nõ ad nouum ſacramentum Euchariſtiæ, tãquam illud vocetur* figura, *ſed ad panem de quo Hieremia 11. locus hîc citatur; ea ratione qua* panis *oblatus & comeſtus in ſacrificiis naturæ & legis, iam tum* figurabat, *conficiendum tempore Euangelij* Chriſti corpus, *ex materia, & ſub ſpecie panis manducandum. De illa enim figura quæ fuit olim ſub lege, non de illa quæ à Chriſto inſtituebatur, Tertullianum loqui; patet ex eo quòd* veterem figuram *adpellet, tum de pane dicens:* non intelligens veterem fuiſſe iſtam figuram corporis Chriſti, *tum de calice paulopòſt:* Vt autem & ſanguinis veterem figuram in vino recognoſcas. *Conuenit autem hæc interpretatio cum totius huius libri ſcopo, vbi non aliud conatur Auctor oſtendere quàm* concordiam Veteris & Noui Teſtamenti, *ex eo quòd Veteris Teſtamenti figura, Noui Teſtamenti veritate adimpleantur. Quod dum facit, inter cetera etiam teſtimonium ſupradictum adfert Hierem.* 11. Venire mittamus lignum in panem eius, id eſt (*ſicuti non modò hîc explicat Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 10. & ſuprà lib. 3. aduerſ. Marc. c. 19.*) crucẽ in corpus eius. *Similiter etiam paulopòſt adfert teſtimonium illud Gen.* 49. Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ amictum ſuũ. *Atqui vt probet* panem *antiquitùs* veterem fuiſſe Dominici corporis figuram, *adfert verba hæc Euãgeliſtæ:* acceptum panem & diſtributum diſcipulis ſuis, corpus ſuum illum fecit. *Similiter vti probet:* vino antiquitùs figuratum Chriſti ſanguinem, *infrà dicit:* Ita & nunc ſanguinem ſuum in vino conſectauit, qui tunc vinum in ſanguine figurauit. *Sicut autem ibi obſcurè loquitur, & quaſi contrario ſenſu, pro eo quod dicere debuerat: qui tunc ſanguinem in vino figurauit; ita & prius quum ſupradicta verba adiecit:* Hoc eſt corpus meum dicendo, id eſt figura corporis mei; *etiam quaſi contrario ſenſu loquitur, pro eo quod dicere debuerat conuenienter ſuo inſtituto: Illud (panem nempè) fecit Chriſtus corpus ſuum in noua lege, dicendo:* Hoc eſt corpus meum, *quod in veteri lege erat figura corporis ſui. Sic autem debere intelligi, comprobatur ex verbis immediatè ſequentibus:* Figura autem non fuiſſet; *quum alioqui dicere debuiſſet.* eſſet, *ſi in noua lege figuram corporis ſui agnoſceret. Et verò ſe non loqui de noua corporis ſui figura, ſed veteri, (vti paucis iam diximus ex Gagnæo) patet manifeſtè ex illis verbis:* Cur autem panem corpus ſuum appellat, & non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit; non intelligens, veterem iſtam figuram fuiſſe corporis Chriſti? *Et rurſum ſubiiciens:* Itaque illuminator antiquitatum (*nempè Chriſtus*) quid tunc (*nempè in Veteri Teſtamento*) voluerit ſignificaſſe panem, ſatis declarauit, corpus ſuum vocans panem; *indicat quòd tunc panis ſignificaret corpus Chriſti, non verò quòd nunc id ſignificet. Simile eſt etiam illud:* vt autem & ſanguinis veterem (*non nouam*) figuram recognoſcas. *Et quod habet paulopòſt:* At nunc (*id eſt, in nouo Teſtamento*) ſanguinem ſuum in vino conſecrauit, qui tunc (*id eſt, in Veteri*) vinum in ſanguine figurauit. *Denique ſimilia etiam ſunt verba dictis locis lib. adu. Iudæos, & lib. 3. aduerſus Marc. vbi locum hunc Hier. 11. citat. Porrò ſi hæc loci obſcuriſſimi interpretatio cuiquam non ſatisfaciat, vel perſiſtat in lite, quòd etiam nunc (id eſt, in Nouo Teſtamento) appellauerit Auctor Sacramentũ iſtud Euchariſtiæ,* figuram corporis ſui; *fateor cum B. Auguſtino lib. adu. Adimantum Manich. cap. 12. eſſe in Euchariſtia etiam ſignum* corporis Chriſti, *ſeu figuram, ſed eo modo, quo ſanguis anima animalis ſignum dicitur, nempè non nudum ſignum, ſed quo etiam ipſa res ſignificata continetur. Eſt enim* corpus Chriſti, *vt idem B. Auguſt. tradit in Sententiis Proſperi,* & veritas & figura; *veritas, dum corpus Chriſti & ſanguis virtute ſpiritus in verbo ipſius, ex panis vinique ſubſtãtia efficitur; figura verò, quod exteriùs ſentitur. Et verò nihil obſtare, quin idem, & veritas ſit ſeu ſubſtantia, & tamen figura ſiue effigies aut ſimilitudo dicatur; patet ex ipſo etiam Tertulliano infrà lib. 5. tractante Epiſt. ad Philippenſ.* Planè (*inquit cap penult.*) de ſubſtantia Chriſti putant & hîc Marcionitæ Apoſtolum ſibi ſuffragari, quòd phantaſma carnis fuerit in Chriſto, quum dicit quòd in effigie Dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit pariari Deo, ſed exhauſit ſemetipſum, accepta effigie ſerui, non veritate; & in ſimilitudine hominis, non in homine; & figura inuentus homo, non ſubſtantia, id eſt, non carne. *Hactenus argumentum Marcionis. Quid autem reſpondet Tertullianus?* Quaſi (*inquit*) non & figura, & ſimilitudo, & effigies ſubſtantiæ quoque accedant. Benè autem, quòd & alibi Chriſtum imaginem inuiſibilis Dei appellat. Numquid ergo & hîc, quâ in effigie eum Dei collocat? Æquè nõ erit Deus Chriſtus verè, ſi nec homo verè fuit, in effigie hominis conſtitutus. Vtrobique enim veritas neceſſe habebit excludi; ſi effigies & ſimilitudõ, & figura phantaſmati vindicabitur. *Ceterùm nobiſcũ cõſentire videtur, quod ad priorẽm noſtrã huius loci interpretationem adtinet (quamuis inuitus) Caluinus, dũ alicubi confitetur:* figurã non cadere in vocẽ corporis, ſed in vocem panis; *quemadmodum ipſis illius verbis cõprobauit Dn. Claudius de Sainctes in Examine doctrinæ Caluinianæ, & paucis repetit in Apol. adu. Bezam, pag.* 139. *Hactenus de vera ſententia Tertulliani, quod ad* veritatem corporis & ſanguinis Domini in Euchariſtia (*de qua etiam ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 8. num.* 76.) *adtinet. Qui verò aliorum Patrum de eadem teſtimonia requiret, videat Adnot. noſtras Tom. 2. lib. de Orat. cap. 6.*

Digitized by Google

cap.6.num.23. & latiùs ad librum de Lapſis B. Cypriani,num.82.& ad Epiſt.63. ad Cæcilium,num.12. Denique & noſtra Leiturgica Latinorum, vbi frequentiſſimã habes mentionem ſacrificij corporis & ſanguinis Domini *per ſingulas ferè paginas,ex diuerſis ſex primorum ſæculorum Latinis Patribus; & verò etiam Græcis,à pag.1.vſque ad 93.quum illud à Chriſto inſtitutum, & ab Apoſtolis vſitatum,latè comprobauimus.*

663. niſi veritatis eſſet corpus,&c.] *Ad hunc locum, & ad illum infrà:* Sic & in calicis mentione, *alludit Auctor infrà lib 5.aduerſ. Marc.cap.8.vbi ſimilia Chriſti verba tractat 1.Cor.11.*Proinde panis & calicis ſacramento, iam in Euangelio probauimus, corporis & ſanguinis dominici veritatem aduerſus phantaſma Marcionis. *Idipſum verò facit etiam Auctor infrà lib.5.adu.Marc.carmine conſcripto,vbi poſt verba numero præcedenti adlegata ſubiungit:*

Noo ſe factorem mundi per facta probauit,
Et potrare ſimul de carne & ſanguine corpus?

664. Aut ſi propterea panem corpus ſibi finxit,&c.] *Hac & ſequenti periodo confutatur hîc illorum hæreſis,qui putãt manere in corpore Domini ſubſtãtiã panis in Euchariſtia;hoc enim adfirmare, quid aliud eſt dicere; quàm* Chriſtũ panem ſibi corpus finxiſſe, *ſicuti angeli ex aere ſibi corpus formare dicuntur,quando in forma hominum apparere leguntur. Atque adeò etiam ſequeretur,quod Marcioni hîc impingit Auctor, non modò* corpus Chriſti,ſed & panem traditum & crucifixum pro nobis. *Verùm latè tum ex ipſo Tertulliano,tum ex aliis Patribus comprobauimus* tranſſubſtantiationem panis & vini in corpus & ſanguinem Chriſti *loco citato lib.de Oratione.*

665. tradere pro nobis,&c.] *Alludit hîc ad verba Chriſti ex Luca:*quod pro vobis traditur; *quæ quũ explicet Auctor ſequentibus verbis de* crucifixione Chriſti, *certè facit hîc etiam inprimis ad confirmandam veritatem corporis Chriſti.Neque enim* figura corporis Chriſti *pro nobis tradita eſt aut crucifixa;item & pro tranſſubſtantiatione,vti iam diximus.*

666. peponem,quem Marcion cordis loco habuit,&c.] *Ex eo quod ſuprà lib.de Anima cap.32.habet Auctor:*cur non magis & pepo,tam inſulſus? *videtur hîc per Ironiam expreſſiſſe voluiſſe, Marcionem excordem fuiſſe & inſulſum, id eſt ſale ſcientiæ & ſapientiæ, quæ in corde latere ſolent, minimè conditum. Verùm de hoc latiùs in Prolegomenis inter Prouerbiales formulas.*

667. Aduerſus me cogitauerunt cogitatum, &c.] *Sacramentarius fuit, quiſquis hîc ad marginem addidit verba quædam ex Lactantio planè mutila & corrupta,quæ hucuſque in omnibus æditionibus excuſis reperire eſt,vti videretur veritati Domini detrahere,quum magis pro ea faciat.Sic enim lib.4.c.18.poſt recitata Hierem.11. verba eadem quæ ab Auctore citantur, apud illum legitur:*Lignũ autem crucem ſignificat,& panis corpus eius; *quia ipſe eſt cibus & vita hominum, qui credunt in carnem quam portant, & in crucem in qua pependit. In quem locum (neque enim etiam veteribus inuſitatum eſt aduerſariorum teſtimonia adferre in catholicorum dogmatum confirmationẽ) Xyſtus Betuleius: Origenes,inquit, Tertull. Hier. eodem modo exponunt, per panem nimirùm corpus Chriſti,per lignum crucẽ intelligentes,referentéſque ad* Sacramentum corporis Chriſti. *Vbi hauddubiè inſinuat tum locos tres Auctoris,hîc & ſuprà citatos lib. adu.Iud.ac lib.3.adu. Marc.(vbi vide Adnot. noſtras n. 140.)tum Comment.Origen.& B.Hieron.in Hieremiam, qui(ſicuti etiam Lactantius)Tertullianum in hoc videntur imitati.*

668. Sic & in calicis mentione teſtamentum conſtituens,ſanguine ſuo obſignatum,&c.] *Alludit ad illud Chriſti apud Lucam:* Hic eſt calix nouũ teſtamẽtum in ſanguine meo, *nempè* obſignatum, *vti addit ad maiorem explicationem Auctor.Siue autem legas cum Vatic.2.MS.cod.*Ita conſiſtet,*ſiue cum excuſ.* conſiſtit,*non refert.Sed omninò nouam periodum ibi incipimus:*Vt autem & ſanguinis,&c.

669. Sic decorus in ſtola violenta cum fortitudine,&c.] *Omninò ſic caſtigauit ex vtroque MS.Vatic. cod pro:*ſed, *quia Græcè illud eſt & Latinè apud LXX. & apud B.Hieron.in Comment.Iſai.63. Mallem autem legere cum LXX. tum ſicuti hodie extant, tum ſicuti à B. Hieron.nominatim citantur:* βίᾳ μετὰ ἰσχύος, *id eſt* violentia cum fortitudine; *ſed quia hîc non legitur:* in ſtola ſua,*nolui immutare;Maximè quum etiam varietur in illo:*ſicut de foro *(id eſt,vti rectè interpretatur in hunc Iſai.locum Leo de Caſtro,medio ſpatio)* torcularis, pleno,conculcato, *pro quo B. Cyprian. Epiſt.63.ad Cæcil.vbi hunc locum imitatur:*à calcatione torcularis pleni & percalcati,*& Rufinus Expoſ.in Symb. inter opera Cypriani:* tamquam à torculari calcato. *B. Hieron. in Comment. iuxta LXX.* ſicut calcantium torcular plenum & conculcatum. *denique & hodie Græcè:* ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ πλήρους καταπεπατημένης, *id eſt:* ſicut calcati torcularis pleni & conculcati.*Legimus autem mox iterum:* de foro, *pro:* in foro.

670. ex cuius tribu, carnis cenſus Chriſti,&c.] *Rurſum hîc* cenſus, *pro origine accipitur. Atqui frequentiſſimum eſt in ſcripturis, Chriſtum oriundum ex* tribu Iuda;*ſed ſufficit adnotaſſe ad marginem,Luc.1.*

671. Lauabit(inquit)in vino ſtolam ſuam, &c.] *Etiam hîc Auctorem imitatus B. Cyprian.loco iam citato,addit:Quando autem ſanguis vuæ dicitur, quid aliud quàm* vinum Dominici calicis ſanguis oſtenditur? *qui locus etiam facit ad confirmationem* veri ſanguinis Chriſti in Euchariſtia.

CAP. XLI.

672. Væ (ait) per quem traditur filius hominis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De imprecatione Chriſti in Traditorem, & illius oſculo; & de reſponſo Domini ad interrogationem, an ipſe eſſet Chriſtus; ex eodem xxij. cap. Lucæ. *Atqui vertit* traditur,*ex Græco* παραδίδοται,*quomodo etiam legũt quædam Latina exemplaria; pro eo quod alia:* tradetur. *Repetit autem hîc iterum* Væ *eſſe* imprecationis & cõminationis inclamationem.

673. noli iam de creatore circa Adam retractare,&c.] *Latiùs hoc argumentũ Marcionis, cur* Deus paſſus ſit Adam in tantum ſcelus ruere,*atq; adeò de Iuda traditore idipſum,refutat Auctor ſuprà lib.2. adu. Marc.cap.5.6.& 7. vbi eo non obſtãte* liberum *tamen* arbitrium *hominis confirmat.*

674. Nam & Petrum præſumptoriè aliquid elocutum, negationi potius deſtinando, &c.] *Sic pauciſſimis expreſſit Auctor colloquium Chriſti de negatione S.Petri prædicta, quod latiùs proſequitur infrà Tom. 5.lib. de Fuga in perſecutione; omiſſis iis quæ intermedia ſunt apud Lucam.* de cõtentione Apoſtolorum quis eorum videretur eſſe maior, *fortaſſis quòd nec Marcion ea haberet,prætermiſſo etiam eo quod ſequitur:* Quãdo miſi vos,num quid defecit *(ſic enim Epiphan.ca-*

Digitized by Google

ſtigandus eſt) vobis? & reliqua vſque ad illud: Et cum iniquis deputatus eſt; quæ reſciſſa ſcribit à Marcione Epiphanius Confut. 64. Quæ (quod hîc etiam omittit Auctor, quantum apparet, compendij gratia, ne eſſet prolixior) in Marcionem retorquet Confutat. 65. Diſtractus eſt ab ipſis fermè ad lapidis iactum, poſitíſque genibus orabat.

675. Debuit etiam oſculo tradi, &c.] Epiphan. Confut. 66. hinc etiam veritatem corporis Chriſti probat ex his verbis Lucæ, ad quæ hîc Auctor adludit: Et adpropinquauit vt oſcularetur eum Iudas. Qui Confut. 67. addit reſcidiſſe etiam Marcionem in ſequentibus quod fecit Petrus, quando percuſſit & abſcidit auriculam ſerui Pótificis, & quantū apparet, totā hiſtoriā negationis; Petri quippè quam hîc etiam Auctor prætermiſit. Idem Confut. 68. in Marcionem vibrat etiam illud hîc compendij gratia omiſſum ab Auctore: Et qui tenebant, illudebant ei, cædentéſque ac percutientes dicebant: Vaticinare quis eſt qui te percuſſit?

676. Perductus in conſeſſum, an ipſe eſſet Chriſtus? interrogatur, &c.] Quòd hinc colligit, eundem fuiſſe Chriſtum veteris & nouæ Legis, tractauit etiam ſuprà lib. 3. aduerſ. Marc. cap. 15. & hoc ipſo lib. 4. cap. 21. Atqui illud: Vt pati poſſet, inquis; ex perſona dicit Marcionis.

677. Si dixero enim (inquit) vobis, non credetis, &c.] Sic caſtigaui, pro: creditis; tum, quòd illud legatur Græcè, Syriacè & Latinè, Luc. 21. tum quòd ſequatur apud Auctorem: non crediturj. Atqui de Prouerbio: manum porrigens, vide noſtra Prolegomena.

678. Abhinc (inquit) erit filius hominis, ſedens ad dexteram virtutis Dei, &c.] Rectè tranſtulit Abhinc, quod Græcè eſt: ἀπὸ τοῦ νῦν, id eſt, ſicuti vertit Syrus Interpres: Ab hoc tempore: Differt autem quòd vertit: ad dexteram, pro eo quod ex Græco Latinus Interpres: à dextris, & ex Syriaco Interpres: à dextera.

679. Suggerebat enim, &c.] Adludit tum ad illud Danielis 7. Ecce cū cæli nubibus tamquam filius hominis, tum ad illud Pſal. 109. Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, quod ipſum mox citat.

680. Ergo, inquiunt, tu filius Dei es? &c.] Iſtud interrogatiuè, non confirmatiuè dictum probat Auctor, ſed confirmatiuè reſponſum à Chriſto: Vos dicitis quia ego ſum. Prorſus enim ſic legendum iuxta Græcos, Syriacum & Latinos codices, pro eo quod erat corruptiſſimè: quaſi oon ego.

Cap. XLII.

681. Perductum enim illum ad Pilatum onerare cœperunt quòd ſe Regem diceret, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: De ſimili reſponſo Chriſti ad Pilatum, iudicio ipſius apud eundem & Herodem, condemnatione, & crucifixione, ſignis in morte, exſpiratione, & ſepultura Domini; ex cap. xxiij Lucæ. Vult autem Auctor hanc accuſationem inde prouenisſe, quòd paulopriùs apud Caypham ſe Chriſtum Dei filium ſeſſurum ad dexteram Dei, dixerit, ſicuti capite præced. ad quod iterum adludit, dictum eſt. Atqui Epiphan. Confut. 69. & 70. ſcribit Marcionem hoc loco quædam verba appoſuiſſe, quæ Euangeliſta non habet, vtpotè poſt illud: Hunc deprehendimus peruertentem gentem, addidiſſe: Et deſtruentem Leges et Prophetas, & poſt illud: Iubentem tributa non dare, adieciſſe rurſum: & auertentem mulieres & liberos. In quo notanda hæreticorum malitia, quibus moris eſt non ſolùm reſcindere ſcripturarum loca, ſed & de ſuo aliquid adponere.

682. Pilato quoque interroganti, Tu es Chriſtus, proinde (nempè reſpondit) Tu dicis, &c.] Prioribus verbis videtur ſolùm legiſſe Auctor: & dicentem ſe Regem eſſe, Græcè χριστὸν, vbi hodie eſt & χριστὸν & βασιλέα; & hîc quoque legiſſe χριστὸς, vbi hodie legitur βασιλεὺς, eo quòd Reges omnes olim Chriſti dicerentur.

683. Conſtitutus eſt igitur Domious in iudicio, &c.] Totum iſtud reperitur Iſai. 3. præterquàm quòd legit: Conſtitutus eſt in iudicio, pro eo quod Græcè & Latinè legitur hodie: conſtituetur; quo fit vt putem olim lectam Græcam præteritam vocem, pro eo quod hodie eſt in futuro καταστήσεται, quum in præſenti vertat: ſtat, ex Hebræo Hieronymus. Et videtur etiam legiſſe Auctor: ἐν κρίσει, quum vertit: in iudicio, pro eo quod hodie eſt: ad iudicium. At: Ipſe Dominus in iudicium veniet legendum, pro eo quod erat: venit, conſtat ex eo, quòd legat ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 20. nu. 149. Venturum in iudicium; maximè quòd correſpondeant Græci, Latini & Hebræi codices.

684. Tumultuatæ ſunt ibidem Nationes, &c.] Pulcherrimè hoc teſtimonium Pſal. 2. tū hîc, tū loco citato l. de Reſurrect. car. explicat Auctor, Nationes interpretatus Romanos qui cum Pilato erant; Populos, tribus Iſraelis; Reges, in Herode; Archótes in ſummis ſacerdotibus.

685. Et vinctum eum ducent xeoium Regi, &c.] Senſum etiam hîc potius reddidit Auctor quàm verba; nam Oſee 10 (ad quem locum hauddubiè reſpexit) legitur: Et ipſum vincientes duxerunt ξένια Regi.

686. Delectatus eſt denique Herodes viſo Ieſu, nec vocem vllam ab eo audiuit, &c.] Paucis etiā hîc duos verſus Euangeliſta comprehendit. Vertitur autem vox Græca: ἐχάρη, delectatus eſt, quam alij verterunt: gauiſus eſt. Atqui ſcripturam illam Iſai. 50. iuxta LXX. Dominus dat mihi linguam diſciplinæ, habes etiam ſuprà citatum ſub finem ca. 39. Hîc addit prætereà ex eodem: quomodo eum oporteret proferre ſermonem.

687. quam in Pſalmo adglutinaram gutturi ſuo tunc probabat, &c.] Ita vertit Auctor quod Græcè eſt Pſalm. 21. ἡ γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου, quod alij: lingua mea adhæſit faucibus meis. vtrumque voces Græca ſignificant.

688. Et Barrabas quidem, &c. vita, &c. donatur, Chriſtus verò, &c. morti expoſtulatur, &c.] Multo hîc paucioribus verbis comprehendit verſus 6. Euangeliſta.

689. Sed & duo ſceleſti circumfiguntur illi, &c.] Græcè eſt κακοῦργοι apud Lucam, pro quo rectè vertit: ſceleſti. Et magis ea verſio correſpondet Prophetæ Iſai. 53. quam hîc adfert (quaſi repetens quod apud Lucam habetur cap. 22.) Et inter iniquos deputatus eſt, Græcè apud Euangeliſtam, μετὰ τῶν ἀνόμων. Atqui quod dicit: circumfiguntur, eo ipſo includit etiam quod præcedit, & vrget Confut. aduerſ. Marc. 71. Epiphan. Et quum veniſſent in eum qui dicitur Caluariæ locum, crucifixerunt ipſum, cui additur: & ſceleſtos, vnum à dextris, & alterum à ſiniſtris; quod verbo vnico: circumfixerunt expreſſit Auctor; Nam & ſequitur apud Auctorem: Tolle & crucem eius.

690. Veſtitum planè eius à militibus diuiſum, partim ſorte conceſſum Marcion abſtulit, &c.]

Quum

Quum vrgeat etiam dicto loco contra Marcionem Epiph. Et diuiſerunt veſtes ipſius; hoc vult Auctor, quod Marcion abſtulerit dumtaxat illud: & miſerunt ſortes, quod apud Epiphanium deſideratur; aut potius, omittendum eſt illud in Epiphanio, ſi Auctor ſenſerit vtrumque abſtuliſſe Marcionem; quod certum videtur ex eo quod ſequitur: reſpiciens Pſalmi Prophetiam (nempè Pſal. 21.) Diſpertiti ſibi ſunt, &c. & maximè ex illis paulopòſt verbis: Quò iam teſtimonium veſtimentorũ? habe (ſiue habes, vt 1. aditio in margine) falſi tui prædam.

691. Aufer igitur & crucem ipſam. Idem tamẽ Pſalmus, &c.] Crucem Chriſti prædictam inſinuat à Pſalmiſta per iſtud: Foderunt manus meas & pedes meos; vbi addo: meos, ex altero Vatic. MS. cod. eo quòd legatur Pſal. 21. iuxta aditiones omnes; ſicuti: tamen, ex vtroque MS. Vat. pro eo quod erat: enim.

692. Totus in illo exitus legitur: Circumdederunt me canes, &c.] His paucis ad alia eiuſdem Pſal. 21. adpliuat, quicquid apud Euangeliſtam habetur de deriſionibus Chriſti in cruce pendentis per Iudæos circumſtantes, ea ſparſim citans. Nam illud: Circumdederunt me canes, ſynagoga (Græcè συναγωγὴ) malignorum circumuallauit me', præmittitur immediatè ante illud: Foderunt, &c. At illud: omnes qui ſpectabant me, &c. longè antea; vbi tranſtulit: naſo irridebant, quod Græcè eſt ἐξεμυκτήρισαν, & legit: capita, pro quo aliæ aditiones omnes: caput, &: in Deum, pro quo cetera: in Domino, quod mirum eſt, quum Hebraicè ſit Adonai, & Græcè κύριον.

693. Ecce autem & elementa concutiuntur, &c.] Prætermittit hic Auctor illud Chriſti ad alterũ latronum: Hodie mecum eris in paradiſo, eo quòd reſciderit Marcion, ſicuti teſtatur Epiphan. Confut. 72. Atqui quod hic in genere de elemẽtis cõcuſſis dicit, particulatim explicat, et Prophetiis veteris Teſtamẽti adaptat.

694. Cœlum (inquit Iſaias) veſtiam tenebris, &c.] Scripturam hanc Iſai. 50. ſignificaſſe vult Auctor tenebras in paſſione Chriſti.

695. Et erit illa die, dicit Dominus: Occidet ſol, &c.] Hanc ſcripturam etiam citauit Auctor in eandem ſententiam Tom. 1. lib. aduerſ. Iudæos, cap. 10. & B. Cypr. Teſtim. lib. 2. adu. Iud. cap. 23. & præterea (ſicuti notantur à Leone de Caſtro Comment. in Amos Prophetam) Cyrillus alicubi, Euſeb. Demonſt. Euang. lib. 10. cap. 6. B. Aug. qu. 105. vtriuſque Teſtamenti, Athanaſ. diſput. adu. Iud. Ruſinus in Symbol. inter opera B. Cypriani, Grigentius denique & Palæologus diſputationibus ſuis adu. Iudæos. Atque illud: (Habes & horæ ſextæ ſignificationẽ) parentheſi incluſimus, eo quòd illud: & contenebrabit ſuper terram, etiam legatur Oſee 8. Vbi prorſus lego: cõtenebrabit: tũ quòd præceſſit: occidet, & in futuro legunt LXX. Græcè & Latinè; tum quòd ſuprà l. adu. Iud. legat: & tenebreſcet ſuper terram dies luminis; de quo ibidem num. 137.

696. Sciſſum eſt & templi velum, &c.] Id factũ addit Auctor, angeli eruptione derelinquentis filiam Sion; quo confirmatur angeli præſentia peculiaris alicuius (qualis apparuit Zachariæ Luc. 1.) apud arcam Dei in interiore tabernaculo, quò ſemel in anno intrabat ſacrificaturus ſummus Pontifex, adusque Chriſti paſſionem; & inſuper non vnius, ſed multorum angelorum adſiſtentia ad altare Dei, dum offertur à ſacerdotibus ſacrificium Chriſtianum; ſicuti non ſemel adteſtatur B. Chryſoſtomus.

697. O quãtum perſeuerauit etiam xxx. Pſalmo, &c.] Alludit ad illud Lucæ: & vociferatus (id eſt, voce magna clamans) ait: Pater, in manus tuas cõmendo ſpiritum meum; vt & moriens Prophetas vltima voce, adimpleret.

698. Hoc dicto exſpirauit, &c.] Hic differt quòd legat: Hoc dicto, pro eo quod Græcè eſt, Syriacè & Latinè: & hæc dicens. Epiphan. Confut. 73. vbi eodem modo quo Auctor iſtud contra phantaſma Marcionis vrget, omiſſis intermediis legit dumtaxat: Et quum clamaſſet voce magna, exſpirauit. Rectè autem paulopoſt caſtigauit Rhenanus: Quæ & ſpirat, ex Gorzienſi collatione, pro: quæ exſpirat; nam conſentiunt MS. Vatic. cod.

699. Nihil ergo remanſit in ligno, &c.] Pulcrè ſic Marcionis hæreſin de corpore Chriſti, quòd phantaſma fuerit, refutat; alludẽs ad id, quòd corpore Domini remanente in ligno etiam poſt exſpirationẽ, à Pilato id poſtulatum ſit, & de patibulo detractũ, & ſindone inuolutum, & ſepulcro nouo conditũ; idque (ſicuti paulopòſt addit) per Ioſeph, qui non cõſenſerat in ſcelere Iudæis. Ita paucis comprehendens quidquid quatuor verſibus habet Euangeliſta. Atqui etiam iſtud adfert Epiphanius Confut. 74. ad comprobandam veritatem cõrporis Chriſti, & in eiuſdem teſtimonium adducit mulieres reuerſas à ſepultura Chriſti, Confut. 75.

700. Beatus vir qui non abiit, &c.] Addit hic de Ioſeph prophetatum illud Pſal. 1. Vbi mallem quidem legere iuxta alterum Vatic. MS. in cathedra peſtilentiæ, tum quòd Græcè legatur hodie λοιμῶν, & illud legant aditiones Pſalterij Veteris, Romana & Gallicana; tũ quòd etiam B. Cypr. ſic legat l. de Vnitate Eccleſiæ. Verùm quum Interpres B. Iuſtini Martyris Apol. 2. ad Antonin. Pium legat: peſtilentiatum, retinui etiam hic: peſtium, ſecũdum veſtigia alterius Vatic. MS. & excuſorum eodicum, vt vterque ipſorum legerit Græcè λοιμῶν.

CAP. XLIII.

701. Si nec mulierum illarum officium præterit Prophetia, &c.] Titulum poſtremo huic capiti dedimus: De mulieribus ad ſepulcrum cum odorum paratura, reſurrectione poſt biduum; apparitionibus Chriſti, quæ mulieribus, diſcipulis, & Apoſtolis factæ ſunt; & de miſſione Apoſtolorum ad prædicandum vniuerſis gentibus, ex cap. XXIIII. Lucæ. Atqui rectè vertit Auctor: ante lucem, quod Græcè eſt: ὄρθρου βαθέος, id eſt, ad verbum: diluculo profundo. Paratura verò (vel Rhenano teſte) iterũ accipitur pro: adparatu.

702. Vt quærant (inquit) faciem meam, ante lucem vigilabunt ad me, &c.] Initium huius ſcripturæ ſub finem reperitur cap. 5. illud verò: ante lucem, &c. principio cap. 6. Oſee. Vbi mirum eſt omitti ab Auctore: in tribulatione ſua, quod tamen explicare videtur, quum addit: inter dolorem præſentis deſtitutionis. Quemadmodum etiam quòd: eripuit legit, pro eo quod Græcè eſt & Latinè apud LXX. rapuit; quod mallem, niſi illud haberent etiam 2. MS. cod. Vatic. & ſuprà Auctor loco mox citando. Pro eo autem quod Paraphraſticè tranſtulit: miſerebitur noſtri, Græcè eſt μοτώσει, quod (ſicuti adnotauit B. Hieronym. in Comment. eius loci) per dolorem reddere ſanitatem ſignificat. μότα enim (inquit) propriè appellantur linteola quæ inſeruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulentiam; quare caſtigandus etiam hodiernus Interpres Latinus LXX. & legendum cum B. Hieronym. & curabit nos, pro eo quod

habet: & turbabit nos. Hic autem omiſimus vocem: dixit, intermediam, quæ apud Prophetam non habetur, & ſenſum obſcurabat. At ius ſimiliter de Reſurrectione Domini interpretantur dictum locum B. Hier. B. Cypr. Teſt. lib. 2. adu. Iud. c. 26. nu. 113. & Ruſinus in Symbolo inter eius opera, ſuprà quoque Auctor Tomo 1. lib. adu. Iudæos, cap. 13.

703. qua percuſſæ ſibi videbantur, &c.] Percuſſæ accipitur ab Auctore pro: conſternata, quod tranſtulit Latinus vulgatus Interpres.

704. Corpore autem non inueoto, &c.] Pulcrè explicat illud ſuprà ſæpè citatum Iſai. 57. Sepultura eius de medio ſublata eſt, de corpore non inuento.

705. Sed & duo ibidem angeli apparuerunt, &c.] Pulcrè etiam iſtud cum veteri Teſtamento confert de duobus teſtibus, Deuter. 17. Quòd verò angeli duo dixerint, habes non multo pòſt. Laterenſes denique rectè interpretatur Rhenanus, ſtipatores, quòd latus claudant; quos (ſicuti ſcholium in margine habet) alij laterones appellant.

706. Reuertentes quoque à ſepulcro mulieres, &c. proſpiciebat Iſaias, &c.] Etiam hìc Euangeliſtam conuenire oſtendit cum eo quod eſt Iſai. 27. Mulieres venientes à viſione, venite; Vbi omittimus quod priori loco legebatur: venite; quod neque apud LXX. hodie aut olim, neque apud B. Hieronym. Cyrillum, Procopium in Comment. neque apud Origenem in Matth. aut Ruſinum in Symbolum inter opera B. Cypriani, ampliùs quàm ſemel legatur.

707. Benè autem quòd incredulitas diſcipulorum perſeuerabat, &c.] Alludit ad illud Lucæ: Et viſa ſunt ante illos deliramenta verba hæc, & non crediderunt.

708. Nam quum duo ex illis iter agerent, & Dominus eis adhæſiſſet, nõ comparens quòd ipſe eſſet, &c. Nos autem putabamus, inquiunt, ipſum eſſe redemptorẽ Iſraelis, &c.] Pauciſſimis his verbis comprehendit xij. verſus Euangeliſtæ, de duobus diſcipulis euntibus in Emaus, & acceſſu Domini ad eos, quem ne agnoſcerent, oculi eorum tenebãtur; vbi inter cetera expreſſit ad verbum ex Græco illud: ipſum eſſe redemptorem Iſraelis.

709. O inſenſati & tardi corde, in non credẽdo omnibus quæ locutus eſt ad vos, &c.] Recitat iſtud non ſecundum Lucam, ſed ſecundum Marcionem; vtpotè quia Epiphan. teſte Confut. 77. reſcidit illud Lucæ: quæ locuti ſunt Prophetæ, & ſubſtituit, quæ locutus eſt ad vos; ſic enim puto etiam apud illũ legi debere pro eo quod mendosè legitur: quæ locutus ſum vobis; nam ſi id dixiſſet, ſtatim Chriſtum agnouiſſent. Sufficit autem Auctori, quòd etiam illa lectio contra Marcionem faciat.

710. Nam eadem & angeli ad mulieres: Rememoramini quę locutus ſit vobis in Galilęa, dicens: quòd oportet tradi filium hominis, & crucifigi, & tertia die reſurgere, &c.] In his verbis, quæ multo antè initio cap. 24. Lucæ continẽtur, mirum eſt tam ab Auctore quàm ab Epiph. Confut. 76. omiſſum eſſe: in manus hominum peccatorum; quod tamen eſt Græcè & Syriacè & Latinè in exemplaribus omnibus. Quum autem addit: niſi quia ita à Deo creatore ſcriptum, alludit ad Prophetias omnes, quas cap. præced. 40. 41. 42. & hoc 43. ex Prophetis in medium adtulit. Atqui Epiphan. etiam vrget adu. Marcionem, quòd ex fractione panis cognouerunt eum, vtique non in phantaſmate, ſed in corpore. Siue autem increpauit legas cum excuſ. ſiue increpuit cum altero Vatic. MS. cod. perinde eſt, niſi quod hoc ſit magis Tertullianicum.

711. hæſitantibus eis ne phantaſma eſſet, &c. Quid turbati eſtis (inquit) & quid cogitationes ſubeunt in corda veſtra? &c.] Idipſum etiam Epiph. Confutat. 78. torquet in Marcionem iiſdem penè verbis; quem vti apertiùs confutet, vertit priori loco: phantaſma, quod poſtea: ſpiritum, vtpote eiuſdem ſignificationis. Mirum eſt autem, quòd tam ipſe quàm Epiphanius omittant tum illud; palpate & videte, tum etiam non legant: ſpiritus carnem et oſſa non habet; ſed quum Marcion illa omiſiſſet, putarunt ſufficere, ſi aduerſus eum vrgerent illud: ſpiritus oſſa nõ habet. Quorũ loco legit illud Auctor: & ſcitote quia ego ſum, nam illud: & ſcitote, alij non habent.

712. Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum deſiderauit, &c.] Adfert etiam iſtud aduerſus Marcionem Auctor: vt ſe oſtenderet (inquit) dentes habere, Chriſtus.

713. Siquidem & Apoſtolos mittens ad prædicandum vniuerſis Nationibus, &c.] Ad iſtud ſolummodò alluditur ab Euangeliſta Luca, quum dicit: Et prædicari eum in vniuerſas gentes; verùm diſertis verbis Matth. 28. dixit ad Apoſtolos Chriſtus: Euntes in vniuerſum mundum prædicate Euangelium omni creaturæ. Prædictum autem etiam iſtud tradit Auctor Pſal. 18. per illud ſuprà ſæpè citatum: In omnem terram, &c.

ARGVMENTVM LIBRI QVINCTI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

SICVTI libro præcedenti ex Euangelio B. Lucæ, quod ſibi vſurpauerat Marcion; ſic nunc ex Epiſtolis Pauli (quas ille mutilatas in Librum Apoſtolicum ſuo titulo editum diuerſo ordine redegerat, exceptis iis quæ ſunt ad Timotheum & Titum, & ad Hebræos) probat Tertullianus, non alium Deum prædicari ab Apoſtolo quàm Creatoris.

1. *Imprimis autem id vel ex eo manifeſtum facit, quòd nulla auctoritas Apoſtolo Paulo probetur, niſi de Inſtrumento veteri Creatoris, & Actis Apoſtolorum, quæ Marcion reiiciebat.*

reiiciebat,

Deinde tum per Argumentum & verba Apoſtoli, DE EPISTOLA AD GALATAS,*ex cap.I.* II.

Item ex eiuſdem Epiſtolæ cap.II.& III. III.

*Ex eiuſdem etiam cap.IIII.*V.*&* VI. IIII.

Deinde per verba Apoſtoli, DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA,*ex cap.*I. V.

*Etiam ex Epiſtolæ eiuſdem cap.*II.*& III.* VI.

*Eiuſdem quoque ex cap.IIII.*V.VI.VII.VIII.IX.*&* X. VII.

*Item cap.*XI.XII.XIII.*&* XIIII. VIII.

Ex cap.etiam XV.priori parte. IX.

Et ex eiuſdem cap.XV.ſecunda parte. X.

Rurſum per verba Apoſtoli, DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS, *ex cap.*I.II.*&* III. XI.

*Item ex capit.*V.VII.XI.XII.*&* XIII. XII.

Porrò etiam per verba Apoſtoli, DE EPISTOLA AD ROMANOS,*ex cap.*I.II.III.V.VI.*&* VII. XIII.

*Ex eiuſdem etiam Epiſtolæ cap.*VIII.X.XI.XII.XIII.*&* XVI. XIIII.

Nec minus per verba Apoſtoli, DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES I. XV.

Et DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES SECVNDA. XVI.

Dein per verba Apoſtoli, DE EPISTOLA AD LAODICENOS (*ſiue ad Epheſios*)*ex cap.*I.*&* II. XVII.

*Ex eiuſdem etiam Epiſtolæ cap.*III.IIII.V.*&* VI. XVIII.

Denique per verba Apoſtoli DE EPISTOLA AD COLOSSENSES. XIX.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES. XX.

Poſtremò DE EPISTOLA AD PHILEMONEM. XXI.

Ceterùm huius libri quincti aduerſus Marcionem meminit etiam ipſe Auctor ſubinde. Sic libro I.*aduerſus Marcionem cap.*15. Si (*inquit*) & ad Apoſtolum veſtrum diſcutiendum venerimus.*& cap.16.* Videbimus,& Apoſtolus cui auctor inuiſibilia deputet, quum & illum explorauerimus; *quare & titulo addidimus;* DE EPISTOLIS PAVLI; *maximè quum etiam eiuſdem in hæc verba meminerit Rufinus Apolog.pro Origene: Apoſtolorum(inquit) vel Actus vel Epiſtolas qualiter polluerint,qualiter corroſerint,qualiter in omnibus macularint; vel addendo impia, vel auferendo quæ pia ſunt,ſiquis volet plenius ſcire;ex his libris Tertulliani, quos aduerſus Marcionem ſcripſit, pleniſſimè recognoſcet. Atqui etiam hunc librum MS.viderunt olim Trithemius & Politianus; Rhenanus primus in lucem ædidit,& ſolus hactenus caſtigauit ex 4. MS. exemplaribus,additis Scholiis primùm,inde & Adnotationibus; quem nos adeò iterum ad duos Vaticanos MS.codices,& ex quibuſdam D. Latinij coniecturis caſtigauimus; nouiſque Argumento & Adnotationibus illuſtrauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER QVINCTVS, DE Epiſtolis Pauli.

CAP. I. NIHIL[1] ſine origine,niſi Deus ſolus. Quæ quantum præcedit in ſtatu omnium rerum,tãtum præcedat neceſſe eſt etiam in retractatu earum, vt conſtare de ſtatu poſſit. Quia nec habeas diſpicere quid quale ſit,niſi certus an ſit,quũ cognoueris vnde ſit. Et ideò ex opuſculi ordine ad hãc materiam deuolutus,[2] Apoſtoli quoq; Pauli originem à Marcione deſidero,[3] nouus aliqui diſcipulus,nec vllius alterius auditor,qui nihil interim credam niſi nihil temerè credendum,temerè porrò credi quodcũque ſine originis agnitione creditur,quíque digniſſimè ad ſollicitudinem redigam iſtam
Luc.6. inquiſitionem,quum is mihi adfirmatur Apoſtolus[4] quẽ in albò Apoſtolorũ apud Euan-
Act. 9. gelium non deprehendo. Deniq; audiens poſtea eum à Domino allectum iam in cœlis
Matth.28. quieſcente,quaſi improuidentiam exiſtimo,ſi non antè ſciuit illũ ſibi neceſſariũ Chriſtus; ſed iam ordinato officio Apoſtolatus & in ſua opera dimiſſo, ex incurſu nõ ex proſpectu E
adiiciendũ exiſtimauit,neceſſitate,vt ita dixerim,nõ voluntate. Quamobrẽ Pontice nauclere ſi nunquã furtiuas merces vel illicitas[5] in acaros tuas recepiſti, ſi nullũ omninò[6] onus auertiſti vel adulteraſti,cautior vtique & fidelior in Dei rebus, ædas velim nobis quo ſymbolo ſuſceperis Apoſtolum Paulũ:quis illum tituli charactere percuſſerit,quis tranſmiſerit tibi,quis impoſuerit,vt poſſis eum cõſtanter exponere,ne illius probetur qui om-
Gal.1. „ nia Apoſtolatus eius inſtrumenta protulerit.[7] Ipſe ſe,inquit, Apoſtolum eſt profeſſus, &
„ quidem nõ ab hominibus,nec per hominẽ,ſed per Ieſum Chriſtum.[8] Planè profiteri poteſt ſemetipſum quiuis. Verùm profeſſio eius alterius auctoritate conficitur: alius ſcribit, alius ſubſcribit,alius obſignat,alius actis refert. Nemo ſibi & profeſſor,& teſtis eſt. Præter
Luc.21. hæc vtique legiſti; multos venturos, qui dicant, ego ſum Chriſtus. Si eſt qui ſe Chriſtum mentiatur,quanto magis qui ſe Apoſtolum prædicet Chriſti? Adhuc ego in perſona diſcipuli & inquiſitoris conuerſor,[9] vt iam hinc & fidem tuam obtundam,qui vnde eã probes non habes:& impudentiam ſuffundam,qui vindicas,& vnde poſſis vindicare non recipis. Sic Chriſtus,ſic Apoſtolus,vt alterius, dum non probantur niſi de inſtrumẽto creatoris. Nam mihi Paulũ etiam Geneſis olim repromiſit. Inter illas enim figuras & prophe-
Gen 49. ticas ſuper filios ſuos benedictiones,Iacob quum ad Beniamin direxiſſet,[10] Beniamin,inquit,lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad veſperam dabit eſcam. Ex tribu enim Beniamin oriturum Paulum prouidebat,lupum rapacem,ad matutinũ comedentẽ, F
id eſt prima ætate vaſtaturum pecora Domini, vt perſecutorem Eccleſiarum, dehinc ad veſperam eſcam daturum,id eſt deuergente iam ætate oues Chriſti educaturũ,vt doctorem Nationum.[11] Nam & Saulis primò aſperitas inſectationis erga Dauid, dehinc pœni-
1.Reg.18. 19.10. & 23. tentia & ſatisfactio,bona pro malis recipientis;non aliud portendebat quàm Paulum in Saule ſecũdũ tribus,& Ieſum in Dauid ſecundũ virginis cenſum. Hæc figurarũ ſacramẽta
1.Reg. 24. ſi tibi diſplicent,certè Acta Apoſtolorũ hunc mihi ordinẽ Pauli tradiderunt, à te quoque
Act.9. non negandũ.[12] Inde Apoſtolũ oſtendo perſecutorem;non ab hominibus neque per ho-
Gal.1. minẽ,inde & ipſi credere inducor:inde te à defenſione eius expello,nec timeo dicẽtẽ: Tu ergo negas Apoſtolum Paulum? non blaſphemo quem tueor. Nego, vt te probare compellam. Nego,vt meum eſſe conuincam. Aut ſi ad noſtram fidem ſpectas,recipe quæ eam faciunt. Si ad tuam prouocas,ædc quæ eam præſtruunt. Aut proba eſſe, quæ credis: aut ſi non probas,quomodo credis? Aut qualis es aduerſus eum credens, à quo ſolo probatur eſſe quod credis? Habe nũc & Apoſtolum de meo ſicut & Chriſtum: tam meum Apoſtolum,quàm & Chriſtum. Iiſdem & hîc dimicabimus lineis, in ipſo gradu prouocabimus præſcriptionis, Oportere ſcilicet & Apoſtolum qui creatoris negetur, immò & aduerſus creatorem proferatur, nihil docere, nihil ſapere, nihil velle ſecundum creatorem, & in primis tanta conſtantia alium Deum edicere, quanta à lege creatoris abrupit. Neque enim veriſimile eſt vt auertens à Iudaiſmo, non pariter oſtenderet in cuius Dei fidem auerteret:quia nemo tranſire poſſet à creatore,neſciens ad quem tranſeundum ſibi eſſet.

Siue

A Siue enim Chriſtus iam alium Deum reuelauerat, ſequebatur etiam Apoſtoli teſtatio,
vel ne non eius Dei Apoſtolus haberetur quem Chriſtus reuelauerat, & quia non licebat
abſcondi ab Apoſtolo qui iam reuelatus fuiſſet à Chriſto. Siue nihil tale de Deo Chriſtus
reuelauerat: tanto magis ab Apoſtolo debuerat reuelari, qui iam non poſſet ab alio, non
credendus ſine dubio ſi nec ab Apoſtolo reuelatus. Quod idcircò præſtruximus, vt iam
hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum alium Deum ab Apoſtolo circumla-
tum, ſicut probauimus nec à Chriſto: ex ipſis vtique Epiſtolis Pauli, quas proinde [13] mu-
tilatas etiam de numero, forma iam hæretici Euangelij præiudicaſſe debebit. [[14] Princi- CAP. II.
palem aduerſus Iudaiſmum epiſtolam nos quoque confitemur, quæ Galatas docet. Am- De Epiſt.
plectimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, vt & ipſam de creatoris veniē- ad Gal. ex
tem diſpoſitione, [15] ſicut ſæpè iam in iſto ordine tractauimus, de prædicata nouatione à cap. 1.
Prophetis Dei noſtri. quòd ſi creator quidem vetera ceſſura promiſit nouis ſcilicet ori- *Iſai. 43. et*
tutis, Chriſtus verò tempus diſtinctionis iſtius (Lex & Prophetæ vſque ad Ioānem) termi- *1. Cor. 2.* *Luc. 19.*
num in Ioanne ſtatuens, inter vtrunque ordinem deſinentium exinde veterum & inci-
pientium nouorum: neceſſariè & Apoſtolus in Chriſto poſt Ioannem reuelato, vetera in-
firmat, noua verò confirmat: atque ita non alterius Dei fidem curat quàm creatoris, apud
quem & vetera deceſſura prædicabantur. Igitur & Legis deſtructio, & Euangelij ædifica-
tio, pro me faciunt in iſta quoque epiſtola, ad eam Galatarum præſumptionem pertinen-
B tes, qua præſumebant Chriſtum vtpute creatoris, ſalua creatoris lege credendum: quòd
adhuc incredibile videretur, legem à ſuo auctore deponi. porrò ſi omninò alium Deum
ab Apoſtolo audiſſent, vltrò vtique ſciſſent abſcedendum ſibi eſſe à lege eius Dei quē re-
liquiſſent alium ſecuti. Quis enim expectaret diutiùs diſcere, quòd nouam deberet ſectari
diſciplinā, qui nouū Deum recepiſſet? Immò quia eadē quidē diuinitas prædicabatur in
Euangelio, quæ ſemper nota fuerat in lege, diſciplina verò nō eadem, hic erat totus quæ-
ſtionis ſtatus, [16] An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi in Chriſto creatoris. De-
nique aufer hunc ſtatum, & vacat quæſtio. Vacāte autem quæſtione, vltrò omnibus agno-
ſcentibus diſcedendum ſibi eſſe ab ordine creatoris per fidem Dei alterius, nulla Apo-
ſtolo materia competiſſet id tam preſsè docendi, quod vltrò fides ipſa dictaſſet. Igitur to-
ta intētio epiſtolæ iſtius nihil aliud docet quàm legis diſceſſionem venientem de creato-
ris diſpoſitione, vt adhuc ſuggeremus. Si item nullius noui Dei exerit mentionem, quod
nuſquam magis feciſſet quam in iſta materia, vt rationem ſcilicet ablegandæ legis, vnica
hac & ſufficientiſſima definitione proponeret nouæ diuinitatis, apparet quomodo ſcri-
bat, [17] *Miror vos tam citò transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euangelium*; ex cōuer- *Gal. 1.*
ſatione aliud non ex religione: ex diſciplina, nō ex diuinitate. Quoniam quidē Euangeliū
Chriſti à lege euocare deberet ad gratiam, nō à creatore ad aliū Deum. Nemo enim illos
mouerat à creatore, vt viderentur ſic ad aliud Euangelium trāsferri, quaſi dum ad creato-
C rem transferuntur. Nam & adiiciens, [18] quòd aliud Euangelium omninò non eſſet, crea-
toris cōfirmat id, quod eſſe defendit. Si enim & creator Euangeliū repromittit, dicens per
Eſaiam: Aſcende in montem excelſum, qui euangelizas Sioni, extolle vocem in valentia *Iſai. 40.*
tua qui euangelizas Hieruſalem. Item ad Apoſtolorum perſonam: Quàm tempeſtiui pe- *Iſai. 52.*
des euangelizantium pacem, euangelizantium bona: vtique & nationibus euangelizan- *Iſai. 42.*
tium; quoniam &: In nomine eius, inquit, nationes ſperabunt, Chriſti ſcilicet, cui ait, Po-
ſui te in lumen nationum; eſt autem Euangelium etiam Dei noui, quod vis tunc ab Apo-
ſtolo defenſum: iam ergo duo ſunt Euangelia apud duos Deos, & mentitus erit Apoſto-
lus dicens: *quòd aliud omninò non eſt*, quum ſit & aliud: quum ſic ſuum Euangelium defende- *Gal. 1.*
re potuiſſet, vt potiùs demōſtraret, non vt vnū determinaret. Sed fortaſsè vt fugias hinc; "
& ideò dices, ſubtexuit *licet angelus de cœlo aliter euangelizauerit, anathema ſit*, quia & creato- " *Ibidem.*
rem ſciebat euangelizaturum. Rurſus ergo te implicas. Hoc eſt enim quo aſtringeris. Duo
enim Euangelia confirmare, non eſt eius qui aliud iam negarit. Tamē lucct ſenſus eius qui
ſuam præmiſit perſonam. [19] *Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit.* Verbi enim *Ibidem.*
gratia dictū eſt. Ceterùm, ſi nec ipſe aliter euāgelizaturus, vtiq; nec angelus. Ita angelum
ad hoc nominauit, quo multo magis hominibus non eſſet credendum, quando nec an-
gelo nec Apoſtolo: non angelum ad Euangelium referret creatoris. [20] Exinde *decurrens* *Ibidem.*
ordinem conuerſionis ſuæ de perſecutore in Apoſtolum, [21] ſcripturam Actorum Apoſtolico-
rum confirmat, apud quam ipſa etiam epiſtolæ iſtius materia recognoſcitur; [22] interceſſiſ- *Act. 15.*
ſe quoſdam, qui dicerent circumcidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem: tunc

Apoſtolos de iſta quæſtione conſultos, ex auctoritate ſpiritus renuntiaſſe, non eſſe impo- D
nenda onera hominibus quæ patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. Quòd ſi & ex hoc con-
gruunt Paulo Apoſtolorum Acta, cur ea reſpuatis iam apparet, vt Deum ſcilicet non a-
lium prædicantia quàm creatorem, nec Chriſtum alterius quàm creatoris, quando nec
promiſſio ſpiritus ſancti aliundè probetur exhibita, quàm de inſtrumento Actorum.
Quæ vtique veriſimile non eſt, ex parte quidem Apoſtolo conuenire, quum ordinem
eius ſecundum ipſius teſtimonium oſtendunt, ex parte verò diſſidere, quum diuinitatem
in Chriſto creatoris annuntiant: vt prædicationem quidem Apoſtolorum non ſit ſecu-
CAP. III. ex Epiſt. ad Gal. c. II. & III. tus Paulus, qui formam ab eis dedocendæ legis accepit. [[21] Denique *ad patrocinium Pe-
tri ceterorúmque Apoſtolorum aſcendiſſe Hieroſolymam poſt annos XIIII. ſcribit, *vt conferret cum il-
lis de Euangelij ſui regula, ne inuacuum tot annis cucurriſſet, aut curreret, ſi quid ſcilicet citra for-
Gal. 2. mam illorum euangelizaret. Adeò ab illis probari, & conſtabiliri deſiderarat. Quòd ſi
Ibidem. quando vultis [24] Iudaiſmi magis affines ſubintelligi; *quum nec Titum dicit circunciſum*, iam
incipit oſtendere ſolam circunciſionis quæſtionem ex defenſione adhuc legis concuſ-
ſam ab eis, quos propterea falſos & ſuperinductitios fratres appellat, non aliud ſtatuere
pergentes quàm perſeuerantiā legis, ex fide ſine dubio integra creatoris: atq; ita peruer-
Gal. 1. tentes Euangelium, non interpolatione ſcripturæ, qua Chriſtum creatoris effingerent,
Gal. 2. „ ſed retentione veteris diſciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo: *Propter ſuperin-
„ ductitios*, inquit, *falſos fratres, qui ſubintrauerant ad ſpeculandam libertatem noſtram quam habe-
„ mus in Chriſto, vt nos ſubigerent ſeruituti, nec ad horam ceſſimus ſubiectioni*. Intendamus enim E
Ibidem. & ſenſui ipſi, & cauſæ eius, & apparebit vitiatio ſcripturæ. Quum præmittit; *Sed nec
Titus qui mecum erat, quum eſſet Græcus, coactus eſt circuncidi*: dehinc ſubiungit, propter ſu-
perinductitios falſos fratres, & reliqua: contrarij vtique facti incipit reddere rationem,
oſtendens propter quid fecerit: quod nec feciſſet, nec oſtendiſſet, ſi illud propter quod
fecit, non accidiſſet. Denique dicas velim, ſi non ſubintroiſſent falſi illi fratres ad ſpe-
culandam libertatem eorum, ceſſiſſent ſubiectioni? non opinor. Ergo ceſſerunt, quia
fuerunt propter quos cederetur. hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obſeruatione ſu-
ſpenſæ competebat, ipſo quoque Apoſtolo ne inuacuum cucurriſſet aut curreret ſuſpe-
cto. Itaque fruſtrandi erant falſi fratres, ſpeculantes libertatem Chriſtianam, ne antè
eam in ſeruitutem abducerent Iudaiſmi, quàm Paulus ſciret ſe non inuacuum cucurriſ-
Gal. 1. et 2. ſe, [25] quam *dexteras ei darent anteceſſores*, quàm *ex cenſu eorum in nationes prædicandi munus ſu-
Act. 16. biret*. Neceſſariò igitur ceſſit ad tempus. Et ſic ei ratio conſtat; Timotheum circunciden-
Act. 21. di; & raſos introducendi in templum, quæ in Actis edicuntur adeò vera, vt Apoſtolo
1. Cor. 9. conſonent profitenti: Factum ſe Iudæis Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret: & ſub lege
agentem propter eos qui ſub lege agerent: ſic & propter ſuperinductitios illos, & omni-
bus nouiſſimè omnia factum, vt omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc po-
ſtulant, id quoque nemo dubitabit, eius Dei & Chriſti prædicatorem Paulum, cuius le-
gem, quamuis excludens, interim tamen pro temporibus admiſerat, ſtatim amolien- F
Gal. 2. dam ſi nouum Deum protuliſſet. Benè igitur quòd & [26] *dexteras Paulo dederunt Petrus & Ia-
cobus & Ioannes, &* de officij diſtributione *pepigerunt, vt Paulus in nationes, illi in circunciſio-
nem: tantùm vt meminiſſent egenorum*. Et hoc ſecundum legem creatoris, pauperes &
egenos fouentis, [27] ſicut in Euangelij veſtri retractatu probatum eſt. Adeò conſtat de le-
Ibidem. „ ge ſola fuiſſe quæſtionem, dum oſtenditur quid ex lege cuſtodiri conuenerit. [28] Sed *re-
„ prehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem*. Planè reprehendit, non ob
aliud tamen, quàm [29] *ob inconſtantiam victus, quem pro perſonarum qualitate variabat, ti-
mens eos qui erant ex circunciſione*: non ob aliquam diuinitatis peruerſitatem, de qua & aliis
in faciem reſtitiſſet, qui de minore cauſa conuerſationis ambiguæ Petro ipſi non pe-
Ibidem. percit. [30] Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apoſtolus, *ne-
gans ex operibus legis iuſtificari hominem, ſed ex fide*. Eiuſdem tamen Dei, cuius & lex.
Nec enim laboraſſet fidem à lege diſcernere, quam diuerſitas ipſius diuinitatis vltrò
diſcreuiſſet, ſi fuiſſet. Meritò non reædificabat quæ deſtruxit. deſtrui autem lex ha-
Luc. 3. & Iſai. 40. buit; ex quo vox Ioannis clamauit in eremo, Parate vias Domini, [31] vt fierent ri-
ui & colles & montes repleri & humiliati, & tortuoſa & aſpera in rectitudinem &
in campos, id eſt Legis difficultates in Euangelij facilitates. Meminerat iam & Pſal-
Pſal. 2. mi eſſe tempus: Diſrumpamus à nobis vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugum
ipſorum: ex quo tumultuatæ ſunt gentes, & populi meditati ſunt inania. Aſtiterunt
reges

A reges terræ, & magiſtratus congregati ſunt in vnum, aduerſus Dominũ, & aduerſus Chri-
ſtum ipſius, vt iam ex fidei libertate iuſtificetur homo, non ex legis ſeruitute. [32] *Quia iuſtus* Gal. 3. &
ex fide viuet. Quòd ſi Prophetes Abacum prænũtiauit, habes & Apoſtolum Prophetas con- Abac. 2.
firmantem, ſicut & Chriſtus. Eius ergo Dei erit fides, in qua viuet iuſtus: cuius & *lex, in qua* Gal. 3.
non iuſtificatur operarius. [33] Proinde ſi *in lege maledictio eſt, in fide verò benedictio*: vtrunque habes Ibidem.
propoſitum apud creatorẽ: Ecce poſui, inquit, ante te maledictionem & benedictionem. Deut. 11.
Non potes diſtantiam vindicare, quæ & ſi rerum eſt, non ideò auctorum, quæ ab vno au-
ctore proponitur. [34] Cur autem *Chriſtus factus ſit pro nobis maledictio*, ipſo Apoſtolo edocente Gal. 3.
manifeſtum eſt quàm nobiſcum faciat, id eſt ſecundum fidem creatoris. Neque enim quia Ibidem &
creator pronuntiauit, *Maledictus omnis in ligno ſuſpenſus*: ideò videbitur alterius Dei eſſe Deut. 21.
Chriſtus, & idcircò à creatore iam tunc in lege maledictus. Et quomodo præmaledixiſſet
cum creator quem ignorat? Cur autem non magis competat creatori, filium ſuum dediſſe
maledictioni ſuæ: quàm illi Deo tuo, ſubdidiſſe maledictioni, & quidem pro homine alie-
no? Denique ſi atrox videtur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in Deo. [35] Si verò
rationale & in tuo, proinde & in meo, & magis in meo. Faciliùs enim crederetur, eius eſſe
per maledictionem Chriſti, benedictionem proſpexiſſe homini; qui & maledictionem ali- Deut. 11.
quando & benedictionem propoſuerit ante hominem, quàm qui neutrũ vnquam ſit apud
te profeſſus. [36] *Accepimus igitur benedictionem ſpiritalem per fidem*, inquit, ex qua ſcilicet viuet Gal. 3.
iuſtus ſecundum creatorẽ. Hoc eſt ergo quod dico, eius Dei fidẽ eſſe, cuius eſt forma gra-
B tiæ fidei. Sed & quũ adiicit, [37] *Omnes enim filij eſtis fidei*, oſtenditur [38] quid ſupra hæretica in- Ibidem.
duſtria eraſerit, mentionem ſcilicet Abrahæ, [39] qua nos Apoſtolus *filios Abrahæ per fidem* Ibidem.
affirmat, ſecundum quam mentionem hîc quoque filios fidei notauit. Ceterùm quomodo
filij fidei? Et cuius fidei, ſi non Abrahæ? Si enim *Abraham Deo credidit, & deputatum eſt iuſtitiæ*; Ibidem &
atque exinde pater multarum nationũ meruit nuncupari: nos autem credẽdo Deo magis, Gen. 15.
proinde *iuſtificamur, ſicut Abraham*, & vitã proinde conſequimur, ſicut iuſtus ex fide viuet: Gen. 17.
ſic fit vt & ſuprà, filios nos Abrahæ pronuntiarit, quâ patris fidei, & hîc filios fidei, per quã et Rom. 4.
Abraham pater nationum fuerat repromiſſus. Ipſum quod fidem à circumciſione reuoca- Gal. 3.
bat, nónne Abrahæ filios conſtituere quærebat, qui in carnis integritate crediderat? De- Ibidem.
nique alterius Dei fides ad formam Dei alterius non poteſt admitti: vt credentes iuſtitiæ
deputet, vt iuſtos viuere faciat, vt nationes filios fidei dicat: Totũ hoc eius eſt, apud quem
antè iam notum eſt ſub eadem Abrahæ mẽtione, dum ipſo ſenſu reuincatur. [[40] *Adhuc*, Cap. IIII.
inquit, *ſecundum hominem dico, dum eſſemus paruuli, ſub elementis mundi eramus poſiti ad deſeruien-* ex Epiſt.
dum eis. Atquin non eſt hoc humanitùs dictum; Non enim exemplum eſt, ſed veritas. ad Gal. c.
Quis enim paruulus vtique ſenſu, quod ſunt nationes, non elementis ſubiectus eſt mundi, III. IIII. v.
quæ pro Deo ſuſpicit? Illud autem facit, quòd quum ſecũdum hominem dixiſſet, [41] *tamen* & VI.
teſtamentum hominis nemo ſpernit aut ſuperordinat. Exemplo enim humani teſtamenti perma- Gal. 3.
nentis, diuinum tuebatur: [42] *Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones & ſemini eius. Non dixit ſeminibus,* Ibidem.
C *quaſi pluribus, ſed ſemini tanquam vni quod Chriſtus eſt.* [43] Erubeſcat ſpongia Marcionis, niſi
quòd ex abũdanti retracto quæ abſtulit, quum validius ſit illum ex his reuinci quæ ſerua-
uit. [44] *Quum autem euenit impleri tempus, miſit Deus filium ſuum*, vtique is qui etiam ipſorũ tem- Gal. 4.
porum Deus eſt, quibus ſeculum conſtat; qui ſigna quoque temporum ordinauit, ſoles, &
lunas, & ſidera, & ſtellas: qui filij denique ſui reuelationem in extremitatem temporum & Gen. 1.
diſpoſuit & prædicauit. In nouiſſimis diebus erit manifeſtus mons Domini; &: In nouiſ- Iſai. 2.
ſimis diebus effundam de ſpiritu meo in omnem carnem, ſecundum Ioëlem. Ipſius erat Ioëlis 2.
ſuſtinuiſſe tempus impleri, cuius erat etiam finis temporis ſicut initium. Ceterùm Deus
ille otioſus, nec operationis, nec prædicationis vllius, atque ita nec temporis alicuius quid
omninò egit, quod efficeret tempus impleri, etiam implendum ſuſtineri? Si nihil, ſatis va-
num eſt vt creatoris tempora ſuſtinuerit ſeruiens creatori. Cui autem rei *miſit filium ſuum?* Gal. 4.
[45] *vt eos qui ſub lege erant, redimeret*: hoc eſt; vt efficeret tortuoſa in viam rectam, & aſpera in Iſai. 40.
vias lenes, ſecundum Eſaiam; vt vetera tranſirent, & noua orirentur. Lex noua ex Sion, & Iſai. 43. et
ſermo Domini ex Hieruſalem: *& vt adoptionem filiorum acciperemus*, vtique nationes quæ 2. Cor. 5.
filij non eramus. Et ipſe enim lux erit nationum, & in nomine eius nationes ſperabunt. Iſai. 2.
[46] Itaque *vt certum eſſet nos filios Dei eſſe, miſit ſpiritum ſuum in corda noſtra clamantem, Abba pater.* Gal. 4.
In nouiſſimis enim, inquit, diebus effundam de meo ſpiritu in omnem carnem. Cuius gra- Iſai. 42.
tia, niſi cuius & promiſſio gratiæ? Quis pater, niſi qui & factor? Poſt has itaque diuitias; Gal. 4.
[47] *non erat reuertendum ad infirma & mendica elementa.* Elementa autẽ apud Romanos quoque Ioël 2. Gal. 4.

etiam primæ litteræ ſolent dici. Non ergo per mũdialium elementorum derogationem à D
Ibidem. Deo eorum auertere cupiebat, & ſi dicendo ſuprà, Si ergo *his qui non natura ſunt Dei, ſeruitis,*
[48] phyſicæ, id eſt naturalis ſuperſtitionis elementa pro Deo habentis ſuggillabat errorem,
nec ſic tamen elementorum Deum taxans. Sed quæ velit intelligi elementa, primas ſcili-
Ibidem. cet litteras legis, ipſe declarat: [49] *Dies obſeruatis & menſes, & tempora, & annos*; & ſabbata, vt
opinor, & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. Ceſſare enim ab his quoque ſicut &
Iſai. 1. circuncisione oportebat ex decretis creatoris: qui & per Eſaiam: Neomenias veſtras &
ſabbata & diem magnum non ſuſtinebo, ieiuniũ & ferias & ceremonias veſtras odit ani-
Amos 5. ma mea. Et per Amos: Odi, reieci ceremonias veſtras, [50] & non odorabor in frequentiis
Oſee. 2. veſtris. Item per Oſee: Auertam vniuerſas iocũditates eius, & ceremonias eius, & ſabbata,
& neomenias eius, [51] & omnes frequentias eius. Quæ ipſe conſtituerat, inquis, eraſit ma-
gis quàm alius? At ſi alius, ergo ille adiuuit ſententiam creatoris, auferens quæ & ille dam-
nauerat. Sed non huius loci quæſtio, cur leges ſuas creator infregerit. Sufficit quòd infra-
ctutum probauimus, vt confirmetur nihil Apoſtolum aduerſus creatorem determinaſſe,
cùm & ipſa amolitio legis à creatore ſit. Sed vt furibus ſolet aliquid excidere de præda in
indicium, ita credo & Marcionem nouiſſimam Abrahæ mentionem dereliquiſſe, nullam
Gal. 4. magis auferendam, etſi ex parte conuertit. [52] Si enim *Abraham duos liberos habuit, vnum ex
ancilla, & alium ex libera: ſed qui ex ancilla, carnaliter natus eſt: qui verò ex libera, per repromiſsionem.*
(*Quæ ſunt allegorica*, id eſt aliud portendentia. *Hæc ſunt enim duo teſtamenta*, ſiue duæ oſtenſio-
nes, ſicut inuenimus interpretatum.) *Vnum à monte Syna* in ſynagogam Iudæorum, ſecun- E
Epheſ. 1. dum legem, *generans in ſeruitutem. Alium*; [53] ſuper omnem principatum *generans*, vim, domi-
nationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in hoc æuo, ſed & in futuro,
Gal. 4. *quæ eſt mater noſtra*, in quem repromiſimus ſanctam Eccleſiam: ideóque adiicit, [54] *Propter
Ibidem. quod fratres non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ.* Vtique manifeſtauit & Chriſtianiſmi generoſita-
tem in filio Abrahæ ex libera nato, allegoriæ habere ſacramentum, ſicut & Iudaiſmi ſerui-
tutem legalem in filio ancillæ. Atque ita eius Dei eſſe vtranque diſpoſitionem, apud quem
inuenimus vtriuſque diſpoſitionis deliniationem. Ipſum quod ait, *qua libertate Chriſtus nos
Ibidem. manumiſit*, nónne eum conſtituit manumiſſorem, qui fuit Dominus? [55] Alienos enim ſer-
uos ne Galba manumiſit, faciliùs liberos ſoluturus. Ab eo igitur præſtabitur libertas, apud
Gal. 5. quem fuit ſeruitus legis, & meritò. [56] *Non decebat manumiſſos rurſus iugo ſeruitutis*, id eſt legis
Pſal. 2. *aſtringi*, iam Pſalmo adimpleto: Diſrumpamus vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugũ
ipſorum: poſtquàm ἄρχοντες congregati ſunt in vnum aduerſus Dominum & aduerſus
Gal. 5. Chriſtum ipſius. De ſeruitute igitur exemptos, ipſam ſeruitutis notam *eradere perſeuerabat
circunciſionem*, ex prædicationis ſcilicet propheticæ auctoritate, memor dictum per Hiere-
Hiere. 4. miã: [57] Et circuncidimini præputia cordis veſtri. Quia & Moyſes: Circuncideris duricor-
Deut. 20. diam veſtram: id eſt non carnem. Denique ſi circunciſionem ab alio Deo veniens exclu-
Gal. 5. debat, [58] cur etiam *præputiationem negat quicquam valere in Chriſto ſicut & circunciſionem*: præ-
ferre enim debebat æmulam eius quam expugnabat, ſi ab æmulo circũciſionis Deo eſſet. F
Porrò quia & circunciſio & præputiatio vni Deo deputabantur, ideò vtraque in Chriſto
Iſai. 40. vacabat, propter fidei prælationem, illius fidei de qua erat ſcriptum: Et in nomine eius
Gal. 5. nationes credent; [59] illius *fidei quam* dicendo *per dilectionẽ perfici*, ſic quoque creatoris oſtẽ-
Deut. 6. dit. Siue enim dilectionẽ dicit quæ in Deum: & hoc creatoris eſt: Diliges Deum ex toto
corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: ſiue quæ in proximum, & proximũ
Gal. 5. tuum tanquã te, creatoris eſt. *Qui autem turbat vos, iudicium feret.* A quo Deo? ab optimo? Sed
ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille damnabit aſſertorẽ circunciſionis. Quòd ſi non
erit alius qui iudicet niſi creator, iam ergo nõ damnabit legis defenſores, niſi qui ipſe eam
Ibidem. ceſſare conſtituit. Quid nunc ſi & confirmat illam ex parte qua debet? *Tota enim*, inquit, *lex
in vobis adimpleta eſt: Diliges proximum tuum tanquam te.* Aut ſi ſic vult intelligi, adimpleta eſt,
quaſi iam non adimplenda: ergo non vult vt diligam proximum tanquam me, vt & hoc
cum lege ceſſauerit. Sed perſeuerandum erit ſemper in iſto præcepto. Ergo lex creatoris
etiam ab aduerſario probata eſt: nec diſpendium, ſed compendium ab eo conſecuta eſt,
redacta ſumma in vnum iam præceptum. Sed nec hoc alij magis competit quàm auctori.
Gal. 6. Atque adeò quum dicit: [60] *Onera veſtra inuicem ſuſtinete, & ſic adimplebitis legem Chriſti*: ſi hoc
non poteſt fieri, niſi quis diligat proximum ſuum tanquam ſe, apparet: diliges proximum
tuum tanquam te: per quod auditur, inuicem onera veſtra portate, Chriſti eſſe legem, quæ
Ibidem. ſit creatoris: atque ita Chriſtum creatoris eſſe, dum Chriſti eſt lex creatoris. *Erratis, Deus*

non

A *non deridetur.* atquin derideri poteſt Deus Marcionis, qui nec iraſci nouit, nec vlciſci. *Quod* Ibidem.
enim ſeminauerit homo, hoc & metet. Ergo retributionis & iudicij Deus intentat. *Bonum autem* Ibidem.
facientes non fatigemur, &: *Dum habemus tempus, operemur bonum.* Nega creatorem bonũ facere Ibidem.
præcepiſſe, & diuerſa doctrina ſit diuerſæ diuinitatis. Porrò ſi retributionem prædicat, ab
eodem erit & corruptionis meſſis & vitæ. *Tempore autem ſuo metemus*, quia & Eccleſiaſtes, Ibidem.
Tempus, inquit, erit omni rei. [61] *Sed & mihi* famulo creatoris *mundus crucifixus eſt*, non ta- Eccleſ. 3.
men Deus mundi, *& ego mundo*, non tamen Deo mundi. Mundum enim quantũ ad con- Gal. 6.
uerſationẽ eius poſuit, cui renuntiando mutuò transfigimur, & inuicem morimur. [62] Per-
ſecutores vocat Chriſti. Quum verò adiicit, [63] *ſtigmata Chriſti in corpore ſuo geſtare ſe* (vtrique Ibidem.
corporalia competunt) iam non putatiuam, ſed veram & ſolidam carnem profeſſus eſt
Chriſti, cuius ſtigmata corporalia oſtendit. [[64] Præſtructio ſuperioris epiſtolæ ita du- Cap. v. de Epiſt.
xit, vt de titulo eius non retractauerim, certus & alibi retractari eum poſſe, communem ad Cor. 1.
ſcilicet, & eundem in epiſtolis omnibus. Quod non vtique ſalutem præſcribit eis quibus ex cap. 1.
ſcribit, ſed [65] *gratiam & pacem*, non dico quid illi cum Iudaico adhuc more, deſtructori Iu- 1. Cor. 1.
daiſmi? Nam & hodie Iudæi in pacis nomine appellant, & retrò in ſcripturis ſic ſalutabãt.
Sed intelligo illum defendiſſe officio ſuo prædicationem creatoris, Quàm maturi pedes Iſai. 52.
euangelizantium bona, euangelizantium pacem. Euãgelizator enim bonorum, id eſt gra- 1. Cor. 1.
tiæ Dei, paci eam præferendam ſciebat. Hæc cùm [66] *à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu* ad-
nuntians, communibus nominibus vtatur, competentibus noſtro quoque ſacramento,
B non puto diſpici poſſe cur Deus Pater, & Dominus Ieſus prædicetur, niſi ex accedentibus
cui magis competant. Primò quidem Patrem Dominum præſcribo, non alium agnoſcen-
dum, quàm & hominis & vniuerſitatis creatorem & inſtitutorem. Porrò Patri etiam Do-
mini nomen accedere ob poteſtatem, quòd & filius per patrem capiat. Dehinc gratiam &
pacem non ſolùm eius eſſe à quo prædicabantur, ſed eius qui fuerit offenſus. nec gratia
enim fit, niſi offenſæ: nec pax, niſi belli. & populus autem per diſciplinæ tranſgreſſionem,
& omne hominum genus per naturæ diſſimulationem, & deliquerat, & rebellauerat ad-
uerſus creatorem. Deus autem Marcionis & quia ignotus non potuit offendi, & quia ne-
ſcit iraſci. Quæ ergo gratia à non offenſo? quæ pax à non rebellato? [67] Ait: *Crucem Chriſti* Ibidem.
ſtultitiam eſſe perituris, virtutem autem & ſapientiam Dei, ſalutem conſecuturis. Et vt oſtenderet
vnde hoc eueniret, adiicit, *Scriptum eſt enim: Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam pru-*
dentium irritam faciam. Si hæc creatoris ſunt & quæ ad cauſam crucis pertinent, ſtultitiam
deputat; ergo & crux & per crucem Chriſtus ad creatorem pertinebit, à quo prædicatum
eſt quod ad crucem pertinet. Aut ſi creator quâ æmulus, idcircò ſapientiam abſtulit, vt
crux Chriſti ſcilicet aduerſarij ſtultitia deputetur, & quomodo poteſt aliquid ad crucem
Chriſti non ſui creator pronuntiaſſe, quem ignorabat quum prædicabat? Sed & cur apud
Dominum optimum & profuſæ miſericordiæ, alij ſalutem referunt, credentes crucem
virtutem & ſapientiam Dei eſſe, alij perditionem, quibus Chriſti crux ſtultitia reputatur,
C ſi non creatoris eſt aliquam & populi & humani generis offenſam, detrimento ſapientiæ
atque prudentiæ mulctaſſe? Hoc ſequentia confirmabunt quum dicit: [68] *Nónne infatuauit* Ibidem.
Deus ſapientiam mundi? Cúmque & hîc adiicit; *quare? Quoniam in Dei ſapientia non intellexit mun-*
dus per ſapientiam Deum, [69] *boni duxit Deus per ſtultitiã prædicationis ſaluos facere credentes.* Sed priùs
de mundo diſceptabo, quatenus ſubtiliſſimi hæretici hîc vel maximè mundum per Do-
minum mundi interpretantur: nos autem hominem qui ſit in mundo intelligimus ex for-
ma ſimplici loquelæ humanæ, qua plerunque id quod continet, ponimus pro eo quod
continetur, Circus clamauit, & Forum locutum eſt, & Baſilica fremuit: id eſt qui in his
locis rem egerunt. Igitur, quia homo, non Deus mundi, in ſapiẽtia non cognouit Deum,
quem cognoſcere debuerat, & Iudæus in ſapientia ſcripturarum, & omnis gens in ſapien-
tia operum: ideò Deus idem, qui in ſapientia ſua non erat agnitus, ſtatuit ſapientiam ho-
minum ſtultitia repercutere, ſaluos faciendo credentes quoſque in ſtultam crucis prædi-
cationem. [70] *Quoniam Iudæi ſigna deſiderant*, qui iam de Deo certi eſſe debuerant: *& Græci* Ibidem.
ſapientiam quærunt, qui ſuam ſcilicet non Dei ſapientiam ſiſtunt. Ceterùm ſi nouus Deus
prædicaretur, quid deliquerant Iudæi ſigna deſiderantes quibus crederent? aut Græci ſa-
pientiam ſectantes, cui magis crederent? Ita & remuneratio ipſa in Iudæos & Græcos, &
zeloten Deum confirmat & iudicem, qui ex retributione æmula & iudice infatuauerit ſa-
pientiam mundi. Quòd ſi eius ſunt & cauſæ, cuius adhibentur ſcripturæ, ergo de creatore
tractans Apoſtolus, non intellecto creatore, vtique docet intelligendum. [71] Etiam quod

Ibidem. *ſcandalum Iudæis* prædicat *Chriſtum*, prophetiam ſuper illo conſignat creatoris dicentis per D
Iſa. 28. *et* Eſaiam: Ecce poſui in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali: petra autem fuit Chri-
8. *ac Rom.* ſtus, etiam Marcion ſeruat: Quid eſt autem *ſtultum Dei, ſapiẽtius hominibus*, niſi crux & mors
9. Chriſti? Quid [72] *infirmum Dei, fortius homine*, niſi natiuitas & caro Dei? Ceterùm ſi nec na-
1. *Cor.* 1. tus ex virgine Chriſtus, nec carne conſtructus, ac per hoc neque crucem, neque mortem
verè perpeſſus eſt, nihil in illo fuit ſtultum & infirmum: nec iam *ſtulta mundi elegit Deus*, [73] *vt*
Ibidem. *confundat ſapientiam*; nec *infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia*: nec *inhoneſta & minima &*
contemptibilia, quæ non ſunt, id eſt, quæ non verè ſunt, *vt confundat quæ ſunt*, id eſt quæ verè
ſunt. Nihil enim à Deo diſpoſitum eſt, verè modicum, & ignobile, & contemptibile, ſed
quod ab homine: apud creatorem autem [74] etiam vetera, ſtultitiæ, & infirmitati, & in-
honeſtati, & puſillitati, & cõtemptui deputari poſſunt. Quid ſtultius, quid infirmius, quàm
Leuit. 1. 2. ſacrificiorum cruentorum, & holocauſtomatum nidoroſorum à Deo exactio? Quid infir-
3. 4. 5. 6. mius, quàm vaſculorum & grabatorum purgatio? Quid inhoneſtius, quàm carnis iam eru-
& 7. beſcentis alia dedecoratio? Quid tam humile, quàm talionis indictio? Quid tam contem-
Matth. 15. ptibile, quàm ciborum exceptio? Totum, quod ſciã, vetus Teſtamentum omnis hæreticus
Gen. 7. irridet. Stulta enim mundi elegit Deus, vt confundat ſapientiã. Marcionis Deus nihil tale.
Exod. 21. Quia nec æmulatur contraria contrariis redarguere, [75] *ne glorietur omnis caro; vt quemadmodũ*
Deut. 14. *ſcriptũ eſt, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* In quo? Vtique in eo qui hoc præcepit: niſi creator
1. *Cor.* 1. præcepit vt in Deo Marcionis glorietur. [[76] Igitur per hæc omnia oſtendit, cuius *Dei ſa-* E
CAP. VI. *pientiam loquatur inter perfectos*: eius ſcilicet qui ſapiẽtiam ſapientiũ abſtulerit, & prudentiam
de Epiſt. prudentium irritam fecerit; qui infatuauerit ſapientiam mundi, ſtulta eligens eius & diſpo-
1. ad Cor. nens in ſalutem. [77] *Hanc* dicit *ſapientiam in occulto fuiſſe*, quæ fuerit in ſtultis & in puſillis &
c. II. et III. inhoneſtis: quæ latuerit etiam ſub figuris, allegoriis & ænigmatibus reuelanda poſtmodũ
1. *Cor.* 10. in Chriſto, poſito in lumen nationum à creatore promittente per Eſaiæ vocem, [78] patefa-
1. *Cor.* 2. cturum ſe theſauros inuiſibiles & occultos. Nam vt abſconderit aliquid is Deus, qui nihil
1. *Cor.* 1. egit omninò in quod aliquid abſcondiſſe exiſtimaretur, ſatis incredibile. Ipſe ſi eſſet, la-
Iſai. 40. tere non poſſet, nedum aliqua eius ſacramenta. Creator autem tam ipſe notus, quàm & ſa-
Iſai. 45. cramenta eius, palàm ſcilicet decurrentia apud Iſraël, ſed de ſignificantiis obumbrata, in
1. *Cor.* 2. quibus ſapientia Dei deliteſcebat *inter perfectos* narranda ſuo in tempore, [79] *propoſita verò in*
propoſito Dei ante ſecula. Cuius & ſecula, niſi creatoris? Si enim & ſecula temporibus ſtructa
ſunt, tempora autem diebus & menſibus & annis compinguntur, dies porrò & menſes &
Gen. 1. anni ſolibus & lunis & ſideribus creatoris ſignantur, in hoc ab eo poſitis: [80] Et erunt enim,
inquit, in ſigna menſium & annorum: apparet & ſecula creatoris eſſe: & omne quod ante
ſecula propoſitum dicatur, non alterius eſſe, quàm cuius & ſecula. Aut probet Dei ſui ſe-
cula Marcion, oſtendat & mundum ipſum, in quo ſecula deputentur, vas quodammodò
temporum, & ſigna aliqua vel ortum eorum. Si nihil demonſtrat, reuertor vt & illud di-
1. *Cor.* 2. cam; [81] cur autem *ante ſecula* creatoris *propoſuit gloriam noſtram?* poſſet videri eam ante ſecula
propoſuiſſe, quam introductione ſeculi reuelaſſet. At cùm id facit [82] penè iam totis ſeculis F
creatoris productis, vanè ante ſecula propoſuit, & non magis intra ſecula, quod reuelatu-
rus erat penè poſt ſecula. non enim eius eſt feſtinaſſe in proponendo, cuius & retardaſſe in
reuelando. Creatori autem competit vtrunque, & ante ſecula propoſuiſſe, & in fine ſecu-
lorum reuelaſſe: quia & quod propoſuit & reuelauit, medio ſpatio ſeculorum in figuris &
Ibidem. ænigmatibus & allegoriis præminiſtrauit. Sed quia ſubiicit de *gloria noſtra*, [83] *quòd eam nemo*
ex principibus huius æui ſcierit: ceterùm ſi ſciſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent: argumen-
» tatur hæreticus, quòd principes huius æui, Dominum, alterius ſcilicet Dei Chriſtum cruci
» confixerint, vt & hoc in ipſum recidat creatorem. Porrò cui ſuprà oſtẽdimus, quibus mo-
dis gloria noſtra à creatore ſit deputanda, præiudicatum eſſe debebit, eam quæ in occul-
to fuerit apud creatorem, meritò ignotam etiam ab omnibus virtutibus & poteſtatibus
creatoris: quia nec famulis liceat conſilia noſſe dominorum, nedum illis apoſtatis angelis,
ipſique principi tranſgreſſionis diabolo, quos magis extraneos fuiſſe cõtenderim ob cul-
pam ab omni conſcientia diſpoſitionum creatoris. Sed iam nec mihi competit principes
Matth. 4. huius æui virtutes & poteſtates interpretari creatoris, quia ignorãtiam illis adſcribit Apo-
ſtolus: Ieſum autem & [84] ſecundum noſtrum Euangelium diabolus quoque in tentatione
cognouit, & ſecundum commune inſtrumentum, ſpiritus nequam, ſciebat eum ſanctum
Luc. 4. Dei eſſe, & Ieſum vocari, & in perditionem eorum veniſſe. Etiam parabola fortis illius ar-
Luc. 11. mati, quem alius validior oppreſſit, & vaſa eius occupauit, [85] ſi in creatoris accipitur apud
Marcionem:

A Marcionem, iam nec ignoraſſe vltrà potuit creator Deum gloriæ, dum ab eo opprimi-
tur: nec in crucem eum figere, aduerſus quem valere non potuit: & ſupereſt vt ſecundum
me quidem credibile ſit, ſcientes virtutes & poteſtates creatoris Deum gloriæ Chriſtum
ſuum crucifixiſſe, qua deſperatione & malitiæ redundantia ſerui quoque ſceleſtiſſimi do-
minos ſuos interficere non dubitant. [86] Scriptum eſt enim apud me: Satanam in Iudam *Ibidem* 22.
introiſſe. Secundum autem Marcionem, nec Apoſtolus hoc loco patitur ignorantiam aſ-
ſcribi virtutibus creatoris in gloriæ dominum, quia ſcilicet non illas vult intelligi princi-
pes huius æui. Quòd ſi non videtur de ſpiritalibus dixiſſe principibus, ergo de ſecularibus
dixit, de populo principali vtique non inter nationes, de ipſis archontibus eius, de rege *Pſal.* 2.
Herode, etiam de Pilato, & quo maior principatus huius æui Romana dignitas præſide-
bar. Ita & quum deſtruuntur argumentationes diuerſæ partis, noſtræ expoſitiones ædifi-
cantur. Sed vis adhuc gloriam noſtram Dei tui eſſe, & apud eum in occulto fuiſſe, & qua- 1. *Cor.* 2.
re adhuc eodem & Deus inſtrumento & Apoſtolus nititur? Quid illi cum ſententiis Pro-
phetarum vbique? Quis enim cognouit ſenſum Domini, [87] & quis illi conſiliarius fuit: *Iſai.* 40. *et*
Eſaias eſt. Quid illi etiam cum exemplis Dei noſtri? [88] Nam quòd *architectum ſe prudentem* 1. *Cor.* 2.
affirmat, hoc inuenimus ſignificari [89] depalatorē diſciplinæ diuinæ à creatore, per Eſaiam: 1. *Cor.* 3.
[90] Auferam enim, inquit, à Iudæa inter cetera & ſapientem architectum. Et nunquid ipſe *Iſai.* 3.
tunc Paulus deſtinabatur de Iudæa, id eſt de Iudaiſmo auferri habens in ædificationem
Chriſtianiſmi, *poſiturus* [91] *vnicum fundamentum quod eſt Chriſtus?* quia & de hoc per eundem 1. *Cor.* 3.
B Prophetam creator: [92] Ecce ego, inquit, iniicio in fundamenta Sionis lapidem precioſum, *Iſai.* 28.
honorabilem, & qui in eum crediderit, non confundetur: niſi ſi ſtructorem ſe terreni ope-
ris Deus profitebatur, vt non de Chriſto ſuo ſignificaret, qui futurus eſſet fundamentum
credentium in eum, *ſuper quod prout quiſque ſuperſtruxerit* dignam ſcilicet vel indignam do- 1. *Cor.* 3.
ctrinam, ſi [93] *opus eius per ignem probabitur*, ſi *merces illi per ignem rependetur*, creatoris eſt: *quia*
per ignem indicatur veſtra ſuperædificatio, vtique ſui fundamenti, id eſt ſui Chriſti. [94] *Neſcitis* *Ibidem.*
quòd templum Dei ſitis, & in vobis inhabitet ſpiritus Dei? Si homo & res, & opus, & imago, & *Gen.* 1.
ſimilitudo, & caro per terram, & anima per afflatum creatoris eſt, tuus ergo in alieno
habitat Deus Marcion, ſi non creatoris ſumus templum. Quòd *ſi templum Dei quis vitiaue-* 1. *Cor.* 3.
rit, vitiabitur, vtique *à Deo* templi. Vltorem intentans, creatorem intentabit. [95] *Stulti eſtote,* *Ibidem.*
vt ſitis ſapientes. Quare? *Sapientia enim huius mundi, ſtultitia eſt penes Deum.* Penes quem Deum?
Si nihil nobis & ad hunc ſenſum priſtina præiudicauerunt, benè quòd & hic aſtruit. *Scri-* *Ibidem &*
ptum eſt enim: [96] *Deprehendens ſapientes in nequitia illorum. Et rurſus: Dominus ſcit cogitationes ſapien-* *Iob.* 5.
tium, quòd ſint ſuperuacuæ. In totum enim præſcriptum à nobis erit, nulla illum ſententia vti *Ibidem &*
potuiſſe eius Dei, quem deſtruere deberet, ſi non illi doceret. [97] *Ergo*, inquit, *nemo glorie-* *Pſal.* 93.
tur in homine. Et hoc ſecundum creatoris diſciplinam, miſerum hominem qui ſpem habet *Ibidem.*
in hominem: &, Bonum eſt fidere in Deo, quàm fidere in homine: ita & gloriari. *Hiere.* 17.
Pſal. 117.
[[98] *Et occulta tenebrarum ipſe illuminabit*, vtique per Chriſtum, [99] qui Chriſtum illuminatio- CAP. VII.
C nem repromiſit; ſe quoque lucernam pronuntiauit, [a] ſcrutantem corda & renes. Ab illo de Epiſt.
„ erit & laus vnicuique, à quo & contrarium laudis vt à iudice. Certè, inquis, vel hic mun- 1. ad Cor.
„ dum Deum mundi interpretatur, dicendo: *Spectaculum* [b] *facti ſumus mundo, & angelis, & ho-* c. 4. 5. 6. 7.
„ *minibus.* Qui ſi mundum homines mundi ſignificaſſet, non etiam homines poſtmodùm 8. 9. et 10.
„ nominaſſet. Immò ne ita argumentareris, prouidentia ſpiritus ſancti demonſtrauit, quid- [a] *Iſai.* 42.
nam dixiſſet, Spectaculum facti ſumus mundo: dū angelis qui mundo miniſtrāt, & homi- *Pſal.* 7.
nibus quibus miniſtrant. Verebatur nimirū tantæ conſtantiæ vir, ne dicā ſpiritus ſanctus, [b] 1. *Cor.* 4.
præſertim *ad filios ſcribens, quos in Euangelio generauerat*, liberè Deum mundi nominare, aduer- *Ibidem.*
ſus quē, niſi exertè, non poſſet videri prædicare. [100] Non defendo ſecundū legem creatoris
diſplicuiſſe illum, qui mulierem patris ſui habuit: cōmunis & publicæ religionis ſecutus ſit
diſciplinam. Sed cùm eum *damnat dedendum ſatanæ*, damnatoris Dei præco eſt. [101] Viderit & 1. *Cor.* 5.
quomodo dixerit *in interitū carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini*, dum & de carnis interitu, *Ibidem.*
& de ſalute ſpiritus iudicarit; [102] & *auferri iubens malum de medio*, creatoris frequentiſſimam *Ibidem.*
ſententiam cōmemorauerit. [103] *Expurgate* [c] *vetus fermentum, vt ſitis noua cōſperſio ſicut eſtis azy-* *Deut.* 13.
mi. Ergo azymi figuræ erāt noſtræ apud creatorem. Sic & [d] *paſcha noſtrum immolatus eſt Chri-* *et Num.* 16
ſtus. Quare paſcha Chriſtus, ſi non paſcha figura Chriſti, [104] per ſimilitudinem ſangui- [c] 1. *Cor.* 5.
nis ſalutaris, & pecoris Chriſti? Quid nobis & Chriſto imagines imbuit ſolennium crea- [d] *Ibidem.*
toris, ſi non erant noſtræ? [105] *Auertens autem nos à fornicatione*, manifeſtat carnis reſurrectio- 1. *Cor.* 6.
nem. *Corpus*, inquit, *non fornicationi, ſed Domino, & Dominus corpori*, vt templum Deo,

Ibidem. & Deus templo. Templum ergo Deo peribit, & Deus templo. Atquin vides: *Qui Dominum* D
ſuſcitauit, & nos ſuſcitabit, in corpore quoque ſuſcitabit: quia corpus Domino, & Dominus
Ibidem. corpori. & benè quod aggerat: *Neſcitis corpora veſtra membra eſſe Christi?* Quid dicet hæreti-
Ibidem. cus? Membra Christi non reſurgent, quæ noſtra iam non ſunt? [106] *Empti enim ſumus pretio*
magno. Planè nullo, ſi phantaſma fuit Christus, nec habuit vllam ſubſtantiam corporis,
quam pro noſtris corporibus dependeret. Ergo & Christus habuit quo nos redimeret, &
ſi aliquo magno redemit hæc corpora, in quæ eadem committenda fornicatio non erit,
vt in membra iam Christi, non noſtra: vtique ſibi ſalua præſtabit, quę magno comparauit.
Iam nunc [107] quomodo *honorabimus*, quomodo *tollemus Deum in corpore* perituro? [108] Sequi-
1. Cor. 7. tur de nuptiis congredi, quas Marcion conſtantior Apoſtolo prohibet. [109] Etenim Apo-
ſtolus, *etſi bonum continentiæ præfert, tamen coniugium & contrahi permittit, & vſui eſſe & magis*
Matth. 5. *retineri, quàm diſiungi ſuadet*. Planè Christus vetat diuortium, Moyſes verò permittit. Mar-
& 19. cion totum concubitum auferens, fidelibus (viderint enim catechumeni eius) repudium
Deut. 24. antè nuptæ iubens, cuius ſententiam ſequitur, Moyſi an Christi? [110] Atquin & Christi
1. Cor. 7. Apoſtolus quum præcipit *mulierem a viro non diſcedere: aut ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut re-*
conciliari viro: & repudium permiſit, quod non in totum prohibuit, & matrimonium con-
firmauit, quod primò vetuit diſiungi: & ſi fortè diſiunctum, voluit reformari. Sed & con-
Ibidem. tinētiæ quas ait cauſas? [111] *Quia tempus in collecto eſt.* Putaueram, quia Deus alius in Christo,
& tamen à quo eſt collectio temporis, ab eo erit & quod collectioni temporis congruit.
Nemo alieno tempori conſulit. Puſillum Deum affirmas tuum Marcion, quem in aliquo E
Ibidem. coanguſtat tempus creatoris. Certè præſcribens: [112] *tantùm in Domino eſſe nubendum*, ne qui
Deut. 7. fidelis ethnicum matrimonium contrahat: legem tuetur creatoris, [113] allophylorum nu-
1. Eſdr. 9. & 10. ac 2. cap. 9. ptias vbique prohibentis. [114] *Sed; a Et ſi ſunt qui dicuntur Dei, ſiue in cœlis, ſiue in terris*, apparet
quomodo dixerit, non quaſi verè ſint, ſed quia ſint qui dicantur quando non ſint. de ido-
a 1. Cor. 8. lis enim cœpit, de idolothytis diſputaturus: [115] *Scimus* b *quòd idolum nihil ſit*. Creatorem au-
b Ibidem. tem & Marcion Deum non negat: ergo non poteſt videri Apoſtolus creatorem quoque
Ibidem. inter eos poſuiſſe, qui Dei dicantur, & tamen non ſint, quando & ſi fuiſſent, *nobis tamen*
1. Cor. 3. *vnus eſſet Deus pater. Ex quo omnia nobis*, niſi cuius omnia? Quænam iſta? Habes in præteritis,
omnia veſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas: ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors:
ſiue præſentia, ſiue futura: adeò omnium Deum creatorem facit: à quo & mūdus, & vita,
1. Cor. 9. & mors, quæ alterius Dei eſſe non poſſunt. Ab eo igitur inter omnia & Christus. [116] *Ex la-*
bore ſuo vnumquenque docens viuere oportere: ſatis *exempla præmiſerat militum, paſtorum, ruſticorum*,
ſed diuina illi auctoritas deerat. [117] *Legem* igitur *opponit* creatoris ingratis, quam deſtrue-
Ibidem & bat: ſui enim Dei nullam talem habebat: *Boui*, inquit, *terenti os non obligabis*, & adiicit: *Nun-*
Deut. 25. *quid de bubus pertinet ad Dominum*, etiam de bubus propter homines benignum? [118] *Propter nos*
1. Cor. 9. *enim ſcriptum eſt*, inquit. Ergo & legem allegoricam ſecundum nos probauit, & *de Euangelio*
Ibidem. *viuentibus* patrocinantem: ac propter hoc non alterius eſſe Euangelizatores, quàm cuius
Ibidem. lex, quæ proſpexit illis cùm dicit: propter nos enim ſcriptum eſt. Sed *noluit vti legis poteſtate*, F
quia maluit gratis laborare. Hoc ad *gloriam ſuam* retulit, quam *negauit quenquam euacuatu-*
1. Cor. 10. *rum*, non ad legis deſtructionem, qua alium probauit vſurum. [119] Ecce autem & in *petram*
Ibidem. offendit cæcus Marcion, *de qua bibebant in ſolitudine patres noſtri*. Si enim petra illa Christus
fuit, vtique creatoris, cuius & populus. Cui rei [120] figuram extranei ſacramenti interpreta-
tur? An vt hoc ipſum doceret, figurata fuiſſe vetera in Christum ex illis recēſendum? Nam
Ibidem. & reliquum exitum populi decurſurus præmittit. *Hæc autem exempla nobis ſunt facta*. Dic
mihi à creatore alterius quidem ignoti Dei hominibus exempla ſunt facta, an alius Deus
ab alio mutuatur exempla, & quidem æmulo? De illo me terret ſibi, à quo fidem meam
Ibidem. transfert. Meliorem me illi aduerſarius faciet. Iam ſi *deliquero eadem quæ & populus, eadémne*
paſſurus ſum, an non? Atquin ſi non eadem, vanè mihi timenda proponit, quæ non ſum paſ-
ſurus. Paſſurus autem à quo ero? Si à creatore, qualia infligere ipſius eſt, Et quale erit vt
peccatorem æmuli ſui puniat magis, quàm è contrario foueat Deus zelotes? Si ab illo
Deo? Atquin punire non nouit. Ita tota iſta propoſitio Apoſtoli, nulla ratione conſiſtit, ſi
Ibidem. non ad diſciplinam creatoris eſt. Denique & in clauſula præfationi reſpondet. *Hæc autem*
quemadmodum euenerunt illis, ſcripta ſunt ad nos commonendos, in quos fines æuorum decucurrerunt. ô
creatorem & præſcium iam & admonitorē alienorum Christianorum. Prætereo, ſi quan-
do paria eorum quæ retractata ſunt quædam, & breuiter expungo. [121] Magnū argumen-
Ibidem. tum Dei alterius, *permiſſio omnium obſoniorum, aduerſus legem*: quaſi non & ipſi confiteamur
legis

A legis onera dimiſſa: ſed ab eo qui impoſuit, qui nouationem repromiſit: ita & cibos qui ab-
ſtulit, reddidit, quod & à primordio præſtitit. Ceterùm ſi quis alius Deus fuiſſet deſtructor *1. Cor. 11.*
Dei noſtri, nihil magis ſuos prohibuiſſet, quàm de copiis aduerſarij viuere. [[122] *Caput viri* C A. VIII.
Chriſtus eſt. Quis Chriſtus, qui non eſt viri auctor? Caput enim ad auctoritatem poſuit: au- de Epiſt. 1.
ctoritas autem non alterius erit, quàm auctoris. Cuius denique viri caput eſt? Certè de ad Cor. c.
quo ſubiicit: *Vir enim non debet caput velare, cùm ſit Dei imago.* Igitur ſi creatoris eſt imago, ille XI. XII. XIII
enim Chriſtum ſermonem ſuum intuens hominem futurum: Faciamus, inquit, hominem ac XIIII.
ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, quomodo poſſum alterum habere caput, nõ eum *Gen. 1.*
cuius imago ſum? Quum enim imago ſim creatoris, non eſt in me locus capitis alterius.
Sed & quare *mulier poteſtatem ſuper caput habere debebit? Si quia ex viro, & propter virum facta eſt* *1. Cor. 11.*
ſecundum inſtitutionem creatoris, ſic quoque eius diſciplinam Apoſtolus curauit, de cu- *Gen. 1.*
ius inſtitutione cauſas diſciplinæ interpretatur. adiicit etiam *propter angelos.* Quos? id eſt cu- *1. Cor. 11.*
ius? Si creatoris apoſtatas, meritò, vt illa facies quæ eos ſcandalizauit, notam quandam re-
ferat de habitu humilitatis & obſcuratione decoris. Si verò propter angelos Dei alterius,
quid veretur ſi nec ipſi Marcionitæ fœminas appetunt? [123] Sæpè iam oſtendimus *hæreſes* *Ibidem.*
apud Apoſtolum *inter mala vt malum poni, & eos probabiles intelligendos, qui hæreſeis vt malum fu-*
giant. [124] Proinde panis & calicis ſacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & *Luc. 22.*
ſanguinis dominici veritatem aduerſus phantaſma Marcionis. Sed & omnem *iudicij* men- *1. Cor. 11.*
tionem creatori competere vt Deo iudici, toto penè opere tractatum eſt. [125] *Nunc de ſpi-* *1. Cor. 12.*
B *ritalibus dico*, hæc quoque in Chriſtum à creatore promiſſa, ſub illa præſcriptione iuſtiſſima
opinor, qua non alterius credenda ſit exhibitio, quàm cuius probata fuerit repromiſſio.
Pronuntiauit Eſaias: [126] Prodibit virga de radice Ieſſe, & flos de radice aſcẽdet, de virga, & *Iſai. 11.*
requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini. dehinc ſpecies eius enumerat: Spiritus ſapientiæ &
intelligentiæ, ſpiritus conſilij & valentiæ, & ſpiritus agnitionis, & religionis. Spiritus eum
replebit timoris Dei. Chriſtum enim in floris figura oſtẽdit oriturum ex virga profecta de
radice Ieſſe, id eſt virgine generis Dauid filij Ieſſe, in quo Chriſto conſiſtere haberet tota
ſubſtantia ſpiritus, non quaſi poſtea obuentura illi, qui ſemper ſpiritus Dei fuerit, ante car-
nem quoque: ne ex hoc argumenteris Prophetiam ad eum Chriſtum pertinere, qui vt ho-
mo tantùm ex ſolo cenſu Dauid, poſtea cõſecuturus ſit Dei ſui ſpiritum. Sed quoniã exin-
de quo floruiſſet in carne ſumpta ex ſtirpe Dauid, requieſcere in illo omnis haberet opera-
tio gratiæ ſpiritalis, & conceſſare & finem facere quãtum ad Iudæos: ſicut & res ipſa teſta-
tur, nihil exinde ſpirãte penes illos ſpiritu creatoris, [127] ablato à Iudæa ſapiente, & prudẽte *Iſai. 3.*
architecto, & conſiliario, & propheta, vt hoc ſit: Lex & Prophetæ vſque ad Ioãnem: accipe *Luc. 16.*
nunc quomodo & à Chriſto in cœlum recepto [128] *chariſmata obuentura* pronuntiarit. [129] *A-* *1. Cor. 12.*
ſcẽdit in ſublimitatem, id eſt in cœlum. *Captiuam duxit captiuitatem,* id eſt mortem vel humanam *Pſal. 67. et*
ſeruitutem, *dedit data filiis hominum*, id eſt donatiua quæ chariſmata dicimus. Eleganter fi- *Epheſ. 4.*
liis hominum ait, non paſſim hominibus, nos oſtendens filios hominum, id eſt verè homi-
C num Apoſtolorum. In Euangelio enim, inquit, ego vos generaui. Et filij mei, quos partu- *1. Cor. 4.*
rio rurſus. Iam nunc & illa promiſſio ſpiritus abſolutè facta per Ioëlem: [130] In nouiſſimis *Gal. 4.*
diebus effundam de meo ſpiritu in omnem carnem, & prophetabunt filij filiæque eorum. *Ioel. 2. &*
Et ſuper ſeruos & ancillas meas de meo ſpiritu effundam. Et vtique ſi in nouiſſimos dies *Act. 2.*
gratiam ſpiritus creator repromiſit, Chriſtus autem ſpiritalium diſpenſator in nouiſſimis
diebus apparuit, dicẽte Apoſtolo: At vbi tempus expletum eſt, miſit Deus filium ſuum: & *Gal. 4.*
rurſus: Quia tempus iam in collecto eſt: apparet & de temporum vltimorum prædicatio- *1. Cor. 7.*
ne, hanc gratiam ſpiritus, ad Chriſtum prædicatoris pertinere. Compara denique ſpecies
Apoſtoli & Eſaiæ: [131] *Alij*, inquit, *datur per ſpiritum ſermo ſapientiæ*: ſtatim & Eſaias ſpiritũ ſa- *1. Cor. 12.*
pientiæ poſuit. *Alij* [a] *ſermo ſcientiæ*: hic erit ſermo intelligentiæ & cõſilij. *Alij* [b] *fides in eodẽ ſpi-* *Iſai. 11.*
ritu: hic erit ſpiritus religionis & timoris Dei. *Alij* [c] *donum curationum, alij virtutũ*: hic erit va- [a] *1. Cor. 12.*
lentiæ ſpiritus. *Alij* [d] *Prophetia, alij diſtinctio ſpirituum, alij genera linguarũ, alij interpretatio lingua-* *Iſai. 11.* [b] *1. Cor. 12.*
rum: hic erit agnitionis ſpiritus. Vides Apoſtolũ & in diſtributione facienda vnius ſpiritus, *Iſai. 11.*
& in ſpecialitate interpretanda, Prophetæ conſpirantem. Poſſum dicere ipſum [132] qui *cor-* [c] *1. Cor. 12.*
poris [e] *noſtri per multa & diuerſa membra vnitatem, chariſmatum variorum cõpagini adæquauit,* eun- *Iſai. 11.*
dem & corporis humani & ſpiritus ſancti Dominum oſtendit, qui meritum chariſmatum [d] *1. Cor. 12.*
noluerit eſſe in corpore ſpiritus, quæ nec in corpore humano collocauit; [133] qui de *dile-* *Iſai. 11.*
ctione [f] quoque *omnibus chariſmatibus præponenda*, Apoſtolum inſtruxerit principali præce- [e] *1. Cor. 12.*
pto, quod probauit & Chriſtus, Diliges Dominum de totis præcordiis, & totis viribus, & *Deut. 6.* [f] *1. Cor. 13.*

LLl

1. Cor. 14. tota anima tua,& proximum tuum tamquam teipſum. [114] Quod, etſi *in lege ſcriptum* eſſet, D
et Iſai. 28. commemorat: *in alijs linguis, & in alijs labijs locuturum* creatorem; cum hac cōmemoratione
Ibidem. *chariſma linguarum* confirmat, nec hìc poteſt videri alienum chariſma creatoris prædicatione confirmaſſe. [115] Æquè *præſcribens ſilentium mulieribus in Eccleſia*, ne quid diſcendi dunta-
1. Cor. 14. xat gratia loquantur (ceterùm prophetandi ius & illas habere iam oſtendit, cùm mulieri
1. Cor. 11. etiam prophetanti velamen imponit) *ex lege accipit ſubiiciendæ fœminæ auctoritatem*, quam (vt
1. Cor. 14. & Gen. 3. ſemel dixerim) noſſe non debuit niſi in deſtructionem. Sed vt iam à ſpiritalibus recedamus, res ipſæ probare debebunt, quis noſtrum temerè Deo ſuo vindicet: quia noſtræ parti poſſit opponi, hæc & ſi creator repromiſit in ſuum Chriſtum nondum reuelatum, vt Iudæis tantùm deſtinatum, ſuas habitura in ſuo tempore, in ſuo Chriſto, & in ſuo populo operationes. Exhibeat itaque Marcion Dei ſui dona, aliquos Prophetas, qui tamen non de humano ſenſu, ſed de Dei ſpiritu ſint locuti, qui & futura prænuntiarint, & cordis oc-
1. Cor. 14. culta traduxerint. [116] *Aedat aliquem Pſalmum, aliquam viſionem, aliquam orationem*, dumtaxat ſpiritalem, in ecſtaſi, id eſt amentia, *ſi qua linguæ interpretatio acceſſit.* Probet etiam mihi, mulierem apud ſe propheta ſſe, ex illis ſuis ſanctioribus fœminis magnidicam. Si hæc omnia faciliùs à me proferuntur, & vtiq; conſpirātia regulis & diſpoſitionibus & diſciplinis creatoris, ſine dubio Dei mei erit & Chriſtus, & ſpiritus, & Apoſtolus. Habet profeſ-
CAP. IX. de Epiſt. 1. ad Cor. cap. XV. ſionem meam, qui voluerit eam exigere. [[117] Interim Marcionites nihil huiuſmodi exhibebit, qui timet iam pronuntiare, cuius magis Chriſtus nondum ſit reuelatus. Sicut meus expectandus eſt, qui à primordio prædicatus eſt, illius ideircò non eſt, quia non à E
primordio ſit. Melius nos credimus in Chriſtum futurum, quàm hæreticus in nullum.
1. Cor. 15. [118] *Mortuorum reſurrectionem quomodo quidam tunc negarint*, priùs diſpiciendum eſt. Vtique eodem modo quo & nunc. Si quidē ſemper reſurrectio carnis negatur. Ceterùm animam & ſapientium plures diuinam vindicantes ſaluam repromittunt, & vulgus ipſum ea præſumptione defunctos colit, qua animas eorū manere confidit. Ceterùm corpora aut ignibus ſtatim, aut feris, aut etiam diligentiſſimè condita, temporibus tamen aboleri manifeſtum eſt. Si ergo carnis reſurrectionem negantes Apoſtolus retundit, vtique aduerſus illos tuetur, quod illi negabant, carnis ſcilicet reſurrectionem. Habes compendio reſponſum. Cetera iam ex abundanti. Nam & ipſum quod Mortuorum reſurrectio dicitur, exigit defendi proprietates vocabulorum. Mortuorum itaque vocabulo non eſt niſi quod amiſit animam, de cuius facultate viuebat. Corpus eſt quod amittit animam, & amittēdo fit mortuum: ita mortui vocabulum corpori competit. Porrò ſi reſurrectio mortui eſt, mortuum autem nō aliud eſt quàm corpus, corporis erit reſurrectio. Sic & reſurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quàm quæ cecidit. Surgere enim poteſt dici & quod omninò nō cecidit, quod ſemper retrò iacuit. Reſurgere autem non eſt niſi eius quod cecidit. Iterum enim ſurgendo quia cecidit, reſurgere dicitur. Re enim ſyllaba iterationi ſemper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem, ſicut & res ipſa teſtatur. Ex Dei
Gen. 3. lege corpori enim dictum eſt, Terra es & in terram ibis. Ita quod de terra eſt, ibit in ter- F
1. Cor. 15. ram. Hoc abit quod in terram ibit, hoc reſurgit quod cadit. *Quia per hominem mors, & per hominem reſurrectio.* Hìc mihi & Chriſti corpus oſtenditur in nomine hominis, qui conſtat
Ibidem. ex corpore, vt ſæpè iam docuimus. *Quòd ſi ſic in Chriſto viuificamur omnes, ſicut mortificamur in Adam*, quando in Adam corpore mortificamur, ſic neceſſe eſt & in Chriſto corpore viuificemur. Ceterùm ſimilitudo non conſtat, ſi non in eadem ſubſtantia mortificationis in Adam, viuificatio concurrat in Chriſto. Sed interpoſuit adhuc aliquid de Chriſto, & propter præſentem diſceptationem non omittendum. Tanto magis enim probabitur carnis reſurrectio, quanto Chriſtum eius Dei oſtendero, apud quem creditur carnis reſur-
Ibidem. rectio. Quum dicit, [119] *oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius ſub pedes eius*: iam qui-
Pſal. 109. dem & ex hoc vltorem Deum edicit, atque exinde ipſum qui hoc Chriſto repromiſerit,
Pſal. 109. [140] ſede ad dexteram meam donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum, virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, & dominaberis in medio inimicorum tuorum, Tecum, &c. Sed neceſſe eſt, ad meam ſententiam pertinere defendam eas ſcripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc Pſalmum in Ezechiam
4. Reg. 19. cecinisse, [141] quia is, aiunt, ſedit ad dexteram tēpli, & hoſtes eius auerterit Deus & abſum-
& Iſai. 37. pſerit; propterea igitur & cetera, ante luciferū ex vtero generaui te, in Ezechiā conuenire, [142] & in Ezechiæ natiuitatē. [143] Nos ædimus Euāgelia (de quorum fide aliquid vtique iam
Luc. 2. in tanto opere iſtos confirmaſſe debemus) nocturna natiuitate declarantia Dominum, vt hoc

A hoc ſit ante luciferum, & ex ſtella Magis intellecta, & ex teſtimonio angeli qui nocte pa- *Matth. 4.*
ſtoribus annuntiauit natum eſſe eùm maximè Chriſtum:& ex loco partus:in diuerſorium *Luc. 42.*
enim ad noctem conuenitur. Fortaſsè an & myſticè factum ſit, vt nocte Chriſtus naſcere-
tur,lux veritatis futurus ignorantiæ tenebris. Sed nec generaui te edixiſſet Deus niſi filio
puero. Nam etſi de toto populo ait, filios generaui, ſed non adiecit ex vtero. [144] Cur au- *Pſal.109.*
tem adiecit: ex vtero, tam vanè, quaſi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur,niſi *Iſai. 1.*
quia curioſiùs voluit intelligi in Chriſtum, ex vtero generaui te, id eſt ex ſolo vtero ſine *Pſal.109.*
viri ſemine, carni deputans ex vtero ſpiritus. [145] Quod & in ipſo hîc accedit: Tu es ſa-
cerdos in æuum. [146] Nec ſacerdos autem Ezechias, nec in æuum, etſi fuiſſet. Secundum
ordinem,inquit,Melchiſedec. quid Ezechias ad Melchiſedec altiſſimi ſacerdotem,& qui-
dem non circumciſum, qui Abraham circuncisum iam accepta decimatum oblatione be- *Gen. 14.*
nedixit? At in Chriſtum conueniet ordo Melchiſedec, quoniam quidem Chriſtus pro-
prius & legitimus Dei antiſtes, præputiati ſacerdotij pontifex (tum in Nationibus con- *Hebr. 7.*
ſtitutus, à quibus magis ſuſcipi habebat) cogniturum ſe quandoque circumciſionem, &
Abrahæ gentem quum vltimò venerit, acceptatione & benedictione dignabitur. [147] Eſt *Rom. 11.*
& alius Pſalmus ita incipiens: Deus iudicium tuum regi da, id eſt, Chriſto regnaturo, & *Pſal. 71.*
iuſtitiam tuam filio regis,id eſt populo Chriſti. Filij enim eius ſunt qui in ipſo renaſcuntur.
Sed & hic Pſalmus Salomoni canere dicetur; quæ tamen ſoli competunt Chriſto, docere
B non poterunt etiam cetera non ad Salomonem, ſed ad Chriſtum pertinere? Deſcendit,
inquit,tanquam imber ſuper vellus,& velut ſtillæ deſtillantes in terram:Placidum deſcen-
ſum eius & inſenſibilem deſcribens de cœlo in carnem. Salomon autem etſi deſcendit a-
licundè, non tamen ſicut imber, quia non de cœlo. Sed ſimpliciora quæque proponam:
Dominabitur, inquit,à mari ad mare, & à flumine vſque ad terminos terræ. Hoc ſoli da-
tum eſt Chriſto. Ceterùm Salomon vni & modicæ Iudææ imperauit. Adorabunt illum
omnes reges:quem omnes,niſi Chriſtum?Et ſeruient ei omnes Nationes: cui omnes, niſi
Chriſto?Sit nomen eius in æuum.Cuius nomen in æternum, niſi Chriſti? Ante ſolem ma-
nebit nomẽ eius. Ante ſolem enim ſermo Dei,id eſt Chriſtus. Et benedicentur in illo vni-
uerſæ gentes. In Salomone nulla Natio benedicitur:in Chriſto verò omnis. Quid nunc ſi
& Deum eum iſte Pſalmus demonſtrat:& beatum eum dicent:Quoniam benedictus Do-
minus Deus Iſraëlis, qui facit mirabilia ſolus. Benedictum nomen gloriæ eius, & replebi-
tur vniuerſa terra gloria eius. [148] Contrà, Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in
Deo gloriam amiſit, per mulierem in idololatriam vſque pertractus. Itaque quum in me- *1. Reg. 11.*
dio Pſalmo illud quoque poſitum ſit, Inimici eius puluerem lingent, ſubiecti vtique pe-
dibus ipſius,ad illud pertinebit, propter quod hũc Pſa[illegible]um & intuli, & ad meam ſenten-
tiam defendi, vt confirmauerim & regni gloriam, & in[illegible]icorum ſubiectionem, ſecũdum
diſpoſitionem creatoris, conſecuturum, non alium credendum, quàm creatoris. *1. Cor. 15.*
[[149] Reuertamur nũc [150] AD RESVRRECTIONEM, CVI ET ALIAS QVIDEM PRO- *Cap.x. ex*
C PRIO VOLVMINE SATISFECIMVS omnibus hæreticis reſiſtentes; ſed nec hîc de- *eod. c.xv.*
ſumus propter eos qui illud opuſculum ignorant. [151] *Quid*, ait, *facient qui pro mortuis baptizan-* *Epiſt.1.ad*
tur, ſi mortui non reſurgunt? [152] Viderit inſtitutio iſta; Kalendæ ſi fortè Februariæ reſpõdebunt *Corinth.*
illi pro mortuis petere. Noli ergo Apoſtolum nouum ſtatim auctorem aut confirmatorem *1. Cor. 15.*
eum [153] denotare, vt tanto magis ſiſteret carnis reſurrectionem, quanto illi qui vanè pro
mortuis baptizarentur, fide reſurrectionis hoc facerent. [154] Habemus illum alicubi vnius *Epheſ. 4.*
baptiſmi definitorem. Igitur & pro mortuis tingui, pro corporibus eſt tingui; mortuum *1. Cor. 15.*
enim corpus oſtendimus. Quid facient, qui pro corporibus baptizantur, ſi corpora nõ re-
ſurgunt? Atque adeò rectè hunc gradũ figimus,vt & Apoſtolus ſecundam diſcrepationẽ æ-
què de corpore induxerit. [155] *Sed dicent quidam: Quomodo mortui reſurgent? Quo autem corpore* *Ibidem.*
venient? Defenſa etenim reſurrectione quæ negabatur, conſequens erat de qualitate cor-
poris retractare, quæ non videbatur. Sed de iſta cum aliis congredi conuenit. Marcion
enim in totum carnis reſurrectionem non admittens,& ſoli animæ ſalutem repromittens,
non qualitatis, ſed ſubſtantiæ facit quæſtionem. Porrò & ex his manifeſtiſſimè [156] obdu-
citur quæ Apoſtolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, Quomodo
reſurgent mortui? Quo autem corpore venient? Iam enim prædicauit reſurrecturum eſſe
corpus, id de corporis qualitate tractauit. [157] Denique ſi proponit exempla *grani tritici,* *Ibidem.*
vel alicuius eiuſmodi, quibus det corpus Deus prout volet. Si vnicuique ſeminum, proprium ait eſſe cor-
pus. Et aliam quidem carnem hominum, aliam verò pecudum & volucrum. Et corpora cœle-

ſtia atque terrena; & aliam gloriam ſolis, & lunæ aliam, & ſtellarum aliam, nónne carnalem & D
corporalem portendit reſurrectionem, quam per carnalia & corporalia exempla cõmen-
Ibidem. dat, nónne etiam ab eo Deo eam ſpondet, à quo ſunt & exempla? [158] *Sic & reſurrectio*, in-
quit. *Quomodo?* Sicut & granum *corpus ſeritur, corpus reſurgit*. Seminationem denique voca-
Ibidem. uit diſſolutionem corporis in terram, quia *ſeritur in corruptela, reſurgit in honeſtatem, & virtu-
tem*. Cuius ille ordo in diſſolutione, eius & hic in reſurrectione corporis, ſcilicet ſicut &
granum. Ceterùm ſi auferas corpus reſurrectioni quod dediſti diſſolutioni, vbi conſiſtet
Ibidem. diuerſitas exitus? [159] *Proinde & ſi ſeritur animale, reſurgit ſpiritale*. Et ſi habet aliquod propriũ
corpus anima vel ſpiritus, vt poſſit videri corpus animale animam ſignificare, & corpus
ſpiritale ſpiritum, non ideò animam dicit in reſurrectione ſpiritum futuram, ſed corpus,
quod cum anima naſcendo & per animam viuendo, animale [160] dici capit, futurum ſpiri-
tale, dum per ſpiritum ſurgit in æternitatem. denique ſi non anima, ſed caro ſeminatur in
corruptela dum diſſoluitur in terram, iam non anima erit corpus animale, ſed caro quæ
Ibidem. fuit corpus animale. Siquidem de animali efficitur ſpiritale, ſicut & infrà dicit: [161] *Non pri-*
Ibidem. *mum quod ſpiritale*. Ad hoc enim & de ipſo Chriſto præſtruit, [162] *Factus primus homo Adam,
in animam viuam, nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem*, licet ſtultiſſimus hæreticus no-
luerit ita eſſe. Dominum enim poſuit nouiſſimum, pro nouiſſimo Adam, veritus ſcilicet
ne ſi & Dominum nouiſſimum haberet Adam, & eiuſdem Chriſtum defenderemus in
Adam nouiſſimo cuius & primum. Sed falſum relucet. Cur enim primus Adam, niſi quia
& nouiſſimus Adam? Non habent ordinem inter ſe niſi paria quæque, & eiuſdẽ vel nomi- E
nis, vel ſubſtantiæ, vel auctoris. Nam etſi poteſt in diuerſis quoque eſſe aliud primũ, aliud
nouiſſimum, ſed vnius auctoris. Ceterùm ſi & auctor alius, & ipſe quidem poteſt nouiſſi-
mus dici. Quod tamen intulerit primum eſt, nouiſſimũ autem ſi primo par ſit. Par autem
primo non eſt, quia non eiuſdem auctoris eſt. [163] Eodem modo & in nomine hominis re-
Ibidem. uincetur. *Primus*, inquit, *homo de humo terrenus, ſecundus dominus de cœlo*. Quare ſecundus, ſi
non homo, quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, ſi & ſecundus? Sed ſufficit,
ſi in Euangelio filium hominis adhibet Chriſtum & hominem, & in homine Adam eum
negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt. Quum enim dicit Apoſtolus,
Ibidem. *qualis qui de terra*, homo ſcilicet, *tales & terreni homines* vtique. Ergo & *qualis qui de cœlo* homo,
tales & qui de cœlo homines. Non enim poterat hominibus terrenis non homines cœleſtes
oppoſuiſſe, vt ſtatum ac ſpem ſtudioſiùs diſtingueret in appellationis ſocietate. Statu enim
ac ſpe dicit terrenos atque cœleſtes homines, tamen ex pari, qui ſecundum exitum aut
Ibidem. in Adam aut in Chriſto deputantur. Et ideò iam ad exhortationem ſpei cœleſtis, [164] *Sicut
portauimus*, inquit, *imagmem terr[illegible]portemus & imaginem cœleſtis*, non ad ſubſtantiam vllam
referens reſurrectionis, ſed ad præſentis temporis diſciplinam. Portemus enim, inquit,
non portabimus, præceptiuè, non promiſſiuè, volens nos ſicut ipſe inceſſit, ita incedere,
& à terreni, id eſt, veteris hominis imagine abſcedere, quæ eſt carnalis operatio. Denique
quid ſubiungit? [165] *Hoc enim dico fratres, quia caro & ſanguis regnum Dei non poſſidebunt*: Opera F
Gal. 5. ſcilicet carnis & ſanguinis. Quibus & ad Galatas ſcribens, abſtulit Dei regnum, ſolitus
Rom. 8. & aliâs ſubſtantiam pro operibus ſubſtantiæ ponere, vt quum dicit, Eos qui in carne
ſunt, Deo placere non poſſe. Quando enim placere Deo poterimus, niſi dum in carne
hac ſumus? Aliud tempus, operationis nullum opinor eſt. Sed ſi in carne quanquam
conſtituti, carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in ſubſtantia
carnis non ſumus, ſed in culpa. Quod ſi in nomine carnis, opera non ſubſtantiam car-
nis iubemur exponere; operibus ergo carnis non ſubſtantiæ carnis in nomine carnis
denegatur Dei regnum. Non enim id damnatur in quo malè fit, ſed id quod fit. Ve-
nenum dare ſcelus eſt, calix tamen in quo datur reus non eſt. [166] Ita & corpus carna-
lium operum vas eſt, anima eſt autem quæ in illo venenum alicuius mali facti tempe-
rat. Quale eſt autem, vt ſi anima auctrix operum carnis [167] merebitur Dei regnum, per
expiationem eorum quæ in corpore admiſit, corpus miniſtrum ſolummodò, in dam-
natione permaneat? Veneſico abſoluto, calix erit puniendus? Et tamen non vtique car-
ni defendimus Dei regnum, ſed reſurrectionem ſubſtantiæ ſuæ, quaſi ianuam regni per
quam aditur. Ceterùm aliud reſurrectio, aliud regnum. Primò enim reſurrectio, de-
1. Cor. 15. hinc regnum. Reſurgere itaque dicimus carnem, ſed mutatam conſequi regnum. [168] *Re-
ſurgent enim mortui incorrupti*, illi ſcilicet qui fuerant corrupti dilapſis corporibus in inte-
Ibidem. ritum. *Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptiuum hoc,*
tenens

A tenens vtique carnem ſuam dicebat Apoſtolus, *induere incorruptelam, & mortale hoc immor-*
talitatem, vt ſcilicet habilis ſubſtantia efficiatur regno Dei. Erimus enim ſicut angeli. Hæc
erit demutatio carnis, ſed reſuſcitatæ. Aut ſi nulla erit, quomodo induet incortuptelam, *Matth. 22.*
& immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem, tunc cõſequetur Dei regnum,
iam non caro nec ſanguis, ſed quod illi corpus Deus dederit. Et ideò rectè Apoſtolus,
Caro & ſanguis regnum Dei non conſequentur, demutationi illud adſcribens quæ [169] accedit re- *1. Cor. 15.*
ſurrectioni. Si autem, *tunc fiet verbum, quod ſcriptum eſt* apud creatorem, [170] *Vbi eſt mors vi-* *Ibidem &*
ctoria tua, vel contentio tua? Vbi eſt mors aculeus tuus? Verbum autem hoc creatoris eſt, per Pro- *Oſee 13.*
phetam: eius erit & res, id eſt regnum, cuius & verbum fiet in regno. [171] Nec alij *Deo gra-*
tias dicit *quòd nobis victoriam* vtique de morte *referre præſtiterit*, quàm illi à quo verbum in- *2. Cor. 1.*
ſultatorium de morte & triumphatorium accepit. [[172] Si Deus commune vocabulum Cap. XI.
factum eſt vitio erroris humani, quatenus plures Dei dicuntur atque creduntur in ſecu- de Epiſt.
lo, [173] *benedictus* tamen *Deus Domini noſtri Ieſu Christi* non alius quàm creator intelligetur, II. ad Cor.
qui [a] & vniuerſa benedixit: habes Geneſim, [174] Et ab [b] vniuerſis benedicitur, habes Danie- ex c. I. III. & IIII.
lem. Proinde ſi pater poteſt dici ſterilis Dei nullius magis nomine quàm creatoris, [c] *miſe-* a *Gen. 1.*
ricordiarũ tamẽ *pater* idem erit qui [175] miſericors, & miſerator, & miſericordiæ plurimus eſt b *Dan. 3.*
dictus: habes apud Ionam cum ipſo miſericordiæ exemplo, quam Niniuitis exorantibus c *2. Cor. 1.*
præſtitit, facilis & [d] Ezechiæ fletibus flecti, & [e] Achab marito Iezabelis deprecanti ſangui- *Iona 4. & 3.*
nem ignoſcere Nabuthæ, & [f] Dauid agnoſcenti delictum ſtatim indulgere, [g] malẽs ſcilicet d *4. Reg. 10*
B pœnitentiam peccatoris quàm mortem, vtique ex miſericordiæ affectu. Si quid tale Mar- e *3. Reg. 21.*
cionis Deus ædidit vel edixit, agnoſcam patrem miſericordiarum. Si verò ex eo tempore f *2. Reg. 12.*
hunc titulum ei aſſcribit, quo reuelatus, quaſi exinde ſit pater miſericordiarum, quo libe- g *Oſee 6.*
rare inſtituit genus humanum: atquin & nos ex eo tempore negamus illum, ex quo dici-
tur reuelatus. non poteſt igitur aliquid ei aſſcribere, quem tunc oſtendit, cùm aliquid ei
aſſcribit. Si enim priùs conſtaret eum eſſe, tunc & aſſcribi ei poteſt. [176] Accidens enim eſt
quod aſſcribitur: accidentia autem antecedit ipſius rei oſtẽſio cui accidunt. Maximè cùm
iam alterius eſt, quod aſſcribitur ei, qui priùs non ſit oſtenſus, tantò magis negabitur eſſe,
quantò per quod affirmatur eſſe, eius eſt qui iam oſtenſus eſt. [177] Sic & teſtamentum no- *2. Cor. 3.*
uum non alterius erit, quàm qui illud repromiſit: *& ſi non littera, at* eius *ſpiritus*, hoc erit *Exod. 24.*
nouitas. Denique qui litteram *tabulis lapideis* inciderat, idem & de ſpiritu edixerat, Effun- *Ioel 3.*
dam de meo ſpiritu in omnem carnem. *Et ſi littera occidit, ſpiritus verò viuificat*, eius vtrun- *2. Cor. 3.*
que eſt qui ait, Ego occidam, & ego viuificabo, percutiam, & ſanabo. [178] Olim duplicem *Deut. 32.*
vim creatoris vindicauimus & iudicis & boni, littera occidentis per legem, & ſpiritu viui-
ficantis per Euangelium. Non poſſunt duos Deos facere, qui & ſi diuerſa, apud vnum re-
cenſeri præuenerunt. [179] Commemorat *& de velamine Moyſei quo faciem tegebat incontempla-* *2. Cor. 3. et*
bilem filiis Iſraël. Si ideò vt claritatem maiorem defenderet noui Teſtamenti, quod manet in gloria, quàm *Exod. 34.*
veteris quod euacuari habebat, hoc & meæ conuenit fidei præponenti Euangelium legi, & vide
C ne magis meæ. Illic enim erit ſuperponi quid, vbi fuerit & illud cui ſuperponitur. At cùm
dicit: [180] *Sed obtuſi ſunt ſenſus mundi*, non vtique creatoris, ſed populi qui in mundo eſt. De *Ibidem.*
Iſraële enim dicit, *ad hodiernum vſque velamen id ipſum in corde eorum*. Figuratum oſtendit *Ibidem.*
fuiſſe velamen faciei in Moyſe, velaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos per-
ſpiciatur Moyſes corde, ſicut nec facie tunc. Quid eſt ergo adhuc velatum in Moyſe quod
pertineat ad Paulum, ſi Chriſtus creatoris à Moyſe prædicatus nondum venit? quomodo
iam operta & velata adhuc deootantur corda Iudæorum, nondum exhibitis prædicatio-
nibus Moyſei, id eſt de Chriſto in quo eum intelligere deberent? Quid ad Apoſtolũ Chri-
ſti alterius, ſi de ſui ſacramenta Iudæi non intelligebant, niſi quia velamen cordis illorum
ad cæcitatem qua non perſpexerant Chriſtum Moyſei pertinebat? Denique quod ſequi-
tur, *Quum verò conuerterit ad Deum, auferetur velamen*, hoc Iudæo propriè dicit, apud quem *Ibidem.*
& eſt velamen Moyſei: qui cùm tranſierit in fidẽ Chriſti, intelligit Moyſeo de Chriſto præ-
dicaſſe. Ceterùm quomodo auferetur velamentũ creatoris in Chriſto Dei alterius, cuius
ſacramenta velaſſe non potuit creator, ignoti videlicet ignota? [181] Dicit ergo *nos iam aperta* *Ibidem.*
facie, vtique cordis quod velatũ eſt in Iudæis, *contemplantes Chriſtum, eadem imagine trãſfigurari*
à gloria (qua ſcilicet & Moyſes transfigurabatur à gloria Domini) *in gloriam*: ita corporalem *Exod. 34.*
Moyſei illuminationẽ de coogreſſu Domini, & corporale velamen de infirmitate populi *2. Cor. 3.*
proponẽs, & ſpiritalẽ reuelationẽ, & ſpiritalem claritatẽ in Chriſto ſuperducens, [182] *tanquã* *Ibidem.*
à Domino, inquit, *ſpiritũ*, totum ordinẽ Moyſei, figuram ignorati apud Iudæos, agniti verò

Digitized by Google

apud nos Chriſti fuiſſe teſtarur. Seimus quoſdam ſenſus ambiguitatem pati poſſe,de ſono D
pronuntiationis,aut de modo diſtinctionis, quum duplicitas earũ intercedit. Hanc Mar-
2.Cor. 4. cion captauit ſie legendo, *in quibus Deus æui huius* : vt creatorem oſtendens Deum huius æ-
ui, alium ſuggerat Deum alterius æui. [183] Nos contrà ſie diſtinguendum dicimus : *In qui-
bus Deus*;dehinc:*æui huius excæcauit mentes infidelium*; in quibus, Iudæis infidelibus in quibus
Iſai. 29. opertum eſt aliquibus Euangelium adhue ſub velamine Moyſei. Illis enim Deus labiis
Iſai. 6. diligentibus eum, eorde autem longè abſiſtentibus ab eo, minatus fuerat, Aure audietis,
Iſai. 7. & non audietis. Oculis videbitis, & non videbitis, Et niſi erediderítis, nec intelligetis, Et
Iſai. 29. aufetam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam. Hæc autem
non vtique de Euangelio Dei ignoti abſcondendo minabatur. Ita non huius æui Deus,
ſed infidelium huius æui excæcat eot, quòd Chriſtum eius non vltrò tecognouerint, de
ſcripturis intelligendum. Et poſitum in ambiguitate diſtinctionis hactenus tractaſſe nè
aduerſario prodeſſet contentus victoriæ, næ vltrò poſſum & in totum contentionem hãc
prætetiſſe. ſimpliciotì reſpõſo præ manu erit, huius æui dominum, diabolum interpretari,
Iſai. 14. qui dixerit Propheta tefetente, [184] Ero ſimilis altiſſimi,ponam in nubibus thronum meũ;
ſieut & tota huius æui ſuperſtitio illi mancipata eſt,qui excæcet infidelium corda,& in pri-
2.Cor. 4. mis apoſtatæ Marcionis. Denique non vidit oecurrentem ſibi elauſulam ſenſus, *quoniam
Deus qui dixit ex tenebris lucem luceſcere, reluxit in cordibus noſtris ad illuminationem agnitionis ſuæ in*
Gen. 1. *perſona Chriſti*. Quis dixit: Fiat lux? Et de illuminatione mundi quis Chriſto ait? Poſui te in E
Iſai.42. et lumen Nationum ſedentium ſcilicet in tenebris, & in vmbra mortis. Cui reſpondet ſpiri-
Pſal. 106. tus in Pſalmo ex prouidentia futuri : [185] Significatum eſt, inquit, ſuper nos lumen perſo-
Pſal. 4.
Thren. 4. næ tuæ Domine. Perſona autẽ Dei Chriſtus Dominus. Vnde & Apoſtolus ſuprà, [186] *Qui*
2. Cor.4. *eſt imago*, inquit, *Dei*. Igitur [a] ſi Chriſtus perſona ereatoris dicentis,Fiat lux;& [b] Chriſtus &
Gen. 1. Apoſtoli, & Euangelium, & velamen & Moyſes,& tota ſeries ſecũdum teſtimonium elau-
a Thren.4. ſulæ ereatoris eſt,Dei huius æui,certè non eius qui nunquam dixit, [c] Fiat lux. Prætereo hîc
b 2. Cor. 3. & de alia epiſtola [187] quam nos ad Epheſios præſcriptã habemus, hæretiei verò ad Lao-
& 4.
c Gen. 1. dicenos. Ait enim meminiſſe Nationes, [d] quòd illo in tempore cùm eſſent ſine Chriſto,
d Epheſ. 2. alieni ab Iſraële ſine conuerſatione & teſtamentis, & ſpe promiſſionis, etiam ſine Deo eſ-
ſent, in mundo vtique, etſi de ereatore. Ergo ſi Nationes ſine Deo dixit eſſe, Deus autem
illis diabulus eſt, non ereator, apparet Dominum æui huius eum intelligendum quem
Nationes pro Deo receperunt, non ereatorem quem ignorant : [188] Quale eſt autem vt
2. Cor. 4. non eiuſdem habeatur *theſaurus in fictilibus vaſis noſtris*, cuius & vaſa ſunt? Nam ſi gloria
Dei eſt in fictilibus vaſis tantum theſauri haberi, vaſa autem fictilia creatoris ſunt, ergo
& gloria creatoris eſt, euius vaſa eminentiam virtutis Dei ſapiunt, & virtus ipſa. Quia
propterea in vaſa fictilia commiſſa ſunt, vt eminentia eius probaretur. Ceterùm iam
non erit alterius Dei gloria, ideóque nec virtus, ſed magis dedecus & infirmitas, cu-
Ibidem. ius eminentiam fictilia & quidem aliena ceperunt. Quòd ſi hæc ſunt *fictilia vaſa* [189] *in
quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiam mortificationem circumferimus Domini*, ſatis ingratus F
Deus & iniuſtus, ſi non & hane ſubſtantiam reſuſeitaturus eſt, in qua pro fide eius
tanta toleratur, in qua & mors Chriſti circumfertur, in qua & eminentia virtutis con-
Ibidem. ſecratur. Sed enim proponit *vt & vita Chriſti manifeſtetur in corpore noſtro*, ſcilieet ſicut
& mors eius eircumfertur in eorpore. De qua ergo Chriſti vita dieit? Qua nunc vi-
uimus in illo? [190] Et quomodo in ſequentibus non ad viſibilia, nec ad temporalia, ſed
ad inuiſibilia & ad æterna, id eſt non ad præſentia, ſed ad futura exhortatur? Quòd ſi
de futura vita dicit Chriſti, in eorpore eam dicens apparituram, manifeſtè carnis re-
ſurrectionem prædieauit, exteriorem quidem hominem noſtrum corrumpi dicens,& non
quaſi æterno interitu poſt mortem : verùm laboribus & incommodis, de quibus præmi-
Ibidem. ſit adiiciens, *Et non deficiemus*. Nam & *interiorem hominem noſtrum renouari de die in diem* di-
cens, hîc vtrunque demonſtrat, & corporis eorruptionem ex vexatione tentationum, &
Cap. xii. animi renouationem ex contemplatione promiſſionum. [[191] *Terreni domicilij noſtri*. non
ex Epiſt. ſic ait [a] *habere nos domum æternam, non manu factam in cœlis*, quia quæ manu facta ſit, creatoris
2. ad Cor. intereat, in totum diſſoluta poſt mortem. Hæc enim ad mortis metum, & ad ipſius diſ-
cap 5.6.7. ſolutionis contriſtationem conſolandam, tetractans etiam per ſequentia manifeſtius,
11.12.et 13.
a 2. Cor. 5. quum ſubiicit. [192] *Ingemere* [b] *nos de iſto tabernaculo corporis terreni; quod de cœlo eſt ſuperindui cu-*
b Ibidem. *pientes. Siquidem & deſpoliati non inueniamur nudi*, id eſt recipiemus quod deſpoliati ſu-
Ibidem. mus, id eſt corpus. Et rurſus, *Etenim qui ſumus in iſto tabernaculo corporis, ingemimus quòd
grauemur*,

A *grauemur, nolentes exui, ſed ſuperindui.* Hîc enim expreſſit, [191] quod in prima epiſtola ſtrinxit, 1. Cor. 15.
Et mortui reſurgent incorrupti, qui iam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fueri-
mus deprehenſi à Deo. Et illi enim reſurgent incorrupti, recepto ſcilicet corpore, & qui-
dem integro vt ex hoc ſint incorrupti: & hi propter temporis vltimum iam momentum,
& propter merita vexationum Antichriſti, compendium mortis, ſed mutati conſequen-
tur, ſuperinduti magis quod de cœlo eſt, quàm exuti corpus. Ita ſi hi ſuper corpus in-
duent cœleſte illud, vtique & mortui recipient corpus, ſuper quod & ipſi induant incor-
ruptelam de cœlo: quia & de illis ait, neceſſe eſt corruptiuum iſtud inducre incorrupte-
lam, & mortale iſtud immortalitatem. Illi induunt cùm receperint corpus: iſti ſuperin-
duunt, quia non amiſerint corpus: & ideò non temerè dixit, nolentes exui corpore, ſed 2. Cor. 5.
ſuperindui, id eſt nolentes mortem experiri, ſed vita præueniri; [194] *vti deuoretur mortale hoc* Ibidem.
à vita, dum eripitur morti per ſuperindumentum demutationis. Ideò quia oſtendit *hoc* Ibidem.
melius eſſe ne contriſtemur mortis ſi fortè præuentu, & *arrabonem nos ſpiritus dicit à Deo habe-*
re, quaſi pignoratos in eandem ſpem ſuperindumenti; [195] *& abeſſe à Domino quamdiu in carne*
ſumus, ac propterea debere boni ducere abeſſe potius à corpore, & eſſe cum Domino, vt mortem liben-
ter excipiamus. [196] Atque adeò: *omnes* ait *nos oportere manifeſtari ante tribunal Chriſti, vt recipiat* Ibidem.
vnuſquiſque quæ per corpus admiſit, ſiue bonum ſiue malum. [197] Si enim tunc retributio merito-
rum, quomodo iam aliqui cum Deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando, &
diſpunctionem boni ac mali operis, vtriuſque ſententiæ iudicem oſtendit, & corporum
B omnium repræſentationem confirmauit. Non enim poterit quod corpore admiſſum eſt,
non corpore iudicari. Iniquus enim Deus, ſi non per id punitur quis aut iuuatur, per quod
operatus eſt. [198] Si qua ergo conditio noua in Chriſto, vetera tranſierunt, ecce noua facta Iſai. 43.
ſunt omnia, impleta eſt Eſaiæ prophetia. [199] Si etiam iubet *vt mundemus nos ab inquinamento* 2. Cor. 7.
carnis & ſanguinis, non ſubſtantiam capere regnum Dei; [200] ſi & *virginem ſanctam deſtinat, Ec-* 2. Cor. 11.
cleſiam aſſignare Chriſto vtique vt ſponſam ſponſo: non poteſt imago coniungi inimico ve-
ritatis rei ipſius. [201] Si & *pſeudapoſtolos* dicit *operarios doloſos transfiguratores ſui* per hypocriſin Ibidem.
ſcilicet, conuerſationis non prædicationis adulteratæ reos taxat, adeò de diſciplina non
de diuinitate diſſidebatur. *Si transfiguratur ſatanas in angelũ lucis*, nõ poteſt hoc dirigi in crea- Ibidem.
torem. Deus enim, non angelus, creator: in Deum lucis, non in angelum, transfigurare
ſe dictus eſſet, ſi non eum Satanam ſignificaret, quem & nos & Marcion angelum noui-
mus de paradiſo. Suus ſtilus eſt ad omnẽ quam patitur queſtionem. [202] Hîc illud fortè mi- 2. Cor. 12.
rabor, ſi propriũ potuit habere *paradiſum* Deus, nullius terrenæ diſpoſitionis, niſi ſi etiam
paradiſo creatoris precario vſus eſt ſicut & mundo. Et tamen hominẽ tollere ad cœlum 4. Reg. 2.
creatoris exemplum eſt in Helia. Magis verò mirabor Dominum optimum [203] percu-
tiendi & ſæuiendi alienum, nec proprium ſaltem, ſed creatoris *angelum Satanæ colaphizando* 2. Cor. 12.
Apoſtolo ſuo applicuiſſe, & ter ab eo obſecratum non conceſſiſſe. Emendat igitur & Deus Marcio-
nis ſecundum creatorem, elatos æmulantem, vt deponentem ſcilicet de ſolio dynaſtas. 1. Reg. 2.
C Aut nunquid ipſe eſt, qui & in corpus Iob debit Satanæ poteſtatem, *vt virtus in infirmitate* Iob. 19.
comprobaretur? [204] Quid & formam legis adhuc tenet Galatarũ caſtigator, *in* [a] *tribus teſtibus* 2. Cor. 12.
præfiniens ſtaturum omne verbum? Quid & [b] *nõ parſurum ſe peccatoribus comminatur*, leniſſimi Dei Gal. 1.
prædicator? Immò & *ipſam durius agendi in præſentia poteſtatem à Domino datam ſibi affirmat.* a 2. Cor. 13.
Nega nunc hæretice timeri Deum tuum, cuius Apoſtolus timebatur. [[206] Quando o- b Ibidem.
puſculum profligatur, breuiter iam retractanda ſunt quæ rurſus occurrunt, quædam ve- CAP. XIII. de Epiſt. ad Rom. ex c. I. II. III. V. VI. & VII.
rò tramittenda quæ ſæpiùs occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, qui toties proba-
uerim, ceſſionem eius nullum argumentum præſtare diuerſi Dei, in Chriſto prædicatam
ſcilicet, & repromiſſam in Chriſtum apud creatorem, quatenus & ipſe Apoſtolus legem
plurimùm videtur excludere. Sed & iudicem Deum ab Apoſtolo circumferri ſæpè iam Rom. 1.
oſtendimus, & in iudice vltorem, & creatorem in vltore. Itaque & hîc cùm dicit: [207] *Non*
enim me pudet Euangelij: Virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo & Græco, quia iuſtitia
Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem; Sine dubio & Euangelium & ſalutem iuſto Deo deputat,
non bono, vt ita dixerim, ſecundum hæretici diſtinctionem, trãſferenti ex fide legis in fi-
dem Euangelij, ſuæ vtique legis, & ſui Euangelij. [208] *Quoniam & iram Dei dicit reuelari de cœlo* Ibidem.
ſuper impietatem & iniuſtitiam hominum qui veritatem in iniuſtitia detinent. Cuius Dei ira? vtique
creatoris. Ergo & veritas eius erit, cuius & ira quæ reuelari habet in vltionem veritatis.
Etiam adiiciens, [209] *Scimus autem iudicium Dei ſecundum veritatem eſſe*; & iram ipſam proba- Rom. 2.
uit, ex qua venit iudicium pro veritate, & veritatem rurſus eiuſdem Dei confirmauit, cu-

Rom.1. ius iram probauit probando iudicium: Aliud eſt ſi veritatem Dei alterius in iniuſtitia de- D
tentam creator iratus vlciſcitur. [210] Quantas autem foueas in iſta vel maximè epiſtola
Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de noſtri inſtrumenti integritate parebit. Mihi
ſufficit quæ proinde cradenda non vidit, quaſi negligentias & cæcitates eius accipere.
Rom.2. [211] *Si enim iudicabit Deus occulta hominum,* [212] *tam eorum qui in lege deliquerunt, quàm eorum qui ſine*
lege, quia & hi legem ignorant, & natura faciunt quæ ſunt legis: vtique is Deus iudicabit cuius
ſunt & lex, & ipſa narura, *quæ legis eſt inſtar, ignorantibus legē.* Iudicabit autē quomodo? [213] *Se-*
Ibidē paulo poſt. *cundum Euangelium*, inquit, *per Chriſtum.* Ergo & Euangelium & Chriſtus illius ſunt, cuius
& lex & natura, quæ per Euangelium & Chriſtum vindicabuntur, adeò illo iudicio Dei
Rom.1. quod & ſuptà ſecundum veritatem. Ergo quâ defendenda releuetur de cœlo ira, non
Rom.2. niſi à Deo iræ: ita & hic ſenſus priſtino cohærens, in quo iudicium creatoris edicitur,
non poteſt in alium Deum referri, qui nec iudicat, nec iraſcitur, ſed in illum, cuius dum
hæc ſunt, iudicium dico & iram, etiam illa ipſius ſint neceſſe eſt, per quem hæc habent
tranſigi Euangelium & Chriſtus. [214] & ideò *vehitur in tranſgreſſores legis, docentes non furari,*
Ibidem. *& furantes*, vt homo Dei legis, non vt creatorem ipſum his modis tangens, qui & furati
Exod.20. vetans fraudem mandauerit in Ægyptios auri & argenti, quemadmodum & cetera in
Ibidem 11. & 12. illum rerorquent. Scilicet Apoſtolus verebatur conuicium Deo palàm facere, à quo non
verebatur deuertiſſe? Adeò autem Iudæos inceſſerat, vt ingeſſerit propheticam increpa-
Rom.2. tionem, [215] *Propter vos nomen Dei blaſphematur.* Quàm ergo peruerſum, vt ipſe blaſphe- E
Iſai.52.ac maret eum, cuius blaſphemandi cauſa malos exprobrat. [216] Præfert & *circumciſioni cor-*
Ezech.36. *dis præputiationem; apud Deum enim legis eſt facta circumciſio cordis, non carnis, ſpiritu non littera.*
Rom.2. Quòd ſi hæc eſt circumciſio Hieremiæ, & circumcidemini præputia cordis, ſicut &
Hier.4.
Deut.10. Moyſes, circumcidemini duricordiam veſtram: eius erit ſpiritus circumcidens cor, cu-
Rom.2. ius & littera metens carnem eius: & *Iudæus qui in occulto, cuius & Iudæus in aperto*: quia nec
Rom.3. Iudæum nominare vellet Apoſtolus non Iudæorum Dei ſeruum. [217] *Tunc lex, nunc iu-*
ſtitia Dei per fidem Chriſti. Quæ eſt iſta diſtinctio? Seruiuit Deus tuus diſpoſitioni creatoris,
dans ei tempus & legi eius: An eius tunc, cuius & nunc? eius lex, cuius & fides Chriſti
diſtinctio diſpoſitionum eſt, non deorum. [218] *Monet iuſtificatos ex fide Chriſti, non ex lege pa-*
Rom.5. *cem ad Deum habere.* Ad quem? Cuius nuſquã fuimus hoſtes, an cuius legi & naturæ rebel-
lauimus? Nam ſi in eum competit pax, cum quo fuit bellũ, ei & iuſtificabimur, & eius
erit Chriſtus, ex cuius fide iuſtificabimur, ad cuius pacem competit redigi, hoſtes eius
Ibidem. aliquando. [219] *Lex autem*, inquit, *ſubintroiuit vt abundaret delictum.* Quare? *vt ſuperabunda-*
ret, inquit, *gratia.* Cuius Dei gratiã, ſi non cuius & lex? niſi ſi creator ideò legē [220] interca-
lauit, vt negotium procuraret gratiæ Dei alterius, & quidem æmuli, ne dixerim ignoti,
Ibidem. [221] *vt quemadmodum apud ipſum regnauerat peccatum in mortem, ita & gratia regnaret in iu-*
ſtitia, in vitam per Ieſum Chriſtum aduerſarium ipſius. [222] Propter hoc omnia conclu-
Gal.3. ſerat lex creatoris ſub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & om-
Rom.3. ne os obſtruxerat, ne qui gloriaretur per illam: vt gratia ſeruaretur in gloriam Chri- F
ſti non creatoris, ſed Marcionis. Poſſum & hîc de ſubſtantia Chriſti præſtruere, ex pro-
„ ſpectu quæſtionis ſubſecuturæ. [223] *Mortuos enim nos*, inquit, *legi.* Ergo corpus *Chriſti* & po-
Rom.6. , teſt corpus contendi, non ſtatim caro. Sed & quæcunque ſubſtantia ſit, cùm eius no-
minat corpus *quem ſubiicit ex mortuis reſurrexiſſe*, non poteſt aliud corpus intelligi quàm
carnis, in quam lex mortis eſt dicta. Ecce autem & teſtimonium perhibet legi, & cauſa
Rom.7. delicti eam excuſat. [224] *Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Abſit.* Erubeſce Marcion:
Ibidem. Abſit, abominatur Apoſtolus criminationem legis. *Sed ego delictum non ſcio niſi per legem.*
O ſummum ex hoc præconium legis, per quam [225] liquuit delictum latere. Non ergo
Ibidem. lex *ſeduxit*, ſed *peccatum per præcepti occaſionem.* Quid Deo imputas legis, quod legi eius
Ibidem. Apoſtolus imputare nõ audet? Atquin & accumulat: [226] *lex ſancta & præceptum eius iuſtum*
& bonum. Si taliter veneratur legem creatoris, quomodo ipſum deſtruat neſcio. Quis
diſcernit duos Deos, iuſtum alium, bonum alium, quum is vtrumque debeat credi, cu-
Ibidem. ius præceptum & bonum & iuſtum eſt. *Si autem & ſpiritalem confirmat legem*, vtique & pro-
Ca. xiiii. ex Epiſt. ad Ro. ca. viii. x. xi. xii. xiii. & xiiii. pheticam, vtique & figuratam. Debeo enim & hinc conſtituere Chriſtum in lege figu-
ratè prædicatum, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnoſci. [[227] *Hunc ſi pater miſit in*
ſimilitudinem carnis peccati, non ideò phantaſma dicetur caro quæ in illo videbatur. [228] Pec-
catum enim carni ſuprà aſſcripſit, & illam fecit legem peccati habitantem in membris
ſuis, & aduerſantem legi ſenſus: ob hoc igitur miſſum filium in ſimilitudinem carnis pec-
cati

A cati, vt peccati carnẽ ſimili ſubſtãtia redimeret, id eſt carnea, quæ peccatrici carni ſimilis
eſſet, quũ peccatrix ipſa nõ eſſet. nam & hæc erit Dei virtus, in ſubſtãtia pari perficere ſa-
lutem. Non enim magnum, ſi ſpiritus Dei carnem remediaret, ſed ſi caro conſimilis
peccatrici, dum caro eſt, ſed non peccati. Ita ſimilitudo ad titulum peccati pertinebit,
non ad ſubſtantiæ mendacium. Nam nec addidiſſet, peccati, ſi ſubſtantiæ ſimilitudi-
nem vellet intelligi, vt negaret veritatem. Tantum enim carnis poſuiſſet, non & pecca-
ti. Quum verò tunc ſic ſtruxit, carnis peccati, & ſubſtantiam confirmauit, id eſt car-
nem, & ſimilitudinem ad vitium ſubſtantiæ retulit, id eſt ad peccatum. Puta nunc ſimi-
litudinem ſubſtantiæ dictam, non ideò negabitur ſubſtantiæ veritas. Cur ergo ſimilis ve-
ra? Quia vera quidem, ſed non ex ſemine de ſtatu ſimili, ſed vera de cenſu, non verò diſ-
ſimilis. Ceterùm ſimilitudo in contrariis nulla eſt. Spiritus non diceretur carnis ſimilitu-
do, quia nec caro ſimilitudinem ſpiritus caperet, ſed phantaſma diceretur, ſi id quod
non erat videbatur. Similitudo autem dicitur, quum eſt quod videtur. Eſt enim, dum
alterius par eſt. Phantaſma quâ hoc tantùm eſt, non eſt ſimilitudo. Et hic autem ipſe e-
diſſerens, [229] quomodo *nolit eſſe nos in carne, quum ſimus in carne*, vt ſcilicet non ſimus in *Ibidem.*
operibus carnis, oſtendit hac ratione ſcripſiſſe, Caro & ſanguis regnum Dei conſequi *1. Cor. 15.*
non poſſunt, non ſubſtantiam damnans, ſed opera eius: quæ quia poſſunt non admitti
à nobis in carne adhuc poſitis, non ad reatum ſubſtantiæ, ſed ad conuerſationis perti-
nebunt. Item ſi *corpus quidem mortuum propter delictum* (adeò non animæ, ſed corporis mors *Rom. 8.*
eſt) [230] *ſpiritus autem vita propter iuſtitiam*, cui mors obuenit propter delictum, id eſt cor-
B pori. Non enim alicui reſtituitur niſi qui illud amiſit, & ita erit reſurrectio mortuorum,
dum eſt corporum. Nam ſubiungit, *Qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia* *Ibidem.*
corpora veſtra. Adeò & carnis reſurrectionem confirmauit, abſque qua nec corpus aliud
[231] dici capit, nec mortale aliud intelligi, & Chriſti ſubſtantiam corporalem probauit.
Siquidem proinde viuificabuntur & mortalia corpora noſtra, quemadmodum & ille re-
ſuſcitatus eſt, non aliàs proinde, niſi quia in corpore. Salio & hîc ampliſſimum abru-
ptum intercíſæ ſcripturæ, ſed apprehendo [232] *teſtimonium perhibentem Apoſtolum Iſraeli quòd* *Rom. 10.*
zelum Dei habeant, ſui vtique, *non tamen per ſcientiam. Deum enim*, inquit, *ignorantes, & ſuam*
iuſtitiam ſiſtere quærentes, non ſubiecerunt ſe iuſtitiæ Dei. [233] *Finis enim legis Chriſtus in iuſtitiam om-*
ni credenti. Hîc erit argumentatio hæretici, quaſi Deum ſuperiorem ignorauerint Iudæi,
qui aduerſus eum iuſtitiam ſuam, id eſt legis ſuæ conſtituerint, non recipientes Chri-
ſtum finem legis. Cur ergo & zelo eorum erga Deum proprium teſtimonium perhibet,
ſi non & [234] inſcientiam erga eundem Deum eis exprobrat? quòd zelo quidem Dei age-
rentur, ſed non per ſcientiam, ignorantes ſcilicet eum, dum diſpoſitiones eius in Chri-
ſto ignorant cõſummationem legi ſtatuturo, atque ita ſuam iuſtitiam tuentur aduerſus il-
lum. Atque adeò ipſe creator & ignorantiam erga ſe eorum conteſtatur, Iſraël me non *Iſai. 1.*
agnouit, & populus meus me non intellexit: & quòd iuſtitiam ſuam magis ſiſterent, do-
centes doctrinas præcepta hominum, necnon & congregati eſſent aduerſus Dominum *Iſai. 29.*
& aduerſus Chriſtum ipſius, ex inſcientia ſcilicet. Nihil igitur poteſt in alium Deum ex- *Pſalm. 2.*
C poni quod competit in creatorem, quia & aliàs immeritò Apoſtolus Iudæos de igno-
rantia ſuggillaſſet, erga Deum ignotum. Quid enim deliquerant, ſi iuſtitiam Dei ſui
aduerſus eum ſiſtebant, quem ignorabant? Atquin exclamat, [235] *O profundum diuitiarum* *Rom. 11.*
& ſapientiæ Dei, & ininueſtigabiles viæ eius. Vnde iræ eruptio? ex recordatione ſcilicet ſcri-
pturarum quas retrò reuoluerat, ex contemplatione ſacramentorum quæ ſuprà diſſe-
ruerat in fidem Chriſti, ex lege venientem. Hæc ſi Marcion de induſtria eraſit, quid A-
poſtolus eius exclamat, nullas intuens diuitias Dei tã pauperis & egeni, quàm qui nihil
condidit, nihil prædicauit, nihil denique habuit, vt qui in aliena deſcendit? Sed enim
& opes & diuitiæ creatoris olim abſconditæ, nunc reſeratæ. Sic enim repromiſerat: Et *Iſai. 45.*
dabo illis theſauros occultos, inuiſibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatum eſt: O pro- *Rom. 11.*
fundum diuitiarum & ſapientiæ Dei, cuius iam theſauri patebant. Id Eſaiæ, & ſequentia *Ibid. &*
de eiuſdem prophetæ inſtrumento: [236] *Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſilia-* *Iſai. 40.*
rius eius fuit? quis porrexit ei, & retribuetur illi? qui tanta de ſcripturis ademiſti, quid iſta ſer-
uaſti, quaſi non & hæc creatoris? Planè noui Dei præcepta, videamus. [237] *Odio, in-* *Rom. 12.*
quit, habentes malum, & bono adhærentes. Aliud eſt enim apud creatorem, Auferte ma- *Deut. 21.*
lum de vobis, & declina à malo & fac bonum. *Amore fraternitatis inuicem affectuoſi:* non *Pſal. 33.*
enim idipſum eſt, Diliges proximum tanquam te. *Spe gaudentes*, vtique Dei. Bonum *Rom. 12.* *Deut. 6.*

Digitized by Google

a *Pſal.* 117. [a] eſt enim ſperare in Dominum, quàm ſperare in magiſtratus. [b] *Preſſuram ſuſtinẽtes*: Exau- D
b *Rom.* 12. diet [c] enim te Dominus in die præſſuræ: hahes Pſalmum. [d] *Benedicite, & nolite maledicere.*
c *Pſal.* 19. Quis hoc docebit, quàm [e] qui omnia benedictionibus condidit? *Non* [f] *altum ſapientes, ſed*
d *Rom.* 12. *humilibus aſſentantes, ne ſitis apud vos ſapientes.* Væ enim [g] audiunt per Eſaiam. *Malum* [h] *pro ma-*
e *Gen.* 1. *lo nemini retribueritis*, & malitiæ fratris tui ne memineritis. *Nec* [i] *voſmetipſos vlciſcentes.* Mi-
f *Rom.* 12. hi [k] enim vindictam, & ego vindicabo, dicit Dominus. *Pacem* [l] *cum omnibus hominibus ha-*
g *Iſai.* 5. *betote*: ergo & legalis talio non retributionem iniuriæ permittebat, ſed inceptionem me-
h *Rom.* 12. tu retributionis comprimebat. Meritò itaque totam creatoris diſciplinam [238] *principali*
i *Rom.* 12. [a] *præcepto eius concluſit: Diliges proximũ tanquam te.* Hoc [b] *legis ſupplementum*, ſi ex ipſa lege eſt,
k *Deut.* 31. quis ſit Deus legis, iam ignoro: metuo ne Deus Marcionis. Si verò Euangelium Chriſti
l *Rom.* 12. [c] hoc præcepto adimpletur, Chriſti autem non eſt creatoris, quo iam contendimus, di-
a *Rom.* 13. *Deut.* 16. xerit Chriſtus an non, Ego [d] nõ veni legem diſſoluere, ſed implere? Fruſtrà de iſta ſenten-
b *Rom.* 13. tia neganda Ponticus laborauit. Si Euangelum legem non adimpleuit, ecce lex Euan-
c *Matt.* 22. gelium adimpleuit. [239] Benè autem quòd & in clauſula, [e] *tribunal Chriſti comminatur*, vti-
d *Matth.* 5. que iudicis & vltoris, vtique creatoris, illum certè conſtituens promerendum quem in-
e *Rom.* 14. tentat timendum, etiam ſi alium prædicaret. [[240] Breuioribus quoque epiſtolis non pi-
CAP. XV. de Epiſt. ad Theſſ. prima. gebit intendere. Eſt ſapor & in paucis. [241] *Occiderant Iudæi Prophetas ſuos.* Poſſum dicere,
Quid ad Apoſtolum Dei alterius & quidem optimi, qui nec ſuorum delicta damnare
1. *Theſſ.* 2. dicatur, quique & ipſe Prophetas eoſdem deſtruendo quodammodò perimat? Quid e- E
nim mali admiſit apud illum Iſrael, ſi occidit quos & ille reprobauit, ſi prior inimicam
in eos ſententiam ſtatuit? deliquit autem apud Deum ipſorum. Is exprobrauit iniquita-
tem, ad quem pertinet læſus: certè quiuis alius, quàm aduerſarius læſi. Sed nec oneraſ-
Ibidem. ſet illos, imputando etiam Domini necem, *qui & Dominum interfecerunt* dicendo, *& Pro-*
phetas ſuos: licet ſuos adiectio ſit hæretici. Quid enim tam acerbum, ſi alterius Dei præ-
dicatorem Chriſtum interemeruot, qui ſui Dei Prophetas contrucidauerunt? Status au-
tem exaggerationis, quod & Dominum & famulos eius peremiſſent. Deoique ſi alte-
rius Dei Chriſtum, alterius Propbetas peremerunt, æquauit impietates, non exag-
gerauit. Æquaoda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit niſi io eundem Domi-
num commiſſa, ex vtroque titulo. Ergo eiuſdem Dei Chriſtus & Prophetæ. [242] Quam
1. *Theſſ.* 4. autem *ſanctitatem noſtram, voluntatem Dei dicat*, ex cõtrariis quæ prohibet, agnoſceres. *Ab-*
Ibidem. *ſtinere*, inquit, *à ſtupro*, non à matrimonio. *Scire vnumquenque ſuum vas in honore tractare.*
Quomodo? dum non in libidine qua gentes. libido autem nec apud geotes matrimo-
nio aſſcribitur, ſed extraordinariis, & non naturalibus & portentuoſis. [243] Luxuria eſt
turpitudini quoque & immũditiæ contraria, quæ non matrimonium excludat, ſed libi-
dinem: quæ vas noſtrum in honore matrimonij tractet. Hunc autem locum ſalua alte-
rius, id eſt plenioris ſanctitatis prælatione, tractauerim; [244] continentiam & virginita-
tem nuptiis anteponens, ſed non prohibitis: deſtructores enim Dei nuptiarum, noo ſe-
Ibidem. ctatores caſtitatis retundo. [245] Ait, *eos qui remaneant in aduentum Chriſti, cum eis qui mortui in* F
Chriſto primi reſurgent, quòd in nubibus auſerentur in aerem obuiam Domino. Agnoſco his iam
Gal. 4. tunc proſpectis mirari ſubſtantias cœleſtes ipſam Hieruſalem quæ ſurſum eſt, & per
Iſai. 60. Eſaiam pronuntiare, Quinam huc velut nubes volaot, tanquam columbæ cum pullis
Amos 9. ad me. Hunc aſcenſum ſi Chriſtus nobis præparauit, ille erit Chriſtus de quo Oſee, qui
aſcenſum ſuum ædificat in cœlos, vtique ſibi & ſuis. Exinde à quo ſperabo nunc, niſi à
1. *Theſſ.* 5. quo hæc audiui? [246] Quem *ſpiritum prohibet extingui*, & quas *Prophetias vetat nihil haberi*? vti-
que non creatoris ſpiritum, nec creatoris Prophetias ſecundum Marcionem. Quę enim
deſtruxit, ipſe iam extinxit, & nihil fecit, nec poteſt prohibere quæ nihil fecit. Ergo
incumbit Marcioni exhibere hodie apud Eccleſiam ſuam exinde ſpiritum Dei ſui, qui
non ſit extinguendus, & Prophetias quæ non ſint nihil habẽdæ. Et ſi exhibuit quod pu-
tat, ſciat nos quodcunque illud ad formam ſpiritalis & propheticæ gratiæ atque virtutis
prouocaturos, vt & futura prænuntiet, & occulta cordis reuelet, & ſacrameota ediſſerat.
Quum nihil tale protulerit ac probarit, [247] nos proferemus & ſpiritum & Prophetias
creatoris ſecundum ipſum prædicantes. Atque ita conſtabit Apoſtolum de quibus di-
xerit, de eis ſcilicet quæ futura erant in Eccleſia eius Dei, qui dum eſt, ſpiritus quoque
eis operatur, & promiſſio celebratur. [248] Age nunc qui ſalutem carnis abnuitis, & ſi-
quando corpus in huiuſmodi prænominatur, aliud neſcio quid interpretamini illud,
quàm ſubſtantiam carnis: quomodo Apoſtolus omoes in nouis ſubſtantiis certis nomi-
nibus

A nibus diſtinxit: & omnes in vno voto conſtituit ſalutis, *optans vt ſpiritus noſter & corpus* *Ibidem.*
& anima ſine querela in aduentu Domini & ſalutificatoris noſtri Chriſti conſeruentur? Nam & animam poſuit & corpus, tam duas res quàm diuerſas: licet enim & animæ corpus ſit aliquod ſuæ qualitaris, ſicur & ſpiritus, cùm tamen & corpus & anima diſtinctè nominantur, habet anima ſuum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis, id relinquitur carni quæ non nominata proptio, communi vtatur neceſſe eſt. Erenim aliam ſubſtantiam in homine non video poſt ſpiritum & animam, cui vocabulum corporis accommodetur, præter catnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quotiens non nominatut, multò magis hîc, cùm quæ dicitur corpus, ſuo nomine appellatot. [[249] Cogimut quædam identidem iterare, vt cohærentia eis confirmemus. *Dominum* & hîc retributorem vttiuſque metiti, dicimus circumferri ab Apoſtolo, aut cteatorem, aut (quod nolit Marcion) parem cteatotis, *apud quem* [250] *iuſtum ſit affligtatoribus noſtris rependi afflictationem: & nobis qui affligentur requietem, in reuelatione Domini Ieſu venientis à cœlo cum angelis virtutis ſuæ, & in flamma ignis.* [251] Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, ne ſcilicet noſtratem Deum faceret. Lucet tamen vanitas lituræ. *Cap. XVI. de Epiſt. ad Theſſ. ſecunda. 2. Theſſ. 1.*

[252] Quum enim *ad vltionem venturum* ſctibat Apoſtolus *Dominum ad exigendam de eis qui Deum ignorent, & qui non obaudiant Euangelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie Domini, & à gloria valentiæ eius:* ſequitur vt flammam ignis inducat, ſcilicet veniens ad puniendum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris Dei Chriſtus, & in illo creato- *Ibidem.*
B tis eſt, quod etiam de ignorantibus Dominũ vlciſcitur, id eſt de ethnicis. Seorſum enim poſuit Euangelio non obaudientes, ſiue Chriſtianos peccatores, ſiue Iudæos. Porrò de ethnicis exigere pœnas, qui Euangelium fortè non norint, nõ eſt Dei eius, qui naturaliter ſit ignotus, nec vſquam niſi in Euangelio ſit reuelatus, non omnibus ſcibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetut ex operibus intelligendo, & exinde in pleniotem notitiam requirendo. Illius eſt ergo etiam ignorantes Deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipſum quod ait à facie Domini & à glotia valentiæ eius, verbis vſus Eſaiæ, ex ipſa cauſa eundem ſapit Dominum cõſurgentem vt cõminuat terrã. [253] Quis eſt *Iſai. 2.*
autem *homo delicti, filius perditionis, quem reuelari priùs oportet ante Domini aduentum,* *extollens ſe* *2. Theſſ. 2.*
ſuper omne quod Deus dicitur, & omnem religionem conſeſſurus in templo Dei, & Deum ſe iactaturus? Secundum nos quidem Antichtiſtus, vt docent veteres & nouæ Ptophetiæ: vt Ioannes Apoſtolus, qui iam Antichriſtos dicit ptoceſſiſſe in mundum præcurſores An- *1. Ioan. 4.*
tichriſti ſpiritus, negantes Chriſtum in carne veniſſe, & ſoluentes Ieſum ſcilicet in Deo creatore. Secundum verò Marcionem neſcióne ſit Chriſtus crearoris. Nondum venit apud illum. [254] Cuius quis autem ex duobus, quæro, *cur veniat in omni virtute & ſignis &* *2. Theſſ. 2.*
oſtentis mendacij? propterea, inquit, *quòd dilectionem veritatis non ſuſceperint, vt ſalui eſſent: & propter hoc erit eis inſtinctum fallaciæ, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati.* Igitur ſi Antichriſtus & ſecundum creatorem, Deus erit creator qui eum
C mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt vetitati vt ſalui fierent, eiuſdem erit veritas & ſalus, qui [255] ex ſubmiſſu etroris vlciſcitur, id eſt creatoris, cui & competit zelus ipſe, ertore decipere quos veritate non cepit. Si verò non eſt Antichriſtus ſecundum nos, ergo Chriſtus eſt creatoris ſecundum Marcionem. Et quale etit vt ad vlciſcendam vetitatem ſuam Chriſtum creatori ſubmittat? Sed & de Antichriſto *Ibidem.*
conſentit. [256] Proinde dixerim, quale eſt illi *ſatanas* angelus cteatoris ſit neceſſarius, & *occidatur ab eo*, habens fallaciæ opetatione fungi creatori? In ſumma ſi indubitatum eſt eius eſſe & *angelum, & veritatem, & ſalutem*, cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ *Ibidem, &*
immiſſio aduerſus contemptores & deſultores, etiam aduerſus ignorantes, vt iam & *2. Theſſ. 1.*
Marcion de gradu cedat, Deum quoque ſuum zeloten concedens, quis digniùs iraſcetur? puto qui à primordio terum naturam operibus, beneficiis, plagis, prædicationum teſtibus ad agnitionem ſui præſtruxit, nec tamen agnitus eſt: an qui ſemel vnito Euangelij inſtrumento, & ipſo incerto, nec palàm alium Deum prædicante, ptoductus eſt? Ita cui competit vindicta, ei competet materia vindictæ: Euangelium dico, & veritas, *a 2. Theſſ. 3.*
& ſalus. [257] *Iubere* [a] *autem operari eum qui velit manducare*, eius diſciplina eſt, qui boui tritu- *Ca. XVII.*
ranti os liberum iuſſit. [[258] Eccleſiæ quidem veritate epiſtolam iſtam [259] ad Epheſios *de Epiſt.*
habemus emiſſam, non ad Laodicenos, ſed Matcion ei titulum aliquando interpolare *ad Laod.*
geſtiit, quaſi & in iſto diligentiſſimus explotator. Nihil autem de titulis intereſt, cùm *ſiue ad*
ad omnes Apoſtolus ſcripſerit, dum ad quoſdam: certè tamen cum Deum ptædicans *Eph. ex c. 1. & 11.*

Epheſ.1. in Chriſto, cui competunt quæ prædicantur. Cui ergo competent *ſecundum* [260] *boni exi-* D
ſtimationem quam propoſuerit in ſacramento voluntatis ſuæ, in diſpenſationem adimpletionis temporum
(vt ita dixerim, [261] ſicut verbum illud in Græco ſonat) *recapitulare* (id eſt ad initium redi-
gere, vel ab initio recenſere) *omnia in Chriſtum, quæ in cœlis, & quæ in terris*, niſi cuius om-
nia erunt ab initio etiam ipſum initium, à quo & tempora & temporum adimpletiones:
diſpenſatio ob quam omnia ad initium recenſentur in Chriſto: Alrcrius autem Dei quod
inirium, id eſt vnde: cuius opus nullum? quæ tempora ſine initio? quæ adimpletio ſine
temporibus? quæ diſpenſatio ſine adimplerione? Denique quid in tertis egit iam olim,
vt longa aliqua temporum adimplendorum diſpenſatio reputetur, ad recenſenda omnia
in Chriſto, etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis autem res ab altero actas exiſtimabimus
quæcunque ſunt, quàm ab eo à quo & in terris acta omnibus conſtat. [262] Quòd ſi non ca-
pir, alterius omnia iſta deputari ab initio quàm creatoris: quis credet ab alio ea recen-
ſeri in Chriſtum alium, & non à ſuo auctore, & in ſuum Chriſtum? Si creatoris ſunt, di-
uerſa ſint neceſſe eſt à diuerſo Deo. Si diuerſa, vtique contraria. Quomodo ergo con-
traria recenſeantur in eum, à quo denique deſtruuntur? Nam & ſequentia quem renun-
Ibidem. tiant Chriſtum, cùm dicit: [263] *Vt ſimus in laudem gloriæ nos qui præſperauimus in Chriſtum?*
Qui enim præſpetaſſe potuerunt, id eſt antè ſperaſſe in Deum, quam veniſſet, niſi Iu-
dæi quibus Chriſtus prænuntiabatur ab initio? Qui ergo prænuntiabatur, ille & præ-
ſperabatur. Atque adeò hoc ad ſe, id eſt ad Iudæos refert, vt diſtinctionem faciat, con- E
Ibidem. uerſus ad nationes: *In quo & vos quum audiſſetis ſermonem veritatis Euangelium. In quo credidi-*
Ioel.2. *ſtis, & ſignati eſtis ſpiritu promiſſionis eius ſancto.* Cuius promiſſionis? factæ per Iohelem: In
nouiſſimis diebus effundam de meo ſpiritu in omnem carnem: id eſt, & in nationes. Ita
& ſpiritus & Euangelium in eo erit Chriſto, qui præſperabatur, dum prædicabatur.
Epheſ.1. [264] *Sed & pater gloriæ* ille eſt, cuius Chriſtus rex glotiæ canitur in Pſalmo aſcendens: Quis
Pſal.23. eſt iſte rex gloriæ? Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ. *Ab illo ſpiritus ſapientiæ optatur*,
Epheſ.1. apud quem hæ quoque ſpiritalium ſpecies enumerātur, inter ſeptem ſpiritus per Eſaiam.
Iſai.11. *Ille dabit illuminatos cordis oculos*, qui etiam exteriores oculos luce ditauit, cui diſplicet cæ-
Epheſ.1. citas populi. Et quis cæcus, niſi pueri mei: & excæcati ſunt famuli Dei. *Apud illum ſunt*
Iſai.42. *& diuitiæ hæreditatis in ſanctis*, qui eam hæreditatem ex vocatione nationum repromiſit:
Epheſ.1.
Pſal.2. Poſtula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuā. [265] *Ille moperatus eſt in Chriſtum valen-*
Epheſ.1. *tiam ſuam, ſuſcitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram ſuam, & ſubiiciendo omnia*,
Pſal.109. qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum
Pſalm.8. tuorum. Quia & alibi ſpiritus ad patrem de filio: Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Si
ex his alius Deus, & alius Chriſtus infertur, quæ recognoſcuntur in creatore, quæra-
Epheſ.2. mus iam creatorem. Planè puto inuenimus, [266] quum dicit: *Illos delictis mortuos, in quibus*
ingreſſi erant, ſecundum æuum mundi huius, ſecundum principem poteſtatis aeris huius qui operatur in
filiis incredulitatis. Sed mundum non poteſt & hîc pro Deo mundi Marcion interpretari.
Non enim ſimile eſt creatum creatori, factum factori, mundus Deo. Sed nec princeps F
poteſtatis aëris dicetur, qui eſt princeps poteſtatis ſeculorum. Nunquam enim præſes
ſuperiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipſi deputentur. Sed nec incredu-
litaris operaror videri poteſt, quam ipſe poriùs à Iudæis & à nationibus patitur. Sufficit
igitur ſi hæc non cadunt in creatorem. Si autem & eſt in quem magis competat, vtique
magis hoc Apoſtolus ſciit. Quis iſte? Sine dubio ille, qui ipſi creatori filios incredulitatis
Iſai.14. obſtruit, aëre iſto poritus, ſicut dicere eum profert & refert: Ponam in nubibus thronum
2. Cor.4. meum, ero ſimilis altiſſimo. Hic erit diabolus, quem & alibi, [267] ſi tamen ita & Apo-
ſtolum legi volunt, Deum æui huius agnoſcemus. Ita enim rotum ſeculum mendacio
diuinitatis impleuit. Qui planè ſi non fuiſſet, tunc hæc in creatotem ſpectaſſe potuiſſent.
Epheſ.2. Sed & in Iudaiſmo conuerſatus Apoſtolus, non quia interpoſuit de delictis, *in quibus &*
Act.9. *nos omnes conuerſati ſumus*: ideò delictorum dominum & principem aeris huius creatorem
præſtat intelligi, ſed quia in Iudaiſmo vnus fuetat de filiis incredulitatis, diabolum ha-
bentis operatorem, quum perſequeretur Eccleſiam & Chriſtum creatoris. [268] Propter
Epheſ.2. quod *& iracundiæ filÿ fuimus*, inquit, *ſed natura.* Ne quia filios appellauit Iudæos creator,
argumentetur hæreticus dominum iræ creatorem. Quum enim dicit: Fuimus natura
filij iracundiæ: creatoris autem non natura ſunt filij Iudæi, ſed allectione patrum: iræ
Ibidem. filios ad naturam retulit, non ad creatorem. Ad ſummam ſubiungens: *ſicut & ceteri*, qui
vtique filij Dei non ſunt. Apparet communi naturæ omnium hominum & delicta &
con-

A concupiſcentias carnis, & incredulitatem & iracundiam reputati, diabolo tamen ca-
ptante naturam, quam & ipſe ſuam fecit delicti ſemine illato. [269] *Ipſius*, inquit, *ſumus fa-* *Ibidem.*
ctura, conditi in Chriſto. Aliud eſt enim facere, aliud condere. Sed vtrunque vni dedit.
Homo autem factura creatoris eſt. Idem ergo condidit in Chriſto qui & fecit. Quan-
tum enim ad ſubſtantiam, fecit: quantum ad gratiam, condidit. Inſpice & cohærentia:
[270] *Memores vos aliquando nationes in carne fuiſſe, appellabamini præputium ab ea quæ dicitur circun-* *Ibidem.*
ciſio in carne manu facta, quòd eſſetis illo in tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraëlis, &
peregrini teſtamentorum & promiſſionis eorum ſpem non habentes, & ſine Deo in mundo. Sine quo
autem Deo fuerunt nationes, & ſine quo Chriſto? Vtique eo cuius erat conuerſatio
Iſraëlis, & teſtamenta, & promiſſio. *At nunc*, inquit, *in Chriſto, vos, qui eratis longè, fa-* *Ibidem.*
cti eſtis propè in ſanguine eius. A quibus erant retrò longè? A quibus ſupra dicit: A Chri-
ſto creatoris, à conuerſatione Iſraëlis, à teſtamentis, à ſpe promiſſionis, à Deo ipſo. Si
hæc ita ſunt, ergo his propè fiunt nunc nationes in Chriſto, à quibus tunc longè fue-
rant. Si autem conuerſationi Iſraelis, quæ eſt in religione Dei creatoris, & teſtamentis,
& promiſſioni, & ipſi Deo eorum, proximi ſumus facti in Chriſto: ridiculum ſatis, ſi
nos alterius Dei Chriſtus de longinquo admouit creatori. Meminerat Apoſtolus ita
prædicatum de nationum vocatione ex longinquo vocandarum. Qui longè erant à me, *Iſai.46.*
appropinquauerunt iuſtitiæ meæ. Tam enim iuſtitia, quàm & pax creatoris in Chriſto
B annuntiabatur, vt ſæpè iam oſtendimus. *Itaque ipſe eſt*, inquit, *pax noſtra*, [271] *qui fecit duo* *Epheſ.2.*
vnum, Iudaicum ſcilicet populum & gentilem: *quod propè, & quod longè, ſoluto medio parie-* *Ibidem.*
te inimicitiæ in carne ſua. Sed Marcion abſtulit, ſua: vt inimicitiæ daret carnem quaſi car-
nali vitio, non Chriſto æmulæ. Sicubi alibi dixi, & hîc, [272] Non Marrucine, ſed Ponti-
ce, cuius ſuptà ſanguinem confeſſus es, hîc negas carnem. [273] *Si legem præceptorum ſenten-* *Ibidem.*
tiis vacuam fecit, adimplendo certè legem (vacat enim iam non adulterabis, quum dici- *Matth.5.*
tur, nec videbis ad concupiſcendum: vacat non occides, quum dicitur, nec maledi-
ces) aduerſarium legis de adiutore non potes facere. *Vt duos conderet in ſemetipſo.* Qui fece- *Epheſ.2.*
rat, idem condens, ſecundum quod & ſuprà. Ipſius enim factura ſumus, conditi in
Chriſto. *In vnum nouum hominem, faciens pacem.* Si verè nouum, verè & hominem, non
phantaſma: nouum autem & nouè natum ex virgine, Dei ſpiritu: vt *reconciliet ambos Deo*, *Ibidem.*
& Deo quem vtrunque genus offenderat, & Iudaicum & gentilem populum, *in vno*
corpore, inquit, *cùm interfeciſſet inimicitiam in eo per crucem.* Ita & hic cato corpus in Chri-
ſto, quod crucem pati potuit. [274] *Hoc itaque annuntiante pacem iis qui propè, & iis qui lon-* *Ibidem.*
gè, acceſſum conſecuti ſimul ad patrem, iam non ſumus peregrini, nec aduenæ, ſed conciues ſancto-
rum, ſed domeſtici Dei: vtique eius, à quo ſuprà oſtendimus alienos fuiſſe nos, & longè
conſtitutos. [275] *Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum.* Abſtulit hæreticus: *& Pro-* *Ibidem.*
phetarum, oblitus Dominum poſuiſſe in Eccleſia ſicut Apoſtolos, ita & Prophetas.
Timuit ſcilicet ne & ſuper veterum Prophetarum fundamenta *ædificatio noſtra conſta-*
C *ret in Chriſto*, cùm ipſe Apoſtolus vbique nos de Prophetis extruere non ceſſet. Vn-
de enim accepit *ſummum lapidem angularem dicere Chriſtum*, niſi de Pſalmi ſignificatio- *Ibidem.*
ne: Lapis quem reprobauerunt ædificantes, iſte factus eſt in ſummo anguli? De ma- *Pſal.117.*
nibus hæretici præcidentis non miror ſi ſyllabas ſubtrahit, quum paginas totas ple-
runque ſubducit. [[276] *Datam*, inquit, [a] *ſibi Apoſtolus gratiam nouiſſimo omnium, illu-* CA.XVIII.
minandi omnes: quæ diſpenſatio ſacramenti occulti ab æuis in Deo qui omnia condidit. Rapuit de Epiſt.
hæreticus In præpoſitionem, & ita legi fecit, occulti ab æuis Deo, qui omnia con- ad Epheſ.
didit. Sed emicat falſum. Infert enim Apoſtolus, [b] *vt nota fiat principatibus & poteſta-* c.III.IIII.
tibus, in ſupercæleſtibus, per Eccleſiam, multifaria ſapientia Dei. Cuius dicit principatibus v.& VI.
& poteſtatibus? Si creatoris? quale eſt vt principatibus & poteſtatibus eius oſtendi a *Epheſ.3.*
voluerit Deus ille ſapientiam ſuam, ipſi autem non? quando nec poteſtates ſine ſuo b *Ibidem.*
principe potuiſſent quid cognoſcere. Aut ſi ideò Deum non nominauit hîc, quaſi
in illis & princeps ipſe reputetur, ergo & occultatum ſacramentum principatibus &
poteſtatibus eius, qui omnia condit, pronuntiaſſet: proinde in illis deputans ipſum.
Quòd ſi illis dicit occultatum, illis debebat dixiſſe manifeſtum: ergo non Deo erat oc-
cultatum, ſed in Deo omnium conditore, occultum autẽ principatibus & poteſtatibus
eius. Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius ei fuit? Hic captus hæreti- *Iſai.40.*
cus fortaſſe mutauit, vti dicat, Deum ſuum ſuis poteſtatibus & principatibus notam face- *Rom.11.&*
re voluiſſe diſpenſationem ſui ſacramenti, quã ignotaſſet Deus conditor omniũ. Et quò *1.Cor.2.*

MMm

competebat prætendere ignorantiam creatoris extranei & longa ſeparatione diſcreti, D
quum domeſtici quoque ſuperioris Dèi neſciſſent? Tamen & creatori notum erat futu-
rum. An non vtique notum quod ſub cœlo in terra eius habebat reuelari? Ergo ex hoc
confirmatur quod ſuprà ſtruximus: ſi enim creator cogniturus erat quandoq; occultum
illud Dei ſuperioris ſacramentum: & ita ſcriptura habebat: occulti Deo, qui omnia con-
didit: ſic inferre debuerat, vt nota fiat illi multifaria ſapientia Dei, tunc & poteſtatibus &
principatibus cuiuſcunque Dei, cum quibus ſciturus eſſet creator. Adeò ſubtractum con-
ſtat, quod & ſic veritati ſuæ ſaluũ eſt. Volo nunc & ego tibi de allegoriis Apoſtoli contro-
Epheſ.4. uerſiã nectere. Quas nouus in Prophetis habuiſſet formas? [277] *Captiuam*, inquit, *duxit captiui-
tatem*. Quibus armis? quibus præliis? de cuius genris vaſtatione? de cuius ciuitatis euerſio-
ne? quas fœminas, quos pueros, quóſve regulos catenis victor inſeruit? Nam & quũ apud
Pſal. 44. Dauid Chriſtus canitur ſuccinctus gladio ſuper femur: aut apud Eſaiam ſpolia accipiens
Iſai.8. Samariæ & virtutem Damaſci, [278] verè eum & viſibilem excondis præliatorem. agnoſce
igitur iam & armaturam & militiam eius ſpiritalem, ſi iam didiciſti eſſe captiuitatem ſpi-
ritalem, vt & hanc illius agnoſcas: vel quia & captiuitatis huius mentionem de Prophe-
Pſal. 67. tis Apoſtolus ſumpſit, à quibus & mandata. [279] *Deponentes mendacium, loquimini veritatem ad
Epheſ.4. proximum ſuum quiſque*, &: *Iraſcimini, & nolite delinquere*, ipſis verbis quibus Pſalmus expone-
Ibidem. Pſal. 4. rer ſenſus eius. *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram.* [280] *Nolite communicare operibus tenebra-
Epheſ.5. rum*. Cum iuſto enim iuſtus eris, & cum peruerſo, peruerteris. *Et auferte malum de medio
Pſal. 17. veſtrum*. Ex exire de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui ferris E
2.Cor.6. vaſa Domini. Sic & *inebriari vino dedecori* inde *eſt*, vbi ſanctorum inebriatores increpan-
Deut.22. tur: [281] Et potũ dabaris ſanctis meis vinum, quod prohibitus erat potare & Aaron ſacer-
Epheſ.5. dos, & filij eius, cùm adirẽt ad ſancta. *Et pſalmis & hymnis Deo canere*, docere illius eſt, qui
Amos 2. Num.6. cum tympanis potius & pſalteriis vinum bibentes incuſari à Deo norat. Ita cuius inue-
Epheſ.5. nio præcepta & ſemina præceptorum vel augmenta, eius Apoſtolum agnoſco. [282] Ce-
Iſai.5. terùm *mulieres viris ſubiectas eſſe debere* vnde confirmat? *quia vir*, inquit, *caput eſt mulieris*.
Epheſ.5. Dic mihi Marcion, de opere creatoris Deus tuus legi ſuæ aſtruit auctoritatem? Hoc
iam planè minus eſt, cùm & ipſi Chriſto ſuo & Eccleſiæ eius inde ſtatum ſumit? *ſicut &
Ibidem. Chriſtus caput eſt Eccleſiæ*. Similiter & quum dicit: *Carnem ſuam diligit, qui vxorem ſuam di-
ligit, ſicut & Chriſtus Eccleſiam*. Vides comparari operi creatoris Chriſtum tuum, & Ec-
cleſiam tuam. Quantum honoris carni datur in Eccleſiæ nomine? *Nemo*, inquit, *carnem
Ibidem. ſuam odio habet*, niſi planè Marcion ſolus: *ſed & nutrit & fouet eam, ſicut & Chriſtus Eccle-
ſiam*. At tu ſolus eam odiſti, auferens illi reſurrectionem: odiſſe debebis & Eccleſiam,
quia proinde diligitur à Chriſto. at enim Chriſtus amauit & carnem ſicut Eccleſiam. Ne-
mo non diliget imaginem quoque ſponſæ, immò & ſeruabit illam, & [283] honorabit, & co-
ronabit. Habet ſimilitudo cum veritatis honore conſortium. Laborabo ego nunc eun-
dem Deum probare maſculi & Chriſti, mulieris & Eccleſiæ, carnis & ſpiritus: ipſo Apo-
Ibidem. ſtolo ſententiam creatoris adhibente, immò & diſſerente: [284] *Propter hoc relinquet homo pa-
trem & matrem, & erunt duo in carnem vnam.* [285] *Sacramentum hoc magnum eſt.* Sufficit inter iſta,
Ibidem. ſi creatoris magna ſunt apud Apoſtolum ſacramẽta, minima apud hæreticos. *Sed ego* autẽ F
dico, inquit, *in Chriſtum & Eccleſiam*. Habet interpretationẽ, non ſeparationem ſacramenti.
Oſtendit figuram ſacramenti ab eo præminiſtratam, cuius erat vtique ſacramentũ. Quid
videtur Marcioni? Creator quidem ignoro Deo figuras præminiſtrare non potuit, etiam
quia aduerſario. Si noto, Deus ſuperior ab inferiore, & ad deſtruendum potius mutuari
Epheſ.6. nihil debuit. [286] *Obaudiant & parentibus filij*. Nam & ſi Marcion abſtulit: *hoc eſt enim primum
Exod.20. in promiſſione præceptum*: Lex loquitur, honora patrem & matrem; &: *Parentes enutrite filios
Epheſ.6. in diſciplina & correptione Domini*. Audiſti enim & veteribus dictum: Narrabitis hæc in au-
ribus filiorum veſtrorum, & filij veſtri æquè in anres filiorum ſuorum. [287] Quò iam mihi
Ibidem. duos Deos, ſi vna eſt diſciplina? & ſi duo ſunt, illum ſequar qui prior docuit. [288] *Sed aduer-
ſus munditenentes luctatio ſi nobis*, ô quanti iam Dei creatores. Cur enim non & hoc vindi-
cem, vnum munditenentem nominari debuiſſe, ſi creatorem ſignificabat, cuius eſſent
Ibidem. quas præmiſit poteſtates? [289] Porrò quum ſuprà quidem *induere* nos *iubeat armaturam, in qua
ſtemus ad machinationes diaboli*, iam oſtendit diaboli eſſe quæ diabolo ſubiungit, *poteſtates
& munditenentes tenebrarum iſtarum*, quæ & nos diabolo deputamus. Aut ſi diabolus
creator eſt, quis erit diabolus apud creatorem? An ſicut duo Dei, ita & duo diaboli,
& pluraliter poteſtates & munditenentes? Sed quomodo creator & diabolus & Deus
idem?

Digitized by Google

A idem? cùm diabolus non idem & Deus & diabolus. Aut enim ambo & Dei, ſi ambo iam
diaboli: aut qui Deus hic & non diabolus, ſicut nec diabolus Deus. [290] Ipſum vocabulum
diaboli, quæro ex qua delatura competat creatori: fortaſsè detulit aliquam Dei ſuperio-
ris intentionem, quod ipſe ab archangelo paſſus eſt, & quidem mentito. Non ideò enim
interdixerat illins arbuſculæ guſtum, ne Dei fierent, ſed ne de tranſgreſſione morerentur.
[291] Nec *ſpiritalis* autem *nequitiæ* ideò creatorem ſignificabant, quia adiecit *in cœlis*. Sciebat *Ibidem.*
enim & Apoſtol. in cœlis operata eſſe ſpiritalia nequitiæ angelorum ſcandalizatorum in *Gen.6.*
filias hominum. & quale erit vt ambiguitatibus & per ænigmata neſcio quæ creatorẽ ta-
xaret, [292] *qui in catenis iam conſtitutus ob libertatem prædicationis, conſtantiam manifeſtandi ſacramẽ-* *Epheſ.6.*
ti in apertione oris, quam ibi *expoſtulare à Deo mandabat*, Eccleſiæ vtique præſtabat? [[293] Soleo *Cap.xix.*
in præſcriptione aduerſus hæreſeis omneis de teſtimonio temporum compendium fige- *de Epiſt.*
re, priorem vindicans regulam noſtrã omni hæretica poſteritate. Hoc nunc probabit & *ad Col.*
Apoſtolus dicẽs: [294] *De ſpe repoſita in cœlis, quam audiſtis in ſermone veritatis Euangelij, quod per-* *Coloſſ.1.*
uenit ad vos ſicut & in totum mundum. Nam ſi iam tum traditio Euangelica vbique mana-
uerat, quantò magis nunc? Porrò ſi noſtra eſt, quæ vbique manauit, magis quàm om-
nis hæretica, [295] nedum Antoniniani Marcionis, noſtra erit Apoſtolica. Marcionis au-
tem quum totum impleuerit mundum, ne tunc quidem ſe defendere poterit de Apoſto-
lica. Eam enim & ſic conſtabit eſſe, quæ prior mundum repleuit, illius ſcilicet Dei Euan-
gelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: In omnem terram exiit ſonus eorum, *Pſal.18.*
& in terminos orbis verba eorum. [296] *Inuiſibilis Dei imaginem* ait *Chriſtum.* Sed nos ènim *Coloſſ.1.*
B inuiſibilem dicimus patrem Chriſti, ſcientes filium ſemper retrò viſum, ſi quibus viſus
eſt in Dei nomine, vt imaginem ipſius: ne quam & hinc differentiam ſcindat Dei viſi-
bilis & inuiſibilis, cùm olim Dei noſtri ſit definitio: Deum nemo videbit, & viuet. *Exod. 33.*
[297] Si non eſt *Chriſtus primogenitus conditionis*, vt ſermo creatoris, per quem omnia facta *Coloſſ.1.*
ſunt, & ſine quo nihil factum eſt, ſi [298] non *in illo condita ſunt vniuerſa in cœlis & in terris,* *Ioan. 1.*
viſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates: ſi non *cuncta* *Coloſſ.1.*
per illum & in illo ſunt condita (hæc enim Marcioni diſplicere oportebat) non vtique tam
nudè poſuiſſet Apoſtolus: *Et ipſe eſt ante omnes.* Quomodo enim ante omnes, ſi non an-
te omnia? Quomodo ante omnia, ſi non primogenitus conditionis, ſi non ſermo crea-
toris? Vnde ante omnes probabitur fuiſſe, qui poſt omnia apparuit? Quis ſcit prio-
rem fuiſſe, quem eſſe neſciit? [299] Quomodo item *boni duxit omnem plenitudinem in ſe-* *Ibidem.*
metipſo habitare? Primò enim, quæ eſt iſta plenitudo, niſi ex illis quæ Marcion de-
traxit: *conditis in Chriſto, in cœlis & in terris*, angelis & hominibus, niſi ex illis inuiſibi-
libus & viſibilibus, niſi ex thronis, & dominationibus, & principatibus, & pote-
ſtatibus? Aut ſi hæc pſeudapoſtoli noſtri & Iudaici euangelizatores de ſuo intulerint,
& ad plenitudinem ſui Dei Marcion qui nihil condidit: ceterùm quale eſt vt plenitu-
dinem creatoris, æmulus & deſtructor eius in ſuo Chriſto habitare voluerit? *Cui* deni- *Ibidem.*
que *reconciliat omnia in ſemetipſum, pacem faciens per crucis ſuæ ſanguinem*, niſi quem offen-
derant vna ipſa, aduerſus quem rebellauerant per tranſgreſſionem, cuius nouiſſimè fue-
C rant? Conciliari enim extraneo poſſent, reconciliari verò non alij quàm ſuo. [300] *Ita & nos* *Ibidem.*
quondam alienatos & inimicos ſenſu in malis operibus, creatori redigit in gratiam, cuius ad-
miſeramus offenſam, colentes conditionem aduerſus creatorem. Sicubi autem & Ec-
cleſiam corpus Chriſti dicit eſſe, vt hic ait, [301] *adimplere ſe reliqua preſſurarum Chriſti in car-* *Ibidem.*
ne, pro corpore eius quod eſt Eccleſia: non propterea & in totum mentionem corporis trans-
feres à ſubſtantia carnis. Nam & ſuprà *reconciliari nos* ait *in corpore eius per mortem*: vtique *Ibidem.*
in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus eſt, non per Eccleſiam, planè
propter Eccleſiam, corpus cõmutando pro corpore, carnale pro ſpiritali. [302] At cùm mo- *Coloſſ.2.*
net *cauendum à ſubtiliſloquentia & philoſophia, vt inani ſeductione, quæ ſit ſecundum elementa mun-*
di, non ſecundum cœlum aut terram dicens, ſed ſecundum litteras ſeculares, *& ſecun-*
dum traditionem ſcilicet *hominum* ſubtililoquorum & philoſophorum: longum eſt quidẽ &
alterius operis oſtendere, ac ſententia omnes hæreſes dãnari, quòd omnes ex ſubtililo-
quentiæ viribus & philoſophiæ regulis cõſtent. [303] Sed Marciõ principalẽ ſuæ fidei termi-
nũ de Epicuri ſchola agnoſcat, Dominũ inferens hebetem, ne timeri dicat eum, collocãs
& cum Deo creatore materiam, de porticu Stoicorũ: negãs carnis reſurrectionem, de qua
proinde nulla philoſophia conſentit. Cuius ingeniis tam longè abeſt veritas noſtra, vt &
iram Dei excitare formidet, & omnia illum ex nihilo protuliſſe confidat, & carnem can-

Digitized by Google

dem reſtituturum repromittat, [104] & Chriſtum ex vulua virginis natum non erubeſcat, D
1. Cor. 1. ridentibus philoſophis & hæreticis & ethnicis ipſis. Stulta enim mundi elegit Deus, vt
confundat ſapientes: ille ſine dubio qui ex reſpectu huius ſuæ diſpoſitionis perditurum
ſe ſapientiam ſapientium præminabatur. Hac ſimplicitate veritatis contraria ſubtililo-
Coloſſ. 2. quentiæ & philoſophiæ, nihil peruerſi poſſumus ſapere. [105] Denique ſi *nos Deus cum Chriſto*
viuificat, donans delicta nobis, non poſſumus credere ab eo delicta donari, in quem admiſſa
Ibidem. non fuerint, vt retrò ignotum. Age iam quum dicit: [106] *Nemo vos iudicet in cibo & potu &*
in parte diei feſti & neomeniæ & ſabbati, quæ eſt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti, quid tibi
videtur Marcion? De lege iam non retractamus, niſi quòd & hîc quemadmodum exclu-
ſa ſit edocet, dum ſcilicet de vmbra transfertur in corpus, id eſt de figuris ad veritatem,
quod eſt Chriſtus. Ergo & vmbra eius, cuius & corpus, id eſt & lux eius, & Chriſtus. Se-
grega alij Deo legem, & alij Deo Chriſtum, ſi potes aliquam vmbram ab eo corpore, cu-
ius vmbra eſt ſeparare. Manifeſtè legis eſt Chriſtus, ſi corpus eſt vmbræ. [107] Si autem &
Ibidem. *aliquos taxat, qui ex viſionibus angelicis dicebant cibis abſtinendum, ne attigeris, ne guſtaueris, volentes in*
humilitate ſenſus incedere, non tenentes caput: non ideò legem & Moyſen pulſat, quaſi de ange-
lica ſuperſtitione conſtituerit [108] interdictionem quorundam edulium. Moyſen enim à
Ibidem. Deo accepiſſe legem conſtat. Denique hanc diſciplinam *ſecundum præcepta*, inquit, *& do-*
ctrinam hominum deputauit in eos, qui caput non tenerent, id eſt, in ipſum, in quo omnia
Col. 3. et 4. recenſentur, in Chriſtum ad initium reuocata etiam indifferentia eſcarum. [109] *Cetera præ-* E
Iſai. 43. & *ceptorum*, vt eadem, ſatis ſit iam alibi docuiſſe quàm à creatore manarint: qui cùm vetera
2. Cor. 5. prædicaret tranſitura, noua facturus vniuerſa, mandans etiam, Nouate vobis nouamen
Hier. 4. nouum, iam tum docebat deponere veterem hominem, & nouum induere. [[110] Cùm
CAP. XX. de Epiſt. ad Phil. prædicationis enumerat varietatem, *quòd alij ex fiducia vinculorum eius, audentius ſermonem enũ-*
tiarent; alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per ſermonis exiſtimationem, plerique ex di-
Philip. 1. *lectione, nõnulli ex æmulatione; iam aliqui & ex ſimultate Chriſtum prædicarent*: erat vtique vel hic
locus taxandæ ipſius prædicationis de diuerſitate ſententiæ, quæ tantam efficeret etiam
animorum varietatem. Sed cauſas ſolas animorum, non regulas ſacramentorum in di-
uerſitate proponens, vnum tamen Chriſtum & vnum eius Deum, quocunque conſilio
Ibidem. prædicatum confirmat: & ideò, [111] *Nihil mea*, inquit, *ſiue cauſatione, ſiue veritate Chriſtus an-*
nuntietur: quia vnus annuntiabatur, ſiue ex cauſatione, ſiue ex veritate fidei. Ad fidem enim
prædicationis retulit mentionem veritatis, non ad regulæ ipſius, quia vna quidem erat
regula, ſed fides prædicantiũ quorundam vera, id eſt ſimplex, quorundam nimis docta.
Quod quum ita ſit, apparet eum Chriſtũ prædicatum, qui ſemper annuntiabatur. Nam
ſi alius longè ab Apoſtolo induceretur, feciſſet diuerſitatem nouitas rei. Nec enim de-
fuiſſent, qui prædicationem Euangelicam nihilominus in Chriſtum creatoris interpre-
tarentur; [112] quum & hodie maior pars ſit omnibus in locis ſententiæ noſtræ quàm hæ-
reticæ. Quò ne hic Apoſtolus de diuerſitatis denotatione & increpatione tacuiſſet. Ita
quum diuerſitas ne taxatur quidem, nouitas non probatur. Planè de ſubſtantia Chri- F
ſti putant & hîc Marcionitæ ſuffragari Apoſtolum ſibi, quòd phantaſma carnis fuerit
Philipp. 2. in Chriſto, quum dicit, [113] quòd *in effigie Dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit* [114] *pariari*
Deo, ſed exhauſit ſemetipſum accepta effigie ſerui, non veritate. *& in ſimilitudine hominis*, non
in homine, *& figura inuentus homo*, non ſubſtantia, id eſt non carne: quaſi non & figura,
Col. 1. & ſimilitudo, & effigies ſubſtãntiæ quoque accedant. Benè autem quòd & alibi Chri-
Philipp. 2. ſtum imaginem Dei inuiſibilis appellat. Nunquid ergo & hîc quâ in effigie eum Dei
collocat? Æquè non erit Deus Chriſtus verè, ſi nec homo verè fuit in effigie hominis
conſtitutus. Vtrobique enim veritas neceſſe habebit excludi, ſi effigies & ſimilitudo,
& figura phantaſmati vindicabitur. Quòd ſi in effigie & in imagine, quâ filius patris ve-
rè Dei prædicatus eſt, etiam in effigie & imagine hominis, quâ filius hominis, verè
hominem inuentum. nam & inuentum ratione poſuit, id eſt certiſſimè hominem: quod
enim inuenitur, conſtat eſſe. Sic & Deus inuentus eſt per virtutem, ſicut homo per
carnem: quia nec morti ſubditum pronuntiaſſet, non in ſubſtantia mortali conſtitu-
Ibidem. tum. Plus eſt autem quod adiecit, *Et mortem crucis*. Non enim exaggerat atrocitatem,
extollendo virtutem ſubiectionis, quam imaginariam phantaſmate ſciſſet fruſtrato po-
Philipp. 3. tius eam quàm experto, nec virtute functo in paſſione, ſed luſu. [115] *Quæ autem retrò lucri du-*
xerat [116] quæ & ſuprà numerat, gloriam carnis, notam circunciſionis, generis Hebræi ex
Hebræo cenſum, titulum tribus Beniamin, Phariſææ candidæ dignitatem, *hæc modò de-*
trimen-

trimento ſibi deputat, non Deum, ſed ſtuporem Iudæorum. [317] *Hæc ac ſi ſtercora exiſtimat præ* Ibidem.
comparatione agnitionis Chriſti, non præ reiectione Dei creatoris, *habens iuſtitiam non ſuam*
iam quæ ex lege, ſed quæ per ipſum ſcilicet Chriſtum, *ex Deo*. Ergo, inquis, hac diſtinctione
lex non ex Deo erat Chriſti. Subtiliter ſatis. Accipe itaque ſubtilius. Quum enim dicit,
non quæ ex lege, ſed quæ per ipſum, non dixiſſet per ipſum de alio quàm cuius fuit lex.
[318] *Noſter*, inquit, *municipatus in cœlis*. Agnoſco veterem ad Abraham promiſſionem Ibidem.
creatoris; Et faciam ſemen tuum tanquam ſtellas in cœlo. Ideò & ſtella à ſtella differt in Gen. 22.
gloria. [319] Quòd ſi *Chriſtus adueniens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis noſtræ conformale* 1. Cor. 15.
corpori gloriæ ſuæ, reſurget ergo corpus hoc noſtrum quod humiliatur in paſſionibus, & Philipp. 3.
in ipſa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, ſi nullum erit?
Aut ſi de eis dictum, qui in aduentu Dei deprehenſi in carne deputari habebunt, quid 1. Cor. 15.
facient qui primi reſurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, cum illis,
dicit, ſimul rapiemur in nubibus obuiam Domino. Si cum illis ſublati, vtique cum illis
& transfigurati. [[320] Soli huic epiſtolæ breuitas ſua profuit, vt falſarias manus Marcio- Cap. XXI.
nis euaderet. Miror tamen quum ad vnum hominem litteras factas receperit, quid ad de Epiſt.
Timotheum duas, & vnam ad Titum de Eccleſiaſtico ſtatu compoſitas recuſauerit. ad Phile-
[321] Affectauit, opinor, etiam numerum epiſtolarum interpolare. Memento inſpector, monem.
quòd ea quæ pertractata ſunt, retrò de Apoſtolo quoque probauerimus: & ſi qua in
B hoc opus dilata erant, [322] expunxerimus, ne aut hic ſuperuacuam exiſtimes iteratio-
nem, qua confirmauimus ſpem priſtinam: aut illic ſuſpectam habeas dilationem, qua e-
ruimus tempora iſta. Si totum opuſculum inſpexeris, nec hîc redundantiam, nec illic
diffidentiam iudicabis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII
IN LIBRVM V. ADVERSVS Marcionem.

Cap. I.

1. Nihil ſine origine, niſi Deus ſolus, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus*: Quòd ipſe Paulus Apoſtolus, cuius Epiſtolas admittebat Marcion, à Deo Creatoris teſtimonium habeat; tum ex Veteri inſtrumento, tum ex Actis Apoſtolorum, quæ ille reiiciebat.

2. Apoſtoli quoque Pauli originem à Marcione deſidero, &c.] *Addidiſſe ſe adnotauit Rhenanus vocem*: Pauli, *quæ tamen deſideratur in vtroque codice, nec eſt neceſſaria, eo quòd* Librum Apoſtolicum *ſuum volumen appellauerit Marcion, non verò* Apoſtoli Pauli, *ſicuti patet ex Epiphan. hæreſ. 42. & ſatis inſinuat etiam Auctor verbis ſuprà ſub Argumenti calcem citatis; quia tamen illum ex Epiſtolis B.* Pauli Apoſtoli *collegit, ad maiorem intellectum, nihil immutandum duximus, maximè quum de eo loquatur in ſequentibus, etiam nominatim.*

3. nouus aliqui diſcipulus, &c.] Aliqui (*inquit etiam hîc Rhenanus*) *pro*: aliquis. *Sic & ſuprà lib. 4. cap. 35.* Sed erat vnus aliqui deputandus ex iis. *Paulo poſt*: A Domino adlectum iam in cœlis quieſcente.

4. quem in albo Apoſtolorum, &c.] *Phraſis Iureconſultorum, apud quos Titulus eſt Pandectarum lib. 50. De albo ſcribendo; in quo præcipitur, quo ordine ſcribi debeant nomina decurionum.* Album Apoſtolorum *itaque catalogum eorundem intelligit*, in quo apud Euangelium (*Luc. nempè 6. quod ſolum recipiebat Marcion*) non deprehenditur Paulus. *Sed rectè addit Auctor*, poſtea cum à Domino adlectum iam in cœlis quieſcente; *alludens ad Act. Apoſt. cap. 9. ſicuti infrà latiùs proſequitur; idque iam* ordinario officio Apoſtolatus, & in ſua opera dimiſſo, *ſicuti partim Luc. 24. apertiùs autem habetur Matth. 28. & Marc. 16.*

5. in acatos tuas, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus) cymbas ſiue ſcaphas tuas. Eſt* ἄκατος *Græcis nauigij genus, quod velo potius agebatur quam remis. Id & ἀκάτιον aliquando dicitur, quod vocabulum etiam maiori velo nauis accommodat Iulius Pollux. Perſiſtit autem in Metaphora* Naucleri.

6. onus auertiſti, &c.] *Sarcinas (inquit idem) intelligit, quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et ſolent hæ nonnunquam ab ipſis naucleris intercipi.*

7. Ipſe ſe, inquit, Apoſtolum eſt profeſſus, &c.] *Verba hæc ſunt Marcionis ex cap. 1. Epiſtolæ Pauli ad Galatas (quam primam ille collocabat) vſque ad verba numeri ſequentis.*

8. Planè profiteri poteſt ſemetipſum, &c.] *Loquitur (inquit Rhenanus) de* Profeſſione quæ fit apud Acta. *Nam profitemur, dum publicè & apud Acta aliquid vltrò denuntiamus; veluti quum profitemur merces, ne in vectigali pendendo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improfeſſas Modeſtinus in Pandectis vocat, quarum nomine nullum vectigal ſolutum eſt. Item profitebantur filios natos ſibi apud Acta Veteres, quæ res tum certam, tum facilem ætatis faciebat probationem, ſiquando huiuſmodi dubium incidiſſet. In hunc ſenſum eleganter dixit Seneca*: Profiteri *æs alienum. Id quod candidati facere cogebantur & rei, De benef. lib. 6. Lo-*

Digitized by Google

uiue, Profiteri frumentum, lib. 4. primæ Decadis, vbi in peruulgatis exemplaribus mendoſè legitur: Confiteri togendo frumentum. Idipſum certè indicat Auctor, verbis etiam Iureconſultorum ſequentibus: alius ſcribit, alius ſubſcribit, alius obſignat, alius Actis (id eſt in Acta) refert. Nemo ſibi & profeſſor, & teſtis eſt. Siue autem legas intermedium: quiuis, quod habent excuſi, ſiue: quis, ſicuti MS. 2. Vatic. cod. perinde eſt.

9. vt iam hinc & fidem tuam obtundam, &c.] Sis (inquit Rhenanus) lib. præcedente, cap. 38. Non Dauid errorem ſcribarum obtundebat. Eſt verò etiam Tertullianicum illud: impudentiam ſuffundam. Non refert autem, ſiue legas affirmatiuè, ſicuti correxit Rhenanus ex Gorzienſi codice: Nam mihi Paulum, &c. ſiue: Non, cum priori æditione, & Vat. altero, interrogatiuè, vt pro: Nonne, accipiatur.

10. Beniamin, inquit, lupus rapax, &c.] In hac interpretatione huius loci Geneſ. 49. Auctorem imitatur B. Auguſtinus ſerm. 14. de Sanctis, qui eſt Sermo 1. de Conuerſione B. Pauli, qui interim legit: diſtribuet eſcam, pro eo quòd Auctor: dabit. vtrumque ſignificat vox Græca διαδώσει, pro quo infrà lib. adu. Gnoſticos cap. 13. adferens eſcam.

11. Nam & Saulis primò aſperitas inſectationis erga Dauid, &c.] De hac latè tractatur 1. Reg. 18. 19. 20. & 23. pœnitentia verò & ſatisfactio, bona pro malis recipientis, 1. Reg. 24. in hac verba: Iuſtus tu magis quàm ego, quia tu quidem tribuiſti mihi bona, ego autem reddidi tibi mala. Saulem autem, portendi Paulum ſecundum tribus; addit, eo quòd vterque eſſet ex tribu Beniamin; & Ieſum in Dauid ſecundum virginis cenſum, id eſt originem ex virgine. Porrò de Actis Apoſtolorum cap. ſequenti latius.

12. Inde Apoſtolum oſtendo perſecutorem, &c.] Id eſt: Apoſtolum ex perſecutore. Id enim ex Actis Apoſtolorum cap. 9. oſtenditur, atque adeò etiam Apoſtolum non ex hominibus neque per hominem (ſicuti eſt Gal. 1.) vtpotè per Ieſum Chriſtum, qui eum in Apoſtolatum elegiſſe ibidem legitur. Illud autem: Tu ergo negas Apoſtolum Paulum? ex Marcionis perſona obiicitur; cui reſpondetur verbis ſequentibus: Non blaſphemo, &c. Supplemus verò ex vtroque Vatican. MS. cod. Habe nunc & Apoſtolum. Atque de Prouerbialibus formulis: Iiſdem dimicabimus lineis, &: in ipſo gradu prouocabimus, vide noſtra Prolegomena.

13. mutilatas etiam de numero, &c.] Hoc adiicit Auctor, quòd (Epiphanio teſte loco paulo antè citato) non modò ordinem Epiſtolarum Pauli iam inde ab ea ætate obſeruatum in hodiernum vſque diẽ interuerterit, ſed etiam de numero mutilauerit; vtpotè omiſſis ſicuti in Argumento adſignimus, Epiſtolis ad Timotheum & ad Titum, denique & ad Hebræos; vbi addendo etiam indicat Auctor mutilatas fuiſſe ipſas quoque Epiſtolas quas recipiebat, ſententiis; ſicuti tum ex Epiphanio, tum ex ipſo Auctore infrà manifeſtum fit.

CAP. II.

14. Principalem aduerſus Iudaiſmum Epiſtolam nos quoque confitemur, &c.] Quod ex margine in contextum irrepſerat, iterum in marginem, tum hoc loco, tum vbique infrà, reiecimus, Titulum nempè huius capitis: DE EPISTOLA AD GALATAS; cui adiecimus: ex cap. 1. Atqui facit aduerſus hæreticos hodiernos illud: Principalem aduerſus Iudaiſmum Epiſtolam; qui ſenſum verborum Apoſtoli peruertentes, non aduerſus Iudaiſmum, ſed aduerſus Eccleſiaſticas feſtorum dierum obſeruationes, huius Epiſtolæ verba quarti capitis adlegare non verentur; ſicuti infrà cap. 4. paulo latiùs num. 49.

15. ſicut ſæpè iam in iſto ordine tractauimus, &c.] Iſtum ordinem vocat libros aduerſus Marcionem, in quibus ſæpè tractatum eſt de prædicata nouatione à Prophetis; maximè verò lib. 1. cap. 20. & lib. 4. cap. 1. vbi eaſdem ſcripturas citauit Auctor. Atqui vti ſenſus ſit clarior, illud (Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem) parentheſi incluſimus.

16. An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi, &c.] Etiam iſtud (quem totum fuiſſe quæſtionis ſtatum tradit) conuincit, Apoſtolum in hac Epiſtola non aliam legem excluſiſſe, quàm veterem; atque adeò non niſi contra ceremonias & ſeruitutem veteris legis ſcriptam, aduerſus modernos rurſum hæreticos. Sũt autem Tertullianica: Vacat, &: Vacante.

17. Miror vos tam citò transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euãgelium, &c.] Siue ſic legas, ſiue ſicuti ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 27. num. 159. ſic tam citò, perinde eſt; nam iſtud legit cum Interprete vulgato noſtro etiam B. Cyprian. Epiſtol. 23. vbi vide Adnotationes noſtras numer. 18. & 19. His tantùm hoc addam, debere diſtingui ita hunc locum, vt transferri, intelligatur referri debere: ad aliud Euangelium; ſicuti diſertis verbis Auctor explicat, tum hîc, tum ſuprà lib. 1. aduerſus Marcionem cap. 20.

18. quòd aliud Euangelium omninò non eſſet, &c.] Similiter paulopòſt: quòd aliud omninò non eſt, explicans idipſum; & legitur etiam: aliud, à B. Cypriano vbi ſuprà, nec aliter Ambroſ. ac Theophil. in Comment. & Græcè quoque legitur. Atqui quod ſequitur Hyperbaton, ita diſtinguendum eſt: Si enim & creator, &c. eſt autem Euangelium etiam Dei noui, quod vis tunc ab Apoſtolo defenſum: iam ergo duo ſunt Euangelia, &c.

19. Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit, &c.] Præmiſit paulopriùs quod ſequitur in Apoſtolo: anathema ſit. Pulcrè autem id interpretatur Auctor: verbi gratia dictum eſſe.

20. Exinde decurrens ordinem conuerſionis ſuæ de perſecutore in Apoſtolum, &c.] Ita paucis comprehendit quicquid præterea vſque ad finem 1. cap. ad Galatas legitur.

21. ſcripturam Apoſtolicorum confirmat, &c.] Quæ hîc Apoſtolica, mox Acta Apoſtolorum, & deinde inſtrumentum Actorum. Quæ reſpuebat Marcion, ſicuti latiùs ſuprà diximus lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 51. hæreſ. 17. numer. 322 vbi etiam eiuſdem lib. cap. 23. iiſdem penè quibus hîc verbis inuehitur aduerſus Acta Apoſtolorum repudiantes. At recepiſſe ab initio Eccleſiam, patet ex Conciliis & Patribus, qui ſcripturarum ſacrarum texuerunt catalogos, quos habes citatos eodem libro cap. 33. numer. 195. tum etiam ex eo, quòd tamquam ſacram ſcripturam Acta Apoſtolorum citarint, etiam ante Tertullianum BB. Irenæus, Iuſtinus Martyr, Clemens Alexandrinus; poſt eum verò B. Cyprianus & Patres omnes. Hîc certè, ex ipſo Paulo Apoſtolo confirmat Auctor. B. Hieronym. in Catalogo ſcript. inſuper B. Lucæ adſcribit.

22. inter-

22. interceſſiſſe quoſdã, &c.] Rectè interceſſiſſe interpretatur Rhenanus, interueniſſe & oppoſuiſſe ſe; nam alludit ad illud Act. 15. Surrexerunt autem quidam de hæreſi Phariſæorum, qui dicerent: circumcidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem; vbi etiam habes quod hîc ſequitur: tunc Apoſtolos de iſta quæſtione conſultos (in compendium cõtrahit omnia Auctor) ex auctoritate ſpiritus renuntiaſſe: Non eſſe imponenda onera hominibus, quæ Patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. In hoc ſolùm differens ab aliis aditionibus, quòd pluraliter legat: onera, pro eo quod alij ex Græco: iugum, vertunt.

CAP. III.

23. Denique ad patrocinium Petri, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Ex eiuſdem Epiſtolæ cap. II. & III. Atqui ad patrocinium Petri cæterorúmque Apoſtolorum accipi, ac ſi dicat: à Petro & ceteris Apoſtolis, patet ex eo quod ſequitur: Adeò ab illis probari & cõſtabiliri deſiderarat. Benè autem habet, quòd Auctor vulgato Latino Interpreti conſentiens: conferre verterit, quod Græcè eſt ἀνεθέμην. Idque non hîc modò, ſed etiam ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 23. & l. 1. adu. Marc. cap. 20. ac lib. 4. cap. 3.

24. Iudaiſmi magis adfines, &c.] Citantur à Rhenano ſimiles loci ex lib. de Patientia, cap. 5. Adfines cupiditatis deprehendemur, item cap. 11. numquid impatientes pacis adfines. Atqui tam obſcurus eſt iſte locus (fortaßis etiam initio huius periodi mutilus) vt vix poßit intelligi mens Auctoris, dum primùm dicit: non interpolatione ſcripturæ, & poſtea adiicit: & adparebit vitiatio ſcripturæ; & rurſum priori loco citat verba Apoſtoli Gal. 2. nec ad horam ceſſimus ſubiectioni, ſicuti iã ab ætate B. Hieronymi tam Latinè quàm Græcè legitur, & tamen poſtea ſubindicare videtur, quòd ceſſerit ſubiectioni. Mea igitur ſententia (nolens alicui aliud ſentienti præiudicare) videntur verba illa: Ergo: Propter ſuperinductitios, inquit, falſos fratres (ſic enim lego, pro: falſos ſuperinductitios fratres, tum hîc, tum paulopòſt, quia Græcè legitur: παρεισάκτους ψευδαδέλφους, tum quia tertio loco conformiter Latinus & Syriaca aditionibus illud legitur) qui ſubintrauerunt, &c. eſſe dicta ex perſona Marcionis; ſequentia verò: Intendamus enim & ſenſui ipſi, &c. ex perſona Auctoris. Atqui adeò, fuiſſe in eadem Tertullianum ſententia, qua Auctor Comment. Ambroſij in Epiſtolas Pauli; qui contendit legendum ſine negatione: ad horam ceſſimus ſubiectioni; eodem argumento quo paulopòſt Auctor, quaſi neceſſariè ceſſerit Apoſtolus ad tempus circumcidendo Timotheum (ſicuti legitur Act. 16.) & raſos introducendo in templum, Act. 21. (iuxta illud 1. Cor. 9. factus Iudæis Iudæus, &c.) Quo magis propenſum fuiſſe Auctorem, non mirum eſt; vt, contra Marcionem repudiantem veterem Legem, oſtenderet, Paulum etiamnum Chriſtianum, illam (vti poſtmodum loquitur) pro temporibus admiſiſſe. Fortaßis ab ætate Auctoris ad maiorem confutationem Marcionis omiſſa fuit dictio: non, in Latinis Africanis exemplaribus, ſicuti adnotat ſe comperiſſe Comm. in Epiſt. ad Gal. B. Hieron. qui denuò ex Græcis exemplaribus illud addendum cenſuit; in qua lectione etiam eum imitatus eſt B. Auguſt. tum Epiſt. eius ad eundem, tum in Comm. Quorum certè lectio, quæ etiam habetur in Syriaco exemplari, magis correſpondet citatis hîc Apoſtoli verbis; & præcedentibus: Sed nec Titus qui mecum erat, quum eſſet Græcus (Græcè Ἕλλην ὢν) coactus eſt circumcidi, & ſequentibus, quibus Petrum reprehendit non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem. Porrò benè habet, quòd Auctor etiam conſentiat cum vulgata noſtra Latina aditione, & inſuper BB. Hieron. & Auguſt. in Epiſtolis ſibi mutuò ſcriptis in illo: ceſſimus ſubiectioni, pro quo nimis liberè Eraſmus & Clarius ſubſtituerũt: ſubiectione. Differt tamen ab aliis Auctor, quòd omittat vocem: ſed, ſiue: autem, vti legunt BB. Hieron. & Auguſt. & illud: quibus, quod etiam omittunt Ambroſius & Syriaca aditio; quòd etiam verterit: ad ſpeculandam libertatem, pro eo quod alij: explorandam, Græcè κατασκοπῆσαι.

25. quàm dexteras ei darent anteceſſores, &c.] Iſtud partim deſumptum eſt ex illo Gal. 1. ad anteceſſores meos Apoſtolos, partim ex eo quod paulopòſt latiùs citatur, Gal. 2. quòd etiam dexteras dederũt Petrus, &c. vbi diſtributionem vocat, quam hîc cenſum dicit, accipiens cenſum magis propriè pro: recenſu, quàm alibi, vbi pro origine accipit, ſicuti non ſemel ſuprà adnotauimus. Lego autem prorſus, ſicuti bis antea: ſuperinductitios illos, pro: ſuperinductos.

26. dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, &c.] Quod hîc omittit, & Græcè eſt κοινωνίας, ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 23. vertit: concordiæ & conuenientiæ, & lib. 1. adu. Marc. cap. 20. paraphraſticũs: de Euangelij ſocietate.

27. ſicut in Euangelij veſtri retractatu probatum eſt, &c.] Intelligit lib. 4. adu. Marc. cap. 14. vbi in medium adduxit Legem (immò ſcripturas varias legis) creatoris, pauperes & egenos fouentis.

28. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem, &c.] Quod hîc paucis dicit: Paulum reprehendiſſe Petrum, non ob aliud quàm ob inconſtantiam victus, &c. non ob aliquam diuinitatis peruerſitatem, &c. latè tractauit ſuprà duobus locis prædictis, & inſuper lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 3. quò, & ad Adnotationes noſtras Lectorem remittimus. Hoc vnum hîc repetimus, quòd omnibus dictis locis, Petri vtatur nomine Auctor, atque adeò eundem eſſe, qui bis terve in hoc Apoſtoli capite Κηφᾶς (voce Syriaca, ſicut ex Euangelio Syro conſtat) & Latinè Cephas vocatur. Atqui, quod hîc Petrum reprehenſum ſcribit, tamquam non recto pede incedentem, &c. pluraliter numero legit (ſicuti hodie Græcè, Latinè, & Syriacè) & ad cæteros quoque Apoſtolos ex Marcionis perſona accommodat, dictis duobus poſtremis locis l. 1. & 4. adu. Marc. Propriè autem transfert vocem Græcam ὀρθοποδοῦσι.

29. ob inconſtantiam victus, &c.] Hîc vides (inquit Rhenan.) ab ipſo Auctore explicari quid intellexerit per paſſiuum cõuictum, lib. 1. adu. Marc. c. 20. dum inquit, hoc ipſum argumentum tractans: Igitur ſi feruenter adhuc, vt Neophytus aduerſus Iudaiſmũ, aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet conuictum, &c. Quod verò ſequitur hîc, conuerſationis ambiguæ, Tertullianus potuiſſet dicere, ſi libuiſſet, conuerſationis paſſiuæ. Ergo paßiuum & inconſtans & ambiguum ſignificat. Atqui alludit ad illud: Priuſquàm venirent quidam à Iacobo, cum Gentibus edebat; quum autem veniſſent, ſubtrahebat ſe, &c. timens eos (ſicuti etiam habet Auctor) qui ex circumciſione erant; allegans etiam illud: quòd in faciem illi reſtiterit.

30. Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apoſtolus, &c.] Placet quidem ma-

Digitized by Google

gis hæc 1.aditionis lectio, vt illud: Sed quomodo, &c. referatur ad præcedentia; veriùm etiam hic videtur locus mutilus. Atqui hoc adhuc deſumpſit Auctor ex cap. 2. Ex operibus Legis non iuſtificari hominem, ſed ex fide, ſiue, vt alij vertunt: per fidem.

31. vt fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, &c.] Mirũ eſt quomodo riuos verterit, quum Græcè ſit φάραγξ, quæ vallem ſignificat, quomodo vertunt alij omnes, etiam Syriacus Interpres, & Iſai. 40. & Luc. 3. At propriè vertit tortuoſa, quod Græcè eſt σκολιά. Quod verò vertit: in campos, ex Iſai. habet, vbi eſt πεδία; non verò ex Luca, vbi legitur: ὁδοὺς, id eſt, vti rectè vertit Latinus Interpres: vias.

32. Quia iuſtus ex fide viuet, &c.] Hîc quaſi aliud agens tranſit Auctor ad cap. 3. Epiſt. ad Gal. Legendum autem: viuet, pro: viuit, præterquàm quòd ſupra oſtendimus lib. 4. c. 18. num. 266. etiam confirmat Epiphan. qui eodem modo hanc ſcripturam in Marcionẽ retorquet hær. 42. Confut. 1. ex Epiſt. ad Galat. Quare caſtigãdum etiam eſt quod mox ſequitur: in fide, in qua viuet iuſtus; & ſimiliter ſub finem capitis. Siue autem legas cum excuſ. prænuntiauit, &: Prophetas, ſiue cum altero Vatic. MS. cod. pronuntiauit, &: prophetias; perinde eſt. Atqui Vatic. MS. 1. cod. legit: Abacuc, ſed: Abacum reliquimus, eo quòd ita vocetur Græcè à LXX.

33. Proinde ſi in Lege maledictio eſt, in fide verò benedictio, &c.] Videtur Marcion tranſpoſuiſſe Apoſtoli verba; nam etiam Epiphan. loco citato poſtponit dictæ ſcripturæ ex Abacuc citatæ illud Apoſtoli: Quicumque enim ſub Lege, maledicti ſunt; cui tamen præmittitur. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur, quod hîc poſtponit Auctor.

34. cur autem Chriſtus ſit pro nobis maledictio, &c.] Maledictio verſa eſt ab Auctore vox κατάρα, quæ hîc frequens eſt Apoſtolo. Rectè verò interpretatur Rhenanus, quàm nobiſcum faciat, hoc eſt, nobiſcum ſentiat; addẽs etiam alibi ſic locutum Auctorem. Atqui illud: Maledictus omnis in ligno ſuſpenſus, citatur potius iuxta Apoſtolum, quàm iuxta Deuter. cap. 21. ex quo citatur: quia à LXX. legitur: Maledictus à Deo, idque iam olim ætate B. Hieron. etiam iuxta æditiones Aquilæ & Theodotionis, ſicuti ab illo adnotatur Comm. in Epiſt. ad Galat. Porrò iſtud etiam in Marcionem retorquet Epiphan. Confut. 2. ex Epiſt. ad Galatas.

35. Si verò rationale, &c.] Sic ex Gorzienſi codice hunc locum reſtituiſſe ſe adnotauit Rhenan. addens frequenter hoc vocabulũ reperiri apud Auctorem; vt quum dicit: Omnia in Deo rationabilia, Nihil in Deo non rationale.

36. Accepimus igitur benedictionem ſpiritalem per fidem (inquit,) &c.] Siue ſic legas cum excuſ. ſiue cum altero Vatic. MS. cod. Accipimus, perinde eſt; adludit enim dũtaxat ad illud Apoſtoli: vt pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem; legens paraphraſticũs longè aliter: benedictionem ſpiritalem. Aut igitur legit Auctor εὐλογίαν, pro ἐπαγγελίαν, aut memoria lapſus, eo quòd præcedit immediatè eodem verſu: benedictio Abrahæ apud Apoſtolum, alterum pro altero ſubſtituit.

37. Omnes enim filij eſtis fidei, &c.] Adludit ad illud Apoſtoli: Omnes enim filij Dei eſtis per fidem.

38. quid ſupra hæretica induſtria eraſerit, mẽtionem ſcilicet Abrahæ, &c.] Subindicat eraſiſſe Marcionem tum initio huius capitis, tum ante iam dicta verba verſus aliquot præcedentes; quod ipſum repetit cap. ſequenti; idque non ſolùm de Abrahæ mentione, ſed etiam de illo: tamen teſtamentum hominis nemo ſpernit aut ſuperordinat. vbi de vtroque latiùs num. 41. & 42.

39. qua nos Apoſtolus filios Abrahæ per fidem adfirmat, &c.] Adludit ad illud initio dicti capitis 3. antea etiã ab Auctore prætermiſſum: qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ; addens etiam quod ab Apoſtolo prætermittitur ex Gen. 15. cap. Abraham Deo credidit, &c. adludens ad iuſtificationem ex fide, cuius meminit Apoſtolus, quum dicit: proinde iuſtificamur ſicut Abraham. adferens denuò & illud Abac. 3. ab Apoſtolo citatum: iuſtus ex fide viuet; ibi autem: per quam Abraham; pater nationum fuerat repromiſſus, adludit ad illud Gen. 17. Patrem multarum nationum poſui te. Atqui ſupplemus mox ex vtroque Vatic. MS. cod. Totum hoc eius eſt.

CAP. IIII.

40. Adhuc, inquit, ſecundũ hominẽ dico, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De Epiſtola ad Gal. ex cap. IIII. V. & VI. Valde autem variat hæc Auctoris lectio ab æditionibus Græca, Syriaca & Latinis, quæ non aliud habent initio cap. 4. quàm: Dico autem: & tamen eam interpretatur ex ſimili locutione cap. præced. ſecundum hominem dico. Etiam in hoc differt, quòd legat: ſub elementis mundi eramus poſiti, ad deſeruiendum eis. Habent quidem 2. Vatic. cod. MS. quæ pro Deo ſuſcipit, &: Illud autem fuit; veriùm magis placet excuſ. lectio: ſuſpicit, &: facit.

41. tamen teſtamentum hominis nemo ſpernit aut ſuperordinat.] Iſtud ex cap. 3. ad Gal. hîc adfert eraſum à Marcione, atque adeò ibi omiſſũ, vbi mirum eſt non legi: confirmatum, quum Græcè ſit, Syriacè, & Latinè.

42. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, &c.] Etiã hoc ex eodem cap. 3. adfert, quod ſicuti ſubiungit, Marciõ etiam abſtulerat; vbi iuxta Apoſtolum rectè additum eſt: ſuni, à Rhenano. Atqui videtur legiſſe Auctor Græcè verbis tranſpoſitis: καὶ τῷ σπέρματι ὡς ἑνὸς, vtpotè vertens (ſicuti etiam olim Syrus Interpres) ſed ſemini tamquam vni; pro eo quod ex Græca alia æditione vertit Latinus Interpres: ſed quaſi in vno: Et ſemini tuo.

43. Erubeſcat ſpongia Marcionis, &c.] De hoc quoque Prouerbio vide noſtra Prolegomena. Hoc vnum hîc adnotamus, ex eo quòd ſequitur: retracto quæ abſtulit, hîc ad id adludi, quòd ſpõgia ſoleamus delere, quæ in tabulis ſtylo graphiario exarata ſunt.

44. Quum autem euenit impleri tempus, &c.] Reuerſus ad ſequẽtia verba Gal. 4. rurſum variat ab omnibus Auctor, qui ex Græco vertunt: Quum autem venit plenitudo temporis.

45. vt eos qui ſub Lege erant, redimeret, &c.] Pergit in explicandis & conciliandis cum veteri lege ſequentibus Apoſtoli verbis Gal. 4. tum iſtis, tum iis quæ ſequuntur: & vt adoptionem filiorũ acciperemus.

46. Itaque vt certum eſſet nos filios Dei eſſe, &c.] Sic explicat illud Apoſtoli: Quoniam autem eſtis filij Dei. Confirmatur omnium Latinorum lectio, qui: Dei addunt, quod iuxta conſtantem Patrum Græcorum lectionem apud eos deſideratur; at viciſſim legit Auctor corda noſtra, iuxta quod Græcè eſt ἡμῶν, conſentientibus etiam BB. Ambroſio & Hieronym. Comment. pro eo quod alij: veſtra. Porrò rectè ibi ſubintelligit Rhenan. eſt, quum dicit Auctor: cuius gratia.

47. non

47. non erat reuertendum ad infirma & mendica elementa, &c.] *Rurſum quod Græcè eſt* πτωχὰ, *vertit:* mendica. *Atqui* elementa *hoc quidem loco* primas litteras Legis *interpretatur; ſed per* elementa mundi, *ſiue* mundialia, *phraſi Tertullianica (de quibus initio huius cap. num. 40.)* naturalis ſuperſtitionis elementa *intelligit; vtpotè de quibus ſuprà (id eſt, verſu hunc præcedente) dixerat:* Si ergo his qui non natura ſunt Dei, ſeruitis. *Prorſus enim ſic legendum, iuxta Apoſtoli aditiones & veterum tam Græcorum, quàm Latinorum in eundem Commentarios omnes; pro eo quod mendoſiſſimè legebatur:* qui in natura, *&:* ſuggillabat, *pro:* ſuggillat, *ex Vatic. MS. cod.*

48. Phyſicæ, id eſt naturalis, &c.] *Similiter (inquit Rhenanus) lib. 1. adu. Marc. cap. 13.* vt plerique Phyſicorum formidauerint: initium ac finem mundo conſtare; *lib. adu. Praxean, cap. 1.* Et manet chirographum apud Phyſicos; *ibidem:* Disiunxit à Phyſicis. *Sic enim vtrobique legitur in volumine GorZienſi.*

49. Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos, &c.] *Quod ſuprà dixit, hunc Apoſtoli locum explicans lib. 4. cap. 3.* Iudaicos faſtos, *hîc interpretatur:* Sabbata & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. *Notandus itaque etiam hic locus contra eos, qui iſtud detorquere non verentur aduerſus* ceremonias, & faſtos & ieiunia *Catholicorum, quum & de Iudais dumtaxat loquantur Prophetæ* Iſaias, Amos, Oſee, *locis hîc, ad concordiam vtriuſque Teſtamenti demonſtrandã, ab Auctore adlegatis. In quibus ex altero codice MS. Vat. reſtituo:* ceremonias veſtras, *&:* ceremonias eius, *pro eo quod erat:* ceremonia veſtra, *&:* ceremonia; *neque enim vſquam neutro genere legitur; niſi malit quis eſſe ſimiles phraſes ſicut lib. de Præſcript. adu. hæret.* ad benedicenda Euchariſtia ſua, *vti vult Rhenanus, addens eſſe licentiam inexcuſabilem. Verùm ego dictis lib. cap. 47. hæreſ. 6. num. 307. caſtigaui* Euchariſtica.

50. & non odotabor in frequẽtiis veſtris, &c.] *Prorſus ita hic locus caſtigandus eſt, pro eo quod legebatur:* & non adorabor: *præterquàm enim quòd Græcè ſit Amos 5.* οὐ μὴ ὀσφρανθῶ. *quod ſimiliter Auctori vertit B. Hieron. in Comm. (pro eo quod minus Latinè Interpres LXX. hodie:* odorabo*) ipſe etiam ex Hebræo vertit:* non capiam odorem.

51. & omnes frequẽtias eius, &c.] *De varia huius loci lectione Oſee 2. vide ſuprà lib. 1. adu. Marc. cap. 20. num. 144. Siue autem legas:* abolitio legis *ex altero Vatic. MS. cod. ſiue:* amolitio *cum aliis, perinde eſt. At ex vtroque caſtigamus:* Sed vt, *pro:* &. *Atqui ibi:* nullam magis anferendam, *adnotat Rhenanus eſſe Appoſitionem.*

52. Si enim Abraham duos liberos habuit, vtrum ex ancilla, & alium ex libera, &c.] *Hyperbaton eſt, cuius multò poſt alterum membrum eſt:* vtique manifeſtauit, *&c. Atqui ex altero MS. Vatic. cod. mallem legere:* vnum, *pro eo quod ſecundo loco eſt:* alium, *quia Græcè bis legitur:* ἕνα; *ſed quia ſequitur:* vnum à mõte Syna *(quod Græco textus correſpondet) &c. & deinde:* Alium ſuper omnem principatum, *&c. (quas voces referri ad* liberos Abrahæ *adnotauit Rhenanus) retinui priorem lectionem, maximè quum phraſis Græca non repugnet. Atque adeò vt ſenſus conſtet, ſunt hæc includenda Parentheſi:* (Quæ ſunt Allegorica, *Græcè* ἀλληγορούμενα, id eſt aliud portendentia. Hæc ſunt enim duo teſtamenta, ſiue duæ oſtenſiones, ſicut inuenimus interpretatum.) *Quod poſtremum non ex ſententia ſua dicit; nam neutiquam* teſtamenta *interpretari poſſunt* oſtenſiones, *ſed ex corruptela Marcionis, de qua præmiſit:* etſi ex parte conuertit, *de hoc loco loquens. Qui etiam videtur hîc addidiſſe quod ad Epheſ. 1. habet Apoſtolus:* ſuper omnem principatum, *&c. & vt duo teſtamenta non admitteret, retuliſſe illud:* generans, *non ad illorum teſtamentorum vnum, ſed ad Abraham. Proinde etiam interpretandum erit cum Rhenano,* in quem, *nempè filium alterũ. Verùm adhuc manet locus obſcurus; clarior eſſet, ſi per MS. cod. Vatic. qui communem lectionem retinent, liceret legere & interpretari:* Vnum *nempè teſtamentum,* à monte Syna, *&c.* Aliud ſuper omnem principatũ, *&c.* quæ eſt mater noſtra, in quam repromiſimus ſanctam Eccleſiam; *nempè in baptiſmo, quum diximus nos credere in ſanctam Eccleſiam Catholicam, de quo lib. de Baptiſmo latiùs cap. 6. num. 47.*

53. ſuper omnem principatum, &c.] *Sicuti præmiſimus, iſtud ſiue Marcion in Epiſt. ad Gal. inſeruit, ſiue Auctor ipſe ex Epiſt. ad Epheſ. cap. 1. ad explicationem adiunxit, tamquam filium liberæ Chriſtum interpretatus; vbi omittitur quod præterea eſt Græcè & Syriacè, & Latinè:* & poteſtatem; *nam* vim *tranſtulit, quod Græcè eſt* δυνάμεως, *pro quo alij: virtutem.*

54. Propter quod, &c.] *Græcè* ἄρα, *pro quo alij: Itaque. Videtur autem hinc etiam Marcion alia multa hîc omiſiſſe, quæ nec Auctor tractat. Reſtituimus verò:* qua libertate Chriſtus nos manumiſit, *pro:* vos, *eo quod illud legatur Græcè, Syriacè & Latinè ab omnibus; Idque, iuxta vulgatos codices, & quantum apparet Auctorem, in fine cap. 4. ad Gal. ſecundum Græca verò & Syriaca exemplaria & B. Hieron. ac Ambroſ. Comm. initio 5. c.*

55. Alienos enim ſeruos ne Galba manumiſit, &c.] *De hac Prouerbiali formula, vide noſtra Prolegomena.*

56. Non decebat manumiſſos rurſus iugo ſeruitutis, id eſt Legis, adſtringi, &c.] *Verba hæc ex cap. 5. ad Gal. iuxta aditiones omnes deſumpta ſunt. Atqui rectè* adſtringi *vertit, quod Græcè eſt* ἐνέχεσθαι. *Ibi autem:* ipſam ſeruituris notam eradere perſeuerabat circumciſionem, *alludit ad id quod ſequitur ibidem: Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit, &c. vſque ad verſum 6. B. Epiphanius, quod eſt intermedium: Teſtor autem rurſus, quòd homo circumciſus debitor eſt vt totam legem impleat, adducit in Marcionem Confut. 3. ex Epiſtola ad Galatas.*

57. Et circumcidimini præputia cordis veſtri, &c.] *Hîc differt Auctor à LXX. hodie, qui legunt Hier. 4.* Circũcidite *duritiã cordis veſtri, Græcè* τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν; *quam eandem vocem haberi Deuter. 10. adnotauit ad marginem ſiue Rhenan. ſiue Gagnæus, pro quo vertit Auctor:* circumcideris duricordiam veſtram.

58. cur etiam præputiationem negat quicquam valere in Chriſto ſicut & circumciſionem, &c.] Præputiationem *vertit Auctor vocem Græcam* ἀκροβυστία, *quam alij* præputiũ, *idque non ſemel; cuius etiam vſitata voces ſunt:* vacabat, *ac,* prælationem, *pro præferentiam.*

59. illius fidei quam dicendo per dilectionem perfici, &c.] Perfici *vertit, vt energiam oſtendat vocis Græcæ* ἐνεργουμένην, *pro quo alij vertũt: operatur. Atqui nihil differt à communi lectione in illo:* Qui autem

Digitized by Google

90. Auferam enim, inquit, à Iudæa, &c.] Reſtitui. enim, ex vtroque Vatic. MS. cod. pro: etiam, quia legitur & Iſai. 3. & ſuprà lib. adu. Iud. cap. 13. & lib. 3. adu. Marc. cap. 23. num. 180. Quamquam interim vtrobique variet à LXX. qui legunt: Auferet. Siue autem legas: Et numquid, ſicuti vulgò, ſiue: non, pro: nónne, ex altero Vatic. MS. cod. perinde eſt. Atqui Tertullianicum eſt: auferri habens.

91. vnicũ fundamentũ quod eſt Chriſtus, &c.] Vtique, ſicuti mox interpretatur, credentium in eum, ſuper quod quiſque ſuperſtruit, dignam vel indignam doctrinam. Quod quomodo intelligatur (ne fortè quis aliò detorqueat) ſatis patet ex illo Apoſtoli Epheſ. 2. Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarũ, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu; nẽpè (ſicuti infrà loquitur cap. 17.) quòd ædificatio noſtra ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum conſtet in Chriſto, tamquam fundamento primo & ſummo, id eſt infimo. Quare & rectè mox Rhenan. ex Gorzienſi codice caſtigauit: fundamenti ſui, pro eo quod erat: ſuperfundamenti. Suppleo autem ex MS. Vatic. 1. cod. intermedium illud: niſi ſi ſtructorem.

92. Ecce ego, inquit, initio, &c.] Quum ſuprà cap. 5. legerit: Ecce poſui, & Rom. 9. ac 1. Petri 2. legatur: Ecce pono, cum quo correſpondet quod habet Auctor: initio; hodie verò apud LXX. etiam ex Græco: immittam, manifeſtum eſt variam ſemper fuiſſe lectionem eius ſcripturæ Iſai. 28. In hoc vno differt Auctor ab aliis omnibus, quòd legat: honorabilem, pro: electum, quum tamen Græcè ſit ἐκλεκτὸν.

93. ſi opus eius per ignẽ probabitur, &c.] Verba Apoſtoli traſpoſuit; priùs enim legitur: quia per ignem indicatur, Græcè ἀποκαλύπτεται, pro quo apertius vulgatus Interpres: reuelabitur; deinde: opus eius per ignem probabitur; denique tum mercedis, tum detrimenti fit mentio, quorum vtrumque per vnicum illud expreſſit: merces illi per ignem rependetur, accipiẽs mercedem pro omni retributione; quæ ſi (vti loquitur) per ignem rependetur (vtique materialem, quia alioqui creatoris ignem non appellaret) etiam illi cuius opus manſerit & perdurauerit; videtur certè nõ alienus Auctor ab eorum explicatione, qui iſtud de Purgatorio igne interpretantur, vtpotè quum per ignem purgatis merces rependatur. Certè B. Cyprianus Epiſt. 52. ad Antonianum diſertis verbis ſic hunc locũ interpretatur, vbi vide Adnotat. noſtras, num. 59.

94. Neſcitis quòd templum Dei ſitis, &c.] Pergit in explicandis Apoſtoli verbis, vbi inter cetera expreſſit: vitiauerit, & vitiabitur, quod Græcè eſt φθείρει, & φθερεῖ.

95. ſtulti eſtote, vt ſitis ſapientes, &c.] Paraphraſticῶs iſtud tranſtulit ſiue Auctor, ſiue Marcion; nã apud Apoſtolum eſt: ſtultus fiat, vt fiat ſapiens.

96. Deprehendens ſapientes in nequitia illorum, &c.] Sic reſtitui hunc locum ex altera Vatic. MS. cod. pro: Deprehẽdes, quia Græcè eſt 1. Cor. 3. ὁ δρασσόμενος, & Iob 5. vnde deſumpſit Apoſtolus: ὁ καταλαμβάνων, & Interpres Epiphanij: Qui deprehendit; nam is tractat idipſum contra Marc. Confut. 4. ex 1. Epiſt. ad Corinthios. Atqui vertitur ab Auctore: nequitia, vox Græca πανουργία, vt ſignificet in malam partem hîc accipi aſtutiam ſeu calliditatem, quam propriè ea vox ſignificat; ſed nonnumquam & in bonam partem. Porrò cum Apoſtolo hoc loco legit Auctor: Dominus ſcit cogitationes ſapientium, quum tamen Pſal. 93. quem citat, & apud Epiphan. legatur: hominum, paraphraſten more ſuo agit Auctor.

97. Ergo, inquit, nemo glorietur in homine, &c.] Quum Græcè, Syriacè, & Latinè legatur: in hominibus, mirum eſt quod legat Auctor, etiam iuxta MS. cod. in homine; ſed fortaſſis vti magis conuenire oſtenderet ſcripturas, quas citat Hierem. 17. & Pſal. 117. quo fit vt ex altero MS. Vatic. cod. ſubſtituerimus: quàm fidere (ſiue confidere) in homine, pro eo quod erat: in hominibus; quia etiam illud alibi legit Auctor. Atqui mirum eſt quod legat ex Hierem. miſerum hominem, quum & Græcè & Hebraicè ac Latinè legatur: maledictum hominem, & ſic legat etiam ſuprà lib. 4. adu. Marc. cap. 15. ſed etiam eiuſdem lib. cap. 27. vertit miſerrimum, & cap. 33. miſerum.

CAP. VII.

98. Et occulta tenebrarũ ipſe illuminabit, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De eiuſdẽ Epiſtolæ cap. IIII. V. VI. VII. VIII. IX. & X. Quippè quum Auctor ex ſingulis capitibus iſtis aliquot dumtaxat locos tractet, fortaſſis quòd reliqua reſciſſa eſſent à Marcione. Iſtud reperitur cap. 4. vbi à Marcione aut Auctore referri vocem: Dominus, quæ eſt apud Apoſtolum, ad Deũ, patet ex eo quod ſubdit: vtique per Chriſtum; alioqui ille de Chriſto ipſo loqui videtur.

99. qui Chriſtũ illuminationẽ repromiſit, &c.] In hoc videtur alludere ad illud ſæpecitatum Iſai. 42. Dedi te in lumen nationum, ſcrutantem etiam corda & renes pronuntiauit, Pſal. 7. ſed nuſquam inueni locum apertum, vbi ſe lucernam dicit Deus, niſi ex ſenſu fortè Hierem. 11. 17. & 20. ſicuti ſuprà adnotauimus ad marginem lib. 4. adu. Marc. cap. 33. num. 527. Atqui in ſequentibus verbis Apoſtoli eiuſdem cap. Ab illo erit & laus vnicuique, &: Spectaculum facti ſumus mũdo, & angelis, & hominibus, &: filios quos in Euangelio generaui, nihil variat Auctor à vulgata æditione Latina. Sunt autem verba Marcionis: Certè inquis, &c. vſque: Immò, &c.

100. Non defendo ſecundum Legem creatoris diſplicuiſſe illũ, qui mulierẽ patris ſui habuit, &c.] Sic quaſi aliud agens pergit ad Epiſt. 1. Cor. 5 caput. Atqui hîc Ironiam eſſe, vel conceſſionem, quam vocant, inde conſtat, quòd Leuit. 18. & 20. diſertis verbis lex interdicat, immò morte puniat, qui cum vxore patris ſui dormierit; vbi eædem etiam reperiuntur voces Græcæ. Vtpotè quũ nihil id pro Marcione faciat, etiamſi concedatur. Sed contra eum facere oſtendit, quum damnat (ſic vertit vocem Græcam κέκρικα etiam Syrus Interpres) dedẽdum Satanæ; vtpotè quum damnatoris Dei (quem ille agnoſcere nolebat) præco ſit.

101. Viderit & quomodo dixerit: in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini, &c.] Etiam hoc ad alium locum remittit, nolens hîc de eo tractare; quòd magis pertinere videatur ad reſurrectionis materiam, de qua ſuprà lib. de Reſurr. carn. vbi cõtra Marcionem probauit, nõ ſolùm ſpiritus ſalutem, ſed & carnis. Hîc enim ſufficit, inde probari iudicium & Apoſtoli & Dei.

102. & auferri iubeas malum de medio, creatoris frequentiſſimam ſententiam commemorauerit, &c.] Iſtud paulo ante præcedentia Apoſtoli verba reperitur, ſed eſt Hyſteron Proteron. Scriptura verò in veteri Teſtamento hac de re ſunt frequentiſſima, vtpotè Deut. 13. de Pſeudoprophetis, Ioſ. 7. de Achan qui prædam idolis

Digitized by Google

idolis dicatam ſibi retinuerat, Numer.16. de Coré, Dathan, & Abiron; & alibi frequentiſſimè.

103. Expurgate vetus fermentum, &c.] *In his eiuſdem capitis verbis nihil differt ab Apoſtolo, neque etiam in illo:* ſic & Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus; *quod ipſum etiam vrget ad concordiã vtriuſque Teſtamenti Epiphan. aduerſ. Marc. Confut. 5. ex Epiſt. 1. ad Cor. quo fit, vt prorſus legam ex altero MS. Vatic. cod.* Quare Paſcha Chriſtus? *Sicut autẽ* Azymi figuræ erant noſtræ *(vti verbis Auctoris vtar)* ſic & Paſcha figura Chriſti. *de vtriſq. videre eſt Exod. 12. et 13.*

104. per ſimilitudinem ſanguinis ſalutaris, &c.] *Adludit (inquit Rhenan.) ad locum qui eſt Exod. cap. 12. Ite tollentes agnum per familias veſtras, & immolate phaſe, faſciculũmque hyſſopi tingite in ſanguine qui eſt in limine, & aſpergite ex eo ſuperliminare & vtrumque poſtem. Tranſibit enim Dominus percutiens Ægyptios. Quũmque viderit ſanguinem in ſuperliminari & in vtroque poſte, tranſcendet oſtium domus, & non ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras, & lædere. Quo etiam per illud:* & pecoris Chriſti, *agnum Paſchalem intelligit, eo ſignificatu, quo alicubi ſuprà adnotauimus:* pecus, *peculiariter accipi pro oue.*

105. Auertens autem nos à fornicatione, &c.] *Hîc ad cap. 6. tranſitum facit, vbi illud* Corpus non fornicationi, *&c. nihil diſcrepat ab Apoſtolo; neque etiam quod ſequitur, ſi legatur vti caſtigauimus:* Qui Dominum ſuſcitauit, & nos ſuſcitabit, *pro eo quod erat contra Apoſtoli ſenſum:* quem Dominus ſuſcitauit. Et nos; *neque rurſus in illo:* Neſcitis corpora veſtra membra eſſe Chriſti. *Quibus omnibus prætermiſſis Epiphan. Confut. 6. ex Epiſt. 1. ad Cor aduerſ. Marc. vrget potius illud:* Erunt enim, inquit, duo in carnem vnam, *vt oſtendat Apoſtolum ex veteri Teſtamento teſtimonium habere.*

106. Empti enim ſumus pretio magno, &c.] *Iſtud in prima perſona ſibi adplicat Auctor: vbi adnotandum, quòd etiam MS. cod. addant:* magno; *quod hodie Græcè deſideratur, & tamen etiam à B. Cypriano legitur lib. de Diſc. & hab. virg. num. 9. lib. de Orat. Dominica, lib. de Exhort. Mart. cap. 6. lib. 3. Teſtim. ad Quir. cap. 11. & 63. Quare & ſic legendum cenſeo ſuprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxor. cap. 3. maximè quum ſubiungat hîc Auctor:* etſi aliquo magno redemit, *& rurſum:* quem magno cõparauit. *Vſque adeò vt potius omiſſa videatur fuiſſe ab Auctore vox:* pretio, *ſecundum alterum Vatic. MS. cod. quàm vox:* magno; *ſed vtrumque retinere maluimus. Atqui ex coniectura Rhenani prorſus lego:* committenda fornicatio non erit, *pro:* mittenda.

107. quomodo honorabimus, quomodo tollemus Deum in corpore perituro, &c.] *Nõ hîc modò iſtud & quæcumque ex cap. 6. citat, ad confirmationem adducit Reſurrectionis carnis, ſed etiam ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 10. & 16. conſtanter legens:* Glorificate, *ſeu:* Magnificate, & tollite, *quemadmodum etiam dictus locus B. Cypr. Atque genuinum eſſe illud:* & tollite, *quantumuis hodie Græcè deſideratur, adnotauimus tum dicto l. Tertull. n. 96. tum primo citato B. Cypr. loco n. 10.*

108. Sequitur de nuptiis congredi, &c.] *Pergit ad cap. 7. Epiſt. 1. ad Cor. ex eo* nuptias *comprobans aduerſus Marcionem, qui eas damnabat, de quo latiùs ſuprà c. penult. l. 1. adu. Marc. vbi vide explicatum quod hîc paulopòſt ſubiungitur:* Marcion totum concubitum auferens fidelibus, *&c.* repudiũ antè nuptæ iubet.

109. Etenim Apoſtolus, &c.] *Hîc, argumentum potius capitis, quàm verba Apoſtoli adducit:* qui etſi, inquiens, bonum continentiæ præfert; tamen & coniugium contrahi permittit; & *(id enim addere oportet)* vſui eſſe, & magis retineri quàm diſiungi ſuadet. *Nam ad continentiam pertinet illud: Bonum eſt mulierem non tangere. Volo autem omnes, &c. ad permiſſionem coniugij illud: Propter fornicationem autem vnuſquiſque vxorem ſuam habeat, &c. deinde* ad vſum, *Vxori vir debitum reddat, &c.* ad retentionem *denique illud: Vxorem à viro non diſcedere, &c. Atqui de* continentiæ bono, *cuius rurſus ex eodem hoc capite paulopòſt meminit, vide ſuprà latiùs Tom. 2. lib. de Cultu fœminar. c. 9. lib. 1. ad Vxorem, c. 3. 4. 6. & 7. & lib. de Virgin. veland. c. 9. 10. 11. 13. & 16.*

110. Atquin & Chriſti Apoſtolus, quum præcipit, &c.] *Prorſus ſic legẽdum, pro:* Chriſtus; *ſunt enim hæc non Chriſti, ſed Apoſtoli verba:* mulierem à viro non diſcedere; aut ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. *Atqui:* ſi fortè, *hîc iterum accipi pro:* fortè *adnotauit Rhenanus.*

111. Quia tempus in collecto eſt, &c.] *Eodẽ modo vertit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. id quod Græcè eſt:* ὁ καιρὸς συνεσταλμένος; *B. Cyprianus magis ad verbũ:* tempus collectum, *lib. Teſtim. 3. cap. 11. Auctor verò prius illud legit etiam ſuprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. ac lib. 1. ad Vxorem, cap. 5. & infrà Tom. 5. lib. de Exhort. ad caſtit.*

112. Tantùm in Domino eſſe nubendum, &c.] *Quod hîc explicat:* ne qui, *pro: quis (ſicuti etiam adnotauit Rhenanus)* fidelis ethnicum matrimoniũ contrahat, *latiſſimè tractauit ex propoſito Auctor ſuprà lib. 2. ad Vxorem, Tom. 2.*

113. Allophylorum nuptias vbique prohibentis, &c.] *Scriptura, quibus* Allophylorum nuptias creator prohibet, *ſunt Deuteron. 7. 1. Eſdr. 9. ac 10. & 2. cap. 9.*

114. Sed: Et ſi ſunt qui dicũtur Dei, ſiue in cœlis, ſiue in terris, &c.] *Hîc ad c. 8. tranſitũ facit. Vbi variã lectionem olim fuiſſe vel inde patet, quòd vertat:* ſiue in cœlis, ſiue in terris, *& ſuprà lib. adu. Hermog. c. 4.* ſiue in cœlo, ſiue in terra, *& lib. 3. adu. Marc. c. 15.* ſiue in cœlo, ſiue in terris. *Si autẽ legas:* non quia verè ſunt, *cum altero MS. Vatic. cod. ſiue cum aliis:* non quaſi, *perinde eſt; ſed prorſus lego etiam ſecundo loco ex vtroque Vaticano:* qui Dei dicuntur, *pro:* Dij.

115. Scimus quòd idolum nihil ſit, &c.] *Iſtud habetur apud Apoſtolũ initio c. 8. ante verba præcedentia; nec abſimile eſt illud eiuſdẽ 1. Cor. 10.* Non quòd idolũ ſit aliquid, *&c. de quo Auctor ſuprà Tom. 2. l. de Spect. c. 13. & l. de Coron. milit. c. 7. Porrò neque in his & ſequẽtibus huius capitis Apoſtoli verbis:* nobis tamen vnus Deus pater, *differt à vulgata lectione Auctor; ſed ibi:* ex quo omnia, *addit:* nobis; *at neque diſcrepat in eo quod citat:* in præteritis, *id eſt, 1. Cor. 3.* Omnia veſtra ſunt, *&c. Reliqua huius capitis paucis adtingit, dũ præmittit,* de idolothytis diſputaturus.

116. Ex labore ſuo vnumquemque docens viuere oportere, &c.] *Paraphraſticũs indicat argumentũ c. 9. Epiſt. 1. ad Cor. quippè qui* docet vnumquemque viuere oportere ea labore ſuo, *atque adeò eos qui Euangelium adnuntiant (vti paulopòſt etiam adfert)* de Euangelio viuere; *idque non ſolum* per exempla mi-

a *Pſal.* 117. [a] eſt enim ſperare in Dominum, quàm ſperare in magiſtratus. [b] *Preſſuram ſuſtinẽtes*: Exau- D
b *Rom.*12. diet [c] enim te Dominus in die preſſuræ: habes Pſalmum. [d] *Benedicite, & nolite maledicere.*
c *Pſal.*19. Quis hoc docebit, quàm [e] qui omnia benedictionibus condidit? *Non* [f] *altum ſapientes, ſed*
d *Rom.*12. *humilibus aſſentantes, ne ſitis apud vos ſapientes.* Væ enim [g] audiunt per Eſaiam. *Malum* [h] *pro ma-*
e *Gen.* 1. *lo nemini retribueritis*, & malitiæ fratris tui ne memineritis. *Nec* [i] *voſmetipſos vlciſcentes.* Mi-
f *Rom.*12. hi [k] enim vindictam, & ego vindicabo, dicit Dominus. *Pacem* [l] *cum omnibus hominibus ha-*
g *Iſai.* 5. *betote*: ergo & legalis talio non retributionem iniuriæ permittebat, ſed inceptionem me-
h *Rom.*12. tu retributionis comprimebat. **Meritò** itaque totam creatoris diſciplinam [238] *principali*
i *Rom.*12. [a] *præcepto eius concluſit: Diliges proximũ tanquam te.* Hoc [b] *legis ſupplementum*, ſi ex ipſa lege eſt,
k *Deut.*31. quis ſit Deus legis, iam ignoro: metuo ne Deus Marcionis. Si verò Euangelium Chriſti
l *Rom.*12. [c] hoc præcepto adimpletur, Chriſti autem non eſt creatoris, quo iam contendimus, di-
a *Rom.*13. *Deut.*16. xerit Chriſtus an non, Ego [d] nõ veni legem diſſoluere, ſed implere? Fruſtrà de iſta ſenten-
b *Rom.*13. tia neganda Ponticus laborauit. Si Euangelium legem non adimpleuit, ecce lex Euan-
c *Matt.*22. gelium adimpleuit. [239] Benè autem quòd & in clauſula, [e] *tribunal Chriſti comminatur*, vti-
d *Matth.*5. que iudicis & vltoris, vtique creatoris, illum certè conſtituens promerendum quem in-
e *Rom.*14. tentat timendum, etiam ſi alium prædicaret. [[240] Breuioribus quoque epiſtolis non pi-

CAP. XV. de Epiſt. ad Theſſ. prima.

gebit intendere. Eſt ſapor & in paucis. [241] *Occiderant Iudæi Prophetas ſuos.* Poſſum dicere, Quid ad Apoſtolum Dei alterius & quidem optimi, qui nec ſuorum delicta damnare

1.*Theſſ.*2. dicatur, quique & ipſe Prophetas eoſdem deſtruendo quodammodò perimat? Quid e- E
nim mali admiſit apud illum Iſrael, ſi occidit quos & ille reprobauit, ſi prior inimicam in eos ſententiam ſtatuit? deliquit autem apud Deum ipſorum. Is exprobrauit iniquitatem, ad quem pertinet læſus: certè quiuis alius, quàm aduerſarius læſi. Sed nec onerasſet illos, imputando etiam Domini necem,

Ibidem. *qui & Dominum interfecerunt* dicendo, *& Prophetas ſuos*: licet ſuos adiectio ſit hæretici. Quid enim tam acerbum, ſi alterius Dei prædicatorem Chriſtum interemerunt, qui ſui Dei Prophetas contrucidauerunt? Status autem exaggerationis, quod & Dominum & famulos eius peremiſſent. Denique ſi alterius Dei Chriſtum, alterius Prophetas peremerunt, æquauit impietates, non exaggerauit. Æquanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit niſi in eundem Dominum commiſſa, ex vtroque titulo. Ergo eiuſdem Dei Chriſtus & Prophetæ. [242] Quam

1.*Theſſ.*4. autem *ſanctitatem noſtram, voluntatem Dei dicat*, ex cõtrariis quæ prohibet, agnoſceres. *Ab-*
Ibidem. *ſtinere*, inquit, *à ſtupro*, non à matrimonio. *Scire vnumquenque ſuum vas in honore tractare.* Quomodo? dum non in libidine qua gentes. libido autem nec apud gentes matrimonio aſſcribitur, ſed extraordinariis, & non naturalibus & portentuoſis. [243] Luxuria eſt turpitudini quoque & immũditiæ contraria, quæ non matrimonium excludat, ſed libidinem: quæ vas noſtrum in honore matrimonij tractet. Hunc autem locum ſalua alterius, id eſt plenioris ſanctitatis prælatione, tractauerim; [244] continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, ſed non prohibitis: deſtructores enim Dei nuptiarum, non ſe-

Ibidem. ctatores caſtitatis retundo. [245] Ait, *eos qui remaneant in aduentum Chriſti, cum eis qui mortui in* F
Chriſto primi reſurgent, quòd in nubibus auferentur in aerem obuiam Domino. Agnoſco his iam

*Gal.*4. tunc proſpectis mirari ſubſtantias cœleſtes ipſam Hieruſalem quæ ſurſum eſt, & per
Iſai. 60. Eſaiam pronuntiare, Quinam huc velut nubes volant, tanquam columbæ cum pullis
Amos 9. ad me. Hunc aſcenſum ſi Chriſtus nobis præparauit, ille erit Chriſtus de quo Oſee, qui aſcenſum ſuum ædificat in cœlos, vtique ſibi & ſuis. Exinde à quo ſperabo nunc, niſi à

1.*Theſſ.* 5. quo hæc audiui? [246] Quem *ſpiritum prohibet extingui, &* quas *Prophetias vetat nihil haberi*? vtique non creatoris ſpiritum, nec creatoris Prophetias ſecundum Marcionem. Quę enim deſtruxit, ipſe iam extinxit, & nihil fecit, nec poteſt prohibere quæ nihil fecit. Ergo incumbit Marcioni exhibere hodie apud Eccleſiam ſuam exinde ſpiritum Dei ſui, qui non ſit extinguendus, & Prophetias quæ non ſint nihil habẽdæ. Et ſi exhibuit quod putat, ſciat nos quodcunque illud ad formam ſpiritalis & propheticæ gratiæ atque virtutis prouocaturos, vt & futura prænuntiet, & occulta cordis reuelet, & ſacramenta ediſſerat. Quum nihil tale protulerit ac probarit, [247] nos proferemus & ſpiritum & Prophetias creatoris ſecundum ipſum prædicantes. Atque ita conſtabit Apoſtolum de quibus dixerit, de eis ſcilicet quæ futura erant in Eccleſia eius Dei, qui dum eſt, ſpiritus quoque eis operatur, & promiſſio celebratur. [248] Age nunc qui ſalutem carnis abnuitis, & ſiquando corpus in huiuſmodi prænominatur, aliud neſcio quid interpretamini illud, quàm ſubſtantiam carnis: quomodo Apoſtolus omnes in nouis ſubſtantiis certis nominibus

A nibus diſtinxit: & omnes in vno voto conſtituit ſalutis, *optans vt ſpiritus noſter & corpus* *Ibidem.*
& anima ſine querela in aduentu Domini & ſalutificatoris noſtri Chriſti conſeruentur? Nam & ani-
mam poſuit & corpus, tam duas res quàm diuerſas: licet enim & animæ corpus ſit ali-
quod ſuæ qualitatis, ſicut & ſpiritus, cùm tamen & corpus & anima diſtinctè nominan-
tur, habet anima ſuum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis,
id relinquitur carni quæ non nominata proprio, communi vtatur neceſſe eſt. Etenim
aliam ſubſtantiam in homine non video poſt ſpiritum & animam, cui vocabulum cor-
poris accommodetur, præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quo-
tiens non nominatur, multò magis hîc, cùm quæ dicitur corpus, ſuo nomine appella-
tur. [[249] Cogimur quædam identidem iterare, vt cohærentia eis confirmemus. *Domi-* CAP. XVI.
num & hîc retributorem vtriuſque meriti, dicimus circumferri ab Apoſtolo, aut crea- de Epiſt.
torem, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris, *apud quem* [250] *iuſtum ſit afflictatoribus* ad Theſſ.
noſtris rependi afflictationem: & nobis qui afflictemur requietem, in reuelatione Domini Ieſu venien- ſecunda.
tis à cœlo cum angelis virtutis ſuæ, & in flamma ignis. [251] Sed flammam & ignem delendo hæ- *2.Theſſ.1.*
reticus extinxit, ne ſcilicet noſtratem Deum faceret. Lucet tamen vanitas lituræ.
[252] Quum enim *ad vltionem venturum* ſcribat Apoſtolus *Dominum ad exigendam de eis qui* *Ibidem.*
Deum ignorent, & qui non obaudiant Euangelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie
Domini, & à gloria valentiæ eius: ſequitur vt flammam ignis inducat, ſcilicet veniens ad
puniendum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris Dei Chriſtus, & in illo creato-
B ris eſt, quod etiam de ignorantibus Dominũ vlciſcitur, id eſt de ethnicis. Seorſum enim
poſuit Euangelio non obaudientes, ſiue Chriſtianos peccatores, ſiue Iudæos. Porrò de
ethnicis exigere pœnas, qui Euangelium fortè non norint, nõ eſt Dei eius, qui naturali-
ter ſit ignotus, nec vſquam niſi in Euangelio ſit reuelatus, non omnibus ſcibilis. Crea-
tori autem etiam naturalis agnitio debetur ex operibus intelligendo, & exinde in ple-
niorem notitiam requirendo. Illius eſt ergo etiam ignorantes Deum plectere, quem non
liceat ignorare. Ipſum quod ait à facie Domini & à gloria valentiæ eius, verbis vſus
Eſaiæ, ex ipſa cauſa eundem ſapit Dominum cõſurgentem vt cõminuat terrã. [253] Quis eſt *Iſai.2.*
autem *homo delicti, filius perditionis, quem reuelari priùs oportet ante Domini aduentum, extollens ſe* *2.Theſſ.2.*
ſuper omne quod Deus dicitur, & omnem religionem conſeſſurus in templo Dei, & Deum ſe iactatu-
rus? Secundum nos quidem Antichriſtus, vt docent veteres & nouæ Prophetiæ: vt
Ioannes Apoſtolus, qui iam Antichriſtos dicit proceſſiſſe in mundum præcurſores An- *1.Ioan. 4.*
tichriſti ſpiritus, negantes Chriſtum in carne veniſſe, & ſoluentes Ieſum ſcilicet in Deo
creatore. Secundum verò Marcionem neſciõne ſit Chriſtus creatoris. Nondum venit a-
pud illum. [254] Cuius quis autem ex duobus, quæro, *cur veniat in omni virtute & ſignis &* *2.Theſſ. 2.*
oſtentis mendacij? propterea, inquit, *quòd dilectionem veritatis non ſuſceperint, vt ſalui eſſent: &*
propter hoc erit eis inſtinctum fallaciæ, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſen-
ſerunt iniquitati. Igitur ſi Antichriſtus & ſecundum creatorem, Deus erit creator qui cum
C mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt veritati vt ſalui fierent,
eiuſdem erit veritas & ſalus, qui [255] ex ſubmiſſu erroris vlciſcitur, id eſt creatoris, cui
& competit zelus ipſe, errore decipere quos veritate non cepit. Si verò non eſt Anti-
chriſtus ſecundum nos, ergo Chriſtus eſt creatoris ſecundum Marcionem. Et quale erit
vt ad vlciſcendam veritatem ſuam Chriſtum creatori ſubmittat? Sed & de Antichriſto *Ibidem.*
conſentit. [256] Proinde dixerim, quale eſt illi *ſatanas* angelus creatoris ſit neceſſarius, &
occidatur ab eo, habens fallaciæ operatione fungi creatori? In ſumma ſi indubita-
tum eſt eius eſſe & *angelum, & veritatem, & ſalutem*, cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ *Ibidem, &*
immiſſio aduerſus contemptores & deſultores, etiam aduerſus ignorantes, vt iam & *2.Theſſ.1.*
Marcion de gradu cedat, Deum quoque ſuum zeloten concedens, quis digniùs iraſce-
tur? puto qui à primordio rerum naturam operibus, beneficiis, plagis, prædicationum
teſtibus ad agnitionem ſui præſtruxit, nec tamen agnitus eſt: an qui ſemel vnito Euan-
gelij inſtrumento, & ipſo incerto, nec palàm alium Deum prædicante, productus eſt?
Ita cui competit vindicta, ei competet materia vindictæ: Euangelium dico, & veritas, a *2.Theſſ.3.*
& ſalus. [257] *Iubere* [a] *autem operari eum qui velit manducare*, eius diſciplina eſt, qui boui tritu- CA. XVII.
ranti os liberum iuſſit. [[258] Eccleſiæ quidem veritate epiſtolam iſtam [259] ad Epheſios de Epiſt.
habemus emiſſam, non ad Laodicenos, ſed Marcion ei titulum aliquando interpolare ad Laod.
geſtiit, quaſi & in iſto diligentiſſimus explorator. Nihil autem de titulis intereſt, cùm ſiue ad
ad omnes Apoſtolus ſcripſerit, dum ad quoſdam: certè tamen cum Deum prædicans Eph. ex c. 1. & 11.

Epheſ.1. in Chriſto, cui competunt quæ prædicantur. Cui ergo competent *ſecundum* [260] *boni exi-* D
ſtimationem quam propoſuerit in ſacramento voluntatis ſuæ, in diſpenſationem adimpletionis temporum
(vt ita dixerim,[261] ſicut verbum illud in Græco ſonat) *recapitulare* (id eſt ad initium redi-
gere, vel ab initio recenſere) *omnia in Chriſtum, quæ in cœlis, & quæ in terris*, niſi cuius om-
nia erunt ab initio etiam ipſum initium, à quo & tempora & temporum adimpletiones:
diſpenſatio ob quam omnia ad initium recenſentur in Chriſto: Alterius autem Dei quod
initium, id eſt vnde: cuius opus nullum? quæ tempora ſine initio? quæ adimpletio ſine
temporibus? quæ diſpenſatio ſine adimpletione? Denique quid in terris egit iam olim,
vt longa aliqua temporum adimplendorum diſpenſatio reputetur, ad recenſenda omnia
in Chriſto, etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis autem res ab altero actas exiſtimabimus
quæcunque ſunt, quàm ab eo à quo & in terris acta omnibus conſtat.[262] Quòd ſi non ca-
pit, alterius omnia iſta deputari ab initio quàm creatoris: quis credet ab alio ea recen-
ſeri in Chriſtum alium, & non à ſuo auctore, & in ſuum Chriſtum? Si creatoris ſunt, di-
uerſa ſint neceſſe eſt à diuerſo Deo. Si diuerſa, vtique contraria. Quomodo ergo con-
traria recenſeantur in eum, à quo denique deſtruuntur? Nam & ſequentia quem renun-
Ibidem. tiant Chriſtum, cùm dicit: [263] *Vt ſimus in laudem gloriæ nos qui præſperauimus in Chriſtum?*
Qui enim præſperaſſe potuerunt, id eſt antè ſperaſſe in Deum, quam veniſſet, niſi Iu-
dæi quibus Chriſtus prænuntiabatur ab initio? Qui ergo prænuntiabatur, ille & præ-
ſperabatur. Atque adeò hoc ad ſe, id eſt ad Iudæos refert, vt diſtinctionem faciat, con- E
Ibidem. uerſus ad nationes: *In quo & vos quum audiſſetis ſermonem veritatis Euangelium. In quo credidi-*
Ioel.2. *ſtis*, & *ſignati eſtis ſpiritu promiſſionis eius ſancto.* Cuius promiſſionis? factæ per Iohelem: In
nouiſſimis diebus effundam de meo ſpiritu in omnem carnem: id eſt, & in nationes. Ita
& ſpiritus & Euangelium in eo erit Chriſto, qui præſperabatur, dum prædicabatur.
Epheſ.1. [264] *Sed & pater gloriæ* ille eſt, cuius Chriſtus rex gloriæ canitur in Pſalmo aſcendens: Quis
Pſal. 23. eſt iſte rex gloriæ? Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ. *Ab illo ſpiritus ſapientiæ optatur*,
Epheſ.1. apud quem hæ quoque ſpiritalium ſpecies enumerãtur, inter ſeptem ſpiritus per Eſaiam.
Iſai.11. *Ille dabit illuminatos cordis oculos*, qui etiam exteriores oculos luce ditauit, cui diſplicet cæ-
Epheſ.1. citas populi. Et quis cæcus, niſi pueri mei: & excæcati ſunt famuli Dei. *Apud illum ſunt*
Iſai.42. *& diuitiæ hæreditatis in ſanctis*, qui eam hæreditatem ex vocatione nationum repromiſit:
Epheſ.1. Poſtula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuã.[265] *Ille moperatus eſt in Chriſtum valen-*
Pſal. 2. *tiam ſuam, ſuſcitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram ſuam, & ſubiiciendo omnia*,
Epheſ.1. qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum
Pſal. 109. tuorum. Quia & alibi ſpiritus ad patrem de filio: Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius. Si
Pſalm. 8. ex his alius Deus, & alius Chriſtus infertur, quæ recognoſcuntur in creatore, quæra-
Epheſ.2. mus iam creatorem. Planè puto inuenimus,[266] quum dicit: *Illos delictis mortuos, in quibus*
ingreſſi erant, ſecundum æuum mundi huius, ſecundum principem poteſtatis aeris huius qui operatur in
filiis incredulitatis. Sed mundum non poteſt & hîc pro Deo mundi Marcion interpretari.
Non enim ſimile eſt creatum creatori, factum factori, mundus Deo. Sed nec princeps F
poteſtatis aëris dicetur, qui eſt princeps poteſtatis ſeculorum. Nunquam enim præſes
ſuperiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipſi deputentur. Sed nec incredu-
litatis operator videri poteſt, quam ipſe potiùs à Iudæis & à nationibus patitur. Sufficit
igitur ſi hæc non cadunt in creatorem. Si autem & eſt in quem magis competat, vtique
magis hoc Apoſtolus ſciit. Quis iſte? Sine dubio ille, qui ipſi creatori filios incredulitatis
Iſai.14. obſtruit, aëre iſto potitus, ſicut dicere eum profert & refert: Ponam in nubibus thronum
2. Cor.4. meum, ero ſimilis altiſſimo. Hic erit diabolus, quem & alibi,[267] ſi tamen ita & Apo-
ſtolum legi volunt, Deum æui huius agnoſcemus. Ita enim totum ſeculum mendacio
diuinitatis impleuit. Qui planè ſi non fuiſſet, tunc hæc in creatorem ſpectaſſe potuiſſent.
Epheſ.2. Sed & in Iudaiſmo conuerſatus Apoſtolus, non quia interpoſuit de delictis, *in quibus &*
Act.9. *nos omnes conuerſati ſumus*: ideò delictorum dominum & principem aeris huius creatorem
præſtat intelligi, ſed quia in Iudaiſmo vnus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum ha-
bentis operatorem, quum perſequeretur Eccleſiam & Chriſtum creatoris.[268] Propter
Epheſ.2. quod *& iracundiæ filij fuimus*, inquit, *ſed natura.* Ne quia filios appellauit Iudæos creator,
argumentetur hæreticus dominum iræ creatorem. Quum enim dicit: Fuimus natura
filij iracundiæ: creatoris autem non natura ſunt filij Iudæi, ſed allectione patrum: iræ
Ibidem. filios ad naturam retulit, non ad creatorem. Ad ſummam ſubiungens: *ſicut & ceteri*, qui
vtique filij Dei non ſunt. Apparet communi naturæ omnium hominum & delicta &
con-

A concupiſcentias carnis, & incredulitatem & iracundiam reputari, diabolo tamen captante naturam, quam & ipſe ſuam fecit delicti ſemine illato. [269] *Ipſius*, inquit, *ſumus factura, conditi in Chriſto.* Aliud eſt enim facere, aliud condere. Sed vtrunque vni dedit. Homo autem factura creatoris eſt. Idem ergo condidit in Chriſto qui & fecit. Quantum enim ad ſubſtantiam, fecit: quantum ad gratiam, condidit. Inſpice & cohærentia: *Ibidem.*
[270] *Memores vos aliquando nationes in carne fuiſſe, appellabamini præputium ab ea quæ dicitur circunciſio in carne manu facta, quòd eſſetis illo in tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraëlis, & peregrini teſtamentorum & promiſſionis eorum ſpem non habentes, & ſine Deo in mundo.* Sine quo autem Deo fuerunt nationes, & ſine quo Chriſto? Vtique eo cuius erat conuerſatio Iſraëlis, & teſtamenta, & promiſſio. *At nunc*, inquit, *in Chriſto, vos, qui eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine eius.* A quibus erant retrò longè? A quibus ſupra dicit: A Chriſto creatoris, à conuerſatione Iſraëlis, à teſtamentis, à ſpe promiſſionis, à Deo ipſo. Si hæc ita ſunt, ergo his propè fiunt nunc nationes in Chriſto, à quibus tunc longè fuerant. Si autem conuerſationi Iſraelis, quæ eſt in religione Dei creatoris, & teſtamentis, & promiſſioni, & ipſi Deo eorum, proximi ſumus facti in Chriſto: ridiculum ſatis, ſi nos alterius Dei Chriſtus de longinquo admouit creatori. Meminerat Apoſtolus ita prædicatum de nationum vocatione ex longinquo vocandarum. Qui longè erant à me, *Iſai.46.*
appropinquauerunt iuſtitiæ meæ. Tam enim iuſtitia, quàm & pax creatoris in Chriſto
B annuntiabatur, vt ſæpè iam oſtendimus. *Itaque ipſe eſt*, inquit, *pax noſtra*, [271] *qui fecit duo vnum*, Iudaicum ſcilicet populum & gentilem: *quod propè, & quod longè, ſoluto medio pariete inimicitiæ in carne ſua.* Sed Marcion abſtulit, ſua: vt inimicitiæ daret carnem quaſi carnali vitio, non Chriſto æmulæ. Sicubi alibi dixi, & hîc, [272] Non Marrucine, ſed Pontice, cuius ſuprà ſanguinem confeſſus es, hîc negas carnem. [273] *Si legem præceptorum ſententiis vacuam fecit*, adimplendo certè legem (vacat enim iam non adulterabis, quum dicitur, nec videbis ad concupiſcendum: vacat non occides, quum dicitur, nec maledices) aduerſarium legis de adiutore non potes facere. *Vt duos conderet in ſemetipſo.* Qui fecerat, idem condens, ſecundum quod & ſuprà. Ipſius enim factura ſumus, conditi in Chriſto. *In vnum nouum hominem, faciens pacem.* Si verè nouum, verè & hominem, non phantaſma: nouum autem & nouè natum ex virgine, Dei ſpiritu: vt *reconciliet ambos Deo*, & Deo quem vtrunque genus offenderat, & Iudaicum & gentilem populum, *in vno corpore*, inquit, *cùm interfeciſſet inimicitiam in eo per crucem.* Ita & hic caro corpus in Chriſto, quod crucem pati potuit. [274] *Hoc itaque annuntiante pacem iis qui propè, & iis qui longè, acceſſum conſecuti ſimul ad patrem, iam non ſumus peregrini, nec aduenæ, ſed conciues ſanctorum, ſed domeſtici Dei*: vtique eius, à quo ſuprà oſtendimus alienos fuiſſe nos, & longè conſtitutos. [275] *Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum.* Abſtulit hæreticus: *& Prophetarum*, oblitus Dominum poſuiſſe in Eccleſia ſicut Apoſtolos, ita & Prophetas. Timuit ſcilicet ne & ſuper veterum Prophetarum fundamenta *ædificatio noſtra conſtaret in Chriſto*,
C cùm ipſe Apoſtolus vbique nos de Prophetis extruere non ceſſet. Vnde enim accepit *ſummum lapidem angularem dicere Chriſtum*, niſi de Pſalmi ſignificatione: Lapis quem reprobauerunt ædificantes, iſte factus eſt in ſummo anguli? De manibus hæretici præcidentis non miror ſi ſyllabas ſubtrahit, quum paginas totas plerunque ſubducit. [[276] *Datam*, inquit, [a] *ſibi Apoſtolus gratiam nouiſſimo omnium, illuminandi omnes: quæ diſpenſatio ſacramenti occulti ab æuis in Deo qui omnia condidit.* Rapuit hæreticus In præpoſitionem, & ita legi fecit, occulti ab æuis Deo, qui omnia condidit. Sed emicat falſum. Infert enim Apoſtolus, [b] *vt nota fiat principatibus & poteſtatibus, in ſupercœleſtibus, per Eccleſiam, multifaria ſapientia Dei.* Cuius dicit principatibus & poteſtatibus? Si creatoris? quale eſt vt principatibus & poteſtatibus eius oſtendi voluerit Deus ille ſapientiam ſuam, ipſi autem non? quando nec poteſtates ſine ſuo principe potuiſſent quid cognoſcere. Aut ſi idcò Deum non nominauit hîc, quaſi in illis & princeps ipſe reputetur, ergo & occultatum ſacramentum principatibus & poteſtatibus eius, qui omnia condit, pronuntiaſſet: proinde in illis deputans ipſum. Quòd ſi illis dicit occultatum, illis debebat dixiſſe manifeſtum: ergo non Deo erat occultatum, ſed in Deo omnium conditore, occultum autẽ principatibus & poteſtatibus eius. Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius ei fuit? Hîc captus hæreticus fortaſſe mutauit, vti dicat, Deum ſuum ſuis poteſtatibus & principatibus notam facere voluiſſe diſpenſationem ſui ſacramenti, quã ignoraſſet Deus conditor omniũ. Et quò

Ibidem. *Ibidem.* *Ibidem.* *Epheſ.2.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Matth.5.* *Ephes.2.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Pſal.117.* CA.XVIII. de Epiſt. ad Epheſ. c. III. IIII. V. & VI. a *Epheſ.3.* b *Ibidem.* *Iſai.40.* *Rom.11. &* *1.Cor.2.*

competebat prætendere ignorantiam creatoris extranei & longa ſeparatione diſcreti, D
quum domeſtici quoque ſuperioris Dei neſciſſent? Tamen & creatori notum erat futu-
rum. An non vtique notum quod ſub cœlo in terra eius habebat reuelari? Ergo ex hoc
confirmatur quod ſuprà ſtruximus: ſi enim creator cogniturus erat quandoq; occultum
illud Dei ſuperioris ſacramentum: & ita ſcriptura habebat: occulti Deo, qui omnia con-
didit: ſic inferre debuerat, vt nota fiat illi multifaria ſapientia Dei, tunc & poteſtatibus &
principatibus cuiuſcunque Dei, cum quibus ſciturus eſſet creator. Adeò ſubtractum con-
ſtat, quod & ſic veritati ſuæ ſaluũ eſt. Volo nunc & ego tibi de allegoriis Apoſtoli contro-
Epheſ.4. uerſiã nectere. Quas nouus in Prophetis habuiſſet formas? [277] *Captiuam*, inquit, *duxit captiui-*
tatem. Quibus armis? quibus præliis? de cuius gentis vaſtatione? de cuius ciuitatis euerſio-
ne? quas fœminas, quos pueros, quóſve regulos catenis victor inſeruit? Nam & quũ apud
Pſal. 44. Dauid Chriſtus canitur ſuccinctus gladio ſuper femur: aut apud Eſaiam ſpolia accipiens
Iſai.8. Samariæ & virtutem Damaſci, [278] verè eum & viſibilem excondis præliatorem. agnoſce
igitur iam & armaturam & militiam eius ſpiritalem, ſi iam didiciſti eſſe captiuitatem ſpi-
ritalem, vt & hanc illius agnoſcas: vel quia & captiuitatis huius mentionem de Prophe-
Pſal. 67. tis Apoſtolus ſumpſit, à quibus & mandata. [279] *Deponentes mendacium, loquimini veritatem ad*
Epheſ. 4. *proximum ſuum quiſque*; &: *Iraſcimini, & nolite delinquere*, ipſis verbis quibus Pſalmus expone-
Ibidem. ret ſenſus eius. *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram.* [280] *Nolite communicare operibus tenebra-*
Pſal. 4. *rum*. Cum iuſto enim iuſtus eris, & cum peruerſo, peruerteris. *Et auferte malum de medio*
Epheſ.5. *veſtrum*. Ex exite de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui fertis E
Pſal. 17. vaſa Domini. Sic & *inebriari vino dedecori* inde *eſt*, vbi ſanctorum inebriatores increpan-
2. Cor.6. tur: [281] Et potũ dabatis ſanctis meis vinum, quod prohibitus erat potare & Aaron ſacer-
Deut.22. dos, & filij eius, cùm adirẽt ad ſancta. *Et pſalmis & hymnis Deo canere*, docere illius eſt, qui
Epheſ.5. cum tympanis potius & pſalteriis vinum bibentes incuſari à Deo notat. Ita cuius inue-
Amos 2. nio præcepta & ſemina præceptorum vel augmenta, eius Apoſtolum agnoſco. [282] Ce-
Num.6. terùm *mulieres viris ſubiectas eſſe debere* vnde confirmat? *quia vir*, inquit, *caput eſt mulieris.*
Epheſ.5. Dic mihi Marcion, de opere creatoris Deus tuus legi ſuæ aſtruit auctoritatem? Hoc
Iſai.5. iam planè minus eſt, cùm & Ipſi Chriſto ſuo & Eccleſiæ eius inde ſtatum ſumit? *ſicut &*
Epheſ.5. *Chriſtus caput eſt Eccleſiæ*. Similiter & quum dicit: *Carnem ſuam diligit, qui vxorem ſuam di-*
Ibidem. *ligit, ſicut & Chriſtus Eccleſiam*. Vides comparari operi creatoris Chriſtum tuum, & Ec-
cleſiam tuam. Quantum honoris carni datur in Eccleſiæ nomine? *Nemo*, inquit, *carnem*
Ibidem. *ſuam odio habet*, niſi planè Marcion ſolus: *ſed & nutrit & fouet eam, ſicut & Chriſtus Eccle-*
ſiam. At tu ſolus eam odiſti, auferens illi reſurrectionem: odiſſe debebis & Eccleſiam,
quia proinde diligitur à Chriſto. at enim Chriſtus amauit & carnem ſicut Eccleſiam. Ne-
mo non diliget imaginem quoque ſponſæ, immò & ſeruabit illam, & [283] honorabit, & co-
ronabit. Habet ſimilitudo cum veritatis honore conſortium. Laborabo ego nunc eun-
dem Deum probare maſculi & Chriſti, mulieris & Eccleſiæ, carnis & ſpiritus: ipſo Apo-
Ibidem. ſtolo ſententiam creatoris adhibente, immò & diſſerente: [284] *Propter hoc relinquet homo pa-*
trem & matrem, & erunt duo in carnem vnam. [285] *Sacramentum hoc magnum eſt.* Sufficit inter iſta,
Ibidem. ſi creatoris magna ſunt apud Apoſtolum ſacramẽta, minima apud hæreticos. *Sed ego* autẽ F
dico, inquit, *in Chriſtum & Eccleſiam.* Habet interpretationẽ, non ſeparationem ſacramenti.
Oſtendit figuram ſacramenti ab eo præminiſtratam, cuius erat vtique ſacramentũ. Quid
videtur Marcioni? Creator quidem ignoto Deo figuras præminiſtrare non potuit, etiam
quia aduerſario. Si noto, Deus ſuperior ab inferiore, & ad deſtruendum potius mutuari
Epheſ.6. nihil debuit. [286] *Obaudiant & parentibus filij.* Nam & ſi Marcion abſtulit: *hoc eſt enim primum*
Exod.20. *in promiſsione præceptum*: Lex loquitur, honora patrem & matrem; &: *Parentes enutrite filios*
Epheſ.6. *in diſciplina & correptione Domini*. Audiſti enim & veteribus dictum: Narrabitis hæc in au-
ribus filiorum veſtrorum, & filij veſtri æquè in aures filiorum ſuorum. [287] Quò iam mihi
Ibidem. duos Deos, ſi vna eſt diſciplina? & ſi duo ſunt, illum ſequar qui prior docuit. [288] *Sed aduer-*
ſus munditenentes luctatio ſi nobis, ô quanti iam Dei creatores. Cur enim non & hoc vindi-
cem, vnum munditenentem nominari debuiſſe, ſi creatorem ſignificabat, cuius eſſent
Ibidem. quas præmiſit poteſtates? [289] Porrò quum ſuprà quidem *induere nos iubeat armaturam, in qua*
ſtemus ad machinationes diaboli, iam oſtendit diaboli eſſe quæ diabolo ſubiungit, *poteſtates*
& munditenentes tenebrarum iſtarum, quæ & nos diabolo deputamus. Aut ſi diabolus
creator eſt, quis erit diabolus apud creatorem? An ſicut duo Dei, ita & duo diaboli,
& pluraliter poteſtates & munditenentes? Sed quomodo creator & diabolus & Deus
idem?

A idem? cùm diabolus non idem & Deus & diabolus. Aut enim ambo & Dei, ſi ambo iam
diaboli: aut qui Deus hic & non diabolus, ſicut nec diabolus Deus.[290] Ipſum vocabulum
diaboli, quæro ex qua delatura competat creatori: fortaſsè detulit aliquam Dei ſuperio-
ris intentionem, quod ipſe ab archangelo paſſus eſt, & quidem mentito. Non ideò enim
interdixerat illius arbuſculæ guſtum, ne Dei fierent, ſed ne de tranſgreſſione morerentur.
[291] Nec *ſpiritalia* autem *nequitiæ* ideò creatorem ſignificabant, quia adiecit *in cœlis*. Sciebat *Ibidem.*
enim & Apoſtol. in cœlis operata eſſe ſpiritalia nequitiæ angelorum ſcandalizatorum in *Gen.6.*
filias hominum. & quale erit vt ambiguitatibus & per ænigmata neſcio quæ creatorẽ ta-
xaret,[292] *qui in catenis iam conſtitutus ob libertatem prædicationis, conſtantiam manifeſtandi ſacramẽ-* *Epheſ.6.*
ti in apertione oris, quam ibi *expoſtulare à Deo mandabat*, Eccleſiæ vtique præſtabat? [[293] Soleo Cap. xix.
in præſcriptione aduerſus hæreſeis omneis de teſtimonio temporum compendium fige- de Epiſt.
re, priorem vindicans regulam noſtrã omni hæretica poſteritate. Hoc nunc probabit & ad Col.
Apoſtolus dicẽs: [294] *De ſpe repoſita in cœlis, quam audiſtis in ſermone veritatis Euangelij, quod per-* *Coloſſ.1.*
uenit ad vos ſicut & in totum mundum. Nam ſi iam tum traditio Euangelica vbique mana-
uerat, quantò magis nunc? Porrò ſi noſtra eſt, quæ vbique manauit, magis quàm om-
nis hæretica,[295] nedum Antoniniani Marcionis, noſtra erit Apoſtolica. Marcionis au-
tem quum totum impleuerit mundum, ne tunc quidem ſe defendere poterit de Apoſto-
lica. Eam enim & ſic conſtabit eſſe, quæ prior mundum repleuit, illius ſcilicet Dei Euan-
gelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: In omnem terram exiit ſonus eorum, *Pſal.18.*
& in terminos orbis verba eorum.[296] *Inuiſibilis Dei imaginem* ait *Chriſtum*. Sed nos ènim *Coloſſ.1.*
B inuiſibilem dicimus patrem Chriſti, ſcientes filium ſemper retrò viſum, ſi quibus viſus
eſt in Dei nomine, vt imaginem ipſius: ne quam & hinc differentiam ſcindat Dei viſi-
bilis & inuiſibilis, cùm olim Dei noſtri ſit definitio: Deum nemo videbit, & viuet. *Exod. 33.*
[297] Si non eſt *Chriſtus primogenitus conditionis*, vt ſermo creatoris, per quem omnia facta *Coloſſ.1.*
ſunt, & ſine quo nihil factum eſt, ſi [298] non *in illo condita ſunt vniuerſa in cœlis & in terris,* *Ioan. 1.*
viſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates: ſi non *cuncta* *Coloſſ.1.*
per illum & in illo ſunt condita (hæc enim Marcioni diſplicere oportebat) non vtique tam
nudè poſuiſſet Apoſtolus: *Et ipſe eſt ante omnes.* Quomodo enim ante omnes, ſi non an-
te omnia? Quomodo ante omnia, ſi non primogenitus conditionis, ſi non ſermo crea-
toris? Vnde ante omnes probabitur fuiſſe, qui poſt omnia apparuit? Quis ſcit prio-
rem fuiſſe, quem eſſe neſciit?[299] Quomodo item *boni duxit omnem plenitudinem in ſe-* *Ibidem.*
metipſo habitare? Primò enim, quæ eſt iſta plenitudo, niſi ex illis quæ Marcion de-
traxit: *conditis in Chriſto, in cœlis & in terris*, angelis & hominibus, niſi ex illis inuiſibi-
libus & viſibilibus, niſi ex thronis, & dominationibus, & principatibus, & pote-
ſtatibus? Aut ſi hæc pſeudapoſtoli noſtri & Iudaici euangelizatores de ſuo intulerint,
& ad plenitudinem ſui Dei Marcioo qui nihil coodidit: ceterùm quale eſt vt plenitu-
dinem creatoris, æmulus & deſtructor eius in ſuo Chriſto habitare voluerit? *Cui* deni- *Ibidem.*
que *reconciliat omnia in ſemetipſum, pacem faciens per crucis ſuæ ſanguinem*, niſi quem offen-
derant vna ipſa, aduerſus quem rebellauerant per tranſgreſſionem, cuius nouiſſimè fue-
C rant? Conciliari enim extraneo poſſent, reconciliari verò non alij quàm ſuo.[300] *Ita & nos* *Ibidem.*
quondam alienatos & inimicos ſenſu in malis operibus, creatori redigit in gratiam, cuius ad-
miſeramus offenſam, colentes conditionem aduerſus creatorem. Sicubi autem & Ec-
cleſiam corpus Chriſti dicit eſſe, vt hic ait,[301] *adimplere ſe reliqua preſſurarum Chriſti in car-* *Ibidem.*
ne, pro corpore eius quod eſt Eccleſia: non propterea & in totum mentionem corporis trans-
feres à ſubſtantia carnis. Nam & ſuprà *reconciliari nos* ait *in corpore eius per mortem*: vtique *Ibidem.*
in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus eſt, noo per Eccleſiam, planè
propter Eccleſiam, corpus cõmutando, pro corpore, carnale pro ſpiritali.[302] At cùm mo- *Coloſſ.2.*
net *cauendum à ſubtililoquentia & philoſophia, vt inani ſeductione, quæ ſit ſecundum elementa mun-*
di, non ſecundum cœlum aut terram dicens, ſed ſecundum litteras ſeculares, *& ſecun-*
dum traditionem ſcilicet *hominum* ſubtililoquorum & philoſophorum: longum eſt quidẽ &
alterius operis oſtendere, ac ſententia omnes hæreſes dãnari, quòd omnes ex ſubtililo-
quentiæ viribus & philoſophiæ regulis cõſtent.[303] Sed Marciõ principalẽ ſuæ fidei termi-
nũ de Epicuri ſchola agnoſcat, Dominũ inferens hebetem, ne timeri dicat eum, collocãs
& cum Deo creatore materiam, de porticu Stoicorũ: negãs carnis reſurrectionem, de qua
proinde nulla philoſophia conſentit. Cuius ingeniis tam longè abeſt veritas noſtra, vt &
iram Dei excitare formidet, & omnia illum ex nihilo protuliſſe confidat, & carnem ean-

dem reſtituturum repromittat, [104] & Chriſtum ex vulua virginis natum non erubeſcat, D
1. Cor. 1. ridentibus philoſophis & hæreticis & ethnicis ipſis. Stulta enim mundi elegit Deus, vt
confundat ſapientes: ille ſine dubio qui ex reſpectu huius ſuæ diſpoſitionis perditurum
ſe ſapientiam ſapientium præminabatur. Hac ſimplicitate veritatis contraria ſubtililo-
Coloſſ. 2. quentiæ & philoſophiæ, nihil peruerſi poſſumus ſapere. [105] Denique ſi *nos Deus cum Chriſto*
viuificat, donans delicta nobis, non poſſumus credere ab eo delicta donari, in quem admiſſa
Ibidem. non fuerint, vt retrò ignotum. Age iam quum dicit: [106] *Nemo vos iudicet in cibo & potu &*
in parte diei feſti & neomeniæ & ſabbati, quæ eſt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti, quid tibi
videtur Marcion? De lege iam non retractamus, niſi quòd & hîc quemadmodum exclu-
ſa ſit edocet, dum ſcilicet de vmbra transfertur in corpus, id eſt de figuris ad veritatem,
quod eſt Chriſtus. Ergo & vmbra eius, cuius & corpus, id eſt & lux eius, & Chriſtus. Se-
grega alij Deo legem, & alij Deo Chriſtum, ſi potes aliquam vmbram ab eo corpore, cu-
ius vmbra eſt ſeparare. Manifeſtè legis eſt Chriſtus, ſi corpus eſt vmbræ. [107] Si autem &
Ibidem. *aliquos taxat, qui ex viſionibus angelicis dicebant cibus abſtinendum, ne attigeris, ne guſtaueris, volentes in*
humilitate ſenſus incedere, non tenentes caput: non ideò legem & Moyſen pulſat, quaſi de ange-
lica ſuperſtitione conſtituerit [108] interdictionem quorundam edulium. Moyſen enim à
Ibidem. Deo accepiſſe legem conſtat. Denique hanc diſciplinam *ſecundum præcepta*, inquit, *& do-*
ctrinam hominum deputauit in eos, qui caput non tenerent, id eſt, in ipſum, in quo omnia
Col. 3. et 4. recenſentur, in Chriſtum ad initium reuocata etiam indifferentia eſcarum. [109] *Cetera præ-* E
Iſai. 43. & *ceptorum*, vt eadem, ſatis ſit iam alibi docuiſſe quàm à creatore manarint: qui cùm vetera
2. Cor. 5. prædicaret tranſitura, noua facturus vniuerſa, mandans etiam, Nouate vobis nouamen
Hier. 4.
Cap. xx. nouum, iam tum docebat deponere veterem hominem, & nouum induere. [[110] Cùm
de Epiſt. prædicationis enumerat varietatem, *quòd alij ex fiducia vinculorum eius, audètiùs ſermonem enũ-*
ad Phil. *tiarent; alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per ſermonis exiſtimationem, plerique ex di-*
Philip. 1. *lectione, nõnulli ex æmulatione, iam aliqui & ex ſimultate Chriſtum prædicarent*: erat vtique vel hic
locus taxandæ ipſius prædicationis de diuerſitate ſententiæ, quæ tantam efficeret etiam
animorum varietatem. Sed cauſas ſolas animorum, non regulas ſacramentorum in di-
uerſitate proponens, vnum tamen Chriſtum & vnum eius Deum, quocunque conſilio
Ibidem. prædicatum confirmat: & ideò, [111] *Nihil mea*, inquit, *ſiue cauſatione, ſiue veritate Chriſtus an-*
nuntietur: quia vnus annuntiabatur, ſiue ex cauſatione, ſiue ex veritate fidei. Ad fidem enim
prædicationis retulit mentionem veritatis, non ad regulæ ipſius, quia vna quidem erat
regula, ſed fides prædicantiũ quorundam vera, id eſt ſimplex, quorundam nimis docta.
Quod quum ita ſit, apparet eum Chriſtũ prædicatum, qui ſemper annuntiabatur. Nam
ſi alius longè ab Apoſtolo induceretur, feciſſet diuerſitatem nouitas rei. Nec enim de-
fuiſſent, qui prædicationem Euangelicam nihilominus in Chriſtum creatoris interpre-
tarentur; [112] quum & hodie maior pars ſit omnibus in locis ſententiæ noſtræ quàm hæ-
reticæ. Quò ne hic Apoſtolus de diuerſitatis denotatione & increpatione tacuiſſet. Ita
quum diuerſitas ne taxatur quidem, nouitas non probatur. Planè de ſubſtantia Chri- F
ſti putant & hîc Marcionitæ ſuffragari Apoſtolum ſibi, quòd phantaſma carnis fuerit
Philipp. 2. in Chriſto, quum dicit, [113] quòd *in effigie Dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit* [114] *pariari*
Deo, ſed exhauſit ſemetipſum accepta effigie ſerui, non veritate. *& in ſimilitudine hominis*, non
in homine, *& figura inuentus homo*, non ſubſtantia, id eſt non carne: quaſi non & figura,
Col. 1. & ſimilitudo, & effigies ſubſtantiæ quoque accedant. Benè autem quòd & alibi Chri-
Philipp. 2. ſtum imaginem Dei inuiſibilis appellat. Nunquid ergo & hîc quâ in effigie eum Dei
collocat? Æquè non erit Deus Chriſtus verè, ſi nec homo verè fuit in effigie hominis
conſtitutus. Vtrobique enim veritas neceſſe habebit excludi, ſi effigies & ſimilitudo,
& figura phantaſmati vindicabitur. Quòd ſi in effigie & in imagine, quâ filius patris ve-
rè Dei prædicatus eſt, etiam in effigie & imagine hominis, quâ filius hominis, verè
hominem inuentum. nam & inuentum ratione poſuit, id eſt certiſſimè hominem: quod
enim inuenitur, conſtat eſſe. Sic & Deus inuentus eſt per virtutem, ſicut homo per
carnem: quia nec morti ſubditum pronuntiaſſet, non in ſubſtantia mortali conſtitu-
Ibidem. tum. Plus eſt autem quod adiecit, *Et mortem crucis*. Non enim exaggerat atrocitatem,
extollendo virtutem ſubiectionis, quam imaginariam phantaſmate ſciſſet fruſtrato po-
Philipp. 3. tius eam quàm experto, nec virtute functo in paſſione, ſed luſu. [115] *Quæ autem retrò lucri du-*
xerat [116] quæ & ſuprà numerat, gloriam carnis, notam circunciſionis, generis Hebræi ex
Hebræo cenſum, titulum tribus Beniamin, Phariſææ candidæ dignitatem, *hæc modò de-*
trimen-

trimento ſibi deputat, non Deum, ſed ſtuporem Iudæorum. [117] *Hæc ac ſi ſtercora exiſtimat præ* Ibidem.
comparatione agnitionis Chriſti, non præ reiectione Dei creatoris, *habens iuſtitiam non ſuam*
iam quæ ex lege, ſed quæ per ipſum ſcilicet Chriſtum, *ex Deo*. Ergo, inquis, hac diſtinctione
lex non ex Deo erat Chriſti. Subtiliter ſatis. Accipe itaque ſubtilius. Quum enim dicit,
non quæ ex lege, ſed quæ per ipſum, non dixiſſet per ipſum de alio quàm cuius fuit lex.
[118] *Noſter*, inquit, *municipatus in cœlis*. Agnoſco veterem ad Abraham promiſſionem Ibidem.
creatoris: Et faciam ſemen tuum tanquam ſtellas in cœlo. Ideò & ſtella à ſtella differt in Gen. 22.
gloria. [119] Quòd ſi *Chriſtus aduenìens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis noſtræ conformale* 1. Cor. 15.
corpori gloriæ ſuæ, reſurget ergo corpus hoc noſtrum quod humiliatur in paſſionibus, & Philipp. 3.
in ipſa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, ſi nullum erit?
Aut ſi de eis dictum, qui in aduentu Dei deprehenſi in carne deputari habebunt, quid 1. Cor. 15.
facient qui primi reſurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, cum illis,
dicit, ſimul rapiemur in nubibus obuiam Domino. Si cum illis ſublati, vtique cum illis
& transfigurati. [[120] Soli huic epiſtolæ breuitas ſua profuit, vt falſarias manus Marcio- Cap. xxi.
nis euaderet. Miror tamen quum ad vnum hominem litteras factas receperit, quid ad de Epiſt.
Timotheum duas, & vnam ad Titum de Eccleſiaſtico ſtatu compoſitas recuſauerit. ad Phile-
[121] Affectauit, opinor, etiam numerum epiſtolarum interpolare. Memento inſpector, monem.
quòd ea quæ pertractata ſunt, retrò de Apoſtolo quoque probauerimus: & ſi qua in
B hoc opus dilata erant, [122] expunxerimus, ne aut hic ſuperuacuam exiſtimes iteratio-
nem, qua confirmauimus ſpem priſtinam: aut illic ſuſpectam habeas dilationem, qua e-
ruimus tempora iſta. Si totum opuſculum inſpexeris, nec hîc redundantiam, nec illic
diffidentiam iudicabis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII
IN LIBRVM V. ADVERSVS Marcionem.

CAP. I.

1. Nihil ſine origine, niſi Deus ſolus, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd ipſe Paulus Apoſtolus, cuius Epiſtolas admittebat Marcion, à Deo Creatoris teſtimonium habeat; tum ex Veteri inſtrumento, tum ex Actis Apoſtolorum, quæ ille reiiciebat.

2. Apoſtoli quoque Pauli originem à Marcione deſidero, &c.] *Addidiſſe ſe adnotauit Rhenanus vocem:* Pauli, *qua tamen deſideratur in vtroque codice, nec eſt neceſſaria, eo quòd* Librum Apoſtolicum *ſuum volumen appellauerit Marcion, non verò* Apoſtoli Pauli, *ſicuti patet ex Epiphan. hæreſ. 42. & ſatis inſinuat etiam Auctor verbis ſuprà ſub Argumenti calcem citatis; quia tamen illum ex Epiſtolis B.* Pauli Apoſtoli *collegit, ad maiorem intellectum; nihil immutandum duximus, maximè quum de eo loquatur in ſequẽtibus, etiam nominatim.*

3. nouus aliqui diſcipulus, &c.] Aliqui (*inquit etiam hîc Rhenanus*) *pro:* aliquis. *Sic & ſuprà lib. 4. cap. 35.* Sed erat vnus aliqui deputandus ex iis. *Paulopoſt:* A Domino adlectum iam in cœlis quieſcente.

4. quem in albo Apoſtolorum, &c.] *Phraſis Iureconſultorum, apud quos Titulus eſt Pandectarum lib. 50.* De albo *ſcribendo; in quo præcipitur, quo ordine ſcribi debeant nomina decurionum.* Album Apoſtolorum *itaque catalogum eorundem intelligit*, in quo apud Euangelium (*Luc. nempè 6. quod ſolum recipiebat Marcion*) non deprehenditur Paulus. *Sed rectè addit Auctor,* poſtea eum à Domino adlectum iam in cœlis quieſcente; *adludens ad Act. Apoſt. cap. 9 ſicuti infrà latius proſequitur; id que* iam ordinato officio Apoſtolatus, & in ſua opera dimiſſo, *ſicuti partim Luc. 24. apertius autem habetur Matth. 28. & Marc. 16.*

5. in acatos tuas, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus) cymbas ſiue ſcaphas tuas. Eſt ἄκατος Græcis nauigij genus, quod velis potius agebatur quam remis. Id & ἀκάτιον aliquando dicitur, quod vocabulum etiam maiori velo nauis accommodat Iulius Pollux. Perſiſtit autem in Metaphora* Naucleri.

6. onus auertiſti, &c.] *Sarcinas (inquit idem) intelligit, quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et ſolent hæ nonnumquam ab ipſis nauclerіs intercipi.*

7. Ipſe ſe, inquit, Apoſtolum eſt profeſſus, &c.] *Verba hæc ſunt Marcionis ex cap. 1. Epiſtolæ Pauli ad Galatas (quam primam ille collocabat) vſque ad verba numeri ſequentis.*

8. Planè profiteri poteſt ſemetipſum, &c.] *Loquitur (inquit Rhenanus) de* Profeſſione quæ fit apud Acta. *Nam profitemur, dum publicè & apud Acta aliquid vltrò denuntiamus; veluti quum profitemur merces, ne in vectigali pendundo respublica fraus fiat. Vnde merces improfeſſas Martianus in Pandectis vocat, quarum nomine nullum vectigal ſolutum eſt. Item profitebantur filios natos ſibi apud Acta Veteres, quæ res tum certam, tum facilem ætatis faciebat probationem, ſiquando huiuſmodi dubium incidiſſet. In hunc ſenſum eleganter dixit Seneca:* Profiteri æs alienum. *Id quod candidati facere cogebantur & rei. De benef. lib. 6. Li-*

nius, Profiteri *frumentum*, *lib.* 4. *primæ Decadis, vbi in peruulgatis exemplaribus mendoſè legitur*: *Confiteri cogendo frumentum. Idipſum certè indicat Auctor, verbis etiam Iureconſultorum ſequentibus*: alius ſcribit, alius ſubſcribit, alius obſignat, alius Actis (*id eſt in* Acta)refert. Nemo ſibi & profeſſor, & teſtis eſt. *Siue autem legas intermedium*: quiuis, *quod habent excuſi, ſiue*: quis, *ſicuti MS.* 2. *Vatic.cod.perinde eſt.*

9. vt iam hinc & fidem tuam obtundam, &c.] *Sic* (*inquit Rhenanus*) *lib. præcedente*, *cap.* 38. Non Dauid errorem ſcribarum obtundebat. *Eſt verò etiam Tertullianicum illud*: impudentiam ſuffundam. *Non refert autem*, *ſiue legas affirmatiuè*, *ſicuti correxit Rhenanus ex Gorzienſi codice*: Nam mihi Paulum, *&c. ſiue*: Non, *cum priori æditione*, *&* *Vat. altero, interrogatiuè, vt pro*: Nonne, *accipiatur.*

10. Beniamin, inquit, lupus rapax, &c.] *In hac interpretatione huius loci Geneſ.* 49. *Auctorem imitatur B. Auguſtinus ſerm.* 14. *de Sanctis, qui eſt Sermo* 1. *de Conuerſione B. Pauli, qui interim legit*: *diſtribuet* eſcam, *pro eo quod Auctor*: dabit. *vtrumque ſignificat vox Græca* διαδώσει, *pro quo infrà lib. adu. Gnoſticos cap.* 13. adferens eſcam.

11. Nam & Saulis primò aſperitas inſectationis erga Dauid, &c.] *De hac latè tractatur* 1. *Reg.* 18. 19. 20. *&* 23. pœnitentia verò & ſatisfactio, bona pro malis recipientis, 1. *Reg.* 24. *in hac verba*: *Iuſtus tu magis quàm ego*, *quia tu quidem tribuiſti mihi bona*, *ego autem reddidi tibi mala.* Saulem *autem*, portendi Paulum ſecundum tribus; *addit*, *eo quòd vterque eſſet ex* tribu Beniamin; *&* Ieſum in Daoid ſecundum virginis cenſum, *id eſt originem ex virgine*. *Porrò de* Actis Apoſtolorum *cap. ſequenti latius.*

12. Inde Apoſtolum oſtendo perſecutorem, &c.] *Id eſt*: *Apoſtolum ex perſecutore. Id enim ex Actis Apoſtolorum cap.* 9. *oſtenditur, atque adeò etiam* Apoſtolum non ex hominibus neque per hominem (*ſicuti eſt Gal.* 1.) *vtpotè per Ieſum Chriſtum*, *qui eum in Apoſtolatum elegiſſe ibidem legitur. Illud autem*: Tu ergo negas Apoſtolum Paulum? *ex Marcionis perſona obiicitur; cui reſpondetur verbis ſequentibus*: Non blaſphemo, *&c. Supplemus verò ex vtroque Vatican. MS. cod.* Habe nunc & Apoſtolum. *Atque de Prouerbialibus formulis*: Iiſdem dimicabimus lineis, *&*: in ipſo gradu prouocabimus, *vide noſtra Prolegomena.*

13. mutilatas etiam de numero, &c.] *Hoc adiicit Auctor, quòd* (*Epiphanio teſte loco paulò antè citato*) *non modò ordinem* Epiſtolarum Pauli *iam inde ab ea ætate obſeruatum in hodiernum vſque diē interuerterit*, *ſed etiam* de numero mutilauerit; *vtpotè omiſſis ſicuti in Argumento adiecimus*, *Epiſtolis ad Timotheum & ad Titum, denique & ad Hebræos*; *vbi addendo* etiam *indicat Auctor* mutilatas *fuiſſe ipſas quoque Epiſtolas quas recipiebat*, ſententiis; *ſicuti tum ex Epiphanio, tum ex ipſo Auctore infrà manifeſtum fit.*

Cap. II.

14. Principalem aduerſus Iudaiſmum Epiſtolam nos quoque confitemur, &c.] *Quod ex margine in contextum irrepſerat, iterum in marginem, tum hoc loco, tum vbique infrà, reſecimus, Titulum nempè huius capitis*: DE EPISTOLA AD GALATAS; *cui adiecimus*: ex cap. 1. *Atqui facit aduerſus hæreticos hodiernos illud*: Principalem aduerſus Iudaiſmum Epiſtolam; *qui ſenſum verborum Apoſtoli peruertentes, non* aduerſus Iudaiſmum, *ſed aduerſus Eccleſiaſticas feſtorum dierum obſeruationes*, *huius Epiſtolæ verba quarti capitis adlegare non verentur*; *ſicuti infrà cap.* 4. *paulò latiùs num.* 49.

15. ſicuti ſæpè iam in iſto ordine tractauimus, &c.] Iſtum ordinem *vocat libros aduerſus Marcionem*, *in quibus ſæpè tractatum eſt* de prædicata nouatione à Prophetis; *maximè verò lib.* 1. *cap.* 20. *& lib.* 4. *cap.* 1. *vbi eaſdem ſcripturas citauit Auctor. Atqui vti ſenſus ſit clarior, illud* (Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem) *parentheſi incluſimus.*

16. An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi, &c.] *Etiam iſtud* (*quem* totum fuiſſe quæſtionis ſtatum *tradit*) *conuincit*, *Apoſtolum in hac Epiſtola non aliam legem excluſiſſe*, *quàm veterem*; *atque adeò non niſi contra ceremonias & ſeruitutem veteris legis ſcriptam, aduerſus modernos rurſum hæreticos. Sūt autem Tertullianica*: Vacat, *&*: Vacante.

17. Miror vos tam citò transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euāgelium, &c.] *Siue ſic legas, ſiue ſicuti ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap.* 27. *num.* 159. ſic tam citò, *perinde eſt*; *nam iſtud legit cum Interprete vulgato noſtro etiam B. Cyprian. Epiſtol.* 23. *vbi vide Adnotationes noſtras numer.* 18. *&* 19. *Hîc tantùm hoc addam, debere diſtingui ita hunc locum*, vt transferri, *intelligatur referri debere*: ad aliud Euangelium; *ſicuti diſertis verbis Auctor explicat*, *tum hîc*, *tum ſuprà lib.* 1. *aduerſus Marcionem cap.* 20.

18. quòd aliud Euangelium omninò non eſſet, &c.] *Similiter paulopòſt*: quòd aliud omninò non eſt, *explicans idipſum*; *& legitur etiam*: aliud, *à B. Cypriano vbi ſuprà*, *nec aliter Ambroſ. ac Theophil. in Comment. & Græcè quoque legitur. Atqui quod ſequitur Hyperbaton*, *ita diſtinguendum eſt*: Si enim & creator, *&c.* eſt autem Enangelium etiam Dei noni, quod vis tunc ab Apoſtolo defenſum: iam ergo duo ſunt Euangelia, &c.

19. Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit, &c.] *Præmiſit paulopriùs quod ſequitur in Apoſtolo*: anathema ſit. *Pulcrè autem id interpretatur Auctor*: verbi gratia dictum eſſe.

20. Exinde decurrens ordinem conuerſionis ſuæ de perſecutore in Apoſtolum, &c.] *Ita paucis comprehendit quicquid præterea vſque ad finem* 1. *cap. ad Galatas legitur.*

21. ſcripturam Apoſtolicorum confirmat, &c.] *Quæ hîc* Apoſtolica, *mox* Acta Apoſtolorum, *& deinde* inſtrumentum Actorum. Quæ reſpuebat Marcion, *ſicuti latiùs ſuprà diximus lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap.* 51. *hæreſ.* 17. *numer.* 322 *vbi etiam eiuſdem lib. cap.* 23. *iiſdem penè quibus hîc verbis inuehitur* aduerſus Acta Apoſtolorum repudiantes. *At recepiſſe ab initio Eccleſiam, patet ex Conciliis & Patribus*, *qui ſcripturarum ſacrarum texuerunt catalogos, quos habes citatos eodem libro cap.* 33. *numer.* 195. *tum etiam ex eo, quòd tamquam ſacram ſcripturam* Acta Apoſtolorum *citarint*, *etiam ante Tertullianum BB. Irenæus, Iuſtinus Martyr*, *Clemens Alexandrinus*; *poſt eum verò B. Cyprianus & Patres omnes. Hîc certè*, *ex ipſo Paulo Apoſtolo confirmat Auctor. B. Hieronym. in Catalogo ſcript. inſuper B. Lucæ adſcribit.*

22. inter-

Digitized by Google

22. intetceſſiſſe quoſdã, &c.] *Rectè* interceſſiſſe *interpretatur Rhenanus, interueniſſe & oppoſuiſſe ſe, nam adludit ad illud Act.* 15. Surrexerunt *autem* quidam *de hæreſi Phariſæorum, qui dicerent*: circumcidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem; *vbi etiam habes quod hîc ſequitur*: tunc Apoſtolos de iſta quæſtione conſultos (*in compendium cõtrahit omnia Auctor*) ex auctoritate ſpiritus renuntiaſſe: Non eſſe imponenda onera hominibus, quæ Patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. *In hoc ſolùm differens ab aliis editionibus, quòd pluraliter legat*: onera, *pro eo quod alij ex Græco*: *iugum, vertunt.*

Cap. III.

23. Denique ad patrocinium Petri, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Ea eiuſdem Epiſtolæ cap. II. & III. *Atqui* ad patrocinium Petri cæterorúmque Apoſtolorum *accipi, ac ſi dicat*: *à Petro & ceteris Apoſtolis, patet ex eo quod ſequitur*: Adeò ab illis probari & cõſtabiliri deſiderarat. *Benè autem habet, quòd Auctor vulgato Latino Interpreti conſentiens*: conferre *verterit, quod Græcè eſt* ἀνεθέμην. *Idque non hîc modò, ſed etiam ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 23. & l. 1. adu. Marc. cap. 20. ac lib. 4. cap. 3.*

24. Iudaiſmi magis adfines, &c.] *Citantur à Rhenano ſimiles loci ex lib. de Patientia, cap. 5.* Adfines cupiditatis deprehendemur, *item cap. 11.* numquid impatientes pacis adfines. *Atqui tam obſcurus eſt iſte locus* (*fortaſſis etiam initio huius periodi mutilus*) *vt vix poſſit intelligi mens Auctoris, dum primùm dicit*: non interpolatione ſcripturæ, *& poſtea adiicit*: & adparebit vitiatio ſcripturæ; *& rurſum priori loco citat verba Apoſtoli Gal. 2.* nec ad horam ceſſimus ſubiectioni, *ſicuti iã ab ætate B. Hieronymi tam Latinè quàm Græcè legitur, & tamen poſtea ſubindicare videtur, quòd* ceſſerit ſubiectioni. *Mea igitur ſententia* (*nolens alicui aliud ſentienti præiudicare*) *videntur verba illa*: Ergo: Propter ſuperinductitios, inquit, falſos fratres (*ſic enim lego, pro*: falſos ſuperinductitios fratres, *cum hîc, tum paulopòſt, quia Græcè legitur*: παρεισάκτους ψευδαδέλφους, *tum quia tertio loco conformiter Latinis & Syriaca editionibus illud legitur*) qui ſubintrauerunt, *&c. eſſe dicta ex perſona Marcionis*; *ſequentia verò*: Intendamus enim & ſenſui ipſi, &c. *ex perſona Auctoris. Atque adeò, fuiſſe in eadem Tertullianum ſententia, qua Auctor Comment. Ambroſij in Epiſtolas Pauli; qui contendit legendum ſine negatione*: ad horam ceſſimus ſubiectioni; *eodem argumento quo paulopòſt Auctor, quaſi* neceſſariè ceſſerit Apoſtolus ad tempus circumcidendo Timotheum (*ſicuti legitur Act. 16.*) & raſos introducendo in templum, *Act. 21.* (*iuxta illud 1. Cor. 9.* factus Iudæis Iudæus, *&c.*) *Quo magis propenſum fuiſſe Auctorem, non mirum eſt; vt, contra Marcionem repudiantem veterem Legem, oſtenderet, Paulum etiamnum Chriſtianum*, illam (*vti poſtmodum loquitur*) pro temporibus admiſiſſe. *Fortaſſis ab ætate Auctoris ad maiorem confutationem Marcionis omiſſa fuit dictio*: non, *in Latinis Africanis exemplaribus, ſicuti adnotat ſe comperiſſe Comm. in Epiſt. ad Gal. B. Hieron. qui denuò ex Græcis exemplaribus illud addendum cenſuit; in qua lectione etiam eum imitatus eſt B. Auguſt. tum Epiſt. eius ad eundem, tum in Comm. Quorum certè lectio, quæ etiam habetur in Syriaco exemplari, magis correſpondet citatis hîc Apoſtoli verbis; & præcedentibus*: Sed nec Titus qui mecum erat, quum eſſet Græcus (*Græcè* Ἕλλην ὤν) coactus eſt circumcidi, *& ſequentibus, quibus* Petrum reprehendit non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem. *Porrò benè habet, quòd Auctor etiam conſentiat cum vulgata noſtra Latina editione, & inſuper BB. Hieron. & Auguſt. in Epiſtolis ſibi mutuò ſcriptis in illo*: ceſſimus ſubiectioni, *pro quo nimis liberè Eraſmus & Clarius ſubſtituerũt*: ſubiectione. *Differt tamen ab aliis Auctor, quòd omittat vocem*: ſed, *ſiue*: autem, *vti legunt BB. Hieron. & Auguſt. & illud*: quibus, *quod etiam omittunt Ambroſius & Syriaca editio; quòd etiam verterit*: ad ſpeculandam libertatem, *pro eo quod alij*: explorandam, *Græcè* κατασκοπῆσαι.

25. quàm dexteras ei darent anteceſſores, &c.] *Iſtud partim deſumptum eſt ex illo Gal. 1.* ad anteceſſores meos Apoſtolos, *partim ex eo quod paulopòſt latiùs citatur, Gal. 2.* quòd etiam dexteras dederũt Petrus, *&c. vbi* diſtributionem *vocat, quam hîc* cenſum *dicit, accipiens* cenſum *magis propriè pro*: recenſu, *quàm alibi, vbi pro origine accipit, ſicuti non ſemel ſuprà adnotauimus. Lego autem proſus, ſicuti bis antea*: ſuperinductitios illos, *pro*: ſuperinductos.

26. dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, &c.] *Quod hîc omittit, & Græcè eſt* κοινωνίας, *ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 25. vertit*: concordiæ & conuenientiæ, *& lib. 1. adu. Marc. cap. 20. paraphraſticũs*: de Euangelij *ſocietate.*

27. ſicut in Euangelij veſtri retractatu probatum eſt, &c.] *Intelligit lib. 4. adu. Marc. cap. 14. vbi in medium adduxit* Legem (*immò ſcripturas varias legis*) creatoris, pauperes & egenos fouentis.

28. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem, &c.] *Quod hîc paucis dicit*: Paulum reprehendiſſe Petrum, non ob aliud quàm ob inconſtantiam victus, *&c.* non ob aliquam diuinitatis peruerſitatem, *&c. latè tractauit ſuprà duobus locis prædictis, & inſuper lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 3. quò, & ad Adnotationes noſtras Lectorem remiſimus. Hoc vnum hîc repetimus, quòd omnibus dictis locis*, Petri *vtatur nomine Auctor, atque adeò eundem eſſe, qui bis terve in hoc Apoſtoli capite* Κηφᾶς (*voce Syriaca, ſicuti ex Euangelio Syro conſtat*) *& Latinè Cephas vocatur. Atqui, quod hîc* Petrum reprehenſum *ſcribit*, tamquam non recto pede incedentem, *&c. plurali numero legit* (*ſicuti hodie Græcè, Latinè, & Syriacè*) & ad cæteros quoque Apoſtolos *ex Marcionis perſona accommodat, dictis duobus poſtremis locis l. 1. & 4. adu. Marc. Propriè autem transfert vocem Græcam* ὀρθοποδοῦσι.

29. ob inconſtantiam victus, &c.] *Hîc vides* (*inquit Rhenan.*) *ab ipſo Auctore explicari quid intellexerit per* paſſiuum cõuictum, *lib. 1. adu. Marc. c. 20. dum inquit, hoc ipſum argumentum tractans*: Igitur ſi feruenter adhuc, vt Neophytus aduerſus Iudaiſmũ, aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet conuictum, *&c. Quod verò ſequitur hîc*, conuerſationis ambiguæ, *Tertullianus potuiſſet dicere, ſi libuiſſet*, conuerſationis *paſſiua. Ergo paſſiuum & inconſtans & ambiguum ſignificat. Atqui adludit ad illud*: *Priuſquàm venirent quidam à Iacobo; cum Gentibus edebat; quum autem veniſſent, ſubtrahebat ſe, &c.* timens eos (*ſicuti etiam habet Auctor*) qui ex circumciſione erant; *adlegans etiam illud*: *quòd* in faciem illi reſtiterit.

30. Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apoſtolus, &c.] *Placet quidem ma-*

Digitized by Google

gis hac 1.æditionis lectio, vt illud: Sed quomodo, &c. referatur ad præcedentia; verùm etiam hic videtur locus mutilus. Atqui hoc adhuc deſumpſit Auctor ex cap. 2. Ex operibus Legis non iuſtificari hominem, ſed ex fide, ſiue, vt alij vertunt: per fidem.

31. vt fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, &c.] Mirū eſt quomodo riuos verterit, quum Græcè ſit φάραγξ, quæ vallem ſignificat, quomodo vertunt alij omnes, etiam Syriacus Interpres, & Iſai. 40. & Luc. 3. At propriè vertit tortuoſa, quod Græcè eſt σκολιά. Quod verò vertit: in campos, ex Iſai. habet, vbi eſt πεδία; non verò ex Luca, vbi legitur: ὁδοὺς, id eſt, vti rectè vertit Latinus Interpres: vias.

32. Quia iuſtus ex fide viuet, &c.] Hîc quaſi aliud agens tranſit Auctor ad cap. 3. Epiſt. ad Gal. Legendum autem: viuet, pro: viuit, præterquam quòd ſupra oſtendimus lib. 4. c. 18. num. 266. etiam confirmat Epiphan. qui eodem modo hanc ſcripturam in Marcionē retorquet hær. 42. Confut. 1 ex Epiſt. ad Galat. Quare caſtigādum etiam eſt quod mox ſequitur: in fide, in qua viuet iuſtus; & ſimiliter ſub finem capitis. Siue autem legas cum excuſ. præonuntiauit, &: Prophetas, ſiue cum altero Vatic. MS. cod. pronuntiauit, &: prophetias; perinde eſt. Atqui Vatic. MS. 1. cod. legit: Abacuc, ſed: Abacum reliquimus, eo quòd ita vocetur Græcè à LXX.

33. Proinde ſi in Lege maledictio eſt, in fide verò benedictio, &c.] Videtur Marcion tranſpoſuiſſe Apoſtoli verba; nam etiam Epiphan. loco citato poſtponit dictæ ſcripturæ ex Abacuc citatæ illud Apoſtoli: Quicumque enim ſub Lege, maledicti ſunt; cui tamen præmittitur. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur, quod hîc poſtponit Auctor.

34. cur autem Chriſtus ſit pro nobis maledictio, &c.] Maledictio verſa eſt ab Auctore vox κατάρα, quæ hîc frequens eſt Apoſtolo. Rectè verò interpretatur Rhenanus, quàm nobiſcum faciat, hoc eſt, nobiſcum ſentiat; addēs etiam alibi ſic locutum Auctorem. Atqui illud: Maledictus omnis in ligno ſuſpenſus, citatur potius iuxta Apoſtolum, quàm iuxta Deuter. cap. 21. ex quo citatur: quia à LXX legitur: Maledictus à Deo, idque iam olim ætate B. Hieron. etiam iuxta æditiones Aquilæ & Theodotionis, ſicuti ab illo adnotatur Comm. in Epiſt. ad Galat. Porrò iſtud etiam in Marcionem retorquet Epiphan. Confut. 2. ex Epiſt. ad Galatas.

35. Si verò rationale, &c.] Sic ex Gorzienſi codice hunc locum reſtituiſſe ſe adnotauit Rhenan. addens frequenter hoc vocabulū reperiri apud Auctorem; vt quum dicit: Omnia in Deo rationabilia, Nihil in Deo non rationale.

36. Accepimus igitur benedictionem ſpiritalem per fidem (inquit,) &c.] Siue ſic legas cum excuſ. ſiue cum altero Vatic. MS. cod. Accipimus, perinde eſt; adludit enim dūtaxat ad illud Apoſtoli: vt pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem; legens paraphraſticōs longè aliter: benedictionem ſpiritalem. Aut igitur legit Auctor εὐλογίαν, pro ἐπαγγελίαν, aut memoria lapſus, eo quòd præcedit immediatè eodem verſu: benedictio Abrahæ apud Apoſtolum, alterum pro altero ſubſtituit.

37. Omnes enim filij eſtis fidei, &c.] Adludit ad illud Apoſtoli: Omnes enim filij Dei eſtis per fidem.

38. quid ſupra hæretica induſtria eraſerit, mētionem ſcilicet Abrahæ, &c.] Subindicat eraſiſſe Marcionem tum initio huius capitis, tum ante iam dicta verba verſus aliquot præcedentes; quod ipſum repetit cap. ſequenti; idque non ſolùm de Abrahæ mentione, ſed etiam de illo: tamen teſtamentum hominis nemo ſpernit aut ſuperordinat. vbi de vtroque latiùs num. 41. & 42.

39. qua nos Apoſtolus filios Abrahæ per fidem adfirmat, &c.] Adludit ad illud initio dicti capitis 3. antea etiā ab Auctore prætermiſſum: qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ; addens etiam quod ab Apoſtolo prætermittitur ex Gen. 15. cap. Abraham Deo credidit, &c. adludens ad iuſtificationem ex fide, cuius meminit Apoſtolus, quum dicit: proindè iuſtificamur ſicut Abraham. adferens denuò & illud Abac. 3. ab Apoſtolo citatum: iuſtus ex fide viuet; ibi autem: per quam Abraham; pater nationum fuerat repromiſſus, adludit ad illud Gen. 17. Patrem multarum nationum poſui te. Atqui ſupplemus mox ex vtroque Vatic. MS. cod. Totum hoc eius eſt.

Cap. IIII.

40. Adhuc, inquit, ſecundū hominē dico, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De Epiſtola ad Gal. ex cap. IIII. V. & VI. Valde autem variat hæc Auctoris lectio ab æditionibus Græca, Syriaca & Latinis, quæ non aliud habent initio cap. 4. quàm: Dico autem: & tamen eam interpretatur ex ſimili locutione cap. præced. ſecundum hominem dico. Etiam in hoc differt, quòd legat: ſub elementis mundi eramus poſiti, ad deſeruiendum eis. Habent quidem 2. Vatic. cod. MS. quæ pro Deo ſuſcipit, &: Illud autem fuit; verùm magis placet excuſ. lectio: ſuſpicit, &: facit.

41. tamen teſtamentum hominis nemo ſpernit aut ſuperordinat.] Iſtud ex cap. 3. ad Gal. hîc adfert eraſum à Marcione, atque adeò ibi omiſſū, vbi mirum eſt non legi: confirmatum, quum Græcè ſit, Syriacè, & Latinè.

42. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, &c.] Etiā hoc ex eodem cap. 3. adfert, quod ſicuti ſubiungit, Marciō etiam abſtulerat; vbi iuxta Apoſtolum rectè additum eſt: ſunt, à Rhenano. Atqui videtur legiſſe Auctor Græcè verbis tranſpoſitis: καὶ τῷ σπέρματι ὡς ἑνὸς, vtpotè vertens (ſicuti etiam olim Syrus Interpres) ſed ſemini tamquam vni; pro eo quod ex Græca alia æditione vertit Latinus Interpres: ſed quaſi in vno: Et ſemini tuo.

43. Erubeſcat ſpongia Marcionis, &c.] De hoc quoque Prouerbio vide noſtra Prolegomena. Hoc vnum hîc adnotamus, ex eo quòd ſequitur: tetracto quæ abſtulit, hîc ad id adludi, quòd ſpōgia ſoleamus delere, quæ in tabulis ſtylo graphiario exarata ſunt.

44. Quum autem euenit impleri tempus, &c.] Reuerſus ad ſequētia verba Gal. 4. rurſum variat ab omnibus Auctor, qui ex Græco vertunt: Quum autem venit plenitudo temporis.

45. vt eos qui ſub Lege erant, redimeret, &c.] Pergit in explicandis & conciliandis cum veteri lege ſequentibus Apoſtoli verbis Gal. 4. tum iſtis, tum iis quæ ſequuntur: & vt adoptionem filiorū acciperemus.

46. Itaque vt certum eſſet nos filios Dei eſſe, &c.] Sic explicat illud Apoſtolo: Quoniam autem eſtis filij Dei. Confirmatur omnium Latinorum lectio, qui: Dei addunt, quod iuxta conſtantem Patrum Græcorum lectionem apud eos deſideratur; at vitiſſim legit Auctor corda noſtra, iuxta quod Græcè eſt ἡμῶν, conſentientibus etiam BB. Ambroſio & Hieron. in Comment. pro eo quod alij: veſtra. Porrò rectè ibi ſubintelligit Rhenan. eſt, quum dicit Auctor: cuius gratia.

47. non

47. noo erat reuertendom ad infirma & mendica elementa, &c.] *Rurſum quod Græcè eſt* πτωχὰ *vertit:* mendica. *Atqui* elementa *hic quidem loco* primas litteras Legis *interpretatur; ſed per* elementa mundi, *ſiue* mundialia, *phraſi Tertullianica (de quibus initio huius cap. num.* 40.) naturalis ſuperſtitionis elemeota *intelligit; vtpotè de quibus* ſuprà (*id eſt, verſu hunc præcedente*) *dixerat:* Si ergo his qui non natura ſuot Dei, ſeruitis. *Prorſus enim ſic legendum, iuxta Apoſtoli aditiones & veterum tam Græcorum, quàm Latinorum in eundem Commentarios omnes; pro eo quod mendoſiſſimè legebatur:* qui in natura, *&:* ſuggillabat, *pro:* ſuggillat, *ex Vatic. MS. cod.*

48. Phyſicæ, id eſt naturalis, &c.] *Similiter (inquit Rhenanus) lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 13. vt plerique Phyſicorum formidauerint: initium ac finem mundo conſtare; *lib. adu. Praxean, cap.* 1. Et manet chirographum apud Phyſicos; *ibidem:* Diſiunxit à Phyſicis. *Sic enim vtrobique legitur in volumine GorZienſi.*

49. Dies obſeruatis, & menſes, & tempora, & annos, &c.] *Quod ſuprà dixit, hunc Apoſtoli locum explicans lib.* 4. *cap.* 3. Iudaicos faſtos, *hîc interpretatur:* Sabbata & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. *Notandus itaque etiam hic locus contra eos, qui iſtud detorquere non verentur aduerſus* ceremonias, & faſtos & ieionia *Catholicorum, quum & de Iudæis dumtaxat loquantur Prophetæ* Iſaias, Amos, Oſee, *locis hîc, ad concordiam vtriuſque Teſtamenti demonſtrandã, ab Auctore adlegatis. In quibus ex altero codice MS. Vat. reſtituo:* ceremonias veſtras, *&:* ceremonias eius, *pro eo quod erat:* ceremonia veſtra, *&:* ceremonia; *neque enim vſquam neutro genere legitur; niſi malit quis eſſe ſimiles phraſes ſicut lib. de Præſcript. adu. hæret.* ad benedicenda Euchariſtia ſua, *vti vult Rhenanus, addens eſſe licentiam inexcuſabilem. Verùm ego dicti lib. cap.* 47. *hæreſ.* 6. *num.* 307. *caſtigaui* Euchariſtica.

50. & non odorabor in frequẽtiis veſtris, &c.] *Prorſus ita hic locus caſtigandus eſt, pro eo quod legebatur:* & non adorabor: *præterquàm enim quòd Græcè ſit Amos* 5. οὐ μὴ ὀσφρανθῶ. *quod ſimiliter Auctori vertit B. Hieron. in Comm. (pro eo quod minus Latinè Interpres* LXX. *hodie: odorabo) ipſe etiam ex Hebræo vertit: non capiam odorem.*

51. & omnes frequẽtias eius, &c.] *De varia huius loci lectione Oſee* 2. *vide ſuprà lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 20. *num.* 144. *Siue autem legas:* abolitio legis *ex altero Vatic. MS. cod. ſiue:* amolitio *cum aliis, perinde eſt. At ex vtroque caſtigamus:* Sed vt, *pro:* &. *Atqui ibi:* nullam magis auferendam, *adnotat Rhenanus eſſe Appoſitionem.*

52. Si enim Abraham doos liberos habuit, vnum ex ancilla, & alinm ex libera, &c.] *Hyperbaton eſt, cuius multò pòſt alterum membrum eſt:* vtique manifeſtauit, *&c. Atqui ex altero MS. Vatic. cod. mallem legere:* vnum, *pro eo quod ſecundo loco eſt:* alium, *quia Græcè bis legitur:* ἕνα; *ſed quia ſequitur:* vnum à mõte Syna (*quod Græco textus correſpondet*) *&c. & deinde:* Alinm ſuper omnem principatnm, *&c. (quas voces referri ad* liberos Abrahæ *adnotauit Rhenanus) retinui priorem lectionem, maximè quum phraſis Græca non repugnet. Atque adeò vt ſenſus conſtet, ſunt hæc includenda Parentheſi:* (Quæ ſunt Allegorica, *Græcè* ἀλληγορούμενα, id eſt aliud portendentia. Hæc ſunt enim duo teſtamenta, ſiue duæ oſtenſiones, ſicut inuenimus interpretatum.) *Quod poſtremum non ex ſententia ſua dicit; nam neutiquam* teſtamenta *interpretari poſſunt* oſtenſiones, *ſed ex corruptela Marcionis, de qua præmiſit:* etſi ex parte conuertit, *de hoc loco loquens. Qui etiam videtur hîc addidiſſe quod ad Epheſ.* 1. *habet Apoſtolus:* ſuper omnem principatum, *&c. & vt duo teſtamenta non admitteret, retuliſſe illud:* generans, *non ad illorum teſtamentorum vnum, ſed ad Abraham. Proinde etiam interpretandum erit cum Rhenano,* in quem, *nempè filium alterũ. Verùm adhuc manet locus obſcurior; clarior eſſet, ſi per MS. cod. Vatic. qui communem lectionem retinent, liceret legere & interpretari:* Vnum *nempè teſtamentum,* à monte Syna, *&c.* Aliud ſuper omnem principatũ, *&c.* quæ eſt mater noſtra, in quam repromiſimus ſanctam Eccleſiam; *nempè in baptiſmo, quum diximus nos credere in ſanctam Eccleſiam Catholicam, de quo lib. de Baptiſmo latius cap.* 6. *num.* 47.

53. ſuper omoem principatum, &c.] *Sicuti præmiſimus, iſtud ſiue Marcion in Epiſt. ad Gal. inſeruit, ſiue Auctor ipſe ex Epiſt. ad Epheſ. cap.* 1. *ad explicationem adiunxit, tamquam filium liberæ Chriſtum interpretatus; vbi omittitur quod præterea eſt Græcè & Syriacè, & Latinè:* & poteſtatem; *nam* vim *tranſtulit, quod Græcè eſt* δυνάμεως, *pro quo alij:* virtutem.

54. Propter qnod, &c.] *Græcè* ἄρα, *pro quo alij: Itaque. Videtur autem hinc etiam Marcion alia multa hîc omiſiſſe, quæ nec Auctor tractat. Reſtituimus verò:* qua libertate Chriſtus nos manumiſit, *pro:* vos, *eo quod illud legatur Græcè, Syriacè & Latinè ab omnibus; Idque, iuxta vulgatos codices, & quantum apparet Auctorem, in fine cap.* 4. *ad Gal. ſecundum Græca verò & Syriaca exemplaria & B. Hieron. ac Ambroſ. Comm. initio* 5. *c.*

55. Alieoos enim ſeruos ne Galba manumiſit, &c.] *De hac Prouerbiali formula, vide noſtra Prolegomena.*

56. Non decebat manumiſſos rurſus iugo ſeruitutis, id eſt Legis, adſtringi, &c.] *Verba hæc ex cap.* 5. *ad Gal. iuxta aditiones omnes deſumpta ſunt. Atqui rectè* adſtringi *vertit, quod Græcè eſt* ἐνέχεσθαι. *Ibi autem:* ipſam ſeruitutis notam eradere perſeuerabat circumciſionem, *alludit ad id quod ſequitur ibidem: Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit, &c. vſque ad verſum* 6. *B. Epiphanius, quod eſt intermedium: Teſtor autem rurſus, quòd homo circumciſus debitor eſt vt totam legem impleat, adducit in Marcionem Confut.* 3. *ex Epiſtola ad Galatas.*

57. Et circumcidimini præpotia cordis veſtri, &c.] *Hîc differt Auctor à* LXX. *hodie, qui legunt Hier.* 4. Circũcidite *duritiã cordis veſtri, Græcè* τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν; *quam eandem vocem habens Deuter.* 20. *adnotauit ad marginem ſiue Rhenan. ſiue Gagnæus, pro quo vertit Auctor:* circumcidetis duricordiam veſtram.

58. cur etiam præpotiationem negat quicquam valere in Chriſto ſicut & circumciſionem, &c.] Præpntiationem *vertit Auctor vocem Græcam* ἀκροβυστία, *quam alij præputiũ, idque non ſemel; cuius etiam vſitatæ voces ſunt:* vacabat, *ac,* prælationem, *pro præſentiam.*

59. illius fidei qnam dicendo per dilectionem perfici, &c.] Perfici *vertit, vt energiam oſtendat vocis Græcæ* ἐνεργουμένη, *pro quo alij vertũt:* operatur. *Atqui nihil differt à communi lectione in illo:* Qui autem

Digitized by Google

turbat vos,iudicium feret; *verùm paulopòſt ibi*: Tota enim lex in vobis adimpleta eſt, *&c. in hoc diſſentit,quòd legat*: in vobis,*pro eo quod alij omnes: in vno ſermone,&*: adimpleta eſt, *pro:impletur.*

60. Onera veſtra inuicem ſuſtinete,&c.] *Pergit hîc ad 6.cap. Apoſtoli ad Galatas, vbi expreſſit commodiùs (ſicut etiam Ambroſ.in Comm. & Auguſt. ſerm. 21.de verbis Domini) quod Græcè eſt* ἀλλήλων; *conſentit interim cum Interprete vulgato legens*: & adimplebitis Legem Chriſti,*vt legerit*: ἀναπληρώσετε, *pro eo quod hodie eſt* ἀναπληρώσατε. *Legimus autem ex altero Vatic.MS.cod.* proximum ſuum,*pro*: ſibi, *&*: proximum tuum,*pro*: tibi, *quia pauloprius illud legit Auctor. Atqui nihil differt in illo*: Erratis, Deus non deridetur. *At cũ Græcis ſingulari legit numero*: Quod enim ſeminauerit homo, hoc & metet, *& vertit*: Bonum autem facientes non fatigemur, *quum tamen Græcè ſit*: μὴ ἐκκακῶμεν, *quod alibi tranſtulit*: non tædeat, *ſi Eraſmo credendum. Diſtinguimus verò*: &:Dum habemus tempus,*&c.quia illud*: &, *apud Apoſtolum non legitur. Hoc mirum, quòd poſt illud trãſponit quod alij antea habent*: Tempore autem ſuo metemus; *omittens quod ex Græco & Syriaco additur*: *non deficientes, ſiue, ne tædeat. Atqui correximus*: quia & Eccleſiaſtes,*pro*: *Eccleſiaſticus: eo quòd illud*: Tempus erit omni rei, *inuenitur Eccleſiaſte 3.*

61. Sed & mihi,*&c.*mundus crucifixus eſt,*&c.* & ego mundo, &c.] *Intermedium (quod hîc non adfert Auctor) neque enim qui circumciduntur, ipſi legem ſeruant,torquet in Marcionem B. Epiphan. Confut.* 8. *ex Epiſt. ad Galatas,vt bonam oſtendat legem fuiſſe. Atqui Auctor etiam hîc verba Apoſtoli tranſponit.*

62. Perſecutores vocat Chriſti,&c.] *Lugdunenſis æditio*: Præſecurores, *ſed neutrum habetur in Epiſt. ad Gal. fortaſſis poſt illud: Quicumque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos & miſericordia, & ſuper Iſraël Dei; olim legebatur: Illi verò* perſecutores *ſunt* Chriſti; *vnde etiam ſubiecerit Apoſtolus: Nemo mihi moleſtus ſit. Si quis verò aliud ſentiat, per me licet.*

63. ſtigmata Chriſti in corpore ſuo portare ſe, &c.] *Ex eo quod,vt probet* veram & ſolidam carnem Chriſti, *ſubiungit*: cuius ſtigmata corporalia oſtendit; *videtur accipere Auctor* ſtigmata, *non pro nudis notis, qualibus ſerui à dominis ſuis notabantur, vt ab aliis dignoſcerentur;ſed pro talibus,quas etiam in ſe Chriſtus corporaliter portauit; tamquam diceret ſe iiſdem paſſionibus adfectum fuiſſe, quibus Chriſtus. In hoc autem differt, quod legat*: Chriſti, *pro quo alij: Domini Ieſu.*

CAP. V.

64. Præſtructio ſuperioris Epiſtolæ,&c.] *Capitis huius inſcriptionem antiquam, quam ex contextu ad marginem reiecimus, ſic auximus*: DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA ex cap.1. *Atqui ſunt Tertullianicæ voces*: Præſtructio, tetractauerim, *&*: tetractari.

65. gratiam & pacem,&c.] Communem hunc titulum, & eundem, *vti inquit*, in omnibus Epiſtolis,*hîc pulcrè explicat Auctor,cum veteribus ſcripturis concilians,quibus* pax *ſalutationis gratia præmitti ſolebat,vti videre eſt Gen.* 43. *Deuter.*20. *Ioſ.* 22. *Iud.*6. *ac* 19. 1.*Reg.*25.1.*Paral.*12. *& Tob.* 12. *addens* Iudæorum in nomine pacis ſalutationem, *etiam tum vſitatam.*

66. à Deo Patre noſtro,& Domino Ieſu,&c.] *Hæc ita diſtinguenda eſſe indicat Auctor, quum ſubiungit*: non puto diſpici poſſe cur Deus Pater, & Dominus Ieſos prædicetur;*ſic enim lego pro*: quis Deus, *omiſſo*:&, *intermedio. Legunt quidem mox Vatic.* 2. *MS. cod.* accidentibus, *pro*: accedentibus, *ſed neſcio an* accidentia *Deo adtribui poſſint, vtpotè cui nihil inopinatò eueniat,quod* accidere *propriè ſignificat,tum etiam quòd ferè de malis accipiatur* accidere, *ſicuti,contingere, de bonis. Atqui de ſignificatione varia vocis* ſacramẽti, *vide Adnotat. noſtras ſuprà lib.de Præſcript.aduer. hær. cap.*40. *num.*239.

67. Ait:Crucem Chriſti ſtultitiam eſſe perituris,virtutem autem & ſapientiam Dei,ſalutẽ conſecuturis, &c.] *Etiam hîc ab Apoſtolo variat Auctor, fortaſſis Marcionem ſecutus. Apud illum enim habetur imprimis: Verbum crucis Chriſti, deinde: pereũtibus, &: iis qui ſalui fiunt nobis;neque habet*: & ſapientiam. *Vbi autem adiicit Auctor ex Apoſtolo*: & prudentiam prudentium irritam faciam,*Græcè eſt*: ἀθετήσω, *pro quo Interpres vulgatus, & Epiphanij quoque*: *reprobabo. Nam etiam hoc vibrat ille in Marcionem Confut.* 1. *ex Epiſt.*1.*ad Corinth.Benè autem habet,quòd etiam ille cum Auctore* τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν *vertat*: prudentiam prudentium. *Atqui ſuppleo prorſus,ac lego ſecundum veſtigia vtriuſque codicis Vatic. MS.* & quæ ad cauſſam crucis pertinent ſtultitiam deputat, *pro*: deputatæ, *addito*: quæ.

68. Nonne infatuauit Deus ſapientiam mundi,&c.] *Sic expreſſit vocem Græcam*: ἐμώρανεν. *Atqui variat in eo,quòd legat*: Quare? Quoniam (*pro eo quod alij: Nam, quia*) non intellexit mundus per ſapientiam Deum; *ſic enim lego prorſus,pro*: Dominum, *tum quòd illud mox expliset Auctor, tum quòd Græcè ſit* τὸν θεόν.

69. boni duxit, &c.] *Sic vertit (inquit Rhenan.) quod Græcè eſt* εὐδόκησεν ὁ θεός. *Quemadmodum enim Auctores dicunt*: boni *conſulere, &*: *æqui* bonique *facere, ſic ipſe dicit*: boni ducere. *Infrà cap.*12. Ac propterea, *inquit*, debere boni ducere, abeſſe potius à corpore & eſſe cum Domino, vt & mortem excipiamus. *Et alibi ſurſum cap.* 19. Quomodo autem, *inquit*, boni duxit omnem plenitudinem in ſemetipſo habitare. *Atqui de* Circo, *vide ſuprà Tom.*2.*lib. de Spectacul. cap.*8.*num.* 68. *&* 69. Circum *verò &* Forum *&* Baſilicam *nonnumquam accipi,pro eo quod illis continetur, pulcrè deducit Auctor. Siue autem paulopòſt legas*: adagnitus *cum altero Vatic. MS. cod. ſiue*: agnitus, *cum aliis,perinde eſt.*

70. Quoniam Iudæi ſigna deſiderant, *&c.* & Græci ſapientiam quærunt, &c.] *Hîc nihil differt Auctor ab Apoſtolo, verùm adludit ad illud Rom.* 10. ſuam quærentes ſtatuere iuſtitiam. *Deinde vox*: remuneratio *in malam partem accipitur, pro*: retributione, *qua mox vtitur.*

71. Etiam quod ſcandalum Iudæis prædicat Chriſtum, &c.] *Hîc rurſum concordiam oſtendit Apoſtoli & Eſaiæ, apud quem illud: Ecce poſui in Syon, reperitur cap.* .8. *quod verò ſequitur*: lapidem offenſionis & petram ſcandali, *cap.* 8. *ſed ſimul coniungitur ab Apoſtolo Rom.*9. *&* 1.*Pet.*2.

72. infirmum Dei,fortius homine,&c.] *Mirum eſt quòd legat* homine, *quum ſicut alij omnes,etiam ipſe præmiſerit*: ſtultum Dei, ſapientius hominibus.

73. vt confundat ſapientiam, &c.] *Genuinam hanc eſſe lectionem Auctoris, pro eo quod tum hîc, tum paulopòſt erat*: ſapientia, *& alij vertunt*: ſapientes,

ſuprà

Digitized by Google

ſuprà probauimus lib. de Baptiſ. cap. 2. num. 14. lib. de Carne Chriſti, cap. 4. num. 39. & lib. de Reſur. carn. cap. 57. num. 400. Et verò ſic etiam legit hic alter Vatic. MS. cod. Paraphraſticũs autem vertit: inhoneſta, & minima, & contemptibilia, quæ non ſunt, pro eo quòd Apoſtolus habet dumtaxat: ignobilia mundi, & contemptibilia, & ea quæ non ſunt. Mirum verò quòd iterum vertat: vt confuodat quæ uon ſunt, quum hîc ſit vox καταργήσῃ, pro quo Interpres vulgatus: deſtrueret; & antea bis: καταισχύνῃ, quod: confundat ſignificat.

74. etiam vetera, &c.] In hac periodo legit alter Vatic. MS. cod. puſillitatoi, ſed placet: puſillitati, vox alibi frequenter vſitata. Rectè verò interpretatur Rhenanus veteres inſtitutiones & ceremonias Inſtrumenti veteris; nam & Auctor ea interpretatur: ſacrificiorum cruentorum & holocauſtomatum nidoroſorum exactionem (de qua ſuprà lib. 2. adu. Marc. cap. 18. num. 119. & cap. 22. num. 146.) vaſculorum & grabbatorum purgationem (de qua lib. 4. adu. eundem, c. 27. num. 439.) carnis erubeſcentis aliam dedecorationem, id eſt: circumciſionem (de qua lib. adu. Iud. c. 3. num. 9.) talionis indictiooem (de qua lib. 2. aduerſ. Marc. dicto cap. 18. num. 111.) & ciborum exceptionẽ; de qua ibidem num 114. & latiùs infrà Tom. 5. Epiſtola Nouatiani de Cibis Iudaicis.

75. ne glorietur omois caro, &c.] Benè habet Tertullianum ſic vertere, quod Græcè eſt: πᾶσα σάρξ. Legimus verò ex vtroque Vatic. MS. cod. Qui gloriatur, in Domioo glorietur, pro: in Deo; quod illud legatur tum apud Apoſtolum Græcè, Syriacè, & Latinè, & hîc & 2. ad Corinth. 10. tum etiam Hierem. 9. quò alludit, tum denique apud Epiphan. Confut. 2. ex Epiſt. 1. ad Corinth. adu. Marcionem, vbi eodem modo, quo Auctor, hunc locum in illum torquet.

Cap. VI.

76. Igitur per hæc omnia oſtendit, cuius Dei ſapientiam loquatur inter perfectos, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Ex eiuſdem Epiſtolæ 1. Cor. cap. II. & III. nam 1. Cor. 2. reperitur: Dei ſapientiam loquimur inter perfectos, & multa ſequentia; 3. verò cap. quòd Architectum ſe prudentem adfirmet. Atqui vrget etiam adu. Marc. Confut. 3. ex hac Epiſt. Epiphan. Principum mundi huius qui abolentur, ad deſtruenda tria eius principia.

77. Hanc dicit ſapientiã in occulto fuiſſe, &c.] Pulcrè explicat illud: quæ io occulto eſt, Græcè τὴν ἀποκεκρυμμένην. Lego autem ſicuti non multo infrà: figuris, allegoriis, & ænigmatibus, pro: figuris allegoricis, quia & alibi ſolet hæc tria diſtinguere.

78. patefacturũ ſe theſauros iouiſibiles & occultos, &c.] Hîc ſenſum reddit Iſaiæ 45. ſuprà verò lib. 4. cap. 25. num. 394. & infrà cap. 14. verba ipſa Iſaiæ citat. Siue autem legas: æſtimaretur cum altero Vatic. MS. cod. ſiue cum aliis: exiſtimaretur, non refert.

79. propoſita verò io propoſito Dei ante ſecula, &c.] Pulcrè ſic circumſcripſit vocẽ Græcam προώρισεν, quæ ab aliis vertitur: prædeſtinauit, & deinceps ab Auctore: propoſuit; neque enim aliud eſt prædeſtinatio, quàm propoſitum Dei ante ſecula.

80. Et erunt enim, inquit, in ſigoa menſium & annorum, &c.] Etiã hîc Gen. 1. paraphraſticũs reddidit illud: Erunt in ſigna & in tempora, & dies, & annos; ac ſi diceret, ſigna menſium & annorum; quò accedit etiam Chaldæi Paraphraſtæ verſio, vt numerentur per ea dies & anni. In hoc interim differens ab omnibus aliis, quòd tum hîc, tum ſuprà lib. 2. adu. Marc. cap. 3. vertat: menſes, pro quo illi: dies; quum tamen B. Auguſt. lib. de Gen. ad litter. imperfecto cap. 13. diſertis verbis explicet, quare dixerit: dies, & non: menſes. Atqui mox prorſus lego: vel ortum eorum, ex coniectura Rhenani in margine, pro: ortaneorum; quippè quòd vox ea neque Tertulliano, neque aliis antiquis Auctoribus vmquam vſitata ſit, & illud pulcrè ſenſui conueniat.

81. cur autem ante ſecula creatoris propoſuit gloriam noſtram? &c.] Rurſum hîc diſſentit ab Apoſtolo, legens & explicans: gloriam noſtram, vt appoſitè referatur ad Dei ſapientiam; quum alij omnes legant: in gloriam noſtram.

82. penè iam totis ſeculis creatoris prodactis, &c.] Vterque Vatic. cod. MS. productis; ſed illud magis placet, vt (iuxta Rhenanum) dicatur: prodactis, à prodigendo, quaſi procul actis, hoc eſt expletis.

83. quòd eam nemo ex principibus huius æui ſcierit, &c.] Adnotandum, quòd principes huius æui primùm angelos apoſtatas interpretetur; deinde (Marcione quantum apparet repugnante) archontes ſeculares. Vertit poſt hæc: Ceterùm, quod Græcè eſt εἰ γὰρ, pro quo alij: Si enim; eadem ſignificatione qua etiam alibi. Lego autem mox: Porrò cui ſuprà (nempè pauloantè) oſtendimus, ex altero Vatic. MS. cod. pro: oſtenderimus. Atqui benè habet quòd Tertullianum ſecuti vulgatus Interpres & plerique Latini Patres legant: numquam, Græcum illud οὐκ ἂν, quod nequaquam potius ſignificare videtur.

84. ſecundum noſtrum Euangeliũ, &c.] Nempè Matth. 4. nam ibi legitur: diabolus Ieſum in tentatione agnouiſſe. Quũ autem addit: ſecũdum cõmune inſtrumentum, Lucam intelligit, quẽ etiam Marcion agnoſcebat. Habetur enim tum Luc. 4. quòd ſpiritus nequam ſanctum Dei & Ieſum vocabat, &c. de quo ſuprà lib. 4. cap. 7. num. 71. tum Luc. 11. parabola fortis illius armati, de qua ibidem cap. 26. num. 430. Vbi quum legatur: oppreſſit, id etiã hîc maluimus retinere, quàm quod habent 2. Vatic. MS. obrepſit.

85. ſi in creatoris accipitur, &c.] Subaudi (inquit Rhenan.) interpretationem, vt de creatore videlicet intelligatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione, qui dicũt ἐν ᾅδου. In Plutonis, ſubauditur domo. Sic infrà: Et à noſtræ partis poſſit opponi.

86. Scriptum eſt enim apud me: Satanam in Iudam introiſſe, &c.] Addit: apud me, eo quòd iſtud Luc. 22. reſciderat Marciõ; quo fit vt ſuprà lib. 4. cap. 40. tractatum non fuerit ab Auctore.

87. & quis illi conſiliarius fuit, &c.] Vt magis conueniret cum Iſaia cap. 40. illũ potius ſecutus eſt Auctor & Apoſtolum Rom 11. quàm eundem 1. Cor. 2. nam hîc ſenſum, non verba exprimens Apoſtolus, habet ſecundum aditiones Græcas, Syriacam, & Latinas: aut quis inſtruxit, ſiue qui inſtruat eum.

88. Nam quòd Architectum ſe prudentem adfirmat, &c.] Quaſi aliud agens tranſit ad illud 1. Cor. 3. vt ſapiens architectus fundamentum poſui, Græcè ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων.

89. depalatorem, &c.] Depalatorẽ (inquit Rhenan.) vocat propalatorem manifeſtatorémque. Sic lib. adu. Hermogenem, cap. 29. Siquidem, inquit, omoia opera ſua Deus ordine conſummauit, incultis primò elementis depalans quodammodò mundum, dehinc exornatis velut dedicans. Depalaos, hoc eſt, palàm oſtendens.

Digitized by Google

90. Auferam enim, inqoit, à Iudæa, &c.] *Reſtituimus:* enim, *ex vtroque Vatic.MS.cod.pro:* etiam, *quia legitur & Iſai.3.& ſuprà lib. adu. Iud. cap. 13. & lib.3. adu.Marc.cap.23.num.* 180. *Quamquam interim vtrobique variet à LXX. qui legunt:* Auferet. *Siue autem legas:* Et numquid, *ficuti vulgo, ſiue:* non, *pro:* nónne, *ex altero Vatic.MS.cod perinde eſt. Atqui Tertullianicum eſt:* auferri habens.

91. vnicũ fundamentũ quod eſt Chriſtus, &c.] *Vtique, ficuti mox interpretatur,* credentium in eum, ſuper quod quiſque ſuperſtruit, dignam vel indignam doctrinam. *Quod quomodo intelligatur (ne fortè quis aliò detorqueat) ſatis patet ex illo Apoſtoli Epheſ.* 2. Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarũ, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu; *nẽpè (ſicuti infrà loquitur cap.17.)* quòd ædificatio noſtra ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum conſtet in Chriſto, *tamquam fundamento primo & ſummo, id eſt infimo. Quare & rectè mox Rhenan. ex Gorzienſi codice caſtigauit:* fundamenti ſui, *pro eo quod erat:* ſuperfundamenti. *Suppleo autem ex MS.Vatic.1.cod. intermedium illud:* niſi ſi ſtructorem.

92. Ecce ego, inquit, ioiicio, &c.] *Quum ſuprà cap.5. legerit:* Ecce poſui, *& Rom.9.ac 1.Petri 2. legatur:* Ecce pono, *cum quo correſpondet quod habet Auctor:* iniicio; *hodie verò apud LXX. etiam ex Græco:* immittam, *manifeſtum eſt variam ſemper fuiſſe lectionem eius ſcripturæ Iſai.28. In hoc vno differt Auctor ab aliis omnibus, quòd legat:* honorabilem, *pro:* electum, *quum tamen Græcè ſit* ἐκλεκτόν.

93. ſi opus eius per ignẽ probabitur, &c.] *Verba Apoſtoli trãſponit; prius enim legitur:* quia per ignem indicatur, *Græcè* ἀποκαλύπτεται, *pro quo apertius vulgatus Interpres:* reuelabitur; *deinde:* opus eius per ignem probabitur; *denique tum mercedis, tum detrimenti fit mentio, quorum vtrumque per vnicum illud expreſſit:* merces illi per ignem rependetur, *accipiẽs* mercedem *pro omni retributione; quaſi (vti loquitur)* per ignem rependetur *(vtique materialem, quia alioqui* creatoris ignem *non appellaret) etiam illi cuius opus manſerit & perdurauerit; videtur certè nõ alienus Auctor ab eorum explicatione, qui iſtud de Purgatorio igne interpretantur, vtpotè quum per ignem purgatis merces rependatur. Certè B.Cyprianus Epiſt.52.ad Antonianum diſertis verbis ſic hunc locũ interpretatur, vbi vide Adnotat. noſtras, num.59.*

94. Neſcitis quòd templum Dei ſitis, &c.] *Pergit in explicandis Apoſtoli verbis, vbi inter cetera expreſſit.* vitiauerit, *&* vitiabitur, *quod Græcè eſt* φθείρει, *&* φθερεῖ.

95. ſtolti eſtote, vt ſitis ſapientes, &c.] *Paraphraſticũs iſtud tranſtulit ſiue Auctor, ſiue Marcion; nã apud Apoſtolum eſt:* ſtultus fiat, vt fiat ſapiens.

96.. Deprehendens ſapientes in nequitia illorum, &c.] *Sic reſtituimus hunc locum ex altero Vatic. MS. cod. pro:* Deprehẽdes, *quia Græcè eſt 1.Cor.3.* ὁ δρασσόμενος, *& Iob 5. vnde deſumpſit Apoſtolus:* ὁ καταλαμβάνων, *& Interpres Epiphanij: Qui* deprehendit; *nam is tractat idipſum contra Marc. Confut.4. ex 1. Epiſt. ad Corinthios. Atqui vertitur ab Auctore:* nequitia, *vox Græca* πανουργία, *vt ſignificet in malam partem hîc accipi aſtutiam ſeu calliditatem, quam propriè ea vox ſignificat; ſed nonnumquam & in bonam partem. Porrò cum Apoſtolo hoc loco legit Auctor:* Dominus ſcit cogitationes ſapientium, *quum tamen Pſal. 93. quem citat, & apud Epiphan. legatur:* hominum, *paraphraſten more ſuo agit Auctor.*

97. Ergo, inquit, nemo glorietur in homine, &c.] *Quum Græcè, Syriacè, & Latinè legatur:* in hominibus, *mirum eſt quod legat Auctor, etiam iuxta MS. cod.* in homine; *ſed fortaſſis vti magis conuenire oſtenderet ſcripturas, quas citat Hierem.17. & Pſal.117. quo fit vt ex altero MS.Vatic.cod ſubſtituerimus:* quàm fidere *(ſiue confidere)* in homine, *pro eo quod erat:* in hominibus; *quia etiam illud alibi legit Auctor. Atqui mirum eſt quod legat ex Hierem.* miſerum hominem, *quum & Græcè & Hebraicè ac Latinè legatur:* maledictum hominem, *& ſic legat etiam ſuprà lib. 4.adu.Marc. cap.15. ſed etiam eiuſdem lib.cap.27. vertit* miſerrimum, *& cap.33.* miſerum.

CAP. VII.

98. Et occulta tenebrarũ ipſe illuminabit, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De eiuſdẽ Epiſtolæ cap. IIII. V. VI. VII. VIII. IX. & X. *Quippè quum Auctor ex ſingulis capitibus iſtis aliquot dumtaxat locos tractet, fortaſſis quòd reliqua reſciſſa eſſent à Marcione. Iſtud reperitur cap.4. vbi à Marcione aut Auctore referri vocem:* Dominus, *quæ eſt apud Apoſtolum, ad Deũ, patet ex eo quod ſubdit:* vtique per Chriſtum; *alioqui ille de Chriſto ipſo loqui videtur.*

99. qui Chriſtũ illuminationẽ repromiſit, &c.] *In hoc videtur adludere ad illud ſæpecitatum Iſai. 42. Dedi te in lumen nationum,* ſcrutantem etiam corda & renes pronuntiauit, *Pſal.7. ſed nuſquam inueni locum apertum, vbi ſe* lucernam *dicit Deus, niſi ex ſenſu fortè Hierem.11.17. & 20. ficuti ſuprà adnotauimus ad marginem lib.4.adu.Marc. cap.33. num.527. Atque in ſequentibus verbis Apoſtoli eiuſdem cap.* Ab illo erit & laus vnicuique, *&:* Spectaculum facti ſumus mũdo, & angelis, & hominibus, *&:* filios quos in Euangelio generaui, *nihil variat Auctor à vulgata editione Latina. Sunt autem verba Marcionis:* Certè inquis, &c. *vſque:* Immò, *&c.*

100. Non defendo ſecundum Legem creatoris diſplicuiſſe illũ, qui mulierẽ patris ſui habuit, &c.] *Sic quaſi aliud agens pergit ad Epiſt.1.Cor.5.caput. Atqui hîc Ironiam eſſe, vel conceſſionem, quam vocant, inde conſtat, quòd Leuit.18.& 20. diſertis verbis lex interdicat, immò morte puniat, qui cum vxore patris ſui dormierit; vbi eadem etiam reperiuntur voces Græcæ. Vtpotè quũ nihil id pro Marcione faciat, etiamſi concedatur.* Sed contra eum facere *oſtendit,* quum damnat *(ſic vertit vocem Græcam* κέκρικα *etiam Syrus Interpres)* dedẽdum Satanæ; *vtpotè quum* damnatoris Dei *(quem ille agnoſcere nolebat)* præco ſit.

101. Viderit & quomodo dixerit: in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini, &c.] *Etiam hoc ad alium locum remittit, nolens hîc de eo tractare; quòd magis pertinere videatur ad reſurrectionis materiam, de qua ſuprà lib. de Reſurr. carn. vbi cõtra Marcionem probauit, nõ ſolùm* ſpiritus ſalutem, ſed & carnis. *Hîc enim ſufficit, inde probari* iudicium *& Apoſtoli & Dei.*

102. & auferri iubens malum de medio, creatoris frequentiſſimam ſententiam commemorauerit, &c.] *Iſtud paulo ante præcedentia Apoſtoli verba reperitur, ſed eſt Hyſteron Proteron. Scripturæ verò in veteri Teſtamento hac de re ſunt frequentiſſimæ, vtpotè Deut.13. de Pſeudoprophetis, Ioſ.7. de Achan qui prædam*

idolis

idolis dicatam ſibi retinuerat, Numer. 16. de Corè, Dathan, & Abiron; & alibi frequentiſſimè.

103. Expurgate vetus fermentum, &c.] In his eiuſdem capitis verbis nihil differt ab Apoſtolo, neque etiam in illo: ſic & Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus; quod ipſum etiam vrget ad concordiã vtriuſque Teſtamenti Epiphan. aduerſ. Marc. Confut. 5. ex Epiſt. 1. ad Cor. quo ſic, vt prorſus legam ex altero MS. Vatic. cod. Quare Paſcha Chriſtus? Sicut autẽ Azymi figuræ erant noſtræ (vti verbis Auctoris vtar) ſic & Paſcha figura Chriſti. de vtriſq; videre eſt Exod. 12. et 13.

104. per ſimilitudinem ſanguinis ſalutaris, &c.] Adludit (inquit Rhenan.) ad locum qui eſt Exod. cap. 12. Ite tollentes agnum per familias veſtras, & immolate phaſe, faſciculúmque hyſſopi tingite in ſanguine qui eſt in limine, & aſpergite ex eo ſuperliminare & vtrumque poſtem. Tranſibit enim Dominus percutiens Ægyptios. Quúmque viderit ſanguinem in ſuperliminari & in vtroque poſte, tranſcendet oſtium domus, & non ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras, & lædere. Qui etiam per illud: & pecoris Chriſti, agnum Paſchalem intelligit, eo ſignificatu, quo alicubi ſuprà adnotauimus: pecus, peculiariter accipi pro oue.

105. Auertens autem nos à fornicatione, &c.] Hic ad cap. 6. tranſitum facit, vbi illud Corpus non fornicationi, &c. nihil diſcrepat ab Apoſtolo; neque etiam quod ſequitur, ſi legatur vti caſtigauimus: Qui Dominum ſuſcitauit, & nos ſuſcitabit, pro eo quod erat contra Apoſtoli ſenſum: quem Dominus ſuſcitauit. Et nos; neque rurſus in illo: Neſcitis corpora veſtra membra eſſe Chriſti. Quibus omnibus prætermiſſis Epiphan. Confut. 6. ex Epiſt. 1. ad Cor aduerſ. Marc. vrget potius illud: Erunt enim, inquit, duo in carnem vnam, vt oſtendat Apoſtolum ex veteri Teſtamento teſtimonium habere.

106. Empti enim ſumus pretio magno, &c.] Iſtud in prima perſona ſibi adplicat Auctor: vbi adnotandum, quòd etiam MS. cod. addant: magno; quod hodie Græcè deſideratur, & tamen etiam à B. Cypriano legitur lib. de Diſc. & hab. virg. num. 9. lib. de Orat. Dominica, lib. de Exhort. Mart. cap. 6. lib. 3. Teſtim. ad Quir. cap. 11. & 63. Quare & ſic legendum cenſeo ſuprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxor. cap. 3. maximè quum ſubiungat hic Auctor: ciſi aliquo magno redemit, & rurſum: quem magno cõparauit. Vſque adeò vt potius omiſſa videatur fuiſſe ab Auctore vox: pretio, ſecundum alterum Vatic. MS. cod. quàm vox: magno; ſed vtrumque retinere maluimus. Atqui ex coniectura Rhenani prorſus lego: committenda fornicatio non erit, pro: mittenda.

107. quomodo honorabimus, quomodo tollemus Deum in corpore perituro, &c.] Nõ hîc modò iſtud & quæcumque ex cap. 6. citat, ad confirmationem adducit Reſurrectionis carnis, ſed etiam ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 10. & 16. conſtanter legens: Glorificate, ſeu: Magnificate, & tollite, quemadmodum etiam dictus locus B. Cypr. Atque genuinum eſſe illud: & tollite, quantumuis hodie Græcè deſideratur, adnotauimus tum dicto l. Tertull. n. 96. tum primo citato B. Cypr. loco n. 10.

108. Sequitur de nuptiis congredi, &c.] Pergit ad cap. 7. Epiſt. 1. ad Cor. ex eo nuptias comprobans aduerſus Marcionem, qui eas damnabat, de quo latiùs ſuprà c. penult. l. 1. adu. Marc. vbi vide explicatum quod hic paulopòſt ſubiungitur: Marcion totum concubitum auferens fidelibus, &c. repudiũ antè nuptæ iubet.

109. Etenim Apoſtolus, &c.] Hîc, argumentum potius capitis, quàm verba Apoſtoli adducit: qui etſi, inquiens, bonum continentiæ præfert; tamen & coniugium contrahi permittit; & (id enim addere oportet) vſui eſſe, & magis retineri quàm diſiungi ſuadet. Nam ad continentiam pertinet illud: Bonum eſt mulierem non tangere. Volo autem omnes, &c. ad permiſſionem coniugij illud: Propter fornicationem autem vnuſquiſque vxorem ſuam habeat, &c. deinde ad vſum, Vxori vir debitum reddat, &c. ad retentionem denique illud: Vxorem à viro non diſcedere, &c. Atqui de continentiæ bono, cuius rurſus ex eodem hoc capite paulopòſt meminit, vide ſuprà latiùs Tom. 2. lib. de Cultu fœminar. c. 9. lib. 1. ad Vxorem, c. 3. 4. 6. & 7. & lib. de Virgin. veland. c. 9. 10. 11. 13. & 16.

110. Atquin & Chriſti Apoſtolus, quum præcipit, &c.] Prorſus ſic legẽdum, pro: Chriſtus; ſunt enim hæc non Chriſti, ſed Apoſtoli verba: mulierem à viro non diſcedere; aut ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Atqui: ſi fortè, hîc iterum accipi pro: fortè adnotauit Rhenanus.

111. Quia tempus in collecto eſt, &c.] Eodẽ modo vertit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. id quod Græcè eſt: ὁ καιρὸς συνεσταλμένος; B. Cyprianus magis ad verbũ: tempus collectum, lib. Teſtim. 3. cap. 11. Auctor verò primus illud legit etiam ſuprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. ac lib. 1. ad Vxorem, cap. 5. & infrà Tom. 5. lib. de Exhort. ad caſtit.

112. Tantùm in Domino eſſe nubendum, &c.] Quod hîc explicat: ne qui, pro: quis (ſicuti etiam adnotauit Rhenanus) fidelis ethnicum matrimoniũ contrahat, latiſſimè tractauit ex propoſito Auctor ſuprà lib. 2. ad Vxorem, Tom. 2.

113. Allophylorum nuptias vbique prohibentis, &c.] Scriptura, quibus Allophylorum nuptias creator prohibet, ſunt Deuteron. 7. 1. Eſdr. 9. ac 10. & 2. cap. 9.

114. Sed: Et ſi ſunt qui dicũtur Dei, ſiue in cœlis, ſiue in terris, &c.] Hîc ad c. 8. tranſitũ facit. Vbi variã lectionem olim fuiſſe vel inde patet, quòd vertat: ſiue in cœlis, ſiue in terris, & ſuprà lib. adu. Hermog. c. 4. ſiue in cœlo, ſiue in terra, & lib. 3. adu. Marc. c. 15. ſiue in cœlo, ſiue in terris. Si autẽ legas: non quia verè ſunt, cum altero MS. Vatic. cod. ſiue cum aliis: non quaſi, perinde eſt; ſed prorſus lego etiam ſecundo loco ex vtroque Vaticano: qui Dei dicuntur, pro: Dij.

115. Scimus quòd idolum nihil ſit, &c.] Iſtud habetur apud Apoſtolũ initio c. 8. ante verba præcedentia; nec abſimile eſt illud eiuſdẽ 1. Cor. 10. Non quòd idolũ ſit aliquid, &c. de quo Auctor ſuprà Tom. 2. l. de Spect. c. 13. & l. de Coron. milit. c. 7. Porrò neque in his & ſequẽtibus huius capitis Apoſtoli verbis: nobis tamen vnus Deus pater, differt à vulgata lectione Auctor; ſed ibi: ex quo omnia, addit: nobis; at neque diſcrepat in eo quod citat: in præteritis, id eſt, 1. Cor. 3. Omnia veſtra ſunt, &c. Reliqua huius capitis paucis adtingit, dũ præmittit, de idolothytis diſputaturus.

116. Ex labore ſuo vnumquemque docens viuere oportere, &c.] Paraphraſticũ indicat argumentũ c. 9. Epiſt. 1. ad Cor. quippè quo docet vnumquemque viuere oportere ex labore ſuo, atque adeò eos qui Euangelium adnuntiant (vti paulopòſt etiam adfert) de Euangelio viuere; idque non ſolum per exempla mi-

litum (quò pertinet, quis militat ſuis ſtipendiis vmquam?) paſtorum (quò illud: quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat?) & ruſticorum (quò illud: quis plantat vineam, & de fructu eius non edit?) ſed etiam diuina auctoritate ſcripturæ, nempè verbis ſequentibus Deute. 25. Atqui prorſus lego: illi, pro: illa.

117. Legem igitur opponit creatoris, &c.] Hîc adludit ad illud: Nónne & Lex hæc dicit? quod ipſum aduerſ. Marcionem vibrat B. Epiphan. Confut. 7. ex 1. Epiſt. ad Cor. ſicuti etiam tum ibi, tum Confut. 8. Boui terenti os non obturabis, &: Numquid de bubus cura eſt Deo? quæ adeò etiam adduxit Auctor ſuprà aduerſus Marc. lib. 2. cap. 17. ac lib. 4. cap. 21. & 24. Hoc loco verò videtur ex propoſito appellare Legem creatoris, &: Dei, quia ſi Epiphanio credendum, immutando contextum Marcion primus legit: Scriptum eſt enim in Lege Moyſi, quum aliàs dumtaxat legeretur: in Lege; quo magis mirum codices omnes tam Græcos & Syriacum quàm Latinos retinuiſſe: Moyſi. Atqui accipitur etiam hîc, ſed Ironicè: ingratis, more Tertullianico, pro non vltrò, cui mox oppoſuit gratis.

118. Propter nos enim ſcriptum eſt, &c.] Legit ſingulari numero, quod editiones aliæ plurali, præter Syriacam, quæ Auctori conſentit. Adludit præterea ad illud: ſed non vſi ſumus hac poteſtate, &: ne gloriam meam quis euacuet.

119. Ecce autem & in petram offendit cæcus Marcion, &c.] De Prouerbiali hac formula vide noſtra Prolegomena. Tranſit autem ad illud cap. 10. vbi per petram, de qua bibebant patres noſtri, Chriſtum fuiſſe figuratum adfirmat, (de quo etiam ſuprà lib. 3. aduerſ. Marc. cap. 5. & 16. ac huius lib. cap. 5.) hæc exempla nobis facta eſſe (ſic enim hîc, pro eo quod alibi non ſemel: Hæc autem figuræ noſtræ fuerunt) adducens: ne ſi eadem delinquam quæ & populus, eadem patiar. Hæc enim quemadmodum euenerunt illis, ſcripta eſſe ad nos commonendos, in quos fines æuorum decucurrerunt. Vbi πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, reddidit Paraphraſticus: ad nos admonendos. Atqui eadem hac omnia, immò continuum hac de re contextum Apoſtoli, vſque ad clauſulam illam, Hæc enim, &c. adfert aduerſus Marc. Epiph. Confut. 10. ex hac Epiſtola. Verùm Auctor compendium phraſi ſua excuſans: Prætereo, inquit, ſiquando paria eorum quæ retractata ſunt quædam (nempè occurrunt) & breuiter expungo, id eſt (vel Rhenano interprete) abſoluo.

120. figuram extranei ſacramenti, &c.] Poterit expons (inquit rectè Rhenanus) figuram eam quæ ſit extraneam à ſacramento. Nam ſolet extraneus conſtruere cum Genitiuo, vt ſuprà lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 13. Quis mali extraneus, niſi qui & inimicus? Item: extranea gloriæ; quo etiam benè ex GerZienſi codice reſtituit: & quidem æmulo, pro: equidem. Placet autem etiam quod adnotat, aut figuram Græcam eſſe: ſi deliquero eadem, id eſt ſecundum eadem, aut accipiendum: deliquero, pro: admiſero. Atqui exitum populi hîc propriè accipit, pro egreſſu ex Ægypto.

121. Magnum argumentum Dei alterius, &c.] Hæc ex perſona Marcionis dicit, vſque ad: Quaſi non, &c. Reſpondet autem in permiſſione omnium obſoniorum (de qua etiam latè Apoſtolus eodem capite) Legis onera dimiſſa eſſe, ſed ab eo Deo qui impoſuit, qui nouationem repromiſit; ſicuti latius ſuprà initio lib. 4. aduerſ. Marc. Atqui ipſa verba Pauli: Quid igitur dico? quòd idolis aliquid immolatum ſit? latiſſimè tractat Epiphan. aduerſ. Marc. Confut. 10. dicens additum eſſe à Marcione: aut quòd templo immolatum ſit aliquid.

CAP. VIII.

122. Caput viri Chriſtus, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Ex eiuſdem Epiſt. 1. ad Corinth. cap. XI. XII. XIII. ac XIIII. Atqui tum de ſcriptura hac, tum de illo 1. Corinth. 11. Vir non debet caput velare, quum ſit Dei imago, &: Mulier poteſtatem, ſiue velum, vt infrà legitur, ſuper caput habere debet propter angelos; videat lector Adnot. noſtras ſuprà Tom. 2, lib. de Veland. virgin. cap. 7. & 8. num. 51. 52. 55. vbi ex profeſſo latè eas Auctor tractat. Verùm illud: imago Dei, aut aliter quàm Auctor, ſed latiùs vrget aduerſ. Marc. Epiphan. Confut. 11. ex hac Epiſt. 1. ad Corinth.

123. Sæpè iam oſtendimus, hæreſes apud Apoſtolum inter mala vt bonum poni, &c.] Adludit ad librum de Præſcript. aduerſ. hæret. vbi ſæpè citatur illud Apoſtoli hoc eodem capite: Oportet hæreſes eſſe, nempè cap. 1. 4. 5. 30. & 39. quorum ſecundo & poſtremo loco etiam illud: vt probabiles (ſiue electi) manifeſtentur; vbi vide Adnot. noſtras num. 23. & verò ſicut hîc: probabiles legit, etiam lib. de Anima cap. 3. lib. de Reſurr. carn. cap. vltimo, & alibi frequenter.

124. Proinde panis & calicis ſacramento, &c.] Adludit hauddubiè ad lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 40. vbi vide Adnotat. noſtras num. 663. & 664. eò enim Auctor, Lectorem remittit; nihil hîc inſuper tractans de inſtitutione ſacramẽti corporis & ſanguinis Domini, & præparatione ad id neceſſaria, quæ latiùs proſequitur Apoſtolus, præter iudicij mentionem, de quo ſic ille: Quòd ſi noſmetipſos diiudicaremus, non vtique iudicaremur; dum iudicamur autem, à Domino corripimur.

125. Nunc de ſpiritalibus dico, &c.] Hîc tranſit ad 1. Corinth. 12. caput, non aliud legens quàm: dico, pro eo quod alij: nolo vos ignorare, & Syriacus Interpres: velim vos ſcire; locum hunc intelligens (non aliter atque Ambr. Chryſoſt. & Theophil.) de ſeptem donis S. Spiritus, atque adeò Apoſtolum conuenire cum Iſaia cap. 11. latiſſimè deducens.

126. Prodibit virga de radice, &c.] MS. Vatic. 2. cod. Prodiuit, ſed illud retinus, quòd in futuro legant aliæ editiones omnes, & ipſe etiam Auctor ſuprà Tom. 1. lib. aduerſ. Iud. cap. 9. quo fit vt etiam mox ſubſtituerimus ex altero Vatic. MS. cod. & replebit, pro eo quod erat: repleuit. Atqui legit Paraphraſticus: Et flos de radice eius aſcendet, de virga; vt oſtendat ſe per virgam intelligere B. Mariam Virginem, ſicuti ſuprà apertius lib. de Carne Chriſti, cap. 21. virga ex radice, Maria ex Dauid; flos ex virga, filius Mariæ, qui dicitur Ieſus Chriſtus. Id eſt enim quod paulopoſt etiam hîc repetit: Chriſtum in floris figura oritutum ex virga profecta de radice Ieſſe, id eſt virgine generis Dauid filij Ieſſe. In quo Auctorem imitantur B. Hieronym. in Comment. Iſaiæ, B. Ephrem Orat.

Orat. de S. Virg. laudibus, & B. Leo Papa 1. ſerm. 4. de Natiuitate Domini; quum alij malint radicem, Chriſtum ipſum interpretari. Atqui de varia verbotenus, eodem tamen ſenſu eius loci tranſlatione, vide Adnot. noſtras dicto loco lib. aduerſ. Iud. num. 119. quæ ipſe infrà tranſponit, vt accommodet Apoſtolo. Sunt verò Tertullianicæ voces hîc & paulopoſt: obuentura, &: cenſu.

127. ablato à Iudæa ſapiente, & prudente architecto, & conſiliario, & Propheta, &c.] Latiùs hîc citat locum Iſai. 3. quàm ſuprà lib. aduerſ. Iud. cap. 13. lib. 1. aduerſ. Marc. cap. 24. & huius lib. cap. 6. non aliud citet quàm de ſapiente architecto, quem LXX. diſtinguunt à prudente auditore. Atqui legimus partim ex prioribus locis, partim ex 2. Vatic. MS. vt hoc (pro: hæc) ſit: Lex & Prophetæ (pro quo erat: Propheta) vſque ad Ioannem, quod ipſum Luc. 16. ſuprà tractatum eſt lib. 4. adu. Marc. cap. 33.

128. chariſmata, &c.] Retinuit vocem Græcam Apoſtoli χαρισμάτων, quam vertit Latinus vulgatus Interpres: gratiam, Auctor verò paulopoſt: donum, ſingulari numero.

129. Aſcendit in ſublimitatem, &c.] Ad explicationem adfert locum Pſal. 67. non iuxta LXX. ſed magis iuxta quod citatur ab Apoſtolo Epheſ. 4. de quo partim etiam infrà c. 18. vbi ſublimitatem vertit quod Græcè eſt ὕψος; In hoc tamen differt ab vtriſque, quòd legat & interpretetur: filius hominum, pro eo quod illi: hominibus. Sed in ſcripturis 1. Cor. 4. ac Gal. 4. & 1. Corinth. 7. nihil variat. Atqui: donatiua, vox Tertullianica eſt.

130. In nouiſſimis diebus effundam, &c.] Prorſus ſic caſtigauimus ex altero MS. Vatic. pro: nouiſſimis temporibus. Nam quum Ioëlis 2. dumtaxat habeatur: Et erit poſt hæc; Apoſtolus Petrus Act. 2. explicationis gratia legit: In nouiſſimis diebus, iuxta æditiones omnes Græcas, Syriacam, & Latinas; & ipſe quoque Auctor bis idipſum mox repetit. Mallem etiam cũ illis vtroque loco legere: filij filiæque veſtræ, quàm: eorum; ſed quia hoc habent etiam MS. nolui quid immutare.

131. Alij, inquit, datur per ſpiritum, &c.] Hîc redit ad verba Apoſtoli huius capitis. In quibus ſolùm differt, quòd legat dumtaxat: alij virtutum, omiſſa voce: operatio, cui conſentit Interpres Syrus legens: alij virtutes, quum tamen plurali numero, vt reliqua pleraque, legatur à Græcis ἐνεργήματα; quos ſecutus eſt in hoc econtrario, quòd bis legat. linguarum. Atqui habet Vatic. alter MS. in ſpiritalitate interpretanda; ſed quod alij legunt voce Tertullianica: ſpecialitate, magis conuenit cum eo quod præcedit: Compara denique ſpecies Apoſtoli & Iſaiæ.

132. qui corporis noſtri per multa & diuerſa membra vnitatem, chariſmatum variorum compagini adæquauit, &c.] His pauciſſimis expreſſit, quicquid eodem capite ſequitur apud Apoſtolum per verſus multos; ex quibus vrget etiam dumtaxat B. Epiphan. aduerſ. Marc. Confut. 12. ex hac 1. Epiſt. ad Cor. illud: Sed Deus contemperauit corpus.

133. Qui de dilectione quoque omnibus chariſmatibus præponenda, &c.] Sic Paraphraſticῶs totum cap. 1. Corinth. 13. tribus dumtaxat verbis adtingens, illud explicat: maior autem horum eſt dilectio, comparans etiam illud cum præcepto dilectionis, Deuter. 6. Vbi legimus rurſum ex altero Vatic. MS. cod. & proximum tuum tamquam teipſum, pro: tibi tamquam te.

134. Quod, etſi in Lege ſcriptum eſſet, commemorat: in aliis linguis, & in aliis labiis locuturum creatorem; cum hac commemoratione, &c.] Ita diſtinguendus neceſſariò hic locus, vbi tranſit ad 1. Cor. 14. cap. in quo illud Iſai. 28. citat Apoſtolus ad confirmandum chariſma linguarum, de quo latiſſimè tractat penè vſque ad finem capitis. Non ſolùm autem idipſum aduerſ. Marc. adfert B. Epiphan. Confut. 14. ſed etiam Confut. 13. quod præmittitur: Sed in Eccleſia volo quinque verba mente mea loqui; vbi tradit erroneè addidiſſe Marcionem, propter legem.

135. Æquè præſcribens ſilentium mulieribus in Eccleſia, &c.] Hîc ſimiliter aduerſ. Marc. vrget Apoſtolum, vt ſilentium mulieribus præſcribat, ex lege (nempè Gen. 3. illa: ſub viri poteſtate eris) accipere ſubiiciendæ fœminæ auctoritatem.

136. Ædat aliquem Pſalmum, &c.] Adludit hîc ad illud quod præcedentibus præmittitur apud Apoſtolum: Vnuſquiſque veſtrum Pſalmũ habet, &c. ἀποκάλυψιν (quam vertit Auctor: viſionem) habet; interpretationem linguæ habet. Sic enim legit Auctor pro eo quod eſt: linguam habet, interpretationem habet, ponens etiam intermedium: orationem, pro eo quod Apoſtolus habet: doctrinam. Quod verò addit: in ecſtaſi, id eſt, amentia, & illud: mulierem apud ſe prophetaſſe, &c. ad Maximillam Montani pediſſequam, atque adeò ad errorem Montaniſtarum (de quo inter Paradoxa Auctoris) pertinet; vbi etiam de ecſtaſi, ſicut & infrà ad fragmenta ſex librorum eius argumenti Tom. 4.

Cap. IX.

137. Interim Marcionites nihil huiuſmodi exhibebit, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Ex eiuſdem Epiſtol. 1. ad Cor. cap. xv. parte priore; vbi eadem ipſa pleraque repetit, quæ ſuprà lib. de Reſurr. carn. locis mox citandis, quæ ipſa etiam adfert B. Epiphan. Confut. 16. Lego autem ex coniectura Rhenan. in margine: qui timet iam, pro: qui tum etiam, ob eaſdem planè litteras, & ex altero MS. Vatic. pronuntiate, pro: prænuntiare.

138. Mortuorum reſurrectionem quomodo quidam tunc negarint, &c.] De hoc ibi cap. 48. De illo verò: quod vulgus ipſum defunctos colebat, &c. Ceterùm corpora, aut ignibus ſtatim, aut fetis, &c. abolebat, cap. 1. vbi latiùs & noſtris Adnot. num. 2. & 3. De proprietate vocabulorum tam mortuorum quàm: reſurrectionis, cap. 18. vbi etiam citat illud Gen. 3. Terra es, & in terram ibis. Rurſum de illo: Quia per hominem mors, & per hominem reſurrectio, cap. 48. vbi mirum eſt non addi: mortuorum, quod habent æditiones omnes. Et ibidem de illo: Sicut in Adam omnes moriuntur, ſic in Chriſto omnes viuificabuntur; quod hîc paulo aliter in prima perſona expreſſit: ſic in Chriſto viuificamur omnes ſicut mortificamur in Adam. ſed eo tẽpore variabant exemplaria.

139. oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius ſub pedes eius, &c.] Sic ad verbũ ex Græco, quomodo etiam ſuprà lib. aduerſ. Hermog. c. 11. ad eundem adludens locum, ſicuti & lib. de Carne Chriſti. c. 15. vbi proſequitur: carnem nõ ſtatim reſurrecturam,

Digitized by Google

nondum enim, inquit, Chriſtus inimicos ſuos oppreſſit.

140. ſede ad dexteram meam,&c.] Ea occaſione, Pſalmi 109. maiorem partem hoc loco explicat, quam ex illo id quod præceſſit, deſumpſerit Apoſtolus; docens non poſſe, iuxta quod Iudæi detorquent, in Exechiam competere, ſed in ſolum Chriſtum. Variat autem in ipſis his verbis, pro eo quod alij omnes: à dextris meis. Prorſus & cum B.Iuſtino Mart.adu. Tryphon.lego: & dominaberis, pro eo quod aliæ aditiones omnes: dominare, vel: dominabitur. Negat autem dominatum Exechiam in medio inimicorum ſuorum.

141. quia is,aiunt, ſedit ad dexteram templi, & hoſtes eius auerterit Deus & abſumpſerit, &c.] Rhenanus hunc locum caſtigauit, quia is ſederit; ſed malè legere: quia is,aiunt (nempè Iudæi) ſedit ad dexteram templi, pro eo quod erat in prima aditione: ait; quamquam etiam hoc ipſum: ad dexteram templi, de ſuo addidiſſe videntur Iudæi; neque enim aliud habetur 4.Reg.19 aut Iſai. 39. quàm quòd Ezechias aſcenderit & intrauerit in domum Domini. Verùm deſumpſit totum iſtud Auctor ad verbum ferè ex B. Iuſtino Mart. adu.Tryphonem. Illud, inquit, Dicit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, &c. in Ezechiam dictum eſſe, Magiſtri veſtri & Rabini exponere ſunt auſi, proinde atque ei iuſſum fuiſſet in dextera templi parte ſedere; quando per nuncios ſuos ipſum Rex Aſſyriorum minis terruit, & per Iſaiam, vt illum non timeret, ei eſt ſignificatum; & quæ Iſaias dixerat, re ipſa contigerint, vt auerſus fuerit Rex Aſſyriorum, quoniam oppugnaret Hieruſalem in diebus Ezechiæ; & angelus Domini in caſtris Syriorũ ad 185. millia virorum cæciderit. Atque eſt ibi Ellypſis, & cetera: Ante luciferum. vt ſubintelligatur nempè illud: Ante luciferum, & ſequentia.

142. & in Exechiæ natiuitatem, &c.] Rectè iſtud refutat aduerſus Ebioneos hær.30 B.Epiphan.probans ex ſcripturis Ezechiam, cùm prædiceret Iſaias c.11.Ecce virgo concipiet, natum fuiſſe annos XI. B. Iuſtino ſuffecit dicere, quòd Ezechias ex virgine non fuerit natus.

143. Nos ædimus Euangelia,&c.] Hîc proteſtatur quòd Marcion tum Euãgelij Lucæ tria priora capita, tum totum Matthæi Euangelium reiiciebat, adferre volens ex cap.2. Lucæ & 4. Matthæi teſtimonia; quæ ipſa etiã paulopriùs adlegat B.Iuſtinus.

144. Cur autem adiecit: ex vtero, &c.] Iſtud in ſimili etiam expoſuit Auctor ſuprà lib.3.adu.Marc.cap. 20. tractans illud Pſal.131. Ex fructu ventris tui ponam ſuper thronum tuum. Legimus verò cum altero Vatic.MS. cod. edixiſſet Deus, voce Tertullianica, pro: dixiſſet.

145. Quod & in ipſo hîc accedit, &c.] Tum ex interpretatione Rhenani, tum ex altero MS. Vatic.ſupplemus: in ipſo, nempè Chriſto, vti ille rectè; qui etiam accedit accipit, pro: occidit, vt infrà: Demutationi adſcribẽs quæ accedit reſurrectioni. Porrò quod & in ipſo, aptè refertur ad id quod ſequitur: Tu es ſacerdos in æuum. Nam & ſacerdotium Chriſti ſpirituale eſt.

146. nec ſacerdos autẽ Ezechias, nec in æuum etſi fuiſſet, &c.] Iſtud etiam penè ad verbum ex Iuſtino, qui ſimiliter adfirmat non fuiſſe Ezechiam ſacerdotem perpetuum ſecundum ordinem Melchiſedech, quod eodem Pſal.109. de Chriſto adſeritur, immò nec ſacerdotem, vtpotè Regem Iuda. Atqui in ſequentibus loquens de Chriſti ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech, tacitè ad Apoſtolum adludit ad Heb. 7. & de acceptatione Abrahæ gentis, ad eundem Rom.11. vbi indicat omnem Iſraël ſaluum fore, poſtquàm plenitudo gentium intrauerit.

147. Eſt & alius Pſalmus ita incipiens: Deus iudicium tuum Regi da, &c.] Etiam hoc quaſi aliud agens ſumpſit ex eodem ſcripto B. Iuſtini Mart. vbi multo antè: Sunt & alia, inquit, ſuprà adlegata, & à Dauide prolata verba (nempè Pſal. 71.) quæ in Salomonem concepta & ſcripta eſſe inſipienter adſeueratis; qui id ex illo ſolo probat: Ante ſolem manebit nomen eius. Auctor certè multo plura adnotauit, quæ in illum competere non poſſunt; addens ſe hunc locum tractaſſe occaſione illius quod in medio Pſalmo poſitum ſit: Inimici eius puluerem lingent, ſubiecti vtique, inquit, pedibus eius. Nihil autem differt ab aliis huius Pſalmi verſionibus Auctor, præterquàm quòd legat: Deſcendit tamquam imber, pro: Deſcendet. Similis verò eſt locus ſuprà Tom. 1. in fine lib. aduerſ.Iud. ex Pſal. 2. & 44. & Iſaiæ 53. Atqui paulopòſt ſuppleo ex altero Vatic. MS. cuius nomen in æternum, quia præcedit: in æuum.

148. Contrà Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in Deo gloriam amiſit, &c.] De hoc vide ſuprà Adnot. noſtras lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 23. num. 152.

Cap. x.

149. Reuertamur nunc, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De eiuſdem Epiſt.1.ad Corinth.cap.xv. parte poſteriori.

150. AD RESVRRECTIONEM, CVI ET ALIAS QVIDEM PROPRIO VOLVMINE SATISFECIMVS, &c.] Hîc haudddubiè ſignificat librum de Reſurr.carnis, vtpotè quo omnibus hæreticis reſtiterit, iis, inquam, omnibus qui Reſurrectionem oppugnabant, nempè Sadducæis, Marcioni, Baſilidi, Valentino, & Apelli, quorum eius lib. cap.2. meminit nominatim.

151. Quid, ait, facient, qui pro mortuis baptizantur? &c.] Iſtud ipſum tractauit eiuſdem lib.cap.48. vbi, ſicuti num. 347. hinc adnotauimus quæ ad illius loci intellectum faciebant, ita viciſſim hunc locum lucidiorem reddunt quæ illic habentur. Exempli gratia, quod hîc dicit: vanè illos pro mortuis baptizari, ibi dicit: præſumptione id illos inſtituiſſe, & quod paulopòſt hîc expliat pro mortuis tingui, pro corporibus eſt tingui (ſic enim bis lego more Tertullianico, pro: tingi) &: Quid facient, qui pro corporibus baptixantur? clariùs ibi expreſſit: Quid & ipſos baptixari ait, ſi non quæ baptizantur corpora reſurgunt? Anima enim non lauatione, ſed reſponſione ſancitur, id eſt, more Tertullianico, ſanctificatur. Atqui ad huius loci intellectum facere, quæ habet de Marcionitis in hunc locum Theophilactus, adnotauit Dn.Latinius; quòd nempè quoties non baptizatus aliquis apud ipſos moriebatur, ſub defuncti lectulo aliquem occulebant, qui Marcionitis circumſtantibus, ac quærentibus à mortuo, vellétne baptizari, reſponderet: Volo; quem proinde pro defuncto baptizabant, ſeſe hoc Apoſtoli teſtimonio defendẽtes. Verùm tamquam præſumptionem id vtrobique traducit Auctor, & proinde alium dat ſenſum iam dictum.

152. Viderit inſtitutio iſta; Kalendæ ſi fortè Februariæ, & cetera.] Sic malo diſtinguere etiam

cum

cum Rhenano, quàm quod habetur vulgò: Viderit inſtitutio. Iſta Kalendæ, &c. magis enim illud ad phraſin Tertullianicam pertinet. Ac ſi dicat: Viderit inſtitutio iſta, nempè baptizari pro mortuis fortè (id enim ſignificat Auctori: ſi fortè) Kalendæ Februariæ, id eſt (ſicuti rectè Rhenanus) ſacra, quibus hoc menſe Romanus populus ſebruabatur, id eſt luſtrabatur per ignem, reſpondebunt illi, nẽpè Marcionis, petere pro mortuis, vtpotè baptiſmum pro mortuis. Quaſi proinde (vti idem) ſignificetur luſtrationis Februalis loco mortuorum baptiZationem fortaſſis ſucceſſiſſe apud quoſdã Chriſtianos, & ex illo luſtrandi ritu ſollemni irrepſiſſe. Hactenus ille non malè. Nam Kalendarum Februariarum etiam tum ſimili ritu vſitatarum meminit B. Chryſoſt. homil. de Kalendis. Illi etiam Ven. Beda conſentit lib. de Temporibus, ceremonias ardentium cereorum, quos hodie Chriſtiani eo die qui Purificata Mariæ dicatus eſt, ex more circumferunt, à Februalibus Romanorum ſacris originem ſumpſiſſe. Ita, inquit, pertinaci paganiſmi mutatione ſubuentum eſt; quem rei in totum ſublatio, potius irritaſſet.

153. denotare, &c.] Pro arguere (inquit idem Rhenan.) vt lib. de Patientia, c. 3. Parum hoc, ſi non etiam proditorem ſuum ſecum habuit, nec conſtanter denotauit.

154. Habemus illũ alicubi vnius baptiſmi definitorem, &c.] Nempè Epheſ. 4. De quo ipſo vide ſuprà latè tractatum adu. Anabaptiſtas lib. de baptiſ. cap. 15. & ibidem in Adnotationibus noſtris. Siue autem illud legas, ſiue cum altero Vatic. MS. diffinitorem, perinde eſt. De Prouerbio: hunc gradum figimus, vide noſtra Prolegomena. Adnotat verò rectè Rhenanus legi poſſe: diſceptationem, pro: diſcrepationem; ſed quod hoc ſit in MS. Vatic. nolui quid immutare.

155. Sed dicent quidam: Quomodo mortui reſurgent; quo autem corpore veniẽt, &c.] Suprà loco iam dicto lib. de Reſurr. carnis, legit magis ſecundum Apoſtolum: Sed dicet quis. Et vtrobique magis conſentit Græcis exemplaribus, qui legunt ἐγείρονται, & ἔρχονται. Et verò quo corpore, tractat latiùs cap. 52. Et quòd eodem corpore venient, eiuſdẽ lib. cap. 56. 60. 61. ac 62. idque contra alios hæreticos, nempè Valentinum & Apellèm, qui non negabant reſurrectionem, ſed alterius qualitatis carnem futuram adſerebãt; non contra Marcionem qui reſurrectionem carnis in totum negabat, ſoli animæ ſalutem repromittens, vti eiuſdem lib. cap. 2. de vtriſque manifeſtum ſit.

156. obducitur, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenan.) cõuincitur, ſubaudi, Marcion. Hoc verbo in hunc ſenſum crebrò vtitur, vt ſuprà adnotauimus, & infrà ſumus adnotaturi.

157. Denique ſi proponit exempla grani tritici, &c.] Alludit ad illud etiam ſuprà tractatum, c. 52. Non quod futurum eſt corpus ſeminatur, ſed nudum granum, ſi fortè (εἰ τύχοι) tritici (ſiue frumẽti) vel alicuius eiuſmodi. Deus autem dat illi corpus prout volet (Græcè ἠθέλησεν) & vnicuique ſeminum proprium corpus. Et (ſic enim lego, pro: vt) aliã quidem carnem hominum, aliam verò pecudum & volucrum (omiſſo hìc quod ibi addit: aliam piſciũ) Et corpora cœleſtia atque terrena, ſiue, vti ibi legit: ſupercœleſtia; & aliam gloriam ſolis, & lunę aliã, & ſtellarũ aliam. De quibus vide ibidẽ Adnot. noſtras.

158. Sic & reſurrectio, &c.] Pulcrè id explicat Auctor ſicut & ſequentia, quæ ſic ſupplemus: Seritur in corruptela; reſurgit in honeſtatem & virtutem; nam apud Apoſtolum, & ſuprà ſic legitur, immò ibi latiùs citantur Apoſtoli verba; vbi vide Adnotat. noſtras num. 379.

159. Proinde etſi ſeritur animale, reſurgit ſpiritale, &c.] De hoc ibidem Auctor, & latius cap. 53. vbi vide Adnotat. noſtras in eadem penè verba per totum caput, & latiùs inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis de illo: Etſi habet aliquod proprium corpus anima vel ſpiritus.

160. dici capit, &c.] Vſum (inquit Rhenan.) huius verbi capit multis iam locis adnotauimus. Sic enim vertit quod Græcis ἐνδέχεται dicitur, quo & illi imperſonaliter vti ſolent. Hic tantum valet ac ſi diceret: recidit in appellationem vt animale dicatur, ſiue meretur animale dici. Sic lib. de Reſurr. carn. c. 26. Quã & patrum dici capiat, & lib. 3. adu. Marc. cap. 6. Id enim intelligi vel non intelligi capit.

161. Non primum quod ſpiritale, &c.] Similiter vertit ſuprà quod habet Apoſtolus poſt verba ſequentia, & idipſum etiam Auctor indicat illis verbis: Ad hoc enim & de ipſo Chriſto præſtruit, &c.

162. Factus primus homo Adam in animam viuam, &c.] Adnotatu dignum quod ſubdit: hæreticum ſtultiſſimum (nempè Marcionem) poſuiſſe Dominum nouiſſimum pro nouiſſimo Adam; vti hinc conſtet, hæreticis vſitata ſcripturarum immutatio.

163. Eodẽ modo & in nomine hominis reuincetur, &c.] Nempè Marcion, eo quòd ſubſtituerat: ſecundus Dominus de cœlo, pro eo quod Apoſtolus: ſecundus homo de cœlo. Quam variam lectionem conijcio in cauſſa fuiſſe, vt explicationis & reuincendarum hæreſeon gratia, legi cœperit apud Græcos iam ætate B. Chryſoſtomi & Theophilacti, ὁ δὲ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, id eſt: ſecundus homo ipſe Dominus de cælo; nec aliter Syriacè; quamquam interim vulgato Latino Interpreti, & ipſi Tertulliano conſentiãt BB. Ambr. & Hieron. alicubi. Quare rectè addit Auctor: Sequentia eum (Marcionem nempè) comprimunt; Qualis qui de terra, tales & terreni, & qualis cœleſtis, tales & cœleſtes; vbi ſubintelligi hominem aut homines adnotat. Atqui de intellectu huius ſcripturæ vide ſuprà lib. de Carne Chriſti, cap. 8. & 17.

164. Sicut portauimus, inquit, imaginẽ terreni, portemus & imaginẽ cœleſtis, &c.] Eſt hìc adnotãda Auctoris explicatio: Portemus enim, inquit, non portabimus; præceptiuè, non promiſſiuè; contra Eraſmum, qui opinatur aptius eſſe huic loco futurum tempus; atque adeò etiam minus toleranda Latinæ vulgatæ æditionis Iſidori Clarij caſtigatio, qui ſubſtituit: portabimus, pro: portemus; quum iſtud legant non modò Latini B. Cyprian. lib. de Diſc. & hab. virg. lib. de Zelo & liuore, lib. 2. Teſtim. cap. 10. & lib. 3. cap. 11. B. Ambroſ. in Comment. ſed etiam Græcolatinus B. Iren. lib. 5. cap. 9. Immò Græcus Theophilactus, vel Eraſmo teſte, vtramque lectionem interpretatur, & inſuper quidam Græci codices legunt φορέσωμεν, id eſt: portemus, pro eo quod alij, φορέσομεν.

165. Hoc enim dico fratres, quia caro & ſanguis regnũ Dei non poſſidebunt, &c.] Iſtud latiſſimè tractat lib. de Reſurr. car. Tertullian. c. 49 50. & 51. quò, & ad Adnotat. noſtras ibidem Lectorem remittimus; prout etiam de illo ad Gal. 5. vbi operibus carnis abſtulit regnum Dei; & quod aliàs (id eſt alibi, nempè Rom. 8.),

dicit Apoſtolus: Eos qui in carne ſunt, Deo placere non poſſe.

166. Ita & corpus carnalium operum vas eſt, anima eſt autem quæ in illo venenũ alicuius mali facti tẽperat,&c.] *De hoc Auctoris loquẽdi modo, præterquàm quòd ſuprà adtigimus lib. de Anima, cap. 40. num. 455. vide latiùs noſtra Prolegomena inter Paradoxa ipſius.*

167. merebitur Dei regnum per expiationem eorum quæ in corpore admiſit,&c.] *Facit etiam hic locus, ſicuti plures alij ſuprà, pro* meritis operum, *contra hodiernos hæreticos.*

168. Reſurgent enim mortui incorrupti, &c.] *Alio ordine hæc citat Auctor quàm habeatur apud Apoſtolum. Illa enim verba ibi intermedia primo loco ponit, & deinde coniungit, ſicuti etiam ſuprà lib. 3. adu. Marc. cap. vlt.* Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu; *vbi videtur pro illorum ſententia facere qui legunt:* ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, *pro eo quod alij:* ἐν ῥιπῇ, *id eſt: in ictu. Suprà interim lib. de Reſurr. carn. cap. 51. eodem quidem modo legit, ſed ordine Apoſtoli ſeruato. De* demutatione *autem quid Apoſtolo dicatur, vide ſuprà dict. lib. de Reſurr. carn. cap. 41. & 42. etiam de illo quod pulcrè hic ab Auctore explicatur:* Oportet enim corruptiuum hoc, *&c.* induere incorruptelam, *&c. & de illo Matth. 22.* Erimus ſicut angeli Dei, *eiuſdem lib. cap. 62. Quibus locis vide & Adnotat. noſtras. Atqui caſtigamus mox ſecũdum veſtigia alterius Vatic. MS. iuxta quod etiam ſuprà nu. 165.* caro & ſanguis regnum Dei non conſequentur, *pro:* conſequetur.

169. accedit reſurrectioni, &c.] Accedere (*inquit Rhenan.*) *frequenter vſurpat pro accidens eſſe; vt in præcedentibus:* Quod & in ipſo hìc accedit, *& paulo antè:* Niſi ex accedentibus cui magis competant.

170. Vbi eſt mors victoria tua, vel contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus? &c.] *Sic hîc ex MS. Vatic. addentes* tua; *iterum legentes:* vel; *pro eo quod ſubſtituerat Rhenanus:* vbi. *Voluit enim Auctor indicare variã eius loci lectionem tam Græcam, quàm Latinam, de qua ſuprà latiùs Adnot. noſtris in l. de Reſurr. carn. cap. 51. num. 368. niſi fortè ex margine irrepſerit:* victoria tua vel; *nam Auctori vſitatam eſſe lectionem:* vbi eſt contentio tua, *quanquam ordine verborum ſequẽtium immutato, ibidem oſtendimus.*

171. Nec alij Deo gratias dicit, quòd nobis victoriam, *&c.* præſtiterit, &c.] *Quum hîc nihil variet à vulgato Interprete, videtur probabile, vtramque illam lectionem Auctorẽ adidiſſe, quum etiam hîc* τὸ νῖκος *vſurpet Apoſtolus. Ceterùm ex cap. XVI. Epiſt. prioris ad Cor. nihil adnotauit Auctor, neque etiam B. Epiphanius, puto quòd id Marcion reſcidiſſet.*

CAP. XI.

172. Si Deus cõmune vocabulũ factum eſt,&c.] *Titulum veterem ad marginem ſic auximus:* DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS ex cap. I. III. & IIII. *nam ex II. nihil adfert. Atqui rectè addit:* vitio erroris humani, *ad idololatriam alludens, qua* plures Dei dicuntur & creduntur; *de qua ſuprà T. 1. Apologet. adu. Gent. & Tom. 2. l. de Idolol. locis quàm plurimis.*

173. Benedictus tamẽ Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, &c.] *Iſtud adfert ex Apoſtolo 2. Cor. 1. ſicutò quod mox ſubiungit:* miſericordiarum pater, *explicans ex ſcripturis Gen 1. & Daniel. 3. illud:* Benedictus, *& actiuè & paſſiuè:*

174. & ab vniuerſis benedicitur, habes Danielem, &c.] *Quum iſtud citetur iuxta Theodotionem & LXX. non vero iuxta Hebræos, Danielis 3. vbi tres pueri hymnum cantaſſe leguntur:* Benedicite, *in quo* ab vniuerſis benedicitur Deus; *confirmatur illius cantici auctoritas. Quod etiam Ruffinus lib. 2. aduerſ. B. Hieron. immò & ipſe Hieron. lib. 1. Inuect. in eundem, & B. Auguſt. ſermon. 47. de Sanctis, agnoſcunt iam tum in Eccleſia vſitatum fuiſſe. Citantur quoque alicubi ſuprà, ni fallor, ab Auctore ipſo quædam cantici verba. Quare & à B. Cyprian. lib. de Orat. Dominica citatur illud etiam apud Hebræos deſideratum: Tunc illi tres quaſi ex vno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum.*

175. miſericors & miſerator & miſericordiæ plurimus,&c.] *Ordine verborum immutato, & phraſi ſua, citat iſtud ex cap. 3. Ionæ, addẽs &* miſericordiam præſtitam Niniuitis, *Ion. 3.* Ezechiæ, *4. Reg. 20.* Achab, *3. Reg. 21. &* Dauid, *2. Reg. 12. de quibus penè omnibus, iiſdem verbis, ſuprà lib. 4. adu. Marc. cap. 10. Lego autem ex altero MS. Vatic. cod. more Tertullianico:* Iezabelis, *pro:* Iezabel.

176. Accidens enim eſt quod adſcribitur, &c.] *Pulcra definitio* Accidentis.

177. Sic & teſtamentum nouum, &c.] *Quaſi aliud agens tranſit ad illud 2. Cor. 3. Qui idoneos nos fecit miniſtros* noui teſtamẽti, non littera, ſed ſpiritu; *quare rectè Rhenan. caſtigauit:* etſi non littera, at eius ſpiritus. *Adludit etiam ad id quod præcedit: ſed ſpiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, quum ſubiungit:* Denique qui litteram tabulis lapideis (*Exod. 24.*) inciderat, idem & de ſpiritu edixerat: Effundam, *&c. Ioel. 3. Rediens verò ad verba 2. Cor. 3.* Et ſi littera occidit, ſpiritus verò viuificat, *id comparans cum ſcriptura Deuter. 32. non ſemel ſuprà citata. Atqui B. Epiph. aduerſ. Marc. ex Epiſt. II. ad Corinth. Confut. 1. maluit in medium adferre illud c. 1.* Quotquot enim ſunt promiſſiones Dei, in ipſo ipſum etiam ſunt, quapropter & per ipſum; Amen Deo.

178. Olim duplicem vim creatoris vindicauimus, & iudicis & boni,&c.] *Sic legimus ex altero Vat. MS. cod. pro:* vindicamus; *quia alludit ad 2. lib. aduerſ. Marc. cui hunc titulum dedimus:* DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.

179. Cõmemorat & de velamine Moyſei quo faciem tegebat incontemplabilẽ filiis Iſraël, &c.] *De hoc quod ſumpſit Apoſtolus ex cap. 34. Exod. vide ſuprà Adnotat. noſtras lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 344. Atqui & iſtud, & quod ſequitur:* Si ideò vt claritatem maiorem, *&c. magis paraphraſticũs citat ex Apoſtolo, quàm ad verbũ. Legimus* Moyſei, *pro:* Moyſi, *ex Vatic. 2. MS. idque tum hîc, tũ paulòpòſt etiam ſexies.*

180. Sed obtuſi ſunt ſenſus mundi, &c.] *Benè habet quòd Auctor in hac tranſlatione Latino Interpreti conſentiat, quantumuis Græcè ſit:* ἐπωρώθη τὰ νοήματα. *Quibus conſentit etiam B. Cyprianus lib. 1. Teſtim. aduerſ. Iud. cap. 4. quare & hîc nimis libera eſt Clarij caſtigatio:* obcæcati ſunt. *Legimus verò ex altero Vatic. MS. cod. more Tertullianico:* De Iſraële (*pro:* Iſraël) enim dicit: ad hodiernum vſque velamen idipſum (*ſubaudi, impoſitum eſt*) in corde ipſorum. *Nihil vero etiã differt in eo quod ſequitur, niſi quòd phraſi ſua dicat deponentaliter:* Quum verò conuerterit ad Deum (*pro, conuerſus fuerit*) auferetur velamen.

181. Dicit ergo nos iam aperta facie, &c.] *Hîc*

variat

Digitized by Google

variat ab aliis Auctor, quòd legat dumtaxat: contemplãtes Chriſtum, *pro: gloriam Domini; magis verò Græco contextui conuenit illud:* eadem imagine transfigurati à gloria, *&c.* in gloriam, *vbi Parentheſi diſtinximus intermedium illud* (qua ſcilicet & Moyſes transfigurabatur à gloria Domini.)

182. tamquam à Domino (inquit) ſpirituum, &c.] *Quod mirum eſt, differt hîc ab aditionibus omnibus Auctor legens:* à Domino ſpirituum, *quum omnes legant in ſingulari, aut:* à Domini ſpiritu; *quomodo B. Ambr. Theophi. & vulgatus Interpres; aut:* à Domino ſpiritus, *ſicuti Græci codices hodierni; aut:* à Domino ſpiritu, *velut Græci quidam & Syrus Interpres; aut denique:* ad Domini ſpiritum, *ſi mendoſi non ſint codices, quemadmodum B. Auguſtinus lib. de Ciuitate Dei 22. cap. 29.*

183. Nos contrà ſic diſtinguendum dicimus: In quibus Deus; dehinc: æui huius excæcauit mẽtes infidelium, &c.] *Sic Auctor iſtud 2. Cor. 4. diſtinguit, aduerſus Marcionem, qui legebat:* In quibus Deus æui huius, &c. *quamquam interim paulopoſt nihil facere pro Marcione oſtendat, etiamſi diſtinguatur poſterior: modò, ſi per* Dominum æui huius interpretemur diabolum; *oſtendent denique prorſus illius interpretationi de* Deo creatore, *repugnare quod ſequitur:* quoniam Deus qui dixit ex tenebris lumen ſplendeſcere, reluxit in cordibus noſtris ad illuminationem agnitionis ſuæ in perſona Chriſti. *Sit enim, iuxta Apoſtolum, & ipſum Auctorem ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 49. diſtinguo, nouam periodum ibi incipiẽs:* Quis dixit: fiat lux? *Quem poſtremum locum Apoſtoli B. Epiphan. etiam adu. Marc. adfert Confut. 2. ex hac 2. Epiſt. ad Cor. Atqui priorem illam diſtinctionem (quam magis etiam probare videtur Tertullianus) deſumpſit ex B. Irenæi lib. 3. cap. 7. qui etiam ſimiles locos hyperbatis plenos ex Apoſtolo citat; quos ſequuntur B. Chryſ. Theophyl. & alij Græci, quòd difficile eſſet explicare quomodo* diabolus Deus huius æui *diceretur. Poſteriorem maluerunt amplecti B. Cyrillus citantibus Scholiis Græcis, et B. Ambroſius. Vtramque admittunt & B. Chryſoſt. & B. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum, cap. 2. & 9. putans nihil abſurdi eſſe,* Diabolũ vocari Deum huius æui, *quum dictum ſit ab Apoſtolo: Quorum Deus venter eſt; & in Pſalmo: Dij gentium dæmonia. Prorſus autem legendum:* Ita non huius æui Deus, *pro:* Ita etſi, *quia hactenus priorem ſenſum proſequitur, poſteriorem dumtaxat incipiens eo loco:* Et poſitum, *&c. vbi etiam ſuſtulit illud:* eſſe; *quum ſequatur:* huius æui Dominum (*ſeu potius:* Deum, *quamquã noluerim immutare, quòd illud legant etiam MS. Vatic.*) diabolum interpretari. *Atqui:* contẽtus victoriæ, *in Genitiuo, phraſis eſt Tertullianica (etiam adnotante Rhenano) &:* næ, *Græcum eſt Aduerbium, pro certè, profectò.*

184. Ero ſimilis altiſſimi, ponam in nubibus thronum meum, &c.] *Infrà ca. 17. citat iſtud Iſai. 14. magis cõformiter æditionibus omnibus (nam hîc ordinem immutauit)* Ponam in nubibus thronum meum, ero ſimilis altiſſimo. *Eſt autẽ vtraque lectio bona, ſiue:* altiſſimi, *ſiue:* altiſſimo. *Veruntamen adhuc paulo aliter legunt æditiones aliæ, vtpotè priori loco: ſuper aſtra cæli ponam thronum meum, & deinde:* aſcendam *ſuper nubes. Supplemus autem paulopòſt:* Et de illuminatione mundi, *&c.*

185. Significatum eſt (inquit) ſuper nos, &c.] *Peculiaris eſt hæc Auctoris Pſal. 4. lectio, pro eo quod alij omnes transferunt:* Signatum eſt; *verùm videtur Auctor legiſſe* ἐσημειώθη, *deriuatũ à* σημειόω, *quod & ſignifico, & ſigno, verti poteſt, pro eo quod hodie Græcè legitur* ἐσημειώθη *à* σημειόω. *Atqui de phraſi Tertullianica, qua* perſonam, *Græcè* προσώπου, *hic pro facie quater interpretatur, vide ſuprà lib. 3. adu. Marc. cap. 6. nu. 39. ſicuti etiam de illo ad quod videtur hîc adludere ex Threnor. cap. 4.* Spiritus perſonæ noſtræ Chriſtus Dominus, *quum addit:* Perſona autem Dei Chriſtus Dominus.

186. Qui eſt imago, inquit, Dei, &c.] *Rectè præmittit:* Vnde & ſuprà Apoſtolus, *quia interponitur ab Apoſtolo ante illud: Quoniam Deus, &c. ſicut etiam* Euangelij *mentio, quam præmittit Apoſtolus: vt non fulgeat illuminatio Euangelij.*

187. quam nos ad Epheſios præſcriptam habemus, hæretici verò ad Laodicenos, &c.] *De hac Epiſtola aduerſus Marcionitas etiam producit teſtimonia infrà cap. 17. vbi explicatur etiam illud:* Meminiſſe Nationes, *&c. ſed longè aliis verbis magis Apoſtolo congruentibus; de quo proinde ibi latiùs num. 270. Hîc dumtaxat inde caſtigamus:* etiam ſine Deo eſſent *pro:* ſine Domino, *maximè quum illud explicans ſubiungat Auctor:* Ergo ſi Nationes ſine Deo dixit eſſe.

188. Quale eſt autem, &c.] *Redit ad Apoſtolum 2. Cor. 4. vbi benè habet quòd cum Interprete vulgato vertat:* fictilibus, *quod Græcè eſt* ὀστρακίνοις, *idque non ſemel; aptiſſimè verò transfertur vox Græca:* ἡ ὑπερβολὴ, eminentia, *non ab Auctore dumtaxat, ſed & à B. Auguſt. Epiſt. 154. & ſerm. 15. de verbis Apoſtoli.*

189. in quibus tanta nos pati dicit, &c.] *Tribus verbis duos verſus Apoſtoli expreſſit Auctor, addens ex verſu ſequenti:* in quibus etiam mortificationem circumferimus Domini; *ſic enim prorſus legimus pro:* Dei, *tum quod nullo modo huic loco id competat, tum quòd Græcè ſit* τοῦ κυρίου ἰησοῦ, *vbi Latinè hodie legitur Ieſu Chriſti; tum denique quòd mox ſubiungat:* in qua & mors Chriſti circumfertur (*nam eo modo vertit etiam B. Ambroſius* νέκρωσιν) *Et verò mors Dei impropriè diceretur etiam de Chriſto, quod ipſum tamen paulopòſt repetit, legens cum B. Ambroſio, ſicuti Græcè eſt:* vt & vita Chriſti manifeſtetur in corpore noſtro, *& rectè, quum apud Apoſtolum repetatur: in carne noſtra mortali. Atqui B. Epiph. in adu. Marc. ex Epiſt. 2. ad Corinth. Confut. 3. ſcribit reſcidiſſe intermedium illud:* ſicut ſcriptum eſt: Credidi propter quod locutus ſum, *inter illa Apoſtoli verba:* Habentes autem eundem ſpiritum fidei, & nos credimus, quare etiam loquimur.

190. Et quomodo in ſequentibus non ad viſibilia, &c.] *Hîc nullum ordinem verborum Apoſtoli obſeruat; nam* ad temporalia & æterna nos adhortatur *in fine capitis; vbi benè habet* temporalia, *non temporaria, quod Græcè ſit* πρόσκαιρα. *Et multo antè præmittitur ab Apoſtolo quod hîc ſequitur:* exteriorem hominem noſtrum corrumpi, *cui etiam vel ipſo teſte præmittitur:* Et non deficiemus; *vbi mirum eſt ſic legi, quum æditiones aliæ legant:* deficimus. *Deinde ſequitur:* interiorem hominem noſtrum renouari de die in diem. *Atqui de* exteriori & interiori homine, *vide latè tractatum ſuprà lib. de Reſurr. carnis, c. 40. 41. 42. 43. & 44.*

Cap. XII.

191. Terreni domicilij noſtri, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Ex eiuſdem Epiſtolæ ca. 5. 6. 7. 11. 12. & 13.

nam ex 8.9. ac 10. & 14. capitibus nihil adfere Auctor, ſicuti nihil ex his omnibus B. Epiphanius. Atqui ex eo quod ſuprà lib de Reſurr. carn. cap. 41. oſtendimus, num. 190. legi debere: terrena domus noſtra; *patet etiam hic legi debere*: Terrenum domicilium noſtrum, *pro eo quod erat*: Terreni domicilij noſtri. *Benè autē habet quod cum vulgato Interprete interpretetur*: non manufactam, *vocem Græcam* ἀχειροποίητον; *vbi prorſus ſubſtituimus*: in cœlis, *prout habet tum Apoſtolus, tū Auctor his loco citato, pro*: in cœlo.

192. Iogemere nos de iſto tabernaculo corporis terreni; quod de cœlo eſt ſuperiodui cupientes, &c.] *Sic diſtinguendum eſſe hunc Apoſtoli locum ibidem tradidimus num. 291. ex quo loco etiam, & ipſo Auctore paulopòſt caſtigamus*: ſuperindui, *pro*: ſuperinduere. *Vbi etiam tractatur illud*: Siquidem & deſpoliati oon inueniamur nudi; *ſic enim ex eodem loco ſecundum Apoſtolum caſtigamus, pro*: inueniemur. *Hìc autem paraphraſticὼs tranſtulit* de hoc tabernaculo corporis terreni, *pro eo quod dumtaxat eſt apud Apoſtolum*: in hoc; *quod adeò partim id deſumpſit ex ſequentibus hiſce verbis*: Etenim qui ſumus in iſto taberoaculo corporis (*vbi addit*: corporis *ad explicationem maiorem*) ingemimus quòd grauemur, *&c. vbi haud dubiè legit vocem*: ἐν, *qua hodie Græcè deſideratur, & vertitur à vulgato Interprete.*

193. quod in prima Epiſtola ſtrioxit, &c.] *Loquitur de 1. Epiſt. ad Corinth. Adnotat autem Rhenan. accipi*: ſtrinxit *pro*: perſtrinxit, *hoc eſt obiter indicauit, vel leuiter adtigit.*

194. vti deuoretur mortale hoc à vita, &c.] *De hoc vide ſuprà eiuſdem lib. de Reſurr. carn. c. 42. nu. 296. & latiſſimè ex propoſito, toto cap. 54. Sicuti de illo*: & arrabonem nos ſpiritus dicit à Deo habere, *cap. 51. num. 366.*

195. & abeſſe à Domino, &c.] *Vide & de hoc ſuprà dict. lib. cap. 43. n. 304. & 305. Vbi interim legit* peregrinari à Domino *non ſemel, quod hìc bis tranſtulit*: abeſſe; *vt magis explicet verba illa Græca contraria* ἐνδημοῦντες *&* ἐκδημοῦμεν; *& hìc*: boni ducere *vertit, quod ibi*: bonum ducere, *Græcè*, εὐδοκεῖν, *vel interprete Rhenano, qui ſimilem locum adfert 1. Cor. 1. ſuprà huius lib. cap. 5.* boni duxit Deus per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes; *quo fit, vt exiſtimem etiam ibi ſic legendum*: plenitudioem io ſemetipſo inhabitare.

196. Atque adeò: omnes ait nos oportere manifeſtari, &c.] *Etiam de hoc latiùs tractatum habet dicti lib. cap. 43. num. 309. & 310. Hìc dumtaxat variat, quòd habeat*: vt recipiat vnuſquiſque quæ per corpus admiſit, *illic verò*: vt reportet per corpus ſecūdum quæ geſſit; *nec mirum, quum etiam Græcè Amphibologia ſit.*

197. Si enim tunc retributio meritorum, &c.] *Etiam hoc facit pro meritis operum, ſicuti & quod ſequitur* diſpunctionem boni & mali operis, *id eſt, vel Rhenano teſte, compenſationem remunerationémque. nam quod addit, ſeu potius inquiſitionem & examen rerum benè vel malè geſtarum, non placet; vtpotè quum Auctor priori modo ſemper*: diſpunctionem *accipiat. Iterum* repræſentationem *hìc accipit pro vera exhibitione.*

198. Siqua ergo cōditio noua in Chriſto, &c.] Conditio, *more Tertullianico, accipitur pro*: creatura, *Græcè* κτίσις. *Conſentit verò etiam hìc cum Interprete vulgato Latino vertens*: Si qua, *pro eo quod Iſidorus Clarius cum Eraſmo nimis liberè*: Siquis. *De ſequentibus partim verbis ex Iſai. cap. 43. vide ſuprà lib. 1. adu. Marc. cap. 20. num. 142. & lib. 4. cap. 1. num. 11.*

199. Si etiam iubet, vt mundemos nos ab inquinamento carnis & ſanguinis, &c.] *Tranſit quaſi aliud agens ad cap. 7. quum alibi tractauerit quædam de cap. 6. maximè verò illud*: nolite iugum ducere cum infidelibus, *ſuprà Tomo 2. lib. 2. ad Vxorem. Verùm hic locus planè eſt mutilus etiam in MS. Vat. codicibus, vſque adeò vt reſtitui per me non potuerit. Hoc interim videtur velle Auctor*: Si etiam iubet vt mundemus nos ab inquinamento carnis, *& ſpiritus (id enim addit Apoſtolus) ſignificat*, carnis & ſanguinis *non opera, ſed* ſubſtantiam capere regnum Dei.

200. Si & virginem ſanctam deſtinat Eccleſiam adſignare Chriſto.] *Hìc ſimiliter tranſit, prætermiſſis 8. 9. & 10. cap. ad illud 2. Cor. 11.* Deſtinaui vos virginem ſanctam adſignare Chriſto, *nempè* Eccleſiam. *vbi vertit* Deſtinaui, *& B. Hier. Statui, in Amos Prophetam, quod Græcè eſt* ἡρμοσάμην, *quod alij vertere malunt*: *Aptaui, B. Ambroſ. Paraui, & vulgatus Interpres Latinus, & Syrus, & Firmilianus inter opera B. Cypriani, Epiſt. 75. Deſpondi. à quo etiam non abludit Auctor, quum addit*: tamquam ſponſam ſponſo. *Deinde* ſanctam, *pro* ἁγνὴν, *quod magis propriè alij omnes transferunt*: *caſtam; quorum vtrumque olim legebatur apud Firmilianum. Denique* adſignare, *cum Interprete Firmiliani* παραστῆσαι, *quod alij vertunt*; *exhibere, & Syrus*: *offerre.*

201. Si & pſeudapoſtolos dicit operarios doloſos trāsfiguratores ſui, &c.] *Quod hìc omittit Auctor, habes ſuprà lib. 4. adu. Marc. c. 5. Ideò, inquit*, & pſeudapoſtoli, quòd per falſum imitarentur (*hoc eſt*: transfigurari) Apoſtolos Chriſti; *eoſdem lib. de Præſcr. adu. hær. c. 4.* adulteros euangelizatores *vocat; vbi c. 6. citat etiam ſequentem ſcripturam*: de transfiguratione Satanę in angelum lucis. *Atqui mirum eſt illud*: quem & nos & Marcion nouimus angelum de paradiſo; *neque enim angelus, ſed ſerpens vocatur in paradiſo, Gen. 3. Satanas; ſed non hoc vult Auctor in ſcripturis id dici, ſed fide noſſe ſe & Marcionem, eundem eſſe Satanam & angelum malum, qui ibi ſerpens appellatur.*

202. Hìc illud fortè mirabor, ſi proprium potuit habere paradiſum Deus, &c.] *Hìc tranſit ad c. 12. poſterioris ad Corinthios*, raptum Apoſtoli in Paradiſum & tertium cœlum, *comparans cum ſublatione Heliæ in cœlum, 4. Reg. 2. De priori tractauit latiùs ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæreſ. c. 24. vbi vide Adnot. Quintini num. 146. de altero, lib. de Anima c. 35. & 50. vbi vide Adnot. noſtras num. 564.*

203. percutiendi & ſæuiendi alienum, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) lib. de Reſur. carnis: (nempè c. 32.)* Quis ergo diſcendi magis adfinis quàm pręſumendi, *& eodem lib.* in re aliena ſalutis, *item*: in alienam culpæ. *Adludit autem ad illud Apoſtoli*: adplicatus eſt mihi colaphizando angelus Satanæ, *&*: ter Dominum obſecraui, *&c.* Et dixit: Sufficit tibi gratia mea vt virtus in infirmitate perficeretur. *Atqui rurſus*: æmulantem *hìc accipit pro*: *odio (ſi ſic de Deo loqui liceat) habentem. Fortaſſis adludit ad illud Prouerb. 6. Sex ſunt quæ odit Dominus*: *Oculos elatos, &c.*

204. Quid & formam legis adhuc tenet Galatarum caſtigator, &c.] *Hoc vult Auctor quòd Apoſtolus,*

Digitized by Google

ſtolus, quamquã ea de cauſa Galatarum caſtigator, *adhuc videatur* formã legis tenere, *per illa 2. Cor. 13. verba:* In ore triũ teſtium ſtaturum omne verbũ, *quod ex Deut. cap. 19. ſumptum eſt. De quo vide ſuprà Adn. noſtras lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 22. n. 135. & lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 329.*

205. Quid & noo parſurum ſe peccatoribus, &c.] *Sic paucis reddit illud Apoſtoli ibidem* : qui antè peccauerunt nòn parcam; *alludens ad illud ſub finem capitis:* vt non in præſentia duriùs agam ſecundum poteſtatem à Domino datam. *Vbi conſentit vulgato Interpreti, quòd transferat* ἀποτόμως χρήσωμαι, *duriùs agere.*

CAP. XIII.

206. Quando opuſculum profligatur, &c.] *Inſcriptionem veterem ad marginem tamen reiectam ſic dilatauimus:* DE EPISTOLA AU ROMANOS ex cap. I. II. III. V. VI. & VII. *Sunt autem voces Tertullianicæ:* profligatur, retractanda, *&* : tramittenda. *Atqui legimus prorſus:* qui toties probauerim, ceſſionem eius nullum argumentum præſtare, *&c. pro eo quod erat corruptiſſ. contrario ſenſu:* quoties probaueram ceſsionem eius, nullum, *etc. idque eo magis quòd ſequatur:* quatenus & ipſe Apoſtolus legem plurimùm (*id eſt interprete Rhenano, maximè, maxima ex parte*) videtur excludere; *ſic enim etiã caſtigo, pro:* ipſa epiſtola, *eo quòd ſequatur:* Sed & iudicem Deum ab Apoſtolo circumferri, *&c. Intelligit autem potiſſimũ librum hunc hactenus.*

207. Non enim me pudet Euangelij, &c.] *Hîc incipit tractare verba Apoſtoli Roman. 1.* quædam *præcedentia & ſequentia* tramittens, quod ſæpiùs occurrerint; *ſicuti initio huius cap. dixit. Benè autem habet quòd vertat Auctor ſicuti Latinus vulgatus Interpres:* omni credenti, Iudæo (*omiſſa tamen voce:* primùm, *quam omnes legunt*) & Græco, *&c.*

208. Quoniam & iram Dei dicit reuelari de cœlo, &c.] *Neceſſariò addimus:* Dei, *tum quòd eam Apoſtolus habeat, tum quòd Auctor ſubiungat:* Cuius Dei ira? *& deinceps de ira Dei diſceptet, quam an propriè, an pro vindicta acceperit Auctor, vide noſtra Prolegomena inter eius Paradoxa. Fortaſsis legit etiam* veritatem Dei, *eo quòd addat:* Ergo & veritas eius erit, cuius & ira; *ſed quia Græcè hodie non legitur, addẽdum non putaui. At prorſus lego:* detinent, *pro:* detineant. *Porrò rectè Rhenan. interpretatur:* in vltionem veritatis, *nempè recepta & exploſa.*

209. Scimus autem iudicium Dei ſecundum veritatem eſſe, &c.] *Tranſit ad 2. cap. Epiſt. ad Roman. vbi ex altero MS. Vatic. caſtigamus:* iram ipſam, *pro:* ipſa.

210. Quantas autem foueas in iſta vel maximè Epiſtola Marcion fecerit, &c.] *Indicat ſe dumtaxat tractare*, quæ Marcion eradenda non vidit, *quum tamen* abſtulerit quæ voluit; *hinc factũ vt paucißimos locos Epiſtolæ prolixißimæ in medium producat, ſicut etiam B. Epiphanius. Eodem pertinent quæ habet cap. ſequen.* Salio & hîc ampliſſimum abruptum intercisæ ſcripturæ, *& paulopòſt:* qui tanta de ſcripturis ademiſti.

211. Si eoim iudicabit Deus occulta bominum &c.] *MS. Vatic. 2.* iudicauit, *ſed illud habet Apoſtolus iuxta aditiones omnes.*

212. Tam eorum qui in lege deliquerũt, quàm eorum qui ſine lege, &c.] *Iſtud præcedit apud Apoſtolum verba præcedentia, ſicut etiam illud:* Quia & hi legem ignorant (*quod legit pro eo quod Apoſtolus:* non habent) & natura faciunt quę ſunt legis. *De qua Apoſtoli phraſi vide ſuprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. c. 6. num. 56. Atqui etiam B. Epiphan. locum hunc citat adu. Marcionem ex Epiſtola ad Romanos Confut. 1.*

213. ſecundum Euangelium (ioquit) per Chriſtum, &c.] *Hoc immediatè ſequitur verba num. 217. vbi omittere videtur ex propoſito:* meum, *quod habent alia exemplaria Apoſtoli; vt magis oſtendat:* Dei eiuſdem eſſe Euangelium & Chriſtum, cuius Lex & natura. *Eſt autem notatu dignum ſupplementum ex MS. Vatic. 2. codicibus:* ſed in illum, cuius dum hæc ſunt, iudicium dico & iram, etiam illa ipſius ſint oeceſſe eſt, *pro eo quod erat dumtaxat:* cuius hæc ſunt, *&:* ira.

214. Et ideò vehitur in tranſgreſſores Legis, &c.] Vehitur (*inquit Rhenan.*) *pro:* inuehitur. *Differt autem Auctor ab aliis, quòd legat:* docentes non furari, & furantes, *pro eo quod alij:* prædicantes. *Quod quum Marcion in Deum Creatorem retorqueret, id negat ita intelligi poſſe; verùm latius de furto quod perperam Ægyptiis impingebat ille, ſuprà lib. 2. adu. Marc. toto c. 20. Lego autem mox more Tertullianico:* deuertiſſe, *pro:* diuertiſſe, *& retineo cum Rhenano* inceſſerat, *quamtumuis Vatic. 2. legant:* ingeſſerat, *ne ſit repetitio eiuſdem vocis; nam ſequitur:* vt ingeſſerit.

215. Propter vos nomen Dei blaſphematur, &c.] *Suprà Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 13. additur:* in gentibus, *& lib. 3. adu. Marc. cap. 23. ac lib. 4. cap. 14.* in nationibus. *id enim habet tam Iſai. cap. 52. iuxta LXX. quàm Apoſtolus, ſed ad inſtitutum hîc non faciebat. Vertit autem:* Propter vos, *quod Græcè eſt*, δι' ὑμᾶς.

216. Præfert & circumciſioni carnis præputiationem; apud Deum enim Legis, &c.] *Prorſus ſic legendum & ſupplendum eſt, ſi Apoſtoli ſenſum his verbis exprimi velimus, pro eo quod erat contrario ſenſu:* circũciſiooem cordis præputiationi. *Nã ſequitur ex eiuſdem capitis calce:* apud Deum enim (*ſic ſuppleo*) Legis facta eſt circumciſio cordis, non carnis, ſpiritu nõ littera. *Illud autem de* Iudæo in occulto & in aperto *intermedium eſt inter illa. Atqui ipſa huius loci verba Apoſtoli adfert B. Epiphan. in Marc. Confutat. 2. ex Epiſt. ad Romanos, ſicuti etiam præcedentia illa:* habentem formationem cognitionis ac veritatis in Lege, *Confut. 3.*

217. Tunc lex, nunc iuſtitia per fidem Chriſti, &c.] *Tranſiens ad cap. 3. ad Rom. paucißimis hiſce verbis comprehendit verſus 20. 21. & 22. Atqui omninò legimus:* Chriſti diſtinctio, diſpoſitionum eſt, (*id eſt Teſtamẽtorum, ea enim frequentißimè ſignificatione vtitur hoc loco Auctor his 5. libris adu. Marcionem*) non Deorum, *pro eo quod erat corruptißimè:* diſtinctio diſpoſitio nunc eſt.

218. Monet iuſtificatos ex fide, *&c.* pacem ad Deum habere, &c.] *In his verbis initio c. 5. (omiſſo toto cap. 4.) Epiſt. ad Rom. legit Auctor* ἔχομεν, *id eſt* habemus, *pro eo quod alij* ἔχωμεν, *habeamus. Atqui aliis omißis tractat Epiphan. adu. Marc. ex epiſt. ad Rom. Confut. 4. illud:* Ad quid (*ſic enim lego, pro:* Adhuc) enim Chriſtus, quum oos eſſemus debiles adhuc iuxta tempus, pro impiis mortuus eſt?

219. Lex autem (inquit) ſubintroiuit, vt abundaret delictum, &c.] *Verbis his quæ in fine eiuſdem cap. habentur, paraphraſticõs addit:* vt ſuperabundaret

(inquit)gratia.

220. intercalanit,&c.]Id eſt(inquit Rhenan.) interiecit,interpoſuit,interſeruit,mediam immiſit;nam hîc id ſignificat intercalare. Eius verbi meminit Macrobius etiam de ratione intetcalandi abunde diſſerens. Iulius Cæſar inſtituit, vt vnus dies quarto quoque anno intercalaretur, hoc eſt insereretur:vnde biſextilem annū Plinius intetcalarem vocat, & Liuius menſem dixit intercalarium. Græci ἐμβόλιμον appellant, & ἐμβολιμαῖον.

221.vt quemadmodum, &c.regnauerat peccatū in mortem,&c.]Videtur hoc loco legiſſe Auctor, ſicut etiam Syrus Interpres,εἰς θάνατον.

222. Propter hoc omnia concluſerat,&c.] Ex perſona Marcionis per Ironiā hæc adferūtur, leſumpta partim ex Epiſt.ad Gal.c.3.partim Rom.3. vbi etiā conformiter ſuæ hæreſi ſubſtituerat: cōcluſit omnia Lex ereatotis ſub peccatū,pro eo quod Apoſtolus:cōcluſit ſcriptura omnia, &c. Atqui legimus more Tertullianico ex vtroque Vatis.MS.cod.ne qui gloriaretur, pro: ne quis.

223. Mortuos enim nos(inquit)Legi,&c.]Etiā hoc ex perſona Marcionis, & ex corrupta eius ſcriptura, quippè qui verterit:Mortuos nos legi, vbi Apoſtolus dicit:mortuos peccato,Rom.6.ſub initium capitis; ſed rectè eum confutat ex ſequentibus verbis, vbi ſubiicit: Chriſtum ex mortuis reſurrexiſſe.

224. Quid ergo dicemus?Quia Lex peccatum? Abſit,&c.]Trāſit ad 7.cap.Epiſt.ad Rom. vbi nihil differt ab aliis, neque hîc neque ibi: Sed ego delictum, &c.Immò cum vulgato Interprete Latino mox vertit:ſeduxit,quod Græcè eſt ἐξηπάτησε.

225. liquuit,&c.]Liquuit(inquit Rhenanus)hoc eſt à liquet impersonali verbo,pro claruit,innotuit, manifeſtum euaſit. Atque hoc eſt quod Paulus docet,ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου,id eſt: ſed peccatum non cognoui,niſi per legem. Porro verbo liquuit,à liquet,vtitur lib.de Carne Chriſti, cap.17. quamqoam iam liquuit (inquit) & de nomine hominis,& de ſtatu qualitatis,& de ſenſu tractationis, & de exitu paſſionis,humanam conſtitiſſe;liquuit,id eſt apparuit,conſtitit.Legunt quidem Rhenan.& Vatic.1.cod.MS.licuit,ſed vt ſit differentia,illud magis placet.

226. Lex ſancta, & præceptum eius iuſtum & bonū, &c.] Idipſum tractat B. Epiphanius adu. Marc. ex Epiſt.ad Roman.Confut.5.qui præterea legit,ſicuti omnes Apoſtoli aditiones, quod omiſſum eſt ab Auctore: ſanctum Pulcrè autem explicat ſpiritalem legē Auctor,propheticam & figuratam.

Cap. XIIII.

227. Hunc ſi pater miſit in ſimilitudinem carnis peccati, &c.]Titulū huic capiti dedimus: Ex eiuſdem Epiſtolæ ad Roman.cap.8.10. 11. 12.13.& 14. Atqui in verbis illis Rom.8.conſentit vulgato Latino Interpreti,quòd legat:in ſimilitudinem.

228. Peccatum enim carni ſuprà adſcripſit, &c.]Hîc adfert ex cap.7. quod cap. præcedenti omiſerat, quòd hîc ad inſtitutum magis faceret,paraphraſticōs dūtaxat, vbi legem ſenſus more ſuo tranſtulit, pro lege mentis;vt non ſit mirum etiam vulgatum Interpretem nónnumquam ſenſum eadem ſignificatione tranſtuliſſe, ſicuti rurſum Auctor cum illo infrà nu. 236. Atqui legimus ex vtroq; MS.Vat.cod.id eſt carnea, nempe ſubſtantia,pro:carne. Et verò rurſum hîc voces & phraſeis Tertullianicæ:remediaret;&:ſtatu;ac:cenſu; deniq;(adnotante etiam Rhenano) alterios par. Rurſum etiam caſtigamus ex vtroque MS. Vatic.quā hoc tantum eſt,pro:quia.

229. quomodo nolit nos eſſe in carne,qoum ſimus in carne, &c.] Etiam paraphraſticōs hîc adludit ad verba Apoſtoli Rom. 7. Qui autem in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.Vos autem non eſtis in carne. De quibus vide ſuprà lib.de Reſurr. carnis, c. 46. Caſtigamus verò ex duobus MS.Vatic.cod. in operibus carnis,pro:ex. Atqui B.Epiphan.adu.Marc. Confut. 6. vrget quod prætermittitur iſtis apud Apoſtolum: vt iuſtificatio Legis impleretur in nobis.

230. ſpiritus autē vita propter iuſtitiam, &c.] Quum etiam ſic legat ſupradicto loco lib. de Reſurr. carn. Auctor,confirmatur Græcorum & emendatiorum Latinorum codicum lectio:vita,pro eo quod alij:viuit.Propriè etiā tranſtulit vtrobique iuſtitiam, quod Græcè eſt τὴν δικαιοσύνην. Ibidē etiam latius & citātur & tractātur verba ſequentia Apoſtoli: Qui ſuſcitauit Chriſtū à mortuis, viuificabit(quod retinuimus, etiamſi Vatis. MS.2.habeant viuificauit) & mortalia corpora veſtra.

231. dici capit,&c.] Capit (inquit Rhenan.) id eſt idoneum vel aptum eſt vt aliud dicatur, vt lib. 2.cap.9. capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum, lib. 3 cap.6. Id enim intelligi vel non intelligi capit. Impersonale verbum,quod ἐνδέχεται Græci dicunt. Qui mox illud Salio ampliſſimum abruptum (de quo inter Prouerbiales formulas in Prolegomenis latiùs) accipè adnotat,pro:Tranſilio.Vbi indicat omnia penè intermedia Apoſtoli verba intereiſa fuiſſe à Marcione, vſque ad cap. 10.ad Romanos,quò tranſit Auctor.

232. teſtimonium perhibentem Apoſtolum Iſraëli,&c.]In his Apoſtoli verbis Rom.10.retinuit vocem Græcam ζῆλον.& cum vulgato ac Syro Interprete: ſcientiam vertit ἐπίγνωσιν; ſicut & ſuam non eſt veritus trāsferre ἰδίαν.In hoc differens ab omnibus aliis, quòd dumtaxat legat: Deum enim ignorantes, pro: Dei iuſtitiam.

233. finis enim(ſiue etenim,vt legunt MS.2. Vat. cod.)legis Chriſtus,&c.]Etiam iſtud adu.Marc. vrget Confut.7.ex Epiſt.ad Roman. B. Epiphan. qui legit cum aliis omnibus:ad iuſtitiam,pro eo quod ſolus Auctor:in iuſtitia, ſeu potius,ſicuti iuxta phraſin eius caſtigo: in iuſtitiam. Atqui ſunt verba Marcionis: quaſi Deum, &c.vſque: Cur ego,&c.

234. inſcientiam,&c.]Quamquam MS.Vat.2.cod. legant:inſcitiam,placet tamen hæc lectio quam repoſuit ex Gorzienſi codice Rhen.eo quòd(inquit ille) ea voce etiā Tacitus vtatur lib.17. Inde atrox rumor(inquit)affirmātibus pleriſque interfectos, ac ni ſibi conſulerent, fore vt acerrimi militum & præſentia conqueſti, per tenebras et inſcientiam cæterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante noſtram caſtigationem legebatur inſcitiam. Idem in Dialogo Oratorum: Sed deſidia iuuentutis,negligentia parentum, & inſcientia præcipientiū, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæſtionibus: Quam rationem (inquit) maiorum etiam comprobat diligentia,qui primùm iurare ex ſui animi ſententia quemque voluerunt, deinde teneri ſi ſciens falleret, quòd inſcientia multa verſaretur in vita. Et proindè etiam paulopoſt lego:ex inſcientia ſcilicet, pro: inſcitia;neq; enim veriſimile eſt Auctorem eodem loco diuerſis vti voluiſſe vocibus. Arridet autem ea vox magis, quòd per eam explicet quod dixit Apoſtolus: non per

(ſiue

Digitized by Google

(*ſiue ſecundum*) ſcientiam.

235. O profundum diuitiarum & ſapiētiæ Dei, &c.] *Suprà lib. aduerſ. Hermog. cap. vlt. (vbi vide Adn. noſtras num. 160.) & lib. 2. adu. Marc. cap. 2. vertit:* & ſophiæ, *vbique conformiter Græcis & Syriaco exemplaribus, vbi:* &, *interiicitur; ſed mirum eſt ab eo omitti:* & ſcientiæ, *quod alij omnes habent. Ibi etiam additur illud intermedium:* vt ininueſtigabilia iudicia eius; *ſed veriſimile eſt hîc omiſſum, eo quòd* Marcion de induſtria, non id modò, ſed reliqua hæc eraſerit, *vtpotè qui Deum iudicem nollet agnoſcere, quem iterum talem probaret ex iis verbis Auctor, ſi legeret. At proſus legimus:* & ininueſtigabiles viæ eius, *pro:* inueſtigabiles. *nam Græcè eſt* ἀνεξιχνίαστοι, *quod non veſtigabiles (vel Rhenano conſitente) ſignificat.*

236. Quis enim cognouit ſenſum Domini, &c.] *Iterum* ſenſum *pro mente vertit, tum hîc, tum etiam ſuprà lib. adu. Hermogenem cap. 17. (vbi vide Adnotat. noſtras num. 57.) & hoc ipſo lib. cap. 6. in citatione ſimilis loci 1. Cor. 12. & etiam lib. 2. adu. Marc. cap. 2.*

237. Odio (inquit) habentes malum, & bono adhærentes, &c.] *Tranſit ad cap. 12. Epiſt. ad Roman. ex quo quæ latè citantur, conueniunt per omnia cum Apoſtolo, exceptis, quæ omittit & quæ hîc adnotabimus; & verò eadem omnia comparat cum præceptis veteris Teſtamenti. Atqui in hoc conſentit vulgato Latino Interpreti Auctor, quòd* τῇ φιλαδελφίᾳ *vertatur ab illo:* Amore fraternitatis. *Aptiſſimè verò:* affectuoſi *transfertur, quod eſt Græcè* φιλόστοργοι; *ſicut etiam;* preſſuram ſuſtinentes, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, *id eſt patienter ferentes,* & humilibus adſentantes (*pro quo nō malè alter Vatic. MS. cod.* adſectantes) τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι, *&:* ne ſitis apud vos ſapientes, φρόνιμοι. *Item:* Non voſmetipſos vlciſcentes, ἐκδικοῦντες. *Quod tamen ordine immutato præponit illi quod prius eſt apud Apoſtolum:* pacem cum omnibus hominibus habentes, *ſic enim ſuppleo cum Apoſtolo, ſecundum veſtigia Vatic. MS. codicum.*

238. principali præcepto eius concluſit: Diliges proximum tamquam te, &c.] *Alludit ad illud cap. 13. Epiſt. ad Rom.* Et ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur: Diliges proximum tamquam teipſum. *Addens verò:* Hoc legis ſupplementum, *ad illud quod dictis verbis præmittitur:* Qui enim diligit proximum, legem impleuit. *Quod etiam ipſum tractat B. Epiphan. adu. Marc. ex Epiſtola ad Romanos Confut. 8. eáque vltima. Lego autem mox ex cōiectura Rhenani:* Ponticus, *pro:* Pontus, *quamquam poſſit accipi Pontus, patria ipſius Marcionis, pro Pontico.*

239. Benè autem quòd & in clauſula tribunal Chriſti commemorat, &c.] *Alludit ad illud ca. 14.* Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti; *quod caput* clauſulam *ea de cauſſa vocare videtur, quòd ſequentia omnia Marcion interſciderit.*

CAP. XV.

240. Breuioribus quoque Epiſtolis, &c.] *Capitis huius inſcriptionem veterem reiectam ad marginem retinuimus:* DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIMA. *Atqui illud:* Eſt ſapor & in paucis, *ſic explicat Rhenan. Etiam modica ſuum guſtum habent.*

241. Occiderant Iudæi Prophetas ſuos, &c.] *Alludit ad illud 1. Theſſ. 2. mox citatum:* qui & Dominum interfecerunt & Prophetas ſuos, *rectè adiiciens, licet:* ſuos, *adiectio ſit hæretici; nam id Latinæ aditiones etiam hodie non habent; quo magis miror in Græcis adiici* ἰδίους, *& à Syro verti:* qui ex ipſis ſunt, *& maximè quòd ab Iſidoro Claro caſtigetur:* proprios Prophetas. *B. Epiphanius ex hac Epiſtola nihil ſe tractare ſcribit, quòd omnia huius Epiſtolæ Marcion peruerterit. Supplemus autem ex altero MS. Vatic. cod.* Quid enim mali.

242. Quam autem ſanctitatem noſtram voluntatem Dei dicat, &c.] *Pergit ad 1. Theſſ. 4. cap. Quod autem hîc:* ſanctitatem, *infrà Tom. 5. lib. de Pudicit.* ſanctimoniam. *Græcè eſt* ἁγιασμός; *& quod hîc:* Abſtinete à ſtupro, *ibi:* à fornicatione, *Græcè* πορνείας, *vt ne nouam eſſe hanc vocem Eraſmus conuincat. Ita etiam planè legit quod hîc deſideratur:* Scire vnumquemque vas ſuum poſſidere (*pro quo hîc:* tractare, *Græcè* κτᾶσθαι) in ſanctimonia & honore.

243. Luxuria eſt turpitudini quoque & immunditiæ contraria, &c.] *Adnotat hîc Rhenan. Nos (inquit) fidem ſecuti collationis Gorzienſis negatiuam particulam,* nun *ſuſtulimus. Nam* luxuriam *hîc accipit congreſſum viri cum muliere, quæ eſt* cōtraria turpitudini & immunditiæ, *id eſt veneri illicitæ. Hunc ſenſum aliquis non percipiens ſcripſit:* non contraria. *Verùm quum infrà Tom. 5. lib. de Monogamia vocet* luxuriam caſtitatis perditricem, *& lib. de Pudicit.* luxuriæ & laſciuiæ & libidinis negotia *coniungat, neque aliquis Auctor claſſicus* luxuriam *in bonam partem accipiat, & inſuper Vatic. alter MS. reddat negandi particulam:* nun; *non per omnia mihi ſatisfit, & magis exiſtimarim iſtud pertinere ad Paradoxon Tertulliani, quemadmodum inter Prolegomena latius, quo ducitur ſubinde de matrimonio, atque adeò etiam addendam negationem. At nihil immutaui, eo quòd ſequatur:* quæ vas noſtrū in honore tractet, *fortaſſis alia aliqua vox ſubſtituenda, vtpotè:* Sanctimonia, *aut ſimilis.*

244. continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, &c.] *Locus adnotandus aduerſus* continentiæ & virginitatis *hodiernos calumniatores, quales multi adnotati ſunt ſuprà Tom. 2. lib. de Cultu fœminarum, cap. 9. num. 51. & lib. 1. ad Vxorem, cap. 6. num. 38. & lib. de Veland. virg. cap. 10. num. 83. Et verò diſertis verbis iſtum locum Apoſtoli dicto lib. de Pudicit. allegat:* pro pudicitia, pro caſtitate, pro ſanctitate. *Quod verò addit:* Et non prohibebitis, *intelligit* nuptias cum Gentilibus *contractas, de quibus librum ad Vxorem ſcripſit.*

245. Ait, eos qui remaneāt in aduentum Chriſti, &c.] *Sic caſtigamus ex altero Vatic. MS. cod. pro:* in aduentu, *tum quod Græcè ſit* εἰς τὴν παρουσίαν, *tum quòd ſuprà lib. de Reſurr. carnis, cap. 24. (vbi iſtud latius tractat) ſic legat Auctor. Legentes etiam* in aërem, *ſicut ibi, & lib. de Anima, cap. 55. & apud Apoſtolum in aditionibus omnibus, pro eo quod erat:* in aëre; *maximè, quòd Tom. 2. lib. de Cult. fœm. cap. 7. vertat:* in nubila. *Locos verò Iſai. 60. & Amos 9. occaſione eiuſdem huius ſcripturæ habes ſuprà citatos lib. 3. adu. Marc. cap. vlt.*

246. Quem ſpiritum prohibet extingui, &c.] *Tranſit ad cap. 5. Epiſt. 1. ad Theſſal. vbi in illis verbis:* quas prophetias vetat nihil haberi, *propriè tranſtulit:* nihil haberi, *quod Græcè eſt* μὴ ἐξουθενεῖτε.

247. nos proferemus & ſpiritum & Prophetias, &c.] *Quandoquidem videtur intelligere Montanum, quem* ſpiritum *appellabat, &* Prophetias eius, *etiam de hoc vide noſtra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris.*

Digitized by Google

248. Age nunc qui ſalutem carnis abnuitis, &c.] *Præfatur in verba illa cap. 5. Epiſt. 1. ad Theſſalon. quæ mox adfert:* vt ſpiritus noſter & corpus & anima ſine querela in aduentu Domini & ſalutificatoris noſtri Chriſti conſeruentur. *De quo vide ſuprà l. de Reſurr. carn. c. 47. n. 342. præterquàm quòd hîc magis ad verbum citet, excepto eo quod addat:* & ſalutificatoris noſtri Chriſti, *phraſi Tertullianica; & ibi legat:* in præſentia, *pro eo quod hîc:* in aduentu; *Græca vox* παρουσία *vtrumque ſignificat. Atqui illud:* Licet enim & animæ corpus ſit; *quod rectè ſic reſtituit Rhenan. etiam ad Paradoxa pertinent, de quibus inter Prolegomena.*

CAP. XVI.

249. Cogimur quædam identidem iterare, &c.] *Titulum antiquum ad marginem reiectum hunc retinuimus:* DE EPISTOLA AD THESSALON. II. *Atqui ibi* parem creatoris *adnotat Rhenan. iterum* par *cum Genitiuo conſtrui, ſicuti paulò antè:* dum alterius par eſt, *& aliàs ſæpè.*

250. Iuſtum ſit adflictatoribus noſtris rependi adflictationem, &c.] *Sic iſtud vertit 2. Theſſ. 1. ex Græco* ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς, θλίψιν, *qui etiam coniungit hunc verſum:* & in flamma ignis (*in quo cum interprete Latino vulgato conuenit, quantumuis Græcè legatur,* ἐν πυρὶ φλογὸς) *qui ab aliis omnibus ſequenti verſui iungitur. Omittimus autem:* &, *ante illud:* in reuelatione Domini, *ſiue:* in reuelationem, *quod habent 2. MS. Vatic. cod. & perinde eſt.*

251. Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, &c.] *Vel hinc patet verum eſſe quod ſcribit B. Epiphan adu. Marcionem, nihil ſe etiam tractare de hac Epiſtola, quòd nimium eam peruerterit. Rhenanus verò:* noſtratem *interpretatur, noſtræ partis.*

252. Quum enim ad vltionem venturum ſcribat, &c.] *Sic paraphraſticῶs vertit quod eſt apud Apoſtolum:* dantis vindictam, *& ad verbum ex Græco* δίκην τίσουσιν ὄλεθρον αἰώνιον, pœnam luituros exitialem æternam, & à gloria valentiæ eius, *vt ſic quaſi aliud agens explicet quod præmiſit,* angelis virtutis ſuæ, *vbi eadem eſt vox Græca* τῆς ἰσχύος. *Atqui ſunt voces Tertullianicæ,* obaudiant, &: obaudientes.

253. Quis eſt autem homo delicti, &c.] *De huius ſcriptura 2. Theſſal. 2. interpretatione vide ſuprà lib. de Reſurr. carn. c. 24. & ibidem Adnot. noſtras n. 201. & 202. Quibus adde, quòd hîc etiam per* hominem delicti, *ſeu* delinquentiæ, *Antichriſtum intelligit, ad hæreticos Marcionitas* Antichriſti præcurſores, *quorum fit mentio 1. Ioan. 4. id refert. Atqui ex illo loco, & Apoſtolo ipſo caſtigauimus:* ſuper omne quod dicitur Deus & omnem religionem (*Græcè* ἢ σέβασμα) conſeſſurus in templo Dei, &c. *Græcè* καθίσαι, *pro eo quod erat:* & omnem religionem conſecuturus in templo Dei.

254. Cuius quis autem ex duobus; quæro, cur veniat in omni virtute, &c.] *Sic proculdubiò diſtinximus hunc locum, omittentes cum altero cod. MS. Vatic.* eſt, *intermedium. Atqui etiam hic locus ſcripturæ ſuprà citatur lib. de Reſurr. carn. vbi* atque portentis mendacij, *quod hîc* oſtentis mendacij, *& vulgatus Latinus interpres:* prodigiis mendacibus, *Syrus:* miraculis falſis; *quæ omnia ſignificantur vocibus Græcis:* τέρασι ψεύδους. *Ibi etiam addit ex Apoſtolo, quod hîc deſideratur:* & in omni ſeductione iniuſtitiæ iis qui pereunt, *pro quo hîc illud maluit adſerre:* propterea quòd dilectionem veritatis non ſuſceperint, vt ſalui eſſent. *Nonè verò tranſtulit:* propter hoc erit eis inſtinctum (*neutro genere, phraſi Tertull.*) fallaciæ; *pro eo quod ipſe mox Auctor:* operatione fallaciæ, *&:* fallaciæ immiſſione, *& alij ex Græco* ἐνέργειαν πλάνης, *mittet illis* operationem carnis, *vt alludatur ad illud Iſai. 5. Dominus miſcuit illi ſpiritum erroris, ſicuti alicubi citat B. Hieron. Et verò cum vulgato interprete Latino vertit:* conſenſerunt, *quamtumuis Græcè ſic* εὐδοκήσαντες.

255. ex ſubmiſſu erroris, &c.] Submiſſus (*inquit Rhenan.*) *us, ui, pro ſubmiſſione; cui & ſubiicit:* creatori ſubmittat.

256. Proinde dixerim, quale eſt illi Satanas, &c.] *Alludit ad illa verba Apoſtoli ſuprà citata* ſecundum operationem Satanæ, *deinde & ad illa præcedentia:* quem Dominus Ieſus interficiet, *ſiue:* occidet. *Item ad illud:* quòd elegit nos Deus in ſalutem, & in fide veritatis, *&c.* per Euangelium. Iram *autē pro vltione hîc vſurpat. De Prouerbio autem:* de gradu cædere, *vide Prolegomena noſtra. Atqui lego cum vtroque MS. Vatic.* ſemel vnito Euangelij inſtrumento, *pro:* ſemel vnico, *&:* competet materia vindictæ, *pro:* competit.

257. Iubere autem operari eum qui velit manducare, &c.] *Hîc tranſit ad illud 2. Theſſal. 3.* operantes panem ſuum manducent.

CAP. XVII.

258. Eccleſiæ quidem veritate, &c.] *Inſcriptionem veterem ad marginem reiectam retinuimus:* DE EPISTOLA AD LAODICENOS, ſiue AD EPHESIOS, ex cap. 1. & 11. *Pulcher eſt autem locus iſte ad* confirmandam Eccleſiæ veritatem *in adprobandis titulis Epiſtolarum, immò ipſis Epiſtolis Pauli, & toto Scripturæ vtriuſque Teſtamenti Canone.*

259. ad Epheſios, *&c.* non ad Laodicenos, &c.] *Similiter ſuprà cap. 11.* de alia Epiſtola, quam nos ad Epheſios præſcriptam habemus, hæretici verò ad Laodicenos. *Eodē pertinet & illud B. Epiphan. Confut. 1. ex Epiſt. ad* Laodicenos: *Non enim viſum fuit miſerrimo Marcioni hoc teſtimonium ex* Epiſtola ad Epheſios *citare, ſed ex* Epiſtola ad Laodicenſes, *quæ non eſt in Apoſtolo. In hoc falſus interim, quantum apparet, quòd putarit inter Epiſtolas à Marcione receptas, fuiſſe &* Epiſtolam ad Epheſios, *&* Epiſt. ad Laodicenſes *fragmenta, non animaduertens id quod ex* Epiſtola ad Laodicenos *citat, reperiri 4. cap.* Epiſt. ad Epheſ. *Fortaſſis occaſionem dedit Marcioni huius tituli huic Epiſtolæ imponendi, quòd legiſſet Coloſ. 4. Salutate fratres qui ſunt Laodiceæ, & quum lecta fuerit apud vos epiſtola hæc, facite vt & in Laodicenſium Eccleſia legatur, &* ea quæ Laodicenſium eſt, *vobis legatur. Verùm rectè poſt B. Chryſoſt. Theodoretus in Comment. Epiſt. ad Coloſſ. Diuus, inquit, Paulus non dixit:* Ea quæ eſt ad Laodicenſes, *ſed eam quæ eſt ex Laodicea, Græcè* τὴν ἐκ Λαοδικείας, *quam Theophil. putat eſſe 1. ad Timotheum, de qua Græca exemplaria ſub finem adſcribunt:* Ex Laodicea. *Quare B. Hierony. Catal. Scriptor. Legunt, inquit, quidam & ad* Laodicenſes Epiſtolam, *ſed ab omnibus exploditur, & Philaſtrius Catal. hæreſ. cap. 89. dicit in Eccleſiis non fuiſſe receptam. Quare & inter Apocryphas ſcripturas rectè collocat Sixtus Senēſis Biblioth. Sanctæ l. 1. cā quæ Lutetiæ exſtat, cuius exēplar ibidem adfert, titulo* Epiſtolæ ad Laodicenos.

260. ſecun-

Digitized by Google

260. ſecundum boni exiſtimationem, &c.] Boni exiſtimationem tráſtulit τὴν εὐδοκίαν, ſicuti ſuprà: boni duærere, cap. 12. num. 195. Mutauit autem hîc ordinem verborum Apoſtoli; nam illud: quam propoſuerit in ſacramento voluntatis ſuæ, præcedit verba iam citata, vbi videtur per illud Apoſtoli ſacramẽtum, ſiue myſterium intelligere ſuæ voluntatis.

261. ſicut verbum illud in Græco ſonat, &c.] Intelligit: ἀνακεφαλαιώσασθαι. quod: recapitulare ſonat; id eſt (quod tamen puto ex margine in textum irrepſiſſe) ad initium redigere, vel ab initio recenſere. Quorum illud ſequitur infrà Tom. 5. lib. de Monogam. In Chriſto (inquiens) omnia reuocantur, ſiue reciprocantur ad initium; iſtud paulopóſt: ad recenſenda omnia in Chriſto. Variat enim modo legens ſicuti eſt in exemplaribus Pauli omnibus: in Chriſto, modò: in Chriſtum. Supplemus verò mox: à quo & tempora, ex vtroque Vatic. MS. cod.

262. Quod ſi non capit &c.] Similis (inquit Rhenan.) locutio per verbum capit, imitatione Græcorum, qui ἐνδέχεται ſic vſurpare ſolent imperſonaliter, vt illa paulo antè, cap. 14. Animale dici capit, item illa l. 3. cap. 6. id enim intelligi vel non intelligi capit; & alia innumera.

263. Vt ſimus in laudem gloriæ, nos qui præſperauimus in Chriſtum &c.] Græcè προηλπικότας, quod ipſum, ſicuti Auctor, interpretatur Comment. B. Ambroſ. de Apoſtolo ex perſona Iudæorum, & de Nationibus, quod ſequitur: In quo & vos quum audiſſetis ſermonem veritatis Euangelium, nempè ſperatis; quam vocem etiam legiſſe videtur B. Hieron. Atqui diſtinguo nouam periodum iuxta Apoſtolum: In quo credidiſtis (Græcè πιστεύσαντες, id eſt potius, poſtquàm credidiſtis) & ſignati (cõformiter Latino Interpreti, quamuis Græcè ſit ἐσφραγίσθητε) eſtis ſpiritu promiſſionis eius ſancto.

264. Sed & pater gloriæ ille aſt, &c.] Alludit ad illud eiuſdem capitis, vt &c. pater gloriæ det vobis ſpiritum ſapientiæ, &c. illuminatos cordis oculos (vbi cum vulgato Interprete vertit: cordis, quãtumuis Græcè ſit διανοίας) vt ſciatis quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ diuitiæ hæreditatis in ſanctis. Vbi mirũ eſt omiſſam vocem intermediam: gloriæ, quam tamen habent omnia Latina, Græca et Syriacum exemplaria.

265. Ille inoperatus eſt in Chriſtum valentiam ſuam, &c.] Pergit in verbis Apoſtoli paraphraſticõs citatis: ſecundum operationem, Græcè ἐνέργειαν, potentiæ, valentiæ ſuæ, Græcè τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος, quam inoperatus eſt, ἐνήργησεν, in Chriſtum, more Tertullianico, ſuſcitando eum à mortuis, & collocando eum (ſicuti & B. Ambroſ.) ad dexteram ſuam, & ſubiiciendo omnia.

266. quum dicit: Illos delictis mortuos, &c.] Tranſit hic ad cap. 2. Epiſt. ad Epheſios. Vbi imprimis ſolum habet: delictis, quum iuxta æditiones omnes addatur: & peccatis; immò B. Hieron. diſtinguat inter delicta, τὰ παραπτώματα, & τὰς ἁμαρτίας, tanquam inter leuiora & grauiora; verum ſolet Auctor potius delicta ſumere pro grauioribus, ſicuti alibi etiam adnotauimus; prætermittens etiam voces: ſpiritus, &: nunc, quas ſimiliter habet Apoſtolus. Supplentes: principem poteſtatis aëris huius, quantumuis Græcè hodie & Syriacè nõ legatur: huius, quia mox paulopóſt ſic legit Auctor. Videtur autem legiſſe ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, quum vertit: in filiis incredulitatis, nec aliter Interpres vulgatus Latinus, qui vertit: diffidentiæ, tum hîc, tum infra Epheſ. 5. venit ira Dei in filiós incredulitatis, ſiue: diffidentiæ, pro eo quod alij: ἀπειθείας, id eſt: inobedientiæ. quare hîc nimis libera caſtigatio Iſidori Clarij, maximè quum etiam incredulitatem explicet Auctor, quam ipſe potius (nempè Deus creator) & à Iudæis (ſic enim ſuppleo ex Vatic. vtroque MS. cod.) & à nationibus patitur.

267. ſi tamen ita & Apoſtolum legi volunt, &c.] Hoc addit Auctor propter variam diſtinctionem 2. Cor. 4. quorumdam & Marcionis, ſicuti hîc: In quibus Deus æui huius, vt de diabolo intelligatur; aliorum: In quibus Deus æui huius excæcauit mentes infidelium; de quibus ſuprà vide Adnot. noſtras ad huius lib. cap. 11. num. 183. Atqui mox legimus: Sed & in Iudaiſmo conuerſatus Apoſtolus, omiſſo: fuerat, intermedio, vt ſenſus magis conſtet. De illo verò explicat illud: in quibus & nos omnes conuerſati ſumus in concupiſcentiis carnis.

268. Propter quod & iracundiæ filij fuimus (inquit) ſed natura, &c.] Sic rectè hunc locum reſtituit ex Gorzienſi codice Rhenan. Sunt enim verba Apoſtoli, ſicut etiam illud: ſicut & ceteri; vbi ſic diſtinguendum cenſus: Ad ſummam ſubiungens: ſicut & ceteri, &c. apparet, &c. Legentes cum prima æditione in margine: quam & ipſe ſuam fecit, pro: iam.

269. Ipſius (inquit) ſumus factura, conditi in Chriſto, &c.] Quum ſubiungit: Aliud eſt enim, &c. (ſic enim ſuppleo) diſtinguit Auctor inter facere, ποιεῖν, & condere, κτίζειν, referens primum ad ſubſtantiam, alterum ad gratiam, quomodo iterum paulopóſt intelligit illud: vt duos conderet in ſemetipſo.

270. Memores, vos aliquando nationes in carne fuiſſe, &c.] Sic ſuppleo locum hunc ex Apoſtolo ipſo, iuxta æditiones Græcam & Syriacam, omiſſo: qui, intermedio, quod habent quædam exemplaria Latina, ſed obſcurè. Clarius etiã expreſſit: Quòd eſſetis illo in tempore (nam etiam hoc ſic ſuppleo) ſine Chriſto, &c. idque etiam ſuprà c. 11. n. 187. vbi hunc locum Apoſtoli citauit. Ex quo loco quum ibi legatur, ſicuti & hîc mox: & ſpe promiſſionis, diſtinxi iuxta Græcos & pleroſque Latinos: & promiſſionis eorum ſpem non habentes; pro eo quod erat ſecundum aliorum & Syriacam diſtinctionem: peregrini teſtamentorum & promiſſionis eorum, ſpem non habentes; quam vocem etiam ſequitur B. Epiphan. aduerſ. Marcion. Confutat. 1. ex Epiſt. ad Epheſ. vbi tractat hæc & ſequentia, ſed paulo aliter ea diſtinguit. In eo autem nihil differe ab aliis quod mox citat: At nunc (inquit) in Chriſto, vos, qui eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine eius.

271. qui fecit duo vnum, &c.] Quum Græcè ſit ἀμφότερα melius verterunt alij Interpretes: vtraque; at clarius eſt illud: ſoluto medio pariete (μεσότοιχον) inimicitiæ in carne ſua; vt ſic oſtendat vocem: inimicitiam, ſicuti quidam Latini codices legunt: inimicitias, appoſitiuè referri ad medium parietem. Hoc mirum, quòd omittat maceriæ, Græcè τοῦ φραγμοῦ. Vbi adnotatu etiam digna hîc Marcionis deprauatio, qua abſtulerat vocem: ſua, ne cogeretur fateri carnem Chriſti. Iterum autem adnotauit phraſin Auctoris Rhenanus: Chriſto æmulæ, nempè æmulæ cum Datiuo.

272. Non Matrucine, ſed Pontice, &c.] Mar-

rucini (*inquit Rhen.*) *Plinio teſte, populi ſunt Italiæ, Ferentanus & Veſtinus proximi. Iocus eſt in gentem. Latio nihil cultius, nihil barbarius Ponto.*

273. Si legem præceptorũ ſentẽtiis vacuam fecit, &c.] *Hanc quã addit interpretationẽ:* adimplendo certè legem, *&c. ſequitur etiam Theophil. alÿ interpretes diuerſa ſequuntur. Quandoquidem autem Marcionem adloquitur, præceditque:* conteſſus es, *&:* negas, *prorſus etiam legendum:* non potes facere, *pro:* poteſt. *Atqui non poteſt certò quod ex contextu colligi, an illud:* io vnum nouum hominem (*Græcè etiam in Accuſatiuo legitur*) *debeat conſtrui cum præcedentibus:* vt duos conderet in ſemetipſo, *quod mihi placet, an verò cum ſequentibus:* faciens pacem, *&c. Vertit etiam clarius illud:* quum interfeciſſet inimicitiam, τὴν ἔχθραν, in eo (*Græcè,* ἐν αὐτῷ) per crucem.

274. Hoc itaque.] *Paraphraſticũs etiam expreſſit iſtud:* Hoc itaque adnunciante pacem iis qui propè, & iis qui longè, (*ſemel duntaxat legimus Græcè* εἰρήνην) acceſſum (*non aliter transferens quàm vulgatus interpres vocem* προσαγωγὴν) conſecuti ſimul ad patrem; iam non ſumus peregrini (ξένοι) nec aduenæ, ſed cõciues, συμπολῖται, ſanctorum, ſed domeſtici Dei.

275. Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, &c.] *Legi præterea debere, ſicuti hodie eſt,* & Prophetarum, *indicat Auctor, quum ſubdit illud* abſtuliſſe hæreticum, *nempè, Marcionẽ. De eodem paulò pòſt ſicuti caſtigandum duco:* De manibus hæretici præcidentis (*pro eo quod erat corruptiſſimè:* præcidendis) non miror, ſi ſyllabas ſubtrahit, quum paginas totas plerumque ſubducit.

CAP. XVIII.

276. Datam (inquit) ſibi Apoſtolus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De eiuſdem Epiſt. ad Epheſ. c. III. IIII. V. & VI. *In his autem verbis Epheſ. 3. differt à Latino & Syro Interpretibus, quod legat,* nouiſſimo, (*quum Græcè ſit* ἐλαχιστοτέρῳ, *quod vulgatus Interpres Latinus apertius:* minimo) omnium, *omittens cum Græcis exemplaribus hodiernis:* ſanctorum. *Et rurſum ab omnibus variat in eo, quod prætermittat illud:* in gentibus euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti. *Addit autem etiam* Marcionem rapuiſſe Præpoſitionem: in, *vbi legitur* occulti ab æuis in Deo, qui omnia condidit, *ſed falſum emicare ex ſequentibus:* vt nota fiat principatibus & poteſtatibus in ſupercœleſtibus (*Græcè* ἐπουρανίοις) per Eccleſiã, multifaria (*ſiue ſecundum alterum Vatic. MS. cod.* multiuaria, *Græcè* πολυποίκιλος) ſapientia Dei. *Atqui alter Vatic. MS. cod. legit:* quas nouimus in Prophetis habuiſſe formas, *vt referatur ad id quod præcedit de allegoriis; pro eo quod alÿ:* Quas nouus in Prophetis habuiſſet formas; *ſed neutrum placet.*

277. Captiuam duxit captiuitatem, &c.] *Tranſit ad 4. cap. Epiſt. ad Epheſ. prætermittens hîc præcedentia, quæ aduerſ. Marcion. citat B. Epiph. ex Epiſt. ad Laodic. Confut. 1.* Vnus Deus, vna fides, vnum baptiſma, *&c. tum quòd hîc præmittat, & dicat* ſe velle de allegoriis Apoſtoli Epiſtolam nectere, *illud verò minimè ſit allegoricum; tum quòd etiam* de Prophetis id non ſumpſerit Apoſtolus, *ſicut iſtud teſtimonium ex Pſalmo 67. Quod ipſum latiùs & citat & explicat ſuprà cap. 8.*

278. verè eum & viſibilem excondis præliatorem, &c.] *Videtur (inquit Rhenan.)* excondis (*ſi non eſt mendoſa dictio*) *dictum pro educis, vt* excondo *oppoſitum ſit ei quod eſt recondo. Vide autem iſtorum latiùs tractatum adu. Marc. lib. 3. cap. 13. & 14.*

279. Deponentes mendacium, &c.] *Hæc & alia ſequentia vſque ad cap. 4. ad Epheſ. latiùs tractat Auctor ſuprà lib. de Reſurrect. carnis, cap. 45. Vnde iuxta Apoſtolum ipſum ſuppleui:* ad proximum ſuum quiſque; *legens:* &: Iraſcimini, *&c. ac:* Sol (*omiſſo:* vt, *iuxta alterum MS. Vatic.*) non occidat, *&c.* Quæ mandata, *& ſequentia* de Prophetis ſumpſiſſe Apoſtolum *probat Auctor.*

280. Nolite communicare operibus tenebrarum, &c.] *Omiſſis aliis multis intermediis, hoc mandatum Apoſtoli Epheſ. 5. prioribus coniungit, vbi omiſit:* infructuoſis. *Atqui B. Epiphan. adfert illud eiuſdem cap. poſt hæc dicta iam verba:* Surge qui dormis, *&c. Aduerſ. Marcion. Confut. 2. ex Epiſt. ad Epheſ. dicens quod mirum eſt, ex Helia Propheta illud ab Apoſtolo citatum. Ceterum eiuſdem cap. ſunt & illa præcepta:* Nolite inebriari vino, *ac:* In Pſalmis & hymnis canentes Deo.

281. Et potum dabatis ſanctis meis vinum, &c.] *Sic omnino lego, pro eo quod erat:* dabitis (*nam ſic legitur tam iuxta Hebræos quàm iuxta LXX. Amos 2. præterquàm quod LXX.* ſanctos *ſiue ſanctificatos verterunt, pro:* Nazaræos. *Atqui adnotauit Rhenan.* Semina præceptorum *eſſe iuſſa quædam;* augmenta *verò additiones & expoſitiones eorundem.*

282. Ceterùm mulieres viris ſubiectas eſſe, &c.] *In his Apoſtoli eiuſdem capitis verbis nihil variat ab aliis Auctor, neque in ſequentibus, vſque ad illud:* carnem ſuam diligit, qui vxorem ſuam (*id ſuppleo ex 2. Vatican. MS.*) diligit, ſicut & Chriſtus Eccleſiam; *quia non ſolùm ordinem immutat, ſed & verbum; pro eo nempè quod habet Apoſtolus:* Qui ſuam vxorem diligit, ſeipſum diligit, *tranſtulit:* carnem ſuam diligit; *id comprobans ex illo:* Nemo carnem ſuam odio habet; *quod miror, quum aditiones omnes legant:* habuit. *vbi ex vtroque MS. Vatic. ſuppleo:* ſicut & Chriſtus Eccleſiam.

283. & honorabit, & coronabit, &c.] *Ergo (inquit Rhenan.) lib. de Reſur. carnis, pro mendoſo verbo inorabitur, optè legemus:* coronabitur. At enim (*inquit*) illic & calix benè ſibi conſcius, & de diligentia miniſterij commendatus, coronis quoque potatoris ſui coronabitur, aut aſpergine florum honorabitur. *Vide interim ibidem Adnot. noſtras cap. 16. n. 125. de lectione MS. cod. Vatic.* inotabitur.

284. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, &c.] *Sic caſtigauimus hunc locum, pro eo quod erat:* Propter hanc, *tum quòd legat Auctor ſuprà lib. de Anima, cap. 11. & 21. tum quòd Græcè ſit* ἀντὶ τούτου *apud Apoſtolum, &* ἕνεκεν τούτου, *Gen. 2. vnde deſumptum eſt; legentes etiam ſicut alibi ſemper:* in carnem vnam, *pro:* in carne vna, *quòd Græcè ſit vtrobique* εἰς σάρκα μίαν. *Quod hîc adnotandum fuit, vtpotè omiſſum dicto poſteriori loco iam citato, quò tamen Lectorem remiſeram ad Adnotat. noſtr. in cap. 11. num. 144. maximè quum etiam B. Epiphan. aduerſus Marcionem Confutat. 3. ex Epiſtol. ad Epheſ. nobiſcum conſentiat, quum Interpres prius illud tranſtulit:* Huius rei gratia.

285. Sacramentum hoc magnum eſt, &c.] *Vide Adnotat. noſtras dicto num. 144. & num. 270. item lib. aduerſ. Valentin. cap. 30. num. 328. & maximè*

lib.

Digitized by Google

lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 40. num. 248. Hæc adiicimus peculiariter hîc loqui quinquies Tertullianum, non de Sacramento, quatenus generaliter myſterium ſignificat, ſed eadem ſignificatione quâ alibi baptiſmum & Euchariſtiam ſacramenta nuncupauit, vel hinc conuinci, quòd addat: oſtendit figuram ſacramenti ab eo præminiſtratam, cuius erat vtique ſacramentum, nempè à Deo in Adamo. Et verò abſurdum videtur nudorum ſignorum ſiue myſteriorum figuras præcepiſſe, niſi talibus quæ ſint etiam alterius myſterij efficax ſignum, ſicut Sacramentum Matrimonij non modò coniunctionis Chriſti & Eccleſiæ, ſed inuiſibilis gratiæ, nempè pacis inter coniunctos, & coniunctionis inſeparabilis & immunitatis à malo, ſicuti loco poſtremo latius deduximus. Quare valeat Eraſmus, qui calumniatur, dum negat, Adnotat. in Nouum Teſtament. à BB. Hieron. Auguſtino, Ambroſio, aut aliis Patribus matrimonium appellari Sacramentum, ea ſignificatione qua nunc vtimur.

286. Obaudiant & parentibus filij, &c.] Tranſit hîc ad c. 6. Epiſt. ad Epheſ. Rurſus verò more Tertullianico: Obaudire, pro: obedire. Rectè autem aduertit: Nam etſi Marcion abſtulit (more aliorum hæreticorum) Hoc eſt enim primum in promiſſione præceptum, &c. legem loqui: Honora patrem & matrem; ac ſi diceret, ſufficere contra ipſum, quod Exod. 20. reperiatur illud hîc ab Apoſtolo citatum; deinde etiam ſatis eſſe ad confirmandum matrimonium (quòd ille, quia reprobabat, omittebat vbicumque poterat, mentionem parentum & filiorum) quod ſequitur apud eundem; & : Parentes (pro quo malim: Patres, iuxta ceteras editiones omnes, niſi illud haberent etiam MS. Vatican. cod.) enutrite filios in diſciplina & correptione. Vbi benè habet, quòd non aliter quàm Interpres vulgatus vertatur correptione, vox Græca νουθεσίᾳ.

287. Quò iam mihi duos Deos, &c.] Quò (inquit Rhenan.) ad quem vſum, vt ſuprà locutus eſt non ſemel.

288. Sed aduerſus munditenentes luctatio ſi nobis, &c.] Sic vertit quod Græcè eſt κοσμοκράτορας, quomodo etiam munditenentem vocat diabolum, ſuprà lib. aduerſ. Valent. cap. 22. Pro quo B. Hilarius in Pſalm. mundipotentes, Latinus vulgatus Interpres: mundi rectores, & B. Hieronym. in Comment. mundi dominos, B. Cyprian. mundi principes. Legimus autem rurſus more Tertullianico: quanti (pro quot, ſicuti adnotauit Rhenanus) iam Dei creatores, & paulò poſt: An ſicut duo Dei, pro: Dij, quod erat vtrobique; maximè quum ſequatur: Aut enim ambo & Dei.

289. Porrò quum ſuprà quidem induere nos iubeat armaturam, &c.] Dicit: ſuprà, quia præcedit iſtud verba præcedentia. Mirum verò eſt non addi: Dei, quod habent editiones Apoſtolo omnes, conſentiente Interprete vulgato, quòd legat armaturam, quamtumuis Græcè ſit πανοπλίαν; ad quem etiam proximè accedit, quòd vertit aduerſus machinationes diaboli, pro quo ille: inſidias. Et rurſum in eo quod mox citat, repetens præcedentia, poteſtates & munditenentes tenebrarum iſtarum; quomodo etiam B. Cyprian. Epiſt. 56. ad Thibarit. & lib. 3. Teſtim. cap. 117. quare etiam hîc nimis libera fuit Iſidori Clarij caſtigatio.

290. Ipſum vocabulum diaboli, quæro ex qua delatura, &c.] Indicat nomen diaboli deductum à voce διαβολῇ. id eſt, calumniæ delatione, ſiue, vti loquitur Auctor: delatura. Quæ vox referri debet, inquit Rhenan. in eorum nominum claſſem, qualia ſunt: læſura, paratura, ſupparatura, decurſura, ſuffectura, fluxura, ſubiectura, farſura, inſcriptura.

291. Nec ſpiritalia autem nequitiæ, & in cœlis, &c.] Eodem modo vertit iſtud Auctor ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 39. ac 40. ac lib. de Anima, cap. 57. nec multum differt lib. 3. aduerſ. Marc. cap. 14. quum vertit paraphraſticῶs: ſpiritales hoſtes nequitiæ, & ſimiliter B. Cyprianus locis citatis; quare & hîc nimis liberè caſtigauit Clarius: ſpiritales nequitias; maximè quum Græcè τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Videtur autem legiſſe Auctor ἐν οὐρανοῖς, qui in cælis vertit & explicat, pro eo quod hodie eſt Græcè ἐπουρανίοις, id eſt cæleſtibus, ſiue potius ſupercæleſtibus. Et verò etiam aliud legiſſe videtur Syrus Interpres, dum vertit: qui ſub cælo ſunt. Legimus autem ex altero Vatic. MS. cod. ſignificabant, pro: ſignificabunt. Item: & quale erit, pro: erat.

292. qui in catenis iam conſtitutus, &c.] Hîc paraphraſticῶs & pro ſuo inſtituto inuerſo ordine alludit ad tres verſus Apoſtoli ſequentes, vbi mandat expoſtulare à Deo, vt detur ſibi ſermo in apertione oris, cum fiducia (quam hîc conſtantiam vertit) manifeſtandi ſacramenti (quod hîc pro myſterio accipit) idque iam in catenis conſtitutus ob libertatē prædicationis.

CAP. XIX.

293. Soleo in præſcriptione aduerſus hæreſeis omneis, &c.] Capitis huius veterem titulum ad marginem reiectum retinuimus: DE EPISTOLA AD COLOSSENSES. Atqui alludere mihi videtur ad lib. de Præſcription. aduerſ. hæreſeis omneis, vbi priorem vindicat regulam noſtram omni hæretica poſteritate, maximè cap. 29. 30. 31. & 32. quod ipſum etiam his ſequentibus Apoſtoli verbis Coloſſ. 1. comprobat.

294. De ſpe repoſita in cœlis, quam audiſtis, &c.] Hîc in hoc variat, quòd alij omnes legunt: Propter ſpem quæ repoſita eſt; item in illo: quod peruenit ad vos ſicut & in totum mundum, pro eo quod alij: in vniuerſo mundo; quomodo etiam diſtinguit, vt ad præcedentia cum Interprete vulgato referatur, Syrus Interpres. Quare etiam hîc nimia libertas Clarij, qui emendauit: ſicut & in vniuerſo mundo etiam fructificat.

295. nedum Antoniniani Marcionis, &c.] Ergo (inquit Rhenanus) l. 1. aduer. Marc. cap. 19. legendum: De quo tamen conſtat, Antoninianus hæreticus eſt ſub Pio, impius; de quo vide plura dict. lib. cap. 19. num. 128. 130. & 131.

296. Inuiſibilis Dei imaginem, ait Chriſtum, &c.] Deum patrem inuiſibilem etiam ex veteri Teſtamento comprobat, citans illud: Deum nemo videbit, & viuet; ſic enim caſtigauimus, pro: Dominum, quod ſemper ita citet Auctor, tum ſuprà ſæpius, tum infrà lib. aduerſ. Praxean. Maximè quum Deum filium, quem ſcriptura Dominum vocat, etiam hîc dicat ſemper retrò viſum; de quo inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis latius.

297. Si non eſt Chriſtus primogenitus cōditionis, &c.] Mirum eſt Auctorem omittere: omnis, quod tamen habent alij omnes. Cōditionem verò iterum hîc

Digitized by Google

accipit pro: creatura, ſicut etiam infrà hoc ipſo capite: colentes conditionem aduerſus creatorem. Citãs autem ſcripturam Ioan. 1. confirmat itorum lectionem vulgati Interpretis & Latinorum Patrum: & ſine ipſo factum eſt nihil, de quo latiùs ſuprà lib. de Reſurr. carnis cap. 5. num. 50.

298. Si oon in illo cõdita ſunt vniuerſa in cœlis & in terris, &c.] Etiam in hoc differt, quòd legat hic: & in terris, aliter quàm reliqui omnes: in terra. In reliquis conſentit cum Interprete vulgato Latino, etiam legẽs & explicans, vel Eraſmo teſte: Et ipſe eſt ante omnes; quare & hîc nimis libera Clarij caſtigatio: ante omnia; maximè quum Græcè, πρὸ πάντων, ſit indifferens ad vtrumque. Atqui à Marcione hæc detracta fuiſſe paulopòſt indicat Auctor. Quò ad hunc locum alluſit ſuprà in Argumento verbis citatis lib. 1. aduerſus Marc. c. 16.

299. Quomodo item boni duxit (εὐδόκησε) omnẽ plenitudinem in ſemetipſo habitare, &c.] Legimus: item, pro: aotem, ex vtroque Vatican. MS. cod. Cum Græcis verò Syróque exemplaribus, ac BB. Hilario & Ambroſio, in hoc conſentit, quòd omittat vocem: diuinitatis, in quibuſdam Latinis exemplaribus additam. Paulopòſt expreſſit: recõciliat omnia in ſemetipſum, quod Græcè eſt: εἰς αὐτόν. Pulcrè autem diſtinguit inter: conciliari & : reconciliari.

300. Ita & nos quondam alienatos, &c. redigit in gratiam, &c.] Redigere in gratiam accipit pro: reconciliare, vti patet ex verbis Apoſtoli, ad quæ alludit, paulopòſt citatis: reconciliari nos ait in corpore eius per mortem. Verùm de hoc loco vide ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 23. num. 182.

301. adimplere ſe reliqua preſſurarum Chriſti in carne, &c.] Quod Græcè eſt τὰ ὑστερήματα, vertit: reliqua, & ſimiliter B. Ambroſ. qui in ſenſu nihil differunt à vulgato Interprete. Mox autem addit: Nam & ſuprà, quia ante iam dicta verba habetur, quod ſequitur:

302. At quum mooet cauendum à ſubtililoquentia & Philoſophia, &c.] Hæc verba Apoſtoli aliter citat & alio ordine ſuprà lib. de Præſc. adu. hæret. cap. 7. nempè ſic: Videte ne quis circumueniat vos per philoſophiam & inanem ſeductionem, (pro quo hîc amplius: cauendum à ſubtililoquentia & philoſophia, vt inani ſeductiono) ſecundum traditionem hominum; quibus hîc præterea addit, & explicat: quæ ſit ſecundum elementa mundi; ſic enim lego, pro: fit, ex vtroque cod. MS. Vatic. Atqui de eo quod ſequitur: hac ſententia omnes damnari hæreſes, latè ibidem tractauimus nu. 36. & adtigimus lib. adu. Hermogen. cap. 8. num. 32. Proinde perperàm iſtud quidam traducere conantur Traditiones Eccleſiaſticas. Siue autem legas ſubtili eloquentia, & mox: ſubtilis eloqueotiæ, ac: ſubtili eloquẽtia cum altero Vat. MS. cod. ſiue ſubtililoquẽtia, ac hic ſubtililoquẽtiæ, non refert.

303. Sed Marcioo, &c. de Epicuri ſchola, &c. Dominum inferens hebetem, &c.] De hoc vide ſuprà lib. adu. Valent. cap. 7. num. 61. & alibi frequenter. Quòd verò Marcion collocarit cum Deo creatore materiam, ſuprà lib. 1. adu. eundem cap. 15 idque ſumpſiſſe eum de porticu Stoicorum, tractauimus dict. lib. de Præſcript. adu. hær. num. 51. & latius lib. aduerſ. Hermog. cap. 1. n. 11. ac cap. 8. num. 32. Quòd denique negarit carnis reſurrectionem, frequẽtiſſimè repetitum fuit in his 5. libris adu. eundem, & ex profeſſo lib. de Reſurr. carnis, cap. 2. Atqui rectè interpretatur Rhen. Cuius ingenii, pro: A cuius ingeoiis. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod. & omoia illum ex nihilo protuliſſe, pro: potuiſſe.

304. & Chriſtum ex vuloa virginis natũ, &c.] Quæ fuerit hac de re Auctoris ſententia, vide Paradoxa eius inter noſtra Prolegomena.

305. Denique ſi nos Deos cum Chriſto viuificat, donans delicta nobis, &c.] Suprà latiùs iſtud Apoſtoli citat & tractat lib. de Reſurr. carn. cap. 23. vbi vide Adnotat. noſtras num. 183.

306. Nemo vos iudicet in cibo & potu, &c.] In hoc differt à reliquis Auctor, quòd per coniunctiones efferat, quod alij per diſiunctiuas; item quòd ſingulari numero dicat: quæ eſt vmbra futurorum, ſicuti etiam B. Auguſt. qui Auctori conſentit lib. 6. aduerſ. Fauſtum, quod cum alijs & B. Epiphan. plurali Conſutat. vnica ex Epiſtol. ad Coloſſen. aduerſ. Marcion. vbi hoc ipſum tractat.

307. Si autem & aliquos taxat, qui ex viſionibus angelicis, &c.] Paraphraſticũs coniunxit & verbis paucioribus reliquum cap. 2. ad Coloſſ. quod expreſſit Apoſtolus ſex verſibus. Vbi imprimis explicat ſuperſtitionem angelorum, Græcè θρησκείαν, eorũm qui ex viſionibus angelorum dicebant cibis abſtinendũ, decernentes, ſiue vt ſuprà legit lib. de Reſurr. carn. cap. 23. ſententiam ferentes; ne adtigeris neque goſtaueris, Græcam ſecutus æditionem (ſicuti etiam Syrus Interpres, & Latini quidam codices) præterquàm quòd omittat tertium mẽbrum: neq; contrectaueris. Deindè his ſubiungit: volentes in humilitate ſenſus incedere, non tenentes caput, quod multò antè in ſingulari numero aliter dixit Apoſtolus, volẽs in humilitate, &c. quæ non videt ambulans, & non tenens caput. Denique adiicit & illud: ſecundum præcepta & doctrinam (ſeu potius, ſicuti ex alijs locis caſtigauimus, doctrinas) hominum. Sed non mirum, quum in his verbis explicãdis tot ſententiæ ferè ſint, quot capita in Veterum Commentariis.

308. interdictionem quorũdam edulium, &c.] Vſurpat (inquit Rhenan.) edulium iuxta tertiam inflexionem. Sic etiam Irenæi interpres loquitur: Ipſam autem, inquit, edulium & reliquarum operationum indifferẽtem ſententiam, &c. lib. 2.

309. Cetera præceptorum, vt eadem, ſatis ſit iam alibi docuiſſe, &c.] Quandoquidem eadem ſint præcepta cap. 3. & 4. huius Epiſtolæ cum iis quæ habentur Epheſ. 5. & 6. tacitè remittit Lectorem ad huius libri caput præcedens, de quibus vide & Adnot. noſtras nu. 285. & 286.

Cap. XX.

310. Quum prædicationis enumerat varietatem, &c.] Inſcriptionem veterem in marginem eiectam retinuimus: De epistola ad Philippenses. Quam Tertullianus iuxta Marcionem nono, B. Epiphan. verò decimo loco collocat, quamquam interim nihil inde in medium adduxerit, eo quòd (inquit) peruerſa apud illum habeatur. Atqui hîc alludit ad illud Philipp. 1. verbis nonnihil diuerſis paraphraſticũs, quòd alij ex fiducia vinculorom eios, audentiùs ſermonem enũtiarent; alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per ſermonis exiſtimationem (pro quo eſt apud alios: propter bonam voluntatem) plerique ex dilectione, nonnulli ex æmulatione (quod etiã nulli habẽt codices, et videtur coincidere cum eo quod præceſſit: per inuidiam) iam aliqui & ex ſimultate (pro quo alij: cõtentione, Græcè εἰς ἀπολογίαν) Chriſtũ prędicarẽt.

311. Ni-

Digitized by Google

311. Nihil mea, inquit, ſiue cauſatione, ſiue veritate Chriſtus adnuntietur, &c.] Cauſatione *vertit, quod Græcè eſt* προφάσει, *& iam B. Cypr. Epiſt. 73. ad Iubaian. num. 53. vulgatus, quàm Syrus, Interpretes Latini verterunt: per occaſionem.*

312. quum & hodie maior pars ſit, &c.] *Adnotatu dignum, quòd non vſque adeò pullulauerit hæreſis Marcionis, vt dicere Auctor auderet:* quum & hodie maior pars ſit omnibus in locis ſententiæ noſtræ quàm hæreticæ. *Atqui Rhenan. ibi:* Quò ne hîc, *&c. adnotat:* Quò, *accipi pro: Quapropter. Eſt verò etiam vox Tertullianica:* denotatione.

313. quod in effigie Dei conſtitutus, &c.] *Pulcrè verba hæc Apoſtoli Philipp. 2. ſic explicat, vt doceat* figuram, ſimilitudinem, & effigiem, etiam ſubſtantiæ accedere, *atque adeò* poſſe Chriſtum dici verè Deum, & in effigie Dei, ac verè hominem, & in ſimilitudine hominis. *Quem adeò locum ſupra adnotauit lib. 4. cap. 40. nu. 662. vt comprobarem poſſe dici & veritatem & figuram, Sacramentum Corporis & Sanguinis Chriſti. Legimus autem:* Æquè non erit Deus Chriſtus, *pro:* Dei. *Atqui transfertur ab Auctore* μορφὴ, effigies, *tum hîc, tum ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 6. quæ ab Interprete vulgato & Syro:* forma, ὁμοίωμα ſimilitudo *ab omnibus,* σχῆμα *denique* figura *ab Auctore, ab aliis* habitus. *In reliquis nulla differentia, præterquàm quod phraſi ſua vtatur, vti patet ex ſequentibus.*

314. pariari Deo, &c.] Pariari (*inquit Rhenan.*) *id eſt, parem eſſe. Sic vertit quod apud Paulum Græcè eſt,* τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. *Hoc verbo in lib. de Reſurr. carn. bis vtitur: cap. 6.* Et ſermo enim Deus, qui in effigie Dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit pariari Deo; *& alio poſtea loco, cap. 53.* Æqua enim ſubſtantia pariant inter ſe Chriſtus & Adam, ſcilicet ex carne. *Semel lib. 4. adu. Marc. c. 29.* Ita tota promiſſio creatoris eſt, parabolarum ſtatus, ſimilitudinum perequatio, ſi nec in alium ſpectant, quàm cui per omnia pariauerint; *& l. de Carne Chriſti, cap. 6.* Pariamus igitur de calcaria, quod dici ſolet, in carbonariam, à Marcione ad Apellem, *ſubauditur euntes.* Pariamus, *id eſt, in pari errore profligando verſamur. Tametſi illic legitur:* paruimus. *Quis etiam rectè primus caſtigauit, iuxta Apoſtolũ:* ſed exhauſit ſemetipſum. *quia Græcè eſt,* ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε. *Atqui etiam ex illo probat non phantaſma fuiſſe Chriſtum, quòd ſequatur in Apoſtolo:* Et mortem crucis.

315. Quæ autem retrò lucri duxerat, *&c.* hæc modo detrimento ſibi deputat, &c.] *Tranſit ad c. 3. Epiſt. ad Philipp. Vbi* lucri ducere (*inquit Rhenan*) *vſurpat ſicut ſuprà, num. 299.* boni ducere, *vt lib. de Coron. milit. cap. 11. dicit:* lucri habitum, Perditurus animam aduerſus nomen eius lucri habitam. *Græcum etiam exemplar ſequitur in eo, quòd:* detrimento *legat, &c. ſingulari numero.*

316. quæ & ſuprà numerat, &c.] *Nempè ante iam verba dicta. Hîc verò vertit* gloriam carnis, *vti Græcè eſt* πεποίθησιν ἐν σαρκί. *pro eo quod alij magis propriè: fiduciam in carne. Verùm magis ſenſum exprimere quàm verba etiam ordine tranſpoſito patet ex his ſequentibus:* notam circumciſionis, generis Hebræi ex Hebræo cenſum (*id eſt originem, ſiue ab origine recenſum*) titulum tribus Benjamin, Phariſææ candidæ dignitatem, *id eſt* (*interprete Rhenano*) *ordinis Pharifaici faſtigium, in quo conſtitutus fuerat Paulus adhuc Iudæus.* Candida *veſtis erat Magiſtratus petentium. In toga* candida *Cicero orationem habuit.*

317. Hæc ac ſi ſtercora exiſtimat, &c.] *Etiam hîc ſenſum potius reddit quàm verba, vertens:* præ comparatione agnitionis Chriſti, *quod Græcè eſt,* διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως; *nouè accipiens:* comparationem *pro præſtantia ſiue eminentia, non aliter quàm ſuprà dixit lib. adu. Valent. cap. 19. num. 154.* comparatitium antiſtatum; *ſiquidem* (*ſicuti ibi adnotat Rhenan.*) comparatio *peræquationem ſecum adfert. Et verò variat etiam Auctor in hoc ab aliis, quòd legat:* ſed quæ per ipſum, ſcilicet Chriſtum, ex Deo; *quum alij legant: in fide Chriſti Ieſu, quæ ex Deo eſt.*

318. Noſter, inquit, municipatus in cœlis, &c.] *Eodem modo iſtud citatur Tom. 2. lib. de Coron. milit. c. 13. num. 177. & ſuprà lib. 3. aduerſ. Marc. cap. vlt. addens etiam vocem Græcam* πολίτευμα. *Supplemus autem ex altero Vatic. MS. cod.* Ideò & ſtella à ſtella, *&c.*

319. Quòd ſi Chriſtus adueniens de cœlis, transfigurabit, &c.] *Vatic. 2. cod. MS.* transfigurauit; *ſed illud habet Apoſtolus Græcè, Latinè & Syriacè, & alicubi, ni fallor, Tertullian. cui accedit B. Cyprianus legens ſæpius:* confirmabit, *pro eo quod Interpres vulgatus: reformabit, Græcè* μετασχηματίσει. *Atqui:* corpus humilitatis noſtræ *expiceat*, quod humiliatur in paſſionibus; *ſua denique voce transfert* conformale, *quod Græcè eſt* σύμμορφον.

Cap. XXI.

320. Soli huic Epiſtolæ breuitas ſua profuit, &c.] *Etiam hîc veterem titulum retinuimus, ſed ad marginem reiectum:* De Epistola ad Philemonem. *Mirum eſt autem quòd bifariam inter ſe diſſentiant Auctor & B. Epiphan. quòd ille iſtam ad Philemonem nonam faciat Marcionis agnitam Epiſtolã, Auctor decimam. Deinde quòd alter dicat eam penitus peruerſam apud Marcionem haberi, & econtrariò Auctor dicat, eam* falſarias manus illius euaſiſſe. *Veriſimile eſt eos vſos diuerſis libei Apoſtolici Marcionis exemplaribus.*

321. Adfectauit, opinor, etiam numerum Epiſtolarum interpolare, &c.] *Eam cauſſam reddit, cur* Marcion Epiſtolas ad Timotheum & Titum non receperit. *Atqui* numerum Epiſtolarum Pauli *vſque ad xiij. ſicuti hodie, agnoſcit aduerſ. Marc. Conſut. ſua ex Epiſt. ad Philemonem B. Epiphan, dicẽs in quibuſdam exemplaribus poni hanc xiij. ante Epiſt. ad Hebræos, ſicuti etiam hodie, in aliis verò Epiſt. ad Hebræos decimã ante Epiſtolas ad Timotheum, ad Titum, & ad Philemonem. Quæ verba notatu digna pro auctoritate Epiſtolæ ad Hebræos, de qua interim latiùs infrà.*

322. expunxerimus, &c.] *Hoc eſt* (*inquit Rhen.*) *ex debito abſoluerimus, præſtiterimúſque. Sic libro quarto præcedente, cap. 22.* Et ſi commemoremur, *inquit,* promiſſionis Moyſei, hîc inuenietur expuncta.

Digitized by Google

ARGVMENTVM IN SCORPIACVM ADVERSVS GNOSTICOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

SCRIPTVRVS ADVERSVS GNOSTICOS, & omnes Martyriorum refragatores Tertullianus, DE BONO MARTYRII SCORPIACON, ac ſi dicas, contra Scorpios potionem ſeu pharmacum.

I. Principio, eius tituli cauſſam indicat, quòd contra Gnoſticos, qui velut ſcorpij, multos ſimplices & rudes in ardore perſecutionis argumentis aduerſus Martyria, tamquam ſpiculis quibuſdam offendunt, figunt, occidunt, fides imprimis præſidium adferat, tum ſignando, per baptiſmum ſcilicet, adiurando & vnguendo beſtiæ calcem, tum per eloquia Dei.

II. Deinde ad officium hæreticos compelli, non inlici dignum adſerens, vt Martyrij non ſolùm vtilitatem, ſed & neceſſitatem doceat, ex Lege aduerſus idololatriam teſtimonia producit, eáque talia, vt etiam loca eorum extirpari, & idololatras interfici iuſſerit.

III. Immò diſciplinam deſertam & idololatriam vindicaſſe Deum in populo Iſraël in Libris Exodi, Numeri & Iudicum.

IIII. Et verò ea exempla & præcepta Martyriis patrocinari; ſi enim præcepta obſeruando vim patimur, hoc erit quodammodò præcepti obſeruandi præceptum, vt id patiamur per quod obſeruemus præceptum; maximè quum ſacramento ad id nos Deus (in baptiſmo nempè) adſtrinxerit; veluti milites in acie depugnaturos.

V. Inde ad inſtitutum veniens, bonum Martyrium oſtendit, quòd à malo idololatriæ liberet, etiamſi periculoſum ſit, non ſecus atque Medicinam, quæ ſcalpello, cauterio, incendio dolores vtiles adfert.

VI. Sed & certaminis nomine Deum Martyria nobis propoſuiſſe, vt pro meritis coronam, compenſationem, & mercedem accipiamus, eſſéque illa poſt lauacrum ſecunda ſolatia, immò ipſum baptiſmum ſanguinis ſecurum.

VII. Non mirum proinde, ſi Deus permittat tormenta ignium & ſuppliciorum per Martyria fidei examinatoria.

VIII. Porrò Martyriorum à primordio & in Lege exempla inueniri.

IX. In nouo quoque Teſtamento Martyria à Chriſto præcepta fuiſſe.

X. Non enim in cælo (quod volebat Valentinus) ſed in terra, apud homines huius naturæ, confeſſionem nominis conſtitutam.

XI. Alijs item Chriſti verbis Martyria adprobari.

XII. Eadem comprobari Epiſtolis Apoſtolorum, Petri & Ioannis, ac eiuſdem Apocalypſi.

XIII. Ex B. Pauli etiam Epiſtolis.

XIIII. Neque verò Gnoſticis refragari illud eiuſdem Apoſtoli Rom. 13. vbi monet illos Romanos poteſtatibus omnibus ſubiici.

XV. Denique etiam Martyriorum exempla ſumenda ex Actis Apoſtolorum, vbi Petrus cæditur, Stephanus opprimitur, Iacobus immolatur, Paulus diſtrahitur; immò verò Petri & Pauli ſanguine Roma à Nerone cruentata eſt.

Ceterùm præterquàm quòd Auctorem imitetur ad verbum frequenter B. Cyprianus lib. de Exhort. Martyr. ad hunc librum adludit Auctor ipſe Tom. 2. lib. de Coron. milit. c. 1. his verbis: Sed de quæſtionibus confeſſionum (id eſt Martyriorum, contra quorum recuſatores agit) alibi docebimus. Vincentius Lirinenſis quoque lib. De prophan. hæreſ. vanitate, dum GNOSTICOS inter eos recenſet, quorũ blaſphemias Tertullianus multis

ac magnis voluminum ſuorum molibus veluti quibuſdam fulminibus euertit. Nominatim etiam non modò eius meminit, ſed & argumentum paucis recenſet ipſis Auctoris verbis B. Hieronymus lib. adu. Vigilantium: Scribit, inquit, aduerſus hæreſim tuã, quæ erupit aduerſus Eccleſiam (ne & in hoc quaſi repertor noui ſceleris glorieris) Tertullianus vir eruditiſſ. inſigne volumen, quod SCORPIACVM *vocat rectiſſ. nomine; quia arcuato vulnere in Eccleſiæ corpus venena diffudit, quæ olim appellabatur Caiana hæreſis (ſic enim caſtigo, cõtra quàm alij hactenus qui in Indice B. Hieron. adnotarunt, Tertullianum hoc volumine venena in Eccleſiæ corpus diffudiſſe, quum ipſe potius pro Eccleſia, at Caiana hæreſis aduerſus eam venena ſua diffuderit) & multo tempore dormiens vel ſepulta, nunc à Dormitantio ſuſcitata eſt. Miror quòd non dicas: nequaquam perpetranda Martyria; Deum qui ſanguinem hircorum taurorúmque non quærat, multò magis hominũ non requirere. Quod quum dixeris, immò, & ſi non dixeris, ita habeberis quaſi dixeris. Qui enim reliquias Martyrũ adſeris calcandas eſſe, prohibes ſanguinem fundi, qui multo honore dignus eſt. Citatur denique quod ſub finem huius Libri habetur de BB. Petri & Pauli Martyrio Romæ, in Biblioth. SS. Patrum. Primus autẽ hunc ædidit Joannes Gagnæus Theologus in æditione Pariſienſi; deinde caſtigauit ſatis egregiè Sigiſmundus Gelenius ex Codice Britannico; nos denique ex coniecturis noſtris, ac Dominorum Latinij & Harriſij denuò recognitum, Argumento & Adnotationibus nouis adornauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI [1] ADVERSVS GNOSTICOS
[2] Scorpiacum, [3] de bono Martyrij.

MAGNVM [4] de modico malum Scorpiũ terra ſuppurat; tot venena, quot ingenia; tot pernicies, quot & ſpecies; tot dolores, [5] quot & colores Nicander ſcribit & pingit, & tamen vnus omnium violentiæ geſtus de cauda nocere; quæ cauda erit, quodcumque de poſthumo corporis propagatur, & verberat. Proinde ſcorpij ſeries illa nodorum venenata intrinſecus venula ſubtilis, arcuato impetu inſurgens, hamatile ſpiculum in ſummo tormenti ratione reſtringens. [6] Vnde & bellicam machinam, retractu tela vegetantem de ſcorpio nominant. Id ſpiculum & fiſtula eſt patula tenuitate, in vulnus & virus quâ figit, effundit. Familiare periculi tempus æſtus, Auſtro & Africo ſæuitia velificat, [7] in remediis naturalia plurimùm, aliquid & magia circumligat, medicina cum ferro & poculo occurrit. Nam & præbibunt quidam feſtinando tutelam, ſed concubitus exhaurit, & denuo ſitiunt. Nobis fides præſidium, ſi non & ipſa percutitur diffidentia [8] ſignandi ſtatim & adiurandi, & vnguẽdi beſtiæ calcem. Hoc denique modo etiam ethnicis ſæpè ſubuenimus; donati à Deo ea poteſtate; quam Apoſtolus dedicauit, quum morſum viperæ ſpreuit. Quid ergo promittit ſtylus iſte? ſi fides de ſuo tuta ſit, & aliàs de ſuo tuta ſit, quum ſuos ſcorpios patitur. Acerba mediocritas, & iſti, & genus varium, & vno modo armantur, & certo tempore ſubornantur, nec alio quàm ardoris. Hoc apud Chriſtianos perſecutio eſt. Quũ igitur fides æſtuat, & Eccleſia exuritur de figura rubi, tunc Gnoſtici erumpunt, tunc Valentiniani proſerpunt, tunc omnes Martyriorum refragatores ebulliunt, callentes & ipſi offendere, figere, occidere. Nam quòd ſciant multos ſimplices ac rudes, tum infirmos, pleroſque verò in ventum ſi placuerit Chriſtianos, numquam magis adeundos ſapiunt, quàm quum aditus animæ formido laxauit; præſertim ſi aliqua iam atrocitas fidem Martyrum coronauit. Itaque primò trahentes adhuc caudam, de adfectibus adplicant, aut quaſi in vacuum flagellant. [9] Hæccine pati homines innocentes, vt puta fratrem

CAP. I.

Luc. 10.

Act. 28.

A vt ſciat ſi ex toto corde veſtro,& ex tota anima veſtra timeatis Deũ.Poſt Deũ veſtrũ abibitis,& hunc timebitis, & præcepta eius cuſtodietis, & vocẽ eius audietis, & illi ſeruietis,& illi adiicicmini.Prophetes autem & ſomniator ille morietur: locutus eſt enim ad ſeducendum te à Domino Deo ruo. [20] Sed & alio capitulo. [21] Si autem rogauerit te frater tuus ex *Ibidem.*
patre vel matre, aut filius tuus, aut filia tua, aut mulier quæ in gremio tuo eſt, aut amicus qui animæ tuæ par eſt elàm dicens, Eamus & ſeruiamus Deis aliis quos non ſcis, nec patres tui, ex Deis nationum quæ circum te proximè ſunt aut longè, ne velis ire cum illo, & ne audieris eum.Non parcet oculus tuus ſuper eum.Nec miſereberis,nec cælabis eum,adnuntians adnuntiabis de eo.Manus tuæ erunt in eũ imprimis ad occidendũ,& manus omnis populi in nouiſſimis,& lapidabitis illũ, & morietur, quoniã quæſiuit auertete te à Do- *Ibidem.*
mino Deo tuo.Subiicit eriã de ciuiratibus, ſi quã ex his conſtitiſſet ſuaſu iniquorũ hominũ tranſiſſe ad Deos alios,vt interficerentur omnes incolentes eam,& deuotamẽta fierent vniuerſa eius,& colligerentur omnia ſpolia eius in omnes exitus eius, & igni cremarentur cũ omnibus vaſis ſuis, & cũ omni populo in cõſpectu Domini Dei.Et non erit habitabilis, inquir,in æternum,non reædificabitur amplius, nec adhærebit quidquam manibus tuis ex deuotamento eius,vt auertatur Dominus ab indignatione iræ ſuæ. Maledictionũ quo- *Deut. 27.*
que ordinem ab idolorum execratione commiſit: Maledictus homo qui fecerit ſculptile aut fuſile aſpernamẽtũ Domino opus manuum artificis,& collocauerit illud in abſcõdito. *Deut. 17.*
In Leuitico verò: [22] Non ſequemini,inquit,idola, & Deos fuſiles non facietis vobis. Ego *Leuit. 19.* *Ibidem 25.*
B Dominus Deus veſter:Et alibi: Filij Iſraël famuli pueri mei; Hi ſunt quos eduxi de terra *& 26.*
Ægypti.Ego Dominus Deus veſter.Non facietis vobis manu facta,nec ſculptile nec ſtaticulũ ſtatuetis vobis. Nec lapidem ſcopũ poneris in terra veſtra. Ego Dominus Deus veſter. Et hæc quidem prima per Moyſen Dei ſcita ſunt ad omnes vtique pertinentia, quoſcunque Dominus Deus Iſraël perinde de Ægypto ſuperſtitioſiſſimi ſeculi, & de domo humanæ ſeruitutis eduxerit. Sed & deinceps omne os Prophetarũ eiuſdem Dei vocibus ſonat, eandem legem ſuam eorundem præceptorum inſtauratione cumulantis,nec aliud primum tam principaliter denuntiantis, quàm ab omni factura atque cultura idolorum cauere, vt per Dauid: [23] Dei nationum argentum & aurum, oculos habent, & non vi- *Pſal 95.*
dent: aures habent, nec audiunt: nares habent, nec odorantur:os, nec loquuntur: ma- *113. et 134.*
nus,nec contrectant:pedes,nec ingredinntur.Similes erunt illis qui faciunr ea, & qui fidunt in illis. [[24] Nec putem diſceptandum an dignè Deus prohibeat nomen & hono- CAP. III.
rem ſuum mendacio addici. An dignè quos ab errore ſuperſtitionis auulſerit, rurſus in Ægyptum regredi nolit:an dignè à ſe non patiatur abſiſtere quos ſibi adlegit. Ita nec illud expectabit retractari à nobis,an obſeruari voluerit diſciplinam quam voluit inſtituere, & an meritò vlciſcatur deſertam,quam voluit obſernatam,quando fruſtrà inſtituiſſet, ſi obſeruari eam noluiſſet,& fruſtrà obſeruari voluiſſet,ſi vindicare noluiſſet.Sequitur enim vt has definitiones Dei aduerſus ſuperſtitiones,tam euictas quàm etiam vindicatas probem,
C quoniam ex his tota martyriorum ratio conſtabit. [25] Aberat apud Deum in monte Moyſes,quum populus tam neceſſariæ abſentiæ eius impatiens Deos ſibi producere quærit, *Exod. 32.*
quos potius ipſe perdiderit. Vrgetur Aaron, iubet inaures fœminatum ſuarum in ignem conferri.Amiſſuri enim erant in iudicium ſibi vera ornamenra aurium, Dei voces. Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, ſugillans illic cor habentes, vbi & rheſaurum, apud Ægyptum ſcilicet inter cetera animalia [26] bouis etiam cuiuſdam conſecratricem. itaque tria milia hominum à parentibus & proximis cæſa,quia tam proximum parentem Deum offenderant, tranſgreſſionis & primordia & merita dedicauerunt. [27] In Arithmis, quum diuertiſſet Iſraël apud Sethim, abeunt libidinatum ad filias Moab, inuitantur ad *Num. 25. et*
idola vt ſpiritu fornicarentur. Edunt denique de pollutis eorum: dehinc & adorant Deos *1. Cor. 10.*
gentis,& Beelphegor initiantur.Ob hanc quoque idololatriam mœchiæ ſororem viginti tria milia domeſticis obtruncata gladiis diuinæ iræ litauerunt. [28] Defuncto Ieſu Na- *Iudic. 2.*
ue,derelinquunt Deum parrum ſuorum, & ſeruiũt idolis Baalim & Aſtartis,& iratus Dominus tradidit eos in manibus diripientium, & diripiebantur ab illis, & venundabantur inimicis,nec poterant omninò ſubſiſtere à facie inimicorum ſuorum quocunque proceſſerant, manus erar ſuper illos in mala,& compreſſati ſunt valdè. [29] Poſt quæ inſtituit ſuper illos Deus Critas,quos cenſores intelligimus;ſed nec iſtis obaudire perſeuerauerunt; vt quis Critarum obierat, illi ad delinquendum ſuprà quàm patres eorum abeundo poſt deos aliorum, & ſeruiendo, & adorando eos. Itaque Dominus iratus, quoniam quidem

Iud.3.4.6. ait, tranſgreſſa eſt gens iſta pactum meum; quod diſpoſui patrib. eorum, & non obaudie- D
10. & 13. runt voci meæ, & ego non aduertam ad auferendum virum à facie eorum ex nationibus
1. Reg. 2. quas reliquit decedens Ieſus. [10] Atque ita per omnes penè annales Critarum, & deinceps
3. Reg.13.&c Regum, reſeruatis gentium circumcolarum viribus, bello & captiuitate & iugo Allophy-
20. & 4. lorum irã diſpẽſauit Iſraël, quotienſcunque ab illo maximè in idololatria exorbitauerunt.
Reg.13.16. [[11] Hanc igitur ſi à primordio conſtat, & prohibitam de tot tantíſque præceptis, & nun-
17.18.23. quam impunè commiſſam de tot tantíſque documentis, nec vllum tam ſuperbum crimen
24.& 25.
CAP. IIII. apud Deum deputari, quàm huiuſmodi tranſgreſſionem, vltrò intelligere debemus diui-
narum & denuntiationum & executionum intentionem, iam tunc martyriis patrocina-
tam non modò non dubitandis, verùm etiam ſuſtinendis, quib. ſcilicet locum fecerat pro-
hibendo idololatriam. Aliter enim martyria non euenirent, & vtique auctoritatem ſuam
præſtruxerat, volẽs ea euenire quibus locum fecerat. Nunc enim de Dei volũtate & com-
pungimur, & ingeminat ſcorpius plagã, hanc negans, hanc accuſans voluntatem, vt aut a-
lium Deum inſinuet, cuius hæc non ſit voluntas: aut noſtrum nihilominus deſtruat, cuius
talis ſit voluntas: aut omninò neget voluntatem Dei, ſi ipſum negare non potuerit. [12] Nos
autem NE DEO alibi dimicantes, & DE RELIQVO CORPORE HÆRETICÆ CVIVS-
QVE DOCTRINÆ, nunc in vnam ſpeciem congreſſionis certas prædúcimus lineas, non
alterius Dei quàm Iſraëlis eam defendentes voluntatem quæ martyriis locum fecerit, tam
ex præceptis prohibitæ ſemper, quàm ex iudiciis punitæ idololatriæ. Si enim præceptum E
obſeruando vim patior, hoc erit quodammodò obſeruandi præcepti præceptum, vt id pa-
tiar per quod potero obſeruare præceptum, vim ſcilicet quæcunque mihi imminet cauen-
ti ab idololatria. Et vtique qui imponit præceptum, extorquet obſequium. non potuit er-
Exod.23. go noluiſſe ea euenire per quæ conſtabit obſequium. [13] Præſcribitur mihi ne quem alium
Deut.6. Deum dicam, ne vel dicendo non minus lingua quàm manu Deum fingam: neque alium
adorem, aut quomodo venerer præter vnicum illum qui ita mandat, quẽ & iubeor time-
re, ne ab eo deſerar, & de omni ſubſtantia diligere, vt pro eo moriar. [14] huic ſacramẽto mi-
litans ab hoſtibus prouocor: par ſum illis, ſi illis manus dedero, hoc defendendo depugno
in acie, vulneror, concidor, occidor. Quis hunc militi ſuo exitũ voluit, niſi qui tali eum ſa-
CAP. V. cramento conſignauit? [[15] Habes igitur Dei mei voluntatem: occurſum eſt huic plagæ, in
alium ictum conſideremus de voluntatis qualitate. longũ eſt VT DEVM meum BONVM
OSTENDAM, QVOD IAM A NOBIS DIDICERVNT MARCIONITÆ, Deum inte-
rim ſufficit dici, vt neceſſe ſit bonum credi: malum enim Deum quis præſumpſerit, con-
ſtare in vtroque non poterit: aut Deum negare debebit, quem malum exiſtimarit: aut bo-
num dicere, quem Deum pronuntiarit. Bona igitur erit & volũtas eius, qui niſi bonus, non
erit Deus. Probabit hoc etiam ipſius rei bonitas, quã Deus voluit, martyrij dico. Quia non
niſi bonus, voluit bonũ. Bonũ contendo martyrium apud eundẽ Deum, à quo & prohibe-
tur & punitur idololatria. Obnititur enim & aduerſatur idololatriæ martyriũ: malo autem
obniti & aduerſari niſi bonum non poteſt, non quaſi negemus eſſe æmulationem, tam ma- F
lorum inter ſe, quàm & bonorum. Sed alia conditio eſt huius tituli. Martyrium enim non
de communi aliqua militia certat cũ idololatria, ſed de ſua gratia. Liberat enim ab idolo-
latria: quod à malo liberat, qui non bonum pronũtiabit? quid aliud eſt aduerſatio idolola-
triæ atque martyrij, quã mortis & vitæ? in tãtum vita martyrio deputabitur, quantũ morti
idololatria. Vitam qui malum dixerit, habet mortem, quam bonũ dicat. Eſt & hæc peruer-
ſitas hominũ ſalutaria excutere, exitioſa ſuſcipere, periculoſa quæque medicamina vitare,
imori denique citiùs quã curati deſiderare. [17] Nã & medicinæ præſidiũ plures qui refugiũt,
plures ſtulti, plures timidi, & malè verecũdi. Et eſt planè quaſi ſæuitia Medicina de ſcalpel-
lo déque cauterio, de ſinapis incẽdio, nõ tamẽ ſecari, inuri & extendi, morderíque idcircò
malũ, quia dolores vtiles adfert. Nec quia tantũmodò contriſtat, recuſabitur, ſed quia ne-
ceſſariò contriſtat, adhibebitur. Horrorem operis fructus excuſat. vlulans denique ille, &
gemẽs & mugiens inter manus medici, poſtmodùm eaſdẽ mercede cumulabit, & artifices
optimas prædicabit, & ſæuas iã negabit. Et ſi martyria deſæuiunt, ſed in ſalutem: licebit &
Deo in vitam æternam per ignes & gladios & acerba quæque curare. [18] Sed medicũ quo-
que miraberis etiam in illo, quòd fermè pares adhibet qualitates medelarum aduerſus
qualitates querelarum, quum quaſi de peruerſo auxiliatur, per ea ſubueniens per quæ la-
boratur. Nam & calores caloribus amplius onerando compeſcit, & ardores ſiti potius
macerando reſtringit, & fellis exceſſus amaris quibuſque potionibus colligit, &
ſanguinis

A ſanguinis fluxus defuſa inſuper venula reuocat. Deum verò & quidem Zeloten culpandum
dum exiſtimabis, ſi voluit certaſſe cum cauſa, & iniuriæ æmulando prodeſſe, mortem
morte diſſoluere, occiſionem occiſione diſpargere, tormentis tormenta diſcutere, ſup-
plicia ſuppliciis euaporare, vitam auferendo conferre, carnem lædendo iuuare, animam
eripiendo ſeruare. peruerſitas quam putas, ratio eſt, quod ſæuitiam exiſtimas, gratia eſt. Ita
Deo de momentaneis æterna meditante, magnifica bono tuo Deum tuum: incidiſti in
manus eius, ſed fœliciter incidiſti. Incidit & ille in ægritudines tuas. Homo ſemper medi-
co prior negotium facit, denique ſibimet ipſe periculum mortis attraxit. acceperat à Do-
mino ſuo vt à medico, ſatis vtilem diſciplinam ſecundum legem viuẽdi, vt omnia quidem
ederet, ab vna ſolummodò arbuſcula temperaret, quam ipſe medicus importunam inte- *Gen. 2.*
rim norat. audiit ille quem maluit & abſtinentiam rupit, edit inlicitum, & tranſgreſſione *Gen. 3.*
ſaturatus in mortem eructauit, digniſſimus bona fide in totum periſſe qui voluit. Sed Do-
minus ſuſtentato feruore delicti, donec tempore medicina tẽperaretur, paulatim remedia
compoſuit, omnes fidei diſciplinas & ipſas æmulas vitio, verbum mortis verbo vitæ re-
ſcindentes, auditum tranſgreſſionis auditu deuotionis limantes: ita & quum mori præ-
cipit medicus ille, veternum mortis excludit. Quid grauatur pati nunc homo ex remedio,
quod non eſt tunc grauatus pati ex vitio? Diſplicet occidi in ſalutem, cui non diſplicuit
occidi in perditionem? Nauſeabit ad antidotum, qui hiauit ad venenum? [[19] Sed & cer- Cap. vi.
B taminis nomine Deus nobis martyria proponit, per quæ cum aduerſario experiremur, vt
à quo libenter homo eliſus eſt, eum iam conſtanter elidat. Hîc quoque liberalitas magis
quàm acerbitas Dei præeſt. Euulſum enim hominem de diaboli gula per fidem, iam & in-
culcatorem eius voluit efficere per virtutem: ne ſolummodo euaſiſſet, verùm etiam deui-
ciſſet inimicum. Amauit quæ vocauerat in ſalutem, inuitare ad gloriam: vt qui gaudeamus
liberati, exultemus etiam coronati. [40] Agonas iſtos, contentioſa ſolennia & ſuperſtitioſa
certamina Græcarum & religionum & voluptatum quanta gratia ſeculum celebret, etiam
Africæ liquuit. [41] Adhuc Carthagi■em ſingulæ ciuitates gratulando inquietant, donatam
Pythieo agone poſt ſtadij ſenectutem. Ita ab æuo digniſſimum creditum eſt ſtudiorum ex-
perimentum committere artes, corporum & vocum præſtantiam expendere præmio in-
dice, ſpectaculo iudice, ſententia voluptate: qua nulla ſunt prælia, nonnulla ſunt vulnera,
pugni quaſſant, calces arietant, cæſtus dilaniant, flagella dilacerant: nemo tamen agonis
prę́ſidem ſuggillauerit, quòd homines violentię obiectet. iniuriarum actiones extra ſtadiũ:
ſed quantum liuores illi & cruores & vibices negotiantur intendis, coronas ſcilicet, & glo-
riã & dotem, priuilegia publica, ſtipendia ciuica, imagines, ſtatuas, & qualem poteſt præſta-
re ſeculũ de fama æternitatem, de memoria reſurrectionem. Pyctes ipſe non queritur, do-
lere ſe non vult, corona premit vulnera, palma ſanguinem obſcurat, plus victoriatum eſt
quàm iniuriatum. hunc tu læſum exiſtimabis, quem vides lætum? Sed nec victus ipſe de a-
gonotheta caſum ſuum exprobrabit, [42] Deum dedecebit artes & diſciplinas ſuas educe-
C re in medium, in hoc ſeculi ſpatium, in ſpectaculum hominibus & angelis & vniuerſis po-
teſtatibus? carnem atque animam probare de conſtantia atque tolerantia: dare huic pal-
mam, huic honorem, illi ciuitatem, illi ſtipendium, etiam quoſdam reprobare, & caſtiga-
tos cum ignominia ſummouere? Nimirùm præſcribes Deo, quibus temporibus, aut mo-
dis, aut locis de familia ſua iudicet, quaſi non & præiudicare iudici congruat. Quid nunc
ſi non certaminis nomine in martyria fidem expoſuiſſet, ſed proprij profectus, nónne o-
portebat illam habere aliquem ſpei cumulum, cui ſtudium ſuum cogeret, votúmque ſu-
ſpenderet, quò eniteretur aſcendere, quum terrena quoque officia in gradu æſtuent.
[41] Aut quomodo multæ manſiones apud patrem, ſi non pro varietate meritorum: quo- *Ioan. 14.*
modo & ſtella à ſtella diſtabit in gloria, niſi pro diuerſitate radiorum? Porrò & ſi fidei pro- *1. Cor. 15.*
pterea congruebat ſublimitati & claritati aliqua prolatio, tale quid eſſe oportuerat illud
emolumenti, quod magno conſtaret labore, cruciatu, tormẽto, morte. Sed reſpice com-
penſationem, cùm caro & anima dependitur, quibus in homine nihil carius eſt, alterum
manus Dei, alterum adflatus, ipſa dependi in profectu quorum eſt profectus, ipſa erogari
quæ lucrifiant, eadem pretia quæ & merces. [44] Proſpexerat & alias Deus imbecillitates
conditionis humanæ, aduerſarij inſidias, rerum fallacias, ſeculi retia, etiam poſt lauacrum
periclitaturam fidem, perituros pleroſque rurſum poſt ſalutem, qui veſtitum obſoletaſſent
nuptialem, qui faculis oleum non præparaſſent, qui requirendi per montes & ſaltus, &
humeris eſſent reportandi. Poſuit igitur ſecunda ſolatia, & extrema præſidia dimicatio-

nem martyrij, & lauacrum ſanguinis exinde ſecurum. De cuius fœlicitate Dauid: Beati D
Pſal. 31. quorum dimiſſa ſunt delicta, & quorum opertæ ſunt iniquitates. Beatus vir cui non repu-
rauerit Deus delictum. [41] Propriè enim martyribus nihil iam reputari poteſt, quibus in la-
1. Pet. 4. uacro ipſa vita deponitur. Sic dilectio operit multitudinem delictorum, quæ Deum ſcili-
Matth. 22. cet diligens ex totis viribus ſuis, quibus in martyrio decertat: ex tota anima ſua, quam pro
Deo ponit, hominem martyrem excudit. Hæc tu remedia, conſilia, iudicia, ſpectacula,
etiam Dei atrocitatem iudicabis. Sanguinem hominis Deus concupiſcit. Et tamen auſim
dicere, ſi & homo regnum Dei, ſi homo certam ſalutem, ſi & homo ſecundam regenera-
tionem: nulli compenſatio inuidioſa eſt, in qua aut gratiæ, aut iniuriæ cõmunis eſt ratio.
CAP. VII. [[46] Incutiat adhuc ſcorpius homicidam Deum ventilans, horrebo planè ſputcum bla-
ſphemiæ adflatum de hæretico ore fœtentem: ſed & talem Deum de fiducia rationis am-
plectar, qua ratione etiam ipſe ſe plus quàm homicidam pronuntiauit ex ſopbiæ ſuæ per-
Prou. 9. ſona, voce Solomonis: [47] Sophia, inquit, iugulauit filios ſuos. Sophia ſapientia eſt. Sapien-
ter vtique iugulauit dum in vitam, & rationaliter dum in gloriam. O parricidij ingenium,
ô ſceleris artificium, ô argumentum crudelitatis, quæ idcircò occidit, ne moriatur quem
Prou. 1. occiderit. Et ideò quid ſequitur? [48] Sophia in exitibus canitur hymnis: Cantatur enim &
exitus martyrum. Sophia in plateis conſtantiam agit, benè enim filios ſuos iugulat. Super
Iſai. 44. ſummos autem muros confiſa dicit, quum quis ſecundum Eſaiam hîc exclamat, Ego Dei E
ſum, & hic vociferatur, In nomine Iacob: & alius inſeribit, In nomine Iſraëlis. O bonam
matrem, opto & ipſe in filios eius redigi, vt ab ea occidar. Opto occidi, vt filius fiam. So-
Zach. 13. lùm autem iugulat filios ſuos, an & torquet? [49] Audio enim & alibi dicentem Deũ: Vram
illos ſicuti vritur argentum, & probabo illos ſicuti probatur aurum. Vtique per tormenta
ignium, & ſuppliciorũ, per martyria fidei examinatoria. Scit & Apoſtolus qualem Deum
adſcripſerit, quum ſcribit: Si [50] Deus filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis tradidit illum,
quomodo non & cum illo omnia condonauit nobis? Vides quomodo etiam proprium
ſuum filium primogenitum, & vnigenitum ſophia diuina iugulauerit: vtique victurum, im-
mo & ceteros in vitam redacturum. Poſſum dicere eum ſophia Dei, Chriſtus eſt qui ſe tra-
didit pro delictis noſtris, iam & ſemetipſam ſophia trucidauit. Verba nõ ſono ſolo ſapiunt,
ſed & ſenſu. Nec auribus tantummodo audienda ſunt, ſed & mentibus. Crudelem Deum
qui non intelligit, credit. Quanquam & non intelligendi poſita ſententia eſt, quæ teme-
Rom. 11. et titatem cohibeat aliter intelligendi. Quis enim, inquit, cognouit ſenſum Dei? aut quis illi
1. Cor. 2. conſiliarius fuit, qui eũ inſtruat, aut viam intelligentiæ quis demonſtrauit illi? [51] Sed enim
Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum hominum victi-
ma placari apud ſeculum liquuit. Et Latio in hodiernum Ioui media in vrbe humanus ſan-
guis inguſtatur. Nec quiſquam retractat, aut non rationem præſumit aliquam, aut inæſti-
mabilem Dei ſui volũtatem. Si noſter quoque Deus propriæ hoſtiæ nomine martyria ſibi
depoſtulaſſet, quis illi exprobtaſſet funeſtam religionem, & lugubres ritus, & aram ro- F
gum, & pollinctorem ſacerdotem, & non beatum amplius reputaſſet, quem Deus come-
CA. VIII. diſſet? [[52] Vnum igitur gradũ inſiſtimus, & in hoc ſolum prouocamus, an præcepta ſint
à Deo martyria, vt credas ratione præcepta, ſi præcepta cognoueris, quia nihil Deus non
Pſal. 115. ratione præceperit. Siquidem honorata eſt apud illum mors religioſorum ipſius, vt canit
Dauid, non opinor iſta communis & omnium debitum. Atquin iſta etiam ignominioſa
eſt ex elogio tranſgreſsionis & merito damnationis, ſed illa quæ in ipſo aditur ex teſtimo-
Eſaiæ 57. nio religionis, & prælio confeſsionis, pro iuſtitia & ſacramento, ſicut Eſaias, [53] Videte, in-
quit, quomodo perit iuſtus, & nemo excipit corde, & viri iuſti auferuntur, & nemo ani-
Gen. 4. maduertit: à facie enim iniuſtitiæ perit iuſtus, & erit honor ſepulturæ eius. Habes hîc quo-
a 1. Reg. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. & 2. Reg. 15. 16. 17. que & prædicationem & remunerationem martyriorum. A primordio enim iuſtitia vim
patitur: ſtatim vt coli Deus cœpit, inuidiam religio ſortita eſt. [54] Qui Deo placuerat, oc-
ciditur, & quidem à fratre, quò procliuiùs impietas alienum ſanguinem inſectaretur, à ſuo
auſpicata. Denique non modò iuſtorum, verùm etiam & Prophetarum. [a] Dauid exagita-
tur, [b] Helias fugatur, [c] Hieremias lapidatur, Eſaias ſecatur, [55] Zacharias [d] inter altare &
b 3. Re. 19. ædem trucidatur, perennes cruoris ſui maculas ſilicibus adſignans. [e] Ipſe clauſula Legis &
c Heb. 11. Prophetarũ, nec Prophetes, ſed angelus dictus, contumelioſa cæde truncatur [56] in puellæ
d 2. Pa. 24. ſalticæ lucar. Et vtique qui ſpiritu Dei agebantur, ab ipſo in martyria dirigebantur, etiam
e Marc. 6. 11. & 14. patiendo quę & prædicaſſent. Proinde & trina fraternitas quum dedicatio imaginis regiæ
Dan. 3. vrbem vrgeret officio, non ignorauerunt quid fides, quæ ſola in illis captiua non fuerat,
exigeret,

Digitized by Google

A exigeret, moriendum ſcilicet aduerſus idololatriam. [57] Meminerant enim & Hieremiæ *Baruch. 6.*
ſcribentis ad eos quibus illa captiuitas imminebat: & nunc videbitis Deos Babyloniorum
aureos & argenteos & ligneos portari ſuper humeros, oſtentantes nationibus timorem.
Cauete igitur ne & vos cõſimiles ſitis allophylis, & timore capiamini, dum aſpicitis turbas
adorantes retrò eos & antè: ſed dicite in animo veſtro, Te Domine adorare debemus. *Dan. 3.*
[58] Itaque dixerunt à Deo concepta fiducia, quando vigore animi cõditionales minas re-
gis excutiunt: Non habemus neceſſitatem reſpondendi huic tuo imperio. Eſt enim Deus
noſter quem colimus, potens eruere nos de fornace ignis, & ex manibus tuis, & tunc ma-
nifeſtum fiet tibi, quòd neque idolo tuo famulabimur, nec imaginẽ tuam auream quã ſta-
tuiſti, adorabimus. O martyriũ & ſine paſsione perfectum, ſatis paſsi, ſatis exuſti ſunt, quos
propterea Deus texit, ne poteſtatem eius mentiti viderẽtur. Nam & Danielẽ nullius præ- *Dan. 6.*
ter Dei ſupplicem, & idcircò à Chaldæis delatum ac depoſtulatum, ſtatim vtique concluſa
& vſitata feritas leonum deuoraſſet, ſi Darij digna præſumptio de Deo falli debuiſſet. Ce-
terùm pati oportebat omnem Dei prædicatorem atque cultorem, qui ad idololatriã pro-
uocatus negaſſet obſequium, ſecundum illius quoque rationis ſtatum, quia & præſentibus
tunc & poſteris deinceps commendari veritatem oportebat, pro qua fidem diceret paſsio
ipſorum defenſorum eius, quia nemo voluiſſet occidi, niſi cõpos veritatis. Talia à primor-
dio & præcepta & exempla debitricem martyrij fidem oſtendunt. [[59] Supereſt ne anti- *Cap. ix.*
quitas ſuum fortè habuerit ſacramẽtum, nouitatem Chriſtianã recenſere, quaſi & de Deo
B aliam, ac proinde diſciplina quoque æmulam, cuius ſophia filios ſuos iugulare non norit. *Prou. 9.*
Planè alia in Chriſto & diuinitas & volũtas & ſchola, & martyria aut nulla in totũ, aut ali-
ter intelligenda mandarit, qui neminẽ ad huiuſmodi diſcrimen hortetur, qui pro eo paſsis
nihil repromittat, quia pati eos nolit. Et ideò præceptorum principia deducens, Beati, in- *Matth. 5.*
quit, qui perſecutionem patiuntur ob iuſtitiam, quoniam illorum eſt regnum cœlorum.
Hoc quidem abſolutè ad omnes, dehinc propriè ad Apoſtolos ipſos, [60] Beati eritis cùm *Ibidem &*
vos dedecorauerint, & perſecuti fuerint, & dixerint aduerſus vos omnia mala propter me: *Luc. 6.*
Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra plurima in cœlo. Sic enim faciebant & Pro-
phetis patres eorum: vt etiam prophetaret quòd & ipſi occidi haberent ad exemplũ Pro-
phetarum. Quamquam & ſi omnem hanc perſecutionem conditionabilem in ſolos tunc
Apoſtolos deſtinaſſet, vtique per illos cum toto ſacramẽto, cum propagine nominis, cum
traduce ſpiritus ſancti, in nos quoque ſpectaſſet etiam perſecutionis obeundæ diſciplina,
vt in hæreditarios diſcipulos & apoſtolici ſeminis frutices. Nam & rurſus ad Apoſtolos di-
rigit: [61] Ecce ego mitto vos tãquam oues in medio luporum, & cauete ab hominibus; tra- *Matth. 10.*
dent enim vos in conſeſſus, & in ſynagogis ſuis flagellabũt vos, & ad præſides & reges per-
ducemini mei cauſa in teſtimonium illis & nationibus, & cetera. Quum autẽ ſubiicit, Tra- *Ibidem.*
det autem frater fratrem, & pater filium in mortem, & inſurgent filij in parentes, & morti-
ficabunt eos: manifeſtè iniquitatem iſtam in ceteros pronuntiauit, quam in Apoſtolis non
C inuenimus. Nemo enim eorum aut fratrem aut patrem paſſus eſt traditorem, quod pleri-
que iã noſtri. dehinc ad Apoſtolos reuocat: Et eritis odio omnibus propter nomen meum. *Ibidem.*
Quanto magis nos, quos à parentibus quoque tradi oportet. Ita ipſa hac permiſtione nunc
ad Apoſtolos, nunc ad omnes diſponendo, eundem in vniuerſos nominis exitum effun-
dit, in quibus conſederit nomen eum odij ſui lege. Qui autẽ ſuſtinuerit vſque in finem, iſte
ſaluus fiet. Quid ſuſtinẽdo, niſi perſecutionẽ, niſi traditionem, niſi occiſionem? Nec enim
aliud eſt ſuſtinere in finem, quàm pati finem. Et ideò non eſt diſcipulus ſuper magiſtrũ. Sta- *Ibidem.*
tim ſequitur, nec ſeruus ſuper Dominum ſuũ: quia cùm magiſter & Dominus ipſe perpeſ-
ſus ſit perſecutionem, & traditionem, & occiſionem, multò magis ſerui & diſcipuli eãdem
expendere debebunt: ne quaſi ſuperiores exẽpti de iniquitate videantur, quãdo hoc ipſum
ſufficere eis ad gloriã debeat, æquari paſsionibus Domini & magiſtri: ad quarum toleran-
tiam ædificans monet, non eos timendos, qui ſolum corpus occidant, animam autẽ inter- *Ibidem.*
ficere non valeant, ſed illi potius metum conſecrãdum, qui & corpus & animam occidere
& perdere poſsit in gehennam. Quinam hi ſolius corporis interemptores, niſi præſides &
reges ſupradicti, homines opinor. Quis etiam animæ dominator, niſi Deus ſolus? Quis
iſte, niſi ignium comminator, niſi is ſine cuius voluntate nec paſſerum alter in terram ca- *Ibidem.*
dit, id eſt nec altera ex duabus ſubſtantiis hominis, caro aut anima. Quia & capillo-
rum apud eum regeſtus eſt numerus. Nolite ergo metuere quum ſuper dicit, multis paſ- *Ibidem.*
ſeribus antiſtatis, non fruſtrà, id eſt, non ſine emolumento caſuros in terram repromit-

Digitized by Google

Ibidem. rit, ſi magis ab hominibus quàm à Deo occidi eligamus. [62] Omnis igitur qui in me con- D
feſſus fuerit coram hominibus, & ego confitebor in illo coram patre meo qui in cœlis eſt.
Et omnis qui negauerit me coram hominibus, & ego negabo illum coram patre meo qui
in cœlis eſt. Manifeſta (vt opinor) eſt & definitio & ratio, tam confeſſionis quàm negatio-
nis, etſi diſpoſitio diuerſa eſt. Qui ſe Christianum confitetur, Chriſti eſſe teſtatur: qui
Chriſti eſt, in Chriſto ſit neceſſe eſt. Si in Chriſto eſt, in Chriſto vtique confitetur, cùm
ſe Chriſtianum confitetur. Hoc enim non poteſt eſſe, niſi ſit in Chriſto. Porrò in Chriſto
confitendo, Chriſtũm quoque confitetur qui ſit in Chriſto, dum & ipſe in illo eſt, vtpotè
Chriſtianus. Nam etſi diem dixeris, lucis rem oſtendiſti quæ diem præſtat, licet non di-
xeris lucem. Ita & ſi non directò pronuntiauit, Qui me confeſſus fuerit, non eſt diuerſus
actus quotidianæ confeſsionis à ſenſu dominicæ pronuntiationis. Quod enim eſt quum
ſe confitetur, id eſt Chriſtianum: etiam id per quod eſt confitetur, id eſt, Chriſtum. Pro-
inde qui ſe negauit Chriſtianum, in Chriſto negauit, negando ſe in Chriſto eſſe, dum ne-
gat ſe Chriſtianum: & Chriſtum autem in ſe negando, dum ſe in Chriſto negat, Chriſtum
quoque negabit. Ita & qui in Chriſto negauerit, Chriſtum negabit. Et qui in Chriſto con-
feſſus fuerit, Chriſtum confitebitur. Suffeciſſet igitur & ſi de confitendo tãtummodò Do-
minus pronuntiaſſet, ex forma enim confeſsionis contrario quoque eius præiudicaretur,
id eſt negationi, perinde negatione negationem rependi à Domino, quemadmodum
confeſsione confeſsionem. Et ideò quum in forma confeſsionis etiam negationis condi-
tio intelligatur, apparet non ad alium modum negationis pertinere, quod de ea aliter E
Dominus pronuntiauit, quàm de cõfeſsione, dicendo: Qui me negauerit, non qui in me.
Proſpexerat enim & hanc vim plerumque in expugnatione nominis ſubſecuturam, vt qui
ſe Chriſtianum negaſſet, ipſum quoque Chriſtum compelleretur blaſphemando negare.
[63] Sicut non olim pro auſpice cum in tota fide quorundam conluctarum, hoc modo hor-
ruimus. Itaque fruſtrà erit dicere, etſi me negauero Chriſtianum, non negabor à Chriſto,
non enim ipſum negaui. Ex illa enim negatione tantundem tenebitur, qua ſe Chriſtianum
negando, Chriſtum in ſe negans, etiam ipſum negauit. Plus eſt autem quod & confuſioni
Marc. 8. et confuſionem comminatur, [64] Qui me confuſus fuerit coram hominibus, & ego confun-
Luc. 9. dar eum coram patre meo qui in cœlis eſt. Sciebat enim à confuſione vel maximè formari
negationem, mentis ſtatum in fronte conſiſtere, priorẽ eſſe pudoris quàm corporis pla-
CAP. X. gam. [[65] Qui verò non hic, id eſt non intra hunc ambitum terræ, nec per hunc commea-
tum vitæ, nec apud homines huius naturæ communis confeſsionem putant conſtitutam,
quanta præſumptio eſt aduerſus omnem ordinem rerum in terris iſtis, & in vita iſta, & ſub
,, humanis poteſtatibus experiundarum. [66] Nimirùm quum animæ de corporibus exceſſe-
,, rint, & per ſingula tabulata cœlorũ de recepto diſpici cœperint, & interrogari arcana illa
,, hæreticorum ſacramenta, tunc confitendum apud veras poteſtates & veros homines,
,, [67] Teleros.ſ. & Abaſcantos & Acinetos Valentini. [68] Noſtrates enim, inquiunt, nec ipſi.
,, Eadem iurgiis conſtanter probabat homines veros non eſſe, quos ſtillicidiũ ſitulæ & pul- F
Iſai. 40. ,, uerem areæ & ſputamen & locuſtas deputauit, etiam irrationalibus iumentis adæquauit.
Planè ita ſcriptum, non tamen idcircò aliud hominis genus intelligendũ præter nos: quod
quia conſtat eſſe cõparatione, potuit induere ſalua & proprietate generis & ſingularitate:
neque enim ſi vita vitiata eſt, vt deſpectui iudicata deſpectis cõpararetur, ſtatim natura ſu-
blata eſt, vt alia in nomine eius deputaretur. Atquin ſeruatur natura, etſi ſuffunditur vita:
Matth. 16. nec alios nouit Chriſtus homines, quàm de quibus dicit, Quem me aiunt eſſe homines?
Matth. 7. Et, Quomodo vultis vt faciant vobis homines, & vos ita facite illis. Vide an ſeruauerit
genus, à quibus & teſtimonium ſui expectet, & in quos iuſtitiæ vicem mandat. Illos au-
tem cœleſtes homines ſi expoſtulem mihi oſtendi, faciliùs [69] Aratus, Perſea, & Cephea,
& Erigonen, & Ariadnen inter ſidera deliniabit. Quis autem prohibuit Dominum illic
etiam confeſſionem hominum faciendam determinare, vbi ſuam futuram apertè pro-
Matth. 10. nuntiauit? Vt ita eſſet poſitum, Qui in me confeſſus fuerit coram hominibus in cœlis, &
ego in illum confitebor coram patre meo qui in cœlis eſt: eripere me debuit ex iſto ter-
renæ confeſsionis errore, quam ſuſcipi noluiſſet, ſi cœleſtem præcepiſſet, quia nullos
alios homines noueram præter incolas terræ, ne ipſo quidem adhuc tunc in cœlis ho-
mine conſpecto. Quæ porrò fides rerum, vt poſt exceſſum ad ſuperna ſublatus, illic
prober, quo non niſi iam probatus imponerer: illic de receptu examinarer, quò niſi
admittendus peruenire non poſſem. Chriſtiano cœlum antè patet quàm via: quia nulla
via

A via in cœlum niſi cui patet cœlum : quod qui attigerit, intrabit. [70] Quas mihi poteſtates ianitrices adfirmas iuxta Romanam ſuperſtitionem, Cardeam quandam & Forculum & Limentinum, quas à cancellis ordinas poteſtates? Si vnquam legiſti apud Dauid,
[71] Auferte portas principes veſtras, & ſubleuentur portæ æternæ, & intrabit rex gloriæ. Si *Pſal. 23.*
item audiſti apud Amos : [72] Qui aſcenſum ſuum ædificat in cœlos, & profuſionem ſuam *Amos. 9.*
fundat in terras: ſcito & aſcenſum illum exinde complanatum veſtigiis Domini, & introitum exinde reſeratum viribus Chriſti, nec vllam moram aut quæſtionem in limine Chriſtianis occurſuram, qui non dinoſci habeant illic, ſed agnoſci : nec interrogari, ſed admitti. [73] Nā & ſi adhuc clauſum putas cœlum, memento claues eius hic Dominum Petro, *Matth. 18.*
& per eum Eccleſiæ reliquiſſe, quas hîc vnuſquiſque interrogatus atque confeſſus feret ſecum. Sed adſeuerat diabolus illic confitendum, vt ſuadeat hic negandum. [74] Pulcra videlicet documenta præmittam, bonas mecum claues feram, timorem eorum qui ſolum *Matth. 10.*
corpus occidunt, animæ autem nihil faciunt: commendatus ero huius præcepti deſertione, honeſtè in cœleſtibus ſtabo qui in terrenis ſtare non potui, ſuſtinebo maiores poteſtates qui minoribus ceſsi: merebor denique admitti iam excluſus. Suppetit adhuc dicere, ſi in cœleſtibus cōfitendum, vel negandum eſt, næ vbi alterum, ibidem vtrunque. Æmula enim quæque concurrunt. Etiam perſecutionem in cœlis agitari oportebit, quæ confeſſionis negationiſve materia eſt. Quid itaque ceſſas audaciſsime hæretice, totum ordinem Chriſtianæ concuſsionis in ſuperna trāsferre, & in primis ipſum nominis odium illic col-
B locare, vbi ad patris dexteram præſidet Chriſtus: illic conſtitues & ſynagogas Iudæorum fontes perſecutionum, apud quas Apoſtoli flagella perpeſsi ſunt, & populos nationum *Act. 5.*
cum ſuo quidem circo, vbi facilè conclamant, vſquequò genus tertium. Sed & fratres noſtros & patres & filios & ſocrus & nurus & domeſticos noſtros ibidem exhibere debe- *Matth. 10.*
tis, per quos traditio diſpoſita eſt : item reges & præſides & armatas poteſtates, apud quas cauſa purganda eſt. Erit certè etiam carcer in cœlo carens ſole, aut ingratis luminoſus, & vincula [75] fortaſsè de zonis, & eculeus [76] axis ipſe qui torquet : tum ſi lapidandus Chriſtianus, grandines aderunt: ſi vrendus, fulmina præ manu ſunt : ſi trucidandus, [77] Orionis armati manus operabitur : ſi beſtiis finiendus, [78] vrſas ſeptentrio emittet, [79] zodiacus tauros & leones. Hæc qui ſuſtinuerit in finem, iſte erit ſaluus. Ergóne & finis in cœlis, & *Ibidem.*
paſsio, & occiſio, & prima confeſsio. Et vbi caro omnibus iſtis neceſſaria, vbi corpus *Ibidem.*
quod ſolum ab hominibus habet occidi? [80] Hæc nobis etiam ludicrum in modum certa ratio mandauit, nec vllus obicem præſcriptionis iſtius extrudet, vt non omnem ordinem perſecutionis, omnem eius cauſæ firmam paraturam illuc transferre cogatur vbi confeſſioni forum dederit. Siquidem confeſsio à perſecutione deducitur, & perſecutio in confeſſione finitur. Nec poſſunt non vnà ſequi, quæ & aditum & exitum, id eſt initium finémque diſponunt. Porrò & odium nominis hîc erit, & perſecutio hîc erumpit, & traditio *Ibidem.*
hîc producit, & interrogatio hic compellit, & carnificina hic deſæuit, & totum hunc or-
C dinem in terris confeſsio vel negatio expungit. Igitur ſi cetera hîc, nec confeſsio alibi : ſi confeſsio alibi, nec cetera hîc. Enimuerò non alibi cetera, itaque nec confeſsio in cœlo. Aut ſi aliam volunt eſſe rationem interrogationis & confeſsionis cœleſtis, vtique & ordinem ſuum illi ſtruere debebunt, alium longè, & ab iſta diſpoſitione diuerſum quæ ſcripturis notatur, & poſſumus dicere : viderint dum hic ordo terrenæ interrogationis & confeſsionis ex materia decurrens perſecutionis & diſcordiæ publicæ in nomen ſaluus ſit ſuæ fidei, ita credendum ſit ſicut & ſcribitur, ita intelligendum ſit ſicuti auditur. Hîc omnem ordinem ſuſtineo, ipſo Domino non aliam regionem mundi deſtinante. Quid enim poſt confeſſionis & negationis terminum ſubiungit, [81] Ne putaueritis veniſſe me vti pacem mittam in terram, non veni, ſed vt machæram. certè in terram ; Veni enim diuidere ho- *Ibidem.*
minem aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & ſocrum aduerſus nurum ſuam, & inimici homini domeſtici ſui. Sic enim efficitur, vt tradat frater fratrem *Ibidem.*
in mortem, & pater filium, & inſurgant filij in parentes, & mori eos faciant. Et qui ſuſtinuerit in finem, hic ſaluus erit. Adeò totus hic ordo dominicæ machæræ, non in cœlum miſſæ, ſed in terras, illic conſtituit etiam confeſſionem, quæ in finem ſuſtinendo paſſura eſt mortem. [[82] Eadem igitur forma cetera quoque ad martyrij ſta- CAP. XI.
tum pertinere defendimus. [83] Qui pluris, inquit, fecerit etiam animam ſuam quàm *Ibidem & Luc. 14.*
me, non eſt me dignus, id eſt qui maluerit viuere me negando, quàm mori confitendo. Qui animam ſuam inuenerit, perdet illam : qui vero perdiderit illam mei cauſa,

Digitized by Google

inueniet illam. Proinde enim inuenit ille qui negatit lucrifaciẽdo vitam, ſed perdet in ge- D
hennam, qui ſe putat negando luctifacere eam. Perdet autem eam ad præſens qui cõfeſtus
occiditur, ſed inuenturus eam in vitam æternam. Ipſi denique præſides quum cohortan-
Ibidem. tut negationi, Serua animam tuam, dicunt, &, Noli animam tuam perdere. Quomodo lo-
queretut Chriſtus, niſi quomodo tractaretur Chriſtianus? Sed quum prohiber meditari re-
Ibidem. ſponſionem ad tribunal, famulos ſuos inſtruit, ſpiritum ſanctum teſponſurum repromit-
Matth. 25. tit. [84] Et quum in catcere fratrem vult viſitati, confeſſoris imperat curam, & quum Deum
Luc. 18. vindictam facturum electorum ſuorum adfirmat, paſſiones conſolatur illorum: etiam in
Matth. 13. parabola ſeminis poſt ceſpitem arefacti, perſecutionum figurat ardorem. Hæc ſi nõ ita ac-
cipiuntur quemadmodum pronuntiantur, ſine dubio præterquàm ſonant ſapiunt, & aliud
in vocibus erit, aliud in ſenſibus, vt allegoriæ, vt parabolæ, vt ænigmata. Quemcunque
igitur conceperint ventum argumentationis ſcorpij iſti, quocunque ſe acumine impege-
rint, vna iam linea eſt, ad ipſas res prouocabuntur, an ſecundum ſcripturas tranſigantur.
Siquidem tunc aliud ſignificabitur in ſcripturis, ſi non idipſum teperiatut in tebus. Quod
enim ſcriptum eſt, hoc euenite opottebit. Porrò tunc eueniet quod & ſctiptum, ſi non
Matth. 10. aliter eueniet. Ecce autem & odio habemut ab omnibus hominibus nominis cauſa, quo-
modo & ſcriptum eſt, & tradimur etiam à proximis, quomodo & ſcriptum eſt, & perduci-
mur ad poteſtates, & interrogamut, & totquemur, & confitemur, & trucidamur, quomo- E
do & ſcriptum eſt. Sic Dominus edixit: ſi aliter edixit hæc, eur non aliter eueniunt, quàm
edixit, id eſt, quemadmodum edixit. Atquin non aliter eueniunt quàm edixit: ergo ſicut
eueniunt, ita edixit; & ſicut edixit, ita eueniũt. Nam nec licuiſſet aliter euenire, quàm edi-
xit; nec ipſe alitet edixiſſet, quàm euenire voluiſſet. Ita non aliud ſignificabunt ſcripturæ
iſtæ, quàm in rebus recognoſcitur. At ſi nondum aguntur illa quæ prędicantur, quomodo
hæc aguntur quæ prædicata non ſunt? Non ſunt enim hæc prædicata quæ aguntur, ſi alia
ſunt quæ prædicantut, & non hæc quæ aguntur. At nunc quia ipſa ſunt in rebus, quæ &
in vocibus, alitet dicta creduntur: quid fieret ſi aliter acta inuenirentur? [85] Sed hæc erit
peruerſitas fidei, probata non credere, non probata præſumere. Cui peruerſitati illud
quoque opponam, vt ſi hæc quæ ſic aguntur quemadmodum ſcripta ſunt, non erunt
ipſa quæ prædicantur, illa quæ non debeant ſic agi quemadmodum ſcripta ſunt, ne &
ipſa horum exemplo periclitentur excludi. Siquidem aliud in vocibus, aliud in tebus
eſt, & relinquitur nec prædicata videri quum euenerint, ſi aliter prædicantut quàm eue-
nire habent. Et quomodo credentur quæ non erunt prædicata, quia non ita erunt præ-
dicata quomodo eueniunt: Ita hæretici quæ prædicantut non vt probata ſunt creden-
CAP. XII. do, ea quæ nec prædicata ſunt, credunt. [[86] Quis nunc medullas ſcripturarum magis
noſſet, quàm ipſa Chriſti ſchola, quos & ſibi diſcipulos Dominus adoptauit, omnia vti-
Matth. 17. que edocendos, & nobis magiſtros ordinauit, omnia vtique docturos. Cui potius figu-
2. Cor. 12. ram vocis ſuæ declaraſſet; quàm cui effigiem gloriæ ſuæ reuelauit, Petro, Iacobo, Io- F
anni, & poſtea Paulo; quem paradiſi quoque compotem fecit ante mattyrium. An & illi
1. Pet. 2. aliter quàm ſentiunt, ſcribunt fallaciæ magiſtri, non veritatis? [87] Petrus quidem ad Pon-
ticos, [88] Quanta enim, inquit, gloria, ſi non vt delinquentes puniamini, ſuſtinetis. Hæc
enim gratia eſt, in hoc & vocati eſtis, quoniam & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, relin-
1. Pet. 4. quens vobis exemplum ſemetipſum, vti adſequamini veſtigia ipſius. Et rutſus, [89] Di-
lecti, ne expaueſcatis vſtionem quæ agitur in vobis in tentationem, quaſi nouum acci-
dat vobis: etenim ſecundum quod communicatis paſsionibus Chriſti gaudete, vti & in
teuelatione glotiæ eius gaudeatis exultantes: ſi dedecoramini in nomine Chriſti, beati
eſtis, quoniam glotia & Dei ſpiritus requieſcit in vobis, [90] dum nequis veſtrum patia-
tur, vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alieni ſpeculatot. Si autem vt Chriſtia-
1. Ioan. 3. nus, ne erubeſcat, glotificet autem Dominum in nomine iſto. [91] Ioannes vetò vt etiam
1. Ioan. 4. pto fratribus noſtris animas ponamus hortatut, negans timorem eſſe in dilectione.
Perfecta enim dilectio foras abiicit timorem: quoniam timor pœnam habet, & qui
timet, non eſt perfectus in dilectione. Quem timorem intelligi præſtat, niſi negatio-
Matth. 10. nis auctorem? quam dilectionem perfectam adfitmat, niſi fugatricem timoris & ani-
matricem confeſsionis? quam pœnam timote puniat, niſi quam negator relaturus eſt,
cum corpore & anima occidendus in gehennam? Quòd ſi pro fratribus, quanto ma-
gis pro Domino moriendum docet, ſatis [92] de Apocalypſi quoque ſua inſtructus hæc
Apoc. 2. ſuadere: mandauerat etenim ſpiritus [93] ad angelum Eccleſiæ Smyrnæorum: Ecce dia-
bolus

A bolus ex numero tuo coniiciet in carcerem, vt tentemini diebus decem. Eſto fidelis
ad mortem vſque, & dabo tibi vitæ coronam. Item ad Pergamenorum de Antipa fide- *Ibidem.*
liſsimo martyre interfecto in habitatione ſatanæ. Item ad Philadelphenorum, quòd à *Apoc. 3.*
tentatione vltima liberaretur qui Domini nomen non negarat. [94] Exinde victori cui- *Apoc. 2.*
que promittit nunc arborem vitæ, & mortis veniam ſecundæ: nunc latens manna cum
calculo candido, & nomine ignoto: nunc ferreæ virgæ poteſtatē, & ſtellæ matutinæ cla-
ritatem. nunc albam veſtiri, nec deleri de libro vitæ, & columnam fieri in Dei templo in *Apoc. 3.*
nomine Dei & Domini, & Hieruſalem cœleſtis inſcriptam: nunc reſidere cum Domino
in throno eius, quod aliquando Zebedæi filiis negabatur. Quinam iſti tam beati victores, *Matth. 10.*
niſi propriè martyres? Illorum etenim victoriæ, quorum & pugnæ: eorū verò pugnæ, quo-
rum & ſanguis. [95] Sed & interim ſub altari martyrum animæ placidum quieſcunt, & fidu- *Apoc. 6.*
cia vltionis candidam claritatis vſurpant, donec & alij conſortium illarum gloriæ im-
pleant. Nam & rurſus innumera multitudo albati & palmis victoriæ inſignes reuelantur,
ſcilicet de Antichriſto triumphales, ſicut vnus ex presbyteris: Hi ſunt, ait, qui veniunt *Apoc. 7.*
ex illa preſſura magna, & lauerunt veſtimenta ſua, & candidauerunt ipſum in ſanguine
agni: Veſtitus enim animæ caro. [96] Sordes quidem baptiſmate abluuntur, maculæ verò
martyrio candidantur. [97] Quia & Eſaias ex ruſo & coccino niueum & laneum repromit- *Iſai. 1.*
tit. [98] Magna etiam Babylon quum deſcribitur ebria ſanctorum cruore, ſine dubio ebrie- *Apoc. 17.*
tas eius martyriorum poculis miniſtratur, quorum formido quid relatura ſit æquè oſten-
B ditur. Inter omnes enim reprobos, immò ante omnes. timidis autem, inquit, dehinc ce- *Apoc. 21.*
teris, particula in ſtagno ignis & ſulphuris. Sic timor eius in epiſtola eius quem dilectio *1. Ioan. 4.*
foras abiicit, habet pœnam. [[99] Paulus verò Apoſtolus de perſecutore, qui primus Ec- CA. XIII.
cleſiæ ſanguinem fudit, poſtea gladium ſtylo mutans, & conuertens machæram in ara- *Act. 9.*
trum, lupus rapax Beniamin, dehinc adferens ipſe etiam eſcam ſecundum Iacob, quali-
ter martyria iam & ſibi optabilia commendat, quum de Theſſalonicenſibus gaudens, Vti, *2. Theſſ. 1.*
inquit, gloriemur in vobis in Eccleſiis Dei pro tolerantia veſtra & fide, in omnibus per-
ſecutionibus & preſſuris, [100] quibus ſuſtinetis oſtentamen iuſti iudicij Dei, vt digni habea-
mini regno eius, pro quo & patimini. Sicut & ad Romanos, [101] Non ſolùm autem, verum- *Rom. 5.*
etiam exultantes in preſſuris, certè quòd preſſura tolerantiam perficit, tolerantia verò
probationem, probatio autem ſpem, ſpes verò non confundit. Et ruſus, [102] Quòd ſi filij & *Rom. 8.*
hæredes, hæredes quidē Dei, cohæredes verò Chriſti. Siquidem compatimur, vti & cum
illo glorificemur. Reputo enim paſsiones huius temporis non eſſe dignas ad gloriam quæ
in nos habeat reuelari. Et ideò poſtmodùm, Quis, inquit, ſeparabit nos à dilectione Chri- *Ibidem.*
ſti? preſſura, an anguſtia, an fames, an nuditas, an periculum, an machæra, ſecundum quod
ſcriptum eſt, Tui cauſa mortificamur tota die, deputati ſumus vt pecora iugulationis: ſed
in omnibus iſtis ſuperuincimus pro eo qui nos dilexit. [103] Perſuaſum enim habemus, quòd
neque mors, neque vita, neq; virtus, neque ſublimitas, neque profunditas, neque alia con-
C ditio poterit nos à dilectione Dei ſeparare, quę eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. [104] Sed *2. Cor. 11.*
& Corinthiis paſſiones ſuas enumerans, patiendum vtique præfiniuit: In laboribus abun-
dātiùs, in carceribus plurimùm, in mortibus ſæpiùs, à Iudæis quinquies quadragenas citra
vnam accepi, ter virgis cæſus, ſemel lapidatus, & reliqua. Quæ ſi magis incommoda quàm
martyria videbuntur, tamen rurſus propter quod, inquit, boni duco in infirmitatibus, in *2. Cor. 12.*
iniuriis, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtiis pro Chriſto. [105] Etiā in ſuperiori-
bus. Qui in omnibus tribulemur, ſed nō coanguſtemur: & indigeamus, ſed nō perindigea- *2. Cor. 4.*
mus: quoniā perſecutionibus agitemur, ſed nō derelinquamur: qui deiiciamur, ſed nō per-
eamus: ſemper mortificationem Chriſti Ieſu in corpore noſtro circunferentes. Sed etſi, in- *Ibidem.*
quit, exterior homo noſter vitiatur, caro ſcilicet, vi perſecutionum: ſed interior renouatur
die & die, anima ſcilicet ſpe promiſsionum. Nam quod ad præſens temporale & leue preſ-
ſuræ noſtræ per ſupergreſſum inſuper per æternum pondus gloriæ perficit nobis, non in-
tuentibus quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia, de in-
commodis dicens: quæ verò non videntur, æterna, de præmiis ſpondens. [106] Philip-
penſibus verò de vinculis ſcribens, vtique beatos adfirmauit, quibus donatum eſ-
ſet non tantùm credere in Chriſtum, ſed etiam pati pro ipſo: Eundem, inquit, ago- *Philip. 1.*
nem habentes quem in me vidiſtis, & nunc auditis. Nam & ſi libor ſuper ſacrificium *Philip. 2.*
gaudeo, & congaudeo omnibus vobis, perinde & vos gaudete & congaudete mihi. Vi-
des quam martyrij definiat fœlicitatem, cui de gaudio mutuo acquirit ſolennitatem,

vt proximus denique voti ſui factus eſt, qualiter de proſpectu eius exultat, dicens Timo- D
2. Tim. 4. theo: [107] Ego enim iam libor, & tempus deuerſionis inſiſtit. agonem bonum decertaui,
curſum conſummaui, fidem cuſtodiui: ſupereſt corona, quam mihi Dominus illa die red-
2. Tim. 2. det, ſcilicet paſſionis. Satis & ipſe ſuprà allocutus, Fidelis ſermo. Si enim commortui ſu-
2. Tim. 1. mus Chriſto, & conuiuemus: ſi ſufferimus, & conregnabimus: ſi negauerimus, & ille nos
negabit: ſi non credimus, ille fidelis eſt, negare ſe non poteſt. [108] Ne ergo confundaris
Ibidem. martyrium Domini noſtri, neque me vinctum eius, quia prædixerat: Non enim dedit no-
bis Deus ſpiritum timiditatis, ſed virtutis & dilectionis & ſanæ mentis. Virtute enim pa-
Rom. 15. timur ex dilectione in Deum, & ſana mente, quum ob innocentiam patimur. [109] Sed & ſi-
1. Cor. 5. cubi tolerantiam præcipit, quibus magis eam quàm paſsionibus proſpicit; ſicubi ab ido-
CA. XIIII. lolatria diuellit, quid ei magis quàm martyria præuellit? [[110] Planè monet Romanos
Rom. 13. [111] omnibus poteſtatibus ſubiici, quia non ſit poteſtas niſi à Deo, quia non ſine cauſa gla-
dium geſtet, & quia miniſtra ſit Dei, ſed & vltrix, inquit, in irã ei qui malum fecerit. Nam
& præmiſerat: Principes enim non ſunt timori bono operi, ſed malo. Vis autem non ti-
mere poteſtatem, fac bonum, & laudem ab ea referes. Dei ergo miniſtra eſt tibi in bo-
num. Si verò malum facias, time. Ita non in occaſione fruſtrandi martyrij iubet te ſubiici
poteſtatibus, ſed in prouocatione benè viuendi, etiam ſub illarum reſpectu, quaſi adiu-
tricum iuſtitiæ, quaſi miniſtrarum diuini iudicij hìc etiam de nocentibus præiudicantis.
Matth. 22. Dehinc & exequitur quomodo velit te ſubiici poteſtatibus, reddere iubens cui tributũ,
tributum; cui vectigal, vectigal; id eſt, quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, & quæ Dei, Deo. [112] So- E
1. Pet. 2. lus autem Dei homo condixerat, ſcilicet Petrus, Regem quidem honorandum, vt tamen
tunc Rex honoretur, quum ſuis rebus inſiſtit, quum à diuinis honoribus longè eſt; quia
Luc. 14. & pater & mater diligenter cum Deo non comparabuntur. Ceterùm ſuper Deum dili-
CAP. XV. gere nec animam licebit. [[113] Num ergo & Apoſtolorum litteræ nobiles, & nos vſque-
quaque ſimplices animæ, & ſolummodò columbæ libenter errantes, credo viuendi cu-
piditate. Ita verò ſit vt recedant à litteris ſuis ſenſus. [114] Quæ tamen paſſos Apoſtolos
[a] Act. 4. ſcimus, manifeſta doctrina eſt, hanc intellego ſolam Acta decurrens, nihil quæro; [a] car-
& 5. ceres illic, & vincula, & flagella, & [b] ſaxa, & [c] gladij, & impetus Iudæorum, & cœtus Natio-
[b] Act. 7. num, & Tribunorum elogia, & Regum auditoria, & Proconſulum tribunalia, & Cæſaris
[c] Act. 12. nomen interpretem non habent; quòd [a] Petrus cæditur, quòd [b] Stephanus opprimitur,
[d] Act. 14. quòd [c] Iacobus immolatur; quòd [d] Paulus diſtrahitur, ipſorũ ſanguine ſcripta ſunt; [115] &
21. 22. 23. ſi fidem commentari voluerit hæreticus, inſtrumenta Imperij loquentur, vt lapides Hie-
& 26. ruſalem. [116] Vitas Cæſarum legimus; Orientem fidem Romæ primus Nero cruentauit.
[e] Ioan. 21. [117] Tunc [e] Petrus ab altero cingitur, quum cruci adſtringitur. Tunc [f] Paulus ciuitatis Ro-
[f] Act. 24. manæ conſequitur natiuitatẽ, quum illic martyrij renaſcitur generoſitate. Hæc vbicum-
& 25. que iã legero, pati diſco, nec mea intereſt quos ſequar martyrij magiſtros, ſenſúſne an exi-
tus Apoſtolorum, niſi quòd & ſenſus in exitibus recognoſco. Nihil enim paſsi fuiſſent
quod non priùs patiendum eſſe ſenſiſſent. [118] Quum vincula Paulo Agabus geſtu quo- F
que prophetaſſet, diſcipuli flentes & orantes ne ſe Hieroſolyma committeret, fruſtrà o-
Act. 21. rauerunt. Ille enim quod ſemper docuerat, animatus: Quid fletis inquit, & contriſtatis
cor meum? At ego non modò vincula Hieroſolymis pati optauerim, verùm etiam mori
pro nomine Domini mei Ieſu Chriſti. Atque ita ceſſerunt, dicendo: Fiat volũtas Domini;
fidentes ſcilicet, paſsiones ad voluntatem Dei pertinere. Non enim dehortationis conſi-
lio, ſed dilectionis retinere tentauerant, vt Apoſtolum deſiderantes, non vt martyrium
diſſuadentes. [119] Quòd ſi iam tunc Prodicus aut Valentinus adſiſteret, ſuggerens: non in
terris eſſe confitendum apud homines, [120] quòd nec Deus humanum ſanguinem ſitiat,
nec Chriſtus vicem paſsionis, quaſi & ipſe de ea ſalutem conſecuturus expoſcat; ſtatim au-
Matth. 16. diſſet à ſeruo Dei, quod audierat diabolus à Domino: Recede Satanas, ſcãdalum mihi es.
Matth. 4. Scriptum eſt: Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Sed & nunc audire de-
bebit, quatenus multò pòſt venena iſta ſuffudit, nulli infirmorum facilè nocitura, ſi quis
hanc noſtram ex fide præbiberit, vel etiam ſuperbiberit potionem.

ADNOTA-

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN SCORPIACVM ADVERSVS GNOSTICOS.

1. ADVERSVS GNOSTICOS.] De Gnoſticis vnde dicãtur, nempè ac ſi dicas ſcientes, & rerum diſciplinarúmque variarum cognitores, ſuprà ex B. Epiphanio adu. Valentinianos hær. 31. adnotatum eſt, lib. de Præſcriptionibus aduer. hæret. 1. 41. nu. 258. & vero vſurpatum fuiſſe in genere de omnibus hæreticis, ex eodem Epiphanio patet; quamquam enim proprio nomine contra Gnoſticos agat hær. 26. Nicolai diſcipulos, ſicuti & Philaſter, tamen idipſum etiam tribuit Baſilidianis, Carpocratianis & Valentinianis; in hoc haudbubiè ſecutus Irenæum lib. 5. adu. hæreſes. Verùm de peculiaribus quibuſdam Gnoſticis ſe loqui Tertullianus non vno in loco indicat; l. aduerſ. Valentin. ſic finit: Atque ita inſoleſcentes doctrinæ Valentiniaootum, in ſyluas iam excreuerunt Gnoſticorum; & ſuprà lib. de Anima, cap. 18. Relucént ne (inquit) iam hæretica ſemina Gnoſticorum & Valentinianorum; denique huius lib. ca. 1. tunc Gnoſtici erumpunt, tunc Valentiniani proſerpunt, tunc omnes martyriorum refragatores ebulliunt. Agit itaque imprimus contra Menandrianos, apud quos (ſicuti ſuprà Auctor lib. de Anima, cap. 50.) nec pro Deo ipſo mori lex eſt, deinde contra Baſilidem eius diſcipulum, qui teſte Auctore lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 46. martyria negabat eſſe facienda, in quo illi conſentiunt B. Epiphan. & Theodoretus. Aduerſus etiam Caianos, ſiue Cainos, contra quam hæreſin (de qua latius ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 33. num. 196. & lib. de Baptiſmo cap. 1. num. 7.) hunc locum conſcriptum eſſe teſtatur B. Hieronym. verbis ad calcem Argumento citatis lib. contra Vigilantium; pro quo faciunt etiam verba Auctoris huius lib. cap. 1. ſi non & ipſa percutitur diffidentia ſignandi ſtatim & adiutandi, & vnguendi beſtiæ calcem; quippè quibus videtur indicare, negaſſe etiam iſtos Gnoſticos baptiſmi illas ceremonias. Et verò quum Caini Cayn pro Deo habuerint, ſicut Auctor teſtatur l. de Præſcript. adu. hær. cap. 47. hær. 7. num. 308. non mirum eſt, ſi pro Chriſto neque baptiſmum neque Martyria admittebant. Item & contra Valentinianos, qui nominatim ſe Gnoſticos nuncuparint, vtpotè qui (ſicuti ſupra habetur lib. aduerſ. Valent. cap. 30. Martyrij neceſſitatem eludẽtes, qua volũt interpretatione; ſicuti infra docetur ca. toto 10.) confeſſionem nominis Chriſti conſtitutam putabant, nõ intra huius terræ ambitum, nec per hunc vitæ commeatum, ſed in cœlis apud veras (ſcilicet) poteſtates. Atque adeò etiam aduerſus Prodicum, de quo ſit in fine huius operis; Quòd ſi iam tunc Prodicus aut Valentinus adſiſteret, ſuggerens, non in terris eſſe confitendum apud homines, quòd nec Deus humanum ſanguinem ſitiat, nec Chriſtus vicem Paſſionis, quaſi & ipſe de ea ſalutem conſecututus expoſcat; ſtatim audiſſet à ſeruo Dei, quod audierat diabolus à Domino: Recede Satanas, ſcandalum mihi es, &c. vbi de eodem latius n. 119. Denique & propriè cõtra Scorpianum hæreticum, ad cuius nominis alluſionem videtur Auctor & titulum SCORPIACI huic libro dediſſe, & deſcriptionem Scorpij tam latè cap. 1. proſequutus, de quo in hæc verba B. Opt. Mileuit. lib. 4. adu. Parmen. Talis ſermo eſt & Scorpiani hæretici, (ſic enim ibi lego cum Do. Latinio, qui etiam iſtud adnotarat ad Tertullian. ſui marginem, ex Tiliano codice, pro Scorpiani) qui negabat debere eſſe martyria; ſed venena ſua ſibi ſeruet, ne eorum relatio auditorum intellectus ſimplices vel leuiter vexet.

2. SCORPIACVM.] Hoc nomen libro ſuo indidiſſe iam diximus, præcipuè ob Scorpianum hæreticum, aduerſus quem peculiariter hunc librum ſcripſiſſe videtur. Aliam etiam illius cauſſam explicatam habes à B. Hieron. lib. adu. Vigilant. quòd ea hæreſis contra quam agit, ſcorpij in morem (verbis vtitur ipſius Tertulliani ex cap. 1.) arcuato vulnere in Eccleſiæ corpus venena diffunderet. Itaque (inquit ſub finem eiuſdem c. Auctor) tempus admonuit aduerſus noſtrates beſtiolas noſtrate SCORPIACVM ſtylo temperare; Qui legeris, bibetis. Nec amarum, potio; ſi eloquia Domini dulcia ſuper mella & fauos, inde pigmenta ſunt. Vbi manifeſtè indicat SCORPIACVM ſe accipere pro potione aduerſus ſcorpios. Atqui etiã peculiarẽ cauſſã cur Gnoſtici ſcorpiis adſimulẽtur, rationẽ reddit B. Epiph. hær. 26. quòd ex Nicolao hæretico, velut ex fœcũdo ſerpẽtiſant aſpidis ouo, ſcorpij ſint geniti. Deinde & aliam, hær. 31. contra Valentin. Quòd ſicut ſcorpij alter alteri implexus catenam nectentes decẽ aut plures, de tecto ſiue domo ſeipſos demittunt, & ſic cum dolo perniciem hominibus inducunt; ſic & Valentinus & qui ab ipſo originem duxerunt, Gnoſtici appellati, occaſionibus ab ipſo acceptis, alter ab altero doctus, poſt præceptorem erroris additionem fecit, & aliam hæreſin induxit ex priori dependentem, & ſic per ſucceſſionem in hæreſes diuerſas, ipſi appellati Gnoſtici, diuiſi ſint; à Valentino tamen & anteceſſoribus eius occaſionibus acceptis.

3 DE BONO MARTYRII.] Hoc titulo libri argumentum adiecimus ex ipſo Tertulliano infrà cap. 2. Sed nondum (inquit) DE BONO MARTYRII, niſi debito primùm; nec antè de vtilitate eius, quã de neceſſitate diſcẽdum. Idque eo magis, quòd ad inſtitutum veniens cap. 5. latè deducat bonum eſſe martyrium. Alioqui placuiſſet alter titulorũ B. Cypr. librorum, in quibus Auctorẽ imitatur: DE EXHORTATIONE MARTYRII, ſiue DE LAVDE MARTYRII; ſed illi tituli magis correſpondẽt libro Tertulliani AD MARTYRAS ſuprà To. 2. Atqui illum titulum confirmat, quod iam num. 1. citauimus de Martyriorum refragatoribus, contra quos etiam paucis egit dicto Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 11. & ſuprà lib. de Anima, cap. 50.

CAP. I.

4. Magnum de modico malum ſcorpium terra ſupputat, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De libri huius titulo & argumento. Atqui ſcorpij deſcriptionem ad verbum ferè deſumpſit ex Plinio. Imprimis enim tradit ille lib. 10. cap. 72. Scorpiones terra viuere; hinc illud Auctoris: ſcorpium terra ſupputat. Deinde lib. 11. cap. 25. hæc ſunt verba inter cetera: Nullóque momento meditari ceſſat, nequando deſerat occaſionem; quò pertinet: tot venena, quot ingenia. Semper cauda in ictu eſt, pro quo Auctor: & tamen vnus omnium violentiæ geſtus de cauda nocere, &c. latiùs

caudam *deſcribens*; ſpiculum & fiſtula patula tenuitate in vulnus(*ſic enim lego cum Gagnæo, pro:* id,) virus effundentem; *quod ipſum habet etiam Plinius eiuſdem lib. cap. 37. Ferit & obliquo ictu & inflexo; quod Auctor dixit & B. Hieron.* arcuato impetu; *venenum omnibus medio die quum incanduere ſolis ardoribus. Hinc illud Auctoris:* familiare periculi tempus æſtus (*ſic enim legendum, tum ex prædictis verbis patet, pro:* æſtas) *tum ex illis infrà:* & certo tempore ſubornantur, nec alio quàm ardoris; *et rurſum illis:* in præſentiarum eſt medius ardor. *Conſtat (inquit Plinius) & ſeptena caudæ internodia ſæuiora eſſe; quod facit ad intellectum illius:* proinde (*ita enim legere malo cũ Gagnæo, vocem Tertullianicam, quàm:* perinde vt) ſcorpij ſeries illa nodorum venenata. *Hoc (inquit) idem malum, Africæ volucre etiam, Auſtri faciunt. Hinc Auctor ſic caſtigandus videtur:* Auſtro in Africa ſæuitia velificat; *quamquam noluerim quid immutare, quòd conſtet etiam ſenſus vulgatæ lectionis:* Auſtro & Africo. *Quidam (pergit ille) & ab ipſis fœtum deuorari arbitrantur, vnum modò relinqui ſolertiſſimum, qui ſe matris clunibus imponendo, tutus & à cauda & à morſu loco fiat; hunc eſſe reliquorum vltorem, qui poſtremò genitores ſupernè conficiat. Quò an pertineat illud:* quæ cauda erit, quodcumque de poſthumo corporis propagatur, & verberat, *diligenti Lectori perpendendum relinquo. Atqui phraſeis vocéſque hîc citatæ ſatis ſupérque arguunt, contra quorumdam iudicium, non ſatis exactum, eſſe hunc librum Tertulliani germanum fœtum. Similiter verò infrà cap. 4. dixit Auctor:* & ingeminat ſcorpius plagam, *& cap. 7.* Incutiat adhuc ſcorpius, *& cap. 11.* Quemcumque igitur conceperint ventum argumentationis ſcorpij iſti, quocumque ſe acumine impegerint.

5. quot & colores Nicander ſcribit & pingit, &c.] *Citat quidem* Nicandrum *hoc ipſe libro Plinius, quem ſcribit Athenæus fuiſſe Colophonium ſiue Ætolum Grammaticum, Poëtam, Medicum, & Auctor etiam* pictorem *fuiſſe inſinuat. Verùm iſtud Plinius Apollodoro, qui de venenatis beſtiis ſcripſit, adtribuit; quem dicit in nouem genera* ſcorpios *diſtribuere, per colores maximè ſuperuacuos. Quò pertinere videtur quod præmittit Auctor:* tot pernicies, quot & ſpecies; tot dolores, quot & colores.

6. Vnde & bellicam machinam, &c.] *Huc pertinet quod inter inuẽta* bellicarum machinarum *Plin. lib. 7. num. 56. ſcribat: in tormentis* ſcorpionem *Cretas inueniſſe.*

7. in remediis naturalia plurimum, &c.] *Apud Plinium* naturalia remedia *62. contra ſcorpionũ ictus, inuenire eſt, tum dictis l. 11. cap. 25. tum lib. 20. & ſequenti; præter quæ &* magiæ aliquid *hîc adfert, &* ferrum, & poculum, *quibus* medicina *occurrit.*

8. ſignandi ſtatim & adiurãdi, & vnguendi beſtiæ calcem, &c.] *Hæc hauddubiè pertinent ad ceremonias baptiſmi, de quibus latè ſuprà lib. de Baptiſ. num. 1. et deinceps. Adludit etiam tum* ad poteſtatem calcandi ſuper colubros & ſcorpios, *Luc. 10. de qua ſuprà latiùs lib. 4. adu. Marc. c. 24. tum* ad viperæ morſum, quem ſpreuit Apoſtolus, *Actor. 28. tum ad* figuram rubi, *Exod. 3. Atqui ſunt & hîc verba Tertullianica:* dedicauit, &: ſubornantur. *Siue verò legas:* callentes & ipſi offendere, *ſiue:* calentes, *non refert; quia ad hanc lectionem pertinet quod ſuprà ex Plinio adduximus vt continua meditatione, vt nocere queant. Atqui vt clarior ſit ſenſus, omiſſa & particula, legimus:* in ventum ſi placuerit, Chriſtianos. *De Prouerbiali autem formula:* caudam trahentes, *vide noſtra Prolegomena.*

9. Hæccine pari homines innocentes, &c.] *Hæc argumenta ſunt Gnoſticorum aduerſus Martyria, quibus poſtea ſingulatim ferè reſpõdet, vſq; ad illud:* Hæc & ſiqua alia. *Sũt autẽ etiam hîc Tertullianica. Inter quæ obſcurium eſt illud, & quantum apparet, corruptum:* vt putes (*ſiue* vt puta, *ex cõiectura*) fratrem aut de melioribus ethnicum; *neque enim ethnici, quantumuis meliores, aut innocentes, aut martyria pati rectè dicuntur. Atqui ſunt & hîc Tertullianica:* ſecta, *in bonam partem;* Dehinc adigunt; prima fixura; exinde iam cædunt.

10. ibidem ſcorpio pro ſolea anathema inliditò, &c.] *Facit hîc locus pro* anathemate, *quod* inlidi *ſolet hæreticis,* ſcorpio *ſimilibus, vti ſuprà dictum eſt num. 2. atque adeò pro* Excommunicatione Eccleſiaſtica, *de qua latè ſuprà T. 1. Apolog. Videtur autem:* Ceterùm, *mox accipi pro: Etenim; reddit enim cauſſam cur ab Eccleſia abſcindi & eiici debeant hæretici, quòd alioqui ſi admittantur hæreſes* plagam ſatiate, *id eſt plenè infligere,* intimet virus (*en rurſus vocẽ Tertullianicam*) & properet in viſcera, *&c. ne prolixiores in repetendo ſimus. Hoc vnum hîc addam, quòd prorſus legendum ſit:* carne ſpiritus exoleſcit; *neque enim vſquam apud aliquem Veterum vſurpatur* caro ſpiritus, *eò quòd Chriſto teſte, Luc. 24.* ſpiritus carnem *& oſſa non habet. Sunt verò etiam voces Tertullianicæ:* gelaſcit, exoleſcit, *&:* nauſea nominis (*nempè Chriſtiani*) inacreſcit.

11. ipſa canicula perſecutionis ab iſto ſcilicet cynocephalo, &c.] *Eleganter* ardori caniculæ, *quem menſe Iulio & Auguſto experiri ſolemus, vehementiam* perſecutionis *comparat,* cynocephalum *vocans, aut Seuerum Imperatorem, aut potius Proconſulem Africæ, qui Chriſtianos quaſi venatu quodam perſequebatur, non aliter atque* cynocephali, *homines iuxta Plinium lib. 7. cap. 2. caninis capitibus, qui vnguibus armati, venatu & aucupio ſe totos dabant.*

12. Alios ignis, alios gladius, &c.] *De variis tormentorum generibus vide ſuprà lib. ad Martyras, non ſolùm de* igne, gladio, fuſtibus, *ſed &* vngulis, *ac de*guſtato martyrio, in carcere eſurie. *De Africanis autem addit Eccleſiis:* nos ipſius lepores, deſtinata venatio, de lõginquo obſidemur; *vtpotè in qua exigua fuerit perſecutio viuente Seuero, fortaſſis quòd Africanus eſſet; de quo latiùs in vita Auctoris.*

13. aduerſus noſtrates beſtiolas noſtrate Scorpiacum ſtylo temperare, &c.] *Hauddubiè intelligit* Gnoſticos, *qui iam in Africam irrumpere cœperãt, adinſtar Scorpionum, qui (vti ſuprà dictum eſt num. 4.) maximè Africam infeſtabant, illis adeò Africano ſtylo reſpondens. Verùm etiam de hoc in vita Auctoris. Hîc ſufficiat adnotaſſe, quòd huius libri titulum indicet, & pulcrè tum præcedentia, tum hanc periodum emendarit ex Britannico codice Gelenius.*

Cap. II.

14. Sed nondum De bono martyrii, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* De idololatria vitanda, vſqueadeò vt loca exterminari, & Idololatras interfici iuſſerit. *In quo Auctorem imitatur B. Cyprianus, adlegatis penè iiſdem ſcripturis lib. de Exhort. Mart. cap. 1. Hoc titulo: Quòd Idola Dij non ſint; cap. 2. Quòd Deus ſolus colendus ſit, & cap. 3. & 5. Quòd ſic idololatria indignetur Deus, vt præceperit eos etiam interfici,*

Digitized by Google

terfici,qui ſacrificare & ſeruire idolis ſuaſerint. Quo capite poſt ſcripturas Deuter.31.ſic concludit: Quòd ſi ante aduentum Chriſti circa Deum colendum & idola ſpernenda, hæc præcepta ſeruata ſunt; quantò magis poſt aduentum Chriſti ſeruanda ſunt?

15. Ad officium hæreticos compelli, non inlici dignum eſt. Duritia vincenda eſt, non ſuadenda, &c.] *Quam iſtud faciat contra libertatem hæreſeon, ſuprà adnotauimus Tom.1.lib.ad Scapulam,cap.2.num. 7. remittentes ibidem Lectorem ad Adnotationes noſtras in B.Cyprian.Epiſt.52 ad Antonianum,num.78.& ad lib.de Exhort. Mart.cap.5.num.27.Siquis plura deſideret,ſpero propediem proditurum* Relationem noſtram ad Ordines Belgij, de diuerſis Religionibus non admittendis,vel in vno aliquo,vnius Regni, Monarchiæ,Prouinciæ,Ditionis, Reipubl.Ciuitatis, aut oppidi loco;*quo Lectorem remittimus;vtpotè quam per cap.xxx.& eo amplius, quicquid ad hanc materiam pertinet,latè tractauerimus, tum ex ſcripturis & Patribus,tum ex Imperatorum edictis, tum denique ex Eccleſia,Imperiorum,Regnorúmque hiſtoriis.*

16. Suſtineant Euangelia paulisper,&c.] *Diſtulit* Euangeliorum *teſtimonia Auctor de Martyriis vſque ad cap.9.*quorum radicem *aptè* Legem *vocat.*

17. Ego ſum(inquit)Dominus Deus tuus,&c.] *Sic ſupplemus hunc locum ex ipſo Moyſe,Exod. 20.iuxta editionem LXX.& alias omnes,maximè quum & alibi ſic legat Auctor;&* :Non erunt tibi Dei alij præter me(*quòd cum aliis ſic legat B.Cyprian.dict. lib. cap. 2.*) Ego enim ſum DominusDeus tuus.*Item in ſcriptura ſequenti etiam Exod.* 20. Non facietis vobis Deos aureos & argenteos,*etiam ex coniectura Latinij,pro:* Non facietis mihi, *&c. quia illud cum LXX.& Hebrais legit B.Cyprian,lib. 3.Teſtim. cap. 59. Illud verò:* Non facietis vobis ſecundum hæc,*retinendum duximus,quòd nimia ſit cum LXX. differentia,qui legunt: Non facietis vobis altare.*

18. Audi Iſraël,&c.]*De hoc teſtimonio Deuter. 6. ſic verba tranſponimus,ſicuti alibi ab Auctore, & ab omnibus citantur:* & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis; *deinde legimus:* quia Deus æmulator, *omiſſo:* &, *ſuperfluo. Vbi vox eſt Tertullianica:* deierabis.*Denique in verbis Deuter.11.legimus; iuxta quod alibi Auctor & editiones omnes:* benedictionem & maledictionem,*ac:*Benedictionem(*inquis*)*ſingulari numero,pro eo quod erat plurali; ſupplemúſque* maledictionem,ſi erraueritis de via, *at legimus tum hic, tum paulopòſt quinquies:* Deis, *pro* Diis, *& ſub finem capitis ex Pſalm.*Dei nationum,*pro:* Dij. *Vbi* abeuntes *paraphraſticῶs vertit, quod Græcè eſt* πορευθέντες. *In verbis denique Deuteron.12.ter correximus:* earum, *pro:*eorum,*quia præcedit* nationes; *& proinde etiam: vocibus tranſpoſitis:* & ſculptilia Deorum ipſarum; *omittentes etiam:*vt,*legimus dumtaxat:* & ego ita faciam, *Atqui* Staticula,*pro ſtatuis,vox eſt Tertullianica,ſicuti multo pòſt ex Leuitic.cap.26.*nec ſculptile nec ſtaticulum,*vt diſtinguat* ſculptiles ſtatuas à fuſilibus,*quarum etiam ex Deuter.meminit.*

19. Sed &:Si ipſe Prophetes(inquit)exſurrexerit in te,&c.] *Hæc verba Moyſi Deuter. 13. tranſcripſit penè ad verbum B.Cyprian,partim epiſt. 40.partim lib. de Mortal.lib.de Exhort.Mart.cap. 9. & lib. 3. Teſtim. ad Quirin.cap.15.Ex quibus locis poſterioribus & editionibus omnibus caſtigauimus:*exſurrexerit,*pro:* exurrexit;*ac:*& euenerit,*pro:* venerit; *item ſupplemus:* vt ſciat ſi ex toto corde, *&c. Mallem etiam legere cum omnibus:*diligatis Deum,*Græcè* ἀγαπᾶτε,*pro* timeatis;*ſed quia nulla eſt dictionum ſimilitudo, nihil immutauimus. Atqui etiam nouam periodum auſpicamur:* Poſt Deum,*eo quòd alter ſit verſus.*

20. Sed & alio capitulo,&c.] *Quod ſemel adnotaſſe ſufficiat, vel hinc patet longè aliam fuiſſe capitum diſtinctionem in Bibliorum editionibus,ætate Tertulliani, atque nunc,quum iſtud eodem capite hodie reperiatur; neque id nouum videbitur, qui Commentarios veterum Patrum, & maximè Hrabani Mauri in ſcripturas penè vniuerſas, quos apud me MS.exſtāt,inſpexerit.Nata eſt verò hauddubiè varia diſtinctio,eo quod in capita initio diſtinctæ ſcripturæ non fuerint,ſed in libros dumtaxat.*

21. Si autem rogauerit te frater tuus,&c.]*Iſtud etiam cum eo quod ex eodem capite ſequitur, ad verbum penè citat B.Cyprian.lib.de Exhort. Mart. cap.5. vbi vbique vertit:*rogauerit,*quod Græcè eſt* παρακαλέσῃ, *& alij vertunt: hortatus fuerit. Ex illis autem caſtigauimus:* Non parcet oculus tuus ſuper eum, *pro:*paſcet,*quod habebat Lugdunenſis editio; item:* & manus omnis populi,*pro:* manus populi tui; *quia enim illo conſentiunt aliæ editiones. Deinde & ex Græco:* οὐκ ἐλεήσεις οὐδὲ μὴ σκεπάσεις αὐτὸν: Nec miſereberis nec cælabis eum, *pro eo quod corruptiſſ. legebatur:*Nec deſiderabis nec ſaluabis eum, *maximè quum conſentiant etiam Hebraica & Chaldaica editio, & B. Cyprian. legat:* nec exlabis eum.*Atqui in ſequenti ex eodem cap.ſcriptura,quam non ad verbum, ſed ſenſu tenus citat:* deuotamenta, *&:* deuotamento, *vertit quod Græcè eſt* ἀνάθεμα.*Porrò ex ipſo Moyſe ſupplemus illud Deuter.27.*aſpernamentum Domino, *vbi etiam habes vocem Tertullianeam.*

22. Non ſequemini(inquit)idola,&c.] *Hoc inuenire eſt Leuit. 19. at illud:* Filij Iſraël famuli pueri mei(*Græcè* υἱοὶ ἰσραὴλ οἰκέται παῖδές μου)Hi ſunt quos eduxi de terra Ægypti,*Leuit.25.Illud denique, quod olim a præcedentibus non diſtinguebatur:*Ego Dominus,*&c.Leuit. 26.hodie reperitur,vbi ſupplemus neceſſario:*nec ſculptile nec ſtaticulum.*Retinuit autem vocem Græcam* σκοπὸν,*dum* lapidem ſcopum *vertit, ſignificantiùs multo quam Interpres Latinus LXX. lapidem inſignem.*

23. Dei nationum argentum & aurum, &c.] *Paraphraſticῶs* Dei *tranſtulit pro eo quod Græcè eſt:* εἴδωλα,*pro quo aptiùs ſuprà Tom. 2. lib. de Corona milit. cap.10.*Idola;*quomodo etiam B.Cyprianus lib.de Exhor. Mart.cap.1.& lib.3.Teſtim.ad Quirin.cap. 59.ſed magis citans verba Pſal.134.quum Auctor citet Pſalm.113. quamquam verborum ordine immutato, videtur ob hominis fabricam,in qua ſupremo loco ſunt oculi,aures,nares, & deinde os,ac inferiùs manus ac pedes. Et verò tum Auctor etiam ſupradicto loco, tum B. Cyprianus vtrobique legunt in præſenti,quæ alij pleriſque in futuro:* habent,vident,audiunt,odorantur, loquuntur, contrectant,*&:*ingrediuntur. *E quibus locis etiam ſupplemus:*qui faciunt ea.

CAP. III.

24. Nec putem diſceptandum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De Idololatria à Deo vindicata in populum Iſraël.*Atqui facit & hoc caput ad inſtitutum libri noſtri ſupracitati,num.15.aduerſus Religionum plurium libertatem. Imitatur autem etiam hic Auctorem B.Cypr.dicti libri de Exhort.Mart.cap.4. eandem hiſtoriam citans Exod.32.vbi ſimili titulo vtitur: Non facilè*

Digitized by Google

Deum ignoſcere idololatria. Atqui eſt & hoc Tertullianicum: exſpectabit retractari.

25. Aberat apud Deum in monte Moyſes, &c.] *Hanc hiſtoriam Exod. 32. quum alibi frequenter, tum Tom. 2. lib. de Patient. cap. 5. iiſdem penè verbis Auctor proſecutus eſt. Hoc hîc dumtaxat adnotandum, illud:* quos potius ipſe perdiderit, *accipi debere, pro: perdere debuerit, præter & illas voces Tertullianicas:* ſuggillans, *&:* dedicauerunt.

26. Bouis etiam cuiuſdam cũſecratricem, &c.] *De Oſiridis ſiue Serapidis ſimulacro Ægyptiorum in forma* bouis, *alicubi ſuprà latè diximus. Hinc illud Tibulli:*

-- Oſirim,
Barbara Memphitem plangere docta *bouem.*

27. In Arithmis, &c.] *Hanc quoque appellationem Tertullianicam, vt* Arithmos *voces librum Numerorum, vide ſuprà lib. 4. adu. Marc cap. 23. &* 28. *Hiſtoriam ipſam Numer. 25. paucis etiam repetit infrà Tom. 5. lib. de Pudicit. vbi ſequitur Moyſen, quem ſcribit* xxiiij. milium populi fornicãtis in filias Madiã (*ſeu potius* Moab, *ſicuti hîc rectiùs*) vna plaga ruiſſe. *Hîc verò Apoſtolum 1. Cor. 10. apud quem legitur: Neque fornicemini, ſicut quidam ex ipſis; & ceciderunt vna die* viginti tria milia. *Atqui vocem Græcam* ἐτελέσθη *vertit:* initiari, *ſicut etiam Interpres Latinus LXX. Pſal. 105.* Et initiati ſunt Beelphegor, *pro eo quod ſacrificare ve tit.*

28. Defuncto Ieſu Naue, &c.] *Iſtud tranſſcripſit etiam B. Cypr. in l. 1. Teſt. adu. Iud. c. 1. hoc titulo: Iudæos grauiter in offenſam Dei deliquiſſe, quòd Deũ dereliquerent, & idola ſecuti ſint. Meminit etiã euſdẽ ſuprà Auctor T. 1. l. adu. Iud. c. 1. Vbi quũ ſolũ* Bahali ſe mancipaſſe legantur, *hic citat potius illud, quod ſecundo loco repetitur Iud. 2.* & ſeruierũt idolis Baalim & Aſtartis, *Græcè* ταῖς ἀςαρταῖς, *de qua Syria Dea, vide ſuprà Adnotat noſtras Tom. 1. Apolog. cap. 24. num. 379. Siue autem legas cum Gagnæo:* venum dabantur, *ſiue cum aliis:* venundabantur, *perinde eſt.*

29. Poſt quæ inſtituit ſuper illos Deus Critas, quos cenſores intelligimus, &c.] *Similiter autem mox:* vt quis Critarum obierat, *&:* per omnes penè Annales Critarum. *Porrò retinuit hic quoque Græcam inſcriptionem,* κριτῶν, *libri Iudicum, ſicuti nos eum appellamus, & B. Cyprian pro quo maluit Auctor vertere:* cenſores, *vocem Iureconſultorum, Romanis magis vſitatam, qua phraſi etiam ſuprà lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 2.* cenſores diuinitatis *dixit. Et rectè Auctor id nominis* Cenſorum *Iudicibus populi Iſraël adtribuit; etſi enim initio, iuxta Cicer. lib. 3. de Legibus, officium eorum dumtaxat fuerit, populi ætates, ſoboles, familias pecuniáſque cenſere, vnde & nomen id accepiſſe teſtatur Liuius 1. Dec. lib. 4. etiam morum præfectos fuiſſe teſtatur idem Cicero pro Cluentio. Atqui omninò legimus:* Poſt quæ inſtituit, *&c. pro:* Poſtquàm, *& iuxta aditiones paulò pòſt:* & adorando eos, *pro:* orando. *Verùm ſunt etiam hîc Tertullianica:* compreſſati ſunt; *&:* obaudire, *hic; ac,* non aduertam, *pro eo quod Græcè eſt:* προσθήσω, *pro quo Latinus LXX. Interpres: non addam.*

30. Atque ita per omnes penè Annales Critarum, &c.] *Sic librum Iudicum appellat, vbi adludit ad cap. 3. 4. 6. & maximè 10. ac 13. vbi de* iugo Allophylorum (*quos vertit Auctor vbique pro Philiſtæis*) *fit mentio; item ad* Regum *libros quatuor, maximè 1. Reg. 12. 3. Reg. 14. ac 20. & 4. Reg. 13. 17. 18. 23. 24. & 25.*

CAP. IIII.

31. Hanc igitur ſi à primordio, &c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus:* Quòd hæc præcepta martyriis patrocinentur, prohibendo idololatriam. *Quo adeo reſpondetur ad illud Gnoſticorum argumentum ſuprà, cap. 1.* Certè peccatoris pœnitentiam mauult Deus quàm mortem; & quomodo peccatorum non deſiderat mortem? *Atqui ſupplemus iterum ex Gagnæo paulopoſt:* & compungimur, & ingeminat.

32. Nos autem DE DEO alibi dimicantes, &c.] *Hoc pertinet ad lib. 1. adu. Marc. ſuprà; quod verò ſequitur:* & DE RELIQVO CORPORE HÆRETICÆ CVIVSQVE DOCTRINÆ, *ad ſecundam partem lib. de Præſcript. adu. hæreſ. Quare & hunc librum, iuxta quod Præfatiuncula noſtra in Tomum tertium adtigimus, illis poſtpoſuimus. Atqui de Prouerbio:* certas præducimus lineas, *vide noſtra Prolegomena.*

33. Præſcribitur mihi ne quem alium Deum dicam, &c.] *Adludit tum ad illud Exod. 23. ſuprà citatum Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 10. ac 20. vbi* Lex prohibet Deos pronuntiari; *tum ad illud Exod. 10. adlegatum cap. 2. vbi:* Non adorabis ea, neque coles; *tum denique ad illud Deuter. 6.* Dominum Deum tuum timebis, & illi famulaberis ſoli.

34. huic ſacramento militans, &c.] *Similiter Auctor agit dict. lib. de Idolol. cap. 19.* de ſacramento (*id eſt iureiurando, quali ſe milites adſtringunt*) diuino ſigno Chriſti, caſtris lucis; *de qua & aliis ſignificationibus vocis:* ſacramenti, *vide Adnotat. noſtras dicto lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 40. num. 239. Vbi etiam alios aliquot ſimiles locos adnotauimus. Sicut enim milites ſacramento ſuis ducibus ad depugnandum in acie autorantur, ita &* nos (*inquit Auctor ſuprà Tom. 2. lib. ad Martyr. cap. 3.*) vocati ſumus ad militiam Dei viui, iam tunc quum in ſacramenti verba reſpondimus; *de quo latius initio lib. de Baptiſ. inter baptiſmi ceremonias. Atqui videtur Auctor reſpexiſſe etiam ad* conſignationem *quæ fit in baptiſmo, de qua ibidem videre eſt.*

CAP. V.

35. Habes igitur Dei mei voluntatem, &c.] *Titulum impoſuimus huic capiti:* Quòd bonum ſit martyrium, etſi periculoſum ac durum, non ſecus atque Medicina quæ dolores vtiles adfert. *Atqui de Prouerbialibus formulis:* occurſum eſt huic plagæ; *&:* in alium ictum conſideremus, *latius inter Prolegomena. Hîc enim tacitè reſpondetur ad illa argumenta Gnoſticorum ſuprà cap. 1.* Perire homines ſine cauſſa.

36. VT DEVM meum BONVM OSTENDAM, QVOD IAM A NOBIS DIDICERVNT MARCIONITÆ, &c.] *Hîc intelligit lib. 2. aduerſ. Marc.* DE DEO BONO, ET TAMEN IVSTO. *Supplemus autem mox:* à quo & prohibetur, *ex Gagnæo, & legimus prorſus:* quid aliud eſt aduerſatiu (*voce Tertullianica*) idololatriæ, atque martyrij, *pro:* aduerſario, *quod nullo ſenſu legebatur.*

37. Nam & medicinæ præſidium, &c.] *Similis eſt locus ſuprà lib. 2. adu. Marc. cap. 16. præterquàm quòd* ferramenta, *quibus illi vtuntur, hîc enumeret:* ſcalpellum, quo (*ſicuti etiam ibi loquitur*) ſecant & amputant, cauterium, quo inurunt, *quibus addit hîc:* ſinapis incendium, quo mordent. *Hinc fieri puto, vt ad lepras curandas vſum* ſinapis *eſſe ſcribat Plinius lib. 20. cap. 22.*

38. Sed Medicum qnoque miraberis etiam in illo, &c.] *Videat hac de re curioſus Lector Hippocratem, Galenum, & alios Medicos; certè experientia quotidiana* expe-

Digitized by Google

experimur : quòd fetmè pares qualitares medelarum adhibeātur aduerſus qualitaics querelarum. Siue autẽ legas: teſtinguii, ex coniectura Dn. Latinij, ſiue reſtringit, proinde eſt, & hoc videtur Auctori magis vſitatum. Sunt verò etiam Tertullianica: diſpargere, euaporare; & non multo poſt: ſuſteotato, pro patienter exſpectato; item: limantes, &: veternum mortis. Vbi in intermedijs lineis iterum legimus: temperaretur, ex Gagnæo, pro: temperatur.

CAP. VI.

39. Sed & certaminis nomine, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd certaminis nomine Deus nobis Martyria pruponat, pro quorum meritis mercedem accipiemus, eſſeq; illa poſt lauacrum ſecũda ſolatia, immò etiam baptiſmum ſanguinis. Per quæ nominatim reſpondet ad illud Gnoſticorum argumentum ſuprà cap. 1. an Deus hominum ſanguinem flagitat, &c. Prius illud ſuprà tractauit Auctor Tom. 2. lib. ad Martyras cap. 3. in quo imitatur eum B. Cyprian. dictis lib. de Exhortat. Mart. cap. 8. & 9. & præſertim hoc titulo: Inſiſtendum eſſe & perſeuerandum in fide & virtute, &c. vt ad palmam & coronam poſsit perueniri. Et rurſum lib. 3. Teſtim. ad Quirin. cap. 16. & 17. Quæ omnia adnotatu digna ſunt aduerſus eos qui Martyria, pœnas peccatorum appellare non verentur. Atqui propriè accipitur hîc gula pro faucibus, quum dicit: Euulſum, &c. de diaboli gula; at Tertullianica vox eſt: inculcatorem.

40. Agonas iſtos, &c.] De varijs Agonũ ac certaminum Græcotum & religionum ac voluptatum generibus, vide ſuprà Tom. 2. librum integrum de Spectaculis, & Adnotat. noſtras nominatim à num. 1. & 106. 153. 154. ad finem vſque, ne hîc in repetendo prolixiores ſimus.

41. Adhuc Carthaginem. &c. donatam Pythico agone, &c.] Hinc occaſionem accepiſſe videtur Auctor ſcribendi libri de Spectaculis ſuprà Tom. 2. quòd indictus eſſet Carthagini Pythicus agoo, idque poſt ſtadij ſenectutem, id eſt, poſtquam ſtadium, id eſt locus ad Agones deputatus, iam ſenectutem quandam paſſus eſſet, vtpotè à multis annis minimè frequentatus. Atqui Pythicum agoncm vocat eum, qui in Ludis Pythicis, id eſt Pythio Apollini dedicatis, celebrabatur. Pyctes enim pro pugile notior vox eſt, quàm vt pluribus ſit opus. De Agonorbeta denique dicto num. 106. Atqui ſunt præterea Tertullianica: liquuit, ab æuo, committete artes; plus victotiatum eſt, quàm iniuriatum, niſi quis malit legere: victotiarum, &: iniuriarum; nam non placet coniectura Harriſij: plus victoria tamen eſt quàm inioria.

42. Deum dedecebit, &c.] Iſtud explicatius videre eſt tum dictis cap. lib. ad Mart. tum lib. de Spectac. cap. 29. & 30. Legimus autem partim cum Gagnæo: Quid ounc ſi non, pro eo quod erat dumtaxat: Qui ſi non.

43. Aut quomodo multæ manſiones apud Patrem, ſi non pro varietate meritorum, &c.] Quæ hîc merita, mox pretia vocat; quibus reddi dicit compenſationem & mercedem, & cap. 8. remunerationem Martyriorum. Eodem autem modo locum illum Ioan. 14. interpretantur Clemens Alexandr. lib. 5. Stromat. B. Cyprian. lib. de Laude Mart. aliique Patres complures; & ipſe Auctor ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 52. illud 1. Cor. 15. ſtella à ſtella diſtabit in glotia. Atqui ſunt iterum Tertullianica: dependitur, & mox: dependi, et: erogari, quæ illi ſunt ſynonyma. De eo verò quòd carnem vocat manum Dei, animam adflatum; vide alicubi ſuprà.

44. Proſpexerat & alias Deus imbecillitates, &c.] Hîc tranſit ad ſecundam huius capitis partem, in qua tradit eſſe Martyria, & ſecuoda ſolatia poſt lauacrum, & lauacrum ſanguinis exinde ſecutum; quod clarius dixit in hæc verba ſuprà lib. de Baptiſ. cap. 16. Hic eſt baptiſmus; qui lauacrum, & non acceptum repræſentat, & perditum reddit. Vbi adlegauimus plura de baptiſmo ſanguinis teſtimonia Patrum, num 108. & expoſitiones item illius ſcripturæ in eandem ſententiam: Habeo baptiſmo tingui, &c. n. 111. Quos inter pro hoc loco facit maximè B. Cyprian. Præfat. in ſæpedict. lib. de Exhort. Mart. vbi vocat hoc ſecundum baptiſma, poſt quod nemo iam peccat, quod fidei noſtra incrementa conſummat, quod nos de mundo recedentes ſtatim Deo copulat.

45. Propriè enim Martyribus nihil iam reputari poteſt, &c.] Iſte etiam locus pertinet ad Purgatorij adſertionem, & eam differentiam (de qua ſuprà etiam apud hunc Auctorem l. de Anima, cap. 35.) quam apertiorem ponit B. Cyprian. Epiſt. 52. ad Antonian. Aliud (inquit) miſſum in carcerem non exire inde, donec ſoluat nouiſsimum quadrantem, & pro peccatis longo dolore cruciatum emundari & purgari diu igne, & pendere in die iudicij ad ſententiam iudicis; aliud, ſtatim ad gloriam peruenire, fides & virtutis accipere mercedem, peccata omnia paſsione purgaſſe, & à Domino coronari. De quo vide Adnot. noſtras ibidem num. 59. & ſuprà lib. de Anima, num. 421. & 424.

CAP. VII.

46. Incutiat adhuc ſcorpius homicidam Deũ ventilans, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd etiam fidei ſint examinatotia martyria. In quo Auctorem etiam imitatur B. Cyprian. tum lib. de Exhort. Mart. cap. 9. hoc titulo: Ad hoc preſſuras & perſecutiones fieri, vt probemur, & lib. 3. Teſtim. ad Quirinum, cap. 15. Quo loco etiam adnotandi adu. eos, qui martyria facere audent, ſupplicia peccatorum. Atqui reſpondet hîc Auctor ad argumentum Gnoſticorum ſuprà cap. 1. Si is (nempè Deus) occidit, quis ſaluum facere debebit?

47. Sophia (inquit) iugulauit filios ſuos, &c.] Hodie nihil apud Salomonem reperire licuit quod cum his verbis conſentiat, quàm illud Prouerb. 9. Sophia mactauit, ſeu iugulauit (vtrumque enim ſignificat vox Græca ἔσφαξε) victimas ſuas, pro quo videtur Auctor legiſſe Paraphraſticῶs filios ſuos; quod ipſum B. Aug. interpretatur lib. 17. de Ciuit. Dei cap. 20. de martyriũ victimis. Verùm quia ſubiungit Auctor: Et ideò quid ſequitur? Sophia, &c. quod eſt Prouerb. 1. coniicio olim lectum fuiſſe Prou. 1. illud: Sophia iugulauit filios ſuos, vbi hodie habetur: nam impietate ſuam animam auferũt, immediatè ante verba ſequentia; niſi malit quis illud: ſequitur, referre ad laudem potius Sophiæ, quæ filios ſuos iugulauit, quàm ad verba ſcripturæ.

48. Sophia in exitibus canitur hymnis, &c.] Hîc magis expreſsit Auctor quod Græcè eſt ὑμνεῖται; vbi quum etiam legatur παῤῥησίαν ἄγει, neceſſariò etiã caſtigauimus conſtantiam agit, pro: de conſtantia; reliquum etiam iuxta LXX. adfertur. Ex eo autem quod hîc citatur illud Iſai. 44. in hæc verba. & alius inſcribit: In nomine Iſraëlis, mutãs hîc numerum Prophetæ, vt magis ad inſtitutum faciat, apparet etiam ſuprà l. 4. adu. Mart. c. 39. legi debere: inſcribet, pro: inſcribetur.

49. Audio enim & alibi dicenté Deum,&c.] *In hac ſcriptura Zachar.13.iuxta aditionrt omnes ſic trāſpoſuimus verba:* Vram illos ſicuti vritur argentum,& probabo illos,ſicuti probatur autum; *idque eo magis,quòd,vri igne argentum,non aurum,(quod probatur dumtaxat)experientia quotidiana diſcamus.*

50. Si Deus filio ſuo non pepercit, &c.] *Hîc Rom. 8. Apoſtoli verba citat ea dumtaxat quæ ad Prophetam pertinent, in quibus cum illo tranſpoſuimus tres voces:* quomodo non &,*pro:* & non. *In altero teſtimonio Epheſ. 5. paraphraſticōs legit:* Chriſtus eſt qui ſe tradidit pro delictis noſtris, *pro eo quod eſt dūtaxat: pro nobis. Atque iterum cum Gagnæo reſtituimus:* Verba non ſolo ſono ſapiont, *vbi legebatur corruptiſſ.* Verbo.

51. Sed enim Scytharum Dianam, &c.] *Quòd* Scythæ Tauricæ,*ſiue,ſicuti eam appellat Plinius lib. 4. cap.12.Tauri* Scythæ Dianæ *hoſpites ſuos immolarent, vide ſuprà tractatum Adnot.noſtris in Apolog. cap. 9. num.125.De* Gallorom Mercurio *ibidem,num.* 124. *de* Afrorum Saturno,*n.* 122. *& de* Ioue Latio,126. *denique de* pollinctore,*cap.13. num.* 198. *Atqui admoniti ab Harriſio etiam hic ſubſtituimus:*liquuit, *pro:* licuit, *ſicuti ſuprà initio cap. 6. Eſt vero etiam hic vox Tertullianica:* tetractat.

CAP. VIII.

52. Vnum igitur gradum inſiſtimus,&c.] *Huic capiti titulum impoſuimus:* Quòd martyriorum à primordio & in lege exempla inuenire ſit. *Vbi & cap.ſequ.videtur reſpondere ad illud Gnoſticorum argumentum ſuprà cap.1* Hæccine pati homines innocétes,*&c.quippè cùm probet* Deum à primordio vim paſſam eſſe iuſtitiam. *In quo imitatur Auctorem B. Cyprian. Epiſt.56.ad Thibaritanos, & Epiſt. 81. ad Rogat. maximè verò ſæpedict.lib.de Exhort. Mart. cap. 11. vbi eaſdem ſcripturas penè omnes citat. Atqui an* martyria præcepta eſſe *ſenſerit Tertullian.vide noſtra Prolegomena.Porrò de Prouerbiali formula:* Vnum gradum inſiſtimus,*vide noſtra Prolegomena. Phraſi autem ſua vertit Auctor illud Pſalm 115.* Honorata eſt apud illum mors religioſorum ipſius,*pro eo quod B.Cyprian.cum aliis: Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum eius. Eſt verò etiam iſtud Tertullianicum:* elogio tranſgreſſionis.

53. Videte quomodo periit iuſtus,&c.] *Sic caſtigauimus hunc locum ex LXX.pro:* Vide. *Mallem etiam legere vtrobique:* periit,*pro:* perit; *ſed hoc non ſemel ſuprà retinuit Auctor. De reliqua verò huius loci lectione Iſai.57.vide Adnot.noſtras in B.Cyprian.lib.2.Teſt. ad Quirin.cap.14.num.67. Mirum interim de hac lectione, quòd variet Auctor in huius loci citatione, vtpotè qui hîc vertat:* & erit honor ſepulturæ eius, *quum ſuprà lib.adu.Iud.cap.10. & lib.3.adu. Marc.cap.19. videatur legiſſe: Et erit honor, ſiue in honore; pro quo alij: in pace,* ſepultura eius de medio ſublata eſt,*vbi vide Adn. noſtras num* 144.

54. Qui Deo placuerat,occiditur, &c.] *Quæ de* Abel *primo (vti ipſe loquitur) martyre,* Dauide,Helia, Zacharia,*&* trina fraternitate *hîc adlegat Auctor, etiam inuenire eſt apud B.Cyprian. lib. de Exhort. Mart. cap.11. in quibus locis habeantur, ad marginem adnotauimus. De* Hieremia *verò quòd* lapidatus *ſit, præterquàm quòd colligant quidam Hebr. 11. ex illo: Lapidati ſunt,teſtantur Dorotheus in Synopſi, & Epiphan.de vita Prophetarum. Et ſimiliter de* Iſaia quòd ſectus ſit, *præterquàm quòd etiam habeat ſuprà Auctor Tom.2. l. de Patient.cap.14. & dicti Auctores,etiam B.Hieron.ex certiſſima Hebræorum traditione adſerit in dictum locum Iſai.57.Scribens ſerratum fuiſſe à Manaſſe, ſerra lignea; adiiciens præterea quoſdam noſtrorum de illo interpretari illud Hebr.11.Serrati ſunt,ſiue* ſecti, *vti legeret Auctor, ſi citaret. Atqui Dn.Harriſius adnotauit prioribus coniungendum illud:* à ſuo auſpicata, *& coniungendum ſequentibus:* Inſectata eſt denique. *Verùm adhuc non cōſtaret ſenſus,niſi adiiceret,*iuſtitia,*aut* vita;*quare malui omittere illud:*inſectata eſt,*vtpotè quod pro varia lectione,pro:* auſpicata,*in contextum irrepſiſſe videatur.*

55. Zacharias inter altare & ædem,&c.] *B.Hieron.in cap.23.Matth.conſentit de* Zacharia, *qui quum hiſtoriam Regum citet, & tamen inueniatur 2. Paral. 24.patet olim vtramq; hiſtoriam pro vna acceptam fuiſſe.Hîc peculiare Auctori,quòd addat:* perennes cruoris ſui maculas ſilicibus adſignaſſe.

56. in puellæ ſalticæ lucar,&c.] *Mittit lectorē Dn. Latinius ad Feſtum.Vbi Ioſephus Scaliger hūc Tertulliani locum citans,*lucar *appellari dicit mercedem ſaltatorum, quā θεατρικὸν appellant Chariſius,& Gloſſographi;qua ſignificatione etiam Tacitus Annal.lib. 1. dixerit* lucar *hiſtrionum coercitum temporibus Tiberianis,& Liuius l.* 3.lucaris *meriti donū,quod Pythio Apollini mitti iubebatur.Idque eleganter, vtpotè quum caput Beati Ioannis Baptiſtæ datum ſit in puellæ ſaltatricis (quam* ſalticam *ſua voce nuncupat)præmium.*

57. Meminerant enim & Hieremiæ ſcribentis, &c.] Hieremiæ *olim adſcriptum fuiſſe à Patribus quicquid hodie libro Baruch continetur, adnotauimus ad B. Cypr.lib.2.Teſtim.cap.6.num.34.atque adeò etiam de eius ſcriptura auctoritate Canonica; quibus conſentit hîc Auctor,citans* Hieremiæ *nomine quod inuenitur Baruch.6.Qui rectè adducit:*ſcribentis ad eos,quibus illa captiuitas imminebat; *quia dicto capite continetur Epiſt.Hierem.*ad adducendos in Babylonem,*ſicut ex Græco emendatiores Latini codices legunt.Secundum verò Græca exemplaria hodierna omittit Auctor:* & lapideos.

58. Itaque dixerūt à Deo concepta fiducia,&c.] *Hic redit iterum ad verba* Trina fraternitatis, *id eſt trium puerorū Ananiæ,Azariæ, Miſaelis ad Nabuchodonoſor,quæ ipſa citat B.Cyprian locis citatis ſuprà n.54. In quibus differt ab aliis illud:*huic tuo imperio, *pro eo quod ille & LXX.de verbo hoc;& quòd omittat: ardentis;item quòd legat:*& tunc manifeſtum fiet tibi, *pro eo quod illi ad verbū ex Græco: Et ſi non,notum tibi ſit;deniq; quòd legat ſingulari numero:*idolo tuo, *quod alij: Deis tuis. Quod vero ſequitur de* Daniele à Chaldæis delato,& ad leones expoſtolato apud Dariū, *inuenire eſt Dan.6.& ſuprà quoque adlegatum ab Auctore Tom.2.lib.de Idolol.cap.15.*

CAP. IX.

59. Supereſt ne antiquitas,&c.] *Caput iſtud inſcripſimus.*Quòd & in nouo Chriſtianiſmo Chriſtus martyria præceperit;*vbi tacitè reſpondet ad illud argumentum Gnoſticorum ſuprà cap.* 1. Semel Chriſtus pro nobis obiit,*&c.* cū & ille ſalutem de mea nece exſpectat? *Atqui etiā hîc imitatus eſt Auctorem B. Cypr.tum dicto l.de Exhort.Mart.c.6.11.& maximè* 12. *& l.3.Teſt.ad Quir.c.16.titulo:* DE BONO MARTYRII, *eaſdem ſcripturas citant Matth. 5. & 10. Eſt autem vox etiā hîc Tertullianica:* æmulā,*pro: contrariā.*

60. Beati eritis quum vos dedecorauerint,&c.]

More

Mote ſuo Auctor duorum Euangeliſtarum Matth. 5. & Luc. 6. verba coniungit; nam & præcedens teſtimoniũ, & hæc verba habet Matthæus. Illud verò: Sic enim faciebant, *&c. Lucas. In hoc autem ſolo differt, quòd legat:* dedecorauerint, *quod alij omnes:* maledixerint, *&:* omnia mala, *pro eo quod ille:* omne malũ. *Quem morem etiam B. Cyprian. imitatur. Eſt verò vox Tertullianica:* conditionabilem.

61. Ecce ego mitto vos, &c.] *Hinc ad finem vſque capitis adducit & explicat verba Chriſti Matth. 10. in quibus vbi quid differentia ſit indicauerimus, ad alia tranſibimus. Imprimis enim vertit:* tradent enim vos in conſeſſus, *quod Græcè eſt* εἰς συνέδρια; *item:* mortificabunt eos, *pro:* morte adficient. *Sufficat etiam ei legere cum Græcis:* Et eritis odio omnibus. *Legit etiam:* Qui autem ſuſtinuerit, *&c. cum B. Cypriano, pro:* perſeuerauerit. *Paraphraſticũs verò explicat illud:* Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter eius, *&c. at:* occidere & perdere in gehennam, *pro eo quod Cyprian.* occidere, *& vulgatus Latinus Interpres:* perdere *duntaxat; item:* ſine cuius voluntate nec alter paſſerum in terram cadit, *pro quo B. Cyprian. & neuter eorum; item paraphraſticũs:* Quia & capillorum apud eum regeſtus eſt numerus; *denique (ſicuti etiam alicubi ſuprà:* multis paſſeribus anteſtatis, *Græcè* διαφέρετε. *Sunt autem præter iam dictas, phraſeis Tertullianicæ:* vniuerſos nominis, in quibus conſederit nomen, *& ſub finem capitis:* in expugnatione nominis, *item cap. ſequ.* ipſum nominis odium, *pro:* nomine Chriſti; *item.* perſecutionem, *&c.* expendere, *&:* metum conſecrandum.

62. Omnis igitur qui in me confeſſus fuerit, &c.] *Non modò legit iuxta Græca exemplaria etiam alibi vbique:* in me, *& iterum:* confitebor in illo; *ſed explicat diſertis & prolixioribus verbis, quare non ſimiliter dixerit:* Et omnis qui negauerit in me, *&c. ſed:* qui negauerit me, *ac:* ego negabo illum. *Quam differentiam etiam obſeruauit Luc. cap. 12. ſicuti patet ſuprà lib. 4. aduerſ. Marcion. cap. 28. vſqueadeò vt eum ſit imitatus in eodem B. Cyprian. locis compluribus, ita vt in alio ſic caſtigandum cenſeamus aditione proxima.*

63. Sicut nõ olim, &c.] *Quid illud ſibi velit neſcio; fortè* pro auſpice *accipiatur ſicuti:* pro conſule, *aut intelligatur:* coram auſpice. *Significat autem ſe conſideraſſe, & horruiſſe,* vt qui ſe Chriſtianum negaſſet, ipſum quoque Chriſtum compelleretur negare. *Cuiuſmodi hodie (prò dolor) exempla multa videmus, dum primùm facto iureiurando abnegationis Catholici Regis, compelluntur etiam fidem ipſam Catholicam, atque adeò Chriſtum abnegare, contra quos facit expreſſè hic locus Tertulliani.*

64. Qui me confuſus fuerit coram hominibus, &c.] *De hac lectione Auctoris, & B. Cyprian. Marc. 8. vide ſuprà Adnotat. noſtras lib. de Carn. Chriſti, cap. 5. num. 47. nec aliter etiam vertit, quod eſt Luc. 9. lib. 4. aduerſ. Marcion. cap. 21. At differt nonnihil ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 13. vbi legit:* Qui confuſus ſuper me fuerit, penes homines; & ego confundar ſuper illo penes patrem meum, qui in cœlis eſt.

Cap. x.

65. Qui verò non hîc, &c.] *Huic capiti titulum facimus:* Quòd cõfeſſio nominis Chriſti per hunc commeatum vitæ, non verò in cœlis fieri debeat. *Vbi reſpondet ad illud Gnoſticorum argumentum ſuprà cap. 1.* Sed neſciunt ſimplices animæ quid quomodo ſcriptum ſit; vbi, & quando, & coram quibus confitendum. *Agit autem contra Valentinianos; nam de iis ſic ſcribitur ſuprà l. adu. Valent. cap. 30.* Ideóque nec operationes neceſſarias ſibi exiſtimãt, nec vlla diſciplinæ munia obſeruant; martyrij quoque eludentes neceſſitatem qua volunt interpretatione, *&c.* Sed nobis quidem væ, ſi exceſſerimus in aliquo diſciplinæ iugum; ſi obtorpuerimus in operibus ſanctitatis & iuſtitiæ; ſi confitendum alibi neſcio vbi, & non ſub poteſtatibus iſtius ſeculi, apud tribunalia præſidum, optauerimus. *Sunt autem Tertullianica:* commeatum vitæ, *& mox:* recepto, *pro:* receptu, *quomodo adeò non multopòſt etiam legendum cenſeo.*

66. Nimirùm quum animæ, *&c.* per ſingula tabulata cœlorum, &c.] *Hæc verba ſunt Valentinianorum vſque ad illud:* Planè ita ſcriptum, *&c. Atque adeò ibi:* Eadem iurgiis *ſubintelligitur* præſumptio. *Tria variorum apud eos* tabulata cœlorũ; ſupremũ, in quo Pleroma Tricenarium Deorum *ſuorum collocabant;* medium, in quo Achamoth; infimum, in quo Demiurgus; *videre eſt ſuprà lib. adu. eoſdem c. 23. & clariùs in* Schemate *per nos locupletato.*

67. Teletos ſcilicet, & Abaſcãtos, & Acinetos Valentini, &c.] *De* Teleto *29. Æone ſeu Deo Valentinianorum, ex xij. Dodecadis penultimo, vide adnotat. noſtras eiuſdem lib. c.* 8. *nu.* 87. *De* Acineto *verò (quo ſit vt ſic caſtigauerim, pro:* Aginetos*) Æone 15. Decadis ſeptimo, ibidem num.* 81. *Quibus loci cauſſa addit nomen aliud Valentinianis incognitum* Abaſcantos, *tamquam poteſtatem talem, quæ faſcini amuletum ſit, vtpote quod ſignificet vox* ἀβάσκαντον.

68. Noſtrates enim (*nempè homines*) inquiunt, nec ipſi, &c.] *Diſtinguit* Noſtrates à veris (*vti illi loquebãtur*) hominibus *Valentinianorũ; quorum præſumptio* iurgiis conſtanter probabat (*id eſt probare nitebatur*) homines veros non eſſe (*id hîc haudubiè ſupplendum, vt conſtet ſenſus*) quos ſtillicidiũ ſitulæ & puluerem areæ & ſputamen, & locuſtas deputauit (*nempè ſcriptura Iſai. 40.*) etiam irrationabilibus iumentis adæquauit. *Vbi (ſicuti etiam ſuprà adnotauimus lib. de Reſurr. carn. cap. 59. nu. 413.) varias verſiones vnius eiuſdem vocis Hebræorum (fortaſſis Aquilæ aut Theodotionis) & LXX. confundit, vtpotè ex illis producẽs* puluerem terræ, *& ex LXX.* ſputamẽ, *ſiue* ſaliuam; *in hoc ſecutus, quantũ apparet, Clementẽ Alexãdrinum, qui poſterius vertit Strom. lib. 7. & prius: Strom. lib. 6. Deinde hic interſerit:* & locuſtas, *quod multo pòſt ibidem habet Propheta, & vertit,* irrationabilia iumenta *paraphraſtiũs, quod Græcè eſt:* τὰ τετράποδα. *Atqui pulchre hæc confutat Tertullian. per ipſa Chriſti verba, Matth. 16. & 17. Sunt autem Tertullianica rurſus:* deſpectui iudicata, *&:* ſuffunditur.

69. Aratus, Perſea, & Cephea, & Erigonen, & Ariadnen inter ſidera deliniabit, &c.] *Videãtur* Arati *Phænomena, quem ſequitur etiam Cicero lib. 2. de Natur. Deorum, vbi* Cepheum *&* Perſeum *poſt minorem Septentrionem collocat. De* Erigone *ſic Arnob. lib. 7.* Erigone *ſuſpenſa de laqueo eſt, vt virgo inter aſtra ignita ſit. De* Perſeo *&* Ariadne *denique (quem imitari ſolet Auctor) Iuſtinus Martyr Apolog. 2. vbi poſtquàm illum inter Iouis litteras recenſuit: Quid dica-*

nus (inquit) Ariadnen, *& quos itidem atque illum inter* ſidera *receptos eſſe aiunt. Atqui eſt & illud Tertullianicum:* poſt exceſſum, *pro:* mortem.

70. Quas mihi poteſtates ianitrices, &c.] *De hiſce, & inter alias Cardea, Forculo, & Limentino, vide Adnotat. noſtras ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15. nu. 113. 114. & 115. ex quo loco & ſimili, lib. de Coron. milit. c. 13. caſtigauimus:* Cardeam quandam, *pro:* Cardum quendam.

71. Auferte portas principes veſtras, &c.] *In citatione illius Pſal. 23. in hoc differt ab omnibus aliis, etiam B. Cyprian. quòd legat:* & ſubleuentur, *pro: leuamini, aut extollimini, ſicut B. Cyprianus.*

72. Qui aſcenſum ſuum ædificat in cœlos, &c.] *Quum ſuprà lib. 3. 4. & 5. aduerſ. Marc. priora hæc verba citarit Auctor, hîc primùm adiicit:* & profuſionem ſuam fundat in terras, *pro quo mallem legere cũ LXX. iuxta B. Hieron. & Græcos codices omnes, ſicuti in margine adnotauerat Gagnæus:* promiſſionem; *ſed nolui immutare, eo quòd ſenſum inſignem hinc eliciat Leo de Caſtro Comment. MS. in hunc Prophetam, de profuſione ſanguinis Dominici, quem effudit in cruce. Sunt verò etiã Tertullianica:* complanatum, &: relcratum.

73. Nam etſi adhuc clauſum putas cœlum, &c.] *Adnotatu dignum quod hîc dicit Auctor:* claues cœli Petro & Eccleſiæ relictas; *vt hinc pateat nondum hæreticum fuiſſe, quum hunc librum ſcriberet, eo quòd infrà Tom. 5. lib. de Pudicitia videatur diuerſum ſentire, de quo ibi latiùs.*

74. Pulcra videlicet documenta præmittam, &c.] Videlicet *vſurpatur pro: ſcilicet. Ironiam enim eſſe conſtat, quidquid ſequitur vſque ad illud:* Hæc nobis, etiam ludicrum in modum, certa ratio mandauit. *Sunt autem intermedia Tertullianica:* Æmula, *pro contraria,* nominis odium, & *poſtea:* odium nominis, *ac:* in nomen, *ac:* ingratis *aduerbialiter. Atqui de* Circo *vide ſuprà Tom 2. lib. de Spectac. cap. 8. num. 68. Lego autem deinceps ex Gagnæi coniectura in marg.* apud quas cauſſa purganda eſt, *pro:* pugnanda.

75. fortaſſe de zonis, &c.] *Quum ſint (inquit Plin. lib. 2. natur. hiſt. cap. 68.) cæli quinque partes, quas vocant* zonas, *infeſto rigore & æterno gelu premitur omne, quicquid eſt ſubiectum duabus extremis vtrimque circa vertices (quos hodie Polos nuncupamus) hunc qui* Septentrio *vocatur (hodie Arcticum dicimus) eũmque qui aduerſus illi Auſtrinus appellatur, nempè Antarcticum.*

76. Axis ipſe qui torquet, &c.] Axis *quidem Ciceronis Tuſcul. quæſt. lib. 1. vocatur dictus polus Arcticus, vtpotè quem* ἀντάξονα *vocant Græci polum Antarcticum; verùm quum addat Auctor:* qui torquet, *mallem de totius cæli axe intelligi.*

77. Orionis armati manus operabitur, &c.] *Sic caſtigaui ex coniectura Dominorum Harriſij & Latinij, pro:* munus. *Atqui* armatum Orionem *vocat etiam Virgil. lib. 3. Æneid. & enſiferum Ouid. lib. 4. Faſt. Plinius iugulum, idque ea de cauſſa, quòd ad inſtar gladij ſit ſtellarum fulgore terribilis. Eodem pertinet quod etiam Plinius lib. 18. cap. 27. & 31. gladium* Orionis *appellet, vbi de ortu & occaſu eius agit.*

78. vrſas Septentrio emittet, &c.] *Has Auctor ſuprà lib. de Carn. Chriſti, cap. 9. Septentriones appellat, eo quòd in Septentrionali plaga cæli appareant; vbi vide Adnot. Rhenani num. 87. Duas autem faciunt Aſtrologi, maiorem & minorem.*

79. Zodiacus tauros & leones, &c.] *De hoc in hæc verba Plinius lib. 1. cap. 4. Adiuuat rerum ordo deſcripto circulo, qui Signifer vocatur, in duodecim animalium effigies, inter quæ 12. ſigna reperitur* Taurus & Leo. *Hic* ζωδιακὸς *à Græcis appellatur,* ἀπὸ τῶν ζωδίων, *aut* ζώων, *id eſt ab animalium figura.*

80. Hæc nobis etiam, &c.] *Sunt & ab hoc loco Tertullianica:* ludicrum in modum, obicem præſcriptionis extrudere, paratutam, expungit, ſuſtineo, &: deſtinante.

81. Ne putaueritis veniſſe me, &c.] *In his Matth. 10. verbis Chriſti ſuppleuimus:* vti pacem mittam, *ex ipſo Euangeliſta. Atqui retinuit etiam hîc Auctor vocem Græcam* μάχαιραν, &: diuidere *vertit, quod Græcè eſt* διχάσαι. *Illud autem:* vt tradat frater fratrẽ in mortem, *& c. eſt multò antè apud Matth. Sic etiam ſuprà tractatum eſt cap. præced.*

Cap. XI.

82. Eadem igitur forma cetera quoque, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Etiam aliis Chriſti verbis martyria adprobari. *Sunt verò etiam hæc deſumpta ex Euangelio Matth.* 10.

83. Qui pluris (inquit) fecerit etiam animam ſuam quam me, non eſt me dignus, &c.] *Iſtud more ſuo colligit, partim ex Matthæo, partim ex Luca; nam loco citato legitur:* Qui pluris fecerit *patrem aut matrem, & c.* non eſt me dignus, *& Luc.* 4. adhuc & animam ſuam, *quod ipſum iterum citat infra in calce capitis. In reliquis vertit:* qui inuenerit, &: qui perdiderit, *quod Græcè eſt* ὁ εὑρὼν, *&* ὁ ἀπολέσας. *Illud denique:* prohibet meditari reſponſionẽ ad tribunal, *eodem quidem capite, ſed multò antea habetur.*

84. Et quum in carcere fratrem vult viſitari, &c.] *Alludit ad cap. 25. Matth. Ibi verò:* Et quum Deum vindictam facturum electorum ſuorum adfirmat, *ad cap. 8. Luc. ſuprà tractatum lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 36.* Parabola denique ſeminis poſt ceſpitem *(id eſt, quia ſolum in ceſpite, non verò in terra inculta ſatum fuerat)* areſacti, *inuenitur Matth. 13. Pulcrè autem iterum diſtinguit inter* Allegorias, parabolas, ænigmata. *Atqui de Prouerbio:* vna iam linea eſt, *vide noſtra Prolegomena. Deinceps autem repetit omnia eadem Matth. 10 quæ citauit cap. præced. Iterum verò habet illud Tertullianicum:* nominis cauſſa, &: edixit, *monet. Suppleuimus denique ex Gagnæo:* quomodo hæc aguntur quæ prædicata non ſunt.

85. Sed hæc erit peruerſitas fidei, &c.] *Ita hæreſin circumſcribit Auctor, vtpotè quum hîc ſubiiciat:* Ita hæretici, *& c. Sunt autem Tertullianica:* periclitentur excludi, &: relinquitur, *pro conſequitur.*

Cap. XII.

86. Quis nunc medullas ſcripturarum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Martyria etiam adprobari ex Epiſtolis BB. Petri & Ioannis, ac huius Apocalypſi.

87. Petrus quidem ad Ponticos, &c.] *De hac inſcriptione Epiſtolæ prioris Petri, vide Adnotat. noſtras in B. Cyprian. lib. 3. ad Quir. num. 78. quippè qui ter ita illam inſcribat cap. 36. 37. & 39. vbi eoſdem, quos hîc Auctor, duos locos citat 1. Petri 2. & 1. Petr. 4. qui etiam citat quod ſequitur:* Dilecti, *& c. lib. de Exhort. Mart. cap. 9.*

88. Quanta enim, inquit, gloria, &c.] *Sit expreſ-*

ſit

Digitized by Google

ſit quod Græcè eſt πόιον γὰρ κλέος; deinde conformiter etiam exemplaribus Græcis (quamquam obſcurius:) ſi non vt delinquentes puniamini, ſuſtinetis; quod clarius alij. ſi quum benè faciatis, & tamen puniamini, ſuſtinetis. At cum vulgato Interprete conſentit, legens: pro nobis, relinquens vobis, quomodo etiam B. Cyprian. loco poſtremo iam citato. Peculiare eſt autem Auctori, quòd addat: ſemetipſum.

89. Dilecti ne expaueſcatis vſtionem, &c.] Quod Græcè eſt: μὴ ξενίζεσθε, & vulgatus Interpres Latinus: peregrinari, & Auctor expaueſcere, apertius B. Cyprianus Epiſtola 56. ad Thibarit. & lib. de Exhort. Mart. cap. 9. vertit: Nolite mirari; at contrà Auctor vſtionem tranſtulit πύρωσιν, magis propriè quàm aut B. Cyprian. ardorem, aut vulgatus Interpres, feruorem. De reliqua eius ſcripturæ lectionum varietate, vide Adnotat. noſtras dicta Epiſtol. ad Thibarit. num. 8. hoc addito, quòd ex Græcis exemplaribus legamus: quoniam gloria & Dei ſpiritus requieſcit in vobis, pro: requieſcet.

90. dum ne quis veſtrum patiatur, &c.] In hac ſcriptura tum B. Cyprian. lib. 3. aduerſ. Quirin. cap. 37. vertitur maleficus, vox Græca κακοποιός; Auctor magis ad verbum: alieni ſpeculator, Græcè eſt ἀλλοτριοεπίσκοπος, quàm ille & B. Auguſtin. Expoſit. inchoata in Epiſt. ad Roman. alienas curas agens.

91. Ioannes verò vt etiam pro fratribus, &c.] Iſtud inuenitur 1. Ioan. 3. illud verò: negans timorem eſſe in dilectione, 1. Ioan. 4. Vbi eſt etiam quod ſequitur: Perfecta enim, &c. vbi conſentit cum vulgato Latino Interprete in illo: timor pœnam habet, quantumuis Græcè ſit κόλασιν. Sunt autem Tertullianica: fugatricem, &: animatricem.

92. de Apocalypſi quoque ſua, &c.] Hìc manifeſtè & rurſus in fine huius capitis eidem Ioanni Apoſtolo (nam cum Petro & Ioanne effigiem gloriæ ſuæ reuelauit Christus in monte Thabor) adſcribit Apocalypſin, cuius eſt præter Epiſtola iam citata. Veriùm de eo latiùs ſuprà lib. 4. adu. Marc. cap. 5. num. 41.

93. ad angelum Eccleſiæ Smyrnæorum, &c.] Græcè ſμυρναίων. Atqui tum ex Græcis, tum ex Latinis exemplaribus Apocal. 2. caſtigauimus: coniiciet in carcerem, pro: conijcit. In eo vero quod ſequitur, & verbis ad Pergamenorum, nempè angelum, retinuit vocem Græcam ὁ μάρτυς. Et in illo Apocal. 3. ad Philadelphinorum, tranſtulit paraphraſticôs potius quàm ad verbum, quòd à tentatione vltima liberaretur, qui Domini nomen non negarat.

94. Exinde victori cuique promittit, &c.] Iſtud more centenario (vt verbis ipſis Auctoris vtar) collegit ex vtroque dicto cap. mixtim, vbicumque aliquam mercedem victori cuique promittit. Nam Apocal. 2 arborem vitæ (pro quo alij lignũ vitæ) promittit angelo Epheſi, & mortis veniam (id eſt liberationem) ſecundæ angelo Smyrnæorum; latens manna; cum calculo cãdido, & nomine ignoto (ſeu potius nouo; nã Græcè eſt καινὸν) angelo Pergamenorũ; ferreæ virgæ poteſtatẽ, & ſtellæ matutinæ claritatẽ, angelo Thiatiræ, ibidem. At Apocal. 3. albam veſtiri, nec deleri de libro vitæ, promittit angelo in Sardis; columnam fieri in Dei templo in nomine Dei (ſic enim paraphraſticôs vertit) & Domini (quod tamen hodie nulla habent exemplaria) & Hieruſalem cœleſtis inſcriptam, angelo Philadelphinorum; denique reſidere cum Domino in throno eius, angelo Laodiceæ.

95. Sed & interim ſub altari, &c.] Iſtud Apocal. 6. etiã citat paraphraſticôs potius Auctor, quàm ad verbum; & adnotanda eſt hæc Sigiſmundi Gelenij iuxta Apoſtoli verba reſtitutio: placidum quieſcunt, pro eo quod habebat Gagnæus: patientiam paſcunt, ac: & fiducia vltionis candidam (en vocem Tertullianicam) claritatis vſurpant, pro eo quod ille pluribus: & indutæ ſtolis candidæ claritatis vſurpant. Eſt verò etiam vox Tertullianica: albati, pro albis amicti, Apocal. 7. retinens vocem Græcam presbyteris. Atqui cũ vulgato Interprete & B. Cypriano legimus: & lauerunt veſtimenta ſua, pro: veſtimentum ſuum, quia Græcè eſt καὶ ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν.

96. Sordes quidem baptiſmate, &c.] Sanè hic locus intelligendus eſt, ac ſi dicat: ſordes peccatorum baptiſmate ablui, maculas verò poſtea contractas martyrio candidari. Hoc eſt enim quod ſuprà cap. 6. martyria appellauit ſecunda ſolatia, vbi vide Adnot. noſtras numer. 44.

97. Quia & Iſaias ex ruſo & coccino, &c.] Alludit ad illud ſupracitatum lib 4. aduerſ. Marc. cap. 10. Iſai. 1. Si fuerint delicta veſtra tamquam roſeum (pro quo hîc: ruſum) velut niuem exalbabo; & ſi tanquam coccinum, velut lanam exalbabo, vbi vide Adnotat. noſtras num. 110.

98. Magna etiam Babylõ, &c.] Iſtud etiam adfert ex Apocal. 17. & ex cap. 21. quod ſequitur: Timidis autem, dehinc & ceteris, (nempè incredulis, excæcatis, homicidis, fornicatoribus, veneficis, idololatris, & omnibus mendacibus) particula in ſtagno ignis & ſulphuris.

Cap. XIII.

99. Paulus verò Apoſtolus, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Etiam ex Pauli Apoſtoli Epiſtolis martyria cõfirmari. Et verò etiam pleraſque has citatas ſcripturas inuenire eſt apud B. Cyprian. locis mox citandis, ad idem penè inſtitutum productas.

100. quibus ſuſtinetis oſtentamen iuſti iudicij Dei, &c.] Ad verbũ voluit, quamuis obſcurius, ex Græco vertere, aliter diſtinguens verſus atque hodie: αἷς ἀνέχεσθε ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ, 2. Theſſal. 1.

101. Non ſolùm autem, verùm etiam exſultantes in preſſuris, &c.] Hic in eo differt, tum ab aliis, tum à B. Cypr. lib. de Exhort. Mart. cap. 9. quòd legat: exſultantes, pro. exultamus, &: certè, pro: ſcientes. Tranſtulit autem vocem κατεργάζεται, perficit, cum Syro Interprete, pro eo quod alij. operatur. Nec diſſentit aut à B. Cypr. aut vulgato Interprete illud: ſpes verò non confundit, quamtumuis Græcè ſit καταισχύνει.

102. Quòd ſi filij & hæredes, &c.] Etiam hoc citat B. Cyprian. dicti lib. cap. 8. & quod ſequitur: Quis, inquit, ſeparabit, &c. ibidem cap. 6. Vbi priori teſtimonio ſiue legas: compatiamur, cum illo & Gagnæo, ſiue cum aliis: compatimur, non refert. Ille quod Græcè eſt συνδοξασθῶμεν, vertit: conmagnificemur, pro quo Auctor: cum illo glorificemur; de quo vide ſuprà Adn. noſtras lib. de Reſurr. carn. cap. 40. num. 286. Eſt verò Tertullianicum: habeat reuelari. In altero verò omittitur ab Auctore, quod tamen omnes legunt: an perſecutio, Græcè, διωγμὸς, & pecora iterum vertit pro ouibus; de illo verò: ſuperuincimus, vide Adnotat. noſtras in Epiſt. 26. inter eius opera Moyſis & aliorum Confeſſorum ad B. Cypr. num. 7.

103. Perſuaſum enim habemus, &c.] Sic vertit, pro eo quod ſingulari numero Græcè eſt πέπεισμαι, quomodo etiam ex Syro Latinus Interpres; quod adnotandum contra noſtros modernos aduerſarios, qui ex tranſlatione vulgati Latini Interpretis: Certus ſum enim, colligere nituntur certitudinem fidei, ita vt excidere non poſſit, maximè quum ſicuti Auctor, vertant B. Hieronym. ad Algaſ. qu. 9. & Ambroſ. in Comment. Omittit autem: neque angeli, neque principatus, neque virtutes, quod habent alij, contentus citaſſe: neque virtus ſiue fortitudo, ſicuti & B. Hieronym. Eſt verò iterum vox Tertullianica: conditio, pro creatura.

104. Sed & Corinthiis paſſiones ſuas, &c.] Accipit hic paſſiones, pro perſecutionibus. In hac verò ſcriptura 2. Cor. 11. ſequitur ordinem dictionum Græcarum. In altera 2. Cor. 12. iterum interpretatur εὐδοκῶ, boni duco.

105. Etiam in ſuperioribus (nempè 2. Cor. 4.) Qui in omnibus tribulemur, &c.] Malim quidem legere: tribulamur, & omnia reliqua ſimiliter quæ ſequuntur, in præſenti tempore, iuxta quod habet Apoſtolus; ſed quòd nimia eſſet immutatio, retinui veterem lectionem, quum nulli ſuppetant MS. cod. Propriè autem reddit: coanguſtemur, quod Græcè eſt, στενοχωρούμενοι, ſicuti etiam B. Ambr. & indigemus, ſed non perindigemus, pro: ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. Omittit etiam cum Græcis Patribus, B. Ambr. & Syro Interprete: humiliamur, ſed non confundimur, quod etiam non habent antiqui aliquot Latini codices. Secundum autem omnes, & ipſum Auctorem ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 44. ſupplemus: Chriſti Ieſu. Atque de illo: Sed etſi (inquit) exterior homo, &c. vide eiuſdem lib. cap. 40. vbi de illo: Nam quod ad præſens, &c. vide Adnotat. noſtras nu. 285. Hic præterea addimus, magis explicatius, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον, per ſupergreſſū inſuper per æternum, & legi rectius: perficit, quàm ibi: perficiet; nec nouum eſſe, vt ita transferat vocem: κατεργάζεται, conſtare paulo prius num. 101.

106. Philippenſibus verò de vinculis ſcribens, &c.] Prorſus caſtigandus hic locus, pro: Theſſalonicenſibus, tum quia additur de vinculis, è quibus ſcripta eſt prior illa, neutra verò ad Theſſalonicenſes; tum quod inueniantur Philipp. 1. & 2. quæ ſequuntur ſcripturæ teſtimonia. In quorum priori ex Græco retinuit vocem: agonem. In poſteriori confirmat lectionem Latinorum emendatiorum codicum, qui legunt: immolor ſupra ſacrificium, pro eo quod alij: æmulor; Transferens: Et ſi libor ſuper ſacrificium, Græcè σπένδομαι, retinuit etiam Latinam vocum alluſionem: gaudeo & congaudeo, ſicuti Græcè eſt χαίρω καὶ συγχαίρω, etiam ſecundo.

107. Ego enim iã libor, &c.] De hoc loco 2. Tim. 4. vide adnotation. noſtras in B. Cypr. Epiſt. 9. num. 19. & lib. 3. Teſtim. cap. 16. De bono Mart. nu. 50. Quibus adde quod vox ἀναλύσεως (etiã Eraſmo adnotãte) non modò reſolutionē, ſed & reuerſionem, & proinde etiã, ſicuti hic Auctor, deuerſionē ſignificat, ea phraſi, qua ſicut ſoluere dicitur qui diſcedit, ita reſoluere dici poſſet qui reuertitur. Atque adeo placet diuerſa lectio Interpretis Latini Origenis, qui in Nu. ſeribit duplicē fuiſſe lectionem Latinam iam tum temporis, reſolutionis & regreſſionis. Sequens teſtimoniū 2. Timˀ. 2. Si enim cōmortui ſumus, &c. (in quo magis conſentit Auctor cum noſtro Interprete) citat ad idem inſtitutum idem B. Cypr. lib. de Exhort. Mart. cap. 5.

108. Ne ergo confundaris martyriū, &c.] Iſtud inuenire eſt 2. Tim. 1. vbi phraſi Tertullianica, cōfundaris cum Accuſatiuo, & retinuit ex Græco: martyrium; illud vero verſu præcedenti ibidem: Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis (quæ vox Tertullianica, Græcè δειλίας) ſed virtutis (Græcè δυνάμεως) & dilectionis, & ſanæ mentis, Græcè σωφρονισμοῦ, quæ vox pro varia ſignificatione à Syro Interprete vertitur: admonitionis, à vulgato Latino Interprete: ſobrietatis hoc loco, ſed 1. Tim. 3. magis accedit ad Auctorem, cùm σώφρονα vertit prudentem, atque adeò ſanæ mentis.

109. Sed & ſicubi tolerantiam præcipit, &c.] Loci hi ſunt apud Apoſtolum Paulum, Rom. 15. 2. Cor. 12. Epheſ. 4. Coloſſ. 1. 2. Theſſ. 3. 1. Tim. 6. 2. Tim. 3. ac 4. Tit. 2. alibi; et ab idololatria verò diuellit, 1. Cor. 5. 6. 8. 10. 12. ac 2. Cor. 6. & aliàs frequenter.

Cap. XIIII.

110. Planè monet Romanos, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Ad obiectionem Gnoſticorum reſponſio de loco Apoſtoli, Rom. 13. Reſpondet autem: non in occaſione fruſtrandi martyrij iubere Apoſtolum ſubiici poteſtatibus, ſed in prouocatione benè viuendi, & in reddendo tributum & vectigal. Et ſimiliter etiam ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15. ſatis præſcriptum habemus, in omni obſequio nos eſſe oportere, ſecundum Apoſtoli præceptum, ſubditos magiſtratibus, & principibus, & poteſtatibus; ſed intra limites diſciplinæ, quouſque ab idololatria ſeparamur, &c. Loci adnotandi pro Catholicis, qui hodie ſub magiſtratibus hæreticis ſeruitutem ſeruiunt, ne putent ſe obligari edictis eorum, aut iureiurando contra Catholicam fidem.

111. omnibus poteſtatibus ſubiici, &c.] Fortaſſis rectius legeretur, omnes, eo quòd apud Apoſtolum habeatur: Omnis anima. ſed quòd conſtet ſenſus, nolui quid immutare. At qui ſequitur Græca exemplaria, quæ hæc referunt ad poteſtatem quæ à Deo eſt, quum vertit: & quia miniſtra ſit Dei, ſed & vltrix. Deinde in eo quod præmiſſum ab Apoſtolo fatetur, vertit paraphraſticῶs: non ſunt timori bono operi, ſed malo; & rurſum vt prius: Dei ergo miniſtra eſt tibi in bonum; etiam idipſum de poteſtatibus explicans.

112. Solus autem Dei homo condixerat, &c.] Ego coniicio legendum: Paulo autem homo Dei cōdixerat (nam ſic ſolet Auctor accipere condicere, pro idem cum alio dicere) verumtamen nolui quid immutare ſine cod. MS. Fortè pro Paulo ſcriptum fuit Saulo, ex quo alter fecit Solus. Atqui locus eſt 1. Petr. 2.

Cap. XV.

113. Num ergo & Apoſtolorum litteræ nobiles, &c.] Titulum huic poſtremo capiti dedimus: Ex Actis quoque Apoſtolorum & hiſtoriis Martyriorum exempla adminiſtrari. Eſt interim prima hæc periodus, quantum mihi apparet, mutila.

114. Quæ tamen paſſos Apoſtolos ſcimus, &c.] Apoſtolorum Acta citat hic Auctor, apud quæ cap. 4. Petrus cæditur, carceres etiam paſſus, vti præcedit, vincula, & flagella; cap. 7. Stephanus ſaxis opprimitur; cap. 12. Iacobus gladiis immolatur; denique variis modis Paulus diſtrahitur, idque per impetus Iudæorum & cœtus nationū; Act. 14. & Tribunorum elogia (vox iterum Tertullianica eſt in malam

Digitized by Google

lam partem) Act. 21. 22. ac 23. apud Proconſulum tribunalia, *Actorum iterum 23.24. & 25. per* appellationem ad Cæſaris nomen, *ibidem; denique (nam poſtremò ponendum conſtat) & apud* Regum auditoria, *ibidem cap. 26. quum apud Agrippam Regem cauſſam ſuam egit.*

115. & ſi fidem commentari voluerit hæreticus, &c.] Commentari *hîc accipit Auctor, pro mendacij arguere, eodem ſignificatu quo inibi, pro, mentiri, ſeu commentum comminiſci. Rectè autem adfert* inſtrumenta Imperij *in teſtimonium fidei* Actorum Apoſtolicorum *(quæ ille non recipiebat, ſicuti ſuprà latiùs dictum eſt lib. 5. adu. Marc cap. 2. num. 21.) vtpotè in quibus reperiri poßit dicta Apoſtoli Pauli appellatio, &* lapides Hieruſalem, *qui cruore BB. Petri, Stephani, & Pauli adhuc ſanguinolenti viſebantur.*

116. Vitas Cæſarum legimus, &c.] *Ad hũc haud-dubiè locum alluſit B. Sophr. Patriarcha Hieroſolym. libro de Certaminibus* Petri & Pauli, *in hac verba:* Vide Tertullianũ in libro, vbi ait mortis Petri & Pauli mentionẽ in Annalibus haberi. *Atqui de illis quod:* orientem fidem Romæ primus Nero cruentauit, *vide ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 5. num. 59. vbi adnotauimus illum alludere aut ad* Commentarios *ſiue Annales Taciti, aut* ad Vitas Cæſarum *Suetonij. Illius verba ſunt lib. 15. & quæſitiſſimis pœnis affecit, quos vulgus Chriſtianos appellabat; huius verò Neron. cap. 16. adflicti ſupplicijs Chreſtiani; (ita enim vtrobique legendum pro: Chriſtiani,) adnotauimus ibidem cap. 3. num. 40.*

117. Tũc Petrus ab altero cingitur, &c.] *Alludit ad illud Chriſti, Ioan. 21.* Alius te cinget, *& ducet quò tu non vis. De* martyrio *autẽ* Petri & Pauli *Romæ facto, vide ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 36. & ibidem Adnot. noſtras, num. 208. & 214.*

118. Quum vincula Paulo Agabus geſtu quoque propheta ſſet, &c.] *Intelligit* geſtum *illum Act. 21. quo Zona eius ſibi adligauit manus & pedes* Agabus, vincula Paulo prophetauit. *Cetera eius loci paraphraſticῶs adfert Auctor.*

119. Quòd ſi iam tũc Prodicus, aut Valentinus, &c.] *De his ſic etiam infrà Auctor lib. adu. Praxean, c. 3.* ſecundum Valentinos & Prodicos, *ſecundum quos nos eum locum caſtigandum ibidem adnotauimus. Certè ex vtroque hoc loco, quòd* Valentino *eum coniũgat, Valentinianum fuiſſe ſatis patet; pro quo facit eadẽ cum illo hæreſis, de qua ſuprà latiùs cap. 10.* non in terris eſſe confitendum apud homines. *Interim inde haud dubiè caſtigandum eſt quod hîc mendoſè legebatur:* conandum. *Atqui his etiam* Prodici *hæretici meminit Clem. Alexandr. lib. 7. & priori loco hæreſin iſtam non abſimilem illi adtribuit, nempè:* non eſſe orandum.

120. quòd nec Deus humanum ſanguinem ſitiat, &c.] *Ex repetitione iſtorum verborum ſuprà cap. 1. patet illa fuiſſe ipſius* Prodici *aut* Valentini *argumenta, quæ ex Gnoſticorum perſona illic Auctor producit; atque adeò peculiariter* aduerſus Prodicum & Valentinum *conſcriptum fuiſſe hunc librum, ſicuti etiam ibi num. 1. adnotauimus.*

ARGVMENTVM LIBRI ADVERSVS PRAXEAN

PER IACOBVM PAMELIVM.

SCRIPTVRVS *aduerſus Praxean Tertullianus, poſt mediam ætatem, ab argumento Librũ auſpicatur, dicẽs ſe agere aduerſus eum, qui ex Aſia primus eam hæreſin intulit humo Romanæ; qua diceret: Ipſum Patrem deſcendiſſe in virginem, & ex ea natum, ipſum paſſum, ipſumque denique eſſe Ieſum Chriſtum.* I.

Imprimis autem contrarium præſcribit per Regulam ſiue Symbolum fidei, quæ ab initio Euangelij decucurrit; quæ vnitatem in Trinitatem diſponit, Patrem, & Filium, & Spiritumſanctum; per οἰκονομίας *ſacramentum.* II.

Vſqueadeò vt etiamſi μοναρχίαν *Dei admittamus, nec tamen præſcribatur, Pátrem filium non habere, aut ipſum ſe ſibi filium feciſſe.* III.

Prius illud aduerſus Praxean, Patrem & filium duos eſſe (cui addit & tertium, ſpiritum à Patre per filium) vel ex Apoſtolicis probari Epiſtolis. IIII.

Idipſum probari, ex eo quod filius λόγος *appelletur, id eſt ratio, in ſcripturis.* V.

Deinde, quod ibidem in Sophiæ nomine oſtendatur. VI.

Ex eo etiam, quod ſermo dicatur. VII.

Et vero προβολὴν *hic agnoſci poſſe, quamtumuis eam vſurpauerit Valentini hæreſis; eo quod: prolatum ſiue genitum dicamus filium à Patre, ſed non ſeparatum, ad inſtar radicis & fruticis, fontis & fluuij, ſolis & radij; & ſpiritum ſanctum à Patre & filio, veluti apicem ex radio procedentem.* VIII.

Inſeparatos enim eſſe ab alterutro; etiam ſi dicatur: alium eſſe Patrem, alium filium, IX.

alium ſpiritum ſanctum;perſonæ nempè,non ſubſtantiæ nomine.

X. *Poſterius aduerſus Monarchianos;Patrem ipſum ſibi ſe filium feciſſe,mendacij redarguit,tùm quòd correlatiua,atque adeò diuerſa ſint pater & filius;tum quòd etiamſi Deo nihil ſit impoſſibile,poſſe Dei voluntas ſit Dei; & adeò non probari voluiſſe id Deum,niſi id feciſſe probetur.*

XI. *Neque verò tam clarè poſſe probari, Patrem ſeipſum filium feciſſe;atque econtrariò ex ſcripturis,Patrem & filium diſtinctè pronuntiari,conſtat.*

XII. *Idipſum probari ex eo, quòd in creatione hominis Deus ſingularis pluraliter loquatur.*

XIII. *Nec tamen propterea plures Deos aut Dominos à nobis dici, quòd à nobis agnoſcatur Deus & Dominus pater, Deus & Dominus filius, Deus & Dominus Spirituſſanctus; non ſecus atque ſolis radium nonnumquam ſolem vocamus, ita tamen vt duo ſoles non ſint.*

XIIII. *Atqui probari præterea diuerſos Patrem & filium; quòd ille inuiſibilis,hic verò viſibilis,in ſcripturis veteribus inueniatur.*

XV. *Deinde & in Noui Teſtamenti ſcripturis.*

XVI. *Porrò non ſolùm opera mundi per filium facta, ſed & quæ à Deo exinde geſta ſunt, ídque in nomine Patris,ſcripturis conuinci.*

XVII. *Immò competere etiam filio nomina Patris; omnipotens Deus, altiſſimus, Dominus virtutum,Rex Iſraëlis.*

XVIII. *Neque obſtare ſcripturas de vnico Deo,vtpotè quæ filium non excludant,ſed idola.*

XIX. *Eandem eſſe reſponſionem ad illúd Iſaiæ: Extendi cœlum ſolus, ex aliis ſcripturis demonſtrari.*

XX. *Illis etiam non ſuffragari verba Chriſti:Ego & pater vnum ſumus;aut: Qui me viderit,videt & patrem;aut:Ego in patre,& pater in me.*

XXI. *Præſcribi enim,alium Deum,alium Dei filium, ex Euangelij Ioannis priori parte.*

XXII. *Item & ex ſecunda vſque ad illud ipſum:Ego & pater vnum ſumus.*

XXIII. *Vel etiam ex illis ipſis,aliiſque Chriſti verbis,vſque ad Philippi interrogationem.*

XXIIII. *Ex ipſa quoque interrogatione Philippi, & reſponſo Chriſti: Qui me viderit, &c.*

XXV. *Denique ex eodem Euangelio ad finem vſque.*

XXVI. *Poſtremò & ex aliis Euangeliis,& inter cetera mandato Chriſti: Vt tinguerent in Patrem & Filiũ & Spiritumſanctum;nam nec ſemel,ſed ter,ad ſingula nomina,in perſonas ſingulas tinguimur.*

XXVII. *Porrò contra eoſdem facere, quòd Patrem ſpiritum, filium carnem, in vna perſona diſtinguant;quum carnem indutus ſit filius Dei, non in eam transfiguratus. Omne enim quod transfiguratur in aliud, deſinit eſſe quod fuerat, & incipit eſſe quod non erat; at filius Dei perſeuerauit in forma Dei.*

XXVIII. *Nec minus illud, quòd Patrem Chriſtum,filium Ieſum ſtultiſſimè faciant; tum quòd vnctio Patri non competat,à qua dicitur Chriſtus; tum quòd ſcripturæ eũdem vbique teſtentur Chriſtum Ieſum,& ChriſtumDei appellent.*

XXIX. *Sufficere itaque Chriſtum filium Dei mortuum dicere & crucifixum,ídque ſecundum humanam ſubſtantiam;Patrem verò nec compaſſum dici poſſe.*

XXX. *Maximè quum Chriſtus in paſſione exclamarit:Deus,Deus meus,vt quid dereliquiſti me?*

Denique

Denique Iudaicæ fidei eſſe, ſic vnum Deum credere, vt illi neque filium, neque ſpiritum XXXI.
ſanctum adnumerare velint; & Antichriſti eſſe, negare Patrem & filium.

Ceterùm quòd Tertullianus aduerſus Praxean ſcripſerit, teſtantur B. Optatus Mileuitanus lib. 1. adu. Parmenianum, & Vincentius Lirinenſis aduerſus hæreſes; nominatim etiam hunc librum citat B. Hieronymus initio Tradit. Hebraic. in Geneſim, verbis infrà adlegandis cap. 5. num. 43. Eundem hunc librum MS. viderunt Trithemius & Politianus; in lucem verò edidit Rhenanus primùm cum Scholiis, deinde & Adnotationibus, ex tribus codicibus MS. Caſtigauit deinde ex codice Britannico Gelenius; nos denique iterum ad tria Vaticana MS. exemplaria recognouimus, nouiſque Argumento & Adnotationibus auximus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI [1] ADVERSVS PRAXEAN Liber, [2] de Trinitate.

A VARIE [3] diabolus æmulatus eſt veritatem. Adfectauit illam aliquando CAP. I.
defendendo concutere. Vnicum Dominum vindicat omnipotentem
mundi conditorem, vt & de vnico hæreſim faciat. Ipſum dicit patrem
deſcendiſſe in virginem, ipſum ex ea natum, ipſum paſſum, denique
ipſum eſſe Ieſum Chriſtum. Excidit ſibi coluber, quia Ieſum Chriſtum
poſt baptiſma Ioannis tentans, vt filium Dei adgreſſus eſt, certus filiũ,
Deũ habere, vel ex ipſis ſcripturis, de quibus tunc tentationem ſtruebat: Si tu es filius Dei, dic vt lapides iſti panes fiãt. Item: [4] Si tu es filius Dei, deiice te hinc. *Matth. 4.*
Scriptum eſt enim, quòd mandauit angelis ſuis ſuper te, vtique Pater, vt te manibus ſuis *Pſal. 90.*
tollant, necubi ad lapidem pedem tuum offendas. Aut nunquid mendacium Euangeliis
exprobrabit, dicens, viderit Matthæus & Lucas. Ceterùm ego ad ipſum Deum acceſſi,
ipſum omnipotentem cominùs tentaui. Ideò & acceſſi, ideò & tentaui. Ceterùm ſi filius
Dei eſſet, nunquam illũ fortaſsè dignarer. Sed enim ipſe potius à primordio mendax eſt: *1. Cor. 13.*
& ſi quem hominem de ſuo ſubornauerit, vt Praxean. Nam iſte primus ex Aſia hoc genus
peruerſitatis [5] intulit Romanæ humo, & aliàs inquietus: inſuper [6] de iactatione martyrij
inflatus, ob ſolum & ſimplex & breue carceris tædium; quando etſi corpus ſuum tradidiſſet exurendum, nihil profeciſſet, dilectionem Dei non habens, cuius chariſmata quoque
B expugnauit. Nam idem tunc [7] Epiſcopum Romanum agnoſcẽtem iam Prophetias Montani, Priſcæ, Maximillæ, & ex ea agnitione pacem Eccleſiis Aſiæ & Phrygiæ inferentem,
[8] falſa de ipſis Prophetis & Eccleſiis eorum adſeuerando, [9] & præceſſorum eius auctoritates defendendo, [10] coëgit & litteras pacis reuocare iam emiſſas, & à propoſito recipiendorum chariſmatum conceſſare. Ita duo negotia diaboli Praxeas Romæ procurauit, Prophetiam expulit, & hæreſim intulit; [11] Paracletum fugauit, & Patrem crucifixit. [12] Fruticauerant [13] auenæ Praxeanæ, hic quoque ſuperſeminatæ, dormientibus multis in ſimplicitate doctrinæ; [14] traductæ dehinc per quem Deus voluit, etiam euulſæ videbantur. [15] Denique cauerat priſtinum doctor [16] de emendatione ſua; & manet chirographum [17] apud
Pſychicos, apud quos tunc geſta res eſt, exinde ſilentium. Et nos quidem poſtea agnitio
Paracleti, atque defenſio, disiunxit à Pſychicis. Auenæ verò illæ vbique tunc ſemen excuſſerant. Ita aliquãdiu per hypocriſin ſubdola viuacitate latitauit: & nunc denuò erupit.
Sed & denuò eradicabitur, [18] ſi voluerit Dominus, [19] in iſto cõmeatu; ſi quo minus, [20] die *Ibidem.*
ſuo colligentur omnes adulteræ fruges, & cum ceteris ſcandalis igni inextinguibili cremabuntur. [[21] Itaque poſt tempus pater natus, & pater paſſus: ipſe Deus Dominus om- CAP. II.
nipotens, Ieſus Chriſtus prædicatur. Nos verò & ſemper, & nunc magis [22] vt inſtructiores
per Paracletum deductorem ſcilicet omnis veritatis, vnicum quidem Deum credimus: *Ioan. 16.*

ſub hac tamen diſpenſatione, [23] quam οἰκονομίαν dicimus, vt vnici Dei ſit & filius ſermo D
ipſius, qui ex ipſo proceſſerit, per quem omnia facta ſunt, & ſine quo factũ eſt nihil. Hunc
miſſum à parte in virginem, & ex ea natum hominem & Deum, filium hominis & filium
Dei, & cognominatum Ieſum Chriſtum. Hunc paſſum, hunc mortuum & ſepultũ ſecun-
dum ſcripturas, & reſuſcitatum à patre, [24] & in cœlos reſumptum, ſedere ad dexteram pa-
tris, venturum iudicare viuos & mortuos. Qui exinde miſerit ſecundum promiſſionem
ſuam à patre ſpiritum ſanctum Paracletum, ſanctificatorem fidei eorum qui credunt in
patrem & filium & ſpiritum ſanctum. [25] Hanc regulam ab initio Euangelij decucurriſſe,
etiam ante priores quoſque hæreticos, nedum ante Praxean heſternũ, probabit tam ipſa
poſteritas omnium hæreticorum, quàm [26] ipſa nouellitas Praxeæ heſterni. Quo peræquè
aduerſus vniuerſas hæreſes iam hinc præiudicatum ſit, id eſſe verum quodcũque primum:
id eſſe adulterũ, quodcunque poſterius. [27] Sed ſalua iſta præſcriptione, vbique tamen pro-
pter inſtructionem & munitionem quorundã, dandus eſt etiam [28] retractatibus locus: vel
ne videatur vnaquæque peruerſitas, non examinata, ſed præiudicata damnari, maximè
hæc, quę ſe exiſtimat meram veritatem poſſidere, dum vnicum Deum non aliâs putat cre-
dendum, quàm ſi ipſum, eundémque & patrem & filium & ſpiritum ſanctum dicat: quaſi
non ſic quoque vnus ſit omnia, dum ex vno omnia, per ſubſtantiæ ſcilicet vnitatem: & ni-
hilominus cuſtodiatur οἰκονομίας ſacramentum, quæ vnitatem in Trinitatem diſponit, tres E
dirigens, patrem, & filium, & ſpiritum ſanctum. [29] Tres autem non ſtatu, ſed gradu: nec
ſubſtantia, ſed forma: nec poteſtate, ſed ſpecie: vnius autem ſubſtantiæ, & vnius ſtatus,
& vnius poteſtatis: quia vnus Deus, ex quo & gradus iſti & formæ, & ſpecies, in nomine
patris & filij & ſpiritus ſancti deputantur. Quomodo numerum ſine diuiſione patiuntur,
Cap. III. procedentes retractatus demonſtrabunt. [[10] Simplices enim quique, ne dixerim im-
prudentes & idiotæ (quæ maior ſemper credentium pars eſt) quoniam & ipſa regula fidei
à pluribus Deis ſeculi, ad vnicum & verum Deum transfert: non intelligentes vnicum
quidem, ſed cum ſua οἰκονομίᾳ eſſe credendum, expaueſcunt ad οἰκονομίαν. Numerum & diſ-
poſitionem Trinitatis, diuiſionem præſumunt vnitatis, quando vnitas ex ſemetipſa deri-
uans Trinitatem, non deſtruatur ab illa, ſed adminiſtretur. Itaque duos & tres iam iactitãt
à nobis prædicari, ſe verò vnius Dei cultores præſumunt: quaſi non & vnitas irrationali-
ter collecta hæreſim faciat, & Trinitas rationaliter expenſa, veritatem conſtituat. [11] μοναρ-
χίαν (inquiunt) tenemus. [12] Et ita ſonum ipſum vocaliter exprimunt etiam Latini, [13] etiam
opici, vt putes illos tam benè intelligere μοναρχίαν quàm enuntiant. Sed μοναρχίαν ſonare
ſtudent Latini, οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci. At ego ſi quid vtriuſque linguæ
præcepſi, μοναρχίαν nihil aliud ſignificare ſcio, quàm ſingulare & vnicum imperium: non
tamen præſcribere monarchiam, ideò, quia vnius ſit eius cuius ſit, aut filium non habere,
aut ipſum ſe ſibi filium feciſſe, aut monarchiam ſuam non per quos velit adminiſtrare. At-
quin nullam dico dominationem ita vnius ſui eſſe, ita ſingularem, ita monarchiam, vt non F
etiam per alias proximas perſonas adminiſtretur, quas ipſa proſpexerit officiales ſibi. Si
verò & filius fuerit ei, cuius monarchia ſit, non ſtatim diuidi eam, & monarchiam eſſe de-
ſinere, ſi particeps eius adſumatur & filius: ſe proinde illius eſſe principaliter à quo cõmu-
nicatur in filium: & dum illius eſt, proinde monarchiam eſſe quæ à duobus tã vnicis con-
tinetur. Igitur ſi & monarchia diuina per tot legiones & exercitus angelorum adminiſtra-
Dan. 7. tur, ſicut ſcriptũ eſt: [14] Milies centies centena milia adſiſtebant ei, & milies centena milia
apparebant ei: nec ideò vnius eſſe deſiit, vt deſinat monarchia eſſe, quia per tãta milia vir-
tutum procuratur: quale eſt vt Deus diuiſionem & diſperſionem pati videatur in filio & in
ſpiritu ſancto, ſecundum & tertium ſortitis locum, tã conſortibus ſubſtantiæ patris, quas
non patitur in tot angelorum numero, & quidem tam alienorum à ſubſtãtia patris? Mem-
bra, & pignora, & inſtrumenta, & ipſam vim, ac totum cenſum monarchiæ, euerſionem
deputas eius: non rectè. Malo te ad ſenſum rei, quàm ad ſonum vocabuli exerceas. Euerſio
enim monarchiæ illa eſt tibi intelligenda, cùm alia dominatio ſuæ conditionis & proprij
ſtatus, ac per hoc æmula ſuperducitur; [15] cùm alius Deus infertur aduerſus creatorem.
[16] Tunc malè, cùm plures, [17] ſecundum Valentinos & Prodicos: tunc in monarchiæ euer-
Cap. IIII. ſionem, cùm in creatoris deſtructionem. [[18] Ceterùm, qui filium non aliundè deduco,
Ioan. 5. ſed de ſubſtantia patris, [19] nihil facientem ſine patris voluntate, omnem à patre conſecu-
tum poteſtatem, quomodo poſſum de fide deſtruere monarchiam, quam à patre filio tra-
ditam, in filio ſeruo? Hoc mihi & in tertium gradum dictum ſit, [40] quia ſpiritum non
aliunde

A aliundè puto, quàm à patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam deſtruas, qui
diſpoſitionem & diſpenſationem eius euertis in tot nominibus conſtitutam, in quot Deus
voluit. Adeò autem manet in ſuo ſtatu, licet triniras inferatur, vt etiam reſtitui habeat pa-
tri à filio. Siquidem Apoſtolus ſcribit de vltimo fine,[41] cùm tradiderit regnum Deo & pa- 1. Cor. 15.
tri. Oportet enim eum regnare vſque dum ponat inimicos eius Deus ſub pedes ipſius, ſci-
licet ſecundum Pſalmum: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabel- Pſal. 109.
lum pedum tuorum. Cùm autem ſubiecta erunt illi omnia, abſque eo qui ei ſubiecit om- 1. Cor. 15.
nia, tunc & ipſe ſubiicietur illi, qui ei ſubiecit omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus. Vi-
demus igitur non obeſſe monarchiæ filium, etſi hodie apud filium eſt: quia & in ſuo ſtatu
eſt apud filium, & cum ſuo ſtatu reſtituetur patri à filio: Ita eam nemo hoc nomine de-
ſtruet, ſi filium admittat, cui & traditam eam à patre, & à quo quandoque reſtituendam
patri conſtat. Hoc vno capitulo Epiſtolæ Apoſtolicæ potuimus iam & patrem & filium
oſtendiſſe duos eſſe, præterquàm ex nominibus patris & filij, etiam ex eo quòd qui tradi-
dit regnum, & cui tradidit, item qui ſubiecit, & cui ſubiecit, duo ſint neceſſe eſt. [[42] Sed CAP. V.
quia duos vnum volũt eſſe, vt idem pater & filius habeatur, oportet & totum de filio exa-
minari, an ſit, & qui ſit, & quomodo ſit: & ita res ipſa formam ſuam ſcripturis & interpre-
tationibus earum patrocinantibus vindicabit. [43] Aiunt quidem & Geneſim in Hebraico Gen. 1.
ita incipere: In principio Deus fecit ſibi filium. Hoc vt firmum non ſit, alia me argumenta
deducunt ab ipſa Dei diſpoſitione, qua fuit ante mundi conſtitutionem, aduſque filij ge-
B nerationem. Ante omnia enim Deus erat ſolus, ipſe ſibi & mundus & locus & omnia. So-
lus autem: quia nihil aliud extrinſecus præter illum. Ceterùm ne tunc quidem ſolus; ha-
bebat enim ſecum, quam habebat in ſemetipſo, rationem ſuam ſcilicet. Rationalis enim
Deus, & ratio in ipſo priùs: & ita ab ipſo omnia. Quę ratio, ſenſus ipſius eſt,[44] hanc Græci
λόγον dicunt, quo vocabulo etiam ſermonem appellamus.[45] Ideóque iam in vſu eſt no-
ſtrorum per ſimplicitatem interpretationis, Sermonem dicere in primordio apud Deum Ioan. 1.
fuiſſe, cùm magis rationem competat antiquiorem haberi: quia non ſermonalis à princi-
pio, ſed rationalis Deus etiam ante principium: & quia ipſe quoque ſermo ratione conſi-
ſtens, priorem eam vt ſubſtantiam ſuam oſtendat. Tamen & ſic, nihil intereſt. Nam etſi
Deus nondum ſermonem ſuum miſerat, proinde eum cum ipſa & in ipſa ratione intra ſe-
metipſum habebat, tacitè cogitando & diſponendo ſecum, quæ per ſermonem mox erat
dicturus. Cum ratione enim ſua cogitans atque diſponens ſermonẽ, eam efficiebat, quam
ſermone tractabat. Idque quò faciliùs intelligas ex teipſo, à me recognoſce, vt ex imagine
& ſimilitudine Dei, quo habeas & tu in temetipſo rationem, qui es animal rationale, à ra- Gen. 1.
tionali ſcilicet artifice non tantùm factus, ſed etiam ex ſubſtantia ipſius animatus. Vide
cùm tacitus tecum ipſe congrederis ratione, hoc ipſum agi intra te, occurrente ea tibi cum
ſermone ad omnem cogitatus tui motum, & ad omnem ſenſus tui pulſum. Quodcunque
cogitaueris, ſermo eſt: quodcũque ſenſeris, ratio eſt. Loquaris illud in animo, neceſſe eſt:
C & dum loqueris, conlocutorem pateris ſermonem, in quo ineſt hæc ipſa ratio, qua cum
eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita ſecundus quodammodò in te eſt ſer-
mo, per quem loqueris cogitando, & per quem cogitas loquendo, ipſe ſermo alius eſt.
Quanto ergo pleniùs hoc agitur in Deo, cuius tu quoque imago & ſimilitudo cenſeris,
quod habeat in ſe etiam tacendo rationem, & in ratione ſermonem? Poſſum itaque non
temerè præſtruxiſſe, & tunc Deum ante vniuerſitatis conſtitutionem ſolùm nõ fuiſſe, ha-
bentem in ſemetipſo proinde rationem, & in ratione ſermonem, quem ſecundum à ſe fa-
ceret agitando intra ſe. [[46] Hæc vis & hæc diuini ſenſus diſpoſitio, apud ſcripturas etiam CAP. VI.
in Sophiæ nomine oſtenditur. Quid enim ſapientius ratione Dei, ſiue ſermone? Itaque
Sophiam quoque exaudi, vt ſecundam perſonam conditam.[47] Primò: Dominus creauit Prou. 8.
me initium viarum in opera ſua, priùs quàm terram faceret, priùs quàm montes colloca-
rentur: ante omnes autem colles generauit me: in ſenſu ſuo ſcilicet condens & generans.
Dehinc adſiſtẽtem eam ipſa ſeparatione cognoſce: Cùm pararet, inquit, cœlum, aderam
illi ſimul; & quum fortia faciebat ſuper ventos, quæ ſurſum nubila: & quum tutos pone-
bat fontes eius quæ ſub cœlo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaude-
bat: quotidie autẽ oblectabar in perſona ipſius. Nam vt primùm Deus voluit ea, quæ cum
ſophiæ ratione & ſermone diſpoſuerat intra ſe, in ſubſtantias & ſpecies ſuas ædere, ipſum
primum protulit ſermonem, habentem in ſe indiuiduas ſuas rationes Sophiam, vt per ip-
ſum fierent vniuerſa, per quem erãt cogitata atque diſpoſita, immò & facta iam, quantum

Digitized by Google

in Dei ſeuſu. Hoc enim eis deerat, vt coràm quoque in ſuis ſpeciebus atque ſubſtantiis co- D
CAP. VII. gnoſcerentur & tenerentur. [[48] Tunc igitur etiam ipſe ſermo ſpeciem & ornatum ſuum
ſumit, ſonũ & vocem, cùm dicit Deus: Fiat lux. Hæc eſt natiuitas perfecta ſermonis, dum
ex Deo procedit: conditus ab eo primùm ad cogitatũ in nomine Sophiæ: Dominus con-
didit me initium viarum. Dehinc generatus ad effectum: Cùm pararet cœlum, aderam illi
Coloſſ. 1. ſimul. Exinde eum parem ſibi faciens, de quo procedendo filius factus eſt; [49] Primogeni-
Ioan. 1. tus, vt ante omnia genitus: & vnigenitus, vt ſolus ex Deo genitus: propriè de vulua cor-
Prou. 8. dis ipſius, ſecundum quod & pater ipſe teſtatur: [a] Eructauit cor meum ſermonẽ optimum.
[a] *Pſal. 44.* Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudentem in perſona illius: Filius [b] meus es tu, ego
[b] *Pſal. 2.* hodie genui te, &: [c] Ante luciferum genui te. Sic & filius ex ſua perſona profitetur patrem
[c] *Pſal. 109.* in nomine Sophiæ: [d] Dominus condidit me initium viarum in opera ſua. Ante omnes au-
[d] *Prou. 8.* tem colles generauit me. Nam ſi hîc quidem Sophia videtur dicere cõditam ſe à Domino
Ioan. 1. in opera & vias eius: alibi autem per ſermonem oſtenditur omnia facta eſſe, & ſine illo ni-
Pſal. 32. hil factum, ſicut & rurſum: Sermone eius cœli confirmati ſunt, & ſpiritu eius omnes vires
eorum: vtique eo ſpiritu qui ſermoni inerat: apparet vnam eandémque vim eſſe nunc in
Prouer. 8. nomine Sophiæ, nunc in appellatione ſermonis; quæ initium accepit viarũ in Dei ope-
Pſal. 32. ra; & quæ cœlum confirmauit; per quem omnia facta ſunt, & ſine qua nihil factum eſt.
Ioan. 1. Nec diutius de iſto: quaſi non ipſe ſit ſermo, & in Sophiæ, & in rationis, & in omnis diuini
» animi & ſpiritus nomine, qui filius factus eſt Dei, de quo prodeundo generatus eſt. Ergo,
» inquis, das aliquam ſubſtantiam eſſe Sermonem, ſpiritu & Sophiæ traditione cõſtructam? E
Planè. Non vis enim eum ſubſtantiuum habere in re per ſubſtantiæ proprietatem, vt res
& perſona quædam videri poſſit; [10] & ita capiat ſecundus à Deo conſtitutus duos efficere,
» patrem & filium, Deum & ſermonem. [11] Quid eſt enim dices ſermo, niſi vox & ſonus oris,
» & (ſicut Grammatici tradunt) aër offenſus, intelligibilis auditu, ceterùm vacuum neſcio
» quid, & inane, & incorporale? At ego nihil dico de Deo inane & vacuum prodire potuiſſe,
vt non de inani & vacuo prolatum: nec carere ſubſtantia, quod de tanta ſubſtantia proceſ-
ſit, & tantas ſubſtantias fecit: fecit enim & ipſe quæ facta ſunt per illum. Quale eſt vt ni-
hil ſit ipſe, ſine quo nihil factum eſt: vt inanis ſolida, & vacuus plena, & incorporalis cor-
poralia ſit operatus? Nam etſi poteſt aliquando quid fieri [12] diuerſum eius per quod fit, ni-
hil tamen poteſt fieri per id quod vacuum & inane eſt. Vacua & inanis res eſt ſermo Dei,
Ibidem. qui filius dictus eſt, qui ipſe Deus cognominatus eſt: Et ſermo erat apud Deum, & Deus
Exodi 20. erat ſermo? Scriptum eſt: Non ſumes nomen Dei in vanum. Hic certè eſt, qui in effigie
Philipp. 3. Dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit eſſe ſe æqualem Deo. In qua effigie Dei? vtique
in alia, non tamen in nulla. [13] Quis enim negabit Deum corpus eſſe, etſi Deus ſpiritus eſt?
ſpiritus enim corpus ſui generis in ſua effigie. Sed & inuiſibilia illa quæcũque ſunt, habent
apud Deum & ſuum corpus, & ſuam formam, per quæ ſoli Deo viſibilia ſunt, quanto ma-
gis quod ex ipſius ſubſtantia miſſum eſt, ſine ſubſtantia non erit? Quæcunque ergo ſub-
ſtantia ſermonis fuit, illam dico perſonam, & illi nomen filij vindico: & dum filium agno- F
CA. VIII. ſco, ſecundum à patre defendo. [[14] Hoc ſi qui putauerit me [15] προβολὴν aliquam in-
troducere, id eſt prolationẽ rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atque alium
æonem de æone producens: primò quidem dicam tibi, non ideò non vtatur & veritas vo-
cabulo iſto, & re ac cenſu eius, quia & hæreſis vtitur: immò hæreſis potius ex veritate ac-
cepit, quod ad mendacium ſuum strueret. Prolatus eſt ſermo Dei an non? [16] Hîc mecum
gradum fige. Si prolatus eſt, cognoſce probolen veritatis, & viderit hæreſis ſi quid de ve-
ritate imitata eſt. Iam nunc quæritur, quis quomodo vtatur aliqua re, & vocabulo eius.
[17] Valẽtinus probolas ſuas diſcernit & ſeparat ab auctore: & ita lõgè ab eo ponit, vt Æon
patrem neſciat. Denique deſiderat noſſe, nec poteſt: immò & penè deuoratur, & diſſolui-
[a] *Matt. 10.* tur in reliquam ſubſtantiam. [18] Apud [a] nos autem ſolus filius patrem nouit; & [b] ſinum pa-
[b] *Ioan. 1.* tris ipſe expoſuit; & [c] omnia apud patrem audiuit & vidit; & [d] quæ mandatus eſt à patre, ea
[c] *Ioan. 8.* & loquitur. Nec ſuam, ſed patris perfecit voluntatem: quam de proximo, immò de initio
[d] *Ioan. 6.* nouerat. [19] Quis [e] enim ſcit quæ ſint in Deo, niſi ſpiritus qui in ipſo eſt? ſermo autem ſpi-
[e] *1. Cor. 2.* ritu ſtructus eſt, & vt ita dixerim, ſermonis corpus eſt ſpiritus. Sermo ergo & in patre ſem-
[a] *Ioan. 14.* per, ſicut dicit: [a] Ego in patre. Et apud Deum ſemper, ſicut ſcriptum eſt: [b] Et ſermo erat
[b] *Ioan. 1.* apud Deum. Et nunquam ſeparatus à patre, aut alius à patre: quia, [c] Ego & pater vnum ſu-
[c] *Ioan. 10.* mus. Hæc erit probola veritatis, cuſtos vnitatis, qua prolatum dicimus filium à patre, ſed
non ſeparatum. Protulit enim Deus ſermonem, quemadmodum etiam Paracletus docet:
Sicut

A Sicut radix fruticem, & fons fluuium, & ſol radium. Nam & iſtæ ſpecies probolæ ſunt ea-
rum ſubſtantiarum, ex quibus prodeunt. Nec dubitauerim filium dicere, & radicis fruti-
cem, & fontis fluuium, & ſolis radium: quia omnis origo parens eſt: & omne quod ex ori-
gine profertur, progenies eſt: multò magis ſermo Dei, qui etiam propriè nomen filij ac-
cepit: nec frutex tamen à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à ſole diſcernitur, ſicut
nec à Deo ſermo. Igitur ſecundum horum exemplorum formam, profiteor me duos di-
cere, Deum & ſermonem eius, patrem & filium ipſius. Nam & radix & frutex duæ res
ſunt, ſed coniunctæ. Et fons & flumen duæ ſpecies ſunt, ſed indiuiſæ. Et ſol & radius duæ
formæ ſunt, ſed cohærentes. Omne quod prodit ex aliquo, ſecundum ſit eius neceſſe eſt
de quo prodit, non ideò tamen eſt ſeparatum. Secundus autem vbi eſt, duo ſunt. Et tertius
vbi eſt, tres ſunt. [60] Tertius enim eſt ſpiritus à Deo & filio, ſicut tertius à radice fructus ex
frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine. Et tertius à ſole, apex ex radio. Nihil tamen à
matrice alienatur, à qua proprietates ſuas ducit. Ita trinitas per conſertos & cõnexos gra-
dus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obſtrepit, & οἰκονομίας ſtatum protegit. [[61] Hãc CAP. IX.
me regulam profeſſum, qua inſeparatos ab alterutro patrem & filium & ſpiritum teſtor,
tene vbique: & ita quid quomodo dicatur, agnoſces. Ecce enim dico alium eſſe patrem,
& alium filium, & alium ſpiritum. Malè accepit idiotes quiſque aut peruerſus hoc dictum,
quaſi diuerſitatem ſonet, & ex diuerſitate ſeparationem protẽdat, patris & filij & ſpiritus.
B Neceſſitate autem hoc dico, cùm eundem patrem & filium & ſpiritum contendunt, ad-
uerſus οἰκονομίας monarchiæ adulantes, non tamen diuerſitate alium filium à patre, ſed di-
ſtributione: nec diuiſione alium, ſed diſtinctione: quia non ſit idem pater & filius, vel mo-
dulo alius ab alio. Pater enim tota ſubſtantia eſt, [62] filius verò deriuatio totius & portio,
ſicut ipſe profitetur: Quia pater maior me eſt. A quo & minoratus canitur in Pſalmo, mo- *Ioan. 14.*
dicum quid, citra angelos. Sic & pater alius à filio, dum filio maior: dum alius qui generat, *Pſal. 8.*
alius qui generatur: dum alius qui mittit, alius qui mittitur: dum alius qui facit, alius per
quem fit. Benè quòd & Dominus vſus hoc verbo in perſona Parecleti, non diuiſionem ſi-
gnificauit, ſed diſpoſitionem: Rogabo enim, inquit, patrem, [63] & alium aduocatum mit- *Ioan. 14.*
tet vobis, ſpiritum veritatis. Sic alium à ſe Paracletum, quomodo & nos à patre alium fi-
lium, vt tertium gradum oſtenderet in Paracleto, ſicut nos ſecundum in filio, propter
οἰκονομίας obſeruationem. Ipſum quod pater & filius dicuntur, nónne aliud ab alio eſt? Vti-
que enim omnia quod vocantur, hoc erunt: & quod erunt, hoc vocabũtur: & permiſcere
ſe diuerſitas vocabulorum non poteſt omninò: quia nec rerum, quarum erunt vocabula. *Matth. 5.*
Eſt eſt, non non: nam quod amplius eſt, hoc à malo eſt. [[64] Ita aut pater aut filius eſt, & CAP. X.
neque dies eadem & nox, neque pater idem & filius, vt ſint ambo vnus & vtrumque alter:
quod vaniſſimi [65] iſti Monarchiani volunt, ipſe ſe, inquiunt, filium ſibi fecit. Atquin pater
filium facit, & patrem filius. Et qui ex alterutro fiunt, à ſemetipſis ſibi fieri nullo modo
C poſſunt, vt pater ſe ſibi filium faciat, & filius ſe ſibi patrẽ præſtet. Quæ inſtituit Deus, etiam
ipſe cuſtodit. Habeat neceſſe eſt pater filium, vt pater ſit: & filius patrem, vt filius ſit. Aliud
eſt autem habere, aliud eſſe. Verbi gratia, vt maritus ſim, habeam oportet vxorem, non
ipſe mihi ero vxor. Sic etiam, vt pater ſim, filium habeo, non ipſe mihi ero filius. Et vt fi-
lius ſim, patrem habeo, non ipſe mihi ero pater. Quæ enim me faciunt, ſi habuero: tunc
ero pater, ſi filium habeam: filius ero, ſi patrem: porrò ſi ipſe ero quid eorum, iam non ha-
beo quod ipſe ero: nec patrem, quia ipſe ero pater: nec filium, quia ipſe ero filius. In quan-
tum autem alterum ex his habere me oportet, alterum eſſe: in tantum ſi vtrunque fuero,
alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipſe ero filius qui & pater, iam non ha-
beo filium, ſed ipſe ſum filius. Non habendo autem filium, dum ipſe ſum filius, quomodo
pater ero? Habere enim filium debeo, vt pater ſim. Non ſum ergo filius, quia patrem non
habeo qui facit filium. Æquè ſi ipſe ſum pater qui & filius, iam non habeo patrem, ſed
ipſe ſum pater. Non habendo autem patrem, dum ipſe ſum pater, quomodo filius ero? Ha-
bere enim patrem debeo, vt filius ſim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui fa-
cit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum vtrun-
que in vnum ſub monarchiæ fauore concludens, neutrum haberi facit. Vt & pater nõ ſit,
qui ſcilicet filium non habet; & filius non ſit, qui æquè patrem non habet. Dum enim pa-
ter eſt, filius non erit. Sic monarchiam tenent, qui nec patrem nec filium continent.
[66] Sed nihil Deo difficile. Quis hoc neſciat? & impoſſibilia apud ſeculum, poſſibilia apud « *Matt. 19*
Deũ quis ignoret? Et ſtulta mundi elegit Deus, vt confundat ſapientiam. Legimus omnia. « *1. Cor. 3.*

Digitized by Google

„ Ergo, inquiunt, difficile non fuit Deo, ipſum ſe & patrem & filium facere, aduerſus tradi- D
„ tam formam rebus humanis. Nam & ſterilem párere contra naturam difficile Deo non
„ fuit, ſicut nec virginem. Planè nihil Deo difficile. Sed ſi tam abruptè in præſumptionibus
noſtris hac ſententia vtamur, quiduis de Deo confingere poterimus, quaſi fecerit, quia fa-
cere potuerit. Non autem quia omnia poteſt facere, ideóque credendum eſt illum feciſſe,
etiam quod non fecerit. Sed an fecerit, requirendũ. Potuit ſi voluiſſet ita ſaluus ſim, Deus
pennis hominem ad volandum inſtruxiſſe, quod & miluis præſtitit: nõ tamen quia potuit,
ſtatim & fecit. Potuit & Praxean, & omnes pariter hæreticos ſtatim extinxiſſe, non tamen
1. Cor. 11. quia potuit, extinxit. Oportebat enim & miluos eſſe, & hæreticos: oportebat & patrem
crucifigi. Hac ratione erit aliquid & difficile Deo, id ſcilicet quodcũque non fecerit, non
quia non potuerit, ſed quia noluerit. Dei enim poſſe, velle eſt: & non poſſe, nolle: quod au-
tem voluit, & potuit, & oſtendit. Ergo quia ſi voluit ſemetipſum ſibi filium facere, potuit:
& quia ſi potuit, fecit: tunc probabis illum & potuiſſe & voluiſſe, ſi probaueris illum fe-
Cap. XI. ciſſe. [[67] Probate autẽ tam apertè debebis ex ſcripturis, quàm nos probamus illum ſibi
filium feciſſe ſermonem ſuum. Si enim filium nominat, filius autem non alius erit quàm
qui ex ipſo prodiit, Sermo autem prodiit ex ſemetipſo, hic erit filius, non ipſe de quo pro-
diit. Non enim ipſe prodiit ex ſemetipſo. Porrò qui eundẽ patrem dicis & filium, eundem
& protuliſſe ex ſemetipſo facis, & prodiſſe quod Deus eſt. Si potuit feciſſe, non tamen fe- E
cit. Aut exhibe probationem quam expoſtulo meæ ſimilem, id eſt ſic ſcripturas eundem
filium & patrem oſtẽdere, quemadmodum apud nos diſtinctè pater & filius demonſtran-
Pſal. 44. tur, diſtinctè, inquam, non diuiſè, ſicut ego profero dictũ à Deo: [68] Eructauit cor meum
ſermonem optimum. Hæc tu contrà opponas, alicubi dixiſſe Deum: Eructauit cor meum
ſermonem optimum: vt ipſe ſit, qui & eructauit, & quod eructauit: & ipſe, qui protulerit,
Pſal. 2. & qui prolatus ſit, ſi ipſe eſt ſermo & Deus. Ecce ego propono patrem filio dixiſſe, Filius
meus es tu, ego hodie generaui te. Si velis vt credam ipſum eſſe patrem & filium, oſtende
ſic pronuntiatum alibi: Dominus dixit ad ſe, filius meus ſum ego, ego hodie generaui me:
Pſal. 109. proinde, &: Ante luciferum generaui me. Et: Dominus condidit me initium viarum in
Sap. 8. opera mea, ante omnes autem colles generaui me, & ſi qua alia in hunc modũ ſunt. Quem
autem verebatur Deus Dominus vniuerſitatis, ita pronuntiare, ſi ita res erat: an verebatur
ne non crederetur, ſi ſimpliciter ſe & patrem & filium pronuntiaſſet? Vnum tamen veritus
eſt, mentiri. Veritus autem ſemetipſum & ſuam veritatem. Et ideò veracem Deum cre-
dens, ſcio illum non aliter quàm diſpoſuit pronuntiaſſe, nec aliter diſpoſuiſſe quàm pro-
nuntiauit. Tu porrò cum mendacem efficias & fallacem & deceptorem fidei huius, ſi cùm
ipſe eſſet ſibi filius, alij dabat filij perſonam: quando ſcripturæ omnes & demonſtrationem
& diſtinctionem trinitatis oſtendant. A quibus & præſcriptio noſtra deducitur, non poſſe
vnum atque eundem videri qui loquitur, & de quo loquitur, & ad quem loquitur: quia ne-
que peruerſitas, neque fallacia Deo congruat, vt cùm ipſe eſſet ad quem loquebatur, ad F
alium potiùs, & non ad ſemetipſum loquatur. Accipe igitur & alias voces patris de filio
Iſai. 42. per Eſaiam: [69] Ecce filius meus quem elegi, dilectus meus in quem benè ſenſi. Ponam ſpi-
Iſai. 49. ritum meum ſuper ipſum, & iudicium Nationibus annuntiabit. Accipe & ad ipſum: Ma-
gnum tibi eſt vt voceris filius meus ad ſtatuendas tribus Iacob, & ad conuertendam di-
ſperſionem Iſraëlis. Poſui te in lucem Nationum, vt ſis ſalus in extremum terræ. Accipe
Iſai. 61. nunc & filij voces de patre: Spiritus Domini ſuper me, quapropter vnxit me ad euange-
Pſal. 70. lizandum hominibus. Item in Pſalmo ad patrem de eodem: [70] Ne dereliqueris me, donec
Pſal. 3. annuntiem brachium tuum natiuitati vniuerſæ venturæ. Item in alio: Domine quid mul-
tiplicati ſunt, qui comprimunt me. [71] Sed & omnes penè Pſalmi, Chriſti perſonam ſuſti-
nent: filium ad patrẽ, id eſt Chriſtum ad Deũ verba facientem repræſentant. Animaduerte
Pſal. 109. etiam ſpiritũ loquentẽ ex tertia perſona de patre & filio: Dixit Dominus Domino meo, ſe-
de ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Item per
Iſai. 45. Eſaiam: Hæc dicit Dominus Domino meo Chriſto. Item per eundem ad patrem de filio:
Iſai. 53. Domine quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui reuelatum eſt? Annuntia-
uimus de illo, ſicut puerulus, ſicut radix in terra ſitienti, & non erat forma eius, nec gloria.
Hæc pauca de multis. Nec enim affectamus vniuerſas ſcripturas euoluere, cùm & in ſin-
gulis capitulis plenam maieſtatem & auctoritatem conteſtantes, maiorem congreſſum in
retractatibus habeamus. His itaque paucis, tam manifeſtè diſtinctio Trinitatis exponi-
tur. Eſt enim ipſe qui pronuntiat, ſpiritus, & pater ad quem pronuntiat, & filius de quo
pronun-

A pronuntiat. Sic & cetera quæ nunc ad patrem de filio, vel ad filium, nunc ad filium de pa-
tre, vel ad patrem, nunc ad ſpiritum pronuntiantur, vnamquamque perſonam in ſua pro-
prietate conſtituunt. [[72] Si te adhuc numerus ſcandalizat Trinitatis quaſi non connexæ C AP. XII.
in vnitate ſimplici, interrogo quomodo vnicus & ſingularis pluraliter loquitur: Faciamus Geneſ. 1.
hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, cùm debuerit dixiſſe, Faciā hominem
ad imaginem & ſimilitudinem meam, vtpotè vnicus & ſingularis? ſed & in ſequentibus:
Ecce Adam factus eſt tanquam vnus ex nobis, fallit aut ludit, vt cùm vnus, & ſolus, & ſin- Geneſ. 3.
gularis eſſet, numeroſè loqueretur: aut nunquid angelis loquebatur vt Iudæi interpretan-
tur, quia nec ipſi filium agnoſcunt: an quia ipſe erat pater, filius, ſpiritus, ideò pluralem ſe
præſtans, pluraliter ſibi loquebatur? immò quia iam adhærebat illi filius ſecunda perſona
ſermo ipſius: & tertia, ſpiritus in ſermone, ideò pluraliter pronuntiauit, Faciamus, & No-
ſtram, & nobis. Cum quibus enim faciebat hominem, & quibus faciebat ſimilem, ſilio qui-
dem qui erat induiturus hominem, ſpiritu verò qui erat ſanctificaturus hominem, quaſi
cum miniſtris & arbitris ex vnitate Trinitatis loquebatur. [73] Denique ſequens ſcriptura
diſtinguit inter perſonas. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. Cur non Geneſ. 1.
ſuam, ſi vnus qui faciebat, & non erat ad cuius faciebat? Erat autem ad cuius imaginem fa-
ciebat: ad filij ſcilicet, qui homo futurus certior & verior, imaginem ſuam fecerat dici ho-
minem qui tunc de limo formari habebat, imago verò & ſimilitudo. Sed & in anteceden-
B tibus operibus mundi quomodo ſcriptum eſt? Primùm quidem nondum filio apparente;
Er dixit Deus: Fiat lux, & facta eſt; ipſe ſtatim ſermo lux vera, quæ illuminat hominem ve- Ibidem.
nientem in hunc mundum, & per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in ſermone Ioan. 1.
Chriſto aſſiſtente & amminiſtrante Deus voluit fieri, & Deus fecit; Et dixit Deus, Fiat fir- Geneſ. 1.
mamentum, & fecit Deus firmamentum; & dixit Deus, Fiant luminaria, & fecit Deus lu-
minare maius & minus. Sed & cetera vtique idem fecit qui & priora, id eſt ſermo Dei; per Ioan. 1.
quem omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil. Qui ſi ipſe Deus eſt, ſecundū Ioannē,
Deus erat ſermo, habes duos: alium dicentem vt fiat, alium facientē. [74] Alium autem quo- Ibidem.
modo accipere debeas, iam profeſſus ſum, perſonæ non ſubſtantiæ nomine, ad diſtinctio-
nem, non ad diuiſionem. Ceterùm vbique teneo vnam ſubſtantiā in tribus cohærētibus.
Tamen alium dicā oportet ex neceſſitate ſenſus, eum qui iubet, & eum qui facit. Nam nec
iuberet, ſi ipſe faceret, dum iuberet fieri per eum. Tamen iubebat, haud ſibi iuſſurus ſi vnus
eſſet: aut ſine iuſſu facturus, quia non expectaſſet vt ſibi iuberet. [[75] Ergo, inquis, ſi Deus « C. XIII.
dixit, & Deus fecit, ſi alius Deus dixit, & alius fecit, duo Dei prædicantur. Si tam durus es, ‹
puta interim; & vt adhuc amplius hoc putes, accipe & in Pſalmo duos Deos dictos: Thro- Pſal. 44.
nus tuus Deus in æuū, virga regni tui; Dilexiſti iuſtitiā, & odiſti iniquitatē, propterea vnxit
te Deus, Deus tuus. Si ad Deum loquitur, & vnctū Deū à Deo affirmat, ſed hic duos Deos
pro virga regni tui. Inde & Eſaias ad perſonam Chriſti: [76] Et Sabain, inquit, viri elati ad te Iſai. 45.
C tranſibunt, & poſt te ſequētur vincti manibus, & te adorabunt, quia in te Deus eſt. Tu enim
es Deus noſter, & neſciebamus, Deus Iſraëlis. Et hic enim dicendo, Deus in te, & tu Deus,
duos proponit qui erant in Chriſtū & ſpiritū. Ipſum plus eſt, quòd in Euangelio totidē in-
uenies: In principio erat ſermo, & ſermo erat apud Deum, & Deus erat ſermo. Vnus qui Ioan. 1.
erat, & alius penes quē erat. [77] Sed & nomē Domini in duobus lego. Dixit Dominus Do- Pſal. 109.
mino meo, ſede ad dexterā meā. Et Eſaias hæc dicit: Domine, quis credidit auditui noſtro, Iſai. 53.
& brachiū Domini cui reuelatū eſt? Brachiū enim ſuum non dixiſſet, ſi non Dominū patrē,
& Dominū filium intelligi veller. Etiā adhuc antiquior Geneſis: Et pluit Dominus ſuper Gen. 19.
Sodomam & Gomorrā ſulphur & ignē de cœlo à Domino. Hæc aut nega ſcripta, aut quis
es, vt non putes accipienda quemadmodum ſcripta ſunt, maximè quæ non in allegoriis &
parabolis, ſed in definitionibus & certis & ſimplicibus habent ſenſum? Quòd ſi ex illis es
qui tunc Dominū non ſuſtinebant Dei ſe filiū oſtendentē, ne eum Dominū crederent, re-
cordare tu cum illis ſcriptum eſſe: Ego dixi, vos Dei eſtis, & filij altiſſimi. Et: Stetit Deus in Pſalm. 81.
eccleſia Deorū, vt ſi homines per fidem filios Dei factos, Deos ſcriptura pronūtiare non
timuit, ſcias illam multò magis vero & vnico Dei filio Dei nomē iure contuliſſe. Ergo, in- «
quis, prouocabo te vt hodie quoque ex auctoritate iſtarū ſcripturarū conſtāter duos Deos «
& duos Dominos prædices. Abſit. Nos enim qui & tempora & cauſas ſcripturarū per Dei
gratiam inſpicimus, maximè [78] Paracleti non hominum diſcipuli, duos quidem defini-
mus Patrem & filium, & iam tres cum Spiritu ſancto, ſecundum rationem œconomiæ,
quæ facit numerum: ne (vt veſtra peruerſitas infert) pater ipſe credatur natus & paſſus:

Digitized by Google

quod non licet credi, quoniam non ita traditum eſt. Duos tamen Deos & duos Dominos D
nunquam ex ore noſtro proferimus, non quaſi non & pater Deus, & filius Deus, & ſpiritus
ſanctus Deus, & Deus vnuſquiſque: ſed quoniam retrò & duo Dei & duo Domini prædi-
cabantur, vt, vbi veniſſet Chriſtus, & Deus agnoſceretur, & Dominus vocaretur, quia fi-
lius Dei & Domini. Si enim vna perſona & Dei & Domini in ſcripturis inueniretur, meri-
rò Chriſtus non eſſet admiſſus ad nomen Dei, & Domini. Nemo enim alius præter vnus
Deus & vnus Dominus prædicabatur, & futurum erat vt ipſe pater deſcendiſſe videretur:
quia vnus Deus & vnus Dominus legebatur: & tota œconomia eius obumbraretur, quæ
in mareriam fidei proſpecta atque diſpēſata eſt. Ar vbi venit Chriſtus, & cognitus eſt à no-
bis, quod ipſe qui numerum retrò fecerat, factus ſecundus à patre, & cum ſpiritu tertius,
& iam pater per ipſum pleniùs manifeſtatus, redactum eſt iam nomen Dei & Domini in
vnione. Er quia Nationes à multitudine idolorum tranſirent ad vnicum Deum, vt diffe-
rentia conſtitueretur inter cultores vnius, & plurimæ diuinitatis. Nam & lucere in mūdo
Chriſtianos oportebat vt filios lucis, lumen mundi vnum & Deum & Dominum colentes
& nominantes. Ceterùm ſi ex conſcientia qua ſcimus Dei nomen & Domini, & patri & fi-
lio & ſpiritui cōuenire, Deos & Dominos nominaremus, extinxiſſemus faces noſtras etiā
ad martyria timidiotes, quibus euadendi quaque patet occaſio [79] iurantibus ſtatim per
Deos & Dominos, vt quidam hæretici, quorum Dei plures. Itaque Deos omninò non di-
Rom. 1. cam, nec Dominos, [80] ſed Apoſtolum ſequar, vt ſi pariter nominandi fuerint pater & fi-
lius, Deum patrem appellem, & Ieſum Chriſtum Dominum nominem. [81] Solùm autem E
Rom. 9. Chriſtum potero Deum dicere ſicut idem Apoſtolus. [82] Ex quibus Chriſtus, qui eſt, in-
quit, Deus ſuper omnia benedictus in æuum omne. Nam & radium ſolis ſeorſum ſolē vo-
cabo, ſolem autem nominans cuius eſt radius, nō ſtatim & radium ſolem appellabo. Nam
etſi ſoles duos faciam, tamen & ſolem & radium eius tam duas res, & duas ſpecies vnius &
indiuiſæ ſubſtantiæ numerabo, quàm Deum & ſermonem eius, quàm patrem & filium.
CA. XIIII. [[83] Adhuc & illa nobis regula adſiſtit duos vindicantibus patrem & filium, quæ inuiſibi-
lem Deum determinauit. Cùm enim Moyſes in Ægypto deſideraſſet Domini cōſpectum
Exod. 33. dicēs: Si ergo inueni gratiam coram te, manifeſta mihi te, vt cognoſcenter videam te: non
potes videre, inquit, faciem meam. [84] Non enim videbit homo faciem meam & viuet, id
eſt morietur qui viderit. Inuenimus enim & à multis Deum viſum, & neminem tamen eo-
rum qui eum viderant mortuum. Viſum quidem Deum ſecundum hominum capacitates,
non ſecundum plenitudinem diuinitatis. [85] Nam Patriarchæ Deum vidiſſe referuntur, vt
[a] *Gen. 12.* [a] Abraham & [b] Iacob: Et Prophetæ, vt [c] Eſaias, vt [d] Ezechiel, & tamen mortui non ſunt.
17. & 18. Igitur aut mori debuerant, ſi eum viderant: [e] Deū enim nemo videbit & viuet: aut ſi Deum
[b] *Gen. 26.* viderunt, & mortui non ſunt, ſcriprura mentitur, Deum dixiſſe, Faciem meam homo ſi vi-
& 32. derit, nō viuet. Aut ſcriptura mentitur, cùm inuiſum aut cùm viſum Deum profert. Iā ergo
[c] *Iſai. 7.* alius erit qui videbatur, quia non poteſt idē inuiſibilis definiri qui videbatur: & conſequēs
[d] *Ezech. 1.* [e] *Exod. 33.* erit vt inuiſibilē patrē intelligamus pro plenitudine maieſtatis, viſibilē verò filiū agnoſca- F
mus pro modulo deriuationis: ſicut nec ſolē nobis cōtemplari licet quātum ad ipſam ſub-
ſtantiæ ſummam quæ eſt in cœlis, radium autē eius toleramus oculis pro tēperatura por-
„ tionis quæ in terram inde porrigitur. Hic ex diuerſo volet aliquis etiam filium inuiſibilem
„ contendere, vt ſermonē, vt ſpiritū: & dum vnicam cōditionem patris & filij vindicat, vnū
„ potius atque eundē confirmare patrem & filiū. Sed diximus ſcripturam differētiæ patro-
cinari, per viſibilis & inuiſibilis diſtinctionem. Nam & illud adiiciunt ad argumentationē.
Ibidem. „ Quòd ſi filius tunc ad Moyſen loquebatur, ipſe faciem ſuam nemini viſibilem pronuntia-
„ rer, quia ſcilicet ipſe inuiſibilis pater fuerit in filij nomine. Ac per hoc ſic eundem volunt
„ accipi viſibilem & inuiſibilem, quomodo eundem parrem & filium: quoniam & paulò ſu-
Ibidem. „ prà, anrequàm faciem Moyſi negaſſet, ſcriptum ſit: Dominum ad Moyſen locutum co-
Gen. 32. „ ràm, velut ſi quis loquatur ad amicum ſuum, non minus quàm & Iacob: Ego vidi, inquit,
„ Dominum facie ad faciem. Ergo viſibilis inuiſibilis idem. Et quia idem vtrunque, ideò &
„ ipſe pater inuiſibilis, quia & filius viſibilis. Quaſi non expoſirio ſcripturæ quæ fit à nobis, fi-
lio competat patre ſepoſito in ſua inuiſibilitare. Dicimus enim & filium ſuo nomine cate-
nus inuiſibilem quâ ſermo & ſpiritus; Dei ex ſubſtantiæ cōditione iam nunc, & quia Deus
& ſermo & ſpiritus; [86] viſibilem aurem fuiſſe anre carnem eo modo quo dicit ad Aaron,
Numer. 12. & Mariam: Et ſi fuerit Prophetes in vobis, in viſione cognoſcar illi, & in ſomnio lo-
quar illi, non quomodo Moyſi: os ad os loquar illi in ſpecie, id eſt in veritate, & non
in æni-

A in ænigmate, id eſt non imagine, ſicur & Apoſtolus: Nune videmus tanquã per ſpeculum 1. Cor. 13.
in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. [87] Igitur quum Moyſi ſeruat conſpectum ſuum, Exod. 33.
& colloquium facie ad faciem, in futurum (nam hoc poſtea adimpletum eſt, in montis ſeceſſu, ſicut legimus in Euangelio viſum cum illo Moyſen colloquẽtem) apparet retrò ſem- Luc. 9.
per in ſpeculu, & ænigmate, & viſione, & ſomnio Deum, id eſt filium Dei, viſum tam [a] Pro- [a] Iſai. 7.
phetis & [b] Patriarchis, quàm & ipſi adhuc [c] Moyſi. Et ipſe quidem Dominus ſi fortè co- [b] Gen. 12.
ràm ad faciem loquebatur, non tamen, vt eſt, homo faciem eius videret, niſi fortè in ſpe- [c] Exod. 33.
culo & in ænigmate. Denique ſi ſic Moyſi locutus eſt Dominus, vt & Moyſes faciem eius Ibidem.
cominùs ſciret, quomodo ſtatim atque ibidem deſiderat faciẽ eius videre, quam quia viderat, non deſideraret? Quomodo æquè & Dominus negat videri faciem ſuã poſſe quam Ibidem.
oſtenderat, ſi tamen oſtenderat: Aut quæ eſt facies Dei, cuius conſpectus negatur, ſi erat
quæ viſa eſt: Vidi, inquit Iacob, Deum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea. Alia Gen. 32.
debet eſſe facies, quæ ſi videatur, occidit. Aut nunquid filius quidem videbatur; & ſi facies, ſed ipſum hoc in viſione, & ſomno, & ſpeculo, & ænigmate: quia ſermo, ſpiritus, niſi imaginaria forma videri non poteſt. [88] Faciem autem ſuam, dicit inuiſibilem patrem. Quis enim pater? num facies erit filij, nomine auctoritatis, quã genitus à patre conſequitur? Non enim & de aliqua maiore perſona cõgruit dicere, facies mea eſt ille homo: & faciem mihi

B præſtat. Pater, inquit, maior me eſt. Ergo facies erit filij pater. Nam & ſcriptura quid dicit? Ioan. 14.
Spiritus perſonæ eius, Chriſtus Dominus. Ergo ſi Chriſtus perſonæ paternæ ſpiritus eſt, Thren. 4.
meritò ſpiritus, cuius perſona erat, id eſt patris eius faciem ſuam ex vnitate ſcilicet pronuntiauit. Mirarer planè an facies filij pater accipi poſsit qui eſt caput eius. Caput enim 1. Cor. 11.
Chriſti Deus. [[89] Si hunc articulum quæſtionibus ſcripturæ veteris non expediam, de CAP. XV.
nouo Teſtamento ſumam confirmationem noſtræ interpretationis: ne quodcũque in filium reputo, in patrem proinde defendas. Ecce enim & in Euangeliis & in Apoſtolis viſibilem & inuiſibilem Deum deprehendo, ſub manifeſta & perſonali diſtinctione conditionis vtriuſque. Exclamat quodammodo Ioannes: Deum nemo vidit vnquam. Vtique Ioan. 1.
nec retrò. Ademit enim temporis quæſtionem, dicendo Deum nunquam viſum. Confirmat & Apoſtolus de Deo: Quem nemo vidit hominum, ſed nec videre poteſt, quia ſcilicet morietur qui videbit. [90] Iidem ipſi Apoſtoli & vidiſſe ſe Chriſtũ, & cõtrectaſſe teſtan- 1. Timot. 6.
tur. Porrò ſi ipſe eſt Chriſtus & pater & filius, quomodo viſus eſt, & inuiſus? Ad hanc di- 1. Ioan. 1.
uerſitatem viſi & inuiſi in vnum conferendam, quis ex diuerſo non argumentabitur, rectè "
vtrunque dictum, viſibilem quidem in carne, inuiſibilem ante carnem: vt idem ſit pater "
inuiſibilis ante carnem, qui & filius viſibilis in carne? Atquin ſi idem ante carnem inuiſibi- Gen. 12.
lis, quomodo viſus etiam retrò inuenitur ante carnem? Æquè ſi idem poſt carnem viſibilis, quomodo & nunc inuiſibilis pronuntiatur ab Apoſtolis, niſi quia alius qui & retrò viſus in ænigmate? Pleniùs viſibilem caro effecit, ſermo ſcilicet qui & caro factus, eſt alius:

C quem nunquam quiſquam vidit niſi pater, ſcilicet cuius eſt ſermo. Denique inſpiciamus quem Apoſtoli viderint. Quod vidimus, inquit Ioannes, quod audiuimus, oculis noſtris 1. Ioan. 1.
vidimus, & manus noſtræ contrectauerunt, de ſermone vitæ. Sermo enim vitæ caro factus, & auditus, & viſus, & contrectatus, quia caro, qui ante carnem ſermo tantùm in primordio apud Deum patrem, non pater apud ſermonem. Nam & ſi Deus ſermo, ſed apud Ioan. 1.
Deum, quia ex Deo Deus, quia cum patre apud patrem. Et vidimus gloriam eius tanquam Ibidem.
vnigeniti à patre, vtiq; filij: ſcilicet viſibilis, glorificati à patre inuiſibili. Et ideò quoniam ſermonem Dei, Deum dixerat, ne adiuuaret aduerſariorum præſumptionem, quaſi patrem ipſum vidiſſet, ad diſtinguendum inter inuiſibilem patrem & filium viſibilem, ſuperdicit ex abundanti: Deum nemo vidit vnquam. Quem Deum? Sermonem? Atquin Vidi- Ibidem.
mus, & audiuimus, & contrectauimus, de ſermone vitæ prædictum eſt. Sed quem Deum? 1. Ioan. 1.
ſcilicet patrẽ; apud quem Deus erat ſermo, vnigenitus filius, qui eſt in ſinu patris ipſe diſ- Ioan. 1.
ſeruit. Ipſe & auditus, & viſus, & ne phantaſma crederetur, etiam contrectatus. Hunc Ioan. 20.
& Paulus conſpexit, nec tamen patrem vidit. Nónne, inquit, vidi Ieſum? Chriſtum au- 1. Cor. 9.
tem & ipſum Deum cognominauit, Quorum patres, & ex quibus Chriſtus ſecundum Rom. 9.
carnem, qui eſt per omnia Deus benedictus in æuum. Oſtendit & ipſe viſibilem Dei filium, id eſt ſermonem Dei, quia qui caro factus eſt, Chriſtus dictus eſt. De patre autem ad Timotheum: Quem nemo vidit hominum, ſed nec videre poteſt. Exag- 1. Tim. 6.
gerans amplius: Qui ſolus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſsibilem. Ibidem.
De quo & ſuprà dixerat: [91] Regi autem ſeculorum, immortali, inuiſibili, ſoli Deo: 1. Tim. 1.

1.Cor. 15. vt & conttaria ipſi filio adſcriberemus, mottalitatem, acceſſibilitatem; quem mortuum D
Act. 9. conteſtatut ſecundum ſcriptutas, & à ſe nouiſſimè viſum, per acceſſibilem vtique lucem;
Matth. 17. [92] quanquam & illam neque ipſe ſine periculo luminis expertus eſt, [93] neque Petrus & Io-
& Luc. 9. annes & Iacobus ſine irratione, & amentia: qui ſi non paſſuri filij gloriam, ſed patrem vi-
Exod. 33. diſſent, credo morituri ibidem. Deum enim nemo videbit, & viuet. Si hæc ita ſunt, con-
ſtat eum ſemper viſum ab initio, qui viſus fuerit in fine: Et eum nec in fine viſum, qui nec
ab initio fuit viſus: & ita duos eſſe viſum & inuiſum. Filius ergo viſus eſt ſemper, & filius
conuerſatus eſt ſemper, & filius operatus eſt ſemper, ex auctoritate patris & voluntate; quia
Ioan. 5. filius nihil à ſemetipſo poteſt facere, niſi viderit patrem facientem, in ſenſu ſcilicet facien-
Ioan. 1. tem. Pater enim ſenſu agit. Filius verò qui in patris ſenſu eſt, videns perficit. Sic omnia per
CAP. XVI. filium facta ſunt, & ſine illo factum eſt nihil. [[94] Nec putes ſola opera mundi per filium
Ioan. 3. facta, ſed & quæ à Deo exinde geſta ſunt. Pater enim qui diligit filium, [95] & omnia tradi-
Ioan. 1. dit in manu eius, vtique à primordio diligit, & à primordio tradidit. Ex quo, à primordio
Matth. 28. ſermo erat apud Deum, & Deus erat ſermo, [96] cui data eſt omnis poteſtas à patre in cœlis
Ioan. 5. & in terra. Non iudicat pater quenquam, ſed omne iudicium tradidit filio, à primordio
tamen. Omnem enim dicens poteſtatem, & omne iudicium, & omnia per eum facta, &
omnia tradita in manu eius, nullam exceptionem temporis permittit: quia omnia non
Gen. 11. erunt, ſi non omnis temporis fuerint. Filius itaque eſt qui ab initio iudicauit; turrim ſu-
Gen. 6. perbiſſimam elidens, linguáſque diſperdens; orbem totum aquarum violentia puniens;
Gen. 19. pluens ſuper Sodomam & Gomorram ignem & ſulphurē, Dominus à Domino. Ipſe enim E
[a] Gen. 3. 12. & ad humana ſemper colloquia deſcendit; ab Adam [a] vſque ad Patriarchas & Prophetas,
17. 18. 26. in viſione, in ſomno, in ſpeculo, in ænigmate, ordinem ſuum præſtruens ab initio ſem-
32. 35. & per. Quæ erat perſecuturus infinita, [97] ſemper ediſcebat, [98] & Deus [b] in terris cum homi-
Exod. 3. ac nibus conuerſari non alius potuit quàm ſermo qui caro erat futurus. Ediſcebat autem vt
ſeqq. et Iſai. nobis fidem ſterneret, vt faciliùs crederemus filium Dei deſcendiſſe in ſeculum, ſi & retrò
7. ac Eze- tale quid geſtum cognoſceremus. Propter [c] nos enim ſicut ſcripta ſunt, ita & geſta ſunt, in
chielis 7. quos æuorum fines decucurrerunt. Sic etiam affectus humanos ſciebat iam tunc, ſuſceptu-
[b] Baruch. 3. rus etiam ipſas ſubſtantias hominis, carnem & animam; [99] Interrogans Adam quaſi ne-
[c] 1 Cor. 10. ſciens, Vbi es Adam; Pœnitens quòd hominem feciſſet, quaſi non præſciens; Tentans A-
Gen. 3. braham, quaſi ignorans quid ſit in homine; Offenſus, reconciliatus eiſdem. Et ſi qua hæ-
Gen. 6. retici apprehendunt quaſi Deo indigna, ad deſtructionem creatoris, ignorantes hæc in fi-
Gen. 22. lium competiſſe, qui etiam paſſiones humanas, & ſitim, & eſuriem, & lachrymas, & ipſam
Exod. 32. natiuitatem, ipſamque mortem erat ſubiturus: Propter hoc minoratus à patre modicum
Pſal. 8. citra angelos. Sed hæretici quidem nec filio Dei deputabunt conuenire, quæ tu ipſi patri
inducis, quaſi ipſe ſe deminorauerit propter nos, cùm ſcriptura alium dicat ab alio mino-
Ibidem. ratum, nō ipſum à ſemetipſo. Quid ſi & alius, qui coronabatur gloria & honore, alius qui
coronabat, vtique filium pater? [100] Ceterùm quale eſt, vt Deus omnipotens ille inuiſibilis;
[a] 1. Tim. 6. [a] quem nemo vidit hominum, nec videre poteſt; ille qui inacceſſibilem lucē habitat; [b] ille
[b] Act. 17. qui non habitat in manu factis; [c] à cuius conſpectu terra contremiſcit; [d] montes liqueſcūt F
[c] Iocl. 2. vt cera; [e] qui totum orbem manu apprehendit velut nidū; [f] cui cœlū thronus, & terra ſca-
[d] Pſal. 96. bellum, in quo omnis locus, non ipſe in loco, qui vniuerſitatis extrema linea eſt, ille al-
[e] Iſai. 10. tiſſimus; [g] in paradiſo ad veſperā deambulauerit, quærens Adam; & [h] arcam poſt introitum
[f] Iſai. 66. Noë clauſerit; [i] & apud Abrahā ſub quercu [101] refrigerauerit; & [l] Moyſen de rubo ardenti
[g] Gen. 3. vocarit; [m] & in fornace Babylonij regis quartus apparuerit, (quanquā filius hominis eſt di-
[h] Gen. 7. ctus) ni hæc in imagine, & ſpeculo, & ænigmate fuiſſent? Scilicet & hæc nec de filio Dei
[i] Gen. 18. credenda fuiſſe, ſi ſcripta non eſſent, fortaſsè nō credenda de patre, licet ſcripta, quē iſti in
[l] Exod. 3. vuluam Mariæ deducunt; & in Pilati tribunal imponunt, & in monumento Ioſeph recon-
[m] Dan. 3. cludunt. Hinc igitur apparet error illorum. Ignorantes enim à primordio, omnē ordinem
Matth. 27. diuinæ diſpoſitionis per filium decucurriſſe, ipſum credunt patrem & viſum, & cōgreſſum
& operatum, & ſitim & eſuriem paſſum ([102] aduerſus Prophetam dicentem: Deus æternus
CA. XVII. non ſitiet, nec eſuriet omninò, quanto magis nec morietur, nec ſepelietur) & ita vnum
[a] Ioan. 5. Deum ſuper egiſſe, id eſt patrem. [[103] Quæ per filium geſta ſunt, faciliùs exiſtimauerunt,
[b] Ioan. 17. patrem in filij nomine egiſſe, quàm filium in patris, dicēte ipſo Domino: [a] Ego veni in pa-
[c] Matt. 21. tris mei nomine. Item ad ipſum patrem: [b] Nomē tuum manifeſtaui hominibus. [104] Con-
[d] Gen. 28. dicente etiam ſcriptura: [c] Benedictus qui venit in nomine Domini, vtique filius in patris
[e] Gen. 14. nomine. Et nomen patris: [d] Deus omnipotens; [e] Altiſsimus; [f] Dominus virtutum;
[f] Pſal. 23.
[105] Rex

A [105] Rex [d] Iſraëlis; [e] qui eſt, quatenus ita ſcripturæ docent. Hæc dicimus & in filium com- *d Iſa. 44.* *e Exod. 3.*
petiſſe, & in his filiũ veniſſe, & in his ſemper egiſſe, & ſic ea in ſe hominibus manifeſtaſſe.
Omnia, inquit, patris, mea ſunt. Cur non & nomina? Cur ergo legis Deum omnipoten- *Ioan. 16.*
tem, & altiſſimum, & Deum virtutum, & regem Iſraëlis, & qui eſt; vide ne per hæc filius
etiam demonſtretur. Suo iure Deus omnipotens; quâ ſermo Dei omnipotentis; quàque *Ioan. 1.*
omnium accepit poteſtatem. Altiſsimus; quâ dextera Dei exaltatus, ſicut Petrus in Actis *Matt. 28.*
concionatur. Dominus virtutum; quia omnia ſubiecta ſunt illi à patre. Rex Iſraëlis, quia *Act. 2.*
illi propriè excidit ſors gentis iſtius. Item, Qui eſt, quoniam multi filij dicuntur, & non *1. Cor. 15.*
ſunt. Si autem volunt & Chriſti nomen patris eſſe, audient ſuo loco. Interim hîc mihi pro-
motum ſit reſponſum aduerſus id quod & de Apocalypſi Ioannis proferunt: Ego Domi- *Apoc. 1.*
nus qui eſt, & qui fuit, & venit omnipotens, & ſicubi alibi Dei omnipotentis appellatio-
nem non putant etiam filio conuenire. Quaſi qui venturus ſit omnipotens, cùm & filius
omnipotentis tam omnipotens ſit Dei filius, quàm Deus Dei filius. [[106] Sed hanc ſocie- CA. XVII.
tatem nominum paternorum in filio ne facilè perſpiciant, perturbat illos ſcriptura, ſi
quando vnicum Deum ſtatuit; quaſi non eadem, & Deos, & Dominos duos propoſuerit,
[107] vt ſuprà oſtendimus. Ergo quia duos & vnum, inquiunt, inuenimus, ideò ambo vnus
atque idem, & filius, & pater. Porrò non periclitatur ſcriptura, vt illi de tua argumentatio-
ne ſuccurras, ne ſibi contraria videatur. Habet rationem, & quum vnicum Deum ſtatuit,
B & quum duos patrem & filium oſtendit, & ſufficit ſibi. Filium nominari ab ea conſtat. Sal-
uo enim filio rectè vnicum Deum poteſt determinaſſe, cuius eſt filius. Non enim deſinit
eſſe qui habet filium ipſe vnicus, ſuo ſcilicet nomine, quotiens ſine filio nominatur. Sine
filio autem nominatur, quum principaliter determinatur vt prima perſona quæ ante filij
nomen erat proponenda; quia pater antè cognoſcitur, & poſt patrem filius nominatur.
Igitur vnus Deus pater, [108] & abſque eo alius non eſt. Quod ipſe inſerens, non filium ne- *Iſai. 45.*
gat, ſed alium Deum. Ceterùm alius à patre filius non eſt. Denique inſpice ſequentia hu- *Ibidem.*
iuſmodi pronuntiationum, & inuenies ferè ad idolorum [109] factitatores atque cultores
definitionem earum pertinere, vt multitudinẽ falſorum Deorum vnio diuinitatis expel-
lat, habens tamen filium quanto indiuiduum & inſeparatum à patre, tanto in patre repu-
tandum, etſi non nominatum. Atquin ſi nominaſſet illum, ſeparaſſet, ita dicens: Alius
præter me non eſt, niſi filius meus. Alium enim etiam filium feciſſet, quem de aliis exce-
piſſet. Puta ſolem dicere: Ego ſol, & alius præter me non eſt, niſi radius meus, nónne de-
notaſſet vanitatem, quaſi non & radius in ſole deputetur. Itaque præter ſemetipſum non
eſſe alium Deum, hoc propter idololatriam tam nationum quàm Iſraelis: [110] Etiam pro-
pter hæreticos, qui ſicut nationes manibus, ita & ipſi verbis idola fabricantur, id eſt alium
Deum & alium Chriſtum. Igitur & cùm ſe vnũ pronuntiabat, [111] filio pater procurabat, ne
ab alio Deo Chriſtus veniſſe credatur, ſed ab illo qui prædixerat: Ego Deus, & abſque me
C alius non eſt, qui ſe vnicum, ſed cum filio oſtendit, cum quo cœlum ſolus extendit.
[[112] Quin & hoc dictum eius, in argumentum ſingularitatis arripient: Extendi, inquit, CAP. XIX.
cœlum ſolus. Quantum ad ceteras virtutes ſolus, præſtruens [113] aduerſus coniecturas hæ-
reticorum, qui mundum ab angelis & poteſtatibus diuerſis volunt ſtructum, qui & ipſum
creatorem, aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinſecus, vt opera mundi, ignorantem
quoque ſubornatũ. Aut ſi ſic ſolus cœlũ extendit, quomodo iſti præſumunt in peruerſum
hæretici, quaſi ſingularis non admittatur Sophia illa dicens, [114] cùm pararet cœlos, ego a- *Prou. 8.*
deram illi ſimul. Et ſi dixit: quis cognouit ſenſum Domini, & quis illi conſilio fuit? vtique *Iſai. 40.*
præter Sophiã fuit, quæ illi aderat. In ipſo tamen & cum illo vniuerſa compingebat, non *Prou. 8.*
ignorante quid faceret. Præter Sophiam autem, præter filiũ dicit, qui eſt Chriſtus, Sophia
& virtus Dei, ſecundum Apoſtolum, ſolus ſciens ſenſum patris. Quis enim ſcit quæ ſunt *1. Cor. 2.*
in Deo, niſi ſpiritus qui in ipſo eſt? non qui extra ipſum erat. Ergo qui nõ ſolum Deum fa-
ceret, niſi à ceteris ſolũ. Sed & Euangeliũ recuſetur, quòd dicat omnia per ſermonẽ à Deo *Ioan. 1.*
facta eſſe, & ſine eo nihil factũ. Niſi enim fallor, & alibi ſcriptũ eſt: Sermone eius cœli fir- *Pſal. 32.*
mati ſunt, & ſpiritu eius omnes virtutes eorum. Et ſermo autem Virtus & Sophia, ipſe erit
Dei filius. Ita ſi per filium omnia, cœlum quoque per filium extendens, non ſolus extẽdit,
niſi illa ratione qua ceteris ſolus. [115] Atq; adeò ſtatim de filio loquitur. Quis alius deiecit *Iſai. 44.*
ſigna ventriloquorũ & diuinationes à corde auertẽs ſapiẽtes retrorſum, & conſiliũ eorum
infatuans? ſiſtens verba filij ſui, dicẽdo ſcilicet: Hic eſt filius meus dilectus, hunc audite. Ita *Matth. 3.*
filium ſubiungens ipſe interpretator eſt, quomodo cœlum ſolus extenderit, ſcilicet cum

[a] *Iſai. 44.* filio ſolus, ſicut cum filio vnum. Proinde & filij erit vox: [a] Extendi cœlum ſolus; quia [b] ſer- D
[b] *Pſal. 32.* mone cœli confirmati ſunt. Quia; [c] Sophia in Sermone adſiſtente paratum eſt cœlum; &
[c] *Prou. 8.* [d] omnia per Sermonem ſunt facta, competit & filium ſolum extendiſſe cœlum, quia ſolus
[d] *Ioan. 1.* operationi patris miniſtrauit. Idem erit dicens: [e] Ego primus, & in ſuperuentura ego ſum.
[e] *Iſai. 41.* Primum ſcilicet omnium, ſermo, [f] In principio erat ſermo, in quo principio prolatus à pa-
[f] *Ioan. 1.* tre eſt. Ceterùm pater non habens initium, vt à nullo prolatus, vt innatus, non poteſt vi-
deri. Qui ſolus fuit ſemper, ordinem habere non potuit. Igitur ſi propterea eundem & pa-
trem & filium credendum putauerunt, vt vnum Deum vindicent, ſalua eſt vnio eius, qui
quum ſit vnus, habeat & filium, æquè & ipſum eiſdem ſcripturis comprehenſum. Si filium
nolunt ſecundum à patre reputari, ne ſecũdus duos faciat Deos dici, [116] oſtendimus etiam
duos Deos in ſcriptura relatos & duos Dominos: & tamen ne de iſto ſcandalizentur, ra-
tionem reddidimus, qua Dei non duo dicantur, nec Domini, ſed qua pater & filius duo:
& hoc non ex ſeparatione ſubſtantiæ, ſed ex diſpoſitione, quum indiuiduum & inſepara-
tum filium à patre pronuntiamus, nec ſtatu, ſed gradu alium, qui etſi Deus dicatur, quan-
do nominatur ſingularis, non ideò duos Deos faciat, ſed vnum, hoc ipſo quòd & Deus ex
CAP. XX. vnitate patris vocari habeat. [[117] Sed argumentationibus eorum adhuc retundendis,
opera præbenda eſt, ſi quid de ſcripturis ad ſententiam ſuam excerpent, cetera nolentes
intueri, quæ & ipſa regulam ſeruant, & quidem ſalua vnione diuinitatis, & monarchiæ ſo-
Iſai. 45. nitu. Nam ſicut in veteribus nihil aliud tenent, quàm, Ego Deus, & alius præter me non
Ioan. 14. eſt: Ita in Euangelio reſponſionem Domini ad Philippum tuentur, Ego & pater vnum ſu- E
Ibidem. mus; &: Qui me viderit, videt & patrem; &: Ego in patre, & pater in me. His tribus ca-
Ibidem. pitulis totum inſtrumentum vtriuſque Teſtamenti volunt cedere, cùm oporteat ſecun-
dum plura intelligi pauciora. [118] Sed proprium hoc eſt omnium hæreticorum. Nam quia
pauca ſunt quæ in ſylua inueniri poſſunt, pauca aduerſus plura defendunt, & poſteriora ad-
uerſus priora ſuſcipiunt. Regula autem omni rei ſemper ab initio conſtituta in prioribus,
CAP. XXI. & in poſteriora præſcribit, vtique & in paucioribus. [[119] Aſpice itaque quanta præſcri-
bant tibi, etiam in Euangelio ante Philippi conſultationem, & ante omnem argumenta-
tionem tuam. Et in primis ipſa ſtatim præfatio Ioannis Euangelizatoris demonſtrat, quòd
Ioan. 1. retrò fuerit qui caro fieri habebat: [120] In principio erat ſermo, & ſermo erat apud Deum,
& Deus erat ſermo. Hic erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine
ipſo factum eſt nihil. Nam ſi hæc non aliter accipi licet, quàm quomodo ſcripta ſunt, in-
dubitanter alius oſtenditur, qui fuerit à principio, alius apud quem fuit: Alium ſermonem
Dei, alium Dominum: licet & Deus ſermo, ſed quâ Dei filius, non quâ pater: Alium per
quem omnia, alium à quo omnia. [121] Alium autem quomodo prædicamus, ſæpè iam ædi-
dimus, quo alium dicamus neceſſe eſt, non eundem autem, non quaſi ſeparatum, diſpoſi-
Ibidem. tione alium non diuiſione. [122] Hic ergo factus eſt caro, non ipſe cuius erat ſermo. Huius
Ibidem. gloria viſa eſt tanquam vnici à patre, non tanquam patris. Hic vnus ſinum patris diſſe-
Ibidem. ruit, non ſinum ſuum pater. Præcedit enim: Deum nemo vidit vnquam. Inde etſi agnus F
Ibidem. Dei ab Ioanne deſignatur, non ipſe cuius eſt dilectus. Certè filius Dei ſemper, ſed non ipſe
Ibidem. cuius eſt filius. [123] Hoc eum Nathanael ſtatim ſenſit, ſicut & alibi Petrus: [a] Tu es filius Dei.
[a] *Matt. 16.* Hoc & ipſe rectè ſenſiſſe illos confirmat: [b] Nathanaeli quidem reſpondens: Quia dixi, vidi
[b] *Ioan. 1.* te ſub ficu, ideò credis; Petrum [c] verò beatum adfirmans, cui non caro, neque ſanguis re-
[c] *Matt. 16.* uelaſſet (quòd & patrem ſenſerat) ſed pater qui in cœlis eſt. Quo dicto vtriuſque perſonæ
conſtituit diſtinctionem, & filij in terris, quem Petrus agnouerat Dei filium, & patris qui
Ioan. 2. in cœlis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat Dei filium Chriſtum. [124] Cùm in
Ioan. 3. templum introiit, ædem patris appellat, vt filius. [125] Cùm ad Nicodemum dicit: Ita di-
lexit Deus mundum, vt filium ſuum vnicum dederit, in quem omnis qui crediderit, non
pereat, ſed habeat vitam ſempiternam. Et rurſus, Non enim miſit Deus filium ſuum in
mundum vt iudicet mundum, ſed vt ſaluus ſit mundus per eum. Qui crediderit in illum,
non iudicatur: qui non crediderit in illum, iam iudicatus eſt, quia non credidit in nomine
Ibidem. vnici filij Dei. [126] Ioannes autem cùm interrogaretur quid de Ieſu contingeret, Pater, in-
quit, diligit filium, & omnia tradidit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æ-
ternam: qui non credit in filium Dei, non videbit Deum, ſed ira Dei manebit ſuper eum.
Ioan. 4. [127] Quem verò Samaritidi oſtendit? Si Meſſiam qui dicitur Chriſtus, filium vtique ſe non
Matth. 16. patrem demonſtrauit. Qui & alibi Chriſtus Dei filius, non pater dictus eſt. Exinde diſci-
Ioan. 4. pulis, Meum eſt, inquit, vt faciam volũtatem eius qui me miſit, vt conſummem opus eius.

[128] Et

Digitized by Google

A [128] Et ad Iudæos de paralytici ſanitate, Pater meus vſque modò operatur, & ego operor. Pater & ego, filius dicit. Denique propter hoc magis Iudæi illum interficere vole-
bant. Non tantùm quòd ſolueret ſabbatum, ſed quòd patrem ſuum Deum diceret, æ- *Ibidem.*
quans ſe Deo. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil filius facere poteſt à ſemetipſo, niſi viderit patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrauit illi quæ ille fecit, & maiora iſtis opera demonſtrauit illi, vt vos miremini. Quomodo enim ſuſcitat mortuos & viuificat, ita & filius quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat, ſed omne iudicium dedit filio, vti omnes honorent filium, ſicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium miſit. Amen amen dico vobis, quòd qui audit ſermones meos, & credit ei qui me miſit, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, ſed tranſit de morte in vitam. Amen dico vobis, quòd veniet hora qua mortui audiẽt vocem filij Dei, & cùm audierint, viuent. Sicut enim pater habet vitam æternam à ſemetipſo, ita & filio dedit vitam æternam habere in ſemetipſo, [129] & iudicium dedit illi facere in poteſtate, qua filius
hominis eſt; per carnem ſcilicet, ſicut & filius Dei per ſpiritum eius. Adhuc adiicit: Ego *Ibidem.*
autem habeo maius quàm Ioannis teſtimonium. Opera enim quæ pater mihi dedit conſummare illa, ipſa de me teſtimonium perhibent, quòd me pater miſerit. Et qui me mi-
ſit pater, ipſe teſtimonium dixit de me. Subiungens autem: Neque vocem eius audi- *Ibidem.*
B ſtis vnquam, neque formam eius vidiſtis, confirmat retrò non patrem, ſed filium fuiſ-
ſe, qui videbatur & audiebatur. Denique dicit: Ego veni in patris mei nomine, & non *Ibidem.*
me recepiſtis. Adeò ſemper filius erat in Dei & regis & Domini omnipotentis, & altiſſi-
mi nomine. [130] Interrogantibus autem quid facere debeant, reſpondit, vt credatis in *Ioan.6.*
eum quem Deus miſit. Panem quoque ſe adfirmat, quem pater præſtaret de cœlo. Ergo omne quod ei daret pater ad ſe venire, nec reiecturum ſe, quia de cœlo deſcendiſſet, non vt ſuam, ſed vt patris faceret voluntatem. Voluntatem autem patris eſſe, vti qui viderit filium, & crediderit in eum, vitam & reſurrectionem conſequatur. Neminem porrò ad ſe venire poſſe, niſi quem pater adducat; Omnem qui à patre audiſſet, & di-
diciſſet, venire ad ſe. Non quaſi patrem aliquis viderit, adiiciens & hic; vt oſtenderet *Ibidem.*
patris eſſe ſermonem, per quem docti fiant. At quum diſcedunt ab eo multi, & Apo- *Ibidem.*
ſtolis ſuis offert, ſi velint diſcedere & ipſi; quid reſpondit Simon Petrus? quo diſcedemus? verba vitæ habes, & nos credimus quòd tu ſis Chriſtus. Patrem illum eſſe, an pa-
tris Chriſtum? [[131] Cuius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur, ſuam an pa- CAP. XXII.
tris? Æquè ambigentibus inter ſe, ne ipſe eſſet Chriſtus, vtique non pater, ſed filius:
Neque me ſcitis, inquit, vnde ſim, & non veni à meipſo, ſed eſt verus qui me miſit, *Ioan.7.*
quem vos non noſtis. Ego noui illum, qui ab illo ſum, & ille me miſit. Non dixit:
quia ipſe ſum, & ipſe me miſi, ſed ille me miſit. Item quum miſiſſent ad inuadendum *Ibidem.*
eum Phariſæi, Modicum adhuc temporis, ait, vobiſcum ſum, & vado ad eum qui me
miſit. [132] At vbi ſe negat eſſe ſolum; ſed ego, inquit, & qui me miſit pater, nónne duos *Ioan.8.*
C demonſtrat, tam duos quàm inſeparatos? immò totum erat hoc quod docebat, inſe-
paratos duos eſſe. Siquidem & legem proponens duorum hominum teſtimonium con- *Ibidem.*
firmantem, ſubiungit: Ego teſtimonium dico de me, & teſtimonium dicit de me, qui me miſit pater. Quòd ſi vnus eſſet, dum idem eſt & filius & pater; non vteretur legis
patrocinio fidem imponentis non vnius teſtimonio, ſed duorum. Item interrogatus *Ibidem.*
vbi eſſet pater, neque ſe neque patrem notum eſſe illis reſpondens, duos dixit ignotos. Quòd ſi ipſum noſſent, patrem noſſent, non quidem quaſi ipſe eſſet pater & filius, ſed
quia per indiuiduitatem neque agnoſci, neque ignorari alter ſine altero poteſt. Qui me, *Ibidem.*
ait, miſit, verax eſt: & ego quæ ab eo audiui, ea & loquor in mundum. Interpretante *Ibidem.*
extrinſecus ſcriptura, non cognouiſſe illos quod de patre dixiſſet, cùm ſcilicet cognoſcere debuiſſent ſermones patris in filio eſſe, legendo apud Hieremiam: Et dixit mihi *Ierem.7.*
Dominus, Ecce dedi ſermones meos in os tuum. Et apud Eſaiam: Dominus dat mihi *Iſai.50.*
linguam diſciplinæ ad cognoſcendum quando oporteat dicere ſermonem. Sicut ipſe
rurſus: Tunc, inquit, cognoſcetis quòd ego ſim, & à memetipſo nihil loquar: ſed ſi- *Ioan.8.*
cut me docuit, ita & loquor, quia & qui me miſit, mecum eſt. Et hoc ad teſtimonium *Ibidem.*
indiuiduorum duorum. Item in altercatione Iudæorum exprobrans quòd occidere eum vellent: Ego, inquit, quæ vidi penes patrem meum loquor, & vos quod vidiſtis penes patrem veſtrum, id facitis: & nunc vultis occidere hominem veritatem vobis loquutum,

Ibidem. quam audiuit à Deo. Et: Si Deus eſſet pater veſter, dilexiſſetis me. Ego enim ex Deo exiui D
& veni (& tamen non ſeparantur, licet exiſſe dixerit, vt quidam arripiunt huius dicti occa-
ſionẽ. Exiuit autẽ à patre, vt radius ex ſole, vt riuus ex fonte, vt frutex ex ſemine) Ego dæ-
Ibidem. monium non habeo, ſed honoro patrem meũ. Et: Si ego me ipſe glorificem, nihil eſt glo-
ria mea. Eſt qui me glorificet pater, quem vos dicitis Deum eſſe veſtrũ. Nec noſtis illum,
at ego noui eum. Et ſi dicam, non noui, ero ſimilis veſtri mẽdax. Sed noui illum, & ſermo-
Ibidem. nem eius ſeruo. Ac cùm ſubiungit: Abraham diem meum vidit, & lætatus eſt: nempè de-
Ioan.9. monſtrat filium Abrahæ retrò viſum, nõ patrem: [113] Item ſuper cæcum illum patris opera
Ibidem. dicit ſe facere oportere. Cui poſt reſtitutionem luminum: Tu, inquit, credis in filium Dei?
& interroganti quis eſſet iſte, ipſe ſe demonſtrans, vtique filium demonſtrauit, quem cre-
Ioan.10. dendum eſſe dixerat. [114] Dehinc, cognoſci ſe profitetur à patre, & patrem à ſe. Et ideò ſe
Ibidem. diligi à patre, quòd animam ſuam ponat: quia hoc præceptum accepiſſet à patre. Et inter-
rogatus à Iudæis, ſi ipſe eſſet Chriſtus (vtique Dei, nam vſque in hodiernum Iudæi Chri-
ſtum Dei, non ipſum patrem ſperant; quia nunquam Chriſtus pater ſcriptus eſt venturus)
Loquor, inquit, vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris, ipſa de me
teſtimonium dicunt. Quod teſtimonium? ipſum ſcilicet eſſe de quo interrogabant, id eſt
Ibidem. Chriſtum Dei. De ouibus etiam ſuis, quòd nemo illas de manu eius eriperet. Pater enim
Ibidem. quod mihi dedit, maius eſt omnibus. [115] Et: Ego & pater vnum ſumus. Hîc ergo iam gra-
dum volunt figere ſtulti, immò cæci qui non videant: primò ego & pater, duorum eſſe ſi- E
gnificationẽ: dehinc in nouiſſimo ſumus, non ex vnius eſſe perſona, quod pluraliter dictũ
eſt: tum quòd vnum ſumus, non vnus ſumus. Si enim dixiſſet quòd vnus ſumus, potuiſſet
adiuuare ſententiã illorum. Vnus enim ſingularis numeri ſignificatio videtur. Adhuc cùm
duo, maſculini generis, Vnum dicit neutrali verbo, quod non pertinet ad ſingularitatem,
ſed ad vnitatem, ad ſimilitudinem, ad coniunctionem, ad dilectionem patris, qui filiũ di-
ligit, & ad obſequium filij, qui voluntati patris obſequitur. Vnum ſumus, dicens, ego & pa-
Ibidem. ter: oſtendit duos eſſe, quos æquat & iungit. Adeò addit etiam multa ſe opera à patre oſtẽ-
diſſe, quorum nihil lapidari mereretur. Et ne putarent ideò ſe illum lapidare debere, quaſi
ſe Deũ ipſum, id eſt patrem voluiſſet intelligi, quia dixerat: Ego & pater vnum ſumus: quâ
Ibidem. filium Dei Deum oſtendens, non quâ ipſum Deum. Si in lege, inquit, ſcriptum eſt: Ego di-
xi, vos Dei eſtis, & non poteſt ſolui ſcriptura; quem pater ſanctificauit, & miſit in mundum,
vos eum blaſphemare dicitis, quia dixi, filius Dei ſum? Si non facio opera patris mei, nolite
credere: ſi vero facio, & mihi credere non vultis, vel propter opera credite. Et ſcitote quòd
ego in patre ſim, & pater in me. Per opera ergo erit pater in filio, & filius in patre: & ita per
opera intelligimus vnum eſſe patrem. Adeò totum hoc perſeuerabat inducere, vt duo ta-
men crederentur in vna virtute: quia aliter filius credi non poſſet, niſi duo crederentur.
CA.XXIII. [116] Poſt hæc autem Martha filium Dei cum confeſſa, non magis errauit, quàm [a] Petrus &
[a] *Matt.16.* [b] Nathanaël: quanquam etſi erraſſet, ſtatim didiciſſet. Ecce enim ad ſuſcitandum fratrem
[b] *Ioan.1.* eius à mortuis, ad cœlum & ad patrem Dominus ſuſpiciẽs, Pater (inquit, vtique filius) gra- F
Ioan.11. tias ago tibi, quòd me ſemper exaudias. Propter iſtas turbas circumſtantes dixi, vt credant
quòd tu me miſeris. [117] Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? Pater, ſaluum me
Ioan.12. fac de iſta hora. Atquin propter hoc veni in iſtam horam. Verùm pater glorifica nomen
Ioan.5. tuum, in quo erat filius. Ego, inquit, veni in patris mei nomine. Inde ſcilicet ſuffece-
rat filij ad patrem vox. Ecce ex abundantia reſpondet de cœlo pater, filio conteſtatur:
Matth.17. Hic eſt filius meus dilectus, in quo benè ſenſi, audite illum. Ita & in iſto: Glorificaui,
& glorificabo. Rurſus quot perſonæ tibi videntur peruerſiſſime Praxea, niſi quot & vo-
ces? habes filium in terris, habes patrem in cœlis. Non eſt ſeparatio iſta, ſed diſpoſitio di-
uina. Ceterùm ſcimus Deum etiam intra abyſſos eſſe, & vbique conſiſtere, ſed vi & pote-
ſtate. Filium quoque vt indiuiduum cum ipſo vbique. Tamen in ipſa οἰκονομίᾳ, pater voluit
filium in terris haberi, ſe verò in cœlis, quò & ipſe filius ſuſpiciens, & orabat & poſtulabat à
Matth.6. patre, quò & nos erectos docebat orare: Pater noſter, qui es in cœlis, cùm ſit & vbique. Hãc
Pſalm.8. ſedem ſuam voluit pater; minorauit filium modico citra angelos, ad terram dimittendo,
gloria tamen & honore coronaturus illũ, in cœlos reſumendo. Hæc iam præſtabat illi, di-
Ioan.12. cens: Et glorificaui, & glorificabo. Poſtulat filius de terris, pater promittit à cœlis. Quid
mẽdacem facis & patrem & filium, ſi aut pater de cœlis loquebatur ad filium, cùm ipſe eſ-
ſet filius apud terras, aut filius ad patrẽ precabatur, cùm ipſe eſſet pater apud cœlos? Qua-
le eſt vt filius item poſtulet à ſemetipſo, poſtulando à patre, ſi filius erat pater? aut iterũ pa-
ter ſibi

A ter ſibi ipſe promitteret,promittẽdo filio. Si pater erat,vt ſic duos diuiſos diceremus,quo-
modo iactitaris,tolerabilius erat duos diuiſos, quàm vnum Deum verſipellem prædicare.
Itaque ad iſtos nunc Dominus pronuntiauit: Non propter me iſta vox venit, ſed propter *Ibidem.*
vos,vt credant & hi,& patrem & filiũ,in ſuis quemq; nominibus,& perſonis, & locis. Sed
adhuc exclamat Ieſus & dicit: Qui credit in me,nõ in me credit,ſed in eum credit qui me *Ibidem.*
miſit(quia per filiũ in patrẽ creditur,& auctoritas credẽdi filio, pater eſt.) Et qui conſpicit
me,conſpicit eum qui me miſit. Quomodo? Quoniam ſcilicet à memetipſo non ſum lo- *Ibidem.*
cutus,ſed qui me miſit pater,ipſe mihi mandatum dedit,quid dicam,& quid loquar. Do- *Iſai.51.*
minus enim dat mihi linguam diſciplinæ,ad cognoſcendum quando oporteat dicere ſer-
monem quem ego loquor. Sicut mihi pater dixit,ita & loquor. Hæc quomodo dicta ſint, *Ioan.12.*
Euãgelizator & vtrique tam charus diſcipulus Ioãnes,magis quàm Praxeas nouerat,ideó-
que ipſe de ſuo ſenſu: [138] Ante autem ſolennitatem Paſchæ,inquit, ſciens Ieſus omnia ſibi *Ioan.13.*
tradita à patre eſſe,& ſe ex Deo eſſe,ad Deum vadere. Sed Praxeas ipſum vult patrem de
ſemetipſo exiſſe, & ad ſemetipſum abiſſe,vt diabolus in cor Iudæ,nõ filij traditionem,ſed *Ibidem.*
patris ipſius immiſerit. Nec diabolo benè nec hæretico,quia nec in filio bono ſuo, diabo-
lus operatus eſt traditionẽ. Filius enim traditus eſt Dei,qui erat in filio hominis,ſicut ſcri-
ptura ſubiungit: Nunc glorificatus eſt filius hominis,& Deus glorificatus eſt in illo. Quis *Ibidem.*
Deus? vtique non pater,ſed ſermo patris qui erat in filio hominis, id eſt in carne in qua &
B glorificatus iam; virtute verò & ſermone,& ante Ieſum; Et Deus,inquit, glorificauit illum *Ibidem.*
in ſemetipſo,id eſt pater filium in ſemetipſo habẽs,& ſi porrectum ad terram, mox per re-
ſurrectionem morte deuicta. [[139] Erant planè qui & tunc non intelligerent. Quoniam & CA. XXIIII
Thomas aliquandiu incredulus: [140] Domine(enim inquit) nõ ſcimus quò eas,& quomo- *Ioan.14.*
do viam nouimus? Et Ieſus: Ego ſum via,veritas,& vita. Nemo venit ad patrẽ, niſi per me.
Si cognouiſſetis me,cognouiſſetis & patrem: ſed abhinc noſtis illum, & vidiſtis illum. Et *Ibidem.*
peruenimus iam ad Philippum,qui ſpe excitatus videndi patris,nec intelligens quomodo
viſum patrem audiſſet: Oſtẽde,inquit,nobis patrem,& ſufficit nobis. Et Dominus: Philip-
pe,tanto tempore vobiſcum ſum,& non cognouiſtis me? Quem dicit cognoſci ab illis de-
buiſſe(hoc enim ſolum diſcuti oportet)quaſi patrem,an quaſi filium? Si quaſi patrem, do-
ceat Praxeas,tanto tempore Chriſtum cum eis conuerſatum, patrem aliquando non di-
co intelligi, verùm vel æſtimari potuiſſe. [141] Nobis omnes ſcripturæ,& [a] veteres Chriſtum [a] *Pſal.2.*
Dei, [142] & [b] nouæ filiũ Dei præfiniunt. Hoc & retrò prædicabatur, hoc & ab ipſo Chriſto *Iſai.45.*
pronũtiabatur: immò iam & ab ipſo patre coràm de cœlis filiũ profitente,& filium glorifi- *Thren.4.et*
cãte: Hic eſt filius meus; &: Glorificaui,& glorificabo. Hoc & à diſcipulis credebatur,hoc *Dan.9.* [b] *Marci,*
& à Iudæis non credebatur, hoc ſe volens credi ab illis,omni hora patrem nominabat, & *Luc. Ioan.1.*
patrem præferebat,& patrem honorabat. Si ita eſt,ergo nõ patrem tanto tempore ſecum *Matth.16.*
conuerſatum ignorauerant,ſed filium. Et Dominus eum ſe ignorari exprobrãs, quẽ igno- *Ioan.12.*
rauerant,eum vtique agnoſci volebat,quem tãto non agnoſci tempore exprobrauerat, id
eſt filium. Et apparere iã poteſt,quomodo dictum ſit: [143] Qui [a] me videt, videt & patrem. [a] *Ioan.14.*
C Scilicet quo & ſuprà, [b] Ego & pater vnũ ſumus. Quare? quia: [c] Ego ex Deo exiui & veni; &: [b] *Ioan.10.*
[d] Ego ſum via. [e] Nemo ad patrem venit,niſi per me,&: [f] Nemo ad me venit,niſi pater eum [c] *Ioan.8.*
adduxerit; &: [g] Omnia mihi pater tradidit; &: [h] Sicut pater viuificat,ita & filius;&: Si [i] me [d] *Ioan.14.* [e] *Ioan.6.*
cognouiſtis,& patrem cognouiſtis. Secundum hæc enim vicarium ſe patris oſtẽderat,per [f] *Ibidem.*
quem pater & videretur in factis,& audiretur in verbis, & cognoſceretur in filio, facta & [g] *Matt.10.*
verba patris adminiſtrãte; quia inuiſibilis pater,quod & Philippus didicerat in lege,& me- [h] *Ioan.5.*
miniſſe debuerat: [l] Deũ nemo videbit, & viuet. Et ideò ſuggillatur patrem videre deſide- [i] *Ioan.14.*
rans quaſi viſibilem,& inſtruitur viſibilem eum in filio fieri ex virtutibus,non [144] ex perſo- [l] *Deut.33.*
næ repræſentatione. Deniqueſi patrem eũdem filium vellet intelligi,dicendo: Qui me vi- *Ioan.14.*
det,patrem videt: quomodo ſubiicit, [145] Non creditis quia ego in patre,& pater in me eſt? *Ibidem.*
Debuerat enim ſubiunxiſſe,Non credidis quia ego ſum pater? Aut quò exaggerauit,ſi non
illud manifeſtauit quod voluerat intelligi,ſe ſcilicet filiũ eſſe? Porrò dicẽdo,Non creditis
quia ego in patre,& pater in me: propterea potius exaggerauit,ne,quia dixerat: Qui me vi-
det,& patrem videt,pater exiſtimaretur: quod nũquam exiſtimari ſe voluit, qui ſemper ſe
filium,& à patre veniſſe profitebatur. Igitur & manifeſtam fecit duarum perſonarum con-
iunctionem,ne pater ſeorſum quaſi viſibilis in conſpectu deſideraretur: & vt filius repræ-
ſentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus eſt,quomodo pater
eſſet in filio,& filius in patre. [146] Verba,inquit,quæ ego loquor vobis,non ſunt mea, vtiq; *Ibidem.*

quia patris. Patet autem manens in me, facit opera. Per opera ergo virtutum, & verba do- D
ctrinæ manẽs in filio pater, per ea videtur, per quæ manet, & per eum in quo manet: ex hoc
Ibidem. ipſo apparente proprietate vtriuſque perſonę, dum dicit: Ego ſum in patre, & pater in me.
Ibidem. Atque adeò: Credite ait: Quid? Me patrem eſſe? Nõ puto ſcriptum eſſe; ſed: Quia ego in pa-
tre, & pater in me. Si quominus, vel propter opera credite. Ea vtiq; opera, per quæ pater in
CAP.XXV. filio non viſu, ſed ſenſu videbatur. [[147] Poſt Philippum & totam ſubſtanriam quæſtionis i-
ſtius, quæ in finem Euangelij perſeuerant in eodem genere ſermonis, quo pater & filius in
Ibidem. ſua proprietate diſtinguitur, [148] Paracletum quoque à patre ſe poſtulaturum, quum aſcen-
diſſet ad patrem, & miſſurũ repromittit & quidem alium, ſed iam præmiſimus quomodo
alium. [149] Ceterùm de meo ſumet, inquit, ſicut ipſe de patris; ita connexus patris in filio, &
Ioan.16. filij in Paracleto, tres efficit cohærentes, alterum ex altero. Qui tres vnum ſint, non vnus,
Ioan.15. quomodo dictum eſt, Ego & pater vnum ſumus: ad ſubſtantię vnitatẽ, non ad numeri ſin-
Ibidem. gularitatem. Pereurte adhuc, & inuenies quem patrem credis, vice patris dictum. [150] Et pa-
Ioan.17. trem agricolam, vrique in terra, tu putas fuiſſe. [151] Hunc rurſus in cœlis à filio agnoſci, cùm
illuc reſpiciens, diſcipulos ſuos patri tradidit. [152] Sed & ſi in iſto Euãgelio non eſt reuelatũ,
Matth.28. Deus meus ad quid me dereliquiſti? &, Pater in tuis manibus depono ſpiritum meum: ta-
Luc.23. men poſt reſurrectionem & deuictæ gloriam mortis, expoſita neceſſitate omnis humilita-
tis, cùm iam patrem ſe poſſet oſtendere, tam fideli fœminæ, ex dilectione, nõ ex curioſita-
Ioan.20. te, nec ex incredulitate Thomæ, tangere eum aggreſſæ: [153] Ne, inquit, contigeris me, non- E
dum aſcendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos (quia & in hoc filium oſtẽdit;
Filios enim appellaſſet illos, ſi pater fuiſſet) & dices eis: Aſcendo ad patrem meum & patrẽ
veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Pater ad patrem, & Deus ad Deum: an filius ad
patrem, & ſermo ad Deum? [154] Ipſa quoque clauſula Euangelij, propter quid cõſignat hæc
Ibidem. ſcripta: Niſi vt credatis, inquit, Ieſum Chriſtum filium Dei. Igitur quæcunque ex his puta-
ueris ad demonſtrationem eiuſdem patris & filij proficere tibi poſſe, aduerſus definitiuam
Euangelij ſententiam niteris. Nõ ideo enim ſcripta ſunt, vt patrem credas Ieſum Chriſtũ,
CA.XXVI. ſed vt filium. [[155] Propter vnum Philippi ſermonem, & Domini reſpõſionem ad eum, vi-
demus Ioannis Euangelium decucurriſſe, ne tot manifeſtè pronuntiata, & antè & poſtea
vnus ſermo ſubuertat, ſecũdum omnia potius quàm aduerſus omnia, etiam aduerſus ſuos
ſenſus interpretandus. Ceterùm vt alia Euangelia non interponam, quæ de natiuitate Do-
minica fidem confirmant; ſufficit eum qui naſci habebat ex virgine, ab ipſo annuntiari
angelo, filium Dei determinatum: Spiritus Dei ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi
Luc.1. obumbrabit te. Propterea quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei. Volent qui-
„ dem & hic argumentari, ſed veritas præualebit. Nẽpè, inquiunt, filius Dei Deus eſt, & vir-
„ tus altiſſimi altiſſimus eſt. Nec pudet illos iniicere, quod ſi eſſet, ſcriptum fuiſſet. Quem e-
nim verebatur, vt non apertè pronuntiaret, Deus ſuperueniet, & altiſſimus obumbrabit
te? Dicens autem ſpiritus Dei, & ſi ſpiritum Dei, tamen non directò Deum nominãs, por-
tionem totius intelligi voluit, quæ ceſſura erat in filij nomẽ. Hic ſpiritus Dei, idem erit ſer- F
Ioan.1. mo. Sicut enim Ioanne dicente, Sermo caro factus eſt, ſpiritum quoque intelligimus in
mentione ſermonis, ita & hic ſermonem quoque agnoſcimus in nomine ſpiritus. Nam &
ſpiritus ſubſtantia eſt ſermonis, & ſermo operatio ſpiritus, & duo vnum ſunt. Ceterùm aliũ
Ioannes profitebitur carnẽ factum, alium angelus carnem futurum; ſi non & ſpiritus ſermo
eſt, & ſermo ſpiritus. Sicut ergo ſermo Dei non eſt ipſe cuius eſt, ita nec ſpiritus; & ſi Deus
dictus eſt, non tamen ipſe eſt cuius eſt dictus. Nulla res alicuius, ipſa eſt cuius eſt. Planè cũ
quid ex ipſo eſt, & ſic eius eſt dũ ex ipſo ſit, poteſt tale quid eſſe, quale & ipſe ex quo eſt, &
cuius eſt. Et ideò Spiritus Deus, & Sermo Deus, quia ex Deo; non tamen ipſe ex quo eſt.
Quod Deus Dei, tanquam ſubſtantiua res, non erit ipſe Deus, ſed hactenus Deus, quia ex
ipſius Dei ſubſtantia, quæ & ſubſtantiua res eſt, & vt portio aliqua totius. Multò magis vir-
tus altiſſimi, non erit ipſe altiſſimus, quia nec ſubſtantiua res eſt quod eſt ſpiritus, ſicut nec
ſapientia, nec prouidentia; [156] & hæc enim ſubſtantiæ non ſunt, ſed accidentia vniuſcu-
iuſque ſubſtantiæ. Virtus ſpiritui accidit, nec ipſa erit ſpiritus. His itaque rebus quodcun-
[1] *Luc 2.* que ſunt, ſpiritu Dei & ſermone & virtute collatis in virginem, quod de ea naſcitur, filius
[2] *Matth.4.* Dei eſt. [157] Hoc ſe & in iſtis Euãgeliis ipſe teſtatur ſtatim a puero: Nõ [1] ſcitis, inquit, quòd
[3] *Marci 1.* in patris mei me eſſe oportet? Hoc & ſatanas cum in tentationibus nouit: Si [2] filius Dei es.
[4] *Matt. 6.* Hoc & exinde dæmonia confitentur: Scimus [3] qui ſis, filius Dei. Patrem [4] & ipſe adorat.
[5] *Matt. 16.* Chriſtum [5] ſe Dei à Petro agnitum nõ negat. Inſultans in ſpiritu ad patrem: [6] Confiteor,
[6] *Matt. 11.* inquit,

A inquit,tibi pater,quòd abſconderis hæc à ſapientibus. Hîc [7] quoque patrem nemini notũ [7] Ibidem.
niſi filio affirmat.Et:[8] patris filium confeſſurum confeſſores,& negaturum negatores ſuos [8] Matt.10.
apud patrem;inducens [9] parabolam filij,non patris,in vineam miſſi poſt aliquot ſeruos,& [9] Matt.21.
occiſi à malis ruſticis,& à patre defenſi; ignorans [10] & ipſe diem & horam vltimam ſoli pa- [10] Mat.24.
tri notam,diſponens [11] regnum diſcipulis,quomodo & ſibi diſpoſitum dicit à patre;habẽs [11] Luc.22.
[12] poteſtatem legiones angelorum poſtulandi ad auxilium à patre ſi vellet; [13] exclamans [12] Mat.26.
quòd ſe Deus reliquiſſet;in patris manibus ſpiritum ponens;& poſt [14] reſurrectionem ſpõ- [13] Mat.28.
dens miſſurum ſe diſcipulis promiſſionẽ patris;[158] & [15] nouiſſimè mandãs vt tinguerẽt in [14] Luc.24. [15] Mat.28.
patrem & filium & ſpiritum ſanctum,non in vnum.Nam nec ſemel,ſed ter,ad ſingula no-
mina in perſonas ſingulas tinguimur. [[159] Et quid ego in tã manifeſtis moror, quũ ea ag- CA. XXVII
gredi debeam,de quibus manifeſta obumbrare quærũt.[160] Vndique enim obducti diſtin-
ctione patris & filij,quam manente coniunctione diſponimus vt ſolis & radij, & fontis &
fluuij,per indiuiduum tamen numerum duorum & trium:aliter eam ad ſuam nihilominus
ſententiam interpretari conantur:vt æquè in vna perſona vtrunque diſtinguant, patrẽ &
filium,dicentes filium carnem eſſe,id eſt hominem,id eſt Ieſum: patrem autem ſpiritum,
id eſt Deum,id eſt Chriſtum.Et qui vnum eundémque contendunt patrem & filium, iam
incipiunt [161] diuidere illos potius quàm vnare.Si enim alius eſt Ieſus, alius Chriſtus, alius
erit filius,alius pater, quia filius Ieſus, & pater Chriſtus.[162] Talem monarchiã apud Valẽ-
B tinum fortaſſe didicerunt,duos facere,Ieſum, & Chriſtum. Sed & hæc iniectio eorum ex
retractatis iam retuſa eſt,quòd ſermo Dei,vel ſpiritus Dei,& virtus altiſſimi dictus ſit, quẽ
patrem faciunt.Non enim ipſæ ſunt cuius dicuntur,ſed ex ipſo & ipſius.Et aliter tamen in
iſto capitulo reuincentur.Ecce,inquiunt,ab angelo prædicatũ eſt, Propterea quod naſce- [a] Luc.1.
tur ſanctum,vocabitur filius Dei. Caro itaq; nata eſt,Caro itaque erit filius Dei.Immò de
ſpiritu Dei dictũ eſt.Certè enim de ſpiritu ſancto virgo concepit:& quod concepit, id pe-
perit:id ergo naſci habebat quod erat conceptũ,& pariundũ:id eſt ſpiritus; cuius & voca-
bitur nomẽ Emmanuel,quod eſt interpretatũ,nobiſcũ Deus.Caro autem Deus non eſt,vt Matth.1.
de illa dictum ſit,vocabitur ſanctum,filius Dei:ſed ille qui in ea natus eſt, Deus:de quo &
Pſalmus:[163] Quoniã Deus homo natus eſt in illa,& ædificauit eam voluntate patris.Quis Pſal.86.
Deus in ea natus?ſermo & ſpiritus, qui cum ſermone de patris voluntate natus eſt. Igitur
ſermo in carne,dum & de hoc quærẽdum,quomodo ſermo caro ſit factus,vtrúmne quaſi
trãsfiguratus in carne,an indutus carnem?Immò indutus. Ceterùm Deum immutabilem
& informabilem credi neceſſe eſt, vt æternum. [164] Transfiguratio autem interemptio eſt
priſtini.Omne enim quodcunque transfiguratur in aliud,deſinit eſſe quod fuerat, & inci-
pit eſſe quod non erat.Deus autem neque deſinit eſſe,neque aliud poteſt eſſe.Sermo autẽ Ioan.1.
Deus; & ſermo Domini manet in æuum,perſeuerãdo ſcilicet in ſua forma.[165] Quem ſi nõ Iſai.40.
capit configurari,conſequẽs eſt,vt ſic caro factus intelligatur, dum ſit in carne, & manife-
ſtatur,& videtur,& contrectatur per carnem:quia & cetera ſic accipi exigunt.Si enim ſer-
mo ex transfiguratione & demutatione ſubſtantiæ caro factus eſt,vna iam erat ſubſtantia
C Ieſus ex duabus,[166] ex carne & ſpiritu mixtura quædam, [167] vt electrũ ex auro & argento;
& incipit nec aurum eſſe,id eſt ſpiritus,neque argentum,id eſt caro,dum alterũ altero mu-
tatur,& tertium quid efficitur;neq; ergo Deus erit,Ieſus. Sermo enim deſiit eſſe, qui caro
factus eſt.Neq; homo,caro.Caro enim non propriè eſt,quia ſermo fuit.Ita ex vtroq; neu-
trum eſt;aliud longè tertium eſt,quàm vtrũque. Sed enim inuenimus illũ directò, & Deũ
& hominem expoſitum,ipſo hoc Pſalmo ſuggerente:Quoniã Deus homo natus eſt in illa, Pſalm. 86.
ædificauit eam voluntate patris: Certè vſquequaque filium Dei & filium hominis, cùm
Deum & hominem,ſine dubio ſecundum vtramque ſubſtantiam in ſua proprietate diſtã-
tem:quia neq; ſermo aliud quàm Deus, neq; caro aliud quàm homo.Sic & Apoſtolus de
vtraque eius ſubſtantia docet:Qui factus eſt,inquit, ex ſemine Dauid, Hic erit homo, & Rom.1.
filius hominis:qui definitus eſt filius Dei ſecundum ſpiritum,Hic erit Deus, & ſermo Dei
filius.Videmus duplicem ſtatum, non confuſum, ſed coniunctum in vna perſona, Deum
& hominem Ieſum.[168] De Chriſto autem differo.Et adeò ſalua eſt vtriuſq; proprietas ſub-
ſtãtiæ,vt & ſpiritus res ſuas egerit in illo:id eſt virtutes & opera & ſigna; [169] & caro paſſio-
nes ſuas functa ſit;[1] eſuriens ſub diabolo,[2] ſitiens ſub Samaritide,[3] flens Lazarum, [4] anxia [1] Matth.4.
vſque ad mortem:[5] denique & mortua eſt.Quòd ſi tertium quid eſſet ex vtroque confu- [2] Ioan.4.
ſum vt electrum,non tam diſtincta documenta parerent vtriuſque ſubſtantiæ.Sed & ſpiri- [3] Ioan.11. [4] Matt.26.
tus carnalia,& caro ſpiritalia egiſſet,ex tranſlatione,vt neque carnalia,neque ſpiritalia,ſed [5] Matt.28.

tertiæ alicuius formæ confuſione:immò aut ſermo mortuus eſſet,aut caro mortua non eſ- D
ſet,ſi ſermo conuerſus eſſet in carnē:aut caro enim immortalis fuiſſet,aut ſermo mortalis.
Sed quia ſubſtantiæ ambæ in ſtatu ſuo quæq; diſtinctæ agebāt,ideò illis & operæ & exitus
Ioan.3. ſui occurrerūt. Diſce igitur cum Nicodemo, Quia quod in carne natū eſt,caro eſt: & quod
de ſpiritu,ſpiritus eſt. Neque caro ſpiritus fit,neq; ſpiritus caro. In vno planè eſſe poſſunt.
Luc. 1. Ex his Ieſus conſtitit,ex carne homo,ex ſpiritu Deus; quem tunc angelus ex ea parte qua
ſpiritus erat,Dei filium pronuntiauit, ſeruans carni filium hominis dici.[170] Sic & Apoſto-
1.Tim.2. lus etiam Dei & hominum appellans ſequeſtrem,vtriuſque ſubſtātiæ confirmauit. Nouiſ-
ſimè qui filium Dei carnem interpretaris,exhibe qui ſit filius hominis. Aut nunquid ſpiri-
Ioan.4. tus erit?ſed ſpiritum patrem ipſum vis haberi;quia Deus ſpiritus,quaſi non & Dei ſpiritus:
C.XXVIII. ſicut & ſermo Deus & Dei ſermo. [[171] Itaque Chriſtum facis patrem, ſtultiſſime,qui nec
ipſam vim inſpicias nominis huius,ſi tamen nomen eſt Chriſtus,& non appellatio potius;
[172] vnctus enim ſignificatur. Vnctus autem non magis nomē eſt, quàm veſtitus,quàm cal-
ceatus, accidens nomini res. At tu,ſi ex aliquo argumento veſtitus quoq; vocaretur Ieſus,
quomodo Chriſtus ab vnctionis ſacramento,æquè Ieſum filium Dei diceres,veſtitū verò
patrem crederes. Nunc de Chriſto. Si pater Chriſtus eſt,pater vnctus eſt,& vtique ab alio.
Aut ſi à ſemetipſo,proba.[173] Sed nō ita docēt Acta Apoſtolorum in illa exclamatione Ec-
Act.4. cleſię ad Deū:Conuenerunt enim vniuerſi in iſta ciuitate aduerſus ſanctū filiū tuum Ieſum
quem vnxiſti:Herodes & Pilatus cum Nationibus:ita & filium Dei Ieſum conteſtati ſunt, E
& filium à patre vnctum. Ergo Ieſus idem erit Chriſtus,qui à patre vnctus eſt;nō pater,qui
Act.2. filium vnxit. Sic & Petrus,[174] Firmiſſimè itaque cognoſcat omnis domus Iſraël, quòd &
Dominum & Chriſtum(id eſt vnctum)fecerit eum Deus hunc Ieſum quem vos crucifixi-
1.Ioan.2. ſtis.[175] Ioannes autem, etiam mendacem notat eum, qui negauerit Ieſum eſſe Chriſtum;
1.Ioan.5. Contrà,de Deo natum omnem,qui crediderit Ieſum eſſe Chriſtū. Propter quod & horta-
1.Ioan.3. tur vt credamus nomini filij eius Ieſu Chriſti,vt ſcilicet cōmunio ſit nobis cū patre,& filio
eius Ieſu Chriſto.[176] Sic & Paulus vbiq; Deum patrem ponit, & Dominum noſtrū Ieſum
Rom.1. Chriſtum. Cùm ad Romanos ſcribit, Gratias agit Deo per Dominum noſtrū Ieſum Chri-
Gal.1. ſtum. Cùm ad Galatas, Non ab hominibus ſe Apoſtolum præfert,nec per hominem, ſed
per Ieſum Chriſtum,& Deum patrem. Et habes tota inſtrumenta eius, quæ in hunc mo-
dum pronuntiant, & duos proponunt, Deum patrem,& Dominum noſtrum Ieſum Chri-
ſtum filium patris,& Ieſum ipſum eſſe Chriſtum,in altero quoque nomine Dei filium. Nā
exinde eo iure quo vtrunque nomen vnius eſt,id eſt Dei filius, etiam alterum ſine altero
eiuſdem eſt. Et ſiue Ieſus tātummodò poſitū eſt,intelligitur & Chriſtus: quia Ieſus vnctus
eſt. Siue ſolummodò Chriſtus,idē eſt & Ieſus,quia vnctus eſt Ieſus. Quorū nominum alte-
Matth. & Luc.1. rum eſt propriū,quod ab angelo impoſitū eſt: Alterum accidens, quod ab vnctione cōue-
nit:dū tamen Chriſtus filius ſit,nō pater. Poſtremò quàm cæcus eſt,qui nec in Chriſti no-
mine intelligit aliū Deū portēdi, ſi Chriſto nomen patri adſcribat? Si enim Chriſtus pater
Ioan.20. Deus eſt, qui dicit: Aſcēdo ad patrē meū & patrē veſtrū,& Deum meū & Deum veſtrum, F
Amos 4. vtique alium patrē ſuper ſe & Deū oſtendit. Si item pater Chriſtus eſt, alius eſt qui ſolidat
Pſalm.2. tonitruū,& condit ſpiritū,& adnuntiat in homines Chriſtū ſuū. Et ſi adſtiterunt reges ter-
ræ,& ἄρχοντες congregati ſunt in vnū,aduerſus Chriſtum ipſius,alius erit Dominus,contra
Iſai.45. cuius Chriſtū cōgregati ſunt reges & ἄρχοντες. Et ſi: Hęc dicit Dominus Domino meo Chri-
Epheſ.1. ſto;alius erit Dominus qui loquitur ad patrem Chriſti. Et cùm Apoſtolus ſcribit, [177] Vti
Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti det vobis ſpiritū ſapientiæ & agnitionis : alius erit Deus
Rom.8. Chriſti Ieſu chariſmatū ſpiritualiū largitor. Certè ne per omnia euagemur. Qui ſuſcitauit
Chriſtū,ſuſcitaturus eſt & mortalia corpora veſtra;iámque alius erit ſuſcitator quàm pater
CA.XXIX. mortuus,& pater ſuſcitatus,ſi Chriſtus qui eſt mortuus,pater eſt. [[178] Obmuteſcat, ob-
muteſcat iſta blaſphemia,ſufficiat Chriſtum filium Dei mortuū dici:& hoc, quia ita ſcri-
1.Cor.15. ptum eſt. Nam & Apoſtolus nō ſine onere pronuntians Chriſtum mortuum,adiecit,ſecū-
dum ſcripturas,vt duritiam pronuntiationis ſcripturarum auctoritate molliret,& ſcanda-
lum auditori euerteret. Quanquam cùm duæ ſubſtantiæ cenſeantur in Chriſto Ieſu diui-
na & humana,conſtet autem immortalem eſſe diuinam, cùm mortalem quæ humana ſit,
apparet,quatenus eum mortuum dicat:id eſt,quâ carnem & hominem & filium hominis,
non quâ ſpiritum & ſermonem & Dei filiū. Dicendo denique Chriſtus mortuus eſt,id eſt
» vnctus:id quod vnctum eſt, mortuū oſtēdit;id eſt carnē. Ergo,inquis, & nos eadem ratio-
» ne dicentes patrem qua vos filium,non blaſphemamus in Dominum Deum;non enim ex
diui-

Digitized by Google

A diuina,ſed ex humana ſubſtantia mortuũ dicimus. Atquin blaſphematis non tantùm,quia
mortuum dicitis patrem,ſed & quia crucifixum. Maledictione enim crucifixi,quæ ex lege
in filium competit, (quia Chriſtus prò nobis maledictio factus eſt, non pater) Chriſtũ in *Gal.* 3.
patrem conuertentes, in patrem blaſphematis. Nos autem dicẽtes Chriſtum crucifixum,
non maledicimus illum, ſed maledictum legis referimus, quia nec Apoſtolus hoc dicens
blaſphemauit. Sicut autẽ, [179] de quo quid capit dici,ſine blaſphemia dicitur: ita quod non
capit, blaſphemia eſt ſi dicatur. Ergo nec compaſſus eſt pater filio,ſicut directam blaſphe-
miam in patrem veriti,diminui eam hoc modo ſperant, cõcedentes iam patrem & filium
duos eſſe: filius ſiquidem patitur, pater verò compatitur. Stulti & in hoc. Quid eſt enim "
compati,quàm cum alio pati? Porrò ſi impaſſibilis pater, vtique & incompaſsibilis. Aut ſi
compaſsibilis, vtique paſsibilis. Nihil ei veluti morituro præſtas. Times dicere paſsibilẽ,
quem dicis compaſsibilem. Tam autẽ incompaſsibilis pater eſt, quàm impaſsibilis etiam
filius ex ea conditione qua Deus eſt. Sed quomodo filius paſſus eſt, ſi non compaſſus eſt &
pater? Separatur à filio,non à Deo. Nam & fluuius ſi aliqua turbulẽtia contaminatur,quan-
quam vna ſubſtãtia de fonte decurrat, nec ſecernatur à fonte,tamen fluuij iniuria nõ per-
tinebit ad fontem. Et licet aqua fontis ſitiuè patiatur in fluuio, dum non in fonte patitur,
ſed in fluuio, non fons patitur, ſed fluuius qui ex fonte eſt: Ita & ſpiritus Dei qui pati poſsit
in filio,quia non in patre pateretur,ſed in filio,pater paſſus non videretur. Sed ſufficit nihil
B ſpiritum Dei paſſum ſuo nomine (quia ſi quid paſſus eſt, in filio quidem erat, vt pater cum
filio pateretur in carne) quia hoc retractatum. Nec quiſquam negabit, quando & nos pati
pro Deo non poſſumus, niſi ſpiritus Dei ſit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ ſunt
confeſsionis: non ipſe tamen patiens, ſed pati poſſe præſtans. [[180] Alioquin ſi vltrà per- CAP. XXX.
gas, potero tibi duriùs reſpondere, & te cum ipſius Domini pronuntiatione committere,
vti dicam,quid de iſto quæris? habes ipſum exclamantem in paſsione: Deus meus Deus *Matth.* 27.
meus,vt quid me dereliquiſti? Ergo aut filius patiebatur à patre derelictus, & pater paſſus
non eſt,qui filium dereliquit: aut ſi pater erat qui patiebatur, ad quem Deum exclamabat?
Sed hæc vox carnis & animæ, id eſt hominis, non ſermonis, nec ſpiritus, id eſt non Dei,
propterea emiſſa eſt,vt impaſsibilem Deum oſtenderet,qui ſic filium dereliquit, dum ho-
minem eius tradidit in mortem. Hoc & Apoſtolus ſenſit, ſcribens: [181] ſi pater [a] filio non [a] *Rom.* 8.
pepercit. Hoc & Eſaias prior pronuntiauit: [182] Et Dominus [b] cum tradidit pro delictis no- [b] *Iſai.* 53.
ſtris. Sic reliquit, dum non parcit: ſic reliquit, dum tradit. Ceterùm non reliquit pater fi- [c] *Luc.* 23.
lium; in [c] cuius manibus filius ſpiritum ſuum poſuit. Denique poſuit,& ſtatim obiit: Spiri- [d] 1. *Cor.* 15.
tu enim manente in carne, caro omninò mori non poteſt. Ita relinqui à patre,mori fuit fi- [e] *Ioan.* 3.
lio. Filius [d] igitur & moritur, & reſuſcitatur à patre, ſecundum ſcripturas. Filius [e] aſcendit [f] *Marc.* 16.
in ſuperiora cœlorum, qui & deſcendit in interiora terræ: [f] hic ſedet ad dexteram patris, [g] *Act.* 7.
C non pater ad ſuam. Hunc [g] videt Stephanus cùm lapidaretur adhuc ſtantem ad dexteram [h] *Pſal.* 109.
Dei, vt exinde ſeſſurum, [h] donec ponat illi pater omnes inimicos ſub pedibus ſuis. Hic & [i] *Act.* 1.
venturus eſt [i] rurſus ſuper nubes cœli, talis, qualis & aſcendit. Hic interim [k] acceptũ à pa- [k] *Act.* 2.
tre munus effudit Spiritum ſanctum, tertium numen diuinitatis & tertium nomen maie-
ſtatis,vnius prædicatorem monarchiæ, ſed & œconomiæ interpretatorem, [183] ſi quis ſer-
mones nouæ Prophetiæ eius admiſerit,& deductorem omnis veritatis, quæ eſt in patre &
filio,& ſpiritu ſancto ſecundum Chriſtianum ſacramentum. [[184] Ceterùm Iudaicæ fidei CA. XXXI.
iſta res, ſic vnum Deum credere vt Filium adnumerare ei nolis, & poſt filium, Spiritum.
Quid enim erit inter nos & illos,niſi differẽtia iſta? Quod opus Euangelij,quæ eſt ſubſtan-
tia noui Teſtamenti; ſtatuens Legem & Prophetas vſque ad Ioannem, ſi non exinde pater *Matth.* 11.
& filius & ſpiritus tres crediti vnum Deum ſiſtunt? Sic Deus voluit nouare ſacramentum,
vt nouè vnus crederetur per Filium & Spiritum,vt coràm iam Deus in ſuis propriis nomi-
nibus & perſonis cognoſceretur,qui & retrò per Filium & Spiritum prędicatus non intel-
ligebatur. [185] Viderint igitur Antichriſti, qui negant patrem & filium. Negant enim pa- 1. *Ioan.* 2.
trem,dum eundem filium dicunt,& negant filium, dum eundem patrem credunt, dando
illis quæ non ſunt, auferendo quæ ſunt. Qui verò confeſſus fuerit Chriſtum filium Dei 1. *Ioan.* 4.
(non patrem) Deus in illo manet, & ipſe in Deo. Nos credimus teſtimonium Dei, quo 1. *Ioan.* 5.
teſtatus eſt de filio ſuo: Qui filium non habet, nec vitam habet. Non habet autem filium, *Ibidem.*
qui cum alium quàm filium credit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM ADVERSVS PRAXEAN.

1. ADVERSVS PRAXEAN.] *De hoc in hæc verba Auctor ſuprà libro de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. vlt.* Sed poſt hos omnes etiam Praxeas quidam hæreſin introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic Deum Patrem omnipotentem Ieſum Chriſtum eſſe dicit; hunc crucifixum, paſſúmque contendit; mortuum præterea ſeipſum ſibi ſedere ad dexteram ſuam, cum profana & ſacrilega temeritate proponit. *De eodem præter locum ſuprà ſub finem argumenti adnotatum ſic B. Optatus Mileuitanus lib. 5. aduerſ. Parmenianum: Et quia dixiſti aquam eſſe mendacem, etiam hoc diſce vbi eam poteris inuenire. Apud* Praxean *Patripaſſianum, qui ex toto filium negat, & patrem paſſum eſ*ſe contendit; *quum ſit filius Dei veritas, ſicut ipſe teſtatur, dicens: Ego ſum ianua, & via, & veritas. Ergo ſi filius Dei eſt veritas, vbi ipſe non eſt, mendacium eſt. Quum apud Patripaſſianos non eſt filius, non eſt nec veritas. Et vbi veritas non eſt, ibi aqua mendax eſt. Quare vel ſerò deſine crimina confingere, & quod in Patripaſſianos dictum eſt, in Catholicos noli conferre. Proinde* Praxean *cum ſuis adſeclis intelligit B. etiam Cyprianus, dum ab eo inter hæreticos primo loco recenſentur Patripaſſiani Epiſtol. 73. ad Iubaianum, vbi vide Adnotat. noſtras numer. 21. & Epiphan. & B. Auguſtin. de hæreſibus. Qui quum in Africa hæreſin ſuam ſparſiſſe ſcribat Praxeanos, non mirum eſt; ſi peculiarem contra eos librum ſcripſerit Auctor. Atqui initium & progreſſum huius hæreſeos recenſet Auctor cap. 1. in hæc verba:* Nam iſte primus ex Aſia hoc genus peruerſitatis intulit Romanæ humo; & aliàs inquietus; inſuper de iactatione martyrij inflatus, ob ſolum & ſimplex & breue carceris tædium. *Deinde addit in Africa etiam ſeminatam hanc hæreſin, & initio traductam, immò & reuocatam à Praxea, ſed poſtea iterum erupiſſe:* Fruticauerant *(inquit)* auenæ Praxeanæ; hic quoque ſuperſeminatæ, dormientibus multis in ſimplicitate doctrinæ; traductæ dehinc per quem Deus voluit, (*de quo infrà latius numer.* 14.) etiam euulſæ videbantur. Denique cauerat priſtinum Doctor de emendatione ſua; & manet chirographum apud Pſychicos, apud quos tunc res geſta eſt, exinde ſilentium. Ita aliquandiu per hypocriſin ſubdola viuacitate latitauit, & nunc denuò erupit. *Verumtamen bono animo confutationem aggrediens Auctor:* Sed & denuò eradicabitur ſi voluerit Dominus, in iſto commeatu. *Porrò non modò aduerſus* Praxean, *ſed & aduerſus* Monarchianos *hoc libro agit, ſic dictos quòd* Monarchiam, *id eſt ſingulare & vnicum imperium in Deo collocabant, de quibus infrà cap 3. num. 31.*

2. DE TRINITATE.] *Iſtud titulo huius libri adiecimus, quòd, ſiquis alius Veterum, hîc exactiſſimè tractet Auctor,* de Trinitate perſonarum Patris, Filij, & Spiritusſancti in diuinitate; *quam tamen etiamnum Trinitarij hodierni impugnare non verentur; inſuper etiam* proceſſionem Spiritusſancti ex Patre & Filio *nõ ſemel adſerens, de quo contra Græcos infrà cap. 4. num. 40. & cap. 8. num. 60. Hoc verum hîc adiecimus, quum longè exactius & magis conuenienter orthodoxæ fidei myſterium Trinitatis hîc explicet Auctor; vel hinc probare non eſſe illius librum illum de Trinitate, ſed Nouatiani infrà Tom. 5. qui hactenus perperàm illi adſcriptus exſtabat, & in MS. et in excuſis exemplaribus, ſicuti ad eundem librum latiùs comprobabimus. Ceterum nõ malè admonuit Rhenanus quædam in hoc libro commodius interpretanda quàm ſonant, & vetuſtati nonnihil condonandum, vtpotè quum ante Tertullianum nemo hoc tractauerit argumentum.*

CAP. I.

3. Variè diabolus æmulatus eſt veritatem, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De libri huius argumento, & hæreſeos Praxeanæ initio. *Eſt vero etiam hic phraſis Tertullianica:* æmulatus eſt veritatem, *pro odio proſecutus eſt.*

4. Si tu es filius Dei, deiice te hinc, &c.] *In hoc variat à Græcis & Latinis hod e exemplaribus Matth. 4. Auctor, quod legat:* deiice te hinc, *cum quo interim conſentire videtur illud Syri Interpretis Latini: deorſum te dede præcipitem, ſicuti etiam in hoc:* vt te manibus ſuis tollant, *vnde videntur aliud quid legiſſe olim vetera Græca exemplaria. Cum Latino verò vulgato interprete, & Pſalmi 90. tranſlationibus omnibus conuenit illud:* mandauit, *pro eo quod Græcè & Syriacè hodie apud Matth. legitur: mandabit. quare etiam hic nimis libera Clarij caſtigatio. Sunt autem Tertullianica:* viderit, *ac:* cominus, *ſiue:* comminus, *vti MS. 3. Vatic. codices legunt.*

5. intulit Romanæ humo, &c.] *Intelligit (inquit Rhenanus) prouincias vrbi Romæ viciniores. Alioquin ipſa Aſia partim Romanum agnoſcebat imperium. Et mox ſequitur:* Duo negotia diaboli Praxeas Romæ procurauit, Prophetiam expulit, & hæreſin intulit.

6. de iactatione martyrij inflatus, &c.] *Vel hinc (inquit idem) vides quanti ſolerent olim fieri Martyres. Atqui etiam hinc confirmatur quod ſuprà adnotauimus Tom. 2. lib. ad Martyr. num. 1. de appellatione* Martyrum; *quamquam hic potius* iactationem *Martyrij appellet, tum* ob breue carceris tædium, *tum quòd vel Apoſtolo teſte, 1. Cor. 13. hæreticis nihil proſint Martyria, ſicuti latiùs adnotauimus in B. Cypriani Epiſt. 52. ad Antonianum, num 50.*

7. Epiſcopum Romanum, &c.] *Adtende (inquit idem Rhenanus) ſummam* Romani Pontificis *auctoritatem etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit, aut damnat. Hinc illud Ammiani Marcellini de Conſtantio Auguſto & Liberio Pontifice: Tamen (inquit) auctoritate, qua potiores æterna vrbis Epiſcopi, firmari deſiderio nitebantur ardenti. Lib. 15. B. Irenæus ſanè Romanam Eccleſiam maximam & antiquiſſimam vocat, à glorioſiſſimis duobus Apoſtolis Petro & Paulo fundatam & conſtitutam, ad quam propter potentiorem principalitatem neceſſe ſit omnem conuenire Eccleſiam, hoc eſt eos qui ſunt vndique fideles; in qua ſemper ab his qui ſunt vndique, conſeruata eſt ea quæ eſt ab Apoſtolis traditio. Quare eò magis improbanda adnotatio marginalis, quæ hactenus exſtat in excuſis exemplaribus omnibus: Epiſcopus Romanus montaniZat; neque enim*

Digitized by Google

enim ipſe Auctor, quantumuis poſt mediam ætatem in hæreſin Montani delapſus, & Romano Epiſcopo oſfenſus, id adſerere audet; ſed tantùm dicit: agnoſcentem iam Prophetias Montani, Priſcæ, & Maximillæ, *non verò eorum hæreſin. Quamquam interim etiam id falſum eſſe ex hiſtoriis manifeſtum fecerimus in Vita Auctoris, quò Lectorem remittimus, ne hîc prolixiores ſimus.*

8. Falſa de ipſis Prophetis, &c.] *Hîc audis (inquit rurſum Rhenanus) Montani fautorem, quem præcipuè defendit operis* περὶ ἐκστάσεως, *lib 7. Sanè Apollonius vir diſertiſſimus ſcripſit aduerſus Montanum, Priſcillam, & Maximillam, inſigne & longum volumen, in quo adſerit Montanum & inſanas Vates periiſſe ſuſpendio, & multa alia, in quibus de Priſcilla & Maximilla refert: Si negant eas accepiſſe munera, confiteantur non eſſe Prophetas qui accipiunt, & mille hoc teſtibus approbabo. Sed & ex aliis fructibus Propheta: Dic mihi, crinem fucat Prophetes? Stibio oculos linit? Propheta veſtibus & gemmis ornantur? Prophetes tabula ludit & teſſeris? Propheta fœnus accipit? Reſpondeant, vtrum hoc fieri liceat, an non? Meum eſt approbare quod fecerint. Ex illuſtribus ſcriptoribus Eccleſiaſticis Diui Hieronymi. Huc etiam pertinet, quod ſacramenta perhibentur funeſta habere. Nam de infantis anniculi ſanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, quaſi Euchariſtiam ſuam conficere perhibentur, miſcentes eum farina, panémque inde facientes. Qui puer ſi mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre; ſi autem vixerit, pro magno ſacerdote. Ex Aurelio Auguſtino.*

9. & præceſſorum eius auctoritates defendendo, &c.] *Et hic locus (inquit idem) ſuperiorem confirmat, & primam atque adeò ſummam auctoritatem Eccleſiæ Romanæ ſubindicat. De qua ſi quis plura deſiderat, videat Adnotat. noſtras ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 36. num. 212.*

10. coëgit & pacis litteras reuocare iam emiſſas, &c.] *Hic conſidera (inquit idem Rhenanus) ſtudia hominum, dum quiſque pro eo cui fauet, nihil non facit. Rectiſſimè verò egit Romanus Pontifex, qui illam Montani fictam prophetiam damnauit; qui etiam addit:* emittere litteras, *Iureconſultorum eſſe phraſin. Atqui de* litteris pacis, *quas formatas mediæ ætatis Patres appellare ſolent, aliquid ibidem adtigimus, cap. 20. numer. 123. de quibus, iuxta quod ibi promiſimus, hîc addimus:* formatarum litterarum *formam præſcriptam à Synodo Nicena, inuenitur apud Atticum Conſtantinopolitanum Epiſcopum, in fine Synodi Chalcedonenſis. In quibus adſumi debebant prima Græca elementa Patris & Filij & Spiritusſancti, π. υ. & α. Petri quoque Apoſtoli prima littera π. eius qui ſcribit Epiſcopi prima littera, eius ad quem ſcribitur ſecunda, accipientis tertia, ciuitatis de qua ſcribitur quarta, & indictionis numerus, cum* Ἀμὴν *in fine. Quam Gratianus in Decretum ſuum retulit Diſt. 73 adlegans etiam de Conſecr. Diſtinct. 3. cap. 24. Canonem Concilij Carthag. 5. cap. 7. vbi præcipitur adiici dies Paſchæ. Habes verò priori loco duo* formatarum litterarum *exemplaria; prius, ex Burchardo; poſterius, quantum apparet, ex Iuone. Vide etiam de Epiſtola formata Sidonium Apollinarem lib. 7. Epiſt. 2.*

11. Paracletum fugauit, &c.] *Mirum eſt (inquit idem Rhenan.) tam eruditum virum ſomniis Montani fidem habuiſſe, nec fucum olfeciſſe. An non erat aperta inſania, dicere, in Apoſtolis ſpiritum ſanctum fuiſſe, Paracletum non fuiſſe; & Paracletum plura in Montano dixiſſe, quàm Chriſtus in Euangelium protulerit; nec tantùm plura, ſed etiam meliora atque maiora? Ex Præſcriptionibus: In quo loco ipſe blaſphemiam vocat. Sed nondum Montano nomen dederat. Atque hoc eſt quod D. Auguſtin. ſcribit tranſiiſſe eum ad Cataphrygas, quos antè deſtruxerat.*

12. Fruticauerant, &c.] *Ex eo quod citat Rhenan. locos ſimiles ex lib. aduerſ. Hermog. & aduerſ. Valentin. vbi caſtigauimus:* fruticet terra herbam *fœni; & :* Talia ingenia ſuperfruticant, *patet etiam hîc caſtigandum eſſe:* fruticauerant, *pro:* fructificauerant.

13. auenæ Praxeanæ, &c.] *Iuxta (inquit idem Rhenan.) illud Vergilianum:*

Infœlix lolium & ſteriles dominantur *auenæ.*

Falſam doctrinam auenæ *comparat. Nam, vt Plinius ſcribit, frumenti vitium eſt* auena; *qui etiam rectè adnotat, adludere Auctorem ad 13. cap. Matth. nam ſimilis eſt tum ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæreſ. cap. 31. num. 181. Eodem pertinet quod mox ſequitur:* auenæ illę vbique tunc ſemen excuſſerant.

14. Traductæ dehinc per quem Deus voluit, &c.] *Hoc eſt (inquit idem) manifeſtatæ confutatæque. Quum vero Auctor non nominet, quis Praxean erroris conuicerit; conicio fuiſſe B. Zepherinum Papam, vtpotè de quo in hæc verba B. Opt. Mileuit. lib. 1. adu. Parmenian.* Praxeas *& ceteri temporibus ſuis à Zepherino Vrbico & Tertulliano Carthaginienſi vſque ad Cataphrygas ſuperati ſunt. Verùm etiam de hoc in vita Auctoris latius.*

15. Denique cauerat priſtinum Doctor, &c.] Priſtinum *(inquit idem) quemadmodum antè plus ſemel indicauimus, ſolet vſurpare pro prius. Sic infrà cap.* 27. Transfiguratio autem interemptio eſt priſtini; *& lib. de Corona militis, cap.* 8. Tamen in noſtris hodie vſibus, & in priſtinorum ſanctorum. Cauerat priſtinum, *conſtructio Græca, hoc eſt, ſecundum priſtinum, id eſt priorem impiam atque erroneam doctrinam.*

16. de emendatione ſua, &c.] *Adtende (inquit Rhenanus) maiorum noſtrorum clementiam in puniendo, qui chirographo reſipiſcentium, & obedientiam Eccleſiæ pollicentis contenti erant. Sic &* Marcion Ponticus ob inquietam curioſitatem, qua fratres quoque, *hoc eſt Chriſtianos,* vitiabat, ſemel & iterum eiectus, cum ducentis ſeſtertiis, quæ Eccleſiæ intulerat, nouiſſimè in perpetuum diſcidium relegatus eſt, vbi venena doctrinarum ſuarum diſſeminauit. Poſtmodùm pœnitentiam confeſſus, dum conditioni datæ ſibi occurrit, ita pacem recepturus, ſi ceteros quoque quos perditioni erudiſſet, Eccleſiæ reſtitueret, morte præuentus eſt; *hæc lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. Tertullianus. Porrò non dubito quin ea res etiam per ſyngrapham inter Eccleſiam & ipſum Marcionem ſit tranſacta. Quod hîc autem de Marcione adlegat, citat ex lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 30. numer. 172. vbi Quintinus diſtinguit inter hæreticos & dogmatiſtas, dicens hos debere etiam contrarium prædicare, nec ſufficere ſolum chirographum; nec obſtat*

Digitized by Google

quòd hîc de hæreſiarcha loquatur; neque enim dicit Auctor ſolum chirographum eius Eccleſiæ ſuffeciſſe, ſed veriſimile eſt, etiam aliquam pœnitentiam illi fuiſſe iniunctam.

17. apud Pſychicos,&c.] Similiter mox: diſiunxit à Pſychicis. Pro quo quantumuis admittat Rhenan. etiam alteram lectionem Phyſicos & Phyſicis, patet tamen ex libro de ieiuniis aduerſus Pſychicos, & lib. de Monogam. ac de Pudicitia, & de Fuga in perſecutione, prius illud prorſus legendum eſſe, vti latius infrà ad dictum librum Aduerſus Pſychicos, num. 2. Hoc tamen ex Rhenano hîc aduertemus, Pſychicos, verbum Paulinum eſſe, pro carnali. Sic etiam ad Corinthios cap. 2. ſcribit: ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. hoc eſt: Animalis autem homo non accipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei. Eſt enim ψυχικὸς Paulo, id eſt animalis, qui animum, hoc eſt affectus ſequitur humanos.

18. ſi voluerit Dominus,&c.] Modus (inquit idem) loquendi Chriſtianorum.

19. in iſto commeatu,&c.] Commeatum (inquit idem Rhenan.) eleganter vocat ſpatium temporis, quo mundus hîc duraturus eſt, à Deo præſcriptum atque conceſſum. Nam commeatus etiam facultatem ſiue veniam ſignificat diſcedendi, quam princeps præſtare ſolet.

20. die ſuo colligentur omnes adulteræ fruges, &c.] Hîc perſiſtens in parabola Zizaniorum Matth. 13. vertuntur adulteræ fruges, quæ ſuprà: aueoæ. Siue autem legas: igni inextinguibili (quod poſtremum addit ex aliis ſcripturæ locis) cum excuſis, ſiue: igne, cum 3. Vatic. MS. perinde eſt.

Cap. II.

21. Itaque poſt tempus pater natus,&c.] Capiti huic titulum dedimus: Quòd dictæ hæreſi Regula fidei contrarietur, quæ & patrem & filium & ſpiritum ſanctum in diuinitate agnoſcit.

22. vt inſtructiores per Paracletum,&c.] Rectè Rhenan. adnotat loqui illum de Paracleto Montani, cui etiam perperàm adplicat illud Ioan. 16. deductorem omnis veritatis; verùm de eo inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis latius. Hoc vnum hîc dicam, transferre Auctorem ex exemplaribus Græcis tum hîc, cum ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 28. deducet vos in omnem veritatem, pro eo quod Interpres Latinus vulgatus, docebit vos omnem veritatem.

23. quam οἰκονομίαν dicimus,&c.] Οἰκονομίαν, id eſt, diſpenſationem, ſicut hîc, & diſpoſitionem ſicut infra cap. 4. Auctor videtur in Trinitatis myſterio ex propoſito introducere; vt excludat μοναρχίαν, quã Praxeans atque hæretici adlegabant, ad excluſionem trium perſonarum. De eadem paulopoſt Auctor: οἰκονομίας ſacramentum, quæ vnitatem in Trinitatem diſponit, tres dirigens, Patrem, & filium, & Spiritum ſanctum, vnius ſubſtantiæ, vnius ſtatus, vnius poteſtatis; & rurſum cap. 3. non intelligentes quidem vnicum, ſed in ſua οἰκονομίᾳ eſſe credendum, expaueſcunt ad οἰκονομίαν, ac ibidem: οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci. Iterum cap. 8. & οἰκονομίας ſtatum protegit; ac cap. 9. aduerſus οἰκονομίαν, monarchiæ adulantes, &: propter οἰκονομίας obſeruationem, ac ca. 13. ſecundum rationem οἰκονομίας, quæ facit numerum; denique cap. 23. Tamen in ipſa οἰκονομίᾳ pater voluit filium in terris haberi. Atqui videtur hanc Oeconomia appellationem deſumpſiſſe ex B. Iuſtino Martyre in fidei Expoſitione, vbi eandem inuenire eſt.

24. & in cœlos reſumptum,&c.] Sic (inquit Rhenan.) lib. de Carne Chriſti cap. 15. & in cœlos reſumpta eſt, pro quo lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 13. dicere maluit: in cœlos ereptum; ex quo loco & aliis ſimilibus ibidem à nobis citatis num. 87. caſtigauimus etiam hîc: in cœlos, pro: in cœlo. Quod ipſum, præterquàm quòd ſit Articulus fidei, propterea inculcat toties Auctor, quòd quidam hæretici (ſicuti eodem libro alicubi legitur) ſolam animam eius in cœlos ereptam dicerent.

25. Hanc regulam, &c.] Dicto loco de Præſcript. etiam Regulam fidei vocat Symbolum Apoſtolorum, vbi totum illud ex Tertulliano explicatum habes num. 81. vſque ad num. 91. Eodem pertinet illud cap. 3. paulopòſt: quoniã & ipſa regula fidei, &c. & cap. 9. Hãc me regulam profeſſum, &c.

26. ipſa nouellitas Praxeæ heſterni,&c.] Similiter (inquit Rhenanus) ſcribit de Hermogene, circa initium nempè:) Hermogenis autem (inquit) doctrina tam nouella eſt denique ad hodiernum homo in ſeculo. Atqui latius iſtud tractatum oſtendit lib. de Præſcript. adu. hær. quum ſubiungit: Quo peræquè aduerſus vniuerſas hæreſeis iam hinc præiudicatum ſit, &c. vbi id tractatur cap. 29. 30. 31. & 32.

27. Sed ſalua iſta præſcriptione, &c.] Similes locos habes ſuprà dicti lib. cap. 15. num. 98.

28. retractatibus,&c.] Retractare (inquit Rhenan.) Tertulliani verbum eſt, pro tractare, ſiue excutere & perpendere. Vnde retractatus pro retractatione. Atqui, quum vbique ſic loquatur Auctor: etiam in calce huius capitis caſtigauimus: procedentes retractatus demonſtrabunt, pro: tractatus.

29. Tres autem non ſtatu, ſed gradu, &c.] De hac loquendi formula vide ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 316.

Cap. III.

30. Simplices enim quique, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd etiam ſi μοναρχίαν Dei admittamus, non propterea ſequatur, patrem ſe ſibi filium feciſſe, aut monarchiam ſuam non per quos velit adminiſtrare. Quomodo verò ſimplicitas credentium etiam ſcripturis adprobetur, vide ſuprà lib. adu. Valentin. ca. 2. Atqui etiam hîc caſtigauimus: pluribus Deis, pro: Diis.

31. Μοναρχίαν (inquiunt) tenemus,&c.] Hîc incipit agere contra Monarchianos; qui Praxeæ diſcipuli, quum viderent ſe conuinci ſcripturis, quæ & patrem & filium agnoſcerent, ex μοναρχίᾳ Dei præſcribere nitebãtur patrem ipſum ſe ſibi filium feciſſe; aduerſus quos proinde peculiariter agit Auctor cap. 10. 11. & 12. Hîc dumtaxat oſtendit μοναρχίαν, quæ ſingulare & vnicum imperium ſignificat, nihil abſtare Catholicorum patrem & filium diſtinguentium ſententiæ.

32. Et ita ſonum ipſum vocaliter exprimunt, &c.] In MS. voluminibus (inquit Rhenan.) omnibus quæ viderim, legitur: ſolium. Sed non arbitror μοναρχίαν ſolium reddere voluiſſe, quod Grammatici ſic dictum aiunt, quòd non ſolum capiat, ſed quia ſolidum. Proinde ſolium mutaui in ſonum. Nam mox ſequitur: Sed monarchiam ſonare ſtudent Latini, & infrà:

Malo

Digitized by Google

Malo te ad ſenſum rei, quàm ad ſonum vocabuli exerceas.

33. etiam opici, &c.] Id eſt barbari; quod opicè, id eſt, barbarè, non Latinè loquerentur, iuxta illud Plinij: lib. 29. cap. 1. Nos quoque dictitant barbaros, & ſpurcius nos quàm alios, opicos appellatione fœdant. Sunt autem Tertullianica: Atquin, officiales.

34. Milies centies centena milia, &c.] Videtur ſic exprimere voluiſſe Auctor quod Græcè eſt χίλιαι χιλιάδες, & illud: μυρίαι μυριάδες. milies centena milia, pro quo alij: mille milia, & decies centena milia. Pro quo B. Cyprian. lib. ad Nouatianum hæreticum, vertit vtrobique: milia milium. Vertit etiam ſua phraſi: apparebant ei, quanquam ordine verborum inuerſo, quod Græcè eſt, ἐλειτούργουν αὐτῷ id eſt miniſtrabant ei. Sunt autem etiã Tertullianica: totum cenſum monarchiæ, at: æmula.

35. quum alius Deus infertur aduerſus creatorem, &c.] Adludit ad hæreſin Marcionis duos Deos cõſtituentis; contra quam diſputauit Auctor ſuprà toto lib. 1. Adu. Marc. & infrà quoque Tomo ſequenti, lib. 1. Carminum aduerſus eundem Marcionem.

36. Tunc malè, quum plures, &c.] Subaudi: Dei inferuntur; nam quod addit Rhenan. aut creatores, minus ad propoſitum fuerit.

37. ſecundum Valentinos & Prodicos, &c.] Ex veſtigiis Vatic. 3. MS. cod. qui legunt: prodigos, caſtigauimus: Prodicos, pro: Proclos, maximè quod ſuprà lib. adu. Gnoſticos cap. vlt. ſic legatur: Quòd ſi iam tunc Prodicus aut Valentinus; de quorum errore aduerſus Martyria ibi num. 119. de errore verò Valentini, atque adeò etiam Prodici eius diſcipuli de XXX. Deorum Æonibus, vide integrum librum adu. Valentinianos. Quare hallucinatum apparet Rhenan. quum ſubſtituit: Proclos; nihil enim ad inſtitutum facit, quòd B. Auguſtinus Proclianitas ſcribat in eo conſentire cum Seleucianis, quòd ſenſerint creatores animarum angelos eſſe, de igne & ſpiritu.

Cap. IIII.

38. Ceterùm, qui filium non aliundè deduco, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Duos eſſe Patrem & filium, atque adeò & tertium Spiritumſanctum à Patre per filium, probari ex Epiſtolis Apoſtolicis.

39. nihil facientem ſine patris voluntate, &c.] Videtur adludere ad illud Ioan. 5. Non poteſt filius à ſe facere quidquam; deinde ad illud Matt. 28. Data eſt mihi poteſtas in cœlo & in terra; ſiue potius ad illud Ioan. 17. Pater venit hora, clarifica filium tuum, &c. ſicuti dediſti ei poteſtatem omnis carnis.

40. quia ſpiritum non aliundè puto, quàm ex patre per filium, &c.] Infrà cap. 8. Tertius enim eſt ſpiritus à Deo & filio, &c. vbi de proceſſione Spiritusſancti à Patre & filio latius aduerſus Græcos.

41. quum tradiderit regnum Deo & Patri, &c.] De hac ſcriptura 1. Cor. 15. vide ſuprà lib. 5. adu. Marc. c. 9. & ſimiliter de ſcriptura Pſalm. 109. Sede à dextris meis, &c. At in illo 1. Corin. 15. Quum autem ſubiecta erunt illi omnia, interſerit ex verſu præcedenti: abſque eo qui ſubiecit ei omnia, & legit: tunc & ipſe ſubiicietur, pro eo quod alij: tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei, &c.

Cap. V.

42. Sed quia duos vnum volunt eſſe, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Quòd diuerſos eſſe patrem & filium, inde conſtet, quòd filius λόγος in ſcripturis appelletur.

43. Aiunt quidem & Geneſim in Hebraico, ita incipere: In principio fecit Deus ſibi filium, &c.] Locum hunc citat in hæc verba B. Hieron. loco ſuprà ſub finem argumẽti citato: Plerique (inquit) exiſtimant, ſicut in altercatione quoq; Iaſonis & Papiſci ſcriptũ eſt, & Tertullianus in libro contra Praxean diſputat, necnon Hilarius in expoſitione cuiuſdam Pſalmi adfirmat, in Hebræo haberi: In filio fecit Deus cœlum & terram. Quod falſum eſſe ipſius rei veritas comprobat. Nam & LXX. Interpretes, & Symmachus & Theodotio: In principio tranſtulerunt; & in Hebræo ſcriptum eſt Bereſith, quod Aquila interpretatur: In capitulo, & nõ Beben, quod interpretatur: In filio. Magis itaque ſecundum ſenſum quàm ſecundum verbi tranſlationem, de Chriſto accipi poteſt; qui tam in ipſa fronte Geneſeos, quæ caput librorum omnium eſt, quàm etiam in principio Ioãnis Euangeliſtæ, cœli & terræ conditor adprobatur. Vnde in Pſalterio de ſeipſo ait: In capite libri ſcriptum eſt de me, id eſt in principio Geneſeos; & in Euangelio: Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Hactenus ille. Ex quo videtur prorſus hîc legi debere: In filio fecit Deus cœlum & terram; verùm nihil immutaui, maximè quòd hîc Auctor potius impugnet, quàm approbet illam lectionem: In principio fecit Deus ſibi filium; & quòd etiam magis faciat ad inſtitutum Monarchianorum hæc lectio, de quibus loqui videtur, quum dicit: Aiunt quidem, ſicuti excuſi & 1. Vatic. MS. cod. ſiue quidam, vti 2. MS. Vatic. (quorum eligat Lector quod volet) tum denique quòd cum excuſis conſentiant tres dicti codices. Certè alibi vbique, tum l. aduerſus Hermogenem cap. 3. & 19. ac 20. tum lib. de Baptiſ. cap. 3. legit: In principio, ſiue: In primordio, fecit Deus cœlum & terram, vbi hanc ſcripturam latè explicat. Atque ſupplemus ex 3. MS. Vatic. cod. Solus autem, quia nihil aliud extrinſecus.

44. hanc Græci λόγον dicunt, &c.] Quamquam fateatur Auctor λόγον etiam ſermonem appellari, tamen hîc de λόγῳ agit, quatenus rationem ſignificat; de illo verò infrà, cap. 7.

45. Ideóque iam in vſu eſt noſtrorum per ſimplicitatem interpretationis, &c.] Simplicitatem hîc in bonam partem accipi, ſicuti ſuprà num. 30. ſimplicitas credentium, vel inde patet, quòd legatur Ioan. 1. In principio erat ſermo, & ſermo erat apud Deũ; ſed pro inſtituto ſuo mauult, ſicut iã diximus, λόγον rationem interpretari. Eſt autem vox Tertullianica: ſermonalis, vt correſpondeat magis voci: rationalis. Atqui rectè caſtigauit in ſequentibus Rhenan. Vide, quum tacitus tecum ipſe congrederis ratione, pro: ratione.

Cap. VI.

46. Hæc vis & hæc diuini ſenſus diſpoſitio, &c.] Huic capiti inſcriptionem fecimus: Diuerſos eſſe Patrem & filium, etiam inde probari, quòd filius Sophia nuncupetur.

47. Primò: Dominus creauit me, &c.] Hanc ſcripturam Prouerb. 8. latè tractatam habes, non modo hîc et c. ſequenti, ſed etiam ſuprà lib. adu. Hermog. c. 18. & in Adnotat. noſtris ibidem num. 60. & 61. quò Lectorem remittimus. Hîc hoc ſolum adnotamus, quòd legatur conformiter Græco textui: Ad etiam illi ſimul.

CAP. VII.

48. Tunc igitur etiam ipſe ſermo, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Idipſum probari ex eo, quòd filius ſermo dicatur in ſcripturis. *In quo interim, quod* Sophiæ *ca. praced. adſcriptum fuit,* ſermoni *adaptat, quo fit vt ſuppleamus mox, ſicuti ibi legitur:* aderam illi ſimul; *& deinde:* in perſona illius, *vbi ſubaudiri:* dicit, *adnotat Rhenanus.*

49. primogenitus, *&c.* & vnigenitus, &c.] *Alludit ad ſcripturas Coloſſ.* 1. primogenitus *ante omnem creaturam, & Ioan.* 1. vnigenitus *filius, qui eſt in ſinu patris; idque occaſione eius quod prius ca praced. adduxerat:* priuſquàm terram faceret, *etc. Diſtinguimus autem mox:* & *:* Ante luciferum genui te; *quia quum quod præcedit, citetur ex Pſal.* 2. *iſtud ex Pſal.* 109. *Atqui de ſcriptura Pſal.* 32. *hic citata vide iam dictum lib. adu. Hermogen. cap.* 45. *num.* 154. *& de illo Ioan.* 1. & ſine illo nihil factum, *alicubi ſuprà. Ex quo loco & ipſo Euãgeliſta ſecundum Vatic.* 2. *cod. MS. caſtigamus:* per quẽ omnia facta ſunt, *pro:* per quã. *Porro ſunt verba Praxeanorum.* Ergo inquis, *&c. vſque ad:* Planè.

50. & ita capiat, &c.] *Mutauimus (inquit Rhenan.)* capias *in* capiat; *vt ſit ſenſus:* fiat *ſiue contingat,* vt ſecundus à Deo cõſtitutus duos efficiat. *Sic Græcorum conſuetudinem circa vſum verbi* ἐνδέχεται *imitari ſolet, quemadmodum antè diximus in multis locis. Quo loco Auctor pulcrè deducit* ſermonem, Dei ſubſtantiam eſſe, *nempè eandem cum Patre.*

51. Quid eſt enim dices ſermo, &c.] *Etiã hæc obiectio eſt Praxeanorum ex Grammatica* ſermonis *definitione, vſque:* At ego, *&c. verùm* in Deo nihil vacuum eſſe poſſe, *rectè proſequitur Auctor.*

52. diuerſum eius, &c.] *Pro* diuerſum *ab eo (inquit Rhenan.)* vt alienum ſalutis, *pro alienum à ſalute.*

53. Quis enim negabit Deum corpus eſſe, &c.] *Qua ſignificatione dixerit* Deum corpus eſſe, *nempè quâ ſubſtantia eſt (vti & hîc ad marginem adnotatum erat) vide noſtra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris.*

CAP. VIII.

54. Hoc ſi qui putauerit, &c.] *Titulũ capiti huic dedimus:* Non propterea malè in Trinitate προβολὴν agnoſci, quòd eã vocẽ in ſuis Æonibus vſurpauerit Valentinus, quia non ideò nõ vtetur veritas, quòd hæreſis ea vtatur, quæ eam ex veritate accepit. *Quamquam interim B. Auguſtinus, & alij poſt eum Patres malint vti voce generationis in filio, & proceſſionis de Spirituſancto, quantum apparet, imitati hac in re B. Iuſtinum Martyrem in fidei Expoſitione. Atqui adnotauit etiam Rhenan. hîc accipi:* ſiqui, *pro:* ſiquis.

55. προβολὴν aliquam, &c.] *Vocem Græcam interpretatur:* prolationẽ rei alterius ex altera, *eadẽ ſignificatione qua ſuprà l. de Præſcript. adu. hæret. cap.* 46. *hær.* 4. probolas & æditiones, *pro iiſdem habet (ſicuti ibi adnotauimus nu.* 304.*) de Baſilide agens, à quo ſuas* προβολὰς *Valentinus fuit mutuatus. Eodem pertinet quod lib. adu. Valentin. cap.* 7. προβολὴν, emiſſionem *transferat, quo libro videre eſt, quomodo* Valentinus alium atque alium Æonem ex Æone produxerit. *Eſt verò etiam Tertullianicum:* & re ac cenſu eius, *ſicuti rectè caſtigauit Rhenan. qui citat ſimilem locum ex lib. de Corona militis, cap.* 10. & ex originis cenſu.

56. Hic mecum gradum fige, &c.] *De hoc prouerbio vide noſtra Prolegomena.*

57. Valentinus Probolas ſuas diſcernit, &c.] *De hoc vide etiam librum adu. Valentinianos. Hîc ſolùm adiicimus, Rhenanum quidem adnotare ibi:* vt Æon patrem neſciat, *intelligi nouiſſimum Æonem (ex xxx. Æonibus nempè; nam ex illis omnibus etiam alij producti fuiſſe illic leguntur) cuius nomen Sophia, qua Teleto, ſiue, vt Tertullianus aliquoties loquitur, Phileto copulabatur. Verùm quum ille Æon patrem non ignorarit, potius loquitur de Enthymeſi ſiue Achamoth, ſiue Sophia ſecunda (de qua illic latius ca.* 14. *& ſequentibus) ex nullo patre genita; in quam etiam (nõ in primam Sophiam) iuxta Valentinum competit illud:* immò & pene deuoratur & diſſoluitur in reliquam ſubſtantiam.

58. Apud nos autem ſolus filius, &c.] *Metaphraſticũs alludit ad verba Chriſti Matth.* 11. *Ioan.* 1. 8. *&* 6. *Inter quæ rectè adnotat Rhenan. in illis verbis:* quæ mandatus eſt à patre, *accipi* mandatus *paſſiuè, ac ſi dicat: quæ iuſſus eſt, quæ in mandatis accepit.*

59. Quis enim ſcit quæ ſint in Deo, &c.] *Etiam hîc ad ſenſum potius quàm ad verbum citat quod legitur* 1. *Cor.* 2. *Quæ Dei ſunt, nemo cognouit niſi ſpiritus Dei. Citat verò rurſus alias ſcripturas Ioan.* 14. *&* 10. *Atqui hoc iterum ad Paracletum Montani pertinet quod dicit:* quemadmodum Paracletus docet, *ſicuti etiam ante me adnotauit Rhenanus.*

60. Tertius eſt enim ſpiritus à Deo & filio, &c.] *Per* Deum *hîc Deum Patrem ab Auctore intelligi patet vel ex eo, quod ſupra dixit cap.* 4. Spiritum non aliundè puto quàm à patre per filium. *Et fortaſſis deſideratur vox:* Patre; *ſed nolui adiicere, quod carerent ea etiam* 3. *Vatic. MS. cod. Expreſſius eſt illud B. Cypriani tractatu de Spirituſancto, Tom.* 2. *Spirituſſanctus* procedens à patre & filio. *Eodem pertinet etiam illud B. Epiphan. aduerſ. Sabellianos: Non etiam Spirituſſanctus ſeipſum vnquam Chriſtum nominauit, ſed Spiritum ſanctum, ſpiritum Chriſti qui per Chriſtum detur,* à patre procedens, & quæ filij ſunt accipiens. *Et BB. Athanaſij, Baſilij, Chryſoſtomi, Cyrilli, Maximi, aliorũmque Orientalis Eccleſiæ teſtimonia adſerentium* Spiritum ſanctum à Patre *& filio procedere, quæ citantur ſeptima & octaua ſeſſione Concilij Florentini aduerſus Græcos. A teſtimoniis BB. Hier. quæſt.* 9. *ad Hedibiam, & Auguſtini pluribus in locis, ſuperſedeo; quòd Latinæ Eccleſiæ ſententiam ſic exprimat Auctor libri de fide ad Petrũ, quantum opinor, B. Fulgentius: Firmiſſimè tene, & nullatenus dubites, eundem Spiritum ſanctum, qui patris & filij vnus eſt ſpiritus, de patre & filio procedere. Dicit enim filius: Quum venerit ſpiritus veritatis, qui à Patre procedit; vbi ſuum ſpiritum eſſe docuit, quia ipſe eſt veritas. De filio quoque procedere Spiritum ſanctum Prophetica & Apoſtolica doctrina commendat. Iſaias enim dicit de filio: Percutiet terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium. De quo & Apoſtolus ait: Quem interficiet Dominus Ieſus ſpiritu oris ſui. Alij idipſum comprobant ex illo Ioan.* 16. *Quum venerit ille ſpiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem; non enim loquetur à ſemetipſo, ſed quæcunque audiet, loquetur, quia de meo accipiet, & adnuntiabit vobis. Omnia quæcumq; habet pater, mea ſunt; propterea dixi; quia de meo accipiet, & adnuntiabit vobis. Illud enim: de meo accipiet, de proceſſione Spirituſſancti ex filio interpretantur, non modò Patres Latini, ſed etiam ex Græcis B. Didymus lib. de Spirituſancto, B. Epiphan. in Ancorato, & B. Athanaſius Epiſt. ad Serapionem. Atqui eodem pertinet etiam illud Gal.* 4.

Quoniam

Quoniam autem eſtis filij, emiſit Deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra clamantem Abba Pater. Qui plura deſiderat, videat librum B. Anſelmi De proceſſione Spiritusſancti ex Patre & filio, *& dictum Concilium Florentinum aduerſus Græcos.*

Cap. IX.

61. Hanc me regulam profeſſum, &c.] *Inſcriptionem huius capitis fecimus:* Quòd alius dicatur Pater, alius Filius, alius Spiritusſanctus, non tamen aliud. *Quò alludit, & partim ad ca. 12. mox citandum, Auctor infrà cap. 21. his verbis:* Alium autem quomodo prædicamus, ſæpè iam ædidimus, *nempè:* non eundem; diſpoſitione alium, non diuiſione. *Sicuti etiam cap. 25.* Sed iam præmiſimus quomodo alium.

62. Filius verò deriuatio, &c.] *Rectè adnotauit ad marginem Rhenan. cautè hîc legi debere Tertullianum; vtpotè qui quum iam dudum ante hæreſin Arij ſcripſerit, non vſqueadeò verba ſua trutinauerit. Sententia verò eius, quòd eiuſdem ſint ſubſtantiæ Pater & filius & Spiritusſanctus, manifeſta ſit tum ex præcedentibus, tum ex ſequentibus huius libri capitibus. Tale eſt illud ſuprà cap. 2.* vnius autem ſubſtantiæ, & vnius ſtatus, & vnius poteſtatis, quia vnus Deus. *Item illud cap. 8.* Prolatum dicimus filium à Patre, ſed non ſeparatum; *Et quod hoc ipſo cap. præmittitur:* non tamen diuerſitate alium filium à Patre, ſed diſtributione, nec diuiſione alium, ſed diſtinctione. *Quod ipſum, huc alludens, clariùs dixit infrà cap. 12.* Alium autē quomodo accipere debeas iam profeſſus ſum; perſonæ non ſubſtantiæ nomine, ad diſtinctionem, non ad diuiſionem. Ceterùm vbique teneo vnam ſubſtantiam in tribus cohærentibus. *Eodem pertinet quod habet in calce cap. 13.* & ſolem & radium eius, tam duas res & duas ſpecies vnius & indiuiſæ ſubſtantiæ numerabo, quàm Deum & ſermonem eius, quàm Patrem & filium. *Denique quod habet cap. 19.* Pater & filius duo, non ex ſeparatione ſubſtantiæ, ſed ex diſpoſitione.

63. & alium aduocatum mittet vobis, &c.] *Latinè* aduocatum *expreſſit, quod Græcè eſt* παράκλητον; *omiſſo interim illo intermedio, Ioan. 14. vt maneat vobiſcum in æternum.*

Cap. X.

64. Ita aut pater aut filius eſt, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Non potuiſſe patrem ſeipſum feciſſe filium, aduerſus Monarchianos, eo quòd correlatiua ſint Pater & filius.

65. Monarchiani iſti, &c.] *Hoc nomine adpellat ſectatores quoſdam Praxeæ, qui quum ex ſcripturis conuincerentur, de Patris & filij nominibus diuerſis;* vaniſſimè, ipſe ſe pater *(inquiunt)* filium fecit. *Verùm pulcrè id refutat Auctor hoc & 11. capitibus. Ita autem eos appellat, quòd (ſicuti ſuprà dictum eſt ca. 3.) per μοναρχίαν Dei, trinitatem perſonarum excludere contenderent. Atqui rectè Auctor cap. 8.* Trinitas *(inquit)* & Monarchiæ nihil obſtrepit, & οἰκονομίας ſtatum protegit. *Contra quos Ironicūs iterum agit infrà cap. 27. quum dicit:* Talem monarchiam apud Valentinum fortaſſe didicerunt, *&c. Et proinde benè concludit Auctor cap. 30.* Hic interim acceptum à patre munus effudit ſpiritumſanctum, *&c.* vnius prædicatorem monarchiæ, ſed & œconomiæ interpretatorem. *Denique contra eoſdem eſt & illud cap. vlt.* Viderint igitur Antichriſti, qui negant Patrem & filium. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt.

66. Sed nihil Deo difficile, &c.] *Sunt hæc verba* Monarchianorum *vſque:* Planè nihil Deo difficile. *Atque:* & impoſſibilia apud ſæculum, poſſibilia apud Deum, *&c. Paraphraſticōs transfert Auctor, pro eo quod eſt Matth. 19. impoſſibilia apud homines. Caſtigauimus autem ex vno Vatic. MS. cod.* vt confundat ſapientiam, *quia ſic vbique legit Auctor illud 1. Cor. 2. Supplemus verò tum ex Hirſaugienſi codice, iuxta quod allegat Rhenanus, tum ex MS. 3. Vatic. cod.* Potuit ſi voluiſſet, ita ſaluus ſim, *&c.*

Cap. XI.

67. Probare autem tam apertè debebis ex ſcripturis, &c.] *Titulum capiti huic dedimus:* Quòd in ſcripturis Pater & filius diſtinctè pronuntientur.

68. Eructauit cor meum, &c.] *Tum hîc, tum poſtea ter, lego prorſus:* Eructauit, *iuxta 2. MS. cod. Vatic. pro:* Eructuauit, *quòd illud legant aditiones Pſalmorum Latinæ omnes Pſal. 44. & alibi vbique Tertullianus eum locum citans. Siue autem legas ex Pſalmo 2.* ego hodie generaui te, *cum excuſ. ſiue:* genui, *tum 3. Vatic. MS. cod. non refert. Diſtinximus verò per Parentheſes notas, tum illud Pſal. 109.* Ante luciferum generaui, *tum illud Sap. 8.* Et: Dominus condidit, *&c.*

69. Ecce filius meus quem elegi, &c.] *Citat hunc locum Iſai. 42. non ſicuti apud LXX. hodie legitur, ſed iuxta quod citatur Matth. 12. præterquàm quod more ſuo vertat:* in quem benè ſenſi, *quod Græcè eſt,* ἐν ᾧ εὐδόκησα. *In reliquis duobus teſtimoniis Iſai. 49. & 61. conſentit cum LXX. præterquàm quòd legat:* ad euangelizandum hominibus, *pro eo quod ſuprà lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 14.* ad euangelizandum pauperibus. *Quod quum legant LXX. Græcè & Latinè, & Patres omnes, putarim etiā hîc ſic legi debere; ſed nihil immutaui, quòd illud legant etiam MS. 3. Vatic. codices.*

70. Ne dereliqueris me, donec adnūtiem, &c.] *Hîc alium ordinem verſuum habuit exemplar Pſal. 70. Auctoris, quàm in hodiernis codicibus, vbi nonus verſus eſt:* Donec adnuntiem, *&c. Deinde ex Pſalm. 3. vertit:* qui comprimunt me, *pro eo quod alij:* tribulant.

71. Sed & omnes penè Pſalmi, &c.] *Inſignis locus contra Iudaizantes, qui Pſalmos ad litteram, de Dauide; aut illis quorum habent inſcriptionem in titulis, malunt intellegere, quàm de Chriſto, quum contrà Auctor hîc adſerat:* Omnes penè Pſalmos Chriſti perſonam ſuſtinere. *Atqui iterum habes vocem Tertullianicam:* retractatibus.

Cap. XII.

72. Si te adhuc numerus ſcandalizat, &c.] *Huic capiti inſcriptionem fecimus:* Hanc perſonarum diſtinctionem in diuinis, etiam probari ex hominis creatione, in qua pluraliter Deus loquitur. *Atque iſtum locum, & id quod ſuprà habetur lib. de Reſurrect. carn. cap. 6. imitatus eſt B. Auguſt. li. 3. de Geneſi ad litt. cap. 19. & ſerm. 3. Dominicæ infra Octauas Epiphaniæ, et poſt illum B. Fulgentius lib. de fide ad Petrum, in explicandis ſimiliter verbis Dei, Gen. 1. ſicut & alij Patres, qui de Trinitate ſcripſerunt. Hoc peculiare Auctori, quòd idipſum probet ex verbis illis Gen. 3.* Ecce Adam factus eſt tamquam vnus ex nobis.

73. Denique ſequens ſcriptura,&c.] Sequens dixit,non quod ſequatur in Gen. quia inuenitur Gen. 1: ſed intelligit verba ſcripturæ quæ hîc ſequuntur, iuxta quod ex prædicto loco lib. de Reſurr. carnis ſuppleuimus: Et fecit Deus hominem, &c. Peculiare verò eſt & illud Auctori,quòd de Chriſti luce vera interpretetur illud etiam Gen. 1. Et dixit Deus, fiat lux. Atqui vox Tertullianica eſt: mundialis.

74. Alium autem quomodo accipere debeas, &c.] Adludit ad ea quæ docuit ſuprà cap. 9.

Cap. XIII.

75. Ergo,inquis,ſi Deus dixit, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd etiam ſi in ſcripturis ſubinde loci occurrant, vbi bis: Deus legitur, & nomen Domini in duobus; non tamen propterea duo Dei aut Domini prædicantur. Sic enim etiam hîc legi,pro: Dij. Ex iſto autem partim ſumptum videtur illud Symboli Athanaſij: Deus Pater,Deus filius, Deus Spiritusſanctus, & tamen non tres Dij, ſed vnus eſt Deus. Ita Dominus pater, Dominus filius, Dominus Spiritusſanctus. Et tamen non tres Domini, ſed vnus dominus; maximè quum idipſum iterum repetat; hoc caput citans, infrà cap.18. & 19.

76. Et Sabain(inquit)viri elati,&c.] Sic ex Græca voce σαβαεὶν conformiter Hebrææ & Chaldaicæ aditionibus caſtigauimus, pro: Seboin. Quibus in verbis Iſai. 45. aliquot verba prætermittit, fortaſſis quòd ad inſtitutum non facerent.

77. Sed & nomẽ Domini in duobus lego,&c.] Similes ſcripturas adfert, vbi nomen Domini in duobus legitur, Pſal.105. Iſai.53. & Gen. 19. Atqui mox legimus, & ſupplemus verba, quæ citat ex Pſalm. 81. Ego dixi, vos Dei eſtis, & filij altiſſimi; &: Stetit Deus in Eccleſia Deorum.

78. Paracleti non hominum diſcipuli,&c.] Sentit (vti rectè adnotauit Rhenan.) de Paracleto nouæ Prophetiæ. Iactabant verò Montani ſectatores, ſe non hominum diſcipulos, ſed Paracleti. Supplemus autem mox ex 3. Vatic. MS. cod. & Spiritusſanctus Deus, ac legimus: Dei, pro: Dij, ac omiſſo ad intermedio, nomen Dei & Domini. Atqui ibi: Nemo enim alius, pręter vnus, iterum accipitur ab Auctore: præter, pro: præterquàm. Eſt verò etiam Tertullianicum: cultores vnius, & plurimæ diuinitatis.

79. iurantibus ſtatim per Deos & Dominos, vt quidam hęretici,&c.] Intelligere Auctorem Gnoſticos, vel inde patet, quòd ſubiungat: quorum Dei (ſic enim iterum ex MS.3. Vatic. lego, pro: Dij) plures, quod in Valentinianos Gnoſticorum coryphæos competere, ſuprà, ex libro aduerſ. eoſdem, de tricenario Deorum Æonũ, manifeſtum eſt.

80. ſed Apoſtolum ſequar,&c.] Adludit Auctor ad illud Apoſtoli: Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto, initio Epiſtolarum ſuarum, iuxta quod ſuprà Auctor ipſe adnotauit lib.5. adu. Marc. cap. 5. titulum communem eſſe & eundem in Epiſtolis omnibus; quod confirmat lectionem emendatiorum codicum Latinorum, qui conformiter Græco & Syriaco exemplaribus vbique hoc legant, præterquàm in Epiſt. ad Hebræos; quam Auctor infrà lib. de Pudicitia, Tom.5. maluit Barnabæ adſcribere quàm Paulo, ſicuti ibi de eo latiùs.

81. Solùm autem Chriſtum potero Deum dicere,&c.] Solum hîc accipi videtur aduerbialiter, pro: ſolummodò, ſiue ſeorſum, quod mox vſurpat dicens: Nam & ſolis radium ſeorſum ſolem vocabo.

82. Ex quibus Chriſtus,&c.] Omittit hîc iterum intermedium Rom. 9. ſecundum carnem, quòd hoc ad humanitatem Chriſti confirmandam potius faceret. Atqui ad teſtimonium, quòd Deus Chriſtus, citant hanc ipſam ſcripturam B. Cyprian. lib. 2. Teſtim. aduerſ. Iudæos, cap. 6. Nouatianus infrà Tom. 5. lib. de Trinitate, B. Ambroſ. & Græci omnes in eius loci commentariis; quare valeat Eraſmus, qui alicubi docuit hunc locum Apoſtoli ſic potuiſſe diſtingui: Qui eſt ſuper omnia, & deinde: Benedictus Deus, vt hoc de Patre intelligatur; quum obſtet prorſus lectio Auctoris: qui eſt Deus ſuper omnia benedictus in æuum omne; quod poſtremum more ſuo vertit, pro eo quod alij: in ſecula, tum hîc, tum infrà cap.15.

Cap. XIIII.

83. Adhuc & illa nobis regula adſiſtit,&c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Probari adhuc diuerſos Patrem & filiũ, quòd ille inuiſibilis, hic verò viſibilis, ex veteris Teſtamenti ſcripturis.

84. Non enim videbit homo faciem meam & viuet, &c.] Scripturas has, citatas (maximè Exod. 33. & Numer. 12.) ad idem inſtitutum habes Tom. 1. lib. aduerſus Iudæos, cap. 9. numer. 115. & ſuprà lib. 2. aduerſ. Marcion. cap. 27. num. 189. & lib. 4. cap. 22. numer. 341. ſed hîc multo latiùs explicatas. Quum autem tribus hiſce poſterioribus locis, & rurſum ſequ. cap.15. conſtanter legat in futuro: videbit me & viuet; ibi ſolùm paraphraſticũs dixit in præterito: Deum nemo vidit & vixit.

85. Nam Patriarchæ, &c.] Scripturarum loca ad marginem adnotauimus. Eſt verò Tertullianicum: pro modulo. Sunt autem verba Praxeanorum: Hîc ex diuerſo, &c. vſque: Sed diximus; &: Quòd ſi filius &c. vſque: Quaſi non expoſitio, &c. vbi legimus prorſus ex coniectura Harriſij Angli: patre ſepoſito in ſua inuiſibilitate, pro: viſibilitate.

86. viſibilem autem fuiſſe ante carnem, &c.] Hîc explicat quo ſenſu dixerit locis citatis num. 84. & cap. ſequenti 15. filium Dei ſemper viſum; nempè: in ſpeculo, ænigmate, viſione, & ſomnio; quod ipſum iterum repetit cap.16. Verùm de hoc latiùs inter Prolegomena; vbi eum defendemus à paradoxo Maximini Ariani, quod quidam ipſi impingunt.

87. Igitur quum Moyſi ſeruat conſpectum ſuum, &c. in futurum, &c.] Adimpletum iſtud eſſe in Montis ſeceſſu, quum legimus, viſum cum Chriſto Moyſen colloquentem, Luc. 9. etiam ſuprà docuit Auctor lib. 4. aduerſus Marcion. cap. 22. Caſtigamus autem paulopòſt ex 3. Vatican. MS. cod. quam, quia viderat, non deſideraret, pro: ſi videret.

88. Faciem autem ſuam, dicit inuiſibilem patrem, &c.] Iſtud adfert Auctor tamquam argumentum Praxeanorum; nam & refutat verbis illis: Quis enim pater? &c. oſtendens filium potius faciem patris dici debere, idque ex ſcriptura Threnor. 4. Spiritus perſonæ (quam iterum hîc vertit, pro facie) eius Chriſtus Dominus, de qua latè ſuprà lib. 3. aduerſus Marcionem cap. 6. numero 39. Atqui illud: caput Chriſti Deus, inuenitur 1. Cor. 11.

CAP. XV.

89. Si hunc articulum, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Deum patrem inuiſibilem, filium verò viſibilem, etiam ſcripturis noui Teſtamenti probari. Neceſſariò autem caſtigauimus: Deum numquam viſum, eo quòd explicet illud Ioan. 1. & 1. Ioan. 1. & 4. Deum nemo vidit vmquam, pro: Dominum. Sicuti etiam mox: Sed nec videre poteſt, pro: videri, eo quod illud legatur 1. Tim. 6. & infrà quoque ab Auctore paulopoſt, & rurſum cap. ſequenti.

90. Iidem ipſi Apoſtoli, &c.] Apoſtolis plurali numero adtribuit, quod ſolus Ioannes ſcribit Epiſt. 1. cap. 1. & mox citatur; ea de cauſſa quantum apparet, quòd pluraliter ille dixerit: Quod vidimus, quod audiuimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtræ contrectauerunt, de ſermone vitæ. Vbi & rurſum paulopoſt verborum ordinem immutat Auctor, quum legatur hodie & Græcè & Latinè: quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt. Supplemus autem ex Vatic. 3. MS. cod. ſi, &c. Chriſtus & pater & filius. Porrò ſunt verba Praxeanorum: Rectè vtrumque dictũ, &c. vſque: Atquin ſi idem. Supplemus rurſum ex MS. Vatic. 3. cod. ad diſtinguendum, & cum interrogandi nota legimus: Quem Deum? ac paulopòſt: Oſtendit & ipſe viſibilem Dei filium, pro: Domini, ex vno Vatic. MS. cod. cui fauent & ceteri duo legentes: Deũ.

91. Regi autem ſeculorum, immortali, inuiſibili, ſoli Deo, &c.] Hìc adnotatu dignum, quòd non modò BB. Ambroſ. Hieron. & Auguſt. hũc locum Apoſtoli 1. Timoth. 1. citantes, ſed & hic Auctor, nõ aliud legant quàm: ſoli Deo; ex quo colligitur, quod quidam ex Græcis hodiernis exemplaribus interponunt: ſapienti, adiectum eſſe ex calce Epiſt. ad Rom. Quare etiam in illo nimis libera Clarij caſtigatio.

92. quamquam & illam neque ipſe ſine periculo luminis expertus eſt, &c.] Adludit ad illud quod Act. 9. legitur de Apoſtolo Paulo, quòd apertis oculis nihil videbat, & erat ibi tribus diebus nihil videns, poſtquàm vocem Ieſu audiuit; quem & vidiſſe traditur, raptum ad tertium cœlum, ipſo teſte, 2. Cor. 12.

93. Neque Petrus & Ioannes, & Iacobus ſine irratione & amentia, &c.] Prorſus ſic caſtigandus hic locus, pro: rationis & amentia. Pro quo facit, quòd Rhenano teſte quidam codices olim legerint, quomodo & MS. 3. Vatic. cod. ratione & amentia. Cuius quidem lectionis hæc ab illo traditur interpretatio: ſine ratione, ſine certa ratione & modo, &, id eſt, amentia; verùm non ſatisfacit mihi, ſicuti nec illa eius coniectura, vt legatur: erratione. Eſt enim vocula Africana & obſoleta: irratione, vtpotè à qua deriuetur: irrationale. Proinde exiſtimo, etiam ſuprà (quod ibi non animaduerti) lib. 4. adu. Marc. c. 22. (vbi explicat idipſum illud quod hîc Luc. 9. Sed neſciens quid diceret) debere legi: Quomodo neſciens? vtrum ſimplici errore, an irratione; quam defendimus, in cauſſa nouæ Prophetiæ, gratiæ ecſtaſin, id eſt amentiam conuenire. Atqui de Ecſtaſi, quam toties inculcat, & ſubinde amentiã interpretatur Auctor, infrà latiùs Tom. 4. ad fragmenta libri de Ecſtaſi.

CAP. XVI.

94. Nec putes, ſola opera mundi per filium facta, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Non ſola opera mundi per filium facta, ſed & quæ exinde à Deo ſunt geſta.

95. & omnia tradidit in manu eius, &c.] Omninò ſic caſtigandum, pro: in ſinu eius, quod illud legatur Ioan. 3. & ab Auctore, tum paulopoſt, tum infra c. 21. vbi de eo ſcripturæ loco latiùs.

96. cui data eſt omnis poteſtas à patre in cœlis, & in terra, &c.] In his verbis Matth. 28. variat ab aliis, quòd legat: in cœlis, pro: in cœlo. Caſtigamus autem mox: Dominus à Domino, pro: Deus à Deo, tum quòd illud legatur Gen. 19. tum quòd ſuprà cap. 13. eam ſcripturam illis verbis adfert, ad comprobandũ quod nomen Domini in duobus dicatur.

97. ſemper ediſcebat, &c.] Sic (inquit Rhenan.) lib. de Carne Chriſti, cap. 6. Et liberare & iudicare humanum genus ediſcebat in carnis habitu, non natæ adhoc. Rurſum lib. de Reſurr. carn. cap. 59. Immunitatem carnis ediſcunt, & hîc mox: ediſcebat autem, ac lib. ad Martyras, cap. 3. Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt.

98. & Deus in terris cum hominibus conuerſari non alius potuit quàm ſermo, &c.] Sic ſupplemus hunc locum, qui inuenitur Baruch 3. vbi omittit quod hodie Græcè & Latinè eſt intermedium: viſus eſt.

99. Interrogans Adam quaſi neſciens, &c.] De huius loci intellectu vide ſuprà lib. 2. adu. Marc. cap. 25. vbi quum neget interrogatorio modo legendum: Adam vbi es? etiam hîc omiſimus interrogationis notam. De Pœnitentia etiam Dei quomodo intelligenda, eiuſdem lib. cap. 24 Quare & hîc de Marcionitis ſubiungit: Et ſiqua hæretici adprehendunt quaſi Deo indigna. Sine autem legas mox: quæ tu ipſi patri inducis, cum exc. cod. ſiue cum 3. Vatic. cod. MS. tu ipſe; perinde eſt. Eadem ratio, ſeu legas cum exc. qui coronabatur gloria & honore (quomodo ſolet ferè legere Auctor, & hodiernæ aditiones Pſalmi 8.) ſiue cum 3. MS. Vatic. cod. gloriam & honorem.

100. Ceterùm quale eſt, vt Deus omnipotens ille inuiſibilis, &c.] Locos ſcripturæ ad quos hîc adludit, recèns ad marginem adnotauimus; in quibus quum nihil differat Auctor à reliquis, pergimus ad ſequentia. De Prouerbiali verò formula: extrema linea, vide noſtra Prolegomena.

101. refrigerauerit, &c.] Refrigerare (inquit Rhenan.) abſolutè, ceu ſuprà frequenter. Legimus autem mox ex Vatic. 1. MS. cod. in monumento Ioſeph, pro: in monumentis, quòd vnicum fuerit illud, non plura, ſicuti patet Matth. 27. Marc. 15. Luc. 23. & Ioan. 19.

102. aduerſus Prophetam dicentem: Deus æternus non ſitiet, nec eſuriet omninò, &c.] Hæc ad maiorem loci huius intellectum Parentheſi incluſimus, vt illud: & ita vnum Deum, &c. ad præcedentem periodum referatur. Locum verò ſcripturæ hîc citatum relinquimus inquiſitioni ſeduli Lectoris.

CAP. XVII.

103. Quæ per filium geſta ſunt, &c.] Capiti huic inſcriptionem dedimus: Quòd nomina Patris: Deus omnipotens, altiſſimus, Dominus virtutum, Rex Iſraëlis, etiam filio competant.

104. Condicente etiam ſcriptura, &c.] Condicere (inquit Rhenanus) nouè accipit, pro ſimiliter dicere, vel adſentiri. Eſt verò ſatis obſcurum illud: Et nomen Patris: Deus omnipotens, &c. ſed explicat Auctor quam citauit ſcripturam: Ego veni in Patris mei nomine.

105. Rex Iſraëlis, &c.] Hîc ad marginem adnotauimus Iſaia 44. quantumuis hodie apud LXX. legatur:

Deus Iſraël, *quia Lactantius lib.4.cap.19.ad idem inſtitutum Auctoris ſic citat.Sic dicit:* Deus Rex Iſraël, *& qui eruit eum Deus æternus; vnde patet olim aliud lectum fuiſſe apud* LXX. *Atqui nouas periodos hîc diſtinximus:* Suo iure, *&c.* Altiſſimus, *&c.* Dominus virtutum, *&c.* Rex Iſraëlis, *&c.*

CAP. XVIII.

106. Sed hanc ſocietatem, &c.] *Hoc caput inſcripſimus:* Nihil obſtare ſcripturas, de vnico Deo, quia filium non excludant, ſed plures Deos, *&c.*

107. vt ſuprà oſtendimus, &c.] *Nempè cap. 13. Diſtinximus etiam ibi nouam periodum:* Filium nominari ab ea conſtat.

108. & abſque eo alius non eſt, &c.] *Quum ſimilia reperiantur Iſai. 42. 44. & 45. tamen hîc citari cap. 45. patet ex eo quod ſubiungit:* Denique inſpice ſequentia, *&c. Ibi enim poſt illud:* & abſque me non eſt Deus, *ſtatim conuertitur ad* idolorum factitatores atque cultores, *verbis ab Auctore citatis ſuprà Tom.2.lib.de Idolol. cap.4.*

109. Factitatores, &c.] *Antè (inquit Rhenan.) admonuimus, nempè in ſcholiis libri aduerſus Hermogenem, vocabulo* factitatoris *Tertullianum intelligere factorem, vt factitationis factionem; &:* factitare, *eſſe illi: facere.*

110. Etiã propter hæreticos, &c.] *Quod hîc habet* hæreticos verbis idola fabricari, *explicat Auctoris ſententiam, & aliorum Patrum, qui ſcripturas de Idololatris etiam ad hæreticos interpretantur; ſicuti ſuprà lib. aduerſ. Gnoſticos cap.2. & 3. & apertius lib. de Præſcr. aduerſ. hæret. cap.40. vbi dicit* ab idololatria non diſtare hæreſes, *de quo ibi latiùs num. 254. & libro noſtro propediem in lucem edendo, De non admittendis in vna Rep. Religionibus diuerſis.*

111. Filio pater procurabat, &c.] *Sic ſæpè loquitur (inquit Rhenan.) vt lib.1. aduerſ. Marc. cap. 25.* Æmulatio autem liberando homini procurat.

CAP. XIX.

112. Quin & hoc dictum eius, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd ſimiliter intelligi debeat illud: Extendi cœlum ſolus. *Cui ſimilia habet ſuprà lib. aduerſ. Hermog. citans iſtud Iſai.44. cap.6. num. 27. Item quod ſequitur ex ſcripturis, Prou.8 cap.18.nu. 60. ex Apoſtolo. 1. Cor.2.ibidem num. 59. & ex Pſal. 32. cap.45. num.154.*

113. aduerſus coniecturas hæreticorum, qui mundum, &c.] *Notat (inquit Rhenan.) Valentinianos, & alios ſimiles, quos recenſuit ſuprà Auctor lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. nempè* Simonem Samaritam, *de quo ibi cap. 46. hæreſi 1. num.301.* Baſilidem, *hæreſ 4. num.304.* Carpocratem *eiuſdem lib. cap. 48. hær. 9. num.311.* Cerinthum, *hær.10. num.312. &* Valentinum, *cap.49. hær.12. num. 315. Cui, & Valentiniani peculiare eſt illud quod hîc ſequitur:* qui & ipſum creatorem aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinſecus, vt opera mundi, ignorantem quoque ſubornatum volunt, *ſicuti patet lib. adu. Valentin. cap.18.19. & 20.*

114. quum pararet cœlos, ego aderam illi ſimul, &c.] *Sic locum hunc ſuppleuimus ex aliis Auctoris locis, & ipſo Salomone, Prouerb. 8. Atqui rectè interpretatur Rhenan. illud:* vtique præter Sophiam fuit, *ac ſi dicat: quum Paulus dicit: quis illi cõſilio fuit, intelligit; quis præter Sophiam conſilio fuit. Porrò caſtigauimus ex Vatic. 3. MS. (ſicuti alibi ſolet Auctor citare ex Pſal. 32.)* & ſpiritu eius omnes virtutes eorum, *pro:* omnis virtus.

115. Atque adeò ſtatim de filio loquitur, &c.] *Habes priorem huius ſcripturæ Iſai. 44. partem, & poſteriorem ſeparatim ſuprà alicubi citatam lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 25. vbi de ea latiùs. Quod ſequitur:* Ego primus, *&c. deſumpſit ex Iſai. cap.41.*

116. oſtendimus etiam duos Deos, &c.] *Suprà, nempè cap. 13. Siue autem legas:* ſcandalizentur *cum excuſ. ſiue:* ſcandalizarentur *cum MS.3. Vatic. cod. perinde eſt. Ex quibus iterum reſtituimus:* Dei, *pro:* Dij.

CAP. XX.

117. Sed argumẽtationibus eorum, &c.] *Capiti huic inſcriptionem fecimus:* Quòd pro Monarchianis nihil faciant loci tres Ioan.14. *Verùm de his infrà latiùs cap.24. quò Lectorem remittere videtur, dum præmittit alios locos omnes Chriſti in eodem Euangelio, vbi* patris & filij *diſtincta ſit mentio; iuxta Canonem obſeruandum in explicatione ſcripturarum, quo* oportet ſecundum plura intelligi pauciora.

118. ſed proprium hoc eſt omnium hæreticorũ, &c.] *Peculiare hîc adſcribit* hæreticis, *quòd:* pauca aduerſus plura defendunt; *quòd verò idem:* poſteriora aduerſus priora ſuſcipiunt, *habes ſuprà tractatum lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap.29.30. & 31. De* Regula *autem* fidei, *ibidem cap. 13. ad quam alludit, quum ſubiungit (ſicuti recèns ſuppleuimus ex MS.)* Regula autem omni rei ſemper ab initio conſtituta, *&c.*

CAP. XXI.

119. Aſpice itaque quãta præſcribant tibi, &c.] *Inſcripſimus hoc caput:* Præſcribi aduerſus eos, ex Euangelij Ioannis priori parte vſque ad cap. VII. vbi diſtinguuntur pater & filius. *Atqui* quanta *interpretatur Rhenanus, quàm multa, vti & in ſuperioribus non ſemel.*

120. In principio erãt ſermo, &c.] *De huius ſcripturæ Ioan.1. vero intellectu vide ſuprà lib. aduerſ. Hermogenem cap. 19. num. 66. ac 67. & cap 20. num.72. ſicuti etiam alicubi de magis vſitata Veteribus diſtinctione, quam vbique Auctor ſequitur:* & ſine ipſo factum eſt nihil. *Sunt autem Tertullianica:* quâ Dei filius, non quâ Pater.

121. Alium autem quomodo prędicamus, ſæpè iam ædidimus, &c.] *Præterquàm quòd iſtud ex propoſito tractauerit Auctor ſuprà cap.9. etiam alicubi ſuprà non ſemel illuc adluſit. hinc eſt quòd dicat:* ſæpè iam ædidimus.

122. Hic ergo factus eſt caro, &c.] *Trãſit ad alia verba Ioan. 1. in quibus vocem Græcam μονογενὴς modò vertit:* vnici, *coniungens illud* à patre, *non verò id referens ad:* gloriam; *modò* vnus. *nam prorſus caſtigandum eſt:* Hic vnus (*pro* vnius) *ſinum* patris diſſeruit. *In hoc ſolo ibi differens ab aliis qui legunt:* vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe diſſeruit; *immò & ipſe ſuprà cap. 15.*

123. Hoc eum Nathanael ſtatim ſenſit, &c.] *Iuxta MS.3. Vatic. cod. iterum reſtituimus:* eum, *pro eo quod ex ſolo Gorzienſi codice Rhenanus ſubſtituerat:* enim; *pulcrè enim redditur prioris lectionis ſenſus:* Hoc, *id eſt filium Dei,* eum, *nempè Chriſtum,* Nathanaël ſtatim ſenſit, *&c. Incluſimus autem parentheſi illud:* (quod & patrem ſenſerat.)

124. Quum in templum introiit, &c.] *Hoc vnicum teſtimonium deſumpſit ex cap.2. Ioan. alludens ad illud:*

illud: Nolite facere ædem patris *mei*, *ædem negotiationis.*

125. Quum ad Nicodemum dicit: Ita dilexit Deus mundum,&c.] *Prætermiſimus vocem:* inquit, *ſuperfluam, eo quòd præcedat:* dicit. *Tranſit autem ad verba Chriſti, Ioan.* 3. ad Nicodemum *prolata; quæ ſententia Auctoris placet magis, quàm quod Eraſmus adnotat eſſe hæc Euangeliſtæ verba. In quibus, ſicuti Auctor, ſic etiã ex Syriaco Interpres vertit:* vt filium ſuum vnicum dederit, *pro eo quod vulgatus Latinus Interpres:* daret. *ad vtrumque eſt anceps phraſis Græca,* ὥςε *&c.* ἔδωκεν. *Eſt verò etiam hîc adnotanda verſio Auctoris:* vt ſaluus ſit mundus per eum, *pro quo Eraſmus, Ciceronianè ſcilicet: vt ſeruetur; quum vox Græca* σωθῆ, *& ſaluum plus aliquid ſignificet, vti etiam alibi adnotauimus.*

126. Ioãnes autem, quum interrogaretur,&c.] Ioannem *Baptiſtam intelligit, cuius ſunt verba etiam Ioan. 3. quæ ſequuntur:* Pater diligit filium, *&c. ſic enim caſtigauimus, pro:* dilexit, *quod illud non modò Græcè, Syriacè, & Latinè, legatur ab omnibus, ſed etiam ab Auctore ſuprà cap.* 16. *Quomodo etiam his:* credit, *pro:* credidit, *eo quod aliis etiam correſpondeat B. Cyprianus lib. 2. Teſtim. aduerſ. Iud. cap. 27. qui etiam legit,* manebit, *in quo conſentiunt Græci & Syrus codices. At in eo differt Auctor, quod vertat:* non videbit Deum, *pro:* vitam.

127. Quem verò Samaritidi oſtendit,&c.] *Ad c. 4. Ioan. tranſitum facit. Adludens ad illud, vbi* Samaritidi *dicenti: Scio quia* Meſſias *venit* qui dicitur Chriſtus, ſe oſtendit, *dicens: Ego ſum qui loquor tecũ. Conſentit autem Vulgato interpreti in illo:* ad diſcipulos, *quòd vertit:* vt conſummem opus eius, *pro eo quod alij:* &c.

128. Et ad Iudæos de Paralytici ſanitate, &c.] *Hîc omnia penè verba Chriſti cap. 5. Ioan. citat Auctor, quæ poſt* Paralytici ſanitatem *ab eo dicta ſunt, qui 38. annos habebat in infirmitate ſua. In quibus imprimis caſtigauimus:* niſi viderit patrem facientem, *pro:* videat, *quòd illud legatur, non modò ab omnibus, ſed & Auctore ſuprà cap. 15. Item:* maiora iſtis opera, *quæ Græcè eſt,* μείζονα τούτων, *& correſpondet Syra interpretatio; retinentes cum illis:* ita & filius quos vult viuificat, *quantumuis Vatic. 3. MS. cod. habeant:* viuificabit; *&* trãſit de morte in vitam, *pro eo quod alij:* tranſiet, *aut:* tranſiit; *eo quòd etiam Codex Aureus Donatianicus Latinus illud legat. Variat autem ab aliis Auctor; tum quòd legat dumtaxat:* Neque enim pater iudicat, *pro eo quod B. Cypr. ex Græco: Nihil enim pater iudicat, lib. 3. Teſtim. ad Quirin. cap. 33. & noſter Latinus ac Syrus Interpres: Nõ enim pater iudicat quemquam; tum quod addat his:* æternam, *quum ceterorum nemo aliud legat, quàm:* ſicut enim pater habet vitam in ſemetipſo; ita & filio dedit vitam habere in ſemetipſo.

129. & iudicium dedit illi facere in poteſtate, qua filius hominis eſt,&c.] *MS. 2. Vatic. cod.* quia, *& etiam ſic legitur Ioan. 5. verùm* qua *magis conuenit reliquæ verſioni Auctoris, quæ ab aliis prorſus diuerſa eſt; qui vertunt: & poteſtatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis eſt. Quam diſtinctionem, etſi à Chryſoſtomo reiicitur, eo quòd pro ſe illam raperet Paulus Samoſatenus: tamen cum Auctore ſequuntur, & Catholicè interpretãtur B. Auguſt. lib. 20. de ciuit. Dei cap. 6. & Commentariis in Ioannem; &, quantumuis id neget Eraſmus, B. Cyrillus Alexandr. in Comment. aliique Patres recẽtiores. Alij malunt diſtinguere: Quia filius hominis eſt, nolite mirari hoc. ſed prior illa magis recepta eſt. Atqui ſequentia ſic diſtinximus iuxta Græcos, Syrum, & Latinos emendatiores codices Euangelij Ioannis:* Opera enim quæ pater mihi dedit conſummare illa, ipſa de me teſtimonium perhibent, *&c. Retinentes mox:* & non recepiſtis me, *quantumuis Græcè & Syriacè, & in Latinis quibuſdã exemplaribus ſic in præſenti:* recipitis; *eo quòd illud legat etiam B. Cyprian. lib. 2. Teſtim. aduerſ. Iud. cap. 5. & Rufinus in Symbolum.*

130. Interrogantibus autem quid facere debeant,&c.] *Tranſit ad verba à Chriſto prolata Ioan. 6. poſt miraculum multiplicatorum panum quinque, & duorum piſcium, in cibum quinque milium hominum. In quibus ſic diſtinximus iuxta Euangeliſtam:* Ergo omne quod ei daret pater ad ſe venire, nec reiecturum ſe, quia de cœlo deſcendiſſet, *&c. Atqui paraphraſticῶs tranſtulit, vt magis ad inſtitutum faceret:* non vt ſuam, ſed vt patris voluntatem faceret, *pro eo quod alij omnes: voluntatem eius qui miſit me. Differt etiam in eo, quòd legat dumtaxat:* vitam & reſurrectionem conſequatur, *pro eo quod ceteri: habeat vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum. Deinde quòd vertat:* niſi quem pater adducat, *pro quo & Græcè & Syriacè & Latinè hodie vertitur: niſi pater traxerit eum. Porrò vt ſenſus conſtet, mox ſic diſtinximus:* Non quaſi patrem aliquis viderit, adiiciens & hîc; vt oſtenderet, *&c. Denique ex editionibus omnibus caſtigamus:* Quò (*id eſt ad quem*) diſcedemus, *pro:* diſcedimus? verba vitæ (*vbi omittit* æternæ) habes, *&c.*

Cap. xxii.

131. Cuius autem doctrinam dicit, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Ex eodem Euangelio Ioã. à cap. vii. vſque ad cap. xi. *Verba enim quæ hîc citat Chriſtus, prolata fuerunt in templo, feſto mediante, Ioan. 7. ſicuti etiam illa quæ planè contrario ſenſu vertit:* Neque me ſcitis vnde ſim: *pro eo quod alij ex Græco ac Syriaco Latini Interpretes: Et me ſcitis, & vnde ſim ſcitis. Atqui caſtigauimus & ſuppleuimus:* Ego noui illum qui ab illo ſum, & ille me miſit, *tum quòd ſic legant codices omnes Euangelici, tum quòd ſic explicentur ab Auctore:* Non dixit: quia ipſe ſum, & ipſe me miſi, ſed ille me miſit.

132. At vbi ſe negat eſſe ſolum, &c.] *Ad verba Chriſti cap. 8. tranſitum facit, poſt hiſtoriam de adultero prolatam; in quibus nihil ab aliis differt vſque ad illud:* Tunc, inquit, cognoſcetis quòd ego ſim, & à memetipſo nihil loquar, *pro eo quod alij omnes ex Græco & Syriaco transferunt:* ego ſum, & à memetipſo nihil facio; *item:* quia & qui me miſit, mecum eſt. *Rurſum in eo quòd legat tranſpoſitis vocibus:* quæ, *&:* quod; Ego, inquit, quæ vidi penes patrem meum loquor, & vos quod vidiſtis penes patrem veſtrum, id facitis; *deinde:* quam audiuit à Deo, *pro:* audiui. *Legimus verò,* Et: Si Deus eſſet, *&c. includentes parentheſi:* (& tamen non ſeparantur, *&c.* vt frutex ex ſemine.) *Diſtinguentes iterum:* Et: Si ego me ipſe glorificem, *&c.*

133. Item ſuper cæcum illum patris opera dicit ſe facere oportere, &c.] *In his verbis Ioan. 9.* patris, *iterum vertit Paraphraſticῶs, pro: Dei, quod*

legunt ceteri omnes.

134. Dehinc, cognoſci ſe profitetur à patre, &c.] *Sparſim nunc citat verba Chriſti Ioan. 10. inter quæ paulo poſt parentheſi incluſimus illud:* (vtique Dei, nam vſque in hodiernum, *&c.* venturus.) *Benè autem habet quòd vertit cum Vulgato interprete Latino:* Loquor, inquit, vobis, *&c. pro eo quod alij: locutus ſum. Differt autē in hoc, quòd legat:* Pater enim quod mihi dedit, maius eſt omnibus, *pro quo alij:* qui dedit mihi, maior eſt omnibus, *& MS. 3. Vatic. cod. hoc loco:* Pater qui maior eſt omnibus, dedit mihi.

135. Et: Ego & pater vnum ſumus, &c.] *Pulcherrimè locum hunc eiuſdem capitis explicat, vt oſtendat nihil facere pro Monarchianis, qui hinc probare nitebantur eundem eſſe patrem & filium. De Prouerbio verò:* gradum figere, *vide noſtra Prolegomena. Atqui in ſequentibus eiuſdem capitis verbis, placet illa loci alioqui obſcuri verſio:* Si in lege, inquit, ſcriptū eſt: Ego dixi; Vos Dei (*ſic enim legimus pro:* Dij) eſtis, & non poteſt ſolui ſcriptura; quem pater ſanctificauit, & miſit in mundum, vos eum blaſphemare dicitis, quia dixi (*id enim pro:* dixerat *caſtigamus*) filius Dei ſum?

CAP. XXIII.

136. Poſthæc autem Martha filium Dei eum confeſſa, &c.] *Capiti huic inſcriptionem fecimus:* Ex eodem Euangelio Ioannis, à cap. XI. vſque ad XIIII. *Alludit autem ad illud cap. 11. quia tu es* Chriſtus filius Dei viui; *quod quum à Martha prolatum ſit, neceſſariò ſubſtitui:* Martha, *pro:* Maria. *In verbis verò ſequentibus:* Pater (inquit, vtique filius) gratias ago tibi quòd me ſemper exaudias, *&c. Auctor intermiſit verba Chriſti intermedia: quia me exaudiſti, ego autem ſciebam.*

137. Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? &c.] *Hæc verba cap. 12. paraphraſticōs potius citat quàm ad verbum, addens:* verùm, *quum legit:* Verùm pater glorifica nomen tuum. *Supplemus autem:* Ita & in iſto: Glorificaui, & glorificabo; *vbi omittit vocem: iterum, quam tamen habent ceteri omnes. Atqui nouas periodos facimus:* Ruſſus quot perſonæ, *&c. ac:* Si pater erat, *&c. Item parentheſi incluſimus* (quia per filium in patrem creditur, & auctoritas credendi filio pater eſt.)

138. Ante autem ſollemnitatem Paſchæ, &c.] *Hæc verba Ioan. 13. tranſpoſito citat ordine, alioqui cum reliquis conſentit; legens etiam cum vulgato Interprete, quantumuis Græcè ſit ἐν αὐτῷ,* in ſemetipſo.

CAP. XXIIII.

139. Erant planè, qui & tunc non intelligerent, &c.] *Non ſolùm nouam periodum, ſed & nouum caput hîc auſpicamur; & inſcribimus:* Ex eiuſdem Ioannis Euangelij cap. XIIII. de verbis ad Philippum prolatis: Qui videt me, videt & patrem, ac: Ego in patre, & pater in me.

140. Domine (enim inquit) non ſcimus quò eas, &c.] *In his verbis Thomæ, lege dumtaxat:* & quomodo viam nouimus: *pro eo quod ceteri: poſſumus viam ſcire? Varia eſt etiam lectio Auctoris:* ſed abhinc noſtis illum, *pro eo quod ex Græco & Syriaco vertitur hodie: cognoſcitis, & vulgatus Interpres: cognoſcetis.*

141. Nobis omnes ſcripturæ, & veteres Chriſtum Dei, &c.] *Adludit ad omnes* ſcripturas *eas* veteres, *in quibus* Chriſtus Dei *appellatur, vtpotè Pſal. 2. Iſai. 45. Threnor. 4 & Dan. 9. ſicuti ſuprà adnotauimus ad merginem lib. 3. adu. Marc. cap. 15.*

142. & nouæ filium Dei præfiniunt, &c.] *Scripturas eiuſcemodi noui Teſtamenti habes initio Euangeliorum Marci, Lucæ, ac Ioannis, & alibi apud eoſdem Matth. 4. Act. 2. ac 9. & Epiſt. ad Rom. Galat. Epheſ. & Hebr. Denique & Apocal. 2. Supplemus autem illud:* hoc & à Iudæis non credebatur.

143. Qui me videt, videt & patrem, &c.] *Quū ſuprà c. 20. & mox ſic legatur, etiam hîc bis caſtigauimus:* videt, *pro eo quod erat vtrobique:* vidit; *quamquam enim ex hodiernis codicibus Græcis hoc poſtremum vertatur, tamen præter vulgatum Interpretem etiam Syriaca editio illud legit, & B. Irenæus lib. 3. cap. 13. Atqui ſcripturas mox citatas ſic diſtinguimus:* quia: Ego ex Deo exiui & veni; &: Ego ſum via. Nemo ad patrem, *&c.* &: Nemo ad me, *&c.* &: Omnia mihi, *&c.* &: Sicut pater, *&c.* &: Si me cognouiſtis, *&c.*

144. ex perſonæ repræſentatione, &c.] *Quum ſuprà vbique ferè Auctor* repræſentare *accipiat, pro præſens efficere; hîc propria ſignificatione vocis vtitur, pro oſtenſione dumtaxat tamquam rei præſentis; quomodo etiam paulopoſt:* & vt filius repræſentator patris haberetur.

145. Non creditis quia ego in patre, & pater in me eſt, &c.] *Prorſus ſic legimus, tum hîc, tum paulopòſt bis, pro:* credis; *tum quòd illud legant Græci, Syriacus, & Latini codices omnes Euangeliſtæ Ioannis; tum quòd etiam ipſe Auctor, variam eorumdem verborum iterum repetitorum lectionem indicans ſub huius capitis finem:* Atque adeò: credite ait. Quid? Patrem eſſe? Non puto ſcriptum eſſe; ſed: Quia ego in patre, & pater in me.

146. Verba, inquit, quæ ego loquor vobis, nō ſunt mea; vtique, &c.] *Hîc in eo variat, quòd vertat:* à meipſo non loquor. *Benè habet autem, quòd etiam Auctor vertat: εἰδὲ μὴ,* Si quo minus.

CAP. XXV.

147. Poſt Philippum & totam ſubſtantiam quæſtionis iſtius, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Ex eodem Euangeliſta vſque ad Euangelij finem. *Videtur autem oratio defectiua, vt ſubintelligatur: videamus* quæ in finem Euangelij perſeuerant.

148. Paracletum quoque à Patre ſe poſtulaturum, &c.] *Paraphraſticōs magis quàm ad verbum hæc citat Auctor, adhuc ex cap. 14 Ioan. adludens iterum ad cap. 13. ſuprà, quum dicit:* ſed iam præmiſimus quomodo alium.

149. Ceterùm de meo ſumet, inquit, &c.] *Iſtud, quia de* Paracleto *loquebatur, interſerit ex cap. 16. Ioannis, vt inde probet:* connexum patris in filio, & filij in Paracleto, tres efficere cohærentes, alterum ex altero. *Atqui (ſicuti adnotauit Rhenan.) eſt hic defectiua oratio, qualiter in ſuperioribus ſæpè locutus eſt. Subauditur: de eo quod eſt patris. Sic infrà:* Non ſcitis quòd in patris mei me eſſe oportet? *vbi ſubauditur: rebus.*

150. Et patrem agricolam, &c.] *Hîc tranſit ad cap. 15. adludens ad illud:* & pater meus agricola.

151. Hunc

151. Hunc ruſus in cœlis, &c.] *Similiter hîc ad cap.17. quum* patri diſcipulos ſuos tradit, *dicens: Pater ſancte, ſerua eos in nomine meo.*

152. Sed & ſi in iſto Euangelio non eſt reuelatum, &c.] *Rectè id Auctor, quum prius teſtimonium:* Deus meus, *&c. inueniatur Matth. 28. alterum:* Pater in tuis manibus depono ſpiritũ meum, *Luc. 23. Vbi benè habet, quòd tempore præſenti vertat:* depono, *quantumuis hodie Græci codices legant in futuro:* ϖαραθήσομαι.

153. Ne (inquit) contigeris me, &c.] *In hoc teſtimonio Ioan. 20. nihil variat Auctor, præterquàm quòd vertat:* & dices eis, *pro eo quod ceteri omnes: dic. Nos verò illud intermedium* (quia & in hoc filium oſtendit; Filios enim appellaſſet illos, ſi pater fuiſſet) *parentheſi incluſimus; & nouam periodum auſpicamur ibi:* Pater ad patrem.

154. Ipſa quoq; clauſula Euangelij, &c.] Clauſulam Euangelij *appellat finem cap. 20. vbi ſcribitur: Multa & alia ſigna fecit Ieſus, &c. quo confirmat eorum ſententiam, qui exiſtimant primùm hîc finiuiſſe Ioannem ſuum Euangelium, poſtea verò & 21. cap. addidiſſe tamquam Paralipomena. Quod ipſum caput agnouiſſe etiam Auctorem vel inde patet, quòd ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 22. illuc adludat, dicens:* Ioannem dilectiſſimum Domini, pectori eius incubantem. *Ex eodem B. Cypr. citat illud quod dictum eſt Petro: Paſce oues meas. epiſt. 3. ad Clerũ Carthagin. quò etiam lib. de Vnit. Eccl. adludit.*

Cap. xxvi.

155. Propter vnum Philippi ſermonem, &c.] *Capiti huic inſcriptionem fecimus:* Idipſum probari & ex aliis Euangeliſtis. *Sunt autem verba Praxeanorum:* Nempè, inquiunt, filius Dei Deus eſt, *&c. vſque:* Quem enim, *&c. Atqui caſtigamus mox:* Dicens autem ſpiritus Dei, etſi ſpiritum Dei, *&c. pro:* etſi ſpiritus Dei; *quia ſequitur:* tamen non directò Deum nominans; *& ex 3. MS. Vatic. cod.* Sicut enim Ioanne dicente, *pro:* Sic. *Atqui de phraſi Patrum, qua* Chriſtum *etiam* Spiritum *appellant, vide noſtra Prolegomena inter Paradoxa.*

156. & hæc enim ſubſtantiæ non ſunt, &c.] *Reſpicit (inquit Rhenan.) ad ſenſum:* & hæc, *id eſt hæ res; alioqui dicendum erat:* & hæ enim ſubſtantiæ nõ ſunt. *Sic alibi ſæpenumerò loquitur.*

157. Hoc ſe & in iſtis Euangeliis, &c.] *Locos hîc ex Luca, Matthæo, & Marco citatos ad marginem adnotauimus, in quibus nihil variat ab aliis. Siue autem legas:* Scimus qui ſis, *ſiue:* quia, *perinde eſt; & eadem ratio eſt de lectione exc. cod.* Inſultans in ſpiritu, *& vnus Vatic. MS.* Exultans.

158. & nouiſſimè mandans vt tinguerent, &c.] *Sic etiam hîc lego more Tertullianico; & ſimiliter:* nam nec ſemel, ſed ter ad ſingula nomina in perſonas ſingulas tinguimur. *Atqui de trina merſione, vide ſuprà Adnot. noſtras ad lib. de Baptiſ. nu. 1. inter reliquas Baptiſmi ceremonias.*

Cap. xxvii.

159. Et quid ego in tam manifeſtis moror? &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Contra Praxeanos & Monarchianos facere, quòd Patrem ſpiritum dicant, filium carnem.

160. Vndique enim obducti, &c.] Obducti *(inquit Rhenan.) id eſt conuicti.* Obducendi *verbo frequenter vtitur.*

161. diuidere illos potius quàm vnare, &c.] Vnare *(inquit idem) ſimplex verbum vſurpat; vnde nos adunare dicimus, & coadunare. Quamquam verò tres MS. Vatic. cod. legant:* vnire, *tamen retinuimus* vnare, *quòd Africanam magis phraſin redoleat.*

161. Talem Monarchiã apud Valentinũ, &c.] *Adludit ad cap. 11. & 12. lib. aduerſ. Valent. ſuprà, tum de* Chriſto *ex primo Monogene edito, tum de* Ieſu *ex omnibus Æonibus cõcinnato. Ibi autem:* Sed & hæc iniectio eorum *(vox Tertullianica, pro: obiectio)* ex retractatis iam retuſa eſt, *adludit ad caput præcedens huius libri. Verba verò ſunt Praxeanorum:* Ecce, inquiunt, *&c. vſque:* Immò de ſpiritu Dei dictum eſt.

163. Quoniam Deus homo natus eſt, &c.] *In hac ſcriptura Pſal. 86. differt ab aliis, quòd vertat:* & *(nã eam voculam ſupplemus ex MS. 3. Vatic. cod. & edit. Lugdunenſi)* ædificauit eam voluntate patris, *tum hîc, tum paulo pòſt, pro eo quod alij:* ædificauit eam *altiſſimus.*

164. Tráſfiguratio autem interemptio eſt priſtini, &c.] *Facit hic locus pro* tranſſubſtantiatione, *quam Catholici in Sacramento Euchariſtiæ adſerunt, in aſſumptione verò humanitatis Chriſti negant: vtpotè, qui iuxta Symbolum B. Athanaſij: Vnus autem non conuerſione diuinitatis in carnem, ſed aſſumptione humanitatis in Deum.*

165. Quem ſi non capit configurari, &c.] Capit *(inquit Rhenanus)* ἐνδέχεται, *id eſt contingit, ſiue vſuuenit.*

166. ex carne & ſpiritu mixtura quædam, &c.] *Cautè iſtud debet legi & intelligi, eo quòd in dicto Symbolo profiteamur: Vnus omninò nõ confuſione ſubſtantiæ, ſed vnitate perſonæ. Verùm ſeſe explicat Auctor, quum paulopòſt adiicit:* ſecundum vtramque ſubſtãtiam in ſua proprietate diſtantem, *&c. & maximè illis verbis:* Videmus duplicem ſtatum, non confuſum, ſed cõiunctum in vna perſona Deum & hominem Ieſum; *at:* ſalua eſt vtriuſque proprietas ſubſtantiæ.

167. vt electrum ex auro & argento, &c.] *De hoc vide ſuprà lib. aduerſ. Hermog. cap. 25. num. 84. vbi iiſdem verbis vtitur.*

168. De Chriſto autem differo, &c.] *Prorſus ſic caſtigamus ex 3. Vatic. MS. cod. pro:* differo; *nam differt tractatum de* Chriſto *vſque ad proximum caput; vbi habes:* Nunc de Chriſto.

169. & caro paſſiones ſuas functa ſit, &c.] Fungi *(inquit Rhenan.) cum Accuſatiuo; ſicut & alibi frequenter; qui etiam adnotauit ad marginem:* parerent, *accipi pro: apparerent.*

170. Sic & Apoſtolus etiam, Dei & hominum appellãs ſequeſtrem, &c.] *Suprà lib. de Carne Chriſti, cap. 15. transfertur ab Auctore:* Mediator, *qui hîc:* ſequeſter.

Cap. xxviii.

171. Itaque Chriſtũ facis patrẽ, ſtultiſſime, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Contra eoſdem facere, quòd Patrem Chriſtum, filium Ieſum appellari dicerent.

172. vnctus enim ſignificatur, &c.] *Iſtud latius tractauit Auctor lib. de Baptiſ. cap. 7. num. 50. &*

lib.3.adu, Marc.cap.15. num.110.

173. Sed non ita docent Acta Apoſtolorum in illa exclamatione Eccleſiæ ad Deum, &c.] *Tranſit ad teſtimonia ex* Actis Apoſtolorum. *Sic verò ſupplemus ex 1.Vatic. MS.cod.& 1. adit. ad marg. Sunt enim verba* Eccleſiæ *quæ ſequuntur:* Conuenerunt enim, *&c. ſupplentes etiam:* filium tuum Ieſum, *tum quòd legatur Act.4. tum quòd id explicet, quum ſubiicit:* Ita & filium Dei Ieſum conteſtati ſunt. *In hoc autem differt ab aliis, quòd legat:* vniuerſi, *pro eo quod Græcè eſt, Syriacè, & Latinè:* verè; *conſentiens Interpreti noſtro & Syro, quòd legat:* in ciuitate iſta, *hodie deſideratum in Græcis codicibus; quare & in hoc improbanda verſio Clarij, qui id ex contextu Latino eradere non eſt veritus. Legimus autem ex Vatic. MS.3. & 1. adit. ad marg.* Ergo Ieſus idem erit Chriſtus, *pro:* Ergo Dominus.

174. Firmiſſimè itaque cognoſcat, &c.] *Conſentit etiam hîc Auctor cum Interprete vulgato Latino, Act.2. quòd vertat:* Firmiſſimè, *quemadmodum ille: certiſſimè; quum tamen Græcè ſit* ἀσφαλῶς. *Parentheſi verò incluſimus* (id eſt vnctum.)

175. Ioannes autem, etiam mendacem, &c.] *Tranſitum facit ad Epiſt. Ioan.1. vbi legitur cap.2. Quis eſt* mendax, *niſi is*, qui negat quoniam Ieſus nõ eſt Chriſtus? *& cap.5.* qui crediderit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt; *item cap.3.* vt credamus nomini (*ſic enim Auctor ſolus, pro:* in nomine) filij eius Ieſu Chriſti.

176. Sic & Paulus vbique Deum patrẽ ponit, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ, &c.] *Præterquàm quòd ſuprà alicubi (ni fallor hoc ipſo libro) idipſum habet Auctor, & mox repetit, etiam hîc duos locos adducit Apoſtoli Pauli; in quorum primo habet amplius quàm hodie legatur Rom.1. in Græcis, Syro, ac Latinis codicibus:* Dominum noſtrum; *in altero nihil differt. Sicuti neque in teſtimonio quod paulo pòſt citat Ioã. 20. Ibi autem:* Et ſi: Hæc dicit, *&c. ſubintelligitur: Etſi legitur, nempè Iſai.45.*

177. Vti Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, &c.] *In hoc loco Apoſtoli Epheſ.1. peculiaris eſt lectio Auctoris:* ſpiritum ſapientiæ & agnitionis, *pro eo quod alij omnes: ſapientia & reuelationis in agnitione eius. Mirũ autem, quomodo hîc vertat illud Rom.* 8. ſuſcitaturus eſt & mortalia corpora veſtra, *quum ſicut ceteri legat ſuprà lib.5. adu. Marc. cap.14.* viuificabit; *ex quo loco & Vatic.1.MS.cod. caſtigauimus hîc:* veſtra, *pro:* noſtra.

CAP. XXIX.

178. Obmuteſcat, obmuteſcat iſta blaſphemia, &c.] *Inſcriptionẽ huic capiti fecimus:* Quòd ſufficiat Chriſtum filium Dei mortuum dicere ſecũdum humanam ſubſtantiam, Patrem verò non compaſſum quidem. *Siue autem mox legas cum excuſis:* adiecit, *ſiue cum MS.3.Vatic.cod.* adiicit; *perinde eſt. At prorſus ſupplemus in verbis illis quæ ex perſona Praxeanorum pronuntiat:* Ergo inquis, & nos eadem ratione dicentes Patrem, qua vos filium, *&c. & Parentheſi incluſimus illud* (quia Chriſtus pro nobis maledictio factus eſt, non pater.)

179. de quo quid capit dici, &c.]. Capit (*inquit Rhenan.*) *id eſt contingit, Græcis* ἐνδέχεται, *vti mox diximus. Eodem modo accipitur quod audit:* ita quod nõ capit. *Sunt autem rurſus verba Praxeæ:* Filius ſiquidem patitur, pater verò compatitur. *Atqui reſtituimus quod habebat 1.aditio:* Nihil ei veluti morituro præſtas, *ex 3.MS.Vatic. cod. pro eo quod ſubſtitutum erat:* mortuo, *& ſupplemus ex iiſdem non multo pòſt:* Ita & Spiritus Dei qui pati poſſit, *&c. pro eo quod Rhenan. ex Gorzienſi duntaxat retinuerat:* Ita & qui pati poſſit; *tum quòd illud etiam habebat 1.adit. tum quòd ſequatur:* Sed ſufficit nihil ſpiritum Dei paſſum, *&c. Intermedia vox:* ſitiuè, *vbi legitur:* Et licet aqua fontis ſitiuè patiatur, *accipitur Aduerbialiter, pro: ſecundum ſitum.*

CAP. XXX.

180. Alioquin ſi vltrà pergas, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Poſse Praxean cum Chriſto committi, qui dixerit: Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me?

181. ſi pater filio nõ pepercit, &c.] *Iſtud ad ſenſum magis quàm ad verbum citat ex Apoſtolo Rom.* 8. *vbi legitur: Si Deus, &c. Qui etiam proprio* filio ſuo non pepercit.

182. Et Dominus eum tradidit pro delictis noſtris, &c.] *Inuenitur iſtud Iſai.53. vbi ex Hebræo vertit B. Hieron. Et poſuit Dominus in eum iniquitatem omnium noſtrum; & eodem modo citatur à Clemente Alexandr. Pædag. lib.1. cap.8.*

183. ſiquis ſermones nouæ Prophetiæ eius admiſerit, &c.] *Hoc rurſus ad nouam Prophetiã Montani, atque adeò ad errores Tertulliani pertinet, de quibus latius inter Prolegomena.*

CAP. XXXI.

184. Ceterùm Iudaicæ fidei iſta res, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd ad Iudaicam fidem pertineat, ſic vnum Deum credere, vt filium ei nolis adnumerare.

185. Viderint igitur Antichriſti, &c.] *Rurſum hîc vox Tertullianica:* viderint. *Atqui alludit ad illud 1.Ioan.2.* Hic eſt Antichriſtus, qui negat patrem & filium, *deinde ad illud 1. Ioan.* 4. Quiſquis confeſſus fuerit quoniam Ieſus (*pro quo Auctor* Chriſtum *ponit*) eſt filius Dei, Deus in eo manet, & ipſe in Deo; *quo fit vt parẽtheſi incluſerimus* (nõ patrem.) *Item ad illud 1. Ioan.5. Qui credit in filium, habet* teſtimonium Dei *in ſe, &c.* quod teſtificatus eſt de filio ſuo; *ex quo capite etiam illud deſumptum eſt:* Qui filium non habet, nec vitam habet.

FINIS TOMI TERTII OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAginienſis Preſbyteri.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI

CAR·THAGINIENSIS PRESBYTERI OPERVM

TOMVS QVARTVS.

QVO CONTINENTVR POEMATA SACRA, ET OPERVM QVÆ DESIDERANTVR NOTVLÆ; cum Argumentis & Adnotationibus Iacobi Pamelij.

Aduerſus Marcionem Libri quinque.	pag. 1050.
De Iudicio Domini.	1083.
Geneſis.	1092.
Sodoma.	1095.
Ad Senatorem ex Chriſtiana Religione ad Idolorum ſeruitutem conuerſum.	1099.
Apologetici pro Chriſtianis in Græcum conuerſi fragmenta, cum verſione Latina.	1102.

Notulæ

Libri de Spectaculis Græci.	1105.
De Virginibus Velandis Libri Græci.	ibid.
Libri de Baptiſmo Græci.	1106.
Ad amicum Philoſophum de nuptiarum anguſtiis, ſeu de Virginitate, Libri.	ibid.
Libri de Fato.	1107.
Libri de mundis & immundis animalibus.	ibid.
Libri de Circumciſione.	1108.
De Veſtibus Aaron Libri.	ibid.
De Trinitate.	1109.
De Cenſu Animæ adu. Hermogenem Libri.	ibid.
Aduerſus Apelletianos, qui diſputabant, an qui ſpiritum & voluntatem & virtutem Chriſti habuerit, ad ea opera dignum aliquid pœnitentia egerit, Libri.	1110.
Libri de Paradiſo.	1111.
De ſpe Fidelium Libri.	1112.
Librorum ſex de Ecſtaſi.	1114.
Aduerſus Apollonium Libri.	1115.

Digitized by Google

IACOBI PAMELII AD LECTOREM PRÆFATIO DE QVARTI TOMI LIBRORVM ORDINE.

TOMO quarto qui Libri quo ordine ſint collocati, rationem vti reddamus pro eo quod polliciti ſumus. Primo poſuimus loco, quos ipſius Tertulliani eſſe certò conſtat ADVERSVS MARCIONEM LIBROS QVINQVE, & DE IVDICIO DOMINI LIBRVM, ſicuti nuper inter Poëmata Chriſtiana ſunt æditi. Deinde Carminum libellos ſubiecimus, GENESIM, SODOMAM, & AD SENATOREM, quos etſi B. Cypriano inter eius opera à nobis ædita adſcripſerimus, non putauimus tamen abſurdum ſequi cenſuram Sixti Senenſis; qui quum Tertulliano Librum de Sodoma adſcribat, quātum coniicio MS. codicum fidem ſecutus; ex ſtilo prorſus eodem, comperi etiam illius eſſe reliquos duos. Porrò in APOLOGETICI PRO CHRISTIANIS in Græcum conuerſi fragmētis, & eorum qui deſiderantur Librorum Notulis, eum ordinem obſeruauimus, quem in toto Tertulliani opere; prætérquàm, quòd Græco ſtilo ab ipſo Auctore æditos ſimul coniunxerimus, vtpotè DE SPECTACVLIS, DE VIRGINIBVS VELANDIS, & DE BAPTISMO. Poſt quos Parænetico-rum AD AMICVM PHILOSOPHVM, ac DE FATO, & deinceps Exegeticorum DE CIRCVMCISIONE, DE VESTIBVS AARON, ac DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS, mentionem addidimus. Hinc aduerſus Hæreſeis ſcriptorum, DE CENSV ANIMÆ ADVERSVS HERMOGENEM, & ADVERSVS APELLETIANOS. Denique eorum, qui aut initio defectionis ad Montanum, aut in fine vitæ hæreſi illius fauentia cōſcripſit, DE PARADISO, DE SPE FIDELIVM, DE ECSTASI, & ADVERSVS APOLLONIVM. His vale in Chriſto fœliciter, & ſi quod aliquando dictorum Librorum exemplar nactus fueris, aut nobiſcum communicato adiiciendum æditioni ſecundæ, aut ipſe in lucem ædito.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI LIBRI Carmine conſcripti.

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI ADVERSVS MARCIONEM EX IPSO TERTVLLIANO, ad Libri quinti auſpicium.

PRIMVS erit referens inimici ex ordine verba,
Quæ refuga illicitè molitus protulit amens;
Hinc etiam carnis ſpes & victoria Chriſti,
Et ſpecies breuiter falſarum dicta viarum.

Ceterùm Libros hos quinque qui primus inter Poëtarum veterum Eccleſiaſticorum opera Chriſtiana in lucem ædidit Georgius Fabricius, eos eſſe exiſtimat (in quo & ego nō diſſentio) quorum facit mentionē Tertullianus initio Libri primi aduerſus Marcionem in hæc verba: Si quid retrò geſtum eſt nobis ADVERSVS MARCIONEM, iam hinc viderit. Nouam rem adgredimur ex vetere. Primum opuſculum quaſi properatum, pleniore poſtea compoſitione reſcideram. Hanc quoque nondum exemplariis ſuffectam, fraude tunc fratris dehinc Apoſtatæ amiſi; qui fortè deſcripſerat quædam mendoſiſsimè, & exhibuit frequentiæ. *Quod ipſum de hoc opere veriſsimum cum Fabricio confiteor; qui conqueritur, quot penè verba, tot fuiſſe menda; quot verſus, tot maculas; addens, quāquam plurimos errores ſuſtulerit è veſtigiis antiquæ ſcriptionis (vides fuiſſe illi MS. exemplar à Ioanne Heroldo ſecum cōmunicatum) tamen in reliquiis, inquit, Lector videbit, quantum adhuc ſuperſit, quod emēdatione indigeat. In quo nos etiā aliquid conatos ex Adnotationibus noſtris deprehendet Lector, & eramus pluſculū aliquid facturi, ſi ad manū fuiſſet codex aliquis MS. Addit idē: Tertulliani hoc opus imperfectū eſſe, rē declarare. Nā impetū ſuum, inquit, ſecutus, donec emendationis tēpus daretur, multa contra præcepta metrica fecit; quorū aliqua excuſationē temporis habent; aliqua poſſunt excuſari Grāmaticorum figuris; aliqua feſtinationi Auctoris tribuenda ſunt, qui cogitauerit opus ſuū quaſi delineatū ſub incudem vt dicitur reuocare. Qualia ſunt quòd cæſurā libenter facit; itē quòd Ablatiuum primæ declinationis corripit; item quòd colliſionibus non vſitatis indulget. Imitandi itaque gratia non proponuntur hæc carmina, ſed agnoſcendi propter pietatem, quæ in iſto viro ſingularis & grauis fuit, & ſtudium quod in res ſacras ad doctrinā vniuerſæ poſteritatis collocauit. Hactenus ille. Siquis licentiā Poëtarū veterū Chriſtianorū, atque adeò Auctoris noſtri deſideret noſſe exactiùs, legat Vener. Bedæ Librum de Arte Metrica.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI ADVERSVS MARCIONEM

Liber Primus,[1] De vnico Deo.

Cap. I. Gen. 3. IMPIETAS [2] profunda mali, mens inuida vitæ,
Seductos homines ſpe poſtquàm cepir inani,
Nudauit; ſuadendo, nefas, ſibi credere falſum.
Non impunè quidem; facti nam protinus ille
Vtreus, & tanti ſceleris temerarius auctor
Accepit maledicta merens. Sic poſt ea demens E
Amplius aggreſſus, deſperatiſſimus hoſtis,
Infudit mentes hominum caligine merſas;
Oblitos Dominum, docuit ſpem linquere certam,
[3] Idola vana ſequi, turbam ſibi fingere diuûm;
Sortes, auguria, ſtellarum nomina falſa;
[4] Naſcentum geneſes conſtringere; poſſe videre
Extorum inſpiciis, réſque exſpectare futuras;
Terribilis magicæ [5] refugarum [6] audacia ductos;
Confictam molem miranres, ſpernere vitam,
Impulit in præceps, ſcelerata inſania merſos,
Saoguine gaudentes, homicidia ſæua minari;
Corpore in alterius tunc carnis vulnus amare,
Ardentes etiam, calida dulcedine captos,
Fœdera naturæ tranſcendere, corpota munda
Complexu infando ſexum maculare virilem;
Fœmineos vſus vulgi [7] contamine mixtos
Illicitos; caſtóſque ſinus, generíque dicatos,
In coirum obſcœnum pro luxu ſuaſit haberi.
Talia, præterito graſſatus tempore, geſſit F
Per latebras animæ, [8] ſepis manante veneno.
Non quia culparent homines, nam ſponte ſecuti;
Ille dolo ſuaſit, homo libertate peregit.
Cap. II. [[9] Hæc dum continuò per ſecula perfidus halat,
Conſiliúmque ſuum ſeductis cordibus infert;
Sperans (heu) ſceleríſque viam, ſe ſtultus habere,
*Ignarus qualis maneat ſententia facti.
Turba Prophetarum tectis ſapientia verbis
[10] Spiritu déque Dei præſaga voce loquentum
Publicè non audens Dominum maledicere nudè,
Secreto ingenio ſperans ſe poſſe latêre;
Tandem lux animæ carnis captiua tenetur,
Deſperatorum certat ſpes fortior hoſte.
Ipſe figurator, renouator corporis ipſe,
Gloria vera patris, Dei filius, vnicus auctor,
Iudex & Dominus venit, rex inclitus orbis,
Oppreſſis veniam dare promptus, ſoluere vinctos.
Cuius amicitiæ auxilio, patientia pœnæ,

[11] Et

A [11] Et Deus & renouatus homo miſcetur in vnum.
Virgo ſancta parit, patefit noua ianua vitæ; *Luc. 2.*
Dicta Prophetarum factis impleta probantur;
Templa ſacerdotes linquunt; ſtellæ quoque ductu *Matth. 2.*
Mirantur Dominum, tantum ſecernere partum.
In vinum vertuntur aquæ, memorabile viſu; *Ioan. 2.*
Lumina redduntur cæcis, iuſsúque trementes *Matth. 4.*
Dæmones expulſi clamant, Chriſtúmque fatentur.
Omnia ſanantur verbo iam tabida membra,
Iam graditur claudus, ſurdus ſpem protinus audit,
Dat dexteram mancus, loquitur magnalia mutus;
Fit mare tranquillum iuſſu, ventíque quieſcunt. *Matth. 8.*
Omnia cognoſcunt Dominum; confunditur hoſtis,
Iámque triumphatus, ferus armis pàret iniquis.
[[12] Omnia quum reuocata videt, quæ ceperat ipſe CAP. III.
Cladis in interitum, [13] mœſtam iam ſurgere carnem,
In cœlos hominem deuicta morte leuari,
B Signari populos, effuſo pignore ſancto,
Mirandæ virtutis opus, inuiſáque facta;
Audit & extremas flammarum in gurgite pœnas
A Domino ſibi perpetuas, tenebráſque paratas,
(Irreuocata Dei ſententia) nudus, inermis,
Damnatus, victus, periturus morte perenni,
Iam reus, & nullam veniam ſe certus habere;
Protinus [14] extremum nefas auſus, ſpargere paſſim
Auribus horrendum verbum, neque voce loquendum.
Abiectos à plebe Dei, ſine luce vagantes,
Inuentos ſine mente viros, terrena ſequentes,
Aggreſſus praui prauos docet eſſe magiſtros.
[[15] Prædicat his duos eſſe patres, diuiſáque regna. CAP. IIII.
Eſſe mali cauſſam Dominum, qui condidit orbem,
Quíque figurauit carnem ſpiramine viuam,
Quíque dedit legem, & vatum qui voce locutus;
Hunc negat eſſe bonum, iuſtum tamen eſſe fatetur.
Crudelem, durum, belli cui ſæua voluptas,
Iudicio horrendum, precibus manſueſcere nullis.
C Eſſe alium ſuadens, nulli qui cognitus vmquam,
Qui non eſt vſquam, falſum ſine nomine numen.
Conſtituens nihil, & nulla præcepta locutus;
Hunc ait eſſe bonum, nullum qui iudicat, æquè
Sed ſpargit cunctis vitam, non inuidet vlli.
Iudicium negat eſſe reis, dulcíſque cruentum
Circumferr miſeris mixtum cum melle venenum.
Surgere poſſe negat carnem, cui cauſſa ruinæ
Ipſe fuit; quam contemptam ſpoliauit iniquè,
Propterea maledictus habet ſine fine dolorem; *Gen. 3.*
Hoſtis huic ſemper, vario quia vulnere vitam
Nititur excutere, &, de qua ruit ipſe, ſalutem.
Inque hoc & Chriſtum terris veniſſe repentè,
Sed nulla ſocium carnis compagine factum,
Spiritus at forma, & fictum ſub imagine corpus,
Fallere vult homines, quod non eſt, eſſe videri.
[[16] Hoc decet ergo Deum, caligine ludere ſuaſos, CAP. V.
Mentiri (nefas) aut hominem ſe dicere falsò?
Portatur, graditur, veſtitur, ritè quieſcit,
Tractatur, patitur, ſuſpenditur, & ſepelitur; *Matth. 27.*

Omnia ſunt hominis, quæ ſancto in corpore verſans D
A patre vero Deo miſſus, qui cuncta creauit,
Perfecit propriè; ſua, non aliena requirens.
Cognitus ipſo opere, populis ſperantibus olim,
Pérque Prophetarum vocem notiſſimus orbi;
Et nunc errantem manifeſto in limine mortis
Ignotum Dominum quærunt, notúmque relinquunt.
(Quorum falſa fides, falſus Deus [17] irrita merces,
1.Cor.15. Falſa reſurrectio, mortis deuictio falſa,
Martyria & vacua, & Christi quoque nomen inane.)
Quem magicæ nebulæ ſimilem veniſſe docentes,
Mendacem facti dementes eſſe fatentur;
Nequidquam paſſum, populum ſine crimine fictum.
Sic verax Deus, hi Domino referuntur honores?
Heu miſeri, gratis ingrata morte perempti,
Qui cæco duce præcipites in foſſa ruiſtis;
Et velut in ſomnis theſauri munere diues
Exultat, manibúſque tenet, ſpe luſus inani,
Decepti, vacuam ſperatis muneris vmbram.
CAP. VI. [18] Ah tabidi, rictus, funeſtáve præda draconis, E
Speratis pro pace truces homicidia blanda:
Audetis culpare Deum, qui tanta creauit;
In cuius terris, nimia pietate profuſa,
Immemores, largè laudatis dona ruentes?
Ipſum factorem reprobatis, facta probantes,
Artificem mundi, cuiúſve opus eſtis & ipſi?
Qui vobis magnos paruis donauit honores,
Profecit fruges, animalia cuncta ſubegit,
Tempora qui certis fœcundat menſibus anni,
Dulcores, potus varios, pingues & odores,
Iucundos flores, nemorúmque vmbracula grata,
Mirificos tribuit ſuccos pubentibus herbis,
Fontes & fluuios diffundit dulcibus vndis,
Sideribus cœlum, totúmque illuminat orbem,
Immenſus ſolus Dominus, iuſtúſque, bonúſque,
Cognitus ex opere, aſpectu non cognitus vlli.
Quem ſtultæ, quamuis gentes errore [19] copertæ,
Florentes opibus, alieno nomine laudent, F
Factorémque tamen gnari culpare verentur.
Nec quiſquam tantùm, niſi vos, noua porta gehennæ,
Ingrati eligitis Dominum maledicere veſtrum.
Hæc vobis per Marcionem [20] Cerdone magiſtro,
Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis.
Nec venit in mentem, quòd vos à nomine Chriſti
Seductos, ad Marcionis tulit infima nomen.
Dicite, de multis quid vobis diſplicet vnum?
Quídve Deus fecit, quod non ſit laude vehendum?
Aut illud: quod vos nimium patientia larga
Indignos, dulcem permittit cernere lucem?
Qui legitis vera, & conciſa ea falſa docetis,
Quæ ſunt poſtque futura, priùs hæc facta probatis.
Aut incredibile, quid differt credere veſtrum?
CAP. VII. [21] Nec mirum ſi vos verſutus cepit inermes,
Perſuadens duos eſſe patres, damnatus ab vno,
Eſſe Deos; qui principio ſeduxerat omnes.
Poſt ea multiplici manantem vulnere peſtem

Diſtribuit

Digitized by Google

A Diſtribuit multis ; & inemendabile crimen.
[22] Infandos omni magicæ dementia plenos
Peruaſit, ſeſe virtutem dicere ſummam.
Fingere cum meretrice, nefas peragrare, volare.
[23] Namque Valentino Deus eſt inſanus, & æuo
Triginta tribuit cœlos, patrémque Profundum ;
[24] Bis docuit tingui, tranſducto corpore flamma.
[25] Tantos eſſe Deos Baſiliden credere iuſſit,
Quantos & dies annus habet ; tot denique mundos.
[26] Marcus per numeros argumentatus acutè,
Tradidit in magicæ formam violare pudicam,
Offerri calicem, precibúſque in ſanguine verti.
[27] Hebioni Chriſtum ſuaſit de ſemine natum,
Et circumcidi docuit, legíque vacare,
Fontibus amiſſis elementa reſumere legis.
Extremum facinus verbis extendere nolo,
Aut omnes cauſas, aut nomina dicere cuncta.
Eſt per pauca ſatis crudelia multa notare,
B Infandóſque homines atque organa ſæua draconis,
Per quos nunc tantum ſceleris ſine teſte locuti,
Semper factorem mundi culpare laborant.
[[28] Sed reuocate pedem ſæui latronis ab antro, CAP. VIII.
Dum ſpatium datur, & patiens pietate perennis
Facta per errorem miſeris Deus omnia donat.
Credite verò patri vero, qui condidit orbem ;
Verum qui Dominum miſit renouare ruinam
Imparibus legi, peccati in gurgite merſis,
Per vates olim promiſſam afferre ſalutem.
Qui mandata dedit, hic & peccata remittit.
Exigit hic aliquid meritò, quia credidit antè,
Aut donat largè Dominus, quaſi debita ſeruis.
Denique confuſos populos pœnámque merentes
[29] Delcto elogio cunctos iubet ipſe lauari.
[[30] Ergo totus homo credit, totúſque lauatur. CAP. IX.
Abſtinet aut patitur pro nomine vulnera verè,
Verus ſurgit homo, verè mors victa ſilebit ;
Sed non pars hominis anima, ſua parte relicta,
[31] Percipiet palmam, ſocia quam carne laborans
C In ſtadio luctata, ſimul coniuncta meretur.
Grande nefas, portare duos per vincula pondus,
Quorum ſit locuples vnus, atque alter egenus,
Et miſerum ſperni, fœlici præmia reddi.
Non facit hoc iuſtus, mercedis redditor æquus,
Et bonus, & diues, quem credimus omnia poſſe,
Suauis in ingratos, miſerendi plena voluntas.
Quin potius, cui maior ineſt mortalis egeſtas,
Poſſit vt æquati, ſocio prælatus, id vltrò
Quicquid eget, tribuet locuples, ſic credere iuſſum.
Nec velle illicitè Dominum culpare docendo
Suſcitet, aut quem animam tamquam ſit paſſa ruinam,
Liberet à morte, & viuenti facta maneret
Copia de ſolo merito, quia fortiter egit.
Et caro, communem ſemper ſortita laborem,
Linquatur terræ, mortis ſit præda perennis.
Ergo hominis anima placuit Deo, fortibus actis ?
Nullo ſola modo potuit ſine carne placere.

Vincla tulit, pœnas, caro membris vincula geſſit, D
Contempſit mortem, ſed eatnem morte reliquit.
Illa dolens genuit, hæc vita à vulnere cæſa eſt.
Illa petit requiem; hæc ferro in puluere fuſa,
Piſcibus, alitibus, tabo, cineríque relicta eſt.
Frangitur infœlix laniata, ſparſa liqueſcit,
Surgere non meruit? quid enim committere ſola
Exanimis potuit? quæ ſic cauſſa inuida vitæ
Impedit, aut prohibet Dei dona capeſſere carnem;
Cúmque ſua ſocia coniunctam viuere ſemper?
Cernere quid fuerit conuerſa in puluere quondam,
Poſt meritos renouata ferat Deo laudis honores;
Non ignara ſui, fragilis, mortalis, & ægra,
Certatis, magni poſſit quid viuida virtus,
Qui bonus atque potens vitam non inuidet vlli.
Hæc captiua fuit mortis, hæc vincta peribit,
Quam Dominus mira ſapientia fecit & arte?
Hanc virtute ſua miranda ſuſcitat ipſe,
Hanc reuocat dux fortis, & hanc ſua gloria veſtit. E
Ergo Dei aptauit ars & ſapientia corpus,
Quod cupit, his fieri; deeſt hoc virtute reduci?
Cauſſa poteſt pietati nulla reſiſtere ſanctæ;
Ne maior ſit cauſa mali, quàm ſumma poteſtas;
Vt cognoſcat homo, iam nunc Dei munere ſaluus,
Mortalis quondam, nunc inuiolabile & ingens
Veſtitus lumen, viuus cum corpore totus,
Immenſum virtute Deum, pietate perennem,
Per Chriſtum regem, per quem via lucis aperta eſt;
Et iam luce noua, iam dono plenus vtroque,
Fructibus & viuæ paradiſi lætus amœnis
Laudet in æternum, cœleſti diues in aula.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM PRIMVM ADVERSVS MARCIONEM.

1. DE DEO VNICO.] *Adieci iſtud titulo, quòd breue id ſit huius libri argumentum, ſicuti etiam primi libri adu. Marc. ſuprà Tomo præcedenti.*

CAP. I.

2. Impietas profunda mali, mens inuida vitæ, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De prima hominis ſeductione, deinde & ad idololatriam per diabolum; *Eum enim more Tertullianico* Malum *appellat. Caſtigauimus verò paulo poſt:* poſſe videre, *pro:* videri.

3. Idola vana ſequi, &c.] Idolum (*Beda teſte libro de Arte Metrica*) *media correpta ſemper Eccleſiaſtici, fortaßis indulgentes conſuetudini vulgi, vſurparunt; atque adeò eſt contra fidem vetuſtæ lectionis, quod quidam in Prudentio, Sedulio, & Aratore loca aliquot ita mutarint vt producatur.*

4. Naſcentum geneſes conſtringere, &c.] *Aduerſus Genethliacos, qui* naſcentum geneſes, *id eſt ortus,* conſtringere *nituntur ad certos euentus; plures locos habes ſuprà.*

5. refugarum, &c.] *Similiter infrà cap. 6.* Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis; *accipiens* refugam *pro transfuga, ſicuti etiam Prudentius Periſtephanon. Et rurſum lib. 2. initio:* refugis ſpirantibus. *Et cap. 4.* refugarum immane tropæum. *Ac lib. 5.* Quæ refuga, *&c.* protulit amens.

6. audacia ductos, &c.] *Haud aliter paulopòſt:* ſcelerata inſania merſos, *& ea ſequ.* rectis ſapientia verbis, *item:* patientia pœnæ, *denique cap. 7.* magicæ dementia plenos, *ac cap. 9.* ſua parte relicta, *&:* ſapientia fecit & arte, *ac:* ſua gloria veſtit, *& frequentiſsimè his libris quinque, corripiens Ablatiuos in a, qui à Veteribus produci ſolent, more Chriſtianorum Poëtarum, ſicuti tradit Beda lib. de Arte Metrica.*

7. contamine, &c.] *Eadem voce vtitur infrà lib. 4. cap. 4.* plebem contamine plenām, *pro re contaminata, ſiue ſpurcitia & ignominia.*

8. ſepis manante veneno, &c.] Seps (*inquit Epiphan. hær. 36.*) *eſt reptile quadrupes, ſtellioni ſimile, cuius morſus detrimentum pro nihilo reputatur; ſputum autem in cibum aut potum eiaculatū, ſtatim mortem ſumentibus inducit. Vnde aptiſsima eſt cōparatio cum ſerpēte diabolo, qui per pomi vetiti ſumptionem, veneno infecit hominem. Atqui ibi:* Non quia culparent homines, *etc. obſcurū eſt illud:* culparent, *niſi ſubintelligatur:* diabolum.

Digitized by Google

CAP. II.

9. Hæc dum continuò per ſecula perfidus halat,&c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De Chriſto hominis lapſi redemptore. Halat *verò hic accipitur, pro halitu inficere & corrumpere. Atqui eſt hic locus mutilus ad verſum illum:* Turba Prophetarum, *&c. cum ſequenti, quaſi voluerit dicere Auctor: Quamquam ſperaret hoſtis humani generis ſe ſceleris viam perpetuò retenturum apud homines, primùm per Prophetarum verba impeditum, & quum nihilominus quod publicè non audebat, ſecretò pergeret adtentare, veniſſe Chriſtum redemptorem.*

10. Spiritu déque Dei,&c.] *Non hîc modò, ſed frequenter poſtea in libris carminum corripit n. litteram ancipitem in fine verſuum. Tale eſt illud lib. 2. infrà cap. 5.* pignúſque ſuo de ſpiritu fudit, *ac:* de ſpiritu vita, *& lib. 4. cap. 2.* nullus locus ambitu claudit. *Quale quid et ab aliis Poëtis Chriſtianis vſurpari adnotat Beda. Eiuſdem farina eſt quòd e in fine corripitur in voce:* publicè, *& i paulopòſt cum illo:* Dei filius. *Atqui ad phraſin Tertullianicam iam antiquatam pertinet:* Dominum maledicere, *tum hîc, tum infrà cap. 6. Item :* figurator *mox accipitur pro eo qui figuram indidit, ſicuti etiam infrà cap. 4.*

Quique figurauit carnem ſpiramine viuam.

& alicubi ſuprà.

11. Et Deus & renouatus homo miſcetur in vnum, &c.] *Veram de incarnatione Chriſti & duabus eius naturis diuina & humana ſententiam, habes ſuprà Tomo præced. lib. adu. Praxeam cap. 27.*

CAP. III.

12. Omnia quum reuocata videt, quæ ceperat ipſe,&c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus :* De hæreſeon aſperſione per diabolum.

13. merſam iam ſurgere carnem,&c.] *Iſtud ad Baptiſmi ceremonias pertinet, de quibus ſuprà latiùs Tom. 3. lib. de Baptiſ. num. 1. ſicuti & illud :* ſignari populos, *ad Confirmationis ſacramentum, de quo etiam ibidem cap. 8. num. 54. ac lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 40. numer. 243.*

14. extremum nefas auſus,&c.] *Peculiare eſt Tertulliano* nefas *vltima breui, tum hîc, cum in illo, cap 5.*

Mentiri(nefas)aut hominem ſe dicere falſo.

cui ſimile eſt initio cap. ſequ. duos eſſe partes, *quale quid de littera s. in fine dictionum correpta adnotauit Beda ex Prudentio, Sedulio, & Fortunato. Atqui mox caſtigauimus :*

Adgreſſus praui, prauos docet eſſe magiſtros,

pro: docet.

CAP. IIII.

15. Prædicat his duos eſſe patres, diuiſáque regna,&c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De hæreſibus Marcionis. *Vtpote iſtis:* Prædicat his duos eſſe patres, *id eſt, Deos;* eſſe mali cauſſam Dominum; Iudicium negat eſſe reis; *contra quæ infrà eſt liber :* de Iudicio Dei ; Surgere poſſe negat carnem ; *denique* Chriſtum, fictum ſub imagine corpus; *de quibus omnibus in genere latiùs ſuprà dicto lib. de Præſcript. aduerſ. hær. c. 51. hær. 17. num. 322. & peculiariter de ſingulis librîs 5. adu. Marc. Atqui paulopòſt caſtigauimus :* falſum ſine nomine numen, *pro:* nomen.

CAP. V.

16. Hoc decet ergò Deum, caligine ludere ſuaſos,&c.] *Titulum huic capiti impoſuimus :* Confutatio hæreſeos de ficto Chriſti corpore. *Quod argumentum tractauit latiùs ſuprà Auctor lib. de Carne Chriſti. Hîc verò caſtigauimus :* quæ ſancto in corpore verſans, *pro:* verſis. A patre verò Deo miſſus, *&c. pro eo quod erat:* Deo vero, *maximè quum & à Tertulliano, & ab aliis Chriſtianis poëtis corripi ſoleat o. in fine dictionis, etiam adiectiuorum.*

17. irrita merces,&c.] *Pertinet hoc ad* mercedem operum, *de qua ſuprà non ſemel, in ſequentibus alludit ad cap. 15. prioris Epiſt. ad Cor. Atqui illud:* in foſſa ruiſtis, *rectè interpretatur Fabricius : in defoſſa, in ſentes latentes.*

CAP. VI.

18. Ah tabidi rictus,&c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus :* Aduerſus hæreſin de Deo malorum auctore, *contra quam habes ſuprà lib. 2. adu. Marc. Neceſſariò autem caſtigauimus* tabidi, *pro:* racidi, *maximè quòd illud Draconis epithetum ſit.*

19. copertæ.] *Pro:* coopertæ, *ſicuti etiam infrà lib. 2 cap. 1.* Haſtæ mucrone coperto; *ac lib. 5. cap. 9* Fluctúque freróque copertis; *qua figura etiam in præteritis vtitur lib. 3. cap 4.*

Peccati vorum violenta morte coperuit.

20. Cerdone magiſtro,&c] De Cerdonis magiſtri Marcionis *hæreſibus vide dicto lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 51. hær. 16. num. 321.*

CAP. VII.

21. Nec mirum ſi vos verſutus cepit inermes, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De aliis hæreſibus. *Caſtigauimus verò:* Nec mirum, *pro:* Nimirùm. *Eſt autem notatu dignum, quòd hæreſin vocet :* inemendabile crimen, *quippè quum experientia quotidiana id veriſſimum eſſe comperiamus in eis qui ſemel hæretici fuerint.*

22. Infandos omni magicæ dementia plenos, &c.] *Adludit ad Simonem Magum, de quo, quòd* virtutem ſeſe ſummam dixerit, *vide dicto lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 46. hær. 1. num. 301. ſimul etiam de* Helena *eius* meretrice, *lib. de Anima cap. 34. num. 412. De* volatu *autem eius vide Egeſippum de excidio Hieroſ. lib. 3. cap. 2. & B. Maximum ſerm. de SS. Petro & Paulo.*

23. Namque Valentino, &c.] *De hoc vide dictum librum cap. 49 hær. 12. num. 315. & integrum librum aduerſus Valentinianos.*

24. Bis docuit tingui, tranſducto corpore flamma,&c.] *Intelligit hæreticos quoſdam, qui bis baptizarent, ſemel in aqua, ſemel in igne; quorum tamen alibi nullam mentionem repperi; præterquàm quod Philaſtrius, quamquam adhuc ſubobſcurè, lib. de hæreſ. Hermianis & Seleucianis adtribuere videatur, quòd non in aqua, ſed in igne baptizarent, prætextu illius Ioannis Baptiſtæ, Matth. 3. Ille vos baptizabit in ſpiritu & igne. Subſtituimus autem more Tertullianico:* tingui, *pro:* tingi.

25. Tantos eſſe Deos Baſiliden credere iuſſit, &c.] *De hac hæreſi* Baſilidis *latè Epiphan. hær. 31. vbi* Deos 365. quantos & dies annus habet, *nominatim enumerat. De eadem etiam aliquid ſuprà diximus dicto lib. de Præſcript. adu. hær. cap 46. hær. 4. num 304. Peculiare verò eſt illud Auctoris, quod addit :* tot denique mundos.

26. Marcus per numeros argumentatus acutè, &c.] *Prorſus ſic caſtigandum hîc* Marcus, *pro:* Marcion; *neutrum enim de* Marcione *ſcribitur, ſed de hæreſi* Marci ex Græcorum Alphabeto *compoſita, in qua* per numeros argumentatus eſt *vſque ad* DCCCLXXXVIII. *vide ibidem cap. 50. hær. 15. num. 319. De præſtigiis verò*

Digitized by Google

magicæ, *quibus vtebatur, in* oblatione calicis, *lib. adu. Valent. cap. 4. num. 32. Atqui facit pro confirmatione* ſacrificij Chriſtiani *etiam iſtud, quòd* offerri calicem *dicat Auctor.*

27. Hebione Chriſtum ſuaſit de ſemine natum, &c.] *De hac hæreſi* Hebionis *vide ſuprà lib. de Carne Chriſti, toto cap. 18. & de eo quòd* legem propoſuerit cum Euangelio, *dicto lib. de Præſc. adu. hæret. cap. 48. hær. 11. nu. 313.*

Cap. VIII.

28. Sed reuocate pedem, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Reuocatio ab hæreſibus ad fidem Chriſti. *Vbi neceſſariò caſtigauimus:* Reuocate, *pro:* reuocare; *&:* dum ſpatium datur, *pro:* detur. *Vſurpatur deinde* verò *coniunctio vltima breui, dum legitur:* Credite verò patri vero, *& ibi:* quia credidit antè, *accipitur* credere *pro concredere. Videtur verò corruptum illud:* Denique concluſos. *Sed emendauimus:* pœnámque merentes, *pro:* merentem, *eo quòd præcedat:* populos.

29. Deleto elogio cūctos iubet ipſe lauari, &c.] *Accipi hîc* elogium *ab Auctore pro certa alicuius rei inſtitutione adnotauit Fabricius, nec malè, ſi retineatur vetus lectio:* Delecto elogio, *ſed quum locis ſuprà citatis Tom. 1. Apolog. ca. 2. num. 22. & alibi, quantum meminimus, ſemper, in malam partem pro accuſationum titulo, hæc vox ab Auctore accipiatur, putauimus potius eſſe legendum:* Deleto elogio, *non aliter atque ibidem lib. ad Scapulam, cap. 4. dixit:* ſciſſo elogio, *vt adludat ad illud Apoſtoli Coloſſ. 2. Delens quod aduerſus nos erat chirographum delicti.*

Cap. IX.

30. Ergo totus homo credit, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De ſalute & reſurrectione non animæ modò, ſed & carnis; *quod ipſum latiùs tractauit ſuprà lib. de Reſurrectione carnis, cap. 14. 15. 16. & 17. contra hæreſin Marcionis, qui ſicuti habetur ſæpedicto lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 51. hær. 16 num. 321. & hær. 17. num. 322.* Reſurrectionem animæ tantummodò probabat, carnis negabat. *Eſt vero etiam illud Tertullianicum:* patitur pro nomine. *Atqui caſtigauimus:* mors victa ſilebit, *pro:* mors vita.

31. Percipiet palmam, &c.] *Facit iſtud ad confirmandam mercedem pro meritis operum bonorum, ſicuti & illud:* pręmia reddi, *ac:* mercedis redditor æquus, *&:* de ſolo merito, *denique:* Poſt meritos, *&c.* honores. *Atqui corrupti videntur illi verſus:*

Nec velle illicite Dominum culpare docendo,
Suſcitet, aut quem animam tamquam ſit paſſa ruinam, *&c.*

Item & ille:

Cernere quid fuerit conuerſa in puluere quondam.

vbi videtur locus mutilus.

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI ADVERSVS MARCIONEM, ETIAM IPSIVS AVCTORIS.

INDE ſequens, coniuncta docet myſteria Legis,
In'que nouo Deus quæ fœdere tradidit vnus.

Porrò his verbis ſatis obſcuris indicat Auctor ſcriptum eſſe hunc librum, DE CONSONANTIA VETERIS ET NOVÆ LEGIS, *quod adeò recens Titulo adiecimus. Prout etiam caſtigauimus:* Deus, *pro:* Diuis, *tum quòd non ſemel his libris producat priorem ſyllabam dictionis Deus, tum quòd non ſoleant Veteres aliquos Diuos vocare; tum denique quòd ad inſtitutum faciat* Deus vnus *contra plures Marcionis Deos.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI ADVERSVS MARCIONEM LIBER SECUNDUS, De concordia veteris & nouæ Legis.

Cap. I.

POSTQVAM fracta fides refugis ſpirantibus hoſtis,
Et glomerata dolis, emerſit peſtis operta
Sponte ſua; mendax contempto numine ſenſus
Confixit plagas, fallaci tramite pallens
Sanctorum dictis ſua miſcuit impia verba,
In'que bonum ſemen lolium miſerabile ſeuit.
Inde volens omnem cauſſam conſtare ruinæ,
Scilicet vt ſua facta Deo ſubſignet iniqua

A Ocius, & poſſit ſuaſos infigere pœnis;
Veris falſa tegens, & lenibus aſpera vertens;
Et roſeis ſertis haſtæ mucrone coperto,
Improuiſè necans incautos morte ſuprema.
Supremum nefas, intantum dementia merſos
Abruptos homines, numen ſine fine tremendum
Diuidere in partes; Chriſti ſublimia facta,
Falſa laude ſequi, culparéque geſta priora;
[a] Innumerata Dei miracula, viſa nec vmquam, 1. Cor. 2.
Antè nec audita, contentáque corde nec vllo.
Tam temerè ſcelus illicitum componere verbis,
Aduerſum ſeſe duo teſtamenta ſonare,
Contra Prophetarum, Domini committere verba;
Diſſimili longè ſententia velle probare,
Omnem Legis & infamem deducere cauſſam;
Sanctorúmque patrum vitam reprobare priorem,
Quos in amicitiam adlexit Deus, ad ſua dona.
Accipitur ſine principio pro parte minori,
B Quattuor ex vno quum ſint, ex quattuor vnum,
His tamen vna placet, reprobat tres denique partes.
Auctorémque ſui Paulum per multa capeſſunt;
Necnon ex ipſo furiebat in extima verba;
Omnia quæ veteri de fœdere cunque locutus
Dura videntur eis; merito quia corde grauatis
Pondus Apoſtolicum, fulgentis gratia verbi,
Lumina prædUcit menti, neque cernere poſſunt;
Spiritu lata putant hebetes, animalia digna.
[[c] Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine falſo, CAP. II.
Mente ipſa reprobi, penetraſtis ad intima mortis;
Diſcite [d] de fonte fluuium manare perennem,
Qui nutrit lignum, biſſenos gratia fructus,
Exit & in terram, venróſque in quattuor orbis, Pſalm. 18.
Tot fluit in partes fontis color & ſapor vnus.
Sic & Apoſtolico decurrit Eccleſia verbo,
Ex vtero Chriſti, patris omnis gloria plena,
Sordes diluere, & fata mortua viuificare.
Quattuor in numero diffuſum in gentibus vnum
C Electáque fide ſuſceptum, doctor opimus
Tradit Euangelium Paulus ſine crimine mundum;
Abque hoc & Galatas vetuit diſcedere ſanctos, Gal. 1.
Quos falſi fratres ſe circumcidere ſuaſos, Gal. 2.
Atque elementa ſequi, noua libertate relicta, Gal. 4.
Vmbra futurorum veteri ſeruire docebant.
Has habuit Galatis cauſſas conſcribere Paulus;
Non vt Euangelij partem pro corpore toto
Exciperent modicam, maiori parte relicta.
Atque adeò non verba libri, ſed miſſus in orbem
Ipſe Chriſtus, Euangelium eſt, ſi cernere vultis,
A patre qui venit, ſolus bona nuntia portans
Teſtificata priùs; cuius ingens gloria complet,
Oſtendens opere, quantus ſit conditor orbis.
Cuius facta, ſimul dictis coniuncta, fideles
Illi Matthæus, Marcus, Lucáſque, Ioannes,
Conſcripſere, mera, non extera verba locuti,
Spiritu ſancta Dei, tanto præſente magiſtro.
[[e] Hic agnus Paſchæ ſuſpenditur hoſtia ligno; CAP. III.

1.Cor.5. Hunc Paulus phaſe, conſcribens decreta Corintho, D
Occiſum tradit, vitámque, Deúmque futurum
Promiſſum, patribus quos illectauerat antè.
Cernite quid virtus, quid Paſchæ poſſit imago,
Sic verum quid ſit poteritis Paſcha videre.
Gen.22. ⁶ Ne fidus pater, & vates, cui pignus & hæres
Carus erat, quem fortè Deus donauerat illi,
Hunc Deo mactaret, merito tentatus amore;
Supplicium magnum, ſanctus pro ſanguine ſanguis
Connexus capite ſpinis oſtenditur agnus,
Exod.12. Hoſtia ſancta Deo. Cuius de morte piati
Eſſet vt in ſignum & vaſtatæ pignora gentis,
Sanguine ſignantur poſtes, & limina multa,
Immane auxilium, caro teſtis creditur eſca.
Ioſ.5. Ieſus tranſgreſſus Iordan, terráque potitus,
Lege dedit Paſcham, gaudens atque immolat agnum.
Et reliqui magni reges, ſanctíque Prophetæ,
Non ignorantes certæ promiſſa ſalutis,
Ingentémque, metu pleni, tranſcendere legem,
Venturam ſummæ virtutis imagine molem, E
Inſpectam è ſpeculo celebrarunt ordine Paſcham.
Denique ſi celeri primordia mente recurras,
Inuenies funeſta nimis, poſt impia verba.
Credulus, heu, facilè nudatus tegmine vitæ,
Pellibus vt tegeretur homo, ſuſpenditur agnus,
Aut pecata necat, aut ſanguine funera delet,
Aut coperit nudos, ⁷ fouet aut ſuo vellere vulnus.
Non pecoris ſanguis humano ſanguine pluris?
Vt pro peccatis oblatus dirimat iram,
Aut multæ plebis; veluti ſi carior agnus.
Auxilium immane, tantæ tutela ſalutis,
Oblatus potuit pretium ſatis eſſe ſalutis?
At Deus omnipotens, cœli terræque creator
Immenſus, viuus, perfectus, luce perennis,
His non placatur, pecudum neque ſanguine gaudet.
Omnia mactentur pecora, grex omnis in aras
Decrescet, vt veniam vel peccati expiet vnus;
Nequaquam Domini ſapiens maculata figura,
Tam vili pretio, caro fœda parauit honores; F
Sed ſpes & promiſſa fides mortalibus olim,
Hæc operata tulit, magnæ rationis imago,
Præmeditata patris, nimia pietate parata
Venturum Chriſtum terris, hominémque futurum.
Ioan.1. Quem viſum Ioannes baptiſmi primus apertor,
Et vatum ſocius, necnon & Apoſtolus ingens,
Præcurſor miſſus certus, teſtíſque fidelis,
Auguſtus vita, ſublimi laude notatus,
Olim Paſcha Dei, verum quærentibus agnum,
Oſtendit tandem veniſſe, piacula facti
Qui delicta ſuo multorum ſanguine ſoluat,
Pro reprobis probus, & carus, pro vilibus vnus
Corpore homo, vitáque Deus, mactatus vt agnus,
Acciperet nos, & nobis ſe effunderet ipſum.
Sic placuit Domino, mortem ſpoliare ſuperbam,
Sic poterit miſerandus homo ſperare ſalutem.
1.Cor.5. Hunc Paſcham Paulus mactatum prædicat agnum;

Nec

Digitized by Google

A Nec ſpecies Domini pecoris ſublimis inertis
Conſimilis patitur, quapropter dicitur agnus;
Sed quia lanities renouata hæc corpora veſtit,
Dat tegimen multis, vmquam nec deficit ipſe.
[8] Sic Dominus virtute patris, quos morte redemit, Cap. IIII.
Exutos ſua luce tegit, quæ ſemper in illo eſt.
Ergò Paſtor ouem qui perdidit, ipſe requirit. Luc. 15.
Is robur ſpináſque vuæ calcare paratus,
Aut rabiem ſuperare lupi, pecudúmque potiri,
Eripere fortis, contemptis dentibus vltrò
Obiectat ſeſe Leo, pelle obtectus ouili,
Decipiens habitu, rapturus ſanguine fauces.
Adam vi captum ſic quærit Chriſtus vbique,
Ipſe viam gradiens, qua mors operata ruinam eſt,
Omnia perluſtrans veterum monumenta virorum,
Singula perſpiciens, exemplis omnibus vnus,
Ex vtero incipiens inimicam expellere mortem,
Conceptæ ſimul in gremio cum ſemine carnis
Ætates omnes tacita ſapientia luſtrans,
B Debita ſuſcipiens, cunctos mundare paratus,
Reddere factori multos, quos ſparſerat vnus.
Et quia terribilis puteo demerſus iniquo
Vir cecidit, ſuaſit virgo ſubducta dracone; Gen. 3.
Conſilio placuit, tegmen cœleſte reliquit;
Arguit hos lignum nudos, mors atra coëgit.
Ex eadem maſſa ſimili ratione refecta
Iam renouata, redit flos carnis, & hoſpita pacis
Virgine deſponſa caro, non ex ſemine nato
Artifici coniuncta ſuo, ſine debito mortis
Angelus hæc mandata patris, per ſidera defert Luc. 1.
Lucida, vt angelica credantur nuncia fama
Virginis vt virgo, carnis caro debita ſoluat.
Talibus ingreſſus ſequitur veſtigia mortis
Paruulus immanis, ſenior puer, & iuuenis vir.
Pòſt vbi iuſta viri completa eſt roboris ætas,
Paulatim ſolitus ſocia deperdere vita;
In fœdas etiam rugas, & inertia membra
Mutari ſpecie vacuatis ſanguine venis
C Conſtitit, haud habitum paſſus veteraſcere carnis,
Quáve manum extendit temerè contingere lignum.
[9] Qua die, quóve loco cecidit clariſſimus Adam,
Hac eadem redeunte die voluentibus annis
In ſtadio ligni, fortis congreſſus athleta;
Extenditque manus, pœnam & pro laude ſecutus
Deuicit mortem, quia mortem ſponte reliquit.
Exuit exuuias carnis, & debita mortis;
Serpentis ſpolium, deuicto principe mundi
Adfixit ligno, refugarum immane tropæum.
In cuius ſignum Moſes ſuſpenderat anguem, Num. 21.
Et quotquot fuerant multis ſerpentibus icti,
Aſpicerent ipſum fictum fixúmque draconem.
Pòſt vbi ſecretas inferni venit ad vndas;
Atque ſuum victor captiuum luce retexit,
Aſtanti iuſſúmque patris virtute peregit,
[10] Spontè ſuum corpus quod liquerat, ipſe recepit.
Cauſſa hæc mortis erat, eadem via facta ſalutis;

Nuncius ille doli, ſed pacis nuncius iſte; D
Sponſa virum necuit, genuit ſed ſponſa leonem.
Virgo viro nocuit, ſed vir de virgine vicit.
Cuius in exemplum ſopito corpore ſomno,
Gen.2. Sumitur ex latere mulier, quæ coſta mariti;
Quam carnem de carne ſua, déque oſſibus oſſa,
Euigilans dixit, præſaga mente locutus.
1.Cor.15. Mira fides, meritò Paulus certiſſimus Auctor
Chriſtum de cælis Adam docet eſſe ſecundum.
Veritas ipſa ſuis exemplis vſa refulget.
Nec cupit ex alieno acres oſtendere greſſus;
Pauperis hoc opus eſt, propriæ virtutis egeni;
Hæc Paulus docuit magnus myſteria docta,
[11] Scilicet in Chriſto eſſe decus, tuum Eccleſia cernens
Ioan.19. Huius de latere, ligno pendentis in alto
Corporis exanimi ſanguis manauit & humor.
Fœmina ſanguis erat, aquæ erant noua dona lauacri,
Hæc populi vera eſt viuentis Eccleſia mater,
De Chriſti noua carne caro, déque oſſibus oſſum. E
Matth.17. [12] Golgotha locus eſt, capitis caluaria quondam;
Lingua paterna prior ſic illum nomine dixit;
Hic medium terræ eſt, hîc eſt victoria ſignum.
Os magnum hîc veteres noſtri docuere repertum,
Hîc hominem primum ſuſcepimus eſſe ſepultum,
Hîc patitur Chriſtus, pio ſanguine terra madeſcit,
Puluis Adæ vt poſſit veteris cum ſanguine Chriſti
Commixtus, ſtillantis aquæ virtute leuari.
Matth.12. Hæc ouis eſt vna, quam ſe per Sabbatha viuam
Inferni è puteo ſtatuit ſubducere paſtor.
Propterea cunctæ carnis præmortua membra
Ioan.5. Curabat Sabbathis; aut cæci à germine nati
Ioan.9. Lumina, quæ nondum dederat, cernendo peregit;
Ioan.11. [13] Aut hominem totũ exanimem, per Sabbatha viuum,
Déque ſepultura præſenti plebe vocauit;
Ipſe noui factor, veteris bonus ipſe refector,
Aut quæ defuerunt ſupplens, aut perdita reddens.
Hæc ineunte die ſancto, ſperantibus in ſe F
Facturus plenè pro pacto, poſſe docebat.
CAP. V. [[14] Quid? Caro ſi moritur, nec ſpes datur vlla ſalutis;
Quas habuit cauſſas, hominem ſe fingere Chriſtus,
Et medicare homines, aut curam carnis habere?
Corruptela potens liquefactum ſoluere corpus;
Non poterit virtus Domini reuocare ſolutum?
Credunt interitu qui non ſua corpora ſolui,
Non credunt Domino, ſua qui vult merſa leuare,
Aut nolle præſtare bonum, neque poſſe potentem
Dicunt, ignari quanto de crimine lactent,
Infirmas auſi cauſſas præponere morti.
Ioan.12. In grano latet arbor, & hoc niſi terra ſepultum
Putreſcat, non dat decoratos arbore fructus.
Iam liquidæ ſtringentur aquæ; ſtridente rigore
[15] Saxa fient, & ſemper erunt, niſi magna poteſtas
Soluerit inducto molli ſpirante tepore.
Viticulæ in gracili latet ingens corpore botrus,
Si quæras, non eſt; quum vult Deus, eſſe videtur.
Arboribus folia, ſpinis roſa, germina campis

Mortua

Digitized by Google

A Mortua deficiunt, & rurſus viua reſurgunt.
Hæc homini Deus ante oculos reuocata reformat,
Propter quem locuples, primus largè omnia fecit.
Omnia nuda cadunt, ſuo corpore ſingula veſtit.
Cur hominem ſolum, cui tantos fudit honores,
Non tantum reuocet ſibi, quem ſuper omnia fecit?
[26] Ergo caro & ſanguis Dei regno digna negatur, 1.Cor.15.
Tamquam ſit Paulus propriè de carne locutus.
Ille quidem magna docuit, ſed inania corda
Carnali ſermone putent; nam priſtina facta
Sanguinis & carnis voluit ſub nomine dicta,
Cœleſtis magni memoratus verba magiſtri;
Qui per aquam de ſe genitis ſui nomen honoris
Donauit, pignúſque ſuo de ſpiritu fudit;
Vt cuius fuerant homines virtute redempti,
Huius & acciperent, renouati nomen honoris.
Ergo quia populis nondum ſuo fonte renatis,
Sordibus antiquis tectis, & debito mortis
Ex veteri cauſſa regnum cœleſte negauit,
B Dicens: humanum rurſus debere renaſci; Ioann.3.
Quod natum eſt de carne, caro eſt, de ſpiritu vita;
Radicis veteris noua germina gloria mutans
Ablutum corpus iam non de carne vocari;
Hoc ſequitur Paulus, ſic eſt de carne locutus.
[27] Denique dixit: Oportere ſuperindui veſtem, 2.Cor.5.
Hunc habitum fragilem, mortalem contegi formam.
Non aliud corpus dari, ſed prius illud inermem
Vndique regno Dei lato circumdari totum;
Momento aſpectus oculi mutabitur, inquit. Ibidem.
Vt ruſæ ceræ facies diſpanditur herba,
Et mutat proprium candenti ſole colorem;
Sic eadem caro fulgenti de gloria ſumens,
Gaudebit, ſemper gaudens, & morte carebit,
Deuictum clamans crudelem corporis hoſtem,
Glutitam mortem, fortis victoria Chriſtus,
Ingentes Deo ſumma ferens ad ſidera laudes.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM SECVNDVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Poſtquàm fracta fides refugis ſpirantibus hoſtis, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: De hæreſibus Marcionis, & maximè qua dixit:

Aduerſum ſeſe duo teſtamenta ſonate,

qua quatuor tres Euangeliorum partes reprobabat, vnico Luca retento. *Emendauimus verò:* emerſit peſtis operta, *pro:* pectis; *quod vitio typographico videbatur irrepſiſſe; ſicuti etiam paulopòſt:*

Improuiſè necans incautos morte ſuprema,

pro: Improuiſa negans. *Atqui pertinet ad phraſin Tertullianicam illud:* vt ſua facta Deo conſignet iniqua, *&:* ſualos, *pro: perſuaſos,* infigere pœnis, *& paulopòſt:* Domini committere verba.

2. Innumerata Dei miracula, viſa nec vmquam, &c.] *Iſti verſus coniunximus:*

Antè nec audita, contentáque corde nec vllo,

& poſtpoſuimus illum:

Tam temerè ſcelus illicitum componere verbis;

eo quòd illic alludat ad illud Iſai.64. & 1. Cor. 2. Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcẽdit; quo fit vt etiam caſtigauerimus: contentáque, *pro:* contemptáque: *Sicuti etiam paulopòſt:* quia corde grauatis, *pro:* grauati. *Porrò etiam ibi mendum ſubeſſe videtur;*

Spiritu lata putant hebetes, animalia digna;

aut locus mutilus, cui abſque MS. cod. mederi non licuit.

CAP. II.

3. Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine falſo, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De quatuor Euangeliis à Paulo & Eccleſia receptis. *Atqui:* nomine falſo, *intelligit nomen Marcionitarum.*

4. de fonte fluuium manare perennem, &c.] Sollemne eſt (Beda teſte) Poetis Chriſtianis, vt e in fine producant, duabus in dictione altera conſonantibus ſequentibus, ſicuti exempli gratia, tum hîc Auctori, & non ſemel poſtmodum, tū Iuuenco l.4. Aſpicite ſcribas, et Prudentio Cather. cade ſtupēda. Adludit autem ad biſſenos Apoſtolos, quorum ſonus exiuit in omnem terrā & in ventos quatuor orbis, id eſt in fines orbis terrarum, ſicuti legitur Pſal.18. Atqui emendauimus: Sordes diluere, pro: Sordidè (vbi nouè accipit: ſata mortua, pro mortuis hominibus) & mox: Electáque fide, pro: Electóque.

CAP. III.

5. Hic agnus Paſchæ ſuſpenditur hoſtia ligno, &c.] Inſcriptionem huic capiti impoſuimus: De Paſcha veteri, Chriſti figura. Adludit verò ad illud 1. Cor.5. Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, & illud: vitámque Deúmque futurum, refertur ad id quod ſequitur: Promiſſum; vbi ſequitur vox antiqua: illectauerat, & mox Poetico more producta in penultima vox: poteritis.

6. ne fidus pater, & vates, &c.] Abrahamum intelligit, qui Gen.22. pro Iſaac eius filio ad immolandum

Connexus capite ſpinis oſtenditur agnus,

ſicuti in eo quod ſequitur:

-Cuius de morte piati

Eſſet vt in ſignum,

ad Exod.ca.12. vbi ſanguine agni Paſchalis iubentur ſignati poſtes & limina multa, pro quo malim legere: muta, ſed nihil immutaui. Quibus adiicit & Paſcham celebratam, Ioſ.5. Caſtigauimus autem paulopòſt: aut ſanguine funera delet, pro: dolet.

7. fouet aut ſuo vellere vulnus, &c.] Hîc per licentiam Poeticam corripitur o littera in fine dictionis ſuo, ſicuti etiam frequenter poſtea in hiſce libris; de aliis Chriſtianis Poetis idipſum vide apud Bedam. Emendauimus etiam: vt pro peccatis, pro: Aut, vt id quod præcedit: Nō pecotis, ſit interrogatio, & accipiatur more Tertullianico: Non, pro: Nónne. Porrò agnum Chriſtum probat etiam ex Euangelio Ioan.1.

CAP. IIII.

8. Sic Dominus virtute patris, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De cōparatione primi parentis Adam, & ſecundi Chriſti. Eſt verò Tertullianicum: pecudúmq; potiri, &: eripere fortis. ſic enim legimus e in fine producta, pro eo quod erat: Eriperet; Item: virgo ſubducta dracone; item non multo poſt: ſine debito mortis; ſic enim caſtigauimus pro: debita, ſicuti etiam: veſtigia mortis, pro: mortem. Rurſus verò ad ſtilum Auctoris pertinet: manum extendit, &c. contingere lignum.

9. Qua die, quóve loco cecidit clariſſimus Adā, &c.] Sic emendauimus, pro: cariſſimus. Atqui quod hîc dicit, & mox clarius, repetit his verbis:

Golgotha locus eſt, capitis caluaria quondam, &c.

Os magnum hîc veteres noſtri docuere repertum,

Hîc hominem primum ſuſcepimus eſſe ſepultum, &c.

habes etiam apud B. Cyprianum tract. de Reſurr. Chriſti; vbi vide ſimiles Veterum locos in Adnotationibus noſtris num. 3. Auctoris peculiare eſt, quòd etiam eodem die paſſum ſcribit Chriſtum, quo Adam cecidit.

10. Sponte ſuum corpus quod liquerat, ipſe recepit, &c.] Iſtud de Chriſto intelligendum iuxta naturā humanam, ſecundum quam mortuus eſt & ſepultus.

11. Scilicet in Chriſto eſſe decus, tuum Eccleſia cernens, &c.] Corruptus eſt hic verſus, cui quòd deeſſent MS. cod. mederi non potui. Vbi interim prima ſyllaba vocis Eccleſia corripitur, quod peculiare eſt Auctori tum ſuprà huius l.c.2. Decurrit Eccleſia verbo, tum hîc, tum paulopoſt:

Hæc populi vera eſt viuentis Eccleſia mater,

& lib.3. infrà, cap.7.

Eſſe caput Chriſtum, ſunt cuius Eccleſia mēbra.

Suſpicor autem etiam ibi mendum ſubeſſe: fœmina ſanguis erat.

12. Golgotha locus eſt, &c.] Producitur hîc media huius vocis ſyllaba, quæ Hymno de Paſcha Domini, apud Cypr. corripitur:

Eſt locus, ex omni medius quē cernimus orbe,

Golgotha Iudæi patrio cognomine dicunt.

ſicuti etiam à Iuuenco lib. 4. vbi ruris Golgotha nomen. Caſtigauimus autem mox: ſtillantis aquæ virtute leuari, pro: leuare.

13. Aut hominem totum exanimem per Sabbatha viuū, &c.] Peculiare eſt hoc Auctori, quòd inſinuet reſuſcitationem Lazari, Ioan. 11. factam in Sabbatho; nam de illo illū loqui manifeſtum fit ex eo quod ſequitur:

Hæc ineunte die ſancto, &c.

CAP. V.

14. Quid? Caro ſi moritur, nec ſpes datur vlla ſalutis, &c.] Titulum huic capiti fecimus: De reſurrectione & ſalute carnis æquè atque animæ. De quo vide ſuprà lib.1.c.9.num.30. Emendauimus verò: Quid? pro: Quod, &: ſalutis, pro: ſaluti. Eſt autem Tertullianicum: medicare, &: Non poterit, &c. pro: Nónne.

15. Saxa fient & ſemper erunt, &c.] Caſtigauimus: fient, pro: fiunt. Et verò corripitur hîc prima eius dictionis littera contra Ethnicorum Poetarum morem, tum hîc, tum infrà in Geneſi: Lux fiat. Nec abſimiliter Prudentius Periſteph. & famula iam tenuis fiet, ac: fio Cyprianus alter; item lib.1. adu. Sym. quæcumque fiant auctore ſenatu; denique & Auctor l.2. Credite vera fient. Vide etiam de hoc Bedam. Emendauimus verò: mortua deficiunt, pro: deiiciunt.

16. Ergo caro & ſanguis Dei regno digna negatur, &c.] Pulcrè interpretatur illud Apoſtoli 1. Cor. 15. Caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt; de quo latiùs ſuprà l. de Reſur. carn. c. 46. 49. 50. & 51. Caſtigauimus autem mox: Carnali ſermone putēt, vt deriuetur à putēre, pro: putant, ac paulopòſt rurſum: & debito mortis, pro: debita. Item: humanum (nempè genus) rurſus debere renaſci, pro: humano. Atqui habes hîc correptas in fine dictiones: Dei, & mox: ſui, etiā contra regulas veterum Patrum, de quo latiùs Beda.

17. Deniq; dixit: Oportere ſuperindui carnem, &c.] De hoc Apoſtoli 2. Cor. 5. loco etiam ſupradicto lib. latiùs cap. 41. 42. & 43. ſicuti etiam de illo: in Atomo, in momentaneo motu oculi, ibidem. Atqui: rufam ceram more ſuo rubeam intelligit: &: glutitam vſurpat, pro: deglutitam.

ARGV-

Digitized by Google

ARGVMENTVM LIBRI TERTII ADVERSVS MARCIONEM, ETIAM IPSIVS AVCTORIS.

TERTIVS, ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus & patribus ſacratos eſſe miniſtros.

Vbi ſubintelligi debet: tradit, aut quid ſimile. Tractat enim libro tertio (quod adeò etiam titulo adiecimus) DE CONCORDIA PATRVM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, *occaſione illius Apoſtoli Gal. 4. ex Iſai. c. 54. Scriptum eſt enim: Lætare ſterilis quæ nõ paris, erumpe & clama quæ non parturis; quia multi filij deſertæ, magis quàm eius quæ habet virum, & illius: Illa quæ ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Hoc enim quod in dicto argumẽto dicitur:* ingenua gentem de matre creatam. *Plura autem habet Auctor initio libri quinti, ſed ita obſcura, vt præſtet ſuo loco dumtaxat tractare.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI LIBER TERTIVS ADVERSVS Marcionem, De concordia patrum veteris & noui Teſtamenti.

A IAM genuit, quondam ſterilis cognomine, mater, CAP. I.
Iámque nouus gaudet populus de libera natus, Gal. 4. et
Expulſa famula, merito cum prole ſuperba; Gen. 21.
Viuentis quoque fontis aquas ingrata relinquit,
Et tepidis errans ardenti ſidere potat.
Iam poſſunt gentes Abraham clamare parentem, Gen. 12.
Quæ vocem Domini ſimili ratione ſecutæ,
Omnia liquerunt peregrè ſe ſiſtere vitæ.
Lætare ô ſterilis, promiſſam concipe plebem; Gal. 4. &
Erumpe & clama, quæ nulla prole beata, Iſai. 45.
De qua dicebat per vates ſpiritus olim:
Hæc genuit gentem multis ex gentibus vnam,
Cuius principio ſemper pia membra laborant.
[[2] Huius Abel iuſtus, paſtor, pecudúmque magiſter, CAP. II.
Fraternæ occidit quem olim violentia dextræ.
[3] Huius Enoch, inſigne decus, de corpore membrum; Gen. 5.
A Deo digreſſos populos, facinúſque ſequentes,
B Dum furit in terris refugarum, turba latronum;
Sacrilegum genus vt fugeret crudele gigantum,
Conſilio reuocabat; in omnibus ipſe fidelis.
Ingenti gemitu placuit, meritóque labore
Tranſlatum magno pignus ſeruatur honore.
[4] Perfectus laude & ſine culpa Noa repertus Gen. 6. 7. et 8.
Teſtificante Deo iuſtus in adultera plebe,
Bis quinquagenis arcam qui texuit annis,
Venturum excidium factis & voce ferebat;
Promeruit tantis ereptus mortis ab vndis,
Et cum prole ſua ſeruatur. Gente ſequente

Digitized by Google

Gen. 12. et 17. Eſt Abraham, cuius gnatos vos eſſe negatis, D
Qui primus genere & patria & genitore relicto,
Voce Dei ſuaſus ſeceſſit in extera regna,
Tanto Dei meruit ſublimis dignus honores,
Gentibus vt pater & populis credentibus eſſet.
Gen. 29. et ſequent. Cum patribus Iacob, quorum pater ipſe, per omne
Vitæ ſuæ ſpatium lætiſſima tempora Chriſti
Præcecinit verbis, actu, virtute, labore.
Gen. 39. Hunc ſequitur Ioſeph, fœdæ ſine ſorde iuuentæ,
Carceris & duræ conficta calumnia pœnæ.
Gloria poſt gemitus, tegníque ſecunda corona,
Inque fame panis tribuendi larga poteſtas.
Tam propria Chriſti, tam lucida lucis imago
Omnibus eſt manifeſta, quibus ſunt lumina menti;
Vt ſpeculo vultus firmam ſpem cernere poſſint.
Gen. 49. Iudas ipſe pater, regalis ſortis origo,
Vnde duces geniti, cuius de ſemine reges
Numquam defuerunt, donec ventura poteſtas
Gentibus exſpectata diu, promiſſa veniret. E
CAP. III. [5 Dux populi Moſes; qui limina regia liquit,
Exod. 2. et Hebr. 11. Spernens diuitias florentes tempore paruo,
Maluit addictus populi portare labores
Subnixa ceruice, minis non territus vllis,
Quàm ſibi delitias multáſque remittere pœnas;
Pro magnáque fide, pro tanto mirus amore,
Armatus virtute Dei, magnalia geſſit.
Exo. 7. 8. 9. 10. 11. et 12. Percuſſit gentem plagis, terrámque reliquit,
Confundit regem, durum populúmque reducit.
Exod. 14. Calcauit fluctus, hoſtes demerſit in vndis,
Ibid. 15. Fecit aquam dulcem per lignum, ſemper amaram.
Cum Chriſti populo manifeſtè multa locutus,
6 Cuius de facie lux, & nitor ore refulſit,
Ibid. 34. Acceptam legem per paucos fudit in orbem,
Exempla implicita propriorum certa laborum;
Ibid. 17. Percuſſit petram, iuſſus quoque flumina fudit,
Ibid. Extendítque manus, vt ſigno vinceret hoſtem.
Omnia de Chriſto, per Chriſtum cuncta loquuntur.
Hic probus & magnus cum laudis pace quieuit. F
Num. 13. At Ieſus Naue filius, Auſes antè vocatus,
(Spiritus hunc ſanctus ſocium ſibi nomine iunxit.)
Ioſ. 3. Hinc fluuium ſcidit, & populum tranſire coëgit;
Ibid. 13. & ſequ. Diſtribuit terram gratis, promiſſa paterna;
Ioſ. 10. Solem cum luna ſtatuit, dum vinceret hoſtem;
Ibid. 11. ac 12. Expulit externas gentes, prolémque gigantum,
Excidit lucos, aras & templa ſubegit;
Ibid. 23. & 24. Omnia legitima ſolemnia mente peregit,
Nominis exemplum Chriſti, virtutis imago.
CAP. IIII. [7 Quid de iudicibus populi per ſingula dicam?
Quorum virtutes, ſi conſcribantur in vnum,
Verborum ſpatio numeroſa volumina complent.
Attamen ex multis paucorum dicere vitam,
Iud. 6 et 7. Corporis explendi verborum poſtulat ordo.
Ex quibus vt Gedeon dux agminis, acer in hoſtem,
Non virtute ſua tutelam acquirere genti,
Firmatúſque fide ſignum petit excita menti,
Quo vel non poſſet, vel poſſet vincere bellum,

Vellus

A Vellus vt in noctem poſitum de rore maderet,
Et tellus omnis circùm ſiccata iacêret,
Hoc inimicorum palmam coaleſcere mundo;
Atque iterum ſolo remanenti vellere ſicco,
Hoc eadem tellus roraret nocte liquore,
Hoc etenim ſigno prædonum ſtrauit aceruos.
Congreſſus populo Chriſti, ſine milite multo,
Tercenteno equite,([8] numerus Tau littera Græca)
Armatis facibúſque & cornibus ore canentum.
Vellus erat populus ouium de ſemine ſancto.
Nam tellus variæ gentes, fuſæque per orbem;
Verbum quod nutrit, ſed nox eſt mortis imago,
Tau ſignum crucis, & cornu præconia vitæ,
Lucentéſque faces in lychno, ſpiritus ardens.
Scilicet hoc teſtamen erat virtutis imago,
Non priùs angelica mortis fera prælia vinci,
Quàm populo indocili meritò ſua culpa relicto,
Florentéſque fide gentes in laude receptæ.
B Debbora quin mulier ſuper omnem maxima famam, *Iud.4. & 5.*
Pro patria quæ belligero ſubnixa labori,
[9] Stipite ſub palmæ populum viciſſe canebat;
Quapropter victi ſimul hoſtes terga dedere;
Siſara dux fugit, cui non vir, nec manus vlla
Reſtitit. Hic Baal Chriſti victoria ſigno
Exemplo refugæ, deuicit fœmina ligno.
Iephtha fide firma, qui duro vulnere votum
Auſus, mercedem belli Deo dicere grandem; *Iud. 11.*
Hic quia, quæ non vult Dominus, promiſerat amens,
Occurrit primò carum ſibi pectore pignus.
Nulli ſperata cecidit quod ſorte repente,
Promiſſum vt ſtaret, ſoluit pia iura parentis,
[10] Peccati votum, violenta mente coperuit
Immanis timor, orbaræ ſolatia vitæ
Pro ſcelere obtinuit famam, pro crimine laudem.
Necnon Samſonis ſuper omnia corpora vires, *Iud.15. & 16.*
C Spiritus hoc donum capiti conceſſa poteſtas,
Pro populo ſolus nullo mucrone, nec armis,
Os retinens aſini proſtrauit corpora mille.
Vincula nulla virum vinctum potuere tenere;
Gloria ſed poſtquàm captiui mota receſſit,
Occidit, atque hoſtes victus ſua morte redemit.
[[11] Mirificus Samuel; cui Reges vngere primùm
Præceptum, dare Chriſma, viros oſtendere Chriſtos; *Cap. v. 1. Reg.10. & 16.*
Talibus in vitæ ſpatio laudabilis egit,
Vt quoque poſt requiem Prophetica iura teneret. *1. Reg. 12. & 25.*
[12] Pſalmographus Dauid, magnus rex, atque Propheta,
Paſſurum Chriſtum ſubmiſſa voce canebat; *Pſal. 20.*
Sponte quod ingratus populus ſine lege peregit;
Cui Deus ex vtero fructum promiſerat olim, *Pſal. 131.*
Prolem, ſublimi ſolio ſuo ponere ſanctam.
Fixa fides Domini quæ ſponderat, omnia fecit.
Æmulus Ezechias, populi corrector inertis, *4. Reg. 18. 19. & 20.*
Ablatis legem qui reſtaurauit, iniquis,
Hæc olim mandata Dei prior omnia iuſſit;
Qui precibus bellum, non ferri cuſpide ſoluit.
Hic moriens, lacrymis annos ac tempora vitæ

Accepit, merito talem tulit actus honorem. D
4. Reg. 22. Ingenti zelo Ioſias, rector & ipſe,
& 23. Tantum nemo ſuprà, nec poſtea taliter egit.
Idola deſtituit, deſtruxit templa nefanda,
Atque ſacerdotes ſuper aras igne cremauit;
Oſſa Prophetarum falſorum cuncta refodit,
Incenditque aras adolenda cadauera lignis.
Inſignis fidei in laudem (memorabile) tactus
[13] Nobilis Helias, qui nondum debita mortis
Mal. 4. Guſtauit, quoniam rurſum venturus in orbem eſt.
3. Reg. 17. Ergo infracta fides, populum regémque furentem,
& 18. Militiam Domini qui deſeruêre beatam,
Verberibus, flammis caſtigans hoſtes amaris;
Sidera concluſit, tenuítque in nubibus imbrem.
Eſſe Deum oſtendit cunctis, apparuit error.
Nam madidæ partes hoſtiæ, fluuio, ſuper aras
De cœlo precibus, veniens vi, flamma comedit;
Et quotiens voluit, toties ruit ignis ab alto.
4. Reg. 2. Diuiſit fluuium, tranſgreſſus & auia fecit; E
Sublatus curru paradiſi vectus in aulam eſt.
Huius diſcipulus, fortis ſucceſſor Heliſeus,
Ibidem. Qui duplicem Heliæ petiit ſibi ſumere ſortem,
Ad caſtigandam violento verbere plebem,
Tantum pro Domino & talem ſpirauit amorem.
Iordane percuſſo, pedibus via facta regreſſus,
4. Reg. 6. Demerſam fluuio releuauit virga ſecurim;
4. Reg. 4. Mortificúmque cibum in vitalem tranſtulit eſcam;
4. Reg. 8. [14] Detinuit pluuias iterato tempore duplo;
4. Reg. 5. Mundauítque lepras; hoſtes caligine cepit.
& 6. Cuius poſt obitum iam condita membra ſepulcro,
4. Reg. 13. Abiectus quidam, mactatus cæde latronum,
Mortuus, vt tetigit, reuocata luce reuixit.
Cap. VI. [[15] Iſaias, locuples vates, cui fontis aperti
Iſai 2. & Tam manifeſta fides, verbum Dei ore profudit,
deinceps. Largáque per Chriſtum patris eſt promiſſa voluntas,
Prætestata viam vitæ, atque probata per ipſum eſt.
[16] Quem populus ſectum ligno, ſine labe repertum, F
Immeritum, demens crudeli morte peremit.
Hier. 1. Sanctus Hieremias, quem gentibus eſſe Prophetam
Æterni virtus iuſſit, dixítque futurum;
Hier. 37. Qui quoniam plebis facta illaudanda reuoluit,
& 38. Et fore captiuam, niſi pœnituiſſet iniquos,
In famulos fieri præſaga voce locutus;
[17] Vincula dura tulit, ſqualenti carcere clauſus,
Inque luto putei fames hauſit tabida membra.
Hier. 39. Sed poſtquàm quæ noluerant audire, probauit,
Atque hoſtes vinctum populum duxere triumphis,
Horrida vix tandem caruit ſua dextra cathenis;
Nulla morte virum conſtat, neque cæde peremptum.
[18] Ezechiel fidus, diues cui gratia verbi
Ezech. 2. Conceſſa eſt, peccatorum ſecreta videre,
& dein- Afflictus lugere ſuos, veniámque precari,
ceps. Cernere vindictam ſanctorum cæde futuram,
Sanctorúmque locum regni, carníſque ſalutem
Spiritu implicitus, greſſus aditúſque videre.
[19] Oſea, Amos, & Micheas, Ioel, Abdia, Ionas,

Atque

Digitized by Google

A Atque Naum, Abacuc, Sophonias, Aggæúſque,
Zacharias vim paſſus, & angelus ipſe Malachim;
Hi vates Domini, quorum chorus vſque canentum,
Ac pariter laudis propriam meruere coronam.
Quàm magnus Daniel, qualis vir, quanta poteſtas;
20 Qui falſos teſtes ipſorum prodidit ore, *Dan.13.ſeu 1. ſecũdum LXX.*
Seruauírque animam damnatam crimine ficto;
Somnia ſecreta, & regis prior ore reſoluit, *Dan. 2.*
Præuidit Chriſtum regnorum ſoluère membra;
Pro Domino reus eſt, factus quoque præda leonum; *Dan. 6.*
Seruatíſque palàm cunctis in pace quieuit.
21 Huius tres ſocij vix digna laude canendi, *Dan. 3.*
Ex numero tanto decretum regis iniquum
Contempſere pij, quorum data corpora flammis,
Tradere ſe pœnis potius, pro nomine magno,
Quàm genibus nixi ſimulacro pandere palmas.
Iam præclara fides, iam ſpes ſuper omnia fulgens
Extinxit rabidos ignes, & vicit iniquos.
Eſdras vates, legis Doctor, & ipſe ſacerdos, *1. Eſdr. 7. & 8.*
B Qui populum captum poſt tempora plena reduxit,
22 Ignibus & multa conſumpta volumina vatum
Spiritu completus, memori omnia reddidit ore.
[23 Grandis Ioannes ſuper omnes ſemine natos, CAP. VII. *Matth. 11.*
Cuius difficilè poterimus dicere laudes,
Ablutor carnis, Domini præcurſor apertus,
Ablutor Chriſti, prior ipſe renatus ab illo, *Matth. 3.*
Fœderis ille noui primus, veteríſque ſupremus, *Matth. 11.*
Próque via vera, prior hoſtia cæſus obiuit. *Matth. 14.*
Ecce Deus Chriſtus; pariter biſſena iuuentus, *Matth. 3.*
Omnibus vna fides, amor vnus, & vna poteſtas, *Matth. 10.*
Flos hominum, mundo lucentes lumine Chriſti,
Et comites & Apoſtolici, qui vera locuti,
Auribus audiuere, oculis videre ſalutem,
Tractauere manu corpus de morte receptum,
Conuixere cibo aſſiduè; teſtantur vt ipſi. *Luc. 24. 1. Ioan. 1.*
24 Hunc Paulus, prælectus Apoſtolus in vice miſſus, *Act. 9.*
In cœlos raptus vidit quoque; miſſus ab illo, *2. Cor. 12.*
Barnaba cum comite, ſociíſque prioribus, vno *Act. 11. et Gal. 2.*
C Fœdere coniunctis, per gentes, tradit vbique, *Epheſ. 4.*
Eſſe caput Chriſtum, ſunt cuius Eccleſia membra
Corporis ipſe ſalus, membrorum vita perennis;
Ipſe caro factus, pro cunctis ipſe peremptus, *Rom. 1.*
Ipſe reſurrexit primus, ſpes vna ſaluris; *1. Cor. 15.*
Diſcipulíſque ſuis formam dedit; hi ſimul omnes
Indignas variè pœnas pro nomine paſſi.
[25 Talia membra gerit ſpecioſo corpore mater CA. VIII. *Gal. 4.*
Libera, quòd numquam Domini præcepta reliquit,
Inque domo ſenuit Domino lectiſſima ſemper,
Inuidiam, pœnas, eius pro nomine paſſa.
Nam ſterilis quoniam, nondum ſecura futuri,
Ediderit populum cœleſti ſemine natum,
Atque ſuæ famulæ portauit ſpreta dolorem;
Hanc ſterilem quondam, nunc tempus cernere matrem
Hæredem natum ſuæ libertatis habere,
Non ſimilem famulæ, quamquam de ſemine cœli
Conceptum genuit, ſibi conditione iugatum.

Abſit vt illicitis verbis, temeraria voce D
Egregios homines, ardentia ſidera cœli,
Semine coniunctos tantùm, vel ſanguine plebi,
In ſolidum paſſim famulum dicatis atrocem,
Aut populum Domini legis mandata ſecutum,
Seruili ſpecie quiſquam putet eſſe loquendum.
Sed peccatorum vacuam ſine mente cateruam,
Qui promiſſa Dei, dubia ſpe, corde locarunt,
Præſentis vitæ miſera dulcedine victos,
Debita ſeruitio capitis ſua culpa ſubiſſet,
Si legem plebi peccati cauſſa iugabit.
Nam ſeruire Deo, totóque incumbere corde
Intemerata fides, libertas ſponte paratur.
Ergo patres iuſti, ſancti, ſine labe Prophetæ,
Aduentum Domini, multi cecinere futurum;
Teſtantúrque fide cœleſtia iuſſa prophanis,
Cum quibus immanes ſatiati gloria Chriſti,
Conſortes virtutis, verba ſacrata replentes
Firmauere fidem, factis prædicta probando. E
CAP. IX. [26 Quorum diſcipuli, qui ſucceſſere per orbem,
Conſlati virtute viri, noſtrique magiſtri,
Coniunctos operis nobis tribuere honores.
Ex quibus electum magnum, plebíſque probatum
Hac cathedra, Petrus qua ſederat ipſe, locatum
Maxima Roma Linum, primum conſidere iuſsit.
Poſt quem Cletus & ipſe, gregem ſuſcepit ouilis.
Huius Anacletus ſucceſſor ſorte locatus.
Quem ſequitur Clemens; is Apoſtolicis benè notus.
27 Euariſtus ab hoc rexit ſine crimine legem.
Sextus Alexander Sixto commendat ouile.
Poſt expleta ſui qui luſtri tempora tradit
Teleſphoro; excellens hic erat, martyrque fidelis;
Poſt illum ſocius legis, certúſque magiſter;
28 Quem veſtri ſceleris ſocius præcurſor & auctor
Aduenit Romam Cerdo, noua vulnera geſtans,
Detectus, quoniam voces & verba veneni
Spargebat furtim; quapropter ab agmine pulſus,
Sacrilegum genus hoc genuit, ſpirante dracone. F
Conſtabat pietate vigens Eccleſia Romæ
Compoſita à Petro, cuius ſucceſſor & ipſe,
Iámque loco nouo cathedram ſuſcepit Higinus.
29 Poſt hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
Angelicus paſtor, quia tradita verba locutus,
A que Pio ſuſcepit Anicetus ordine ſortem.
Sub quo Marcion hic veniens, noua Pontica peſtis,
Nondum ſecretum facinus ſuo corde recluſum,
Paſsim vulgo loquens latebroſa perfidus arte.
Sed poſtquàm cœpit mortis proferre ſagittas,
Abiectus meritò tam ſæui criminis auctor,
A ſanctis reprobus; patuit mirabile monſtrum.

ADNOTA

ADNOTATIONES IN LIBRVM TERTIVM ADVERSVS MARCIONEM IACOBI PAMELII.

CAP. I.

1. Iam genuit, quondam ſterilis cognomine, mater, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De matre eadem Abrahami, veterúmque Patrum & noſtra, Eccleſia. *Sicuti autem initio ipſa verba Apoſtoli Gal. 4. in carmen redegit, ita quum ſubdit:* Viuentis quoque fontis aquas, *&c. adludit ad illud Gen. 21. vbi Agar legitur vtre aquæ in ſcapulis impoſito erraſſe in ſolitudine. Videtur interim alia aliqua vox ſubſtituēda pro:* tepidis, *ſed non licuit ob inopiam cod. MS. corrigere.*

CAP. II.

2. Huius Abel iuſtus, paſtor, pecudúmque magiſter, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De patribus Abel, Enoch, Noë, Abraham, Iacob, Ioſeph, & Iuda. *Senſus autem eſt:* Huius *nempè gentis eſt.*

3. Huius Enoch, &c.] *Peculiare hoc eſt Auctori, quòd ſcribat:* Enoch à Deo digreſſos populos conſilio reuocaſſe; *qui etiam per præoccupationem* Gigātes *nuncupat impios cineratis diaboli miniſtros, de quibus Gen. 6. ſub Noe primùm fit mentio in ſcripturis.*

4. Perfectus laude & ſine culpa Noa, &c.] *Quod de* Noa *tradit, magis cum ſcriptura conuenit; vbi quum legatur: Erunt dies illorum centum viginti annorum, tacitè interpretatur (omiſſis dumtaxat 20. annis, fortè quòd in carmen non tam commodè poſſet referri) de ſpatio pœnitentiæ impiis relicto, dum dicit:*

Bis quinquagenis arcam qui texuit annis.

Mox verò vbi de Abraham *agit Auctor, pro eo quod legebatur:* Tantos, *neceſſariò caſtigauimus:*

Tanto Dei meruit ſublimis dignus honores;

vt accipiatur Tantò, *more Tertullianico, pro:* Tantum. *Item vbi de* Ioſeph *agitur:* Tam propria Chriſti, *pro:* Tum.

CAP. III.

5. Dux populi Moſes, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De Moſe & Ieſu Naue. *Quum autem hic adludat ad illud Apoſtoli Hebr. 11. fide* Moſes *grandis factus, negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis; magis eligens adfligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem; maiores diuitias æſtimans theſauro Ægyptiorum improperium Chriſti; hinc patet Auctorem habuiſſe eam Epiſtolam pro authentica, de qua interim latiùs infra Tom. 5. lib. de Pudicitia, cap. 20.*

6. Cuius de facie lux, & nitor ore refulſit, &c.] *Intelligit quod legitur Exod. 34. iuxta LXX. Glorificatus aſpectus cutis faciei Moſi, quum loqueretur ei Dominus, pro eo quod ex Hebræo vertitur: cornuta facies; de quo ſuprà vide Adnotationes noſtras lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 344. Sicuti de* Ieſu Naue, Auſe noiè vocato, *lib. 3. cap. 16. num. 115. & lib. 4. cap. 13. num. 163.*

CAP. IIII.

7. Quid de iudicibus populi per ſingula dicam? &c.] *Hoc caput inſcripſimus:* De Iudicibus, Gedeone, Debbora, Iephte, & Samſone.

8. (numerus Tau littera Græca, &c.] *Hoc ſibi vult,* Tau litteram Græcam, *exprimere* numerum tercentenum; *quod, præterquàm quòd notius ſit quàm vt probatione indigeat, etiam ſuprà oſtenſum eſt ex Tertulliano, Irenæo, & aliis lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 50. hær. 15. num. 319. de hæreſi Marci ex Græcorum Alphabeto. Hic vero propterea huc illud adfert, vt probet* Gedeonem *in figura* Tau ſigni crucis Tercenteno equite, *(vbi accipit equitem carminis gratia, pro omni milite; Nam Ioſ 7. ſolùm legitur de 30. viris)* ſtrauiſſe prædonum aceruos. *De quo ſigno* Tau *plura vide ſuprà lib. 3. aduerſ. Marc. cap. 22. num. 174. & Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 11. num. 142. Atqui paulopòſt:* teſtamen *vſurpat Auctor, pro teſtamento.*

9. Stipite ſub palmæ populum viciſſe canebat, &c.] *Adludit ad Canticum* Debboræ, *quo celebrat Siſaram in temporibus clauo, ſiue, vti habent LXX. palo tabernaculi, quos ex palma olim confici ſolere indicat Auctor; qui etiam iſtud tradit ſignum fuiſſe* Chriſti victoriæ in ligno, *verbis licet obſcurioribus, & quantum apparet, mendoſis.*

10. Peccati votū violenta mente coperuit, &c.] *Eodem pertinet quod ſequitur:*

Pro ſcelere obtinuit famam, pro crimine laudem,

de Iephte, *qui* ex voto quod amens Deo promiſerat, *filiam ſuam immolauit in holocauſtum. Quomodo autem* crimen *illi imputetur, quum tamen ab Apoſtolo Hebr. 11. in iuſtorum recenſeatur catalogo, tractat latè Auctor Quæſt. & Reſponſ. inter opera B. Iuſtini Martyris, dicens permiſiſſe Deum illud criminis, vt poſteri documentum acciperent, ne vmquam vota ſua Deo indefinitè nuncuparent, & in iuſtorum nomenclaturam nomen eius eſſe inſertum, quòd pietatis ſuæ erga Deum obſeruationem filiæ ſuæ mactatione declarauerit. Quale quid etiam habet B. Auguſt. Quæſt. in lib. Iud. cap. 49. & ex parte lib. 1. de Ciuitate Dei, cap. 21. Pertinet verò etiam ad licentiam Poëticam illud:* coperuit, *in fine carminis heroici. Atqui paulopòſt de* Samſone *caſtigauimus:* hoſtes victus ſua morte redemit, *pro:* hoſtis victos; *ipſe enim iam victus, in vinculis vtpotè conſtitutus, hoſtes ſuos concuſſione columnarum vnà ſecum peremit.*

CAP. V.

11. Mirificus Samuel, &c.] *Titulum huic capiti fecimus:* De Samuele, Dauide, Ezechia, Ioſia, Helia, & Heliſæo. *Intelligit verò vnctionem Regum Saulis & Dauidis, 1. Reg. 10. & 16. deinde adludit ad 1. Reg. 12. de innocentia* Samuelis, *& cap. 25. de morte eiuſdem.*

12. Pſalmographus Dauid, magnus Rex, atque Propheta, &c.] *Paucis comprehendit omnes* Dauidis *qualitates, de quo ſequentē verſum caſtigauimus:*

Paſſurum Chriſtum ſubmiſſa voce canebat,

pro: cuius ſe voce canebat; *ſicuti & de* Ezechia *illud:*

Ablatis Legem qui reſtaurauit, iniquis,

pro: Oblitis; *per* iniqua *enim intelligit quæ excelſa vocantur in ſcripturis. Paulopòſt obſcurū eſt illud de* Ioſia:

Inceditque aras adolenda cadauera lignis,

niſi ſubintelligatur: ad adolenda.

13. Nobilis Helias, qui nondum debita mortis
Guſtauit, &c.] *Suprà cap. 2. ſimiliter de* Enoch *dicitur:*

Tranſlatum magno pignus ſeruatur honore.

De vtroque verò vide ſuprà l. de Anima cap. 50. n. 564.

Digitized by Google

Caſtigauimus autem : Flammis caſtigãs hoſtes amaris, *licentia Poëtica, pro:* hoſtis.

14. Detinuit pluuias iteratò, tempore duplo, &c.] *Iſtud quod* Heliſæo *inter cetera tribuit Auctor, non reperitur in Biblijs, niſi obſcurè ex conſequenti. quum enim defectu roris & pluuiarum iuſſu Heliæ facta fuerit fames annis tribus & menſibus ſex, & legatur 4. Reg. 8. prædicta fames ſeptem annorum ab Heliſæo, (quod* tempus doplum *nuncupat Auctor) fuit in ea ſententia Auctor, quòd hæc fames orta ſit ex eo, quòd etiam* Heliſæus pluuias iteratò detinuerit.

CAP. VI.

15. Iſaias, locuples vates, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus* : De Iſaia, Hieremia, Ezechiele, XII. Prophetis, Daniele cum tribus ſocijs, & Eſdra.

16. Quem populus ſectũ ligno, &c.] *De hoc vide ſuprà T. 2. l. de Patient. c. 14. & rurſum T. 3. in Adnotat. noſtris in Scorp. aduerſus Gnoſticos cap. 8. n. 54.*

17. Vincula dura tulit, ſqualenti carcere clauſus, &c.] *Sic iſtud caſtigauimus pro mendo typographico, quantum apparet* : currere ; *& rurſum* : quæ noluerant audire, *pro* : noluerant. *Alludit enim ad Hier. cap. 37. 38. & 39. vbi legitur tum primùm* caruiſſe cathenis, *poſtquam euentu* probauit *captiuitatẽ ciuitatis Hieruſalem, quam* audire noluerant *Iudæi ; vtpotè tũ* liberatus *à Nabuchodonoſor, de quo adeò verum eſt illud:*

Nulla morte viũ conſtat, neq; morte peremptũ; *non verò de Iudæis, à quibus poſtea* lapidatum fuiſſe Hieremiam *ſupradicto loco ipſe Auctor tradidit.*

18. Ezechiel fidus, &c.] *Etiam hîc caſtigauimus:* fidus, *pro* : ſidus.

19. Oſea, Amos & Micheas, Ioël, Abdia, Ionas, &c.] *Similiter & hîc neceſſariò ſubſtituimus:* Ioël, *pro* : ſimul; *vtpotè quũ inter xij. Prophetas minores, quos commemorat, ille vnus ſit.*

20. Qui falſos teſtes ipſorũ prodidit ore, &c.] *Etiam hinc confirmatur hiſtoria* Suſannæ, *Danielis 13. quam cum Græcis inter prima Danielis facta receſet Auctor, de cuius auctoritate latiùs ſuprà Tom. 2. lib. de Corona milit. cap. 4. num. 43. Eſt autem obſcurus, & fortaſſis mendoſus ille verſus:*

Seruatiſque palàm cunctis in pace quieuit.

21. Huius tres ſocij, &c.] *Intelligit Ananiam, Azariam, & Miſaëlem, de quibus vbi dicit* : Tradere ſe pœnis, *&c. ſubintelligendum : malentes, aut quid ſimile.*

22. Ignibus & multa conſumpta volumina vatum, &c.] *De* omni inſtrumento Iudaicæ litteraturæ per Eſdram inſtaurato, *vide ſuprà Tom. 2. lib. de Habit. muliebri, cap. 3. num. 33. Quibus adde quòd id ſatis indicetur his verbis, 1. Eſdr. 7.* Eſdras *parauit cor ſuum vt quæreret legem Domini, &:* Eſdræ ſacerdoti, *ſcribæ Libri ſermonum mandatorũmque Domini.*

CAP. VII.

23. Grandis Ioannes ſuper omnes ſemine natos, &c.] *Caput hoc inſcripſimus* : De Patribus noui Teſtamenti, Ioanne Baptiſta, Chriſto, Apoſtolis XII. Paulo, & Barnaba.

24. Hunc Paulus prælectus Apoſtolus, &c.] *Sic caſtigauimus hunc verſum, pro eo quod erat* : Hinc. *Loquitur enim de* Chriſto, quem Paulus in cœlos raptus vidit, *item* : miſſus ab illo. *Rurſum autem ibi:* pro nomine, *accipitur Chriſti nomen.*

CAP. VIII.

25. Talia membra gerit ſpecioſo corpore mater, &c.] *Titulum huic capiti dedimus* : De Eccleſia matre noſtra, eadémque vtriuſque Teſtamenti.

CAP. IX.

26. Quorum diſcipuli qui ſucceſſere per orbem, &c.] *Inſcriptionem iſti capiti fecimus:* De Apoſtolorum diſcipulis, Romaniſque Pontificibus vſque ad Anacletum, collocatis in Petri cathedra. *De qua vide ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 30. num. 166. & cap. 36. num. 207. 213. & 214. Sicuti de* Lino, Cleto, Clemente, & Anacleto primis 4. à Petro Papis, *eiuſdem l. c. 32. n. 186. Item de ſucceſſionis Romanorum Pontificum auctoritate adu. hæreſes, ibidẽ n. 183.*

27. Euariſtus ab hoc, &c.] Euariſtum, Alexandrum, Sixtum, ac Teleſphorum *Pontifices Romanos præcedentium ſucceſſores, etiam nominatim receſent B. Irenæus l. 5. cap. 3. B. Optat. Mileuit. l. 2. adu. Parmenian. & B. Auguſt. epiſt. 165. denique Euſebius in Chronico.*

28. Quum veſtri ſceleris ſocius, præcurſor, & auctor

Aduenit Romam Cerdo, &c.] *Sic emendauimus, pro eo quod erat nullo ſenſu:* Cum veſtri ſceleris ſocio; *neque enim ſocium habuit Marcionem* Cerdon, *ſed eius magiſter fuit, ſicuti latiùs ſuprà videre eſt dict. l. c. 51. hær. 16. n. 321. Concordari autem debet cum iis quæ ibi dicta ſunt, quod* Cerdon Romã *venerit ſub* Teleſphoro (*vbi in ſecunda ſyllaba e more ſuo corripit Auctor*) *ſed* detectus (*ſic enim etiam caſtigauimus, pro:* delectus) *ſub* Hygino.

29. Poſt hunc deinde Pius, &c.] *De* Pio *&* Aniceto *præcedentium ſucceſſoribus, vide eoſdem Patres; de* Herma *verò*, cuius ſcriptura Paſtor inſcribitur, *ſuprà Tom. 2. lib. de Orat. c. 12. n. 48. quemadmodum etiam de* Marcione, quòd Romam venerit ſub Aniceto, *Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæreſ. c. 30. n. 165. Quem* abiectum à ſanctis reprobum *dicens, confirmat excommunicationẽ etiam tum vſitatã in Eccleſia, quò pertinet etiam, quòd* Cerdonem *præmiſit* ab agmine pulſum.

ARGVMENTVM LIBRI QVARTI ADVERSVS MARCIONEM, ETIAM EX IPSO AVCTORE.

QVARTVS & ipſe refert obſcura piacula Legis
Eſſe typum veteris, quæ paruit hoſtia verè,
Iamdudum exſpectata piis cum ſemine ſancto.

Quibus verbis, aliàs ſatis obſcuris, indicat piacula, id eſt ſacrificia veteris Legis, fuiſſe typum veræ hoſtiæ Chriſti. Qua explicatione quum Antitheſes Marcionis diſſoluat, quas hoc libro æmulamenta nuncupat; Libri huius titulo adiecimus : DE MARCIONIS ANTITHESIBVS.

Q. SE-

A
Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI ADVERSVS MARCIONEM LIBER Quartus, De Marcionis Antitheſibus.

HÆc [1] populo iuueni, qui diues, liber, & hæres — Cap. I.
Poſſidet æternam ſpem laudis iure dicatam,
Non vt doctores (ſolus daret omnia Chriſtus)
Sed famulos Chriſti, iubet inuiolata poteſtas
Ingenti zelo flagrantes, pacis amore
Armatos, molem belli deducere terræ
Excelſas turres, & mœnia ſæua malorum,
Surgentéſque minas, populi contra agmina ſancti
Detrahere, vacuas voces diſſoluere vento.
Quapropter meritò nos æmulamenta locuti
B Ipſius ex verbis, etiam monumenta ſalutis
Nitimur exprimere, quæ gratia larga profudit,
Prædoníſque plagam ſanctis aperire opertam,
Ex improuiſo ne quis rudis, inſcius, audax
Incidat, & captus cœleſtia dona relinquat.
[[2] Ergo Deus cunctis mortalibus vnus vbique eſt, — Cap. II.
Æternum regnum, profundæ lucis origo,
Fons vitæ, potus ſapientia conditus omni.
Protulit ipſe orbem, cuius ſinus omnia cingit.
Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit;
Materies nulla eſt facta, vt ſit ſponte perennis,
Quæ fuerit ſemper, nullo facto recreata;
Cœlorum, terræ, maris, inferníque locator.
Spiritus, aëris eſt diuiſor, conditor, auctor,
Solus perpetuus Deus eſt, immenſa poteſtas.
Hunc lex eſſe Deum populo monſtrauerat vnum,
Cuius vox Moſi pollens in monte locuta eſt.
Illius hæc virtus, ſapientia, gloria, verbum,
Filius, immenſo genitum de lumine lumen,
C Per vatum voces hunc vnum clamitat eſſe.
Ordine ſuſcipiens Paulus, ſic tradit & ipſe
Vnum hunc eſſe patrem, per quem ſunt omnia facta,
Atque vnum Chriſtum, per quem Deus omnia fecit,
Ad quem ſe curuare genu planè ômne fatetur,
[3] Ex quo omnis patria in cœlo terráque vocatur, — *Philip. 2.*
Qui zelat populum ſummo pietatis amore — *Epheſ. 2.*
Vt pater, & ſanctè vult omnem viuere carnem,
Apparere ſibi mundam ſine crimine plebem.
Hoc zelo noſtram cuſtodit lege ſalutem,
Legitimos monet eſſe, iubet, caſtigat, & inſtat.
Corripiens Galatas fratres, & Apoſtolus idem,
Talem ſe Paulus zelum ſe ſcripſit habere.
[[4] Reddidit ergo Deus gratis peccata paterna, — " Ca. III.
In cataclyſmo enecans pariter cum prole parentes; — " *Gen. 7.*
Gentéque iam quarta genitos de ſtirpe nepotes, — "
Quum ferè nongentos hos tunc adiuuerit annos. — "
Iudicium durum, ſententia ſæua videtur, — "
Paruulus & Sodomis adhuc inſons, mollis, inermis, — " *Gen. 18.*

Vt careat vita, quid enim peccauerat infans? D
Quod crudele putes, hoc eſt pietatis honeſtum.
Auctores ſceleris (facinus ne creſceret vltrà)
Exſtinxit, ſobolémque patrum peccata ſequentum.
Sed non cum patribus pœnas innoxius infans
Perpetuas luit; ignarus, neque criminis auctus;
Ne fieret ſceleris, conſors ætatis adultæ,
Sponte futura mala, mors immatura reſoluit.
CA. IIII. [[1] Cur Deus ergo iubet pecorum ſibi ſanguine fundi?
Leuit. 1. & ſequ. Legéque conſtringit, ne quis tranſcenderet errans
In populo, lapidum præſenti morte minatus.
Iſai. 1. Atque iterũ hæc reprobat, negat hæc ſibi munera grata,
Corripiens plebem peccati examine preſſam.
Ipſe iubet verax, iuſtus ſimul ipſe repellit?
Si quæris cauſſas, errans deſiſte moueri;
Cauſſa etenim fidei, rationis imagine maior.
Aſpice per ſpeculum fulgentis luminis vmbram,
Quid vituli ſanguis, vitulæ cinis, hircus vterque;
Leuit. 16. et Hic dimiſſus abit, cadit alter at hoſtia templo.
Hebr. 9. Sanguine nam vituli populum, ſimul omnia vaſa, E
Atque ſacerdotes, & ſcripta volumina legis,
Sparſit aquæ mixto, vates ſic iuſſus ab alto;
Non propriam ſpem, nec ſpeciem virtute vacantem,
Exemplo vituli paſſurum in corpore Chriſtum;
Qui iuga dura ferens humeris, têmonis aratro
Fortiter abrupit ſua pectora vomere ferri,
Infundens ſulcis animæ ſui ſanguinis vndam.
Exod. 26. Nam templi vaſa hæc deſignant corpora noſtra.
Ipſe Dei templum verum, non antè dicatum,
Matth. 26. Namque ſuo ſocios homines ſibi ſanguine fecit,
[6] Atque ſacerdotes voluit ſui corporis eſſe,
Ipſe patris ſummi perfectus iure ſacerdos.
Auditum, viſum, greſſum mundauit inertem,
Aſperſítque libro teſtes præſaga locutus,
Demonſtrans legem ſuo vinctam ſanguine ſancto.
Leuit. 16. Hanc & per vitulam manifeſtat victima cauſſam;
Sanguine de cuius pro plebe piacula ſumens
Intra velamen primus Leuita ferebat, F
Caſtrorum extra fores corpus iuſſúque cremauit,
Cuius de cinere mundabat corpora lapſa.
Hebr. 9. et 13. Hoc Dominus noſter, qui nos ſua morte redemit
Extra caſtra, volens, populi vim paſſus iniqui,
Impleuit legem factis prædicta probando,
Qui verè mundat plebem contamine plenam,
Omnia concedens, quaſi diues corporis auctor,
Intra velamen cœli cum ſanguine greſſus,
Effudit quem pro multorum mortibus vnus.
Ergò ſacerdotem magnum decet hoſtia ſancta,
Quam dignè perfectus habens, offerre probetur;
Corpus habet, hæc eſt mortalibus hoſtia viua,
Hanc dignam magnis, pro cunctis obtulit vnam.
Leuit. 16. Hircorum ſpecies homines decet eſſe, repulſos
Ex duobus populis ſteriles, ſine fructibus ambos,
Matth. 24. Quos in Euangelio Dominus quoque dixit, & hœdos
Abs ouibus cerni ſtantes in parte ſiniſtra,
Eſſe quidem quoſdam Domini pro nomine paſſos.

Sic

A Sic actum ſterilem, fructum velaſſe, ſupremo
Hos merito dignos aræ, decet eſſe Prophetas;
Abiectos alios, Lazaro vt diues iniquus, *Luc. 15.*
In ſua duricie qui permanſere repulſi.
[7 Nam velum in medio pendens cernebat vtroſque, Cap. v.
Inque duas partes ædem diuiſerat vnam. *Exod. 26.*
Interiora quidem ſanctorum ſancta vocata. *Hebr. 9.*
Iſthic ara ſita effulgebat nobilis auro,
Teſtamenta ſimul, tabularum legis & arca,
Pellibus agnorum cœli contecta colore,
Interiùs veſtita auro, media omnia ligno.
Hic tabulæ legis, hic manna eſt vrna repleta;
8 Hic Aaron eſt virga, crucis quæ germina profert, *Num. 17.*
Ipſi diſſimilis, Styracis tamen arbore nata.
9 Atque ſuper Cherubim per formam quattuor vnam *Exod. 20.*
Pandebant pennas, & ſagmina iuſſu tegebant. *ac Ezech. 1. & 10.*
10 Exteriùs velum, pars ædis aperta parebat *Exod. 26.*
In faciem; lato grauis æris ſtabat aheno,
Et candelabrum bis ternis vndique ramis
B Connexis medio calamo, totidemque lucernæ.
Aurea materies complebat lumine templum.
[11 Ergo prior templi facies communis, aperta, Cap. vi.
Declarat ritum populi ſub lege morantis, *Ibidem.*
In cuius tenebris ſeptemplex ſpiritus, vnus
Lucebat ſanctus ſemper, plebémque tegebat,
Hoc candelabrum verum, viuæque lucernæ
Per legem & vates perlucens corde ſubactis.
Inque typum terræ facta ara creditur eſſe; *Hebr. 9.*
Hic operæ populi, quas non ſine ſanguine ſemper
Obtulit, effuſo, vitam ſine lege, cruore
In patulo paſſim comparuit omnibus olim;
Iſthic & Dominus pro cunctis hoſtia factus
Totam deſignat terram, ſpecialiter aram.
12 Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor, *Apoc. 6.*
Diſcipulus Ioannes, animas pro numine paſſas,
Teſtatur tali ſeſe vidiſſe ſub ara,
Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.
Iſthic interdum requies; ſub corpore terræ
C In parte ignota quidam locus exſtat apertus,
Luce ſua fretus; 13 Abrahæ ſinus iſte vocatur, *Luc. 15.*
Altior à tenebris, longè ſemotus ab igne,
Sub terra tamen. Hæc ara vocatur ahena, *Apoc. 6.*
In qua velamen pullum memorauimus eſſe.
Diuidit hæc partes ambas, vnámque recludit
Diſſitam ab æterna, cultura & temporis vſu.
Non inimica ſibi quamuis diſtantis amotis,
Tempore diuiſa & ſpatio, & ratione ligata
Vna domus, quamuis velo partita videtur,
Atque adeò paſſo Domino velamine rupto,
Cœleſtes patuere plagæ, exlatáque ſancta,
Atque duplex quondam, facta eſt domus vna perennis.
[14 Interius templum, populum de nomine Chriſti Cap. vii.
Cœleſti cultu, ipſa Dei mandata ſequentem, *Exod. 26.*
(Perſonæ hic propriæ verè, non vmbra ligatur)
Perfectis rebus completum tradidit ordo,
Arca ſub exemplo, corpus venerabile Chriſti *Ibidem.*

Oſtendit, ſacro per lignum ſpiritu iunctum. D
Aeriæ pelles, caro, non ex ſemine nata,
Extenſa in ligno; ſimul intus ſpiritus ardens
Aurigera ſpecie conflatus, iungitur illi,
Vt caro pace data, cum ſpiritu mixta vigeret.
Hebr. 9. Carnis, & vrna, typum Domini fert, aurea plena;
Fœderis ipſa noui Dominum declarat apertè,
Manna, quod eſt panis cœleſtis, verus, in illum
Traditus à patre, quem tribuit pro pignore ſanctis,
Perfectè dabit hunc illis, qui vincula pacis
Semper amatores operum tenuere bonorum.
Ibidem. Et tabulæ duplices conſcriptæ legis, in arca,
Significant ſimul hæc in Chriſto condita ſemper,
Qui vetus atque nouum mandatum pertulit ipſe,
Arca patris ſummi, per quem dedit omnia diues.
Ibidem. Et virga Styracis fructus nucis adtulit ipſa.
(Virginis hæc ſpecies, genuit quæ ſanguine corpus)
Coniuncta in ligno, ſedabit mortis amarum
Interius fructum dulcem, de ſpiritu ſancto.
Iſai. 11. Sicut Iſaias virgam de ſemine Ieſſæ E
Prædixit Mariam, de qua flos exit in orbem.
Exod. 26. Ara nitens auro, cœlum declarat in alto,
Quo ſanctæ ſubière preces, ſine crimine miſſæ.
Matth. 5. Hanc aram Dominus dixit, qua munera ſiquis
Offert, vt primùm pacem cum fratre retractet,
Sic demum flagrare preces ad ſidera poſſunt.
Hebr. 9. Hoc Chriſtus victor ſolus, primúſque ſacerdos,
Obtulit incenſum, precibus, non arbore natum.
Exod 25. et Ezech. 1. ac 10. Nam Cherubin quum ſit bis binis vultibus vnum,
Eſt vnum verbum, per quattuor ordine ductum,
De patre quæ Chriſtus pleniſſima pertulit ipſe
Mandata ſperata noui, ſolatia vitæ.
15 Aſt quater alæ ſex, veteris præconia verbi,
Teſtificantis ea, quæ poſtea facta docemur.
His alis volitant cœleſtia verba per orbem,
His etiam Chriſti ſanguis contectus habetur,
Obſcurè vatum præſago dictus abore.
Alarum numerus antiqua volumina ſignat, F
Eſſe ſatis certa viginti quattuor iſta,
Quæ Domini cecinere vias, & tempora pacis.
Hæc cohærere nouo cum fœdere cuncta videmus.
Apoc. 4. 16 Sic quoque Ioannes, ſic pandit ſpiritus illi
Tot numero ſolio ſenioribus inſuper albis,
Atque coronatis cohibentibus omnia mitra;
Ad ſolium Domini, vitreum & mare, ſtare ſub igne,
Quattuor aligera atque oculis animalia plena
Intus & exteriùs, quæ ſunt arcana patêre;
Significat verbo ſimul omnia clauſa videri;
Nam vitreum flammæ mixtum mare, dona lauacri
Spiritu conflato credentibus eſſe tributa.
Quæ pietas Domini? quis tantùm dicere poſſit,
Ante tribunale, ante pauimentúmque parauit,
Vt fora iudiciúmque ſibi anticipare volentes,
Et fugerent, eſſet properanti copia lata.
CAP. VIII. [17 Sic igitur lex, & miri cecinere Prophetæ;
Omnia ſic coniuncta vigent, veterîſque nouíque

Fœderis

Digitized by Google

Fœderis, illa ſacra & verborum immania dicta.
Sic & Apoſtolicæ voces teſtantur vbique,
Nec quidquam veteris non eſt nouo denique iunctum.
Sic errant, & dictorum ſic facta retorquent,
Qui falſas finxere vias; Dominúmque Deúmque
Æternum regem, qui tantum protulit orbem,
Detrectant, aliud quærunt ſub nomine ficto;
Mentibus orbati, quas amiſere furentes;
Externum legi Chriſtum affirmare volentes,
Nec mundi Dominum, carnis neque velle ſalutem,
Nec virtute patris, factorem corporis ipſum;
Quos obturatis fugiendum eſt auribus vltrò,
Ne ſermone ſuo maculent innoxia corda.
Nos igitur, quos tanta Dei perfudit honeſtas,
Veráque doctoris cœleſtia verba magiſtri
Inſtituêre bonis, recta & monumenta dedêre;
Semper honoremus Dominum, ſine fine canamus,
Gaudentes puráque fide, certáque ſalute
(Nati vero Deo, nutrimur pane perenni)
Æternam toto ſperantes pectore vitam.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM QVARTVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Hæc populo iuueni, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De libri huius argumēto. *Atqui obſcuriſſimum eſt illud, & fortaſſis mendoſum:*

Non vt doctores (ſolus daret omnia Chriſtus)

Correximus verò:

Excelſas turres, & mœnia ſæua malorum, *&c.*

Detrahere, *pro:* Detraheret. *Accipitē aut, vti in argumento quoque dictum eſt:* æmulamenta, *pro: Antitheſibus: quarum frequens mentio ſuprà Tomo 3. libris quinque aduerſus Marcionem.*

CAP. II.

2. Ergò Deus cunctis mortalibus vnus, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De vnico Deo. *Hic verò diſtinximus:* potus ſapientia conditus omni; *vt ſapientia Ablatiuus ſit more Auctoris, correpta vltima ſyllaba; vbi caſtigauimus:* conditus, *pro:* creditus. *Legimus etiam:* vt ſit ſponte perennis, *pro:* perenni, *&* infernique locator, *pro:* locatur.

3. Ex quo omnis patria in cœlo terráque vocatur, &c.] *Reſeruata eſt ab Auctore in hac ſcriptura Epheſ. 3. vox Græca* πατριὰ; *de qua B. Hier. adu. Heluid. ſcribens, fatetur Latinos paternitates vocare, quas Græci vocant* πατριὰς, *quum ex vna radice multa generis turba diffunditur.*

CAP. III.

4. Reddidit ergò Deus gratis peccata paterna, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quo ſenſu Deus peccata paterna puniuerit in nepotibus, nēpè peccata patrū ſequentibus. *Vbi* cataclyſmi *vocē Græcam retinuit, pro diluuio. Sunt autem verba Marcionis vſque:* Quod crudere putes, *&c.*

CAP. IIII.

5. Cur Deus ergo iubet pecorum ſibi ſanguine fundi, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De Antitheſi qua Deus pecorum ſibi ſanguinē fundi iuſſit, & tamen negat hæc ſibi munera grata. *Qua occaſione pulcrè explicat ſacrificia,* vituli, vitulæ, *&* hirci vtriuſque, *alludens iterum ad c. 9. Epiſt. ad Hebr.*

6. Atq; ſacerdotes voluit ſui corporis eſſe, &c.] *His verbis confirmari* veritatē corporis & ſanguinis Domini, *ſupra adnotauimus lib. 4. adu. Marc. c. 40. n. 662. vbi ea de re latiùs. Rurſus autem paulopòſt, dum* vitulæ victimam *explicat, vtitur voce:* contamine, *pro: cōtaminatione. Atqui deinceps, de* duobus hircis *agit.*

CAP. V.

7. Nā velum in medio pendens cernebat vtroſque, &c.] *Capitis huius titulus eſt:* De tēplo interiori & exteriori, ex Exod. c. 26. & ad Hebr. *c. 9. Accipitur verò* cernebat, *pro:* diſcernebat; *vtpotè quòd diſtingueret inter* Sancta ſanctorum, *quò ſolus ingrediebatur ſummus Pontifex, & ſancta ſiue Tabernaculum, in quod intromittebantur ceteri ſacerdotes.*

8. Hic Aaron eſt virga, &c.] *In eo quod additur:* crucis quæ germina profert, *videtur eſſe mēdoſum illud:* crucis; *vocē autem Græcam* κάρυα, *quā Numer. 17. Interpres vulgatus vertit ex Hebræo* amygdala, *Auctor* Styracis nuces *interpretatur. Et verò communis eſt vox Græca ad vtrumque; vtpotè quæ omnis generis nuces ſignificet. Quòd verò ſignificarit* Mariā virginem virga Aaron, *habes infrà cap. 7.*

9. Atque ſuper Cherubim per formā quattuor vnā, &c.] *Alludit partim ad* Cherubim *duo obumbrantia propitiatorium, de quibus Exod. 25. partim ad 4. animalia, Ezech. 1. quæ* Cherubim *nuncupantur, Ezech. 10. & quæ Auctor c. 7. infrà quatuor Euangeliſtas interpretatur. Correximus proinde ex his ſcripturæ locis:* Pandebant pennas, *pro:* pinnas, *ſicuti rurſus:* & ſagmina iuſſu tegebāt, *pro:* iuſſa; *quāquā interim vox:* ſagmina, *quid ſibi velit, nō intelligā, neque enim apta eſt ſignificatio, verbenariū, quas* ſagmina *vocabāt, in indicēdis bellis aut pace vſitatarum, ad latera propitiatorij.*

10. Exteriùs velū, &c.] *Accipitur:* exteriùs *Aduerbialiter, pro extrà. Quum autem dicit:* totidémque lucernæ, *ſeptem intelligit; nam &* candelabrum bis ternis ramis cōſtans cū medio calamo *ſeptenarium*

numerum conficit, vnde fit vt cap. ſequ. de ſpiritu ſeptemplici, candelabrum *interpretetur.*

CAP. VI.

11. Ergò prior templi facies, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quid anterius ſiue exterius templum ſignificauerit. *Illud autem*, vitam ſine lege, *corruptum videtur.*

12. Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor,

Diſcipulus Ioãnes, &c.] *Etiam hîc eidem* Ioanni *adſcribit, & Euangelium (quod* fœdus nouum *nuncupat) & Apocalypſin (de qua latiùs lib. 4. adu. Marcion. c. 5. nu. 41.) vtpotè quum citet Apocal. c. 6. Atqui hîc per caſuram abſumi debet littera s vltima in dictione* diſcipulus, *iuxta morem Christianis Poëtis, & Auctori ſuprà vſitatum.*

13. Abrahæ ſinus iſte vocatur, &c.] *De hoc vide ſuprà lib. 4 adu. Marc. cap. 34. n. 550. & 551. Hic, præterquàm quod etiam* ſinũ Abrahæ ab inferni tenebris, & igne longè ſemotum *ſcribit, ſicuti ibi; addit:* ſub terra tamen; *& magis ad communem accedit Theologorum ſententiam, in eo quod habet:* paſſo Domino, ex duplici domo (*nempe* ſinu Abrahæ, & æterna gloria) factam eſſe vnam domum perennem, *quum*

Cœleſtes patuere plagæ, cœlatáque ſancta.

Atque adeò quum ſcriberet, nondum in errorem Millenariorum inciderat, de quo latiùs inter Prolegomena.

CAP. VII.

14. Interius templum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti impoſuimus:* Quid interius templum, arca, tabulæ teſtamenti, mannæ vrna, virga Aaronis, & 4. animalia, ſignificauerint. *Illud verò*

(Perſonæ hîc propriæ verè, non vmbra ligatur)

parentheſi incluſimus, quamquam adhuc mẽdoſum ſit & mutilum. Atqui caſtigamus: Aëriæ pelles. *pro:* Aëria; *nam explicat* pelles agnorum, quibus cœli colore arca contecta fuit, *vti cap. 5. dictum eſt. Quæ denique de* vrna mannæ *ſubiungit, paulò obſcuriora ſunt.*

15. Aſt quatuor alæ ſex, &c.] *Verſus hîc more ſuo ex tribus locis ſcripturæ, ſicut ſuprà c. 5. (vt ipſius verbis loquar) centonario more vnam facit; nam illud:* de quater ſex alis, *ſiue* pennis, *legitur Ezech. 1. Quum autem ſubiicit:*

Alarum numerus antiqua volumina ſignat,
Eſſe ſatis certa viginti quatuor iſta;

alludit ad veteris Teſtamenti volumina 24. Hebraica, & Græca quoque litterarum elemẽta; de quibus, aliiſque variis eorumdem partitionibus, vide Sixtum Senenſem Bibl. Sanctæ lib. 1.

16. Sic quoque Ioannes, &c.] *Quod hîc inter cetera adfert ex Apocal. Ioan. c. 4.* de xxiiii. ſenioribus:

Ad ſolium Domini, vitreum & mare, ſtare ſub igne,

quum ignis *nulla illic mentio expreſſa ſit, videtur referri ad id, quod* de ſolio *ſiue throno procedebãt fulgura; vnde & ſubiungit:* vitreum flammæ mixtũ mare. *Sequẽtes vero verſus ſatis obſcuri ſunt, quantum apparet mendoſi. In quibus caſtigauimus:* albis, *pro:* altis, *&:* mitra, *pro* mira; *nam induti erant* albis, *& coronis.*

CAP. VIII.

17. Sic igitur Lex, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Epilogus, *vtpotè quo ex præcedentibus colligit* veteris nouíque fœderis ſiue teſtamenti concordiam, & proinde docet fugiendos hæreticos obturatis auribus,

Ne ſermone ſuo maculent innoxia corda.

De quo latiùs ſuprà T. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 2. 15. 16. & 18. Emendauimus vero: Dominúmque Deúmque, *pro:* dominique.

ARGVMENTVM LIBRI QVINCTI ADVERSVS MARCIONEM, IPSIS AVCTORIS VERBIS.

HIc quinctus multos nexus nodóſque reſoluit,
In planum mala conuoluit quæcumque latebant.

Tractat enim penè omnes Marcionis hæreſeis, & ad argumenta eius paucis reſpondet; quo fit vt titulo adiecerimus: DE VARIIS EIVS HÆRESIBVS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI ADVERSVS MARCIONEM LIBER Quinctus, De variis eius Hæreſibus.

CAP. I. PRIMVS [1] erat referens inimici ex ordine verba,
Quæ refuga illicitè molitus protulit amens;
Hinc etiam carnis ſpes & victoria Chriſti,
Et ſpecies breuiter falſarum dicta viarum.
Inde ſequens coniuncta docet myſteria legis,
Inque nouo Deus quæ fœdere tradidit vnus.
Tertius ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus & Patribus ſacratos eſſe miniſtros,

Quos

A Quos numero bis ſex de cunctis Chriſte legebas.
Maiorum natu cum nomine tempora, luſtri
Tempora ſeruari, ſceleris cui paruit auctor
Ignotus, ſine lege, vagus, cum prole relictus.
Quartus & ipſe refert obſcura piacula Legis
Eſſe typum veteris, quæ paruit hoſtia verè,
Iamdudum exſpectata piis cum ſemine ſancto.
Hic quinctus multos nexus nodóſque reſoluit,
In planum mala conuoluit quæcumque latebant.
Argumenta trahens, ſed non ſine teſte Propheta.
[2] Et quamuis hoſtes, muniri fortibus armis,
Vincamus; tamen illicita, polluta, nefanda,
Commaculata ſimul, ſic miſcuit omnia ſerpens,
Cæcorum ſine luce viam, contamine vocem;
Vt dum factorem mundi contendimus ipſum
Eſſe Deum ſolum, vatum quoque voce locutum,
Ignotúmque alium quemquam non eſſe probamus;
Vix mundam linguam ſermonis culpa reſeruet,
Complexu vario notum dum laude ſequentes
B Culpamúſque alias ignoti tempora ſera;
Sed cogunt nos multa doli celata venena,
Ancipiti quamquam cum crimine, pandere verba.
[[3] Quiſnam ergo Deus? quem verum dicitis eſſe, Cap. ii.
Ignotum populis, alienum denique mundo?
Hunc quem nemo priùs norat, hic venit ab alto?
Si ſua, cur tam ſera perit? ſi non ſua, quare
Vt prædo rapit, & populum ſub lege morantem
Ignotis toties per legem vocibus opplet?
Si miſereri etiam venit, & ſuccurrere cunctis,
Et releuare graui deuictos funere mortis,
Carnis & obſcœno ſpiramen ſoluere vinclo,
Qui cohibetur homo interior, concluſus iniquè;
Cur tam ſerò pius vigilans, ſempérque benignus?
Qui numquam priùs omninò ſe præbuit vlli,
Tranſmiſſis numero, alienos ore requirens,
Numquam exſpectatus, non notus, miſſus in orbem.
[[4] Paſtor ouem quærens, quam non amiſerat antè, Cap. iii. *Luc. 15.*
C Debuit exutus carnem, quaſi victor & ipſe
Spiritus, vt fuerat ſemper, taléſque volebat,
Omnes expulſas animas ſine corpore paſſim
Eripere, & carnem ſpoliatam linquere terræ;
Vna die pariter complere cadauere mundum,
Euacuare orbem, atque animas adtollere cœlo?
Progenies hominum naſci ceſſaſſet in vnum,
Et nulla poſthac generis proſapia veſtri
Nata foret, peſtémque nouam fudiſſet in orbem.
Vel quia tunc nihil ex his factum oſtenditur eſſe,
Debuerat finem generi ſtatuiſſe futuro.
Connubij ſolido complexus corde repleſſet,
Feciſſet torpere viros, ſine germine fructus,
Fœminei ſexus cubitus tædere dediſſet,
Clauſiſſet penitus carnis genitalia membra,
Nulla voluntas noſtro animo, neque poſſe facultas.
Poſthæc poſſet & interior homo ſanguine iunctis
Hærere infuſus carni, ſempérque periret.
Semper ouis perit, ergò nec eſt ſeruare poteſtas?

Digitized by Google

Quum ſemper naſcatur homo, ſub crimine mortis D
Quod paſtoris opus, ſi ſic inuenta docentur?
Inquæſita ergo, ſed non erepta probatur.
Nunc verò delectus adeſt connubia adire,
Vt ſemper fuit, quem iunxit certa propago;
Naſcuntur gentes, & vix numerabile vulgus,
Accipiunt animas naſcentum corpora viua;
[5] Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore, quoſuis
. Cor.7. Hortari, velut ipſe fuit, pare ſorte manere,
Temporis anguſti cernens inſtantia multa;
Nam teneras aliàs ætates nubere iuſſit,
Nec ſe fraudari, ſed debita reddere pacto.
Vos autem aſtuta quis ſuaſit fraude manere,
Diuiſo prolis ſecutos degere amore,
Crimen adulterij committere, perdere vitam?
Et quamquam perit, id falſare agnomine verbi?
Quaptopter vocis tam dulcia cuncta profundit
Impauidi quidquid placet, vt faciatis oportet,
In faciem caſti, maculati crimine furtim, E
Hac cauſſa vos connubio priuauit honeſto.
Sed quid plura? benè eſt diſiunctos, ſcilicet, eſſe
Expedit & mundo, ne veſtri germinis vllus
Naſcatur, tandem ceſſabunt organa mortis.
Cap. IIII. [[6] Partem hominis, dum ſperatis retinere ſalutem;
Totus homo veſter deperdit mente prophana,
Interior, ſimul & veterem quem dicitis hoſtem;
Sed & homo ſolum ſpiramen dicitur eſſe;
Nec vetus eſt homo dicta caro, nec ſunt inimica
Spiritus & caro, verus homo ſociatus in vno;
Nec ſibi priuatos ſenſus cernuntur habere.
Hæc regitur, regit ille; gemit, gaudétque, dolétque;
Diligit, ipſe ſuæ carni cariſſimus idem,
[7] Per quam paret homo, cum qua commixtus habetur;
Vulneribus curas adhibet, lacrimáſque profundit,
Nutrimenta cibi cupidè per membra reſumit,
Hanc optat ſecum immortalem ſemper habere,
Quam frangi gemit, & dolet euacuare per artus; F
Illi mors miſeræ dominatur tempore certo,
Quo renouarā leui de puluere mors inimica
Deficiat tandem, caro quum reſoluta reſurgit.
Hæc erit exſpectata diu victoria ſumma,
Quam fecit virtute patris, venerandus in æuum
Factus verus homo, hominis qui membra redempta
In cœlos tulit, atque aditus ſpe diues apêruit.
Principio gentis in linguis omnibus, inde
Hic vbi ſemper opus, patria pietate miniſter
Viſus ab inciſo, miſſus patiendo peregit.
Cap. V. [[8] Quid nunc infandæ voces, quid perdita turba?
Exod.20. Si non ipſe dedit leges, Deus ipſe creator,
Ægypti de calle viam qui ſtrauit in vndis,
Ioſ.13. Et ſedes gratis dedit has, quas dixerat olim;
Ipſa cur in gente venit, terráque dicata?
Non alios populos, aut altera regna petiuit?
Cur iam per vates, prædicto nomine toto,
Non proprio ſuo, ſe vocitatum tradidit eſſe?
Vnde etiam potuit baptiſmi dona benigna

Promiſſa

Digitized by Google

A Promiſſa abs alio tamquam ſua promere facta?
Hæc mandata Dei tranſgreſſi, ſorde reperti
Optabant, veniámque fera de morte petebant;
Exſpectata diu merito venêre, ſed illis
Qui priùs audita, at nunc agnouere reperta,
Hoc dat vera manus Chriſti, pater ipſe creator
Semper ab æterno monet, & pia voce requirit,
Quódque figurauit, fouet, atque figurat, & armat,
Et iam deſpectum victor ſua luce reueſtit,
Vt maneat virtutis opus cum laude perenni.
[9 Quid præſtare Deus, quid poſſit homo pati, vt omnes CAP. VI.
Agnoſcant, viuant, quod fecit viua poteſtas;
Sed quia nec prædicta priùs, nec facta ſuprema
Dementes homines poſſunt ſuadere furentes;
Eſſe hominem factum Deum, paſſúmque, ſepultum,
Surrexiſſe, vt eis tantis clamantibus olim
Cœleſti verbo complexis teſtibus, ambo
Terreſtri ſaltem rationi credere diſcant.
B Quum Dominus Chriſtus caro naſci, venit in orbem *Luc. 2.*
Auguſti Regis Romani tempore, primùm
Decreto gentes cenſu numerantur vbique;
Idem hoc Rex forte tulit, quia ſumma voluntas
In cuius manu, regnantis cor, legibus eſſet,
Fecit primus, & in numerum ſcriptura redacta eſt.
Tunc etiam Ioſeph, Maria cum coniuge fœta,
Cœleſti pariter gnato numerantur, & ipſi.
Hinc inſtrumentis humana aſtutia niſa
Qui teſtes ſancti verbi, præbere probantes
Inquirant, vel ſic inuento poſt ea victi
Pœniteant, veniámque rogent, dum tempus habetur.
[10 Iudæi graue qui ſcelus admiſiſſe fatentur, CAP. VII.
Dum detrectantes ardent, nobíſque reſiſtunt,
Nec genus ignotum dicunt, neque dicere poſſunt,
Suſpendiſſe hominem ſe ligno, vera locutum
Ignari Domino carnem ſine ſemine victam.
Sed pro parte quidem reticent, pro parte triumphant;
Namque Deum populis hominem vulgare laborant.
C Aſpicite errorem qui vos expugnat vtroſque;
Pro nobis hic erit, dum vobis certa probamus.
Illi Deum, vos falsò hominem ſine corpore corpus
Dicitis, & varia heu mentis veſania mergit.
Quod qui præſumpſit, mergentes ſpargitis ambo;
Namque hominem paritérque Deum, tunc facta probabunt
Commixtum, nec pauca dabit ſignacula mundus.
[11 Filius ipſe Dei dum carnis membra requirit, CAP. VIII. *Matth. 26. & 27.*
Iam prætextatus palmarum ſuſtinet ictus;
Conſpuitur vultus; ſpinis innexa corona
Compungit caput; & ligno ſuffigitur ipſe;
12 Potatur ſcriblita, & fel miſcetur aceto,
Diuiditur veſtis, ſortes mittuntur in illa;
Quod rapuit ſibi quiſque tenet; caligine multa.
Exſpirante Deo tacitè de corpore carnis,
In tenebris tremefacta dies cum ſole refugit;
Bis fuit vna dies, mediam nox atra coperuit.
A fundamentis montes agitantur in orbem,
Commota eſt tellus, patuere ſepulcra piorum,

Digitized by Google

Cunctáque quem norunt, paſſum timuere videre. D
Ioan.19. Exanimum telo miles latus haurit aperto.
Profluit & ſanguis, nec aqua minus inde ſecuta.
Hæc illi pacto cælant, nolúntque fateri
Admiſſi factum, nefas occultare volentes.
Spiritus ergo poteſt gerere ſine corpore veſtem,
Aut pœnam capit, aut fert violentia vulnus?
Aut moritur, ſurgítque, & ſanguis funditur inde
De qua carne, quia illum vos habuiſſe negatis?
Aut finxit potius, ſi vos dicere tutum eſt?
Quamquam præcipites dicatis, plura tacendo.
Non ergo manifeſta fides, non omnia fixa?
Ante diem, quam quum pateretur paſcha celebrans,
Diſcipuliſque ſuis tradens memorabile factum,
[13] Acceptum panem pariter vitiſque liquorem
Corpus, ait, ſanguiſque meus, qui funditur, hic eſt
Pro vobis; fieri ſemper quod poſt ea iuſſit;
Quáve creatura panem vinúmque putatis
Eſſe ſuum corpus cum ſanguine? quæque fatenda?
Non ſe factorem mundi per facta probauit, E
Et portare ſimul de carne & ſanguine corpus?
Cap. IX. [14 Hic Deus, hic & homo verus, verúmque locutus;
De patre principium, genitum de lumine lumen;
Spiritus & verbum, Patris ſub imagine virtus;
Cum patre ſemper erat, vnitus gloria & æuo;
Omnitenentis enim ſolus quia verba miniſtrat,
Quem capit in terris, & per quem cuncta creauit.
Filius ipſe Dei, cariſſimus ipſe miniſter.
Hinc genus, hinc & nomen habet, hinc denique regnum,
De Domino Dominus, fluuius de fonte perenni.
Hic Patribus ſanctis parens ab origine mundi,
Teſte Deo, quicumque Deum vidiſſe fatetur,
Promiſſa & memoranda patris patefecit ab alto.
Exod.13. Eduxit populum, gentem percuſſit iniquam;
Ipſe columna fuit lucis, nubiſque rigoris;
Exod.14. Siccauítque mare, & populos iubet ire per vndas
Hoſtibus implicitis, fluctúque fretóque copertis;
Exod.15. Per deſerta viam fecit ſua iuſſa ſecutis;
Exod.16. De cœlo populo panem dimiſit in vmbris;
Exod.17. Erupítque petram, ſitientes vnda rigauit; F
Exod.19. & 20. A Deo mandatum Legis Moſique locutus
Cum tonitru cantúque tubæ, flammæ ſque columna,
Terribili viſu, tremebundo corde virorum.
Ioſ.3. Poſt bis vicenos completis menſibus annos,
Iordane diuiſo, patuit via, conſtitit vnda;
Partiríque tribus terram promiſſa paterna.
[15] Ipſe Prophetarum verbum patris ore locutus,
Eſſeque venturum terris, hominémque futurum
Prædixit, Chriſtum terris manifeſtè profatus.
Cap. X. [16 Exſpectatus in auxilium, ſpes vnica vitæ,
Mundator carnis feræ, mortiſque fugator;
Tandem venit ab imperio patris omnipotentis,
Humanis ſeſe veſtiuit & artubus ille.
Gen.1. Adam, virgo, draco, lignum, quæ cauſſa ruinæ,
Et via qua nos mors temeraria vicerat omnes,
Hac eadem gradiens paſtor, pecudémque requirens,

Angelo

A Angelo, virgine, carne ſua, ligníque medela, *Luc.1.et 13.*
Ex quo victus homo, victos periturus obibat;
Hic interpoſitus pro captis omnibus vnus,
Suſtinuit patiens inimicam in corpore pœnam;
Morte ſua ſpolians mortem, fit cauſſa ſalutis. *1.Cor.15.*
Necnon in terris ſuo poſtquàm corpore ſancto
Omnia perpeſſus, perſoluit debita noſtra;
17 Infernum petit; hic animas pro crimine vinctas,
Quæ ſine præſidio, concluſæ pondere legis,
Olim promiſſa, & ſperata, & tarda rogabant,
Sanctorum in requiem dedit, & cum luce retraxit.
Tertia namque die ſubiens cum corpore victor,
Immani virtute patris, via facta ſalutis,
Inque creatura portans hominémque Deúmque,
Conſcendit cœlos, captiuas ille reducens
Primitias, munus Domino carámque figuram;
Conſeditque patri lucis virtute recepta,
Gloria qua munitus erat, dum vinceret hoſtem,
Spiritu coniunctus, de nobis carne ligatus.
B Hunc pater, & Dominum & Chriſtum, Regémque, Deúmque,
Iudicio regnóque dato miſſurus in orbem eſt.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM QVINCTVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Primus erat referens, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus :* De horum quinque librorum argumentis, aduerſus Marcionem. *Quem refugam non ſemel his libris appellat, quòd à fide Catholica deſciuerit, quemadmodum latiùs videre eſt lib. de Præſcript. aduerſ. hær.cap.30.num.167. & lib.1.adu. Marc. num.2. Caſtigauimus autem tum in Argumentis ſingulis libris præfixis, tum hoc loco:* Inque nouo Deus quæ fœdere, &c. *pro:* Diuis, & *:* piacula Legis, *pro:* Regis. *Optaſſemus etiam MS. exemplaria ad recognoſcendum quod hic adſert de* libro tertio; *quod adeò quum obſcurum eſſet, & fortaſſis corruptum, argumento ſuprà non adiunxi.*

2. Et quamuis hoſtes, &c.] *Pulcher locus contra eos, qui libenter verſantur in libris hæreticorum, quum vel in argumentis eorum confutandis (hîc teſte Tertulliano)*

Vix mundam linguam ſermonis culpa reſeruet.

quò pertinet etiam illud : Ancipiti quamquam cum crimine. *Sunt autem rurſus Tertullianica:* illicita, *producta vltima, et:* contamine. *Atqui caſt.gamus:* Ignotúmque alium quemquam, *pro :* quanquam, & *:* laude ſequentes, *pro:* ſequentem.

CAP. II.

3. Quiſnam ergò Deus? &c.] *Huic capiti inſcriptionem dedimus :* De Deo vero omnibus noto, & non nouo; *de quo latiùs tractauit ſuprà alicubi libris aduerſ. Marc. iiſdem penè rationibus quibus hîc vſus.* Si ſui, cur tam ſeta petit? &c. *Illud autem paulò pòſt obſcurum eſt, & fortaſſis mendoſum:* Tranſmiſſis numero. *Hic certè caſtigauimus, quamquam repugnante lege carminis, eò quod licentia ſimili etiam alibi vtatur:* Quiſnam ergo Deus, *pro:* Quis non, *quod nullo ſenſu legebatur.*

CAP. III.

4. Paſtor ouem quærens, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De bono matrimonij. *Quaſi enim aliud agens, adhuc perſiſtens in abſurditate, quæ oritur ex Deo nouo, tranſit ad confirmationem* connubiorum, *quæ Marcion reſpuebat, de quibus ſuprà lib.1.adu.Marc.cap.penult. Caſtigauimus verò:* &, *pro:* vt, *quia ſequitur:* vt fuerat, & *paulopòſt accipi videtur* repleſſet, *pro adimpleſſet, & ad finem deduxiſſet, quum dicit:*

Connubij ſolido complexus corde repleſſet;

& *mox:* cubitus, *Genitiuo caſu, pro:* concubitus.

5. Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore, quoſuis
Hortari, &c.] *Prorſus legendum:* quoſuis, *pro:* quoſdam, *eo quòd ſubditur:*

Nam teneras aliàs ætates nubere iuſſit;

vbi aliàs *aduerbialiter ſumitur (ſicuti alibi non ſemel) pro: alioqui. Quum enim 1. Cor. 7. legatur,*

Hortari, velut ipſe fuit, pare ſorte manere,
Temporis anguſti (*Græcè eſt enim* συνεσταλμένος) cernens inſtantia multa,

idem tamen teneras, *id eſt quæ continere non poſſunt,* ætates nubere iuſſit. *Atque hoc ipſum eſt quod lib. 5. aduerſ. Marc. cap. 7. dicit:* Etenim Apoſtolus, etſi bonum continentiæ præfert, tamen coniugium & contrahi permittit & vſui eſſe; & magis retineri, quàm diſiungi ſuadet. *Quæ verba ad locū huius alioqui obſcurioris, & fortè corrupti, intellectum faciunt.*

CAP. IIII.

6. Partem hominis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus :* De ſalute carnis æquè atque animæ. *Bis enim terve, quod pulcrum eſt, repetere ſolet Auctor; de eodem*

enim tractat ſuprà bis hoc eodem opere. Accipit etiam more ſuo: deperdit,*mox pro:* depetditur. *Atqui legimus ex abſurda conſequentia:*

Sed & homo ſolum ſpirameo dicitur eſſe,

pro: Sed nec;dum(*inquam*)Partem hominis ſperatis retioere ſalutem;*ex quo etiam ſequitur illud:*

Nec vetus eſt homo dicta caro, oec ſunt inimica

Spiritus & caro, *nec* (*id enim ſubintelligitur*) verus homo ſociatus in vno eſt; *quæ omnia ſcripturis ſunt contraria,*

Nec ſibi priuatos ſenſus cernuntur habere;

cui contradicit deinceps Auctor, quum ſubdit: Hæc tegitur,regit ille,*&c.*

7. Per quam pâret homo,&c.] *Accipitur etiam hic phraſi Tertullianica:* paret,*pro:apparet; cui eſt ſimile & illud infrà cap.9.*

Hic Patribus ſanctis parens ab origine mundi.

Pertinet etiam ad licentiam Poeticam illud: ſpe diues apêruit,*ſicuti etiam infrà ca.*8. nox atra copêroit. *Eſt autem obſcurus verſus, & quantum videtur, mendoſus:*

Viſus ab iociſo,miſſus patiodo peregit.

Cap. v.

8. Quid nunc infandæ voces,&c.] *Huic capiti inſcriptionem fecimus:* De Deo eodem veteris & noui Teſtamenti;*quod ipſum etiam ſuprà libris adu. Marc. et hoc ipſo opere non ſemel tractauit Auctor. Caſtigamus verò:*

Si non ipſe dedit leges Deus ipſe creator,

pro: Si non ipſe Deus, *&c. Atqui hic locus hoc velle videtur, quod alibi non ſemel dixit, & infrà proſequitur cap.9. Chriſtum (non Deum patrem) ſemper retrò viſum eſſe, atque adeò eundem eſſe Deum, qui & in veteri Teſtamento & in nouo apparuerit; de quo interim latius inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis; ſicuti etiam de eo quod videatur &* Chriſtum *appellare* Deum creatorem,*non ſolùm* Deum patrem.

Cap. vi.

9. Quid præſtare Deus, quid poſſit homo pati, &c.]*Caput hoc inſcripſimus:* De Chriſto noo ſolùm Deo, ſed & homine.*Caſtigauimus autem:* futeotes, *pro:*ferenres, *ad præcedentia referendum, non ad ſequentia verba. Rurſus verò producitur prima ſyllaba in voce* Deum,*quum ſubditur:*

Eſſe hominem factum Deum,paſſúmque.

Cap. vii.

10. Iodæi graue qui ſcelus, &c.]*Titulum huic capiti dedimus:* Quòd Iudæi hominē agnoſcūt Chriſtum, at Deum negaot, quod tameo vtrūmque ſcripturis probatur. *Emendauimus verò:* Sed pro parte quidem,*pro:* quidam; *& vocibus tranſpoſitis:* Illi Deum,vos falſò hominem,*&c. pro eo quod erat:* Illi hominem, vos falſò Deum;*vtpotè quum licentia Poetica s litteram in fine dictionum corripiat.*

Cap. viii.

11. Filius ipſe Dei,dum carnis membra requirit, &c.]*Inſcriptionem capiti huic fecimus:* De Chriſto homine.

12. Potatur ſcriblita,&c.] Scriblita *etiam penultima contra naturam correpta, abutitur Auctor pro potione amara Chriſto à Iudæis propinata, quum alioqui Plauto, & Catoni potius ſit cibi ſeu placentæ genus. Sequitur etiam Græcorum lectionem, qui* acetum *legūt* cum felle *mixtum, pro eo quod Latini plerique vinum; quæ varietas nata ex vicinia vocum* ὄξος *&* οἶνος. *Rufinus in Symbolo vtrumque expreſſit, vinum myrrhatum, & acetum. Rurſum autem accipitur hic:* Noo,*pro:* Nonne,*paulò poſt in illo verſu:*

Non ergo manifeſta fides,non omnia fixa?

vbi fixa *accipit pro: certa, & rurſum ibi:*

Non ſe factorem mundi per facta probauit.

13. Acceptum panem,&c.] *Facere etiam hunc locum pro* veritate corporis & ſaoguinis Domini *in Sacramēto Euchariſtiæ, ſuprà adnotauimus lib.4.aduerſ. Marc. cap.40.num.662.*

Cap. ix.

14. Hic Deus,hic & homo verus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De Chriſto Deo qui patribus apparuerit. *Caſtigauimus autem neceſſariò:* Patris ſub imagioe virtus,*pro:* Chriſti; *neque enim Chriſtum à ſeipſo aut imago aut virtus rectè appellaretur. Obſcurum verò, & quantum apparet, corruptum eſt illud:* Quem capit in terris.

15. Ipſe Prophetarum verbum patris ore locutus,

Eſſéque venturum terris, &c.]*Prorſus coniungendi fuerunt hi duo verſus, & prætermittendus ille intermedius, qui adhuc ad librum Ioſue pertinet:*

Partitique tribus terram promiſſa paterna;

neque enim in illò libro vlla de Chriſto prædictio, ſed apud Prophetas quamplurima, quorum multa videre eſt, tum Tomo 1.lib.aduerſ.Iudæos, cap. 6. & deinceps, & ſuprà lib.3.aduerſ.Marc. cap. 5.6.7.12.13.14.15.16.17.18.19. 20.21.22.& 23.

Cap. x.

16. Exſpectatus in auxilium,&c.]*Titulum huic capiti dedimus:* De Chriſti paſſione & gloria; *vbi imprimis pulcra eſt comparatio, quòd quum fuerint homini* cauſſa ruioæ,virgo,draco,lignum,*Chriſtus dæmonem vicerit,*

Angelo,virgine,caroe ſua,ligníque medela;

hoc eſt enim quod vult verſu illo obſcuro, et, quantum apparet, mendoſo:

Ex quo victus homo,victos perituros obibat.

17. Infernom petit, &c.] *De hoc articulo fidei, quem tamen Eraſmus in Symbolo Apoſtolico agnouiſſe vix videtur, vide ſuprà lib.de Præſcript. adu. hæret. cap. 13. num.86.*

ARGV-

ARGVMENTVM LIBRI DE IVDICIO DOMINI,

PER IACOBVM PAMELIVM.

DE iudicio Domini ſcripturus Tertullianus; imprimis more Poëtico Muſas inuocat, ad modulandum quatuor anni temporum, & mundi totius fabricam. I.

Deinde celebrat hominis formationem. II.

Hinc eius tranſgreſſionem, & originale peccatum, ac mortem in vniuerſum genus humanum inde ſecutam. III.

Porrò ad inſtitutum veniens, primùm agit de Iudicio particulari poſt mortem ſingulorum. IIII.

Inde de reſurrectione mortuorum Deo non impoſſibili. V.

De Aduentu poſt hoc Domini, & comparitione omnium ad Iudicium. VI.

De verbis Iudicis ad ſua iuſſa ſecutos, quos ad perpetuam vitam euocabit. VII.

Cum deſcriptione Poëtica cœleſtis gloriæ. VIII.

Item de verbis Iudicis ad impios, quibus flammas addicit perpetuas. IX.

Cum ſimili deſcriptione gehennæ. X.

Porrò addit quòd id olim ſancti cecinerint Prophetæ, & qui in Chriſti paſſione reſurrexerunt. XI.

Quocirca Iudicij memores mutare vitam omnes admonet. XII.

Ceterùm videtur huius libelli meminiſſe Auctor ſuprà lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 27. in hæc verba: Iudicem quidem & illum (*nempè Deum*) eſſe, iam oſtendimus in LIBELLO SVO. *Etſi enim lib. 1. adu. Marc. id argumentum etiam tractet cap. 25. 26. 27. & 28. tamen non poterit ille Liber inſcribi* DE IVDICIO, *quia etiam alia multa de Deo tractat.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE IVDICIO DOMINI LIBER.

A QVIS * mihi ruricolas aptabit carmine Muſas? Cap. I.
Et verni roſeas titulabit floribus auras?
Æſtiuæque graues maturas meſſis ariſtas?
Quis dabit & tumidas autumni vitibus vuas?
Quiſve hiemi placidas ſemper laudabit oliuas?
Recludétque ipſis renouatas fontibus vndas?
Frondentéſque vago cædet de gramine flores?
Protinus ætherei modulabor luminis auras.
Iam mihi luciferas liceat contingere Muſas,
Pandere ſecretas fluuiali vertice lymphas;
Et lætas alio poſitas ſub ſidere ſiluas,
Æternáſque ſimul modulabor carmine flammas,
Vnde mare tumidum, immenſa fluctuet vnda,
Quæ virtus ſolidas moueátque tremiſcere terras,
Et lux vnde nouo præfulſerit aurea mundo;
Quiſve hominem læto potuiſſet fingere limo,
Vnde genus vacuo potuiſſet creſcere ſeclo;
Et quæ viuendi populo ſit multa cupido,
Quæ've creata malo, moriendi, quæ've propago,

Digitized by Google

Vnde bonus roſeis ſit odórque rubórque coronis. D
Quid faciat lætis vt vitis abæſtuet vuis,
Et plena è teneris tendantur vt horrea culmis,
Arbor vt in glacie nigris pubeſcat oliuis.
Germinibus quis det varij incrementa vigoris,
Mollibus & matrem pullorum protegat vmbris.
Omnia noſſe bonum quæ ſint miracula rerum,
Vt Dominum liceat per cuncta agnoſcere verum;
Gen.1. Qui lucem, maria, & cœlum, terrámque parauit,
Ornauitque nouum variato ſidere mundum;
Et pecudes primùm, & volucres, procedere iuſſit,
Et dedit æquoreas compleri piſcibus vndas,
Et fœcundatas animabus cogit harenas.
Talia compoſitis deducam carmina Muſis,
Atque ſalutares expoam fontibus vndas,
Et lætum placidis venientem nubibus imbrem,
Inque animas hominum penitus, vltróque fluentem,
Excipiat plenis in noſtra noualia riuis.
Cap. II. [² Nunc age, ſecuram viuámque adtingere lympham,
Et celeres vitam amiſſam reparare per vndas E
Si velit, æternæ & pœnas euadere flammæ,
Ignarúſque Dei, venturíque inſcius æui,
Et potius venturæ adipiſci præmia vitæ;
Hunc vnum meminiſſe Deum, ſolúmque precandum,
Qui totum in libra poſuit ſub limine mundum,
Æternúmque manens, ſempérque futurus in æuum,
Sæcula cuncta tenens, ante omnia ſæcula ſolus
Ingenitus, ſine fine Deus, ſedémque ſupernam
Solus habens, ſolus cœlos ſupereminet altos,
Omnipotens ſolus, cui parent omnia rerum;
Gen.1. Qui ſibi complacitum hominem formauit in æuum,
Paſtorem pecudum, & dominum dedit eſſe ferarum;
Qui ſermone tenus potuit protendere cœlum,
Et ſolidam verbo potuit ſuſpendere terram,
Et dicto citius diſiunxerat æquoris vndam,
Ac manibus caram dilexit fingere formam,
Atque ſuam voluit faciem quoque ineſſe decoram,
Spiritúque adflauit viuendi vultibus auram.
Cap. III. [³ Immemor ille Dei, temerè committere tale F
Gen.2. Non vltra monitum quidquam contingeret vnum
Vnde malum ſciret, pariter dinoſceret æquum.
Protinus illicitum vetuit contingere pomum.
Quanta Deus homini permiſit munera mundi?
Et prædulce ſui ſignauit pignus amoris?
Gen.1. Iúſque dedit volucrum, pontúmque ſolúmque domandum,
Vtilia & caræ tribuit mandata ſalutis.
Sub ditione dedit terras, animáſque volantum,
Pennatúmque genus, pecudum genus omne ferarum,
Gen.3. Et genus æquoreum, & deformia monſtra natantum.
Sed quoniam primo tranſgreſſus crimine legem,
Iamiam primus homo Domini mandata reliquit,
Coniuge quæ mala cuncta ſuaſit, morte peribat,
Peccatíque malum commiſit fœmina primum,
Tranſgreſſáque ſuum decepit lege maritum;
Eua inducta dolo patefecit limina letho,
Et ſibi cum genere procreauit funera toto.

Hinc

A Hinc nefas incautum, mors hinc quaſi ſemen in æuum
Spargitur; inde magis faeinus percrebuit atrox,
Atque labor corruptum agitauit ſæuior orbem.
Callidus hoc zelo ſerpens illexit in ipſo,
Inde magis populi aceerſunt commiſſa malorum,
Atque nefanda malis pepererunt ſemina factis.
[[4] Ideireò Dominus ſolus, cui ſumma poteſtas, Cap. IIII.
Et ſuper alta tenens ſummi faſtigia cœli,
Altum in præcelſis habitans in ſecula lumen;
Præſentiſque memor, quoque præſeius antè futuri,
Progeniem meriti decretum ſeruat in æuum;
Et cunctas animas, tum corpora tarda gubernans,
Quæ ratione mouent hominem, per multa vagantem.
Vt primùm poſiti membrorum pondera cedunt,
Terreniſque leues reſolutis nexibus ibunt,
Ac proprias capient diuerſis partibus oras.
Aſt alias lætis reuocari protinus auris,
Seruari penitus decretæ ad præmia legis,
Dum motis iterum reuireſcant corpora membris.
B Illic occultis claudentur praua tenebris.
Tunc homines primæ penſare præmia vitæ
Incipient, crimẽnque ſuum culpáſque putare,
Et pœnis retinere, procul de morte futuris,
Iudiciiſque Dei memores aſtare piorum,
Exſpectare ſuam ſuorúmque ex crimine pœnam;
Funditùs aut pecorum ſine nomine viuere vitam,
Incaſſúmque Deo iam ſurdo fundere fletum.
[[5] An Deus omnipotens, cuius ſub lege reguntur Cap. V.
Omnia, non valeat poſt mortem reddere vitam?
Aut aliquid Dominus rerum non poſſe videtur?
Si potuit tenebris pulſis extendere lucem, Gen.1.
Atque omnem verbo ſubito componere molem,
Omnia de nihilo quoque voce potente parare;
Cur non ex aliquo poſſit componere, notam,
Quæ fuerat quondam, quam finxerat antè, figuram?
Aſſimilémque ſibi iubeat reſurgere formam?
Quum ſint cuncta Dei; reddit magis omnia tellus;
C Iuſſa retexet enim quidquid contexerat olim.
Si quem fortè rogis aboleuit flamma ſepultum,
Aut aliquem cæcis diſiecerit æquor in vndis,
Si cuiuſque fame ſatiarunt viſcera piſces,
Aut fixere feræ crudelia funera membris,
Aliribus iacuit raptato corpore ſanguis;
Vltima non Domino rapient ſua munera magno.
Apparere Deo viuos de morte neceſſe eſt,
Reſumptiſque ſuis homines adſtare figuris.
Arida ſic vacuis redduntur ſemina terris, 1.Cor.15.
Et penitus fixis putreſcunt mortua ſulcis;
Nónne animatur & hinc reparatis culmus ariſtis,
Atque iterum viuis flaueſcunt fortia granis,
Conſurgúntque nouæ vario cum fœnore meſſes?
Sidera cuncta cadunt, iterúmque renata niteſcunt.
Et dies in denſa moritur cum lumine nocte;
Occidit & iam nox rebus mox luce retectis;
Iámque ſuis alia atque alia dies ſurgit ab aſtris,

Sólque cadit, ſplendoriſero qui lumine clarus, D
Lux perit vmbrato venienti veſpere mundo;
Et renouata ſuo viuit fuligine Phœnix,
Et ſua mox voluetis (mirum) poſt buſta reſurgit.
Tempore nuda ſuis foliis quoque fruticat arbor,
Pomorúmque iterum curuantur germine rami.
Cap. VI. Matth. 24. [6 Ad vocem ergo Dei mundo per cuncta tremente,
Et motis penitus virtutibus aeris alti,
Tunc fragor inſolitus, tunc maxima murmura cœli,
Adueniente Deo, totius iudice mundi.
Protinus innumeri concurrunt ite miniſtri,
Conuallántque Deum cum maieſtate ſuperna;
Angelica in terras deſcendent agmina cœlo;
Omnes, tuba Dei, quibus eſt diuina facultas,
Vultibus & forma virtutis ſpiritus omnes.
Igneus his vigor eſt, rutilantia corpora, cœli
Vis diuina micat, hinc totus murmurat orbis,
Hinc trepidans penitùs, vel quanta eſt, terra remugit,
Parturiens homines, quos reddere iuſſa decebit. E
Omnes mirantur, turbantur denique, nimbi
Aſtráque mota pauent, ſubitæ virtutis ab alto.
Sic veniente Deo, ſonitus cum voce potentis;
Omnia continuò ruptis per regna ſepulcris,
Omnis humus latis effundit hiatibus oſſa,
Viuentéſque patens populos eructat harena,
Hærent membra comis, nectuntúrque oſſa medullis,
Conſertique regunt ſpirantia corpora nerui,
Et ſimul infuſo motantur ſanguine venæ,
Dimiſsiſque cauis, animæ redduntur apertis.
Organa quæque ſua repetunt ſurgentia parte.
Proh, miranda fides; 7 hinc omnis pullulat ætas,
Pullulat antiquo mortuorum puluere turba;
Matres atque patres repetita luce reſurgunt,
Magnamini iuuenes, pueri, innuptæque puellæ,
Defunctíque ſenes animis viuentibus adſtant,
Infantúmque gemens reſonat vagitibus orbis.
Tam variæ gentes venient de ſedibus imis; F
Eoúmque manus, & quas videt vltima tellus,
Quæque colunt medij deuexo in climate mundi,
Ryphæáſque tenent algentis ſideris arces.
Omnis adeſt, pauidus finis cuiuſque; colonus,
Ruſticus, Atrides poſito diademate regni,
Pauperibus mixtus coæqualis in agmine diues.
Altus vbique tremor, precibus tunc ingemit orbis,
Tendentéſque manus populi clamore ſtupeſcunt.
Cap. VII. Matth. 24. [8 Ipſe ſedens Dominus, ſublimi lumine clarus,
Atque potens cunctis micat in virtutibus ignis,
Excelſóque throno cæleſti ſede coruſcat;
Martyribus ſeptus, numero candente virorum,
Dilectíſque ſuis comitatus vatibus extat,
Clara quibus niueis effulgent corpora ſtolis.
Apocal. 4. Iámque ſacerdotes nitidis in veſtibus adſtant,
Geſtantes rutilas inſigni fronte coronas;
Submiſsique omnes genibus venerantes adorant.
Hagie, hagie, ſancte Deus; vox omnibus vna eſt.

Hic

A Hic Dominus geminam mandabit ſiſtere plebem;
Imperat & iuxta numerum diſcernere prauos,
Appellans placidis verbis ſua iuſſa ſequutos,
Indutóſque, iubet, deuicta morte, vigorem,
Semper inextinctas habitare ad luminis auras;
Ire per anriquum ſemper florenria regna,
Promiſſas per opes, per ſemper amœna virera,
Degere perpetuam præclaro in corpore vitam.
[9 Eſt locus Eois Domino dilectus in oris, Ca. viii.
Lux vbi clara, nitens, ſpiratque ſalubrior aura,
Æternúſque dies, atque immutabile tempus;
Eſt ſecreta Deo regio, ditiſſima campis,
Atque beata nimis, ſudæque in cardine ſedis.
Aër lætus ibi, ſempérque in luce fururus,
Lenis & aſpirans vitalia flamina ventus.
Omnia fert fœcunda, ſolo prædiuite, tellus;
Flores in pratis fragrant, & purpura campis
Omnia prærutila miſcet non inuida luce.
B Flos alium lætus ſuo lumine veſtit amictus,
Roſcidáque hîc multo variantur ſemine rura,
Et roſeis niuea criſpantur floribus arua.
Neſcitur quibus vſque locis fœlicior aura,
Quæ melior ſpecie, vel plus præcellat honore.
Talia florigeris nunquam naſcuntur in hortis
Lilia, nec noſtris efflorent talia campis,
Nec ſic nata rubent, mox vt roſa panditur aura;
Purpura nec Tyrio ſic eſt intincta rubore.
Gemma coloraris fulget ſpecioſa lapillis;
10 Inde nitet praſinus, illinc carbunculus ardet, Gen. 2.
Herboſáque viret prægrandis luce ſmaragdus;
11 Hîc & odoriferis naſcuntur cynnama virgis,
Et ſpiſſo lætum folio conflagrat amomum.
Hîc iacet ingenitum radiantis luminis aurum,
Et nemora alta tenent florenti tempore cœlum,
Virentéſque grauant vberrima germina ramos.
Porrexit ſimiles non illis India lucos,
Non ita denſa leuat in monte cacumina pinus,
C Nec ſic altieoma eſt vmbra criſpata cupreſſus;
Nec vernus melius floret eum tempore ramus.
Hîc abietes celſo florent in vertice nigræ,
Æternúmque virent ſolæ ſine grandine ſylux.
Nulla cadunt folia, & nullo flos tempore deſit.
Flos quoque floret ibi rubeus, ceu purpura Tarſi;
Flos hîc, credo, roſa eſt, rubor atq; odor ac eſt in ipſo,
Sic foliis ſpeciem præfert, ſic ſpirat odorem.
Arbos ſtat cum flore nouo, pulcherrima pomis,
Vitalem & frugem fœlicia robora denſant.
Mella viridanti conflagrant pinguia canna,
Lac etiam plenis manat potabile riuis;
Vitam aſpirat ibi quidquid pia terra vireſcit,
Et pulcrè redolet munus medicabile Cretæ.
Fons illic placidis leui fluit agmine campis;
Quattuor inde rigant partitas flumina terras. Gen. 2.
Ver puto ſemper agit veſtitus floribus hortus,
Non frigus variat hiberni ſideris auram,
Et reficit fœtam, meliori flamine terram.

Nox ibi nulla, ſuas defendunt aſtra tenebras; D
Iræque inſidiæque abſunt, & dira cupido,
Excluſúſque metus, pulſæ de limine curæ.
Hic malus extorris, dignas exiuit in oras,
Nec vetitos vmquam datur huic contingere lucos;
Illic priſca fides electa in ſede quieſcit,
Inſiſtit gaudens æterno in fœdere vita,
Et ſecura ſalus placidis lætatur in aruis,
Semper victura, ſempérque in luce futura.
Hîc quicumque pius, æquíque boníque colonus,
Quíque Deum metuit ſincera mente Tonantem,
Atque ſuos coluit ſacra pietate parentes,
Et degit reliquam ſemper ſine crimine vitam,
Aut inopem fidis opibus ſolatus amicum eſt,
Atque laboranti nimium ſubuenit egeno,
Pauperis adiutor, pupillorúmque patronus,
Eruit innocuos, ſubuenit crimine preſſis,
Hoſpitibus largæ tribuit ſua pignora menſæ;
Omnia diuinè geſſit, pia munera iuſſit,
Non alicui nocuit, non vmquam aliena cupiuit; E
Illi exultantes diuinis laudibus omnes,
Hortantéſque ſimul referunt ad ſidera voces,
Pſallentes Domino celebrant per gaudia grates,
Innocuámque viam nunciis comirantibus ibunt.
Cap. ix. [[12] Hæc poſtquàm Dominus fœlicia dona peregit,
Et pariter iuſtos æterna in regna remiſit;
Matth. 24. Tum miſeranda venit, lugens ſua crimina turba,
Effundit gemitus lacrymis arentibus omnes,
Et ſua teſtatur crebris vlulatibus acta.
Flammas pro meritis, ſtagnantia tela tremiſcunt.
Corripit angelicus cœtus, prohibétque precari,
Et prohibet feras clamando fundere voces;
Sublata venia fundum iaciuntur in imum.
O miſeri, quoties maieſtas cognita vobis;
Audiſtis ſonitus, vidiſtis fulgura cœli,
Aſſiduas pluuias, ventorum & grandinis iras
Experti; quoties noctéſque diéſque ſereni
Tempora fœcundant pulcris Dei munera donis,
Vernabántque roſæ, frugum nec defuit æſtas, F
Autumnus variè fundebat mollia poma,
Aſpera hiems quamuis glaciales fregit oliuas;
Cuncta Deus tribuit, bonitas nec defuit eius.
Terra Deum tremuit, pontus de voce pependit,
Et fluuius ſiccas trepidus refugit harenas;
Et genitura Deum quæuis per cuncta fatetur;
Vos miſeri Dominum cœli terræque negaſtis,
Præconéſque Dei (horrendum) ſæpè fugaſtis,
Et iuſtos potius crudeli cæde necaſtis,
Et fraus in vobis poſt crimen ſemper inhæſit.
Ergò ſementis fructum capietis iniquæ:
Noſcitis eſſe, Deúmque tamen ridere ſoletis;
Ibitis in tenebras ignis & ſuphuris altas,
Paſſuri ardentes iuſtas cruciatibus iras;
Æternæ Deus oſſa iubet deſcendere pœnæ,
Ire ſub ardorem rabidæ ſine fine gehennæ,
Vrgeri molem per ſtagna rotantia flammæ,

A In flammámque iubet conuerti elementa minantem,
Atque omnem cœli deſcendere nubibus ignem.
[[13] Tunc auidus rapido eſt incluſus tartarus igne, Cap. x.
Atque proceelloſis flamma intus fluctuat vndis,
Totáque vertentes confundit terra fauillas.
Flammeus eſt ſulcus, dentes vertuntur acuti,
Omnibus & torrens armabitur igneus annis.
Impetu tartareo frendent incendia mundo,
Illic præcipiti curſu torrentur in æſtu,
Hinc fugiunt, illinc curſu referuntur acuto;
Obuia fit ſæuæ flammæ fugientibus ira,
Agnoſcúntque ſuam iam tum de crimine pœnam.
Iámque vaga à nullo tellus poſſeſſa colono
Æquoris extremo preſſa & ſub fine profundo,
Qua ſol emenſo radio diſterminat orbem,
Et qua tranſacto conduntur ſidera mundo;
Æther gliſcit, atris obſtruſa luce tenebris,
Vltima ſecretis ſtagnant flammantia riuis.
Eſt natura loci ſignatis ignea pœnis,
B Inferniſque palus candens ardoribus attox.
Intonat horrificis facinus pœnale caminis,
Æſtuat, & rapitur lato de vortice flammæ,
In tormenta ruens, fluctúque & gurgite ſæuo,
Turbida cœnoſo fundo miſcetur harena.
Huc captiua gemens mittetur turba malorum,
Arſuríumque nefas, ſcelerati corporis agmen.
Magnus plangor ibi, luctus ſociante boatu, Matth. 8.
Et ſtridor rabidus, vlulatus & inde dolentum.
Exurgent flammǽque procul, artúſque ſonori,
Ignis inardeſcet, gemitúſque feretur ad auras.
Tunc humana, mali pendet commiſſa, propago,
Incipiétque ſuas ad cœlum tendere palmas,
Et Dominum tunc noſſe volet, quem noſſe volebat
Antea non, quum noſſe illis foret vtile tempus;
Illic quiſque ſuæ profitebitur effera vitæ,
Iniuſtáſque manus, & ſæuæ crimina mentis,
Horteſcétque ſuæ quæ nouerit impia vitæ.
Iam primum quicumque Deum malè ſenſerit antè,
C Et vaga mentito coluiſſet numine ſaxa,
Atque cruentiferis ſignis ſacrauerit aras,
Et pictutatas timuit ſine voce figuras,
Ac falſi tenues veneratus numinis vmbras,
Et quoſcumque malus ſeduxit protinus error:
Siquis adulter erat, ſi natos enſe necarat,
Si raptor graſſatus erat, ſi fraude clientes
Diſtulerat, ſi mente parum verſatus amica;
Siue ſuas hominum macularat ſanguine palmas,
Miſcuerátve latebroſa ſi morte venenum;
Aut ſi veſtitus ſcelerato pectora fuco,
Siue malo alterius, lucro & gaudebat iniquo;
Admiſit quicumque nefas quodcumque malorum;
Ingens ardor eum, atque ignis torquebit amarus,
Suppliciúmque dabunt peracerbo funere cuncti.
Plurima ſic hominum mœrentum turba iacebit.
[[14] Hoc quoties olim ſancti cecinere Prophetæ, Cap. xi.
Flatu & ſæpè Dei moniti dixere futura;

Nemo ſuas (miſerùm) nemo eheu præbuit aures. D
Sed Deus omnipotens voluit ſua præmia noſci,
Atque minas poſitæ per plurima talia legis.
Mittendo ſtatuit plures, & verba ſonantes
Matth.28. Diuina; excitóſque iubet prodire ſepulcris
Secum, quum fracto ſurrexerat ipſe ſepulcro.
Obſtipuére quidem plures, patuiſſe ſepulcta,
Et cerni in clara præmortua corpora luce;
Miratíque pios ſermones, dulcia dicta,
Ipſa voce ſuas tendunt ad ſidera palmas,
Gratantúrque Deo, & victori talia Chriſto.
Illos non tumulos certum eſt repetiſſe ſilentes,
Amplius aut terræ retineri viſcere clauſos;
Apoc.6. [15] Relliqua ſed recubat nunc turba cubilibus imis,
Ille dies donec, completo tempore, magnus
CAP. XII. Adueniat. [[16] Cuncti Dominum iam agnoſcite verum,
Qui ſolus facit hanc animam ſua cernere luce,
Eandémque poteſt in tartara ſubdere pœnis,
Et cui cuncta patet vitæ mortíſque poteſtas.
Poſſe Deum, nam velle ſat eſt, factúmque loquendo E
Implet, & obſtando planè nihil impedit illum.
Ille meus ſolus, cui credo ſenſibus imis.
At quoniam letho curſus concluditur omnis,
Quicunque eſt hodie, ſecum putet omnia mente;
Atque ideò dum vita manet, dum cernere lucem,
Dum vitam mutare licet; quàm terminus æui
Obtuat incautos, & neſcia lumina ſoluat
Vltimus ille dies, mortis quia lege tenetur;
Quod pretium ſupereſt, caræ inuigilate ſaluti,
Et faciles certíque bonum decurrite curſum.
Abſtergete piis commiſſa piacula ſacris,
Atque vagas nimium mundi vitate procellas;
Tum rectas & adite vias, & ſancta tenete.
Hinc lætis animis prauum depellite crimen,
Et concreta diu proluatur pectore culpa;
Commiſſáſque mali labes abolete nefandas,
Æterníſque Deum precibus placate tremendum.
Peſſima cuncta bonis cedant mortalia viuis, F
Et ſeruate nouam iamiam ſine crimine vitam,
Incipiántque bonis veríſque aſſueſcere mentes,
Laudibus & faciles diuinis reddite voces.
Sic meliora piis flagrabunt omnia vobis,
Sic quoque cœleſtis capietis muneta vitæ,
Cúmque Deo longum ſemper viuetis in æuum,
Aurea ſiderei cernentes gaudia regni.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE IVDICIO DOMINI.

CAP. I.

1. Quis mihi ruricolas, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De quatuor anni temporibus, & mundi totius fabrica. *Caſtigamus vero:* maturas meſſis ariſtas, *pro:* maturat.

CAP. II.

2. Nunc age, &c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus:* De hominis formatione.

CAP. III.

3. Immemor ille Dei, &c.] *Titulum huic capiti impo-*

impoſuimus : De hominis tranſgreſsione, & peccato originali, ac morte in poſteros ttansfuſa.

CAP. IIII.

4. Idcircò Dominus ſolus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus* : De iudicio cuiuſque hominis particulari.

CAP. V.

5. An Deus omnipotens, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus* : De reſurrectione mortuorum Deo non impoſsibili. *Quam probat exemplis* : granorum quæ mortua cōnſurgunt, *ſicuti eſt* 1. *Cor.* 15. occaſus & ortus ſyderum ; diei ac noctis, *ſicuti etiam ſuprà lib. de Reſurr. carnis cap.* 12. *&* Phœnicis, *de qua ibidem cap.* 13. *n.* 104. 105. *&* 106. *Atqui cæſura ibi facienda:* alia atque alia dies ſurgit ab aſtris, *in voce*: dies.

CAP. VI.

6. Ad vocem ergo Dei, &c.] *Huic capiti titulum dedimus:* De aduentu Domini, & omnium hominum comparitione ad Iudicium.

7. Hinc omnis pullulat ætas, &c.] *Eodèm ſpectat quod ſubiicit Auctor:* pueri, *&*:

Infantúmque gemens reſonat vagitibus orbis.

Sed ſanè hæc intelligenda ſunt ; quòd nempè etiam pueri *&* infantes reſurgent; *non tamen in eadem ætate, ſed (iuxta quod Apoſtolus ſcribit Epheſ.* 2.) *in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti. Quia vnuſquiſque (inquit B. Auguſt. lib.* 22. *de ciuit. Dei cap.* 15.) *ſuam recipiet menſuram corporis, quam vel habuit in iuuentute, etiam ſi ſenex obiit, vel fuerat habiturus, ſi antè eſt defunctus. Ætas verò erit illa, ad quam peruenit Chriſtus, circa* 30. *annos.*

CAP. VII.

8. Ipſe ſedens Dominus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus* : De verbis Iudicis ad iuſtos, quos ad vitam euocabit perpetuam. *Accipitur vero* exſtat, *pro: ſuperemines. Caſtigauimus autem* : niueis effulgent corpora ſtolis, *pro* : telis.

CAP. VIII.

9. Eſt locus Eois Domino dilectus in oris, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus* : Deſcriptio poëtica Paradiſi, ſeu vitæ æternæ.

10. Inde nitet Praſinus, &c.] *Appellatur Plinio* Praſius, *ſiue vte Auctor* : Praſinus, *è gemmarum viridantium genere, lib.* 37. *cap.* 8. *at* Praſinus *colorem viridem ſignificat. De* carbunculo & ſmaragdo *vide ſuprà lib.* 2. *adu. Marc. cap.* 10. *num.* 64.

11. Hic & odoriferis naſcūtur cynnama virgis,
Et ſpiſſo lætum folio conflagrat amomum, &c.] *Auctorem non modò in ceteris huius capitis, ſed maximè in hoc loco videtur imitatus Lactantius carmine de Phœnice, vbi dixit:*

Cynnama *dehinc, aurámque procul ſpirantis a*momi
Congerit. -

De Cynnamo *verò, ſiue Cynnamomo, vide Plinium lib.* 12. *c.* 19. *De* Amomo *eiuſdem l. c.* 13. *Emendauimus verò* virentéſque, &c. ramos, *pro* viuentéſque, *ſicuti poſt aliquot lineas:*

Et pulcrè redolet munus medicabile Cretæ,

pro : pulcræ, redolent; *vbi alludit ad herbarum* Cretenſium *varia genera, quorum in medicinis vſus eſt præcipuus, vtpotè quòd in ea inſula nullum venenatum naſcatur animal.*

CAP. IX.

12. Hæc poſtquàm Dominus, &c.] *Titulum huic capiti fecimus:* De verbis Iudicis ad impios ituros in ignem æternum. *Eſt autem & hîc vox Tertullianica:* genitura, *pro generatione.*

CAP. X.

13. Tunc auidus rapido, &c.] *Caput hoc inſcripſimus* : De gehennæ deſcriptione. *Vbi Tertullianica ſunt* : facinus pœnale, *&* : mali pendet commiſſa, *pro* : *exſoluet.*

CAP. XI.

14. Hoc quoties olim, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quòd olim hæc prædixerint Prophetæ, & qui cum Chriſto reſurrexerunt.

15. Relliqua ſed recubat nunc turba, &c.] *Quomodo ſimiles loci Auctoris alludentis ad cap.* 6. *Apocal. debeāt intelligi, vide inter Paradoxa noſtra Prolegomena.*

CAP. XII.

16. Cuncti Dominum iam agnoſcite verū, &c.] *Huic capiti, quod ab hoc hemiſtichio auſpicamur, titulum impoſuimus:* Ad meliorem vitam metu Iudicij adhortatio. *Caſtigamus verò* : ſua cernere luce, *pro:* ſuā cernere lucē. *Et more ſuo accipit Auctor* : quàm, *pro: antequàm, quum ſubiicit:*

- quàm terminus æui,
Obtuat incautos, & neſcia lumina ſoluat
Vltimus ille dies-; *vbi in eo quod ſequitur, emēdamus:* mortis quia lege tenetur, *pro*: qui. *Incipientes nouam periodum ibi:*

Quod precium ſupereſt, catæ inuigilate ſaluti;

quamquam vox : precium, *corrupta ſit, niſi accipiatur pro* : *precum.*

ARGVMENTVM GENESEOS PER IACOBVM PAMELIVM.

PRIMA *quatuor Geneſeos capita Heroico carmine reddidit. Ceterùm quamquam olim B. Cypriano in Operum eius Tomo tertio adſcribendum putauerimus, interea ſententiam mutare perſuaſit Sixtus Senenſis, qui Biblioth. ſuæ Sanctæ lib.* 4. *Tertulliano adſcribit* Sodomam *librum ſequentem, qui hauddubiè eiuſdem cum hoc Auctoris eſt ; maximè quum ſtylus magis ſit Tertullianicus quàm Cyprianicus, & nuſquam B. Cyprianus inter Poëtas Chriſtianos nominetur præterquàm à Fabricio, qui primus in lucem eius nomine ædidit. Siquis interim aliud ſentiat, per me licet, dummodò etiam inter Opera Tertulliani vtrumque opus admittat.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS D
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI GENESIS.

Cap. I.
Gen. 1.

PRINCIPIO Dominus cœlum terrámque creauit:
Namque erat informis, fluctúque abſcondita tellus,
Immenſúſque Deus ſuper æquora vaſta meabat,
Dum chaos & nigræ fuſcabant cuncta tenebræ.
Has dum diſiungi iuſſit de cardine, fatur:
Lux fiat; & claro nituerunt omnia mundo.
Quum Dominus primi compleſſet facta diei,
Condidit albentem nebulis naſcentibus axem;
Accipit immenſus verrentia littora pontus,
Multiplices rapiens validis cum tractibus amnes.
Tertia lux faciem terrarum fulua retexit,
Arida mox poſito narratur nomine terra;
Florea ventoſis conſurgunt germina campis,
Pomiferique ſimul procuruant brachia rami.
Quarta dies generat ſolis cum lampade lunam, E
Et ſtellas tremulo radiantes lumine fingit;
Hæc elementa dedit ſubiecto inſignia mundo,
Tempora quæ doceant varios mutanda per ortus.
At quincta accipiunt liquentia flumina piſces,
[1] Et volucres varias ſuſpendunt aëre pennas.
Sexta prægelidos in ſpiras lubricat angues,
Quadrupedúmque greges totos diffundit in agros;
Cunctáque multiplici mandauit creſcere paſſim
Germine, & immenſis errare & paſcere terris.
Hæc vbi conſtituit diuina potentia iuſſu,
Rectorem inſpiciens mundanis deforе rebus,
Hæc memorat: Noſtris hominem faciamus ad vnguem
Vultibus adſimilem, toto qui regnet in orbe.
Et licet hunc vno poſſet componere verbo,
Ipſe tamen ſancta dignatus ducere dextra,
Inſpirat brutum diuino à pectore pectus.

Cap. II.
Gen. 2.

[[2] Quem poſtquàm effigie formatum ceu ſua, vidit,
Metitur ſolum mordaces ſoluere curas. F
Ilicet irriguo perfundit lumina ſomno,
Molliùs vt vulſa formetur fœmina coſta,
Atque artus mixtu gemino ſubſtantia firmet.
Inditur & nomen vitæ, quod dicitur Eua.
Quapropter nati linquunt de more parentes,
Coniugibúſque ſuis poſitis cum ſedibus hærent.
Septima, quando Deus factorum fine quieuit,
Sacrata ſtatuens venturi gaudia ſecli;
Ilicet exhibitis animantum ex ordine turbis,
Viritim cunctis nomen quod permanet, indit,
Adami à Domino donata prudentia ſolers.
Quem Deus alloquio, iunctam dignatur & Euam:
Creſcite multimodo ventura in tempora partu,
Vt polus & plenæ veſtro ſint germine terræ;
Hæredéſque mei, varios decerpite fructus,
Quos nemora & pingui reddunt de ceſpite campi.
Hæc vbi diſſeruit, læta paradiſus in aula
Inſtruitur, primíque aſpectat lumina ſolis.

A Gignitur hæc inter, pomis lethalibus arbos,
Coniunctum generans vitæ mortíſque ſaporem,
Ædibus in mediis puro fluit agmine flumen,
Quod rigat inſignes liquidis de fluctibus ortus,
Quadrifidóſque ſecat vndante ex fonte meatus.
Phiſon auriferis prædiues fluctuat vndis,
Conſpicuáſque terit rauco de gurgite gemmas;
[3] Praſinus huic nomen, illi eſt carbunculus ardens,
Perſpicuúſque vadis terram prælambit Euilat.
Poſt hunc Æthiopas Gæon adlapſus opimat.
Tertius eſt Tigris, Eufrati adiunctus amœno,
Aſſyriam celeri diſcretim flumine ſulcans.
Hîc poſitus cuſtos Adamus cum coniuge fida,
Atque opifex, tali formatur voce Tonantis:
Ne trepidate ſimul licitos præcerpere fructus,
Quos nemus intonſum ramo frondente creauit;
Sollicitì ne fortè malum noxale legatis,
Quod vitet ex gemino diſcreta ad munia ſucco.
Nec minus interea cæcos nox alta tenebat,
B Ac modò formatos nec veſtis texerat artus.
[Has inter ſedes, & baccis mitibus ortus, Cap. III. Gen. 3.
Spumeus aſtuto vincens animalia ſenſu,
Serpebat tacitè ſpiris frigentibus anguis;
Liuida mordaci voluens mendacia ſenſu,
Fœmineo tentat ſub pectore mollia corda.
Dic mihi cur metuas fœlicia germina mali?
Numquid poma Deus non omnia nota ſacrauit:
E queis ſi ſtudeas mellitos carpere victus,
Aureus aſtrigero remeabit cardine mundus.
Illa negat, vetitóſque timet contingere ramos;
Sed tamen infirmo vincuntur pectora ſenſu.
Ilicet vt niueo iam mitia dente momordit,
Adfulſit nulla maculatum nube ſerenum.
Tum ſapor illecebram mellitis faucibus indens,
Compulit [4] inſueto munus deferre marito.
Quod ſimul ac ſumpſit, deterſa nocte nitentes
Emicuere oculi, mundo ſplendente, ſereni.
Ergo vbi nudatum proſpexit corpus vterque,
C Quùmque pudenda vident, ficulnis frondibus vmbrant.
Fortè ſub occiduo Domini iam lumine ſolis
Agnoſcunt ſonitum, trepidique ad deuia tendunt.
Tum Dominus cœli mœſtum compellat Adamum:
Dic vbi nunc degas? Reſpondit talia ſupplex:
O Domine, adfatus pauido ſub corde tremiſco
Magne tuos, nudúſque metu frigente fatigor.
Tum Dominus: Quis poma dedit noxalia vobis?
Tradidit hæc mulier, dum dicit lumina promptim
Candenti perfuſa die, liquidúmque ſerenum
Adfulſiſſe ſibi, ſolémque & ſidera cœli.
Protinus ira Dei turbatam territat Euam,
Auctorem vetiti dum quærit maximus acti.
Illa ſub hæc pandit: Serpentis ſuaſa loquentis
Accepi, fallente dolo, blandóque rogatu;
Nam ſua vipereis intexens verba venenis
Hæc mihi præ cunctis narrauit dulcia pomis.
Ilicet omnipotens condemnat geſta draconis,
Præcipiens cunctis inuiſum viſere monſtrum,

Pectore mox fuſo prorepere, tum ſola morſu D
Mandere, manſuro quæcunque in tempora bello,
Humanos inter ſenſus, ipſúmque labantem;
Vertice vt abiecto pronus poſt crura virorum
Serperet, vt calcet dum labens comminus inſtat.
Fœmina fraudigeris miſerè decepta loquelis,
Præcipitur duro diſcrimine ponere partum,
Seruitiúmque ſui ſtudio perferre mariti.
Tu verò cui viſa fuit ſententia verax
Coniugis, immiti ceſſit quæ victa draconi,
Deflebis miſerum per tempora longa laborem;
Nam tibi triticeæ ſurget pro germine meſſis
[5] Carduus, & ſpinis multum paliurus acutis;
Vt cum viſceribus laſſis & pectore mœſto,
Plurima ſollicitos præſtent ſuſpiria victus;
Donec in occiduo venientis tempore mortis,
Vnde geris corpus, terræ reddare iacenti.
His actis, Dominus trepidis dat tædia vitæ,
Deiectóſque procul ſacratis dimouet hortis,
Obuerſóſque locat, medióque eliminat igni, E
In quo perceleri Cherubin euoluitur æſtu,
Dum calidus deferuet apex, flammáſque volutat.
Queis Dominus, pigro ne frigore membra rigerent,
Conſuit euulſas pecudum de viſcere pelles,
Operiens nudos calidis de veſtibus artus.
Cap. III. [Ergò vbi coniugio ſeſe iam fidus Adamus
Eſſe virum ſenſit, nomen genitricis amatæ
Exhibet vxori. Bino qui germine factus
Continuò genitor, diuerſis nuncupat orſis;
Atque Cain hic nomen habet, cui iunctus Abelus.
Innocuas huius ſeruabat cura bidentes,
Aſt alius curuo terram vertebat aratro.
Hi quum perpetuo ferrent ſua dona Tonanti,
Diſſimiles fructus ſenſu ſuadente dedêre.
Nam prior vberibus fuerant quæ proſata glebis,
Obtulit; aſt alius miti ſe deuouet agno,
Exta manu ſincera gerens, adipémque niualem;
Confeſtimque placet Domino pia vota tuenti. F
Quod propter gelida Cain incanduit ira.
Quem Deus adloquio dignatus, talibus infit:
Dic mihi, ſi rectum viuas, & noxia cernas,
Degere non poſsis contracto à crimine purus?
Deſine mordaci fratrem diſperdere ſenſu;
Quí tibi ceu Domino ſubiectus colla daturus.
Nec tamen his fractus, fratrem deducit ad arua,
Atque vbi deprenſum deſerto in gramine vidit,
[6] Elidit geminis frangens pia guttura palmis.
Quod factum Dominus cœlo ſpeculatus ab alto,
Diſquirit, quonam terrarum degat Abelus?
Ille negat poſitum cuſtodem ſe fore fratris.
Cui Deus effatur: Numnam vox ſanguinis eius
Ad me miſſa ſonat, celſúmque aſcendit ad axem?
Noſce igitur manſura tibi pro crimine tanto;
Nam modò quæ maduit germani ſanguine terra,
Inuiſo maledicta tibi commiſſa negabit
Semina, & adſumptis fructum non proferet herbis;
[7] Torpidus vt multo collidens membra tremore.

ADNO-

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN GENESIN.

CAP. I.

1. Et volucres varias ſuſpendunt aëre pennas, &c.] *Retinuimus hanc caſtigationem pro cõiectura Cauchij, ex aditione priori inter Opera B. Cypriani, pro:* corpore.

CAP. II.

2. Quem poſtquàm effigie formatum, ceu ſua, vidit, &c.] *Inter cetera id eſt Tertullianicum, quòd litteram a. in Ablatiuis, ſicut hîc in voce* ſua, *corripiat.*

3. Praſinus huic nomen, illi eſt carbunculus ardens, &c.] *Vel hinc patet eiuſdem eſſe Auctoris hunc librum cum præcedenti, quippè vbi legatur, quum de Paradiſo, ſicut hîc agit, cap.8.*

Inde nitet Praſinus, illinc carbonculus ardet. *Atque vtrobique ſequitur æditionem LXX. Gen. 2. apud quos commemoratur inueniri* carbunculus, *Græcè* ἄνθραξ, *& lapis* Praſinus, *Græcè* ὁ λίθος ὁ πράσινος. *Pro quibus ex Hebræo & Chaldæo tranſtulit B. Hieron. Bdellium, & lapidem Onychinum.*

CAP. III.

4. inſueto munus deferre marito, &c.] *Sic iterum legimus, pro:* inſuetum; *quod cum Cauchio caſtigaueramus, & ſicut inter opera B. Cypriani:* tum ſola morſu Mandere, *pro:* Pandere. *Eſt autem rurſum Tertullianicum illud intermedium:* Quis poma dedit noxalia vobis?

5. Carduus & ſpinis multum paliurus acutis, &c.] *Hoc quoque eſt Vergilianum Eclog. 5. Eſt verò etiam rubi genus* paliurus *Plinio lib. 24. cap. 13.*

CAP. IIII.

6. Elidit geminis frangens pia guttura palmis, &c.] *Emendauimus ex coniectura:* frangens, *pro:* fraudans, *& mox iuxta Mordium:* cœlo ſpeculatus ab alto, *pro:* celſo.

7. Torpidus vt mulro collidens membra tremore, &c.] *Sicuti etiã nuper adnotauimus; quum prorſus mutilus ſit finis huius carminis, apparet cetera quoque Geneſeos capita ad euerſionem vſque Sodomæ ab Auctore conuerſa.*

ARGVMENTVM IACOBI PAMELII IN SODOMAM.

PVLCRE & *latè integram hiſtoriam euerſionis Sodomæ proſequitur. Ceterùm ſicuti ſuprà quoque dictum eſt, præter quàm quòd Sixtus Senenſis nominatim adſcribat hunc librum Tertulliano, etiam phraſeis quædam & loci plures ſunt Tertullianici, ſicuti infrà adnotauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI SODOMA.

IAM Deus omnipotens primæui tempora ſecli, CAP. I. *Gen. 7.*
[1] Vindice diluuio, cunctis aboleuerat vndis,
Quas cœlum ſparſit terræ, maris exſpuit æquor;
Hactenus, haud liquido pœnas decernere pactus
Excidio, quoties hiemes induceret aër,
Frenandis varium pluuiis mandauerat arcum,
Purpureo & viridi ſignantem nubila limbo.
Iridis huic nomen, propria eſt quæ fibula nimbis.
[Sed recidiua hominum pariter cum gente ſecunda CAP. II. *Gen. 18.*
Impietas, iterúmque mali noua pullulat ætas,
Excidio iam non imbres ſortita, ſed ignes.
Sic Sodomûm meruit tellus [2] ardentibus vri
Flammis, & finis portendere ſigna futuri.
Effera luxuries illic, inimica pudoris,
Inſtar legis erat, fugeret quam præſcius hoſpes;
Antè vel ad Scythias, vel apud Buſiridis aras

Exoptans per ſacra necem, cæſúſque cruorem D
Fundere Bebrycium, & Libyças ſatiare palæſtras;
Antéque vel Circæa nouas per pocula formas
Sumere, quàm læſum Sodomis amittere ſexum.
Pulſabant cœlum inuidia, connubia mixta
Inceſtu parili, generis natura rebellis
In ſeſe, læſúmque viri cum corpore nomen.
Tempore ſed certo Deus omnia perſpeculatus,
Iudicat iniuſtos patiens, vbi criminis ætas,
Ceſſandi ſpatium vis nulla coëgerit iræ.
Gen. 19. Iámque dies vltrix aderat; duo de grege miſſi
Angelico, forma iuuenes, qui ſpiritus ambo
Diua miniſterio Domini mandata ferebant,
Succedunt Sodomis; illic de ſtirpe piorum
Tranſuena Loth aderat, ſapiens, iuſtique colonus,
Vnus erat, meminiſſe Deum; ſolet vtilis arbor
In ſiluis latitare feris velut, hoſpita fructu.
Is tunc pro porta reſidens (vix mœnia adibant
Cœlicolæ) quamquam diuinôs neſcius, vltrò E
Aduocat, appellat, patrio veneratur honore,
Hoſpitióque vocat, longè ſtabulare parantes;
Eniſus longis precibus, pia pignora menſa
Officiiſque probis ſtudio diſpungit amicos.
Nox requiem dederat, lux ſoluerat altera noctem,
Et Sodoma in foribus ſtrepitat conqueſta rudendum.
Loth contrà ſupplex: Ne vos nunc pacta libido
Incendat, iuuenes, ipſam fœdare iuuentam;
Quo luxus genitura vocat? quo ſemina fruſtra?
Quo nullæ nuptant animæ; non luſtra colentes,
Non ſtabulis reduces, non vndis ſubter hiantes,
Nec quæ pennarum modulis propè nubila pendent,
Nec quæ per terram protracto corpore manant.
Omne genus, luxu genus eſt; ſed fœmina coniux
Omnibus, & numquam cuiquam niſi fœmina mater.
Nunc ſi fas iuuenilis habet vaſtare pudorem,
Sunt intus natæ biiuges mihi, nubilis ætas,
Virginitas in flore tumet, iam dedita meſſi,
Digna cupido viris, tulerit quam veſtra voluptas; F
Cedo pater, próque hoſpitibus penſabo dolorem.
Vulgus ad hæc demens: Quiſnam tu, quantus, & vnde?
Qui nobis domineris, ait, legéſque recondas,
Tranſuena, corrector Sodomorum? duplicat iras:
Nunc igitur tute ipſe lues, quod noſtra cupido eſt,
Pro natis, próque hoſpitibus; ſatis vnus in omnes.
Dicta & facta ſimul; vulgi mora nulla furentis.
Turbidus hiberno vt dum voluitur impete torrens,
Riuorum numeros vno pede fertur in omnes;
Si qua illic arbor rapidis offenditur vndis,
Haud manſura diu; quantum radice licebit
Crinitas durare moras, vbi ſubter adeſam
Perdit humum circumfoſſo cum caudice pendens,
Huc illuc certam differt incerta ruinam;
Haud aliter Loth in media vertigine vulgi,
Nutabat vinci propè iam; ſed diua poteſtas
Subuenit, angelici iuuenes de limine raptum
Reſtituunt tectis; demens ſed vulgus ibidem

Pœnatum

A Pœnarum auſpiciis multatur lumine diro.
[Tunc decreta Dei reſerant, dignam adfore pœnam CAP. III. *Ibidem.*
De cœlo Sodomis; ipſum meruiſſe ſalutem
Iuſtitiæ titulo. Quin ergo accingeris iſthinc
Feſtinare fugam, paritérque educere ſi quid
Gentis habes? nos exitium iam inducimus vrbi.
Loth generos citus adloquitur; ſed dura hominum mens
Credere deſpexit monitum, riſirque timorem.
Tempore mox quo lux tenebras conſcendere tentat,
Et bicolor cœli facies de nocte diéque eſt,
Inſtabant iuuenes Chaldæam educere gentem
Ex Sodomis, iuſtámque domum donare ſaluti:
Eia age Loth, exſurge, tuámque adſume iugalem,
Et natas duplices, atque hinc exterminus ito,
Præueniens Sodomûm pœnas (manibus quoque amicis
Producunt trepidos) atque hæc tibi cetera mando;
Serua Loth animam, ne viſum in terga retrorſum
Vertere fortè velis, cœptum vel ſiſtere greſſum;
B In montem propera. Timuit Loth ardua tardo
Ereptate gradu, cœleſtes ne priùs iræ
Opprimerent; alios igitur depoſcere portus
Adgreditur, paruam quam contra aſpexerat vrbem.
Huc, inquit, contendo fugas; vix mœnibus exſtat,
Nec longè, nec magna. Illi fauere petenti,
Vrbis & ipſius pariter geſſere ſalutem.
Inde Segor vico nomen vox barbara nouit.
Tunc Loth ingreditur Segor, ſimul exoritur ſol,
Vltimus ille quidem, in Sodomámque incendia feruens
Infert, nam totos radios armauerat igni;
Æmula ſubſequitur caligo [4] includere lucem
Cœptans, atque globos confuſo intexere cœlo;
Fumantes coëunt nubes, nouus irruit imber,
Sulphura cum flammis flagrantibus æſtuat æther,
Exuſtus crepitat liquidis ardoribus æther.
[5] Hinc habet in falſo de vero fabula famam,
Solis progeniem currus optaſſe paternos,
Nec valuiſſe leuem puerum frenare ſuperbos
C Ignis equos, arſiſſe orbem; tunc fulmine raptum
Aurigam; illicitum planctum mutaſſe ſorores.
Viderit Eridanus, ſi qua illic populus albet,
Aut ſi quis plumat ſenio modulatior ales.
Hic aliter verſæ mœrent miracula formæ.
Namque comes coniux, heu me, malè tum quoque legis
Fœmina non patiens, diuina ad murmura cœli
Audaces oculos nequicquam ſola retorſit,
Nec habitura loqui quod viderit; & ſimul illic
In fragilem mutata ſalem, ſtetit ipſa ſepulcrum,
Ipſáque imago ſibi formam ſine corpore ſeruans.
[6] Durat adhuc etenim nuda ſtatione ſub æthram,
Nec pluuiis dilapſa ſitu, nec diruta ventis.
Quinetiam ſiquis mutilauerit aduena formam,
Protinus ex ſeſe ſuggeſtu vulnera complet.
Dicitur & viuens alio iam corpore, ſexus
Munificos ſolito diſpungere ſanguine menſes.
[Nuſquam ſunt Sodomi, nuſquam illorum impia lucent CAP. IIII.
Mœnia; cum dominis domus omnis inops ita nuſquam;

Digitized by Google

Tota rogus regio eſt, hinc atro horrore fauillæ,
Hincque ſitu cano cineres incendia ſignant. D
[7] Occidit illa prior feritas, quàm proſpiciens Loth.
Nullus arat fruſtrà piceas fuligine glebas.
Semiperempta etiam ſi qua illic iugera, lætas
[8] Autumni conantur opes, facilè optima ſeſe
Promittunt oculis, pira, perſica, & omnia mala,
Donec carpuntur; nam protinus indice tactum
Soluitur in cinerem, fit vana fauilláque pomum.
Sic igitur cœlo pariter terráque ſepultis,
Nec mare viuit ibi, mors eſt maris illa quieti,
[9] Quod nullus animat per anhela volumina fluctus;
Quódque etiam patrio numquam ſuſpirat ab auſtro,
Quódque nequit proferre aliquam de gurgite gentem
Squamigeram, læuive cuti vel cortice ſeptam,
Vel criſpam concham, aut duplici compagine clauſam.
[10] Solum illic propria mentitur fruge bitumen,
Exuſti fuligo maris; quod viuidus ardor
Subter ſtagna coquens, de ſulphuris & ſalis æſtu
Temperat, inque picem dat terræ hærere marinam.
Inuehitur proprio cum tempore pingue crematæ E
Virus aquæ, ſpumíſque cutis ſuper æquora nigra
Texitur; appellunt queis eſt ea captio mercis,
Adclinant leues ratium libramine lembos,
Vt ſemel impoſitam doceant conſcendere venam.
Nam ſe ſpontè leuans adnabit mercis ad ora
Nauigij, pretiúmque dabit pro munere largo,
Ni plaga contigerit, quam menſis fœmina veſtit.
[11] Ecce aliud monſtrum pelagi de clade notatur;
Cuncta illic immiſſa natant; natura receſſit
Mergendis data corporibus; ſi denique teſtæ
Luciferam narem inſiſtens, qua ſpiritus igni eſt,
[12] Velificauit apex, flammæ ſi flamma perempta eſt,
Ibit ſubter aquas deſtructio naufraga lucis.
Hæ Sodomûm & Gomorûm ſignatæ in ſæcula pœnæ,
Gentibus iniuſtis, queis pectora dura timorem
Deſeruere Dei, de cœlo iura tueri,
Inque vnum rerum Dominum ſpectare docebunt.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN SODOMAM.

CAP. I.

1. Vindice diluuio, &c.] *Sic caſtigauimus ex Morelio, pro :* Iudice, *& paulopòſt :* non imbres fortita, ſed ignes, *pro :* imbrem.

CAP. II.

2. ardentibus vti flammis, &c.] *Id retinuimus pro :* facibus, *aut quod conÿciebat Canchius legendum*, faſcibus. *Ibi verò :* vbi criminis ætas, *videtur deeſſe verſus aliquis.*

3. Tranſuena Loth aderat, &c.] Tranſuena *& hic & paulopòſt vox Tertullianica, pro : Aduena. Eſt & Græciſmus etiam illi vſitatus non ſemel :* vnus erat meminiſſe Deum; *item :* conqueſta rudendum; *ſic enim lego cum Morelio, pro :* rudendo, *item :* pacta libido; *& ibi :* Quo luxus genitura, *pro generatio. Siue autem legas :* Cedo pater, *ſiue :* Dedo, *perinde eſt.*

CAP. III.

4. includere lucem Cœptans, &c.] *Sic caſtigauimus ex Morelio.*

5. Hinc habet in falſo de vero fabula famam, &c.] *Pulcrè rationem reddit fabulæ Poëticæ de Phaëtonte in Eridano lapſo; quo fit vt caſtigauerimus :* de vero, *pro :* verbo, *& :* viderit Eridanus, *pro :* videris heu dirum. *Nam non modò B. Cypriano, ſed antea tum Tertulliano eſt vſitatiſſima vox :* videris. *Emendauimus*

dauimus etiam ex Morelio: heu me, malè tum quoque legis Ιœmina non patiens, *pro*: heu lethum, meriique legis.

6. Durat adhuc etenim nuda ſtatione ſub æthram, &c.] *Hoc memoratu dignum, quòd ſua adhuc ætate ſtatuam illam ſalis, in quam vxor Loth conuerſa eſt, duraſſe ſcribat; & ſiquis eam mutilauerit, ſtatim vulnera denuò compleri, & in ſingulos menſes menſtrua pati. Hoc eſt enim quod phraſi Tertullianica dicitur (non modò Cyprianica)* diſpungere (*quod prorſus legimus, pro:* depungere) ſanguine menſes. *Eſt etiam vox Tertullianica*: ſuggeſtu *paulo antè*.

CAP. IIII.

7. Occidit illa prior feritas, quam proſpiciens Loth, &c.] *Obſcurus verſus, vbi ſi* feritas *pro fertilitate accipiatur ratione carminis, conſtabit ſenſus; vti* feritas *à ferendo dicatur; vox eo ſignificatu nunc obſoleta.*

8. Autumni conantur opes, &c.] *Etiam iſtud Tertullianicum eſſe, ſuprà alicubi in Apologetico adnotauimus. Emendauimus verò*: optima ſeſe Promittunt oculis, *ex Morelio, pro*: eſſe ſe opima, *item*: & omnia mala; *pro*: mella, *vt accipiatur pro omni pomorum ſeu fructuum genere; &*: indice tactûm, *pro*: tactu.

9. Quod nullus animat per anhela volumina fluctus, &c.] *Sic etiam ex Morelio, pro eo quod ſubſtituerat Fabricius tanquam elegantius*: Idque animat nullus. *nam vt s in fine dictionis producatur, etiam Tertulliano libris præcedentibus vſitatum eſt. Similiter emendauimus*: Quódque nequit, *pro:* cauet.

10. Solum illic propria mentitur fruge bitumen, &c.] *De* bitumine *ex lacu Aſphaltite, vide Ioſephum lib. de bello Iudaico cap* 5. *Legimus etiam cum Morelio:* crematæ Virus aquæ, *pro*: crematum. *Magis etiam placet:*

Vt ſemel impoſitam doceant conſcendere venam,

quàm: impoſita, *&c.* vena. *Maluimus etiam legere:* adnabit mercis ad ora Nauigij, *quàm*: inertis ad ora Nauigij. *Hoc enim ſignificat* mercem bituminis *ita adhærere nauigiis, vt ſolui non poßit niſi menſtruo fœmineo, ſicuti etiam teſtatur Ioſephus loco citato.*

11. Ecce aliud monſtrum, &c.] *Aliud miraculum narrat, quòd* cuncta illic immerſa natant.

12. Velificauit apex, &c.] *Canchius cenſet legendum*: velificabit. *ſed æquè obſcurum eſt quid ſibi velit Auctor. Atqui etiam hîc phraſis eſt Tertullianica; Haud aliter enim dixit ſuprà Tom. 3. lib. aduerſ. Gnoſt. cap. 1. de Scorpio loquens*: Auſtro & Africo ſæuitia velificat. *Nam pro vela facere vtrobique dixit*: velificare. *Denique iuxta Morelium legimus*: pectora dura, *pro*: corpora.

ARGVMENTVM LIBRI AD SENATOREM,

EX CHRISTIANA RELIGIONE AD IDOLORVM ſeruitutem conuerſum, per Iacobum Pamelium.

SENATOREM *grauiter increpat, quòd antea Chriſtianus & Conſul, Iſidis ſeu Matris Deûm ſacerdos fieri non ſit veritus; hortatur itaque vt ſaltem in ſenectute reſipiſcat. Porrò quum etiam hic quædam ſint Tertullianica, ego illi adſcribere malui quàm B. Cypriano.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI AD SENATOREM EX CHRIſtiana religione ad Idolorum ſeruitutem conuerſum.

QVVM te diuerſis iterum vaniſque viderem
Inſeruire ſacris, priſcóque errore teneri; CAP. I.
[1] Obſtipui monitus; quia carmina ſemper amaſti,
Carmine reſpondens, properaui ſcribere verſus;
Vt te corriperem, tenebras præponere luci.
Quis patiatur enim, te Matrem credere magnam
Poſſe Deam dici, rurſuſque putare colendam,
Cuius cultores infamia turpis inurit?

Digitized by Google

[2] Namque ſacerdotes tunicis muliebribus iidem D
Interius ritum cultu interiore fatentur;
Idq́ue licere putant, quod non licet; vnde per orbem
Leuiter incedunt, mollita voce loquentes,
Lapſatóſque tenent extenſo pollice lumbos,
Et proprium mutant vulgato crimine ſexum.
Cùmque ſuos celebrant ritus, [3] his eſſe diebus
Se caſtos memorant; at ſi tantummodò tunc ſunt,
Vt perhibent, caſti; reliquo iam tempore quid ſunt?
Sed quia coguntur ſaltem ſemel eſſe pudici,
Mente fremunt, lacerant corpus, fundúntque cruorem.
Quale ſacrum eſt verò, quod fertur nomine ſanguis?
CAP. II. [Nunc etiam dicis, quòd te non fecerit ætas,
Sed tua relligio caluum, [4] caligáque remota
Gallica, ſit pedibus molli redimita papyro.
Res miranda ſatis deiectáque culmine ſummo.
Siquis ab Iſiaco Conſul procedat in vrbem,
Riſus oris erit; quis te non rideat autem,
Qui fueris Conſul, nunc Iſidis eſſe miniſtrum?
Quódque pudet primò, te non pudet eſſe ſecundò; E
Ingeniúmque tuum turpes damnare per hymnos
Reſpondente tibi vulgo & lacerante Senatu.
Téque domo propria pictum cum faſcibus antè,
Nunc quoque cum ſiſtro faciem portare caninam.
Hæc non humilitas, ſed humilitatis imago eſt.
Ædibus illa tuis ſemper monumenta manebunt.
Rumor & ad noſtras peruenit publicus aures,
Te dixiſſe: Dea erraui, ignoſce, rediui.
Dic mihi ſi valeas, quum talia ſæpè rogares,
Et veniam peteres; quæ tecum verba locuta eſt?
Verè mente cares, ſequeris qui mente carentes.
Hæc iterum repetis, nec te delinquere ſentis.
Quid mereare vide; minus eſſes fortè notandus,
Si tantùm hoc ſcires, & in hoc errore maneres;
At quum vericolæ penetraueris oſtia legis,
Et tibi noſſe Deum paucis acceſſerit annis;
Cur linquenda tenes, aut cur retinenda relinquis?
Nílque colis, dum cuncta colis; nec corde retractas
Vera quid à falſis, quid ab vmbris lumina diſtent. F
Philoſophum fingis, quum te ſententia mutet;
Nam tibi ſi ſtomachum popularis mouerit aura;
Et Iudæus eris, totúſque Incertus habetis.
Indulge dictis, ſapientia non placet alta;
Omne quod eſt nimium, contrà cadit; vnum operantur,
Et calor & frigus; ſic hoc, ſic illud adurit;
Sic tenebræ viſum, ſic ſol contrarius aufert;
Et pariter lædunt gelidum feruénſque lauacrum;
Eſca alitur corpus, corpus corrumpitur eſca;
Vímque ſuam minuit, ſi quid protenditur vltrà.
Denique ſi ſedeas, requies eſt magna laboris;
Si multum ſedeas, labor eſt. Maro namque Poëta
Pro pœna poſuit, [5] ſedet, æternúmque ſedebit
Infœlix Theſeus; ſemper nocet vtile longum;
Prandia longa nocent, ieiunia longa fatigant;
Sic nimium ſapere ſtultum facit improba ſecta.
Me dea ſic docuit, moderamen amabile, dixit.

Sed

A Sed tu nec ſectam modò, nec moderamina curas;
Mens autem ſtabilis nullo peruertitur æſtu,
Ipſáque ſimplicitas numquam mala cogitat vlla.
Hinc ſincera fides æterna fide fruetur;
Et contrà dolus longo cruciabitur igni.
Elige quid velis, vt digna piacula vites.
Sic tamen hanc veniam mereatur creditor inquam;
Vt leue crimen erit, ſi nolis noſcere vera;
Non leue crimen erit, ſi cognita vera relinquas.
Sed te correctum forſan matuta ſenectus
In melius reuocat ſatiatum erroribus iſtis;
Tempus enim mutat mala, digerit omnia tempus.
Tunc igitur eùm te conſulta reduxerit ætas,
Diſce Deo ſeruare fidem, ne fortè bis vnum
Incurras lapſum; quia verè dicitur illud:
Qui pedis offenſi lapidem vitare ſecundò
Neſcit, & incautus iterum vexauerit artus;
Imputet ipſe ſibi, nec caſibus imputet vllis.
B [6] Corrige delictum fidamine, corrige mentem.
Suffecit peccare ſemel, deſiſte vereri;
Non erit in culpa, quem pœnitet antè fuiſſe.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN CARMEN AD SENATOREM.

CAP. I.

1. Obſtipui monitus, &c.] *Eſt hæc phraſis non modò Cyprianica, qua alibi dixit*: mens obſtipuit, *ſed & Tertullianica, ſicuti ſuprà videre eſt lib. de Iudic. Domini, cap. 11. vbi legitur:*

Obſtipuere quidem plures, patuiſſe ſepulcra.

Caſtigamus autem monitus, *pro:* motus.

2. Namque ſacerdotes, &c.] *Emendauimus:* iidem, *pro:* idem, *& paulopòſt:* reliquo iam tempore quid ſunt, *pro:* corpore. *Atqui de ſacerdotibus Iſidis & ipſa Iſide, ſuprà non ſemel ſatis dictum eſt. Hic illis tribuit* tunicas muliebres, mutatum ſexum, lacerationem corporis, *ac:* fuſionem cruoris, caluitiem, & pedes Gallicana papyro redimitos, *denique* cum ſiſtro faciem caoioam.

3. his eſſe diebus ſe caſtos memorant, &c.] *De* Caſtis *Iſidis ſacris, vide infrà Tertullianum Tom. 5. lib. de Ieiuniis aduerſ. Pſychicos. Eſt autem etiam ille verſus obſcurus, & fortè mendoſus:*

Quale ſacrum eſt verò, quod fertur nomine ſanguis?

CAP. II.

4. caligáque remota, &c.] *De* militia caligata, *vide ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 19. num. 147. Atque corripitur etiam a in Ablatiuo qui ſequitur:*

Gallica, ſit pedibus molli redimita papyro.

Caſtigamus verò recèns: Conſul procedat in vrbem, *pro:* orbem. *Et mox:* Hæc non humilitas, *pro:* Hæc tua humilitas.

5. Sedet, æternúmque ſedebit Infœlix Theſeus, &c.] *Iſtud Virgilianum eſt ex 6. Æneidos. Prorſus autem lego:* nec caſibus imputet vllis.

6. Corrige delictum fidamine, &c.] Fidamen *pro fiducia ſeu ſpe magis hauddubiè Tertullianicam phraſin ſapit, quàm Cyprianicam.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI GRÆCORVM OPERVM FRAgmenta & Notulæ; cum Adnotationibus Iacobi Pamelij.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,

APOLOGETICI ADVERSVS GENTES PRO CHRIſtianis Græci, Fragmenta, ex Euſebio Cæſarienſi, cum tranſlatione tripliti.

Præfatiuncula in Fragmenta Græca Apologetici.

TERTVLLIANI Apologeticum aduerſus Gentes, vti paraphraſticōs vertit Ruſinus, ſiue pro Chriſtianis, vti ad verbum ex Græco tranſtulerunt Chriſtophorſonus apud Euſebium, & Langius in Nicephoro, Latinè conſcriptum fuiſſe; ſed in Græcum ſermonem tranſlatum, difertis verbis Euſebius & Nicephorus adfirmant; an verò id ab Auctore ipſo, an alio quouis factum ſit, non ſatis conſtat, quamquam priori ſententiæ magis faueat, quòd etiam alios quoſdam libros Latinè & Græcè conſcripſerit. Quo fit vt operæpretium duxerim, ſeparatim Fragmenta Græca publicare; eáque ad maiorem intellectum cum verſione triplici; Euſebij quidem Interpretum duorum, Rufini & Chriſtophorſoni; Nicephori verò, qui ad verbum ex illo hæc deſcripſit, Langij.

Ex Apologetici Cap. 11. iuxta Euſebium Eccleſ. hiſtor. lib. 3. cap. 33. ſeu 27. & Nicephorum lib. 3. cap. 17.

Τερτυλλιανὸς ἐν τῇ ἀπολογίᾳ ὑπὲρ χριστιανῶν.

ΚΑίτοι εὑρήκαμεν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκωλυμένην. Πλίνιος γὰρ ὁ Σεκοῦνδος ἡγούμενος τῆς * ἐπαρχίας, κατακρίνας χριστιανοὺς τινὰς, καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλὼν, ταραχθεὶς τῷ πλήθει, διηγνόει τί αὐτῷ εἴη πρακτέον. Τραϊανῷ οὖν τῷ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο, λέγων: ἔξω τοῦ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἰδωλολατρεῖν, οὐδὲν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς εὑρηκέναι. ἐμήνυε δὲ καὶ τοῦτο: ἀνίστασθαι ἕωθεν τοὺς χριστιανοὺς, καὶ τὸν χριστὸν, θεοῦ δίκην, ὑμνεῖν: καὶ πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν, κωλύεσθαι φονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἀποστερεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. πρὸς ταῦτα ἀντέγραψε Τραϊανὸς, τὸ τῶν χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι.

*ἐπαρχίαν

Rufin-

Rufini.

Perſecutionum verò extrinſecus pondus vrgebat Ecclesiam, & tam immenſę ceteruæ Martyrũ quotidie iugulabantur, vt Plinius Secũdus, qui tunc prouinciam adminiſtrabat, multitudine interemptorũ permotus, referret ad Imperatorẽ, quòd innumera hominum milia quotidie obtruncarentur, in quibus nihil omninò ſceleris deprehenderetur admiſſum, aut aliquid contrarium humanis legibus geſtum, niſi hoc ſolùm, quòd antelucanos hymnos Christo cuidã canerent Deo. Adulteria verò, vel cetera huiuſmodi crimina apud eos & illicita haberi, & penitùs arceri; cetera verò ſecundum leges eos agere communes. Ad quæ tunc Traianus Reſcripti ſui auctoritate decernit, vt Chriſtiani quidẽ non requirãrut; ſi qui tamẽ incide-rint, puniantur. Per quod ex parte aliqua perſecutionis ſedatũ putabatur incendiũ.

Chriſtophorſoni.

Atqui inuenimus, inquiſitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus, quum prouinciam regeret, damnatis quibuſdam Chriſtianis, quibuſdam gradu pulſis, ipſa tandem multitudine perturbatus, & quid de cetero ageret neſcius, conſuluit tunc Traianum Imperatorẽ, adlegans præter obſtinationem nõ ſacrificandi, nihil ſe ſcelerati de eis reperiſſe. Inſinuans quoque & illud: Surgere atque conuenire ſummo manè Chriſtianos, & Chriſtum tamquam Deum carminibus laudare; & ad conſeruandam eorum diſciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cetera ſcelera prohibere. Ad quæ Traianus reſcripſit: Chriſtianos inquirẽdos nõ eſſe, oblatos autem puniendos.

Langij.

Atqui, inuenimus inquiſitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus quum prouinciam regeret, quibuſdam Chriſtianis damnatis, quibuſdam gradu pulſis, ipſa tamen multitudine perturbatus, quid de cetero ageret, conſuluit tunc Traianum Imperatorem, adlegãs præter obſtinationem non ſacrificandi, nihil aliud ſe de ſacris eorum comperiſſe, quàm cœtus antelucanos ad canendum Chriſto vt Deo, & ad conſeruandam diſciplinam; homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cetera prohibentes. Tunc Traianus reſcripſit: hoc genus inquirendos quidem non eſſe, oblatos verò puniri oportere.

De hoc Plinij Iunioris reſcripto ad Traianum vide Adnotationes noſtras in Apologet. cap. 2. num. 24.

Ex Apologetici cap. v. iuxta Euſebium hiſtor. Eccleſ. lib. 2. & Nicephorum lib. 2. cap. 8.

ΙΝα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων. παλαιὸν ἦν δόγμα, μηδένα θεὸν ὑπὸ βασιλέως καθιεροῦσθαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου δοκιμασθῆναι. Μάρκος Αἰμύλιος οὕτως περί τινος εἰδώλου πεποίηκεν Ἀλβούρνου. καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ λόγου ἡμῶν πεποίηται, ὅτι παρ' ὑμῖν ἀνθρωπείᾳ δοκιμῇ ἡ θεότης δίδοται. ἐὰν μὴ ἀνθρώπῳ θεὸς ἀρέσῃ, θεὸς * οὐκ ἔσαι. οὕτως κατά γε τοῦτο ἄνθρωπον θεῷ ἵλεων εἶναι προσήκεν. Τιβέριος τοίνυν (ἐφ' οὗ τὸ τῶν χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθεν) ἀγγελθέντος αὐτῷ ἐκ παλαιστίνης τοῦ δόγματος τούτου, ἔνθα πρῶτον ἤρξατο, τῇ συγκλήτῳ ἀνεκοινώσατο, δῆλος ὢν ἐκείνοις ὡς τῷ δόγματι ἀρέσκεται. ἡ δὲ σύγκλητος, ἐπεὶ οὐκ αὐτὴ δεδοκιμάκει, ἀπώσατο. ὁ δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν χριστιανῶν κατηγόροις.

* οὐ γίνεται.

Rufini.

Vt de origine aliquid retractemus eiuſmodi legũ. Vetus erat decretum, ne quis

Chriſtophorſoni.

Vt de origine retractemus eiuſmodi legum. Vetus erat decretum, ne qui Deus ab

Langij.

Vt de origine aliquid retractemus eiuſmodi legũ. Vetus erat decretum, ne quis

Deus ab Imperatore conſecraretur, niſi à Senatu probatus. Sicut Marcus Æmilius de Deo ſuo Alburno. Facit & hoc ad cauſſam noſtram, quòd apud vos humano arbitratu diuinitas penſitatur. Et niſi homini Deus placuerit, Deus non erit. Homo iam Deo propitius eſſe debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Chriſtianum in ſeculum intrauit, adnunciata ſibi ex Syria Palæſtina, quæ illic veritatem iſtius diuinitatis reuelauerant, detulit ad Senatum, cum prærogatiua ſuffragij ſui. Senatus quia non ipſe probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.

Imperatore conſecraretur, niſi à Senatu probaretut. Vt M. Æmilius de Deo ſuo Alburno. Facit & hoc ad cauſſam noſtrã, quòd apud vos de humano arbitratu diuinitas penſitatur. Niſi homini Deus placuerit, Deus nõ erit. Homo iam Deo propitius eſſe debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introiuit, adnunciatum ſibi ex Sytia Palęſtina, quæ illic veritatem ipſius diuinitatis reuelauerat, detulit ad Senatum cum prætogatiua ſuffragij ſui. Senatus quia non ipſe ptobauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.

Deus ab Imperatore conſecraretur, niſi à Senatu comprobaretur. Tiberius ergo, cuius tempore nomẽ Chriſtianum in ſeculum introiuit, adnunciatam ſibi ex Palæſtina veritatem dogmatis iſtius, (ibi enim ptima initia ſumpſerat) ad ſenatum retulit, cum prærogatiua ſuffragij ſui. Senatus quia ipſe nõ ptobauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus mortem Chriſtianorum accuſatoribus.

Hunc locum explicatum habes ſuprà in Adnotationibus noſtris Apolog. cap. 5. num. 55. 56. 57. & 58.

Ex eodem Apologetici v. cap. iuxta Euſebium hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 24. & Nicephor. lib. 2. cap. 37.

ἘΝτύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν. ἐκεῖ εὑρήσετε, πρῶτον Νέρωνα τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλιστα ἐν ῥώμῃ, τὴν ἀνατολὴν πᾶσαν ὑποτάξας, ὠμὸς ἦν εἰς πάντας, διώξαντα. τοιούτῳ τῆς κολάσεως ἡμῶν ἀρχηγῷ καυχώμεθα. ὁ γὰρ εἰδὼς ἐκεῖνον, νοῆσαι δύναται, ὡς οὐκ ἂν εἰ μὴ μέγα τι ἀγαθὸν ἦν ὑπὸ Νέρωνος κατακριθῆναι.

Rufini.

Conſulite cõmentarios veſtros, illic reperietis primum quoque Neronem in hanc ſectam, tum maximè Romæ orientem, Cæſareo gladio ferociſſe. Tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriamur. Qui enim ſcit illum, intelligere poteſt, non niſi grande aliquod bonum à Nerone dãnatum.

Chriſtophorſoni.

Conſulite veſtros commentarios, illic reperietis, primum Neronem in hanc ſectam, tum maximè Romæ orientem, Cæſareano gladio ferociſſe. Sed tali dedicatore damnationis noſtræ gloriamur? Qui enim ſcit illum, intelligere poteſt, non niſi aliquod honum grande à Nerone damnatum.

Langij.

Conſulite cõmentarios veſtros, illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam, tum maximè Romæ orientem, Cæſareano gladio ferociiſſe. Sed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriamur. Qui enim illum ſcit, intelligere poteſt, non niſi aliquod bonum à Nerone damnatum.

Vide hunc locum explicatum Adnot. noſtris in Apolog. cap. 5. num. 59.

Ex eodem v. cap. Apolog. iuxta Euſebium Eccleſ. hiſt. lib. 3. cap. 20. ſeu 15. & Nicephor. lib. 3. cap. 10.

Πεπει-

A ΠΕπειρχήκει ποτὲ καὶ Δομετιανὸς ταυτὸ ποιῶν ἐκείνῳ, μέρος ἂν τῆς τῦ Νέρωνος ὠμότητος. Αλλ᾽ οἶμαι ἅτε ἔχων τι συνέσεως, τάχιστα ἐπαύσατο, ἀνακαλεσάμενος οὓς ἐξηλάκει.

Rufini.

Tentauit aliquando & Domitianus ſimile aliquid, portio Neronis de crudelitate. Sed quaſi homo citò deſtitit, ita vt etiam eos quos in exſilium miſerat, reuocaret.

Chriſtophorſoni.

Tentauerat & Domitianus, portio Neronis, de crudelitate. Sed qua & homo, facilè cœptum repreſſit, reſtitutis etiam quos relegauerat.

Langij.

Tentauerat & Domitianus portio Neronis de crudelitate, eadem quæ ille, facere. Sed vt opinor, aliquid habens rationis & prudentiæ, maturè deſtitit, reuocatis etiam iis quos in exſilium egerat.

Paucis etiam de hoc aliquid adtigimus Adnotat. noſtris in idipſum cap. num. 60. & 61.

B Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI DE SPECTACVLIS Græci, citatio, ex libro de Corona Militis, cap. 6.

SIc itaque & circa voluptates SPECTACVLORVM infamata conditio eſt, ab eis, qui naturâ quidem, Dei omnia ſentiunt, ex quibus Spectacula inſtruuntur, ſcientia autem deficiunt. Sed & huic materiæ, propter ſuauiludios noſtros, Græco quoque ſtylo ſatisfecimus.

Ampliſſimè eandem materiam tractatam habes ſuprà Tom. 2. non modò ab ipſo Auctore libro Latinè conſcripto de Spectaculis, ſed & in Adnotationibus noſtris; & verò loqui hîc Auctorem de dicto libro de Spectac. non de libro de Corona militis, etiam ante me Rhenanus adnotauit.

C Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI DE VIRGINIBVS Velandis Græci, Notulæ, ex eiuſdem tituli libro cap. 1.

PRoPRIVM iam negotium paſſus meæ opinionis, Latinè quoque oſtendam, Virgines noſtras velari oportere, ex quo tranſitum ætatis ſuæ fecerint; hoc exigere veritatem, cui nemo præſcribere poteſt.

Ex eo quod dicit Auctor Latinè quoque, *rectè meo iudicio collegit Rhenanus, antea Græcè ſcriptum fuiſſe librum eiuſdem tituli*, De Virginibus velandis; *de qua materia tum Auctor, tum nos latiſſimè ſuprà Tom. 2. in Adnotat. noſtris.*

Digitized by Google

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE BAPTISMO LIBRI MENtio, ex eiuſdem tituli libro cap. 15.

SED circa hæreticos ſanè quid cuſtodiendum ſit, dignè quis retractet. Ad nos enim æditum eſt. Hæretici autem nullum habent conſortium noſtræ diſciplinæ, quos extraneos vtique teſtatur ipſa ademptio communicationis. Non debeo in illis cognoſcere quod mihi præceptum eſt, quia non idem Deus eſt nobis & illis, nec vnus Chriſtus, id eſt, idem. Ideóque nec baptiſmus vnus, quia non idem. Quem quum ritè non habeant, ſine dubio non habent; nec capit numerari quod non habetur; ita nec poſſunt accipere, quia non habent. Sed de iſto pleniùs iam nobis IN GRÆCO digeſtum eſt.

His verbis etiam materia præcipua commemoratur libri Græci de Baptiſmo. Quandoquidem verò in dictum librum de Baptiſmo Adnotat. noſtris num. 106. nos hic tractaturos polliciti ſumus, quæ ſit Tertulliani ſententia de Hæreticorum baptiſmo, *certè negare non poſſumus idipſum ſenſiſſe quod B. Cyprianus; & fortaſſis propterea ſuppreſſum poſſit quis ducere hunc libellum, quum per Nicenum Concilium retractata eſt ea Africanorum quorumdam Epiſcoporum ſententia, quemadmodum in Vita B. Cypriani, & in Argumento* Concilij Carthaginienſis de baptizandis hæreticis, *latiùs deduximus. Nec verò mirandum, ſi illud paradoxon amplexus ſit Tertullianus, quum eodem ferè tempore celebratum fuiſſe videatur Concilium illud ſub Agrippino Epiſcopo Carthaginenſi, cuius meminit B. Cyprianus Epiſt. 71. ad Quintum, quod ipſum quoque & coætaneos Epiſcopos Africanos in eam pertraxit opinionem. Hoc enim ſatis indicare videtur ille Epiſtol. 70. ad Ianuar. quum dicit ſententiam illam iampridem ab Anteceſſoribus ſtatutam, & apertiùs Epiſt. 73. ad Iubaianum, multos dicens annos interceſſiſſe, ex quo ſub Agrippino Epiſcopi plurimi hoc ſtatuerunt. Atqui inter tempus, quo Tertullianus ante omnem hæreſim librum de Baptiſmo conſcripſit, & Africanum primum de* hæreticorum baptiſmo, *Concilium Epiſcoporum 72. quod celebratum fuit anno Domini 255. annos interceſſiſſe circiter 50. latiùs in vita Auctoris noſtra comprobatur. Porrò ad argumenta pro dicto Paradoxo ab Auctore hîc adlegata, reſponſionem videre erit in noſtris Prolegomenis.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENta Parænetica.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, AD AMICVM PHILOSOPHVM DE NVPTIARVM anguſtiis libri, Notulæ, ex B. Hieronymi epiſt. 28. ad Euſtochium, & lib. 1. aduerſus Iouinianum.

ET in principio Libelli præfatus ſum, me de anguſtiis Nuptiarum aut nihil omninò, aut parum dicturum, & nunc eadem admoneo; vt ſi tibi placet ſcire, quot moleſtiis virgo libera, quot vxor adſtricta ſit, legas Tertullianum ad Amicum Philoſophum ſcribentem, & de Virginitate alios Libellos, & B. Cypriani volumen egregium; & Papæ Damaſi ſuper hac re verſu ac proſa compoſita, & Ambroſij noſtri quæ nuper ſcripſit ad Sororem, opuſcula.

Non eſt huius loci Nuptiarum anguſtias deſcribere, & quaſi in communibus locis Rhetorico exſultare ſermone; pleniùs ſuper hac re contra Heluidium, & in eo libro quem ad Euſtochium ſcripſi, arbitror abſolutum. Certè Tertullianus, quum adhuc eſſet adoleſcens, luſit in hac materia, & præceptor meus Gregorius Nazianzenus, virginitatem & Nuptias differens, Græcis verſibus explicauit.

Hactenus

Hactenus B. Hieronymus, cuius integras periodos adduximus in medium, tum ne quid mutilum eſſet, tum vt intelligat Lector, qui Veterum de Virginitate hodie tantoperè controuerſa ſcripſerint; quocirca magnoperè optarim exſtare hunc Auctoris libellum, ſiue proſa conſcriptum, ſiue potius, quod per verbum, luſit, indicari videtur, carmine. Quo fit magis, vt mihi non probetur cuiuſdam viri eruditi cenſura, qui exiſtimabat hunc eodem eſſe librum, cum illo qui inſcribitur infrà Tom.5. Exhortatio ad caſtitatem. *Præterquàm enim quòd* illũ adoleſcens ſcripſiſſe *dicitur, & hunc ſub finem vitæ ſcriptum conſtet; etiam ex propoſito minimè tractat* de moleſtiis nuptiarum. *Neque verò etiam illorum placet ſententia, qui duos diuerſos libros Tertulliani dictis locis videri volunt, quum vtrumque diſertis verbis B.Hieron. inſcriptum ſignificet,* De moleſtiis nuptiarum. *Atqui an B. Hieronymus adſcribat Tertulliano etiam* alios (*quorum meminit*) de Virginitate libellos, *poterat fortaſſis dubitari iuxta priores illius æditiones, ſi legeretur:* legas Tertulliani Ad amicum Philoſophum, & de Virginitate alios Libellos. *Certè eiuſdem penè ſunt argumenti* ad Vxorem libri duo, *ac dicta* Exhortatio ad caſtitatem, *& non aliud tractat liber* de Velandis virginibus; *alios inſuper* de Virgioitate, *Continentia, & Caſtitate ſeruanda locos complures apud Tertullianum, ex Indice noſtro inueniet Lector, & ſimiliter in Indice B. Cypriani. Cuius præter librum De habitu & diſciplina Virginum à B. Hieron. citatum exſtat etiam Epiſt. 62. ad Pomponium de Virginibus. Quibus omnibus in libris videat Lector & Adnotationes noſtras.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE FATO LIBRI, MENTIO ET FRAGMENTVM EX EIVSDEM LIB. de Anima cap. 20. & Fulgentio Placiade de vocibus antiquis.

POTESTATES enimuerò præſunt. Secundum nos quidem, Dominus Deus, & Diabolus æmulus; ſecundum communem autem opinionem & prouidentia, & FATVM, & neceſſitas, & fortuna, & arbitrij libertas. Nam hæc & Philoſophi diſtinguunt, & nos ſecundum fidem diſſerenda, ſuo iam nouimus titulo.

Hactenus Auctor, cuius quum nullum exſtet opus, vbi de quatuor illis tractet, mihi prorſus videtur alludere ad librum ſuo titulo DE FATO, *vtpotè quem ab eo conſcriptum pateat ex citatione Fulgentij Placiadis, iam olim excuſi cum Hygini Mythologiis per verba ſequentia. Nam & Tertullianus in lib. quem de Fato ſcripſit, ita ait:* Redde huic fati primum problematis mancipatum. *in dict. Problema, lib. de vocibus antiquis.* De fato, *præterea ſub nomine Minutij Felicis olim extitiſſe* Libellum *traditu B. Hieron. Catal. ſcript. Eccleſ. ſiue: Contra Mathematicos, qui tamen quum & ipſe diſerti ſit hominis, non videtur cum ſtylo Octauij Dialogi eius conuenire. Fortaſſis is ipſe liber eſt, quem Tertulliano hic adſcribimus, vtpotè quem non modò diſertum, ſed eloquentiſſ. alicubi nuncupet. Alios qui aduerſus* Fatum *ſcripſerunt Auctores, ſupracitatos habes Tom. 1. Apolog. cap. 1. num. 17. & lib. de Anima cap. 39. num. 449.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA EXEGETICA.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS. Quæſtionum citatio, ex B. Hieronymi Epiſt. 125. ad Damaſum.

QVÆRIT Damaſus inter ceteras quæſtiones Quæſt.3. Si omnia Deus fecit bona valde; quare Noë DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS præcepit; quum immundum nihil bonum eſſe poſſit. Et in nouo Teſtamento poſt viſionem quæ Petro fuerat oſtenſa, dicenti: Abſit Domine à me, quoniam commune & immundum numquam introiuit in os meum; vox de cœlo reſpondit: Quod Deus mũdauit, tu ne commune dixeris. Reſpondere B. Hieron. ſe ſcribit, duabus tantum quæſtiuncu- *Gen. 1. Gen. 8. Act. 10.*

lis prætermiſſis (nempè hac & ea, de qua in ſequenti Fragmēto) Non (inquit) quo non potuerim & ad illas aliquid reſpondere, ſed quòd ab eloquentiſſimis viris, Tertulliano noſtro, & Nouatiano, Latino ſermone ſint editæ; & ſi noua voluerimus adferre, ſit latiùs diſputandum, &c. Nam & Origenes de mundis & immundis animalibus in Leuitico plura diſſeruit.

An iſtud referatur ad peculiarem aliquem librum eius tituli, quod magis tamen probatur, an verò ad tractatum ea de re per aliquot lineas Tertulliani l. 2. adu. Marc. cap. 18. Lectori liberum relinquimus iudicium. Hic dumtaxat adferemus ipſam reſpōſionis ſummam in hac verba: Et ſi Lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronuntiat animalia, quæ aliquando benedicta ſunt; conſilium exercendæ continentiæ intellige, & frenos impoſitos, *&c. Quod ipſum quum adferatur, ſed longè alius verbis libro de Cibis Iudaicis infrà Tom. 5. vel inde conſtat, ſicuti & ex reliquo totius libri ſtylo, non eſſe Tertulliani, ſed potius* Nouatiani, *vtpotè ad quem iam dictis verbis adludere videtur B. Hieronymus. Vbi de hac materia latiùs.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CIRCVMCISIONE QVÆSTIONVM CITATIO, EX EODEM B. Hieronym. loco.

Gen. 17. AD quæſtionem Damaſi penultimam: Cur Abraham fidei ſuæ ſignum in Circumciſione ſuſcepit, reſpondet B. Hieron. verbis iam citatis altera præcedēti ſe illam prætermittere, quòd à Tertulliano noſtro & Nouatiano Latino ſermone ſint æditæ. Addens etiam Origenem in 4. ad Rom. ἐξηγήσεων Τόμῳ DE CIRCVMCISIONE magnificè diſputaſſe.

An peculiariter ſcripſerit Tertullianus LIBRVM DE CIRCVMCISIONE, *non tam conſtat atque de Nouatiano, cui nominatim liber de* Circumciſione *inſcribitur à B. Hier. Catal. Script. Eccleſ. Atqui etiam latiſſimum tractatum videre eſt apud Auctorem Tom. 1. l. adu. Iud. c. 3. et ibid. Adn. noſtris n. 9. ex B. Cypr. l. 1. adu. Iud. c. 8. Exſtat quidem T. 4. nunc 9. operum B. Hier.* LIBER DE VERA CIRCVMCISIONE, *quem Eraſmus conicit eſſe* Tertulliani; *ſed præterquàm quòd ſtylus non correſpondeat, contrarium conuincitur tum ex ſcripturis ibidem citatis iuxta verſionem B. Hier. tum quod Manichæorum mentionem faciat; quo fit vt neque Nouatiano adſcribi poſſit, ſed potius (quod vir quidam eruditiſſ. cenſuit) Paulino adſcribendus ſit. Videatur verò etiam Tom. 3. Operum B. Cypr. Tractatus* De ratione Circumciſionis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE VESTIBVS AARON LIBRI MENTIO, EX B. HIERON. EPIST. 128. AD FABIOlam de Veſte ſacerdotali.

Exod. 28. FERTVR in Indice SEPTIMII TERTVLLIANI LIBER DE VESTIBVS AARON, qui interim vſque ad hāc diem à me non eſt repertus. Si à vobis propter celebritatē Vrbis fuerit inuentus; quæſo, ne meā ſtillam illius flumini cōparetis. Non enim magnorū virorū ingeniis, ſed meis ſum viribus æſtimandus.

Veſtes Aarōnis octò *ex cap. 28. Exod. recitantur, & explicantur latiſſimè à B. Hieron. dicta Epiſt. de Veſte ſacerdotali; quarum quatuor, ſeminalia nempè, linea tunica, baltheus, & cidaris, etiam ſacerdotibus erant communes; reliqua verò propria Pontificum, vtpotè, Tunica talaris Hiacinthina cum tintinnabulis, Superhumerale ſiue Ephod, Rationale, & Lamina aurea. Quò adeò Lectorem remittimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA ADVERSVS Hæreſeis.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE TRINITATE LIBRI NOTVLA.

SCRIPSIT (*inquit B. Hieron. Catal. Script. Eccleſ.*) Nouatianus DE TRINITATE grande Volumen, quaſi ἐπιτομὴν operis TERTVLLIANI, quod plerique neſcientes Cypriani exiſtimant.

An Tertullianus præter librum aduerſus Praxean, alium DE TRINITATE *ſcripſerit, meritò dubitationem iniiciunt hæc B. Hieronymi verba: Quum enim ἐπιτομὴν grandioris ſit operis compendium, & Nouatiani de Trinitate liber (vtpotè grande volumen, vel ipſo teſte,) prolixius multo ſit lib. adu. Praxean; oportebit, ſi mendoſi non ſint B. Hier. codices, alium de Trinitate librum à Tertulliano conſcriptum conſiteri. Sin verò legamus (quod lectum fortè ab illo fuit) ἐπίτασιν, cenſebitur Nouatiani liber, dilatatio argumenti à Tertulliano tractati lib. adu. Praxean. Idipſum cenſendum erit, ſi legamus μίμησιν, id eſt imitationem, quum Tertullianum aliquoties imitetur. Nos itaque, quia non libenter abſque MS. codicibus lectionem veterum immutamus, malumus etiam* LIBRVM DE TRINITATE *inter ea quæ deſiderantur* TERTVLLIANI *opera collocare. Maximè, quum, etſi idem Argumentum latiùs tractet Nouatianus de Patre Deo & Deo filio; tamen viciſſim latiùs tractetur à Tertull. adu. Praxeam et Monarchianos, de Filio alio à Patre, quem illi eundem faciebant; ſicuti poſtea & Sabellius, contra quem paucioribus agit Nouatianus. Deinde latiùs ibi tractatur & veriùs de Spiritu ſancto, vtpotè de quo Nouatianus vnicum caput habeat. Vſqueadeò vt, ſi propriè loquamur, neque ἐπιτομὴ, quia grandius eſt opus, nec ἐπίτασις, quia in quibuſdam ſuccinctius; nec μίμησις, quia non per omnia imitatur, dici poſſit operis Tertulliani, liber Nouatiani.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CENSV ANIMÆ LIBRI ADVERSVS HERMOGENEM Argumentum & Fragmenta, ex libro de Anima, cap. 1. 3. 11. 22. & 24.

DE ſolo CENSV ANIMÆ (*inquit Tertull.*) congreſſus Hermogeni, quatenus & iſtum ex materiæ potius ſuggeſtu, quàm ex Dei flatu conſtitiſſe præſumpſit; nunc ad reliquas conuerſus quæſtiones, plurimùm videbor cum Philoſophis dimicaturus.

Vna iam congreſſione deciſa ADVERSVS HERMOGENEM, vt præfati ſumus; quia animam ex Dei flatu, non ex materia vindicamus; muniti & illic diuinæ determinationis inobſcurabili regula: Et flauit (inquit) Deus flatum vitæ in faciem hominis, &: Factus eſt homo in animam viuam, vtrique ex Dei flatu. De iſto nihil amplius reuoluendum; habet ſuum titulum, & ſuum hæreticum. Gen. 2. 1. Cor. 15.

Ceterùm ADVERSVS HERMOGENEM, qui eam (*nempè animam*) ex materia non ex Dei flatu contendit, flatum propriè tuemur. Ille enim, aduerſus ipſius ſcripturæ fidem flatum in ſpiritũ vertit; vt dum incredibile eſt, ſpiritum Dei in delictum, & mox in iudicium deuenire, ex materia potius anima credatur, quàm ex Dei ſpiritu. Idcircò nos & illic flatum eam defendimus, non ſpiritum, ſecundum ſcripturam & ſecundum ſpiritus diſtinctionem; & hic ſpiritum ingratis pronuntiamus, ſecundum ſpirandi & flandi conditionem; illic de ſubſtantia quæſtio eſt, ſpirare enim ſubſtantiæ actus eſt.

Cetera animæ naturalia iam à nobis audiit Hermogenes, cum ipſorum defenſione & probatione, per quæ Dei potius quàm materiæ propinqua cognoſcitur.

Nos autem, qui nihil Deo adpendimus, hoc ipſo animam longè infra Deum rependimus, quòd natam eam agnoſcimus; ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris felicitatis; vt flatum, non vt ſpiritum; & ſi immortalem, vt hoc ſit diuinitatis; tamen paſſibilem, vt hoc ſit natiuitatis; ideóque & à primordio exorbitationis capacem, & inde etiam obliuionis adfinem. Satis de iſto cum Hermogene.

His quinque locis Auctor, imprimis titulum & Argumentum indicat: DE CENSV ANIMÆ ADVERSVS HERMOGENEM, *vbi* cenſum *accipi pro origine, præterquàm quòd priori loco adnotauimus n. 2. etiam vel inde patet, quod refutetur hæreſis Hermogenis, qua* non ex Dei flatu, ſed ex materia animæ originem conſtituiſſe contendebat. *Haud aliter atque* mundum factum dicebat non ex nihilo, ſed ex materia Deo coæterna, *aduerſus quam hæreſin ſuprà diſputat Auctor lib. adu. Hermog. T. 3. Iam verò etiam duas ſcripturas adfert, quibus* animam Dei flatum *probaſſe ſe ſignificat, Gen. 2. & 1. Cor. 15. In quibus quum ille, vti ſuæ hæreſi videretur fauere, vertiſſet:* ſpiritum vitæ, *pro eo quod alij:* flatum; contra ſcripturæ fidem, *vtpotè quum Græcè illic legatur* πνοὴν, *quod pleriquе malunt (vel B. Auguſt. teſte l. 13. de ciuitate Dei, cap. 24.) interpretari* flatum, *inſpirationem, aut adſpirationem, aut Animam,* quàm Spiritum; *ſignificat tertio loco hîc citato Auctor, ſe hoc egiſſe dicto libro, vt* flatum *potius tueretur quàm* ſpiritum. *Quamquam interim alio ſenſu etiam ſpiritum agnoſcens Animam, à ſpirando, lib. de Anima, non per omnia conſentiat cum Catholicorum ſententia Tertullianus, qui ſpiritum propriè animam dicunt, non tamen ſpiritum ſanctum; atque adeò etiam dicto loco Geneſeos, & alibi,* πνοὴν *ſpiritum interpretantur. Verùm de hoc illius Paradoxo Lectorem remiſimus ad noſtra Prolegomena, & aliquid in contrarium ibi adnotauimus num. 137. 140. 141. & 142. Deinde ſeſe ad inſtitutum propiùs* cetera naturalia animæ *pertractaſſe inſinuat aduerſus Hermogenem,* vt Dei potius quàm materiæ propinqua anima probaretur. *Denique ne fortaſſis propterea quis animam cum Deo compararet,* eam longè infra Deum *defendiſſe ſe ſcribit dicto libro,* quòd nata ſit, quòd paſſibilis, quòd exorbitationis capax, & inde etiam obliuionis adfinis ſit. *Vſqueadeò vt totius penè libri argumentum, & quaſi fragmenta quædam ipſis iiſdem verbis repetita hîc videre ſit apud Auctorem. Ceterùm de* Hermogene ac Hermogenianis, *& variis eorum hæreſibus latè ſuprà tractauimus dicto lib. aduerſus Hermogenem, num. 1.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS APELLETIANOS LIBRI, CITATIO, EX LIBRO de Carne Chriſti, cap. 8.

SED quoniam & iſti APELLETIANI carnis ignominiam prætendunt maximè, quam volunt, ab igneo illo, Præſide mali, ſollicitatis animabus adſtructam; & idcircò indignam Chriſto, & idcircò de ſideribus illi ſubſtantiam competiſſe; debeo illos de ſua paratura repercutere. Angelum quendam inclytum nominant, qui mundum hunc inſtituerit, & inſtituto eo pœnitentiam admiſerit. Et hoc, ſuo loco tractauimus. Nam eſt nobis ADVERSVS ILLOS LIBEL-
Luc. 15. LVS; an qui ſpiritum & voluntatem & virtutem Chriſti habuerit ad ea opera, dignum aliquid pœnitentia fecerit; quum angelum etiam de figura erraticæ ouis interpretentur. Teſte igitur pœnitentia inſtitutoris ſui, delictum erit mundus; ſiquidem omnis pœnitentia confeſſio eſt delicti, quia locum non habet niſi in delicto. Si mundus delictum eſt, quia corpus: & membra, delictum; erit proinde & cœlum, & cœleſtia cum cœlo. Si cœleſtia, & quidquid inde conceptum prolatumque eſt; mala arbor malos fructus ædat neceſſe eſt. Caro igitur Chriſti de cœleſtibus ſtructa, de peccati conſtitit elementis, peccatrix de peccatorio cenſu; & par erit ipſius ſubſtantiæ, id eſt, noſtræ, quam vt peccatricem Chriſtus dedignatur induere. Ita ſi nihil de ignominia intereſt; aut aliam purioris notæ materiam excogitent Chriſto, quibus diſplicet noſtra; aut eam cognoſcant, qua etiam cœleſtis melior eſſe non potuit.

An liber iſte, ADVERSVS APELLEM, *an* ADVERSVS APELLETIANOS *inſcribi debeat, aliquamdiu me dubitare fecit, quòd inter ceteros hæreticos, aduerſus quos ſcripſit Tertullianus, enumeret Vincent. Lirinenſ.* Apellem; *ex quo etiam haſitauimus num plures eſſent Libelli ab Auctore aduerſus ipſum & diſcipulos eius conſcripti. Verùm, quum toties facta* Apellis *mentione atque nullius alterius, nullam tamen libri cuiuſpiam aduerſus eundem mentionem præterquàm hoc loco faciat; fit mihi credibile, & vnicum eſſe ab eo conſcriptum, &* ADVERSVS APELLETIANOS *inſcriptum. Maximè quum etiam* Apelletianos *B. Cyprianus nuncupet* Apellis *diſcipulos Epiſt. 73. ad Iubaianum. Atqui obſcuriora quidem ſunt verba Tertulliani iam citata, ſed hoc ſibi vult:* Argumentum libri aduerſus Apelletianos *potiſſimum fuiſſe:* An Angelos ille igneus mali præſes, qui & mundum hunc (*iuxta illos*) inſtituerat, & ſollicitatis animabus carnem adſtruxerat; ad quod tamen ſpiritum & voluntatem, & virtutem Chriſti habuerit; dignum aliquid pœnitentia fecerit. *Vtpotè qui dicerent, ſicuti legitur lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 51. hær.*

51. hæreſ. 19. illum mundo inferiori permiſcuiſſe pœnitentiam, quia non illum tam perfectè feciſſet, quàm ſuperior mundus inſtitutus fuiſſet. *Quod ipſum interim pulcrè contra illos retorquet, illic vbi loquitur:* de ſua paratura repercutiens. *Verùm quòd vocat hunc Angelum* mali præſidem, *ſic explicat Epiphan. hæreſ. 44. ex ſententia Apellis: Euaſit autem non bonus, & quæ ab ipſo facta ſunt, non bene facta ſunt, ſed ſecundum malam ipſius mentem ab ipſo creata ſunt. De* ſollicitatis *autem* animabus ab igneo illo Deo angelo *iuxta Apellem, vide ſup. à Tom. 3. lib. de Anima cap. 23. num. 298. & cap. 36. num. 431. vbi addit ex conſequenti Auctor* conſtituiſſe eum ante corpora animas viriles ac muliebres. De mundo ab illo inſtituto *lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 34. & cap. 51. hæreſ. 19. numer. 324. De* carne hominis *proinde* ab eodem extructa, *num. 78. cap. 8. lib. de Carne Chriſti (ex quo hæc verba deſumpta ſunt) & lib. de Reſurr. carn. cap. 5. num. 46. De* Chriſti *den que* carne, *non ab illo angelo creata, ſed* ex cœleſtibus ſideribus ſtructa, *contra Apellem latè diſputat Auctor dicto lib. de Carne Chriſti cap. 6. vbi num. 56. ſitautem & ſimilem locum lib. 3. adu. Marc. Conſentit in his omnibus Epiphanius, præterquàm quòd inferiorem Deum nuncupet, quem Auctor* angelum igneum; *quem interim agnoſcunt B. Auguſt. hær. 23. B. Iſidor. lib. adu. Marc. Hrabanus noſter, B. Honorius & Gratianus in Catalogis hæretic. Hoc peculiare Auctori, quod* de pœnitentia angeli creatoris *tam dictum eſt; ſicuti & illud: quod* figuram erraticæ ouis, *Luc. 15. de illo interpretati ſint; quaſi gaudium fuerit in cœlo apud angelos Dei, de illo vno peccatore ad pœnitentiam conuerſo. Quam contrà maluit Auctor interpretari de homine lapſo, & per Chriſtum requiſito, ſicuti etiam alij Veteres omnes. Hactenus de iis quæ ad intellectum huius Fragmenti faciunt; quia verò promiſimus integram nos hiſtoriam hîc edituros de Apelle & eius hæreſibus, faciemus id quàm pauciſſimis licebit.* APELLES *itaque* diſcipulus Marcionis (*vt verbis Auctoris vtar dicto lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 6. 30. ac 51.*) lapſus in fœminam, deſertor continentiæ Marcionenſis (*quam ille ſimulabat*) ab oculis magiſtri Alexandriam ſeceſſit. Inde in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenen, poſtea verò immane proſtibulum; cuius ſignis & prodigiis inductus, librum ædidit, quem Phaneroſeis Philumenes inſcripſit, quam quaſi Propheti ſſam ſequebatur. *De quibus vide Adnotat. noſtras in eundem lib. num. 35. 173. 174. 175. 176. ac 324. & lib. de Carne Chriſti cap. 6. num. 54. & cap. 24. num. 180. Neque verò* deſertor *dumtaxat, ſed &* emendator Marcionis ac diſcipulus ſupra magiſtrum *appellatur ab Auctore lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 17. cuius rationem videre eſt lib. de Præſcript. iam citato num. 324. Neque verò in hoc ſolum, quòd vti illic diximus:* Vnum Deum ſuperiorem faceret, alterum Dominum dicat, ſed angelum faciat; *verùm & in reliquis paulò prius recenſitis hæreſibus,* quas ſeductus à Philumene nouas induxit. *In hoc nihil differens à Marcione, quòd &* Deum Moyſi (*de quo lib. de Carne Chriſti cap. 6. num. 57.*) & Legem ac Prophetas repudiarit, *ſicuti libro de Præſcript. habetur cap. 51. hær. 19. num. 324. vbi etiam eadem cum Marcione hæreſis commemoratur:* De animarum ſolarum ſalute ac negata reſurrectione carnis, *quam adeò impugnat Auctor lib. de Reſurr. carn. item quòd* ſolo Apoſtolo vteretur, ſed Marcionis, id eſt non toto. *De quibus pleriſque videre etiam eſt Epiphan. Theodor. & Damaſc. ſed hoc Auctori peculiare:* Habet præterea libros ſuos quos inſcripſit Syllogiſmorũ, in quibus probare vult, quòd omnia quæcumq; Moyſes de Deo ſcripſerit, vera non ſint, ſed falſa ſint. *Quo fit vt de iis aliud nihil adnotandum occurrat, quantumuis huc Lectorem dicto num. 324. remiſerimus. Hoc vnum adiiciam, non mirum eſſe, ſi Auctor* ADVERSVS APELLETIANOS *ſcripſerit, quòd ſæpedicto lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. cap. 30. adſerat:* adhuc ſuperfuiſſe proprios diſcentes & ſucceſſores Apellis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA Paradoxa.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LIBRI DE PARADISO ARGVMENTVM, EX lib. de Anima, cap. 55.

SED in æthere habitatio noſtra, &c. Immò, inquis, in paradiſo; quò iam tunc & Patriarchæ & Prophetæ adpendices Dominicæ reſurrectionis, ab inferis migrauerint. Et quomodo Ioanni in ſpiritu, paradiſi regio reuelata, quæ ſubiicitur altari, nullas alias animas apud ſe præter Martyrum oſtendit? quomodo Perpetua fortiſſima martyr, ſub die paſſionis, in reuelatione paradiſi ſolos illic commartyras ſuos vidit? niſi quia nullis romphæa paradiſi ianitrix cedit, niſi qui in Chriſto Gen. 1. Matth. 28. Apoc. 6.

Gen.3. deceſſerint? Non in Adam noua mors pro Deo, extraordinaria pro Chriſto, alio & priuato excipitur hoſpitio? Agnoſce itaque differentiam ethnici & fidelis in morte. Si pro Deo occumbas, *&c.* non in mollibus febribus & in lectulis, ſed in martyriis; ſi crucem tuam tollas, & ſequaris Dominum, vt ipſe præcepit; tota paradiſi clauis tuus ſanguis eſt. Habes etiam DE PARADISO à nobis LIBELLVM, quo conſtituimus omnem animam apud inferos ſequeſtrari in diem Domini.

Hactenus Auctor, ſed ſaniori modo intelligendus, vti adnotauimus ad dictum locum num. 606. 610. *&* 611. *& ad lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 34. num. 551. latiùs denique in Prolegomenis inter Paradoxa, vbi ad omnia ipſius argumenta reſpondebimus. Hoc hîc adnotandum, Auctorem librum hunc conſcripſiſſe non modò de* Paradiſo *terreſtri, in quo Adam fuit conditus, & quò Enoch & Helias tranſlati ſeruntur, ſed etiam & magis ex propoſito de* Paradiſo *ſpirituali, quò Apoſtolus Paulus raptus legitur 2. Cor. 12. quamquam in hoc ab aliis Patribus diſſentiat, quòd illi cæleſtem nuncupent illum Paradiſum, & nominatim B. Ambroſ. in dictis locis Commentario, Auctor verò illum non diſtinguit à ſinu Abrahæ, quem ſublimiorem tamen inferis conſitetur. verùm etiam de hoc in Prolegomenis inter Paradoxa. Terreſtrem verò Paradiſum diſertis verbis, de Adam loquens, agnoſcit Tom. 1. lib. aduerſ. Iud. cap. 2. Tom. 2. lib. de Patientia cap. 5. & Tom. 3. lib. de Reſurr. carnis cap 26. & lib. 2 adu. Marc. cap. 2. & 10. Rurſus l. adu. Valent. cap. 20. vbi Ptolomæum Valentin. irridens, quòd* Paradiſum Archangelum quartum ſomniaret, *ſic iocatur*: Quoniam & hunc ſupra tertium cœlum pangunt, ex cuius virtute ſumpſerit Adam, deuerſatus illic inter nubeculas & arbuſculas. Satis meminerat Ptolomæus puerilium dicibulorum; in mari poma naſci, & in arbore piſces, ſic & in cœleſtibus nuceta præſumpſit. Operatur Demiurgus ignorans, & ideò fortaſſis non ſcit arbores in ſola terra inſtitui oportere. *Omnium autem apertiſſimè hoc ipſo Tomo, Carm. lib. de Iudicio Domini, cap. 8. & Geneſ. cap. 2. ac 3. Eundem agnouerat iam antea etiam B. Irenæus lib. 2. aduerſ. hær. cap. 55. & apertiùs lib. 5. cap. 5. vbi ait dixiſſe Presbyteros Apoſtolorum diſcipulos Enoch & Heliam tranſlatos eſſe in Paradiſum, vbi primus homo poſitus fuit, de quo ſcriptura (nempè Gen. 2.) Et plantauit Deus Paradiſum in Edem contra Orientem, & poſuit ibi hominem. Conſentit etiam B. Iuſtin. Mart. Apol. 1. vbi Homerum ſcribit, ad Paradiſi imitationem à Moyſe deſcripti, confinxiſſe Alcinoi hortum; Theophilus item lib. 2. ad Antolyc. & Nouatianus lib. de Trinitate infrà Tom. 5. & Lactant. Carm. de Phœnice, ad dicta verba ſcripturæ alludentes, Paradiſum in Oriente conſtitutum referunt. Denique Epiphan. in Ancorato & aduerſ. Origeniſtas, ac Epiſt. ad Ioan. Epiſc. Hieroſol. à B. Hieron. in Latinum tranſlata, latiſſimè ex ſcriptura Gen. 2. ac 3. diſputat contra Origenem, Paradiſum de terreno ad cæleſtia transferentem; idipſum probans ex 4. illis (quorum aquam ſe bibiſſe ſcribit) fluminibus, ex paradiſo profluentibus; & ſuſtinens, apud Apoſt. 2. Cor. 12. aliud eſſe cælum tertium, aliud paradiſum. Eandem hæreſin (ſicuti etiam ſuprà adnotauimus dicto loco adu. Valent. num. 246.) adtribuit B. Auguſt. lib. de hæreſ. Seleucianis, & Hermianis. Quorum omnium deliramenta iubet conticeſcere etiam B. Hieron. Comment. in Danielem alicubi. Porrò vbi ſit* Paradiſus, *varias diuerſorum ſententias hîc recenſere ſuperfluum exiſtimo, quòd ſcribat B. Auguſt. lib. 2. contra Pelag. & Celeſt. cap. 23. hoc ad quæſtiones, quæ ſunt præter fidem, pertinere.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE SPE FIDELIVM

LIBRI ARGVMENTVM, EX LIB. 3. ADV. Marc. cap. vlt. & B. Hieron. in cap. 36. Ezechiel. & alibi; ac Gennadio.

Iſai. 43. DE reſtitutione Iudææ (*inquit Tertullianus*) quam & ipſi Iudæi, ita vt deſcribitur, ſperant, locorum & regionum nominibus inducti; quomodo allegorica interpretatio, in Chriſtum & in Eccleſiam, & habitum & fructum eius, competat; & longum eſt perſequi, & in alio Opere digeſtum, quod inſcribimus DE SPE FIDELIVM; & in præſenti vel eò ocioſum, quia non de terrena, ſed de cœleſti promiſſione ſit quæſtio. Nam & confitemur in terra nobis regnum
Apoc. 20. repromiſſum; ſed ante cœlum, ſed alio ſtatu; vtpotè poſt reſurrectionem in mille annos,
& 21. in ciuitate diuini operis Hieruſalem cœlo delata; quam & Apoſtolus matrem noſtram
Gal. 4. Philipp. 3. ſurſum deſignat; & πολίτευμα noſtrum, id eſt, municipatum, in cœlo eſſe pronuntians,
Ezech. 48. alicui, vtique cœleſti, ciuitati eum deputat. Hanc & Ezechiel nouit, & Apoſtolus Ioan-
Apoc. 21. nes vidit.

Neque

Neque enim (*inquit B. Hieron.*) iuxta Iudaicas fabulas, quas illi δευτερώσεις appellant, gemmatam & auream de cœlo exſpectamus Hieruſalem, nec rurſum paſſuri circumciſionis iniuriam, nec oblaturi taurorum & arietum victimas, nec ſabbati otio dormiemus. *Apoc. 21.* Quod & multi noſtrorum, & præcipuè Tertulliani Liber, qui inſcribitur DE SPE FIDELIVM, & Lactantij Inſtitutionum volumen ſeptimum pollicetur, & Victorini Pictabionenſis Epiſcopi crebræ expoſitiones, & nuper Seuerus noſter in Dialogo, cui Gallo nomen impoſuit. Et vt Græcos nominem, & primum extremúmque cõiungam, Irenæus & Apollinarius.

Nec ignoro (*inquit idem Præfat. lib. 18. in Iſaiam, ad eundem librum adludens*) quanta inter homines ſententiarum diuerſitas ſit, *&c.* de repromiſſionibus futurorum, & qua ratione intelligenda ſit Apocalypſis Ioannis; *Apoc. 21.* quam ſi iuxta litteram accipimus, Iudaizandum eſt; ſi ſpiritualiter vt ſcripta eſt diſſerimus, multorum Veterum videbimur opinionibus contraire; Latinorum, TERTVLLIANI, Victorini, Lactantij; Græcorum, vt ceteros prætermittam, Irenæi tãtùm Lugdunẽſis Epiſcopi faciam mentionẽ; aduerſum quem vir eloquentiſſimus Dionyſius Alexandrinæ Eccleſiæ Pontifex elegãtem ſcribit Librum; irridens mille annorum fabulam, & auream atque gemmatam in terris Hieruſalem, inſtaurationem templi, hoſtiarum ſanguinem, otium Sabbati, circumciſionis iniuriam; nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delitias, & cunctarum gentium ſeruitutem; rurſúſque bella, exercitus, ac triumphos, & ſuperatorum neces, mortémque centenarij peccatoris. Cui duobus voluminibus reſpondit Apollinarius.

Papias (*inquit idem Catal. Script. Eccl.*) dicitur mille annorum Iudaicam ædidiſſe δευτέρωσιν, quem ſecuti ſunt Irenæus & Apollinarius & ceteri, qui poſt reſurrectionem aiunt in carne in ſanctis Dominum regnaturum. TERTVLLIANVS quoque in LIBRO DE SPE FIDELIVM, & Victorinus Pictabionenſis, & Lactãtius hac opinione ducũtur.

In diuinis (*inquit Gennad. lib. de dogmat. Eccl. inter opera B. Auguſtini, ad eundem librum adludens*) repromiſſionibus nihil terrenum vel tranſitorium exſpectamus; ſicut Melitani ſperant. Non nuptiarum copulam; ſicut Cerinthus & Marcus delirant. Non quod ad cibum vel ad potum pertinet; ſicut Papiæ Auctori, Irenæus, & TERTVLLIANVS, & Lactantius adquieſcunt. Neque per mille annos poſt reſurrectionem regnum Chriſti in terra futurum, & ſanctos cum illo in deliciis regnaturos ſperamus; ſicut Nepos docuit, qui primam iuſtorum reſurrectionem, & ſecundam impiorum confinxit.

Hactenus plura teſtimonia de argumento LIBRI DE SPE FIDELIVM, *quorum poſtremum ea potiſſimùm de cauſſa adiecimus, quòd cuique Auctori ſua Paradoxa adtribuat, quæ B. Hieron. prima facie omnibus in genere videtur impingere; quamquam interim ipſe opiniones appellet, non hæreſes aut errores, reuerentiæ gratia; in quo illum etiam imitatus eſt Gennadius. Verùm de aliorum ſententia (ne hîc prolixiores ſimus) vti de reſponſione ad omnia Tertulliani quæ ex ſcripturis loco hoc citat argumenta, videat Lector noſtra Prolegomena inter Paradoxa. Hîc dumtaxat dicemus, videri nobis ſententiam Tertulliani eſſe mitiorem reliquis, nempè eam de qua ſcribit B. Auguſt. lib. 20. de ciuit. Dei cap. 7. Hæc opinio eſſet vtrinque tolerabilis, ſi aliquæ deliciæ ſpiritales, in illo Sabbato ſcilicet mille annorum, adfuturæ ſanctis per Domini præſentiam crederentur. Nam etiam nos (inquit ille) hoc aliquando fuimus opinati. Vſqueadeò vt potiùs* Tertulliano *competat id quod Gennadius Melitanis tribuit, quòd* terrenum regnum Chriſti ſperauerit, *& deſcripſerit Libro* DE SPE FIDELIVM; *quàm quod illi impingit de cibo & potu; quo factum fortaſſe, vt præ aliis Melitonem commendet Auctor libris illis pro Montano ſcriptis, quorum fragmenta ſequuntur, iuxta quod ibi ex B. Hieron. citabitur; vtpotè quum etiam Montani fuiſſe hoc paradoxon ipſe his verbis dicto loco ſignificet:* Hanc, *&c.* & qui apud fidem noſtram eſt nouæ Prophetiæ ſermo teſtatur, vt etiam effigiem ciuitatis, ante repræſentationem eius, conſpectui futuram in ſignum prædicarit. *Verba Auctoris, quibus quod dixi, confirmatur, ſunt imprimis illa ſupracitata:* de reſtitutione Iudææ, quomodo allegorica interpretatio in Chriſtum & Eccleſiam, & habitum & fructum eius competat; & longum eſt perſequi, *&c. Si enim* allegorica, *ergo non litteralis, & proinde perperàm illi impingeret quis (quod in Cerinthum magis competit & Dimæritas iuxta Epiphan.) inſtaurationem templi, beſtiarum ſanguinem, otium Sabbati, & circumciſionis iniuriam. Eodem pertinet quod paulopòſt eodem loco ſubiungit:* Hanc *(nempè Hieruſalem ciuitatem cælo delatam)* dicimus, excipiendis reſurrectione ſanctis, & refouendis omnium bonorum, vtique ſpiritualium, copia; in compenſationem eorum quæ in ſeculo vel deſpeximus vel amiſimus, à Deo proſpectam. Nam ſi ſpiritualium bonorum copia, *ergo non temporalium, quam alij ſomniant. In hoc interim cũ aliis ille conſentit (quamquam etiam erroneè) quòd cõfiteatur, in terra quidem regnum nobis repromiſſum, ſed ante cælum.*

Digitized by Google

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM ADVERSVS ECCLESIAM PRO Montano ſcriptorum Notulæ.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LIBRORVM SEX DE ECSTASI MENTIO, EX B. Hieron. Catal. Script. Eccleſ. & Nicephoro lib. 4. hiſt. Eccleſ. cap. 22. ac 34.

HIC (*inquit B. Hieron. de Tertulliano, & ipſis iiſdem verbis Nicephorus*) quum vſque ad mediam ætatem Preſbyter Eccleſiæ permanſiſſet, inuidia poſtea & contumeliis clericorum Romanæ Eccleſiæ, ad Montani dogma delapſus, in multis libris nouæ Prophetiæ meminit; ſpecialiter autem aduerſus Eccleſiam texuit volumina, De Pudicitia, de Fuga in perſecutione, de Ieiuniis, de Monogamia, DE ECSTASI LIBROS SEX.

TERTVLLIANVS (*inquit idem*) ſex voluminibus aduerſus Eccleſiam æditis, quæ ſcripſit περὶ ἐκστάσεως, &c.

Melitonis (*inquit idem in Melitone*) elegans & declamatorium ingenium, laudans Tertullianus in Libris VII. aduerſus Eccleſiam pro Montano; dicit eum à pleriſque noſtrorum Prophetam putari.

Hactenus ille. Quorum ex poſteriori loco apparet Græcè potius quàm Latinè hos libros fuiſſe conſcriptos, ſicuti dicemus in ſequenti fragmento latius.

Nos autem promiſſis vt ſtemus; quid Ecſtaſis *Auctori, quidve aliis Scriptoribus antiquis Eccleſiaſticis, paucis ſubiungendum duximus. Definitio in genere inuenitur Tom. 3. ſuprà lib. de Anima, cap. 45.* Ecſtaſin dicimus exceſſum ſenſus, & amentiæ inſtar. Sic &
Gen. in primordio ſomnus cum Ecſtaſi dedicatus: Et miſit Deus Ecſtaſin in Adã, & obdormiuit. Somnus enim corpori prouenit in quietem, Ecſtaſis animæ acceſſit aduerſus quietem; & inde iam forma ſomnum Ecſtaſi miſcens. *Et paulòpòſt:* Hic erit proprietas Amentiæ huius, quia non fit ex corruptela bonæ valetudinis, ſed ex ratione naturæ, nõ enim exterminat, ſed auocat mentem. Aliud eſt concutere, aliud mouere; aliud euertere, aliud agitare. Igitur quod memoria ſuppetit, ſanitas mentis eſt; quod ſanitas mentis ſalua memoria ſtupet, amentiæ genus eſt. Ideò non dicimus furere, ſed ſomniare; ideò & prudentes, ſiquando ſumus; ſapere enim noſtrum licet obumbretur, non tamen extinguitur, niſi quod & ipſum poteſt videri vacare tunc. Ecſtaſin autem hoc quoque operari de ſuo proprio, vt ſic nobis imagines ſapientiæ inferat, quemadmodum & erroris. *Breuior verò & inſtituto Auctoris magis conformis eſt illa, quæ habetur eiuſdem lib. cap. 11. vbi de eodem Adamo loquitur:* Cecidit, *inquit,* Ecſtaſis ſuper illum, ſancti ſpiritus vis, operatrix Prophetiæ, *& cap. 21.* In illum Deus amentiam immiſit, ſpiritalem vim qua conſtat Prophetia. *Atqui primũ illud* Ecſtaſeos *genus aliquo modo in Adamo agnoſci potuit, poſterius hoc non item; vtpotè quod pertinere videatur ad Montani, Priſcæ ac Maximillæ enthuſiaſmos comprobandos; quos in* Ecſtaſi, *& vt amentes loqui ſolere confitebantur ipſorum diſcipuli, & inter eos poſt mediam ætatem ipſe Tertullianus. Huc pertinet illud de Priſca aut Maximilla eiuſdem lib. de Anima cap. 9.* Eſt hodie ſoror apud nos reuelationum chariſmata ſortita, quas in Eccleſia, inter Dominica ſollemnia per ECSTASIN in ſpiritu patitur. *Hoc eſt enim quod ſibi vult lib. 4. adu. Marc. cap. 22. vbi explicans illud Luc. 9. de Petro:* Sed neſciens quid diceret. Quomodo, *inquit*, neſciens? vtrúmne ſimplici errore, an ratione (*qua ſignificatione etiam dixit lib. aduerſ. Praxean cap. 15.* neque Petrum & Ioannem & Iacobum viſionẽ Dei ſine irratione & amentia expertos eſſe) quam defendimus in cauſſa nouæ Prophetiæ, gratiæ Ecſtaſin, id eſt amentiam conuenire. In ſpiritu enim homo conſtitutus, præſertim quum gloriam Dei conſpicit, vel quum per ipſum Deus loquitur; neceſſe eſt excidat ſenſu, obumbratus ſcilicet virtute diuina; de quo inter nos & Pſychicos eſt quæſtio. *Vbi (ſicuti latius infrà Tom. 5. lib. de Ieiuniis adu. Pſychicos) per* Pſychicos *intelligit Catholicos, & ad hos* SEX DE ECSTASI LIBROS *alludit, quos contra Eccleſiam ſcripſiſſe certum eſt. At pulcrè contra Montaniſtas Epiph. hær. 48 poſtquàm ſcripturis probauit veros Prophetas cum conſtanti ratione & intelligentia locutos ex inſtinctu Spiritusſancti, ſana mente & corpore; ad Montani Prophetiam veniens, probat eum neque ſtabili mente vaticinatum, neque intelligentiam mentis habuiſſe, ex propriis ipſius Montani verbis. Quid? quòd ſcripturam ſupradictam Gen 2. nihil pro illis facere docet: Nam, inquit, ipſi Adam Deus induxit* ecſtaſin *ſomni, non* ecſtaſin *emotionem mentis.* Ecſtaſis *autem iuxta multas differentias modum habet. Dicitur enim* Ecſtaſis,

ſtupor

Digitized by Google

ſtupor ob excellentiam admirationis. Dicitur & Ecſtaſis *inſania, eo quòd à mente amoueat. Verùm illa ſomni* Ecſtaſis, *hoc eſt ſopor, iuxta alium modum dictus eſt, iuxta naturalem actionem; maximè, eo quòd profundiſſimè ſancto Adamo inductus eſſet. Quem amplius* Ecſtaſin *appellauit, eo quòd fecerit ipſum ad tempus non ſentire dolorem, propterea quòd accepturus erat coſtam ab ipſo, & ipſam formaturus in mulierem. At non erat mentis* Ecſtaſis, *ac intelligentiæ emotio. Statim enim vt ſurrexit, agnouit & dixit: Hoc nunc os ex oſsibus meis, &c. Nouit enim, velut vides, præterita quando erat in ſomno, dicens: Hoc nunc os ex oſsibus meis. Agnouit præſentia; poſtquàm facta eſſet mulier, agnoſcens eam de corpore ſuo ſublatam. Vaticinatus eſt futura, nimirùm: Ea gratia relinquet homo patrem ſuum & matrem, &c. Hæc autem non ſunt viri mente moti, neque intelligentia priuati, ſed ſanam mentem habentis. Eodem pertinere videtur quod B. Hieron. Quæſt. Hebr. in Geneſim adnotauit: Pro* Ecstasi, *id eſt mentis exceſſu, in Hebræo habetur* Tardema, *quod Aquila* καταφορὰν, *Symmachus* κάρον, *id eſt grauem & profundum ſoporem interpretati ſunt. Denique ſequitur: Et dormiuit. Idipſum verbum & in Iona ſtertentis ſomno poſitum eſt. Atqui nihil pro Montani inſana prophetia facere illud de Petro:* Neſciens quid diceret. *Alij illud referri malunt ad locutionem inconſideratam, vti ſolent animæ conſternatæ, eo quod addatur apud Marcum: Erant enim timore exterriti; & illud certum eſt, nihil ibi Petrum prophetaſſe. Porrò nititur quidem etiam Auctor ad eiuſdem nouæ Prophetiæ confirmationem detorquere locum Apoſtoli 1. Cor. 14. his verbis, lib. 5. aduerſ. Marc. cap. 8.* Ædat aliquem Pſalmum, aliquam viſionem, aliquam orationem, dumtaxat ſpiritalem in Ecstasi, id eſt, amentia; ſiqua linguæ interpretatio acceſſerit. Probet etiam mihi, mulierem apud ſe prophetaſſe, ex illis ſuis ſanctioribus fœminis, magnidicam. *Verùm, præterquàm quòd illud:* in Ecſtaſi, *ibi non legatur apud Apoſtolum, ac quòd dicatur ibidem: Et Spiritus Prophetarum Prophetis ſubiectus eſt; ex proximis Apoſtoli verbis, Montanum, & proinde Tertullianum refutat B. Hieron. Prolog. Comment. in Habacuc. Propheta, inquit, viſio eſt, &, aduerſus Montani dogma peruerſum, intelligit quod videt, nec vt amens loquitur, nec in morem inſanientium fœminarum, dat ſine mente ſonum. Vnde & Apoſtolus iubet, vt ſi prophetantibus aliis, alij fuerit reuelatum, taceant qui prius loquebantur. Ex quo intelligitur, quum quis voluntate reticet, & alteri locum dat ad loquendum, poſſe & loqui & tacere quum velit. Qui autem in* ecſtaſi, *id eſt, inuitus loquitur; nec tacere, nec loqui in ſua poteſtate habet. Eodem pertinet etiam illud eiuſdem Prolego in Nahum Prophetam: Non enim loquitur in* ἐκστάσει, *vt Montanus, & Priſca, Maximillaque delirant; ſed quod prophetat, liber eſt Viſionis intelligentis vniuerſa quæ loquitur.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI LIBRI ADVERSVS APOLLONIVM NOTVLAE, EX B. HIERON. Catal. & Nicephoro.

Pecialiter autem aduerſus Eccleſiam (*inquiunt illi locis ſuprà citatis* de Tertulliano) texuit volumina, de Ecſtaſi lib. ſex, & ſeptimũ Adversvs Apollonivm.

Apollonivs (*inquit B. Hieron.*) vir diſertiſſ. ſcripſit aduerſus Montanum, Priſcillam, & Maximillam inſigne & longum volumen, in quo adſerit Montanum & inſanas Vates periiſſe ſuſpendio, & multa alia. In quibus de Priſcilla & Maximilla refert: Si negant eas accepiſſe munera, confiteantur non eſſe Prophetas qui accipiunt; & mille hoc teſtibus probabo. Sed & ex aliis fructibus probantur Prophetæ; Dic mihi, crinem fucat Propheta, ſtibio oculos linit? Propheta veſtibus & gemmis ornatur? Propheta tabula ludit & teſſeris? Propheta fœnus accipit? Reſpondeant, vtrum hoc fieri liceat an non. Meum eſt probare (*ſic enim lego, pro: approbare*) quid fecerint. Dicit in eodem libro, quadrageſimum eſſe annum, vſque ad tempus quo ipſe ſcribebat librum, ex quo hæreſis Cataphrygarum habuerit exordium. Tertvllianvs ſex voluminibus aduerſus Eccleſiam æditis quæ ſcripſit περὶ ἐκστάσεως, ſeptimum propriè Adversvs Apollonivm elaborauit, in quo omnia quæ ille arguit, conatur defendere. Floruit autẽ Apollonivs ſub Commodo Seueróque Imperatoribus.

Duabus de cauſsis mihi perſuaſum eſt, librum hunc aduerſus Apollonium *cum ſex præcedentibus, non modò Latinè, ſed & primò Græcè æditos. Primùm, quòd Græcus fuerit & Græcè ſcripſerit* Apollonius, *vtpotè alius ab eo, quem deinceps B. Hieron. Romanum Senatorem commemorat, tum quòd is Græcè titulum recitet* περὶ ἐκστάσεως. *Nolui tamen imprimis fragmentis coniungere, quòd contra Eccleſiam ſcripti ſint.*

Porrò quum adſerat B. Hieron. Tertullianum omnia quæ Apollonius arguit, conatum defendere,

inuenimus veriſsimum eſſe quod ſcripſit de illo B. Auguſt. lib. de Hæreſ. ad Quoduult Deum, quòd tranſierit Tertullianus ad Cataphrygas, quos antè deſtruxerat. Imprimis enim ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. c. 52. hær. 21. diſertis verbis hæreticos *vocat*, qui dicuntur: ſecundum Phrygas, *&c.* qui dicebant in Apoſtolis quidem Spiritum ſanctum fuiſſe, Paracletum non fuiſſe; & Paracletum plura in Montano dixiſſe, quàm Chriſtum in Euangelium protuliſſe; nec tantùm plura, ſed etiam meliora atque maiora. *Vbi vide Adnotat. noſtras num. 327. & nonnihil in vita Auctoris. Aduerſus* fucos crinium & oculorum ſtibio infectionem, *quam tamen in Prophetiſſis iſtis videtur defendiſſe, agit nominatim ſuprà Tom. 2. lib. de Habitu muliebri, cap. 4. & apertius lib. de Cultu fœminarum cap. 5. agens contra eas* quæ oculos fuligine collinunt, *reprehendentes artificem Deum quem emendant, & cap. 6.* eas quæ croco capillum vertunt, malè ſibi flammeo capite auſpicantes, & crebro perniciem adferentes; *quo loco vide & Adnotat. noſtras num. 22. 23. 25. & 27. Aduerſus* veſtium & gemmarum ornatum, *quem etiam in illis tolerabat, agit idem & Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. & toto libro: De Habitu muliebri; peculiariter verò de* gemmis, *cap. 6. de quo & Adnotationes noſtras ibidem videre eſt num. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 15. 37. 38. 43. 45. 49. 50. 51. 52. 57. 58. 59. 61. & 64.* Tabularum ludum & teſſerarum, *quem hic non reprobat, quaſi aliud agens, in Prophetis ſiue Doctoribus tacitè reprehendit ſuprà Tom. 3. lib. de Carne Chriſti, cap. 7. in hæc verba*: Oro te Apelles, vel te Marcion, ſi fortè tabula ludens, *&c.* tali nuntio auucareris, *&c. quod paucis ibidem attigimus num. 71. Denique de fœ*noris fructu *à Chriſto, quod tamen accipiebat Montanus, interdicto Luc. 6. agit latiſsimè lib. 4 aduerſ. Marc. cap. 17. de quo & nos ibidem Adnotat. noſtris nu. 236. & 237. Ceterùm de tempore quo cœperunt Cataphrygas hæretici, aliquid diximus loco ſupracitato lib. de Præſcr. adu. hæret. & latiùs tractaumus in vita Auctoris, vbi etiam de* Seueri Imperio.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI, OPERVM PLVRIVM QVÆ DEſiderantur mentio, ex iiſdem B. Hieron. & Nicephori locis, ac Vincentio.

FERTVR (*inquit de Tertulliano B. Hieron.*) vixiſſe vſque ad decrepitam ætatem, & multa quæ non exſtant, opuſcula condidiſſe.

Sed & alij plures (*inquit Nicephorus*) Chriſtiano planè animo pro fide noſtra decertarunt, & aduerſus hæreſeis depugnarunt; Eccleſiæque ſtatu ac moribus receptis, aliiſque quæ vel ſcriptis vel ſine ſcriptis à maioribus accepiſſent, in litteras relatis, libros plurimos poſteritati reliquerunt. Quibus Caius (*de quo plura in Vita Auctoris*) & TERTVLLIANVS meritò ſunt adnumerandi, qui plurima certè & pulcherrima ediderunt ſcripta, quæ ſigillatim recenſere præſentis inſtituti non eſt. Scripſit autem de Pudicitia, &c. & plures alios.

Hactenus illi. Et verò vtinã exſtaret INDEX SEPTIMII TERTVLLIANI, *cuius ſuprà fit mentio in fragmento libri de Veſtibus Aaron, non dubium quin multorum præterea ſcriptorum eius fieret mentio. An verò plura ſcripſerit aduerſus hæreticos, dubitare me fecit aliquando, quod de eo ſcribit Vincentius Lirinenſis: Sciunt* Marciones, Apelles, Praxeæ, Hermogenes, Iudæi, Gentiles, Gnoſtici, *ceterique quorum ille blaſphemias multis ac magnis voluminum ſuorum molibus, velut quibuſdam fulminibus euertit. Verùm quum animaduerti omiſſos ibi* Valentinianos & Quintillam, *aliòſque numero XXV. quorum catalogum recenſet lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. à cap. 45. vſque ad finem; eóſque, aduerſus quos ſcripſit libri de Anima partem poſteriorem*, Simonem Samaritam, Carpocratem, Menandrum *& alios; perſuaſum habeo, nihil tale hodie deſiderari. Quare & B. Optatum Mileuit. lib. 1. aduerſ. Parmenianum corruptum eſſe exiſtimo, dum legitur*: Marcio, Praxeas, *Sabellius, & ceteri temporibus ſuis à Victorino Pictauienſi, & Zepherino Vrbico, &* Tertulliano Carthaginienſi vſque ad Cataphrygas, *& ab aliis adſertoribus Eccleſiæ Catholicæ ſuperati ſunt*. Sabellius *enim multo poſt tempore hæreſin ſuam cœpit, intermedio nempè inter Nouatianos & Donatiſtas; quod vel ex ætate Dionyſij Alexandrini manifeſtum fit, qui primus aduerſus Sabellium ſcripſit, B. Cypriano coætaneus, ſed iunior. Atque adeo aut aliquis alius hæreticus in locum eius ſuppleri debet, aut certè caſtigandus ſic Optatus*; Praxeas Sabellianus; *eo quòd Sabellius eam hæreſin ex parte reſuſcitarit, cùm contendit, Patrem, Filium, & Spiritumſanctum, vnicam diuinitatis ὑπόστασιν & hypoſtaſin fuiſſe. Ceterùm, vt de iis libris etiam aliquid dicamus qui perperàm* Tertulliano *adſcribuntur ab Eraſmo, 4. olim, nunc ex edit. doctiſſ. Mariani Victorij Reatini 9. Tomo operum B. Hieron. Imprimis, cur illi adſcribi*

ſcribi non poſſit Liber de vera Circumciſione, *ſuprà diximus in fragmentis, Quæſt. de Circumciſione. Multo verò minus arridet ſtylus libri* Ad amicum ægrotum; *& etiam ibi ſcripturæ citantur iuxta æditionem B. Hieronymi; denique nullum Dialogum ſcripſiſſe legitur Tertullianus.*

Eadem ratione falſô adſcribitur TERTVLLIANO in quadam Italiæ Bibliotheca LIBER DE DEFINITIONIBVS FIDEI, quum ille idem ſit qui inter Opera B. Auguſtini, *De Dogmatibus Eccleſiaſticis* inſcribitur. Quem etſi in Belgicis Bibliothecis B. Fulgentio, B. Iſidoro, immò & B. Gregorio Papæ adſcriptum ſubinde reperiamus; tamen Gennadij eſſe Maſſilienſis Preſbyteri, doctiores quique mecum fatebuntur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI,
Operum Tomi Quarti Finis.

Digitized by Google

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI

CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI OPERVM

TOMVS QVINCTVS.

QVI CONTINET EA QVÆ IN HÆRESI SIVE ADVERSVS ECCLESIAM SCRIPSIT, cum iis quæ aliena ſunt, nouis Argumentis & Adnotationibus aucta, per Iacobum Pamelium.

De Exhortatione Caſtitatis.	1123.
De Monogamia.	1137.
De Fuga in perſecutione ad Fabium.	1158.
De Ieiuniis aduerſus Pſychicos.	1174.
De Pudicitia.	1195.
Nouatiani Liber de Trinitate.	1233.
Eiuſdem de Cibis Iudaicis Epiſtola.	1272.
Eiuſdem Epiſtolatum de vera Circumciſione & vero Sabbato Notulæ.	1278.

BBB

Digitized by Google

IACOBI PAMELII DE ORDINE HVIVS TOMI QVINCTI, AD LECTOREM

PRÆFATIVNCVLA.

MERITÒ in calcem operis dilatos eſſe Libros huius Tomi Quincti mecum, Lector ſtudioſe, ſenties; vbi animaduerteris, aut IN HÆRESI ſcriptos eſſe, qualis DE EXHORTATIONE AD CASTITATEM; aut ADVERSVS ECCLESIAM, quemadmodum quatuor ſequentes inſcribuntur à B. Hieronymo Catal. Script. Eccleſ. & poſt eum Nicephoro Lib. 4. Hiſtor. Eccleſ. cap. 12. & 34. nempè: DE MONOGAMIA, DE FVGA IN PERSECVTIONE AD FABIVM, DE IEIVNIIS ADVERSVS PSYCHICOS, & DE PVDICITIA. Quorum (quum ſcriptores illi in ordine non conueniant per omnia) priores duos, vtpotè eiuſdem planè argumenti, & verbis ſubinde iiſdem compoſitos coniunximus; maximè quòd Liber de Monogamia citetur in Libro de Ieiuniis; intermedio relicto Libro de Perſecutione, quòd de alia tractet materia; denique ſubiecimus reliquis Librum de Pudicitia; quòd, quum ibi ſit vehementior, appareat poſtremò conſcriptum. Porrò inter SCRIPTA ALIENA, cur LIBRVM DE TRINITATE, & EPISTOLAM DE CIBIS IVDAICIS, atque adeò & EPISTOLARVM DE VERA CIRCVMCISIONE ac DE VERO SABBATO Notulas collocauerimus; non miraberis, vbi NOVATIANO adſcribi à B. Hieronymo (quod ſub finem Argumentorum vniuſcuiuſque pro more noſtro comprobabimus) intellexeris. Ceterùm Deo Opt. Max. de opere hoc abſoluto vnà mecum quæſo, Lector, gratias agito; cui quidquid id eſt, totum acceptum refero.

Digitized by Google

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI SCRIPTA IN HÆRESI, & Aduerſus Eccleſiam.

ARGVMENTVM LIBRI DE EXHORTATIONE CASTITATIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

EXHORTATVRVS *amicum Tertullianus ad Caſtitatem poſt vxorem in pace præmiſſam, incipit à ſanctificatione noſtra (eam diſtinguens in virginitatem à natiuitate, ſecundam virginitatem in matrimonio ex compacto, aut viduitate, & Monogamiam) quam voluntatem Dei dicit Apoſtolus.* I.

Et proinde videri non tam ex voluntate Dei, quàm ex libero hominis arbitrio reſtaurari nuptias. Et proinde ad liberum arbitrium hominis potius quàm ad voluntatem Dei pertinere. II.

Eandem probat, tùm quòd ipſas nuptias indulgentiam appellet Apoſtolus, tum quòd ex ſua perſona dixerit: Melius eſſe nubere quàm vri. III.

Quódque nos ad exemplum ſuum velit eſſe continentes, & fæliciorem dicat eſſe eam quæ ſic perſeuerauerit. IIII.

Deinde ex eo quòd vnam fœminam Adamo proſpexerit Deus, vnius Chriſti & vnius Eccleſiæ figuram. V.

Et vero Tempus iam in collecto eſſe, & in noua Lege paulatim obſoleſcere illud: Creſcite & multiplicamini. VI.

Huc pertinere etiam, quòd vnius matrimonij eſſe oporteat in vtroque Teſtamento qui adleguntur in ordinem ſacerdotalem. VII.

Si verò & liceat denuò nubere, non tamen expedire. VIII.

Optimum enim eſſe mulierem non tangere. IX.

Denique quibus quotidie omni momento oratio neceſſaria eſt; vtique & continentia. X.

Iam verò repetendum, inquit, apud Deum, pro cuius ſpiritu poſtules, pro qua oblationes annuas reddas; offeres itaque pro duabus, & commemorabis illas duas per ſacerdotem, circumdatum virginibus & vniuiris. XI.

Nihil etiam facere contra Monogamiam neceßitates adminiculorum quæ aliunde haberi poterunt, multò minus liberorum importunitatem potius quàm ſolatium. XII.

Poſtremò Monogamiam confirmari exemplis tum ethnicorum, tum earum quæ ab Eccleſia ordinari ſolent, quæ Deo nubere maluerunt, ſeque iam pudoris filias dedicauerunt. XIII.

Digitized by Google

Ceterùm hactenus tolerari poſſent omnia ea, quæ verbis ipſis Auctoris in Argumentum retuli (qualia etiam habes Tom. 2. lib. 1. ad Vxor.) verùm inter diſputandũ eò etiam prouehitur Auctor, vt ſecundas nuptias omninò damnet, immò vt ſtupri accuſare videatur, in quo Montanum ſecutus, etiam cum illo ab Eccleſia damnari meruit. Quo factum, vt inter ſcripta in hæreſi retulerim hunc Librum, maximè quòd huc adludat B. Auguſt. lib. de hæreſ. quum ſcribit: Tertullianum factum hæreticum ſecundas nuptias contra doctrinam Apoſtolicam tamquam ſtupra damnare; maximè quum etiam Nicephor. lib. 4. Hiſt. Eccleſ. cap. 34. hunc librum primo loco inter eos recitet, qui contra Eccleſiam ſcripti ſunt; nos ad ſingulas rationes, quibus ſuum errorem conatur defendere, Antidotum adpoſuimus Adnot. noſtris, & partim inter Paradoxa in Prolegomenis. Vbi etiam de altero paradoxo, quo nuptias ipſas etiam primas à ſtupro videtur non excuſare; De qua re etiam B. Hieronymum Romæ malè audiſſe adnotauit Rhenanus; vtpotè ob librum ſcriptum De Monogamia ad Geruntiam, ſeu potius Ageruchiam iuxta MS. codices, in quo vſqueadeò hunc & de Monogamia libros Tertullian. imitatur, vt tantum non etiam errores ad verbum tranſſcripſerit. Et verò Auctoris germanum eodem titulo hunc eſſe fœtum, vel ſola illa huius libri clauſula conuincit: Memento in orationibus tuis TERTVLLIANI AD HÆC EXHORTANTIS. *Atqui Librum hunc, quem MS. viderunt Trithemius & Politianus, primò cum ſcholiis, deinde Adnotationibus edidit Rhenanus, emendatum ad Hirſaugienſe ac Paterniacenſe & Gorzienſe exemplaria, nos iterum ad tria MS. Vaticana exemplaria caſtigauimus, ſimul & ex coniecturis aliquot Dn. Latinij & Harriſij, nouiſque Argumento & Adnotationibus auximus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI [1] DE EXHORTATIONE Caſtitatis Liber.

NON [2] dubito, Frater, te poſt vxorem in pace præmiſſam ad com- CAP. I.
poſitionem animi conuerſum, de exitu ſingularitatis cogitare,
& vtique conſilium dirigere. Quanquam & huiuſmodi cum fi-
de ſua conloqui debeat vnuſquiſque, eiúſque vires conſulere:
B tamen quoniam in iſta ſpecie, carnis neceſſitas cogitatum mo-
uet quærere apud eandem conſcientiam quæ fidei reſiſtit, opus
eſt fidei extrinſecus conſilium, tanquam aduocatum aduerſus
carnis neceſſitatẽ. Quæ quidem neceſsitas circumſcribi poteſt,
ſi voluntas potius Dei, quàm indulgentia conſideretur. Nemo
indulgentiã audendo promeretur, ſed voluntati obſequendo.
[3] Voluntas Dei eſt ſanctificatio noſtra. Vult enim imaginẽ ſuam 1. *Theſſ.* 4.
nos etiam ſimilitudinẽ fieri, vt ſimus ſancti, ſicut & ipſe ſanctus eſt, inquit. Id bonum, San-
ctificationem dico, in ſpecies diſtribuit complures, vt in aliqua earum deprehendamur.
Prima ſpecies eſt, [4] Virginitas à natiuitate. [5] Secunda, Virginitas à lauacro aquæ, [6] aut in
matrimonio purificat ex compacto, [7] aut in viduitate perſeuerat ex arbitrio. [8] Tertius gra-
dus ſupereſt Monogamiæ, quum poſt matrimonium vnum interceptum exinde ſexui re-
nunciatur. Prima fœlicitas prima virginitas eſt, non noſſe à quo poſtea optabis liberari, in
totum. Secundæ virginitatis eſt, contemnere vim quã optimè noris. Reliqua ſpecies [9] ha-
ctenus nubendi poſt matrimonium morte diſiũctum, præter virtutes etiam modeſtiæ laus
eſt. Modeſtiæ enim laus eſt, ablatũ non deſiderare, & ablatum à Deo Domino; ſine cuius *Matth.* 10.
voluntate nec folium de arbore labitur, nec paſſer aſſis vnius ad terram cadit. [10] Quàm CAP. II.
denique modeſta illa vox eſt, Dominus dedit, Dominus abſtulit: vt Domino viſum eſt, ita
factũ eſt? Ideò ſi nuptias ablatas reſtauremus, ſine dubio contra voluntatem Dei nitimur,
volentes habere rurſus quod habere nos noluit. Si enim voluiſſet, nõ abſtuliſſet. Niſi & in
C hoc volũtatem Dei interpretamur, quaſi rurſus vellet in nos, quod iam noluit Deus. [11] Nõ
eſt bonæ & ſolidæ fidei, ſic omnia ad voluntatem Dei referre, & ita adulari ad vnumquen-
que, dicẽdo nihil fieri ſine iuſsione eius: vt non intelligamus aliquid eſſe in nobis ipſis. Ce-
terùm excuſabitur omne delictum, [12] ſi cõtinuerimus, nihil fieri à nobis ſine Dei volũtate.
Et ibi definito, iſtam deſtructionem totius diſciplinæ etiã ipſius Dei, ſi & quæ non vult de
ſua voluntate producit, aut nihil eſt quod Deus non vult. Sed quomodo vetat quædã, qui-
bus etiam ſupplicium æternum comminatur? Vtique etiam quę vetat non vult, à quibus &
offenditur: ſicut & quæ vult, præcipit, & accipit, [13] & æternitatis mercede diſpũgit. Itaque
quum vtrunque ex præceptis eius didicerimus, quid velit, & quid nolit, iam nobis eſt vo-
luntas eligendi alterum, ſicut ſcriptum eſt, [14] Ecce poſui ante te bonum & malum: guſtaſti *Eccleſ.* 15.
enim de arbore agnitionis. Et ideò non debemus quod noſtri expoſitum eſt arbitrio, in
Dei referre voluntatem, quns vult ipſe & velle, qui malum non vult. Ita noſtra eſt volũtas,
cùm malum volumus aduerſus Dei voluntatem, qui bonum vult. Porrò ſi quæris, vnde
veniat iſta voluntas qua quid volumus aduerſus Dei voluntatem: Vt dicam, Ex nobis ip-
ſis. Nec temerè, ſemini tuo reſpondeas neceſſe eſt. ſiquidem ille princeps generis & deli-
cti Adam voluit, quod deliquit. Neque enim diabolus volũtatem ei impoſuit delinquen- *Gen.* 3.
di, ſed materiã voluntatis ſubminiſtrauit. Ceterũ voluntas Dei in obaudientiam venerat.

Proinde & tu ſi non obaudieris Deo, qui te propoſito præcepto liberæ poteſtatis inſtituit, D
per voluntatis libertarem volens deuergis in id quod Deus noluit. Ita te putas à diabolo
ſubuerſum, qui etſi vult te velle quod Deus non vult, non tamen facit vt & velis: quia nec
tunc inuitos Protoplaſtos ad volũtatem delicti ſubegit, immò neque inuitos, neque igno-
rantes quid Deus nollet. Vtique enim nolebat fieri, cui admiſſo mortem deſtinabat. Ita
diaboli opus vnũ eſt, tentare quod in te eſt, an velis. At vbi voluiſti, ſequitur vt te ſibi ſubi-
gat, non operatus in te voluntatem, ſed nactus poſſeſſionem voluntatis. Igitur quum ſo-
lum erit in nobis velle, in hoc probatur noſtra in Deum mens, an ea velimus quæ cũ vo-
Cap. III. luntate eius ſapiant. [15] Altè, impreſſè recogitandam eſſe dico Dei voluntatem, quid
etiam in occulto velit. Quæ enim manifeſtò, ſcimus omnes, eáque ipſa qualiter in mani-
feſto ſint, perſpiciendum eſt. Nam ſi quædam videntur volũtatem Dei ſapere, dum à Deo
permittuntur, nõ ſtatim omne quod permittitur, ex mera & tota voluntate procedit eius
1. Cor. 7. qui permittit. [16] Ex indulgentia eſt, quodcunque permittitur. Quæ etſi ſine voluntate non
eſt, quia tamen aliquam habet cauſam in loco cui indulgetur, quaſi de inuita venit volun-
tate paſſa cauſam ſui, quæ cogit voluntatem. Vide qualis ſit voluntas eius, cuius altera ſit
cauſa. Secunda iterum ſpecies conſideranda eſt puræ voluntatis. Vult nos Deus ſibi pla-
cita, in quibus non indulgentia operatori patrocinatur, ſed diſciplina dominatur. Si ta-
men alia, iſta præponit vtique quæ magis vult, dubiúmne eſt ea nobis taxanda eſſe, quæ
mauult, quàm ea, quæ minus vult Qui alia magis vult, proinde habenda ſunt. Nam oſten-
dendo quæ magis velit, minorem voluntatẽ maiore deleuit. Quantóque notitiæ tuæ vtrã- E
que propoſuit, tanto definiuit id te ſectari debere, quod paruit eum magis velle. Ergo ſi
ideò declarauit vti ſecteris quod magis vult, ſine dubio niſi ita facis, contra voluntatẽ eius
ſapis, ſapiendo contra potiorem eius voluntatem, magíſque offendis quàm promereris;
quod vult quidem faciendo, quod mauult reſpuendo. Ex parte delinquis, non tamen pro-
mereris. Portò & promereri nolle, delinquere eſt. Secundum itaque matrimonium, ſi ex
illa Dei voluntate quæ indulgentia cogitur, negabimus meram cui indulgentia eſt cauſa:
ſi ea cui potior alia præponitur, continentiæ magis appetendæ, didicerimus non potiorem
à potiore ſcindi. Hæc præſtruxerim, vt iam Apoſtoli voce decurram. In primis autem non
Ibidem. videbor irreligioſus, ſi quid ipſe profitetur continentiæ magis appetendæ didicerim. Iam
animaduertam omnem illam indulgentiam nuptiarũ de ſuo, id eſt, de humano ſenſu, non
Ibidem. de diuino præſcriptu induxiſſe. Nam & quum de viduis & innuptis definiuit vti nubant, ſi
continere non poſſunt, [17] quia melius eſt nubere quàm vri, conuerſus ad aliam ſpeciem,
Nuptis autem denuntio, inquit, non ego, ſed Dominus. Ita oſtendit, extra rationem per-
ſonæ ſuæ Dominum: & quod ſuprà dixerat, id non ex perſona Domini, ſed ex ſua pro-
nuntiaſſe, Melius eſt nubere quàm vri. Quæ vox licet ad eos pertineat, [18] qui ſunt innu-
pti, vel vidui, qui tamen nubendi licentiam amplectuntur, velim rettactare, [19] quale bo-
num oſtendat quod melius eſt pœna; quod non poteſt videri bonum, niſi peſſimo com-
paratum; vt ideò bonum ſit nubere, quia deterius eſt ardere? Bonum ita eſt, ſi per ſe no-
men hoc obtinet, ſine comparatione non dico mali, ſed etiam boni alterius; vt & ſi bono F
alij comparatur, & ab alio adumbratur, nihilominus remaneat in boni nomine. Ceterùm
ſi per mali collationem cogitur dici, non tam bonum eſt quàm genus mali inferioris, quod
à ſuperiore malo obſcuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique dictionem com-
parationis, vt non dicas, Melius eſt nubere quàm vri; & quæro, an dicere audeas, Me-
lius eſt nubere, non adiiciens quid ſit id quo melius eſt. Ergo quod non melius, vtique
nec bonum; quia abſtuliſti & remouiſti dictionem comparationis, quæ dum melius illud
facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius eſſe nubere quàm vri, ſic accipiendum eſt, ac
ſi melius vno oculo quàm duobus carere. Si tamen à comparatione diſcedas, non erit
melius vnum oculum non habere, quàm & bonum. Nemo igitur capret ex hoc capi-
tulo defenſionem, quod propriè ad innuptos & viduos ſpectat, quibus nulla adhuc
coniunctio numeratur. Quanquam oſtenderim etiam illis numerãdam eſſe permiſſi con-
Cap. IIII. ditionem. [20] Ceterùm de ſecundo matrimonio ſcimus tamen Apoſtolum pronuntiaſ-
1. Cor. 7. ſe: Solutus es ab vxore, ne quæſieris vxorem. Sed & ſi duxeris, non delinques. Proinde
tamen & huius ſermonis ordinem, conſilio ſuo, non de diuino præcepto introducit.
Multum autem intereſt inter Dei præceptum & conſilium hominis. Præceptum Dei,
inquit, non habeo, ſed conſilium do, quaſi miſericordiam conſecutus fidelis eſſe.
[21] Quoniam neque in Euangelio, neque ipſius Pauli Epiſtolis ex præcepto Dei inuenias
permiſſam

A permiſſam matrimonij ſeparationem. Vnde vnum habendum confirmatur, quia quod à
Domino permiſſum non inuenitur, id agnoſcitur interdictum. Adde quòd & hæc ipſa
huius conſilij interiectio [22] quaſi inrecogitationem exceſſus ſui paſſa, ſtatim ſe refrenat &
reuocat, quum ſubiungit: Veruntamen huiuſmodi, preſſuram carnis habebunt; quum par- *Ibidem.*
cere ſe eis dicit: Quum tempus in collecto eſſe adiicit, quo opotreat etiam habentes ma-
trimonia pro noo habentibus agere: [23] quum ſollicitudinem nuptorum committit. Per
hæc enim docens cur non expediat nubere, diſſuadet ab eo quod ſuprà indulſerat. Et hoc
ne primo matrimonio, quanto magis ſecundo. [24] Quum nos verò ad exemplum ſuum *Ibidem.*
hortatur, vtique oſtendens quid nos velit eſſe, id eſt continentes, pariter declarat quid
nos eſſe nolit. Id quod oon vult, nec ſponte nec veritate permittit. Si enim vellet, non
permiſiſſet, immò imperaſſet. [25] Sed ecce rurſus, Mulierem defuncto marito dicit nube-
re poſſe, ſi cui velit, tantùm in Domino. At enim fœlicior erit, inquit, ſi ſic perſeuera-
uerit ſecundum meum conſilium. Puto autem, & ego ſpititum Dei habeo. Videmus duo
conſilia, quo ſupra nubendi veniam facit, & quo poſtmodùm continentiam nubendi
indicit. Cui ergo, inquis, conſilio adſentabimur? Inſpice & lege. Quum veniam facit, ho-
minis prudentis conſilium allegat. Quum contineotiam indicit, Spiritus ſancti conſi-
lium adfirmat. Sequere admonitionem cui diuinitas patrocinatur. Spiritum quidem Dei
etiam fideles habent, ſed non omnes fideles Apoſtoli. Cur ergo quum fidelem dixerit,
B adiicit poſtea, ſpiritum ſe Dei habere, quod nemo dubitat etiam de fideli? idcircò hoc
dixit, vt ſibi Apoſtoli faſtigium redderet. Propriè enim Apoſtoli ſpiritum ſanctum ha-
bent, qui plenè habent in operibus prophetiæ efficaciam virtutum atque documento-
rum linguam, non quaſi ex parte, quod ceteri. Ita ſpiritum ſanctum auctoritate ad can-
dem ſpeciem adire fecit, cui nos magis obſequi voluit: & factum eſt iam non conſilium
diuini ſpiritus, ſed pro eius maieſtate præceptum. [[26] Ad legem ſemel nubendi diri- CAP. V.
gam. Ipſa origo humani generis patrocioatur, conteſtans quid Deus ab initio conſtitue-
rit, in formam poſteritatis recenſendum. Nam quum hominem figuraſſet, eique parem *Gen. 2.*
neceſſariam proſpexiſſet, vnam de coſtis eius mutuatus, vnam illi fœminam finxit, quum
vtique nec artifex, nec materia defeciſſet: plures coſtæ in Adam, & infatigabiles ma-
nus in Deo, ſed oon plures vxores apud Deum. & ideò homo Dei Adam, & mulier Dei
Eua [27] vois inter ſe nuptiis defuncti ſunt. Formam hominis Dei, de originis auctoritate,
& primam Dei voluntatem ſanxerunt. [28] Erunt duo, inquit, in vnam carnem: non tres,
neque quatuor. Alioquin iam non vna caro, nec duo io vnam carnem. Tunc erunt ſi
coniunctio & concretio duûm in vnitate ſemel fiat. Si verò rurſus, aut ſæpiùs, iam voa
eſſe deſiit: & erunt iam non duo in vnam carnem, ſed vna planè caro in plures. [29] At quum *Epheſ. 5.*
Apoſtolus in Eccleſiam & Chriſtum interpretatur, erunt duo in vnam caroem, ſecun-
dum ſpiritales nuptias Eccleſiæ & Chriſti, vous Chriſtus, & vna eius Eccleſia, agnoſcere
C debemus duplicatã & exaggeratam eſſe nobis vnius matrimonij tam † ſecundum generis
fundamentum, quàm ſecundum Chriſti firmamentum. Voo matrimonio cenſemur v-
trobique, & caroaliter in Adam, & ſpiritualiter in Chriſto: Duarum natiuitatum vnum
eſt monogamiæ præſcriptum. Vtraq; degenerat, qui de monogamia exorbitat. Numerus
matrimonij à maledicto viro cœpit. Primus Lamech duabus maritatus, tres in vnam car- *Gen. 4.*
nem effecit. [[30] Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ non modò pluribus vxoribus, ve- CAP. VI.
rùm etiam concubinis coniugia miſcuerunt. [31] Ergo propterea nobis quoque licebit in *Gen. 16. 29.*
numerum nubere? Sanè licebit ſi qui adhuc typi alicuius futuri ſacramenti ſuperſunt, *& 30.*
quos nuptiæ tuæ figurent; [32] aut ſi etiam nunc locus eſt vocis illius, Creſcite & multipli- *Gen. 1.*
camini, id eſt, ſi nondum alia vox ſuperuenit, Tempus iam in collecto eſſe, reſtare vt & *1. Cor. 7.*
qui vxores habent, tanquam non habentes agant. Vtique enim continentiam indicens,
& compeſcens concubitum ſeminarium generis, [33] abſoleſcit Creſcite illud & multipli- *Gen. 1.*
camini. Vt opinor autem vnius & eiuſdem Dei vtraque pronunciatio & diſpoſitio eſt,
qui tunc quidem in primordio ſementem generis emiſit indultis coniugiorum habenis,
donec mundus repleretur, donec oouæ diſciplinæ materia proficeret: nunc verò cum
extremitatibus temporum compreſſit quod emiſerat, & reuocauit quod indulſerat, non
ſioe ratione propagationis in primordio, [34] & repaſtinationis io vltimo. Semper initia la-
xantur, fines cootrahuntur. Propterea ſyluam quis inſtituit, & creſcere ſinit, vt tempo-
re ſuo cædat ſyluam. Erat vetus diſpoſitio, quæ in Euangelio nouo deputatur; in quo &
ſecuris ad radicem arboris poſita eſt. Sic & Oculum pro oculo, & dentem pro dente, iam *Matth. 3.*

Exod.21. Rom.12. ſenuit; [35] ex quo iuuenuit, Malum pro malo nemo reddat. Puto autem eriam humanam D
CAP. VII. conſtitutionem atque decretum poſtea priſtinis præualere. [[36] Cur autem de priſtinis
exemplis non ea potius agnoſcamus, quæ cùm poſteris communicant diſciplinæ, for-
mam vetuſtatis ad nouitatem tranſmittunt? Ecce enim in vetere lege animaduerto ca-
Leuit.21. ſtratam licentiam ſæpiùs nubendi. [37] Cautum eſt in Leuitico: Sacerdotes mei non plus
nubent. Poſſum dicere, etiam illud plus eſſe quod ſemel non eſt. Quod non vnum eſt,
numerus eſt. Denique poſt vnum incipit numerus. Vnum autem omne quod ſemel eſt.
Sed vni Chriſto ſeruabatur, ſicut in ceteris, ita in iſto quoque legis plenitudo. Inde igi-
1.Tim.3 & Tit. tur apud nos pleniùs atque ſtructiùs præſcribitur, [38] vnius matrimonij eſſe oportere, quos
adlegi liceat in ordinem Sacerdotalem. Vſqueadeò quoſdam memini digamos loco de-
iectos. Sed dices: Ergo ceteris licet, quum, quibus non liceat excipit. Vani erimus, ſi puta-
uerimus quod ſacerdotibus non liceat, laicis licere. [39] Nónne & laici ſacerdotes ſumus?
Apoc.1. Scriptum eſt, Regnum quoque nos & ſacerdotes, Deo & patri ſuo fecit. Differētiam inter
Ordinem & Plebem conſtituit Eccleſiæ auctoritas, & honor per Ordinis conſeſſum ſan-
ctificatus à Deo. Vbi Eccleſiaſtici ordinis eſt conſeſſus, & offert & tinguit ſacerdos qui
eſt ibi ſolus. [40] Sed & vbi tres, Eccleſia eſt; licet laici. Vnuſquiſque enim de ſua fide viuit.
Matth. 18. Rom.2. Nec eſt perſonarum acceptio apud Deum, quoniam non auditores legis iuſtificabuntur
à Deo, ſed factores, ſecundum quod & Apoſtolus dicit. Igitur ſi habes ius ſacerdotis in
temetipſo, vbi neceſſe eſt habeas, oportet etiam diſciplinam ſacerdotis neceſſe ſit ha-
bere ius ſacerdotis. Digamus tinguis, digamus offers: quanto magis laico dicat, quod E
ad ſalutem erit agere pro ſacerdote. Quàm ipſi ſacerdoti dicitur, qui eo facto commu-
nicatur actione ſacerdotis. Sed neceſſitati, inquis, indulſerit. Nulla neceſſitas excuſa-
tur, quæ poteſt non eſſe neceſſitas. Denique digamos reprehendi & neceſſitate admini-
ſtrantes quod non licet. Dicam, omnes nos Deus ita voluit diſpoſitos eſſe, vt vbique
ſanctiones eius obeundi ſit diſciplina. Vſqueadeò niſi laici ea obſeruent, per quæ presby-
teri adlegantur, quomodo erunt presbyteri qui de laicis adleguntur? Ergo præferre de-
bemus ante laicum iuſſum à ſecundo matrimonio retinere, dum presbyter eſſe non alius
CAP. VIII. poteſt quàm laicus qui ſemel fuerit maritatus. [[41] Liceat nunc denuò nubere, ſi & om-
ne quod licet, bonum eſt. Idem Apoſtolus exclamabat, Omnia licent, ſed non omnia
1.Cor.6. pro ſalute. Quod non prodeſt, oro te, poteſt bonum dici? Si licita ſunt & quæ non pro
ſalute, ergo & quæ non bona ſunt, licita ſunt. Quid autem magis velle debebis, quod
ergo bonum eſt, quia licet, an quod ergo quia prodeſt? Multum exiſtimo eſſe inter li-
centiam & ſalutem. De bono non vitteis, ſcilicet quia bonum permitti non expectat.
Sed adſumi permittitur, vt quod an bonum ſit, in dubio eſt, quod poteſt etiam non per-
1.Cor.7. mitti, ſi non habeat aliquam ſui cauſam primam. Quia propter incontinentiæ periculum
permittitur nubere ſecundum: quia niſi licentiæ alicuius non bonæ rei ſubiaceret, non
eſſet in quo probaretur, qui diuinæ voluntati, & qui ſuæ poteſtati obſequatur: quis no-
ſtrum vtilitatis præſentiam ſectetur, & quis occaſionem licentiæ amplexetur: quis diui-
næ voluntati, & quis ſuæ voluptati obſequatur. Licentia plerunque tentatio eſt diſcipli- F
næ, quoniam diſciplina per tentationem probatur, tentatio per licentiam operatur. Ita
fit vt omnia liceant, ſed non omnia expediant: dum tentatur cui permittatur, & vinca-
1.Cor.9. tur dum in permiſſione tentatur. [42] Licebat & Apoſtolis nubere, & vxores circunduce-
re. Licebat & de Euangeliis viuere. [41] Sed qui his vſus non eſt in occaſionem, ad exem-
plum nos ſuum prouocat, docens in eo eſſe probationem, in quo licentiæ experimen-
CAP. IX. tum. [[44] Abſtinentiæ præſtruxerit ſuperiorem, ne ſenſus eius interpretemur. Non illud
dicendum erit, [45] ſecundum matrimonium quaſi ſpeciem ſtupri? Quum enim dicat: Ma-
1.Cor.7. ritos hoc in ſollicitudinem habere quonam modo ſibi placeant: non vtique de moribus
([46] nam vt bonam ſollicitudinem non ſubleuaret) ſed de cultu, & ornatu, & omni ſtu-
dio formæ, ad illecebras mouendas ſollicitos iungi: velut de forma & cultu placere car-
nalis concupiſcentiæ ingenium ſit, quæ etiam ſtupri cauſa eſt. Ecquid videtur tibi ſtupri
adfine eſſe matrimonium, quoniam ea in illo deprehendo quæ ſtupro competunt. Inte-
Matth.5. rim Dominus ipſe dicit, [47] Qui viderit, inquit, mulierem ad concupiſcendum eam,
iam ſtuprauit eam in corde ſuo. Qui autem ad ducendum viderit, minus perfecit? quid ſi
etiam duxerit? quod non faceret, niſi ad ducendum concupiſſet. Niſi poteſt duci vxor,
quam & ſi non videris, at concupieris ſaltem, quum ipſam ducere cœperis. Multum ſa-
nè abeſt maritus ab zelo, non concupiſcens. Omnis mulier zeliuira eſt, quandiu aliena,
nec

Digitized by Google

A nec per alium fit marita, niſi per quem & adultera. Legis videtur matrimonij & ſtupri
differentia. Alioquin res & viris & fœminis eadem imponit; eſt enim & matrimonium
& ſtuprum commixtio carnis. Scilicet certandum cuius concupiſcentia nos ſtupro adæ-
quauit. Ergo, inquis, iam & primas, id eſt, vnas nuptias deſtruis. Nec immeritò: quo-
niam & ipſæ ex eo conſtant quod eſt ſtuprum. Et ideò optimum eſt homini mulierem *1. Cor. 7.*
non tangere, quia cara eſt ſtupri adfinitate. Sed cùm hæc etiam de primis & vnis nuptiis
prætendi ad cauſam continentiæ poſſint, quanto magis ſecundo matrimonio recuſando
præuidebuntur? Gratus eſto, ſi ſemel tibi Deus indulſit nubere. gratus enim eris, ſi &
iterum indulſiſſe tibi neſcias. [48] Ceterùm vteris indulgentiam, cùm nec modeſtiam vte-
ris. Modeſtia à modo dicitur. Non tibi ſufficit [49] de ſummo illo innuptæ etiam virginita-
tis gradu in ſecundum deliquiſſe nubendo, ſed in tertium adhuc deuolueris, & futuris
impelli potes, qui in ſecunda ſtatione continens non fuiſti, quia nec prohibere plures
nuptias voluit, qui de ſecundis prouocandis retractauit. Nubamus igitur quotidie; [50] & *Matth. 24.*
nubentes ab vltimo die deprehendamur; tanquã Sodoma & Gomorra: quo die adimple- *Gen. 19.*
bitur Væ illud ſuper prægnantes & lactantes, id eſt maritos incontinẽtiæ. De nuptiis enim *Matth. 24.*
vteri & vbera infantis. Et quando finis nubendi? Credo poſt finem ſubandi. [[51] Re- CAP. X.
nuntient tandem carnalibus fructibus, vt aliquando ſpiritalia retractemus. Rape occa-
ſionem etſi non exoptatiſſimam, attamen deſiſti habere cui debitum ſolueres. O te fœli-
B cem, amiſiſti debitorem, ſimile damnum, quid diximus damnum? lucrum ſentientem.
Per continentiam enim negotiaberis, magnam ſubſtantiam neceſſitatis parſimoniæ car-
nis ſeruientis adquirens. Recogitemus enim ipſam conſcientiam noſtram, quàm alius
alium ſe homo ſentiat, cùm ſua fœmina ceſſat. Si orationem facit ad Dominum, impro-
pè eſt cœlo. Si ſcripturæ incumbit, totus illic eſt. [52] Si pſalmum canit, placet ſibi. Ideò
Apoſtolus purificationi orationem commendauit, cauſatus id quod ad tempus permiſe-
rat: ſemper nobis exercendum eſſe, quod ſemper proſit. Si quotidie omni momento o-
ratio hominibus neceſſaria, vtique & continentia, quæ orationi neceſſaria ſit. Oratio de
conſcientia procedit. Si conſcientia erubeſcit, erubeſcat oratio. Spiritus ducit oratio-
nem ad Deum. Si ſpiritus reus apud ſe ſit, conſcientia erubeſcit, quomodo audebit ora-
tionem ducere ad altare? Sic etenim eſt prophetica vox veteris Teſtamenti: Sancti eri- *Leuit. 11.*
mus, quia & Deus ſanctus. & rurſus: [53] Cum ſancto ſanctificaberis, & cum viro inno- *Pſal. 7.*
cente innocens eris, & cum electo electus eris. Debemus enim ita ingredi in diſciplina
Domini, vt Deo dignum fructum non ſecundum carnis eſqualentiæ concupiſcentiam.
Ita enim & Apoſtolus dicit, quòd [54] ſapere ſecundum carnem, mors eſt: ſecundum ſpi- *Rom. 8.*
ritum verò ſapere, vita æterna ſit in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Si hæc obtuſio, etiam
quum in vnis nuptiis in nos caro exercetur, ſpiritum ſanctum auertit, quanto magis
quum in ſecundo matrimonio agitur? [[55] Duplex enim iſte rubor eſt; quia in ſecundo CAP. XI.
matrimonio duæ vxores eundem circunſtant maritum, vna ſpiritu, alia carne. Nec enim
C priſtinam poteris odiſſe, cui etiam clariorem reſeruas affectionem. Et iam repete apud
Deum [56] pro cuius ſpiritu poſtules, pro qua oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad
Deum cum tot vxoribus, quot illas oratione commemoras, & offeres pro duabus, &
commemorabis illas duas per ſacerdotem de monogamia ob priſtinum de virginitate
ſancitum, circundatum virginibus ac vniuiris: & aſcendet ſacrificium tuum libera fron-
te: & inter ceteras voluntates bonæ mentis poſtulabis tibi & vxori caſtitatem. [[57] Scio CAP. XII.
quibus excuſationibus coloremus inſatiabilem carnis cupiditatem; ex quibus neceſſita-
tes adminiculorum deſcendunt; adminiſtrandam familiam, regendos loculos, [58] cla-
ues cuſtodiendas, lanificium diſpenſandum, victum procurandum, curas domeſticas.
Scilicet ſolis maritorum domibus benè eſt. Perierunt cœlibum familiæ, ſpadonum, mi-
litum, aut peregrinantium ſine vxoribus. Non enim & nos milites ſumus, eo quidem
maioris diſciplinæ quo & tanti Imperatoris? Non & nos peregrinantes in iſto ſeculo ſu-
mus? cur autem ita diſpoſitus eſt Chriſtianus, vt ſine vxore non poſſit? Nunc & conſor-
tium onerum domeſticorum neceſſarium eſt. Habe aliquam vxorem ſpiritalem. Adſu-
me de viduis, fide pulchram, paupertate dotatam, ætate ſignatam. Bonas nuptias fecerit
huiuſmodi vxor; Has te plures habere Deo gratum eſt. Sed de poſteriori tempore cogi-
tant Chriſtiani, quibus craſtinum non eſt. Hæredes Dei ſeruus deſiderabit, qui ſemet-
ipſum de ſeculo exhæredauit? Vt ergo quis repetit matrimonium, quum de priſtino non
habeat liberos? Itaque hoc primum diutius vti volunt, ipſo Apoſtolo feſtinante ad Do-

Digitized by Google

minum in perſecutionibus, conſtantiſſimum in martyriis, promptiſſimum in communi- D
cationibus rerum, temperatiſſimum in adquiſitionibus, poſtremò vſuris, morte relinquendis, filiis. Forſan Reipublicæ proſpectu aguntur, ne diuites deficiant, ſi ſoboles non habent: ne leges, ne iura, ne commercia delabantur; [59] ne templa derelinquantur, ne modò non ſint qui exclament: Chriſtiani ad beſtias. Hæc enim audire deſiderant, qui filios quærunt. Sufficiat ad conſilium viduitatis vel iſta præcipua cauſa, importunitas liberorum. [60] Ad quos ſuſcipiendos legibus compelluntur homines; [61] quia ſapiens quique nunquam libens filios deſideraſſet. Quid ergo facies, ſi nolis, ſi vxorem de tua conſcientia impleueris, diſſolututus es medicamine conceptum? [62] Puto nobis non licere naſcentem necare, quàm & natum. Sed fortè illo tempore prægnantis vxoris remedium à Deo petes. Tanta ſollicitudine à Deo petere audebis, quod in te poſitum recuſaſti? Opinor aliqua ſterilis proſpicietur, vel etiam anus ſæpiùs enixa. Quod à Domino magis euenire poteſt, ſi quis præſumptionem eius pro Dei æmulatione prouocaret. Scimus denique quendam ex Patribus quum propter familiam ſuam, ſecundo matrimonio ſterilem ca-
Cap. xiii. ptaſſet vxorem, tam iterum patrem factum, quàm & iterum maritum. [[63] Ad hanc meam contentionem, frater dilectiſſime, videmus etiam ſeculi exempla, quæ ſæpè nobis etiam in teſtimonio poſita ſunt, quum quod bonum, & Deo placitum videtur, teſtimonio oneratur. Monogamia apud ethnicos in ſummo honore eſt, vt & virginibus legitimè nubentibus [64] vniuira pronuba adhibeatur, & ſi auſpici initium eſt. Item in quibuſdam Solennibus & Auſpiciis, vt prior ſit vniuiræ locus. [65] Certè Flaminica non niſi vni- E
uira eſt, quæ & Flaminis lex eſt. Nam duo ipſi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet, quod Monogamiæ gloria eſt. Quum autem Deus ſummus tantùm, Satanas ad perficiendum prouocatio eſt noſtra, immo ſubfuſio pigriſſimorum ad continentiam Deo exhibendam, [66] qua diabolo qui antiſtant, [67] nunc virginitate, nunc viduitate curant. [68] Noueram virgines Veſtæ [69] & Iunonis apud Achaiæ ganeum, [70] & atrocis apud Delphos, & Mineruæ, & Dianæ, quibus locis. Noueram continentes viros, & quidem Tauri illius Ægyptij antiſtites; [71] Fœminas verò Cereris Aphricanæ, cui etiam ſponte abdicato matrimonio adſeneſcunt, exinde adempto contactu maſculorum, vſque ad oſcula filiorum. Inuenit diabolus, poſt luxuriam caſtitatis perditricem, quomodo reus ſit Chriſtianus, qui caſtitatem recuſauerit conſeruatricem. Erunt nobis in teſtimonium & fœminæ quædam ſeculares, ob vniuiratus obſtinationem famam conſequutæ; vt Dido, quæ profuga, in alieno ſolo, vbi nuptias regis vltrò optaſſe debuerat, ne tamen ſecundas experiretur, maluit è contrario vri quàm nubere; Vel illa Lucretia, quæ vt ſemel per vim & inuita alium virum paſſa eſt, ſanguine ſuo maculatam carnem abluit, ne viueret iam non ſibi vniuira. Plura exempla certa de noſtris inueniam, & quidem tanto potiora, quanto maius eſt viuere in caſtitate, quàm pro ea mori: hoc eſt animæ id bonum miſceri, quàm viuendo ſeparari animam. [72] Quantæ igitur & quæ in Eccleſiis, ordinari in Eccleſia ſolent, [73] quæ Deo nubere maluerunt, quæ carnis ſuæ honorem inſtituerunt, quęque ſe iam illius pudoris filias dicauerunt, occidentes in ſe concupiſcentiam libidinis, & F
totum illud quod intra Paradiſum non potuit admitti. Vnde præſumendum eſt hos, qui intra Paradiſum recipi volunt, tandem debere ceſſare ab ea re, à qua Paradiſus obſtructus eſt. Gratia ergo cum intelligenti hæc. Memento in orationibus tuis [74] Tertulliani ad hæc exhortantis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII
IN LIBRVM DE EXHORTATIONE caſtitatis.

1. De Exhortatione castitatis.] *Hunc titulum huius libri maluimus, quàm quem elegantiæ gratia mutauerat Rhenanus,* Exhortatio ad castitatem, *tum quòd magis accedat ad phraſin Tertullianicam, tum quòd illum legant MS. 3. Vatican. codices, & etiam codex ille MS. quem vidit Politianus.*

Cap. 1.

2. Non dubito frater, te poſt vxorem, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De triplici ſanctificatione. *Accipitur autem hîc* ſingularitas, *ſicut in titulo libri* De ſingularitate *clericorum Origenis Tom. 3. Oper. B. Cypriani,*

priani, pro vita ſingulari ſeu ſolitaria, ſine fœmina aut vxoris conſertio. Placet verò caſtigatio Rhenani ex cod. GorZienſi : & vtique conſilium dirigere, *pro eo quod etiam MS.3.legunt* : digere; *quia illud magis eſt Tertullianicum. Qui etiam rectè* aduocatum *adiectiuè explicat, tamquam accerſitum ſimpliciter, aut in aduocationem; &* : circumſcribi *interpretatur* : *reprimi, tolli, ſuperari; nam etiam alibi non ſemel ſic vſurpatum eſt ab Auctore.*

3. Voluntas Dei eſt ſanctificatio noſtra, &c.] *Locum hunc Apoſtoli 1.Theſſ.4 latiùs tractatum habes Tom.3.lib.5.aduerſ. Mar.cap.15. Vbi Auctor, ſicuti alij veteres omnes,* ſanctificationem, *ſeu* ſanctimoniam, *ſolummodo interpretatur de duobus* virginitatis, *id eſt continentia generibus, non de tertio, quod hîc facit Monogamiam; vt ſtupro opponatur cum matrimonio. Hoc eſt enim quod immediatè in eadem periodo ſubiungit Apoſtolus: Vt abſtineatis vos à fornicatione, ſeu ſtupro, ſicuti vertere ſolet Auctor.*

4. Virginitas à natiuitate.] *De hac complures locos inuenire poterit Lector in Indice tum Tertulliani, tum B. Cypriani noſtri.*

5. Secunda, virginitas à lauacro aquæ, &c.] *Ego ſic prorſus reſtitui hunc locum, omiſſis verbis illis hîc ſuperfluis (nam mox repetuntur)* vt ex arbitrio ſuo vidua permaneat, id eſt. *maximè quum ſimiliter dixerit ſuprà lib.1.ad Vxorem c. 6.* Quot enim ſunt qui ſtatim à lauacro carnem ſuam obſignant? *vbi vide Adnotat. noſtras num.37.*

6. aut in matrimonio purificat ex compacto, &c.] *Similiter ibidem:* Quot item ſunt qui conſenſu pari inter ſe matrimonij debitum tollunt? *de quo ibidem num.38. & lib.de Patient.c.12.num.78. Iſtud verò imitatur B. Hieron. dicta Epiſt. ad Ageruchiam, quum dicit: Caſtrant ſe propter regna cælorum, vel à ſecunda natiuitate poſt lauacrum ex conſenſu, vel poſt nuptias ex ardore fidei.*

7. aut in viduitate perſeuerat ex arbitrio, &c.] *Toties* viduitas *ab Auctore commendatur, vt ſuperuacaneum foret locos hîc citare; quærat Lector in Indice tum Tertulliani, tum B.Cypriani noſtri; hîc dumtaxat adlegamus dict.lib.cap.8.num.53. & lib.de Veland. virg.c.* 10.*num.75.&* 83.

8. Tertius gradus ſupereſt Monogamiæ, &c.] *De hac exſtat ſuprà dictus lib. 1.ad Vxorem, & is qui hunc ſequitur:* De Monogamia *Liber, quò Lectorem remittimus ob eaſdem ſcripturas ab Auctore citatas. Elegans eſt autem Metaphora Tertullianica, qua dixit:* ſexui renunciatur.

9. Hactenus nubendi, &c.] *Hîc* Hactenus *ab Auctore accipitur pro: non vltrà, eodem modo quo dixit Suetonius in Neron.cap.40.* Hactenus *excanduit, vt malum iis qui deſciſſent, minaretur.*

CAP. II.

10. Quàm denique modeſta, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quòd reſtaurentur nuptiæ potius ex libero hominis arbitrio, quàm ex Dei voluntate. *Vbi quod dixit nimis erroneè,* etiam contra voluntatem Dei fieri, *ſic mitigat B. Hiero. vbi ſuprà. Cur inquit, vidua quæ iudicio Dei virum habere deſiit, non illud lætabunda congeminet:* Dominus dedit, Dominus abſtulit? *Neque verò ſicuti contendit Auctor, id probatur ex ſuprascripto Apoſtoli loco; namque vel ipſo teſte, ſolum ſtuprum ſanctificationi opponitur ab Apoſtolo.*

11. Non eſt bonæ & ſolidæ fidei, *&c.* dicēdo nihil fieri ſine iuſſione eius, &c.] *Facit hîc etiam locus contra eos, qui Deum auctorem mali & peccati facere non verentur, contra quos latiſſimè ſuprà Auctor Tom. 3.lib.2.adu. Marc.cap.5.6.7.8.9.10.& 14.vbi vide & Adnotat. noſtras, potiſſimùm n.32.& 83.Ibidem ſimul de hominis libero arbitrio pulcrum tractatum videre eſt.*

12. ſi continuerimus, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus) ſi mordicus tenere voluerimus; niſi quis malit legere ex coniectura Du.Latinij:* cōtenderimus. *Illud item:* Et ibi deſinito, *interpretatur tamquam certi quid pronuntiato,* iſtam *nempè ſententiam,* deſtructionem eſſe, *&c.*

13. & æternitatis mercede diſpungit, &c.] *Vſitatus (inquit idem) Tertullianus ſermo, quem vſurpat creberrimè. Sic lib. de Reſurr.carnis, c.56.* Aliam ſubſtantiam operari, aliam mercede diſpungi. *Atqui vterque hîc locus facit pro* æternitate, mercede *operum bonorum, ſicuti & alij complures ſuprà.*

14. Ecce poſui ante te bonum & malum, &c.] *Ad iſtud adluſit Auctor ſuprà lib.2.adu.Marc.cap. 5. Hic præterea addit explicationis cauſſa:* guſtaſti enim de arbore agnitionis, *quamquam interim neque illud ad verbum legatur Eccleſ.15.vnde citari videtur. Vbi dūtaxat legitur: Ante hominem &c. bonum & malum. Atqui mox legimus:* Neque enim diabolus voluntatem ei impoſuit delinquendi, *pro eis, tum quòd loquatur de ſolo* Adam, *tum quòd magis accedat lectio MS.cod.* eius. *Sunt autem Tertullianica:* obaudientiam, *&* : ſi non obaudieris. *ſic enim iterum legimus pro eo quod mendo typographico omiſſa erat negandi particula, quæ alibi habebatur.*

CAP. III.

15. Altè, impreſſè recogitandam eſſe dico, &c.] *Inſcriptionem huius capitis facimus:* Quòd Monogamia ex Apoſtolo probetur, qui indulgentiam vocat nuptias, & melius dicit nubere quàm vri. *Adnotat autem Rhenanus illud:* Quæ enim manifeſto, *accipi pro:* quæ in manifeſto.

16. Ex indulgentia eſt quodcumque permittitur, &c.] *Adludit ad illud 1.Cor.7. Hoc autem dico ſecundum* indulgentiam, *non ſecundum imperium; nam paulopòſt:* hæc præſtruxiſſe ſe ſcribit, vt Apoſtoli voce decurrat. *Et verò non ibi modo ita Apoſtolum ex parte detorquet, ſed etiam infrà lib. de Monog.cap.3. penè iiſdem verbis, nec abſimiliter B. Hieron. lib.1. adu. Iouin. Verùm quod ille ad matrimonium, rectiùs refert B. Auguſt. Enchirid.cap 78. ad illud: Nolite fraudare inuicem; & illud: Iterū ad idipſum reuertimini; vt probet indulgentia ſeu venia indigere commixtionem cum coniuge non filiorum procreandorum gratia, ita tamen quòd inter leuia peccata priuilegio matrimonij recenſeatur. Atqui Rhenan. ibi:* Vult nos Deus ſibi placita, *ſubintelligit: velle, Latinius: operari. Rhenano verò acceptam debemus caſtigationem verborum ſequentium, qui etiam* taxanda *rectè explicat: æſtimanda, &:* proinde habenda, *pro: pluris facienda. Item:* negabimus meram, *nempè voluntatem. Atqui intermedium dicomma ſic diſtinguimus:* magiſque offendis quàm promereris; quod vult quidem faciendo, quod mauult reſpuendo. *Adnotat denique Rhenan.* præſcripiu, *iuxta quartam inflexionem vſurpari; eſt etiam paulopriùs vox Tertullianica:* paruit, *pro: apparuit.*

17. quia melius eſt nubere quàm vri, &c.] *Sic neceſſariò caſtigauimus & hîc, & mox, pro: nubi, &*

ſimiliter ſub ſinem huius capitis, tum quòd illud legatur his in intermediis lineis, & ſuprà lib. 1. ad Vxorem cap. 3. & infrà quater lib. de Monogam. cap. 3. inſuper etiam à B. Hieron. vtroque loco iam citato, & Epiſt 4. ad Saluinam, vbi ad verbum ferè hunc locum imitatur, tum quòd ſic transferant etiam alij veteres.

18. qui ſunt innupti vel vidui, &c.] *Etiam hoc emendauimus pro:* nupti, *ſicuti ſub ſinem huius capitis:* ad ionuptos vel viduos, *quòd præcesſerit* de viduis & innuptis, *& Græcè legatur* τοῖς ἀγάμοις. *Eſt verò vox Tertullianica:* retractare.

19. quale bonum oſtendat quod melios eſt pœna, &c.] *Similes prorſus ſunt loci Auctoris & B. Hieron. locis mox citatis, etiam iiſdem ipſis verbis; veriùm ſi* non tam bonum eſt nubere quàm genus mali inferioris, *vti loquitur Auctor; non magis bonum poterit dici matrimonium primum atque ſecundum; cui tamen contrarium dixit lib. 1. ad Vxorem, vbi* bonas *quidem fatetur* nuptias, ſed contineutiam præferri tamquam bono iſto melius bonum; *& B. Hieron. lib. 1. aduer. Iouin. poſt eandem cum Auctore, quam paulo-poſt habet, & lib ſequ. comparationem, ac ſi dicatur:* melius eſt vno oculo carere quàm duobus; *tandem ſic concludit: Ego autem non leuius malum, ſed ſimplex per ſe bonum volo. Quid? quòd B. Hieron. Epiſt. de Monog. ab Apoſtolis fateatur admitti ſecunda, & ſi neceſſe eſt, tertia matrimonia, ſed incontinentibus. Ad hunc etiam locum videtur reſpicere B. Auguſt. li. 1. de Bono vidui. vbi quũ Tertulliani feciſſet mẽtionem, quòd ſecundas nuptias maledico dente concidiſſet: Ab hac, inquit, ſanitate doctrinæ nullius docti diſputatione moueris; nec ita extollas bonum tuum, vt quod malum non eſt, tamquam malum crimineris. Sixtus Papa lib. de Caſtit. ſua ſimilia verba ſic interpretatur, vt malum accipiatur, quod multo inferiorem gradum teneat; malum eſt enim cupiam id non eſſe quod melius eſt. Et verò extortam eſſe illam interpretationem, patet vel ex ipſa voce* κρεῖσσον, *quæ rariſſimè melius transfertur, sed frequẽter accipitur pro potius & magis eligendum, ſiue ſatius, ſicuti vertit Interpres Latinus ex Syriaco.*

CAP. IIII.

20. Ceterùm de ſecundo matrimonio, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Iterum ab Apoſtolo probari Monogamiam, quum omnes vult eſſe contioentes ad exemplum ſuum, & fœliciorem dicat mulierem defuncto viro, ſi ſic perſeuerauerit; denique multa adfert, cur non expediat nubere. *Atqui & in iſto imitatur Auctorem vtrobique B. Hieron. & ſimilis quoque fuit ſuprà locus lib. 1. ad Vxorem, cap. 7.*

21. Quoniam neque in Euangelio, &c.] *Non per*miſſam eſſe matrimonij ſeparationem, *latè tractauit Auctor ſuprà lib. 4. adu. Marc. cap. 34. vbi vide & Adnotat. noſtras num. 537. & 541. ac 542.) & lib. 5. c. 7. ex hoc ipſo loco. 1. Cor. 7. Confirmatur verò hinc noſtra ſententia, quòd etiam Auctor diuortium ſimpliciter à Chriſto prohibitum ſenſerit.*

12. quaſi inrecogitationem exceſſus ſui paſſa, &c.] *Ex Gorzienſi (inquit Rhenan.) codice ſcripſimus:* exceſſus ſui, *hoc eſt nimiæ indulgentiæ. Vſurpit autem:* inrecogitationem, pro: *incogitantia, ſiue inconſiderantia; quo poſteriori vocabulo Tranquillus etiam vtitur in Claudio Cæſare. Atqui ſic ſequentia diſtinximus, vt ſint dicommata, non periodi:* quum paicere, &c.

23. quũ ſolicitudinẽ noptorum committit, &c.] *Hoc eſt (inquit idem Rhenan.) confert & comparat inter ſe. Iuuenalis:*

Committit *vates, & comparat inde Maronem.*

Diuus Hieronymus aduerſus Heluidium ita ſiue: Moleſtias nuptarum committit *cum libertate virginum, & earum quæ matrimonio defunctæ ſunt. Ibi autem:* Et hoc ne primo matrimonio, *ſubintelligitur, expedire nubere docet Apoſtolus.*

24. Quom nos verò ad exemplom ſuum, &c.] *Facit etiam hic locus pro continentia B. Pauli Apoſtoli à nuptiis, de qua latius lib. ſequ. de Monogam. cap. 8. Siue autem legas cum exciſis:* contioentiam nubeodi indicit, *ſiue cum MS. 3. Vatic.* inducit, *perinde eſt.*

25. Sed ecce rurſus, Mulierem defuncto marito dicit nubere poſſe, &c.] *Hic adhuc ſatis moderatè agit Auctor, non prorſus prohibens digamiam, ſed fæliciorem probans Monogamiam: quare & B. Hieron. fatetur his verbis Apoſtolorum ſecundas & tertias nuptias concedere in Domino.*

CAP. V.

26. Ad legem ſemel nubendi dirigam, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De vna Adami vxore, in figuram vnius Chriſti & vnius Eccleſiæ. *Quæ ipſa tractantur latius lib. de Monog. ſequ. cap. 4. & ad verbum ex Tertull. deſumpta ſunt à B. Hieron. tum epiſt. ſæpedicta ad Ageruchiam, tum in fine Epiſt. ad Saluinam de Viduitate. Lego autẽ prorſus:* io formam poſteritatis recenſendum, *pro:* recenſendã, *quia præcedit:* qoid Deus ab initio conſtituerit. *Atqui quum* ei parem *dicit, rectè Rhenanus intelligit: comparem ſiue ſociam, ſubſtantiuè.*

27. vnis inter ſe nuptiis defuncti ſunt, &c.] *Elegantiſſimè dictum (inquit Rhenan.) Sic Liuius:* Defuncta *morbis capita ſalubriora eſſe cæpere. Suetonius in Nerone cap. 40. Britannia Armeniáque amiſſa, ac rurſus vtraque recepta,* defonctom *ſe fatalibus malis exiſtimabat.*

28. Erunt duo, inquit, in vnam carnam, &c.] *Sic ter hic caſtigamus, pro eo quod erat:* in carne vna, *quòd illud Græcè apud Apoſtolum, atque etiam alibi frequentiſſimè ab Auctore legatur; maximè quòd ſequatur mox:* & erunt iam non duo io vnam carnem, ſed vna planè caro in plures.

19. At qoum Apoſtolus in Eccleſiam, &c.] *Iſtud Epheſ 5. lib. ſequ. etiam tractatur cap. 5. quod verò ſequitur de* Lamech duabus maritato, *ibidem cap. 4. quæ B. Hieron. ſimul coniungit. Rectè verò adnotauit Rhena. ibi:* agnoſcere debemus duplicatam & exaggeratam eſſe nobis vnius matrimooij, *deſiderari Accuſatiuum; vtpotè fælicitatem, aut aliquod ſimile: quare etiam retinuimus crucem adiectam in editione Baſilienſi, ex qua pateat locum eſſe mutilum.*

CAP. VI.

30. Sed & benedicti (inquis) Patriarchæ, &c.] *Inſcriptionem dedimus huic capiti:* Quòd veteris Legis, qua dicebatur: Creſcite & multiplicamini, noua lex ſit reſtrictio. *Atqui quod hic in plurali numero de* Patriarchis *dixit, peculiariter lib ſequ. de Monogamia cap. 6. de Abraham digamo ſibi obiicit; interim mentionem faciens* Dauidis & Salomonis; *quibus Iſaac et Ioſeph, Moyſen & Aaronẽ vniuugos opponit. Neq; aliter B. Hier. Epi. de Monog. ad Ageruchiã. Qui etſi pro inſtituto ſuo ſpiritaliter iſtud interpretetur, et Auct. ibi dicat*

fidem

ſidem Abrahæ in Monogamia præceſſiſſe; *pulcrè tamen B. Aug. lib. 2. contra adu. Legis & Prophetarum: Iſte (inquit) Abraha etiam vſque ad decrepitam ætatem fornicationis obiicit crimen, profectò et quia poſt mortem Saræ alteram (nempè Cethurã) duxit. Vbi etſi nullum intelligeretur eis abdita ſacramentum, propter hoc ſolum facere debuit Abraham, ne putarent aduerſus Apoſtolum hæretici (quibus etiam Tertullianus adſtipulatur) poſt vxoris mortem crimen eſſe ducere vxorem. Atqui ſic etiam (inquit Rhen.)* benedictum *vocauit Eleutherium Martyrem Pontificem Romanum, & Martyres* benedictos, *& mulieres Chriſtianas* benedictas.

31. Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum oubere? &c.] *Ad hanc interrogationem reſpõdens Auctor:* Sane licebit, ſi qui adhuc typi alicuius futuri ſacramenti ſuperſunt; *non obſcurè ſignificat, ſe ſentire, numquam in veteri Teſtamento propriè* licuiſſe plures vxores ducere, *ſed dũtaxat permiſſas duas vxores, ſeu vxorem vnam & concubinam Abrahæ, Gen. 16. et plures Iacob, Gen. 29. ac 30. in typum futurorum; quem typum pulcrè explicat B. Hier. Epiſt. de Monog. ſæpe citata; Auctorem imitatus de Abrahæ vxoribus duabus, infrà lib. de Monog. ex Apoſtolo Gal. 4. Eodem pertinet quod dixit c. præced. Auctor:* Nõ plures vxores apud Deum, *&c.:* Numerus matrimonij à maledicto viro cœpit. Primus Lamech duabus maritatus. *Similiter lib. iam citato de Monog. poſtquam dicta exẽpla* Abrahæ, Iacob, Dauidis, & Salomonis *adduxiſſet:* meliora (*inquit*) ſectari iuſſus, habes & Ioſeph vniiugum; & hoc oomine audeo dicere, patre meliorem. *Item illud cap. ſeq.* Sed dices: Ergo ceteris licet plus nubere; quum quibus non liceat, excipit. Vani erimus, ſi putauerimus quod ſacerdotibus non liceat, laicis licere. *Idipſum ſentit Innocentius 3. Papa c. Gaudemus, de Diuortiis, idque eodem argumẽto, quo Auctor vſus eſt c. præced. quòd ex vna coſta facta ſit fæmina, nõ ex pluribus, et quòd dictũ ſit:* & erunt duo in carnem vnã, non in plures. *Quare quum B. Aug. & B. Hier. alicubi Patriarchas excuſent, ſcribunt nulla lege prohibitum illis plures habere vxores, aut id illis lege conceſſum eſſe; videntur potius intelligẽdi de permiſſione (ſicuti repudium in lege permiſſum fuit) quàm de veri nominis conceſſione; maxime quum eodem verbo conceſſionis vtatur dicto loco Innocentius, vbi tamen tradit iure diuino prohibitam fuiſſe vxorum pluralitatem. Certè in noua lege minimè id licere probat idem ex illo Matth. 19. Qui alteram duxerit, mœchatur.*

32. aut ſi etiam nũc locus eſt vocis illius: Creſcite, &c.] *Tractat hoc ipſum iiſdem penè verbis Auctor lib. de Monog. cap. 7. & poſt illum B. Hieron. vbi ſuprà.*

33. abſoleſcit, &c.] *Actiuè (inquit Rhenan.) pro abſolefacit, ſiue abolet.*

34. & repaſtinationis in vltimu, &c.] Repaſtinationem (*inquit idem*) *opponit propagationi, & accipit eã pro amputatione & euulſione ſiue reciſione; vt in lib. de Cultu fæminarum, c. 9.* Non repaſtinantes diuitiarũ veſtrarum vel elegantiarum vſum, quæ ad gloriam faciunt. *Quæ verba paulo antè exponens ipſe, dixerat:* Proinde vobis curanda eſt amputatio & decuſſio redundantioris oiroris.

35. ex quo iuuenuir, &c] *A iuueneſcendo (inquit idem) qui etiam rectè interpretatur:* priſtinis præualere, *id eſt, prioribus.*

Cap. VII.

36. Cur autem de priſtinis exemplis, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd vnius matrimonij oportuerit eſſe ſacerdotes, tam in veteri quàm noua Lege. *Et vero etiam hoc repetit lib. ſeq. de Monog. cap. 7.*

37. Cautum eſt in Leuitico: Sacerdotes mei non plus nubent, &c.] *Similiter infrà lib. de Monog.* Deniq; prohibet eadem (*nempè Lex in Leuitico, ex qua præcedentia ſumpſerat*) Sacerdotes denuò nubere. *Quod interim peculiare eſt Auctori; neque enim in Leuitico, immò nec in lege Moyſi reperire licuit. Quid? quod B. Hier. Epiſt. ad Oceanum planè contrarium ſcribat, nempè etiam ſacerdotibus multarum vxorum patuiſſe arbitrium, ſi modò caſtigati ſunt codices; ego verò, vti mendum ſubeſſe exiſtimẽ, facit quod de Moyſe idipſum præmittat; cuius tamen non niſi vnius vxoris ſit mentio in Pentateucho, quem adeò etiam Auctor infrà lib. de Monog. c. 6. inter Monogamos enumerat. Diſpiciat curioſus Lector, anne poſt illud Leuitici 21. Mulierem meretricem & prophanam et mulierem repudiatam à viro ſuo non accipient, olim additum fuerit:* & non plus nubent, *ſeu,* denuò non nubent; *aut iuxta editionem Symmachi ſeu Theodotionis illud aliter nempè hoc modo, tranſlatum fuerit. Maximè; quum, quod citat de filia ſacerdotis, vt denuò nõ nubat, dicto loco infrà Auctor, & poſt eum B. Hieron. li. 1. contra Iouin. multo aliter legatur apud LXX. qui hodie exſtant.*

38. vnius matrimonij eſſe opotiere, quos adlegi liceat in ordinem ſacerdotalem, &c.] *Rectè adnotauit Dn. Ioannes Harriſius Anglus mutilum fuiſſe locum, vti ſubintelligatur.* liceat; *quod adeò contextui adiecimus eo quòd eadem voce mox Auctor vtatur. Ex eiuſdem etiã coniectura caſtigamus:* vſqueadeò quoſdam memini digamos loco deiectos; *& prorſus iuxta ſenſum Auctoris, omiſſa:* nõ, *particula legimus:* Sed dices: Ergo ceteris (*nempè laicis, vel Rhenano interprete*) licet; quum, quibus non liceat excipit. *Alludit autem ad illud Apoſtoli 1. Tim. 3. & Tit. 1. vnius vxoris virum, tum hîc, tum lib. de Monog. c. 11. & 12. Item ſuprà lib. 1. ad Vxor. c. 7. his verbis, quibus etiam Apoſtolum explicat:* Diſciplina Eccleſiæ & præſcriptio, *&c.* Apoſtoli digamos non ſinit præſidere. *Verùm in eo fallò ſcribit Catharos Epiphan. hær. 59. quòd quæ ad ſacerdotium tradita ſunt propter eminentiam celebrationis ſacrorum, ea ad omnes æqualiter referri putent. Vbi latè etiam tractat de ſecundis nuptiis laico non prohibitis, ſicuti etiam contra Montanum, hær. 48.*

39. Nonne & laici ſacerdotes ſumus, &c.] *Quum iſtud probet ſcriptura Apoc. 1.* Regnum nos & ſacerdotes Deo & patri ſuo fecit; *minimè iſtud fauere poterit Lutheri hæreſi, qui omnes laicos facit ſacerdotes; ſed ita intelligi debet, quòd Reges et ſacerdotes ſpiritales, fideles omnes cenſeãtur, vtpotè qui ſacrificia ſpiritalia offerunt; alioqui eodem argumento poſſet quis concludere, omnes Reges eſſe. Quam ſuam ſententiam ſatis indicat verbis ſequentibus Auctor:* Differẽtiam inter Ordinem & plebem conſtituit Eccleſiæ auctoritas, & honor per Ordinis conſeſſum ſanctificatus à Deo. Vbi Eccleſiaſtici ordinis eſt conſeſſus (*ſic enim prorſus caſtigamus, etiam hîc omiſſa negãdi particula* non,) & offert & tinguit (*ſic iterum Tertullianico more, pro:* tingit, *maximè quum paulopòſt legatur:* tinguis) ſacerdos qui eſt ibi ſolus. *Item ex qua perſona tale quid dicat, explicat lib. de Monogam. cap. 12.* Sed (*inquit*) quum extollimur & inflamur aduerſus Clerum, tunc vnum omnes ſumus, tunc omnes ſacerdotes, quia ſacerdotes nos Deo & patri fecit. Quũ ad peræquationem diſciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas, & pares ſumus; *ſatis ſuperq; indicãs propterea* laicos

Digitized by Google

ſacerdores dici, *quòd* ad diſciplinam ſacerdoralem teneanmr. *Quò pertinet etiam, quod (verbis obſcurioribus, & quantum apparet corruptis, & bis ſuperfluo repetitis) hîs ſequitur:* Igitur ſi habes ius ſacerdotis, *&c. & quod apertius eſt:* Dicam, omnes nos Deus ita voluit diſpoſitos eſſe, vt vbiqne ſanctiones eius obeundi ſit diſciplina. Vſqueadeò niſi laici ea obſeruent, per quæ presbyteri adlegantur; quomodo erunt presbyteri qui de laicis adleguntur? *Atque hoc eſt quod Auctorem interpretatus ſcribit B. Hieron. vbi ſuprà: Quamquam lege ſacerdotali teneatur & laicus; qui talem præbere ſe debet, vt poßit eligi in ſacerdotium. Non autem eligitur, ſi digamus fuerit; porro eliguntur ex laicis ſacerdotes; ergò & laicus tenetur mandato, per quod ad ſacerdotium peruenitur. Atqui de* differentia inter Ordinem & Plebem, *atque adeò de* Ordinis ſacramento, *ac ſingulis eius gradibus, vide ſuprà To. 3. Adnot. noſtras in lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 40. n. 247. & cap. 41. num. 267. 268. 269. 270. & 271. Item de eo quòd* ſacerdoralis ſit officij offerre, *Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. lib. de Cor. milit. cap. 3. num. 35. (vbi etiam de nomine* Præpoſitorum *ſeu* Præſidentium) *& lib. de Veland. virgin. cap. 9. nu. 67. & 68. Denique quòd* proprium etiam ſit ſacerdotis tinguere, *ibidem n. 66. & Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hær. num. 263. ac lib. de Bapt. cap. 17. num. 115. 116. & 117.*

40. Sed & vbi tres, Eccleſia eſt; licet laici, &c.] *Similis locus eſt ſuprà lib. de Pœnitent. cap. 10.* In vno & altero eſt Eccleſia. *Verùm ibi loquitur de ſacerdote, apud quem fiebat Exomologeſis, tamquam Eccleſiæ præpoſitum. Hîc alludere videtur: Vbi enim ſunt duo vel* tres, *congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum. Verùm ad hæreſin Montani videtur pertinere, quòd addat:* licet laici, *vtpotè in cuius ſectatores potißimùm competat illud lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 41.* Hodie presbyter qui cras laicus. Nam & laicis ſacerdotalia munia iniungnnt. *Econtrariò B. Cypriano teſte Epiſt. 69. ad Florentium Pupianum: Eccleſia plebs eſt ſacerdoti adunata, & paſtori ſuo grex adhærens. Neque etiam in paucis eſt Eccleſia (ſicuti hinc colligunt Magdenburgenſes) ſed iuxta eundem lib. de Vnit. Eccleſiæ: Eccleſia in multitudinem latiùs incremento fœcunditatis extẽditur, & Domini luce perfuſa per totum orbem radios ſuos porrigit, & ramos ſuos in vniuerſam terram copia vbertatis extendit. Nec verò etiam diſſentit ab illo Auctor in libris prioribus, quos ante omnem hæreſin ſcripſit, quum* Præſidentium *meminit Apolog. cap. 39. & lib. de Coron. milit. cap. 3. ac lib. de Bapt.* Antiſtitis, *denique* Epiſcoporum *ac* Præpoſitorum *dicto loco lib. de Monog. aliiſque locis citatis ad lib. de Præſcript. cap. 32. num. 183. & cap. 41. num. 267. Quid? quod etiam* Eccleſiam *iam ſua ætate apud omnes mundi nationes diffuſam fuiſſe fateatur ſuprà Tom. 2. lib. adu. Iud. cap. 7. & 12. Valeant itaque Magdenburgenſes cum ceteris pleriſque hæreticis, qui quum videant ſe diſſentire ab Eccleſia vniuerſali & catholica, ſeſe iactitare ſolent de paucitate fidelium in Eccleſia; non ſecus atque olim Donatiſtæ, qui in ſola Africa Eccleſiam eſſe contendebant; contra quos multis voluminibus diſputauit B. Auguſtinus; quò Lectorem remittimus, vtpotè qui omnes aduerſariorum rationes latißimè confutet, vbique docens catholicam eſſe & vniuerſalem Eccleſiam. Quam etiam agnouit Auctor lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 20. quum dicit:* Statim igitnr Apoſtoli, primò per Iudæam, dehinc & in orbem profecti, Eccleſias apnd vnamquamque ciuitatem condiderunt, à quibus traducem fidei & ſemina doctrinæ, ceteræ exinde Eccleſiæ motoatæ ſunt, & qnotidie mutuantur, vt Eccleſiæ fiant, *&c. Econtrariò Auctor* Eccleſias hæreticorum, *qui de paucitate fidelium ferè gloriari ſolẽt, comparat, & aptißimè, veſparum fauis, lib. 4. adu. Marc. c. 5. vbi vide & noſtras Adnotat. n. 44. Atqui rurſus repoſuimus iuxta Rhenani caſtigationem ex codice GorZienſi:* communicatur actione ſacerdoris, *pro eo quod ſubſtitutum erat:* excõmunicatur, *quia illud legunt etiam 3. MS. Vatic. codices. Eſt autem illud valde obſcurum, & quantum apparet mendoſum:* Ergo præferre debemus ante, *&c. Pro quo Vatic. 3. legunt:* perferre, *& vnus eorum:* aut, *pro:* antè, *ſed nec illi ſatisfaciunt. Ibi denique:* quàm laicus qui ſemel fuerit maritatus, *accipitur:* ſemel, *pro: ſemel duntaxat, id eſt non bis.*

Cap. VIII.

41. Liceat nnnc dennò nubere, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Liceat denuò nubere, ſed non expedire; *pro quo Paraphraſticῶs vertit Auctor*, ſed non omnia pro ſalute. *Mox autem clariùs, omiſſa his voce:* ergo, *legeretur:* Quid antem magis velle debebis; quod bonum eſt quia licet, an quod bonum quia prodeſt? *ſed noluimus tantã verborũ mutationem facere.*

42. Licebat & Apoſtolis nubere, & vxores circumducere, &c.] *Quum alludat ad illud 1. Cor. 9. Nũquid non habemus poteſtatem, mulierẽ, Græcè γυναῖκα,* circumducere? *iſtud, vſque ad:* Sed qui his vſus non eſt, *non ex perſona Auctoris dici, ſed eorum qui ſecundas nuptias inde videbantur comprobare velle; ſatis manifeſtũ fit ex lib. ſeq. de Monog. c. 8. vbi verba Apoſtoli tractans:* Nec enim *(inquit)* ſi penes Græcos cõmuni vocabulo cenſentur mulieres & vxores pro conſuetudinis facilitate (ceterùm eſt proprium vocabulum vxorum) ideò Panlum ſic interpretabimor: qnaſi demonſtret Apoſtolos vxores habuiſſe. Si enim de matrimoniis diſpotaret, *&c.* rectè videretur dicere: Non eoim habemns poteſtarem vxores circũducendi, ſicut ceteri Apoſtoli & Cephas? At vbi ea ſubiungit, quæ de victuaria exhibitione abſtinentiam eius oſtendunt, dicenris: Non enim poreſtatem habemus manducandi & bibendi? nõ vxores demonſtrat ab Apoſtolis circũdnctas; quas & qui non babent, poteſtatem tamen manducandi & bibendi habẽt; ſed ſimpliciter mulieres, qnæ illis eodem inſtitnto quo & Dominum comitantes miniſtrabant. *Quæ ipſa verba ad verbum penè deſcripſit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. in cõfirmationem adducens illud, quod legitur in emẽdatioribus exemplaribus: ſororem mulierem. Vnde colligit Clemens Alexan. l. 3. Stromat. Apoſtolos qui vxores habuerunt, eis tamquam ſororibus vſos. Quare valeant Magdenburgenſes, qui ex Tertulliano nitũtur probare coniugia ſacerdotum; quaſi Apoſtolis, & proinde ſacerdotibus licuerit nubere, & vxores ducere. Maximè quum ibidem præmittat:* Petrum ſolum inuenio maritum; per ſocrum, *&c.* Ceteros, quum maritos oon inuenio; aut ſpadones intelligam neceſſe eſt, aut continentes; *quod etiam deſcripſit B. Hieron. Eodem pertinent quæ habet Auctor infrà cap.* 10. *& B. Hieron. etiam imitatus eſt:* Si quotidie omni momento oratio hominibus neceſſaria; vrique & continentia, quæ orationi neceſſaria ſit. *Quod, etſi etiam de laicis prima facie dixiſſe videtur; quãto magis in miniſtros altaris conuenit, quibus (ſicut Auctorem & B. Hier. imitatus ſcribit Innocentius Papa 1. Epiſt. 2. c. 9.) nõ ſolùm orandi, ſed & ſacrificandi iuge eſt officium; nec aliter Epiph. hær.*

59. &

59. & B. Ambroſ. in Comment. *Quo magis abſurdum credere, Tertullianum ſenſiſſe, quòd licuerit Apoſtolis, atque adeò ſacerdotibus nubere; maximè qui continentiæ tam fuerit addictus, vt illius amore in abſurdiſſ. Montani hæreſin lapſus ſit. Et certè id ſibi licitum non fuiſſe, ipſi* Apoſtoli *plus ſatis indicarunt, alius id interdicentes, quum Can. Apoſt. 26. ex non coniugatis ad Clerum enectis coniuges accipere volentibus, ſolis id permittunt Lectoribus & Cantoribus; ſuper quo Zonaeas diſertis verbis adfirmat, ſi poſt ordinationem Presbyteri, Diaconi & Hypodiaconi vxores ducant, à miniſterio remoueri. Quem canonem hauddubiè reſpicit Nicena 1. Synodus verbis paulò poſt citatis, & B. Epiphan. adu. Montanum hær.* 48. *in hæc verba: Deus honorat imprimis ſacerdotij chariſmata, per eos qui vel poſt vnas nuptias deinceps ſe à ſecundis abſtinent, vel in virginitate ætatem exigunt, &c. quemadmodum & Apoſtoli eius Eccleſiaſticum ſacerdotij Canonem ſanctè & recto ordine conſtituerunt. Citant etiam eundem Patres Syn. 2. & 3. Carthag. can. 2. quum poſt continentiam indictam iis qui diuinis miniſtrant ſacramentis, adiiciunt: vt, quod* Apoſtoli *tradiderunt, & à priſcis temporibus Eccleſia tenuit, & nos ſeruemus. Ad eundem alludit Syricius Papa Epiſt. 4. quum de capitulis agens* 80. *in Synode Epiſcoporum editis, quorum vnum eſt de cœlibatu ſacrorum Ordinum, ea dicit* Apoſtolica *& pulchra conſtitutione conſtituta. Denique & 6. Synodus cap. 6. verba ipſa Canonis Apoſtolici interſerit. Poſt Apoſtolos idem interdictum perpetuò perdurauit. Idque imprimis in Eccleſia Latina, ſicuti ex prædictis teſtimoniis Patrum & Conciliorum patet, & præterea ex B. Cypr. Epiſt. 63. ad Pompon. de virginib. num. 16. Concil. Rom. ſub Syluestro Papa primo, Concil. Teleuſi alicubi, B. Hieron. Apolog. ad Pammach. & lib. adu. Vigilant. B. Auguſt. locis compluribus, Sixto 3. lib. de caſtitate, Leone 1. Epiſt. 62. ad Anaſtaſium, Aratore in Act. Apoſt. c. 16. Conc. Tolet. 1. cap. 4. Conc. Agath. cap. 28. Conc. Antiſſiodor. c. 21. Conc. Tolet. 2. cap. 1. & 2. Aurel. 3. cap. 2. Turon. 2. cap. 15. Tolet. 3. cap. 5. Tolet. 4 cap. 26. & Tolet. 5. cap. 4. Pelag. 2. Pap. B. Gregorio teſte, & ipſo B. Gregor. lib. 1. Epiſt. 42. ac 60. & lib. 3. Epiſt. 5. ac 34. Beda in Lucam, Zacharia Pap. Epiſt. ad S. Boniſ. Vrbano 2. alicubi, Calixto 2. verbis à Gratiano citatis diſt. 27. cap. Presbyteri, Lucio 2. Epiſt. ad Epiſ. Gall. & Germ. ac Concilio Romano 110. Epiſcoporum ſub Gregorio 7. Denique ex Epiſtolis Petri Damiani ad Cunibertum Taurinenſem Epiſcopum, ac Leonis Papæ 9. aduerſus Nicetam, & libris Vmberti Cenomanenſis eiuſdem Leonis legati ad Conſtantinopolitanos, quos ſcripſit aduerſus eundem Nicetam, & aduerſus calumnias Michaëlis Patriarchæ; vbi ex profeſſo hanc materiam tractant. In Eccleſia etiam Græca ſiue Orientali, idipſum manifeſtum ſit ex Concil. Ancyr. can. 10. Neocæſar. cap 1. Actis Niceni 1. & 6. Synodi in Trullo, item B. Cyrill. Hieroſ. catecheſi 7. Gregor. Nazianz. lib. de Virgin. cap. vlt. Epiphan. locis citatis, & Orat. de fide cathol. & Apoſt. Eccleſia, Mart. Bracarenſi Syn. Græc. cap. 4. S. Maximo lib. ad quæſt. Thalaſſii, denique Nomocanone Photij Tit. 9. cap. 29. apud Balſamonem, vbi citat Nouellam Iuſtiniani De permiſſis vel prohibitis matrimoniis ex lib. 1. Cod. Tit. 13. Quibus omnibus canonibus, qui poſt ordinationem vxorem duxerit, à Clero eiicitur. Verba reliquorum compendij gratia prætermittemus; hîc dumtaxat adiicientes quod ex Actis Niceni Conc. 1. & 6. Synodi citauimus, eo quòd quidam pro ſe illa citare non vereantur in contrarium. Acta Synodi Nicenæ ſic habent apud Socratem hiſtor. Eccleſ. lib. 1. cap. 11. & Zozom. lib. 1. cap. 23.* Quapropter (*inquit in Synodo Paphnutius*) pro eo atque antiquitùs (*nempè ab* Apoſtolorum *ætate*) ſeruari ſolitum eſt, deinceps quoque obtinere oportet, vt qui ſacerdotalem ſuſceperint dignitatem cœlibes, poſtea quoque à coniugio abſtineant. *Sextæ Synodi in Trullo Patres haud abſimiliter c. 6.* Quoniam (*inquiunt*) in Apoſtolicis Canonibus dictum eſt, eorum qui non ducta vxore in Clerum promouentur, ſolos Lectores & Cantores vxorem poſſe ducere, & nos hoc ſeruãtes decernimus, vt deinceps nulli penitus Hypodiacono vel Diacono vel Presbytero, poſt ſui ordinationem, coniugium contrahere liceat. Si autem fuerit hoc auſus facere, deponatur. *Ceterùm præſtis eodem pertinent teſtimonia omnia tam Græcorum quàm Latinorum de continentia Clericorum etiam à propriis vxoribus, à nobis ſuprà citata Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. num. 51. Si enim etiam à propriis vxoribus continere oportuerit, multo minus licuit nouas vxores ducere. Quamquam in Eccleſia Orientali non videtur ea continentia vbique ſeruata, quò pertinet illud Stephani Papæ, cap. aliter. Diſt. 31. vbi in hoc (non verò, vt calumniantur quidam, in matrimonio miniſtris altaris conceſſo) aliam dicit eſſe Traditionem Eccleſiarum Orientalium quàm Occidentalium. Hæc paulo latiùs contra Magdenburgenſes. Poterit verò Lector etiam conſulere Claudij Eſpencæi lib. 4. de Continentia, & alios noſtri ſæculi eiuſdem argumenti tractatores quamplurimos. Hoc dumtaxat adiiciamus, quòd fuit hæc olim hæreſis Nicolaitarum, vtpotè qui nuptias omnibus, atque adeo etiam altaris miniſtris non modò concedebant, ſed etiam contendebant non licere illis abſque vxore eſſe. Deinde etiam condemnata in Iouiniano, qui B. Hieron. teſte ita nuptias prædicabat, vt virginitati detraheret. Denique etiam in Vigilantio, vtpotè de quo in hæc verba B. Hieron. Pro nephas, Epiſcopos ſui ſceleris dicuntur habere conſortes, ſi tamen Epiſcopi nominandi ſunt, qui non ordinãt Diaconos, niſi prius vxores duxerint, nulli cœlibi credentes pudicitiam.*

43. Sed qui his vſus non eſt in occaſionem, &c.] *His alludit ad ſequentia verba 1. Cor. 9.* Sed non vſi ſumus hac poteſtate, ne quod offendiculum demus Euangelio Chriſti. *Atque hoc eſt quod dicit:* in occaſionem.

Cap. ix.

44. Abſtinentiæ præſtruxerit ſuperiorem, &c.] *Huic capiti inſcriptionem fecimus:* Quòd optimum ſit mulierem non tangere. *Subintelligit autem ſuperiorem* ſenſum *etiam Rhenano interprete; qui adnotat,* Non, *in eo quod ſequitur, accipi pro:* Nónne.

45. ſecundum matrimonium quaſi ſpeciem ſtupri, &c.] *Nempè: eſſe, vti idem adnotauit. Eodem ſenſu mox dixit:* ſtupri adfine. *Atqui ad hunc locum hauddubiè reſpicit B. Auguſt. lib. de hæreſibus, quum dicit: Tertullianum* nuptias ſecundas tamquam ſtupra damnaſſe, *vbi quum addit: contra doctrinam Apoſtolicam; videtur id ex profeſſo feciſſe, vt intelligat Lector, perperam his pro ſe citari Apoſtolum ab Auctore. Nam neque illud 1. Corinth. 7.* maritos hoc in ſollicitudinem habere, quomodo ſibi (*id eſt vxoribus, nam nono modo,* ſibi *vſurpat*) placeant; *neque etiam quod paulo poſt citat:* Optimum eſt homini mulierem non tangere, *facit ad comprobationem eius, quòd* matrimonium ſit *fornicatio ſiue* ſtuprũ, *vti more ſuo loquitur Auctor.*

46. nam vt bonam ſollicitudinem non ſubleuaret, &c.] *Id eſt (inquit Rhenan.) non prohiberet eam ſollicitudinem quæ de moribus eſt, vtpotè bonam. Verùm*

quum ea vocis illius ſignificatio alibi nuſquam legatur, puto potius legendum: eleuaret, id eſt, verbis minueret et deprimeret. Atque quod illud legant etiam MS. Vatic. nihil immutare volui.

47. Qui viderit (inquit) mulierem ad concupiſcendum eam, iam ſtuprauit eam, &c.] Etiam hoc ad hæreſin Auctoris pertinet, quòd ſtupri accuſet qui viderit mulierem ad ducendum eam. quia ſi id verum ſit, non ſolummodò ſecundas, ſed & primas nuptias, vti ipſe etiam confitetur, deſtrueret. Verum de hoc latiùs inter Prolegomena. Hîc dumtaxat dicendum, quum matrimonium (vel ipſo Auctore teſte compluribus in locis) ſanctum ſit, non peccare qui mulierem ad ducendum viderit; cuius enim ſinis bonus eſt, etiam concupiſcentia illius bona ſit neceſſe eſt. Vide eadem de re locum ſimilem lib. de Monog. cap. 10. & excuſationem, quamquam friuolam, Auctoris ibidem cap. 14.

48. Ceterùm vteris indulgentiam, &c.] Vtor (inquit Rhenanus) cum Accuſatiuo, vt & infrà cap. 12. Itaque hoc primum (ſcilicet matrimonium) diutius vti volunt.

49. de ſummo illo innxoræ virginitatis gradu, &c.] Nihil (inquit idem) ſuffragantibus exemplaribus, pro iunxere verbo, quod hic locum non habet, ſubſtituimus compoſitam dictionem innxoræ. Nam (ni fallor) innxora virginitas eſt Tertulliano, quam ἄγαμον Græci vocant. Atqui etiam iſtud ad verbum penè deſcripſit B. Hieron. Epiſt. ad Ageruchiam de Monog. Qui honeſtius expreſſit: vt tunc ſit finis nubendi, quando terminus vitæ, pro eo quod nunc apud Auctorem legitur: Et quando finis nubendi? credo poſt finem ſubandi. Quo fit vt exiſtimem, hîc aliquid aliud ſcriptum fuiſſe ab Auctore, fortè. viuendi, maximè quum in tribus Vatic. MS. cod. legatur (quamquam etiam mendoſe) iterum: nubendi, penè earundem litterarum dictio.

50. & nubentes ab vltimo die deprehendamur, &c.] Iiſdem penè verbis B. Hier. in exemplum Sodomæ & Gomorræ ab vltimo die deprehendamur nubentes, & nuptui tradentes. Et verò coniungit Auctor vniuerſas ſcripturas Matth. 24. cum exemplo Sodomæ & Gomorræ, ſicuti etiam infrà lib. de Monog. c. 16. & ſuprà l. 1. Ad Vxorem cap. 5. de quo ibi vide Adnot. noſtras n. 33.

CAP. X.

51. Renuntient tandem carnalibus fructibus, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd quibus quotidie oratio neceſſaria, vtique & continentia. Quod ipſum penè ad verbum tráſcripſerunt BB. Hieron. Ambroſ. Epiphan. Innocent. Pap. 1. Syricius Papa & Beda, locis ſuprà citatis num. 42. Suppleuimus autem iuxta 1. aditionem iterum ex MS. Vat. 3. O te fœlicem, amiſiſti debitorem; vt ad fœlicem referatur id quod ſequitur: lucrum ſentientem. Eſt vero valdè obſcurum illud: Magnam ſubſtantiam neceſſitatis parſimoniæ carnis ſeruientis adquirens; pro quo 1. æditio & 1. MS. parcimonij carnis ſeuientis, alij duo: patrimonij carni ſenientis; ſed neque illi ſatisfaciunt. Atqui Rhen. illud: quum ſua fœmina ceſſat, interpretatur, quæ abſtinet à congreſſu, ſeu potiùs petendo debito, cuius pauloprius fecit mentionem.

52. Si Pſalmum canit, &c.] Loquitur iuxta primitiua Eccleſiæ morem, cuius meminit non ſemel, & maximè 1. Cor. 14. Apoſtolus, quo Pſalmi canebantur in Eccleſia à fidelibus viris. Eodem refertur illud quod ex Plinio ad Traianum refert Auctor Apolog. ca. 2. de cœtibus antelucanis ad canendum Deo & Chriſto, & illud de cœtu fidelium cap. 39. prouocatur in medium Deo canere. vbi de cantu Pſalmorum & hymnorum ab Apoſtolis inſtituto contra Magdenburgenſium calumnias latiùs in Adnotat. noſtris num. 520.

53. Cum ſancto ſanctificaberis, &c.] Sic prorſus lego, tum quòd ſequitur: innocens eris, &: electus eris, tum quòd illud Hebraicè, Chaldaicè, Græcè, & Latinè legatur iuxta æditiones omnes Pſal. 17. Ibi autem: vt Deo dignum fructum, ſubintelligi debet haudduhiè: adferã, aut quid ſimile; vbi etiam eſt vox obſoleta: eſqualentiæ, vti æditio Lugdun. ſiue exqualentiæ, iuxta codices Baſilienſes, de qua nihil etiam adtigit Rhenanus.

54. ſapere ſecundum carnem, mors eſt, &c.] More ſuo ſenſum magis quàm verba Apoſtoli exprimit Rom. 8. & in hoc differt, quòd legat: ſecũdum ſpiritum verò ſapere, vita æterna ſit, quum ibi legatur: vita & pax eſt, addens aliunde: In Chriſto Ieſu Domino noſtro. Mox autem & antea & poſt MS. 3. Vat. cod. legunt: in vnius nuptiis, ſed magis placet vbique: in vnis nuptüs. quare hîc retinuimus. At caſtigamus ibidem: in nos caro exercetur, pro: carnis.

CAP. XI.

55. Duplex enim iſte rubor eſt, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Duplicem verecundiam eſſe in duabus vxoribus. Tractatur autem idipſum lib. de Monog. cap. 10. Vxorem verò vnam ſpiritu, intelligit eam quæ defuncta eſt, carne aliam, quæ adhuc ſuperſtes eſt.

56. pro cuius ſpiritu poſtules, pro qua oblationes annuas reddas, &c.] Eodem pertinet illud: & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per ſacerdotem; item quod loco iam citato legitur: Enimuerò & pro anima eius orat, & refrigerium interim adpoſtulat ei, & offert annuis diebus dormitionis eius. Rectè autem adnotat Rhenan. huius Veterum conſuetudinis meminiſſe Auctorem lib. de Coron. milit. nempè cap. 3. in hæc verba: Oblationes pro defunctis, vbi vide Adnotat. noſtras num. 36. & in B. Cypr. quem etiam ille citat Epiſt. 66. num. 13. Rectè autem dicitur: offeres per ſacerdotem, quia ſolius ſacerdotis, non verò laicorum, eſt offerre ſacrificium, ſicuti pauci adtigimus ſuprà num. 39. Denique rectè etiam adnotauit Rhenanus Ironiam eſſe, quum dicitur: poſtulabis tibi & vxori caſtitatem.

CAP. XII.

57. Scio quibus excuſationibus coloremus, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: De variis excuſationibus pro ſecundis nuptiis. In quo ad verbum ferè Auctorem imitatur B. Hieron. Epiſt. ſæpedicta de Monog. & ſub finem lib. 1. adu. Iouin. Ipſe verò Auctor eadem penè habet ſuprà lib. 1. Ad Vxorem cap. 5. & infrà lib. de Monog. cap. 16.

58. claues cuſtodiendas, &c.] De clauibus quæ vxoribus committuntur, citat Dn. Latinius B. Ambroſ. Epiſt. 65. ad Syagrium Veron. Epiſc. ac Ciceron. Philipp. 2. quòd in diuortio adimi ſoleant. Rectè autem adnotauit Rhenanus ibi: Scilicet ſolis maritorum domibus benè eſt, & in ſequentibus, eſſe Ironiam. Accipitur verò iterum: Non, bis, pro: Nõnne, & tertio proinde loco legendum potius erat pro: Num; ſed ſenſui ſequentium verborum magis conuenit lectio Vatic. 3. MS. Nunc & conſortium, &c. ſine interrogationis nota; ex quibus etiam legimus: exhæredauit, pro: exhæreditauit, &: Vt ergo quis, pro: quid; vbi: Vt, accipitur pro: Cur. Quæ verò ſequitur periodus: Itaque hoc primum, &c. obſcura eſt, & quantum apparet mendoſa; ſed mederi non licuit, quòd ſimi-

ſimiliter legant MS. nec ex loco ſimili ſuprà, caſtigari potuerit.

59. ne templa derelinquantur, &c.] Loqui Auctorem de templis ethnicorum patet ex eo quòd ſequitur: ne modo noo ſint (nam ſic ſupplemus ex 3. Vatic. MS.) qui exclament: Chriſtiani ad beſtias; quod ferè fiebat in ſpectaculis, ſicuti patet l. eiuſdem tituli Tom. 2. cap. 27. num. 196. Et verò moris ſuit Veteribus: templa ethnicis adtribuere, Eccleſias Chriſtianis, ſicuti etiam adnotauimus ſuprà lib. de Idolol. cap. 7. num. 29. ſub finem.

60. Ad quos ſuſcipiendos legibus compelluntoi homines, &c.] Hoc ipſum (inquit Rhenan.) aliis verbis dixit lib. ad Vxorem 1. (nempè cap. 5.) quæ etiam à gentilium prophanis vitaotur, quæ legibus locantur. Quò Lectorem remittimus ad Adnot. noſtras nu. 31. & ad Apolog. cap. 4. num. 52. & infrà quoque lib. de Monog.

61. quia ſapiens quique numquã libens filios deſideraſſet, &c.] Legimus quiq; ex 3. MS. Vat. cod. more Tertullianico, pro: quiſque. Alludit autem ad aureolum Theophraſti librum de Nuptiis, in quo definit, non eſſe vxorem ducendam ſapienti; cuius totius argumentum latè proſequitur B. Hieron. ſub finem lib. 1. adu. Iouin.

62. Puto nobis, &c.] Ibi: naſcentem, ſubaudìtur: tam. Huius formula multas orationes iam in Tertulliani præcedentibus libris paſſim indicauimus, vſque ad faſtidium. Similiter oo bis, ſcilicet Chriſtianis.

Cap. XIII.

63. Ad hanc meam contentionem, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De exemplis Monogamiæ apud ethnicos. Quæ ipſa videre eſt partim ſuprà l. 1. ad Vxor. cap. 6. & 7. partim infrà lib. de Monog. ca. vlt. & eadem penè omnia deſcripſit etiam B. Hieron. Epiſt. ſæpedicta & lib. 1. adu. Iouin.

64. vniuira pronuba, &c.] Pronuba, teſte Donato, ex parte vxoris nuptiis præeundis & comitandis præerat; ſicut Auſpea (cuius etiam hîc meminit Auctor) ex parte viri; ſic dictus, quòd auſpicia (ſic dicta, quaſi auiſpicia) pro nuptiis ex volatu auium captare ſoleret.

65. Certè Flaminica non niſi vniuira eſt, &c.] Prorſus ſic caſtigauimus ex 3 MS. Vatic. cod. antea etiam admoniti ab Harriſio & Latinio, pro: Flaminia, tũ quòd illud legatur infrà l. de Monog. et apud B. Hier. loco priori, iuxta quod nunc caſtigatus eſt à Victorio, tum quòd diſtinguat Gellius lib. 10. c. 15. inter Flaminicam Flaminis vxorem, & Flaminiam Flamiois Dialis domum. Legimus item: quæ Flaminis lex eſt, pro: Flaminia, nam hoc eſt quod ſequitur de Pontifice Maximo, id eſt, Flamine. Nam duo ipſi Pootifici Maximo iterare matrimonia noo licet; de quo lib. de Monog. latius.

66. qua diabolo qui antiſtant, &c.] Non ignoret (inquit Rhenan.) Lector pro: quidam ſtant, ſuppoſuiſſe nos: antiſtant; vt ſit: antiſtant, pro Antiſtites agunt, Deorum ſcilicet Gentilium.

67. nunc virginitate, nũc viduitate euirant, &c.] Inuitus (inquit idem) ab exemplarium lectione diſcedo, ſed tamẽ hîc pro: periurant, auſus ſum ſcribere: euirant. Cuius mutationis hæc eſt ratio. Videbam verbum periurant hîc non habere locum, deinde memineram adnotaſſe Eraſmum noſtrum in ſcholiis ad Gerontiam, in vetuſtis Hieronymi codicibus legi: Hierophanta apud Athenas euirat virum. Vt ſit figura Græca: euirat virum, id eſt ſecundũ virum, & euirat accipiatur abſolutè, pro deſinit agere virum. Hinc inductus ſum vt hoc loco pro: periurant, ſuppoſuerim euiraot. Nec docti improbabũt, vt ſpero. Siquidem Tertullianum imitatus eſt B. Hieron. Quod verò dicit hîc: nunc virginitate, nunc viduitate euirant, idem ſcripſit lib. de Præſcript. cap. 40. de diabolo Dei æmulatore: Habet (inquit) & virgines, habet & continentes.

68. Nouerant Virgines Veſtæ, &c.] De his idipſum habes ſuprà & infrà, & apud B. Hier. vtroque loco. Vide etiam Adn. noſtras ad l. iam dictũ 1. ad Vxor. c. 6. n. 40.

69. & Iunonis apud Achaiæ ganeum, &c.] Prorſus hîc adducendum fuit: & Iunonis; nam præterquàm quòd Veſta nõ fuerit agnita in Achaia, ſuprà ſic loquitur Auctor: Acheæ Iunoni apud Ægiam oppidũ virgo ſortitur, & infrà. Iunonis Achaicæ, & B. Hieron. priori loco: Iunonis Achiuæ; de quo vbi ſuprà num. 41. Hinc autem patet hallucinari Rhenan. in coniectura, qua coniicit legendum: apud Acharnenſes.

70. & attocis apud Delphos, &c.] Sic habent (inquit Rhen.) exemplaria. Catonẽ vocat Horatius atrocem, hoc eſt conſtantem, vt exponit Acron Grammaticus. An hoc ſit Pythij epitheton propter conſtantiam in confitendo de atone, neſcio. Nec liquet an ἀτρεκὴς, quod verum ſignificat, quo vocabulo Pindarus vtitur, mutatũ ſit in atrox. Cui correſpondet illud, quòd infrà vocet has virgines Apollinis Pythij; vbi de iis latius, ſicuti etiã de Mineruæ ac Dianæ virginibus, & Tauri illius Ægyptij Antiſtitibus.

71. fœminas verò Ceteris Africanæ, &c.] De his vide ſuprà lib. 1. ad Vxor. noſtras Adn. num. 43. An ad eaſdem alludat B. Hieron. dum priori loco ſcribit matronas trecentas Gentis Theutonum, quum captiuitatis conditione Conſuli ſe tradendas didiciſſent, deprecatas vt templo Cereris in ſeruitium traderentur; diſpiciat Lector curioſius. De Didone verò vide ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. vlt. num. 622. De Lucretia verò Tom. 2. lib. ad Martyras cap. 4. num. 47. Vtriuſque etiam meminit Auctor ſuprà & infrà, & vtroque loco B. Hieron.

72. Qoaotæ igitur & quæ in Eccleſiis ordinari ſolent, &c.] De iis loquitur, quarum meminit Apoſt. 1. Tim. 3. Mulieres ſimiliter pudicas, &c. & Tit. 2. Anus ſimiliter in habitu ſancto, vbi Græcè eſt πρεσβύτιδας ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς. Denique 1. Ti. 5. Vidua eligatur non minus 60. annorum. Sic enim Apoſtolum interpretatur non ſemel B. Epiphanius; obſeruans interim appellari πρεσβύτιδας, non πρεσβυτέρας; ne quis exiſtimet, aliquid muneris ſacerdotalis ab illis in Eccleſia adminiſtrari poſſe; Contra quam ſuprà docuimus To. 3. ad lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 41. nu. 260. 261. & 262. et ipſe quoque Epiphanius adu. Pepuzianos, Montaniſtas, & Collyridianos. Qui indicat earum & Diaconiſſarum miniſterium (præter officium docendi domi adoleſcentiores, cuius meminit Apoſtol. ad Titum 2.) in lauandis ante baptiſmum mulierum corporibus & poſtea abſtergendis. Quibus adde miniſterium Apoſtolorum, cuius Act. 6. fit mentio, in procurandis vitæ neceſſariis; & quòd nulla mulier ad Epiſcopum accederet, niſi Diaconiſſa Diaconum adiret, & ille Epiſcopo nuntiaret, iuxta B. Clementem Romanum Conſtit. Apoſt. lib. 2. cap. 30. qui etiam ibidem l. 6. cap. 17. tradit Diaconiſſam eligi debere virginem, aut vnius viri viduam. Quo fit vt ſubiungat hîc Auctor eas Deo nubere. Quod confirmatur, dum can. 15. Synodi Chalcedo. & Syn. 6. in Trullo can. 14. interdicuntur eis nuptiæ. Vbi ætas illarum, quam Apoſt. præſcripſerat 60. annorum, relaxatur ad annos 40. Et inſuper ordinationis earundem fit mentio; in qua interim nullam fuiſſe adhibitam manus impoſitionem, & ideò pro laicis habitas, patet ex 1. Syn. Nicena can. 19. Immò verò Presbyterarum

Digitized by Google

ordinatio (quas Presbyterarum vxores fuiſſe ſubindicat B. Clemens) prohibita fuit poſtmodum Conc. Laodicens can. 11. vbi iuxta ſecundam trãſlationem vocantur etiam Matricularia. Sicut etiam Diaconiſſarum interdicta fuit Cõciliorum Arauſicani 1. can. 26. Epaunen. can. 21. & Aurelian. 2. can. 18. Et verò etiam Theodorus Balſamon in dict. Syn. Calced. ſuo tempore illarum ordinationem exoleuiſſe ſcribit. Quare videtur B. Grego. dum Conc. Rom. ca. 1. 2. & 3. vetat in coniuges duci Presbyteram, Diaconiſſam, & Monacham: alia ſignificatione priores illas accipere, nempè pro Abbatiſſis & Prioriſſis Sanctimonialium.

73. Quæ Deo nubere maluerunt, &c.] *Quomodo* Deo nubant, *explicat addendo*: quæque ſe iam illius pudoris filias dicauerunt. *Verùm de* Voto caſtitatis *fæminarum, ad quod hîc alludit, ſuprà Tom. 2. Adnotat. noſtris in lib. de Veland. virgin. num. 1.*

74. Tertulliani ad hæc exhortãtis, &c.] *Sicuti etiam ſub finem argumenti adnotauimus, hinc manifeſtum eſt librum hunc Tertulliani eſſe fœtum germanum.*

ARGVMENTVM LIBRI DE MONOGAMIA,
Per Iacobvm Pamelivm.

I. *De* Monogamia *ſcripturus Tertullianus annis circiter 160. poſt Apoſtolos; imprimis, inter hæreticos qui nuptias auferunt, & eos qui non ſemel nubunt, mediam ſeſe ſequi ſententiam ſcribit de vno matrimonio.*

II. *In hoc lapſus, quòd Montanum, quem in hac ſequitur, Paracletum vocet, & hæreticum neget; nihilque contra Catholicam religionem docuiſſe, quum tamen ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. ca. 52. hæreſis condemnet eos, qui* κατὰ φρυγὰς *dicebantur, eo quòd dicerent Paracletum in Montano plura meliora & maiora dixiſſe, quàm Chriſtus in Euangelium protulerit.*

III. *Deinde docet nihil noui eſſe Monogamiam, quòd Chriſtus & Apoſtoli nuptiis continentiam prætulerint.*

IIII. *Antiquitatem eiuſdem probans, ex eo quòd vnam fœminam maſculo Deus finxerit.*

V. *Ad quod principium reciprocanda eſſe vniuerſa in Chriſto ſpadone, immò cum vna Eccleſia Monogamo.*

VI. *Digamiæ Abrahæ, Dauidis & Salomonis; opponens Monogamiam Iſaac, Ioſeph, Aaronis, & Moyſi.*

VII. *Aliam item rationem Veteris Legis & Nouæ, quæque interim etiam vtraque Lex prohibeat ſacerdotes denuò nubere.*

VIII. *In noua etiam Lege occurrere, Monogamiam Zachariæ, Annæ viduæ, & Petri; continentiam etiam Ioannis antecurſoris, Simeonis Iuſti, & ceterorũ à Petro Apoſtolorum.*

IX. *Facere etiam pro Monogamia ſententias Chriſti, quas præmiſit in repudij retractatu.*

X. *Maximè, quòd repudium quoddam Auctori, quamquam perperàm, videatur, nondum ſeparato quantum apparet apud Deum matrimonio; vtpotè quum pro anima viri oret, & refrigerium ei adpoſtulet, & offerat annuis diebus dormitionis eius.*

XI. *Deinde Apoſtolum permittentẽ nubere in Domino defuncta vxore (quamquam etiam perperàm, & ſenſu Apoſtoli contrario) interpretatur de ea quæ ante fidem amiſſa ſit.*

XII. *Quemadmodum etiam quòd eos qui ſunt in Clero, Monogamiæ iugo adſtrinxerit, alius fruſtrà nititur adplicare.*

XIII. *Item & alios duos Apoſtoli locos detorquere non veretur.*

XIIII. *Addens (ſed nec hoc rectè) ſi permiſerit Apoſtolus in fide amiſſo matrimonio nubere, id indulſiſſe initio fidei, quod poſtea interdixerit Paracletus.*

XV. *Et verò Apoſtolum eos notare, qui in totum nubere prohibebant.*

XVI. *Ridet deinde varias excuſationes ſecundarum nuptiarum.*

XVII. *Denique exemplis ethnicorum Monogamiæ & virginitatis, librum ſuum concludit.*

Cete-

Ceterùm citat hunc Librum Auctor ipſe infrà Libro de Ieiuniis aduerſus Pſychicos cap. 1. in hæc verba: De modo quidem nubendi iam edidimus MONOGAMIÆ defenſionem. *At ſcriptum contra Eccleſiam diſertis verbis ſcribunt B. Hieron. & Nicephorus locis citatis ad calcem Argumenti Libri præcedentis. De eodem ſic ſcribit B. Hieronym. in Epiſt. ad Titum: Montanus, & qui Nouati (ſeu potius Nouatiani, ſicuti emendandum cenſeo) ſchiſma ſectantur, nomen ſibi munditiæ præſumpſere, putántque ſecunda matrimonia ab Eccleſiæ communione prohibenda; quum Apoſtolus de Epiſcopis & Preſbyteris hoc præcipiens, vtique in ceteris relaxarit; non quòd hortetur ad ſecunda matrimonia, ſed quòd neceſſitati carnis indulgeat.* SCRIBIT & TERTVLLIANVS DE MONOGAMIA LIBRVM *hæreticum; quem Apoſtolo contraire nemo qui Apoſtolum legerit, ignorabit. Haud aliter B. Auguſtin. Hinc maximè Cataphrygarum & Nouatianorum hæreſeis tumuerunt, quas buccis ſonantibus, non ſapientibus* TERTVLLIANVS *inflauit, dum ſecundas nuptias tamquam illicitas maledico dente concidit, quas omninò licitas Apoſtolus ſobria mente concedit. Quæ teſtimonia antidoti loco huc adducenda putauimus. Atqui Librum hunc iam olim viderunt MS. Trithemius & Politianus, edidit autem Rhenanus primùm cum ſcholiis, deinde & Adnotationibus caſtigatum ex tribus ſæpedictis MS. codicibus, deinde ex codice Britannico recognouit Gelenius; nos nunc denique ad tria Vaticana & vnum Anglicum Dn. Doctoris Ioannis Clementis MS. exemplaria, & ex vna atque altera coniecturis Dominorum Latinij & Harriſij iterum caſtigauimus, nouiſque Argumento & Adnotationibus locupletauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE MONOGAMIA LIBER.

HÆRETICI [1] nuptias auferunt, Pſychici ingerunt. Illi nec ſemel, iſti CAP. I.
non ſemel nubunt. Quid agis Lex creatoris? [2] Inter alienos ſpadones
[3] & aurigas tuos tantundem quereris de domeſtico obſequio, quan-
A tum de faſtidio extraneo: proinde & te lædunt qui abutuntur, quem-
admodum qui non vtuntur. Verùm neque continentia eiuſmodi lau-
danda, quia hæretica eſt, neque licentia defendenda, quia Pſychica
eſt. Illa blaſphemat, iſta luxuriat. Illa deſtruit nuptiarum Deum, iſta
confundit. Penes nos autem, [4] quos Spititales meritò dici facit agnitio ſpititalium ca-
riſmatum, tam continentia religioſa eſt quàm licentia verecunda, quandoquidem ambæ
cum creatore ſunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat. Illa non
cogitur, iſta regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum. [5] Vnum matrimonium nouimus,
ſicut vnum Deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, vbi habet & pudorem. Sed Pſy-
chicis non recipientibus ſpiritum, ea quæ ſunt ſpiritus non placent. Ita dum quæ ſunt ſpi-
ritus non placent, ea quæ ſunt carnis placebunt, vt contraria ſpiritui. Cato, inquit, ad- *Gal. 5.*
uerſus ſpiritum concupiſcit, & ſpiritus aduerſus carnem. Quid autem concupiſcet cato,
quàm quæ magis carnis ſunt? Proptet quod & in primordio extranea ſpiritus facta eſt,
Non, inquit, permanebit ſpiritus meus in iſtis hominibus in æuum, [6] eo quòd caro ſint. *Gen. 6.*
[[7] Itaque Monogamiæ diſciplinam in hæreſim exprobtant. Nec vlla magis ex cauſa Pa- CAP. II.
racletum negare coguntur, quàm dum exiſtimant nouæ diſciplinæ inſtitutorem, & qui-
dem duriſſimæ illis, vt iam de hoc primùm conſiſtendum ſit in generali tettactatu, [8] An
capiat Paracletum aliquid tale docuiſſe, quod aut [9] nouum deputari poſſit aduerſus Ca-
tholicam traditionem, aut oneroſum aduerſus leuem ſarcinam Domini? De vtroque au-

Ioan. 16. tem ipſe Dominus pronuntiauit. Dicens enim: [10] Adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, D
ſed nondum poteſtis portare ea: quum venerit Spiritus ſanctus, ille vos ducet in omnem
veritatem; ſatis vtique prætendit ea actutum illum quæ & noua exiſtimari poſſint, vt nun-
quam retrò edita, & aliquanto oneroſa, vt idcircò non edita. Ergo, inquis, hac argumen-
ratione quiduis nouum & oneroſum Paracleto adſcribi poterit, etſi ab aduerſario ſpiritu
fuerit. Non vtique. Aduerſarius enim ſpiritus ex diuerſitate prædicationis appareret, pri-
mò regulam adulterans fidei, & ita ordinem adulterans diſciplinæ: quia cuius gradus
prior eſt, eius corruptela antecedit, id eſt Fidei, quæ prior eſt diſciplina. Antè quis de
Deo hæreticus ſit neceſſe eſt, & tunc de inſtituto. Paracletus autem multa habens edocere
quæ in illum diſtulit Dominus, ſecundum præfinitionem, ipſum primò Chriſtum conte-
ſtabitur, qualem credimus, cum toto ordine Dei creatoris, & ipſum glorificabit, & de
ipſo commemorabit: & ſic de principali regula agnitus, illa multa quæ ſunt diſciplinarum
reuelabit, fidem dicente pro eis integritate prædicationis, licet nouis, quia nunc reue-
lantur: licet oneroſis, quia nec nunc ſuſtinenrut, non alterius tamen Chriſti, quàm qui
habere ſe dixit, & alia multa, quæ à Paracleto edocerentur, nō minus iſtis oneroſa quàm
CAP. III. illis à quibus nondum tunc ſuſtinebantur. [11] Sed an oneroſa Monogamia, viderit ad-
huc impudens infirmitas carnis. An autem noua, de hoc interim conſtet. Illud enim am-
plius dicimus, etiamſi totam & ſolidam virginitatem ſiue continentiam Paracletus hodie
determinaſſet, vt ne vnis quidem nuptiis feruorem carnis deſpumare permitteret, ſic quo-
Matth. 19. que nihil noui inducere videretur; ipſo Domino ſpadonibus aperiente regna cœlorum, E
1. Cor. 7. [12] vt & ipſo ſpadone; [13] ad quem ſpectans & Apoſtolus, propterea & ipſe caſtratus, con-
tinentiam mauult. Sed ſaluo, inquis, iure nubendi. planè ſaluo, & videbimus quouſque:
nihilominus iam ex ea parte deſtructo qua continentiam præfert. Bonum, inquit, homini
Ibidem. mulierem non contingere. Ergo malum eſt contingere. [14] Nihil enim bono contrarium
Ibidem. niſi malum. Ideóque ſupereſſe, vt & qui habeant vxores, ſic ſint, quaſi non habeant; quo
Ibidem. magis qui non habent, habere non debeant. Reddit etiam cauſas cur ita ſuadeat; quòd
innupti de Deo cogitēt: nupti verò quomodo in matrimonio quis ſuo placeat. Et poſſum
contendere, non merè bonum eſſe, quod permittitur. Quod enim merè bonum eſt, non
permittitur, ſed vltrò licet. Permiſſio habet cauſam, aliquando & neceſsitatis. Denique
in hac ſpecie non eſt voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult: Volo vos, inquit,
omnes ſic eſſe quomodo & ego. Et quum oſtendit melius eſſe, quid vtique ſe velle confir-
mar, quàm quod melius eſſe præmiſit. Et ita ſi aliud quàm quod voluit permittit, non vo-
luntate, ſed neceſsitate permittens, non merè bonum oſtendit, quod inuitus indulſit.
Ibidem. [15] Denique quum dicit: Melius eſt nubere quàm vri, quale id bonum intelligēdum quod
melius eſt pœna? quod non poteſt videri melius, niſi peſsimo comparatum? Bonum illud
eſt quod per ſe hoc nomen tenet, ſine comparatione non dico mali, ſed etiam boni alte-
rius: vt ſi & alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine.
Ceterùm ſi per mali collationem cogitur bonum dici, non tam bonum eſt quàm genus
mali inferioris, quod ab altiore malo obſcuratum ad nomen boni impellitur. Aufer de- F
nique conditionem, vt non dicas, melius eſt nubere quàm vri, & quæro an dicere au-
deas, melius nubere, non adiiciens quo melius ſit. Fit ergo iam non melius, & dum non
melius, nec bonum, ſublata conditione, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum ha-
beri cogit. Melius eſt vnum oculum amittere quàm duos. Si tamen diſcedas à compara-
tione mali vtriuſque, non erit melius vnum oculum habere, quia nec bonum. Quid nūc,
ſi omnem indulgentiam nubendi de ſuo, id eſt, de humano ſenſu accommodat ex neceſ-
ſitate qua diximus, quia melius ſit nubere quàm vri? Denique conuerſus ad alteram ſpe-
ciem dicendo, Nuptis autem denuntio, non ego, ſed Dominus: oſtendit illa quæ ſuprà
dixerat, non dominicæ auctoritatis fuiſſe, ſed humanæ æſtimationis. At vbi ad cōtinen-
tiam reflectit animos, Volo autem vos ſic eſſe omnes. Puto autem, inquit, & ego ſpiri-
tum Dei habeo: vt ſi quid indulſerat ex neceſſitate, id ſpiritus ſancti auctoritate reuoca-
1. Ioan. 2. ret. [16] Sed & Ioannes monens ſic nos incedere debere quemadmodum & Dominus, vti-
1. Ioan. 3. que etiam ſecundum ſanctitatem carnis admonuit incedere, adeò manifeſtè. Et omnis,
Leuit. 11. inquit, qui ſpem iſtam in illo habet, caſtificat ſe, ſicut & ipſe caſtus eſt. Nam & alibi, Eſtote
ſancti, ſicut & ille ſanctus fuit, ſcilicet carne. De ſpiritu enim non dixiſſet, quia ſpiritus
vltrò ſanctus agnoſcitur, nec expectat ſanctitatis admonitionem quæ propria natura eſt
eius. Caro autem docetur ſanctitatem, quæ & in Chriſto fuit ſancta. Igitur ſi omnia iſta
oblit-

A oblitterant licentiam nubendi, & conditione licentiæ inſpecta, & prælatione continen-
tiæ impoſita, cur non potuerit poſt Apnſtolos idem ſpiritus ſuperueniens ad deducẽdam *Ioan. 16.*
diſciplinam in omnem veritatem, per gradus temporum (ſecundum quod Eccleſiaſtes, *Eccleſ. 3.*
Tempus omni rei, inqoit,) ſupremam iam carni fibulam imponere, iam non obliquè à
nuptiis auocans, ſed exertè; quum magis nunc tempus in collecto factum ſit, [17] annis cir- *1. Cor. 7.*
citer C L X. exinde productis? Nónne ipſe apud te retractates, Vetus hæc diſciplina eſt
præmonſtrata iam tunc in carne Domini, & voluntate, dehinc in Apoſtolorum eius tam
conſiliis quàm exemplis. Olim ſanctitati huic deſtinabamur. Nihil noui Paracletus indu-
cit. Quod præmonuit, definit. Quod ſuſtinuit, expoſcit. Et nunc recogitans iſta, facilè
tibi perſuadebis multò magis vnicas nuptias competiſſe Paracleto prædicare, qui potuit
& nullas: Magíſque credendum temperaſſe illum quod & abſtuliſſe decuiſſet, ſi quæ velit
Chriſtus intelligas. [18] In hoc quoque Paracletum agnnſcere debes aduocatũ, quòd à tota
continentia infirmitatem tuam excuſat. [[19] Secedat nunc mentio Paracleti, vt noſtri a- CAP. IIII.
licuius auctoris. Euoluamus communia inſtrumẽta ſcripturarum priſtinarum. Hoc ipſum
demonſtratur à nobis, neque nouam, neque extraneam eſſe Monogamiæ diſciplinam,
immò & antiquam & propriam Chriſtianorum, vt Paracletum reſtitutorem potius ſen-
tias eius quàm inſtitutorem. Quod pertineat ad antiquitatem, quæ poteſt antiquior for-
ma proferri, quàm [20] ipſe cenſus generis humani? Vnam fœminam maſculo Deus finxit, *Gen. 2.*
vna coſta eius decerpta, & vtique ex pluribus. Sed & in præfatione ipſius operis, Non eſt,
B inquit, bonum homini, ſolum eum eſſe: faciamus adiutorium illi. Adiutores enim dixiſ- *Gen. 1.*
ſet, ſi pluribus eum vxoribus deſtinaſſet. Adiecit & legem de futuro. Siquidem Propheticè
dictum eſt: Et erunt duo in vnam carnem, non tres, neque plures. Ceterùm iam non duo, *Gen. 2.*
ſi plures. Stetit lex. Denique perſeuerauit vnio coniugij in auctoribus generis ad finem
víque, non quia non erant fœminæ aliæ, ſed quia ideò non erant, ne primitiæ generis du-
plici matrimonio contaminarentur. Alioquin ſi Deus voluiſſet, eſſe & potuiſſent: certè
de filiarum ſuarum numeroſitate ſumpſiſſet, non minus ex oſſibus & ex carne ſua habens
Euam, ſi hoc piè fieret. At vbi primum ſcelus, homicidium, [21] in fratricidio dedicatum, *Gen. 4.*
tam dignum ſecundo loco ſcelus non fuit, quàm duæ nuptiæ. Neque enim refert duas
quis vxores ſingulas habuerit, an pariter ſingulæ duas fecerint. Idem numerus coniuncto-
rum & ſeparatorum. Semel tamen vim paſſa inſtitutio Dei per Lamech, conſtitit poſtea
in finem víque gentis illius. Secundus Lamech nullus extitit, quomodo duabus marita- *Ibidem.*
tus. Negat ſcriptura quod non notat. Aliæ diluuium iniquitates prouocauerunt, [22] ſemel *Gen. 6.*
defenſæ quales fuerunt; non tamen ſeptuagies ſepties; quod duo matrimonia meruerunt. *Gen. 4.*
[23] Sed & reformatio ſecundi generis humani Monogamia matre cenſetur. Iterum duo in
vnam carnem creſcere & redundare ſuſcipiunt. Noe & vxor, filiíque eorum in vnicis nu- *Gen. 9.*
ptiis. Etiam in ipſis animalibus Monogamia recognoſcitur, ne vel beſtiæ de mœchia na- *Gen. 6. &*
ſcerentur. Ex omnibus, inquit, beſtiis, ex omni carne, duo induces in arcam, vt viuant *7.*
tecum: maſculus & fœmina erunt. De animalibus volatilibus ſecundum genus, & de om- *Gen. 6.*
C nibus ſerpentibus terræ, ſecundum genus ipſorum; duo ex omnibus introibunt ad te ma-
ſculus & fœmina. Eadem forma & ſeptena ex binis adlegi mandat ex maſculo & fœmina, *Gen. 7.*
vno & vna. Quid amplius dicam? Immundis quoque alitibus cum binis fœminis introire
non licuit. [[24] Hæc quãtum ad primordiorum teſtimonium, & originis noſtræ patroci- CAP. V.
nium, & diuinæ inſtitutionis præiudicium. Quæ vtique lex eſt, non monimentum, quo-
niam ſi ita factum eſt à primordio, inuenimus nos ad initium dirigi à Chriſto: ſicut in quæ- *Matth. 19.*
ſtione repudij, dicens illud propter duritiam ipſorum à Moyſe eſſe permiſſum, ab initio
autem non ita fuiſſe, ſine dubio ad initium reuocat matrimonij indiuiduitatem. [25] Ideó-
que quos Deus ab initio coniunxit in vnam carnem duos, hodie homo non ſeparabit.
[26] Dicit & Apoſtolus ſcribens ad Epheſios: Deum propoſuiſſe in ſemetipſo ad diſpenſa- *Epheſ. 1.*
tionem adimpletionis temporum, ad caput, id eſt, ad initium reciprocare vniuerſa in
Chriſto, quæ ſunt ſuper cœlos & ſuper terras in ipſo. [27] Sic & duas Græciæ litteras ſum- *Apoc. 1. et*
mam & vltimam ſibi induit Dominus, initij & finis concurrẽtium in ſe figuras: vti quem- *22.*
admodum α ad ω vſque voluitur, & rurſus ω ad α replicatur, ita vt oſtenderet in ſe eſſe &
initij decurſum ad finem, & finis recurſum ad initium: vt omnis diſpoſitio in eum deſi-
nens per quem cœpta eſt, per Sermonem ſcilicet Dei, qui caro factus eſt, proinde deſinat
quemadmodum & cœpit. [28] Et adeò in Chriſto omnia reuocantur ad initium: vt & fides *Epheſ. 2.*
reuerſa ſit à circunciſione ad integritatem carnis illius, ſicut ab initio fuit: & libertas cibo- *Gal. 4.*

Digitized by Google

Act. 15. rum & ſanguinis ſolius abſtinentia, ſicut ab initio fuit:& matrimonij indiuiduitas,ſicut ab D
*Matth.*19. initio fuit:& repudij cohibitio,quod ab initio nõ fuit: & poſtremò totus homo in Paradiſum teuocatut,vbi ab initio fuit. Cut ergo vel Monogamum illò debeat Adã refette, qui non poteſt tam integrum præſtare quàm inde dimiſſus eſt? Quantũ pertinet itaque ad initij reſtitutionem,id à te exigit & diſpoſitionis, & ſpei tuæ tatio,quod ab initio fuit, ſecundum initiũ quod tibi &in Adam cenſetut,& in Noe recenſetur. Elige in quo eorũ initium tuũ deputes.In ambobus te ſibi Monogamiæ cenſura defendit.Sed & ſi initium tranſmittit ad finem, vt α ad ω,quomodo finis remittit ad initium, vt ω ad α,atque ita cenſus noſter trãsfertur in Chriſtum,animalis in ſpiritalem, quia non primò quod ſpititale eſt,ſed quod animale, dehinc quod ſpiritale: proinde videamus an id ipſum debeas huic quoque cẽſui ſecundo,an in eandẽ te formam conueniat nouiſſimus quoque Adam in quam & primus: quando nouiſſimus Adam,id eſt Chriſtus, innuptus in totum, [29] quod etiã primus Adam ante exſiliũ.Sed donato infirmitati tuæ,catnis ſuæ exemplo,perfectior Adam,id eſt Chtiſtus,eo quoque nomine perfectior quà integrior,volenti quidẽ tibi ſpado occurrit in catne.Si verò nõ ſufficis,Monogamus occurrit in ſpititu, vnam habens Eccleſiam ſponſam,
Epheſ. 5. ſecundum Adam & Euę figuram;quam Apoſtolus in illud magnũ ſactamentum interpretatur, in Chriſtum & Eccleſiam cõpetiſſe, carnali Monogamiæ per ſpiritalẽ. Vides igitur quemadmodum etiam in Chriſto nouans cenſum,non poſſis eum ſine Monogamiæ profeſsione deferre;niſi carne ſis quod ſpiritu ille eſt;licet & quod fuit in catne,æquè eſſe de-
CAP. VI. bueris. [[30] Sed adhuc nobis quætamus aliquos originis ptincipes. Non placent enim E
Matth. 23. quibuſdam Monogami parentes, Adam & Noe, fottaſſe nec Chriſtus. Ad Abrahã deni-
1. *Cor.* 4. que prouocant; prohibiti patrem alium præter Deum agnoſcete. Sit nunc pater noſter Abraham, ſit & Paulus. In Euangelio, inquit, ego vos genetaui. Etiam Abrahæ te filium exhibe. Non enim [31] paſſiuus tibi cenſus eſt in illo. Certum tempus eſt, quo tuus pater eſt.
Gal. 3. [32] Si enim ex fide filij deputamur Abrahæ, vt Apoſtolus docet, dicens ad Galatas: Co-
Gen. 15. gnoſcitis nempè,quia qui ex fide, iſti ſunt filij Abrahæ; quando credidit Abtaham Deo, & deputatum eſt ei in iuſtitiam? opinor adhuc in Monogamia, quia in circuncisione non-
a *Gen.* 16. dum. Quòd ſi poſtea in vtrũque mutatus eſt; & in Digamiam [a] pet ancillæ cõcubinatum;
b *Gen.* 17. & in [b] Circuncisionem per teſtamenti ſignaculum,nõ potes illum patrem [c] agnoſcere,niſi
c *Gen.* 15. tunc; cùm Deo credidit, ſiquidem ſecundum fidem filius eius es,non ſecundum carnem. [33] Aut ſi poſteriotem Abraham pattem ſequeris, id eſt Digamum,tecipe & Circunciſum. Si teiicis Circunciſum, etgo tecuſabis & Digamum. Duas diſpoſitiones eius binis inter ſe modis diuerſas, miſcere non poteris. Digamus cum citcuncisione eſſe orſus eſt, Monogamus cum Præputiatione.Recipis Digamiam, admitte & citcũciſionem. Tueris Præputiationem, teneris & Monogamiæ. Adeò autem Monogami Abrahæ filius es ſicut & præputiati, vt ſi circuncidaris, iam non ſis filius,quia non eris ex fide,ſed ex ſignaculo fidei
Gal. 4. in præputiatione iuſtificatæ.Habes Apoſtolum, diſce cũ Galatis. Proinde etſi Digamiam iam tibi intuleris, non es illius Abtahæ filius, cuius fides in Monogamia præceſsit. Nam
Gen. 17. etſi poſtea pater multarum nationum nuncupatur,ſed earum quæ ex fide Digamiam præcedente filij habebant deputari Abrahæ. Exinde tes viderint. Aliud ſunt figuræ, aliud F
fotmæ. Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines tranſeuut adimpletæ, definitiones permanent adimplendæ. Imagines prophetant, definitiones gubetnant. Quid Digamia
Gal. 4. illa Abrahæ portendat, idem Apoſtolus edocet interpretatot vtriuſque Teſtamenti,ſicut idem ſemen noſtrum in Iſaac vocatum determinat. [34] Si ex libera es, ad Iſaac pertinens,
a 2. *Reg.* 11. hic certè vnum matrimonium pertulit. Iſti itaque ſunt (vt opinor) in quibus cenſeor. Ce-
b 3. *Reg.* 11. teros neſcio. Quotum ſi exempla circunſpicio; [35] alicuius [a] Dauid etiam per ſanguinem
Gen. 41. nuptias ſibi ingerentis; alicuius [36] Salomonis [b] etiam vxoribus diuitis: meliora ſectari iuſ-
Gen. 29. & 30. ſus, [37] habes; & [c] Ioſeph vniiugum; & hoc nomine audeo dicere, patre meliorem. [38] Ha-
d *Exod.* 2. bes [d] Moyſen Dei de proximo arbitrũ. Habes Aaronem principalem ſacerdotem. [39] Se-
& 6. cundus quoque Moyſes [e] populi ſecundi,qui imaginem noſtram in promiſſionem Dei in-
e *Exod.* 25. duxit, in quo primò nomen Domini dedicatum eſt, non fuit Digamus. [[40] Poſt vetera
CAP. VII. exempla originalium perſonarum, æquè ad vetera trãſeamus inſtrumenta Legalium ſcripturarum, vt per ordinem, de omni noſtra paratura retractemus. Et quoniam quidam
Matth. 5. interdum nihil ſibi dicunt eſſe cum lege; quam Chriſtus non diſſoluit, ſed adimpleuit;
Act. 15. interdum quæ volunt legis arripiunt; planè & nos ſic dicimus deceſſiſſe legem, vt onera quidem eius ſecundum ſententiam Apoſtolorum, quæ nec patres ſuſtinere valuerunt,

con-

A conceſſarint; quæ verò ad iuſtitiam ſpectant, non tantùm reſeruata permaneant, verùm
& ampliata; vt ſcilicet redundare poſſit iuſtitia noſtra ſuper Scribarum & Phariſæorum *Matth. 5.*
iuſtitiam. Si iuſtitia, vtique & pudicitia. Si ergo quoniam in lege præcipitur,[41] vt quis fra- *Deut. 25.*
tris ſui vxorem ſine liberis defuncti in matrimonium adſumat, ad ſuſcitandum fratri ſuo
ſemen; idque ſæpiùs euenire in vnam perſonam poteſt ſecundum callidam illam quæſtio-
nem Sadducæorum: ideò & aliâs putant permiſſam frequentiam nuptiarum; intelligere *Matth. 22.*
debebunt primò rationem ipſius præcepti, & ita ſcient illam rationem iam ceſſantem ex
eis eſſe quæ euacuata ſunt legis. Neceſſariò ſuccedēdum erat in matrimonium fratris ſine
liberis defuncti. Primùm; quia adhuc verus illa benedictio decurrere habebat: Creſcite & *Gen. 1.*
redundate. Dehinc; quoniam patrum delicta etiam de filiis exigebantur. [42] Tertiò; quo- *Exod. 20.*
niam ſpadones & ſteriles ignominioſi habebantur. Itaque ne proinde maledicti iudica- *Iſai. 31.*
rentur, qui non naturæ reatu, at mortis præuentu orbi deceſſiſſent, ideò illis ex ſuo genere
vicaria & quaſi [43] poſtuma ſoboles ſupparabatur. At vbi &, Creſcite & redundate, eua- *Gen. 1.*
cuauit extremitas temporum, inducente Apoſtolo: Supereſt, vt & qui habent vxores, ſic *1. Cor. 7.*
ſint, ac ſi non habeant: quia tempus in collecto eſt; [44] & deſiuit vua acerba à patribus man- *Ierem. 31.*
ducata filiorum dentes obſtupefacere: vnuſquiſque enim in ſuo delicto morietur; [45] &
ſpadones non tantùm ignominia caruerunt; verùm & gratiam meruerunt, inuitati in re-
gna cœlorum; ſepulta lege ſuccedendi in matrimonium fratris, contrarium eius obtinuit *Iſai. 58.*
B non ſuccedendi in matrimonium fratris. Et ita vt prædiximus, quod ceſſauit valere, ceſ- *Deut. 25.*
ſante ratione, non poteſt alij argumentationem accommodare. Ergo non nubet defun-
cto viro vxor, fratri vtique nuptura, ſi nupſerit. Omnes enim nos fratres ſumus; Et illa
nuptura in [46] Domino habet nubere, id eſt, non ethnico, ſed fratri: quia & vetus lex adi- *1. Cor. 7.*
mit coniugium allophylorum. Cùm autem & in Leuitico cautum ſit: [47] Quicunque ſum- *Exod. 34.*
pſerit fratris vxorem, immunditia eſt, turpitudo, ſine liberis morientur; ſine dubio dum *Leuit. 20.*
ille prohibetur denuò nubere, & illa prohibetur, non habens nubere niſi fratri. Quomo-
do ergo Apoſtolo conueniet & legi, quam non in totum impugnat, [48] cùm ad Epiſtolam
ipſius venerimus, oſtendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis competunt
argumentationes eius. Denique prohibet eadem, Sacerdotes denuò nubere: [49] Filiam *Leuit. 21.*
quoque ſacerdotis iubet viduam vel eiectam, ſi ſemen non fuerit illi, in domum patris *Ibidem.*
ſui regredi, & de pane eius ali. Ideò ſi ſemen non fuerit illi, non vt ſi fuerit, denuò nubat;
quanto magis enim nō nubet, ſi filios habeat? ſed vt ſi habuerit, à filio potius alatur quàm
à patre, quo & filius præceptum Dei exequatur: Honora patrem & matrem. Nos autem *Exod. 20.*
Ieſus ſummus ſacerdos, & magnus patris de ſuo veſtiens (quia qui in Chriſto tinguuntur,
Chriſtum induerunt) [50] ſacerdotes Deo patri ſuo fecit, ſecundum Ioannem. Nam & il- *Apoc. 1.*
lum adoleſcentem feſtinantem ad exequias patris ideò reuocat, vt oſtēdat ſacerdotes nos *Matth. 8.*
vocari ab eo, quos lex vetabat parentum ſepulturæ adeſſe: [51] Super omnem, inquit, ani- *Leuit. 21.*
mam defunctam ſacerdos non introibit, & ſuper patrem ſuum, & ſuper matrem ſuam non
C contaminabitur. Ergo & nos hoc interdictum obſeruare debemus? Non vtique. Viuit
enim vnicus pater noſter Deus, & mater Eccleſia: & neque ipſi mortui ſumus, qui Deo
viuimus, neque mortuos ſepelimus, quia & illi viuunt in Chriſto. Certè ſacerdotes ſumus
à Chriſto vocati, Monogamiæ debitores ex priſtina Dei lege, quæ nos tunc in ſuis ſacer-
dotibus prophetauit. [[52] Nunc ad legem propriè noſtram, id eſt ad Euangelium, con- CA. VIII.
uerſi qualibus excipimur exemplis, dum ad ſententias peruenimus? Ecce ſtatim quaſi in
limine duæ nobis antiſtites Chriſtianæ ſanctitatis occurrunt Monogamia & Continentia:
alia pudica in Zacharia ſacerdote; [53] alia integra in Ioāne antecurſore; alia placans Deum, *Luc. 1. et 2.*
alia prædicans Chriſtum; alia totum prædicans ſacerdotem, alia plus præferens quàm
Propheten, ſcilicet eum; qui non tantùm prædicauerit, aut demonſtrauerit coràm, ve- *Matth. 3.*
rùm etiam baptizauerit Chriſtum. Quis enim corpus Domini digniùs [54] initiaret, quàm
eiuſmodi caro, qualis & concepit illud & peperit? Et Chriſtum quidem virgo enixa eſt, *Luc. 2.*
[55] ſemel nuptura poſt partum, vt vterque titulus ſanctitatis in Chriſti cēſu diſpungeretur,
per matrem & virginem & vniuiram. At vbi infans templo exhibetur, quis illum in ma- *Ibidem.*
nus ſuſcipit? quis in ſpiritu primus agnoſcit? [56] Vir iuſtus, & cautus, & vtique non Diga-
mus; vel ne indignius mox Chriſtus à fœmina prædicaretur vetere vidua & vniuira, quæ
& templo dedita ſatis in ſemetipſa portendebat, quales ſpiritali templo, id eſt, Eccleſiæ
debeant adhærere. Tales arbitros infans Dominus expertus, non alios habuit & adultus. *Matth. 8.*
[57] Petrum ſolum inuenio maritum; per ſocrum; Monogamū præſumo; [58] per Eccleſiam, *Matth. 16.*

1.Tim. 3. et Tit. 1. quæ ſuper illum ædificata; omnem graduin ordinis ſui de Monogamis erat collocatura. D
Ceteros cùm maritos non inuenio, aut ſpadones intelligam neceſſe eſt, aut continentes.
[59] Nec enim ſi penes Græcos communi vocabulo cenſentur mulieres & vxores pro con-
1. Cor. 9. ſuetudinis facilitate (ceterùm eſt proprium vocabulum vxorum) idcò Paulum ſic inter-
1. Cor. 11. pretabimur; quaſi demonſtret vxores Apoſtolos habuiſſe. Si enim de matrimoniis diſpu-
taret ([60] quod in ſequentibus facit, vbi magis Apoſtolus aliquod exemplum nominare
1. Cor. 9. potuiſſet) rectè videretur dicere: Non enim habemus poteſtatem vxores circumducendi,
ſicut ceteri Apoſtoli & Cephas? At vbi ea ſubiūgit quæ de victuaria exhibitione abſtinen-
tiam eius oſtendunt, dicentis: Non enim poteſtatem habemus manducandi & bibendi?
non vxores demonſtrat ab Apoſtolis circumductas; quas & qui non habent, poteſtatem
tamen manducandi & bibendi habent; ſed ſimpliciter mulieres, quæ illis eodem inſtituto
Matth. 23. quo & Dominum comitantes miniſtrabant. Iam verò ſi Christus reprobat Scribas & Pha-
riſæos, ſedentes in cathedra Moyſi, nec facientes quæ docerent, quale eſt vt & ipſe ſuper
cathedram ſuam collocaret, qui ſanctitatem carnis præcipere magis, non etiam [61] obire
meminiſſent, quam illis omnibus modis inſinuarat & docendam & agendam? in primis
Matth. 18. de ſuo exemplo, tunc de ceteris argumentis: [62] Cùm puerorum dicit eſſe regnum cœlo-
& 19. rum; cùm conſortes illis facit alios poſt nuptias pueros; cùm ad ſimplicitatem columbæ
Matth. 10. prouocat, [63] auis non tantùm innocuæ, verùm & pudicæ, quam vnam vnus maſculus no-
Ioan. 4. uit; cùm Samaritanæ maritum negat, [64] vt adulterum oſtēdat numeroſum maritum; cùm
Matth. 17. in reuelatione gloriæ ſuæ de tot ſanctis & Prophetis Moyſen & Heliam ſecum mauult; al- E
Ibidem. Matth. 11. terum Monogamum, alterum ſpadonem; non enim aliud fuit Helias, quàm Ioannes, qui
Luc. 15. in virtute & ſpiritu venit Heliæ; cùm, ille vorator & potator homo; prandiorum & cœna-
Ioan. 2. rum cum publicanis & peccatoribus frequentator; ſemel apud vnas nuptias cœnat multis
CAP. IX. vtique nubentibus. [65] Totiens enim voluit celebrare eas, quotiens & eſſe. [[66] Sed hæ
argumētationes potius exiſtimentur de coniecturis coactæ, ſi non & ſententiæ aſtiterint,
quas Dominus emiſit in repudij retractatu, quod permiſſum aliquando iam prohibet; in
Matth. 19. primis, [67] quia ab initio non fuit ſic, ſicut matrimonij numerus; tum, quia quos Deus con-
iunxit, homo non ſeparabit; ſcilicet ne contra Dominum faciat. Solus enim ille ſeparabit
qui & coniunxit. ſeparabit autem non per duritiam repudij, quam exprobrat & compe-
Matth. 10. ſcit, ſed per debitum mortis. Siquidem vnus ex paſſeribus duobus non cadit in terram
Matth. 19. ſine patris voluntate. [68] Igitur, ſi quos Deus coniunxit, homo non ſeparabit repudio, æ-
què conſentaneum eſt, vt quos Deus ſeparauit morte, homo non coniungat matrimo-
nio, proinde contra Dei voluntatem iuncturus ſeparationem, atque ſi ſeparaſſet coniun-
ctionem. Hoc quantum ad Dei voluntatem non deſtruendam, & initij formam reſtuen-
dam. Ceterùm & alia ratio conſpirat, immò non alia, ſed quæ initij formam impoſuit, &
voluntatem Dei mouit ad prohibitionem repudij: Quoniam qui dimiſerit vxorem ſuam,
præterquàm ex cauſa adulterij, facit eam adulterari; & qui dimiſſam à viro duxerit, adul-
terat vtique. [69] Non & nubere legitimè poteſt repudiata, & ſi quid tale commiſerit, ſine
matrimonij nomine, [70] non capit elogium adulterij, quâ adulterium in matrimonio cri- F
men eſt? Deus aliter cenſuit, citra quàm homines, vt in totum, ſiue per nuptias, ſiue vul-
go, alterius viri admiſſio, adulterium pronuntietur à Deo. Videamus enim quid ſit matri-
monium apud Deum: & ita cognoſcemus quid ſit æquè adulterium. [71] Matrimonium eſt,
cùm Deus iungit duos in vnam carnem; aut iunctos deprehendens in eadem carne, con-
iunctionem ſignauit. [72] Adulterium eſt, cùm quoquo modo diſiunctis duobus, alia caro,
Gen. 2. immò aliena miſcetur, de qua dici non poſſit: Hæc eſt caro ex carne mea, & hoc os ex oſ-
ſibus meis. Semel enim hoc factum & pronuntiatum ſicut ab initio, ita & nunc in aliam
carnem non poteſt conuenire. Itaque ſine cauſa dices, Deum viuo marito nolle repudia-
tam alij viro iungi, quaſi mortuo velit; quando ſi mortuo non tenetur, proinde nec viuo,
tam repudio matrimonium dirimente quàm morte, non tenebitur ei cui per quod tene-
batur abruptum eſt? Cui ergo tenebitur? Nihil Deo intereſt viuo an mortuo viro nubat.
1. Cor. 6. Neque enim in illum delinquit, ſed in ſemetipſam. Omne delictum quod admiſerit ho-
mo, extra corpus eſt: qui autem adulteratur, in corpus ſuum delinquit. Adulteratur au-
tem, ſicut ſuprà præſtruximus, qui aliam carnem ſibi immiſcet ſuper illam priſtinã, quam
Matth. 19. Deus aut coniunxit in duos, aut coniunctã deprehendit. Ideóque abſtulit repudium quod
ab initio nõ fuit, vt quod ab initio fuit, muniat duorum in vnam carnem perſeuerantiam,
ne neceſſitas vel occaſio tertiæ concarnationis irrumpat, ſoli cauſæ permittens repudium,

ſi fortè

A ſi fortè præuenerit,cui præcauetur. Adeò autem repudium à primordio nõ fuit,[71] vt apud
Romanos poſt annum ſexcenteſimum Vrbis conditæ id genus duritiæ commiſſum de-
notetur. Sed illi etiam non repudiantes adulteria committunt; nobis etſi repudiemus, ne
nubere quidem licebit. [[74] Video iam hinc ad Apoſtolum nos prouocari. Ad cuius ſen- CAP. X.
ſum faciliùs perſpiciendum,tanto inſtantiùs præculcandum eſt mulierem magis defuncto
marito teneri, quo minus alium virum admittat. Recogitemus enim repudium, aut diſ-
cordia fieri, aut diſcordiam facere; mortem verò ex lege Dei, nõ ex hominis offenſa eue-
nire, idque omnium eſſe debitum,etiam non maritorũ. Igitur ſi repudiata quæ per diſcor-
diam,& iram, & odium, & cauſas eorum iniuriam vel contumeliam, vel quamlibet que-
relam, & anima & corpore ſeparata eſt, tenetur inimico, ne dicam marito; quanto magis
illa quæ neque ſuo neque mariti vitio, ſed Dominicæ legis euentu, à matrimonio non ſe-
parata, ſed relicta, eius erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet? [75] A
quo repudium non audiit, non diuertit: cui repudium non ſcripſit, cum ipſo eſt: quem
amiſiſſe noluit, retinet. Habet ſecum animi licentiam, qui omnia homini [76] quæ non ha-
bet, imaginatio fructu repræſentat. Ipſam denique interrogo fœminam: Dic mihi ſoror,
in pace præmiſiſti virum tuum? Quid reſpõdebit? An in diſcordia? Ergo hoc magis ei vin- 1. Cor. 7.
cta eſt, cum quo habet apud Deum cauſam. Non diſceſſit,quæ tenetur. Sed in pace. Ergo
perſeueret in ea cum illo neceſſe eſt, quem iam repudiare non poterit, ne ſic quidem nu-
B ptura ſi repudiare potuiſſet. [77] Enimuerò & pro anima eius orat, & refrigerium interim
adpoſtulat ei, & in prima reſurrectione conſortium, & offert annuis diebus dormitionis
eius. Nam hæc niſi fecerit, verè repudiauit quantum in ipſa eſt: & quidem hoc iniquius,
quanto quomodo potuit, quia non potuit: & hoc indignius,quanto iam indignius,ſi quia
non meruit. [78] Aut nunquid nihil erimus poſt mortem ſecundum aliquem Epicurum, &
non ſecundum Chriſtum? Quòd ſi credimus mortuorum reſurrectionem, vtique tenebi-
mur, cum quibus reſurrecturi ſumus,rationem de alterutro reddituri. Si autem in illo æuo Matth. 22.
neque nubent neque nubentur, ſed erunt æquales angelis; non ideò non tenebimur con-
iugibus defunctis, quia non erit reſtitutio coniugij. Atquin eo magis tenebimur, quia in
meliorem ſtatum deſtinamur,reſurrecturi in ſpiritale conſortium,[79] agnituri tam noſmet-
ipſos quàm & noſtros. Ceterùm quomodo gratias Deo in æternum canemus, ſi nõ mane-
bit in nobis ſenſus & memoria debiti huius? ſubſtantia, non conſcientia reformabimur.
Ergo qui cum Deo erimus,ſimul erimus, dum omnes apud Deum vnum ([80] licet merces Ioan. 16.
varia, licet multæ manſiones penes patrem eundem) vno denario eiuſdem mercedis ope- Matth. 20.
rati,id eſt, vitæ æternæ: in qua magis; non ſeparabit, quos coniunxit Deus, quàm in iſta Matth. 19.
minore vita ſeparari vetat. Cùm hæc ita ſint, quomodo alij viro vacabit, quæ ſuo etiam
in futurum occupata eſt? Vtrique autem ſexui loquimur, & ſi ad alterum ſermo eſt, quia
vna diſciplina præeſt. Alium habebit in ſpiritu, alium in carne. Hoc erit adulterium, vnius
fœminæ in duos viros conſcientia,ſi alter à carne disiunctus eſt,ſed in corde remanet, illic
C [81] vbi etiam cogitatus ſine carnis congreſſu, & adulterium antè perficit ex concupiſcen-
tia, [82] & matrimonium ex voluntate. Vſque adhuc maritus eſt, ipſum illud poſſidens per Matth. 5.
quod & factus eſt,id eſt animum,in quo ſi & alius habitabit, hoc erit crimen. Ceterùm nõ
eſt excluſus, ſi à viliore commercio carnis deceſſit. Honoratior maritus eſt, quanto mun-
dior factus eſt. [[83] Vt igitur in Domino nubas ſecũdum Legem & Apoſtolum,(ſi tamen CAP. XI.
vel hoc curas) qualis es [84] id matrimonium poſtulans,quod eis à quibus poſtulas non licet
habere; ab Epiſcopo Monogamo, à Preſbyteris & Diaconis eiuſdem ſacramenti, à Viduis, 1. Tim. 3.
quarum ſectam in te recuſaſti? Et illi planè ſic dabunt viros & vxores, [85] quomodo buc- & Tit. 1.
cellas. Hoc enim eſt apud illos: Omni petenti te dabis. Et coniungent vos in Eccleſia vir- Matth. 5.
gine, vnius Chriſti vnica ſponſa. Et orabis pro maritis tuis, nouo & vetere. Elige cui te
adulteram præſtes. Puto, ambobus. Quòd ſi ſapias, taceas defuncto. Repudium ſit illi, ſi-
lentium tuum, [86] alienis iam Dotalibus ſcriptum. Hoc modo nouum promereberis ma-
ritum, ſi veteris obliuiſcaris. Debes magis illi placere, propter quem Deo placere non
maluiſti. Hæc Pſychici volunt Apoſtolum probaſſe, aut in totum non recogitaſſe, cùm
ſcriberet: [87] Mulier vincta eſt inquantum temporis viuit vir eius; ſi autem mortuus fuerit, 1. Cor. 7.
libera eſt: cui vult, nubat; tantùm in Domino. Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam
ſecundi matrimonij, immò & plurimi, ſi ſecundi; quod enim ſemel eſſe deſiit, omne obno-
xium eſt numero. Quo autem ſenſu Apoſtolus ſcripſerit,ita relucebit,ſi priùs conſtet, non
hoc illum ſenſu ſcripſiſſe, quo Pſychici vtuntur. Conſtabit autem ſi quis ea recordetur,

quæ huic capitulo diuerſa ſunt & apud doctrinam, & apud voluntatem, & apud propriam D
ipſius Pauli diſciplinam.[88] Si enim ſecundas nuptias permittit, quæ ab inirio non fuerunt;
Epheſ. 1. quomodo affirmat omnia ad initium recolligi in Chriſto? Si vult nos iterare cõiugia; quo-
Gal. 4. modo ſemen noſtrum in Iſaac ſemel mariro auctore defendit? Quomodo totum Ordi-
1. Ti. 3. & Tit. 1. nem Eccleſiæ de Monogamis diſponit, ſi non hæc diſciplina præcedit in laicis, ex quibus
Eccleſiæ Ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc poſitos à fructu matrimonij
1. Cor. 7. auocat? dicens, In collecto eſſe tempus, ſi per mortem matrimonio elapſos, iterum in ma-
trimoninm reuocat? Hæc ſi diuerſa ſunt ei capitulo, de quo agitur, conſtabit (vt diximus)
non hoc illum ſenſu ſcripſiſſe, quo Pſychici vtuntur. Quia facilius eſt, vt aliquam rationem
habeat vnum illud capitulum, quæ cum ceteris ſapiat, quàm vt Apoſtolus diuerſa inter ſe
docuiſſe videatur. Eam rationem in ipſa materia poterimus recognoſcere. Quæ iſta mate-
ria Apoſtolo fuir ſcribendi talia? tyrocinium nouæ & quum maximè orienris Eccleſiæ;
1. Cor. 3. quam lacte ſcilicet educabat, nondum ſolido cibo validioris doctrinæ: adeò vt præ illa in-
fantia fidei ignorarent adhuc quid ſibi agendum eſſet circa carnis & ſexus neceſſitatem:
1. Cor. 7. Cuius etiam ipſas ſpecies ex reſcriptis intelligimus, cùm dicit: De his autem quæ ſcribi-
tis: Bonum eſt homini mulierem nõ attingere,[89] propter fornicationes autem vnuſquiſ-
que vxorem ſuam habeat. Oſtendit fuiſſe qui in matrimonio à fide deprehenſi, verebantur
ne non liceret eis matrimonio ſuo exinde vti; quia in carnem ſanctam Chriſti credidiſſent.
Et tamen ſecundum veniam concedit, non ſecundum imperium; id eſt, indulgens, non
Ibidem. præcipiẽs ita fieri. Ceterùm malebat omnes id eſſe quod & ipſe. Proinde & de repudio re- E
Ibidem. ſcribens, demonſtrat quoſdam de iſto quoque cogitaſſe: vel maximè, quia & in ethnicis
Ibidem. matrimoniis non putabant poſt fidem ſibi perſeuerandum. Quærebant & de virginibus
conſilium (præceptum enim Domini non erat)[90] Bonum eſſe homini ſi ſic permaneat:
vtique quomodo à fide fuerit inuentus. Vinctus es vxori, ne quæſieris ſolutionem. So-
lutus es ab vxore, ne quæſieris vxorem.[91] Si autem acceperis vxorem, non deliquiſti.
Quia ante fidem ſoluto ab vxore, non numerabitur poſt fidem ſecunda vxor, quæ poſt
Ibidem. fidem prima eſt. A fide enim etiam ipſa vita noſtra cenſetur. Sed hîc parcere ſe dicit illis.
Alioquin preſſuram carnis ſubſequuturam,[92] præ anguſtiis temporum impedimenta ma-
Ibidem. trimonij recuſantibus.[93] Quin potius de Domino ſollicitudinem habendam promendo
Ibidem. quàm de marito; ita reuocat quod permiſit.[94] Sic ergo in eodem ipſo capitulo, quo de-
finit: vnumquemque, in qua vocatione vocabitur, in ea permanere debere; adiiciens:
Mulier vincta eſt quàm diu viuit vir eius: ſi autem dormierit, libera eſt; cui volet nubat,
tantùm in Domino: hanc quoque eam demonſtrat intelligendam, quæ & ipſa ſic fuerit
inuenta, ſoluta à viro, quomodo & vir ſolutus ab vxore: per mortem vtique, non per
repudium facta ſolutione: quia repudiatis non permitteret nubere aduerſus priſtinum
Ibidem. præceptum. Itaque mulier ſi nupſerit, non delinquet, quia nec hic ſecundus maritus de-
putabitur, qui eſt à fide primus: & adeò ſic eſt, vt propterea adiecerit, tantùm in Do-
mino, quia de ea agebatur quæ ethnicum habuerat, & amiſſo eo crediderat, ne ſcilicet
etiam poſt fidem ethnico ſe nubere poſſe præſumeret;[95] licet nec hoc Pſychici curent. F
[96] Sciamus planè non ſic eſſe in Græco authentico, quomodo in vſum exiit per duarum
Ibidem. ſyllabarum aut callidam aut ſimplicem euerſionem: Si dormierit vir eius, quaſi de futuro
ſonet; ac per hoc videatur ad eam pertinere, quæ iam in fide virum amiſerit. Hoc qui-
dem ſi ita eſſet, in infinitum emiſſa licentia, totiens virum dediſſet, quotiens amiſſus eſ-
ſet, ſine vllo pudore nubendi, etiam ethnicis congruente. Sed etſi ita eſſet quaſi de fu-
turo: Si cuius maritus mortuus fuerit; tantundem & futurum ad eam pertineret, cuius
ante fidem morietur maritus. Quam vis accipe, dum cetera non euertas. Nam cùm &
Ibidem. illa ſententiæ cedant,[97] Seruus vocatus es, ne curaueris: impræputiatus vocatus es, ne
circumcidaris: circumciſus vocatus es, ne adduxeris: quibus concurrit, Vinctus es vxori,
ne quæſieris ſolutionem: ſolutus es ab vxore, ne quæſieris vxorem: ſatis manifeſtum eſt
ad eos hæc pertinere, qui in noua & recenti vocatione conſtituti de his conſulebant, in
quibus à fide fuerant deprehenſi. Hæc erit interpretatio capituli iſtius de hoc exami-
nanda, an & tempori, & cauſæ, & tam exemplis & argumentis præcedentibus, quàm &
ſententiis & ſenſibus ſubſequentibus, & in primis, an ipſius Apoſtoli & conſilio pro-
prio congruat & inſtituto: nihil enim cuſtodiendum eſt, quàm ne diuerſus ſibi quis
CAP. XII. deprehendatur. [[98] Audi & ſubtiliſſimam econtrariò argumentationem. Adeò,
inquiunt, permiſit Apoſtolus iterare connubium, vt ſolos qui ſunt in Clero, Mo-

nogamiæ

A nogamiæ iugo aſtrinxerit: Quod enim quibuſdam præſcribit, id non omnibus præſcribit.
Nunquid ergo & quod omnibus præcipit, ſolis Epiſcopis non præſcribit: ſi quod Epiſco-
pis præſcribit, non & omnibus præcipit? An ideò omnibus, quia & Epiſcopis? & idcò E-
piſcopis, quia & omnibus? Vnde enim Epiſcopi, & Clerus, nónne de omnibus: Si nõ om-
nes Monogamiæ tenentur, vnde Monogami in Clerum? An ordo aliqui ſeorſum debebit
inſtitui Monogamorum, de quo allectio fiat in Clerum? Sed quum extollimur & inflamur
aduerſus Clerum, tunc vnum omnes ſumus, tunc omnes Sacerdotes; quia ſacerdotes nos Apoc. 5.
Deo & patri fecit. Quum ad peræquationem diſciplinæ Sacerdotalis prouocamur, de-
ponimus inſulas, [99] & pares ſumus. De Eccleſiaſticis ordinibus agebatur, quales ordinari
oporteret. Oportebat igitur omnẽ communis diſciplinæ formam [100] ſua fronte proponi,
edictum quodammodò futurum vniuerſis impreſſione; quò magis ſciret plebs eum ordi-
nem ſibi obſeruandum, qui faceret Præpoſitos; & ne vel ipſe honor aliquid ſibi ad licen-
tiam, quaſi de priuilegio loci blandiatur. Proſpiciebat Spiritus ſanctus dicturos quoſdam,
Omnia licent Epiſcopis; [101] Sicut ille veſter Vthinenſis nec Scãtiniam timuit. Quot enim
& digami præſident apud vos, inſultantes vtique Apoſtolo; certè non erubeſcentes, cùm
hæc ſub illis leguntur? Age iam qui putas exceptionem Monogamiæ de Epiſcopis factam,
recede & à reliquis titulis diſciplinæ, qui cum Monogamia Epiſcopis aſcribuntur: Noli 1. Tim. 3.
eſſe [102] irreprehenſibilis, ſobrius, benè moratus, ornatus, hoſpitalis, docibilis: quin ve-
rò & vino deditus, & manu promptus ad cædendum, & pugnax, & pecuniæ amans, &
B domum non regens, nec filiorum curans diſciplinam, ſed nec ab extraneis bonam fa-
mam ſectans. Si enim ſuam habẽt Epiſcopi legem circa Monogamiam, etiam cetera quæ
Monogamiæ accedere oportebit, Epiſcopis erunt ſcripta. Laicis verò quis Monogamia
non conuenit, cetera quoque aliena ſunt. Euaſiſti, Pſychice, ſi velis, vincula diſciplinæ
totius. Præſcribe conſtanter non omnibus præcipi quæ quibuſdam ſint præcepta: aut ſi
cetera quidem communia ſunt, Monogamia verò ſolis Epiſcopis impoſita eſt, nunquid
illi ſoli Chriſtiani pronuntiandi, in quos tota diſciplina collata eſt? [[103] Sed & Timo- Cap. XIII.
theo ſcribens, [104] vult iuuenculas nubere, filios ſuſcipere, matres familiæ agere. Ad eas 1. Tim. 5.
dirigit quales ſuprà denotat, iuuenculas viduas, quæ in viduitate deprehenſæ, & aliquan-
diu adſectatæ, poſtquàm in deliciis habuerunt Chriſtum, nubere volunt, habentes iudi-
cium quòd primam fidem reſciderunt, illam videlicet à qua in viduitate inuentæ & pro-
feſſæ eam, non perſeuerant. Propter quod vult eas nubere, ne primam fidem ſuſceptæ vi-
duitatis poſtea reſcindant; non vt totiens nubant, quotiens in viduitate tentata, immò &
in deliciis habita, noluerint perſeuerare. Legimus eum & ad Romanos ſcribentem:
[105] Quæ autem ſub viro eſt mulier, viuenti viro vincta eſt: ſi autem obierit, euacuata eſt à Rom. 7.
lege viri. Nempè ergo viuente viro adulterare putabitur, ſi iuncta fuerit alteri viro. Si ve-
rò obierit vir, liberata eſt à lege, quòd non ſit adultera facta alij viro. Sed & ſequentia re-
cognoſce, quò ſenſus iſte qui tibi blanditur, euadat. Itaque, inquit, fratres mei mortifi-
camini & vos legi per corpus Chriſti, vt efficiamini alteri, ei ſcilicet qui à mortuis reſur-
C rexit, vti fructum feramus Deo. Cùm enim eramus in carne, paſſiones delictorum, quæ
per legem, efficiebantur in membris noſtris ad fructum ferendum morti; nunc autem
euacuati ſumus à lege mortis in quo tenebamur, ad ſeruiendum Deo in nouitate ſpiritus,
& non in vetuſtate litteræ. Igitur ſi mortificari nos iubet legi per corpus Chriſti, quod eſt
Eccleſia, quæ ſpiritu nouitatis conſtat, non per litteram vetuſtatis, id eſt legis, auferens
te à lege, quæ non tenet vxorem marito defuncto, quo minus alij viro fiat, ad contrariam
te redigit conditionem, ne amiſſo viro nubas: quantúmque non deputareris adultera fa-
cta alteri viro poſt mortem mariti, ſi adhuc in lege agere deberes, tanto ex diuerſitate
conditionis [106] adulterij te præiudicat poſt mortem mariti alij nubentem: quia iam mor-
tificata es legi, non poteſt tibi licere, cùm receſſiſti ab ea apud quã tibi licebat. [[107] Nunc Ca. XIIII.
ſi & abſolutè Apoſtolus permiſiſſet in fide amiſſo matrimonio nubere: proinde feciſſet
quemadmodum & cetera, quæ aduerſus formam regulæ ſuæ [a] pro conditione temporum [a] Act. 16.
geſſit, [b] circumcidens Timotheum propter ſuperinductitios falſos fratres; [c] & raſos quoſ- [b] Gal. 2.
dam inducẽs in templum propter obſeruationem Iudæorum, [108] ille qui Galatas [d] in lege [c] Act. 21. [d] Gal. 4.
volentes agere caſtigat. Sed ita res exigebãt; vt [e] omnibus omnia fieret, quò omnes lucrifa- [e] 1. Cor. 9.
ceret, parturiẽs illos donec formaretur Chriſtus in ipſis, & calefaciens tãquam nutrix par-
uulos fidei, docẽdo [f] quædam per veniam, non per imperiũ (aliud eſt enim indulgere, aliud [f] 1. Cor. 7.
iubere) proinde [g] temporalem licentiam permittens denuò nubendi propter infirmitatem [g] Ibidem.

[h] *Deut. 24* carnis;quemadmodum [h] Moyſes repudiãdi propter duritiam cordis.[109] Et hîc itaque red- D
[i] *Matth. 19* demus ſupplementum ſenſus iſtius. Si enim [i] Chriſtus abſtulit quod Moyſes præcepit,quia
ab initio nõ fuit ſic, nec ſic ideo ab alia veniſſe virtute reputabitur Chriſtus;[110] cur non &
Paracletus abſtulerit,quod Paulus indulſit,quia & ſecũdum matrimoniũ ab initio nõ fuit,
nec ideò ſuſpectus habendus ſit,quaſi ſpiritus alienus:tãtùm vt Deo & Chriſto dignum ſit
quod ſuperducitur:Si Deo & Chriſto dignum fuit duritiam cordis tempore expleto com-
pelere;cur nõ dignius ſit & Deo & Chriſto infirmitatem carnis tempore iam collectiore
diſcutere:Si iuſtum eſt matrimonium nõ ſeparari,vtique & non iterari honeſtũ eſt.[111] De-
nique apud ſeculũ,vtrunque in bona diſciplina deputatur, aliud Cõcordiæ nomine,aliud
Pudicitiæ. Regnauit duritia cordis vſque ad Chriſtum. Regnauerit & infirmitas carnis vſ-
que ad Paracletum. Noua lex abſtulit repudiũ , habuit quod auferret. Noua prophetia ſe-
cundum matrimonium , non minus repudium prioris. Sed faciliùs duritia cordis Chriſto
ceſſit,quàm infirmitas carnis. Plus hæc ſibi Paulum defendit , quàm illa Moyſen ; ſi tamen
1. Cor. 7. defendit;quum indulgentem cum capiat,præſcribentem recuſat;quæ potiores ſententias
& perpetuas voluntates eius eludit; quæ non ſinit nos hoc Apoſtolo præſtare , quod ma-
uult. Et quouſque infirmitas iſta impudentiſſima in expugnando meliora perſeuerabit?
Ioan. 16. Tempus eius donec Paracletus operaretur fuit, in quem dilata ſunt à Domino , quæ tunc
ſuſtinere non poterant,quæ iam nemini competit portare non poſſe,quia per quem datur
Matth. 16. portare,poſſe non deeſt. Quàm diu cauſabimur carnem? quia dixit Dominus , Caro infir-
ma. Sed præmiſit,& ſpiritus promptus; vt vincat ſpiritus carnem,vt cedat quod infirmum E
Matth. 19. eſt fortiori.[112] Nam &: Qui poteſt capere, capiat , inquit. id eſt, qui non poteſt , diſcedat.
Ibidem. Diſceſsit & ille diues, qui non ceperat ſubſtantiæ diuidendæ egenis præceptum, & dimiſ-
ſus eſt ſententiæ ſuæ à Domino. Nec ideò duritia imputabitur Chriſto de arbitrij cuiuſcũ-
que liberi vitio: Ecce, inquit,poſui ante te bonum & malum,elige quod bonum eſt: ſi non
potes, quia non vis (poſſe enim te ſi velis oſtendit , quia tuo arbitrio vtrunque propoſuit)
Cap. XV. diſcedas oportet ab eo cuius non facis voluntatem. [[113] Quæ igitur hîc duritia noſtra,ſi
non facientibus volũtatem Dei renuntiamus? Quæ hæreſis, ſi ſecundas nuptias vt illicitas
1. Tim. 4. iuxta adulteriũ iudicamus? Quid eſt enim adulteriũ, quàm matrimonium illicitũ?[114] No-
tat Apoſtolus eos,qui in totum nubere prohibebant , qui & de cibis interdicebant , quos
Deus condidit. Nos verò non magis nuptias auferimus , ſi ſecundas recuſamus , quàm ci-
bos reprobamus, ſi ſæpiùs ieiunamus. Aliud eſt auferre,aliud temperare;aliud eſt legẽ non
nubendi ponere,aliud eſt modum nubendi ſtatuere. Planè qui exprobrãt nobis duritiam
vel hæreſim in hac cauſa, ſi intantum fouent carnis infirmitatem, vt in nubendo frequen-
ter ſuſtinendam putent : cur illam in alia cauſa neque ſuſtinent neque venia fouent , cùm
tormentis expugnata eſt in Negationem? Vtique enim illam magis[115] excuſari capit, quæ
in prælio cecidit,quàm quæ in cubiculo: quæ in equuleo ſuccubuit , quàm quæ in lectulo:
quæ crudelitati ceſsit, quàm quæ libidini: quæ gemens deuicta eſt , quàm quæ ſubans. Sed
Matth. 10. illam quidem à[116] Communicatione depellunt,quia non ſuſtinuit in finem: hanc verò ſu-
ſcipiunt,quaſi & hæc ſuſtinuerit in finem. Propone quid vtraque non ſuſtinuerit in finem, F
& inuenies eius cauſam honeſtiorem,quæ ſæuitiam,quàm quæ pudicitiã ſuſtinere non po-
tuit. Et tamen nec cruentam defectionem infirmitas carnis excuſat , nedum impudicam.
Cap. XVI. [[117] Rideo autem cũ infirmitas carnis opponitur,quæ ſumma fortitudo dicenda eſt. Iterũ
nubere, eſt res vitiũ: reſurgere in opera carnis de cõtinentiæ otio,ſubſtãtia eſt laterũ. Talis
infirmitas,& tertio,& quarto,& vſque ſeptimo forſitan matrimonio ſufficit: vt quæ totiẽs
fortior,quotiens fuerit infirmior,habitura iam nõ Apoſtolum auctorẽ,ſed[118] Hermoge-
nem aliquem plures ſolitum mulieres ducere quàm pingere. materia enim in illo abundat;
[119] vnde & animam eſſe præſumẽs,multo magis ſpiritũ a Deo non habet,[120] iam nec Pſy-
chicus,quia nõ de afflatu Dei Pſychicus. Quid ſi inopiã quis cauſetur, vt carnem ſuã aper-
Matth. 6. tè proſtitutã profiteatur,[121] exhibitionis cauſa nubentem, oblitus : de victu & veſtitu non
eſſe cogitãdum: habet Deũ[122] etiam coruorum educatorem, etiã florum excultorẽ. Quid
ſi ſolitudinẽ domus obtendat , quaſi vna mulier frequentiã præſter, homini ad fugã proxi-
mo: habet viduã vtique,quam aſſumat licebit. Non vnam generis huius vxorem,ſed etiam
plures habere conceſſum eſt. Quid ſi de poſteritate quis cogitet iiſdem animis , quibus o-
Gen. 19. culis vxor Loth , vt ideò quis repetat matrimonium , quia de priore liberos non habuit;
hæredes ſe. Chriſtianus quæret,ſeculi totius exhæres? habet fratres, habet Eccleſiã matrẽ.
Aliud eſt ſi & apud Chriſtum[123] legibus Iuliis agi credunt,& exiſtimant cœlibes & orbos
ex te-

Digitized by Google

A ex teſtamento Dei [124] ſolidum non poſſe capere. Nubāt igitur huiuſmodi in finē vſque; vt *Ibidem.*
in iſta confuſione carnis; ſicut Sodoma, & Gomorra, & diluuij dies, ab illo vltimo exitu *Matth. 24.*
ſeculi deprehendantur. Adiiciant tertium dictum: Manducemus, & bibamus, & nuba- *1. Cor. 15.*
mus, cras enim moriemur: non recogitantes, Væ illud prægnantibus & lactantibus, mul-
to grauius & amarius euenturum in concuſſione totius mundi, quàm euenit in vaſtatione
vnius particulæ Iudææ. Satis opportunos nouiſſimis temporibus fructus iteratis matrimo-
niis colligant, vbera fluitantia, & vteros nauſeantes, [125] & infantes pipiantes. Parent
Antichriſto in quæ libidinoſiùs ſæuiat. Adducet illis carnifices obſtetrices. [[126] Habe- C A. XVII.
bunt planè Chriſto quod allegent, ſpecioſum priuilegium, carnis vſquequaque imbecil-
litatem. Sed hanc iudicabunt iam non Iſaac Monogamus pater noſter, nec Ioannes ali-
qui Chriſti ſpado, [127] nec Iudith filia Merari, nec tot alia exempla ſanctorum: ſolent eth- *Iudith. 8.*
nici iudices deſtinari: Exurget regina Carthaginis, & decernet in Chriſtianas, quæ pro-
fuga, & in alieno ſolo, & tantæ ciuitatis cum maximè formatrix, cùm regis nuptias vltrò
optaſſe debuiſſet, ne tamen ſecundas eas experiretur, maluit econtrariò vri quàm nubere.
Aſsidebit & illi matrona Romana, quæ etſi per vim nocturnā nihilominus experta alium
virum, maculam carnis ſuo ſanguine abluit, vt Monogamiam in ſemetipſam vindicaret.
[128] Fuerunt & quæ pro viris mori mallent, quàm poſt viros nubere. Idolis certè & Mono-
gamia & viduitas apparent. [129] Fortunæ muliebri coronam non imponit, niſi vniuira, ſi-
B cut nec [130] Matri Matutæ. [131] Pontifex Maximus & Flaminica nubunt ſemel. Cereris ſa-
cerdotes viuentibus etiam viris & conſentientibus, amica ſeparatione viduantur. Sunt &
quæ de tota continentia iudicent nos, virgines Veſtæ, & Iunonis Achaicæ, & Dianæ
Scythicæ, & Apollinis Pythij. [132] Etiam bouis illius Ægyptij antiſtites de continentia in-
firmitatem Chriſtianorum iudicabunt. Erubeſce caro quæ Chriſtum induiſti. Sufficiat
tibi ſemel nubere, in quod à primordio facta es, in quod à fine reuocaris. Redi in Adam
vel priorem, ſi in nouiſsimum non potes. Semel guſtauit ille de arbore, ſemel concupiit,
ſemel pudenda protexit, ſemel Deo erubuit, ſemel ruborem ſuum abſcondit, ſemel de
paradiſo ſanctitatis exulauit, ſemel exinde nupſit. Si in illo fuiſti, habes tuam formam: ſi
in Chriſtum tranſiſti, melior eſſe debebis. Exhibe tertium Adam, & hunc Digamum, &
tunc poteris eſſe quod inter duos non potes.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII
IN LIBRVM DE MONOGAMIA.

CAP. I.

1. Hæretici nuptias auferunt, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd inter hæreticos qui nuptias auferunt, & eos qui ſecundas admittunt, mediam ſequatur ſententiā de vno matrimonio. *Atqui de* Marcione aliiſque hæreticis qui nuptias auferunt, *vide ſuprà Adnot. noſtras Tom. 3 l. 1. adu. Marc. c. 29. nu. 195. & de* Pſychicorum *appellatione infrà ad lib. de Ieiuniis* adu. Pſychicos, *n. 2. certè neutiquam hîc Auctori noti ſunt, quantumuis id etiam Rhenanus defendi poſſe exiſtimet. Verùm 2. Vatic. MS. cod. legunt:* Pſychici, *& paulopòſt omnes:* Pſychicis.

2. Inter alienos ſpadones, &c.] *Sic vocat (inquit Rhenan.) Marcionitas, quòd à nuptiis abſtinerent inſtar* ſpadonum, *& extra Eccleſiam eſſent eiecti, nempè hæretici. Igitur* alieni, *nec ad legem ampliùs pertinentes, & tamquam à communione ſeparati.*

3. & aurigas tuos, &c.] *De orthodoxis dicit:* tuos *(inquit idem) ac ſi dicat: non ſeparatis à communione; ad orthodoxorum enim aliquem ſcriptus eſt hic liber. Eis (inquit idem)* aurigarum *nomen accommodat, ob tumultum matrimonij, quaſi coniugatus neceſſitatibus quotidianis impellentibus tranſuerſus interdum agatur, quemadmodum equi nonnumquam* aurigam *aliò pertrahunt quàm conſtituerat ipſe. Porrò magna Romanos* aurigādi *in Circo tenebat inſania. Vnde* aurigarum *illæ factiones coloribus quoque diſtinctæ. Caſtigamus autem ſecundum 1. edit. & Angl. cod.* tantundem, *pro:* tandem; *& ſupplemus:* proinde & te lædunt.

4. quos Spiritales meritò dici facit agnitio ſpiritalium cariſmatū, &c.] *Vel hinc patet* Pſychicos, *id eſt animales, debere legi vbique apud Tertullianum, quum contra orthodoxos agit; eo quòd ſuos* ſpiritales *ecōtrariò nuncupet. Verùm etiā de ea appellatione latiùs dicti lib. de Ieiuniis c. 1. nu. 2. Hîc verò etiam ex Anglico cod. ſupplemus ac emendamus:* tam continentia religioſa eſt, quàm licentia verecunda.

5. Vnum matrimonium nouimus ſicut vnum Deū, &c.] *Hæc ſimilitudo nihil conuincit. Si enim* quia vnus Deus, *in omnibus vnitas ſeruari debet, oportebit & vnicam eſſe* pœnitentiam, *vnicam* corporis Dominici communionem, vnum ſacerdotem; *denique vel idipſum argumentum conuincet plures, quas lib. de Ieiun. admittit, Montaniſtarum Quadeageſimas. Correctionem verò hanc quoque Anglici codic. acceptam debemus, ſupplentes ac legentes:* vt contraria ſpiritui, *pro eo quod erat dumtaxat*, contraria ſpiritus.

6. eo quòd caro ſint, &c.] *Hinc apparet ſingulari nu-*

Digitized by Google

mero lectum olim hîc etiam apud LXX. nõ ſecus atque Hebraicè & Chaldaicè Gen. 6. vbi hodie plurali legitur.

CAP. II.

7. Itaque Monogamiæ diſciplinam, &c.] Inſcriptionem huic capiti fecimus: Quòd nitatur excuſare, quamquam fruſtrà, hæreſin hanc Paracleti. Atqui rectè interpretatur Rhenan. conſiſtendum ſit, hoc eſt, perſigendus hîc, nec tranſiliendum.

8. An capiat Paracletum aliquid tale docuiſſe, &c.] Græcum (inquit Rhenan.) illud verbum ἐνδέχεται multis locis vſurpat, Latinè capit reddẽs, quod poteras his modis vertere, probabile eſt, vſu venit, cõtingit, fieri poteſt, vt hîc: an capiat, hoc eſt: an poſsibile ſit, quemadmodum in præcedentibus libris abundè demonſtrauimus.

9. nouum deputari poſſit aduerſus catholicam traditionem, &c.] Benè habet quòd etiam iam hæreticus factus Auctor fateatur tamen nouum eſſe, quidquid ſit aduerſus Catholicam traditionem; quò pertinet etiam quod ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 21. ſcribit: hoc eſſe teſtimonium veritatis doctrinæ noſtræ, quod Eccleſiæ ab Apoſtolis tam viua voce, quàm per Epiſtolas Apoſtoli à Chriſto ſuſceperunt, & cap. 31. Id eſſe verum & dominicũ, quod priùs ſit traditum, falſum quod poſteriùs, & quæ alibi habet ſimilia. Vide verò de eodem ibidem Adnot. noſtras num. 128. 130. 180. & 182. quid verò catholicum, ibidem num. 156. Supplemus autem ex Anglico MS. cod. aduerſus leuem ſarcinam Domini.

10. Adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, &c.] Quum latè eandẽ hanc ſcripturam Ioan. 16. (quamquam perperàm) de ſuo Paracleto interpretetur, quibuſdam verbis iiſdem ſuprà Tom. 2. lib. de Virgin. veland. cap. 1. & infrà lib. de Fuga in perſecut. cap. 1. patet penè eodem tempore ſcriptos hos duos libros. At notatu dignũ, quòd eundem locum ſcripturæ ante omnem hæreſin interpretatus ſit de ſpiritu ſancto per Apoſtolos, ſupradicto lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 28 ſicuti etiam Patres ad vnum catholici omnes, ſed quo poſtea abuſi ſunt Montaniſtæ, & ipſe Tertullianus tum hîc, tum infrà cap. 3. & in aliis quibuſdam locis qui nunc non occurrunt, & ante eos Gnoſtici & ceteri hæretici; quo factũ, vt B. Auguſt. commẽt. in Ioan. tribus tractatibus hanc tractet ſententiam. Atqui ſequitur lectionẽ Græcam Auctor, quum vertit vbique: ille vos ducet in omnem veritatem, Græcè ὁδηγήσει, pro eo quod vulgatus Latinus Interpres, & B. Auguſt. loco citato: docebit omnem veritatem. Quo fit etiam, vt nõ placeat lectio Anglici codicis: & doctorum illum; ſed retinuimus cum 3. MS. Vatic. cod. actorum. Ex tribus interim MS. Vatic. caſtigamus: Aduerſarius enim ſpiritus ex diuerſitate prædicationis appareret, & ſupplemus: Antè quis de Deo hæreticus ſit neceſſe eſt, & tunc de inſtituto.

CAP. III.

11. Sed an oneroſa Monogamia, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd nihil noui ſit Monogamia, ex eo quòd Chriſtus & Apoſtoli ipſi cõtinentes continentiam prætulerint nuptiis. Eſt verò Tertullianicum illud: viderit, non ſemel hoc ipſo libro repetitum. Hic autem etiam in hoc errat, quòd eodem argumento colligat potuiſſe ſuum Paracletum determinare totam & ſolidam virginitatem, vtpotè quũ neque ipſe Chriſtus, neque Apoſtoli nuptias excluſerint.

12. vt & ipſo ſpadone, &c.] Chriſtum intelligit virginem ex Virgine, quemadmodum loquitur B. Hieron. lib. 1. aduerſ. Iouin. de quo infrà quoque Auctor cap. 5. Chriſtus innuptus in totum.

13. ad quem ſpectans & Apoſtolus, propterea & ipſe caſtratus, continentiam mauult, &c.] Eodem modo infrà cap. 11. Ceterùm malebat omnes id eſſe quod & ipſe; pro quo paulopòſt: velle tranſtulit. Supplevimus autem: ad quem, ex Anglico MS. cod. Alludit verò, & explicat illud Apoſtoli Pauli, quod paulopòſt citat in hæc verba: Denique in hac ſpecie non eſt voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult (nempè non nubere) Volo vos, inquit, omnes ſic eſſe quomodo & ego; & deinceps: At vbi ad continentiam reflectit animos: Volo autem vos ſic eſſe omnes. Quod non aliter expreſſit ſuprà lib. præced. cap. 4. Quum nos verò ad exemplum ſuum hortatur, vtique oſtendens quid nos velit eſſe, id eſt continentes; pariter declarat, quid nos eſſe nolit. Huic eodem alludens ſuprà Tom. 2. lib. 1. ad Vxorem cap. 3. Ceterùm, inquit, nuſquam ita nuptias permittit, vt non potius ad ſuum exemplum nos eniti malit. Fœlicem illum qui Pauli ſimilis extiterit. Eandem Apoſtoli Pauli caſtrationem à nnptiis, iterum inculcat infrà cap. 8. quum de ceteris à Petro Apoſtolis, inter quos Paulus, loquens dicit: Ceteros quum maritos non inuenio; aut ſpadones intelligam neceſſe eſt, ant continentes. Vbi etiam negat vxores fuiſſe, de quibus Paulus 1. Cor. 9. Numquid habemus poteſtatem mulierem circumducendi? Valeat itaque Eraſmus, qui Adnotat. noui Teſtamenti in peiorem illum Apoſtoli locum, coniugatum fuiſſe Paulum ex ipſis verbis: Volo omnes manere ſicut meipſum, calumnioſè colligit; contendens debere ibi verti: Volo enim; non volo autem; vt ad præcedentia referatur, quæ de coniugatis locutus eſt Apoſtolus. Verum præterquàm quòd γὰρ nonnumquam pro δὲ accipitur, ſicuti econtrariò; certè B. Hieron. lib. 1. aduerſ. Iouin. diſertis verbis legit, & interpretatur: Volo autem, &c. ad verbum ferè imitatus tres dictos locos Auctoris; adferens ad idem inſtitutum continentiæ, etiam illud quod 1. Cor. 7. ſequitur apud Apoſtolum: Dico autem innuptis & viduis; Bonum eſt ſi ſic permanſerint vt ego. Quæ ipſa duo loca adlegat Epiſt. 22. ad Euſtochium de cuſtod. virgin. contra eos (quos audiendos negat) qui Paulum vxorem habuiſſe confingunt; & poſterius illud etiam ſimiliter explicat Epiſt. ſæpedicta ad Ageruchiam. Eodem verò modo legũt hunc Apoſtoli locum, & de continentia interpretantur B. Cyprian. lib. 3. Teſtim. ad Quir. cap. 32. B. Ambroſ. in Comment. B. Auguſt. lib. de Oper. Monach. cap. 4. qui etiam Apoſtolum Paulum non fuiſſe coniugatum ex eodem loco probat lib. 1. De adult. cõiug. ad Pollent. cap. 4. Sicut etiam Græcorum Chryſoſtomi aliorùmque in hunc Apoſtoli locum commentarij. Illud verò: de ceteris à Petro Apoſtolis aut ſpadonibus, aut continentibus, atque adeò etiam B. Paulo, tranſſcripſit his lib. 1. adu. Iouin. B. Hieron. Solus Clemens Alexandr. Strom. lib. 3. non ſolùm Petro, ſed & Philippo Apoſtolo (hallucinatus in appellatione eadem Philippi diaconi, cuius 4. filiarum Prophetidum Act. Apoſt. fit mentio cap. 21.) vxorem tribuit; immò & Paulo, adlegans quandam eius Epiſtolam, in qua ſuam commemorat coniugem; quod plerique referri volunt ad illud Philipp. 4. σύζυγε γνήσιε, pro quo noſter Interpres rectiùs: germane compar, ego verò potius ad dicta verba 1. Cor. 9. Numquid non habemus poteſtatem, &c. mulierem circumducendi. Verùm non eſt tanta eius auctoritas (quippè cuius opera cẽſentur Apocrypha à Gelaſio Papa) vt non potius aliis Patribus ſit habenda fides,

qui

qui vtrumque illum locum aliter interpretantur; & nominatim B. Chryſoſt. aliiſque Græcis, qui ſcribunt nihil cale ex priori loco ad Philippenſes poſſe conuinci, & potiſſimum Theophilacto, qui acriter pugnat, ne Paulo tribuatur vxor. De poſteriori 1. Cor. 9. quomodo intelligatur ab Auctore & B. Hier. aliiſque Patribus, vide ſuprà lib. præced. cap. 8. num. 42. Reſtat B. Ignatius, qui Epiſtola ad Philadelphienſes, B. Paulum inter coniugatos collocat; ſed adnotauit vir nõ vulgaris eruditionis & auctoritatis Richardus Maleus Anglus, vidiſſe ſe Oxoniæ eiuſdem Auctoris exemplar vetuſtiſſ. in quo nulla fiat Pauli mentio.

14. Nihil enim bono contrarium niſi malum, &c.] *Paulo latiùs hîc tractat quod præced. lib. attigit ca. 3. ex quorum vtroque ipſa penè verba tranſſcripſit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. quæ quomodo intelligi poſſint, vt non damnentur primæ nuptiæ, oſtendit Apol. ad Pammachiũ. Supplemus autem mox ex Anglico cod.* quomodo in matrimonio quis ſuo placeat.

15. Denique quum dicit: Melius eſt nubere, quàm vri, &c.] *Etiam iſtud iiſdem penè verbis proſequitur ſupradict. ca. 3. lib. præc. de Exhort. caſt. & poſt Auctorem B. Hieron. vtroque loco iam citato. Siue autem legas cum cod. Angl. MS.* Ceterùm ſi per mali comparationem, *ſiue cum aliis:* collationem, *non refert. Verùm ex eo ſupplemus:* Fit ergo iam non melius, *&*: Si tamen diſcedas à comparatione mali vtriuſque.

16. Sed & Ioannes, &c.] *Iſtas ex Epiſt. Ioan. 2. & 3. ſcripturas alibi non habet Auctor, in quarum poſteriori vertit ad verbum:* caſtificat ſe, ſicut & ipſe caſtus eſt, *quod Græcè eſt* ἁγνίζει ἑαυτὸν, *&* ἁγνός. *Illud verò Leuitic. 21. ſuprà etiam adduxit lib. præced. cap. 10. ſed hîc rurſum peculiariter citatur illud Eccleſiaſtæ 3.* Tempus omni rei, *in quo etiam illum B. Hieron. Epiſt. de Monog. ſequitur, adferens ipſa verba: Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. Atqui de Prouerbiali formula:* ſupremam fibulam imponere, *videantur noſtra Prolegomena.*

17. annis circiter centum ſexaginta inde productis, &c.] Inde, *id eſt, ſicut antè præmiſit:* poſt Apoſtolos. *Indicatur autem hîc ætas Tertulliani, qua Librum hunc ſcripſit, quantum colligit ex lib. 1. adu. Marc. cap. 15. Latinius,* anno xv. Seueri Cæſaris; *verùm de ea latiùs in vita eius. Atqui paulopòſt ſupplemus ex Anglico MS. cod.* vnicas nuptias competiſſe.

18. In hoc quoque Paracletum agnoſcere debes aduocatum, &c.] *Adludit ad ſignificationem vocis* παράκλητος, *quæ* aduocatum *ſignificat; ſed ridicula eſt adplicatio Auctoris.*

CAP. IIII.

19. Secedat nunc mentio, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De antiquitate Monogamiæ in Adamo & Eua. *Vbi repetit eadem quæ lib. præced. cap. 5. etiam quæ de* Lamech *adducuntur* duabus maritato; *& ſimiliter B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin.*

20. ipſe cenſus generis humani, &c.] *Vel hinc cõfirmatur noſtra ſententia, cuius ſuprà meminit lib. 1 adu. Marc. cap. 21 num. 149. quòd Auctori* cenſus *ferè capiatur pro origine prima. nam quod hîc* cenſum, *loco iam dicto* originem *dixit, & ſimiliter initio cap. ſequ. Eodem modo accipitur etiam infrà cap. 5. quum dicitur:* initium quod tibi & in Adam cenſetur, *&*: ita cenſus noſter transfertur in Chriſtum; *item:* an idipſum debeas huic quoque cenſui ſecundo; *denique:* in Chriſto nouans cenſum. *Rurſum c. 6.* Non enim paſſiuus tibi cenſus eſt in illo, *& cap. 8.* in Chriſti cenſu. *Suppleuimus autem paulopòſt:* Alioquin ſi Deus voluiſſet, eſſe & potuiſſent, *ex 3. Vatic. MS.*

21. in fratricidio dedicatum, &c.] *Verbo:* dedicare *(inquit Rhenan.) libenter vtitur; & poſt hunc Cyprianus Martyr & B. Hieron. Ita lib. de Reſurr. carn. cap. 10.* De materia potius ſubiacente volunt ab illo vniuerſitatem dedicatam; *& paulopòſt in hoc ipſo de Monogamia libro:* In imaginem Domini dedicatus eſt. *Caſtigamus verò hîc ex Anglico codice:* duabus maritatus, *pro:* maritus.

22. ſemel defenſæ, &c.] *Id eſt, vindicata, eadem phraſi qua ſuprà Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 18. vertit in Deuteron.* Mihi defenſam, *quod alij* vindictam. *Vult enim, quòd* iniquitates quæ diluuium prouocauerunt, ſemel *(vbi iterum:* ſemel *accipitur pro* ſemel dumtaxat*)* vindicatæ ſint, *at* duo matrimonia Lamech ſeptuagies ſepties.

23. Sed & reformatio ſecundi generis humani, &c.] *Hæc amplius habet quàm ſuprà Auctor* de Monogamia Noe & filiorum eius, *ac de* binis animalibus maſculo & fœmina inductis in arcam, *Gen. 6. & 7. Quæ tamẽ ipſa tranſſcripſit B. Hieron in Epiſt. ſuam ad Ageruchiam de Monog. Atqui nouam periodum diſtinximus iuxta omnes Bibliorum æditiones:* De animalibus volatilibus, *&c. Vſurpatur autem hîc* mœchia, *pro adulterio, ſicuti adnotauit Rhenanus.*

CAP. V.

24. Hæc quantum ad primordiorum teſtimonium, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quòd ad initium omnia reciprocanda ſint. *Quæ materia huic libro peculiaris eſt, repetitur tamen penè ad verbum tota à B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin.*

25. Ideóque quos Deus ab initio coniunxit, &c.] *Sic reſtituimus hunc locum ex Anglico MS. cod. pro eo quod erat:* quod Dominus, *quamtumuis Euangeliſta Matth. 19. ca. habeat:* quod, *cum quia hîc ſequitur:* duos, *tum quia illud legit etiam infrà cap. 9. vbi de* repudio *latiùs; & verò apud æditiones omnes:* Deus, *legitur, non:* Dominus.

26. Dicit & Apoſtolus ſcribens ad Epheſios: Deum, &c.] *De hoc loco Epheſ. 1. vide Adnotat. noſtras ſuprà Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 17. num. 261. Siue autem legas cum Anglico cod. MS.* ſuper terras, *ſiue:* terram *cum aliis, perinde eſt.*

27. Sic & duas Græciæ litteras, *&c.* ſibi induit Dominus, &c.] *Eleganter dictum (inquit Rhenan.) Sic Tacitus: Etiam aduerſus nos hoſtilia induerat; item: Magnum animum induiſſe. Et de Agrippina Germanici Cæſaris vxore: Munia ducis per eos dies induerat. Tertullianus in Apologetico cap. 35.* Honeſta res eſt, ſollemnitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris. *Hũc locũ autem ad verbũ penè deſcripſit B. Iſidorus tacito Auctoris nomine, more ſuo, Etymol. lib. 1. cap. 3. Aliam verò expoſitionem habet Epiphan. in Ancorato, qui inde geminam Chriſti naturam colligit, & Origen. Tom. 2. in Ioannem, vbi de vtriuſque litteræ ſignificatione latiſſimè. Verùm non eſt probanda illa hæreticorum* Marci *&* Colarbaſi, qui *(vel ipſo Auctore teſte ſuprà ſæped. lib. de Præſcr. adu. hær. cap. 50. hær. 15.)* nouam hæreſin ex Græcorum Alphabeto *dictorum verborum occaſione* compoſuerunt.

28. Et adeò in Chriſto omnia reuocantur, &c.] *Exempla quæ hîc adfert,* de reditu *ad præputiationem ſeu* integritatem carnis à circumciſione, de libertate ciborum, de repudij cohibitione, de homine in

Digitized by Google

paradiſum reuocato; *non conuincunt* matrimonij *talem* indiuiduitatem; *quæ plures interdicat nuptias. Et verò etiam hîc Auctorem imitatur B. Hieron. lib. 1. adu. Iouinian. Caſtigamus autem ex tribus MS. Vatic. cod.* inde dimiſſus eſt, *pro:* demiſſus; *non enim in cœlo, ſed in terra* paradiſum *exſtare, ſupra ex Tertulliano oſtendimus Tom. 4. ad Fragmenta lib. de Paradiſo in Adnot. noſtris. Ex iiſdem ſupplemus:* in Adam cenſetur, & in Noë recenſetur; *nam & ſequitur:* in ambobus.

29. quod etiam primus Adam ante exſilium, &c.] *Hinc apparet in eo quod præmittitur:* Chriſtus innuptus in totum, *accipi* innuptum *pro: virgine & ſpadone, ſicuti mox loquitur. Nam nuptus fuit in paradiſo Adam, ſed opera nuptiarum non legitur adimpleſſe; quod, ni fallor, etiam alicubi ſuprà habet Auctor. Hinc et B. Hieron. diſertis verbis lib. 1. adu. Iouin. & Epiſt. ad Euſtoch. de Cuſtod. virgin. in paradiſo virgines permanſiſſe ſcribit Adam & Euam, eiectos de paradiſo copulatos eſſe. In eo verò, quòd ratione* Eccleſiæ, Chriſtum Monogamum *vocat, imitatur etiam B. Hieron. Epiſt. de Monog. ſæpedicta. Legimus verò ex 3. MS. Vatic. cod. etiam ſecundo loco:* occurrit, *vbi prius erat:* Monogamus incurrit.

CAP. VI.

30. Sed adhuc nobis quæramus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd Abrahæ, Dauidi, ac Salomoni Digamis; opponantur Monogami Iſaac, Ioſeph, Aaron, & Moyſes. *In quo partim etiam imitatur Auctorem B. Hieron. vbi ſuprà, & partim lib. 1. adu. Iouin. Suppleuimus autem paulopòſt:* Etiam Abrahę te filium exhibe.

31. paſſiuus tibi cenſus, &c.] Paſſiuum cenſum (*inquit Rhenan.*) *vocat* cenſum *infinitum, vagum, liberum, & licentem ſiue licentioſum. Sic in præcedentibus libris dixit:* paſſiuum nomen Dei, paſſiuum conuictum, paſſiuos diſcipulos, &: paſſiuam licentiam. *Hoc vocabulo D. quoque Hieron. vtitur, & Iulius Firmicus lib. 5. Matheſeos: In oculorum tamen illecebras oculorum* paſſiuis *cupiditatibus incurrent. Tametſi in editione Firmici vulgata ſcriptum eſt* poſſiuis, *pro:* paſſiuis.

32. Si enim ex fide filij deputamur Abrahæ, &c.] *Similiter habet ſuprà Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. c. 3. vbi explicat Apoſtoli verba, hîc clariùs citata; in quibus vertit:* nempè, *quod Græcè eſt* ἄρα. *& alij vertunt:* ergo. *Legens etiam ſicut Græci & B. Hieron. in Comment.* Cognoſcitis, *pro eo quod alij:* Cognoſcite. *Supplemus autem:* deputatum eſt ei in iuſtitiam.

33. Aut ſi poſteriorem, &c.] *Rectè ſic caſtigauit hunc locum Rhenanus; nam etiam B. Hieron. Si (inquit) imitamur Abrahæ vxorum numerum, imitemur & circumciſionem; neque enim in parte ſectandus, in parte repudiandus eſt. Caſtigamus vero ex Anglico MS. cod. neceſſariò:* Digamus cum circumciſione eſſe orſus eſt, *pro,* à circumciſione; *præceſſit enim cap. 16.* Digamia Abrahæ per ancillæ concubinatum, circumciſionem ipſius, *cuius cap. 17 fit mentio; ſed penè eodem tempore vtrumque contigit. Supplemus etiam ex 3. Vatic. MS. cod.* Proinde etſi digamiam iam tibi intuleris.

34. Si ex libera es ad Iſaac pertinens, hic certè, &c.] *Sic emendauimus ex vno MS. cod. Vatic. pro:* pertines. *Similiter autem B. Hieron. Porrò* Iſaac *vnius Rebeccæ vir, digamia ſuggillat laſciuiam. Repetit idipſum de* Iſaac *infrà cap. 11. & vlt.*

35. alicuius Dauid, &c.] *Etiam iſtud transſcripſit B. Hieron. eodem lib. & Epiſt. de Monog. Sic autem dixit hîc:* alicuius Dauid (*inquit Rhenan.*) *& mox:* alicuius Salomonis, *vt paulò antè:* noſtri alicuius Auctoris, *& lib. de Carne Chriſti:* in Lazaro aliquo, *item:* in aliquo Zacharia, *rurſum:* aliqui Lucanus, *hîc mox:* ſecúdum aliquem Epicurum, *item ad finem:* Sed Hermogenem aliquem, *& mox:* Nec Ioannes aliqui Chriſti ſpado.

36. Salomonis etiam vxoribus diuiris, &c.] *Nec iſtud retieuit, citãs ex 3 Reg. 11. quod 700. habuerit vxores, & 300. concubinas, & alias innumerabiles.*

37. habes & Ioſeph vniiugum, &c.] *Siue ſic legas, ſiue cum 3. Vatic. MS. cod.* Monogamum, *non refert; quo autem addit:* & hoc nomine patre meliorem, Iacob *intelligit, qui ſicut habetur Gen. 29. & 30. præter duas vxores etiam duas ancillas habuit, vnde & quadrigamus à B. Hieron. appellatur, quum Ioſeph vnam duntaxat vxorem duxiſſe legatur, Gen. 41.*

38. Habes Moyſen Dei de proximo arbitrum, &c.] *Propriè (inquit Rhenan.) & eleganter hîc vſus eſt* arbitri *vocabulo.* Arbiter *enim interdum obſeruatorem ſignificat. Liuius: Per deos fœderis* arbitros *& teſtes. Cyprianus Martyr ad Donatum:* Ac ne eloquium *noſtrũ* arbiter *prophanus impediat. Tertullianus in Apologetico, ca. 7.* Quum ſemper etiam impiæ initiationes arceant prophanos, & arbitris careant, *& lib. de Pallio, cap. 2.* Quà Iordanis amnis finium arbiter, vaſtitas ingens. *Quibus adde ſimilem locum infrà cap. 8.* Tales arbitros infans Dominus expertus; *quo loco adducit Rhenan. etiam illud ex Apolog.* quia nec verebatur arbitros extraneos. *De vnica autem vxore* Moyſi, *videre eſt Exod. 2. De* Aarone *verò, Exod. 6.*

39. Secundus quoque Moyſes populi ſecundi, &c.] *Rectè idem admonuit hîc* Ieſum Naue *intelligi, quippè qui &* ſecundi populi, *priore populo prorſus mortuo præter ipſum & Caleb, dux exſtitit, &* in quo primò nomen Domini (*Ieſu nempè*) dedicatum eſt. *Atqui quem Auctor videtur Monogamum facere, B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. virginem fuiſſe ſignificat in hæc verba: Oſtende mihi (inquit) Ieſum Naue vel vxorem habuiſſe, vel filios; & ſi potueris monſtrare, victum me eſſe fatebor; vbi pulcerrimè omnia illius facta ad myſticum ſenſum interpretatur. Atqui ibi:* qui imaginem noſtram, *&c. adnotat Rhenanus eſſe figuram Græcam, ac ſi dicat:* ſecundum imaginem.

CAP. VII.

40. Poſt vetera exẽpla, &c.] *Titulũ huic capiti impoſuimus:* Quòd alia ſit ratio veteris & nouæ Legis, & tamen de ſacerdotum & filiæ ſacerdotis Monogamia idipſum definiunt. *Vbi iterum imitatur Auctorem B. Hier. & hic quædam repetuntur ſuprà adducta l. de Exhort. caſt. c. 6. n. 32. & c. 7. n. 37. Eſt autẽ planè Tertullianica phraſis (vti etiam adnotauit Rhenan.)* de omni paratura noſtra retractemus, *item vox:* conceſſarint, *& non multo pòſt:* decurrere habebat.

41. vt quis fratris ſui vxorem, &c.] *Tractat hîc latè hanc ſcripturam Deuter. 25. quam paucis adtigit ſuprà Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. ca. 34. nu. 547. Supplemus autem ex Anglico MS. cod.* ex eis eſſe quæ euacuata ſunt Legis.

42. Tertiò; quoniam ſpadones & ſteriles ignominioſi habebantur, &c.] *Quos hîc* ignominioſos, *mox* maledictos *dixit. Iſtud verò ipſum clariùs expreſſit B. Hieron. Epiſt. 22. ad Euſtoch. de Cuſtod. virgin. Alia fuit in veteri lege fœlicitas. Ibi dicitur beatus, qui habet ſemen in Sion, & domeſticos in Hieruſalem, &: Maledicta*

ſterilis

ſterilis quæ non pariebat. Vnde autem id poſtremum vterque ſumpſerit, inquirat diligens Lector; ſaltem colligi poteſt ex præcedẽti Iſai. 31. ſcriptura à contrario ſenſu. Eſt iterum vero vox Tertullianica: præuentu, *pro:* præuentione.

43. poſtuma ſoboles ſupparabatur, &c.] *Eodem modo loco iam citato Auctor:* Fratri eius ſuppararetur ſemen defuncti. Supparandi *enim verbum (inquit Rhenan.) non eſt infrequens in Tertulliani ſcriptis. Ita lib. de Cultu fœminarum, cap. 7.* Ne exuuias alieni capitis forſitan immundi, forſan nocentis & gehennæ deſtinati, ſancto & Chriſtiano capiti ſuppares. *Lib. aduerſ. Valentinian. cap. 4.* Quantum lupæ fœminæ fortunam quotidie ſupparare ſollemne eſt; *ſignificat enim ſufficere, ſubſtituereque. Inde* ſupparaturæ *vocabulum, lib. de Reſurrect. carnis ca. 61.* Neque generis ſupparatura grauis erit membris.

44. & deſiuit vua acerba à patribus manducata, &c.] *Sic iterum cum 1. edit. repoſuimus, pro eo quod hæc in numerum pluralem mutauerat Rhenan. ex MS. 4. cod. eo quod etiam Hier. 31. & Ezech. 18. ſingulari numero legatur: Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt; ſicuti etiam ſuprà citauit Tom. 3. lib. 2. aduerſ. Marc. 15.*

45. & ſpadones non tantùm ignominia caruerunt, &c.] *Iſtud ſic dilatauit vbi ſupra B. Hieron. Nunc eunuchis dicitur: (Iſai. 56.) Ne te lignum arbitreris aridum; habes locum pro filiis & filiabus in cœleſtibus ſempiternum.*

46. in Domino habet nubere, id eſt non ethnico, &c.] *De hac huius loci expoſitione quam repetit infrà cap. 11. & ſuprà lib. 5. adu. Marc. cap. 7.) vide latè tractatum ab Auctore lib. 2. ad Vxorem cap. 2. num. 1. & 2. vbi etiam citantur aliquot ſcripturæ veteris Teſtamenti ex B. Cyprian.* de adempto coniugio Allophylorum. *Mirum autem ab illis non citari veterem legem Iudic. 34. ad quam hauddubiè adludit Auctor, vbi legitur: Non accipies vxores de filiabus alienigenarum filiis tuis, ne traducant eos poſt Deos alienos. Quod ipſum repetitur Deuter. 7. Propter quod Salomon reprobatus eſt à Deo, 3. Reg. 11. & laudatus Eſdras, qui tales nuptias filiorum Iſraël ſemel ſeparauit 1. Eſdr. 10.* Fratrem *autem accipit pro Chriſtiano.*

47. Quicumque ſumpſerit fratris vxorem, &c.] *In hac ſcriptura Leuitici 20. mirum eſt quòd legatur ab Auctore:* turpitudo *duntaxat, quum legatur iuxta editiones tam LXX. quàm Hebræam & Chaldaicam:* turpitudinem *fratris ſui reuelauit, & hodie LXX. plurali numero legant:* abſque liberis morientur; *quare & hîc ita legimus, pro.* morietur.

48. quum ad Epiſtolam ipſius venerimus, &c.] *Intelligit caput infrà cap. 11. vbi Apoſtoli prædicta verba:* cui vult nubat, tantùm in Domino, *latius tractat.*

49. Filiam quoque ſacerdotis, &c.] *Clarius B. Hieron. Sacerdotalis vidua in domo iubetur ſedere patris ſui, nec ſecundum noſſe matrimonium. ſed Auctor ſequitur verba ſcripturæ Leuit. 22.*

50. ſacerdotes nos Deo patri fecit, &c.] *De intellectu vero huius loci & verborum quæ ſequuntur ſimilium, vide lib. præced. cap. 7. num. 59.*

51. Super omnem (inquit) animam defunctam, &c.] *Comparat etiam in hoc legem Euangelij cum Moyſi lege, quòd ſepelire patrem ſuum prohibeatur ſacerdos magnus, Leuit. 21. quare etiam apud Auctorem ſubintelligi debet quod paulò prius de* Ieſu *dictum eſt,* ſummus ſacerdos *ſeu* magnus; *nam alioqui ſacerdotibus aliis licebat intrare ſuper animam patris, matris, fratris & ſororis virginis, vti habetur initio eiuſdem capitis. Hinc etiam B. Hieron. de magno ſacerdote idipſum citat Epiſt. 25. ad Paulam, de Obitu Bleſillæ.*

CAP. VIII.

52. Nunc ad legem propriè noſtram, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De nouæ Legis Monogamia in Zacharia, Simeone, Anna vidua, ac Petro Apoſtolo, & continentia Ioannis Baptiſtæ, matris Chriſti vniuiræ, ac ceterorum Apoſtolorum. *In quo & potiſſimùm de Petro aliiſque Apoſtolis, ad verbum ferè Auctorem imitatur B. Hieron. lib. 1. adu. Iouinian. Suppleuimus vero ex 4. MS. cod.* id eſt, ad Euãgelium. *De Prouerbio autem:* quaſi in limine occurrere, *vide noſtra Prolegomena.*

53. alia integra in Ioanne antecurſore, &c.] Cõtinentiam *inde probat B. Hieron. quod quum (ſicut habetur Luc. 1.)* venerit in ſpiritu & virtute Heliæ, *etiam virgo ſit, vtpotè qui non ſolum in ſpiritu eius venerit, ſed etiam in caſtitate; quale quid & Auctor indicat ſub huius capitis finem. Idipſum inde probatur, quòd legatur ſanctificatus ex vtero matris ſuæ.*

54. initiaret, &c.] *Quum prius dixit:* baptizare Chriſtum, *hic effert:* initiare corpus eius, *Metaphora ſumpta ab ethnicis, qui ſicuti legitur ſuprà Tom. 3. lib. de Baptiſ. cap. 5.* ſacris quibuſdam per lauacrum initiabantur, Iſidis alicuius, aut Mithræ; *vbi de eo in Adnot. noſtris num. 29. & 30. & lib. de Præſcript. cap. 40. num. 240. & 241. ad illa verba:* Tingit *&* ipſe (*diabolus nempè*) quoſdam vtique credentes & fideles ſuos; expiationem delictorum de lauacro repromittit, & ſic adhuc initiat Mithræ.

55. Semel nuptura poſt partum, &c.] *Gelenius ſubſtituerat, vt cum orthodoxis conſentire videretur Auctor:* ob partum; *verùm, quum illud legant tres MS. Vatic. cod. iterum repoſuimus, quãtumuis erroneum, tũ quòd eundem errorem de nuptiis B. Mariæ poſt partum habeat ſuprà Tom. 2. lib. de Velandis virginibus, cap. 6. num. 48. & To. 3. lib. de Carne Chriſti, cap. 23. num. 174. tum quod eundem illi impugnat B. Hieron. lib. adu. Heluidium, qui eum pro ſe citauerat. At reſpondet: De Tertulliano nihil amplius dico, quàm Eccleſiæ hominem non fuiſſe. Verùm de hoc latiùs inter ipſius paradoxa, in noſtris Prolegomenis. Atqui* diſpungeretur, *formula (inquit Rhenanus) loquendi Tertulliano frequentiſſima. Sic libro de Reſurr. carnis, cap. 14.* Cauſſa iudicij per tot ſubſtantias diſpungenda, per quot & functa eſt.

56. Vir iuſtus & cautus, &c.] *Neceſſario ſic hunc locum reſtituimus ex 3. Vatic. MS. pro eo quod ſubſtitutum fuerat à ſciolo quodam:* caſtus, *quòd de caſtitate hîc agat Auctor; verùm vox Græca Luc. 2.* εὐλαβὴς *propriè* cautum *ſignificat, deriuata ab* εὐλαβέομαι, *quod cauere ſignificat,* caſtum *verò nequaquam; ſufficit Apoſtolo adiicere ad ſuum inſtitutum:* & vtique non digamos. *Legimus ex iiſdem:* vel ne indignius mox Chriſtus à fœmina prædicaretur, *&c. pro:* dignius; *vtpotè quum hoc velit Auctor, quòd* vir iuſtus primus Chriſtum agnouerit, *ne indignum videretur, ſi primùm* à fœmina prædicaretur.

57. Petrum ſolum inuenio maritum, per ſocrũ, &c.] *Hunc locum citatum & tractatum habes ſuprà num. 13.*

58. per Eccleſiam quæ ſuper illum ædificata, &c.] *De hoc aliquid adnotauimus ſuprà ſæpedicto lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 22 num. 134. ſed latiùs infra lib. de Pudicitia, cap. 21. Rectè autem Gelenius reſtituit:* col-

Digitized by Google

locatuta, vtpotè qui de Eccleſia loquatur, pro eo quod Rhenan. collaturus, ſeu: collocaturus.

59. Nec enim ſi penes Græcos, &c.] Hunc locum etiam ſup. lib. oſtendimus num. 42. imitatos veteres in expoſitione huius ſcripturæ 1. Cor. 9. Quod verò adducit: eſſe proprium vocabulum vxorum; hoc vult: apud Græcos præter vocabulum γυνὴ, quod commune eſt mulieribus & vxoribus, reperiri voces vxoribus proprias; cuiuſmodi ſunt γαμετὴ (nam γαμέτης maritum ſignificat) ἄκοιτις, παράκοιτις.

60. quod in ſequentibus facit, &c.] Intelligit cap. 11. vbi de matrimonijs diſputatur, quum dicitur: Omnis viri caput Chriſtus eſt, &c.

61. obire, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenan.) exequi. Sic lib. de Fuga in perſec. cap. 1. Quo faciliùs de obitu eius cõſtare poſſit. Et alibi: obeundæ grauitatis.

62. Quum puerorum dicit eſſe regnum cælorum, &c.] Videtur mihi hic verbis alludere ad illud Matth. 18. vbi puerum ſtatuens in medio diſcipulorum, facit eum maiorem in regno cælorum; & ſequentibus: quum conſortes illis facit alios poſt nuptias pueros, ad Matth. 19. Iſtorum enim eſt regnum cælorum: quod protulit, poſtquàm de nuptiis fecit mentionem. Si alij ſcriptura alia occurrit, per me licet vti ad marginem adnotet.

63. auis non tantùm innocuæ, verùm & pudicæ, &c.] Quod Plinius lib. 10. cap. 34. omnibus columbis, ſicut etiam hic Auctor; B. Hieron. turturibus ſolis videtur adſcribere, vt nempè ſi parem perdiderit, numquam alteri iungatur. Quò reſpexiſſe videtur etiam Salomon Cantic. 6. quum dixit: Vna eſt columba mea.

64. vt adulterum oſtendat numeroſum maritum, &c.] Iſtud ad hæreſin pertinet Montani; quo fit etiam vt detorqueat verba Chriſti ad Samaritanum Ioan. 4. ad ſecundas nuptias, quum tamen ille loquatur de eo qui adhærebat illi, non in nuptiis, ſed in fornicatione, ſicuti B. Auguſt. & Græci Commentarij interpretantur; B. Hieron. quum ſimile quid dixiſſet l. 1. adu. Iouin. poſtea Apolog. ad Pammach. ſic interpretatur, vt non referatur ad ſecundas, immò & ſextas nuptias, ſed ad proſtitutam.

65. Totiens enim voluit celebrare eas, &c.] Similiter quidem iſtud ad Monogamiæ confirmationem adducit B. Hieron. ſed eo inſtituto, vti virginitatem nuptiis præferat, non vt ſecundas nuptias damnet, quemadmodum repetit dicta Apologia.

CAP. IX.

66. Sed hæ argomentationes, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd pro Monogamia faciant ſententiæ Chriſti in tetractatu repudij. Vbi in hoc hæreſin Montani ſequitur, quòd illa verba Matth. 19. & qui dimiſſam duxerit, adulterium committit, interpretetur; non ſolùm de repudio olim Iudæis permiſſo per Chriſtum interdicto, ſed & illo quod per mortem alterius coniugum committitur, ſicuti ſuprà paucis adtigimus Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 34. & inter Paradoxa in Prolegomenis; indicaturi aliquot locos Patrum, qui longè aliter locum Chriſti de repudio interpretantur.

67 quia ab initio, &c.] Voce ſuperflua: hæc, omiſſa, quæ alioqui minus congruam orationem reddebat, ſupplemus: quia ab initio non fuit ſic, ex Anglico MS. cod. maximè quum ſic legatur Matth. 19. & ſuprà quoque c. 5. in ſuper loco iam citato.

68. Igitur, ſi quos Deus coniunxit, &c.] Argumentum, quod pro dicto errore ſuo adfert Auctor, à contrario ſenſu, non concludere ſciunt Dialectici.

69. Non & nubere legitimè poteſt repudiata? &c.] Neceſſariò ſic legimus cum interrogationis nota ſub finem periodi, pro: Nam, accipientes: Non, more Tertullianico, pro: Nónne. Alioquis enim ſibi bis Auctor contradiceret. Primùm, ſi diceret legitimè poſſe nubere repudiatam; deinde ſi vellet, propriè dumtaxat à Chriſto ibi accipi adulterium, pro: crimine in matrimonio, quum immediatè ſubiũgat iuxta ſenſum verborum Chriſti hic citatorum clariſſimum: vt in totum, ſiue per nuptias, ſiue vulgo alterius viri admiſſio, adulterium pronuncietur à Deo; & paulopòſt clariùs: nobis etſi repudiemus, ne nubere quidem licebit; quò pertinet etiam illud infrà cap. 11. quia repudiatis non permitteret nubere aduerſus priſtinum præceptum. Quæ verba adnotatu digna, ad excuſationem Auctoris, cui ab Eraſmo impingitur, quaſi ille permiſſum à Chriſto diuortium dixerit, tam à connubio, quàm à contubernio; ad id citante verba Auctoris dicti lib. 4. adu. Marc. cap 34. Ita ſi conditionaliter prohibuit dimittere vxorem, non in totum prohibuit; &, quod non prohibuit in totum, permiſit. Neque enim aliud vult Auctor, quàm non prohiberi omne diuortium, ſed dumtaxat illud, quo dimittebantur vxores vt alias ducerent, atque adeò permitti tale diuortium, quod fornicationis gratia factum dirimat à contubernio, non à connubio; nam manente (inquit ibidem) matrimonio nubere, adulterium eſt. De eodem aliquid adtigimus ſuprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, num. 4.

70. non capit elogium adulterij, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenan.) nomen ſiue titulum & infamiam adulterij. Hoc vocabulo libenter vtitur Tertullianus; vt in Apolog. cap. 2. Vt de noſtris elogiis loquar.

71. Matrimonium eſt, &c.] Conuenit hæc matrimonij definitio ad ea tempora, quibus adulti, nonnumquam etiam coniugati, admittebantur ad baptiſmum; per quem, aut fortaſſis etiam aliam quampiam exteram cerimoniam, illa coniunctio ſignabatur, id eſt obſignabatur (nam alibi ſuprà eadem ſignificatione accipitur) & confirmabatur. Atque hoc eſt quod ſcribit B. Ambroſ. in Comment. Epiſt. 1. ad Cor. 7. Si ambo crediderint, per cognitionem Dei confirmatur coniugium.

72. Adulterium eſt, quum quoquo modo, &c.] De eo quòd fornicationem omnem Auctor adulterium nuncupet, vide ſupradicto loco num. 542. Atqui paulòpòſt ſic legimus, & ex Anglico codice ſupplemus: Tam repudio matrimonium dirimente quam morte, non tenebitur ei cui per quod tenebatur abruptũ eſt? Cui ergo tenebitur? Nihil Deo intereſt, &c.

73. vt apud Romanos, &c.] Seruius Sulpitius (inquit Rhenan.) in libro quem compoſuit de Dotibus, tum primùm cautiones rei vxoriæ neceſſarias eſſe viſas ſcripſit, quum Sp. Carbilius, cui Ruga cognomentum fuit, vir nobilis, cum vxore diuortium fecit; quia liberi ex ea, corporis vitio non gignerentur, Anno Vrbis conditæ quingenteſimo vigeſimo tertio, M. Attilio, P. Valerio Coſſ. Ex Aulo Gellio. Septimius noſter in Apologetico, cap. 6. Vbi eſt (inquit) illa fœlicitas matrimoniorum, de moribus vtique proſperata, qua per annos fermè ſexcentos ab Vrbe condita nulla repudium domus ſcripſit? Quo fit vt etiam hic legi malim: circa annum ſexcenteſimum, aut: poſt annum quingenteſimum; facilis eſt enim error in numeris; ſed quia poſt annum ſexcenteſimum legunt etiam MS. cod. nolui immutare.

CAP. X.

74. Video iam hinc ad Apoſtolum nos prouocari, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Quòd viro defuncto

defuncto diuortium potius videatur quàm ſeparatio, atque adeò non poſſe alteri nubere. *Sed etiam hoc ad Montani ſomnia pertinet. Supplemus autem ſic hunc locum ex Vatic. 3. MS. non multo pòſt*: ex Lege Dei, non ex hominis offenſa.

75. A quo repudium non audiit, &c.] *Refert hoc Rhenanus ad Iureconſultorum Repudij formulas: Tuas res tibi habeto, tuas res tibi agito. Idem adnotat accipi* animi licentiam, *pro: poteſtatem.*

76. quæ non habet, imaginario fructu repræſentat, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) Imaginem talium rerum animo obiiciens. Sic L. Florus Andriſcum vocat* imaginarium *& ſcenicum regem. Inuictus quoque (inquit) non à veris regibus, ſed ab illo* imaginario *& ſcenico rege ſuperatus eſt. Accipitur autem hîc iterum:* repræſentat, *pro: præſentia reddit. Pro eo verò quod legebatur*: Ergo hoc magis ei iuncta eſt, *legimus cum 3. cod. Angl. MS.* vincta; *nam alludit ad Apoſtoli locum 1. Cor. 7. quem tractat ex profeſſo cap. ſequenti.*

77. Enimuerò & pro anima eius orat, &c.] *Similes locos habes lib. præced. de Exhor. caſt. cap. 11. num. 56. Eodem pertinet etiam illud ſub huius cap. finem*: Et orabis pro maritis tuis. *Legimus autem iterum ex 4. MS.* Enimuerò, *pro eo quod erat in vno dumtaxat; & ex 3. Vatic. MS.* orat, adpoſtulat, *&*: offert; *pro:* oret, adpoſtulet, *&*: offerat; *quæ Rhenan. ſubſtituerat ex coniectura.*

78. Aut numquid nihil erimus poſt mortem, &c.] *De hoc vide ſuprà Tom. 3. lib. de Reſurrect. carn. cap. 1. num. 4.*

79. agnituri tam noſmetipſos quàm & noſtros, &c.] *Locos ſimiles videre eſt apud B. Cyprian. Epiſt. 56. ad Tasbaritan. num. 33. & lib. de Mortal. num. 48. Legimus vero omiſſo*: ſi, *ſuperfluo iuxta Anglicum MS. cod.* ſubſtantia, non conſcientia, reformabimur.

80. licet merces varia, &c.] *Etiam hîc locus facit pro:* mercede operum; *item quod ſequitur*: vno denario eiuſdem mercedis operarij, id eſt, vitæ æternæ. *Legimus autem ex MS. Anglico, ſtilo Tertullianico*: in qua magis non ſeparabit, *&c.* quàm in iſta minore, *&c, pro:* qui. *Siue verò legas cum 3. MS. Vatic.* etſi ad alterutrum ſermo eſt, *ſiue cum aliis*: ad alterum, *non refert.*

81. vbi etiam cogitatus, *&c.* adulterium antè perficit ex concupiſcentia, &c.] *Adludit ad illud Matth. 5. Qui viderit, &c. ſed non rectè interpretari id eum de matrimonio, ſuprà adnotauimus lib. præced. cap. 9. num. 47. Pertinet adeò etiam ad Montani hæreſin quod addit*: in quo ſi & alius habitabit, hoc erit crimen.

82. & matrimonium ex voluntate, &c.] *Iſtud confirmat communem Patrum & Iureconſultorum ſententiam, quòd etiam* ſine congreſſu carnis matrimonium faciat voluntas, *ſiue conſenſus; quo adeò etiam adprobatur B. Virginis & Ioſeph matrimonium apud B. Auguſt. lib. 1. de Nupt. & concupiſc. cap. 11. Et diſertis verbis etiam illud adfirmāt B. Chryſoſt. hom. 32. Oper. imperf. & B. Ambroſ. lib. de Inſtit. virgin. cap. 16. Verùm inde non ſequitur, quod iam præmiſit Auctor.*

CAP. XI.

83. Vt igitur in Domino nubas ſecundum legem & Apoſtolum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus*: De Apoſtoli loco, quo mortuo viro permittit mulieri nubere in Domino. *Caſtigauimus autem ex Angl. cod. MS.* in Domino, *pro:* in Deo; *& ſupplenimus*: ſecundum legem & Apoſtolum, *quia adludit ad ſcripturas vtriuſque Teſtamenti, ſicuti ſuprà cap. 7.* quibus prohibetur ethnici matrimonium.

84. id matrimonium poſtulans, *&c.* ab Epiſcopo, *&c.* à Presbyteris & Diaconis, *&c.* à Viduis, &c.] *Iſtud ad veteres matrimonij initio Eccleſiæ vſitatas cerimonias pertinet; & adnotatu dignum quod ſequitur*: & coniungent vos in Eccleſia. *Quemadmodum etiam illud ſuprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem cap. vlt.* eius matrimonij, quod Eccleſia conciliat, & confirmat oblatio, & obſignatum angeli renonciant, & pater ratò habet; *vbi vide Adnotationes noſtras num. 60. & 61. Atqui huc adludere videtur, nec ſatis priorem illam conſuetudinem probare B. Hieron. Epiſt. 2. ad Nepotianum in hæc verba: Prædicator pœnitentiæ nuptias conciliet? quò Apoſtolum legit dicentem: Supereſt & qui vxores habent, ſic ſint quaſi non habeant, cur virginem cogit vt nubat.* Qui de Monogamia ſacerdos eſt, *quare viduam hortatur vt ſit digama?*

85. quomodo buccellas, &c.] *Auctor ad Vxorem lib. 2. cap. 5. (inquit Rhenanus) dixit*: Non ſciet maritus quid ſecretò ante omnem cibum guſtes? Et ſi ſciuerit, panem, non illum credit eſſe qui dicitur. *De illis* buccellis *loquitur, vt coniicio, quas domum ferendas ab Eccleſiæ miniſtris accipiebant. Vbi vide Adnotat. noſtras num. 36. & 37. item lib. de Orat. num. 1.*

86. alienis iam Dotalibus ſcriptum, &c.] *Ita (inquit idem) Auctor eodem lib. 2. ad Vxorem, cap. 9.* An ideò ſit inueſtis Dotalibus, cui Deus cenſum ſuum credidit? Dotalia *autem bona dicebantur, quæ aut dotis loco, aut ſupra dotem dabantur fœminis iam nubentibus à ſuis nouis maritis.*

87. Mulier vincta eſt, &c.] *Prorſus ſic iterum reſtituimus ex Angl. MS. cod. pro:* iuncta eſt. *Præterquàm enim quòd nō multo pòſt illud ab Auctore legatur, Græcè eſt δέδεται, pro quo vertitur: alligata eſt, à B. Hieron. non ſolùm in Vulgata verſione Latina, ſed etiam Epiſt. ſæpedicta de Monogam. & lib. 1. aduerſ. Iouin. & Apolog. ad Pammach. Qui interim vnà cum Auctore omittit vocem:* lege, *quæ tamen hodie & Græcè & Syriacè, & in omnibus exemplaribus Latinis legitur. Legit etiam, ſicuti Auctor, B. Cyprianus lib. 3. Teſtim. ad Quirin. cap. 62.* Mulier vincta eſt quamdiu viuit vir eius, *& B. Baſil. lib. de Virgin. Quo fit vt priori loco iam citato apud B. Hier. exiſtimem ſuperfluam eſſe vocem*: viro, *quippè quam alibi non legit. Supplemus autem mox ex 3. Vatic. cod. MS.* omne obnoxium eſt numero, *quomodo etiā legebat Rhenan. in Adnot. ſuis, & edit. 1.*

88. Si enim ſecundas ouptias permittit, &c.] *Magis placet hæc Angl. cod. lectio, quàm quæ erat*: remittit; *maximè quū edit. 1. ad marg. inueniatur tertia lectio*: admittit. *Atqui rationēs quibus hîc vtitur, quamquam nō conuincant, latiùs tractatas habes, partim ſuprà, partim infrà. Vtpotè de verbis Apoſtoli, qui* omnia ad initium recolligi in Chriſto *adfirmat, cap. 5. &* de Iſaac, *cap. 6. item* de toto Ordine Eccleſię de Mooogamis diſpoſito, *cap. ſequ. denique* de tempore iu collecto, *lib. præced. cap. 6. Siue autem legas*: tyrocinium nouæ, & quum maximè orientis, *cum exc. ſiue*: quàm maximè, *cum 3. Vatic. MS. cod. non refert.*

89. propter fornicationes, &c.] *Ad verbum trāſtulit quod Græcè eſt*: Διὰ δὲ τὰς πορνείας; *in quo etiā Auctorem imitatus eſt B. Hieron. li. 1. adu. Iouin. ter quatérve. Quare cenſeo etiam ſic legi debere apud illum Epiſt. 14. ad Celantiam, & Apolog. ad Pammach. pro eo quod habetur*: fornicationem. *Quod poſterius tamen legit B.*

Cyprian.lib.3.Teſtim.ad Quirin. cap. 32. & vertit etiam Syrus Interpres; qui legiſſe videntur cum noſtro Vulgato Interprete, διὰ τὰς πορνείας. Supplemus autem paulò poſt ex Angl.cod.MS. in ethnicis matrimoniis non putabant poſt fidem ſibi perſeuerandum.

90. Bonum eſſe homini ſi ſic permaneat, &c.] Subintelligitur: reſpondit, aut quid ſimile. Atqui peruertit ſenſum Apoſtoli, dum illud: ſic, interpretatur, vtique qoomodo à fide fuerit inuentus; quia, vel ipſo teſte, aliam quæſtionem hîc diluit. Quum enim antea quæſiſſeat de tepudio ethnicorum matrimoniorum: Quærebant (inquit) & de Virginibus conſilium; quod etiam B. Hieron. ſæpedicto loco ſic effert: Maritorum & Continentium diſputatione præmiſſa, tandem ad virgines venit. Qui adeò rectiùs illud: ſic, interpretatur: in virginitate, ſicut & hoc, in eo quod præcedit: Exiſtimo enim bonum hoc eſſe, nec aliter ceteri Patres; nominatim Auctor Tractatus de Natiuitate Domini, ſub finem, inter Opera B. Cypriani, & B. Auguſtin. lib. de Sancta Virginit. cap. 14. aliique tam Græci quàm Latini in Apoſtolum Commentatores.

91. Si autem acceperis vxorem, oon deliquiſti, &c.] Similiter etiam hîc hallucinatur, dum ſubiicit: Quia ante fidem, &c. Soluuntur autem eodem modo quo præcedentia, quod aliam hîc eractet materiam. Pro quo facit illud B. Auguſt. dict. lib. cap. 16. tractantis id quod ſequitur: Ego autem vobis parco. Alioquin preſſuram carois habebunt eiuſmodi. Hoc modo exhortatur ad virginitatem continentiámque perpetuam, vt aliquantulum à nuptiis deterreret.

92. præ anguſtiis temporum, &c.] Nam (inquit Rhenan.) anguſtiæ temporum vltimorum, recuſant ſarcinas matrimonij, puta liberos & ſimilia. De impedimentis in hunc ſenſum, diximus iam bis in libris præcedentibus.

93. Quin potius, de Domino habendam ſollicitudinem, promendo, &c.] Sic omninò reſtituimus, vbi erat: prometendo; neque enim illud ſcriptura Apoſtolus promeruit, ſed deprompſit, omiſſo quoque: &, intermedio, legimus: quàm de marito; ita reuocat, &c.

94. Sic ergo in eodem ipſo capitulo, quo definit: Vnumquemque, &c. adiiciens: Mulier vincta eſt, &c.] Etiam hîc ſibi Auctor contradicit; nam illud: vnumquemque in ſua vocatione debere manere, vel B. Hieron. interprete, ad Maritos & continentes pertinet; quod intermedium eſt, ad Virgines; iſtud verò. Mulier vincta eſt, &c. ad Viduas; quibus etſi concedat ſecundas nuptias, digamiam tamen Monogamiæ ſubiicit. Quare neque recta eſt conſequentia, qua Auctor concludit, etiam hîc Apoſtolum loqui de viro à fide primo. Neque verò id conuincitur ex illo: tantùm in Domino, quia hoc quaſi per parentheſin ab Apoſtolo adiicitur.

95. licet nec hoc Pſychici curent, &c.] Pertinet hoc ad calumnias contra Orthodoxos, quos Pſychicos, id eſt animales vocat; qui tamen non mirum, ſi nihil adhuc certi definierint de matrimoniis cum gentilibus, quum nihil ea de re ad id temporis vſque ab Eccleſia definitum fuerit; vſqueadeò vt etiam B. Auguſt. adhuc ſuo tempore dubitaſſe videatur; confeſſus tamen B. Cyprianum illicitum agnouiſſe, nempè ſicut ſuprà dictum eſt, vti latius adnotauimus ad eius lib. de Lapſis, num. 21.

96. Sciamus planè non ſic eſſe in Græco authêtico, &c.] Quomodo iudicet Auctor, olim 1. Cor. 7. lectum fuiſſe: Si dormſit vir eius, pro eo quod hodie, & ſua iam ætate plerique, Si dormierit, non poſſum vlla coniectura aſſequi, niſi Græcè legerit: ἐὰν δὲ κεκοίμηται, pro eo quod hodie dumtaxat: ἐὰν κοιμηθῇ; vt proinde: duarum ſyllabarum euerſio intelligatur de omiſſis δὲ & κε duabus ſyllabis. Quod quandoquidem voluiſſe videtur Auctor; prorſus expungenda eſt particula; autem, & dumtaxat legendum: Si dormierit; nam neque hodie illud Latinè legitur. Vt vt ſit, certè BB. Cyprian. Hieron. Auguſt. Ambroſius ſuprà citatis locis, & Syrus Interpres, vertunt omnes: dormierit, & id ſignificat quæ legitur vox in exemplaribus omnibus Græcis κοιμηθῇ. Legimus verò ex Anglico cod. MS. Quam vis accipe, pro: quæuis, vt: Quam accipiatur, pro: vtram; quia prius locutus eſt de duabus mulieribus, vna quæ iam in fide virum amiſerit, altera cuius aote fidem morietur maritus.

97. Seruus vocatus eſt, &c.] Non poſſe hæc ad litteram intelligi ſicut Auctor interpretatur, tanquam de quibus in noua & recenti vocatione conſulebant Corinthij, ſed eſſe parabolas nuptorum & innuptorum; deducit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. inter ceteras rationes, vel eo quòd non poſſit intelligi, quomodo qui ſemel amputatum habet præputium, poſſit ſi velit denuò illud adducere.

Cap. XII.

98. Audiet ſubtiliſſimam econtrariò argumẽtationem, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De eiuſdem Apoſtoli præſcripto, quo Clerum Monogamiæ iugo adſtrinxerat. De quo quum latè etiam ſuprà tractauerit lib. præced. cap. 7. ſicuti etiam de eo quomodo laicos ſacerdotes appellet, vide ibidem Adnotat. noſtras num. 39. Hîc hoc dicemus, quòd vniuerſa illa ſumptæ orationis quam inculcat, nihil cõcludat. Legimus autem phraſi Tertullianica ex Angl. MS. cod. An ordo aliqui, pro: aliquis; qui legit etiam: & inflammamur in Clerum; ſed placet: inflamur, quia præcedit: extollimur.

99. & pares ſumus, &c.] Sic aditiones omnes Gallica, & MS. 3. Vatic. pro quo aditio Baſil. ex caſtigatione Gelenij: partes; Harriſius verò coniecit legendum: impares. Verùm eo quòd præcedit: deponimus infulas, magis prima lectio conuenit.

100. ſua fronte proponi, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenan.) non coactè, & in vnam partem torquendo, ſed liberè & apertè. Sapit Prouerbium. Atqui etiam hoc ad calumniam contra Orthodoxos pertinet: Omnia licent Epiſcopis, & quod addit de Vtbinenſi & de Digamis qui præſidebant; quum Digamia ab initio Apoſtolicis etiam Canonibus ſit interdicta Epiſcopis.

101. Sicut ille veſter Vthinenſis, &c.] Vthina (inquit idem) oppidum eſt Africæ, colonia Romanorum. Non agnoſcebat autem, vt videtur, nouam Montani Prophetiam Vthinenſis Eccleſia. Notat Epiſcopum de illicita venere, quum dicit: nec Scantiniam timuit. P. Scantinus legem tulit, qua pæderaſtæ graui ſupplicio afficiuntur. Supplemus autem mox: recede & à reliquis titulis diſciplinæ.

102. irreprehenſibilis, &c.] In verbis huius ſcripturæ 1. Tim. 3. (non verò Tit. 1.) cum Interprete Latino Vulgato vertit: ſobrium, quod Græcè νηφάλιον, & iuxta B. Hieron. vbi ſuprà, vigilantem potius ſignificat; benè moratum, quod B. Ambroſ. in Comment. & B. Hieron. pudicum, Vulgatus Interpres prudentem, vbi Græcè eſt σώφρονα; ornatum Græcè κόσμιον, ſicuti omnes transferunt, nempè vita & moribus, vti B. Hieron. interpretatur; hoſpitalem cum Vulg. Interp. φιλόξενον, vel Hieronym. interprete in peregrinos; docibilem, id eſt

appoſitum

Digitized by Google

appoſitum ad docendum, ad verbum ex Græco διδακτικὸν, *pro quo B. Hieronymus & vulgatus Interpres: Doctorem*; non vino deditum, *Græcè* πάροινον; non pugnacem, *Græcè* πλήκτην, *pro quo B. Hieronym. & edit. Vulg.* percuſſorem; non pecuniæ amatorem *denique, Græcè* ἀφιλάργυρον, *pro quo iidem, non cupidum*; ſed domum regentem, *Græcè* προϊστάμενον, *quod rectius vertit Vulgat. Interpres: domus ſuæ benè præpoſitum, & B. Hieron. domum ſuam benè regentem*; filiorum curantem diſciplinam, *Græcè* τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ, *pro quo ille benè: filios habentem ſubditos, & ſicuti in compendium redigit*: ab extraneis bonam famam ſectantem.

CAP. XIII.

103. Sed & Timotheo ſcribens, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De aliis Apoſtoli locis. *Hîc verò: &, accipitur pro: etiam, ſiue: rurſum; nam & præcedentia erant ex eadem Epiſtola.*

104. vult iuuenculas nubere, &c.] *Locum hunc Auctor ad inſtitutum ſuum detorquet, vt vix adſequi quis poſſit quid velit. Varia eſt etiam Veterum expoſitio; inter quas maximè placet illa Epiphanij contra Montaniſtas, vt priori loco quum dicit: Iuniores viduas deuita, &c. loquatur de iis quæ promiſere, & promiſſis non ſtant, iudicium habentes, eo quòd primam fidem irritam fecerint; poſtea verò illis verbis:* volo ergo iuuenculas viduas nubere, *de iis, quibus per infirmitatem ad alteras tranſire nuptias permittit. Quæ (inquit) iudicium non habent; ſi enim iudicium habere deberent, quomodo dixiſſet: Nubant, & domum adminiſtrent? Tradiderunt enim Apoſtoli Dei ſanctæ Dei Eccleſiæ; peccatum eſſe, poſt virginitatem conſtitutam ad nuptias conuerti. Vbi habes & approbatas à Paulo,* quæ (*vti etiam loquitur Auctor*) in viduitate inuentæ, & profeſſæ eam, perſeuerabant; & permiſſas nubere alias iuuenculas viduas. *Si tamen quis malit de iiſdem* viduis profeſſis *loqui Apoſtolum, ſicuti interpretari videtur Auctor, & B. Auguſt. iiſdem penè verbis lib. de Bon. vidint. cap. 10. dicens quamquam damnationem habeant eiuſcemodi viduitatem profeſſæ, nuptias tamen eis permitti; intelligendus eſt Apoſtolus & hi Patres, de voto dumtaxat priuato, nō ſollemni. Qualem locum etiam reperire eſt apud B. Cyprianum Epiſt. 62. ad Pompon. de Virginib. vbi latè de viduarum et Virginum voto vtroque, n. 9. & de voto ſollemni, ſiue* conſecratione virginum & viduarum (*quæ plus includit quàm* profeſſio ſimplex) *ſuprà Tom. 2. lib. de Virginibus veland. num. 1. Atqui pro eo quod à Rhenano explicatur* affectatæ, *hoc eſt ad tempus pro viduitatis & cōtinentiæ affectu prædita, coniicit legendum Dn. Harriſius:* adſectatæ; *quomodo nos etiam caſtigandum duximus. Benè autē habet, quòd etiam Rhenanus in his* viduis profeſſionem viduitatis *agnoſcat.*

105. Quæ autem ſub viro eſt mulier, &c.] *In hac ſcriptura Rom. 7. ad verbum expreſſit ex Græco:* viuenti viro vincta eſt, *præterquàm quòd non addat:* Legi, *hoc loco; tamen cum exēplaribus aliis mox legēs:* euacuata eſt à lege viri; *vbi etiam propriè transfertur vox Græca* κατήργηται, *ſicuti etiam paulopòſt eādem vertit:* euacuati ſumus. *Etiam ad ſenſum vertit tropum Hebraicū:* ſi iuncta fuerit alteri viro. *Atqui etiam hæc verba, quantūuis clara, obſcuro ſenſu detorquet Auctor. Porro differt ab aliis in verbis ſequentibus, quòd legat:* mortificamini, *pro: mortificati eſtis;* Quum enim eramus, *pro: eſſemus;* efficiebantur *paſſiuè, pro eo quod alij actiuè: operabātur, & quòd legat:* ad ſeruiendum Deo, *quam poſtremam vocem alij non habent. Iuxta Græca verò exemplaria vertit:* vti fructum feramus Deo, *&:* in quo tenebamur, *vt referatur ad Legem, nō ad mortem. Denique iuxta tam Græca quàm Latina exemplaria ex Anglico cod. MS. ſupplemus:* Itaque (inquit) fratres mei, *& caſtigamus:* à lege mortis, *pro:* mortui.

106. adulterij te præiudicat, &c.] Præiudicare (*inquit Rhe.*) *cū Genitiuo. Sic Liuius dixit: iudicatū pecuniæ. Centurionē (inquit) nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ quum duci vidiſſet, medio foro accurrit.*

CAP. XIIII.

107. Nunc ſi & abſolutè, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiamſi abſolutè Apoſtolus permiſiſſet in fide amiſſo matrimonio nubere, pro conditione temporum id geſſiſſet. *In quo interim ipſe Apoſtolum calumniari videtur, quum veteres omnes tam Latinorum quàm Græcorum cōmentarij, diſertis verbis doceāt, locis prædictis, 1. Cor. 7. 1. Tim. 5. & Rom. 7.* Apoſtolum permittere ſecundas nuptias, *idq; ſimpliciter, et non pro conditione temporū; quo fit, vt & ipſi, & B. Hieron. quantumuis Monogamiæ amicus, ſecundas, immò & tertias & quartas admittere ſe ſcribant ſua quiſque ætate. De iiſdem reperire eſt Patrum locos complures; verùm quòd hodie id minimè controuerſum ſit, etiam inter hæreticos noſtros, non opus eſt diutius immorari. Siue autem legas cum Anglico codice:* Sed ita res exigebat, *ſiue cum aliis:* exigebant, *non refert.*

108. ille qui Galatas in Lege volentes agere caſtigat, &c.] *Maximè videtur alludere ad illud Gal. 4.* Dicite mihi, qui ſub lege vultis eſſe. *Incluſimus autem Parentheſi ad clariorem ſenſum periodi* (aliud eſt enim indulgere, aliud iubere.)

109. Et hîc itaque reddemus ſupplementum ſenſus iſtius, &c.] *Propterea dicit:* Et hîc, *quòd ſuprà latiùs de* repudio *tractauerit toto cap. 9.*

110. Cur nō & Paracletus abſtulerit, quod Paulus indulſit, &c.] *Nimiam hîc facultatem ſuo* Paracleto *Mōtano arrogat Auctor. Siue autem legas mox:* quod ſuperdicitur, *cum 3. MS. Vat. cod. ſiue cū aliis:* ſuperducitur, *non refert. Caſtigamus vero ex iiſdem:* ſi Deo & Chriſto dignum fuit, *pro:* Sed. *In reliquis pulcra fuit caſtigatio plurium locorum hîc facta per Rhenanum.*

111. Denique apud ſeculum, &c.] De repudiis concordiæ nomine apud ſeculum, *etiam iure permiſſis, vide in Digeſtis Titulum de Diuortiis; de* Monogamia verò pudicitiæ nomine, *infrà cap. 17. Caſtigauimus verò paulopòſt:* quæ tunc ſuſtinere non poterāt, *ex Vatic. MS. 3. cod. pro:* ſoſtineri, *quia alludit ad illud Ioan. 16. ſupracitatum c. 1.* Sed nondum poteſtis portare ea; *maximè quum iiſdem verbis idipſum repetat.*

112. Nam &: Qui poteſt capere, capiat, &c.] *Pulcrè explicat paulopoſt illud:* poſſe, *quum ſubdit:* ſi nō potes, quia nō vis; poſſe enim te ſi velis, oſtendit, quia tuo arbitrio vtrumq; propoſuit. *Eodē modo B. Hier. l. 1. adu. Iouin. Qui voluerit (inquit) qui potuerit. Nec aliter B. Chryſoſt. in c. 7. Ioan. ad illud: Propterea non potuerunt credere; B. Gregor. Nazianz. lib. 4. Theolog. Origenes Tractatu 7. in Matth. & omnibus his vetuſtior Clemens Alexandrinus lib. 2. Stromat. Valeant itaque noſtræ tempeſtatis Ariſtarchi, qui ex hoc loco Matth. 19. perperàm colligunt: impoſſibilem eſſe quibuſdam continentiam, atque adeò non rectè ſacris ordinibus adnexam eſſe ab Eccleſia; quum volentibus, Deo opitulante, non modò poſſibilis, ſed & facilis ſit. Quò pertinet illud B. Auguſtin. lib. de Adult. coniug. 2. cap. 29. Leuis erit continentia ſar-*

cina, ſi Chriſti erit; Chriſti erit, ſi fides aderit, quæ impetrat à iubente Deo quod iuſſerit.

Cap. XV.

113. Quæ igitur hîc duritia, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd hæreſis non ſit, ſecundas nuptias vt illicitas iuxta adulterium iudicare. Verùm id adſerit quidem Auctor, ſed non probat, vtpotè falſo nixus fundamento, quòd illicitæ ſint tales nuptiæ; quo præſuppoſito hæreſis dici non poßit. Verùm ſi diſpiciamus, hæreſin ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 6. ab electione dici, quòd ſcilicet vnuſquiſque eam ſibi eligat opinionem, quam putat eſſe meliorem, etiamſi à ſacris litteris & Apoſtolicis articulis diſſentiat; ab hæreſi excuſari non poterit Auctor, multo minus quem ſequitur Montanus. Maximè quum ipſemet ſuprà Tom. 2. lib. 1. ad Vxorem c. 7. disertis verbis dicat: Nam etſi non delinquas renubendo, carnis tamen preſſuram ſubſequi dicit Apoſtolus. Fortaßis, in Prolegomenis, Patrum omnia teſtimonia citabimus, qui ſecundas nuptias adprobant.

114. Notat Apoſtolus eos, qui in totum nubere prohibebant, &c.] Rectè quidem Apoſtoli locum interpretatur. 1. Tim. 4. de iis qui in totum nubere prohibebant, atq; adeò ab hæreſi ſeſe excuſat, quam ibi adtingit Apoſtolus; verùm non ſequitur inde, quòd aliam hæreſin non incurrerit Montanus. Eſt verò et adnotanda dicta expoſitio, contra hodiernos hæreticos, qui illud Apoſtoli citare ſolent contra continentiam; neque enim Eccleſia omnibus in totum nubere prohibet, ſed dumtaxat illis, qui ſua ſponte licentiam nubendi per votum ſollemne à ſe abdicarint. Eodem pertinet quod B. Chryſoſt. cum aliis Græcis, & B. Ambr. in Comment. interpretantur Apoſtolum de Marcioniſtis, Encratitis & Manichæis. Latißimè verò eodem modo explicat B. Auguſt. lib. 30. contra Fauſtum; B. Hieron. etiam lib. 2. adu. Iouin. Marcionem deſignari ſcribit. Supplemus autem paulopòſt: Vel hæreſin in hac cauſſa æſtimant, ex Anglico cod. MS. & caſtigamus ex eodem & Latinis: ſuſtinendam putent, pro: ſuſtinendum, quia præcedit: infirmitatem.

115. excuſari capit, &c.] Et hîc (inquit Rhen.) verbum capit, quod Græcis eſt ἐνδέχεται, hoc eſt, contingit, probabile eſt, fieri ſolet, conueniens eſt. Sic circa initium huius libri: An capiat Paracletum aliquid tale docuiſſe. Verumtamen longè eſt alia ratio negantis fidem in tormentis, quum infidelitatem eo ipſo incurrat; alia nubentis ſecundis nuptiis, quod ſcripturis interdictum non reperitur, immò potiùs permiſſum.

116. à communicatione depellunt, &c.] Hinc cōfirmatur Excommunicatio Eccleſiaſtica, quâ à communicatione depelli ſolent diuerſorum criminum rei; de qua ſuprà Tom I. Apolog. cap. 39. num. 502.

Cap. XVI.

117. Rideo anteiu, quum infirmitas, &c.] Titulum huic capiti damus: De variis excuſationibus ſecundarum nuptiarum. Quas ipſas etiam tractauit ſuprà lib. 1. ad Vxorem cap. 5. & lib. de Exhort. caſtit. c. 12. & imitatur B. Hieron. Epiſt. ſæpedicta de Monogamia. Adnotat autem Rhenan. ibi Ironiam eſſe: Talis infirmitas, & tertio, & quarto, &c.

118. Hermogenem aliquem, &c.] Aduerſus (inquit idem) Hermogenem polygamum & pictorem, adſerentem Deo coæuam eſſe Materiā, librum adidit Tertullianus, qui inter præcedentes habetur. Et rectè: Eodem enim pertinet quod ibi legitur cap. 1.: Præterea pingit licitè, nubit aſſiduè, &c. vbi vide Adnot. noſtras num. 7.

119. Vnde & animam eſſe præſumens, &c.] Nempè ex Materia Deo coæterna; quare adiicit rectè: ſpiritū à Deo non habet; de quo latius ſuprà T. 4. ad Fragmenta lib. de Cenſu Animæ aduerſus Hermogenem.

120. iam nec Pſychicus, &c.] Hîc iterum calumniatur Orthodoxos, tamquam qui negarent animam eſſe de afflatu Dei. Certè qui illum præceßit B. Iren. cum Auctore ſentit lib. 5. c. 7. Sic etiam reliqui Patres poſt eum, nominatim B. Auguſt. Epiſt. 146. lib. 13. de Ciuitate Dei, ca. 24. & de Gen. contra Manich. lib. 2. cap. 8.

121. exhibitionis cauſſa, &c.] Exhibitionem (inquit Rhenan.) vocat neceſſariorum ad vitam ſubminiſtrationem, paßiuè. Sic in hoc ipſo libro paulò antè, victuariam exhibitionem dixit; & ad Vxorem lib. 2. cap. 8. Vnde niſi à diabolo maritum petant bonum exhibendæ ſellæ, & mulabus, & cinerariis peregrinæ proceritatis.

122. etiam coruorum educatorem, &c.] Sic caſtigamus ex MS. Angl cod. pro: corporum, eo quòd Matt. 6. quò alludit hic Auctor, fiat coruorum mentio, ſicuti etiam florum. Item: Quid ſi ſolitudinem domus obtendat? pro: oſtendat. Atque in eo quod addit: homini ad fugā proximo, alludit ad fugam in perſecutione Orthodoxorum, de qua ſequentem librum conſcripſit. Legimus autem ex eodem cod. Anglico: ſed etiam plures, pro: ſed iam.

123. legibus Iuliis, &c.] Papiam Poppæam (inquit Rhenan.) intelligit, quæ poſtquàm ab Auguſto emendata eſt, etiam Iulia dici cœpit. Iuuenalis:

Non placet Vrſidio lex Iulia.

Verùm de illa latißimè ſuprà Adnotat. noſtras in Apolog. cap. 4. num. 52. Hîc quædam mox adiicimus.

124. ſolidum nō poſſe capere, &c.] Hoc eſt (inquit Rhenan.) vt ex aſſe ſint hæredes, & integram adeant hæreditatem. Ita ad Vxorem lib. 1. circa principium: Tu modò, vt ſolidum capere poſſis, hoc meæ admonitionis fideicommiſſum, Deus faciat. Alludit verò ad cap. 1. vbi vide Adnot. noſtras n. 5. Nos hîc addimus illud Vlpiani Fragment. 16. De ſolidi capacitate inter virum et mulierem: Aliquando (inquit) nihil inter ſe capiunt, id eſt (quod ad inſtitutum facit quamproximè) ſi contra Legem Iuliam Papiámque Poppæam contraxerint matrimonium. Id eſt, interprete Cuiacio, ſi neque liberos ſuſceperint, neque matrimonium contraxerint. Pertinet eodem illud Vlpiani Frag. 14. Pœna legis Iuliæ hæc eſt; ne cælibes, ne orbi, ex ciuibus Romanorum capiant. Verùm hanc pœnam ſublatam fuiſſe primùm à Seuero, dicto Apolog. loco deduximus; ſed poſtea iterum renouatam conſtat ex Conſtantini interdicto, & aliis Imperatorum ſtatutis, de quibus exſtat liber vnus cod. Titul. de Infirmandis pœnis cælibum & orbitatum. Atque ibi: Nubant igitur, &c. rectè adnotat Rhen. Ironiam eſſe, ſicut etiam ibi: Satis opportunos, &c.

125. & infantes pipiantes, &c.] In illū (inquit Rhenan.) locum in Valentinianis, cap. 15. Cœleſtes imbres pipiauit Achamoth, adnotauimus: pipiationem eſſe clamorem plorantis, Oſcorum lingua, auctore Feſto. Vnde hîc infantes pipiantes dixit.

Cap. XVII.

126. Habebunt planè, Chriſto quod adlegent, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: De exemplis Monogamiæ, veteris Teſtamenti & ethnicorum. In quo etiam repetit penè ad verbum eadem quæ cap. vlt. de Exhort. caſtit. Atque ibi: ſed hanc adnotat Rhenan. ſubaudiri carnem, ſeu potius carnis imbecillitatem.

127. Nec Iudith filia Merari, &c.] Quum Iudith dicatur

Digitized by Google

dicatur filia Merari, lib.Iudith.c.8. vel hinc patet habitum fuiſſe ab Auctore pro authentico eundem librum; de quo latè tractauimus inter opera B. Cypr.ad lib. Rufini in Symbolum Apoſt.tum in Argumento,tum Adnot. noſtris num. 157.

128. Fuerũt & quæ pro viris mori mallent,&c.] Cenſeo aut legendũ: Fuerũt enim,vt ad Didonẽ et Lucretiam referatur,quas priùs cõmemorauit;aut accipiendum:&,pro:etiam,ac ſi dicat: Fuerunt etiam aliæ.

129. Fortunæ muliebri, &c.] Hoc ſic deſcripſit B. Hieron.in calce l.1.adu.Iouin. Viduitas habuit ſemper inter matronas decus: per illas Fortunæ muliebri ſacra fieri ſolitũ. Atqui in omnibus Deorum ſacris coronas exhiberi ſolitas,his verbis Auctor indicat Tom. 2. lib. de Coron.milit.cap.7. Eſt Claudij Saturnini liber,& origines, & cauſſas, & ſpecies & ſollemnitates earum ediſſerens,vt nullam gratiam floris, &c. non alicui capiti inuenias conſecratum;ſuper quo nu.86. adduximus etiam ſimilem locum ex Plinio lib.16.cap.5.

130. Matri Matutæ,&c.] De hoc ſic Ouidius Faſt.l.6.

Leucothoe Graiis Matuta vocabere noſtris.

Eadem & Ino vocatur, inter Deas marinas olim in ſacro habitas.

131. Pontifex Maximus & Flaminica nubunt ſemel,&c.] Simile eſt illud ſuprà Tom.2.lib.1. ad Vxorem ca.7.num. 48.Regem ſeculi Pontificem Maximum rurſus nubere, nefas eſt, & Tom.3.lib.de Præſcript. adu.hær.cap.40.num.248. Quid? quòd & ſummum Pontificem in vnis nuptiis ſtatuit; & lib. præcedenti de Exhort.caſtit.cap.vlt. quæ & Flaminis lex eſt;nam duo ipſi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet. Quos locos imitatur etiam B. Hieron. Epiſt. de Monog. ad Ageruchiam, & in calce lib.1. adu. Iouin. Hoc autem ad Flaminem Dialẽ pertinere, colligitur ex A.Gellio lib.10.vbi pluresq́; Leges Flaminicas Diales commemorat. Quem enim vbique Tertull. Pontificem Maximum,ſeu Summum,nũcupat,B.Hieron. Flaminem. Pro quo facit;tum quòd hoc loco eandem legem faciat Flaminicæ & Pontificis Maximi, & lib.præced. Flaminem vocet eundem & Pontificem Maximum; tum quòd Gellius ibidẽ de Flamine Diali hæc verba citet, ex Varronis lib.2.rerum diuin. Is ſolus album habet galerum,vel quòd Maximus eſt; tum quòd etiam dicat eaſdem ferè ceremonias obſeruari ab eo,quas Flaminicæ ſacerdotiſſæ Diales obſeruare ſolẽt. Confirmatur idipſum ex eo, quòd Flamen Dialis Ioui miniſtraret,quem vt Deorum maximum colebant.

132. Etiam bouis illius Ægyptij antiſtites, &c.] Similiter B. Hieron. Ad Tauri Ægyptij ſacra, ſemel maritus adſumitur. Ceterùm ibi: Exhibe te tertium Adam,Ironiam eſſe adnotauit Rhenanus.

ARGVMENTVM LIBRI DE FVGA IN PERSECVTIONE, PER IACOBVM PAMELIVM.

QVÆSITVS Tertullianus à Fabio,fugiendum nécne ſit in perſecutione,ſemitractatam antea materiam pleniùs examinaturus, imprimis docet perſecutionem Dei voluntate fieri,à quò corona & præmia proponuntur. I.

A diabolo verò minimè(quamquam per diabolum, eiúſque miniſterio) eo quòd nihil illi in ſeruos Dei liceat ex propria poteſtate,ſed ex permiſſu Dei,cauſſa aut probationis,aut reprobationis,aut cohibitionis. II.

Et verò à Deo fieri perſecutionem,ſcripturis probat. III.

Proinde,ſi à Deo euenit(quod tamen neceſſariò non ſequitur)fugiendum in perſecutione non eſſe. IIII.

Neque valere excuſationem,ne peream ſi negauero. V.

Fugientibus etiam non ſuffragari (contra quàm reliqui Patres ſentiunt) præceptum Chriſti: Fugite de ciuitate in ciuitatem. VI.

Vtpotè quum alibi ad paſſionem contrariam fugæ inuitet. VII.

Ipſum quidem vim interdum refugiſſe,ſed donec doctrinam ſuam impleret. VIII.

Quo factum vt Apoſtoli præceptum fugiendi non reſtaurauerint; qui maximè perſecutiones ſuſtinendas hortabantur. IX.

Exemplo eſſe Ionæ fugam,quòd euadere non potuerit. X.

Saltem Præpoſitos Eccleſiæ plebe ſtante,in perſecutione fugere non oportere. XI.

Nullo autem modo fugam nummis redimi poſſe. XII.

Neque enim id poſſe probari ex ſcripturis illis: Omni petenti te da, &: Facite vobis amicos de mammona;quæ de eleemoſynis loquuntur. XIII.

XIIII. *Denique, ſi colligere & Dominica ſollemnia celebrare interdiu non liceat, de nocte fieri poſſe.*

Ceterùm quum initio ſuæ fidei Tom. 2. lib. de Patientia, c. 13. n. 88. fugam in perſecutione non improbet, ſed primùm libris de Corona militis, & de Virginibus velandis, patet eodem penè tempore conſcriptos hos tres libros; hunc verò peculiariter contra Eccleſiã ſcriptum eſſe teſtantur B. Hieron. & Nicephorus, locis ſuprà citatis Præfatiuncula noſtra in Tomum hunc Quinctũ. Antidoti loco erunt illa Auctoris loco iam citato verba: Carnis patientia in perſecutionibus denique præliatur. Si fuga vrgeat, incommoda fugæ caro militat. Si & carcer præueniat, *&c. Itẽ B. Cypriani ſeceſſus, in quo toto biennio xxix. ſcripſit Epiſtolas, cuius hæc ſunt verba Epiſt. 56. ad Thibarit. Et ſi fugientẽ, in ſolitudine ac mõtibus latro oppreſſerit, fera inuaſerit, fames aut ſitis aut frigus adflixerit, vel per maria præcipiti nauigatione properantẽ tempeſtas ac procella ſubmerſerit. Spectat militem ſuũ Chriſtus vbicunque pugnantem, & perſecutionis cauſſa pro nominis ſui honore morienti præmium reddit, quod daturum ſe in perſecutione promiſit. Nec minor eſt martyrij gloria, non publicè & inter multos periſſe, quũ pereundi cauſſa ſit propter Chriſtum perire. Item l. de Lapſis: Secũdus ad gloriã gradus eſt, cauta ſeceſſione ſubſtractũ Domino reſeruari. Et poſtea: Relinquenda erat patria, &c. quò quum latiſſ. proſequatur hãc materiam ex ſcripturis, Lectorem remittimus. Item B. Athanaſij fuga, eiúſque pro eadem Apologia; denique B. Auguſtin. Epiſt. 180. ad Honoratum; è quibus ad quaſdam Auctoris rationes reſpondimus ſuis quibuſque locis. Atqui hunc Librum viderunt MS. Trithemius & Politianus; in lucem edidit primus Rhenanus priùs cum Scholiis, deinde & Adnotationibus ex Paterniacenſi, Hirſaugienſi, & Gorzienſi codicibus. Nos verò denuò caſtigauimus ad Vatic. 3. MS. cod. & ex quibuſdam conlecturis Dominorum Latinij & Harriſij; nouíſque Argumento & Adnotationibus auximus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI [1] DE FVGA IN PERSECVTIONE [2] ad Fabium Liber.

D

Cap. I. QVÆSISTI [3] proximè, Fabi frater, fugiendum néc ne ſit in perſecutione,[4] quòd neſcio quid annuntiaretur. Ibidem ego [5] oblocutus aliquid pro loco ac tempore, & quarundam perſonarum importunitate, ſemitractatam materiam abſtuli mecum,[6] pleniùs eam de ſtylo nunc renũtiaturus, vtpotè quam ei tua conſultatio commendatat, & conditio temporum ſuo iam nomine iniunxerat. Quanto enim frequentiores imminent perſecutiones, tanto examinatio procuranda eſt, quomodo eas excipere fides debeat. Procuranda autem examinatio penes vos, ſi fortè [7] Paracletum non recipiendo deductorẽ omnis veritatis, meritò adhuc etiã aliis quæſtionibus obnixi eſtis. Igitur cõſultationi tuæ ordinẽ quoq; induimus, animaduertentes antè determinari oportere de ſtatu ipſius perſecutionis, vtrum à Deo obueniat, an à diabolo, quò faciliùs[8] de obitu eius conſtare poſſit. Omnis enim rei inſpectio, auctore cognito planior. Satis eſt quidem præſcribere, Nihil fieri ſine Dei voluntate. Sed non ſtatim hac ſententia ceteris retractauerimus. Locum dabimus, ne à præſenti articulo auocemur.[9] Si qui reſponderit: Ergo & malum à Deo, & delictum à Deo; nihil iam in diabolo, nihil etiam in nobis ipſis. De perſecutione nunc quæritur. Circa hanc interim dixerim, Nihil fieri ſine Dei voluntate,

Digitized by Google

A te,reſpiciens eam in primis digoã Deo eſſe,&(vt ita dixerim) neceſſariam [10] ad probatio-
nem ſcilicet ſeruorum eius,ſiue reprobationẽ.Quis eſt enim exitus perſecutionis, quis ef-
fectus alius,niſi probatio & reprobatio fidei, qua ſuos vtique Dominus examinauit? Hoc
Domini iudicium eſt perſecutio,per quã quis aut probatus aut reprobatus iudicatur.Por-
rò iudicium ſoli Deo competit.[11] Hæc pala illa,quæ & nunc dominicam areã purgat,Ec- *Matth.3.*
cleſiam ſcilicet,confuſum aceruum fidelium euentilans,& diſcernens [12] frumentũ marty-
rum,& paleas negatorũ.[13] Hæc enim,ſcalæ quas ſomniat Iacob,aliis aſcenſum in ſuperio- *Gen.28.*
ra,aliis deſcenſum ad inferiora demonſtrantes.[14] Sic & agonem [15] intelligi capit perſecu- *1.Cor.9.*
tionẽ.A quo certamen edicitur,niſi à quo corona & pręmia proponuntur?[16] Legis edictũ
agonis iſtius in Apocalypſi,quibus præmiis ad victoriã inuitet , vel maximè illos qui pro- *Apoc.2. & 3.*
priè vicerint in perſecutione,vincẽdo luctati, reuera non aduerſus carnem & ſanguinem,
ſed aduerſus ſpiritalia nequitiæ.Ita agooſces ad eundem agonothetam pertinere certami- *Ephes.6.*
nis arbitrium,qui inuitat ad præmium.Totum quod agitur in perſecutione,gloria Dei eſt
probantis & reprobantis,imponentis & deponentis.Quod autem ad gloriam Dei perti-
net,vtique ex volũtate illius eueniet. Sed quando Deus magis creditur,niſi cùm magis ti-
metur?niſi in tempore perſecutionis?Eccleſia in attonito eſt.Tunc & fides [17] in expeditio-
ne ſollicitior,& diſciplinatior [18] in Ieiuniis,& Stationibus,& Orationibus,& Humilitate,
[19] in alterutra Diligentia,& Dilectione,in Sanctitate,& Sobrietate.Non enim vacatur niſi
B Timori & Spei.Adeò & ex hoc ipſo oſtenditur nobis,nõ poſſe diabolo deputari eam,quæ
meliores efficit Dei ſeruos. [[20] Si,quòd iniquitas à Deo non eſt,ſed à diabolo,perſecutio *Cap. 11.*
autem ex iniquitate conſiſtit(quid enim iniquius quàm veri Dei antiſtites omnis ſectato-
res veritatis,nocentiſſimorum more tractari?)ideò videtur perſecutio à diabolo euenire, à
quo ioiquitas agitur, ex qua cõſtat perſecutio:ſcire debemus quatenus nec perſecutio eſt
ſine iniquitate diaboli,nec probatio fidei ſine perſecutione,propter probationẽ fidei ne-
ceſſariam iniquitatem,nõ patrocinium præſtare perſecutioni,ſed miniſterium.præcedere
enim Dei voluntatem circa fidei probationem,quæ eſt ratio perſecutionis;ſequi autẽ dia-
boli iniquitatem ad inſtrumentũ perſecutionis;quæ ratio eſt probationis.Nam & aliâs in-
quantum iuſtitiæ iniquitas æmula eſt,intantum materia eſt ad teſtimonia eius,cuius eſt æ-
mula;vt ſic iuſtitia in iniquitate perficiatur,quomodo virtus in infirmitate perficitur.Nam *2.Cor.12.*
infirma mundi electa ſunt à Deo,vt confundantur fortia:& ſtulta eius,[21] vt confundatur *1.Cor.1.*
ſapientia.Ita & iniquitas adhibetur,vt iuſtitia probetur confundens iniquitatem. Igitur
quod miniſterium non eſt arbitrij, ſed ſeruitij. Arbitriũ enim Domini perſecutio,propter
fidei probationem:miniſterium autem iniquitas diaboli,propter perſecutionis inſtructio-
nem : ita eam per diabolum ſi fortè,non à diabolo euenire credimus. Nihil ſatanæ in ſer-
uos Dei viui licebit,niſi permiſerit Dominus, vt aut ipſum deſtruat per fidem electorum
in tentatione victricem;[22] aut homines eius fuiſſe traducat,qui defecerint ad illum.[23] Ha-
bes exemplum Iob,cui diabolus nullam potuit incutere tentationem, niſi à Deo accepiſ-
C ſet poteſtatem,nec in ſubſtantiam quidem eius,niſi Dominus, Ecce,dixiſſet , omnia quæ *Iob.1.*
ſunt ei,in manu tua do,in ipſum autem ne extenderis manum.Denique nec extendit, niſi
poſtea quàm & hoc poſtulanti Dominus:Ecce,dixiſſet,trado tibi illum , tantùm animam *Iob.2.*
eius cuſtodi. Sic & in Apoſtolos facultatem tentationis poſtulauit , non habens eam niſi
ex permiſſu. Siquidem Dominus in Euangelio ad Petrum:[24] Ecce,inquit,poſtulauit ſata- *Luc.21.*
nas vti cerneret vos velut frumentum:verùm ego rogaui pro te, ne deficeret fides tua: id
eſt,ne tantum diabolo permitteretur , vt fides periclitaretur. Quo oſtenditur,vtrumque
apud Deum eſſe,& concuſſionem fidei,& protectionem,cùm vtrumque ab eo petitur,cõ-
cuſſio à diabolo,protectio à filio.Et vtique cùm filius Dei protectionem fidei habet in ſua
poteſtate, quam à patre poſtulat ; à quo omnem accipit poteſtatem in cœlis & in terris, *Matth 28.*
quale eſt vt concuſſionem fidei diabolus in manu ſua habeat? [25] Sed in legitima Oratio-
ne cùm dicimus ad patrem: Ne nos inducas in tentationem (quæ autem maior tentatio *Matth.6.*
quàm perſecutio?)ab eo illam profitemur accidere, à quo veniam eius deprecamur. Hoc
eſt enim quod ſequitur: Sed erue nos à maligno, id eſt ne nos induxeris in tentationem,
permittendo nos maligno. Tunc enim eruimur diaboli manibus , cùm illi non tradimur
in teotationem.[26] Nec in porcorum gregem diaboli legio habuit poteſtatem,niſi eam de *Marc.5.*
Deo impetraſſet,tãtum abeſt vt in oues Dei habeat.Poſſum dicere porcorum quoq; ſetas
tunc numeratas apud Deum fuiſſe,nedum capillos ſanctorum. Habere videtur diabolus *Matth.10.*
propriam iam poteſtatem , ſi fortè in eos qui ad Deum non pertinent, ſemel in ſtillam ſi-

Digitized by Google

Iſai.40. tulæ, & in puluerem areæ, & in ſaliuam Nationibus deputatis à Deo, ac per hoc diabolo D
expoſitis in vacuam quodammodò poſſeſſionem. Ceterùm in domeſticos Dei nihil illi
licet ex propria poteſtate; quia quando liceat, id eſt ex quibus cauſis, exempla in ſcriptu-
ris ſignata demonſtrant. Aut enim ex cauſa probationis conceditur ei ius tentationis
prouocato vel prouocanti, vt in ſuperioribus; Aut ex cauſa reprobationis traditur ei pec-
1.Reg.15. cator quaſi carnifici in pœnam, vt Saul: & abſceſſit, inquit, ſpiritus Domini à Saule, [27] &
concutiebat eum ſpiritus nequam à Domino, & ſuffocabat eum. Aut ex cauſa cohibitio-
1.Cor.12. nis, [28] vt Apoſtolus refert datum ſibi ſudem angelum ſatanæ vt colaphizetur: (Nec hanc
ſpeciem permitti diabolo in ſanctos humiliandos per carnis vexationem) ſimul vt & vir-
2.Tim.1. tus tolerantiæ ſcilicet in infirmitate perfici poſſit. nam & ipſe Apoſtolus [29] Phigellum &
Hermogenem tradidit ſatanæ vti emendentur, ne blaſphemēt. Vides iam & à ſeruis Dei
faciliùs diabolum accipere poteſtatem, tanto abeſt vt eam ex proprietate poſſideat.
CAP. III. [[30] Cùm ergo & hæc exempla magis in perſecutionibus eueniant, ſiquidem magis tunc
probamur vel reprobamur, & magis tunc humiliamur vel emendamur, ab eo permittatur
vel imperetur neceſſe eſt, [31] catholicè fieri hæc, à quo & ex parte, ſcilicet ab illo qui dicit,
Iſai. 45. Ego ſum qui facio pacem, & condo mala, id eſt bellum. Hoc eſt enim contrarium paci.
Noſtræ autem paci quod eſt bellum, quàm perſecutio? Si perſecutionis vel maximè exitus
Deuter.32. aut vitam auferunt, aut mortem, aut plagam, aut ſanationem: habes auctorem eiuſdem: E-
Zach.13. go percutiam, & ſanabo: ego viuificabo, & mortificabo. [32] Vram, inquit, illos ſicut vritur E
argentum; & probabo, inquit, illos ſic vt probatur aurum. Cùm enim exurimur perſecu-
Epheſ.6. tionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. Hæc erunt ignea iacula diaboli, per quæ
fidei vſtio & conflatio adminiſtratur ex Dei tamen voluntate. De iſto quis dubitare poſ-
ſit ignoto, niſi planè friuola & frigida fides, deprehendens eos qui timidè [33] conue-
niunt in Eccleſiam. Diciris enim, quoniam inconditè conuenimus, ſimul conuenimus,
& complures concurrimus in Eccleſiam, quærimur à Nationibus, & timemus ne turben-
tur Nationes. An non ſcitis quòd Deus omnium ſit dominus? Et ſi velit Deus, tunc
Matth.10. perſecutionem patieris; ſi verò noluerit, ſilebunt Nationes. Credas vtique: ſi tamen in eum
Deum credis, ſine cuius voluntate nec paſſer vnius aſſis cadit in terram. Nos autem puto
CAP. IIII. multis paſſeribus [34] antiſtamus. [[35] Igitur ſi conſtat à quo perſecutio eueniat, [36] poſſumus
iam conſultationem tuã inducere, & determinare ex hoc ipſo prætractatũ, Fugiendum in
perſecutione non eſſe. Si enim perſecutio à Deo euenit, nullo modo fugiendum erit, quod
à Deo euenit. Sicut duplex ratio dependit, quia neque debeat deuitari, neque euadi poſſit
quod à Deo euenit. Non debet deuitari, quia bonum. Neceſſe eſt enim bonum eſſe om-
Gen.1. ne quod Deo viſum eſt. [37] Et nunquid ideò in Geneſi ſic poſitum eſt: Et vidit Deus quia
bonum eſt, non quòd ignoraret bonum eſſe niſi vidiſſet, ſed vt hoc ſono portenderet bo-
num eſſe quod Deo viſum eſt? Multa quidem ſunt quæ à Deo eueniant, & alicuius malo
eueniant. Immò bonum eſt ideò, quia à Deo euenit, vt diuinum & rationale. [38] Quid enim F
diuinum non rationale, non bonum? Quid bonum non diuinum? Si autem ſenſui cuiuſ-
que videtur, nõ ſenſus hominis præiudicat ſtatui, ſed ſtatus ſenſui. Satus enim vniuſcuiuſ-
que certum quid eſt, & dat ſenſui legem, ita ſentienti ſtatum ſi eſt. Si autem ſtatu quidem
bonum quod à Deo venit (nihil enim à Deo non bonum, quia diuinum, quia rationale)
ſenſui verò malum videtur: erit ſtatus in tuto, ſenſus in vitio. Statu optima res Pudicitia, &
Veritas, & Iuſtitia, quæ à multorum ſenſu diſpliceut. Nunquid ideò ſtatus ſenſui addici-
tur? Ita & perſecutio ſtatu bona eſt, quia diuina & rationalis diſpoſitio; ſenſui eorum verò
quorum malo venit diſplicet. Vides etiam illud malũ rationem apud Deum habere, cùm
quis in perſecutione euertitur de ſalute, ſicut & illud bonum ratione contingere, cùm
quis ex perſecutione proficit in ſalute? niſi ſi irrationaliter quis aut perit apud Dominum,
aut ſaluus eſt: is non poterit perſecutionem malum dicere, quæ etiam in malis parte bo-
num eſt, dum ratione adminiſtratur. Ita ſi bonum perſecutio quoquo modo, quia de
ſtatu conſtat, meritò definimus quod bonum eſt vitari non oportere: quia delictum ſit
quod bonum eſt recuſare, eo amplius quod Deo viſum eſt: iam verò nec poſſe vitari,
quia à Deo euenit, cuius voluntas non poterit euadi. Igitur qui putant fugiendum, aut
malum exprobrant Deo, ſi perſecutionem vti malum fugiunt, bonum enim nemo deui-
tat: aut fortiores ſe Deo exiſtimant, qui putant ſe euadere poſſe, ſi Deus tale aliquid
CAP. V. voluerit euenire. [[39] Sed: Quod meum eſt, inquit, fugio, ne peream ſi negauero. Il-
lius eſt, ſi voluerit etiam fugientem me reducere in medium. Hoc mihi priùs reſponde,
certus

A certus es te negaturum ſi non fugeris, an incertus? Si enim certus, iam negaſti: quia præſumendo te negaturum, id deſpopondiſti de quo præſumpſiſti, & vanè iam fugis ne neges, qui ſi negaturus es, iam negaſti. Si verò incertus es, cur non ex æqualitate incerti metus inter vtrumque euentum, etiam confiteri te poſſe præſumis, & ſaluum magis fieri quo minus fugias? ſicut negaturum te præſumis, vt fugias. Iam nunc aut in nobis eſt vtrumque, aut totum in Deo. Si in nobis eſt confiteri aut negare, cur non id præſumimus quod eſt melius, id eſt confeſſuros nos? niſi ſi vis confiteri, pati non vis. Nolle autem confiteri, negare eſt. Si verò in Deo totum eſt, cur non totum relinquimus arbitrio eius? agnoſcentes virtutem & poteſtatem, quòd poſſit nos ſicut fugientes educere in medium, [40] ita & non fugientes, immò & in medio populo conuerſantes obumbrare. Quale eſt, vt ad fugiendum, Deo honorem reddas, qui poſſit te etiam fugientem producere in medium: ad conteſtandum autem inhonores illum, deſperans potentiam protectionis ab illo? Quare non magis ex hac parte conſtantiæ & fiduciæ in Deum, dicis, Ego quod meum eſt facio, non diſcedo. Deus ſi voluerit, ipſe me proteget. Hoc potius noſtrum eſt, ſtare ſub Dei arbitrio, quàm fugere ſub noſtro. [41] Rutilius ſanctiſſimus martyr, quum totiens fugiſſet perſecutionem de loco in locum, etiam periculum (vt putabat) nummis redemiſſet, poſt totam ſecuritatem quam ſibi proſpexerat, ex inopinato apprehenſus & Præſidi oblatus, tormentis diſsipatus, credo pro fugæ caſtigatione, dehinc ignibus datus, paſsionem quam vitarat, miſericordiæ Dei retulit. Quid aliud voluit Dominus nobis demõſtrare hoc do-
B cumento, quàm fugiendum non eſſe, quia nihil fuga proſit ſi Deus nolit? [[42] Immò, in- CAP. VI.
quit, quia præceptum adimpleuit, fugiens de ciuitate in ciuitatem. Sic enim voluit quidam, ſed & ipſe fugitiuus argumentari, & qui proinde nolunt intelligere ſenſum Domini illius pronuntiationis, vt eam ad velamentum timiditatis ſuæ vtantur, cùm & perſonas
ſuas habuerit & tempora & cauſas: [43] Cùm cœperint, inquit, perſequi vos, fugite de ciui- Matth. 10.
tate in ciuitatem. Hoc in perſona propriè Apoſtolorum, & in tempora, & in cauſas eorum pertinere defendimus, [44] ſicut præcedentes & ſubſequentes ſenſus probabunt, qui non
niſi in Apoſtolos competunt: In viam nationum ne ieritis, & in ciuitatem Samaritano- Ibidem.
rum ne introieritis, ſed ite potius ad oues perditas domus Iſraëlis. Nobis autẽ & via nationum patet, in qua & inuenti ſumus, & vſque in finem incedimus: & nulla ciuitas excepta eſt, quo per totum orbem prædicamus: ſed nec cura nobis Iſraëlis iniuncta eſt extra ordi-
nem, niſi quâ & omnibus gentibus prædicare debemus. Etiam: ſi apprehendamur, non in Ibidem.
concilia eorum perducemur, nec in ſynagogis illorum flagellabimur, ſed Romanis vtique poteſtatibus & tribunalibus obiiciemur. Sic igitur & fugæ præceptum, Apoſtolorum cõditio deſiderabat, quoniam primò prædicandum erat ad oues perditas domus Iſraëlis. Vt
ergo perciperetur prædicatio, apud quos priores eam perfici oportebat, vti panem antè Matth. 15.
filij quàm canes ſumerent; ideò illis fugere tunc ad tempus præcepit, non propter eluden- Matth. 10.
dum periculum proprio nomine perſecutionis (atquin perſecutiones eos paſſuros [45] præ- Ibidem.
dicabat, & tolerandas docebat) ſed propter profectum annuntiationis, [46] ne ſtatim op-
C preſsis, Euangelij quoque diſſeminatio perimeretur. Neque enim quaſi tacitè in aliquam ciuitatem transfugiendum erat, ſed quaſi vbique annuntiaturis, & ex hoc vbique perſe-
cutiones ſubituris, donec replerent doctrinam ſuam. [47] Denique: Non conſummabitis, Ibidem.
inquit, ciuitates Iſraëlis. Adeò intra terminos Iudææ præceptum fugæ continebatur. Nobis autem nulla Iudææ præfinitio competit prædicationis, in omnem iam carnem effuſo ſpiritu ſancto. Itaque Paulus & Apoſtoli ipſi, memores præcepti dominici, conteſtantur
illud apud Iſraël, quem iam doctrina ſua impleuerant, [48] Vobis oportuit in primis ſermo- Act. 13.
nem Dei tradi. Sed quoniam repuliſtis eum, nec dignos vos æterna vita exiſtimaſtis, ecce conuertimus nos ad Nationes. Atque exinde conuerſi & ipſi ſicut anteceſſores inſtitue-
rant, & in viam Nationum abierunt, & in ciuitates Samaritarum introierunt; vt in totam Pſal. 18.
ſcilicet terram exiret ſonus eorum, & in terminos orbis voces eorum. Si ergo ceſſauit exceptio viæ Nationum, & in ciuitates Samaritanorum, cur non ceſſauerit & fugæ præceptum pariter emiſſum? denique ex quo ſaturato Iſraële Apoſtoli in Nationes tranſierunt,
& fugerunt de ciuitate in ciuitatem, nec pati dubitauerunt. [49] Atquin & Paulus, qui ſe per Act. 9.
murum cõceſſerat expediri de perſecutione, quâ ad hoc tempus erat præcepti; idem iam Act. 21.
in clauſula officij, & in conſummatione præcepti diſcipulis magnoperè deprecantibus, ne ſe Hieroſolyma committeret paſſurus illic quæ Agabus prophetauerat, ſollicitudini eorum non ſubſcripſit, ſed econtrariò, Quid, inquit, facitis lachrymantes & conturbantes

Digitized by Google

cor meum? Ego enim non modò vincula pati optauerim, ſed etiam mori Hieroſolymis D
pro nomine Domini mei Ieſu Chriſti. Atque ita omnes aierunt, Fiat voluntas Domini.
Quæ erat voluntas Domini? vtique non fugiendi iam perſecutionem. Ceterùm poterant
Matth.10. & priorem Domini voluntatẽm propoſuiſſe; qua fugere mandauerat, qui illum perſecutionem vitaſſe maluerant. Igitur cùm eriam ſub Apoſtolis ipſis temporale fuerit fugæ præceptum, ſicut & reliquorum præſcriptorum, non poteſt apud nos perſeuerare quod apud doctores noſtros conceſſauit, etſi non propriè ad illos fuiſſet emiſſum: Aut ſi perſeuerare illud Dominus voluit, deliquerunt Apoſtoli, qui non vſque in finem fugere curauerunt.
CAP. VII. [[50] Videamus nunc ao & cetera Domini edicta congruant perpetuo fugæ præcepto: Pri-
Ibidem. mò quidem ſi à Deo perſecutio eſt; quale eſt vt idem fugiendam eam mandet, qui & infert? quam ſi euadi vellet, melius non immitteret, ne voluntatem ſuam alia voluntate præuaricari videretur. Aut pati enim nos voluit perſecutionem, aut fugere. Si fugere, quomodo pati? ſi pati, quomodo fugere? Iam vero quanta inæqualitas ſententiarum iubentis
Ibidem. fugere, & inuitantis ad paſſionem contrariam fugæ? [51] Qui confeſſus fuerit in me, & ego confitebor in illo coram patre meo. Quomodo confitebitur fugiens, quomodo fugiet
Marc. 8. confitens? [52] Qui me confuſus fuerit, & ego confundar eum coram patre. Si deuito paſſio-
Matth. 5. nem, cõfundo confeſſionem. Fœlices qui perſecutionem paſſi fueriot cauſa nominis mei.
Matth.10. Infœlices ergo, qui fugiẽdo ex præcepto noo erunt paſſi. Qui ſuſtinuerit in finem, iſte ſaluabitur. Quid ergo me iubens fugere, vis in finem ſuſtinere? Tanta diuerſitas ſententiarum
Ibidem. ſi non congruit diuinæ grauitati, apparet ex his quoque præceptum fugæ ſuam tunc habuiſſe rationem quam oſtendimus. Sed infirmitatem, inquit, quorundam proſpiciens Dominus, pro ſua humanitate nihilominus & portum fugæ demonſtrauit. Non enim idoneus erat etiam ſine fuga ram turpi & indigno & ſeruili præſidio ſaluos facere io perſecutione, quos ſcitet infirmos. Atquin non fouet, ſed recuſat ſemper infirmos, primùm do- E
Ibidem. cens non fugiendos eſſe perſecutores, ſed potius non timẽdos. Nolite timere eos qui corpus occidere poſſunt, animæ autem nihil valent facere. Sed timete eum qui & corpus &
Luc. 14. animam perdere poteſt in gehennam. Atque exinde quę timidis præfioit? [53] Qui pluris fecerit animam ſuam quàm me, non eſt me dignus. Et qui non tollit crucem ſuam, & ſequi-
Apoc.21. tur me, non poteſt eſſe meus diſcipulus. [54] Poſtremò in Apocalypſi non fugam timidis offert, ſed inter ceteros reprobos particulam in ſtagno ſulphuris & ignis, quod eſt mors
CAP. VIII. ſecunda. [[55] Refugit & ipſe vim interdum, ſed eadem ratione qua Apoſtolis fugere præ-
Luc. 4. ceperat, donec ſcilicet doctrinam ſuam impleret. Qua conſummata non dico ſtetit; ſed
Matth. 2. 12. & 14. nec auxilium à patre [56] angelorum exercituum deſiderauit, increpito etiam Petri gladio.
[57] Profeſſus quidem & ipſe eſt: animam anxiam vſque ad mortem, & carnem infirmam, vt
Ioan. 7. 8. & 11. tibi oſtenderet primò in ſe vtramque ſubſtantiam humanam fuiſſe ex proprietate anxie-
Matth.26. tatis animæ & imbecillitatis carnis, ne aliam, [58] vt quidam nunc induxerunt, aut carnem
Ibidem. aut animam Chriſti interpretareris. Dehinc vt demonſtratis conditionibus earum, ſcires illas nihil valere per ſemetipſas ſine ſpiritu. Et ideò præponit, Spiritus promptus, vt vtramque conditionem ſubſtantiæ vtriuſque reſpiciens intelligas in te eſſe etiam fortitudinem F
ſpiritus, quo modo & infirmitatem carnis: ac iam hinc ſcias quid vnde facias, & quid cui ſubiicias, infirmum ſcilicet forti: ne, vt nunc facis, de carnis quidem infirmitate cauſe-
Ibidem. ris, de ſpiritus autem firmitate diſſimules. [59] Poſtulauit & ipſe à patre, ſi fieri poſſet, tranſiret ab illo calix paſſionis. Poſtula & tu, ſed ſtans vt ille, ſed poſtulans tantùm, ſed ſubiungens & reliqua: Verùm nõ quod ego volo, ſed quod tu. Fugiens autem quomodo hoc poſtulabis, ipſe ribi præſtans calicis tranſlarionem, nec quod pater vult faciens, ſed quod
CAP. IX. tu? [[60] Omnia Apoſtoli ſecundum Deum vtique docuerunt, omnia euangelizare voluerunt. Vbi illos oſtendis præceptum fugiendi de ciuitate in ciuitatem reſtauraſſe? quia nec potuiſſent tale quid conſtituere tam contrarium exemplis ſuis, vt fugam mandarent, [61] qui quum maximè de vinculis vel inſulis, quibus ob confeſsionem non ob fugam no-
1.Theſſ.5. minis continebantur, ad Eccleſias ſcribebant. [62] Infirmos ſuſtinere iubet Paulus. vtique
Rom. 14. enim non fugientes. Quomodo enim ſuſtinebantur abſentes? [63] Non patientia dicit ſuſti-
1.Theſſ.5. nendos, ſicubi per infirmitatem fidei ſuæ offenderint? Sic & puſillanimes conſolari, non
Epheſ. 4. tamen in fugam mitti. [64] Sed cùm admonet: Ne locum Malo demus, non fugæ ſuggerit
Epheſ. 5. conſilium, ſed iracundiæ docet temperamentum. Et ſi redimendum tempus dicit, quia dies nequam ſunt, non per fugam, ſed per ſapientiam conuerſationis, [65] lucrari nos vult
Ibidem. commeatum. [66] Ceterùm qui lucere nos iubet velut filios lucis, non iubet fuga abſcondi
vt

A vt filios tenebrarum. Stare immobiles præcipit, vtique nec fuga mobiles: & accinctos, in Epheſ. 6.
fugam an in occurſum Euangelij? arma quoque demonſtrat, quæ fugituris non eſſent ne-
ceſſaria, inter quæ & clypeum, quo poſſitis tela diaboli extinguere, reſiſtentes ſine dubio,
& excipientes omnem vim illius. [67] Proinde & Ioannes pro fratribus quoque animas po- 1. Ioan. 3
nendas docet, nedum pro Domino. Hoc à fugientibus nō poteſt adimpleri. Denique me-
mor Apocalypſis ſuæ, in qua timidorum exitum audierat, de ſuo ſenſu admonet & ipſe, ti- Apoc. 21.
morem reiiciendum. Timor, inquit, non eſt in dilectione. Sed enim perfecta dilectio fo- 1. Ioan. 4.
ras mittit timorem, [68] quia timor ſupplicamentum habet; vtique ignem ſtagni. Qui autem Apoc. 21.
timet, nō eſt perfectus, in dilectione Dei ſcilicet. Porrò quis fugiet perſecutionem, niſi qui 1. Ioan. 4.
timebit? Quis timebit, niſi qui non amauit? Spiritum verò ſi conſulas, quid magis ſermone
illo ſpiritus probat? Namque omnes penè ad martyrium exhortatur, non ad fugam, [69] vt
& illius commemoremur: [70] Publicaris, inquit, bonum tibi eſt. Qui enim non publicatur
in hominibus, publicatur in Domino. Ne confundaris, iuſtitia te producit in medium.
Quid confunderis, laudem ferens? Poteſtas fit, cùm conſpiceris ab hominibus. Sic & alibi,
Nolite in lectulis, nec in aborſibus, & febribus mollibus optare exire, ſed in martyriis, vti
glorificetur qui eſt paſſus pro vobis. [[71] Sed omiſſis quidam diuinis exhortationibus, Cap. x.
illum magis Græcum verſiculum ſecularis ſententiæ ſibi adhibent,

[72] Qui fugiebat, rurſus præliabitur,

vt & rurſus forſitan fugiat. Et quando vincet, qui quum fugerit, victus eſt? Bonum mili-
B tem Chriſto imperatori ſuo præſtat, [73] qui tam plenè ab Apoſtolo armatus, tuba perſecu- Epheſ. 6.
tionis audita, diem deſerit perſecutionis. Reſpondebo & ego de ſeculo aliquid,

[74] Vſqueadeone mori miſerum eſt?

Moriatur quoquo modo, aut victus, aut victor. Nam etſi negando ceciderit, cum tor-
mentis tamen præliatus. Malo miſerandum quàm erubeſcendum. Pulchrior eſt miles in
pugna prælio amiſſus, quàm in fuga ſaluus. Times hominem, Chriſtiane, quem timeri o-
portet ab angelis; ſiquidem angelos iudicaturus es: quem timeri oportet à dæmoniis; ſi- 1. Cor. 6.
quidem & in dæmonas accepiſti poteſtatem: quem timeri oportet ab vniuerſo mundo; Luc. 10.
ſiquidem & in te mundus iudicatur. Chriſtum indutus es, ſiquidem in Chriſtum tinctus 1. Cor. 6.
es. Qui fugis diabolum, depreciaſti Chriſtum qui in te eſt. Fugitiuum cum diabolo te Gal. 6.
reddidiſti. Sed Dominum fugiens, exprobras omnibus fugitiuis ſuis vanitatem conſi-
lij. [75] Fugerat & quidam animoſus Prophetes Dominum, traiecerat ab Ioppe Tar- Ionæ 1.
ſum, quaſi & à Deo transfretaret, ſed illum non dico in mari & in terra, verùm in vtero
etiam beſtiæ inuenio, in quo nec mori per triduum potuit, nec vel ſic Deum euadere.
Quanto meliùs, qui ſiue iniquus Deum timens non fugit eum, [76] ſed potius contemnit,
confidens ſcilicet de tutela Domini, ſiue Deum reformidat, quanto magis ſub oculis eius
aſtitit, dicens: Dominus eſt, potens eſt: omnia illius ſunt: vbi fuero, in manu eius ſum:
faciat quod vult, non diſcedo: & ſi perire me volet, ipſe me perdat, dom me ego ſeruo
illi. Malo inuidiam ei facere per voluntatem ipſius pereundo, quàm bilem, per meam eua-
C dendo. [[77] Hoc ſentire & facere omnem ſeruum Dei oportet, etiam minoris loci, vt Cap. xi.
maioris fieri poſſit, ſi quem gradum ex perſecutionis tolerantia aſcenderit. [78] Sed quum
ipſi autores, id eſt ipſi [79] Diaconi, Presbyteri, & Epiſcopi fugiunt, quomodo laicus in-
telligere poterit, qua ratione dictum, Fugite de ciuitate in ciuitatem? Itaque cùm du-
ces fugiunt, quis de gregario nomero ſuſtinebit [80] ad gradum in acie figendum ſuadere?
[81] Certè quidem bonus paſtor animam pro pecoribus ponit: vt Moyſes non Domino ad- Ioan. 10.
huc Chriſto reuelato, etiam in ſe figurato ait: Si perdis hunc populum, inquit, & me Exod. 32.
pariter cum eo diſperde. Ceterùm Chriſto confirmante figuras ſuas; malus paſtor eſt, Ioan. 10.
qui viſo lupo fugit, & pecora diripienda derelinquit: proiicietur de villa paſtor huiuſ- Matth. 20.
modi; [82] detinebuntur illi miſſionis ſuæ mercedes ſuæ in compenſatione; immò & de Luc. 8.
priore peculio eius exigetur detrimenti dominici reſtitutio. Etenim qui habet, dabitur
ei: ab eo autem qui non habet, etiam quod videtur habere, auferetur. Sic Zacharias
comminatur: [83] Exurge romphæa in paſtores, & euellite oues, & ſuperducam manum Zach. 13.
meam in paſtores. In quos & Ezechiel, & Hieremias iiſdem minis peroraot, quòd non Ezech. 34.
tantùm de pecoribus improbè veſcantur paſcentes potius ſemetipſos, verùm & diſperſum Ierem. 23.
gregem faciant, & in prædam eſſe omnibus beſtiis agri, dum non eſt paſtor illis. Quod
nunquam magis fit, quàm quum in perſecutione deſtituitur Eccleſia à Clero. [84] Si & ſpi-
ritum quis agnouerit, audiet & fugitiuos denotantem. Porrò ſi eos qui gregi præſunt,

Digitized by Google

fugere, quum lupi irruunt, nec decet, immò nec licet, (qui enim talem paſtorem ma- D
lum pronuntiauit, vtique damnauit: omne autem quod damnatur, illicitum factum
eſt ſine dubio) ideò præpoſitos Eccleſiæ in perſecutione fugere non oportebit. Ce-
terùm ſi grex fugere deberet, non deberet præpoſitus gregis ſtare, ſine cauſa ſtaturus ad
CAP. XII. rutelam gregis, quam grex non deſideraret ex licentia fugæ ſcilicet. [[85] Quòd perti-
neat frater ad tuum problema, habes ſententiæ noſtræ reſponſionem & exhortatio-
nem. Porrò qui quærit, An perſecutio fugienda ſit, ſequentem quoque iam proſpiciat
neceſſe eſt: an ſi fugienda non eſt, redimenda certè ſit. Vltrò igitur & de hoc tibi ſugge-
ram, definiens perſecutionem, quam conſtat non eſſe fugiendam, proinde nec redimen-
dam. [86] Pretium intereſt. Ceterùm ſicut fuga redemptio gratuita eſt, ita redemptio
nummaria fuga eſt. Certè & huius, timiditatis conſilium eſt. Quod times, redimis, er-
go fugis. Pedibus ſtetiſti, curriſti nummis. Hoc ipſum quod ſtetiſti ex redemptione, fu-
giſti. Vt autem redimas hominem tuum nummis, quem ſanguine ſuo redemit Chri-
Rom. 8. ſtus, quàm indignum Deo & diſpoſitionis eius; qui filio ſuo non pepercit pro te; vt fie-
Gal. 3. ret maledictum pro nobis, quia maledictus qui pependerit in ligno; qui tanquam ouis
Iſai. 53. ad victimam ductus eſt, & tanquam agnus ante tondentem, ſic non aperuit os: ſed
poſuit dorſum ſuum in flagella, maxillas autem in palmas, & faciem non auertit à ſpu-
taminibus, & inter iniquos deputatus eſt, & traditus eſt in mortem, mortem autem
Philipp. 2. crucis. Totum hoc, vt nos à peccatis lucraretur. Sol ceſſit diem emptionis noſtræ.
Pſal. 23. [87] Apud inferos emancipatio noſtra eſt, & ſtipulatio noſtra in cœlis; ſubleuatæ ſunt E
portæ ſempiternæ, vt introiret rex gloriæ, Dominus virtutum, hominem de terris,
immò ab inferis, mercatus in cœlos. Quis eſt nunc qui aduerſus illum reluctatur, im-
1. Cor. 6. mò depreciat; & mercedem eius tam [88] magno comparatam pretioſiſſimo ſcilicet ſan-
guine, commaculat? Iam ergo melius fugere quàm fieri viliorem, ſi non tanto ſibi con-
Epheſ. 6. ſtabit homo, quanti conſtitit Domino. Et Dominus quidem illum redemit; ab ange-
lis munditenentibus poteſtatibus, à ſpiritalibus nequitiæ, à tenebris huius æui, à iu-
dicio æterno, à morte perpetua. [89] Tu autem pro eo paciſceris cum Delatore, vel Mi-
lite, vel furunculo aliquo præſide, ſub tunica & ſinu (quod aiunt) vt furtiuo, quem
coram toto mundo Chriſtus emit, immò & manumiſit. Hunc ergo liberum pretio æ-
1. Cor. 6. ſtimabis, & pretio poſſidebis, niſi eodem; quanto (vt diximus) Domino conſtitit, ſan-
guine ſuo ſcilicet? Vt quid ergo de homine Chriſtum redimis in homine in quo Chri-
Act. 8. ſtus eſt? [90] Non aliter & Simon facere tentauit, quum pecuniam Apoſtolis obtulit pro
ſpiritu Chriſti. Audiet ergo & iſte qui ſe redimens, Chriſti ſpiritum redemit: Pecunia
tua tecum ſit in interitum: quoniam gratiam Dei pretio conſequendam putaſti. Quis
tamen abnegatorem ſpernat? Quid enim dicit ille [91] Concuſſor? Da mihi pecuniam.
Certè ne eum tradat: ſiquidem non aliud vendidit, quàm quod præſtaturus eſt præ-
mio tuo. Cùm das, vtique ne tradaris voluiſti. [92] Non traditus autem, traduci habebas?
ergo dum nolendo tradi non vis traduci, nolendo negaſti, quod te eſſe traduci noluiſti.
Immò inquis, dum nolo traduci quod ſum, cõfeſſus id eſſe quod nolo traduci: id eſt, Chri- F
ſtianum. Potes itaque te martyrem vindicare, conſtanter oſtendiſſe Chriſtum. Redimens,
non oſtendi? Apud vnum ſi fortè confeſſus es, ergo & apud plures nolendo confiteri, ne-
gaſti. Ipſa ſalus iudicabit hominem excidiſſe, dum euadit. Excidit ergo qui maluit euaſiſſe.
Negatio eſt etiam martyrij recuſatio. Chriſtianus pecunia ſaluus eſt: & in hoc nummos
Matth. 5. habet ne patiatur, dum aduerſus Deũ erit diues. At enim Chriſtus ſanguine fuit diues pro
illo. Fœlices itaque pauperes, quia illorum eſt, inquit, regnum cœlorum, qui animam ſo-
Matth. 6. lam in confiſcato habent. Si non poſſumus Deo ſeruire & Mammonæ, poſſumus & à Deo
redimi & à Mammona? Quis enim magis ſeruiet Mammonæ quam quem Mammonas re-
demit? Poſtremò quo exemplo vtêris in redemptionem traditionis? Apoſtoli tractantes,
Act. 4. & 5. perſecutionibus agitati, quando ſe pecunia liberauerunt? quæ illis vtique non deerat, ex
prædiorum pretiis ad pedes eorum depoſitis, certè multis locupletibus credẽtibus viris ac
a 2. Tim. 1. & 4. fœminis, qui his etiam refrigeria ſubminiſtrabant. [93] Quando [a] Oneſiphorus, aut [b] Aquila,
b Act. 18. aut [c] Stephanus, hoc modo eis in perſecutione ſuccurrerunt? [94] Paulus [d] quidem cùm Fœ-
c Act. 6. & 7. lix Præſes pecunias accepturum ſe pro eo à diſcipulis ſperaſſet, de quo & ipſe in ſecreto
tractauit cum ipſo, neque ipſe pro ſe, neque diſcipuli pro eo numerauerunt. Illi vtique di-
d Act. 24. ſcipuli; qui flentes quòd Hieroſolymam tendere perſeueraret, & perſecutiones prædi-
Act. 21. catas illic non præcaueret, poſtremò inquiunt, Fiat voluntas Dei. Quæ iſta voluntas?
vtique

A vtique vt pateretur pro nomine Domini, non vt tedimeretur. Opottet enim quomodo
Chriſtus animam ſuam poſuit pro nobis, ita fieti pro eo & à nobis: nec tantùm pro ipſo, *1.Ioan. 3.*
immò etiam pro fratribus propter ipſum. Quod Ioannes docens, non & pro fratribus nu-
merandum, ſed motiendum potius pronuntiauit. Nihil intereſt, ſi quem Chriſtianum re-
dimere non debeas aut emete. Et adeò voluntas Dei ſic eſt, Ab apice regnorum & impe-
riorum, vtique à Deo diſpoſito ſtatu; in cuius manu cor regis, tanta cottidie ærario au- *Prou. 21.*
gendo proſpiciuntur temedia cenſuum, vectigalium, collationum, ſtipendiorum: nec vn-
quam vſque adhuc ex Chriſtianis tale aliquid proſpectum eſt, [95] ſub aliquam redemptio-
nem capitis [96] & ſectæ tedigendis, cùm tantæ multitudinis nemini ignotæ fructus ingens
meti poſſet. Sanguine empti, ſanguine numerati, nullum nummum pro capite debemus: *1.Cor. 6.*
quia caput noſtrum Chriſtus eſt. Non decet Chtiſtum pecunia conſtate. Quomodo & *Epheſ. 4. & 5.*
martyria fieri poſſent in gloriam Domini, ſi ttibuto licentiam ſectæ compenſaremus? Ita-
que qui eam præmio paciſcitur, diſpoſitioni diuinæ aduerſatur. Cùm igitur nihil nobis
Cæſat indixerit in hunc modum ſtipendiariæ ſectæ, ſed nec indici vnquam tale quid poſ-
ſit, [97] Antichriſto iam inſtante, & in ſanguinem nō in pecunias hiante Chriſtianum, quo-
modo mihi proponere poteſt ſcripturam eſſe, [98] Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari? Miles *Matth. 22.*
me, vel Delator, vel Inimicus concutit, nihil Cæſari exigens, immò contrà faciens, cùm
Chriſtianum legibus humanis reum, mercede dimittit. Alius eſt denarius quem Cæſari de-
beo, qui ad eum pertinet, de quo tunc agebatur, tributarius, à ttibutariis ſcilicet, non à li-
B beris debitus. Aut quomodo reddam quæ ſunt Dei Deo, vtique proinde imaginem & *Ibidem.*
monetam ipſius, inſcriptam nomine eius: id eſt, hominem Chriſtianum? Quid autem
Deo debeo ſicut denarium Cæſari, niſi ſanguinem quem pro me filius fudit ipſius? Quòd
ſi Deo quidem hominem & ſanguinem meum debeo, nunc verò in eo ſum tempore, vt
quod Deo debeo expoſtuler, vtique fraudem Deo facio, id agens ne quod debeo ſoluam.
Benè obſeruaui præceptum, Cæſari teddens quæ ſunt Cæſaris, Deo verò quæ ſunt Dei
abnegans. [[99] Sed & omni petenti me dabo in cauſa eleemoſynæ, [100] non in concuſſu- C A. XIII.
ræ. Petenti inquit. Porrò qui incutit, non petit. Qui comminatur ſi non acceperit, non *Luc. 6.*
poſtulat, ſed extorquet. Non eleemoſynam expectat, qui non miſerandus, ſed timendus
venit. Dabo igitur miſericordiæ non timiditatis meæ nomine, vbi qui accepit, Deum ho-
notat, & benedictionem mihi teddit: non vbi amplius ſe benefactum præſtitiſſe credit,
& prædam ſuam aſpiciens dicit: De reatu iraſcar & inimicum. Sed inimicitiæ & alios ha-
bent titulos. Non tamen dixit traditorem, aut perſecutorem, aut concuſſotem: nam huic *Rom. 13.*
quanto magis; carbones aceruabo ſuper caput, ſi non me redemero? Proinde, inquit, Qui *Luc. 6.*
tibi tunicam ſuſtulerit, vel etiam pallium concede. Ad eum pertinet, qui rem, non qui fi-
dem meam eripere quæſierit. Concedam & pallium non minanti traditionem. Si mina-
tus fuerit, etiam tunicam repoſcam. Omnium iam nunc Dominicarum ſuæ ſunt & cauſæ
& regulæ termini, non infinitum, nec ad omnia ſpectant. Atque adeò; omni petenti dari *Ibidem.*
C iubet; ipſe ſignum petentibus non dat. Alioquin ſi omnibus paſſim petentibus dandum *Luc. 11.*
putas, tu mihi videris, non dico vinum febticitanti, ſed etiam venenum aut gladium mor-
tem deſideranti daturus. Facite autem vobis amicos de Mammona, quomodo intelligen- *Luc. 16.*
dum ſit, parabola præmiſſa te doceat, ad populum Iudaicum dictum, qui commiſſam ſibi
rationem Domini cùm malè adminiſtraſſet, deberet de Mammonæ hominibus, quod
nos eramus, amicos ſibi potius proſpicere, quàm inimicos: & releuare nos à debitis pecca-
torum, quibus Deo detinebamur, ſi nobis id dominica ratione conferrent: vt cùm cœpiſ-
ſet ab his deficere gratia, ad noſtram fidem refugientes reciperentur in tabernacula ætet-
na. Quamuis nunc puta aliam interpretationem parabolæ & ſententiæ iſtius, dum ſcias
veriſimile non eſſe vt Concuſſotes noſtri in amicitiam redacti per Mammonam, recipiant
tunc nos in tabetnacula ætetna. Sed quid non timiditas perſuadebit, quaſi & fugere ſcri-
ptum permittat, & redimere præcipiat? Parum denique eſt, ſi vnus aut alius ita eruitur.
[101] Maſſaliter totæ Eccleſiæ tributum ſibi irrogauerunt. Neſcio dolendum an erubeſcen-
dum ſit, cùm [102] in matricibus [103] Beneficiariorum [104] & Curioſorum, [105] inter taberna-
rios, [106] & lanios, [107] & fures balnearum, & aleones, & lenones, Chriſtiani quoque vecti-
gales continentur. [108] Hanc Epiſcopatui formam Apoſtoli prouidentiùs condiderunt, vt
regno ſuo ſecuri frui poſſent ſub obtentu procurandi. Scilicet enim talem pacem Chriſtus
ad patrem regrediens mandauit à militibus [109] per Saturnalicia redimendam. [[110] Sed CA. XIIII.
quomodo colligemus, inquis, quomodo Dominica ſollemnia celebrabimus? Vtique quo-

Matth.21. modo & Apoſtoli, fide, non pecunia tuti; quæ fides ſi montem transferre poteſt, multo
magis Milirem. Eſto ſapientia, non præmio cautus. Neque enim ſtarim & à populo eris
tutus, ſi [111] Officia militaria redemeris. Vna ergo tibi & Fides, & Sapientia, ad rutelã opus
eſt: quibus non adhibiris, & redemptionem tuam potes perdere: adhibiris haud redem-
ptionem deliderare. Poſtremò ſi colligere interdiu non potes, [112] habes noctẽ luce Chri-
ſti luminoſi aduerſus eam. Non potes diſcurrere per ſingulos, ſit tibi & in tribus Eccleſia.
Melius eſt turbas tuas aliquando non videas, quàm [113] addicas. Serua Chriſto virginem
ſponſam. Nemo quæſtum de ea faciat. Hæc tibi frater dura forſitan & intolerabilia viden-
Matth.19. tur. Sed recita Deum dixiſſe, Qui capit, capiat: id eſt, qui non capit, diſcedat. Non po-
teſt qui pati timet, eius eſſe qui paſſus eſt. At qui pati non timet, iſte perfectus erit in dile-
1.Ioan.4. ctione, vtique Dei. Perfecta enim dilectio foras mittit timorem. Et ideò multi vocati, pau-
Matth.22. ci electi. Non quæritur; qui latam viam ſequi paratus ſit, ſed qui anguſtam. Et [114] ideò Pa-
Matth.7. racletus neceſſarius deductor omnium veritatum, exhortator omnium tolerantiarum:
Quem qui receperunt, neque fugere perſecutionem, neque redimere nouerunt, haben-
tes ipſum qui pro nobis erit, ſicut locuturus in interrogatione, ita iuuaturus in paſſione.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE FVGA IN PERSECVTIONE.

1. DE FVGA IN PERSECVTIONE, &c.] *B. Hieron. Nicephorus, Trithemius, Politianus, & 3. Vatic. MS. cod. legunt conſtanter:* DE PERSECVTIONE. *Verùm quòd (vti initio libri habetur) tractetur* Fugiendum nécne in perſecutione; *maioris explicationis gratia retinuimus lectionem illam excuſorum Rhenani codicum, neſcio an etiam MS. eiuſdem, maximè quòd potius titulus ille conueniret* Scorpiaco aduerſus Gnoſticos *ſuprà, Tom.3.*

2. AD FABIVM.] *Iſtud adiecimus ob verba illa etiam initio libri:* Fabi frater; *de quo quis fuerit, fruſtrà quæreretur, quum eius temporis vixdum exſtet hiſtoria; verùm ex eo quòd cap.11.* Sed quum ipſi auctores, id eſt, ipſi Diaconi, & Presbyteri, & Epiſcopi fugiũt, quomodo laicus intelligere poterit, *&c. incidit mihi ſuſpicio, fuiſſe Presbyterum* Fabium, *vti eum* fratrem *nuncupet communi Chriſtianorum nomine, ſicuti alibi, vel quòd vterque ſuſcepiſſet eundem Ordinem ſacrum.*

CAP. I.

3. Quæſiſti proximè, Fabi frater, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quòd perſecutio Dei fiat voluntate.

4. quòd neſcio quid adnuntiaretur, &c.] *Nempè, de perſecutione in Africa iam cœpta, quæ an prima fuerit, an ſecunda, in Vita Auctoris latius.*

5. oblocutus, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) in contrariam partem locutus, aduerſus fugam.*

6. pleniùs eam de ſtylo nunc renũtiaturus, &c.] *Id eſt, definiturus & demonſtraturus, ſignificatione eadem qua ſuprà dixit, Tom.3. lib. de Carne Chriſti:* Renuntiatio eius (*nempè carnis Chriſti*) dabit legem noſtræ reſurrectioni. *Vbi vide Adnot. noſtras num.7. & lib. de Anima cap.15. num.199. vbi eadem ſignificatione accipitur:* renuntiare.

7. Paracletum non recipiendo, &c.] Paracletum (*vel Rhenano teſte*) *Montani commentitium intelligit; cui iterum adplicat illud Ioan.16.* deductorem omnis veritatis.

8. de obitu eius, &c.] *Id eſt, de officio perſecutionis. Legimus autẽ prorſus:* Satis eſt quidem præſcribere, *more Tertullianico, pro:* perſcribere. Siqui *verò (inquit Rhenan.) pro:* Siquis.

9. Si qui reſponderit: Ergo & malum à Deo, & delictum à Deo, &c.] *Quod hîc non tractat; eo quòd ſicut ſubiicit,* De perſecutione nunc quæritur, *impugnauit late eam hæreſin lib. 2. adu. Marc. cap.5. 6. 8. 9. 10. & 11. & cap. ſequenti apertè dicit:* iniquitas à Deo non eſt.

10. ad probationem ſcilicet ſeruorũ Dei, &c.] *Rectè ſic Rhenanus reſtituit pro:* adprobationem; *nam & ſequitur:* probatio & reprobatio fidei, *ac:* per quã quis probatus aut reprobatus iudicatur, *&:* Totum quod agitur in perſecutione, gloria Dei eſt probantis & reprobantis. *Item cap.2.* propter probationem fidei, *bis, ac:* præcedere Dei voluntatem circa fidei probationem, quæ eſt ratio perſecutionis, *ac:* vt iuſtitia probetur, *&:* Aut enim ex cauſſa probationis conceditur ei (*nempè Diabolo*) ius tentationis; *denique cap.3.* Vram (*inquit*) illos ſicut vritur argentum, & probabo illos ſicut probatur aurum. Quum enim exurimur perſecutionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. *Quid? Quòd etiam* corona (*inquit hoc ipſo cap.1.*) & præmiũ proponuntur, *&:* Agonotheta inuitat ad præmium. *Quæ omnia huc adduximus contra eorum paradoxon, qui ſcribere non verentur: Pœnas Martyrum ſupplicia eſſe peccatorum. Legendum autem conicit Dn. Harriſius:* Hoc omne iudicium perſecutio eſt, *pro eo quod erat:* Hoc nomen; *verùm nos caſtigauimus.* Hoc Domini iudicium, *quia legitur cap. ſequenti:* Arbitrium enim Domini perſecutio.

11. Hæc pala illa, &c.] *Rectè Rhenan. interpretatur* palam, *inſtrumentum ruſticum. Adludit enim ad illud Matth.3. iuxta ſimilem B. Cypriani verſionem: Quia veniet Dominus ferens* palam *in manu ſua, & mundabit aream ſuam; de quo latiùs ad eius Epiſt.51. ad Confeſſores, num.8.*

12. frumentum martyrum, &c.] *Sic rectè reſtituit Rhenan. pro:* maturum. *Comparantur enim* martyres frumento, *paleis negatores, qui* martyribus *opponũtur.*

13. Hæc

13. Hæc enim, ſcalæ quas ſomniat Iacob, &c.] Sic legimus ex 3. MS. Vatic. cod. pro: Hæ; nam Hæc ſubintelligitur perſecutio; qui etſi legant: ſomniauit, retinuimus: ſomniat, quòd iſtud legatur etiam ſuprà Tom. 3. lib. 3. aduerſ. Mart. cap. vlt.

14. Sic & agonẽ, &c.] Adludit ad illud 1. Cor. 9. Omnis qui in agone contẽdit; ſicuti etiam paulopòſt, dum Agonothetæ mẽtionem facit, qui inuitat ad præmiũ. Nec aliter ſuprà Tom. 2. lib. ad Martyr. c. 3. vbi vide Adnot. noſtras num. 42. & 43.

15. intelligi capit, &c.] Et hîc eſt (inquit Rhenan.) capit, pro eo quod Græcis eſt ἐνδέχεται, hoc eſt: perſecutio poteſt intelligi quòd ſit agon, ſiue: probabile eſt eſſe agonem. Sic lib. de Habitu muliebri, cap. 2. Sed hęc non capit æſtimare, & multis aliis in locis cùm præcedẽtibus, tum ſequentibus.

16. Legis edictum agoois iſtius in Apocalypſi, &c.] Adludit ad præmia, quibus ad victoriã inuitat Angelus Epiſcopos 7. Eccleſiarum, Apoc. 2. & 3. De quibus omnibus latiùs Auctor ſuprà Tom. 3. l. adu. Gnoſticos c. 12. vbi vide Adnotat. noſtras num. 93. & 94.

17. in expeditione, &c.] Aptè (inquit Rhenan.) vtitur hoc vocabulo; nam expeditio militarem adparatum ſignificat.

18. In ieiuniis & ſtationibus, &c.] Sic ex MS. 3. Vatic. cod. pro in ſtationibus, eo quòd hîc, & infrà l. de Ieiuniis adu. Pſychicos, vtatur voce ſtationũ, pro ſtatis Ieiuniorum diebus, ſicuti etiã ſuprà adnotauimus T. 2. l. de Orat. c. 14. n. 58. Quare hallucinatur Rhen. ad alios quoſdã locos Auctoris, & nominatim ſuprà l. de Monogamia, & de Exhort. caſt. cap. 9. vbi aliter accipit ſtationes pro conuentibus Eccleſiaſticis, Metaphora à militibus accepta.

19. in alterutra diligentia, &c.] Hoc eſt (inquit idẽ Rhen.) mutua diligẽtia mariti in vxorẽ, & vxoris in maritũ, aut alioqui proximi in proximũ per officia caritatis.

CAP. II.

20. Si, quòd iniqoitas à Deo non eſt, &c.] Caput hoc inſcripſimus. Quòd à diabolo nõ ſit, ſed per diabolũ fiat perſecutio permiſſu Dei. Eſt autẽ illud Tertullianicũ: veri Dei Antiſtites, ac mox cũ Genitiuo: iuſtitiæ æmula, ac: cuius eſt æmula, pro: contraria. Pulcrè autem reſtituit caput iſtud Rhenanus. Nos præterea ex 3. Vatic. MS. cod. caſtigamus: omnis ſectatores veritatis, pro: omnes; & ſupplemus: vt ſic iuſtitia in iniquitate perficiatur.

21. vt cõfundatur ſapientia, &c.] Sic caſtigauimus ex 2. Vatic. MS. pro: confundantur; eo quòd alibi legere ſoleat: vt cõfundat ſapientiã; ſicuti adnotauimus ſuprà Tom. 3. lib. de Carne Chriſti, cap. 4. nu. 39. Eſt autem Tertullianicum illud: ſi fortè.

22. aut homines eius fuiſſe traducat, &c.] Similiter infrà cap. 12. Non traditus autem traduci habebas. Ergo dũ nolendo tradi, non vis traduci; nolendo negaſti, quod te eſſe traduci noluiſti. Accipitur autem vtrobique traduci pro publicari; aliter quàm aliis quibuſdam locis, de quibus ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret cap. 33. num. 191.

23. Habes exemplũ Iob, &c.] Citat verba Iob. 1. & 2. iuxta LXX.

24. Ecce, inquit, poſtulauit Satanas vti cerneret vos, &c.] Iterũ ſic legimus ex 3. MS. Vatic. cod. pro eo quod ſubſtituerat nõ rectè Rhen. vt diſcerneret; cernere enim pro cribrare; quod vox Græca σινιάσαι, Luc 22. ſignificat, etiam Plinio vſitatum eſt lib. 18. cap. 11.

25. Sed in legitima oratione, &c.] Sic appellat orationẽ Dominicã, vti etiã ad marginẽ adnotauit Rhenanus. Eſt autẽ phraſis Tertullianica: veniã eius, hoc eſt, liberationem à perſecutione. Quod autẽ hîc vertit: Sed erue nos à maligno, ſuprà l. de Orat. c. 8. trãſtulit: ſed euehe nos à malo; quorum hoc magis generale eſt, quum illud de ſolo diabolo, quem malignum vocat, intelligatur.

26. Nec in porcorum gregẽ Diaboli legio, &c.] Adludit ad illud Marc. 5. vbi ſpiritu immundo eiecto in gregẽ porcorũ, ſcribitur Legio illi nomẽ fuiſſe. Phraſin vero illam: Poſſũ dicere, adnotat Rhen. etiã vſitatã ſuprà T. 2. l. 1. ad Vxorẽ, c. 3. Supplemus autẽ ex 3. Vatic. MS. propriã iam poteſtatẽ. Atqui rectè Rhen. vt in ſuperioribus, interpretatur de Iob & Apoſtolis.

27. & concutiebat eum ſpiritus Domini, &c.] Mirum eſt quod bis transferat Græcam vocem ἔπνιγεν, primùm illo verbo, deinde iſto: & ſuffocabat eũ, quanquam interim vtrumque ſignificet.

28. vt Apoſtolus refert, datum ſibi ſudẽ angelum Satanæ vt colaphizetur, &c.] Sudem, id eſt, palũ præacutũ, quod Græcè eſt σκόλοψ, magis propriè quàm alii: ſtimulum. Legimus autẽ hîc: vt colaphizetur, nõ obſtante lectione Vatic. cod. colaphizaretur, vt & lib. de Pudicit. c. 13. quia magis correſpondet ei quod Græcè et Latinè hodie legitur: vt me colaphizet. Atqui quod hîc interpretatur ſudẽ, carnis vexationẽ, ibi exponit: per dolorẽ aiunt auriculæ vel capitis, quò reſpicere videtur B. Hier. Cõment. ad Galat. B. Cyprianus eundem locum tractans l. de Mortal. partim videtur referre ad carnis & corporis grauia tormenta, partim ad infirmitatẽ & imbecillitatẽ; Auctor verò Tract. de ratione circũciſ. inter eiuſdẽ opera, ad concupiſcẽtiæ adflictionem. Eligat Lector quod volet. Porrò parentheſi incluſimus: Nec hanc ſpeciem permitti diabolo, in (ſic enim iterum lego cum MS. 3. Vatic. & Pariſ. edit. pro: ni) ſanctos humiliandos per carnis vexationem. Subaudiens cum Rhenano: exempla in ſcripturis deſignata demonſtrant.

29. Phigellum & Hermogenem, &c.] Etiam hîc caſtigo: Phigellum pro Phigelum, ſicuti ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 3. num. 19.

CAP. III.

30. Quum ergo & hæc exempla, &c.] Titulum hunc capiti impoſuimus: Quòd ex ſcripturis probetur: Perſecutiooem à Deo fieri.

31. catholicè fieri hæc, &c.] Græcè interprete Rhenano dixit, pro in vniuerſum, ſiue vniuerſaliter. Siquidẽ: catholicè, & ex parte, opponũtur inter ſe. Similiter dixit libro mox citato c. 26. quam catholicè in medium proferebant, vbi n. 156. in Adnot. noſtris de hoc nomine latiùs. Sicuti de illo Iſai. 45. Ego ſum qui facio pacem & condo mala, lib. 2. adu. Marc. cap. 14.

32. vram, inquit, illos ſicut vritur argentũ, &c.] Caſtigauimus etiam hunc locum Zachar. 13. transponentes: argentum, & aurum, cuius cauſſam vide ſuprà lib. adu. Gnoſt. cap. 7. num. 49.

33. conueniunt in Eccleſiã, &c.] Sic mox: quoniã inconditè conuenimus, ſimul conuenimus, & cõplures concurrimus in Eccleſiam; & infrà cap. vlt. Sed quomodo colligemus, quomodo Domino ſollemnia celebrabimus. Omnia enim hæc Synonyma eſſe docuimus ſuprà T. 2. l. de Orat. num. 1. inter Miſſæ cerimonias. De Eccleſiis verò tum temporis ædificatis, in quibus fiebant conuentus, vide lib. de Idolol c. 7. num. 29. Accipitur autem nouè: patieritis, pro: patiemini.

34. antiſtamus, &c.] Sic (inquit Rhenan.) exprimit illud quod apud Matthæum vulgò legitur: Nonne vos

FFF

Digitized by Google

magis pluris eſtis illis:quod Græcè eſt οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν.

CAP. IIII.

35. Igitur ſi conſtat,&c.] Inſcriptionem huic capiti fecimus: Quòd ſi à Deo eueniat perſecutio, fugiendum non eſſe. Quamquam interim hoc non ſequitur neceſſaria conſequentia, quia ſicut cap. præced. dictum eſt ex Iſai. cap. 45. quum Deus ſit qui cōdat mala, neque bellum, neque famem, neque peſtem poterimus fugere. Legimus autem: conſtat, ex 3. MS. Vatic. pro: conſtet.

36. poſſumus iam conſultationem tuam inducere,&c.] Inducitur (inquit Rhenanus) propriè, quod deletur. Hîc conſultationem inducere eſt tollere dubium conſultationis. Exponit autem ſeipſum, quum addit: & determinare. In ſequentibus eſt egregia eiuſdem recognitio. Malim autem legere: Sicut duplex ratio defendit, pro: dependit; ſed nolui quid immutare, quòd hoc legant etiam MS. codices.

37. Et numquid ideò in Geneſi,&c.] Iiſdem penè verbis eandem ſcripturam explicauit ſuprà Tom. 3. lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 4.

38. Quid enim diuinū non rationale?&c.] Diuina omnia (inquit Rhenan.) rationalia eſſe, multis locis inculcat, vt lib. adu. Marc. & in aliis item libris. Sic lib. de Pœnitent. c. 1. Quippè res Dei ratio, quia Deus omnium conditor, nihil nō ratione prouidit, diſpoſuit, ordinauit, nihil non ratione tractari intelligique voluit. Porrò diuina ratione non carent: Hoc eſt quod ipſe vocat rationale. Lego autem prorſus: Status enim vniuſcuiuſque, pro: vnuſquiſque; ſicuti etiam paulopòſt ex 3. Vatic. MS. cod. quæ etiam in malis, parte bonum eſt, pro: par.

CAP. V.

39. Sed: Quod meum eſt, inquit, fugio, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Non valere excuſationem: ne peream ſi negauero. Verùm in hoc fallitur, quia longè aliter B. Cyprian. Epiſt. 83. ad Clerum & plebem: Vos autem, inquit, fratres cariſſimi pro diſciplina, quam de mandatis Dominicis à me ſemper accepiſtis, &c. ne quiſquam vltrò ſe gentilibus offerat. Cauſſam verò reddidit: Nam quum corona de Dei dignatione deſcendat, nec poſſit accipi niſi fuerit hora ſumendi; quiſquis in Christo manens interim cedit, non fidem denegat, ſed tempus exſpectat. Qui autem quum non ſecederet cecidit, negaturus remanſit. Eodem pertinet quod dixit in Actis paſſionis B. Cypr. Sed nec ipſi ſe offerūt, quum hoc ſcriptura ſacra prohibeat. Supplemus autem ex MS. 3. Vatic. Certus es te negaturum, &c. Reliqua egregiè recognouit Rhenanus; præterquàm quòd ibi noua periodo ſit opus: Si verò incertus es.

40. ita & non fugientes, &c. obumbrare,&c.] Eleganter dictum, ac ſi dicat, ſub vmbra ſua abſcondere. Legimus verò mox, ex coniectura Latinij: Quare non magis, pro: Quanto magis.

41. Rutilius ſanctiſſ. martyr,&c.] Suſpicor eſſe eundem, qui in Martyrologiis alicubi vocatur Rutilus, paſſus cum aliis duobus, ſed de die fallit Index; aut certè intelligendus ille Rutilus, qui celebratur à Petro de Natalibus 12. Cal. Martij, qui ab aliis vocatur Lucius, paſſus in Africa cum Siluano & Maximo. Atqui, contra id exemplum, quòd periculum, vt putabat, nummis redemiſſet, latè Auctor infrà c. 12. Certè alioqui inſigne fuit iſtud B. Rutilij martyrium.

CAP. VI.

42. Immò, inquit, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: De præcepto Chriſti: Fugite de ciuitate in ciuitatem. Eſt autem phraſis Tertullianica: eam vtantur.

43. Quū cœperint, inquit, perſequi vos, fugite de ciuitate in ciuitatē,&c.] Paraphraſticōs hæc citat Auctor, quū non ſolùm ex Græcis et Syriacis exēplaribus verterint Latini Interpretes: Quum autē perſequentur vos in ciuitate iſta, fugite in aliā, ſed etiam BB. Athanaſius & Auguſt. locis ſub calcē Argumēto citatis; qui conſtanter iſtud præceptum Domini (quod agnoſcit etiam Auctor) non temporale ſecundū perſonas, tēpora & cauſſas, ſed perpetuū eſſe volunt; ſicut etiam B. Cypr. lib. de Lapſis, ſaltē in aliis quàm præfectis Eccleſiæ, de quibus quid ſentiant, infrà latiùs cap. 11.

44. ſicut præcedentes & ſubſequentes ſenſus probabunt,&c.] Prorſus iſtud ita ſuppleuimus; eo quòd illud: In viam nationum ne ieritis, præcedat, & ſubſequatur (Matth. 10.) Denique: non conſummabitis ciuitates Iſraëlis. Quorum prius, etſi ad Apoſtolos ſolos pertinere videatur, tamen multa quæ ſunt intermedia vſque ad præceptum fugæ, generalia ſunt ad Chriſtianos omnes, & nominatim illud: Et ad præſides & ad Reges ducemini; quò reſpicit quaſi à ſeipſo conuictus Auctor, quum ſubiicit: Sed Romanis poteſtatibus & tribunalibus obiiciemur. Proinde caſtigamus etiam: Sic igitur, &c. pro: Si, & nouam periodum ibi incipimus: Vt ergo perciperetur, &c.

45. prædicabat,&c.] Prædicare (inquit Rhenan.) pro prædicere; vt & in ſuperioribus libris.

46. ne ſtatim oppreſſis,&c.] Siue ſic legas ſecundū excuſa Baſilienſe & Lugdunenſe exemplaria, ſiue: ſtatu, iuxta 1. edit. & MS. 3. Vatic. cod. non refert; quare illam lectionem non immutauimus. Si iſtud legatur; oportebit cū Rhenano interpretari: ſtato, id eſt ob ſtatum, hoc eſt, ſi perſtitiſſent, nec fugiſſent. Statum enim opponit fugæ. Sic infrà, cap. 11. ſine cauſſa ſtatutus ad tutelam gregis.

47. Denique: Non conſummabitis, inquit, ciuitates Iſraëlis, &c.] Iſtud citat truncatim Auctor, omittens illud quod ſequitur Matth. 10. poſt præceptum fugæ: donec veniat filius hominis. Quē locum quum variè interpretentur Veteres, vti inde oſtendant non ſequi quod hîc ſenſit Auctor, quòd intra terminos Iudææ præceptum fugæ continebatur; præ omnibus placet illa B. Auguſt. expoſitio lib. 2. contra Epiſt. Gaud. cap. 12. Dominum hac ſententia promiſiſſe, vſque ad finem ſeculi non defutura loca, quò confugiant in perſecutione prædicatores verbi Dei.

48. vobis oportuit,&c.] In hac ſcriptura Act. 13. differt à vulgata editione, quòd vertat: Sermonem Dei tradi, pro eo quod alij: loqui; &: conuertimus nos, vbi illi: conuertimur. Similiter etiā variat B. Cyprian. lib. 1. Teſtim. aduerſ. Iud. cap. 21. quum legit: iudicati, & conuertimus nos.

49. Atquin & Paulus,&c.] Sic legimus ex 3. Vatic. MS. cod. pro: Quin. Rectè autem Rhenanus illud: qui ſe per murum conceſſerat expediri de perſecutione, explicat, qui paſſus fuerat ſibi conſuli, extricarique ſe de perſecutione per murum, ſicuti legitur Act. 9. Quod ipſum exemplum pro ſe citauit B. Athanaſius Apologia de ſua fuga ſupracitata; qui quaſi ex propoſito opinionem contrariam oppugnans: Quo animo, inquit, iſta de ſanctis legunt? aut quem ibi prætextū ſuæ temeritatis reperire poterunt? Si enim illis timiditatem exprobrent, feriunt; ſiu contra Dei volūtatem (vbi digito videtur notare rationes Auctoris hîc ſequentes, & ſuprà, c. 4.) prorſus ſcripturas

ſacras

ſacras calumniantur. Quod verò hîc ſequitur, inuenitur Act. 21. Rectè autem Rhenan. ſubſcripſit, interpretatur conſenſit, addens, vocula: cōceſſauit, Auctorem etiam in præcedentibus libris vſum eſſe.

CAP. VII.

50. Videamus nunc, an & cetera Domini edicta, &c.] Inſcriptionem huic capitis fecimus: De præceptis quibus inuitat Dominus ad paſsionem.

51. Qui confeſſus fuerit in me, & ego cōfitebor in illo, &c.] Iſtud ſic reſtituimus, pro: Qui confeſſus fuerit me, ac illum, eo quòd ſic vbique alibi legat Auctor; de quo vide ſuprà Tom. 3. lib. aduerſ. Gnoſtic. cap. 9. num. 62.

52. Qui me confuſus fuerit, & ego confundar eum, &c.] Eadem ratione ſic legimus pro: mei, & : eius; Græcè eſt (vti & Rhenan. adnotauit) ὃς ἂν ἐπαισχυνθῇ με. Vide ſuprà Adnotat. noſtras lib. de Carne Chriſti cap. 5. num. 47. & dicto loco aduerſ. Gnoſtic. num. 64. Legimus autem iterum ex 3. MS. Vatic. Atquin non fouet, &c. pro: Atqui. Et deinceps ſupplemus, ſicuti ſolet Auctor citare Matth. 10. qui & corpus & animam perdere poteſt, &c.

53. Qui pluris fecerit animā ſuā, quàm me, &c.] Sicuti alibi ſuprà, & hîc, paraphraſticōs magis quàm ad verbum citat hunc Luc. 14. locum.

54. Poſtremò in Apocalypſi, &c.] Iſta ſcriptura Apoc. 21. timidis adiungit Apoſtolus Ioannes, incredulos & execratos; quare de illis conſtat eum loqui, qui præ timore Chriſtum execrantur, & idolis ſacrificant; atque adeò non de illis qui præ timore fugam capeſſunt iuxta Chriſti præceptum.

CAP. VIII.

55. Refugit & ipſe vim interdum, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De fuga Chriſti, quam B. Cyprian. B. Athanaſ. & B. Auguſt. conſtanter vrgent, vt voluerit exemplo ſuo fugam fidelibus omnibus præſcribere in perſecutione; paratis interim, ſi adprehenſi fuerint, & hora eorum venerit, pro Chriſto pati. Quæ enim, inquit Athanaſ. humanitùs de Saluatore ſcripta ſunt, ita par eſt ad commune hominum genus referri; nam & ille noſtrum corpus geſtauit, & humanam imbecillitatem oſtendit. Qui adlegat fugam Chriſti variam, nempè in Ægyptum & Nazareth, Matth. 1. item poſt curatam manum aridam, Matth 12. & poſt Ioannis Baptiſtæ Martyrium, Matth. 14. deniq; poſtquàm dixiſſet: Antequàm Abraham fieret, ego ſum, Ioan. 8. & poſt reſurrectionē Lazari, Ioā. 11. Atqui præterea refugit Chriſtus in Nazareth, Luc. 4. quum trāſiens per medium illorū ibat, & Ioan. 7. quum quærerent eum Iudæi interficere.

56. angelorum exercituum, &c.] Rectè Rhenan. interpretatur exercituum qui ex angelis conſtarent; adludens ad 12. legiones angelorum, quas dicebat Chriſtus Petro ſe poſſe rogare Patrem, Matth. 26. vbi etiam habetur quod addit: de increpito Petri gladio.

57. Profeſſus quidem & ipſe eſt: animā anxiam vſque ad mortem, &c.] Quantumuis ad ſuam opinionem detorqueat iſtud Auctor, tamen Patres multi ſcribunt, propterea pati voluiſſe Chriſtum hanc anxietatem vſque ad mortem, dixiſſéque: caro infirma eſt, ſed: ſpiritus promptus; vt facilius nos eius exemplo eam cū patientia ſuſtineamus perſecutionis tempore; etiam hinc, ſicut Auctor, humanam naturam in Chriſto probantes.

58. vt quidam nunc induxerunt, &c.] Reſpicit, nō ad Marcionitas, qui veram carnem in Chriſto negabant, ſed ad Apelletianos, qui aliam carnē (ſicuti ſuprà patet Tom. 3. lib. de Carne Chriſti, c. 6.) Chriſto inducebant ex ſyderibus. Quicunque autem Chriſtum hominem negabant, etiam aliam animam adtribuebāt, eo quòd putatiuā dicerent; ſi eo modo intelligatur quod de alia carne dicit; etiam ad Marcionitas referri poterit. Certè animam habuiſſe Chriſtum, vel ex præcedētibus verbis manifeſtum ſit.

59. Poſtulauit & ipſe à Patre, &c.] Etiā iſtud interpretantur Patres à Chriſto poſtulatum, vt nobis vitio non daretur in perſecutionibus Oratio ſimilis.

CAP. IX.

60. Omnia Apoſtoli ſecundum Deū, &c.] Titulū huic capiti impoſuimus: De Apoſtolis, an fugiēdi præceptum obſeruauerint. Ad cuius negatiuā partem probandam, adfert omnes eas ſcripturas, quæ ad conſtantiam adhortantur Martyrij: verùm omnibus iis ſcripturis ſatisfacimus, ſi promptum ſemper animum retinentes, etiam in fuga aut poſt reditum adprehenſi Chriſtum confiteamur. Et verò de Apoſtolis ſic ſcribit B. Athanaſ. Sed quid? num & hîc ignorant, diſcipulos ob metum Iudæorum latebras & receſſus quæſiuiſſe, & Paulum Damaſci (quod etiam ſuprà c. præced. Auctor adduxit) in ſporta è mœnibus demiſſum eſſe, dum à gētis præfecto quæreretur? Et ſub finem libri: Si quis eſt qui in hoc culpam conſiſtere putet, audeat etiam magnum Apoſtolum Petrum incuſare, quòd incluſus & cuſtoditus militari manu, ſecutus ſit Angelum (Act. 12.) & poſt egreſſionem è carcere & liberationem non redierit ad vincula ſua. Quid? quòd Maneti adſcribat errorem, quem hîc Auctor videtur tueri, quum ſubdit: Criminis det Manes ille Arianus, quòd Paulus de muro demiſſus, & ita elapſus, non mutauit conſilium. Atqui multa hîc etiam benè caſtigauit Rhenanus.

61. qui quū maximè de vinculis vel inſulis, &c. ad Eccleſias ſcribebant, &c.] Epiſtolæ ab Apoſtolo Paulo in vinculis Romanis conſcriptæ fuerunt, ad Galatas, iuxta Græca exemplaria, ad Epheſios, ad Philippenſes, ad Coloſſenſes ſecundum Græcos codices, & ad Timotheum ſecunda. Similiter Ioannis Apocalypſis in inſula Pathmo.

62. Infirmos ſoſtinere iubet Apoſtolus, &c.] Siue ſic legas cum exc. ſiue cum MS. 3. Vatic. ſuſtineri, non refert. Atqui propriè tranſtulit ex Græco ἀντέχεσθε, 1. Theſſ. 5. vbi alij transferunt: ſuſcipite, & B. Ambroſ. Paraphraſticōs: infirmis opitulamini.

63. Non patientia dicit ſuſtinendos, ſicubi per infirmitatem fidei ſuæ offenderint? &c.] Sic ex 3. Vatic. MS. cod. pro: An; vt Non etiā hîc capiatur more Tertullianico, pro: Nónne. Adludere autē videtur ad illud Rom. 14. Infirmū autem in fide ſuſcipite, & Rom. 15. Debemus autem imbecillitates infirmiorū ſuſtinere. Illud verò: puſillanimes conſolari, citat iterum ex 1. Theſſ. 3.

64. Sed quum admonet: Ne locum Malo demus, &c.] Tā familiaris fuit Auctori vſurpatio Mali, pro diabolo, vt illud etiā vertere maluerit Epheſ. 4. vbi Græcè eſt τῷ διαβόλῳ, & ex Syriaco: criminatori; quamquam interim tranſtulerit ſuprà Tom. 3. lib. de Reſur. carn. cap. 45. ne dederitis locum diabolo.

65. Lucrari nos vult commeatum, &c.] Commeatum dare (inquit Rhen.) Feſtus ait, tempus eſt dare quo ire rediréque poſſit. Dabatur militibus ab Imperatore commeatus, hoc eſt diſcedēdi facultas, & intra præſcriptum tempus redeundi. Hinc Tertullianus ſæpè cōmeatum accipit, pro tempore, quo in hoc mundo degimus, vt hîc, & in libro quem ſcripſit aduerſus Praxean, cap. 1.

FFF ij

Digitized by Google

Si voluerit, *inquit*, dominus in iſto commeatu; ſi quo minus die ſuo colligentur omnes adulteræ fruges. *Item pro quolibet tempore, vt l. de Pœnitentia, c. 6.* Certi enim, *inquit*, indubitatæ veniæ delictorum, medium tempus interim furatur, & commeatum faciunt ſibi delinquendi, quàm eruditionem non delinquendi. *Hic certè per illa verba explicat, quod ſit Apoſtolo* redimere tempus, *Epheſ. 5.*

66. Ceterùm qui lucere nos iubet, &c.] *Prorſus ſic caſtigauimus pro:* fugere; *& ſupplemus vocem:* lucis *ex veſtigiis 3. MS. Vatic. cod. ad quod proximè accedebat Rhenan. conuiciens legendum:* fulgere; *nam alludit ad illud Epheſ. 5. paulo ante verba præcedentia:* vt filij lucis ambulare. *Quod ſequitur Epheſ. 6. alicubi ſuprà tractauimus.*

67. Proinde & Ioannes, &c.] *Ex eo quod etiam hîc eidem Ioanni adſcribit illud 1. Ioã. 3. Debemus &* pro fratribus animas ponere; *ac illud 1. Ioan. 4.* Timor non eſt in dilectione, *&c. cui adſcribit Apocalypſin, verbis hîc & in calce cap. 7. ſuprà citatis; iterum confirmatur Catholicorum ſententia, qui* Apoſtolum Ioannem Apocalypſis *faciunt Auctorem.*

68. quia timor ſupplicamentum habet, &c.] *Accipit (inquit Rhenan.)* ſupplicamentum *pro ſupplicio ſiue cruciatu, quod Græcè eſt, ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. Alibi* pœnam *tranſtulit, ſicut alij Interpretes Latini.*

69. vt & illius commemoremur, &c.] Commemorari *(inquit idem) deponentaliter & actiuè, hoc eſt: vt & illius mentionem faciamus. Hoc verbum etiam alibi vſurpat.*

70. Publicaris, inquit, bonũ tibi eſt, &c.] *Verba ſunt (inquit idem) Paracleti (quem iam* ſpiritum *nuncupauit) Mõtanici Prophetia, quam Eccleſia Romana meritò damnauit. Quod autem hîc eſt* publicari, *apud Tertullianum antè & pòſt, eſt traduci. Qui enim non publicatur in hominibus, ſcilicet propter modeſtiam Chriſtianam.* Quum conſpiceretis ab hominibus, *hoc eſt traduci Tertulliano. Atqui ego exiſtimo* publicari *potius accipi hoc loco, pro publicè venum exponi, noſtrum Reynardum ſecuti, qui lib. Var. cap. 18. ſimiles phraſes adfert ex Suetonij Claudio, & Lampridio in Alexandro.*

Cap. x.

71. Sed omiſſis quidam diuinis exhortationibus, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De exemplis fugæ quibuſdam.

72. Qui fugiebat, rurſus præliabitur, &c.] *Demoſthenes (inquit Rhen.) olim fugiens ex prælio illo Cherſoneſi, in quo ſuccubuerant Athenienſes aduerſus Philippum Macedonum regem pugnantes, fœdam eam fugam ob abiectum clypeum exprobrantibus, ſolitus eſt hoc verſiculo reſpondere:* Ἀνὴρ ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται. *Quæ ipſa verba Græca ſuſpicor olim ab ipſo Auctore hîc adſcripta fuiſſe, ex eo quod præmittat* Græcum verſiculum. *Adnotat autem Rhenan. ibi:* Bonum militẽ, *&c. Ironiam eſſe. Alioqui poterat per interrogationem ſcribi hæc periodus.*

73. qui tam pleoè ab Apoſtolo armatus, &c.] *Alludit ad illud Epheſ. 6. Induite vos* πανοπλίαν, *de qua alicubi ſuprà aliquid adnotauimus.*

74. Vſqueadeòne mori miſerum eſt? &c.] *Deſumtum videtur iſtud ex 1. lib. Tuſcul. Ciceronis.*

75. Fugerat & quidam animoſus Prophetes, &c.] *Calumniatur Auctor, dum iſtud comparat cum fuga in perſecutione; ille enim non homines perſecuturos, ſed Deum fugiebat. Vbi ex 3. Vatic. MS. cod. reſtitui:* ſed illum, *&c.* inuenio, *pro:* inuenit. *Omitte cum iiſdem vocem:* ſeruus, *ſuperfluam ibi:* Quanto meliùs, qui, &c.

76. ſed potius contemnit, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) paruí facit iram eius, & pœnam meritam contemnit. Non deterretur, inquam, quo minus maneat. Nec enim tanti facit illam, vt velit fugere. Nam iuxta ſententiam Poetæ ethnici:*

Leniter ex merito quidquid patiare, ferendum eſt:
Quæ venit indignè pœna, dolenda venit.

Qui etiam rectè explicat: inuidiam ei facere, *Deum in inuidiam adducere; & addit, ibi,* quàm bilem, *ſubintelligi:* ei facere.

Cap. xi.

77. Hoc ſentire & facere omnem ſeruum Dei oportet, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd ſaltem duces Eccleſiæ fugere non oporteat, niſi grege fugiente, aut præpoſitum non deſiderante. *Quamquam enim initio huius capitis in genere loquatur, tamen ſuam indicat ſententiam hac clauſula:* Ceterùm ſi grex fugere deberet, non deberet præpoſitus gregis ſtare; ſine cauſſa ſtaturus ad tutelam gregis, quam grex non deſideraret; ex licentia fugæ ſcilicet. *Atque hoc ipſum eſt quod B. Auguſt. ſcribit Epiſtola ſæpedicta ad Honoratum: Tunc de locis in quibus ſumus premente perſecutione fugiendum eſſe Chriſti miniſtris, quando ibi aut plebs Chriſti non fuerit cui miniſtretur, aut poteſt impleri per alios neceſſarium miniſterium, quibus non eſt eadem cauſſa fugiendi. Prioris exemplum adferens pauloantè de Sanctis Epiſcopis, qui de Hiſpania, plebibus priùs partim fugâ dilapſis, partim obſidione conſumtis, partim captiuitate diſperſis, profugerant. Alterius, Apoſtolum qui in ſporta ſubmiſſus eſt, quum propriè ipſe quæreretur, aliis vtique neceſſitatem ſimilem non habentibus; & B. Athanaſium Alexandrinum Epiſcopum, quum eum ſpecialiter comprehendere Conſtantius cuperet Imperator, nequaquam à ceteris miniſtris deſerta plebe Catholica, quæ apud Alexandriam commanebat. Quibus licet adiicere ſeceſſum B. Cypriani toto biennio, de quo in vita ipſius latiùs. Quum autem plebs (inquit idem) manet, & miniſtri fugiunt, & miniſterium ſubtrahitur; quid erit niſi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non eſt cura de ouibus? &c. quæ compendij gratia prætermittimus. Hoc vnum adiiciemus, quòd inſuper adiiciat: Vbi diſceptatio eſſet qui miniſtrorum remaneant & qui fugiant, ne morte omnium deſeratur Eccleſia; ſi aliter non potuerit determinari, ſorte legendos eſſe, qui fugiant, & qui maneant.*

78. Sed quum ipſi Autores, &c.] *Siue legas* Actores *cum 1. edit. & 3. MS. Vatic. ſiue cum excuſis ex codice Gorzienſi* Autores, *non refert. Si enim legatur:* Actores, *intelligendi adminiſtratores; ſicuti ſuprà accepiſſe Tertull. Tom. 3. lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 29. adnotatum eſt num. 478. Si verò* Autores, *interpretandi qui auctoritatem habent, non aliter atque dixit ſuprà Tom. 2. lib. de Corona militis cap. 2.* obſeruationem autoratam, *id eſt auctoritate communitam, ſicuti ibi adnotauimus num. 23. qua ſignificatione dixit Liuius lib. 1. Decreuerunt vt quum populus legem iuſſiſſet, id ſic ratum eſſet, ſi Patres* Autores *fierent. & alibi: Maiores noſtri ne priuatam quidem rem agere fœminas ſine* Autore *voluerunt. Certè eoſdem mox* duces *nun-*

Digitized by Google

nuncupat Auctor & ſub finem capitis: præpoſitos.

79. Diaconi, Preſbyteri, & Epiſcopi, &c.] *Non valere argumentationem Magdenburgenſium Centuriatorum: Non facit mentionem Subdiaconorum Tertullianus, ergo ea ætate nondum erant in Eccleſia; ſuprà oſtendimus lib. de Præſcript. adu. hær. ſæpecitato cap. 41. nu. 269. variis Conciliis Patrúmque teſtimoniis. Quibus adiicio, tacitè hîc Subdiaconorum mentionem fieri, quum tria hîc Chriſtianorum genera commemorantur. Ad Subdiaconos enim aliósque minores miniſtros pertinere illud quod hîc præmittitur:* Hoc ſentire & facere omnem ſeruum Dei oportet, etiam minoris loci, vt maioris fieri poſſit; ſi quem gradum ex (*ſic enim legimus prorſus, pro:* in) perſecutionis tolerantia aſcenderit. *Ad* Laicos, *quod mox ſubiicit:* quomodo laicus intelligere poterit? *Ad Eccleſiæ verò præpoſitos:* Diaconi, Preſbyteri, & Epiſcopi. *Neque enim in Eccleſia vnquam Subdiaconi aliquam auctoritatem habuerunt, ſed tres dumtaxat Ordines iam dicti. Quod de Preſbyteris & Epiſcopis notius eſt, quàm vt probatione ſit opus, de Diaconis verò, quanta eorum, maximè in Romana Eccleſia, auctoritas ſemper fuerit, patet ex B. Cypriani in receſſu Epiſtolis ad Clerum ſeu Romanum ſeu Carthaginienſem* 4. 5. 6. 8. 10. 13. 14. 15. 18. 23. & 24. 28. 29. 32. 33. 34. 35. 36. & 37. *Epiſtolis Cleri Romani ad B. Cyprian.* 30. & 31. *Quarum illæ omnes inſcribuntur:* Preſbyteris & Diaconibus, *hæ verò ſcriptæ ſunt per* Preſbyteros & Diacones. *Eandem diſtinctionem videre eſt in Canonibus Apoſtolorum, qui vbi de Iuriſdictione agunt Eccleſiaſtica, aut ad eam pertinentibus, faciunt mentionem* Epiſcoporum, Preſbyterorum ac Diaconorum; *vbi verò de* diſciplina *Cleri (exempli gratia, Can. 43.) etiam* Subdiaconorum, Lectorum & Cantorum; *quibus, eadem diſtinctione ſeruata, aliorum Conciliorum Canones Oſtiarios adnumerant Cantorum loco, & Exorciſtas ac Acolythos, de quibus vide Adnot. noſtras ad B. Cyprian. Epiſt. 55. num. 1. Quid?* quòd *ſolerent* ad maiorem gradum aſcēdere ex perſecutionis tolerantia, *plus ſatis idem B. Cyprianus indicat, dum Epiſt. 24. feciſſe ſe ſcribit* Hypodiaconum (*en etiam hunc ordinem in Eccleſia*) *Optatum Confeſſorem; & Epiſt. 33. Aurelium Lectorem ſe ordinaſſe, bis confeſſum, bis confeſſionis ſua victoria glorioſum; item epiſt. 34. Celerinum etiam Lectorem, qui ad ſui temporis prælium primus & inter Chriſti milites anteſignanus vincendi ceteris viam fecerat; denique Epiſt. 35. Preſbyterum ſe ordinaſſe Numidicum, qui hortatu ſuo copioſum numerum lapidibus & flammis necatum ante ſe miſerat, ipſe ſemiuſtulatus, lapidibus obrutus, & pro mortuo derelictus.*

80. ad gradum in acie figendum, &c.] *De hac Prouerbiali formula vide noſtra Prolegomena.*

81. Certè quidem bonus paſtor animam pro pecoribus ponit, &c.] *Rurſum hîc, & paulopòſt bis:* pecora, *propriè vſurpat Auctor, adludens ad cap. 10. Ioan. pro:* ouibus. *Citat autem paraphraſticōs magis quàm ad verbum illud Exod: 32.* Si perdis, *&c. de qua ſcriptura vide ſuprà Adnotat. noſtras Tom. 3. lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 26. num. 181. Sicuti de illo paulopòſt Luc. 8.* Qui habet, dabitur ei, *&c. lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 19. num. 271.*

82. detinebuntur illi miſſionis ſuæ, &c.] *Adludit (inquit Rhenan.) ad miſſionem illam Euangelici patrisfamiliâs, de qua legimus Matth. 20. cap. Conuentione autem facta cum operariis ex denario diurno, miſit eos in vineam ſuam.* Miſſionem *igitur accipit pro opera nauata.*

83. Exurge romphæa in paſtores, &c.] *Nonnihil hîc diſſentit Auctor in ſcriptura hac Zachar. 13. ab editione LXX. hodierna, omiſſis etiam aliquot verbis, quæ tamen inueniuntur apud B. Iuſtinum Martyrem lib. adu. Tryphonem; verùm caſtigauimus:* & ſuperducam manum meam in paſtores, *ſicuti Græcè & Hebraicè legitur, pro eo quod erat:* agnum meum, *nullo ſenſu; maximè quum etiam Chaldæus paraphraſtes: potentiā vertat. Eſt autem vel ipſo Rhenano teſte, vox Tertullianica:* perorani.

84. Si & ſpiritum quis agnouerit, &c.] *Iterum* ſpiritus *ſeu Paracleti Montanici verba quædam adfert, vnde manifeſtum eſt à Montano hunc errorem deſumptum eſſe.*

CAP. XII.

85. Quòd pertineat Frater, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd perſecutio pretio redimenda non ſit. *In quo quamproximè accedit ad Libellaticos, quos commemorat lib. de Lapſis, & alibi non ſemel, B. Cyprianus; vtpotè quum ſicuti legitur Epiſt. 52. ad Antonian. Libelli quos Iudicibus offerebant, ne ſacrificarent, inter cetera has haberant: Chriſtianum me eſſe, ſacrificare mihi non licere, ad aram diaboli me venire non poſſe; dare me ob hoc præmium, ne quod non licet faciam. Quos adeò non minus quàm Lapſos à communione excluſos fuiſſe, patet tum ex dicta Epiſt. & lib. de Lapſ. tum ex Epiſt. 25. & 31. vbi Auctorem in quibuſdam imitatur. Verùm in hoc fallitur Auctor, quòd fugam redemptioni comparet.*

86. Pretium intereſt, &c.] *Quaſi dicat (inquit Rhenan.)* pretium *facit diſcrimen; qui etiam adnotat* gratuitum *dici pretio carens; ſimilem locum adferens ex lib. de Hab. muliebri:* & per gratuitum vſum amatores contumelioſi viderentur. *Legimus autem ex Vatic. 3. MS.* vt autem redimas hominem tuū nummis, *pro:* tu, *eo quòd paulopòſt ſequatur:* Tu autem pro eo paciſceris. *Eſt autem phraſis Tertullianica:* digna Deo & diſpoſitionis eius; *vtpotè qui* dignum *modò cum Datiuo, modò cum Genitiuo conſtruat.*

87. Apud inferos emancipatio noſtra eſt, &c.] *Vatic. 3. MS. cod* remancipatio, *ſed etiam hoc præterquàm quòd non placet obſcurum eſt, ſicuti etiam illud:* & ſtipulatio noſtra in cœlis. *Hoc vult, quòd à Chriſto ab inferis emancipati ſimus, & ſtipulationem cælorum acceperimus. Id eſt enim quod ſubditur de Chriſto* Domino virtutum, quòd hominē ab inferis mercatus ſit in cœlos. *Pertinet adeò etiam hic locus ad confirmationem articuli Symboli Apoſtolorum:* Deſcendit ad inferos, *de quo ſuprà latius lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 13. num. 86. Atqui ſunt voces Iureconſultorum:* emancipatio, *&:* ſtipulatio.

88. magno comparatam, &c.] *Hinc confirmatur noſtra lectio ſuprà lib. 5. adu. Marc. c. 7. num. 106.* Empti enim eſtis magno, *ſiue:* pretio magno, *1. Cor. 6. Hoc verò differt in ſcriptura ſequenti Epheſ. 6. quòd transferat:* ſpiritalia nequitiæ, tenebras huius æui, *pro eo quod dicto lib. cap. 18. num. 289.* ſpiritalia nequitiæ tenebrarum iſtarum.

89. Tu autem pro eo paciſceris, &c.] *Similiter dixit ſub finem huius capitis:* Miles me, vel Delator, vel Inimicus concutit. *Hîc verò etiam peculiari vtitur phraſi Iureconſultorum, qua improbat eos qui de cri-*

mine paciſcuntur cū delatore vel milite, vel furunculo aliquo præſide, furtiuo, ſub tunica & ſinu, quod aiunt. *De quo Prouerbio vide noſtra Prolegomena.*

90. Non aliter & Simon facere tentauit, &c.] *De* Simone Mago *agit, iuxta quod Act.* 8. *hiſtoria narratur. Facit autem ad confirmationem proceſſionis ſpiritus ſancti etiam ex filio, quod ſpiritum ſanctum vocet* ſpiritum Chriſti. *In eo quod ſequitur ſine legas cum* 3. *MS. Vatic.* Quis tamen obnegatorem ſpernat? *ſiue cum exc.* abnegatorem, *perinde eſt; vbi addit Rhenanus Ironiam eſſe.*

91. Cōcuſſor, &c.] *Apud Lucā (inquit Rhen.) c.* 3. *ad milites dixit Ioannes Baptiſta:* μηδένα διασείσητε, *id eſt. neminē concutiatis. Hinc* cōcuſſor *dictus, & cōcuſſia. In Apologetico, cap.* 7. Tot hoſtes eius, quot extranei, & quidem proprij ex æmulatione Iudæi, ex concuſſione milites.

92. Non traditus autem traduci habebas, &c.] Noo, *inquit idem, pro:* Nóone, *quæſitiuè.* Traduci, *hoc eſt exponi omnium hominum oculis, id quod prophetia Montani vocat* publicari, *vt diximus antè; qui etiam adnotat ibi:* Redimēs non oſtēdi? *ſimiliter:* nō, *accipi. Obiectio eſt enim, inquit, numerantis concuſſori pecuniam.* Redimens *ſcilicet me;* non *pro* nónne oſtendi? *ſcilicet me eſſe Chriſtianum. Nam alioqui me non redemiſſem. Et verò hīc vox eſt Iurecōſultorum:* in confiſcato habere. *Atqui in eo quod ſequitur,* Apoſtoli tractantes, *ſubaudi: verbum Dei. Eſt verò Tertullianica phraſis,* refrigeria ſubminiſtrabant.

93. Quando Oneſiphorus, &c.] *Enumerat inter eos qui Apoſtolis neceſſaria miniſtrabant;* Oneſiphorū, *cuius mētio* 2. *Timoth.* 1. *&* 4. Aquilam, *de quo Act.* 18. *Rom.* 16. 1. *Cor.* 16. *&* 2. *Timoth.* 4. *&* Stephanum, *cuius hiſtoria Act.* 6. *&* 7. *niſi quis malit legere:* Stephana; *quòd nuſquā* Stephanus *Paulo legitur id officij præſtitiſſe, at* Stephana, *de qua legitur* 1. *Cor.* 1. *&* 16.

94. Paulos qoidem, &c.] *Etiam hoc deſumptum ex variis locis. De* Fœlice, *Act.* 24. *de* diſcipulis, *Act.* 21. *Rurſum verò adnatat Rhenanus* prædicatas *accipi pro: prædictas ab Agabo, qui in ſequentibus caſtigandis bonam operam nauauit.*

95. Sub aliquam redemptionē capitis, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) vt pro ſingulis capitibus ſiue hominibus aliquid numeretur. Vnde mox:* nullum nummum pro capite debemus.

96. & ſectæ, &c.] Secta, *inquit idem, non ſonat in malam partem apud vetuſtiſſimos. Ita l. de Pallio:* At ego iam me illi etiam diuinæ ſectæ ad diſciplinæ commercium confero; *in Apolog. c.* 21. Hunc ædidimus & ſectæ & nominis ceoſum cū ſuo Auctore, *vt de compluribus aliis locis taceam. B. Cypr. Mart. l.* 4. *Epiſt.* 5. *nunc* 34. *In eiuſmodi, inquit, confeſſoribus gloriatur, quorum ſecta & conuerſatio ſic proficit ad præconium gloriæ, vt magiſterium ceteris præbeat diſciplinæ. Idem in Præfatione ad Quirinū: Ad religioſam, inquit, ſecta noſtræ diſciplinam pertinentia. Qui etiam adnotat:* licentiā ſectæ *accipi in bonam partem, pro: permiſſio. Similiter autē dixit paulopòſt:* ſtipendiariæ ſectæ.

97. Antichriſto iā inſtante, &c.] *Haud aliter Iudas opus ſuum in Hebdomadas Danielis vſque ad decimū Seueri annū producens, aduētum* Antichriſti *eo tempore prædixiſſe videtur. Refert B. Hier. in Catal. Script. & Niceph. l.* 5. *c.* 35. *In quo (inquit ibidem B. Hier.) erroris arguitur; ſed hoc ideo ſcripſit, quia magnitudo perſecutionis præſentem mundi minabatur occaſum.*

98. Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, &c.] *Similiter interpretatur illud Matth.* 22. *ſuprà Tom.* 2. *lib. de Idolol. cap.* 15.

CAP. XIII.

99. Sed & omni petēti me dabo, &c.] *Inſcriptionē huic capiti fecimus:* De locis ſcripturæ: Omni petenti te da, &: Facite vobis amicos de Mammona, *Luc.* 6 *&* 16. *Quorum illud tractauit etiam ſuprà lib.* 4. *adu. Marc. c.* 16. *hoc verò ibidem cap.* 33.

100. ooo in concuſſuræ, &c.] Concuſſura *(inquit Rhen.) pro concuſſione. Hīc ſubauditur Ablatiuus cauſſæ, quin etiam ibi:* omnium iam nunc Dominicarū, *ſubaudit: ſententiarum. De Prouerbialibus autem formulis:* vinum febricitanti, *ac* venenum aut gladium mortem deſiderantì dare, *vide noſtra Prolegomena. Malim verò legere paulopòſt:* ſcriptura permittat, *cum* 1. *edit. ad marg. ſed retinuimus:* ſcriptum, *eo quòd hoc legant MS.* 3. *Vatic. cod.*

101. Maſſaliter, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) ſimul & pro omnibus, non ſigillatim pro hoc aut illo. Sic lib.* 4. *adu. Marc. cap.* 18. Redactam ſcilicet, *inquit,* in dominum, vt in maſſalem ſuam ſummam; *item lib. aduerſ. Valentinian. c.* 16. atque ita maſſaliter ſolidata.

102. in matricibus, &c.] Matrices, *inquit idem, appellat libellos, in quibus Cæſareo fiſco penſitantes deſcripti continebantur. Habebāt & nomina militum inſcripta* matrices, *ſiue* matriculæ, *per diminutionem. Caſſiodorus Variarum lib.* 11. *Et ideò Catellum, inquit, quem* matriculæ *ſeries fecit accedere, noſtra auctoritas quoq; actarum ſcrinij curam præcepit obtinere. Vnde Matriculati & Immatriculati dicti, qui inſcripti ſunt.*

103. Beneficiariorum, &c.] Beneficiarij, *inquit idem, Imperiales miniſtri. Liber, cui titulus Notitia Oriētis & Occidentis, indicat Primiſcrinium beneficiorū fuiſſe ſub Comite rerum priuatarum. A quibus beneficiis ſiue muneribus, qualia ſunt quæ vulgò Feuda vocant, quibus honeſtabātur per liberalitatem Cæſarum, dicti Beneficiarij. Vt intelligas inter eos titulos beneficiorū tributi vnum fuiſſe à Chriſtianis exigendi.*

104. & Curioſorum, &c.] *Erant, inquit idem,* Curioſi, *qui in comitatu Præſidum admiſſa per prouincias renuntiabant. Magiſter Officiorum habebat ſub ſe* Curioſum *curſus publici præſentalis vnum, & Curioſos per omnes prouincias, quemadmodum docet Notitia Orientis & Occidentis, quam modò citauimus. Exſtat titulus de* Curioſis *& Stationariis lib.* 12. *Cod. Eſt etiam ſimilis Tit.* x. *lib.* 12. *Theodoſiani.*

105. inter Tabernarios, &c.] Tabernarij, *idem adnotat, ſunt popinones et caupones, hoc eſt qui dapes & vina, aut quas alias res in tabernis venditant. De Capitulariis Horreariorum &* Tabernariorum *mentionē facit Caſſiodorus Var. lib.* 10.

106. & lanios, &c.] *Exemplar, inquit idem, Hirſaugienſe habebat* lanios; *quæ res me mouit, vt ſupponerem:* lanios; *at in Gorziēſi* Ianeos *legitur, quaſi voluerit* Ianeos *appellatos forenſis à Iano illo fori Romani, hoc eſt circumforaneos; Venditatores videlicet & propolas. MS.* 3. *Vatic. etiam legunt:* Ianeos.

107. & fures balnearum, &c.] *His, adnotat idem, grauiorē pœnam infligendam Auctores ſunt Iurecōſulti. Et eius rei cauſſam adfert Ariſtoteles in Problematis.*

108. Hāc Epiſcopatui formā, &c.] *Ironiā eſſe idem ſcribit, quod ſubindicatur eo quod ſequitur:* Scilicet eorum, *quod Ironiā habet cum amaritudine coniunctam.*

109. per Saturnalicia, &c.] Saturnaliciorū, *inquit idem,*

idem,nomine munera intelligit, qualia in Saturnalibus *vltrò citróque ſolebant à Romanis miſsitari. Vide plura de iiſdem ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 10. num. 64. & cap. 14. num. 101.*

CAP. XIIII.

110. Sed quomodo colligemus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd ſi interdiu Dominica ſollemnia non celebramus, nocte id fieri licere. Colligere *autem (inquit Rhenanus) vocabant congregare populum in aliquam Baſilicam. Vnde* collecta *pro precatione, qua populus cum ſacerdote orabat, nunc pro hac re, nunc pro alia. Quidam etiam* Collectam *facere dicunt ſic congregare plebem. Synonymum verò eſt illi:* dominica ſollemnia celebrare, *ſicuti etiam ſuprà adnotauimus cap. 3. num. 33.*

111. Officia militaria, &c.] Officiales *(inquit Rhenan.) & miniſtros publicos intelligit.*

112. habes noctem luce Chriſti luminoſi aduerſus eam, &c.] *Senſus eſt (inquit idem)* Habes noctem in luce Chriſti, qui luminoſus & illuſtris eſt aduerſus eam noctem.

113. addicas, &c.] *Rem (adnotat idem) venalem addicit licitatori venditor, quum illi eam adiudicat.*

114. & ideò Paracletus, &c.] Paracletum *(vel eodem adnotante) illum Montani fictitium nimis magnificè prædicat; nec hîc tantùm.*

ARGVMENTVM LIBRI DE IEIVNIIS ADVERSVS PSYCHICOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

DISPVTATVRVS *Tertullianus de Ieiuniis, imprimis argumentum libri in-* I.
dicat, ſeſe argui (quamquam non ſatis verè) quòd ieiunia propria cuſtodirent,
ſtationes plerumque in veſperam producerent, & Xerophagias obſeruarent.

Hac occaſione eas rationes adfert, quæ videntur concludere; aut indifferen- II.
ter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio, aut non ieiunandum.

In contrarium, ieiunij auctoritatem à primordio probat per legem non guſtandi de III.
arbore agnitionis, quam quum per gulam tranſgreſſus Adam ſit, debere rurſus expiari
ieiunio illud primordiale delictum.

Nec obſtare permiſsionem ciborum à Deo in primordio permiſſam, quòd pro tempori- IIII.
bus omnia modularetur, permittens omnia, vt demeret quædam.

At in Lege, ademptum victum quorumdam immundorum, quo faciliùs aliquando ho- V.
mo ieiunia toleraret.

Naturam quoque & ſcripturam enuntiare; ante cibum & potum diuinis tractandis VI.
eſſe nos aptiores, vel Moyſi & Heliæ exemplo.

Etiam ad alia exempla procedit veteris Teſtamenti, filiorum Iſraël ſub Samuële, VII.
Ezechiæ, ciuitatis Niniue, Achab, Annæ matris Samuëlis, Danïëlis.

Item noui Teſtamenti, Annæ Prophetidis, Chriſti ipſius, Centurionis Cornelij, & VIII.
Apoſtoli Pauli.

Xerophagiarum item & vini abſtinentiæ antiquiſsimam religionem oſtendit; exem- IX.
plis Danïëlis & fratrum eius, Heliæ, Dauidis, Samuëlis, Aaronis, & Apoſtoli Pauli, ac
Timothei.

Denique & ſtationum, id eſt, ſtatorum ieiuniorum in veſperam vſque productio- X.
nem, probari exemplis Moyſi, Ieſu Naue, Saulis, & Danïëlis.

Quum itaque quædam ex dictis officiis à Deo homini imperata ſint, quædam ab ho- XI.
mine per votum Deo expuncta, non noua eſſe.

Et verò, delicta ieiuniis elimari, ſcientiam Xerophagiis extorqueri, bella propria ſta- XII.
tionibus diſcuti, & ad martyrium eſſe aptiorem victus tolerantiam.

Porrò ad ſupradictas cap. 2. rationes reſpondens, arbitrio cuiuſuis non relinquenda ie- XIII.
iunia probat, ex eo quòd Epiſcopi vniuerſæ plebi mandare ieiunia adſolent, maximè vbi
etiam per Græcias Concilia ex vniuerſis Eccleſiis aguntur.

Deinde Galathis interdictas obſeruationes dierum, menſium & annorum, de Iudaicis XIIII.

intelligi,non Chriſtianis;vtpotè qui Paſcha celebramus annuo circulo in menſe primo; 50. inde diebus in omni exultatione decurrimus;ſtationibus quartam & ſextam Sabbati & ieiunijs Paraſceuen dicamus.

XV. *Eundem Apoſtolum,quum prædicit quoſdam qui iubeant cibis abſtinere, prædamnare hæreticos id præcepturos ad deſpicienda opera Creatoris Marcionem, Tatianum, & ſimiles.Eſaiam quoque ieiunium potius confirmare quàm auferre.*

XVI. *Atqui quum Deo diſpliceat incontinentia gulæ, ieiunium ab eo adprobari; immò & in Ioële præcipi.Denique etiam ethnicos in ſacris Idolorum omnẽ* ταπεινοφρόνησιν *agnoſcere.*

XVII. *Illis itaque qui ieiunia recuſant,Deum ventrem eſſe,Eſau venatori comparari,qui primatus ſuos vendidit;& ferè comitari adpendices gulæ laſciuiam atque luxuriam.*

Ceterùm etſi in hoc contra Eccleſiam ſcriptus ſit hic liber, quòd Orthodoxis Pſychici nomine calumnioſe adplicato,propria quædam Montani ieiunia defendens illis falſò imponat,quaſi ieiunia oderint;multum tamen pro Eccleſia facit, quòd aduerſum huius ætatis hæreticos auctoritatem ieiuniorum Eccleſiaſticorum tueatur, & egregiè reſpondeat ad pleraſque, quas illi etiamnum pro ſe citant,ſcripturas. Quo ſit vti argumentum dilatauerimus: & ad conuincendos Magdenburgenſes Centuriatores, qui ieiunia originem à Montaniſtis habuiſſe calumniantur, ſuis quibuſque locis ſimiles aliorum Patrum expoſitiones maximè Anteceſſorum Tertulliani paucis adtigerimus; & præterea B.Hieron.qui lib.2.aduerſ.Iouinianum,ieiuniorum hoſtem,ad verbum ferè Auctorem in hoc libro imitatus eſt. Atqui Tertulliano, præterquàm quòd adſcribant locis ſuprà citatis B.Hieron.& Nicephorus, id conuincit citatio libri de Monogamia initio huius opuſculi;itẽ illud libri de Pudicitia c.I. Erit igitur & hic aduerſus Pſychicos titulus, *vbi ad hunc librum haudubiè adludit.Viderunt autẽ iam olim MS.Trithemius& Politianus,prælo primus tradidit Dn.I.Gagneus cum ſcholiis breuibus ad marginem;deinde ad Britannicum codicem recognouit Gelenius.Nos verò nunc iterum eundem caſtigauimus ex Anglico Ioannis Clementis Exemplari MS.& coniecturis aliquot Dominorum Latinij & Harriſij,& Argumentum ac Adnotationes recèns adiecimus.*

Q. SEPTIMII FLOREN- D
TIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI [1] DE IEIVNIIS [2] ADVERſus Pſychicos Liber.

CAP. I. MIRARER [3] Pſychicos iſtos, ſi ſola luxuria tenerentur qua ſæpiùs nubunt, ſi non etiam ingluuie ducerentur qua ieiunia oderunt; monſtrum ſcilicet haberetur libido ſine gula, cùm duo hæc tam vnita atque concreta ſint, vt ſi diſiungi omninò potuiſſent, ipſi priùs ventri pudenda non adhærerent.[4] Specta corpus & vna regio eſt, denique pro diſpoſitione membrorum ordo vitiorum, prior venter & ſtatim cetera ſaginæ ſubſtructa laſciuia eſt, per edacitatem ſalacitas tranſit. Agnoſco igitur animalem fidem ſtudio carnis qua tota conſtat, tam multiuorantiæ quàm multinubentiæ pronam, vt meritò ſpiritalem diſciplinam pro ſubſtãtia æmulam in hac quoque ſpecie continentiæ accuſet, proinde [5] gulæ frenos induentem per nullas interdum vel ſeras vel aridas eſcas, quemadmodum & libidini per vnicas nuptias. piget iam cum talibus congredi, pudet &

A det & iam de eis altercari quorum nec defenſio verecunda eſt. Quomodo enim prote-
gam caſtitatem & ſobrietatem ſine taxatione aduerſariorum? quinam iſti ſint ſemel no-
minabo, exteriores & interiores [6] botuli Pſychicorum.[7] Hi Paracleto controuerſiam fa-
ciunt, propter hoc nouæ Prophetiæ recuſantur, non quòd alium Deum prædicent Mon-
tanus & Priſcilla & Maximilla, nec quòd Ieſum Chriſtum ſoluant, nec quòd aliquam fi-
dei aut ſpei regulam euertant, ſed quòd planè doceant ſæpiùs ieiunare quàm nubere.[8] De
modo quidem nubendi iam edidimus Monogamiæ defenſionem, nunc de caſtigatione
victus ſecundæ, vel magis primæ continentiæ pugna eſt. [9] Arguunt nos quòd ieiunia
propria cuſtodiamus, [10] quòd ſtationes plerumque in veſperam producamus, [11] quòd e-
tiam xerophagias obſeruemus, ſiccantes cibum ab omni carne & omni iurulentia &
vuidioribus quibuſque pomis, ne quid vinoſitatis vel edamus vel potemus;[12] lauacri quo-
que abſtin[illegible]riam congruentem arido victui. nouitatem igitur obiectant de cuius illicito
præſcribant, aut hæreſin iudicandam, ſi humana præſumptio eſt, aut pſeudoprophe-
tiam pronuntiandam, ſi ſpiritalis indictio eſt, [13] dum quaqua ex parte anathema audia-
mus qui aliter adnuntiamus. [[14] Nam quod ad ieiunia pertineat, certos dies à Deo con- CAP. II.
ſtitutos opponunt, [15] vt cùm in Leuitico præcipit Dominus Moſi decimam menſis ſepti- *Leuit.23.*
mi diem placationis, Sancta, inquiens, erit vobis dies, & vexabitis animas veſtras, &
omnis anima quæ vexata non fuerit in illa die, exterminabitur de populo ſuo. [16] Certè
B in Euangelio illos dies ieiuniis determinatos putant, in quibus ablatus eſt ſponſus: & hos *Matth.9.*
eſſe iam ſolos legitimos ieiuniorum Chriſtianorum aboliris legalibus & propheticis vetu-
ſtatibus. Vbi volunt enim, adgnoſcunt quid ſapiat; Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem. *Matth.11.*
[17] Itaque de cetero indifferenter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio nouæ diſcipli-
næ, pro temporibus & cauſis vniuſcuiuſque. Sic & Apoſtolos obſeruaſſe, nullum aliud *Act.15.*
imponentes iugum certorum & in commune omnibus obeundorum ieiuniorum: proin-
de nec ſtationum, quæ & ipſæ ſuos quidem dies habeant quartæ feriæ & ſextæ: paſſiuè
tamen currant, neque ſub lege præcepti, neque vltra ſupremam diei; quando & oratio-
nes ferè hora nona concludat de Petri exemplo quod Actis refertur. Xerophagias verò *Act.10.*
nouum affectati officij nomen, & proximum ethnicæ ſuperſtitioni, [18] quales caſtimoniæ
Apim, Iſidem, & magnam matrem certorum eduliorum exceptione purificant, cùm fi-
des libera in Chriſto ne Iudaicæ quidem legi abſtinentiam quorundam ciborum debeat;
[19] ſemel in totum macellum ab Apoſtolo admiſſa, [20] deteſtatore eorum, qui ſicut nubere *1.Cor.10.*
prohibeant, ita iubeant cibis abſtinere à Deo conditis: & ideò nos eſſe iam tunc præno- *1.Tim.4.*
tatos in nouiſſimis temporibus abſcedentes à fide, intendentes ſpiritibus, mundi ſedu-
ctoribus, doctrinis mendaciloquorum, inuſtam habentes conſcientiam. Quibus oro te
ignibus? credo quibus nuptias ſæpè deducimus, & cœnas quotidie coquimus. [21] Sic &
cum Galatis nos quoque percuti aiunt obſeruatores dierum & menſium & annorum. Ia- *Gal.4.*
culantur interea & Eſaiam pronuntiaſſe: Non tale ieiunium Dominus elegit, id eſt non *Iſai.58.*
C abſtinentiam cibi, ſed opera iuſtitiæ quæ ſubtexit: & ipſum Dominum in Euangelio ad
omnem circa victus ſcrupuloſitatem compendio reſpondiſſe, [22] non his communicari
hominem quæ in os inferantur, ſed quæ ex ore proferantur, cùm & ipſe manducaret & *Marci 7.*
biberet vſque in notationem: Ecce homo vorator & potator. ſic & Apoſtolum docere, *Matth.11.*
quòd eſca nos Deo non commendet, neque abundantes ſi edamus, neque deficientes ſi *1.Cor.8.*
non edamus. His & huiuſmodi ſenſibus eò iam ſubtiliter tendunt, vt vnuſquiſque pro-
nior ventri poſſit ſuperuacua, nec adeò neceſſaria exiſtimare [23] ſublati vel diminuti vel
demorati cibi officia, præponente ſcilicet iuſtitiæ & innocentiæ opera. Et ſcimus quales
ſint carnalium commodorum ſuaſoriæ, quàm facilè dicatur, opus eſt de totis præcordiis
credam, diligam Deum & proximum mihi. In his enim duobus præceptis tota Lex pen- *Matth.22.*
det & Prophetæ, non in pulmonum & inteſtinorum meorum inanitate. [[24] Itaque nos CAP. III.
hoc priùs affirmare debemus, quod occultè ſubrui periclitatur, quantum valeat apud
Deum inanitas iſta: & ante omnia vnde ratio ipſa proceſſerit hoc modo promerendi
Deum: tunc enim agnoſcetur obſeruationis neceſſitas, cùm eluxerit rationis auctoritas
à primordio recenſendæ. [25] Acceperat Adam à Deo legem non guſtandi de arbore agni- *Gen.2.*
tionis boni & mali, moriturus ſi guſtaſſet; verùm & ipſe tunc in pſychicum reuerſus poſt *Epheſ.5.*
ecſtaſin ſpiritalem; in qua magnum illud ſacramentum in Chriſtum & Eccleſiam pro-
phetauerat, nec iam capiens quæ erant ſpiritus, faciliùs ventri quàm Deo ceſſit, pabulo
potiùs quàm præcepto annuit; ſalutem gula vendidit. Manducauit denique & periit, *Gen.3.*

ſaluus alioquin ſi vni atbuſculæ ieiunare maluiſſet: vt iam hinc animalis fides ſemen ſuum D
recognoſcat, exinde deducens carnalium appetitionem & ſpiritualium recuſationem.
Teneo igitur à primordio homicidam gulam, totmentis atque ſuppliciis inediæ punien-
dam, etiam ſi Deus nulla ieiunia præcepiſſet: oſtendens tamen vnde ſit occiſus Adam,
mihi reliquerat intelligenda remedia offenſæ, qui offenſam dem õſtrarat: vltrò cibum qui-
bus modis quibúſq; temporibus potuiſſem, pro veneno deputarem, & antidotum famem
ſumerem, per quam purgarem [26] mortis à primordio cauſam, in me quoq; cum ipſo gene-
re tranſductam, certus hoc Deum velle cuius contrarium noluit, ſatiſque confidens pla-
cituram illi continentiæ curam, à quo damnatam comperiſſem incontinentiæ culpam.
Pſal.50. Porrò cùm & ipſe ieiunium mandet, [27] & animam conquaſſatam propriè vtique cibi an-
guſtiis ſacrificium appellet, quis iam dubitabit omnium erga victus macerationum hanc
fuiſſe rationem, qua rurſus interdicto cibo & obſeruato præcepto primordi[illegible]e iam deli-
ctum expiaretur, vt homo per eandem materiam cauſæ ſatis Deo faciat per quam offen-
derat, id eſt per cibi interdictionem: atque ita ſalutem æmulo modo redaccenderet ine-
CAP. IIII. dia, ſicut extinxerat ſagina, pro vnico illicito plura licita contemnens. [28 Hæc ratio
ſeruabatur apud prouidentiam Dei pro temporibus omnia modulantis, ne quis ex diuer-
ſo ad deiiciendam propoſitionem noſtram: cur ergo, dicat, non ſtatim Deus aliquam
victus conſtituit caſtigationem, quinimò & auxit permiſſionem. Nam in primordio qui-
Gen.1. dem herbidum ſolummodò & arboreum homini pabulum addixerat: [29] Ecce dedi vo- E
bis omne fœnum ſementiuum ſeminans ſemen quod eſt ſuper terram; & omne lignum
Gen.9. quod habet in ſemetipſo fructum ſeminis ſementiui, vobis erit in eſcam. Poſtea verò ad
Noë enumerata ſubiectione omnium beſtiarum terræ, & volatilium cœli, & mouen-
tium in terra, & piſcium maris, [30] & omnis viuentis; erunt, inquit, vobis in eſcam: ve-
lut holera fœni dedi vobis vniuerſa. Verùm carnem in ſanguine animæ ſuæ non edetis:
nam & hoc ipſo quòd eam ſolam carnem eſui eximit, cuius anima non per ſanguinem ef-
funditur, omnis reliquæ carnis vſum conceſſiſſe manifeſtum eſt. Ad hæc reſpondemus,
Gen.1. et 3. non competiſſe onerari hominem aliqua adhuc abſtinentiæ lege; qui cùm maximè tam
Gen.9. leuem interdictionem vnius ſcilicet pomi tolerare non potuit: remiſſum itaque illum li-
bertate ipſa corroborandum. Æquè poſt diluuium in reformatione generis humani ſuf-
feciſſe vnam interim legem à ſanguine abſtinendi permiſſo vſu ceterorum. Iam enim iu-
Gen.8. dicium Dominus oſtenderat per diluuium; adhuc etiam comminatus fuerat per exqui-
Gen.9. ſitionem ſanguinis de manu fratris & de manu beſtiæ. Omnis itaque iuſtitiam iudicij præ-
miniſtrans, materiam libertatis emiſit, per veniam ſupparans diſciplinam, permittens
omnia, vt demeret quædam, plus exacturus ſi plus commiſiſſet, abſtinentiam imperatu-
rus, cùm indulgentiam præmiſiſſet, quo magis, vt diximus, primordiale delictum ex-
CAP.V. piaretur maioris abſtinentiæ operatione in maioris licentiæ occaſione. [31 Denique
vbi iam & familiaris populus allegi Deo cœpit, & reſtitutio hominis imbui potuit, tunc F
Leuit.23. leges diſciplinæque omnes impoſitæ etiam quæ decerperent victum; ademptis quibuſ-
dam veluti immundis, quo faciliùs aliquando ieiunia toleraret homo, perpetua in qui-
buſdam abſtinentia vſus. [32] Nam & primus populus primi hominis reſculpſerat crimen,
Exodi 14. pronior ventri quàm Deo deprehenſus; cùm, de duritia Ægyptiæ ſeruitutis valida ma-
Exodi 3. nu Dei & ſublimi brachio ereptus (Dominus eius viſus eſt) terræ lacte & melle mananti
Exodi 16. deſtinatus; ſtatim autem ſolitudinis incopioſæ circunſpectu ſcandalizatus, ſaturitatis Æ-
gyptiæ detrimenta ſuſpirans, in Moyſen & Aaron muſſitauit: Vtinam obiiſſemus percuſ-
ſi à Domino in terra Ægypti, quando ſuper ollas carnium ſedebamus, & panes in pleni-
Exod.16. tudinem comedebamus. Quoniam eduxiſti nos in hæc deſerta ad interficiendam ſyna-
gogam iſtam fame. [33] Eadem ventris prælatione deploraturus erat eoſdem duces ſuos &
Num.11. Dei arbitros, quos deſiderio carnis & recordatu Ægyptiarum copiarum exacerbabat:
Quis nos veſcet carne? venerunt in mentem nobis piſces quos in Ægypto edebamus gra-
tis, & cucumeres & pepones & porri & cepe & allia. At nunc anima noſtra arida, nihil
niſi manna vident oculi noſtri. Ita & illis Xerophagiæ penes angelici diſplicebant, allium
potius & cepe quàm cœlum fragrare malebant. Et ideò tam ingratis gratiora & eſculen-
tiora quæque detracta ſunt, puniendæ ſimul gulæ & exercendæ continentiæ cauſa: vt il-
CAP.VI. la damnaretur, iſta erudiretur. [34 Nunc ſi temerè rationes caſtigati à Deo victus, & ca-
ſtigandi propter Deum à nobis, ad primordiorum experimenta reuocauimus, conſcien-
tiam communem conſulamus, ipſa natura enunciabit, quales nos ante pabulum & po-
tum

A tum in virgine adhuc ſaliua exhibere conſuerit rebus dumtaxat ſenſus agendis quo diui-
na tractantur, ſi multo pollentioris mentis, ſi multo viuacioris cordis, quàm cùm to-
tum illud domicilium interioris hominis, eſcis ſtipatum, vinis inundatum, decoquen-
dis iam ſtercoribus æſtuans, [15] præmeditatorium efficitur latrinarum, in quo planè nihil
tam in proximo ſuperſit quàm ad laſciuiam ſapere. Manducauit populus & bibit, & ſur- *Exod.32.*
rexerunt ludere. Intellige ſanctæ ſcripturæ verecundiam, luſum niſi impudicum non de-
notaſſet. Ceterùm quotuſquiſque meminerit religionis, occupatis memoriæ locis, impe-
ditis ſapientiæ membris, nemo ita vt decet, ita vt par eſt, ita vt vtile eſt, recordabitur
Dei in eo tempore, quo ipſum ſibi hominem excidere ſolemne eſt. Omnem diſciplinam
victus aut occidit aut vulnerat. Mentior ſi non Dominus ipſe obliuionem ſui exprobrans
Iſraëli, cauſam plenitudini reputat. Incraſſatus eſt dilectus & pinguefactus & dilatatus *Deuter.32.*
eſt, & dereliquit Deum qui fecit eum, & abſceſſit à Domino ſalutificatore ſuo. Denique
in eodem Deuteronomio eandem cauſam præcaueri iubens: Ne, inquit, cùm mandu- *Deuter.8.*
caueris & biberis & domos optimas ædificaueris, ouibus & bubus tuis multiplicatis, &
argento & auro, extollatur cor tuum, & obliuiſcaris Domini Dei tui. Præpoſuit corru-
ptelæ diuitiarum edacitatis enormitatem, cui ipſæ diuitiæ procurant. Per illas ſcilicet;
incraſſatum erat cor populi, ne oculis videret, & auribus audiret, & corde coniiceret adi- *Iſai.6.*
pibus obſtructo, quas nominatim eſui abſtulit, dedocens hominem ſaginæ ſtudere.
B [16] Ceterùm cui cor euectum potius inueniebatur quàm impinguatum; quadraginta die-
bus totidémque noctibus ſupra humanæ naturæ facultatem ieiunium perennauit ſpirita- *Exod.24.*
li fide virtutem ſubminiſtrante: & vidit oculis Dei gloriam, & audiuit auribus Dei vo-
cem, & corde coniecit Dei legem, iam tunc docentis; non in ſolo pane viuere homi- *Matth.4.*
nem, ſed in omni verbo Dei: cùm quidem nec ipſum Moyſen Deo paſtum inediámque *Exod. 34.*
eius nomine ſaginatam conſtanter contemplari valeret pinguior populus. Meritò igitur
etiam in carne ſe Dominus ei oſtendit collegæ ieiuniorum ſuorum, [17] non minus & He- *Matth. 17.*
liæ. Nam & Helias hoc primum quod famem fuerat imprecatus, ſatis iam ſe ieiuniis vo- *3.Reg.17.*
uerat. Viuit, inquit, Dominus, cui adſiſto in conſpectu eius, ſi erit ros iſtis annis & im-
ber. Dehinc minantem Iezabel fugiens poſt vnicum pabulum & potum quem ab angelo *3.Reg.19.*
expergefactus inuenerat, & ipſe quadraginta diebus & noctibus vacuo ventre, arido ore
peruenit in montem Choreb, vbi cùm in ſpelunca deuertiſſet, quàm familiari congreſſu
Dei exceptus eſt. Quid tu Helia hîc? multo amicior iſta vox, quàm, Adam vbi es? illa e- *Gen.3.*
nim paſto homini minabatur, iſta ieiuno blandiebatur. Tanta eſt circunſcripti victus
prærogatiua, vt Deum præſtet homini contubernalem, parem re vera pari. [18] Si enim
Deus æternus non eſuriet, vt teſtatur per Eſaiam, hoc erit tempus quo homo Deo adæ-
quetur, cùm ſine pabulo viuit. [[19] Proceſſimus itaque iam ad exempla, vti reuoluamus CAP. VII.
vtilitatis efficacia poteſtates iſtius officij, quod etiam iratum Deum homini reconciliat.
Deliquerat Iſraël; in aquatione apud Maſpha congregatus à Samuële, ita ſtatim delictum *1.Reg.7.*
C ieiunio diluit, [40] vt periculũ prælij ſimul fugerit. Quũ maximè Samuel offerebat holocau-
ſtum, in nullo magis procuratam audimus Dei elementiam quàm abſtinentia populi. Et
allophyli prælio admouebant, ibidem Dominus intonuit voce magna ſuper allophylos,
& confuſi ſunt, & corruerunt in conſpectu Iſraëlis: & proceſſerunt viri Iſraël ex Maſpha,
& perſecuti ſunt allophylos, & vſque Betchor cæciderunt paſtos impaſti, armatos iner-
mes. Hæ erunt vires ieiunantium Deo, cœlum pro eiuſmodi militat: habes formam præ-
ſidij etiam ſpiritalibus bellis neceſſariam. [41] Proinde cùm rex Aſſyriorum Sennacherib *4.Reg. 18.*
compluribus iam ciuitatibus captis Iſraëli per Rapſacen blaſphemias & minas intentaret, *& 19.*
nihil aliud illum à propoſito in Æthiopias auertit, dehinc centum & octoginta milia de
exercitu eius per angelum abſumpſit, quàm Ezechiæ regis humiliatio. Siquidem duri-
tia hoſtis annuntiata, veſtem ſcidit, ſaccum induit, eodémque habitu ſeniores ſacerdo-
tum ad Deum per Eſaiam adire iuſſit, vtique ieiunio preces proſequente. neque enim ci-
bi tempus in periculo, nec ſaturitatis cultus in ſacco. ſemper inedia mœroris ſequela eſt,
ſicut lætitia acceſſio ſaginæ. Per hanc mœroris ſequelam & inediam, etiam ciuitas illa
peccatrix Niniue de exitio prædicato liberatur. Satis enim pœnitentia ſcelerum com- *Ionæ3.*
mendauerit Deo ieiunium triduo functa, etiam pecudibus enectis, quibus iratus Deus
non erat. Sodoma quoque & Gomorra euaſiſſent ſi ieiunaſſent. [42] Hoc remedium agno- *Gen.19.*
ſcit & Achab, cùm illi poſt tranſgreſſionem & idololatriam & necem Nabuthæ propter *3.Reg.21.*
vineam interempti à Iezabel exprobraſſet Helias: qualiter occidiſti, & hæreditatem poſ-

Digitized by Google

ſediſti, in loco, quo ſanguinem Nabuthæ canes delinxerant, tuum quoque delinguent: D
deſtituit ſemetipſum, & ſaccum carni ſuæ impoſuit, & ieiunauit, & dormiuit in ſacco. &
tunc ſermo Domini ad Heliam: *Vidiſti vt reueritus ſit Achab à facie mea: pro eo quod*
reueritus eſt, non ſuperducam læſuram in diebus ipſius, ſed in diebus filij eius ſuperdu-
1.*Reg*.1. *cam eam*, qui non erat ieiunaturus. Ita ieiunium in Deum reuerentiæ opus eſt, per quod
Anna quoque ambiens vxor Helcanæ retrò ſterilis impetrauit facilè à Deo inanem cibo
ventrem filio implere, & quidem Propheta. ſed non modò naturæ mutationem, aut pe-
riculorum auerſionem, aut delictorum oblitterationem, verumetiam ſacramentorum
Dan.2. agnitionem, ieiunia de Deo merebuntur. [41] Aſpice Danielis exemplum, circa ſomnium
regis Babylonis omnes turbantur ſophiſtæ, negant vltrò de præſtantia humana poſſe co-
gnoſci. Solus Daniel Deo fidens, & ſciens quid ad demerendam Dei gratiam faceret,
ſpatium tridui poſtulat, cum ſua fraternitate ieiunat, atque ita orationibus commenda-
tis, & ordinem & ſignificationem ſomnij per omnia inſtruitur, tyranni ſophiſtis parcitur,
Dan.9. Deus glorificatur, Daniel honoratur. Non minorem Dei gratia & poſtea quoque rela-
turus anno primo regis Darij, cùm ex recogitatu prædicatorum temporum ab Hieremia
dedit faciem ſuam Deo in ieiuniis & ſacco & cinere. Nam & angelus miſſus ad eum, hanc
ſtatim profeſſus eſt cauſam diuinæ dignationis. *Veni, inquit, demonſtrare tibi* [44] *quate-*
Dan.14. *nus miſerabilis es*, ieiunando ſcilicet. ſi Deo miſerabilis; leonibus in lacu fuerat horribi-
CAP.VIII. lis, [45] vbi quidem illi ſex diebus ieiunanti prandium angelus procurauit. [[46] Reddimus
Luc.2. & cetera, ad noua enim nunc documenta properamus. In limine Euangelij Anna Pro-
phetis filia Phanuelis, quæ infantem Dominum & agnouit, & multa ſuper eo prædica-
uit expectantibus redemptionem Iſraelis, poſt egregium titulum veteris & vniuiræ vi-
duitatis ieiuniorum quoque teſtimonio augetur, oſtendens in quibus officiis aſſideri Ec-
cleſiæ debeat, & à nullis magis intelligi Chriſtum quàm ſemel nuptis, & ſæpè ieiunis. Ip-
Matth.4. ſe mox Dominus baptiſma ſuum, & in ſuo omnium, ieiuniis dedicauit, habens efficere
Matth.11. panes ex lapidibus, etiam Iordanem vino fortaſſe manare; ſi ita vorator & potator fuiſ-
ſet. Immò nouum hominem in veteris ſuggillationem virtute faſtidiendi cibi initiabat;
Matth.4. vt eum diabolo rurſus per eſcam tentare quærenti fortiorem fame tota oſtẽtaret. [47] Præ-
Matth.6. ſtituit exinde ieiuniis legem ſine triſtitia tranſigendis. Cur enim triſte quod ſalutare? Do-
Matth.17. cuit etiam aduerſus diriora dæmonia ieiuniis præliandum. Quid enim mirum, ſi eadem
operatione ſpiritus iniquus educitur qua ſanctus inducitur? Denique vt in Centurionem
Act.10. Cornelium, necdum tinctum dignatio ſpiritus ſancti cum chariſmate inſuper Prophe-
2.*Cor*.11. tiæ feſtinaſſet, ieiunia eius legimus exaudita. Puto autem & Apoſtolus in ſecunda Co-
rinthiorum inter labores ſuos & pericula & incommoda poſt famem ac ſitim [48] ieiunia
CAP.IX. quoque plurima enumerat. [[49] Principalis hæc ſpecies in caſtigatione victus, poteſt iam
de inferioribus quoque abſtinentiæ operationibus præiudicare, vt & ipſis pro modo vti-
libus aut neceſſariis. Nam exceptio eduliorum quorundam [50] portionale ieiunium eſt.
[51] Inſpiciamus igitur & xerophagiarum nouitatem aut vanitatem, ſi non & in his tam F
antiquiſſimæ quàm efficaciſſimæ religionis operatio eſt. Redeo ad Danielem & fratres
Dan.1. eius leguminum pabulum & aquæ potum [52] ferculis & œnophoris regiis præferentes, at-
que exinde formoſiores, ne qui de ſpecie quoque corpuſculi metuat, ceterùm ſpiritu in-
ſuper cultos. Dedit enim Deus adoleſcentulis ſcientiam & intelligentiam in omni litte-
ratura, & Danieli in omni verbo, & in ſomniis, & in omni ſophia, qua hoc ipſum quo-
que ſaperet, quibus modis de Deo impetraretur agnitio ſacramentorum. [53] Anno deni-
Dan.10. que tertio Cyri regis Perſarum cùm in recogitatum incidiſſet viſionis, aliam formam hu-
miliationis proſpexit. *In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdoma-*
das, panem ſuauem non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo vnctus non
ſum, donec conſummarentur tres hebdomades, quibus tranſactis angelus emiſſus eſt ta-
liter alloquens: *Daniel, homo es miſerabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua de-*
diſti animam tuam recogitatui & humiliationi coram Deo, exauditum eſt verbum
tuum, & ego introiui verbo tuo. Ita xerophagiarum miſeratio & humiliatio metum ex-
pellunt, & aures Dei aduertunt, & occultorum compotes faciunt. Reuertor etiam ad
3.*Reg*.17. Heliam, cùm corui illum pane & carne ſaturare conſueſſent; cur poſtmodùm [54] apud Ber-
3.*Reg*.19. ſabee Iudeæ excitato ei de ſomno quidam ille angelus ſine dubio panem ſolum & aquam
obtulit? defecerant corui qui eum liberaliùs paſcerent, an difficile angelo fuerat aliquem
alicundè de cõuiuio regis miniſtrum cum inſtructiſſimo ferculo raptum ad Heliam tranſ-
fer-

A ferre? ſicut Daniel in lacum leonum eſurienti prandium metentium exhibitum eſt, ſed *Dan 14.* conſtitui oportebat exemplum docens in tempore preſſuræ, & perſecutionis, & cuiuſcunque circunſtantiæ, xerophagiis eſſe viuendum. Tali victu Dauid exomologeſin ſuam *Pſalm.101.* expreſſit, cinerem quidem edens velut panem, id eſt, panem velut cinerem aridum & ſordidum, potum veró fletu miſcens, vtique pro vino. Habet enim & abſtinentia vini ſuos titulos, quæ & Samuelem Deo vouerat, & Aaronē conſecrarat. [55] Nam de Samuele *1.Reg.1.* mater: Et vinum, inquit, & ebriamen non bibet: talis enim & ipſa Deum orabat. Et Dominus ad Aaron, Vinum & ſiceram non bibetis, [56] tu & filij tui poſt te, ſi quando in- *Leuit.10.* gredi emini tabernaculum, vel aſcendetis ad altare, & non moriemini. Adeò morientur qui non ſobrij in Eccleſia miniſtrauerint. Sic & Iſraëli proximo exprobrat: Et potum da- *Amos.2.* baris ſanctificaris meis vinum. Et hæc autem ſtrictura potus xerophagiæ portio eſt, quanquam vbi abſtinentia vini aut à Deo exigitur, [57] aut ab homine vouetur, illic intelligatur etiam pabuli preſſura formam præſtruens potui. Qualis enim eſus, talis & potus: veriſimile non eſt, vt quis dimidiam gulam Deo immolet, aquis ſobrius & cibis ebrius. An autem & Apoſtolus xerophagias norit, qui maiora celebrauerat, ſitim & famem & mul- *2.Cor.11.* ta ieiunia; qui ebrietates & comeſſationes recuſauerat; vel de diſcipulo Timotheo argu- *Rom.13.* menti ſatis eſt: quem propter ſtomachum & aſſiduas imbecillitates modico vino mo- *1.Tim.5.* nens vti, quo ille non ex inſtitutione, ſed ex deuotione abſtinebat, ceterùm ſtomacho magis conſuetudo prodeſſet, hoc ipſo abſtinentiam vini dignam Deo ſuaſit, quam ex neceſſitate diſſuaſit.

B [58] Æquè ſtationes noſtras vt indignas, quaſdam verò & in ſerum *CAP. X.* conſtitutas, nouitatis nomine incuſant, hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum eſſe dicentes, [59] & non vltra nonam detinendum, de ſuo ſcilicet more. Sed quòd pertineat ad interdictionis quæſtionem, ſemel pro omnibus cauſis reſpondebo. Nunc ad proprium huius ſpeciei articulum de modo temporis dico, de ipſis priùs expoſtulandum, vnde hanc formam nona dirimendis ſtationibus præſcribant. [60] Si, quia Petrus & qui cum eo, *Act.3.* ad horam nonam orationis templum introgreſſi leguntur, quis mihi probabit illos ea die ſtatione functos, vt horam nonam ad clauſulam & expunctionem ſtationis interpretetur. Atqui faciliùs inuenias Petrum hora ſexta capiendi cibi cauſa priùs in ſuperiora ad oran- *Act.10.* dum aſcendiſſe, quo magis ſexta diei finiri officio huic poſſit, quæ illud abſolutura poſt orationem videbatur. Porrò cùm [61] in eodem commentario Lucæ, & tertia hora oratio- *Act.2.* nis demonſtretur, ſub qua ſpiritu ſancto initiati pro ebriis habebantur; & ſexta qua Petrus *Act.10.* aſcendit in ſuperiora; & nona qua templum ſunt introgreſſi, cur non intelligamus ſalua *Act.3.* planè indifferentia ſemper & vbique & omni tempore orandum: tamen tres iſtas horas, vt inſigniores in rebus humanis quæ diem diſtribuunt, quæ negotia diſtinguunt, quæ publicè reſonant, ita & ſolenniores fuiſſe in orationibus diuinis: quod etiam ſuadet Danielis quoque argumētum ter die orantis, vtique per aliquarum horarum exceptio- *Dan. 6.* nem, non aliarum autem quàm inſigniorum exinde Apoſtolicarum, tertiæ, ſextæ, nonæ.

C Hinc itaque & Petrum dicam ex vetere potius vſu nonam obſeruaſſe, tertio orantem ſu- *Act.3.* premæ orationis munere. Hæc autem propter illos, qui ſe putant ex forma Petri agere, quam ignorant, non quaſi reſpuamus nonam, cui & [62] quarta ſabbati, & ſexta plurimùm fungimur: ſed quia [63] eorum quę ex traditione obſeruantur, tāto magis dignam rationem afferre debemus, quāto carent ſcripturæ auctoritate, donec aliquo cœleſti chariſmate, aut confirmentur, aut corrigantur. [64] Et ſi qua, inquit, ignoraris, Dominus vobis reuelabit. Ita- *Philipp.3.* que ſepoſito confirmatore omnium iſtorum Paracleto duce vniuerſę veritatis, an dignior apud nos ratio afferatur in nonam obſeruandi require, vt etiam Petro ea ratio deputanda *Act.3.* ſit, ſi ſtatione tunc functus eſt. Venit enim de exitu Domini, quem etſi ſemper commemorari oportet ſine differentia horarum, impreſſiùs tamen cum eis ſecundum ipſum ſtationis vocabulum addiſcimus. [65] Nam & milites nunquam immemores ſacramenti, magis ſtationibus parent. Itaque in eam vſque horam celebranda preſſura eſt, in qua à ſexta contenebratus orbis defuncto Domino lugubre fecit officium, vt tunc & nos reuertamur *Matth.27.* ad iocunditatem, cùm & mundus recepit claritatem. Hoc ſi magis ad religionem ſapit Chriſtianam, dum magis Chriſti gloriam celebrat, poſſum æquè ſeræ ſtationis ex eodem rei ordine ſtatum figere, vt ieiunemus ad ſerum; expectantes tempus Dominicæ ſepul- *Ibidem.* turæ, cùm Ioſeph poſtulatum detulit corpus & condidit. Inde & irreligioſum eſt antè famulorum carnem refrigerare quàm domini. Sed hoc ex argumentationum prouocatione commiſerim, coniecturas coniecturis & tamen puto fidelioribus repercutiens. Videa-

Exodi 17. muſan aliquid tale nobis de vetuſtatibus quoque patrocinetur. In Exodo habitus ille
Moyſi aduerſus Amalech orationibus prælianṫis vſque in occaſum perſeuerãs, nónne ſta- D
*Ioſ.*10. tio fuit ſera? Ieſum Naue debellantem Amorrhęos prandiſſe illa die exiſtimamus, [66] qua
ipſis elementis ſtationem imperauit: ſtetit ſol in Gabaon, & luna in Aialon: ſtetit ſol &
luna in ſtatione, donec vltus eſt populus de inimicis ſuis, & ſtetit ſol medio cœlo, & non
accedebat in occaſum, & in finem diei vnius. Non fuit dies talis retrò & in nouiſſimo,
vtique tam prolixus, vt, inquit, exaudiret Deus hominem, parem ſcilicet ſolis, inſtan-
1 *Reg.*14. tem tandiu in officio, ſtationem etiam ſera longiorem. Certè Saul & ipſe in prælio conſti-
tutus manifeſtè munus iſtud indixit, Maledictus homo qui ederit panem ad veſperam vſ-
que dum vlciſcar de inimico meo; & non guſtauit totus populus eius, [67] & tota terra non
prandebat. Tantam autem Deus præſtitit auctoritatem edicto ſtationis illius, vt Iona-
than filius Saulis, quanquam ignarus ieiunationis in ſerum definitæ guſtum mellis admi-
ſerat, & forte mox de delicto ſit traductus, & vix per precem populi periculo exemptus:
*Dan.*9. gulæ enim licet ſimplicis reus fuerat. [68] Sed & Daniel, anno primo regis Darij, cùm ie-
iunus in ſacco & cinere exomologeſin Deo ageret, Et adhuc, inquit, loquente me in o-
ratione, ecce vir quem videram in ſomnis initio, velociter volans appropinquauit mihi
quaſi hora veſpertini ſacrificij. Hæc erit ſtatio ſera, quæ ad veſperam ieiunans pinguio-
CAP. XI. rem orationẽ Deo immolat. [[69] Omnia autẽ iſta credo ignota eis qui ad noſtra turban-
tur, aut ſola forſitan lectione, non etiam intentione comperta, ſecundum maiorem vim E
imperitorum apud glorioſiſſimam ſcilicet multitudinem Pſychicorum. Propterea per ſin-
gulas direximus ſpecies ieiunationum, xerophagiarum, ſtationum, vt dum recenſemus
ſecundum vtriuſque Teſtamenti paraturam, quantum proficiant recuſati vel reciſi vel re-
tardati pabuli officia, eos retundamus qui hæc velut vacantia infirmant. Item dum pari-
ter oſtendimus, quo ſemper in ordine fuerint religionis, eos reuincamus qui hæc vt no-
ua accuſant: nec nouum enim quod ſemper, nec vacuum quod vtile. Sed & illud in me-
dio eſt, quædam ex his officiis à Deo homini imperata legem conſtituiſſe, quædam ab
homine Deo oblata votum expunxiſſe: tamen & [70] votum, cùm à Deo acceptatum eſt,
legem in poſterum facit per auctoritatem acceptatoris: exinde enim faciendum manda-
uit qui factum comprobauit. [71] Itaque & hinc in alia ſpecie altercatio diuerſæ partis ob-
ducitur, cùm dicunt, aut pſeudoprophetia eſt, ſi ſpiritalis vox ſolennia iſta conſtituit, aut
hæreſis ſi humana præſumptio adinuenit. Eam enim formam reprehendentes qua & ve-
tera decucurrerunt, & ex ea retorquentes quæ & aduerſarij veterum aduerſus illa pote-
runt retractare, aut & illa recuſare, debebunt exertè iſta ſuſcipere neceſſariè, maximè
cùm & iſta à quocunque inſtitutore ſunt ſiue ſpiritali, ſiue tantùm fideli, eidem Deo cur-
rant cui & vetera. indubitatè enim & hæreſis & pſeudoprophetia diuinitatis diuerſitate
iudicabuntur apud nos omnes vnici Dei creatoris & Chriſti eius antiſtites. adeóque in-
differenter hanc partem defendo, illis offerens in quo velint gradum figere. Spiritus F
diaboli eſt, dicis ô Pſychice, & quomodo Dei noſtri officia indicit? nec alij offerenda
quàm Deo noſtro? Aut contende diabolum cum Deo facere noſtro, aut Satanas Para-
1.*Ioan.* 2. cletus habeatur. Sed hominem Antichriſtum adfirmas; [72] hoc enim vocantur hæretici
nomine penes Ioannem. Et quomodo quiſquis ille eſt in Chriſto noſtro, hæc erga Domi-
num noſtrum officia diſpoſuit, cùm & Antichriſti erga Deum aduerſum noſtrum proceſ-
ſerint Chriſtum? Quo itaque putas laterum confirmatum apud nos ſpiritum, cùm impe-
rat, an cùm probat quæ Deus noſter & imperauit ſemper & probauit? Sed rurſus palos
terminales figitis Deo, ſicut de gratia, ita de diſciplina, ſicut de chariſmatibus, ita & de
ſolennibus, vt proinde officia ceſſauerint, quemadmodum & beneficia eius, atque ita
*Matth.*11. negetis vſque adhuc eum munia imponere, quia & hîc Lex & Prophetæ vſque ad Ioan-
CAP. XII. nem: ſupereſt vt totum auferatis quantum in vobis tam otioſum. [[73] Iam enim & in iſta
ſpecie ditati ſaturatíque regnatis, non delicta incuſantes quæ ieiuniis elimentur, nec re-
uelationum ſcientia indigentes quæ xerophagiis extorqueantur, nec bella propria me-
tuentes quæ ſtationibus diſcutiantur. [74] Vt ab Ioanne Paracletus obmutuiſſet, ipſi no-
bis Prophetæ in hanc maximè cauſam extitiſſemus: iam non dico ad exorandam Dei
iram, nec ad impetrandam tutelam eius aut gratiam, ſed ad præmuniendam per noſ-
metipſos nouiſſimorum temporum conditionem, [75] indicentes omnem ταπεινοφρόνη-
σιν, cùm carcer ediſcendus, & fames ac ſitis exercendæ, & tam inediæ quàm anxij
victus tolerantia vſurpanda ſit, vt in carcerem talis introëat Chriſtianus, qualis in-
de pro-

A de prodiſſet, non pœnam illic paſſurus, ſed diſciplinam, nec ſeculi tormenta, ſed ſua officia, eóque fidentior proceſſurus ad certamen è cuſtodia abuſus nihil habens carnis, ſic vt nec habeant tormenta materiam, cùm ſola & arida ſit cute loricatus, & contra vngulas corneus, præmiſſo iam ſanguinis ſucco tanquam animæ impedimentis, properante iam & ipſa quæ iam ſæpè ieiunans mortem de proximo norit. Planè veſtrum eſt in carceribus popinas exhibere martyribus incertis, ne conſuetudinem quærant, ne tædeat vitæ, ne noua abſtinentiæ diſciplina ſcandalizentur, quam nec ille [76] Priſtinus veſter non Chriſtianus martyr attigerat; quem & facultate cuſtodiæ liberæ aliquandiu fartum omnibus balneis quaſi baptiſmate melioribus, & omnibus luxuriæ ſeceſſibus quaſi Eccleſiæ ſecretioribus, & omnibus vitæ iſtius illecebris quaſi æternæ dignioribus, hoc puto oblegatum ne mori vellet, poſtremo ipſo tribunalis die luce ſumma condito mero tanquam antidoto præmedicatum, ita eneruaſtis; vt paucis vngulis titillatus, hoc enim ebrietas ſentiebat, quem Dominum confiteretur, interroganti Præſidi reſpondere non potuerit amplius. atque ita de hoc iam extortus, cùm ſingultus & ructus ſolos haberet, in ipſa negatione digeſſit. ideò ſobrietatis diſciplinam qui prædicant pſeudoprophetæ, ideò hæretici qui obſeruant. Quid ergo ceſſatis Paracletum, quem in Montano negatis, in Apitio credere? [[77] Præſcribitis conſtituta eſſe ſolennia huic fidei ſcripturis vel traditione maiorum, nihilque obſeruationis amplius adiiciendum ob illicitum innouationis. ſtate in *Cap. XIII.*

B iſto gradu ſi poteſtis. Ecce enim conuenio vos & [78] præter Paſcha ieiunantes, citra illos *Matth. 9.*
dies, quibus ablatus eſt ſponſus, & ſtationum ſemiieiunia interponentes, & vos interdum pane & aqua victitantes vt cuique viſum eſt: denique reſpondetis hæc ex arbitrio agenda, non ex imperio. Mouiſtis igitur gradum excedendo traditionem, cùm quæ non ſint conſtituta obitis. Quale eſt autem, vt tuo arbitrio permittas, quod imperio Dei non das? plus humanæ licebit voluntati quàm diuinæ poteſtati? Ego me ſeculo non Deo liberum memini: ſic meum eſt vltrò officium facere Domino, ſic indicere illius eſt: non tantùm obſequi ei debeo, ſed & adulari: illud enim imperio eius, hoc arbitrio meo præſto. [79] Benè autem, quòd & Epiſcopi vniuerſæ plebi mandare ieiunia aſſolent, non dico de induſtria ſtipium conferendarum, vt veſtræ capturæ eſt, ſed interdum & ex aliqua ſollicitudinis Eccleſiaſticæ cauſa. Itaque ſi & ex hominis edicto, & in vnum omnes ταπεινοφρόνησιν agitatis, quomodo in nobis ipſam quoque vnitatem ieiunationum & xerophagiarum & ſtationum denotatis? niſi fortè in ſenatus conſulta & in principum mandata coitionibus oppoſita delinquimus. Spiritus ſanctus quum in quibus vellet terris, & per quos vellet prædicaret, ex prouidentia imminentium, ſiue Eccleſiaſticarum tentationum, ſiue mundialium plagarum, quâ Paracletus, id eſt aduocatus, ad exorandum iudicem, huiuſmodi officiorum remedia mandabat, puta nunc ad exercendam ſobrietatis & abſtinentiæ diſciplinam: hunc qui recipimus, neceſſariò etiam quæ tunc conſtituit obſeruamus. Aſpice ad Iudaicos faſtos, & inuenies nihil nouum, ſi quæ patribus ſunt præcepta,

C omnis deinceps poſteritas hæreditaria religione cuſtodit. [80] Aguntur præcepta per Græcias illas certis in locis concilia ex vniuerſis Eccleſiis, per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipſa repræſentatio totius nominis Chriſtiani magna veneratione celebratur. Et hoc quàm dignum fide auſpicante congregari vndique ad Chriſtum. Vide
quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum; hoc tu pſallere non facilè no- *Pſal. 132.*
ſti, niſi quo tempore cum compluribus cœnas. [81] Conuentus autem illi ſtationibus priùs *Rom. 12.*
& ieiunationibus operati; dolere cum dolentibus, & ita demum congaudere gaudentibus norunt. Si & iſta ſolennia, quibus tunc præſens patrocinatus eſt ſermo, nos quoque
in diuerſis prouinciis fungimur in ſpiritu inuicem repræſentati, lex eſt ſacramenti. [[82] Ho- *Ca. XIIII.*
rum igitur tempora obſeruantes & dies & menſes & annos, Galaticamur planè, ſi Iudai- *Gal. 4.*
carum ceremoniarum, ſi legalium ſolennitatum obſeruantes ſumus: illas enim Apoſtolus dedocet, compeſcens veteris Teſtamenti in Chriſto ſepulti perſeuerantiam, & noui ſiſtẽs.
[83] Quòd ſi noua conditio in Chriſto, ſepulti perſeuerant, iam noua & ſolennia eſſe debe- *2. Cor. 9.*
bũt. aut ſi omnem in totum deuotionẽ temporum & dierũ & menſium & annorum eraſit *Rom. 6.*
Apoſtolus, [84] cur Paſcha celebramus annuo circulo in menſe primo? [85] cur quinquaginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus? [86] cur ſtationibus quartam & ſextam ſabbati dicamus, & [87] ieiuniis Paraſceuen? quanquam vos etiam ſabbatum, ſi quando continuatis, nunquam niſi in Paſcha ieiunandum ſecundum rationem alibi redditam. [88] nobis certè omnis dies etiam vulgata conſecratione celebratur. Nec ergo apud Apoſtolũ diffe-

Digitized by Google

rentiæ ratio, diſtinguentem noua & vetera. Sed & hîc inæqualitas veſtra ridebitur, cùm D
CAP. XV. vetuſtatum formam nobis exprobratis, in qua cauſam nouitatis accuſatis. [[89] Reprobat
1.Tim.4. etiam illos qui iubebant cibis abſtinere, ſed de prouidentia ſpiritus ſanctus, prædamnans
iam hæreticos perpetuam abſtinentiam præcepturos ad deſtruenda & deſpicienda opera
creatoris: quales inueniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Iouem hodiernum de
Pythagora hæreticum, non apud Paracletum. Quantula eſt enim apud nos interdictio ci-
borum? [90] duas in anno hebdomadas xerophagiarum, nec totas, [91] exceptis ſcilicet ſabba-
tis & dominicis offerimus Deo, abſtinentes ab eis quæ non reiicimus, ſed differimus.
Rom.14. [92] Atquin ad Romanos ſcribens, vos nunc compungit retractatores huius officij, Ne pro-
pter pabulum ſolueritis, inquit, opus Dei. quod opus? de quo ait, Bonum eſt carnem non
edere, & vinum non potare. Nam qui in iſtis ſeruit, placabilis & propitiabilis Deo noſtro
eſt. Quidam credit omnia manducanda eſſe, quidam autem infirmus olera veſcitur, qui
manducat ne nullificet non manducantem. Tu quis es qui alienum ſeruum iudicas? Et
qui manducat, & qui non manducat, Deo agit gratias. Cùm autem humano arbitrio ve-
ret controuerſiam fieri, quanto magis diuino. Ita ſciebat quoſdam caſtigatores & interdi-
ctores victus incuſare, qui ex faſtidio, non qui ex officio abſtinerent: probare verò qui in
1.Cor.10. honorem, non qui in conuitium creatoris. [93] Et ſi claues macelli tibi tradidit, permit-
tens eſui omnia ad conſtituendum idolothytorum exceptionem, nō tamen in macello re-
Rom.14. gnum Dei incluſit. Nec enim, inquit, eſus aut potus eſt Dei regnum; &: Eſca nos Deo non E
1.Cor.8. commendat: non vt de arida dictum putes, ſed potius de vncta & accurata. Siquidem ſub-
iiciens, nec ſi manducauerimus abundabimus, nec ſi non manducauerimus deficiemus: ti-
bi magis inſonat qui abundare te exiſtimas ſi edas, & deficere ſi non edas, & ideò iſta de-
Matth.11. tractas. [94] Dominum quoque quàm indignè ad tuam libidinem interpretaris paſſim man-
Matth.4. ducantem & bibentem. ſed puto quòd etiam ieiunarit; qui beatos nō ſaturatos, ſed eſuriē-
Matth.5. tes & ſitientes pronuntiârit; qui eſcam profitebatur non quam diſcipuli exiſtimârant, ſed
Ioan.4. *Ioan.6.* paterni operis perfectionem; docēs operari eſcam quę permanet in vitam æternam; in or-
Matth.6. dinaria etiam oratione panem mandans poſtulandū, non & Attalicas. [95] Sic & Eſaias non
Iſaia 58. negauit Deum elegiſſe ieiuniū, ſed quale non elegerit enumerauit. In diebus enim, inquit,
ieiuniorum veſtrorum inueniuntur voluntates veſtræ, & omnes ſubiectos vobis ſuccuti-
tis, aut ad conuitia & lites ieiunatis & cæditis pugnis. non tale ieiuniū ego elegi, ſed quale
CAP. XVI. ſubiecit, & ſubiiciendo non abſtulit, ſed confirmauit. [[96] Nam & ſi mauult opera iuſtitię,
Pſalm.50. non tamen ſine ſacrificio; quod eſt anima conflictata ieiuniis, ille certè Deus, cui nec po-
Num.11. pulus incontinens gulæ placuit, nec ſacerdos nec Prophetes. [97] Manent adhuc monumē-
ta concupiſcentiæ, vbi ſepultus eſt populus carnis auidiſſimus vſque ad choleram ortygo-
1.Reg.4. metra eruditando. Eliditur pro templi foribus ſenior Heli, filij eius in acie ruunt, nurus ex-
pirat in partu: hanc enim meruerat à Deo plagam domus impudens ſacrificiorum carna-
3.Reg.13. lium defraudatrix. Sameas homo Dei cùm exitum prophetaſſet idololatriæ introductæ à F
rege Hieroboam, poſt manum eius regis arefactam & ſtatim reſtitutam, poſt altare diffu-
ſum, ob hæc ſigna & ſatisfactione inuitatus à rege planè excuſauit. Prohibitus enim à Deo
fuerat, illic cibum in totum attingere; [98] ſed ab alio mox ſene mentito Prophetiam teme-
rè paſtus, ſecundum verbum Dei ibidem factum ſuper menſam, non eſt in paternis ſepul-
tus; leonis enim in via occurſu proſtratus, & apud exteros conditus, pœnam deſerti ieiu-
nij luit. Hæc erunt exempla & populo [99] & Epiſcopis, etiam ſpiritalibus, ſi quam inconti-
nentiam gulæ admiſerint. Sed nec apud inferos admonitio ceſſauit, vbi in diuite quidem
Luc.16. conuiuia cruciantur, in paupere verò ieiunia recreantur, habentia præceptores Moyſen
& Prophetas. nam & Iohel exclamauit, [100] Sancite ieiunium, & prædicate curationem;
Ioel.1. et 2. proſpiciens iam & tunc & alios Apoſtolos & Prophetas ſancituros ieiunium, & prædica-
turos officia curantia Deum: vnde & qui in idolis comendis, & in hac re ornandis, &
ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, curationem facere dicuntur. Sed & omnem
ταπεινοφρόνησιν ethnici agnoſcunt; [101] cùm ſtupet cœlum & aret annus, nudipedalia de-
nuntiantur, magiſtratus purpuras ponunt, faſces retrò auertunt, precem indigitant, ho-
ſtiam inſtaurant. Apud quaſdam verò colonias præterea annuo ritu ſaccis velati, & ci-
nere conſperſi idolis ſuis inuidiam ſupplicem obiiciunt, balnea & tabernacula in nonam
Ionæ 3. vſque cluduntur. Vnus in publico ignis apud aras, aquæ nec in lancibus, [102] Niniuiti-
cum credo iuſtitium. [103] Iudaicum certè ieiunium vbique celebratur, cùm omiſſis tem-
plis per omne litus quocunque in aperto aliquando iam precem ad cœlū mittunt: & licet
cultu

A cultu & ornatu mœroris munus infament,tamen fidem abſtinentiæ affectant,& ſtellæ au-
ctoritatem demorantis ſuſpirant. Sed benè quòd in noſtris xerophagiis blaſphemias in-
gerens,[104] Caſto Iſidis & Cybeles eas adæquas; admitto teſtimonialem comparationem.
Hinc diuina conſtabit, quam diabolus diuinorum æmulator imitatur. Ex veritate men-
dacium ſtruitur, ex religione ſuperſtitio compingitur, hinc tu eo irreligioſior, quanto
ethnicus paratior. Ille denique Deo idolo gulam ſuam mactat,tu Deo non vis. Deus enim
tibi venter eſt, & pulmo templum, & aqualiculus altare, & ſacerdos cocus, & ſanctus
ſpiritus nidor,& condimenta chariſmata,& ructus Prophetia vetus eſt. [[105] Vera ſi veli- CA. XVII.
mus dicere,tu qui tãtum gulæ indulges,& meritò te priorem iactitas, [106] ſemper agnoſco
ſapere Eſau venatorem ferarum,ita paſſim indagandis turdis ſtudes, ita de campo laxiſſi-
mæ diſciplinæ tuæ venis,ita ſpiritu deficis: ſi tibi lenticulam defruto inrufatam obtulero,
ſtatim totos primatus tuos vendes: apud te agape in caccabis feruet, fides in culinis calet,
ſpes in ferculis iacet. Sed maior his eſt agape,quia per hanc adoleſcentes tui cum ſorori-
bus dormiunt, appendices ſcilicet gulæ laſciuia atque luxuria eſt. Quam ſocietatem & A- *Rom. 13.*
poſtolus ſciens, cùm præmiſiſſet non in ebrietatibus nec in comeſſationibus, adiunxit,
nec in cubilibus & libidinibus. ad elogium gulæ tuæ pertinet, quòd duplex apud te præ-
ſidentibus honor binis partibus deputatur; cùm Apoſtolus duplicem honorem dederit, *1.Tim. 5.*
vt & fratribus & præpoſitis. Quis ſanctior inter vos, niſi conuiuandi frequentior,niſi ob-
ſonandi pollucibilior, niſi calicibus inſtructior. meritò homines ſolius animæ & carnis
B ſpiritalia recuſatis. talibus ſi placerent Prophetæ, mei non erant. Cur ergo non conſtan-
ter prædicatis: manducemus & bibamus, cras enim motiemur. Sicuti nos non dubi- *1.Cor. 16.*
tamus exertè mandare, ieiunemus fratres & ſorores, ne fortè cras moriamur. Palàm di-
ſciplinas noſtras vindicemus. nos certi ſumus; eos qui in carne ſunt, Deo placere non poſ- *Rom. 8.*
ſe, non vtique ſubſtantia carnis, ſed in cura, ſed in affectione, ſed in operatione, ſed in
voluntate. Macies non diſplicet nobis; neque enim ad pondus Deus carnem tribuit, ſi-
cut nec ſpiritum ad menſuram. faciliùs ſi fortè per anguſtam ſalutis ianuam introibit caro
exilior,citiùs reſuſcitabitur caro leuior, diutiùs in ſepultura durabit caro aridior.[107] Sagi-
nentur pugiles & pyctæ Olympici: illis ambitio corporis competit quibus & vires neceſ-
ſariæ, & tamen illi quoque xerophagiis inualeſcunt: ſed noſtra alia robora aliæque vires,
ſicut & alia certamina; quibus non eſt luctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduer- *Ephes. 6.*
ſus mundi poteſtates, aduerſus ſpiritalia malitiæ. aduerſus hæc non carne & ſanguine,
ſed fide & ſpiritu robuſto oportet adſiſtere. Ceterùm ſaginatior Chriſtianus vrſis & leo-
nibus fortè, quàm Deo erit neceſſarius, niſi quòd & aduerſus beſtias maciem exercere
debebit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE IEIVNIIS.

1. DE IEIVNIIS.] *Ita legendum huius libri titulum, pro eo qui erat:* DE IEIVNIO; *patet, non modò ex B. Hieron. & Nicephoro, ſed ipſo Auctore, qui penè toto hoc libro* Ieiunia *plurali vſurpat numero. Deinde non in hoc conſiſtebat Montani, atque adeò eius ſecta Tertullia-ni hæreſis, quod* ieiunio *vterentur, ſed quod* duas Xerophagiarũ hebdomadas *(ſicuti infrà Auctor c. 15.) ſiue tres (B. Hieronymo teſte, de erroribus Montani, Epiſtola ad Marcellam) Quadrageſimas obſeruarent, de quo infrà latius.*

2. ADVERSVS PSYCHICOS, &c.] *Non ſolùm toto hoc libro, vbi ex profeſſo* aduerſus Pſychicos *agere ſe profitetur, ſed & alibi frequenter hæc Orthodoxorum appellatio Auctori vſitata eſt, poſtquàm Montano fauere cœpit. Sic dixit Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 22.* de quo inter nos & Pſychicos quæſtio eſt, *& lib. adu. Praxean ca. 1.* & manet chirographum apud Pſychicos, apud quos tunc res geſta eſt, exinde ſilentium. Et nos quidem poſtea agnitio Paracleti atque defenſio disiunxit à Pſychicis. *Item ſuprà lib. de Monogamia, cap. 1.* hæretici nuptias auferunt, Pſychici ingerunt; *&:* neque licentia defendenda, quia Pſychica, *&:* Pſychicis non recipientibus ſpiritum, *item cap. 11.* Hæc Pſychici volunt, *&:* licet nec hoc Pſychici curent; *denique cap. 16.* iam nec Pſychicus, quia non de adflatu Dei Pſychicus. *Infrà quoque lib. de Pudicitia cap. 1.* Erit igitur & hic aduerſus Pſychicos titulus, *& cap. 6.* ſi volunt Pſychici, *& cap. 10.* Sed hoc volunt Pſychici, *item cap. 16.* iam & Pſychicis vniuerſis, *denique cap. 21.* ad Eccleſiam, & quidem tuam Pſychice. *Ita enim cum Gelenio vbique legimus, & partim cum MS. 3. Vatican. cod. tum hoc libro frequentiſſimè, tum alibi, pro eo quod Rhenan.* Phyſicis *vbique ſubſtituerat ex Gorzienſi codice, quum tamen fateatur Paterniacenſem illud legiſſe. Adnotat quidem ille eundem ſenſum, ſiue* Phyſicos*, legas, id eſt naturam*

Digitized by Google

ſequentes corruptam, quæ caſtitatem, ieiunium, tormenta fugit & abhorret; ſiue Pſychicos, id eſt animales, iuxta illud 1. Cor. 2. ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, id eſt: animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei; vbi animalis Apoſtolo appellatur, qui animi ſui affectus ſequitur. Verum illam eſſe veram lectionem Auctoris patet, tum ex lib. de Monog. ca. 1. vbi Pſychicis opponit: ſpiritales, tum ex eo quod hîc mox ſequitur cap. 1. Agnoſco igitur animalem fidem, &c. illi opponens: ſpiritalem diſciplinam. Pro quo etiam facit quod ſuprà Tom. 3. lib. adu. Valent. cap. 17. & 18. vbi inter tria quæ commemorat, ex eorum ſententia ſubſtantiarum genera orta ex Achamoth, conſtituit ψυχικόν, id eſt: Animale, & rurſum cap. 25. & 29. ψυχικὸν inter quatuor hominum genera, denique & Chriſtum ψυχικόν, cap. 27. imitatus ibi per omnia B. Irenæum lib. 1. cap. 1. ſicut eoſdem etiã ſequitur Epiphan. in Valentinianis. Porro ad intellectum Auctoris facit quod præterea rectè adnotauit Rhenan. ad lib. aduerſ. Praxean in hæc verba: Non poſſum autem diuinare quos innuat hoc vocabulo, niſi fortè Orthodoxos nolentes commentitiam Montani Prophetiam recipere. Enimuerò conſtat Montanum in ſua conficta Prophetia damnaſſe ſecundas nuptias (ſic corrigimus quod minus ille dixit) exegiſſe plures Quadrageſimas, exegiſſe martyria, prohibuiſſe fugam in perſecutione. Quorum primum quum concedat Apoſtolus 1. Cor. 7. altera vero duo nuſquam præcepta ſint, tertium non interdictum legatur vel à Chriſto, vel ab Apoſtolis; meritò falſum Montani dogma damnauit Eccleſia. At Tertullianus, nimio ſtudio caſtitatis, abſtinentiæ & martyrij, nouam illam Prophetiam complexus eſt, nec iam ab Eccleſia damnatam deteſtatus, quæ res illi meritò odium concitauit. Vnde Prophetiam Montaniam reſpuentes Pſychicos, id eſt animales vocat, ac ſi carnales dicat; tamquam nouum ſpiritum Paracletum Montanium agnoſcentes Spiritales fuerint, ſcilicet.

CAP. I.

3. Miraret Pſychicos iſtos, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: De libri huius argumento. Suppleuimus verò vocem: iſtos, ex cod. Anglico MS.

4. Specta corpus & vna regio eſt, &c.] Iſtud ad verbum (vti ante me adnotauit Latinius) tranſcripſit B. Hieronymus Comment. in cap. 1. Epiſt. ad Titum. Quod verò lib. 1. aduerſ. Iouin. B. Hieronym. citat illud Comici: Sine Cerere & Baccho friget Venus; pertinet ad id quod hîc præmittitur: monſtrum haberetur libido ſine gula. Sunt autem voces Tertullianicæ: multiuorantiæ, &: multinubentiæ, ac æmulam, pro: contrariam.

5. gulæ frenos induentem, &c.] Sic legimus ex coniectura Dn. Hatriſij, pro: imbuentem, qui adlegat ſimile illud infrà lib. de Pudicit. cap. vlt. vt quiſque ex conſenſione vincula induit; & quod magis ad inſtitutum facit, ex lib. 2. adu. Marc. illud, cap. 18. Conſilium exercendæ continentiæ intellige, & frenos impoſitos illi gulæ agnoſce. Suppleuimus verò ex Anglico MS. cod. pudet & iam.

6. botuli, &c.] De his citat Latinius Gellium lib. 16. c. 7. Feſto botulus genus eſt farciminis, propter connexionem, à bolis ſic appellatum. Quam ſignificationem indicat Auctor ſuprà Apol. cap. 9. quum dicit; botulos etiam cruore diſtentos admouetis.

7. Hi Paracleto, &c.] De quo Paracleto loquatur, indicat verbis ſequentibus, quibus fruſtrà excuſare nititur Montanum & Priſcillam & Maximillam; quas oppugnauit, & ipſum quoque illorum Paracletum ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 52. hæreſ. 21. num. 327. Certè ibidem etiam videre eſt, quòd alium Deum & alium Chriſtum prædicauerint Montaniſtæ qui iuxta Æſchinem dicebantur (vtpotè qui dicerent ipſum Chriſtum eſſe Patrem & Filium, quod iis omnibus adſcribit B. Hieron. Epiſt. 54. ad Marcell. de Montani erroribus. Atqui, quum ibidem rectè ſcribat eos in fidei regula errare; falſum eſt etiam quod hîc addit Auctor: quòd nec aliquam fidei aut ſpei regulam euertant, vtpotè quum vel ipſe Auctor Trinitatem perſonarũ latiſſimè proſequatur ex regula fidei, lib. adu. Praxean.

8. De modo quidem nubendi, &c.] Hauddubiè adludit ad librum præcedentem, qui continet MONOGAMIÆ DEFENSIONEM.

9. Arguunt nos quòd ieiunia propria cuſtodiamus, &c.] In hoc quidem verum dicit, quòd arguerentur Montaniſtæ de propriis ieiuniis, vtpotè duabus aut tribus Quadrageſimis, ſicuti infrà latiùs cap. 15. verùm calumniatur, dum initio huius cap. dixit: Orthodoxos odiſſe ieiunia, & cap. ſequ. quòd ſit indifferenter ieiunandum ex arbitrio. Atqui ad hæc ieiunia pertinet quod præmiſit: per nullas interdum eſcas, & quod ca. ſequ. legitur: ſublati cibi.

10. Quòd ſtationes plerumq; in veſperam producamus, &c.] Quòd ſtationes Auctori ſint certorum dierum vel temporum ſtata ieiunia, ſuprà latè oſtendimus Tom. 2. lib. de Oratione ca. 14. n. 58. maximè ex Hrabano, & adtigimus lib. de Anima ca. 48. n. 548. Idipſum confirmatur ex infraſcriptis Auctoris verbis. Primum cap. 2. quum dicit: proinde nec ſtationum, quæ & ipſe ſuos quidem dies habeant quartæ & ſextæ feriæ, ac cap. 10. quis mihi probabit, illos ea die ſtatione functos, &c. & maximè cap. 14. quum ſtationes indictas à ieiuniis voluntariis diſtinguens dicit: cur ſtationibus quartam & ſextam ſabbati dicamus, & ieiuniis Paraſceuen? Atqui etiam calumniari Auctorem Orthodoxos, dum ſeſe ab illis argui dicit, quòd in veſperam ſtationes producant; infrà oſtendimus dicto ca. 10. Huc verò pertinet quod præmiſit: ſeras eſcas, & quod infrà c. ſequ. legitur: demorati cibi.

11. quòd etiam Xerophagias obſeruemus, &c.] Quid per Xerophagias intelligat, ſignificat his verbis ſequentibus: ſiccantes cibum ab omni carne & omni iurulentia & vuidioribus quibuſque pomis, ne quid vinoſitatis vel edamus, vel potemus. Sic enim etiam caſtigauit Latinius, pro: nec quid. Et rectè. ξηροφαγεῖν enim eſt cibis crudioribus vti, & eadem ſignificatione ξηροφαγία vſurpatur ab Epiphanio in Epit. cathol. & Apoſt. fidei. Atqui etiam in iſto calumniam Orthodoxis impingere Auctorem infrà probabimus, vbi de his ex profeſſo tractat cap. 9. Huc verò pertinet quod præmiſſum eſt: aridas eſcas, & quod poſtea cap. ſequ. legitur: diminuti cibi.

12. lauacri quoque abſtinentiam, &c.] Etiam in hoc calumniatur Orthodoxos, quaſi illi balnearum abſtinentiam tempore pœnitentiæ improbarint, atque adeo & in Quadrageſima, quum ipſe Auctor adhuc Orthodoxus ſuprà Tom. 2. cap. 9. lib. de Pœnitentia, inter Actus Exomologeſeos enumeret: ſacco & cineri incubare, corpus ſordibus obſcurare, vſqueadeò vt B. Cyprian. lib. de Lapſ. dicere non ſit veritus: Hoc criminis eius & malis deerat, vt ad balneas pergeret.

13. dum quaqua ex parte anathema audiamus, &c.]

Digitized by Google

&c.] *Sic legimus ex Angl. cod. MS. pro:* quaque. *Atqui videt etiam hinc, vſitatū fuiſſe in primitiua Eccleſia* Anathema in hęreticos, *iuxta illud Apoſtoli Tit.3.* Hæreticum poſt vnam correptionem deuita, *de quo vide ſuprà Adnotationes noſtras lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap.16. num.103. & latiùs librum noſtrum, quem propediem Deo fauente in lucem edemus, De non admittendis duabus Religionibus in vna Repub. Præterea hinc mihi colligere videor, quod etiam ipſe Tertullianus, quum hæc adſereret,* anathema audierit; *de quo in vita eius latiùs.*

CAP. II.

14. Nam quod ad ieiunia pertineat, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De obiectionibus aduerſus ieiunia; *quæ ipſæ quum ſint eædem quas nobis hæretici etiam hodierni obiiciunt, ipſarum ſolutio, quam habet Auctor infrà hoc eodem libro, etiam contra ipſos faciet; maximè quum eaſdem penè omnes à Ioniniano hæretico ſibi obiectas B. Hieron. iiſdem penè verbis, quibus Auctor, diſſoluat, ſicuti ſuis quibuſque locis adnotabimus.*

15. vt quum in Leuitico, &c.] *Non ad verbum, ſed omiſſis aliquot verbis locus iſte (Leuit. 23. potius quàm 16.) citatur, tum ab Auctore, tum à B. Hieron. ſed alio fine; hic enim citat ad confirmationem ieiunij; Auctor autem adfert ex perſona Orthodoxorum, qui inde colligebant* certos dies ieiuniorum à Deo conſtitutos, *& proinde etiam certos ab Eccleſia, non à priuatis quibuſque, conſtitui debere; tum quòd nihil haberet quod reſponderet Auctor, tacitè & ex propoſito infrà non adtigit.*

16. Certè in Euangelio, &c.] *Infrà latiùs cap. 13.* De diebus ieiuniis determinatis, in quibus ablatus eſt ſponſus (*quorum fit mentio Matth. 9.*) *vtpotè 40. diebus ante celebrationem paſſionis Domini, atque adeò vna Quadrageſima, quam obſeruauit ab initio Eccleſia. Atqui B. Hieron. teſte alicubi, ipſi Montaniſtæ etiam ſuam ſecundam Quadrageſimam, quam ſeruabant poſt Pentecoſten, nempè iam ablato in cælos ſponſo, eodem hoc dicto probabant. Sed ſic ſequeretur, omnem diem ieiunare oportere citra eā temporis, quo Chriſtus in cælum aſcendit. Proinde iuxta Tropologiam interpretatur idem B. Hieron. ac ſi dicat: vbi propter peccata à nobis diſceſſerit ſponſus, tunc indicandum ieiunium.*

17. Itaque de cetero indifferenter ieiunandum ex arbitrio, &c.] *De hoc etiam latiùs infrà cap. 13. Sicut de* ſtationibus quartæ & ſextæ feriæ, *cap. 14. Accipitur verò iterum:* paſſiuè, *pro: communiter, paſſim, & ſicut addit:* ſine præcepto. *Porrò &* de ieiuniis vltra ſupremam diei, & vſque ad horam nonam, *vide cap. 10. &* de Xerophagiis, *cap. 9.*

18. quales caſtimoniæ, &c.] *Infrà de hoc erit diſputandi locus cap. 16. vbi agit de* Caſto Iſidis & Cybeles. *Hic verò peculiariter etiam* Apim *commemorat, cuius ibi non eſt mentio.*

19. ſemel in totum macellum ab Apoſtolo admiſſa, &c.] *Adludit ad illud Apoſtoli 1. Cor. 10. Omne quod in macello venit, manducate. Ad quod reſpondet Auctor infrà cap. 15.*

20. deteſtatore eorum, &c.] *De* iis qui iubent cibis abſtinere, *1. Tim. 4. pulcrè reſpondet infrà cap. 15. Hîc dumtaxat dicimus omitti quædam ab Auctore, & immutari, dum legit:* intendentes ſpiritibus, mundi ſeductoribus, doctrinis mendaciloquorum, *pro eo quod Græcè & Latinè hodie non habetur:* mundi, *& legitur:* doctrinis *dæmoniorum (ſicut etiam ipſe Auctor ſuprà lib. de Præſcript. cap. 7.) in hypocriſi* mendaciloquorum. *Rectius autem alij Græcam vocem κεκαυτηριασμένων vertunt cauteriatam, quàm Auctor:* inuſtam, *dumtaxat.*

21. Sic & cum Galatis, &c.] *Ad iſtud pulcrè reſpondet infrà cap. 14. ſicut etiam cap. 15. ad id quod hîc adfertur Iſai. 58. & ad id quod ſatis calumnioſè de Chriſto citatur, voratore & potatore, Matth. 11. Neque enim ego puto ab aliquo id argumentum aduerſus ieiunia prolatum fuiſſe.*

22. non his communicari hominem quæ in os inferantur, &c.] *Prorſus ſic lego ex MS. Angl. cod. nam eodem modo vertit illud Marc. 7. Auctor ſuprà Tom. 2. lib. de Patient. cap. 8. ſicuti ibi adtigimus num. 59. Ad quem locum in hæc verba Rhenan. Quod apud Matthæū cap. 15. legitur non ſemel: κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, Tertullianus vertit:* communicat, *quemadmodum etiam B. Auguſtinus legit. Eſt autem κοινοῦν, commune facere. Et quia Iudæi, quod impurum eſt, id ipſi commune vocant, factum eſt vt κοινοῦν, ſiue* communicare, *ſit illis: coinquinare, ceu vetus Euangeliorum editio habet in quibuſdam exemplaribus, præcipuè noſtris. Eraſmus vertit: impurum reddere. Rectè Marci 7. vertit etiam noſter Latinus interpres:* communicare. *Reſponſio autem ad hanc obiectionem eſt facilis, quòd cibi non communicant hominem, ſed malæ cogitationes & ſuperbia eorum, qui diuinis aut Eccleſiæ de ieiunio præceptis obedire recuſant. Ad illud verò quod adfert 1. Cor. 8. habes Auctoris ſolutionem infrà cap. 15.*

23. ſublati, vel diminuti, vel demorati cibi officia, &c.] *Prorſus ſic legimus, pro:* dilati; *quia* ſoblati cibi *ad ieiunia pertinent,* diminoti ad Xerophagias, demorati, *id eſt detardati,* ad ſtationes *continuatas in veſperum, nam haud aliter dixit Plautus Rud.*

Quid ſacerdoti meæ dicam, hîc *demoratam* tandiu.

Legimus autem ex Angl. MS. cod. diligam Deum & proximum mihi, *quia alibi Auctor frequenter vertit:* Diliges proximum tibi.

CAP. III.

24. Itaque nos hoc priùs adfirmare debemus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De ieiuniorum auctoritate à primordio. *In quo Auctorem ad verbum penè imitatur B. Hieron. lib. 2. aduerſ. Iouin. non ſemel citato.*

25. Acceperat Adam, &c.] *Latiùs tractat de hac lege primordiali Auctor ſuprà Tom. 1. lib. aduerſ. Iud. c. 2. dicens in ea omnia præcepta diuina recognoſci. Eòdem pertinet quod habet Irenæus lib. 5. aduerſ. hær. cap. 23. de Adam & eius muliere. Simul enim cum eſca & mortem adſciuerant, quoniam inobedientes manducabant.*

26. mortis à primordio cauſſam, in me quoque cum ipſo genere tranſductam, &c.] *Pulcra peccati originalis circumſcriptio; quod mox & c. ſequ. vocat:* primordiale delictum, *ſicuti etiam libro iam citato.*

27. & animam conquaſſatam, &c.] *Adludit ad illud Pſal. 50. etiam ſuprà lib. adu. Iud. cap. 5. paraphraſticōs citatum:* Cor contribulatum hoſtia eſt Dei; *præterquàm quòd hîc* conquaſſationem *illam* propriè fieri cibi anguſtiis *addat, pro quo hodie Latinus Interpres: Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus.*

CAP. IIII.

28. Hæc ratio ſeruabatur apud prouidentiam Dei, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd omnes cibos poſt diluuium Deus permiſerit, vt quoſdam

poſtea demeret. In quo etiam imitatus B. Hieron. quod Auctor adfert de cibis immundis veteris ex cap. ſequ. etiam ante diluuium locum exiſtimat habuiſſe, eo quòd immundorum animalium Gen. 6. fiat mentio, per quam mentionem ex parte ieiunium dedicatum ſcribit. Legimus autem prorſus phraſi Tertullianica ex Angl. MS. cod. pro temporibus omnia modulantis, vbi erat: moderantis.

29. Ecce dedi vobis omne fœnum ſementiuum ſeminans ſemẽ, &c.] Sic expreſſit quod Græcè eſt apud LXX. Gen. 1. σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, vſurpans ſementiuum, pro ſeminiferum.

30. & omnis viuentis, &c.] Neceſſaria erat hæc caſtigatio ex cod. Angl. MS. pro: omnis ſerpentis, quia Græcè eſt Gen. 9. καὶ πᾶν ἑρπετὸν ὅ ἐστι ζῶν. Mirum eſt autem quòd addat: ſux, quod nullæ editiones Bibliorum habent. Suppleuimus vero ex eodem: eam ſolã carnem eſui eximit, ac mox legimus: Æquè poſt diluuium, pro: Atque; quo loco vel vnica ea lex à ſanguine abſtinendi, etiam pro ieiunio citatur. Eſt verò Tertullianica phraſis: ſupparans diſciplinam.

Cap. V.

31. Denique vbi iam & familiaris populus, &c.] Inſcriptionem capitis huic fecimus: De abſtinentia immundorum animalium Lege veteri Leuitici 10. præſcripta, & gratioribus cibis detractis. In quo etiam Auctorem imitatur vbi ſuprà B. Hieron. ſed latiùs infrà Nouatianus lib. de Cibis Iudaicis, vbi ſingillatim de ſingulis immundis animalibus quid abſtinentia ſignificauerint deducit, à ieiunio corporali ad ieiunia libera tranſiens.

32. Nam & primus populus, &c.] Primus appellatur populus Iudæus ad diſtinctionem ſecundi populi Gentium. Hîc verò videtur prorſus ſuperfluum illud, quod adeò parentheſi incluſimus, (Dominus eius, ſeu potius: eis viſus eſt) neque alioqui ſenſus conſtat, neque habet B. Hieron. illius veſtigium aliquod. Legimus autem ex Angl. MS. cod. detrimenta ſuſpirans, pro: detrimento, & : quoniam eduxiſti nos, pro: quomodo, quia Græcè eſt ὅτι. Exod. 16.

33. Eadem ventris prælatione, &c.] In hac ſcriptura Num. 11. tranſtulit: Quis nos veſcet carne? pro: cibabit. Paraphraſticũs etiam tranſtulit: nihil niſi manna vident oculi noſtri, quomodo & B. Hieron. quum legitur hodie apud LXX. nihil præterquàm oculi noſtri in mannã.

Cap. VI.

34. Nunc ſi temerè, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Naturam & Scripturam enuntiare, ante pabulum & potum nos eſſe diuinis tractandis aptiores. Vbi eleganter: virginem ſaliuam dixit, id eſt, nullo cibo corruptam ac ieiunam. Siue verò legas: exæſtuans cum Angl MS. cod. ſiue æſtuans cum exc. perinde eſt.

35. præmeditatorium, &c.] Hoc etiam imitatus B. Hieron. Quale, inquit, ieiunium eſt, aut qualis refectio poſt ieiunium, pridianis epulis diſtendimur, & guttur noſtrũ meditatorium, ſeu potius: præmeditatorium efficitur latrinarum; qui etiam allegat ſcripturas hîc citatas Exod. 32. ac Deut. 32. & 8. item Iſai. 6. excepto quòd ibi etiam legi debeat: Deum, quòd Græcè ſit θεὸν, & quòd Auctor ſua vtatur phraſi ſaluificatore, pro: ſalutari, ac quod ille rectè addat: & recalcitrauit. Eſt verò etiam phraſis Tertullianica: cui ipſæ diuitiæ procurant.

36. Ceterùm cui cor enectum, &c.] Sic ex cod. Angl. MS. pro: erectum; quod minimè huic loco quadrat, quia opponitur: impinguatum; vti accipiatur: enectum, pro inedia quadraginta dierum confectum; omiſſa voce: qui ſuperflua, quæ ſenſum obſcurabat. Significare autem vult, quod Moyſes ieiunus vidit gloriam Dei, &c. quum ipſum Moyſen, id eſt, vti beatus Hieron. vultum eius Dei fabulatione cornutũ, conſtanter contemplari non valeret pinguior populus.

37. non minus & Heliæ, &c.] Apparitionẽ hanc Moyſi & Heliæ, quibus ſe Dominus oſtẽdit, Matth. 17. quomodo ieiunium vtriuſque 40. dierum, etiam B. Hieron. adlegat, & verò B. Irenæus lib. 5. cap. 21. cum ſimili Chriſti ieiunio. Eſt verò & hîc vox Tertullianica: perennare, vel Latinio adnotante. Certè B. Hieron. etiam illa duo comparat: Quid hîc Helia? & : Adam vbi es?

38. Si enim Deus æternus, non eſuriet, vt teſtatur per Iſaiam, &c.] Quum etiam alicubi ſuprà iſtud Iſaiæ adſcribat Auctor, quærat locum Lector diligentior.

Cap. VII.

39. Proceſſimus itaque iam ad exempla, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: De aliis exemplis ieiuniorum in Lege veteri. Quæ ipſa omnia adfert etiam B. Hieron. vt cum Auctore oſtendat, tum quòd ieiunium iratum Deum reconciliet, 1. Reg. 7. 4. Reg. 18. ac 19. Ion. 3. 3. Reg. 21. tum quòd ſterilitatem depellat, 1. Reg. 1. denique & Sacramentorum agnitionem mereatur, Dan. 1. 2. 10. & à morte præſeruet, Dan. 14. Quæ omnia etiam apud alios Patres, nominatim BB. Chryſoſt. Ambroſ. & Auguſtinum tam ſæpè repetuntur, vt pluribus non ſit opus.

40. vt periculum prælii ſimul fugerit, &c.] Sic iſtud caſtigauimus ex coniectura Harriſij, pro: fuderit. Eiuſdẽ ſcripturæ reliqua ſatis obſcura ſunt, maximè quũ etiam B. Hieron. mentionem nullam faciat delicti apud Maſpha (ſic legimus cũ LXX. pro eo quod erat: Maſphat) Prima enim facie Auctor videtur ad peccatum imputaſſe effuſionem aquæ, quam: aquationem vocat, quæ facta eſt ſuper terram in conſpectu Domini, eo quòd ſequatur: Peccauimus Domino. Verùm id magis videtur pertinere ad delicta præcedentia idololatriæ, vtpote quum populus à Samuele vocatus ante illam congregationem Deos alienos abſtulerit. Quare omiſſa voce: ſed, ſic hunc locum diſtinguere maluimus: Deliquerat Iſraël; in aquatione apud Maſpha congregatus à Samuele, ita ſtatim delictum ieiunio diluit, vt periculum prælij ſimul fugerit. Quum maximè Samuel offerebat holocauſtum, in nullo magis procuratam audimus Dei clementiam, quàm abſtinentia populi. Et Allophyli prælio admouebant, ibidem (ſic enim legimus cum MS. Angl. cod. Vatic. & Gagnæo, pro: Ibi demum) Dominus, intonuit voce magna, &c. Legentes præterea: Betchor, iuxta veſtigia lectionis Gagnæi, pro: Bethor, eo quòd Græcè ſit βαιθχόρ.

41. Proinde, quum Rex Aſſyriorum, &c.] Pauciſſimis verbis & adhuc paucioribus B. Hieron. vniuerſam comprehendit hiſtoriam 4. Reg. 18. & 19. ſicut etiam conuerſionem Niniue, addẽs Sodomam quoque & Gomorrham euaſuras fuiſſe, ſi ieiunaſſent; quod ipſum quoque tranſſcripſit B. Hieron.

42. Hoc remedium agnoſcit & Achab, &c.] In hac ſcriptura 3. Reg. 21. addit: Qualiter, quod nulla habent editiones; duabus vocibus exprimens more ſuo: hæreditatem poſſediſti, quod Græcè eſt ἐκληρονόμησας. Legit etiam ordine inuerſo: deſtituit ſemetipſum, pro eo quod alij: ambulauit demiſſo capite. Videtur etiam reueritus accipere, pro compunctio, quod propriè vox Græca ſigni-

ſignificat, &: læſuram *more ſuo, vertit* κακίαν, *quam alij, ipſe quoque aliquando (teſte Latino)* malitiam. *Quod ſequitur, de ſuo addit, ac ſi dicat: vtpote* qui non erat ieiunaturus. *Atqui ſicut omnes alij iuxta Angl. cod. MS. tranſpoſuimus*: in loco, quo.

43. Aſpice Danielis exemplum, &c.] *Mirum eſt hoc, quòd quum nullæ editiones Dan. 2. neque ipſe B. Hier. vllum tempus adſcribant, Auctor dicat*: ſpatium tridui poſtulat; *qui etiam ex præſuppoſito addit*: tyranni Sophiſtis parcitur, *eo quòd pro illis legatur interceſſiſſe Daniel.*

44. quatenus miſerabilis es, &c.] *Haud aliter B. Hieron. Deinde ſcriptum eſt, quòd Daniel tribus hebdomadibus (pro quo Auctor ſuprà lib. de Anima cap. 48.* trium hebdomadũ ſtatione) *ieiunauerit, panem ſuauem non comederit, caro & vinum non intrauerit os eius, oleo vnctus non ſit, & venerit ad eum Angelus dicens: Daniel*, homo miſerabilis es. *Vbi mirum eſt verti ab vtroque*: ὦ ἄνερ ἐπιθυμιῶν, *quod alij: deſideriorum vertunt, Dan. 9. &* 10. *immo & Auctor ipſe ſuprà Tom. 1. lib. aduerſ. Iud. cap. 8. Quid? quòd in Comment. ab eodem B. Hieron. contrario ſenſu*, vir deſideriorum, *explicetur, amabilis & Dei amore dignus, quemadmodum Salomon appellatus eſt* Idida, *ſiue vir deſideriorum, quòd pro deſiderio ſuo Dei ſecreta audire meruerit. Et tamen germanam hanc eſſe Auctoris lectionem patet ex eo quod ſequitur*: Si Deo miſerabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis; *quod ipſum repetit etiam B. Hieron. Fortaſſis per Metaphoram ſic locutus eſt, eo quòd auxilium alicuius deſiderat, ſicuti hîc implorabat Propheta adimpleri 70. captiuitatis annos*, miſerabilis *ſit, id eſt miſeratione dignus.*

45. vbi quidem illi ſex diebus ieiunanti prandium Angelus procurauit, &c.] *Quod hîc de* ſex diebus *dicit, ſic expreſſit B. Hieron.* talem diſcophorum inedia promeruit hebdomadis; *eo quòd ſeptimo die prandium Danieli ab Abacuc adlatum ſit, ſicut legitur Dan. 14. De cuius capitis auctoritate, vide noſtras Adnot. ad B. Cypr. lib. de Orat. Domin. num. 59.*

CAP. VIII.

46. Reddimus & cetera, &c.] *Inſcriptionem capiti huic fecimus*: De nouæ Legis ieiuniorum documentis, vtpotè Annæ Prophetidis, Chriſti, Centurionis Cornelij, & Apoſtoli Pauli.

47. Præſtituit exinde ieiuniis legem ſine triſtitia trãſigendis, &c.] *Alludit ad illud Matth. 6. Quũ autem ieiunatis, nolite fieri triſtes.*

48. ieiunia quoque plurima enumerat, &c.] *Nõ aliter B. Hieron. crebra ieiunia. Valeant itaque Eraſmus & Clarius, qui transferre maluerunt 1. Cor. 11. in ieiuniis ſæpè, eo quod legatur hodie*: πολλάκις, *quum ex illis pateat olim lectum* πολλαῖς. *Videtur autem Auctor vertiſſe* incommoda, *pro eo quod Interpres vulgatus: ærumnam, Græcè* μόχθῳ.

CAP. IX.

49. Principalis hæc ſpecies in caſtigatione victus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: De Xerophagiarum & abſtinentiæ vini exemplis. *Nempe* Danielis cum fratribus ſuis, Heliæ, Dauidis, Samuëlis, Aaronis, Apoſtoli Pauli, & Timothei; *quorũ etiam B. Hieron. quædam recenſet.*

50. portionale ieiuniũ, &c.] *Cui opponatur* portionale, *ſuprà dixit Tom. 2. lib. de Virgin. veland. c. 4.* ſpeciale generali prius eſt, & portionale omne ſubiectum eſt generali, ſpeciali quoque generale prius eſt, *&c.* & portionale vniuerſali. *Ita verò dicitur* exceptio eduliorum quorundam.

51. Inſpiciamus igitur & Xerophagiarum nouitatem, &c.] *Sicuti ſuprà promiſimus num. 11. etiam iſtud eſſe calumniam in Orthodoxos oſtẽdemus; ex eo quod non ſolum ex ſcripturis hîc citatis, ſed etiam Patribus antiquioribus conſtet* Xerophagias *vſitatas fuiſſe ab ipſis Apoſtolorum temporibus. Imprimis autem occurrit primorum illorum Aſceticorum Alexandrinorum, quos Philo deſcribit, abſtinentia, potiſſimùm circa Feſtum ſalutaris Domini paſſionis, qui Euſeb. teſte hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 16. illis diebus* vinum omninò non guſtabant, *immò nec carnibus, nec aliquo genere cibariorum, quod ſit ſanguinis particeps, veſcebantur, quibus aqua ſola potio erat, quique ſale & hyſſopo pro obſonio & pane vtebantur. Quibus adde præceptum Apoſtolicum B. Clem. Rom. lib. 5. Conſtit. Apoſt. cap. 19. qui diebus ieiuniorum ſolo pane, ſale, & oleribus vti concedit, & abſtinendum docet à carnibus & vino, idipſum multis ſcripturis comprobans eiuſdem lib. cap. 21. Et verò eius rei praxin idem in B. Petro recenſet Recogn. lib. 7. Confirmatur idipſum Can. Apoſt. 51. vbi abſtinentia à vino & carnibus improbatur, niſi continentiæ cauſſa. In Galliis idipſum vſitatum fuiſſe iam ætate B. Irenæi teſtãtur Martyres Lugdun. apud eundem Euſeb. lib. 5. cap. 1. in hac verba: Multum erratis ô viri, putantes humanis viſceribus veſci eos, qui ne mu*torum quidem animalium carnibus vtũtur. *Quid? quòd ipſe Tertullianus ſuprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. ante omnem hæreſin ſcripto, agnoſcit quorumdam conſuetudinem*: qui abſtinentes à vino, & animalibus exſulantes, humilitatem animæ ſuæ in victus quoque caſtigatione Deo immolabant. *Eodem pertinet quod ipſe lib. de Pœnit. cap. 9. inter Actus Exomologeſeos ponat*: paſtum & potum pura noſſe, *quod de panis & aquæ vſu intelligi manifeſtum eſt. Aliis Patrũ teſtimoniis, qui Tertulliano recentiores ſunt, prolixitatis euitandæ gratia ſuperſedeo, quum ſole meridiano ſit clarius, ſemper in Quadrageſima & aliis ieiuniorum ab Eccleſia præſcriptorum diebus, abſtinentiam fuiſſe obſeruatam à carnibus.*

52. fêrculis & œnophoris Regis, &c.] Oenophoron *pro vaſculo vinario etiam Ciceroni vſitatum lib. 1. de Finibus. Legimus ex Anglico MS. cod.* ne qui de ſpecie quoque corpuſculi metuat, *pro*: ne quis. *In hoc verò differt Auctor etiam à* LXX. *qui hodie exſtant, quòd addat*: & in omni ſophia.

53. Anno denique tertio Cyri Regis Perſarum, &c.] *Sicut ſuprà cap. 7. ſic etiam hîc vertit Auctor*: homo es miſerabilis; *idque aut pro illo quod vtrobique alij legunt: vir deſideriorum, aut iuxta quadam duntaxat exemplaria, quæ illud interpretantur ibi*: Daniel ne timueris.

54. apud Berſabee Iudææ, &c.] *Sic omninò legimus iuxta editiones omnes 3. Reg. 19. pro*: Berſabe.

55. Nam de Samuele mater: Et vinum, inquit, & ebriameo non bibet, &c.] *Haud multo aliter B. Hieron. Samſon, inquit, &* Samuel, *vinum & ſiceram non bibunt; erant enim filij repromiſſionis, & per abſtinentiam ieiuniúmque concepti; hauddubiè de* Samuele *Auctorem imitatus, nulla conſideratione habita an in ſcripturis nécne legatur. Citat Latinius in eandem ſententiam B. Baſil. hom. 31. Et verò prima facie exiſtimabam legendum hîc ſimiliter*: quæ Samſonem & Samuelem Deo vouerat; *atque adeò etiã*: Nam & de Samſone mater; *ſed nec de hoc mater, at Deus matri, inquit,*

Digitized by Google

Iud. 13. Et nunc caue ne bibas vinum & ſiceram, &c. quia, &c. paries filium, quoniam Nazaræus Deo erit puer ab vtero. Ex quo enim Nazaræus futurus prædicitur, reliquum ſequitur; vtpotè quum Num. 6. Lex Nazaræi (ſiue ſanctificati, vti mox vertit teſtimonium Amos 2) abſtinentiam vini præcipiebat. Fortaſſis de Samuele id dicit Auctor, non ſolùm mater, eo quòd 1. Reg. 1. legitur: vouiſſe Samuelem Deo, ſed inſuper dixiſſe: & ferrum non aſcendet ſuper caput eius; ex quo proinde collegerit Samuelem quoque Nazaræum futurum, quippe de quo idipſum legatur Num. 6. Maximè quum de ſeipſa illa dixerit: Vinum & quod inebriare poteſt (Græcè μέθυσμα, pro quo vnica voce Auctor: ebriamen) non bibi.

56. tu & filij tui poſt te, &c.] Sic neceſſariò emendauimus, pro: filius tuus; nam præterquàm quòd plures habuerit filios Aaron, & B. Hieron. hunc locum transſcribens: Aaron, inquit, & ceteri ſacerdotes; & inſuper omnes editiones illud legunt Leuit. 10. Vertit autem Auctor: poſt te, quod eſt Græcè μετὰ σοῦ, pro eo quod Latinus LXX. Interpres: tecum; quod iterum ſolùm apud illos legitur, quemadmodum & illud: vel aſcenderis ad altare. Mirum eſt illud, quòd non habeat Auctor: tabernaculum teſtimonij, quod legunt omnes editiones.

57. aut ab homine vouetur, &c.] De voto, quod & ibi & hîc agnoſcit Auctor, vide latiùs infrà cap. 11. num. 70.

CAP. X.

58. Æquè ſtationes noſtras, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: De ſtationum (ſiue ſtatorum ieiuniorum) nô modò ad nonam, ſed ad veſperam vſque, exemplis. Nempè Exod. 17. Ioſ. 10. 1. Reg. 14. & Dan. 9. Quæ ipſa etiam B. Hieron. commemorat. Atqui de ſtationum vocabulo latè tractauimus ſuprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. num 58.

59. & non vltra nonam detinendum, de ſuo ſcilicet more, &c.] Quòd hunc morem Orthodoxis adſcribat, etiam calumnia non caret. Nam veterem Eccleſiæ ritum ad veſperam vſque ſtationes, id eſt ieiunia certa ieiunandi, comprobat imprimis illud Euſeb. loco ſuprà citato de Aſcetis illis Alexandrinis ex Philone: Cibum aut potionem ante ſolis occaſum nemo illorum capit; & Clem. Rom. Conſtit. Apoſtol. lib. 5. cap. 20. Deinde ipſe Auctor ante omnem hæreſin, eam conſuetudinem agnoſcit ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 39. dum cœnam, quam Agapen vocabant, ſub noctem celebratam indicat, & partim Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. dū tradit: accepto corpore Domini non ſolui ſtationem; ſatis per hoc indicans, non ſolui ſolere ſub nonam, ſed veſperi primùm. Eodem pertinet illud B. Hieron. Epiſt. ad Euſtoch. de Virgin. ſeruanda: Pentecoſte cœna mutantur in prandia. Si quis recentiora Auctore teſtimonia deſideret, legat B. Ambroſ. ſerm. 33. B. Auguſt. ſerm. 36. de tempore, B. Baſil. hom. 1. de Laudibus ieiunij, B. Chryſoſt. hom. 10. in Geneſin. At verò ieiunij in horam nonam dumtaxat, meminerunt B. Baſil. ad Amphil. cap. 73. Epiphan. in Epitome fidei, & Leo Papa 1. Epiſt. 65. & 31. itque, Auctore multò poſteriores. Quid? quòd paulopòſt Auctor fateatur, quarta & ſexta ſabbati vſque ad horam nonam ieiunari dumtaxat.

60. Si, quia Petrus, &c.] Eleganter Auctor horas Nonam, Sextam, & Tertiam, quarum fit mentio Act. 3. 10. ac. 12. nihil facere contra ieiunia in veſperum, ſed dumtaxat ſignificari, iſtas tres horas ſollemniores fuiſſe in Orationibus diuinis, vel argumento Danielis ter in die (Dan. 4.) orantis. Quas eaſdem celebrat B. Cyprian. lib. de Orat. Domin. adlegatis iiſdem ſcripturis, addens quoque matutinam & veſpertinam; vbi adnotauimus num. 94. inde ortam horarum Canonicarum inſtitutionem, quæ hodie, & iam inde ab ætate BB. Damaſi, Ambroſij, & Hieronymi in Eccleſia obſeruantur. Legimus autem ex MS. Angl. cod. quis mihi probabit, pro: probat. Deinceps: finiri accipitur pro: præſcribi & definiri, vti etiam ante me adnotauit Latinius; qua poſtrema voce hoc ipſo capite vtitur, dum dicit: ieiunationis in ſerum definitæ.

61. in eodem Commētario Lucæ, &c.] De Auctoritate Libri Actorum Apoſtolorum, & quòd Lucæ ſit Commentarius, vide ſuprà Tom. 3. lib. 5. aduerſ. Marc. cap. 2. num. 21. Caſtigamus autem ex Angl. MS. cod. vtique per aliquarum horarum exceptionem; pro: aliarum.

62. quarta Sabbati & ſexta, &c.] De ſtationibus ſiue ieiuniis quartæ & ſextæ Sabbati, vide infrà c. 14.

63. eorum quæ ex traditione obſeruantur, &c.] De Traditionū quæ carent ſcriptura, auctoritate, vide ſuprà Tom. 2. lib. de Corona milit. c. 3. num. 27.

64. Et ſi qua, inquit, ignoratis, &c.] Paraphraſtica hæc eſt Auctoris tranſlatio, pro eo quod alij Philipp. 3. legunt: ſiquid aliter ſapitis. Eodem verò modo interpretatur etiam B. Hilarius lib. 11. de Trinit. legens cum Auctore: reuelabit, ſunt etiamnum Græcè eſt, ἀποκαλύψαι. Atqui more ſuo: exitum Domini, pro morte Chriſti accipit.

65. Nam & milites numquam immemores ſacramenti, magis ſtationibus parent, &c.] De Sacramento militari vide ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 20. num. 126. & cap. 40. num. 239. Stationum verò nomen ſumptum à ſtationibus militum, etiam ſuprà ſcripſit Auctor Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. Si ſtatio, inquit, de militari exemplo nomen accipit (nam & milites Dei ſumus) vtique nulla lætitia ſine triſtitia obueniens caſtris, ſtationes militum reſcindet. Legimus autem iuxta Gagnæum & Latiniū: Sed hoc ex argumentationum, &c. pro: vt hæc; quo loco iterum ſunt voces Tertullianicæ: refrigerare, &: committere.

66. qua ipſis elementis ſtationē imperauit, &c.] Sic ex MS. Angl. cod. pro: impertauit; maximè quòd conſentiat B. Hieron. & quòd Ioſ. 10. ſic legatur: Et dixit Ieſus: Sol contra Gabaon ſtet, & Luna contra valles Ealon (pro quo Auctor: Atalon.) Et ſtetit Sol & Luna in ſtatione, donec vltus eſt populus inimicos eorum (pro quo Auctor: de inimicis ſuis) & ſtetit ſol medio cœlo. Proinde etiam conformiter Græco textus, caſtigauimus à Latinio admoniti: & non accedebat in occaſum, & in finem diei vnius. Non fuit dies talis retrò & in nouiſſimo, pro eo quod erat contrario ſenſu: Vt autem accedebat. Græcè enim eſt: οὐ προεπορεύετο. Eſt verò rurſus phraſis Tertullianica: patem ſolis; ſed videtur id quod ſequitur, mendo non carere: inſtātem tamdiu in officio, ſtationem etiam ſera longiorem; quod ſic expreſſit B. Hieron. & inediā plus quàm vnius diei victorum exercitus protelauit.

67. & tota terra non prandebat, &c.] Addimus & hîc negandi particulam: non, & eandem adiiciendam cenſemus apud B. Hieron. eo quòd ſenſu longè diuerſo legatur 1. Reg. 14. & tota terra venit in ſaltū, &c. & ex ore eorum fluebat mel, & non fuit conuertens manum in os ſuum.

68. ſed & Daniel, &c.] Variat hîc nonnihil in hac ſcri-

Digitized by Google

ſcriptura Dan. 9. Auctor, quippè qui quòd ſuprà Tom. 1. lib. aduerſ. Iudæos cap. 8. vertat: in viſione, *hîc:* in ſomnis; *& quod ibi:* tetigit me, *hîc:* adpropinquauit mihi.

CAP. XI.

69. Omnia autem iſta, &c.] *Inſcriptionem capiti huic fecimus:* Quòd quum quædam dictorum officiorum imperata ſint, alia per votum expuncta; noua non ſint. *Sunt autem Tertullianica:* paratum, *&:* eos retundamus qui hæc velut vacantia inſtimant, *ac:* eos reuincamus, *&:* Sed & illud in medio eſt, *item:* expunxiſſe.

70. votum, quum à Deo acceptatum eſt, legem in poſterum facit, &c.] *Egregius locus, qua ratione votum legem faciat; nempè poſtquàm iam Deo factum, atque adeò à Deo acceptatum eſt. Id eſt enim quod legitur Eccleſiaſtis 5. Multò melius eſt non vouêre, quàm poſt* votum *promiſſa non reddere. Et verò etiam Deo grata eſſe vota, ſic tradit Auctor:* exinde enim faciẽdum mandauit, qui factum comprobauit. *Valeant itaque noſtræ tempeſtatis Votorum maſtyges. Contra quos de Voto continentiæ virorum vide ſuprà Tom. 2. Adnot. noſtras ad l. de Cultu fœmin. cap. 9. num. 51. & de Virginum votis, lib. de Velandis virgin. num. 1. De votis* ieiuniorum, *quorum hîc meminit, quis dubitet eandem eſſe rationem?*

71. Itaque & hinc, &c.] *Pertinent quæ ſequuntur, ad defenſionem hæreſeos Montaniſtarum, ſed quæ nihil concludunt. Sunt autem rurſus Tertullianica:* altercatio diuerſæ partis obducitur; decucurrerunt, retractare *pro tractare*, exertè (*ſic enim legimus ex MS. Angl. cod. pro:* exerta) *denique:* gradum figere, *de quo inter Prouerbia in Prolegomenis.*

72. hoc enim vocantur hæretici nomine, &c.] *Sicut hîc, ſic etiam ſuprà, Tom. 3. lib. 3. aduerſ. Marc. c. 8.* hæreticos Antichriſtos vocari 1. *Ioan. 2. adnotauit Auctor. Nos verò nouam periodũ ibi facimus:* Et quomodò, *&c. vſque:* Quo itaque, *cum interrogationis notula; quam etiam in illius periodi fine adiecimus, maioris intellectus gratia; quanquam perobſcurum adhuc maneat illud:* erga Deum aduerſum noſtrum, *vbi conijcimus:* aduerſum *ex diuerſa lectione ad marginem adnotata, pro:* erga, *in textum irrepſiſſe, ſed tamen nihil immutare voluimus. Illud autem:* Quo, *&c.* laterũm, *eodem ſignificat, ac ſi dicat:* ex quo latere, *vt ſit prouerbialis formula; de qua, & altera:* palos terminales figere, *vide noſtra Prolegomena. Supplemus autem:* ita & de ſollemnibus.

CAP. XII.

73. Iam enim & in iſta ſpecie dotali, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd multum fructus dicta officia Ieiuniorum adferant. *Vtpotè quibus* eliminentur delicta, reuelationum ſcientia extorqueatur, & bella propria diſcutiãtur. *Quæ omnia etiam* Ieiuniis *adtribuunt B. Baſil. lib. de Ieiunio, Ambroſ. lib. de Hel. & Ieiunio, B. Chryſoſt. variis homiliis de Ieiunio, B. Auguſt. lib. de vtilit. Ieiun. B. Hieron. denique frequentiſſimè.*

74. Vt ab Ioãne Paracletus obmutuiſſet, &c.] *Refertur ad illud quod præceſſit cap. præcedenti:* Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem. *Loquitur autem rurſus de ſuo* Paracleto *Montano, ſicuti etiam in calce huius capitis.*

75. indicentes omnem ταπεινοφρόνησιν, &c.] *Similiter cap. proximo:* Itaque ſi & ex hominis edicto, & in vnum omnes *ταπεινοφρόνησιν agitatis, & cap. 17.* ſed & omnem *ταπεινοφρόνησιν* ethnici agnoſcunt. *Accipi autem videtur ab Auctore, pro humiliatione per ieiunium; à qua non abhorret ex propria eius vocis tranſlatione animi demiſſio. Eleganter verò dixit:* arida cute loricatus, & cõtra vngulas corneus.

76. Priſtinus veſter, &c.] *Loquitur de* Priſtino *quodam, qui in martyriis defecerat; quod minus mirandum, quum nuncupet eum:* non Chriſtianum, *id eſt adhuc* Catechumenum; *idipſum ſatis indicans per id quod ſubiungit:* aliquandiu farſum (*ſeu* fartum, *quod repoſuit cum Latinio*) omnibus balneis quaſi baptiſmate melioribus; *immò etiam* luxuriæ *eum accuſat; quo fit, vt paulò priùs non diſpliceat lectio Gagnæi:* martyribus incœſtis, *quamquam retinuerim:* incertis. *At prorſus caſtigamus ex eodem Angl. MS. cod.* atque ita de hoc iam extortus, *pro:* exortus. *De* Apicio *verò vide lib. de Pallio cap. 5. num. 110.*

CAP. XIII.

77. Præſcribitis conſtituta eſſe ſolemnia, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd etiam præter Quadrageſimam Epiſcopi ieiunia mandare adſolent, maximè tempore Conciliorum, quæ certis in locis ex vniuerſis Eccleſiis aguntur.

78. præter Paſcha ieiunantes, &c.] *Adludit ad ieiunia Eccleſiæ* præter (*id eſt, extra*) Paſcha, *ſeu Quadrageſimam; & inter cetera ad quatuor tempora, quæ ſub Calixto (quemadmodum in vita Auctoris latiùs) hoc penè tempore, quo liber hic conſcriptus, inſtituta ſunt:* Semiieiunia *appellãs* quartæ & ſextæ Sabbati, *vtpotè in quibus ad horam nonam ieiunia ſoluuntur. De* panis & aquæ vſu *ſuprà habes Aſceticorum ſeu monachorũ primorum exemplum, num. 51. De Prouerbio autem:* Mouiſtis gradum, *vide noſtra Prolegomena.*

79. Benè autem, quòd & Epiſcopi, &c.] *Iſtud pertinet ad* Epiſcoporum in Eccleſia regendi facultatem, *quam vbique vrget B. Cyprian. qui eorum adſerit Eccleſiæ gubernandæ diuinam poteſtatem. Atqui ad calumniam illud pertinet:* non dico de induſtria ſtipiũ conferendarum, *ſicut & illud, quod* hominis edictum *appellet. Et rurſum de* Paracleto ſuo Montano *loquitur paulòpòſt.*

80. Aguntur præcepta per Græcias illas, &c.] *Siue legas:* præterea *ex MS. Angl. cod. & Gagnæo, ſiue cum Gelenio* præcepta; *non refert. Et verò pulcrè Concilia deſcribit ſiue Generalia, ſiue Prouincialia, tum per* Græcias, *tum per* diuerſas (*vti mox ſequitur*) Africæ prouincias; *vtpotè quæ tradit* agi certis in locis, ex vniuerſis Eccleſiis; per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipſa repræſentatio totius nominis Chriſtiani magna veneratione celebratur. *Atque adeò facit hic locus magnoperè pro* Conciliorum *auctoritate. Quam confirmare ſolemus imprimis ſcripturis iiſdem quibus Eccleſiæ auctoritatẽ, Matth. 28. ac Luc. 21. item illa Matth. 18. Vbi duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi ſum in medio eorum. Deinde pro eodem facit, quod in Apoſtolorum Concilio Hieroſolymitano Act. 15. diſertis verbis Iacobus in hæc verba reſcripſerit: Viſum eſt Spiritui ſancto & nobis. Quod ipſum tanti facit B. Iren. lib. 3. cap. 12. vt ex illius Synodi verbis vnicum Deum probet aduerſus Marcionem. Siquis verò primas poſt Chriſtum Synodos noſſe deſideret ad tempora vſque Tertulliani; inueniet imprimis Apoſtolorũ Hieroſolymis celebratas, Act. 1. in electione Matthiæ, Act. 2. in Pentecoſte, Act. 6. in electione 7. Diaconorum, Act. 15.*

Digitized by Google

iam citatam, denique & illam de qua Gal. 2. quum Petrus in Apoſtolatum eſt ordinatus Circumciſionis, Paulus verò inter Gentes. Quibus adde Concilium, in quo Apoſtolorum Canones & Conſtitutiones Apoſtolicæ, poſtea à B. Clemente Romano recenſita, ſunt editæ. Item illud in quo electus fuit in Epiſcopũ Hieroſolymorum Iacobus frater Domini, iuxta quod ſcribit Clemens Alexãdrinus 6. Hypotypoſeon, citatus ab Euſeb. lib. 2. cap. 1. Deinde habes Act. 13. Antiochenum, vbi ſegregati ſunt à ſe mutuò BB. Paulus & Barnabas; ac Epheſinum, ad quam Paulus vocauit omnes Presbyteros & Epiſcopus Epheſiorum ac quantum apparet, totius Aſiæ, Act. 20. Videtur his adiicienda Corinthiaca, in qua (iuxta quod B. Auguſt. adfert Epiſt ad Caſulanum) iuxta promiſſum ſuum, quo dixerat 1. Cor. 11. Cetera quum venero diſponam; de ritu Eucharistiæ multa ſtatuit Paulus. Quum autem Can. 37. Apoſtol. ſtatuatur, vti de religionis dogmatis & Eccleſiaſticorum controuerſiis ſingulis annis bis conuentus Epiſcoporum habeantur; non dubium quin in ſingulis prouinciis iam inde frequentes Synodi ſint celebratæ; quarum ſtatuta Romana, iam olim miſſa per Damaſum Papam ad Aurelium Carthaginienſem Epiſcopum, ex Epiſtola eiuſdem conſtat, quam ſuis Conciliorum Canonibus præfixit B. Iſidorus Hiſpalenſis, qua dicit ſe nullum prædeceſſorum ſuorum à B. Petro prætermiſiſſe, de quorũ ſtatutis aliquid non miſerit. An alludat ad Decretales Epiſtolas Romanorum Pontificum, quæ plerumque in Conciliis Romanis ſcripta ſunt, etſi nobis ita videatur, Lectori tamen liberum relinquimus iudicium; eundẽ remittentes ad Libros Franciſci Turriani, quos pro earum auctoritate conſcripſit. Prætereiri tamen à me non poſſunt Concilia Romana ſub Clemente (quod citat Anacl. Ep. 1.) Alexãdro 1. Sixto 1. & Teleſphoro; quippè qui eorundem ſuis in Decretalibus meminerint. Certè ſub Victore de Paſchatis die penè infinita enumerat Euſeb. hiſt. lib. 5. cap. 20. ſeu 22. póſtque eum Nicephor. lib. 4. cap. 30. & nominatum Romanum præſide Victore, ac Galliarum ſub B. Irenæo, in Occidente; item Cæſareæ Paleſtinæ, Ponti per Oſroenam, & Corinthium ſiue Achaicum; quibus addere licet Alexandrinum, cuius ipſe Victor meminit Decret. 1. & Aſiæ illud, in quo Nicephor. lib. 4. cap. vlt. ſcribit etiam Aſianos (qui ſuis in Synodis contrarium definierant) Victori Papæ ceſsiſſe, & idem Decretum publicaſſe. Atque hæc mihi videntur Concilia, quæ hic Auctor per Græcias acta *commemorat. Facit præterea Euſebius eiuſdem lib. cap. 23. mentionem, & poſt eum Nicephorus, (ex Apollinaris lib. 1. aduerſ. Montanum) Aſiæ plurimorum conuentuum, in quibus Montanus, cum ſuis aſſeclis communione depulſus fuit. Verùm de his, aliiſque quæ ipſius ætate contigerunt, paulò latiùs in Vita Auctoris.*

81. Conuentus autem illi ſtationibus priùs & ieiunationibus operati, &c.] *Indicat optimam primitiuæ Eccleſiæ in Synodis conſuetudinem, qua ieiunia ſolebant præmittere; cuius rei exemplum habes imprimis Act. 13. in Concilio Apoſtolorum Antiocheno.*

CAP. XIIII.

82. Horum igitur tempora obſeruantes, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Apoſtolum ad Galatas obſeruationem temporum & dierum & mẽſium improbantem, loqui de Iudaicis ceremoniis. *Quod ipſum latius deduxit Auctor ſuprà Tom. 3. lib. 5. aduerſ. Marc. cap. 4. num. 49. & paucis antea lib. 4. c. 3. num. 24. quibus locis etiam nos hac de re aliquid adnotauimus. Non aliter etiam interpretatur B. Auguſt. Comment. in Epiſt. ad Galat. quamquam ipſe non tam ad ieiunia quàm dies feſtos Iudæorum referat; neque etiam inuenietur aliquis veterum Catholicorum, qui ad ieiunia Eccleſiaſtica id detorqueat; quare valeãt hæretici hodierni. Atqui eleganter dixit:* Galaticamur, *pro: Galatas imitamur.*

83. Quòd ſi noua conditio in Chriſto, ſepulti, &c.] *Alludit ad duas ſcripturas, alteram 2. Cor. 5. Si qua ergo* noua conditio *(id eſt creatura, more Tertullianico)* in Chriſto; *alteram qua dicitur: conſepulti ſumus cum Chriſto, Rom. 6. At quòd hinc vult defendere noua ſua Montaniſtarum ieiunia, ſibiipſi contradicit, qui adhuc Orthodoxus nouitatem & doctrinarum & ceremoniarum vbique repudiat, & maximè Tom. 3. lib. de Præſcript. aduerſ. hæret.*

84. cur Paſcha celebramus annuo circulo in menſe primo? &c.] *De* Paſchæ celebratione menſe primo, *conſentiunt omnes. Verùm quando incipiat men*ſis primus, *diſſentit à Iudæis Eccleſia; ſicut & in eo quòd die Dominico celebret, non quacumque die euenerit Luna 14. primi menſis. Hinc imprimis Apoſtolor. Can. 8. ſtatuitur, ne ante vernum æquinoctium celebretur; ad quod alludere videtur Epiph. hær. 70. Audianorum; qui, mentione facta cõſtitutionis Apoſtolorum, rationem reddit, cur poſt æquinoctium ſeruari debeat, quòd alioqui contingeret nobis duo eodem anno Paſchata celebrari. Eodem pertinet illud S. Victoris Epiſt. Decret. 1. A quartadecima luna* primi menſis, *vſque ad viceſimam primam eiuſdem mẽſis, Domini Paſcha celebretur. quod ipſum etiam Eleuthero Papa adſcribit Beda lib. de Temporibus. Clarius adhuc Concilium Nicenum (ſicuti citatur à Theophilo Alexandrino lib. de Paſcha) definit initio primi menſis fieri, qualiſcumque luna, ab octauo Idus Martij, vſque in diẽ Nonarum Aprilis, dierum 28 ſpatio, nata fuerit. Cuius conſtitutionis præterea meminerunt Epiſt. Synodalis ad Alexandrum, & Theodor. lib. 1. ca. 9. Ruffin. lib. 1. c. 6. Conſtantini Imperatoris Epiſtola apud Euſeb. lib. 3. cap. 1. Item Concil. Antioch. cap. 1. & B. Ambroſ. Epiſt. 83. Qui inſuper, poſtquàm dixit: eundem illum menſem eſſe, quem nouorum Iudæi appellant, & Ægyptij primum; addit: Incipere* primum menſem, *non ſecundum vulgarem vſum, ſed, ſecundum conſuetudinem peritorum, ab Æquinoctio, qui dies eſt 12. Kal. Aprilis, & finiri 11. Kal. Maij; inde intra hos 31. dies Paſcha celebrari. Atqui omnes ſuprascripti, & inſuper B. Ignatius Epiſt. ad Magneſ. Pius Papa 1. Epiſt. 1. Decret. citans Hermem in libro Paſtoris, & Concilia ſupracitata num.* 80. *Theophilus Cæſareæ Paleſtinæ Epiſcopus Epiſtola ſua Synodica, Conſtantinus Imperator Epiſt. ſimilis apud Euſebium, B. Auguſt. Epiſt. 119. ad Ianuarium, Beda lib. de Temporibus, & B. Iſidorus lib. 1. de Offic. Eccleſ. cap. 31. & lib. 6. Etymol. cap. 17. non alia quàm Dominica die poſſe* Paſcha *Domini celebrari, diuerſis teſtantur verbis. Sicuti etiam, aduerſus Blaſtum & alios Quartadecimanos ſeu Teſſareſcadecatitas ipſe Auctor, aliique de hæreſibus ſcriptores, ſupracitati à nobis Tom. 3. lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 53. hær. 22. num. 329. de quibus etiam aliquid tractauimus in Vita Auctoris. Ad quod, Nicena Synodus dicit, inquirendam à 12. Kal. Aprilis vſque ad 18. Kal. Maias Lunam decimam quartam, & celebrandum Paſcha Dominica ſequenti.*

85. cur quinquaginta exinde diebus, &c.] *De hoc vide ſuprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. num. 38.*

86. cur ſtationibus quartam & ſextam Sabbati dicamus, &c.] Stationes *(Hrabano teſte, lib. 2. cap. 18. de Inſtit. Cleric.) appellat* quartæ & ſextæ feriæ *ieiu-*

nia,

Digitized by Google

nia, quòd ſtatuta eſſent illis diebus ieiunia, non item die Paraſceues, ſicuti num. ſequ. latiùs, quæ erant voluntaria. Atqui præterea, eius dies ieiuniorum meminerunt B. Ignatius Epiſt. ad Philipp. & Clemens Alexandrinus lib. 7. Stromatum, Socrates quoque hiſtor. Eccleſ. lib. 7. cap. 21. de Theodoſio iuniore. In quibus tamen ad nonam vſque dumtaxat ieiunatum fuiſſe, Auctor ſuprà cap. 10. his verbis indicat: Quaſi reſpuamus nonam, cui & quarta Sabbati & ſexta plurimùm fungimur. *Citat etiam Iuo lib. 2. Decretal. & poſt eum Gratianus ex Apollinario, ſiue Apollonio, cauſſam vtriuſque huius ieiunij; quia* quarta feria *Iudas traditionem Domini excogitauit, &* ſexta feria *ſaluator crucifixus eſt. Hinc etiam hodie ſeruatur, quòd dumtaxat poſt veſperas ſoluatur ieiunium in Quadrageſima, & in reliquis ieiuniis ad horam nonam. Eandem obſeruationem adlegat etiam B. Hieron. in Epiſt. ad Gal. & B. Auguſt. Epiſt. iam dicta ad Caſulanum, eóſque citat Amalarius lib. 4. de Eccleſ. offic. cap. 37. Eodem pertinet quod B. Ambroſ. in Epiſt. ad Rom. dicit: Sunt quidam, qui* feria quarta *carnem non edendam ſtatuerunt, ſunt qui* Sabbatis; *vbi etiam* ſextæ feriæ *meminit; item quod citatur de Conſecr. diſt. 3. cap. De eſu, ex Leone 4. vbi dicitur: Vetuſtiſſimam eſſe traditionem, vt* quarta & ſexta feria *ab eſu carnium fiat ieiunatio. Videtur autem exoleuiſſe ea cõſuetudo ieiunandi* feria quarta, *& poſtmodum ſola carnium abſtinentia, ſicuti hodie* feria ſexta & Sabbato; *quando facta eſt, de qua mox latiùs, generalis Sabbati ieiunandi conſtitutio.*

87. ieiuniis paraſceuen, &c.] *Neuè hîc Auctor Sabbatum,* paraſceuen *nuncupat, vtpotè quæ ſit paraſceue Dominica, ſicuti olim feria ſexta apud Iudæos fuit paraſceue ante Sabbatum. Quam adeò appellationem feriæ ſextæ adtribuit Auctor etiam ſuprà, lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 12. & B. Ignatius, Clemens Alexandr. Euſeb. Hieron. & Auguſt. locis num. præced. citatis. Atqui rectè* dicatam *dicit* ieiuniis *(talibus nempè, quæ pro voluntate cuiuſque ſeruantur)* paraſceuẽ *ſeu* Sabbatum, *ſicuti ſubiungit. Quia de* Ieiunio Sabbati *variam fuiſſe obſeruationem, conſtat ex B. Hieron. Epiſt. 28. ad Lucinium, & B. Auguſt. Epiſt. quadam ad B. Hieron. & Epiſt. 118. ad Caſulanum. Ex quibus conſtat Romæ & in multis vicinis ac remotioribus Eccleſiis etiam Sabbato ieiunatum fuiſſe; in Eccleſiis verò Orientis non item, immò neque Mediolani, neque in Africa, ſaltem ex præcepto Eccleſiæ, niſi ſemel in anno pridie Paſchæ. Id eſt enim quod addit Auctor:* quamquam vos etiam Sabbatum, ſi quando continuatis, numquam niſi in Paſcha ieiunandum, *&c. Hinc illud B. Ambroſ. apud B. Auguſt. Quando hîc ſum, non ieiuno Sabbato; quando Romæ ſum, ieiuno; & non abſimiliter B. Hieron. Vnaquæque prouincia abundet in ſuo ſenſu, & præcepta maiorum leges Apoſtolicas interpretetur. Atqui non multo poſt B. Innocent. Epiſt. ad Decentium cap. 4. præcipit ieiunij Sabbatum, dicens: Si feria ſexta (videtur itaque tunc non amplius obſeruata feria quarta) propter Paſſionem Domini ieiunamus; Sabbatum prætermitti non debere, eò quòd biduo illo Apoſtoli in mœrore fuerint, & occultati propter metum Iudæorum. Quare & Amalarius lib. 4. de Eccleſ. offic. cap. 37. dicit, ex ordine Romanos diem Sabbati habere in obſeruatione; vt B. Iſidorus lib. 2. de diuin. offic. cap. 42. ac Hrabanus noſter lib. 2. de Inſtitut. cler. cap. 23. inter legitima ieiunia computant (Innocentium citantes) ea quæ ſunt feria ſexta & Sabbati. Ex quo tempore in hunc vſque diem, ſaltem Occidentalis Eccleſia, carniũ abſtinentiam etiã diebus Sabbati obſeruat.*

88. nobis certè omnis dies etiam vulgata conſecratione celebratur, &c.] *Videtur hîc adludere ad eorum conſuetudinem (maximè Græcorum) qui diebus ieiuniorum ſacra, ſaltem manè, non celebrabant; eò quòd dicerent:* ſtationem *(ſiue ieiunium)* ſolui accepto corpore Chriſti; *contra quos agit ſuprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. Atque adeò eiuſdem lib. num. 1. citauimus hunc locum, ad confirmationem* conſecrationis *corporis Domini in Miſſæ ſacrificio.*

Cap. XV.

89. Reprobat etiam illos, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De aliis Apoſtoli & Iſaiæ locis, *& imprimis de verbis illius 1. Tim. 4. Quæ ipſis penè Auctoris verbis interpretatur B. Hieron. lib. 2. adu. Iouin.* Reprobat quidem Apoſtolus eos qui iubebant *(ſic etiam hîc caſtigamus, pro:* iubeant) cibis abſtinere, *&c.* ſed Marcionem deſignat & Tatianum & ceteros hæreticos, qui abſtinentiam indicunt perpetuam, ad deſtruenda & contemnenda *& abominanda* opera creatoris. *Nos autem & creaturam omnem laudamus Dei, & abſtinentiam luxuriæ,* Ieiunia *præferimus ſaturitati. Nec aliter eum locum interpretantur Patres B. Chryſoſt. aliique Græci, & Ambroſ. in Comm. & B. Auguſt. lib. 3. aduerſ. Fauſtum, ac Epiphan. hær. 66. nempè de iiſdem Marcionitis, Encratitis, itẽ Manichæis, qui eandem hæreſim profitebantur. Porrò de* Marcionis *dicta hæreſi, alicubi ſuprà tractauimus; de* Tatiano Encratitarum principe, *qui & nuptias & cibos damnauerunt tamquam mala. Vide Irenæum & alios Auctores ſuprà à nobis citatos, ad ſæpedictum lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 52. hær. 20. num. 326. Quem autem intelligat:* Iouem hodiernum de Pythagora hæreticum, *conſulat Auctores hiſtoricos diligens Lector. Pythagoram certè prohibuiſſe animalium eſum, ſuprà pacet lib. de Anima, non vno loco.*

90. duas in anno hebdomadas Xerophagiarũ, &c.] *Quum ad hunc locum hauddubiè adludat B. Hier. Epiſt. 54. ad Marcel. adu. Montanum, vbi tres Quadrageſimas illis adſcribit; ego maluiſſẽ legere:* tres, *pro:* duas, *niſi Epiphan. (quantum memini)* duarum *dumtaxat* Quadrageſimarum Montani *mentionem faceret; maximè quum B. Hieronymum ſic ſcripſiſſe, teſtetur iam olim B. Amalarius lib. 4. de Eccleſ. offic. cap. 37. Et verò* hebdomadas *videtur accipere, non pro ſeptem diebus, ſed pro ſeptem hebdomadibus; vtpotè quum paulò antè B. Teleſphorus Papa ſtatuiſſet, per clericos omnes (erat autem Presbyter Tertullianus) ſeptem hebdomadas plenas ante Paſcha à carne ieiunari. Vbi quum ille ſubiiciat: quia ſicut diſcreta debet eſſe vita clericorum à laicorum conuerſatione, ita & in ieiunio debet fieri diſcretio; ſatis indicat, non primùm ſe Quadrageſima ieiuniũ (ſicuti calumniantur quidam) inſtituiſſe. Certè præter Conſtit. Apoſt. Clementis, de illa ſic B. Ignatius Epiſt. ad Philip.* Quadrageſimam *verò nolite pro nihilo habere; imitationem enim continet Dominicæ conuerſationis. Vbi adludit ad 40. dies ieiunij Chriſti Domini; cuius etiam exempla antea in Moÿſe & Helia noſtri ſunt, quàm vt pluribus ſit opus. Vnde veriſſimè dicto loco B. Hieron. Nos (inquit) vnam* Quadrageſimam, ſecundum Traditionem Apoſtolorum *toto anno, tempore nobis congruo,* ieiunamus; *illi (Mõtaniſtæ nempè) tres in anno faciũt Quadrageſimas, quaſi tres paſſi ſint ſaluatores. Item B. Epiphan. in Syntomo de fidei Apoſt. veritate, agens de ipſorum inſtitutis: Teſſaradecaſten etiam (inquit) ante*

Digitized by Google

ſeptem hebdomadas (ſic enim hauddubiè legendum, pro: dies) ſancti Paſchæ ſimili modo obſeruare ſolet Eccleſia, in ieiuniis perſeuerans, non omnino autem in Dominicis, ne in ipſa quidē Teſſaradecaſte. Valeant itaque, qui Quadrageſimale ieiunium nituntur conuellere; quum etiam BB. Ambroſius, Auguſt. & Chryſoſt. alicubi, non modò ad Apoſtolorum, ſed Chriſti inſtitutionem referant. Atqui, quod hebdomadas Xerophagiarū, nuncupet Auctor, hinc eſt; quòd carnibus (immò & vino olim) abſtineamus in Quadrageſima.

91. exceptis ſcilicet Sabbatis & Dominicis, &c.] Loquitur de conſuetudine adhuc in Africa vſitata, qua Sabbatis etiam in Quadrageſima non erat indictum ſeu ſtatutum ieiunium, præterquàm Romæ; verùm poſtea non modò per Innocentium Papam Epiſt. ſupracitata num. 87. ſed præceptum eſt ieiunium Sabbati etiam in Concilio Agathenſi cap. 12. ſicuti citatur cap. Placuit, de Conſecr. diſt. 3.

92. Atquin ad Romanos ſcribens, &c.] Hunc Apoſtoli locum Rom. 14. iiſdem penè verbis paulo clariùs interpretatur B. Hieron. lib. 2. aduerſ. Iouin. Quòd ſi loquitur ad Romanos: Is qui manducat, non manducantem non ſpernat; & qui non manducat, manducantem non iudicet; pro quo Auctor: ne nullificet (ſic enim legimus ſtylo Tertullianico, ex Angl. cod. pro: vilificet) non inter ieiunia & ſaturitatem æqualia merita diſpenſat; ſed contra eos loquitur, qui in Chriſtum credentes adhuc Iudaizabant, &c. Ex quo etiam confirmatur noſtra lectio ex eodem cod. MS. olera veſcitur, pro: olete. Atqui prorſus inuerſo ordine, citantur hîc verba Apoſtoli. Caſtigamus verò ex coniectura Dn. Harriſij, & noſtra præcedenti: vetet controuerſiam, pro: vitet.

93. Et ſi claues macelli tibi tradidit, &c.] Etiam iſtud ſic expreſſit B. Hieron. Nec mirum ſi omne quod in macello vēditur, Apoſtolus emi iubeat & comedi; quum, idololatris adhuc in templis idolorum idolothyta veſcentibus, pro ſumma abſtinentia fuerit, cibis tantùm abſtinere Gentilium. Pulcrè verò etiam reſpondet Auctor ad alias ſcripturas, Rom. 14. & 1. Cor. 18. Atqui ex coniectura rurſus Harriſij emendauimus: abundabimus, pro: abundauimus, quod ſic Græcè ſit & Latinè.

94. Dominum quoque quàm indignè, &c.] Haud aliter B. Hieron. Illud autem quod proponere aduerſarius auſus eſt: Dominum voratorem & potatorem vini à Phariſæis appellatum, exiſtimo quòd nobiſcum faciat. Iſte eſt Dominus, vt arbitraris, vorator, qui quadraginta diebus Chriſtianorum ieiunium ſanctificauit; Qui beatos appellat eſurientes & ſitientes; Qui eſcam habere ſe dicit, non quam diſcipuli ſuſpicabantur, ſed quæ in perpetuum non periret, &c. Caſtigamus autem ex Angl. MS. cod. ieiunarit, pro: ieiunauit, quia ſequitur: pronuntiarit. De Attalicis autem diuitiis quæ in prouerbium abierunt, vide noſtra Peolegomena.

95. Sic & Iſaias non negauit, &c.] Similiter B. Hieron. Porrò ſi per Iſaiam loquitur Deus, quòd non tale ieiunium elegerit, dicens: In diebus ieiuniorum veſtrorū inueniuntur voluntates veſtræ (vnde & hîc ſic lego, pro: voluptates, Græcè θελήματα, maximè quum ſit etiam legat B. Cyprian. lib. 3. Teſtim. cap. 1.) & ſubiectos percutitis (pro quo hîc: ſuccutitis) &c. non tale ieiunium elegi, dicit Dominus; quale elegerit, docet: Frange eſurienti, &c. Non igitur ieiunium reprobauit, ſed quale vellet, oſtendit.

Cap. XVI.

96. Nam etſi mauult opera iuſtitiæ, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd Deo gulæ incontinentia diſpliceat, atque adeò ieiunia placeant. In quo etiam iiſdem ſcripturis citatis, Auctorem imitatur B. Hieron. præter illas ad quas hîc alludit initio Pſal. 50. de anima conflictata, & Iſai. 28. vbi increpatur ebrietatis, & populus & ſacerdos & Propheta; item illā 1. Reg. 4. de Heli & filiis; & exemplum diuitis ac pauperis, Luc. 16.

97. Manent adhuc, &c.] Quum B. Hieron. iiſdem penè verbis dicat, apud ſepulcra cōcupiſcentiæ craſſus populus ortygometram ſcribitur ad choleram vſque eructaſſe, videtur mihi debere legi apud Auctorem eructando, pro: cruditando; ſed noluimus quid immutare, quòd adhuc magis diſtaret lectio Gagnæi: conditando.

98. Sed ab alio mox ſene mentito Prophetiam, &c.] Hanc hiſtoriam 3. Reg. 13. ſed pauciſſimis verbis adlegat B. Hieron. vbi tamen non additur nomen hominis Dei, quod hîc peculiariter habet Auctor: Sameas, ſicuti neque in Bibliorum editione aliqua. Mallemus antē legere: poſt altare diſſiſſum, cum Harriſio, quàm: diffuſum; ſed nihil mutauimus, eo quòd legatur apud LXX. non ſolùm ſciſſum altare, ſed etiam effuſa pinguedo de altari. Satisfactionem verò accipit Auctor pro munere quod offerebat Rex. Atqui legit quidem MS. cod. Angl. mentito Prophetam, ſed maluimus: Prophetiam. Erat enim Propheta, ſed mentitus eſt Prophetiam, quum dixit Angelum ſibi locutum; proinde etiam retinuimus paulò antè: eius regis, pro eo quod illi: eiuſdem.

99. & Epiſcopis etiam ſpiritalibus, &c.] Videtur eò tunc excreuiſſe hæreſis Montani, vt etiam Epiſcopi infecti fuerint; quos adeò ſpiritales vocans, opponit Pſychicis, ſed de hoc in vita Auctoris latiùs.

100. Sancite ieiunium, & prædicate curationem, &c.] Sancite, vocem Tertullianicam eiuſdem ſignificationis legimus ex MS. Angl. cod. pro: Sanctificate, maximè quum ſequatur: ſancituros ieiunium. Item: & prædicate curationem, pro: orationem, tum quòd illud legatur iuxta LXX. Ioel. 1. & 2. & apud B. Cyprian. lib. 2. Teſtim. cap. 19. ac B. Hieron. tum quod hîc ſequatur: & prædicaturos officia curantia Deum. Quod quidem ſic expreſſit B. Hieron. vt monſtraretur ſanctificatum ieiunium curatione proficere peccatorum, nec aliter in comment. eius loci. Verùm aliam fuiſſe Auctoris mentem; nempè vt curationem accipiat hîc, non pro remediatione, ſed pro cultu Dei, atque adeò curantia Deum, pro: colentia; patet ex eo quod ſequitur: Vnde & qui in idolis comendis, & in hac re ornandis, & ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, curationem facere dicuntur. Non quidem quòd curationis vocem Latinis ea ſignificatione vſitatam inuenire licuerit, ſed quòd vox Græca illic à LXX. vſurpata: θεραπείαν Platoni in Euthyphrone, pro cultu Dei ſumta ſit; ſicuti ante me adnotauit in hunc Prophetæ locum Leo de Caſtro, qui eandem adeò de cultu Dei Chriſti interpretatur; adnotans, pro hac interpretatione etiam facere vocem Hebraam Haſereth, quæ tam regnum Dei ſignificat, atque ſollemnitatem. Quo fit, vt retinuerimus hîc: curantia Deum, quod alioqui abſurdum prima facie videbatur.

101. quum ſtupet cœlum & aret annus, &c.] Alicubi ſuprà ſimilem phraſin reperire eſt apud Auctorem, ſicuti etiam de nudipedalibus & purpuris, & faſcibus aliquid ſuprà adnotauimus; precem verò indigitare

digitate *dixit eadem phraſi qua Macrobius, Virgines Veſtales Apollinem* indigitare: *Apollo medice, Apollo paan, ac ſi dicas, digito oſtendere, vel indicitare; vnde &* Indigitamenta, *libri Pontificales, qui Deorum nomina & feſta continebant. De aliis* aliarum coloniarum *ceremoniis, videat diligens Lector Auctores qui de Deis gentium ſcripſerunt.*

102. Niniuitieum credo iuſtitium, &c.] *MS. Anglic. codex:* Niniuiticam iuſtitiam, *ſed illud magis placet, eo quòd comparet* Niniuiticum iuſtitium, *id eſt, ceſſationem ab omni cibi & potus genere, cum ethnicis, qui, vti dixit:* annuo ritu ſaccis velantur, & cinere conſpargitantur.

103. Iudaicum certè ieiunium vbique celebratur, &c.] *Hinc confirmatur quod dixit ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. de Iudæis:* diſperſi, palabundi, & cœli ac ſoli ſui extorres; vagantur per orbem. *Alludit verò & B. Hieron. ad illud:* ſtellæ auctoritatem demorantis ſuſpirant, *quum dixit: Petrus Apoſtolus, non exſpectans ſtellam more Iudaico.*

104. Caſto Iſidis & Cybeles eas adæquas, &c.] *Sic rectè primus hunc locum reſtituit Gelenius, pro:* Sacco Iſidis, *ſiue:* ſacro, *ſicuti rectiùs in quibuſdam codicibus legebatur, maximè quum reſpondeat hîc Auctor ad illud c. 2. ſuprà:* quales caſtimoniæ Apim, Iſidem, & magnā matrem certorum eduliorum exceptione purificant, *vtpote quum* Cybelen matrem Deûm, *nuncupatam nemo ignoret. Verùm quid* Caſtum *ſignificet, varij varia coniecerunt. Dn. Ludouicus Carrio I. C. ex verbis Feſti de* Caſto Cereris, *hanc lectionem confirmauit; & poſt eum Iacobus Reyuardus Brugenſis* Caſtum *interpretatur pro re caſta, nec aliter Guiliel. Canterus, vtrumque citans Nouar. Lect. lib. 2. cap. 11. Verùm ipſam vocis ſignificationem videtur nobis propiùs adtigiſſe Ioſephus Scaliger, Coniect. in Varronem de ling. Latina ad pag. 87. vbi probat* Caſtum *Veteres Ritum dixiſſe; tum ex Feſti verbis iam citatis, tum ex Nonio, qui Varronis illud adfert Rerum. libro 1. Noſtro ritu facienda ciuiliùs, quàm Græco* caſtu; *& hiſtorico quodam in Collect. Suidæ, apud quem eſt eodem ſignificatu:* χαστείας; *ex Varrone rurſum citans illud: religiones &* caſtus *id poſſunt, vt ex periculo eripiant nos; non aliter atque Græcè* ἁγνείας, *expiationem vocamus, &* ἁγνεύειν, *expiare, ſiue purè facere. Quare etiam apud B. Hier. (vel nondum viſis Nouis lectionibus Canteri) conſtabit ex hoc loco quem imitatur, legi debere; & in obiectione Iouiniani: De ciborum plurium abſtinentia,* quaſi non & ſuperſtitio gentilium Caſtum matris Deum obſeruet & Iſidis, *& in reſponſione ad illum: Quomodo autem Virginitati veræ, non præiudicat imitatio virginum diaboli; ita nec veris* Ieiuniis, Caſtorum Iſidis & Cybeles, *& quorumdam ciborum in æternum abſtinentia; maximè quum apud illos panis ſagina carnium compenſatur. Idque pro eo quod legebatur:* Coſſum, *&:* Coſſorum, *corruptiſſ. ſicuti iam olim adnotauerat Cælius Rhodiginus, ſed nec ipſe mentem horū Auctorum ſatis adſecutus. Nos hîc aliud nō adiicimus, quàm ex verbis illis 2. cap. Auctoris iam citatis, confirmari hanc* caſtorum *ex Græco interpretationem, quod* caſtimonias *vocat, eáſque tales quæ* purificent *(id eſt expient) nō quidem aqua, ſed certorum ieiuniorum exceptione. Atqui malumus legere cum Gagnæo:* & ructus prophetia verus eſt, *quàm cum Gelenio:* & ructus prophetia. Vetus es.

Cap. XVII.

105. Vera ſi velimus dicere, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Contra illos qui ieiunia contemnunt. *Retinemus autem:* Vera ſi velimus dicere, *cum Gelenio, antea deerat:* Vera.

106. ſemper agnoſco ſapere Eſau venatorem, &c.] *Alludit ad id quod ſcribitur Gen. 25.* de primabus vēditis Iacob ab Eſau venatore; *vbi elegāter dixit Auctor,* lenticulam defruto inrufatā, *ac ſi dicat, pulmentum illud* defruto, *id eſt vino cocto ad medietatem, eóque rubro* inrufatum, *id eſt, rufum ſiue rubeum factum. De* agape, *quam hîc in malam partem accipit, diximus ſuprà Apolog. ca. 39.* Pollucibilior *verò, id eſt, lautior; ea ſignificatione qua pollucibilis cera vocatur à Macrobio. Legimus autem mox:* diſciplinas noſtras, *pro:* veſtras, *ex cod. Angl. MS.*

107. Saginentur pugiles, &c.] *De hoc vide Adnotat. noſtras in B. Cypr. Epiſt. 2. nu. 25. Caſtigamus autem:* Ceterùm ſaginatior Chriſtianus, *pro:* ſaginator, *ex Angl. MS. cod.*

ARGVMENTVM LIBRI DE PVDICITIA,

Per Iacobvm Pamelivm.

PVDICITIÆ *amore Tertullianus in hæreſin lapſus, libro hoc errorem Môtani proſecutus de non recipiendis pœnitentibus, ſaltem mœchis & fornicatoribus; laude Pudicitiæ præmiſſa, idipſum huius libri argumentū paucis indicat; (faſſus, ſe retrò, nempe quum librum de Pœnitentia ſcriberet, alterius fuiſſe ſententiæ) maximè quum culmen criminum teneant mœchia & fornicatio.* I.

Atque imprimis, ſcripturis ſcripturas opponens, inde colligere nititur, delicta quædam eſſe remiſſibilia, alia irremiſſibilia. II.

Non tamen propterea negligendam prorſus delictorum quorumdam pœnitentiam. III.

Iam verò poſtquàm docuit, mœchiæ & fornicationis nomine ſe comprehendere omnia libidinum delicta. IIII.

Mœchiam idololatriæ & homicidio comparari, ex ſcripturis oſtendit. V.

VI. *Etſi verò in veteri Teſtamento exſtent exempla veniæ pro mœchis, inueniri etiam iudicij; & aliam eſſe noui Teſtamenti rationem.*

VII. *Deinceps latè diſputat de parabola ouis & dragmæ perditæ.*

VIII. IX. *Item de duorum filiorum parabola.*

X. *Pœnitentiam enim etiam ethnicis competere.*

XI. *Exinde & facta Domini peccatoribus edita deſcribit.*

XII. *Certè ab Apoſtolis cum idololatria & homicidio fornicationem interdici.*

XIII. XIIII. *Porrò & veniam fornicatori Corinthio ab Apoſtolo conceſſam examinat.*

XV. XVI. *Adferens tam ſecundæ quàm prioris ad Corinthios Epiſtolæ locos aduerſus fornicatores.*

XVII. *Item & ſimiles aliarum Apoſtoli Pauli Epiſtolarum ſententias.*

XVIII. *Etiam tales, tum illius, tum veteris Teſtamenti, quæ communionem Eccleſiaſticam mœchis adimunt.*

XIX. *Similes quoque locos, ex Ioannis Apoſtoli & Apocalypſi, & Epiſtola.*

XX. *Ex Epiſtola deinde ad Hebræos olim (ſententia ipſius) Barnabæ titulo, & Leuitico, quaſdam ſcripturas adfert; quamquam fruſtrà pro ſuo inſtituto.*

XXI. *Atqui, non negans Apoſtolis competiſſe poteſtatem remittendi peccata, & proinde etiam Eccleſiæ; id ſuæ Eccleſiæ ſpirituali fruſtrà adrogat.*

XXII. *Denique agit contra veniam criminum & pacem, quam Martyres quidam mœchis donabant, negatoribus negabant.*

Ceterùm præterquàm quòd Librum hunc etiam contra Eccleſiam ſcriptum adſerunt B. Hieronymus & Nicephorus locis ſuprà non ſemel citatis, certè eodem titulo eundem citat ille, & argumentum libri his verbis indicat Epiſt. 146. ad Damaſum de duobus filiis: Vehementer (inquit) admiror TERTVLLIANVM *in eo libro, quem* DE PVDICITIA ADVERSVS POENITENTIAM *ſcripſit, & ſententiam veterem noua opinione diſſoluit, hoc voluiſſe ſentire, &c. & paulopòſt: Ille autem qui iuxta inſanas & blaſphemas fœminas ſuas id dogmatis defendebat, quo Chriſtianos nollet recipere pœnitentes, fruſtrà argumentatus eſt. Eodem pertinet quod habet B. Pacianus Barcilonenſis Epiſcopus Tract. aduerſ. Nouat. quum dicit:* TERTVLLIANVS *poſt hæreſin veſter eſt; nam multa inde ſumpſiſtis. Ipſum Epiſtola ſua, & ea ipſa quam Catholicus edidit, audies confitentem, poſſe Eccleſiam peccata dimittere. Atque hoc ipſum eſt, quòd Auctor huius libri cap. 1. ſub medium dicit:* Erit igitur & hic aduerſus Pſychicos titulus, aduerſus meæ quoque ſententiæ retro penes illos ſocietatem. *Vbi quum librum ſuprà editum Tom. 2.* DE POENITENTIA *haud dubiè tres hi reſpiciant, conſtat germanũ eſſe vtrumque Tertulliani fœtum; ſicuti etiã ex eo quòd vtrumque imitetur B. Cyprianus Epiſt. 52. ad Anton. ac l. de Lapſ. De bono Pudicitiæ, & ad Nouatianum. Legerunt eundẽ iã olim MS. Trithemius & Politianus. Edidit in lucẽ primus Gagnæus, deinde ex Britannico codice emendauit Gelenius. Nos nunc denique recognitum ad MS. Anglicum Dn. Ioannis Clemẽtis exemplar, & ex coniecturis quibuſdã Dominorum Latinij & Harriſij; nouis Argumento ac Adnotationibus; quibus inter cetera ex B. Paciano multas rationes, quæ contra pœnitentiam adfert, diſſoluimus; adornauimus.*

A Q. SEPTIMII FLOREN-
TIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, [1] DE PVDICITIA LIBER.

PVDICITIA [2] flos morum, honor corporum, decor ſexuum, integri- Cap. I.
tas ſanguinis, fides generis, fundamentum ſanctitatis, præiudicium om-
nis bonæ mẽtis; quamquam rara,[*] nec facilè perfecta, vixque perpetua;
tamen aliquatenus in ſæculo morabitur, ſi natura præſtruxerit, ſi diſci-
plina perſuaſerit, ſi cenſura compreſſerit. Siquidẽ omne animi bonum,
aut naſcitur, aut eruditur, aut cogitur. Sed vt mala magis vincunt, quod
vltimorum temporum ratio eſt; bona iam nec naſci licet, ita corrupta
ſunt ſemina; nec erudiri, ita deſerta ſunt ſtudia; nec cogi, ita exarmata ſunt iura. Denique
de qua incipimus, couſque iam exoleuit, vt non eius ratio, ſed moderatio libidinum Pu-
dicitiã credatur, iſque ſatis caſtus habeatur, qui non nimis caſtus fuerit.[3] Sed viderit ſæ-
culi pudicitia cum ſæculo ipſo, cum ſuo ingenio ſi naſcebatur, cum ſuo ſtudio ſi erudieba-
tur, cum ſuo ſeruitio ſi cogebatur; niſi quod inſœlicior etiam ſi ſtetiſſet vt infructuoſa,
B quæ non apud Deum egiſſet. [4] Malo nullum bonũ, quàm vanum. Quid prodeſt eſſe, quod
eſſe non prodeſt: noſtrorum bonorum ſtatus iam mergitur, Chriſtianæ pudicitiæ ratio cõ-
cutitur, quæ omnia de cœlo trahit, & naturam per lauacrũ regenerationis, & diſciplinam
per inſtrumentum prædicationis, & cenſuram per iudicia ex vtroque Teſtamento, & coa-
cta conſtantiùs ex metu & voto æterni ignis & regni. Aduerſus hãc nónne diſſimulare po-
tuiſſem? Audio etiam edictum eſſe propoſitum, & quidem peremptorium; [5] Pontifex ſci-
licet Maximus, Epiſcopus Epiſcoporũ dicit: [6] Ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœ-
nitentia functis dimitto. O edictũ [7] cui adſcribi non poterit bonũ factum. Et vbi propone-
tur liberalitas iſta? Ibidẽ opinor in ipſis libidinũ ianuis, ſub ipſis libidinum titulis. Illic eiuſ-
modi pœnitẽtia promulgãda eſt, vbi delinquẽtia ipſa verſabitur. Illic legẽda eſt venia, quò
cũ ſpe eius intrabitur. Sed hoc in Eccleſia legitur, & in Eccleſia pronuntiatur, & virgo eſt.
Abſit abſit à ſponſa Chriſti tale præconiũ. Illa quæ vera eſt, quæ pudica, quæ ſancta, care-
bit etiã auriũ macula. Non habet quibus hoc repromittat. Et ſi habuerit, non repromittit:
quoniam & terrenũ Dei tẽplum citiùs ſpelũca latronum appellari potuit à Domino, quàm Matth. 21.
mœchorũ & fornicatorum. [8] Erit igitur & hic ADVERSVS PSYCHICOS titulus, [9] ad-
uerſus meæ quoque ſententiæ retrò penes illos ſocietatem, quo magis hoc mihi in notam
leuitatis obiectent. Nunquam ſocietatis repudium delicti præiudicium eſt, quaſi nõ faci-
lius ſit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis ametur. At enim me nõ magis de-
decorabit inutilis leuitas, quàm ornarit nocens. Non ſuffundor errore quo carui, quia ca-
ruiſſe delector, quia meliorem me & pudiciorem recognoſco. Nemo proficiens erubeſcit.
C Habet & in Chriſto ſcientia ætates ſuas, per quas deuolutus eſt & Apoſtolus. [10] Quum
paruulus, inquit, eſſem, tanquam paruulus loquebar, tamquam paruulus ſapiebam. At vbi 1. Cor. 13.
vir ſum factus, ea quæ paruuli fuerant euacuaui. Adcò deuertit à ſentẽtiis priſtinis, nec id-
circò deliquit, quòd æmulator factus eſt non paternarum traditionum, ſed Chriſtiana- Gal. 1.
rum; optans etiam vt præciderentur, qui circumciſionem detinendam ſuadebant. Atque Gal. 5.
vtinam & iſti, qui meram & veram integritatem carnis obtruncant, amputantes non ſum-
mam ſuperficiem, ſed intimam effigiem pudoris ipſius, quum mœchis & fornicatoribus
veniam pollicentur aduerſus principalem Chriſtiani nominis diſciplinam, quam ipſum
quoque ſeculum vſque adeò teſtatur, vt ſi quando eam in fœminis noſtris inquinamentis
potius carnis quàm tormentis puniri contendat, id volens eripere quod vitæ anteponunt.
Sed iam hæc gloria extinguitur, [11] & quidem per eos, quos tanto conſtantiùs oportuerat
eiuſmodi maculis nullam ſubſcribere veniam, quando propterea quoties volunt nubãt,
ne mœchiæ & fornicationi ſuccidere cogantur: quoniam melius eſt nubere quàm vri. Ni- 1. Cor. 7.
mirùm propter continentiam incontinentia neceſſaria eſt, incendium ignibus extingue-
tur. Cur ergo & crimina poſtmodùm indulgent pœnitẽtiæ nomine, quorũ remedia præ-
ſtituunt multinubentiæ iure? Nam & remedia vacabunt cùm crimina indulgentur, & cri-
mina manebunt ſi remedia vacabunt. Itaque vtrobique de ſollicitudine & negligentia lu-
dunt, præcauẽdo vaniſſimè quibus parcũt: & parcendo ineptiſſimè quibus præcauẽt: cùm

Digitized by Google

aur præcauendum non ſit, vbi parcitur: aut parcendum non ſit, vbi præcauetur. Præcauent D
enim quaſi nolint admitti tale quid; [12] indulgent autem, quaſi velint admitti: quando ſi
admirti nolinr, nõ debeant indulgere: ſi indulgere velint, non debeant præcauere. [13] Nec
enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis deputabuntur, vt vtrunque
comperat, & ſollicitudo quæ præcauet, & ſecuritas quæ indulget. Sed cùm ea ſint quæ
culmen criminum teneant, non capiunt & indulgeri quaſi modica, & præcaueri quaſi ma-
xima. Nobis autem maxima aut ſumma ſic quoque præcauentur, dum nec ſecundas qui-
dem poſt fidem nuptias permittitur noſſe, [14] nuptialibus & doralibus ſi fortè tabulis à
mœchiæ & fornicarionis opere diuerſas. Sed ideò duriſſimè nos infamantes Paracletum
diſciplinæ enormirate digamos foris ſiſtimus, eundem limitem liminis mœchis quoque
& fornicatoribus figimus, ieiunas pacis lachrymas profuſuris, nec amplius ab Eccleſia
CAP. 11. quàm publicationem dedecoris relaturis. [[15] Ceterùm Deus, inquiunt, [a] bonus & o-
[a] Matt. 19. primus; & [b] miſericors & miſerator & miſericordiæ plurimus; [c] quã omni ſacrificio ante-
[b] Ioel. 2. ponit; [d] non tanti ducens peccatoris mortem, quàm pœnirentiam; [e] ſalutificator omnium
[c] Oſee 6. hominum & maximè fidelium. Itaque & filios [f] Dei miſericordes & pacificos eſſe oporte-
[d] Ezec. 33. bit; [16] donanres [g] inuicem ſicur & Chriſtus donauit nobis; non [h] iudicantes, ne iudicemur.
[e] 1. Tim. 4. Domino [i] enim ſuo ſtar quis vel cadit, tu quis es, vt ſeruum iudices alienum? Dimitte, [k] &
[f] Luc. 6. dimittetur tibi. Talia & tanra ſparſilia eorum, quibus & Deo adulantur & ſibi lenocinan-
[g] Eph. 4. tur, effœminantia magis quàm vigorantia diſciplinam, quantis & nos & contrariis poſſu-
[h] Matth. 7. mus repercutere, quæ & Dei ſeueritarẽ inrentent, & noſtram conſtanriã prouocent. Quia E
[i] Rom. 14. etſi bonus natura Deus; [l] tamen & iuſtus. Ex cauſa enim, ſicut [m] ſanare nouit, ita & cædere;
[k] Matth. 7 faciens [n] pacem, ſed & condens mala; [o] pœnitentiam malens; [17] ſed [p] & Hieremiæ man-
[l] Pſal. 7. dans, ne pro populo peccarore deprecaretur. Quoniam ſi ieiunauerint, inquit, non exau-
[m] Deut. 32 diam obſecrationem eorum. Et rurſus: Et [q] tu ne adoraueris pro populo, & ne poſtulaue-
[n] Iſa. 45. ris pro his in prece & oratione, quoniam nõ exaudiam in tempore quo inuocauerint me,
[o] Oſee 6. in tempore adflictionis ſuæ. Er adhuc ſuprà; idem [r] miſericordiæ prælator quàm ſacrificij:
[p] Hier. 14. Et [ſ] tu ne adoraueris pro populo iſto, & ne poſtulaueris miſericordiam conſequi eos. Et ne
[q] Ibid. 11. acceſſeris pro his ad me, quoniam non exaudiam vrique miſericordiam poſtulantes, vti-
[r] Oſee 6. que ex pœnitentia flentes & ieiunantes, & adflictarionem ſuam offerenres Deo. Deus
[ſ] Hier. 7.
Exod. 20. enim zelores; [18] & qui naſo non deriderur, adulantium ſcilicet bonitari eius. Et qui licet
Gal. 6.
Iſal. 42. patiens, tamen per Eſaiam comminerur patientiæ finem: [19] Tacui, nunquid & ſemper ta-
Pſal. 96. cebo & ſuſtinebo? Quieui velut parturiens, exſurgam, & areſcere faciam. [20] Ignis enim
Matth. 10. procedet ante faciem ipſius, & exuret inimicos eius; non ſolùm corpus, verùm & ani-
mas occidens in gehennam. Ceterùm iudicantibus quomodo Dominus comminetur,
Matth. 7. ipſe demonſtrat. Quo enim iudicio iudicaueritis, [21] iudicabitur de vobis. Ita non prohi-
1. Cor. 5. buit iudicare, ſed docuit. vnde & Apoſtolus iudicar, & quidem in cauſa fornicarionis,
1. Cor. 6. dedendum eiuſmodi hominem ſatanæ in interitum carnis; increpans etiam quòd fratres
1. Cor. 5. non apud ſanctos iudicarentur. Adiiciens enim inquit: Vt quid mihi eos qui foris ſunt iu-
Matth. 6. dicare? Dimirtis autem vt dimittarur tibi à Deo, [22] delicta mundanrur quæ quis in fra- F
1. Reg. 2. trem non Deum admiſerit. Debitoribus denique dimiſſuros nos in oratione profitemur,
Matth. 6. ſed non decet vlrà de auctorirate ſcripturarum eiuſmodi funem contentioſum, alterno
ductu in diuerſa diſtendere, vt hæc reſtringere frenos diſciplinæ, illa laxare videatur, quaſi
incertæ pœnitenriæ ſubſidium, illa proſternere per lenitatem, hæc negare per auſterita-
rem. Porrò & auctoritas ſcripturæ in ſuis terminis ſtabit ſine alrerutra oppoſitione, & pœ-
nitentiæ ſubſidium ſuis conditionibus determinatur ſine paſſiua conceſſione, & ipſæ
priùs cauſæ eius diſtinguuntur ſine confuſa propoſirione. Cauſas pœnitenriæ delicta con-
dicimus. Hæc diuidimus in duos exitus. Alia erunt remiſſibilia, alia irremiſſibilia. Secun-
dum quod nemini dubium eſt alia caſtigationem mereri, alia damnationem. Omne de-
lictum aut venia expungit, aur pœna: venia, ex caſtigatiõne: pœna, ex damnatione. de
iſta differentia iam & quaſdam præmiſimus altercariones ſcripturarum, hinc retinen-
1. Ioan. 5. tium, hinc dimitrenrium delicta. Sed & Ioannes docebir: [23] Si quis ſcit fratrem ſuũ de-
linquere delictum non ad mortem, poſtulabit & dabirur vira ei: quia non ad mortem de-
linquit, hoc erit remiſſibile. Eſt delictum ad morrẽ: non pro illo dico vt quis poſtuler, hoc
erit irremiſſibile. Ita vbi eſt poſtulationis. illic etiam remiſsionis. Vbi nec poſtularionis, ibi
æquè nec remiſsionis. Secundũ hanc differenriam delictorũ pœnirenriæ quoque cõditio
diſcriminatur. Alia erit, quæ veniã conſequi poſsir, in delicto ſcilicet remiſsibili. Alia, quæ
con-

Google

A conſequi nullo modo poſſit, in delicto ſcilicet irremiſſibili. Et ſupereſt ſpecialiter de mœ-
chiæ & fornicationis ſtatu examinare, in quam delictorum partẽ debeant redigi. [[24] Sed CAP. III.
priùs decidam intercedentem ex diuerſo reſponſionem ad eam pœnitentiæ ſpeciem,
quam cùm maximè definimus venia carere. Si enim, inquiunt, aliqua pœnitentia ca-
ret venia, iam nec in totum agenda tibi eſt. Nihil enim agendum eſt fruſtrà. Porrò fruſtrà
agetur pœnitentia, ſi caret venia. Omnis autem pœnitentia agenda eſt: Ergo omnis ve-
niam conſequatur, ne fruſtrà agatur; quia non erit agenda ſi fruſtrà agatur. Porrò fruſtrà
agitur, ſi venia carebit. Meritò ita opponunt, quoniam huius quoque pœnitẽtiæ fructum,
id eſt veniam, in ſua poteſtate vſurpauerunt. Quantum enim ad illos, à quibus pacem hu-
manam conſequitur: quantum autem ad nos [25] qui ſolùm Dominum meminimus delicta Mar.7.
concedere, & vtique mortalia, non fruſtrà agetur. Ad Dominũ enim remiſſa, & illi exin-
de proſtrata, hoc ipſo magis operabitur veniam, [26] quòd eam à ſolo Deo exorat, quòd de-
licto ſuo humanam pacem ſufficere non credit, quòd Eccleſiæ mauult erubeſcere quàm
communicare. Adſiſtit enim pro foribus eius, & de notæ ſuæ exemplo cæteros admonet:
& lachrymas fratrum ſibi quoq; aduocat, & redit plúſque negotiata, compaſſionem ſcili-
cet quàm communicationem. Etſi pacem hic non metit, apud Dominum ſeminat. Nec a-
mittit, ſed præparat fructum: Non vacabit ab emolumento, ſi non vacauerit ab officio.
Ita nec pœnitentia huiuſmodi vana, nec diſciplina eiuſmodi dura eſt. Deum ambæ hono-
B rant, illa nihil ſibi blandiendo faciliùs impetrabit, iſta nihil ſibi adſumendo pleniùs adiu-
uabit. [[27] Poſſumus igitur demandata pœnitentiæ diſtinctione ad ipſorum iam delicto- CAP. IIII.
rum regredi cenſum, an ea ſint quæ veniam ab omnibus conſequi poſſint. In primis quòd
mœchiam & fornicationem nominamus, vſus expoſtulat. Habet & fides quorundam no-
minum familiaritatem, ita in omni opuſculo vſum cuſtodimus. [28] Ceterùm & ſi adulteriũ
& ſi ſtuprum dixero, vnum erit contaminatæ carnis elogium. Nec enim intereſt nuptam
alienam, an viduam quis incurſet, dum non ſuam fœminam. Sicut nec locis refert, in cubi-
culis, an in turribus pudicitia trucidetur: Omne homicidium extra ſyluam latrocinium
eſt. Ita & vbicunque, vel in quamcunque ſemetipſum adulterat & ſtuprat, qui aliter quàm
nuptiis vtitur. [29] Ideò penes nos occultæ quoque coniunctiones, id eſt nõ priùs apud Ec-
cleſiam profeſſæ iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde con-
fertæ obtentu matrimonij crimen eludant. [10] Reliquas autem libidinum furias impias &
in corpora & in ſexus vltra iura naturæ, nõ modò limine, verùm omni Eccleſiæ tecto ſub-
mouemus, quia non ſunt delicta, ſed monſtra. [[11] Ergo mœchia, quod etiam fornicatio- CAP. V.
nis eſt res, ſecundum opus criminis quãti æſtimanda ſit ſceleris prima lex Dei, præſtò eſt.
Siquidem [12] poſt interdictam alienorum Deorum ſuperſtitionem, ipſorúmque idolorum Exod.20.
fabricationem: poſt cõmendatam ſabbati venerationẽ, poſt imperatam in parentes ſecun-
dã à Deo religionem: nullum aliud in talibus titulis firmandis muniendíſq; ſubſtruxit præ-
ceptum, quàm, Non mœchaberis. Poſt ſpiritalem enim caſtitatem ſanctitatémque, corpo-
C ralis ſequebatur integritas. Et hanc itaque muniuit, hoſtem ſtatim eius prohibendo mœ-
chiam. Quale delictũ iam intellege, cuius cohibitionem poſt idololatriã ordinauit. Nihil
ſecundũ longinquat à primo. Nihil tã proximum primo, quàm ſecũdum. Quod ſit ex pri-
mo, aliod quodammodò primum eſt. Itaque mœchia adfinis idololatriæ. [13] Nam & idolo- Exod.34.
latria mœchiæ nomine & fornicationis ſæpè populo exprobrata, etiam ſorte cõiungetur
illi, ſicut & ſerie: etiam damnatione cohærebit illi, ſicut & diſpoſitione. [14] Eo amplius, præ-
mittens: Non mœchaberis; adiungit: Non occides. Onerauit itaque mœchiam, quam ho- Exod.20.
micidio anteponit. In prima vbique fronte ſanctiſſimæ legis, in primis titulis cœleſtis edi-
cti, principalium vtique delictorum proſcriptione ſignatam. De loco modum, de ordine
ſtatum, de confinio meritum cuiuſque dignoſcas. Eſt & mali dignitas, quod in ſummo aut
in medio peſſimorum collocatur. Pompam quandam atque ſuggeſtum aſpicio mœchiæ,
hinc ducatum idololatriæ antecedentis, hinc comitatum homicidij inſequentis. Inter
duos apices facinorum eminentiſſimos ſine dubio digna conſedit, & per medium eorum,
quaſi vacantem locum pari criminis auctoritate compleuit. Quis eam talibus lateribus
incluſam, talibus coſtis circunfultam, à cohærentium corpore diuellet, de vicinorum cri-
minum nexu, de propinquorum ſcelerum complexu, vt ſolam eam ſecernat ad pœniten-
tiæ fructum? Nónne hinc idololatria, inde homicidium, detinebunt? & ſi qua vox fuerit,
reclamabunt. Noſter hic cuneus eſt, noſtra compago. Ab idololatria metamur; illa diſtin-
guente coniungimur, illi de medio emicanti adulamur, concorporauit nos ſcriptura diui-

na,litteræ ipſæ glutina noſtra ſunt,iam nec ipſa ſine nobis poteſt. Ego quidem idololatria D
ſæpiſſimè mœchiæ occaſionem ſubminiſtro. [15] Sciunt luci mei & mei montes, & viuæ
aquæ,ipſăque in vrbibus templa,quantum euertĕdæ pudicitiæ procuremus. Ego quoque
homicidium nonnunquam mœchia elaboro. [16] Vt tragœdias omittam, [17] ſciunt hodie
venenarij, ſciunt magi,quòd pellicatus vlciſcar,quòd riualitates defendam, quòd cuſto-
des,quòd delatores,quud conſcios auferam. Sciunt etiam obſtetrices,quòd adulteri con-
ceptus trucidentur. Etiam apud Chriſtianos non eſt mœchia ſine nobis: ibidem ſunt ido-
lolatriæ,vbi immundi ſpiritus res eſt. Ibidem eſt & homicidium, vbi homo quum inqui-
natur,occiditur. Igitur aut nec illis aut etiam nobis pœnitentiæ ſubſidia conuenient. Aut
detinemus eam,aut ſequimur. Hæc ipſi rei loquuntur. Si res voce deficiunt,adſiſtit idolo-
latres,adſiſtit homicida,in medio eorum adſiſtit & mœchus. Pariter de pœnitentiæ offi-
cio ſedent in ſacco,& cinere inhorreſcunt, eodem flatu gemiſcunt, eiſdem precibus am-
biunt,eiſdem genibus exorant,eandem inuocant matrem. Quid agis molliſſima & huma-
Matth. 5. niſſima diſciplina? Aut omnibus eis hoc eſſe debebis: Beati enim pacifici. Aut ſi non om-
nibus,noſtra eſſe. [38] Idololatrem quidem & homicidam ſemel damnas, mœchum verò
de medio excipis? idololatræ ſucceſſorem, homicidæ anteceſſorem, vtriuſque collegam.
CAP. VI. Perſonæ acceptatio eſt,miſerabiliores pœnitĕtias reliquiſti. [[39] Planè ſi oſtendas de qui-
bus patrociniis exemplorum,præceptorúmque cœleſtium,ſoli mœchiæ,& in ea fornica-
tioni quoque ianuam pœnitentiæ expandas. Ad hanc iam lineam dimicabit noſtra con- E
greſſio. Præſcribam tamen tibi formam neceſſe eſt,ne ad vetera manum emittas,ne in ter-
Eſa. 43. ga reſpicias. Vetera enim tranſierunt ſecundum Eſaiam, & nouata eſt iam nouatio ſecun-
Hier. 4. dum Hieremiam; & obliti poſteriorum in priora porrigimur ſecundum Apoſtolum; &
Philipp. 3. Lex & Propheta vſque ad Ioannem ſecundum Dominum. Nam & ſi cùm maximè à lege
Matth. 11. cœpimus demonſtrando mœchiam, meritò ab eo ſtatu legis, quem Chriſtus non diſſol-
uit, ſed impleuit. Onera enim legis vſque ad Ioannem, non remedia: operum iuga reiecta
ſunt,non diſciplinarum. libertas in Chriſto non fecit innocentiæ iniuriam. Manet lex tota
pietatis,ſanctitatis,humanitatis,veritatis,caſtitatis,iuſtitiæ, miſericordiæ, beneuolentiæ,
Pſalm. 1. pudicitiæ. In qua lege; beatus vir qui meditabitur die ac nocte. De qua idem Dauid ruſ-
Pſal. 18. ſus: [40] Lex Domini inuituperabilis,conuertens animas,iura Domini directa, oblectantia
Rom. 7. corda,præceptum Domini longè lucens,inluminans oculos. [41] Sic & Apoſtolus: Itaque
Exodi 20. lex quidem ſancta eſt,& præceptum ſanctum & optimum; vtique: Non mœchaberis. Sed
Rom. 7. & ſuprà: Legem ergo euacuamus per fidem? Abſit,ſed legem ſiſtimus,ſcilicet in his quæ &
nunc nouo Teſtamento interdicta etiam cumulatiore præcepto prohibentur. Pro, Non
Matth. 5. mœchaberis, Qui viderit ad concupiſcentiam, iam mœchatus eſt in corde ſuo: & pro,
Non occides, [42] Qui dixerit fratri ſuo Racha, reus erit gehennæ. Quære an ſalua ſit lex nõ
mœchandi,cui acceſſit,nec concupiſcendi. Ceterùm ſi qua vobis exempla in ſinum plau-
dent,non opponentur huic quam defendimus diſciplinæ. Fruſtrà enim lex ſuprà ſtructa F
eſt,origines quoque delictorum, id eſt concupiſcentias & voluntates, non minus quàm
facta condemnans, ſi ideo hodie concedetur mœchiæ venia, quia & aliqua conceſſa eſt.
Cui emolumento hodie pleniore diſciplina coërcetur, niſi vt maiore forſitan lenocinio
Iudic. 3. & ſequ. tuo indulgeatur. Dabis ergo & idololatræ & omni apoſtatæ veniam, [43] quia & populum
ipſum totiens reum iſtorum,totiens inuenimus retro reſtitutum. Communicabis & ho-
3. Reg. 21. micidæ; quia & Nabothæ ſanguinem Achab deprecatione deleuit; & Dauid Vriæ cædem
2. Reg. 12. cum cauſa eius mœchia confeſſione purgauit. [44] Iam & inceſta donabis; propter Loth, &
Gen. 19. fornicationes cum inceſto; propter Iudam, & turpes de proſtitutione nuptias; propter
Gen. 28. Oſeæ,& non tantùm frequentatas,verùm & ſemel plures,propter patres noſtros: Vtique
Oſeæ 1. enim dignum eſt peræquari nunc quoque gratiam circa omnia retrò indulta, ſi de priſti-
Gen. 16. 29. 30. no aliquo exemplo venia mœchiæ vindicatur. Habemus quidem & nos eiuſdem vetuſta-
Gen. 9. & 9. tis [45] exempla pro ſententia noſtra,non modò non indulti,verumetiam repræſentati iudi-
cij fornicationis. [46] Et vtique ſufficit tantum numerum xxiiij. milium populi fornicantis
Num. 25. in filias Moab vna plaga ruiſſe, ſed malo in gloriam Chriſti à Chriſto deducere diſcipli-
nam. [47] Habuerint priſtina tempora omnis impudicitiæ,ſi volunt Pſychici etiam poteſta-
tem. Luſerit ante Chriſtum caro, immò perierit antequàm à Domino ſuo requiſita eſt:
Gen. 3. nondum erat digna dono ſalutis,nondum apta officio ſanctitatis. Adhuc in Adam depu-
tabatur cum ſuo vitio,facilè quod ſpecioſum viderat concupiſcens, & ad inferiora reſpi-
ciens,& de ficulneis foliis pruriginem retinens. Inhærebat vſquequaque libidinis virus, &
lactæ

Digitized by Google

A lactæ ſortes non habentes idooeæ, quod oec ipſæ adhuc aquæ lauerant. [48] At vbi ſermo
Dei deſcendit in carnem ne nuptiis quidem reſignatam; & ſermo caro factus eſt, ne nu- *Ioan. 1.*
ptiis quidem reſignanda, quæ ad lignum non incontinentiæ, ſed tolerantiæ accederet,
quæ non dulce aliquid, ſed amarum aliquid inde guſtaret, quæ oon ad inferos, ſed ad cœ-
lum pertioeret, quæ non laſciuiæ frondibus, ſed ſaoctimoniæ floribus præcingeretur,
[49] quæ mundicias ſuas aquis traderet, exinde caro quæcunque in Chriſto reliquas ſordes
priſtinas ſoluit, alia iam res eſt, noua emergit iam non ex ſeminis limo, non ex concu-
piſcentiæ fumo, ſed ex aqua pura & ſpiritu mundo. Quid itaque illam de priſtino excù-
ſas? Non [a] corpus Chriſti; non [b] membra Chriſti; non [c] templum Dei vocabatur, cùm ve- *[a] 1. Cor. 12.*
niam mœchiæ conſequebatur. Itaque ſi exinde quo ſtatum vertit, & [d] in Chriſtum tin- *[b] 1. Cor. 6.*
cta induit Chriſtum; & magno [e] redempta eſt, ſanguine ſcilicet Domini & agni, tenes *[c] 2. Cor. 6.* *[d] Gal. 3.*
aliquod exemplum, ſiue præceptum, ſiue formam, ſiue ſententiam indultæ ſiue iodul- *[e] 1. Cor. 6.*
gendæ fornicationis atque mœchiæ: habes etiam temporis à nobis definitionem, ex quo
deputetur ætas quæſtionis. [[50] A parabolis licebit incipias, vbi eſt ouis perdita à Do- CAP. VII.
mino requiſita, & humeris eius reuecta. [51] Procedant ipſæ picturæ calicum veſtrorum, ſi *Luc. 15.*
vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, vtrúmne Chriſtiano, an ethnico pec-
catori de reſtitutione conliniet. Præſcribimus enim ex naturæ diſciplina, ex lege auris
& linguæ, ex mentis ſanitate ea ſemper reſponderi, quæ prouocantur, id eſt ad ea quæ
prouocant. Prouocabit, vt opinor; quòd Phariſæi publicanos & peccatores ethnicos *Ibidem.*
B admitteotem Dominum, & cum illis de victu communicantem indignati muſſitabant.
Ad hoc Dominus pecudis perditæ reſtitutionem cui alij configuraſſe credendum eſt,
quàm ethnico perdito de quo agebatur, non de Chriſtiano, qui adhuc nemo. aut quale
eſt, vt Dominus quaſi cauillator reſponſionis, omiſſa ſpecie præſenti quam repercu-
tere deberet, de futura laboret? [52] Sed ouis propriè Chriſtianus, & grex Domini Ec-
cleſiæ populus, & paſtor bonus Chriſtus, & ideò Chriſtianus in oue intelligendus, qui *Ioan. 10.*
ab Eccleſiæ grege errauerit. Ergo nihil ad Phariſæorum muſsitationem reſpondiſſe vis *Luc. 19.*
Dominum, ſed ad tuam præſumptionem. Et tamen ita eam viodicare debebis, vt ne-
ges in ethnicum competere, quæ in Chriſtianum exiſtimas conuenire. Dic mihi, nón-
ne omne hominum genus vnus Dei grex eſt? Nónne vniuerſarum gentium idem Deus
& Dominus & paſtor eſt? Quis magis perit à Deo, quàm ethnicus quandiu errat? Quis
magis requiritur à Deo quàm ethnicus, quando reuocatur à Chriſto? Denique antece-
dit hic ordo in ethnicis. Siquidem non aliter Chriſtiani ex ethnicis fiunt, niſi priùs per-
diti, & à Deo requiſiti, & à Chriſto reportati. Ita etiam hunc ordinem ſeruari oportet,
vt in eos tale aliquid ioterpretemur in quibus prius eſt. At tu opinor hoc velis, vt ouem
non de grege perditam faceret, ſed de arca vel de armario. Sic etſi ethnicorum reliquum
numerum iſtum ait, non ideò Chriſtiaoos eſſe oſtendit cum Iudæis agens, & illos cùm
maximè obtundens, quòd indignarentur ſpei ethoicorum: Sed vt exprimeret aduer-
C ſus liuorem Phariſæorum ſuam gratiam & beneuolentiam etiam circa voum ethnicum,
præpoſuit vnius peccatoris ſalutem ex pœnitentia, quàm illorum ex iuſtitia. Aut nun-
quid non iuſti Iudæi, & quibus pœnitentia opus noo eſſet, habeotes gubernacula diſci-
plinæ & timoris inſtrumenta Legem & Prophetas? Poſuit igitur illos io parabola, & ſi
non quales erant, ſed quales eſſe debuerant, quò magis ſuffunderentur, aliis & non ſibi
pœnitentiam audientes neceſſariam. [53] Proinde drachmæ parabolam vt ex eadem ma- *Ibidem.*
teria prouocatam, æquè in ethoicum interpretamur, etſi in domo amiſſam quaſi in Ec-
cleſia, etſi ad lucernæ lumen repertam quaſi ad Dei verbum. Atquin totus hic mundus
vna omniũ domus eſt, in quo magis ethnico gratia Dei inlucet qui in tenebris inuenitur,
quàm Chriſtiano qui iam in Dei luce eſt. Denique & oui & drachmæ vnus error adſcri-
bitur. Nam ſi iam in Chriſtianum peccatorem defingerentur, poſt fidem perditam & ite-
rata amiſſio eorum & reſtitutio notaretur. Decedam nunc pauliſper de gradu iſto, quò
magis eum etiam decedendo cõmendem, cùm ſic quoque obduxero diuerſæ partis præ-
ſumptionem: [54] Condico Chriſtianum iam peccatorem in parabola vtraque portendi,
non tameo ideò eum adfirmandum qui de facinore mœchiæ & fornicationis reſtitui per
pœnitentiam poſſit. Licet enim periſſe dicatur, erit & de perditionis genere retractare,
quia & ouis non moriendo, ſed errando: & drachma non intereundo, ſed latitando pe-
rierunt. Ita licet dici periſſe quod ſaluum eſt. Perit igitur & fidelis elapſus [55] in ſpectaculum
quadrigarij furoris, & gladiatorij cruoris, & ſcenicæ fœditatis, xyſticæ vanitatis, in luſus,

in conuiuia ſecularis ſolennitatis, in officium, in miniſtetium alienæ idololatriæ aliquas D
artes adhibuit curioſitatis, in verbum ancipitis negotiationis impegit, ob tale quid extra
gregem datus eſt, [56] vel & ipſe fortè ira, tumore, æmulatione, quod denique ſæpè fit de-
dignatione caſtigationis abrupit, debet requiri atque reuocari. Quod poteſt recuperari,
non perit, niſi foris perſeuerauerit. Benè interpretaberis parabolam, viuentem adhuc
reuocans peccatorem. Mœchum verò & fornicatorem, quis non mortuum ſtatim ad-
miſſo pronuntiauit? Quo ore mortuum reſtitues in gregem ex patabolæ eius auctoritate,
quæ non mortuum pecus reuocat? Denique ſi meminiſti Prophetarum, cùm paſtores in-
Ezech. 34. crepantur, puto Ezechielis eſt vox: [57] Paſtores ecce lac deuoratis, & lanis veſtimini; quod
forte eſt, occidiſtis, quod infirmum eſt, non curaſtis, quod comminutum eſt, non liga-
ſtis, quod expulſum eſt, non conuertiſtis, quod periit, non requiſiſtis. Nunquid & de mor-
tuo exprobrat, quòd non & illud in gregem reficere curauerint? Planè ingerit, quòd pe-
rire oues fecerint, & à beſtiis agri comedi. Neque poſſunt nec perire in mortem, nec co-
Luc. 15. medi ſi relinquantur, non vt perditæ in mortem & comeſtæ reſumantur. Iuxta drachmæ
quoque exemplum etiam intra domum Dei Eccleſiam licet eſſe aliqua delicta pro ipſius
drachmæ modulo ac pondere mediocria, quæ ibidem delireſcẽtia, mox ibidem & reper-
ta, ſtatim ibidem cum gaudio emendationis tranſigantur. [58] Mœchiæ verò & fornicatio-
nis non drachma, ſed talentum, quibus exquirendis non lucernæ ſpiculo lumine, ſed to-
tius ſolis lancea opus eſt. Simul apparuit, ſtatim homo de Eccleſia expellitur, nec illic ma-
net, nec gaudium confert repertrici Eccleſiæ, ſed luctum. Nec congratulationem aduo- E
cant vicinarum, ſed contriſtationem proximarum fraternitatum. Commiſſa itaque etiam
hac noſtra cum illorum interpretatione, eo magis in ethnicũ ſpectabunt & ouis & drach-
mæ argumenta, quanto nec in eius delicti Chriſtianum competere poſſunt, propter quod
Cap. VIII. in Chriſtianum de diuerſa parte coguntur. [[59] Sed enim pleroſque interpretes parabo-
larum idem exitus decipit, quẽ in veſtibus purpura oculandis ſæpiſſimè euenire eſt, quum
putaueris rectè conciliaſſe temperamenta colorum, & credideris comparationes eorum
inter ſe amaſſe, crudito mox vtroque corpore, & luminibus expreſſis, errorem omnem
Luc. 15. traducta diuerſitas euomet. Eadem itaque caligine circa filiorum quoque duorum para-
bolam quibuſdam ad præſens concolorantibus figuris, à vero lumine exorbitant eius
comparationis, quam parabolæ materia prætexit. [60] Duos enim populos in duobus fi-
liis collocant, Iudaicum maiorem, Chriſtianũ minorem. Nec enim poſſunt exinde Chri-
ſtianum peccatorem in filio minore diſponere veniam conſecuturum, niſi in maiore Iu-
daicum expreſſerint. Porrò ſi Iudaicum oſtendero deficere à comparatione filij maioris,
conſequenter vtique nec Chriſtianus admittetur ad configurationem filij minoris. [61] Li-
Rom. 9. cet enim filius audiat & Iudæus, & maior quia prior in adoptione, licet & Chriſtiano re-
conciliationem Dei patris inuideat, quod vel maximè diuerſa pars carpit, [62] ſed non erit
Luc. 15. Iudæi dictum ad patrem: Ecce quot annis tibi ſeruio, & præceptum tuum nunquam
prætериui. Quando enim non tranſgreſſor legis Iudæus; aure audiens, & non audiens?
Iſai. 6. [63] odio habens traducentem in portis, & aſpernamento ſermonem ſanctum? Sic nec pa- F
Iſai. 1. tris ad Iudæum erit vox; Tu ſemper mecum es, & omnia mea tua ſunt. Iudæi enim apo-
Luc. 15. ſtatæ filij pronuntiantur, generati quidem & in altum elati, ſed qui non computauerint
Iſai. 1. Dominum, & qui dereliquerint Dominum, & in iram prouocauerint ſanctum Iſraëlis.
Omnia planè Iudæo conceſſa dicemus, cui etiam conditio gratior quæque de gula cre-
Luc. 15. pta eſt, nedũ ipſa terra paternæ promiſſionis. Atque adeò non minus hodie Iudæus quàm
minor filius prodacta ſubſtantia Dei in aliena regione mẽdicat, ſeruiens vſque adhuc prin-
cipibus eius, id eſt ſeculi huius. Quærant igitur alium Chriſtiani ſuum fratrem, Iudæum
enim parabola non recipit. [64] Multò aptiùs Chriſtianum maiori & Iudæum minori filio
Gen. 25. adæquaſſent ſecundum fidei comparationem, ſi ordo vtriuſque populi ab vtero Rebec-
cæ deſignatus permitteret demutationem, niſi quòd & clauſula refragaretur. Chriſtianum
Luc. 15. enim de reſtitutione Iudæi gaudere & non dolere conueniet: ſiquidem tota ſpes no-
Rom. 11. ſtra cum reliqua Iſraëlis expectatione coniuncta eſt. Ita & ſi quædam facient, ſed aliis
contrà ſapientibus interimitur exemplorum peræquatio. Quanquam etſi omnia ad
ſpeculum reſpondere poſsint, vnum ſit præcipuum periculũ interpretationum, ne alior-
ſum temperetur fœlicitas comparationum, quàm quo parabolæ cuiuſque materia man-
dauit. Meminimus enim & hiſtriones cùm allegoricos geſtus accommodant canti-
cis alia longè à præſenti [65] & fabula & ſcena & perſona, & tamen congruentiſſimè
expri-

Digitized by Google

A exprimentes. Sed viderit ingenium extraordinarium. Nihil enim ad Andromacham.
[66] Sic & hæretici eaſdem parabolas quò volunt tribuũt,non quò debent aptiſſimè exclu-
dunt. Quare aptiſſimè? quoniam à primordio ſecundum occaſiones parabolarum, ipſas
materias confinxerunt doctrinarum. Vacuit ſcilicet illis ſolutis à regula veritatis ea con-
quirere atque cõponere,quorum parabolæ videãtur. [[67] Nos autem quia non ex parabo- Cap. IX.
lis materias commẽtamur, ſed ex materiis parabolas interpretamur,nec valde laboramus
omnia in expoſitione torquere,dum contraria quæque caueamus: quare centum oues, & Luc. 15.
quid vtique decem drachmæ,[68] & quæ illæ ſcopæ.neceſſe erat,qui vnius peccatoris ſalu-
tem gratiſſimam Deo volebat exprimere, aliquam numeri quantitatem nominaret, de
quo vnum quidem periſſe deſcriberet; neceſſe erat vt habitus requirentis drachmam in
domo, tam ſcoparum quàm lucernæ adminiculo adcommodaretur. Huiuſmodi enim cu-
rioſitates & ſuſpecta faciunt quædam, & coactarum expoſitionum ſubtilitate plerunque
deducunt à veritate. Sunt autem quæ & ſimpliciter poſita ſunt ad ſtruendam & diſponen-
dam & texendam parabolam, vt illuc perducantur,cui exemplum procuratur. Et duo vti-
que filij illuc ſpectabunt,quò & drachma & ouis. [69] Quibus enim cohærent, eandem ha-
bent cauſam, eandem vtique muſſitationem Phariſæorum erga commercium Domini
ethnicorum. aut ſi quis dubitat ethnicos fuiſſe publicanos[70] apud Iudęam vſurpatam iam
pridem Pompeij manu[71] atque Luculli,[72] legat Deuteronomium: Non erit vectigal pen- Deuter. 23.
dens ex filiis Iſraël. Nec tam execrabile eſſet nomen publicanorum apud Dominum, niſi
B extraneum vendentium ipſius cœli & terræ & maris tranſitus. Peccatores autem cùm ad- Luc. 15.
iungit publicanis,non ſtatim Iudæos oſtendit, etſi aliqui fuiſſe potuerunt. Sed vnum ge-
nus ethnicorum alios ex officio peccatores, id eſt publicanos, alios ex natura, id eſt non
publicanos pariter ponendo diſtinxit.[73] Ceterùm nec denotaretur cum Iudæis commu- Ibidem.
nicans victum,ſed cum ethnicis,quorum menſa Iudaica diſciplina depellit. Nunc de filio Ibidem.
prodigo id priùs conſiderandum eſt quod vtilius. Non enim admittetur exemplorum
adæquatio,licet in agina congruentiſſima,ſi fuerit ſaluti nocentiſſima. Totum autem ſta-
tum ſalutis in tenore diſciplinæ conſtitutum ſubuerti videmus ea interpretatione, quæ ex
diuerſo affectatur. [74] Nam ſi Chriſtianus eſt qui acceptam à Deo patre ſubſtantiam (vtiq;
baptiſmatis,vtique ſpiritus ſancti,& exinde ſpei æternæ) longè euagatus à patre prodigit
ethnicè viuens,ſi exutus bonis mentis etiam principi ſeculi,(cui alij quàm diabolo?)ſeruĩ-
tium ſuum tradidit,& ab eo porcis alendis immundis ſcilicet ſpiritibus curandis præpoſi-
tus,reſipuit ad patrem reuerti: iam nõ mœchi & fornicarij,ſed idololatræ,& blaſphemi,&
negatores,& omne apoſtatarum genus hac parabola patri ſatisfacient, & eliſa eſt veriſſi-
mè hoc magis modo tota ſubſtantia ſacramenti. Quis enim timebit prodigere, quod ha-
bebit poſtea recuperare? Quis curabit perpetuò conſeruare, quod non perpetuo poterit
amittere? ſecuritas delicti etiam libido eſt eius. Recuperabit igitur & apoſtata veſtem prio-
rem,indumentum ſpiritus ſancti,& anulum denuò ſignaculum lauacri,& rurſus illi macta-
bitur Chriſtus, & recumbet eo in thoro,[75] de quo indignè veſtiri à tortoribus ſolent tolli Matth. 22.
C & abiici in tenebras,nedum ſpoliati. Plus eſt igitur,ſi nec expedit in Chriſtianum conue- Luc. 15.
nire ordinem filij prodigi. Quòd ſi nec in Iudæum integrè filij imago concurrit,ad propo-
ſitum Domini ſimpliciter interpretatio gubernabitur. Venerat Dominus vtique,vt quod Matth. 11.
perierat,ſaluum faceret;medicus languentibus magis quàm ſanis neceſſarius. Hoc & in Matth. 9.
parabolis figurabat,& in ſententiis prædicabat. Quis perit hominum, quis labat de vale-
tudine,niſi qui Deum neſcit? Quis ſaluus ac ſanus, niſi qui Deum nouit? Has duas ſpecies Luc. 15.
de genere fraternas hæc quoque ſignabit parabola. [76] Vide an habeat ethnicus ſubſtan-
tiam in Deo patre cenſus & ſapientiæ & naturalis agnitionis in Deum, per quam & Apo-
ſtolus notat in ſapientia Dei non cognouiſſe mundum per ſapientiam Deum, quam vti- 1. Cor. 1.
que à Deo acceperat. Hanc itaque prodegit longè à Domino moribus factus inter erro- Luc. 15.
res & illecebras & libidines ſeculi, vbi fame veritatis compulſus tradidit ſe principi huius
æui. Ille eum præfecit porcis (vt familiare id dæmonum pecus paſceret) vbi nec illi com-
pos eſſet vitalis eſca,ſimúlque alios videret in opere diuino abundantes pane cœleſti. Re-
cordatur patris Dei, ſatisfacto redit, veſtem priſtinam recipit, ſtatum ſcilicet eum quem
Adam tranſgreſſus amiſerat. Anulum quoque accepit tunc primum,[77] quo fidei pactionẽ
interrogatus obſignat, atque ita exinde[78] opimitate Dominici corporis veſcitur, Eucha-
riſtia ſcilicet. Hic erit prodigus filius, qui nũquam retrò frugi, qui ſtatim prodigus, quod
non ſtatim Chriſtianus. Hunc & Phariſæi de ſeculo ad patris complexus reuertentem, in

publicanis & peccatoribus mœrebant.Et ideò ad hoc ſolum maioris fratris accommoda- D
tus eſt liuor,non quia innocentes & Deo obſequentes Iudæi, ſed quia inuidentes natio-
nibus ſalutem,planè quos ſemper apud patrem eſſe oportuerat. Et vtique Iudæus ad pri-
mam ſtatim vocationem Chriſtiani gemit,non ad ſecũdam reſtitutionem.Illa enim etiam
ethnicis relucet,hæc verò quæ in Eccleſiis agitur, ne Iudæis quidem nota eſt. Puto me &
materiæ parabolarum,& congruentiæ rerum, & tutelæ diſciplinarum accommodatiores
Ibidem. interpretationes reddidiſſe.[79] Ceterùm ſi in hoc geſtit diuerſa pars ouem & drachmam,
& filij luxuriam Chriſtiano peccatori configurare, vt mœchiam & fornicationem pœni-
tentia donent,aut & cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque
eorum mœchiam & fornicationem inconceſſibilia ſeruari. Sed plus eſt quod nihil aliud
argumentari licet citra id de quo agebatur. Denique ſi alſorſum parabolas tranſducere li-
ceret, ad martyrium potius dirigeremus ſpem illarum, quod ſolum omni ſubſtantia pro-
dacta reſtituere filium poterit, & drachmam inter omnia licet in ſtercore repertam cum
gaudio prædicabit, & ouem per aſpera quæque & abrupta fugitiuam humeris ipſius Do-
mini in gregẽ referet. Sed malumus in ſcripturis minus ſi fortè ſapere quàm cõtrà. Proin-
de ſenſum Domini cuſtodire debemus atque præceptum. [80] Non eſt leuior tranſgreſſio
CAP. X. in interpretatione, quàm in conuerſatione.[[81] Excuſſo igitur iugo in ethnicum differen-
di parabolas iſtas, & ſemel diſpecta vel recepta neceſſitate non aliter interpretandi,quàm
materia propoſiti eſt,contendunt iam nec competere ethnicis pœnitentiæ denunciatio- E
nem, quorum delicta obnoxia ei non ſint,ignorantiæ ſcilicet imputanda,quam ſola natu-
ra ream Deo faciat. Porrò nec remedia ſapere, quibus pericula ipſa non ſapiant:illic au-
tem pœnitentiæ conſtare rationem,vbi conſcientia & voluntate delinquitur,vbi & culpa
ſapiat & gratia,illum lugere, illum volutari qui ſciat, & quid amiſerit, & quid ſit recupe-
raturus,ſi pœnitentiam Deo immolarit,vtique eam magis filiis offerenti quàm extraneis.
Iona.3. [82] Non ergo & Ionas idcircò ethnicis Niniuitis non putabat pœnitentiam neceſſariam,
cùm cauillaretur in prædicationis officio,an potius miſericordiam Dei prouidens etiã in
extraneos profuſam,quaſi deſtructuram præconium verebatur. Atque adeò propter ciui-
Ion.2. tatem profanam nondum Dei compotem adhuc ignorantia delinquentem penè periit
Matth.12. Prophetes;niſi quòd exemplum paſſus eſt dominicæ paſſionis ethnicos quoque pœniten-
Luc 3. tes redempturæ. Benè quòd & Ioannes Domini vias ſternens, non minus militantibus &
Matth.11. publicanis quàm filiis Abraham,pœnitentiæ erat præco. Ipſe Dominus Sidoniis & Ty-
riis præſumpſit pœnitentiam,ſi virtutum documenta vidiſſent.Atquin ego illam naturali-
bus magis peccatoribus competere contendam,quàm volũtariis. Magis enim merebitur
fructum eius qui nõdum eo vſus eſt,quàm qui iam & abuſus eſt, magiſque ſapient remedia
prima quàm exoleta.Nimirùm Dominus ingratis benignus magis quàm ignaris, & citiùs
reprobatis miſericors, quàm nondum probatis, vt non magis iraſcatur contumeliis cle-
mentiæ ſuæ quàm blandiatur,& non libentiùs extraneis eam impertiat quàm in filiis per- F
didit,cùm gentes ſic adoptauerit,dum Iudæi de patientia ludunt. [83] Sed hoc volunt Pſy-
Pſal.7. chici vt Deus iuſtus iudex; eius peccatoris pœnitentiam malit quàm mortem, qui mor-
Ezech.33. tem pœnitentia maluit. Quod ſi ita eſt,peccando promeremur. Age tu funambule pudici-
tiæ & caſtitatis & omnis circa ſexum ſanctitatis, qui tenuiſſimum filum diſciplina eiuſ-
modi veri auia pendente veſtigio ingrederis, carnem ſpiritu librans, animam fide mode-
rans,oculum metu temperans.Quid itaque in gradu totus es?perge ſanè ſi potueris,ſi vo-
lueris,dum tam ſecurus & quaſi in ſolido es. Nam ſi qua te carnis vacillatio,animi auoca-
tio,oculi euagatio de tenore decuſſerit, Deus bonus eſt. Suis non ethnicis ſinum ſubiicit,
ſecunda te pœnitẽtia excipiet,eris iterum de mœcho Chriſtianus. Hæc tu mihi benigniſ-
ſime Dei interpres. Sed cederem tibi,[84] ſi ſcriptura paſtoris, quæ ſola mœchos amat, di-
uino inſtrumento meruiſſet incidi,ſi non ab omni concilio Eccleſiarum etiam veſtrarum
inter apocrypha & falſa iudicaretur, adultera & ipſa & inde patrona ſociorum. A qua &
aliâs initiaris,cui ille ſi fortè patrocinabitur paſtor quem in calice depingis,[85] (proſtituto-
rem & ipſum) Chriſtiani ſacramenti, meritò & ebrietatis idolum & mœchiæ aſylum poſt
calicem ſubſecururæ,de quo nihil libentiùs bibas, quàm ouem pœnitentiæ ſecundæ. At
ego eius paſtoris ſcripturam haurio qui non poteſt frangi. Hanc mihi ſtatim Ioannes of-
Matth.3. fert cum pœnitentiæ lauacro & officio dicentem: [86] Facite dignos pœnitentiæ fru-
ctus, & ne dixeritis, patrem habemus Abraham, ne ſcilicet rurſum blandimenta delin-
quentiæ de patrum reſumerent gratia. Poteſt enim Deus de lapidibus iſtis filios ſuſcitare
Abra-

Digitized by Google

A Abrahæ. Sic & nos ſequitur, vt eos qui hactenus delinquant facientes dignum pœniten-
tiæ fructum. Quid enim ex pœnitentia matureſcit, quàm emendationis effectus? Sed & ſi
venia potius eſt pœnitentiæ fructus, hanc quoque conſiſtere non licet ſine ceſſatione de-
licti. Ita ceſſatio delicti radix eſt veniæ, vt venia ſit pœnitentiæ fructus. [[87] Exinde quod CAP. XI.
ad Euangelium pertinet, parabolarum quidem diſcuſſa iam quæſtio eſt. Si verò & factis
aliquid tale pro peccatoribus edidit Dominus, vt cùm peccatrici fœminæ etiam corpo- *Luc.7.*
ris ſui contactum permittit lauanti lacrymis pedes eius & crinibus detergenti, [88] & vn- *Matth.26.*
guento ſepulturam ipſius inauguranti, vt cum [89] Samaritanæ ſexto iam matrimonio, non *Ioan.4.*
mœchæ, ſed proſtitutæ, etiam quod nemini facile, quis eſſet oſtendit, nihil ex hoc aduer-
ſariis confertur, etſi iam Chriſtianis veniam delictorum præſtitiſſet. [90] Nunc enim dici-
mus, ſoli Domino hoc licet, hodie poteſtas indulgentiæ eius operetur. At illa tamen tem-
pora quibus in terris egit, hoc definimus nihil aduerſum nos præiudicare, ſi peccatoribus
etiam Iudæis venia conferebatur. [91] Chriſtiana enim diſciplina à nouatione Teſtamenti,
& vt præmiſimus, à redemptione carnis, id eſt Domini paſſione cenſetur. Nemo perfe-
ctus ante repertum ordinem fidei, nemo Chriſtianus ante Chriſtum cœlo reſumptum, ne-
mo ſanctus ante ſpiritum ſanctum de cœlo repræſentatum ipſius diſciplinæ determinato-
rem. [[92] Itaque iſti qui alium Paracletum in Apoſtolis & per Apoſtolos receperunt, CAP. XII.
quem nec in Prophetis proprius agnitum, iam nec in Apoſtolis poſſident, age nunc [93] vel
B de Apoſtolico inſtrumento doceant maculas carnis poſt baptiſma reſperſæ pœnitentia
dilui poſſe. nos in Apoſtolis quoque veteris legis formam ſaluamus, circa mœchiæ quan-
ta ſit demonſtrationem, ne fortè leoior exiſtimetur in nouitate diſciplinarum, quàm in ve-
tuſtate. Cùm primum intonuit Euangelium, & vetera concuſſit, vt de legis retinendæ nec
ſtatu diſceptaretur, primam hanc regulam de auctoritate ſpiritus ſancti Apoſtoli emit-
tunt ad eos qui iam ex nationibus allegi cœperant. Viſum eſt, inquiunt, ſpiritui ſancto & *Act.15.*
nobis, nullum amplius vobis adiicere pondus, quàm eorum à quibus neceſſe eſt abſtineri,
[94] à ſacrificiis, & à fornicationibus, & ſanguine. A quibus obſeruando rectè agitis, vectan-
te vos ſpiritu ſancto. Sufficit & hic ſeruatum eſſe mœchiæ & fornicationi locum hono-
ris ſui inter idololatriam & homicidium. Interdictum enim ſanguinis multò magis hu-
mani intelligemus. Porrò qualia videri volunt Apoſtoli crimina, quæ ſola in obſeruatio-
ne de lege priſtina excerpunt, quæ ſola neceſſariò abſtinenda præſcribunt. Non quòd
alia permittant, ſed quòd hæc ſola præponant vtique non remiſſibilia, qui ethnicorum
cauſa cetera legis onera remiſſibilia fecerunt. [95] Cur ergo ceruicem noſtram à tanto iugo
excuſant, niſi vt illis compendia iſta diſciplinæ ſemper imponant? Cur tot vincula in-
dulgent, niſi vt perperuò ad neceſſariota conſtringant? Soluerunt à pluribus, vt nocen-
tioribus obſeruandis obligaremur. Compenſatione res acta eſt, lucrati ſumus multa, vt
aliqua præſtemus. Compenſatio autem reuocabilis non eſt, iiſdémque reuocabitur, ite-
ratione mœchiæ vtique & ſanguinis & idololatriæ. Tota enim iam lex ſumetur, ſi veniæ
C conditio ſoluetur. [96] Sed non leuiter nobis compactus eſt ſpiritus ſanctus, etiam vltrò
pactus, quo magis honorandus. Sponſionem eius nemo diſſoluet, niſi ingratus. Iam
nec recipiet quæ dimiſit: nec dimittet quæ retinuit. Nouiſſimi Teſtamenti ſemper in-
demutabilis ſtatus eſt, & vtique recitatio decreti, conſiliúmque illud cum ſeculo deſi-
net. Satis denegauit veniam eorum, quorum cuſtodiam elegit, vindicauit quæ non pro-
inde conceſſit. [97] Hinc eſt quòd neque idololatriæ, neque ſanguini pax ab Eccleſiis red-
ditur. De qua finitione ſua Apoſtolos excidiſſe, puto, non licet credere: aut ſi credere
quidam poſſunt, debebunt probare. [[98] Nouimus planè & hic ſuſpiciones eorum. Re- CA. XIII.
uera enim ſuſpicantur Apoſtolum Paulum in ſecunda ad Corinthios eidem fornicatori *2.Cor.2.*
veniam dediſſe, quem in prima dedendum ſatanæ in interitum carnis pronuntiarit, im- *1.Cor.5.*
pium parris de matrimonio hæredem; quaſi ve ipſum poſtea ſtylum verterit ſcribens: [99] Si
quis autem contriſtauit, non me contriſtauit, ſed ex parte, ne vos onerem omnes. Satis *2.Cor.2.*
eſt ralis increpatio quæ à multis fit. Vti è contrario magis vos donare & aduocare, ne
fortè abundantiore triſtitia deuoretur eiuſmodi. Propter quod oro vos, conſtituatis in
eum dilectionem. In hoc enim & ſcripſi, vti cognoſcam probationem veſtram, quòd in
omnibus obauditis mihi. Si cui autem donaueritis, & ego. Nam & ego ſi quid donaui,
donaui in perſona Chriſti, ne fraudemur à ſatana, quoniam non ignoramus iniectiones
eius. Quid hîc de fornicatore, quid de paterni thori contaminatore? Quid de Chriſtia-
no [100] ethnicorum impudentiam ſupergreſſo intelligitur? Cùm proinde vtique ſpeciali ve-

III

nia abſoluiſſet, quem ſpeciali ira damnaſſet. Obſcuriùs miſeretur, quàm indignatur. Aper- D
tior eſt in auſteritate, quàm in lenitate. Atquin faciliùs ira quàm indulgentia obliqua eſt.
Magis triſtiora cunctantur, quàm lætiora. De modica ſcilicet indulgentia agebatur, quæ
ſi fortè nunc æſtimaretur, quando maxima quæque non ſoleant etiam ſine prædicatio-
ne donari, tanto abeſt ſine ſignificatione. Et tu quidem pœnitentiam mœchi ad exoran-
dam fraternitatem in Eccleſiam inducens, conciliciatum & concineratum cum dedeco-
re & horrore compoſitum proſternens in medium ante viduas, ante presbyteros, om-
nium lacrymas ſuadentem, omnium veſtigia lambentem, omnium genua detinentem,
inque eum hominis exitum quantis potes miſericordiæ inlecebris, bonus paſtor [101] & be-
Luc.15. nedictus Papa concionaris, & in parabola ouis capras tuas quæris, tua ouis ne rurſus de
grege exiliat, quaſi non exinde iam liceat, quod nec ſemel licuit: ceteras etiam metu com-
ples cùm maximè indulgens: Apoſtolus verò ſceleratam libidinem fornicationis inceſ-
ſto onuſtam tam proiectè ignouiſſet, vt nec hunc ſaltem habitum legatum pœnitentiæ,
quem ab ipſo didiciſſe deberes, ab eo exegerit, nihil de poſtero ſit comminatus, nihil de
2.Cor.2. cetero allocutus? Quinimmò & vltrà obſecrat, conſtituerent in eum dilectionem, quaſi
ſatisfaciens, non quaſi ignoſcens. [102] Et tamen dilectionem audio, non communicatio-
2.Theſſ.3. nem. Quod & ad Theſſalonicenſes: [121] Si quis autem non obaudit ſermoni noſtro per
epiſtolam, hunc notate, ne commiſceamini illi vt reuereatur, non quaſi inimicum depu-
tantes, ſed quaſi fratrem obiurgantes. Adeò potuiſſet dicere & fornicatori dilectionem E
2.Cor.2. ſolummodo conceſſam, non & communicationem. Inceſto verò nec dilectionem,
1.Cor.5. [104] quem ſcilicet auferri iuſſiſſet de medio ipſorum, multo magis vtique de animo. Sed
2.Cor.2. verebatur ne fraudarentur à ſatana circa eius perſonæ amiſſionem, quem ſatanæ ipſe pro-
1.Cor.5. iecerat: aut ne abundantia mœroris deuoraretur, quem in interitum carnis addixerat. Hîc
iam carnis interitum in officium pœnitentiæ interpretantur, quòd videatur ieiuniis & ſor-
dibus & incuria omni & dedita opera malæ tractationis carnem exterminando ſatis Deo
facere: vt ex hoc argumententur fornicatorem, immò inceſtum illum non in perditio-
nem ſatanæ ab Apoſtolo traditum, ſed in emendationem, quaſi poſtea veniam ob in-
teritum, id eſt conflictationem, carnis, conſecuturum. igitur & conſequutum. Planè i-
1.Tim.1. dem Apoſtolus Hymenæum & Alexandrum ſatanæ tradidit, [105] vt emendarentur non
2.Cor.12. blaſphemare, ſicut Timotheo ſuo ſcribit: Sed & ipſe datum ſibi ait ſudem, angelum ſa-
tanæ à quo colaphizaretur ne ſe extolleret. Si & hoc tangunt vt traditos ſatanæ ab illo
in emendationem, non in perditionem intelligamus, [106] quid ſimile, blaſphemia & in-
ceſtum & anima ab his integra, immò non aliundè quàm ex ſumma ſanctitate, & ex om-
ni innocentia elata, quæ in Apoſtolo colaphis ſi fortè cohibebatur, per dolorem, vt
aiunt, auriculæ vel capitis. Inceſtum verò atque baſphemia totos homines in poſſeſſio-
nem ipſi ſatanæ, non angelo eius tradidiſſe meruerunt. Et de hoc enim intereſt, immò
1.Cor.5. & ad hoc plurimum refert; quòd illos traditos ab Apoſtolo legimus ſatanæ; Apoſtolo F
2.Cor.12. verò angelum datum ſatanæ. Poſtremò cùm deprecatur Dominum Paulus, quid audit?
Ibidem. Satis habe gratiam meam, virtus enim in infirmitate perficitur. Hoc qui ſatanæ dedun-
1.Cor.5. tur, audire non poſſunt. Hymenæi autem & Alexandri crimen ſi & in iſto & in futuro
1.Tim.1. æuo irremiſſibile eſt, blaſphemia ſcilicet, vtique Apoſtolus non aduerſus terminum
Domini ſub ſpe veniæ dediſſet ſatanæ, iam à fide in blaſphemiam merſos. Vnde &
Ibidem. naufragos eos iuxta fidem pronuntiauit, non habentes iam ſolatium nauis Eccleſiæ.
Illis enim venia negatur, qui de fide in blaſphemiam impegerunt. Ceterùm ethni-
Ibidem. ci & hæretici quotidie ex blaſphemia emergunt. Sed & ſi dixit: Tradidi eos ſata-
næ vti diſciplinam acciperent non blaſphemandi; de [107] ceteris dixit, qui illis tradi-
tis ſatanæ, id eſt extra Eccleſiam proiectis, erudiri haberent blaſphemandum non
1.Cor.5. eſſe. Sic igitur & inceſtum fornicatorem non in emendationem, ſed in perditio-
nem tradidit ſatanæ, ad quem iam ſuper ethnicos delinquendo tranſierat, vt diſcerent
fornicandum non eſſe. [108] Denique in interitum, inquit, carnis, non in cruciatum, ipſam
ſubſtantiam damnans per quam exciderat, quæ exinde iam perierat baptiſmate amiſſo,
vt ſpiritus, inquit, ſaluus ſit in die Domini. Et de hoc enim quæratur ſi ſpiritus homi-
nis ipſius ſaluus erit. Ergo ſaluus erit ſpiritus tanto ſcelere pollutus, propter hoc per-
dita carne vt ſaluus ſit in pœna. Ergo pœnam ſine carne cenſebit contraria inter-
pretatio, ſi reſurrectionem carnis amittimus. Supereſt igitur vt eum ſpiritum dixe-
rit qui in Eccleſia cenſetur, ſaluum, id eſt integrum præſtandum in die Domini ab
immun-

A immunditiarum contagione,eiecto inceſto foroicatore.Siquidem ſubiungit:[109] Non ſci-
tis quòd modicum fermentum totam deſipiat conſperſionem: Et tamen fornicatio ince-
ſta non erat modicum,ſed grande fermentum. [[110] Et his itaque diſcuſſis quæ interceſſe- CA. XIIII.
rant,regredior ad ſecundam Corinthiorum, vt probem illud quoque Apoſtoli dictum:
[111] Sufficiat eiuſmodi homini increpatio iſta quæ à multis , noo in fornicatoris perſonam 2.Cor.2.
conuenire.Si enim dedendum ſatanæ pronuntiauerat in interitum carnis,vtique damna- 1.Cor.5.
uerat eum magis,quàm increpauerat. Alius ergo erat cui voluit ſufficere increpationem. 2.Cor.2.
Siquidem fornicator non increpationem de ſeotentia eius tetulerat, ſed damnationem.
Nam & hoc ipſum diſpiciendum tibi offero, an fuerint in epiſtola prima & alij qui Apo-
ſtolum contriſtauerint inconditè agentes,& contriſtati ſint ab illo iocrepationem reſetẽ-
tes iuxta ſenſum epiſtolæ ſecũdæ,ex quibus in ea veniam aliquis potuerit adipiſci.[112] Ani-
maduerramus autem totam epiſtolam primam , vt ita dixerim , non atramento, ſed felle
conſcriptam,tumentem, indignantem,dedignantem, commioantem,iouidioſam,& per
ſingulas cauſas in quoſdam quaſi mancipes earum figuratam. Sic enim exegerant ſchiſ-
mata,& æmulationes, & diſſenſiones, & præſumptiones,& elationes,& contentiones,vt
& inuidia onerarentur,& correptione retunderentur, & ſuperbia climarentur, & auſteri-
tate deterrerentur.Et qualis inuidia humilitatis aculeus?[113] Deo gratias ago,quòd neoi- 1.Cor.1.
nem veſtrûm tinxerim , niſi Criſpum & Gaium ; ne qui dicat quòd in nomine meo tinxe-
B rim. Nec enim iudicaui ſcire aliquid in vobis, quàm Ieſum Chriſtum, & huoc crucifi- 1.Cor.2.
xum. [114] Et puto , nos Deus Apoſtolos nouiſſimos elegit velut beſtiarios , quoniam ſpe- 1.Cor.4.
ctaculum facti ſumus huic mundo, & angelis, & hominibus,& purgamenta huius mun-
di facti ſumus omoium peripſema. Et:Non ſum liber,non ſum Apoſtolus,non Chriſtũ Ie- 1.Cor.9.
ſum Dominum ooſtrum vidi. De quali contrà ſupercilio pronuntiare compulſus eſt:
[115] Mihi autem in modico eſt, vt à vobis interroger, aut ab humano die: neque enim con- 1.Cor.4.
ſcius mihi ſum. Et: Gloriam meam nemo inaniet. Non ſcitis qòod angelos ſumus iudica- 1.Cor.9.
turi? Ceterùm libertas quàm apertæ obiurgatioois , quàm exerta acies machæræ ſpirita- 1.Cor.6.
lis?[116] Iam ditati eſtis, iam ſaturati eſtis, iam regnatis. Et: Si quis ſe putat ſcire , nondum 1.Cor.4.
ſcit quemadmodum oporteat eum ſcire. Nónne & tunc in faciem alicuius impingens? 1.Cor.8.
Quis enim, inquit, te diſcernit? Quid autem habes quod non accepiſti ? Quid gloriaris, 1.Cor.4.
quaſi non acceperis?Nónne & illos in os cędit?Quidam autem in conſcientia vſque nunc 1.Cor.8.
quaſi idolothytum edunt. Sic autem delinquentes percutiendo conſcientias fratrum in-
firmas in Chriſtum delinquent. Iam verò & nominatim : [117] Aut non habemus poteſta- 1.Cor.9.
tem manducandi & bibendi, & mulieres circunducendi, ſicut & ceteri Apoſtoli, & fra-
tres Domini & Cephas? Et: Si alij de poteſtate veſtra conſequuntur, non magis nos? Æ- Ibidem.
què & illos ſingulari ſtylo figit: Propterea qui ſe putat ſtare, videat ne cadat. Et: Si quis 1.Cor.10.
contentioſus videtur, nos talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Domini. 1.Cor.11.
Tali clauſula maledicto detexta: Si quis non amat Dooioum Ieſum, ſit anathema Mara- 2.Cor.16.
C natha: aliquem vtique percuſſit. Sed illic magis ſtabo, vbi Apoſtolus magis feruet, vbi
ipſe fornicator aliis quoque negotium fecit.[118] Quaſi non ſim venturus ad vos, inflati ſunt 1.Cor.4.
quidam.Veniam autem citiùs, ſi permiſerit Dominus , & cognoſcam non ſermonem eo-
rum qui inflati ſunt, ſed virtutem. Non eoim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute.
Et quid vultis veniam ad vos, in virga, an in ſpiritu lenitatis? Quid eoim ſuberat? Au- 1.Cor.5.
ditur in vobis in totum fornicatio,& talis fornicatio , qualis nec in gentibus, vt vxorem
patris ſui quis habeat. Et vos inflati eſtis, & non luxiſtis potius , vt auferatur de medio
veſtrûm qui tale facinus admiſit? Pro quo lugerent? vtique pro mortuo. Ad quem lu-
gereot? vtique ad Dominum. Quomodo auferatur de medio eorum? non vtique vt
[119] extra Eccleſiam detur:hoc enim non à Deo poſtularetur quod erat in præſidentis offi-
cio: ſed vt per [120] mortem hãc quoque commuoem & propriam carnis ipſius quæ iam ca-
dauer,quod captiuum eſſet immunditia irrecuperabili tabioſum , pleniùs de Eccleſia de-
beret auferri. Et ideò,quomodo interim potuit auferri,iudicauit dedendum eiuſmodi ſa- Ibidem.
tanæ in interitum carnis. Maledici enim eam ſequebatur, quæ diabolo proiiciebatur, vt
ſacramento benedictionis exautoraretur,nunquam in caſtra Eccleſiæ reuerſura.[121] Vide-
mus itaque hoc io loco diuiſam Apoſtoli ſeueritatem in quendam inflatum & in quẽdam 1.Cor.4.
inceſtum:in alterum virga,in alterum ſententia armatum. Virga, qua minabatur : ſenten- & 5.
tia, quam exequebatur. Illam adhuc coruſcantem, hanc ſtatim fulminantem, quâ in-
crepabat, quáque damnabat. Certúmque eſt exinde increpitum quidem ſub intenta-

tione virgæ tremuiſſe, damnatum verò ſub repræſentatione pœnæ periſſe: ſtatim ille ti- D
2.Cor.2. mens plagam abiit, ille luens pœnam. Cùm ad Corinthios eiuſdem Apoſtoli litteræ ite-
1.Cor.5. rāt, venia ſit planè, ſed incertum cui, quia nec perſona nec cauſa proſcribitur. Res cum ſen-
1.Cor.4. ſibus conferam. Si inceſtus opponitur, ibidem erit & inflatus. Sanè rei ratio ſatis habetur,
cùm inflatus increpitus eſt, inceſtus verò damnatus eſt. Inflato ignoſcitur, ſed increpito in-
2.Cor.2. ceſto non videtur ignotum vt damnato. Si ei ignoſcebatur cui deuoratio ex mœrore ni-
mio timebatur, deuorari adhuc increpitus periclitabatur, deficiens ob comminationem,
& mœrens ob increpationem: damnatus verò & culpa & ſententia, iam deuoratus de-
putabatur, qui non mœrere haberet, ſed pati quod ante paſſionem mœrere potuiſſet. Si
Ibidem. idcircò ignoſcebatur ne fraudaremur à ſatana, in eo vtique detrimentum præcauebatur
1.Cor.5. quod nondū periſſet: nihil de tranſacto præcauetur, ſed de adhuc ſaluo. Damnatus autem
& quidem in poſſeſſionem ſatanæ, iam tunc perierat Eccleſiæ, cùm tale facinus admiſe-
rat, nedum cùm & ab ipſa eierabatur. Quomodo vereretur fraudem pati eius, quem iam
& ereptum amiſerat, & damnatum habere non poterat? Poſtremò quid iudicem indul-
gere conueniet, quod pronuntiatione decideri? an quod interlocutione ſuſpenderit? &
vtique eum iudicem, qui non ſolet ea quæ deſtruxit, reædificare, ne tranſgreſſor habea-
1.Cor.4. tur. Age iam ſi non tot perſonas prima epiſtola contriſtaſſet, ſi neminem increpuiſſet,
& 5. neminem terruiſſet, ſi ſolum inceſtum cæcidiſſet, ſi nullum in cauſam eius in pauorem
miſiſſet, inflatum conſternaſſet, nónne meliùs ſuſpicareris, & fideliùs argumentareris ali- E
2.Cor.2. quem potius longè alium apud Corinthios tunc in eadem cauſa fuiſſe; vt increpitus & ter-
ritus & mœrore iam ſaucius, propterea permittente modulo delicti veniam poſtea cepe-
rit, quàm vt eam inceſto fornicatori interpretareris? Hoc enim legiſſe debueras, & ſi non
epiſtola, ſed in ipſa Apoſtoli ſecta à pudore clariùs quàm ſtylo eius impreſſum: ne ſcilicet
[1] Rom. 1. [122] Paulum [1] Apoſtolum Chriſti, [2] doctorem nationum in fide & veritate, vas [3] electionis,
[2] 1.Tim.2. Eccleſiarum conditorem, cenſorem diſciplinarum, tantæ leuitatis inficeres; vt aut dam-
[3] Act.9. nauerit [4] temerè, quem mox eſſet abſoluturus; aut temerè abſoluerit, [5] quem non temerè
[4] 1.Cor.5. damnaſſet, ob ſolam licet fornicationem ſimplicis impudicitiæ; nedum ob inceſtas nu-
[5] 2.Cor.2. ptias, & impiam luxuriam, & libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparaue-
1.Cor.5. rat, ne conſuetudini deputaretur, quam abſens iudicarat, ne ſpatium reus lucraretur,
1.Cor.7. quam aduocata etiam Domini virtute damnauerat, ne humana ſentētia videretur. [123] Lu-
ſit igitur & de ſuo ſpiritu, & de Eccleſiæ angelo, & de virtute Domini, ſi quod de conſilio
Cap. xv. eorum pronuntiauerat reſcidit. [[124] Si etiam ſequentia illius epiſtolæ ad intentationem
Apoſtoli extendas, nec ipſa comparabuntur ad oblitterationem inceſti, ne & hîc ſuffun-
datur Apoſtolus poſteriorum incongruentia ſenſuum. Quale eſt enim vt cùm maximè in-
ceſto fornicatori poſtliminium largitus Eccleſiaſticæ pacis ſtatim ingeſſerit de aduerſa-
tione immunditiarum, de amputatione macularum, de exhortatione ſanctimoniarum,
quaſi nihil contrarium paulò antè decreuerit? Compara denique, an eius ſit dicere, F
2.Cor.4. [125] Propterea habentes miniſtrationem iſtam, ſecundum quod miſericordiam conſecu-
ti ſumus, non deficimus, ſed abdicamus occulta dedecoris, qui non dedecoris tantùm,
2.Cor.6. ſed & ſceleris manifeſtum dedamnauerit. An eiuſdem ſit excuſare aliquam impudicitiam,
[126] qui inter titulos laborum ſuorum, poſt anguſtias atque preſſuras, poſt ieiunia & vi-
gilias caſtimoniam quoque prædicarit? An eiuſdem ſit recipere in communicationem
Ibidem. reprobos quoſque qui ſcribat: Quæ enim ſocietas iuſtitiæ & iniquitati? quæ autem
communicatio luci & tenebris? quæ conſonantia Chriſto & Belial? aut quæ pars fide-
li cum infideli? aut quis conſenſus templo Dei & idolis? Nónne conſtanter audire de-
bebit, & quomodo diſcernis, quæ ſupta inceſti reſtitutione iunxiſti? Illo enim con-
corporato rurſus Eccleſiæ, & iuſtitia cum iniquitate ſociatur, & tenebræ cum luce
communicant, & Belial conſonat Chriſto, & infidelis cum fideli ſacramenta parti-
cipat? Et viderint idola, ipſe templi Dei vitiator in templum Dei conuenit. Nam &
Ibidem. hic: Vos enim, inquit, eſtis templum Dei viui. dicit enim, quia inhabitabo in vo-
bis, & inambulabo, & ero Deus illorum, & illi erunt mihi populus. Propter quod
diſcedite de medio eorum, ſeparamini, & immundum ne attigeritis. Hoc quoque e-
uoluis, ô Apoſtole, vt cùm maximè ipſe tanto immunditiarum gurgiti manum tradis,
2.Cor.7. immò & adhuc ſuper dicis: [127] Habentes igitur promiſſionē iſtam dilecti, emundemus nos
ab omni inquinamēto carnis & ſpiritus, perficientes caſtimoniam in Dei timore. Oro te,
qui talia infigis mentibus noſtris, reuocauerat aliquem fornicatorem in Eccleſiam? an
ideò

A ideò ſcribit,ne tibi nunc reuocaſſe videatur?Hæc ſicuti & præteritis præſcribere, ita & ſe-
quentibus præiudicare debebunt.[128] In finem enim epiſtolæ dicens: Ne ruſus cùm vene- 2.Cor.12.
ro,humiliet me Deus,& lugeam multos eorum qui antè deliquèrunt, & pœnitentiam nõ
egerunt ſuper immunditia quam admiſerunt, fornicatione & vilitate: Non vtique reci-
piendos conſtituit,ſi pœnitentiam iniſſent,quos in Eccleſia inuẽturus erat, ſed lugendos,
& ſine dubio eiiciendos, vt pœnitentiam perderent. Et ceterùm non competit cum de
communicatione aliquid hîc oſtendiſſe,qui eam ſuprà luci & tenebris, iuſtitiæ & iniqui-
tati negarat.Sed ignorant Apoſtolum omnes iſti,qui aliquid contra naturam atque pro- 2.Cor. 6.
poſitum hominis ipſius,contra formam & regulam doctrinarum eius intelligũt, vt ſancti-
tatis omnis etiam ex ſemetipſo magiſtrum,impuritatis omnis execratorem& expiatorem
& vbique talem,citiùs inceſto quàm alicui humaniori reo Eccleſiã reddidiſſe præſumant.
[[129] Neceſſe eſt igitur vſque illis Apoſtolum oſtendi, quem ego & in ſecunda Corinthio- Cap. XVI.
rum talem defendam,qualem in omnibus litteris noui.[130] Qui& in prima primus omniũ
templum Dei dedicauit: Non ſcitis vos templum Dei eſſe,& in vobis Dominum habita- 1.Cor.3.
re;qui & templo ſanciendo,purificãdóque editualem legem ſcripſit: Si quis templum Dei
vitiauerit,vitiabit illum Deus.templum enim Dei ſanctum eſt,quod eſtis vos. Age iã quis Ibidem.
omninò vitiatum Deo redintegrauit,id eſt traditũ ſatanæ in interitum carnis, cùm idcir-
cò ſubſtruxerit: Nemo ſeducat ſemetipſum,id eſt nemo præſumat vitiatum Deo redinte- Ibidem.
B grari denuò poſſe.Sicut rurſus inter cetera, [131] immò & ante cetera: Mœchos & fornica- 1.Cor.6.
tores & molles & maſculorum concubitores negans regnum Dei conſecuturos,præmiſit:
Nec erraueritis,ſcilicet ſi putaueritis eos conſecuturos. Quibus autem regnum adimitur,
vtique nec vita permittitur quæ ineſt regno.Etiam ingerens: Sed hæc quidem fuiſtis, ſed Ibidem.
abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis in nomine Domini Ieſu Chriſti, & in ſpiritu Dei noſtri:
quanto delicta iſta ante lauacrum accepto facit, tanto poſt lauacrũ irremiſſibilia cõſtituit.
[132] Siquidem denuò ablui non licet. Agnoſce & in ſequẽtibus Paulum columnam immo-
bilem diſciplinarum:[133] Cibi ventri,& venter cibis, Deus & hunc & illos conficit. Corpus Ibidem.
autem non fornicationi,ſed Deo. Faciamus enim hominem, ait Deus,ad imaginem & ſi- Gen.1.
militudinem noſtram.& fecit hominem Deus,ad imaginem & ſimilitudinem Dei fecit il-
lum. Dominus corpori;& ſermo enim caro factus eſt. Deus autem & Dominum ſuſcitauit, 1.Cor.6.
& nos ſuſcitabit per virtutem ſuam. Propter corporis ſcilicet nexum cum illo. Et ideò: Nõ Ioan.1.
ſcitis corpora veſtra membra Chriſti? Quia & Chriſtus Dei tẽplum; [134] Euertite templum 1.Cor.6.
hoc, & ego illud in triduo reſuſcitabo.[135] Auferens membra Chriſti,faciam membra for- Ibidem.
nicariæ? Non ſcitis quod qui agglutinatur fornicariæ, vnum corpus efficitur; erunt enim Ioan.2.
duo in vnam carnem. Qui autem agglutinatur Domino, vnus eſt ſpiritus. Fugite fornica- 1.Cor.6.
tionem. Si reuocabilem venia,quomodo fugiam mœchus denuò futurus? nihil profecero
ſi eam fugero; vnum ero corpus,cui communicando agglutinabor. Omne delictum quod
admiſerit homo,extra corpus eſt,qui autem fornicatur,in corpus ſuum peccat. Ac ne hoc
dictum in licentiam fornicationis inuaderes,vt in rem tuam non Domini delicturus, au-
C fert tibi,& Chriſto,ſicut diſpoſuerat, adiicit: Et non eſtis veſtri. Statim opponens, empti
enim eſtis pretio,ſanguine ſcilicet Domini, glorificate & tollite Dominum in corpore
veſtro. Hoc qui præcipit, vide an ignouerit ei qui dedecorauerit Dominum, & qui deie-
cerit eum de corpore ſuo, & quidem per inceſtum. Si vis omnem notitiam Apoſtoli ebi-
bere,vt intelligas quanta ſecuri cenſuræ omnem ſyluam libidinum cædat, & eradicet, &
excaudicet,ne quidquam de recidiuo fruticare permittat, aſpice illum à iuſta fruge natu-
ræ, à matrimonij dico pomo animas ieiunare cupientem. [136] De quibus autem ſcribitis, 1.Cor.7.
Bonum eſt homini mulierem non contingere. Sed propter fornicationem vnuſquiſque
vxorem ſuam habeat, vir vxori, & vxor viro debitum reddat. Huius boni fibulam quis il-
lum neſciat inuitum relaxaſſe, vt fornicationi obuiam iſſet: quam ſi cui indulſit, vel in-
dulget,vtique conſilium remedij ſui infregit: & tenebitur iam frenandis continentię con-
iugiis, ſi fornicatio ob quam permittuntur, non timebitur. Non enim timebitur quæ i-
gnoſcetur. Et tamen ignouiſſe ſe profitetur matrimonij vſum, non imperaſſe. Vult enim Ibidem.
omnes ſibi adhærere. Si autem licita ignoſcuntur,illicita qui ſperant? Innuptis quoque & Ibidem.
viduis bonum eſſe dicit exemplo eius perſeuerare. Si vero deficerent nubere, quia præeſt
nubere quàm vri. quibus oro ignibus deterius eſt vri, concupiſcentiæ, an pœnæ? At-
quin ſi fornicatio habet veniam, non erit concupiſcentia eius: Apoſtoli autem magis eſt
pœnæ ignibus prouidere. Quòd ſi pœna eſt quæ vrit, ergo veniam non habet forni-

Ibidem. catio, quam manet pœna. Interea & diuortium prohibens, pro eo aut viduitatis perſeue- D
rantiam, aut reconciliationem pacis dominico præcepto aduerſus mœchiam procurat;
Matth. 5. quia: Qui dimiſerit vxorem præter cauſam mœchiæ, facit eam mœchari: & qui dimiſſam
à viro ducit, mœchatur. Quanta remedia ſpiritus ſanctus inſtaurat, ne id ſcilicet denuò
admittatur, quod ignoſci denuò non vult. Iam ſi vſquequaque optimum dicit homini ſic
1. Cor. 7. eſſe: Iunctus es vxori, ne quæſieris ſolutionem, vt mœchiæ locum non des. Solutus es ab
vxore, ne quæſieris vxorem, vt opportunitatem tibi ſerues. Quòd & ſi duxeris vxorem, &
ſi nupſerit virgo, non peccat, preſſuram tamen carnis habebunt huiuſmodi. Et hîc par-
cendo permittit. Ceterùm tempus in collecto conſtituit, vt & qui habent vxores, ſic ſint
tanquam non habentes. Præterit enim habitus huius mundi, iam ſcilicet non deſideran-
Gen. 1. tis, Creſcite & multiplicamini. Sic vult nos pater præter ſollicitudinem degere, quia innu-
1. Cor. 7. pti de Domino curent, quomodo placeant Deo: nupti verò de mundo recogitent, quo-
modo placeant coniugio. Sic melius facere pronuntiat virginis conſeruatorem, quàm e-
rogatorem. Sic & illam beatiorem diſcernit, quæ amiſſo viro fidem ingreſſa amauerit oc-
caſionem viduitatis. Si hæc omnia continentiæ conſilia vt diuina commendat, puto, in-
quit, & ego ſpiritum Dei habeo, quis iſte eſt aſſertor audaciſſimus omnis impudicitiæ,
mœchorum & fornicatorum & inceſtorum planè fideliſſimus aduocatus, quibus hono-
randis ſuſcepit hanc cauſam aduerſus ſpiritum ſanctum, vt falſum teſtimonium recitet de
Apoſtolo eius. Nihil tale Paulus indulſit, qui totam carnis neceſſitatem de probis etiam E
titulis oblitterare conatur. Indulget ſanè non adulteria, ſed nuptias. Parcit ſanè matri-
moniis, non ſtupris. Tentat ne naturę quidem ignoſcere, ne culpæ blandiatur: ſtudet com-
peſcere benedictionis concubitum, ne maledictionis excuſetur. Hoc ei ſupererat, car-
nem vel à ſordibus purgare, à maculis enim non poteſt. [117] Sed eſt hoc ſolenne peruer-
ſis & idiotis & hæreticis, iam & Pſychicis vniuerſis, alicuius capituli ancipitis occaſione
CA. XVII. aduerſus exercitum ſententiarum inſtrumenti totius armari. [[138] Prouoca ad Apoſtoli-
cam aciem eum, aſpice epiſtolas eius, omnes pro pudicitia, pro caſtitate, pro ſanctitate
prætendunt, omnes in luxuriæ & laſciuiæ & libidinis negotia iaculantur. Quid denique
1. Theſſ. 2. & Theſſalonicenſibus ſcribit? [139] Aduocatio enim noſtra non ex ſeductione, nec ex im-
1. Theſſ. 4. munditia. Et: Hæc eſt voluntas Dei ſanctimonia veſtra, abſtinere vos à fornicatione, ſcire
vnumquemque vas ſuum poſſidere in ſanctimonia & honore, non in libidine concupi-
Gal. 5. ſcentiæ, ſicut nationes quæ Deum ignorant. Quid Galatæ legunt? Manifeſta ſunt opera
carnis, quænam iſta? [140] Imprimis poſuit fornicationem, immunditiam, laſciuiam, quæ
prædico vobis ſicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non ſunt conſecuturi hæ-
reditate. Romani verò quid magis diſcũt quàm non derelinquere Dominum poſt fidem?
Rom. 6. [141] Quid ergo dicemus? perſeuerabimus in delinquẽtia, vt ſuperet gratia? Abſit. Qui mor-
tui ſumus delinquentiæ, quomodo viuemus in ea adhuc? an ignoratis quòd qui tincti ſu-
mus in Chriſto Ieſu, in mortem eius ſumus tincti? Conſepulti ergo illi ſumus per baptiſmũ
in mortem, vt ſicut Chriſtus reſurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incedamus. Si F
enim conſati ſumus ſimulacro mortis eius, ſed & reſurrectionis erimus, hoc ſcientes quòd
vetus homo noſter confixus eſt illi. Si autem mortui ſumus cum Chriſto, credimus quòd
& conuiuemus cum illo, ſcientes quòd Chriſtus ſuſcitatus à mortuis, iam non moriatur,
mors non iam dominetur eius. Quòd enim mortuus eſt delinquentiæ, mortuus eſt ſe-
mel. Quòd autem viuit, Deo viuit. Ita & reputate voſmetipſos mortuos quidem delin-
quentiæ, viuentes autem Deo per Chriſtum Ieſum. Igitur ſemel Chriſto mortuo, nemo
poteſt poſt Chriſtum mortuus delinquentiæ, & maximè tantæ reuiuiſcere. Aut ſi poſſit
fornicatio & mœchia denuò admitti, poterit & Chriſtus denuò mori. Inſtat autem Apo-
Ibidem. ſtolus prohibens regnare delinquentiam in corpore noſtro mortali, cuius infirmitatem
carnis nouerat. Sicut enim exhibuiſtis membra veſtra famula immunditiæ & iniquita-
Rom. 7. ti ad iniquitatem, ita & nunc exhibete ea famula iuſtitiæ in ſanctimoniam. [142] Nam, etſi
habitare bonum in carne ſua negauit, ſed ſecundum legem litteræ in qua fuit: ſecun-
Rom. 8. dum autem legem ſpiritus, cui nos annectit, liberat ab infirmitate carnis. [143] Lex e-
nim, inquit, ſpiritus vitæ manumiſit te à lege delinquentiæ & mortis. Licet enim ex
parte ex Iudaiſmo diſputare videatur, ſed in nos dirigit integritatem & plenitudinem
diſciplinarum, propter quos laborantes in lege per carnem miſerit Deus filium ſuum in
ſimilitudinem carnis delinquentiæ, & propter delinquentiam damnauerit delinquen-
tiam in carne, vti ius legis, inquit, impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem,
ſed

A ſed ſecundum ſpiritum incedimus. Qui enim ſecundum carnem incedunt, ea quæ carnis
ſunt ſapiunt: & qui ſecundum ſpiritum, ea quæ ſunt ſpiritus. Senſum autem carnis mottem *Ibidem.*
affirmauit eſſe. Dehinc & inimicitiam & in Deum, & eos qui ſunt in carne, id eſt in ſenſu
carnis, Deo placere non poſſe. Et: Si ſecundum carnem viuitis, inquit, futurum eſt vt mo- *Ibidem.*
tiamini. Quid autem intelligimus carnis ſenſum & carnis vitam, niſi quodcunque pudet
pronuntiare? Cetera enim carnis & Apoſtolus nominaſſet. Proinde & Epheſiis priſtina re- *Epheſ. 2.*
putans, de futuro monet. [144] In quibus & nos conuerſati ſumus, facientes concupiſcen-
tias & voluptates carnis. [145] Notans denique illos qui ſe negaſſent, ſcilicet Chriſtianos, eo
quòd ſe tradidiſſent in operationem immunditiæ omnis: Vos autem, inquit, non ſic didi-
ciſtis Chriſtum. Et iterum ſic dicit: Qui furabatur, iam non furetur. Sed & qui mœcha- *Ibidem.*
batur hactenus, non mœchetur; & qui fornicabatur hactenus, non fornicetur: adiecisſet
enim & hæc, ſi talibus veniam porrigere conſueſſet, vel porrigi omninò voluiſſet, qui nec
verbo pollui volens: Omnis, inquit, ſermo turpis non procedat ex ore veſtro. Item: *Ibidem.*
[146] Fornicatio autem & immunditia omnis ne nominetur quidem inter vos, ſicut decet *Epheſ. 5.*
ſanctos (tanto abeſt vt excuſetur) hoc ſcientes, quòd omnis fornicator aut immundus
non habeat Dei regnum. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Propter hoc venit ira Dei
ſuper filios incredulitatis. Quis ſeducit inanibus verbis, niſi qui concionatur remiſſibilem
eſſe mœchiam? non intuens etiam fundamenta eius ab Apoſtolo effoſſa; cùm ebrietates *Rom. 13.*
& comeſſationes compeſcit, ſicut & hic: Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria. De- *Epheſ. 5.*
B monſtrat & Coloſſenſibus, quæ membra mortificent ſuper terram, fornicationem, im- *Coloſſ. 3.*
munditiam, libidinem, concupiſcentiam malam [147] & turpiloquium. Concede iam tot
ac talibus ſententiis vnum illud quod tenes, pauca multis, dubia certis, obſcura manife-
ſtis adumbrantur. Etiam ſi pro certo Apoſtolus Corinthio illi fornicationem donaſſet, *2. Cor. 2.*
eſſet aliud quod ſemel contra inſtitutum ſuum pro ratione temporis fecerat. Circumcidit *Act. 16.*
Timotheum ſolum; & tamen abſtulit circumciſionem. [[148] Sed hæc, inquit, ad inter- CA.XVIII.
dictionem pertinebunt omnis impudicitiæ, & addictionem omnis impudicitiæ, ſaluo ta- *Gal. 5.*
men loco veniæ, quæ non ſtatim denegatur, ſi delicta damnantur, quando veniæ tempus
cum damnatione concurrat quam excludit. Sequebatur & hoc Pſychicos ſapere, & ideò
reſeruauimus huic loco, quæ apertè ad communicationem Eccleſiaſticā cauſis eiuſmodi
negandam etiam antiquitùs cauta ſunt. [149] Nam & in Prouerbiis Salomon, quæ παροιμίας
dicimus, ſpecialiter de mœcho nuſquam expiabili. Mœchus autem, inquit, per indigen- *Prouer. 6.*
tiam ſenſuum perditionē animæ ſuæ acquirit, dolores & dehoneſtationes ſuſtinet. Igno-
minia autem eius non abolebitur in æuum. Plena enim zeli, indignatio viri non parcet in
die iudicij. Hoc ſi de ethnico putaueris dictum, certè de fidelibus [150] iam audiſti per Eſa-
ſum: Excedite de medio eorum & ſeparamini, & immundum ne tetigeritis. Habes ſtatim *2. Cor. 6.*
in Pſalmis, Beatum virum qui non abierit in conſilio impiorum, nec in via peccatorum *Pſalm. 1.*
ſteterit, [151] & in cathedra peſtilentiæ non ſederit. Cuius & poſtea vox; Non ſedi cum con- *Pſal. 25.*
ſeſſu vanitatis, & cum iniquè agentibus non introibo (hoc de Eccleſia malè agentium)
C & cum impiis non ſedebo. Et: Lauabo cum innocentibus manus meas, & altare tuum cir- *Ibidem.*
cundabo Domine, vt ſolus plures. quoniam quidem: Cum ſancto ſanctus eris, & cum vi- *Pſal. 17.*
ro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, & cum peruerſo peruerſus eris. Et
alibi: Peccatori autem dicit Dominus: Vt quid tu exponis iuſtificationes meas, & aſſumis *Pſal. 49.*
teſtamentum meum per os tuum? Si videbas furem, currebas cum eo, & cum adulteris
portionem tuam ponebas. Hinc igitur informatus & Apoſtolus: Scripſi, inquit, vobis in *1. Cor. 5.*
Epiſtola, non commiſceri fornicatoribus, non vtique fornicatoribus huius mundi, & re-
liqua. ceterùm oportebat vos exire de mundo. nunc autem ſcribo vobis, ſi quis frater no-
minatur in vobis fornicator, aut idololatres, (quid enim tam coniunctum?) aut fraudator,
(quid enim tam propinquum?) & cetera, cum talibus ne cibū quidem ſumere, [152] nedum
Euchariſtiam medicam. Scilicet & fermentum modicum totam deſipit conſperſionem. *Ibidem.*
Item ad Timotheum: [153] Manus nemini citò imponas, neque communices delictis alie- *1. Timot. 5.*
nis. [154] Item ad Epheſ. Nolite ergo participes eſſe eorum. Fuiſtis enim aliquando tene- *Epheſ. 5.*
bræ. Et adhuc preſſiùs: Nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, immò & *Ibidem.*
reuincite ea. Quæ enim in occulto ab eis fiunt, turpe eſt edicere. Quid turpius impudici-
tiis? [155] Si autem & ab otioſè incedēte fratrē denuntiat ſubduci Theſſalonicenſibus, quāto *2. Theſſ. 3.*
magis & à fornicatore? Hæc enim conſultata ſunt Chriſti Eccleſiam diligentis, qui ſe pro
ea tradidit [156] vti eam ſanctificet, emundās lauacro aquæ in verbo, vt ſiſtat ſibi Eccleſiam

III iiij

glorioſam nō habētem maculam aut rugam vtique poſt lauacrum, ſed ſit ſancta & ſine op- D
probrio, exinde ſcilicet ſine ruga veritatis vt virgo, ſine macula fornicationis vt ſponſa,
ſine probro vilitatis vt emundata. Quid ſi & hic reſpondere concipias, adimi quidem pec-
catoribus, vel maximè carne pollutis communicationem, ſed ad præſens, reſtituendam
Ezec. 33. ſcilicet ex pœnitentiæ ambitu ſecundum illam clementiam Dei; quæ mauult peccatoris
pœnitentiam quàm mortem. Hoc enim fundamentum opinionis veſtræ vſquequaque
pulſandum eſt. Dicimus itaque, clementiæ diuinæ ſi ita eſſe comperiſſet demonſtratio-
Epheſ. 5. nem ſui etiam poſt fidem lapſis, ita Apoſtolus diceret, Nolite communicare operibus te-
1. Cor. 5. nebrarum, niſi pœnitentiam egerint: &, Cum talibus ne cibum quidem ſumere, niſi poſt-
1. Cor. 3. eaquàm caligas fratrum volutando deterſerint. Et: Qui templum Dei vitiauerit, vitiabit
illum Deus, niſi omnium focorum cineres in Eccleſia de capite ſuo excuſſerit. Debuerat
enim quæ damnauerat proinde determinaſſe, quonam vſque & ſub conditione damnaſ-
ſet, ſi temporali & conditionali, & non perpetua ſeueritate damnaſſet. Porrò cùm in om-
nibus Epiſtolis & poſt fidē talem prohibeat admitti, & admiſſum à cōmunicatione detru-
dat, ſine ſpe conditionis vllius aut temporis, noſtræ magis ſententiæ adſiſtit, [157] eam pœ-
Ezech. 33. nitentiam oſtendens Dominum malle, quæ ante fidem, quæ ante baptiſma morte pecca-
toris potior habeatur, ſemel diluendi per Chriſti gratiam, ſemel pro peccatis noſtris mor-
1. Tim. 1. te functi. Nam hoc etiam in ſua perſona Apoſtolus ſtatuit. Adfirmans enim Chriſtum ad
hoc veniſſe, vt peccatores ſaluos faceret, quorum primus ipſe fuiſſet, [158] quid adiicit? Et
miſericordiam ſum conſecutus, quoniam ignorans feci in incredulitate. Ita clementia illa E
Ezech. 33. Dei malentis pœnitentiam peccatoris quàm mortem, ad ignorantes adhuc & adhuc in-
credulos ſpectat, quorum cauſa liberandorum venerit Chriſtus, non qui iam Deum no-
rint, & ſacramentum didicerint fidei. Quod ſi clementia Dei ignorantibus adhuc & infi-
delibus competit, vtique & pœnitentia ad ſe clementiam inuitat, ſalua illa pœnitētiæ ſpe-
cie poſt fidem, [159] quæ aut leuioribus delictis veniam ab Epiſcopo conſequi poterit, aut
Cap. xix. maioribus & irremiſſibilibus à Deo ſolo. [[160] Sed quonam vſque de Pauló, quando etiā
Ioannes neſcio quid diuerſæ parti ſupplaudere videatur? quaſi in Apocalypſi manifeſtè
Apoc. 2. fornicarioni poſuerit pœnitentiæ auxilium, [161] vbi ad angelum Thyatitenorum ſpiritus
mandat habere ſe aduerſus eum, quòd teneret mulierem Iezabel quæ ſe Prophetem dicit
& docet, atque ſeducit ſeruos meos ad fornicandum & edendum de idolothytis. Et lar-
gitus ſum illi temporis ſpatium, vt pœnitentiam iniret, nec vult eam inire nomine forni-
cationis. Ecce dabo eam in lectum, & mœchos eius cum ipſa in maximam preſſuram, niſi
pœnitentiam egerint operum eius. Benè autem quòd Apoſtolis & fidei & diſciplinæ re-
1. Cor. 15. gulis conuenit. Siue enim ego, inquit, ſiue illi, ſic prædicamus. Totius itaque ſacramenti
intereſt, nihil credere ab Ioanne conceſſum, quod à Paulo ſit denegatum. Hanc æquali-
tatem ſpiritus ſancti qui obſeruauerit, ab ipſo deducetur in ſenſus eius. Hæreticam enim
fœminam, quæ quod didicerat à Nicolaitis, docere ſuſceperat, in Eccleſiam latenter in-
troducebat, & meritò ad pœnitentiam vrgebat. [162] Cui enim dubium eſt hæreticum in-
ſtitutione deceptum, cognito poſt modùm caſu, & pœnitentia expiato, & veniam conſe- F
qui, & in Eccleſiam redigi? Vnde & apud nos vt ethnico par, immò & ſuper ethnicum hæ-
reticus etiam per baptiſma veritatis vtroque homine purgatus admittitur. [163] Aut ſi cer-
tus eſt mulierem illam poſt fidem viuam in hæreſi poſtea expiraſſe, vt non quaſi hæreticæ,
ſed quaſi fideli peccatrici, veniam ex pœnitentia vindicet, ſanè agat pœnitentiam, ſed in
fidem mœchiæ, non tamen & reſtitutionē conſecutura. Hæc enim erit pœnitentia, quam
& nos deberi quidem agnoſcimus multò magis, ſed de venia Deo reſeruamus. [164] Deni-
que ea Apocalypſis in poſterioribus propudioſos & fornicatores, ſicut timidos & incre-
dulos & homicidas & veneficos & idololatras, qui tale quid in fide fuerit, in ſtagnū ignis
ſine vlla conditionali damnatione decreuit. Non enim de ethnicis videbitur ſapere, cùm
Apoc. 21. de fidelibus pronuntiauit: Qui vicerint, hæreditate habebunt iſta, & ero illis Deus, & illi
mihi in filios: Et ita ſubiunxerit: Timidis autem & incredulis & propudioſis & fornicato-
ribus & homicidis & veneficis & idololatris particula in ſtagno ignis & ſulphuris, quod
Apoc. 22. eſt mors ſecunda. Sic & rurſus: Beati qui ex præceptis agunt, vt in lignum vitæ habeant
poteſtatem, & in portas ad introëundum in ſanctam ciuitatem. Canis veneficus, fornica-
tor, homicida foras, vtique qui non ex præceptis agant. Illorum eſt enim foras dari qui in-
1. Cor. 5. tus fuerunt. Ceterùm, quid mihi eos qui foris ſunt, iudicare? præceſſerat. [165] De Epiſtola
1. Ioan. 1. quoque Ioannis carpunt ſtatim. Dictum eſt: Sanguis filij eius emundat nos ab omni deli-
cto.

Digitized by Google

A ∂o.Semper ergo & omnifariam delinquemus, ſi ſemper & ab omni delicto emundat nos
ille: aut ſi non ſemper, non etiam poſt fidem, & ſi non ab omni delicto, non etiam à for-
nicatione. [166] Vnde autem exorſus eſt? Lumen prædixerat Deum, & tenebras non eſſe in *Ibidem.*
illo, & mentiri nos ſi dicamus, nos communionem habere cum eo, & in tenebris inceda-
mus. Si verò, inquit, in lumine incedamus, communionem cum eo habebimus, & ſan-
guis Ieſu Chriſti Domini noſtri emundat nos ab omni delicto. Ergo in lumine incedentes
delinquimus, & in lumine delinquentes emundabimur? Nullo pacto. Qui enim delinquit,
non in lumine eſt, ſed in tenebris. Vnde & oſtendit quomodo emundabimur à delicto, in
lumine incedentes, in quo delictum agi non poteſt. adeò ſic emundari nos ait, non quâ
delinquamus, ſed quâ non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris verò non
communicantes emundati agemus, non depoſito, ſed non admiſſo delicto. Hæc eſt enim
vis Dominici ſanguinis, vt quos iam delicto mundarit, & exinde in lumine conſtituerit,
[167] mundos exinde præſtet, ſi in lumine incedere perſeuerauerint. Sed ſubiicit, inquis: Si *Ibidem.*
dicamus nos delictum non habere, ſeducimus noſmetipſos, & veritas non eſt in nobis.
Si confitemur delicta noſtra, fidelis & iuſtus eſt vt dimittat ea nobis, & emundet nos ab
omni iniuſtitia. nunquid ab immundiria? Aut ſi ita eſt, ergo & ab idololatria. Sed aliud
in ſenſu eſt. Ecce enim & rurſus: Si dicamus, ait, nos non deliquiſſe, mendacem facimus *Ibidem.*
illum, & ſermo eius non eſt in nobis. [168] Eo amplius: Filioli, hæc ſcripſi vobis ne delin- *1. Ioan. 2.*
quatis. & ſi deliqueritis, aduocatum habemus apud Deum patrem Ieſum Chriſtũ iuſtum,
B & ipſe placatio eſt pro delictis noſtris. Secundum hæc, inquis, & delinquere nos & veniam
habere conſtabit. Quid ergo fiet, quum procedens aliud inuenio? Negat enim nos omni-
nò delinquere, & in hoc plurimũ tractat, vt nihil tale concedat, proponẽs ſemel à Chriſto
delicta deleta, nõ habitura poſtea veniam, in quæ nos ſenſus ad admonitionẽ caſtimoniæ
demandat. [169] Omnis, inquit, qui habet ſpem iſtam, caſtificat ſemetipſum, quia & ille *1. Ioan. 3.*
caſtus eſt. Omnis qui facit delictum, & iniquitatem facit: & delictum eſt iniquitas. Et ſci-
tis quòd ille manifeſtatus ſit, vt auferat delicta, vtique hactenus admittenda. Siquidem
ſubiungit, Omnis qui manet in illo, non delinquit. Omnis qui delinquit, neque vidit,
neque cognouit eum. Filioli, nemo vos ſeducat. Omnis qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt, ſicut
& ille iuſtus eſt. Qui facit delictum, ex diabolo eſt, quoniam diabolus à primordio delin-
quit. In hoc enim manifeſtatus eſt filius Dei, vt ſoluat opera diaboli. Nam & ſoluit libe- *Coloſſ. 2.*
rans hominem per lauacrum, donato ei chirographo mortis. Et ideò omnis qui ex Deo *1. Ioan. 3.*
naſcitur, non facit delictum, quia ſemen Dei manet in illo, & non poteſt delinquere, quia
ex Deo natus eſt. In hoc manifeſti ſunt filij Dei & filij diaboli. In quo? niſi illi non delin-
quendo, ex quo de Deo nati ſunt: iſti delinquendo, quia de diabolo ſunt, proinde atque
ſi nunquam ſint ex Deo nati. Quòd ſi dicit: Qui non eſt iuſtus, ex Deo non eſt, qui non pu- *Ibidem.*
dicus, quomodo rurſus ex Deo fiet, qui iam eſſe deſiit? Iuxta eſt igitur vt excidiſſe ſibi di-
camus Ioannem in primore quidem Epiſtola negantem nos ſine delicto eſſe; nunc verò *1. Ioan. 1.*
præſcribentem non delinquere omninò. Et illic quidem aliquid de venia blandientem, *1. Ioan. 3.*
C hîc verò districtè negantem filios Dei quicunque deliquerint. Sed abſit. Nam nec ipſi ex-
cidimus à qua digreſſi ſumus diſtinctione delictorum. Et hic enim illam Ioannes cõmen-
dauit, [170] quòd ſint quædam delicta quotidianæ incurſionis, quibus omnes ſimus obie-
cti. Cui enim non accedet; aut [a] iraſci iniquè; & vltra [b] ſolis occaſum; aut & [c] manum im- *a Pſal. 4.*
mittere; aut facilè [d] maledicere, aut temerè iurare, aut fidem pacti deſtruere, aut verecun- *b Epheſ. 4.*
dia, aut neceſſitate mentiri. in negotiis, in officiis, in quæſtu, in victu, in viſu, in auditu *c Iſai. 58.*
quanta tentamur, vt ſi nulla ſit venia iſtorum, nemini ſalus competat. Horum ergo erit ve- *d Matth. 5.*
nia per exoratorem patris Chriſtum. [171] Sunt autem & contraria iſtis, vt grauiora & exi-
tioſa, quæ veniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blaſphemia, vti-
que & mœchia & fornicatio; & ſi qua alia violatio templi Dei. Horum vltrà exorator non *1. Cor. 3.*
erit Chriſtus; hæc non admittet omninò qui natus ex Deo fuerit, non futurus Dei filius, *1. Ioan. 3.*
ſi admiſerit. Ita Ioanni ratio conſtabit diuerſitatis, diſtinctionem delictorum diſponenti,
cùm delinquere filios Dei nunc adnuit, nunc abnuit. Proſpiciebat enim clauſulam littera- *1. Ioan. 1.*
rum ſuarum. & illi præſtruebat hos ſenſus, dicturus in fine manifeſtiùs: [172] Si quis ſcit fra- *& 3.*
trem ſuum delinquere delictum non ad mortem, poſtulabit, & dabit ei vitam Dominus, *1. Ioan. 5.*
qui non ad mortem delinquit. Eſt enim delictum ad mortem. Non de eo dico vt quis po-
ſtulet. [173] Meminerat & ipſe Hieremiam prohibitum à Deo deprecari pro populo morta- *Hier. 7. & 14.*
lia delinquente. Omnis iniuſtitia delictum eſt, & eſt delictum ad mortem. Scimus autem *1. Ioan. 5.*

Digitized by Google

quòd omnis qui ex Deo natus ſit, non delinquit, ſcilicet delictum quod ad mortem eſt. D
Ita nihil iam ſupereſt, quàm aut neges mœchiam & fornicationem mortalia eſſe delicta,
CAP. XX. aut inremiſſibilia fatearis, pro quibus nec exorare permittitur. [[174] Diſciplina igitur A-
poſtolorum propriè quidem inſtruit ac determinat principaliter ſanctitatis omnis erga
templum Dei antiſtitem, & vbique de Eccleſia eradicantem omne ſacrilegium pudicitiæ
ſine vlla reſtitutionis mentione. Volo tamen ex redundantia alicuius etiam comitis Apo-
ſtolorum teſtimonium ſuperducere, idoneum confirmandi de proximo iure diſciplinam
magiſtrorum. [175] Exſtat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos: adeò ſatis auctoritati viri,
1. Cor. 9. vt quem Paulus iuxta ſe conſtituerit in abſtinentiæ tenore: Aut ego ſolus & Barnabas non
habemus hoc operandi poteſtatem? Et vtique receptior apud Eccleſias Epiſtola Barnabæ
Heb. 6. [176] illo apocrypho paſtore mœchorum. [177] Monens itaque diſcipulos; omiſſis omnibus
initiis ad perfectionem magis tendere, nec rurſus fundamenta pœnitentiæ iacere ab ope-
Hebr. 6. ribus mortuorum: Impoſſibile eſt enim, inquit, eos qui ſemel inluminati ſunt, & donum
cœleſte guſtauerunt & participauerunt ſpiritum ſanctum, & verbum Dei dulce guſtaue-
runt, occidente iam æuo cùm exciderint, rurſus reuocari in pœnitentiam, refigentes cruci
in ſemetipſos filium Dei, & dedecorantes. Terra enim quæ bibit ſæpiùs deuenientem in ſe
humorem, & peperit herbam aptam his propter quos & colitur, benedictionem Dei con-
ſequitur. Proferens autem ſpinas reproba & maledictioni proxima, cuius finis in exuſtio-
nem. Hoc qui ab Apoſtolis didicit, & cum Apoſtolis docuit, [178] nunquam mœcho & for-
nicatori ſecundam pœnitentiam promiſſam ab Apoſtolis norat. Optimè enim legem in- E
terpretabatur, & figuras eius iam in ipſa veritate ſeruabat. Ad hanc denique ſpeciem diſci-
Leuit. 13. plinæ de leproſo cautum fuit: [179] Si autem varietas effloruerit in cutem, & totam cutem
texerit à capite vſque ad pedes per omnem conſpectum, & ſacerdos cùm viderit, emun-
dabit eum, quoniam conuertit in album, mundus eſt. Qua verò die viſus fuerit in eiuſmo-
di color viuus inquinatus eſt. Cõuerſum enim hominem de priſtino carnis habitu in can-
dorem fidei, quæ vitium & macula æſtimatur in ſeculo, & totum nouatum mundum vo-
luit intelligi, qui iam non ſit varius, non ſit de priſtino & nouo aſperſus. Si verò poſt abo-
litionem in vetuſtatem aliquid ex illa reuixerit, rurſum in carne eius quod emortuum de-
licto habebatur, immundum iudicari, nec expiari iam à ſacerdote. Ita mœchia de priſtino
recidiua, & vnitatem noui coloris à quo fuerat excluſa commaculans, immundabile eſt
Leuit. 14. vitium. [180] Item de domo: Si quæ maculæ & cauoſitates adnuntiatæ in parietibus ſacer-
doti fuiſſent, priuſquàm introiret ad inſpiciendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita
immunda non futura quæ domus eſſent. Dehinc introgreſſus ſacerdos, ſi inueniſſet cauo-
ſitates viridicantes vel rubeſcentes, & aſpectum earum humiliorem citra parietinam for-
mam, exiret ad ianuam, & ſecerneret domum illam ſeptem diebus. Dehinc die ſeptima
regreſſus, ſi animaduertiſſet diffuſum in parietibus tactum illum, imperaret extrahi eos la-
pides, in quibus lepra fuiſſet, & abiici extrà ciuitatem in locum immundum, & ſumi alios
lapides politos & ſolitos, & reponi loco priſtinorum, & puluere alio inlini domum. O-
portet enim cùm peruenitur ad ſummum ſacerdotem patris Chriſtum, de domo hominis F
noſtri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimenta priùs, vt munda ſit quæ re-
manet domus, caro & anima, & vbi introierit eam ſermo Dei, & inuenerit maculas ru-
Apoc. 6. boris & viroris, extrahi ſtatim & abiici foras ſenſus mortiferos & cruentos: ([181] nam &
Apocalypſis viridi equo mortem, ruſſeo autem præliatorem impoſuit) próque illis politos
Matth. 3. & in compaginem aptos & firmos ſubſtrui lapides, quales in Abrahæ fiunt, vt ita homo
Leuit. 14. habilis Deo ſit. Quòd ſi poſt recuperationem & reformationem rurſus ſacerdos animad-
uerterit in eadem domo de priſtinis cauſis aliquid & maculis, immundam eam pronun-
tiauit, & iuſſit deponi materias & lapides & omnem ſtructuram eius, & abiici in locum
immundum: hic erit homo caro atque anima, qui poſt baptiſma & introitum ſacerdotum
reformatus, denuò reſumit ſcabra & maculas carnis, & abiicitur extra ciuitatem in locum
1. Cor. 5. immundum; deditus ſcilicet ſatanæ in carnis interitum, nec ampliùs reædificatur in Ec-
Leuit. 19. cleſia poſt ruinam. Sic & de famulæ concubitu, quæ homini eſſet reſeruata, necdum re-
dempta, necdum liberata. [182] Proſpicietur, inquit, illi, & non morietur, quia nondum eſt
manumiſſa cui ſeruabatur. Nondum enim caro à Chriſto manumiſſa, cui ſeruabatur, im-
CAP. XXI. punè contaminabatur, ita iam manumiſſa nõ habet veniam. [[183] Hæc ſi Apoſtoli magis
norant, magis vtique curabant; ſed & in hunc iam gradum decurram, excernens inter
doctrinam Apoſtolorum & poteſtatem. Diſciplina hominem gubernat, poteſtas adſignat,
ſeorſum

A ſeorſum quod poteſtas, ſpiritus autem Deus. Quid autem doeebat non communicãdum *Epheſ. 5.*
operibus tenebrarum? Obſerua quod iubet. Quis autem poterat donare delicta? hoc ſolius
ipſius eſt. [184] Quis enim dimittit delicta, ni ſolus Deus? & vtique mortalia quæ in ipſum *Marc. 2.*
fuerint admiſſa, & in templum eius. Nam tibi quæ in te reatum habeant, etiam ſeptuagies *Matth. 18.*
ſepties iuberis indulgere in perſona Petri. Itaque ſi & ipſos beatos Apoſtolos tale aliquid
indulſiſſe conſtaret, cuius venia à Deo non ab homine competeret, non ex diſciplina, ſed
ex poteſtate feciſſe. Nam & mortuos ſuſcitauerunt, quod Deus ſolus: & debiles redinte-
grauerunt, quod nemo niſi Chriſtus: immò & plagas inflixerunt, quod noluit Chriſtus.
Non enim decebat eum ſæuire qui pati venerat. Percuſſus eſt Ananias & Elimas, Ananias *Act. 5. & 13.*
morte, Elimas cæcitate, vt hoc ipſo probaretur Chriſtum & hæc facere potuiſſe. Sic &
Prophetæ cædem, & cum ea mœchiam pœnitentibus ignouerant, quia & ſeueritatis do-
cumenta fecerunt. [185] Exhibe igitur & nunc mihi Apoſtolice prophetica exẽpla, & agno-
ſcam diuinitatẽ, & vendica tibi delictorum eiuſmodi remittendorum poteſtatem. quòd ſi
diſciplinæ ſolius officia ſortitus es, nec imperio præſidere, ſed miniſterio, quis aut quan-
tus es indulgere? qui neque Prophetam, nec Apoſtolum exhibens, cares ea virtute cuius
eſt indulgere. Sed habet, inquis, poteſtatem Eccleſia delicta donandi? hoc ego magis &
agnoſco & diſpono, qui ipſum Paracletum in Prophetis nouis habeo dicentem: Poteſt
Eccleſia donare delictum, ſed non faciam, ne & alia delinquant. Quid ſi pſeudoprophe-
ticus ſpiritus pronuntiauit? Atqui magis euerſoris fuiſſet, & ſemetipſum de clementia cõ-
B mendare, & ceteros ad delinquentiam temperare. Aut ſi & hoc ſecundum ſpiritum veri-
tatis adfectare geſtiuit: ergo ſpiritus veritatis poteſt quidem indulgere fornicatoribus ve-
niam, ſed cum plurium malo non vult. De tua nunc ſententia quæro vnde hoc ius Eccle-
ſiæ vſurpes. Si quia dixerit Petro Dominus: Super hanc petram ædificabo Eccleſiam *Matth. 16.*
meam, tibi dedi claues regni cœleſtis; [186] vel: Quæcunque alligaueris vel ſolueris in terra,
erunt alligata vel ſoluta in cœlis, idcirco præſumis & ad te deriuaſſe ſoluendi & alligandi
poteſtatem, id eſt ad omnem Eccleſiam Petri propinquam: qualis es euertẽs atque com-
mutans manifeſtam Domini intentionem perſonaliter hoc Petro conferentem: Super te,
inquit, ædificabo Eccleſiam meam, [187] &: Dabo tibi claues, non Eccleſiæ: Et quæcun-
que ſolueris vel alligaueris, non quæ ſoluerint vel alligauerint. Sic enim & exitus docet.
In ipſo Eccleſia extructa eſt, id eſt per ipſum, ipſe clauem imbuit: vides quam: Viri Iſraë- *Act. 2.*
litæ, auribus mandate quæ dico: Ieſum Nazarenum virum à Deo vobis deſtinatum, &
reliqua. [188] Ipſe denique primus in Chriſti baptiſmo reſerauit aditum cœleſtis regni, quo
ſoluuntur alligata retro delicta, & alligantur quæ non fuerint ſoluta, ſecundum veram ſa-
lutem, & Ananiam vinxit vinculo mortis, & debilem pedibus abſoluit vitio valetudinis.
[189] Sed & in illa diſceptatione cuſtodiendæ necne legis, primus omnium Petrus ſpiritu
inſtinctus, & de nationum vocatione præfatus, Et nunc, inquit, cur tentaſtis Dominum *Act. 15.*
de imponendo iugo fratribus, quod neque nos, neque patres noſtri ſufferre valuerunt?
C Sed enim per gratiam Ieſu credimus nos ſalutem conſecuturos ſicut & illi. Hæc ſententia
& ſoluit quæ omiſſa ſunt legis, & alligauit quæ reſeruata ſunt. Adeò nihil ad delicta fide-
lium capitalia poteſtas ſoluendi & alligandi Petro emancipata. [190] Cui ſi præceperat Do- *Matth. 16.*
minus etiam ſeptuagies ſepties delinquenti in eum fratri indulgere, vtique nihil poſtea al- *Matth. 18.*
ligare, id eſt retinere mandaſſet, niſi fortè ea quæ in Dominum, non in fratrem quis ad-
miſerit. Præiudicatur enim non dimittenda in Deum delicta, quum in homine admiſſa
donantur. Quid nunc & ad Eccleſiam, & quidem tuam Pſychice? Secundum enim Petri
perſonam ſpiritalibus poteſtas iſta cõueniet aut Apoſtolo aut Prophetæ. Nam & ipſe Ec-
cleſia propriè & principaliter ipſe eſt ſpiritus, [191] in quo eſt trinitas vnius diuinitatis, pater
& filius & ſpiritus ſanctus. Illam Eccleſiam congregat quam Dominus in tribus poſuit.
Atque ita exinde etiam numerus omnis qui in hanc fidem conſpirauerint, Eccleſiæ ab au-
ctore & conſecratore cenſetur, & ideò Eccleſia quidem delicta donabit. Sed Eccleſia ſpi-
ritus per ſpiritalem hominem, non Eccleſia numerus Epiſcoporum. Domini enim non
famuli eſt ius & arbitrium, Dei ipſius, non ſacerdotis. [[192] At tu iam & in martyras tuos CAP. XXII.
effundis hanc poteſtatem, vt quiſque ex conſenſione vincula induit adhuc mollia in nouo
cuſtodiæ nomine, ſtatim ambiunt mœchi, ſtatim adeunt fornicatores, iam preces cir-
cumſonant, iam lachrymæ circumſtagnant maculati cuiuſque, nec vlli magis aditum car-
ceris redimunt, quàm qui Eccleſiam perdiderunt. Violantur viri ac fœminæ in tenebris
planè ex vſu libidinum notis, & pacem ab his quærunt qui de ſua periclitãtur. Alij ad me-

talla confugiunt, & inde communicatores reuertuntur, vbi iam aliud martyrium neceſſa- D
rium eſt delictis poſt martyrium nouis. Quis enim in terris & in carne ſine culpa, quis mar-
tyr ſeculi incola, denariis ſupplex, medico obnoxius & fœneratori? Puta nunc ſub gladio
iam capite librato, puta in patibulo iam corpore expanſo, puta in ſtipite iam leone con-
ceſſo, puta in axe iam incendio adſtricto, in ipſa dico ſecuritate & poſſeſſione martyrij,
quis permittit homini donare quæ Deo reſeruanda ſunt? à quo ea ſine excuſatione dam-
1. Cor. 15. nata ſunt, quæ nec Apoſtoli, quod ſciam, martyres & ipſi donabilia iudicauerunt. Deni-
1. Cor. 5. que iam ad beſtias depugnauerat Paulus Epheſi; cùm interitum decernit inceſto. [193] Suf-
ficiat martyri propria delicta purgaſſe. Ingrati vel ſuperbi eſt in alios quoq; ſpargere, quod
Luc. 23. pro magno fuerit conſecutus. Quis alienam mortem ſua ſoluit, niſi ſolus Dei filius? Nam
& in ipſa paſſione liberauit latronem. Ad hoc enim venerat, vt ipſe à delicto purus & om-
nia ſanctus pro peccatoribus obediret. Proinde qui illum æmularis donando delicta, ſi nil
ipſe deliquiſti, planè patere pro me. Si verò peccator es, quomodo oleum faculæ tuæ ſuffi-
Pſal. 104. cere & tibi & mihi poterit? Habeo etiam nunc quo probem Chriſtum. Si propterea Chri-
ſtus in martyre eſt, vt mœchos & fornicatores martyr abſoluat; occulta cordis edicat, vt
ita delicta concedat, & Chriſtus eſt. Sic enim Dominus Ieſus Chriſtus poteſtatem ſuam
Matth. 9. oſtendit: Quid cogitatis nequam in cordibus veſtris? Quid enim facilius eſt dicere para-
lytico, Dimittuntur tibi peccata; aut: Surge & ambula? Igitur vt ſciatis filium hominis ha-
bere dimittendorum peccatorum in terris poteſtatem, tibi dico paralytice: Surge & am-
bula. Si Dominus tantum de poteſtatis ſuæ probatione curauit, vti traduceret cogitatus, E
& ita imperaret ſanitatem, ne non crederetur poſſe delicta dimittere; non licet mihi ean-
dem poteſtatem in aliquo ſine eiſdem probationibus credere. Quum tamen mœchis &
fornicatoribus à martyre expoſtulas veniam, ipſe confiteris eiuſmodi crimina non niſi
proprio martyrio diluenda, qui præſumis alieno. [194] Quod ſi eſt, iam & martyrium aliud
Luc. 12. erit baptiſma. Habeo enim, inquit, & aliud baptiſma. Vnde & ex vulnere lateris Domi-
Ioan. 19. nici aqua & ſanguis, vtriuſque lauacri paratura manauit. Debeo ergo & primo lauacro
alium liberare, ſi poſſum ſecundo; ingeramúſque in ſinum neceſſe eſt. Quæcumque au-
ctoritas, quæcumque ratio mœcho & fornicatori pacem Eccleſiaſticam reddit; eadem
debebit & homicidæ & idololatræ pœnitentibus ſubuenire; [195] certè negatori, & vtique
illi, quem in prælio confeſſionis tormentis colluctatum ſæuitia deiecit. Ceterùm indignũ
Ezec. 33. Deo, & illius miſericordia, qui pœnitentiam peccatoris morti præuertit; vt faciliùs in
Eccleſiam redeant qui ſubando quam qui dimicando ceciderunt. Vrget nos dicere indi-
gnitas, contaminata potius corpora reuocabis, quàm cruentata. Quæ pœnitentia miſera-
bilior, titillatam proſternens carnem, an verò laniatam? Quæ iuſtior venia in omnibus
cauſſis; quam voluntarius, an quam inuitus peccator implorat? Nemo volẽs, negare com-
pellitur; nemo nolens, fornicatur. Nulla ad libidinem vis eſt, niſi ipſa, neſcit, quod libet
cogi. Negationem porrò quanta compellunt ingenia carnificis & genera pœnarum? Quis
magis negauit, qui Chriſtum vexatus, an qui delectatus amiſit? qui quum auerteret do-
luit, an qui quum amitteret luſit? Et tamen illæ cicatrices Chriſtiano prælio inſculptæ; &
vtique inuidioſæ apud Chriſtum, quia viciſſe cupierunt; & ſic quoque glorioſæ, quia non
vincendo ceſſerunt. In quas adhuc & diabolus ipſe ſuſpirat, cum ſua infœlicitate, ſed caſta;
cum pœnitentia mœrente, ſed non erubeſcente ad Dominum de venia. Denuò dimitte-
tur eis qui piaculariter negauerunt, ſolis illis caro infirma eſt. Atquin nulla tam fortis ca-
ro, quàm quæ ſpiritum elidit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE PVDICITIA.

1. De Pvdicitia.] *Verum hunc eſſe huius Libri titulum patet, tum ex ſupraſcriptis locis B. Hieronymi & Nicephori, tum etiam ex B. Cypriani libri titulo, in quo Auctorem hic imitatur:* De bono Pudicitiæ. *Quem cur indiderit, quum propriè* de Pvdicitia *non ſcribat, ſed potius:* Aduerſus Pœnitentiam, *non ſatis conſtat; fortaſsis vt eſſet plauſibilior; certè initium libri* Pudicitiam *ſonat, & quidquid ſcribit toto libro aduerſus mœchiam & fornicationem, pro Pudicitia facit.*

Cap. I.

2. Pudicitia flos morum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De libri huius argumento. *Imitatur autem hunc locum B. Cyprian. lib. de bono Pudicitiæ:* Pudicitia, *inquit,*

Digitized by Google

inquit, honor corporum, ornamentum morũ, ſanctitas ſexuum, vinculum pudoris, fons caſtitatis, pax domus, cõcordiæ caput. Atqui pro eo quod legitur paulopòſt: iſque ſatis caſtus habeatur, qui non minus caſtus fuerit, iuxta Du. Harriſ. correximus: qui nõ nimis caſtus fuerit.

3. Sed viderit ſæculi pudicitia, &c.] De hac latè habes tractatum tum Tom. 2. lib. 1. ad Vxor. tum ſuprà l. de Exhortat. caſtit. & lib. de Monogamia.

4. Malo nullum bonum, quàm vanũ, &c.] Vanum hîc dixit, quod pauloantè: infructuoſum. Facit verò hoc, quòd pudicitiam ſæculi bonum, vocet, contra eos qui omnia opera, infidelium peccata faciunt. Legimus verò mox iterum: nónne, cũ Gagnæo, pro: núncne, quòd illud Auctori magis ſit vſitatum.

5. Pontifex ſcilicet Maximus, Epiſcopus Epiſcoporum, &c.] Benè habet & adnotatu dignũ, quòd etiam tum in hæreſi conſtitutus & aduerſus Eccleſiã ſcribens, Pontificem Romanum Epiſcopum Epiſcoporum nuncupet, & infrà cap. 13. bonum paſtorem & benedictum Papam, & cap. 21. Apoſtolicum, ſicuti etiã ſuprà adnotauimus, de auctoritate agentes Summi Pontificis, Tom. 3. ad lib. de Præſcript. aduerſ. hær. c. 36. num. 213. de qua etiam ibidem n. 207. 208. & 212. Item lib. 4. adu. Marc. cap. 5. num. 38. lib. aduerſ. Praxean cap. 1. num. 7. Denique Tom. 4. lib. 3. Carm. adu. Marc. cap. 9. num. 26. 27. 29. Hîc verò (quod alibi prætermiſſum miretur quis fortaſſis) vti nihil hac de re prætereatur, adiiciemus, non ſolùm Priuilegiis ornatam fuiſſe Romanam ſedem à Fl. Conſtantino Imperatore, ſed etiam ſceptro & diademate Imperatorio, immò & Vrbe & ditionibus Italiæ ampliſſimis, vti ex Edicto Donationis Conſtantini à B. Iſidoro edito, conſtat, quod hodie exſtat in Tomis Conciliorum. Quod etiam authenticum eſſe (quamquam perperàm multi in dubium vocent, etiam qui Catholici haberi volunt) patet tum ex Concilio Romano ſub Sylueſtro Papa, can. 1. ex Syn. 2. Nicena generali VII. vbi ad confirmationẽ Imaginum in Eccleſia primitiua vſitatarum, citantur ex Actis eiuſdem Donationis Imagines SS. Petri & Pauli Conſtantino à Sylueſtro oſtenſæ, ſicuti etiam ſuprà adnotauimus Tom. 1. Apolog. cap. 12. num. 184. Si enim pars Actorum citetur, etiam reliquorum iiſdem contentorum fides probatur. Eodem pertinent quæ (ex iiſdem Actis hauddubiè deprompta) tradunt, B. Gregor. Turon. hiſt. lib. 2. Beda in Chronicis ad annum mundi 4288. Adria. Papa epiſt. ad Conſtantinum & Irenen, Nicephor. lib. 7. cap. 33. & B. Thomas Summæ ſuæ part. 3. quæſt. 67. arg. 4. de curata Lepra Conſtantini. Quæque de Baptiſmo eiuſdem per B. Sylueſtrum Papam, ſcribunt præter prædictos, dictæ duæ Synodi; Damaſus in Pontificali Liberij acta, cap. 6. Nicephor. lib. 7. cap. 35. & lib. 8. cap. 3. & 54. Marianus Scotus in Chronico, & B. Thomas loco iam citato; vtpotè quæ iiſdem Actis continentur. De quo præterea citantur in libro eius argumenti ab Illuſtriſſ. Cardin. Polo, Theophan. Nicea Epiſcopus, Georgius Cedrenus, Io. Zonaras Tom. 3. & Theodorus Balſamon. Quid? quòd Ammianus Marcel. lib. 27. iam temporibus Damaſi, ſplendorem Romanorum Pontificum, eundem quem illa Acta, deſcribat; & Laonicus Chalcondylas (liceat & ſchiſmaticum pro nobis producere) lib. 1. de Geſt. Turc. diſertis verbis Donationem iam dictam agnoſcens: Romani, inquit, quum nacti eſſent Imperium in orbe longè latiſſ. commiſerunt Romano Pontifici Maximo; ipſi vero tranſierunt in Thraciam; Byzantium, quæ nunc Conſtantinopolis eſt, Thracia Metropolim conſtituentes. Inſuper Iuo lib. 4. de Dign. & priuil. Roman. Eccleſ. & part. 5. maioris operis de Primatu Eccleſiæ Romanæ cap. 49. Gratianus Diſt. 46. cap. Conſtantinus, & 12. qu. 1. cap. Futuram, in Decreta ſua dictum Edictum retulerunt, & dictus Balſamon in Photij Nomocanonem Tit. 8. de Parochiis, idipſum Scholiis ſuis inſeruit: ſicut etiam Vincentius Bellouacenſis hiſt. ſua, vocans Epiſtolam Conſtantini ad omnes Epiſcopos, lib. 13. cap. 54. 55. & 56. Citatur ab eodem Hugo Floriacenſis in hæc verba: Vrbem Romam, inquit, cum palatio omni, quod Lateranenſe dicitur, conceſſit Apoſtolis Chriſti Petro & Paulo, & S. Papa Sylueſtro; quod ipſum inuenitur Antiquit. eiuſdem lib. 5. cap. 4. iuxta quod apud me MS. exſtat. Et verò prorſus confirmatur dicta Donatio verbis Ludouici Pij, cap. Ego Ludouicus. Diſt. 63. in Decretis Gratiani, vbi non ipſo primus Pontifici Romano donat ciuitatem Romanam cum adpenditiis, ſed: ſicut, inquit, à Prædeceſſoribus veſtris vſque nunc in veſtra poteſtate & ditione tenuiſtis & diſpoſuiſtis. Quidquid itaque alij tradunt hiſtorici, de munificentia erga Romanam ſedem Iuſtiniani, Theodorici Regis, Longobardorum, Pipini, Caroli Magni, Othonis, Radulphi Habſpurgij, aliorúmque Imperatorum; debet ſimiliter intelligi, de reſtitutione vrbis Romæ, Rauennæ, aliarúmque Italiæ ciuitatum, per Apoſtatam Iulianum, Arrianos & Exarchos Rauennates, quantum apparet, occupatarum & ereptarum. Quare calumniantur, qui iſtud iactitant commentum eſſe Nicolai & Clementis Pontificum. Hæc eo prolixiùs, vti ſint pro antidoto aduerſus B. Rhenan. in Argumento lib. de Pallio; & partim in cap. 1. lib. aduerſ. Praxean, vbi duntaxat Priuilegiorum à Conſtantino conceſſorum ſit mentio. Ceterùm de quo Pontifice hîc loquatur, latiùs in Vita Auctoris.

6. Ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœnitentia functis dimitto, &c.] Rectè ſic reſtituit hunc locum Gelenius, pro eo quod erat duntaxat: Ego mœchiæ & fornicationis funes dimitto; nam correſpondet Angl. cod. MS. Et verò, quum tantoperè hoc edictum elenet Auctor, mirum in modũ hallucinari patet, vel ex Apoſtolo Ioanne Apocal. 2. Vbi de Ieſabel, quæ docebat fornicari, ad Angelum Thyatiræ dicitur: Et dedi illi tempus vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione ſua. Ecce ego mittam eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, niſi pœnitentiam ab operibus ſuis egerint. Quod ipſe Auctor adhuc Catholicus expreſſit ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnitent. cap. 8. & poſt eum B. Pacianus Epiſt. 1. ad Sympron. Nouat. Stuprum Thyatirenis imputat, &c. & tamen omnes ad pœnitentiam commonet ſub comminationibus quidem; non comminaretur autem non pœnitenti, ſi non ignoſceret pœnitenti. Eodem pertinet quod B. Cyprian. Epiſt. iam dicta ad Antonian. poſtquàm faſſus eſt quoſdam Epiſcopos (hauddubiè ætate Tertulliani) anteceſſores ſuos in Prouincia Carthaginienſi dandam pacem mœchis, non putaſſe, ſtatim addit: Miror autem quoſdam ſic obſtinatos eſſe, vt dandam non putent Lapſis pœnitentiam, aut pœnitentibus exiſtiment veniam denegandam; & deinceps ſcripturis contrarium probat, ac nominatim ſcriptura Apocal. 2. iam citata. De qua interim latiùs infrà cap. 19.

7. cui adſcribi non poterit bonum factũ, &c.] Hanc phraſin ſic explicat Turnebus Aduerſar. lib. 3. cap. 12. quòd Veteres boni ominis cauſſa bonum fa-

ctum præfari ſolebant in Edictis, ex illo Plauti in Penulo. Bonum factum eſt, edicta vt ſeruetis mea.

8. Erit igitur & hic ADVERSVS PSYCHICOS titulus, &c.] Quum hîc indicet adhuc alterius Tituli Librum ADVERSVS PSYCHICOS à ſe editum, patet poſterius ſcriptum hunc præcedente libro, ad quem hîc hauddubiè alludit.

9. aduerſus meæ quoque ſententiæ retrò penes illos ſocietatem, &c.] Alludit ſimiliter hîc ad librũ ſuprà Tom. 2. DE POENITENTIA, vtpotè qui illic cum orthodoxis illam defenderit. Et vero rectè ſentiret in eo quod proſequitur, non eſſe leuitatis, errorem retractare, ſi modo prius erraſſet, (quales exſtant lib. 2. Retract. B. Auguſt. & liber Retract. Ven. Bedæ Presbyteri in Acta Apoſtolorum) ſed hoc notam leuitatis incurrit, quod veritatem errore mutauerit.

10. Quum paruulus, inquit, eſſem, tamquã paruulus loquebar, tamquam paruulus ſapiebã, &c.] Sic ſuppleuimus locum hunc ex MS. Angl. cod. quia ſic legitur 1 Cor. 13. Ex iiſdem etiam legimus: Adeò deuertit, voce Tertullianica, pro: diuertit, &: non paternarum traditionum, ſed Chriſtianarum, pro: Chriſtianorum.

11. & quidem per eos, &c.] Hinc apparet tractare Auctorẽ hoc libro ex inſtituto de delictis mœchiæ & fornicationis propriè dictis, ſicuti etiam infrà c. 4. non verò de ſecundis nuptiis, quaſi illas à pœnitentia excludi voluerit (vti quidam Auctori impingunt) vtpotè quum hîc agat de Orthodoxis, quos vult propterea oportere mœchis nullam ſubſcribere veniam, quãdo propterea quoties volunt nubant, ne mœchiæ & fornicationi ſuccidere (vox Tertullianica) cogantur, niſi fortè ex conſequenti, quod lib. de Exhort. caſt. & de Monogamia, ſecundas nuptias, adulteria, & ſtupra perperàm nuncupet, ſicuti etiam in fine huius capitis. Suppleuimus verò ex Angl. MS. cod. Cur ergo & crimina.

12. indulgent autem, quaſi velint admitti, &c.] Eſt iſtud vnum ex illis quæ ex Tertull. ſumpſerunt Nouatiani, ſicuti patet ex B. Paciano Epiſt. 2. ad Sympron. Nouatian. ſed pulcrè idem reſpondet: Deus nec peccare vult hominem ſemel, & tamen liberat à peccato, nec vtique quum liberat, peccatum docet, &c. Aliud eſt de periculo liberari, aliud ad periculum cogi, &c. ne prolixiores ſimus. Caſtigamus verò ex Angl. MS. cod. Præcauent enim, quaſi nolint admitti tale quid, pro: admitti aliquid.

13. Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis, &c.] Modica & media delicta videtur intelligere, quæ cap. ſequ. vocat: remiſſibilia, maxima, quæ hîc etiam crimina, ibi: irremiſſibilia, quorum de numero eſſe mœchiam & fornicationem latius deducit infrà c. 5. Eſt autem iterum Tertullianicum: non capiunt & indulgeri.

14. nuptialibus & dotalibus ſi fortè tabulis, &c.] De nuptialibus tabellis loquitur ſuprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 12. num. 102. de dotalibus alibi; eſt vtraque phraſis Iureconſultorum: Tertulliani verò ſi fortè. Eſt autem, quantum apparet, periodus quæ ſequitur, mutila, quæ ſic ſuppleri poſſet: Sed ideò dutiſſimè tractant, infamantes paracletum (Montanum nempè) diſciplinæ enormitate; dum digamus foris ſiſtimus, &c. ſed nolui quid immutare citra ſubſidium MS. cod.

CAP. II.

15. Ceterùm Deus, inquiunt, bonus, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: De ſcripturarũ hinc inde teſtimoniis, quas conciliare nititur diſtinctione remiſſibilium & irremiſſibilium delictorum. Sed aberrat in illo, quod quædam delicta faciat irremiſſibilia, quum Catholici Patres ſentiãt, nullum irremiſſibile, niſi in quo quis ad finem vſque perſeuerauerit, ſicuti infrà patet num. 23.

16. donantes inuicẽ ſicut & Chriſtus donauit nobis, &c.] Legit nobis, ſicuti hodie Græci codices ἡμῖν, Vulgatus Latinus Interpres videtur legiſſe ὑμῖν. Et vero: donantes, Græcè χαριζόμενοι, pro remittentes peccata, interpretantur etiam B. Ambroſ. & Theophil. ſicuti etiã ipſe Apoſtolus 2. Cor. 2. eadem voce in dicto ſignificatu vtitur, vbi vertit: Siquid donaui, ſicuti infrà cap. 13. Caſtigamus autem ex Angl. MS. cod. Talia & tanta ſparſilia erutum, pro: futilia. Eſt verò Tertullianicum: vigintantia diſciplinam, &: repercutere.

17. Sed & Hieremiæ mandans, &c.] Primũ quod citat teſtimoniũ, inuenitur Hier. 14. in quo caſtigamus ex Angl. MS. cod. Quoniam ſi ieiunauerint, pro: Quod; Græcè enim eſt ὅτι. Alterum Hier. 11. citatur etiã à B. Cypriano, l. de Lapſis & l. de Exhort. mart. c. 4. vbi adeò adnotãdum ad marg. Hier. 11. pro eo quod eſt 7. ex quo ac editionibus omnibus Bibliorũ, item & Angl. cod. MS. caſtigamus: inuocauerint, pro: inuocauerit, omiſſa quæ ſequebatur particula: &, quam nemo eodem loco legit hactenus.

18. & qui naſo non deridetur, &c.] Quod ſuprà T. 3. l. 5. adu. Marc. c. 4. vertit Auctor Gal. 6. Deus non irridetur, hîc magis propriè vocem Græcam μυκτηρίζεται: naſo deridetur. Emendamus autem ex Angl. MS. cod. adulantium ſcilicet bonitati eius, pro: bonitatem, quia præcedit paulopriùs. Deo adulantur.

19. Tacui, numquid & ſemper tacebo, &c.] Eodẽ modo initium huius ſcripturæ Iſai. 42. vtpotè de Iudicio Domini, interpretantur B. Cyprian. in fine lib. de Patiẽtia, B. Auguſt. tract. 33. in Ioan. cap. 8. & in Pſal. 82. Quorum nemo legit, neque etiam B. Cyril. in Comment. quod hodie habent LXX. à ſæculo; qui quum legant: ἐκστήσω, id eſt, interprete Cyrillo: expellam, admirari faciam, vel transferam; Auctor vertens: exſurgam, videtur legiſſe ἀναστήσω. Atque prorſus cũ illis ſic diſtinguimus: Quieui velut parturiens, exſurgam.

20. Ignis enim procedet, &c.] Etiam hoc peculiare Auctori, pro eo quod alij: præcedet, ſed vicina ſunt προπορεύομαι, quod præcedere, & προπορεύω, quod procedere ſignificat.

21. iudicabitur de vobis, &c.] Sic etiam vertit Matth. 7. alicubi B. Auguſt. elegãtius quàm alij ad verbum: iudicabimini. Et vero facit cõtra Anabaptiſtas & alios quoſdam, qui iudicium nõ admittunt, quod addit: Ita non prohibuit iudicare, ſed docuit.

22. delicta mundantur, quæ quis in fratrem nõ Deum admiſerit, &c.] Videtur alludere ad illud 1. Reg. 2. Si delinquendo peccet vir in virum, orabunt pro eo Dominum. Si autem in Deum peccauerit, quis orabit pro eo? Verùm B. Cypr. hinc collegit lib. de Exhort. Mart. c. 4. non quidem non mundari delicta in Deum, ſed non facilè talibus ignoſci. B. Pacianus verò Epiſt. ad Sympron. Nouatian. interpretatur peccare in Deum, de peccatis iis, in quibus perſeueratur vſque in finem. Caſtigamus autem ex Angl. MS. cod. profitemur, vbi erat: profitetur. Atque de Prouerbio: Funem contentioſum alterno ductu in diuerſa diſtendere, vide noſtra Prolegomena; item de illis: reſtringere frenos, & relaxare,

ſicuti

ſicuti etiam de illo quod mox ſequitur: in ſuis terminis ſtabit. Hîc reſtituimus: videatur, quod habebat Gagnæus, pro: videantur, quia hæc & illa referuntur ad auctoritatem ſcriptutarum variarum; alioqui legi deberet hæ, &: illæ. Porrò paſſiua conceſsio accipitur pro ea qua omnibus conceditur, phraſi Tertulliantca; ad quam etiam pertinet: venia expungit, vel ſicuti MS. Angl. cod. legit: diſpungit; eodem enim penè ſignificatu Auctor his vocibus vtitur.

23. Siquis ſcit fratrem ſuum delinquete delictum non ad mortem, &c.] Clarior eſt traſlatio illius: & dabitur vita ei, quia noo ad mottem delinquit. B. Pacianus verò magis iuxta Græcum hodie exemplar, Exhort. ad Pœnit. (qui potius eſt Tract. 3. aduerſus Nouatianos) & dedit illi vitam Dominus, ſiquis deliquit peccatum non ad mortem. Atqui ſimiliter B. Pacianus tum ibi, tum loco iam citato, iſtum locū dicit ad manentia peccata capitalia pertinere, non ad eos, qui aliquando peccauerint, & cœperint pœnitere, antequam quiſquam pro illis roget. Hinc B. Auguſt. quod libro De ſermone Domini in monte, interpretatus erat de certis quibuſdam (ſicuti hîc Auctor) peccatis irremiſsibilibus, retractat lib. 2. Retract. limitando, ſi ad mortem vſque quis in peccato perſeuerauerit; quomodo etiam interpretatur lib. de Corrept. & grat. cap. 12. Atqui ibi: Ita vbi eſt poſtulationis, ſubintelligitur: locus.

CAP. III.

24. Sed priùs decidam, &c.] Inſcriptionem huic capiti fecimus: Quòd proinde nō ſit negligēda quorumdam peccatorum pœnitentia. Hinc autem manifeſtum fit, quamquam Montanus omnem omninò veniæ ſpē excluſerit, ſicuti patet ex B. Paciano Epiſt. ad Sympron. Nouatian. & B. Hieron. in Epitaph. Fabiolæ, & Epiſt. 16. ad Pammach. aduerſus error. Ioan. Hieroſol. ad Marcell. de Montano, non illi per omnia conſenſiſſe Auctorem, ſed ſolum illos Epiſcopos (de quibus ſuprà num. 6.) qui putabant pacem mœchis noo dandam. Verùm rectius, adhuc Catholicus, ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnit. cap. 3. & 4. Omnibus delictis veniam Deum ſcribit per pœoitentiam ſpopondiſſe. Atqui paulopòſt: Quārum autem ad illos, &c. ſubintelligitur: fruſtrà agetur.

25. qui ſolum Dominū meminimus delicta cōcedere, &c.] Alludit ad illud Marc. 7. Quis poteſt peccata dimittere niſi ſolus Deus, & quod additur: vt ſciatis quia etiam filius hominis habet poteſtatem dimittēdi peccata; verùm latiùs infrà, vbi ex propoſito iſtud Auctor tractat cap 11. de eius loci vero intellectu.

26. quòd eam à ſolo Deo exorat, &c.] Cōtra hoc, quòd ſoli Deo, non Eccleſia veniam peccatorū concedat, latiùs etiam infrà cap. 21. Hîc ſolùm dicemus, quòd videatur idem ſenſiſſe Auctor, quod de Nouatiano ſcribit B. Cypr. Epiſt. 52. ad Antonian. atque adeò poſſet ipſi reſponderi verbis eiuſdem: O fruſtranda fraternitatis irriſio, ô miſerorum lamentantium caduca deceptio, ô hæretica inſtitutionis inefficax & vana traditio; hortari ad ſatiſfactionis pœnitentiā, & ſubtrahere de ſatiſfactione medicinam; dicere fratri: plange & lacrymas funde, & diebus ac noctibus ingemiſce, & pro abluendo & purgando delicto frequenter & largiter operare; ſed extra Eccleſiam poſt omnia iſta morieris; quæcumque ad pacem pertinēt, facies, ſed nullam pacem, quā quæris, accipies. Etenim præmittit hîc actus publicos pœnitentiæ eoſdem, quos ſuprà lib. de Pœnit. cap. 9. & tamen vult à ſolo Deo exorari veniam, non verò Eccleſia communicare. Et verò valde incerta eſt venia, & proinde (quantūuis id neget) pœnitētia vana, ſiquis à ſolo Deo veniā exſpectare debeat. Atqui confirmatur hinc noſtra caſtigatio ſuprà T. 2. l. de Patient. c. 12. hæc exorat pœnitentiam. Verùm de Actibus pœoitentiæ publicæ, quos hîc habet, & rurſum c. 5 ſub finem, & c. 13. & 21. vide dict. lib. de Pœnit. c. 9.

CAP. IIII.

27. Poſſumus igitur, demandata pœnitētiæ diſtinctione, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Quòd mœchiæ nomine & fornicationis intelligātur omnia libidinum genera. Eodē autem modo B. Pacianus Exhort. ad pœnit. citata nu. 23. fornicationis nomine comprehendit omnem prorſus libidinem, extra vxorium thorum & complexus licitos euagantem. Nec aliter accipitur à B. Cypriano Teſtim. lib. 3. c. 63. hoc titulo: Grāue delictum eſſe fornicationis. Prorſus autē legimus ex Angl. MS. cod. an ea ſint, pro: hæ, quia præcedit: delictorum.

28. Ceterùm etſi adulterium & ſi ſtuprum dixero, &c.] De adulterio idipſum docuit ſuprà lib. de Monogam. cap. 9. De ſtupro, libro de Exhort. caſt. cap. 9. Quod ipſum frequenter vſurpat, non modò pro mœchia, ſed et pro fornicatione, ſicuti alibi ſuprà adnotauimus. Malim autem legere: Omne homicidiū intra ſyluā, pro: extra, ſed nolui in contextu quid immutare. Siue autem legas: vel in quacumque, cū Gagn. & Angl. MS. cod. ſiue cū exc. & Gelenio quamcumque, perinde eſt.

29. Ideò pœnes nos occultæ quoque cōiunctiones, &c.] Dum occultas coniūctiones interpretatur: non priùs apud Eccleſiam profeſſas; mirum in modū confirmat Decretum Concilij Tridentini de irritis calibus cōiunctionibus, eo quòd de illis ſubiicit: iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde cōſertæ, obtentu matrimonij crimē eludāt. Verùm de eo plura Tom. 2. lib. 2. ad Vxor. c. vlt. num. 60. & 61.

30. Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora, &c.] Sic ſuppleuimus ex Angl. MS. cod. Eleganter autem diſtinguit inter: limine Eccleſiæ ſubmouere, &: toto tecto Eccleſiæ ſubmouere; ac ſi velit: fornicatores & adulteros admiſſos ad limē Eccleſiæ, vti c. præced. inter pœnitentes (quamquam fruſtrà, ſi veniā Eccleſia dare non poſsit, vt perperàm adſeruit) at monſtrorum illorum reos neque ibi admiſſos, ſed prorſus excluſos fuiſſe. Et verò etiam hinc confirmatur vetuſtas Excommunicationis Eccleſiaſticæ, de qua ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502. & alibi non ſemel, ad quam iterum alluditur infrà cap. 7. illis verbis: ob tale quid extra gregem datus eſt, ac: de Eccleſia expellitur. Plura vide cap. 14. num. 119.

CAP. V.

31. Ergo mœchia, quod etiam fornicationis eſt res, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Quòd mœchia cōparetur idololatriæ & homicidio. Idipſum autem etiam probat Exhort. ad Pœnit. B. Pacian. ex Decreto Apoſtolorū Act. 15. Abſtinete ab idolothytis, ſanguine & fornicatione; imitatus in hoc Auctorem infrà cap. 12. vbi de eo loco latiùs. Non abſimile eſt, quod B. Cyprian. crimina, id eſt, grauiora peccata enumerat l. de bono Patient. Adulterium, fraudem, & homicidiū, quod illum ex Tertulliano ſumpſiſſe ſuprà adnotauimus Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 1. num. 3. quomodo etiā B. Hieron. Epiſt. 146. ad Damaſum, de duobus filiis.

32. poſt interdictā alienorū Deorū ſuperſtitionem, ipſorúmque idolorū fabricationē, &c.] Adnotatu dignū, quod iſta duo coniungat, cōtra eos qui inde duo faciūt præcepta Decalogi; maximè hodiernos hæreticos, qui id faciūt, vt tāto magis odioſū faciāt Imaginū vſū in

Eccleſia, eas perperàm idolis compararent; ſed de hoc fortaſſis ſe aliâs offeret ſcribendi occaſio. Mirũ interim quòd omittat ſecundum præceptum: Non adſumes nomen Domini Dei tui in vanum; ſed de illo latè tractauit dicto lib. de Idololatria, cap. 10. num. 71. Legimus autem ex MS. Angl. ſicuti alibi ſemper: intellege, *more antiquorum; nam & B. Paciani MS. codex vbique ſic legit.*

33. Nam & idololatria mœchiæ nomine & fornicationis ſæpè populo exprobrata, &c.] *Locos eiuſmodi plurimos reperire eſt in Concordantiis Bibliorum Georgij Bullois Angli, in dictionibus Fornicator, Idololatria; Fornicari, idololatrari; Mœchari, idololatrari; &: Mœchatus, idololatra. Quorum primum omniũ ad marginem adnotauimus Exod. 34. vbi dicitur: Fornicari faciat in Deos ſuos.*

34. Eo amplius, præmittens: Non mœchaberis; adiungit: Nõ occides, &c.] *Mirũ eſt & iſtud, niſi dicamus Auctori fuiſſe diuerſa exemplaria; eo quòd nõ modo editiones Bibliorum & Patres omnes præmittunt:* Nõ occides; *ſed & ipſe Auctor Tom. 1. lib. aduerſ. Iud. c. 2. Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 3. & Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 17. Legimus verò ex dicto Angl. MS. cod.* in prima vbique, *pro:* itaque, *incipientes nouam periodum ibi:* De loco, *&c. Sunt autem Tertullianica:* ſuggeſtum, *ac:* Ab idololatria meramur, *quod rectè Gelenius reſtituit, pro:* inuitamur.

35. Sciunt luci mei, &c.] *De libidinum variis generibus in Idololatriæ ſacris, ſuprà alicubi latius Tom. 1. ad lib. Apolog. Hîc ſufficiat illud cap. 15.* in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipſis plerumque æditiuorum & ſacerdotum tabernaculis, ſub iiſdem vittis & apicibus & purpuris, thure flagrante, libidinem expungi.

36. vt tragœdias omittam, &c.] *De his ſic ibidẽ:* Diſpicite Lẽtulorum & Hoſtiliorum venuſtates, vtrum Mimos an Deos veſtros in iocis & ſtrophis rideatis; Mœchum Anubin, & Maſculum Lunam, *&c.* Sed & hiſtrionum literæ omnem fœditatem eorum deſignant; *&c.* Cybele paſtorem ſuſpirat faſtidioſum, *&c.*

37. Sciunt hodie venenarij, &c.] *Prorſus ſic legendum, pro:* venerarij; *tum quòd etiam dicti Apolog. c. 43. cõiunguntur:* venenarij, magi; *tũ quòd ſequatur:* quòd pellicatus vlciſcar, *&c. Siue autem paulopòſt legas:* ingemiſcunt *cum MS. Angl. cod. ſiue:* gemiſcunt *cum excuſis, perinde eſt.*

38. Idololatren quidem & homicidam ſemel damnas, &c.] *Hîc calumniatur Auctor in Orthodoxos, tamquam ſi* idololatram & homicidam, *ad pœnitentiam non admitterent, quum ſuprà num. 31. addixerim ipſius Auctoris teſtimonium contrarium.*

CAP. VI.

39. Planè ſi oſtendas, &c.] *Inſcriptionem huic capiti facimus:* Quòd ſi in veteri Teſtamẽto inueniatur venia mœchiæ conceſſa, etiam ſint ibi exẽpla iudicij; in nouo verò magis vitãdam. *Supplemus verò ex MS. Angl. cod.* præcepi totúmque cœleſtium: *De Prouerbio autem:* ad hanc iam lineam dimicabit cõgreſsio noſtra, *vide noſtra Prolegomena.*

40. Lex Domini inuituperabilis, &c.] *De hac verſione Pſalmi 18. Auctoris, alicubi ſuprà diximus, vbi ex MS. cod. caſtigauimus:* cõuertens animas, *quod proinde etiam hîc ſcribitur; petulãtare verò hîc eſt (ni fallor) illud:* longè lucens.

41. Sic & Apoſtolus, &c.] *Hîc etiam differt in eo, quòd vertat:* præceptum ſanctum & optimum, *pro eo quod lib. 5. aduerſ. Marc. cap. 13.* iuſtum & bonum.

42. Qui dixerit fratri ſuo Racha, reus erit gehennę, &c.] *Neque hîc ordinem Euangeliſtæ obſeruat Auctor, neque etiam alicubi ſuprà, quum dixit:* nec Fatue quidẽ dicere ſine iudicij periculo licet; *nã apud illum, iudicium dumtaxat comminatur Chriſtus illi qui* Racha *dixerit, at* gehennã, *qui Fatuę. De prouerbio verò:* in ſinum plaudent, *vide noſtra Prolegomena. Atqui prorſus ſupplemus:* ſi ideò hodie cõcederetur mœchiæ venia, *quia numquã legitur cõceſſa aliqua* mœchia, *ſed mœchiæ venia; ſicut ſequitur & de* idololatra *&* homicida. *Eſt autẽ omninò et illud mẽdoſum, alioqui falsũ:* niſi vt maiore forſitan lenocinio tuo indulgeatur.

43. quia & populum ipſum toties reum, &c.] *Patet iſtud maximè libro Iudicum c. 3. & deinceps. Vtut autem eludere nitatur Auctor, certè his ipſis vtuntur B. Cypr. B. Pacianus, & B. Hieron. locis ſuprà citatis, vti Pœnitentiam omnium peccatorum quãtumuis grauium confirment aduerſum Nouatianos; & ipſe Auctor quoque exemplis* Achab, *3. Reg. 21. &* Dauid, *2. Reg. 2. Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. c. 11.*

44. Iam & inceſta donabis propter Loth, &c.] *Hîc rurſum calumniatur Auctor, tamquam Orthodoxi velint* inceſta *excuſare exemplo Loth; quum contrà allegoricè exponere ſint ſoliti, ſi quæ peccata ſanctis imputantur; vti* inceſta Loth *B. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum c. 41. & ibidem c. 83.* fornicationes cum inceſto Iudæ, *& c. 80.* turpes Oſee de proſtitutione nuptias, *denique cap. 30.* ſemel plures Abrahæ & Patrum noſtrorum nuptias.

45. exẽpla, *&c.* repræſentari iudicij fornicationis, &c.] *Alludit haudubiè ad diluuiũ, Gen. 9. & Sodomæ & Gomorrhæ conflagrationem, Gen. 19. Accipitur autem etiã hîc* reprę́ſentati, *pro: ad præſentiam adducti.*

46. Et vtique ſufficit tantum numerum xxiiii. milium, &c.] *De hoc vide ſuprà Tom. 3. lib. adu. Gnoſticos c. 3. num. 27. ex quo loco prorſus hîc caſtigamus:* filias Moab, *pro:* Madian.

47. Habuerint priſtina tempora, &c.] *Etiã hîc Orthodoxos calumniatur; tamquã* omnis impudicitiæ velint facere poteſtatem. *Prorſus verò obſcurũ, immò mendoſum eſt illud:* & lactæ ſortes non habẽtes idoneæ, *cui tamen mederi non licuit.*

48. At vbi ſermo Dei, &c.] *Elegans eſt Tertullianicum illud:* carnem ne nuptiis quidem reſignatam, *de B. Maria carne virgine, quanquam nupta, &:* ne nuptiis quidem reſignanda, *de carne Chriſti virgine. Opponit autem Chriſti facta, factis Euæ.*

49. quæ mũditias ſuas aquis traderet, &c.] *Hoc idem eſt quod dixit ſuprà alicubi lib. de Bapt.* Chriſtum baptiſmo ſuo aquas ſanctificaſſe; *vbi etiã latè de materia baptiſmi* aqua pura. *Atqui etiam hoc ad calumniã pertinet quod ſequitur:* Non corpus Chriſti, *&c. Diſtinguimus verò cũ Harriſio:* & magno redempta eſt, ſanguine ſcilicet Domini & agni, *de quo loco 1. Cor. 6. ſuprà non ſemel.*

CAP. VII.

50. A parabolis licebit incipias, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De ouis & dragmæ perditæ reſtitutione. *Quam hiſtoriam Luc. 15. quum ſuprà lib. de Pœnit. cap. 8. nu. 50. & de Patientia cap. 12. adduxiſſet ad Pœnitentiæ confirmationem, & ſimiliter interpretatus eſſet lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 32. tum adhuc Catholicus; hîc nititur detorquere, à Chriſtianis peccatoribus pœnitentibus ad ethni-*

ethnicos. Quod inter cetera deſumpſiſſe hinc Nouatianos, patet ex B.Paciani Epiſt.2. vbi quod Epiſt.1.citauerat pro pœnitentia teſtimonium, plenius repetens, dicit eos docuiſſe, ad humilem, id eſt ethnicum populum pertinere. Verùm poſt multam diſputationem rectè reſpondet, contrarium conuincens ex eo quod ſequitur: Sic erit gaudium in cœlo ſuper vnum peccatorem pœnitentiam agentem, quàm ſuper 90. iuſtis, quibus non opus fuit pœnitentia. Nam ſi omnia, inquit, ad commonendos nos ſcripta ſunt; cui tandem populus ille peccator humilis comparabitur, niſi populo pœnitenti? Nec aliter interpretantur B. Cyprian. Epiſt. 47. ad Cornel. & 51.ad Antonian.B.Hieron. loco citato, & B.Ambroſ. lib.1. de pœnitentia cap. 4. & B. Auguſt. Quaſt. Euang. lib. 2. cap. 33. & ante hos omnes B. Dionyſ. Areop. Epiſt. 8.ad Demoph. monach.

51. Procedant ipſæ picturæ calicum veſtrorum, &c.] *Eodem pertinet quod infrà dicitur cap. 10.* Cui ille ſi fortè patrocinabitur Paſtor quẽ in calice depingis, *&c.* de quo nihil libentiùs bibas, quàm ouem pœnitentiæ ſecundæ. At ego eius Paſtoris ſcripturam haurio, qui non poteſt frangi. *Vnde colligitur, tum temporis* calices(*quorum haud-dubiè, vti ſuprà adnotauimus lib. de Orat.num. 1. vſus in ſacrificiis*) *non ſolùm depingi ſolere figuris hiſtoriarum noui Teſtamenti (vnde & confirmatur vſus Imaginum in Eccleſia, de quo ſuprà Apologet. cap.12. num. 184.) ſed etiam vitreos fuiſſe. hoc eſt enim quod dicit,* frãgi faciles. *Atque hoc ipſum eſt quod citant in noſtris Liturgicis Latinorum de B. Zepherino eius ætatis Romano Pontifice, ex Damaſo, Vualafrido, & Radulpho Tungrenſi, quòd ille ſtatutum fecerit vt omnia vaſa Eccleſiæ eſſent vitrea. Addit Marcinus Polonus: aut ſtannea. Veruntamen, non multo poſt etiam argentea & aurea vaſa in vſu fuiſſe, patet ibidem ex paſsione B.Laurentij, apud B. Ambroſ. Offic. lib. 2.cap.18. qui paſſus eſt circiter vno menſe ante B. Cyprianum, item ex Opt. Mileuit. lib.1.contra Parmenian. & B. Auguſt. contra Creſcent. Grammat. lib. 3. cap. 29. Rurſum autem* pecudis *nomen vſurpat, pro:* oue, *idque non ſemel. Atqui caſtigamus ex MS. cod. Angl.* cui alij configuraſſe credendum eſt; *pro:* quum figuraſſet, cui alij credendum eſt, *maximè quum ad illum magis accedat Gagnæi lectio prior.*

52. Sed ouis propriè Chriſtianus, &c.] *Iſtud ſibi obiciens ex perſona Eccleſiæ, ſeipſum conuincit; nihil enim habet quod reſpondeat quàm:* Ergo nihil ad muſſitationem reſpondiſſe Dominũ. *Immò verò, quum muſsitatio eſſet non tam de publicanis quàm peccatoribus, aptiſsima fuit reſponſio ouis reſtitutæ parabola. Alluditur autem in hac obiectione ad illud Ioan.10. Ego ſum* paſtor bonus. *Bonus paſtor animam ſuam dat pro* ouibus ſuis, *&:* ſicut vnus grex, *Græcè* ποίμνη, *pro quo alij ouile transferunt; quæ omnia non niſi de Chriſtianis poſſunt intelligi. Legimus verò:* & ideò Chriſtianus in oue intelligendus, *pro:* non intelligendus; *& ſupplemus ex Angl. MS. cod.* nónne omne hominum genus vnus Dei grex eſt? *Cui reſponderi poteſt, at non Chriſti. Sive autem legas:* & quibus pœnitentia opus non eſſet habentibus gubernacula *cum MS. Angl. cod. ſiue cum exc.* habentes, *perinde eſt, quia præcedit:* iuſti Iudæi.

53. Proinde dragmæ parabolam, &c.] *Etiam hoc adhuc orthodoxus citauit pro Pœnitentia Chriſtiani peccatoris Auctor, locis ſuprà citatis num. 50. ſicut & alij Patres, quorum ibi fit mentio. Supplemus verò ex Angl. MS. cod.* Æquè in ethnicum interpretamur. *Quare perperàm exponit:* domum, totum mundum, *quam ipſe cum aliis* Eccleſiam. *Malim autem paulopòſt legere:* in Chriſtianum peccatorem deſigerentur, *quam:* deſingerentur. *Atqui de Prouerbio:* Decedam paulisper de gradu iſto, *vide noſtra Prolegomena; & Tertullianicum eſt:* obduxero diuerſæ partis præſumptionem.

54. Condico, &c.] *Etiam hæc vox Tertullianica, ac ſi dicat; vnà vobiſcum dico*, Chriſtianum iam peccatorem in vtraque parabola portendi, *vtpotè veritate victus. Verùm aliud denuo effugium quærit, quòd loquatur de peccatoribus viuentibus, non mortuis; quales adfirmat, ſed non probat, eſſe mœchos & fornicatores. Supplemus autem ex Angl. MS.* erit & de perditionis genere retractare, *& cum Dn. Latino legimus:* intereundo, *pro:* interiendo.

55. in ſpectaculum, &c.] *De quatuor his generibus* ſpectaculorum *vide Tractatum noſtrum ſupra Tom. 2. ad lib. de Spectac. nu. 1.* de artibus curioſitatis in miniſterium alienæ idololatriæ, *lib. de Idolol. cap. 4. 5. 6. 7. 8 & 9. de* ancipiti negotiatione, *ibidem cap. 9. & de* verbo blaſphemiæ, quãdo quis iurat per idola, *cap. 20. ac 21. Mirum autem eſſet quòd Auctor vehementia animi blaſphemiam inter remiſsibilia peccata poneret, quum infrà cap. 9. & rurſum 13. inter* irremiſſibilia *collocet; quare hic neceſſariò illud:* aut blaſphemiæ, *prætermiſimus.*

56. vel & ipſe fortè ira, rumore, &c.] *Familiare id eſt omnibus hæreticis; immò etiam ipſe Tertullianus videtur* abrupiſſe, *aliqua ſimili animi adfectione, de quo interim in vita eius latiùs.*

57. Paſtores ecce lac deuoratis, &c.] *In hac ſcriptura Ezech. 34. variat à LXX. Auctor, & ipſe quoque B.Cyprian. non vno in loco, vertens:* quod forte eſt, *vbi alij:* craſſum; non curaſtis, *pro: non cõfortaſtis, &:* quod expulſum eſt, non conuertiſtis, *pro: & errans non reduxiſtis; quod tamẽ magis inſtituto Auctoris quadraret. Fortaſsis legit priori loco* πικρὸν, *pro* παχὺ; *reliqua pro iiſdem videtur habere.*

58. Mœchiæ verò & fornicationis non dragma, ſed talentum, &c.] *Etiamſi* talentum *eſſet, non animaduertit Auctor aliam parabolam Regis, qui dimiſit ſeruo ſuo decem milia talenta, Matth. 18. Elegans autem metaphora,* lumen lucernæ, ſpiculum, ſolis, lanceã. *Quæ ſequuntur, pertinent, non ad pœnitentes, peccatores, ſed eos qui non agunt pœnitentiam; niſi fortè de ſua Montaniſtarum loquatur Eccleſia.*

CAP. VIII.

59. Sed enim pleroſque interpretes, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De parabola duorum filiorum. *In qua certè ipſe potius Auctor* in caligine à vero lumine exorbitat; *atque adeò etiam illi magis (ſicuti omnibus etiam hæreticis) competit elegans illa Metaphora, quàm Orthodoxis; maximè quum ipſe lib. ſupradicto de Pœnit. cap. 8. num. 51. & lib. de Patient. cap. 12. hanc Parabolam ad pœnitentiæ cõfirmationem adduxerit; ſicuti etiam B.Pacianus vtroque loco ſuprà citato. n. 50. B. Ambroſ. lib. 1. de Pœnit. c. 3. & his omnibus antiquior B. Dionyſ. Areop. Epiſt. 8. ad Demophil. monach. B. Hieron. quoque Epiſt. 46. ad Damaſum eiuſdem argumenti. Qui quidem, ſicuti Auctor (quomodo etiam B. Auguſt. Qu. Euang. lib. 1. c. 33.)* filium minorem ethnicos, maiorem Iudæos, *interpretantur: ſed deinde oſtendit*

Digitized by Google

(contra quàm Auctor) quomodo de iuſto generaliter & peccatore Chriſtianis poſſit intelligi. Similiter interpretatur etiam, Auctor Homiliæ de Patre & duobus filiis, inter opera B. Chryſoſt. in Lucam; præmittens: de ethnico & Iudæo commode non poſſe intelligi. Et verò B. Hieronym. pro hac ſententia facere ſcribit illud Patris ad ſeniorem filium: Gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus eſt; ſcribens illud correſpondere cum eo quod de parabola præcedenti dixit: Hoc erit gaudium coram angelis Dei ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. Atqui in expoſitione verborum totius parabolæ, ſatis cum Auctore omnes illi conſentiunt. Porrò ſunt elegantiſſimæ phraſeis Tertullianicæ: in veſtibus purpura oculandis, inter ſe amaſſe, ac: erudito corpore. De Prouerbiali verò formula: in caligine à lumine exorbitare, vide noſtra Prolegomena.

60. Duos enim populos in duobus filiis collocant, &c.] Nullum hactenus vidi Veterum, qui expreſſè duos filios, Iudaicum maiorem, Chriſtianum minorem, interpretentur; quare non eſt quòd eam defendamus ſententiam; ſed potius illam quæ iuſtos & peccatores intelligit.

61. Licet enim, &c.] Eſt iſtud Tertullianicum: Licet enim filius audiat & Iudæus, & maior, &c. ac ſi dicat: Licet filij nomen, & maioris, ſibi tributum audiat Iudæus, nempè ab Apoſtolo Rom. 9. vbi legitur: Qui ſunt Iſraëlitæ, quorum adoptio eſt filiorum; & deinde: maior ſeruiet minori.

62. ſed non erit Iudæi dictum ad Patrem: Ecce quot annis, &c.] Idipſum argumentum obiiciebat B. Hieronymo Damaſus. At B. Hier. in priori parte ſuæ expoſitionis, negat id dictum de Iudæo populo, ſi de ethnicis & Iudæis velimus intelligere, ſed de ea iuſtitia, quam in lege ſequentes, Dei iuſtitiæ non ſubiiciebantur. Peculiare eſt autem Auctori: quot annis, pro eo quod alij omnes: tot.

63. odio habens traducentem in portis, &c.] Alludere videtur ad illud Iſai. 29. Omnes autẽ arguentes in portis offenſionem ponent (vbi eſt figura Græca, tamquam dicat: aduerſus omnes arguentes, &c.) & obliquauerunt in iniquis iuſtum; pro quo hic multo aliter Auctor: & aſpernamento ſermonem ſanctum. Sicuti & in eo quod ſequitur Iſai. 1. qui non computauerint Dominum (ſeu Deum, quod malo, ſicuti legit MS. Angl.) pro eo quod alibi ſemper: non cognouit; ac ſi dicat: non æſtimauerint pro Deo. Atqui caſtigamus ex coniectura Haeriſij & noſtra: Quærant igitur, pro: Quærunt.

64. Multo aptiùs Chriſtianũ maiori, &c.] Neque hanc alicubi interpretationem apud aliquem Veterum reperi; atque adeo meritò, eam non conuenire, Auctor ſignificat. Ibi autem: ſiquidem tota ſpes noſtra cum reliqua Iſraëlis exſpectatione coniuncta eſt, alludere videtur ad illud Rom. 11. Si delictum eorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium; quãto magis plenitudo eorum? De Prouerbio verò: ad ſpeculum reſpondere, vide noſtra Prolegomena.

65. & fabula, & ſcena, & perſona, &c.] De his latè ſuprà Tom. 2. lib. de Spectar. cap. 10. & 17. Rurſum vero vide noſtra Prolegomena de Prouerbio: nihil ad Andromacham.

66. Sic & hæretici, &c.] Pulcrum eſt iſtud de praua ſcripturarum expoſitione apud hæreticos ſolutos à regula veritatis; de quo latius ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 17. Eſt autem ibi Ironia: aptiſſimè excludunt. Quare aptiſſimè: quoniam, &c. Sic enim prorſus diſtinguendus locus ille. Et verò excludunt (metaphora ſumpta à gallinis aut auibus, quæ pullos dicuntur excludere) accipitur, pro enucleant, exponunt, interpretantur; ſicuti etiam alicubi ſuprà, ni fallor, Auctori vſitatum eſt; cui magis familiare: Vacuit, pro: Vacauit. Atqui videtur mihi agere contra Marcum & Colorbaſum hæreticos, qui Deum ſuum ex numeris conficiebant, & inter cetera (Irenæo teſte lib. 1. cap. 13.) ex dragma perdita & oue; quò pertinet etiam illud ſequ. quare centum oues, & quid vtique decem dragmæ.

Cap. IX.

67. Nos autem, &c.] Quum eiuſdem ſit argumenti iſtud caput, nouo titulo non eſt opus. In eo à præcedenti differt, quòd ibi aliorum, hic ſuam ſententiam proferat; de qua quid ſentiam, habes ſuprà num 59.

68. & quæ illæ ſcopæ, &c.] Confirmatur hinc, tamquam verior lectio Luc. 15. de dragma perdita: & euerrit domum, pro altera euertit, Græcæ etiam magis voci conformis: σαροῖ, quod ſignificat: ſcopis purgare; maximè quum iterum repetat Auctor: tam ſcopatum. Eſt verò rurſus Tertullianicum: cui exemplum procuratur.

69. Quibus enim cohærent, eãdem habent cauſſam, &c.] Hoc ipſum habet etiam B. Hieron. ſed aliter (vti num. 50. dictum eſt) ab eo explicantur ex vtraque parabola, tam dragma & ouis, quàm duo filij.

70. apud Iudæam vſurpatam iam pridẽ Pompeij manu, &c.] De Iudæa vſurpata Pompeij manu, vide Ioſeph. lib. 14. Antiqu. cap. 8. & lib. 1. de bello Iudaico cap. 5. & Egeſipp. de Excid. Hieroſol. lib. 1. cap. 14. 15. 16. & 17. vbi Pompeium Magnum appellat; eundem nempè, qui in Numiſmatis & Faſtis Conſularibus appellatur, CN. POMPEIVS, CN. F. SEXT. N. MAGNVS III. PROCOS. an. Vrb. cond. DCXCII. quo anno Romæ triumphum egit per biduum, inter cetera de Syria, & Iudæa.

71. atque Luculli, &c.] Luculli etiam mentionem faciunt Ioſeph. lib. 13. cap. vlt. & Egeſipp. dict. lib. 1. cap. 13. narrantes de illo, quòd Tigranem Regem Armeniorum, facta in Armenios irruptione, ab obſidione Ptolemaidis recedere coëgerit; atq; hinc eſt quòd inuenitur in Faſtis TRIVMPHVS L. LICINII L. F. L. N. LVCVLLI PROC. COS. ex Põto, Cappadocia, Armenia, de Regibus Mithridate & Tigrane. Qui quum eodem anno contigerit, quo Hieroſolyma à Pompeio fuit occupata, nempè C. Antonio & M. Tullio Cicerone Coſſ. fortaſſis poſt victoriam iam dictam de Tigrane, vnà cum aliis Romanis legionibus interfuerit ipſe expeditioni Syriæ & Iudææ; quamquam & Ioſeph. & Egeſipp. id Scauro potius tribuant.

72. legat Deuteronomium: Non erit vectigal pendens ex filiis Iſraël, &c.] Huic ſcripturæ, quam adlegat Auctor, vt probet publicanos fuiſſe ethnicos, opponit B. Hieron. dicta Epiſt. ad Damaſum: Matthæum (Matth. 9.) eũmque qui in templo orabat, Luc. 18. & publicanos baptizatos baptiſmo Ioannis, Luc. 7. Quos ex circumciſione fuiſſe probat, quòd credibile non ſit ethnicum templum ingreſſum, aut Dominum cum ethnicis habuiſſe conuiuium; quum id maximè caueret, ne legem ſoluere videretur. Quo loco ad marg. adnotatum eſt Deuter. 23 ſed ibi non reperitur, niſi fortè tale quid etiam olim lectum fuerit, vbi prohibetur non fœnerari. Verùm de hoc vide noſtra

Digitized by Google

noſtra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris.

73. Ceterùm nec denotaretur,&c.] *Etiam in hoc fallitur Auctor, quia denotatus fuit Dominus peccatricis tactum admittens, Luc.7. quum etiam Iudæa eſſet, non ethnica. Atqui phraſis eſt Tertullianica (de qua alicubi ſuprà)* licet in agioa cógruentiſſ. *de qua inter Prouerbia in Prolegomenis.*

74. Nam ſi Chriſtianus eſt,&c.] *in hac periodo parentheſi incluſimus* (vtique baptiſmatis, vtique ſpiritusſancti,& exinde ſpei æternę) *item:* (cui alij quàm diabolo?) *Caſtigauimus etiam ex Angl. MS. cod.* reſipuit,*pro:* teſipit, *&:* fornicarij,*pro:* fornicatorij. *Illud verò:* tota ſubſtantia ſacramenti, *de baptiſmo intelligitur.*

75. de quo indignè veſtiti, à tottotibus ſolent tolli & abiici in tenebras, &c.] *Emendauimus ſic ex dicto Angl. MS. cod. pro eo quod erat corruptiſſ.* auiibus; *nam Matth.22. legitur de eo qui non habebat veſtem nuptialem : Tunc dixit Rex* tottotibus:tollite *eum* in tenebras *exteriores. Legit enim etiam ibi Auctor, quod eſt Matth.18.* tottotibus, *quum Matth. 22. ſolummodo legatur: miniſtris. Paulopoſt autem caſtigamus :* niſi qui Deum neſcit? *&:* niſi qui Deum nouit? *pro eo quod erat vtrobique:* Dominum.

76. Vide an habeat ethnicus, &c.] *Præterquàm quòd ethnico adplicat, quod alij peccatori Chriſtiano; pulcrè alioquin hanc parabolam explicat. Eſt verò Tertullianicum:* ſatisfacto tedit.

77. quo fidei pactionem interrogatus obſignat, &c.] *De hac vide ſuprà Tom.3. lib. de Bapt. inter Baptiſmi ceremonias, num.1.*

78 opimitate Dominici corporis veſcitur, Euchariſtia ſcilicet, &c.] *Cùm primùm hoc loco probari* veritaté Dominici corporis in Euchariſtia, *ſuprà adnotauimus Tom.3. lib.4. adu. Marc. cap.40. nu.662.*

79. Ceterùm ſi in hoc geſtit, &c.] *Veritate victus, confitetur etiam de* peccatoribus & iuſtis poſſe hanc parabolam intelligi; ſed ita *inquit*, omnia delicta capitalia concedi, *id eſt pœnitentia remitti* poſſint; *quod ipſum fatentur & tradunt Orthodoxi. Verùm rurſus ab ea declinat, quum* per ſolum martyrium *vult remiſſionem fieri.*

80. Non eſt leuior tranſgreſſio in interpretatione,&c.] *Competit hoc ipſum iterum in hæreticos, atque adeò ipſum Tertullianum, potius quàm in Catholicos.*

CAP. X.

81. Excuſſo igitur iugo, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quòd etiam ethnicis competat pœnitentiæ denunciatio; *cuius contrariam ſententiam Orthodoxis impingit. Verumtamẽ non ſequitur, præcedentem parabolam de* ethnicorum pœnitentia *debere intelligi, & totum id intelligendum de pœnitentia, prima ſalutis tabula, nempè Baptiſmo ipſo; nam altera appellatur vel ab ipſo Auctore ſuprà lib. de Pœnitent. cap.7.* ſecunda tabula poſt naufragium, *quam hîc impugnat. Quare rectè etiã B. Pacianus oſtendit, quòd non ſolùm in baptiſmo (ad quem errorem inclinari videtur etiam Auctor) peccata dimittuntur. In quo eundem imitatus eſt B. Ambroſ. lib.1. de Pœnitent. cap.7. De Prouerbio autem:* excuſſo iugo, *vide noſtra Prolegomena.*

82. Non ergo & Ionas,&c.] *Sic prorſus legimus, vt accipiatur pro:* Nónne, *more Tertulliani; qui illud ſemper vſurpat, raró verò aut numquam :* Num. *Supplemus autem mox:* ethnicos quoque pœnitentes redemptura, *ex Angl. cod. MS.*

83. Sed hoc volunt Pſychici, vt Deus iuſtus iudex,&c.] *Sic omninò legimus, pro:* inſti, *quia ſuprà cap. 2. dixit:* Quia etſi bonus naturâ Deus, tamen & iuſtus, *adludens vtrobique ad illud Pſal. 7.* Dominus iudex iuſtus. *Sufficit verò contra Auctorem, qui hîc detorquet illud :* pœnitentiam peccatoris malo quàm mortem, *quod ipſemet ſuprà lib. de Pœnit. cap.4. eam citauerit de pœnitentia, quemadmodum etiam B. Pacianus; quo disertis verbis probat, eam ſcripturam ad Chriſtianos pertinere, non ad ethnicos. Atqui de prouerbiali formula:* funambule pudicitiæ, *vide noſtra Prolegomena, ſicut de illa:* tenuiſſ. filũ pendẽte veſtigio ingredi, *vtpote quo artem funambuli deſcribit, eam rectè appellans:* diſciplinam veri auiam; *item de illis.* in gradu totus es, *&:* quaſi in ſolido es.

84. ſi ſcriptura paſtoris,&c.] *De hac quid ſentiendum, vide ſuprà Adnotat. noſtras Tom.2. lib. de Orat. cap. 12. num. 48. & ad Symbolum Rufini inter opera B. Cypriani, num.158. Hoc ad intellectum huius loci pertinet, quòd operis eius tribus libris diſtinctis liber ſecundus* Paſtor *prænotatur, in quo angelus pœnitentiæ nuncius proponitur; vtpote quum (Origene teſte lib. 10. in Epiſt. ad Roman. cap.16.)* Hermas *illius operis Auctor poſt multa peccata ad pœnitentiam conuerſus fuerit; quem Dorotheus in Synopſi ſcribit fuiſſe Philippopolis Epiſcopum. Certè, præterquàm quòd Auctor ſuprà irridere videatur, hîc diſertis verbis adfirmat:* ſcripturam Paſtoris ab omni Cócilio Eccleſiarum inter apocrypha & falſa iudicari.

85. (proſtitutorem & ipſum, &c.] *Iſtud de* Paſtore Chriſto in calice depicto, *parẽtheſi incluſimus; vbi calumniatur, tamquam poſt calicem Dominicum ob ſperatam pœnitẽtiæ veniam, iterum Orthodoxi ſacerdotes ad ebrietatem & mœchiam reuerterentur. Quamquam interim etiamſi de Laicis conceſſo vſu calicis velit illum loqui quiſpiã, nihil obſtabit hodierno vſui ſub altera ſpecie, vtpotè quum ſuprà oſtenderimus lib. de Orat. num. 1. ſemper etiam ætate Tertulliani, vſum ſub altera dumtaxat ſpecie obſeruatum fuiſſe. Verùm de eo latiùs in noſtro eius Argumenti libello.*

86. Facite dignos pœnitentiæ fructus,&c] *Etiãſi iſtud & ſequentia dixerit Ioannes Baptiſta, Matth. 3. ad nõdum baptiZatos; non ſequitur inde nullam poſt baptiſmum eſſe pœnitentiam; vtpotè quam multis aliis ſcripturis B. Pacianus confirmet & ipſe quoque Auctor ſuprà ſæpedicto libro de Pœnitentia; quemadmodum etiam BB. Hieron. & Ambroſ. locis ſuprà citatis.*

CAP. XI.

87. Exinde quod ad Euangelium pertinet,&c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De factis Domini erga pœnitentes.

88. & vnguento ſepulturam eius inauguranti, &c.] *Vel hinc probatur eorum ſententia, qui non duas, ſed vnicam Magdalenam faciunt; vtpotè quum eidem* peccatrici fœminæ lauanti lacrymis pedes Domini,& crinibus detergenti *(quam etiam in pœnitentiæ exemplum adfert Auctor ſuprà Tom.3. lib. 4. adu. Marc. cap. 18.) adtribuat;* & vnguento ſepulturam ipſius inauguranti; *quod contigiſſe ante paſſionem Domini, patet Matth. 26. Marc. 14. & Ioan. 11. quum dixit Dominus: Mittens enim hæc vnguentum in corpus meum, ad ſepeliendum me fecit, &c. Atqui etiam iſtud adducit contra Nouatian. B. Pacianus Epiſt. 2. ad Sympron.*

89. Samaritanæ ſexto iam matrimonio, &c.] *Antidotum huius habes ſuprà in loco ſimili lib. de Mono-*

Digitized by Google

gam.cap.8. num. 64. quòd nempè ſextus ille non maritus fuerit, ſed mœchus, & tamen illi Chriſtum indulſiſſe non diſſitetur hîc Auctor.

90. Nūc enim dicimus: ſoli Domino hoc licet, &c.] Loquitur rurſum ex ſententia Montani, ſuprà adnotauimus ad locum ſimilem cap.3. num.26. Verùm, ad candem ex parte Nouatianorum ſibi factam obiectionem, reſpondet B. Pacianus Epiſt.2. ad Sympron. Nouatian. Ceterùm quod ego facio, non meo iure facio, ſed Domini. Dei ſumus adiutores (inquit) Dei ædificatio eſtis; & iterum. Ego plantaui, Apollo rigauit, ſed Deus incrementum dedit; ergo neque qui plantat, eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus. Quare, ſiue baptiZamus, ſiue ad pœnitentiam cogimus, ſeu veniam pœnitentibus relaxamus; Chriſto id Auctore tradimus. Tibi videndum, an Chriſtus hoc poſſit, an Chriſtus hoc fecerit. Hactenus ille. Quum itaque Chriſtum id feciſſe ipſe quoque Auctor confiteatur, perperàm ſubiungit: tempora illa quibus Chriſtus in terris egit, nobis non præiudicare, maximè quum ſimilem etiam locum habeas apud B. Ambroſ. de Pœnit. lib.1. cap.7.

91. Chriſtiana enim diſciplina à nouatione Teſtamenti, & vt præmiſimus, &c.] Quo adludat hîc Auctor neſcio, quum hoc libro nihil tale præmiſerit, niſi fortè ad ſcripta ſua præcedentia. Nam Tom.1. Apolog. cap. 5. tradit tempore Tiberij (ſub quo Chriſtus paſſus eſt) nomen Chriſtianum in orbem introiſſe, & cap. 7. Cenſus iſtius diſciplinæ à Tiberio eſt. Vbi eadem ſignificatione accipi: cenſum, pro origine, quæ hîc cenſetur; adnotauimus ſuprà lib.1. adu. Marc. ca.21. num.149. Atqui perperàm argumentari Auctorem: Chriſtiana diſciplina à paſſione Domini originem habet, ergo exempla Chriſti ante ſuam paſſionem non ſunt imitanda; notius eſt quàm vt refutatione indigeat.

CAP. XII.

92. Itaque iſti qui alium Paracletum, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: De interdicto fornicationis in Concilio Apoſtolorum, Act.15. Atqui ad hæreſin Montaniſtarum pertinet, quod hîc ſibi vindicare videtur: Orthodoxos Paracletum in Apoſtolis & per Apoſtolos receptum, iam non poſſidere; quod in Prophetis (nempè Montano & inſanis ſuis fœminis) proprius (id eſt, magis propriè; nam id iterum ex Gagnæo legimus, pro: propriis) non agnouerint; quod quam abſurdum ſit, ipſe Auctor docuit ſuprà Tom.3. lib. de Præſcript. adu. hæret. cap.52. hær.21. num.327.

93. vel de Apoſtolico inſtrumento doceant, &c.] Non ſequitur: Ex Actis Apoſtolorum (quod Inſtrumentum Apoſtolorum nuncupat) non docetur: maculas carnis poſt baptiſma reſperſas pœnitentia diluì; ergo peccata poſt baptiſmum non delentur pœnitentia; quia aliis ſcripturis plus ſatis comprobatur. Immò etiam Act. 8. vbi ad Simonem Magum iam baptiZatum, & poſt baptiſma donum ſpiritusſancti volentem pecunia poſſidere, loquitur Petrus: Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua. Neque obſtat; quod ſubiungit: ſi fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui; vnde argumentabantur Nouatiani Petrum non confirmaſſe vt agenti pœnitētiam peccatum remitteret. Reſpondet B. Ambroſ. lib.2. de Pœnitent. cap.1. Conſidera de quo loquitur, hoc eſt de Simone, qui non ex fide crederet, ſed dolum agitaret. Ego autem (inquit) nec Petrum dubitaſſe credo, &c. Non enim ignorantia in verbo (nempè: ſi fortè) exprimitur, ſed in ſcripturis diuinis frequens huiuſmodi conſuetudo aduertitur, quòd ſimplex ſit elocutio. Quod quum ſcripturis docuiſſet Hier. 26. & Ezech.3. poſteà idipſum comprobans etiam Chriſti verbis, Matth.21. & Ioan 8. interſerit: Denique ipſi ſapientes ſeculi, quod Latinè fortè dicitur, Græcè τάχα, non vbiq; pro dubitatione poſuerunt. Hæc paulo prolixius, ob ſimilem Auctoris phraſin frequentiſſ. qua: ſi fortè, pro: fortè, vbique accipit; ſicuti exempli gratia cap. prox. quæ ſi fortè nunc æſtimaretur, &: quæ in Apoſtolo colaphis ſi fortè cohibebatur.

94. à ſacrificiis, & à fornicatione, & ſanguine, &c.] Eodem modo hanc ſcripturam ad idem inſtitutum (vt oſtendat eſſe capitalia & mortalia crimina: mœchiam, idololatriam, & homicidium) adfert B. Pacianus Exhort. ad Pœnitent. præterquàm quòd legit: ab idolothytis, & ſanguine, & fornicatione, ſicut hodie legitur Græcè & Latinè. Verùm poſtquàm eadem ſupramodum exaggerauit, ſubiungit: Ergo (inquiet aliquis) perituri ſumus? & vbi miſericors Deus, qui mortem non inuenit, nec lætatur in perditione viuorum? Reſpōdet autem: Accipite remedium, &c. Qui nimirum confidit, indignus eſt. Vos ergo appello, qui criminibus admiſſis pœnitentiam recuſatis, qui peccare non erubeſcitis, & erubeſcitis confiteri. Denique poſt aliquot paginas ſic concludit. Per rogo vos Eccleſiæ fidem, fratres, ne pudeat in hoc opere (ipſis verbis Tertulliani ſuprà lib. de Pœnit. cap.10. & 9.) nec pigeat opportuna quamprimùm remedia inuadere, &c. ne prolixiores ſimus. Atqui quod hîc omittitur ab vtroque (quia ad inſtitutum non faciebat) & ſuffocatis; habes tractatum ſuprà Apolog. cap 9. num.138. Pulcrè autem ſubiunxit Auctor, ad intellectum loci iam citati: Interdictum enim ſanguinis, multo magis humani intelligemus.

95. Cur ergo ceruicem noſtram à tanto iugo excuſant, &c.] Quid ſi etiam hîc legi debeat excuſſant, pro: excuſant, ſicuti ſuprà adnotauimus legendum Tom. 2. lib. de Virg. veland. cap. 7. num. 53. noluì tamen quid immutare. De Prouerbio verò: ceruicem à iugo excutere, vide noſtra Prolegomena. Caſtigamus autem prorſus ex Anglic. MS. cod. ad neceſſariora, pro: neceſſaria; maximè quum illud etiam alibi Auctori ſit vſitatum nō ſemel, & ſequatur: nocentioribus.

96. Sed non leniter nobis compactus eſt ſpiritusſanctus, &c.] Adludit ad illud Ioan. 20. Accipite ſpiritumſanctum; quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt. hoc eſt enim quod ſponſionem appellat, addens: Iam nec recipiet (id eſt retinebit) quæ dimiſit, nec dimittet quæ retinuit.

97. Hinc eſt, quòd neque idololatriæ, neque ſanguini pax ab Eccleſiis redditur, &c.] Suprà vbi idipſum habet ſub finem cap.5. num.38. diximus, hoc calumniam eſſe; cui adde quæ iam diximus num.94.

CAP. XIII.

98. Nouimus planè & hic, &c.] Inſcriptionem huic capiti fecimus & ſequenti: De facto Corinthij fornicatoris, ex Epiſt.1. & 2. ad Corinthios. Quod ipſum tractatur à B. Paciano, tum Exhort. ad pœnit. tum Epiſt. 2. ad Symphron. & B. Ambroſ. lib.1. de Pœnitentia cap. 12.13.14.15.16. & 17. Qui disertis verbis eundem adſerunt fuiſſe Corinthium fornicatorem, quem 1. Cor.5. tradidit & Satanæ, & cui, 2. Cor. 2. donaſſe ſe ſcribit, quemadmodum etiam B. Chryſoſt. aliique Græci in Epiſt.2. ad Corinth & Auctor Comment. in Epiſt. Pauli inter opera B. Ambroſij, item B. Auguſt. lib.3. contra Epiſtol. Parmen. cap.2. Et verò (quod eodem redit) interitum carnis non modò BB. Pacianus & Ambroſ. adflictionem carnis in officium pœnitentiæ interpretantur, ſed etiam Orige-

Origines hom. 24. in Leuit. & 12. in Ezechielem. Quare valent ſolus Tertullianus cum ſuis Montaniſtis, vbique contrarium ſentiens.

99. Si quis autem contriſtauit, &c.] In hac ſcriptura (præter illa quæ paulopòſt adnotauimus) retinuit Græcam Eclipſim: Vti è contrario magis vos donare & aduocare (id eſt conſolari, voce Tertullianica) nempè debeatis. Legit dumtaxat: Nam & ego ſi quid donaoi, donaui, quum alij plus legunt; legebatur etiam ſolummodò: in Chriſto, pro eo quod omnes ſupradicti & vulgatus Interpres Latinus: in perſona Chriſti; verùm iſtud ſubſtituimus ex MS. Angl. cod. quia & Græcè & Syriacè legitur. Conſentit etiam Vulgata Latinæ verſioni, quòd vertat: ne fraudemur, cui conformiter vbi ſuprà B. Ambroſ. legit et interpretatur: circumueniamur, nec diſſentit verſio Latina ex Syriaco: ne calumnia nos deferat, quamtumuis Græcè ſit πλεονεκτηθῶμεν; pro quo B. Pacianus, B. Auguſt. ac Auctor Comm. Ambroſ. adſcripti: poſſideamur. Denique vertit: iniectiones, quod Græcè eſt νοήματα; pro quo plerique cogitationes, B. Auguſt. menses, & B. Ambroſ. verſutias, quod magis cum Auctore conuenit. Nos verò in hoc commate, ſicut Apoſtolus, caſtigamus ex eodem cod. MS. Angl. quoniam non ignoramus, pro: quod.

100. ethnicorum impudentiam ſupergreſſo, &c.] Sic ex variis lectionibus, eo quòd apud Apoſtolum plurali numero legatur, 1. Cor. 5. qualis nec in gentibus, vti ipſe Auctor legit cap. ſequ. idque ex coniectura Dn. Hariſij, & proinde etiam infrà ſub finem cap. ſuper ethnicos delinquendo. Legimus item ex MS. cod. Angliæ. Magis triſtiora cunctantur, pro: conctantur. Et ex coniectura Dn. Latinij: conciliciatum, pro: conciliatum, vt vox ſit à cilicio deriuata, ſicut à cinere, quæ ſequitur, concineratum.

101. & benedictus Papa, &c.] Vides iam tum Papæ nomen in Eccleſia vſitatum etiam Romanis Pontificibus; ad eundem enim, ſermonem haud dubiè per Proſopopœiam conuertit, de quo ſuprà c. 1. Pontifex ſcilicet Maximus, Epiſcopus Epiſcoporum dicit. Atque de nomine Papæ vide noſtras Adnotat. in B. Cyprian. ad Epiſtol. 3. num. 3. Et verò eidem adtribuit adhuc nomen benedicti, quantumuis hæreticus, non ſecus atque fecit ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 30. num. 167.

102. Et tamen dilectionem audio, non communicationem, &c.] Etſi Apoſtolus, dicēs: vt conſtituatis in eum dilectionem, communicationis expreſſè non meminerit; ſatis tamen ex eo colligitur, quòd vox Græca κυρῶσαι ad iudices pertineat; quorum adeò exhibere caritatem non aliud eſt quàm donare, ſicut mox ſequitur: ſi cui autem donaueritis.

103. Si quis autem non obedit ſermoni noſtro, per Epiſtolam hunc notate, &c.] Prorſus ſic diſtinguendus hic locus 2. Theſſ. 3. iuxta emendatiores Græcos et Latinos codices; maximè quum vertat Latinus ex Syriaco Interpres: Si quis non obedit iſtis ſermonibus qui epiſtola continentur, & B. Auguſt. loco citato. Qui magis propriè vertit: vt erubeſcat, & ſimiliter noſter interpres Latinus: confundatur, quàm Auctor: reuereatur, ſed eſt vox eadem ſignificatione Auctori paſſiuè vſurpata.

104. quem ſcilicet auferri iuſſiſſet de medio ipſorum, &c.] Non rectè hoc ſoli inceſto adplicat, quum ſub finem capitis, 1. Cor. 5. id habeatur, poſtquàm in genere locutus eſt de pluribus fornicariis, auaris, idololatris, &c. deinde auferri de medio apud Apoſtolum, non aliud eſt, quàm tradi Satanæ, id eſt, ſicut ipſe Auctor non multo pòſt interpretatur: extra Eccleſiam proiici.

105. vt emendarentur non blaſphemare, &c.] Hoc ipſum mox tranſtulit: vti diſciplinam acciperent non blaſphemandi, pro eo quod Græcè eſt 1. Tim. 1. ἵνα παιδευθῶσι, pro quo Latinus Interpres: deſinant non blaſphemare; quò adludit altera eius tranſlatio: vt eruditi haberent.

106. quid ſimile, blaſphemia & inceſtum & anima ab his integra, &c.] Sic prorſus ex Angl. MS. cod. pro: blaſphemiam, quia inceſtum ſemper neutro genere ab Auctore vſurpatur, & ſequitur: ac anima; quorum, blaſphemia refertur ad ſcripturam, 1. Tim. 1. inceſtum, 1. Cor. 5. anima ab his integra, nempè Apoſtoli, 2. Cor. 12. Quam, quum elatam dicit; certè etiam Apoſtolum aut Orthodoxos id ſentientes, calumniatur, vtpotè, quum ibi non legatur elatus Apoſtolus in ſuperbiam, ſed dumtaxat ſudem angelum ſatanæ ſibi datum, ne ſe extolleret, ſicuti ipſe præmittit. Sicuti etiam in hoc calumniatur, quòd, quum ipſe ſuprà lib. de Fuga in perſecut. cap. 2. & ſimiliter alij Patres iſtud intellexerint de graui morbo aliquo, hîc ridiculè dumtaxat interpretetur: dolorem auriculæ aut capitis. Sicuti etiam dum inſinuat Orthodoxos hinc colligere, quòd etiam Apoſtolus Satanæ traditus fuerit, vtpotè quod nuſquam reperi; quare & nō malè ſubiungit: quum illi fuerint ab Apoſtolo traditi Satanæ, Apoſtolo angelum Satanæ datum.

107. de ceteris dixit, qui, &c. eruditi haberent blaſphemandum non eſſe, &c.] Mirè detorquet hanc ſcripturam 1. Tim. 1. tamquam de aliis dictum ſit quàm Hymenæo & Alexandro; quod Patres de ipſis illis interpretantur, & nominatim Theodoretus in Comment.

108. Denique in interitum (inquit) carnis, non in cruciatum, &c.] Vtut iſtud etiam detorqueat Auctor, certè vox Græca ὄλεθρον non modò ſtragem, ſiue interitum, ſed etiam iacturam, & cladem ſignificat, & vel Chryſoſt. Græcus de adflictione & punitione carnis interpretatur, non ſecus atque B. Pacianus & B. Ambroſ. quorum iſte id comparat cum illis verbis Domini ad Satanam, Iob. 2. Ecce trado tibi eum, tantummodò animam eius cuſtodi. Qui proinde etiam illud: vt ſpiritus ſaluus ſit, (ſicuti & alij Patres omnes) de ipſo Corinthij ſpiritu interpretantur; nō de ſpiritu Eccleſiæ, vti detorquet Auctor.

109. Non ſcitis quòd modicum fermentum totam deſipiat conſperſionem, &c.] Sic prorſus legendum pro: decipiat, vt deſipiat accipiatur more Tertullianico, pro deſipere faciat, id eſt, ſaporem immutet. nam et infrà cap. 18. vertit Auctor: deſipit. Et verò etiam hîc fallitur Auctor, dum modicum fermentum ad fornicationem refert, quum potiùs de fornicatore intelligatur, qui modicum fermentum dicitur reſpectu totius Corinthiorum Eccleſiæ.

Cap. XIIII.

110. Et his itaque diſcuſſis, &c.] Quum eiuſdem ſit argumenti caput iſtud, nouo titulo non eſt opus.

111. Sufficiat eiuſmodi homini increpatio iſta, &c.] Quum ſuprà num. 108. oſtenderimus interitum pro adflictione accipi; non ſubſiſtit argumentum Auctoris ex voce: increpationis, maximè quum vox Græca ἐπιτιμία propriè mulctam & pœnam ſignificet; vnde & à B. Auguſt. loco citato cap. præced. correctio transfertur.

112. Animaduertamus autem totam Epiſtolam primam, &c.] Paucis totum argumentum Epiſtolæ prioris ad Corinth. explicat.

113. Deo gratias ago, &c.] In hac ſcriptura omittit

Digitized by Google

meo, *iuxta Græcos et emẽdatiores Latinos codices, 1. Cor. 1. item ex Græco* ἐβάπτισα *vertit:* tinxerim. *Legimus autem ex MS. Angl. cod. more Tertullianico:* ne qui dicat, *pro:* ne quis. *In eo vero quod ſequitur 1. Cor. 2. omittit Pronomen* me, *ſicuti etiam B. Hilarius lib. 10. de Trinit. vtpote quod Græcè non habeatur.*

114. Et puto, nos Deos Apoſtolos nouiſſimos elegit, velut beſtiarios, &c.] Beſtiarios, *id eſt, ad beſtias deſtinatos, eadem ſignificatione qua ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 9. dixit:* beſtiarij, inquitis. *Quomodo videtur vertere vocem Græcam* ἐπιθανατίους, *1. Cor. 4. (pro quo rectiùs Vulgatus Interpres: morti deſtinatos) quòd ferè ad beſtias condemnarentur Chriſtiani, ſicuti patet eiuſdem Apolog. cap. vlt. & alibi non ſemel ex populi clamore:* Ad beſtias, ad leonem. *Legimus autem:* Quoniam *ex Angl. MS. cod. pro:* quòd.

115. Mihi autem in modico eſt, &c.] *Hîc differt ab aliis 1. Cor. 4. quòd legat:* in modico, *pro eo quod alij:* in minimo, *vbi ſeruans Ablatiuum, quantumuis hodie Græcè ſit* εἰς ἐλάχιστον. *&:* interroger, *pro:* diiudicer, *iuxta æquiuocam ſignificationem vocis Græcæ* ἀνακριθῶ. *Sicuti etiam adfirmatiuè pronuntians illud 1. Cor. 9.* Gloriam meam nemo inaniet, *pro eo quod alij omnes: Bonum eſt enim mihi magis mori quàm vt gloriam meam quis euacuet. De Prouerbiali verò formula:* exerta acies machæræ, *vide noſtra Prolegomena.*

116. Iam ditati eſtis, &c.] *Tranſponit aliter verba quàm habentur 1. Cor. 4. Benè autem habet, quòd cum vulgato Interprete vertat* regnatis, *quantumuis hodie Græcè ſit* ἐβασιλεύσατε. *& quod paulopòſt vertit, ſicut ille:* Quis enim te diſcernit? *vbi interim mirũ eſt omitti ab Auctore illud intermedium:* Si autem acceperis. *Sicuti etiam quòd in ſcriptura ſequenti, 1. Cor. 8. non legat* idoli, *& quòd legat:* in Chriſtum delinquent, *pro eo quod etiam ex Syriaco vertitur: delinquitis.*

117. Aut non habemus poteſtatem, &c.] *Quod hîc:* Aut non, *ſuprà lib. de Monog. cap. 8. vertit:* Non enim, *vbi de hoc loco 1. Cor. 9. latiùs. Nouè etiam dixit:* de poteſtate veſtra cõſequuntur: *quod alij: poteſtatis veſtræ participes ſunt. Benè autem habet quòd cũ vulgato interprete Latino legat 1. Cor. 11.* neq; Eccleſia, *quantumuis hodie Græcè ſit:* Eccleſiæ. *Vbi mallemus etiam cum omnibus aliis legere* Dei, *ſed cum MS. cod. Angl. retinuimus:* Domini; *ex quo, prorſus adiecimus ad ſcripturam 1. Cor. 16.* Maranatha.

118. Quaſi non ſim venturus, &c.] *Etiam hîc cõſentit cum Vulgato Interprete, quãtumuis hodie. 1. Cor. 4. Græcè legatur* ἐρχομένου δέ μου, *& vertens mox:* in virga. *Differt in eo quòd vertat:* ſi permiſerit Dominus, *pro eo quod alij: ſi voluerit. Vnica verò voce trãſtulit:* luxiſtis, *quod Græcè eſt* ἐπενθήσατε. *& paraphraſticũs* ἔργον *in malam partem,* facinus. *Atque prorſus legimus omiſſo vt ſuperfluo:* Quomodo auferatur.

119. extra Eccleſiam detur, &c.] *Vſitatum eſt Auctori* extra Eccleſiam dari, *& mox:* de Eccleſia auferri, *&:* ſacramẽto benedictionis (*nẽpè Euchariſtiæ*) exautorari, *ac:* ab Eccleſia eierari; *item cap. 20.* de Eccleſia eradicari, *& ſuprà num 30. rurſum aliis verbis, denique cap. præced.* extra Eccleſiam proiici, *quod nos excommunicari dicimus. De quo vide Tom. 1. Apolog. ca. 39. num. 502. & 503. De variis Satisficij Euchariſtiæ aliis appellationibus, Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. E contrario cap. ſequenti, ab excommunicatione abſoluere, effert Auctor:* poſtliminium largiri Eccleſiaſticæ pacis, dedãnare, recipere in communicationem, reuocare in Eccleſiam, concorporare rurſus Eccleſiæ.

120. per mortem hanc quoque communem, &c.] *Interitum carnis 1. Cor. 5. hîc interpretatur* mortem communem, *quale quid habet etiam B. Auguſt. loco ſuprà citato; ſed magis illi placere indicat omnium Patrum expoſitionem, de qua ſuprà num. 108.*

121. Videmus itaque, &c.] *Hallucinatur hîc etiam Auctor, dum dicit* diuiſam Apoſtoli ſeueritatem in quendam inflatum, & in quendam inceſtum, *quum ſi Apoſtolum diligenter inſpiciamus, plurali numero:* inflatos *appellans & 4. & 5. cap. de ipſa Corinthiorum multitudine loquatur, non aliquo particulari. Sunt verò Tertullianica:* increpitum, *&:* repræſentatione pœnæ, *id eſt, præſenti effectu. Caſtigamus autem ex Angl. MS. cod.* venia ſit planè, *pro:* ſit, *&:* rei ratio *ex coniectura noſtra, pro:* reatio. *Item ex dicto MS. cod.* inceſto (*pro* inceſtus) non videtur ignotum (*id eſt, vt ſic loquar, ignoſcitum*) vt damnato (*pro,* vel) *nam præcedit:* Inflato ignoſcitur. *Denique* qui non mœrere haberet, *phraſi Tertullianica, pro:* mœrore.

122. Paulum Apoſtolum Chriſti, &c.] *Pulcros adſert titulos B.* Pauli *ex ſcripturis deſumptos, locis ad marginem adnotatis; vocans etiam vbique* cenſorem (*ſiue vti ca. 16.* columnam) diſciplinatum, *quem quoque ei adaptat, eo quòd* diſciplinam *vrgeat.*

123. Luſit igitur & de ſuo ſpiritu, &c.] *Adludit ad illud 1. Cor. 5. Congregatis vobis, & meo ſpiritu, cum virtute Domini. Ad primum enim pertinere videtur quod hîc addit:* & de Eccleſiæ angelo, *tanquam angelus aliquis præſit congregationibus Eccleſiæ; niſi malit quis referre ad Epiſcopum Corinthiorum, eadem phraſi, qua ad ſeptem Eccleſiarum angelos ſcribit B. Ioannes Apoſtolus Apoc. 2. & 3.*

Cap. XV.

124. Si etiam ſequentia illius Epiſtolæ, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De aliis ex Epiſt. 2. ad Corinth. Apoſtoli locis aduerſus fornicationem. *Nihil interim illi obſtant quominus ſecundæ Epiſtolæ verba ad fornicatoris abſolutionem referri poſſint; ſed adnotandi contra quoſdam hodiernos Atheos potius quàm hæreticos, qui* fornicationem, *quam ſimplicem vocamus, peccatum negant, contra quos adeò facit ſuprà cap. 1. 4. 5. & 6. vbi omnia libidinum genera inter capitalia crimina recenſentur, & maximè cap. 4. quum dicitur:* Nec enim intereſt nuptam alienam an viduam quis incurſet, dum non ſuam fœminam. *Quo fit vt etiam B. Pacianus Exhort. ad pœnitent. inter crimina ponat diſertis verbis definiens: omnem prorſus libidinem, extra vxorium thorum et complexus licitos euagantem reatu mortis adſtringi. Quo pertinet etiam B. Cypr. lib. 3. Teſtim. ca. 63. Titulus capitis: Graue delictum eſſe fornicationis.*

125. Propterea habentes adminiſtrationes, &c.] *In hac ſcriptura 2. Cor. 4. conſentit cum vulgato Interprete, quòd vertat:* ſecundum quod, *quantumuis Græcè ſit* καθὼς, *&:* abdicamus, *pro eo quod hodie legitur,* ἀπειπάμεθα. *At ex Græco vertit:* non deficimus. *Supplemus verò ex MS. Angl. cod.* An eiuſdem ſit excuſare, *&c.*

126. qui inter titulos laborum ſuorum, &c.] *In hac ſcriptura 2. Cor. 6. non variat, niſi quod tranſponat:* ieiunia & vigilias. *Neque etiam in ſequenti, quandoquidem ſupplemus ex MS. cod. Angl.* quis conſenſus templo Dei & idolis? *ex quo etiam caſtigamus:* & infidelis cum fideli, *pro:* infidelitas. *In tertia ſimiliter, niſi quòd legat duntaxat:* Dicit enim, *pro eo quod alij omnes: ſicut di-*

cut dixit Deus, &c: quia inhabitabo in vobis, pro: in illis. De Prouerbio autem: manum tradis, vide noſtra Prolegomena.

127. Habentes igitur promiſſionem iſtam dilecti, &c.] Ex admonitione Harriſij ſic legimus, pro eo quod erat corruptiſſ. delicti; nam ex Græco & Syriaco ſic vertunt omnes, 2. Cor. 7. & ſimiliter: perficientes, pro: perficientis, denique: in Dei timore, pro: in fidei.

128. In finem enim Epiſtolæ, &c.] In finem accipit, pro: ſub finem, nam iſtud ſcribitur ab Apoſtolo in fine c. penult. 12. nẽpè. In qua ſcriptura iuxta eiuſdem conjecturam caſtigamus: & vilitate, pro: vtilitate, tum quod Græcè ſit ἀσελγείᾳ, pro quo Interpres vulgatus: in impudicitia, tum quod eodem modo transferat infrà cap. 18. ſine probro vilitatis vt emundata.

CAP. XVI.

129. Neceſſe eſt igitur, &c.] Titulum ſimilem huic capiti impoſuimus: De ſimilibus locis Apoſtoli ex 1. Epiſtola ad Corinthios.

130. Qui & in prima primus omnium templum Dei dedicauit, &c.] Iſtud phraſi ſua propterea Auctor, quòd non modò 1. Cor. 3. vnde hunc locum citat, ſed etiam 1. Cor. 6. & 2. Cor. 6. doceat fideles templum Dei eſſe. Alludens ad templorum dedicationem, ſanctionem, id eſt ſanctificationem, & purificationem; metaphoricè etiam æditualem Legem vſurpans, tanquam ab æditius templi profectam. Sicuti autem etiam ſuprà, ex Harriſio caſtigamus: vitiabit illum Deus, pro: vitiauit, quia illud Græcè eſt, Syriacè, & in Latinis codicibus omnibus.

131. immò & ante cetera, &c.] Hoc eſt, antequàm iterum templi Dei, 1. Cor. 6. fiat mentio. In qua adeò ſcriptura nihil niſi voces transmutat, & quæ ad inſtitutum non faciebant, omittit. Legens deinde: Sed hæc quidem fuiſtis, cum Vulgato Interprete, quantumuis hodie Græcè ſit τινὲς, præterquàm quòd habet: Sed, pro eo quod alij omnes: Et; omittens quædam intermedia. Atqui eſt Tertullianicum: accepto facit.

132. Siquidem denuò ablui non licet, &c.] De Baptiſmo, quòd iterari non poſſit, vide ſuprà Tom. 3. lib. de Bapt. cap. 15.

133. Cibi ventri, &c.] Græcè βρώματα.

134. Euertite templum hoc, &c.] Alicubi ſuprà vertit: Diruite, & Interpres ex Syriaco Latinus: deſtruite, pro eo quod noſter Interpres & alij: Soluite. Quod vltimum magis competit voci Græcæ Ioan. 2. λύσατε. Verùm illi magis reſpexiſſe videntur ad citationem eorumdem verborum Chriſti, Matth. 26. & 27. vbi καταλῦσαι legitur.

135. Auferens membra Chriſti, &c.] In his & ſequentibus rurſum 2. Cor. 16. verbis nihil differt, & propriè ex Græco quædam transfert, ſicuti alicubi ſuprà adnotauimus. Emendamus autem ex MS. Angl. cod. ſecundum veſtigia etiam lectionis Græcæ: nihil profecero, pro: fecero; & qui fornicatur, pro: quæ, quia illud legunt omnes. Siue autem legas: dedecorauerit Deum cum MS. Angl. ſiue: Dominum cum exc. non refert.

136. De quibus autem ſcribitis, &c.] Non ſemel ſuprà hæc omnia quæ hîc adſert 1. Cor. 7. adducta ſunt ab Auctore, & à nobis ſi quæ ſit differentia, indicatum eſt. Atqui de Prouerbiis: ſecuri omnem ſyluam cædere, eradicare, & excaudicare, ac fibulã relaxare, & frenare, vide noſtra Prolegomena. Legimus autem ſicut ſemper ſuprà: fruticate, pro: fructificate. Perinde eſt autem ſiue legas mox: infregit cum MS. Angl. cod. & Gagnæo, ſiue: inſtingit cum exc. Noue interim hîc transfert: Vult enim omnes ſibi adhærere, ſiue, vti Gagnæus: æquales eſſe, pro eo quod Apoſtolus: Volo omnes eſſe tamquam meipſum, quod alicubi habet Auct. r. Item phraſi ſua: quia præeſt nubere quàm vri. Qualis eſt etiam: dominico præcepto, &c. procurat. Malim autem legere: Sic vult nos Paulus præter ſollicitudinem degere, pro: Sic vult nos pater, quia Pauli verba ſunt: non Dei, qui nomine Patris ſolus ſolet honorari; ſed quia iſtud MS. cod. habet, nolui immutare. Atqui in eo quod addit: fidem ingreſſa, (ſicut ſuprà patet libris de Exhort. caſt. & de Monog.) non probãs nuptias eius quæ vidua poſt fidei ingreſſum facta eſt, Montaniſat; & calumniatur Pontificem Romanum & Orthodoxos in eo quod ſubdit: quis iſte eſt adſertor audaciſſimus, &c.

137. Sed eſt hoc ſollemne peruerſis & idiotis & hæreticis, &c.] De hoc, quòd ſollemne ſit hæreticis, alicuius capituli ancipitis occaſione (quod falsò Pſychicis etiam tribuit) aduerſus exercitum ſententiarum inſtrumenti totius armari; vide ſuprà latius Tomo 3. lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 17. num. 105. & 106.

CAP. XVII.

138. Prouoca ad Apoſtolicam aciem, &c.] Inſcriptionem huic capiti fecimus: De aliis Apoſtoli aduerſos fornicationem locis. Qui quidem faciunt ad confirmandam grauitatem criminis illius: ſed nihil obſtãt, quantumuis id vrgeat Auctor, quo minus veniam Corinthio dare potuerit.

139. Aduocatio enim noſtra, &c.] Hoc eſt conſolatio, phraſi Tertullianica; quam tranſtulit 1. Theſſal. 2. pro eo quod alij omnes: Exhortatio; eo quòd vox παράκλησις vtrumque ſignificet. Quam autem ſcripturam 1. Theſſal. 4. mutilam citarat ſuprà Tom 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 15. hîc integram; nihil ab aliis varians.

140. Imprimis poſuit fornicationem, immunditiam, laſciuiam, &c.] Tria dumtaxat eodem pertinẽtia etiam B. Hieronym. recenſet Gal. 5. tertio loco collocans impudicitiam. ſic etiam in Syriaco cod. aliòqui Græcè & Latinè hodie 4. recenſentur, quorum primum μοιχεία; ſed mœchiam & fornicationem confundunt veteres. Siue autem legas: hæreditati cum Angl. MS. cod. ſiue: hæreditate, perinde eſt.

141. Quid ergo dicemus? perſeuerabimus, &c.] Prorſus ſic legimus iuxta editiones omnes Rom. 6. Item ex lib. de Reſurr. carn. cap. 47. ſuprà Tom. 3. ſupplemus: in Chriſto Ieſu, ſeu magis, Chriſtum Ieſum, ac: Conſepulti ergo illi ſumus; & caſtigamus: Si enim conſati ſumus, pro eo quod perperàm repetebatur: conſepulti, ac emiſſa particula ſuperflua vos, legimus: Ita & reputate vos metipſos; denique ſupplemus paulopòſt: & iniquitati ad iniquitaté. Reliqua huius ſcripturæ magis cum Græcis hodiernis exemplaribus quàm cum Latinis conueniunt. Nos verò Latinum ſecuti, intermedium illud Tertulliani (omiſſa vocula: qui) ſic legimus: nemo poteſt poſt Chriſtum mortuus delinquentiæ, & maximè tantæ reuiuiſcere; quamuis interim etiã hoc ad errorem eius pertinet, de venia peccatorum non concedenda poſt baptiſmum.

142. Nam, etſi habitare bonum, &c.] Peculiare eſt hoc Auctori, quod Legem litteræ, &: Legem ſpiritus appellet, quas Apoſtolus Rom. 7. Legem membrorum & legem mentis, & ipſe ſuprà Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. Legem peccati & Legem ſenſus, coniungens inſuper finem cap. 7. cum initio cap. 8.

143. Lex enim ſpiritus vitæ manumiſit te, &c.]

Digitized by Google

Propria eſt & hæc Auctoris lectio, pro: me; quam habent alij codices Græci & Latini, quam tamen retinuimus, eo quod Syrus Interpres illi conſentiat. Sed tranſponimus verbi: propter quos laborantes in lege per carnem miſerit Deus filium ſuum in ſimilitudinem carnis delinquentiæ. Alludit enim ad illud: Nam quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem; ſic enim legit ſuprà Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 14. ad ibidem pulcrè explicans. Vertit deinceps Auctor δικαίωμα, ius, quod alij iuſtificationem ſeu iuſtitiam, & deinde φρόνημα, ſenſum, quod alij prudentiam, & Syrus interpres electionem; peculiariter legens intermedium illud: Qui enim ſecundum carnem incedunt, pro eo quod alij omnes: ſunt; paulopoſt vertens illud μέλλετε ἀποθνήσκειν, futurum eſt vt moriamini, quomodo etiam Syrus Interpres. Atqui ex MS. Anglic. cod. caſtigamus: dehinc & inimicitiam in Deum, pro: Dominum, quia Græcè eſt ἔχθρα εἰς θεόν.

144. In quibus & nos conuerſati ſumus, &c.] In hac ſcriptura Epheſ. 2. omittit omnes, fortè quòd ad inſtitutum non faceret; quod tamen habet ſupracitato libro 5. adu. Marc. cap. 17. ſed hîc non adiecimus, eo quòd etiam Syrus Interpres non legat. Illud peculiare, quod legat paraphraſticòs: concupiſcentias & voluptates carnis, pro eo quod Græcè dumtaxat τὰ θελήματα, pro eo quod quidam Latini codices voluntates; alij, ſicut & Syrus Interpres: voluntatem.

145. Notans denique illos qui ſe negaſſent, ſcilicet Chriſtianos, eo quòd, &c.] Ex veſtigiis Anglic. MS. cod. ſic legimus, omittentes vocem: gratia, intermediam, planè ſuperfluam, quòd ea relicta ſit ex varia lectione, qua ille legebat, quamquam corruptè: ſcilicet gratia nos, pro eo quod rectiùs Gagnæus: Chriſtianos. Quamquam interim perperàm de iis qui ſe Chriſtianos negaſſent, interpretetur illud Apoſtoli Epheſ. 4. quòd ſe tradidiſſent in operationem omnis immunditiæ, quod ille de ethnicis dixit. Vertitur autem ab illo: omnis ſermo turpis, Græcè σαπρὸς, propriè quidem, ſed quem in Euangelio etiam ipſe malum vertit, dum de arbore mala ſit mentio.

146. Fornicatio autem, &c.] Hîc citans ſcripturam Epheſ. 5. mirum eſt quòd dumtaxat legat: non habeat Dei regnum, pro eo quod alij omnes: hæreditatem in regno Chriſti & Dei, deinde quòd legat: Propter hoc, pro eo quod ceteri: hæc. Vertit vero: ſuper filios incredulitatis, ſicut etiam ſuprà lib. 5. adu. Marc. cap. 17. tractans cap. 1 ad Epheſ. vbi vide Adnotat. noſtras num. 266.

147. & turpiloquium, &c.] Coniunxit præcedentibus hanc vocem tranſlatam ex voce Græca αἰσχρολογίας, quam multo poſt reperire eſt apud Apoſtolum Coloſſ. 3. eo quòd intermedia ad inſtitutum non facerent. Legimus autem cum Dn. Harriſio: eſſet aliud, pro: eſſe. Vbi denuo perperam adfirmat: veniam Corinthio conceſſam, ſi admittamus, id pro ratione temporis factum, ſicut circumciſionem Timothei; nihil enim habent inter ſe commune.

CAP. XVIII.

148. Sed hæc (inquit) ad interdictionem, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De locis ſcripturæ, quibus cauetur communicationem Eccleſiaſticam mœchis negandam. Verumtamen ipſemet Auctor nomine Orthodoxorũ reſpondet: Adimi quidem eam pollutis communicationem, ſed ad præſens, reſtituendam ex pœnitentiæ ambitu. Nec valet argumentum Auctoris contrarium negatiuum: Apoſtolus non excepit pœnitentiam, ergo non debet excipi, vti rectè B. Pacianus verbis infrà citandis num. 153. Et verò pauciſſima, quas hîc adlegat, ſcripturæ ab Eccleſiaſtica communione ſeparant. Atqui facit rurſus hoc caput pro Excommunicationis Eccleſiaſticæ antiquitate, quam etiam hîc variè circumloquitur, nempè: communicationem Eccleſiaſticam negari, cum talibus ne cibum quidem ſumere, nedum Euchariſtiam, nõ communicare cum illis, ſubducere ſe ab illis, damnare, & à communicatione detrudere, item cap. 20. de Eccleſia eradicare. Nouè autem dixit: quæ cauta ſunt, pro: quibus cauetur; quod legimus ex Gagnæo & MS. Angl. cod. pro: ſunt.

149. Nam & in Prouerbiis Salomon, quæ παροιμίας dicimus, &c.] De ſignificatione vocum Prouerbiorum & παροιμίας, videat Lector initium Comment. Reuerendiſſ. Dn. Ianſenij Gandauenſis Epiſcopi in Prouerbia Salomonis. Atqui ex caſtigatione Dn. Harriſij legimus prorſus: Ignominia autem eius non abolebitur in æuum (pro: in eum.) Plena enim zeli, indignatio viri, non parcet (pro patet) in die iudicij; cum quòd in poſtremo conſentiat MS. Angl. cod. & exemplaria tam Hebraica & Chaldaica, quam Græca & Latina, prius verò illud Græcè ſit additum à LXX. Atqui etiamſi ignominia non aboleatur in æuum, propterea nõ prohibetur pœnitentia.

150. iam audiſti per caſſum: Excedite, &c.] Alludit ad citationem horum verborum Apoſtoli 1. Cor. 5. ſuprà factam cap. 15. ex quo caſtigamus conformiter Apoſtolo: & immundum ne tetigeritis, iuxta eundem MS. cod. pro: ne egeritis. Atqui illud: per caſſum, omninò exiſtimo accipi pro: in caſſum, id eſt: fruſtrà; ac ſi diceat: iam fruſtrà audiſti, quia mea opinioni non adſentiris. Quũ autem per Proſopopœiam aliquem adloquatur, prorſus etiã legendum: Habes ſtatim, pro: habet.

151. & in cathedra peſtilentiæ non ſederit, &c.] Quod hîc peſtilentiam cum B. Cyprian. lib. de Vnit. Eccleſiæ, ſuprà Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 19. vertit Auctor: peſtilentium, & Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 3. peſtium, & cap. 27. cathedram peſtilentiariam. Varietas orta videtur ex Græca voce λοιμῶν Pſal. 1. plurali numero, quæ & peſtes ſignificat, & peſtilentes. Prorſus autem lego in eo quod ſequitur ex Pſal. 25. Non ſedi cum conſeſſu vanitatis, pro: conſenſu, quia Græcè eſt μετὰ συνεδρίου; & pro Synonymis habet Auctor concilium, & conſeſſum, ſuprà dicto cap. 3. lib. de Spectac. Atqui obſcurum eſt illud, & quantum apparet, mutilum: vt ſolus plures. Quoniam quidem: Cum ſancto ſanctus, &c. Vbi quod vertit: peruerſus eris, vertit ſuprà lib. 5. adu. Marc. cap. 18. peruerteris, ſicut alij. Porrò his 3. ſcripturis, & ea quæ ſequitur ex Pſal. 49. vetatur quidem communicatio cum peccatoribus iniquè agentibus, peruerſis, furibus & mœchis; ſed talis qua quis illis cooperatur, in eorum nempè concilio, conſenſu, peruerſitate, & portionem ponendo cum illis. Quare idem eſt ad illa reſpondendum cum Paciano, quod ad illud Apoſtoli 1. Cor. 5. Siquis frater nominatur, ſeu nominetur, in vobis fornicator, &c. eſſe additum ibi quod omiſit Auctor: & ſit, quod non ſine cauſſa poſitum ille adſerit, vt indicet ſe de non pœnitentibus loqui.

152. nedum Euchariſtiam medicam, &c.] Etiam hîc mendum erat, ortum, quantum apparet, ex eo quod ſequitur 1. Cor. 5. Scilicet & fermentum modicum, &c quod tamen neutiquam ad Euchariſtiam detorqueri poteſt,

Digitized by Google

poteſt, ſed ad Corinthium inceſtuoſum, ſicuti ſuprà interpretatus eſt Auctor huius lib. c. 13. Videtur itaque aliquid aliud legi debere, alioqui nihil habebit emphaſis comparatio ibi ad Euchariſtiam, *ſi addatur* modicam. *Quare reſtituimus* medicam, *id eſt ſalutiferam.*

153. Manus nemini citò imponas, &c.] *Ad iſtud 1. Timoth. 5. reſpondet B. Pacianus: Docet idem Apoſtolus vel tardè, vel poſt pœnitentiam non negandas.*

154. Item ad Epheſios, &c.] *Hîc etiam ſequitur magis Græca quàm Latina hodierna exemplaria, Epheſ. 5. vſus voce ſua:* reuincite, *pro: redarguite, &:* edicere, *nam illud Gagnæi malim, quàm:* dicere.

155. Si autem & ab otioſè incedente, &c.] *Sic vertit quod Græcè eſt* ἀτάκτως, *pro eo quod* inordinatè *magis propriè interpres Latinus, & ipſo eodem loco 2. Theſſ. 3. paulopòſt:* inquietè.

156. vti eam ſanctificet, &c.] *Peculiare eſt etiam hîc Auctori quòd legat:* ſanctificet, *& mox:* ſiſtat, *pro eo quod alij omnes: ſanctificaret & exhiberet ſiue* ſiſteret, *vti Syrus Interpres (qui etiam excepto Latino Interprete, non legunt:* vitæ) *& quod:* ſine opprobrio, *Græcè eſt* ἀμώμως, *cui ſatis conformiter Syrus Interpres: ſine næuo. Atqui ex Angl. M S. codice locum mutilum ſic ſupplemus:* & ſub conditione damnaſſet, ſi temporali & conditionali, & non perpetua ſeueritate damnaſſet.

157. eam pœnitentiam oſtendens Dominum malle, quæ ante fidem, &c.] *Paradoxon hoc Auctoris, Montaniſtarum & Nouatianorum pulcrè & latè refellit B. Pacianus.*

158. quid adiicit? &c.] *Debuiſſet potius dicere: Quid præmiſit, ſui vt ſolet oblitus; nam 1. Tim. 1. præcedit:* & miſericordiam ſum conſecutus, quoniam (*ſic legimus ex Angl. M S. cod. pro:* quòd) ignorans feci in incredulitate, *& ſequitur:* Chriſtus venit vt peccatores ſaluos faceret.

159. quæ aut leuioribus delictis veniam ab Epiſcopo conſequi poterit, &c.] *Saltem in hoc moderatius errabat Auctor quàm Montanus, quòd admitteret* leuioribus delictis poſſe veniam conſequi ab Epiſcopo; *atque adeò id contra eos facit, qui* à ſolo Deo *veniam petendam exiſtimant, quod ipſe* irremiſſibilibus & maioribus *tribuit, non aliter atque Nouatianus, ſed pulcrè id etiam refutat B. Cyprianus Epiſt. 52. ad Antonian. ſub finem.*

Cap. xix.

160. Sed quonam vſque de Paulo, &c.] *Titulum capiti huic impoſuimus:* De ſimilibus locis B. Ioannis ex Apocalypſi eius & Epiſtola. *Quos duos libros quum eidem tribuat Auctori, & apud omnes in confeſſo ſit Epiſtolam 1. Ioan. quam hîc citat (alibi etiam ex 2. eius Epiſt. aliquid adducens) eſſe Ioannis Euangeliſtæ; ſenſiſſe etiam hinc patet, eiuſdem Apoſtoli eſſe Apocalypſin; contra eos qui alteri cuipiam adſcribere non verentur. Atqui de Prouerbiali formula:* diuerſæ parti ſupplaudere, *vide noſtra Prolegomena.*

161. vbi ad Angelum Thyatirenorum ſpiritus mandat, &c.] *In hac ſcriptura Apocal. 2. ſupplemus ex Angl. M S. cod.* quòd teneret mulierem Iezabel, *& caſtigamus:* temporis ſpatium, *pro:* tempori. *Atqui quum videret ſe hac ſcriptura vrgeri Auctor, quandoquidem ipſe eandem ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnitent. & ſimiles multos Apocal. 2. & 3. adduxiſſet pro pœnitentia: Primùm prætendit* nihil credi debere ab Ioanne conceſſum, quod à Paulo ſit denegatum; *ſed iam præcedentibus conſtat, ex Paulo nihil tale conuinci; deinde ad id confugit, quòd hæretica fuerit, in eo etiam ſibi ipſi contradicens, quod Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hær. non ſemel inter grauiſſima crimina hæreſin poſuerit, & ipſe quoque Paulus Gal. 4. illã hîc inter remiſſibilia ponat; fortaſſis conſcientia propria adteſtante ſe iam in hæreſin lapſum, tamen adhuc veniam ſperare; verùm de eo num. ſequenti.*

162. Cui enim dubium eſt, hæreticum inſtitutione deceptum, &c.] *Etſi rectè* hæreticum inſtitutione deceptum, cognito poſtmodùm caſu, & pœnitentia expiato, veniam conſequi *adſerat, tamen addit:* per baptiſma veritatis purgatum admitti, *atque adeò (ſicuti etiam ſuprà Tom. 3. lib. de Baptiſmo, & Tom. 4. inter fragmenta lib. Græci de Baptiſ. adnotauimus) ſequebatur eorum errorem, qui hæreticos ad Eccleſiam venientes baptizandos putabant; de quo inter Paradoxa ipſius in Prolegom. noſtris latius.*

163. Aut ſi certus eſt, &c.] *Addit & tertiam explicationem qua ſe extricet; quòd poſſit admitti quidem* pœnitentia mœchiæ, ſed tamen ſine reſtitutione; *agnoſcens cum Nouatiano,* deberi quidem pœnitentiam, ſed Deo reſeruari. *Verùm pulcrè eam hæreſin impugnat B. Cyprian. ſæpedict. Epiſtola 52. ad Antonianum.*

164. Denique ea Apocalypſis, &c.] *Adfert quidem ſcripturas Apocal. 21. & 22. quibus comminatur* propudioſis & fornicatoribus ſtagnum ignis (*ſic enim caſtigamus ex MS. Angl. cod. ſecundum Gagnæi lectionem, pro: illis*) & fornicatores, foris ſanctam ciuitatem conſtituit. *Verùm de iis loqui manifeſtum, qui talibus peccatis immortui fuerint, ſicuti vel ex eo patet quod adiicitur:* quod eſt mors ſecunda. *Atqui emendamus etiam ex eodem MS. cod.* Qui vicerint, hæreditate habebunt iſta, *Græcè* κληρονομήσει πάντα, *pro:* hæreditatem habebunt iſtam, *mallemus etiam legere ſingulari numero, ſicut Apoſtolus Ioannes; ſed plurali legit id MS. cod.* Propudioſis *etiam vertitur ab Auctore, quod Græcè eſt* ἐβδελυγμένοις, *pro quo vulgatus Interpres: execrandis; & cautè prætermiſit:* peccatoribus, *&:* mendacibus, *eo quòd non multo pòſt iterum quædam peccata remiſſibilia agnoſcat, & inter ea* aut verecundia aut neceſſitate mentiri. *Sicuti rurſum in eo quod citat ex c. 22. omittit* omnem qui amat & facit mendacium, *quo loco MS. Angl. legit:* Canes, venefici, *& Gagnæus:* homicidæ, *ſicuti Apoſtolus; ſed quum retineatur ab illis ſingulari numero:* fornicator, *nihil immutauimus.*

165. De Epiſtola quoque Ioannis carpunt ſtatim, &c.] *Quum diuerſimodè in Epiſtola ſua priori Ioannes loquatur, initio* negans nos ſine delicto eſſe, *& poſtea cap. 3.* præſcribens non delinquere omninò; *conciliare cogitur Auctor prius illud de* delictis quotidianæ incurſionis, *poſterius de* grauioribus &

ex itioſis; *ſed in eo errat, quòd addit* : quæ veniam non capiunt. *Legitur enim* 1. *Ioan.* 1. *non ſolummodò*: Emundat nos ab omni delicto ; *ſed quum præmiſiſſet* : Si confitemur delicta noſtra, fidelis eſt & iuſtus, vt dimittat ea nobis, *quod de quotidianis intelligi videtur, addit*: & emundet ab omni iniuſtitia ; *quod de grauioribus intelligi non dubium, atque adeo de* immunditia, *quantumuis id neget Auctor.*

166. Vnde autem exorſus eſt? Lumen prædixerat Deum, &c.] *Penè medium ocat caput* 1. *Epiſt.* 1. *Ioannis, auſpicatus ab illo*: Quoniam Deus lumen eſt, *nihil differens à vulgatis codicibus. Caſtigauimus autem paulopòſt* : non quâ delinquamus, ſed quâ non delinquamus, *ex coniectura Latinij, pro*: quaſi, *&*: quia, *ob phraſin Tertullianicam.*

167. mundos exinde præſtet, &c.] *Perperàm huic Auctorè impingunt, quaſi ſenſerit* : ſemel in baptiſmo emundatos, exinde non poſſe delinquere, *idipſum contra quod agit B. Hieronym. lib.* 2. *aduerſ. Iouinian. qui eam hæreſin adſerebat. Nam non ſimpliciter id dicit, ſed* : ſi in lumine incedere perſeuerauerint.

168. Eo amplius: Filioli, hæc ſcripſi vobis, &c.] *In hoc differt Auctor ab Apoſtolo* 1. *Ioan.* 2. *quòd legat*: ſcripſi, *pro*: *ſcribo*; *item* : & ſi deliqueritis, *pro*: *& ſiquis peccauerit.*

169. Omnis, inquit, qui habet ſpem iſtam, caſtificat ſemetipſum, quia & ille caſtus eſt, &c.] *Sicuti alibi ſuprà, ita & hîc tranſtulit propriè voces Græcas,* 1. *Ioan.* 2. ἁγνίζει, *&* ἁγνός ἐστι, *pro eo quod alij paraphraſticûs vertunt*: *ſanctificat, & ſanctus eſt. Legimus autem iuxta Apoſtolum* : Omnis qui manet in eo, non delinquit, *pro*: delinquat, *quod habebat Gagnæus, &*: delinquet, *quod ſubſtituerat Gelenius, & mox*: quoniam Diabolus, *&c. ex MS. Anglico cod. pro* : quòd. *Illm verò habet Auctor*: Omnis qui facit iuſtitiam, *quum apud alios deſideretur*: Omnis; *ſicut etiam*: Et ideò, *quod cetera editiones non habent, ſed duntaxat* : Omnis qui ex Deo naſcitur, *ſeu natus eſt. Tranſtulit etiam paucioribus*: Qui non eſt iuſtus, ex Deo non eſt, *cum Vulgato Interprete, pro eo quod ex Græco quidam*: *Omnis non faciens iuſtitiam. Atqui*: in primore Epiſtola, *idem eſt ac ſi dicas*: *in priori Epiſtolæ parte*; *cui ſimilem habes phraſin ſuprà lib.* 5. *aduerſ. Marc. cap.* 10. *Interim legimus ex Gagnæo*: negantem nos ſine delicto eſſe, *pro eo quod Lugdun. editio malè*: negante.

170. Quòd ſint quædam delicta quotidianæ incurſionis, &c.] *Mirum eſt quòd inter* quotidiana delicta *enumeret* : iraſci iniquè, *vbi adludit ad illud Pſal.* 4. *Iraſcimini, & nolite peccare*, & vltra ſolis occaſum, *iuxta illud Epheſ.* 4. *Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram*; *item* : manum immittere, *quod videtur accipi pro percutere, quod tamen prohibetur Iſai.* 58. facilè etiam maledicere, *&*: temerè iurare, *quæ prohibētur Matth.* 5. *Multóque magis mirandum de illo*: fidem pacti deſtruere. *De poſtremo*: aut verecundia aut neceſſitate mentiri, *conſentit cum reliquis Patribus.*

171. Sunt autem & contraria iſtis, &c.] *Inter* grauiora & exitioſa, *& (vti mox loquitur)* mortalia, *rectiùs collocantur ab illo*: homicidium, idololatria, fraus, negatio, blaſphemia, mœchia, fornicatio, & ſiqua alia violatio templi Dei, *vbi rurſus adludit ad Apoſt.* 1. *Cor.* 3.

172. Siquis ſcit fratrem ſuum, &c.] *De iſto* 1. *Ioan.* 5. *ſuprà tractauimus, & ex Paciano reſpondimus num.* 23. *Legit verò ſingulari numero*: peccati non ad mortem, *cum Vulgato Interprete Latino, quum Græcè ſit plurali.*

173. Meminerat & ipſe Hieremiam prohibitum à Deo deprecari, &c.] *Ad iſtud Hier.* 7. *&* 14. *etiam, ni fallor, ſuprà citatum, vel ſaltem ſimilem locum Ezech.* 4. *ſic reſpondet idem Pacianus eadem Epiſt.* 2. *ad Sympron. Nouatianum. Etenim quis liberare poſſit inuitum? quis pro non pœnitentibus impetrare?*

Cap. XX.

174. Diſciplina igitur Apoſtolorum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus* : De locis Hebr. 6. & Leuit. 13. & 14.

175. Exſtat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos, &c.] *Ad hunc locum hauddubiè adludit B. Hieronym. Catal. Script. Eccleſ. in Paulo Apoſtolo*: Epiſtola, *inquit, quæ fertur* ad Hebræos, *non eius creditur propter ſtyli ſermoniſque diſtantiam, ſed vel* Barnabæ iuxta Tertullianum, *vel Lucæ Euangeliſtæ iuxta quoſdam, vel Clementis Romanæ poſtea Eccleſiæ Epiſcopi, quem aiunt ſententias Pauli proprio ordinaſſe & ornaſſe ſermone. De* Barnaba *autem peculiare id eſt Auctori*: *De* Luca *non Auctore, ſed tranſlatore Clemens Alexandr. lib. Hypotypoſeon*; *De Clemente Romano, quòd ex Hebræo in Græcum ſermonem tranſtulerit, Euſebius ſententiam protulit magis veriſimilem, Eccleſ. hiſt. lib.* 4. *cap.* 38. *Nam tanquam* Pauli Apoſtoli *meminiſſe* Epiſtolæ ad Hebræos *eundem Clementem Epiſt. ad Corinth. ibidem Euſeb. tradidit. Paulo etiam adſcribitur à Clemente Alexand. loco citato apud Euſeb. l.* 6. *c.* 11. *Origene in Pſal.* 7. *ac Chryſoſt. & reliquis Græcorum Commentarij, vt omittam BB. Ambroſium, Hieronym. & Auguſt. Certè eandem Pauli agnoſcit & Rufinus in Symbol. inter Opera B. Cypriani, & alij Patres, quando xiiii. meminerunt Epiſtolarum Pauli. Verùm etſi Auctor* Barnabæ *adſcribat, tamen pro authentica ſcriptura habere ſe indicat, &* apud Eccleſias receptiorem *pronuntiat; hinc factum, vt ſuprà etiam citauerit Tom.* 3. *lib.* 2. *aduer. Marc. c.* 6. 9. *&* 10. *iuxta quod ibidem adnotauimus num.* 47. *& pro tali citatam fuiſſe à Patribus omnibus tam Græcis quàm Latinis colligere poterit Lector ex Operum vniuſcuiuſque Scripturarum Indicibus, & nominatim B. Cypriani noſtri, præter eos quos mox recenſebimus. Etiam pro tali agnouerunt Concilia Nicenum, Carthag.* 3. *aliáque ſuprà non ſemel citata, dum Canonem ſcripturarum recenſent. Plura ſiquis deſideret, recurrat ad Sixtum Senenſem Biblioth. Sancta lib.* 7. *c.* 8. *Certè Philaſtrius inter hæreſes Anonymas eas recenſet, quæ aut Pauli Apoſtoli, aut Canonicam ſcripturam negant.*

176. illo Apocrypho Paſtore mœchorum, &c.] *De hoc vide ſuprà Tom.* 2. *lib. de Orat. cap.* 12. *num.* 48.

177. Monens itaque diſcipulos, &c.] *In hac ſcriptura Heb.* 6. *multũ differt ab editionibus hodiernis tam Græcis quàm Latinis, legens*: omiſſis omnibus initiis

Google

tiis, *pro eo quod illa: intermittentes initij Chriſti ſermonem*; ſundamenta pœnitentiæ, *plurali numero*; ab operibus mortuorum, *pro: mortuis*, &: occidente iam æuo, *pro: virtuteſque futuri ſæculi. Nos verò ex Anglico MS. cod. intermedium quod deſiderabatur, ſic ſupplevimus*: & donum cœleſte guſtauerunt, & participauerunt ſpiritum ſanctum, & verbum Dei dulce (*Græcè* χαλὸν, *pro quo alij magis propeè: pulcrum*) guſtauerunt.

178. numquam mœcho & fornicatori ſecundam pœnitentiam, &c.] *Quem Auctor perperàm de pœnitentia* ſecunda *interpretatur locum, iam citatum Hebr. 6. alij veteres de iteratione baptiſmi intelligunt, & nominatim B. Ambr. lib. 2. de Pœnit. c. 2. & in Comment. Philaſtrius hær. 89. Epiph. hær. 59. Quò etiam accedit Chryſoſt. cum aliis Græcis eius aſſeclis, dum eodem modo interpretatur illud Hebr. 10. Poſt quàm accepimus veritatis agnitionem, non relinquitur hoſtia pro peccatis; quemadmodum etiam vbi ſuprà Philaſtrius. Et certè pro hac ſententia facimus phraſes Latina, eos qui ſemel illuminati ſunt, & rurſum renouari; & Græca quoque voces* φωτισθέντας ἀνακαινίζειν, *quas vſurpare ſolent veteres de baptizatis. Legimus autem omninò, vt conſtet oratio*: & figuras eius iam in ipſa veritate ſeruabat, *pro*: ſeruabant, *quia præcedit*: interpretabatur.

179. Si autem varietas efflorucrit in cutem, &c.] *Multum etiam hîc differt à lectione* LXX. *Auctor Leuit. 13. vertens*: Si varietas effloruerit, *pro: Si florens effloruerit lepra; quod habet etiam Origenes, cuius interpres B. Hieron. elegantiùs & clarius vertit, quod & Græcè & apud Auctorem obſcurum eſt: Quum ergo omnem cutem corpus obtexerit, tunc mundum eum ſacerdos à contagione pronuntiabit, eo quòd conuerterit in album. Qui etiam Auctori in hoc conſentit, quòd legat*: color viuus, *pro eo quod hodie* χρῶς ζῶν *legitur, quod alij corpus ſiue carnem, vertunt; vſqueadeò vt legiſſe videantur* χρῶτος, *quod* colorem *ſignificat. Supplemus autem*: mundum voluit intelligi *ex MS. Angl. cod. Qui etiam legit*: Si verò poſt abolitiem, *pro*: abolitionem. *ſed nihil immutauimus. Atqui calumniatur Auctor, dum interpretatur iſtud*: immundum iudicari, nec expiari à ſacerdote; *nam id quidem verum eſt, quamdiu* color viuus *apparuerit, ſed poſtea ſi iterum in album conuerſus fuerit, addit: quòd mundabit eum ſacerdos*.

180. Item de domo: Si quæ maculæ, &c.] *In hoc Leuit. 14. conſentit cum* LXX. *& eius Latino Interprete, à quo etiam* tactus *vertitur*: ἡ ἀφὴ, *pro*, lepra; *quo modo ſecundo loco quum vertat Auctor ad maiorem intellectum, expunximus ibi repetitam vocem* tactus *ſuperfluam. Legis autem MS. cod. Angl.* exterminari, *pro*: extrahi; *ſed quia etiam ille mox legit*: extrahi, *hoc retinuimus etiam priori loco. Atqui quod mox Auctor, illud*: Si poſt reformationem domus iterum aliquid de maculis apparuerit, debere deponi ſtructuram domus *interpretatur, tanquam ſi ſecunda non reſtaret venia; Iſychius presbyter, non de peccatoribus, ſed de hæreticis interpretatur; multo rectiùs*.

181. nam & Apocalypſis viridi equo mortem, &c.] Viridis *vertitur ab Auctore, quod Græcè eſt* χλωρὸς, *Apoc. 6. à vulgato verò Interprete*: pallidus, *ſed vtrumque vox Græca ſignificat; quo factum vt ille paulopòſt verterit*: fœnum viride; ruſſeus *verò more Tertullianico accipitur pro*: rubeus. *Ibi autem* quales in Abrahæ fiunt, *ſubintelligitur filios; adludit enim ad illud Matth. 3. Potens eſt Deus de* lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.

182. Proſpicietur, inquit, illi, & non morietur, &c.] *Etiam hîc differt Auctor ab omnibus, Leuit. 19. qui legunt plurali numero: morientur, neque addunt quod habet Auctor*: cui ſeruabatur. *Atqui neque hîc rectè concludit Auctor*: poſt manumiſſionem non haberi veniam *adulterij, eo quòd illa famula reſeruata, id eſt deſponſata erat alteri viro; quod non incurreretur, ſi manumiſſa tantùm eſſet, & ſit nihil ad inſtitutum Auctoris. Et verò intellectum myſticum vide apud Iſychium*.

Cap. XXI.

183. Hæc ſi Apoſtoli magis norant, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Quòd habeat quidem Eccleſia poteſtatem remittendi mœchiæ & fornicationis, ſed videatur non expedire, ne & alia delinquant. *Eam enim (quantumuis prima facie contrarium ſentire videatur) eſſe ſuam ſententiam, his ipſis verbis paulopòſt indicat, & rurſum iſtis*: Ergo ſpiritus veritatis (*quem fortaſsè adſcribit ſuo Montano*) poteſt quidem indulgere fornicatoribus veniam, ſed cum plurium malo non vult. *In hoc interim errat, quòd ſuæ Eccleſia Montanica ſoli eam poteſtatem vindicat, non verò Catholicæ, cui præerat Apoſtolicus Pontifex.* Et ideò, *inquit*, Eccleſia peccata donabit, ſed Eccleſia ſpiritus per ſpiritalem hominem, non Eccleſia numerus Epiſcoporum, *& quod iterum* Deo, non ſacerdoti, *ſicut Nouatianus eam poteſtatem reſeruat, contra quos, ſicuti non ſemel diximus, pulcrè diſputat B. Cyprianus Epiſt. 52. ad Antonian. Atqui de Prouerbio alibi non ſemel vſitato*: & in hunc iam gradum decurram, *vide noſtra Prolegomena*; excernere *verò vſurpat pro*: diſcernere.

184. Quis enim dimittit delicta ni ſolus Deus? &c.] *Imprimis non Chriſti, ſed Phariſæorum hæc fuit adſirmatio, Marc. 2. & Luc. 5. deinde ſibi etiam tanquam homini communicatam eam poteſtatem Chriſtus adſerit, quum addit: Vt autem ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem in terra remittendi peccata; & verò ipſe eandem poteſtatem Apoſtolis communicauit, Mat. 18. & maximè Ioan. 20. Accipite, inquit, Spiritum ſanctum; quorum remiſeritis peccata, remittentur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt. Qua veritate Auctor conuictus, etſi eam ſcripturam ex propoſito omittat, quia ſibi contrariam, tamen negare non poteſt* ipſos beatos Apoſtolos tale aliquid induluiſſe (*ſic enim lego ex Anglico cod. vt ſubintelligatur*: conſtet, *pro eo quod erat*: ipſis beatis Apoſtolis, *&c.* indulſiſſet) *ſed deprauat, dum adiicit*: non ex diſciplina, ſed ex poteſtate feciſſe; *quum tamen, vti præmiſimus, ſua Eccleſiæ Montaniſtica eam poteſtatem conceſſam fateatur. Legimus autem ex eodem MS. cod.* vt hoc ipſi probaretur, *pro*: hoc ipſum probaret.

185. Exhibe igitur & nūc mihi Apoſtolice, &c.] *Quum hauddubiè de Romano Pontifice loquatur, vel hinc Eccleſiæ Romanæ confirmat auctoritatem, quòd eius caput* Apoſtolicum *vocet, vtpotè Apoſtolorum ſucceſſorem, ſicuti ipſe apertius ſuprà Tomo*

Digitized by Google

4. lib. 4. Carminum adu. Marc. c. 8. Remanſit autem ea appellatio in hodiernum diem.

186. vel: Quæcumque alligaueris vel ſolueris in terra, &c.] *Sic prorſus legendum, pro eo quod erat:* alligaueritis vel ſolueritis, *patet ex eo quod ſequitur:* &: Quæcumque ſolueris vel alligaueris, non: Quæ ſoluerint vel alligauerint. *Atqui maior fides habenda Auctori, quum adhuc Catholicus eſſet, quàm nunc hæretico, &* contra Eccleſiam *ex propoſito maximè hoc capite* ſcribenti. *Proinde Antidoti loco ſufficient loci Auctoris, quibus non ſemel,* ſuper Petrum (*non modò:* In ipſo, id eſt per ipſum, *ſicut hîc calumniatur*) exſtructam Eccleſiam *fatetur, nempè Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 22. n. 134. & lib. 4. adu. Marc. alicubi, &; vel quum in hæreſin lapſus eſſet, hoc ipſo Tomo lib. de Monog. c. 8. n. 58. Similes autem Patrum locos habes adnotatos à nobis ad Epiſt. 55. B. Cypr. ad Cornelium, n. 35. Et verò non* perſonaliter *B. Petro dũtaxat id dictũ, ſed deriuatum quoque in eius ſucceſſores, atque adeò Eccleſiam Romanam, ibidem videre eſt ex Patribus, n. 90. Quibus adde B. Pacianum Epiſt. 2. ad Sympron.*

187. &: Dabo tibi claues, non Eccleſiæ, &c.] *Etiam hîc Antidoti loco ſufficiet, quod nõdum hæreticus Auctor Scorpiaco aduerſus Gnoſticos c. 10.* Nam, *inquit,* ſi & adhuc clauſum putas cœlum, memento claues eius hîc Dominum Petro, & per eum Eccleſiæ reliquiſſe.

188. Ipſe denique primus in Chriſti baptiſmo reſerauit aditum cœleſtis regni, quo ſoluũtur, &c.] *Similem interpretationem peruerſam Nouatianorum, quæ etiam de* remiſſione delictorum in baptiſmo, *non verò per pœnitentiam, interpretabantur illud Matth. 18. Amen dico vobis, quæcumque adligaueritis ſuper terram, &c. & quæcumque ſolueritis, &c. de Catechumenis, non de fidelibus, latè & pulcrè refutat loco ſæpius citato B. Pacianus; deducens, iſtud ipſum Chriſti ad Petrum, non poſſe de ſolis gentibus intelligi. Neque enim* Eccleſiam *Chriſtus non baptiZatas gentes vocat. Deinde: Quid ſoluo inquit, gentibus quod non eſt ligatum? nam ſi reputatum non eſt; nec ligatum. Quid adligo, quod nullo iure conſtringo? gentilis liber eſt legi. At in baptiZatum vtraque conuenire. Soluitur enim, inquit, venia, quia peccato tenebatur; ligatur anathemate, quia ſolutus fuerat fide, & per gratiam liberatus.*

189. Sed & in illa diſceptatione, &c.] *Abſurdiſſima eſt etiam iſta interpretatio ex Act. 15. c. quaſi ibi ſoluerit (iuxta promiſſum Chriſti) Petrus, quæ omiſſa ſunt legis, & alligauerit quæ reſeruata ſunt. Nam loquitur diſertis verbis Chriſtus: de remiſſione peccatorum; & verò ante edictum illius Concilij Hieroſolymitani, peccatum non fuit Legis quædam obſeruare.*

190. Cui ſi præceperat Dominus, &c.] *Etiam ad hanc obiectionem Nouatianorum ex Tertulliano ibidem reſpondet B. Pacianus. Illud, inquit (nempè: Si in te peccauerit frater tuus, &c.) vnus inſiſt; hoc (nempè: Quæcumque ſolueritis in terra) pluribus relaxant; illud ipſe ſoluit in quem admittitur, hoc verò Eccleſia; illud ſine ſacerdote, & fratribus: hoc ab omnibus impetratur. Quæcumque ſolueritis (inquiens) omninò nihil excipit. Quæcumque (inquit) vel magna vel modica.*

191. in quo eſt Trinitas vnius diuinitatis, &c.] *Ex eo quod ſequitur:* Illam Eccleſiam congregat quam Dominus in tribus poſuit, *& proinde* non Eccleſia numerus Epiſcoporum, *aliiſque locis ſuprà non ſemel, vbi dicit:* Etiam in tribus eſſe Eccleſiam, *videor mihi colligere: etiam eò dementiæ veniſſe Auctorem, vt trium nomine, in quibus conſiſtit Eccleſia, intellexerit Montanum, Priſcam & Maximillam. Verùm de hoc latiùs in vita Auctoris.*

Cap. XXII.

192. At tu iam & in martyras tuos effundis hanc poteſtatem, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De venia mœchiæ quam ſibi martyres quidam vſurpabant. *In quo Auctorem partim imitatur B. Cypr. agens contra lapſos, qui ad Martyres paſſim recurrebant, & Confeſſores importuna deprecatione corrumpebant, vt ſine diſcrimine vel examine præuio, ſingulorum pax daretur ſeu relaxatio à ſatisfactione per Epiſcopos vel Presbyteros impoſita, ſicut patet ex Epiſtolis in receſſu eius ſcriptis ad Clerum, ad Martyras, & ad Plebem n. 10. 11. & 12. Qui interim non præcidit Martyribus eam poteſtatem, pacem lapſis dandi; ſed monet vt petentium deſideria ponderent, merita quoque ſingulorum & delictorum genera cogitent, ſicut latiùs tractauimus Adnotat. noſtris in dictam Epiſt. 11. num. 3. 4. 6. & 10. Et verò formulam etiam quandam Libellorum, quibus Martyres pacem dabant, habes in vita noſtra B. Cypriani, ex Epiſt. 17. Luciani Martyris, Confeſſorum omnium nomine. Quid? quòd dicta Epiſt. 11. his verbis: conſiderantes quæ & qualia in præteritum Anteceſſores veſtri Martyres conceſſerint, adludere videatur ad tempora Tertulliani. Nam ipſe Tertullianus ſuprà Tom. 2. lib. ad Martyras c. 1.* Pax, *inquit,* veſtra bellum eſt illi, *nempè diabolo.* Quam pacem quidem in Eccleſia non habentes, à Martyribus in carcere exorare conſueuerunt. Et ideò eam etiam propterea in vobis habere & fouere & cuſtodire debetis, vt ſi fortè & aliis præſtare poſſitis; *vbi vide & Adnot. noſtras num. 12. Quæ adeò Antidoti loco eſſe poſſunt, aduerſus ea quæ nunc in hæreſi conſtitutus nimis impudenter in Martyras effundit. Atqui tranſponimus paulopòſt:* quis permittit homini donare, quæ Deo reſeruanda ſunt? *Ad quod ipſum argumentum reſpondimus c. præcedenti, n. 184.*

193. Sufficiat Martyri propria delicta purgaſſe, &c.] *Aut loquitur de Martyribus qui ſuo Martyrio baptiZabantur, aut intelligit de omnimoda purgatione delictorum, quam ſolis Martyribus tum ipſe non ſemel ſuprà, tum B. Cyprianus Epiſt. 52. ad Antonian. adſcribit, ita vt nihil reſtet poſt hanc vitam purgandum. Legimus autem ex M S. Angl. cod. phraſi Tertullianica:* & omnia ſanctus, *pro:* omninò.

194. Quod ſi eſt, iam & Martyrium aliud erit baptiſma, &c.] *Non vult hîc negare quod ſuprà Tom. 3. lib. de Baptiſ. adſeruit:* eſſe baptiſmum quendam *ſanguinis ſiue* Martyrij; *& hîc iiſdem ſcripturis confirmat (de quo ibi latiùs Adnot. noſtris, c. 16. num. 110. 111. & 112.) ſed hoc indicat, quòd illud* ſoli *proſit Martyri, non verò aliis. Nam & his ſubiicit:* Debeo ergo & primo lanacto liberare, ſi poſſum ſecundo. *Atqui obſcurum eſt illud:* ingeramúſque in ſinum (*vel, ſicuti legebat Gagnæus:* in finem) neceſſe eſt, *&, quantum apparet, corruptum.*

195. certè

Digitized by Google

195. certè negatori, &c.] *Vel hinc patet veriſſimũ eſſe quod ſuprà citauimus ex B. Cypr. Epiſt. 11. ſollicitè & cautè prius ponderaſſe actum & opera, & merita ſingulorum negatorum Martyrum, apud ſuos Anteceſſores, priuſquàm pacem lapſis concederent; vtpotè quum hîc Auctor videatur indicare, quòd vix* Negatoribus *conceſſerint. In eo hallucinatur, quòd leuius faciat peccatum Negatoris, peccato mœchiæ & fornicationis.*

ARGVMENTVM LIBRI DE TRINITATE,

Per Iacobvm Pamelivm.

De Trinitate *diſputaturus* Novatianvs *Presbyter Romanus ſub ſancto Fabiano Papa, quantum adparet, adhuc Catholicus: Imprimis ex regula fidei (quod Symbolum vocamus) proponit, vt primò credamus* in Devm Patrem et Dominvm omnipotentem, rervm omnivm perfectissimvm conditorem. I.

Super quæ omnia ipſe continens omnia, immenſus, æternus, immortalis, mente hominis maior, vt ipſe eſt ſermone inexplicabilis, ſublimitate omni ſublimior. II.

Deinde Deum eſſe conditorem omnium, dominum, & parentem, ſcripturis probat. III.

Bonum quoque, ſemper ſui ſimilem, immutabilem, vnum & ſolum, infinitum; cuius nec nomen proprium poſſit edici, & incorruptibilem. IIII.

Cuius ſi iracundias legitimas & indignationes quaſdam, & odia deſcripta teneamus; non tamen hæc intelligi ad humanorum exempla vitiorum. V.

Et licet ſcriptura ad humanam formam faciem diuinam ſæpè conuertat; non tamen intra hæc noſtri corporis lineamenta modum diuinæ maieſtatis includi. VI.

Spiritus quoque quum Deus dicitur, caritas & lux; non ſatis Deum illis appellationibus explicari. VII.

Hunc ergo Deum nouiſſe & venerari Eccleſiam, cui teſtimonium reddit tam inuiſibilium, quàm etiam viſibilium, & ſemper, & tota natura, quem ſcripturæ celebrant. VIII.

Porrò eandem Regulã veritatis docere nos: credere poſt Patrem etiam in Filivm Dei Iesvm Christvm Dominvm Devm nostrvm; *eundem in veteri Teſtamento repromiſſum, & in nouo exhibitum.* IX.

Neque commentitium & fictum Chriſtum hæreticorum Teſtamenti veteris auctoritatem reſpuentium, qui & nuptiarum coniunctionem oderunt (nempè Marcionitarum) neque in phantaſmate, ſed in veritate; neque illum qui æthercam carnem, vt alij volunt hæretici (nempè Apelletiani) adſumpſerit; ſed veram carnis ſoliditatem. X.

Et verò non hominem tantùm Chriſtum, ſed & Deum; ſicuti hominis filium, ita & Dei filium. XI.

Deum enim, veteris Teſtamenti ſcripturarum auctoritate probari. XII.

Tum etiam noui Teſtamenti ſcripturis. XIII. XIIII.

Immò etiam illis, quibus Chriſtus angelus appellatur. XV.

Eandem diuinam maieſtatem in Chriſto alijs iterum ſcripturis confirmari. XVI. XVII

Atqui, quum firmum ſit genus probationis, quod etiam ab aduerſarijs veritatis ſumitur; vel ab ijs Chriſtum Deum adfirmari (quos ſuprà c. 12. Sabellianos nuncupat) qui Chriſtum Deum patrem faciebant. Sicuti & illos, qui ita Chriſti manifeſtam amplexati ſunt diuinitatem, vt illum ſine carne fuiſſe dixerint. XVIII.

Illos autem errorem ſuum inde ſumpſiſſe, quòd nihil arbitrarentur intereſſe inter filium XIX.

Dei, & filium hominis; ob ſcripturam malè intellectam.

XX. *Neque inde ſequi, quia Chriſtus mortuus, etiam Deum mortuum accipi; quia non tantummodò Deum, ſed & hominem Chriſtum ſcriptura proponit.*

XXI. *Aduerſus autem Sabellianos ſcripturis probat alium eſſe filium, alium Patrem.*

XXII. *Pulcrè reſpondens ad illud: Ego & Pater vnum ſumus, quod illi pro ſe intendebant.*

XXIII. } *Rurſum ex verbis Chriſti ſequentibus Deum illum comprobans.*

XXIIII. } *Item ex Moyſe in principio ſacrarum litterarum.*

XXV.

XXVI. *Inde etiam, quòd Abrahæ viſus legatur Deus; quod de Patre nequeat intelligi, quem nemo vidit vmquam, ſed de filio in angeli imagine.*

XXVII. *Quòd etiam Iacob apparuerit Deus angelus, Dei filius nempè.*

XXVIII. *Pro Sabellianis etiam nihil facere illud: Qui videt me, videt & Patrem.*

XXIX. *Deinceps fidei auctoritatem admonere nos, poſt Patrem & filium, credere etiam* IN SPIRITVMSANCTVM, *quod etiam ſcripturis confirmat.*

XXX. *Denique quantumuis dicti hæretici erroris ſui originem inde rapuerint, quòd animaduerterent ſcriptum: vnus Deus; etſi Chriſtum Deum & Patrem Deum dicamus, non magis tamen duos Deos ſcripturam proponere, quàm duos Dominos, aut duos magiſtros.*

XXXI. *Sed Dei filium Deum, ex Deo Patre ab æterno natum, qui ſemper in Patre fuerit, ſecundam perſonam eſſe à Patre, qui nihil agat ſine Patris arbitrio; eundem & Dominum, & angelum magni Dei conſilij; in quem Patris diuinitas per ſubſtantiæ communionem ſit tradita.*

Ceterùm, quum ſcripſiſſet Rufinus Apolog. pro Origene, hæreticos quoſdam qui in Spiritumſanctum blaſphemant, TERTVLLIANI LIBELLVM DE TRINITATE, *reprehenſibiliter quantum ad veritatem fidei noſtræ pertinet ſcriptum, in* S. CYPRIANI *Epiſtolarum corpus inſeruiſſe; & quamplurimos codices de talibus conſcribentes, per totam Conſtantinopolim diſtrahi pretio viliori feciſſe, vt exiguitate pretij homines adlecti, ignotos & latentes dolos faciliùs compararent, quo per hoc commentum hæretici, perfidiæ ſuæ fidem tanti viri auctoritate conquirerent: B. Hieronymus* Apologia *aduerſus Rufinum, nec* TERTVLLIANI *librum eſſe adſerit, nec* CYPRIANI; *ſed* NOVATIANI; *cuius & inſcribitur titulo, & auctoris ſtyli proprietas demonſtrat. Quod confirmatur ab eodem his verbis Catal. Script. Eccleſ. Scripſit* NOVATIANVS DE TRINITATE GRANDE VOLVMEN, *quaſi* ἐπιτομὴν OPERIS TERTVLLIANI, *quod plerique neſcientes,* CYPRIANI *exiſtimant. Eodem pertinet, etiam illud ſuperiori loco B. Hieron.* CYPRIANI ψευδεπίγραφον *hæreſeos librum. Hunc autem eundem eſſe illum, cuius Rufinus & B. Hieron. meminerunt, tum ex illo patet infrà cap. 7.* Omnis enim ſpiritus creatura eſt, *& quòd cap. 24. iuxta æditionem Gelenij ex MS. Britannico codice, cui & Anglicus codex Ioannis Clementis conſentit, vocetur* Paracletus minor Chriſto, *tum quòd cap. 29. vbi de* Spiritusſancto *agit, eundem neutiquam Deum aut nuncupet aut probet, ſicuti Patrem & filium iam antea latè Deum comprobauerat; quòd denique cap. 30. vbi deducit vnum Deum eſſe Patrem & filium, nullam* Spiritusſancti *faciat mentionem. Quo factum, vt & à B. Hieron. hæreſeos liber appelletur, & à Rufino ſcribatur:* πνευματομάχους *Macedonianæ partis hæreticos, hunc B. Cypriano adſcripſiſſe, vti perfidiæ ſuæ fidem tanti viri auctoritate conquirerent. Non propterea tamen in hoc opere illum prætermiſimus, quòd hæretici ſit, & quædam in illo hæreſin ſapiant; quia (præterquàm quòd ſcriptus ſit ante ſchiſma eius & hæreſin, ſicuti Adnotat. noſtris numer. 1. latiùs) re-*

liqua

liqua magnoperè faciunt ad confirmandam perſonarum Trinitatem in vna Deitate contra hodiernos Trinitarios. Et (vel ipſo huius libri Auctore teſte infrà cap. 18.) firmum eſt probationis genus, quod etiam ab aduerſatio ſumitur; vt veritas etiam ab ipſis inimicis veritatis probetur. *Vtut ſit*, TERTVLLIANI *non eſſe, patet; tum ex eo quòd cap. 6. Auctor neget in Deo corporea lineamenta, quem Tertullianus non ſemel corporeum agnoſcere videtur; tum quòd cap.* 12. Sabellianorum *meminit, quum multò poſt Tertullianum exortus ſit Sabellius. Atqui Librum hunc, quem Trithemius vidiſſe non videtur; & MS. habuit Politianus, & primus in lucem edidit Ioan. Gagnæus, deinde caſtigauit ex Britannico MS. cod. Gelenius; nos denique multis in locis recognouimus ad Anglicum MS. exemplar Dn. Ioan. Clementis, & quibuſdam ex coniecturis Dn. Latinij, nouo quoque Argumento & Adnotationibus aliquot illuſtrauimus.*

B # NOVATIANI[1] ROMANÆ VRBIS PRESBYTERI,[2] DE TRINITATE LIBER.

REGVLA[1] exigit veritatis, vt primò omnium credamus in Deum pa- CAP. I.
trem & Dominum omnipotentem, id eſt rerum omnium perfectiſſi-
mum conditorem,[4] qui cœlum alta ſublimitate ſuſpenderit, terram de- Gen. 1.
iecta mole ſolidauerit, maria ſoluto liquore diffuderit, & hæc omnia
propriis & condignis inſtrumentis & ornata & plena digeſſerit. Nam &
in ſolidamento cœli luciferos ſolis ortus excitauit, lunæ candentem
globum ad ſolatium noctis[5] menſurnis incrementis orbis impleuit,
aſtrorum etiam radios variis fulgoribus micantis lucis accendit: & hæc omnia legitimis
meatibus circumire totum mundi ambitum voluit, humano generi dies, menſes, annos,
ſigna, tempora, vtilitatéſque factura. In terris quoque altiſsimos montes in verticem ſu-
ſtulit, valles in ima deiecit, campos æqualiter ſtrauit, animalium greges ad varias homi-
num ſeruitutes vtiliter inſtituit. Syluarum quoque robora humanis vſibus profutura ſoli-
dauit, fruges in cibum elicuit, fontium ora reſerauit, & lapſuris fluminibus infudit. Poſt
quæ[6] nec non etiam ipſis quoque deliciis procuraſſet oculorum, variis florum coloribus
C ad voluptatem ſpectantium cuncta veſtiuit. In ipſo quoque mari, quamuis eſſet & magni-
tudine & vtilitate mirabile, multimoda animalia, nunc mediocris, nunc vaſti corporis
finxit, ingenium artificis de inſtitutionis varietate teſtantia. Quibus non contentus, ne
fortè fremitus & curſus aquarum cum diſpendio poſſeſſoris humani alienum occuparet
elementum, fines litoribus incluſit: quò cùm fremens fluctus & ex alto ſinu ſpumãs vnda
veniſſet, rurſum in ſe rediret, nec terminos conceſſos excederet, ſeruans iura præſcripta:
vt diuinas leges tantò magis homo cuſtodiret, quantò illas etiam elementa ſeruaſſent. Poſt
quæ hominem quoque mundo præpoſuit, & quidem ad imaginem Dei factum: cui men-
tem & rationem indidit, & prudentiam, vt Deum poſſet imitari: cuius etſi corporis ter-
rena primordia, cœleſtis tamen & diuini halitus inſpirata ſubſtantia:[7] Quæ cùm omnia Gen. 2.
in ſeruitutem illi dediſſet, ſolum liberum eſſe voluit. Et ne in periculum caderet rurſum
ſoluta libertas, mandatum poſuit, quo tamen non ineſſe malum in fructu arboris dicere-
tur, ſed futurum, ſi fortè ex voluntate hominis de contemptu datæ legis præmoneretur.
Nam & liber eſſe debuerat, ne incongruenter Dei imago ſeruiret: & lex addenda, ne vſ-
que ad contemptum dantis libertas effrenata proruperet: vt & præmia condigna & me-
rita pœnarum conſequenter exciperet, ſuũ iam habens illud, quod motu mentis in alteru-
tram partem agitare voluiſſet.[8] Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipſum redit, qui cùm Gen. 3.
illam de obedientia poſſet euadere, in eandem incurrit, dum ex conſilio peruerſo, Deus
eſſe feſtinat. cuius tamen pœnam, nihilominus indulgenter temperauit, dum non tam

ipſe quàm labores eius maledicuntur ſuper terra. Nam & quod requiritur, non ex igno- D
rantia venit, ſed ſpem hominis futuræ in Chriſto, & inuentionis & ſalutis oſtēdit: & quòd
ne de ligno arbotis vitæ contingat arcetur, non de inuidiæ maligno liuore deſcendit, ſed
ne viuens in æternum, niſi peccata Chriſtus antè donaſſet, circunferret ſecum in pœnam
ſui ſemper immortale delictum. [9] Quanquam etiam ſuperioribus, id eſt, ſuper ipſum quo-
que ſolidamentum partibus, quæ non ſunt hodie noſtris contemplabiles oculis, angelos
priùs inſtituerit, ſpiritales virtutes digeſſerit, thronos, poteſtatéſque præfecerit, & alia
multa cœlorum immenſa ſpatia, & ſacramentorum infinita opera cōdiderit, vt immenſus
hic licet mundus penè nouiſſimum magis Dei corporaliū rerum appareat opus eſſe, quàm
ſolum. Namque quæ infra terram iacent, neque ipſa ſunt digeſtis & ordinatis poteſtatibus
vacua. [10] Locus enim eſt, quò piorum animæ impiorúmque ducuntur, futuri iudicij præ-
iudicia ſentientes: vt operum ipſius in omnibus partibus redundantes magnitudines non
intra mundi huius, capaciſſimos licet, vt diximus, ſinus concluſas videremus, ſed etiam
intra ipſius mundi & profunda & altitudines cogitare poſſemus, & ſic conſiderata operum
Cap. II. magnitudine, tantæ molis dignè mirari poſſemus artificem. [[11] Super quæ omnia ipſe
continens cuncta, nihil extra ſe vacuum deſerens, [12] nulli Deo ſuperiori (vt quidam pu-
tant) locum reliquit: quandoquidem ipſe vniuerſa ſinu perfectæ magnitudinis & pote-
ſtatis incluſerit, intentus ſemper operi ſuo, & vadens per omnia, & mouens cuncta, & viui-
ficans vniuerſa, & conſpiciens tota, & in concordiam elementorum omnium diſcordan-
tes materias ſic connectens, vt ex diſparibus elementis ita ſit vnus mundus iſta coagmen- E
tata conſpiratione ſolidatus, vt nulla vi diſſolui poſſit, niſi quum illum ſolus ipſe qui fecit,
ad maiora alia præſtanda nobis, ſolui iuſſerit. Hunc enim legimus omnia continere: &
ideò nihil extra ipſum eſſe potuiſſe, quippè quum originem omninò non habeat, conſe-
quenter nec exitum ſentiat: niſi fortè quod abſit, aliquando eſſe cœperit nec ſuper om-
nia ſit, ſed dum poſt aliquid eſſe cœperit, intra id ſit quod ante ipſum fuerit, minor in-
uentus poteſtate, dum poſterior denotatur etiā ipſo tempore. Ob hanc ergo cauſam ſem-
per immenſus, quia nihil illo maius eſt: ſemper æternus, quia nihil illo antiquius. Id enim
quod ſine origine eſt, præcedi à nullo poteſt, dum nō habet tempus. Ideò immortalis non
deficiens in conſummationis exitu. Et quoniā ſine lege eſt quicquid ſine origine eſt, mo-
dum temporis excludit, dum ſe debitorem nemini ſentit. [11] De hoc ergo ac de eis quæ
1. Cor. 5. ſunt ipſius, & in eo ſunt, nec mens hominis quæ ſint, quāta ſint, & qualia ſint, dignè con-
cipere poteſt, nec eloquentia ſermonis humani æquabilem maieſtati eius virtutem ſermo-
nis expromit. Ad cogitandam enim & ad eloquendam illius maieſtatem, & eloquentia
omnis meritò muta eſt, & mens omnis exigua eſt: maior eſt enim mente ipſa, nec cogi-
tari poſsit quantus ſit: ne ſi potuerit cogitari, mente humana minor ſit, qua concipi poſsit.
Maior eſt quoque omni ſermone, nec edici poſsit: ne ſi potuerit edici, humano ſermone
minor ſit, quo quum edicitur, & circumiri & colligi poſsit. Quidquid enim de illo cogi-
tatum fuerit, minus ipſo erit: & quidquid enuntiatum fuerit, minus illo comparatum F
circum ipſum erit. Sentire enim illum taciti aliquatenus poſſumus, vt autem ipſe eſt, ſer-
mone explicare non poſſumus. Siue enim illum dixeris lucem, creaturam ipſius magis
quàm ipſum dixeris, ipſum non expreſſeris: ſiue illum dixeris virtutem, potentiam ipſius
magis quàm ipſum dixeris, & deprompſeris: ſiue dixeris maieſtatem, honorem ipſius ma-
gis quàm illum ipſum deſcripſeris. Et quid per ſingula quæque percurrens longum facio?
ſemel totum explicabo. Quidquid omninò de illo retuleris, rem aliquam ipſius magis &
virtutem quàm ipſum explicaueris. Quid enim de eo condignè aut dicas, aut ſentias, qui
omnibus & ſermonibus & ſenſibus maior eſt? Niſi quòd vno modo, & hoc ipſum quomo-
do poſſumus, quomodo capimus, quomodo intelligere licet, quid ſit Deus, mente ca-
piemus: ſi cogitauerimus id illum eſſe, quod, quale, & quantum ſit non poſsit intelligi,
ne in ipſam quidem cogitationem poſsit venire. Nam ſi ad ſolis aſpectum oculorum no-
ſtrorum acies hebeſcit, ne orbem ipſum obtutus inſpiciat obuiorum ſibi ſuperatus fulgore
radiorum: hoc idem mentis acies patitur in cogitatione omni de Deo, & quantò ad conſi-
derandum Deum plus intenditur, tantò magis ipſa cogitationis ſuæ luce cæcatur. Quid
enim de eo (vt iterum repetam) condignè dicas, qui eſt ſublimitate omni ſublimior, &
altitudine omni altior, & profundo omni profundior, & omni luce lucidior, & omni cla-
ritate clarior, omni ſplendore ſplendidior, omni robore robuſtior, omni virtute virtior,
omni pulchritudine pulchrior, veritate omni verior, & fortitudine omni fortior, & ma-
ieſtate

Digitized by Google

A ieſtate omni maior, & omni potentia potentior, & omnibus diuitiis ditior, omni pruden-
tia prudentior, & omni benignitate benignior, omni bonitate melior, omni iuſtitia iu-
ſtior, omni clementia clementior. Minora enim ſint neceſſe eſt omnium genera virtutum,
eo ipſo qui virtutum omnium & Deus & parens eſt: vt verè dici poſsit, id Deus eſſe, quod
eiuſmodi eſt cui comparari nihil poteſt. Super omne eſt enim quod dici poteſt. Mens eſt
enim quædam gignens & complens omnia, quæ ſine vllo, aut initio, aut termino tempo-
ris cauſas rerum naturaliter nexas ad vtilitatem omnium ſumma & perfecta ratione mo-
deretur. [[14] Hunc igitur agnoſcimus & ſcimus Deum conditorem rerum omnium: Do- Cap. III.
minum, propter poteſtatem: parentem, propter inſtitutionem: hunc inquam [15] qui di-
xit, [a] & facta ſunt omnia: præcepit, & proceſſerunt vniuerſa. De quo ſcriptum eſt, [b] Omnia [a] Pſal. 148.
in ſapientia feciſti. De quo Moyſes: [c] Deus in cœlo ſurſum & in terra deorſum; [16] qui ſe- [b] Pſal. 103.
cundum Eſaiam [d] menſus eſt cœlum palmo, terram pugillo; [e] qui aſpicit terram, & facit [c] Deut. 4.
eam tremere; qui continet gyrum terræ, & eos qui habitant in ipſo quaſi locuſtas; [f] qui ex- [d] Iſa. 40.
pendit montes in pondere, & nemora in ſtatera, id eſt, certo diuinæ diſpoſitionis exami- [e] Pſal. 103.
ne: ac ne facilè in ruinam procũberet magnitudo inæqualiter iacens, ſi non paribus fuiſſet [f] Iſa. 40.
librata ponderibus, onus hoc moderanter terrenæ molis æquauit. Qui dicit per Prophe-
tam: Ego Deus, & non eſt præter me. Qui per eundem Prophetam refert: Quoniam ma- Iſa. 45.
ieſtatem meam non dabo alteri, vt omnes cum ſuis figmentis Ethnicos excludat & hære- Iſa. 48.
ticos, probans Deum non eſſe qui manu artificis factus ſit, [17] nec eum qui ingenio hære-
B tici fictus ſit. Non eſt enim Deus, cui vt ſit quærendus eſt artifex. Quique adhuc adiecit
per Prophetam, Cœlum mihi thronus eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum: qua- Iſa. 66.
lem mihi ædificabitis domum, aut quis locus requiei meæ? vt oſtendat quoniam multò
magis illum templum non capit, quum mundus non capit: & hæc non ad ſui iactantiam,
ſed ad noſtri ſcientiam refert. Neque enim ipſe à nobis deſiderat magnitudinis gloriam,
ſed nobis vult religioſam, quâ pater, conferre ſapientiam. Quique præterea ferinos no-
ſtros animos, & de agreſti immanitate tumidos, & abruptos ad lenitatem trahere volens,
dicit: [18] Et ſuper quem requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper humilem & quietum, & tre- Ibidem.
mentem verba mea? vt Deum aliquatenus quantus ſit poſsit agnoſcere, dum illum per ſpi-
ritum collatum diſcit timere. Qui ſimiliter adhuc magis in notitiam noſtri volens perue-
nire, ad culturam ſui noſtros excitans animos, aiebat: Ego ſum Dominus qui feci lucem Iſa. 45.
& creaui tenebras, vt viciſsitudinum iſtarum, quibus noctes dieſque moderantur, non
naturam neſcio quam putemus artificem; ſed Deum agnoſceremus potiùs (quod erat ve-
rius) conditorem. Quem quoniam obrutu oculorum videre non poſſumus, de operum
magnitudine, & virtute, & maieſtate condiſcimus. Inuiſibilia enim ipſius (inquit Apo- Rom. 1.
ſtolus Paulus) [19] à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur: ſempi-
terna quoque eius virtus & diuinitas, vt animus humanus ex manifeſtis occulta condi-
ſcens, de operum magnitudine quæ videret mentis oculis, artificis magnitudinem cogi-
taret: de quo idem Apoſtolus: Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, ſoli Deo ho- 1. Tim. 1.
C nor & gloria. Euaſit enim oculorum contemplationem, qui cogitationis vicit magnitu-
dinem. Quoniam, inquit, ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia. Nam & imperio Rom. 11.
eius omnia, vt ex ipſo ſint, & verbo eius digeſta, vt per ipſum ſint: & in iudicium eius re-
cidunt vniuerſa, vt dum in ipſo expectant libertatem, corruptione depoſita in ipſum vi-
deantur eſſe reuocata. [[20] Quem ſolum meritò bonum pronuntiat Dominus: cuius bo- Cap. IIII.
nitatis totus teſtis eſt mundus: quem non inſtituiſſet, niſi bonus fuiſſet. Nam ſi omnia bo- Gen. 1.
na valde, conſequenter ac meritò & quæ inſtituta ſunt bona, bonum inſtitutorem proba-
uerunt: & quæ à bono inſtitutore ſunt, aliud quàm bona eſſe non poſſunt, ex quo omne
malum faceſſat à Deo: Nec enim poteſt fieri vt ſit initiator, aut artifex vllius mali operis,
qui nomen ſibi perfecti vindicat, & parentis & iudicis: maximè cùm omnis mali operis
vindex ſit & iudex; quoniam & non aliundè occurrit homini malum, niſi à bono Deo re- Gen. 3.
ceſsiſſet. Hoc autem ipſum in homine denotatur: non quia neceſſe fuit, ſed quia ipſe ſic
voluit. vnde manifeſtè & quid malum eſſet apparuit, & ne inuidia in Deo eſſe videretur, à
quo malum ortum eſſet, eluxit. Hic ergo ſemper ſui eſt ſimilis, nec ſe vnquam in aliquas
formas vertit aut mutat: ne per immutationem etiam mortalis eſſe videatur. Immutatio
enim conuerſionis, portio cuiuſdam comprehenditur mortis. Ideò nec adiectio in illo
vnquam vllius aut partis, aut honoris accedit: ne quid vnquam perfecto defuiſſe videatur:
nec detrimentum in eo aliquod agitur, ne gradus mortalitatis receptus eſſe videatur: ſed

quod eſt, id ſemper eſt, & qui eſt, ſemper ipſe eſt, & qualis eſt, ſemper talis eſt. Nam & D
inctementa originem mõſtrant, & detrimenta mottem atque interitum probant: Et ideò
Malach. 3. ego (ait) ſum Deus, & non ſum mutatus: ſtatum ſuum tenens ſemper, dum id quod natum
non eſt, conuerti non poteſt. Hoc enim in ipſo quidquid illud poteſt quod eſt, Deus ſem-
Exod. 3. per ſit neceſſe eſt, vt ſemper ſit Deus, ſeruans ſeſe virtutibus ſuis: Et ideò dicit, Ego ſum
qui ſum. Quod enim eſt, ideò hoc habet nomen, quoniam eandem ſemper ſui obtinet
qualitatem. Immutatio enim tollit illud nomen quod eſt: quidquid eoim aliquando ver-
titur, mortale oſtenditur hoc ipſo quod conuertitut. Deſinit enim eſſe, quod fuerat, & in-
cipit conſequenter eſſe quod nõ erat: idcircò & meritò in Deo manet ſemper ſtatus ſuus,
dum ſine detrimento commutationis ſemper ſui & ſimilis & æqualis eſt. Quod enim na-
tum non eſt, nec mutari poteſt: ea enim ſola in conuerſionem veniunt quæcunque fiunt
vel quæcunque gignuntur, dum quæ aliquando non fuerant, diſcunt eſſe naſcendo, at-
que ideò naſcendo conuerti. At enim, illa quæ nec natiuitatem habent, nec artificem, ex-
cluſerunt à ſe demutationem, dum in qua conuerſionis cauſa eſt, non habent originem:
ideò & vnus pronuntiatus eſt, dum parem non habet. Deus enim, quidquid eſſe poteſt
quod Deus eſt, ſummum ſit neceſſe eſt. Summum autem quidquid eſt, ita demum ſum-
mum eſſe oportet, dum extra comparem eſt. Et ideò ſolũ & vnum ſit neceſſe eſt, cui con-
ferri nihil poteſt, dum parem non habet. Quoniam nec duo infinita eſſe poſſunt, vt rerum
dictat ipſa natura. Infinitum eſt autem, quidquid nec originem habet omninò, nec finem.
Excludit enim alterius initium, quidquid occupauerit totum. Quoniam ſi non omne id E
quod eſt, quidquid eſt continet, dum intra id inuenitur quo continetur, minus inuentum
eo quo continetur, Deus eſſe deſierit, in alterius poteſtatem redactus, cuius magnitudine
quâ minor fuerit incluſus: & ideò quod continuit Deus potius eſſe iam cœperit. Ex quo
effectum eſt, vt nec nomen Dei proprium poſſit edici, quoniam non poſsit nec concipi.
Id enim nomine cootinetur, quidquid etiam ex naturæ ſuæ conditione comprehenditur.
Nomen enim ſignificantia eſt eius rei quæ comprehendi potuit ex nomine. At quando id
de quo agitur, tale eſt, vt condignè nec ipſis intellectibus colligatur: quomodo appella-
tionis dignè vocabulo pronuntiabitur? Quod dum extra intellectum eſt, etiam ſupra ap-
pellationis ſignificantiam ſit neceſſe eſt: vt meritò quando nomen ſuum Deus ex quibuſ-
dam rationibus & occaſionibus adiicit & præfert, noo tam legitimam proprietatem ap-
pellationis ſciamus eſſe depromptam, quàm ſignificantiam quandam conſtitutam, ad
quam dum homines decurrunt, Dei miſericordiam per ipſam impetrare poſſe videantur.
Eſt ergo & immortalis & incorruptibilis, nec detrimenta ſentiens omninò, nec finẽ. Nam
& quia incorruptibilis, ideò & immortalis, & quia immortalis, vtique & incorruptibilis:
vtroque inuicem ſibi & in ſe connexione mutua perplexa, & ad ſtatum æternitatis vicaria
concatenatione producta: & immortalitate de incorruptione deſcendente, & incorru-
CAP. V. ptione de immortalitate veniente. [[21] Cuius etiam ſi [22] iracundias [a] legitimas [21] & [b] in-
[a] Gen. 18. dignationes quaſdam deſcriptas tenemus, [24] & [c] odia relata cognoſcimus: non tamen hæc
[b] Deut. 29. *[c] Eccleſ. 9.* intelligimus ad humanorum relata eſſe exempla vitiorum. Hæc enim omnia etſi hominẽ F
poſſunt corrumpere, diuinam vim non poſſunt omninò viriate. Paſſiooes enim iſtæ in ho-
minibus meritò eſſe dicentur, in Deo oon meritò iudicabuntur. Corrumpi enim per hæc
homo poteſt, quia corrumpi poteſt. Corrumpi per hæc Deus nõ poteſt, quia nec corrum-
pi poteſt. Habent igitur iſta vim ſuam quam exerceant, ſed vbi præcedit paſſibilis mate-
ria, non vbi præcedit impaſſibilis ſubſtantia. Nam & quod iraſcitur, Deus non ex vitio
eius venit, ſed ad remedium noſtri illud facit. Indulgens eſt enim, etiam tunc cùm mina-
tur: dum per hæc homines ad recta reuocantur. nam quibus ad honeſtam vitam deeſt ra-
tio, metus eſt neceſſarius, vt qui rationem reliquerunt, vel terrore moueantur. Et ideò
omnes iſtæ vel iracundiæ Dei vel odia, vel quæcunque ſunt huiuſmodi, dum ad medici-
nam noſtram proferuntur (vt res docet) ex conſilio, non ex vitio venerunt. Nec ex fra-
gilitate deſcendunt, propter quod etiam ad corrumpendum Deum valere non poſſunt.
Materiarum enim in nobis ex quibus ſumus diuerſitas, ad iracundiæ conſueuit corrum-
pentem nos excitare diſcordiam, quæ in Deo vel ex natura, vel ex vitio non poteſt eſſe:
dum non vtique ex coagmentis corporalibus intelligitur eſſe constructus. Eſt enim ſim-
plex & ſine vlla corporea concretione, quidquid illud eſt totus, quod ſe ſolus ſcit eſſe,
quandoquidem ſpiritus ſit dictus. Et ideò hæc quæ in hominibus vitioſa ſunt & corrum-
pentia, dum ex corporis ipſius & materiæ corruptibilitate naſcuntur, in Deo corruptibi-
litatis

A litatis vim exercere non poſſunt: quandoquidem, vt diximus, non ex vitio, ſed ratione
venetunt. [[25] Et licet ſcriptuta cœleſtis ad humanam fotmam faciem diuinam ſæpè cõ- Cap. vi.
uertat, dum dicit, Oculi Domini ſuper iuſtos: [26] Aut dum odoratus eſt Dominus Deus Pſal. 33.
odorem bonæ fragrantiæ: Aut dum tradũtur Moyſi rabulæ ſcriptæ digito Dei: Aut dum Gen. 8. Exod. 31.
populus filiorum Iſraël de terra Ægypti manu valida & brachio excelſo liberatur: Aut dũ Deut. 5.
dicit, Os enim Domini locutum eſt hæc: Aut dum terra ſcabellum pedum Dei eſſe per- Iſa. 1.
hibetut: Aut dum dicit, Inclina aurem tuam & audi: ſed nos qui dicimus, quia lex ſpiri- Iſa. 66. 4. Reg. 19.
talis eſt, non intra hæc noſtri corporis lineamenta modum, aut figuram diuinæ maieſta- Rom. 7.
tis includimus, ſed ſuis illam interminatæ magnitudinis (vt ita dixerim) campis ſine vllo
fine diffundimus. Scriptum eſt enim: Si aſcendero in cœlum, tu ibi es: ſi deſcendero ad Pſal. 138.
inferos, ades: [27] & ſi aſſumpſero alas meas, & abiero ttans mare, ibi manus tua apprehen-
det me, & dextera tua detinebit me. Rationem enim diuinæ ſcripturæ de temperamento
diſpoſitionis cognoſcimus. Parabolis enim adhuc ſecundum fidei tempus de Deo Pro-
phetes tunc loquebatur, non quomodo Deus erat, ſed quomodo populus eapere pote-
rat. Vt igitur hæc ſic de Deo dicantur, non Deo, ſed populo potius imputetur. Sic & ta- Exod. 26.
bernaculum erigere populo permittitur, nec tamen Deus intra tabernaeulum cluſus cõ- 3. Reg. 6.
tinetur; ſic & templum extruitur, nec tamen Deus intra templi anguſtias omninò ſepi-
tur. Non igitur mediocris eſt Deus, ſed populi mediocris eſt ſenſus: nec anguſtus Deus,
ſed rationis populi anguſtus eſt intellectus habitus. Denique in Euangelio: Veniet hora, Ioan. 4.
B Dominus aiebat, quum neque in monte iſto, neque in Hieruſalem adorabitis patrem. Et
cauſas reddidit, dicens: Spiritus eſt Deus, & eos ergo qui adorant, in ſpiritu & veritate
adorare oportet. Efficaciæ igitur ibi diuinæ per membra monſtrantur: non habitus Dei,
nec corporalia lineamenta ponuntur. Nam & cùm oculi deſcribuntur, quòd omnia vi- Pſal. 33.
deat, exprimitur. [28] Et quando auris, quòd omnia audiat, proponitur. Et cùm digitus, ſi- 4. Reg. 19. Exod. 31.
gnificantia quædam voluntatis aperitur. Et cùm nares, precum quaſi odorum perceptio Gen. 8.
oſtenditur. Et eùm manus, quòd creaturæ ſit omnis auctor probatur. Et quando brachiũ, Deut. 5. Ibidem.
quòd nulla natura contra robur ipſius repugnare poſſit, edicitur. Et quando pedes, quòd Iſa. 66.
impleat omnia, nec ſit quicquam vbi non ſit Deus, explicatur. Neque enim ſunt ei aut
membra, aut membrorum officia neceſſaria, ad cuius ſolum etiam tacitum arbitrium &
ſeruiunt & adſunt omnia. Cur enim requirat oculos, qui lux eſt? Aut cur quærat pedes,
qui vbique eſt? Aut cur ingredi velit, cùm non ſit quò extra ſe progredi poſſit? Aut cur
manus expetat, cuius ad omnia inſtituenda artifex eſt, & ſilens voluntas? Nec auribus
eget, qui etiam tacitas nouit voluntates. [29] Aut propter quam cauſam linguam quærat, cui Iſa. 30.
cogitare iuſſiſſe eſt? Neceſſaria enim hæc membra hominibus fuerunt, non Deo: quia in-
efficax hominis conſilium fuiſſet, niſi cogitamen corpus impleſſet: Deo autem non ne-
ceſſaria, cuius voluntatem non tantùm ſine aliqua molitione opera ſubſequuntur, ſed ipſa
ſtatim opera cum voluntate procedunt. Ceterùm ipſe totus oculus, quia totus videt: &
C totus auris, quia totus audit: & totus manus, quia totus operatur: & totus pes, quia totus
vbique eſt. Idem enim quidquid illud eſt, totus æqualis eſt, & totus vbique eſt. Non enim
habet in ſe diuerſitatem ſui quidquid eſt ſimplex. Ea enim demum in diuerſitatem mem-
brorum recidunt, quæ veniunt ex natiuitate in diſſolutionem. Sed hæc quæ concreta nõ
ſunt, ſentire non poſſunt. Quod enim immortale eſt quidquid eſt, illud ipſum vnum &
ſimplex & ſemper eſt. Et ideò quia vnum eſt, diſſolui non poteſt, quoniam quidquid eſt il-
lud ipſum extra ius diſſolutionis poſitum, legibus eſt mortis ſolutum. [[30] Sed illud quod Cap. vii.
dicit Dominus Spiritum Deum, puto ego ſic locutum Chriſtum de patre, vt adhue ali- Ioan. 4.
quid plus intelligi velit quàm ſpiritum Deum. Hominibus enim licet in Euangelio ſuo in-
telligendi incrementa facientibus diſputet, ſed tamen & ipſe ſic adhuc de Deo loquitur
hominibus, quomodo poſſunt adhuc audire vel capere: licet vt diximus in agnitionem
Dei religioſa iam facere incrementa nitatur. Inuenimus enim ſcriptum eſſe, quòd Deus 1. Ioan. 4.
caritas dictus ſit, [31] nec ex hoc tamen Dei ſubſtantia caritas expreſſa eſt: Et quòd lux di- 1. Ioan. 1.
ctus eſt, nec tamen in hoc ſubſtantia Dei eſt, ſed totum hoc de Deo dictum eſt quantum
dici poteſt, vt meritò & quando ſpiritus dictus eſt, non omne id quod eſt dictus ſit, ſed vt
dum mens hominum intelligendo vſque ad ipſum proficit ſpiritum, conuerſa iam ipſa in
ſpiritu aliud quid amplius per ſpiritum coniicere Deum eſſe poſſit. Id enim quod eſt, ſe-
cundum id quod eſt, nec humano ſermone edici, nec humanis auribus percipi, nec hu-
manis ſenſibus colligi poteſt. Nam ſi, quæ præparauit Deus his qui diligũt illum, nec ocu- 1. Cor. 2.

lus vidit, nec auris audiuit, [12] nec cor homiois, aut mens ipſa percepit: qualis & quantus D
eſt ille ipſe qui hæc tepromittit, ad quæ intelligenda & mens hominis & natura defecit.
Denique ſi acceperis ſpiritum ſubſtantiam Dei, creaturam feceris Deum. [13] Omnis enim
Deut. 4. ſpiritus creatura eſt. Erit ergo iam factus Deus. Quomodo & ſi ſecundum Moyſeo ignem
acceperis Deum, creaturam illum eſſe diceodo inſtitutum expreſſeris, non inſtitutorem
docuetis. Sed hæc figutantut potius, quàm ita ſunt. Nam & in veteri Teſtamento ideò
Ioan. 4. Deus ignis dicitur, vt peccatori populo metus incutiatur, dum iudex oſtenditur: Et in
nouo Teſtamento ſpiritus eſſe profertur, vt refector & creator in delictis ſuis mortuorum
CAP. VIII. per hanc bonitatem conlatæ credentibus indulgentiæ comprobetur. [[14] Hunc ergo,
omiſſis hæreticorum fabulis atque figmentis, Deum nouit & veneratur Eccleſia, cui teſti-
monium reddit tam inuiſibilium quam etiam viſibilium, & ſemper, & tota natura. Quem
angeli adorant, aſtra mirantur, maria benedicunt, terræ verentur, inferoa quæque ſuſpi-
ciunt. Quē mens omnis humana ſentit, etiamſi non exprimit, cuius imperio omnia com-
mouentur, fontes ſcaturiunt, amnes labuntur, fluctus adſurgunt, fœtus ſuos cuncta par-
turiunt, venti ſpirare coguntur, imbres veniunt, maria commouentur, fœcūditates ſuas
cuncta vbique diffundunt: qui peculiarem protoplaſtis æternæ vitæ mundum quendam
Gen. 3. paradiſum in Oriente conſtituit, arborem vitæ plantauit, ſcientiæ boni & mali ſimiliter
Gen. 9. alteram arborem conlocauit. Mandatum dedit, ſeotentiam contra delictum ſtatuit. Noe
Gen. 6. iuſtiſſimum de diluuij periculis pro merito innocentiæ fideique ſeruauit. Enoch tranſtulit,
Gen. 17. *Gen.* 21. 29. in amicitiæ ſocietatem Abraham adlegit, [15] Iſaac protexit, Iacob auxit, Moyſen ducem E
& 30. populo præfecit, ingemiſcentes filios Iſrael è iugo ſeruitutis eripuit, legem ſcripſit: patrum
Exod. 3. 12. *&* 20. ſubolem in terram repromiſſionis ioduxit. Prophetas ſpiritu inſtruxit, & per hos omnes
Ioſ. 3. *& ſeq.* *1. Pet.* 1. filium ſuum Chriſtum repromiſit, & quaudo daturum ſe ſpoponderat, miſit. Per quem
nobis in notitiam venire voluit: & in nos indulgentiæ ſuæ ſious largos profudit, egenis &
abiectis locupletem ſpiritum conferendo. Et quia vltrò & largus & bonus eſt: ne totus hic
Marc. 16. orbis auerſus gratiæ eius fluminibus areſceret, Apoſtolos inſtitutores generis noſtri in to-
tum orbem mitti per filium ſuum voluit: vt conditio generis humani agnoſceret inſtitu-
Matth. 6. torem: & ſi ſequi maluiſſet, haberet quem pro Deo io ſuis iam poſtulationibus, patrem di-
ceret. Cuius prouidentia non taotummodò ſingillatim per homines cucurrit aut currit,
Iſa. 13. 14. 17. ſed etiam per ipſas vrbes & ciuitates; quarum exitus Prophetarum vocibus cecinit, immò
18. 19. 21. 22. etiam per ipſum totum orbem. Cuius propter incredulitatem exitus, plagas, deminutio-
23. 24. 28. 29. *&* 30. nes pœnáſque deſcripſit: & ne quis non etiam ad minima quæque Dei putaret iſtam in-
Matth. 10. fatigabilem prouidentiam peruenire, Ex duobus, inquit Dominus, paſſeribus vnus non
Deut. 29. cadet ſine patris voluntate, ſed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Cuius etiam
cura & prouidentia Iſraëlitarum non ſiuit nec veſtes cōſumi, nec viliſſima in pedibus cal-
Dan. 3. ceamenta deteri, ſed nec ipſorum poſtremum adoleſcentium captiua ſarabara comburi,
nec immeritò: nam ſi hic omnia complexus eſt omnia continens, omnia autem & totum
ex ſingulis conſtant, pertinget conſequenter eius ad vſque ſingula quæque cura, cuius ad F
Pſal. 98. totum quicquid eſt, peruenit prouidentia. [16] Hinc eſt quòd & deſuper Cherubim ſedet,
Apoc. 4. id eſt, præeſt ſuper operum ſuorum varietatem; ſubiectis throno eius animalibus præ ce-
teris principatum tenentibus; cuncta deſuper cryſtallo contegente, id eſt, cœlo omnia o-
Gen. 1. periente. [17] Quod in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat Deo iubente ſoli-
datum, vt glacies robuſta aquarum terram pridem contegentium diuidens medietatem,
Ezech. 10. dorſo quodam pondera aquæ ſuperioris corroboratis de gelu viribus ſuſtineret. [18] Nam
& rotæ ſubiacent, tempora ſcilicet, quibus omnia ſemper mundi membra voluuntur, ta-
libus pedibus adiectis, quibus non in perpetuum ſtant iſta, ſed tranſeunt. Sed & per om-
nes ortus ſtellata ſunt oculis. Dei enim opera peruigili obtutu contemplanda ſunt, in quo-
2. Pet. 3. rum ſinu carbonum medius eſt ignis, ſiue quoniam [19] ad igneum diem iudicij mundus iſte
feſtinat: ſiue quoniam omnia opera Dei ignea, nec ſunt tenebroſa, ſed vigent: ſiue etiam
ne, quia ex terrenis iſta fuerant orta principiis, naturaliter de originis ſuæ rigore
torperent, addita eſt omnibus interioris ſpiritus calida natura, quæ frigidis concreta cor-
poribus ad vſuram vitæ æqualia omnibus libramenta monſtraret. Hic eſt igitur currus ſe-
Pſal. 67. cundum Dauid Dei. [40] Currus enim, inquit, Dei decies millies multiplicatus, id eſt innu-
merus, infinitus, immenſus. Sub iugo enim naturalis legis omnibus datæ, alia quaſi frenis
reuocata retrahuntur, alia quaſi effuſis habenis excitata impelluntur. Mundum enim iſtū,
currum Dei, cum omnibus & ipſi angeli ducunt & aſtra, quorum varios licet meatus, cer-
tis

A tis tamen legibus vinctos inſpicimus ad metas definiti ſibi temporis ducere: vt meritò no-
bis quoque cum Apoſtolo, & artificem & opera mirantibus exclamare iam libeat: O alti- *Rom. 11.*
tudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quàm inſcrutabilia iudicia eius, & inueſtigabi-
les viæ eius, & reliqua. [[41] Eadem regula veritatis docet nos, credere poſt patrem etiam CAP. IX.
in filium Dei Chriſtum Ieſum Dominum Deum noſtrum, ſed Dei filium, huius Dei qui &
vnus & ſolus eſt, conditor ſcilicet rerum omnium, vt iam & ſuperiùs expreſſum eſt. Hunc
enim Ieſum Chriſtum iterum dicam huius Dei filium, & in veteri Teſtamēto legimus eſſe
repromiſſum, & in nouo Teſtamento animaduertimus exhibitum, omnium ſacramento-
rum vmbras & figuras de præſentia corporatæ veritatis implentem. [42] Hunc enim Abra- *Gen. 22. &*
hæ filium, [43] hunc Dauid, hunc non minus & vetera prædicta & Euangelia teſtantur. Hunc *Matth. 1.*
ipſa Geneſis, quum dicit, Tibi dabo & ſemini tuo. Hunc, quando luctatum oſtendit homi- *Iſa. 9. & Luc. 1.*
nem cum Iacob. Hunc, quando dicit, Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de femo- *Gen. 15. et 17.*
ribus eius, [44] donec veniat is cui repromiſſum eſt, & ipſe erit expectatio gentium. Hunc *Gen. 32. Gen. 49.*
Moyſes, quum dicit, [45] Prouide alium quem mittas. Hunc idem, quando teſtatur, Prophe- *Exod. 4.*
ten vobis, dicendo, ſuſcitabit Deus ex fratribus veſtris: eum quaſi me audite. Hunc, quādo *Deut. 18.*
dicit, Videbitis vitam veſtram pendentem nocte ac die, & non credetis ei. Hunc Eſaias, *Deut. 28.*
Prodiet virga de radice Ieſſe, & flos de radice aſcendet. Hunc eundem, quando dicit, Ec- *Iſa. 11.*
ce virgo concipiet & pariet filium. Hunc, quando ſanitates ab eo futuras collocat, dicens, *Iſa. 7.*
Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum audient, tunc ſaliet claudus vt cer- *Iſa. 35.*
B uus, & diſerta erit lingua mutorum. Hunc, quando patientiæ virtutes expromit, dicens, *Iſa. 42.*
Non audietur in plateis vox eius, arundinem quaſſatam non conteret, & linum fumigans
non extinguet. Hunc, quando eius Euangelia deſcripſit, Et diſponam vobis teſtamentum *Iſa. 55.*
æternum ſancta Dauid fidelia. Hunc, quando gentes in ipſum credituras prophetat, Ecce *Ibidem.*
poſui eum in principem & præcipientem gentibus. Gentes quæ te non nouerunt, inuoca-
bunt te, & populi qui te neſciunt, ad te confugient. Hunc eundem, quando ad paſſionem
eius exclamat dicens, Sicut ouis ad occiſionem ductus eſt, & ſicut agnus coram tonden- *Iſa. 53.*
te ſe ſine voce, [46] ſic non aperuit os ſuum in humilitate. Hunc, quando flagrorum eius
ictus plagáſque deſcripſit, Liuore eius nos ſanati ſumus: aut humilitatem, Et vidimus eum, *Ibidem.*
& non erat ei ſpecies, neque honor, homo in plaga & ſciens ferre infirmitatem. Aut quòd *Ibidem.*
populus non erat crediturus, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem. *Iſa. 65.*
Aut quòd reſurrecturus à mortuis, Et erit in illa die radix Ieſſe, & qui ſurget imperare gen- *Iſa. 11.*
tibus; in eum gentes ſperabunt, & erit requies eius honor. Aut cùm tempus reſurrectionis, *Oſee 6.*
Quaſi diluculo paratum inueniemus eum. Aut quòd ſeſſurus ad dexteram patris, Dixit *Pſal. 109.*
Dominus Domino meo, ſede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabel-
lum pedum tuorum. Aut quum poſſeſſor omnium collocatur, Poſtula à me, & dabo tibi *Pſal. 2.*
gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Aut quòd iudex om-
nium oſtenditur, Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuā filio regis. Nec hoc in lo- *Pſal. 71.*
C co plura perſequar, quæ adnuntiata de Chriſto omnibus hæreticis, ſed & ipſis veritatem
tenentibus magis nota ſunt. [[47] Sed illud admoneo, non alterum in Euangelio Chri- CAP. X.
ſtum expectandum fuiſſe, quàm hunc à creatore veteris Teſtamenti litteris antè promiſ-
ſum, maximè quum & quæ de ipſo prædicta ſunt, impleta ſint, & quæ impleta ſunt, antè
prædicta ſint. Vt meritò hæreticorum iſtorum Teſtamenti veteris auctoritatem reſpu-
entium neſcio cui commentitio & ex fabulis anilibus ficto Chriſto atque fucato poſſim
verè & conſtanter dicere: Quis es? vnde es? à quo miſſus es? quare nunc venire voluiſti?
quare talis? vel quâ venire potuiſti? vel quare non ad tuos abiſti? niſi quòd probaſti tuos
non habere, dum ad alienos venis. Quid tibi cum mundo creatoris? quid tibi cum ho-
mine conditoris? quid tibi cum figmento corporis, cui eripis ſpem reſurrectionis? quid
ad alienum venis famulum? alienum ſollicitare deſideras filium? quid me à Domino eri-
pere conaris? quid me in patrem blaſphemare atque impium eſſe compellis? aut quid
ſum à te in reſurrectione conſecuturus, qui me ipſum non recipio, dum corpus amit-
to? Si ſaluare vis, feciſſes hominem cui ſalutem dares. Si à delicto eripere cupis, antè
mihi ne delinquerem contuliſſes. Quod autem tecum ſuffragium circumfers Legis? Quod
habes teſtimonium Propheticæ vocis? aut quid mihi poſſum de te ſolidum repromit-
tere, quum te videam in phantaſmate, & non in ſoliditate veniſſe? Quid ergo tibi
cum figura corporis, ſi corpus odiſti? immò reuinceris corporis quod odiſti, circum-
ferre ſubſtantiam, cuius ſuſcipere voluiſti etiam figuram? Odiſſe enim debueras cor-

Digitized by Google

poris imitationem, ſi oderas veritatem. Quoniam ſi alter es, aliter venire debueras, ne di- D
cereris filius creatoris, ſi vel imaginem habuiſſes carnis & corporis. Certè ſi oderas na-
tiuitatē,[48] quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, recuſare debueras etiam imi-
tationem hominis, qui per nuptias naſcitur creatoris. Neque igitur eum hæreticorū agno-
ſcimus Chriſtum,[49] qui in imagine (vt dicitur) fuit, & non in veritate; nihil verum eorum
quæ geſſit, fecerit, ſi ipſe phantaſma & non veritas fuit; [50] neque eum qui nihil in ſe noſtri
corporis geſſit, dum ex Maria nihil accepit, ne non nobis venerit, dum non in noſtra ſub-
ſtantia viſus apparuit. [51] Neque illum qui æthercam ſiue ſyderea m, vt alij voluerunt hære-
tici, voluit carnem, ne nullam in illo noſtro intelligamus ſalutem, ſi non etiam noſtri cor-
poris cognoſcamus ſoliditatem; [52] nec vllum omninò alterum, qui quoduis aliud ex fig-
Luc. 2. mento hæreticorum geſſerit corpus fabularum. Omnes enim iſtos & natiuitas Domini, &
Matth. 27. mors ipſa confutat. Nam & verbum (inquit Ioannes) caro factum eſt, & habitauit in no-
Ioan. 1. bis. Vt meritò corpus noſtrum in illo fuerit, quoniam quidem noſtram carnem ſermo ſu-
Pſal. 21. ſcepit. Et ſanguis idcircò de manibus ac pedibus, atque ipſo latere demanauit, vt noſtri
Ioan. 19. *Matth. 28.* conſors corporis probaretur, dum occaſus noſtri legibus moritur. Qui dum in eadem ſub-
Ioan. 20. ſtantia corporis in qua moritur, reſuſcitatus, ipſius corporis vulneribus comprobatur, etiā
reſurrectionis noſtræ leges in ſua carne monſtrauit, qui corpus quod ex nobis habuit, in
1. Cor. 15. ſua reſurrectione reſtituit. Lex enim reſurrectionis ponitur, dum Chriſtus ad exemplum
Ibidem. ceterorum in ſubſtantia corporis ſuſcitatur. [53] Quoniam cùm caro & ſanguis non obtinere
regnum Dei ſcribitur, non carnis ſubſtantia damnata eſt, quæ diuinis manibus ne periret, E
extructa eſt, ſed ſola carnis culpa meritò reprehenſa eſt, quæ voluntaria hominis temeri-
tate cōtra legis diuinæ iura graſſata eſt. Quia in baptiſmate & in mortis diſſolutione ſubla-
ta caro ad ſalutem reuertitur: dum ad ſtatum innocentiæ depoſita criminis mortalitate
CAP. XI. reuocatur. [[14] Verùm ne ex hoc quòd Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Dei creato-
ris filium in ſubſtātia veri corporis exhibitum adſerimus, [15] aliis hæreticis hoc in loco ho-
minem tantùm & ſolum defendentibus, atque ideò hominem illum nudum & ſolitarium
probare cupientibus, aut manus dediſſe, aut loquendi materiam commodaſſe videamur:
non ſic de ſubſtantia corporis ipſius exprimimus, vt ſolum tantùm hominem illum eſſe di-
camus: ſed vt [16] diuinitate ſermonis in ipſa concretione permixta, etiam Deum illum ſe-
cundum ſcripturas eſſe teneamus. Eſt enim periculū grande, ſaluatorem generis humani,
Matth. 11. totius Dominum & principem mundi; cui à ſuo patre omnia tradita ſunt, & cuncta con-
Ioan. 1. ceſſa; per quem inſtituta ſunt vniuerſa, creata ſunt tota, digeſta ſunt cuncta, æuorum omniū
& temporum regem, angelorum omnium principem, ante quem nihil præter patrem, ho-
minem tantummodò dicere, & auctoritatem illi diuinam in his abnegare. Hæc enim con-
tumelia hæreticorum ad ipſum quoque Deum patrē redundabit, ſi Deus pater filiū Deum
generare nō potuit. Sed enim veritati cæcitas hæreticorū nulla præſcribet. Nec quoniam
in Chriſto aliquid tenent, aliquid non tenent, alterum vident, alterū non vident, eripietur
nobis illud quod nō vident, per illud quod vident. Quaſi hominis enim in illo fragilitates
cōſiderant, quaſi Dei virtutes non cōputant, infirmitates carnis recolūt, poteſtates diuini- F
tatis excludunt. Quando ſi probatio hæc ex infirmitatibus Chriſti illuc proficit, vt homo
ex infirmitatibus cōprobetur, probatio diuinitatis in illo collecta ex virtutibus illuc pro-
ficiet, vt etiā Deus ex operibus adſeratur. Si enim paſſiones oſtendunt in illo humanā fra-
gilitatem, cur opera nō adſerant in illo diuinā poteſtatē? ne ſi hoc non profecerit, vt Deus
ex virtutibus adſeratur, nec paſſiones proficiant, vt etiam homo ex ipſis eſſe monſtretur.
Quæcunque enim lex in alterutro fuerit poſita, in altero inuenietur eſſe ſuſpecta. Periculū
enim erit nec hominē illum ex paſſionibus oſtendi, ſi non potuerit etiā Deus ex virtutibus
adprobari. non eſt ergo in vnam partem inclinandum, & ab alia parte fugiendū,[17] quoniā
nec tenebit perfectā veritatem, quiſquis aliquā veritatis excluſerit portionem. Tam enim
ſcriptura etiam Deū adnuntiat Chriſtum, quàm etiam hominem ipſum adnuntiat Deum:
tam hominem deſcripſit Ieſum Chriſtum, quàm etiam Deū quoque deſcripſit Chriſtum
Dominum. Quoniā nec Dei tantùm illum filium eſſe proponit, ſed & hominis, nec homi-
nis tantùm dicit, ſed & Dei referre cōſueuit: vt dum ex vtroque eſt, vtrunque ſit, ne ſi alte-
rū tantùm ſit, alterum eſſe non poſſit. Vt enim præſcripſit ipſa natura hominē credendum
eſſe qui ex homine ſit, ita eadem natura præſcribit & Deum credendū eſſe qui ex Deo ſit:
ne ſi non & Deus fuerit, cùm ex Deo ſit, iam nec homo ſit, licet ex homine fuerit, & in al-
terutro vtrunque periclitetur, dum alterum altero fidem perdidiſſe conuincitur. Qui le-
gunt

A gunt ergo hominis filium hominem Chriſtũ Ieſum, legant hunc eundem & Deum & Dei *Matth. 1.*
filium nuncupatum. Nam quomodo eſt quâ homo, ex Abraham, ſic eſt etiam quâ Deus, *Ioan. 8.*
ante ipſum Abrahã. Et quomodo, quâ homo, filius Dauid, ita Dominus Dauid quâ Deus *Matth. 9. Matth. 22.*
nuncupatus eſt. Et quomodo quâ homo, ſub lege factus eſt, ita quâ Deus, Sabbati Domi- *Gal. 4.*
nus expreſſus eſt. Et quomodo quâ homo ſententiam patitur, ſic omne, quâ Deus, de viuis *Luc. 6. Matth. 27.*
& mortuis iudicium habere reperitur. Et quomodo poſt mundum quâ homo naſcitur, ſic *Ioan. 5.*
ante mundum quâ Deus, fuiſſe perhibetur. Et quomodo ex ſemine Dauid quâ homo ge- *Luc. 2.*
nitus eſt, ſic ita per ipſum quâ Deum mundus dicitur inſtitutus. Et quomodo quâ homo *Ioan. 17. Rom. 1.*
poſt multos, ſic quâ Deus ante omnes. Et quomodo ceteris quâ homo inferior, ſic omni- *Ioan. 1.*
bus quâ Deus maior. Et quomodo in cœlum quâ homo aſcendit, ſic inde quâ Deus antè *Marc 16. Ioan. 3.*
deſcendit. Et quomodo ad patrem quâ homo vadit, ſic obediens patri quâ filius inde de- *Ioan. 14.*
ſcenſurus eſt. Ita ſi mediocritates in illo adprobant humanam fragilitatem, maieſtates in *Act. 1.*
illo adfirmant diuinam poteſtatem. Periculum eſt enim, cùm vtrunque legis, non vtrun-
que, ſed alterum credidiſſe. Ex quo quoniam vtrunque in Chriſto legitur, vtrunque creda-
tur: vt fides ita demum vera ſit, ſi & perfecta fuerit. Nam ſi ex duobus altero in fide ceſſan-
te, vnum & quidem id quod eſt minus, ad credendum fuerit aſſumptum, perturbata regula
veritatis, temeritas iſta non ſalutem contulerit, ſed in vicem ſalutis, de iactura fidei pericu-
lum mortis grande conflauerit. [[58] Cur ergo dubitemus dicere, quod ſcriptura non du- CAP. XII.
bitat exprimere? cur hæſitabit fidei veritas, in quo ſcripturæ nunquam hæſitauit auctori-
B tas? Ecce enim Oſee Prophetes ait ex perſona patris: [59] Iam non ſaluabo eos in arcu, ne- *Oſee. 1.*
que in equis, neque in equitibus, ſed ſaluabo eos in Domino Deo ipſorum. Si Deus ſaluare
ſe dicit in Deo, non autem ſaluat niſi in Chriſto Deus: cur ergo homo dubitet Chriſtum
Deum dicere, quem Deum à patre animaduertit poſitum per ſcripturas eſſe? immò ſi non
ſaluat niſi in Deo pater Deus, ſaluari non poterit à Deo patre quiſquam, niſi cõfeſſus fue-
rit Chriſtum Deum, in quo ſe & per quem ſe repromittit pater ſalutem daturum: vt meri-
tò quiſquis illum agnoſcit eſſe Deum, ſalutem inueniat in Deo Chriſto: quiſquis non reco-
gnoſcit eſſe Deum, ſalutem perdiderit, quam alibi niſi in Chriſto Deo inuenire non po-
terit. Quomodo enim Eſaias, Ecce virgo concipiet, & pariet filiũ, & vocabitis nomen eius *Iſa. 7. &*
Emmanuel: quod interpretatũ eſt nobiſcũ Deus: ſic Chriſtus ipſe dicit: Ecce ego vobiſcũ *Matth. 1.*
ſum vſque ad conſummationem ſeculi: eſt ergo nobiſcum Deus, immò multò magis etiam *Matth. 28.*
in nobis eſt. Nobiſcum eſt Chriſtus, eſt ergo cuius nomen eſt, nobiſcum Deus, quia & no-
biſcum eſt. Aut nunquid non eſt nobiſcum? quomodo ergo dicit ſe nobiſcum eſſe? eſt ergo
nobiſcum. Sed quoniam nobiſcum eſt, Emmanuel, id eſt nobiſcum Deus dictus eſt. Deus
ergo quia nobiſcum eſt, nobiſcum Deus dictus eſt. Idem Prophetes: Conualeſcite manus *Iſa. 35.*
diſſolutæ, [60] & genua debilia conſolamini, puſillanimes ſenſu conualeſcite, nolite timere,
Ecce Deus noſter iudicium retribuet, ipſe veniet & ſaluabit nos: tunc aperientur oculi cæ-
corum, & aures ſurdorum audient: tunc ſaliet claudus ſicut ceruus, & diſerta erit lingua
mutorum. Si in aduentu Dei dicit Prophetes hæc futura ſigna quæ facta ſunt, aut Dei filiũ
C agnoſcant Chriſtum; in cuius aduentu & à quo hæc ſanitatum ſigna facta ſunt, aut diuini- *Matth. 15.*
tatis Chriſti veritate ſuperati, [61] in alteram hæreſim ruentes, Chriſtum dum filium Dei &
Deum confiteri nolunt, patrem illum eſſe confitebuntur. Vocibus enim Prophetarum in-
cluſi, iam Chriſtum Deũ negare non poſſunt. Quid ergo reſpondent, cùm in aduentu Dei
hæc ſigna futura dicuntur quæ in aduentu Chriſti geſta ſunt, Chriſtum qualiter accipiunt
Deum (Deum enim iam negare non poſſunt) quâ patrem? aut quâ filium? Si quâ filium, cur
Dei filium Deum negant? Si quâ patrem, cur eos non ſequuntur qui eiuſmodi blaſphe-
mias tenere videntur? Niſi quoniam nobis in hoc aduerſus illos de veritate certamine hoc
interim ſufficit, vt quocunque genere conuicti Chriſtum confiteantur & Deum, quem
etiam Deum negare voluerunt. Per Abacuc Prophetam ait: [62] Deus ab Africo veniet, & *Abacuc 3.*
ſanctus de monte opaco & condenſo. Quem volunt iſti ab Africo venire? ſi veniſſe aiunt
omnipotentem Deum patrem, ergo de loco Deus pater venit, ex quo etiam loco cludi-
tur, & intra ſedis alicuius anguſtias continetur, & iã per iſtos, vt diximus, [63] Sabelliana hæ-
reſis ſacrilega corporatur. Siquidem Chriſtus non filius, ſed pater creditur, & nouo more
dum ab iſtis deſtrictè homo nudus aderitur, per eos rurſum Chriſtus pater Deus omnipo-
tens comprobatur. At ſi in [64] Bethleem, cuius metaturæ regio ad meridianã reſpicit pla- *Luc. 2.*
gam cœli, Chriſtus naſcitur, qui per ſcripturas & Deus dicitur: meritò Deus hic ab Africo
venire deſcribitur, quia à Bethleem venturus eſſe præuidebatur. Eligant ergo ex duobus

Digitized by Google

quid velint, hunc qui ab Africo venit, filium eſſe an patrem: Deus enim dicitur ab Africo D
venturus. Si filium, quid dubitant Chriſtum & Deum dicere; Deum enim ſcriptura dicit
eſſe venturum. Si patrem, quid dubitant cum Sabellij temeritate miſceri, qui Chriſtum
patrem dicit? niſi quoniam ſiue illum patrem, ſiue filium dixerint, ab hæreſi ſua inuiti il-
cet deſciſcant neceſſe eſt, qui Chriſtum hominem tantummodò ſolent dicere, dum illum
rebus ipſis coacti Deum incipiunt promere, ſiue dum illum patrem, ſiue dum illum fi-
Cap. xiii. lium voluerint nuncupare. [[65] Ac ſic & Ioannes natiuitatem Chriſti deſcribens, Ver-
Ioan. 1. bum, inquit, caro factum eſt, & habitauit in nobis, & vidimus claritatem eius, claritatem
tanquam vnigeniti à patre, plenus gratia & veritate. Nam & vocatur nomen eius verbum
Pſal. 44. Dei, nec immeritò. Eructauit, inquit, cor meum verbum bonum, quod verbum regis no-
Ioan. 1. mine conſequenter appellat infercodo, Dico ego opera mea regi. Per ipſum enim omnia
Coloſſ. 1. facta ſunt opera, & ſine ipſo factum eſt nihil. [66] Siue enim, inquit Apoſtolus, throni, ſiue
dominationes, ſiue virtutes, ſiue poteſtates, viſibilia & inuiſibilia, omnia per ipſum con-
Ioan. 1. ſtant. Verbum autem hoc illud eſt, quod in ſua venit, & ſui eum non receperunt. Mundus
Ibidem. enim per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognouit. Verbum autem hoc erat in prin-
cipio apud Deum, & Deus erat verbum. Quis igitur dubitet, cùm in extrema parte dici-
tur, verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, Chriſtum cuius eſt natiuitas, & quia
caro factus eſt, eſſe hominem, & quia verbum Dei, Deum incunctanter edicere eſſe: præ-
ſertim cùm animaduertat ſcripturam Euangelicam, vtranque iſtam ſubſtantiam in vnam
Pſal. 18. natiuitatis Chriſti fœderaſſe concordiam? Hic eſt enim qui ſicut ſponſus egreditur de tha- E
lamo ſuo, exultauit vt gigas ad currendam viam, à ſummo cœlo egreſſio eius, [67] & vſque
Ioan. 3. ad ſummum regreſſio eius. Quoniam vſque ad ſummum, nec quiſquam in cœlum aſcen-
dit, niſi qui de cœlo deſcendit, filius hominis qui eſt in cœlis. Repetens hoc ipſum dicit:
Ioan. 17. Pater clarifica me eo honore, quo fui apud te antequàm mundus eſſet. Ac ſi de cœlo de-
Pſal. 18. ſcendit verbum hoc tanquam ſponſus ad carnem, vt per carnis adſumptionem filius ho-
Ioan. 3. minis illuc poſſet aſcendere, vnde Dei filius verbum deſcenderat: meritò dum per conne-
xionem mutuam & caro verbum Dei gerit, & filius Dei fragilitatem carnis adſumit, cum
ſponſa carne conſcendens, illuc vnde ſine carne deſcenderat, recipit iam claritatem illam,
Ioan. 1. quam dum ante mundi inſtitutionem habuiſſe oſtenditur, Deus manifeſtiſſimè compro-
batur. Et nihilominus dum mundus ipſe poſt illum inſtitutus refertur, per ipſum creatus
eſſe reperitur, quo ipſo diuinitatis in ipſo per quem factus eſt mundus, & claritas & aucto-
Pſal. 7. ritas comprobetur. Quòd ſi, cùm nullius ſit niſi Dei, cordis noſſe ſecreta, Chriſtus ſecreta
Matth. 9. conſpicit cordis: quòd ſi, cùm nullius ſit niſi Dei, peccata dimittere, idem Chriſtus pecca-
Marc. 2. *Ioan. 3.* ta dimittit: quòd ſi, cùm nullius ſit hominis de cœlo venire, de cœlo veniendo deſcendit:
Ioan. 10. quòd ſi, cùm nullius hominis hæc vox eſſe poſſit, Ego & pater vnum ſumus, hanc vocē de
cōſcientia diuinitatis Chriſtus ſolus edicit: quòd ſi poſtremò, omnibus diuinitatis Chriſti
Ioan. 20. probationibus & rebus inſtructus Apoſtolus Thomas, reſpondēs Chriſto, Dominus meus
Rom. 9. & Deus meus dicit: quòd ſi & Apoſtolus Paulus, Quorū, inquit, patres & ex quibus Chri-
ſtus ſecundum carnē, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula, in ſuis litteris ſcribit: F
Gal. 1. quòd ſi, idem ſe [68] Apoſtolū non ab hominibus, aut per hominē, ſed per Ieſum Chriſtum,
conſtitutum eſſe depromit: quòd ſi, idem Euangelium non ſe ab hominibus didiciſſe, aut
per hominē, ſed per Ieſum Chriſtum accepiſſe contēdit, meritò Deus eſt Chriſtus. Itaque
Ioan. 1. hoc in loco ex duobus alterum conſtare debebit. Cùm enim manifeſtū ſit omnia eſſe facta
per Chriſtum: aut ante omnia eſt, quoniā omnia per ipſum, & meritò & Deus eſt: aut quia
homo eſt, poſt omnia eſt, & meritò per ipſum nihil factū eſt. Sed nihil per ipſum factū eſſe
non poſſumus dicere, cùm animaduertamus omnia per ipſum facta eſſe, ſcriptum: nō ergo
poſt omnia eſt, id eſt non homo tantùm eſt, qui poſt omnia eſt, ſed & Deus, [69] quoniā Deus
Coloſſ. 1. ante omnia eſt. Ante omnia eſt enim, quia per ipſum omnia, ne ſi homo tantùm, nihil per
ipſum: aut ſi omnia per ipſum, non homo tantùm: quoniam ſi homo tantùm, non omnia
per ipſum, immò nihil per ipſum. Quid ergo reſpondent, nihil per ipſum, vt homo ſit tan-
tùm? quomodo ergo omnia per ipſum? ergo non homo tantūmodò eſt, ſed & Deus. Siqui-
dem omnia ſunt per ipſum: vt meritò intelligere debeamus nec hominem eſſe Chriſtum
tantummodò, qui eſt poſt omnia, ſed & Deum, cùm per ipſum facta ſint omnia. Quomo-
do enim aut hominem tantummodò dicas, cùm illum etiam in carne conſpicias, niſi quo-
Ca. xiiii. niā ſi vtrunque animaduertitur, vtrunque meritò credatur. [[70] Et tamen adhuc dubitat
hæreticus Chriſtum dicere eſſe Deum, quem Deum tot & rebus animaduertit & vocibus
adpro-

A adprobatum. Si homo tantummodò Chriſtus; quomodo veniens in hunc mundum in ſua *Ioan. 1.*
venit, cùm homo nullum fecerit mundum? Si homo tantummodò Chriſtus; quomodo
mundus per ipſum factus eſſe refertur, cùm non per hominem mũdus, ſed poſt mundum *Ibidem.*
homo inſtitutus referatur? Si homo tantummodò Chriſtus; quomodo non ex ſemine tan- *Matth. 1.*
tùm Dauid Chriſtus; ſed verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis? Nam etſi proto- *Ioan. 1.*
plaſtus non ex ſemine, ſed tamen protoplaſtus non eſt ex verbi & carnis coniunctione
concretus. Non eſt enim verbum caro factum, & habitauit in nobis. Si homo tantum-
modò Chriſtus; quomodo qui de cœlo venit, quæ vidit & audit teſtificatur, cùm conſtet *Ioan. 3.*
hominem de cœlo, quia ibi naſci non poſſit, venire non poſſe? Si homo tantũmodò Chri-
ſtus; quomodo viſibilia & inuiſibilia, throni, virtutes & dominationes per ipſum, & in ipſo *Coloſſ. 1.*
creata eſſe referuntur, cùm virtutes cœleſtes per hominem fieri non potuerint, quæ ante
hominem ipſum eſſe debuerint. Si homo tantummodò Chriſtus; [71] quomodo adeſt vbi- *Rom. 10.*
que inuocatus, cùm hæc hominis natura non ſit, ſed Dei, vt adeſſe omni loco poſſit? Si ho-
mo tantummodò Chriſtus; cur homo in orationibus mediator inuocatur, cùm inuoca- *1. Tim. 2.*
tio hominis ad præſtandam ſalutem inefficax iudicetur? Si homo tantummodò Chriſtus;
cur ſpes in illum ponitur, cùm ſpes in homine maledicta referatur? Si homo tantummodò *Iſa. 11.*
Chriſtus; cur non licet Chriſtum ſine exitio animæ negari, cùm in hominem commiſſum *Matth. 10.*
delictum referatur poſſe dimitti? Si homo tantummodò Chriſtus; quomodo Ioannes Ba- *Ioan. 1.*
ptiſta teſtatur, & dicit, [72] qui poſt me venit, ante me factus eſt, quia prior me fuit? cùm ſi
B homo tantummodò Chriſtus, poſt Ioannem natus, ante Ioannẽ eſſe non poſſit, niſi quo-
niam illum quâ Deus eſt, antè præceſſit. Si homo tantummodò Chriſtus; quomodo quæ *Ioan. 5.*
pater facit, & filius facit ſimiliter, quum homo cœleſtibus operibus Dei ſimilia opera fa-
cere non poſſit? Si homo tantummodò Chriſtus; quomodo ſicut pater in ſe vitam habet, *Ibidem.*
ita dedit filio vitam habere in ſemetipſo, cùm exemplo patris Dei, homo in ſe vitam ha-
bere non poſſit, cùm non in æternitate ſit glorioſus, ſed in materia mortalitatis effectus? Si
homo tãtummodò Chriſtus; quomodo refert, [73] Ego ſum panis vitæ æternæ qui de cœlo *Ioan. 6.*
deſcendi: cùm neque panis vitæ homo eſſe poſſit ipſe mortalis, nec de cœlo deſcenderit
nulla in cœlo conſtituta materia fragilitatis? Si homo tantummodò Chriſtus; quomodo
dicit, quia patrem Deum nemo vidit vnquam: niſi qui eſt à Deo, hic vidit Deum? Quoniã *Ibidem.*
ſi homo tantummodò Chriſtus, Deum videre non potuit, quia Deum nemo hominũ vi-
dit: Si autem dum ex Deo eſt, Deum vidit, plus ſe quàm hominem, dum Deum vidit, intel-
ligi voluit. Si homo tãtummodò Chriſtus; cur dicit, Quid ſi videritis filium hominis aſcen- *Ibidem.*
dentem illuc vbi antè erat: aſcẽdit autem in cœlum? ibi ergo fuit, dum illuc redit vbi priùs
fuit. [[74] Ex quo manus ponere, figuram & formam futuram paſſionis oſtendens. Nemo *Cap. xv.*
igitur Chriſtum ſicut angelum non dubitat dicere; ita etiam Deum hæſitet pronuntiare, *Gen. 48.*
cùm hunc eundem & puerorum horum benedictionem per ſacramentum paſſionis dige-
ſtum in figura manuum, & [75] Deum & angelum intelligat inuocatum fuiſſe. [76] Ac ſi ali-
quis hæreticus pertinaciter obluctans aduerſus veritatem, voluerit in his omnibus exem-
C plis propriè angelum aut intelligere, aut intelligendum eſſe contẽderit, in hoc quoque vi-
ribus veritatis frãgatur neceſſe eſt. [77] Nã ſi omnibus cœleſtibus, terrenis & infernis Chri- *Philip. 2.*
ſto ſubditis, etiam ipſi angeli cum omnibus ceteris quæcunque ſubiecta ſunt Chriſto, di-
cuntur Dij; iure & Deus Chriſtus. Et ſi quiuis angelus ſubditus Chriſto Deus poteſt dici, & *Pſal. 8.*
hoc ſi dicitur, & ſine blaſphemia profertur, multò magis vtique & hoc ipſi Dei filio Chri-
ſto competere poteſt, vt Deus pronuntietur. Si enim qui ſubiectus Chriſto angelus, Deus
promitur, multò magis & conſtãtiùs Chriſtus, [78] cui ſunt omnes angeli ſubiecti, Deus eſſe *Hebr. 2.*
dicetur. Nec enim naturæ congruit, vt quæ minoribus conceſſa ſunt, maioribus denegen-
tur. Ita ſi angelus Chriſto minor eſt, angelus autem Deus dicitur, magis conſequenter
Chriſtus, Deus eſſe dicitur; qui non vno, ſed omnibus angelis, & maior & melior inueni- *Hebr. 1.*
tur. [79] Ac ſi ſtetit Deus in ſynagoga Deorum, in medio autem Deus Deos diſcernit, in *Pſal. 81.*
ſynagoga autem aliquotiens Chriſtus ſtetit, Chriſtus ergo in ſynagoga Deus ſtetit, diiu-
dicans ſcilicet Deos, quibus dicit: Vſquequò perſonas hominum accipitis: accuſans ſci- *Ibidem.*
licet conſequenter homines ſynagogæ, non exercentes iuſta iudicia. Porrò ſi illi qui re-
prehenduntur atque culpantur, propter aliquam tamen cauſam hoc nomen adipiſci
ſine blaſphemia videntur vt Dij nuncupentur: multò magis vtique hic Deus habebitur,
qui non tantùm Deus Deorum ſtetiſſe dicitur, ſed etiam Deos diſcernens & diiudicans
ex eadem lectionis auctoritate aperitur. Ac ſi illi; qui tanquam vnus de principibus ca- *Ibidem.*

dunt, Dij tamẽ nuncupantur, multò magis Deus eſſe dicetur, qui non tantùm tanquam D
vnus ex principibus non cadit, ſed ipſum quoque malitiæ & auctorem & principem vin-
cit. Quæ autem malùm ratio eſt, vt cùm legant hoc etiam Moyſi nomen datum, dum di-
Exod. 7. citur: [80] Deum te poſui Pharaoni: Chriſto negetur, qui non Pharaoni Deus, ſed vniuerſæ
creaturæ & Dominus & Deus conſtitutus eſſe reperitur. & in illo quidem hoc nomen
temperatè datum, in hoc profuſè: in illo ad menſurã, in hoc ſupra omnem omninò men-
Ioan. 3. ſuram. Non enim ad menſuram, inquit, dat filio pater: pater enim, inquit, diligit filium.
In illo ad tempus, in hoc ſine tempore. diuini enim nominis poteſtatem & ſuper omnia
& in omne tempus accepit. Quòd ſi qui vnius hominis accepit poteſtatem in hac exigni-
tate huius datæ poteſtatis, nomen tamen iſtud Dei incunctanter cõſequitur, quantò ma-
gis qui in ipſum quoque Moyſen habet poteſtatem, nominis iſtius auctoritatem conſecu-
CAP. XVI. tus eſſe credetur? [81] Et poteram quidem omnium ſcripturarum cœleſtium euentilare
tractatus, & ingentem circa iſtam ſpeciem Chriſti diuinitatis, vt ita dixerim, ſyluam com-
mouere: niſi quoniam non tam mihi contra hanc hæreſim propoſitum eſt dicere, quàm
breuiter circa perſonam Chriſti, regulam veritatis aperire. Quamuis tamen ad alia feſti-
nem, illud non arbitror prætermittendum, quod in Euangelio Dominus ad ſignifican-
Ioan. 2. tiam ſuæ maieſtatis expreſsit dicendo: Soluite templum hoc, & ego in triduo ſuſcitabo il-
Ibidem 10. lud. Aut quando alio in loco & alia parte pronuntiat: Poteſtatem habeo animam meam
ponendi, & rurſus recipere eam: hoc enim mandatum accepi à patre. Quis eſt enim qui
dicit, animam ſuam ſe poſſe ponere, aut animam ſuam poſſe ſe rurſum recuperare, quia E
hoc mandatum acceperit à patre? Aut quis dicit, deſtructum corporis ſui templum re-
ſuſcitare rurſum & reædificare ſe poſſe; niſi quoniam ſermo ille, qui ex patre, qui apud pa-
Ioan. 1. trem per quem facta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil; imitator paternorum ope-
Ioan. 5. rum atque virtutum; imago inuiſibilis Dei; qui deſcendit de cœlo, qui quæ vidit & audi-
Coloſſ. 1. uit teſtificatus eſt; qui non venit vt faceret ſuam voluntatem, ſed potius vt faciat patris
Ioan. 3.
Ioan. 6. voluntatem, à quo miſſus ad hoc ipſum fuerat, vt magni conſilij angelus factus arcano-
Iſa. 9. rum cœleſtium nobis iura reſeraret; quíque verbum caro factus habitauit in nobis, ex no-
Ioan. 1. bis hic Chriſtus non homo tantùm, quia hominis filius: ſed etiam Deus, quia Dei filius
Coloſſ. 1. comprobatur. Quòd ſi & primogenitus omnis creaturæ ab Apoſtolo dictus ſit Chriſtus,
quomodo omnis creaturæ primogenitus eſſe potuit, niſi quoniam ſecundum diuinita-
tem ante omnem creaturam ex patre Deo ſermo proceſſit? Quod niſi ita hæretici accepe-
rint, Chriſtum hominem primogenitum omnis creaturæ monſtrare cogentur, quod fa-
cere non poterunt. Aut igitur ante omnem eſt creaturam, vt primogenitus ſit omni crea-
turæ, & non homo eſt tantùm, quia homo poſt omnem creaturam eſt. Aut homo tan-
Ioan. 1. tùm eſt, & eſt poſt omnem creaturam: Et quomodo primogenitus eſt omnis creaturæ,
niſi quoniam dum verbum illud quod eſt ante omnem creaturam, & ideò primogenitus
omnis creaturæ, caro fit & habitat in nobis, hoc eſt, adſumit hunc hominem qui eſt poſt
omnem creaturam, & ſic cum illo & in illo habitat in nobis, vt neque homo Chriſto
ſubtrahatur, neque diuinitas negetur. Nam ſi tantummodò ante omnem creaturam eſt, F
homo in illo ſubtractus eſt. Si autem tantummodò homo eſt, diuinitas quæ ante omnem
creaturam eſt, intercepta eſt: vtrunque ergo in Chriſto confœderatum eſt, & vtrunque
coniunctum eſt, & vtrunque connexum eſt. Et meritò dum eſt in illo aliquid quod ſupe-
1. Tim. 2. rat creaturam, pignerata in illo diuinitatis & humilitatis videtur eſſe concordia. Propter
quam cauſam, qui mediator Dei & hominum effectus exprimitur, in ſe Deum & hominem
Coloſſ. 2. ſociaſſe reperitur. Ac ſi idem Apoſtolus de Chriſto refert, [82] vt exutus carnem poteſtates
dehoneſtauit, palàm triumphatis illis in ſemetipſo: non vtique otioſè exutum carne pro-
poſuit, niſi quoniam & reſurrectionem rurſum indutum voluit intelligi. Quis eſt ergo iſte
exutus & rurſus indutus? requirant hæretici. nos enim ſermonẽ Dei ſcimus indutũ carnis
ſubſtãtiam, eundémque rurſum exutum eadem corporis materia, quam rurſus in reſurre-
ctione ſuſcepit, & quaſi indumentũ reſumpſit. Sed enim neque exutus, neque indutus ho-
minem Chriſtus fuiſſet, ſi homo tãtùm fuiſſet. Nemo enim vnquã ſeipſo aut ſpoliatur, aut
induitur. Sit enim neceſſe eſt aliud, quicquid aliũdè aut ſpoliatur aut induitur. Ex quo me-
ritò ſermo Dei fuit, qui exutus eſt carnẽ, & in reſurrectione rurſus indutus. Exutus autem,
quoniã & in natiuitate fuerat indutus. itaq; in Chriſto Deus eſt qui induitur, atque etiã exu-
tus ſit oportet; propterea is qui induitur, pariter & exuatur neceſſe eſt. Induitur autem &
exuitur homo quaſi quadã contexti corporis tunica. Ac propterea cõſequẽter ſermo fuit,
vt

A vt diximus, Dei, qui modò indutus modò exutus eſſe reperitur: hoc enim etiam in bene- *Gen. 49.*
dictionibus antè prædixit: Lauabit ſtolam ſuam io vino, [81] & in ſanguine vuæ amictum *Gen. 49.*
ſuum. Si ſtola in Chriſto caro eſt, & amictum ipſum corpus eſt, requiratur quiſquis eſt ille
cuius corpus amictum eſt, & ſtola caro. Nobis enim manifeſtum eſt carnem ſtolam & cor-
pus amictum verbi fuiſſe, quíque ſanguine, id eſt vino, lauit ſubſtantiam corporis & ma-
teriam carnis abluens, ex parte ſuſcepti hominis paſſione. Ex quo ſiquidem lauatur, homo
eſt: quia amictũ quod lauatur, caro eſt. Qui antẽ lauat, verbum Dei eſt, qui vt lauaret ami-
ctum, amicti ſuſceptor effectus eſt. Merito ex ea ſubſtantia, quæ recepta eſt, vt lauaretur,
homo exprimitur: ſicut ex verbi auctoritate qui lauit, Deus eſſe monſtretur. [[84] Cur au- CA. XVII.
tem licet ad aliam partem diſputandi feſtinare videamur, illum prætereamus apud Apo-
ſtolum locum: qui cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt æqualem ſe Deo *Philip. 2.*
eſſe, ſed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, in ſimilitudine hominum factus,
& habitu inuẽtus vt homo, humiliauit ſe obediens factus vſque ad mortẽ, mortẽ autẽ cru-
cis: propterea & Deus illũ ſuperexaltauit, & dedit illi nomẽ quod eſt ſuper omne nomẽ, vt
in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum, & omnis lio-
gua confiteatur, quoniam Dominus Ieſus in gloria eſt Dei patris. Qui cùm in forma Dei *ibidem.*
eſſet, inquit. Si homo tantummodò Chriſtus in imagine Dei, non in forma Dei relatus
fuiſſet. hominem enim ſcimus ad imaginem, non ad formam Dei factum. Quis ergo eſt *Gen. 1.*
iſte, qui in forma Dei, vt diximus, factus eſt? angelus? ſed nec in angelis formam Dei legi-
B mus, niſi quoniam hic præcipuus atque generoſus præ omnibus Dei filius verbum Dei; *Ioan. 5.*
imitator omnium paternorum operum, dum & ipſe operatur ſicut & pater eius, forma (vt
expreſſimus) eſt Dei patris. Et meritò in forma pronuntiatus eſt Dei; dũ & ipſe ſuper om- *Coloſſ. 1.*
nia, & omnis creaturæ diuinam obtinens poteſtatem, & Deus eſt exemplo patris: hoc i-
pſum tamen à patre proprio cooſecutus, vt omnium & Deus eſſet, & Dominus eſſet, &
Deus ad formam Dei patris ex ipſo genitus atque prolatus. Hic ergo quamuis eſſet in
forma Dei, non eſt rapinam arbitratus æqualem ſe Deo eſſe. Quamuis enim ſe ex Deo pa- *Philip. 2.*
tre Deum eſſe meminiſſet, nunquam ſe Deo patri aut comparauit aut contulit, memor ſe
eſſe ex ſuo patre, & hoc ipſum quod eſt, habere ſe quia pater dediſſet. Inde denique & an-
te carnis aſſumptionem, ſed & poſt aſſumptionem corporis, [85] poſt ipſam præterea reſur- *Matth. 28.*
rectiooem, omnem patri in omnibus rebus obedientiam præſtitit pariter ac præſtat. Ex *et Ioan. 20.*
quo probatur, nunquam arbitratum illum eſſe rapinam quandam diuinitatem, vt æqua-
ret ſe patri Deo: quinimmò cõtrà, omni ipſius imperio & voluntati obediens atque ſubie-
ctus etiam vt formam ſerui ſuſciperet contentus fuit, hoc eſt hominem illum fieri & ſub-
ſtantiam carnis & corporis, quam ex paternorum & ſecundum hominem delictorum ſer-
uitute venientem naſcendo ſuſcepit. Quo tempore ſe etiam exinaniuit, dum humanam *Philip. 2.*
conditionis fragilitatem ſuſcipere non recuſauit. Quoniam ſi homo tantummodò natus
fuiſſet, per hoc exinanitus non eſſet: homo enim naſcens augetur, non exioanitur. Nam
dum incipit eſſe quod cùm non eſſet, habere non potuit, vt diximus, non exioanitur, ſed
potius augetur atque ditatur. Ac ſi Chriſtus exinanitur in eo quod naſcitur, formam ſerui
C accipiendo, quomodo homo tantummodò eſt? de quo verius dictum fuiſſet locupletatum
illum eſſe tunc quum naſceretur, non exinanitum, niſi quoniam auctoritas diuini verbi ad
ſuſcipiendum hominem interim conquieſcens, nec ſe ſuis viribus exercens, deiicit ſe ad
tempus atque deponit, dum hominem fert quem ſuſcepit. Exinaniuit ſe, dum ad iniutias
contumeliáſque deſcendit, dum audit infanda, experitur indigna: cuius tamen humilitatis
adeſt ſtatim egregius fructus. Accepit enim nomen quod eſt ſuper omne nomen, quod *Ibidem.*
vtique noo aliud intelligimus eſſe quàm nomen Dei. Nam quum Dei ſit ſolius eſſe ſuper
omnia, conſequens eſt, vt nomen illud ſit ſuper omnia, quod eſt eius qui ſuper omnia eſt *Coloſſ. 1.*
Dei. Eſt ergo nomen illud quod ſuper omne nomen eſt: quod nomen eſt eius vtique con-
ſequenter, qui quum in forma Dei fuiſſet, non rapinam arbitratus eſt æqualem ſe Deo
eſſe. Neque enim ſi non & Deus eſſet Chriſtus, omne ſe in nomine eius genu flecteret, *Philip. 2.*
cœleſtium, & terreſtrium, & infernorum; nec viſibilia aut inuiſibilia, aut rerum om- *Coloſſ. 1.*
nium omnis creatura homini eſſet ſubiecta ſiue ſubſtrata, quæ ſe ante hominem eſſe me-
miniſſet. Ex quo & dum in forma Dei eſſe Chriſtus dicitur, & dum in natiuitatem ſe- *Philip. 2.*
cundum carnem ſe exinaniſſe monſtratur, & dum id accepiſſe nomen à patre quod ſit ſu-
per omne nomen exprimitur, & dum in nomine eius omne genu cœleſtium, terrenorum,
& infernorum ſe flectere & curuare mõſtratur: & hoc ipſum in gloriam Dei patris ſuccur-

tere aſſeritur, conſequenter non ex illo tantùm homo eſt, quia obediens patri factus eſt vſ- D
que ad mortem, mortem autem crucis: ſed ex his etiam rebus ſuperioribus diuinitatem
Chriſti ſonantibus, Dominus Chriſtus Ieſus & Deus, quod hęretici nolunt eſſe, monſtra-
CA.XVIII. tur. [[86] Hoc in loco licebit mihi argumenta etiam ex aliorum hæreticorum parte con-
quirere. Firmum eſt genus probationis, quod etiam ab aduerſario ſumitur, vt veritas
etiam ab ipſis inimicis veritatis probetur. Nam vſqueadeò hunc manifeſtum eſt in ſcri-
pturis eſſe Deum tradi,[87] vt plerique hæreticorum diuinitatis ipſius magnitudine & veri-
tate cõmoti, vltra modum extendentes honores eius, auſiſint non filium, ſed ipſum Deum
patrem promere vel putare. Quod etſi contra ſcripturarum veritatem eſt, tamen diuinita-
tis Chriſti argumentum grande atque præcipuum eſt: qui vſqueadeò Deus, ſed quâ filius
Dei natus ex Deo, vt plerique illum (vt diximus) hæretici ita Deum acceperint, vt non fi-
lium, ſed patrem pronuntiandum putarent. Æſtiment ergo an hic ſit Deus, cuius auctori-
tas tantum mouit quoſdam, vt putarent illum (vt diximus ſuperiùs) iam ipſum patrem
Deum: effrenatiùs & effuſiùs in Chriſto diuinitatẽ confiteri, ad hoc illos manifeſta Chri-
ſti diuinitate cogente, vt quem filium legerent, quia Deum animaduerterent, patrem pu-
tarent. [88] Alij quoque hæretici vſqueadeò Chriſti manifeſtam amplexati ſunt diuinita-
tem, vt dixerint illum fuiſſe ſine carne, & totum illi ſuſceptum detraxerint hominem, ne
decoquerent in illo diuini nominis poteſtatem, ſi humanam illi ſociaſſent, vt arbitraban-
tur, natiuitatem: quod tamen nos non probamus, ſed argumentum afferimus vſque adeò
Chriſtum eſſe Deum, vt quidam illum ſubtracto homine tantummodò putarint Deum, E
quidam autem ipſum crediderint patrem Deum, quum ratio & tẽperamentum ſcriptura-
rum cœleſtium, Chriſtum oſtendant Deum, ſed quâ filium Dei, & aſſumpto à Deo etiam
filio hominis credendum & hominem. Quoniam ſi ad hominem veniebat; vt mediator
1.Tim.2. Dei & hominum eſſe deberet, oportuit illum cum eo eſſe, & verbum carnem fieri;[89] vt in
Ioan.1. ſemetipſo concordiam confibularet terrenorum pariter atque cœleſtium, dum vtriuſ-
Epheſ.2. que partis in ſe connectens pignora, & Deum homini, & hominẽ Deo copularet: vt me-
ritò filius Dei per aſſumptionẽ carnis filius hominis, & filius hominis per receptionem
Dei verbi filius Dei effici poſſit. Hoc altiſſimum atque reconditum ſacramentum ad ſalu-
tem generis humani ante ſecula deſtinatum, in Domino Ieſu Chriſto Deo & homine in-
uenitur impleri, quo conditio generis humani ad fructum æternæ ſalutis poſſet adduci.
CAP.XIX. [[90] Sed erroris iſtius hæreticorum inde, vt opinor, nata materia eſt, quia inter filium Dei
& filium hominis nihil arbitrantur intereſſe, ne facta diſtinctione, & homo & Deus Ieſus
Chriſtus facilè comprobetur. Eundem enim atque ipſum, id eſt hominem filium homi-
nis, etiam filium Dei volunt videri, vt homo & caro & fragilis illa ſubſtantia eadem atque
ipſa filius Dei eſſe dicatur. Ex quo dum diſtinctio, filij hominis & filij Dei nulla ſecernitur,
ſed ipſe filius hominis Dei filius vindicatur, homo tantummodò Chriſtus idem atque fi-
Ioan.1. lius Dei aſſeratur. Per quod nituntur excludere; Verbum caro factum eſt; &: Habitauit in
Math.1. nobis, & vocabitis nomen eius Emmanuel, quod eſt interpretatum nobiſcum Deus. Pro-
ponunt enim atque illa prætendunt, quæ in Euangelio Lucæ relata ſunt, ex quibus aſſere- F
Luc.1. re conantur non quod eſt, ſed tantùm illud quod volunt eſſe: Spiritus ſanctus veniet in
te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi, propterea & quod ex te naſcetur ſanctum, vocabi-
tur filius Dei Si ergo, inquiũt, angelus Dei dicit ad Mariam, quod ex te naſcetur ſanctum,
ex Maria eſt ſubſtantia carnis & corporis. Hanc autem ſubſtantiam, id eſt ſanctum,
hoc quod ex illa genitum eſt, filium Dei eſſe propoſuit. Homo, inquiunt, ipſe, & illa caro
corporis, illud quod ſanctum eſt dictum, ipſum eſt filius Dei. Vt & cùm dicit ſcriptura ſan-
ctum, Chriſtum filium hominis hominem intelligamus, & eum filium Dei proponit, non
hominẽ, ſed Deum percipere debeamus. Sed enim ſcriptura diuina, hæreticorum & frau-
des & furta facilè conuincit & detegit. Si enim ſic eſſet tantummodò, Spiritus veniet in
te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi, propterea quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur
filius Dei, fortaſſe alio eſſet nobis genere aduerſus illos reluctandum, & alia nobis eſſent
argumenta quærenda, & arma ſumenda, quibus illorum & inſidias & præſtigias vincere-
mus. Cùm autem ipſa ſcriptura cœleſti abundans plenitudine, ſeſe hæreticorum iſtorum
calumniis exuat, facilè ipſo quod ſcriptum eſt, nitimur, & errores iſtos ſine vlla dubitatio-
ne ſuperamus. Nõ enim dixit, vt iam expreſſimus, propterea quod ex te naſcetur ſanctum,
[91] ſed adiecit Cõiunctionem. Ait enim: propterea & quod ex te naſcetur ſanctum; vt illud
oſtenderet, non principaliter hoc ſanctum quod ex illa naſcitur, id eſt iſtam carnis corpo-
riſque

A riſque ſubſtantiam, filium Dei eſſe, ſed conſequenter, & in ſecundo loco; principaliter autem filium Dei eſſe verbum Dei incarnatum per illum ſpiritum de quo angelus refert: Spiritus veniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Hic eſt enim legitimus Dei filius qui ex ipſo Deo eſt, qui dum ſanctum iſtud aſſumit, & ſibi filium hominis annectit, & illum ad ſe rapit atque tranſducit, cõnexione ſua & permixtione ſociata præſtat, & filium illum Dei facit, quod ille naturaliter non fuit: vt principalitas nominis iſtius filius Dei in ſpiritu ſit Domini qui deſcendit & venit, vt ſequela nominis iſtius in filio Dei & hominis ſit, & meritò conſequenter hic filius Dei factus ſit, dum non principaliter filius Dei eſt: atque ideò diſpoſitionem iſtam angelus videns, & ordinem iſtum ſacramenti expediens, non ſic cuncta confundẽs, vt nullum veſtigium diſtinctionis collocarit, diſtinctionem poſuit dicẽdo, propterea & quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei. Ne ſi diſtributionem iſtam cum libramentis ſuis non diſpenſaſſet, ſed in confuſo permixtam reliquiſſet, verè occaſionem hæreticis contuliſſet, vt hominis filium quâ homo eſt, eundem & Dei & hominis filium pronuntiare deberent. Nunc autem particulatim exponens tam magni ſacramenti ordinem atque rationem, euidenter expreſſit, vt diceret, & quod ex te naſcetur ſanctum, vocabitur filius Dei: probans quoniam filius Dei deſcendit. Qui dum filium hominis in ſe ſuſcepit, conſequenter illum filium Dei fecit, quoniam illum filius ſibi Dei ſociauit, & iun-
B xit. Vt dum filius hominis adhęret in natiuitatem filio Dei, ipſa permixtione fœneratum & mutuatum teneret, quod ex natura propria poſſidere non poſſet. Ac ſic facta eſt angeli voce, quod nolunt hæretici, inter filium Dei hominiſque cum ſua tamen ſociatione diſtinctio, vrgendo illos vti Chriſtum hominis filium hominem intelligant quoque Dei filium, & hominem Dei filium, id eſt Dei verbum (ſicut ſcriptum eſt) Deum accipiant: atque ideò Chriſtum Ieſum Dominum ex vtroque connexum (vt ita dixerim) ex vtroque contextum atque conctetum, & in eadem vtriuſque ſubſtantiæ concordia mutui ad inuicem fœderis confibulatione ſociatum, hominem & Deum, ſcripturæ hoc ipſum dicentis veritate cognoſcant. [’’ Ergo, inquiunt, ſi Chriſtus non homo eſt tantùm, ſed & Deus, Chriſtum autem refert ſcriptura mortuum pro nobis & reſuſcitatum, iam docet nos ſcriptura credere Deum mortuum. Aut ſi Deus non moritur, Chriſtus autem mortuus refertur, non erit Chriſtus Deus, quoniam Deus non poteſt accipi mortuus. Si vnquam intelligerent aut intellexiſſent quod legunt, nunquam tam periculoſè omninò loquerentur.’’ Sed erroris ſemper eſt abrupta dementia, & non eſt nouum ſi vſque ad periculoſa deſcendunt, qui fidem legitimam reliquerunt. Si enim ſcriptura proponeret Chriſtum tãtummodò Deum, & nulla in illo fragilitatis humanæ ſociatio eſſet permixta, meritò illorum hîc aliquid valuiſſet ſermo contortus. Si Chriſtus Deus, Chriſtus autẽ mortuus, ergo mortuus eſt Deus. Sed cùm non tantummodò illum, vt oſtendimus iam frequenter, Deum, ſed & hominem
C ſcriptura conſtituat, conſequens eſt, quod immortale eſt, incorruptum manſiſſe teneatur. Quis enim non intelligat, quòd impaſſibilis ſit diuinitas, paſſibilis verò ſit humana fragilitas? Cùm ergo tam ex eo quòd Deus eſt, quàm etiam ex illo quòd homo eſt Chriſtus, intelligatur eſſe permixtus & eſſe ſociatus, Verbum enim caro factum eſt, & habitauit in nobis, quis nõ ſine vllo magiſtro atque interprete ex ſeſe facilè cognoſcat, non illud in Chriſto mortuum eſſe quod Deus eſt, ſed illud in illo mortuum eſſe quod homo eſt? Quid enim ſi diuinitas in Chriſto non moritur, ſed carnis ſolius ſubſtantia extinguitur? quando & in ceteris hominibus, qui non ſunt caro tantummodò, ſed caro & anima; caro quidem ſola incurſum interitus mortiſque patitur, extra leges autem interitus & mortis anima incorrupta cernatur: hoc enim & ipſe Dominus hortans nos ad martyrium & ad contemptũ omnis humanæ poteſtatis, aiebat: Ne timueritis eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non poſſunt. Quòd ſi anima immortalis occidi aut interfici non poteſt in quouis alio, licet corpus & caro ſola poſſit interfici, quantò magis vtique verbum Dei & Deus in Chriſto interfici omninò non potuit, cùm caro ſola & corpus occiſum ſit? Si enim hanc habet generoſitatẽ immortalitatis anima in quouis homine, vt non poſſit interfici, multò magis hanc habet poteſtatem generoſitas verbi Dei, vt non poſſit occidi. Nam ſi poteſtas hominum ad interficiendam ſacram Dei poteſtatem, & ſi crudelitas humana ad interficiendam animam deficit, multò magis ad Dei verbum interficiendum deficere debebit, Nã cùm ipſa anima, quæ per Dei verbum facta eſt, ab hominibus nõ occiditur, multò magis vtique verbum Dei perimi non poſſe credetur. Et ſi plus non poteſt hominum cruẽta ſæuitia aduerſus homines, quàm vt tantummodò corpus occidat, quantò magis vtique in

Cap. xx.
Matth. 27. & 28.

Ioan. 1.

Matth. 10.

Chriſto non valebit,quàm vt idem rantummodò corpus occidat:vt dum per hæc colligi- D
tur, non niſi hominem in Chriſto interfectum, appareat ad mortalitatem ſermonem in
Matth.22. loco non eſſe deductum. Nam ſi Abraham & Iſaac & Iacob,quos homines tantummodò
conſtat fuiſſe,manifeſtum eſt viuere (omnes enim, inquit, illi viuunt Deo,nec mors in il-
lis animam perimit,quæ corpora ipſa diſſoluit;ius enim ſuum exercere poruit in corpora,
in animas exercere non valuit: aliud enim in illis mortale,& ideò mortuum, aliud in illis
immortale,& ideò intelligitur non extinctum:ob quam cauſam viuere Deo,pronuntiati,
& dicti ſunt)multò magis vtique mors in Chriſto aduerſum ſolam materiam corporis po-
ruit valere, aduerſus diuinitatem ſermonis non potuir ſe exercere. Frangitur enim pote-
CAP. XXI. ſtas mortis,vbi intercedit auctoritas immortalitatis. [[94] Sed ex hac occaſione,quia Chri-
ſtus non homo tantùm,ſed & Deus, diuinarum litterarum ſacris auctoritatibus approba-
tur,alij hæretici erumpentes ſtatum in Chriſto religionis cõcutere machinantur,hoc ipſo
patrem Deum volentes oſtendere Chriſtum eſſe,dum non homo tantùm aſſeritur, ſed &
Deus promitur. Sic enim inquiunt, ſi vnus eſſe Deus promitur, Chriſtus autem Deus, er-
go,inquiunt,ſi pater,& Chriſtus eſt vnus Deus: Chriſtus pater dicetur. In quo errare pro-
bantur Chriſtum non noſcentes,ſed ſonum nominis approbantes:nolunt enim illum ſe-
cundam eſſe perſonam poſt patrem, ſed ipſum patrem. Quibus quia facilè reſpondetur,
pauca dicentur. Quis enim non ſecundam filij poſt patrem agnoſcat eſſe perſonam, cùm
Gen.1. legat dictum à patre conſequenter ad filium, Faciamus hominem ad imaginem & ſimili-
tudinem noſtram,& poſt hæc relatum, Et fecit Deus hominem,ad imaginem Dei fecit il- E
Gen.19. lum.[95] Aut cùm inter manus teneat: Pluit Dominus ſuper Sodomam & Gomorrã ignem,
Pſal.2. & ſulphur à Domino de cœlo. Aut cùm ad Chriſtum, Filius meus es tu,ego hodie genui
te:poſtula à me,& dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuã terminos ter-
Pſal.109. ræ. Aut cùm etiam ille deſideratus ſcriba ait:Dixit Dominus Domino meo,ſede à dextris
meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Aut cùm Eſaiæ prophetias
Eſa.45. explicans,inuenit poſitum ſic:Hæc dicit Dominus Chriſto meo Domino. Aut cùm legit,
Ioan.6. Non deſcendi de cœlo vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me.
Ibidem.14. Aut dum inuenit poſitum: Quoniam qui me miſit, maior me eſt. Aut cùm conſiderat ſcri-
Ibidem.20. ptum, [96] Eo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Aut
Ibidem.8. quando haber cum ceteris conlocutum, Sed in lege veſtra ſcriptum eſt, quia duorum te-
ſtimonium verum eſt,ego de me teſtificor,& teſtificatus eſt de me qui me miſit pater. Aut
Ibidem.12. quando vox de cœlo redditur, Et honorificaui,& honorificabo. Aut quando à Petro re-
Matth.17. ſpondetur & dicitur, Tu es filius Dei viui. Aut quando ab ipſo Domino ſacramentum hu-
ius reuelationis approbatur, & dicitur, Beatus es Simon Bariona, quoniam hoc tibi non
Ibidem. reuelauit caro & ſanguis, ſed pater meus qui in cœlis eſt. Aut quando ab ipſo Chriſto ex-
Ioan.17. primitur, Pater clarifica me eo honore quo fui apud te antequàm mundus fieret. Aut cùm
Ibidem.11. ab eodem dicitur, Pater ſciebam quia ſemper me audis,verùm propter circunſtantes dixi,
Ibid.17. vt credant quia tu me miſiſti. Aut cùm definitio regulæ ab ipſo Chriſto collocatur, & di-
citur, Hæc eſt autem vita æterna, vt ſciãt te vnum & verum Deum, & quem miſiſti Ieſum F
Chriſtum. ego te honotificaui ſuper terram, opus perfeci quod dediſti mihi. Aut cùm
Luc.10. item ab eodem aſſeritur, & dicitur, Omnia mihi tradita ſunt à patre meo. Aut cùm ſedere
Pſal.109. ad dextram patris,& à Prophetis & ab Apoſtolis approbatur. Et ſatis longum faciu,ſi eni-
& Matth. 16. et Heb. 1. ſus fuero omnes omninò ad hanc partem voces congregare,quandoquidem non tam ve-
teris quàm etiam noui Teſtamenti ſcriptura diuina vbique oſtẽdat,illum ex patre natũ,per
quẽ facta ſunt omnia,& ſine quo factũ eſt nihil. qui obedierit ſẽper patri,& obediat, ſẽper
habentem rerũ omnium poteſtatẽ,ſed quâ traditã,ſed quâ cõceſſam, ſed quâ à patre pro-
prio ſibi indultam. Quid enim tam euidẽs poteſt eſſe,hunc non patrẽ eſſe,ſed filium,quàm
quòd obediens patri Deo proponitur,ne ſi pater eſſe credatur, alteri iam Deo patri Chri-
CA. XXII. ſtus ſubiectus eſſe dicatur. [[97] Sed quia frequenter intendunt illum nobis locum quo di-
Ioan.10. ctũ ſit, Ego & pater vnũ ſumus,& in hoc illos æquè facilè vincemus. Si enim erat,vt hære-
rici putãt,pater Chriſtus, oportuit dicere,ego & pater vnus ſum. At cùm ego dicit,deinde
patrem infert dicendo,ego & pater,proprietatem perſonæ ſuæ,id eſt filij, à paterna aucto-
ritate diſcernit atque diſtinguit, non tantummodò de ſono nominis,ſed etiam de ordine
diſpoſitæ poteſtatis. Qui potuiſſet dicere,ego pater, ſi patrem ſe eſſe meminiſſet. Et quia
dixit vnum, intelligant hæretici quia non dixit vnus. [98] Vnum enim neutraliter poſitum,
ſocietatis concordiam, non vnitatem perſonæ ſonat. Vnum enim non vnus eſſe dicitur,
quoniam

Digitized by Google

A quoniam nec ad numerũ refertur, ſed ad ſocietatem alterius expromitur. Denique adiicit
dicens, ſumus, non ſum, vt oſtenderet per hoc quod dixit, ſumus, & pater, duas eſſe perſo-
nas. Vnum autem quod ait, ad concordiam, & eandem ſententiam, & ad ipſam charitatis
ſocietatem pertinet, vt meritò vnum ſit pater & filius per concordiam, & per amorem, &
per dilectionem. Et quoniam ex patre eſt, quicquid illud eſt, filius eſt, manente tamen di-
ſtinctione, vt non ſit pater ille qui filius, quia nec filius ille qui pater eſt. Nec enim, ſumus,
addidiſſet, ſi vnum ſe & ſolitarium patrem, filium factum eſſe meminiſſet. Denique nouit
hanc concordiæ vnitatem & Apoſtolus Paulus, cum perſonarum tamẽ diſtinctione. Nam *1.Cor.3.*
cùm ad Corinthios ſcriberet, Ego, inquit, plantaui, Apollo rigauit, ſed Deus incremen-
tum dedit. Itaque neque qui plantat, eſt quicquam, neque qui rigat, ſed qui incremen-
tum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum ſunt. Quis autem non intelligat al-
terum eſſe Apollo, alterum Paulum, non eundem atque ipſum Apollo pariter & Paulum.
Denique & diuerſa vniuſcuiuſque ſunt officia prolata: alter enim qui plantat, & alter qui
rigat. hos tamen duos, non quòd vnus ſit, ſed quòd vnum ſint, propoſuit Apoſtolus Pau-
lus, vt alter quidem ſit Apollo, alter verò Paulus, quantum ad perſonarum diſtinctio-
nem pertinet, vnum ambo ſint. Nam quando duorum vna ſententia eſt, veritas vna eſt,
fides vna eſt, vna atque eadem religio eſt, vnus etiam Dei timor eſt, vnum ſunt etiamſi duo
B ſint, ipſum ſunt dum ipſum ſapiunt. Etenim quos perſonæ ratio inuicem diuidit, eoſ-
dem rurſus inuicem religionis ratio conducit. Et quamuis idem atque ipſi non ſint, dum
idem ſentiunt, ipſum ſunt, & quum duo ſint, vnum ſunt, habentes in fide ſocietatem, etiam
ſi gerant in perſonis diuerſitatem. Denique, quum ad has voces Domini imperitia fuiſſet *Ioan.10.*
Iudaica commota, & temerè adusque ſaxa ſuccẽſa, ita vt diſcurrerent, & dicerent, Non te
lapidamus propter bonum opus, ſed propter blaſphemiam, & quia tu cùm homo ſis, facis
te Deum: diſtinctionem poſuit Dominus in ratione reddenda, quomodo ſe Deum aut
dixiſſet, aut intelligi vellet: Quem pater ſanctificauit, inquit, & miſit in hunc mundum, vos
dicitis quia blaſphemat, quia dixi, filios Dei ſum: etiam hic patrem habere ſe dixit. Filius
eſt, ergo non pater: patrem enim confeſſus ſe fuiſſet, ſi patrem ſe eſſe meminiſſet: & ſancti-
ficatum ſe à ſuo patre eſſe proponit. [99] Dum ergo accipit ſanctificationem à patre, minor
patre eſt: minor autem patre conſequenter eſt, ſed filius. pater enim ſi fuiſſet, ſanctificatio-
nem dediſſet, non accepiſſet. & nunc autem profitendo ſe accepiſſe ſanctificationem à pa-
tre; hoc ipſo, quo patre ſe minorem, accipiendo ab ipſo ſanctificationem probat; filium ſe
eſſe, non patrem monſtrauit. Miſſum præterea ſe eſſe dicit, vt per hanc obedientiam qua *Ibidem.*
venit Dominus Chriſtus miſſus, non pater, ſed filius probetur, qui miſiſſet vtique ſi pater
fuiſſet. Miſſus autem non fuit pater, ne pater ſubditus alteri Deo dum mittitur, probare-
tur. Et tamen poſt hæc adiicit, quòd omnem omninò ambiguitatem diſſolueret, & totam *Ibidem.*
C cõtrouerſiam erroris extingueret. ait enim in vltima parte ſermonis: Vos dicitis quia bla-
ſphemat, quia dixi, filius Dei ſum. Ergo ſi euidenter filium Dominus ſe non patrem eſſe
teſtatur, magnæ temeritatis & ingentis eſt furoris exemplum, contra ipſius Chriſti Domi-
ni teſtimonium controuerſiam diuinitatis & religionis agitare, & Chriſtum Ieſum patrem
eſſe dicere, quum animaduertat illum non patrem ſe, ſed filium comprobaſſe. [[100] Quòd *CA.XXIII. Ibidem.*
ſi de cœlo miſſus à patre eſt, nõ vtique homo tantùm eſt: homo enim, vt diximus, de cœlo
venire nõ potuit. Non igitur ibi antè homo fuit, ſed illuc aſcẽdit vbi nõ fuit. Deſcendit au-
tẽ Dei verbũ quod ibi fuit. Verbũ inquã Dei, & Deus per quẽ facta ſunt omnia, & ſine quo *Ioan.1.*
factũ eſt nihil. Non igitur homo inde ſic de cœlis venit, ſed Dei ſermo, id eſt Deus, inde de-
ſcẽdit Si homo tantũmodò Chriſtus, quomodo ait: [101] Etſi ego de me teſtificor, verum eſt
teſtimonium meum: quia ſcio vnde venerim, & quò eã; vos ignoratis vnde venerim, aut *Ioan.8.*
quò eam; vos ſecundum carnem iudicatis. Ecce & hîc illuc ſe dicit rediturum vnde ſe te-
ſtificatur antè veniſſe, miſſum ſcilicet de cœlo. Deſcendit ergo vnde venit, quo modo il-
luc vadit vnde deſcendit. Ex quo ſi homo tantummodò Chriſtus eſſet, non inde veniſſet:
atque ideò nec illuc abiret, quoniam non inde veniſſet. Veniendo autem inde vnde homo
venire non poteſt, Deum ſe oſtendit veniſſe. Sed enim huius ipſius deſcenſionis ignari,
& imperiti Iudæi, hæredes ſibi hæreticos iſtos reddiderunt, quibus dicitur: Vos ignoratis
vnde veniam, & quò eam; vos ſecundum carnem iudicatis. Tam iſti quàm Iudæi carna-
lem ſolam eſſe Chriſti natiuitatem tenẽtes, nihil aliud Chriſtum eſſe quàm hominem cre-
diderunt, non conſiderantes illud, quoniam cùm de cœlo homo non potuerit venire, vt
meritò illuc poſſet redire, Deũ eſſe qui inde deſcenderit, vnde homo venire non potuerit.

Ibidem. Si homo tantummodò Chriſtus, quomodo dicit: Vos ex inferioribus eſtis, ego de ſurſum D
ſum: vos de hoc mundo eſtis, ego non ſum de hoc mundo. Ideò autem ſi omnis homo ex
hoc mundo eſt, & ideò in hoc mundo eſt Chriſtus, an homo tantummodò eſt? Abſit. Sed
conſidera quod ait, Ego non ſum de hoc mundo. Nunquid ergo mentitur, cùm ex hoc
mundo ſit, ſi homo tantummodò ſit? Aut ſi non mentitur, non eſt ex hoc mundo. Nõ ergo
homo tantummodò eſt, quia ex hoc mundo non eſt. Sed ne lateret quis eſſet, expreſſit vn-
de eſſet: Ego, inquit, de ſurſum ſum, hoc eſt de cœlo, vnde homo venire non poteſt; non
enim in cœlo factus eſt. Deus eſt ergo qui de ſurſum eſt, & idcircò de hoc mundo non eſt:
quanquam etiam quodammodò ex hoc mundo eſt, vnde non Deus tantùm eſt Chriſtus,
ſed & homo. Vt meritò quomodo non eſt ex hoc mundo, ſecundum verbi diuinitatem,
ita ex hoc mundo ſit ſecundum ſuſcepti corporis fragilitatem: homo eſt enim cum Deo
iunctus, & Deus cum homine copulatus. [102] Sed idcircò nunc hic Chriſtus in vnam par-
tem ſolius diuinitatis incubuit, quoniam cæcitas Iudaica ſolam in Chriſto partem carnis
aſpexit, & inde in præſenti loco ſilentio prærerita corporis fragilitate quæ de mundo eſt,
de ſua ſola diuinitare locutus eſt, quæ de mundo non eſt: vt in quantum illi inclinauerant,
vt hominem illum tantummodò crederent, in tantum illos Chriſtus poſſet ad diuinita-
tem ſuam conſiderandam trahere, vt ſe Deum crederent, volens illotum incredulitatem
circa diuinitatem ſuam omiſſa interim commemoratione ſortis humanæ ſolius diuinita-
Ioan.16. tis oppoſitione ſuperare. Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo dicit, [103] Ego ex Deo E
Pſal.44. prodij, & veni, cùm conſtet hominem à Deo factum eſſe, non ex Deo proceſſiſſe: ex Deo
autem homo quomodo non proceſſit, ſic Dei verbum proceſſit, de quo dictum eſt: Eru-
ctauit cor meum verbum bonum. Quod quoniam ex Deo eſt, meritò & apud Deum eſt.
Ioan.1. Quódque quia non otioſè prolatum eſt, meritò omnia facit. Omnia enim per ipſum facta
ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Sed enim hoc verbum, per quod facta ſunt omnia. Et
Deus, inquit, erat verbum. Deus ergo proceſſit ex Deo, dum qui proceſſit ſermo Deus eſt,
Ioan.8. qui proceſſit ex Deo. Si homo tãtummodò Chriſtus, quomodo ait: Siquis verbum meum
ſeruauerit, mortem non videbit in æternum. Mortem in æternum non videre, quid aliud
quàm immortalitas eſt? Immortalitas autem diuinitati ſocia eſt, quia & diuinitas immor-
talis eſt, & immortaliras diuinitatis fructus eſt. Sed enim omnis homo mortalis eſt, im-
mortalitas autem ex mortali non poteſt eſſe. Ergo ex Chriſto homine mortali, immorta-
litas non poteſt naſci. Sed qui verbum cuſtodierit, inquit, meum, mortem non videbit in
æternum. Ergo verbum Chriſti præſtat immortalitatem, & per immortalitatem præſtat
diuinitatem. Quòd ſi non poteſt exhibere vt immortalem alterum faciat ipſe mortalis,
hoc autem Chriſti verbum exhibet, pariter & præſtat immortalitatem: non vtique homo
tantùm eſt, qui præſtat immortalitatem: quam, ſi tantummodò homo eſſet, præſtare non
poſſet: præſtando autem diuinitatem per immortalitatem, Deum ſe probat diuinitatem
porrigendo: quàm niſi Deus eſſet, præſtare non poſſet. Si homo tantnmmodò Chriſtus,
Ibidem. quomodo inquit, [104] Ante Abraham ego ſum. Nemo enim hominum ante eum poteſt F
eſſe, ex quo ipſe eſt, nec poteſt fieri vt quicquam priùs fuerit ante illum ex quo ipſam ori-
ginem ſumpſit. Sed enim Chriſtus cùm ex Abraham ſit, ante Abraham eſſe ſe dicit. Aut
mentitur igitur, & fallit, ſi ante Abraham non fuit, qui ex Abraham fuit. Aut non fallit,
Ibidem. 10. ſi etiam Deus eſt, dum ante Abrahã fuit. Quod niſi fuiſſet, cõſequenter cùm ex Abraham
fuiſset, ante Abrahã eſſe non poſſet. Si homo tantummodò Chriſtus, quomodo ait: Et ego
agnoſcam eas, & ſequuntur me meæ, & ego vitam æternam do illis, & nunquam peribunt
in perpetuum. Sed enim cùm omnis homo mortalitatis ſit legibus alligatus, & idcircò in
perpetuum ſe ipſe ſeruare non poſſet, multò magis in perpetuum alterum ſeruare non po-
terit. At in perpetuum ſe Chriſtus repromittit ſalutem daturum. Quam ſi non dat, men-
dax eſt: ſi dat, Deus eſt. Sed non fallit, dat enim quod repromittit. Deus eſt ergo, qui
ſalutem perpetuam porrigit, quam homo qui ſeipſum ſeruare non poteſt, alteri præſtare
Ibidem. non poterit. [105] Si homo tantummodò Chriſtus, quid eſt quod ait: Ego & pater vnum
ſumus? Quomodo enim ego & pater vnum ſumus, ſi non & Deus eſt, & filius, qui idcir-
cò vnum poteſt dici, dum ex ipſo eſt, & dum filius eius eſt, & dum ex ipſo naſcitur,
Ibidem. dum ex ipſo proceſsiſse reperitur, per quod & Deus eſt. Quod cùm inuidioſum Iu-
dæi putaſsent, & blaſphemum crediſiſſent, eo quòd ſe oſtenderat his ſermonibus Chri-
ſtum eſse Deum, ac propterea ad lapides concurriſsent, & ſaxorum ictus iniicere ge-
ſtiſsent, exemplo & teſtimonio ſcripturatum aduerſarios ſuos fortiter refutauit. Si illos,
inquit,

A Si illos, inquit, dixit Deos ad quos verba facta ſunt, & nõ poteſt ſolui ſcriptura, Quem pa-
ter ſanctificauit, & miſit in hunc mundum, vos dicitis quia blaſphemas, quia dixi, filius Dei
ſum ego: quibus vocibus neque ſe negauit Deum, quinimmò Deum ſe eſſe firmauit. Nam
quia ſine dubitatione Dei eſſe dicuntur ad quos verba facta ſunt, multò magis hic Deus
qui meliot illis omnibus inuenitur. Et nihilominus calumnioſam blaſphemiam diſpoſitio-
ne legitima cõgruenter refutauit: Deũ enim ſe ſic intelligi vult, vt filium Dei, & non ipſum
patrẽ vellet intelligi. Miſſum enim ſe eſſe dixit, & multa opera ſe ex patre oſtendiſſe mon- *Ibidem.*
ſtrauit, ex quo non patrem ſe, ſed filium eſſe intelligi voluit: & in vltima parte defenſio-
nis, filij non patris fecit mentionem dicendo, Vos dicitis quia blaſphemas, quia dixi, filius
Dei ſum. Ita quod ad crimen blaſphemiæ pertinet, filium ſe non patrem dicit. quòd au-
tem ad diuinitatem ſpectet ipſius, ego & pater vnum ſumus dicẽdo, filium ſe eſſe & Deum
probauit. Deus eſt ergo: Deus autem ſic, vt filius ſit, non pater. [Si homo tantummodò CA.XXIIII.
Chriſtus, quomodo ipſe dicit: Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in æter- *Ioan.6.*
num? Sed enim qui in hominem ſolitarium credit & nudum, maledictus dicitur: Hic
autem qui credit in Chriſtum, non maledictus, ſed in æternum non moriturus refertur.
Ex quo ſi aut homo eſt tantùm, vt hæretici volunt, quomodo quiſquis in eum credit, non
morietur in æternum, quum maledictus eſſe teneatur qui confidit in homine? aut ſi non
maledictus, ſed potius ad æternæ vitæ conſecutionem, vt legitur, deſtinatus; non ho-
B mo tantummodo Chriſtus, ſed & Deus, in quem qui credit, & maledictionis periculum
deponit, & ad fructum iuſtitiæ accedit. Si homo tantummodò Chriſtus; quomodo Pa- *Ioan.16.*
racletum dicit de ſuo eſſe ſumpturum quæ nuntiaturus ſit? neque enim Paracletus ab
homine quicquam accipit, ſed homini ſcientiam Paracletus porrigit: nec futura ab
homine Paracletus diſcit, ſed de futuris hominem Paracletus inſtruit. Ergo aut non
accepit Paracletus à Chriſto homine quod nuntiet, quoniam Paracleto homo nihil
poterit dare à quo ipſe homo debet accipere, & fallit in præſenti loco Chriſtus, & deci-
pit: quum Paracletum à ſe homine accepturum quæ nuntiet dicit, aut non nos fallit,
ſicut nec fallit, & accepit Paracletus à Chriſto quæ nuntiet. [106] Sed ſi à Chriſto accepit *Lege cautè.*
quæ nuntiet, maior ergo iam Paracleto Chriſtus eſt: quoniam nec Paracletns à Chriſto
acciperet, niſi minor Chriſto eſſet. minor autem Chriſto Paracletus, Chriſtum etiam
Deum eſſe hoc ipſo probat, à quo accepit quæ nuntiat, vt teſtimonium Chriſti diui-
nitatis grande ſit, dum minor Chriſto Paracletus repertus, ab illo ſumit quæ ceteris tra-
dit. Quandoquidẽ ſi homo tantummodò Chriſtus, à Paracleto Chriſtus acciperet quæ di-
ceret, non à Chriſto Paracletus acciperet quæ nuntiaret. Si homo tantummodò Chriſtus,
quare credendi nobis talem regulam poſuit, quo diceret, Hæc eſt autẽ vita æterna, vt ſciãt *Ioan.17.*
te vnum & verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Si noluiſſet ſe etiam Deum in-
telligi, cur addidit, & quem miſiſti, Ieſum Chriſtum, niſi quoniam & Deum accipi voluit:
quoniam ſi ſe Denm nollet intelligi, addidiſſet, & quem miſiſti hominem Ieſum Chriſtum:
C nunc autem neque addidit, nec ſe hominem nobis tantũmodò Chriſtus tradidit, ſed Deo
iunxit, vt & Deum per hanc coniunctionem, ſicut eſt, intelligi vellet. Eſt ergo credendũ ſe-
cũdum præſcriptam regulã, in Dominum vnum verum Deum, & in eum quẽ miſit, Ieſum
Chriſtũ conſequẽter, qui ſe nequaquam patri, vt diximus, iunxiſſet, niſi Deum quoque in-
telligi vellet; ſeparaſſet enim ab eo, ſi Deũ intelligi ſe noluiſſet: inter homines enim tantũ-
modò ſe cõlocaſſet, ſi hominem ſe eſſe tãtummodò ſciret, nec cum Deo iunxiſſet, ſi ſe non
& Deum noſſet: nũc & de homine tacet, quoniam hominem illum nemo dubitat, & Deo
ſe iungit merito, vt credituris diuinitatis ſuæ formulam poneret. Si homo tantummodò *Ibidem.17.*
Chriſtus, quomodo dicit: Et nunc honorifica me gloria quam habebã apud te priuſquàm
mundus eſſet. Si antequàm mũdus eſſet, gloriã habuit apud Deum, & claritatẽ tenuit apud
patrem, ante mundum fuit: nec enim habuiſſet gloriam, niſi ipſe priùs fuiſſet, qui gloriam
poſſet tenere. Nemo enim habere aliquid poterit, niſi antè ipſe fuerit qui aliquid tenet.
Sed enim Chriſtus habet gloriam ante mundi inſtitutionem, ergo ante inſtitutionem
mundi fuit. Niſi enim ante inſtitutionem mundi eſſet, ante mundi inſtitutionem glo-
riam habere non poſſet, quum ipſe non eſſet. Sed enim homo gloriam ante mundi inſti-
tutionem habere non potuit, qui poſt mundum fuit: Chriſtus autem habuit, ante mun-
dum igitur fuit: non igitur homo tantummodò fuit, qui ante mundum fuit. Deus eſt igi-
tur, quoniam ante mundùm fuit, & gloriam ante mundum tenuit. [107] Nec prædeſtina-
tio iſta dicatur, quoniam nec poſita eſt. aut addant hoc qui hoc putant: ſed væ eſt adiicien-

tibus, quomodo & detrahentibus poſitum. non poteſt ergo dici quod non poteſt ad- D
iici. Sublata ergo prædeſtinatione quæ non eſt poſita, in ſubſtantia fuit Chriſtus ante
Ioan.1. mundi inſtitutionem. Verbum eſt enim per quod facta ſunt omnia, & ſine quo fa-
ctum eſt nihil. Quoniam & ſi in prædeſtinatione dicitur glorioſus, & aote mundi inſti-
tutionem fuiſſe prædeſtinationem, ordo ſeruetur, & ante hunc erit multus numerus
hominum in gloriam deſtinatus. Minor enim per iſtam deſtinationem Chriſtus ce-
teris intelligetur, quibus poſterior denotatur. nam ſi hæc gloria in prædeſtioatione
fuit, prædeſtinationem iſtam in gloriam nouiſſimus Chriſtus accepit: antè enim præ-
deſtiuatus Adam eſſe cernetur, & Abel, & Enoch, & Noë, & Abraham, & reliqui ce-
teri. Nam cùm apud Deum, & perſonarum & rerum omnium ordo digeſtus ſit, ante
hanc prædeſtinationem Chriſti io gloria multi prædeſtinati fuiſſe dicentur. Et hoc
Hebr.1. pacto minor ceteris hominibus Chriſtus eſſe deprehenditur; qui melior & maior, &
antiquior ipſis quoque angelis inuenitur. Aut hæc igitur omnia tollantur, vt Chriſto
diuiniras non auferatur: aut ſi hæc tolli non poſſunt, Chriſto ab hæreticis diuinitas
CAP.XXV. propria reddatur. [[108] Quid ſi Moyſes hanc eandem regulam veritatis exſequitur, &
hoc in principio ſuarum nobis tradidit litterarum, quò diſcamus omnia creata & con-
dita eſſe per Dei filium, hoc eſt per Dei verbum: id enim dicit quod Ioaones, quod
ceteri, immò & Ioannes & ceteri ab hoc intelliguntur accepiſſe quod dicaot. Si enim
Ioan.1. Ioannes dicit, Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, Prophetes au- E
Pſal 44. tem refert: Dico ego opera mea regi: Moyſes autem introdocit præcipientem Deum
Gen.1. vt lux fiat, in primis cœlum firmetur, aquæ congregentur, arida oſtendatur, fructus fe-
cuodum ſemina prouocetur, animalia producantur, luminaria in cœlo atque aſtra po-
nantur: non alium oſtendit tunc adfuiſſe Deo, cui præciperentur hæc opera vt fie-
rent, niſi eum per quem facta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil. Ac ſi hic ver-
bum Dei eſt, nam eructauit cor meum verbum bonum, oſtendit io principio verbum
fuiſſe, & verbum hoc apud patrem fuiſſe, Deum præterea verbum fuiſſe. Omnia per
ipſum facta eſſe: ſed enim hoc verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis,
Chriſtus ſcilicet filius Dei, quem dum & poſtmodùm ſecundum carnem hominem ac-
cipimus, & ante mundi inſtitutionem Dei verbum & Deum videmus, meritò ſecun-
dum inſtitutiooem veteris & noui Teſtamenti, & Deum & hominem Chriſtum Ie-
Gen.1. ſum, & credimus & tenemus. Quid ſi idem Moyſes introducit dicentem Deum: Facia-
Gen.2. mus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram? Et infrà: Et fecit Deus homi-
nem, ad imaginem Dei fecit illum, maſculum & fœminam fecit eos? Si vt iam docui-
Ioan.1. mus, Dei filius eſt, per quem facta ſunt omnia; vtique Dei filius eſt, per quem etiam
homo inſtitutus eſt, propter quem facta ſunt omnia. Sed enim Deo præcipiente vt ho-
Ibidem. mo fiat, Deus refertur eſſe qui hominem facit: facit autem hominem Dei filius, verbum F
ſcilicet Dei per quem facta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil. Hoc autem verbum
caro factum eſt, & habitauit in nobis, ergo Chriſtus eſt Deus. Per Chriſtum igitur ho-
mo factus eſt, vt per Dei filium. Sed Deus hominem ad imaginem Dei fecit, Deus eſt
ergo qui fecit hominem ad imagiuem Dei, Deus ergo Chriſtus eſt: vt meritò nec vete-
tis Teſtamenti circa perſonam Chriſti vacillet auctoritas, dum noui Teſtamenti mani-
feſtatione fulcitur: nec noui Teſtamenti intercepta ſit poteſtas, dum radicibus veteris
Teſtamenti eiuſdem nititur veritas. Ex quo, qui Chriſtum Dei filium & hominis tan-
tummodo præſumunt hominem, non & Deum, contra Teſtamentum & vetus & no-
uum faciunt, dum & veteris & noui Teſtamenti auctoritatem veritatémque corrum-
punt. [109] Quid ſi idem Moyſes vbique introducit Deum patrem immenſum atque ſine
fine, non qui loco cludatur, ſed qui omnem locum cludat: nec eum qui in loco ſit, ſed
potius in quo omnis locus ſit: omnia continentem & cuncta complexum, vt meritò
nec deſcendat, nec aſcendat, quoniam ipſe omnia & continet & implet: & tamen ni-
hilominus introducit Deum deſcendentem ad turrem quam ædificabant filij homi-
num conſiderare quærentem, & dicentem: Venite, & mox, deſcendamus & confun-
damus illic ipſorum linguas, vt non audiat vnuſquiſque vocem proximi ſui. Quem
volunt hic Deum deſcendiſſe ad turrem illam, & homines tunc illos viſitare quære-
tem? Deum patrem? Ergo iam loco clauditur. Et quomodo omnia ipſe complecti-
Gen.11. tur? Aut nunquid angelum cum angelis dicit deſcendentem, & dicentem: [110] Venite, &
mox, deſcendamus & confundamus illic ipſorum linguas? Sed enim in Deuterono-
mio

Digitized by Google

A mio animaduertimus retuliſſe Deum hæc, Deúmque dixiſſe vbi ponitur; Cùm diſſe- *Deut.32.*
minaret filios Adam, ſtatuit fines gentium iuxta numerum angelorum Dei. Neque
ergo pater deſcendit vt res indicar, neque angelus iſta præcepit vt res probat. Super-
eſt ergo, vt ille deſcenderit, de quo Apoſtolus Paulus: Qui deſcendit, ipſe eſt qui a- *Ephes.4.*
ſcendit ſuper omnes cœlos, vt impleret omnia, hoc eſt Dei filius Dei verbum. Ver- *Ioan.1.*
bum autem Dei caro factum eſt, & habitauit in nobis, hic erit Chriſtus: Deus ergo
pronuntiabitur Chriſtus. [Ecce idem Moyſes refert alio in loco; quòd Abrahæ viſus CA. XXVI.
ſit Deus. Atquin idem Moyſes audit à Deo, quòd nemo hominum Deum videat, & viuat. *Gen.18.*
Si videri non poteſt Deus, quomodo viſus eſt Deus? Aut ſi viſus eſt, quomodo videri *Exod.33.*
non poteſt? Nam & Ioannes: Deum nemo (inquit) vidit vnquam. Et Apoſtolus Pau- *I.Ioan.4.*
lus: Quem vidit hominum nemo, nec videre poteſt. Sed non vtique ſcriptura menti- *I.Tim.6.*
tur: Ergo verè viſus eſt Deus. Ex quo intelligi poteſt, quòd non pater viſus ſit, qui
nunquam viſus eſt, ſed filius, qui & deſcendere ſolitus eſt, & videri quia deſcenderit.
Imago eſt enim inuiſibilis Dei, vt mediocritas & fragilitas conditionis humanæ, Deum *Coloſſ.1.*
patrem videre aliquando iam tunc adſueſceret in imagine Dei, hoc eſt in filio Dei.
Gradatim enim & per incrementa fragilitas humana nutriri debuit, per imaginem ad
iſtam gloriam, vt Deum patrem videre poſſet aliquando. Periculoſa ſunt enim quæ
magna ſunt, ſi repentina ſunt. Nam etiam lux Solis ſubita poſt tenebras, ſplendore ni-
mio inſuetis oculis non oſtendet diem, ſed potius faciet cæcitatem. Quod ne in dam-
B num humanorum contingat oculorum, paulatim diſruptis & diſſipatis tenebris, ortus
luminaris iſtius mediocribus incrementis fallenter adſurgens oculos hominum ſenſim
adſuefacit ad totum orbem ſuum ferendum per incrementa radiorum. Sic ergo & Chri-
ſtus, id eſt imago Dei, & filius Dei ab hominibus inſpicitur, quà poterat videri. Et ideò
fragilitas & mediocritas ſortis humanæ per ipſum alitur, producitur, educatur, vt a-
liquando Deum quoque ipſum patrem adſueta filium conſpicere, poſſit vt eſt videre,
ne maieſtatis ipſius repentino & intolerabili fulgore percuſſa intercipi poſſit, vt Deum
patrem, quem ſemper optauit, videre non poſſit. Ex quo filius eſt hic qui videtur, Dei
autem filius Dei verbum eſt: Dei autem verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis,
hic autem Chriſtus eſt. Quæ malùm ratio eſt vt dubitetur Deus dici, qui tot modis *Ioan.1.*
Deus intelligitur adprobari. Ac, ſi & Agar ancillam Sarræ de domo eiectam pariter *Gen.16.*
& fugatam angelus conuenit apud fontem aquæ in via Sur, fugæ cauſas interrogat atque
accipit, & poſt hæc humilitatis conſilia porrigit, ſpem præterea illi materni nominis
facit, quódque ex vtero eius multum ſemen eſſet futurum ſpondet atque promittit, &
quòd Hiſmael ex illa naſci haberet, & cum ceteris aperit locum habitationis ipſius, a-
ctúmque deſcribit. Hunc autem angelum, & Dominum ſcriptura proponit & Deum:
nam nec benedictionem ſeminis promiſiſſet, niſi angelus & Deus fuiſſet. Quærant quid
in præſenti loco hæretici tractent, Pater fuit iſte qui ab Agar viſus eſt an non? quia Deus
poſitus eſt. ſed abſit Deum patrem angelum dicere: ne alteri ſubditus ſit, cuius angelus
C fuerit. ſed angelum dicent fuiſſe. Quomodo ergo Deus erit, ſi angelus fuit: quum non ſit
hoc nomen angelis vnquam conceſſum: niſi quoniam ex vtroque latere nos veritas in
iſtam concludit ſententiam, quia intelligere debeamus Dei filium fuiſſe, qui quoniam
ex Deo eſt meritò Deus, quia Dei filius dictus ſit: quoniam patri ſubditus & adnuntiator
paternæ voluntatis eſt; magni conſilij angelus pronuntiatus eſt. Ergo ſi hic locus ne- *Eſa.9.*
que perſonæ patris congruit, ne angelus dictus ſit: neque perſonæ angeli, ne Deus
pronuntiatus ſit: perſonæ autem Chriſti conuenit vt & Deus ſit, quia Dei filius eſt, &
angelus ſit, quoniam paternæ diſpoſitionis adnuntiator eſt, intelligere debent contra
ſcripturas ſe agere hæretici, qui Chriſtum quum dicant ſe & angelum credere, nolint
etiam illum Deum pronuntiare, quem in veteri Teſtamento ad viſitationem generis
humani legunt ſæpè veniſſe. Adhuc adiecit Moyſes, Abrahæ viſum Deum apud *Gen.18.*
quercum Mambræ, ſedente ipſo ad oſtium tabernaculi ſui meridie: Et nihilominus
cùm tres conſpexiſſet viros, vnum ex illis Dominum nuncupaſſe: quorum cùm pedes
lauiſſet, cineritios panes cum butyro, & ipſius copia lactis offert, & vt hoſpites reten-
ti veſcerentur, hortatur. Poſt quæ & quòd pater futurus eſſet, audit: & quòd Sarra
vxor eius parituta ex ipſo filium eſſet, diſcit: & de exitu Sodomitarum, quæ mere-
bantur pati, recognoſcit: & quòd propter clamorem Sodomorum Deus deſcendiſſet,

addiſcit. Quo in loco ſi patrem volunt videri tunc fuiſſe cum angelis duobus hoſpi- D
tio receptum, patrem viſibilem hæretici crediderunt. Si autcın angelum, cùm ex
angelis tribus vnus Dominus nuncupatur, cur quod non ſolet, angelus Deus dicitur:
niſi quoniam vt Deo patri inuiſibilitas propria reddatur, & angelo propria mediocritas
remittatur, non niſi Dei filius, qui & Deus eſt, Abrahæ viſus & hoſpitio receptus eſſe
credetur. Quod enim erat futurus, meditabatur in ſacramento Abrahæ factus hoſpes
apud Abrahæ filios futurus: cuius filiorum pedes ad probationem quòd ipſe eſſet, abluit:
reddens in filiis ius hoſpitalitatis, quod aliquando illi fœnerauerat pater. Vnde & ne
qua eſſet dubitatio quin iſte Abrahæ hoſpes fuiſſet, in Sodomitarum exitu ponitur:
Gen.19. [114] quoniam pluit Dominus ſuper Sodomam, & Gomorram, ignem, & ſulphur à Domi-
no de cœlo. Sic enim & Propheres ex perſona Dei: [115] Subuerti vos (inquit) ſicut
Amos.4. ſubuertit Dominus Sodomam, & Gomorram. Dominus ergo Sodomam ſubuertit, id
Gen.19. eſt, Deus Sodomam ſubuertit; ſed in ſubuerſione Sodomorum Dominus pluit ignem à
Gen.18. Domino. Hic autem Dominus viſus eſt Abrahæ Deus: Deus autem hic hoſpes eſt Abra-
hæ, viſus vtique quia tactus: ſed cùm pater quâ inuiſibilis, nec tunc vtique viſus ſit, vi-
ſus eſt, & hoſpitibus receptus, & acceptus eſt, qui ſolitus eſt tangi, & videri: hic au-
Gen.19. tem filius Dei, Dominus à Domino pluit ſuper Sodomam & Gomorram ſulphur atque
Ioan.1. ignem. Hic autem Dei verbum eſt: verbum antem Dei caro factum eſt, & habitauit
in nobis. Hic autem Chriſtus eſt, non pater: igitur apud Abraham hoſpes, ſed Chri- E
ſtus fuit, nec tunc pater viſus eſt, ſed filius, viſus autem eſt Chriſtus. Meritò igitur
Ioan.8. Chriſtus, & Dominus & Deus eſt, qui non aliter Abrahæ viſus eſt; niſi qnia ante ipſum
Gen.21. Abraham ex patre Deo, Deus ſermo generatus eſt. [116] Adhuc, inquit, idem angelus
& Deus eandem Agar fugatam de domo Abrahæ cum puero conſolatur, & viſitat.
Nam cùm illa in ſolitudine expoſuiſſet infantem, quia aqua defeciſſet ex vtre, cúmque
puer ille clamaſſet, fletum & planctum leuaſſet, & audiuit (inquit ſcriptura) Deus vo-
cem pueri de loco vbi erat. Cùm Deum eſſe qui vocem infantis audiuit retuliſſet, ad-
iecit: Et vocauit angelus Domini ipſam Agar de cœlo, angelum referens eſſe quem
Deum dixerat, & Dominum pronuncians eſſe quem angelum conlocarat, quíque an-
gelus & Deus adhuc ipſi Agar promittit maiora ſolatia, dicendo: Ne timueris, exau-
diui enim vocem pueri de loco vbi erat. Surge, ſume puerum, & tene: in gentem enim
magnam faciam eum. Hic angelus, ſi angelus tantùm eſt, cur hoc ſibi vendicat vt di-
cat: In gentem enim magnam faciam eum: cùm hoc vtique genus potentiæ Dei ſit,
angeli eſſe non poſſit. Ex quo etiam Deus confirmatur Deus eſſe qui hoc poteſt
facere: quoniam vt hoc ipſum comprobetur, adiicitur per ſcripturam ſtatim: Et
aperuit Deus oculos eius, & vidit puteum aquæ viuæ, & abiit, & impleuit vtrem de
puteo, & dedit puero, & erat Deus cum puero. Si ergo hic Deus erat cum puero qui
aperuit oculos Agar, vt videret puteum aquæ viuæ, & hauriret aquam propter vrgen-
tem ſitis neceſſitatem: hic autem Deus è cœlo illam vocat angelus dictus: cùm ſupe- F
riùs vocem audiens clamantis pueri Deus eſſet potius, non alius intelligitur quàm an-
gelus eſſe pariter & Deus. quod cùm patri competens & conueniens eſſe non poſſit, qui
tantummodò Deus eſt: competens autem eſſe poſſit Chriſto, qui non tãtummodò Deus,
ſed & angelus pronunciatus eſt, manifeſtè apparet, non patrem ibi tunc loquutum fuiſſe
Eſaia 9. ad Agar, ſed Chriſtum potius cùm Deus ſit, cui etiam angeli competit nomen: quippè
Ioan.1. cùm magni conſilij angelus factus ſit: angelus autem ſit, [117] dum exponit ſinum patris, ſi-
Ibidem. cut Ioannes edicit. Si enim ipſe Ioannes hunc eundem, qui ſinum exponit patris, ver-
bum dicit carnem factum eſſe, vt ſinum patris poſſet exponere: meritò Chriſtus non ſo-
lùm homo eſt, ſed & angelus, nec angelus tantùm, ſed & Deus per ſcripturas oſtenditur,
Gen.21. & à nobis hoc eſſe creditur, ne ſi non Chriſtum tunc locutum ad Agar voluerimus accipe-
re, aut angelum Deum faciamus, aut Deum patrem omnipotentem inter angelos com-
CA.XXVII. putemus. [[118] Quid ſi & alio in loco ſimiliter legimus Deum angelum poſitum? [119] Nam
Gen.31. cùm apud vxores ſuas Liam atque Rachel Iacob de patris illarum iniquitate quere-
retur, & cùm referret quòd iam in terram propriam remeare & reuerti cuperet, ſom-
nij quoque ſui interponebat auctoritatem, quo tempore refert ſibi angelum Dei
per ſomnium dixiſſe: Iacob, Iacob. Er ego, inquit, dixi: Quid eſt? Aſpice, inquit,
oculis tuis, & vide hircos & arietes aſcendentes ſuper oues & capras variatos albos,
&

A & varios & cineritios & aſperſos. Vidi enim quæcunque tibi Laban fecit. Ego ſum Deus
qui viſus ſum tibi in loco Dei, vbi vnxiſti mihi illic ſtatem lapidem, & vouiſti mihi illic vo-
tum: nunc ergo ſurge, & proficiſcere de terra hac, & vade in terram natiuitatis tuæ, & ero
tecum. Si angelus Dei loquitur hæc ad Iacob, atque ipſe angelus infert, dicens: Ego ſum *Ibidem.*
Deus qui viſus ſum tibi in loco Dei: non tantummodò hunc angelum, ſed & Deum
poſitum ſine vlla hæſitatione conſpicimus, quíque ſibi votum refert ab Iacob deſtinatum
eſſe in loco Dei, & non dicit in loco meo. Eſt ergo locus Dei, eſt & hic Deus: ſed enim
ibi ſimpliciter eſt in loco Dei poſitum, neque enim dictum eſt in loco angeli & Dei, ſed
tantummodò Dei: hic autem qui iſta promittit, Deus atque angelus eſſe perhibetur: vt
meritò diſtinctio ſit inter eum qui tantummodò Deus dicitur, & inter eum qui non Deus
ſimpliciter, ſed & angelus pronuntiatur. Ex quo ſi nullius alterius angeli poteſt hîc acci-
pi tanta auctoritas, vt Deum quoque ſe eſſe fateatur, & votum ſibi factum eſſe teſtetur,
niſi tantummodò Chriſti, cui non quia angelo tantùm, ſed quia Deo votum voueri po-
teſt, manifeſtum eſt non patrem accipi poſſe, ſed filium Deum & angelum. Hic autem ſi
Chriſtus eſt, ſicuti eſt, vehementer periclitatur, qui aut hominem Chriſtum aut ange-
lum tantummodò dicit ſubtracta illi diuini nominis poteſtate, quam ex ſcripturarum cœ-
leſtium fide frequenter accepit, quæ illum & angelum frequenter & Deum dicunt. His
B omnibus etiam illud accedit, vt quomodo illum & angelum frequenter & Deum poſuit
ſcriptura diuina, ſic illum & hominem ponat & Deum, exprimens eadem ſcriprura diui-
na quod erat futurus, & depingens iam tum in imagine quod habebat eſſe in ſubſtantiæ
veritate. 120 Remanſit enim, inquit, Iacob ſolus, & luctabatur homo cum eo vſque in *Gen. 32.*
mane: & vidit quoniam non poteſt aduerſus eum, & tetigit latitudinem femoris Iacob,
cùm in eum luctaretur & ipſe cum eo, & dixit ei: Dimitte me, aſcendit enim lucifer. Et
ille dixit: Non te dimittam, niſi me benedixeris. Et dixit: Quod eſt nomen tuum. Et ille
dixit, Iacob: dixítque ei: Non vocabitur iam nunc nomen tuum Iacob, ſed Iſraël erit no-
men tuum: quia inualuiſti cum Deo, & cum hominibus potens es. Et adhuc adiicit: Et
vocauit Iacob nomen loci illius, viſio Dei. Vidi enim Deum facie ad faciem, & ſalua fa-
cta eſt anima mea. Ortúſque eſt ei ſol, mox tranſiuit viſionem Dei, ipſe verò claudicabat
femore ſuo. Homo, inquit, luctabatur cum Iacob. Si homo ſolitarius, quis eſt iſte? vnde eſt?
quare cum Iacob contendit atque luctatur? quid interceſſerat, quid factum fuerat? quę ra-
tió contentionis iſtius tantæ, tantíque certaminis? quare præterea Iacob, qui ad tenen-
dum hominem cum quo luctabatur, fortior inuenitur, & benedictionem ab eo quem
detinebat poſtular, quia iam lucifer oritur, ideò poſtulaſſe reperitur, niſi quoniam præfi-
gurabatur contentio hæc inter Chriſtum, & filios Iacob futura, quæ in Euangelio dici- *Matth. 16.*
tur perfecta? Contra hunc enim hominem conluctatus eſt populus Iacob, in qua conlu- *& 27.*
C ctatione potentior populus eſt Iacob repertus, quippè cùm aduerſus Chriſtum iniquita-
tis ſuæ victoriam ſit conſecutus, quo in tempore propter facinus quod admiſit inceſſu fi-
dei propriæ & ſalutis claudicare grauiſſimè incertus & lubricus cœpit: qui quamuis ſu-
perior damnando Chriſtum repertus, eget tamen ipſius miſericordia, eget tamen ip-
ſius benedictione. Sed enim hic homo qui cum Iacob luctatus eſt, non, inquit, vo- *Gen. 32.*
cabitur etiam nunc nomen tuum Iacob, ſed Iſraël erit nomen tuum. 121 Ac ſi Iſraël
eſt homo videns Deum, eleganter oſtendebat Dominus quòd non tantùm homo eſſet
qui conluctabatur tunc cum Iacob, ſed & Deus. Videbat vtique Deum Iacob cum
quo conluctabatur, quamuis hominem ipſius in conluctatione retineret. Et vt nulla
adhuc poſſet eſſe dubitatio, interpretationem ipſe poſuit dicendo: Quia inualuiſti
cum Deo, & cum hominibus potens es. Ob quam cauſam hic idem Iacob intelligens
iam vim ſacramenti, & peruidens auctoritatem eius cum quo luctatus fuiſſet, no-
men loci illius in quo conluctatus eſt, vocauit viſionem Dei. Superſtruxit præte-
rea cauſas ad interpretationem Dei porrigendam. Vidi enim, inquit, Deum facie
ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea. Vidit autem Deum cum quo conluctatus eſt
quaſi cum homine, ſed & hominem quidem quaſi victor tenuit, benedictionem
autem quaſi à Deo vt inferior poſtulauit: ita cum Deo & cum homine conluctatus
fuit, ac ſic conluctatio hæc ibi quidem præfigurata eſt. In Euangelio autem inter
Chriſtum, & populum Iacob perfecta eſt: in qua quamuis populus ſuperior inuentus
ſit, minor repertus eſt, dum nocens comprobatus eſt. Quis dubitabit Chriſtum in quo

Digitized by Google

hæc conluctationis figura completa eſt, non hominem tantùm, ſed & Deum agnoſcere, D
quandoquidem hominem illum & Deum etiam figura ipſa conluctationis videatur comprobaſſe? Et tamen etiam poſt hæc atque non ceſſat eadem ſcriptura diuina, angelū Deum
Gen.48. dicere, Deum angelum pronuntiare. Nam cùm Manaſſen atque Ephrem filios Ioſeph benedicturus eſſet, hic ipſe Iacob, transfuerſis ſuper capita puerorum manibus conlocatis, [123] Deus, inquit, qui paſcit meâ iuuentute mea vſque in hunc diem, angelus qui liberauit me ex omnibus malis, benedicat pueros hos. Vſqueadeò autem eundem angelum ponit quem Deum dixerat, vt ſingulariter in exitu ſermonis ſui poſuerit perſonam de qua loquebatur dicendò, benedicat pueros hos. Si enim alterum angelum voluiſſet intelligi, plurali numero duas perſonas complexus fuiſſet: nunc vnius perſonæ ſingulatem numerum in benedictione depoſuit, ex quo eundem Deum atque angelum intelligi voluit. Sed enim Deus pater accipi non poteſt: Deus autem, & angelus Chriſtus accipi poteſt. Quem vt huius benedictionis auctorem etiam tráſuerſas ſuper pueros manus Iacob ponendo
C.XXVIII. ſignificauit, quaſi pater illorum eſſet Chriſtus. [[123] Adhuc adiiciam illam quoque partem, in qua dum hæreticus quaſi oculo quodam gaudet propriæ veritatis & luminis amiſſo, totam cæcitatem ſui agnoſcat erroris. Identidem enim & frequenter opponit,
Ioan.14. quia dictum ſit: Tanto tempore vobiſcum ſum, & non agnoſcitis me: [124] Philippe, qui vidit me, vidit & patrem. Sed quod non intelligit diſcat. Culpatur Philippus, & iure quidem meritóque, quia dixerit: Domine oſtende nobis patrem, & ſufficit nobis. Quando enim ex Chriſto aut audierat iſtud, aut didicerat quaſi eſſet pater Chriſtus, eùm contrà magis E
quòd filius eſſet, nō quia pater frequēter audiſſet, & ſæpè didiciſſet. Quod enim dixit Do-
Ibidem. minus: Si me cognouiſtis, & patrem meum cognouiſtis, & amodò noſtis illum, & vidiſtis illum, non ſic dixerat vt ſe patrem vellet intelligi, ſed quoniam qui penitus, & plenè, & cum tota fide, & tota religione acceſſit ad Dei filium, omnibus modis per ipſum filium, in
Ibidem. quem ſic credit, ad patrem peruenturus ſit, eundémque viſurus. Nemo enim, inquit, poteſt venire ad patrem niſi per me. Et ideò ad patrem Deum non tantùm venturus eſt, & cognituros ipſum patrem, ſed etiam ſic tenere debet, atque ita animo ac mente præſumere, quaſi iam nouerit patrem pariter & viderit. Sæpè enim ſcriptura diuina quæ nondum facta ſunt, pro factis adnuntiat, quia ſic futura ſint: & quæ omnibus modis fieri habent, non quaſi futura ſint prædicat, ſed quaſi facta ſint narrat. Denique cùm nondum
Eſa.9. temporibus Eſaiæ Prophetæ Chriſtus natus fuiſſet; [125] quia puer, aiebat, natus eſt vobis,
Ibidem. 8. & cum nondum acceſſum eſſet ad Mariam; Et acceſſit ad Propheten dicebat, & concepit
Ibidem. 9. & peperit filium. Et cùm nondū ſinum patris Chriſtus expoſuiſſet, referebat: Et vocabitur
Ibidem.53. nomen eius magni conſilij angelus. Et cùm nondum fuiſſet paſſus: Quaſi ouis, pronuntia-
Ibidem. 65. bat, ad iugulationem adductus eſt. Et cùm adhuc crux nuſquam eſſet, aiebat: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem. Et cùm nōdum iniurioſè potatus fuiſ-
Pſal.68. ſet: In ſiti, ait, mea potauerunt me aceto. Et cùm ſpoliatus adhuc non fuiſſet, dicebat: Super
Ibidem.21. veſtem meā miſerūt ſortem, & dinumerauerunt oſſa mea: effoderūt manus meas, & pedes. F
Prouidēs enim ſcriptura diuina, pro factis dicit quæ futura ſcit, & pro perfectis dicit quæ
Ioan.14. futura habet, quæ ſine dubitatione vētura ſunt. Et ideò Dominus in præſēti loco dicebat: A modò noſtis illū, & vidiſtis. Dicebat enim viſum iri ab eo patrem, quiſquis filiū ſecutus fuiſſet, nō quaſi filius ipſe eſſet pater viſus, ſed quòd præmium conſecuturus eſſet, quiſquis
Coloſſ.1. illum ſequi & diſcipulus eius eſſe voluiſſet, vt videre patrem poſſet: nam & imago eſt Dei
Ioan.5. patris: vt his etiā illud accedat: [126] Quoniam ſicut pater operatur, ita operatur & filius, & imitator eſt filius omniū operum paternorū, vt perinde habeat vnuſquiſque quaſi iā viderit patrem, dum eum videt qui inuiſibilem patrem, in omnibus operibus ſemper imitatur.
Ioan.14. Ceterùm ſi ipſe pater eſt Chriſtus, quomodo confeſtim adiicit & dicit, Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipſe faciet: & maiora his faciet, quia ego ad patrem vado. Et ad-
Ibidem. huc ſubnectit: Si diligitis me, præcepta mea ſeruate: & ego rogabo patrem, & alium ad-
Ibidem. uocatum dabit vobis. Poſt quæ etiam illud ſubnectit: Si quis me diligit, ſermonem meum cuſtodiet: & pater meus diligit illum, & ad eum veniemus, & manſionem apud illum
Ibidem. faciemus. Necnon etiam ſubdidit illud quoque, Aduocatus autem ille ſpiritus ſanctus quem miſſurus eſt pater, ille vos docebit, & commemorabit omnia quæcunque dixero.
Ibidem. Præmittit adhuc iſtum locum, quo oſtendat ſe eſſe filium, & meritò ſubdidit & dicit: Si me diligeretis, gauderetis quia eo ad patrem: quia pater maior me eſt. Quid autem cùm

etiam

A etiam illa ſubnectit: [127] Ego ſum vitis vera,& pater meus agricola,omne ſarmentum in me *Ioan. 15.*
non adferens fructum tollit illud, & omne fructiferum purgat, vt fructum ampliorem fe-
rat. Inſtat adhuc & adiicit: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos,manete in mea carita- *Ibidem.*
te. Si mandata mea ſeruaueritis, manebitis in mea caritate; ſicut ego patris mandata ſer-
uaui, & maneo in eius caritate. Adhuc ingerit, & dicit: Dixi autem vos amicos, quia om-
nia quæ audiui à patre meo, nota vobis feci. Adgregat etiam hoc: Sed hæc omnia facient
vobis propter nomen meum, quia ignorant eum qui me miſit. Hæc ergo nunquam poſt
illa euidenter illum oon patrem, ſed filium eſſe teſtantia Dominus ſubdidiſſet, ſi aut patrē
ſe eſſe meminiſſet,aut patrem ſe vellet intelligi:niſi quoniam vt illud exprimeret, perinde
vnumquemque iam habere debere, dum imaginem Dei patris per filium videt, atque ſi
viderit patrem:quandoquidem vnuſquiſque credēs in filium exerceatur in imaginis con-
templatione, vt adſuefactus ad diuinitatem videndam in imagioe, proficere poſſit & cre-
ſcere vſque ad Dei patris omnipotentis perfectam cōtemplationem. Et quoniam qui hoc
animo ac mente combiberit, & de omnibus ſic futurum eſſe crediderit patrem quem vi-
ſurus ſit quaſi iam quodammodò viderit, & hic iam ſic habeat, quaſi teneat quod habitu-
rum ſe pro certo ſciat. Ceterùm ſi ipſe pater fuiſſet, quid quaſi futurum præmium repro-
mittebat quod iam præſtiterat & dederat? Nam quoniam dicit: Beati mundo corde, quia *Matth. 5.*
ipſi Deum videbunt, polliceri deprehenditur contemplationem & aſpectum patris,ergo
nondom dederat:cur enim repromitteret, ſi iam dediſſet. dederat enim ſi pater eſſet,vide-
B batur enim, & contingebatur. Quando autem dum contingitor ipſe Chriſtus,& videtur,
repromittit tamen, & dicit: quoniam qui mundo fuerit corde, Deum videbit: hoc ipſo
probat patrem ſe noo eſſe, qui tunc præſens cùm videretur, repromittebat quòd patrem
viſurus eſſet quiſquis mundo corde fuiſſet. Erat ergo repromittens hæc, non pater, ſed fi-
lius:quia qui filius erat,quod videri habebat,repromittebat,cuius repromiſſio ſuperuacua
fuiſſet, niſi filius fuiſſet. cur enim repromittebat mundis corde vt viderent patrem, ſi iam
tunc qui præſentes erant, patrem Chriſtum videbant. ſed quia filius erat,oon pater, meri-
tò & filius, quia imago Dei, tunc videbatur: & pater quia inuiſibilis, mundis corde vt vi-
deretur repromittitur, & notatur. Hæc igitur ſatis ſit etiam aduerſus iſtum hæreticum di-
ctaſſe pauca de multis. Campus enim, & quidem latus ac fuſus aperietur pleniùs, hæreticū
iſtum ſi agitare voluerimus, quandoquidem duobus iſtis locis quibuſdam effoſſis lumini-
bus orbatus totus ſit in doctrinæ ſuæ cæcitate ſuperatus. [[128] Sed enim ordo rationis, & *CA. XXIX.*
fidei auctoritas, digeſtis vocibus & litteris Domini admonet nos poſt hæc credere etiam
in ſpiritum ſanctum olim Eccleſiæ repromiſſum, ſed ſtatutis temporum opportunitatibus
redditum. Eſt enim per Ioëlem Prophetam repromiſſus, ſed per Chriſtum redditus. In no- *Iod. 2. &*
uiſſimis, inquit, diebus effundam de ſpiritu meo ſuper ſeruos, & ancillas meas. Dominus *Act. 2.*
autem: Accipite ſpiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata, [129] erunt remiſſa: & quo- *Ioan. 20.*
rum retinueritis, erunt retenta. Hunc autem ſpiritum ſanctum, Domious Chriſtus modò *Ioan. 14.*
Paracletum appellat, modò ſpiritum veritatis eſſe pronuntiat, qui non eſt in Euangelio
C nouus, ſed nec nouè datus: nam hic ipſe & in Prophetis populum accuſauit,& in Apoſto-
lis aduocationem gentibus præſtitit. Nam illi vt accuſarentur merebantur, quia contem-
pſerant legem: & qoi ex gentibus credunt vt patrocinio ſpiritus adiuuentur merētur, quia
ad Euangelicam peruenire geſtiunt legem. Differentia ſanè in illo genera officiorum,quo-
niam in temporibus differeos ratio cauſarum. nec ex hoc tamen ipſe dioerſus qui hæc ſic
gerit, nec alter eſt dum ſic agit; ſed vnus atque ipſe eſt diuidens officia ſua per tempora, & *1. Cor. 12.*
rerum occaſiones atque momenta. Denique Apoſtolus Paulus: Habentes, inquit, eun- *2. Cor. 4.*
dem ſpiritum ſicut ſcriptum eſt, credidi propter quod locutus ſum,& nos credimus,ideò
loquimur. Vnus ergo & idem ſpiritus qui in Prophetis & Apoſtolis, niſi quoniam ibi ad
momeotum, hic ſemper. Ceterùm ibi, non vt ſemper in illis ineſſet: hic, vt in illis ſemper
maneret: & ibi mediocriter diſtributus, hic totus effuſus: ibi parcè datus, hic largè com-
modatus,nec tamen ante reſurrectionem Domini exhibitus, ſed per reſurrectionē Chriſti
contributus. Rogabo enim, aiebat, patrem: & alium aduocatū dabit vobis, vt vobiſcum *Ioan. 14.*
ſit in æternum, [130] ſpiritum veritatis. Et: Cùm venerit aduocatus ille quem ego miſſurus *Ibidem.*
ſum vobis à patre meo, ſpiritum veritatis qui de patre meo procedit. Et: Si nō abiero ego, *Ioan. 16.*
aduocatus ille non veniet ad vos: ſi autem ego abiero, remittam illum ad vos. Et: Cùm ve- *Ibidem.*
nerit ſpiritus veritatis, ille vos diriget in omnem veritatem. Et quoniam Dominus in cœ-
los eſſet abiturus, Paracletum diſcipulis neceſſariò dabat, ne illos quodammodò pupillos

NNN iiij

quod minimè decebat relinqueret, & ſine aduocato & quodam tutore deſereret. Hic eſt D
Act. 2. enim qui ipſorum animos mentéſque firmauit, qui Euangelica ſacramenta diſtinxit, qui
in ipſis illuminator rerum diuinarum fuit, quo confirmati pro nomine Domini nec car-
ceres nec vincula timuerunt, quinimmò ipſas ſeculi poteſtates, & tormenta calcauerunt,
armati iam ſcilicet per ipſum atque firmati, habentes in ſe dona quæ hic idem ſpiritus Ec-
1. Cor. 12. cleſiæ Chriſti ſponſæ quaſi quædam ornamenta diſtribuit, & dirigit. Hic eſt enim qui Pro-
phetas in Eccleſia conſtituit, magiſtros erudit, linguas dirigit, virtutes & ſanitates facit,
opera mirabilia gerit, diſcretiones ſpirituum porrigit, gubernationes contribuit, conſilia
ſuggerit, quæque alia ſunt chariſmatum dona componit, & digerit, & ideò Eccleſiam Do-
mini vndique & in omnibus perfectam, & conſummatam facit. Hic eſt qui in modum co-
Matth. 3. lumbæ, poſteaquàm Dominus baptizatus eſt, ſuper eum venit, & manſit; [111] habitans in
Coloſſ. 2. ſolo Chriſto plenus & totus, nec in aliqua menſura aut portione mutilatus, ſed cum tota
ſua redundantia cumulatè diſtributus & miſſus, vt ex illo delibationem quandam gratia-
rum ceteri cõſequi poſſint totius ſancti ſpiritus in Chriſto fonte remanente, vt ex illo do-
norum atque operum venæ ducerentur, ſpiritu ſancto in Chriſto affluenter habitãte. Hoc
Iſa. 11. etenim iam prophetans Eſaias aiebat: [112] Et requieſcit, inquit, ſuper eum ſpiritus ſapientiæ
& intellectus, ſpiritus conſilij & virtutis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, & impleuit eum ſpiri-
Iſa. 61. tus timoris Dei. hoc idem atque ipſum & alio in loco ex perſona ipſius Domini: Spiritus
Domini ſuper me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus miſit me. Similiter
Pſal. 44. Dauid: Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ à conſortibus tuis. De hoc Apo- E
Rom. 8. ſtolus Paulus: Qui enim ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius; &: Vbi ſpiritus Do-
2. Cor. 3. mini, ibi libertas. Hic eſt qui operatur ex aquis ſecundam natiuitatem ſemen quoddam
Tit. 3. diuini generis, & conſecrator cœleſtis natiuitatis; pignus promiſſæ hæreditatis, & quaſi
2. Cor. 1. chirographum quoddam æternæ ſalutis; qui nos Dei faciat templum, & nos eius efficiat
& 5. domum; qui interpellat diuinas aures pro nobis gemitibus ineloquacibus, aduocationis
1. Cor. 3. implens officia, & defenſionis exhibens munera, inhabitator corporibus noſtris datus, &
& 6. ſanctitatis effector: qui id agens in nobis ad æternitatem, & ad reſurrectionem immortali-
Rom. 8. tatis corpora noſtra producat, dum illa in ſe adſuefacit cum cœleſti virtute miſceri, & cum
ſpiritus ſancti diuina æternitate ſociari. Erudiuntur enim in illo, & per ipſum corpora no-
ſtra ad immortalitatem proficere, dum ad decreta ipſius diſcunt ſe moderãter temperare.
Gal. 5. [113] Hic eſt enim qui contra carnem deſiderat, quia caro contra ipſum repugnat. Hic eſt
qui inexplebiles cupiditates coërcet, immoderatas libidines frangit, illicitos ardores ex-
tinguit, flagrantes impetus vincit, ebrietates reiicit, auaritias repellit, luxurioſas comeſſa-
tiones fugit, caritates nectit, affectiones conſtringit, ſectas repellit, regulam veritatis ex-
pedit, hæreticos reuincit, improbos foras expuit, Euangelia cuſtodit. De hoc item Apo-
1. Cor. 2. ſtolus: Non enim ſpiritum mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt. De hoc exultat,
Ibidem 7. & dicit: Puto autem quia & ego ſpiritum Dei habeo. De hoc dicit, Et ſpiritus Propheta-
Ibidem 14. rum Prophetis ſubiectus eſt. De hoc refert: Spiritus autem manifeſtè dicit, quia in nouiſ-
1. Tim. 4. ſimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes ſpiritibus ſeductoribus, doctri- F
nis dæmoniorum, in hypocriſi mendacia loquentium, cauteriatam habentium conſcien-
1. Cor. 12. tiam ſuam. In hoc ſpiritu poſitus nemo vnquã dicit anathema Ieſum, nemo negauit Chri-
ſtum Dei filium, aut repudiauit creatorem Deum: nemo contra ſcripturas vlla ſua verba
depromit, nemo alia & ſacrilega decreta conſtituit, nemo diuerſa iura conſcribit. [114] In
Matth. 12. hunc quiſquis blaſphemauerit, remiſſionem non habet, non tantùm in iſto ſeculo, verùm
et Marc. 3. etiam nec in futuro. Hic in Apoſtolis Chriſto teſtimonium reddit, in martyribus conſtan-
tem fidem religionis oſtendit, in virginibus admirabilem continentiam ſignatæ caritatis
includit, in ceteris incorrupta & incontaminata doctrinæ Dominicæ iura cuſtodit, hære-
ticos deſtruit, peruerſos corrigit, infideles arguit, ſimulatores oſtendit, improbos quoque
corrigit, Eccleſiam incorruptam & inuiolatam perpetuæ virginitatis & veritatis ſanctita-
Cap. xxx. te cuſtodit. [[115] Et hæc quidem de patre & de filio & de ſpiritu ſancto breuiter ſint no-
bis dicta, & ſtrictim poſita, & non longa diſputatione porrecta. Latiùs enim potuerũt por-
rigi, & propenſiore diſputatione produci, quandoquidem ad teſtimonium, quòd ita ſe
habeat fides vera, totum & vetus & nouum Teſtamentum poſſit adduci. Sed quia oblu-
ctantes aduerſus veritatem ſemper hæretici ſinceræ traditionis, & catholicæ fidei contro-
uerſiam ſolent trahere, ſcandalizati in Chriſtum, quòd etiam Deus & per ſcripturas aſſe-
ratur, & à nobis hoc eſſe credatur: meritò à nobis, vt omnis à fide noſtra auferri poſſit hæ-
retica

A retica calumnia, de eo quòd & Deus ſit Chriſtus, ſic eſt diſputandum, vt nõ impediat ſcri- *Deut. 6.*
pturæ veritatem, ſed nec noſtram fidem, qua vnus Deus & per ſcripturas promittitur, &
à nobis tenetur & creditur. [136] Tam enim illi qui Ieſum Chriſtum ipſum Deum patrem
dicunt, quàm etiam illi qui hominem illum tantummodò eſſe voluerũt, erroris ſui & per-
uerſitatis origines & cauſas inde rapuerunt: quia cùm animaduerterẽt ſcriptum eſſe, quòd
vnus ſit Deus, non aliter putauerunt iſtam tenere ſe poſſe ſententiam, niſi aut hominem *Malach. 2.*
tantùm Chriſtum, aut certè Deum patrem putarent eſſe credendum. Sic enim calumnias
ſuas colligere conſueuerunt, vt errorem proprium approbare nitantur. Et quidem illi qui
Ieſum Chriſtum patrem dicunt, iſta prætendunt: Si vnus Deus, Chriſtus autem Deus, *Rom. 3.*
pater eſt Chriſtus, quia vnus Deus: ſi non pater ſit Chriſtus, dum & Deus filius Chriſtus,
duo Dij contra ſcripturas introducti eſſe videantur. Qui autem hominem tantummodo
Chriſtum eſſe contendunt, ex diuerſo ſic colligunt: Si alter pater, alter eſt filius: pater
autem Deus, & Chriſtus Deus: non ergo vnus Deus, ſed duo Dij introducuntur pariter,
pater & filius; ac ſi vnus Deus, conſequẽter homo Chriſtus, vt meritò pater ſit Deus vnus. *1. Cor. 5. &*
Re vera quaſi inter duos latrones crucifigitur Dominus, quomodo fixus aliquando eſt, & *8.*
ita excipit hæreticorũ iſtorum ex vtroque latere ſacrilega conuitia. Sed neque ſcripturæ *Matth. 27.*
ſanctæ, neque nos cauſas illis perditionis & cæcitatis afferimus, ſi qua in medio diuinarũ
litterarũ euidenter poſita, aut videre nolunt, aut videre non poſſunt. nos enim & ſcimus &
legimus & credimus & tenemus, vnum eſſe Deum, qui fecit cœlũ pariter ac terram, quo-
B niam nec alterum nouimus, aut noſſe (cùm nullus ſit) aliquando poterimus. [137] Ego ſum, *Iſa. 45.*
inquit Deus, & non eſt præter me iuſtus & ſaluans. Et alio in loco, Ego primus & nouiſſi- *Iſa. 44.*
mus, & præter me non eſt Deus. Quis ſicut ego, & quis menſus eſt palmo cœlum, & ter- *Iſa. 41.*
ram pugillo? quis ſuſpendit montes in pondere, & nemora in ſtatera? Et Ezechias: Vt ſciãt *4. Reg. 18.*
omnes quia tu es Deus ſolus. Ipſe præterea Dominus: Quid me interrogas de bono? vnus *& Iſa. 16.*
Deus bonus. Apoſtolus quoque Paulus, Qui ſolus, inquit, habet immortalitatẽ, & lucem *Matt. 19.*
habitat inacceſſibilem: quem vidit hominum nemo, nec videre poteſt. Et alio in loco: Me- *1. Tim. 6.*
diator autem vnius non eſt, Deus autem vnus eſt. Sed quomodo hoc tenemus & legimus *Gal. 3.*
& credimus, ſic ſcripturarum cœleſtium nullam partem præterire debemus: quippè cùm
etiam illa quæ in ſcripturis ſunt poſita Chriſti diuinitatis inſignia, nullo modo debemus
recuſare, nec ſcripturarum anctoritatem corrumpendo, integritatem fidei ſanctæ corru-
piſſe teneamur. Et hoc ergo credamus ſiquidem fideliſſimum, Dei filium Ieſum Chriſtum
Dominum & Deum noſtrum: quoniam in principio erat verbum, & verbum erat Deus, *Ioan. 1.*
& Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum: & verbum caro factum eſt, & ha-
bitauit in nobis. &: Dominus meus & Deus meus. &: Quorũ patres, & ex quibus Chriſtus *Ioan. 20.*
ſecundũ carnem, qui eſt ſuper omnia benedictus Deus in ſecula. Quid ergo dicemus? Nũ- *Rom. 9.*
quid duos Deos ſcriptura proponit? Quomodo ergo dicit: Quia Deus vnus eſt? Aut nun- *Deut. 6.*
quid non & Chriſtus Deus eſt? Quomodo ergo: Dominus meus, & Deus meus, Chriſto di- *Ioan. 20.*
ctum eſt? Totum igitur hoc niſi cum propria veneratione, & legitima diſputatione tenea-
C mus: meritò ſcandalum hæreticis præbuiſſe credemur: non vtique ex ſcripturarum cœle-
ſtium vitio, quæ nunquam fallunt, [138] ſed humani erroris præſumptione, qua hæretici eſſe
voluerunt. Et in primis illud retorquendum in iſtos, qui duorum nobis Deorum contro-
uerſiam facere præſumunt. Scriptum eſt quod negare nõ poſſunt: Quoniam vnus eſt Do- *Epheſ. 4.*
minus. De Chriſto ergo quid ſentiunt? Dominum eſſe, aut illum omninò non eſſe? ſed Do-
minum illum omninò non dubitãt. Ergo ſi vera eſt illorum ratiocinatio, iam duo ſunt Do-
mini. Quomodo igitur iam ſecundũ ſcripturas, vnus eſt Dominus; & magiſter vnus Chri-
ſtus dictus? At enim legimus, quòd magiſter ſit etiã Apoſtolus Paulus. Non ergo iam vnus *Matth. 23.*
magiſter: duos enim magiſtros ſecũdum iſta colligimus. Quomodo igitur ſecundum ſcri- *2. Tim. 1.*
pturas; vnus magiſter Chriſtus, vnus in ſcripturis bonus dictus eſt Deus, ſed idem in ſcri- *Matth. 23.* *Matth. 19.*
pturis bonus etiam Chriſtus poſitus eſt. Non igitur ſi rectè colligũt, vnus bonus, ſed etiam *Ioan. 10.*
duo boni. Quomodo igitur ſecundum ſcripturarum fidem, vnus bonus eſſe refertur? Ac
ſi non putant aliqua ratione offici poſſe ei quòd vnus Dominus eſt, per illud quòd eſt Do-
minus & Chriſtus: neque ei quòd vnus eſt magiſter, per illud quòd eſt magiſter & Paulus:
aut illi quòd vnus eſt bonus, per illud quòd bonus ſit nuncupatus & Chriſtus: eadem ra-
tione intelligant, offici non poſſe ab illo quòd vnus eſt Deus, ei quòd Deus pronuntiatus
eſt & Chriſtus. [[139] Eſt ergo Deus pater omnium inſtitutor & creator, ſolus originem CA. XXXI.
neſciens, inuiſibilis, immẽſus, immortalis, æternus, vnus Deus, cuius neque magnitudini,

neque maieſtati, neque virtuti quicquam non dixerim præferti, ſed nec comparari poteſt. D
Ex quo quando ipſe voluit, ſermo filius natus eſt, qui non in ſono percuſſi aëris, aut tono
coactæ de viſceribus vocis accipitur, ſed in ſubſtantia prolatæ à Deo virtutis agnoſcitur:
Iſa. 53. [140] cuius ſacræ & diuinæ natiuitatis arcana nec Apoſtolus didicit, nec Prophetes compe-
rit, nec angelus ſciuit, nec creatura cognouit, filio ſoli nota ſunt, qui patris ſecreta cogno-
uit. Hic ergo cùm ſit genitus à patre, ſemper eſt in patre. Semper autem ſic dico, vt non in-
natum, ſed natum probem. Sed qui ante omne tempus eſt, ſemper in patre fuiſſe dicen-
dus eſt. Nec enim tempus illi aſſignari poteſt, qui ante tempus eſt. Semper enim in patre,
ne pater nō ſemper ſit pater: [141] quia & pater illum etiam quadam ratione præcedit, quòd
neceſſe eſt quodammodò prior ſit quâ pater ſit. Quoniam aliquo pacto antecedat neceſſe
eſt eum qui habet originem, ille qui originem neſcit. Simul vt hic minor ſit, dum in illo
eſſe ſe ſcit, habens originem quia naſcitur, & per Patrem quoddammodò, quamuis origi-
nem habet quâ naſcitur, vicinus in natiuitate, dum ex eo patre qui originem ſolus non ha-
bet, naſcitur. [142] Hic ergo quando pater voluit, proceſſit ex patre: & qui in patre fuit, pro-
ceſſit ex patre: & qui in patre fuit, quia ex patre fuit, cum patre poſtmodùm fuit, quia ex
patre proceſſit: ſubſtantia ſcilicet illa diuina, cuius nomen eſt verbum, per quod facta ſunt
Ioan. 1. omnia, & ſine quo factum eſt nihil. Omnia enim poſt ipſum ſunt, quia per ipſum ſunt. &
Coloſſ. 1. meritò ipſe eſt ante omnia, quando per illum facta ſunt omnia, qui proceſſit ex eo ex cuius
voluntate facta ſunt omnia. Deus vtique procedens ex Deo ſecundam perſonam efficiens,
ſed non eripiens illud patri quòd vnus eſt Deus. Si enim natus non fuiſſet innatus, compa- E
ratus cum eo qui eſſet innatus, æquatione in vtroque oſtenſa duos faceret innatos. & ideò
duos faceret Deos, ſi non genitus eſſet, collatus cum eo qui genitus non eſſet, & æquales
inuenti, duos Deos meritò reddidiſſent non geniti. atque ideò duos Chriſtus reddidiſſet
Deos, ſi ſine origine eſſet, vt pater inuentus, & ipſe principium omnium vt pater, duo fa-
ciens principia, duos oſtendiſſet nobis conſequenter & Deos. Aut ſi & ipſe filius nō eſſet,
ſed pater generans de ſe alterum filium, meritò collatus cum patre, & tantus denotatus
duos patres effeciſſet, & ideò duos approbaſſet etiam Deos. Si inuiſibilis fuiſſet cum inui-
ſibili collatus par expreſſus, duos inuiſibiles oſtendiſſet; & ideò duos cōprobaſſet & Deos.
Si incomprehenſibilis, ſi & cetera quæcumque ſunt patris; meritò, dicimus, duorum Deo-
rum quam iſti confingunt, controuerſiam ſuſcitaſſet. Nunc autem quidquid eſt, non ex ſe
Pſal. 103. eſt, quia nec innatus eſt, ſed ex patre eſt, quia genitus eſt: [143] ſiue dum verbum eſt, ſiue dum
Rom. 1. virtus eſt, ſiue dum ſapientia eſt, ſiue dum lux eſt, ſiue dum filius eſt, & quicquid horum eſt
Pſal. 103. dum non aliundè eſt, quàm ſicut diximus iam ſuperiùs, ex patre, patri ſuo originem ſuam
Iſa. 9. debens, diſcordiam diuinitatis de numero duorum Deorum facere non potuit, qui ex illo
Pſal. 2. *Ioan. 1.* *Coloſſ. 1.* qui eſt vnus Deus, originem naſcendo cōtraxit. Quo genere dum & vnigenitus eſt, & pri-
mogenitus ex illo eſt qui originem non habet; vnus eſt omnium rerum & principium &
caput. Ideircò vnum Deum aſſeruit, quem non ſub vllo principio aut initio, ſed initiũ po-
tius & principium rerum omnium comprobauit. Filius autem nihil ex arbitrio ſuo gerit, F
nec ex conſilio ſuo facit, nec à ſe venit, ſed imperiis paternis omnibus & præceptis obe-
dit, vt quamuis probet illum natiuitas filium, tamen morigera obedientia aſſerat illum pa-
ternæ voluntatis ex quo eſt miniſtrum: ita dum ſe patri in omnibus obtemperantem red-
dit, quamuis ſit & Deus, vnum tamen Deum patrem de obedientia ſua oſtendit, ex quo &
originem traxit. & ideò duos facere non potuit, quia nec duas origines fecit, qui ex eo qui
originem non habet, principium natiuitatis ante omne tempus accepit. Nam cùm id ſit
principium ceteris quod innatum eſt, (quòd Deus ſolus pater eſt qui extra originem eſt,
ex quo hic eſt qui natus eſt) dum qui ex illo naſcitur, meritò ex eo venit, qui originem non
habet, principium probans illud eſſe ex quo ipſe eſt, etiamſi Deus eſt qui natus eſt: vnum
Ioan. 20. tamen Deum oſtendit, quem hic qui natus eſt, eſſe ſine origine comprobauit. Eſt ergo
Ibidem. Deus, ſed in hoc ipſum genitus, vt eſſet Deus. Eſt & Dominus, ſed in hoc ipſum natus ex
Iſa. 9. patre, vt eſſet Dominus. Eſt & angelus, ſed ad annuntiandum magnum Dei conſilium, ex
patre ſuo angelus deſtinatus. Cuius ſic diuinitas traditur, vt non aut diſſonantia aut inæ-
qualitate diuinitatis duos Deos reddidiſſe videatur. [144] Subiectis enim ei quaſi filio om-
nibus rebus à patre, dum ipſe cum his, quâ illi ſubiecta ſunt, patri ſuo ſubiicitur, patris qui-
dem ſui filius probatur, ceterorum autem & Dominus & Deus eſſe reperitur. Ex quo dum
huic qui eſt Deus, omnia ſubſtrata traduntur, & cuncta ſibi ſubiecta filius accepta refert
patri, totam diuinitatis auctoritatem rurſus patri remittit; vnus Deus oſtenditur verus &
æternus

Digitized by Google

æternus pater, à quo ſolo hæc vis diuinitatis emiſſa, etiam in filium tradita & directa rurſum per ſubſtantiæ communionem ad patrem reuoluitur. Deus quidem oſtenditur filius, cui diuinitas tradita & porrecta conſpicitur, & tamen nihilominus vnus Deus pater probatur, dum gradatim reciproco meatu illa maieſtas atque diuinitas ad patrem, qui dederat eam, rurſum ab illo ipſo filio miſſa reuertitur & retorquetur: vt meritò Deus pater omniũ Deus ſit, & principium ipſius quoque filij ſui quem Dominum genuit: filius autem ceterorum omnium Deus ſit, quoniam omnibus illum Deus pater præpoſuit quem genuit: ita mediator Dei & hominum Chriſtus Ieſus omnis creaturæ ſubiectam ſibi habens à patre proprio poteſtatem quâ Deus eſt, cum tota creatura ſubdita ſibi concors patri ſuo Deo inuentus, vnum & ſolum & verum Deum patrem ſuum, manente in illo quod etiam auditus eſt, breuiter approbauit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE TRINITATE.

1. NOVATIANI ROMANÆ VRBIS PRESBYTERI.] *Quòd non* Tertulliani, *ſed* Nouatiani *ſit hic liber, ex B. Hieron. & Ruffino ad calcem Argumenti comprobauimus. Hic verò addimus:* Romanæ vrbis Presbyteri, *ex B. Hieron. in Catal. Script. Eccleſ. quòd videatur ab illo conſcriptus hic liber, priuſquàm in ſchiſma & hæreſim incideret. Etſi enim (vti ibi diximus, & infrà latiùs c. 29.)* de Spirituſancto *malè ſcripſiſſe conſtet (fortaſſis Deo id permittente, quòd Sacramentum Chriſmatis, cui Spirituſſanctus peculiariter ſuã infundit benedictionem, non acceperit, vti mox latiùs) nemo tamen vnquam aut illi aut Nouatianis eius aſſeclis, inter hæreſes eorumdem, errorem de Spirituſancto attribuit. Et verò, quòd etiam in Spiritusſancti nomine baptizarint, conſtat; tum ex eo quod infrà cap. 29.* fidem in Spiritumſanctum *diſertis verbis profiteatur; tum quòd alioqui in Niceno Concilio 1 æquè atque Paulianiſtæ iuſſi fuiſſent rebaptizari. Maximè ſi conſideres cauſſarum differentiam, quam reddit B. Innocentius Papa 1. Epiſt. 23. cap. 5. Paulianiſta (inquit) in nomine Patris & Filij & Spiritusſancti minimè baptizant; Nouatiani iiſdẽ nominibus tremendis vtuntur; nec apud iſtos de Vnitate poteſtatis diuinæ, hoc eſt Patris, Filij, & Spiritusſancti, quæſtio aliquando commota. Quod ipſum etiam fatetur B. Cyprian. Epiſt. 76. num. 25. Quare, quod antequàm quidquam certi definitum eſſet, non ſatis cautè ab eo ſcriptum fuit, πνευματομάχοι pro ſe rapuerunt. Scripſiſſe præterea videtur ante hæreſim ſequentẽ librum* DE CIBIS IVDAICIS, *& qui ibidem citãtur* DE SABBATO, *et* DE CIRCVNCISIONE, *fortaſſis & eos quos B. Hieron. in Catal. recenſet,* DE PASCHA, *&* DE ORATIONE. *Verùm poſt hæreſim ſcripti videntur, quos idem illic recenſet:* DE SACERDOTE, DE INSTANTIA, *&* DE ATTALO. *An autem eiuſdem ſit liber:* de Spectaculis *Tom. 3. operum B. Cypriani editus; lib. ſequenti latiùs. Quamquam interim poſtea & in ſchiſma & in hæreſim lapſum fuiſſe nõ negemus, immò verò ſatis latè deduxerimus quidquid eò pertinet in Vita noſtra B. Cypriani, & Adnot. noſtris in eundem. Nempè, quòd in lecto baptizatus fuerit, neque poſtea Sacramentum Chriſmatis acceperit, quam cauſſam adiegat Euſebius, quòd in hæreſim lapſus ſit, ad Epiſt. 72. num. 4. Quod, quum primùm cum aliis Romanæ Eccleſiæ presbyteris ſubſignaſſet veniam Lapſis dandam, poſtea eandẽ pertinaciter negauerit; ad Epiſt. 52. ad Anton. num. 17. & 83. idque à Nouato B. Cypriani presbytero ſchiſmatico, poſtea & hæretico ſeductus. Quòd eiuſdẽ factione adulterum & contrariũ caput contra S. Cornelium legitimum Pontificem Romanum ſeſe conſtituerit, vt conſecratus à tribus Epiſcopis; Epiſt. 42. num 2. & 6. Quòd deinceps ſuam hæreſim & Romæ & alibi diſſeminauerit, qua ad pœnitentiam quidẽ admittebat, ſed à ſolo Deo, non verò ab Eccleſia tribui poſſe contendebat; Epiſt. 52. num. 83. Quòd proinde, etiamſi verum eſſet (quod quidã ſcribunt) occiſum illum fuiſſe ſub Valeriano, quum extra Eccleſiam fuerit, nihil prodeſſe potuiſſe Martyrium, Epiſt. 52. num. 50. Quòd Nouatiani ſectatores ad exemplum eius Chriſmate non vngerentur, atque adeò redeuntibus in Eccleſiam Chriſmatis ſacramentum adderetur; Epiſt. 72. num. 4. Quòd etiam ſecũdas damnarint nuptias Nouatiani; in Vita B. Cypriani. Quòd denique ſe* καθαρούς *nuncuparint, quia immundis, id eſt Lapſis, non communicabant, Epiſt. 76. num. 5. Porrò (vti ne quid hîc omittamus) ſcripſerunt contra Nouatiani ſchiſma, B. Cornelius Epiſtolam ad Fabium apud Euſebium, & Epiſtolas tertiã & quartam ad B. Cyprianum; ipſe B. Cyprianus Epiſtolas 41. 42. 43. 44. 47. 49. 51. et libros de Vnitate Eccleſiæ, & de Orat. Dominica; ac Dionyſ. Alexandr. Epiſtolas ad ipſum Nouatianum, ad Confeſſores ab illo ſeductos, & ad B. Cornelium; Aduerſus eiuſdem hæreſim, idem B. Cyprianus Epiſt. 52. & lib. ad Nouatian. & idem Dionyſ. Epiſt. ad eundem. Celebrata quoque fuerunt Concilia aduerſus eius & ſchiſma & hæreſim, Romanũ, Africana aliquot, Antiochenum, & per Italiam & alias prouincias, Euſebio teſte locis in Vita B. Cypriani citatis. Quum verò perduraret adhuc ea hæreſis, ſcripſerunt aduerſus Nouatianos idem B. Dionyſius Epiſtolas ad Fabium Antiochenum, ad Laodicenſes, ad Cononem, & ad Armenios, titulo de Pœnitentia; Rhaticius item Auguſtidunenſis Epiſcopus, B. Euſebius Emiſenus, B. Pacianus Barcilonenſis Epiſcopus Epiſt. 2. ad Sympronianum, & Tractatum alium, qui priori loco inter eius opuſcula commemoratur; B. Ambroſius libros 2. de Pœnitentia; denique B. Epiphanius, Philaſter, B. Auguſtinus, Theodoretus, Damaſcenus, Euthymius, Honorius, B. Iſidorus, Hrabanus, aliique recentiores in Catalogis hæreticorum.*

2. DE TRINITATE.] *Præter* Nouatianum, DE TRINITATE *ſcripſerunt Tertullianus ſuprà Tom. 3. lib. adu. Praxean, & lib. quem iſte imitatur, quem deſiderari putamus; Dionyſ. Alexandr. adu. Sabellium;*

B. Athanaſ. adu. eundem, Orat. de æterna ſubſtantia Filij & Spiritusſancti in Deo patre; B. Hilarius Pictau. libros 12. B. Gregor. Nyſſenus Orat. 4. B. Chryſoſt. hom. 5. de Viſione Iſaiæ; B. Auguſt. libros 15. Ruſinus Tract. in Symbolum fidei, qui exſtat 3. Tomo Operum B. Cypriani; B. Fulgentius denique librum vnum. Multa etiam eodem pertinent in Panoplia Orthodoxæ fidei B. Euthymij. Ad quas compendij gratia Lectorem remittimus, nihil aliud penè toto hoc libro adnotaturi, quàm diſcrepantias, ſi quæ inuenientur in ſcripturarum ſacrarum citatione; ſubinde remittentes ad Librum ſupradictum Tertulliani aduerſus Praxeam.

Cap. I.

3. Regula exigit veritatis, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De verbis Symboli fidei, CREDO IN DEVM PATREM OMNIPOTENTEM, CONDITOREM COELI ET TERRÆ; *quippè quũ elegantiſſimè id explicetur ex Geneſi. Atque de Symbolo Apoſtolorum, quod* Regulam fidei *ſeu* veritatis *nuncupat Auctor & hîc, & infrà cap. 9. ac cap. 29.* fidei auctoritatem; *vide ſuprà Adnotat. noſtras Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 13.*

4. qui cœlum alta ſublimitate ſuſpẽderit, &c.] *Hæc deſumpta ſunt ex cap. 1. Gen.*

5. menſtruis incrementis, &c.] *Sic legimus ex MS. cod. Angl. pro:* menſtruis, *quòd ea vox B. Cypriano etiam Afro vſitata ſit Epiſt. 28. num. 11. & 34. num. 23. vbi vide Adnotat. noſtras. Certè etiam ſic legebat antea Gagnæus.*

6. ne non etiam ipſis quoque deliciis procuraſſet oculorum, &c.] *Eſt quidem hæc phraſis Tertullianica, quales ſuprà frequenter adnotauimus, & infrà alia quoque, vt exempli gratia:* denotatur, edici, *ac:* vitilior, *cap. 2.* quâ patet, *cap. 3.* quâ minor, *cap. 4. Item voces Tertullianicæ,* exerens, conſibularet, *cap. 18. ac:* conſibulatione, *cap. 19. Verùm inde non ſequi hunc librum Tertulliani eſſe, vel ex eo patet, quòd Afri ſcriptores omnes etiam hoc poſteriores, vtpotè B. Cyprian. Minutius Felix, B. Pacianus, & Arnobius, ſimilibus vti ſoleant. Quod ſemel adnotaſſe ſufficiat.*

7. Quæ quum omnia in ſeruitutem illi dediſſet, ſolum liberum eſſe voluit, &c.] *Hæc ex cap. Gen. 2. deſumpta ſunt. Eſt autem hîc etiam elegans locus tum de* Libertate arbitrij in alterutram partem *(de qua ſuprà latiùs Tom. 3. lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 5. 6. 7. 8. 9. & 10.) tum de* præmiis condignis, *de quibus Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 13. num. 82.*

8. Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipſum redit; qui quum illum, &c.] *Sic prorſus legimus pariter ex Gagnæo. Et verò hæc ex 3. cap. Gen. deſcripta ſunt. Siue autem legas:* ſuper terram *cum Gagnæo, ſiue cum Gelenio:* terra, *non refert.*

9. Quamquam etiam, &c. angelos priùs inſtituerit, &c.] *Fuit non modò Nouatiani hæc ſententia, ſed etiam B. Hieron in cap. 1. Epiſt. ad Titum, tum Græcorum omnium, quod* angeli priùs *(id eſt, ante omnem creaturam)* inſtituti fuerint. *Quam etiam B. Auguſt. recenſet lib. 11. de Ciuitate Dei, cap. 5. 6. & 7. magis amplectendam cenſet eam ſententiam, quòd iuxta Eccleſiaſtici cap. 18. creauerit omnia ſimul Deus, quam etiam ſequitur lib. 12. de Ciuit. Dei cap. 15. & lib. 1. de Gen. ad litteram cap. 1. Quam etiam ſequitur Magiſter Sententiarum, & poſt eum Doctores Scholaſtici, quæ etiam poſtremùm definita eſt in Concil. Lateran. ſub Innocentio 3. & in Decretales recepta, cap. Firmiter credimus, Tom. de ſumma Trinit. & fide cathol. Legimus autem paulopòſt ex coniectura Latinij:* Namque quæ infra terram, &c.

10. Locus enim eſt, &c.] *De hoc & Nouatiani & Tertulliani, aliorúmque Patrum quorumdam paradoxo, vide noſtra Prolegomena.*

Cap. II.

11. Super quæ omnia, &c.] *Titulũ huic capiti impoſuimus:* Quòd Deus ſit continens omnia, immenſus, æternus, immortalis, mente hominis maior, & ſicuti ipſe eſt ſermone inexplicabilis, ſublimitate omni ſublimior.

12. nulli Deo ſuperiori (vt quidam putant) locum reliquit, &c.] *Alludit ad errorem Valentinianorum, qui ſupra* Demiorgum, *id eſt,* Opificem Deum, *conſtituebant* Deum ſuperiorem Bythom, cum triceonario Æonum numero, *ſicuti videre eſt ſuprà Tom. 3. & in Prolegomenis noſtris ad lib. adu. Valent. & eiuſdem lib. cap. 18. 19. ac 20.*

13. De hoc ergo ac de eis quæ ſunt ipſius, & in eo ſunt, nec mens hominis, &c.] *Alludit ad illud 1. Cor. 3. ex Iſaia 64. cap. nec in cor hominis aſcẽdit, &c. Caſtigauimus autem ex cõiectura Latinij:* nec edici poſſit, *pro:* dici, *& ex Angl. MS. cod.* ſi potuerit cogitari, *pro:* poterit; *& non multo pòſt cum Gagnæo & Latinio:* hebeſcit, *pro:* hebeteſcit. *Legit quidem deinceps Angl. cod MS.* omni bonitate bonior, *pro:* melior; *ſed alibi hactenus eam vocem non reperi apud Afros; Lectori interim relinquens liberum, quod vult eligat.*

Cap. III.

14. Hunc igitur agnoſcimus, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quòd Deus ſit conditor omniũ, Dominus & pater, ex ſcripturis.

15. qui dixit, & facta ſunt omnia, &c.] *Iſtud Pſal. 148. paraphraſticõs citat.*

16. Qui ſecundum Iſaiam, &c.] *Hîc intermiſcet verbis Iſai. 48. verba Pſal. 103. etiam illa inuerſo citatos ordine; per omnia conformis editioni* LXX.

17. nec eũ qui ingenio hæretici fictus ſit, &c.] *Alludit ad varias hæreſes, quarum ſuprà facta eſt mentio, Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæreſ. in Catalogo hæreticorum, qui* alium Deum ſibi hæretico fingebant ingenio; *de quibus vide ibidem Adnot. noſtras ac hæreſes 25. poſt Euangelium, ſicut etiam lib. adu. Hermogenem, de materia Deo, lib. adu. Valentin. de Deorum turbis, & lib. 1 adu. Marc. de duobus Diis.*

18. Et ſuper quẽ requieſcet ſpiritus meus, &c.] *Hîc variat Iſai. 66. ab aliis editionibus omnibus, quæ habẽt: Super quem reſpiciam.*

19. à creatura mundi, &c.] *Tum hîc, tum in illo:* ſempiterna quoque, *conſentit per omnia vulgato Latino Interpreti; quod illius auctoritatem confirmat, & ſic etiam in aliis hîc ſcripturis Noui Teſtamenti.*

Cap. IIII.

20. Quem ſolum meritò bonum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Bonum eſſe Deum, ſemper ſui ſimilem, immutabilem, vnum & ſolum, infinitum; cuius nec nomen proprium poſſit edici, & incorruptibilem. *Legimus autem:* qui nomen ſibi perfecti vindicat, *ex MS. Angl. cod pro:* vendicat, *& aliquantò pòſt iuxta Gagnæum repoſuimus:* idcircò & meritò in Deo manet ſemper ſtatus ſuus, *pro:* maneat, *& ex coniectura Latinij:* dum parem nõ habet, *pro:* habeat.

Cap. V.

21. Cuius etiam ſi, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:*

Digitized by Google

poſuimus: De iracundiis & indignationibus & odiis Dei, quòd non ſint intelligendæ ad humanorum exempla vitiorum. *Et verò etiam hinc patet, Tertulliani hunc librum non eſſe; videtur enim potius diuerſum ſentire lib. de Teſtim. Animæ, cap. 2. quemadmodum ibi diximus, & inter Paradoxa eius latius in noſtris Prolegomenis.*

22. iracundias legitimas, &c.] Iracundiarum Dei, *ſiue iræ Dei, Græcè* ὀργῆς, *iuxta editiones omnes, in Veteri Teſtamento fit frequentiſſima mentio, nominatim Gen. 18. Exod. 4. Num. 11. item in Nouo Teſtamento apud Matthæum & Lucam, item in Epiſtolis ad Romanos, Coloſſ. Theſſ. 1. & Apocalypſi.*

23. & indignationes, &c.] Indignationes Dei *etiam iuxta LXX. referuntur Deuter. 29. aliiſque locis, vbi Græcè eſt* παροξυσμός, *& multo pluribus iuxta editionem B. Hieron. ex Hebræo, vbi Interpres Latinus LXX. Græcam vocem* θυμός *furorem vertere maluit.*

24. & odia, &c.] Odia Dei relata cognoſcuntur *Eccleſiaſtici 9. Sap. 14. Eccleſiaſtici 12. Iſai. 9. & Malach. 1. Eodē pertinent ſcripturæ, quibus* odiſſe Deus *dicitur. Siue autem in calce huius capitis legas,* quandoquidem *cum exc. ſiue:* quoniam quidem *cum MS. Angl. cod. perinde eſt.*

Cap. VI.

25. Et licet ſcriptura, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De Dei oculis, naribus, digito, manu, ore, aure, pedibus, brachio, & lingua, ad humanam formam non intelligendis.

26. Aut dum odoratus eſt Dominus Deus odorem bonæ fragrantiæ, &c.] *Poſtremum hoc vertit, pro eo quod Græcè eſt:* θυσιασμοῦ, *pro eo quod alij: ſuauitatis. De Prouerbio verò quod paulopòſt habet Auctor:* ſuis campis diffundere, *vide noſtra Prolegomena.*

27. & ſi adſumpſero alas meas, & abiero trans mare, &c.] *His diſſentit Auctor ab omnibus Pſalmorum editionibus, quæ legunt: ſi ſumpſero pennas (pro quo ipſe:* alas*) meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Repoſuimus autem mox quod habebat Gagnæus:* ſed populo potius imputetur, *pro eo quod Gelenius:* imputentur.

28. Et quando auris, quòd omnia audiat, &c.] *Sic præſus legimus, pro:* omnes, *eo quòd præcedat,* quòd omnia videat. *Siue autem legas cum Gagnæo:* robor, *ſiue cum exc.* robur, *non refert.*

29. Aut propter quam cauſſam linguam quærat, &c.] *Vnicum reperire licuit locum ſcripturæ, vbi* lingua Dei *commemoratur, nempè Iſai. 30. Lingua eius quaſi ignis deuorans; vbi LXX. paraphraſticōs tranſtulerunt:* ὀργὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ, *id eſt ira furoris eius. Hîc verò paulo aliter* linguā Dei *interpretatur iuſſum Dei.*

Cap. VII.

30. Sed illud quod dicit, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd Deus nullis propriis appellationibus explicari poſſit. *Siue autem legas:* puto ego *cum exc. ſiue* putem, *ex Angl. MS. cod. perinde eſt.*

31. nec ex hoc tamen Dei ſubſtantia caritas expreſſa eſt, &c.] *Diſſentit ab Auctore B. Auguſt. lib. 15. de Trinit. cap. 17. eundem locum 1. Ioan. 4. explicans, quum in illa ſumma ſimplicique natura ſubſtantiam ipſam ſcribat eſſe caritatem, & caritatem ipſam ſubſtantiam. Verùm primi illi Auctores non tam exactè ſcripſerunt in materia Trinitatis.*

32. nec cor hominis, aut mēs ipſa percepit, &c.] *Iſtud Paraphraſticōs tranſtulit Auctor, præ eo quod eſt 1. Cor. 2. nec in cor hominis aſcendit.*

33. Omnis enim ſpiritus creatura eſt, &c.] *Sicuti ſuprà ad calcem argumenti adnotauimus, quia iſtud facere videbatur pro illis,* πνευματομάχοι *hūc librum B. Cypriani nomine in lucem ediderūt. Verùm non mirum eſt erraſſe in hoc Nouatianum, qui (ſicuti ſuprà adnotauimus nu. 1.) Spiritumſanctum cum plenitudine ſacramēti Chriſmatis ſeu Confirmationis non acceperat, & proinde faciliùs in hæreſim lapſus ſit; neque verò aliquid adhuc de Trinitate in Eccleſia definitum fuerat. Atqui ſub calcem huius capitis caſtigamus ex coniectura Du. Latinij:* refector & creator, *pro:* refertor.

Cap. VIII.

34. Hunc ergo, omiſſis hæreticorum fabulis, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd hunc Deum, de quo priùs egit, nouit & veneratur Eccleſia, quem ſcripturæ celebrant. *Atqui quum addit:* omiſſis hæreticorum fabulis atque figmentis, *alludit ad omnes illos hæreticos, qui* Deum alium faciebant *quàm Catholica nouit Eccleſia, quorum diuerſas hæreſes habes ſuprà Tom. 3. in Catalogo hæreticorum ſub finem libri de Præſcript. adu. hæc. Nominatim etiā ſimiles hæreſes refutatas habes ſuprà libris aduerſus Hermogenem, Valentinianos, Marcionem, & Praxean.*

35. Iſaac protexit, Iacob auxit, &c.] *Alludit tū ad* protectionem, *qua liberatus eſt ab immolatione per Angelum* Iſaac, *Gen. 22. tum ad benedictionem, qua* Iacob auxit *tū multitudine liberorū, tū diuitiis, Gen. 29. & 30. Reliqua ſatis ſunt perſpicua præter illud:* & quando daturū ſe ſpoponderat, miſit: *ac ſi dicat: quo tempore daturum ſe ſpoponderat. Accipitur autem etiam ab hoc Auctore paulopòſt* conditio, *pro: creatura, & non multopòſt his* exitus, *pro exitio. Atqui legimus in intermediis lineis cum MS. Angl. cod.* ſingillatim, *pro:* ſigillatim, *more Veterum. Item:* Iſraëlitarum non ſiuit nec veſtes conſumi, *pro:* ſinit. *Et ſupplemus:* omnia continens.

36. Hinc eſt quòd & deſuper Cherubim ſedet, &c.] *Sic omnino legendū, pro* Cherubin. *Alludit autem partim ad illud Pſal. 98.* qui ſedet ſuper Cherubim; *cui ſimiles ſunt loci 4. Reg. 19. Pſal. 79. Iſai. 37. & Dan. 3 partim etiam ad illud Apoc. 4. vbi recenſentur:* ſub throno animalia quatuor præ ceteris principatum tenentia; cuncta deſuper cryſtallo contegente; *vtpotè quum viderit ibi Apoſtolus mare vitreum ſimile cryſtallo.*

37. Quod in firmamentū, &c.] *Sic explicat illud Gen. 1. Et fecit Deus* firmamētum, *& diuiſit Deus inter aquam quæ erat ſub firmamento, & inter aquam quæ ſuper firmamentum.*

38. Nam & rotæ ſubiacent, tēpora ſcilicet, &c.] *His alludit ad* rotas, *quarū fit mentio Ezech. 1. & deinceps vſque ad cap. 7. ſed aliter* rotas *explicat, nempè* tempora, *quàm vulgò ſolet.*

39. ad igneum diem iudicij mūdus iſte feſtinat, &c.] Igneum diem iudicij *extremi, quo mundus igne conflagrabit, etiam iſte Auctor inſtare exiſtimabat, alludens ad illud 2. Petri 3. igni reſeruati in diem iudicij.*

40. Currus enim, inquit, Dei decies millies multiplicatus, &c.] *Prætermiſimus vocem* tāto *intermediam, vtpotè quæ non eſt Pſal. 67. vbi alij vertunt: decem milibus multiplex.*

Cap. IX.

41. Eadem regula veritatis, &c.] *Inſcriptionem fecimus huic capiti:* De fide IN FILIVM DEI

CHRISTVM IESVM DOMINVM DEVM NOSTRVM in Veteri Teſtamento repromiſſum, & in Nouo exhibitum; ex ſcripturis. *Addit autem:* huius Dei filium, *aduerſus Marcionitas, qui Chriſtum faciebant alterius Dei quam creatoris filium; contra quos agit Tertullianus integro lib. 3. adu. Marc. ſuprà Tomo 3.*

42. Hunc enim Abrahæ filiũ, &c.] Vetera prædicta, *nominatim* filium Abrahæ *non* teſtãtur Chriſtum, *ſed eò accedunt, dum Gen. 22. & alibi frequenter, Chriſtus ſemen Abrahæ nuncupatur; nam & explicationis gratia ſubiunget illud Gen. 15. & 17.* Tibi dabo & ſemini tuo. Euãgelia *verò quum addit, alludit ad librum Generationis Chriſti, vbi dicitur* filij Abrahæ.

43. hunc Dauid, &c.] *Alludit ad illud Iſai. 9. Super ſolium Dauid ſedebit; quod ſic interpretatur angelus Luc. 1. Et dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid patris ſui.*

44. donec veniat is cui repromiſſum eſt, &c.] *Hîc variat etiam à LXX. qui legunt,* ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. *quod vertit Latinus Interpres: donec veniant repoſita ei.*

45. Prouide alium quem mittas, &c.] *Hinc videtur olim non fuiſſe lectum apud LXX.* δυνάμενον, *id eſt potentem; quod hodie his verbis intericitur, neque etiam eſt in Hebræo. Variat etiam Auctor, dũ vertit Deut. 28.* Videbitis vitam veſtram pendentem nocte ac die, & non credetis ei. *Omittens etiam quod Iſai. 7. interſeritur.* in vtero. *Sic ante legas in ſcriptura Iſai. 35.* claudus *cum exc. ſiue* clodus, *vocem iam antiquatam, cum MS. Angl. cod. non refert.*

46. Sic non apetuit os ſuũ in humilitate, &c.] *Hîc coniungitur verſus præcedentis Iſai. 53.* in humilitate, *niſi quis malit adiici debere:* &c. *Illud autem paulopoſt:* Quaſi diluculo paratum inueniemus eum, *reperitur Oſee 6. iuxta LXX. Legimus verò:* Dixit Dominus Domino meo, *pro:* Dicit; *iuxta editiones Pſalmorum omnes, Pſal. 107.*

CAP. X.

47. Sed illud admoneo, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Non eſſe commentitium Chriſtum iuxta hæreticorum fabulas. *Qui autem hæretici* auctoritatem Veteris Teſtamenti reſpuerint, *vide ſupradictum Catalogum hæreticorum ſub finem libri de Præſcript. adue. ſ. hæ et.*

48. quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, &c.] *Hîc propriè agit aduerſus Marcionem, quippè quum eius hanc hæreſim oppugnet Tertullianus non ſemel, & maximè ſuprà ſub finem lib. 1. aduerſ. Marcionem.*

49. qui in imagine fuit, nõ in veritate, &c.] *Iſtud pertinet ad hæreſim Saturnini, Baſilidis, & Gnoſticorum, quæ (vti legitur ſuprà apud Tertullian. Tom. 3. lib. de Carne Chriſti cap. 1.)* putatiuam carnem Chriſti introduxit.

50. neque eum qui nihil in ſe noſtri corporis geſſit, &c.] *Iſtud ad Marcionis, qui (vti ibidem legitur)* vt carnẽ Chriſti negaret, negauit etiam natiuitatem, *& econtrariò.*

51. Neque illum qui ætherea ſine ſyderea, &c.] *Iſtud ad* Apellis, *ſicuti patet eiuſdem lib. cap. 6.*

52. nec vllum omninò alterum, &c.] *Iſtud denique ad* Valentinianorum *figmenta, de quibus ibidem cap. 1. ac 16. ac ſequentibus.*

53. Quoniam quum caro & ſanguis, &c.] *Latiſsimè eandem hanc ſcripturam, ſicut hic Auctor, explicat Tertull. ſuprà Tom. 3. lib. de Reſurr. carn. cap. 49. 50. & 51.*

CAP. XI.

54. Verùm ne ex hoc, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd non tantùm homo, ſed & Deus ſit Chriſtus, ex ſcripturis Noui Teſtamenti.

55. aliis hæreticis, &c.] Carpocratem *intelligit, de quo ſuprà Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. c. 48. hær. 9. num. 311. ac* Cerinthum, *de quo ibi hær. 10. num. 312. &* Hebionem, *de quo ibidem hær. 11. num. 313. Atqui de Prouerbio* manus dediſſe, *vide noſtra Prolegomena.*

56. diuinitate ſermonis in ipſa cõcretione permixta, &c.] *Rectè adnotauit Latinius debere iſtud intelligi de* permixtione vnionis, *quam B. Leo Papa, ſerm. 3. de Natiuit. pulcrè explicat. Nam infrà Auctoris cap. 14. vocatur* coniunctio verbi & carnis, *cap. 16.* adiumptio hominis, *ac* Dei & hominis cõfœderatio, connexio, & ſociatio; *item cap. 9.* Dei & filij hominis adnexio. *Quò pertinẽt ibidem ſimiles phraſes, dum dicit:* filium Dei filium hominis in ſe ſuſcepiſſe ipſa permixtione fœderatum, *&:* Ieſum Chriſtũ ex vtroque connexum, contextum, concretum, concordia & cohabitatione ſociatum. *Qui omnes loci ſimiliter de vnitate perſonæ, non ſubſtantiæ, commodè debent intelligi. Eodem etiam modo intelligendi ſimiles Tertulliani loci ſuprà Tom. 3. lib. adu. Praxean, quemadmodum inter Paradoxa eius inter Prolegomena noſtra latiùs. Sicuti etiam de illo quod ſubditur:* ante quem nihil præter patrem; *nam Catholica fides credit:* filium patri coæternũ. *Atqui poſt aliquot lineas legimus ex Angl. cod. MS.* ex ipſis, *pro:* ab, *eo quòd præcedat:* ex virtutibus.

57. Quoniam non tenebit perfectam veritatem, quiſquis aliquam veritatis excluſerit portionem, &c.] *Pulcra ſententia, contra eos, qui dum aliquot Articulis fidei Catholicæ credere nolint, tamen Catholicæ adhuc ſe veritatis adſertores conantur dicere. Atqui ſcripturas complures, ad quas paulopoſt alludit, recèns ad marginem, ſicuti vbique alibi, adnotauimus.*

CAP. XII.

58. Cur ergo dubitemus dicere, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd Deus Chriſtus, ex ſcripturis Veteris Teſtamenti, etiam id agnoſcẽte Sabellianica hæreſi.

59. Iam non ſaluabo, &c.] *Verba Oſee 1. tranſponit ad inſtitutum ſuum magis accommodè; omittens etiam intermedia illa iuxta editiones omnes: neque in gladio, neque in bello. Iterum autem legimus cum Gagnæo:* quiſquis illum agnoſcit eſſe Deum, *&:* recognoſcit eſſe Deum, *pro eo quod erat vtrobique:* & Deum; *ac:* quam alibi niſi in Chriſto Deo inueniri, *pro:* quoniam, *&c.* eam inueniſſe. *Rurſum etiam Iſai. 7. omittit:* in vtero.

60. & genua debilia conſolamini, puſillanimes ſenſu cõualeſcite.] *Sic iſtud iuxta editiones omnes Iſai. 36. diſtinximus. Et verò vel hinc patet librum hunc non eſſe Tertulliani, qui vertit ſuprà Tom. 3. lib. 4. aduerſus Marcionem cap. 10.* Conualeſcite manus dimiſſæ & genua diſſoluta; *quod ſemel de pleriſque ſcripturis inſinuaſſe ſufficiat. Ille autem in hoc hîc differt, quòd legat Tomo 1. libro aduerſus Iudæos:* & mn-

torum

Digitized by Google

rorum liogua ſoluetur, *pro eo quod hîc Auctor, & ſuprà cap.9.* & diſerta erit liogua mutorum; *pro quo longè aliter hodie ex Græco apud* LXX. & expedita erit lingua mutorum aperta, *vbi alterum adiectiuum ſuperfluum eſſe videtur, nec olim lectum etiã Græcè, vſqueadeò vt ſuperflua ſit vox* ἀπογυμνή, *& quod vertitur: aperta. Et vero rectiùs ab alijs transfertur, lingua blæſorum, nam Græcè eſt:* μογιλάλων. *Caſtigamus verò ex MS. Angl.cod.* Si in aduentu Dei, *pro:* Sin.

61. in alteram hæreſim ruentes, *&c.* patrem illum eſſe confitebuntur, &c.] *Vocat mox hanc* Sabellianam hæreſim, *de qua cap.18. latiùs; eandem autem confutat Auctor infrà cap.21. & 22. Caſtigamus autem neceſſariò, & ſupplemus ex MS. Angl.cod.* Chriſtum qualiter accipiunt Deum, *pro:* Dominum (Deum enim iam negare non poſſuot) quâ patrem? aut qoâ filium? Si quâ filium, cur Dei filium Deum negant? Si quâ patrem, cur, *&c?* Niſi, *&c? Conſentit autem mecum Latinius legendo quater:* quâ, *pro:* quaſi.

62. Deus ab Africo veniet, & ſanctos de monte opaco & coodenſo, &c.] *Quem haud abſimiliter vertat B. Hier. Comment. in Abacuc cap.3. (addens à ſolo Theodotione verſum: ab Auſtro) pro quo Auctor* ab Africo, *quòd ventus ille ſpiret ab Auſtro (quod Græcè legitur* ἀπὸ θαιμὰν*) videtur à* LXX. *poſitum:* ἐξ ὄρους κατασκίου καὶ δασέως, *id eſt: de monte vmbroſo & condenſo, pro eo quod alij etiam hodie non rectè* LXX. ἐξ ὄρους κατασκίου φάραν.

63. Sabelliana hæreſis, &c.] *Vel hinc, & ex eo quòd mox iterum fit mentio* Sabellij *(vnde non poteſt veriſimiliter dici, quòd ex margine in textum iſtud irrepſerit) patet non eſſe hunc librum Tertulliani, vtpotè qui ſub Antonino Caracalla (vti in Vita eius latiùs) extremum diem clauſerit, ſed Nouatiani potiùs, cuius temporibus ſub Decio Imperatore* Sabellius *hæreſim ſuam cæpiſſe traditur, vel Euſebio teſte hiſt. Eccleſ. lib.7. cap.5. qui temporibus Dionyſij Alexandrini* Sabellianos *in lucem prodiiſſe ſcribit Ptolemaidi Pentapolis, atque adeò in Africa, contra quem, idem Dionyſius librum ſcripſerit; in quo illi conſentiunt Theodoretus hæret. fab. lib. 2. ſub finem, & B. Hieronymus Catalogo Script. Eccleſ. Qui omnes (quomodo etiam Epiphan. Auguſt. Philaſtrius, Damaſcenus, Iſidorus, Hrabanus & Honorius in Catalogis hæreticorum) hæreſim illo impingunt eandem quam hîc Nouatianus, quòd eundem facerent* patrem & filium, *immò & Spiritumſanctum, quem omiſſum hîc miror; aduerſus quam hæreſim infrà latè diſputatur (vti etiam pauloantè diximus num.61.) cap.21. 22. & 28.*

64. Bethleem, cuius metatoiæ regio ad meridianam reſpicir plagam cœli, &c.] *Iſtud ſic expreſſit Ven. Beda Tom.3. lib. de Locis ſanctis cap. 16.* Bethleem *ſex milibus* in Auſtrum *ab Hieruſalem.*

CAP. XIII.

65. Ac ſic & Ioannes, &c.] *Inſcriptionem fecimus huic capiti:* Chriſtum Deum eſſe, rurſum ex Noui Teſtamenti ſcripturis.

66. Siue enim, inquit Apoſtolus, throni, &c.] *Neque ordinem verborum Apoſtoli, Coloſſ. 1. Auctor ſequitur, &, quod mirum eſt, legit:* virtutes *(quarum Epheſ. 1. ſolummodò fit mentio) pro eo quod editiones omnes & Tertullianus quoque ſuprà Tom. 3. lib. aduerſ. Marc. cap. 19.* principatus; *idque non hîc modò, ſed etiam capite ſequ.*

67. & vſque ad ſummum regreſſio eius, &c.] *Paraphraſticôs ſic vertit, pro eo quod alij omnes Pſal.18. Et occurſus eius vſque ad ſummum eius; nec tamen aliena eſt vox Græca* κατάντημα, *ſicuti nec ab eo quod vertit alibi ſuprà Tertull.* deuerſio, *& B. Cyprian. lib. 2. Teſtimon. adu. Iud. cap.19.* decurſio.

68. Apoſtolum noo ab hominibus, aot per hominem, &c.] *Sic ex MS. Angl.cod. iterum ſupplemus, iuxta quod legebat Gagnæus, quia ſic etiam Apoſtolus Gal. 1. In eo verò quod ſequitur ex eodem cap. & hîc ab alijs differt, quòd vertat iterum:* ab homioibus, *vbi alij: ſecundum hominem.*

69. quoniam Deus ante omnia eſt, &c.] *Hîc magis correſpondet Græcis exemplaribus, quàm vulgato Interpreti Latino (cum quo alibi ferè conſentit) aut Tertull. loco iam citato, qui vertit:* ante omoes. *Illud etiam infrà legitur cap. 17.*

CAP. XIIII.

70. Et tamen adhuc dubitat hæreticus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Ex alijs etiam Noui Teſtamenti ſcripturis Chriſtum Deum probari. *Siue autem legas:* anioaduertit *cum exc.cod. ſiue:* animaduerterit *iuxta Gagnæum, perinde eſt.*

71. quomodo adeſt vbique inuocatos, &c.] *Videtur alludere ad illud Rom. 10. Diues in omnes qui inuocant illum.*

72. Qui poſt me venit, ante me factus eſt, &c.] *Vox Græca* ἐρχόμενος *anceps eſt, tum ad hanc verſionem, tum ad illam vulgati Interpretis: qui poſt me venturus eſt.*

73. Ego ſum panis vitæ æternæ, &c.] *Paraphraſticôs ſic vertit, pro eo quod editiones Græca, Latina, & Syriaca:* Ego ſum panis viuus, *& B. Cypr. lib. de Orat. Dominica:* Ego ſum panis vitæ, *dumtaxat. Sicut etiam illud:* quia patrem Deum nemo vidit vmquam, *pro quo alij dumtaxat:* Patrem.

CAP. XV.

74. Ex quo manus ponere, figuram & formam futuram paſſioois oſtendeos, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd Chriſtus, quum angelus licet impropriè vocatur io ſcripturis, etiam Deus appelletur. *Eſt autem mutilum illud capitis initium, quod tamen ad ſequentia referri, ex eo patet quod ſequitur:* per ſacrameotum paſſionis digeſtom io figura manuum.

75. & Deum & angelum, &c.] *Alludit, ſicuti verbis iam adductis ad illud Gen. 48. Extendens autem manum, & commutans manus; ita hîc ad illud ibidem:* Deus *cui placuerunt Patres mei, &c.* Angelus *qui liberauit me ab omnibus malis,* benedicat pueros iſtos.

76. Ac ſi aliquis hæreticus, &c.] *Sic legimus ex MS. Angl.cod. pro:* At ſi; *quia & antea & poſtea illud hoc libro Auctori vſitatum eſt. Intelligit autem* hæreticos, *tum Simonem Magum & Menandrum, qui ſeipſos & ſummam virtutem (id eſt archangelum) dicerent, & apud Iudæos quaſi paſſos eſſe; vti ſuprà patet Tom.3. lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 46. hær.1. num. 301. ac hær.2. num. 302. tum maximè Apellem, de quo ibidem cap. 51. hær. 19. num. 324.*

77. Nam ſi, omnibus cœleſtibus, *&c.* etiã ipſi

angeli, &c. dicuntur Dij; iure & Deus Chriſtus. Et ſi quiuis angelus, &c.] Sic prorſus legimus & ſupplemus, partim ex editione Gagnæi priori. Quum autem alij non occurrant loci ſcripturæ, quibus angeli dicuntur Dij; adnotauimus ad marginem Pſal. 81. quòd videatur illud paulopòſt citatum de angelis interpretari.

78. cui ſunt omnes angeli ſubiecti, &c.] Hîc alludit ad illud Hebr. 2. In eo enim quòd omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei, ſicut mox ad illud Hebr. 1. Tanta melior angelis effectus.

79. Ac ſi ſtetit Deus in ſynagoga Deorũ, &c.] In citatione verborum Pſal. 81. differt in eo, quòd legat: in medio autem Deus Deos diſcernit, vbi alij non habent: Deus; & ordine tranſpoſito: vſquequò perſonas (Græcè πρόσωπα) hominum accipitis, non exercentes iuſta iudicia; pro eo quod illi: Vſquequò iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum ſumitis?

80. Deum te poſui Pharaoni, &c.] Sic rectiùs vertit vocem Græcam Φαραώ, quàm Latinus hodie LXX. Interpres: Pharaonis.

CAP. XVI.

81. Et poteram quidem, &c.] Inſcriptionem fecimus huic capiti: Diuinam maieſtatem in Chriſto aliis item ſcripturis probari. De Prouerbio autem: ingentem ſyluam commouere, vide noſtra Prolegomena. Siue autem paulopòſt legatur: quia Dei filius comprobatur, cum exc. ſiue comprobetur, non refert. Africana voce pigneratà etiam alicubi ſuprà vſus eſt Tertullianus.

82. vt exutus carnem poteſtates dehoneſtauit, &c.] Haud aliter B. Hilarius lib. 9. de Trinit. & B. Auguſt. lib. 16. aduerſ. Fauſtum cap. 29. & legunt hunc locum Coloſſ. 2. & explicant; quos adeò oportuit illud ἀπεκδυσάμενος accepiſſe reciprocè pro: exuens ſeipſum (vbi alij vertunt: exſpolians) & adieciſſe carnem paraphraſticũ. Quod verò Auctor ἐδειγμάτισεν tranſtulit dehoneſtauit, eodem ſenſu Interpres Latinus: traduxit, ac B. Hilarius: oſtentari eſſe fecit; B. Auguſt. exemplauit, ac ſi dicat Apoſtolus, ſpectandum propoſuit; vtpote (ſicuti ſequitur) palàm triumpharis illis (ad verbum ex Græca) in ſemetipſo.

83. & in ſanguine vox, &c.] Sic ſupplemus ex MS. Angl. cod. locum Gen. 49. Legẽtes mox cum eodem: amictum ipſum corpus eſt, pro: amictus ipſe; & paulopòſt: amicti ſuſceptor, pro: amictus, quia etiam ſecundum exc. cod. legitur: cuius corpus amictum eſt, &: amictum quod lauatur; neutro genere; ac ſi dicas cum Varrone, amiectum, id eſt circumiectum. Eſt autem locus ille obſcurus, & quantum apparet mutilus, aut corruptus: quique ſanguine, id eſt, vino, &c.

CAP. XVII.

84. Cur autem licet ad aliam partem, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Idipſum comprobari ea loco Apoſtoli Philipp. 2. Atque in ſcriptura: Qui quom in forma Dei eſſet, &c. quam latè & pulcrè explicat, non differt à vulgato Interprete, niſi in eo quòd vertit: ſuperexaltauit, eu Græco ὑπερύψωσεν. Quòd verò hic: vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, ſecundum lectionem Latinorum; infrà ex Græco ſub finem cap. huius tranſtulit: vt omne ſe in nomine eius genu flecteret. Secũdum omnes autem editiones Apoſtoli ſupplemus ex Ang. MS. cod. & dedit illi nomen. Ex quo etiã paulopòſt caſtigamus: Si homo, pro: Sin.

85. poſt ipſam præterea reſurrectionem, &c.] Obediẽtia Chriſti erga Patrẽ poſt reſurrectionem, innoteſcit tum ex verbis illis Matth. 28. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra, tum ex illis Ioan. 20. Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum, & Deum veſtrum; ac: Sicut miſit me pater, & ego mitto vos. Legimus autem paulopòſt rurſum phraſi Auctoris: Ac ſi, pro: At ſi, ex Angl. MS. cod.

CAP. XVIII.

86. Hoc in loco licebit mihi, &c.] Capiti huic titulum impoſuimus: Chriſtum Deum etiam ab hæreticis agnoſci. Ad quod pulcram profert ſententiam: Firmum eſt genus probationis, quod etiam ab aduerſario ſumitur, &c. Quò pertinet imprimis, quòd B. Paulus ex ipſis eorum Poëtis Athenienſes ad fidem conuertit, Act. 17 quem in hoc imitati ſunt B. Iuſtinus Martyr, B. Anaxagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Minutius Felix, B. Cyprianus, Arnobius, & Lactãtius libris ſuis aduerſum Gentes, denique etiam Origenes aduerſus Celſum, Euſebius lib. de Præpar. Euang. & B. Auguſt. lib. de Ciuitate Dei. Et verò de hæreticorum quoque Teſtimoniis veritatẽ probari poſſe, his verbis indicat Dionyſius Alexandrinus apud Euſeb. hiſt. Eccl. lib. 7. cap. 6. iuxta verſionem Rufini: Ego, inquit, & tractatus hæreticorum lego, & traditiones eorum perſcrutor, etiamſi videar ad horam verbis eorũ pollui. Sed multum mihi cõfert hoc ipſum: quòd ea ipſorum verbis arguere eos poſſum. Denique quum aliquis ex fratribus & compresbyteris prohiberet me, ne hæretica lectione tãquam cœni alicuius fœtore pollueret, viſio mihi quædam à Deo oſtenditur, quæ me confirmaret. Et ſermo ad me factus eſt, hæc mihi euidẽter proloquens: Lege omnia quæcumque in manus tuas venerint, quia probare ſingula quæque & diſcernere potes, quandoquidem ab initio hæc tibi cauſſa credendi fuit. Amplexus ſum viſionem, quia & Apoſtolicæ ſententiæ concordabat dicentis: Omnia legite, quæ bona ſunt tenete. Quibus verbis habes; tum occaſionem quæ permitti poſſit alicui hæreticorum libros legere, & proinde etiam ad fidei confirmationem citare; tum, quòd ſolis illis id permittendum, qui norint ſingula quæque probare & diſcernere, iuxta illud Apoſtoli 2. Theſſ. 4. iam citatum. Quum autẽ nemo ſapiat in propria cauſſa, rectè à Pio Papa IIII. ſtatutũ eſt Catalogo librorum interdictorum iuxta Concilium Tridẽtinum; non cuiuis id permittendum, ſed illis quibuſcum Sedes Apoſtolica, ad quam pertinet de prudentia & diſcretione etiam Doctiſſ. virorum iudicium ferre, id ſpeciali prærogatiua indulſerit. Eodem verò pertinet illud B. Cyrilli Alexandr. Epiſt. 30. Illud dicendum eſt, non omnia quæ hæretici dicunt, figmenta eſſe & recuſanda; nam multi ex illis ea confitentur, quæ & nos confitemur. Similes etiam ſunt loci apud Originem homel. 9. in Numeros (qui etiam hom. 16. in Lucam adlegat innumerabiles hæreticos pro auctoritate Euangelij Lucæ adu. Marcionem) & B. Hieron. Epiſt. 75. adu. Vigilant. & Epiſt. 152. ad Miner. & Alexandr. ſub finem. Legimus autem iterum cum Gagnæo: in ſcripturis eſſe Deum tradi; & ſupplemus paulopòſt: Æſtiment ergo an hic ſit Deus, ex Angl. cod. MS.

87. vt plerique hæreticorum, &c.] Ad Sabellianos alludit, contra quos infrà agit cap. 21. 22. & 28. quũ verò dicit: vt diximus ſuperius, ad cap. 12 ſuprà.

88. Alij quoq; hæretici, &c.] Eos omnes intelligit: qui Chriſti natiuitatem negabãt, ne diuini nominis poteſtati derogarent, quales recenſentur quatuor hæreſes

Digitized by Google

hæreſes initio libri Tertull. de Carne Chriſti, ſuprà Tom. 3. vbi de iis latiùs.

89. vt in ſemetipſo concordiam conſibularet, &c.] *Alludit ad illud Epheſ. 2. qui fecit vtraque vnū; Vt duos condat in ſemetipſo in vno nouo homine faciens pacem. Et verò ſimili voce* conſibulationis *vtitur etiam infrà cap. ſequ. ſub finem.*

Cap. xix.

90. Sed erroris iſtius hæreticorum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quòd erroris ſui materiam illi ſumpſerint, quia inter filiũ Dei & filium hominis nihil intereſſe putabant, ob ſcripturam Luc. 1. malè intellectam. *Supplemus autem mox:* filium Dei eſſe propoſuit, *ex Angl. cod. MS.*

91. ſed adiecit Coniunctionem. Ait enim: Propterea & quod ex te naſcetur ſanctum, &c.] *Quandoquidem contra dictos hæreticos vrget Coniunctionem:* &, *quam habent omnia exemplaria Luc. 1. (quæ adeò addi debet vbique ſuprà, quando hæc ſcriptura à Tertull. citatur) vt reſpondeat ad illud quod vrgebant:* ex te, *pa-tet (quantumuis omitti malit Eraſmus) illud tamen olim ab ea ætate ſemper lectũ fuiſſe. Supplemus verò ex Angl. cod. MS.* non principaliter, *&c.* filium Dei eſſe, ſed conſequenter & in ſecundo loco; principaliter autem; *& non multò pòſt:* vt hominis filiũ, quâ homo eſt, eundem & Dei & hominis filium; *denique:* id eſt, Dei verbum.

Cap. xx.

92. Ergo, inquiunt, ſi Chriſtus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Non tamen propterea Deũ mortuum dici. *Quod ipſum tractauit etiam Tertull. ſuprà Tom. 3. lib. aduerſ. Praxean cap. 29.*

93. Sed erroris ſemper eſt abrupta dementia, &c.] *Pulcra ſententia:* quòd qui fidem legitimam reliquerunt, vſque ad periculoſa (*de minori nempè errore in alterum maiorem*) deſcendunt. *Supplemus autem paulopòſt ex Angl. MS. cod.* quando & in ceteris hominibus, qui non ſunt caro tantummodò, ſed caro & anima; caro quidem ſola, *&c.*

Cap. xxi.

94. Sed ex hac occaſione, &c.] *Titulum capiti huic impoſuimus:* Aduerſus Sabellianos, quòd alius ſit Pater, alius filius, ex ſcripturis. *Quod ipſum tractatur à Tertulliano, ſæpetitato libro adu. Praxean (à quo virus ſuum hauſerunt Sabelliani) potiſſimùm cap. 4. 11. 12. & 21. ac ſequentibus, ex iiſdem quæ hîc citantur & aliis compluribus ſcripturis.*

95. Aut quum inter manus teneat: Pluit Dominus ſuper Sodomam, &c.] *Sic prorſus legimus ex MS. Angl. cod. pro:* Deus, *cum LXX. Gen. 19. & Tertulliano. De Prouerbio verò* inter manus tenere, *vide noſtra Prolegomena. Supplemus verò ex eodem MS. cod.* filius meus es tu, *quia ſic Pſal. 2. legitur ab omnibus. Item mox:* Aut quũ etiam ille deſideratus ſcriba ait: Dixit Dominus Domino meo; *vbi iterum legimus:* Dixit, *pro:* Dicit, *quia Pſal. 109. omnes, etiam Tertull. illud legunt. Iterum:* inuenit poſitum ſic: Hæc dicit Dominus Chriſto meo Domino; *tum quòd ſic legatur Iſai. 45. etiam iuxta Tertull. tum quòd, niſi ſic legatur, ad inſtitutum nihil faceret. Denique:* Aut dum inuenit poſitum: Quoniam qui me miſit, maior me eſt.

96. Eo ad Patrem meum & Patrem veſtrũ, &c.] *Hîc ab aliis omnibus & Tertulliano differt, (ex quo etiã conuincitur illius hunc librum non eſſe) quòd legat:* Eo, *pro eo quod illi:* Aſcendo; *ſicut etiam in eo quod vertit:* Et honorificaui & honorificabo. *Denique quòd legat:* quoniam hoc tibi non reuelauit caro & ſanguis.

Cap. xxii.

97. Sed quia frequenter, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Nihil pro illis facere: Ego & Pater vnum ſumus. *Quod ipſum tractatur à Tertull. dicto lib. aduerſ. Prax. cap. 24. Siue autem legas cum exc.* At, *&:* diſcernit atque diſtinguit, *ſiue cum Gagnæo:* diſcernit atque diſtinxit, *non refert.*

98. Vnum enim neutraliter poſitum, &c.] *In hoc nõ ſatis circumſpectè ſcribit, quòd nullam eſſentiæ Patris & filij communionem adferat; vel in hoc Tertullian. imitatus, præterquàm quòd adferat etiam exemplum ex Apoſtolo 1. Cor. 3. vnitati eſſentiæ veluti contrarium; in quo certè hallucinatum fuiſſe Auctorem non vereor dicere, quum poſtea Eccleſia in diuerſis Conciliis diuerſum definiuerit. Legimus autem cum Dn. Latinio:* Vnum autem quod ait, ad concordiam, *&c.* pertinet, *pro:* pertinere. *Caſtigamus etiã poſt aliquot lineas:* dum idem ſentiunt, ipſum ſunt, *pro:* ipſi, *ex MS. Angl. cod.*

99. Dum ergo accipit ſanctificationem à Patre, minor Patre eſt, &c.] *Debet etiam commodè iſte intelligi locus, vt illud:* minor Patre, *ad humanam referatur naturam. Supplemus verò mox:* Et nunc autem profitendo ſe accepiſſe ſanctificationem à Patre; hoc ipſo, quo Patre ſe minorem, accipiendo ab ipſo ſanctificationem, probat; filium ſe eſſe, *ex cod. Angl. MS.*

Cap. xxiii.

100. Quòd ſi de cœlo miſſus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Verbis aliis Chriſti, Deum ipſum probari. *Atqui etiam ibi:* vt diximus, *alludit ad cap. 14. ſuprà, vbi latiùs citauit locum Ioan. 3.*

101. Etſi ego de me teſtificor, &c.] *Sic caſtigamus ex cod. MS. Angl. pro:* Si, *quia illud legitur ſecundum editiones omnes Ioan. 8. In qua ſcriptura variat ab aliis, legens:* Vnde venerim & quò eam; *vbi ſupplemus:* vos ignoratis vnde venerim, aut quò eam; vos ſecundum carnem iudicatis, *quum mox idipſum explicatur. Item in illo:* vos ex inferioribus eſtis, ego de ſurſum ſum, *differt à vulgato Latino Interprete. Siue autem legas poſt aliquot lineas:* vnde non Deus tãtùm eſt Chriſtus, *cum exc. ſiue cum MS. Angl.* ſit Chriſtus; *perinde eſt.*

102. Sed idcircò nunc hic Chriſtus in vnã partem, *&c.* incubuit, &c.] *De hoc prouerbio vide noſtra Prolegomena.*

103. Ego ex Deo prodij & veni, &c.] *Truncatim citat, retinens quod pro inſtituto faciebat, illud Ioan. 16.* Ego à Deo exiui, *exiui* à patre, & veni *in mundum. Supplemus autem:* Quódque quia non otioſè prolatum eſt.

104. Ante Abraham ego ſum, &c.] *Hîc etiã non integrè citat ex cap. 8. Ioan. ſicuti etiam illud Ioan. 10. nulla ouium mentione facta, de quibus loquitur Chriſtus:* & ego agnoſcam eas, *&c. Differt verò ab aliis in illo Ioan. 10.* ad quos verba facta ſunt, *quum illi legant: ad quos ſermo Dei factus eſt.*

Cap. XXIIII.

105. Si homo tantummodò Chriſtus,&c.] *Titulum nouum non addidimus,quia eiuſdem eſt argumenti caput iſtud. Atqui neque etiam ad verbum citat illud Chriſti Ioan. 6.* Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in æternum, *quia ibi legitur: Vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam; & poſtea: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.*

106. Sed ſi à Chriſto accepit quæ nuntiet,&c.] *Gagnæus ſubſtituerat, vti ab hæreſi Pneumatomachôn Auctorem adſereret:* Sed ſi à Chriſto accepit quæ nuntiet, non eſt homo tantummodò Chriſtus, à quo accepit Paracletus Deus non minor; quoniam nec Paracletus à Chriſto acciperet, niſi Deus eſſet Chriſtus; Chriſtus ergo ſe Deum eſſe hoc ipſo probat, quòd ab eo accepit Paracletus quæ nuntiat; vt teſtimonium Chriſti diuinitatis grande ſit, dum ab illo Paracletus ſumit quæ ceteris tradit. *Verùm lectionem excuſorum codicum, quam edidit Gelenius, habet etiam Anglicus codex; & nominatim propter hunc locum (vti in Argumento adnotauimus) hæreticus vocatur hic liber à B. Hieronymo.*

107. Nec prædeſtinatio iſta dicatur, &c.] *Non negat* Chriſti prædeſtinationem, *quum legatur Roman. 1.* Qui prædeſtinatus eſt filius Dei; *ſed duntaxat vult Ioan. 17. illud:* Et nunc honorifica me gloria quam habebam apud te antequàm mundus fieret, *ad prædeſtinationem Chriſti propriè non referri; & vt de illa intelligatur, tamen æquè ex eo loco probari Chriſtum Deum eſſe, non hominem tantùm; quòd eius prædeſtinatio præcedat* prædeſtinationem Adam, Abel, Enoch, Noe, & Abraham, *qui tamen ante hominem Chriſtum cenſentur. Proinde rectiùs Anglicus MS. cod.* minor enim per iſtam deſtinationem (*ſeu potiùs* prædeſtinationem) Chriſtus ceteris intelligetur, *quàm exc.* intelligitur. *Ex eodem legimus:* aut ſi hæc tolli non poſſunt, *pro eo quod exc.* aut ſi hæc in prædeſtinatione tantùm dici non poſſunt.

Cap. XXV.

108. Quid ſi Moyſes hanc eandem regulã,&c.] *Huic capiti inſcriptionem fecimus:* Chriſtum Deum probari, etiam ex initio Geneſeos Moyſi, & Euangelij Ioannis. *Caſtigamus autem ex Angl. MS. cod.* quò diſcamus, *pro:* dicamus.

109. Quid ſi idem Moyſes vbique introducit, &c.] *Quum nullum peculiarem locum Pentateuchi citet, quærat Lector curioſus, vnde potiſſimùm omnia hæc deſumpta ſint.*

110. Venite, & mox deſcendamus,&c.] *Hîc iterum variat ab edit. LXX. Gen. 11. apud quem non reperitur:* mox, *neque* illic. *Sicuti etiam in illo Deuter. 32.* Quum diſſeminaret.

Cap. XXVI.

111. Ecce idem Moyſes, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Chriſtum Deum etiam inde probari, quòd Abrahæ & Agar Deus viſus legatur; *nempè Gen. 18. iuxta LXX. vbi legitur* apparuiſſe Deus Abrahæ *ad quercum Mambre; de quo hîc ſub medium cap. latiùs, & de Agar, Gen. 16. & 21. cuius vnam partem non multo pòſt, & alteram ſub finem cap. tractat. Supplemus autem poſt aliquot lineas ex Angl. MS. cod.* qui tot modis Deus intelligitur adprobari.

112. Ac, ſi & Agar, &c.] *Quum legat Gen. 16.* in via Sur, *quod hodie non habetur in* [ex] *edit. LXX. patet illum plus olim legiſſe. De Prouerbiali verò formula:* ex vtroque latere nos veritas in iſtam concludit ſententiam, *vide noſtra Prolegomena. Supplemus mox:* quoniam Patri ſubditus & adnuntiator paternæ voluntatis eſt, *ac:* Ergo ſi hic locus.

113. Abrahæ viſum Deum apud quercum Mãbræ,&c.] *In hac ſcriptura Gen. 18. prætermittit mentionem vituli quem fecit Abrahamus, & illis etiam veſcendum appoſuit.*

114. Quoniam pluit Dominus, &c.] *Sicuti ſuprà cap. 21. & hîc caſtigamus:* Dominus; *& paulopoſt:* Dominus à Domino, *pro:* Deus, *quod erat vtrobique, tum quòd illud ab omnibus legatur Gen. 19. tum quòd mox ſubiungat:* ſed in ſubuerſione Sodomorũ Dominus pluit ignem à Domino. Hic autem Dominus, viſus eſt Abrahæ Deus, *nempè vti præmiſſum eſt Gen. 18.*

115. Subuerti vos, inquit, ſicut ſubuertit Dominus Sodomam & Gomorram, &c.] *Poſterior quidem huius ſcripturæ pars inuenitur Iſai. 13. & Hieron. 50. apud quos legitur:* Deus; *ſed integra hæc ſcriptura legitur Amos 4. Vbi quum iuxta LXX. legatur* κύριος, *id eſt* Dominus, *id etiam hîc legimus, pro:* Deus, *eo quod addat Auctor:* Dominus ergo Sodomam ſubuertit, id eſt Deus. *Interim Hebraicè vox eſt Tetragrammaton.*

116. Adhuc, inquit (*nempè Moyſes*) idem angelus & Deus, &c.] *In hac ſcriptura variat etiam à LXX. quòd legat* ipſam Agar, *&:* exaudiui enim vocem pueri, *pro eo quod illi:* Exaudiuit enim Deus; *& quòd omittat:* manum eius. *Item in illo:* & impleuit vtrem de puteo, *&* dedit puero.

117. dum exponit ſinum patris, ſicut Ioannes edicit,&c.] *Hîc bis variat ab Euãgeliſta Ioanne, vtpotè quum legatur Ioan. 1. qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit. Legimus autem protſus, vt ſenſus conſtet:* Si enim ipſe Ioannes, *&c. pro:* Sed, *& ſupplemus:* ſed & angelus, *ex MS. Angl. cod.*

Cap. XXVII.

118. Quid ſi & alio in loco, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd etiam Iacob apparuerit Deus Dei filius.

119. Nam, quum apud vxores ſuas, &c.] *Huius ſcripturæ verba melius diſtinxit & vertit ex Græco:* Vide hircos & arietes aſcendentes ſuper oues & capras variatos albos, & varios, & cinericios & adſperſos, *quàm hodie vertit Latinus LXX. Interpres:* ſuper oues & capras ſubalbas & variatas & cinericias ſparſas. *Caſtigamus verò:* vnxiſti, *ex MS. Angl. cod. pro:* erexiſti.

120. Remanſit enim, inquit, Iacob ſolus, &c.] *In hac ſcriptura Gen. 32. omittitur hîc illud: & emarcuit latitudo femoris eius; & vertitur* ἔτι: iam nunc, *pro eo quod Latinus LXX. Interpres:* vltrà, *&* εἶδος θεοῦ, viſio Dei, *pro quo ſecundum illum:* facies Dei, *minus aptè.*

121. Ac, ſi Iſraël eſt homo videns Deum, &c.] *De hac interpretatione nominis* Iſraël, *vide alicubi ſuprà Adnotationes noſtras.*

122. Deus, inquit, qui paſcit me, &c.] *Suprà, hanc ſcripturam, quomodo* idem Deus & angelus Chriſtus, *tractauit latiùs Auctor cap. 15. Supplemus autem:*

autem: benedicat pueros hos; *quod non modò Gen. 48. ſed etiam hîc paulopòſt ſic legitur.*

Cap. XXVIII.

123. Adhuc adiiciam illam quoque partem, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Pro Sabellianis nihil facere illud: Philippe, qui videt me, videt & Patrem, *&c. Quod probat, partim ex eo quòd* ſcriptura diuina, quæ nondum facta ſunt, pro factis adnuntiat; *partim ex verbis ſequentibus Ioan. 14. vbi aperta eſt diſtinctio Patris & Filij. Quod poſtremum etiam vrget Tertullian. dicto lib. aduerſ. Praxean cap. 24. & 25.*

124. Philippe, qui vidit me, vidit & Patrem, &c.] *Etiam hinc colligitur Librum hunc non eſſe Tertull. vtpotè qui ſuprà dicto lib. aduerſ. Praxean cap. 20. 24. & 25. legerit:* videt, *vtrobique; illud interim etiã hodie habent Græci codices. vide ibidem Adnot. noſtras n. 143. Vterque tamen conſentit in illo:* Si me cognouiſtis, & Patrem meum cognouiſtis, *pro eo quod alij:* cognouiſſetis vtrobique.

125. Quia puer, aiebat, natus eſt vobis, &c.] *In hoc differt Iſai. 9. ab omnibus alijs, quòd legat;* vobis, *pro:* nobis; *& quòd Iſai. 9.* Et acceſſit, *vbi alij:* acceſſi; *omittens etiam:* in vtero.

126. Quoniam ſicut pater operatur, ita operatur & filius, &c.] *Alludit, partim ad illud Ioan. 6. Pater meus vſque modò operatur, & ego operor, partim ad illud Ioan. 14. Pater autem manens in me, ipſe facit opera; quò maximè reſpexiſſe, inde patet, quod paulopòſt habetur:* confeſtim aducit & dicit: Qui credit in me, opera, *&c. quod inuenitur Ioan. 14. ſicuti etiam quæ deinceps citat, vbi legit ſolus:* diligit, *pro eo quod alij:* diliget. *Vertens bis:* Aduocatum, *Latinè, quod ex Græco alij transferunt:* Paracletum; *ſicuti etiam non ſemel cap. ſequ.*

127. Ego ſum vitis vera, &c.] *In hac ſcriptura Ioan. 15. magis Græca ſequitur quàm Latina exemplaria, legens:* tollit, purgat, *ac:* fructum ampliorem. *Conſequenter, iuxta Euangeliſtam ibidem ex MS. Angl. cod. ſic ſupplemus:* manere in mea caritate. Si mandata mea ſeruaueritis, manebitis in mea caritate; ſicut ego, *&c. & rurſum paulopòſt:* proficere poſſit & creſcere. *Atqui de Prouerbialibus formulis:* Campus latus & fuſus aperietur, *ac:* effoſſis luminibus orbatus, *vide noſtra Prolegomena.*

Cap. XXIX.

128. Sed enim ordo rationis, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De fide IN SPIRITVMSANCTVM; *quamquam interim non ſatis exactè, vtpotè nondum re per conſilia ſatis definita, hanc materiam tractat, vti latiùs admonuimus in calce Argumenti.*

129. erunt remiſſa, & quorum retinueritis, erunt retenta, &c.] *Haud aliter B. Cyprianus vbique vertit:* remittentur, *&:* tenebuntur; *de qua lectione vide Adnotationes noſtras in Epiſt. eius 73. ad Iubaian. Legimus verò paulopòſt ex MS. Angl. cod.* nec ex hoc tamen ipſe diuerſus, *pro:* diuiditor, *quia ſequitur:* nec alter eſt, *&:* vnus atque ipſe eſt diuidens officia, *vbi alludit ad illud 1. Cor. 12. vnus atque idem ſpiritus diuidens ſingulis prout vult. Item non multo pòſt:* ibi parcè datus, hîc largè commodatus, *pro:* dat, *ac:* commodat; *quia præcedit:* effuſus, *& ſequitur:* exhibitus.

130. ſpiritum veritatis, &c.] *Sic prorſus caſtigauimus, pro:* ſpiritus, *ex Angl. MS. cod. illud enim legitur Ioan. 14. Legit autem per emphaſim:* Quum venerit aduocatus ille, *tum hîc, tum in ſequenti ſcriptura, Ioan. 14. & bis:* meo, *quod tam Græcè quàm Latinè deſideratur. Ibi autem:* vos diriget in omnem veritatem, *Græca potius quàm Latina ſequitur exemplaria; ſicuti etiam quum iterum alludit ad Apoſtolum 1. Corinth. 12. legens:* virtutes & ſanitates, *ac:* diſcretiones ſpirituum, *plurali numero.*

131. habitans in ſolo Chriſto plenus & totus, &c.] *Videtur ſic interpretari (atque adeò tacitè inſinuare diuinitatem Spiritusſancti) illud Coloſſ. 2. Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et eſtis in illo repleti. Legimus autem & ſupplemus ex Angl. MS. cod.* cumulatè diſtributus & miſſus, *pro eo quod erat dumtaxat:* cumulatè admiſſus. *De Prouerbiali verò formula:* vt ex illo venæ ducerentur, *vide noſtra Prolegomena.*

132. Et requieſcit, inquit, ſuper eum, *&c.* & impleuit eum, &c.] *Peculiaris eſt etiam hæc Auctoris lectio, pro eo quod editiones omnes Iſai. 11. & Tertull. ac B. Cyprian.* requieſcet, *ac:* implebit; *niſi fortè mendum ſubſit. Placet autem diſtinctio Auctoris in ſcriptura Iſai. 61.* Euangelizare pauperibus miſit me, *pro eo quod perperàm hodie apud LXX. Græcè & Latinè* miſit me, *ſequentibus adnectitur; maximè quum illud Chriſtus citauerit Luc. 4. Auctori etiam propria eſt verſio Pſal. 44.* à conſortibus tuis, *pro eo quod alij omnes:* præ, *vertunt; ſed ad vtrumque anceps eſt vocula* παρὰ.

133. Hic eſt enim qui contra carnem deſiderat, &c.] *Mira eſt interpretatio illius: Spiritus concupiſcit aduerſus carnem, de Spiritusſancto hominem inhabitante; quum alij maline referre ad ſpiritum hominis. Atqui conſentit cum vulgato Latino Interprete, legens 1. Cor. 4.* Et ſpiritus Prophetarum Prophetis ſubiectus eſt, *quamtumuis hodie Græcè plurali legitur numero. Et econtrariò Græcis exemplaribus correſpõdet magis, 1. Tim. 4. vertens* ſpiritibus ſeductoribus, *idque non hîc modo, ſed etiam infrà Epiſt. de Cibis Iudaicis c. 5. Item & in eo quòd vertat 1. Cor. 12.* In hoc ſpiritu poſitus (*quod illi peculiare eſt, pro:* loquens) nemo vnquam dicit anathema Ieſum, *pro:* Ieſu; *quamquam illud legant etiam quidam Latini codices.*

134. In hunc quiſquis blaſphemauerit, &c.] *Partim iſtud reperitur Marc. 3. nempè illud:* blaſphemauerit, *partim Matth. 12. illud nempè:* non tantùm in iſto ſæculo, verùm etiam nec in futuro.

Cap. XXX.

135. Et hæc quidem de Patre & Filio & Spiritusſancto, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Nihil prædictis obſtare fidem vnius Dei. *Atqui quum non ſemel hîc vrgeat* duos Deos non dici, etiãſi Pater Deus, & filius Deus dicatur, *nulla repetita mentione Spiritusſancti; etiam hac de cauſſa hunc librum pro ſe tamquam B. Cypriani citare ſolebant Pneumatomachi, verùm non tam cautè ſcribebant Veteres. Et verò quum idipſum argumentum tractetur ſuprà Tom. 3. à Tertulliano lib. aduerſus Praxean, cap. 13. & 18. etiam de Spiritusſancto; & hinc patet, non eſſe hunc librum Tertulliani. Legimus autem mox ex MS. cod. Angl.*

qua vnus Deus & per ſcripturas promittitur, *pro eo quod corruptè legebatur:* vnum Deus.

136. Tam enim illi, &c.] *De duobus his generibus* hæreticorum, *cap.18. Paulopòſt autem legimus:* Si vnus Deus, Christus autem Deus, *&c. omiſſa ſuperflua voce:* Christus. *Supplemus etiam ex Angl. MS. cod.* Christum eſſe contendunt.

137. Ego ſum, inquit, Deus, &c.] *Hîc differt, quòd vertat:* & non eſt præter me iuſtus & ſaluans, *pro eo quod Latinus Interpres LXX. Iſai. 45. iuſtus & ſaluator. Deinde:* & nemora in ſtatera, *quum legatur Græcè* τὰς νάπας, *quod vertit ille Iſai. 40. rupes; ſed vtrumque vox Græca ſignificat, & magis propriè quod habet Auctor. Item:* vt ſciant omnes, *pro: vt ſciant omnia regna terræ, iuxta editiones omnes. 4. Reg.18. ex Iſai.77.*

138. ſed humani erroris præſumptione, qua hæretici eſſe voluerunt, &c.] *Sic ex MS. cod. Angl. pro:* quia. *Alludit autem Auctor ad ſignificationem vocis:* hæreſis, quæ *ab electione deriuatur, atque adeò* non niſi voluntate ſuſcipitur, *ſicuti ſuprà latiùs Tom. 3. lib. de Præſcript. adu. hæret. cap. 6. Supplemus verò ex MS. Angl. cod. paulopòſt:* vnus in ſcripturis bonus dictus eſt Deus, *& deinde legimus:* Ac, ſi non putant, *&c. pro:* At, ſi.

Cap. XXXI.

139. Eſt ergo Deus pater, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Epilogus libri: De Deo Patre & filio. *Vbi iterum nullam Spiritusſancti mentionem facit, quod pro ſe rapiebant Pneumatomachi. Supplemus autem ex Gagnæo:* qui non in ſono percuſſi aëris.

140. cuius ſacræ & diuinæ natiuitatis, &c.] *Alludit ad illud Iſai. 3. Generationem eius quis enarrabit? Quod de æterna* natiuitate *eodem prorſus modo, interpretantur B. Ambr. lib. 1. de Fide ad Gratian. cap. 5. B. Cyrillus in Iſaiam, & B. Auguſt. Epiſt. 150. ad Elpidium.*

141. quia & pater illum etiam quadam ratione præcedit, &c.] *Sic legimus ex MS. Angl. cod. pro:* quin; *qui etiam omittit illa, quæ explicationis cauſſa, ne Arrianis videatur fauere, addidit Gagnæus, nempe:* quadam ratione, quodammodò, *&:* aliquo pacto; *verùm maluimus in contextu relinquere, vt nemo hinc errandi anſam ſumat. Quamquam interim contra illos ſufficiat illud quod præmittitur:* Semper enim in patre, ne pater non ſemper ſit pater, *& quod haud procul à fine huius cap. habet:* principium natiuitatis ante omne tempus accepit. *Ex quo conſtat, quum dicit:* patrem præcedere, priorem eſſe, & antecedere, *id ſolum ſe intelligere, vti ſubiungit:* quâ pater ſit. *Eodem modo itaque intelligendum quod iterum dicit:* cum patre poſtmodùm fuit, *& quæ habet MS. cod. Angl. eadem de cauſſa etiam à nobis prætermiſſa:* & meritò ipſe eſt ante omnia, ſed poſt patrem; *at:* ſecundam perſonam efficiens poſt patrem, quâ filius. *Atqui non potuimus non ſupplere ex MS. Angl. intermediam periodum antea deſideratam poſt illud:* ille qui originem neſcit, *nempè:* Simul vt hic minor ſit (*quod etiam cautè legendum*) dum in illo eſſe ſe ſcit, habens originẽ, quia naſcitur, & per Patrem quodammodò, quamuis originem habet quâ naſcitur, vicinus (*vox corrupta*) in natiuitate, dum ex eo patre qui originem ſolus non habet, naſcitur.

142. Hic ergo quando pater voluit, proceſſit ex Patre, &c.] *Impropriè hîc* proceſſionem *filio Dei tribuit, quam Patres poſteriores ad diſtinctionem perſonarum ſoli Spiritusſancto. Legimus verò, & diſtinguimus paulopòſt ex eodem MS. Angl. cod.* Si enim natus non fuiſſet, innatus comparatus cum eo qui eſſet innatus, æquatione in vtroque oſtenſa, *&c. pro:* oſtenſi, *quod corruptiſſimè legebatur. Supplentes paulopòſt ex eodem codice duas periodos & dimidiam, quæ deſiderabantur poſt illud:* & ideò duos adprobaſſet etiam Deos, *omittentes illud:* Chriſtus autem non innatus eſt. *Idque in hæc verba:* Si inuiſibilis fuiſſet, cum inuiſibili collatus par expreſſus duos inuiſibiles oſtendiſſet; & ideò duos comprobaſſet & Deos. Si incomprehenſibilis, ſi & cetera quæcumque ſunt Patris; meritò, dicimus, duorum Deorum quam iſti confingunt controuerſiam ſuſcitaſſet. Nunc autem quidquid eſt, non ex ſe eſt, quia nec innatus eſt; *cui addendum ex excuſis,* ſed ex patre eſt, quia genitus eſt.

143. Siue dum verbum eſt, &c.] *Scripturas antiquiores, quibus dicitur Chriſtus:* verbum, virtus, ſapientia, filius Dei, vnigenitus, *&* primogenitus, *ad marginem adnotauimus. Caſtigamus autem & diſtinguimus ex Angl. cod. MS.* Quo genere dũ, *&c.* ex illo eſt qui (*pro:* quia) originem non habet; vnus eſt; *& cum Gagnæo ſupplemus:* Idcircò vnum Deum adſeruit (*nempè ſcriptura*) *& ex MS. cod. Angl.* initium potius & principium. *Legentes iterum cum Gagnæo:* Filius autem nihil ex arbitrio ſuo gerit, *pro eo quod ſubſtituerat Gelenius:* Idem eſt denique quod nihil, *&c. Eſt autem etiam hoc cautè legendum, quòd* paternæ voluntatis miniſtrum *vocet, quod ſolummodò verum eſt de Chriſto ſecundum humanam, non verò diuinam naturam. Atqui ex MS. cod. Angl. iterum ſupplemus parentheſi interiecta:* Nam quum id ſit principium ceteris quod innatum eſt, (quod Deus ſolus pater eſt qui extra originem eſt, ex quo hic eſt qui natus eſt) dum qui ex illo naſcitur, *&c. Item paulopòſt:* Cuius ſic diuinitas traditur, vt non aut diſſonantia aut inæqualitate diuinitatis.

144. Subiectis enim ei quaſi filio omnibus rebus à Patre, &c.] *Alludit ad illud Apoſtoli Rom. 8. qui ſubiecit ei omnia. Et verò hîc iterum ſupplemus poſt hæc verba ex MS. Angl. cod.* dum ipſe cum his quâ illi ſubiecta ſunt, Patri ſuo ſubiicitur. *Legentes mox:* dum, *&c.* rurſus Patri (*pro:* illi) remittit; (*omittentes vocem:* vnde, *intermediam*) vnus Deus oſtenditur, verus & æternus pater. *Supplentes paulopòſt:* & principium ipſius quoque filij ſui. *Ceterùm valdè obſcurum eſt, &, quantum apparet, corruptum aut mutilum:* manente in illo quod etiam auditus eſt, *ſicut etiam quod antea legebat Gagnæus:* manentem in ſe quod audiuit ab illo. *Sed ſicuti alia multa, ita & hoc aliis caſtigandum relinquimus.*

ARGV-

ARGVMENTVM EPISTOLÆ DE CIBIS IVDAICIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

NOVATIANVS *Presbyter Romanus(ſeu quiſquis alius huius Epiſtolæ* I.
Auctor) in ſeceſſu ſuo, tempore perſecutionis Decianæ, variis fratrum lit-
teris prouocatus, aduerſus Iudæos poſt ſuperiores duas Epiſtolas DE CIR-
CVMCISIONE ET SABBATO,*etiam hanc* DE CIBIS IVDAICIS *edidit.*

Imprimis autem legem ſpiritalem eſſe tradit; & proinde quum cibus primus homini- II.
bus ſolus arborum fructus fuerit, & vſus carnis acceſſerit; legem poſtmodùm ſubſecu-
tam, quæ cibos diſcernens, quædam quaſi munda conceſſit animalia, quædam inter-
dixit quaſi non munda, ſpiritaliter eſſe intelligendum. Præſertim quum pronuntiata ſint
omnia valde bona, & etiam immunda animalia ad ſobolem in Arca Noe reſeruata
ſunt, quæ alioqui poſſent auferri, ſi propter inquinamentum ſuum debuiſſent aboleri.

Non culpanda itaque immunda animalia, ne in auctorem culpa reuocetur; ſed III.
quando irrationale animal ob aliquid reiicitur, magis illud ipſum in eo qui rationalis eſt
homine damnari; in animalibus proinde mores humanos & actus & voluntates depingi.

His acceſſiſſe & aliã cauſſam, cur multa à Iudæis ciborum genera tollerentur, ad IIII.
coërcendam intemperantiam populi vni Deo ſeruituri.

Et verò fuerit tempus aliquod, quo iſtæ vmbræ vel figuræ exercendæ; poſtquàm V.
finis Legis Chriſtus ſuperuenit, omnia iam dici ab Apoſtolo munda mundis; & cibum
verum & ſanctum eſſe, fidem rectam ac immaculatam conſcientiam.

Sed non ex hoc, quia libertas ciborum conceſſa, luxuriam permiſſam eſſe, nec conti- VI.
nentiam ſublatam aut ieiunia. Hæc enim vel maximè decere fideles, oraturos ſcilicet
Deum, & acturos ei gratias, non diebus tantùm, ſed & noctibus.

Cauendum etiam eſſe, ne quis licentiam iſtam in tantum probet profuſam, vt ad im- VII.
molata idolis poſſit accedere.

Ceterùm huius Epiſtolæ quædam verba cap. III. *deſcripta ſunt à Hrabano noſtro(de quibus ibi latiùs) Comment. in Leuiticum; verùm neque MS. cod. Leodienſis, neque excuſi, ad marginem pro more illius adnotatum habent Auctoris, ex quo deſumpſit, nomen.* TERTVLLIANI *autem hanc Epiſtolam(quantumuis ei adſcribatur in Catalogo Bibliothecæ Corbeienſis) nõ eſſe, tum ex ſtylo & ſcripturis aliter tranſlatis, ſatis conſtat; tum etiam quòd ſeceſſus ſui perſecutionis tempore meminerit, qualem Tertullianus vbique impugnat, & maximè Libro de Fuga in perſecutione.* B. CYPRIANO *adſcribendam aliquando exiſtimauimus ob ſimilem inſcriptionem & initium cum libro illius de Spectaculis; ſed in reliquis ſtylo illius non conuenire animaduertimus.* NOVATIANO *itaque adſcribere maluimus; tum quòd B. Hieron. Epiſt.* 123. *ad Damaſum de* 5. *quæſt. ſcribat, Latino ſermone à Nouatiano editas quæſtiunculas, De animalibus mundis & immundis; tum quòd idem Catal. Script. Eccleſ. & eius Interpres Sophronius, & poſt eos Honorius Auguſtudunenſis ac Trithemius, inter eius ſcripta vnum* DE CIBIS IVDAICIS *recenſeant. Quod etiam titulo* EPISTOLÆ *inſignitum fuiſſe colligitur ex Epiſt. eiuſdem B. Hieron.* 21. *ad Paulum Concordienſem, vbi opuſcula illius Epiſtolas nuncupat. Atqui hanc primus edidit Gagnæus Theologus in editione ſua Pariſienſi, caſtigauit deinde Gelenius ad Britannicum codicem MS. Nos denique ex coniecturis quibuſdam Dn. Latinij & noſtris iterum recognouimus, & Argumentum ac Adnotationes recèns adiecimus.*

NOVATIANI ROMANÆ
ECCLESIÆ PRESBYTERI, DE CIBIS IVDAICIS EPISTOLA.

[1]NOVATIANVS PLEBI IN EVANGELIO PERSTANTI SALVTEM.

Cap. I. ESt[2] mihi, fratres ſanctiſſimi, exoptatiſſimus dies ille, & inter præcipuos beatóſque referendus eſt, quo litteras veſtras & ſcripta ſuſcipio (quid enim me aliud nunc faciat liberiotem?) tamen non minus egregium diem & inter eximios arbitror computandum, quo ſimiles vobis adfectu debitæ caritatis remittens, & ego ad vos compati voto litteras ſcribo. Nihil enim me, fratres ſanctiſſimi, tantis conſtrictum vinculis teneri, nihil tantis curarum ac ſolicitudinum ſtimulis excitat & exagitat; quàm ne iacturam vobis quandam[3] per abſentiam meam putetis illatam, cui remedium connitor date, dum E
elaboro vobis me præſentem frequentibus litteris exhibere. Quamquam ergo, & officium debitum, & cura ſuſcepta, & ipſa miniſterij impoſita perſona hanc à me litterarum ſcribendarum expoſcant neceſſitatem; tamen vos illam plus exaggetatis, dum me ad ſcribendum frequentioribus litteris prouocatis, &, pronum me licet, ad iſta caritatis ſollemnia magis impellitis, dum ſine ceſſatione in Euangelio vos perſtare monſtratis; ex quo efficitur, vt & ego vos litteris meis non tam inſtruam iam eruditos, quàm incitem paratos. Nam qui ſincerum Euangelium & excretum ab omni peruerſæ labe doctrinæ non tantùm tenetis; verumetiam animoſè docetis, magiſtrum hominem non quæritis, qui rebus ipſis vos doctores eſſe monſtratis. Currentes igitur vos exhortor, & vigilantes excito, & aduerſus ſpiritalia nequitiæ dimicantes alloquor; & ad brabium curſu vocationis in Christo tendentes impello: vt tam hæreticorum ſacrilegis calumniis, quàm etiā Iudæorum otioſis fabulis calcatis & reiectis, traditionem ſolam Chriſti doctrinámque teneatis, vt condignè auctoritatem vobis eius nominis vindicare poſſitis. Quàm verò ſint peruerſi Iudæi, & ab intellectu ſuæ legis alieni, [4] duabus epiſtolis ſuperioribus, vt arbittor, plenè oſtendi; in quibus probatum eſt, prorſus ignorare illos, quæ ſit vera circuncìſio, & quid verum ſabbatum, quorum adhuc magis ac magis cæcitas reuincitur in hac epiſtola, in qua aliquid de cibis ipſorum breuiter diſſeritur: hinc etenim ſe ſolos ſanctos, & ceteros F
Cap. II. omnes æſtimant inquinatos. [[5] Itaque in primis illud collocandum eſt, legem ſpiritalem eſſe: quam ſi ſpiritalem negant, vtique blaſphemant: ſi deuitantes blaſphemiam, ſpiritalem confitentur, ſpiritaliter legant. Diuina enim diuinè ſunt recipienda, & ſancta ſanctè vtique aſſerenda. Ceterùm culpa grauis incurritur, ſi terreſtris & humana ſacris & ſpiritalibus litteris doctrina præſtatur, quod vt ne fiat cauendum eſt. Caueri autem poteſt, ſi quæ à Deo præcepta ſunt ſic tractentur, ne auctoritatem eius imminuant aſſumpta, ne dum quædam impura & non munda dicuntur, inſtitutio illorum infamem reddiderit inſtitutorē. Videbitur enim reprobando quæ fecit opera propria damnaſſe, quæ quaſi bona probauerat: & in vtroque inconſtans, quod hæretici quidem volunt videri, denotabitur: dum aut quæ non erant mūda benedixit, aut quę benedixerat, quia & munda & bona, poſtea reprobauit quaſi non bona: quippè quia nō munda: cuius conſequenter enormitas perpetua manebit & controuerſia, ſi perſeuerat iſta Iudaica doctrina, quæ omnibus viribus amputāda eſt, vt dum quid enormiter ab ipſis traditur, à nobis tollatur: & operum ſuorum competens diſpoſitio & diuinæ legis congruens, & ſpiritalis illatio remittatur. Sed vt ab exordio rerum & vnde oportet incipiā, cibus primus hominibus ſolus arborum fuit fœtus & fructus. Nam à pomis vſum poſtea ad fruges contulit culpa, conditionem conſcientiæ ipſo ſitu corporis approbante. Nam & innocentia decerpturos alimenta ex arboribus, adhuc ſibi benè conſcios homines, ad ſuperna ſubrexit: & commiſſum delictum ad conquirenda frumenta homines terræ ſolóque deiecit. Poſtea etiam vſus carnis acceſſit, diuina gratia humanis neceſſitatibus competentia ciborum genera prorſus opportunis temporibus porrigente. nam & teneros & rudes homines alere debebat mollior cibus,

&

Margin notes: Ephes. 6. — Philip. 3. — Rom. 7. — Ge. 1. & 9. — Gen. 1. — Gen. 3. — Gen. 9.

A & non ſine labore confectus, ad emendationem ſcilicet, ne iterum liberet delinquere, ſi
innocentiam impoſitus labor non admoneret. Et quia iam non paradiſus cuſtodiendus,
ſed mundus totus fuerat excolendus, robuſtior cibus carnis offertur, vt ad emolumen-
ta culturæ plus aliquid hnmanorum corporum viribus adderetur. Hæc omnia gratia (vt
dixi) & diſpoſitione diuina, ne aut minus redderetur robuſtior cibus, quo referri ad opera
marceſcerent, aut amplius tenerior, quo pro modo virium oppreſſi ferre non poſſent. Lex
autem poſtmodùm ſubſecuta cibos carnis cum diſcretione diſpoſuit: quædam enim ad *Leui. 11. & Deut. 14*
vſum, quaſi munda contribuit & conceſſit animalia, quædam inrerdixit quaſi non mun-
da, & ipſos edentes inquinatura. & mundorum quidem hanc formam dedit, [6] vt quæ ru-
minatione ruminẽt, & vngulas findant munda: immũda quæ neutrum horum vel alterum
faciant: Sic in piſcibus quoque eadẽ munda eſſent, quæ cooperta ſquamis & armata remi- *Ibidem.*
giis, at quæ contrà, hæc eſſe non munda. Alitũ quoque diſcrimen induxit, quidque aut re-
probum iudicaretur, aut mundum. Ira lex ſolertiam maximam faciendæ animalium ſe-
parationis inſtituit, quæ in vnam benedictionis formam conſtitutio antiqua contraxir.
Quid igitur dicemus? immundáne ergo animalia? quid eſt enim aliud, non munda, quàm
quæ lex à ciborum vſibus ſeparauit? Quid enim & illud quod iam diximus, ergo inſtitu-
tor non mundorum Deus, & culpa factorum in artificem redundabit, qui non munda
produxit: quod vtique dicere extremæ ſummæque dementiæ eſt, Deum accuſare quaſi
inſtituerit immunda, & diuinæ maieſtati crimen inferre, quaſi fecerit reproba; præſertim
B cùm & pronuntiata ſint valde bona, & quæ bona vt creſcerent & multiplicarentur, be- *Gen. 1.*
nedictionem ab ipſo Deo ſint conſecuta; inſuper etiam in arca Noe præcepto creatoris *Gen. 7.*
ipſorum ad ſobolem reſeruata, vt & neceſſaria probarentur dum cuſtodiuntur, & bona
dum neceſſaria probarentur, [7] licet ibi quoque crimen ſit adiectum. Sed tamen vel tunc
inſtitutio iſtorum non mundorum funditùs potuiſſet auferri, ſi propter inquinamentum
ſuum debuiſſet aboleri. [[8] Quatenus ergo (vt Apoſtolo auctore monſtrauimus) ſpiritalis *CAP. III.* *Rom. 7.*
lex iſta ſpiritaliter recipienda eſt, vt legis ratio diuina & certa præſtetur? Primò creden-
dum eſt; quicquid eſt à Deo inſtitutum, mundum eſſe, & ipſa inſtitutionis auctoritate
purgatum: neque culpandum, ne in auctorem culpa reuocetur. Deinde legem ad hoc *Gen. 1.*
filiis Iſraël datam, vt per illam proficerent & redirent ad mores bonos, quos cùm à patri- *Exod. 20.*
bus accepiſſent in Ægypto, propter conſuetudinem barbaræ gentis corruperant. Deni-
que & decem ſermones illi in tabulis nihil nonum docent, ſed quod oblitteratum fuerat,
admonent: vt iuſtitia in illis ignium more, quaſi adflatu quodam legis ſopita recaleſceret:
proficere autem poterant intellecto plus in bominibus vitia fugienda, quæ lex damnaſ-
ſet etiam in pecoribus. Nam quando irrationale animal ob aliquid reiicitur, magis illud
ipſum in eo qui rationalis eſt homine damnatur. Et ſi in eo quod ex natura aliquid habet
quaſi inquinamentum noratur, plus culpabile, cùm illud contra naturam in hominem
conqueritur. Ergo vt homines mundarentur, pecora culpata ſunt, ſcilicet vt & homi-
C nes, qui eadem vitia haberent, æquales pecoribus æſtimarentur. Quo pacto factum eſt,
vt nec animalia damnarentur ab inſtitutore ſui culpa, & homines in pecoribus eruditi ad
immaculatam inſtitutionis ſuæ poſſent redire naturam. Conſiderandum enim quomodo
lex munda & non munda diſcernit: Munda, inquit, & ruminant & vngulam findunt, *Leui. 11. & Deut. 14.*
immunda neutrum faciunt, aut ex duobus vnum aliquid. Omnia iſta vnus artifex fecit, &
qui fecit ipſe benedixit. Inſtitutionem igitur mundam, vtriuſque conſpicio, quia & qui
inſtituit ſanctus eſt, & quæ inſtituta ſunt, culpam non habent, dũ hoc ſunt quod facta ſunt.
crimen enim nunquam natura, ſed voluntas peruerſa excipere conſueuit. [9] Quid ergo eſt?
in animalibus mores depinguntur humani & actus & voluntates. mundi ſi ruminent, id
eſt, in ore ſemper babeant quaſi cibum præcepta diuina, vngulam findunt, ſi firmo gradu
innocentiæ, iuſtitiæ, omniſque virtutis vitæ itinera conficiant. Eorum enim quæ in duas
vngulas pedem diuidunt, robuſtus ſemper inceſſus: dum lubricum partis alterius vngulæ
firmamento fulcitur, & in veſtigij ſoliditate retinetur. Sic qui neutrum faciunt, immundi
ſunt: quorum nec in virtutibus firmus ingreſſus eſt, nec diuinorum præceptorum in ore
vllius ruminationis teritur cibus. nam & qui alterum faciunt, nec ipſi mundi, dum ſunt
ex altero debiles, nec in vtroque perfecti. Hi autem ſunt aut vtrumque facientes, vt fi-
deles qui mundi: aut alterum, vt Iudæi & hæretici qui ſunt inquinati: aut neutrum, vt
ethnici qui ſunt conſequenter immundi. ita in animalibus per legem, quaſi quoddam hu-
manæ vitæ ſpeculum conſtitutum eſt, in quo imagines ſanctionum conſiderent, vt plus

Digitized by Google

vitioſa quæque hominibus contra naturam commiſſa damnentur, dum etiam naturali- D
Ibidē vtrobique. ter in pecoribus conſtituta culpantur. Nam quod in piſcibus ſquamis aſpera pro mundis
habentur: aſperi, & hiſpidi, & hirti, & firmi, & graues mores hominum probantur. Quę
autem ſine his ſunt, immunda: quia leues, & lubrici, & infidi, & effœminati mores impro-
Ibidem. bantur. Quid enim vult ſibi lex cùm dicit, [10] Camelum non manducabitis, niſi quoniam
Ibidem. de exemplo animalis vitam damnat enetuem & criminibus tortuoſam. Aut cùm ſuem ci-
bo prohibet aſſumi, reprehendit vtique cœnoſam & luteā & gaudentem vitiorum ſordi-
bus vitam, bonum ſuum non in animi generoſitate, ſed in ſola carne ponentem: aut cùm
Ibidem. *Leuit.11.* leporem, accuſat reformatos in fœminam viros. [11] Quis autem muſtelæ corpus cibum
faciat? ſed furta reprehendit. Quis lacertam? ſed odit vitæ incertam varietatem. Quis
Ibidem & Deut.14. ſtellionem? ſed maculas execratur prædam de aliena morte quærentes. [12] Aut quis cor-
uum? ſed verſutas execratur voluntates. Paſſerem quoque cùm interdicit, intemperan-
tiam coarguit: quando noctuam, odit lucifugas veritatis: quando cygnum, ceruicis altæ
ſuperbos: [13] quando charadrium, garrulam nimis linguæ intemperantiam: quando ve-
ſpertilionem, quærentes tenebras noctis ſimul & erroris. Hæc ergo & his paria lex in ani-
malibus execratur, quæ in illis quidem non criminoſa, quia in hoc nata ſunt, in homine
CAP. IIII. culpata, quia contra naturam non ex inſtitutione, ſed ex errore quæſita ſunt. [[14] His igi-
Ibidem. tur ita ſe habentibus acceſſerunt & aliæ cauſæ; quibus multa à Iudæis ciborum genera tol-
lerentur: quod vt fieret, immunda multa ſunt dicta: non vt illa damnarentur, ſed vt iſti co-
ërcerentur ſeruituri vni Deo, quia ad hoc aſſumptos frugalitas decebat, & gulæ tempe- E
rantia, quæ ſemper religioni deprenditur eſſe vicina, immò (vt ita dixerim) conſan-
guinea potiùs atque cognata: ſanctitati enim inimica luxuria eſt. Quomodo enim per
illam parcetur religioni, cùm non parcatur pudori? non recipit luxuria Dei timorem, dum
pręcipitantibus illam voluptatibus in ſolam fertur cupiditatum temeritatem: effuſis enim
habenis ſine more admoris ſumptibus quaſi pabulis creſcit exedens patrimonium cum
pudore, aut vt torrens aliquis è montium iugis cadens non tantùm oppoſita tranſcendit,
ſed illa ipſa in aliorum ruinam ſecum rapit. Ad coërcendam ergo intemperantiam po-
puli, remedia ſunt iſta quæſita, vt quantum luxuriæ demeretur, tantum bonis moribus
adderetur. Nam quid aliud merebantur, quàm vt ne omnibus eſcarum voluptatibus v-
Exod.16. terentur, qui diuinis mannæ epulis viliſſimos Ægyptiorum cibos præferre auſi ſunt, car-
nes iurulentas inimicorum atque dominorum ante libertatem ponentes, digni ſanè quos
CAP. V. optata ſeruitus ſaginaret, quibus malè diſplicuerit & melior & liber cibus. [[15] Fuerit er-
go tempus aliquod antiquum, quo iſtæ vmbræ vel figuræ exercendæ, vt abſtinendum
eſſet à cibis, quos inſtitutio quidem commendauerat, ſed lex interdixerat. Verùm iam
Rom. 10. finis legis Chriſtus superuenit, cuncta legis obſcura reſerans, omnia quæ ſacramentorum
nebulis antiquitas texerat. Magiſter enim venit inſignis, & doctor cœleſtis, & inſtitutor
Tit.1. conſummatæ veritatis, ſub quo meritò iam dicitur: Omnia munda mundis; inquinatis
autem & infidelibus nihil mundum: ſed polluta ſunt eorum & mens & conſcientia. Item
1.Tim.4. alio loco: Quia omnis creatura Dei bona, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum a- F
Ibidem. ctione percipitur: ſanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Ruſum alibi: Spiri-
tus manifeſtè dicit, quòd in nouiſſimis diebus recedent quidam à fide, [16] attendentes ſpi-
ritibus ſeductoribus, doctrinis dęmoniorum, in hypocriſi mendaciloquorum cauteriatam
habentium conſcientiam ſuam, prohibentium nubere & abſtinere à cibis quos Deus crea-
uit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt Deum.
Adhuc in altera parte: [17] Omne quod in macello vænit, manducate, nihil requirentes. Ex
1.Cor.10. quibus conſtat, omnia iſta ſuis eſſe benedictionibus reddita iam lege finita: nec ad ſolen-
nitates ciborum eſſe redeundum, quas & certa imperauerat cauſa, & iam ſuſtulit libertas
Gal.4. Euangelica manumiſſione reuocata. Clamat Apoſtolus, Non eſt regnum Dei potus &
Rom.14. *1.Cor.6.* cibus, ſed iuſtitia & pax & gaudium. Item alio loco: Eſca ventri & venter eſcis, Deus au-
tem & hunc & hanc euacuabit: corpus autem non fornicationi, ſed Domino: & Domi-
nus corpori. Deus ventre non colitur, nec cibis; quos Dominus dicit perire, & in ſe-
Matth.15. ceſſu naturali lege purgari. Nam qui per eſcas Dominum colit, propè eſt vt Dominum
habeat ventrem ſuum. Cibus inquam verus & ſanctus & mundus eſt, fides recta, imma-
culata conſcientia, & innocens anima: quiſquis ſic paſcitur, Chriſto conueſcitur, talis epu-
lator conuiua eſt Dei, iſtæ ſunt epulæ quæ angelos paſcunt, iſtæ ſunt menſæ quæ martyres
Deut.8. faciunt. Hinc eſt vox illa legis, [18] Non in pane tantùm viuit homo, ſed in omni verbo
quod

A quod proficiſcitur ex ore Dei. Hinc illa Chriſti, Mea eſca eſt, vt faciam voluntatem eius *Ioan. 4.*
qui me miſit, & vt conſummem opus eius. Hinc: Quæritis me, oon quia ſigna vidiſtis, *Ioan. 6.*
ſed quia manducaſtis de panibus meis, & ſaturati eſtis. Operamini autem non eam eſcam
quæ perit, ſed eſcam permanentem in vitam æternam, quam filius hominis vobis dabit.
hunc enim pater ſignauit Deus. Iuſtitia, ioquam, & continentia & reliquis Deus virtu-
tibus colitur. Nam & Zacharias refert, Si manducetis, inquit, aut bibatis, nónne vos *Zach. 7.*
maoducatis aut bibitis: exprimens cibos aut potus, non ad Deum peruenire, ſed ad ho-
minem: nec enim carneus Deus eſt, vt carne placetur: nec in has voluptates attonitus,
vt noſtris gaudeat cibis. Deus ſola gaudet fide noſtra, ſola ionocentia, ſola veritate,
ſolis virtutibus noſtris, quæ habitãt noo in ventre, ſed in animo, quaſque nobis acquirit
diuinus timor & cœleſtis metus, noo terreous cibus. [19] Ex quibus congrueoter inſecta-
tus eſt Apoſtolus ſuperſtitionibus angelorum ſeruientes, inflatos à ſenſu carnis ſuæ, ca- *Coloſſ. 2.*
put Chriſtum non tenentes, ex quo omne corpus per nexum concatenatum & fibula
charitatis membris mutuis innexum atque concretum creſcit in Deum. ſed illa ſeruan-
tes, ne tetigeritis, neque contrectaueritis, quæ imaginem quidem videantur habere re-
ligionis, dum corpori non parcitur: nullum tamen emolumentum omninò iuſtitiæ, dum
ad elementa quibus per baptiſma mortui ſumus, voluntaria ſeruitute reuocamur. [[20] Sed CAP. VI.
non ex hoc ſtatim, quia libertas ciborum conceſſa, luxuria permiſſa eſt: oec quia libe-
raliùs oobiſcum Euangelium geſſit, continentiam ſuſtulit. Non inquam ex hoc ventri
procuratum eſt, ſed ciborum forma mooſtrata eſt: oſtenſum eſt quid iuris eſſet, non quo
in gurgitem cupiditatis iretur, ſed quo legis ratio redderetur. Ceterùm oihil ita tem-
B perantiam coërcuit quàm Euangelium: nec ita conſtrictas quiſquam gulæ leges, quàm
Chriſtus; qui beatos legitur proountiaſſe, ſed egenos, & felices eſurientes atque ſitien- *Matth. 5.*
tes; miſeros diuites, quibus ad imperium ventris & gulæ ſeruientibus, voluptatum num- *Luc. 6.*
quam poſſet mater deficere, ne deſinere ſeruitus poſſet; argumeotum felicitatis putan-
tes, concupiſcere quantum poſſint, niſi quòd & ſic minus poſſiot quàm coocupiſcunt.
[21] Nam & Lazarus in ipſa fame ipſiſque vlceribus & canibus diuitis perferens, carnifices *Luc. 16.*
ſalutis ventrem & gulam coërcebat exemplis. Apoſtolus quoque: Habeotes, dicendo, *1. Tim. 6.*
victum & veſtitum, his conteoti ſumus; frugalitatis & continentiæ legem dabat; parum
exiſtimans profuturum eſſe quod ſcripſerat, etiam exemplum ſe ſcriptotum ſuorum da-
bat, ſubiiciens non immeritò: eſſe omnium malotum aoaritiam radicem. Sequitur enim
præcurrentem luxuriam; quidquid hæc per vitia conſumpſerit, illa per ſcelera reſtituit,
orbe criminum recurſo, vt rurſum luxuria eximat, quidquid auaritia congeſſerat. Nec
tamen deſunt inter iſta, qui quum ſibi nominis Chriſtiani vocem induerint, exempla præ-
beant intemperantiæ & magiſteria; quorum vſque eò vitia veneruot, vt & ieiunij matu-
tino tempore bibant; non putantes Chriſtianum eſſe potare poſt cibum, oiſi in vacuas &
inanes adhuc venas iofuſa ſtatim per ſomnum vina deſcenderint; minus enim qui bibunt,
ſapere videntur, ſi inter vina cibi permiſceaotur. Videas ergo tales, nouo genere adhuc
ieiunos, & iam ebrios, non ad popinam currentes, ſed popioam ſecum circumferentes;
C quorum quiſque ſalutat, non oſculum dat, ſed propinat. Quid iſti poſt cibum faciant,
quos ebrius inueoit cibus? aut quales iſtos ſol in occaſu relinquit, quos iam marcidos vi-
no oriens aſpicit? ſed quæ deteſtanda ſunt, non ſunt nobis exempla ducenda. Sumenda
ſunt eoim ea ſola, quibus aniious noſter melior reddatur. Et licet in Euangelio per om- *Matth. 15.*
nia ciborum redditus nobis vſus ſit, tamen iotelligitur redditus, ſed cum lege frugalita-
tis & continentiæ. Hæc eoim vel maximè decent fideles, oraturos ſcilicet Deum, &
acturos ei quidem gratias, [22] non diebus tantùm, ſed & ipſis oo ctibus; quod fieri non po-
terit, ſi ſomnum grauem, & molem pectori impoſitam meos cibo vinóque ſopita non
valuerit excutere. [[21] Sed quod in vſum ciborum vel maximè cuſtodiendum ſit; cauen- CAP. VII.
dum eſt, ne quis licentiam iſtam putet in tantum profuſam, vt & ad immolata ſimulacris
poſſit accedere. Quaotum enim ad creaturam Dei pertineat, omnis munda eſt, ſed cùm *1. Tim. 4.*
dæmoniis immolata fuerit, inquinata eſt tamdiu, quamdiu ſimulacris offeratur; quod mox
atque factum eſt, non eſt iam Dei, ſed idoli; quæ dum in cibum ſumitur, ſumentem dæ-
monio nutrit, non Deo, conuiuam illum ſimulacro reddendo, non Chriſto. vt meritò fa-
ciunt & Iudæi; quorum ciborum ratione perſpecta, & conſilio legis conſiderato, & Euan-
gelicæ gratiæ beoeficio cogoito, & temperantiæ rigore ſeruato, & ſimulacris immolato-

Digitized by Google

rum inquinamento repulſo, regulam veritatis per omnia cuſtodientes, Deo gratias agere debemus, per Ieſum Chriſtum filium eius Dominum noſtrum, cui laus & honor & claritas in ſecula ſeculorum. Amen.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN EPISTOLAM DE CIBIS IVDAICIS.

1. NOVATIANVS, &c.] *Quum Auctorem huius libri Tertullianum negemus, omninò oportuit illud ſubſtituere, pro eo quod erat:* Tertullianus, *maximè quum vltima ſyllaba in idem recidant; vnde factum conijcio, vt cùm præ vetuſtate MS. codicis, priores dictionis litteræ legi non poſſent, ex coniectura hoc ſcriptum fuerit. Eſt autem, ſicuti iam diximus ſatis, ſimilis inſcriptio libri B. Cypriani de Spectaculis:* Cyprianus plebi in Euangelio ſtanti ſalutem; *ſed quum eadem ætate vterque ſcripſerit, non mirandum, maximè in perſecutione Deciana iam dicta, in qua quum multi lapſi inuenirentur, ſi hoc titulo ad Stantes vſi videntur ex propoſito; quos adeò hic Auctor cap. 1.* in Euangelio perſtare *congratulatur.*

CAP. I.

2. Et ſi mihi, fratres ſanctiſſimi, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Epiſtolæ argumentum, *ſicuti latiùs ex ipſis eius verbis in Argumento noſtro videre eſt. Et verò quædam etiam ſimilia ſunt initio dicti libri de Spectac. ad ſenſum quod attinet, ſed ſtylo diuerſo.*

3. per abſentiam meã, &c.] *Hinc patet, ſicuti ibidem attigimus, in ſeceſſu conſcriptam hanc Epiſtolam; fortaſſis ſiquid diuinare licet, quum (vti ſcribit Cornelius PP. Epiſt. ad Fab. Antioch. apud Euſebium lib. 5 hiſt. Eccl. c. 35.) in domo ſe concluſum occuleret metu perſecutionis. Quod quum in illo tandem reprehenderetur à Diaconis Romanis, & rogaretur, vt egreſſus, quantum presbytero liceret, quantùmque ſitum eſſet in eius poteſtate, fratres in periculo conſtitutos iuuaret; tantum abeſt vt illis obtemperaret, vt etiam non ſine ſtomacho diſcederet, ſe nolle ampliùs eſſe presbyterum aſſerens. Quo factum, vt Moyſes beatus Martyr & ille & quinque alii presbyteri, qui vnà cum illo ſeſe ab Eccleſia ſegregauiſſent, fidelium communione interdixerit. Atque hoc ipſum eſt quod B. Pacianus de eo ſcribit Epiſt. 2. ad Sympron. Nam & ideò ab Eccleſia Chriſti receſſerat, ne illum labor confeſſionis vrgeret. Hanc itaque primam occaſionem illi fuiſſe ſchiſmatis, deinde & hæreſeos, admonuiſſe ſufficiat, ſed quantum apparet, poſt ſcriptam hanc & ſimiles Epiſtolas.*

4. duabus Epiſtolis ſuperioribus, &c.] *De his latiùs poſt Adnotationes huius libri.*

CAP. II.

5. Itaque imprimis illud collocandum eſt, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Legem ſpiritalem eſſe; & proinde ſpiritaliter eam intelligendam, quæ diſcernit inter munda & immunda animalia. *Pertinet autem ad phraſim Africanam libri præcedentis illud:* denotabitur. *Supplemus autem cum Latinio:* Nam à pomis viuum poſtea ad fruges. *Atqui mutila eſt illa periodus:* Nam & teneros & rudes homines alere debebat mollior cibus, *vt deſideretur aliquid tale, ac ſi dicat: At prouectiores* non ſine labore confectus. *Legentes iterum cum Gagnæo:* quo referti ad opera marceſſerent, *pro eo quod Lugd. editio:* referre.

6. vt quæ ruminatione rominent, &c.] *Sic trãſtulit tum hîc, tum cap. ſequ. quod Græcè eſt apud LXX. Leuit. 11. & Deuter. 14.* ϗ ἀνάγον μηρυκισμὸν, *quod vertit Latinus illorum Interpres: & reducens ruminationem. Quum autem addit:* immunda quæ neutrum horum vel alterum faciant; *intelligit de* ruminantibus, ſed vngulas non findentibus. *Etiam paraphraſticõs tranſtulit ordine tranſpoſito illud:* quæ cooperta ſquamis & armata remigiis, *pro eo quod duntaxat eſt Græcè, Hebraicè & Latinè: quibus ſunt alæ (quas* remigia *vocat, eo quòd illis tanquam remis vtantur ad volandum) &* ſquamæ; *quod poſtremum duntaxat legit ca. ſequ. Atqui ſupplemus cum Latinio:* Quid eſt enim aliud, non munda, quàm quæ Lex à ciborum vſibus ſeparauit?

7. licet ibi quoque ſit crimen adiectum, &c.] *Nouè accipit* crimen, *ac ſi dicat: licet etiam ibi quædam animalia criminata ſint, tanquam immunda, vtpotè quum Gen. 7. inter munda & immunda diſtinguat animalia.*

CAP. III.

8. Quatenus ergo, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quòd vt homines mundarentur, pecora culpata ſint, & in animalibus mores depingantur humani, & actus, & voluntates. *Multa autem huius capitis tranſſcripſit Hrabanus noſter in* XIII. *cap. Deuter. ex quo proinde patet, iam olim in manibus Doctorum verſatam fuiſſe hanc Epiſtolam. Imprimis verò illud:* Primò credendum eſt, quidquid eſt à Deo inſtitutum, mundum eſſe, & ipſa inſtitutionis auctoritate purgatum. *Legimus autem & ſupplemus cum Latinio, omiſſa voce:* quos, *ſecundo loco ſuperflua:* quos quum à Patribus accepiſſet in Ægypto, propter conſuetudinem, &c.

9. Quid ergo eſt? &c.] *Etiam iſtud cum illo quod præcedit:* Ergo vt homines mundarentur, *&c. trãſſcripſit Hrabanus, verbis tamen tranſpoſitis, ex quo tam ex exc. quàm MS. caſtigamus:* & voluntates, *pro* voluptates, *omiſſa voce* quædam, *non ſatis apta. Vbi plus habet quàm Auctor de* vngulam diuidentibus, *quia duo Teſtamenta Legis & Euangeliorum credentes, ſe firmo greſſu innocentiæ iuſtitiæque ſtatuunt.*

10. Camelum non manducabitis, &c.] *Sic prorſus reſtituimus, pro:* manducabis, *quia illud legitur plurali numero Leuit. 11. & Deuter. 14. Atqui etiam longè diuerſam expoſitionem adfert vbi ſuprà, ordine verborum Moyſi probè ſeruato, Hrabanus:* cameli, ſuis, & leporis.

11. Quis autem muſtelæ, &c.] *De* muſtela, lacerta,

ta,& talpa,*quæ immunda declarantur ex reptilibus, Leuit.11.nihil adnotauit Hrabanus, quod mirum.*

12. Aot quis coruom, &c.] *De* coruo, noctua cygno, charadrio, *&* veſpertilione, *vtrobique legitur,quòd immũda indicata ſint inter auiũ genera;*at paſſeris *nulla ibi mentio, neque etiam apud Hrabanum.Verumtamen in eo hallucinatus videtur Auctor, quod* ϛρϐθὸν *paſſerem verterit, quem alij omnes: ſtruthionem, eo quòd vtrumque vox Græca ſignificet, ſed autem mundam fuiſſe exiſtimatum* paſſerem, *vel inde patet, quod in ſacrificiis offerre præcipiantur paſſeres duo in emundatione Leproſi, Leuit.13.*

13. quando charadrium, &c.]*Pro* charadrium, *hodie Græcè eſt apud* LXX. χαλάνδειον,*nõ rectè;nã* χαράδειος *auicula eſt,de qua Prouerbium legitur:*charadrium *imitans, ex numero voracium. Maximè quum idem Hrabanus lib.7.c.6.de Rerum & verborum ſignif. de Vniuerſo,etiam* charadrium *appellet,ſic ſcribens:Ibis & porphyrion, & quem* LXX.*nominant pollicanus, &* cygnus,*& herodius,&* charadrius,*longo eſſo collo,traheréque cibum ex altitudine terræ atque aquarum,dicuntur.*

Cap. IIII.

14. His igitur ita ſe habentibus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Multa à Iudæis ciborum genera ſublata, ad coërcendam populi iotemperantiam. *De Prouerbio autem:* effuſis habenis, *vide noſtra Prolegomena. Legimus verò prorſus cum Latinio:* ante libertatem pooentes, *pro* poſt, *quia præcedit:* præſerre; *&*,ſaginaret, *pro:*ſignaret.

Cap. V.

15. Fuerit ergo tempus aliquod, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:*In noua Lege omnia eſſe mũda mundis iuxta Apoſtolum, & cibum ſanctum eſſe fidem rectam ac immaculatam conſcientiam. *Caſtigamus autem mox cum Latinio:* quæ ſacramentorum nebulis antiquitas texerat, *pro:* oobilis.

16. adtendeutes ſpiritibus ſeductoribus, doctrinis dæmoniorum,&c.] *Vel hinc confirmatur eiuſdem Auctoris eſſe Epiſtolam cum L. de Trinitate praced. cap. 29. quia etiam ibi ſic legitur iuxta Græca exemplaria 1. Timoth.4.præterquàm quòd hîc legit ad inſtitutum plura quàm ibi, vertens, quod mirum eſt:* & his qui cognouerunt Deum, *vbi alij omnes habent:* veritatem.

17. Omne quod io macello væoit, &c.] *Differt à vulgato Latino Interprete, quòd transferat 1.Cor.10.* nihil requirentes, *& B.Ambroſ. diſquirentes, pro eo quod ille:interrogantes. Cum quo econtrario legit 1.Cor.6.* Eſca ventri & venter eſcis, Deus autem & hunc & hanc, *&c. Atqui iterum legimus cum Gagnæo:* qoiſquis ſic paſcitor, *pro:* paciſcitor.

18. Non in pane tantùm viuit homo, &c.] *Quum Græcè ſit Matth.4.& Hebraicè Deut.*8.viuet,*in illo iterum cum vulgato Interprete conuenit, differens ab omnibus, quòd legat Ioan.6.* ſed quia manducaſtis de panibus meis.

19. Ex quibus congruenter inſectatus eſt Apoſtolus ſuperſtitionibus angelorum ſeruiẽtes, &c.] *Etiam hinc conſtat neque Tertulliani eſſe hanc Epiſtolam, qui longè aliter vertit hæc verba Apoſtoli, Coloſſ.2.ſuprà Tom.3. lib. de Reſurr. carn. cap.23. & lib.5. aduerſ. Marc.cap.19.neque B. Cypriani, qui pro eo quod hîc legitur:* ſed illa ſeruantes, *legat: Vana ſectamini, idque l.3.Teſtim.ad Quirin.cap.11. Quamquã interim hic Auctor magis ſenſum exprimens quam verba,neque cum vulgato Interprete Latino,neque cum Græcis exemplaribus aliiſque conſentiat.*

Cap. VI.

20. Sed oon ex hoc ſtatim, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Ex eo quòd ciborum luxuria permiſſa eſt, non tolli eorum continentiam, aut ieiunia. *Locus autem eſt inſignis aduerſus hodiernos hæreticos,qui ex ſcriptura cap. præced. citatis nituntur conuellere ieiunia, & in iis quorumdam ciborum abſtinentiam.*

21. Nam & Lazarus, &c.]*Locus corruptus,cui ſine ope MS.codicis mederi non licet, idque ſiue cum Gelenio legas: in ipſa fame,ipsiſque vlceribus & canibus diuitis perferens; ſiue cum Gagnæo:* & carnibus diuitis præferens. *Legimus autem iterum cum Gagnæo:* quidquid hæc(*nempè luxuria*)conſumpſerit,*pro:* contemſerit, *& cum Latinio:* ieiunij matutino tempore, *pro:* ieiunij matutini; *denique cum eodem:* ſi ioter vina cibi permiſceantur, *prõ:* ſi inteſtina cum cibis permiſceantur.

22. Noo diebus tãtũ,ſed & ipſis noctibus,&c.] *Pertinet hoc ad ritum Eccleſiæ antiquiſſ. de* antelucanis cœtibus,*de quibus ſuprà latius Tom.1. Apolog. ca.39.*

Cap. VII.

23. Sed, quod in vſum ciborum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd cauendum ne quis licentiam ciborum etiam ad immolata idolis trãsferat. *Alludit autem ad illud 1.Cor. 8. Quidam autem cum conſcientia vſque nunc idoli, quaſi* idolothytum *manducant, & conſcientia ipſorum quum ſit infirma,* inquinatur; *& illud 1.Cor.10.Sed quæ immolant gentes,* dæmoniis immolant;*nolo vos ſeruos fieri dæmoniorum.*

NOVATIANI ROMANÆ ECCLESIÆ PRESBYTERI EPISTOLARVM DE VERA CIRCVMCISIONE ET VERO Sabbato Notulæ.

QVAM verò ſint (*inquit Nouatianus Epiſtola præcedenti*) péruerſi Iudæi, & ab intellectu ſuæ Legis alieni; duabus EPISTOLIS ſuperioribus, vt arbitror, plenè oſtendi; in quibus probatum eſt, prorſus ignorare illos, quæ ſit VERA CIRCVMCISIO, & quid VERVM SABBATVM.

ADNOTATIVNCVLA IACOBI PAMELII.

Inter ſcripta Nouatiani à B. Hieron. & Sophronio eius Interprete Græco, Honorio item & Trithemio in Catalogis ſcriptorum Eccleſiaſticorum, recenſentur DE CIRCVMCISIONE & DE SABBATO. *Meminit & idem Hieron. Epiſt.* 1. *ad Damaſum, Quæſtionum* NOVATIANI DE CIRCVMCISIONE. *At titulum harum Epiſtolarum fuiſſe:* DE VERA CIRCVMCISIONE, & DE VERO SABBATO, *ex verbis ipſius Nouatiani iam præmiſſis plus ſatis conſtat. Et tamen librum illum, qui inter Opera exſtat B. Hieronymi* DE VERA CIRCVMCISIONE, *neque Tertulliani eſſe neque Nouatiani, ſuprà oſtẽdimus To.* 4. *ad Notulas Quæſt. Tertull. de Circumciſione.*

FINIS TOMI QVINCTI OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI Preſbyteri Carthaginienſis, eíque adſcriptorum, atque adeò totius operis Tertullianici.

VM 1529076

Digitized by Google

Digitized by Google

163
J
22

Digitized by Google